ԳԻՎԱՆ

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ

ԳԻՐՔ ԱՌԱՋԻՆ

ԵՐԵՎԱՆ

МАТЕНАДАРАН
ИНСТИТУТ ДРЕВНИХ РУКОПИСЕЙ ИМЕНИ МАШТОЦА

«Դիվան հայոց պատմութեան» ներկայ
հատորի տպագրութիւնն իրականացաւ արդեամբք
և ծախիւք Երեւանի պետական համալսարանի
Աստուածաբանութեան ֆակուլտետի դեկան,
դոկտոր, պրոֆեսոր

ՇԱՀԷ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԱՃԷՄԵԱՆԻ

АРХИВ

ИСТОРИИ АРМЕНИИ

НОВАЯ СЕРИЯ
КНИГА ПЕРВАЯ

ГУКАС КАРНЕЦИ

ТОМ II
1786 - 1792

Подготовка текста, вступительная статья,
комментарий и словарь
ВАРТАНА ГРИГОРЯНА

ЕРЕВАН 2003

9(47.925)
Ղ-34

ԴԻՎԱՆ

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ

ՆՈՐ ՇԱՐՔ
ԳԻՐՔ ԱՌԱՋԻՆ

ՂՈՒԿԱՍ ԿԱՐՆԵՑԻ

ՀԱՏՈՐ Բ
1786 – 1792

3278

Աշխատասիրությամբ
ՎԱՐԴԱՆ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆԻ

Ա.Ա.Հ.Ա.Տ.Ա.Ր.Ա.Ն. Գ.Ր.Ա.Դ.Ա.Ր.Ա.Ն
Ա.Ր.Ա.Ր.Ո.Ղ՝ Վ. Գրիգորյան
23.04.03

ԵՐԵՎԱՆ 2003

ՀՏԴ 641 (479.25)
ԳՄԴ 63.3 (2Հ)
Ղ - 951

Տպագրվում է Մաշտոցի անվան Մատենադարանի
գիտական խորհրդի որոշմամբ

Պատասխանատու խմբագիր՝
Պ. Ա. ՉՈՔԱՆՅԱՆ

Ղուկաս Կարնեցի
Ղ 951 [Բնագրեր] /Աշխատասիրությամբ Վ. Գրիգորյանի. – հ.2, եր. 2003:
«Գիտություն» հրատ. 2003 – (Դիվան հայոց պատմության (նոր
շարք), Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի ին.–տ., Գիրք առաջին,
հատոր Բ), (1786–1792)/ պատ. խմբ.՝ Պ. Ա. Չոբանյան, 2003, 804 էջ

Հայ եկեղեցական ու բաղաքական գործիչ Ղուկաս Կարնեցու գրագրությունները արժեքավոր սկզբնաղբյուր են Հայաստանի ու հարևան երկրների XVIII դ. վերջին երկու տասնամյակների բաղաքական, ինչպես և սոցիալ–տնտեսական կյանքի թերի ուսումնասիրված կամ չլուսաբանված շատ հարցերի պարզաբանման համար: Հատորի մեջ ընդգրկված են նրա 1786–1792 թթ. գրած առավել հետաքրքրություն ու պատմական արժեք ներկայացնող 1823 նամակներ, կոնդակներ և նամակների համառոտագրություններ: Գիրքն ունի ներածական բաժին, ծանոթագրություններ և օտար բառերի բառարան:

Ղ 0503020913 / 703 (02) – 2003 2003

ISBN 5 - 8080 - 0517 - 5

ԳՄԴ 63.3 (2Հ)

© ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն, 2003 թ.

ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ

1984 թ. հրատարակվեց «Դիվան հայոց պատմության» նոր շարքի առաջին գիրքը, որն ընդգրկում է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ղուկաս Կարնեցու 1780–1785 թթ. ընթացքում գրած 1178 կոնդակներն ու նամակները: Երկա հատորը պարունակում է 1786–1792 թթ. գրված 1823 նամակներ, կոնդակներ ու առաքված գրությունների վերաբերյալ կազմված համառոտագրություններ: Այդ գրությունները բազմապիսի և հարուստ տեղեկություններ են պարունակում Արևելյան Հայաստանի, ինչպես և շրջակա երկրների 18–րդ դարի 80–90-ական թվականների բաղաքական պատմության, տնտեսական հարաբերությունների, մշակութային գործերի, այլևայլ երկիներում հաստատված հայ բնակչության կյանքի և կենցաղի վերաբերյալ:

Ինչպես «Դիվան հայոց պատմության» մատենաշարով Գյուտ Աղանյանցի հրատարակած հատորները, այնպես էլ այս նոր շարքի գրքերը նպաստավոր կլինեն Հայաստանի ու հարևան երկրների բաղաքական ու սոցիալ–տնտեսական կյանքը բազմակողմանիորեն ուսումնասիրելու գործին:

Նվիրում եմ կյանքիս հավատարիմ ընկերուհուս՝

ՀԻՐԻԿ ԱՆՏՈՆԻ ԱՆՏՈՆՅԱՆԻՆ

որն ավարտելով դպրոցը ոսկե մեդալով (1947 թ.) և Երևանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետը գերազանցության դիպլոմով (1952 թ.) 40 տարի, հիմնադրման առաջին օրվանից, աշխատելով Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի «Պատմա-բանասիրական հանդեսի» խմբագրությունում որպես գիտական խմբագիր՝ եռանդուն մասնակցություն ունեցավ բազմաթիվ հայագիտական արժեքավոր հետազոտությունների հրապարակման շնորհակալ գործին: Նա եղել է իմ աշխատությունների առաջին ընթերցողը, երբեմն էլ խմբագիրը և մեծապես նպաստել դրանց (որոնց թվում և «Դիվան Հայոց Պատմության» հատորների) ստեղծման աշխատանքին:

Երախտագիտությամբ՝ Վ. Գրիգորյան

1. ՂՈՒԿԱՍ ԿԱՐՆԵՑՈՒ 1786–1792 ԹԹ.

ՆԱՄԱԿԱՆԻՆ

«Դիվան հայոց պատմության» նոր շարքի երկրորդ գիրքը պարունակում է յոթ տարվա ընթացքում՝ 1786–1792 թթ. Էջմիածնի կաթողիկոսական դիվանատնից Ղուկաս Կարնեցու ստորագրությամբ առաքված 1823 նամակներ, կոնդակներ և նամակների համառոտագրություններ, որոնք առատ նյութ են պարունակում ինչպես Հայաստանի քաղաքական կացության, սոցիալ–տնտեսական ու եկեղեցական կյանքի, այնպես էլ հարևան երկրների և տարբեր վայրերում հաստատված հայ գաղութների մասին: Այդ նամակների շնորհիվ հնարավոր է հստակ պատկերացում ստանալ վանական բազմաճյուղ տնտեսության վիճակի, զանազան վայրեր ուղարկված նվիրակների գործունեության, վանքում ծավալված շինարարական-վերանորոգչական աշխատանքների, ինչպես և շրջակա վայրերի թուրք ու պարսիկ տիրակալների, Քարթլ-Կախեթի թագավորի և ռուսական հրամանատարության հետ Էջմիածնի քաղաքական հարաբերությունների վերաբերյալ: Հրատարակված նամակներում արժեքավոր տեղեկություններ կան Ումմա խանի արշավանքի, Արևելյան Հայաստանի համար նրա ունեցած ծանր հետևանքների, Երևանի խանության մեջ առաջացած քաղաքական երկպառակությունների, շրջակա խաների հետ Երևանի տիրակալի գինված ընդհարումների և այն մասին, թե ինչպես Իրանում աստիճանաբար հզորանում է քաղաքական մի նոր ուժ՝ ի դեմս Ղաջարների հարստության հիմնադիր Աղա Մուհամմադ խանի, որը միջոցների առջև կանգ չառնելով, բուռն գործունեություն էր ծավալել Իրանում՝ անիշխանությունը վերացնելու, անդրկովկասյան տիրակալներին կրկին պարսկական կենտրոնական իշխանությանը ենթարկելու և ռուսական առաջխաղացումը դեպի հարավ կանխելու ուղղությամբ:

Բնական է, որ բոլոր նամակները չէ, որ պարունակում են այդօրինակ տվյալներ, քիչ չէ սոսկ օրհնություն և շնորհակալություն հղող կամ զանազան, գլխավորապես տնտեսական բնույթի հանձնարարություններով նամակների քանակը, որոնք, սակայն, զուրկ չեն ճանաչողական արժեքից, բայց դրանց կողքին բազմաթիվ են այն կոնդակներն ու նամակները, որոնց հասցեատերերին, որպես կանոն, մշտապես մանրամասն տեղեկություններ են հաղորդվել երկրի քաղաքական և տնտեսական կացության, բնական արհավիրքների ու այլ կարևոր դեպքերի վերաբերյալ: Նույն իրադարձությանը հաճախ համառոտ կամ ընդարձակ անդրադարձված է մի շարք անձանց

ուղարկված նամակներում, և դրանց համեմատական օգտագործումը հնարավորություն է ընձեռում ավելի լիակատար և ճշգրիտ պատկերացում ստանալ խնդրո առարկա հարցերի մասին:

Ղուկաս Կարնեցին քաջ գիտակցում էր պատմական եղելությունները պատշաճ ձևով շարադրելու և սերունդներին փոխանցելու անհրաժեշտությունը, ուստի երբեմն, շեղվելով նամակների շարադրման արդեն վաղուց ընդունված ձևերից, ձգտում էր նրանց տալ քաղաքական որոշակի իրադարձության նվիրված փոքրիկ երկասիրության կամ էլ պարզապես պատմական տեղեկանքի տեսք: Դրանցից մեկը, որ հասցեագրված է Կ. Պոլսում Էջմիածնի նվիրակ Մինաս վարդապետին, գրվել է 1790 թ. սեպտեմբերի 22-ին, ունի հատուկ վերնագիր՝ «Պատմութիւն գալստեան խօյեցւոց և նախչուանցւոցն յերկիրս երևանու և վնասուցն, զոր անցուցին ընդ սա և ընդ սուրբ Աթոռս», և բացառապես նվիրված է այդ կիսանկախ իշխանությունների միջև տեղի ունեցած արյունալի ընդհարումներից մեկի պատմությանը:

Հայտնի է, որ Աղա Մուհամադ խանի դեպի Անդրկովկաս կատարած 1795 և 1797 թթ. արշավանքների նախօրյակին Ղուկաս Կարնեցին, հմուտ դիվանագետին վայել խոհեմությամբ, կարողացավ հարաբերությունների մեջ մտնել այդ դաժան և արյունռուշտ բռնակալի հետ և, ի վերջո, հաջողացրեց Արարատյան երկրի մեծ մասը, այդ թվում և Էջմիածնի տիրույթները, զերծ պահել նվաճող զորքի ավերմունքներից ու թալանից: Այդ ուղղությամբ Ղուկասի կատարած առաջին քայլերի վերաբերյալ որոշ նյութեր կան նաև ներկա հատորում, բայց ավելի շատ՝ հաջորդ գրքերի մեջ զետեղվելիք նամակներում:

Ղուկաս Կարնեցին նամակագրական աշխույժ կապերի մեջ էր վրաց Ներակլ թագավորի, վրացական թագավորական ընտանիքի անդամների, վրաց եկեղեցականների, ինչպես և ասորվոց կաթողիկոսի հետ: Դրանց մեծագույն մասը պատասխան նամակներ են, որոնցից շահեկան տեղեկություններ կարելի է ստանալ նամակագիրների ու նրանց ապրած երկրների վերաբերյալ:

Ա) ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՈՒ ՇՐՋԱԿԱ ՎԱՅՐԵՐԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿԱՑՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

1786 թ. գրված մի քանի նամակներում հատկապես մանրամասն տեղեկություններ կան նախորդ թվականի աշնանը Ավարիայի Ումմա խանի գլխավորությամբ սկսված արշավանքի մասին, որն ավելի հայտնի է լեզգիների արշավանք անվամբ: Ղուկաս Կարնեցին անընդհատ անդրադառնում էր այդ խնդրին, քանի որ արշավանքն ավարտված չէր, ձմեռելու համար լեռնականները գրվել էին Ախալցխայի

գյուղերը, և վտանգ կար, որ գարնանը նրանք կհարձակվեն Արարատյան երկրի վրա: Այդ նամակներում եղած տվյալների շնորհիվ կարելի է բավականին հստակ պատկերացում ստանալ արշավանքի ժամանակ Անդրկովկասում ու մասնավորապես Երևանի խանության մեջ ստեղծված քաղաքական դրության, նրա պատճառած վնասների ու հետևանքների մասին:

Հարկ է նշել, որ արշավանքի մասին կաթողիկոսի հաղորդած տեղեկությունները միանգամայն հավաստի են ու ստուգապատում, նրանք խարսխված են ոչ միայն նրա իմացած ու տեսած, այլև այն լուրերի վրա, որոնք նա պարբերաբար ստանում էր իր հետախույզներից, ինչպես նաև այնպիսի իրազեկ ու շահագրգռված անձանցից, ինչպիսիք էին Ներակլ երկրորդ թագավորը և Երևանի Սահմեդ խանը: Տեղեկությունները լրացնում են այլ աղբյուրներից հայտնի տվյալները արշավանքի սկզբնական շրջանի մասին, իսկ հետագա իրադարձությունների համար նրանք համարյա միակ սկզբնաղբյուրներն են, ուստի ունեն գիտական ու ճանաչողական որոշակի արժեք:

Հայտնի է, որ արշավանքը կազմակերպված էր Թուրքիայի դրդումով և նպատակ ուներ ավերելով Վրաստանը՝ ստիպել նրա թագավորին հրաժարվելու ռուսական հովանավորությունից: Չնայած դա անմիջապես ուղղված չէր Երևանի վրա, բայց և այնպես մեծամեծ վնասներ հասցրեց երկրին. լեռնականները ավերեցին Ախթալայի արծաթի հանքերը, ընկավ Լոռի բերդը, իսկ Արարատյան դաշտի բնակիչները ստիպված եղան մի քանի անգամ հեռանալ իրենց բնակավայրերից՝ ապահովություն փնտրելով ամրացված վայրերում:

Ումմա խանի արշավանքի մասին նախապես Ղուկաս Կարնեցուն տեղեկացրել էին Ներակլ թագավորը և Երևանի խանը: Պարզվում է, որ կաթողիկոսը փորձել է Ներակլի օգնությամբ շեղել լեզգիների արշավանքի ուղղությունը՝ այնպես, որ նրանք չմտնեն Հայաստան: Բայց վրաց թագավորն ի վիճակի չէր կատարել Ղուկասի խնդրանքը /վավ. № 141/:

Ումմա խանը 1785 թ. սեպտեմբերի 17-ին անցել էր Իորի գետը և շարժվում էր դեպի Թիֆլիս: Նա մտադրություն չուներ հարձակվելու վրաց մայրաքաղաքի վրա, պարզապես ընտրել էր այդ ուղղությունը՝ խաբելու համար Ներակլ թագավորին և ռուս գնդապետ Ս. Բուռնաշևին, որոնք իրենց զորքով (վրաց զորքերի հետ էր երկու ռուսական գումարտակ) հետևում էին նրա շարժմանը: Ումմա խանը շուտով փոխում է ուղղությունը և գնում դեպի Բորչալու՝ ճանապարհին ավերելով ու թալանելով հանդիպած գյուղերը, սպանելով ու գերեվարելով բնակչությանը: Բորչալուում նա պատանդներ է վերցնում, ապա մտնում Հայաստան և Դեբեդի ձորով շարժվում դեպի Ախթալայի

արծաթի հանքերը: Նա գրավում է Ախթալայի ամրոցը, ավերում գործարանը, բանդում եկեղեցին: Այստեղ նա գերի է վերցնում 860 հոգու, որոնցից 640-ին սպանել է տալիս:

Սեպտեմբերի 26-ին Ումմայի զորքերը շարժվում են Լոռվա բերդի վրա, որի բնակչության մեծամասնությունը, ինչպես հայտնի է «Դիվանի» Ա գրքի նյութերից, ապարանցիներ, բյուրականցիներ և ջավախքցիներ էին և այն մտնում էր Էջմիածնի թեմի մեջ (տե՛ս Ղուկասի նամակը Գեորգի արքայորդուն 1782 թ. մայիս, ձեռ. 4481, էջ 145բ): Ումմա խանի հրոսակները կանգ են առնում Ուզունլար գյուղի մոտ, նրանց մի մասը գնում է Լոռվա ամրոցի շրջակա գյուղերն ավերելու: Սեպտեմբերի 29-ին ավարցիները հարձակվում են Լոռվա բերդի վրա և ութօրյա պաշարումից հետո գրավում այն՝ գերեվարելով ու սպանելով բնակիչներին: Հետո խանը Ախալքալաքի վրայով շարժվում է դեպի Ախալցխա:

Ղուկասի նամակներից երևում է, թե ինչ մեծ իրարանցում էր առաջացրել Ումմա խանի արշավանքը Երևանի խանության մեջ: Բնակիչները սարսափահար թողնում են ամեն ինչ և հեռանում երկրի անառիկ վայրերը, իսկ շատերն էլ ապաստանում են Երևանի բերդում:

Երբ լեզգիները մոտենում էին Հայաստանի սահմաններին և լուր էր տարածվել, որ նրանք գրոհելու էին Երևանի վրա, վրաց թագավորը, Երևանի խանը և ուրիշներ նամակներ են գրում կաթողիկոսին և խորհուրդ տալիս անվտանգության համար տեղափոխվել Երևանի բերդը. «Ոչ միայն հասարակքն, այլև արքայն Վրաց և իշխողն երկրիս գրեալ ստիպեցին ելանել աղխիւք և գնալ յերևան առ բերդն» (վավ. № 9): Վանքը պաշտպանելու համար Ղուկասը զինվորներ է թողնում, իսկ ինքը միաբանության անդամների և Վաղարշապատ գյուղի բնակիչների հետ միասին տեղափոխվում է Երևան: Նոր Ջուղայի առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետին 1786 թ. հուլիսին գրած նամակում կաթողիկոսը նշել է, որ վանքում թողել է մի քանի միաբանների. «Թողելով ի սուրբ Աթոռոջս զսակաւ միաբանս և զքանի Ա (100) զօրականս ի պահպանութիւն» (վավ. № 9):

Լեզգիների ահից Ղուկասը Երևանում մնում է երեք ամիս և այդ պատճառով «խափանեցան ամենայն գործք և բանք մեր և մեք մաշեցաք սրտիւ և ոգւով՝ ոչ ևս գիտելով զվախճան դիպուածոյս» (վավ. № 9):

Երբ Ումմա խանի հրոսակները հասել էին Ախալցխա, այնտեղի Սուլեյման փաշան նամակ էր գրել կաթողիկոսին և զգուշացրել նրանց հանկարծակի հարձակումից: Վերջինիս 1786 թ. հունվարի 7-ին Կ. Պոլսի նվիրակ Իսահակ վարդապետին գրած նամակից երևում է, որ լեզգիները Տայք են ուղղվել հոկտեմբերի 5-ից մի քանի օր անց (վավ. № 11): Նույն նամակից իմանում ենք, որ Սուլեյման փաշան երկակի

խաղ էր խաղում: Ինազանդվելով թուրքաց սուլթանի կարգադրությանը՝ նա սիրահոժար ընդունում էր լեզգիներին, բայց միաժամանակ, վախենալով ռուսական հովանավորությունը վայելող վրաց թագավորից, ձգտում էր չեզոք երևալ և իր բարեկամությունը ցուցադրել նրա հարկատու Երևանի խանին, ինչպես և հայոց կաթողիկոսին:

Երբ կաթողիկոսը Սուլեյմանից պատասխան է ստանում, «որ գրեալ էր գյուսադրութիւն և դարձեալ զգուշութիւն ի յեղակարծ յարձակմանէ նոցա», նորից նամակ է գրում (Երևանի խանն էլ է գրում) և իր մարդկանցից Թովմասի և Մելքիսեդեկի հետ ուղարկում Սուլեյմանին: Նրանք երկար են մնում Ախալցխայում և վերադարձին բերում նվերներ ու պատասխան նամակներ՝ խանին ու կաթողիկոսին: Փաշան «դարձեալ գյուսադրութիւն էր գրեալ, բայց ոչ զովացուցիչ տապոյ բոցոյն» (վավ. № 11):

Հունվարի սկզբին կաթողիկոսը վերադառնում է Երևանից: Վիճակը դեռ պարզ չէր «և յերկու ամիսս կացեալ աստ իբր ի վերայ փշոյ նստելով»: Մարտին նա լուր է ստանում «ի կողմանէ գազանաց, թէ վերադառնան ի երկիրս իւրեանց և ընդ այս երկիրս են անցանելոց» (վավ. № 222): Դարձյալ խուճապ է ստեղծվում: Իսկապես, լեզգիների մի խումբ դուրս էր եկել Ախալցխայից, բայց ոչ Երևանի վրա հարձակվելու համար: Ղուկասը 1786 թ մարտի 20-ին գրում է, թե դրանից առաջ լեզգիների մի ջոկատ գնում է Աբխազիա (պետք է հասկանալ Իմերեթիա) թալանի, և երբ նրանք հարուստ ավարով վերադառնում են, ճանապարհին, մի կիրճով անցնելիս, շրջապատվում են վրացիների կողմից: Նրանցից շատերը սպանվում են, մյուսները՝ փախչում, իսկ թալանված ապրանքը վերադարձվում է: Ախալցխայից դուրս եկած լեզգիների խումբը գնում էր այդ ջոկատի պարտության վրեժը առնելու և տագնապն իզուր էր (վավ. № 1):

«Դիվանի» ներկա հատորի նյութերից կարելի է պատկերացում ստանալ Ախալցխայի փաշայի հետ Երևանի խանի հարաբերությունների մասին: Երբ լեզգիների խումբը գնացել էր վրեժխնդրության, Երևանի խանը որոշում է նամակով ուղղակի դիմել Ումմա խանին և խնդրել, որ նա իր երկիրը չվնասի: Որպեսզի այս դիմումը ներակլի վրա չթողնի անջատ բանակցության տպավորություն, Սահմեդ խանը նախապես նամակ է գրում Ներակլին, ստանում նրա համաձայնությունը («ըստ թելատրութեան պետին Վրաց»), որից հետո ընծաներով և հատուկ գրությամբ մարդիկ է ուղարկում Ումմայի և Սուլեյման փաշայի մոտ: Խանը նվերներ է ուղարկում նաև լեզգիների հինգ նշանավոր առաջնորդներին (վավ. № 107):

Այդ ժամանակ Սուլեյման փաշան, որ հարկ էր ուզում ստանալ Երևանի խանից ու կաթողիկոսից, իր ներկայացուցչին ուղարկում է

Երևան: Ղուկասը գրում է, թե դա Բորչալուի Սուսա խանն էր, որ դավաճանելով Հերակլին՝ անցել էր Սուլեյմանի և Ումմա խանի կողմը: Նա մի քանի մարդկանց հետ ճանապարհ է ընկնում դեպի Երևան, բայց Թալինում ծանր հիվանդանում է և մեռնում:

Ումմա խանի զորքերը, որ տեղավորված էին Ախալցխայի և Ախալքալաքի գյուղերում, փոքր ջոկատներով սփռվում են՝ շրջակայքը թալանելու: Այդպիսի մի խումբ, 24 հոգուց բաղկացած, գալիս է Երևանի կողմերը: Ձիշտ այդ ժամանակ (1786 թ. փետրվար–մարտ ամիսներին) վրացական մի փոքրիկ ջոկատ՝ Գեոկեա և Պատա բեկերի հրամանատարությամբ, ուղարկված է լինում Երևան՝ «Գոյին յայնժամ աստ ի պաշտօնս առաքչին իւրեանց», – գրում է Ղուկասը: Վրացիները, հանդիպելով լեզգիներին, հարձակվում են նրանց վրա և բոլորին կոտորում (վավ. № 115): Այս միջադեպը մեծ վախ է գցում Ղուկաս կարնեցու սիրտը. նա մտածում է, թե լեզգիները կկարծեն, որ այս հարձակումը կատարվել է Երևանի խանի ցուցումով և կարշավեն Երևանի վրա: Ուստի,Նա անմիջապես նամակ է գրում Կարսի փաշային և հայտնում, որ Երևանի խանը վերոհիշյալ դեպքի մեջ որևէ մասնակցություն չունի և խնդրում է այդ մասին ծանուցել Սուլեյման փաշային, որպեսզի նա և Ումմա խանը, լավատեղյակ չլինելով իրականությանը, հանկարծ չհարձակվեն Երևանի վրա (վավ. № 115):

Ղուկասը նմանօրինակ խնդրանքով դիմում է նաև կարսեցի մի հայ հարուստի: Կարսի փաշան կատարում է Ղուկասի խնդրանքը և խանը պատասխանատվություն չի կրում այդ միջադեպի համար:

Ումմա խանի արշավանքի առաջացրած իրարանցումը օգտագործում են Սահմեդ խանին թշնամի մի քանի գեղեր և ապստամբություն բարձրացնում: Այդ մասին Ղուկաս Կարնեցին 1786 թ. մարտին գրել է. «Իսկ տակաւին յայնցանէ ոչ ապահովեցեալ, կրեցաք նարդէնիս և ի յանդուգն և անգլուխ երկրականացս զմեծամեծ վնասս զի վասն ստանալոյ գյառաջադիմութիւն՝ ոմանք գեղք սոցա ընդ բերդականացն և այլ գեղից հակառակեալ, զօրաժողով եղեն մարտնչիլ ընդ միմեանս» (վավ. № 107):

Այս ապստամբության մանրամասնությունները գտնում ենք կաթողիկոսի մի այլ նամակի մեջ, որը գրված է 1786 թ. մայիսի 8–ին: Այնտեղ պատմվում է, որ Երևանի Սահմեդ խանն այդ ժամանակ արդեն ամուսնացել էր Խոյի Ահմեդ խանի աղջկա հետ: Ահմեդ խանն իր աղջկա հետ Երևան էր ուղարկել նաև մի ներքինու, որին կարգադրված էր ազդեցություն ձեռք բերել Սահմեդ խանի պալատում և տանել Ահմեդ խանին հաճելի քաղաքականություն: Վերջինս այդ ժամանակ մեծ պատիվներ էր ստացել թուրքաց սուլթանից (նրան շնորհված էր սերեսքերության պաշտոն), ղեկավարվում էր թուրքերի ցուցումով և նպատակ ուներ Երևանը դուրս բերել Վրաստանի տիրապետության

տակից: Նրա ուղարկած ներքինուն հաջողվում է ազդեցություն ձեռք բերել Երևանում (վավ. № 142):

Բանը հասնում է նրան, որ Երևանի խանի անունից գրավոր խնդրագիր է ուղարկվում Հերակլին և խնդրվում այդ ներքինուն՝ Աղա Հուսեյնին դարձնել Երևանի խանի վեզիր: Հերակլը ներքինուն հրավիրում է իր մոտ՝ խոստանալով շնորհել նրան այդ պաշտոնը: Դա, ըստ երևույթին, պատրվակ էր Խոյի խանի գործակալին Երևանից հեռացնելու համար, բայց չի հաջողվում:

Աղա Հուսեյնի գործունեությունը դուր չի գալիս քրդական ցեղապետ Շամտին աղային և նա պատրաստ էր ընդհարվելու բերդականների հետ, բայց Ղուկաս Կարնեցին միջամտում է և հաշտեցնում նրանց: Այսուհանդերձ, երկրում խաղաղություն չի հաստատվում. իրենց պաշտոններից ներքինու կողմից հեռացված Այվազ և Ղասըմ բեկերը հեռանում են քաղաքից և, հավաքելով երկու հազար հոգու, հարձակվում Երևանի վրա: Նրանք պահանջում են ներքինուն իր համախոհների հետ միասին արտաքսել բերդից: Քանի որ այս պահանջը չի կատարվում, նրանք հարձակվում են խանին պատկանող շրջակա գյուղերի վրա և կողոպտում բնակչությանը (վավ. № 142):

Դրանից հետո ներքինին և իր կողմնակիցները՝ «զՇատըլլուսն և զՔեօլանիսն» հարձակվում են նրանց վրա: Այդ երկու կողմերն էլ ջոկ-ջոկ գնում են Էջմիածին, մի քանի օր մնում այնտեղ՝ մեծամեծ վնասներ հասցնելով վանքի տնտեսությանը (վավ. № 142):

Այս կռիվներն անհանգստացնում են Հերակլ Բ–ին, որովհետև նրանք կթուլացնեին Երևանի խանությունը, հնարավորություն կստեղծեին Սուլեյմանի համար նվաճելու այն: Ուստի նա Երևան է ուղարկում իր աստիճանավորներ Միրզա Միսայելին, Սուլխան Դիվանիին և այլոց, որպեսզի հաշտություն սերմանեն երկու կողմերի միջև:

Հերակլի մարդիկ գալիս են Երևան և սկսում համոզել երկու կողմերին՝ հաշտվելու: Բանակցությունների համար նրանք դրսում եղածներին բերում են Երևանի բերդը: Ահա այդ ժամանակ, գիշերը, պահակների ձեռքով սպանվում է Խոյի Ահմեդ խանի ներքինի գործակալը. «Եւ ազատեցաւ երկիրս ի ժանտութենէ նորին», – գրում է Ղուկասը Կ. Պոլսի նվիրակ Իսահակ վարդապետին (վավ. № 142): Ղուկասի նամակներում խոսք չկա սպանության մանրամասնությունների մասին, սակայն միանգամայն ակներև է, որ այդ գործին մեղսակից չէին կարող չլինել նաև Հերակլի մարդիկ, որոնք ձգտում էին պահպանել Երևանի վրա վրացական գերիշխանությունը:

Ներքինու սպանությունից հետո Երևան են վերադառնում Այվազ և Ղասըմ բեկերը և ստանձնում իրենց նախկին պաշտոնները:

Ղուկաս Կարնեցու նամակներում եղած տեղեկությունները թույլ են տալիս կարծելու, որ Արարատյան երկրում ծայր առած այս ներքին հուզումները և Խոյի Ահմադ խանի դրածոյի նկատմամբ տեղի ունեցած այս դատաստանը, անշուշտ, աղերս ունեին այդ նույն ժամանակ Խոյում տեղի ունեցած դեպքերի հետ:

Կաթողիկոսի գրություններից երևում է, որ մինչև 1786 թ. փետրվարի կեսերը Խոյում չափազանց խառնակ վիճակ է եղել և որ Խոյի Ահմեդ խանը, նրա եղբայրը և մի որդին դավադրության զոհ են գնացել: Նրանց սպանողները Շահպազ խանի որդիներն էին, որոնցից մեկը՝ Սեհտի խանը տիրում է Խոյին (վավ. № 107):

Ահմեդի որդիներից մեկը՝ Ջաֆարղուլի բեկը, փախչում է Ուրմիայի խանի և Բաշպա բրդի մոտ և օգնական զորք ստանալով՝ գալիս է Խոյի վրա: Ձակատամարտի ժամանակ Խոյի բնակիչները անցնում են Ջաֆարղուլի բեկի կողմը և միասնական ջանքերով գրավում բերդը: Դաղթողները սպանում են Շահպազի որդի Սեհտի խանին, նրա ընտանիքի անդամներին ու կողմնակիցներին: Ջաֆարղուլի բեկը և նրա մեծ եղբայր Հուսեյնը դառնում են Խոյի տերը (վավ. № 107):

Բայց գործը սրանով չի ավարտվում: Ջաֆարղուլի բեկին օգնության եկած զորքերը, որոնք գտնվում էին Խոյում, սկսում են թալանել բնակչությանը: Ղուկասը գրում է. «Օտարական զօրքն ոչ սակաւ զաւարս և զկապուտս առին անտի, մինչև հասուցանել զայն երկիր ի թշուառութիւն մերս երկրի» (վավ. № 107): Խոյում սկսված այս դեպքերն էին, որ հնարավորություն տվեցին Երևանում սպանելու Խոյի խանի գործակալին և վերացնելու Ահմեդ խանի ազդեցությունը:

1786 թ. մարտին Շորագյալից և Թիֆլիսից նամակներ են գալիս Երևան, որոնցում ասվում է, թե լեզգիները դուրս են եկել Տայքից ու գալիս են դեպի Երևան: Արարատյան երկրում նորից սկսվում է խուճապ: Բնակիչներից ոմանք թաքնվում են քարանձավներում ու լեռներում, մնացածներին տանում են Երևանի բերդը: Ղուկաս Կարնեցին, Էջմիածնի վանքը թողնելով մի քանի վարդապետների և զինվորների հսկողության տակ, գնում է Երևան: Դետախուզության համար նա մի քանի հրացանակիրներ է ուղարկում լեզգիներին ընդառաջ: Նրանք գնում են Շիրակավան և վերադառնալուց հետո պատմում, որ լեզգիները «զգիւղից ոմանց զանդեայսն վառեցին և գնացին ի ճանապարհին Բամբակաձորու» (վավ. № 142): Ղուկասը նորից վեց հրացանակիրներ է ուղարկում Արայի լեռը, որպեսզի դիտեն այնտեղից, թե ո՞ր են գնում լեզգիները (վավ. № 142):

Ումմա խանի զորքերը այդ ժամանակ Բամբակաձորով շարժվում են դեպի հյուսիս-արևելք: 500 ձիավոր նրանցից բաժանվելով՝ գալիս են Աշտարակ, որի բնակիչները ապաստանել էին բարանձավներում: Նրանք բռնում են գյուղում մնացած 12 այգեպանների, սպանում

նրանցից մեկին, իսկ մյուսներին իրենց հետ տանում: Երբ այս լուրը հասնում է Երևանի խանին, նա կարգադրում է բերդից դուրս եղած իրերը ներս բերել և քաղաքի խիստ ահաբեկված բնակչությանը քաշեցնել բերդը (ն. տ.):

Արայի լեռը գնացած զինվորները նկատվում են այդ հեծյալների կողմից: Նրանք մի կերպ փախչում գալիս են Երևան ու լուր տարածում, թե լեզգիները գալիս են քաղաքի վրա: Կաթողիկոսն այդ ժամանակ մարդ է ուղարկում Էջմիածին՝ վանքի և գյուղի անասունները Երևան բերելու: Նա քսան զինվոր է ուղարկում՝ վանքը պաշտպանելու (վավ. № 142):

Սակայն լեզգիները մտադիր չէին Երևանի վրա հարձակվելու: Նրանք Աշտարակից ետ են դառնում, եղվարդում հրդեհում մի քանի տուն և գնում միանում իրենց զորքերին: Մի քանի օր հետո լուր է գալիս, որ նրանք Բամբակաձորի և Ապարանի վրայով գնացել են Սևանա լճի մոտ, իսկ այնտեղից Ղարաբաղի Իբրահիմ խանի մարդկանց առաջնորդությամբ՝ Շուշի:

Մի շարք անձանց ուղղված Ղուկաս Կարնեցու նամակներից երևում է, որ Ումմա խանի հեռանալուց հետո էլ Արարատյան երկրի բնակչությունը հանգստություն չի ստանում: Օգտվելով երկրում ստեղծված իրարանցումից և Մահմեդ խանի թուլությունից՝ խանության ներսում եղած կենտրոնախույս ուժերը դարձյալ խռովություններ են սկսում, հարձակվում են միմյանց վրա, թալանում և ավերում գյուղերը: Ահա թե ինչ է գրել Ղուկասը 1786 թ. մայիսի 26-ին Ն. Շահամիրյանին ուղղած իր նամակում. «Բայց յետ լէզկեացն ահի և նեղութեանց, զորս կրեցաք և ևս ոչ գտանեմք զհանգիստ ի լրբութենէ անօրէն բնակչաց երկրիս: Քանզի առ ի չգոյէ կատարեալ և ահաւոր իշխողի, որ կարիցէ զամենայն ընդ ձեռամբ նուաճել, իւրաքանչիւր ոք զախորժակս իւր գործէ ընդդէմ միմեանց, վասն որոյ յառնեն ի վերայ միմեանց բազմութեամբ և աւարեն զգիւղորայս, կողոպտեն և մերկացուցանեն զքրիստոնեայս, և զսուրբ Աթոռս պէսպէս վնասուք վնասեն և զմեզ սրտամաշ առնեն» (վավ. № 167):

Այս վիճակը շարունակվում և առավել լարված բնույթ է ստանում հունիս և հուլիս ամիսներին: 1787 թ. կեսերին դրությունը մի քիչ խաղաղվում է, բայց խլրտումները չեն դադարում: Նույն թվականի օգոստոսի 25-ին Ղուկաս Կարնեցին գրում է. «Ի ներկայումս այս երկիրս մեր ողորմութեամբն Աստուծոյ է ի միջակ խաղաղութեան» (վավ. № 476):

«Դիվանի» առաջին գրքում հրապարակված նյութերից մեզ հայտնի է, որ Ղուկաս Կարնեցին նամակագրական կապ էր հաստատել ռուսական հրամանատարության հետ և անհամբերությամբ, բայց ամենևին չկորցնելով զգուշավորության ու չափի զգացումը, սպասում

էր ազատարար ռուսական զորքերին: Դժբախտաբար, ռուսական հրամանատարության համար դեռ լիովին հասունացած չէր պարսկական արշավանքի անհրաժեշտությունը: Դա շատ լավ գիտեր տարբեր կողմերից տեղեկություններ և բաղաքական լուրեր ստացող հայ կաթողիկոսը, որը, սակայն, չէր կորցնում հույսերը և շարունակում էր պահպանել նամակագրությունը ոչ միայն ռուսների, այլև նրանց հետ մշտական շփում ունեցող և նրանց գործերին լավատեղյակ անձանց հետ: Նա շարունակում էր իր թղթակցությունը նաև ռուսական կառավարության կողմից Վրաստան ուղարկված գնդապետ Ստեփան Դանիելովիչ Բուռնաշևի հետ: Այս տեսակետից շատ բնորոշ է 1786 թ. օգոստոս ամսին գրված Ղուկաս Կարնեցու նամակը՝ հասցեագրված ռուս գնդապետին: Վերջինս սովորական զինվորականներից չէր, որ իր պաշտոնական ծառայություններն էր անցկացնում Կովկասում: Նա շատ հետաքրքրասեր, դիտող և շրջակա երկրների քաղաքական ու տնտեսական կացությանը բաջ իրազեկ և լավ հասկացող ու գնահատող մեկն էր: Պատահական չէ, որ, Կովկասից վերադառնալուց հետո, նա գրեց գրքեր, որոնց մեջ արժեքավոր շատ տեղեկություններ կան թե՛ Վրաստանի և թե՛ Արևելյան Հայաստանի մասին[1]: Նա գիտեր, որ վտանգի դեպքում հավաքվող 5000 հոգուց բաղկացած Երևանի խանի զորքի մեկ երրորդը բաղկացած էր հայերից՝ մի հանգամանք, որի վրա ուշադրություն պետք է դարձնեին հետագա շրջանում Երևանի խանի դեմ մարտական գործողություններ ծավալած ռուսական հրամանատարները: Հայտնի է, որ Ս. Դ. Բուռնաշևը 1783 թ. կեսերից սկսած գեներալ Պ. Պոտյոմկինի առաջադրանքով Անդրկովկասում մթերքների պահեստներ էր պատրաստում և լրջորեն հետախուզում տեղանքը:

Ի դեպ, Երևանի խանը որոշ դեպքերում աշխատում էր էջմիածնի վանքից ևս զինվորներ ստանալ: Այսպես, Խոյի խանի կողմնակից բոլանցիների վրա հարձակվելուց առաջ խանը պահանջում էր, որ կաթողիկոսը ևս զորք ուղարկի. «Խանն Բ (2) եասաւուլ էր յղեալ և թուղթ էր գրեալ, թէ Քօլանցւոց վերայ պիտի ղօշուն ուղարկեմ: Դու ևս օգնութիւն արայ, զորք տուր: Թուղթ բերող եասաւուլաց ետուք ԲՌ (2000) [դիան] ի յոգոս. 8: Մարդ՝ոչ ետուք»: Այս գրանցումը վանքի ելից մատյանում կատարվել է 1787 թ. օգոստոս ամսին[2]:

[1] С. Бурнашев, Описание областей Адребижанских в Персии и их политического состояния, Курск, 1793. տե՛ս նաև С. Бурнашев, Картина Грузии или описание политического состояния царств Карталинского и Кахетинского, 1896.

[2] Մատենադարան, Արխիվային բաժին, կաթողիկոսական դիվան, թղթ. 7, վավ. 7, էջ 60բ:

Լեզգիների արշավանքից հետո Ղուկաս կարնեցին 1786 թ. օգոստոսին նամակ է գրում գնդապետ Ս. Դ. Բուռնաշևին, որը պահպանվում է միայն համառոտագրության ձևով (վավ. № 232), «... Ի պատասխանի սիրայարտական թղթոյն, զոր ընդ թարգմանին իւրոյ գրեալ էր՝ այսինքն Յարութիւնին, վասն նորա ևս յանձնարարութիւն առ ի ունիլ զնա սիրով»: Երևում է, որ գնդապետը իր հայ թարգմանչի ձեռքով սիրալիր նամակ էր գրել և տվել հանձնարարություններ: Չգիտենք, թե ո՛վ էր Յարությունը, բայց քանի որ նա հանդես էր գալիս որպես ռուսական արշավանքը նախապատրաստող գնդապետի հավատարիմ և վստահելի մարդկանցից մեկը և կատարում նրա հատուկ հանձնարարությունը, Ղուկասը մեծարում է նրան «պարոն»-ով, ուրեմն, կարևոր մի անձնավորություն էր և հավանաբար նպատակ ուներ ի մոտո ծանոթանալու երևանում ստեղծված դժվարին կացությանը: Իսկ երևանում շատ խառը վիճակ էր. «առ ի չգոյէ կատարեալ և ահաւոր իշխողի, – գրել է Ղուկասը Ն. Շահամիրյանին դրանից երկու ամիս առաջ՝ 1786 թ. մայիսի 26-ին, – որ կարիցէ զամենայնսն ընդ ձեռամբ նուաճել, իւրաքանչիւր ոք զախորժակս իւր գործէ ընդդէմ միմեանց...»:

Կասկածից վեր է, որ ռուսական զորքերով Թիֆլիսում գտնվող գնդապետ Ս. Դ. Բուռնաշևը իր թարգմանչին ուղարկել էր հետախուզական նպատակներով: Դա, անշուշտ, հայտնի է եղել կաթողիկոսին, որը ձգտել է օգտակար լինել նրան «և շահեալ վերադարձոյց զնա հայերէն գրեալ թղթովս այսմիկ»: Վերջում նշված է, որ ռուս գնդապետին կաթողիկոսը «փոքր ինչ գինի յղեցաք իբր օրհ[նութիւն]»:

Մինչ այդ, մի կողմից Քարթլ-Կախեթի, մյուս կողմից թուրքերի ու լեզգիների միջև բանակցություններ էին գնում հաշտություն կնքելու համար: Ղուկասի 1786 թ. հուլիսի 6-ին գրած մի նամակից երևում է, որ բանակցությունների համար երկու կողմերի ներկայացուցիչները եկել էին Լոռի: Ներակլի կողմից ուղարկված էր Գեորգի արքայազնը: Երբ Ղուկասն իմանում է այս մասին, վանքի հրացանակիրներից մեկի՝ Հովհանի միջոցով նվերներ է ուղարկում է նրան (ժամացույց, բրինձ, գինի) (վավ. № 205): Բանակցությունները շարունակվում են և խաղաղություն է կնքվում:

Ղուկաս Կարնեցու նամակները վկայում են, որ Ումմա խանի արշավանքը մեծ չարիքներ հասցրեց Արևելյան Հայաստանին: Դրա հետևանքով եղած ավերածությունները, ինչպես և բնակչության տեղահանումները, թուլացրին իշխանության ազդեցությունը և լայն հնարավորություններ ընձեռեցին ներքին երկպառակությունների առաջանալուն, որոնք առավել վատթարացրեցին բնակչության վիճակը:

3278

Ահա թե ի՞նչ է գրել արշավանքից հետո երկրում ստեղծված ծանր կացության մասին Ղուկաս Կարնեցին. «Այլ յապայ ևս թէ զի՞նչ է լինելոց, Աստուծոյ է գիտելի, բանզի դեռևս երևին նշանք դառնութեան և չեն իսպառ վերջացեալք: Սանաւանդ անօրէնք երկրիս վասն անգլխութեան կատաղեալք և անկեալք զմիմեամբք, կեղեքեն զիրեարս և նեղիմք մեք և խղճալի ժողովուրդքս մեր ի լրբութենէ սոցին և ոչ գոյ այնպիսի ոք, առ որ ունիցիմք զյոյս ինչ գտանել զօգնութիւն և գրեթէ յօրէ յօր նուազի շինութիւնն և խաղաղութիւնն և առաւելու խռովութիւնն և թշուառութիւն» (վավ. № 142):

Նամակներից հայտնի է դառնում, որ լեռնականների արշավանքից մի առ ժամանակ անց՝ 1787 թ. ամռանը, կրկին խառնակություններ են սկսվում Արարատյան երկրում: Պատճառը Երևանի խանի և Բայազետի Սութեսերիֆ Իսահակ կամ Իսաղ փաշայի միջև սկսված կռիվներն էին, որոնք մեծ վնաս հասցրին երկու կողմերի աշխատավորությանը: 1787 թ. օգոստոսին Ղուկաս Կարնեցին այդ դեպքերի մասին գրել է հետևյալը. «... Ի պատճառ ոմանց քրթաց էլերի յայսկոյս անցանելոյ և Սակուայ սուլթանին ևս առ Բայազիտ նայելոյ, վէճ եղև ընդ մէջ փաշային և խանին մերոյ» (վավ. № 935):

Այդ թվականի ամռանը Երևանի խանի զորքը մի քանի անգամ ավարառության է գնում Բայազետի փաշայություն: Նույն նպատակով էլ մի քանի անգամ բայազետցիների զորքն է գալիս Արարատյան դաշտ: Այս ավարառությունները, սովորաբար, ուղեկցվում էին խաղաղ ազգաբնակչության գերեվարությամբ և արյունահեղությամբ (վավ. № 935):

Բայազետի փաշայի և Երևանի խանի թշնամությունը շարունակվել է նաև հաջորդ երկու տարիներին: Բավականաչափ մանրամասն տեղեկություններ կան 1789 թ. աշնանը տեղի ունեցած անցքերի մասին: Ղուկաս Կարնեցու նամակից տեղեկանում ենք, որ 1789 թ. օգոստոսի 12-ին, երբ Երևանի խանի զորքը անցել էր սահմանը և կողոպտում էր Բայազետի գյուղերը, Իսաղ փաշան իր զորքը տանում է երևանցիների թիկունքը և հարձակվում նրանց վրա: Ձակատամարտը կարճ է տևում, երևանցիները չարաչար պարտվում են, տալիս են շատ սպանվածներ ու խեղդվածներ՝ երասխում և մազապուրծ փախչում Երևան (վավ. № 936):

Սրանից հետո Սահմեդ խանը մեծ զորք է հավաքում բայազետցիների դեմ գնալու համար: Ղուկասը այս դեպքերի մասին պատմում է. «Ապա և սոքա (երևանցիները – Վ. Գ.) կատաղեալ (այս բառը բնագրում ջնջված է – Վ. Գ.) կրկին զօրաժողով եղեն բազմապատիկ քան զառաջինն և գնացին վերստին պատերազմիլ: Որովք երկիրս յոյժ սաստիկ վրդովեալ է և Բայազտոյ ճանապարհքն ևս խստիւ փակեցեալք...» (վավ. № 936):

Երևանի խանն օգնական զորք է բերում Նախիջևանից և գնում Բայազետի փաշայի զորքի վրա, որը բանակ էր դրել Երասխի աջ ափին: Բայազետցիները, տեսնելով նրանց, խույս են տալիս և ամրանում Բայազետի բերդում: Երևանցիները հետապնդում են նրանց և պաշարում ամրոցը, բայց չեն կարողանում գրավել, ուստի մի քանի մարդ սպանելուց ու Բայազետի փաշայության մի շարք գյուղեր, որոնց թվում՝ Կարմիր Կոնտը, Արծափը, Քորունը, Մուսունը, թալանելուց և ավերելուց հետո մեծ ավարով վերադառնում են ետ[3]:

Ղուկաս Կարնեցու 1790 թ. հունվարի 4-ին գրած նամակից երևում է, որ չնայած հաշտություն է կնքվել Երևանի ու Բայազետի իշխողների միջև, բայց նրանք դեռևս լիովին հաշտ չէին. «Երևանցիք ևս խռովեալք ընդ Բայազիտոյ մովպետին, և զբազում վնասս գործեալ առաւել առ մերայինսն՝ թէ անդ, թէ աստ, այժմ իբր թէ հաշտ են, բայց ոչ ամենևին» (վավ. № 1013):

Երևանի խանի և Բայազետի փաշայի այս կռիվների ժամանակ Խոյի խանը գաղտնի օգնություն է ցույց տալիս Բայազետի փաշային: Այս բանը հայտնի է դառնում Սահմեդ խանին և նա այս, ինչպես և այլ պատճառներով կռիվ է սկսում Խոյի հետ:

Վերոհիշյալ կռիվների ժամանակ Երևանի խանը գործում էր Ներակլ Բ-ից միանգամայն անկախ: Բանն այն է, որ ռուսական զորքերի հեռացումից հետո, որը, ինչպես տեսանք, արդյունք էր ռուս-թուրքական 2-րդ պատերազմի, Անդրկովկասում խիստ թուլացան Քարթլ-Կախեթի թագավորի դիրքերը: Աթոռից օգտվեց նաև Երևանի խանը՝ Ներակլի գերիշխանությունն իր վրա համարյա ձևականի հասցնելով: Այս մասին Ղուկաս Կարնեցին 1789 թ. սեպտեմբերի 11-ին Ծ. Շահամիրյանին, միանգամայն իրավամբ, գրել է հետևյալը. «... արքայն Վրաց միայն իւրեանց մնացորդ երկրացն իշխէ, այն ևս հայթայթանօք և այլ երկրաց՝ ոչ բնաւ, և թէպէտ ի յերևանցւոց գիարկ ինչ առնու վասն ոմանց պատճառաց, բայց յամենայն կառաւարութիւնս սոցա ոչ խառնի՝ գիտելով, գի ոչ անսան և թէ փոքր մի նեղիցին, ապստամբին՝ ապաիւնութեամբ անմատչելի ամրոցին, որպէս քանիցս եղեալ է (վավ. № 938):

Երևանի, Խոյի և Նախիջևանի խաների միջև տեղի ունեցած արյունալի ընդհարումների պատկերավոր նկարագրությունը տրված է Ղուկաս Կարնեցու 1790 թ. սեպտեմբերի 22-ին գրած մի նամակի մեջ, որն ուղղված է Կ. Պոլսի նվիրակ Միհնաս վարդապետին: Այդտեղ նշել ենք, որ դա ոչ թե սոսկ նամակ է, այլ պատմական մի փոքրիկ և ամբողջական երկասիրություն, որի մեջ զարմանալի պարզությամբ, սեղմ և համառոտ ոճով վեր է հանվում ավատատիրական կիսանկախ

[3] Վ. Գրիգորյան, Երևանի խանությունը XVIII դ. վերջում, էջ 138:

այդ ֆշխանությունների միջև տեղի ունեցած բազմաթիվ արյունալի ընդհարումներից մեկի պատմությունը: «Պատմության» մեջ նկարագրված է, թե ինչպես արշավող զորքերը փոխադարձաբար ավերում էին իրենց հակառակորդ երկրի գյուղերը, թալանում ու հրկիզում տները, ոչնչացնում ամեն ինչ, և թե ինչ աստիճան թշվառ ու ողբերգական վիճակի մեջ էր գտնվում Արևելյան Հայաստանի բնակչությունը մի առավել ահավոր ավերմունքից՝ Իրանի նոր միապետի՝ Աղա-Մուհամմադ խանի արշավանքից մի քանի տարի առաջ: «Պատմության» մեջ գրանցված տեղեկությունները պերճախոս վկայություն են այն ծայր աստիճան հուսահատ կացության, որի մեջ տվայտում էր պարսից բարբարոս տիրապետության լծի տակ գտնվող աշխատավոր ժողովուրդը՝ Արևելյան Հայաստանը Ռուսական կայսրությանը միացնելու նախօրյակին: Ուշագրավ են հատկապես «Պատմության» այն տողերը, ուր խոսվում է Էջմիածնում ստեղծված տագնապալի վիճակի, արշավող զորքերի հրամանատարների ու Երևանի խանի կողմից Ղուկաս կաթողիկոսին արված իրարամերժ առաջարկությունների, արշավանքի կապակցությամբ վրաց թագավոր Հերակլ Բ-ի կողմից Երևանի խանին զինված օգնություն ցույց տալու մասին: Ղուկաս Կարնեցու այս երկասիրությունը վերոհիշյալ դեպքերի մասին առայժմ հայտնի, միակ և, հարկ է նշել, չափազանց վստահելի սկզբնաղբյուրն է:

Հարկ է նշել, որ 1790 թ. հոկտեմբերի կեսերին Հերակլ թագավորը փորձ է կատարել հաշտեցնելու կռվող կողմերին: Այդ նպատակով ժամանած միրիշկյար պրն. Յովսեփը լինում է նաև Էջմիածնում և կաթողիկոսից նվերներ ստանում: Այդ մասին ուշագրավ վկայություն կա վանքի ելից մատյաններից մեկում: Այնտեղ գրված է. «Միրիշկեար պարոն Յովսէփին ետուք Ա (1) տոնդուղ աթլաս, Ա (1) ղութնի, Ա (1) չախու և Ա (1) մահրամայ ի հոկ[տեմբերի] 13, որ եկեալ էր մեր խանի և Խոյու և Նախիջևանայ խանի միջև հաշտութիւն առնէ»[4]: Բայց այդ բանը նրան չի հաջողվում:

Խոյեցիների և նախիջևանցիների հարձակումը Երևանյան երկրի վրա կատարվեց ի պատասխան Երևանի Սահմեդ խանի՝ Խոյի վրա կատարած այն արշավանքի, որ տեղի էր ունեցել նույն թվականի մայիսի 10-ից մինչև հուլիսի 7-ն ընկած ժամանակաշրջանում: Սրա պատճառներից մեկն այն օգնությունն էր, որ թուրքաց սուլթանի հատուկ հովանավորությունը վայելող Խոյի խանը գաղտնի կերպով ցույց էր տվել Բայազետի Իսահակ փաշային, երբ վերջինս 1787-1789 թթ. կռվի էր բռնկվել Ռուսական կայսրության հովանավորությունն ընդունած Հերակլ Բ-ին հարկատու Երևանի խանի հետ: Պատճառներից

[4] Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 289:

մյուսը, որը և հարձակման անմիջական առիթը հանդիսացավ, հետևյալն էր. Խոյի խանը անհիմն պատճառաբանություններով հրաժարվում էր ետ ուղարկել Երևանի խանին պատկանող թանկարժեք մի շարք իրեր, որ պահ էին տրված Խոյում: Երևանցիները և նրանց դաշնակից Նախիջևանի Քյալբալի խանի զորքը հարձակվում են Խոյի վրա, գրավում քաղաքը և պաշարում բերդը: Ստանալով այդ իրերը՝ նրանք վերադառնում են ետ: Դրանից հետո Խոյի խանը փոխվրեժի է դիմում, հավաքում է իր ուժերը, գրավում իր կողմը Քյալբալի խանին և նրա հետ միասին արշավում Երևան: Ահա այս արշավանքի ողջ ընթացքն ամենայն մանրամասնությամբ նկարագրված է Ղուկասի «Պատմութեան» մեջ:

Խոյեցիների ու նախիջևանցիների արշավանքից հետո Երևանի խանը, հակառակ Հերակլ Բ-ի կամքին, արշավում է Նախիջևանի վրա, բայց վաղաժամ ցրտերը ստիպում են նրան ձեռնունայն վերադառնալ: Շատ չանցած՝ 1791 թ. դեկտեմբերին, Ղարաբաղի Իբրահիմ և Ավարիայի Օմար (Ումմա) խաների արշավանքը Նախիջևանի վրա դրդում է Երևանի, Նախիջևանի ու Խոյի խաներին մոռանալ իրենց նախկին թշնամությունը և համատեղ ուժերով հաջողությամբ դիմադրել հարձակվողներին, հարձակում, որը մեծամեծ վտանգներով էր հղի ոչ միայն Նախիջևանի, այլև նրան սահմանակից Երևանի ու Խոյի խանությունների համար:

Սինաս վարդապետին հանգամանորեն պատմելով վերը հիշված դեպքերի մասին՝ Ղուկաս Կարնեցին վերջում դառնորեն գրում է. «Այսպէս եղև գալն նոցա և անցանելն զմեօք և վնասակրութիւն մեր և խղճալի երկրիս, որ գրեթէ ըստ մեծի մասին աւերացաւ ոչ միայն ի զօրացն օտարաց, այլև ի յանզգամացն երկրիս, զորս գիտես» (վավ. № 1157):

Անհրաժեշտ է նշել, որ պահպանվել և լավ վիճակում մեզ են հասել Ղուկաս Կարնեցու այս «Պատմութեան» թե՛ բնագիրը (Կթղկ. դիվան, թղթ. 6, վավ. № 189) և թե՛ սևագիր օրինակը[5], որոնց միջև տարբերություններ չկան, չհաշված այն, որ ընդունված սովորության համաձայն, սևագրի վրա նշված չէ ամսաթիվը, դա արվում էր նամակը մաքրագրելու և առաքման ժամանակ: Ղուկաս Կարնեցու այս նամակը փոքր ինչ չափով օգտագործված է Հ. Շահխաթունյանցին վերագրված պատմական երկի 1-ին մասում[6], ինչպես նաև մեր «Երևանի խանությունը XVIII դարի վերջում» աշխատության մեջ[7], իսկ

[5] Մատենադարան, ձեռ. №4501, էջ 1461-1462:
[6] «Դիվան հայոց պատմութեան», հտ. Ա-Բ, Թիֆլիս, 1893, էջ 18-23:
[7] Վ. Ռ. Գրիգորյան, նշվ. աշխ., էջ 143-148:

ամբողջությամբ այն հրատարակել ենք «Քանբեր Մատենադարանի» 6-րդ հատորում[8]:

Ղուկասի նամակներից տեղեկանում ենք, որ այս արշավանքների ու կռիվների պատճառած ավերմունքը վերականգնելու ժամանակ Երևանի խանը 1791 թ. վերջերին կանչվում է Թավրիզի մոտ գտնվող Սուշկյամբար վայրը, ուր իջևանել էր Իրանում կենտրոնական իշխանության համար պայքարի մեջ մտած Ղաջարների հարստության հիմնադիր Աղա Մուհամմադ խանը:

Արաղստանը (Իրաքը) նվաճելուց հետո նա «Բազմամբոխ զօրօք յառաջ շարժեցաւ ի Դաւրէժ, զտեղւոյ բուրտ բռնակալն փախոյց և ինքն բանակեցաւ ի Սուշկեամբար կոչեցեալ վայրին». պատմում է այս դեպքերի մասին Ղուկաս Կարնեցին Կ. Պոլսի պատրիարք Ջաբարիային (վավ. № 1648):

Չնայած նա նվաճողական լայն ծրագիր ուներ Անդրկովկասի նկատմամբ, բայց քանի դեռ ողջ Իրանը չէր հնազանդեցրել իրեն, աշխատում էր լավ հարաբերություններ պահպանել Քարթլ-Կախեթի թագավորի ու ռուսների հետ, բայց 90-ական թվականների սկզբին, երբ նրան հաջողվում է ծանր հարվածներ հասցնել իր հակառակորդ զենդերին, նվաճել Շիրազն ու Թավրիզը, այլևս չէր բողարկում Անդրկովկասը կրկին Իրանին ենթարկելու իր լուրջ մտադրությունները:

Ղուկասի նամակից երևում է, որ նա Սուշկյամբար էր հրավիրել նաև Գանձակի ու Նուխու խաներին: Վերջիններս վախենում են գնալ և միայն նվերներ են ուղարկում:

Աղա Մուհամմադ խանը Ղարադաղի ու Նախիջևանի խաներից պատանդներ է վերցնում, բայց Երևանի խանից չի պահանջում: Ի դեպ, վերջինս վախեցել էր գնալ խանի մոտ և իր փոխարեն ուղարկել էր «զեղբայրն իւր և զախտնտն ընծայիւք» (վավ. № 1648): Նա ցանկանում էր խաղաղ միջոցներով նրան իր կողմը գրավել: Ուստի, սիրալիր ընդունելով նրա մարդկանց, ընծաներ է տալիս ու ճանապարհ գցում: Այս կապակցությամբ Ղուկաս Կարնեցին 1790 թ. սեպտեմբերին մեկնում է Երևան՝ խանի մոտ, շնորհավորելու նրան: Վերջինս լավ է ընդունում կաթողիկոսին և տալիս է նվերներ. «Դարձեալ ետ մեր խանն Ս (1) լաւ բազափօշ, Ս (1) կապայ և Ս (1) շալ, ի սեպտ. 16, մինչ գնացեալ էաք Աղայ Սահմատ խանէն եկեալ խիլայն շնորհաւորելոյ, բայց կապայն և բազափօշն մեզնից առին և գինն ետուն (ԺԲ (12) թուման)»[9]:

[8] Վ. Գրիգորյան, Ղուկաս Կարնեցու մի անտիպ երկասիրությունը, «Քանբեր Մատենադարանի», N 6, Երևան, 1962, էջ 429-435:
[9] Կթղկ. դիվան, թղթ. 5, վավ. 36, էջ 52:

Աղա Մուհամմադ խանը հպատակություն էր պահանջել նաև Ղարաբաղի խանից (Ղուկասը գրում է «յՂրցախու Իբրահիմ խանէն» (վավ. № 1648): Վերջինս մերժում է և անգամ հրաժարվում նվերներ ուղարկել: Խանը պատժի է ենթարկում Խոյի Հուսեյն խանին և որպես պատանդ վերցնում նրա կնոջը, որը Իբրահիմ խանի դուստրն էր: Բացի դրանից, նա մեծ քանակությամբ թանկարժեք իրեր է վերցնում Հուսեյն խանից և այդ բոլորի դիմաց նրան տալիս Թավրիզում իշխելու իրավունքը: Հուսեյն խանը վերադառնալով Խոյ՝ Թավրիզ է ուղարկում իր եղբայր Ջաֆարղուլիին:

Աղա Մուհամմադ խանը նույնպիսի առաջարկությամբ դիմել էր նաև Ղերակլ Բ-ին, վերջինս ոչ միայն ոչինչ չի ուղարկում, այլև սկսում է օգնել Իբրահիմ խանին:

Մինչև 1791 թ. ձմեռը Աղա Մուհամմադ խանը պատանդներ է վերցնում իր մոտ եկած խաներից և ինքը վերադառնում Թեհրան՝ «...ժամադիր լինելով, սոցա ի գարնանս վերստին գալ յայս կոյս» (վավ. № 1648):

Իբրահիմ խանը, մերժելով Աղա Մուհամմադ խանին, իր հույսերը դրել էր ոչ միայն իր և Ղերակլի ուժերի վրա, այլև հյուսիսից 12000 զորքով հրավիրել էր Ումմա խանին: Ղերակլը, համաձայնվելով դրա հետ, այնուամենայնիվ, վախենում էր, որ Ումմա խանի զորքերը, գալով Արցախ, կարող էին հարձակվել Վրաստանի կամ Երևանի և Գանձակի խանությունների վրա: Այդ պատճառով, երբ Ումմա խանի զորքերը գալիս են Քելոգան, Ղերակլը իր զորքերով ընդառաջ է գնում և Ղընղը գետի ափին կանգնեցնում նրանց: Այն բանից հետո միայն, երբ Ավարիայի խանը պարտավորվում է չվնասել Ղերակլի ու նրա վասալների երկրները և տալիս է պատանդներ, թագավորը թույլ է տալիս նրան շարունակել ճանապարհը դեպի Նուշի:

Իբրահիմ խանը, իր զորքին միացնելով Ումմայի զինյալներին, ցանկանում էր գրավել Նախիջևանը, որը դուրս էր եկել նրա ազդեցության շրջանակներից և կարող էր ընկնել Աղա Մուհամմադ խանի տիրապետության տակ: Շուտով Ղարաբաղի և Ավարիայի խաների միացյալ 20000 հոգուց բաղկացած զորքը շարժվում է դեպի հարավ և պաշարում Նախիջևանի բերդը (վավ. № 1648):

Նախքան այդ, Նախիջևանի և Երևանի խաների միջև կայացել էր հաշտություն՝ ի նշանավորումն որի Քյալբալի խանը նշանվել էր Սահմեդի քրոջ հետ: Ոխերիմ թշնամիներ դարձած խաների այդ շուտափույթ հաշտության պատճառը Իբրահիմ խանի հարձակման վտանգն էր: Երևանի խանը հասկանում էր, որ Նախիջևանը գրավելու դեպքում Իբրահիմը այնուհետև իր զենքը կդարձներ Երևանի կողմը, ուստի, այդ բանը կանխելու համար, նա, անսալով Քյալբալի խանի խնդրանքին, իր զորքով օգնության է շտապում նրան: Իբրահիմ խանի

Նախիջևանում հաստատվելը մեծամեծ վտանգներով էր հղի նաև Խոյի համար, այս պատճառով Խոյի խանը ևս հաշտվում է Սահմեդի հետ և իր զորքերով գնում՝ միանալու նրան:

Երևանի, Խոյի և Նախիջևանի զորքերը պարտության են մատնում Իբրահիմ և Ումմա խանի զինվորներին, որոնք պաշարման ընթացքում ավերել էին Նախիջևան քաղաքը, և դուրս են քշում նրանց Նախիջևանի խանության սահմաններից: Այս բոլոր անցքերը տեղի են ունենում 1791 թ. դեկտեմբերին (վավ. № 1648):

Ինչպես տեսնում ենք, տարբեր անձանց հասցեագրված նամակների և կոնդակների մեջ Ղուկաս Կարնեցին, ճիշտ է երբեմն կցկտուր, բայց երբեմն էլ բավականին հանգամանորեն գրելով Արևելյան Հայաստանի ու շրջակա երկրների քաղաքական կյանքի զանազան հարցերի մասին, լուսաբանելով երկրի համար կարևոր նշանակություն ունեցած պատմական իրադարձությունները, փաստորեն, ստեղծել է յուրօրինակ, շատ արժեքավոր և, ամենակարևորը, միանգամայն արժանահավատ մի ժամանակագրություն, որը, այլ նյութերի հետ միասին, ամուր հիմք կարող է հանդիսանալ մեր ժողովրդի այդ ժամանակաշրջանի քաղաքական պատմությունն ամբողջացնելու համար:

Բ) ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՈՒ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿՅԱՆՔԻ ԱՐՏԱՑՈԼՈՒՄԸ ՆԱՄԱԿԱՆՈՒ ՄԵՋ

Ինչպես նախորդ ժամանակներում, այնպես էլ այս տարիներին (1786–92) Ղուկաս Կարնեցու նամակներում ու կոնդակներում անընդհատ շոշափվում են Էջմիածնի վանքի ու շրջակա վայրերի տնտեսական ու մասամբ մշակութային կյանքի հետ կապված բազմաթիվ հարցեր: Չնայած քաղաքական միանգամայն անբարենպաստ պայմաններին, Էջմիածնի Մայր տաճարի վերանորոգման գործը, ճիշտ է դանդաղորեն, բայց և այնպես առաջ էր գնում և տարբեր անձանց ուղղված նամակներում կաթողիկոսը գրում էր նաև նորոգման ընթացքի մասին:

Նամակներում շատ վկայություններ կան Էջմիածնի նվիրակների գործունեության վերաբերյալ, որոնք ուղարկված լինելով հեռավոր թեմերը, փութաջանորեն կատարում էին նյութական միջոցներ, տարբեր տեսակի ապրանքներ ու մթերքներ ձեռք բերելու և Էջմիածին ուղարկելու ոչ դյուրին առաջադրանքները: Առատ տեղեկություններ կարելի է գտնել բազմաթիվ մարդկանց ու հաստատությունների կողմից Էջմիածնին արված նվերների, վանքի համար անհրաժեշտ նյութերի ձեռք բերման ու գնման, ուխտավորների այցելությունների, ապրանքների ու մթերքների գների, Երևանի խանության

սահմաններում ու շրջակայքում դրամի կուրսի և այլ հարցերի մասին: Կաթողիկոսը շատ ժամանակ էր հատկացնում կտակներով Էջմիածնին ժառանգված դրամի ու գույքի ձեռք բերմանը: Այդ կապակցությամբ նա հարկադրված էր գրագրության մեջ մտնել տարբեր անձանց հետ: Միաժամանակ նա ժողովարարական կոնդակներ էր տալիս սուր կարիքի մեջ ընկած անձանց, ինչպես և նյութական օգնության կարոտ մի քանի եկեղեցիների ու վանքերի:

Նախկինի նման նամականու մեջ շատ տեղեկություններ կան թեմերում Էջմիածնի համար գանձանակների ստեղծման, գումարների հավաքման ու առաքման, գանձապահների ընտրության ու փոփոխման վերաբերյալ: Գրությունների մեջ խոսվում է նաև գերի ընկած մարդկանց փրկագնման, Էջմիածնապատկան ճորտերի վիճակի, պարբերաբար կատարվող մոմահավաքության մասին և այլն: Հաջողությամբ գործում էր Էջմիածնի Ս. Գրիգոր Լուսավորչի անվան տպարանը և կաթողիկոսի նամակների մեջ արտացոլված են տպարանն անհրաժեշտ տպագրական թղթով ու գործիքներով ապահովման, լույս ընծայված գրքերի վաճառքը կազմակերպելու և դրանք զանազան վայրեր ուղարկելու խնդիրները:

Այս ամենը քաղաքական կացությանը վերաբերող, ինչպես և այլ նյութերի հետ, հրաշալի ատաղձ են Արևելյան Հայաստանի ու շրջակա վայրերի պատմությունն ըստ ամենայնի և բազմակողմանիորեն ուսումնասիրելու համար:

Այժմ ավելի հանգամանորեն ծանոթանանք նշված տեղեկություններին:

Ինչպես երևում է գրագրություններից, վանքում կամ այլ վայրերում իրականացվող շինարարական կամ վերանորոգման աշխատանքները կատարվում էին գլխավորապես ի հաշիվ ստացված դրամական նվիրատվությունների: Այլևայլ երկրներում ապրող հայրենասեր հայերը, վանքին օգնելու և իրենց հիշատակը հավերժացնելու համար հատկապես մեծ փափագ ունեին մասնակցելու Էջմիածնի Մայր տաճարի նորոգմանը: Իսկ այն ժամանակ նորոգման հատկապես մեծ կարիք ունեին տաճարի սյուները: Շուտով նվիրատվությունների հաշվին նորոգվում են բոլոր սյուները և ստացված գումարները կաթողիկոսն օգտագործում էր եկեղեցու այլ մասերի նորոգման համար:

Այսպես, 1786 թ. հունվարի 7–ին Կ. Պոլսի նվիրակ Իսահակ վարդապետին ուղղված նամակում Ղուկասը գրում է, թե մահտեսի Հարություն ամիրան 250 դուռուշ էր նվիրել Էջմիածնին և ցանկություն հայտնել նորոգել տալ սյուներից մեկը, բայց քանի որ խարխլված ու թուլացած սյուները նորոգվում էին, Ղուկասն այլ որոշում է ընդունում. «պատշաճ տեսաք, զի զսրբոյ տաճարիս բառակողմ որմոց արտաքին երեսաց զԴ (4) զե (5) կարգ խախտեալ և անշքացեալ հին քարինսն,

զորս փոխեցաք և նորոգեցաք, զայն արասցուք յիշատակ նմա» (վավ. № 11):

Նույն նամակից իմանում ենք, որ նորոգվել է և Աստվածածնի ավագ սեղանը: Նվիրատու մահտեսի Կարապետին ուղարկվել է նամակ՝ «ի կողմանէ սեանն սրբոյ տաճարիս միամտեցուցանելով և գաղբեր արձանագրութեան օրինակն առ ինքն յղելով» (վավ. № 11): Երևում է, որ սյան հետ միասին նորոգվել էր նաև մի աղբյուր, որի վրա փորագրվել է նվիրատուի անունը: Այս կարապետը մի քանի անգամ հիշատակվող Արևելցի Տրծանենց (մեկ այլ տեղ՝ Տրիջանենց) ազգանունը կրող անձն է, որի ուղարկած 500 դուռուշով ավարտվել է տաճարի սյուներից մեկի նորոգումը (վավ. № 186): Նա Էջմիածնին նվիրել էր նաև մի տուն (նույն տեղում):

Ստենի ժամագրքի հրատարակության կապակցությամբ 1786 թ. հունիսին Կ. Պոլիս ուղարկած կոնդակում Ղուկաս Կարնեցին, նշելով Էջմիածնի Սայր տաճարի ծանր վիճակի և այն մասին, որ իրենից առաջ մի քանիսը «մտադրութիւն են ունեցեալ առ ի ծաղկել զսա վերստին, բայց ոչ է յաջողեցեալ նոցա» և ինքն այժմ, ինչպես խոստացել էր, նորոգել տալով մնացած երկու սյուները՝ «օգնությամբ տրոց օրհնեալ ազգիդ մերոյս, սկսաք դարձեալ զբոլոր մէջն բռեցուցանել և ծաղկել տալ ևս» (վավ. № 194):

Էջմիածնի տաճարի նորոգմանը մեծ մասնակցություն էին ցուցաբերում Հնդկաստանի հայերը: 1787 թ. դեկտեմբերին գրված մի նամակից իմանում ենք, որ սուրաթցի Հոհաննջան աղայի տված 700 ռուփիով նորոգվել է եկեղեցու պարիսպը (վավ. № 582): Ղուկասը 1787 թ. դեկտեմբերին նվիրատու ջուղայեցի Սարգար Խալդարյանին (Բաղդատ) գրում է, որ սեղանատան համար «քարն և զայլ նիւթն պատրաստեցաք, ի գարնանն շինել տալոց եմք» (վավ. № 562): Իսկ մահտեսի Նիկողոսին (Թոխաթ) 1790 թ. նոյեմբերին հայտնում է, թե ձմեռային սեղանատան վրա սկսել է սրբատաշ քարերով կառուցել ամբարանոց, որը հարավային կողմից ունենալու է չորս լուսամուտ, իսկ արևելյան կողմից՝ մեկ մեծ լուսամուտ: Նա ձգտում էր 1790 թ. ավարտել շինարարությունը, բայց արշավանքների ու կռիվների պատճառով «ոչ լրացաւ շինուածն»: Բայց պատերն արդեն կանգնած են և «ծածկն լինելոց է Աստուածով ի գարնանն, որոյ նիւթքն ի պատրաստի են այժմ» (վավ. № 1178–1179):

1788 թ. ապրիլի 24-ին բենկանցի մահտեսի Ստեփան ամիրային (Ադրիանուպոլիս) ու նրա յուրայիններին Ղուկասը տեղեկություն է ուղարկել այն մասին, որ նորոգել է Էջմիածնի տաճարի շրջապատի սալահատակը, փոխել է պատերի արտաքին կողմի քարերը, հիմնովին վերանորոգել է ամբարանոցը, հարավային կողմում եղած խցերը և մեծ

դուռը՝ «սրբատաշ քարամբք»: Նորոգված է նաև սեղանատունը՝ փոքր սրահի հետ միասին (վավ. № 674):

Վերանորոգման որոշ աշխատանքներ հնարավոր է եղել իրագործել այլ վայրերում: Օրինակ, տեղեկություն կա Ղոշավանքի ու նրա պարսպի նորոգման մասին, որն ի դեպ կատարվել է Մաղզբերդի Մահմադ բեկի նախաձեռնությամբ (վավ. № 605):

1788 թ. փետրվարի 16-ին Կարսի մեծահարուստներից մեկին՝ Գեորգ աղային Ղուկասը գրում է, թե. «Իսկ վասն խախտեալ տեղեաց և պարիսպին Ղօշավանից, զոր Մահմատ բէկն Մաղզբերդու կամէր շինեցուցանել տալ և առաջնորդն նորին և այլք, ոչ յօժարէին առ այս կամսն տաճկին՝ պատճառելով, թէ ոչ գոյ դրամ»: Նա այնուհետև գրում է, թե առաջնորդից ահա երեք տարի է «ոչինչ եմք տեսեալ» և կարգադրում է «յամճայն լերուք ընդ վերոյ յիշեալ տաճկին և շինեցուսջիք» (վավ. № 610):

Ղուկասի նամակներում տվյալներ կան այն մասին, որ մահմեդական մի քանի իշխողներ դիմում էին կաթողիկոսին՝ խնդրելով թափուր չթողնել իրենց տիրույթներում եղած վանքերի առաջնորդների պաշտոնը՝ հաստատման համար ներկայացնելով իրենց ընտրած անձանց թեկնածությունը: Այսօրինակ «հոգատարությունը» հայ եկեղեցու նկատմամբ թելադրված էր դիմողների շահերից: Նրանք բաջ գիտակցում էին, որ հոգևոր առաջնորդից գրկված համայնքը կամ անպարիսպ ու ավերված վիճակում գտնվող եկեղեցին պատճառ կդառնային իրենց եկամուտների մի զգալի մասն ապահովող հայ աշխատավոր հողագործների գրման ու հեռացման, ուստի դրա դեմն առնելու համար նրանք հանդես էին գալիս իրենց համար այդքան անսովոր դերում:

Օգտվելով համեմատական դադարից ու խաղաղ վիճակից՝ շինարարական որոշ աշխատանքներ է սկսում նաև Երևանի Հուսեյն-Ալի խանը: Նա Երևան է հրավիրում Խոյի Սիմեդ խանի գլխավոր ճարտարապետ Միրզա Ջաֆարին և հանձնարարում ամրացնել Երևանի բերդը և իրականացնել մի շարք կառույցներ: Շինարարությունը շարունակվում է նաև Սահմեդ խանի օրոք, որի պատճառով տուժում է Էջմիածինը: Երևանի խանն առանց այլևայլության տանում է Էջմիածնի վանքի համար աշխատող բարհատներին և Ղուկասը չի կարողանում արգելք հանդիսանալ դրան. «Սակայն ի ծագիլ գարնանն մանուկ խանն մեր ի բերդն զմեծամեծ ապարանս հիմնարկեալ, զամենայն բարհատսն մեր տարաւ, որոց հնար չեղև արգելլոյ»,– հաղորդել է Ղուկաս Կարնեցին 1789 թ. սեպտեմբերին Եփրեմ վարդապետին (ձեռ. № 4501, էջ 1516): Մինչ այդ (1789 թ. հունիսի 23-ին) Կ. Պոլսի նվիրակ Սինաս վարդապետին նա գրել էր. «Յայսմ ամի շինարարութեանն մերոյ ձախորդութիւն եղև, վասն

իշխողին զգործաւոր վարպետսն տանելոյ զիւր շինուածս շինեցուցանել, և մեք դժուարութեամբ հայթայթեմք վասն թերակատար մնացելոցն մերոց» (վավ. № 899):

Այնուամենայնիվ, Ղուկասի շինարարական թափը չի պակասում և շատ չանցած նա վերսկսում է Ս. Հռիփսիմեի զանգակատան շինարարությունը. «Իսկեալայքն (փայտամածները – Վ. Գ.) կառուցեալ կային, և չէր թերակատար թողլի», – գրում է նա Հոհաննջան աղային (Սուրխաթ) 1791 թ. դեկտեմբերի 31-ին (վավ. № 1554): Շինարարությունն ավարտվում է հուլիս ամսին (և. տ.)[10]: Օգոստոսին լրացնում են սեղանատան վերնահարկի պակաս մնացած տեղերը և «ապա ջանացաք ըստ խնդրոյն քո ձեռնարկել տալ ի վերնայարկս խցիցն»: Այնուհետև նույն նամակում խոսվում է կիսատ մնացած կառույցների և շինարարական ապագա ծրագրերի մասին (նոր խցերի և դպրոցի համար ամառային շենքի կառուցում (վավ. № 1554):

Ղուկաս Կարնեցու շինարարական գործունեության մեջ կարևոր տեղ է գրավում Էջմիածնի մայր տաճարի պատերի և սյուների նկարազարդումը, որը նա կատարել տվեց 18-րդ դարի հայ մեծանուն նկարիչ Հովնաթան Հովնաթանյանին: Վերջինս այդ գործին ձեռնամուխ էր եղել դեռևս Սիմեոն Երևանցու օրոք, սակայն երկրի քաղաքական վիճակն այն ժամանակ այնքան էլ հարմար չէր այդօրինակ աշխատանքը հաջողությամբ ավարտին հասցնելու համար, ուստի դա շատ թերի էր մնացել: Ղուկասը նախ Կ. Պոլսից և Զմյուռնիայից բերել է տալիս անհրաժեշտ ներկերը, նյութապես ապահովում Հ. Հովնաթանյանին և վերջինս շարունակում է իր գործը: Տարբեր անձանց ուղղած իր մի շարք նամակներում Ղուկասը գրում է Հ. Հովնաթանյանին աշխատանքի ընթացքի և, ի վերջո, հաջողությամբ ավարտելու մասին:

[10] Էջմիածնի վանքի ծախսերի մատյանում 1791 թ. հունիսի 8-ին կատարված մի գրանցումից երևում է, որ Հռիփսիմեի վանքի զանգակատան շինարարությամբ զբաղվել է Վանից հրավիրված բարհատ Պողոսը, որին տրվել են մի շարք նվերներ. «Քարհատ վարպետ Պօղոսն մինչ սուրբ Հռիփսիմէի վանից զանգակատունն շինեալ աւարտի հասոյց, որոյ այսինչ խիլայ ետուք՝ Ա (1) բինիշ ինկլիզի լաւ չուխայ, Ա (1) շալ մօռ կապայ նոր, Ա (1) Փիլամանկ գթակ՝ ղալամի մորթով, Ա (1) Շամու ալաճայ արխալուղ՝ քիչ հագած, ի յունիսի Ը (8)» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 148): Նույն փաստաթղթից երևում է, որ զանգակատան շինարարությանը մասնակցել են նաև խառատներ՝ Պետրոսը և Սկրտիչը, որոնց ևս տրվել են նվերներ (մեկական կապա և գդակ) «վասն սուրբ Հռիփսիմէի զանգակատան իսկէլէին տրեցան այսոքիկ» (նույն տեղում, էջ 149): Քարհատ Պողոսը Էջմիածնից մեկնել է նոյեմբերի 28-ին և այդ ժամանակ էլ նրան նվերներ են տվել (երեք հատ հագուստացու կարմիր մահուդից, Փես, սանր, սրբիչ, ցամբոց, արկղ և երեք հատ դանակ) (նույն տեղում, էջ 149): Վանքի ծախսերի մատյանի տվյալներով այս ժամանակ Ղուկասը կառուցել է տալիս ջրաղաց և մի քանի բանբան (Կթղկ. դիվան, թղթ. 4, վավ. 1, էջ 365):

Չնայած այն բանին, որ տաճարի նորոգման մասին կազմված վիմագիր արձանագրության մեջ, որը հիանալի պահպանված է մինչև հիմա և որի վերծանությունը զետեղված է «Դիվանի» առաջին գրքի մեջ (էջ 39), սկսվում է այն մասին, որ «Ի թուին ՌՄԼԵ (1786)... գբոլոր մէջս սորին, որ անշքացեալ էր, նորապէս բռեալ ծաղկեցուցի»: Բայց, ինչպես երևում է այս հատորի մեջ հրատարակված նամակներից, նկարազարդման աշխատանքները այդ ժամանակ դեռ ավարտված չէին, ուստի Հ. Հովնաթանյանը նորից է հրավիրվում Էջմիածին:

1786 թ. հունվարի 7-ին Կ. Պոլսի նվիրակ Իսահակ վարդապետին ուղղած նամակից (վավ. № 11) իմանում ենք, որ Հովնաթանի աշխատանքը, նկարչի հիվանդության պատճառով, կանգ է առել: Ումմա խանի արշավանքի վտանգի պատճառով նա ևս մյուսների հետ Երևան է փոխադրվել և մնացել այնտեղ երեք ամիս. «վարպետ Յովնաթանն յամառանս երկար հիւանդացեալ և ընդ մեզ յԵրևան ևս կացեալ յերեք ամսաչափ ժամանակս խափանեցաւ ի բանից: Այլ այժմ յարուցեալ ի հիւանդութենէն, զմնացեալ պատկերս մարգարէիցն նկարէ յօտայումն: Յետ որոց զայլ պատկերսն պարտի նկարել, մինչև ցջերմանալ եղանակին, յորում ի յեկեղեցւոջն ի վերայ բռանն զծաղիկս արասցէ»:

Նա գրում է, որ «յայս աւուրսն» պետք է սյան ծաղիկները (նկարները) պատվիրի. «Ջի աշակերտացն ի վերայ կտաւոց առնել տացէ՝ օժանդակութեամբ իւրով: Այժմոյս աւարտեցեալ տեղիքն են՝ մեծ սեղանն և բոլոր իսկ արևելեան որմն և գօտին և կամարքն և առաստաղն ըստ հարկաւոր տեղեացն, և սուրբ Յովհաննիսի և սուրբ Ստեփաննոսի սեղանքն: Եւ մնացեալքն են մեծ կաթուղիկէի մէջն՝ սիւնքն, և հարկաւոր պատկերք ոմանք, զորս թէ Աստուած յաջողեսցէ, նկարեցուցաք» (վավ. № 11):

Ինչպես երևում է, Հովնաթանն Էջմիածին էր բերել իր աշակերտներին: Նրանցից մեկի անունը հիշվում է Թիֆլիսի առաջնորդ Սարտիրոս վարդապետին և գործակալ տեր Ղազարին 1786 թ. մայիսի վերջին ուղղված նամակում՝ «վարպետ Յովնաթանի աշակերտ Յովհաննիսին...» (վավ. № 180): 1786 թ. մարտի 20-ին Պոլսի նվիրակ Իսահակ վարդապետին գրում է, որ «գլաճուարթ շատ ունիմք, բայց Յովնաթանն բանեցուցանէ, զի որմոց և պատկերաց ձեռնտու են և ոչ թղթոյ»: Նա էլի է պատվիրում լաճուարդ (վավ. № 107): Կ. Պոլսի նվիրակ Իսահակ վարդապետին 1786 թ. մայիսին գրած նամակից երևում է, որ Հովնաթանն աշխատել է իր չորս աշակերտների օգնությամբ՝ «Յովնաթանի զմիւս աշակերտն ևս բերել ետուք ի Թիֆլիզու, որով եղեն չորեքին» (վավ. № 168):

Այնուհետև Հովնաթանը վերադարձել է Թիֆլիս: 1787 թ. մարտի 8-ին Ղուկասը Երևանից նամակ է գրել Հովնաթանին «զի ելեալ եկեսցէ

Բ (2) աշակերտօքն՝ Յովհաննիսիւն և Յակոբաւն» (վավ. № 346): Իսկ Թիֆլիսի առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետին և գործակալ Ղազարին հանձնարարում է նամակը տալ նրան «և օր մի յառաջ յղեսցեն առ մեզ Բ (2) աշակերտօքն, և եթէ հարկաւորիցի աշակերտոցն դրամ, տաջիք» (վավ. № 345): Այժիս ամսին գրված մի նամակից իմանում ենք, որ Յովնաթանն այն ժամանակ դեռևս Թիֆլիսում էր: Կաթողիկոսը գրել է. «վասն պարոն Յովնաթանին, եթէ յայսմ ամսոջ գալոց է, յոյժ բարւոք, իսկ թէ ոչ, այլևս մի գայցէ» (վավ. № 394):

1788 թ. հոկտեմբերին Ղուկաս Կարնեցու գրած մի նամակից (ուղղված Ջմյուռնիայի առաջնորդ Գալուստ վարդապետին) երևում է, որ Յովնաթանը էջմիածնում է և շարունակում է վանքի նկարագարդման գործը. «Ի յառաստաղէն մինչև ի յորմոց և սեանց այն տեղին, ուստի զյատակն մի մարդոյ հասակի մնայ, բոլորապէս զարդարել ետուք խորհրդաւոր պատկերօք և վայելուչ ծաղկամբք՝ հանդերձ մեծ սեղանի մարմարոնեայ դիմօքն և սուրբ իջման տեղեաւն, և Գ (3) դրամբքն և գաւթիւն, որ այլ պակաս չմնաց, և ահա զՅովնաթանն արձակեմք գնալ ի տուն իւր» (վավ. № 706):

Որմնանկարչությունն ավարտվել է 1788 թ. աշնանը («Յաշնանս զսուրբ տաճարին ծաղկեցումն աւարտեալ, զվարպետ Յովնաթանն արձակեցաք ի տուն իւր» (վավ. № 808): Բայց գործը լիովին ավարտված չէր և պետք է շարունակվեր:

1789 թ. ամռանը Երևանի խանի հրավերքով Յովնաթանն իր որդու և աշակերտի հետ գալիս է Երևան և օգոստոսի 18-ին այցելում Էջմիածին: «Յովնաթան ծաղկարարն ըստ խնդրոյ խանին մերոյ, որ եկեալ էր, եկն ի սուրբ Աթոռս ուխտ, աջահամբոյր ետ ընդ Յակօբ և Սկրտիչ տղային իւրոյ՝ Դ (4) ոսկի ի յօգոստոսի 18»[11]: Ըստ երևույթին նրան հանձնարարվելու էին Երևանի նորակառույցների ներքին նախշազարդման աշխատանքները, բայց, ինչպես հայտնի է, դրանից մի քանի օր առաջ (օգոստոսի 12-ին) զինված ընդհարումներ սկսվեցին Երևանի խանի և Բայազետի փաշայի միջև: Երևանցիները հարձակվել էին Բայազետի գյուղերի վրա, բայց փաշայի զորքերը, թիկունքից հարվածելով, պարտության էին մատնել նրանց: Օգնություն ստանալով Նախիջևանի խանից՝ Երևանի խանը՝ Սահմեդը, կրկին արշավում է դեպի Բայազետ[12]: Այս պայմաններում նա հնարավորություն չուներ զբաղվելու շինարարական աշխատանքներով, ուստի Յովնաթանին ետ է ուղարկում:

«Յովնաթանն, – կարդում ենք վանքի ելից մատյանում, – որ ըստ խնդրոյ խանին Երևանայ եկեալ էր, որ պատկեր նկարեսցէ, խանն

[11] Կթղկ. դիվան, թղթ. 5, վավ. 38, էջ 52:
[12] Վ. Ռ. Գրիգորյան, Երևանի խանությունը..., էջ 137:

մուրախասէր արած, թէ գլուխս ղալմաղալ է, որոյ ի դառնալն, որ գնալոց էր ի Թիֆլիզ, ետուք Բ (2) գազ ֆիլամանկ, Ա (1) չախու և Ա (1) մահրամայ: Իւր տղային՝ գազ և կէս մահուտ, չախու և մահրամայ: Յակոբին՝ Ա (1) Շամու ալաճայ, չախու և մահրամայ: Ի յօգ. 29»[13]:

1790 թ. հունվարի վերջերին Ղուկասը նամակ է գրում Յովնաթանին և առաջարկում նկարել տաճարի մնացած պատկերները. «եթէ կամեսցիս, եկեսցես ի սուրբ Ջատկին ի սուրբ Աթոռս՝ հանդերձ որդւով քով Սկրտչիւն ի նկարումն այնց: Իսկ եթէ ոչ, զչափսն նոցա յղեսցուք յայդր առ քեզ, զի նկարեսցես զայնոսիկ և յղեսցես ի սուրբ Աթոռս առ մեզ» (վավ. № 1033):

Պայմանի համաձայն Յովնաթանը Էջմիածին է գալիս գարնանը և, պետք է կարծել, որ կատարում է կաթողիկոսի հանձնարարությունը: Նա եկել էր Սկրտիչ որդու հետ և ապրիլի 16-ին, լինելով Էջմիածնի վանքում, տվել էր աջահամբույր՝ չորս ոսկի[14]: Յովնաթանի այս նոր այցելության մասին հիշատակված է Թիֆլիսի առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետին և գործակալ տեր Ղազարին հասցեագրված Ղուկասի 25 ապրիլի 1790 թվակիր նամակում (վավ. № 1078):

1792 թ. աշնանը Յովնաթան Յովնաթանյանը դարձյալ Էջմիածնում էր: Ելից մատյանի համառոտ արձանագրության վկայմամբ նա մի պատկեր էր արել Շողակաթի վանքի համար և նրան վճարել էին 13335 դիան՝ «Պատկեր մի առաք ի վարպետ Յովնաթանէն վասն սուրբ Շողակաթի վանից խաչկալին, գինն ետուք ԺԳՈԳՃԼԵ (13335) դ[իան] ի սեպ[տեմբերի] 6»[15]:

Պետք է ենթադրել, որ նա եկել էր կատարելու Երևանի խանի հանձնարարած աշխատանքը: Հաջորդ գրանցումից երևում է, որ նոյեմբերի 14-ին նա Էջմիածնում էր և նրան տրվել են մի շարք նվերներ՝ կտորեղեն, դանակներ, սրբիչներ՝ «Ա (1) ֆիլամանկ, Բ (2) կարմիր շալ, Բ (2) չախու, Բ (2) մահրամայք»[16]:

Ղուկաս Կարնեցու նամակներից տեղեկանում ենք, որ Էջմիածնի դպրոցը շարունակում էր գործել, որտեղ սովորելու էին գալիս ոչ միայն մոտակա վայրերից, այլև Կ. Պոլսից, Ջմյուռնիայից և Արևմտյան Հայաստանի զանազան բնակավայրերից: Ելից և մտից մատյաններն ուշագրավ նյութեր են պարունակում աշակերտների կազմի, նրանց նյութական ապահովման, վարժապետների և այլ հարցերի մասին: Վարժապետներ հիշվում են երկու հոգի՝ Մարգար վարդապետը (1786, 1791, 1792 թթ.)[17] և Նիկողայոս վարդապետը (1787–1789 թթ.)[18]:

[13] Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 284:
[14] Կթղկ. դիվան, թղթ. 5, վավ. 38, էջ 58:
[15] Նույն տեղում, թղթ. 4, վավ. 1, էջ 436:
[16] Նույն տեղում, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 300:
[17] Կթղկ. դիվան, թղթ. 4, վավ. 1, էջ 342, 413, 428:

Աշակերտների թիվը նախորդ թվականի համեմատ չէր նվազել: 1785 թ. ընդամենը 29 հոգի էին[19] այդքան էլ կային 1786 թ. հունվարի 5–ին, երբ Նոր տարվա կապակցությամբ նրանցից յուրաքանչյուրին տրվել է մեկական աբասի[20]: Այդ նույն կապակցությամբ վարժապետներին սովորաբար տալիս էին 2000 դիան[21]: 1787 թ. աշակերտների թիվը պակասում է երեքով՝ մնում են 26–ը[22], 1788 թվականին 27 հոգի էին[23]: Այնուհետև նրանց թիվն աստիճանաբար նվազում է՝ 1789 թ. 24 աշակերտ[24], 1790 թ.՝ 25[25], 1791 թ.՝ 20[26], իսկ 1792 թ. փետրվարին՝ 23[27]:

Դժբախտաբար, բացակայում են տեղեկություններ ուսման դրվածքի, դասավանդված առարկաների մասին: Ավարտողները մեծ մասամբ համալրում էին վարդապետների շարքերը և զանազան պաշտոններ ստանձնում վանքի ներսում, կամ էլ որպես նվիրակներ ուղարկվում տարբեր երկրներ: Մեզ են հասել նրանց ձեռքով գրված բազմապիսի նյութեր (նամակներ, արձանագրություններ, գրանցումներ ելից և մտից մատյաններում և այլն), որոնք վկայում են նրանց գրագիտության բավական բարձր մակարդակի, շարադրման մեջ վարպետության հասնելու մասին: Էլ չեն խոսում գրագիրների վերաբերյալ, որոնք հաջողությամբ կատարում էին վանքի գրասենյակային ողջ ծառայությունը: Վերջիններս 1788 թ. սկզբների տվյալներով ընդամենը հինգ հոգի էին (Յակոբ, Աստվածատուր, Անդրեաս, Թադեոս, Յակոբ և Յովհաննես վարդապետներ)[28]:

Դպրոցում, անշուշտ, դասավանդվել է կրոն, հոգևոր երաժշտություն, քերականություն, պատմություն և այլն: Ելից մատյաններից տեղեկանում ենք, որ տոն օրերին՝ Նոր տարուն, Բարեկենդանին, Վարդանանց տոնին, վեհարանի բակում կամ կալերում վարժարանի աշակերտները մասնակցում էին հայկական ըմբշամարտի՝ կոխի մրցումներին: Մասնակիցների թվում հիշատակվում են նաև վանքի հրացանակիրները, Վաղարշապատի երիտասարդները և վանքն ընդունված նորեկները, որոնց մասին գրում են «խցի տղաներ»: Որպես կանոն «կոխ բռնողաց» փող էին նվիրում և այդ մասին գրանցում էին ելից

[18] Նույն տեղում, էջ 359, 376, 386, 399:
[19] Նույն տեղում, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 117:
[20] Նույն տեղում, թղթ. 4, վավ. 1, էջ 342:
[21] Նույն տեղում, էջ 342, 360, 386, 399, 413:
[22] Նույն տեղում, էջ 360:
[23] Նույն տեղում, էջ 373:
[24] Նույն տեղում, էջ 386:
[25] Նույն տեղում, էջ 399:
[26] Նույն տեղում, էջ 413:
[27] Նույն տեղում:
[28] Կթղկ. դիվան, թղթ. 4, վավ. 1, էջ 373:

մատյանում[29]: Հետաքրքրական է, որ մրցումների ժամանակ սովորություն է եղել նաև հանդիսականներին ներկայացնել գոմեշների կռիվներ և ելից մատյանում բարեխղճորեն գրանցվել են սպորտի այդ ձևով տրված պարգևները. «Իսկ գոմէշ կռուացնելոյ աղագաւ ետու Ջ (6) ապասի» (1786 թ. փետրվար)[30]:

Մի գրանցումից էլ տեղեկանում ենք մի յուրօրինակ համերգի մասին, որ կազմակերպել էին Բարեկենդանի ժամանակ. «Աստուածատուր, Անդրէաս եպիսկոպոսաց, Յովսէփ վարդապետին քեաւրանպաշտոյ, Թադէոս, Յակօբ և Յովհաննէս վարդապետաց ետու Բ Բ (2–ական) հազար դիան, Զաքարիա և Փիլիպպոս սարկաւագաց, Գալուստ և Բարսեղ դպրաց ետու Ա Ա (1–ական) հազարորդեան՝ մինչև տաղ ասացին առաջին սրբազան Վեհապետին Բարեկենդանի յետի երեկոյին, ամսոյս 3 (1790 թ. փետրվար)[31]:

Այսպիսի փոքրիկ ուրախություններ էլ էին ունենում հայ հոգևորականները այն դժվարին, ծանր ժամանակներում:

Անհրաժեշտ է նշել, որ Էջմիածնի դպրոցը գիշերօթիկ էր և վանքն ապահովում էր սաների բոլոր կարիքները: Ելից մատյաններում գրանցումներ կան վարժարանի տղաներին հագուստներ ու սպիտակեղեն տալու մասին: Օրինակ, 1786 թ. «վարժատան ԻՋ (26) տղայոց տրվել է 29 գդակ, 26 արխալուղ, երկուական շապիկ, երկուական ոտաշոր, տասնութ շալ, տասներեք աբա»[32]: 1787 թ. համար նշվում է, որ վարժատան ԻՋ (26) տղայոց բոլոր շորեղենս ետու[33]: Եվ այդպես ամեն տարի[34]:

Մատյանների մեջ գրանցված են այն գումարները և հագուստեղենը, որ պարբերաբար տրվել են վարժապետներին: 1786 հունվարի 5–ին գրվել է. «Աւետիս ետու վարժապետ Մարգար վարդապետին՝ ԲՌ (2000) [դիան]»[35]: 1787 թ. հունվարի 5–ին՝ «աւետիս ետու վարժապետ Նիկողայոս վարդապետին՝ ԲՌ (2000) [դիան]»[36]:

Դրանից հետո էլ ամեն տարի որպես աւետիս, կամ հենց այնպես վարժապետներին տրվել է 1000 կամ 2000 դիան[37]:

Վարժատան նկատմամբ մշտական ուշադրության և հոգատարության մասին է վկայում այն իրողությունը, որ դպրոցն

[29] Նույն տեղում, էջ 343, 374, 400, 428:
[30] Նույն տեղում, էջ 343:
[31] Կթղկ. դիվան, թղթ. 4, վավ. 1, էջ 401:
[32] Նույն տեղում, էջ 122:
[33] Նույն տեղում, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 129:
[34] Նույն տեղում, էջ 132, 144, 156, 158:
[35] Նույն տեղում, թղթ. 4, վավ. 1, էջ 342:
[36] Նույն տեղում, էջ 359:
[37] Նույն տեղում, էջ 386, 399, 400, 413, 428:

ունեցել է իր մրգատու պգին: Ելից մատյանում 1789 թ. հուլիսի 4–ին գրանցված է 1000 դիանի նվերը, որ տրվել է այդ այգուց միրգ բերող Փիլիպպոս սարկավագին. «Վարժապետ Նիկողայոս վարդապետն ի վարժարանի բաղջայեն միրք էր յղեալ, բերող սարկաւագ Փիլիպպոսին ետու ԱՌ (1000), ամսոյս 4»[38]:

Էջմիածնի բարերարներից Հոհաննջան աղան, որ ապրում էր Հնդկաստանի Սուրաթ քաղաքում, 1791 թ. դեկտեմբերի 31–ին նամակ էր գրել Ղուկասին և, ի միջի այլոց, առաջարկություն արել Ս. Գայանե վանքում մի վարժապետ պահել՝ «ուսուցիչ արտաքնոց գրեաց, որ թէ աստուստ խնդրողաց և թէ յայլուստ եկողաց՝ թէ վանական իցեն և թէ աշխարհական, անխնայօրէն դաս ասասցէ և այլն»: Նա իր վրա է վերցնում ծախսերը՝ տարեկան 500 ռուփի (վավ. № 1554): Այդ առաջարկությունն արժանանում է Ղուկասի հավանությանը: Հոհաննջանին նա գրել է հետևյալը. «Ջորս իմացաք և յոյժ հարկաւոր և մերձավարձ համարելով զկամեցեալսդ, հաւանեալ հաճեցաք: Եւ զի ստիպեալ ևս էիր, թէ շուտով ի գլուխ տարցես, վասն որոյ գրեցաք ի մեծն Պօլիս և բերել ետուք անտի վարժապետ տիրացու Թէոդորոս սարկաւագն» (նույն տեղում):

Մեզ հայտնի չէ, թե ի՞նչ եղավ հետագայում, բացվե՞ց արդյոք այդ յուրօրինակ դպրոցը: Բոլոր դեպքերում ուշագրավ է Ղուկաս Կարնեցու միանգամայն դրական վերաբերմունքը լուսավորական գաղափարներով տարված Հոհաննջանի այս կարևոր առաջարկությանը:

Պարբերաբար կրկնվող պատերազմների ու արշավանքների պայմաններում նախ և առաջ վտանգվում էին ճանապարհները, դադարում էր երթևեկությունը բնակավայրերի միջև, կանգ էր առնում առևտուրը: Բայց և այնպես, օգտվելով ստեղծված հնարավորություններից, նվիրակները կարողանում էին մեկնել իրենց նշանակված թեմերը և այնտեղից ապահովում էին ստացված գումարների և հավաքված կամ գնված ապրանքների առաքումը Էջմիածին: Նաև այս կապակցությամբ կաթողիկոսը աշխույժ նամակագրություն ուներ նրանց հետ, պարբերաբար հավաստում էր ուղարկված ապրանքների ստացումը և անում նոր հանձնարարություններ: Այդ ամենի շնորհիվ այժմ հնարավոր է լավ պատկերացում ստանալ Էջմիածնի վանքի նվիրակական եկամուտների և ներմուծված ապրանքների մասին:

Շրջակա վայրերից, հատկապես թուրքական տիրապետության տակ գտնվող Արևմտյան Հայաստանից, վանքը մշտապես որպես մատաղացու մեծ քանակությամբ անասուններ էր ստանում: Ցավոք, թվական տվյալներ չկան և մենք հնարավորություն չունենք խոսելու

[38] Նույն տեղում, էջ 392:

անասունների քանակի մասին, բայց եղած որոշ տեղեկություններ թույլ են տալիս ասելու, որ այդ ձևով հավաքված անասունների թիվը փոքր չի եղել: Այսպես, 1789 թ. Ուչքիլիսայի կողմերից ստացվում են մատաղացու անասուններ և պարզվում է, որ ճանապարհին նրանց մի մասն անհետացել է, ըստ երևույթին գողացել են. «Իսկ վասն մատաղացու անասնոցն, եթէ ԱՃ (150) պակասեալ էր ի նոցանէ ի բերելն, ոչ գիտեմք յորոց է՝ յոչխարաց, թէ ի սևատաւարաց, մինչ իմասցուք, գրելոց եմք» (Ուչքիլիսայի առաջնորդ Սկրտիչ վարդապետին 1789 թ. հոկտեմբերին գրած նամակից):

Եթե միայն անհետացածները 150 էին, ուրեմն, մնացածները պետք է մի քանի անգամ ավելի լինեին: Ի դեպ, անասունների անհետացումները ճանապարհին սովորական բան էին: Էջմիածնում գերադասում էին, որ ուղարկված անասունները լինեին ոչխարներ ու տավար (ըստ երևույթին եզներ): Լծկան անասունների կարիքը մեծ էր: Պահպանվել է կաթողիկոսի մի կարգադրությունը՝ մատաղացու հավաքված անասունները լծկանների հետ փոխելու մասին: Որպես մատաղացու հավաքված անասունների ձմեռումը կազմակերպելը կապված էր մեծ դժվարությունների հետ, ուստի, կաթողիկոսը երբեմն հանձնարարում էր պահել անասունները մինչև գարուն ու հետո ուղարկել:

Ի՞նչ էր ներմուծում Էջմիածնի վանքը: Նախ նշենք, որ մատաղացու հավաքող նվիրակները նաև յուղի և պանրի հավաքման առաջադրանք ունեին և այդ պատճառով երբեմն կոչվում էին յուղահավաքներ:

Մատաղացու անասուններից բացի, վանքը հավատացյալներից որպես նվեր ստանում էր կովեր, գոմեշներ, ավանակներ: Նամակներում տեղեկություններ կան շինարարական աշխատանքների համար շինանյութեր՝ գերաններ, տախտակներ ու երկաթ ձեռք բերելու մասին: Դրանք բերվում էին Կարսի ու Կարինի (երկաթը) կողմերից: Բացի այդ, Կարսից բերում էին նաև գարի, հացահատիկը կալսելու գործիքներ՝ կամեր, որոնք Ղուկասի նամակներում անվանված են կամնասայլեր, սայլի ակներ, ձիթապտուղ, ձիթապտղի յուղ, թուզ, փոքրիկ արկղիկներ, ժամացույցներ: Ուչքիլիսայից՝ տիկերով յուղ: Կարինից ստանում էին հագուստեղեն, կանթեղներ, զմուռս, պաքսիմատ, լիմոն: Ագուլիսից՝ ջրաղացի քար: Հալեպից՝ կանթեղների ու զանգերի պարաններ: Խոյից՝ մարմարի քարեր: Նոր Ջուղայից՝ գորգեր: Կ. Պոլսի, Զմյուռնիայի, Կարինի, Հնդկաստանի ու Ռուսաստանի նվիրակներին ու առաջնորդներին հաճախ էր հանձնարարվում վանքի կարիքների համար ձեռք բերել տարբեր տեսակի ու զանազան գույնի կտորեղեն: Բերում էին ջահեր, բուրվառներ, զենք (ատրճանակներ), ինչպես նաև պատրաստի հագուստեղեն՝ չուխաներ, ժամաշապիկներ, քուրքեր: Կանոնավոր կերպով, գլխավորապես Վրաստանից, ստանում էին

մոմեր: Տեղեկություն կա այն մասին, որ Վրաստանից բերում էին նաև սոսինձ (ձկան թուրխալ):

Մայր տաճարի որմնանկարների աշխատանքը հաջողությամբ առաջ տանելու համար մեծ կարևորություն ուներ Հովնաթանին ժամանակին բարձրորակ ներկերով ապահովելը: Այդ բանը կատարվում էր Կ. Պոլսի ու Զմյուռնիայի նվիրակների միջոցով: Այստեղից ստանում էին նաև տպագրական թուղթ, արծաթե ջահեր, դեղորայք, հեռադիտակներ, ակնոցներ, ժամացույցներ, սաներ, ձկան խավյար (նշված է՝ ձկան հավկիթ), հոլանդական պանիր (Մսրդամու պանիր), հոլանդական շաքար, լիմոն և այլն:

Կաթողիկոսը Թոխաթից բերել է տալիս վրանի կտոր և վանքի ճաշարանի համար մեծ քանակությամբ ամանեղեն ու պատառաքաղներ (շիմշիր դըբալներ): Թավրիզից ստանում էին քիշմիշի չամիչ, բադամ, Բրուսայից՝ շուրջառներ, Կեսարիայից՝ սուջուխ, Աշտարակից՝ գինի և այլն: Նամակներից մեկում շնորհակալություն է հայտնվել Երուսաղեմի պատրիարքին, որը Էջմիածին նվեր էր ուղարկել մեկ արկղ օճառ: Աստրախանից ուզում էին բերել պատրաստի չուխաներ, բայց այնտեղ չկային դրանցից, ուստի բերել են տալիս Մոսկվայից:

Իսկ ի՞նչ էին արտահանում Էջմիածնից: Այդ մասին էլ շատ տեղեկություններ կան նամակներում: Շրջակա վայրերի իշխողներին, հոգևոր առաջնորդներին և այլ անձանց պարբերաբար ուղարկում էին այն ապրանքներից ու մթերքներից, որոնցից շատ ունեին Էջմիածնում: Դրանք էին՝ բամբակ, բրինձ, գինի, օղի, բադրիջան, սոխ և բացախ: Կաթողիկոսը հատկապես վրաց թագավորական տան անդամներին ու մահմեդական իշխողներին նվիրում էր ժամացույցներ ու կտորեղեն: Ժամագործի հարցը դեռ լուծված չէր, ուստի վերջիններս երբեմն փչացած ժամացույցները վերադարձնում էին կաթողիկոսին և նա էլ նորոգման համար ուղարկում էր դրանք Կ. Պոլիս:

Չնայած քաղաքական խառը վիճակին և դրա հետևանքով ճանապարհների անապահովությանը, չէր կտրվում Էջմիածին եկող ուխտավորների հոսանքը: Առաքված նամակներից երևում է, որ քննարկվող ժամանակում ուխտավորներ էին գալիս ոչ միայն մոտակա վայրերից, այլև Խարբերդից, Կեսարիայից, Կ. Պոլսից, նույնիսկ Ռուշչուկից (այժմ քաղաք Ռուսե, Բուլղարիա) ու Նոր Նախիջևանից: Հ. Արղությանին հասցեագրված մի նամակից (1 մայիսի 1788 թ.) երևում է, որ 1787 թ. Էջմիածին էին ժամանել ուխտավորներ Նոր Նախիջևանից, որոնք ուզում էին գնալ Մշո Ս. Կարապետ վանքը, բայց դա, ճանապարհների վտանգավոր լինելու պատճառով, նրանց չի հաջողվում (վավ. № 668): Նորնախիջևանցիների ժամանման իրողությունն, անշուշտ, շատ հետաքրքրական է: Վերջիններս ընդամենը 8 տարի առաջ էին գաղթեցվել Ղրիմից և սկզբում հայտնվել

էին ծանր կացության մեջ: Բայց այդ մի քանի տարվա ընթացքում նյութապես այնպես էին ամրապնդվել, որ իրականացրել էին Հայաստան ուխտի մեկնելու ոչ միայն դժվարին, այլև մեծ ծախսեր պահանջող ուղևորությունը:

Հետագա տարիների նամակներից երևում է, որ դարձյալ ուխտավորներ էին եկել Նոր Նախիջևանից և Ռուշչուկից:

Ուխտավորները ոչ միայն իրենք էին ընծաներ տալիս, այլև բերում էին իրենց համաքաղաքացիների նվիրաբերած դրամն ու թանկարժեք իրերը: Որպես կանոն, կաթողիկոսը բոլոր նվիրատուներին օրհնության և շնորհակալության նամակներ էր տալիս, որոնց մեջ անպայման հիշվում էին նվիրատրված առարկաները և դրամը:

Նվիրակների, ինչպես և յուղաժողովարարների ու մոմաժողովողների հավաքած կամ գնած մթերքներն ու ապրանքները բարավաններով, և եթե հեռավորությունը մեծ չէր, հատուկ այդ նպատակով ուղարկված ուղտերով տեղափոխում էին Էջմիածին: Իսկ դրամական առաքումների համար, նվիրակի տեղում մնալու դեպքում, կիրառվում էր վաղուց ի վեր մշակված շատ վստահելի միջոց: Հեռավոր վայրեր մեկնող անձինք կամ իրենց բնակավայրերը վերադարձող ուխտավորները, Երուսաղեմի նվիրակները և ուրիշներ, որոնք ճանապարհների ստույգ վտանգներից խուսափելու համար նպատակահարմար չէին գտնում դրամական մեծ գումարներ ունենալ իրենց մոտ, Էջմիածնում տալիս էին դրանք կաթողիկոսին, վերցնում ստացական (ղապզ), որով տեղերում ստանում էին իրենց հանձնածի համարժեքը: 1787 թ. մի նամակում, օրինակ, խոսք կա այդպիսի դրամական մի գործարքի մասին, որ կատարվել է Երուսաղեմի նվիրակ Գևորգ վարդապետի հետ: Վերջինս հանձնում է 3000 ղուռուշ՝ Կ. Պոլսում ետ ստանալու և Երուսաղեմ ուղարկելու պայմանով (վավ. № 385): Հետաքրքրական է, որ Գևորգ վարդապետը «զայլևս դրամս կամէր տալ», բայց կաթողիկոսը չի վերցնում՝ «արտաքոյ ի պատրաստի դրամ չունենալով»: Մեկ այլ օրինակ. 1788 թ. հունվարին վանեցի բարհատ Գասպարը 12 թուման է հանձնում կաթողիկոսին, իսկ վերջինս նամակ է գրում Վանում նվիրակ Աստվածատուր վարդապետին և կարգադրում 12 թուման հանձնել Գասպարի եղբայր Պողոսին (վավ. № 601):

Դրամական հաշիվներից, առք ու ծախքին վերաբերող գրագրություններից կարելի է լավ պատկերացում ստանալ թե՛ տեղական և թե՛ այլ վայրերում շրջանառության մեջ եղած դրամների, նրանց գնողունակության, տարբեր դրամական միավորների իրական արժեքի, ինչպես և ապրանքների ու մթերքների գների մասին: Նամակների մեջ երբեմն դրամների մասին տրվում են ուշագրավ բացատրություններ: Այսպես, 1789 թ. հուլիսի 16-ին ռուսահայոց

առաջնորդ Հ. Արղությանին հղված նամակում խոսք կա այն մասին, որ վերջինս ուղարկել է 50 թուման և գրել այդ մասին իր նամակում՝ նշելով, թե այն հավասար է 100 հունգարական ոսկու (մաճար ոսկի): Իր կողմից Ղուկասը բացատրում է, որ հունգարական ոսկին էջմիածնում «ե (5) դուռուշով անցանի» (վավ. № 918): Եթե 50 թումանը հավասար էր 100 հունգարական ոսկու (1 թումանը՝ 2 ոսկու), իսկ մեկ ոսկին անում էր 5 թուրքական դուռուշ, ապա նախորդ նամակներից մենք արդեն գիտենք, թե ի՞նչ կարելի էր գնել մեկ թումանով կամ մեկ դուռուշով, քանի դիանն էր հավասար մեկ թումանի (10000) և դուռուշը որքա՞ն դիան կարող էր արժենալ: Մի խոսքով, անհրաժեշտության դեպքում ուսումնասիրողները կարող են որոշել դրամների արժեքը, նրանց հարաբերությունները միմյանց հետ և գնողունակությունը:

Հետաքրքրություն են ներկայացնում նաև ապրանքների և մթերքների գների մասին եղած տեղեկությունները: Օրինակ, 1786 թ. սկզբի տվյալներով գարու մեկ սմարը (1 սմարը հավասար էր 10 լիտրի, իսկ 10 սմարը՝ մեկ խալվարի) արժեր 5 դուռուշ (վավ. № 42): 1791 թ. գարու գինը չէր փոխվել, դարձյալ սմարն արժեր 5 դուռուշ, իսկ ցորենի սմարը՝ 8 դուռուշ (վավ. № 1539): 1789 թ. Կարինի խալիլ փաշային վաճառել էին 600 լիտր բրինձ՝ ստանալով 150 դուռուշ (վավ. № 974): Բրնձի մեկ սմարն, ուրեմն, արժեր 2,5 դուռուշ, քանի որ 600 լիտրն անում է 60 սմար:

Ըստ ելից մատյանների տվյալների, յուրաքանչյուր ուղտի արժեքը 220 դուռուշ էր: 1788 թ. 1132 դուռուշով գնել էին 15 ժամացույց, 10 դաստա վարաղ և մեկ օզմա թուղթ (վավ. № 755), իսկ երկու տարի անց՝ 1790 թ. ավելի պակաս գումարով՝ 1088 դուռուշով, գնել էին 13 ժամացույց, 6 հեռադիտակ, 41 հատ սրբիչ և 20 օզմա թուղթ (վավ. № 1148):

Հրատարակված նյութերի մեջ են մի շարք ժողովարարական կոնդակներ, որոնք արժեքավոր տեղեկություններ են պարունակում այն ծանր կացության մասին, որոնց մեջ դեպքերի բերումով հայտնվել էին ոչ միայն անհատ անձինք, այլև կրոնական հաստատություններ՝ վանքեր ու եկեղեցիներ, և որոնց օգնություն հասցնելու համար անհրաժեշտություն էր առաջացել ողորմություն տալու կոչ անող նամակներ հասցեագրել այլևայլ վայրերում ապրող հայ բնակչությանը: Ժողովարարական կոնդակներ են տրվել նաև պարտքի տակ ընկած, հարազատներին փրկագնելու մեկնող կամ էլ ուխտագնացության նպատակով ճանապարհ ընկած մի քանի վրացիների, որոնց համար, ինչպես նախկինում, միջնորդել էին վրաց պետության բարձրաստիճան անձինք կամ թագավորական ընտանիքի անդամները:

Նոր Ջուղայի պատմությամբ զբաղվողներին, անշուշտ, կհետաքրքրի Ղուկասի 1787 թ. սեպտեմբերի ժողովարարական

կոնդակը՝ հասցեագրված հնդկահայերին: Այնտեղ ասվում է, որ առաջնորդ Սկրտիչ վարդապետի մահից հետո Ս. Ամենափրկիչ վանքի միաբանները, Նոր Ջուղայի ու շրջակայքի ժողովուրդն ու իշխանները Դակոբ վարդապետին ընտրել էին իրենց առաջնորդ և խնդրել հաստատել: Միաժամանակ բազմակնիք մի նամակ էին հղել՝ նկարագրելով «զողորմելութիւնս իւրեանց և զաղքատութիւն սրբոյ վանիցն, և զտանցն և զվլքից ի ձեռս այլազգեաց անկանիլն և ոմանց ևս ի գրաւի եդեալ գոլն և զայլ թշուառութիւնս ծանուցանելով» և խնդրել հնդկահայերին ուղղված ժողովարարական նամակ (վավ. № 496):

Նման ծանր վիճակի մեջ է գտնվել Վանա լճի կտուց կղզու վրա գտնվող Ս. Կարապետ վանքը, որի վանահայր Գասպար վարդապետին 1787 թ. օգոստոսին տրվել է ժողովարարական կոնդակ (վավ. № 489): Խիստ օգնության կարիք է ունեցել նաև Հավլաբարի Սիրանավոր կոչված Ս. Աստվածածնի անապատը, որի շինության համար կաթողիկոսը 1788 թ. դեկտեմբերի 16-ին ժողովարարական կոնդակ է հասցեագրել Թիֆլիսի, Գորիի և Կախեթի հայերին (վավ. № 840): 1791 թ. մարտին ժողովարարական կոնդակ է տրվել Ուչքիլիսայի վանքի նորոգման համար, քանի որ այն խիստ տուժել էր 1789 թ. Ալաշկերտում ու շրջապատում տեղի ունեցած երկրաշարժից: Այդ վանքը «մեծապէս վնասեցաւ, զի երկու որմունքն ի վերուստ ի վայր հերձան և ի կաթուղիկէէն և ի պսակաց տանեացն բազում քարինք հոսեցան յերկիր, այլև արտաքոյ ևս պարիսպն և այլ շինուածքն ըստ մասին փլան և ըստ մասին խախտեցան» (վավ. № 1251)

Ղուկաս Կարնեցին ձգտել է օժանդակել Սևանա վանքին, որը առաջնորդի մեղքով հայտնվել էր աղքատության մեջ: 1788 թ. նոյեմբերին նա գրում է. «Ձոչակաւոր սուրբ անապատն Սևանա ի միջոցի միում անհաւատարմի անձին հանձնեցեալ գոլով, ոչ լաւապէս կառավարիւր և ոչ ըստ կարգին պահպանիւր, յորոյ պատճառէ անշքացեալ և աղքատացեալ է յոյժ»: Նա նոր առաջնորդ է նշանակում Ազարիա վարդապետին և կոչ անում հնազանդ լինել նրան (տե՛ս ծանոթագրություն 160):

Ժողովարարական կոնդակները յուրօրինակ պատմական փաստաթղթեր են, որոնց մեջ խիստ համառոտ, բայց դիպուկ ձևով բնութագրվում է տվյալ վանքի կամ եկեղեցու վիճակը, պարզաբանվում դրան հասնելու պատճառները: Այս տեսակետից շատ բնորոշ է 1790 թ. փետրվարին Ս. Թովմա Առաքելոց վանքին տրված կոնդակը: Այնտեղ պատմվում է, թե ինչպես Ղարադաղի Սրուստաֆա խանի զորքերը, Նախիջևանի խանի հետ ընդհարումների ժամանակ, մասամբ ավերել և հիմնովին կողոպտել էին այդ վանքը: Նրանք «ամենայն կայս նորին՝ թէ եկեղեցական անօթս և զգեստոց և զգրեանս, և թէ զարտաքին

հանդերձս և զկահս և զգործիս, յաւարի առին՝ հանդերձ մասնաւոր աւերագործութեամբ և այնպէս ունայնացուցին յամենայն պիտոյից զսուրբ տունն և զվիճակն իւր» (վավ. № 1040): Այս պատճառով վանքին տրվել է ժողովարարական կոնդակ, միաժամանակ նշվել, որ այդ իրադարձությունների ժամանակ ավերվել ու թալանվել են նաև այլ վանքեր ու եկեղեցիներ. «Բազում վանորայք և եկեղեցիք կողոպտեցան և աւերեցան, և մանկունք նոցին գերեցեալ ցիր ու ցան եղեն, և ոմանք, որք մնացեալք են, այնոքիկ ևս օրաւուր կողոպտին ու ոտնակոխ լինին» (նույն տեղում):

Նման մի կոնդակ, բայց երեք տարի ավելի վաղ (1787 թ. հուլիսի 23–ին) տրվել է Ս. Նախավկայի (Շամբ) վանքի առաջնորդ Գրիգոր վարդապետին, քանի որ «բոլոր տունն Նախիջևանու այս քանի ամ է, զի կայ ի մէջ մեծի վրդովման և խառնակութեան, որոյ բնակչացն ոչ գոյ հանգստութիւն, ուստի և սրբոյ վանիցն այնմիկ և ոչ գոյ ապահովութիւն, և մուտք և արդիւնք նորին ևս նուազեալ են իսպառ: Քանզի սուրբ վանքն այն ոչ ունի ըստ բաւականին զթէմ և վիճակ, որպէս զի նոքօք կառավարեսցի» (վավ. № 466):

Նախիջևանի երնջակի գավառում եղած Ս. Կարապետ վանքը կռիվների և քաղաքական անկայուն պայմանների հետևանքով հայտնվել էր չափազանց ծանր վիճակում: Ժողովարարական կոնդակում, տրված 1787 թ. նոյեմբերի 7–ին, բացատրված են դրա պատճառները. «Յառաջ թէ որքան ճոխ էր բազմութեամբ միաբանից և ժողովրդոց... այլ յետոյ, վասն վրդովմանց և խռովութեանց տանս արևելեան և յաղագս կրկնակրկին աւերման նոյնոյ երկրին և ի խստագոյն տառապանաց խղճալի երկրակաւանացն, և ի յանկարգ իրապահանջութեանց կեղեքիչ բռնաւորացն, սուրբ վանքն այն ևս աղքատացաւ ի գոյից և ի հարստութենէ, նուազեցաւ ի ճոխութենէն: Եւ յայսմ վշտաշատ ժամանակի ևս ընդ միջոցս մնալով առանց առաջնորդի, իսպառ ի յետին չքաւորութիւնն էհաս և ի ներքոյ պարտուց ևս անկաւ» (վավ. № 538):

1789 թ. սեպտեմբերին տրված «Կոնդակ հանրական ժողովարարութեան»–ից երևում է, որ Սշո Ս. կարապետ վանքը «յոյժ չքաւորեալ է և անկեալ ի ներքոյ ծանրագոյն պարտուց»: Վանքը չափազանց տուժել էր երկրաշարժից՝ «ահագին գետնաշարժութեանն», որի ժամանակ «բազում շինուածք սրբոյ վանիցն փլան» (վավ. № 942):

1787 թ. սեպտեմբերին Թավրիզի հայերին ուղարկված միխթարության նամակից երևում է, որ դեռևս նրանք չեն վերացրել տարիներ առաջ այնտեղ տեղի ունեցած ավերիչ երկրաշարժի հետևանքները և մեծ նեղություն են քաշում մինչև հիմա «վասն պէսպէս նեղութեանցն նոցին, կրեցելոց ի յահագին գետնաշարժէն հետէ (որ յառաջ բան զեօթն ամս եղև անդ) մինչև ցայժմ: Երկրաշարժի

պատճառած ավերմունքներին գումարվել էին պատերազմները և «քանիցս բերթարգել լինիլ, և զսղութիւն ապրուստից կրել, և ի յընչից մերկանալ, և ամենայն կերպիւ վնասիլ»: Միակ բանը, որ կարող էր անել կաթողիկոսն այն էր, որ իր բարեմաղթություններով հակոբ վարդապետի հետ սուրբ մեռոն էր ուղարկել (վավ. № 497):

Ղուկաս Կարնեցուն հատկապես մտահոգել է Աշտարակի մոտ գտնվող Սուղնի գյուղի և այնտեղի Ս. Գևորգ վանքի վիճակը: Դեպի Երևան կատարած Ներակլ թագավորի արշավանքի ժամանակ այդ վանքը «աղաւաղեցաւ և ամայի մնաց միջոց մի»: Ներակլը, որ տեղափոխել էր գյուղացիներին, վերադարձնում է նրանց և մի քանի թուման նվիրում «վասն նորոգութեան խաչկալին»: Այդ գումարը կաթողիկոսը ծախսում է վանքի պարսպի վերանորոգման վրա: Սուղնեցիներին նոր փորձություն էր սպասվում: Երևանի խանը տեղահանում է նրանց և փոխադրում այլ գյուղ. «Ուստի թէ գիւղն և թէ սուրբ վանքն ամայացաւ մինչև ցայսօր և օր ըստ օրէ աւերի»: 1790 թ. փետրվարի 15–ին Ղուկասը հատուկ նամակով՝ «Առանձնօրէն թուղթ առ արքայն Վրաց Ներակլ», դիմում է Ներակլին և խնդրում նամակ գրել Երևանի Սահմեդ խանին և առաջարկել Սուղնու գյուղացիներին վերադարձնել իրենց գյուղը, «զի վանքն ևս շինասցի»: Նա խնդրում է այդ բանն անել մինչև առաջիկա գարուն, որպեսզի գյուղացիները «ժամանեսցեն վաստակոց և արդեանց երկրի և շինարարութեան» (վավ. № 1039):

Հաստատապես կարելի է ասել, որ Ներակլը կատարել է կաթողիկոսի խնդրանքը և նրա միջամտությամբ է, որ Երևանի խանը թույլ է տալիս վերակառուցելու գյուղը և վանքը: Այդ մասին հետաքրքրական վկայություն գտանք Էջմիածնի վանքի ելից մատյաններից մեկում: Այնտեղ ասվում է, որ 1792 թ. մարտի 18–ին ոմն Գեորգիի նվեր է տրվել, քանի որ նա ուրախալի լուր էր բերել խանի որոշման մասին. «Մուղնի գիւղի աղագաւ մուշտուլի բերօղ Գէորգ մարդոյն ագուցաք Ա (1) ցած մահուտ կապայ ի մարտի 18, որ խանն թալիղայ ետ շինութիւն առնելոյ վանքն և գիւղն»[39]:

Դա կաթողիկոսին հնարավորություն է տալիս կրկին շենացնել գյուղը: Ուշագրավ է այդ տեսակետից 1792 թ. հուլիսին նվիրատու բենկանցի Ստեփաննոս ամիրայի գրած մի նամակը, որտեղ խոսք է գնում նվիրված 280 դուռուշի բաժանման մասին: Այդ գումարը բաժանվելու էր մի քանի վանքերի վրա, 20 դուռուշն էլ հատկացված էր «սուրբ Յակոբայ անապատին կամ Մուղնոյ սուրբ Գէորգեայ» վանքին: Ղուկասը Ստեփաննոսին տալիս է հետաքրքրական բացատրություն գյուղի մասին: Նա գրում է, որ թեպետ մի քանի տարի առաջ վանքն

[39] Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 297:

ամայացել էր «վասն անմարդաբնակ լինելոյն գեղջն», բայց ինքն այս տարվա գարնանը «մեծաւ ջանիւ և ծախուք... շինեցուցաք»: Իսկ աշնանը առաջնորդ է հղելու վանքը: Եվ երբ նա նշանակվի ու գնա այնտեղ, նվիրաբերված 20 դուռուշը կհանձնի նրան և ստացականը կուղարկի նվիրատուին (վավ. № 1713):

Արդեն նշեցինք, որ Ղուկաս Կարնեցին զբաղվում էր նաև կտակված գումարները ստանալու և ըստ նպատակի կիրառելու գործով: Այդ կապակցությամբ աշխույժ նամակագրության մեջ էր մտել նվիրակների ու այլ անձանց հետ: Նամակները գնում գալիս էին՝ շատ ժամանակ ու եռանդ խլելով ամենազբաղ կաթողիկոսից և երբեմն էլ մնում անհետևանք: Այդուհանդերձ, նրանք հետաքրքրական են այն ժամանակների վերաբերյալ ավելի ամբողջական պատկերացում ստանալու համար:

1788 թ. մայիսի 15-ին Հ. Արղությանին հասցեագրված մի նամակից իմանում ենք, որ գորեցի Ամիրաղի որդի Ավթանդիլը ժամանակին 50 թուման էր խոստացել Գորիում հայկական եկեղեցու կառուցման համար՝ «Քանզի ի Գօրի եկեղեցի մի շինի հոգացողութեամբ հարազատ գործակալին մերոյ՝ տէր Սահակ աշխատասէր քահանային»: Հետո նա գնում է Աստրախան և այնտեղ էլ վախճանվում: Բայց մահից առաջ խոստովանահոր և այլոց ներկայությամբ նա հանձնարարել է Մինաս աղայի եղբայր Մարգար աղայի մոտ գտնվող այդ գումարը հանձնել տեր Սահակին՝ եկեղեցու կառուցումն իրագործելու համար (վավ. № 674): Ղուկասը հանձնարարում է անպայման ձեռք բերել այդ գումարը և հասցնել տեր Սահակին:

Էջմիածնի գործակալները և նվիրակները հեռավոր երկրներից կարողանում էին ապահովել կտակված գումարների առաքումը Էջմիածին: Այսպես, 1786 թ. մայիսին Հնդկաստանի Սուրաթ քաղաքում բնակվող Հոհաննջան աղային ուղարկված նամակից իմանում ենք, որ հնդկական Գուա քաղաքում Քամալ Ստեփանյանը մեռնելիս 460 ռուփի կտակ էր արել Էջմիածնին և կտակարար կարգել Հոհաննջանին: Վերջինս այդ գումարն ուղարկել էր Բասրա՝ Էջմիածնի գործակալ Հովհաննես Բեթղեհեմյանին, իսկ սա էլ՝ «ի մեծն Պօլիս փոլիցայ առնելով, ձեռամբ տեղւոյ նուիրակին մերոյ՝ Իսահակ աստուածաբան վարդապետին, հասոյց ի սուրբ Աթոռս» (վավ. № 170):

Նամակներից տեղեկանում ենք, որ կաթողիկոսը երբեմն ստիպված զբաղվել է նաև այլ վայրերում մեռած անձանց գույքի հարցերով, որպեսզի դրանք հանձնվեն նրանց ազգականներին: Բերենք մի օրինակ. Հնդկաստանից վերադառնալիս Բասրայում մահացել էր գորեցի վաճառական Դավիթ բեկը: Նրա ունեցվածքը ստանալու համար ազգականները դիմել էին Ղուկասին: Գործը գլուխ բերելու համար՝

վերջինս բազմաթիվ նամակներ է գրել տեղի ազդեցիկ հայերին և Էջմիածնի ներկայացուցիչներին (վավ. № 1306):

Նամակների մեջ արտացոլված է նաև այլևայլ վայրերում Էջմիածնին նվիրաբերված անշարժ գույքի (այգիներ, տներ, խանութներ) ձեռք բերման ուղղությամբ տարվող աշխատանքը:

Կաթողիկոսը հարկադրված է լինում զբաղվել նաև այն ժամանակների համար արտակարգ, բայց մեր օրերի համար շատ սովորական մի գործով: Նույն նամակում, հասցեագրված Հ. Արղությանին, նա գրում է, որ գյանջեցի Սարգիս անունով մեկը՝ վանքի գրագիր Հակոբ վարդապետի եղբայրը, որը մի ժամանակ Էջմիածնում ծառայել է որպես հրացանակիր, թողել է գյուղում (վաղարշապատում) իր տունն ու ընտանիքը և մեկնել Կ. Պոլիս, իսկ այնտեղից էլ՝ Ռուսաստան, որտեղ հանդիպել է Հ. Արղությանի հետ, «զոր եկողք պատմեն»: Ղուկասը հանձնարարել է վերջինիս ինչ գնով լինի՝ «սիրով կամ սաստիւ» վերադարձնել այդ մարդուն, քանի որ. «Ահա երեք տարի լինի, որ կին նորա և 9 (3) ման[կ]ունքն ի խղճութեան և յողորմելութեան կան» (վավ. № 674)

Կաթողիկոսի հատուկ ուշադրությունը տարբեր վայրերում գտնվող հայկական եկեղեցիների ու վանքերի իրավունքների պաշտպանության, նյութական բարեկեցության ապահովման, շինարարական աշխատանքներ ծավալելու ու նման այլ խնդիրների վերաբերյալ միանգամայն բնական է: Նամակներում արտացոլված են նաև այդ հարցերը: Ղուկասը մերթ շնորհակալություն է հայտնում Կեսարիայի եկեղեցիների շինարարությանը նպաստող մահտեսի Սարգիս ամիրային, մերթ էլ զայրացած նամակ գրում ոմն թելեթցի տեր Առաքելի, որը, ըստ Թիֆլիսից ստացված նամակների, «մերձ առ Մողնւոյ եկեղեցին կամի զեկեղեցի շինել յանդգնաբար»: Նա օրհնություն է հղում սրբատաշ քարերով եկեղեցի կառուցած Սալմաստի մելիք Խուդավերդուն, նրա որդի պրն. Հոհաննին և հետո էլ՝ Բայազետի, Վանի, Ամիդի, Խարբերդի ու Բալուի հայերին կոչ անում օգնություն ցույց տալու Կեչվո Ս. Կարապետ վանքի առաջնորդ Հոհան վարդապետին, որ նա կարողանա նորոգել երկրաշարժից խիստ տուժած դեպի վանքը տանող կամուրջը:

Գ) ՆԱՄԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ՔՐՄԼ-ԿԱԽԵԹԻ ԹԱԳԱՎՈՐԻ, ՆՐԱ ԸՆՏԱՆԻՔԻ ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ ՈՒ ՇՐՋԱԿԱ ՎԱՅՐԵՐԻ ՏԻՐԱԿԱԼՆԵՐԻ ՀԵՏ

Ինչպես նախորդ տարիներին, այնպես էլ այս ժամանակ բավական աշխույժ էին Ղուկաս Կարնեցի կաթողիկոսի նամակագրական կապերը վրաց թագավոր Հերակլ երկրորդի, նրա ընտանիքի անդամների, ինչպես և շրջակա վայրերի մահմեդական իշխողների հետ: Ըստ մեր

հաշվումների, որոնք այնքան էլ լիակատար չեն, քանի որ կան պակասող մատյաններ, 1786–92 թթ., յոթ տարվա ընթացքում, Ղուկաս Կարնեցին միայն Ներակլ թագավորին ուղարկել է քառասուն նամակ: Ձիշտ այդքան էլ ստացել է նրանից: Պակաս չէ նաև թագավորական ընտանիքի անդամներին առաքված նամակների թիվը: Դժբախտաբար, այդ նամակներն ամբողջությամբ չեն հասել մեզ. նրանց մի մասը պահպանված է համառոտագրությունների ձևով, որոնք, ցավոք, երբեմն շատ սակավախոս են և համարյա ոչ մի տեղեկություն չեն հաղորդում: Օրինակ, 1786 թ. հունվարի 3–ին համառոտագրությունների մատյանում արձանագրվել է միայն այսքանը. «Թուղթ մի տաճկերէն առ Ներակլ արքայն, ի պատասխանի ընդ Գեօրկին բէկին գրեալ թղթոյն» (վավ. № 34):

Այստեղ կարելի է միայն ենթադրություններ անել թե՛ Ներակլի ուղարկած նամակի և թե՛ նրան տրված պատասխանի մասին: Համառոտագրություն կազմող քարտուղարը երբեմն քիչ ավելի «շատախոս» է դառնում և նամակին տալիս այսպիսի հակիրճ, բայց դարձյալ շատ քիչ բան ասող բնութագրություն. «Յաղագս որպիսութեան և սիրոյ», որը, սակայն, ավելի տանելի է, քան նախորդը: Նախ իմանում ենք, որ նրանց հարաբերությունները շարունակում են մնալ բարեկամական և երկրորդ, հետաքրքրվում են միմյանց որպիսությամբ: Բայց հենց այնպես, իրար ձևականորեն հարգանք ու սեր փոխանցելու համար չէ, որ գրիչ էին վերցրել այդքան մեծ հեռավորության վրա ապրող պաշտոնական անձինք, ուրեմն լինում էին ավելի կարևոր պատճառներ, որոնց մասին կարելի է միայն կռահումներ անել՝ այդ կարգի նյութերն ու նամակներն ուշադիր ընթերցելու ժամանակ: Բայց կան նամակներ, որոնք պահպանվել են և՛ սևագիր ձևով, և՛ համառոտագրությամբ, որոնց մեջ շոշափվում են բազմաթիվ նյութեր: Չնայած սևագրի առկայության, համառոտագրությունն ամենևին ավելորդ չի դառնում, քանի որ այնտեղ ճիշտ նշված է լինում նամակի շարադրման կամ առաքման ժամանակը (երբեմն էլ, որ շատ կարևոր է, նամակների փոխանակության դրդապատճառները), նամակաբերի կամ նամակատարի անունը, նրա ճանապարհորդության ուղղությունն ու նպատակը, նամակի լեզուն և այլ հարցեր, որոնք ոչ միայն օժանդակող, այլև որոշ պայմաններում ոչ արհամարհելի կարևորություն են ստանում և նպաստում հարցերի առավել պարզաբանմանը:

Ի տարբերություն այլևայլ վայրերում գտնվող նվիրակների կամ հոգևոր առաջնորդի, որոնց կաթողիկոսը պարբերաբար մանրամասն տեղեկություններ էր հաղորդում երկրի ընդհանուր կացության վերաբերյալ, Ներակլի հետ գրագրությունն ուներ գործնական և ավելի շատ պաշտոնական բնույթ: Ղուկասը, որոշակի իրադարձությունների մեջ

կողմնորոշելով վրաց թագավորին, ակնկալում էր նաև նրա միջամտությունը կամ օգնությունը: Եվ այն պայմաններում սա ևս շատ կարևոր էր, քանի որ շրջակա մահմեդական տիրակալները հաշվի էին առնում ռուսական հովանավորությունը վայելող վրաց քրիստոնյա թագավորի մտերմությունը հայ կաթողիկոսի հետ: Այս բանը նկատի էր ունենում նաև Երևանի խանը:

Եվ այդպես, պարբերաբար, Ղուկաս Կարնեցին Ներակլ թագավորին բաջատեղյակ էր դարձնում Արարատյան դաշտում, ինչպես և շրջակա վայրերում տեղի ունեցած քաղաքական անցուդարձին, տեղեկություններ հաղորդում հնդկահայ գաղութներից ստացված նամակների ու լուրերի վերաբերյալ, որոնք չափազանց հետաքրքրում էին Քարթլ–Կախեթի տիրակալին: Այդ տեսակետից շատ բնորոշ է 1786 թ. ապրիլին Ներակլին հասցեագրած Ղուկասի նամակը, որը գրավում է սևագրությունների մատյանի երկու ընդարձակ էջ (էջ 1052–1053): Սա պատասխան է մարտի 14–ին Ներակլի գրած նամակի և մի գրության՝ «փուսուլայի»: Ղուկասն ավելորդ է համարում մանրամասն տալ երկրի ծանր վիճակի ընդհանուր նկարագրությունը, քանի որ այդ ամենը այլ աղբյուրներից բաջապես հայտնի է թագավորին՝ «իմացեալ իսկ է մեծութիւն ձեր»: Բացի այդ, Ներակլի մարդկանցից մեկը՝ «հարազատ ծառայն քո՝ Թախկայ բէկն», պետք է զեկուցի ամեն բանի մասին:

Կաթողիկոսի ամենամեծ խնդրանքն այն է, որ թագավորը կարողանա այնպես անել, որ լեզգիները հեռանան այլ ուղղությամբ և վնաս չպատճառեն հայոց երկրին. «Լաւապէս իմն հոգ տարցիս, որ իցէ թէ գազանքն այնոքիկ անօրէնք թարց վնասատուութեան տառապակիր երկրիս անցցեն և կամ կորիցեն և փչասցին իսկ, որոյ վասն և մեք աղօթող եմք» (վավ. № 123):

Այնուհետև, նա գրում է հնդկաստանի Մադրաս քաղաքից Ն. Շահամիրյանի ուղարկած նամակի, քարտեզի և գրքերի մասին, որոնք դեռ իրեն չեն հասել: Նամակի վերջում, որը հավանորեն ավելացվել է մի քանի օր անց, նկարագրված է լեզգիների նահանջը, 500 ձիավորներով Աշտարակ մտնելը, մարդկանց գերեվարությունը և այլն, որոնց մասին ընթերցողներին արդեն հայտնի է ներկա ներածական բաժնի սկզբի մասից: Վերջում Ղուկասը «ի տէրութենէդ գկատարեալ հոգս իմն առնել խնդրի վասն տառապակիր երկրիս և սրբոյ Աթոռոյս» (վավ. № 123):

Նույն ապրիլ ամսին Ղուկասը երկու պատասխան նամակ է գրել Ներակլին, երկուսն էլ պարսկերեն՝ մեկը Հ. Արղությանի եղբոր՝ Բեջանի, մյուսն էլ Թակդի բեկի հետ, որը, հավանաբար, պաշտոնական գործով կրկին ժամանել էր Էջմիածին (վավ. № №124, 125):

Հաջորդ նամակի ուղարկման պատճառը Ներակլի առողջական վիճակն էր: Ղուկասը լսել էր նրա հիվանդությունից ազատվելու մասին: 1786 թ. մայիսի 6–ին գրել է. «Ձէ լուաք, զի տկարացեալ ես և

առողջացեալ շնորհիւն Աստուծոյ, Տէր տացէ վերստին կատարեալ առողջութիւն» (վավ. № 140):

Եթե վրաց պատմաբանները փորձեն ստեղծել Քարթլ–Կախեթի նախավերջին թագավորի կյանքի ու գործունեության տարեգրություն, չեն կարող հաջողության հասնել առանց Ղուկաս Կարնեցու գրագրությունների, որովհետև նրա նամակներում արձանագրված են վրաց թագավորական ընտանիքի անդամների ոչ միայն քաղաքական գործունեության, ռազմական արշավանքների, ուղևորությունների մասին ուշագրավ տեղեկություններ, այլև կենցաղային բնույթի բազմաթիվ մանրամասնություններ (հարսանիքներ, ծնունդներ, հիվանդություններ, մահեր), որոնց կաթողիկոսը ժամանակին արձագանքել է ոչ միայն գրավոր ձևով, այլև հաճախ իր ներկայացուցիչներին ուղարկել Վրաստան, հետևաբար, նրա թողած նման բնույթի նյութերը հետաքրքրական են ու միանգամայն արժանահավատ:

1786 թ. մայիսին Ներակլը և Ղուկաս Կարնեցին փոխանակել են երկու նամակ, որոնց բովանդակության վերաբերյալ կարելի է միայն գուշակություններ անել: Մայիսի 16–ի նամակից իմանում ենք, որ Ներակլը Ղուկասի խնդրանքով տեղեկություններ է հաղորդել իրենց վիճակի մասին. «Յաղագս զեկուցման որպիսութեանն իւրոյ և մերս հարցման» (վավ. № 150), մյուսը, որ գրվել է հաջորդ օրը՝ մայիսի 17–ին, արդեն սովորական ձևակերպում ունի՝ «Դարձեալ թուղթ խաթրահարցականի առ Ներակլ արքայն, ի պատասխանի ընդ Գլխաբէկին գրեալ թղթոյն» (վավ. № 152):

Հինգ օր անց՝ մայիսի 22–ին, դարձյալ անհրաժեշտություն է առաջացել պատասխանել թագավորի մի նամակին, որ Էջմիածին էին բերել դեպի Խոյ ուղևորվող վրաց արքունիքի հայազգի պաշտոնյաներ՝ Սուլխան Դիվանը և Միրզա Միսայելը: Մի երկու բառով պատճառաբանված է հաղպատի վանքի կապակցությամբ կոնդակ չտալու հարցը, «քանզի յայսմ բարեսպառ միջոցիս և խառնակութեանց տեղեացն ամենից երկմտիմ, գուցէ թէ անպատիւ լինի զօրինութեան թուղթսն մեր, և ինքեանք ևս չշահիցին» (վավ. № 160): Դեռ առիթ կունենանք անդրադառնալու հաղկատի հարցին, նշենք այստեղ, որ այդ խնդրով Ղուկասին դիմել են նաև արքայորդի Գեորգին և ուրիշները:

Համառոտագրությունների մատյանում գրանցված մի նամակից տեղեկանում ենք, որ 1786 թ. հուլիսի սկզբներին Ղուկասը նամակ է ուղարկել Ներակլ թագավորի Ներկաստան առաքվող ներկայացուցչի մասին. «եւ ապա յանձնարարութիւն վասն Յովսէփին (զոր Ներակլ արքայն յղէր յայն կողմունսն) առ ի ծանօթ առնել յայն կողմանց»: Սա մի կարևոր գրանցում է, որով տեղեկանում ենք Հովսեփի (նույն ինքը վրաց արքունիքում հարյուրապետի պաշտոն ունեցող

Հովսեփ Դիևիբեկյանի) մասին, որը, Ներակլի հանձնարարությամբ մի քանի անգամ մեկնելով Ներկաստան, հանդիպումներ է ունեցել Մադրասի հայրենասիրական խմբակի ղեկավար և ոգեշնչող Շահամիր Շահամիրյանի հետ՝ իր հետ բերելով նրա նամակները և կարևոր հրատարակությունները:

Հայտնի է, որ այս ժամանակ Ներակլը Հովսեփ Դիևիբեկյանի հետ Ներկաստան էր ուղարկել Լոռին Ը. Շահամիրյանին նվիրելու մասին կազմած հրովարտակը: 1786 թ. մարտի 22–ին Ներակլը իշխանական կոչում էր տվել Ը. Շահամիրյանին: Հովսեփի այս ուղևորությունը կապված էր այդ հրովարտակները Ներկաստան տանելու հետ, ուստի և անհրաժեշտ էր եղել ստանալ կաթողիկոսի հանձնարարական նամակը (վավ. № 203):

Համառոտագրություններից հայտնի է դառնում նաև, որ այս ժամանակ Ներակլը աշխույժ կապերի մեջ էր Խոյի խանի հետ և այնտեղ էր ուղարկում իր մարդկանց, որոնք, ի միջի այլոց, բերում կամ տանում էին նաև Ղուկասին հասցեագրված կամ նրա հանձնած նամակները: Այդպիսի մի նամակ էլ բերում է Հովհաննես անվամբ մեկը, «որ այս մարդս գնաց ի կողմունսն Խոյու ըստ հրամանի տեառն իւրոյ, և ահա վերադառնայ առ առաքօղսն իւր, ընդ որում և գրէ սրբազան Վեհապետն զթուղթս այս» (սեպտ. 10–ին 1786 թ.) (վավ. № 242): Մեկ տարի անց՝ 1786 թ. մայիսի 6–ին, նույն ձևով նամակատարի «պաշտոն» է «ստանձնում» նաև Խոյից վերադարձող պրն. Բեջանը, Հ. Արղությանի հարազատ եղբայրը, որը ծառայում էր վրաց արքունիքում (վավ. № 398):

Ներթական նամակի շարադրման առիթը կապված էր դժբախտության հետ. մահացել էին Ներակլի ավագ դուստրը և թոռը: Այդ կապակցությամբ Ղուկաս Կարնեցին 1786 թ. հոկտեմբերին «Թուղթ մխիթարութեան» է ուղարկում Ներակլ արքային, թագուհուն, արքայորդի Գեորգիևին, Դավիթ Սարդարին (Ներակլի փեսային) (վավ. №№ 265, 266, 270, 271): 1786 թ. հոկտեմբերի 20–ին Թիֆլիս՝ մելիք Ավետիքին գրած նամակից հայտնի է դառնում, որ Ղուկասը փոքր–ինչ ուշացրել է ցավակցական նամակների ուղարկումը, քանի որ ճշգրտված տեղեկություններ դեռ չէր ստացել: «Իսկ այժմ մինչ ստուգիւ իմացաք, ահա զամենայն զբաղմունս ի բաց արկեալ, զմխիթարութեան գրեանս գրեցաք առ օրհնեալ արքայն և առ որդին Գեօրգին խանն և առ թագուհին և առ սարդարն, և հանդերձ ընծայիւք ինչ յղեցաք ձեռամբ հոգևոր որդւոյն մերոյ՝ Մարտիրոս խոհեմամիտ վարդապետին հասանել առ նոսա» (վավ. № 267):

Նույն նամակի մեջ հայտնում է, որ այստեղ լուր է հասել այն մասին, թե հաշտությունը Ներակլի և Սուլեյման փաշայի միջև «ոչ է ի

գլուխ եկեալ», ուստի խնդրում է ճշտել և «զստոյգն իմն որպիսութիւն գրեսցես մեզ շուտով» (և. տ.):

1787 թ. մարտի 25-ին Ղերակլ թագավորն իր ներկայացուցիչ Ցաբարիա բեկին երկու անգամ ուղարկում է Սպահան՝ Աղա Մուհամմադ խանի մոտ, որը վերադարձին տարել է Ղերակլին հասցեագրված Ղուկասի նամակը (վավ. № 355): Մեզ հայտնի չէ, թե ի՞նչ առաքելությամբ էր Ցաբարիա բեկը մեկնել Վրաստանի վրա հարձակման ծրագրեր մշակող Աղա-Մուհամմադ խանի մոտ: Բայց գիտենք, որ այդ բանակցությունները արդյունք չունեցան և ներքինի խանի հրոսակները մի քանի տարի անց գրավեցին և ավերեցին Ղերակլի մայրաքաղաքը: Հաջորդ օրն էլ առիթ կար Ղերակլին նամակ գրելու, քանի որ Քյարիմ անունով մի պարսիկի ձեռքով «որպեսածանոյց» նամակ էր ստացել թագավորից (վավ. № 356): Միաժամանակ նա պատասխան նամակ է գրում արքայի որդի Գեորկի խանին (մարտի 28-ին) (վավ. № 357):

Տարբեր վայրերում ապրող հայերը երբեմն այս կամ այն ազդեցիկ մարդու միջնորդությամբ կամ էլ անձամբ դիմում էին կաթողիկոսին՝ իրենց ազնվական ծագման վերաբերյալ համապատասխան փաստաթուղթ ստանալու համար: Այդպիսի դիմումներ էլ կատարվում էին Ղերակլ Բ-ի կամ նրա որդու միջնորդությամբ: Այսպես, 1787 թ. մայիսին Նոնուսեցի մահտեսներ Սարգիս և Հակոբջան աղաները դիմել էին կաթողիկոսին՝ «յաղագս ազնիւ գալոյն իւրանց... զվկայական և զշնորհաւորական թուղթ» ստանալու խնդրանքով (վավ. № 396): Քանի որ Ղերակլ թագավորն էլ տվել էր նրանց այդպիսի վկայական (որն, ի դեպ, ամենևին ձրի չէր լինում), կաթողիկոսն էլ հարկադրված տալիս է պահանջված վկայականը, «որով ևս առաւել հաստատեսցին» (վավ. № 397):

1787 թ. դեկտեմբերին Ղերակլի ուղարկած մի հայերեն նամակից (սովորաբար նա գրում էր պարսկերեն) իմանում ենք, որ վերջինս դիմել էր նրան մի մտերմիկ հանձնարարությամբ. մահացել էր միրզա Գեորկիի հայր Ռուստամը, իսկ Գեորկին «յերևան էր յուսումն դպրութեան պարսից» (վավ. № 576): Թագավորը Ղուկասից խնդրում է կանչել Էջմիածին Գեորկիին, հայտնել հոր մահվան մասին, մխիթարել և սփոփել նրան: Նման խնդրանքով կաթողիկոսին դիմել էին նաև Ղերակլի որդի Վախթանգը (վավ. № 570), Միրզա Սիսայելը (վավ. № 571) և ուրիշներ: Բնական է, որ Ղուկասը մեծ տակտով կատարում է հանձնարարությունը և այդ մասին տեղյակ պահում վրաց թագավորական ընտանիքի անդամներին:

Ղուկասը, ինչպես տեսանք, ուշադիր հետևում էր Սուլեյման փաշայի և Ղերակլ թագավորի միջև բանակցությունների ընթացքին, որը կարևոր էր համարում Անդրկովկասի քաղաքական վիճակի

կայունացման և ուժերն այլ ուղղությամբ կենտրոնացնելու համար: Երբ, ի վերջո, հաշտություն է կնքվում, Ղուկաս Կարնեցին 1788 թ. դեկտեմբերի 11-ին նամակ է գրում թագավորին և հենց նամակի վերնագրով «մատնում» իր դրական վերաբերմունքը տեղի ունեցածի նկատմամբ: «Թուղթ առ Ղերակլ արքայն Վրաց, ուրախութիւն ի յաջողմունս նորա, մինչ խաղաղացաւ ի յօսմանցւոց՝ հաշտութիւն առնելով ըստ նոսա և զօրս յղեաց ի կողմն Գեանջայու առ միւս թշնամիսն» (վավ. № 821): Միաժամանակ Ղուկասը շնորհավորում է Ղերակլի որդու՝ Անտոնի կաթողիկոս դառնալը: Այս կապակցությամբ նա նամակներ է ուղարկում նաև վրաց Դարեջան թագուհուն (վավ. № 822) և հենց իրեն՝ «Նորոգ օծեցեալ կաթուղիկոսն Վրաց Անտօն, որդին արքային Ղերակլայ»՝ հույս հայտնելով, որ «զանխարդախ սէր քո և զիսկական բարեկամութիւն, զոր ունիս առ սուրբ գահս միածնաէջ և առ մեզ, այսուհետև ևս բան զևս յաւելցես և առ մերայինսն, որք են ընդ հովանաւորութեամբ ձերով և հարազատք տէրութեան ձերում» (վավ. № 828):

1790 թ. հունվարի 4-ին, Հ. Արղությանին հասցեագրած նամակում, Ղուկաս Կարնեցին հաղորդում է շատ հետաքրքրական տեղեկություններ Կարսի փաշայի հետ Ղերակլ Բ-ի ունեցած ընդհարման մասին: Բանն այն է, որ Կարսի փաշան հրաժարվում էր վերադարձնել Վրաստանին պատկանող անասունների հոտերը: Ղերակլը ուժի է դիմում՝ «զաւար ինչ տանիլ ետ ի Կարսայ», դրա փոխարեն Կարսի փաշայի մարդիկ հարձակվում են Կարինից եկող վրաց կարավանի վրա. «Ըմբռնեցին և զայլ ինչ մանր վնասս գործեցին»: Ղերակլը կատարում է հաջորդ քայլը. «ի Գեանջայ զօսմանցւոց ուղտս և ըմբռնել ետ և ի Կարսայ ևս կրկին զքանի գիւղորայս յաւարի առնուլ ետ»: Գործին խառնվում է «Տայոց հնացեալն», այսինքն՝ Ախալցխայի Սուլեյման փաշան, որը «աւուրբք ոչ դադարեաց և յաւարառութեանցն Վրաստանու, վասն որոյ և Պարոնն (Ղերակլը – Վ. Գ.) թոյլ ետ երկրացւոցն զվրէժ առնուլ, որք, որպէս լսեաք, բանիցս զաւար բերէին անտի»: Այնուհետև պատմվում է Ղերակլի փոխգործողությունների, ավար և գերիներ բերելու, վերադառնալու և ապա Արցախ գնալու համար Ղազախ ժամանելու մասին. «Գեանջայ ընդ իշխանութեամբ նորա է, բայց Արցախու իշխողն ի յամառութեանն կայ՝ զՂազախն առ ինքն ունելով»:

Ինչպես տեսնում ենք, վիճակը բավականին բարդ է և Ղուկասը, որքան հնարավոր է, պարզությամբ ձգտում է բացատրել կացությունը: Այստեղ, անշուշտ, չի կարելի չհիանալ նրա շարադրանքի հակիրճությամբ և մի քանի բառով ստեղծված խճճված իրադրությունը հստակորեն բնութագրելու կարողությամբ:

Այսպես, շարունակությունը ևս, որ շատ կարևոր է, տրվում է մի քանի լակոնիկ ու արտահայտիչ պարբերությամբ. «Եւ խղճալի մէլիքազունքն ի Գեանջայ կան: Երևանցիք ևս խռովեալք ընդ Բայազետոյ մովպետին, և զբազում վնասս գործեալ առաւել առ մերայինսն՝ թէ անդ և թէ աստ, այժմ իբր թէ հաշտ են, բայց ոչ ամենևին»: Շարունակությունը ևս նույն ոճով է և միանգամայն զուրկ լավատեսական որևէ հիմքից. «Այլև՝ Ղարադաղու իշխօղն եկեալ ի վերայ Նախիջևանու, և տեղւոյն իշխօղն, օգնութեամբ երևանցւոց, վանեալ զնա հալածեաց»: Տուժում են դարձյալ հայերը, նրանց վանքերն ու եկեղեցիները: «Բայց ո՛ի ցաւոյս, – շարունակում է պատմել Ղուկաս Կարնեցին, – զի Ագուլեաց հռչակաւոր վանքն սրբոյն Թովմայի Առաքելոյն ասպատակեցաւ ի թշնամեացն և ամենևին դատարկեցաւ յամենայն իրաց թէ՛ յեկեղեցականաց և թէ՛ յարտաքսականաց, զի զպահեստն ևս գտեալ կողոպտեցին և բազում աւերս են գործեալ, որ ոչ անկանի ընդ գրով, և այլ որպիսութիւնք դառինք անախորժք լսելոյ, և իմանալոյ» (վավ. № 1013):

Այս նույն ժամանակներին է վերաբերում (1790 թ. փետրվար) Ներակլի խնդրանքը Ղուկաս Կարնեցուն, որպեսզի ժողովարարության կոնդակ տրվի Ռուսաց երկիր գնացող խելթուբանցի տեր Մովսես քահանային, դրանից բացի կաթողիկոսը. «Զբաշբօրդ մի ևս շնորհեաց ի թողուլ նոցա զինքն ի ներս՝ այսինքն ի Դաշտարխան» (վավ. № 1036): Այս մասին հայտնելով Ներակլին՝ Ղուկասը 1790 թ. փետրվարի 15–ի իր նամակով՝ «Ծուղթ առ Ներակլ արքայն Վրաց, ի պատասխանի վասն կատարման խնդրոցն», միաժամանակ նշում է, որ կատարել է նրա հաջորդ խնդրանքը՝ նյութապես օգնություն ցույց տալ Ղալաչու քրիստոնյա գերիների ազատության համար (այդ նպատակով նա 50 թուման էր տվել Ղալաչու քեդխուդաներ՝ Բահատուրին, Սարուխանին և Ջաղուն): Նա նորից հիշեցնում է գերի ընկած եզդիների հարցի մասին և ընդգծում, որ նա ընդառաջի նրանց ցանկությանը, առավել ևս հայերն էլ կարող են տուժել դրանից. «զի ազգն մեր ըստ մեծի մասին ընդ ձեռամբ նոցա է և երթևեկն անպակաս: Եւ թէ ի մէնջ բարեկամութիւն չտեսանիցեն, չարանան և վնասակամ լինին մեզ և մերայնոց: Վասն որոյ որովհետև խնդրեալ էին և մեք ի յօրհնեցելոյդ խնդրեցաք, զի մի անպատասխանի մնայցեմք առ նոսա» (վավ. № 1038):

Նույն օրը՝ 1790 թ. փետրվարի 15–ին, Ղուկասը մեկ այլ նամակ է գրում Ներակլ Բ–ին, որի բովանդակությանը մենք արդեն ծանոթ ենք, այն վերաբերում էր Մուղնու Ս. Գևորգ վանքին և նրա գյուղի բնակչությանը (վավ. № 1039):

Վրացիների մոտ եղած եզդի գերիների հարցը կրկին շոշափվում է Ղուկասի նամակներում: Նրա միջնորդությամբ Վանա Ահմեդ փաշան

Ներակլին սկզբում առաջարկում է 20–30 թուման փրկագին, բայց հետո բարձրացնում գինը մինչև 100–130 թուման (վավ. № 1678):

Ինչպես նշեցինք, Ներակլ թագավորը և նրա որդիները հաճախ էին դիմում կաթողիկոսին՝ այս կամ այն անձին կամ կրոնական հաստատությանը ժողովարարական կոնդակներ տալու խնդրանքով: Դրանք մեծ մասամբ բավարարվում էին, բայց երբեմն կաթողիկոսը ստիպված էր մերժողական պատասխան տալ, քանի որ այլևայլ տուրքերի և հարկերի, եկեղեցական բազմապիսի վճարումների ծանր բեռան տակ եղած աշխատավորները, որոնք իրենք խիստ կարիքի մեջ էին, այլևս չէին կարողանում օժանդակություն ցույց տալ թեկուզ և կաթողիկոսի կնիքը կրող ժողովարարական կոնդակ բերողներին, և Ղուկասը հարկադրված էր լինում մերժել անգամ Ներակլ թագավորին: 1792 թ. հուլիսի 25–ին Ներակլ Բ–ին տված պատասխան նամակում նա գրում է, թե. «Վասն երիցու ումեմն առ ի տալ նմա շրջաբերական կոնդակ, առ որ թէ դմա յառաջնմէ եմք տուեալ ըստ խնդրոյդ, այլևս տալն օգուտ չէ» (վավ. № 1706):

Ղուկաս Կարնեցին բազմաթիվ նամակներ է փոխանակել Գեորգի արքայորդու՝ ապագա վրաց թագավորի հետ: Դրանց մի մասի վերաբերյալ մեր տվյալները դարձյալ խիստ սահմանափակ են, քանի որ պահպանված են միայն համառոտագրությունների ձևով («Ծուղթ սիրոյ և խաթրահարցական»): Բայց լինում են նաև ավելի ընդարձակ նամակներ, որոնք վկայություններ են ավելի լուրջ և կարևոր գործերի: Այս տեսակետից հետաքրքրական են Գեորգիի հետ փոխանակված այն նամակները, որոնք վերաբերում են Սուլեյման փաշայի հետ Լոռիում հաշտության բանակցություններ վարելու ժամանակներին (վավ. № № 205, 211, 212): Գեորգին ևս խառնված էր դաղպատի խնդրին և անպայման ուզում էր նպաստած լինել Դավիթի առաջնորդ կարգելու գործին (վավ. № 392): Ինչպես երևում է նամակներից, այս հարցում Ղուկասն ընդառաջել է թե՛ Ներակլին և թե՛ Գեորգի արքայորդուն: Բայց սկզբունքայնությունը նրան չէր դավաճանում և նա հարկ եղած դեպքում մերժում էր Գեորգիի՝ թե՛ ժողովարարական կոնդակ և թե՛ առավել ևս այս կամ այն անձի համար ազնվականության վկայական տալու խնդրանքը:

Ղուկաս Կարնեցին նամակագրական կապ ուներ շրջակա վայրերի իշխողների՝ Երևանի, Նախիջևանի, Ղարաբաղի, Խոյի խաների, Կարսի, Կարինի, Մուշի, Բայազետի, Ախալցխայի փաշաների, Շորագյալի, Մաղասաբերդի, Դիադինի, Թոփրախղալայի բեկերի, ինչպես և Կարինի մաքսապետի ու նրա սառաֆների հետ, ձգտում էր լավ հարաբերություններ պահպանել նրանց հետ և նրանց օժանդակությամբ քիչ թե շատ ապահով վիճակ ստեղծել այդ տիրույթներում ապրող հայ բնակչության համար: Բացի այդ, երկրորդ

պլանի վրա չէր Էջմիածնի վանքի շահերի պահպանության խնդիրը, որովհետև պարբերաբար մեծ քանակությամբ եկեղեցական հարկեր ու տուրքեր էին գանձվում այնտեղի հայերից, մշտապես նվիրակներ, ինչպես և յուղահավաքներ ու մատաղացու ժողովողներ էին մեկնում այդ վայրերը, և նրանք կարիք ունեին իշխողների բարյացակամ վերաբերմունքի ու բացահայտ պաշտպանության:

Նամակների ընթերցանությունից երևում է, որ Ղուկասը շատ ուշադիր էր վերոհիշյալ իշխանավորների նկատմամբ, երբեք չէր ուշացնում սիրո և խաթրահարցական նամակները, խնամքով ու ճշտությամբ կատարում էր նրանց խնդրանքները, նվերներ էր ուղարկում և աշխատում այլ ծառայություններով ոչ միայն բնականոն հարաբերություններ պահպանել, այլև մտերմություն խաղալ նրանց հետ: Եվ ստեղծված ծանր պայմաններում այդ բանն իրեն մշտապես արդարացնում էր: Իրենց հերթին, նրանցից ոմանք երբեմն կարիք էին զգում կաթողիկոսի օգնությանը, դիմում էին նրան՝ վստահ լինելով, որ վեհափառը կկարողանա օգտակար լինել նրանց: Այսպես, երբ Վանում մահանում է Թամուր փաշան, նրա պաշտոնի հավակնորդ Ահմեդը դիմում է Ղուկասին՝ խնդրելով, որ Կ. Պոլսի ազդեցիկ հայերի միջոցով նա նպաստավոր լինի իր նշանակմանը: Ղուկասը նամակ է գրում պոլսեցի մեծամեծներին և կատարում Ահմեդի խնդրանքը՝ հույս ունենալով, որ պաշտոնի անցնելուց հետո, նա բարի աչքով կնայի իր տիրույթներում ապրող հայերի վրա (վավ. № 1069):

Վերը հիշված անձանց Ղուկասը սովորաբար գրում էր կամ պարսկերեն կամ թուրքերեն, բայց երկու դեպքում էլ համառոտագրության մեջ նշվում էր «տաճկերէն»: Նամակների սևագրությունները, որ կատարում էր վանքի մոլլան, պահպանված չեն և դրանց մասին բացառապես պատկերացում ենք կազմում համառոտագրություններից, որոնց մեջ նշվում է մեծ մասամբ նամակի ուղարկման շարժառիթը, եթե պատասխան նամակ է, ապա՝ ո՞վ է բերողը և հետո ո՞ւմ հետ և ե՞րբ են ուղարկում նամակը, անպայման նշվում է ընծայի մասին: Ղուկասը չէր մոռանում շնորհավորել նոր նշանակվածներին և անխուսափելի էր նաև այս կապակցությամբ ուղարկվող նվերը, որը կամ դրսից ստացված ապրանքներից էր լինում (կտորեղեն, ժամացույց), կամ էլ տեղական մթերքներից էր (բրինձ, գինի, օղի, քացախ, բամբակ և այլն): Մահմեդական տիրակալները հաճախ չէին ուզում ցույց տալ, որ խախտում են Ղուրանի պատվիրանները, իսկ Ղուկասն էլ, որքան հնարավոր էր, փափկամտորեն ձևացնում էր, թե ինքը ոչինչ չի հասկանում, բայց մշտապես կատարում էր նրանց խնդրանքները: Օրինակ, 1786 թ. մարտի 14–ին Նախիջևանի Ջաֆարդուլի խանին մի քանի լիտր հին գինի է ուղարկում և հատուկ շեշտում՝

«ի հարկաւորութիւն և պէտս ինքեան ի ժամու տկարութեանն» (վավ. № 104):

Շատ գործնական բնույթ ունեին նրա կապերը Շորագյալի Ղահրման բեկի հետ: Վերջինս նրան պարբերաբար լուրեր էր ուղարկում լեզգիների շարժման և նրանց մտադրությունների մասին: Չէր անտեսվում նաև տնտեսական հարցը. այսպես, նամակներից մեկից տեղեկանում ենք, որ բեկը լուր է ուղարկել գարու մասին, որը վաճառվում էր սոմարը 5 դուռուշով. «եթէ կամիս, մարդ յղեա, զի բերցեն»: Իհարկե, ուղարկվում են մի քանի բեռնակիրներ՝ Ղակոբ վարդապետի գլխավորությամբ (26 հունվարի 1786 թ.) (վավ. № 41):

Նամակներ և նվերներ ուղարկելիս Ղուկասն ուշադիր էր և ձգտում էր չանտեսել կամ չմոռանալ կարևոր անձանց: Նամակ էր գրում, օրինակ, Կարսի փաշային, անպայման գրություններ ու ընծաներ էր ուղարկում նաև դափիքեահիային, աֆանտիզատաներին, Չարխան օղլուն, Մաղզաբերդի Ալի բեկին, Մահմադ բեկին (վավ. № 58–61):

Ղուկաս Կարնեցին մշտապես լուրեր էր ստանում Ներակլից լեզգիների շարժման մասին: 1791 թ. նոյեմբերի 18–ին նա շնորհակալություն է հայտնում թագավորին. «Վասն լէզկեաց համբաւուցն, զոր ծանուցեալ էր մեզ ի զգուշութիւն»: Միաժամանակ թիֆլիսահայոց հոգևոր առաջնորդին և գործակալին հասցեագրած մի գրությամբ Ղուկասը կարգադրում է Ներակլին տալ 100 թուման (վավ. № 1512): Ընդհանրապես զգացվում է, որ թե՛ այս ժամանակ և թե՛ հետագայում, մեծ հույսեր կապելով Ներակլի հետ, հայոց կաթողիկոսը ձգտում էր, նյութական օգնություն ցույց տալով նրան, ավելի ամրապնդել նրա ուժերը, որոնք ստեղծված իրադրության մեջ միակն էին, որ կարող էին զսպել չորս կողմից սպառնացող մահմեդական ուժերին:

Այստեղ հարկ է նշել, որ Երևանի խանի հետ նամակների փոխանակությունն այնքան էլ աշխույժ չի եղել այն պարզ պատճառով, որ Էջմիածինը շատ մոտ էր Երևանին, ամեն կարևոր բան հաճախ փոխանակվում էր սուրհանդակների միջոցով, բանավոր ձևով: Բացի այդ, դեպքերի բերումով կաթողիկոսը երբեմն ամիսներ շարունակ Երևանում էր լինում, անձնական հանդիպումներ էր ունենում խանի և նրա մերձավորների հետ, ուստի, բնականաբար, նամակագրությունը նրանց միջև հասել էր նվազագույնի: Այնուամենայնիվ, կարիք է եղել մի երկու անգամ գրավոր դիմել Մահմեդ խանին. մեկը 1786 թ. հունվարի 28–ին՝ Խոյի խանի սպանության կապակցությամբ (վավ. № 44), մյուսը՝ մեկ ամիս անց (1786 թ. փետրվարի վերջին) հարցում է կատարվել լեզգիների վերաբերյալ (վավ. № 89):

Տեղական իշխողների դրական մոտեցումը հայ հոգևորականներին կախված էր նաև կաթողիկոսի վերաբերմունքից: Վերջինս բաջ հասկանում էր դա և ձգտում ամեն գնով սիրաշահել նրանց:

Դիվանագիտական մեթոդներով Ղուկասն այն դժվարին, խռովահույզ պայմաններում կարողացավ քիչ թե շատ ապահով վիճակ ստեղծել թե՛ հայ աշխատավորների և թե՛ հոգևոր հաստատությունների ու նրանց սպասավորների համար: Ինչպես կտեսնենք «Դիվանի» հաջորդ գրքի նյութերից, Ղուկաս կարնեցու այդօրինակ քաղաքականությունը միանգամայն արդարացրեց իրեն Աղա Մուհամմադ խանի կործանիչ արշավանքների ժամանակ, երբ Արևելյան Հայաստանի մի զգալի մասն ազատվեց գրոհող հրոսակների սանձարձակ վայրագություններից ու ավերմունքից:

Դ) ՆԱՄԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ՇԱՀԱՄԻՐ ՇԱՀԱՄԻՐՅԱՆԻ, ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՄԵԼԻՔՆԵՐԻ ԵՎ ԼԱՋԱՐՅԱՆՆԵՐԻ ՀԵՏ

Չնայած վիթխարի հեռավորությանը և ամեն կարգի դժվարություններին, այնուամենայնիվ, հնարավոր էր եղել նամակագրություն պահպանել Կ. Պոլսում, Ջմյուռնիայում, Կարինում, Նոր-Ջուղայում, Երուսաղեմում, Բասրայում, Բոմբեյում, Սադրասում, Կալկաթայում, Հնդկաստանի այլ քաղաքներում և նույնիսկ հեռավոր Չինաստանում ապրող հայերի հետ: Նամակագրության թեման համարյա անփոփոխ էր. նամակագրության հարցեր (ստացված նամակներ՝ ժամանակի ճշգրիտ նշումով), նվիրակական կամ առաջնորդական գործեր, եթե հասցեատերը նվիրակ էր կամ հոգևոր առաջնորդ, կամ երկուսը միասին, գանձանակական հարցեր, Էջմիածնի վանքում ու շրջապատում եղած որոշ նորություններ (սովորաբար շինարարական– վերանորոգման հարցեր), երկրի քաղաքական վիճակի նկարագրություն: Առանձին դեպքերում՝ ապրանքների ձեռք բերման հանձնարարություններ, ֆինանսական հարցեր, շտապ լուծումներ պահանջող տեղական խնդիրներ, զանազան միջնորդությունների հրատապ անհրաժեշտություն և այլն: Այս առումով, Ս. Աթոռի նվիրակներին և տեղական մեծահարուստ հայերին ուղարկված նամակներն ունեն ընդհանուր նմանություն: Բայց միայն մեկ անձնավորության՝ Սադրասում ապրող հարուստ վաճառական Շահամիր Շահամիրյանին ուղղված նամակները որակապես տարբերվում են մյուսներից: Այդ նամակների մեջ գլխավորապես քննարկվում են երկիրը օտար բարբարոս տիրապետությունից ազատագրելու, ժողովրդի լուսավորության գործն առաջ տանելու խնդիրներ: Հարկ է նշել, որ դրանք սոսկ նամակներ չէին, այլև արձագանքներ տեղական քաղաքական իրադարձությունների,

մտորումներ երկրի բախտի, հարևանների հետ նրա հարաբերությունների և, ի վերջո, ընդունելիք ճանապարհի վերաբերյալ, որը տանելու էր, ըստ մադրասցի լուսավորիչների, դեպի ազատություն և պետականության վերականգնում:

Այս ժամանակներում առաջին նամակը, որ ուղղել է Ղուկասը Շ. Շահամիրյանին, երկու օրինակից գրված պատասխան գրություններ, որը ապահովության համար ուղարկվել էր 1785 թ. մայիսի 22–ին և հաջորդ տարվա սկզբներին:

№ 4481 ձեռագրում պահպանված այդ նամակի համառոտագրությունից երևում է, որ Ղուկասը նրանով նախ հաղորդել է իր նախորդի՝ Սիմեոն Երևանցու մահվան լուրը, ապա գրել իր ընտրության, երկրում ստեղծված քաղաքական կացության և, մասնավորապես, լեզգիների ավերիչ արշավանքի մասին: Միաժամանակ նա հավաստում է Շ. Շահամիրյանի երեք նամակների և, որպես նվիրատվություն, 200 ռուփիի ստացումը: Երկրորդ նամակի մեջ, որը եղել է «ի պատասխանի նորին նորապէս գրեցելոց», տրվել է երկրի քաղաքական կացության նկարագրությունը՝ «հանդերձ նորանոր անցիւք կողմանցս երկրիս և սրբոյ Աթոռոյս, և ի կողմանէ Խամսայու մէլիքացն, և վասն ապօրինաւոր Յովհաննիսին ևս բանք ծանուցանելիք, որք ծանուցան» (գրվել է 1786 թ. փետրվարի 5–ին) (վավ. № № 71, 72):

Ցավոք, համառոտագրություններից համարյա ոչինչ չի կարելի իմանալ հասցեատիրոջ ուղարկած նամակի բովանդակության մասին, բայց միայն այն բանը, որ համառոտագրության մեջ բացառապես շոշափված են քաղաքական կացության հետ կապված հարցեր, թույլ են տալիս կարծելու, որ ստացված նամակի մեջ գլխավորապես արծարծվել են այդ բնույթի խնդիրներ: Նամակների սևագրությունները, դրականորեն տարբերվելով համառոտագրություններից, նաև այն մեծ առավելությունն ունեն, որ թույլ են տալիս որոշ, երբեմն էլ բավականին հստակ, պատկերացում ստանալ նամակագրի ասածների, նրա հարցադրումների ու պահանջների մասին: Այսպես, 1786 թ. մայիսի 27–ին Շ. Շահամիրյանին հասցեագրված Ղուկասի նամակի սևագրությունը, որ զբաղեցնում է № 4501 ձեռագրի 959–961 մեծադիր էջերը, թույլ է տալիս մասամբ իմանալու այն ամենի մասին, ինչ գրել է Ղուկասը Շ. Շահամիրյանին 1785 թ. մայիսի 22–ի և 1785 թ. օգոստոսի 25–ի նամակներում: Այս նամակի սկզբում հակիրճ ձևով ներկայացվել է երկրի վիճակը լեռնականների արշավանքի ժամանակ և դրանից հետո սկսված խառնակությունները: Նա երկնային շնորհ է համարում լեզգիների դեպի Էջմիածին չառաջանալը: Ետո նա պատմում է Մայր տաճարի նորոգման և նրա պատերը նկարներով զարդարելու մասին, անցնում նամակագրական հարցերի և վերջում ողջույններ հաղորդում Շահամիրի որդիներին՝ Հովհաննես և եղիազար աղաներին, թոռանը՝ աղա Նազա-

րին, Էջմիածնի գործակալ պրն. Յովսեփ Մարութեանին և Մադրասի ժողովրդին (վավ. № 167): Չկամենալով վերապատմել Շ. Շահամիրյանին հասցեագրված այս նամակի բովանդակությունը, որը բավականին հանգամանորեն օգտագործել ենք երկրի քաղաքական վիճակը ներկայացնող տեղեկությունների մասին խոսելիս՝ նշենք միայն նամակի խիստ գործնական ոճը և հակիրճ ձևով բազմաթիվ հարցեր ներկայացնելու հաջողված ձգտումը: Նրանից երևում է, որ Շ. Շահամիրյանը նամակներ է գրել նաև «առ բարեպաշտ արքայն Վրաց և առ այլ ազնիւ անձինս ոմանս, առաքեալ եմք առ նոսա, սակայն աւանդքն, զորս յղեալ էիր ընդ նոսա, դեռ ցարդ ևս ոչ հասին, որոց աղագաւ գրեցաք ի Ջուղայ առ առաջնորդն՝ հարցանելով վասն իրացն, թէ զի՛նչ եղեն» (վավ. № 167):

Այս ժամանակ դեռ Էջմիածին չէին հասել Շ. Շահամիրյանի հրատարակած «Աշխարհացոյցը», Նադիր Շահի պատմությունը և Մադրասի հայ գաղութի կանոնադրությունը: Ղուկասը տեղյակ էր, որ դրանք գտնվում են Նոր Ջուղայում և միջոցներ է ձեռք առնում՝ Էջմիածին հասցնելու համար: Դրանք տեղ են հասնում հաջորդ՝ 1787 թվականին և իր հերթական նամակում, գրված այդ թվականի օգոստոսի 25-ին, Ղուկասը հավաստելով նրանց ստացումը, հայտնում է, որ հանձնել է ըստ պատկանելույն, այսինքն՝ բարտեզների և պատմության օրինակներն ուղարկել է վրաց թագավորին ու Ղարաբաղի մելիքներին, իսկ «զմերն մեք ընկալաք, զպատմագիրն ընթերցեալ և զաշխարհացոյցն հանդէպ կախեալ վայելեմք, վասն որոյ շնորհակալեցաք զսիրելոյդ և օրհնութեամբ բազմաւ օրհնեցաք զքեզ» (վավ. № 476):

Ժամանակն է այժմ մի երկու խոսք ասելու այդ ուղարկված հրատարակությունների մասին, որոնք անընդհատ հիշատակվում են այս տարիներին թե՛ Շ. Շահամիրյանին, թե՛ Ներակլ թագավորին և Ղարաբաղի մելիքներին ուղարկված նամակներում:

«Աշխարհացոյցը» հայկական վեցերորդ տպագիր քարտեզն է, հայ ազատագրական շարժման Մադրասի խմբակի կարևորագույն հրատարակություններից մեկը: Լրիվ վերնագիրն է՝ «Աշխարհացոյց Հայաստանեայց»: Այն Շ. Շահամիրյանի պատվերով լույս է տեսել Վենետիկում 1778 թ.: Ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ այդ քարտեզը կարծեք հավելվածն է «Նոր տետրակ որ կոչի յորդորակ» և «Որոգայթ փառաց» գրքերի և կոչված է ավելի լավ պատկերացում տալու Հայաստանի, նրա բնակավայրերի, լեռների ու ջրերի, սահմանների, հարևան երկրների և, ընդհանրապես, այն ամենի մասին, ինչ կարելի է հաղորդել քարտեզի միջոցով: Դա կոչված էր նպաստելու հայ երիտասարդության մեջ հայրենասիրություն ներարկելու գործին, մեծ օգնություն պետք է ցույց տար երկրի ազատագրությանը նախանձախնդիր անձանց՝ իրենց

ամենօրյա պայքարում[40]: Այդ քարտեզի վրա Հայաստանի մի մասը և Վրաստանը, որի հետ նաև Կովկասյան լեռնաշղթայի և Դյուսիսային Կովկասի մի մասը, վերցված են մի ընդհանուր սահմանի մեջ: Դա, ըստ երևույթին, մադրասցիների երազած հայ-վրացական միասնական պետության տարածքն է, որը նրանք կամենում էին ստեղծել Ռուսական կայսրության հովանու ներքո:

Հաջորդ գիրքը՝ «Նշաւակը», որը լույս է ընծայվել Մադրասում 1783 թ. Շ. Շահամիրյանի տպարանում, այդ քաղաքի հայ գաղութի կանոնադրությունն է: Լրիվ վերնագիրն է՝ «Տետրակ որ կոչի նշաւակ կառավարելոյ ինչս որբոց և առանց կտակ ննջեցելոց» և կազմված է «Որոգայթ փառաց»-ի գաղափարների ոգով: Ըստ հեղինակ Շ. Շահամիրյանի, քաղաքի հայ համայնքը ղեկավարվելու էր ընտրովի երեք կառավարիչների կողմից: Բոլոր կարգի նյութական միջոցները մուծվում են բարեգործական դրամարկղ, որի միջոցները ծախսվելու են չունևորների վրա: Այս կանոնադրության մեջ պարզորոշ կերպով դրված է նաև ներգաղթի հարցը: Հեղինակը հույս է հայտնում, որ երբ ազատագրվի Հայաստանը «Մնացորդքն ի մէջ ցնծութեամբ ելցեն ի պանդխտութենէ առ գիրկս գորովագոյժ մօրն իւրեանց յԱրարատ աշխարհ» (էջ 5): Մինչ Հայաստանի ազատագրումը հնդկաստանից հեռացած հայերն ապաստանելու են Ռուսաստանում (Դյուսիսային Կովկասում), ուստի և «Նշաւակի» մեջ բերված է նաև ռուսաց թագավորի և գաղթական հնդկահայերի միջև կնքվելիք պայմանագիրը (17 կետից) (էջ 57):

Նադիր շահի պատմությունը դա անգլերենից թարգմանված գործ է, վերնագիրն է՝ «Պատմագրութիւն վարուցն և գործոցն Նադրր շահ թագաւորին Պարսից հանեալ ի պատմութեան ազգին պարսից արարելոյ յումեմնէ անգլիացւոյ մստր Հանուէ կոչեցելոյ»: Թարգմանությունը անգլերենից հայերեն կատարել է Միրզայան Պողոս Ամթեցին, Նոր Ջուղայի վանքի միաբան եղիա վարդապետի աշակերտը[41]:

Սհա այս գրքերն ու քարտեզն էին հասել Էջմիածին և Ղուկասը բարեխղճորեն ուղարկում է դրանք հասցեատերերին՝ կցելով համապատասխան նամակներ կամ գրություններ:

Ղուկասը նշված նամակի մեջ (25 օգոստոսի) գրում է, որ չնայած ինքը բոլոր նամակներն ուղարկել է հասցեատերերին («առ Վիրս և առ Հայս»), բայց միայն Դավիթ Սարդարն է պատասխան ուղարկել, որը և

[40] Քարտեզի մասին ավելի մանրամասն տե՛ս Վ. Գրիգորյան, Շահամիր Շահամիրյանի «Աշխարհացոյց Հայաստանեայցը», «Բանբեր Մատենադարանի», № 6, Երևան, 1962, էջ 353-362:

[41] Չնայած գրքի վրա գրված է, որ լույս է տեսել Դ. Շահամիրյանի տպարանում 1780 թ., բայց հիշատակարանի մեջ նշվում է, որ այն հրատարակվել է 1783 թ., տպաքանակն է եղել 200:

դրել է «Թիֆլիզեցի Յովսէփ»-ի թղթերի մեջ և ուղարկել 1786 թ. հուլիսի 1-ին, «զի հասուցէ քեզ»: Ուրեմն կարելի է ճշտել, որ Յովսեփ Դինիբեկյանը իր հերթական ճանապարհորդությունը դեպի Հնդկաստան կատարել է 1786 թ. հուլիսի սկզբներին:

Ղուկասը չէր կարողացել ուղարկել մելիք Յովսեփյան մելիք Ապովի նամակը և նվերները, քանի որ ճանապարհները վտանգավոր էին «մանաւանդ վասն նեղութեան և վշտաց նոցա, զոր կրեն ի կատաղեալ բռնաւորէն իւրեանց, ոչ յղեցաք, զի մի գուցէ անկանիցին ի ձեռս թշնամեաց և կորնչիցին»: Այնուհետև նա գրում է Էջմիածնի գործակալ պրն. Հ. Մարությանի մահվան, նոր գործակալ ընտրելու անհրաժեշտության մասին, նկարագրում է վանքի նորոգման աշխատանքները, երկրի քաղաքական կացությունը, գրում Հերակլ թագավորի և Իբրահիմ խանի գործերի, նույնիսկ ռուսաց կայսրուհու դեպի Ղրիմ և Նոր Նախիջևան կատարելիք ուղևորության մասին (վավ. № 476): Հետաքրքիր է, որ նամակի վերջում ողջույն է հղված նաև Յովսեփ Էմինի գաղափարակից և զինակից Մ. Բաղրամյանին, որը ժամանակին բանադրվել էր Սիմեոնի կողմից. «Դարձեալ սիրելի և հոգևոր որդւոյն մերոյ և հարազատ զաւակին սրբոյ Աթոռոյս, յԱստուծոյ օրհնեալ խոհեմաբաստ և շնորհապերճ պարոն տիրացու Մովսէսին Բարաղամեան ևս ողջոյն և օրհնութիւն տամ, եթէ յայդր իցէ՝ առ որ ընդ նուիրակին գյատուկ թուղթ ունիմք գրեալ, որ և լիցի ողջ և պահպանեալ միշտ շնորհիւ Տեառն»:

Հաջորդ նամակը, գրված 1787 թ. դեկտեմբերին, դժբախտաբար, պահպանված է միայն համառոտագրության ձևով և շատ բան չի հաղորդում բովանդակության վերաբերյալ: Երևում է, որ նրանում մանրամասն նկարագրված է եղել Անդրկովկասի և Արարատյան երկրի քաղաքական կացությունը. «վասն երկրիս և սրբոյ Աթոռոյս որպիսութեանցն, թէ եմք ի միջակ խաղաղութեան» (վավ. № 572):

Մեծ հեռավորություն էր բաժանում Ղուկաս կարնեցուն իր մադրասահայ բարեկամից՝ Շ. Շահամիրյանից և, ինչպես տեսանք, ապահովության համար նա ոչ միայն նույն նամակը երկու օրինակից և տարբեր ճանապարհներով էր ուղարկում, այլև նոր նամակ գրելիս, դարձյալ վասն ապահովության, հակիրճ կերպով վերապատմում էր նախորդ նամակի բովանդակությունը: Դա նորություն չէր Էջմիածնի գրասենյակի համար: Բազմամյա փորձը ցույց էր տվել, որ նամակների կորստյան դեպքում, իսկ դա հազվադեպ երևույթ չէր այն ժամանակների համար, տեղ հասած հաջորդ նամակներից հասցեատերը կարող էր գաղափար կազմել նախորդ տեղ չհասած նամակներում արծարծված կարևոր հարցերի մասին: Այսպես, 1787 թ. դեկտեմբերի 30-ին գրած նամակի սկզբում Ղուկասը նախ պատմում է իր վերջին՝ օգոստոսի 25-ին գրած նամակի հիմնական բովանդակությունը և ապա անցնում

իր նոր ասելիքին: Որպես կանոն, Շ. Շահամիրյանին ուղարկված նամակների մեջ զեղումներ, ավելորդաբանություններ չկան և, փաստորեն, դրանք քաղաքական կացության հակիրճ շարադրանքի կամ էլ պատմական տեղեկանքի տեսք ունեն և դրա մի լավագույն օրինակը ստորև հակիրճ ձևով ներկայացվող գրությունն է, որն ամբողջությամբ տպագրվում է այս գրքում (վավ. № 578):

Կարելի է ենթադրել,որ Շ. Շահամիրյանին այնքան էլ հաճելի չեն թվացել Ղուկասի նամակներում երկրի ծանր, դժվարին կացության նկարագրությունները, շարադրանքի մռայլ տոնը, հուսահատությունը: Դրանք նյարդայնացրել են խիստ գործունյա, վերափոխումների ոգով մշտապես լեցուն և ավելի լավատես Շ. Շահամիրյանին, որն անկեղծորեն հայտնել է իր դժգոհությունը:

Ղուկասն անկեղծությանը պատասխանել է անկեղծությամբ և հատուկ ընդգծել, որ ինքը դառը ճշմարտությունը գերադասում է քաղցր ստից և իր պարտականությունն է համարում ամեն ինչ ներկայացնել իրական գույներով ու ճշմարիտ խոսքերով՝ ամենևին չգունազարդելով իրականությունը: Նույնն էլ կկամենար տեղեկանալ իր հետ թղթակցողից:

Շ. Շահամիրյանին հասցեագրված հերթական նամակը գրվել է 1789 թ. սեպտեմբերի 11-ին, որպես պատասխան 1787 թ. հոկտ. 15-ին և 1788 թ. փետրվարի 6-ին գրած նամակների: Դժբախտաբար, նրանցից երկրորդը չի պահպանվել, բայց նրա բովանդակության վերաբերյալ կռահումներ կարող ենք անել Ղուկասի պատասխաններից: Նախ նշենք, որ Հնդկաստանից առաքվող նամակներն էլ մի քանի օրինակով և տարբեր անձանց միջոցով էին ուղարկվում: Այսպես էին վարվում նաև Վենետիկի Սխիթարյան միաբանության կողմից Հնդկաստան ուղարկվող նվիրակները՝ իրենց նամակները միաբանությանը ուղարկելիս: Նույն նամակը (երբեմն որոշ փոփոխություններով) գրում և ուղարկում էին մի քանի օրինակից: Այնպես էր ստացվում, որ բոլոր նամակներն էլ տեղ էին հասնում, պահպանվում էր նաև սևագրությունը, որը նվիրակը վերադառնալիս բերում էր հետը: Եվ դիվանատանը կուտակվում էին թե՛ ուղարկված նամակի սևագրությունն ու բնագիրը, թե՛ պատասխանի սևագրությունն ու տարբերակները: Դա, իհարկե, իդեալական վիճակ է ուսումնասիրողների համար, որոնք նույն իրադարձության մասին պատմող նամակների մեջ անընդհատ կարող են հայտնաբերել կարևոր մանրամասներ և մշտապես համեմատել պատասխանը նամակի հետ: Տվյալ դեպքում երևում է, որ Շ. Շահամիրյանից ստացվել էր մի նամակի՝ առաջին նամակի համառոտագրությունը՝ «նախագաղափարն», երկրորդ օրինակը և երկրորդի «երկրորդ օրինակն միայն»:

Այս նամակներից Ղուկասը կրկին տեղեկանում էր Ծ. Շահամիրյանի որդու՝ աղա Եղիազարի մահվան մասին և դարձյալ ցավակցություն հայտնում: Ապա անցնում բուն նամակի բովանդակությանը:

Պարզվում է, որ Ծ. Շահամիրյանը ոչ միայն խորհուրդներ, այլ դառն խոսքեր, մեղադրանքներ է ուղղել նաև կաթողիկոսի շուրջը համախմբված հայ գործիչներին. «Գրեալ էիր մեզ վասն ազատութեան աշխարհիս մերոյ և ազգիս հոգ տանիլ և ցուցեալ էիր զոմանս կերպս կարգադրութեան»: Երևում է, որ Ծ. Շահամիրյանը կոչ է անում զինված պայքար կազմակերպել, ապստամբության միջոցով ազատագրել երկիրն օտար բռնակալներից:

Ահա թե ինչ է պատասխանում Ղուկասը հայ ազատագրական շարժման ղեկավարի այդ անկեղծ պոռթկումին. «Այլ երանի էր, թէ գոնեա մասնաւորապէս արդիւնանային: Քանզի առ այդ պիտոյ էր ամենայն ազգի մերոյ ընդ հովանեաւ հաւատացեալ և բարեմիտ տերանց լինիլ և զապահովութիւն ունիլ, որ խնամածութեամբ նոցին կարիցէին ձգտիլ առ երջանկութիւնս, բայց ահա ըստ մեծի մասին մատնեցեալք կան ի խստութիւնս թշնամեաց անողորմից, որ հաւատարմապէս ծառայելով ևս չկարեն զողորմութիւն գտանել, ուր մնայ թէ զապստամբութիւն ցուցանիցեն, որք բնաւ ոչ իսկ կարեն»:

Ծ. Շահամիրյանը շատ հեռու էր Հայաստանից և չգիտեր այնտեղի վիճակը, հայերի ցրվածությունը, փոքրաքանակությունը, չորս կողմից օտար, մահմեդական ուժերով շրջապատված լինելը, այդ պատճառով նրա համար շատ դյուրին էր ազատագրական ծրագրերի մշակումը: Հետագայում, երբ նա ավելի լավ է ճանաչում իրականությունը, և, հարկ է նշել, դա նաև Ղուկաս Կարնեցու պարբերաբար հաղորդած տեղեկությունների շնորհիվ, կանգ է առնում միացյալ հայ–վրացական պետության ստեղծման և Ռուսական կայսրության օգնությունն ապահովելու առաջադիմական տեսակետների վրա:

Նույն նամակում կան ջնջված տեղեր, որ վերականգնել ենք: Ղուկասը վախեցել էր խանական հնարավոր գրաքննությունից և կրճատումներ կատարել. ահա այդ բաժինը. «Ջի նոքա իբրև յաւազ ծովու և մեք սակաւաւորք, նոքա ըստ աշխարհային հանգամանաց զօրաւորք և մեք տկարք»:

Ծ. Շահամիրյանը մեղադրանք էր ներկայացրել այն մասին, որ «հաճիք ընդ ծառայութիւն այլազգեաց և ոչ սիրէք զազատութիւն, բայց լինէր թէ դու, – պատասխանում է նրան Ղուկասը, – օրհնեալդ, այժմ յայս կողմունքս գայիր և շրջագայէիր ի Ջուղայու մինչև ցաստ և յայլ կողմունսն, որ գոն ազգ մեր, և ականատես վերահասութեամբ իմանայիր զկացութիւնս մերազնէից և զանօգնականութիւնն, և զբռնութիւն իշխողացն, և ինքնին կնքէիր, թէ այս դիտմանցս

յառաջանալ ոչ լինի: Ապա թէ հնարաւոր իցէ յառաջնոյն, մի՛թէ յիմար իցեմք, որ ի տառապանց զերծանիլ չկամիցիմք»:

Այնուհետև Ղուկասը ձգտում է ավելի պատկերավոր ձևով ներկայացնել իր փաստարկները. «Չկունք որսացեալք ի ցանցս և թռչունք ըմբռնեալք ի վարմս ջանան զերծանիլ, ապա որքա՛ն ևս առաւել բանականքս բարձամք ազատութեան, սակայն զի այժմոյս կարի դժուարին է առ մեզ և վտանգաւոր յոյժ, վասն որոյ երկուց չարեաց ըզփոքրն ընտրել պիտոյ է»:

Չարյաց փոքրագույնն այստեղ, ըստ Ղուկասի, օտարի լուծը հանդուրժելն է, այլապես ավելի վատթար չարիքներ կգային ազատության ձգտող, ապստամբություն անող ժողովրդի գլխին, որը չէր կարողանա ոչ հասնել այդ ազատությանը, և ոչ հազար ու մի պատճառներով իրականացնել այդ ապստամբությունը: Նա բերում է երուսաղեմցի հրեաների օրինակը, որոնք ապստամբեցին հռոմայեցիների դեմ, «թէ զի՛նչ կրեցին, որք դեռ զօրաւորք էին»: Ու՞ր է «աստուածառաք Սովսէս», որ կարողանա գործել և փրկել մեզ: Եթե նրանք միայն փարավոնի իշխանության տակ էին, ապա մեր ազգը «ըստ մեծի մասին գիր և ցան եղեալ ի բանի կալուածս բռնաւորաց՝ օսմանցւոց, պարսից, մարաց և այլոց»:

Ո՛վ է այն զորավարը, հարց է տալիս Ղուկասը, որ «առանց վնասուց ժողովեսցէ և ազատ կացուսցէ զսոսա»: Գուցե վրաց թագավո՞րը և «ի ձեռն նոցա կարելի է լինիլ այս»: Սակայն վերջինիս հզորության մասին պատմությունները նա համարում է «շողոքորդական զրոյցք», իսկ ինքը ճշմարիտն է հայտնելու Ծ. Շահամիրյանին «թէև անհաճոյ թուեսցի քեզ: Քանզի արքայն Վրաց միայն իւրեանց մնացորդ երկրացն իշխէ, այն ևս հայթայթանօք, և այլ երկրաց ոչ բնաւ, և թէպէտ ի յերևանացւոց զհարկ ինչ առնու վասն ոմանց պատճառաց, բայց յամենայն կառավարութիւնս սոցա ոչ խառնի՝ գիտելով, զի ոչ անսան և թէ փոքր մի նեղիցին, ապստամբին՝ ապաւինութեամբ անմատչելի ամրոցին, որպէս քանիցս եղեալ է»: Գյանջայի վրա էլ Ներակլի իշխանությունը լիակատար չէր. միայն մի քանի տարի Իբրահիմ խանի հետ «կիսաբաժին վայելէին»: Իսկ հիմա Իբրահիմը զորացել է և Գյանջայի վրա միայնակ է իշխում: Անցյալ տարի Ֆաթալի խանը, միաբանելով վրաց թագավորի հետ, ազատեց Գյանջան Իբրահիմի տիրապետությունից, բայց տեղի իշխողն այլազգի է «որ ոչ է մնալոյ ընդ ձեռամբ Վրաց»: Ինչ վերաբերում է «հիւսիսաբնակաց մեծ տէրութենէն» օգնությանը, ապա այն ևս հուսալի չէ, քանի որ վրաց արքան զորք բերեց այնտեղից, բայց օգուտ չտեսավ «և ի շրջակայիցն բարբարոսաց բազում աւերք հասին երկրին այնու պատճառաւ»: Նա գտնում է, որ այնտեղից (հյուսիսից) օգնություն մեզ չի լինի առայժմ (ընդգծումն իմն է – Վ. Գ.):

Նախ, հարկ է նշել, որ այս ամբողջ բաժինը սկսած «ըստ մեծի մասին...» պարբերությունից մինչև այստեղ բնագրում ջնջված է: Ղուկասի զգուշավորությունն այստեղ էլ չի դավաճանել նրան: Իսկ բուն տեքստում նա որոշակիորեն գրում է, թե. «Ձշմարտօրէն գրեալբս ծանր թուին քեզ», բայց իմաստունի ասածի պես, լավ համարիր բարեկամիդ հասցրած վերքը, քան ուրիշների կեղծավոր համբույրը:

Եզրափակելով իր միտքը՝ Ղուկաս Կարնեցին գտնում է, որ առայժմ ոչ մեկից օգնության հույս չկա. «Եւ հաւաստապէս իմա, որ ոչ ի հիւսիսական տէրութենէն և ոչ յայլոց մեզ այցելութիւն /ոչ/ (բնագրում ջնջված է այս բառը – Վ. Գ.) կարէ լինիլ այժմ, բաց ի Աստուծոյ»: Եվ եթե շրջակայքի թշնամիները իմանան իրենց ձգտումների մասին, ապա «առաջի կայ նեղութիւն, խոշտանկումն, յափշտակութիւն և սուր»:

Մենք արդեն առիթ ենք ունեցել խոսելու երկրի ազատագրության հարցի շուրջ Ղուկասի ունեցած դիրքորոշման մասին («Դիվան», գիրք Ա, էջ 25–26): Ստեղծված քաղաքական խառը պայմաններում, նա որպես հեռատես և լրջախոհ հոգևորական–քաղաքագետ, գտնում էր, որ միայն հյուսիսի քրիստոնյա մեծ տերությունը՝ Ռուսական կայսրությունը կարող է ազատություն ու փրկություն բերել օտար, բարբարոս տիրապետության տակ տառապող հայ ժողովրդին: Դրա մասին են վկայում ռուսական հրամանատարության ներկայացուցիչների և ռուսական պետության դեկավարների, մասնավորապես եկատերինա Բ կայսրուհու, Պավել Ա–ի հետ ունեցած գրագրությունները: Նա մեծ սիրով էր ընդունել ռուսական հրամանատարության ներկայացուցիչ դոկտոր Ռայնեգսին և այդ ուղղությամբ նրա քայլերը համընկնում են նրա որպես կաթողիկոս ընտրվելու սկզբնական շրջանի հետ մինչև վերջ: Բայց բնավորությամբ նա շատ զգուշավոր էր և չէր կամենում ավելորդ գործողություններով իրեն վստահված հոտի դեմ գրգռել շրջապատի վայրենի բռնակալներին: Նրա համար լավ դաս եղավ Վրաստանի օրինակը, որի տիրակալը 1783 թ. Գեորգիևյան պայմանագրով ընդունելով ռուսական հովանավորությունը, ոչ միայն չստացավ սպասված և խոստացված օգնությունը, այլև ընկավ ծանր հարվածների տակ: Կաթողիկոսը զորական ուժ չուներ, չէր կարող հենվել հայ մելիքների վրա, որոնց մի մասը թափառական էր դարձել երկրից և հեռացել Վրաստան, մյուսները ցրված էին օտար ազգերի, տարբեր պետությունների և իշխանությունների մեջ, և միամտություն կլիներ կարծել, որ միայն հոգևոր իշխանությամբ օժտված, թեկուզ և մեծ հեղինակություն վայելող մեկը, ինչպիսին կաթողիկոսն էր, կկարողանար միավորել այդ ամենքին, զինել նրանց, ապահովել անհրաժեշտ ամեն բանով, ապստամբություն բարձրացնել և ազատագրել ստրկացված հայրենիքը: Նա հավատում էր ռուսներին, գիտեր, որ վաղ թե ուշ նրանք են ազատելու հայերին մահմեդական

ծանր լծից, բայց նրանք դեռևս հեռու են, և չարժեր վաղաժամ ու չարդարացվող գործողություններով սրել թշնամու ուշադրությունը, կասկածների տակ գցել թե՛ մարդկանց և թե՛ նրանց հոգևոր օջախները: Մեզ հայտնի է, որ Ղուկասի այդօրինակ զգուշավորությունը դուր չէր գալիս հայ ազատագրական շարժման թե՛ ռուսահայ և թե՛ արևելահայ կենտրոնների անձնվեր գործիչներին:

Նամակի շարունակության մեջ Ղուկասը գրում է, որ. «Խնդրեալ էիր ևս տպագրել զպատմագիրն Աղուանից, զոր Յովսէփ վարդապետ ևս էր յիշատակեալ ի թուղթ իւր: Դաճեցաք ընդ խնդիրդ և կամիմբ առնել, բայց յայն պատմագրբէն մին միայն գոյ է սուրբ Աթոռոջս և միովն ոչ լինի վստահաբար տպագրել: Իսկ չէ յիշեալ էիր, թէ Յովհաննէս կաթուղիկոսն խոստացեալ էր շնորհել ինձ զայն պատմագիրբն, և թէ Իսրայէլ կաթուղիկոսէն յառաջմէ գրեալ էի[ր] յղել յայդր և այլն: Վասն որոյ և մեք գրեցաք այժմ Իսրայէլ զկաթուղիկոսին և Յովհաննէս կաթուղիկոսի եղբայր Սարգիս վարդապետին, զի առ ոևիցէ այն պատմագիրն յղեսցեն, որ զերկուսն համեմատեալ իրերաց զուղիղն տպագրեսցուք»:

Հետաքրքիր է, որ մադրասցիները ցանկություն են ունեցել Էջմիածնից մի ուսուցիչ հրավիրել Մադրաս, որ դպրոց բացի այնտեղ և 10 տարի երեխաներին սովորեցնի դպրություն և քերականություն:

«Միւս ևս խնդրեալ էիք զգիտուն և զպարկեշտ և զկատարելահասակ տիրացու կամ աբեղայ մի առաքել յայդր, որ մինչև ի ժ (10) ամ կացցէ առ ձեզ և վարժեսցէ զմանկունս ձեր ի դպրութիւն ազգի մերոյ և յարուեստն քերականութեան» (վավ. № 938):

Ղուկասը, փաստորեն, այդ գործը մադրասցիների վրա է դնում. «Ձոգ տարցուք գտանել զայնպիսի ոք և հաճեցուցանել ի գալ»:

Այս ամենը գրված է եղել Ն. Շահամիրյանի առաջին նամակի մեջ, իսկ երկրորդ նամակում հիշատակվում է թիֆլիսեցի հարյուրապետ Յովսեփի վերադառնալու մասին, որի հետ նամակներ ու ընծաներ էր ուղարկել:

Ն. Շահամիրյանը խնդրել էր, որ Վրաստանից և Ղարաբաղից իրեն հասցեագրված նամակները անպայման ուղարկեն իրեն: Վերջում Ղուկասը մանրամասն տեղեկություններ է հաղորդում Անդրկովկասի քաղաքական կացության վերաբերյալ (Ներակլի և Ֆաթալի խանի դաշինքն ընդդեմ Իբրահիմ խանի, Գյանջայի պաշարումը, Ֆաթալիի մահը, մելիքների հեռանալը Թիֆլիս, Ախալցխայի փաշայի հարձակումները Վրաստանի վրա, Ներակլի պատասխան միջոցառումները և այլն): Մի խոսքով, եզրակացնում է Ղուկասը. «Ցի այս կողմունքն միանգամայն խառնակեալք կան, անդորրութիւնն պակասեալ է և տառապանքն ազգին մերոյ յաւելեալ յոյժ, որպէս ի Ցուդայ. Աստուած բարձրեալն

ողորմեսցի և խաղաղութիւն պարգևեսցէ, որում կարօտ եմք» (վավ. № 938):

Ղուկաս կարնեցու հաջորդ նամակը, հասցեագրված Ն. Շահամիրյանին, թվագրված է 1792 թ. օգոստոսի 16-ին (նախորդը՝ 1791 թ. մայիսի 13-ին) և ուղարկված է Ղնդկաստան «ձեռամբ ի Ներակլ արքայէն յայդ կոյս առաքեցեալ պարոն կարապետին»: Իսկ մինչ այդ ինքը ստացել էր «սիրանիշ ընծայքն քո ամբողջ ծրարաւ՝ ձեռամբ թիֆլիսեցի պարոն Յարութիւնի ուրումն, որք էին 4 թոփ ներկեալ կտաւ, 2 թոփ մատրփակ, 2 թոփ՝ եզերքն ղալամքեար, 2 թոփ կապոյտ մահրամայք, 2 թոփ եաշան ղալամքեար»:

Պատասխանի ուշացումը կապ ունի երկրի խառնակ վիճակի և հնդկահայոց մոտ որպես նվիրակ ուղարկված Եփրեմ վարդապետի անակնկալ գալստյան հետ, որը ասելիք ուներ Ն. Շահամիրյանից. «որ զասացեալով քո իմանայաք ի նմանէ և ըստ այնմ առնէաք զգրութիւն մեր առ սիրելիդ»:

Ղուկասը մեկ առ մեկ պատասխանում է Ն. Շահամիրյանի նամակներում առաջ քաշված հարցերին: Սկզբի կետը վերաբերում է այն բանին, որ կաթողիկոսը կարողանա օրինավոր, օգտակար հետևանքներ ունեցող նոմոսներ (հրամանագրեր) ստանալ թե՛ Ռուսաց կայսրուհուց, թե՛ Ալամանաց (Ավստրիայի) կայսրից: Պատասխանի մեջ պատմվում է Ավստրիայի կայսր Հովսեփ Բ-ին ուղարկված գրության մասին, որով խնդրում էր հրովարտակ տալ Ավստրիայում ապրող հայերին. «Յորում էր խնդիր մեր, շնորհել զհրովարտակ համամիտ Ռուսաց կայսերուհւոյ շնորհեցելոյն»: Ավստրիո դեսպանը և Ֆ. Արղուեյանը, որոնց միջոցով ուղարկվել է նամակը, հավաստել են նրա ստացումը և կայսեր դրական վերաբերմունքը. «Նա խոստացեալ է կատարել զխնդիր մեր զկնի թեթևանալոյ ի խուժանաց պատերազմին, բայց վախճանեցաւ և բան մնաց անկատար»: Բայց ինքը շարունակելու է գործը և դիմելու է նրա եղբայր Լեոպոլդին:

Երկրորդ առաջարկությունը Ն. Շահամիրյանի այն է եղել, որ «զամենայն զթուղթս ժառանգութեանց սրբոյ Աթոռոյս վերանորոգել տալ ձեռնագրութեամբ իշխողին երկրիս և այլն»: Սա ևս ընդունելի առաջարկ է, որը նա կանի, երբ դրա համար երկրում բավարար քաղաքական հարմար վիճակ ստեղծվի:

Ն. Շահամիրյանին լուր էր հասել, որ վախճանվել են Կիլիկիայի Թեոդորոս և Աղվանքի Հովհաննես կաթողիկոսները: Պատասխանի մեջ հերքվում է առաջին լուրը, իսկ երկրորդի մասին ասվում է, որ նրա հետ աթոռակից էր Իսրայելը և Հովհաննեսի մահից անմիջապես հետո «ամենայն երկրացիքն՝ բազմակնքովքն աղերսեցին բուռն և իշխօղն և խնդրեաց շնորհել նմա վարել զկաթողիկոսութիւն տանն Աղուանից, վասն որոյ և մեք ետուք»: Միաժամանակ նշում է, որ ինքը ի զորու չէ

ազդել Կիլիկիայի կաթողիկոսության ընտրության վրա. «Զի ոչ ինչ փոյթ է նոցա ընտրել զօգտաւորն, այլ զհետ սովորութեան ընթանան»:

Չորրորդ կետը վերաբերում է Սուլխան Դիվանի նամակն ըստ պատկանելույն հասցնելուն, որը և կատարում է Վեհափառը:

Վերջում, ըստ սովորության, Ղուկասը անցնում է քաղաքական դեպքերի նկարագրությանը. «Պատմեմ ապա զանցից և զորպիսութեանց երկրիս և կողմանցս»: Այստեղ արդեն խիստ համառոտ գծերով ներկայացվում են Ընդրկովկասի դեպքերը, և շարունակ հոլովվում է Աղա Մուհամմեդ խանի անունը, որը դարձել էր զորեղ ուժ և ակտիվորեն խառնվում էր կովկասյան գործերին:

Հետ գրության (փուսուլայի) մեջ Ղուկասը գրում է, թե նամակներիցդ իմացա, որ «թէ զմի նորատիպ գիրք իցես յղեալ առ մեզ՝ անուանեալ Որոգայթ փառաց, թուեցաւ մեզ, թէ նշաւակ կոչեցեալ գրքուկն իցէ, զոր քանի ամօք յառաջ ընկալեալ եմք և ազնուդ ևս միամտութիւն գրեալ, բայց թէ այլ որիշ գիրք իցէ Որոգայթ փառացն տակաւին առ մեզ չէ հասեալ» (վավ. 1717):

«Որոգայթ փառացը» հայ իրականության մեջ «Նոր տետրակ որ կոչի յորդորակ» գրքից հետո երկրորդ քաղաքական-հրապարակախոսական գիրքն էր: Այն տպագրվել էր 1788-89 թթ. (չնայած վրան գրված է 1782 թ.) Մադրասում և նրա մեջ հիմնավորված էին մադրասցիների ազատագրական գաղափարները և շարադրված էին այն օրենքները, որոնցով ղեկավարվելու էին ապագա հայկական պետության քաղաքացիները:

Հետագայում Էջմիածնում ստանում են ոչ միայն «Որոգայթ փառացի» օրինակները, այլև ձեռագիր տարբերակները, որոնք մինչև հիմա պահվում են Մաշտոցի անվան Մատենադարանում:

Մենք չենք կարծում, որ Ղուկաս Կարնեցին ինչ որ ազդեցություն էր ունեցել Ն. Շահամիրյանի ազատագրական գաղափարների վրա, բայց նրա պարբերաբար հաղորդած տեղեկությունները, ընդհանուր վիճակի իրական պատկերը գծելու և ներկայացնելու նրա մշտական ձգտումը հնարավոր է, որ ստիպել են հայրենիքից շատ հեռու ապրող և հայրենի իրականությունից կտրված մադրասցիներին ինչ որ ոչ էական ուղղումներ ու ճշգրտումներ մտցնելու իրենց ծրագրերի մեջ:

Ղուկաս Կարնեցու նամակների սևագրությունների մատյաններում և համառոտագրությունների մեջ պահպանվել են Ղարաբաղի մի քանի մելիքներին հասցեագրված նամակներ, որոնք գաղափար են տալիս այն մասին, թե ինչպիսի կապեր կային այն ժամանակ հայ իշխանական տների վերջին ներկայացուցիչների և Ամենայն հայոց կաթողիկոսի միջև:

Ղարաբաղի մելիքները Ղուկասի համար հավատարիմ և նվիրված գործիչներ էին, որոնց օգնությանը նա դիմում էր դժվարին

իրադրությունների մեջ: Խոսքն առաջին հերթին վերաբերում է Ումմա խանի արշավանքին, որը կանգ էր առել Տայոց աշխարհում և հաջորդ գարնանը շարժվելու էր անհայտ ուղղությամբ: Դուկաս Կարնեցին ձգտում էր այնպես անել, որ լեռնականները հանգիստ թողնեին Արարատյան դաշտը, Մայր աթոռ Էջմիածինը և վերադարձի համար ընտրեին այլ ճանապարհ: 1786 թ. մարտ ամսին Թիֆլիսում գտնվող մելիք Ավետիքին կաթողիկոսը մի շարք կարգադրություններ էր արել, որոնցից առաջինն էր.

«Վերստին հետևեալ զտոյգն իմացցիս, թէ ըստ ո՞ր կողմն անցանելով են կորնչելոց գազանաբարոյքն»:

Եվ երկրորդ, ի՞նչ մտադրություն ունի այս հարցում վրաց թագավորը:

Եվ երրորդ, ի՞նչ լուր կա ռուսներից, հնարավո՞ր է նրանցից օժանդակություն սպասել (վավ. № 106):

Ինչպես տեսնում ենք, Դուկասը սպասում էր, որ, ի վերջո, օգնություն կգա ռուսական կայսրությունից և նա այդ հույսը չէր կորցրել:

Մելիք Ավետիքից նա պարբերաբար լուրեր էր ստանում Վրաստանի և Ախալցխայի հարաբերությունների վերաբերյալ: Շատ կարևոր էր Իերակլի և Սուլեյմանի հաշտությունը, որով կմեղմանար Ումմա խանի և Իերակլի թշնամությունը, և առաջինի հեռացումը դեպի Ավարիա չէր ունենա Հայաստանի համար այն ծանրագույն հետևանքները, ինչը որ սպասելի էր թալանի, կողոպուտի և մարդկանց գերեվարելու նպատակով կազմակերպված այդ արշավանքից: Դուկասն անհանգստանում է, որ հաշտությունը գլուխ չի եկել (վավ. № 267):

Մենք արդեն գիտենք, որ լեզգիների նահանջը բավականին «անարյուն» եղավ Արարատյան երկրի համար, սպասելիքները, վախը շատ ավելի մեծ էին, և այս հաջողության համար գուցե պետք է պարտական լինել ձմռան ընթացքում տեղի ունեցած բանակցություններին, որին հեռվից հեռու, այս կամ այն անձի միջամտությամբ, մասնակից էր լինում նաև Դուկաս Կարնեցին: Դրա համար շատ հետաքրքրական փաստ կա 1784 թ. մայիսի 24-ին մելիք Նահնազարին և նրա որդի Ջումշուտ բեկին գրած նամակում: Այնտեղ ուղղակի հիշվում է Սիրզա Սահմատի անունը, որը Թիֆլիսի վրայով ուղարկված էր Ախալցխա և առաջադրանք ուներ շեղել լեզգիների վերադարձի ճամփան այն ձևով, որ Էջմիածինն ազատվի ավերմունքի վտանգից (վավ. № 413):

Արդեն տեսանք, թե Ղ. Նահամիրյանը որքան կարևորություն էր տալիս հայ մելիքներին՝ ազատագրական պայքարի կազմակերպման իր գաղափարներում: Նա աշխատում էր մշտապես նրանց իրազեկ պահել իր ծրագրերին, ուղարկում էր իր տպարանում լույս տեսած գրքերը:

1787 թ. ապրիլին մելիք Ավետիքին ուղղված Դուկասի նամակից իմանում ենք, որ այս գրքերը հասել էին նրա ձեռքը և նա պատվիրում է «զմի մի հատն մատուսցէ Իերակլ արքային, և զմի մի հատն ինքն վեր առցէ, այս է պատմութեանցն գիրքք, զորս ահա ընդ թղթոյս յղեաց իւրեան» (վավ. № 377):

Կաթողիկոսի գրագրությունը մելիք Սինասի հետ զուտ բաղաքավարական բնույթ էր կրում: Վերջինս երբեմն քաղաքական լուրեր էր ուղարկում՝ «գրելով երբեմնապէս զորպիսութիւնսն յայն կողմանց, զի գիտացեալ սրբազան Վեհապետին, անհոգ լիցի» (վավ. № 378):

Իսրայելի կաթողիկոսանալու հարցում շատ ակտիվ էր մելիք Նահնազարը: 1787 թ. մայիսին Շուշի ուղարկած նամակում Դուկասը որոշակիորեն հայտնում է, որ նա թող գա Էջմիածին և «զապաշխարանս յանձն առնուլ» (վավ. № 413):

Մելիք Ավետիքից Դուկասը միշտ լուրերի էր սպասում Ախալցխայի հետ Վրաստանի հաշտության վերաբերյալ: 1788 թ. հոկտեմբերի 20-ին նրան ուղարկած նամակում գրում է, թե ինքը լսել է, թե Ախալցխայի փաշան մարդ է ուղարկել՝ հաշտություն կնքելու համար: Ինչպե՞ս է ավարտվել այդ բանակցությունը (վավ. № 766):

Մեկ ամիս անց նա պատասխան նամակ է գրում մելիք Ապովին և հայտնում, թե՝ «զգնալն ձեր ի վերայ թշնամեացն ծանեաք, Աստուած յաջողեսցէ» (№ 802ա): Նա հայտնում է, որ այդ ամենի մասին նա տեղեկացրել է Ղ. Նահամիրյանին: Խոսքը վերաբերում էր դեպի Գանձակ Իերակլի իրականացրած արշավանքին, որին մասնակից էր եղել նաև նրա դաշնակից մելիք Ապովը:

«Դիվանի» ներկա հատորում Լազարյաններին հասցեագրված մի քանի նամակ կա միայն: Մեկն ուղղված է Հովհաննես Լազարյանին (1788 թ., դեկտեմբերի 16), որը Պետերբուրգից եկել էր Աստրախան «վասն պատճառի իրիք»: Դուկասը շնորհավորում է նրան՝ գնդապետի կոչում ստանալու առթիվ. «Շնորհաւորութիւն նորոգ պօլկովնիկութեանն, այսինքն հազարապետութեանն», ապա դժգոհություն է հայտնում նամակ չգրելու համար և հետո խնդրում, որ Ավստրիայի կայսրին 1785 թ. փետրվարի 15-ին նամակ է գրել և հիմա «կրկին խնդրեմ ի սիրելւոյդ յատկապէս, զի լիագոյն խոհականութեամբդ հոգ տարցիս այնց թղթոցն և խնդրոյն մերոյ կատարումն լինիլ ջանասցես՝ի փառս Աստուծոյ»: Նա լսել է, որ Հ. Լազարյանը եկել է Աստրախան, ուրեմն՝ մոտեցել է Հայաստանին, որքա՜ն լավ կլիներ, որ նա գար և այցելեր Ս. Էջմիածին: «Բայց ըղձալի է ինձ փոքր մի ևս յառաջ սիրելւոյդ և գալ ի սուրբ Աթոռ մայրս քո, և ի մօտոյ վայելեսցես զշնորհս սորին և զօրհնութիւն մեր, և կատարեալ լինիցի ուրախութիւն մեր

զուարճալի տեսութեամբ ազնուացդ, վասն որոյ խնդրեմ, զի եթէ կարելի իցէ, այսպէս արասցէ տենչանաց մերոց» (վավ. № 829):

Հաջորդ նամակը, որը գրել է Ղուկասը Հ. Լազարյանին (1792 թ. ապրիլին), կապված էր վերջինիս հասած ծանր դժբախտության հետ: Սահացել էր նրա հարություն որդին, և կաթողիկոսը, «Սխիթարության թուղթ» ուղղելով նրան, հայտնում է այն մասին, որ այդ կապակցությամբ տեղեկացել է եկատերինա երկրորդի ներքոհիշյալ որոշման մասին. «Իմացաք և զայս, որ գորովագութ մայրն ողորմութեան՝ ինքնակալ մեծ կայսերուհին, հայելով ի յաղէտալի դիպուածն ձեր, առ ի մեծարանս յարգոյ ազնուութեանդ, հրովարտակաւ իւրով զընդարձակ գերեզմանատեղի է շնորհեալ յայդր ազգի մերոյ և հրամայեալ է սիրելոյդ զեկեղեցի շինել և զմարմին հոգելոյս որդեկին քո փոխադրել անդանօր: եւ շինուած եկեղեցւոյն և կատարեցեալ է, որով յիրաւի ոչ սակաւ դիւրութիւն եղև սրտի իմում» (վավ. № 1618):

Կաթողիկոսը միաժամանակ շնորհակալություն է հայտնում Հ. Լազարյանին, որն իր տիկնոջ հետ միասին «ի բաժին հոգւոյ հանգուցեալ աղայ Յարութիւնին նուիրեալ էիք զսրբոյ Աթոռոյս հարիւր բաճախլու ոսկի» (և. տ.):

Եթե նախկինում ռուսական ուժերի առաջխաղացման ժամանակ բավականին աշխույժ էին կապերը Լազարյանների հետ, ապա այս ժամանակ նրանք շատ թուլանում են և իզուր չէ, որ Ղուկասը դժգոհություն է հայտնում երկար ժամանակ նրանցից նամակ չստանալու առթիվ: Նա նշում է, որ 1788 թ. դեկտեմբերի 16-ին նամակ է գրել ու շնորհավորել նրա գնդապետության աստիճան ստանալը, բայց «յորմէ հետէ մինչև ցարդ քան զերեք տարի աւելի ժամանակ է, յորում դիտեցաք պատասխանւոյն և ոչ ընկալաք» (վավ. № 1618):

1788 թ. մայիսի 1-ին Հ. Արղությանին հասցեագրված նամակից երևում է, որ Ղուկասը տեղեկացել էր այն մասին, որ փոխվել է ռուսական հրամանատարը («յիշեալ էիր զփոխիլն նախկին զօրապետին, որդւոյն Սարգսի»): Պետք է կարծել, որ խոսքը գեներալ Պավել Սերգեևիչ Պոտյոմկինի մասին է, որի հետ, ինչպես հայտնի է, Ղուկաս Կարնեցին նամակագրական աշխույժ կապ ուներ ռուսական արշավանքի նախապատրաստության շրջանում: Ըստ Հ. Արղությանի, նրան փոխարինել էր շեֆ կավալեր Պյոտր Գաբրիելովիչ Տեկելինը: Կովկասյան գիծ էր առաքվել նաև բրիգադիր կավալեր Իվան Պետրովիչ Գորիչը: Հ. Արղությանը խորհուրդ էր տվել անպայման նամակ գրել նրանց: Ղուկասը սիրով համաձայնվում է՝ «ընդ որ հաճեալ մեր և բարւոք համարեալ գրելոց եմք առ նոսա զթուղթ՝ շնորհավորելով զգալուստ իւրեանց» (վավ. № 668):

Ինչպես տեսնում ենք, կաթողիկոսը պատրաստ էր նամակագրությունը շարունակել նաև ռուսական զորքերի նոր հրամկազմի հետ,

որին արքունիքից, անտարակույս, հրաման էր տրված նախկինի նման բարեկամական հարաբերություններ պահպանել Կովկասի հայության մեջ մեծ հեղինակությամբ օժտված հայոց եկեղեցու ղեկավարի հետ, որի լայն օժանդակության վրա մտադրված էին հենվել ռուսական զորքերի հրամանատարները, երբ սկսեցին իրագործել Արևելյան Հայաստանն ազատագրելու և հայոց երկրի այդ մասը Ռուսական կայսրությանը միացնելու՝ հայ ժողովրդի համար առաջադիմական վիթխարի նշանակություն ունեցող այդ կարևոր գործը:

Ե) ՆՅՈՒԹԵՐ ԷՋՄԻԱՆԻ ՏՊԱՐԱՆԻ ԱԱԱԻՆ

Հայ տպագրության պատմությամբ զբաղվողներին, անտարակույս, կհետաքրքրեն Ղուկաս Կարնեցու նամականու մեջ Էջմիածնի Ս. Գրիգոր Լուսավորչի անվան տպարանի գործունեությանը վերաբերող տեղեկությունները: Նամակներից երևում է, որ կաթողիկոսը մշտապես իր ուշադրության կենտրոնում է ունեցել տպարանը, որը նամակների մեջ անվանված է «գործարան», և ձգտել է ապահովել այն տպագրական թղթով, ներկերով, զանազան անհրաժեշտ գործիքներով և ավարտի հասցնել հրատարակման վերցված գրքերը: Հետո արդեն նա զբաղվել է նրանց վաճառքի և տարածման գործով: Ղուկասը քաջ հասկանում էր գրքի նշանակությունը ժողովրդի լուսավորության գործում և այս ասպարեզում նրա ծավալած գործունեությունը արժանի է ամենաբարձր գնահատականի:

Մեզ հետաքրքրող ժամանակաշրջանում տպարանում լույս են ընծայվել ներքոհիշյալ գրքերը՝ «Գիրք պատմութեանց Յովսէպոսի Եբրայեցւոյ արարեալ յաղագս պատերազմի հրէից ընդ հռովմայեցիս, և աւերմանն երուսաղէմի», 496 էջ (1787 թ.), «Սաղմոս Դաւթի: Որ և կոչի Սաղմոսարան», 418 էջ (1787 թ.), «Խորհրդատետր Սրբազան պատարագի ըստ արարողութեան սրբոյ եկեղեցւոյս Հայաստանեայց» 35 էջ (1788 թ.) և «Շարակնոց երաժշտական երգեցմունք հոգևորականք աստուածայնոց և երջանկաց սրբոց վարդապետաց մերոց թարգմանչաց, զկարգաւորութիւնս եկեղեցւոյ վայելչացուցողաց», 895 էջ (1789 թ.):

Չնայած այն բանին, որ նամակներում «Ատենի ժամագիրք» կամ ուղղակի «Ատենի» համարված գրքի լրիվ վերնագիրն է՝ «Գիրք ժամակարգութեանց սրբոյ եկեղեցւոյս Հայաստանեայց և կարգաւորութեան սաղմոսացն Դաւթի մարգարէին», իսկ երկրորդ տիտղոսաթերթինը՝ «ժամագիրք ատենի, յորում պարունակեն երեք գիրք սրբոյ եկեղեցւոյս մերոյ ժամակարգութեանց») հիշատակարանում

հրատարակության թվականը նշված է 1784–ը՝ «Ահա զտպեցումն սուրբ գրոցս բազում զգուշութեամբ աւարտեցաք ի թուականութեանս մերում ՌՍԼԳ (1784) և դեկտեմբերի ամսեանս վերջում» (էջ 425), բայց բոլոր տվյալները կան ենթադրելու, որ տպագրությունն ավարտվել է ավելի ուշ: 1787 թ. հունվարի 7–ին Կ. Պոլսի նվիրակ Իսահակ վարդապետին Ղուկասը գրել է, որ «Ատենի»–ի տպագրությունը թեպետ քաղաքական վրդովմունքների պատճառով հետաձգվեց, բայց հիմա ավարտվել է. «Այժմ զԳ (3) մեծ պատկերսն տպեն և մեք յայս աւուրսս զվերջաբանութիւնն չինեցուցեալ տպել տալոց եմք» (1787, № 1040, էջ 11): Կարելի է կարծել, որ այստեղ գուցե «վերջաբանութիւն»–ը նշանակում էր ընդարձակ հիշատակարանի վերջին մասը, որտեղ կոչ է արվում հիշելու տպարանի հիմնադիր, հանգուցյալ ջուղայեցի Խոջաջանյան Չաքիկենց Գրիգոր աղային, գրքի տպագրության մեկենաս ջուղայեցի մահտեսի Խաչիկ աղային ու այս երկուսի հարազատներին, ինչպես նաև «զկերտօղն նորայօրէն գրոցս, և պատկերացս, և խորանաց և համայն ծաղկանշից» վարպետ Դարություն Վաղարշապատցուն ու նրա աշակերտ տիրացու Խաչատուրին, գրաշար տիրացու Սաղաքիային և Ալեքսանդր սարկավագին և «գործարանիս... զայլ աշխատաւորս» (էջ 426):

Սա մի մեծադիր (չափսն է 21x28սմ), կաշեկազմ, կազմը նախշազարդված, մեծ խնամքով տպագրված շքեղ հատոր է, որն այն ժամանակվա համար, անշուշտ, եղել է խիստ տպավորիչ ու արժեքավոր գիրք, ուստի և բարձր գին է ունեցել: Ըստ նամակների մեջ եղած մի քանի հիշատակությունների, այն էջմիածնում վաճառվում էր 7000 դիանով: Շատ թանկ էր, որովհետև այն ժամանակ 10.000 դիանը հավասար էր մեկ թումանի, որով կարելի էր գնել մեկ գոմեշ:

«Ժամագիրք ատենի»–ի պահանջարկը քիչ չէր: Ներց միայն մեկենասը՝ Խաչիկ աղան, պահանջել էր 40 օրինակ ուղարկել Բասրա և Նոր Ջուղա: Գրքերի մի մասը ուղարկել էին, մյուսները դեռ ոչ, քանի որ ցրտերի պատճառով «նորատիպքն ուշ չորանան» (նույն տեղում):

«Ատենի»–ի տպագրական աշխատանքներն ավարտվել են հունվարին, իսկ կազմելը ավելի երկար է տևել: Նույն թվականի մայիս ամսին Կ. Պոլսի նվիրակ Իսահակ վարդապետին գրած նամակում կարդում ենք. «եւ վասն Ատենւոյն, որ գրեալ էր, ահա կազմեն, յետ աւուրց յղելոց եմք ի դուրս գալն ի ձեռաց կազմչացն» (վավ. № 168): Տպաքանակի մասին ոչինչ չգիտենք, բայց 1786 թ. մայիսի 8–ին նույն Իսահակ վարդապետին գրած նամակից երևում է, որ արդեն բավականաչափ օրինակներ էին տպել. «Իսկ յԱտենւոյն, թող ի ինդիկս յղեցեալսն, ՍՀ (100) ևս պատրաստեցուցաք առ ի կազմել և յղել ի յարկաւոր տեղիս, այլ մրրիկ է վերայ մրրկի պատահեալ, ոչ եղաք ձեռնհաս, եթէ խաղաղութիւն լիցի, յղելոց եմք իհարկէ» (№ 142):

Հարկ է նշել, որ այս տարիներին Էջմիածնի տպարանի հրատարակած բոլոր գրքերի տառերն ու պատկերները (փորագրությունները) կատարել է Վաղարշապատցի տիրացու Դարությունն իր աշակերտ տիրացու Խաչատուրի հետ: «Ժամագիրք Ատենի» հիշատակարանում կարդում ենք. «Նաև՝ յիշեսջիք զկերտօղն նորայօրէն գրոցս, և պատկերաց, և խորանաց և համայն ծաղկանշից, զվարպետ Յարութիւնն Վաղարշապատցի, հանդերձ իւր աշակերտ տիրացու Խաչատուրիւն» (էջ 426): Գրքի սկզբում, երկրորդ տիտղոսաթերթից անմիջապես հետո ամբողջ էջի վրա (հաջորդ էջից սկսվում են Դավիթ մարգարեի սաղմոսները) նկարներ են, որոնց կատարումը, անտարակույս, վկայում է նկարչի հասունության ու վարպետության մասին: Վանքի ելից մատյանում կատարված մի գրանցումից իմանում ենք, թե ի՞նչ է վճարվել Դարություն նկարչին այս փորագրության համար. «Տպագիր Յարութիւնին ետուք այս ինչ, մինչ պատկերն Դաւիթ մարգարէին նորապէս փորեալ տպեաց և ընծայեաց Վեհապետին, Բ (2) գազ և Ա (1) կարմիր ֆիլամանկ չուխայ, Դ (4) գազ ծիրանի շալ, Ա (1) թօփ ղութեի և Ա (1) Պաղդատի մորթով ֆիլամանկ գթակ, ի փետրվարի ե (5)»[42]:

Այս գրանցումը կատարվել է 1785 թ., իսկ երբ գիրքն ամբողջովին հրատարակվում է, նվերներ են տրվում և՛ Դարությունին, և՛ մյուս տպագրիչներին՝ տիրացու Խաչատուրին, Մաղաքիա գրաշարին, Գեորգ և Աղեքսանդր «տպչացն»: Նշվում է, որ «թէպէտ անցեալ թուին աւարտ հասուցին Ատենին, բայց մեք այժմ ետուք, վասն այնորիկ այժմ գրեցաք»[43]:

Տպագրիչների մեջ հիշվում է նաև եսայի քահանան, որին ևս նվեր է տրվել. «Տէր եսայուն՝ Ա (1) թօսեայու շալ փիլոն ձգեցաք վասն այն, զի վասն Ատենւոյս պատկեր տպեցուցեալ էաք՝ ի փետր. 18»[44]: Այս գրանցումը ևս կատարված է 1786 թ., ուրեմն՝ կարելի է կարծել, որ տպագրական աշխատանքներն ավարտվել էին դեռևս 1785 թ., բայց, այդուհանդերձ, գիրքը լիովին ավարտված չէր և լույս տեսավ 1786 թ. սկզբներին:

Երբ գիրքն արդեն տպագրված ու կազմված էր, Ղուկաս Կարնեցին մտածում է նրա տարածման մասին: 1786 թ. հունիսին Կ. Պոլսի և այլ քաղաքների հայությանն ուղղած հորդորական կոնդակում նշում է, որ, ավարտելով նորատիպ «Ատենին», «զոր աստ տպեցաւ ընդ նոր տօնացուցիւն և ի նոցունց իւրաքանչիւր եկեղեցւոյն իւրեանց զմի մի հատ յղելն, և յաղագս այնց զպատուէր գրելն, զի ընդունիցեն սիրով»

[42] Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 114:
[43] Նույն տեղում, էջ 118:
[44] Նույն տեղում, էջ 118:

(վավ. № 183): Հաջորդ նամակում, որ հասցեագրված է «առ իշխանապետսն և իշխանսն համայն», նա հորդորում է այդ գիրքն «Ընդունիցեն սիրով և առ նոյն ընդունեցումն համոզեսցեն և զայլս, որով և իսկ վարձատրեսցին» (վավ. № 184): Նույն խնդրանքով նա դիմում է նաև Հարություն ամիրային, Արևելցի Տրճանենց մահտեսի Կարապետ աղային ու նրա որդուն՝ մահտեսի Հայրապետին, տիրացու Գեորգին, պրն. Աստվածատուրին, մահտեսի Խըդըրին և ուրիշների:

Նամակներից իմանում ենք, որ, «Ատենի»-ի տպագրությունն ավարտելուց հետո, տպագրվում է Հովսեպոսի «Պատմությունը»: «Տպարանն մեր անխափան ի բանի է, – գրել է Ղուկասը 1787 թ. օգոստոսի 25-ին Ծ. Շահամիրյանին, – յորում յառաջագոյն զՊարտավճար գիրքն հոգելոյս հայրապետին և զԱտենի ժամագիրքն տպագրեալ, առաքեցաք ընդ նուիրականին ի վայելս ձեր, և յետ այնոցիկ զՅովսեպոս պատմագիրքն ևս տպագրեալ աւարտեցաք, և տուեալ եմք ի կազմել, յորմէ ևս յառաջիկայ աւուրքս յղելոց եմք առ յատկեղ սիրելիդ և առ այլս, զի վայելեալ զբոնսուցուք (վավ. № 476):

Հովսեպոսի գրքի հրատարակությունը ինչ խոսք, որ կարևոր իրադարձություն էր Էջմիածնի տպարանի կյանքում: «Ատենի» պահպանված օրինակները վկայում են այն մեծ վարպետության մասին, որին արդեն հասել էին Էջմիածնի տպագրիչները, փորագրիչ-նկարիչներն ու կազմարարները, բայց Հովսեպոսի գրքի պարագայում զարմացնում է այն լրջությունը, որով մոտեցել են հրատարակիչները՝ ձեռագիրը տպագրության պատրաստելիս: Ընդարձակ հիշատակարանում, որ զբաղեցնում է 492-496 էջերը, որի սկզբի մասը փաստորեն գրքի վերջաբանն է և կոչվում է «Բան առ ընթերցօղս», բնութագրվում է Հովսեպոսի գիրքը և խոսվում նրա հայերեն թարգմանությունների մասին: «Էր սա թարգմանեալ, – կարդում ենք այնտեղ, – ի վաղնջուց ժամանակաց ի նախնի վարդապետացն մերոց ի մեր լեզու և ի գիր, վասն օգտութեան ինչ իրաց, և վասն գիտութեան լրութեան աստուածային գրոց՝ զորս կանուխ ասացաք. որպէս գրէ գրասէր վարդապետն մեր Յօհան Կարճաւանցին յիւրումն յիշատակարանի»: Այդ թարգմանությունից օգտվել են մի շարք գիտուններ, այդ թվում նաև Գրիգոր Տաթևացին, բայց Լենկ Թեմուրի ավերիչ արշավանքի ժամանակ այս գիրքն էլ «ընդ այլ շահաւէտ և օգտակար գրեանց մերոց» անհետացել է: Ուստի, Փիլիպպոս կաթողիկոսի օրոք նրա թարգմանությանը ձեռնամուխ են եղել Ստեփաննոս Իլովցի թարգմանիչը և «աստուածաբան վարդապետն», որ Լեհաստանից եկել էր Էջմիածին և ավարտի հասցրել Յակոբ Ջուղայեցի կաթողիկոսի ժամանակ: Իսկ այժմ Ջուղայեցի Պողոսյան մահտեսի պրն. Խաչիկը Ղուկաս կաթողիկոսից խնդրել էր իր միջոցներով հրատարակել այն: Եվ Ղուկասը «տեսանելով ևս թէ հազուագիւտ է այս գիրքը յազգիս մեր, և

եղելոց շատքն ևս բազմասխալք ի գրչացն անհմտութենէ, վասն որոյ հրամայեաց ի տպագրել»: Հրատարակման համար հիմք է ծառայել այն ձեռագիրը, «զոր նոյն ինքն իլովացի տէր Ստեփաննոս վարդապետն իւր ձեռամբն էր գրեալ, որ և նոյնն եղեալ կայր ի գրատանն սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի»:

Հետո, ինչպես կարգն էր, կոչ է արվում հիշել տպարանի հիմնադրին, գրքի հրատարակության մեկենասին, Ղուկաս կաթողիկոսին, «որ ի վերայ այլ բիւրազան հոգոցն ջանայ ևս զօգտաւոր գրեանս ի լոյս ածել, որպէս և զայս էած», Էջմիածնի միաբան Սինաս արքեպիսկոպոսին, որ ձեռագիրը պատրաստեց հրատարակության, սրբագրիչ Թեոդորոս նորընծա վարդապետին՝ «զկերտօղն գրոցս և կանոնաց և ծաղկանշից», Հարություն Վաղարշապատցուն, նրա աշակերտ Խաչատուրին, գրաշար Մաղաքիային, տիրացու Աղեքսանդրին և «զայլ աշխատաւորս գործարանիս»:

Ղուկասի նամակներում տեղեկություններ կան Էջմիածնի տպարանում լույս ընծայված մի քանի գրքերի արժեքի մասին: 1788 թ. դեկտեմբերի 31-ին Հ. Արղությանին ուղարկված նամակում նա գրում է, որ գրքերի հրատարակությունը թանկ է նստել վանքի վրա. «Սախքն ի վերայ մեր ծանր են նստեալ, որում զամենայն պիտոյսն դժուարութեամբ առ ձեռն բերեմք, որպէս և դու գիտես, այլ ի տեղս ԷՈ (7000) դիանի զԱտենին տամք և ՁՈ (3000) դիանի զՅովսեպոս պատմագիրքն: Իսկ ի տեղդ դու գիտես զորպէս տալն և առնուլն ըստ յաջողելոյն և ըստ դիպմանն» (վավ. № 842):

Վաճառքի համար, ըստ նույն նամակի, նա Հ. Արղությանին էր ուղարկել 22 «Ատենի ժամագիրք» և 20 Հովսեպոսի պատմագիրք:

Հ. Արղությանին հասցեագրված վերը հիշված նամակում տեղեկություն կա Ս. Գրիգոր Լուսավորչի տպարանում լույս ընծայված հաջորդ գրքի մասին՝ «ՁԽորհրդատետրն ևս նորապէս տպագրեցաք, այլ դեռևս տետերքն ոչ են ցամաքեցեալ, առ այն և ոչ են կազմեցեալք տակաւին: Վասն որոյ այժմ ոչ եղև յղեալ յայնմանէ»:

Գրքի հիշատակարանում նշված է ոչ միայն տպագրության թվականը, այլև ամիսը. «Ի թուականիս մերում ՌՍԼԷ (1788), և ի սեպտեմբերի վերջն»: Նրա չափսն է 20x28 սմ: Կաշեկազմ է, նկարազարդ, տառերի չափն ավելի մեծ է, քան նախորդ գրքերինը: Նկարիչ-ձևավորողը դարձյալ նույն Վաղարշապատցի Հարությունն է, որն իր անունը փորագրել է տիտղոսաթերթի նկարների ներքևում՝ «ձեռամբ Յարութիւնի»: Ի տարբերություն նախորդ գրքերի, հիշատակարանում հիշված են նաև Կ. Պոլսի և Երուսաղեմի պատրիարքները. «եւ ի պատրիարգութեան սրբոյ Երուսաղէմի և

Կոստանդնուպօլսոյ, տեառն Յովակիմայ, և տեառն Ցաքարիայ արհիեպիսկոպոսացն»:

Այս գրքի մեկենասը դարձյալ հեռավոր երկրում ապրող հայ է, որի հետ Ղուկասը նամակագրություն ուներ. «Սանաւանդ՝ յիշեսջիք զՅուղայու երևանցի և ի Սուրաթ քաղաքի բնակեալ Քրիստոսասէր և մեծահաւատ պարոն Աւետիսն, և զհանգուցեալ հայրն իւր զՄէթ աղայն, և զմայրն բարեպաշտուհի. նաև զկենակիցն իւր զՈւղուրլուն, և զդուստրն Մարիամն, և զվաղաթառամ զաւակունսն. և զայլ ամենայն մերձաւոր և հեռաւոր ազգականսն նորին՝ զկենդանիսն և զննջեցեալսն»:

1789 թ. փետրվարին Ղուկաս Կարնեցին նամակ է գրել Սուրաթի բնակիչ Սեթի որդի պրն. Ավետին, «(որ խնդրեալ էր Խորհրդատետր տպել ի յիշատակ իւր) ծանուցումն, թէ կատարեցաք և զբանիսն յղեցաք առ քեզ» (վավ. № 869):

Այուս հրատարակությունների նման այս գիրքն էլ ուղարկվում է այլևայլ վայրեր: Բաղդատում Էջմիածնի գործակալ պրն. Փանոսին հասցեագրված (1789 թ. փետրվար) նամակից տեղեկանում ենք, որ վաճառականական նպատակներով Երևան ժամանած բաղդատցի Խանբաբյանց պրն. Յակոբի միջոցով նրան ուղարկվել է 1 հակ նորատիպ գրքեր, որոնց թվում՝ 25 Ստենի ժամագիրք, 20 Խորհրդատետր, 20 Սաղմոս և մեկ Յովսեպոս պատմագիրք: Կաթողիկոսը հանձնարարում է հավատարիմ մարդու ձեռքով ուղարկել դրանք Բասրա՝ Էջմիածնի գործակալ պրն. Յովհաննեսին: Միաժամանակ կարգադրություն է անում հակը տեղափոխելու վարձի վերաբերյալ. «Այլև ի կողմանէ հակի քիրային ասացաք Յակոբին, թէ գրեսցուք պարոն Փանոսին, որ տացէ» (վավ. № 873):

Վերոհիշյալ գրքերի մասին 1789 թ. մայիսի 5–ին Ղուկասը գրում է Բասրա՝ պրն. Յովհաննես Բեթղեհեմյանին և խնդրում գրքերը հասցնել ըստ պատկանելույն. «Խորհրդատետրից մինն յղեա առ Յօհանջան աղայն, որ վարաղով զարդարեալ է, և անուն ևս ի վերայ պահարանին գրեցեալ, և երեքն, որոնց ևս մինն վարաղով է, յղեա առ Սատրասու Շահամիրն աղայն և հինգն յղեա առ նուիրակն եփրեմ վարդապետն, և մինն ևս յղեա առ Կալկաթայու Խաչիկ աղայն Առաքելեան և զմինն ևս ընկալ վասն եկեղեցւոյդ ձերոյ: Եւ զմնացեալն, որ լինի ութ հատ, վաճառեա և զորպէսն գրեա մեզ» (վավ. № 889):

«Վարաղով զարդարեալ» նշանակում էր ոսկեթերթով պատել գրքերի եզրերը, որ անում էին բարերարներին կամ խիստ պատվավոր անձանց նվիրելու համար: Այսպիսիք էին հրատարակության մեկենաս Յոհանջան աղան և Շ. Շահամիրյանը:

Ինչպես տեսնում ենք, Ղ. Կարնեցին մեծ կարևորություն տալով գրքերի հրատարակությանը, բնականորեն հետևում և կարգավորում

էր նրանց տարածման գործը, միաժամանակ չմոռանալով վաճառքի միջոցով նյութական շահույթ ապահովել վանքին:

Վանքի ծախսերի մատյաններից մեկում 1788 թ. փետրվարի 27–ին արված մի գրանցումից իմանում ենք, որ «Խորհրդատետրը» տպագրելու համար վարպետ Յարությունը նոր տառեր է պատրաստել, բացի այդ փորագրել է կաթողիկոսի գերեզմանաքարի մարմարե ծաղիկները, որի շնորհիվ արժանացել է պարգևի. «Տպագիր Յարութիւնն մինչ Խորհրդատետրի գիրն նոր շինեաց և սրբազան Վեհապետի մառմառ քարի ծաղիկն նկարեաց, որոյ ետուք Ա (1) կիսամաշ Փիլամանկ չուխայ, որ էր մահտեսի Յակոբջանինն, Դ (4) գազ և կէս Փռանկի շալ, Ա (1) գթակի երեսք՝ Փիլամանկ և Ա (1) դութեի, բացի նաղտեն ի փետր. 27»[45]:

Այս նույն 1787 թ. Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ տպարանում հրատարակվում է այն ժամանակվա համար շատ անհրաժեշտ և կարևոր մի գիրք՝ «Սաղմոսարանը» (լրիվ վերնագիրն է՝ «Սաղմոս Դաւթի: Որ և կոչի Սաղմոսարան): Այն ևս կաշեկազմ էր, բայց համեմատաբար ավելի փոքր չափսի՝ 10*16 սմ, 418 էջ: Վերջում, հավելվածի ձևով տպված էին նաև հետևյալ գործերը. «Մաղթանք զօրաւորք ընդդէմ արհաւիրաց գիշերայնոց սրբոյն Գրիգորի Նարեկացւոյ ասացեալ» (388–394), «Աղօթք իւրաքանչիւր անձին հաւատացելոց ի Քրիստոս, արարեալ տեառն Ներսէսի Շնորհալւոյ՝ հայոց կաթուղիկոսին» (էջ 395–402) և «Խրատ վասն առաջիկայ տօմարական աղիւսակացդ» (էջ 403–415):

Գրքի հիշատակարանում (էջ 416–419) դարձյալ հիշելու կոչ է արվում «զհաստատօղն Տպարանիս զՏէր Սիմէօն սրբազան և յօգնաշխատ Կաթուղիկոսն», նրա հաջորդ Ղուկաս կաթողիկոսին. «Որոյ հրամանաւ և հոգաբարձութեամբ տպագրեցաւ սուրբ Գիրքս», սրբագրիչ Թադեոս վարդապետին, տպարանի հիմնադրամ ծախսը տված Խոջաջանյան Գրիգոր աղային ու նրա հարազատներին. «Սանաւանդ՝ յիշեսջիք զծերունազարդ և զբարեպաշտօն Յօհանջան Աղայն Յակոբեան, որ ի Սուրաթ քաղաքն բնակի... Քանզի նոյն օրհնաժառանգ և բարեսէր անձին արդարավաստակ արդեամբք տպագրեցաւ սուրբ Գիրքս, առ ի լինիլ բարի յիշատակ նմին և իւրայնոցն»:

Հիշատակարանից երևում է, որ գրքի նկարիչը, գրաշարն ու տպագրիչը նույն անձինք են, որոնք հիշվում են նախորդ գրքերի հիշատակարաններում:

«Սաղմոսարանի» տպագրության մասին հետաքրքրական տեղեկություն կա 1787 թ. դեկտեմբերի 30–ին գրքի մեկենաս

[45] Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 130:

Յոհաննջան աղային (նա Էջմիածնի գործակալն էր Սուրաթում) հասցեագրված Ղուկասի մի նամակում, որտեղ ուղղակի նշվում է գրքի տպաքանակը. «եւ թիւն որքանութեան է ութ հարիւր»: Այն ժամանակների համար 800-ը փոքր թիվ չէր և վկայում է գրքի մեծ պահանջարկի, հետևապես և ընթերցողների լայն շրջանակի մասին: Ղուկասը գիտեր, որ այդ գիրքը տպագրվում է ոչ միայն հոգևոր անձանց, այլև աշխարհականների համար. «եւ թէ այնքան անձինք կարգաւորք և աշխարհականք ի սաղմոսելն յիշիցեն զքեզ առ Աստուած, մեր վարձս ես ընդունելոց», գրել է նաև նույն նամակում Յոհաննջան աղային:

Երբ գիրքն արդեն լիովին պատրաստ էր, նրանից 13 հատ և Յովսեպոսի «Պատմագրքից» 6 հատ մոմապատած արկղի մեջ դրած ուղարկում են Բասրա՝ գործակալ Յովի. Բեթղեհեմյանին, որ նա նամակի հետ միասին ուղարկի Յոհաննջան աղային: Նշված է այն մասին, թե ու՞մ պետք է հանձնվեն այդ գրքերը: Նրանցից 2-ական «Սաղմոսարան» և «Պատմագիրք» ուղարկվելու էին Մադրաս՝ Ն. Շահամիրյանին (վավ. № 582):

Տպարանի հաջող աշխատանքի երաշխիքը նյութական միջոցների առկայությունն էր, որը հնարավոր էր ապահովել նամակագրական կապի միջոցով: Մեծահարուստ մեկենասները Էջմիածնի նվիրակների միջոցով կապ էին հաստատում կաթողիկոսի հետ, և վերջինս համոզում էր նրանց՝ իրենց անունները հավերժացնել խոշոր նվիրատվությամբ, որով նա կամ շինարարական-վերանորոգչական աշխատանքներ էր անում, կամ էլ՝ գիրք տպագրում: Եթե գումարը մեծ էր, հնարավոր էր լինում անել երկուսը միաժամանակ: Իհարկե, չպետք է մոռանալ նվիրակի և հոգևոր առաջնորդի, ինչպես և տեղական հոգևորականների դերը, որոնք մեծապես նպաստում էին վերոհիշյալ օգտակար գործերի իրականացմանը:

Մեզ հետաքրքրող ժամանակներում տպագրված վերջին գիրքը հայ եկեղեցիներում այնքան անհրաժեշտ «Շարակնոց»-ն էր (լրիվ վերնագիրը՝ «Շարակնոց երաժշտական երգեցմունք հոգևորականք Աստուածայնոց և երջանկաց սրբոց Վարդապետաց մերոց Թարգմանչաց, գկարգաւորութիւնս եկեղեցւոյ Վայելչացուցանողաց»), որը բաղկացած էր 895 էջից և լույս ընծայվեց 1789 թ. (չափսն է 11*15,5 սմ): Դրոշմազարդ կաշեկազմ և դարձյալ լավ ձևավորված այդ գիրքը հրատարակելն, անշուշտ, կապված է եղել մեծ դժվարությունների հետ: Ամենից առաջ, իհարկե, անհրաժեշտ է եղել ապահովել թուղթը, որն ինչպես գիտենք, այդ ժամանակ դարձյալ բերվում էր դրսից: Էջմիածնի թղթի գործարանի մասին եղած տեղեկությունների մասին եղած տեղեկությունների համաձայն, 1784 թ. այն ավերված վիճակում էր և, բացի այդ, մահացել էր միակ թղթագործ վարպետը՝

Նիկողայոսը (տե՛ս «Դիվան հայոց պատմության» նոր շարք, գիրք առաջին, էջ 42): Հետևապես միայն դրսից պետք է ապահովեին թղթի ստացումը: Բայց ինչ որ պաշարներ, այնուամենայնիվ, մնացել էին: 1790 թ. օգոստոսի 16-ին Կ. Պոլսի նվիրակ Սինաս վարդապետին ուղղված Ղուկասի նամակից իմանում ենք, որ «Շարակնոցի» հրատարակությունը, չնայած գրքի վրա նշված է 1789-ը, բայց այն ժամանակ դեռ չէր ավարտվել: Դրա համար անհրաժեշտ է եղել 20 օզմա թուղթ՝ ստանալ Կ. Պոլսից: Նվիրակը կատարել է հանձնարարությունը և ուղարկել պահանջված քանակով թուղթը, բայց ճանապարհին մի մասը փչացել էր. «Այլ Բայազտոյ յայս կողմն անկեալ էր բեռն ի խոր առու մի և թրջեցեալ, որ ոչ ևս պիտոյացաւ... Փառք Աստուծոյ, այլ ուրիշ թուղթ գտանեցաւ աստ, թէև անյարմար, այնու ահա զմնացեալն Շարականին տպագրեմք» (վավ. № 1149):

Ի տարբերություն մյուս գրքերի, «Շարակնոցի» երկրորդ տիտղոսաթերթի վրա գրված է գրքի մեկենասի անունը. «Նախիւք ջուղայեցի Գէրաբեանց Յակոբեան բարեպաշտ Յոհաննջան աղային՝ բնակեցելոյ ի Սուրաթ քաղաքի»: Հիշատակարանում այլ անձանց հետ միասին դարձյալ հիշվում է Յոհաննջանի անունը: Նկարիչը, գրաշարն ու տպագրիչը դարձյալ նույն անձինքն են[46]:

Վերը հիշված բոլոր գրքերը կաշեկազմ էին, և կազմելու համար օգտագործել են համապատասխան ձևով հղկված փայտ: Նամակներում տեղեկություն կա նաև այդ փայտի ձեռք բերման մասին: 1790 թ. փետրվարին Գեորգ աղային (Կարս) Ղուկասը հանձնարարում է հետևյալը. «Այժմ խնդրեմք զՍճ (100) հատ գրքի կողացու տախտակ, զորս փութով յղեսցես ընդ հաւատարմի» (վավ. № 1050): Մի քանի օր անց՝ ապրիլի 16-ին, նույն Գեորգ աղային հասցեագրված նամակից իմանում ենք, որ ստացվել են պատվիրված տախտակներից 35-ը, և սպասում են մնացածին (վավ. № 1075):

Մեկ այլ նամակով (Կ. Պոլսի նվիրակ Սինաս վարդապետին՝ 1787 թ. 20 դեկտ.) Ղուկասը հանձնարարել էր Էջմիածնի վանքի կարիքների համար գնել ոչ միայն սանր, հեռադիտակ և ակնոցներ, այլև «մորթ գազանի ի պէտս մրազարկութեան տպարանին» (վավ. № 567):

[46] Այս գրքի տպագրության համար ևս Ղուկասը տպագրիչներին խրախուսում է նվերներով՝ «Տպիչ տիրացու Յարութիւնին ետուք այսինչ. մինչ շարականն աւարտ հասուցին՝ Բ (2) գազ և կէս լիբիսկա չուխայ, Դ (4) գազ և կէս շալ, Ա (1) ղութնի, Ա (1) գթակի երես ֆիլամանկ, ի փետր. 6 (1791 թ., վ. Գ.), մոռացմամբ աստ գրեցաւ, իսկ իւր Ներսէս տղային ետուք գազ և կէս մահուտ: Ա (1) թուման նաղտ ևս իւրեանց» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 147): «... Իսկ տէր Խաչատուրին ընծայ վասն նորատիպ շարականին Ա (1) Հալապու ալաճայ» (նույն տեղում, էջ 135):

Ինչպե՞ս և ի՞նչ ճանապարհով էին ուղարկում գրքերը հեռավոր վայրեր: Այս մասին ուշագրավ տեղեկություն կա 1788 թ. հունվարի 14–ին նույն Սինաս վարդապետին հասցեագրված նամակում: Գրված է, թե մի քանի օր առաջ 11 հատ Հովսեպոսի «Պատմագիրք» և 18 նորատիպ «Սաղմոսարան» մի արկղի մեջ դրած և «մուշամպայով պահարանեալ», հավատարիմ «ուղորդ պատահիլով» ուղարկում է Կարին՝ գործակալ պրն. Հայրապետին: Վերջինս «զիւրն և զոմանց տեղականացն հանեալ», մնացածը նույն արկղով ուղարկելու է Բաղդատ՝ պրն. Փանոսին, իսկ սա էլ՝ Բասրայի վրայով Հնդկաստան՝ «առ իշխանս ոմանս և առ նուիրակն մեր»: Միաժամանակ ուղարկում է նամակներ երեք առանձին ծրարներով: Պատվիրում է «մուղայէթ լէր մեծաւ հոգացողութեամբ, զի թէ արկղն գրեանց յայդր է ի մաքսարանին բանայցեն, գիրք չպակասիցի, քանզի իւրաքանչիւրքն պատուաւոր անձանց աղագաւ առաքին, և ի թուղթս նոցա գրեցեալք են» (վավ. № 585):

Ոչ բոլոր ուղարկված գրքերն էին տեղ հասնում: Օրինակ, 1791 թ. գարնանը Ղուկասի գրած մի նամակից հայտնի է դառնում, որ Նոր Ջուղայի եկեղեցիների համար Ատենի ժամագիրք էր ուղարկել «որոնց տանօղ կարաւանն աւազակաց պատահելով, թէպէտ և քանիքն յՀտենեացն աւարեցեալք կամ վատհեցեալք էին, սակայն շատն հասեալ են ի Ջուղայ, որպէս գիտեմք» (վավ. № 1254):

Չգտնելով ավելի հարստացնել տպարանի հրատարակչական կարողությունները՝ Ղուկասը ցանկություն է ունեցել ձեռք բերել Ամստերդամի անգործության մատնված հայկական տպարանի տառերը: 1788 թ. մայիսի 1–ին ռուսահայոց առաջնորդ Հ. Արղությանին գրած նամակից երևում է, որ վերջինս Ամստերդամի տպարանի համար «զարձակման թուղթ գրեալ էիր խնդրեալ»: Ժամանակին Սիմեոն Երևանցի կաթողիկոսն արգելել էր այդ տպարանի գործունեությունը: Ղուկասը Ջմյուռնիայում եղած ժամանակ ցանկացել էր, որ տպարանը վերսկսի իր աշխատանքը, բայց Սիմեոնը թույլ չէր տվել՝ պատճառաբանելով, թե «աշխարհականքն զի՞նչ հոգացողութիւն պարտին առնել սրբագրութեանն, այլ սխալանօք լցուցանելով զգրեանսն, օտարացն ծաղր առնել տալոց են զմեօք և նախատինս ածելոց ազգիս մերում»: Դրանից որոշ ժամանակ անց նա Սիմեոնի պատվերով գրում է Ամստերդամ՝ պրն. Առաքելին, «զի գրոց հայր և մայրն ի սուրբ Աթոռս յղեացեն, որովք աստ գրեանք տպեսցին ի յիշատակ նոցա: Սակայն նոքա ոչ կամեցան և մնաց գործարանն խափան»: Առաքելի մահից հետո նա միխթարության նամակ է գրում նրա որդի Բարաղամին և կրկնում վերոհիշյալ առաջարկությունը, բայց դարձյալ բացասական պատասխան է ստանում. «Որում նա պատասխանի ևս ոչ արար: Ահա յայսքան ժամանակ այն տպարանն ոչ պիտոյացաւ» (վավ. № 668):

Ղուկաս Կարնեցին ձգտում էր Էջմիածնի վանքն ապահովել լավորակ թղթով և հրատարակված գրքերը, ինչպես և նամակներն ու կոնդակները վկայում են, որ նա հաջողությամբ էր լուծել այդ խնդիրը: Նամակների մեջ հաճախ է խոսվում թուղթ գնելու անհրաժեշտության մասին և նա բծախնդիր կերպով էր տալիս այդօրինակ հանձնարարություններ և երբեմն էլ պահանջված թղթի նմուշներն ուղարկում էր հասցեատերերին. «Այլև մի օզմայ Պօլսոյ միջակ թապաղայ թուղթ առցես և յղեացես վասն ծաղկելոյ և գրելոյ, որոյ տեսակի մի թապաղայի կէսն եդեալ ընդ թղթոյս, յղեցաք վասն օրինակի, – գրում է նա 1788 թ. մայիսի 22–ին Կ. Պոլսի նվիրակ Սինաս վարդապետին և զգուշացնում, – բայց այս չափովս թուղթք գոն, որք իբրև կաշի հաստք են և դեղնաշորթ գունով, և կոկ, և դաստայքն դուպուրակերպ ծալեալք, մի գուցէ յայնց առնուցուս, զի այնք վատանիւթք են, և գրելոյ ամենևին անձեռնտուք, այլ որք բարակակողմն են և սպիտակք, և անծալք, յայնցանէ լիցի առեալդ, զոր չունիմք և հարկաւորապէս պիտոյանայ» (վավ. № 679):

Տպագրական թղթի ներմուծումը կապված էր մեծ բարդությունների հետ: Սովորաբար Կ. Պոլսից կամ Ջմյուռնիայից ուղարկում էին ցամաքի ճանապարհով, Կարինի ու Կարսի վրայով, բայց երբեմն առաքում էին ծովով մինչև Տրապիզոն, այնտեղից՝ Էջմիածին[47]:

Նախորդ տարիների նամակներից մեզ հայտնի է, որ վրաց թագավորը, Թիֆլիսի իր տպարանի համար թուղթ ձեռք բերելու խնդրանքով, հաճախ էր դիմում Ղուկաս Կարնեցուն: Եվ վերջինս Կ. Պոլսի ու Ջմյուռնիայի նվիրակների միջոցով բերել էր տալիս պահանջված թուղթը: Այս անգամ խնդրանքը այլ բնույթի է. վրաց թագաժառանգ Գեորգին Ռուսաստանում եղած վրացական տպարանում գրքեր հրատարակելու առաջադրությամբ այն կողմերն է ուղարկում վրացի Աբրահամ քահանային և, դիմելով Ղուկաս Կարնեցուն, խնդրում ժողովարարական կոնդակ տալ նրան: Ղուկասը Հ. Արղությանին (1787 թ. մայիսի 29–ին գրած նամակով) հանձնարարում է վերոհիշյալ ժողովարարական նամակը ներկայացնող Աբրահամ քահանային «ուր և հանդիպիցի, սիրով ընկալջիք և բարերարեսջիք առ դա ըստ բնիկ բարեսէր բարուց ձերոց, և օժանդակեսջիք դմա ըստ կարեաց ձերոց՝ առ առաջադրեալ հոգալի գործն իւր, և թէ պակասութիւն ունիցի ի կողմանէ ճանապարհական ծախուց, զկամաւոր տուրս ողորմութեան ևս լիաձեռնութեամբ ընձեռեսջիք ի փառս Քրիստոսի» (վավ. № 414):

Նամակները վկայում են, որ Ղուկաս Կարնեցին տպագրական մեծ պլաններ ուներ. «Այլև կամիմք աստ տպել տալ զՇարական և զբուն

[47] Կթղկ. դիվան, թղթ. 4, վավ. 1, էջ 357:

Սաշտոց, զորս մինչ Աստուած յաջողիցէ (1789 թ., փետրվար, գործակալ և մեկենաս Յոհաննջան աղային, վավ № 857)»: Գիտենք, որ նա ձգտում էր կատարել նաև Մովսես Կաղանկատվացու պատմության հրատարակությունը: Հավանաբար նա ունեցել է նաև այլ ծրագրեր, բայց դրանք իրականացման համար նրա ապրած ժամանակն ամենևին էլ հարմար չէր: Արշավանքներն ու կռիվները հաջորդում էին միմյանց, և պետք է միայն զարմանք հայտնել, թե այդ պայմաններում ինչպես հնարավոր եղավ տպագրական հաստոցի տակից դուրս բերել վերը հիշված գրքերը, որոնք ընդհանուր հաշվով կազմում են 2270 էջ և որոնց ընդհանուր տպաքանակն, ըստ երևույթին, եղել է ոչ պակաս, քան 4000, եթե նրանցից յուրաքանչյուր գիրք «Սաղմոսարանի» պես 800 հատ տպագրված լիներ: Հետագա տարիները, ցավոք, ավելի դժվարացրեցին վիճակը և, ինչպես կտեսնենք «Դիվանի» հաջորդ գրքում տպագրվելիք նյութերից, Ս. Գրիգոր Լուսավորչի տպարանում հնարավոր եղավ հրատարակել միայն մեկ գիրք՝ Սիմեոն Երևանցու «Ճաղարան փոքրիկ»-ը, որը բաղկացած էր ընդամենը 45 էջից:

9) ՆՅՈՒԹԵՐ «ԹՈՒՂԹ ԿԱՆՈՆԱԿԱՆԻ», «ԲԱՆԱԼԻ ՀՇՄԱՐՏՈՒԹՅԱՆ» ԵՐԿԻ ՀԵՂԻՆԱԿ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԵՐԵՑԻ ԵՎ ՀԱՄՔԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Ներկա գրքում հրատարակվող մի նամակ սկզբունքորեն տարբերվում է մինչ այդ և հետագայում Ղուկասի գրած բոլոր նամակներից և կոնդակներից: Տարբերությունը նախ ըստ բովանդակության է, ապա՝ ըստ ձևի: Բովանդակությունը խտացված է վերնագրի տեսք ստացած ներքոհիշյալ համառոտագրության մեջ. «Թուղթ կանոնական ի հաստատութիւն նախնեացն սահմանաց վասն որպիսաբար ընտրելոյ և կացուցանելոյ զկաթուղիկոս ի սուրբ Աթոռ Էջմիածնի, և որպէս վարելոյ սպասաւորաց նոցա և գործակալաց, նաև նուիրակացն ի գործս իւրեանց, որ առ ընդհանուր ազգս»: Ձևական տարբերությունը նրանումն է, որ Ղուկաս Կարնեցու շարադրած այդ նամակի տակ կան հիսունվեց ստորագրություններ, բացի հեղինակի ստորագրությունից, որը, սակայն, դրել է միայն իր կնիքը:

«Թուղթ կանոնականի» ստեղծման նախադրյալների մասին որոշ խոսք կա «Դիվանի» Ա գրքի ներածական բաժնում (էջ 22–24): Քաղաքական ծայր աստիճան խառը պայմանները հրամայական անհրաժեշտություն էին դարձրել Սիմեոն Երևանցու մահից հետո թափուր չթողնելու Ամենայն հայոց կաթողիկոսի գահը՝ թեկուզ շատ կարճ ժամանակով: Հակառակ պարագային, Էջմիածնի վանական տնտեսության, և ընդհանրապես, հայ եկեղեցական կենտրոնի համար

կառաջանային բազմաթիվ բարդություններ, որին անհամբերությամբ էին սպասում շրջակա մահմեդական բռնակալները: Ուստի հեռատես և շրջահայաց Սիմեոն Երևանցի կաթողիկոսը, իր մահից երկու օր առաջ, իր մոտ հրավիրելով Էջմիածնում եղած բոլոր եպիսկոպոսներին, հայտարարել էր, թե Ղուկասին Ջմյուռնիայից կանչել էր Էջմիածին, պահում էր իր մոտ, որպեսզի «յաջորդաբար նա լիցի հայրապետ և կառավարեսցէ զսուրբ Աթոռս յայսմ վտանգաժին և վրդովեալ ժամանակիս»: Դա 1780 թ. հուլիսի 24-ին էր, իսկ Սիմեոնի թաղումից յոթ օր անց՝ օգոստոսի 2-ի կիրակի օրը, վանքի միաբանները շտապ կարգով, առանց դրսի հայության մասնակցության, կատարում են կաթողիկոսի ընտրությունն ու օծումը՝ լավ իմանալով, որ այդ բանը չէր կարող դժգոհություն և պառակտում չառաջացնել գաղութահայության մեջ:

Այդ հարցի մասին բավականին հանգամանորեն գրված է «Դիվանի» Ա գրքի ներածականում: Հասկանալի է, որ այսօրինակ խախտումն արվում էր ժամանակ շահելու համար: Եթե, ըստ կարգի, գրավոր ձևով իրազեկ պահվեին հայության բոլոր խոշոր կենտրոնները, հատկապես Կ. Պոլսի համայնքը, ապա դրա համար կպահանջվեին ոչ միայն շաբաթներ, այլև ամիսներ, և այդ հապաղումը չափազանց թանկ կնստեր ոչ միայն վանական տնտեսության, այլև բուն եկեղեցական կենտրոնի վրա, քանզի, հիանալի առիթ կդառնար շրջակա գիշատիչ մեծ ու փոքր տիրակալների համար՝ իրականացնելու եկեղեցապատկան շարժական ու անշարժ գույքի հափշտակման իրենց վաղեմի ցանկությունը: Ղուկասը լավ գիտեր այդ ամենի մասին, միաժամանակ գիտակցում և պատկերացնում էր շուտափույթ ընտրության հետ կապված բոլոր կարգի բարդությունները, բայց այլևս հապաղել չէր կարելի. «Վասն որոյ փութացեալ աթոռայնոցս և ժողովրդեան երկրիս օծին զմեզ ի կաթուղիկոս, ոչ երկարելով զմիջոցն»:

Ղուկասի շուտափույթ ընտրության հետևանքները հայտնի են: Երբ կաթողիկոսի ընտրության վերաբերյալ կազմված արձանագրությունը մահսարատար Սեթ Պետրոս եպիսկոպոս Խոզարածյանը հասցնում է Կ. Պոլիս, այնտեղ սկսվում են դժգոհություններ՝ Ջաբարիա պատրիարքի գլխավորությամբ, որը կաթողիկոսական գահի ամենալուրջ հավակնորդն էր: Վերջինս կարգադրում է չեղյալ հայտարարել ընտրությունը, Ղուկասի անունը չհրապարակել եկեղեցիներում և արգելք հանդիսանալ նրան հաստատող սուլթանական հրամանագրի ստացմանը: Բայց շուտով ամեն ինչ կարգավորվում է: Կաթոլիկներին հալածելու համար, գերմանական դեսպանի միջամտությամբ, Ջաբարիային թուրքերն աքսորում են Բուրսա և նրա փոխարեն պատրիարքական աթոռին նստեցնում Բուրսայի առաջնորդ Հովհաննես Համադանցուն: Վերջինս Կ. Պոլսի հայ մեծամեծների հետ միասին ոչ միայն ընդունեց Ղուկասի

ընտրությունը, այլև որոշակի քայլեր կատարեց՝ սուլթանից ստանալու նրա հաստատման հրամանագիրը:

Ամեն ինչ կարծես թե հարթվեց, բայց Ղուկասը չէր հանգստանում ստեղծված միջադեպից: Նա անպայման որոշել էր ստեղծել մի «Թուղթ կանոնական», որի մեջ հանգամանորեն ներկայացնելով արտակարգ պայմանների թելադրանքով կաթողիկոսական ընտրության կարգի այդ բացառիկ խախտումը, ներկայացներ ու մեկնաբաներ վեհափառի ընտրության ընդունված և սրբագործված կարգը՝ թույլ չտալու համար հետագայում նման կարգի խախտումներ: Առավել ևս, որ այդպիսի «կանոնական թղթի» ստեղծման ու հաստատման պահանջ էին դրել նաև կոստանդնուպոլսեցիները:

1787 թ. հունվարի 11-ին Կ. Պոլսի պատրիարքին, բահանաներին և ողջ ժողովրդին ուղղված նամակում Ղուկասը գրում է, թե կանոնական թղթի ստեղծման մասին պահանջը միանգամայն օրինական է, ուստի թողնելով «զբիւրազան հոգս և զգործառնութիւնս մեր անպակասելիս յայսքան միջոցի... գրեցաք զկանոնական նամակն Բ (2) համանման՝ հանդերձ պատճառօք և որպիսութեամբք անցիցն մերոց, և բոլոր եպիսկոպոսօք և քահանայակարգ միաբանիւք սրբոյ Աթոռոյս և առաջնորդօք մերձակայ վանորէից մերոց կնքեալ, զմինն թողաք ի սուրբ Աթոռոջս մնալ մշտնջենապէս և զմինն ընդ հոգևոր որդւոյդ մերում՝ Յովաննէս խոհեմամիտ վարդապետիդ առաքեցաք առ ձեզ՝ ի մնալ յայդր միշտ, զոր տեսանելոց էք» (վավ. № 318):

Նա նշում է, որ կանոնական թղթի մեջ ամեն ինչ գրված է. «Յորում ոչ ինչ թողաք պակաս, զոր ինչ հարկաւոր և պատկան էր ի գրել» (վավ. № 318):

Չկամենալով ներկայացնել կանոնական թղթի բովանդակությունը, որն ամբողջովին տպվում է այս գրքի մեջ, նշենք, որ Ղուկասը և կանոնական թղթի տակ իրենց ստորագրությունները դրած 18 եպիսկոպոսները, 38 վարդապետներն ու աբեղաները, մանրամասն հիմնավորում են կանոնական թղթի ստեղծման անհրաժեշտությունը, և հենվելով կաթողիկոսական ընտրությունների կապակցությամբ նախորդ կաթողիկոսների կատարածի վրա, կետ առ կետ շարադրում կաթողիկոսի ընտրության կերպը. «Ահա այսոքիկ արդարև բարւոքագոյն կանոնք և շահաւէտ սահմանք և օգտակար աւանդութիւնք, հարկաւորապէս ընդունելիք և առնելիք: Զորս յառաջնմէ և մեք լուեալ էաք և տեսեալ իսկ, այժմ ևս քաջ վերահասու եղաք» (վավ. № 303):

Տրապարակվող նամակների մեջ ուշագրավ տեղեկություններ կան խնուսցի Յովհաննես երեցի մասին, որը գիտության մեջ հայտնի «Բանալի ճշմարտութեան» երկի հեղինակն է: Պահպանված ու մեզ հայտնի դարձած նյութերի, այդ թվում և Ղուկաս Կարնեցու մի քանի նամակների հիման վրա փորձ ենք կատարել ներկայացնելու Յովհան-

նես երեցին ու նրա գործունեությունը (տե՛ս Վ. Գրիգորյան, նոր տեղեկություններ «Բանալի ճշմարտության» երկի հեղինակ Յովհաննես երեցի մասին, «Բանբեր Մատենադարանի», № 5, Երևան, 1968, էջ 333-344): Այժմ մի երկու խոսքով անդրադառնանք այն նյութերին, որոնք տեղ են գտել «Դիվանի» ներկա հատորի մեջ:

Առաջին անգամ Ղուկաս Կարնեցու նամակներում Յովհաննես երեցը հիշատակվում է 1789 թ. հուլիսի 13-ին: Կարինի գործակալ պրն. Հայրապետին Ղուկասը, Կ. Պոլսի նվիրակ Սինասին հանձնելու համար, ուղարկում է մի գրություն՝ «փուսուլայ», որի մեջ հարցում կա «զմոլորեցուցիչ երիցէն (որ ի յերկիրն Խնուսոյ)»: Ուրեմն, Էջմիածնում արդեն գիտեին այդ մոլորեցնող երեցի մասին, որը հանդես էր գալիս նոր աղանդի տարածմամբ: Բայց ինչպես երևում է, նրանք բավականին ուշացել էին, քանի որ դեռևս դրանից տարիներ առաջ այդ նույն վայրերում կային հավատն ուրացած հայեր: Ըստ Մխիթարյան միաբան Պողոս Սեհերյանի, որը 1773 թ. Հալեպից Կարին գնալիս բրդաբնակ մի գյուղում հանդիպել էր հավատուրաց հայերի, որոնք «...աղանդաւորք էին իբրև զթոնդրակեցիս, կամ կէսկէս էին կամ արևորդիք»[48]:

Առանձին խմբեր կազմած այս աղանդավորները հարձակվում էին ոչ հայկական գյուղերի վրա: Նրանց ընդվզումը, ինչպես երևում է, միայն եկեղեցական դոգմաների դեմ չէր: Օտար տիրապետությունը, բրդերի ավերիչ հարձակումները և սպանությունները, մարդկանց գերեվարությունը, խաղաղասեր հայ գյուղացուն դրդել էին զենք բարձրացնել իր դարավոր հարստահարողների դեմ: Պ. Սեհերյանի բուրդ ընկերակիցը բացատրում է, որ այդ աղանդավորները միայն բրդերի ոխերիմ թշնամիներն էին. «Քանզի նոքա ոչ միայն զփոդս մեր առնէին և զերիվարս, այլև սպանանէին զմեզ, զի թշնամիք մեր են, բայց դու հայ լինելով, ոչ ինչ առնէին կենաց քոց»[49]:

Այնուհետև պատմվում է, որ Կարնո մոտ Բոռճիմասուրի վանքում Յովհաննես անունով մեկը սուտ եպիսկոպոս է ձևանում, հետո փախչում Մանազկերտի կողմերը, գնում է Կ. Պոլիս, բանտարկվում, ազատվելուց հետո գնում է Վենետիկ, վռնդվում է այնտեղից, գալիս Կ. Պոլիս, դավանափոխ լինում և մի որոշ ժամանակ անց գալիս Խնուս: Շուտով նա սկսում է տարածել իր աղանդը:

1792 թ. մայիսի 11-ին Ղուկասը Կ. Պոլսի պատրիարքին գրում է հետևյալը. «Յանցեալ ամսն Յովաննէս չէրէց ոմն, որ բանիցս ոստեալ էր ի հաւատոյ և ի կրօնից սրբոյ եկեղեցւոյս մերոյ, և ապա բռնութեամբ Խնուսու բէկին քահանայ ձեռնադրեցեալ, ի Կարին և Խնուս յայտնեալ

[48] Բ. Սարգիսյան, Ուսումնասիրութիւն մանիքէա-պաւղիկեան թոնդրակեցիներու աղանդին և Գր. Նարեկացւոյ թուղթը, Վենետիկ, 1893, էջ 102:
[49] Նույն տեղում:

էր զչարաչար աղանդս ոչ միայն ախտարմութեան, այլև զմերձաւորս թոնդրակեցւոց» (վավ. № 1649):

Պարզ է, որ կաթողիկոսը չէր կարող այլևս հանդուրժել այդ ամենը, ուստի, միջոցներ է ձեռք առնում՝ վերջ տալու Յովհաննեսի գործունեությանը: Այս է պատճառը, որ նա դիմում է Բայազետի Իսաղ փաշային: Մենք տեսանք, որ այդ տարիներին (1787–1790) որոշ ընդմիջումներով, կատաղի կռիվներ էին տեղի ունեցել Բայազետի փաշայի և Երևանի Սահմեդ խանի միջև, բայց, չնայած դրանց, կաթողիկոսի և փաշայի հարաբերությունները չէին տուժել: Նուտով «բազում ջանիւ և հոգւոք Բայազտոյ մովպետին և իշխանօքն» հանդուգն աղանդավորը բերվում է Էջմիածին և շղթայակապ բանտ դրվում (վավ. № 1649): Միաժամանակ միջոցներ են ձեռք առնվում՝ դարձի բերելու Խնուսի աղանդավորներին:

Անցնում է մի քանի ամիս: 1791 թ. ապրիլի վերջին Ղուկասը գրում է կարին Գլգլ Յովհաննես վարդապետին. «Ի կողմանէ Խնուսու չերիցուն, եթէ գրեալ եմք առաջնորդին տեղւոյդ զորպչիսութիւնն Խնուսու թիւրելոցն ծանուցանել, քեզ ևս գրեմք ահա, եթէ ի սմանէ թիւրեալքն անդանօր, դարձեալ են ի յուղղութիւն թէ ոչ, գրեսցես, զի գիտասցուք: Աստի եղեալն զղջացեալ մեղայ գոչէ, թող տալն երկնչիմք, գուցէ անկցի կրկին ի նոյնն, պահելն ևս դժուարին, ըստ որում տնաւորեալ է և հոգացողութիւն նոցա պիտոյ է, իհարկէ, որ ի ձեռն սորա է լինելոց և այլն» (վավ. № 1293):

Խնուսցի աղանդավորի մասին շատ բան է պատմվում 1792 թ. մայիսին Խնուսի քահանաներին ու իշխաններին ուղղված Ղուկասի մի նամակում, որն ամբողջությամբ հրատարակված է այս գրքում (տե՛ս «Թուղթ առ Խնուսու քահանայսն և իշխանսն, ի պատասխանի մահասրական թղթոյն նոցա, զոր գրեալ էին ջատագովելով ի կողմն Յովաննէս երիցուն (որ չարաչար աղանդաւորեալ էր, վասն որոյ և ածեալ ի սուրբ Աթոռս, և աստի փախուցեալ), թէ այժմ ուղղեցեալ է առ սուրբ եկեղեցիս մեր, և զբանի տունս ևս ի հերձուածողացն դարձուցեալ ի յուղղութիւն, և խնդրելով զթուղթ օրհնութեան վասն նորա: Առ որս գրէ այժմ սրբազանն, թէ Բ (2) քահանայք և Բ (2) իշխանք առեալ զդա եկեսջիք ի սուրբ Աթոռս միամտութեամբ և մեք հաստատուն պայման առեալ, օրհնութեամբ վերադարձուցուք զդա և այլն»:

Կարծեք թե ամեն ինչ ասված է: Յովհաննեսը փախել է Էջմիածնից, դարձի է եկել, մյուսներին էլ դարձի բերել, այժմ էլ օրհնության թուղթ է խնդրում կաթողիկոսից: Բուն նամակում ասվում է, որ նա իբր վերադառնալուց և զղջալուց հետո «զե (5) տուն ևս յերկաբնակացն դարձուցեալ է ի միաբնադաւան սուրբ հաւատս լուսաւորակրօն եկեղեցւոյս հայաստանեայց և այլն»: Յովհաննես երեցի համար

Բայազետում բնակվող «բարեպաշտօն Սահակ աղայն ևս վկայելով գրեցելոցն ձերոց, աղերս էր գրեալ առ մեզ»:

Նման տիպի միջնորդագրեր էին գրել նաև Ս. Կարապետ վանքի միաբան Յովհաննես վարդապետը և Մշո նվիրակ Գրիգոր վարդապետը: Դատելով դրանցից, կարելի է ենթադրել, որ Յովհաննես երեցը մեծ հեղինակություն ու հարգանք է վայելել այդ մարդկանց մեջ՝ կարողանալով կարճ ժամանակում ազդել նրանց վրա և ուղարկել ցանկացած մահասրագրերը:

Ղուկաս Կարնեցին շատ զգույշ էր և իր պատասխանում գրում էր, թե որպեսզի ինքը համոզվի այդ ամենում, Յովհաննեսը թող խնուսցի քահանայի և երկու իշխանի հետ գա Էջմիածին. «Ցուցանիցէ մեզ զկատարեալ զղջումն յառաջին արարմանցն և ակն յանդիման բերանով իւրով խոստովանիցի զդաւանութիւն ուղղափառ հաւատոյ սրբոյ եկեղեցւոյս հայաստանեայց, և ուխտեսցէ ոչ ևս խոտորիլ և խոտորեցուցանել միւս անգամ»:

Խնուսցիների պատասխանի մասին տեղեկություն չկա: Դատելով հետագա դեպքերից՝ նրանք ինչ-ինչ պատճառներով, որոնց մեջ, հավանորեն, հեռավոր ճանապարհորդության դժվարությունները ու Յովհաննեսի դեռ լիովին չանցած վախը կաթողիկոսից, հետին պլանի վրա չէին, չեն կարողացել այցելել Էջմիածին, հետևապես և Յովհաննեսն իր խնդրած օրհնության գիրը չի ստացել:

«Բանալի ճշմարտութեան» երկի հեղինակի հետագա կյանքի մասին տարբեր կարծիքներ ու ենթադրություններ կան, բայց ամենահավաստին, կարծում ենք, Ղուկաս Կարնեցին է, որը 1793 թ. հոկտեմբերին Կ. Պոլսի պատրիարք Ջաքարիա պատրիարքին գրել է հետևյալը. «... Սանուցից և զխնուսու չարաչար աղանդահնար չերիցու զկորուստն, որ փախուցեալ աստի, թէպէտ և զղջացեալ համբաւեցաւ, սակայն ոչ եկն դարձեալ և գայթակղութիւն էր աշխարհի կեալն նորա: Ապա բէկն տեղւոյն, վասն չարագործութեանց նորին, խեղդամահ է արարեալ և այն չարն ևս այնպէս բարձաւ ի միջոյ»[50]:

Արդեն առիթ ենք ունեցել նշելու, որ Յովհաննեսի գլխավորած շարժումը միայն աղանդավորական չի եղել: Եթե թուրքաց կառավարությունը խիստ հետապնդում և ապա, տարիներ անց, խեղդամահ է անել տալիս այդ շարժման ղեկավարներից մեկին, ապա դա արվում էր ոչ այնքան հայ եկեղեցու գաղափարական հիմքերն ամրապնդելու, որքան ճնշված ժողովրդի ծոցում բռնկված դիմադրության այդ կայծը հանգցնելու համար:

Հայ արհեստավորների և նրանց կազմակերպությունների (համքարությունների) պատմությամբ զբաղվող մասնագետները որոշ նյութեր

[50] Մատենադարան, ձեռ. № 4501, էջ 401:

կարող են քաղել Ղուկաս Կարնեցու ներկա հատորում հրատարակված նամակներից: Այդ տեղեկությունները պատահական են և գլխավորապես վերաբերում են եկեղեցուն նվիրատվություն արած արհեստավորներին կամ էլ նրանց կազմակերպություններին: Կաթողիկոսը նվիրակներին և առաջնորդներին հանձնարարում էր տեղական եկեղեցական համայնքներում, որոշակի խմբի հավատացյալների (օրինակ՝ սափրիչների, բեռնակիրների, ռենչպերների) մեջ ստեղծել գանձանակներ և ամեն տարի Էջմիածնի օգտին գանձանակական գումարներ ժողովել: Այս կապակցությամբ հիշատակվում են նաև արհեստավորական կազմակերպությունները և նրանց մեջ ղեկավար դեր կատարող անձինք, որոնք ավելի լայն հնարավորություններ ունեին գանձանակային նվիրատվություններն ավելի կազմակերպված ձևով ժողովելու և նվիրակներին հանձնելու համար: Սա այս կապակցությամբ է, որ հիշվում են մի քանի քաղաքներում գոյություն ունեցած հայկական համքարություններ, որոնք, դատելով նամակների համառոտագրությունների ժլատ տողերից, բավականին կազմակերպված են եղել, ունեցել են իրենց ղեկավար իգիթ-բաշիները, ուստաները և այլն: Դրանք նաև հնարավորություն են տալիս որոշելու, թե հայերը գլխավորապես ո՞ր արհեստների մեջ էին ավելի կազմակերպված հանդես գալիս և որո՞նց մեջ ունեին իրենց արհեստակցական կազմակերպությունը: Իհարկե, համքարություններն անպայման ունեցել են իրենց կանոնադրությունները, իրենց դրամարկղները, դրոշները և այն ամենը, ինչ այն տարիներին ունեին համքարական միությունները, բայց արձանագրությունների մեջ միայն խոսք է գնում որոշ էսնաֆությունների ու նրանց ղեկավարների մասին:

Այժմ տեսնենք, թե տարբեր ժամանակներում ինչ համքարություններ են առնչվել եկեղեցական գործերին, որոնց պատճառով էլ նրանց անունները հոլովվում են նամակների կամ համառոտագրությունների մեջ:

1786 թ. հուլիսին հիշատակվում է Կ. Պոլսի «հացագործաց էսնաֆի իգիտբաշի՝ մահտեսի Փիլիպպոս ամիրայն և սրբոյ Աթոռոյն գանձապետ՝ ուստայ Երեմիայն»: Ինչ այն փաստը, որ հացագործների համքարության ղեկավարը և՛ մահտեսի էր, և՛ ամիրա, վկայում է ոչ միայն վերջինիս դիրքի և վայելած հեղինակության, այլև հացագործների էսնաֆության (համքարության) կազմակերպվածության և ուժի մասին: Կ. Պոլսի հացագործները հայտնի էին ոչ միայն իրենց արտադրության որակով, այլև կազմակերպվածությամբ, և պատահական չէ, որ նրանց իգիթբաշին, այսինքն՝ ղեկավարը, պատկանում էր արտոնյալ խավին:

Այս նույն՝ 1786 թ. դարձյալ գանձանակական գումարների առիթով հացագործներից բացի հիշատակվում են հետևյալ էսնաֆությունները՝

մէստճոց, սրմաքէշաց և քիւրքճոց: Սրմաքեշը մետաղե լար պատրաստողն էր, կամ լարագործը, քիւրքճին հասկանալի է՝ մուշտակագործը, իսկ ինչ վերաբերում է մեստճուն, ապա դա հողաթափ կարողների խումբն էր:

1786 թ. նոյեմբերին Ղուկաս Կարնեցին Օրհնության նամակ է ուղարկել Թոխաթ՝ մահտեսի Դավթին, «որ է գլխաւոր էսնաֆին պղնձագործաց»: Շնորհակալության առիթը պղնձագործների մարդասիրական արարքն էր, որոնք կաթողիկոսի գրության հիման վրա և տեղի առաջնորդ Հովակիմ վարդապետի հորդորմամբ փրկագնել էին Հովհաննես անվամբ մի գերի ընկած մարդու և «արձակեալ էին զնա գնալ ի հայրենիսն իւր»:

Շատ կարևոր է, որ Ղուկասի թղթերում հիշատակվում են ոչ միայն Կոստանդնուպոլսի համքարությունները, որոնք, ընդհանրապես, հայտնի են, այլ նաև առանձին վայրերում, տվյալ դեպքում Թոխաթում, գոյություն ունեցած պղնձագործների կազմակերպությունը, որը ենթադրել է տալիս, որ Թոխաթում այդ մասնագիտությամբ բավական թվով հայ արհեստավորներ անհրաժեշտություն են զգացել միավորվելու և ստեղծելու իրենց առանձին արհեստավորական կազմակերպությունը:

1787 թ. հունվարին օրհնության նամակի մեջ հիշվում են Կարինում գոյություն ունեցած դաֆֆաֆների (փայտե կոշիկ սարքողների) և թեքիճիների (երբեմն գրվում է թիքիճի) հասարակ դերձակների էսնաֆությունը:

1788 թ. փետրվարին հիշվում են Պալաթու իփակճիները (մետաքսագործները) և էյիպու բրուտները: Դրանք Կ. Պոլսի տարբեր թաղամասերում գործող արհեստավորներ են, որոնց մասին պահպանված հետագա գրություններից երևում է, որ նրանք էլ կազմակերպված են եղել որպես առանձին էսնաֆություններ, ունեցել են իրենց գանձարանը և ամեն տարի կատարել են գանձարանային իրենց մուծումները:

Թիֆլիսում բնակվող ճորտ Հովհաննեսի կապակցությամբ, որը «ամ յամէ տայ սրբոյ Աթոռոյս» չորս լիտր մոմ, խոսվում է այն մասին, որ «և ոչ ասնաֆի մոմ տան» (վավ. № 677), բայց պարզ չէ, թե այդ ի՞նչ ասնաֆություն է:

Հետագայում, երբ առիթ է լինում օրհնության նամակներ ուղարկել միաժամանակ գանձանակական գումարներ մուծած էսնաֆություններին և տարբեր եկեղեցիներում հիմնված գանձարանների պատասխանատուներին, համառոտագրությունների մեջ մեկը մյուսի ետևից թվարկվում են գանձարանային մուծումներ կատարած էսնաֆությունները, որոնց ղեկավարներին տրվել են օրհնության և շնորհակալության առանձին նամակներ:

1788 թ. փետրվարին Կ. Պոլիս ուղարկված օրհնության նամակներ են հասցեագրվել նաև գանձանակ հիմնադրած և արդյունքը նվիրակ Իսահակ վարդապետին հանձնած ներքոհիշյալ էսնաֆությունները կամ արհեստավոր–հողագործների խմբերը.

«Չխուրչէշմայն... եղեալ ռէնճպէրսն»:

«Բաբուճճի վարպետսն, որք կան ի Տօլպանդճի ճամիսն»:

«Էսկիճիսն, որք լինին ի Վէզի խանի դրսի կողմն, դէպ ի վեր տանող փողոցումն»:

«Ի Դումղափուի եղեալ սափրիչսն»:

«Էսնաֆն թուրաղճւոց»:

«Բասմաճիսն, որք կան յԻւսկիւտար»:

«Բասմաճի ուստայ Սարգիսն և որդին իւր՝ տիրացու Յովհաննէսն»:

«Հասան փաշայի կողմն եղեալ դերձակ վարպետսն»:

«Ի Չուխաճի խանի դուռն առ էսնաֆն քէսաճւոց»:

«Առ յեաղճի խանի եղեալ թէքիրտաղցի դերձակսն»:

«Էսնաֆն մէստճւոց»:

«Էմիր խանի բաբուճճի վարպետսն»:

«Դերձակսն, որք կան ի Շահզատիլէր»:

«Ի Սըրթահամամ առ անդ եղեալ իփակճիսն»:

«Ի Կոստանդուպօլիս և ի Պալաթ առ ի նոսա եղեալ բէռբէռսն»:

«Վէզիր խանի եղեալ բաբուճճի վարպետսն»:

«Ի հիսար եղեալ տէր Ռափայէլ քահանայն և առ համայն իշխանսն և ժողովուրդսն»:

«Առ տիրացու վարպետ Յովհաննէսն»:

«Առ տէր Ռափայէլ քահանայն»:

«Առ Տառապ խանայի եղեալ գործաւորսն»:

«Էսնաֆն ալաճաճւոց»:

«Առ Սանդալճի խանի եղեալ բաբուճճի վարպետսն»:

«Ի Ղարթալ գիւղն առ քահանայսն, իշխանսն և առ համայն ժողովուրդսն»:

«Առ բրուտսն, որք կան ի Յէիպու կողմն»:

«Առ Պալաթու կողմն եղեալ իփակճւոց էսնաֆն»:

Այս համառոտ թվարկման մեջ առկա են տարբեր մասնագիտություններով զբաղվող բազմաթիվ արհեստավորներ, որոնցից շատերը միավորված են էսնաֆությունների մեջ: Մեզ արդեն հայտնի պղնձագործների, մետաքսագործների, դերձակների, բրուտների, հացագործների էսնաֆություններից բացի այստեղ ուղղակիորեն հիշատակվում են թուրաղճիների–սանրագործների, քէսաճիների (քեսա) դրամապանակ պատրաստողների, ալաճաճիների (կերպասագործների) էսնաֆությունները:

1788 թ. նոյեմբերին գրված գանձանակական կոնդակներում ուղղակիորեն հիշվում են վարսավիրների (բեռբեռների), սրճագործների (դահվէճիների) և օղի պատրաստողների (մէյխանաճիների) էսնաֆությունները, որոնք հավաքել և իրենց գանձապետ ուստա Կոմիտասի ձեռքով հանձնել էին 40 դուռուշ գանձանակադրամ (1786 թ. համար):

Պարզվում է, որ վերը հիշված էսնաֆություններից («բէռբէռից, դահվէճւոց և մէյխանաճւոց») եղել են նաև Ուսկյուտարում, որոնք 1787 թ. գանձանակի արդյունքը (33 դուռուշ) հանձնել էին գանձապետ ուստա Աստվածատուրի ձեռքով:

Բացի վերոհիշյալից, հիշվում են մի քանի նվիրատուներ, որոնց մեջ բացի ուստաներից ու վարպետներից եղել են համքարություններում կարևոր դիրք գրաված «եզճի ուստայ Սարկոսը», «Իգիթբաշի մահտեսի Յարութիւնը», «քեօշաուստասի պարոն Մելքոնը», «դապգիմալ ուստայ Կարապետը»:

1789 թ. գրանցումներից երևում է, որ գոյություն ունեին և շարունակում էին գործել Պալատի իփակճիների, Կ. Պոլսի բեսաճիների, մեստճիների, թուրախճիների, Ուսկյուտարի խահվեճիների, բեռբեռների, մեխանաճիների, ալաճաճիների, հեիպի բրուտների, բյուրբչիների էսնաֆությունները:

1791 թ. նամակներում երևում է մի «նոր» էսնաֆություն. «Էսնաֆն սիւզանճւոց, որք են ի Կոստանդնուպօլիս», բացի այդ թվարկված են այլ բնույթի արհեստավորներ՝ սափրիչներ (Պալաթում, Դումղափուում, Հենիղափուում, Թավուղ Բազարում, Մերճան Չարսում), «դիւլպենտճիսն» (Կ. Պոլսում) և այլն:

Ինչպես տեսնում ենք, հիշատակված բազմաթիվ արհեստավորների կամ արհեստավորական խմբերի մեջ որոշակիորեն առանձնանում են ներքոհիշյալ էսնաֆությունները կամ համքարությունները, որոնք, կրկնում ենք, անտարակույս, ունեցել են կազմակերպչական կառուցվածքային այն բոլոր յուրահատկությունները, որոնք բնորոշ էին այն ժամանակներում ստեղծված և հոգևոր բարձրագույն մարմինների, ինչպես և քաղաքային իշխանությունների կողմից հաստատված արհեստավորական եղբայրություններին կամ միություններին:

Ստորև թվարկենք այն էսնաֆությունները, որոնք այս կամ այն առումով հիշատակվում են հայոց կաթողիկոսի նամակներում ու կոնդակներում.

Դափամաճոց,
Հացագործների,
Պղնձագործների,
Հողաթափ կարողների (մէստճւոց),
Ոսկեթել պատրաստողների (սրմաքեշաց),

Փայտե կոշիկ պատրաստողների (ղաֆաֆ),
Հասարակ դերձակների (թեքիճներ),
Մետաքսագործների (իփակճիներ),
Բրուտների,
Սանրագործների (թուրաղճւոց),
Կերպասագործների (ալաճաճւոց),
Սուշտակագործների (քիւրքճոց),
Վարսավիրների (բեռբեռաց),
Սրճագործների (ղահվէճւոց),
Օղի պատրաստողների (մէյխանաճւոց),
Դրամապանակ (բեսա) պատրաստողների (քէսաճւոց):

Դժբախտաբար որոշակիորեն չի հիշատակված Թիֆլիսում եղած համքարությունը, որի մասին խոսք եղավ վերևում:

Հետագայում կատարելիք ուսումնասիրությունների, հատկապես «Դիվանի» նոր գրքում զետեղվելիք նամակների ընտրության ժամանակ հնարավոր է այլ նյութեր ևս երևան կգան և եղածների հետ միասին թույլ կտան ամբողջական պատկերացում ստանալ հայ արհեստավորներին միավորող, նրանց արտադրությունը կարգավորող, իրավունքներն ու պարտականությունները ձևակերպող միությունների կառուցվածքային առանձնահատկություններն արտացոլող, ինչպես և օտար համքարությունների հետ նրանց ունեցած հարաբերություններին վերաբերող բազմաթիվ ուշագրավ խնդիրների մասին:

Է) ՆԱՄԱԿԱԳՐՈՒԿՆ ԿԱՊԵՐ ԱՍՈՐԻՆԵՐԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՄԱՏԹԵՈՍԻ ՀԵՏ

Հայ–ասորական ուշ շրջանի կապերով, հատկապես եկեղեցական առնչակցություններով զբաղվող մասնագետներին, անտարակույս, կհետաքրքրի այս գրքում հրատարակված Ղուկաս Կարնեցու 1787 թ. հոկտեմբերին գրած մի նամակ՝ հասցեագրված ասորիների կաթողիկոս Մատթեոսին (վավ. № 519): Այդ նամակի հետ միաժամանակ շարադրվել է մի կոնդակ՝ ուղղված «առ ամենայն ազգն մեր վասն օգնութեան առնելոյ Մատթէոս կաթուղիկոսին Ասորւոց» (վավ. № 520)[51]:

Սա առաջին նամակը չէ, որ ուղղել է Ղուկասը ասորական եկեղեցու վեհափառին: Դեռևս 1782 թ. ամռանը Մատթեոս կաթողիկոսը Էջմիածին եղած ուխտավորների միջոցով Ղուկաս Կարնեցուն նամակ

[51] Այս նամակը տպագրել ենք 1988 թ. (տե՛ս Վ. Ռ. Գրիգորյան, Ղուկաս Կարնեցու նամակագրությունը ասորիների կաթողիկոս Մատթեոսի հետ), «Պատմա-բանասիրական հանդես», 1988, №4, էջ 181 - 187:

էր ուղարկել, որը, դժբախտաբար, չի պահպանվել: Նրա բովանդակությունը հայտնի է դառնում Ղուկասի գրած պատասխան նամակից՝ շարադրված նույն թվականի օգոստոսի 12–ին: Այդ նամակից տեղեկանում ենք ասորական կաթողիկոսական աթոռի շուրջ ծավալված սուր պայքարի մասին:

Քանի որ այս գրքում մեր հրատարակած փաստաթղթերը սերտորեն կապվում են այդ հարցերին և լրացումներ ու պարզաբանումներ են մտցնում նրա մեջ, ուստի անհրաժեշտ ենք համարում երկու խոսքով կանգ առնել այդ իրադարձությունների վրա:

Մահացել էր ասորոց կաթողիկոսը և օրինական կարգով ընտրվել նոր կաթողիկոս՝ Մատթեոսը, որը պետք է օծվեր Մերտինում, ասորոց եկեղեցու աթոռանիստում: Բայց գործին խառնվում են հավատուրաց (ախթարմա–կաթոլիկ) ասորի հոգևորականները և այն բավականին բարդանում է. «Մի ոմն ախթարմայ սուտ վարդապետ, – կարդում ենք Ղուկասի 1782 թ. օգոստոսի 12–ի նամակում, – յազգէ իւրեանց՝ Սիխայէլ անուամբ», որը մինչ այդ հալեպում, Նինվեում և շատ այլ տեղերում զբաղվել էր կաթոլիկության տարածմամբ և «զեկեղեցիսն յափշտակեալ», եկել էր Մերտին և, կաշառելով տեղի իշխողին, ցանկացել էր սպանել տալ նորընտիր կաթողիկոսին: Վերջինս կարողացել էր փախչել լեռները, հավաքել իրենց ազգի ուղղափառ եպիսկոպոսներին և օծվել որպես ասորոց կաթողիկոս: Ախթարմա ասորիները շարունակել էին իրենց բայքայիչ գործունեությունը ավելի եռանդուն թափով, և երբ Մատթեոսը օգնություն ստանալու հույսով դիմել էր Ամիդ, նրանք կարողացել էին այնտեղի փաշային իրենց կողմը գրավել, և վերջինս նորընծա կաթողիկոսին ստիպել էր կատարել շեղումներ իրենց հավատից. «եւ զնոյն տեղւոյ փաշայն ի կողմն իւրեանց արկեալ ճնշեալ էին զնա յոյժ. մինչ զի՝ բռնութեամբ փաշային զսուրբ Աստուածն առանց խաչեցարի ասել էին տուեալ ուղղափառ ասորոցն»: Կաթողիկոսը բողոքել էր Կ. Պոլսի հայերին՝ պատրիարքին, իշխաններին և մեծամեծներին, բայց սրանք ոչնչով չէին կարողացել օգնել նրան: Նամակ էր գրել նաև Ամենայն հայոց կաթողիկոսին՝ խնդրելով «օգնել ինքեան, բազում աղերսանօք և կսկծմամբ»: Ղուկաս Կարնեցին անմիջապես արձագանքում է նրան:

Իր պատասխան նամակում, շնորհավորելով նրա կաթողիկոսությունը, նա խոստանում է հետևյալը. «Թէ գրելոց եմ ի մեծն Պօլիս առ մերայինսն օգնել քեզ և ազգիդ քո» (ԴՒՊ, Դ, 1899, էջ 413–417): Այդ պատասխան նամակում Ղուկաս Կարնեցին Մատթեոսին՝ «սրբազնակատար կաթողիկոսիդ և ծայրագոյն պատրիարքիդ ամենայն ասորոց, սիրեցելոյ և բաղձալւոյ եղբօրդ մերոյ ի Քրիստոս՝ արժանապատւոյ և գերյարգելւոյ... սիրողիս ազգիս մերոյ և Աստուածաէջ Աթոռոյ» հայտնում է իր վշտակցությունը պատահած աղետի համար, «զորս

կրէք ի չարափառաց՝ յաղագս ճշմարիտ հաւատոյ սրբոյ և ուղղափառ դաւանութեան որ առ մարդեղութիւնն Քրիստոսին»: Ղուկասը եղածի մասին տեղեկացել է ոչ միայն Մատթեոսի նամակից, այլև նրա գրաբեր ուխտավորներից. «եւ զի զերկարապէսն ասացելոցս ի գրաբեր ուխտաւորացս իմացաք լրիւ և ծանեաք զամենայն վիշտս և զնեղութիւնս ձեր վասն որոյ՝ յոյժ առաւել վշտացաք ի սիրտ և ի հոգի, և ցաւեցաք վասն ձեր»:

Մինչ ուխտավորները պատրաստվում էին մեկնել Էջմիածին, Ղուկաս Կարնեցին գրում է նամակներ՝ուղղված Կ. Պոլսի պատրիարքին և իշխաններին, «որպէս զի օգնեսցեն ձեզ. և հոգ տարցեն բանից ձերոց, զոր ինչ և գրեալ իցէք կամ յայսմհետէ գրիցէք, ի փառս սրբոյ Հաւատոյս մերոյ»: Եվ այդ նամակները «զկնի սակաւ աւուրց յղելոց եմք ի մեծն Պօլիս: Այսպէս գիտասցես և լիցիս միամիտ»:

Վերջում Ղուկասը ողջույններ է հղում Մատթեոսի կողմնակիցներին՝ «Պշաոայ արժանավայել Պատրիարքին սրբոյ երուսաղէմի: Նաև Իբրահիմ, Սահիթ, Ապլահաթ, Էլիազ, Իբրահիմ և Ապտլազիզ արժանապատիւ եպիսկոպոսացն և եագուբ հանճարափայլ վարդապետին, և այլ ամենայն շնորհազարդ եպիսկոպոսաց և վարդապետաց ընդ ձեռամբ և ընդ հրամանաւ բով եղելոց» (ԴՒՊ, Դ., էջ 416–417):

Այս գրքում հրապարակվող նամակում, որը պատասխանն է ասորի Էլիաս եպիսկոպոսի ձեռքով Էջմիածին բերված Մատթեոս կաթողիկոսի նամակի և թվագրված է 1787 թ. հոկտեմբերին, ասվում է, որ ընթերցելով նամակը և տեղեկանալով ասորիների հոգևոր առաջնորդի կրած նեղությունների և տառապանքների մասին, որոնց նա նախապես տեղյակ էր, ուրախ է արձանագրելու, որ իր խնդրանքով Կոստանդնուպոլսի հայերը կարողացել են օգտակար լինել Մատթեոս կաթողիկոսին, «զի վրէժխնդրութեամբ արդարադատին Աստուծոյ և օժանդակութեամբ մերազնէիցն Կօստանդնուպօլսոյ ի մեծազօր թագաւորէն հրաման հանեալ աքսորեալ տուեալ էիր զչարագլուխն զայն՝ հակառակն քո և ուղղափառ սրբոյ եկեղեցւոյ, և հանդերձ համախոհիւքն և հերձուածողօք ամօթապարտ արարեալ, և զսուրբ զԱթոռդ և զեկեղեցիս թափեալ ի չար աղանդոյ նոցին և ի բռնութենէ»:

Բայց, երևում է, որ այդ ամենը նյութապես էժան չէր նստել ասորի կաթողիկոսի ու նրա կողմնակիցների վրա: Օսմանյան տերության մեջ իշխում էր կաշառակերությունը և այն էլ՝ մեծ չափերով: Պետք էր վարձահատույց լինել ոչ միայն բարձրագույն հրովարտակը տվողին, այլև մեծ ու փոքր աստիճանավորներին, որոնք այս կամ այն չափով առնչվում էին գործի հետ: Ուստի, ասորոց կաթողիկոսը մեծամեծ պարտքեր էր արել և այժմ, դիմելով հայոց եկեղեցու հայրապետին, խնդրում էր «գրել զկոնդակ շրջաբերական ի վերայ ազգի մերոց վասն

օգնութեան առնելոյ բեզ ի հատուցումն ծանրագոյն պարտուցդ, զոր արարեալ ես վասն եղելոց իրագործութեանցն»:

Մինչև ասորի կաթողիկոսի ցանկացած ժողովարարական կոնդակը պատրաստել տալը, Ղուկաս Կարնեցին անհրաժեշտ է համարում գրել նրան «զայս սիրաձիր և միամտական թուղթ»–ը, որը նրա ներկայացուցիչ Մթռան Էլիազ եպիսկոպոսի շարադրած «զորպիսածանոյց» նամակի հետ ուղարկում է նրան, «զի իմացեալ զկատարումն խնդրոյդ, միամիտ և անտարակոյս լիցիս» (վավ. № 519):

Խնդրված ժողովարարական կոնդակը կաթողիկոսը չէր կարող միանգամից ուղարկել, որովհետև այն պատրաստելու համար որոշակի ժամանակ էր հարկավոր: Պահպանված նույն բնույթի կոնդակներից երևում է, որ թե՛ մանրանկարիչը և թե՛ արտագրող գրիչը մեծ աշխատանք էին տարել ծավալով մեծ և շքեղ այդօրինակ գրությունների վրա, որին նախորդում էր կաթողիկոսի անմիջական ղեկավարության տակ գործող բարտուղարի աշխատանքը:

Սովորաբար այս դեպքում էլ լայնորեն օգտվում էին նախկինում գրված նույն բովանդակությունն ունեցող ժողովարարական կոնդակների սևագրություններից՝ կատարելով համապատասխան հղումներ (օրինակ, այս կոնդակի հիմնական մասը սկսվում է նման հղումով՝ «զսկիզբն տես ի նախկին և փոքրադիրք մասինն տետրիս ի 282 երեսն, նայելով և աստ ի ներքոյ», կամ քիչ ներքևում՝ «դարձեալ տե՛ս անդ մինչև յայն բառսն, զոր տեսանես ահա ի ներքոյ և ապա եկ աստ: Այլ անդէն զլուսանցի գրուածսն խազիւ կտրեալս թողցես և զայլսն գրեսցես»): Եվ դրանով պետք է բացատրել կոնդակի փոքր–ինչ ուշացումը, որը սակայն պատրաստվում է, կնքվում և հանձնվում Մթռան Էլիազ եպիսկոպոսին: Կոնդակի մեջ հանգամանորեն խոսվում է եղբայրական ասորի ժողովրդի եկեղեցու վրա կախված վտանգների, նրանցից ազատման ու հետևանքների մասին և կոչ է արվում օգնություն ցույց տալու «ասորւոց, որք են մեզ հաւատակիցք առ ուղիղ դաւանութիւն միաւորեալ մի բնութեանն Քրիստոսի, և սրբոյ Հոգւոյն բղխմանն ի հօրէ միոյն»:

Կաթողիկոսը պատվիրում է «յօժար սրտիւք և զուարթ երեսօք շնորհեսջիք դմա զկամաւոր տուրս ողորմութեան՝ յանուն բազմավշտակիր և խղճալի Մատթէոս կաթուղիկոսին Ասորւոց և Աթոռոյն նոցա, զի տարեալ դօքօք վճարեսցեն զպարտս իւրեանց և ազատ լիցին ի ծանրութենէ հոգոց և տարակուսանաց...» (վավ. № 520):

Վերոհիշյալ նամակի և կոնդակի մասին, ըստ ընդունված կարգի, համապատասխան մատյանի մեջ կազմվել են համառոտագրություններ, որոնք ևս զետեղել ենք այս գրքի մեջ, քանի որ նրանք էլ ինչ–որ չափով նպաստում են հարցի պարզաբանմանը:

Ը) ԱՅԼ ՆՅՈՒԹԵՐ ԵՎ ՆԱՄԱԿԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

«Դիվանի» ներկա հատորին կցված ներածականում անհնարին է, ինչպես հարկն է, ներկայացնել հազար ութ հարյուրից անցնող փաստաթղթերը: Տարբեր հարցերով զբաղվող մասնագետներն անհրաժեշտության դեպքում կգտնեն և կարժեքավորեն իրենց հետաքրքրող նյութերը: Մեր նպատակն է միայն ընդհանուր պատկերացում տալ հրապարակված նամակների մասին և փորձ կատարել գնահատելու դրանք որպես 18–րդ դարի վերջերի հայոց կյանքի այլևայլ կողմերը լուսաբանելուն նպաստող արժեքավոր փաստաթղթեր:

Նամակները գրվում և առաքվում էին տարբեր ուղղություններով: Տարբեր էին հասցեատերերը և միանգամայն այլ էին նամակների շարադրման շարժառիթները, ուստի բնական է, որ նկատվում են նմանօրինակ նյութերի կուտակումներ, որոնք հնարավորություն են ընձեռնում ուշադրությունը բևեռելու որոշակի խնդիրների վրա և, ընդհակառակը, կան պատահական նամակներ, հետաքրքրությունից ոչ զուրկ, որոնց սիստեմավորված ուսումնասիրությունն ավելի արդյունավետ կլինի, եթե հրատարակվեն «Դիվանի» մնացած գրքերը: Բայց չէինք կամենա ուշադրությունից բաց թողնել մի շարք կարևոր հարցեր, որոնք քննարկվել են նամակներում, երբեմն չունենալով իրենց տրամաբանական շարունակությունը, կամ էլ չեն հասել հասցեատերերին և կամ, ընդհանրապես, մնացել են անհետևանք: Բոլոր դեպքերում դրանք հետաքրքրական են և մենք կփորձենք ընթերցողների ուշադրությունը հրավիրել նաև այդ կարգի նյութերի վրա:

Առաջին գրքի նյութերից տեսանք, որ Սիմեոն Երևանցին արձակման գիր էր տվել հայ ազատագրական շարժման նշանավոր գործիչ, Հովսեփ Էմինի ընկեր և գաղափարակից Սովսես Բաղրամյանին, որը Էմինից բաժանվելուց հետո, հաստատվել էր Մադրասում, դարձել Ճ. Շահամիրյանի որդիների ուսուցիչը և, ի վերջո, գրել էր հայ իրականության մեջ առաջին հրապարակախոսական գիրքը, որի մեջ առաջ էր քաշել Հայաստանի ազատագրության և այնտեղ հանրապետական կարգեր ստեղծելու գաղափարը: Ժամանակին Սիմեոն Երևանցի կաթողիկոսը բանադրել էր Մ. Բաղրամյանին, իսկ հետո, հաշվի առնելով Ճ. Շահամիրյանի միջնորդությունը և Մ. Բաղրամյանի նյութական բարեկարգ վիճակը, տվել նրան ազատման գիր («Դիվան», գիրք Ա, էջ 208, 550): Այս գրքում հրապարակված է Մ. Բաղրամյանին

ուղղված մի նամակի համառոտագրություն, որից, դժբախտաբար, շատ բան չի կարելի իմանալ: Ազատագրական շարժման մարտիկը, որը հարկադրված ընկել էր առևտրական միջավայր, գանգատվել էր կաթողիկոսին իր վիճակից, որը նրան, հավանորեն, մխիթարանքի խոսքեր էր ուղղել, տվել խորհուրդներ և այլն: Այդ նամակի համառոտագրությունը թույլ է տալիս ենթադրելու, որ դա հենց այդպես էլ եղել էր. «Ծուղթ մի առ արցախեցի Բարաղամեան պարոն Սովսէսն իբր սրտադիւրութիւն վասն գժդմնութեանցն, որով և գրեալ էր զտրտունչ ինչ առ ոմն, և յորդորումն ի սէր և ի հարազատութիւն սրբոյ Աթոռոյս» (նամակը գրվել է 1791 թ. դեկտեմբերին, սևագրությունը եղել է «1920 համարն մեծ տետերց», որը մեզ չի հասել (վավ. № 1543): Պետք է կարծել, որ Մ. Բաղրամյանին է վերաբերում ավելի վաղ արված մի գրանցում (1786 թ. փետրվար), ըստ որի, Բոմբեյ ուղարկված նամակների մեջ է եղել նաև «պարոն տիրացու Սովսէսին» հասցեագրված շնորհակալության նամակը, քանի որ նա նվիրել էր 130 ռուփի և զանազան թանկարժեք իրեր: Դուկասը նրան «յղէ զմին Պարտավճար ի վայելս իւր» (վավ. № 67):

Այս գրքում էլ կան էջմիածնապատկան ճորտերին վերաբերող փաստաթղթեր, որոնք այլ նյութերի համադրմամբ ու բաղդատմամբ կարող են ավելի պարզություն մտցնել այդ ուշագրավ հարցի հետագա ուսումնասիրության մեջ: Այս առումով, անշուշտ, ուշագրավ է 1790 թ. ապրիլի 15–ին կազմված ճորտության թուղթը, որը կամավորապես կազմել ու կաթողիկոսին հաստատել է տվել կարնեցի մի հայ: Ահա այդ թղթի վերնագիրը. «Ծուղթ ճորտութեան ի Թիֆլիզ առ կարնեցի Մուրատի որդի Սովսէսն, որ ինքնայօժար կամօքն իւրովք ճորտ էր եղեալ սրբոյ Աթոռոյս» (վավ. № 1074):

Այս փաստաթղթից երևում է, որ Սովսեսը յոթ տարի առաջ եկել է Թիֆլիս՝ «զապրուստ գտանելոյ աղագաւ» և, չունենալով ոչ մի ծանոթ կամ բարեկամ, մտերմացել է այն ժամանակվա առաջնորդ Կարապետ վարդապետի հետ (նույնպես կարնեցի), որը խնամել և օգնություն է ցույց տվել նրան: Այն բանից հետո, երբ մահանում է այս պանդուխտ Սովսեսի կինը և երկու որդիները կարինում «գերի են անկեալ ի ձեռս Ղարսայ Ալիպէկին», Ղոշավանքի առաջնորդ Հովհաննես վարդապետը ազատում է տղաներին և ուղարկում հոր մոտ: Դրանից հետո հայրը որոշում է կամավոր կերպով դառնալ էջմիածնի ճորտը. «Այսու ամենիւ դու ինքնայօժար մտօք կամեցեալ ես լինիլ ծառայ և ճորտ սրբոյ Աթոռոյս և յորդւոց յորդիս սմա ծառայել»: Այս գրության մեջ կա մի ջնջված պարբերություն, որը բնագրում մենք վերականգնել ենք, կատարելով համապատասխան նշում, և կկամենայինք ուշադրություն հրավիրել նաև դրա վրա: Այնտեղ ասվում է, թե. «Ընդ այս դժկամակ եղեալ այլոց ոմանց արզ ես արարեալ քրիստոսագօր արքային և նորին

բարձր հրամանաւն զքեզ հաստատեալ ես ի ծորտութիւն սրբոյ Աթոռոյս»: Դժվար է ասել, թե ինչու՞ է ջնջված այս պարբերությունը և որքանո՞վ է այն համապատասխանում իրականությանը: Բայց հետագա շարադրանքից երևում է, որ Թիֆլիսում գործող հայ հոգևորականները շատ լավ գիտեին կամավոր ծորտության ստանձնման կարգը, ուստի և հենց նրանք էլ ուղղություն են տվել անփորձ Մովսեսին: Թիֆլիսի առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետը և գործակալ Ղազար ավագ քահանան ստացել են նրանից համապատասխան դիմումը և ուղարկել Էջմիածին: Դրա հիման վրա էլ կաթողիկոսը կազմում է ծորտության վերոհիշյալ գիրը. «Որպէս զի ունիցիս զսա ի ձեռին քում նշան և կնիք հաստատութեան ի սրբոյ Աթոռոյս վասն ծորտութեանդ և յատկապէս ծառայութեանդ բոյ, զոր առնելոց ես սմա»: Այս յուրահատուկ ծորտության վիճակը ավելի հստակ պատկերացնելու համար շատ կարևոր է թղթի հաջորդ պարբերությունը, որը բերում ենք առանց կրճատման. «Չի մի ոք իշխեսցէ այսուհետև զբան ունիլ ընդ քեզ, և կամ զիր ինչ պահանջել ի քէն՝ արտաքոյ կանոնաց սրբոյ Աթոռոյս ծորտիցն, յորոց ոչ է օրէն պահանջել ինչ ումէք: Որպէս է սովորութիւն ի բնէ անտի հաստատեալ արբունական թղթով»: Այստեղ ևս, ինչպես նախորդ տարիներին հաստատված ծորտագրերում, նշվում է, որ այսուհետև ոչ ոք իրավունք չունի քեզանից «իր ինչ պահանջելու», բանի որ նա հանդիսանում է Էջմիածնի ծորտը, «զի դու սրբոյ Աթոռոյս ես ծորտ և յատուկ ծառայ: Վասն որոյ զամենայն ծորտական տուրսդ՝ թէ հարկ և մաքս, բոլորապէս պարտիս սրբոյ Աթոռոյս հասուցանել՝ ձեռամբ ի սրբոյ Աթոռոյս յայդր նստող առաջնորդին» (վավ. № 1074):

Ծորտության թղթում նշված իրավունքները ձևական բնույթ չունեին ամենևին: Երբ կաթողիկոսին լուր էր հասնում, որ Էջմիածնի թիֆլիսաբնակ ծորտերից որևէ մեկը նեղության մեջ էր ընկնում, հատկապես ավելորդ ու անտեղի հարկապահանջության պատճառով, ապա Ղուկասն անմիջապես դիմում էր նույնիսկ թագավորական ընտանիքի անդամներին՝ իր հատուկ ծառաների, այսինքն՝ ծորտերի իրավունքների պաշտպանության խնդրանքով: Այսպես, 1788 թ. մարտին Վրաց Դարեջան թագուհուն ուղղված նամակի վերնագրի (որը, բնականաբար, չէր ուղարկվում, այլ արվում էր սևագիր օրինակն ավելի հասկանալի դարձնելու համար) մեջ նշված է. «Յանձնարարութիւն վասն սրբոյ Աթոռոյս ծորտ Յովհաննէսին, զի խնամելով զնա ապահովացուսցէ ի հարկիցն, զորս աւելորդաբար պահանջէին» (վավ. № 616):

Այնտեղ որոշակիորեն ասվում է, որ Թիֆլիսում ապրող Էջմիածնի ծորտ Յովհաննեսին «կարի նեղացուցանեն զնա պէսպէս կերպիւք և առաւել բան զկարն նորա անկանոնաբար պահանջմունս առնեն ի նմանէ»: Ուստի, նա խնդրում է թագուհուն, որ նա այլևս «չթողուցուս

ումեք նեղել և վշտացուցանել զնա առանց իրաւանց, այլ ազատելով ի նեղսակցութեանցն, ապահովացուսցես զնա ի սէր աստուածասէր սրբոյ Աթոռոյս և վասն խաթեր մերոյ» (և. տ.):

Հետաքրքրական է, որ կաթողիկոսը պաշտպանում էր իր ծորտերին նաև հոգևորականների ոտնձգություններից և, բնական է, ավելորդ եկեղեցական հարկապահանջությունից: Այս տեսակետից շատ բնորոշ է Ղուկասի 1788 թ. մարտ ամսին Թիֆլիսի Ս. Նշան եկեղեցու տեր Ստեփան քահանային ուղղած գրությունը, ըստ որի, «մեր ծորտ Յովաննիսին, զի բաց յինքենէ, այլ ոք ի քահանայից մի իշխեսցէ հովուել զնա, որպէս և է լեալ յառաջնմէ» (վավ. № 619):

Նմանօրինակ ծորտության թղթեր կան փաստաթղթերի՝ թե՛ հրատարակվածների և թե՛ անտիպների մեջ: Երբեմն էլ համառոտագրության մատյանում շատ կարճ գրություն էին թողնում և նշում, որ նախկինում ևս տրված է եղել ծորտության թուղթ: Օրինակ, 1787 թ. մայիսի 29-ին գրվել է. «Թուղթ մի ծորտութեան առ Բայիսօղլեան Դաւիթն, որում Սիմէօն կաթուղիկոսն ևս էր կոնդակ տուեալ» (վավ. № 417):

Ղուկաս կարևեցին, ինչպես հայտնի է, 1764 թ. մարտից մինչև 1775 թ. ամռան կեսերը պաշտոնավարում էր Ջմյուռնիայում որպես առաջնորդ և նվիրակ, նա լավ գիտեր այնտեղի մարդկանց և մշտական նամակագրությամբ հետևում էր զմյուռնահայ կյանքի բոլոր կողմերին: 1792 թ. նրա գրած մի քանի նամակներից տեղեկանում ենք, որ Ջմյուռնիայի տնտեսական կյանքում կարևոր բան էր տեղի ունեցել, և Ղուկասը անմիջապես արձագանքում է դրան: 1792 թ. հունիսին կատարած մի խիստ համառոտ գրանցումից հայտնի է դառնում, որ կաթողիկոսը նամակ է հղել «առ տօլպանդճի վարպետսն և բոլոր գործակիցսն»՝ շնորհավորելով նոր հիմնադրված գործարանը (վավ. № 1668): Հաջորդ նամակներից մեկում, որը պատասխան նամակ է և շնորհակալություն է հայտնվում «վասն յղեալ ընծային», կա նաև գործարանի համար շնորհավորություն՝ արդեն հակակնե հանվանե. «Առ պարոն Յովհաննէս Դավլաթեան... շնորհաւորութիւն վասն նորակազմ տպարանին» (վավ. № 1670): 1792 թ. հունիսին նույն անձնավորությանը, որին նա անվանում է «տեղւոյն դիւլպէնտճւոց բեթախտայ պարոն Յովաննէսն Դավլաթեան ուրուշճուղցի», շնորհավորելով նոր գործարան ստեղծելու և բեթախտա դառնալու կապակցությամբ, գրում է, որ նա կարողացել է գնալ Կ. Պոլիս և սուլթանից ստանալ նոմոս (հրամանագիր) և քաղաքում կառուցել «զընդարձակ վայելչագոյն տպարան», այսինքն՝ մետաքսի վրա նախշեր տպող գործարան, «յորում և մերազնեայ գեղեցկարուեստ տիւլպէնտճի վարպետայք բոլոր գործակցօք իւրեանց պարունակեալ անահ և անկասկած շահին ի վաստակոց իւրեանց»: Շնորհակալություն է

հայտնում նվեր՝ «զմի տօնլուղ մետակսագործ կտոր» ուղարկելու համար (վավ. № 1680):

Ցմյուռնիայից կաթողիկոսին ուղարկում էին շատ բարիքներ՝ հոլանդական պանիր, թեյ, լիմոն, արկղներով «շաքեալամայք» և այլն: Բայց ահա նրան ուղարկել են նաև, եթե կարելի է այսպես ասել, արվեստի գործ, և նա շնորհակալություն է հայտնում դրա համար: Ուղարկողն է տեր Յովհաննես բահանան, որին ուղղված պատասխան նամակում Ղուկասը գրել է. «Վասն սուրբ Աստուածածնի պատկերին, նկարեցելոյն յորդւոյն իւրմէ, եթէ տեսեալ հաւանեցաք, տացէ նմա Տէր զշնորհս առաւելութեան» (վավ. № 1672): Մենք ոչինչ չգիտենք այս նկարչի մասին, որի գործը հավանել է Յովնաթան Յովնաթանյանի միջոցով Էջմիածնի Մայր տաճարը այդքան սքանչելի ձևով նկարազարդել տված Վեհափառը: Կարծում ենք, որ եթե գմյուռնացի Յովհաննես բահանայի նկարիչ տղան շարունակել է ստեղծագործել, ապա նրա կենսագրության համար հետաքրքիր կլինի Ղուկասի նամակներում եղած այս փոքրիկ հիշատակությունը:

Թե՛ եկեղեցական և թե՛ քաղաքական ու, առավել ևս, տնտեսական տարբեր հարցերով ծանրաբեռնված Ղուկաս Կարնեցին հաճախ զբաղվում էր հեռավոր թեմերում առաջացած տարբեր վեճերի հարթեցմամբ, աշխատում էր կարգավորել հակասությունները և բնականոն պայմաններ ստեղծել և՛ թեմականների և՛ նրանց ղեկավարների ու կենտրոնից ուղարկված նվիրակների միջև: Այդ կապակցությամբ նա հարկադրված էր լինում գրել մի շարք նամակներ, հետո դարձյալ հետաքրքրվել այդ կացությամբ և, պահանջի դեպքում, կրկին միջամտել: 1786 թ. հունիսին նա ձգտում է կարգավորել Գիլանի (Յս. Իրան) Էնզելի նավահանգստի հայերի (բնակիչների և եկվոր վաճառականների) և նվիրակ ու առաջնորդ կարգված Կարապետի միջև եղած տարաձայնությունները: Այդ կապակցությամբ նա նամակներ է ուղարկում մի կողմից Կարապետ վարդապետին, մյուս կողմից՝ ոմն պրն. Ալեքսանին, որն, ըստ երևույթին, ներկայացնում էր նավահանգստի հայ բնակչության շահերը (վավ. № 199): Համարյա նույն օրերին (1786 թ. հունիս) կաթողիկոսը կ. Պոլսի նվիրակ Իսահակ վարդապետից իմանում է, որ սուլթանի փողերանոցի սառաֆ Աբրահամ ամիրան ազատվել է մեծ փորձությունից (սուլթանը ինչ որ պատճառով բարկացել էր նրա վրա, գլխատել էր տվել նրա ընկերներից մեկին՝ «որ հոռոմ էր», մյուսները, այդ թվում և Աբրահամը, քննության տակ էին, բայց բարեհաջող ազատվում են, և Ղուկասը օրհնության նամակ է գրում նրան (վավ. № 201):

Աղթամարի կարապետ կաթողիկոսը հրաժարվել էր իր պաշտոնից՝ հօգուտ շատախցի Մարկոս վարդապետի: Իմանալով այդ մասին՝ Ղուկասը 1789 թ. հունիսին նամակ է գրում կարապետ կաթողիկոսին և,

չհավատալով բերված պատճառաբանությանը, հարցերը պարզելու համար, կարապետ կաթողիկոսին ու Մարկոս վարդապետին, ինչպես նաև տեղի մի քանի ավագ քահանաների ու իշխանների հրավիրում է Էջմիածին (վավ. № 900): Նույն բանը նա գրում է Վանում մեծ հեղինակություն վայելող Ախիջան աղային և խնդրում, որ նա գա Էջմիածին, իսկ եթե ինքը չկարողանա, ուղարկի եղբորը՝ պրն. Գևորգին (վավ. № 902): 1792 թ. հունիսին Ախիջան աղային գրած նամակից տեղեկանում ենք, որ վերջինս 1791 թ. դեկտեմբերի 17-ի նամակով պատմել էր կաթողիկոսի ընտրության մասին, այդ նամակով «ծանուցեալ էր զՅովաննէս վարդապետի ուրումն կաթուղիկոս ընտրիլն և օծանելն յԱխթամար՝ հաւանութեամբ իւրեանց»: Ուրեմն, կաթողիկոս է ընտրվել ոչ թե շատախցի Մարկոս վարդապետը, այլ այս Յովհաննեսը:

Այս թեմայով մի քանի նամակներ գրելուց հետո՝ կաթողիկոսին հուզում է Ղզլարում մի քանի տարի տևած երաշտը, որը մեծ չարիքներ էր հասցրել այնտեղի երկրագործությամբ զբաղվող հայ բնակչությանը, ուստի 1789 թ. հուլիսին նա մխիթարության նամակ է գրում Ղզլար (վավ. № 904) և միաժամանակ «վասն սնոտի երեք պատճառի» պատասխան նամակ ուղարկում Աստրախանի բահանաներին և իշխաններին (վավ. № 905): Իսկ մինչ այդ նա համառոտ կոնդակ էր ուղղել Պետերբուրգի և Մոսկվայի հայերին՝ հայտնելով, որ Ֆ. Արղությանին երրորդ անգամ հաստատում է որպես ռուսահայոց նվիրակ (վավ. № 903):

Ինչպես տեսնում ենք, այլևայլ գործերով ծանրաբեռնված կաթողիկոսը, ժամանակին կատարելով հայրապետական իր պարտականությունները, հնարավորություն էր գտնում արձագանքելու կամ էլ խառնվելու իր միջամտությանը կարիք ունեցող գործերին, լավատեղյակ էր հայությանը հուզող հարցերին և մշտապես ձգտում էր իր հեղինակավոր խոսքով կարգավորել վիճելի հարցերը:

Իհարկե, չպետք է մոռանալ, որ հայ եկեղեցին որպես խոշոր ավատատեր, ձգտում էր ամեն կողմից ապահովել եկեղեցական բազմաթիվ ու բազմատեսակ եկամուտները, հարկերն ու տուրքերը, որոնք ավելի էին վատթարացնում աշխատավոր մարդկանց վիճակը, դնում նրանց նյութական չափազանց ծանր վիճակի մեջ: Շատացել էին հոգևորականները, ձրիակեր քահանաների թիվը գնալով ավելանում էր: Ժողովուրդը դժգոհում էր, և ինքը՝ Ղուկաս Կարնեցին լավ հասկանալով դա, աշխատում էր զսպել մարդկանց արդարացի դժգոհությունը, թույլ չտալ, որ դրանք հասնեին ծայրահեղ աստիճանի: Այս առումով շատ բնորոշ է 1792 թ. հունիսի 23-ին բայազետի Սահակ աղային ուղարկած պատասխան նամակը: Սահակը խնդրել էր հրաման տալ, որ հանգուցյալ տեր Սկրտչի որդի՝ տիրացու Մնացականին հոր

փոխարեն ձեռնադրեն քահանա: Դրանից առաջ (1791 թ.) Կարինից ստացվել էր «զբազմականիք մահսար», որը ստորագրել էին Կարինի բոլոր քահանաները և իշխանները, ըստ որի, «խնդրեալ էին, թէ քահանայից թիւն աւելեալ է արտաքոյ կանոնաց մերոց և իւրաքանչիւր ոք գնացեալ յարին ի յայլազգիս և բռնաբար լինին քահանայ»:

Կարնեցիների բողոքը շատ հետաքրքրական կողմեր ունի. հայ քահանաների թիվն ավելացվում էր նաև ի հաշիվ այլազգիների միջնորդության և այն էլ՝ «բռնաբար»: Այսինքն՝ այս կամ այն ազդեցիկ մահմեդական իշխանավորին համապատասխան կաշառք տալով, քահանաներ էին դառնում՝ ավելացնելով ձրիակերների թիվը: Առանց այդ էլ ժողովուրդը դժգոհ էր, և կարնեցիները խնդրել էին առաջիկա երկու տասնամյակի ընթացքում ոչ մի քահանա չձեռնադրել՝ տալով այդ մասին համապատասխան կոնդակ. «Խնդրեմք, որ զմի արգելման կոնդակ շնորհեացես, որ մինչև ի քսան ամս քահանայ մի ձեռնադրիցի ի բաղաքէս և այլն»: Այս առաջարկությունը արժանանում է կաթողիկոսի հավանությանը: Պարզվում է, որ նա հենց այն ժամանակ էլ (մեկ տարի առաջ) տվել է արգելական կոնդակ. «եւ մեք յայնժամ ըստ խնդրոյ հասարակութեանն զկոնդակ մի արգելական գրեալ եմք և առաքեալ, ահա մէկ տարի է, որ այս կանոնս եդեալ եմք» (վավ. № 1684):

Դեռ մինչև այդ (1786 թ. մայիսին) իր գրած կոնդակներից մեկում, ուղղված Ամիդի հայերին, Ղուկասը, մխիթարություն հայտնելով Հոնան առաջնորդի սպանության և «նեղութեանցն և տուգանատուութեանցն», գրում է որ ցարդ հայտնի չէ նրանց առաջնորդը, իսկ ինչ վերաբերում է շատաշրջիկ քահանաներին, որոնք «շրջին ի բազում տեղիս և ժողովք արարեալ ապա ալիշ վերիշ առնեն, և զբեռինս տանին և բերեն»: Սա ևս հետաքրքրական նորություն է, ամեն բանից բացի, հոգևորականները զբաղվում էին նաև առևտրով և բեռների փոխադրումով, և կաթողիկոսը ստիպված կոչ է անում նրանց «զի մի արասցեն այնպէս, որ ոչ վայել է հոգևորական արանց, և մի առանց վկայականի շրջեսցին»: Իսկ եթե, չանսալով այս խորհուրդը, նրանք կշարունակեն զբաղվել այսօրինակ շրջմոլիկությամբ, կաթողիկոսը առաջարկում է, որ «ժողովուրդքն զտուրս մի տացեն, զի մեղաց լինի պատճառ և յղփութեան» (վավ. № 155):

Ամիդի հայերին ուղղված նամակի սևագրությունից երևում է, որ Ղուկասը նվիրակ Ահարոն վարդապետից է տեղեկացել ամիդցիների ծանր վիճակի մասին.. «... Գրեալ էր զնեղութեանց քաղաքիդ, այսինքն զտուգանաւորութեանց բռնակալաց և զվշտակցութեանց օրինեցելոցդ», բացի այդ «քահանայք ոմանք, ոչ վասն հարկաւոր պատճառի և պակասութեան, այլ մանաւանդ վասն յղփութեան ի ժողովք ելանեն և խաբէութեամբ կեղեքեն զխղճալի ժողովուրդս և առեցելովքն

յղփացեալք, առաւել ևս ագահին և զբեռինս տարեալ ուրեք ուրեք զառ և տուրս առնեն և զգայթակղութիւնս տան միամիտ ժողովրդեանն» (վավ. № 169): Ղուկասը կարգադրում է, որ «օրինեալ ժողովուրդքն մի տացեն այնպիսեացն զտուրս ինչ, զի յղփութեան և մեղաց լինին պատճառ» (և. տ.):

Հարկ է նշել, որ հոգևորականների կողմից թույլ տրվող ապօրինությունների հարցով, դատելով նամականուց, Ղուկասը հաճախ է զբաղվել: 1787 թ. դեկտեմբերին Բաղդատ՝ Խալդարյան Մարգար աղային գրած նամակի համառոտագրության մեջ կարդում ենք հետևյալը. «... եւ պատուէր՝ զգուշացուցանել զքահանայսն իւրեանց յանկարգութեանց (որոնց նախապէս եփրեմ վարդապետն սաստեալ էր)» (վավ. № 562):

Ուրեմն, բանը հասել էր այնտեղ, որ կաթողիկոսը հարկադրված էր հատուկ կոնդակով արգելել քահանաների այսօրինակ շրջագայությունները, որոնք ժողովրդից պոկում էին, ինչ հնարավոր էր, բացի այդ էլ, նրանց այդչափ շատացած լինելու պատճառով տրվում է նաև այդ օրիգինալ կոնդակը՝ 20 տարով արգելելու բահանաների ձեռնադրումը: Բայց երաշխիքներ, որ այդ կոնդակները կարող էին զսպել չափն անցած քահանաներին, այնքան էլ չկային, քանի որ բանը հասել էր օտար իշխանավորների միջոցով բռնությամբ ձեռնադրվելուն:

Աշխատավորների վիճակը բաղաքական անկայուն և տնտեսության քայքայման պայմաններում, բնական է, որ գնալով վատանում էր: Նամակներում կան բազմաթիվ օրինակներ թշվառության հասած մարդկանց մասին, որոնք այս կամ այն հարցի կապակցությամբ դիմում էին կաթողիկոսին: Այդպիսի մի փաստաթուղթ է 1787 թ. մարտի 21–ին ճահկեցի Սելիքին տրված ժողովարարության թուղթը, որն ուղղված է Երևանի ու շրջակայքի բնակչությանը: Սելիքը սկզբում կաթոլիկ է եղել (ախթարմա), հետո դարձի է եկել: Այժմ նա պարտքերի տակ է ընկել, «զի անկեալ է ի ներքոյ ծանրավճար պարտուց և այլազգիք կամին զդուստրն դորա յափշտակել փոխանակ պարտուցն» (վավ. № 354):

Ի պատիվ հայերի, պետք է ասել, որ նման դեպքերում նրանք միավորվում էին, մեծ գումարներ հավաքում և փրկագնում պարտքի կամ այլ պատճառով օտարների ձեռքն ընկած անձանց: Օրինակ, 1786 թ. մայիսի 28–ին Կարինի իշխաններին ուղղված նամակից տեղեկանում ենք, որ թուրքերը գնել էին գերի եղած մի տղայի (հախպատցի Հովհաննես տղային): Կարնեցի հայերն էլ իրենց հերթին փրկագնել էին տղային (800 ղուռուշով) և, այդ մասին իրազեկ պահելով կաթողիկոսին, խնդրում էին ուղարկել այդ փողը: Նամակից երևում է, որ նամակագիրները մինչ այդ էլ ազատել էին գերիների՝ «առանց առ

այլս ձգելոյ, որպէս և զբանիս ազատեալ էք վասն բարեպաշտութեան ձերոյ»: Ազատված տղան վերադարձել էր հոր՝ Սիմեոնի մոտ, որը, սակայն, ինչպես տեղեկացել է Ղուկասը, «չքաւորք ոք և առօրէական ապրուստին կարօտի», հետևապես ոչինչ չէր կարող տալ: Ղուկասը ստիպված տալիս է 300 դուռուշ՝ պատվիրելով, որ մնացածը վճարեն նարնեցիները (վավ. № 171):

Ինչպես նախկին ժամանակներում, այնպես էլ այս տարիներին, նամակագրության ժամանակ, զանազան վկայականներ կազմելիս կամ էլ առաջնորդական, ժողովարարական և այլ կոնդակներ շարադրելիս, լայնորեն օգտվում էին նախկինում արված գրություններից, կատարելով, իհարկե, համապատասխան հղում կամ ծանոթություն: Օրինակ, 1789 թ. նոյեմբերին Նիկոմեդիայի առաջնորդ Բարդուղիմեոս վարդապետին առաջնորդական կոնդակ և եպիսկոպոսության վկայական տալիս հատուկ նշվում է՝ «հաւաքմամբ և հին օրինակաց և նոր ևս միջարկութեամբք» (վավ. № 976): Եթե պետք էր լինում առաջնորդական կոնդակին և եպիսկոպոսական վկայականին լրացուցիչ պարբերություններ ավելացնել, ապա համապատասխան հղում կատարելուց հետո (ըստ օրինակի...) նշվում է օրինակելիքի էջը (որ է ի վերոյ յերեսն 1430) և ապա բերվում ավելացնելիք պարբերությունները (Այսոքիւք միջարկութեամբք, զորս տեսցես ի ներքոյ) (տե՛ս 1790 թ. մայիսին Ղուլայու սուրբ վանից առաջնորդ Փիլիպպոս նորընծայ եպիսկոպոսին տրված առաջնորդական կոնդակը (վավ. № 1094):

Երբեմն էլ նորոգվում էին առաջնորդական կոնդակները՝ պարզապես կորած կամ անհետացած լինելու պատճառով: 1792 թ. դեկտեմբերի 13–ին առաջնորդական կոնդակ է տրվել «ս. Յոհաննու Օծնեցւոյ վանաց թեմիցն» առաջնորդ Սիմեոն վարդապետի համար, քանի որ առաջներում տրված կոնդակը (գրանցված մեծ տետրի 339 երեսին) «Լազկիքն յափշտակեալ էին յաւարման վանիցն» (վավ. № 1815):

Սովորական բան էր, որևէ մեկին նամակ շարադրելիս, արդեն ծանոթ դեպքի նկարագրությունը հղել նախորդ մի նամակի վրա, այդ պատճառով երբեմն նոր նամակը բաղկացած էր լինում հատ ու կտոր նորություններից և բազմաթիվ հղումներից: Այլ կերպ էլ չէր կարող լինել: Նամակագրությունը մեծ ծավալ էր ընդունել: Տարբեր ուղղությամբ գնացող նամակների բովանդակությունը հաճախ համարյա նույնն էր լինում, և վերանում էր ամեն անգամ նույն իրողությունը նույնությամբ վերապատմելու անհրաժեշտությունը: Բայց երբեմն Ղուկասը հարկադրված էր լինում նույն դեպքի մասին տարբեր ձևով պատմել իր թղթակիցներին՝ մի բան, որ բավականին դյուրացնում է

տվյալ պատմական իրադարձության վերաբերյալ ավելի ամբողջական պատկերացում ստանալու գործը:

Սևագրության ժամանակ հղումներ անելիս երբեմն նշում էին «նոր շարադրանաց տետրի» կամ «նոր տետրոց» համապատասխան էջը: Հղումներ են կատարված նաև «հին տետրի» ու այլ մատյանների վրա: Առաջին դեպքում նկատի են ունեցել № 4501 ձեռագիրը, իսկ երկրորդում՝ № 2803–ը: Մյուս մատյաններն առայժմ մեզ անհայտ են՝ մի հանգամանք, որ ավելի է բարձրացնում հրատարակվող նյութերի արժեքը:

Ղուկասի նամակներում հաճախ է հոլովվում Դավիթ վարդապետին հախպատի առաջնորդ հաստատելու հարցը, որին ակտիվորեն միջամտում էին վրաց թագավորական ընտանիքի անդամները: Նախ նշենք մի ուշագրավ փաստ. 1786 թ. հունվարին Թիֆլիս ուղղարկված մի նամակում, որ պատասխան էր նախորդ առաջնորդ Դավիթ վարդապետի երկու նամակների, հիշատակություն կա երկու վանքերի ավերված լինելու մասին. «ի կողմանէ երկուց վանորէից աւերութեանցն» (վավ. № 40): Կարելի է կարծել, որ այստեղ խոսքը վերաբերում է հախպատին ու Սանահինին: Ըստ երևույթին, լեզգիների արշավանքի հետևանքով է եղել այդ ավերությունը, իսկ Դավթի հեռանալը Թիֆլիս ևս կապված պետք է լինի այդ տխուր եղելության հետ, բացի այդ, նա մերժված էր հախտատի հոգևորականների կողմից և ձգտում էր պաշտոնատար անձանց միջնորդությամբ մեղմել կամ վերացնել այդ մերժման հետևանքները: Այդ հարցերին է նվիրված 1787 թ. մայիսի 4–ին Գեորկի արքայազնին ուղղված պատասխան նամակը, որի մեջ խոսվում է հախպատի քահանաներից ոմանց կողմից առաջնորդին՝ Դավիթ վարդապետին չընդունելու կամ «խոչընդոտ» գնալու հարցի մասին: Գեորկիի խնդրանքով հախպատի թեմի հասարակությունը նամակ է գրում և առաջարկում կամ հաշտվել միմյանց հետ և հնազանդվել առաջնորդին, կամ էլ «թէ մեղն առ ո՞ է, ծանուցանել ինքեան, զի դատեսցէ»: Գժտության պատճառը կապված էր այն բանի հետ, որ լեզգիների արշավանքի հետևանքով Թիֆլիս հեռացած առաջնորդը, հաստատվելով այդ քաղաքի կաթողիկե եկեղեցում, «ընդ երկար մնայ յայդր»: Եթե նա ժամանակին վերադառնար, այդ տհաճ վիճակը չէր ստեղծվի: Ղուկասը ձգտում է հաշտություն սերմանել կողմերի միջև (վավ. № 392): Հետագայում Ղուկասը հարկադրված է լինում բանադրել Դավիթ վարդապետին, որը չէր կամենում հեռանալ Թիֆլիսից և ի մոտո զբաղվել վանքի վերաշինության գործով (վավ. № 1783):

Նախկին տարիների նման Ղուկաս կաթողիկոսը պայքար էր մղում հարբեցողության, անառակության, անչափահասների ամուսնության դեմ: Երբ նրան լուր էր հասնում չհաս ամուսնության վերաբերյալ, ապա

նա պատժում էր ոչ միայն ամուսնացողների ծնողներին, այլև պսակը կատարող քահանաներին: 1790 թ. մայիսին Արաբկիրի ժողովրդին հասցեագրված նամակից երևում է, որ բանադրանքի էր ենթարկվել Շախշախ կոչեցյալ մահտեսի Սարգիսը, որն իր այրի որդուն ամուսնացրել էր կույս աղջկա հետ: Այն բանից հետո միայն, երբ նա «զմեղայական թուղթ էր գրեալ յոյժ զղջմամբ... և համայն ժողովուրդն ևս զմահսար էին գրեալ աղաչանօք», Ղուկասը բանադրանքից ազատում է հորը և որդուն (վավ. № 1092):

Ավելի խիստ էր կաթողիկոսը չհաս ամուսնության դեպքում: Նա, ինչպես նշեցինք, բանադրում էր ոչ միայն «չհաս կնառուներին», այլև նրանց պսակող քահանաներին: Ղուկասի գայրույթը մեղմացնելու համար՝ հանցավորները երբեմն դիմում էին վրաց թագավորական ընտանիքի անդամների օգնությանը (վավ. № 1279): Իսկ Ախալցխայից Նիկողայոսն ու Դավիթ քահանան այդ կապակցությամբ խնդրել էին Ախալցխայի Սուլեյման փաշայի միջնորդությունը (վավ. № 388):

Լինում էին նաև գանձանակական միջոցների հափշտակության դեպքեր, և կաթողիկոսը բանադրանքով աշխատում էր պատժած լինել հանցագործներին (տե՛ս, օրինակ, 1792 թ. մարտին Բալու ուղարկված թուղթը՝ «Բանադրանք չիք Տփոյին և մահտեսի Պողոսին Մեծկերտցւոյ, որք զարդիւս գանձանակին լափէին»): Միաժամանակ մեղադրվում է նաև այդ ամենը հանդուրժող առաջնորդը, չնայած որ նա «քանիցս գանգատ գրէր զնոցունց (վավ. № 1579):

Գրքում հրապարակված նամակներն ու կոնդակները վկայում են այն մասին, թե ինչպես ծանր պայմաններում, երբ պատերազմների ու արշավանքների հետևանքով հաճախ փակվում էին ճանապարհները և խիստ անկանոն էր դառնում կապը ոչ միայն հեռավոր քաղաքների, այլև անգամ մերձակա բնակավայրերի հետ, այնուամենայնիվ, Ղուկաս Կարնեցին օգտագործում էր ամեն հնարավորություն՝ իսպառ չխզելու նամակագրությունը և տեղյակ լինելու թեմերում տեղի ունեցած իրադարձություններին՝ պահանջի դեպքում ապահովելով իր միջամտությունը կամ կոնդակների հղման կամ էլ իր ներկայացուցիչների՝ նվիրակների առաքման եղանակով: Փոխանակված նամակներից շատ հետաքրքրական տեղեկություններ կարելի է քաղել տարբեր վայրերում կատարված դեպքերի, գաղութահայության վիճակի, նրանց պահանջների ու կարիքների մասին: Օրինակ, Էջմիածնում տեղյակ էին երկարատև երաշտի պատճառով Ղզլարում հայ հողագործներին հասած մեծամեծ վնասների, վարարման պատճառով Վոլգայի ափերից դուրս գալու մասին, որի հետևանքով մեծապես տուժել էին նաև Աստրախանի հայերը: Տեղյակ էին 1789 թ. Ցմյուռնիայում, Կարսի ու Կաղզվանի մի քանի գյուղերում տարածված ժանտամահի մասին: Գիտեին, որ Ինդկա-

կան օվկիանոսում խորտակվել է հայերին պատկանող «Քեկլարբեկ» նավը՝ ծովի հատակը տանելով երեք տասնյակ հայերի և նրանց պատկանող շատ ապրանքներ: Ղուկաս Կարնեցին մանրամասն գիտեր 1789 թ. Ուչքիլիսեի ավերիչ երկրաշարժի ու հայերի կրած վնասների մասին, նա ձգտում էր օգտակար լինել նրանց ոչ միայն մխիթարության նամակով, այլև նյութական օգնությամբ:

Պետք է զարմանքով արձանագրել, որ չէր խզվել նամակագրական կապը Չինաստանում ապրող հայերի հետ: Կաթողիկոսն այնտեղից ոչ միայն նամակ, այլև նվիրակական գումարներ, առատ նվերներ էր ստանում, ինչպես օրինակ՝ չինահայ մեծահարուստ պրն. Սատթևոսից (վավ. № 74): Նվիրակների միջոցով նա կարողանում էր իր նամակները հասցնել՝ Բուխարեստ, Ռուսե, Բուրգաս, Պլովդիվ, Բաշպալով, Պետերբուրգ, Մոսկվա, Ղզլար, Մոզդոկ, Նոր-Նախիջևան, Աստրախան, Երուսաղեմ, Էնզելի, Հալեպ, Թավրիզ, Բաղդատ, Բասրա, Բոմբեյ, Կալկաթա, Մադրաս, Չիչրա, Փեկու, Հեյդարաբադ, Ագբարաբադ և շատ ու շատ վայրեր, էլ չենք խոսում Կ. Պոլսի, Թիֆլիսի, Կարինի, Տիգրանակերտի և համեմատաբար մոտ գտնվող բազմաթիվ գյուղերի ու քաղաքների մասին: Նամակագրությամբ նրան հայտնի էր, որ Աֆղանստանում եղած հայերի համար պետք էր քահանա ուղարկել Քաբուլ, բայց քանի որ հարմար թեկնածու չկար, բացի այդ ճանապարհներն էլ շատ վտանգավոր էին, որոշում է նամակ գրել Նոր-Ջուղայի առաջնորդ Հակոբ վարդապետին, որ նա «հոգ տանի, որպէս կարելի իցէ» (վավ. № 668):

Ղուկաս Կարնեցին գիտեր, որ Ղրիմի հայերի գաղթից հետո Ղրիմում մնացած հայկական եկեղեցիները հայտնվել են շատ ողբալի կացության մեջ, որ նրանցից «զերկուց միայն չէն գոլն», և նա խրախուսում էր Ղ. Արղությանի ցանկությունը՝ Հովի. Լազարյանի օգնությամբ «շինացուցանել զՍուրբ Խաչ վանսն» (վավ. № 668):

* * *

«Դիվան Հայոց պատմության» նոր շարքի երկրորդ հատորի մեջ հրատարակված են Ղուկաս Կարնեցու 1786–1792 թթ. գրած 1823 նամակներ, կոնդակներ և համառոտագրություններ, որոնք վերցված են Մաշտոցի անվան Մատենադարանի № № 4449, 4481, 4482, 4483, 4501 ձեռագրերից, ինչպես և Մատենադարանի արխիվային բաժնի կաթողիկոսական դիվանի մի շարք գործերից: Մի քանի կարևոր

նամակներ ու համառոտագրություններ քաղված են Գյուտ Աղանյանցի և Սմբատ Տեր-Ավետիսյանի հրապարակումներից: Համառոտագրությունները վերցված են № 4481 ձեռագրից, մնացած բոլոր փաստաթղթերի տակ նշված է աղբյուրը:

Նամականու հրատարակման սկզբունքները ճիշտ այնպիսին են, ինչպես առաջին հատորի նյութերինը (այդ մասին տե՛ս «Դիվան»-ի նոր շարքի առաջին հատորի ներածական հոդվածը՝ էջ 80-81): Բոլոր նամակները հրատարակվում են առաջին անգամ, բացի Հովսեփ Արղությանին, Շահամիր Շահամիրյանին, Կ. Պոլսի Նվիրակ Մինաս վարդապետին ուղղված մի քանի նամակներից, որոնք իրենց բովանդակությամբ սերտորեն կապված լինելով մյուսներին՝ լրացնում ու ավելի ամբողջական են դարձնում պատմական նյութը: Որպես կանոն, փաստաթղթերը հրատարակված են լիովին կամ համառոտագրության ձևով: Եթե պահպանված է բնագիրը և սևագրությունը, նախապատվությունը տրված է առաջինին՝ որպես արդեն վավերացված փաստաթղթի: Բնագրերից շատ քչերն են պահպանվել, ուստի լույս ենք ընծայել սևագրությունները, որոնց առավելությունը բնագրի նկատմամբ, որոշ առումներով, անվիճելի է, քանի որ երբեմն նրանք պարունակում են նաև առաքված նամակների մեջ տեղ գտած և խմբագրման ժամանակ դուրս թողնված կամ պարզապես ջնջված, բայց բովանդակությունը լրացնող որոշ բաժիններ ու պարբերություններ: Վերնագրերի բացակայության դեպքում նամակներին կցել ենք մեր կազմածները, որոնք թե՛ չեզվով և թե՛ ուղղագրությամբ տարբերվում են մյուսներից: Հատորը չծանրաբեռնելու՝ համար բաց ենք թողել ոչ կարևոր անձանց ուղղված և պատմական արժեք չներկայացնող մի քանի նամակներ: Որպես բացառություն, մի քանի վավերագրեր ներկայացված են և՛ բնագրով և՛ համառոտագրությամբ, եթե վերջիններս պարունակում են լրացուցիչ տեղեկություններ նամակի շարադրման հանգամանքի, հասցեատերերի, կամ նամակի առաքման եղանակների մասին:

Ինչպես առաջին գրքում, այնպես էլ այստեղ բաց ենք թողել նամակների ու կոնդակների սկզբում հասցեատերերին ուղղված բարեմաղթություններն ու քաղաքավարական զեղումները (այդպես է վարվել նաև «Դիվանների» մեծավաստակ հրապարակող Գ. Աղանյանցը):

Նամակները դասավորված են ժամանակագրական կարգով: Նրանց սկզբում դրել ենք շարադրման թվականը, ամիսը, և եթե հայտնի է, նաև ամսաթիվը: Նշանակել կամ փոխել ենք կետադրությունը, բաց ենք արել հապավումները: Փակագծերի մեջ արաբական թվանշաններ ենք դրել թիվ կամ թվական արտահայտող տառերի կողքին: Նամակների, կոնդակների և համառոտագրությունների էջերը նշել ենք բնագրերի կողքին, մնացած դեպքերում՝ վերջում:

Օտար բառերի բառարանը կազմելիս օգտվել ենք մեր գործընկեր՝ պատմական գիտություններ դոկտոր-պրոֆեսոր Հակոբ Փափազյանի, ինչպես նաեւ Մարո և Խաժակ Տեր-Գրիգորյանների խորհուրդներից:

ՂՈՒԿԱՍ ԿԱՐՆԵՑԻ

ՆԱՄԱԿՆԵՐ, ԿՈՆԴԱԿՆԵՐ, ՀԱՄԱՌՈՏԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

(1786 – 1792)

1786

168ա Ի ՌՄԼԵ (1786) թուոջ մերում եւ յունվարի մուտն ի վեցերորդում ամի Հայրապետութեան տեառն Ղուկասու աստուածարեալ եւ երջանիկ Կաթուղիկոսին Ամենայն Հայոց, ես նուաստագունեղ սպասաւորս նորա՝ Զաքարիա տրուպ սարկաւագս[1], գաթձեալ ձեռնարկեցի աստէն գրել զյիշատակագրութիւնս յերկրորդ տետերս, ըստ առաջնոյ տետրին, որ ի ՌՄԼԴ (1785) թուոջն գրեցաւ ի պիտանաւորութիւն ի գործածողաց ի փառս անճառին եւ անբաւին միամտական երրորդութեանն՝ Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ, որ է օրհնեալ յաւիտեանս յաւիտենից: Ամէն:

Օգնեա, Հոգիդ սուրբ Աստուած:

1786 թ. հունվար – *Թուղթ ի Պոլիս, ի Գալաւախա, ի կարճն, ի Բալըխա եւ յայլ տեղիս:*

1 Թուղթ մի սիրոյ եւ շնորհակալութեան առ մահտեսի Յարութիւն ամիրայն[2], որում՝ ծանուցանէ սրբազան Վեհապետն նախ զզանազան դիպուածսն սրբոյ Աթոռոյս, զորս կրեաց ի կովկասականաց, եւ ապա ծանուցանէ զերկու հարիւր զծ (50) ղուռուշն իւրեան, զորս տուեալ է սրբոյ Աթոռոյս (առ ի լինիլ զայնքան դրամն պիշատակ մի), որպէս զի գրեցուցէ սրբազան Վեհապետն զանունն իւր ի վերայ սեանն միոյ տաճարիս, որում գրէ, թէ անդ ոչ լինի: Իսկ այլ տեղի գոյ եւս յիշատակագրութեան, որ է սրբոյ տաճարիս արտաքոյ աստիճանացն վեր՝ Դ (4) կարգ նորոգեալ քարանցն որմոց: Եթէ կամիս, գրեսցուք անդ:

2 Թուղթ մի օրհնութեան եւ շնորհակալութեան առ Ստեփաննոս ամիրայն[3], որ մասնակցելով յիշատակաց, տուեալ է սրբոյ Աթոռոյս զերեսուն եւ երեք զարմահպուսյ ոսկի եւ Ա (1) ֆետխի ռուպիէ, զորս անդէն յանձնեալ է Սահակ վարդապետին:

Ի սմա ողջոյն որդւոցն իւրոց՝ Ռէֆէոս Չէլէպուն եւ Մկրտիչ [Չէլէպուն]:

3 Թուղթ մի օրհնութեան առ մահտեսի Եղիազար ամիրայն, որ յիշատակ է տուեալ զմէկ արծաթեայ խաչ ձեռաց: Ի սմին ողջոյն եւ օրհնութիւն որդւոցն իւրոց՝ մահտեսի Նիկողոսին եւ մահտեսի Ստեփան Չէլէպուն:

4 Թուղթ մի յորդորմանց վասն գանձանակի Հաստատութեան առ էմնաֆն մէսճուց, զի Հաստատուն եւ արդիւնաւոր պահեսցեն ի միջի իւրեանց զնոյնն՝ անխափան շրջեցուցանելով:

5 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ պարոն Գալուստն եւ եղբայրն իւր՝ պարոն Յակոբն, եւ որդին իւր՝ Յարութիւնն, շնորհակալութիւն վասն Դ (4) Հատ ժամնշապկացն Հնդու չրթից, զորս յանձնեալ Սա[հակ] վար[դապետին]:

6 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ պարոն Պետրոն, որ տուեալ է զմէկ արծաթեայ քշոց:

Նոյնպիսի օրհնութեան նամակներ էն ուղարկվել նաեւ ներքոհիշյալ նվիրատու անձանց՝ մահտեսի Ալեքսանին, նրա որդուն՝ էջմիածնի գործակալ պարոն Աստվածատուրին, ոմն Ստեփանին ու նրա կին Անոյին, Հանգուցյալ Մարգոի որդիներ՝ պրն. Աստվածատուրին եւ պրն.

Մանուկին, այրն. Հակոբին, մահտեսի Միքայել ամիրային, մահտեսի Սարգսին եւ Թոհար անուն[ով մի կնոջ (ձեռ. 4481, էջ 168 ա – 168 բ):

7 Թուղթ մի Հաստատումին գանձապետութեան առ պարոն Սարգիսին, որում կարգեալ է գանձապետ սուրբ Խաչի եկեղեցւոյն Սահակ վար[դապետն]: Առ որ գրէ սրբազան Վեհապետն զայս Թուղթս ի միամտութիւն ինքեան եւ արիութիւն:

Օրհնութեան նամակներ են ուղարկված ներքոհիշյալ 'ովիրատուներին' վարպետ՝ Հովհաննէսին, մահտեսի Սարգսին, Օրթագեղի Հայ ասփրիչներին, այրն. Ավետիսին, այրն. Մելքիսէթին, այրն. Սաւփանին, բեռնակիրներ՝ Հակոբին, Հովհաննէսին եւ նրանց ընկերներին (որք ի Ղալաթիոյ սարայի դուռն լինին), Ղալաթիայի հացագործներին, Թագուհի կնոջը, Սուլթան կնոջը, Մարթամ կնոջը, մահտեսի Աստվածատուրին, այրն. Հակոբին, Սարրա կնոջը, Մարիամ կնոջը, Տալիճա կնոջը, մահտեսի Եսայուն, Մյուլքի կնոջը, Կուսիա կնոջը, այրն. Սաւիանին, մահտեսի Հովհաննէսին, վարպետ սիրացու Հակոբին, Ղալաթիայում եղած սեբաստացի բոլոր բեռնակիր համալներին, այրն. Ալէքսանին, այրն. Պետրոսին եւ նրա կին Սրբուհուն, Վարդերես ամիրային եւ Հայոց Խաթունին, այրն. Թէվրգին, Անթառամ խաթունին, Իսկուհի կնոջը, այրն. Հակոբին եւ Գյալիվարդին, Բրարիան կնոջը, սիրացու Թէվրգին եւ Աստվածատուրին (էջ 168 բ – 169ա):

1035 *8 Թուղթ մի եւս առ նորին նուիրակ Իսահակ Վարդապետին, ի պատասխանի թղթոյն, որով խնդրեալ էր զմուղնս՝ գանձանակաց, յիշատակաց եւ տրոց:*

9 ***1786 թ. 1 Հանվարի*** *– Թուղթ առ իշխանն Կարնոյ, ի պատասխանի մահարին իւրեանց, որք գրեալ էին զՀաւանութիւն գործակալութեան պարոն Հայրապետին եւ խոստացեալ էին զբամբասօղս նորա կշտամբել եւ ինքեանք օգնել նմա առ գործն սրբոյ Աթոռոյս, եւ զայլ ինչ ըստ սմին բանի:*

Յորմէ ժամանեցի՛ աստուածային օրհնութիւն եւ քրիստոսաձիր ողջոյն՝ հանդերձ ճշմարիտ սիրով հոգեւոր Հայրութեան մերոյ եւ զուարճացուցիչ շնորհիւ սրբոյ տեղոյս միաձայնի՛ի վերայ ամենի սիրելեացդ մերոց յատկականաց եւ օգտասէր որդւոցդ սրբոյ Աթոռոյս, աստուածասիրաց եւ նուիրմբ օրհնեցելոց, բարեպաշտից եւ մեծահաւատից, խոհականաց եւ հանճարեղաց՝ այսինքն մահտեսի Յակոբիդ՝ Հաճի Պապայ կոչեցելոյ, մահտեսի Կարապետիդ, մահտեսի Տայի Յովհաննէսիդ, պարոն Մովսէսիդ, մահտեսի Խաչատուրիդ, պարոն Ասլանիդ եւ մահտեսի Մովսէսիդ եւ այլ օրհնեալ իշխանացդ բարեճոխ քաղաքիդ Կարնոյ: Եւ քրիստոսահնամ տանց ձերոց եւ բնակութեանց, որդ[ւոց] եւ ամենայն ընդ օրհնեալ յարկօք ձերովք եղելոցն խնդալ...

(Շնորհք)[4]:

Եւ ընդ սիրաձիր ողջունաւորութեան օրհնաւաք նամակիս, ծանուցանեմ լիցի սիրելեացդ մերոց ի Քրիստոս եւ հաւատարիմ որդւոցդ սրբոյ Աթոռոյս էջմիածնի: Զի բազմակնիք թուղթ ձեր ժամանեաց առ մեզ ընդ նուիրակին մերոյ եւ հոգեւոր որդւոյ՝ Դանիէլ շնորհաբերճ վարդապետին եւ բազմաշխատ գործակալին մերոյ՝ պարոն Հայրապետին[5]: Զոր եւ ընթերցեալ վերծանեցաք զամենայն խոհեմաբար գրեցեալսն ձեր, յորոց եւ ծանուցան կատարեալ սրտացաւութիւն ձեր եւ օգտաջանութիւն, որք առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ: Եւ բաց ի գրուածոյն ձերոյ յայտնի առնելոյ, նուիրակին եւս բերանով պատմեաց զորդիական ջերմեռանդ սէր ձեր եւ զհարազատութիւն, զորս ունիք առ լուսաւոր մայրս ձեր եւ առ հոգեւոր հայրութիւնս մեր, յաղագս որոյ եւ ի սէր ունելով զինքն յամենայնի շահեալ էիք եւ մեծարեալ, որպէս շնորհակալ էր զձէնջ: Ընդ որս ամենայն եւ մեր

սրտագիւրեցեալ եւ շահեցեալ ի ձէնջ, կարի առատ շնորհակալեցաք զսիրելեացդ եւ օրհնաբանեցաք զձեզ: Զորս Աստուածն ամենայնի օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ, փրկեսցէ ի չարէ եւ պա[հ]եսցէ ի բարեգթութիւնս իւր, յաջողեսցէ ձեզ առնել միշտ զգործս բարութեան եւ զարդարեսցէ զձեզ իւրաշահաճոյ առաքինութեամբք: Տացէ պայծողումն ամենայն բանից եւ գործոց ձերոց եւ արասցէ զձեզ բնաւիւք ձերայնովքն յամենայնի խաղաղակեաց եւ բարեզուարճս:

1036 *Արդ, գրեալ էիք առ հարցումն մեր վասն պարոն Հայրապետին զհաւանութիւն եւ զոչ ինչ ունիլ զթերութիւն առ հոգացումն գործոյ մերոյ եւ հաւատարմաբար խոստացեալ էիք կշտամբել զբամբասօղս սորա եւ այնուհետեւ օգնական եւ ձեռնտու լինիլ սմա: Եւ զի դուք հաւանեալ էիք սմա այսպիսիւք խոստամամբք, վասն որոյ մեք եւս տեսեալ զայսքան ժամանակաց զհաշիւն սորա եւ ի հաւատարմութեանն իւրում կրկին փորձեալ զսա, վերստին հաստատեցաք վէրիլ եւ գործակալ սրբոյ Աթոռոյս ի յօրհնեալ քաղաքդ այդմիկ, զի որպէս մինչեւ ցարդ ծառայեալ է, նոյնպէս եւ յայսմհետէ արիաբար եւ մտերմօրէն ծառայեսցէ լուսաւոր ծնողիս ձերոյ եւ մեզ: Զոր եւ ահա սիրով եւ օրհնութեամբ վերադարձուցաք յայդր:*

Ահա, ի սէր ձեր յանձնեմ զդա եւ զձեզ Աստուծոյ ամենապահպանին: Ուրեմն պարտիք սիրել զդա եղբայրական սիրով եւ ընդ բարի ամենածութեամբ ունիլ եւ յամենայն գործակատարութիւնս սրբոյ գահիս օժանդակել եւ թէ եւ թիկունք լինիլ դմա ի հարկաւորին վասն բանի եւ խաթեր մերոյ եւ սակս սիրոյ հաւատոյ մօտս ձերոյ սրբոյ եւ ի փառս վերաբազմելոյն ի սմա Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ: Եւ զոր ինչ լաւութիւն եւ ձեռնտուութիւն առնիցէք դմա, ամենն սրբոյ Աթոռոյս եւ մեզ է համարեցեալ, որոյ աղագա եւ բազմապէս ընդունելոց էք զշնորհս սրբոյ Աթոռոյս եւ զօրհնութիւնս մեր հանդերձ շնորհակալութեամբ:

Իսկ ապա վշտացեալ անձամբ եւ նեղեալ ոգւով գրեցից եւս համառօտ իմն զնորոգ անցիցս զմեօք եւ զսուրբ Աթոռովս անցելոց: Քանզի վասն աշխարհի ասի յղի գոլ եւ միշտ ծնանիլ զիրս նորանորս: Եւ որպէս իւրաքանչիւր ծնունդք մարդկան ոչ նմանին իրերաց, նոյնպէս եւ իւրաքանչիւր բերմունք աշխարհիս ոչ լինին համակերպ: Արդ, ըստ այսմ առաջելոյ, թէպէտ եւ բազմիցս դիպեալ է սրբոյ տանս մեծի գառն դիպուած բերմանց աշխարհի, այլ ընդ երկնագոյն միջոցս եւ ոչ մի ի նոցանէ շարժեալ է զսա եւ զտորայինս: Այլ այս երկիւղ յայսկոյս խաղալոյ անօրէն լեզկեաց, որք ի Վրացտուն զանչափ սպանութիւնս եւ գերութիւնս եւ զաւերս գործեցին եւ մօտեցան առ երկիրս մեր, եւ մանաւանդ այս համբաւ, թէ գալոց էն կողոպտել զերեւան եւ զսուրբ էջմիածին, շարժեաց զմեզ եւ զսուրբ Աթոռս: Ըստ որում ոչ միայն Հասարակքն, այլեւ արքայն Վրաց եւ իշխօղն երկրիս[6] գրեալ ստիպեցին ելանել աղխիւք եւ գնալ յերեւան առ բերդն: Վասն որոյ եւ մեք, ի գերութենէ բազմութեանն եւս կասկածելով, միաբանիւք եւ ժողովրդովք գեղջ մերոյ գնացաք յերեւան՝ թողլով զսակաւուոր միաբանս եւ զքանի ձ(100) զօրականս ի պահպանութիւնն:

Եւ յայսմանէ եղելութենէ թէ որքա՞ն վնաս եւ տառապանք առ դիպեցան, ոչ կարեմ գրել: Եւ թէպէտ անօրէնքն անցին ի յԱխալցխայ, այլ այն համբաւ ոչ լռեցաւ: Յորոյ երկիւղէ յոյժ տառապակրութեամբ եւ աճապեկութեամբ եւ անհուն ծախսիւք ի Գ (3) ամիս կացաք արտաքոյ սրբոյ

Աթոռոյս եւ խափանեցան ամենայն գործք եւ բանք մեր, եւ մեք մաշեցաք սրտիւ եւ ոգւով՝ ոչ եւս գիտելով զվախճան դիպուածոյս:

Արդ, իբրեւ զհշմարիտ բարեկամս ի նեղութեան ժամանակիս մերում, հասցեցէք, յԱստուծոյ օգնութիւն սրբոյ տանս եւ զսէր եւ զհարազատութիւն ձեր, որ առ մեզ, եւ եւս բազմապատկեսջիք եւ ի ցաւակցութիւն եւ ի մխիթարութիւն մեզ փութասջիք: Որովք ընկալջիք եւ դուք զողորմութիւն յԱստուծոյ, զշնորհք ի սրբոյ Աթոռոյս եւ զօրհնութիւն ի մէնջ:

Եւ զայլ որպիսութիւնս մեր եւ սրբոյ Աթոռոյս ի հարազատ գործակալէդ մերմէ՝ պարոն Հայրապետէն իմացեալ, ողջ լերուք ի Տէր: Ամէն:

Ի ՌՄՂԵ (1786) եւ ի յունվարի Ա(1):

Դարձեալ ընկալաք եւ զերկրորդ թուղթն ձեր, գրեցեալ ի կողմանէ սրբալոյս մեռնի սանի արծաթոյն, զոր շնորհեալ էք յանուն սրբոյ Աթոռոյս լուսաւոու Ծնողիս ձերոյ՝ ի հոգեւոր յիշատակ ձեզ եւ զոր ինչ գրեալ էիք, իմացաք: Եւ զսիրալիր իւրաքանչիւրոցդ տուեցելոցն տեսեալ շնորհակալեցաք գձենջ յատկականաւ օրհնութեամբ: Այլ այն, որ ի պարոն Հայրապետէն զձեռագիր էք առեալ, խորթ իմն բան է, բան որում մինչեւ ցայժմ ոչ բնաւ եղեալ եւ ոչ ուրեք: Վասն որոյ եւ մեզ ծանր թուեցաւ, քանզի մէ դուք յօժարութեամբ տուեալ էք եւ կամիք զլինիլն, առաւել եւս մեք կամիմք ուրախութեամբ:

Ապա զի՞նչ օտար իրականութիւն է, զոր արարեալ էք ի ընդ վայր կարծեաց, որ անվայելուչ է սրբոյ Աթոռոյս եւ մեզ, եւ այլոց եւս գայթակղութիւն սրտից: Արդ, ահա արծաթն ի Բայազիտ է, զոր վասն խոտութեանցս ներկայականաց ոչ է պարտ բերել ի սուրբ Աթոռս եւ որքան այսպէս ի վրդովման կամք, ոչ կարեմք շինել զամն, այլ սպասեմք խաղաղութեան, որ ի լինիլն խաղաղ եւ յաջող ժամանակի շինել տացուք:

Իսկ դուք, սիրելիդ մեր, մինչ այդպէս զերկբայութիւն ունիք զմէնջ, զարծաթն ձեր տարջիք ի Բայազետ եւ մօտ առ ձեզ պահեսջիք եւ զսարդն Հայրապետի ձեռագիրն յետս տայջիք ինքեան: Եւ երբ յաջողեսցէ Տէր, եթէ կամիցիք, յայդր շինել տայջիք զամն, որոյ սակս մինչ Դանիէլ վարդապետն եւս Հարկաւորիցի եւ խնդրիցէք, առաքելոց եմք, իսկ թէ աստ յղել կամիցիք, շինեցուցուք եւ զմեզ անհոգս արասցուք յայնժամ, զի ի ներկայս ի պատրաստի եղելոլքն եմք պաշարեալ, որպէս կարեմք նոր եւս յաւելուլ ի վերայ: Բայց այժմ պարտիք զսարդն Հայրապետի թուղթն յետս տալ եւ զայլն որպէս առնիցէք եւ խոհեմութիւնս ձեր է ասաստան:

Կրկին ողջ լերուք ի Տէր:

Ձեռ. 4501, էջ 1035–1036:

1040 **10 1786 7 *Հունվարի Կրնդակ ի Կաթին***

Ընդ պարոն Հայրապետին վասն կրկին եւս զհաշին վէքիլութեան անցեալ ամաց տալոյն, եւ դարձեալ Հաստատելոյն մեր զնա վէքիլ եւ գործակալ սրբոյ Աթոռոյս, եւ պատուէր առ ժողովուրդսն գիտել զնա գործակալ սրբոյ Աթոռոյս եւ ձեռնտու լինիլ:

Ձեռ. 4501, էջ 1039–1040:

11 1786 *թ. 7 Հունվարի* – *Թուղթ ի մեծն Պօղոս առ նուիրակ Իսահակ վարդապետն, ի պատասխանի քանի թղթոցն նորին՝ յօգոստոսի ԻԹ(29), ի սեպտեմբերի Ը(8) եւ ի հոկտեմբերի ԺԱ(11) եւ ի ԺԷ(17), եւ ի*

նոյեմբերի Ը(8) գրեցելոց վասն բազմաց եւ զանազանից իրաց եւ իրակութեանց:

Յորմէ սիրով բազմաւ եւ քրիստոսասանդ սուրբ ողջունիս, Հոգեւոր օրհնութեամբ եւ Հրաշաւոր շնորհիս սրբոյ տեղւոյս Միածնիջի, ծանիր սիրելի եւ Հոգեւոր որդիդ մեր, Հարազատ եւ յոգնաշխատ զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ Իսահակ մեծիմաստ վարդապետ: Զի թուղթ քո ի յօգոստոսի ԻԹ(29), ի սեպտեմբերի Ը(8), ի հոկտեմբերի ԺԱ(11) եւ ի ԺԷ(17), եւ ի նոյեմբերի Ը(8) գրեցեալք, ամբողջ կնքուն Հասին առ մեզ, զորս ընթերցեալ, իմացաք զամենայն գրեալսդ: Իսկ յետ գրելոյ մերոյ ի հոկտեմբերի Ե(5) զթուղթն մեր առ քեզ, քանեաց աւուրս անցեալ ի վերայ, կոլկասականքն անցին ի Տայս: Բայց Համբաւքն երկեցուցիչք ոչ լուէին, վասն որոյ զբազմութիւնն միաբանից յամաւրեայ ժամանակս պահեցաք ի յՔասպատն ընդ մեզ: Բայց զկնի, մինչ երկրականքն դարձան ի չէնս իւրեանց, մեք եւս զբազմութիւնն միաբանից դարձուցաք ի սուրբ Աթոռս, եւ մեք քանի գլխաւոր վարդապետօք մնացաք անդ ի վերայ ծանրութեանցն սրբոյ տանս (որք դեռ անդ են): Եւ՝ ընկալեալ մեր զպատասխանի նախկին թղթոյն մերոյ ի մովպետէն Տայոց՝, որ գրեալ էր զյուսադրութիւն եւ դարձեալ զդուշութիւն ի յեղակարծ յարձակմանէ նոցա, վերստին զթուղթ գրեցաք եւ ընդ իշխողին մերոյ ի միասին զընծայս յղեցաք ի ձեռն Թովմասին եւ Մելքիսէթին, որք գնացեալ մնացին անդ ի բազում աւուրս, մինչ լուաք, թէ վառեալքն ի յարաչնադրութիւնն եւ զվախմանն ամուր առին: Ապա դարձան թղթով մովպետին, որ դարձեալ զյուսադրութիւն էր գրեալ, բայց ոչ զովացուցիչ տապոյ բոցոյն: Որ եւ ընդ ուրումն իւրայնոյ թէ խանին մերոյ եւ թէ մեզ զընծայս եւս էր յղեալ: Այլ յայնքան երկար միջոցին ոչ իմացաք զՀաւաստի դիտաւորութիւնս նոցա, զի միամտեաք, այլ կացաք միշտ ի վարանման եւ ի տարակուսութեան: Բայց վերջապէս իմացաք, զի ցրուեցեալք են անդ ի գիւղօրայսն՝ առ ի ձմերել: Եւ զի ընդ երկար խասիանեցալ էին բանք, եւ գործք, եւ գրութիւնք, եւ Հոգալիք մեր, որք թարց գալոց մեր ի սուրբ Աթոռս ոչ վճարէին: Թողեալ ի յՔասպատն զումանս ի մէնջ, մեք եւս դարձաք ի սուրբ գաՀս՝ զՀետ եղեալ Հարկաւորագոյն Հոգալեաց մերոց, եւ Աստուծով Հոգամք:

Արդէն իմս զպատասխանիս գրեցելոցդ ի վերոյ յիշեալ թուղթդ: Արդ, գրեալ էիր վասն խնդրոյ ազնիւ սիրելոյն մերոյ՝ Սահմանոս ամիրային ի կողմանէ խաչին իւրոյ, ունողի զմասն ի կենաց փայտէն, զոր իմացաք: Սակայն գիտես ահա զներկայական կացութիւն մեր, որ յոյժ եմք զբաղեալ, վասն որոյ թէեւ առ ինքն զթուղթ եւս գրեցաք վասն Հոգեւոր տրոցն, բայց յայդմ կողմանէ զբան ոչ յիշացաք, թողով յայլում ժամու: Ուրեմն, ողջունելով զնա ի մէնջ, առասցես առ ժամանակ ինչ Համբերել, մինչեւ ի յանդորր ժամու տեսցուք, թէ զի՞նչ գրելն բան պատշաճին:

Այլեւ վասն Փիլիպպոս վարդապետի նորագէս առ քեզ Հաստցեալ Ա-ՌՋԾԾ (1650) զուռուշի զգլագ էիր խնդրեալ, զոր ահա ընդ թղթոյս յղեցաք առ քեզ՝ Հանդերձ բարեւագրութիւն Հաստցանել նմա, զի միամտեսցի: Եւ զամենի, կանխեղագ եւ զդեղորէից եւ զզմառց զգինւն եւ զծախան, որ բոլորապէս ցուցեալ էիր Դ2ԻԲ (422) զուռուշ եւ վասն այնց զգլագդ էիր

1041 *խնդրեալ, այժմ ձեռնՀաս //ոչ գոլով, յետոյ գրելոց եմք:*

Յիշեալ էիր եւ զաստիկ սանճուի ցաւոյ պատահիդ, որ տրտմութիւն ետ մեզ, զոր Աստուած փարատեսցէ ի քէն, սյահելով զքեզ ի յառողջութեան եւ ի բարեկեցութեան:

Զղալաթիոյ եւ զՄամաթիոյ նուիրակական արդիւնն եւս, որ գրեալ էիր, խնացաք եւ զշնորհակալութեամբ օրհնեցաք զժողովուրդն եւ զքեզ: Լաւ է պատառն Հեշտութեամբ եւ խաղաղութեամբ, որ սիրով եւ թարց տրտնջանաց է: Իսկ ի յաքսորս մեռանիլն խղճալի Միքայէլ եւ Մարտիրոս ամիրայից՝ սիրելեացն մերոց, ցաւ եղեւ մեզ, որոց զՀոգիսն Տէր լուսաւորեսցէ:

Ահա առ որս եւ պիտոյ էր, զմխիթարական թուղթս գրեցաք՝ զորս տացես նոցա ողջունիւ եւ օրհնութեամբ ի մէնջ: Ապա վասն խնդրեալ Թղթոյդ Հնոց եւ նորոց, յոյժ ստիպեալ էիր գրել եւ յղել: Աւ որ գիտեա, զի յառաջ եւ յետոյ խնդրեալ թուղթդ, թէ առ յիշատակատուս եւ տուօղս որոյ, եւ թէ առ էմնաֆան վասն գանձանակաց, զամէնն գրեալ յղեցաք ահա՝ առ ի տալ ինքեանց, բայց ի յեկեղեցեաց գանձանակական արդեանց թղթոյն, յորս իբր անհարիւն եղեւ ձեռնհաս լինիլ եւ գրեցուցանել: Բայց զի յոյժ կասկածիս ի բաւարանաց, ահա բաց յայսմանէ թղթոյ, զյատուկ թուղթ մի եւս գրեցաք քեզ վասն միաւորութեան օրհնեալ գանձապետացն եկեղեցեաց, զի ընթերցցիս առ նոսա՝ ի միաւորութիւն նոցա ի քոյդ կողմանէ, եւ ի ոչ արգելուլ ի քէն զգանձանակադրամն, գիտելով թէ կոնդակքն, որ ոչ գրին ի մերս անձեռնհասութենէ է, եւ ոչ վասն քո առ մեզ չհաստացանելոյ զարդիւնն:

Ի կողմանէ մահտեսի Խաչիկին եւս, զոր ինչ գրեալ էիր, զամէնն ծանեաք: Եւ վասն թուղթ չգրեալոյն մերոյ, որ թօհմսիթ է արաբեալ, ի Հարկէ յետոյ զթուղթն մեր մինչ ընդունիցի, շահիլոց է:

Աստենին[8] թէպէտ յայս վրդովմանցս եւս յամեցաւ, սակայն այլեւս ձեռն հասուցեալ աւարտեցաք: Այժմ զԳ (3) մեծ պատկերսն տպէն եւ մեք յայս աւուրս գվերջաբանութիւնն շինեցուցեալ տպել տալոց եմք, զի զքանիսն յայդր եւ ի Հնդիկս յղեացուք: Եւ մահտեսի Խաչիկն, որ զԽ (40) հատ ինդրեալ է յղել ի Հասրայ եւ ի Զուղայ, ի նոցունց զքանիսն եւս այժմ յղելոց եմք, իսկ զմնացեալսն՝ յետոյ: Զի զամէնն ոչ լինի ի հաս բերել վասն ցրտութեանն, զի նորատիպքն ուշ չորանան: Նաեւ սրբոյն Սաղիմայ Գեւորգ վարդապետն, որ ի Ղարս պարոն Գէորգին զԲՒ (2000) զուռուշ էր տուեալ՝ հասուցանել սրբոյ Աթոռոյս, եւ մեք գրեցաք քեզ տալ յայդր, եւ դու տուեալ ես տիրացու Սարգսին, առ այն շնորհակալեցաք զքէն: Բայց այժմ ետս նոյն Գէորգ վարդապետն ի կարին պարոն Հայրապետին մերում տուեալ է այլեւս զԲՒ (2000) զուռուշ եւ նա գրեալ է քեզ՝ հասուցանել սապիմացոյն: Որոյ ազագաւ եւ մեք զղրպղ գրեցաք ի վերայ քոյ, որ զայն ԲՒ (2000) զուռուշն հատուցեալ, ընկալցիս զայս ի միաւորութիւն քեզ:

Զմահտեսի Կարապետի գիրն ետս, զոր յղեալ էիր, ընկալաք եւ ահա գրեցաք զպատասխանին՝ շնորհաւորելով զՀարսանիսն որդւոյն, եւ ի կողմանէ սեանն սրբոյ տաճարիս միաւորեցուցանելով եւ զաղբեր արձանագրութեան օրինակն առ ինքն յղելով, զի միաւորեսցի, թէ այնպէս գրեցուցեալ եմք յառաջադոյն: Ծանուցեալ էիր եւ զդաղդ ի յԱստուածամայր եկեղեցին եւ զսիրով ընկալեալ լինիլդ, զսէր եւ զխաղաղութիւն ունիլն ամենեցուն առ քեզ, եւ զգործոյդ սկզբնաւորութիւնն անդէն, եւ ուրախացեալ միաւորեցաք: Եւ զՄամաթիոյ խափանեալ գանձանակն եւս, որ յորդորմամբ կրկին հաստատեալ ես, շրջեցուցանել եւ զօրհնեալ մահտեսի Գաբրոնն մեզ գանձապետ կարգեալ, բարւոք ես արարեալ: Այլ որ զթուղթս էիր խնդրեալ ի վերայ եկեղեցւոյն եւ նորոգ գանձապետին, արդարեւ հարկաւորք էին, բայց այժմ չկարացաք հասուցանել, թերեւս յայս աւուրս գրեալ յղեսցուք:

Ուռումէլու[9] նուիրակ Գրիգոր վարդապետին մերոյ զժամանելն յայդր եւ զայլ որպիսութիւնսն եւս խնացաք[10]: Լաւ գրեցեալդ ի Հարկէ այժմ ի ճանապարհի է, որ բարեաւ գայցէ ի սուրբ Աթոռս: Իսկ յաղագս չյիշելոյն մերոյ, զի մայիսի ԻԶ (26) գրեալ թղթոյդ առ մեզ Հասանիլն, որ տարակուսեալ էիր, միամիտ լէր, որ Հասեալ է առ մեզ Հանդերձ գանձանակաց արդեանց դաժթարան ի ժամանակի իւրում: Բայց ի գրեալն մեր առ քեզ զպատասխանի, այն ի յաչաց Հեռացեալ է, եւ մեք զրաղեալ գոլով, չեմք տեսեալ, զի յիշեացուք: Աւ այն այսպէս գիտեա եւ անհոգ լէր: Եւ յաղագս Բայիսօղլու եւ քարհատի եղբօր կրկին Կ (60) զուռուշիցն եւ Ղարսայ պարոն Գէորգի ԲՃԺ (210) զուռուշի Զ (6) փարայիս, որ զղացս էիր խնդրեալ, ահա այն ԲԿ (120) զուռուշքն մեզ Հասեալ են, զորս ընդ այլ վերոյ յիշեալ դրամոցն, ի զապզի միում յիշելոց եմք յառաջիկայ աւուրս: Այլ պարոն Գէորգն վասն իւրոյն դեռ զբան ինչ ոչ գրեաց: Այլեւ՝ գրեալ էիր վասն Գրիգոր եւ Յակոբ տղայոցն, թէ ընտանիքն իւրեանց խնդրեն, զոր ազդեցաք ինքեանց եւ նոքա եւս գալ կամեցան: Վասն որոյ եւ մեք յանձնեցաք վէրիվ պարոն Հայրապետին մերոյ, Հաստացանել ի կարին եւ անտի յղել յայդր, որ ի ներկայումս ատ եկեալ էր ընդ ատբ Վահանին՝ վասն Հաշուոց իւրեանց: Զոր եւ մեք վերահաստատեալ ի գործն, դարձուցաք օրհնութեամբ եւ խրկայիք:

1042 Գրեցաք եւ առ յատկեղ սիրե[լ]ին մեր՝ Մաահէհան պարոն Եսայիս եւ առ եղբայրն իւր՝ պարոն Ալէքսանն զթուղթս օրհնութեան եւ շնորհակալութեան վասն ազնիւ խաչին՝ Հոգեւոր յիշատակին իւրեանց, ձեռամբ քով յղեցելոյ, զորս տացես պարոն Եսայուն, ողջունելով զինքն ի մէնջ: Ընդ որս եւ առ Զմիւռնոյ նուիրակ Միքայէլ վարդապետն եւ Աստուածատուր աղայն եւս գրեցաք զթուղթս, պատմելով զանցից մերոց, եւ խնդրելով զՄիքայէլ պետն շուտով դալ, զի ի յունվարիս կամ ի փետրվարին զնոր նուիրակ եւ առաջնորդն Հանելոց եմք: Որոց եւ վասն փօլիցային, զոր յառաջադոյն խոստացան առնել, եւ մեք եւս քեզ գրեցաք, թէ զփօլիցագիր եմք յղելոց ի ձեռս քո, զի առցես, այժմոյս ըստ որում վրդովեալ կամք, գրեցաք, զի Միքայէլ վարդապետն ընդ իւրն բերցէ ի վերայ Թօխաթու: Աւ որս եւ վասն պիտանի ճոթեղինաց զսիրաի յղեցաք, զի Հոգասցեն, զորս եւս նա բերցէ: Իսկ եւ ի նոյեմբերի Ը (8) գրեալ թղթոյդ, որ ծանուցեալ էիր զպատասխանաբար Հոգացողութենէ եւ զխորհրդենէ սիրելեացն մերոց պատրիարքին եւ օրհնեալ ամիրայիցն վասն սրբոյ գաւիս եւ մեր, իմացաք եւ սրտագիր եղեալ միաթարեցաք ի վերայ ամենայն վշտակրութեանց մերոց, եւ շնորհակալութեամբ օրհնեցաք զինքեանս: Այլ մինչեւ ցայժմ դեռ նշան ինչ ոչ երեւեցաւ այնր, զոր խորհեալ էին առնել եւ աչք մեր մնացին ի ճանապարհի:

Իսկ ներկայապէս լեռնականքն ձմերեն ի Տայս ցիր եւ ցան ի բաղում շէնս, եւ մեք եւ երկրականքս ի տեղիս մեր եմք իրրեւ անդորր, սակայն վասն ապագայական կարծեաց որպէս ի վերայ փշոյ նստեալ կամք: Զի չէ բնաւ յայտնի, թէ ի գարնանն զի՞նչ է լինելոց: Բայց մեք ընդ այլ թղթոյն

վերոյ յիշեցելոց, գրեցաք եւ զթուղթ մի առ ազնիւ սիրելին մեր՝ մաՀտեսի Յարութիւն ամիրայն, ծանուցանելով զձախորդակի դիպուած մեր, եւ շնորՀակալիլով զբարւոք Հոգալոյն վասն Աթոռոյս եւ մեր, եւ մանաւանդ վասն տրոցն, զոր տուեալ էր ԲՃԾ (250) զուռուշ սակս յիշատակի: Քանզի որովՀետեւ զսիւնն սրբոյ տաճարիս այլք յառաջագոյն խնդրեալ էին առնել յիշատակ իւրեանց, եւ մեք թղթով խոստացեալ էաք, վասն որոյ պատշաճ տեսաք, զի զսրբոյ տաճարիս քառակողմն որմոց արտաքին երեսաց զԴ (4) եւ զե (5) կարգ խախտեալ եւ անչքացեալ Հին քարինն, զորս փոխեցաք եւ նորոգեցաք, զայն արասցուք յիշատակ նմա: Եւ ի յԱստուածածնի Ասագ սեղանոյ յետոյն, որ գծաղկեալ մեծ արձանաքար եմք կառուցեալ, կամեցաք փորագրել տալ ի նմա զյիշատակարանն՝ անուամբք իւրն, եւ Հօրն իւրոյ՝ Հանդուցեալ մաՀտեսի Աստուածատուրին եւ որդւոյն իւրոյ՝ Հաճի ՅովՀաննիսին, բայց եւ եւս մոռածեցաք թէ գուցէ ինքն զայլ կերպ կամիցի: Ուստի գրեցաք ի թղթոջս, թէ եթէ այսպէս կամիցիս եւ կամ այլապէս, գրեսցես մեզ եւ կամ ծանուցես նուիրակիդ մերում գրել մեզ, զի այնպէս արասցուք: Վասն որոյ եւ քեզ գրեմ աՀա, զի զթուղթն մեր Հանդերձ սիրով եւ ողջունաւորութեամբ տացես ինքեան եւ զմիտսն իմացեալ գրեսցես մեզ, զի ըստ իւր մտացն փորագրել տացուք զարձանն, որով յատկացի յիշատակն իւր: Եւ դու՝ Հոգեւոր որդիդ մեր եւ արիջան զաւակդ սրբոյ Աթոռոյս, որ գրեալ ես, թէ զԱստուածամայր եկեղեցւոյս նուիրակութիւնն մինչեւ ի Համբարձումն աւարտեցից, ջանացես ըստ գրեցելոյդ առնել, եւ զամենայն տեղիսն մնացեալս օր մի յառաջ զերծանիլ թարց Հակառակ իմն պատաՀմանց, եւ դիմել պարզերեսութեամբ ի սուրբ Աթոռ շնորՀապարգեւ մայրս քոյ՝ ի Հանգստութիւն բազմավաստակ անձինդ եւ ի յօգնութիւն մեզ ի ցաւաշատ ժամանակիս, յորում՝ նեղիմք ի բազում կողմանց, եւ մանաւանդ ի զուրկ գոլոյ ի մխիթարչաց: Որպէս զի մխիթարեսցես զմեզ մտերմօրէն ցաւակցութեամբդ եւ մխիթարեցիս վայելմամբ շնորՀայ մօրս քոյ Հոգեւորի:

Դարձեալ՝ եթէ գծաղկեցմանէ լուսակերտ սրբոյ տաճարիս ցանկապատիս գիտել, զայս իմաս, զի վարպետ Յովնաթանն[1] յամառանաս երկար Հիւանդացեալ եւ ընդ մեզ յերեւան եւս կացեալ յերէք ամսաչափ ժամանակս խոսիանեցաւ ի բանից: Այլ այժմ յարուցեալ ի Հիւանդութենէն, զմնացեալ պատկերս մարգարէիցն նկարէ յօտայումս: Ձեւս որոց զայլ պատկերսն պարտի նկարել, մինչեւ ցջերմանալ եղանակին, յորում՝ յեկեղեցւոջն ի վերայ բանին գծաղիկս արասցէ: Եւ յայս աւուրս պարտիմք զսեանց ծաղիկն եւս պատուիրել, զի աշակերտացն ի վերայ կտաւոց առնել տացէ՝ օժանդակութեամբ իւրով: Այժմյս աւարտեցեալ տեղինքն են մեծ սեղանն եւ բոլոր իսկ արեւելեան որմն եւ գօտին եւ կամարքն եւ առաստաղն ըստ Հարկաւոր տեղեացն, եւ սուրբ ՅովՀաննիսի եւ սուրբ Ստեփաննոսի սեղանքն: Եւ մնացեալքն են մեծ կաթուղիկէի մէջն եւ սիւնքն, եւ Հարկաւոր պատկերք ոմանք, զորս թէ Աստուած յաջողեսցէ, նկարեցուցաք: Այսքան եւս առ այս: Եւ դու զորպիսածանոյց զգիրդ եւ զբարի ջանդ անպակաս առնելով, ողջ լեր ի Տէր: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՆԷ (1786) թուոջս եւ ի յունվարի է (7), ի սուրբ Աթոռս էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1040–1042:

12 1786 թ. փետրվար – Թուղթ ի Բասրայ առ Ջուղայեցի Պօղոսեան մաՀտեսի Խաչիկն՝ յիշելով զյառաջ քան զայս ի սեպտեմբերի.... գրեալ թուղթն մեր առ նա եւ պատմելով զնոր ձախորդութիւնն մեր եւ զայժմյս նուիրակ յղելն: Եւ վասն նորա յանձնարարութիւն: Եւ վասն ի Հնդիկս յառաջ գրեալ թղթոցն մերոց, որք առ սա էին Հասեալ, Հարցանելով, թէ յղեցեր, թէ զինչ եղեւ: Եւ վասն Առենի ժամագրոյ տպեցմանն, որ սորա յիշատակն է եւ այլ բանք:

Ձեռ. 4501, էջ 1043–1044:

13 1786 թ. Հունվար – Թուղթ ի Բասրայ առ գործակալն մեր՝ ԲեթղէՀէմեան պարոն ՅովՀաննէսն, յիշումն ի սեպտեմբերի ԻԲ (22) գրեալ թղթոյն մերոյ եւ ծանուցումն զնոյն այնր դառնագոյն անցից մերոց եւ վասն նոր նուիրակին յանձնարարութիւն եւ վասն ի մայիսի ԻԲ (22) առ ինքն եւ ի Հնդիկս գրեալ թղթոյն մերոց Հարցումն, թէ է՞Հաս առ ինքն, եւ վասն Ղազարի կայիցն Հարկ՝ գրել զորպէսն:

Ձեռ. 4501, էջ 947–948:

14 1786 թ. փետրվար – Թուղթ առ նոր գործակալն մեր, որ ի Բաղդատ, պարոն Փանոսն, յիշումն վասն առաջնոյն թղթոյն մերոյ առ սա եւ կոնդակին, որովք Հաստատեալ էաք զինքն գործակալ: Եւ զի լուեալ է-աք զամանէ, թէ ապօրինաւոր բանից թոյլ տայ, առ այն պատուէր, զի մի արասցէ այնպէս եւ այլ բանք:

Ձեռ. 4501, էջ 948–949:

169ա **1786 թ. – Ի Գաղաւախ**

15 Թուղթ մի առ մաՀտեսի ՅովՀաննէսն, ի պատասխանի Հանդերձ փուսուլայիւ գրեալ թղթոյն ընդ նախկին նուիրակ Յարութիւն վարդապետին եւ շնորՀակալութիւն վասն մին թօփ տէրչինի զօֆին, զոր ընդ նմա յղեալ էր: Նաեւ յանձնարարութիւն յաղագս նոր նուիրակին մերոյ՝ Ղազար վարդապետին:

Նոյն բնոյթի նամակներ են ուղարկել նաեւ Հաճի ԱբրաՀամին եւ առաջնորդ Մինաս վարդապետին:

Ի կարին

16 Կոնդակ մի մեռոնի, զոր ընդ Ղազար խոՀեմամիտ վարդապետին յղեցաւ:

17 Կոնդակ մի փոքր առ նորին քաՀանայսն, իշխանսն եւ Համայն ժողովուրդսն յաղագս վէքիլ Հայրապետին, թէ եկն առ մեզ ընդ բազմաչնչիք թղթով ձերով եւ եւս զՀաշիւն իւր ուղղակի, եւ մեք Հաւանեալ, նաեւ ըստ խնդրելոյն ձերոյ, զնա վերստին Հաստատեցի զինքն ի գործս իւր, տալով զիշխանագիրս: Վասն որոյ դուք եւս պարտիք ընդունիլ զնա սիրով:

Պատասխան նամակներ Հաճի Պապա կոչեցյոյ մաՀտեսի Հակոբին եւ Թորոյանց մաՀտեսի Խաչատուրին ու նրա եղբայր սրին. Մերոցին այն մասին, որ նրանց խնդրանքով սրին. Հայրապետը վերստին նշանակվել է գործակալ (վէքիլ): Օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն նամակ գանձապետներ սրին. Մկրտիչին եւ Պետրոսին՝ վէքիլ Հայրապետի միջոցով գանձանակարկղը մոմ առնելու մասին (էջ 168ա – 169բ):

1692 18 Թուղթ մի եւս առ սրբոյն Սաղմնայ նուիրակ Գէորք վարդապետն (որ է այժմ ի Կարին ի գործ նուիրակութեան), ի պատասխանի վաղնջական գրեալ թղթոյն, որում գրէ սրբազան Վեհապետն, թէ 21 զուռուշն էհաս մեզ, զորս առեալ էր քո Հայրապետին մերոյ ի Կարին եւ զփոխարէնն նորին, ըստ գրեցելոյն մերոյ, առեալ էր վէքիլն ձեր՝ տիրացու Սարգիսն ի մեծն Պօլիս ի Սահակայ վարդապետէն: Զայն եւս իմացաք, որոյ վասն զղջապէ էր խնդրեալ ի մէնջ Սահակ վարդապետն, ահա գրեալ յղացաք:

19 Թուղթ մի եւս առ Հայրապետն վէքիլ, որոյ զկնի Հաշուին եւ սրբազան Վեհապետն իբր խալասագիր, սոյնպէս եւ զմին եւս տէր Վահան քահանային, մինչ եկեալ էին ի ՌՄԼԴ (1785) թուոջն եւ ի դեկտեմբերի ԺԵ (15) ի սուրբ Աթոռս ըստ գրելոյ սրբազան Վեհապետին:

Ի Բայազիտ

20 Կոնդակ մի ընդ Հովանեաւ սրբոյ Կաթուղիկէ եկեղեցւոյն եղեալ Համայն ժողովուրդոյն, շնորհակալութիւն յաղագս գանձանակադրամին, զոր ձեռամբ իբր գանձապես տէր Վահանին յղեալ էին ի սուրբ Աթոռս, որ էր լեալ ԼԷ (37) զուռուշ ԼԲ (32) փարայ: Նաեւ վասն գանձապետին, թէ պատուիրեալ եմք նոր նուիրակին, զի հաւանութեամբ ձերով ընտրեսցէ զոմն գանձապետ եւ մեզ գրեսցէ, զի եւ մեք յայնժամ հաստատեմք զնա կոնդակաւ[12–13]:

21 Թուղթ մի առ Սահակ աղայն, յանձնարարութիւն վասն նոր նուիրակին մերոյ, նաեւ վասն փաշայի ընծային, զոր նմա յղեցաւ, պատուէր, զի տարեալ մատուցեն ընդ նուիրակին եւ տէր Վահանին առ փաշային: Եւ վասն Մանուէլ սեւագլխին ի տէր Վահանէն իմացիս զորպիսութիւնն: Ահա սա [առաքեաց]... լիտր արաղ եւ... լիտր բրինձ:

22 Թուղթ մի առ Յակոբ աղայն, որում գրէ զգալուստն տէր Վահանին եւ ընդ իւրն բերեալ զգանձանակադրամն երկուց եկեղեցեաց, եւ վասն նորոգ նուիրականին յանձնարարութիւն եւ ընդ նմա յղեալ փաշային, պատուէր, զի տարցեն ընդ նուիրակին, Սահակ աղային եւ տէր Վահ[անին] մա[տուցէն] առ փա[շային]:

23 Թուղթ մի եւս օրհնութեան եւ սիրոյ առ մաքսապետ պարոն Մելքոնն՝ ընդ Բ (2) լիտր գինեաւ եւ Դ (4) լիտր բրինձիւ:

24 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ պարոն Թումանն եւ պարոն Պետրոսն յաղագս քանի մի բեռանց ամանաթին, զորս յղեայ սրբազան Վեհապետն առ նոսա, զի պահեսցեն անդ մինչեւ անցցէն շունչն յայսմանէ:

25 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ խօջայ Մաղաքիայն, որ տուեալ է սրբոյ Աթոռոյս իբր հոգեբաժին ե (5) զօլաթայ, ձեռամբ տէր Վահան քահանային:

26 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Իսաղ փաշայն, յանձնարարութիւն վասն նոր նուիրակին մերոյ՝ Դաւիթ վարդապետին, որում ընդ սմա պընծայս եւս յղեայ առ ի ընդունել զսա:

27 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Աղվան աղայն, Հանդերձ ընծային:

28 Թուղթ մի եւս սրբոյն Թադէոսի Առաքելոյ առաջնորդ Իսահակ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն, նաեւ վասն գարուոյն, թէ պատրաստեա, զի ի գալն ուղտուցն մերոց, բարձեալ բերիցեն, եւ դու եւս զկնի յղեցմանդ, եկեսցես ի սուրբ Աթո[ռս]:

29 Թուղթ մի եւս ի Իւչքիլիսայ վանն առ նորին առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետն, ի պատասխանի ընդ յատուկ փայեկիս գրեալ թղթոյն, յորում գրէ սրբազան Վեհապետն, թէ ի կողմանէ Սամուէլ սեւագլխին, զոր ինչ գրեալ էիր, իմացաք եւ զորպէսն նորին ի փաշայի թղթէն իմացիս, ահա գարձուցաք յետս. նախ վասն գարուոյն, թէ առասիկ՝ զուղտսն յղեցաք, Հարկիս շուտով. բարձեալ վերադարձուցես եւ զե (5) լուծ գօմէշսն պատրաստեալ, գարնանն յղեսցես զի պիտոյացին գութանիցն:

30 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Յիւնուզ բէկի տղայ Սալման բէկին՝ Հան[դերձ] բրնձիւ:

31 Կոնդակ մի մեռոնի ընդ նոր նուիրակին իւրեանց՝ Դաւիթ վարդապետին:

1786 թ. հունվար – ***Ի սոյն օր թուղթք ի Ղարս***

32 Թուղթ մի տաճկերէն առ նոր եկեալ փաշային, ի պատասխանի թղթոյն, գրեալ ընդ տաճիկ ուրումն Հանդերձ փէշկէշիւ (որ էր Ա(1) ձի):

33 Թուղթ մի եւս առ Գէորք աղայն[14], ի պատասխանի թղթոյն ընդ տաճկին ընծայաբերին գրեալ յաղագս իրաց զանազանից:

Սոքա եւ զոր ինչ ի դեկտեմ[բերի] ելն գրեցան ի միւս առաջին տետրն ընդ վէքիլ Հայրապետին եւ տէր Վահանին, յղեցան ի յամսոյս Թ (9) եւ գրեցան յամսոյս ի Է (7):

1786 թ. հունվար – ***Թուղթք ի Թիֆլիզ***

34 Թուղթ մի տաճկերէն առ Հէրակլ արքայն, ի պատասխանի ընդ Գեօրկին բէկին[15] գրեալ թղթոյն:

35 Թուղթ մի սիրոյ եւ խաթրաճարտյականի առ արքային որդի Գեօրկին խանն: Զայսոսիկ գրի ի տետրէս մերմէ եւ յղի ցայսոսիկ ընդ վերոյ յիշեալ Գեօրկին բէկին յամսոյս Թ (9):

36 Կոնդակ մի փոքր առաջնորդականի, զոր եւս սրբազան Վեհապետն սրբոյ Աստուածածնի Առաքելոյ վանից առաջնորդ Աստուածածնի վարդապետին, զի տեսցէն զսա ի ձեռին իւրում, յայն վանից վիճակեալ ժողովուրդքն եւ տացեն նմա զՀասս եւ պիրաւունս առաջնորդական յամէ յամ:

Գրեցաւ յամսոյս.... ի.... Ժ(10):

37 Կոնդակ մի եւս փոքր ժողովարարութեան ի վերայ Կարնոյ, Կիւմիշխանայու, Թօխաթու, Սեբաստիայու, Կասթամոնոյ եւ այլ շրջակայ գիւղօրայս նոցին, զոր եւս ըստ ինդրոյ Բայազետու իշխանանց պիլլացի մահտեսի Աստծոյն (որ այժմ է բնակեալ ի Բայազիտ):

Գրեցաւ յամսոյս... ի... ԺԲ (12):

38 Թուղթ մի եւս առ նորին առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետն եւ գործակալ տէր Ղազարն, ի պատասխանի ի յանցեալ թուոյ դեկ. ԻԴ (24) գրեալ թղթոյն իւրեանց, զոր յաղագս սրբոյն Սաղիմայ[16] նուիրակ Սարգիս վարդապետի վախճանմանն եւ կայիցն գրեալ էին, թէ որպէ՞ս շարժիմք, ծանս մեզ զկերպն, զի այնպէս ընթասցուք: Եւ գրեաց սրբազան Վէհապետն ի պատասխանոջս զշարժմանն ձեւ:

Այլեւ գրեաց ի միւս թղթոյ զդարձն, զոր եւս ի նոյն ամսոյ Ի (20)–ին գրեալ էին սակս Հագարացւոց ցորպիսումէեանցն առ ի իմանալ զստոյգն եւ ծանուցանել արքային Հերակլայ ըստ խնդրոյ նորին, որոց պատասխանէ. ասա ոչ գոյ դոյնպիսի համբաւ, եթէ լինիցի, ի հարկէ գրելոց եմ՝ նմա եւ ձեզ:

39 Թուղթ մի եւս առ Ծերունի տէր Աբրահամ ասագ քահանայն, ի պատասխանի ի յանցեալ թուոյ դեկ. ԺԸ (18) գրե[ա]լ թղթոյ նորին ընդ Սիմէօն տղային իւրոյ: Ըստ հակալուածին սակս ընծային (որ էր մէկ ամպհիւ թաս՝ հանդերձ իւր սկրտեղբն), զոր յղեալ էր ընդ վերն յիշեալ Սիմէօնին կաղի: Ի սմա ողջոյն եղբօրն իւրոյ պարոն Ստեփանին:

40 Թուղթ մի եւս առ Հախպատու առաջնորդ Դաւիթ վարդապետն, ի պատասխանի երկուց թղթոյն գրեցելոց մի զկնի միոյ ի կողմանէ երկուց վանորէից աւերութեանցն:

Գրեցաւ յամսոյս... ի... ԺԴ (14):

41 Թուղթ մի տաճկերէն ի Հօրակեալ առ Ղահրաման բէկն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր սակս լէզկեաց գրեալ էր զՀամբաս իմն, նաեւ ի կողմանէ գաւառին գրէ սրբազան Վէհապետին, թէ ասա գոյ Ժ (10) սոմար, զորս ըստ գրեցելոյդ որոնեալ գտի Ե (5) ղուռուշիւ: Եթէ կամիս, մարդ յղեա, զի բերցեն:

Որ եւ յղեաց զքանի բեռնակիրս ընդ Յակոբ վարդապետին:

Գրեցաւ յամսոյս.... ի.... ԻՋ (26):

42 Թուղթ մի ի յԵրեւան առ մէլիք Աբրահամն, ի պատասխանի գրեալ թղթոյն ընդ տղայոցն ի ժամու տակաւրէեանն, սակս մատաղացու տաւարին, զոր յղեալ էր ընդ նոսին առ ի լինիլ մատաղ:

Գրեցաւ յամսոյս... ի... ԻԶ (27):

43 Թուղթ մի ի յԵրեւան առ Մահմատ խանն, որդին Հուսէին Ալի խանին[17], Հանդերձ ընծայիւ՝ ի կողմանէ Խօյայ Ահմատ խանին իբր բաշասաղիս (զոր ընդ քանեօք որդւոյքն սրախողխող էր լեալ անդէն յեղբօր որդւոյն իւրմէ՝ Մէհտի խանէն), զոր յղի ընդ միրզային մերոյ եւ գրէ յամսոյս... ի... ԻՀ (28):

44 Թուղթ մի տաճկերէն ի Թիֆլիզ առ Հերակլ արքայն, ի պատասխանի ընդ վրացի Յիսուսի բէկին յաղագս որպիսումէեան եւ սիրոյ, զոր գրեալ էր:

46 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ նորին որդի Գեօրկին խանն, ի պատասխանի ընդ Գաբրիէլին գրեալ թղթոյն իւրոյ Հանդերձ ընծայիւք,

որք էին մին ռուսի գաւազան եւ Ա (1) շայի թախում, եւ բերանով թղթաբերին այսորիկ խնդրէ ի սրբազան Վէհապետէն զօգնութիւն ինչ[18]:

Գրեցաւ յամսոյս... ի... ԻԹ (29):

47 Թուղթ մի ի կարին առ վէքիլ պարոն Հայրապետն, ի պատասխանի ի Բայազետոյ գրեալ երկուց թղթոյն ի յունվարի ԺՋ (16) եւ ԻՀ (28): Նաեւ վասն ամանաթին յիշումն, զոր յղեալ էր ընդ նուիրակ Գրիգոր պետին, թէ մեզ էհաս:

Գրեցաւ յամսոյս [փետրվարի] ի Բ (2):

170 բ 1786 թ. փետրվար – **Թուղթք ի Խոյ**

48 Թուղթ մի առ բաղդատցի պարոն Միքայէլ աղային, որ եկեալ էր ի Խօյ յաղագս տուր եւ առութեան: Որում գրէ սրբազան Վէհապետն, թէ ահա զնուիրակն Հնդկաց պատրաստեալ կամէաք Հանել ի մօտ աւուրքս ի սրբոյ Աթոռոյս զնա եւ յղել, բայց որովհետեւ վրդովեցաւ յերկիրդ Խօյոյ, երկնչիմք դէպ ի քաղաքդ յայդ առաքել: Նաեւ դու ե՛րբ ես ելանելոց այսի եւ կամ որո՞վ ճանապարհաւ երթալոց ես եւ կամ որպէ՞ս ճահ վարկանիս, նուիրակն յղեցուք յայդր ի միասին երթիցիք: Եւ թէ յայլկոսէ պարտիս գնալ, որպէս եւ կամիս, ծանուցես մեզ ընդ փայէկաւս այսմիկ օր մի առաջ:

49 Թուղթ մի առ Հանգուցեալ Նավասարդի որդի պարոն Փիլիպպոսն, յորմէ եւս խնդրէ ծանուցանէ մեզ զորպիսումէիսն երկրին իւրեանց, եւ թէ ահա նուիրակն երկրիդ պատրաստեալ յղել կամէաք, ուստի լուաք զՀամբաւն կողմանցդ այդմիկ երկեաք: Բայց թէ որպէս պատշաճ Համարիս, գրեացես մեզ ընդ այսու փայէկաւս, զի այնպէս արասցուք:

Գրեցան ընդ յատուկ փայէկաւ ի Դ (4) (Ձեռ. 4481, էջ 170 բ):

50 1786 **թ. փետրվար** – Թուղթ ի Բասրայ առ Ջուղայեցի Պօղոսեան մահտեսի Խաչիկն յիշելով զյառաջ քան զայս ի սեպտեմբերի... գրեալ թուղթս մեր առ նա, եւ պատմելով զնոր ձախորդութիւնսն մեր եւ զայժմյս նուիրակ յղելն, եւ վասն նորա յանձնարարութիւն, եւ վասն ի Հնդիկս յառաջ գրեալ թղթոցն մերոց, որք առ սա էին Հասեալ, Հարցանելով, թէ յղեցեր, թէ զինչ եղեն, եւ վասն Առենի ժամադրոյ տպեցմանն, որ սորա յիշատակն է եւ այլ բանք:

Ձեռ. 4501, էջ 1043–1044:

51 1785 **թ. [փետրվար]** – Թուղթ ի Բաղդատ առ Խալդարենց Մարգար աղային՝ յիշելով զի մայիսի ԻԲ(22) գրեալ թուղթն մեր եւ ծանուցանելով զանցս մեր ձախորդակիս, եւ վասն նոր նուիրակին յանձնարարութիւն: Եւ վասն տալոյն սորա զդրամն վասն մեռոնի սան շինելոյ, բան Հարցական, եւ յորդորումն ի սէր եւ ի Հարազատութիւն:

Ձեռ. 4501, էջ 1044–1045

1045 52 1786 **թ. 5 փետրվարի** – Թուղթ ի Բանդարբուշեռ առ պարոն Աբրահամն Յարութիւնեան, ի պատասխանի թղթոյն նորա Հարազատական եւ որպիսածանուցի:

Յորմէ ժամանեսցի թուղթ...

եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեան թղթոյս ծանուցումն լիցի սիրելւոյդ մերոյ ի Տէր եւ հարազատ որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս էջմիածնի: Զի թուղթ քո կրկին օրինակօք, էհաս առ մեզ, զոր եւ ընթերցեալ, իմացաք զգրեալսդ, որ ըստ հարազատութեան ոաւեցեալ էիր վասն մահուան Հոգելոյս Հայրապետին եւ վասն յաջորդելոյս մերոյ զսուրբ Աթոռս, ուրախացեալ էիր եւ զշնորհակալութիւն գրեալ, որովք սրտագիւր լեալ շնորհակալեցաք զսիրելւոյդ եւ օրհնեցաք զքեզ բազմաւ օրհնութեամբ: Զոր Տէր օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ, փրկեսցէ ի փորձութեանց, եւ պահեսցէ ի խնամն իւր՝ Հանդերձ ամենայն քոյոցն: Այլեւ գրեալ էիր զկողմանսդ եւ Հնդկաց երկրին զվրդովմունս եւ զպատերազմն, եւ զմեռանէիցն խղճալեաց զվնասակրութիւնսն: Ընդ որս յոյժ ցաւեցաք եւ խնդրեցաք յԱստուծոյ շնորհել զխաղաղութիւնն իւր ըղձալի: Բայց սիրելիդ իմ, ոչ թէ միայն այդ կողմունքդ, այլ ըստ ասացելոյն աշխարհ ամենայն ի չարի կայ: Քանզի եւ այսկողմունքս ի վրդովմանց ոչ զերծանին: Մանաւանդ խղճա//լի երկիրս ի գալստենէ Վրաց պետին[19] մինչեւ ցարդ ոչ եգիտ զկատարեալ խաղաղութիւն, այլ նորանոր դիպուածովք յօրէ յօր ի թշուառութիւն դիմէ: Եւ յայս նախանցեալ տարւոջն եւս ի յօգոստոսի ամսեանն մինչ զգրեանն Հոգացաք Հնդկաց երկրին եւ զայլ պատրաստութիւնսն տեսաք, զի զնոր նուիրակ առաքեսցուք, յանկարծակի վրդովեցաւ երկիրս, քանզի բազմութիւնք լէզկեաց դաղանաբարոյից, յարուցեալք ի վերայ Վրացսմանու, զրաւում աւերս եւ զարհուրելիութիւնս արարին անդ, եւ համբաւ եղ զերկիրս մեր եւ զսուրբ Աթոռս եւս կողոպտել[20]: Վասն որոյ եւ մեք ըստ հարկեցման արքային Վրաց եւ երկրիս մերոյ իշխողին, Հանդերձ ծանրութեամբք, միաբանիք եւ ժողովրդովք գնացաք ի յերեւան, թողլով ի սուրբ Աթոռոջս զսակաւ միաբանս եւ զքանի հարիւր գինուորս ի պահպանութիւն: Ապա թէպէտ անօրէն լաղկիքն անցին ի յԱխալցխայ, սակայն այն երկիւղալի համբաւն ոչ լռեցաւ: Վասն որոյ ի յերեւս ամիսս մնացաք արտաքոյ սրբոյ Աթոռոյս բազմավարան մուօք եւ անձամբ, եւ ամենայն բանք եւ գործք մեր խափանեցան եւ մեք սէնպէս Հոգւօք մաշեցաք: Իսկ ապա ի սկիզբն նոր թուոյս դարձաք ի սուրբ Աթոռս, զՀետ լինիլ Հոգալեաց մերոց, եւ կամք իրրեւ ի վերայ փշոյ նստեալ, զի արդարեւ մինչեւ ցարդ պահպանեաց Աստուած զսուրբ Աթոռս եւ զմեզ, բայց որչափ գազանքն այնք ի յԱխալցխայ էն, մեզ երկիւղ դոյ վնասուց, յորոց այլեւս նոյն բարերարն Աստուած ազատեսցէ, որոյ ողորմութեանն ենք ապաստան:

Այլ արդ, ի վերադառնալս մեր յերեւանս ի սուրբ Աթոռս, նախ զօրհնեցելոյ երկրիդ նոր նուիրակն յղել ջանացաք, որ եւ աՀա զսիրելի եւ զՀոգեւոր որդիդ մեր եւ զհարազատ զաւակդ սրբոյ Աթոռոյս՝ զտէր Եփրեմ աստուածհամաստ վարդապետդ եւ զշնորհագեղ եպիսկոպոսդ սրբարար մեռոնաս եւ օրհնաձիր կոնդակաւ առաքեցաք առ Հոգեւոր որդիդ մեր, որ զսուրբ մեռոնն բաշխեալ ի ձեզ, զվասն Հոգւոյ նուէրն ձեր ժողովեսցէ սակս Հարկաւորութեանց սրբոյ Աթոռոյս: Որոյ աղագաւ գրեմ սիրելւոյդ ի գալն դորա յայդր, պարտիս մեծաւ սիրով եւ յարգանօք ընդունիլ զինքն եւ շահել, եւ սրտագիւր առնել յամենայնի, եւ գործոյն եւս ձեռնատու լինիլ եւ արդիւնաւորիչ, որում զինչ եւ Հարազատութիւն եւ բարութիւն առնիցես, սրբոյ Աթոռոյս եւ մեզ են Համարեցեալք, որոց փոխարէն եւ ընդունելոց ես ի մէնջ զբազում օրհնութիւնս շնորհաւ սրբոյ Աթոռոյս:

Նաեւ նախկին նուիրակն ձեր՝ Գրիգոր աստուածաբան վարդապետն ի վաղուց ժամանեալ ի սուրբ Աթոռս, ծանոյց մեզ զսէր եւ զհարազատութիւն քո, եւ զմարդասիրութիւնդ, ընդ որ յոյժ շնորհակալեալ օրհնեցաք զքեզ: Բայց լուաք վասն հարազատ գործակալին մերոյ՝ սարդն Աւետին Տէր-Մարգարեան, թէ վախճանեալ է, որոյ զհոգին Տէր լուսաւորեսցէ, եւ պետասնացն նորին միխիթարեսցէ: Արդ, սիրելիդ իմ, մեք գիտակ չենք, թէ լուսահոգի սարդն Աւետին ունք գոն յետասնացք, որ առ նոսա զմիխթարութիւն գրէաք, եւ զայլ բանս: Այլ ի տեղդ զքեզ միայն ունիմք ծանօթ հարազատ սիրելի վասն որոյ աՀա քեզ գրեմ զայսոսիկ: Զի յառաջ քան եւ հարազատ սիրելի վասն որոյ աՀա քեզ գրեմ զայսոսիկ: Զի յառաջ քան զայս ի միջոցս ինչ Հանգուցեալ սարդն Աւետն կատարէր զգանձապետութիւնն եւ զվէքիլութիւնն սրբոյ Աթոռոյս, զոր Հոգելոյս Հայրապետն էր Հաստատեալ, իսկ այժմ նա փոխեցեալ է առ Տէր եւ այլ չխնացաք, թէ ո՞վ է վերաՀասու յայդր գործոց մերոց, եւ նորին ձեռամբն ժողովեալ արդիւնքն առ ո՞վ է, եւ զկնի նորա եւս գանձանակն սրբոյ Աթոռոյս անխափան շրջեցուցանէ՞ք, թէ որպէ՞ս առնէք: Ուրեմն ի գալն նոր նուիրակին մերոյ յայդր, ի միասին վերաՀասու լինիք սրբոյ Աթոռոյս արդեանցն, ի Հանգուցեալ Աւետէն ժողովելոցն եւ զկնի նորին եւս եղելոցն, եւ յանձնէք նմա առ ի Հասուցանել ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, որոյ աղագաւ գրելոց եմք յատկապէս զկոնդակ շնորհակալութեան, առ Հասարակ ժողովուրդն տեղւոյդ ի կողմանէ գործակալութեանն սրբոյ Աթոռոյս: Մեք յայդր զայլ ոք ոչ ճանաչեմք, բայց ի քէն, եւ զքեզ պատշաճ համարիմք լինիլ մեզ գանձապետ եւ գործակալ: Եթէ դու, սիրելիդ մեր, եւս յանձն առնուս, բարի է, եւ թէ ոչ, զայլ ոմն պատշաճաւոր գտանէք եւ յանձն առնուլ տայք զգործն մեր, զոր եւ նուիրակն կացուսցէ գործակալ սրբոյ Աթոռոյս, եւ գրեսջիք մեզ, որ մեք եւս օրհնութեան կոնդակաւ Հաստատեսցուք զնա գանձապետ եւ վէքիլ սրբոյ Աթոռոյս յայդր, որ զգանձանակն շրջեցուցէ, եւ զայլ արդիւնս յանուն սրբոյ գահիս ի պատշաճաւոր տեղեաց առցէ, եւ առ ինքն պահեսցէ եւ ըստ ժամանակիս Հասուցէ առ մեզ: Եւ թէ ի Հնդկաց առ մեզ գրեալ թուղթ գայցէ յայդր, նա առ մեզ յղեսցէ, եւ թէ մեք առաքիցեմք ի ձեռն իւր, զայն եւս յայնկոզմն յղեսցէ: Եւ այսպէս ծառայելով սրբոյ Աթոռոյս, վարձատրեսցի յԱստուծոյ եւ զշնորհս սորին եւ զօրհնութիւնս մեր ընկալցի:

Արդ, այսոցիկ գրեցելոցս մերոց Հոգացօղ եւ կատարօղ լինելով, զորդիական սէրդ եւ զհարազատութիւնդ անպակաս արասցես սրբոյ Աթոռոյս լուսատու ծաղէս քումմէ եւ ի մէնջ, եւ զորպիսածանոյց թուղթդ գրեսցես առ մեզ յամենայն ժամանակի, ծանուցանելով մեզ զմեզապատշաճ զորպիսութիւնս կոզմանցդ եւ տեղւոյդ: Ողջ լեր ի Տէր՝ մնալով ի շնորհս եւ յողորմութիւնս նորին: Ամէն:

Գրեցաւ ՌՄԼԵ (1786) թուոջ, ի փետրվար ե (5):

Ձեռ. 4501, էջ 1045–1046:

170 բ

1786 թ. փետրվար – *Թուղթ ի Բայազիտ*

53 Թուղթ մի առ տէր Վահանն, սարդն Թումանն եւ նորին եղբայր սարդն Պետրոն վասն ընկալման բեռանցն վեցից, որոց յաղագս այնց յառաջմէ եւս գրեալք եմք, թէ պարտիմք յայդր յղել, զմին կայանս պատրաստիջիք, զոր յատակ եւ աներկիւղ լիցի ի խոնաւութենէ եւ ի շարամիտ յարանց, եւ այժմ եւս գրէ զնոյնն ընդ նորանոր պատուիրմամբ:

54 Թուղթ մի եւս առ Թադէոսի սրբոյ Առաքելոյ վանից առաջնորդ Իսահակ վարդապետն, ի պատասխանի առ տիրացու Նահապետին գրեալ թղթոյն եւ վասն խոստացեալ գքանի սօսար դարւոյն, գրէ թէ ահա յղեցաք զուղտն մեր յայդր բարձեալ բեռամբ բամբակաւ, որոց ի դառնալն բարձցես զխոստացեալսն՝ բերցէն ի սուրբ Աթոռս: Առ սա ե (5) լիտր դինի:

Գրեցան ընդ շամախեցի Յակոբ պետին ի ե (5):

170 բ 1786 թ. փետրվար – ***Թուղթք ի Ղարս***

55 Թուղթ մի առ Գէորք աղայն, որում ծանուցանէ, թէ ահա առ փաշայն եւ առ ոմանս զընծայս յղեցաք ընդ շաթիր Մելքիսեթին մերոյ մուղայէթ լիցիս դմա:

56 Թուղթ մի եւս առ Ղօշավանից առաջնորդ Յովհաննէս վարդապետն, սմա եւս գրէ եւ իմացուցանէ առ փաշայն եւ այլ անձինս յղելն զընծայս ընդ շաթիր Մելքիսեթին: Նաեւ ընդ այնց, եւ առ Մաղզբերթու Ալիբէկն եւ Մահմատ բէկն եւս զընծայս փոքր ինչ յղեցաք:

57 Թուղթ մի տաճկերէն առ դօլվաթլու փաշային Հանդերձ ընծայիւք ընդ շաթիր Մե[լքիսեթին]:

58 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ զափիքեահիային՝ Հանդերձ ընծայիւք ընդ շաթիր Մելքիսե[թին][21]:

59 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ աֆանտիզատային, առ սոսա եւս ընծայ ընդ շաթիր [Մելքիսեթին]:

60 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Ղարախան օղլին, առ սա եւս ընծայ ընդ շաթիր [Մելքիսեթին]:

61 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Մաղզբերդու Ալի բէկն եւ Մահմատ բէկն, առ սոսա եւս ըն[ծայ]...

Գրեցան յամսոյս... ի է (7):

62 Թուղթ մի ի Բայազիտ առ տէր Վահանն, յաղագս իմն բանի, մինչ ասա էր առաջնորդն Իչքիլիսայու Մկրտիչ վարդապետն, զոր վասն նորա գրեցաւ յամսոյս ի Թ (9):

63 Թուղթ մի առ սրբոյն Թադէոսի վանից առաջնորդ Իսահակ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն, շնորհակալութիւն վասն Ը (8) բեռն գարւոյն, զոր յղեալ էր առ մեզ, եւ ծանուցումն զբանի,ինչ գրէն մեր առ Հիւսէին խանն Խոյու ի կողմանէ վանիցն իւրոց, եւ թէ զղեալ տաճկերէն թուղթսն ընթեռնուլ եւտուք եւ զմիտսն իմացաք, եւ ահա եդեալ ի բարեաթղթոջս, վերադարձուցաք առ քեզ, եւ այլ եւս բանք:

64 Թուղթ մի առ տէր Վահանն, որ է ի Բայազիտ, ի պատասխանի թղթոյն. շնորհակալութիւն զինքեւնէ, զպարոն Թօմասէն եւ զպարոն Պետրոսէն վասն ընդունելութեան բեռանցն մերոց,նաեւ պատուէր վասն Հնդկաց եւ Խոջայ նուիրակացն: Առ սա Ա (1) լիտր դինի:

Գրեցան յամսոյս ի ԺԶ (16):

171 ա ***Թուղթք ի Հնդիկս, զորս գրեցան ընդ նորոգ նուիրակ Էփրեմ վարդապետին:***

1786 թ. փետրվար – ***ի Բումբայի***

65 Թուղթ մի շնորհակալութեան առ Զաքարիա աղայն եւ կողակիցն իւր Խաթունն, որք տուեալ էին պիսուն ռուփի վասն նորոգութեանց սեանցն սրբոյ տաճարիս,նաեւ ընդ փեսային իւրեանց պարոն Աւետին եւս ընծայեալ էին զԱ (1) թան դեղին աթլաս, զմին թան սեաւ աթլաս եւ զմին թան բաց կապոյտ սրաճաչ չինու, եւ գյանձնարարութիւն վասն նոր նուիրակին իւրեանց: Եւ ապա ողջոյն փեսային իւրոյ պարոն Աւետին, առ սա յղէ զմի Պարտավճար ի վայելս իւր եւ զմի Աստենի ժամագիրք վասն եկե[ղեցւոյն] իւրեանց:

66 Թուղթ մի եւս առ պարոն Յովսէփին, որ տուեալ է վասն մօրն Հանգուցելոյ յիշատակ զմի՝ չիմիշի խաչ եւ Խ (40) ռուփի Հոգեբաժին: Շնորհակալութիւն առ այս: Նաեւ յանձնարարութիւն վասն նուիրակին: Առ սա [յղէ] զմի Պարտավճար ի վայելս իւր եւ զմի Աստենի ժամագիրք վասն եկե[ղեցւոյն] իւրեանց:

67 Թուղթ մի եւս առ պարոն տիրացու Մովսէսն, որ տուեալ է ւ30 ռուփի նուէրք եւ ընծայ արքազան Վեհապետին՝ զմի թան զարով սատրասի թակադի զալէմքէր զատիֆայ[22]: Նաեւ յանձնարարութիւն վասն նոր նուիրակին, եւս ընծայ՝ զԱ (1) թան կերպասեայ եւ զարով ֆուֆայ, եւ զմին զալէմքեար զատիֆայ: Առ սա յղէ զմին Պարտավճար ի վայելս իւր:

68 Թուղթ մի օրհնութեան առ Հանգուցեալ Միքայէլ աղայի կողակից Հռիփսիմէն եւ յորդիսն իւր՝ Յովսէփին եւ Մարտիրոսն, որ տուեալ է վասն Հոգւոյ առն իւրոյ ւ50 ռուփի եւ զմէկ բուրվառ արծաթեայ՝ յիշատակ ինքեան եւ իւրայնոցն:

69 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ Դշխոյ կին ոմն, որ ընծայեալ է սրբոյ Աթոռոյս ւ50 ռուփի Հոգեբաժին սակս Հոգւոյ Հանգուցեալ առն իւրոյ, եւ 40 ռուփի նուիրակութիւն:

171 ա 1786 թ. փետրվար – ***ի Սուրաթ***

70 Թուղթ մի շնորհակալութեան եւ օրհնութեան առ Գրիգորեան Յովհաննէս աղայն. նախ յիշումն վախճանի Հոգելոյս Հայրապետին եւ յաջորդելոյն իւրոյ ի տեղի նորին, եւ ապա պատճառելով զգալուստն նախկին նուիրակ Գրիգոր վարդապետին, ծանուցանէ զյամեցումն որպիսայիսին մերոյ, եւ զկնի սորին շնորհակալի յաղագս 88 ռուփւոյն, զոր իբր խոստմունք եղբօր կողակից Մարիամջանին յղեալ էր առ մեզ: Նաեւ յանուն Յակոբ, Գրիգոր, Յովսէփ եւ Թադէոս աղազատէից եւս յղեալ էր 72 ռուփի: Եւս կենակիցն իւր՝ Խաթունն յանուն Գրիգոր տղային իւրոյ տուեալ էր զԴ.(4) եալտզ ոսկի:

Գրի զայսքանս Բ (2), մինս յառաջ յղեցաւ եւ միւսն այժմ ընդ նոր նուիրակին ի ՌՄԼԴ (1785) թուոջն ի մայի[սի] ԻԲ (22): Եւ վասն նոր նուիրակին յանձնարարութիւն եւ ընդ նմա զՊարտավճար մի առ ինքն յղէ: Զայսոսիկ գրի ի կցանին թղթոյ ի օգոստոսի Իե (25):

Այլեւ գրի զայս եւս ի կցանին ի ՌՄԼԲ (1786) թուոջս ի փետր. Ե (5) պատնէլն լէգկեաց ի յայս կոյս եւ զՀամբաւան նոցին գառնալի, եւ ապա գրի թէ զԱտենի ժամագիրք մի յղեցաք վասն եկեղեցւոյն ձերոյ: Ի սմա ողջոյն կենակցին իւրոյ Խաթունին եւ չորից որդւոցն վերոյ յիշեցելոց՝ Յակոբին, Գրիգորին, Յովսէփին եւ Թադէոսին:

Միաժամանակ մուտավորապես այս բովանդակութեամբ՝ «քան մուտ վերնոյս», շնորհակալության եւ օրհնության նամակներ են ուղարկվել նաեւ ներքոհիշյալ «ոխիրատուներին»՝ Մելիք-նազան այրն. Մկրտիչ ազային ու նրա մայր Գյուլնապաթին, էջմիածնի գործակալ այրն. Հովհաննան աղա Հակոբյանին, Գրիգոր ազայի քոյր Ջիւխտային, Մեծ ազայի որդի այրն. Ավետիսին[23], մահտեսի Հովսեփին, այրն. Ղազարին ու նրա որդի կարապետ ազային, այրն. Մանուկին, Ոսկաննա կնոջը, Անանյին, Թուրվանտային, Աստվածատրին, այրն. Գրիգորին եւ նրա կին Աստվածատրիային եւ նրա քոյր Ագիպին, Գասպար ազային:

172 ա **1786 թ. փետրվար – *ի Մադրաս***

71 *Թուղթ մի օրհնութեան առ պարոն Հաճամիր ազային[24], որում գրէ նախ զվախճանումն Սիմէօն կաթողիկոսին եւ յաջորդիլն իւր տեղի նորին եւ ապա զպէսպէս դիպուածն երկրիս եւ սրբոյ Աթոռոյս ի շարայարէ լափլիզաց[25], նաեւ զհասանիլն առ մեզ զերիս թուղթսն, եւ ընդ նախկին նուիրակին յղեալ զերկու հարիւր ռուփի դրամսն, եւ զդուրպինն, եւ զկնդրուկն, զորս յանուն լուսահոգւոյն[26] յղեալ էր:*

Թուղթս այս Բ (2) գրեցաւ, որոց մինն յառաջ յղեցաւ եւ միսն այժմ, որպէս թիւն ցուցանէ՝ ի ՌՄԼԴ (1785) թուոջն ի մայի[սի] Իբ (22):

72 *Թուղթ մի եւս առ Հաճամիր ազային (ընդ երկրորդ օրինակի այնր թղթոյն), ի պատասխանի թղթոց նորայէս գրեցելոց՝ հանդերձ նորաստեղծ մելիքացն, եւ վասն ապօրինաւոր Յովհաննիսին եւս բանք ծանուցանելիք, որք ծանուցան:*

Գրի ի նոր թուոջս ի փետր. Ե (5):

Օրհնության եւ շնորհակալության նամակներ են ուղարկվել նաեւ Հնդկաստանի եւ Իրանի քաղաքներում ապրող մի շարք հայերի (17 Հոգու՝ Մադրաս, մնկական Հոգու՝ Ագրաբարադ եւ Փէկու, 15 Հոգու՝ Կալկաթա, 2 Հոգու՝ Զիւրա, 16 Հոգու՝ Սէյտարադ, 7 Հոգու՝ Դաքքա, 8 Հոգու՝ Բասրա) էջ 172ա–174ա:

174 ա **1786 թ. փետրվար – *ի Բաղդատ***

73 *Թուղթ մի առ Մարգար ազային, յիշումն յառաջ քան զայս գրեալ թղթոյն մերոյ առ ինքն, ընդ թղթոց Հնդկացւոյ ի յանցեալ թուոջ մայիսի Իբ (22) եւ ապա նոր անցից որպիսութեանցն լէգկեաց, նաեւ յանձնարարութիւն վասն նոր նուիրակին: Դարձեալ ազդումն վասն ԳՒ (3000) զուռուշին, զոր յաղագս մեռոնի սանին յղեալ էր առ մեզ, որում պատասխանեալ, թէ յառաջմէ կարծեցիք շինել եւսն զխումբն եւ սանն եւս շինել տանն, աւելորդ լինի կրկին շինելն, եթէ կամիս զայլ յիշատակ շինեցուք: ԵՒս սա [յղեաց] զմի Պարտավճար եւ զմի (1) Ատենի ժամագիրք վասն եկեղե[ցւոյն]:*

Միաժամանակ օրհնության եւ շնորհակալության նամակներ են ուղարկված այլ անձանց (Բաղդատ՝ 14 Հոգու, Կալկաթա եւ Բանդերբուշէռ՝ մնկական Հոգու) (էջ 174ա–174բ):

74 **1786 թ. փետրվար** – Թուղթ ի Չին առ պարոն Մատթէոն ընդ նոր նուիրակին, ըստ Հասարակ թղթոցն, որք ի վերոյ գրեցան առ ի Հնդիկս եղեալ մերազնեայսն, եւ շնորհակալութիւն վասն ժողովելոյն եւ

յղելոյն անտի զնուիրակական արդիւնս իւրեանց առ նուիրակն մեր՝ Գրիգոր վարդապետն, եւ վասն նոր նուիրակ Եփրեմ վարդապետին եւս յանձնարարութիւն[27]:

Յորմէ ժամանեսցի...

Գրեցաք ի յօրհնեալ երկիրսդ առ մերազնեայդ Հասարակ կոնդակաւ եւ յատուկ թղ... ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, ընդ որս եւ զքո տուեալ առաստ նուէրսն եւ ընդ քեզ ի ղեղոց զնուիրականն արդիւնսն, զոր եւս դու էիր հաւատարմօրէն ժողովեալ եւ յղեալ ի ձեռն նորա, անպակաս Հասոյց մեզ: Զոր ընկալեալ սիրով մեծաւ, մնաւուցաք անկատարին Աստուծոյ եւ սրբոյ իջման տեղւոյս նորին, եւ շնորհակալ եղաք զՀարապատ սիրելւոյդ մերմէ, եւ օրհնութեամբ բազմաւ օրհնեցաք զքեզ եւ զլինդ քեզ եղեալ ընկերսն արդիւնատուս: Զորս Տէր Աստուած օրհնեսցէ եւ գօրացուսցէ, փրկեսցէ յամենայն փորձութենէ չարաց եւ պահեսցէ ի խնամն եւ յողորմութիւնս իւր, եւ պարգեւեսցէ բանիւ եւ գործոյ ձերոյ զյաջողմունս բարիս, եւ լուսաւորեսցէ զհոգիս ինչեցելոց ձերոց:

Արդ, որովհետեւ Գրիգոր վար..., նոյնպէս զդա եւս պարտիս շահել ի Հեռուստ կամ ի մօտուստ՝ պատուելով եւ յարգելով, եւ սրտագիւր առնելով յամենայնի, եւ գործոյն եւս ձեռնտու եւ արդիւնաւորիչ լի... (ամէն դարձեալ սնդ. եւ վերջացոյ):

Ձեռ. 4501, էջ 949: (Համառ. տես ձեռ. 4481, էջ 174բ):

75 **1786 թ. [փետրվար]** – Թուղթ ի մեծն Պօլիս ի Սամաթիա առ նոր կարգեցեալ գանձապետն մեր՝ կեսարացի մահտեսի Պարոնն, Հաստատելով զնա ի գործակալութիւնն:

Ձեռ. 4501, էջ 950 (Համառ. տես՝ ձեռ. 4481, էջ 174բ):

174 բ 76 *Կոնդակ մի մեռանի ի կողմունսն Հնդկաց՝ ի մայրաքաղաքսն, ի քաղաքսն եւ ի պանդոկսն: Նախ ի մայրաքաղաքն Հաճիանապատ, ի Փէզասատ, ի Փաթան եւ ի նոցին բոլոր նահանգն, ի Բանկալայ եւ Համայն նահանգն նորին, ի Կալկաթայ եւ բնաւ նահանգս նորին, ի Շիշրայ եւ բոլոր նահանգս նորին, ի Դաքս եւ հա[մայն նահանգն նորին], ի Սէյտապատ եւ հա[մայն նահանգս նորին], ի Մադրէ եւ հա[մայն նահանգս նորին], ի Փալագաթ եւ հա[մայն նահանգս նորին], ի Մասրատս եւ հա[մայն նահանգս նորին]:*

Այլեւ ի յերկիրն Փէկու՝ ի նահանգիսան Ռենկու եւ յայլ կողմունսն, ի Ֆօրտսանդէլի եւ հա[մայն նահանգս նորին], ի Մատրաս եւ ի Բումբայի եւ հա[մայն նահանգս նորին], եւ յայլ ամենայն տեղիս, որք գան եւ գտանին հայկասեր անձինք:

Ընդ Եփրեմ վարդապետին, յորում ծանուցանէ զփոխիլն առ Տէր Սիմէօն Վէհին եւ զյաջորդիլն ինքեան:

77 *Կոդակ մի եւս ընդ նորոգ նուիրակ Եփրեմ վարդապետին ի Բաղդատ, այլեւ ի Ղարաչօրան, ի Բասրայ, ի Բանդարբուշէռ, ի Բանդարբռիք, ի Խաբք, ի Բանդարբաս եւ յայլ շրջակայ գաւառսայս նոցին:*

Գրի ի ՌՄԼԴ (1785) թուոջն ի յօգոս[տոսի] Իե (25): Դարձեալ գրի ի համբաւոց լէգկեաց, որք Հնչեցին ընդ մեօք ի ՌՄԼԲ (1786) թուոջս:

78 *Կոնդակ մի եւս օրհնութեան եւ ծանուցական ի կողմունսն Հնդկաց ի մայրաքաղաքսն, ի քաղաքսն եւ ի շրջակայս նոցին, այսինքն՝ ի*

Հաշվանապատ եւ նորին բոլոր նահանգն, ի Բանկալայ եւ ի Համայն գաւառն նորին, ի Կալկաթայ եւ բնաւ նահանգն իւր, ի Շիչրա եւ ի գաւառն իւր, ի Դաքայ եւ ի զաստապայս իւր, ի Սէյտապատ եւ ի նահանգն իւր, ի Մալդէ, ի Փալագաթ, ի Մատրաս եւ Համայն նահանգն նոցին, ի Ֆօրանդէլի եւ ի նահանգն նորին:

Այլեւ ի յերկիրն Փէկու եւ ի նաւահանգիստն Ռընկուն, ի Սուրաթ, ի Բումբայի եւ ի շրջակայս նոցին, եւ յայլս տեղիս, յորս գտանին Հայկասեր քրիստոնեայք:

Ծանուցումն վախճանի սրբազան Վէհապետին եւ յաջորդիլոյն իւրոյ եւ ապա երկրիս որպիսութեանցն: Գրէ ի յանցեալ թուոջ յօգոստոսի Իե (25) ընդ նոր նուիրակ Եփրեմ վարդապետին:

Գրեցան թուղթքս ոմանք յանցեալ թուոջ ի մայի[սի] ԻԲ (22), յօգոս[տոսի] Իե (25), ի նորոյս թուոյ փետր[վարի] ե (5) եւ ոմանք միայն յանցեալ թուոջ յօգոս[տոսի] Իե (25), եւ ոմանք միայն եւ եթ ի նորոյս թուոյ ի փետր[վարի] ե (5) ընդ Եփրեմ վարդապետին եւ նորոգ նուիրակին անտի, եւ յղեցան ի սոյն թուոջ ի փետրվարի յամսեն ի ԺԶ (16):

175 ա 1786 թ. փետրվար – ***Ի սոյն օր թուղթք ի կոյս գրեցան ընդ նորոգ նուիրակ Յակոբ վարդապետին Շամախեցւոյ***

79 Թուղթ մի օրհնութեան առ պարոն Մկրտումն, շնորհակալութիւն յաղագս մարմարունեայ քարին եւ ստոյգ հարազատութեանցն, նաեւ յանձնարարութիւն վասն նորոգ նուիրակին իւրեանց՝ Յակոբ վարդապետին, եւ թէ ընդ դմա տեղւոյդ խանին զընծայս յղեցաք փոքր ինչ, ընդ նմա եւ զթուղթ մի խաթրահարցականի, հարկիս տարեալ, մատուցիք եւ զհրամանագիր առջիք վասն նուիրակին, որպէս սովորութիւն է, եւ առեալ էք վասն նախկին նուիրակացն:

Գրի ի փե[տրվարի] ե (5):

Համարյա նույն բովանդակությունն ունի նաեւ հաջորդ նամակը՝ հասցեագրված խոյեցի պարն. Փիլիպոսին:

80 Թուղթ մի եւս ի խոյ առ բաղտատցի պարոն Միքայէլն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր վասն գործակալ պարոն Փանոսին գրեալ էր, թէ ոչ է հաւատարիմ եւ պատշաճ գործոյն, եւ թէ զառաջինն հաստատեա: Գրի զայս թուղթս յունվա[րի] է (7) եւ յղի ընդ յատուկ փայեկաս: Թէպէտ ապա գրի:

81 Թուղթ մի առ մէլիքսն Հնգեսին՝ այսինքն Մտեփաննն, Խուտավէրտին, Ենկծն, Յարութիւնն, Սաֆարն: Յանձնարարութիւն վասն նորոգ նուիրակին, զի ձեռնատու լիցին յամենայն գործոն նորին, որպէս զի օր մի յառաջ արդիւնաւորութեամբ դիմեսցէ ի սուրբ Աթոռս:

Գրի յունվ[արի] Լ (30) եւ յղի այժմ:

82 Կոնդակ մի մեռոնի ընդ նորոգ նուիրակ Յակոբ վարդապետին:

83 Թուղթ մի տաճկերէն առ նորին նոր նստօղ խանն, յանձնարարութիւն վասն նուիրակին մերոյ՝ Հանդերձ սակաւ ինչ ընծայիւք:

84 Թուղթ մի եւս վերստին առ սայ ի կողմանէ Թադէոս Առաքելոյ վանիցն: Գրեցան ընդ վերոյ յիշելոյն եւ յղեցան յամսոյս ի ԺԶ (16):

85 Թուղթ մի առ մերս վէքիլ պարոն Հայրապետն, յանձնարարութիւն վասն Կարապետ վարդապետին (որ է առ Հրամանն ի սրբազան Վեհապետէն, եւ գնաց ի Կարին վասն Հարկաւորութեան ինքեան), որում Հարկէ, զի մուղայէթ լիցի ի սէր սրբոյ Աթոռոյս:

Գրեցաւ եւս յամսոյս ի ԺԶ (16):

86 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Հերակլ աղբայն, ի պատասխանի թղթոյն գրեալ ընդ մէլիք Մինասին: Յամսոյս գրի ի Ի(20):

87 Թուղթ մի առ Ղահրամանն Օրակեալու, ի պատասխանի թղթոյ նորին, որով ծանուցեալ էր մեզ զանցանիլն լէզկեայ ընդ երկրէս մերմէ:

Գրի ընդ թուան[ք] չւոցն ի յելն [փետրվարի]:

88 *Օրինակ փօլիցայագրի*

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ ծանիր սիրելի եւ հոգեւոր որդիդ մեր եւ հարազատ զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ Եփրեմ խոհեմափայլ վարդապետ: Զի դու եւս գիտես, որ ի ներկայութեան քոյ ի սիրելոյն մերմէ՝ զախանցի մնահտեսի Յօհաննիսէին, վասն հարկաւորութեան սրբոյ Աթոռոյս, առաք 500 յիսուն թուման դրամ, որ մէկ թումանն լինի ԺԵ (15) դանայ զուռուշ օսմանցւոց, որ բոլորն կանէ 8250 զուռուշ: Վասն որոյ գրեմ քեզ, զի ի ժողովելդ զարդիւնս սրբոյ Աթոռոյս, եւ առ ձեռն ի պատրաստի ունիլդ, տացես սմա եւ զայս փօլիցագիրս առցես ի նմանէ՝ ի միամտութիւն քեզ, զի ի յաւուր հաշուատրութեանդ պիտոյասցի քեզ:

Եւ այսպէս գիտեցեալ ողջ լեր ի Տէր եւ ի շնորհս նորին զօրացեալ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԵ (1786) թուոջս ի փետր[վար] յամսոյս ի ԺԶ (16):

89 Թուղթ մի տաճկերէն առ յերեւանու երկրիս իբր Մահմատ խանն, Հարցումն վասն լէզկեաց, ընդ մեր միրզային[28]:

Ի [փետրվար ամսոյս] յելն:

175 բ 1786 թ. – ***Թուղթք յայլ եւ յայլ տեղիս***

90 Թուղթ մի օրհնութեան ի Բուրդալ ի յԱւտումէլու վիճակն առ Հանգուցեալ կարբեցի Գրիգոր աղայի կին Գեօկչայն վասն առն միաիմբ րութիւն եւ վասն գերուն, զոր ազատեալ էին՝ պատուէր առ ի յղել: Նաեւ վասն նոր նուիրակին յանձնարարութիւն:

91 Թուղթ մի եւս օրհնութեան ի Բուրդէշ ի թեմին յԱւտումէլու առ սրբոյ Գեղարդին գանձանակին գանձապետ պարոն Սիմէօնն. շնորհակալութիւն վասն հասուցեալ ՃԻԲ (122) զուռուշ գանձանակադրամիցն ընդ նախկին նուիրակ Գրիգոր վար[դապետին]: Այլեւ յանձնարարութիւն վասն նոր նուիրակին:

92 Թուղթ մի եւս օրհնութեան եւ յորդանաց առ գանձապետսն սրբոյ Աթոռոյս՝ Ասուչն եւ Աւետն, շնորհակալութիւն վասն գանձանակադրամիցն, զորս յանձնեալ էին նախկին նուիրակ Գրիգոր վար[դապետին], որ էր ԴՃՇԸ (458) զուռուշ: Նաեւ յանձնարարութիւն վասն նոր նուիրակ Ներսէս վար[դապետին]:

Օրհնութեան եւ շնորհակալութեան նամակ նախիջաւու մահուեսիներ Թումանին եւ Նազարին:

93 Կոնդակ մի մեռոնի ի յերկիրն Յուռումէլու ընդ Ներսէս վարդապետին:

94 Թուղթ մի առ մեծին Պօղոյ նուիրակ Իսահակ վարդապետին, ընդ Յուռումէլու նուիրակ Ներսէս վարդապետին, յանձնարարութիւն վասն ինքեան, զի ուսուցէ զկերպն գործոյն:

95 Թուղթ մի ի յԱկն առ նորին առաջնորդ Միքայէլ վարդապետին. յանձնարարութիւն վասն նորոգ նուիրակին մերոյ՝ Մեսրոպոյ վարդապետին:

96 Կոնդակ մի մեռոնի ի Թօխաթ ընդ Մեսրոբ արհիեպիսկոպոսին:

97 Թուղթ մի ի Ղարս առ Գէորգ աղային, ի պատասխանի թղթոյն, շնորհակալութիւն վասն լաւութեանցն, զորս ցուցեալ էր շաթիր Մելքիսեթին մերոյ (մինչ տարեալ էր զընծայսս փաշային), եւ միամտութիւն վասն յղեալ ամանաթին, թէ էհաս ամրողջապէս, ընդ ղէյթոնին եւ մարխին:

98 Թուղթ մի տաճկերէն ի Բայազիդ առ Իսաղ Հայասէր փաշային. յանձնարարութիւն յաղագս յիւքիլիսայու Մկրտիչ վարդապետին:

99 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Մահմուտ բէկն Դիադինու. յանձնարարութիւն յաղագս Մկրտիչ վարդապետին եւ ի սմա վասն ախթարմայից բանք:

100 Թուղթ մի առ տէր Վահան քահանայն եւ Սահակ աղային, յորում յիշէ գլառաջմէ գրեալ թղթոյն մերոյ զպատասխանին (զոր վասն յիւքիլիսայու առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետին գրեցաւ): Նա եւս յանձնարարութիւն վասն որոյ: Այլեւ յատկապէս զայս գրէ տէր Վահանին վասն զայֆայի առմանն եւ վասն նոր նուիրակային յանձնարարութիւն, զի փութով ուղեւո[րեսցէ]

(Ձեռ. 4481, էջ 175 բ):

950 101 1786 **Յ. 5 մարտի** – Թուղթ առ Պօղոյ նուիրակ Իսահակ վարդապետն ընդ Ուռումէլու նոր նուիրակ Ներսէս վարդապետին՝ վասն նորա իսկ, որ աճապարանօք ուղեւորիւր ի գնալ:

Յորմէ սիրով բազմաւ, քրիստոսականաւ սուրբ ողջունիւ եւ հոգեւոր օրհնութեամբ ծանիր սիրելի եւ հոգեւոր որդիդ մեր եւ յոգնաշխատ զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ Իսահակ աստուածիմաստ վարդապետ: Զի աւուրքք ինչ յառաջ քան զայս գրեալ ունիմք զպատասխանի՝ ի նոյեմբերի ԻԲ (25) եւ ի դեկտեմբերի ԺԳ (13) գրեալ թղթոցդ, Հանդերձ սուրբ Գէորգ եկեղեցւոյ գանձանակի կոնդակաւն եւ ունամբք եւս թղթովք, ըստ խնդրոյդ գրեցելովք: Բայց զի գոյ նոցա թերութիւն ինչ եւ մանաւանդ՝ այնք պարտին մէնզիլիւ Հասանիկ առ քեզ ի Կարնոյ եւ գրաբերիս հարկաւոր էր ունել ի մէնջ առ քեզ զթուղթ վասն որոյ այժմ թողեալ զայնս, զայն թուղթ յառաջեցաք ի գրել: Քանզի աճա համբաւաբերք եկին ի կողմանէ Ծայոց երկրին, որք ասեն, թէ լսելիզօղքն Ժողովին առ ի գնալ ի յերկիրն իւրեանց եւ ընդ այս երկիրս էն անցանելոց, որոյ աղագաւ եւ պետն Վրաց եւս ազդեալ է

երկրականացս՝ զգուշանալ: Եւ խանն մեր եւս գրեաց մեզ դարձեալ գնալ ի յերեւան: Ուստի եւ մեք, թէպէտ պաշարեալ կամք այլ եւ այլ հոգւոք եւ պատրաստութեամբք, սակայն աճապարեցաք զԹօխաթու եւ զՈւռումէլու նուիրակն եւս հանել ի սրբոյ Աթոռոյս, որպէս եւ յառաջ քան զայս եւս զքանի վիճակաւն հանաք: Նախ, զի առաջին նուիրակութիւնն նոյն տեղեացի վաղուց էն աւար//տեալ զգործն իւրեանց, եւ երկրորդ՝ մանաւանդ951 պէս առ ի թեթեւանալ սրբոյ Աթոռոյս: Վասն որոյ աճա զՄեսրոպ վարդապետն առաքեցաք ի նուիրակութիւն Թօխաթու եւ զսիրելի եւ հոգեւոր որդիդ մեր՝ զՆերսէս խոհեմամիտ վարդապետդ եւս յուղարկեցաք ի նուիրակութիւն Ուռումէլու: Ուստի Հարկաւոր վարկեալ ընդ դմա զայս թուղթ գրեցաք առ սիրելիդ, որով զայս եւեթ Հարկիս գրեմ՝ քեզ ի կողմանէ դորա, զի ի գալն պարտիս նախ սիրով ընդունիլ, որպէս եւ գիտես եւ առնես, եւ ապա որովհետեւ յայսքան ժամանակս տեղեկացար զորպիսութեանց վիճակին այնորիկ եւ մանաւանդ Սչովայու կողմանց բանից[29], վասն որոյ պարտիս խօսիլ ընդ դմա, զոր ինչ ի դէպն է եւ Հարկաւորն, եւ խելամուտ առնել զդա ամենայնին, թէ ի գնալն յայն կողմունսն որպիսարար է պարտ շրջիլ, եւ դի՞նչ կերպիւ զՍչովայու գործն վճարել, եւ յետ զայսոսիկ առնելոյդ, ապա պարտիս ընդ Հաւատարմաց ուղեւորել, որ խաղաղութեամբ Հասցէ ի վիճակն, զհետ լինիլ գործոյն: Իսկ զոր գրեցաք ի վերոյ, թէ խանն խնդրեաց զմեզ գնալ ի յերեւան, այժմոյս աճա ոչ թէ բոլոր միաբանիւքս եմք գնալոց, այլ սակաւուք ոմանքք, որպէս սովորութիւն է երբեմն երբեմն գնալ: Եւ մինչ գնասցուք անդ եւ իմասցուք թէ դի՞նչ է լինելոց, յայնժամ տեսցուք թէ զմիաբանսն բոլորապէս տանելոց եմք, թէ ոչ: Աճա յայսպիսի տագնապս տարակուսանաց ոչինչ ի մարդկային զօրութեանց եւ ի Հնարից ունիմք զօգնութիւն, այլ միայն աստուածային ողորմութեանն եւ այցելութեանն կամք ակնկալեալ մեծաւ յուսով փրկութեան:

Նաեւ ի կողմանէ Ներսէս վարդապետիդ մերոյ զայս եւս գրեմ, զի ի յիմայիլցւոց պարտուցն, որ մնացորդ ինչ գոյ, զոր պարտին ի յառաջիկայ Զատկիս Հատուցանել, եթէ մինչեւ ցդմին դորա յայդր Հատուցեալ իցէն, լաւ է եւ զերծեալ լինիք ի Հետեւմանց: Բայց թէ դեռեւս չիցէն Հատուցեալ, ի կողմանէ այնմ եւս եթէ Հարկաւոր գիտիցես ասել դմա զբանս ինչ վասն Հետեւելոյ, ասասցես, որ ի գնալն անդ դա եւս Հոգ տարցի բան առնելոյ: Այժմ զայսքան ինչ իմացեալ՝ ողջ լեր ի Տէր, յանձնեցեալ ի շնորհս նորին եւ վասն մերս տառապակրութեան աղօթիւս առ բարերարն, որ մեզ եւ քեզ ամենայն Հաւատացելոց իւրոց առ Հասարակ ողորմեսցի: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԵ (1786) թուոջս, ի մարտի Ե (5) եւ ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 950–951:

175 բ 102 Թուղթ մի եւս ի Բայազիտ առ վէրիկ պարոն Հայրապետն. ծանուցումն նորոգ նուիրակաց առաքմանցն, եւ թէ զորպէսն քո եւ զայֆային, եւ Ա(1) փաստայ չուխային գրեացես:

Գրեցան յանոյս ի Ե (5):

103 Թուղթ մի օրհնութեան ի Հուշի առ պարոն Աստուածատուրն, ի պատասխանի ի փետրվարի ԻԵ (25) թղթոյ նորին, զոր գրեալ էր ձեռամբ զաղանչեցի պարոն Հայրապետին. շնորհակալութիւն վասն մնացե-

ալ գանձանակադրամին, զոր յղեալ էր ընդ վերոյ յիշեալ թղթաբերին, որ էր Բ (2) ոսկի եւ Բ (2) Հազարդեան: Նաեւ ծանուցումն վասն ժամադրջոյն, զոր յղեաց առ ինքն ընդ խնդրոյ իւրոյ:

Գրեցաւ յամսոյս ի ԺԳ (13):

104 Թուղթ մի տաճկերէն ի Նախիջեւան առ Տօրին Ջաֆարղուլի խանն, ի պատասխանի թղթոյն, որով խնդրեալ էր զքանի լիտր Հին գինի ի սրբոյ Աթոռոյս ի սրբազան Վեհապետէն՝ ի Հարկաւորութիւն եւ ի պէտս ինքեան ի ժամու տկարութեանն: Յղի եւ զայս ընդ Տօրուն թղթաբեր մէկիք Մուրատին[30]:

Գրեցաւ յամսոյս ի ԺԴ (14) (Ձեռ. 4481, էջ 175 բ):

951 105 1786 **թ. մարտ** – Թուղթ ի Թիֆլիզ առ Ղօրղանէնց պարոն Յովսէփն վասն Հարազատութեանցն առ սուրբ Աթոռս եւ վասն ջատագովութեանցն առ սա՝ ի կողմանէ Նախիջեւան երեւանցի ժողովրդեանն, զորս թողացուցեալ էր, մնալ ի ժառանգութիւն սրբոյ Աթոռոյս եւ չինիլ այլ վանից թեմ:

Յորմէ ժամանեսցի թուղթ...

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեան ողջունաճիր նամակիս, ծանուցումն լիցի սիրելւոյդ մերոյ ի Տէր եւ հաւատարիմ որդւոյդ սրբոյ էջմիածնի: Զի օգտակար Հարազատութիւն քո եւ զբարեջանութիւն եւ զորդիական անխարդախ սիրելւոյդ Ջերմեռանդութիւն, որ առ սուրբ Աթոռ Մայրն քո եւ առ մեզ, ի վաղուց բազմիցս լսելով եւ իմանալով, համարէաք զքեզ արժանաւոր մեծի օրհնութեան: Եւ ի ներկայումս եւս գրեալ էին մեզ այսի Հարազատքն մեր՝ առաջնորդն քաղաքիդ Մարտիրոս խոհեմամիտ վարդապետն եւ գործակալն մեր՝ տէր Ղազար Հանճարաշատ քահանայն, զնորոդ բարերարութիւնք եւ գովաստագովութիւնք քումնէ առ քրիստոսասէր սուրբ գահն մեր, որ գայդր ի Նախեդրանն եղեալ երեւանցի ժողովուրդն մեր ոչ ես թողեալ Հանել այլոց ի ժառանգութիւնք սրբոյ էջմիածնի: Ըստ որում, բնականապէս սմա էն թեմ եւ վիճակ, այլ արդարամիտ Հետեւմամբ եւ բարւոք ջանիւ թողացուցեալ ես ի ժառանգութիւնն սորին:

952 Զոր գիտացեալ մեր, յոյժ շնորհակալեցաք //զքէն եւ օրհնեցաք զՀաւատարիմ սիրելիդ մեր՝ ըստ իմաստնոյն բանի, թէ այր Հաւատարիմ օրհնեսցի: Եւ խնդրեցաք յմաստոյդ Հաստուցանել քեզ վարձս՝ ըստ բարի վաստակոց քոց: Ուրեմն Տէր օրհնեսցէ զքեզ եւ զօրացուսցէ, ազատեսցէ յամենայն չարեաց եւ ի փորձութեանց, եւ պահեսցէ ի խնամն եւ յողորմութիւնս իւր: Լիցի քեզ յամենայն ժամ օգնական եւ պաշտպան, եւ զամենայն բանս եւ զգործս քո բարեկէս յաջողեսցէ, եւ զարդարեսցէ զքեզ ամենայն հոգեկան եւ մարմնական առաքինութիւնք:

Եւ արդ, անցելոց տառապակրութիւնցն մերոց եւ անչափ վնասուցն սրբոյ Աթոռոյն ի յառաջաշարժութենէ անօրէն լէզկեացն, զորպիսիս դէռ այժմ էւս կրեմք, ի Հարկէ, գիտակ եղեալ ես: Իսկ տակաւին յայնցանէ ոչ ապահովացեալ, կրեցաք նարդենիս եւ ի յանդուգն եւ անգլուխ երկրականացս զմեծամեծ վնասս, զի վասն սոանալոյ պյառաջադիմութիւն ոմանք ցեղք սոցա ընդ բերդականացն եւ այլ ցեղից Հակառակեալ, զօրաժողով եղեն մարտնչիլ ընդ միմեանս: Եւ երկու կողմունքն էւս մի զկնի միոյ գնացեալ ի սուրբ Աթոռն եւ ի քանիս աւուրս նստեալ անդէն, առաւել զսուրբ սոսկն եւ զմեզ վնասեցին, քան թէ զիրեարս: Բայց ապա պակասեցաւ ի

միջոյ պատճառն այնց եղելութեանց, եւ դարձեալ լէզկեաց գալստեանն Համբաւն Հնչեցաւ: Ահա ժամ մի առանց վշտաց Հոգւոյ եւ անձին եւ Հանդարտութեամբ մնաց ոչ անցուցանելք՝ մեալով ողորմութեան եւ այցելութեան Տեառն, եւ միխիթարութեան օրհնեալ մերայնէիցդ Հարազատաց:

Ուրեմն, ճշմարիտ սէր եւ զորդիական Հաւատարմութիւն քո եւս քան զեւս առաւելացուցանելով առ սուրբ Աթոռ Մայր քո լուսատու եւ առ Հոգեւոր Հայրութիւնս մեր, մի երբէք վերջացուիս ի Հարազատական Հետեւմանցդ, այլ միշտ զօգուտն եւ զբարին տոքա ջանալով, եւ զվստագովութիւնս առնելով ի կողմն սորին, այդոքիւք բարեշնորհութեամբք ի միխիթարել եւ ի սրտադիւր առնել զվշտակրութիւնս մեր ջանացես: Որով ընկալցիս զվարձս բարիս յԱստուծոյ, զՀոգեպարար շնորհս քրիստոսասէջ սրբոյ տեղւոյն եւ զօրհնութիւնս մեր:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԵ (1786) թուոջս մերում, ի... եւ ի յերեւան, ի յԱենապատիս մերում: Ամէն:

Ձեռ. 4501, էջ 951–952:

106 1786 **թ. մարտ** – Թուղթ ի Թիֆլիզ առ մէլիք Աւետիքն[31], ի պատասխանի թղթոյն, զոր ընդ առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետին եւ տէր Ղազարին միաբանութեամբ գրեալ էին ի զգուշութիւն ի կողմանէ յԱխալցխայ գնացեալ լէզկեացն, զորոց ասէին, թէ ընդ այս երկիրս էն անցանելոց ի գնալ յերկիրն իւրեանց:

Յորմէ ժամանեսցի թուղթ...

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեան թղթոյս, ծանուցումն լիցի սիրելւոյդ մերոյ ի Տէր եւ օգտաջան որդւոյդ սրբոյ էջմիածնի: Զի թուղթն, զոր ընդ Հոգեւոր որդւոյն մերոյ՝ առաջնորդ Մարտիրոս Հանճարաւնակ վարդապետին եւ տէր Ղազար խոհեմամիտ քահանային ի միասին գրեալ էիք ի մարտի ամսոյս Գ (3), ըստ ժամանակին եւ իմացաք զգրեալսն ի նմա, որով զգուշացուցեալ էիք ի կողմանէ Համբաւոյ գազանացն յորջացելոց: Որոյ աղագաւ յոյժ շնորհակալ եմք զՀաւատարմութենէ քումնէ, Տէր օրհնեսցէ զքեզ եւ վարձատրեսցէ՝ փրկելով յամենայն փորձութենէ չարաց եւ պահելով ի խնամս եւ յողորմութիւնս իւր: Արդ, որ գրեալ էիք, թէ ի մէջ արքային եւ լէզկեացն Հաշտութեան բիւրոյ կայ եւ այլն, բայց զայսպիսի ինչ լուրս լսեմք գնոցանէ, իբր այդ երկրաւոր անցանելոյ, զայդ մեք եւս լսեմք եւ օրաւուր Հոչակի եւ ի մեծի տարակուսութեան կամք: Իսկ ի ներկայումս, թէ ի պատճառս Նաւուղին եւ թէ այլ Հարկաւորութենց դէպ եղեւ մեզ գալ ի յերեւան սակաւուք ոմանբք, բայց բազմութիւնն միաբանից անդ ի սուրբ Աթոռոջն են: Եւ մեք միշտ ի Հոգս եւ ի վարանմունս եմք՝ ոչ գիտելով զորպիսարար եգերումն նեղութեանցս այսոսիկ եւ յուսահատ զեռնատութիւն ինչ ոչ ունելով, կամք ապաստանեալ ի խնամս եւ յողորմութիւնս Տեառն եւ փոքր մի սրտադիւրիմք ակնկալութեամբ օգնութեան աստուածապաշտ եւ խնամառատ մեծի արքային, որոյ եւ յաջողութեանն եւ յողջութեանն աղագաւ միշտ աղօթող եմք:

Իսկ զոր գրէք, թէ զգիտութիւն պատրաստեալ կարգեսցես ի պահպանութիւն սրբոյ Աթոռոյն, առ այդ իմս, սիրելիդ իմ, զի որպէս առեալ եմք զփորձն տեղականացս ի սոցունց, թէ զՀազարն եւս կացուցանիցեմք անդ, այնքան ահաբեկ էն, որ ի տեսանելն զգունդ ինչ ի թշնամեացն, իսկոյն զսուրբ Աթոռն թողեալ, փախչելոց էն ի բերդն: Վասն որոյ մի արասցէ Տէր, եթէ դիմիցէն նոքա յայս կոյս, մեր օգնութիւնն յԱստուծոյ է եւ ի

քրիստոսազօր օրհնեալ արքայէն: եւ թէ յայնպիսի դառն ժամուն ի Տէրամբ զօրացեալոյ արքայէն մեզ օգնութիւն ոչ ժամանասցէ, այնուհետեւ մնասցուք միայն այցելութեանն Աստուծոյ: Ուրեմն Քրիստոս Փրկիչն մեր փրկեսցէ զիւրաքէջ տեղին եւ զմեզ ի յառաջիկայ փորձութենէնց:

Այլ արդ, ի հասանիլ թղթոյս առ բարեխոհ սիրելիդ մեր, վերստին հետեւեալ զստոյգն իմասցիս, թէ ընդ ո՞ր կողմն անցանելով են կորնչելոց գազանաբարոյքն եւ թէ օրհնեալ արքայն յի՞նչ միտս է եւ եւս թէ ի հիասարնակաց գի՞նչ համբաւ գոյ, գի ի ներկայս գրաբելուր համբաւս լսեմք զնոցունց: Զայ[ս]գանէ ամենեցունց տեղեկանալով եւ զհաւատսին իմանալով յատկեղ սիրելոյդ, խորհրդաբար գրեցմամբ ծանուցեալ մեզ: Քանզի այս է ժամանակ երեւեցուցանելոյ զարդիւնս հաւատարմութեան եւ սրտացաւ որդիութեան քո, որ առ սուրբ Աթոռ մայր քո լուսատու եւ առ մեզ որպէս եւ ցուցանես իակ եւ մեք չնորհակալիւք զքէն, Հանդերձ օրհնաբանութեամբ:

Իակ եւ վասն ընդ երկուց փայլակաց յղեալ թղթոցն ձերոց, որ տարակուսեալ էիք, առ այն գիտասցէս, գի Հասին առ մեզ ըստ ժամանակին եւ մեք զպատասխանին վաղապէս գրեցաք միանգամ: Բայց վասն չհասանելոյն առ ձեզ յայսքան ժամանակիս, կարի զարմանամք: Ուրեմն, եթէ մինչեւ ցարդ եւս չիցէք ընկալեալ զայն ի ինդիր եղեալ Հետեւեցարուք թերեւս գտանել եւ թէ ոչ, դարձեալ ծանուսջիք մեզ, գի գիտասցուք:

1052 Եւ դու իսկապէս սիրելիդ մեր, ի ճշմարիտ սիրոյդ եւ ի Հարազատութենէդ անպակաս մնալով եւ յամենայնի զօգուտն եւ զբարին սրբոյ Աթոռոյ լուսածնի Մօրն քոյ կամելով եւ ջանալով, ողջ լեր ի Տէր եւ պահպանեցեալ չնորհիւ եւ ողորմութեամբ նորին: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԵ (1786) թուջս, ի մարտի ամսոյս... եւ ի յերեւան քաղաքի ի յԼինապատիս մերում:

Ձեռ. 4501, էջ 1051–1052:

1048 107 1786 թ., 20 մարտի – Թուղթ ի Պօլիս առ նուիրակ Իսահակ վարդապետն, ի պատասխանի երկուց թղթոցն նորա՝ ի նոյեմբերի ԻԵ (25) եւ ի դեկտեմբերի ԺԳ (13) գրեցելոց, Հանդերձ որպիսութեամբք կոզմանցս եւ երկրիս եւ սրբոյ Աթոռոյս:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ բազմաւ, քրիստոսասանդ սուրբ ողջունիս եւ յորդաբուղխ չնորհիւ սրբոյ Հոգւոյն տեղւոյս նորին գիտասջիր, սիրելի եւ Հոգեւոր որդիդ մեր, Հաւատարիմ եւ յոգնաշխատ զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ Իսահակ վարդապետ: Զի ի յունվարի է (7) գրեալ յղեցաք առ քեզ գթութիւն, Հանդերձ քոյդ ինդրեալ եւ այլ եւս Հարկաւոր թղթովք, որոց վասն կարծեմ յայս աւուրքս Հասեալ գոլ կամ Հասանիլոց լինիլ առ քեզ: Բայց յետ յղելոյ մեր զայն գրեանն, էՀաս առ մեզ ի դեկտեմբերի ԺԳ (13) գրեալ թուղթդ՝ ի յունվարի ԺՀ (18): Իակ ի նոյեմբերի ԻԵ (25) գրեալդ ի յունվարի ԻԶ (26) ընկալաք ամբողջապէս: Զորս եւ ընթերցեալ, ծանեաք զամենայն գրեալդ ի սոսա: Նախ գրեալ էիր զցաւիլն օրհնեալ իշխանացդ առ դիպուածն եւ նեղսակրութիւնն մեր եւ սրբոյ Աթոռոյս, եւ զհետեւիլն ի Հոգալ գինդիրն մեր, որ էր օգնելն յարքունուստ կուսէ: Այլ ապա ասես վասն դժուարութեամբ լինելոյն թուլատրեցին, գի միւս անգամ եւս իմասցին զորպէսն ձեր եւ յայնժամ, թէ Հարկաւոր իցէ, Հոգասցեն: Առ որ զայս գիտասցես, գի թէ մինչեւ ցարդ Հոգացեալ լինէին, թերեւս ի յառաջիկայս, եթէ Հարկաւոր լինիւր, պիտոյանայցէր: Բայց թէ մինչեւ ցարդ չՀոգացին, աՀաւասիկ ի գարնանս լինիցի, որ ինչ լինելոց է: Այլեւս ե՛րբ պարտին իմանալ սիրելիքդ մեր զյաւուց մերոց, եւ ե՛րբ են Հոգալոց զՀոգալին, որ մեզ օգնութիւն լիցի: Ուրեմն բարեխնամն Աստուած Հոգասցէ վասն տանս իւրոյ եւ ծառայիցս եւ որպէս ցարդ պահեաց առանց գլխաւոր վտանգից գիւրաքէջ տեղիս, նոյնպէս եւ յայսմէնետ պահպանեսցէ: Զի փրկութիւն մեր ի նմանէ է ըստ մարդարէին եւ եղիցի, որոյ ողորմութեանն միայն եմք ապաստան, զոր եւ յուսամ, թէ ոչ իսպառ արդելցէ ի մէնջ, գի ըստ մեծութեանն եւ բարերարութիւնն իւր ընդ հնչեան է ըստ իմասանոյն:

Իակ զորպիսութեանց լսելիզացն այսպէս իմասցիս, գի ցայժմ ձմերեն ի
1049 Տայս (թէեւ երբեմն երբեմն //զայլեւայլ ձայնս Հանին): Բայց եւ աւուրքք հնչ յառաջ քան զայս լուաք, թէ մանն մի ի բազմութենէն բանիս մովսեսին գնալոց են ի վերայ Ափխազաց[32], եւ նախքան զայն եւս լսեաք, թէ Հաշտիլ կամին ընդ արքային Վրաց, բայց անկատար է: [Եւս ասացին իբր Հաւաստի, թէ գնացօղքն գնացեալք են եւ զաւար արարեալ, բայց ի դարձեալն տեղականքն զկիրճան անցից Հատեալ են եւ զբազումն ի նոցունց ի սուր մաշեալ եւ զայլն փախուցեալ, եւ զաւարն դարձուցեալ: Եւ յառաջ քան զայսոսիկ, թղթովք ծանեաք, գի ի նոցանէ գլխաւորք ոմանք գնացեալ առ արքայն Վրաց զՀաշտութիւն են խնդրեալ, եւ նա ընկալեալ է զնոսա, եւ պայմանօք ինչ դարձուցեալ առ պետն, գի եւ եւս գրանս տարցեն առ ի՛նքն, որ ապա կատարեսցի Հաշտութիւնն: Եւ այլ չիմացաք, թէ որպէս եղեւ]:*

Եւ ներքին գիտաւորութիւն գազանացն եւ խնդրակիր իւրեանց չէ ումեք գիտելի, թէ յի՞նչ միտս են: Եւ մեք աՀա վասն կարծեաց կասկածանաց միշտ ի վարանման կամք: Այլ յայս աւուրքս մեծաւ Հետեւմամբ աշխատեալ, Հոգացաք եւ աւարտեցաք զՀոգեկաց երկրի գրեանն, եւ եփրեմ խոՀեմաշատ վարդապետն պատշաճ վարկեալ նուիրակ առաքեցաք, որոյ թղթոյ զթիւն թէպէտ փետրվարի ե (5) եդաք եւ յայն աւուրն էաք ճանապարՀելոց Հանդերձ Խօյայ նուիրակ շամախեցի Յակոբ վարդապետիւն: Բայց վասն Խօյայ սաստիկ վրդովմանցն ի քանի աւուրս եւս յետաձգեցաք եւ ապա ի փետրվարի ԺԶ (16) ուղեւորեցաք: Եւ վրդովմունքն այնք, էն ի պատճառս սպանման ԱՀմէտ խանին, վասն զի մինչ ՇաՀպազ խանի որդիքն սպանին զնա եւ զեղբայրն եւ զմի որդին, եւ զայլ ընտանիսն անարգել արարին, մի ոմն ի յորդւոցն՝ Ջաֆարղուլի բէկ կոչեցեալ, փախուցեալ էր առ Որմոզ խանն եւ Բաշպա քութոն եւ ի նմանէ զզօրս առեալ եկն ի վերայ Խօյայ, եւ քաղաքացիքն ելին իբր ընդդէմ նոցա, բայց ի խմբիլ պատերազմին միաՀամուռ ի կողմն Ջաֆարղուլւոյն անկան, եւ վերջապէս զբերդն եւս առեալ, զնոր իշխանացեալ ՄէՀտի խանն բազում ընտանեօք եւ կամակցօքն սպանին, եւ ինքն եւ մեծ եղբայրն իւր՝ Հիւսէյին խանն տիրեցին իբրու: Բայց ի լինիլն այսց եղելութենանց, օտարական զօրքն ոչ սակաւ զաւարս եւ զկապուստս առին անտի, մինչեւ Հասուցանել զայն երկիր ի թշուառութիւն մեծս երկրի: Եւ նոր սպանեցելոց ոմանք ընտանիքն եւս անկեալ են ի գրունս շրջակայ երկրաց իշխողացն, տեսանելի է, թէ նոքա եւս զինչ են Հոգալոց:

Իակ մեր երկրիս թշուառականքն եւս դարձեալ անկանին զմիմեանցք: Զի իշխօղն որովհետեւ տղայ է, վասն որոյ Մուղանլու Ղասումն եւ Այվազ

* Ուղիղ փակագծերի մէջ վերցված բաժինը բնագրում ջնջված է:

բէին իբր կառավարեն զդուռն: Այլ ներքինի մի է եկեալ ընդ Խոյայ Ահմէտ խանի դաւերն եւ կնոջ խանին մերոյ, որ է խորամանկ ոք, նա եւս կամի զի ինքն լիցի իշխող ամենայն իրաց, եւ խառնի յամենայն խորհուրդս եւ ի բանս դրանն[33]: Զոր ոչ կամելով յիշեալ երկուքն եւ այլ քանի ցեղք տաճկացն, աղաղակեցին առ խանն, թէ դա տիկնոջն իւրում սպասաւորեսցէ եւ մի խառնեսցի ի բանս եւ ի գործս երկրիս մերոյ: Այլ խանն սաստիւ պատասխանեալ էր, թէ ով ոք գիս կամի, պարտի եւ զներքինոյ իշխանութիւնն ընդունիլ: Որք իբրեւ տեսին, թէ խանն եւս ի ներքինոյ կողմն խօսի, անդամ մի ակամն զմարդ ժողովել վասն խռովութեան, բայց խանն իմացեալ, խափանեաց: Ապայ եւ եւս շարանալ ներքինոյն, կրկին եւս յելանել նորա ի բերդէն յայլուր, զրազմութիւնս արանց ժողովեցին եւ զբերդի դուռն կալան՝ ոչ եւս թողուլ զնա ի ներքս: Եւ ներքինին եւս արտաքոյ չհեռեալ իւր ժողովեաց ի վերայ ընդդէմ նոցա: Եւ արտաքոյ քան զբերդն, յերկաքանչիւր կողմանց գիւղորայ պատահեալ միմեանց, սպանան քանի անձինք: Եւ մեծ ազմուկ էր լինելոց, բայց ի վայրկեան մարդիկք գոլով ի յբրեւան, զհաշտութիւն արկին ի մէջ, թէեւ անկայուն է: Զայսքան խմացեալ այժմ զորպիսութեանց կողմանցս, լուր եւս զպատասխանիս բանից միւս թղթոյդ, որոց եւ Հարկաւոր է:

Արդ, զՏաշքեասանենց Յովհաննիսի Գ (3) թումանի բանն, զոր յիշեալ էիր, ի կողմանէ նորա որպէս խոստացեալ էաք յառաջագոյն, գրեցաք Յովսէփի վարդապետին ի Հոկտեմբերի ամսեանն: Եւ այժմ եւս, որ սակս ի նորին յղեալ ժողովարար տէր Յարութիւնէն առ քեզ Հասեալ ԴՃ (400) ղուռուշին գրես, թէ գրեա զայն եւս Յովսէփ վարդապետին, ահա գրեցաք, զի ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ Հասեալ Համարեացի եւ յարդեանց սորին ի վեր առցէ: Եւ զի այս կողմանց ճանապարհքն վտանգաւորեալք են, վասն այն զնորին թուղթն ահա առ քեզ յղեցի, զի այդ կողմամբդ շուտով Հասուսցես առ նա:

Իսկ եւ ի կողմանէ յղեալ դեղորէիցդ Հասանելոյն, որ երկբայեալ էիր, միամտեաց, զի Հասեալք են ի սուրբ Աթոռս, զորս Յովսաթանն ի գործ առնէ՝ նկարելով նարդենիս զոմանս Հարկաւոր պատկերս վասն որմոց սրբոյ տաճարիս եւ սեանց ճակատուցն:

1050 Եւ վասն// յառաջ եւ յետոյ առեալ եւ յղեալ ոմանց իրացդ՝ այսինքն առնի կանթեղաց եւ դեղորէից եւ զմոռց գնոցն եւ ծախուցն, որ է ԴՃԻԲ (422) ղուռուշ, զզապգ էիր խնդրեալք, ահա զԲայիցս օղլու եւ զբարհատի կրկին վաթսուն ղուռուշն եւս, որք Հասեալք են մեզ, խառնեալ ընդ այնր, որք ի միասին եղեն ՆՃԼՒԲ (542) ղուռուշ, այնքան ի զմի զապգ դրեալ առաքեցաք ընդ թղթոյս ի միամտութիւն քեզ:

Ծանուցեալ էիր եւ զխոխումն ի կենաց սիրելոյն մերոյ՝ Հաճի Յովհաննէս աղային, ընդ որ ցաւեցաք յոյժ, եւ ահա զմխիթարութեան թուղթ գրեցաք առ եղբայրն նորին՝ օրհնեալ Յակոբ աղային եւ այլ ընտանիսն, զոր տացես նմա՝ ողջունելով զինքն ի մերս կուսէ: Իսկ եւ սիրելին մեր՝ Քրիստոսիս զօրացեալ մահտեսի Յարութիւն ամիրայն ի Հոկտեմբերի Իե (25) զթուղթ էր գրեալ առ մեզ, զոր ընկալեալ եւ սրտագիւր եղեալ, շնորհակալեցաք զինքենէ: Բայց զի յառաջ քան զայն զթուղթ էաք գրեալ նմա, այժմ եւս կրկին գրելն թարց Հարկաւորութեան աւելորդ վարկաք: Այլ սիրով բազմաւ եւ կայծաիւ, եւ շնորհիւ սրբոյ իշմանն տեղւոյս Քրիստոսի ողջոյն եւ օրհնութիւն տամ նմա, զոր ազդեացես ինքեանն՝ առ ի միամտիլ ի

կողմանէ թղթոյն առ մեզ Հասանելոյ: Եւ վասն արձանագրութեան յիշատակին իւրոյ, որ գրեալ եմք զանուանս իւրոցն գրել մեզ, որպէս եւ կամիցի, մուղայէթ լիցիս գրել տալ եւ յղել, որ այնպէս Հոգասցուք զարձանն:

Այլեւ զորքան Պօլսոյ միջակ թապաղայ թուղթս ունէաք, ի գործածելով գրութեամբ եւ տպմամբ, սպառեցաք: Վասն որոյ յատկապէս ի պէտս ձաղկելոյ գրագրաց զմի օղմայ առեալ, յղեցեալ յայն որպիսութեամբն, զոր յառաջ յանցեալ ամին եւս գրեցաք, եւ յղեցեր: Նաեւ թէպէտ զպաճուարթ շատ ունիմք, բայց Յովսաթանն բանեցուցանէ, զի որմոց եւ պատկերաց ձեռնտու են եւ ոչ թղթոյ: Ուրեմն Ձ (100) դրամ, կամ այլ աւելի եւ պակաս բաստաչիի եւ թղթաբանի ձեռնտու լաւ լաջուարդ առցես եւ յղեցես:

Դարձեալ զայս եւս ծանիր: Զի մինչ զայսքանս գրեալ էաք ի սուրբ Աթոռոջն, յանկարծակի Համբաւ էհաս, թէ լաւիլիզօղլն ժողովեցեալք պատրաստին առ ի գալ եւ ընդ այս երկրիս անցանել եւ գնալ ի բնակութիւնն իւրեանց: Ուստի վերատին վրդովեցաք, թէեւ ոչ յոյժ: Եւ զի Նաւրուզն մերձ էր եւ ունիմք եւս զոմանս ինչ Հարկաւոր Հոգալիս այսրէն, վասն որոյ Հարկաւորեցաք գալ ի յերեւան, եւ անդէն զԼ (30) –ս նուիրակոնս էաք ճանապարհելոց, այսինքն զՄեսրոպ վարդապետն ի Թօխաթ եւ զներսէս վարդապետն ի յԻւռումէլի: Զայնս ուղեւորեցաք եւ ընդ Ներսէս վարդապետին զթուղթ եւս գրեցաք առ քեզ այսու դիտմամբ ի մարտի ամսոյս Ե (5) եւ ապա եկաք ի քաղաքս ակառուք անձամբք, որպէս սովորութիւն է, եւ զմիաբանն ոչ շարժեցուցաք: Յետ աւուրց ինչ այն Համբաւն եւս ստեցաւ: Իսկ զայս Համբաւ Հանին, թէ գնալոց են ի վերայ Ախբաան եւս ստեցաւ: Իսկ զայս Համբաւ Հանին, թէ գնալոց են ի վերայ Ախխազաց, զի առաջին գնացօղ մանն մի ոչ դարձան եւ նոքա գնալոց են ի վրէժինդրութիւն: Այլ դեռ ոչ է իսկապէս Հաւաստի: Բայց եւ իշխօղս մերոյ երկրիս, ըստ թէլատութեան պետին Վրաց, վերատին եւ այժմ զթուղթս գրեաց եւ զընծայս յղեաց յատուկ մարդով առ մովսէսն Տայոց եւ առ մեծն լաւիլիզաց Ումմա խան կոչեցեալ եւ առ միւս Ե (5) գլխաւորսն, տեսցուք թէ յայնոյանէ եւս զինչ ձայն լինիցի: Իսկ եւս մեծ յոյս ունիմ՝ Տէր, զի ազատեսցէ զսուրբ գահն մեր եւ զմեզ ի մրրկէ աստի, որպէս եւ ի վերոյ ասացաք: Քանզի զառ մեզ ողորմութեանն Աստուծոյ զինչսն առ այս փորձութիւն, յառաջ իսկ տեսաք, զոր ցարդ չեմք գրեալ քեզ, բայց այժմ գրեմք նախապէս մինչ զընծայս յղեցաք մեք եւ խանն առ մովսէսն Տայոց եւ նա զպարեկամութեան թուղթ գրեաց մեզ եւ խանին, ապա բոշալի գարշ Մուսա խանն, որ կշտամբեցեալ եւ չարչարեցեալ ի Պարսէնէ Վրաց, գնացեալ էր ի Հովանի նորա, որպէս գիտես, յառաջեալ առ մովսէսն, խնդրեալ էր ի նմանէ, թէ որովհետեւ եւ երեւան Բագրատունոյն տան զտուրս, Հրամայեա ինձ գնացից ի խանէն եւ ի խալիֆայէն զայսքան ինչ առից եւ բերից. եւ ի նմանէ թուլատրեցեալ եւ զընծայս եւ զթուղթս առեալ առ մեր խանն եւ առ մեզ, անկեալ էր յուղի նոյնով չարամտութեամբն եւ զուարթ դիմօք, եւ առողջ անձամբ եկեալ էր ցթիլիս: Իսկ անտի մինչեւ ցսուրբ Աթոռն ժամանելն, այնպէս չարաչար ցաւով ախտացեալ էր, որ անդէն ի մահիճս անկեալ Բ (2) օր, չէր կարացեալ խօսիլ ինչ: Եւ անտի մինչեւ ցգալն ի քաղաքս ըմբռնեցաւ լեզուն եւ կարկեցաւ ի խօսից եւ ատէն մեռաւ, իսկ որ չկարաց ասել զսատճառն գալստեանն: Իսկ մեք եւ խանն զընծայսն ի մարդկանց նորին ընկալաք եւ զշնորհակալութիւն գրեցաք առ մովսէսն: Ահա ցոյց ողորմութեանն Աստուծոյ առ մեզ, որ զչարն

չարեաւ կորոյս եւ զայգիս իւր ապահով արար ի նենգութենէ նորին: Արդ, նոյն ողորմածն Աստուած, որ զայն արար, եւ յայսմանէ ազատեացէ զմեզ
1051 ըստ յոմ/սոյն մերոյ եւ ակնկալութեանն, զոր ունիմք: Այսպէս իմացեալ զմէնջ եւ եւս զթուղթդ որպիսածանոյց անպակաս արասցես, եւ արիութեամբ զհետ գործոյդ լիցիս, եւ ի ձախորդութենց աշխարհայնոց մի լքցիս, ընկնելով ի Տէր զամենայն հոգս, որ հոգայ վասն ստոյգ յուսացողաց ի նա: Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԵ (1786) թուոջս, ի մարտի ամսոյն Ի (20), ի յերեւան քաղաքի, ի յԱնապատս մեր:

Ձեռ. 4501, էջ 1048–1051 (Համագր. տես ձեռ. 4481, էջ 175 ա):

176 ա 1876 թ. մարտ – **Թուղթ ի մեծն Պօղոս, ի կարին եւ ի Բայազիտ**

108 Կոնդակ մի յորդորանաց եւ վերահաստատութեան վասն գանձանակի ի Սամաթիայ առ Համայն ժողովուրդսն, որք էն ընդ Հովանեաւ եկեղեցւոյն սրբոյ Գէորգեայ, որք բանից յորդորմանց Սահակ վարդապետին վերատին հաստատեալ էին ի միջի ինքեանց զգանձանակս, ըստ որում կանխագոյն խափանեցեալ էր վասն հրկիզութեան եկեղեցւոյն:

Օրհնութեան նամակներ Սամաթիայի Ս. Գեորգ եկեղեցու նոր գործակալ մահտեսի Պարոնին, այլն. Հովհաննես աղային, նրա մորն ու դստերը:

109 Թուղթ մի առ մեծն Պօղոս նուիրակ Իսահակ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն գրեցելոց ի դեկտեմբերի ԺԹ (13) եւ ի նորոյս թուոյ յունվարի ԺԸ (18), յիշէ յառաջ քան զայս գրեալ թուղթն մեր առ ինքն, ընդ թղթոց ոմանց Հարկաւորաց՝ ի յունվարի է (7), եւ ապա զպէսպէս անցքն մեր ընդ մեզ, զորս կրեցաք ի լեզկեաց, եւ թէ տակաւին եւս կրեմք: Եւ վասն Յովսէփ վարդապետի թղթոյն պատուէր, զոր ահա յղեցաք ի ձեռս իւր, զի հասուցէ առ նա՝ պատճառելով զերկիւղ յայսկոյս ճանապարհին: Այլեւ բանք Հարկաւորք: Ի սմին ղապղ մի առ ինքն յատկապէս յաղագս եճխե (542) զուռուշին, զոր մանրամասնաբար տալով յոմանց իրաց գնոց՝ հասուցեալ էր մեզ:

110 Թուղթ մի ի Հաշտարխան առ նորին նուիրակ եւ առաջնորդ Յովսէփ վարդապետն. յիշումն վաղնջական գրեալ թղթոյն մերոյ առ ինքն ի հոկտեմբերի ԺԹ (13) եւ ծանուցումն զերկոսին թղթոյն իւրոց, գրեցելոց ի հոկտեմբերի 10 եւ ի դեկտեմ. 12, թէ հասին առ մեզ, եւ ապա թշուառութենացն աստի ի կողմանէ կովկասականաց, եւ զայս թուղթս, սակս երկիւղին ճանապարհի, եդեալ ի թղթոջ Սահակ վարդապետին, զի հասուսցէ անդէն առ նա հաւատարմաւ:

Նամակ մահտեսի Խաչատուրին եւ նրա եղբայր այլն. Սէթորին (Կարին) որով շնորհակալութիւն է հայտնվում ուղարկված պաքսիմատի եւ լիմոնի համար: Նամակում խոսվում է նաեւ նրանցից մեկի որդի՝ մահտես Հակոբի մասին, որը գտնվում է էջմիածնում: Պատվիրվում է Կարին ուղարկելիք նամակները հասցնել հասցեատերերին:

111 Թուղթ մի եւս առ վէրքիլ պարոն Հայրապետեան, ի պատասխանի թղթոյն, որում գրէ, թէ պարագրագոյն խնդրեալ փոստայով չուխայն առեր, թէ ոչ: Նաեւ գրէ, թէ յերեւանցի Հաճի Ահմատի որդի Մուրատ բէկէն եւ տարուղայ Ջաֆարէն, ըստ խնդրոց ինքեանց, տեղս առաք ի դոցունց երեք հազար ղուռուշ, եւ յորժամ գան յայդր, տացես զայնքան

դրամսն: Արդ, եթէ գտանիցի Մսրու ոսկի, զայն տացես, զի յոյժ աղեր[սեն]:

112 Կոնդակ մի ի Բայազիտ վասն գանձանակի ընդ Հովանեաւ սրբոյ Աստուածածնի եկեղեցւոյն եղեալ առ Համայն ժողովուրդսն. շնորհակալութիւն վասն գանձանակադրամին, զոր ձեռամբ նուիրակին մերոյ՝ Դաւիթ վարդապետին հասուցեալ էին մեզ, որ էր ութ զօլաթայ եւ տասն փարայ: Եւս յորդորումն, զի հաստատ պահեսցեն զնոյնն եւ ի սմա եւս՝ յատկապէս պատուէր նոր գանձապետ սպարոն Յովհաննէսին, զի անարգել շրջեցուսցէ:

Օրհնութեան եւ շնորհակալութեան նամակներ նվիրատու ոմն Հովհաննեսին, նոր նշանակված գանձապետ այլն. Հովհաննեսին եւ նվիրակ Դավիթ վարդապետին: Գրվել էն մարտի 20–ին (էջ 176բ):

176 բ 113 Թուղթ մի ի Հօրակեալ առ Ղահրամանն[34], որում գրէ սրբազան Վեհապետն յաղագս համբառից լեզկեաց ընդ թուանքսից մերոց:

114 Թուղթ մի ի Թիֆլիզ առ մէլիք Աւետիքն, ի պատասխանի հանդերձ փուռալայիւ գրեալ թղթոյ նորին, որում գրէ սրբազան Վեհապետն վասն որպիսութենանց երկրիս, թէ արդ արա Պարոնին՝ զի հոգ արասցէ՝ ծանուցանելով եւս զվնասն սրբոյ Աթոռոյս, որք յայմմ միջոցն դիպեցաւ ի յընտանւի լեզկեացն աստի՝ ի սմա ողջոյն եւ օրհնութիւն Մարտի[րոս] վարդ[ապետին] եւ տէր Ղազարին:

Գրեցան յամսոյս ի ԻԴ (24):

115 Թուղթ մի ի Կարին առ սրբոյ Աթոռոյս Հարազատ վէրիլ պարոն Հայրապետեան. յիշումն նախքան գրեցեալ թղթոյն մերոց, թէ առ ինքն եւ թէ առ ոմանս յատկացեալ անձինս, թէ յղեցէ՞ր զայնոսիկ ընդ Հաւատարմի եւ թէ տակաւին առ քեզ է: Նաեւ դոյզն ինչ առագաստիւք յայտարարութիւն յաղագս լեզկեաց Հաճեաց Ի (20) եւ չորից կոտորմանցն յաստի ի Բագրատունեաց յոմանց երկուց գլխաւորաց՝ Պատաբէկ եւ Գեօկեաբէկ կոչեցելոց, որք թարց Հրամանի մեծին իւրեանց ձեռնարկեցին յայսպիսի յիրս, ոմանք արգել կամելով, թէ մի առնէք, ըստ որում չունիք Հրամանն յիշեցողէն ձերմէ: Նաեւ շունչն այնք մնացեալ գուցէ, թէ լսիցէն զսպանումն ընկերացն յայսմիկ եւ գան վնասեսցեն մեզ՝ խնդրելով զվրէժն այնց, իսկ նոքա ոչ ունկնդիր եղեն ասացելոցն յայսպիսեաց, այլ յառաջեցուցին զկամս իւրեանց՝ վստահ գոլով ի տեառնէն իւրեանց:

Զայս թուղթս յղեցաւ ընդ Ռափայէլ փայէկին, որ նա վասն այլոց բանի եկեալ էր աստ:

116 Թուղթ մի տաճկերէն ի Ղարս առ նորին Սուլէմանն փաշայն, որում զեկուցանէ զպատճառն կոտորմանց քանեաց լեզկեացն աստանօր, թէ տեղւոյս խանն յայսմ իրակութենանն ոչ է հաղորդ, այլ փոքր վրացիք գոյին յայնժամ աստ ի պաշտօնս առաքչին իւրեանց, որք առանց Հրամանի՝ նորին, որպէսզի աներկիւղ լեալ ի առնելն, զարարին ըստ կամաց իւրեանց: Վասն որոյ այսպէս ծանուսցես փաշային Սիպղիսայու, որ նա եւս ծանուսցէ Օսման խանին՝ գլխաւորին լեզկեաց: Վասն զի մի գուցէ զստոյգ իրակութիւնն չգիտելով, դիմեն յերկիրս յայս եւ վնաս տան մեզ:

117 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Աֆանտի զատայն ըստ մտաց փաշայի թղթոյն, զի ինքեանք եւս վասն խաթեր մերոյ գրեսցեն առ Սուլէիման փաշայն Ախլցխայու՝ զեկուցանելով զճշմարիտն իրակութեան:

118 Թուղթ մի եւս առ Գէորգ աղային, որում ծանուցանէ սրբազան Վեհապետն զգրեալ թուղթն մեր երկոսին՝ առ փաշայն եւ առ աֆանտիզատայն, թէ ահա յղեցաք ի ձեռս քո, զի տացես նոցա՝ զեկուցանելով զպատճառն թղթոց, թէ ո՛յր աղագաւ գրեցաւ: Եւ թէ դու եւս յորդորեցես:

119 Թուղթ մի եւս առ Ղօշավանից առաջնորդ Յովհաննէս վարդապետն. պատուէր վասն թղթոցս այսոցիկ, զի շուտով հասուսցէ առ Գէորգ աղային:

Սմա եւս գիտեցուցանէ զկոստրոմն լէզկեաց Ի (20) եւ չորից հաճի անուանելոց ի վրաց ոմանց, որք եղեն ի յերկրորդս յերեւանու, ի առաւելութիւն թուոց բանասարկութիւնն, որոց կելոցն իսպառ արմատախիլ արասցէ Տէր:

Գրեցան [մարտ] յամսոյն ի ԻԸ (28):

177 ա 120 Թուղթ մի ի Թիֆլիզ առ Հերակլ արքայի որդի Գեօրկին խանն ի պատասխանի ընդ մովրով Գաբրիէլին գրեալ Հայերէն թղթոյն:

Գրի [ապրիլ] ամսոյս ի Զ (6):

1786 թ. ապրիլ – **Թուղթք եւս ի Թիֆլիզ**

121 Թուղթ մի առ նորին առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետն եւ գործակալ տէր Ղազարն, ի պատասխանի չորից թղթոց նոցին, գրեցելոցն ի մարտի ԺԶ (16) ի ԻԴ (24) եւ ի յապրիլ ամսոյս մուտն, որոց գրէ սրբազան Վեհապետն վասն սաղիմացւոց բանին, թէ այդքան էր հետեւիք. վասն Իբրահիմ խանի մարդոյն, եթէ բանն գլուխ գայցէ, շահելոց եմք: Վասն սուրբ Սարգսի եկեղեցւոյն խօսք վասն գօրեցի տէր Սահակին եւ այլ միւս առագ քահանայից բանք: Նաեւ վասն կոնդակ խնդրելոցն արգելումն (էջ 177ա):

Պատասխան նամակին տէրտէրի տէր Աբրահամին, Հաղպատի վանքի առաջնորդ Դաւիթ վարդապետին:

122 Թուղթ մի եւս առ գօրեցի տէր Սահակին Հարկ եւ պատուէր վասն վախուց գաւազանին Հախպատու վանից (զոր Իսրայէլ կաթուղիկոսն տուեալ է ինքեան մինչ էր առաջնորդ նորա), զի տացէ յետս:

Գրեցան յամսոյս ԺԸ (18) (Ձեռ. 4481, էջ 177 ա):

1052 123 1786 թ. ապրիլ – Թուղթ առ Հերակլ արքայն Վրաց, ի պատասխանի թղթոյն նորա ի մարտի ԺԴ (14) գրեցելոյ եւ փութալոյից ինչ այլով գրեցելոց՝ հնորհակալութիւն: Եւ վասն նոր խառնակութեանց երկրիս՝ եւ վնասուցն սրբոյ Աթոռոյս եւ բարձման պատճառի նոցին ի միջոյ: Եւ վասն Ախլցխայու յորջացեալ լէզկեացն խնդիր՝ ջանալ ընդ այլ կողմանէ անցուցանել: Եւ վասն Հաճամիրի առ սա գրեալ եւ առ ինքն հասեալ թղթոյն, թէ ահա յղեցաք:

Յորմէ ժամանեսցի աստուածային առատաձիր օրհնութիւնն եւ ամենակեցոյց ողորմութիւն եւ նախախնամութիւնն, Հանդերձ քրիստոսական սուրբ ողջունիւ եւ նոյնաէջ սրբոյ տեղւոյս զօրացուցիչ հնորհիւն, եւ մերս

յորդագոյն սիրով եւ բազմատենչ կարօտիւ ի վերայ գերարգոյ սիրելոյդ մերոյ եւ ցանկալւոյդ Հոգւոյս եւ ճշմարիտ բարեկամիդ եւ խնամածուիդ սրբոյ Աթոռոյ մերոյ աստուածահիջի, քրիստոսասէր եւ բարեպաշտ, խաչապաշտ, խաչապսակ եւ նոյնազօր, առաւտիմաստ եւ հանճարամիտ օրհնեալ մեծի արքայիդ Հերակլայ: Եւ աստուածապահ տան քում եւ նոյնապարգեւ որդւոցդ թագազարմից, եւ համայն ընդ բարի Հովանեաւ քով Հովանաւորելոցն մեծամեծաց եւ փոքունց խնդալ ի Տէր յարաղուարճ ցնծութեամբ: Ամէն: (Ընորհք):

Եւ ընդ սիրալիր ողջունի օրհնաւաք թղթոյս, ծանուցումն լիցի բարեպաշտութեան ձերում: Զի սիրանիշ թուղթ ձեր, գրեցեալն ի մարտի ԺԴ (14), ժամանեաց առ մեզ: Եւ զփութալոյն եւս միջնորդութեամբ մելիք Աւետիքին գրեալ, ընկալաք եւ ծանեաք զմիտան, որք ի զգուշութիւն մեզ էին: Եւ վասն տիրաբար եւ խնամողօրէն Հոգալոյդ վասն մեր, կարի յոյժ շնորհակալեցաք զբարեւէր օրհնեալ արքայէդ մեծէ: Զոր ամենահնաւն Աստուած օրհնեսցէ եւ զօրացուցէ, խնամեսցէ եւ պաշտպանեսցէ, փրկեսցէ յամենայն Հոգեկան եւ մարմնական վտանգից՝ Հանդերձ իւրապարգեւ թագազարմ որդւովքդ եւ բնաւիւք քոյայնովքդ, եւ պահպանեսցէ ընդ Հովանեաւ աջոյն իւրոյ սրբոյ ի խաղաղութեան եւ ի բարեկարգութեան, եւ շնորհիւ կենարար սուրբ խաչին զքշնամիսն ձեր Հալածականս արասցէ՝ ի պայծառութիւն սրբոյ եկեղեցւոյ, եւ ի փառս անուան իւրոյ Հզօրի, եւ ի բերկրութիւն մեզ Հարելոցս ամենակերպ վշտից եւ նեղութեամբք:

Իսկ վնոր խառնակութիւնն երկրիս եւ զաւերութիւնն ի պատճառս զմիմեանք անկանիլոյ բնակչացն, իմացեալ իսկ է մեծութիւն ձեր: Յորոց երկուց կողմանցն եւս վնասեցաւ սուրբ Աթոռն մեր, զի Հակառակօրէն միմեանց մի զմի միոյ գնալով անդ բազմութեամբ եւ առանց արգելանաց, ի ներքոյ գտանեցեալ ապրուստն ի մէջն կերեալ վատնեցին եւ զանդեայսն եւս ի յանդոյն յափշտակեցին եւ փչացուցին՝ որպէս Հարազատքն քո եւ սիրելիքն մեր եւս աչօք իւրեանց տեսին: Այլ Աստուծոյ ողորմութեամբն պատճառն այսց եղելութեանց, որ եւ զայլեւայլ իրս շատ էր յառաջացուցանելոց, ըստ որում ի չարեաց ոչ ձանձրանայր, ահա բարձաւ ի միջոյ առ բարեբախտութեան օրհնեալ արքայիդ: Զորոյ որպէ՞ս վերջանայն ի կենաց եւ այժմ գիա՛ւդ գոյն երկրականացս, Հարազատ ծառայն քո՝ Թախկայ բէկն ծանուցեալ է կամ ծանուսցէ լիապէս մեծութեան ձերում: Բայց Թող զայսպիսի նեղութիւնս եւ զվնասակրութիւնս, զորս մշտապէս կրեմք, եւ մեզ առաւելապէս մաշիչ անօրէն լէզկեաց անդ ի յԱխլցխայ գոյն: Եւ առ այն օգնութիւն եւ մխիթարութիւն մեր նախ յԱստուծոյ եւ ապա ի բարեպաշտութենէդ լինիլ յուսամբք: Ըստ որում բազմիցս էն յառաջագեալք ի խնամածութենէ քումմէ առ մեզ բարեչնորհութիւնք: Ուրեմն ի փառս Աստուծոյ եւ ի սէր սրբոյ Աթոռոյս, լուսապէս իմն Հոգ տարցիս, որ իցէ թէ գազանքն այնոքիկ անօրէնք թարց վնասատուութեան տառապակիր երկրիս անցցեն եւ կամ կորիցեն եւ փչացոյն իսկ, որոյ վասն եւ մեք աղօթող եմք այնպէս լինիլ:

Դարձեալ եւ զայս ծանիցէ մեծութիւն ձեր, զի ի Հնդկաց Մատրասու
1053 Հաճամիր աղայէն յառաջ քան զայս թուղթ էր եկեալ ի ձեռս //մեր, գրեցեալ առ յարգութիւն ձեր: Բայց զի ատեն ինչ եւս էր յղեալ նա առ Զուղայու առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետն, որ էն մի Աշխարհացոյց Հայերէն եւ չափ Հայաստանեայց[35], մի պատմութիւն Նատրոլուի թագաւորին Պարսից

եւ մի հաս կարգադրութիւն որբոյն Մատրասու քաղաքին[36]: Եւ այնոքիկ դեռեւս մեզ չէին հասեալ, վասն որոյ պահեցաք զայն թուղթ քո առ մեզ, իբր զամիաս երկու, որպէսզի այնք եւս հասցին եւ ի միասին յղեսցուք: Այլ վասն խառնակութեանց կողմանցն այնոցիկ տակաւին այժմ եւս ոչ հասին: Իսկ մեք զայն թուղթն ձեր այլեւս պահել առ մեզ անպատեհ համարեցաք, ահա յղեցաք առ պատուականութիւն ձեր:

Եւ արդ, այժմ խնդրեմք ի բարեպաշտութենէ աստուածազօր արքայիդ օրհնեցելոյ, զի զճշմարիտ սէրդ եւ ի սրտէ հոգացողութիւնդ եւ խնամածութիւնդ, որ առ սուրբ գահն մեր քրիստոսակէզ եւ առ աղօթողս վասն կենաց քոց, մի պակասեցուցանես, այլեւ եւս աճեցմամբ եւ առաւելութեամբ ունելով զնոյնս, յայս դառնացեալ եւ չարաշատ ժամանակիս բարւոք հովանաւորութեամբ աստուածապարգեւ տէրութեանդ միսիթարեցեալ զանմխիթարութիւնս վշտագնելոցս յամենայնի, որոյ փոխարէն եւ դու ի յամենախնամն Աստուծոյ պաշտպանեալ միսիթարեցիս յարաժամ ի բարեկարգութեան եւ ի խաղաղութեան վայելելով զկեանս քո՝ հանդերձ ամենեսեան, որք քոյք են եւ ընդ քեզ:

Ողջ լեր ի Տէր եւ յանձնեցեալ ի զօրութիւն Հրաշագործ սրբոյ խաչի նորին ի յուրախութիւն մեզ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԵ (1786) թուոջս եւ ի յապրիլի...[37], ի յերեւան յմենապատիս մերում:

Դարձեալ զայս եւս ծանիցէ բարեպաշտութիւն ձեր, զի ըստ գրեցելոյդ վասն գալստեանն անօրէն լէզկեացն, մինչ ամենայն երկրականաւքս ժողովեալ կայաք աստ, ի յապրիլի ԻՀ (28) եկեալ նոքա ընդ մէջ Բամբակաձորու եւ Ապարանու, անցին եւ գնացին ի յեղր ծովուն Գեղամայ եւ անտի անցին ի Գեանջայ: Այլ ի յանցանելն նոցա եօ (500) ձիաւորք եկեալ էին ի յԱշտարակ եւ ի գիւղականացն զմին սպանեալ եւ զԺԲ (12) անձինս գերեալ եւ տարեալ զողորմելիսն: Ահա ողորմութեամբն Աստուծոյ փոքր մի ապաշովեցաք յերկիւղէն նոցին եւ յապագայն եւս խնամոցն Տեառն լիցուք յանձին: Եւ ամենայն բնակիչքն երկրիս դարձան ի բնակութիւնս իւրեանց, եւ միաբանք մեր գնացին ի սուրբ Աթոռն, եւ մեք եւս գնալոց եմք: Բայց ի յանդլոխս եւ յանդուգն երկրականացս ոչ սակաւ նեղիմք եւ վնասիմք, որոց աւերատիպ արարմունքն յայտնի է մեծութեան օրհնեալ արքայիդ: Ուրեմն ի տէրութենէդ զկատարեալ հոգս իմն առնել խնդրի վասն տառապակիր երկրիս եւ սրբոյ Աթոռոյս: Կրկին ողջ լեր ի Տէր: Ամէն:

Ձեռ. 4501, էջ 1/52–1053:

177 ա 1786 թ. ապրիլ – ***Թուղթք ի Թիֆլիզ***

124 Թուղթք մի տաճկերէն առ Հերակլ արքայն, ի պատասխանի թղթոյ նորին, զոր ընդ Յովսէփ պետի եղբայր Բէջանին[38] գրել էր:

125 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ սա ի պատասխանի թղթոյն, զոր ընդ Թաղկին գրեալ էր:

Գրեցան յամսոյս ի ԺԹ (19):

126 Թուղթ մի տաճկերէն առ Ղահրաման բէկն ընդ թուանքչոցն մերոց վասն լէզկեաց:

127 Թուղթ մի ի Թիֆլիզ առ նորին առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետն եւ դործակալ տէր Ղազարն, ի պատասխանի հապճեպով գրեալ թղթոյն (զոր ընդ Բէջան անուամբ ուրումն յղեալ էին), սակս անցանելոցն լէզկեաց յերկրէս յայսմանէ:

Ի սմա ողջոյն եւ օրհնութիւն մեր քաւ, որում խոստանայ, թէ այժմ ոչ ձեռնհաս եղէ յատուկ զգիր գրել քեզ, յետոյ գրելոց եմ, եւ Աստուածատուր աղայի որդի պարոն Դաւթին եւս ողջոյն եւ խոստումն ապա գրել:

Վասն Ղալաթապատի Առաքելի եղբօրն եւ զայս ինչ ծանուցանէ, թէ ի Հաշտարխանու եկեալ է յայդր եւ ունի ընդ ինքեան ապրանս, մաքսն տայք եւ իւրեանն ուղեւորէք գայ եւ մեզ գրէք զտուեալսն:

128 Թուղթ մի ժողովարարութեան ի Թիֆլիզ եւ ի շրջակայս նորին՝ ի Գեանջայ, ի Հուշի, ի Թաւրէզ, ի Խոյ եւ ի Նախիջեւան, զոր եւտուք ըստ ինդրոց Թիֆլիզեցւոցն եսայի անուամբ ուրումն վրաց աղգի՝ առ ի նովաւ վճարել զպարտսն:

Գրեցաւն յամսոյս ի Ի (10):

129 Թուղթ մի ի Հայազիտ առ տէր Վահանն, Համառօտ ծանուցումն վասն որպիսութեանց երկրիս եւ սրբոյ Աթոռոյս, եւ ապա յանձնարարութիւն վասն իւղի եւ պանրի ժողովարար Մարտիրոս վարդապետին:

130 Թուղթ մի ա՛ռ Յիւքրիլիսայու առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետն. Համառօտ զեկուցումն վասն որպիսութեանց երկրիս եւ սրբոյ Աթոռոյս, եւ ապա յանձնարարութիւն վասն ժողովարար Ալէքսան վարդ[apետին]:

131 Կոնդակք ժողովարարութեան իւղի եւ պանրի ընդ Մարտիրոս վարդապետին ի Հայազիտ, եւ միւսն ընդ Ալէքսան վարդապետին ի Ախշկերտ եւ ի Նահանգս նորին:

Գրեցան յամսոյս ի ԻԱ (21):

132 Թուղթ մի տաճկերէն շնորհակալութեան առ Ղահրաման, ի պատասխանի թղթոյն, զոր գրեալ էր ընդ թուանքչոցն մերոց յաղագս որպիսութեանցն կենաւնաշ լազկեաց, թէ ահա ի յԱխլցխայու յարուցեալք դէպ ի յայդկոյս, կամին ընթանալ, զգոյշ մնացէք, մի գուցէ անպատրաստ գտանիցիք:

Յղի դարձեալ ընդ թուանքչոցն մերոց եւ գրի յամսոյս ի ԻԳ (23) (Ձեռ. 4481, էջ 177 ա):

133 **1786 թ. 29 ապրիլի**

Թուղթ ի Գեանջայ առ տէր Միքայէլն եւ իշխանն, վասն լազկեաց ի Աշտարակու էրերի տարեալ քանի անձանցն:

Յորմէ սիրով Հայրականաւ, քրիստոսասէր սուրբ ողջունեմ եւ հոգեւոր օրհնութեամբ ծաներուք, սիրելի եւ հոգեւոր որդիք մեր եւ լուսածին զաւակք սրբոյ Աթոռոյս՝ տէր Միքայէլ խոհեմամիտ քահանայ եւ համայն օրհնեալ եւ քրիստոսասէր իշխանք բարեճոխ քաղաքիդ Գեանջայու: Զի ի կողմանէ բազմութեան լէզկեացն, որք զկողմն Վրաց երկրին աւերեալ գնացեալ էին ի յԱխլցխայ, խղճալի երկրիս մեր եւ սուրբ Աթոռ Մայրս ձեր թէ զո՞րքան նեղութիւնս եւ զվնասս կրեցին, ի հարկէ, մինչեւ ցարդ լուեալ էք եւ լսելոց եւս էք: Վասն որոյ սատ երկարելն զայնցանէ անհարկաւոր էք եւ լսելոց եւս էք: Վասն որոյ սատ երկարելն զայնցանէ անհարկաւոր համարիմ: Այլ ի ներկայումն ահա անցին նոքա յայդկողմն, առանց գվնասուց համարիմ: Այլ ի ներկայումն ահա անցին նոքա յայդկողմն, առանց գվնասուց վնասատուութեան՝ շնորհիւ եւ ողորմութեամբ Տեառն: Յորում միջոցի

թէպէտ եւ կայաք մէք բոլոր բնակչօք երկրիս ի մեծի տառապակրութեան, որովհետեւ նոքա զաահմանաւն երկրիս անցանէին, սակայն ոչ տեսաք զմեծագոյն վնասն, զոր կարծէաք տեսանել: Բայց ի յանցանել բազմախումբ զօրացն, քանի Հարիւր ձիաւորք եկեալ ի յԱշտարակ գիւղն, ի խղճալի բնակչաց տեղւոյն զԺԲ (12) անձինս կալեալ գերի վարեցին՝ բերելով յայդկոյս: Որոց քանիքն են արք ծերունիք եւ ողորմելիք եւ ամենեքեան նոքա տեարք են տանց եւ զաւակաց: Յորոց աՀա միոյ որդին եւ միոյ փեսայն, Գօղոս եւ Սիմօն անուամբք, եկին զկնի դոցա՝ առ ի գտանել եւ ազատել[39]: Եւ մէք եւս վասն խղճութեան եւ ողորմութեան դոցա, զայս Թուղթս սիրոյ եւ օրՀնութեան գրեալ ի վերայ ձեր, պատուիրեմք սիրելեացդ եւ Հարազատացդ մերոց ի գալն դոցա յայդր եւ ի որոնելն զնոսա, յամենայնի Հետեւեալք եւ ձեռնատու լինիք դոցա եւ ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ եւ ի պատիւ սրբոյ Աթոռոյս եւ լուսաւոր Հաւատոյս մերոյ, ջանասիրք կերպիւ մի Հեշտութեամբ ազատել տալ զդերիսն զայնոսիկ, որ մեծ վարձուց Հոգեւորաց էք արժանանալոց առ յԱստուծոյ եւ զմեզ եւս առաւելապէս շնորՀակալս էք կացուցանելոց զձէնջ: Ուրեմն ի յայս բարեգործութիւնէ առ որ յորդորեմք զձեզ, մի վերջասցիք եւ զորդիական սէր եւ պՀարազատութիւնն ձեր, որ առ սուրբ Աթոռ լուսաւոր Մայրս ձեր եւ առ Հոգեւոր Հայրութիւնս մեր, արդիւնաւոր արասջիք: Որովք ընկալիցիք զվարձս բարիս եւ բազմապատիկս յԱստուծոյ, զՀոգեպարար շնորՀս ի սրբոյ իշման տեղւոյս Քրիստոսի եւ զլիալիր օրՀնութիւնս ի մէնջ: Ամէն:

Եւ դու յատկապէս ծանիր, Հոգեւոր որդիդ մեր՝ տէր Միքայէլ, զի ի վաղուընէն, որ զթուղթ էիր գրեալ առ մեզ ի կողմանէ գանձանակի արդեանցն (վասն գանձանակագրամին եւ թուի, թէ առ մի ոմն եւս զօրՀութեան թուղթ էիր խնդրեալ, էՀաս առ մեզ եւ իմացաք զդրեալդ: Բայց վասն բազում պրաղմանց մերոց առձեռնՀաս եղաք գրել զպատասխանի, վասն որոյ այժմ գրեմ: Վասն գանձանակագրամիցն, որ գրեալ էիր, գիտես աՀա, որ յայսմ ամի վասն նեղսակրութեանցն Թիֆլիզոյ ոչ կարացաք զմոմաժողով յղել անդ եւ յոյժ պակասութիւն ունիմք ի կողմանէ մոմի: Ուրեմն, որ ինչ արդիւնք կան առ քեզ եւ լինիցին, զամէնն տացես եւ զմոմ գնեալ յղեսցես ի սուրբ Աթոռս: Եւ թէ յայնժամ զթուղթ ես խնդրեալ առ ոք, նոր եւս գրեսցես, զի իմացցուք եւ գրեսցուք զայն թուղթ օրՀնութեան՝ Հանդերձ շնորՀակալութեան կոնդակաւ առ Հասարակ ժողովուրդն քաղաքիդ: Այսպէս իմացեալ գիրդ որպիսածանոյց չկակասացուցանելով, ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԵ (1786) թուոջս, ի յապրիլի ԻԹ (29) եւ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածին[40]:

Ձեռ. 4501, էջ 1055:

1055 134 1786 թ. 29 ապրիլի – Թուղթ ըստ նոյն մտաց վերնոյ թղթոյդ առ մէլիք Ադամեան մէլիք Մէջլումն, յորում եւ շնորՀակալութիւն վասն արարեալ լաւութեանն երեւանցի Սարգսին եւս ըստ մերս գրեցմանն:

Յորմէ ժամանեսցի թուղթ...

1056 Եւ ընդ սիրոյ եւ օրՀնութեան թղթոյս, ծանուցումն լիցի սիրելի եւ Հոգեւոր որդւոյդ մերոյ եւ բարեջան զաւակիդ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի յառաջ քան զայս վասն երեւանցի տղայի յափշտակեալ ապրանացն, որ գրեցաք քեզ Հոգս առնել եւ Հանել տալ յիրաւի բարւոք ջանացողութեամբ Հոգացեալ եւ զամենայն ինչս նորա բոլորապէս իւրն Հասուցեալ: Վասն

որոյ յոյժ շնորՀակալեցաք զսիրելի որդւոյդ մերմէ եւ բազմաւ օրՀնութեամբ զքեզ: Զոր Տէր Աստուած օրՀնեսցէ եւ զօրացուսցէ, ամենայն բանից քոց բարի յաջողութիւն տացէ, փրկեսցէ զքեզ ի յամենայն փորձութենց եւ պաՀեսցէ ի խնամս իւր, զՀոգիս Հանգուցեալ Հօրն քոյ՝ մէլիք Ադամին եւ այլ ննջեցելոցդ լուսաւորեսցէ:

Իսկ այժմ՝ եւս զայս ծանիր, սիրելի եւ Հոգեւոր որդիդ մեր, զի ի կողմանէ բազմութեան լէզկեացն, որք զկողմն Վրաց երկրին աւերեալ (ի վերին թղթոյն գրեա եզակիապէս):

Ձեռ. 4501, էջ 1055–1056:

177 բ 135 Թուղթ մի ի Հաշտարխան առ նոյնոյ երկրի մերազնեայց նուիրակ եւ առաջնորդ Յովսէփ վարդապետին, ի պատասխանի չորից թղթոյն նորա՝ ի նոյեմ[բերի] ԻՀ (28), եւ ի յունվարի ԺԵ (15), եւ Լ (30), եւ ի փետրվարի Զ (6) գրեցելոց յաղագս պէսպէս իրաց եւ իրակութեանց, ի սմին ողջոյն եւ օրՀնութիւն երկուց սպասաւորացն իւրոց՝ Կարապետ եւ Աւետիք վարդապետաց գրի ի յԲրեանս:

1786 թ. ապրիլ – *Ընդ սմա թուղթք ի Թիֆլիզ*

136 Թուղթ մի օրՀնութեան եւ շնորՀակալութեան առ Ղօրղանենց պարոն Յովսէփն վասն Հարազատութեանցն առ սուրբ Աթոռս եւ վասն ջատագովութեանցն առ սա ի կողմանէ Նախիջեւան երեւանցի ժողովրդեանն, զոր թողացուցեալ էր մնալ ի ժառանգութեան սրբոյ Աթոռոյս, եւ չլինիլ այլ վանից թէմ:

137 Թուղթ մի եւս Հայերէն առ Հերակլ արքայն Վրաց, ի պատասխանի ի մարտի ԺԴ (14) գրեցելոյ, եւ շնորՀակալութիւն վասն փութասիրութեան

յղել եւ թղթաբեր արանցն տայ իւրաքանչիւրոցն զմին կարեալ կապայ, եւ այսպէս ուղեւորէ նոցա շնորհակալութեամբ: Նաեւ յիշումն Մխիթարայ եկեղեցւոյ սկիզբն եւ այլ անօթիցն, զորս տարեալ էին Վալիբէկի մարդիկքն (մինչ էին երկրացիքն ընդ միմեանս ոգորեալ վանն աղայ Հիւսէին ներքինոյն): Խնդիրք, զի առցէ ի նոցանէ եւ մեզ յղեսցէ: Այսպէս թուղթ մի առ Վալիբէկն գրեցաւ յիշելով զայսոսիկ:

Ի յենի[ապրիլի]:

178ա 140 *Թուղթ մի տահկերէն ի Թիֆլիզ առ Հերակլ արքայն, ի սմա գրէ, թէ լուաք, զի տկարացեալ ես եւ առողջացեալ շնորհիւն Աստուծոյ, Տէր տացէ վերստին կատարեալ առողջութիւն:*

141 *Թուղթ մի ի Ղարս առ մերս Հարապատ Գէորք ազային. զեկուցումն որպիսութեանց մերոց, թէ ահա շնորհիւն [Աստուծոյ] անցին լազկիքն յերկրէս մերմէ ի վերայ Ապարանու եւ Բամբակաձորու թարց վնասուց, եւ զքօչն մեր գիւղին յղեցաք, եւ զկնի քանեւց աւուրց մեք եւս գնալոց եմք:*

Գրեցան յամսոյս ի Գ (3):

Մայիսի 3–ին եւ 6–ին համապատասխանությամբ նամակներ են գրվել նաեւ Ղուշավանքի առաջնորդ Հովհաննէս վարդապետին, Կարնոյ վեքիլ պարոն Հայրապետին եւ տէր Վահանին (Բայազետ) (Ձեռ. 4481, էջ 178 ա):

952 **1786 թ. 8 *մայիսի***

142 *Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ նուիրակ Իսահակ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյ նորա ի փետրվարի ԺԷ (17) գրեցելոյ վասն բազում բանից:*

Յորմէ սիրով մեծաւ, քրիստոսականաւ սուրբ ողջունիւ եւ հոգեւոր օրհնութեամբ գիտասջիր սիրելի եւ հոգեւոր որդիդ մեր, հաւատարիմ եւ բազմաշխատ զաւակ սրբոյ Աթոռոյ Էջմիածնի, Իսահակ աստուածաբան վարդապետ: Զի թուղթ քո ի փետրվարի ԺԷ (17) գրեցեալ, էհաս առ մեզ ի սկիզբն ապրիլի ամսեան, եւ իմացաք զգրեալդ: Բայց յառաջ քան զայս ի մարտի Ե (5) ընդ Ուռումէլու նոր նուիրակ Ներսէս վարդապետին զթուղթ գրեցաք առ քեզ եւ ի փետրվարին եւս որ զթուղթ էաք գրեալ, քանի աւուրքք յետոյ քան զայն յղեցաք առ պարոն Հայրապետն՝ հասուցանել առ քեզ, որ էր պատասխանի քանեւց թղթոյ քոյ, յորս եւ ծանուցեալ էաք զորպիսութեանց մերոց: Եւ յայնմհետէ մինչեւ ցարդ այլ ոչ եղաք ձեռնհաս գրել առ քեզ զթուղթս ի պատճառս խառնակութեանց երկրիս եւ վրդովմանց մերոց, զորս յետոյ գրեցիցս: Այլ նախապէս իմա զայսոսիկ: Զի ի Զմիւռնոյ ի Միքայէլ վարդապետէն եւ յԱստուածատուր ազայէն, որ զերկուս թուղթս էիր յղեալ, ընծեռեցաք: Եւ ի կողմանէ Միքայէլ վարդապետին, որ զբանս էիր գրեալ իմացաք: Բայց յառաջագոյն գրեալ եմք նմա գալ եւ զպիտանի ճոթից սիրհին յղեալ եմք, որ զնոյնս առցէ, եւ զմնացեալ գրասն եւս հանդերձ այնօրիւք ընդ ինքեան բերցէ: Եւ ի Բաղդատու ի պարոն Փանոսէն գրեալ Բ (2) թուղթսն եւս առեալ, զԳրիգոր վարդապետինն եւտուք նմա, եւ զմերն մեք տեսաք: Իսկ վասն նորա առ քեզ յառաջ գրեցելոյն, որ ծանուցեալ էիր, մեք ընդ նոր նուիրակ եփրեմ վարդապետին մերոյ զբանս եմք գրեալ առ նա եւ առ պարոն Ալէքսանն. նոցին պատասխանեացն նայիմք:

Ընկալաք եւ զԱկնայ առաջնորդ Միքայէլ վարդապետի զթուղթն բացեալ, զոր ի կողմանէ Ղունկիանոս վարդապետին մերոյ էր գրեալ, եւ ի պատասխանի թղթոյն մերոյ, որ առ նա, յորում վասնգաւոր բան ինչ ոչ

գոյր: Այլեւ՝ ի Բաղդատու ի Բեթղէհէմեան պարոն Յովհաննիսէն եւ ի մահտեսի Խաչիկէն զգրեանս ընդունիլդ եւ զոմանս բանս ի նոցունց, որ գրեալ էիր, իմացաք եւ միաժամեցաք ի կողմանէ թղթոցն մերոց առ նոսա հասանիլոյն եւ Յովհաննիսի զթուղթն Հնդկաց յիւրաքանչիւր տեղիսն յղելոյն եւ զՍօղթ փաշայի յիշատակագրութեան ոտանաւորն առ քեզ յղելոյն եւ զչահի աւելի ծախսն տալ խոստանալոյն: Ուրեմն եւ դու Հետեւեաց լաւ իմն կերտեցուցանել զչահն: Եւ վասն Ղազարի կայիցն թէ զՀիմնաւոր բան ինչ լսիցես, գրեսցես զի դիտասցուք:

953 *Ընկալաք եւ զթուղթն // Մովսէս վարդապետին ի պարոն Յովհաննիսէն յղեցեալ եւ նմա եւ՛ք Հասուցանելոց: Եւ վասն նորա, որ Հարցեալ էիր, նա ջուղայեցի է եւ ի Հնդիկս շատ կացեալ, զոր Գրիգոր վարդապետն մեր ձեռնադրեալ էր սբ՛եղոյ եւ ընդ ինքեանն բերեալ: Իսկ յետոյ ընդ եփրեմ վարդապետին դարձեալ գնաց ի Հնդիկս վասն հոգալեաց ինչ, զի մայրն անդ մեռեալ էր գ՛ինի գալստեանն իւրոյ, որպէս զի զրսման հոգասցէ եւ վերադարձցի ի տւրբ Աթոռս:*

Ջնորատիայ ծրացոյցսն, զորս յղեալ էիր, տեսաք, յառաջ եւս Յովսէփ վարդապետն էր յղեալ, որ վայելուչ էր եւ գեղեցկագիր: Իսկ յԱտենսն, թող զի Հնդիկս յղեցեալն, ՌՃ (100) եւս պատրաստեցուցաք առ ի կազմել եւ յղել ի Հարկաւոր տեղիս, այլ մրրիկ ի վերայ մրրկի պատահեալ, ոչ եղաք ձեռնհաս, եթէ խաղաղութիւն լիցի, յղելոց եմք ի Հարկէ:

Սակս փոլիցայիդ եւս, որ գրեալ էիր ի կողմանէ ԲՒ (2000) զուռուշին, զոր Գէորգ վարդապետն առեալ էր պարոն Հայրապետին ի Կարնի, նոյն ինքն պարոն Հայրապետն էառ ի մենջ զղապզ եւ տարաւ, զոր ի Հարկէ մինչեւ ցյարդ Հասուցեալ է առ քեզ: Եւ վասն յառաջագոյն մնիրսամնասբար Հասուցեալ քանի մի Հարիւր զուռուշիցդ, ի մարտի Ի (20) զղապզ յղեցաք առ քեզ: Այլ ի Ղարսայ փոլիցայէդ դեռ ոչ դրամ ընկալաք եւ ոչ զգիր ինչ: Իսկ վասն նոր փոլիցայիդդ, զոր գրեալ եւս պարոն Հայրապետին, ԲՒ (2000) զուռուշ առնուլ վերստին ի Սաղիմայ Գէորգ վարդապետէն ի Կարնի, զի դու յայդր տաս նոցին վէքիլ տիրացու Սարգսին եւ բառ գրեցուսն պարոն Հայրապետին ՍՌԽՃ (1500) զուռուշ եւս տուեալ ես Աստուածատուրին, որ է օրթախ անապատցի մահտեսի Մովսէսին, զի նա ի Կարնի Հասուցէ Հայրապետին: Յայդց կողմանէ տակաւին պարոն Հայրապետն մեզ բան չէ գրեալ, երբ եւ գրիցէ, զղապզն գրեալ յղելոց եմք:

Գործդդ զորպէսն եւս իմացաք: Առ Սահակ ամիրայն եւ Վարդան ամիրայն եւս, որ զթուղթս էիր խնդրեալ վասն երկաբանչիւրոց պատճառացն, այժմ ոչ գոյ մեզ խաղալ կեանք եւ ապաՀով ժամանակ, յետ աւուրց թէ խաղաղացաւ, գրելոց եմք: Իսկ թէ զի՞նչ գառնութիւնք անցանեն ընդ վշտալի երկրիս մեր եւ ընդ մեզ, իմս փոքր ի շատէ: Զի ի Խոյոյ յԵրեւանս եկեալ ներքինին, զորմէ յառաջ քան զայս եւս գրեալ եմք քեզ, բռնացաւ եւ յառաջեաց ի դրան խանին եւ զայլ գործակալսն երկրացիս ի յետս նահանջեաց եւ ինքն վարէր զամենայն իշխանութիւն դրանն: Վասն որոյ եւ նոքա եղեալ ապստաղդ, ժողովելոյն առ ինքեանս զամենայն ցեզսն իւրեանց եւ լեալ իբրու ԲՒ (2000) յարեան ի վերայ բերդին, եւ զներքինին եւ զայլ ոմանս Համահասն նորա ինդրեցին սրտաքաղ անտի: Եւ ի յոչ լինին այնպէս, զքանի գիւղօրայս կողոպտեցին եւ աւերեցին: Եւ ի դառնալն նոցա, ներքինին եւս զբաղաքացիսն եւ զչատլուսն եւ զբեօլանիսն եւ զայլս

յարոյց ի վերայ նոցա, որք եւս զնոցին գիւղորայն աւարեցին եւ վնասեցին: Եւ յայսպիսի իրագործութիւնս սոցա պատահեցաւ սրբոյ Աթոռոյն մերոյ վնաս ի վերայ վնասուց, զի երկու կողմն եւս Հակառակաց Ջոկ Ջոկ գնացեալ ի սուրբ Աթոռն, ի քանիս աւուրս նստան անդէն եւ բարեկամական երեւութիւ զամենայն կերլիսն եւ զապրուստն, թէ ի ներքոյ եւ թէ արտաքոյ, լափեցին եւ վատնեցին, եւ զարտորայն եւս ձիանց ուտել ետուն: Ապա Միրզայ Միսայէլն եւ Սուլիան Դիւանն եւ այլք, առաքեալք ի Պարոնէն Վրաց, կամեցան զհաշտութիւնն արկանել ի մէջ ներքինոյն եւ արտաքնոյն, եւ զնոսա եւս բերին յերեւան, բայց ոչ էկն ի գլուխ հաշտութիւնն: Եւ մինչ նոքա եւ մեք ի յայն հոգս կայաք, ի գիշերի սպանին զներքինին պահապանք իւր եւ ազատեցաւ երկիրս ի ժանտութենէ նորին: Եւ առաջին գործակալքն խանին՝ Այվազբէկն ու մուղանլու Ղասում բէկն, որք հակառակէին ընդ սատակեցելոյն, դարձեալ գնացին ի դուռն եւ կալան զդործս իւրեանց: Եւ այսու մինչ յուսայաք զիաղաղութիւն ստանալ, լեզկեաց վերադարձման համբաւն խռովեցոյց զերկիրս: Զի առաջինն, որ ասէին, թէ ժողովին ի դառնալ, ստեցաւ, այլ այս իբր ստոյգ է, զի ի Թիֆլիզու եւ ի Հօրակեալու գրեցին եւ ասեն, թէ Բ (2) աւուր ճանապարհաւ ի Տայոց եկրէն յայսկոյս ելեալ են եւ թէ ընդ այսր է անցանելոց, թէ այլ ճանապարհ ոչ է յայսմ մեզ: Յորոց երկիւղէ վերատին աճա ամենայն երկրականքս քօչեցին առ բերդն, եւ մեք եւս զբազմութիւնսն միաբանից եւ զգիւղականսն ամենայն բերաք ի յՍնապատս, թողլով ի սուրբ Աթոռոյն զսակաւս ի միաբանից ընդ գործակալացն եւ զպինուորս: Եւ կամք անհանգիստ կենաց եւ վարանեալ մտաց՝ պոյս մեր եդեալ ի բարձրեալն Աստուած միայն:

954 Այլեւ երբեմն գրեցեր մեզ, թէ վասն խնկոց բեռանց ծախուցն խօսելոց եմ ընդ տուօղն եւ յետոյ այլ ոչ ինչ գրեցեր. //պարտիս Հետեւիլ եւ զորպէսն գրել մեզ: Նաեւ՝ զթագ բերող ուխտաւորի տալացու դրամն որպէ՞ս արարեր, առե՞ր, թէ ոչ, զայն եւս ծանուսցես: Եւս եւ վասն Չինկիր Յարութիւնի որդի Յովհաննէս տոլային, որ կրկին յանձնարարութիւնս էիր գրեալ, աճա եկեալ էհաս առ մեզ եւ պահելոց եմք զնա, եթէ մնասցէ:

Դարձեալ՝ ի վերայ նախագրելոց տրտմահիմ որպիսութենանց մերոց, իմս եւ զուրախալիս զայս եւս մնաբերեալ զայն, թէ ով յուսացաւ յՍնտուած եւ յամօթ եղեւ, տուր փառս նմա, որ ըստ սրբոյ Նարեկացւոյն բանի յորժամ սպառին առ ի մէնջ բարիքն, զառաւել զարմանալին յայնժամ ներգործէ: Քանզի, որպէս ասացաք ի վերոյ, մինչ զբազմութիւնսն միաբանից սրբոյ Աթոռոյն եւ զժողովուրդն գեղջս մերոյ քօչեցուցաք ի յՍնապատս մեր, գրեաց մեզ Ղահրամանն, թէ աճա Թահեցան լազկաց զօրքն ի Հիրակաւանս, զգուշացարուք յամենայնի եւ այլն: Եւ թֆանկչիքն մեր, որք գնացեալ էին անդ, եկեալ ծանուցին, թէ աճա անդ զգիւղից ոմանց զանգեայն վարեցին եւ գնացին ի ճանապարհն Բամբակաձորու: Զոր ի գիտելն մեր զվեց թֆանքչիս յղեցաք ի լեառն Արայ, զի անդ դիտեսցեն, թէ ընդ ո՞ր կողմն երթան գաղանքն: Իսկ նոքա ընդ սահմանս երկրիս մերոյ եւ Բամբակաձորու եկեալ էին ի յանցանել՝ ի յորս եւ պեան իւրեանց Ումմայ խանն: Բայց ի նոցանէ եօ (500) ձիաւորք էին եկեալ ի յՍնտարակ եւ արք տեղոյն փախուցեալ էին ի յայրսն, այլ ի փախչիլն ըմբռնեալ էին լազկիքն զԺԲ (12) անձինս եւ զմի ոմն սպանեալ, յորոց Գ (3) են Սահակի եղբայր Յարութիւնն եւ Սիամնին եւ ծեր Գասպարն, զոր ոմանք ի տաճկաց տեսեալ, եկեալ ազդեցին խանին եւ նա զամենայն քեօչսն, որք արտաքոյ բերդին, ածին ի բերդն եւ ի խանդակն եւ յոյժ սփաբեկեալ, զբազաքն եւս քօչեցուցանէին ի բերդն: Եւ վասն բնակութեանս մերոյ եւս կասկածանս կրէաք յոյժ: Իսկ զԱշտարակու լազկինն եւ դիտօղ տղայոցն մերոց տեսեալ եւ մազապուրծ զերծեալ յառաջոյ նոցա եւ ոչ կարացեալ դէպ ի սուրբ Աթոռն փախչիլ, եկին աստ առ մեզ եւ ծանուցին: Եւ մեք կարծելով, թէ ամենքն գան յաւարել զերկիրս (զորպիսի զօղանջմունս լուեալ էաք), լցեալ ամենայն տարակուսութեամբ եւ անհնարին ցաւովք, զմարդիկ յղեցաք ի սուրբ Աթոռն քշել զամենայն անասունսն մեր եւ գեղջս յայսկոյս, որք ի նոյն գիշերին այնպէս արարեալ բերին առաջի Աստապատիս մերոյ ի յԵօնջալուղն: Յայնժամ որովհետեւ եւ յԱթոռոյն սակաւ անձինք էին մնացեալ եւ ի յերկրիս տաճկացն եւս գոյր կասկած աւարառութեան, վասն որոյ զբսան յաջողակ տղայս յղեցաք, զի գնացեալ ընդ անդէն եղեալ սակաւուցն կամ ի պարսպին, կամ արտաքոյ կալով պահպանեսցէն եւ զգուշացին եւս, զի մի գերի անկցին:

Մ՛վ մեծի դառնութեան կրկնանեամ գիշերին այնմիկ, յորում ի սատիկ սփաբեկութենէ հասարակութեանն եւ մեք այնպէս արկեալք, մինչեւ վրիպիլ ի յոյսոյ, թէ ի տաճարն աստուածաբնակ մնանելոց են որք անօրինաց: Վասն որոյ ի յերերման եւ ի վարանման եղեալ զգիշերն ողջոյն յամենայնի մարդկային Հարից եւ օգնութենանց անյոյս լեալ եւ զԱթոռն տէրունի ի պահպանութիւն ամենազօր աջոյ Տնորին յանձնեալ, արտասուեցաք աչօք եւ փղձկեալ սրտիւ: Իսկ քաղցրութիւնն Աստուծոյ արգելեալ զընթացս արշաւողացն, ոչ եւս իջանել ի գաչան մեր, անտի ի յԱշտարակու դարձեալ էին եւ զեղեւարդ գեղջ զքանի մի տունս հրդեհեալ, անցեալ խառնեցեալ էին ի բազմութիւն զօրացն: Ուստի ընդ լուսանալ առաւօտուն ծագեաց մեզ խաղաղութիւնն երկնաձիր, իմանալովս մեր, թէ գազանքն ոչ են հասեալ ի սուրբ Աթոռն, այլ պահեալ է զնա ամենասքանչ բազումն փրկչական: Ապա անցեալ ի վերայ երկուց աւուրց, յորս գեռեւս ի կասկածանս կայաք, դիտօղք աւետարերք եկեալ աւետեցին, թէ ամենայն բազմութիւնն լազկեաց, անցեալ ընդ մէջ Բամբակաձորու եւ Ապարանու, հասին ի յեղր ծովուն Գեղամայ եւ անտի դիմեցին գնալ ի Գեանջայ, առաջնորդութեամբ Հուշու խանի մարդկանցն: Աճա այսպէս կորեան նոքա ի մէնջ եւ ի ներկայումս փոքր մի ապահովացաք յերկիւղէ նոցին: Այլ յապայ եւս թէ զի՞նչ է լինելոց, Աստուծոյ է գիտելի, քանզի գեռեւս երեւին նշանք դառնութեան եւ չէն խպտած վերջացեալք: Մանաւանդ անօրէնքն երկրիս վասն անգլխութեան կատաղեալք եւ անկեալք զիմէմարք, կեղեքէն զիրեարս եւ նեղիմք մեք եւ խզճալի ժողովուրդս մեր ի լրբութենէ սոցին եւ ոչ գոյ այնպիսի ոք, առ որ ունիցիմք պոյս ինչ գտանել զօգնութիւն եւ գրեթէ յօր յօր նուազի շինութիւնն եւ խաղաղութիւնն եւ առաւելու խռովութիւնն եւ թշուառութիւնն: Զորս խաղաղարարն Քրիստոս ինքն խաղացուսցէ ողորմութեամբն իւրով:

Եւ այժմ վերադարձան միաբանքն մեր ի սուրբ Աթոռն, որպէս եւ ամենայն բնակիչք երկրիս ի բնակութիւնս իւրեանց եւ մեք եւս յետ քանեաց աւուրց զծնորհութիւնս մեր դարձուցանելով, գնացոց եմք [42]: Այլ վասն աշտարակցի գերեցելոցն զթուղթս գրեցաք առ իշխանսն Գեանջայու եւ առ մելիք Ադամի որդի մելիք Մէճլումն եւ առ մելիք Յովսէփի որդի մելիք

Ապուն, զի աստի գնացօղ ընտանեացն գերեաց ձեռնտու լիցին եւ ազատեսցեն զդերիսն:

Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԵ (1786) թուոջն ի մայիս ամսոյ Ը (8) ի սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 952–954:

143 **1786 թ. 8 մայիսի** – *Թուղթ ի Վան առ պարոն Գէորգն, ի պատասխանի թղթոյն, ծանուցումն վասն կատարմանց խնդրոցն, որ խնդրեալ էր զմարկոս պետն Լմոն եւ զԳասպար պետն Կոտւցու Հարս կարգել: Եւ վասն վճռոյ աղայի թուղթն ընկալելոյն ի զպատասխանի գրելոյն առ նա: Եւ յորդորումն ի բարեբարութիւնս անապատիցն, եւ ի Հարազատութիւն սրբոյ Աթոռոյս մնալ: Եւ վասն երկրիս եւ սրբոյ Աթոռոյս նեղսակրութեանցն Համառօտ յիշումն:*

Յորմէ ժամանեցայի թուղթ...

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեան թղթոյս, գիտասջիր սիրելիդ մեր ի Տէր եւ Հաւատարիմ որդիդ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի թուղթ քո ընդ բազմակնիք թղթոց Յակոբ Ծերունափայլ վարդապետին Լմոն անապատի եւ տեղոյ իշխօղ աղային, Հասին առ մեզ եւ ընթերգեալ իմացաք զամենայն գրեալն ձեր: Եւ վասն Կոտւցու անապատի նորոգ Հայր ընտրեցեալ Գասպար վարդապետին եւս յառաջ էիք գրեալ եւ այժմ եւս դու յատկապէս զնոյն վերայիշեալ էիր: Արդ, ի գրեանց ձերոց իմացաք զՅակոբ Ծերունի վարդապետի Հրաժարիլն ի Հոգաբարձութենէ Լմոն սուրբ անապատին եւ զյօժարակամ մնոք կարգելն իւր եւ Համայն միաբանից զմարկոս խոհեմամիտ վարդապետն Հայր եւ կառավարիչ ինքեանց, զոր եւ խնդրեալ էիք ի մէնջ, զի Հաստատեսցուք: Վասն որոյ եւ մեք անտես չառնելով զինդիր ձեր, ահա օրհնաձիր կոնդակաւ մերով զսիրելի եւ զհոգեւոր որդին մեր՝ զմարկոս Հանճարափայլ վարդապետն եւ զընտրհառատ եպիսկոպոսն կարգեցաք եւ Հաստատեցաք Հայր եւ Հոգաբարձու սրբոյ անապատին Լմոյ եւ առ Յակոբ եւ Մարկոս վարդապետսն եւս զթուղթս գրեցաք, Հանդերձ յանձնարարական պատասխանեաւ առ իշխօղ աղայն նոյնոյ անապատին: Իսկ եւ յաղագս Կոտւցու սրբոյ անապատին եւս Հոգացեալ, ըստ խնդրոյ նորին միաբանիցն եւ քոյ, ահա վասն Գասպար խոհեմամիտ վարդապետին զՀայրութեան կոնդակ գրեցաք՝ Հանդերձ յատուկ թղթով առ ինքն, զի բարւոքապէս կառավարեսցէ զսուրբ տունն զայն եւ զմիաբանսն եւ ի պատեհ ժամանակի եկեալ ի սուրբ Աթոռոս՝ զընտրհս սորին եւ զօրհնութիւնս մեր ընկալցի եւ փառաւորապէս վերադարձցի:

Եւ զայն ամենայն յիշեալ թուղթդ ընդ սոյն թղթոյս ի ձեռս քո յղեցաք, զի անապատացն յիւրաքանչիւր տեղիս Հաստուցես եւ զվճռ աղային եւս առ նա մատուցես: Եւ դու (բարեմիտ սիրելիդ մեր) որպէս Հետեւիսդ եւ ջանաս վասն բարեկարգութեան եւ շինութեան սրբոց անապատացս, զդոյն բարեջանութիւնդ մշտապէս ունիցիս եւ ի բարեբարելոյ առ նոսա մի վերջացիս, եւ յամենայն Հարկաւորեալ ժամու երկուցն եւս՝ թէ Մարկոս եւ թէ Գասպար վարդապետացն ձեռնտու եւ օգնական լիցիս:

Իսկ զի յաւուրս ինչ յետացան գրեանքս, առ այս իմս զորպիսութիւնս մեր, զի մի կարծիցես ի զանցառութենէ գոլ: Քանզի ի կողմանէ յայսկոյս շարժելոյ բազմութեան լէգհացն գաղանաբարոյից ի յանցեալ ամին թէ զո՞րպիսի տառապանս կրեցաք եւ յի՞նչ նեղութեան կայաք, զայնոսիկ

լուեալ էս եւ միւս եւս գրելն աւելորդ է: Բայց յայսմ ամի եւս ի մարտի ամսեանն Համբաւեցաւ, թէ նոյն գազանքն, որք ի Ախլցխայ յորջացեալք էին, դառնան ի յերկիրն իւրեանց եւ սոյն երկրաւս էն անցանելոց: Վասն որոյ վերստին գնացաք ի յերեւան եւ մնացաք ընդ երկար եւ ի յառաջ գիմելն նոցա առ այս երկիրս, զբազմութիւնն միաբանից եւս տարաք ի յերեւան, ըստ որում եւ ամենայն երկրականքս իակ քօչեցեալ ժողովեցան անդ մեծաւ երկիւղիւ: Մինչեւ եկեալ նոցա ընդ սահմանս Վրաց կալուածոյն եւ մերոյ երկրիս անցին ամենեքին ապրիլի ԻՀ (28), յորոց թէպէտ եւ քանի Հարիւր ձիաւորք եկեալ ի գեղջէ միոյ գԺԲ (12) գերեցին [43], բայց ի սուրբ Աթոռս ոչ Հասին ողորմութեամբն Քրիստոսի: Եւ այժմոյ իբր ազատեցաք ի յահէ նոցին, յապայն եւս Աստուծոյ եմք յանձին:

Այլ ի յանօրինաց երկրիս եւս ոչ սակաւ նեղիմք, որք վասն մնկութեան իշխանին, իբր անգվսացեալք զիմեամբ անկանին եւ զիաղճալի քրիստոնեայս կեղեքեն յափշտակութեամբ եւ զսուրբ Աթոռս եւս ոչ սակաւ վնասեն: Աւ որս ամենայնսն ոչ յայլ ուստեքէ ակն ունիմք միսիթարութեան, եթէ ոչ յԱստուծոյ եւ ի քեզապիսի Հարազատ սիրելեաց եւ Հոգեւոր որդւոց: Ուրեմն զսէրդ եւ զՀարազատութիւնդ ճշմարիտ, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, աննուազ եւ աճեցուն ունելով, ի մսիթարել եւ ի սրատարիւր առնել զմեզ ջանասցես, եւ զայլս եւս ի դոյնս յորդորեցես առ ի վարձատրիլ Աստուծոյ եւ յօրհնութեանց մերոց: Ողջ լեր ի Տէր զօրացեալ ի նոյն: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԵ (1786), ի մայիսի Ը (8) եւ ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 955:

178 ա 144 *Թուղթ մի տաճկերէն առ Լմոն անապատի Սալ աղային, ի պատասխանի թղթոյն, որով խնդրեալ էր սրբազան Վեհապետէն զմարկոս վարդապետն կացուցանել սրբոյ անապատին Հովիւ:*

145 *Թուղթ մի առ Մարկոս վարդապետն՝ նորոգ Հայրն Լմոն մենաբանին, որում գրէ սրբազան Վեհապետն, թէ ահա ըստ խնդրոց միաբանիցն տեղւոյդ եւ պարոն Գէորգին[44] ,շնորհեցի քեզ զկոնդակ մի Հայրութեան, ուստի բարւոքապէս կարգաւորել զսուրբ տունդ պարտիս:*

146 *Թուղթ մի առ Ծերունազարդ Հայր Յակոբ վարդապետն, ի պատասխանի մուհաբարական թղթոյն, որում ծանուցանէ, թէ ահա ըստ խնդրոյդ եւ միաբանիցն տեղւոյդ կարգեցի զմարկոս վարդապետն սրբոյ մենաստանիդ Հայր, վասն որոյ ընդունել պարտիք զդա սիրով եւ յամենայնի Հնազանդ գտանիլ:*

147 *Թուղթ մի եւս առ Կոտւց անապատի նորոգ կարգեցեալ Հայր Գասպար վարդապետն, թէ ահա ըստ խնդրոյ միաբանիցն այդմիկ կացուցի գքեզ կառավարիչ տանդ Աստուծոյ, ուստի ստանալ պարտիս յայսմէնէ զանազան բարի, եւ ընդունիլ զօրհնութիւնս մեր, եւ ըստ ժամանակին գալ ի սուրբ Աթոռս եւ վայելել զընտրհս սորին:*

178 բ 148 *Կոնդակ մի Հայրութեան ի Լիմ անուանեալ յանապատն (զոր յանուն սրբոյն Գէորգեայ է կառուցեալ), առ նորին Համայն միաբանն. զկուգումն սակս նոր ընտրեալ Հօրն ինքեանց՝ Մարկոս վարդապետին, որոյ վասն գրէ, թէ ահա ըստ ըղձից եւ Հաւանութենանց ձերոց, կարգեցի զդա այսու կոնդակաւ լինիլ ձեզ Հովիւ բարի, վասն որոյ փութաջիք կա-*

տարել զբան Առաքելոյն, որ ասէ Հնազանդ լերուք առաջնորդաց ձերոց եւ այլն:

149 Կոնդակ մի եւս Հայրութեան ի կառուց յորջորջեալ մենաստանն (զոր յանուն սրբոյ Կարապետին է Հաստատեալ), առ նոյնոյ բնաւ միաբանն, որոց ծանուցումն ըստ Տեառնական բանին, զոր ինչ պարտն էր առնել մեզ, արարաք՝ այսինքն կացուցաք ըստ աղաչանաց ձերոց զԳասպար վարդապետն լինիլ ձեզ անտես Հոգեւոր: Այլ դուք կանխեսջիք երեւեցուցանել զՀնազանդութիւնն որդիական ըստ Առաքելոյն, եւ մի զընդէմն ամին առնել եւ փոխան օրհնութեանս մերոյ ջամբել զանէծն արժանաւոր:

Գրեցաւ յամսոյս ի Ը (8):

1786 թ. մայիս – **Թուղթք ի Թիֆլիզ**

150 Թուղթ մի տաճկերէն առ Հերակլ արքայն, ի պատասխանի ընդ միրզայ Ամբրոսիոսին գրեալ թղթոյն, յաղագս զեկուցման որպիսութեանն իւրոյ եւ մերս Հարցման:

Յղի ընդ թղթաբերին:

151 Թուղթ մի եւս առ նորին որդի Ալմաս խանն ի թղթոյ նորին պատասխանի, զոր գրեալ էր ընդ միրզայ Ամբրոսիոսին, առ սա յղէ իբր նշան սիրոյ 157 Թիֆլիզու դրամ:

Գրեցաւ յամսոյս ի ԺԶ (16):

152 Դարձեալ թուղթ խաթրաՀարցականի առ Հերակլ արքայն, ի պատասխանի ընդ Գլխաբէկին գրեալ թղթոյն:

Գրեցաւ յամսոյս ի ԺԷ (17) (Ձեռ. 4481, էջ 178բ):

153 1786 **թ. մայիս** – Թուղթ առ յուրհայ եղեալ արզուհալչի մաՀտեսի Պօղոսն, որ ի վաղուց Հետէ զմի տուն է վախմ արարեալ սրբոյ Աթոռոյս, եւ ի կողմանէ այնր ի տարին Գ (3) զուռուշ է տուեալ: Այլ վասն թուղթ ոչ ընդունելոյ աստի ի Գ (3) ամս զայն տուրն Հատեալ է: Իսկ այժմ՝ներկայ նուիրակ ԱՀարօն վարդապետն զմիոց ամի Գ (3) զուռուշն առեալ է եւ խոստանալ տուեալ, զի մինչ զօրՀնութեան գիր ընկալցի աստուստ, զերից ամաց Թ (9) զուռուշն եւս տացէ: Եւ այն աՀա օրՀնութիւն եւ յորդորումն:

Ձեռ. 4501, էջ 956:

154 1786 **թ. 18 մայիսի** – Թուղթ առ Սահակ վարդապետն ի Պօլիս, որ է տեղւոյն նուիրակ, ի պատասխանի թղթոյն նորա ի մարտի ԺԲ (12) եւ ի ԺՀ (18) գրեցելոյ՝ վասն բազում բանից պէսպիսեաց:

Ձեռ. 4501, էջ 956–959:

178 բ 1786 **թ. մայիս** – Թուղթք յայլ եւ յայլ տեղիս, յորս Հարկաւորեցան գրել ի տեառնէն մերմէ

Պատասխան նամակներ Փիլիպպոս վարդապետին կ. Պոլիս, նվիրակ Պետրոս վարդապետին (Եվդոկիա), միսիթարական նամակ Քիրաշչի օղլի մաՀտեսի Հարութիւն աղայի եղբայր մաՀտեսի Մտեփանին եւ նրա եղբայր Գեորգին (Ամասիա)[45], պատասխան նամակներ վեհիլ Հայրապետին (Կաթին) եւ նվիրակ ԱՀարօն վարդապետին (Ամիդ): (էջ 178բ–179ա)

179 ա 155 Կոնդակ մի ի վերայ Յամթայ վասն նեղութեանցն եւ տուգանաւորութեանցն, եւ սպանման Յօնան վարդապետ առաջնորդին միսիթարութիւն, եւ թէ այժմ ոչ գիտեմք, թէ ո՛վ է առաջնորդ ձեզ, բայց Աս-

տուած զլան եւս յարուցէ ի Հոգեւոր Հովուութիւն ձեզ, զի սրտագիւրիջիք, եւ թէ մեք ի զանազան դիպուածոց մաշիմք: Իսկ եւ վասն ոմանց քաՀանայից, որք շրջին ի բազում տեղիս եւ ժողովք արարեալ ապա ալիշ վէրիշ առնեն, եւ զրեռինս տանին եւ բերեն: Գաւուէր, զի մի արասցեն այնպէս, որ ոչ վայելէ Հոգեւորական արանց, եւ մի առնոյ վկայականի շրջէսցին, եւ թէ շրջիցին եւս յանդգնութեամբ, ժողովուրդքն զտուրս մի տացեն, զի մեզայ լինի պատճառ եւ յղութեան:

Ապա եւ վասն նուիրակին եւս յանձնարարութիւն՝ արդիւնաւոր առնել զգործն:

Միաժամանակ նամակներ են ուղարկվել ս. Կիրակոս Եկեղեցի՝ Ղազար անունով մեկին, նվիրատու մաՀտեսի Կարապետին (Ամիդ), նվիրատուներ՝ մաՀտեսի տիրացու Գաբրասին եւ մաՀտեսի ՀովՀաննեսին, պատասխան նամակ գանձապետ մաՀտեսի Հակոբին, Ուրհայի Հայութեան ուղարկվել է կնոջական նամակ, նորոգ գանձապետ Գեորգին՝ Հաստատութեան նամակ, շնորՀակալութեան նամակներ են գրվել տիրացու Հակոբին: Ղուշմանեթում այս նամակները Հանձնվելու էին առաջնորդին՝ ՀովՀաննես վարդապետին, որն ուղարկելու է Ղարս, Գեորգ աղային: Այս կապակցությամբ նամակ է գրվել Հիշյալ վարդապետին:

179 բ 1786 թ. մայիս – ***Ի Ղարս, առ սիրելին մեր Գէորգ աղայն***

156 Թուղթ մի առ Գէորգ աղայն, ըստ մնաց վերին թղթոյդ, պատուէր, զի ի վերդ յիշեալ թուղթքն Հատուսցէ ի կարին առ վէրիվ Հայրապետն, նաեւ վասն մաստարացւոց տուարացն (զոր Աւտալ աղայն չափաւուլ էր արարեալ եւ տարեալ ի յայնկոյս), ինդիր, զի Հոգս առնելով ծանուսցէ փաշային եւ այլ ոմանց, եւ թէ առ փաշայն, առ Ղարսխան օղլին եւ առ աֆանտիզատայսն մէք եւս թուղթ գրեցաք վասն այնր եղելութեանց, իւղ թէ առցեն ի նմանէ եւ յղեսցեն:

157 Թուղթ մի տաճկերէն առ անտի փաշայն, ինդիր, զի Հանցէ զտաւարսն մաստարացւոց յԱւտալ աղայէն, զոր յափշտակելով ի գեղջէն յայնմանէ, տարեալ էր յայնկոյս:

158 Թուղթ մի եւս առ Ղարսխան օղլին ըստ մնաց վերին թղթոցդ:

159 Թուղթք եւս առ ՄաՀմատ բէկն Մազրէթդու, եւ առ լիրբ Աւտալ աղայն:

Գրեցան եւ յղեցան դէպ ի Ղօշավանք ընդ թումանչեցւոյն մերոց յամսոյս ի ԺՀ (18):

160 Թուղթ մի տաճկերէն ի Թիֆլիզ, առ Հերակլ արքայն, ի պատասխանի թղթոյ նորա, զոր ընդ Սուլխան Դիւանին եւ Միրզայ Միսայէլին գրեալ էր (մինչ գնային ի Խօյ), որում զեկուցանէ գինդրոյ արգելման առիթն, թէ տէրութիւն քո եւս գիտէ լաւապէս, որ յամենայն ուրեք որպէս են յայժմսյս, մանաւանդ յայնկողմանն, զոր ինդրես ի վերայ անտի գրեալ: Ես պատշաճ չվարկայ տալ զկնդակ վասն Հախպատու վանիցն, քանզի յայսմ բարեսպաս միջոցիս եւ խառնակութեանց տեղեացն ամենից երկմտիմ, գուցէ թէ անպատեհ լինի զօրՀնութեան թուղթն մեր, եւ ինքեանք եւս չշաՀիցին [46]:

Գրի այս ընդ թղթաբերացն յամսոյս ԻԲ (22):

180 ա 161 Թուղթ մի ի Մատրաս առ ՇաՀամիր աղայն, նախ յիշումն յանցելոյն թուոջ ՌՄԼԴ (1785) ի մայիսի ԻԲ (22) գրեալ թղթոյն մերոյ առ ինքն ընդ ոմանց թղթոց, ապա ի նոյն թուոջ օգոստոսի Իե (25) զպատաս-

խանիին նորոգ նուիրակին իւրեանց՝ Եփրեմ վարդապետին առ ի յղել. բայց ի պատճառս կովկասականաց թողու ապա յղել, եւ զի զվերոյ յիշեալ նուիրակդ ի ՌՄՂԵ (1786) թուոջն փետրվարի ե (5) առաքեցաք մինչ եկաք յերեւանու, եւ ընդ որոյ յետ ի թղթոցդ զպատասխանիսն յղեցաք՝ ծանուցանելով ի յորս զորպիսութիւնսն սրբոյ Աթոռոյս եւ երկրիս մերոյ, որոց խաղաղութեամբ ժամանիին, ի հարկէ, իմանալոց ես յայնցանէ զերկարօրէն, բայց այժմ եւս զայսոսիկ յայտ առնեմ սիրելւոյդ, այսինքն զնոր անցս եւ երկրիս որպիսութիւնն, թէ որպէս զերծաք չնորհիւ Ցեառն, եւ սրբոյ իջման տեղոյ նորին ի յարեւանսրբուք գազանացն, այսինքն ի լէզկեաց (որք գրեցան մի մի բացայայտելով):

Արդ, զթուղթն, զորս յղեալ էիր առ Վրաց արքայն եւ առ ոմանս, յղեցաք, բայց աւանդքն դեռ չէն հասեալ մեզ: Երբ որ հասցին, հաւուցանելոց եմք առ տեառն, որոց աղագաւ ես գրեցաք ի Ջուղայ առ առաջնորդն, հարցանելով վասն իրացն, թէ զի՞նչ եղեն:

Նաեւ ի Սուրաթու քաղաքէն գիր առաք եւ իմացաք, որ յանցեալ թուոյ մայիսի ԻԲ (22) գրեալ թուղթքն մեր հասեալ անդ, ի հարկէ, քոյդ գիրն ես հասանելոց է յայսմ մօտագայ աւուրքս:

Նաեւ օրհնութիւն եւ յորդորումն ի սէր մշտական Հարազատական զաւակացն իւրոց՝ աղայ Յովհաննիսին եւ աղայ Եղիազարին եւ դեռաբոց[բոջ] թոռին՝ աղայ Նազարին ողջոյն եւ օրհնութիւն: Դարձեալ ողջոյն եւ օրհնութիւն գործակալին սրբոյ Աթոռոյս՝ պարոն Յովսէփ աղային Մարութեան եւ Համայն անդ եղելոց ժողովրդոցն բնաւից:

162 Թուղթ մի ի Բասրայ առ Բեթղէհէմեան պարոն Յովհաննէսն. յիշումն յառաջ քան զայս գրեալ թղթոյն մերոյ առ ինքն ի սոյն թուոջ փետրվարի ե (5) ընդ նուիրակին իւրեանց՝ Եփրեմ վարդապետին, եւ զեկուցումն որպիսութեանցն սրբոյ Աթոռոյս եւ երկրիս մերոյ, եւ թէ լէզկիքն, որք ի Ախլցխայ յորջորջեալ էին, ի յապրիլի ԻՀ (28) անցին ընդ երկրաւ մերով եւ ոչ վնասեցին զմեզ չնորհիւ Ցեառն:

Իսկ արդ, թուղթ ընկալաք ի մեծէն Պօղոսէ ի Սահակ պետէն, յորում գրեալ էր մեզ ի կողմանէ Հոգելոյս Ստեփաննոս աղային մաՀուանն, վասն
180բ կայից նորա զմեծամեծ վնասուց անցից, անցանելն ընդ քեզ ի բռնա//տ-բաց, եւ վերջապէս զանվնաս զերծանիլդ: Որ եւ Ցէր պահեսցէ զքեզ յամենայնի վտանգից եւ օրհնութեամբ զօրացուսցէ զքեզ: Իսկ եւ ի Գուայ քաղաքն վախճանեալ Ստեփանեան լուսահոգւոյ պարոն Քամալի կոանկն, որք ըստ գրեցման Յօհաննջան աղային հաւուցեալ էիր ի մեծն Պօղոս առ Սահակ վարդապետն ՉՃԿ (460) ռուփի (զորս էր լեալ օսմանեացւոյ ՆՃԻԱ (521) զուռուշ եւ ժ (10) փարայ դրամ), եւ ի կողմանէ այսր դրամոյ, որպէս որ խնդրեալ էիր, ահա զօրհնութեան եւ միամտութեան թուղթ գրեցաք առ Յօհաննջան աղայն եւ-եդեալ ի սոյնում թղթոջդ թարց զմե[ս]ելոյ ի ձեռն Սահակ վարդապետին յղեցաք,, զի անտի հասուսցէ քեզ: Եւ վասն Ղազարի կայիցին, զոր ինչ գրեալ էիր առ սորա վերայ, էւս ծանոյց մեզ:

180 բ 163 Թուղթ մի առ նոր առաքեցեալ նուիրակն Հնդկաց երկրին՝ Եփրեմ վարդապետն. ծանուցումն անցից եւ որպիսութեանց երկրիս եւ մեր, եւ հարցումն զինքնէնէ, թէ ո՞ւր իցէ հասեալ եւ որպէս: Եւ վասն Յօհաննջան աղային Սուրաթու զկտակ ուրումն ի Գուայ վախճանեալ Ստեփանեան Քամալին զՉՃԿ (460) ռուփի հասուցանելոյն ի Բասրայ առ գոր-

ծակալն մեր՝ Բեթղէհէմեան պարոն Յովհաննէսն, եւ նորա հասուցանելոյն ի Պօղիս առ Սահակ վարդապետն եւ մեր զթուղթս միամտութեան գրելոյն առ նոսա: Եւ թուղթ մի որպիսածանոյց եւ առ Մատրաս Հաճամիր աղային գրելոյն եւ թէ մինչ գրեալ էաք զթուղթն, քո գրեալն ի յապր. ի Գ (3) էհաս մեզ:

164 Թուղթ մի ի կարին առ տէր Աբրահամ աւագ քահանային եւ մահտեսի Կարապետ, պարոն Մկրտիչ, խոջայ Մարտիրոս, մահտեսի Յովհաննէս, մահտեսի Մելքոն եւ տիրացու Մատթէոս իշխանն, ի պատասխանի բազմակնիք թղթոյն իւրեանց, զոր վասն գերի անկեալ Թիֆլիզեցի Յովհաննէս տղային գրեալ էին, թէ ՀՃ (800) զուռուշի ազատեցաք տղայն ի տաճկաց եւ վասն դրամոյն երաշխաւոր եմք, զոր կամ ի Հօրն եւ կամ ի ընտանւոյն նորա Ստեփաննոս վարդապետէն առեալ, եւ կամ ի քէն չնորհեալ տացես, զի հաստուսցուք, որոց պատասխանէ, թէ ի բոլոր քաղաքէդ, որ դուք չէք կարացեալ հաստուցանել, ապա նորա սնանկք գոլով, ուստի վճարեսցին, բայց ի սէր սրբոյ հաւատոյս, եւ ի սրբոյ Աթոռոյ ըստ թախանձանաց ձերոյ չնորհեմ ձեզ երեք Հարիւր զուռուշ, իսկ զայլն դուք տեսջիք:

165 Թուղթ մի առ վէքիլ պարոն Հայրապետն, ի պատասխանի յամենայն է (7) եւ ժ (10) գրեալ թղթոյն (առաջինն ձեռամբ տէր Վահանին եւ երկրորդն՝ յատուկ փայեկաւ, Հանդերձ Պօղոսոյ Սահակ վարդապետի փոքր գրովն), յիշումն յառաջ քան զայս յղեալ թղթոյն թէ առ ինքն եւ թէ առ ոմանս յամենայն ԺՀ (18), Ջաֆարի բանին բարւոք պատասխանելդ, մինչ լուաք հաւանեցաք: Իսկ վասն զապզիկն ընդ վերոյ յիշեալ թղթոյն եմք յղեալ: Սահակ վարդապետի թղթոյն պատուէր, զի յղեսցէ ընդ հաւատարմի: Եւ վասն իշխանաց թղթոյն (որ վասն գերի անկելոյ Յովհաննէս անուամբ ուրումն էին գրեալ), թէ ահա զպատասխանն գրեալ յղեցաք, տացես նոցա՝ ողջունելով ի մէնջ: Ի հարկէ, զմիսոն թղթոյն իմանալոց ես ի նոցանէ, եւ ՃՁ (300) զուռուշ տացես նոցա վասն գերի անկեալ Յովհաննէս տղային, որ ի վերդ յիշեցաւ, որպէս նոցա թղթոջն էւս գրեալ եմ առ ի առնուլ ի քէն:

166 Թուղթ մի առ Իւչքիլիսայու առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետն. Համառօտ զեկուցումն վասն անցիցն լէզկեաց ընդ երկրաւս մերով թարց վնասելոյ զմեզ, եւ ապա պատուէր, զի կամ Գ (3) եւ կամ չորս լուծ գոմէշ պատրաստեալ յղեսցէ, դնելով ընդ նոցա զԴանիէլ վարդապետն եւ զտաճիկ չուխատարն վասն ահի ճանապարհին, եւ թէ յոյժ հարկաւոր է ներկայիս, զանց չառնես, այլ ժամ մի յառաջ հաւատացես: Գրեցան ընդ կարնոյ փայեկին յամենայս ի ԻԷ (27) (Ձեռ. 4481, էջ 180 բ):

959 167 1786 թ. 27 մայիսի – Թուղթ ի Հնդիկս ի Մատրաս քաղաքն առ Հաճամիր աղային [47], յիշումն յառաջ քան զայս գրեալ թղթոյն մերոյ առ նա եւ յառաքման նոր նուիրակ եփրեմ վարդապետին եւ ծանուցումն անցանելոյն լէզկեաց ի Ախլցխայու ընդ սահմանս Վրաց եւ մեր երկրաց ի յերկիրն իւրեանց: Եւ սէր եւ յորդորանք եւ այլ ինչ:

Յորմէ ժամանեսցի թուղթ...

Եւ ընդ ամենառատ օրհնութեանս աստուածայնոյ, ծանուցումն լիցի սիրելւոյդ մերոյ ի Քրիստոս եւ Հարազատ որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս էջմի-

աճսի: Զի ի նախանցեալ թուոջն մերում ՌՄԼԴ (1785) ի մայիսի ԻԲ (22) գթուղթ օրհնութեան գրեցաք առ քեզ՝ ծանուցանելով զանցս եւ զորպիսութիւնս եւ պատասխանի առնելով յառաջագոյն գրեալ թղթոցդ ոմանց, որք առ մեզ էին հասեալք: Ապա ի նոյն թուոյ օգոստոսի ԻԲ (25) զՀոգեւոր որդին մեր՝ Եփրեմ աստուածհմաստ վարդապետն նուիրակ կարգեցաք օրհնեցելոյ վիճակիդ առ ի յղել: Վասն որոյ ի վերոյ օրինակի նախկին թղթոյն մերոյ, վասն նորա պանձնա//բարութիւն եւ զայլ ինչ բանս գրեցաք, զնուիրակն յայնժամ ուղեւորիցեմք: Այլ կովկասականաց լէգկեաց բազմութիւն յառաջ շարժեալ յայսկոյս, վասն որոյ եւ երկիրս մեր եւ սուրբ Աթոռս վրդովեալ եւ մեք եղեալ յաստի յայլուր, ոչ կարացաք զառաջադրութիւնն մեր կատարել յայնմ կիսոջ: Ապա անցեալ լէգկեացն ի յԱխալցխայ եւ ձմեռն ի վերայ ժամանեալ, դարձաք ի սուրբ Աթոռս եւ զնուիրակն, զոր յառաջնում պատրաստեալ էաք, յղեցաք ի սոյն ՌՄԼԴ (1785) թուոյս փետրվարի ե (5): Եւ բայց ի նախագրեալ թղթոյն մերոյ, կրկին զթուղթ մի եւս երկարապէս գրեցաք առ սիրելիդ, ի պատասխանի յետին թղթոցդ երկուց, գրեցելոց ի թուոջ 1784, ի յունվարի 13 եւ ի 1785 եւ ի յունվարի 26՝ յանդերձ ամենայն որպիսութեամբք կողմանցս եւ երկրիս եւ սրբոյ Աթոռոյս եւ մեր, որոց ի խաղաղութեամբ ժամանելն առ քեզ, խմանալոց ես:

Իսկ այժմ եւս զայսոսիկ ազդ առնեմ սիրելւոյդ, այսինքն զնոր անցս եւ զներկայական որպիսութիւնս մեր, որպէսզի ճշմարիտ սիրովդ եւ բարեկամութեամբդ ընդ որոմելիսն որոմեացես ցաւակցաբար եւ բերկրալիսն ուրախասցիս: Քանզի յետ յղելոյն մերոյ զնոր նուիրակն ձեր մինչ կայքաք ի տարակուսանս եւ անհանգիստ, իբրեւ ի վերայ փշոյ նստեալ. համբաւ էհաս մեզ ի քանեայ տեղեաց, թէ գազանաբարոյ լէգկիքն, որք ի յԱխալցխայու երկիրն ցրուեալք էին ի ձմերել, ժողովին, զի ըստ այս երկիրս անցանելով կորիցեն ի բնակութիւնսն իւրեանց: Ուստի վերոյհն վրդովեցաւ խղճալի երկիրս եւ սուրբ Աթոռս եւ մեք կրկին եւս գնացաք յերեւան ի յԱնապատսն մեր, բայց ոչ ամենայն միաբանիւք, այլ սակաւուք: Եւ այս համբաւ երկրագէցաւ ի բազում աւուրս: Ոմանք ասէին, թէ հաշտութիւն է եղեալ ի մէջ Հերակլ արքային եւ նոցա եւ ոմանք ասէին, թէ ոչ է կատարեալ հաշտութիւնն:

Իսկ ի կողմանէ արքային ի Թիֆլիզու գրէին ոմանք, թէ թէպէտ հաշտութիւն եղեւ, սակայն զի գազանաբարոյք են անօրէնքն, ոչ է հաւատալի նոցա, վասն որոյ զգուշացարուք եւ ի պատրաստութենէ մի վերջանայք: Զայսոսիկ լսելով մեր յայնքան աւուրսն հոգւօք բազմօք տառապէաք: Ապա ի յելանելն գազանացն այնոցիկ ի ճանապարհ եւ ի դիմելն յայսկոյս, քանի պինտորք մեր, զորս յղեալ էաք ի Հիրակաւան (որ է արեւմտակողմն սահմանն երկրիս, առ ի իմանալ զգալուստ նոցա), եկեալ ազդեցին, թէ ահա հասին նոքա յայս նիշ տեղի եւ զոմանց գիւղից զանդեայսն յաւարի առին: Վասն որոյ ամենեքեան բնակիչք երկրիս զահի հարեալ, ոչք չուեալք էին յերեւան եւ ոչք նոր չուեցին, միահամուռ թափեցան ի բերդն: Մեք եւս զնացեալ միաբանօքն սրբոյ Աթոռոյս, բաց ի ձեռնաւոր անձանց ոմանց, տանել ետուք յԱնապատսն մեր, թողով աստէն զղինուորս եւ զմիաբանս ոմանս, յանձնելով զսա օգնութեան եւ այցելութեան Տեառն ամենակալին Աստուծոյ:

Իսկ լէգկեաց բազմութիւնն ի Հիրակաւանու եւս յառաջ խաղացեալ էին անցանել ընդ սահմանս Վրաց երկրին եւ մերոյ երկրիս: Բայց եձ (500)

ձիաւորք ի նոցին բազմութենէն որոշեալք եկեալ էին եւ յարձակեալ ի վերայ Աշտարակ գեղջն (որ Գ (3) ժամու ճանապարհ հազիւ միջոց ունի մինչեւ գսուրբ Աթոռս) եւ ի խղճալի տեղականացն անդ գտանեցելոց զքանի անձինս ըմբռնեալ եւ գերեալ էին եւ վերադարձեալ ի բազմութիւնն իրեանց: Այլ գյարձակումն ասպատակչացն այնոցիկ տեսեալ գիտողաց մերոց, զորս յղեալ էաք ի լեառն Արայի, ի գիշերի հապճէպ եկեալ առ մեզ գուժ ետուն, թէ ահա թափեցան յերկիրս եւ զայն ինչ գործեցին: Զոր լուեալ մեր, կարծեցաք թէ ամենայն բազմութիւնն գան յաւարել յերկիրս եւ զսուրբ Աթոռս: Վասն որոյ անհնարին ցաւք եւ հոգք եւ տրտմութիւնք իբրեւ զերկունս յղոյ պատեցին զմեզ եւ եղեւ վերջին տառապակրութիւնն մեր յոյժ առաւել քան զառաջինսն: Այլ գերաշխարհ չնորհք եւ ողորմութիւնն Քրիստոսի, արգելեալ զընթացս անօրէն եւ անխիղճ արշաւողացն ի յառաջ խաղալոյ առ սուրբ Աթոռս, պահեաց գիւրաքէջ տեղիս եւ զտաճարս փառաց սրբութեան իւրոյ ի պիղծ ոտնակոխութենէ նոցին: Եւ զնոյն կրկնախաւար գիշերն ամենայն ցաւովք եւ հեծութեամբ ի գլուխ հանեալ մեր, յառաւօտուն լուաք, թէ անցեալ էն ամենայն գունդք չարաշահբաւ լէգկեացն ի յերկրէս մերմէ եւ հեռացեալ՝ առ ի կոյսիլ ի յերկիրն իրեանց: Ուստի փառս ետուք ողորմածին եւ բարեբարին Աստուծոյ, որ ազատեաց զսուրբ գահս եւ զերկիրս եւ զմեզ ի մեծամեծ վտասուց գազանաբարացն եւ ի սրտամաշիկ երկիւղէ նոցին:

Եւ ապա ամենայն երկրականքս, որք ժողովեցեալք էին ի բերդն Երեւանու, դարձան ի շէնս իւրեանց եւ մեք եւս վերադարձաք ի սուրբ Աթոռս՝ լինելով զհետ Հարկաւոր իրաց եւ իրակութենանց սրբոյ Աթոռոյս:

961 Բայց յետ // լէգկեացն ահի եւ նեղութեանց, զորս կրեցաք եւ եւս ոչ գտանեմք զհանգիստ ի լրութենէ անօրէն բնակչաց երկրիս: Քանզի առ ի չգոյէ կատարեալ եւ ահաւոր իշխողի, որ կարիցէ զամենայն ընդ ձեռամբ նուաճել, իւրաքանչիւր ոք զախորժակս իւր գործէ ընդդէմ միմեանց, վասն որոյ յառնեն ի վերայ միմեանց բազմութեամբ եւ աւարեն զիւրաքրայս, կողոպտեն եւ մերկացուցանեն զքրիստոնեայս, զսուրբ Աթոռս պէսպէս վտասուք վտասեն եւ զմեզ արտասուս առնեն: Այլ արդ՝ յայսպիսի ցաւակրութեան մերում, ոչ վերջնամբ ի բարեջան Հեռեմանց, այլ ահա ծաղկեցուցանեմք զսուրբ տաճարս զարմանալի յօրինուածովք եւ հարկաւոր պատկերօք եւ արտաքոյ եւս զայլ Հաստատուն եւ յոյժ պիտանի շինուածս շինեցուցանեմք, որպէս եւ յառաջ քան զայս գրեալ եմք, եւ յուսամք, զի թէ յաջողումն լինիցի Աստուծոյ, զայսոսիկ աւարտեսցուք յայմ ամի՝ ի շինապայծառութիւն սրբոյ Աթոռոյս, առ ի պարծանս օրհնեալ ազգի մերոյ:

Ահա անցք սոյնոյ միջոցիս եւ ներկայական որպիսութիւն մեր այսոքիկ էին, զորս ծանուցաք սիրելւոյդ: Ուրեմն վասն ապատեցման սրբոյ գահիս եւ մեր ի յանօրէն լէգկեացն, առանց դիմաւոր վտասուց, ուրախասցիս եւ փառաւորեսցես զԱստուած, որ մեծ այսր զողորմութիւն իւր ընդ մեզ յայսմ մասին: Այլ ընդ այլ նեղսակրութիւնս եւ վիշտս մեր ցաւակից լիցիս մօրս քոյ լուսաւորի եւ մեզ եւ ամենայն Հաւատարմութեամբդ միսիթարել եւ սրտադիր առնել զմեզ ջանասցես, ըստ որում յայլուսէքէ ոչ գոյ մեր ակնկալութիւն միսիթարութեան, եթէ ոչ նախ յԱստուծոյ, եւ ապա ի քեզապեսեաց օգտակամ ի Տեառնէ ընկալցիս զվոխարէնն զբարիս մեծամեծս, որպէս եւ մեք խնդրեմք ի նմանէ՝ առաջի սրբոյ իջման տեղւոյս նորին, որ

եւ օրհնեսցէ զքեզ եւ զօրացուսցէ ի շարեաց եւ ի վտանգից ազատս կացուսցէ եւ ի խնամս բարերարութեան իւրոյ պահեսցէ՝ հանդերձ ամենայն քոյոյնովքդ եւ տացէ զայջողմունս բարիս ամենայն բանիւ եւ գործոց քոյ:

Դարձեալ եւ զայս գիտեա, զի երկրորդ օրինակքն վերոյ յիշեալ երկուց թղթոցդ էհաս առ մեզ յանցելումն մինչ էաք յԵրեւան, այլ մեք զպատասխանի նոցին յառաջ գրեալ եմք, որպէս ասացաք, զորս ի մտալոց ես ի հասանիլն: Եւ զթուղթն, զորս յղեալ էիր, հասուցանել առ բարեպաշտ արքայն Վրաց եւ առ այլ ամենից անձինս ոմանս առաքեալ եմք առ նոսա, սակայն աւանդքն, զորս յղեալ էիր ընդ նոսա, դեռ ցարդ եւս ոչ հասին, որոց աղագաւ գրեցաք ի Զուղայ առ առաջնորդն՝ հարցանելով վասն իրացն, թէ զի՞նչ եղէն: Եւ երբ եւ հասցին առ մեզ այն իրքն, հասուցանելոց եմք առ տեառն:

Նաեւ ի Սուրաթու քաղաքէն գիր առաք եւ իմացաք, որ յանցեալ թուոյ մայիսի ԻԲ (22) գրեալ թուղթքն եւս առ ձեզ իցեն հասեալք, եւ յուսամ թէ յայսմ միջոցի զպատասխանիս նոցին ընկալցուք ի ձէնջ եւ ի Հարազատ սիրելոյդ, զորս յիրաւի մինչ ընդունիցիմք եւ իսնայցեմք հաւաստապէս, թէ կոնդակն մեր եւ թուղթք հասեալ են առ ձեզ, լիապէս ուրախանալոց եմք, զի յոյժ տարակուսեալ կամք վասն ձեր, թէ կարծիցէք անփոյթ առնել մեր զձէնջ, որ ոչ է այապէս: Այլ յարաժամ ունելով զձեզ ի մտի, օրհնաբանութեամբ յիշեմք, եւ Հոգալով վասն ձեր, աղաչեմք զՏէր պահպանել զձեզ ընդ Հովանեաւ աջոյն իւրոյ ի խաղաղութեան, ի բարեկարգութեան եւ ի պայծառութեան Հոգալով վասն ձեր, աղաչեմք զՏէր՝ պահպանել զձեզ ընդ Հովանեաւ աջոյն իւրոյ ի խաղաղութեան ի բարեկարգութեան եւ ի պայծառութեան:

Այսպէս եւ զայսքան ինչ գիտացեալ ի մէնջ առ այժմ, ճշմարիտ սէրդ եւ զՀաւատարիմ բարեկամութիւնդ անսուաղ պահելով առ սուրբ Աթոռ Մայրս քո եւ առ մեզ, զսիրանիշ թուղթդ անպակաս արասցես ի մէնջ` ծանուցանելով յիւրաքանչիւր ժամանակի զրարեկեցութիւն քո եւ զորպիսութիւնս կողմանցդ եւ մերազնէիցդ առ ի միամտութիւն մեզ:

Ողջ լեր ի Տէր եւ զօրացեալ ի շնորհս նորին միշտ: Ամէն:

Գրեցաւ ի 1786 թուոջ Փրկչին եւ ի մերս ՌՄՀԵ թուոջ յամենեան մայիսի ԻԷ (27), ի սուրբ Աթոռս էջմի[ածին]:

Բազմաւ սիրով, աստուածային ամենառատ օրհնութեամբ եւ Հոգեզուարճ շնորհօք քրիստոսասէջ սուրբ տեղւոյս եւ գերաՀրաշ սրբութեանցն, որք ի սմա, ողջոյն տամ Հարազատ զաւակացն քոց եւ Հոգեւոր որդւոցն մերոց, Տէրամբ օրհնեցելոց եւ նովիմբ պահպանելոց՝ աղայ ՅովՀաննիսին եւ աղայ Եղիազարին, նաեւ դեռաբուսիկ թոռին քոյ՝ աղայ Նազարին: Դարձեալ ողջոյն եւ օրհնութիւն տամ սիրելոյն մերոյ Հարազատի եւ բազմաշխատ գործակալին սրբոյ Աթոռոյս, բարեսէր եւ Տէրամբ զօրացեալ պարոն Յովսէփ աղային Մարութեան եւ Համայն իսկ յայդր եղելոց օրհնեալ մեբաղնէից, խոՀեմառատ քահանայից, բարեպաշտ իշխանաց եւ առՀասարակ քրիստոսասէր ժողովրդոցն մեծաց եւ փոքունց: Որք ամենեքեանք եւ Հանդերձ լիցին ողջ ի Տէր եւ յանձնեցեալք ի յողորմութիւնս նորին: Ամէն:

Ձեռ. 4501, էջ 959–961:

168 1786 **թ. մայիս** – Թուղթ ի մէծն Պօլիս առ նուիրակ Իսահակ վարդապետն[48], ի պատասխանի երկուց թղթոցն նորա՝ յապրիլի Ի (20) եւ ի ԻԱ (21) գրեցելոց:

Յորմէ օրհնութեամբ Հայրականաս, ողջունիս որդիականաս եւ սիրով Հոգեկանաս ծանիր, սիրելի եւ Հոգեւոր որդիդ մեր, Հարաղատ եւ յոգնաշխատ զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ Իսահակ աստուածարան վարդապետ: Զի խաս զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ Իսահակ աստուածարան վարդապետ: Զի յամենայս մայիսի ի ԺՀ (18) զթուղթ գրեցաք առ քեզ եւ քանեօք զապզիւք խնդրեցելովքդ յղեցաք ի Կարին առ պարոն Հայրապետն՝ Հասուցանել առ քեզ: Ապա աւուր միոյ անցեալ ի վերայ, Հասին առ մեզ երկու Համառօտագիր թուղթք քո, որք էին ի յապրիլի Ի (20) եւ ի ԻԱ (21) գրեցեալք: Զորս եւ ընթերցեալ խնացաք: Վասն զապզիցն, զորս խնդրեալ էիր, խնա՝ զի յղեալ եմք որպէս յիշեցաք եւ իբր այլ ոչ մնաց ի քէն առ մեզ Հասուցեալ դրամք, որոց աղագաւ չիցեմք ղըսպզ յղեալ: Եւ ի նոյեմբերի Իե (25) էն ցարդ զորքան թուղթս ես գրեալ առ մեզ, ամենիցն զպատասխանի եմք գրեալ: Իսկ եւ զորպիսութիւն գործոյդ եւ զյամէզդ զկնի սրբոյ Զաւակին ի յԱստուածասէր եկեղեցի ընդ պատճառին, զոր գրեալ էիր, ծանեաք: Տացէ ասմանայր եկեղեցի ընդ պատճառին, զոր գրեալ էիր, ծանեաք: Տացէ Տէր, զի բարեպէս եւ յաջողակի վճարեալ իցես մինչեւ ցայժմ: Զի Բարյու եկեալ թուղթն եւս, զոր յուղարկեալ էիր, ընկալաք, էր ի Սուրաթու Հանդման ազային, որ է գործակալ մեր: Այլ զոր ինչ գրեալ էր այժմ, այնց զպատասխանի չգրեցաք յարդիս վասն պատճառաց ինչ, յետոյ եմք գրելոց, զոր եւ քեզ ծանուցուք: Ընկալաք եւ զմահեան կարապետ սիրելոյն մերոյ զթուղթն եւ իմացաք զսուրն վասն միոյ սեանն: Այլ չունելաք զմիջոց գրելոյ առ նա զպատասխանի, մանաւանդ զի յայս աւուրս նորա յիշատակ սիրոն, զոր ծաղկարարք ծաղկեն, ի ձեռաց Հանիկոյ է եւ զիշատակարանն գրեցուցանելոց եմք ի վերայ, յայնժամ գրեսցուք զթուղթ օրհնութեան առ նա, զի յամենայնի միամտեսցի:

Նոյնպէս եւ զՀանգուցեալ ՅովՀաննիսի որդւոյ թուղթն եւս յետոյ գրեսցուք, մինչ գրես, թէ կտակ ունի, զոր յանձնելո ծանուցանելոց եմ, յայնժամ գրելո եւս պատշաճի, միսիթարութիւն եւ շնորհակալութիւն ի միասին: Եւ վասն Աստուծոյ, որ գրեալ էիր, ահա կազմէն, յետ աւուրց յղելոց եմք ի դուրս գալն ի ձեռաց կազմչացն: Ծծնացոյց եւ Պարտավճար եւս ընդ նոր նուիրակին, կամ թէ յառաջ քան զնա յղելոց եմք, որպէս և յանցելումն խոստացաք: Այլն ի կողմանէ ի Թուայ վախճանեալ յառաջոդի պարոն Քամալի եՃԻԱ (1521) զուտուշ եւ ժ (10) փարայ կտակին, որ քեզ են Հասուցեալ, ահա զթուղթս գրեցաք առ բանակատուին նորա եւ գործակալն մեր, վերոյիշեալ Յօհաննէսն աղային Սուրաթու եւ առ Բարայու գործակալն մեր պարոն ՅովՀաննէսն ԲեթղէՀէմեան եւ բաց յղեցաք ի ձեռս քո՝ տեսանել եւ փակել եւ յուղարկել: Ընդ որս եւ զթուղթ մի առ նոր նուիրակ Եփրեմ վարդապետն Հահամիր աղային եւ զթուղթ մի եւս առ նոր նուիրակ Եփրեմ վարդապետն մեր գրեցաք, վասն անցից եւ որպիսութեանց երկրիս եւ մեր, որք եւս պարտին Հասանիլ ի ձեռն պարոն ՅովՀաննիսին, զորս եւ նա առ նոսա Հասուցէ:

Իսկ զորպիսութեանց երկրիս եւ սրբոյ Աթոռոյս եւ մեր, այսպէս գիտացէս: Զի յայսմ միջոցի կերպիս մի ի Հանդարտութեան կամք, զի լազտացա

յորմոյն զերծեալ, զսեան երկուսն եւս ծաղկեցին՝ հանդերձ պատկերօք եւ զմիւս երկուսն ծաղկէն: Եւ աճա ի մեծ կաթողիկէոջն ի լուսամուխն ի վեր պիակեալայ կապեցուցաք, զի զայնքան տեղին բոլորապէս ծաղկեսցէն: Յետոյ ի գեհենոյն եւս մինչեւ ցվերին շուրջանակի եդեալ պատկերսն եմք պիակեալայս տալ տալոց, զի այն տեղիքն եւս լրապէս շքեղազարդեսցին: Ըստ այմ եւ զհամբարանոցացն իմս, որ աճա վասն երկուցն եւս յուսամբք, զի թէ Տէր յաջողիցէ կամ յայմ ամառան աւարտեսցին, կամ թէ փոքր մի բան մնասցէ: Այլ մեք յոյժ զբաղեալ կամք ամենայն ցաւովք եւ հոգոք սրբոյ Աթոռոյս, յորոց չկարեմք բանալ զաչս եւ զամենեցուն կատարսն Աստուծոյ յանձնեմք: Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԵ (1786) թուոջս, ի մայիսի եւ ի սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 962:

1058 169 1786 **թ. մայիս** – Թուղթ ի վերայ Յամթայ, վասն նեղութեանցն եւ տուգանաւորութեանց ժողովրդոցն մխիթարութիւն եւ վասն սպանման առաջնորդին իւրեանց՝ Յօհան վարդապետին էւս, որ ի նենգութենէ ախթարմայիցն էր սպանեցեալ ի սահկաց: Եւ վասն մերս նեղութեանցն էւս յիշումն: Եւ վասն ոմանց շահավաճառ քահանայից պատուէր, զի մի արասցեն այնպէս եւ ժողովուրդքն առանց ունելոյ այնպիսեացն զվկայական, մի տացեն նոցա զտուրս, որ մեղաց է պատճառ, քան թէ վարձուց:

Յորմէ ժամանեցայի թուղթ...

Եւ ընդ սիրոյ եւ ողջոյնի օրհնաձիր նամակիս ծանուցումն լիցի սիրելի եւ հոգեւոր որդւոցդ մերոց եւ հարազատ զաւակացդ սրբոյ Աթոռոյս էջմիածնի: Զի ասէ Հայրն Համբերութեան երանելին Յոբ՝ փորձութիւն են վարք մարդոյ ի վերայ երկրի: Եւ յիմաստնոյն Սիրաքայ գրի, թէ փորձութիւնք աշխարհի են որպէսն զաւազ ծովու եւ զչիթս անձրեւաց: Արդ, որ ինչ յաճախ լինի յերկրի, այն յաճախ հանդիպի մարդոյ, եւ զի այնքան բազումք են փորձութիւնքն եւ անթիւք, մինչ զի խնաստունն աւազոյ ծովու եւ չիթից անձրեւաց նմանեցուցանէ, վասն որոյ անհնարին է երկրայնոց ի վշտաց եւ ի նեղութենէ աղատ եւ ապահով գտանիլ միշտ: Եւ թէ յառհասարակ մարդկանէ ոչ պակասին փորձութիւնք, ո՛րչափ եւս առաւել ի հաւատացելոց, մինչ Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս իսկ ասաց առ իւրսն, թէ յաշխարհի աստ զնեղութիւն ունիցիք: Վասն որոյ թէպէտ եւ երբեմն սուղ միջոցօք ապահով լինիմք ի հանգստութիւն եւ ի սփոփանս մարմնոյ, սակայն յաջորդէն նոցա բազմիցս վիշտք եւ տառապանք ի պայծառութիւն Հոգւոյ: Որպէս եւ նարդէնիս տիրեալ են մեզ եւ ձեզ ցաւք եւ տրտմութիւնք եւ նեղասկրութիւնք մեծամեծք: Այլ զմերն թողեալ, յետոյ դրեալ, նախ զձերդ յիշեսցուք եւ զի պարտ է մեզ ցաւակցիլ վշտացելոց եւ դարձեալ միսիթարել զտրտմեալսն ըստ գրոց աստուածայնոց ցաւակցեսցուք Հոգեւոր որդւոցդ մերոց վշտացելոց եւ ի միսիթարել զձեզ փութասցուք: Քանզի յանցեալսն մինչ էաք եւ մեք ի մեծի նեղութեան եւ ի տարակուսանս վասն նորոյ դիպուածոյն մերոյ, լուաք զյանկարծօրէն եւ զանմեղ սպանման ուղղաշիրիզ առաջնորդին ձերոյ՝ Յօնանու բարեմիտ եւ քաջ-ջան վարդապետին ի յանօրինաց՝ ի նենգութենէ անուամբ եւ եթ քրիստոնէից եւ անհաւատից, որ թէպէտ ինքեանն առ Քրիստոս փոխեցելոյն երջանկութեան եւ երանութեան է պատճառ այնպիսի մահն, սակայն կերպիւ մի տրտմութիւն եղեւ մեզ ի վերայ ձերդ տրտմութեան եւ վասն սուտ քրիստոնէիցն ուրախանալոյ:

Իսկ ապա յայմ միջոցի եւս Հոգեւոր որդին մեր եւ նուիրակն ձեր՝ Աշարօն Համեստաբարոյ վարդապետն գրեալ էր զնեղութեանց քաղաքիդ, այսինքն զտուգանաւորութեանց բռնակալաց եւ զվշտակրութեանց օրհնեցելոցդ, զոր ի գիտելն մեր, ատացաք զցաւ ի վերայ ցաւոյ եւ ոգւով շատ տրտմեցաք եւ մորմոքեցաք վասն ձեր: Բայց զի այդ վիշտք եւ փորձութիւնք վասն քրիստոսականի սրբոյ Հաւատոյ է եւ ի փառս Քրիստոսի, որ վասն մեր մեռաւ եւ մեզ եթող զօրինակ, զի զհետ երթիցուք հետոյ նորա, ուրախ լինիցիք ընդ այդ, որք այժմ ըստ պատշաճի իրացդ տրտմեալ էք ի պէսպէս փորձութիւնս: Զի այս շնորհք Աստուծոյ են՝ ասէ սրբազան Առաքեալն Պետրոս, եթէ բարւոք ինչ մնօք տանիցի ոք վշտաց անիրաւի: Քանզի եւ նա լուեալ էր ի Տեառն, թէ երանի է ձեզ, յորժամ նախատիցիք զձեզ եւ նա լուեալ էր ի Տեառն, թէ երանի է ձեզ, յորժամ նախատիցիք եւ կշտամբիցիք վասն իմ, զի վարձք ձեր բազումք են յերկինս: Ուրեմն եւ դուք, սիրելի եւ հոգեւոր որդիքդ մեր, ի յայդպիսի փորձանակրութիւնս մի ինչ յուսահատիք, այլ յուսով խնդացէք եւ նեղութեան համբերեցէք, մտաժնելով զանճառ եւ զփառաւորեալ խնդութիւնն աստուածային, որ պահեալ է յերկինս ձեզ:

Իսկ եւ մեք հայցեմք վասն ձեր ի յամենագթածէն Աստուծոյ առաջի սրբոյ իջման տեղւոյս նորին, այլ առնել ձեզ եւ ազատել ի յանիրաւ խստութենէ բռնաւորաց եւ ի նենգութենէ եղբայր անուանեցելոց դաւաճանակալաց: Որ եւ ողորմեսցի ձեզ բարերարն Տէր ըստ մեծի ողորմութեանն իւրում եւ օրհնելով օրհնեսցէ զամենեսեանդ, բարձցէ ի ձենջ զնեղութեան վիշտսդ եւ փոխանակ այդոցիկ պարգեւեսցէ ձեզ զմխիթարութիւնս մեծամեծս, փրկեսցէ զձեզ միշտ ի յամենայն փորձութենէ, եւ խաղաղացուսցէ //զկեանս ձեր՝ զարդարելով եւս բարեգործութեամբ եւ առաքինութեամբ: 1059

Նաեւ հանդուսցէ զհոգի քաջ եւ բարեջան հովուին ձերոյ հոգեւորի՝ Յօհաննու առաքինազարդ վարդապետին յարքայութենէն իւրում ի լոյս երեսաց իւրոց եւ ընդ անպարտ հեղումն արեան նորա եւ բարեխօսութեամբ սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ, պահպանեսցէ զաւարր Հօտդ բանաւոր ի հոգեվնաս գայլոց աղանդաւորաց եւ ի յորոգայթս նոցա զինքեանս արկցէ եւ զձեզ ի մաքուր Հաւատս եւ յուղիղ դաւանութիւնս սրբոյ եկեղեցւոյս Հայաստանեայց պահեսցէ:

Այլ եւ արդ ոչ գիտեմք, թէ ո՛վ է առաջնորդ օրհնեցելոցդ: Վասն որոյ կամք եւ առ այդ ի Հոգս: Եւ եւս բարեխնամ Աստուած զլաւ եւ զպարեպատշաճ ոմն յարուսցէ յառաջնորդութիւն եւ ի Հոգեւոր կառավարութիւն ձեզ, զի սրտադիւր լիջիք եւ միսիթարիջիք:

Բայց եւ զայս գիտասջիք, սիրելի եւ հոգեւոր որդիք մեր, զի լսեմք, թէ քահանայք ոմանք, ոչ վասն Հարկաւոր պատճառի եւ պակասութեան, այլ մանաւանդ վասն յղփութեան ի ժողովքն ելանեն եւ խաբէութեամբ կեղծեն զիաղճալի ժողովուրդս եւ առեցելոցքն յղփացեալք, առաւել եւս ագահին եւ զբեռնիս տարեալ ուրեք ուրեք զան եւ տուրս առնեն եւ զգայթակղութիւնս տան միամիտ ժողովրդեանն: Վասն որոյ աճա գրեմք Հարկիս եւ պատուիրեմք, զի այնպիսի անձինքն մի զհոգեւոր պաշտօնս իւրեանց թողասցեն, այնպէս ագահութիւն եւ վաճառականութիւն արասցէն որ ոչ վայելէ զեալ, եկեղեցականաց Հոգեւոր պատուոյ եւ մի շրջեսցին բնաւ թարց վկայականի: Իսկ թէ շրջիցեն յանդգնութեամբ, օրհնեալ ժողովուրդքն մի տացեն այն-

պիսեայն զտուրս ինչ, զի յղփութիեան եւ մեղաց ԷՉՎՉՎ պատճառ եւ ոչ կարօտութեանց լցուցիչ եւ վարձուց առիթ:

Իսկ բաց ի մշտակայ ցաւոց մերոց, զնորադէպ փորձութիւնն մեր, զոր ի վերոյ ասացաք յետոյ ծանուցանել, ահա գրեմք համառօտ: Քանզի յանցեալ ամին բազմութիւնք լէզկեաց կովկասականաց յարու... (գիտ ի վերոյ ի... երեան ի Մուրհայու կոնդակն եւ անտի գրեա եւ դարձեալ էկ ասա):... յուսամք ընդունիլ զմխիթարութիւնս:

Արդ ուրեմն, թէպէտ եւ դուք եւս ըստ մեզ կայք ի նեղութիւնս, սակայն դիտելով զայսպիսի մեծամեծ վնասս սրբոյ Աթոռոյս եւ զանպատմելի վշտակրութիւնս մեր, ձերովդ որդիական սիրով եւ հարազատութեամբ ցաւակից լիջիք լուսատու ծնողիս ձերոյ եւ մեզ եւ զհարազատ նուիրակդ սորին, զսիրելի եւ զհոգեւոր որդիդ մեր՝ զտէր Աճարծն աստուածիմաստ վարդապետդ եւ զարհի եպիսկոպոսդ ի սէր եւ ի մեծարանս ունիջիք եւ բարւոք հպատակութեամբ անսալով խրատուց եւ բանից դորին, զգործն իւր արդիւնաւոր արասջիք՝ առատաձեռնելով ի հոգեւոր տուրս ձեր եւ յայսմ նեղութեան եւ պակասութեան ժամանակիս յօգնութիւն հասջիք սրբոյ Աթոռոյս եւ միսիթարել եւ արտադիր առնել զմեզ ջանասջիք: Որոց փոխարէն ամենազորին Աստուած եւս զձեր հոգւոդ հոգւացէ, առ որ ամենայն գժուարինքն ի մէնջ գիւրինք եւ հեշտականք են եւ գիտէ հասանիլ ի թիկունս ծառայից իւրոց աղաղակողաց առ նա ի ժամ նեղութեան: Յորմէ եւ ըստ բարեշնորհութեանց ձերոց, զոր առնիցէք սուրբ Աթոռ մայրս ձեր, ընկալջիք զվարձս բարիս եւ վայելեսջիք զշնորհս սրբոյ տեղւոյս քրիստոսաիջի եւ զօրհնութիւնս մեր համապատ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԵ (1786) թուոջս, ի մայիսի... ի սուրբ էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1058–1059:

1061 170 1786 **թ. մայիս** – Թուղթ ի Սուրաթ քաղաքն առ Յակոբեան Յօհաննէսեան աղային[49ա], օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն, զի ի Գուայ քաղաքսն Սահակեան պարոն Քամալն վախճանեալ էր եւ Դճկ (460) ռուփի կտակ արարեալ սրբոյ Աթոռոյս եւ զկատարումն սմա յանձնեալ, եւ սա ձեռամբ Բասրայու գործակալին մերոյ՝ Բեթզէէմեան պարոն Յովհաննէսին Հասուցեալ էր սրբոյ Աթոռոյս: Ընդ այսմ յիշեցաք եւ զի փետրվարի ե (5) զնուիրակ յղէն մեր առ ինքեանս զԵփրեմ վարդապետն, Հանդերձ թղթովք առ ինքն եւ առ այլս: Նաեւ վասն առանց վնասատուութեան անցից լէզկեաց յիշումն:

Յորմէ ժամանեցի թուղթ...

Եւ ընդ առատաձիր օրհնութեան սիրոյ նամակիս, ծանուցումն լիցի սիրելոյդ մերոյ ի Տէր եւ օգտաջան որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս էջմիածնի: Զի յանցեալ թուոյ մայիսի ամսեան ԻԲ (22) զթուղթ գրեցաք առ սիրելիդ՝ ծանուցանելով զորպիսութիւնս մեր Հարկաւորս եւ Հանդերձ յատուկ կնդակաւ ի վերայ քաղաքիդ եւ այլ թղթովք առ ոմանս յղեցաք առ քեզ: Ապա զօրինակն այնր թղթոց կամեցաք յղել ի յօգոստոսի Իե (25) ընդ նոր նուիրակին, զոր պատրաստեցաք ի յողարկել, այսինքն ընդ սիրելի եւ հոգեւոր որդւոյն մերոյ՝ Եփրեմ աստուածիմաստ վար[դա]պետին: Ուստի յաւելաք ի թղթոջն քամ յայնմիկ գյանձնարարութիւն վասն նորա եւ զայլ ինչ բանս միամտութեան ի կողմանէ հոգեւոր տրոջն քոց զանազանից: Սակայն յայնժամ ոչ յաջողեցան մեզ յղել վասն վրդովմանն երկրիս եւ մեր ի յարուցմանէ արենարբու լէզկեաց յայսկոյս: Այլ յետացաւ առ ժամանակ

մի: Եւ ապա ի սոյն թուոյ փետրվարի ե (5) առաքեցաք՝ գարձեալ վերստին գրելով ի թղթոջդ Համառօտապէս զանյաջողութիւնս եւ զնեղակրութեանց մերոց: Յուսամ թէ մինչեւ ցՀաւսանիլն այսր թղթոյ առ սիրելիդ, այն թուղթն եւ նուիրակն մեր Հասեալք իցեն յայդր, կամ թէ յետ սուղ միջոցի ժամանեսցեն:

Բայց այժմ զայս ծանուցանեմ ածնիս սիրելոյդ, զի յայդր կողմն ի Գուայ քաղաքոջն Սահակեան պարոն Քամալն, որ փոխեցեալ է առ Տէր, ի ժամ վախճանմանն յանուն սրբոյ Աթոռոյս ըզԴճկ (460) ռուփի կտակ է արարեալ եւ զկատարութիւնն ի քեզ թողեալ եւ դու՝ Հարազատ սիրելիդ մեր, ըստ հշմարիտ Հաւատարմութեան քում, զնոյն կատարեալ դրամն Հասուցեալ ես ի Բասրայ ձեռամբ վէքիլին քոյ առ Հարազատ գործակալն մեր՝ Տէրամբ զօրացեալ պարոն Յովհաննէսն Բեթզէէմեան, եւ նա ի մեծն Պօլիս փոլիցայ առնելով. ձեռամբ տեղւոյ նուիրակին մերոյ՝ Իսահակ աստուածաբան վարդապետին Հասոյց ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ: Զոր եւ մեր ընկալեալ սիրով մեծաւցաք անկարօտին Աստուծոյ եւ սրբոյ իջմն տեղւոյս նորին եւ շնորհակալութեամբ բազմաւ օրհնեցաք զքեզ: Եւ վասն Հոգւոյ ի Քրիստոս Հանգուցեալ պարոն Քամալին ասացաք զՀոգւոցն եւ յիշեցաք զնա ի փրկարար սուրբ պատարագոջ ի սարսափելի սուրբ տեղւոջս: Վասն որոյ եւ զօրհնաձիր թուղթս զայս գրեցաք առ սիրելիդ՝ ի միամտութիւն քեզ յայսմ կողմանէ: Արդ, ընկալցի Տէր զՀոգեւոր տուրս Հանգուցեալ յուսահոգի Քամալին զնուիրեալս ձեռամբ քով ի Հաճոյս իւր եւ արասցէ ողորմութիւն եւ այցելութիւն Հոգւոյ նորին, շնորհեսցէ զքոյդ եւ զմեզ եւ Հանգուսցէ զնա յարքայութեան իւրում ի լոյս երեսից իւրոց եւ գասաւորեալ ընդ սուրբս իւր՝ արասցէ նոցին Հաղորդս եւ սաց

Բայց յետ լէզկեացն անցանելոյ, տակաւին ոչ հանդարտեցաւ խղճալի երկրիս ի վրդովմանէ: Քանզի ի ներկայումս ոչ լինելով երկրիս կառավարել իշխող, այլ տիմար մանուկ մի եւ անօրէն բնակչացն ոչ յումեքէ երկնչելով եւ պատկառելով, միշտ զմիմեանս անկանին եւ գիրեարս աւարեն եւ սպանեն, եւ զխղճալի քրիստոնեայս կողոպտեն եւ մերկացուցանեն եւ զսուրբ Աթոռս եւս պէսպէս վնասուք վնասեն եւ անհանդիստ առնեն զմեզ՝ մաշելով զսիրտս մեր: Եւ արդ, յայսպիսի ցաւակրութեան մերում ունիմք յայլուստաքէ զօգնութիւն, բայց յԱստուծոյ եւ ոչ գոյ մեր ակնկալութիւն միխիթարութեան յայլոց, եթէ ոչ ի քեզապիսի հարազատ սիրելեաց:

Ուրեմն զճշմարիտ սէր քո եւ զհաւատարմութիւն անմոռացելի առնելով առ սուրբ Աթոռ մայրս քո եւ առ մեզ, ի յոգտաւոր բարեգործութեանդ, զորս ունիս առ սա, մի վերջասցիս, այլ եւ զայլս յայդոսիկ յորդորելով, արտագիւրիչ լիցիս մեզ եւ երբեմն երբեմն ի ձեռն սիրանիշ թղթոյ միխիթարեացես զանմխիթարութիւնս մեր: Որովք եւ դու ի յԱստուծոյ բարեբարութիւնցն միխիթարեցիս եւ արժանապէս ընկալցիս զշնորհս սրբոյ Աթոռոյս եւ զօրհնութիւնս մեր: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԵ (1786) թուականս, ի մայիսի... եւ ի սուրբ Էջմիածին:

Սիրով բազմաւ եւ կարոտիւ եւ հոգեւոր օրհնութեամբ եւ զօրացուցիչ շնորհիւ սրբոյ տեղւոյս Քրիստոսահիմի ողջոյն եւ օրհնութիւն տամ յատկեղ սիրելեացն իմոց եւ հարազատ որդւոցն սրբոյ Աթոռոյս՝ Տէրամբ զօրացեալ եւ պահպանեցեալ աղեղնաւորօմ եւ պերճապատիւ Յովհաննէս եւ Մկրտիչ աղայիցն եւ ամենեցուն իսկ յայդ եղելոց մերազնէիցն՝ խոհեմամիտ քահանայից, բարեպաշտօն իշխանաց եւ, առհասարակ, օրհնեալ ժողովրդոց մեծաց եւ փոքերց, զորս եւ յանձնեմ ի բարեգթութիւն Տեառն Աստուծոյ յարաժամ:

Ձեռ. 4501, էջ 1061–1062:

1062 171 1786 թ. 28 **մայիսի** – Թուղթ առ իշխանն Կարնոյ ի կողմանէ Հախպատեցի Յովհաննէս տղային, զոր ի գերութենէ տաճիկք առեալ էին եւ սոքա ի նոցանէ ազատեալ յղեալ էին եւ գրեալ սրբազանին, թէ ՀՃ (800) ղուռուշի առաք եւ դրամոյն երաշխաւոր եմք. զդրամն կամ յընտանեացն առեալ, կամ ի քէն տուեալ յղեացես, որ տամք ի պարտատէրն եւ զերծանիմք[49ր]:

Յորմէ ժամանեսցի թուղթ սիրոյ, ողջունի, օրհնութեան եւ շնորհաց...

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեան թղթոյս, ծանուցումն լիցի սիրելեացդ մերոց ի Տէր եւ հարազատ որդւոցդ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի թուղթ ձեր ի մարտի 22 գրեալ՝ զոր ընդ գերեցեալ Հախպատեցի Յովհաննէս տղային զերծուցելոյ ձերոյ յղեալ էիք, էհաս առ մեզ ի մայիսի Ժ (10), զոր եւ ընթերցեալ իմացաք զգրեալս ձեր որք ի նմա: Արդ, գրէք, թէ զՅովհան-
նէս // տղայն ՀՃ (800) ղուռուշի ազատեցաք ի տաճկաց եւ վասն դրամոյն
1063 երաշխաւոր եմք, զոր կամ ի Հօրէն եւ կամ ի յընտանւոյն նորա՝ Մտեփան վարդապետէն առեալ եւ կամ ի քէն շնորհեալ տացես, զի Հատուցուք եւ այլն: Առ որ յոյժ զարմացաք ի վերայ ձեր, զի թէ կամիք սիրով եւ յօրժարութեամբ ազատել զայն տղայն ի փառս Աստուծոյ, պարտ էիք ձեզէն առնել զայդ բանդ, առանց առ այլս ձգելոյ, որպէս եւ զքանիս ազատեալ էք վասն բարեպաշտութեան ձերոյ, որոց աղագաւ Աստուած վարձատրեսցէ զձեզ եւ օրհնեսցէ եւ փրկեսցէ յամենայն վշտաց եւ ի նեղութենէ յայսմ աշխարհի եւ ի հանդերձելումն: Բայց թէ ի Հօրէն եւ յընտանեաց տղային

յուսայիք առնուլ զդինն եւ վասն այնր դրամոյն երաշխաւոր լինէիք, պարտ էիք զտղայն առ ձեզ պահել եւ ծանուցանել նորայնոցն եւ իմանալ զսոյն նոցա զդինն եւ չտալն, եւ ապա արձակել, որպէս եւ Հարկաւորէր:

Այլ դուք՝ օրհնեալքդ, զտղայն զերծուցեալ եւ յղեալ էք, ւր եկն աստ եւ գնաց ի տունն իւրեանց եւ մեզ գրեալք էք Հատուցանել գդինն կամ յիւրայնոցն եւ կամ ի մէնջ: Արդ, ահա մեք լաւապէս Հարցեալ զՀօրէն նորա՝ Սիմէօնէն, տեղեկացաք, զի չքաւոր ոք է եւ առօրեական ապրուստին կարօտի: Եւ Մտեփան վարդապետն եւս երկարամեայ աբեղայ է աղքատ, որոյ զ[Հ]ագանելի Հանդերձն մեք տամք, յորոց մի փարայ ելանելոյ ճար չգոյ: Բայց ի փառս Աստուծոյ եւ վասն բանի ձերոյ ի մէնջ եւ ի սրբոյ Աթոռոյս ԳՃ (300) ղուռուշ օգնութիւն առնել ձեզ յանձն առաք, զոր եւ աճա գրեցաք Հարազատ գործակալին մերոյ՝ պարոն Հայրապետին տալ ձեզ, իսկ զմիւսն դուք, օրհնեալքդ, Հոգասջիք, որպէս եւ առաւել քան զայդ բազմից գբարեպաշտական գործս ցուցեալ էք: Քանզի թէպէտ եւ դուք ի նեղութեան կայք այժմ եւ կեղեքիք ի բռնակալաց, որպէս գրեալ էիք եւ մեք եւս տեղեկանամք միշտ զայդգանէ եւ ցաւիմք վասն ձեր, սակայն սուրբ Աթոռ մայրս ձեր եւ մեք եւս յանցեալ տարւոյն Հետ մինչեւ ցայդ, որ աճաւասիկ մի ամն բոլորի, թէ զի՞նչ վիշտս եւ զո՞րքան վնասս եմք կրեալ, ընդ գրով ոչ անկանի, զորոց ի Հարկէ եւ դուք տեղեկացեալ էք: Ապա զվնի վերջին տառապակրութեանն մեծի Հաղիւ թէ ազատեցաք ի սաստիկ երկիւղէ եւ ի գլխաւոր վնասուցն կովկասականաց՝ անբաւելի ողորմութեամբն Աստուծոյ: Այլ այժմ եւս ի մերձաւոր լէզկեաց ի յանօրէն բնակչացս երկրիս նեղիմք, որք ի վնասատուութեանց ոչ վերջանան, որովհետեւ ոչ գոյ կատարեալ իշխող երկրիս, որ զլրբութիւնս սոցին կարիցէ սանձահարել: Ուրեմն եւ ձեր զայսոսիկ մտածելով, ցաւակից լինջիք լուսատու ծառոյիս ձերոյ եւ մեզ եւ խնայեսջիք ծանրանալ ի վերայ մեր: Այլ դուք, որ բազմից բարւոք ջանիւ ձեռնատու եւ օգնական լինիք ընտանեաց ձերոց, ըստ Հաւատոյ ունելով զգումն եւ զիմաստ առ նոսա ըստ սրբազան Առաքելոյն բանի, ընկալջիք զփոխարէնն այդոսիկ բազմապատկապէս ի վարձատուութենէն բարեգործաց, ի յամենաբարերարէն Աստուծոյ ամենակալէ եւ եղիջիք օրհնեալք ի նմանէ եւ յամենայն սրբոց նորին եւ ի մէնջ: Եւ կալէ եւ եղիջիք օրհնեալք ի նմանէ եւ յամենայն սրբոց նորին եւ ի մէնջ: Եւ շնորհք սրբոյ Հոգւոյն տեղւոյս Քրիստոսի եղիցի միշտ ընդ ձեզ եւ ընդ ամենայն ձերայինսն՝ ի զօրացուցանել եւ ի պահպանել զձեզ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԵ (1786) թուականս, ի մայիսի ԻՀ (28) եւ ի սուրբ Աթոռս Էջմիածնի:

Սիրելոյն մերոյ եւ Հարազատ որդւոյն սրբոյ Աթոռոյս, Քրիստոսիս զօրացեալ բարեպաշտ եւ ազնուական Հաճի Պապայ մահտեսի Յակոբին, եթէ եկեալ իցէ յայդր, ողջոյն եւ աստուածային օրհնութիւն տամ, զոր եւ Հանդերձ ձեօք յանձնեմ ի խնամս Տեառն:

Ձեռ. 4501, էջ 1062–1063:

180 բ 172 1786 թ. **մայիս** – Ընդ ուխտաւորաց ոմանց գրեցան օրհնութեան թուղթս այսք – Թուղթ մի օրհնութեան առ մահտեսի Ազաբէկն վասն Ա (1) ֆնդ դլու ոսկւոյն, ձեռամբ Յովհաննիսին:

173 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ Համամ Խաթունն, Ա (1) թէքեարի արծաթեայ քեամբր յիշատակ, ձեռամբ տիրացու Մանուկին:

174 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ աշչի Եաղուբն, յաղագս Հինգ ղուռուշ ազաճմբուրին, զոր յղեալ էր ձեռամբ պարոն Թօմասին:

175 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ մահտեսի Մարիամն սակս Ա (1) սուգանի սփռոց, Ա (1) շապիկ, Ա (1) շաթխի, Թ (9) մահրամայ, Գ (3) խաչ եւ Դ (4) աչք արծաթ յիշատակաց, ձեռամբ Կիրա[կոսին]:

Գրեցան սոքա յամսոյս ի ԻԹ (29) եւ յղեցան յունիսի մուտն:

181 ա 1786 թ. մայիս – ***Թուղթք ի Թիֆլիզ***

176 Կոնդակ մի յորդորական վասն մոմի ժողովարարութեան ի վերայ Հասարակութեանն Թիֆլիզու, որոց ծանուցումն յայտնիկ, թէ ահա զՄարտիրոս վարդապետ առաջնորդն ձեր կարգեցաք ի վերայ այդր իրակութեանն, զի ժողովեսցէ ի ձէնջ զմոմն, եւ դուք եւս պարտիք առատօրէն տալ: Հատ որում յանցեալ ամին եւս չէառուք ըստ նախնական սովորութեանն ձերում յաղագս չյղելոյն մերոյ յայդր գումն ըստ ժամանակին՝ ի պատճառս յայնմ միջոցի վրդովմանցն երկրիս եւ սրբոյ Աթոռոյս:

177 Թուղթ մի առ Համայն աւագ քահանայն[50]. յորդորումն վասն մոմին, որոյ աղագաւ ոչ եղեւ յանցեալ թուղթն մարդ յղել եւ այժմ կարգէ զՄարտիրոս վարդապետ առաջնորդն իւրեանց վէքիլ, որպէսզի ժողովեսցէ զմոմն զտուրսն կամաւորական եւ յղեսցէ ի սուրբ Աթոռս օր մի յառաջ: Եւ թէ վասն այնր զկնդակ մի եւս գրեցաք ի վերայ ժողովրդոյն տեղւոյդ եւ ծանուցաք, յորում եւս զվէքիլ կարգիլն Մարտիրոս վարդապետին: Նաեւ պարտիք յորդորել ժողովուրդն առ ի արդիւնաւորապէս տալ, որովհետեւ նախանցեալ ամինն եւս մնացեալ է, որպէս ծանուցի ի կոնդակսջ Հասարակութեանն:

178 Թուղթ մի եւս առ առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետն եւ գործակալ տէր Ղազարն, ի պատասխանի յամսոյս ԺԳ (13) գրեալ թղթոյն իւրեանց՝ ընդ վարդապետ Յովսաթեանի աշակերտ Յովհաննիսին վասն պէսպէս իրաց եւ իրակութեանց: Նաեւ յանդիմանելով ծանուցումն վասն մեր հոգոյ Բապայի դաւաճանութեանցն: Վասն մոմի ժողովելոյն պատուէր, զի մուղայէթ լիցին եւ ջանասցին մինչեւ ցօգոստոսն յղել, զի սպիտակասցուսցուք, եւ թէ վասն այդորիկ զկնդակ մի եւս գրեցաք ի բնաւ ժողովուրդն տեղւոյդ, զի առատութեամբ տացեն, եւ զպատուկ թուղթ մի եւս առ Համայն աւագ քահանայն, զի օժանդակ լիցին:

Գրեցան յամսոյս ի ելն:

1786 թ. հունիս – ***Թուղթք ի Բայազիտ***

179 Թուղթ մի մխիթարութեան առ պարոն Պետրոն եւ առ եղբօր որդին իւր պարոն Գրիգորն յաղագս Հանդուցեալ եղբօրն իւրոյ՝ պարոն Թումանին:

180 Փուսուլայ մի առ տէր Վահանն, յորում զայս ծանուցանէ՝ ձեռնհաս չեղաք այժմ գլաստուկ գիր գրել քեզ, իսկ զթուղթն մխիթարական, որ առ Հանդուցեալ Թումանի եղբայր պարոն Պետրոն, ահա գրեալ յղեցաք ի ձեռս քո շուտով Հասո առ նա:

181 Թուղթ մի ի յԻչքիլիսայ առ նորին առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետն, ի պատասխանի ընդ Դանիէլ վարդապետին իւրոյ գրեալ

թղթոյն. չնորհակալութիւն վասն Գ (3) լուծ տաւարացն, զոր յղեալ էր ըստ խնդրոյ սրբազան Վահապետին մերոյ մեծի:

Գրեցան սոքա յամսոյս ի Է (7):

182 Թուղթ մի ի Թիֆլիզ առ նորին առաջնորդ եւ նուիրակ Մարտիրոս վարդապետն եւ գործակալ տէր Ղազարն, ի պատասխանի ի յուրնից ամսոյս Ժ (10) գրեալ թղթոյն նոցա եւ Հարկ՝ վասն վարպետ Յովսաթանի Լ (30) թումանին, զի Հատուցեն ի տունն նորա եւ զղայզն առցեն ի նոցունն եւ յղեսցեն աստ:

Գրեցաւ ընդ Ռասիայէլ փայեկին Կարնոյ, որ վասն իրի գնայր անդ՝ յամսոյս ի ԻԵ (25):

1786 թ. հունիս – ***Թուղթք ի մեծն Պօլիս եւ յայլ քաղաքս***

183 Կոնդակ մի յորդորական ի վերայ Հայաստէր ժողովրդոյն բնակից, գտանեցելոցն անդէն, որոց նախ զեկուցանէ սրբազան Վահապետն մեր՝ զդիպուածսն եւ զվշտակրութիւնսն սրբոյ Աթոռոյս եւ աթոռայնոցս, որք եղեն ի կովկասականաց ընդ այս երկիրս անցելոյց ի ՌՄՂԴ (1785) թուոյն մինչեւ ցայն թուոցս յապրիլի ԻՀ (28), եւ ապա զնորոգումն եւ զշքեղացումն աստուածակերտ սրբոյ տաճարիս: Ապա զաւարտումն նորատիպ Առենայն, զոր առաս տպեցաւ ընդ նոր ուսուցուցիչն եւ ի նոցունց իւրաքանչիւր եկեղեցւոյն իւրեանց զմի մի Հատ յղեն, եւ յաղագս այնց զպատուէր գրելն, զի ընդունիցեն սիրով, եւ մի ըստ նոր ուսուցուցչին[51ա] յառաջմէ յղեցելոցն երկպառակտութիւնք արկցեն, եւ զառաս գրելն չլինդունողացն այնմիկ գրոյ, եւ այլն, զոր ինչ ի դէպն է:

184 Թուղթ մի ըստ մտաց վերին գրոյդ առ իշխանապետսն եւ իշխանսն Համայն. ծանուցումն վասն կորստեանցն անօրինաց եւ ապա վասն Առենի ժամագրքոյն պատուէր եւ յորդորումն, զի ընդունիցեն սիրով եւ առ նոյն ընդունեցուման Համոզեսցեն եւ զայլս, որով եւ իսկ վարձատրեսցին:

181 բ 185 Թուղթ մի սիրոյ առ Յարութիւն ամիրայն. յիշումն ի յունվարի է (7) գրեալ թղթոյն մերոյ առ ինքն, եւ զեկուցումն զթղթոյն իւրոյ Հասանելն, զոր ի յանցեալ Թուոյ Հոկտեմբերի Իե (25) գրեալ էր եւ յղեալ ընդ Ուռումէլու նուիրակ Գրիգոր վարդապետին եւ ապա զանցիցն երկրիս եւ սրբոյ Աթոռոյս, իսկ եւ ի արձանն փորագրեալ եռաւք պիշատակդ եւ քոյայնոցդ եւ որոյ զօրինակն առեալ ի վերայ թղթոյ, եդաք ի բարեւաթղթոցդ եւ յղեցաք, զի տեսեալ քո զնա բերկրիցիս: Բայց արդ, Առենի ժամագիրքն, զոր տպէաք աստ ընդ նոր ուսուցուցուան ըստ Հայցմանց ոմանց բարեպաշտից, ահա առաքեցաք Աստուծով եւ ի նոցունց զքանի Հատս յղեցաք ի քաղաքդ վասն իւրաքանչիւր եկեղեցեաց զմի մի տալով բաժանեսցէն, որոյ աղագաւ զկնդակ մի յորդորական եւ պատուիրական գրեցաք ի վերայ ժողովրդեանն բնակից՝ առ ի ընդունիլ զնա սիրով եւ նուաւ վարիլ, եւ առ գլխաւոր իշխանդ եւս յատկապէս, ընդ որս եւ զթուղթ մի առ պատրիարք Զաքարիա վարդապետն, զի սիրով ընկալցի եւ բաժնեսցէ յեկեղեցիսն իւրաքանչիւր, վասն որոյ դու եւս պարտիս ընդունիլ եւ յորդորել զայլսն: Ի սմա աղջոյն եւ օրհնութիւն որդւոյն իւրոյ՝ Հաճի Յովհաննիսին եւ բարեկամին՝ մահտեսի Գէորգին:

Փաստալայ մի եւս առ սա առանձնակի ի կողմանէ պատրիարքին:

186 Թուղթ մի եւս առ Արեւելցի Տրճանենց մահտեսի Կարապետ աղային եւ որդին իւրոյ՝ մահտեսի Հայրապետան, ի պատասխանի յապրի[լի] Ի (10) գրեցեալ թղթոյն:

Նախ զայս գրէ սրբազան Վեհապետն մեր՝ զեծ (500) ղուռուշն, զոր յաղագս սրբոյ տաճարիս Նորոգմանն միոյ սեանն յղեալ էր վասն շինելոյ յիշատակ ինքեան, առ որ շնորհակալի եւ ասէ, թէ ահա ստացեալ սիւնն եւ գիշատակդ քո գրեցուցաք յորում, եւ զորպէս գրեալն մեր երեսն առեալ յղեցաք ընդ թղթոյս, զի միամտցիս:

Նաեւ զոմանն, որ վախուց էիր արարեալ սրբոյ Աթոռոյս, ընկալաք եւ շնորհակալեցաք, եւ մատուցաք անկարօտին Աստուծոյ: Բայց զիոխումն ի կենաց աստի բարեկամին քո եւ հարազատ դանձապետին մերոյ, զոր ծանուցանեալ էիր, իմացաք, ընդ որ յոյժ տրտմեցաք: Լուսաւորեսցէ Տէր զհոգին նորին: Թէպէտ կամէաք զթուղթ միսիթարութեան գրել առ որդիսն նորա, սակայն ոչ գտաք զժամ, զի գրիցէաք, յապայ գրելոց եմք:

Իսկ եւ Առենի ժամագիրքն, զոր ի վաղուց հետէ տպէաք ասա, զորմէ դու եւս լաւապէս գիտես, ահա ի տպմանէ ստացեալ, զմի մի հատ յղեցաք ի քաղաքդ իւրաքանչիւր եկեղեցեաց: Եւ վասն այնորիկ զկոնդակ մի յորդորական առ բոլոր ժողովուրդսն գրեցաք՝ եւ առ պատրիարքն, եւ գլխաւոր իշխանսն եւս յատկօրէն, զի ընկալցին սիրով, եւ քեզ եւս պատուիրեմ առ ի ընդունիլ եւ յորդորօղ լինիլ ժողովրդեանն: Ի սմա արեւելցի վաճառականացն գլխաւորաց եւ արուեստականացն համայնից ողջոյն եւ օրհնութիւն: Սոցա եւս հարկ է պատուիրմամբ, զի ընկալցին:

187 Թուղթ մի եւս առ պարոն տիրացու Գէորքն եւ պարոն Աստուածատուրն, որոց ծանուցումն ի կողմանէ աստէն տպեցեալ Առենի ժամագրոյն ընդ նոր տօնացուցին, թէ ահա ի նոցունց ի քաղաքդ յղեցաք իւրաքանչիւր եկեղեցեաց զմի մի հատ, եւ վասն այնր աղագաւ զկոնդակ մի առ համայն մերայինն ժողովուրդսն գրեցաք եւ առ պատրիարքն եւ առ ոմանս գլխաւոր իշխանսն եւս յատկապէս, զի սիրով ընկալեալ, բաժանեսցէն զեկեղեցիսն իւրաքանչիւրց, վասն որոյ ձեզ եւս պատուիրեմ, զի ընդունիջիք զնոյնն, եւ յորդորիջիք զայլս ի նոյն, որովք կրկին վարձատրեսջիք:

Ի սմին ողջոյն առ Մասեհեան պարոն Եսայիս եւ տիրացու Մեսրոպեան պարոն Յարութիւն ամիրայս: Սոսա եւս յորդորէ, զի զնոյնն առնել:

188 Թուղթ մի օրհնութեան եւ շնորհակալութեան առ մահտեսի Խլսորն, առ եղբայրն իւր մահտեսի Պետրոսն եւ առ որդիսն: Սա ըստացաւ յիշատակ ինքեան եւ իւրայնոցն սատուածակերտ սրբոյ տաճարիս զմի սիւնն, նորոգեցուցանելով արդեամբ իւրով, տալով զեծ (500) ղուռուշ ի ծախս նորին, եւ թէ ի վերայ արձանին գիշատակդ գրեցուցաք, եւ զօրինակն յղեցաք, զի միամտիցիս:

189 Թուղթ մի առ տառապեանսյի Ստեփաննոս ամիրային, ի պատասխանի երկուց թղթոցն ի ՌՄՂԴ (1785) թուոջ ի մայի[սի] ԻԳ (23) եւ յուլիսի ԻԹ (29) գրեցելոց, որում գրէ զշնորհակալութիւն վասն Յովհաննէս անուամբ գերւոյ ազատեցմանն, եւ թէ զկանոնական կոնդակն, որ վասն խաչին նորոգ գտելոյ խնդրեալ էիր, ահա գրեալ ըստ խնդրոյդ յղեցաք

ընդ թղթոյս առ քեզ, նաեւ միսիթարութիւն յաղագս փորձութեանցն, որք դիպեալ էին ի յեղակարծ բարկութենէն արքային, եւ վասն նորատիպ Առենի ժամագրոյն պատուէր, զի ընդունիցի սիրով եւ զայլս եւս յորդորեսցէ ի նոյն:

Ողջոյն եւ օրհնութիւն երկուց որդւոցն իւրոց՝ Ռէֆէոս եւ Մկրտիչ Չէլէպւոցն:

182 ա 190 Կոնդակ մի կանոնական ի Մէլամիա կոչեցեալ վիճակն Իւսկիւտարու առ անդ գտանեցեալ մերազնեայ ժողովրդսն, որք ընդ Հովանեաւ Սուրբ Խաչ եկեղեցւոյն են: Պատուէր հարկեցմամբ յաղագս Ստեփաննոս ամիրայի նորոգ գտեալ խաչին, որ էր զմի մասն ի կենաց փայտէն: Նախ զի մեծաւ փառաք պատուեսցեն ի բառնալն եւ ի դնելն եւ թէ ի պահելն: Երկրորդ՝ ոչ բնաւ ի սուրբ եկեղեցւոյն արտաքս Հանել: Երրորդ՝ քահանայքն որքան եւ առնիցեն ի նոյն եկեղեցւոջն զխաչահանգիստ, մի լիցի ումեք առնուլ զխաչահամբոյր, այլ ձրիապէս տալ: Նաեւ որպէս այժմ բառնալի արկեղ դոյն սրբութեանդ եւ իշխանութիւն պահպանութեան գորին առ Ստեփաննոս ամիրայն է, այսուհետեւ եւս առ ինքն մնասցէ եւ զինի իւրն առ որդիսն նորա կացցէ եւ մնացէ յաղգաց յազգս եւ յորդւոց յորդիս, եւ ոչ ոք իշխեսցէ Հանել ինքեան եւ այլն:

191 Թուղթ մի եւս առ տառապեանսյի Աբրահամ ամիրայս: Նախ յիշէ զորպիսութիւնն սրբոյ Աթոռոյս թէ զանցեալսն եւ թէ ներկայականն, յորում եմք, եւ ապա միսիթարութիւն եւ օրհնութիւն վասն փորձութեանցն, որք ի բարկութենէն արքային էր դիպեալ յանկարծակի, եւ ի ցասմանն յայմիկ իւրեանց գլխաւորս եւս էին գլխատեալ, որ էր ազգաւ Հոռոմ, եւ ինքեան շնորհիւ Տեառն զերծեալք:

Սմա եւս յորդորէ վասն նորատիպ Առենի ժամագրոյն, որ աստ տպեցաւ ընդ նոր տօնացուցսն, զի սիրով ընկալցի եւ զայլս ի նոյն համբերեսցէ, ծանուցանէ իւրաքանչիւր եկեղեցեաց զմի մի հատ յղելն ի նոցունց, եւ որոյ աղագաւ առ իշխանսն, առ բնաւ ժողովուրդսն, եւ առ պատրիարք վարդապետն զ[յ]որդորական թուղթ գրելն եւ այլն[51ր]:

Համայնա նոյն բովանդակութեամբ նամակներ են ուղարկել նաեւ Զաքարիա պատրիարքին:

192 Թուղթ մի առ նորին նուիրակ Իսահակ վարդապետն, յիշումն նախաբան զայս ի մայիսի ԻԷ (27) գրեալ թղթոյն մերոյ առ ինքն, ընդ թղթոց ոմանց հարկաւորաց, եւ ապա ծանուցումն վասն Առենոյն, որ աստ տպեցաւ ընդ նոր տօնացուցսն, թէ ահա ի նոցունց իւրաքանչիւր եկեղեցեացն քաղաքիդ զմի մի հատ յղելն ի պիտանաւորութիւն ի գործածողաց, եւ որոյ աղագաւ զ[յ]որդորական թուղթս եւս գրեցաք առ պատրիարքն, առ իշխանսն եւ առ համայն մերազնեայ ժողովուրդսն՝ առ ի ընդունիլ սիրով: Վասն որոյ դու եւս յորդորեալ զժողովուրդսն, զի ընկալցին:

Արդ, ահա մահտեսի Յարութիւն ամիրայի, մահտեսի Կարապետի եւ մահտեսի Խլսորրի գիշատակաց թուղթն եւս յղեցաք, տացես նոցա զի միամիտ լիցին:

Եւ վասն որպիսութեանց սրբոյ Աթոռոյս փոքր ինչ ազդումն: Դարձեալ գրի եւ այսքիկ ի թղթոջս, զկնի գրեցման թղթոյս այսորիկ, զհասանիլն Հանդերձ թղթոցն իւրոց ի յապրիլի Լ (30) եւ ի մայիսի ԻԳ (23) գրեցելոց,

Հանդերձ թղթոց դաւթարաւն, ընդ նոսին եւ զգալուստն ախտաւորաց՝ իբր թուով Կ եւ ե (65) անձանց, նաեւ Մարտիրոս եւ Աբրահամ ամիրայից զմխիթարութիւն գրոյն, թէ ձեռնհաս չեղաք, ի մէնջ ողջունեաք:

Ի սմա փուսուլայ մի առանձին սակս սէրապէս իրաց եւ իրակութեանց:

Ղապղ մի վասն ՌՒՃԺԵ (1215) ղուռուշ Լ եւ Զ (36) փարայիս, որոց Ա հազար եւ ե (1005) ղուռուշն ԺԴ (14) հատ ժամացուցի գինն է, որ ըստ գրեցման Վեհապետին ինքն էր տուեալ եւ առեալ, եւ Բ հարիւր Ժ (210) ղուռուշ Լ եւ Զ (36) փարայն ի Ղարս բնակեալ պարոն Գէորքէն էր հասեալ ի սուրբ Աթոռս ի կողմանէ իւրն, որք եղեն սոյն վերոյ յիշեալ Բց (2) զալամիցս ջամն՝ ՌՒՃՂ (1290) եւ Զ (6) փարայ, եւ վասն այնորիկ գրեցաւ զայս զապզս:

Միաժամանակ պատասխան նամակներ են ուղարկվել Կ. Պոլսի նվիրակ Փիլիպպոս վարդապետին, Զմյուռնիայի նվիրակ Միքայել վարդապետին, Թոխաթի նվիրակ Պետրոս վարդապետին եւ Կարինի վերիվ պրն. Հայրապետին (էջ 182բ):

193 Կոնդակ մի շրջաբերական ի վերայ մայրաքաղաքին Զմիւռնոյ եւ համայն շրջակայից նորին, զոր եառաք տէր Ղազար քահանայի միոյ, որ էր ի վիճակէն Տաթեւու:

Անժամանակս թվարկվում են 39 նվիրակներ եւ ուրիշների նվերները Հանձնած անձինք, որոնց տրվել են օրհնության եւ շնորհակալության նամակներ (էջ 182բ):

963 194 1786 **թ. Հունիս** – Կոնդակ ի մեծն Պօլիս վասն նորատիպ Աստ-ուածին ժամագրքին, տպեցելոյ ի սուրբ Աթոռոջս նորոյն Տճնացուցիս:

Յորմէ ժամանեցի...

Եւ ընդ առաւտապարգեւ օրհնութեան սիրաձիր եւ ողջունատու նամակիս ծանուցումն լիցի սիրելի եւ հոգեւոր որդւոցդ մերոց, լուսաճնունդ եւ Հարազատ զաւակացդ սրբոյ եւ մեծի Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի ամենողորմն Աստուած, արարիչն Հանդերձ արարածոց, որ ըստ աստուածապետական նախախնամութեանն եւ բարերարութեանն իւրում Հոգւոյ եւ պատրաստէ զպէտս բոլոր աշխարհի եւ բացեալ զձեռն առատաբաշխ մատնանդ եւ զանազան պարգեւօք շնորհաց իւրոց Հոգեւորաց զարդարեալ կառավարէ զեկեղեցիս Հաւատացելոց իւրոց եւ փայլեցուցանէ զմանկունս սորա՝ առ ի ընդունիլ միշտ զվայելչական փառաւորութիւն եւ զօրհնաբանութիւն, նա զամենայն ինչ որ անկարելի է առ մարդկայինս կարողութիւն առնիլ ինքնին ամենազօր զօրութեամբ իւրով Հարատարապետէ:

Բայց զորս ի մէնջ գործիլ ոչ անկարելի գիտէ ինքն ոչ առանձին ներգործէ, այլ ի ձեռն մարդկան յաջողէ լինիլ, որպեզի մի դատարկասցի գործ իմաստութեան յինքենէ շնորհեցելոյ բանականս ազգի ըստ Հոգեշունչ բանի իմաստոյն Սողոմոնի:

Արդ, ասացեալ զայս, ծանուցուք սիրելեացդ զերկուց Հարկաւորացդոյն իրաց ի ձեռն մերոյս բարեջանութեան եւ Հետեւողութեան կատարեցելոց, որոց մին է նորոգ շքեղազարդութիւն աստուածեան տաճարիս սրբոյ, քանզի ոմանք ի մէնջ եկեալ ականատեսք են եւ թերեւս ամենեքեանդ լուեալ էք, թէ լուսակերտ տաճարիս այս սուրբ, որ է Մայր ամենայն եկեղեցեաց եւ արժանի բազում յոյժ գերափայլութեան, ո՞րպէս էր անչքացեալ եւ նուաղեալ յիւրավայելուչ գեղեցկութեան, որոյ աղագաւ թէպէտ եւ ի նախնեացն մերոց քանիքն մեծագործութիւն են ունեցեալ առ ի ծաղկել զսա վերստին, բայց ոչ է յաջողեցեալ նոցա: Իսկ յայսմ ժամանակի, որպէս խոստացեալ էաք յառաջմէ, յետ նորոգելոյ մեր զմնացեալ Բ (2) սիւնն

գերահրաշ սրբոյ տաճարիս, ազդեցմամբ եւ շնորհիւ Տեառն ամենակալին, որ յաջողէ զամենայն յաճի եւ օրհնութեամբ տորոց օրհնեալ ազգիդ մերոյ, սկսաք դարձեալ զբոլոր մէջն բռնեցուցանել եւ ծաղկել եւս տալ: Որ եւ յանցեալ ամին զսպիտակացուցումն աւարտեալ ըստ կիսոյն եւս ծաղկեցուցաք՝ ուր եւ Հարկաւոր էր նկարեցուցանելով եւ զխորհրդաւոր պատկերս Հրաշատեսիլս: Եւ յայսմ տարւոջ եւս զմնացեալ տեղիսն ծաղկեցուցանեմք ի փառս Քրիստոսի եւ ի պարծանս օրհնեալ ազգի մերոյ:

Եւ գիտելով, թէ ի լսելն ձեր զայս ուրախանալոց էք, ի վաղուց ծանուցանել սիրելեացդ կամեաք, այլ զի զանազան անյաջողութիւնք ընդդիմակայէին այսմիկ ձեռնարկութեան, վասն այնց ոչ վստահանայաք Հրատարակել շուտով մտածեալ, թէ մի գուցէ ի վրդովմանց մեծաց անկայուն երկրիս խափան առցէ գործն եւ առանձն տէրունի առ մեզ ասիցի, թէ այրս սկսաւ շինել եւ ոչ կարաց կատարել: Բայց այժմ, ողորմութեամբն Աստուծոյ զկատարումն գործոյս մերձ նկատելով, բարեպատեհ Համարեցաք գրել եւ զեկուցանել Հասարակութեան օրհնեցելոցդ, զի իմացեալ զգեերապայծառութիւն Մօրս ձերոյ Հաւատոյ, ուրախութեամբ բազմիւ ուրախ լիջիք եւ գոհասջիք զԱստուծոյ, որ յայսպիսի դառն ժամանակի յաջողէ մեզ առնել զայսպիսի իրս:

Իսկ միւս երկուց Հարկաւոր իրաց է նորապէս տպեցումն Աւետի ժամագրքոյն մերոյ, քանզի յայտնի է ձեզ ամենեցուն, թէ Աւետի ժամագիրքն մեր, որ է պարունակող ժամակարգութեանց սրբոյ եկեղեցւոյս Հայաստանեայց, որչա՛փ Հարկաւոր պիտանի է եկեղեցեաց մերոց եւ ձեռնտու եկեղեցականաց: Բայց ի վաղուց տպեցեալք մինչեւ մնչեալ եւ պակասեալ գոլով եւ յայլ ուրեք ոչ եւս նորապէս տպագրիալով, կարի նուազեալ էր, մանաւանդ նոր տճնացուցիսն դեռ չէր բնաւ տպեցեալ: Վասն որոյ բարեմիտ անձինք վաղագոյն Թախանձեցին զմեզ գրովք եւ բանիւք՝ տպել զԱւետի ժամագիրքն նորով տճնացուցիս մերով: Եւ մեր, զիջեալ ի խնդիր նոցին եւ առաւել եւս կամեցեալ զօգուտն մանկանց եկեղեցւոյ, զի մի կրեսցէն զպակասութիւն ինչ յայմ կողմանէ, ձեռնարկեցաք ի տպագրեցուցանել զԱւետի ժամագիրքն նոր տճնացուցիսն մերով, որում գործառնութեան թէեւ բազում ձախորդութիւնք դիպեցաք յետացուցին, այս է՝ պակասութիւնք պիտոյիցն, զորս աստ ոչ գտանելով, ի Հեռուստ դժուարութեամբ առ ձեռն բերեմք, եւ խառնակութիւնք կողմանցս յանտորութենէ, որք եւ զսուրբ Աթոռս եւ զմեզ վրդովէն, որպէս եւ ի նորանց միջոցին յայսկոյս դիմէն կովկասական լեզկեաց գազանաբարոյից, ոչ սակաւ տառապեցոյց զմեզ եւ անՀանգիստ արարեալ, խափանեաց զամենայն գործս մեր:

Այլեւ եւս շնորհիւ Աստուծոյ, որ գործակից լինի ի բարիս եւ օժանդակութեամբն ընդունական մաղթանաց սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ գուն գործեալ յատուրս Հանաք ի տպագրութենէ գժամագիրքն Աւետի՝ ի փառս Աստուծոյ եւ ի ձեռնտուութիւն եկեղեցականաց ի ժամերգու թիւնս:

964 Եւ արդ, զի քանչ վայել է գայսպիսի //անուշահոտ եւ Հոգեշահ ծաղիկս ի շնորհաբուղխ ծնողէն ձերմէ ի սրբոյ Աթոռոյս ձեզ ըստ Հաւատոյ որդւոցդ սորին մատուցանել, վասն որոյ աՀա զքանիսն առաքեցաք ի յաստուածախնամ մայրաքաղաքդ վասն իւրաքանչիւր եկեղեցւոյ մի մի Հատ (որպէս եւ վասն այլ տեղեաց եկեղեցեաց), զորս ըստ Հարազատ որդիութեան ձերոյ սիրով բազմիւ եւ Հոգեւորական ուրախութեամբ առ ընկալեալ

վայելեսջիք յեկեղեցւոջն Աստուծոյ, այնու եւ լսոտ նմին կատարելով զհոգեւոր պաշտամունս եւ զժամակարգութիւնս եւ զսոճակատարութիւնս:

Ուրեմն, սիրելիք մեր ի Քրիստոս, հոգեւոր եւ հաւատարիմ որդիք սրբոյ Աթոռոյս մօրս լուսածնի, համայն դասք սրբասէր եկեղեցականաց եւ բարեպաշտ ժողովրդոց, որք ընկալջիք զդա սիրով եւ ուրախութեամբ եւ զուարթութեամբ սրտի այդու, կատարեսջիք զհոգեւոր պաշտօնս եւ զժամերգութիւնս, ընկալցի եւ Տէրն բարերար զբանաւոր պատարագս օրհնութեանց բերանոց ձերոց եւ վարձատրեսցէ զձեզ, հեղցէ ի ձեզ զառատագեղ շնորհս ողորմութեան եւ մարդասիրութեան իւրոյ, օրհնեսցէ զձեզ եւ զօրացուսցէ, պահեսցէ աղաւտս յամենից հոգեկան եւ մարմնական վտանգից եւ փորձութեանց, եւ ունիցի միշտ ի ինամս եւ ի գթութիւնս իւր՝ ի խաղաղութեան, ի շինութեան եւ ի բարեկարգութեան, եւ զհոգիս համօրէն նմանեցելոց ձերոց լուսաւորեսցէ եւ հանգուցէ յարքայութեանն իւրում:

Այլ, ասակայն, թէ իցէն որք ընդդէմ բարւոք եւ հաստարակաօգուտ հրամանի եւ յորդորման մերում՝ ոչ ընդունիցին, այնոքիկ ինքեանք լիցին պարտականք եւ պատասխանատուք առաջի Աստուծոյ վասն տարաձայնութեան եւ երկպառակութեան եւ դայթակղութեան ազգի մերոյ, որ լինիցի եւ մեք անպարտ լիցուք եւ անխառն ի մասին յայնմիկ, որպէս եւ եմքս իսկ: Իսկ դուք, առհասարակ, օրհնեալ եւ քրիստոսասէր ժողովուրդք ամենեքեան՝ մեծամեծք եւ փոքունք, եկեղեցականք եւ աշխարհականք, զշմարիտ սէր եւ զհարազատութիւն հոգեւոր որդիութեան ձերոյ, որ առ սուրբ Աթոռ լուսածին մայրս ձեր եւ առ մեզ աննուազելի կալջիք եւ պահեսջիք, եւ օր ըստ օրէ աճեցուսջիք եւս, եւ պէսպէս հարազատական գործովք բարեջանութեան եւ օգտաբարութեան միխիթարեսջիք զանմխիթարութիւնս մեր, որք ի դառն բերմանց յետին ժամանակիս բազմօք կերպիւք վշտացեալք ի ձէնջ միխիթարութեան եւ սրտագիւրութեան ակն ունիմք: Զորս ցաւակցաբար միշտ մատուցանելով ձեր մեզ, ընկալջիք զփոխարէնն զվարձս եւ սրբոյ տեղւոյս միաձայիջէ, եւ զլիալիր օրհնութիւնս ի սրբոյ Լուսաւորչէն մերմէ եւ ի մէնջ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՈՂԲ (1786) թուոջս ի յունիսի ամսոյ... եւ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 963–964:

195 1786 **Թ. Հունխա** – Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ ագուլեցի Տրիջանենց մահտեսի Կարապետ աղայն, ի պատասխանի թղթոյն նորա ի յապրիլի 20 գրեցելոյ, որով զտուրս իւր վասն միոյ սեանն սրբոյ տաճարիս յիշատակ առնելոյ ծանուցեալ էր եւ զանուանն իւր եւ իւրոցն գրեալ, զի այնպէս գրեցուք զյիշատակագրութիւնն: Առ որ միամտութիւն եւ օրհնութիւն: Եւ վասն նորատիպ Աստեղի ժամագրքոյն մերոյ, զոր այժմ յղեցաք, պատուէր, զի ջանասցէն միաբանութեամբ ընդունիլ:

Ձեռ. 4501, էջ 964–965:

196 1786 **Թ. Հունխա** – Թուղթ ի մեծի Պօլիս առ մահտեսի Յարութիւն ամիրայն, իբր պատասխանի թղթոյն նորա ի հոկտեմբերի Իե (25) գրեցելոյ եւ յիշումն յառաջ քան զայն գրեալ թղթոյ սրբազանին առ նա հասելոյ ի կողմանէ յիշատակին նորա, որ ի նորոգութիւնս որմոց տաճարիս քանի կարգ քարանցն ի ներքուստ եւ վասն նորատիպ Աստեղի ժամագրքին նոր ծօնացուցանն տպեցելոյ, զոր այժմ յղեաց անդ, ինդիր՝ սիրով ընդունիլ իւր եւ այլոցն, եւ այլ սոցա բանք եւ յորդորումն ի սէր եւ ի հարազատութիւն:

Ձեռ. 4501, էջ 966–967:

197 1786 **Թ. Հունխա** – Կոնդակ կանոնական ի Պօլիս ի վերայ Սալմասզու Սրբոյ Խաչի եկեղեցւոյն վասն տառապեանցի Մտեփաննոս ամիրայի ստացեալ սուրբ նշանին ի բարեպէս պահպանութիւն եւ ի պատիւ նմին, յորում էր մասն ի սուրբ Խաչատիայսէն կենաց Տեառն մերոյ Քրիստոսի (որ ի Տաթեւու սուրբ վանիցն ի յատարառուաց յափշտակեցեալ եւ հասեալ էր անդ):

Ձեռ. 4501, էջ 967–969:

198 1786 **Թ. Հունխա** – Թուղթ ի Պօլիս առ Սախայ օղլի մահտեսի Մարտիրոս ամիրայն. յիշումն անցից մերոց գառնագունից Համառօտապէս եւ վասն թուղթ չգրելոյն նորա եւ մեր եւ վասն Ասլան աղայի եղբօրորդի Յովհաննէս աղայի մահտեսն մխիթարութիւն: Ապա եւ վասն Աստեղի ժամագրքին նոր ծօնացուցանն տպեցելոյ, զոր այժմ յղեցաք, յորդորումն սիրով ընդունիլ:

Ձեռ. 4501, էջ 969–970:

1047 199 1786 **Թ. Հունխա** – Թուղթ ի Գիլան ի յԱնզալի նաւահանգիստն առ բնակիչսն անդէն եւ վաճառականսն ընդ նորոգ նուիրակ եւ առաջնորդ Կարապետ վարդապետին վասն նորին յանձնարարութիւն եւ վասն վիճոյն նոցա, որոյ սակս յառաջագոյն գթուղթ էին գր[եալ], եւ գթերի պատասխանի ինչ ընկալեալ:

Յորմէ ժամանեսցի թուղթ...

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեան ողջունաձիր նամակիս ծանուցումն լիցի սիրելի եւ հոգեւոր որդւոցդ մերոց եւ լուսածնունդ զաւակացդ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի յանցեալում ամին ի յապրիլի ամսեանն մինչ էհաս առ մեզ մահտարական թուղթ ձեր, գրեցաք յայնժամ զպատասխանի նորին առ ձեզ, եւ խոստացաք ի նմանէ, թէ ի յաշնանն գնոր նուիրակ եւ առաջնորդ եմք յղելոց ի յօրհնեալ վիճակդ: Եւ յիրաւի յայն միտս կայաք: Բայց ի հասանիլն մեր ի յաշնան ժամանակն այնպիսի դառն դիպուածոյ պատահեցաք, որ բնաւից իսկ իրաց եւ իրակութեանց մերոց խափանումն եղեւ: Քանզի բազմութիւնք լէգկեաց եկեալ ի Վրացտան, զրագում առեր եւ զարիւնհեղութիւնս եւ զգերութիւնս արարին անդ: Եւ համբաւ հնչեցաւ, թէ գալոց են զերկիրս եւ զսուրբ Աթոռս եւս կողոպտել: Վասն որոյ երկրականքս ամենեքեան փախեան ի բերդն Երեւանու: Եւ մեք եւս հարկեալ ի Վրաց արքայէն եւ յերկրիս մերոյ իշխողէն, որչափ կարելի էր իբր դատարկեցաք զսուրբ Աթոռս, եւ միաբանիւք գնացաք ի յերեւան՝ ի յԱնապատն մեր, թողեալ ի սուրբ Աթոռոջս զբանիս վարդապետս, եւ զբանի հարիւր զինուորս ի պահպանութիւն:

Ապա անօրէն լազկիքն անցին ի յԱխալցխայ եւ այն երկիւղալից համբաւն ոչ լռեցաւ: Վասն որոյ կացաք մնացաք արտաքոյ սրբոյ Աթոռոյս ի յերիս ամիս, եւ ամենայն բանք եւ գործառնութիւնք մեր խափանեցան, եւ մեք մաշեցաք սրտիւ եւ ոգւով: Իսկ ապա ի սկիզբն նոր թուոյս գարձաք ի սուրբ Աթոռս: Եւ մինչեւ ի մտատ ամին կացեալ մեր ի սուրբ Աթոռոջս անհանգիստ կենօք, ապա գաղանքն, որք յԱխալցխայ յորջեցեալ էին, ժողովեցան, ի կորիցէն ի յերկիրն իւրեանց: Իսկ համբաւն նոցա այնպէս էհաս,

թէ ընդ այս երկիրս են անցանելոց: Վասն որոյ վերստին ամենայն երկրաւ-
կանքս քօշեցան ի բերդն եւ մեք եւս ըստ առաջնոյ կերպին գնացաք միա-
բանիւք եւ մնացաք անդ ի բազում աւուրս:

Յետոյ լէզկեաց բազմութիւնն եկեալ ընդ մեզ Բամբակաձորու եւ
Ապարանու անցին, յորոց թէպէտ մասն մի ձիաւորք մինչ ի յԱշտարակ
դիշն եկեալ զքանի մի անձինս գերեցին, սակայն ի տեսչութենէն Աստու-
ծոյ ոչ հասին ի սուրբ Աթոռս եւ գլխաւոր ինչ վնաս ոչ եղեւ երկրիս ի նո-
ցունց: Թէեւ յերկար միջոցաս տառապեցաք: Ուստի գոհանալով զողորմա-
ծէն Աստուծոյ, որ պահպանեաց սուրբ գահս իւր եւ զմեզ, վերադարձաք
ասա:

Որք եւ ի գալն մեր ի վերայ այլ ցաւոց եւ զբաղմանց մերոց ջանս եդե-
ալ առ ի դիտաւորութիւն մեր կատարել: Ահա զսիրելի եւ զհոգեւոր որդիդ մեր
եւ զհարազատ զաւակդ սրբոյ Աթոռոյս, զտէր... խոհեմառատ վարդա-
պետդ զարհի եպիսկոպոսդ նոր նուիրակ եւ առաջնորդ կարգեալ օրհնե-
ցելոյ վիճակիդ առաքեցաք առ հոգեւոր որդիդ մեր սրբալոյս մեռռնաս
եւ օրհնութեան կնդակաս, որ եկեալ բաշխեսցէ ձեզ զսուրբ մեռռնն, եւ
ժողովեսցէ զհոգեւորական նուէրս ձեր ի հարկաւորութիւնս սրբոյ Աթո-
ռոյս, եւ հովուեսցէ զձեզ ըստ հաճոյիցն Աստուծոյ, կանոնիւք եւ աւանդու-
թեամբք սրբոյ եկեղեցւոյս մերոյ: Որոյ ի գալն յայդր, պարտիք ի սէր ընդ-
դունիլ զդա եւ պատուել, եւ գործոյն ձեռնտու եւ արդիւնաւորիչ լինիլ,
որպէս վայել է հաւատարիմ որդիութեան ձերում: Որում զոր ինչ բարե-
շնորհութիւնս առնիցէք, սրբոյ Աթոռոյս եւ մեզ է համարեցեալ, եւ շնորհա-
կալութեամբ օրհնելոց եմք զձեզ: Զորս Աստուած օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ,
փրկեսցէ ի չարեաց եւ ի փորձութենէնց, եւ պահեսցէ ի խնամս եւ յողոր-
մութիւնս իւր:

Իսկ ի կողմանէ վիճոյն եւ գժտութենէնն, որ անցեալ էր ի մէջ ձեր, որ-
պէս գրեալ եմք ձեզ, թէ նոր նուիրակ եւ առաջնորդն ձեր եկեալ վերահա-
սու լիցի եւ այլն: Ահա պատուիրեցաք դմա հարցանել զձեզ եւ տեղեկանալ
որպիսութենէնց ձերոց, եւ ի խաղաղութիւն համոզել զձեզ կամ թէ գրել
մեզ, զի որպէս պատշաճն է, այնպէս արասցուք: Վասն որոյ եւ դուք պար-
տիք ծանուցանել դմա ստուգիւ զանցս եւ զորպիսութիւնս ձեր, եւ զոր ինչ
հարկաւորն է, ընդ ի միասին գրել մեզ, զի թէ խաղաղացեալ իցէք, միա-
1048 միտ լիցուք, եւ թէ զայլ ինչ ծանուցանիցէք, //ըստ պատշաճին հոգասցուք
եւ զայնս:

Ահա պարոն Ալէքսանին եւս ըստ այմ գրեցաք:

Այսպէս գիտասջիք առ այս: Եւ զորգիական սէր ձեր եւ զճշմարիտ եւ
հարազատութիւն անոնուազ եւ աճեցուն արասջիք առ սուրբ Աթոռ լուսա-
ւոր մայրս ձեր եւ առ հոգեւոր հայրութիւնս մեր, եւ յայսպիսի վշտակրու-
թեան ժամանակի մերում ի միսիթարել եւ ի սրտադիւր առնել զմեզ ջա-
նասջիք, որովք եւ դուք ի բարեբարէն Աստուծոյ եւ ի շնորհաց սրբոյ Աթո-
ռոյս միսիթարիլոց էք եւ վարձատրիլոց, ընդունելով եւ պիսպիր օրհնու-
թիւնս մեր:

· Եւ զայլ ամենայն որպիսութիւնս սրբոյ Աթոռոյս եւ մեր եւ խղճալի
երկրիս ի հարազատ նուիրակէդ մերմէ խմանալով, ողջ լերուք ի Տէր եւ
յանձնեցեալք ի շնորհս ողորմութեան եւ բարեգթութեան նորին:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԵ (1786) թուոջս ի յունիսի... եւ ի լուսակառոյց Աթոռս
սուրբ Էջմիածին[52]:

1065 200 1786 **թ. Հունիս** – Թուղթ առ իշխանն Պօլսոյ վասն նորատիպ
Առեւնի ժամագրքին, զոր նոր ուղղութիւն տպեալ այժմ յղեցաք անդ
վասն եկեղեցեացն մի մի հատ:

Յորմէ ժամանեցի թուղթ...

Եւ ընդ ամենառատ օրհնութենս աստուածայնոյ, ծանուցումն լիցի
սիրելեացդ մերոց ի Քրիստոս եւ հարազատ որդւոցդ սրբոյ Աթոռոյս էջ-
միածնի: Զի լուեալ է սիրելութիւն ձեր զաստակադոյն վրդովմանէն երկրիս
եւ սրբոյ Աթոռոյս, զմնչեալ նեղութենէնց եւ տառապանաց մերոց, զորս
կրեցաք ընդ երկար միջոցս ի յերկիւղէ յայսկոյս խաղաղման լեռնակա-
նացն ամբարշտաց եւ խաոսաբարոյից, յորոց եւ քան զեղեալն առաւել եւս
մեծագոյն վնասուց կասկածանս ունէաք, այլ վերնախնամ տեսչութիւնն
Աստուծոյ ոչ զանց արարեալ զտամբս իւրով եւ զծառայիւքս, բայց եւ
վերստին եւ զերաշխաշ ողորմութենէմբ իւրով ազատեաց զմեզ ի դառնա-
լուր վտանգից նոցին, որք եկեալ ընդ սահմանս Վրաց երկրին եւ սոյնոյ
երկրիս անցին առանց գլխաւոր վնասասուութենանց: Որոյ ազագաւ
բիւրիցս բիւր գոհութիւն բարեբարին Աստուծոյ: Եւ թէպէտ յայնմանէ զեր-
ծաք, բայց ի մերձաւոր լէզկեաց անօրէն բնակչաց երկրիս ոչ սակաւ նե-
ղիմք եւ վնաս սիմք, որք թէպէտ ի բնէ են լկտիք եւ յանդուգնք, եւ կեղե//քիչք
1066 կենաց մերոց, սակայն այժմ առաւել եւս ի գործ արկանէն զլրութիւնս
իւրեանց եւ տղրկաբար ծծել ջանան զարիւն մեր, մինչ անդ լսացեալք են
յայսմ միջոցի, ըստ որում ոչ գոյ կատարեալ իշխող որ երկրիս, որ կարո-
ղանայցէ սանձահարել զկատաղութիւն տոցա, եւ իւրաքանչիւրքն ըստ
ախորժակաց իւրեանց առնեն զինչ եւ կամին եւ կարեն: Եւ յայնչափ հոգ-
սակրութենէն մերում, յայլ ուստէքէ չտնեղով զտրտաղութիւն ինչ, ի
յատկեղ սիրելեացդ մերոց եւս, որք ուրախութիւն եւ միսիթարութիւն մեր
էք, ոչ ընդունիմք զսիսափանս սիրանիշ թղթովք ձերովք, զի գոնեայ բարե-
լուր համբաւուք խաղաղական կենաց եւ զուարճալի որպիսութենանց ձերոց
առասցուք զմիսիթարութիւն եւ զուրախութիւն ցաւամնոյ սրտից մերոց:
Թէեւ հոգեւոր որդիքն մեր եւ նուիրակն ձեր՝ Իսահակ աստուածմատոյ
վարդապետն բազմիցս գրեալ ծանուցանէ մեզ զսէր եւ զհաստատութիւն
ձեր, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, եւ զմեծարանսն եւ զշահեցողու-
թիւնսն, որ առ ինքն, որոց աղագաւ եւ մեք շնորհակալութեամբ օրհնեմք
զձեզ: Զորս Տէր օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ, փրկեսցէ ի չարէ եւ պահեսցէ ի
խնամս իւր:

Այլ արդ, թէպէտ ի մէջ ալեաց փորձութենանց ծփիմք, կարօտ գոլով
խաղաղութեան եւ անդորրութենան, բայց որքան կար մեր զօրէ, ի բարե-
ջան հետեւմանց հարկաւոր իրողութենանց սրբոյ Աթոռոյս՝ լուսաւոր ծնո-
ղիս ձերոյ ոչ վերջանալով հետեւիմք յամենայնի սայծառութենէն եւ բարե-
կարգութենէն սորին եւ զսուրբ տաճարս ի նելբուստ եւ յարտաքուստ նո-
րոգելով եւ վայելչացուցանելով ըստ պահանջմանն հարկին զայլեւս պիտա-
նեգոյն շինուածս սկսեալ, ջանամբ յաւարտ ածել, եթէ Տէր յաջողեսցէ, ի
պայծառութիւն մեծի գահիս եւ ի պարծանս եւ յարախութիւն օրհնեալ
ազգի մերոյ:

Իսկ եւ զայս գիտասջիք սիրելիք իմ, զի տեղեակ էք ահա, որ ի վաղուց
ըստ յոգնաթախանձ խնդրոյ բազմոց սկսաք տպեցուցանել աստէն
զմատենի ժամագիրքն՝ նոր ուղղութիւն, որ թէպէտ կարի յամեցաւ վասն

զանազան ձախորդութեանց եւ անյաջողութեանց պատահելոյ մեզ եւ այժմ գործառնութեան, սակայն յառաջ քան զայս յաւարտ հանեալ ի տպագրութենէ: Յորմէ ահա իբր հոգեւոր պարգեւ ի սուրբ Աթոռոյս վանն սրբոց եկեղեցեաց ձերոց զմի մի հատ յղեցաք առ ի գործածել: Որոյ վասն եւ զկնդակ մի գրեցաք ի վերայ հաստատութեան օրհնեալ ժողովուրդեանն եւ սիրելի եղբօրն մերոյ՝ պատրիարգ աստուածաբան վարդապետին եւս թուղթ գրեցաք, զի ընթեռնուլ տացէ զկնդակն ի սուրբ եկեղեցիսն ի լուր ամենեցուն եւ բաժանեսցէ զգրեանսն: Եւ ձեզ՝ իմաստախոհ եւ բարեմիտ սիրելեացդ եւս գրեմ, զի եւ դուք սիրով բազմեւ եւ զուարթ սրտիւք ընկալջիք եւ բարւոք իմն խոհացեալ ընդ աստուածապարգեւ խոհականութեան ձերում, հեռեւեսջիք այնպէս առնել: Եւ որք բարեջանութեամբ եւ հաստատութեամբ պահպանիչ լինիցիք համաձայն կարգաւորութեան սրբոց եկեղեցեաց մերոց ի փառս Քրիստոսի, զվարձս ձեր բազմապատիկ բարութեամբք ի նմանէ ընկալջիք եւ զօրհնութիւնս ի սրբոյ Լուսաւորչէն մերմէ եւ յամենայն սրբոցն եւ ի մէջս վայելելով յարաժամ եւ զչնորհս սրբոց Աթոռոյս: Եւ ի վերայ այսր զճշմարիտ սէր եւ զհարազատութիւն ձեր եւ զօգտակամութիւն, զորս ունիք առ սուրբ Աթոռ մայրս ձեր եւ առ մեզ, անսուազ պահեսջիք եւ աճեցուն արասջիք եւ սիրանիշ եւ որպիսայայատ թղթով ձերով զվշտակրութիւն մեր մխիթարեսջիք, որով եւ դուք ի Տեառնէ սիրիջիք եւ մխիթարիջիք: Ողջ լերուք ի Տէր եւ յանձնեցեալք ի խնամս նորին: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՀԵ (1786) թուոջս, ի յունիսի... եւ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1065–1066:

201 1786 **թ. Հունիս** – Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ տառապեանսյի առաւել Աբրահամ ամիրայն, վասն փորձութեանցն, որ դիպեալ էր նմա եւ ընկերացն վասն պատճառաց ինչ ի բարկութենէ թագաւորին, որով միոյն յընկերաց նոցին, որ Հոռոմ էր, զգլուխն հատեալ էին եւ զինչսն կողոպտեալ էին: Եւ սոցա եւ միւսոց եւս, թէպէտ բղդրումն կնքեալ էին եւ ի նեղ արկեալ զինքեանս, այլ վերջապէս անվնաս աղատեցեալք էին: Ուստի այժմ մխիթարութիւն եւ օրհնութիւն գրէ սրբազանն: Ապա եւ վասն նորատիպ Աստեղի ժամագրքին եւ նոր ծնացուցին՝ յորդորումն առ ի ընդունիլ:

Ձեռ. 4501, էջ 1068–1069:

202 1786 **թ. Հունիս** – Թուղթ առ ագուլեցի պարոն Գէորգն եւ Աստուածապահն ի Պօլիս վասն յերկար միջոցս թուղթ չգրելոյն նոցա եւ իւր, եւ վասն դառնագոյն անցիցն երկրիս եւ վասն գնորատիպ Աստեղի ժամագիրքն յղելոյն, եւ պատուէր վասն նորա՝ սիրով ընդունիլ եւ զայլն եւս ի նոյն յորդորել վասն տարաձայնութիւն չլինելոյ:

Ձեռ. 4501, էջ 1067:

183 ա 203 1786 **թ. Հուլիս** – Թուղթ մի առ Հնդկաց երկրին նուիրակ Եփրեմ վարդապետն. յիշումն յառաջ քան զայս գրեալ թղթոյն իւրոյ առ ինքն, եւ ապա յանձնարարութիւն վասն Յովսէփ (զոր Հերակլ արքայն յղէր այժմ յայն կողմունս) առ ի ձանօթս առնել յայն կողմանս[53]:

Գրի ընդ սմա յամսոյս ի մուսն:

204 Թուղթ մի ժողովարարութեան ի Ղարս, ի Կարին, ի Թօխաթ, ի Սեբաստիա եւ ի շրջակայ գաւառսդայս նոցին, զոր ետուք ըստ իւնդրոյ ոմանց Ղազար անուամբ ուրումն, որ էր ի մերս յազգէ ի յերկրէն Վրաց:

Գրի յամսոյս ի Դ (4):

205 1786 **թ. 16 Հուլիսի** – Թուղթ առ Գէորկին Միրզայ, որդի արքային Վրաց, միսիթարութիւն վասն մահուան քեռն եւ օրհնութիւն ընծայիւք Հանդերձ վասն գալստեանն ի Լօռի՝ առ ի հաշտութիւն հաստատել ընդ Սուլէյման փաշային Ախալցխայու:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ բազմեւ, քրիստոսական սուրբ ողջունիւ եւ սրբոյ իջմանն տեղւոյս նորին պահպանողական շնորհիւն, ծանուցումն լիցի սիրելոյդ իմոյ ազնուոյ եւ հաւատարիմ բարեկամիդ սրբոյ Աթոռոյս, Քրիստոսիս Տէրամբ զօրացեալ բարեպաշտ եւ մեծահաւատ, իմաստնահոգի եւ փառասէրմ, արքայազուն օրհնեալ Գէորկին իանիդ: Զի լուաք զհամբաւ մահուան բարեպաշտուհի քեռն քոյ եւ հոգեւոր գաստեր մերոյ եւ տրտմեցաք յոյժ՝ գիտելով թէ եւ քեզ՝ ազնիւ սիրելոյդ իմոյ, պատահեալ է տրտմութիւն եւ կսկիծ սրտի:

Այլ զի գործ Աստուծոյ է, զի՞նչ ունիմք առնել, եթէ ոչ փառս տալ նմա եւ վասն հանդուգնելոյն զարքայութիւն իւնդրել եւ վասն տրտմեցելոյդ եւս զմխիթարութիւն: Վասն որոյ աաեմք Տէր լուսաւորեսցէ զՀոգի նորին, հանգուցանելով յարքայութեան իւրում եւ զքեզ ողջ պահեսցէ եւ հոգւոյն սրբով միսիթարեսցէ, փարատեսցէ ի քէն զտրտմութիւնդ եւ փոխանակ այդր տրտմութեան պարգեւեսցէ քեզ զուրախութիւնս մեծագոյնս: Օրհնեսցէ զքեզ եւ զօրացուսցէ, փրկեսցէ յամենայն վտանգից չարաց եւ պահեսցէ ի խնամս իւր: Արդ, գրեմ սիրելոյդ, մի առնէր ինչ քան զչարն տրտմիլ, այլ միսիթարիլ երկնաւորաւն յուսով եւ միսիթարիլ զրոյցիցեդ եւս, զի եւ մեք ձերովդ զուարթութեամբ միսիթարիցուք:

Այլեւ լուաք ի ներկայումս զգալուստ օրհնեցելոյդ ի Լօռի վասն հաշտութեան ընդ հակառակելոյն թշնամեաց: Որով եւ ուրախացաք, քանզի ի խռովութենէ ոչ ինչ իրք բարութեանց յառաջանան, այլ ի խաղաղութենէ՝ անդորրութիւն եւ օգտութիւն, եւ բարեկեցութիւն հասարակաց: Ուրեմն՝ Տէր յաջողեսցէ զառաջադրութիւն հաշտութեանդ ձերոյ առ ի բարին եղերիլ, զի եւ մեք գոցուք զապահովութիւն ի մէջ մարդադէմ գազանացս շուրջ զմեզ պատեցելոյ եւ զպատճառադ խաղաղարկութեան վարձատրեսցէ Քրիստոս եւ ամուր ձեռօք պահեսցէ՝ առնելով երկայն աւուրբք խաղաղակեաց եւ բարեզուարճս:

Արդ, ահա ի նշան սիրոյ եւ իբր օրհնութիւն ի սրբոյ Աթոռոյս, զվայելելի իրս ինչ յղեցաք ընծայս յարգութեանդ՝ ձեռամբ Յօհան թումաքչուն մերոյ, այսինքն զմի պատուական ժամագոյգ, Իե (25) տեղւոյս լիտր գինի եւ Ծ (50) լիտր բրինձ, զորս ընկալեալ սիրով, վայելեսցես բարեաւ եւ խաղաղութեամբ, պլիշելով զսուրբ Աթոռս եւ զմեզ, եւ զսիրանիշ գիրդ չպակասեցուցես ի մէնջ, արծարծելով միշտ զսէրդ վաղեմի[54]: Նաեւ խնդրեմ, զի ի դառնալ թումաքչոյդ մերոյ եւ ջրեպանացոյն, մարդ դիցես ընդ նոսա, զի ի ճանապարհին վնաս ինչ մի հանդիպեսցի, զի որպիսութիւն ժամանակիս յայտնի է քեզ: Ողջ լեր ի Տէր եւ պահպանեցեալ զօրութեամբ կենսատու խաչի նորին, հանդերձ քոյոյնովքդ ամենեքումբք: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԵ (1786) թուոջս մերում ի յուլիսի ԺԶ (16) եւ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածնին:

Ձեռ. 4501, էջ 974:

206 1786 **թ. Հուլիս** – Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ Հայգագործաց էմնաֆի իգիտբաշի՝ մահտեսի Փիլիպպոս ամիրայն եւ սրբոյ Աթոռոյս գանձապետ՝ ուստայ Երեմիայն. յորդորումն, զի զարդիւնան գանձանակին սրբոյ Աթոռոյս առատութեամբ տացեն եւ ի հարազատութիւնս իւրեանց, որ առ սուրբ Աթոռս, հաստատուն մնասցեն:

Ձեռ. 4501, էջ 974–975:

207 1786 **թ. Հուլիս** – Թուղթ ի Զմիւռնի առ Ապրոյեան Աստուածատուր աղայն, ի պատասխանի չորից թղթոցն եւ վասն մահուան Գալուստ որդեկին միսիթարութիւն եւ վասն այլ զանազան իրաց:

Ձեռ. 4501, էջ 975–977:

183 ա 208 1786 թ. 16 **Հուլիսի** – **Թուղթք ի Ղարս գրեցեալք**

Թուղթ մի առ պարոն Գէորգն, ի պատասխանի երից թղթոցն իւրոց գրեցելոց՝ յապրիլի Գ (3) եւ մայիսի Ի եւ Գ (23) սակս իրաց ոմանց Հարկատուրաց, որում գրէ սրբազան Վեհապետն, թէ ահա զգանձանակի կոնդակն եւ գանձապետի զօրհնութեան թուղթն գրեալ յղեցաք, Հարկիս ընթեռնուլ տացես զկոնդակն յեկեղեցին, զի գիտելով նոցա զնորհակալութիւնս եւ զօրհնութիւնս մեր, շահիցին եւ արդիւնաւոր պահեսցեն զնոյնն, զի այլ եւս ժառանգեսցեն: Նաեւ ի կողմանէ քումմէ մեզ Հասեալ դրամոցն ի Պօլիս առ Սահակ վարդապետն զնիամտական բանս գրեցաք, որոյ վասն դու եւս լեր միամիտ: Եւ վասն աշտարակցի Սահակին գրէ, թէ միամտեցո ի մեզս կողմանէ, զի եղեալ եկեսցէ: Եւ այլ բանք ոմանք, զորս գրեցան:

209 Կոնդակ մի գանձանակի ի վերայ ժողովրդեանն Ղարսայու. շնորհակալութիւնս սակս Հասուցեալ ՃՁ (106) զուռուշ գանձանակադրամիցն, ձեռամբ գանձապետ մահտեսի եղիայիին եւ գործակալ պարոն Գէորգին, եւ ապա յորդորումն, զի Հաստատուն պահեսցեն զնոյնն եւ արդիւնաւոր:

210 Թուղթ մի օրհնութեան առ վերոյ յիշեալ գանձապետ մահտեսի եղիայիին. շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն:

Գրեցան յամսոյն ի ԺԶ (16):

1786 թ. 16 հուլիսի – ***Ի այն աւուր թուղթք ի Լօռի***

211 Թուղթ մի Հայերէն առ Հերակլ արքայի որդի Գեօրկին խանն, ընդ Բ (2) բեռամբ գինով եւ Բ (2) բեռամբ բրնձիւ եւ Գ (3) Հարիւր պատրիճնիւ, ընդ թուանկչոցն մերոց:

212 Թուղթ մի եւս Հայերէն առ Դաւիթ սարասարն, ի պատասխանի ի Լօռու վրացերէն գրեալ թղթոյն: Սորա եւս ընծայ, որ էր Ի (20) լիտր գինի եւ ՃԾ (150) պօրինցան ընդ թղթաբերին իւրոյ:

Գրեցան յամսոյս ի ԺԶ (16) (Ձեռ. 4881, էջ 183 ա):

213 [1786 **թ. Հուլիս**] – Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ Պետրոս աղայի որդի Մկրտիչ ամիրայն ի վերին թղթոյդ ըստ մեծի մասին, բայց միջին

բանն փոխեալ յայլ. այսինքն վասն Գրիգոր պետին, որ ի Կարին առաջնորդ էր իբրեւ:

Ձեռ. 4501, էջ 970–971:

214 1786 **թ. Հուլիս** – Կոնդակ ի մեծն Պօլիս ի վերայ Ղալաթիոյ ժողովրդեանն վասն երկու ամաց գանձակադրամիցն:

Ձեռ. 4501, էջ 971:

215 1786 **թ. Հուլիս** – Կոնդակ ի վերայ Պօլսոյ Խասգիւղի ժողովրդեանն վասն նոցա Բ (2) տարւոյ գանձակադրամին՝ ըստ նախագրեալ կոնդակիդ Ղալաթիոյ, բայց առաքիք միջարկութեամբք, որք ի տերբոյ գրին:

Ձեռ. 4501, էջ 972:

216 1786 **թ. Հուլիս** – Կոնդակ ի վերայ Օրթագէղի սուրբ Աստուածածնի եկեղեցւոյն վասն գանձանականաց արդեանց Հաւատացելոցդ ի Քրիստոս եւ վասն նոր գանձապետ Հաստատելոյ, ըստ որում առաջինն վախճանեալ էր:

Ձեռ. 4501, էջ 972–973:

217–218 1786 **թ. Հուլիս** – Թուղթ ի Պօլիս առ Օրթագէղու նորոգ գանձապետն սրբոյ Աթոռոյս՝ մահտեսի Յարութիւնն շնորհակալութիւն զՀարազատութենէն եւ պատուէր արի կալ ի գործն եւ Հաւատարմութեամբ ծառայել սրբոյ Աթոռոյս:

Ձեռ. 4501, էջ 973:

219 1786 **թ. Հուլիս** – Թուղթ ի Պօլիս առ Թոմանցի պարոն Յարութիւնն, որ ուխտեալ գոլով ամ յամէ յղել ի սուրբ Աթոռս զտուրս ինչ, յայսմ ամի եւս զանցեալ տարւոյնն յղեալ էր Բ (2) ոսկի՝ ձեռամբ նուիրակին:

Ձեռ. 4501, էջ 1071:

220 1786 **թ. Հուլիս** – Դարձեալ ի Պօլիս առ քիւրքճի մահտեսի Սարգիսն եւս վասն տարեկան խոստմանց Հասուցելոց:

Ձեռ. 4501, էջ 1071:

221 1786 **թ. Հուլիս** – Թուղթ ի Զմիւռնի առ Վիրապի որդի պարոն Սարգիսն, ի յարծարծումն սիրոյ եւ ի շնորհակալութիւն վասն յղեալ Զ (6) մահրամայ՝ ձեռամբ տէր Յովհաննէս քահանային:

Ձեռ. 4501, էջ 1072:

1069 222 1786 **թ. Հուլիս** – Թուղթ ի Զուղայ առ առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետն եւ առ սրբոյ Աթոռոյս նուիրակ Յակոբ վարդապետն վասն երկար միջոցաւ թուղթ չդրեցոյն նոցա եւ զմերս վշտակրութեանցն Համառօտ յիշումն[55]: Ապա վասն Մատրաս Հահամիր աղայի յղեալ աշխարհացուցայ եւ այլ նմանեցայ իրաց, որք առ սա առաջնորդս էին Հասեալ իբրու, Հարցումն, թէ զի՞նչ եղեւ: Եւ վասն Յովհաննէսի ուրումն վտանգաւորի առն, որ անտի էր եկեալ յայսկոյս, պատուէր, զի զորա քոյրն յղեսցեն առ սա: Եւ ապա Հարկ, զի զթուղթս որպիսածանոյցս չպակասեցուսցեն:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ բազմաւ, քրիստոսական ողջունիս սրբով, եւ նոյնաէջ սրբոյ տեղւոյս առաւածաւալ շնորհիւն, ծանուցումն լից Հարազատ եւ շնորհընկալ զաւակացդ սրբոյ Աթոռոյս, սիրելոյդ մերոյ եւ արժանավայել առաջնորդիդ դոյնոյ առաւածախնամ վիճակիդ՝ Մկր-

տիչ Հանճարափայլ վարդապետիդ եւ Հոգեւոր որդւոյդ մերոյ եւ յոգնաչխատ նուիրակիդ սրբոյ գահիս՝ Յակոբ խոհեմամիտ վարդապետիդ: Զի կարի երկար միջոց եղեւ, յորում Մկրտիչ վարդապետ սիրելիդ մեր զգիր ոչ գրեցեր բնաւ, եւ յայսքան ժամանակս մնացաք անտեղեակ զորպիսութեանց քոց եւ կողմանցդ: Իսկ Յակոբ վարդապետդ եաս, թէպէտ յառաջ երբեմն երբեմն գրէիր, սակայն այժմ դու եաս յամեցուցանես: Բայց ընդէ՞ր այդպէս օտարաբար կայք, ո՞չ ապաքէն Հարազատ որդիք սրբոյ Աթոռոյս էք եւ սիրելիք մեր: Ապա չէ՞ պատշաճ ձեզ եւ Հարկաւոր իսկ, զի յիւրաքանչիւր ժամանակի զորպիսութիւնս ձեր եւ կողմանցդ եւ մերազնեայ օրհնեալ ժողովրդոյդ ծանուցանիցէք մեզ, որ անտարակոյս լիցուք: Ահա յիրաւի ընդ երկար ժամանակ մեք եաս չգրեցաք առ ձեզ զթուղթ, բայց ոչ թէ ի զանգառութենէ էր, այլ յանձեռնհասութենէ՝ ի պատճառս մեծամեսս անցից ընդ երկիրս եւ ընդ սուրբ Աթոռս անցանելոյն եւ կենամոլ ցաւոց զմեզ պատելոյ:

Քանզի թերեւս լուաք մինչեւ ցայժմ, թէ որպէս բազմութիւնք լեզուից գաղանարարոյից յարեան ի վերայ Վրաստանու, եւ անդէն զբազում աւերածագործութիւնս եւ զարհուրելիութիւնս արարին, եւ մերձեցեալ ի սահմանս երկրիս մերոյ, անցին ի Ախլցխայ: Բայց ի յառաջ շարժիլն նոցա յայսկոյս, համբաւ եղ զնոցունց, թէ գալոց են զերկիրս մեր եւ զսուրբ Աթոռս եւս կողոպտել եւ յաւարի առնուլ: Վասն որոյ ամենեքեան փոսիկան ի բերդն երեւանու եւ մեք եւս միաբանիւք, ըստ Հարկեցման իշխողին մերոյ, գնացաք յերեւան ի յԱնապատն մեր՝ ամենայն աղաւիւք եւ ծանրութեամբք, թողլով ի սուրբ Աթոռոջս զսակաւ միաբանս եւ զքանի Հարիւր զինուորս ի պահպանութիւն: Եւ մնացաք անդ իբր յերիս ամիս յոլով վնասուք եւ վշտակրութեամբ: Ապա մինչ անցեալ էին գազանքն ի յԱխլցխայ եւ ձմերէին անդ, դարձաք ի սուրբ Աթոռ ի յունվարի սկիզբն, //
1070 եւ յերկուս ամիս կացեալ առ իբր ի վերայ փշոյ նստելով, ապա ի մնարտի ամենեւին Համբաւ էին ի կողմանէ գազանացն, թէ վերադառնան ի յերկիրն իւրեանց եւ ընդ այս երկիրս են անցանելոց: Վասն որոյ վերստին վրդովեցաւ երկիրս եւ դարձեալ ըստ առաջնոյ կերպին սարսաք, գեր քան զառաջինն զվնասս եւ զնեղութիւնս կրելով. մինչեւ ի յապրիլի ԻՀ (28) լսիկիզօդքն եկեալ անցին զգլխովս երկրիս, յորոց թէպէտ մասն մի եկեալ ի գեղջէ միոյ զքանի գերիս տարին, բայց զայլ մեծագոյն վնաս ոչ Հասուցին ի խնամոյն Աստուծոյ: Եւ յետ անցմանն նոցա դարձաք ի սուրբ Աթոռս ի մայիսի ամենեւին: Եւ թէպէտ է անց այն մրրիկն, սակայն անգլխութիւն երկրաւականաց յորդորէ զսուսա ի պէսպէս չարիս, որք վասն իշխողին անկատար գոլոյն, ոչ ինչ երկնչելով, առնեն զոր ինչ եւ կամին՝ զաւիշտակութիւնս եւ զգողութիւնս եւ զայլ ազգի վնասակարութիւնս: Որոյք եւ սուրբ Աթոռս ոչ սակաւ վնասի եւ մեք կարի նեղիմք եւ վշտանամք:

Ահա այսպիսի ցաւք պաշարեցուցանեն զմեզ, որք ձեռնհաս չլինիմք Հոգալ զամենայն Հարկաւորս մեր եւ առ Հարազատդ մեր եւս չկարեմք զթուղթս գրել: Այլ արդ, թէպէտ զայսքան ցաւս եւ զՀոգս կրեմք, սակայն ի բարեչքն Հեռեւմանց ըստ կարեաց մերոց ոչ վերջանամք, որք եւ շնորհիւն Աստուծոյ ահա զմեզ լուսակերտ սրբոյ տաճարիս սպիտակացուցեալ ծաղկեցուցանեմք ի յանցեալ ամացն Հետէ, որ մերձ է ի յաւարտիլ: Եւ բաց ի

ամանէ զայլ եւս Հարկաւոր եւ Հաստատուն շինուածս շինեցուցանեմք ի պէտս սրբոյ գահիս եւ ի յուրախութիւն մերայնոցդ Հարազատից:

Իսկ զայսոսիկ եւս քեզ՝ սիրելւոյդ մերոյ Մկրտիչ խոհեմազարդ վարդապետիդ միայն գրեմ: Զի Մատրասու Հաճամիր աղայն յառաջագոյն զթուղթս էր գրեալ առ մեզ եւ առ Վրաց արքայն եւ առ այլ ոմանս նշանաւոր անձինս, եւ ծանուցանեալ էր մեզ, թէ զքանի աշխարհացույցս եւ զայլ գրական իրս եմ յղեալ առ առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետն, որ յայդր Հասուցանէ առ քեզ եւ դու ընկալցիս զբոյսն եւ զայլսն յղեցես առ տեարսն, որոց Հասանիլ պարտիս: Եւ զկնի առաջնոյ գրեցմանն, քանիցս եւս նոյնպէս գրեալ է: Իսկ մեք զթուղթսն արքային եւ այլոց յղեցաք առ նոսա եւ մինչեւ ցարդ նայիմք, թէ այն իրքն եւս Հասցին, զի զայնս եւս յղեացուք, բայց, սիրելիդ մեր, յայսքան ժամանակ չգրեցեր ինչ մեզ, զի իմանայաք, թէ այն իրքն քո՞ղ են Հասեալ եւ դու յղեա՞լ ես, թէ ոչ է Հասեալ կամ՝ որպէս է եղեալ: Վասն որոյ պարտիս գրել զայնսցանէ Հարկիս, զի գիտասցուք:

Այլեւ դոյն տեղացի վանականաւոր վաճառականքն էին յայս կողմն եւ ի թղթոյ ընտանեաց նորին, զոր առ ինքն գրեալ էին, իմացաք, որ դու եւս ես կամեցեալ զբարեպէս եղերիցն որպիսութեան խղճալոյն այնորիկ: Իսկ խնդիր նորին այս է, զի քոյրն իւր, որ յայդր է, Հասանիցի առ ինքն: Վասն որոյ գրեմ սիրելւոյդ, զի ջանս եդեալ Հետեւեսցիս ի փառս Աստուծոյ եւ զքոյրն նորա, որ է մայր տէր Յովսէփ քահանային, յղեսջիք առաս, որ ընդ սմա երթիցէն ի միասին ի սուրբ երուսաղէմ եւ զՀետ լիցին աստուածաՀաճոյ առաջադրութեանն սորին՝ ի փրկութիւն եւ ի կեցուցիչն Հոգւոյն: Արդարեւ, այսմ բանի մինչ Հոգ տարցիս, վարձատրիլոց ես ի Տեառնէ եւ մեք եւս շնորՀակալ լինելոց եմք զքէն: Ուրեմն ջանասջիք երկոքեանդ եւս կատարել զինդիր տառապելոյս այսորիկ եւ զգրեալսն մեր, գիտելով թէ վասն այսր առաւել Հարկաւորեցաք գրել զթուղթս եւ ի Հոգ տանիլն ձեր, եթէ լինիցի յղելն, բարի է եւ թէ ով գիտէ, կարելի չլինիցի, դարձեալ գրեսջիք մեզ, զի իմացուք: Եւ զորդիական սէր եւ զՀարազատութիւն ձեր, զոր առ սուրբ Աթոռ շնորՀապարգեւ մայրս ձեր ունիք, անխոտոր պահեսջիք եւ զսիրանիշ եւ զՀարազատական թուղթ ձեր պակաս չառնելով ի մէնջ, գրեսջիք զորպիսութեանց ձերոց եւ կողմանցդ, որք մեզ պատշաճիցին՝ առ ի գիտել մեզ եւ անտարակոյս լինիլ: Ողջ լերուք ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԵ (1786) թուոջս, ի յուլիսի... եւ ի լուսակատոյց Աթոռս սուրբ [56] էջմիածնին:

Ձեռ. 4501, էջ 1069–1070: Համառ. տե՛ս ձեռ. 4481, էջ 183 ա:

223 **1786 թ. Հուլիս** – Թուղթ օրհնութեան գրեալ ի Զմիւռնի առ Վիրապի որդի Վարդանն, որ զԳ (3) զաւուրս եւ մի մնաբանայ եւ Բ (2) մամ էր յղեալ վասն սրբոյն Գէորգեայ վանիցն, որ ի Մօխի:

Յորմէ ժամանեա[ցի]...

Եւ ընդ ամենառատ օրհնութեանս աստուածայնոյ, ծանուցումն լիցի սիրելւոյդ մերոյ ի Քրիստոս եւ Հարազատ որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս էջմիածնի: Զի յառատ է բարեկամսդ վասն վաստիար դիպուածոյն եւ վնասուն իրեցայ տրտմիլ եւ ցաւիլ, իսկ վասն բարեդէպ պատահմանն ուրախանալ: Արդ, եւ մեք զսիրելիդ ի վաղուց Հետէ մեզ բարեկամ Հարազատ ճանաչելով յառաջ քան զայս մինչ զանբարի լուր Հիւանդութեանդ եւ ցաւդդ լսեաք, կարի տրտմեաք եւ ցաւեաք՝ ինդրելով զառողջութիւն անձինդ բարեսիրի: Իսկ այժմ ի գալ սիրելի եւ Հոգեւոր որդւոյն մերոյ՝ տէր Յովհաննէս

224 Կոնդակ մի գանձանակի ի վերայ Օրթագէղի սուրբ Աստուածածնի եկեղեցւոյ ժողովրդեանն. շնորհակալութիւն վասն Հանգուցեալ մաՀտեսի Իգնատիոս գանձապետէն եւ Հաստատութիւն մաՀտեսի Յարութիւնին ի գործ գանձապետութեան: Նաեւ՝ Հասուցեալ էր մեր տուիրակին Հանգուցեալ մաՀտեսի Իգնատիոսն ԱճՀԲ (172) զուռուշ եւ Ժ (10) փարայ եւ զկնի մաՀուանն նորին եղբօր որդի սպասն Նիկողիմոսն ՁՁ (86) զուռուշ, եւ ապա նորոգ գանձապետ մաՀտեսի Յարութիւնն Ծ (50) զուռուշ, որոց սակս ոչ սակաւս շնորհակալի:

Ա֊իւՀետեւ Հաստատութեան եւ օրհնութեան նամակ է ուղարկվել նոր գանձապետին եւ շնորհակալութեան նամակներ՝ Հանգուցյալ գանձապետ Իգնատիոսի Հարազատներին եւ նախկին Հակոբին (էջ 183բ):

225 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ կոմզունցի ոէնըպէրտն (որք ի Սամաթիա), որք եւոն զմէկ դէղին ստօֆայ փորուրար՝ ի յիշատակ ընծայելոցն ինքեանց:

226 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ մէսռոպ ամէնէին, որք զառաջին պատուն նորաՀաստատ գանձանակին իւրեանց տուեալ են Ի (20) զուռուշ նուիրակին իւրեանց՝ ԻսաՀակ վարդապետին:

227 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ սրմաքէշայ էմնաֆին, որ յորդորմամբ ԻսաՀակ վարդապետին Հաստատեալ են ի միջի իւրեանց գանձանակ եւ գանձապետ՝ զմաՀտեսի Մատթէոսն, յորոց չնորհակալիով գրէ, զի զնոյնն Հաստատուն պաՀել եւ գանձապետ մաՀտեսի Մատթէոսին պատուէր, զի արի լիցի:

228 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ քիւրքճոյ էմնաֆին, որք եւս յորդորմամբ Հաստատել են զգանձանակ, այլ կտրուածք, որ յամէնայն ամի ի մարտի Ա (1) Լ (30) զուռուշ տացեն, որք եւ այժմ եւոն:

Միաժամանակ մի շարք նմիտատու անձանց ուղարկվել են օրհնութեան եւ շնորհակալության նամակներ (15 Հատ), (էջ 184ա):

229 Թուղթ մի եւս գանձանակի առ Հայգագործայ ամէնէին. շնորհակալութիւն վասն տուեալ գանձանակագրամին, ձեռամբ գանձապետ ուստայ Երեմիայինն, Ժ (10) զուռուշ, եւ յորդորումն, զի Հաստատ կալցին:

230 Թուղթ մի առ նորին նուիրակ ԻսաՀակ վարդապետն. յիշումն յառաջ քան զայս յղեալ թղթոցն մերոց թէ առ ինքն եւ թէ առ ամենս ի յունիսի էլն, մինչ զԱստէնի ժամագիրքն յղեցաք: Նաեւ զեկուցանէ ընդ թղթոյս գրեցեալ զիե (25) օրհնութեան թուղթին (որք ի վերդ յիշեցան), թէ ահա յղեցաք առ քեզ, ընդ որս եւ զզմիռնացի Ապրօյեան Աստուածատուր աղային թուղթն յիշէ, զոր յղեցաք ի ձեռն իւր՝ առ ի Հասուցանել անդուստ փութով: Բայց ի վերոյ յիշեալ Ի (20) եւ ե (5)–երորդ օրհնութեան թուղթքն յամենայ ԻԳ (23) գրեցան, իսկ գնուղին ինքեանն ի Լ (30):

Ի նոյն օր թուղթք ի Զմիւռնի եւ թուղթ մի ի Թոխատ:

Մխիթարեանների, շնորհակալության պատասխան նամակներ են ուղարկվել Ապրոյան Աստվածատուր աղային, Աստիճանեան քահանային, պարոն Մարգարին, պարոն Վարդանին եւ կարնեի վերի պարոն Հայրապետին (184ա–184բ):

231 Թուղթ մի ի Թոխատ առ նորին առաջնորդ Յովակիմ վարդապետն, ի պատասխանի ընդ զիւնացւոյն ուխտաւոր տէր Յովհաննիսին

խոշհանամիտ քահանային, խնացաք ի ամանէ զփարատին ի քէն սաստիկ ցաւոյն այնմիկ եւ գտանէն յողորմութենէն Աստուծոյ գառողջութիւն, վասն որոյ մեծապէս ուրախացեալ փառս եւ գոհութիւնս մատուցաք Տեառն: Բայց եւ դու, որ բան բարեպաշտութեան քում, մեծաւ Հաւատով եւ ջերմեռանդ փափագանօք ընդ յիշեալ տէր ՅովՀաննէս քահանային զԳ (3) զուռուշ դրամ եւ զմի ապրի մաՀրամայ եւ զԲ (2) մոմեղէնս էիր յղեալ յանուն սրբոյն Գէորգեայ Հրաշագործ վկային Քրիստոսի սրբոյ վանիցն, բերեալ Հասոյց ամբողջապէս սուրբ Աթոռս, զի տարցէ անդ: Սակայն վանքն սրբոյն Գէորգեայ այժմ իբր ամայի կայ եւ գիւղն նորա եւս աւերակ է: Քանզի մինչեւ ցարդ, եւ ի Հարկէ, եւ դուք լուայք, թէ զի՞նչ դառնութիւն էանց ընդ կողմունս ընդ այսոսիկ եւ ընդ երկրիս խղճալի եւ ընդ սուրբ Աթոռս:

Զի բազմութիւնք լէգիեաց գազանասրտաց յարուցեալ ի վերայ Վրաց-տանու զբազում արիւնՀեղութիւնս եւ զաւէրս գործեցին անդ, եւ մերձեցեալ առ սաՀմանս երկրի մերոյ, անցին ի յԱխլցխայ, եւ անդ ձմերեալ, ապա ի սոյն թուոյս ապրիլի վերջն Հաղիւ դարձեալ կորեան ի յերկիրն իւրեանց: Յորոց ի յառաջ խազալն եւ ի դառնալն կրկնակի վրդովեցաւ երկիրս եւ սուրբ Աթոռս, եւ ի Մօղնուց յայսկողմն եղեալ դէղջէ միոյ զքանի դերիս եւս տարին: Ապա եւ սրիկայքն երկրիս եւս ոչ սակաւ վնաս Հասուցանէն ի բազում տեղիս: Վասն որոյ այն գիւղն Մուղնուց աւերակ է, եւ բնակիչքն ցրուեալք, դեռ ոչ են դարձել անդ, եւ սուրբ վանքն սրբոյն Գէորգեայ եւս անմարդաբնակ է, եւ դրունքն փակեալ, որպէս եւ ի վերոյ ասացաք, եւ միաբանք նորին եւ առաջնորդն աստ են: Այսր աղագաւ գլուեալ նուէրն քոյ Հոգեւոր տէր ՅովՀաննէս ոչ կարաց տանիլ անդ: Այլ մեր ընկալեալ զայնս մատուցաք սրբոյ մասանցն սրբոյ Գէորգեայ եւ սրբոյ իջման տեղւոյս Քրիստոսի եւ շնորհակալութեամբ օրհնեցաք զքեզ եւ զքոյայինդ: Տէր Աստուած օրհնեսցէ զքեզ եւ զօրացուսցէ, եւ բարեխօսութեամբ սրբոյն Գէորգեայ մեծի վկային իւրոյ ընկալցի զուխտս եւ զտուրս քո ի Հաճոյս իւր, եւ փարատեալ եւ մերժեալ արասցէ ի քէն զցաւս եւ զՀիւանդութիւնս, եւ զքեզ զերծ պաՀեսցէ յայնցանէ՝ ողջութեամբ եւ առողջութեամբ, փրկեալ եւս յամենայն վնասուց եւ ի փորձութեանց, եւ պաՀեսցէ միշտ ի խնամս եւ յողորմութիւնս իւր՝ Հանդերձ ամենայն բոյսիդ եւ բանից եւ գործոց քոց եւս զյաջողմունս բարիս տացէ: Արդ, ահա ի վերադառնալ Հոգեւոր որդւոյդ մերոյ՝ տէր ՅովՀաննէս Համեստափայլ քահանայիդ, գրեցաք զայս օրհնաՀիր թուղթ առ սիրելիդ, զի միամիտ լիցիս: Եւ այսու պատուիրեմ, զի զտէր քո եւ զՀարազատութիւն անպակաս ունիցիս առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ եւ զայլս եւս ի դոյնս յորդորեսցես, որովք ընկալցիս զվարձս բարիս յԱստուծոյ, զնորՀս ի սրբոյ Աթոռոյս, եւ զօրՀնութիւնս ի մէնջ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԶ (1786) թուոջս, ի յուլիսի... եւ ի սուրբ էջմիածին:

Սիրով բազմաւ եւ կարօտիւ, աստուածային ողորմութեամբն եւ Հոգեզուարճ չնորՀիւ սրբոյ տեղւոյս միածնաիջի, ողջոյն եւ օրհնութիւն տամ ստոյգ սիրելւոյն մերոյ եւ Հարազատ որդւոյն սրբոյ Աթոռոյս՝ քոյդ Հօրեղբօր որդի, քրիստոսասէր եւ բարեպաշտ օրհնեալ պարոն Աւագին եւ ամենայն իւրոյնոցն, որ եւ կացցէ ողջ ի Տէր եւ յանձնեցեալ ի չնորՀս նորին:

Ամէն:

Ձեռ. 4501, էջ 1073–1074:

գրեալ թղթոյն եւ վասն տարեկան խաւսման Դ (4) ոսկւոյն, զոր յղեալ էր ընդ գրաբերին իւրոյ: Ա՛ւ այն շնորհակալութիւն եւ վասն Յովհաննէս անուամբ գերւոյն (զոր աղաւտեալ էին պղնձագործաց էմնաֆին անտի), պատուէր, զի յորդորեսցէ զնոսա առ ի յարձակել զնա ի Հայրենիսն իւր:

Գրեցան յամսոյս ի Լ (30):

Թուղթքս այսոքիկ ընդ զմիւռնացի տէր Յովհաննիսին յղեցան ի Բայազիտ ի ձեռն տէր Վահանին, զի Հասուցու առ Հայրապետն[57]:

1786 թ. օգոստոս – ***Թուղթք ի Պօլիս եւ յայլ քաղաքս, որք գրեցան ի սրբազան Վեհապետէն***

232 *Ի Թիֆլիզ* – Թուղթ մի սիրոյ առ Ստեփան Դանիէլիչ պօլկովնիկն (որ է այժմ անդ բազմամեայ զօրաք Հրամանաւ մեծին իւրոյ), ի պատասխանի սիրայայտական թղթոյն, զոր ընդ թարգմանին[58] իւրոյ գրեալ էր՝ այսմհետէ պարոն Յարութիւնին, վասն նորա եւս յանձնարարութիւն՝ առ ի ունել զնա սիրով: Որ եւ իսկ ընկալաւ սրբազան Վեհապետն մեր եւ շահեալ վերադարձոյց զնա Հայերէն գրեալ թղթովս այսմիկ, եւ թէ փոքր ի՛նչ գինի յղեցաք իբր օրհնութիւն]:

233 Թուղթ մի եւս առ նորին առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետն եւ գործակալ տէր Ղազարն, ի պատասխանի ի յուլիսի ԻԶ (26) գրեալ թղթոյն նոցա, զոր ընդ պօլկովնիկի թարգման պարոն Յարութիւնին յղեալ էին ընդ մէկ Հօխայ զալամի ժանկառիւ, որոյ վասն զմէկ բեռին մոմի Հարկ, զի յղեսցեն: Իսկ վասն ծերունի Հանգուցեալ Սարգիս վարդապետի ընչիցն պատուէր (զոր է եդեալ իբր աւանդ ի տան միոյ կնոջ), զի առեալ ի նմանէ, յղեսցեն ընդ Հաւատարիմ առն: Եւ թէ սակս այսմ ամանաթին զթուղթ մի օրհնութեան եւս գրեցաք առ այն եթեար անուամբ կինն, Հարկիւ տալիք նմա, եւ ի կողմանէ Գեանջայ եղեալ ընչիցն նորին Հարցումն զճանապարհէն, թէ ո՞րպէս է այժմ: Այլեւ միամտութիւն վասն վարպետ Յովհաննիսի փօլիցային, զոր Հասուցեալ էին ի տունն նորին:

234 Թուղթ մի օրհնութեան առ եթեար անուամբ կինն վասն Հանգուցեալ ծերունի Սարգիս վարդապետի ամանաթին, որ է ի տուն իւր ի պահեստի, զի տացէ տեղւոյն առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետին:

Գրեցան սոքա պօլկովնիկի թարգմանին յամսոյս ի Թ (9):

Օգոստոսի 18-ին գանձանակի կոնդակներ էն ուղարկվել Կ. Պոլսի Պաղտի թաղամասի ս. Հրեշտակապետ եկեղեցու քահանաներին ու ժողովրդին, մի խումբ՝ վանեցիներից, խիեկիներին, Յաղուպի, Թովուզ Բազարի եւ Մէրջանի բերբերներին, Էշխի բրուսներին, Ուսկյուդարի ս. Խաչ եւ ս. Կարապետ եկեղեցիների ժողովրդին, Խաս գյուղի ս. Սահակ եկեղեցու ժողովրդին, Ղումգափու ս. Աստվածածնի եւ ս. Լուսավորիչ եկեղեցիների ժողովրդին: Օրհնության եւ շնորհակալության նամակներ էն Հասցեագրվել տասն անձանց, գլխավորապես գանձապետների, Հավատարով գանձանակադրամի ստացումը: Տարբեր բովանդակությամբ (միաթարութիւն, ստացական–շնորհակալութիւն, օրհնութիւն) նամակներ էն գրվել 18 անձանց, այդ թվում պատասխան նամակներ՝ Կ. Պոլսի նախկին Բաղչի վարդապետին, Ամիդի նախկին Աշարոն վարդապետին, Դազարտիո նախկին Ղազար վարդապետին, Հնդկաստանում՝ նախկին Եփրեմ վարդապետին, նաեւ տեղի նախկին նախկին Պետրոս վարդապետին, նախկին Մեսրոպ վարդապետին եւ վերջիվ պարոն Հայրապետին (էջ 184բ–186բ):

235 1786 ***թ. օգոստոս*** – Թուղթ ի մեծի Պօլիս առ Ղալաթիայու գանձապետսն մեր՝ նոր մահտեսի Խաչատուր եւ մահտեսի Յովհաննէսն, վասն մահտեսութեան Խաչատուրին շնորհաւորութիւն եւ վասն կնոջն մահտեսի Մխիթարութիւնն: Ապա եւ վասն երկուց ամսոց գանձանակադրա-

միցն, զոր Հասուցեալ էին նուիրակին մերոյ, շնորհակալութիւն եւ յորդորումն ի նոյն սէր եւ ի հարազատութիւնն Հաստատուն մնալ:

Ձեռ. 4501, էջ 977–978

978 236 1786 ***թ. 18 օգոստոսի*** – *Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ նուիրակ Իսահակ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն նորա ի յունիսի ԻԷ (27) եւ ի ԻԸ (28) գրեցելոց, վասն զանազան իրաց եւ իրակութեանց:*

*Յորմէ սիրով եւ կարօտի բազմաւ, բրիստոսասանդ սուրբ ողջունիւ եւ Հոգեւոր օրհնութեամբ եւ սրբոյ իջման տեղւոյս Քրիստոսի առաւաւծատալ շնորհիւն գիտասջի՛ր, սիրելի եւ Հոգեւոր որդիդ մեր, Հարազատ եւ բազմաշխատ զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ Իսահակ աստուածապատն վարդապետ: Զի ի յունիսի եղեն ընդ նորատիպ Աստուածոյն մերոյ եւ յուլիսի Լ (30) ընդ քահանաց թղթոց ի քէն խնդրեցելոց, զթուղթն գրեցաք առ քեզ եւ զոր ինչ Հարկաւորք էին յայնժամայն, ծանուցաք: Ապա ի յունիսի ԻԷ (27) եւ ի ԻԸ (28) գրեալ թուղթք Հասին առ մեզ ի յօդուստոս ամսոյս եւ իմացաք զամենայն գրեալսդ: Արդ, յիշեալ էիր նախապէս զլաճարդ յղելդ, որոյ աղագաւ յառաջ քան զայս գրեցաք, թէ մեզ է Հասեալ: Եւ որպէս գրեալ էին թէ Ա՛ճ (100) մնալ է, այնպէս ընդունեցաք առանց կշռելոյ եւ մնացին Ա՛ճ (100) փարայ տալով, ըստ գրեցելոյդ, ՌՃՇ (250) զուռուշ յանձնեցաք Մկրտիչ վարդապետին մերոյ՝ Հասուցանել ձերայնոցն: Ցայսմ կողմանէ միամիտ լիցիս: Եւ զապագրելի թուղթն ի մէնջ խնդրեցեալ, որ զբեհտուն էօզմայ էիր առեալ եւ յղեալ ընդ ծոմն Պոնտոսի, իմացաք եւ զչատ առնուղդ բարւոք Համարեցաք: Բայց դեռ պարոն Հայրապետն վասն ի Պոնտոս ելանելոյ եւ կամ ի կարին Հասանելոյ այնց զրանի/ ինչ չէ գրեալ: Իմացաք եւ զելդ ի վաստուածամայր եկեղեցւոյն ի յունիսի Գ (3), ի Վաղիր 979 խանդ եւ զՀետ լինելդ դոյն եւ այլ մանր տեղեաց գործոյն: Եւ զոր գրեալ ես, թէ Հայիմ Հրամանաց քոց, ահա յառաջ քան զայս քանիցս գրեալ եմք սիրելի որդւոյդ ի յաւարտել զգործդ դիմել առ սուրբ Աթոռ մայրս քո՝ ի Հանգչիլ յաշխատութեանցդ:

Գիտացաք եւ զներսէս վարդապետին մերոյ յայդր ժամանելն եւ ընդ քեզ գոլն եւ զգնալոց լինելն ի միհանին իւր: Բայց յառաջ քան զայս, որ վասն Յովհաննէս սարկաւագի նորին զբանս ինչ գրեցաք քեզ՝ խօսիլ ընդ Ներսէս վարդապետին եւ կամ գրել նմա վասն Աչովայու՝ խօսեցա՛ր եւ կամ գրեցե՛ր եւ թէ զպատասխանի ընկալա՛ր, զորպէսն գրեսցես մեզ:

Գրեալ էիր զեաշու Աւետիքի եւ Մնջղի յայդր դոյն եւ զքո Հետեւիլն Աւետիքի տալացու ԴՃԼ (430) զուռուշին առ ի առնուլ, վերջապէս առէ՛ր, թէ այլեւս մնաց: Գրեցեմս, զի գիտասցուք: Եւ սիրելոյն մերոյ՝ պարոն Մնուշին, եթէ դեռ յայդր իցէ, ի մէնջ ողջոյն եւ օրհնութիւն տացես: Խամայիլու ԵՃ (500)-ըն եւս, որքան յայդր էս, թերեւս առ ձեռն բերեցես, որ չեւտասցի: Իմացաք ի Բառայէն զեԸ (500) զուռուշ եւս առնուղդ եւ զի մնացելոյն զՀետ ես, ջանասցես գնել զայդ սակաւ տալուցուն եւս լրացուցանել, որչափ ի տեղւոյդ ես, տեսցուք թէ այլն եւս որպէ՛ս լինիցի: Զմտեփաննոս աղայի Հանգուցելոյ յիշատակ ջահն չինեցուցանեցդ եւ զորքանն կշռոյն եւ ծախուցն եւս, որ գրեալ էիր, իմացաք: Իսկ վասն աւելի ծախուցն, որ գրեալ ես ընդ մահտեսի Գալուստնին ի Բաղայ առ պարոն Յովհաննէսն Բէթղէհէմեան, զինչ եւ պատասխանի գրեցէ՛, ծանուցես մեզ: Ի Բաղայու ի մահտեսի Խաչիկէն զառ քեզ Հասեալ պահարանաւ գրեանն, որ յղեալ էիր, ընկալաք: Ընդ Խաչիկի թղթոյն էին եւ յայլոց

թուղթք: Այլ այժմ անձեռնհաս գոլով մեր եւ ոչ գոյժ Հարկաւոր գրելիս ունելով, չգրեցաք այժմ զպատասխանիս:

Իսկ ի Ղազար վարդապետին մերմէ ի Գաղատիոյ գրեալ թուղթն եւս, զոր յղեալ էիր, ընկալաք եւ աՀա զպատասխանին գրեալ յղեցաք ընդ թղթոյս առ քեզ՝ Հասուցանել առ նա: Եւ զինդրեալ իրն մեր եւս մինչ Հոգացեալ յղեցէ նա առ քեզ, շուտով առ մեզ Հասուցես: Եւ ի կողմանէ Առաքելին եւս, զոր ինչ գրեալ էիր, իմացաք: Եւ զՀիւրպայու Հայրապետի գիրն, զոր յղեալ էիր, ընթերցաք եւ իմացաք: Բայց վասն Առաքելին, որ գրես, թէ յառաջ քան զայս ելն յայդկոյս, նա դեռ չՄթոռս չէ եկեալ: Եթէ գայցէ, տեսանելոց եմք եւ զՀայրապետի գիրն եւս, որ առ մաՀտեսի Սահակի դուստր կիւրումն է գրեալ, յղելոց եմք: Իմացաք եւ զառնուդ զինկոյ խարճն: Բայց վասն թագ բերօղ ուխտաւորին, որ Հարցեալ էիր, իմա առ այն, զի յանցեալ ամն ի քաղաքէդ ոմն մաՀտեսի Լութվի անուամբ այր ելն յուխտ ի սուրբ Աթոռս, որ եւ արՀեստիւ դերձակ էր: Նա զթագ մի, ոչ այնքան լաւ, եբեր վասն սրբոյ Աթոռոյս, եւ ի պակասիլ խարջէնյն զդրամ էառ աստի փոխ՝ Խ (40) զուռուշ, զի յայդր տացէ: Եւ զանառատ եառ: Իսկ մեք այնպէս Համարիմք, թէ զանառն յառաջագոյն առ քեզ իցեմք յղեալ՝ առ ի պահանջել զդրամն, զի աստ չգտանեմք վնոյն սանառն: Այժմ եւս ժամանակ չգոյր, նայել մեզ ի մուսաատայն, թէ զի՞նչ իցեմք գրեալ առ այն, վասն որոյ գրեմ սիրելոյդ, զի որոնեսցես ի թուղթն, թերեւս յառաջագոյն զայն սանառն յղեալ իցեմք առ քեզ եւ զբան գրեալ եւ թէ գիտանիցես, պահանջեա այնու զդրամն, եւ թէ ոչ, վերստին գրեա մեզ, զի յետոյ որիշ կերպիւ Հոգասցուք:

Զվարաղն, զոր գրեալ ես շինեցուցանել եւ յղել, թերեւս յղեալ իցես ցարդ: Բայց թէ ոչ, ժամ մի յառաջ ջանասցես ի յղել, զի գրեթէ յայս աւուրս եթէ վարաղն չՀասանիցի, ի պատճառ նորա ծաղկարարքն պարապելոց են: Վասն մեր ինդրեալ տիւրպինացն, չախուացն եւ այլ իրացն, որ գրեալ էիր թէ Հոգամ եւ յետ աւուրց յղելոց եմ, շնորՀակալեցաք գքէն, եւ լինի թէ ցարդ յղեալ իցես: Սակս Բ (2) զապիւդ առ քեզ Հասանելոյն միամտեցաք: Եւ պարոն Գէորգն եւս զինքեան Հասուցելոյ առ մեզ Հասոյց յառաջ քան զայս, որոյ աղագաւ եւ մեք զմիամտութիւն գրեցաք քեզ ընդ առեալ եւ յղեալ ժամացուցացդ գնոյն ի միում զապղի ի յունիսի...: Աղբրմանու Ի (20) զուռուշն եւս մինչ Հասանիցի, ի Հարկէ, գրելոց ես: Իսկ վասն

980 Ֆարման //օղլի Սարդիս վարդապետի կայիցն այժմ սրբոյ Սաղմայ պատրիարք եղբայրն մեր՝ Յովակիմ վարդապետն զթուղթն էր գրեալ առ մեզ եւ փուսուլայիս միով զՀանգուցելոյ ինչն իբր սիաՀի էր արարեալ, ըստ ասացելոյ Թովմայ անուն սպասաւորի նորին, եւ խնդրեալ էր ի մէնջ, զի ի Թիֆլիզու եւ ի Գեանջայու զայնոսիկ բերեալ՝ ի սուրբ Երուսաղէմ յղեցուք: Իսկ մեք յառաջագոյն գիտելով, թէ ի Թիֆլիզ ի տան կնոջ միոյ միով արկեղբ իրք գոն, գրեցաք անդ մերայնոցն, զի մուղայէթ լիցին, մինչեւ ի պատրիարգէն զթուղթ առցուք: Եւ այժմ ի թուղթն առնուլս մեր գրեցաք Թիֆլիզու առաջնորդին եւ ասագ քաՀանայիցն, զի միաբանութեամբ ի յեղար անուն կնոջէն յայնմանէ զնոյն արկղն Հանդուցեալ Սարգիս վարդապետին ամրողջ կնքովքն կնքեալ, յղեսցեն ի սուրբ Աթոռս:

Գեանջայ եւս նոր է ի պաշարմանէ վերծեալ եւ դեռ ի նեղութեան կայ, եւ ՀանապարՀքն վտանգաւորք են, մինչ խաղաղասցին, նոյն տեղակա-

նացն եւս գրելոց եմք, զի անդէն եղեալ զիրսն Հանգուցելոյն յղեսցեն: Եւ մինչ երկուց տեղեայ ասանդքն եւս Հասանիցին ի սուրբ Աթոռս, գրելոց եմք Հգուտ որդւոյն մերոյ՝ Կարնոյ նուիրակ Գէորգ վարդապետին, զի ի յաւարտելն զգործն, եկեսցէ ի սուրբ Աթոռս եւ իւր ձեռամբ զայն ինչսն տարեալ Հասուցէ ի սուրբ Երուսաղէմ: Եւ թէ նա գալոյ չլինիցի, այլով Հաւատարիմ եկողաւ յայդկոյս յղելոց եմք:

Այսպէս ծանուցեսս սիրելոյն մերոյ՝ տիրացու Սարգսին ի մէնջ ողջունելով զինքն, զի եւս նա նոցա Հասկացուցէ: Յառաջ խոստացաք զթուղթ գրել նմա եւ ոչ եղաք ցարդ ձեռնՀաս, այժմ եւս չունիմք ձեռնհասութիւն, բայց յետոյ գրելոց եմք: Եւ ի կողմանէ Չիլինկիր Յարութիւնեան Յովհաննէս տղային, որ գրեալ էիր, այսպէս իմա, զի ի գալն մեր յԵրեւանու կոչեցաք առ մեզ եւ որքա՛ն ստիպեցաք վասն դաս առնելոյ եւ կարդալոյ, անՀարին եղեւ յանձն առնուլ: Այլ կայ ի Ղազարապատն ի սպասաւորութեան Հիւրընկալացն յօժարութեամբ, վասն որոյ մեք եւս շար արարեալ, այնպէս պաՀեմք. Ծնողացն անՀարկ Համարեցաք եւ չունէաք իսկ ժամանակ գիր գրեալ, եթէ ի գէպ լիցի, այսպէս ծանուցեսս:

Զառենին մեր աՀա յղեալ եմք յառաջ, որպէս եւ ի վերոյ յիշեցաք, թէպէտ աղաչ Հարապետն ըստ մեր պատուիրագրութեանն չէ յղեալ, զի շուտով Հասանիւր, սակայն Հասանելոց է, թէեւ անագան, որոյ զորպէսն շուտով գրեսցես մեզ: Իսկ թէ յայդր եւս տպեն զնոյնն ըստ Հնոյն, բնաւ չէաք լուեալ. եթէ Հաւաստի է, ծանուսցես մեզ եւ եւս:

Զինդրեալ թուղթդ, յառաջ եւ այժմ յղելով, լրացուցաք: Քանզի եկեղեցեայց եւ ոմանց էնաՀաց գանձանակաց կնդակն եւ գանձապետաց թուղթն եւ Ասլան աղային եւ Բաղդադու պարոն Ալէքսանի միխիթարականն եւս աՀա ըստ թղթոյս յղեցաք, զորս Հասուցես ի տեղիսն: ԲաՀակ ամիրայի թղթոջն զշնորՀաւորութիւն, եւ ի նոր մաՀտեսի Խաչատուրի եւ ՅովՀաննիսի թղթոջն եւս զշնորՀաւորութիւն եւ միխիթարութիւն եմք գրեալ: Իսկ եփրեմ վարդապետն մեր ի մայիսի ամսեանն Հասեալ ի Բաղդատ իւրայնովքն, (որ ի տօնի Հոգւոյ գալստեանն անդ է եղեալ), անտի զթուղթ էր գրեալ առ մեզ, վասն որոյ զնորին պատասխանին աՀա գրեցաք, զոր ձեռամբ Ասլան աղային Հասուցես ի Բաղդատ պարոն Ալէքսանին՝ Հասուցանել առ եփրեմ վարդապետն մեր, ուր եւ լինիցի: Միայն թէ առ Արեգնազան կինն զմիխիթարութիւն գրելն անՀարկաւոր Համարեցաք, զի քանի՛ այնպիսիքն գոն յայդր, գուցէ թէ միոքն այլն սրտամոլ լիցին, այլ թէ յոյժ Հարկաւորացն կարիցեմք գիր Հասուցանել, բաւական է:

Վասն Զմիւռնոյ եւս, զոր ինչ գրեալ էիր, իմացաք, եւ որպէս յառաջ եւս եմք գրեալ, աՀա Միքայէլ պեան մինչ Հասցի աստ, յառաջիկայ աւուրս յղելոց եմք զնուիրակ եւ առաջնորդն: Այլեւ զի Հեռուստ Համբաւակոյգդ եւս աշխատութեամբ վերծանեցաք, եթէ է այնց վրասաւոր ինչ մոռդրութիւն, յայնպիսութեան լիցին միշտ: Այլ մեք զներՀակն լսեմք ի յոմանց եկօղ անձանց յայդրստատ, իբր զպարտեալն պարտօղս: Բայց առ այն մնամք Տեառն խնամոց յանձին:

Ողջ լեր ի Տէր եւ պահպանեցեալ շնորհիւ եւ ողորմութեամբ նորին: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՂ (1786) թուոջս, ի յօգոստոսի ԺՀ (18) եւ ի սուրբ էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 978–980

237 1786 **թ. (օգոստոս)**– Թուղթ ի Զմիւռին առ ոմն ի գլխաւոր իշխանաց վասն արծարծմանն սիրոյ եւ բարեկամութեան, եւ վասն յերկար ժամանակ թուղթ չգրելոյն, եւ ծանուցումն համառօտ անցից երկրիս եւ նեղակրութեանց մերոց: Ապա եւ վասն նոր նուիրակին եւ առաջնորդի յանձնարարութիւն, եւ յորդորումն ի սէր եւ ի հարազատութիւն սրբոյ Աթոռոյս:

Ձեռ. 4501, էջ 1076–1077

186բ 1786 թ. 20 օգոստոսի– **Ից ի Ղարս**

238 Թուղթ մի տաճկերէն առ նորին փաշայն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր ընդ Բայտաղտար կոչեցեալ ծեր տաճկի միոյ յղեալ էր՝ սակս անտի գնացեալ ընչից, թէ յառաջ եւ թէ այժմ, զի ծանուցէ տեղւոյս խանին առ ի պէտս ունիլ, որ եւ ինքն եւս յատկապէս գրեալ էր եւ իւնդրեալ զայսոսիկ[59]:

239 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Ղարախան օղլին, ի պատասխանի սիրոյ թղթոյն, զոր եւս ընդ ծեր տա[ճկի միոյ]...

240 Կոնդակ մի ժողովարարութեան ի Թիֆլիզ, ի Գեանջայ, ի Հուշի, նաեւ ի Թաւրէժ, ի Խոյ եւ ի Նախիջեւան, եւ ի համայն շրջակայս նոցին, զոր եւս Գէորգ անուամբ ուրումն խղճալոյ, որ էր յազգէն մերմէ ի յերկրէն Վրաց, ի քաղաքէն Գօրւոյ:

Գրեցան յամսոյս ի Ի (20):

Օգոստոսի վերջերին միաբանության նամակներ էն գրվել Խոջա Զաքարիային եւ գանձապետ տեր Մկրտչին (Գյանջա), ինչպես եւ պատասխան նամակ տեր Վահանին (Բայազետ):

187ա 1786 թ. սեպտեմբեր– **Թուղթք ի Հաշտարխան եւ ի Թիֆլիզ**

241 Թուղթ մի որպիսւոյ առ մերսեռից նուիրակ եւ առաջնորդ Յովսէփ վարդապետն, որում յիշումն ածէ սրբազան Վեհապետն մեր ի մարտի 20 եւ ի յունուարի էին գրեցեալ թուղթքն իւր առ սա, եւ թէ սակս այնց յուսամ, թէ ցարդ հասեալ իցեն, բայց չգիտեմ զի ա՛րդ երկարի միջոցն դարձիցն, որոց վասն համարիմ զանձեռնհասութիւնդ: Արդ, 10 հատ նորատիպ ժամագիրքն, 10 կտոր պատմութեան տետերոն եւ 30 հատ այբուբենականն, զորս յղեալ էիր, ընդ ե (5) հօխայ կարմիր լօքին, անվտաս հասին առ մեզ: Բայց արդ, ի Մատրաստ ի Հաշամիր աղային եւ յայլոց յոմանց զգիր ընկալաք եւ իմացաք զմաշ ժողովարար տէր Յարութիւնին, զոր այտի առաքեալ էիր յայնկոյս: Իակ Հաշամիր աղային ընդ թղթոյս մերոյ առ քեզ եւս էր գրեալ զթուղթ թարգ կնքոյ վասն իմանալոյն մերոյ զմիտան նորին, զոր եւ ընթերցեալ մեր, ահա ընդ իմ գրոյս անտի եկելոյ ի նմանէ, յղեցի առ քեզ՝ ի տեսանել քո զմերն եւս, որպէս եւ մեք զքոյն, եւ արդ, զայս եւս գրեմ վասն գիտելոյ քո եւ միաւորելոյ:

Զի նորատիպ Աւետին, զոր ի վաղուց հետէ տպէաք աստ, ահա աւարտեցաք մեծաջան աշխատութեամբ եւ զգուշութեամբ, եւ ի նոցունց զքահնին յղեցաք ի մեծն Պօլիս իւրաքանչիւր եկեղեցեաց ի գործածութիւն: Եւ յայդր եւս կամեաք յղել ըստ նմին, բայց հաւատարիմ ոք ոչ գտանեցաւ: Եթէ գոցի, ի հարկէ, յղելոց եմք:

Նաեւ այսպէս գիտեա երկրիս եւ սրբոյ Աթոռոյս զորպիսութիւնն, զի ահա կերպիւ ինչ այժմ իբր յանդորրութեան եմք եւ յապագայն Տեառն

ապաստան: Ալլեւ երբեմն գրէիր յայդրուստ զՀամբաւս նորալուրս, իսկ քանի ժամանակ է, զոր ոչ գրես, ուրեմն գրեա անձանձրոյթ:

Գիրս այս յօգոստոսի ի ԺԵ (15) գրի եւ յղի ի ներքոյ յիշեալ թղթոյն յամսոյս Ժ (10):

Թիֆլիսի Հայոց առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետին, գործակալ տէր Ղազարին, ինչպես եւ Աբրահամ ավագ քահանային ուղղված նամակներում կարդացվում է Երուսաղէմի նվիրյակ Մարգիս վարդապետի գույքը շտապ կարգով ուղարկել Էջմիածին:

242 Թուղթ մի տաճկերէն առ Հերակլ արքայն, ի պատասխանի սիրոյ թղթոյն, զոր ընդ Յովհաննէս անուամբ ուրումն յղեալ էր, որ այս մարդս գնաց ի կողմունսն Խոյու ըստ Հրամանի տեառն իւրոյ, եւ ահա վերադառնայ առ առաքօղն իւր, ընդ որում եւ գրէ սրբազան Վեհապետն զթուղթս այս: Նաեւ յղէ զպահարանեալ թուղթն տէր Աբրահամին:

Գրեցան երեքեւնս յամսոյս ի Ժ (10):

1786 թ. սեպտեմբեր– **[Թուղթք] ի կաթին եւ ի Ղարս ընդ Թաթարին կարծեայ**

Պատասխան նամակ է ուղարկվել Կարինի վիճակ Հայրապետին, Գևորգ սպային (Կարս) եւ օբՀնության նամակ նվիրատու պյուռ. Խաչատուրին (Կարին) (էջ 1087ա– 1087բ):

243 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ փաշային Ղարսոյ, ի պատասխանի գրոյն, զոր ընդ Թաթարի ուրումն գրեալ էր յաղագս անցեալ իրաց զվճիռ Հաւտմանցն ընդ խանին մերոյ, որպէս զի այլեւս մի յիշեսցին զվնասսն թէ աստի եւ թէ անտի եղելոցն, այլ մնալ այսուհետեւ ի խաղաղութեան:

Գրեցան յամսոյս ի ԺԳ (13):

1786 թ. սեպտեմբեր– **Թուղթք ի Խոյ եւ ի Թաւրէժ**

Ցնտեսական բնույթի հանձնարարություններ էն տրվում պյուռ. Փիլիպպոսին, տեր Հովսեփին եւ վիճակ Հայրապետին: Ոմն Բաղդասարի միջոցով շնորհակալության նամակներ էն ուղարկվում մի քանի նվիրատուների:

244 Թուղթ մի տաճկերէն առ Դիատէնու բէկն. յանձնարարութիւն վասն մեր նուիրակ Դաւիթ վարդապետին, զի մուղալէի լիցի յամէնայն գործս նորա: Յղի թուղթս այս ընդ վերոյ յիշեալ թղթոյն ի ձեռն տէր Վահանին, զի հասուսցէ առ իւրաքանչիւր տեարսն:

Եւ գրեցան յամսոյս ԺԵ (15):

Նույնը հանձնարարվում է նաեւ ոմն պյուռ. Աբրահամին (Դիատին): ՕբՀնության նամակներ էրեք նվիրատուների: Նամակ գործակալ Հայրապետին՝ նախիջեւանցի պյուռ. Բաղդասարից պարտքը տանելու հանձնարարությամբ: Հաղորդում նորընտիր Դավիթ վարդապետի գործառնական կապակցությամբ: պատասխան նամակ Թիֆլիսի առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետին, նամակներ՝ Դավիթ վարդապետին, գործակալ տէր Ղազարին, Ներսեսենց պյուռ. Հովսեփին եւ պյուռ. Աշխարհբեկին: Երուսաղէմի նվիրակ Մարգիս վարդապետի գույքը տանելու կարգադրությամբ նամակ վերջ Հիշված առաջնորդին եւ գործակալին: Պատասխան նամակ Դավիթ եւ Հերիքնազ ամուսիններին (Մատթեոսյան) իրենց որդու՝ տիրացու Աբրահամի Էջմիածնում մնալու հարցի շուրջ (նամակները գրվել էն սեպտեմբերի 21–ին եւ 22–ին):

245 1786 **թ. (սեպտեմբեր)** – Թուղթ առ Հաղբակու մերձնէից գլխաւորն վասն յանձնարարութեան նուիրակին մերոյ՝ Յակոբ վարդապետին Համախեցւոյ:

Ձեռ. 4501, էջ 981

246 1786 **թ. սեպտեմբեր** – Թուղթ ի Հաշտարխան առ յԱթոռս եկեալ տիրացու Աբրահամի Հայր Դաւիթն եւ մայր Հերիքնազն, ի պատասխանի կրկին թղթոցն նոցա, որովք գրեալ էին, թէ որդին մեր միակ մի ականջ սարկաւագ եւ աբեղայ ձեռնադրիցէք, որ է ցուպ ծերութեան մերոյ եւ այլն: Առ որս գրեաց սրբազանն, թէ դէտ չեմք հրաւիրեալ գնալ ի յաստիճանս ինչ կրօնաւորութեան, այլ միայն թէ առ Վարգան վարդապետն իւր կարգալ եւ ուսանիլ զուսումն գրոց, իսկ այժմ սիրով հարցալք գկամն վասն գնալոյ եւ կամ մնալոյ, ասաց թէ ես յօժարութեամբս վանական եմ լինելոց եւ յառաջիկայս մնադրութիւն գոյ սարկաւագ լինելոյ սմա: Ուրեմն այսպէս իմացեալ զպատասխանի գրեսջիք սմա, զի միամտեսցի:

Ձեռ.4501, էջ 982

188 ա 1786 թ. սեպտեմբեր– ***Թուղթք ի Ղարս***

247 Կոնդակ մի մեռոնի, զոր տրեցաւ Տորոգ Տուիրակին սորա՝ Գրիգոր վարդապետին:

248 Թուղթ մի առ Գէորգ աղային, ծանուցումն վասն ընծայիցն փաշային եւ այլ ոմանց եւ վասն նոցին պատուէր, զի առ իւրաքանչիւրսն հասուցէ ըստ գրոյն սահմանի, եւ վասն Տորոգ Տուիրակին յանձնարարութեան, Տաեւ վասն ընծայատար դաղպաչի Թօմասին պատուէր՝ մուղայէթ լինիլ, եւ հարցումն ընդ թաթարի ուրումն գրեալ թղթոյն մերոյ, թէ առ ինքն եւ թէ առ վէքիլ Հայրապետին:

249 Թուղթ մի առ Ղօշավանից առաջնորդ Յովհաննէս վարդապետն վասն թուղթ չգրեցմանն հարցումն, վասն ընծայիցն փաշային եւ այլ ոմանց պատուէր, զի յղեսցէ սայլիւ ի Կարս: Նաեւ վասն Տորոգ Տուիրակ Գրիգոր վարդապետին յանձնարարութիւն, զի ձեռնտու լիցի: Վասն քո ե (5) լիտր գինի, Բ (2) լիտր քացախ եւ ժ (10) լիտր բրինձ:

250 Թուղթ մի տաճկերէն առ սորին փաշային, Հանդերձ ընծայիւք ընդ Թօմասին մերոյ:

251 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ քեահիային, սմա եւս ընծայ:

252 Թուղթ մի տաճկերէն առ աֆճանտիլատային, սոցա եւս յղէ գնծայս:

253 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Ղարախան օղլին, սմա եւս:

254 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Մաղրբերդու բէկն, Հանդերձ ընծայիւք:

Սոքա յղեցան ընդ դաղբաշի Թօմասին յամսոյս ի ԻՀ (28):

1786 թ. սեպտեմբեր– ***ի Կարին Թուղթք***

255 Թուղթ մի առ վէքիլ պարոն Հայրապետն, ի պատասխանի ի յօգոստոսի ԺԵ (15), Ի (20) եւ ԻԶ (26) եւ ի սեպ. ժ (10) գրեալ թղթոցն չորեցունց: Նախ շնորհակալութիւն վասն հասուցելոցն առ իւրաքանչիւր տեառս պատասխանագոյն գրեալ թուղթսն մեր եւ ապա սակս պարոն Նազարին, թէ իմացաք գ3500 ղուռուշ տալդ, իսկ գրես, թէ յղելոց եմ գամանաթ ինչ,

եթէ քեարվան դիպեսցի: Ասեմք առ այդ բարւոք առնես, բայց ե՛րբ յղելդ ազդեսցես:

Կարապետ վարդապետի թուղթս, զոր յետս էիր յղեալ եւ զնորին զիարդն ծանուցեալ. Տէր դատեսցէ, Հարկագրութիւն ժԱ (11) դատապ վարեցին, զոր Սահակ վարդապետն էր յղեալ առ ինքն՝ յղեսցէ, ստիպումն, վասն պատասխանոյն, յառաջ քան զայս գրեցելոյն, շուտով դարձուցանել փայեկաւ յատկիւ, որպէս եւ անդ եւս գրեցաք եւ Հարկեցաք: Վասն մահտեսի Խաչատուրի եւ Սերոբի թղթոյն պատուէր, զի տացէ նոցա եւ զդարձն առեալ յղեսցէ: Դարձեալ. Մնարոպ վարդապետն, որ ձեռամբ Ճիկէրջնց մահտեսի Յակոբին զեծ (500) ղուռուշ էր Հասուցեալ քեզ, իմացաք եւ ահա, ըստ խնդրոյդ, զղապզ մի գրեալ այնպանին, յղեցաք ընդ թղթոյս՝ Հասուցես նմա ի միամտութիւն:

Վասն թէրզի Սարգսին մեղադրութիւն, թէ թարց Հարցմանց Է՛ր եւտւր զի (20) ղուռուշ: Ժանկատն եւ վարձն Հասին: Հաճի–Ալի տաճկի փոլիցային, զոր տուեալ էիր, ծանեաք: Միքայէլ վարդապետի 6000 ղուռուշն որպէ՞ս եղեւ:

Ժ (10) Հէլապի սպիտակ աթլաս եւ ԻԲ (22) լիտր սեաւ երկաթ առեալ յղեցեալ եւ այլն:

256 Թուղթ մի առ Գօրգենց մահտեսի Խաչատուրն եւ Սերոբն, միխիթարութիւն վասն մանկանն եւ Հարկատարութիւն վասն որպիսութեանց ոմանց ի Գոլոզ իմանալ եւ գրել մեզ:

Թուղթքս յղեցան ընդ կար[նեցի] փայ[էկին] յամսոյս ի ԻԹ (29):

188բ 257 Թուղթ մի ի Կարս առ պարոն Գէորգն, յիշումն վաղ քան զայս ընդ դաղբաշի Թօմասին մերոյ դրեալ թղթոյն առ ինքն, Տաեւ վասն մատաղացոյն գրէ, թէ Ծ(50) գերան եւ Գճ (300) սրդ. տացես նոցա, քանզի ոմանք ի նոցունց նոր են եկեալ անդ եւ չունին զտուն, որք բնակին, մանաւանդ ձմեռն եւս գայ: Ուրեմն թարց զանցաւորութեան եւ մերս խոհեր Հասուցես ժամ մի յառաջ զայնքանան:

[Գրեցան յամսոյս] ի Թ (9):

Հոկտեմբերի 19–ին օբՏնութեան եւ շնորհակալության նամակներ են ուղարկվել չորս նվիրատուների (Բաղէշ):

1786 թ. հոկտեմբեր– ***Թուղթք ի Թիֆլիզ***

258 Թուղթ մի առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետն եւ գործակալ տէր Ղազարն, ի պատասխանի ի սեպ. ԻՀ (28) գրեալ թղթոյ նոցին ընդ մէկիք Հաքարոյին: Մոմն եւ սուրբ երուսաղէմայ քաւրան, զորս պատրաստեալ էք ի յղել յոյժ շնորհակալեցաք, ուրեմն փութացուսջիք: Իսկ սուրբ Սարգիս եկեղեցւոյ կնդակն, զոր քանիցս խնդրեցաք, այժմ եւս խնդրեմք շուտով յղել: Եւ վասն միխիթարական թղթոյն չորեցունց ծանուցումն (զորս գրեցաք առ արքայն Վրաց, առ որդի Տորին Գէօրկին խանն, առ Թագուհին եւ առ պարոն Սարատարն), թէ ահա յղեցաք Հանդերձ ընծայիւք, Հարկիս որպէս եւ գրեալ եմք, այնպէս առնիջիք՝ 70 պարոնին, 30 որդւոյն, 12 ամուսնոյն, 5 փեսային, բայց Գէօրկինինն, ատտ ետուք մէկիք Հաքարոյին ընդ թղթոյն, ըստ որում ինքն էր բերեալ գթուղթն Տորա: Նաեւ մէկիք Աւետիքին գթուղթ մի սիրոյ եւս գրեցաք, տացիք Տնա եւ Հարկեսջիք զպատասխանն գրել շուտով, որպէս ի թղթոցն եւս Հարկեցաք:

259 *Բաշկօրդ մի եւտուք ծերունի Աւետիք վարդապետին, որ գնայր դէպ ի Նոր Նախիջեւան առ ընտանիսն իւր, որպէս զի տեսեալ կամէնդացին ռուսաց զայն ի ձեռս նորա, ի ներս առցէն զինքն: Ըստ որում առանց սրբազան Վեհապետի թղթոյն կարգաւոր ոք ոչ կարէր մտանել:*

1786 թ. հոկտեմբեր – [*Թուղթք*] *ի Պօլիս*

260 *Թուղթ մի ի վերայ քահանայից, իշխանաց եւ առ Հասարակ ժողովրդոյն Պօլսոյ, ի պատասխանի մաճառական թղթոց նոցա, զորս վասն նորոգ ուծացուցի չընդունեցմանն եւ այլ ոմանց իրաց գրեալ էին եւ յղեալ ընդ թաթարի ուրումն, որոց պատասխանէ՝ ըստ կամաց ձերոց լիցի, իցէ թէ շփոթումն բարձցի:*

261 *Թուղթ մի առ Սահակ վարդապետն, ի պատասխանի վաղեմեան գրեցեալ թղթոյն, եւ պատուէր այս ինչ այսուհետեւ թէ բարի եւ թէ չար, մի խառնեսցիս ի բանս դոցա եւ մի խօսեսցիս հակառակ կամաց նոցա, այլ զհոգալիսդ հոգայ եւ դարձիր ի սուրբ Աթոռս, եւ մի յամեսցիս այլեւս:*

Գրեցան ընդ թաթարի յամսոյս ի ԻԶ (26):

262 *Ի սոյն օր թուղթ մի եւս ի Ղարս առ նորին փաշային, ի պատասխանի ընդ թաթարի ուրումն գրեալ թղթոյն եւ վասն ԺԲ (12) գազ ճոթին, զոր խնդրեալ էր, թէ ահա յղեցաք:*

Գրեցաւ զայս եւս յամսոյս ի ԻԶ (26):

189ա **1786 թ. հոկտեմբեր – *Թուղթք ի վան եւ ի խոյ ընդ յառուկ փայեկի***

263 *Թուղթ մի առ Թումանեան Ախիջան աղային եւ պարոն Գէորգ եղբայրն իւր, ի պատասխանի թղթոյն նոցա, զոր գրեալ էին յամսոյս Ժ (10) ընդ յառուկ փայեկի, ծանուցանելով զգալն Թամուր փաշային ի Պօլսոյ, ընդ նմին եւ իւր Ախիջան աղայի գալուստն եւ զնորոգ նուիրակ խնդրելն առ ի յղել: Առ որս օրհնութիւն գրէ եւ խոստանայ զնուիրակին յետ առուրց ինչ յղել՝ հանդերձ ընծայիւն փաշային: Այլեւ յիշէ յառաջ քան զայս ըստ խնդրոյ նոցին զկացուցանելն իւր զՄարկոս վարդապետն Հայր Լմու եւ զԳասպար վարդապետն՝ Հայր Կատուցու, եւ վասն նոցա զյանձնառարութիւնս առնէ: Եւ թէ զԳասպար վարդապետն ի յաջող ժամանակի յղեսցես ի սուրբ Աթոռս ըստ խնդրոյն իւրոյ՝ առ ի ընդունիլ զշնորհս:*

264 *Թուղթ մի ի Սալմաստ առ մէլիք Խուտավէրտին եւ որդի նորին պարոն Յօհաննն. շնորհակալութիւն վասն բարերարութեանն, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ **նուիրակունսն** մեր, եւ վասն գալստեան որդւոյն ի սուրբ Աթոռս (ըստ գրեցման նուիրակին իւրեանց՝ Յակոբ վարդապետին), թէ մինչ լուաք, ուրախացաք, Տէր յաջողեսցէ:*

Օրհնութիւն վասն սրբատաշ քարամբք եկեղեցի շինեցմանն եւ միաթարութիւն վասն Հանգուցեալ կենակցին: Նաեւ յորդորումն մնալ ի Հարազատութեան, որ առ սուրբ Աթոռս:

Նոյն օրը (Հոկտ 29–ին) օրհնութեան եւ շնորհակալութեան նամակ է ուղարկվել Նոյեմբ անունով մի նվիրատու կնոջ, նոր ուղարկված նվիրակին պատշաճ ընդունելութիւն ցուցց տալու համար Հանձնարարութիւն է տրվել Հաղբակի մելիքներին ու իշխանափոխներին, պատասխան նամակներ են հղվել Ջուղայեցի տեր Հովհաննեսի որդի սրին. Մաւիսիանին եւ Խոյի նվիրակ Հակոբ վարդապետին, ժողովարարութեան կենդակ է տրվել կարնեցի Գրիգորին: Ամենա վերջին

բայազեցի տեր Վահանին կարգադրութիւն է արվել Ջմշուածիայի նվիրակ Միքայել վարդապետին անվտաս հասցնելու էջմիածին (էջ 189ա):

983 265 **1786 թ. *Հոկտեմբեր*** – *Թուղթ մխիթարութեան առ Վրաց արքային Հերակլեայ որդի Գէօրկինին վասն մահուան քեռն իւրոյ (որ էր ամուսին Դաւիթ Սարտարին) եւ քեռորդւոյն իւրոյ, որ էր որդի նոցին:*

Յորմէ ժամանեսցի թուղթ...

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեան թղթոյս, ծանուցումն լիցի աստուածասիրութեան քում: Զի ըստ որում տուն ցաւոց է աշխարհս եւ ամենայն ուրախականքն սորին ոչ յարատէս կան եւ մնան, վասն որոյ ոչ զբ յաշխարհայնոցս մնայ առանց ցաւոց եւ տրտմութեան, թէեւ զբաղումն ունիցի զուրախութիւն: Քանզի բնական է բերմանց աշխարհի, բերել մեզ աշխարհայնոցս ընդ ուրախութեան եւ տրտմութիւն, ընդ ծիծաղելոյ եւ սուգ, ընդ բերկրութեան եւ տխրութիւն եւ այլն ամենայն ըստ սմին կերպի: Որպէս ահա այժմ քեզ՝ ստոյգ սիրելւոյդ մերոյ օրհնեցելոյ արքայորդւոյդ պատահեցեալ է տրտմութիւն մեծ յաղագս փոխիլոյ // յաստեացս կենաց բարեպաշտուհի քեռն քոյ սիրելւոյ եւ ամուսնոյն խղճալի Դաւիթ Սարտարին եւ վասն տարաժամ մահուան դէռափթիթ որդւոյ նոցին, որ եւս քեռորդի է քեզ: Զոր լսելով մեր, արդարեւ մեք եւս ստացաք զվիշտ մեծ եւ զտրտմութիւն սրտի: Վասն զի որպէս ուրախականաւոք որպիսութեամբք ձերովք բերկրեաք, մեզ համարելով զնոյն զուարճալի դիպուածն, նոյնպէս եւ տրտմահիմ պատահմամբքն ձերովք տրտմեցաք եւ ցաւեաք յոյժ: Բայց զի ոչ ի մարդկային կամաց է եղեալ, այլ ի կամաց արարչին Աստուծոյ, որ զվճիռ մահուան եդ ի վերայ բնութեանս հողածնի, վասն որոյ ոչ պարտիմք զմշտակայ տրտմութիւնս կրել, այլ փառս տալ բարեէր կամացն Աստուծոյ եւ դոհանալ զնմանէ եւ խնդրել զողորմութիւնս վասն հանգուցելոյն եւ զմխիթարութիւնս սրտից՝ վասն ազնիւ սիրելւոյդ մերոյ օրհնեալ արքայորդւոյդ եւ համայն քոյսոցդ, հանդերձ երկարութեամբ կենաց եւ ամենիւք իսկ բարութեամբք: Արդ, ուրեմն, լուսաւորեսցէ զհոգիս նոցին եւ հանգուսցէ այցելութեամբ ի լոյս երեսաց իւրոց՝ դասելով եւ պսակելով ընդ սուրբս իւր: Եւ զսիրտ օրհնեալ արքայորդւոյդ եւ ամենայն քոյսոցս միսիթարեսցէ եւ փոխանակ այդր տրտմութեան, զուրախութիւնս մեծագոյնս պարգեւեսցէ ձեզ՝ հանդերձ երկար կենաւք եւ բարեյաջողութեամբք:

Արդ, այժմ խնդրեմ ի գերազնիւ սիրելւոյդ իմոյ յարդելոյ, գոհացօղ լինիլ զԱստուծոյ թողուլ այսուհետեւ զտրտմութիւնդ, որ վասն այդորիկ, եւ ուրախանալ, միսիթարիլ եւ սփոփել զքոյսդ ամենայն, զի եւ մեր լսելով զուրախութիւնս ձեր, միսիթարիցուք եւ ուրախասցուք, ըստ որում ուրախութիւն ձեր մեզ եւս է, որպէս եւ ի վերոյ ասացաք:

Դարձեալ մինչ զթուղթս ցայս վայր գրեալ էաք, էհաս առ մեզ թուղթն քո ձեռամբ Հարազատին ձերոյ եւ մեր սիրելւոյ՝ պարոն Հաբարօյին: Եւ իմացեալ զողջութենէ քումմէ եւ զուրախութենէ, ուրախացաք: Զոր Տէր պահեսցէ անփորձ ի չարէ, խաղաղութեամբ եւ բարւոքագոյն կենաւք: Իսկ այժմ, ահա առ ի չլինիլ միսիթարական բանից մերոց առանց արդեանն, ընդ օրհնաբեր թղթոյս զփոքր մի ընծայ յղեցաք վասն յարգութեանդ՝ ձեռամբ պարոն Հաբարօյին: Զոր ընկալցիս սիրով եւ զսուրբ Աթոռս մեր, հանդերձ մեօք անմոռանալի ունիցիս ի սրտի քում, զսէրդ եւ զբարեկա-

մութիւնդ անպակաս առնելով առ սա եւ առ մեզ: Ողջ լեր ի Տէր եւ զօրացեալ ի նոյն Հանդերձ բանիւք քոյոյնովքդ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԵ (1786) թուոջս մերում, ի Հոկտեմբերի... եւ ի լուսակառոյց Ամենայն Հայոց, ի սուրբ Էջմիածին[60]:

Ձեռ. 4501, էջ 983–984 (Համառ. ամ՛ս, Ձեռ. 4481, էջ 188 բ):

266 1786 **թ. Հոկտեմբերի** – Միխիթարութիւն ի Թիֆլիզ առ Դաւիթ Սարդարն վասն մահուան կնոջն եւ որդւոյն, որք եւ ի վերայ գրեցելումդ յիշեցան[61]:

Ձեռ. 4501, էջ 984–985 (Համառ. ամ՛ս Ձեռ. 4481, էջ 188 բ):

267 1786 **թ. 20 Հոկտեմբերի** – Թուղթ ի Թիֆլիզ առ մելիք Աւետիքն ընդ միխիթարական թղթոց Վրաց արքային եւ կնոջն եւ որդւոյն եւ Սարդար Դաւթին, որ ի վերդ է աճառասիկ:

Յորմէ ժամանակացի թուղթ...

Եւ ընդ օրհնութեան սիրաձիր նամակիս, ծանուցումն լիցի սիրելւոյդ մերոյ ի Քրիստոս եւ օգտապատն որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի Հոգք եւ ցաւք մեր օր ըստ օրէ բազմանալով եւ պաշարացուցանելով զմեզ, ... ահա երկար միջոց եղեւ ի յանցանելոյ գազանաբարոյ լեզուիցն մինչեւ ցայժմ, որ ձեռնհաս չեղաք գթուղթ գրել առ քեզ, բայց սիրելիդ եւս պատկասեցուցեր զգիրդ, եւ չգրես ինչ զմեզապատշաճ որպիսութեանց տեղւոյդ: Լսեմք բազմիցս, թէ Ախլցխայու մովպետն զմարդիկ յղէ յայդր վասն Հաշտութեան, եւ ի կովկասական գազանացն եւս գայն շատ զՀաշտութիւնն առնել ընդ մեծազօր օրհնեալ արքային եւ պայմանադրութիւն լինի վասն խաղաղութեան, եւ ուրախանամք, բայց զի ոչ գիտեմք զո՞րպիսի եղրակացութիւնսն լինելեաց, առ այն յերկբայս եմք: Վասն որոյ պատկան է սիրելւոյդ մերոյ զայնպիսի իրաց զորպիսութիւնսն Հաւաստապէս գրել եւ ծանուցանել մեզ ստոյգ Հաւատարմութեամբդ, զի միամտիցուք: Քանզի գիտես իսկ, զի միշտ խնդրող եմք առ Յաստուծոյ վասն բարեյաջողութեան աստուածազօր մեծի արքային, եւ այք մեր դիտեն, սպասելով զուարճական լրոյ տեղւոյդ եւ բնակչացդ: Բայց յառաջ քան զայս եւ այժմ եւս աղդ եղեւ մեզ տրտմահիճ Համբաւ մահուան դատերացն եւ թոռին օրհնեալ արքային, եւ զգաւառ գոլն նորա եւ իւրայնոցն, որոյ աղագաւ մեք եւս տրտմեցաք եւ ցաւեցաք, որք եւ թէպէտ յառաջնմէ կամէաք զմխիթարութիւն գրել, բայց վասն բազմադիմի Հոգոյն ցաւոց մերոց ձեռն Հասուցանել չկարացաք, եւ մնաւանդ զի զՀաւաստութենէ իրացն եւս չունէաք կատարելապէս տեղեկութիւն: Իսկ այժմ մինչ ստուգիւ իմացաք, ահա զամենայն զրազմունս ի բաց արկեալ, զմխիթարութեան գրեանս գրեցաք առ օրհնեալ արքայն եւ առ որդին Գեօրկին խանն եւ առ թագուհին եւ առ Սարդարն, եւ Հանդերձ ընծայիւք ինչ յղեցաք ձեռամբ Հոգեւոր որդւոյն մերոյ՝ Մարտիրոս խոՀեմամիտ վարդապետին Հասանել առ նոսա: Եւ բարեպատեհ Համարեցով, զայս սիրանիշ եւ օրհնաձիր թուղթ եւս յատկեզ սիրելւոյդ գրեցաք՝ ի յարծարծումն սիրոյ մերոյ եւ բնիկ Հարազատութեան քոյ: Եւ ի տալ քեզ զօրհնութիւնս եւ զընորհս Հոգեւորս Աստուծոյ եւ սրբոյ իջման տեղւոյս նորին:

Որք եւ խնդրեմք ի յաղնւոյդ զթուղթդ Հարազատական եւ որպիսածանոյդ, Հանդերձ բնիկ սիրովդ եւ Հաւատարմական բարեջանութեամբդ, որ առ սուրբ Աթոռ մայրդ քո եւ առ մեզ, անպակաս առնել զի միշտ վար-

ձատրեսցիս յԱստուծոյ, եւ ընորհաց սրբոյ Աթոռոյս, եւ օրհնութեան մերոյ լիցիս ընդունակ:

Բայց զայս եւս իմա, սիրելիդ իմ, զի մինչ զթուղթս մինչեւ ցայս վայր գրեալ էաք, զլուր իմն լուաք, զի ասէին ոմանք, թէ Հաշտութիւնն օրհնեալ արքային եւ Ախլցխայու մովպետին ոչ է ի գլուխ եկեալ, որ տարակուսութիւն եղեւ մեզ: Վասն որոյ Հարկիս գրեմ սիրելւոյդ, զի զստոյգ իմն որպիսութիւն գրեսցես մեզ շուտով յայնմ կողմանէ առ ի վարատումն մտաւանջութեան մերոյ: Ահա յիրաւի, ապառնալ է ուրախութիւն Հանդերձ պատճառաւքն, յամենայն կողմանց ձայնք տրտմեցուցիչք եւ Համբաւք դառնութեան Հնչեն, եւ պիտոդութիւն երկրիս եւ բնակչաց լսէք եւ իմաստայք ի Հարկէ: Առ որս ամենեան, Աստուած բարեբար լիցի այցելու, եւ փոխարկեսցէ զամենայն դառնութիւնս ի քաղցրութիւն, ի յապահովութիւն կենաց խղճալի Հաւատացելոց իւրոց: Բաւ է խոՀեմութեանդ: Ողջ լեր ի Տէր եւ յանձնեցեալ ի խնամս նորին: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԵ (1786) թուոջ, ի Հոկտեմբերի Ի (20), եւ ի լուսակերտ Աթոռս սուրբ Էջմիածին[62]:

Ձեռ. 4501, էջ 986 (Համառ. ամ՛ս Ձեռ. 4481, էջ 188 բ):

268 1786 **թ. Հոկտեմբեր** – Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ սրբոյ Աթոռոյս նուիրակ Իսահակ վարդապետն իբր թէ ի փոխ ի յուլիսին եւ ապա եւս գրեալ թղթոց նորին, այլ ոչ պատասխանի բանիցն ընդ թաթարին, զոր պօլսեցիք յղեալ էին մահարձակ վասն պատճառաց ոմանց, որոց զպատասխանի գրեաց սրբազանն եւ սմա գրէ զայս եւ պատուիրէ չխաուխլ եւս ի յիրս ինչ, որ ընդ դէմ է նոցա եւ զգործն աւարտեալ զՀոգալին եւս Հոգալ եւ ելանել գալ:

Ձեռ. Լօ 4501, էջ 987 (Համառոտութիւնք՝ Ձեռ. Լօ 4481, էջ 188բ):

269 1786 **թ. Հոկտեմբեր** – Թուղթ ի Վան առ Թումանեան Միխիջան աղայն եւ պարոն Գէորգ եղբայրն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա, զոր գրեալ էին, ծանուցանելով գալն Իւրեան Միխիջանին ի Պօլսոյ ընդ Թումուր փաշային բարեդէպ յաջողութեամբ եւ խնդրելով զնուիրակ յղել: Առ սոյն օրհնութիւն գրէ եւ խոստանայ զնուիրակն յղել յառաջիկայ աւուրն եւ խոստանայ ընդ նմա փաշային զընծայ յղել: Յիշէ եւ զկարգելն իւր յառաջ քան զայս զՄարկոս վարդապետն՝ Հայր Լմոն, եւ զԳասպար վարդապետն՝ Հայր Կատուցու, եւ վասն նոցա պյանձնարարութիւն առնէ, եւ թէ զԳասպար պետն ի յաջող ժամանակի յղեսցես՝ ի յընդունիլ զընորհս սրբոյ Աթոռոյս, որպէս ինքն կամի, եւ զայլ ինչ ըստ սոցին:

Ձեռ. 4501, էջ 988–989 (Համառոտագրութիւնք՝ Ձեռ. 4481, էջ 189ա):

270 [1786 **թ. Հոկտեմբեր**] – Թուղթ միխիթարութեան առ արքայն Վրաց Հերակլէս վասն մահուան երից դատերացն եւ միոյ թոռին՝ արտահանեալ եւ Համառօտեալ ի թղթոյ Գեօրկին Միրզային, որդւոյ սորին (որ շարադրեալ գոյ ի նոր մեծ տետրն շարադրանաց ի 683 եւ 684 երեսն[63]):

Ձեռ. 4501, էջ 1077

271 1786 **թ. 20 Հոկտեմբերի** – Միխիթարութիւն առ թագուհին Վրաց վասն մահուան դատերացն, որպէս եւ ի վերոյդ առն գրեցաւ[64]:

Ձեռ. 4501, էջ 1078–1079

272 1786 **թ. 9 նոյեմբերի** – Թուղթ առ Պօլսոյ դործաւարս նուիրակ Իսահակ վարդապետն, մինչ ի ճանապարհ ելեալ գայր ի պատասխանի թղթոցն նորա անտի գրեցելոյց[65]:

Ձեռ. 4501, էջ 989–990

273 1786 **թ. նոյեմբեր** – Թուղթ ի Յամիթ առ Յօհաննէսն մահտեսի Մարտիրոսն վասն սիրոյ ըստ նախաձանօթութեանն եւ վասն նուիրակին մերոյ՝ Աշարօն վարդապետի ի քաղաքօղն մնացորդ գործոյն, պատուէր՝ հոգ տանիլ առ ի վճարել նորա եւ յորդորումն առ ի յանձն առնուլ ինքեան կամ եղբարց միոյն զգանձապետութիւնն սրբոյ Աթոռոյս ի սուրբ Կիրակոս եկեղեցւոջն իւրեանց, ըստ որում նախկին գանձապետ մահտեսի Մովսէսն վախճանեալ էր:

Ձեռ. 4501, էջ 1079–1081

274 1786 **թ. [նոյեմբեր]** – Թուղթ ի Թօխաթ առ առաջնորդ տեղւոյն Յովակիմ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյ նորին սեպտեմբերի ի ԻԱ (11) գրեցելոյ Հարազատականի, որ եւ գրեալ էր վասն ուրումն գերւոյն, թէ արձակեցաք, զոր յառաջ անդ ազատեալ էին: Առ որ օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն եւ վասն նուիրակին մերոյ՝ Պետրոս պետին յանձնապարտութիւն եւ զայլ ինչ:

Ձեռ. 4501, էջ 1081–1082 (Համառագր.՝ Ձեռ. 4481, էջ 189բ):

275 1786 **թ. նոյեմբեր** – Թուղթ ի կարին առ Գորոյեան մահտեսի Խաչատուր եւ Սերոբ, ի պատասխանի թղթոյն իւրեանց վասն ոմանց բանից գրեցելոյց:

Ձեռ. 4501, էջ 1083 (Համառագր.՝ Ձեռ. 4481, էջ 189բ):

276 1786 **թ. նոյեմբեր** – Թուղթ օրհնութեան ի Բայազիտ առ քեալանթար խոջայ Զաքարիայն ընդ ընծայատարին մերոյ առ փաշայն:

Ձեռ. 4501, էջ 1084

277 1786 **թ. նոյեմբեր** – Թուղթ ի Բայազիտ առ սրբոյ Երուսաղէմի նուիրակ Գէորգ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր ընդ Զմիւռնոյ նուիրակին մերոյ՝ Միքայէլ վարդապետին ի գալն գրեալ էր: Նախ վասն Սարգիս վարդապետի աւանդ կայիցն, որ ի Թիֆլիզու Հասեալ էր յԱթոռս եւ Հաւանիլոց էր յԵրուսաղէմ եւ ապա, զի ի սուրբ Կարապետի վասն յիշեալ Միքայէլ վարդապետի իրացն վնաս էր Հասեալ ի փաշայէն տեղւոյն, որում եւ սա ակնառուս էր, առ այն Հարցումն եւ Հարկ ճշմարտութեամբ գրել եւ լիապէս ծանուցանել:

Ձեռ. 4501, էջ 990–991 (Համառագր.՝ Ձեռ. 4481, էջ 190ա–190բ):

278 1786 **թ. նոյեմբեր** – Թուղթ ի Զմիւռին առ ոմանս իշխանս գրելի վասն արձարծման սիրոյ եւ ծանուցումն ի կարճոյ զանցից երկրիս եւ սրբոյ Աթոռոյս, եւ վասն նոր նուիրակին եւ առաջնորդին յանձնարարութիւն եւ յորդորումն ի սէր եւ Հարազատութիւն սրբոյ Աթոռոյս:

Ձեռ. 4501, էջ 991–992

279 1786 **թ. նոյեմբեր** – Թուղթ ի Յամիթ առ Յօհաննէսն մահտեսի Մարտիրոսն վասն սիրոյ ըստ նախաձանօթութեանն եւ վասն նուիրակին մերոյ՝ Աշարօն վարդապետի ի քաղաքօղն մնացորդ գործոյն, պատուէր հոգ տանիլ առ ի վճարել նորա, եւ յորդորումն առ ի յանձն առնուլ ինքեան կամ եղբարց միոյն զգանձապետութիւնն սրբոյ Աթոռոյս ի սուրբ Կիրակոս եկեղեցւոջն իւրեանց, ըստ որում նախկին գանձապետ մահտեսի Մովսէսն վախճանեալ էր:

Ձեռ. 4501, էջ 1079–1080

280 1786 **թ. նոյեմբեր** – Կոնդակ ի Խարբերդ ի վերայ Ղուլայ վանք կոչեալ սուրբ Գէորգեայ վանից վիճակեալ Ժողովրդեանն, ի պատասխանի բազմակնիք մահտարի նոցա, որով խնդրեալ էին զՓիլիպպոս վարդապետն ունի ի քանիս ամս առաջնորդութիւն արարեալ ինքեանց, ձեռնադրել եպիսկոպոս: Առ որս գրէ սրբազանն, թէ մինչ ցայդ չեմք գիտեցեալ զառաջնորդութիւն դորին, պատշաճ է, զի քանի տարի եւս մեր գիտութեամբն եւ կոնդակաւ լիցի: Վասն որոյ այսու կոնդակաւս Հաստատեցաք առաջնորդ, զի առ ժամանակ մի եւս մեր Հրամանաւ առաջնորդեացէ, եւ ապա ի պատեհ ժամանակի եկեալ ձեռնադրեսցի եպիսկոպոս եւ վերադարձցի փառաւորապէս եւ զայլ ինչ ըստ այսց:

Ձեռ. 4501, էջ 1085–1086

189բ 1786 թ. նոյեմբեր – ***Թուղթք ի Թօխաթ, ի Կարին, ի Վան եւ ի Բայազիտ***

281 ***Ի Թօխաթ*** – Թուղթ մի օրհնութեան առ մահտեսի Դաւիթն, որ է գլխաւոր էնաֆին պղնձագործաց, ի պատասխանի Հարազատական թղթոյն. շնորհակալութիւն վասն Յովհաննէս անուամբ գերւոյն, զոր ըստ գրեցման տեառն մերոյ եւ յորդորմամբ տեղւոյն առաջնորդ Յովակիմ վարդապետին, արձակեալ էին գնա գնալ ի Հայրենիսն իւր: Նաեւ յորդորմամբ տեղւոյն առաջնորդ Յովակիմ վարդապետին արձակեալ էին գնա գնալ ի Հայրենիսն իւր, նաեւ յորդորումն ի Հարազատութիւն սրբոյ Աթոռոյս եւ օժանդակ լինիլ նուիրակաց մերոց, որք ըստ ժամանակին գնան անդ եւ ներկայ նուիրակ Պետրոս վարդապետին եւս զի սէր ունիցի: Ի սմա ողջոյն ընդ օրհնութեան, մահտեսի Միմէօնեան խոճայ Կարապետին եւ իւրայնոցն:

Միաժամանակ այսոսիկանն նամակներ էն ուղարկվել մահտեսի Աղամալեանին եւ Թօխաթի առաջնորդ Հովակիմ վարդապետին: Տարբեր բնույթի հանձնարարութիւններ էն արված նախկին նվիրակ Պետրոս վարդապետին եւ նորոգ նվիրակ Մեսրոպ վարդապետին: Ս. Կարապետ ուխտ գնալու կապակցութեամբ շնորհավորական նամակ Հաճի Պապա կոչված մահտեսի Հակոբին, ինչպես եւ վերի այն. Հայրապետին (Կաթին): Նամակներ էն ուղարկվել Կ. Պոլսի նվիրակ Իսահակ վարդապետին, Սիսիցան ազգային եւ նրա եղբայր այն. Գեվորգին, Քաղցկեղի Տեր-Հովհաննիսյան այն. Մահտեսին, Պարիկէնց մահտեսի Մահակին, այն. Աբամին, այն. Վարդանին, այն. Հակոբին, մեռնող կնոջ համար է գրվել նվիրակ Աստվածատուր վարդապետի հետ, խորքերն շնորհավորական նամակ է գրվել նոր եկած Թաւրեր փաշային, ուղարկված նույն նամակներ Իսահակ ազգային, Հանգուցյալ Հակոբ ազգի եղբայր խոջա Զաքարիային, Էջմի որդի այն. Մահտեսին, օրհնության եւ հոգեհանգստի նամակ մահտեսի այն. Բաթալեղին, Կարնո գանձապետ այն. Միրտիչին, պատասխան նամակ երուսաղէմի նվիրակ Միքայել վարդապետին, նամակ նվիրակ Դավիթ վարդապետին, պատասխան նամակ սեր Վահանին, օրհնության նամակ նվիրատուներ՝ Էրեւանցի այն. Պողոսին եւ այն. Պետրոսին (էջ 190ա–190բ):

190բ 282 *Թուղթ մի տահկերէն առ Իսայ փաշայն. բարեկամութիւն եւ միխիթարութիւն վասն Թօփրաղալայի բէկին՝ Հանդերձ բաշաղղիս, ընդ շաթիր Մելքիսեթին մերոյ: Սոսա եւ պիտուի մի առ Ռզուան աղայն [դերձ] ընծայիս:*

Միաժամանակ նամակներ էն գրվել նվիրակ Դավիթ վարդապետին, սեր Վահանին:

283 Թուղթ մի տաճկերէն առ Սալման բէկն, սմա եւս յղեաց պընծայս ընդ շահիր Մէլքիսեթին մերոյ:

284 Ի վան – Թուղթ մի առ Ախիջան աղայն սակս մէլիք Սահակի թոռ. Պետրոսին, որը գերի էր անկեալ յայնկոյս եւ նորին ընտանիքն գտեալ էին անդէն, որոյ վասն խնդիր, զի մերս խաթեր ազատեսցէ:

Գրի յամ[ոյս] ԺԹ (19):

1786 թ. նոյեմբեր – ***Թուղթք ի Զմիւռնի, ի կաթին եւ այլ տեղիս***

Տարբեր բնույթի համաձարտարութիւններ պարունակող նամակներ Այրոյան Աստվածատուր աղային, Առաքել աղային, Մահթեսոս աղային, այսոն Երեմիային, Հոհան/ աղային (Զմյուռնիա): Մեծաժամանակ նոյն օրը (նոյեմբերի 20–ին) յօ նամակներ էն գրվել ինչպես Թոխաթիում, այնպես էլ Կաթինում, Բալուում, Սորսրում եւ Ուշքիլիսայում գտնվող մի շարք անձանց (էջ 191ա–191բ):

191բ 285 Թուղթ մի ի Թիֆլիզ առ մէլիք Աւետիքն, յիշումն յառաջ քան զայս գրեալ թղթոյն մերոյ, թէ առ ինքն եւ թէ առ Հերակլ արքային համադեր բաշաողլիս: Ապա եւ պատուէր վասն թղթոյն Հաճամիր աղային, զորս յղէ ընդ թղթոյս, զի տարեալ մատուսցէ արքային եւ վասն պատմութեան եւ աշխարհացուցին գրէ, թէ դեռեւս չընկալաք, յորժամ ընկալնուք, յղելոց եմք: Այսպէս ազդեսցես արքային:

Գրի ի Իէ (27):

286 Թուղթ մի ի կան կոչեցեալ գիւղն Կայնոյ, առ նորին քահանայն վանիցն, իւրեանց աթոռակալ մաՀտեսի Զաքարիային եւ առ Համայն իշխանն, ի պատասխանի թղթոյ նոցին, զոր վասն գերի անկեալ կնոջ ուրուն գրեալ էին, պահանջելով յընտանեաց նորին զդրամս եւ այլն:

Գրի [յամնոյս] եէն:

287 Թուղթ մի առ Հերակլ արքայն տաճկերէն, ի պատասխանի ընդ Սարտարի եղբօր Նիկօլին գրեալ թղ[թոյն]:

Գրի [յամնոյս] եէն:

Պատասխան նամակ Գորդենց մահտեսի Խաչատուրին (Կարին), նամակ վերի պրճ. Հայրապետին (Կարին)՝ Ամիդ. Հաղորդված նամակները տեղ հասցնելու համեմատությամբ, պատասխան նամակ Ամիդի ս. Սարգիս եկեղեցու գանձապետ մահտեսի Հակոբին եւ օրհնության թուղթ նույն քաղաքի բնակիչ տիրացու Հոհաննան Մարտիրոսին:

Ձեռ. 4481, էջ 191 բ

288 1786 թ. – Թուղթ առաջին յերկիրն Հնդկաց ի Մատրաս քաղաքն առ սրբոյ Աթոռոյս գործակալ Յովսէփին Մարութեան, յորում յիշեցումն մահուան Հոգելոյս Հայրապետին եւ իւր յաջորդելոյն, եւ պատճառն յամելոյ թղթագրութեան իւրոյ առ նոսա: Ընտրհակալութիւն վասն ընդ նուիրակ Գրիգոր վարդապետին յղեալ ընծայիցն յանուն լուսաՀոգւոյն, եւ յորդորումն ի սէր եւ ի հարազատութիւն սրբոյ Աթոռոյս եւ իւր[66]:

Ձեռ. 4501, էջ 1014–1016

289 1786 թ. – Թուղթ ի Հնդիկս ի Սուրաթ քաղաքն առ Յովհաննէս աղային ըստ վերնոյ թղթոյդ եւ ի դմանէ իսկ Հանեալ, բայց փոփոխմամբ եւ պակասեցուցմամբ ումանց բանից եւ բառից ըստ պատշաճաւորութեանն:

Ձեռ. 4501, էջ 1016–1017

290 [1786 թ.] – Թուղթ ի Սուրաթ առ Մկրտիչ աղային եւ առ մայրն ըստ վերին թղթոյդ եւ ի դոցունց իսկ արտաՀանեալ, բայց ի յոմանց բանից:

Ձեռ. 4501, էջ 1018

291 1786 թ. – Թուղթ ի Սէյտապատ առ Էմինիզեան Խաչիկ աղային, եւս ըստ վերոյ գրեալ թղթոյդ եւ ըստ մեծի մասին ի յայդցանէ իսկ, բայց ի յոմանց բանից փոփոխելոց ըստ պատշաճաւորութեանն, որք աՀա ստորեւ գրին[67]:

Ձեռ. 4501, էջ 1019–1021

292 1786 թ. *Նոյեմբեր* – Դարձեալ ի Զմիւռնի առ Ղալճի կոչեցեալ պարոն Մարգարն, ի պատասխանի որպիսածանոյդ թղթոյն. Շնորհաւորութիւն առաջին թարգման կարգելոյն Ռուսաց[68] ի կայսերուՀոյն, եւ այլ կերպիւք ճոխանալոյն, եւ յանձնարարութիւն վասն նուիրակին, եւ յորդորումն ի սէր եւ ի հարազատութիւն սրբոյ Աթոռոյս[69]:

Զի ըստ բանի իմաստնոյն Սողոմոնի, թէ Համբաւ բարի պարարէ զոսկերս, յիրաւի եւ մեզ եղեւ ուրախութիւն մեծ եւ ցնծութիւն սրտի եւ պարարումն ոսկերաց, մինչ իմացաք զքոյդ բարեբախտութիւն, որում դիպեալ ես: Քանզի յայսմ միջոցի յորում կայաք ի Հոգս եւ ի ցաւս վասն զանազան ձախորդութեանցն պատաՀեցելոց երկրիս եւ սրբոյ գահիս եւ վասն պէսպէս իրաց տրտմականաց, որք ոչ պակասին ի մէնջ, ժամանեալ առ մեզ որպիսածանոյդ թուղթ քո զուարճարար, զոր ընթերցեալ ծանեաք զՀանդիպումն սիրելւոյդ մեծագունի բարութեան, որ աստուածազօր եւ առատախնամ ինքնակալ մեծ կայսերուՀին Ռուսաց կարգեցուցեալ է զքեզ յայդր ի քաղաքոյդ արքունի պէրաթիս եւ Հրովարտակաւ առաջին թարգման առ պայծառափայլ սինեօր Ֆէրէէրի քծնասլօղն եւ նոյն գերամեծար իշխանին եւս գրեալ է զքեզ իւրեանց քաղաքին բուն քազաքացի եւ յարբայսընչան զարդս եւ ի պաշտօնս շքեղաշուք փառաւորեալ է եւ ի տեղի իւր իսկ կարգեալ, փոխանակ քծնասլօղի: Ուստի որպէս արծարծեցաւ Հոգին Յակոբայ մեծագոյն ուրախութեամբ, մինչ լուաւ զփառաւորութիւն որդւոյն իւրոյ Յովսէփայ, նոյնպէս եւ մեզ նոյն բերկրութիւնն դիպեցաւ ըստ Հոգւոյ եւ ըստ մարմնոյ, մինչ զփառաւորութիւն սիրելւոյդ մերոյ լսեաք:

993 Վասն որոյ եւ // օրՀնութեամբ մեծաւ գոՀաբանեցաք զամենագործն Աստուած, յորմէ ամենայն իշխանութիւնք եւ պատիւ եւ բարեկարգութիւնք յառաջս գային եւ անօրինին, որ բարձր առնէ զսառնապեաս յարքեւաց եւ նատուցանէ զնոսա իշխանս ընդ իշխանս ժողովրդեան, ժառանգեցուցանելով նոցա զփառս վայելչապիս: Եւ ինդրեցաք վասն քոյ, զի շնորհաւոր արասցէ զպատիւդ վայելչական եւ զարդարեսցէ զքեզ գերագոյն իմաստութեամբ եւ խոհականութեամբ եւ ամենայն Հոգեկան եւ մարմնական առաքինութեամբք առ ի բարեպէս վայելել զպատիւդ եւ գեղեցիկ քաղաքավարութեամբ կառավարիլ եւ վարել զգործդ եւ զիշխանութիւնդ քեզ յանձնեցեալ: Ուրեմն շնորհաւոր եղիցի պաշտօնդ եւ պատիւդ, զոր ընկալար, եւ խնամք եւ ողորմութիւն Տեառն ի վերայ քո լիցի: Որ եւ օրՀնեսցէ զքեզ եւ զօրացուսցէ, փրկեսցէ ի փորձութեանց եւ ի ձախորդակի պատահմանց եւ տացէ պյծղոմնեաս բանից եւ գործոց քոց եւ Հանապազ բարեՀաճոյ եւ յարգելի երեւեցուսցէ զքեզ յաչս մեծամեծաց եւ ի շքեղ պա-

տիա եւ ի փառաւորութեանս յարամնաց պահեսցէ, որպէսզի միշտ լսելով մեր ղբարերչանիկ կեանս քո, ուրախութեամբ ուրախ լիցուք:

Իսկ եւ գրեալ էիր պյօժարակամութիւնդ եւ ուխտիս չափ խոստացեալ ի ծառայել սրբոյ Աթոռոյս մօրս ձերոյ լուսատուի, առ որ յոյժ շնորհակալեցեաք զառոյդ սիրելւոյդ եւ բերանալիր օրհնութեամբ օրհնեցաք զքեզ Համայն քոյայնովքդ: Արդ, այժմ զայս գրեմ սիրելւոյդ իմոյ Հարապատի, զի գործակատար նուիրակն տեղւոյդ՝ Միքայէլ խոհեմամիտ վարդապետն ժամանեաց ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ Հանդերձ արդեամբք օրհնեալ ժողովրդեանդ: Ուստի եւ մեք ահա զսիրելի եւ հոգեւոր որդին մեր եւ զմտերիմ զաւակն սրբոյ Աթոռոյս՝ զտէր Գալուստ աստուածհիմնատ վարդապետն եւ զարհիեպիսկոպոսն նոր նուիրակ եւ առաջնորդ կարգեալ սիրախնամ մայրաքաղաքիդ եւ վիճակացն, սրբարար մեռոնաւ եւ օրհնաձիր կընդակաւ առաքեցաք առ հոգեւոր որդիսդ մեր: Ուրեմն ի գալն դորա յայդր, առաւել իմն սիրով եւ յարդանաւք ընկալցիս եւ ըստ գրութեանդ, թէ այսի եկելոցն զեկեալն ի ձեռանէս ոչ անխայեցիցիս, որքան կար քո բերէ, ձեռնառու լիցիս նմա ի բանն իւր եւ ի հոգալիս, որք ի քեզ անկանին (բայց յայնպիսի իրաց, որք ընդդէմ կանոնաց սրբոյ եկեղեցւոյս մերոյ իցէն, զդուշ լիցիս չառնել, որպէս երբեմն եղեալ է): Եւ այնպէս յամենայնի շահեցօղ եւ սրտադիւրիչ լիցիս դմա. զարդիւնս սիրոյդ, որ առ սուրբ գահս եւ առ մեզ, ի դա երեւեցուցանելով: Որ եւ զորդիական Հարազատութիւնդ եւ զվստագովութիւնդ անմոռացելի եւ աճեցուն արասցես առ սուրբ Աթոռ մայրս քո եւ զօգտիցն սորա խոկասցիս միշտ եւ սիրանիշ թղթովդ միթարեսցես զանմխիթարութիւնս մեր ի դառն բերմանց յետին ժամանակիս, որովք բարեշնորհութեամբք զմեզ շնորհակալս եւ օրհնաբանս ես կացուցանելոց սիրելւոյդ:

Եւ զամենայն որպիսութիւնս մեր եւ սրբոյ Աթոռոյս ի Հարազատ նուիրակդ եւ առաջնորդդ ձերմէ իմացիս: Այլեւ սիրելի որդւոյն քոյ ըստ մարմնոյ եւ մեր ըստ Հոգւոյ, Տէրամբ զօրացեալ Զաքարիա Չէլէպւոյն եւս պատուակ օրհնութեան թուղթ գրեցաք, ի պատասխանի իւրոյ Հարազատական թղթոյ եւ ի շնորհակալութիւն սակս Հոգեւոր յիշատակին յղեցելոյ՝ ոսկեայ հրաշակերտ խաչին, զոր եւ ի ձեռս առնումք: Ողջ լեր ի Տէր եւ զօրացեալ ի շնորհս սրբոյ տեղւոյս իջմնոյ նորին, վայելելով զօրհնութիւնս մեր: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԵ (1786) թուականս, ի նոյեմբերի... եւ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածին[70]:

Ձեռ. 4501, էջ 992–993

293 1786 թ. նոյեմբեր – Թուղթ ի կարին առ Հաճի Պապայ Յակոբն. յանձնարարութիւն վասն նոր նուիրակ Յարութիւն վարդապետին Արապկերցւոյ:

Ձեռ. 4501, էջ 994

294 1786 թ. 20 նոյեմբեր – Թուղթ առ գլխաւոր քահանայն եւ իշխանն Կարնոյ, յանձնարարութիւն վասն նոր նուիրակ արապկերցի Յարութիւն վարդապետին:

Ձեռ. 4501, էջ 995–996

295 1786 թ. նոյեմբեր – Թուղթ ի Յամիթ առ սուրբ Սարգիս եկեղեցւոյ գանձապետն մեր՝ մաՀտեսի Յակոբն, ի պատասխանի թղթոյ նո-

րին վասն ոմանց բանից եւ յորդորումն ի Հարազատութիւն սրբոյ Աթոռոյս եւ նուիրակին:

Ձեռ. 4501, էջ 996–998

296 1786 թ. 30 նոյեմբերի – Թուղթ ի Յամիթ առ Կարապետ վարդապետն, որ էր վաքիլ ի տեղի առաջնորդի, եւ առ գլխաւոր քահանայն եւ իշխանն վասն նուիրակ Ակարօն վարդապետին, որ երկիցս գնացեալ էր ի քաղաքն եւ երկիցս թուղթ էր գրեալ սրբազանն, իսկ սուրբ Կիրակոս եկեղեցւոյ ժողովուրդքն դեռ չէին տուեալ զնուիրակութիւնն՝ ի պատճառս նեղութեանց եւ տուգանաւորութեանց իւրեանց: Առ որ այժմ յանդիմանախառն յորդորումն, զի զնուիրակն ի դառնալն ի խոր Քիւրտուստանու սիրով ընկալցին ի քաղաքն եւ զնուէրսն տուեալ խաղաղութեամբ ուղեւորեսցէն:

Ձեռ. 4501, էջ 1086–1087

997 297 1786 թ., 5 դեկտեմբերի – Թուղթ առ Յամթայ նուիրակ Ակարօն վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն ի յօգոստոսի ԻՀ (28) գրեցելոյ, եւ վասն այլ բանից, եւ ի կողմանէ գանձապահ կարգելոյ:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ, քրիստոսական սուրբ ողջունիս եւ նոյնաչք սրբոյ տեղւոյս մշտածաւալ շնորհիւն ծանիր սիրելի եւ Հոգեւոր որդիդ մեր եւ բազմաշխատ զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ Ակարօն խոհեմամտաւ վարդապետ: Զի ի յօգոստոսի ԺԸ (18) գթութիւնք եմք գրեալ առ քեզ, Հանդերձ քանի օրհնութեան թղթովք առ ոմանս ըստ խնդրոյդ, եւ յղեալ, որք մինչեւ ցարդ Հասեալ լինին առ քեզ: Իսկ յետ այնորիկ ի յօգոստոսի ԻՀ (28) գրեալ թուղթդ էձաս առ մեզ ի Հոկտեմբերի ԺԳ (13) եւ ընթերցաք զգրեալսդ: Բայց զլիով որպիսութիւն ինչ ոչ իմացաք: Քանզի գրես, թէ եկի ի քաղաքս եւ զնուիրակութիւնն յամեցուցին, ապա խոստացան զայսքան ինչ տալ, եւ մեռոն խնդրեցին եւ ես ետու, եւ Պօղոսէն Հաշիւն առի գանձանակի, այնքան ինչ խոստացեալն ՆՃԾԴ (554) զուռուշ ԼԲ (32) փարայ եղեւ եւ այլն: Եւ յայսմանէ գրութենէդ պարզապէս ոչ Հասկացեալ լինի, թէ առեալդ գանձանակադրամ է, թէ նուիրակութիւն է: Բայց զի յետոյ գրես, թէ յայսքան ժամանակս ՌՃ (100) զուռուշ Հազիւ նուիրակութիւն եղեւ, յայնմանէ իմացաք, որ առաջինն գանձանակի արդիւնքն է եւ այս ՌՃ (100) զուռուշն նուիրակութիւն:

Գրեալ էիր եւ զքաղաքիդ նեղութիւնսն եւ տուգանաւորութիւնսն, եւ զքո վիշտդ յանկաջողութեանց, եւ ցաւեցաք: Աստուած այդ արասցէ դոցա, եւ քեզ եւս բարի յաջողուսն տացէ առ գործդ: Իսկ զկառաջադոյն գրեալ միաթարութիւն եւ յորդորանաց կընդակին մերոյ եւ այլ թղթոց առ քեզ ժամանելն ոչ էիր ծանուցեալ, սակայն իմացաք զի Հասեալ են: Եւ վասն ի Քիւրտստան գնալոյդ գրեալ էիր, թէ խռովութիւն գոյ անդ, եւ երթեւեկ չկայ, վասն որոյ արգելեալ եմ: Մինչ գնացօղ լինիցի, գնալոց եմ: Այլ ի գրութենէ այլոց իմացաք, որ գնացեալ էս: Բայց առ վերադառնալդ ի քաղաքն, որ գրեալ էիր թէ Հրամանիդ սպասեմ, ահա այս է Հրամանն եւ պատուէր իմ, զի մի զանց առնիցես զքաղաքան, այլ վերստին գնասցես, եւ առ ժողովուրդսն զսէր եւ զքաղցրութիւն ցուցցես Հեզաբար եւ մեղմօրէն յորդորմամբ խնդրեսցես զնուէրս, եւ որքան ինչ տան, ըստ ժամանակիս ընկալցիս եւ զսուրբ մեռոնն բաշխեսցես, զի մի խորթութիւն երեւեսցի եւ օտար Համարեսցին, այլ ի Հաղանդութեան կացցեն:

Իսկ թէպէտ քանի բանս գրես, թէ զայսոսիկ յանձն առնուցուն, եւ ես
998 այնպէս կանոնաւք գնամ, սակայն այդրիկ կամ լինին, կամ ոչ: Բայց զի
ժամանակս բազմս //վտանգ է, այժմոյս մի Հետեւիցիս այդքան պնդելով,
զի մի գուցէ ի մեծագոյնն ամբառնել, ի փոքրագունէն եւս զրկեսցիս: Այլ
առանց պայմանադրութեան գնասցես, եւ փոքր մի յորդորեսցես առանց
բարկութեան եւ անհնձանաց բանս խօսելոյ, եւ զոր ինչ տայցեն, թէ շատ եւ
թէ սակաւ, առնուցուս, որպէս եւ ի վերոյ գրեցաք եւ սիրով աւարտեալ
զգործդ, խաղաղութեամբ եկեսցես:

Ահա վերտին թուղթ գրեցաք առ վէքիլ Կարապետ վարդապետն եւ
առ գլխաւոր քահանայսն եւ իշխանսն, յանդիմանութեամբ եւ յորդորա-
նօք, զի ի դառնալդ ի Քիւրտուստանս, սիրով ընկալցին եւ զտուրս իւրե-
անց տացեն, եւ լիաձեռն ուղեւորեսցեն զքեզ ի քաղաքէն:

Դարձեալ զայս եւս ծանիր, զի յառաջ քան զայս մինչ Հարցեալ էին, թէ
զո՞վ գանձապետ կարգեցից, մեք գրեցաք քեզ թէ ժողովրդեանն Հարց,
եւ զով ոք որ պատշաճ տեսցէն եւ ընտրեսցէն, գնա կարգեա: Այլ ապա
մնաձեցաք, զի թէ Յօհաննէսն մահտեսի Մարտիրոսն լիցի գանձապետ
սրբոյ Աթոռոյս, յոյժ օգտաւոր լինի: Եւ զի յառաջնում եւս ծանօթութիւն
ունիմք ընդ նմա եւ եղբարցն, ահա զթուղթ մի գրեցաք առ նա եւ առ
եղբարսն, նախ զմեր ծանօթութիւնն եւ սէրն յիշելով, երկրորդ թօհմաթ
առնելով վասն գիր չգրելոյն, երրորդ՝ մեղադրելով վասն չտալոյն քաղա-
քայնոցն զնուէրս, եւ ոչ շահելոյն զքեզ, ապա եւ զյանձնարարութիւնս առ-
նելով վասն քոյ: Իսկ չորրորդապէս գրեցաք, թէ յառաջագոյն նուիրակին
մերում գրեալք եմք, նորոգ գանձապետ կարգել զպատշաճաւոր ոմն, գի-
տութեամբ եւ հաճութեամբ իշխանացդ: Բայց յետոյ խորհեցաք, զի քո
գանձապետ լինիլն յոյժ բարւոք է, զի քեզապիսի նշանաւոր անձին վայել է
գործակալ լինիլ մեծի Աթոռոյս: Վասն որոյ քեզ, զի թէ մինչեւ ցայժմ զոմն
կարգեալ էք գանձապետ, մնասցէ առժամանակ մի, եւ ապա զքեզ, կամ
զմի ի քոյոցդ կարգեսցուք: Իսկ թէ դեռեւս չիցէք ընտրեալ եւ կարգեալ
զոք գանձապետ, դու պարտիս յանձն առնուլ զգանձապետութիւնն, կամ
թէ միոմն յեղբարցդ յանձն առնուլ տալ: Արդ, որպէս եւ լինիցի, զպա-
տասխանին թղթոյս գրեսցես:

Այսոքիւք դիտամբք գիր գրեցաք մահտեսի Մարտիրոսին: Վասն որոյ
քեզ եւս գրեմ, եթէ մինչեւ ցՀասանին թղթոյս առ քեզ զբարեպատեհ ոմն
կամակցութեամբ եւ հաւանութեամբ քաղաքացւոցն գանձապետ իցես
կարգեալ, լաւ է, իսկ թէ տակաւին չիցես կարգեալ, յարկիւ զմահտեսի
Մարտիրոսն, կամ զմին եղբարցն նորա կացուցես գանձապետ ի սուրբ
Կիրակոս եկեղեցւոջն, զի նոցա ի գործն սրբոյ Աթոռոյս լինին շատ օգ-
տութիւն բերէ քեզ եւ գործոյդ:

Նաեւ, զԳ (3) զոյգ դաստախոնան, զորս ձեռամբ Հարազատ գանձա-
պետին մերոյ՝ մահտեսի Յակոբին Հոգացեալ էիր, եւ նա յղեալ էր ի կարին
առ վէքիլ մեր պարոն Հայրապետն, նա եւս յառաջ քան զայս Հասոյց ի
սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, յորոց կողմանէ միամիտ լեր: Այլեւ, Բալասյ
առաջնորդ Հոգեւոր որդին մեր՝ Գրիգոր խոճեմամիտ վարդապետն տա-
լացու ունի սրբոյ Աթոռոյս եւ մեզ զԱճկ (165) զուռուշ, յորոց կողմանէ
այժմ գրեալ էր նա մեզ, թէ գրեցի վէքիլին ձերոյ՝ պարոն Հայրապետին
փոլիցայ առնել եւ զմուրհակն իմ յղել, եւ ոչ արար, եւ այժմ ընդ յիշմիտս
եկեալ Միքայէլ վարդապետին բարւոք էր յղել, բայց պատրաստութիւն

չունէի ներկայապէս: Իսկ նուիրակ Ահարօն վարդապետն ի վանքս ամա-
նաթ ունի, ի դառնալն մինչ գայցէ աստ, ընդ նմա յղելոց եմ: Այսպէս էր
գրած նա մեզ: Վասն որոյ գրեմ քեզ, զի ի վերադառնալդ եթէ Հանդիպի-
ցես ի սուրբ վանքն Բալասյ, ի Գրիգոր վարդապետէն զվերոյ յիշեալ Աճկն
(165) զուռուշն խնդրեսցես: Եւ եթէ յառաջ քան զգալն քո անդ, պարոն
Հայրապետն փոլիցայիւ առեալ իցէ, եւ զմուրհակն առ ինքն Հասուցեալ,
լաւ է, իսկ թէ ոչ, դու առցես, ի բերել ընդ քեզ եւ զապզ տացես նմա վասն
առեցելոյդ: Եւ մինչ գայցես աստ, զմուրհակն նորա առ նա Հասուցանել
տացուք եւ զքո տուեալ զապզն յետս դարձուցուք առ քեզ: Եւ զայլ ինչ
բանս ի փոքր թուղթն տեսցես եւ իմասցիս: Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԵ (1786) թուոջս, ի դեկտեմբերի ե (5) եւ ի սուրբ Էջ-
միածին:

Ձեռ. 4501, էջ 997–998

298 1786 **թ. 25 դեկտեմբերի** – Թուղթ ի Սալմաստ առ չորս մե-
լիքսն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա, զոր ընդ Հասարակ մահտեսացն գ-
րեալ էին եւ եւս ըստ նոցին մնաց վասն վերտին կարգելոյ զՄտեփան
վարդապետն իւրեանց եւ վասին Բարդուղիմէոսի Առաքելոյն առաջնորդ,
որ յառաջ եւս առաջնորդ էր եղեալ եւ արտահանեցեալ ի գործոյն[70-82]:

Ձեռ. 4501, էջ 999

299 1786 **թ. դեկտեմբեր** – Թուղթ ի Բաղէշ առ սուրբ Գէորգ եկե-
ղեցւոյ իշխան տէր Մարկոսի որդի պարոն Յովհաննէսն վասն գանձապետ
կարգելոյ զնա սրբոյ Աթոռոյս ի նոյն եկեղեցւոջն եւ վէքիլ կարգելոյ ի քա-
ղաքէնջն, եւ վերահասու նոյն եկեղեցւոյ արդեանցն: Եւ զի Խնդրակատար
սուրբ Աստուածածնի վանից առաջնորդն վաճանեալ էր, առ այն պա-
տուէր, զի կողոպուտին եւ Հոգեբաժնին նորա Հետեւեսցի, որ Հասանելոց է
սրբոյ Աթոռոյս:

Ձեռ. 4501, էջ 1000

300 1786 **թ. դեկտեմբեր** – Թուղթ առ Պօղոսոյ պատրիարքն եւ իշ-
խանսն, վասն խնդրոյ վանեցւոյն եւ Թամուր փաշային, որք գրեալ էին
առ սրբազանն, թէ մեք երկրաւ մահտեսի գրեմք ի Պօղիս յարբունի դուռն,
զի Մուշ, որ Վանայ սանջախ է (թէեւ յայսքան ամս Մախսուտ փաշային
բռնացեալ որոշեալ էր), այլ եւս ընդ Վանայ լիցի, մինչ Մախսուտն վերջա-
ցեալ է ի կենաց:

Յորմէ սիրով բազմաւ եւ օրհնութեամբ աստուածայնով, քրիստոսա-
նւանդ սուրբ ողջունիւ եւ սրբոյ իջմեան տերոյս նորին առաւածաւալ շնոր-
հիւն ծանուցումն լիցի գերազնիւ սիրելեացդ մերոց եւ օգտակամ որդւոյդ
սրբոյ Աթոռոյս, բարեճոխ մայրաքաղաքիդ մեծի Կոստանդնուպօլսոյ, ար-
ժանապատիւ պատրիարք եւ իմ յարգելի եղբայր՝ Զաքարիա աստուածա-
բան վարդապետիդ եւ արհիեպիսկոպոսիդ եւ աստուածասէր եւ ի նոյն
զօրացեալ գլխաւոր իշխանացդ սիրեցապատում: Զի ի ներկայումս մինչ
կամք ղՀետ այլ գրելեաց, յայդր կանխաւ Հարկաւորեցաւ մեզ զայս թուղթ
գրել առ սիրելիսդ, քանզի Վանայ իշխող Թամուր փաշային, որ յառաջա-
գոյն փաշայ կարգեցեալ էր անդ, լաւապէս կառավարէր զքաղաքն եւ
զերկիրն, եւ մանաւանդ առ մեր ազնեայ ժողովրդեան բարւոք ակնարկէր՝
խնամատար լինելով եւ ի նեղութեանց ազատս պահելով: Իսկ ի գնալն
անտի յայլուր, մեծապէս վրդովեցաւ քաղաքն ի յառնելոյ չարագործաց, եւ

բազումս վնասեցան ժողովուրդքն: Այլ այժմ մինչ վերադարձաւ անդ, զչարսն եբարձ ի միջոյ, եւ բարեկարգեալ խաղացոյց զքաղաքն, եւ առ մեբայինսն զմեծագոյն ինամս ցուցանէ, եւ զանապատսն եւ զվանորայսն եւ զերկիրն եւս ապահովացուցանէ ի վնասատուաց: Զորմէ ժողովուրդքն մեր քանիցս շնորհակալութիւն գրէն: Բայց արդ, ունելով նորա զհոգալի բանս ինչ ի դուռն արքունի, բոլոր երկրականսքն զմեհաար են գրեալ վասն այնր՝ առ ի յղել: Ուստի առ մեզ եւս թուղթ էր գրեալ ինքն, եւ մեբայինքն եւս զաղաչանս գրեալ էին, թէ դու եւս գրեա ի Պօլիս առ պատրիարգն եւ առ ամիրայսն՝ առ որս անցանին խօսքդ, զինքեանս եւս հոգ տարցին վասն այսմ բանի, որ թէ ի գլուխ գայցէ, մեծ օգուտ երեւի: Յաղագս այնորիկ եւ մեք վասն օգտի մերազնեայ ժողովրդոցն, որք անդ, եւ յաղերսանաց նոցին ստիպեալ, հարկաւորեցաք գրել առ սիրելիդ մեր եւ հարազատ որդիդ սրբոյ Աթոռոյս զայս թուղթ՝ առ ի ձեզ եւս օժանդակել եւ հոգ տանիլ յայդր առ կատարումն հարկաւոր հոգալոյն յիշեցելոյ փաշային, եթէ հնար է: Պարտիք ուրեմն ոչ զանց առնել զայսու ինդրով, եթէ կարելի է, ըստ որում մերայինքն աղաչեցին զմեզ, եւ ինքն եւս գրեաց: Մանաւանդ զի սիրէ յոյժ զազգն մեր եւ ինամ տանի նոցա, եւ մեզ եւ սրբոյ Աթոռոյս եւս է բարեկամ, եւ մեր առաւելապէս յայսցանէ հարկեցեալ գրեցաք զայս սիրելեացդ մերոց: Զի թէպէտ մեզ չէ պիտոյ խառնիլ յայսպիսի բանս (զոր եւ դուք ասելոց էք գիտեմ), բայց զի՞նչ արասցուք, դրացիք եւ ծանօթք են մեզ, բարեկամք եւ միշտ պիտոյականք, եւ մանաւանդ մերազնէիցն սիրոյք եւ խնամատարք, որպէս ի վերոյ գրեցաք, որոց ոմանց այսպիսեաց խնդրոցն եթէ չլսեմք, ի հարկէ, ինքեանք եւս զներհակսն վերոյ գրեցելոցն առնէին: Ուստի զայսոսիկ մտածելով գրեցաք այժմ զայս առ սիրելիդ եւ դուք եթէ կարելի է, հետեւեսջիք հոգ տանիլ ըստ գրեցելոյս, որպէս զի թէ բանին կատարումն լինիցի, մերայինքն եւս առ առ այն ջատագով լեալք գտանիցին, եւ առաւել եւս գինամս տանայցեն յիշիսողէն իւրեանց, եւ վասն ձեր աղօթօք եւ բարեխնդիրք լինիցին: Եւ յորժամ արդիւնաւորեսցին ջանք մովսէսին, ծանուսջիք մեզ, զի գրեսցուք նմա՝ առ ի շահիլ ի մէնջ: Այսպէս գիտացեալ ուրեմն, լերուք ողջ ի Տէր եւ յանձնեցեալք ի բարեգթութիւն նորին եւ չնորհք սրբոյ Աթոռոյս եղիցի ընդ ձեզ յարաժամ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԵ (1786) թուոջս, ի դեկտեմբերի..., եւ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1088

1089 301 1786 **թ., դեկտեմբեր** – Թուղթ ի Վան առ Ախիջան աղային եւ պարոն Գէորգն ի պատասխանի թղթոյն նոցա. շնորհակալութիւն վասն զնուիրակն մեր Աստուածատուր վարդապետն պատուով ընդունելոյն եւ առ փաշային տանելոյն եւ ի նմանէ մեծարեցուցանելոյն: Եւ զի ինդրեալ էին վասն Հարկաւոր Հոգալեաց իրիք փաշային ի Պօլիս՝ գթուղթ գրել առ պատրիարգն եւ առ իշխանսն, առ այն գրէ, թէ ահա գրեալ յղեցաք, զոր տեսջէս եւ յղեսջես եւ այլն:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ բազմաւ, ողջունիւ քրիստոսականաւ եւ զօրացուցիչ շնորհիւ սրբոյ իջմանն տեղւոյս նորին, ծանուցումն լիցի սիրելեացդ իմոց աղնուաց, եւ հարազատ եւ օգտարար որդւոցդ սրբոյ Աթոռոյս: Աստուծով զօրացելոց եւ բարեպաշտից, մեծատոհմից եւ խոհականաց՝ պարոն Ախիջան աղային եւ պարոն Գէորգիդ: Զի թուղթ ձեր հանդերձ թղթովն ազիզ բարեկամին մերոյ՝ տեօլվէթիլի փաշային ընդ ձէնջ յղեցելոյ փայեկին Հասին առ մեզ: Եւ ընթերցեալ մեր զթուղթս ձեր՝ իմացաք զջերմ սիրով ընդունիլն ձեր զնուիրակն մեր՝ զԱստուածատուր Հանճարունակ վարդապետն եւ պատուելն ըստ արժանոյն, եւ տանիլն առ բարձրապատիւ փաշային, եւ խիլայիւ նորին փառաւորելն, եւ գյուսաւորելն առ ի օգնական եւ ձեռնտու լինիլ նմա, զորս ինքն տօլվէթիլու փաշային եւս էր գրեալ ի թղթոջ իւրում, որում որ տացէ կարողութիւն եւ յաջողութիւն: Ուստի յոյժ շնորհակալեցաք զսիրելեացդ մերոց Հաւատարմաց, եւ օրհնեցաք զձեզ ամենայն ձերայնովքն, զորս Աստուած օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ միշտ, եւ ըստ բարերարութեանց ձերոց վարձատրեսցէ՝ պահպանելով ընդ Հովանեաւ բարեխնամ աջոյն իւրոյ:

Իսկ ի կողմանէ փաշայի ի Պօլիս Հոգալի բանին, որ ծանուցեալ էիք, թէ բոլոր երկրաւ մանսար գրէն եւ ի մէնջ եւս թուղթ էիք խնդրեալ առ պատրիարգն եւ առ ամիրայսն, զի նոքա եւս օժանդակեսցեն, ահա վասն խաթեր ձերոյ գրեցաք, եւ զմուռն բաց յղեցաք ի ձեռս ձեր, զի տեսջիք եւ յղեսջիք: Եւ մեզ քան զայդ աւելի ինչ գրելն պատկան չէ, ըստ որում անյարմար է մեզ առտի անդ յայնպիսի բանս խառնիլ: Իսկ թէ փաշայն կամիցի առաջի իւր ընթեռնուլ տալ զթուղթն մեր, դու, սիրելիդ մեր, պարոն Ախիջան աղայդ զոմանս պատշաճաւոր բանս աւելորդ կարդաս ի Հաճոյս նորա:

Այլեւ Կոտւցու սրբոյ անապատի Հայր Գասպար վարդապետի ժողովարարին աղագաս, որ ինդրեալ էիք զկնդակ տալ զայն եւս ի սէր սրբոյ անապատին այնորիկ եւ վասն քաղցր խաթեր ձերոյ տալոց եմք: Բայց սիրելիք իմ, յայս չարաշատ ժամանակիս ի Հաւատարմաբարոյ մարդկանց եւս կասկածելի է, ո՛ր մնաց անփորձ մարդկանց Հաւատոյն: Ահա այս աբեղայս, զոր յղեալ ի Գասպար վարդապետ սիրելի որդին մեր, ի յԱնապատն յերկար ժամանակ չէ կացեալ, եւ բարքն եւ որպիսութիւնքն չէ փորձեցեալ, ապա ո՞րպէս է Հաւատացեալ սմա զգործ ժողովարարութեան: Քանզի, որքան մեք լուեալ եմք, սա շատաշրջիկ եւ անկայուն ի միտս ոք է: Վասն որոյ կարծեմք թէ ի ժողովելն յանուն սրբոյ Անապատին զժողովս, ոչ դարձցի անդ, այլ առեալ գնացէ յայլուր եւ զսուրբ Անապատն զրկեսցէ: Սակայն վասն գրութեան ձերոյ խոստացաք կնդակ տալ եւ պատուիրելոց եմք սաստիւ՝ զհարազատութիւն առնել առ սուրբ Անապատն: Աստուած տացէ, զի զանհաւատարմութիւն մի արասցէ:

Իսկ դուք, ազնիւ սիրելիքդ իմ, զճշմարիտ սէր ձեր եւ զհարազատութիւն անպակաս արասջիք առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, եւ նուիրակին մերում, որպէս խոստացեալ էիք, ձեռնտու լինիք յամենայնի, եւ սիրանիշ թղթով միխիթարեսջիք զնեղսակրութիւնս մեր, զի յարաժամ օրհնեսցուք զձեզ: Ողջ լերուք ի Տէր եւ յանձնեցեալք ի բնաւն եւ ի գթութիւնս նորին միշտ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԵ (1786) թուոջս, ի դեկտեմբերի եւ ի սուրբ Աթոռս էջմիածին:

Սիրով բազմաւ եւ չնորհիւ սրբոյ իջման տեղւոյս Քրիստոսի, ողջոյն եւ օրհնութիւն տամ սիրելի եւ հոգեւոր որդւոյն մերոյ եւ հարազատ զաւակին սրբոյ Աթոռոյս, Տէրամբ օրհնեալ պարոն տիրացու Ստեփաննոսին Ջուղայեցւոյ Տէր-Յովհաննիսեան, որդի թուղթն եւս ընկալաք, բայց զի գրեալ էր, թէ ընդ գնացողաց ի Բաղդատ եմ գնալոց, վասն այն եւ մեք, կարծելով

թէ մինչեւ ցհասանիլ թղթոյս գնացեալ իցէ, զաստուկ թուղթ ոչ գրեցաք առ նա: Այլ թէ յայդր իցէ դեռեւս, զողջոյնս մեր տացիք նմա, զի միամտիցի:

Ձեռ. 4501, էջ 1089

302 1786 **Թ. 25 դեկտեմբերի** – Կոնդակ ի Բաղէշ. Շնորհակալութիւն վասն գանձանակադրամից եկեղեցեացն, ձեռամբ նուիրակ Յակոբ վարդապետին Հասելոց: Եւ զի սուրբ Գէորգ եկեղեցւոյ գանձապետ մահտեսի Աւագն վախճանեալ էր, պատուէր, զի Տէր-Մարկոսեան պարոն Յովհաննէս լիցի գանձապետ ի նոյն եկեղեցին, նաեւ վէքիլ սրբոյ Աթոռոյս լիցի ի քաղաքին, այլեւ նոյն եկեղեցւոյ ելից եւ մտից երդեանցն վերահասու լիցի, զի մի յափշտակիցի ի յամբարշտաց:

Ձեռ. 4501, էջ 1090–1091

195 ա

303 Վեհափառ հրամանաւ սրբազան Վեհապետին մերոյ՝ տեառն Ղուկասու գերբնտիր Կաթուղիկոսին Ամենայն Հայոց ի յԵօթներորդում ամի Հայրապետութեանն նորուն, ես ընչին սպասաւորս նորա՝ Զաքարիա նուաստ սարկաւագս, եւ եւս յանձին կալայ զդրութիւն Ծիշատակարանիս ի ՌՄԼԶ (1787) թուոջս մերում եւ ի յունվարի մուտն, ըստ սեռերցն առաջնոյ, զորս ի ՌՄԼԴ (1785) եւ ի ՌՄԼԵ (1786) թուականաց ամին գրեցայն, որոյ յաջողումն լիցի ի Տեառնէ Աստուծոյ, որումն փառք եւ պատիւ յաւիտեանս: Ամէն:

Օգնեա, Հոգիդ սուրբ Աստուած ճշմարիտ:

1787 հունվար – ***Թուղթք գրեցեալք ի սրբազան վեհապետէն յայլ եւ այլ քաղաքս ըստ հարկին:***

304 Կոնդակ մի առ պատրիարքն եւ առ Համենայն իշխանսն եւ առհասարակ ժողովուրդն, որոյ ծանուցանէ զկանոնական ձեղնոյ յղելն ըստ խնդրոյն ինքեան, եւ զպատճառսն յամեցման նորին: Այլեւ գրէ վասն Տօնացուցին նորոյ, որպէս հաճեալ էք առ ի վարիլ հետն այսուհետեւ եւ գրեալ առաջնորդացն ձերոյ չընդունիլ զնոսին: Ըստ կամաց ձերոյ լիցի, մերոյս նուիրակացն եւս ծանուցաք, չներհակիցին այնց, որք վարիցին հետն, բայց խնդրեմ հայրական գթով. հեռի մնալ յաղմկայարոյց իրաց եւ վերստին ջերմաջիք ի սէր սրբոյ Աթոռոյս:

305 Թուղթ մի ի դիմաց միաբանիցն սրբոյ Աթոռոյս առ իշխանսն եւ բոլոր ժողովուրդն վասն կանոնական գրոյն ընդհանրականի, զոր հոգացեալ ընդ սրբազան Վեհապետին մերոյ յղեցին առ նոսա, ըստ խնդրոյ նոցա եւ ըստ խոստմանն մերոյ, ընդ Յովհաննէս վարդապետին Պօլսեցւոյ, զեկուցանելով եւ յաւելման առիթիս (ըստ որում յապաղեցաւ միջոցն), եւ եւս՝ յորդորումն ի խաղաղութիւն առ եղբայրս, եւ ի հարազատութիւն առ սուրբ Աթոռս, եւ առ սրբազան Վեհապետն մեր:

306 Թուղթ մի կանոնական, ընդհանրական եւ ծանուցական առ բոլոր Հայկազեան սեռն, որք գոն զետեղեալք ի մնծս Պոլիս, ի Զմիւռնի, ի Սպահան եւ յայլ տեղիս վասն սրբոյ Աթոռոյս կաթողիկոսաց նորոգ նստեցմանցն եւ այլ բանից հարկաւորաց եւ պիտոյից ապառնեաց: Բ (2) գրեցաւ, զմիսն յղեաց ընդ Աթոռոջս ի պէսն ապագային, զորս ներկայ եղեալ սրբոյ Աթոռոյս բոլոր կարգաւորքն, եւ մերձակայ վանորէից առաջնորդքն կնքեցին եւս համահաճութեամբ:

307 Թուղթ մի եւս պատրիարք Զաքարիա վարդապետն վասն կանոնականի գրոյն, զոր աշա գրեալ եւ կնքեալ սրբազան Վեհապետին եւ միաբանիցն յղեցին ընդ Յովհաննէս վարդապետին, եւ յորդորումն ի սէր սրբոյ Աթոռոյս եւ իւր, ընդ որս եւ առանձին ինչ բանք:

308 Պրուսայ Թուղթ մի առ Փիլիպպոս վարդապետն, նուիրակն սրբոյ Աթոռոյս, ի պատասխանի երկուց թղթոյն, գրեցելոց յանցեալ թուոջ յօգոստոսի Դ (4) Պրուսայ, եւ ի Հոկ. Դ(4) ի Պանորմոյու, որում պատուիրէ շնորհակալելով, ընդ ժողովրդեանն սիրով եւ խաղաղութեամբ

195բ կենցաղավարիլ, որպէս մինչէ // ցայժմ լեալ է: Այլեւ զեկուցանէ պմնդրեալ օրհնութեան թղթոց յղելն ընդ թղթոյս ի ձեռն իւր, զորս ահա տեսանես ի ներքոյ սմին, զերեք Հարիւր զութեսուն զուտուշ գանձանակադրամն եւս յիշէ ի կոնդակոջն Պրուսայու, զորս առեալ է ի նոցունց, եւ վասն այլ եւ այլ մուածմանցն յուսադրութիւն, թէ Աստուծով գալոց ես ողջութեամբ ի սուրբ Աթոռս եւ ընդ իս փառս մատուցանելոց առ բարձրեալն: Ուրախ լեր, եւ վասն զգեստուցն, զորս նորապէս շինեցուցանէ վասն իւր, օրհնութիւն:

Իսկ վասն փոլիցայ առնելոյն, գրէ թէ ընդ քեզ պահեա ժողովեալ արդիւնսն, քանզի Պօլսոյ նուիրակ Իսահակ վարդապետն եկն, եւ մօտակայ աւուրքս Աստուծով զնոյն առաքելոց եմք եւ նմա եւս պատուիրելոց, զի փոլիցայ արասցէ ի վերայ քո յայնժամ:

Ի սմա ողջոյն քահանայից, իշխանաց, գանձապետաց առ Հասարակ ժողովրդոցն:

Այլեւ փուսուլայ մի ընդ ժողովրդեանն սիրով մնալ, մանաւանդ ընդ առաջնորդաց եւ Երուսաղէմայ նուիրակացն, եւ վասն ոծնացուցին Հոյոյ, չխառնուիլ յեկեղեցական արարողութիւնս, ծանուցանելով չընդունիլն նորոյն եւ այլն:

Նոյն օրը գանձանակի կոնդակ է գրվել Պրուսայ Հասարակութեանը, Հաստատվել է նոր գանձապետը (խոջա Մէլքոնը), որին Հասցեագրվել է օրհնութեյան նամակ: Օրհնութեյան եւ շնորհակալութեան նամակ է գրվել նախկին գանձապետ Մինաս աղային:

309 Յուռումէլի Թուղթ մի առ նորին նուիրակ Ներսէս վարդապետն, յիշէ ի մեծէն Պօլսոյ գրեալ թղթոյ չհասանիլն եւ զիւրեան ժամանելն ի վիճակն իւր, եւ թէ ո՞ր լինիցի ծանուցես: Պօլսոյ նուիրակ Իսահակ վարդապետն աւարտեալ զգործն իւր, եկն ի սուրբ Աթոռս: Երբ զնոր նուիրակ առաքեցուք անդ, ընդ նմա զթուղթ մի գրելոց եմք առ քեզ, զի մինչ փոլիցայ առնել կամիցիս, ի վերայ նորա արացես, այժմ ոչ ունիմք անդէն զհաւատարիմ ոք, զի հոգ տանիցէ: Ի սմա ողջոյն քահանայից, իշխանաց, եւ գանձապետաց եւ առ համօրէն տանիցէ: Ի սմա ողջոյն քահանայից, իշխանաց, եւ գանձապետաց եւ առ համօրէն ժողովրդոցն:

310 Այլեւ փուսուլայ մի ընդ ժողովրդեանն սիրով կենցաղավարիլ, մանաւանդ առաջնորդաց եւ նուիրակացն սրբոյն Սաղիմայ, եւ վասն ոծնակատարութեանն, չխառնիլ արարողութիւնս նոցա, ծանուցանելով զարհամարհումն նորոյն եւ ընդունիլն Հոյոյ:

311 Ի Գաղատիա - Թուղթ մի առ նորին նուիրակ Ղազար վարդապետն. յիշումն յառաջ քան զայս գրեալ յանցեալ թուղ յօգոստոսի ԺԸ 18 թղթոյն, առ ինքն և զեկուցումն խնդրեալ օրհնութեան թղթոյն, թէ յառաջմէ յղեցաք առ Թօխաթու նուիրակ Պետրոս վարդապետն, զի Հասուցէ առ իւրաքանչիւր տեարսն, իսկ եւ ընդ մեր Մարտիրոսին յղեալ
96ա թուղթն // քոյ Հանդերձ վեց թօփ զօֆ վեղարացուիւն, Հասին առ մեզ եւ զդինս նորին եւս ծանեաք, եւ ընդ ԺԲ (12) զուռուշին, զոր տուեալ էիր մեր Մարտիրոսին իբր Ճանապարհի խարճ, զորս ի միասին Հաշուեաք, որ եղեւ ՉՃԼ եւ է(337) զուռուշ: Գրեցի, զի միամիտ լիցիս:

Ի սմա ողջոյն քահանայից, իշխանաց, գանձապետաց եւ առ Հասարակ ժողովրդոցն բնաւից: Այլեւ փուսուլայ մի վասն նորոգ ոծնացուցի չընդունեցմանն եւ վասն Հոյոյ, մի արգելեցէք եւ մի խառնիցի նովաւ վա-

րելոցն եւ պատուէր ժողովրդեանն սիրով մնալ, մանաւանդ առաջնորդաց եւ Սաղի[մի]նուիրակացն:

Նոյն օրը օրհնութեան թղթեր են տրվել ուխտավորների միջոցով նվերներ ուղարկած տան անձանց:

312 Կոնդակ մի ժողովարարութեան ի վերայ Թօխաթու, Սեբաստիայու, Յակնայ, Արապկերու եւ ի Մատէնու եւ յայլ շրջակայից նոցին, զոր ետ սրբազան Վեհապետն կեսարացի տէր Յակոբ ուրումն քահանայի:

313 Կոնդակ մի եւս ժողովարարութեան ի վերայ Կարնոյ, Բաբերթու, Կիւմիշխանայու, Տրապիզունու, Կեղւոյ, Թամզարայու եւ յայլ շրջակայից նոցին, զոր ետ սրբազան Վեհապետն ե[ր]զնկացի տէր Մելքոն քահանայի միոյ:

314 Ի Ղարս - Թուղթ մի առ պարոն Գէորգն, որում պատուէր, զի թղթատար Մուստաֆայ անուն տահկիս ումէ հարիւր Ձ (80) զուռուշ տացէ, որ է գինն չորից ոզտուցն, զորս էառ սրբազան Վեհապետն ի պիտանաւորութեան սրբոյ Աթոռոյս:

Միաժամանակ նամակ է գրվել մահտեսի Ագամալնին (Թոխատ) եւ տեղեկացվել Իսահակ վարդապետի միջոցով նամակի եւ 31 զուռուշի առացման մասին, Հանձնարարվել է օժանդակութիւն ցույց տալ կ. Պոլիս մեկնող թղթատար Հովհաննես վարդապետին: Վերի Հայրապետին (Կարին) եւս Հանձնարարվել է օժանդակել Հովհաննեսին եւ տալ ճանապարհածախս՝ 150 զուռուշ (էջ 196ա–196բ):

196բ 1787 թ. հունվար **Թուղթք ի Ղարս**

315 Թուղթ մի տահկերէն առ նորին Նօման փաշային, ի պատասխանի թղթոյն, զոր ընդ Ալիբէկ եւ Մահմատբէկ տահկացն գրեալ էր եւ զԱ(1) ձի եւս փեշկէշ յղեալ սրբազան Վեհապետին: Որոյ կողմանէ շնորհակալութիւն եւ յորդորումն՝ մնալ ի բարեկամութեան:

316 Թուղթ մի եւս տահկերէն առ սորին քեահէայ Ղարաբաղ օղլին, ի պատասխանի ընդ վերոյ յիշեալ արանցն գրեալ թղթոյն:

317 Թուղթ մի եւս առ Գէորգ աղային, ի պատասխանի թղթոյն, զոր ընդ վերոյ յիշեալ արանցն փաշային յղեալ էր, եւ վասն նոցա եւս պատճառաբանութիւնս արարեալ առ ի լաւագոյն շահել: Որ եւ սրբազան Վեհապետն գէր քան զարժանն հուրեանց շահեաց ըստ խնդրոյն: Իսկ վասն յառաջմէ խնդրեալ իրանցն ուտելեաց, Հարկ զի փութով յղեսցէ:

Գրեցան յամսոյս ի ԺԶ (16):

1091 318 1787 թ. 11 **Հունվարի** Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ պատրիարգն եւ քահանայսն եւ ժողովուրդն վասն յառաջագոյն խնդրեալ կանոնացն նոցա ի միաբանիցն սրբոյ Աթոռոյս, զոր ահա սրբազան Վեհն Բ(2) գրեալ եւ Հանդերձ միաբանիւք եւ առաջնորդօք կնքեալ, զմին եթող ի սուրբ Աթոռոջս, եւ զմին յղեաց առ նոսա մնալ անդէն (որոյ օրինակն է ի ներքոյ երեսն 1107): Իսկ զի գրեալ էին եւս, թէ զՀին ոծնացոյցն, զոր նոր տպեցաք, ընկալ եւ զնոր ոծնացոյցն բարձ, գրելով ի կանոնաց շարն: Առ այն գրէ, թէ այս կանոնական առ ընդհանուր ազգն է եւ մեր պատճառանն է իբր թէ եւ մշտնջենական բան է, այլ զոծնացոյցն ես չեմ արարեալ, զի գրեցից վասն նորա ինչ: Ոչ ընդունիլ եմ գրելոց եւ ոչ չընդունիլ: Զամենին եւս տպեալ, ահա արգելի, դուք գիտէք եւ այլն: Եւ ապա յորդորէ ի խաղաղու-

թիւն, զանցելոն անցեալ Համարիլ եւ ջերմանալ ի սէր սրբոյ Աթոռոյս, եւ սրտադիւր առնել զինքն եւ զպատասխանի սորին, ընդ տանողին շուտ դարձուցանել:

Յորմէ ժամանեսցի թուղթ սիրոյ, ողջունի եւ օրհնութեան, Հանդերձ աստուածային առատաձիր ողորմութեամբն եւ գթութեամբն, խաղաղութեամբն եւ խնդրութեամբ, եւ Հոգեզուարճ շնորհօք եւ զօրութեամբք քրիստոսասէջ սրբոյ տեղոյս եւ Համայն Հրաշագործ սրբութեանց եւ մասանցն սրբոց, որք աստ, ի վերայ սիրելի եւ Հոգեւոր որդւոցդ մերոց եւ լուսաճնունդ զաւակացդ. Հայկասէր, լուսաւորչակրօն եւ միաբնադաւան Հաւատացելոցդ ի Քրիստոս, որք ի տիրախնամ մայրաքաղաքդ մեծ ի Կոստանդնուպօլիս: Նախ սիրելի եղբորդ մերոյ եւ արժանավայել սատրիարքի տեղւոյդ՝ տեառնդ Զաքարիայ աստուածաբան վարդապետիդ եւ արհիեպիսկոպոսիդ, ապա այլոց խոհեմամիտ վարդապետաց եւ Հանճարոնակ քահանայից՝ աւագ եւ երկրորդաց, բարեպաշտօն եւ պերճապատիւ իշխանապետաց եւ իշխանաց, իմաստնախոհ վաճառականաց, բազմահմուտ արուեստապետաց եւ ամենից իսկ քրիստոսասէր եւ օրհնեալ ժողովրդոյդ՝ մեծաց եւ փոքունց, որոց լիցի խնդալ ի Տէր մշտաղուսրճ յնծութեամբ: Ամէն: (Ընդրք):

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեան խաղաղաձիր նամակիս ծանուցումն լիցի մերոյ ի Քրիստոս եւ Հարազատ որդւոցդ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի ասէ իմաստունն Սողոմոն՝ ամենայն իրաց ժամանակ է: Քանզի իւրաքանչիւր իրագործութիւն կարօտի ի դէպ ժամանակի առ յաջողաբար կատարումն: Արդ, սիրելեացդ մերոց խնդրեալ կանոնագրութիւնն ի միաբանից սրբոյ Աթոռոյս, զոր եւ սոքա խոստացան մեօք գրիլ եւ մեք եւս զկնի յիշեցաք թէ գրելոց եմք, յիրաւի ատուգիւ էր խոստումն մեր: // Զի խնդիրք ձեր ոչ ինչ վնասածինք են, այլ օգտաւորք եւ խաղաղաւիթք առ սուրբ Աթոռս եւ առ օրհնեալ ազգդ մեր: Վասն որոյ եւ մեք յայնժամ խորհէաք անյապաղ կատարել զայն, այլ թող զբիւրազան Հոգս եւ զգործառնութիւնս մեր անդադարեալս յայսքան միջոցի, թէ քանիցս վրդովեցաւ երկիրս եւ սուրբ Աթոռս՝ ի փոխոխմանց իշխողացն երկրիս եւ ի յառաջ շարժութիւնէ կովկասականացն բազմութեանց եւ ի յառնելոյ բնակչացն ի վերայ իրերաց, եւ ի մեք որքա՞ն վշտացաք եւ վնասեցաք յայնցանէ եղելութեանց, բազմիցս լուեաք էք եւ գիտէք: Սոցին աղագաւ չկարացաք տալ զկատարումն խնդրոյ ձերոյ, զի կարօտէր պատկան ժամանակի, զոր ոչ գտանէաք: Բայց յայսմ միջոցի, որում իբր սակաւ մի ապահով էաք, յայլ ամենայն զրաղեցուցիչ իրացս իրակութեանց զժամանակ ընտրեալ, գրեցաք զկանոնական նամակն Բ (2) Համնամն՝ Հանդերձ պատճառօք եւ որպիսութեամբք անցիցն մերոց, եւ բոլոր եպիսկոպոսօք եւ քահանայակարգ միաբանիւք սրբոյ Աթոռոյս եւ առաջնորդօք մերձակայ վանորէից մերոց կնքեալ, զմինն թողաք ի սուրբ Աթոռոջս մնալ մշտնջենապէս եւ զմինն ընդ Հոգեւոր որդւոյդ մերում Յովհաննէս խոհեմամիտ վարդապետիդ առաքեցաք առ ձեզ՝ ի մնալ յայդր միշտ, զոր տեսանելոյ էք:

Յորում ոչ ինչ թողաք պակաս, զոր ինչ Հարկաւոր եւ պատկան էր ի գրել: Քան զորս աւելի ինչ չէ գրելոց, որպես եւ ամենայն արդար եւ անապատ խղճմտանք Հաճեալ կնքէն, թէ այսպէս է: Եւ յիրաւի, յոժարութեամ սրտի եւ զուարթութեամբ մտաց գրեցի՝ առ ի ազատիլ ի խղճահարութենէ: Քանզի որովհետեւ մաշեցան կեանք իմ ի ցաւոց եւ ծերութեանս ալիք

Հաստատէն զմերձիլն առ իս առաջիկայ մաՀուան, վասն որոյ պարտ էր ինձ գրել զնոյնս կանուխ վասն բարեկարգութեան եւ խաղաղութեան, զի յապառնիս մի ոք զմեզ օրինակ առեալ անկցի ի վտանգս խռովութեան եւ վնասուց:

Ջորս եւ ըստ ոճոյ նախնի Հայրապետացն մերոց սրբազանից գրութեանց գրեցաք: Եւ վասն ստիպելոյն ձերոյ զմեզ առ այն շնորհակալիւք բարեմիտ զսիրելեացդ մերոց, զորս Տէր Աստուած օրհնեսցէ եւ պահպանեսցէ եւ զօրացուսցէ, փրկեսցէ ի չարէ եւ պահեսցէ ի խնամս իւր: Մանաւանդ երկնաւոր խաղաղութեամբն իւրով խաղաղուսցէ զձեզ զամենայն ի յամենից երկրաւորական խռովութեանց, և առաջադրեցէ ձեզ առնել միշտ գլարին և Հաճոյն և կատարեալն, և որ լինի արդարութեամբ եւ փրկութեամբ:

Իսկ ի կողմանէ ուծնացուցին, որ խնդրեալ էիք գրել ինչ ի շարս կանոնացն, թէպէտ յայնժամ գրեցաք այնպէս առնել, սակայն յետոյ մտածեցաք, զի անվայելուչ էր զայն ընդ կանոնս Համակարգել: Զի այն կանոնական թուղթ առ ընդհանուր ազգն գրեցաք ըստ նախնեացն կարգաց եւ սովորութեանց: Եւ զի ի պատճառ մեր առաջարկեցաւ այն խնդիր, մեք եաս արարաք Հարկաւոր Համարելով, առ ի ազատս կացուցանել զմեզ յապագայական մեղադրութենց եւ ի բամբասանաց: Իսկ ի ուծնացուցի յօրինեցմանն եւ ի տարածմանն ես չեմ գտանեցեալ, զի այժմ կանոնադրիցեմ ինչ վասն նորա ի կանոնականի անդ: Բայց աստէն գրեմք յաղագս այնր, զի զհին ուծնացոյցն, զոր նոր տպեալ էք եւ ընկալեալ, եւ զնորն ոչ ընդունիք, որովհետեւ երկիցս յորդորանաց թուղթս գրեցաք ձեզ եւ ոչ անսացիք, այսուհետեւ ոչ ինչ ունիմք գրել ձեզ զմեղադրութիւն եւ զներհակն կամաց ձերոց, այլ որպէս Հաճեցեալ էք, Հնովն վարիլ՝ այնպէս արասջիք: Եւ մեք ոչ տամք արգելս ձեզ, եւ գրեալ եմք նուիրակաց մերոց, որք ի կողմունդ, չներհակիլ ուծնակատարացն յեկեղեցիսն, զի որպէս, այնպէս ուծնեսցեն:

Եւ զԱտենին, զոր մեք էաք տպեալ նոր ուծնացուցանն, թէպէտ եւ յառաջագոյն զքանիսն յղեցաք ի Հնդիկս եւ ի Բասրայ առ տպեցուցանողն, կարծելով թէ եւ դուք ընդունիցիք, սակայն յետոյ ի յղելն մեր առ ձեզ եւս, մինչ արգելիք ի գործածութենէ եւ գրեցիք մեզ զչընդունելն ձեր, մեք եւս արգելեցաք, եւ ոչ յայլուրիք յղեմք:

Այսպէս գիտացեալ ի մերս կողմանէ, միամիտ լերուք եւ անվրդով եւ խաղաղ կացջիք:

Արդ, սիրելիք մեր, աՀա անցեալ եղելութիւնքն թէ աստի եւ թէ այտի անցին, որք ոչ եաս էն յետս դառնալոց: Եւ զկանոնականն, զոր խնդրէիք, աՀա յղեցաք, եւ ի կողմանէ ուծնացուցին եւ Աստենայն եաս աՀա ըստ ձեր կամացն դնալով, զայնքան ինչ գրեցաք: Այժմ մեր չանքն եւ Հետեւումն այն է, որ այս սուրբ Աթոռ մայրս ձեր ի շինութեան եւ ի պայծառութեան մնասցէ, օրհնեալ ազգդ մեր ի խաղաղութեան կացջիք: Եթէ դուք եաս ստուգիւ այսպէս կամիք, խնդրեմ ի ձենջ սիրովն Աստուծոյ, զանցեալ իրականութիւնն բաւական Համարիլ եւ այսուհետեւ զամենայն գժտութեան եւ տարաձայնութեան առիթս ի բաց դնել՝ զհետ երթալով սիրոյ եւ խաղաղութեան եւ որպէս յառաջն, ջերմանալ ի սէր սրբոյ Աթոռոյս եւ մեր, եւ որպէս Հոգելոյս նախնիքն ձեր պահեալ էն ի յարգի զպահիւ սորա,

նոյնպէս եւ դուք՝ Հարազատ որդիքդ, պահել եւ խնամել զսա իբրեւ զհոգեւոր մայր եւ զանմխիթարութիւնս մեր միխիթարել եւ սրտագիր առնել, որպէս զի օժանդակեցեալ մեր ի սիրոյ եւ ի Հարազատութենէ ձերմէ, զսուրբ Աթոռս եւ զօրհնեալ ազգս մեր լաւապէս կառավարեցուք ի պարծանս ձեր, աղոթելով Համայն միաբանիւք վասն կենաց եւ բարեյաջողութեան ձերոյ, եւ սակաւ մի խաղաղութեամբ վճարեսցուք զկեանս մեր, եւ մի դառնութեամբ եւ հեծեծանօք իջցուք ի գերեզման, առ որ մերձեցեալ կամք:

Ուրեմն ի Հասանիլ թղթոցս առ ձեզ ընդ սիրելի որդւոյդ մերոյ՝ Յովհաննէս Համեստաբարոյ վարդապետիդ, խորհեաջիք զօգտիցն լուսաւոր ծառոյս ձերոյ եւ շուտով պատասխանւի սորին խաղաղասիրութեամբ գրեալ ընդ դմա վերադարձուսջիք առ մեզ, զի եւ մեք զնուիրակն օրհնեցելոյ մայրաքաղաքիդ եւ շրջակայ վիճակաց դորին պատրաստեալ ի ժամանակին յղեսցուք, որ այս պաղատիւիւքն բարձցին ի միջոյ եւ սուրբ Աթոռ մայրս ձեր ոչ բաղնապատիկ վնասեսցի: Բաւեցի խոհեմութեան ձերում:

Ողջ լերուք ի Տէր եւ շնորհք սրբոյ իջման տեղւոյս նորին ընդ ձեզ եղիցի Հանապազ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՆԶ (1787) թուոջս ի յունվարի ԺԱ (11) եւ ի լուսակառոյց Աթոռն սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1091–1093

196բ 1787 թ. հունվար – ***Ի ամէն օր թուղթք ի Բայազիտ***

319 Թուղթ մի առ նորին նուիրակ Դաւիթ վարդապետն, ի պատասխանի յամսոյս Զ(6) գրեալ թղթոյն վասն բարելուր Համբաւոյն շնորհակալութիւն ըստ գրեցելոյն, եւ զկուգումն վասն խնդրեալ թղթոցն, թէ ահա ընդ գրոյս յղեցաք առ քեզ, եթէ Թօփրահաղալայու բէկին եւս Հարկաւորիցի, ծանուցեա մեզ:

320 Թուղթ յանձնարարութեան ի Խամուր առ իսճայ Պողոսն, որ է մեծասպատիւ ի դրան անտի բէկին, վասն մեր նուիրակ Դաւիթ վարդապետին: Եւ թէ առ բէկն թուղթ գրեցաք, մատուսջիք:

321 Թուղթ մի օրհնութեան եւ շնորհակալութեան առ Թարջիմանեան մահտեսի Մկրտիչն, որ ի Բայազիտ, վասն մահտեսի Սուքիասի չրաղ Հանդուցեալ Սահակի Խ (40) զուռուշին, զոր Հասուցեալ էր առ նուիրակ Դավիթ վարդապետն:

322 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Խամուրայ բէկին, յանձնարարութիւն վասն մեր նուիրակ Դաւիթ վարդապետին, Հանդերձ Ա (1) աման գիւլապիւ:

Գրեցան յամսոյս եւս ի ԺԶ (16):

197ա 323 Թուղթ մի ի Հաշտարխան առ նորին նուիրակ եւ առաջնորդ Յովսէփ վարդապետն, ի պատասխանի վեցից թղթոցն իւրոց, գրեցելոց յաղագս զանազան իրաց եւ իրակութեանց:

Այլեւ ծանուցանէ զերկու Հարիւր եւ ցլիսուն թուման, զորս ի Թիֆլիզեցի Ղալոյենց պարոն Բաղտասարէն էառ ի պիտանաւորութիւն սրբոյ Աթոռոյս եւ զփոխիցայ առնելն ի վերայ իւր վասն այնքան դրամոյն, զի տացէ նմա եւ զմեր տուեալ փոխիցայգիրն առցէ ի նմանէ:

Եւ զայլ Հարկաւոր գրեցեալսն նմա ի մատռաւատոյի տետերց ի 903 երեսն տես:

Ի սմա աղջոյն Կարապետ վարդապետին իւրոյ, մայեօռ պարոն Յովհաննիսին, գործակալ պարոն Մկրտչին եւ քահանայից, իշխանաց եւ առ Հասարակ ժողովրդոյն բնաւից:

324 Թուղթ մի եւս ի Թիֆլիզ առ Վանական վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն եւ վասն տկարութեանն միխիթարութիւն, եւ յորդորումն ի սէր սրբոյ Աթոռոյս:

Սոքա յղեցան ի յԵրեւան, ի ձեռն Ղալոյենոյ Բաղտասարին եւ գրեցան յամսոյս ի ԺԸ (18):

1787 հունվար ***Թուղթ ի Թօխաթ եւ ի Կարին***

Օրհնութեան նամակներ Թոխաթցի մահտեսի Ազամջանին, պարոն Մինասին եւ Կարմրոտկոցի մահտեսի Սարգսին՝ կտակված դումարների ուղարկելու համար: Օրհնութեան եւ շնորհակալության նամակ Ղաֆաճ եւ Թիֆլիսի էմնաֆների (Կարին)՝ գանձանակի արդյունքը Կ. Պոլսի նվիրակին Հասցնելու համար, օրհնության եւ սիրո նամակ ատաղձաշեն Հովհաննես ամիրային (Կարին), միխիթարության նամակ տիրացու Գեւորգին եւ նրա փեսա պին. Գրիգորին (Բայազետ), օրհնության նամակ Բայազետի Մարմուս գյուղի բնակիչ մահտեսի Մագիթարին, օրհնության նամակներ 'ավիրատուներ' մահտեսի Սահակին եւ նրա չորս որդիներին (Ծմկածաղ) Պողոս քահանային, Կարապետ եւ ս. Հակոբա Առաքյալ վանքի մահտեսի Ներսեսին (էջ 197ա–197բ):

197ա 325 Ի Կարին - Թուղթ մի առ վէրժին պարոն Հայրապետին: Նախ յիշէ զթուղթ գրելն ինքեան յառաջ քան զայս ընդ Յովհաննէս վարդապետին մերոյ եւ ապա շնորհակալութիւն սակս թղթոցն Յամմայ, զորս յղեալ էր յատուկ փայեկաւ, եւ վասն Բալուայ առաջնորդ Գրիգոր վարդապետի տալեացն Հարցումն, որոյ պիտանաւորն էաս յղեալ էր ինքն եւ ապասէր դրամոյն, իսկ վասն Զմիւռնոյ առաջնորդ եւ նուիրակ Գալուստ վարդապետին, զոր ծանուցեալ էիր, թէ գնաց ընդ կարաւանի, իմացաք: Նաեւ Մեսրոպ վարդապետի ՆՃ (500) զուռուշ փոխիցայ տալն Ձիկէրճոց, զոր գրեալ էիր, իմացաք, Ե՛րբ առնուցուս, ծանուցես, դի ղղասլղ մի յղեցուք:

Տեղւոյդ նուիրակ Յարութիւն վարդապետի զանխաս Հասանիլն, զոր ծանուցեալ էիր, իմացաք: Վասն Միքայէլ վարդապետին, զոր ինչ ազդեալ էիր, ծանեաք, մինչեւ ցարդ զայդպիսի լուր ոչ եմք լուեալ, լեր միամիտ, բայց ինքն եւ ընդ իւր եկեալ կոյս Հեղինէն փոխեցան ի Քրիստոս: Իսկ վասն փեսային իւրոյ՝ պարոն Հայրապետի տալեացն, Հարկ, դի պահանջեսցէ եւ վասն սրբալոյս մեռոնի սանին, գրէ, թէ ողջունեա իշխանացն տեղւոյդ, ի մեծի պահոցն յղելոց եմք ի Բայազիտ զԴանիէլ վարդապետն,

197բ զի անտի // առեալ զարծաթին, բերցէ ի սուրբ Աթոռս եւ աստ շինեցուցցուք: Ըստ որում չարքն առաւելեալ էն յամէնայն ուրեք, երկնչիմք ի վնասուց, ուստի զԲ(2) Հատ վարդապետ պատրաստեսջիք առ ի յղել, մինչ գրիցեմք եւ խնդրիցեմք յայնժամ:

Վասն Դանիէլ վարդապետի գրամոյն միաժուութիւն, թէ եւոյք: Իսկ վասն փաշայի սառաֆ Յովհաննէս ամիրայի թղթոյն, թէ յղեցաք, բայց վասն տէր Վահանին այլեւս ամանաթ մի յղիցես եւ զոր ինչ յղեալ էս մինչեւ ցարդ, զօրինակն մեզ գրեսցես, քանզի նա ինքն բարի մահուամբ փոխեցաւ առ Տէր:

Օրհնության եւ շնորհակալության նամակներ «Ղաֆաճ եւ Թիֆլիսի էմնաֆա» յօ զուռուշ գանձանակի արդյունքը Կ. Պոլիս Բաշկի վարդապետին Հասցնելու համար:

326 *Ի յիւքիլիսայ* – Թուղթ մի առ նորին առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյ նորին, զոր ընդ Դանիէլ վարդապետին իւրոյ յղեալ էր՝ հանդերձ քանեւք պաճարեղինօք, որոց կողմնակ շնորհակալութիւն: Վասն չիք քահանայիցն ախտարմայից գրէ, թէ այժմ առ փաշային գիր ոչ գրեցաք, յետոյ գրեցելոց եմք, անհոգ լեր:

Նուիրակին կողմնացդ գրեցաք, զի եղեալ եկեսցէ ի սուրբ Աթոռս՝ թողլով զգործս իւր ի ձերի, որովհետեւ խռովութիւնք յառնին եւ այլն:

Վասն Պօղոսոյ անցիցն, զոր ծանուցեալ էր քեզ անտի նուիրակ Իսահակ վարդապետն, անհոգ լեր մեք առ նոսա թուղթ եմք գրեալ, ի գալն պատասխանւոյն ամենայն ծածկեալք, ի յայտ են եկելոց եւ այլն, ի Դանիէլ վարդապետն իմս:

Իսկ վասն քո զԱ (1) կարաս գինի, եւ զԲ (2) լիտր քացաք, եւ ԺՀ(10) լիտր բրինձ յղեցաք:

Մխիթարութեան նամակ տիրացու Գէորգին եւ նրա ժեւս այրն. Գրիգորին (Բայազետ), օրհնութեան նամակ մանուկի Ստեփաննոսին (Մարմնս գլուղ), որը սպանել էր Էջմիածնի ժողովարար Թադէոս վարդապետին: Օրհնութեան նամակ նվիրատուներ մանուկի Սահակին եւ նրա չորս որդիներին (Ձմիկնաձոգ):

327 Թուղթ մի վկայական, զոր ետ սրբազան Վեհապետն Երուսաղէմայ Հնդու նուիրակ Պետրոս վարդապետին, որ ի գնալն անդ, եկն ի սուրբ Աթոռս, հրամմնաւ պատրիարքին իւրոյ, եւ ձեռնադրեցաւ եպիսկոպոսաւ ի սրբազան Վեհապետէս մերմէ, յորում եւ պյանձնարարութիւնս ետս գրեաց առ անտի եղեալ մերազնեայ ժողովուրդսն վասն իւր[72-82]:

Գրեցան սոքա յամենայն ի ԻԶ (26):

Օրհնութեան նամակներ՝ առ Պողոս քահանային, այրն. Կարապետին, ինչպես եւ ս. Հաւկոր Առաքելոց վանքի մյսրան մանուկեան Ներսեսին, որոնք նվիրեներ էին տվել Երուսաղէմի նվիրակ Պետրոս վարդապետի միջոցով:

1980 328 Կոնդակ մի ժողովարարութեան ի վերայ Թիֆլիզոյ, ի Կախեթու, Գօրւոյ եւ ի շրջակայից նոցին: Նաեւ ի վերայ Գեանջայու, ի Հուշոյ, ի Համախուոյ, ի Նախջուոյ եւ այլ շրջակայից նոցին, զոր ետ Բաղտասար անուամբ ուրումն Թիֆլիզեցւոյ, որ էր յապգէն մերմէ:

329 Կոնդակ մի եւս ժողովարարութեան ի վերայ Բայազտոյ, ի Վանայ, ի Թարվիզու, յՈրմուոյ, ի Խոյու, եւ ի Սալմաստու, եւ այլ շրջակայից նոցին, զոր ետ սրբազան Վեհապետն Ստեփան անուամբ ուրումն գեանջեցւոյ, որ էր յապգէն մերմէ:

Գրեցան յամենայն [փետրվարի] ի մուան:

330 Թուղթ մի տաճկերէն ի Թիֆլիզ առ նորին Հերակլ արքայն ընդ կաղ Աֆթանտիլին, որում եւ իբր ընծայ զմին սահաթ եւս յղէ:

Գրեցաւ ի ԺԱ (11):

1787 փետրվար **Թուղթ ի Կարին եւ այլ տեղիս**

331 **Ի Կարին** – Թուղթ մի առ գլխաւոր իշխանսն, այսինքն՝ Հաճի Պապա մանուկեան Յակոբն, մանուկեան Կարապետն, մանուկեան Սահակն Տայի Յովհաննէսին, մանուկեան Խաչատուրն, պարոն Պետրոսն, մանուկեան Յովհաննէսն, մանուկեան Իսպիրն, մանուկեան Մխիթարն, պարոն Ասլանն եւ մանուկեան Մովսէսն, ի պատասխանի յունվարի ԺԷ (17) գրեալ թղթոյն իւրեանց: Եւ որս զեկուցանէ, թէ Դանիէլ վարդապետն յղելոց եմք յայսմ աւուրս ի Բայազիտ՝ առ ի բերել անտի զարծաթն յիշատակին ձերոյ: Վասն որոյ դուք եւս զերկու վարպետ յղեսջիք աստ առ մեզ, զի յօրինե-

ցուացուք զսուրբ մեռոնի սանն, որպէս յառաջմէ եւս ծանուցեալ եմք ձեզ:

Իսկ սակս Պօղոսոյ նուիրակ Իսահակ վարդապետին, որք գրեալ էին արք չարահնդացք ի մեծս Պօլիս յայդուսւս զպարսրսունս զորմէ առ պատրիարքն եւ առ իշխանսն, որոց Հարկ առ ի գրել զայդն թէ աստ եւ թէ անդ[83]:

332 Թուղթ մի առ քահանայսն, իշխանսն եւ էմնէֆսն. Հարցումն վասն Պօլսոյ նուիրակ Իսահակ վարդապետին, թէ ոմանք այտի առ պատրիարքն եւ առ իշխանսն թուղթ էն գրեալ եւ զնմանէ զրահաւսութիւն արարեալ, թէ ի քարոզելն զձեզ բերան էառ եւ այլ: Վասն որոյ, եթէ ստոյգ է, ահա ի ձէնջ զվկայութիւն եւ զճշմարտութիւն իրին խնդրեմք, գրելով առ մեզ եւ առ նոսա:

Նայն օրը պատասխան նամակներ էն գրվել Կարին՝ Հաճի Պապա Հակոբին եւ վեբիլ Հայրապետին, որոնց մէջ կրկին շշափված էն նոր ժամանակի նախամամբ Կ. Պոլսում եղած դիրքորոշման եւ ուրճաթի սան պատրաստելու Հարցերը: Գերութիւնից ազատված հնդ մասին տավում է, որ նրան բերել էն էջմիածին եւ ամուսնացրել:

Ամիդի նվիրակ Ահարոն վարդապետին Հայտնվում է, որ արդէն երկրորդ նամակ է ուղարկված եւ պատասխանի: Նայն Հարցի մասին գրվել է նաեւ դպնձապետ մանուկ Հակոբին: (էջ 1980–1980):

1980 333 **Ի Բայազիտ** Թուղթ մի տաճկերէն առ նորին Իսաղ փաշային, ի պատասխան թղթոյն, եւ շնորհակալութիւն վասն յղեալ ընծայիցն ճոխութիւնց:

334 Թուղթ մի եւս նորին քեահիայ Սալմսն բէկին, ի պատասխանի թղթոյն, զոր ընդ փաշայի թղթոյն գրեալ էր:

335 **Ի Հնդիկս** – Թուղթ մի առ նորին նուիրակ եփրեմ վարդապետն վասն թուղթ չգրեցմանն երկար միջոցաւ Հարցումն, եւ վասն սուրբ Սաղիմայ նուիրակ Պետրոս վարդապետին, որ եկն ի սուրբ Աթոռս եւ ձեռնադրեցաւ եպիսկոպոս, պատուէր, զի ընդ նմա սիրով գնասցէ իւր գեղբայր: Եւ վասն Յովսեփոս պատմագրին, թէ ահա տպեալ աւարտեցաք եւ զկնի սակաւ միջոցի յղելոց եմք քեզ եւ մանուկեան Խաչիկին ի նոցունց գքանի մի Հատ: Խորհրդատետրն եւս ձեռնարկեալ եմք ահա ի տպել:

Պօլսոյ նուիրակ Իսահակ վարդապետն աւարտեալ զգործն եկն ի ծոց մօրն իւրոյ շնորհատուի: Ի սմա ողջոյն պարոն Յովհաննէսին, Մովսէս վար[դապետին] եւ Սահակ սարկաւագին:

336 **Ի Բայազիտ** – Թուղթ մի առ սրբոյ Սաղիմայ նուիրակ Գէորգ վարդապետին վասն նորոծայ Պետրոս վարդապետին, թէ ձեռնադրեցաք եպիսկոպոս եւ ընդ դմս առ մեր նուիրակ եփրեմ վար[դապետին] գիր կամէաք դրել, սակայն ձեռնհաս չեղաք, այժմ ահա գրեալ ընդ թղթոյդ յղեցաք ի ձեռս քո: Եթէ յայդր իցէ, տացես նմա, եւ եթէ գնացեալ իցէ, ի Խոյ յղեցես:

Գրեցան եւ յղեցան ընդ կարնոյ փա[յտակին] [յամենայս] ի ԺԳ [13]:

1098 337 1787 **Թ.** փետրվար – Թուղթ ի Մուշ առ սուրբ Կարապետի վանից առաջնորդ Աստուածատուր վարդապետն վասն իրաց եւ դրամոց սրբոյ Աթոռոյս, զոր ի գալն եւ ի Հանդիպիլն անդ Զմիւռնոյ նուիրակին մերոյ՝ Միքայէլ վարդապետին, Մախատա փաշային եւ սա ի նմանէ առեալ էին պատճառանօք: Նաեւ վասն Վանայ եւ տեղոյ նախկին նուիրակին մերոյ՝ Յակոբ վարդապետի անդ ի Մուշ թողեալ մատաղացուացն, եւ էտ վասն նոր նուիրակի անդ որպէս գնալոյն, եւ վասն յղելոյն զԴանիէլ վար-

դապետն ի պատճառս սոցա, եւ զԳրիգոր Յովհաննէս վարդապետն ինդրելոյն:

Ձեռ. 4501, էջ 1098-1099, Համառ. ձեռ. 4481, էջ 1990

1990 **1787 փետրվար- ի յԱիւղիսայ քաղաքն**

338 Թուղթ մի առ մերազնեայ ժողովուրդսն, որք էն անդէն, ի պատասխանի բազմակնիք թղթոյն ինքեանց, զոր վասն ապրիճատուր գործոյն տէր Դաւիթ զերիցուն և Նիկողայոս առն գրեալ էին և յղեալ յատուկ փայեկաւ, և իրաւունք ինդրեալ: Առ որս գրէ, թէ հրաման չունին յեկեղեցին մնանել, մինչև եկեսցեն ի ուորք Աթոռս և ապաշխարել զղջասցին: Այլև վերահաստատէ զգործակալութիւնն պարոն Գալոյն:[84]

339 Թուղթ մի ևս առ գործակալն մեր պարոն Գալին, եբրիկեանց պարոն Յովհաննէսն և գանձապետ պարոն Յօհաննն, ի պատասխանի մեհեարական թղթոյն ինքնեանց, զոր վասն Բ (2)էդ օրինազանց արանցն գրեալ էին, զորս ի վերդ յիշեցաք: Որոց գրէ, թէ արտաքսեսջիք զերկուսն և յեկեղեցոյն մերոյ, մինչև [ա]պաշխարեսցին: Ի սմա վասն Գալոյն գրէ, թէ լեր Հաստատուն և Հարազատ ի գործդ վեքիլութեան, և զոր ինչ արդիւնք լինիցին, մոմի տացես և յղեսցես:[85]

Գրեցան յամսոյս ի Ժե (15) յատուկ փա[յեկաւ]:

340 Թուղթ մի ի Ղարս առ պարոն Գէորգն, Հարցումն վասն թուղթ չգրեցմանն և Հարկադրութիւն զի գրեսցէ:

Գրի [յամսոյս] ի Ի (20):

1737 **փետրվար - Թուղթք ի կարին, ի Մուշ, ի Խոյ և ի Բայազիտ**

341 Պատասխան նամակ Կարինի վերջի Հայրապետին՝ մնտեսական բնոյթի մի շարք Հանձնարարութիւններով: Մշո ս. Կարապետի վանքի առաջնորդ Աստվածատուր վարդապետին և նոյն վանքի միաբան Հովհաննես վարդապետի ուղարկված նամակներում խոսվում է Զմյուռնիայից վերադարձող Միքայել վարդապետից բռնութեամբ դրամ առնելու մասին:

1990 342 Ի Սալմաստ – Թուղթ մի օրհնութիւն առ նոր կարգեցեալ մէլիք պարոն Գապային, շնորհակալութիւն. վասն մէլիքութեանն եւ յանձնարարութիւն վասն մեր նուիրակ Յակոբ վարդապետին:

Երնջակի ս. Կարապետ վանքի առաջնորդ Հովհան վարդապետի մնձման կապակցությամբ մխիթարական նամակ Բայազետի քալանթար խոջա Զաքարիային և այլ «իչխանաց երեւելիս»: Հանգուցյալ տեր Վահանի գույքը էջմիածնի ներկայացուցիչներ՝ Դանիել եւ Աստվածատուր վարդապետներին տալու հանձնարարությամբ նամակներ Թարճմինյան մնհեռևի Մկրտչին եւ տեր Վահանի որդի տիրացու Գեորգին: Հանգուցյալներ եսայու եւ նրա քեռորդի Միքայել վարդապետի գույքի կապակցությամբ նույն բնույթի հանձնարարություն է տրվում նաեւ այրին. Հարությունին (Բայազետ), (էջ 1990):

1990 **1787 փետրվար Թուղթք ի Թաւրէզ եւ այլ տեղիս**

343 Թուղթ մի առ տէր Յովսէփն, յորում յիշէ սրբազան Վեհապետն զհասանիքն թղթոյն իւրոյ, զոր ընդ տէր Հմայեակն պարոն Աղային գրեալ էր:

Այլեւ զեկուցանէ զժամանիքն ամանաթիցն Ջուղայու Յակոբ վարդապետին, զորս եւս ընդ պարոն Աղային յղեալ էր եւ զի զմնալն ի Խոյ Բ(2) կապոցին, եւ զայն եւս ամբողջապէս Հասանիքն:

Իսկ վասն Հարկաւորութեան սրբոյ Աթոռոյս, ինդրէ ի սմանէ սրբազան Վեհապետն, զի զի (20) լիտր շամիչ քիշմիշի, զի (20) լիտր բաստամ, զե (5) լիտր գիրիշկ եւ զերեք լիտր գիրայ առեալ յղեսցէ ընդ Հաւատարմի,

եւ ծախսն նոցին ի գանձապետէն մերմէ առցէ, ծանուցանելով եւ զհարկեցն նմա, զի տացէ: Այլեւ Հարցումն վասն տէր Յովսէփի եւ տէր Եսայեա քահանայիցն, որք գալոց էին ի սուրբ Աթոռս, թէ գի՞նչ եղեն, ուրեմն ծանուսցես:

Միաժամանակ Հատուկ նամակով կարգադրություն է արվում Թավրիզի գանձապետ պարոն Թադեոսին կատարելու գնումների ծախսը եւ գանձանակում մնացած գումարների մասին տեղեկացնել նշիրակին: Պարոն Փիլիպոսին (Խոյ) ծանուցվում է նամակի եւ մարմարյա քարերի առաքման մասին, Հարցում է արվում Հնդկաստանում էջմիածնի նշիրակ Եփրեմի որպիսության վերաբերյալ:

Պատասխան նամակ Երուսաղեմի նշիրակ Գեվորգ վարդապետին (Բայազետ): Սահակ աղային (Բայազետ) Հանձնարարություն է տրվում օժանդակություն ցույց տալու Թիֆլիսում Հերմանդյան Նազարին: Նամակները գրվել են փետրվարի 27-ին:

344 Կոնդակ մի առաջնորդութեան, զոր տրեցաւ Մարտիրոս վարդապետին ի վերայ Երեւանու երկրին:

1990 1787 մարտ – **Թուղթք ի Թիֆլիզ**

345 Թուղթ մի առ մեր առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետն եւ առ Հաղպատու առաջնորդ Դաւիթ վարդապետն, նաեւ վէքիլ տէր Ղազար քահանայն, որոց սրբազան Վեհապետն պատուիրէ, թէ ինդրեալ էիք ի մէնջ, զի զսուրբ Սարգիս եկեղեցին վերստին յանձնել տէր Յակոբ եւ տէր Գրիգոր քահանայիցն (որպէս յառաջն էր), ուստի ահա ըստ գրեցելոյն ձերոյ, լիցի առ նոսա: Իսկ վասն պարոն Աշխարբէկին, որ թուղթ էիք ինդրեալ վերահաստատութիւն գործակալութեանն, այժմ ոչ յղեցաք՝ մինչ վիճակայինքն Համակամութեամբ գրեսցեն եւ ինդրեսցեն, յայնժամ յղելոց եմք:

Վասն Հորտ եղելոյ ուրումն, որ թուղթ էիք ինդրեալ, զանունն մոռացաք, կրկին յուշ արասջիք: բայց վասն պարոն Յովսեփանին, զգրեալ թուղթն մեր տացեն նմա եւ օր մի յառաջ յղեսցեն առ մեզ Բ (2) աշակերտօքն, եւ եթէ Հարկաւորիցի աշակերտացն զդրամ, տացիք: Այլեւ վասն խարեբայ սեւագլխաց ոմանց, որք շրջին այժմ անդէն, պատուէր, զի վրէժ ինդրեսցեն եւ աՀաբեկ առնելով արտաքսիցեն[86]:

Միաժամանակ գրվել են շնորհակալության նամակներ նշիրակատուներ՝ Նոգար քահանային եւ Հաղպատի առաջնորդ Դաւիթ վարդապետին, պատասխան նամակներ Աբրահամ քահանային, Տեր-Հմայեկյան աղային, տեր Աբրահամի եղբայր սրին. Մուհսինին, որոնց տեղեկացվում է նաեւ Խոյում մնացած գույքի տեղ Հանելու մասին:

2010 346 Թուղթ մի եւս առ ծաղկաբեր պարոն Յովսեփանին, որում Հարկ վասն գալստեանն, զի ելեալ եկեսցէ Բ (2) աշակերտօքն՝ Յովհաննիսիւն եւ Յակոբեանն:

Ձղեցան ի երեւանու եւ գրեցան յամսոյս ի Ը (8):

1787 մարտ – **Թուղթք ի Նախիջեւան**

347 Թուղթ մի առ Մատթէի Առաքելոյ առաջնորդ Յովակիմ վարդապետն, յիշումն յառաջմէ գրեալ թղթոյն իւրոյ ընդ երիցու ոմեսն, եւ ըստ ինդրոյն իւրոյ նմա կոնդակ տալոյն ժողովարարութեանն: Այլեւ սակս իւրեանն ապաստաւոր տէր Աբրահամ աբեղային Հարցումն, թէ յղել խոստացար ի սուրբ Աթոռս յոխտ, ո՞ր մնաց: Նաեւ յանձնարարութիւն վասն նորոգ նուիրակին իւրեանց՝ Բարսեղ վարդապետին:

Նոր նշանակված նշիրակ Բարսեղ վարդապետին օժանդակելու Հանձնարարություն է տրված նաեւ Աստապատի առաջնորդ Մատթեոս վարդապետին, ս. Նահատակ վանքի առաջնորդ Գրիգոր վարդապետին, Ագուլիսի առաջնորդ Թումաս վարդապետին, մելիք Հովսեփին

եւ Աստվածատուր ազգի որդի այն. Ստեփանին (Աստապատ), որոնցից յուրաքանչյուրին հաս-
ցեագրված են առանձին նամակներ:

348 *Թուղթ մի եւս ի գէօղն Մեղրի առ պարոն Աղաբաբն եւ առ այլսն. միխիթարութիւն վասն տարագրութեանցն եւ յանձնարարութիւն վասն նորոգ նուիրակին մերոյ՝ Բարսեղ վարդապետին: Այլեւ շնորհակալութիւն վասն նախկնոյն:*

349 *Թուղթ մի եւս առ բնաւ քահանայն եւ իշխանսն. զեկուցումն մահուան առաջնորդին իւրեանց՝ Յօհան վարդապետին, իսկ վասն կայիցն գտանելոցն անդէն՝ խնդիր՝ զի ի սուրբ Աթոռս յղեսցէն սիւհուն՝ ծանուցանելով ի Բայազիտ եղելոցն զբերել տալն: Եւս յանձնարարութիւն վասն նորոգ նուիրակին իւրեանց:*

350 *Թուղթ մի եւս առ երիցկոս սուրբ Կարապետի վանից թեմի եւ վիճակի եղեալ Համայն ժողովրդին, ի պատասխանի մահտարական թղթոյն ինքեանց, զոր վասն Հանգուցեալ առաջնորդին իւրեանց՝ Յօհան վարդապետին, գրեալ էին, եւ խնդրեալ էին ի սրբազան Վեհապետէն ի տեղի նորա զմի ոմն առաջնորդ կացուցանել: Որոց գրէ, թէ զո՛վ ոք կամիք, ծանուցէք մեզ, զի եւ մեք Հաստատեցուք կոնդակաւ մերով: Քանզի աստ ոչ գտանի այնպիսի ոք, զի յղիցէաք, բայց ձերոյ համակամութեամբն լիցի:*

351 *Թուղթ մի եւս տահկերէն առ նորա Ջաֆրաղուլի խանն, ի պատասխանի գրեալ թղթոյն, զոր ընդ Յովսէփ տիրացուի ուրումն յղեալ*
201բ *էր, որով խնդրեալ էր ի սրբազան Վեհապետէն //զի ոմն կարգաւոր առաջնորդ արարեալ, յղեսցէ վասն երիցկոս սուրբ Կարապետի վանիցն:*

352 *Կոնդակ մի մեռոնի, զոր տրեցաւ նուիրակին անտի, այսինքն Բարսեղ վարդապետին:*

353 *Ի Գանձասար – Թուղթ մի առ Իսրայէլ կաթուղիկոսն, ի պատասխանի ի յունվարի Ի (20) գրեալ թղթոյն որպիսութեան, որով ծանուցեալ էր զվախճանումն Յովհաննէս կաթուղիկոսին եւ զիւր յաջորդին ի տեղի նորին, եւ զլնդունելն ի ժողովրդէնէն վիճակին իւրոյ: Որում գրէ, թէ մեք եւս հաճիլոց եւ ուրախանալոց եմք, եթէ համահաւանութեամբ բոլոր վիճակին լիցի կոչումն քո յայդմ պատիւ, որպէս գրես եւ խոստանաս, թէ նոքա եւս են գրելոց համամտութեամբ եւ այլն:*

Յղեցան ընդ Նախիջեւանու նորոգ նուի[րակին] եւ գրեցան յամսոյս ի ԺԵ (15):

1100 354 1787 *թ. 21 մարտի – Թուղթ ժողովարարութեան ի վերայ երեւանու քաղաքին եւ երկրիս վասն ճահկեցի Մէլիք անուն առնն, որ ի նախնեաց հետէ ախթարմայ էր եւ այժմ դարձեալ էր ի յամբիծ դաւանութիւն սրբոյ եկեղեցւոյս մերոյ, բայց ի ներքոյ պարտուց գոլով, զօդնութիւն խնդրէր, զի մի այլազգիք յաւիշտակեսցեն զզաւակունս նորա՝ փոխանակ պարտուցն:*

Յորմէ ժամս... (տե՛ս ի փոքր օրինակին)... Հաւատացելոցդ ի Քրիստոս, որք կայք ի յաստուածսիրեամ երկիրս մեր, ի յօրհնեալ քաղաքդ երեւան եւ ի շրջակայ դիւղօրայսդ: Յորս կառուցեալ սրբոց եկեղեցեաց եւ եկեղեցականաց դասուց, սրբանուէր քահանայից, բարեպաշտօն իշխա-

նաց, խոհեմաշուք մեծատանց, Հանճարեղ տանուտէրաց եւ քեանդխուտայից, իմաստանախօս վաճառականաց, վայելչագործ արհեստաւորաց, քրմնաջան հոգաւորեալ, համեստաբարոյ տանտիկնաց եւ այլ առհասարակ Համայն ժողովրդականացդ խմբից, մեծաց եւ փոքունց արանց եւ կանանց, ին...

Արդ, ի բաղում վշտաւորաց մի է սոյն նամակ ունօղ ճահկեցի Մէլիք անուամբ ծերունի այրդ, զոր բազումքդ գիտէք եւ ճանաչէք, որ ի նախնեաց իւրոց հետէ էր Հետեւել ի յուղղափառ դաւանութենէ սրբոյ եկեղեցւոյս Հայաստանեայց եւ վարիւր մոլար աղանդովն Հերձուածող ախթարմայիցդ գոանդաց: Եւ Հանդիպեալ էր մեծի թշուառութեան՝ անկանելով ի ներքոյ ծանր պարտուց: Իսկ ապա եկեալ ի միտս իւր՝ զղջացեալ էր վասն Հետեւալ գոլոցն եւ ի յաղագս նեի շնորհացն Աստուծոյ, ճանաչելով զճշմարտութիւնն, դարձեալ էր ի շար աղանդոյն երկաբանակութեան՝ ի յուղիղ դաւանութիւն միաբանադաւան եւ ուղղափառ սրբոյ եկեղեցւոյս մերոյ. Հետազանդելով օրինաց սորին եւ կարգաց եւ աւանդութեանց երանելի Հարցն սրբոց նախնեացն մերոց վարդապետացն ճշմարտութեանն՝ խոստովանելով քահանայից մերոց եւ ի ձեռն նոցա Հաղորդելով կենարար մարմնոյ եւ արեան Տեառն: Եւ նարդենիս միջնորդութեամբ երեւանու մերայն օրհնեալ իշխանաց եկն առ մեզ եւ գրով եւ բանիւ մեզ էաս ասաց զմեղայն վասն մոլար աղանդոյն, զոր ունէր, եւ ծանոյց գյօժարակամ դարձն իւր ի Հետազանդութիւն սրբոյ եկեղեցւոյս մերոյ: Բայց անկեալ է ի ներքոյ ծանրաւծար պարտուց եւ այլազգիք կամին զդուստրն դորա յափշտակել փոխանակ պարտուցն: Վասն որոյ գթալով մեր ի խղճութիւն դորա զայս օրհնաձիր թուղթս գրեցաք ի վերայ սիրելեացդ՝ առ ի շնորհել դմա զյիշատակ թուղթս գրեցաք ի վերայ սիրելեացդ՝ առ ի շնորհել դմա զյիշատակ ձեռն ողորմութիւնս եւ օգնել, զի ազատեսցի ի պարտուցն: Ուրեմն, սիրելիք մեր, յիշելով զՀրաման սրբազան Առաքելոյն Պօղոսի, որ գրէ, թէ ունիցիք զգութ առ ընտանիս Հաւատոց, պարտիք ի գութ շարժիլ առ դա ըստ որում լինտանեցեալ մեզ ըստ Հաւատոյ եւ առաջ տուրս ողորմութեան տալ դմա ի փառս Քրիստոսի եւ վասն յուսոյ արքայութեանն եւ ի սէր ամբիծ Հաւատոյս մերոյ սրբոյ: Զի օգնութեամբ ձերով վճարեսցէ զպարտուն իւր եւ ոչ յաշտակեսցի զաւակն, եւ գերծցի ի վշտաւորութենէն: Եւ որպէս դուք ողորմելով դմա, ազատէք զդա ի պար[տուցն]:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԶ (1787) թուոջս, ի մարտի ԻԱ (21) եւ ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին:

(Ձեռ. 4501, էջ 1100)

201բ 1787 մարտ – ***Թուղթ ի թեֆլիզ***

355 *Թուղթ մի տահկերէն առ Հերակլ արքայն ընդ Զաքարիայ բէկին վասն որպիսութեանն Հարցումն: Զաքարիայս այն է, որ Հրամանաւ վերոյ յիշեալ արքային գնաց ի Ասպահան առ Ազդ Մահմատ խանն ներքինի երկիցս եւ վերադարձաւ, եւ ինքն է եւս յարգէն Վրաց*[87]*:*

Գրի [յամսոյս]ի Իե (25):

356 *Թուղթ մի եւս առ սա, ի պատասխանի որպիսածանոյց թղթոյն, զոր ընդ Քէարիմ անուամբ տահկի ուրումն գրեալ էր, յորում եւ շնորհակալութիւն եւս էր արարեալ ի կողմանէ սահմին, զոր յառաջ քան զայս յղեաց սրբազան Վեհապետն մեր ընդ կաղ Աֆթանդիլին*[88]*:*

Գրի [յամսոյս]ի ԻԶ (26):

357 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Հերակլ արքայի որդի Գէօրկի խանն, ի պատասխան թղթոյն սիրոյ, զոր ընդ տաճկի ուրումն գրեալ էր[89]:

Գրեցաւ եւ զայս ի ԻՀ (28):

1787 մարտ – ***Դարձեալ ի Թիֆլիզ***

Վանքին տրված մի նվիրատվության առթիվ հոգևոր հայրերի նամակներ Աբրահամ քահանային եւ նվիրատու Թամար կնոջը:

358 Թուղթ մի եւս նորին առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետն եւ գործակալ տէր Ղազարն, յորում յիշէ նախապէս զթուղթն, զորս յառաջ քան յղեաց առ ոմանս անձինս, եւ ապա հարկադրութեամբ գրէ վասն Հախպատու առաջնորդ Դաւիթ վարդապետի անդէպ ընթացիցն: Զի զնորին վանից թեմի եղեալ զաւագ քահանայն եւ իշխանն կոչեցեն առ ինքեանս, ընդ որս եւ զվերոյ յիշեալ Դաւիթ պետն, եւ իրաւունս արասցեն, թէ վասն է՞ր է թողեալ զվանքն ամայի եւ գնացեալ անդրէն եւ յետոյ հաւարակական մահաւարաւ զեկուցանել ինքեան:

Գրեցան յամսոյս ի Լ (30):

1787 մարտ – ***Թուղթք ի Բաղէշ եւ ի Բայազիտ ընդ յատուկ փայեկի***

359 Թուղթ մի օրհնութեան եւ շնորհակալութեան ընդ Հովանեալ
202ա սրբոյն Գէորգեայ եկե// ղեցւոյն եղեալ առ Համայն ժողովուրդսն, որոց գրէ սրբազան Վեհապետն, թէ լուաք զի ընկալեալ էք յաւաջագոյն գրեալ կոնդակն մեր սիրով եւ զպարսն Յովհաննէսն եւս հաճեալ եւ կարգեալ էք ըստ գրոյն մերոյ գանձապետ՝ առ որ յոժ ուրախացաք եւ օրհնեցաք զձեզ շնորհակալելով: Արդ, զայս եւս ծաներուք. լսեմք, թէ յայդր Բ (2) Սիմոն անուամբ այրք գոն, որք բռնութեամբ տիրեալ են Բ (2) խանութիցն խնդրակատար սուրբ Աստուածածնի վանից եւ նատին յորս թարց քիրայի եւ զրկեն զսուրբ վանքն: Ուրեմն ասասջիք նոցա սիրով ի բաց կացցեն ի զրկողութեանցն այնմիկ, ապա թէ ոչ, ըստ գործոց իւրեանց ընդունելոց են զպատիժս: Իսկ թէ քիրայն տացեն, նատին եւ այլն:

Այլեւ մինն ի դոցա, կրկնակի ամուսնացեալ գոլով, յանդգնաբար երթայ ի դաս եւ ի սեղան ելանէ: Վասն այդորիկ ասեմ չունի հրաման զշապիկ զգելոյ եւ մաղխլ ի սեղանն սուրբ, եւ ի պաշտօնս Հոգեւորս հպիլ, իսկ թէ ունիք զպակասութիւն ժամ ասելոյ եւ կարօտիք օգնականի, գայցէ ի դասն եւ զշապիկ մի զգենուցու, եւ մի ի սեղան ելցէ, որպէս ասացի:

Դարձեալ յորդորական բանիւք խրատէ զամենայն մնալ ի շահիղս տեառն Աստուծոյ[90]:

Օրհնության եւ հորդորանքի նամակ վերը հիշված ս. Գէորգ եկեղեցու նոր գանձապետ այրն. Հովհաննեսին[91], որով Հաստատվում է նամակի եւ ուղարկված ոսկիների ստացումը, նամակ Ամրոցում առաջնորդ Զաքարիա վարդապետին, որն իր նամակով տեղեկացրել էր կաթոդիկոսական կոնդակի ստացման եւ չորս եկեղեցիներում ընթերցելու մասին:

202բ 360 Ի Բայազիտ – կոնդակ մի գանձանակի ժողովրդսն մերազնեայ, որք են ընդ Հովանեաւ սրբոյ Աստուածածնի եկեղեցւոյն, զորոց շնորհակալի սրբազան Վեհապետս մեր վասն անցեալ ամի գանձանակադրամին, զոր ձեռամբ գանձապետ պարոն Յովհաննիսին Հաստուցեալ էին առ սուրբ Աթոռս ընդ Դանիէլ եւ Աստուածատուր վարդապետացն մերոց, որ էր լեալ ԼՀ (38) զօլաթեայ: Որոյ սակս յորդորումն, զի Հաստատուն ունիցին զնոյն եւ գանձապետին եւս՝ զի անխափան շրջեցուցէ:

Օրհնության եւ շնորհակալության նամակ վերոհիշյալ եկեղեցու գանձապետ այրն. Հովհաննեսին՝ գանձանակի արդյունքն ուղարկելու համար: Գանձանակի կոնդակ ս. Կարապետ եկեղեցու Հավատացյալ ժողովրդին՝ գանձանակի անցյալ տարվա արդյունքը (53 զոլաթեա) ուղարկելու համար, Հաստատելով միաժամանակ նոր գանձապետ տիրացու Գէորգին, որը նախորդ գանձապետի՝ Հանգուցյալ տէր Վահանի որդին է:

Օրհնության եւ շնորհակալության նամակ վերոհիշյալ գանձապետ Գէորգին՝ Հավաստելով գանձանակադրամի ստացումը:

361 Թուղթ մի օրհնութեան եւ միամտութեան առ եղիսեան պարոն Յարութիւնին, ի պատասխանի թղթոյն, որում զեկուցանէ զհասանիլն յանձնեցեալ իրացն առ մեր Դանիէլ եւ Աստուածատուր վարդապետացն, այս է՝ եօայեա վարդապետի զԱՃԾ (150) զուռուշն, որում տալացու էր թամասուկով եւ զփոքր մի զուճով ամանաճին, եւ ի կողմանէ Հանդուցեալ Միքայէլ վարդապետի ԲՃԻԶ (226) զուռուշն, եւ նորին զերկու թուանքն, զմի փշտոմն եւ զմի թուրն եւ զայլ պղնձեղէնսն: Ի սմա ողջոյն Հիրաքին եւ միամտութիւն վասն Գ (3) թումանն եւ Բ (2) հազար դեանին, զորս էր մնացեալ ի Հանդուցեալ Յօհան վարդապետէն:

362 Թուղթ մի օրհնութեան առ Մարիամ կին ոմն վասն ԺԵ (15) զուռուշ քառանիսին եւ Ա (1) կապոյտ մահրամայինն, զոր ձեռ[ամբ] վարդապետացն մերոց [յղեալ էր]:

363 Թուղթ մի եւս օրհնութեան եւ շնորհակալութեան առ պարոն Գէորգն եւ պարոն Սողոմոնն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա եւ միա[մ]տութիւն վասն Հանդուցեալ Յօհան վարդապետի տալացու դրամոյն, որ էր ԻԳ (23) թումանն, թէ էհաս Հանդերձ քարեղինօքն, եւ Միքայէլ վարդապետի ԼԱ (31) ջուխա փշտովայն, եւ սահմանն արծաթեղինաց սրբոյ Կարապետին երնջակու: Այլեւ ողջոյն պարոն Մխիթարին եւ միամտութիւն վասն Գ (3) թո[մանին] եւ Բ (2) հազար դեանին Հանդուցեալ Յօհան վարդապետին, զոր ընդ դա եւ Աստուածա[տուր] վարդապետն մերոց յղեալ էր:

364 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ քեալանթար խօճայ Զաքարիային, ի պատասխանի թղթոյն վասն հարազատութեանցն եւ բարերարութեանցն հոգեւորականութիւն, զոր ի գնալն վարդապետացն մերոց անդ, ցուցեալ էր: Յորումն ողջունէ զպարոն Վարդապետացն մերոց անդ, ցուցեալ էր[92] : Յորումն ողջունէ զպարոն Վարդանն եւ Էլօյեան զպարոն Ստեփանն: Յղեցան ընդ փայեկին Բաղէշու եւ գրեցան յամսոյս յեղն:

206ա 1787 ապրիլ – ***Թուղթք ի կարս***

365 Թուղթ մի տաճկերէն առ նորին Օսման փաշայն եւ իւր եղբայր Մուտարիս աֆանտին՝ Հանդերձ ընծայիւք ընդ դաղրաշի Թօմասին մերոյ:

366 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ նորին քեահիայ Ղարախան օղլին, որում և ս յղէ զընծայ ընդ Թօմասին մերոյ:

367 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Մաղբերդու բէկն, այսինքն՝ Ալիբէկն և Մահմատ բէկն, որոց եւս յղեաց ընծայս, ըստ սովորութեան իւրոյ, ընդ Թօմասին մերոյ:

368 Թուղթ մի եւս Հայերէն առ Գէորգ աղայն, Հարցման վասն թուղթ չգրեցմանն եւ ծանուցման առ փաշայն եւ առ այլս զթուղթ եւ զընծայս

յղէն ընդ վերոյ յիշեալ դաղրաշի Թօմասին ծերունւոյ, եւ վասն նուիրակին մերոյ յանձնարարութիւն: Իսկ վասն աթոռակալ Գալուստ վարդապետին գրէ, թէ զոր ինչ խնդրեալ է ի քէն, հոգացեալ յղեացես: Ի սմա ողջոյն որդւոյն իւրոյ տիրացու Բաղտասարին: Գրեցան յամսոյն ի Բ (2):

1787 ապրիլ – ***Թուղթ առաքեալք ի սրբազան վեհապետէն այլ եւ այլ անգիս***

Պատասխան նամակ Զմյուռնիայի նվիրակ եւ առաջնորդ Գալուստ վարդապետին, որով կարգադրվում է արտոգրաֆել Հանդուցյալ Քարամանօղլի Մարգիս վարդապետի էջմիածնին կտակած 3000 զուռուշի ուզարկումը: Կ. Պոլսի պատաքին վիճակի նվիրակ Փիլիպպոս վարդապետին ուղղված պատասխան նամակում կարգադրվում է Երուսաղեմի նվիրակ Գէորգ վարդապետին Հանձնել 3000 զուռուշ՝ ի դիմաց էջմիածնում պահից վերցված նույնչափ գումարի: Այս մասին ուշադրակ է պահվում՝ նաև Երուսաղեմի պատրիարք Հովակիմ վարդապետը, որին ուղղված նամակում Հայտնվում է նաև այն մասին, որ Երուսաղեմի նվիրակ Կարապետ վարդապետին Հանձնելու համար Կ. Պոլսում Երուսաղեմի վերջին տիրացու Սարգսին էն ուղարկվել առաջնահերթներ, ինչպես եւ սահմանապատ պետին եւ Հ. Արզումեյանցին Հասցեագրված Հանձնարարականներ: Այնուհետեւ բերվում էն վերոհիշյալ տիրացու Սարգսին ուղված նամակի համառոտագրությունը եւ շատ հակիրճ հիշատակություններ Հանձնարարականների մասին (էջ 203ա–204ա):

204ա 369 Թուղթ մի առ վէրժիլ պարոն Հայրապետեան, ի պատասխանի ի փետրուարի ԻԱ (21) եւ ԻԷ (27) եւ ի մարտի Ի (20) թղթոցն գրեցելոց ասէ զանազան բանից: Իսկ վասն դործակալ Հաստատելոյն ի Բայազիտ գրէ, թէ մինչ զոմն դիցուք ծանուցանելոյ եմք քեզ: Վասն նորոգ նուիրակին, թէ մինչ յղիցեմք ըստ գրեցելոյդ ընդ նմա, ի հարկէ, զպատկանաւորսն տեսանելոց եմք ընծայիւք: Զմիւռնոյ նուիրակ եւ առաջնորդ Գալուստ եւ մեր Յովհաննէս վարդապետաց թուղթքն, զորս յղեալ էիր, հասին մաշտեսի Յարութիւնին, որ մին պահարանաւ թուղթ էր յղեալ ընդ փայտկին այդմիկ: Ահա զպատասխանսն գրեալ յղեցաք, տացես նմա, զի հասուցէ ի մեծն Պօլիս առ սրբոյն Սաղիմոյ վէրժիլ տիրացու Սարգիսն:

Հանդուցեալ Քարամանօղլի Սարգիս վարդապետի ինչքն՝ թէ նաղան թէ վէճեղէնան, յանձնեցաք նոցին նուիրակ Գէորգ վարդապետին, զի հասուցէ առ պատրիարքն: Այլեւ պիտոյ էն մեզ այս ինչ, զորս պարտիս հոգալ եւ յղել՝ ֆիլամանկ եւ մաշհուռ չուխայք, որոց գմնատոցայն ահա յղեցաք: Ֆիլամանկն չորս փաստայ, բայց լաւն լինի, իսկ Հասարակ մաշհուռքն էն չորս դոյնք՝ իւրքանչիւրոցն Բ Բ (2–2) կամ Դ Դ (3–3) փաստայ առնուցուս:

Այլեւ վասն դիւանխանային մերոյ ԳՃ (300) Հալապի եայքեանոպէ խնդրէ, զի բերել տացէ ի Տրապիզոնս: ԱՃ (100) դաստայ չիմչիր դըբալ առցես:

Վասն կանթեղաց պարանին Հարցումն եւ Հարկ՝ առ ի յղել: Վասն երկաթին պատուէր՝ Է՛րբ եւ իցէ, քանի զանթար առեալ յղեսցէ: Միամտութիւն վասն քաղաքացւոց մաշտոցին, թէ ընկալաք եւ շնորհակալ էզաք: Վասն Հաճի Մուրատի բէկին, թէ գալոց է, ՔՃ (200) թումանի դրամ պատրաստեացես, ի գալն որքան դրամոց զապդ բերցէ, տացես: Ի Բայազիտ դրամ չղիցես ժամանակ մի: Ընդ դրոյս Ա (1) պահարանեալ թուղթք դոն, Հասուցանիցես ի մեծն Պօլիս առ մեր Յովհաննէս վարդապետն: Ի սմա ողջոյն Հաճի Պասպայ մաշտեսի Յակորին, որոյ պիտուղին ընկալաք, յետոյ

գրելոց եմք, անհոգ լիցի: Յղեցան ընդ Կարնոյ Կարապետ փայտկին եւ գրեցան [յամսոյս] ի ԺԲ (12):

204ա 1787 ապրիլ – ***Թուղթք ի Բայազիտ***

370 Թուղթք մի առ Թարճիմանօղլի մաշտեսի Մկրտիչն. պատուէր սակս երուսաղէմայ նուիրակ Գէորգ վարդապետի Գ (3) հազար զուռուշ դրամոյն, զոր ինքեան պարտ էր տալ առ ի պահել ամբողջապէս, եւ ըստ խնդրմանն սրբազան Վեհապետին յղել ըստ ժամանակին:

Օրհնութեան նամակ այն Աստուածատուրին՝ Մկրտիչ քահանայի կնոջ Հոգեբաժին թումանը առանալու առթիվ:

204բ 371 Կոնդակ մի ժողովարարութեան ի վերայ Թիֆլիզու, ի Գօրւոյ, ի Կախէթու եւ ի բոլոր Վրացտանու, նաեւ ի Համայն շրջակային նոցա, զոր ետ կնոջ միոյ պարտաւորի, որով Հատուցէ զպարտս իւր եւ ազատեսցի:

Գրեցան յամսոյս ի ԺԵ (15):

1787 ապրիլ – ***Թուղթք ի Կաթս***

372 Կոնդակ մի օրհնութեան եւ շնորհակալութեան վասն առ նորին քահանայն, իշխանն եւ ժողովուրդն, որք զարդիւնն գանձանակին իւրեանց, որ էր լեալ ԲՃԼ (230) զուռուշ, ձեռամբ գանձապետ մաշտեսի եղիային Հասուցեալ էին մեզ:

373 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ կիրակոս ոմն վասն միոյ աւանակին, զոր ընծայեալ էր սրբոյ Աթոռոյս՝ առ ի լինիլ բեռնակիր ի յիշատակի ինքեան եւ իւրայնոցն:

374. Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ Սիմէօն ոմն, սա եւս ետ զմի բեռնակիր յաւնակ:

Միաժամանակ օրհնության եւ շնորհակալության նամակ է գրվել Կարսի գանձապետ մաշտեսի եղիային՝ հավատարիմ դանձանակատրամի առաջադրմամբ: Պատասխան նամակ Գևորգ աղային, որով հավատարմում է ընծաների առաջադրմանը: Նամակները գրվել էն ապրիլի 19–ին:

204բ 1787 ապրիլ – ***Թուղթք ի Թիֆլիզ***

375 Կոնդակ մի վասն մոմի ժողովարարութեան առ բնաւ ժողովուրդն անտի, որոց ծանուցանելով յորդորել զամենայն, թէ յայսմ ամի ոչ կարացաք զոմն յղել ի ժողովումն մոմին, վասն որոյ, ըստ բնիկ սովորութեան ձերոյ, տաջիք գործակալսդն մերոց, այս է՝ առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետին եւ գործակալ տէր Ղա[զարին]:

376 Թուղթ մի Համայն առագ քահանայն, որոց պատուիրէ սրբազան Վեհապետն, զի յորդորելով զժողովուրդսն, Հաւաքեացեն զմոմն ըստ բնականին եւ յանձնեացեն առաջնորդ Մարտի[րոսին] եւ գործա[կալ] տէր Ղազա[րին], զի Հասուցէն ի սուրբ Աթոռս ժամ[ի յառաջ:

377 Թուղթ մի եւս առ մէլիք Աւետիքն. օրհնութիւն եւ սէր, եւ ապա վասն Մատրաստ Շահամիր աղային իրացն պատուէր, զի զմի մի Հասն մատուցէ Հերակլ արքային, եւ զմի մի Հասն ինքն վեր առցէ, այս է՝ պատմութեանցն գիրքը, զորս ահա ընդ թղթոյս յղեաց իւրեան: Այլեւ Հարկ, զի զորպէսն տեղւոյն գրեսցէ մշտապէս՝ Հանդերձ որպիսութեամբքն իւրով:

378 Թուղթ մի եւս օրհնութեան եւ շնորհակալութեան առ մէլիք Մինասն՝ եւ վերստին հարկադրութիւն յորդորեցմամբ, զի զնոյն հարազատական որդիութիւնն անպակաս ունիցի՝ գրելով երբեմնապէս զորպիսութիւնն յայն կողմանց, զի գիտացեալ սրբազան Վեհապետին մերոյ, անհոգ լիցի:

205ա 379 Թուղթ մի եւս առ պարոն Եսային, ի պատասխանի ի մարտի 30 գրեալ թղթոյն ի Թիֆլիզու, որում գրէ վասն գալստեանն ի Հաշտարխանու, թէ լուաք, ուրախացաք: Իսկ վասն տիրացու Յովհաննէսին Ջուղայեցւոյ, զոր ինչ գրեալ էիր իմացաք, այժմ փակեալք գան ճանապարհքն յայն կողմանց եւ երթեւեկքն նուազեալք, մինչ բացցին, գրելոց եմք անդ առ նա զթուղթ, անհոգ լեր:

Այլեւ իմացաք ի Յովսէփ վարդապետէն գոյ ընդ քեզ ամանաթ, ուրեմն ծանուսցես զայս ինչ եւ այն ինչ լինիլն:

380 Թուղթ մի եւս նորին առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետն եւ գործակալ տէր Ղազարն, ի պատասխանի յամսոյս Թ (9) գրեալ թղթոյն նոցա վասն ծաղկարար Յովհաննէսին, զոր ծանուցեալ էիք, թէ ոչ է բերելոց իւրն վարպետ Յովհաթանն: Առ այն գիտասջիք, եթէ ինքն ելեալ է, ընդ հաւատարմի յղեսջիք զայդ՝ հանդերձ ե (5) լիտր ձկան թումղալիւ, իսկ թէ ոչ, հարկեսջիք ընդ իւրն բերել: Վասն մոմի ժողովարարութեան կոնդակին եւ սպիտակ մոմին գրէ, թէ յղեցաք հանդերձ առաք քահանայից յորդորական թղթովն, որ յաղագս մոմին:

Հարցումն վասն Հախպատու առաջնորդ Թաւիթ վարդապետի անցիցին, թէ որպէս եղեւ: Իսկ սակս հանդուցեալ տէր Բարսեղի կայիցն հարկ՝ առ ի զեկուցանել զորպէսն եւ վասն ծխիցն նորա, զորս ի կենդանութեանն Հովուէր՝ թէ սեփականացն եւ թէ տէրունեացն, զոր ինքեանք զծուխն տէրունի մինն տուեալ էին տէր Աւետիքին եւ միւսն՝ տէր Յօհաննէս: Նաեւ մինն եւս գոյր, որ զայն եւս էին տուեալ տէր Աստուածատուրին եւ սեփհական ծուխն նորին ազգակից տէր Մովսէսին իբր տէրունի տէրի, եւ խնդրեալ էին ի սրբազան Վեհապետէն վասն այնց արանց, որոց տուեալ են զծուխն, որոց գրէ, թէ պարզ ոչ էիք ծանուցեալ զեղելութիւնն, որ մեք բան այնմ առնիցէաք, ուրեմն մի բան միջէ գրեալ ծանուսջիք:

Սուրբ Սաղմոս Սարգիս վարդապետի ինչքն հանձնեցաք նոցին նուիրակ Գէորգ վարդապետին, զի հասուցէ առ պատրիարքն անտի: Ղօրդանենց պարոն Յովսէփի եւ տէր Յակոբ քահանայի զթուղթսն ընկալաք եւ շնորհակալեցաք, ուրեմն ողջունեսջիք զնոսա:

Մէլիք Մինասի եւ պարոն Եսայու թուղթքն տացիք: Այլեւ յանձնարարութիւն վասն Ջուղայեցի տէր Յովսէփին, զոր գնաց: Վասն տէր Պետրոս քահանային, թէ բաշխօրհ էր խնդրեալ, եւ այլն: Գրեցան յամսոյս ի Ի (20):

1787 ապրիլ – **Թուղթք ի Սիւնեցւոյ**

381 Կոնդակ մի առ բնաւ ժողովուրդն անտի, ի պատասխանի աղերսանաց թղթոյն նոցա, զոր վասն յանցաւորացն գրեալ էին, այսինքն տէր Դաւիթն եւ Նիկողայոսին՝ առ ի թողուլ զպարտսն որոց եւ այլն: Առ այս գրէ, թէ ահա թողաք ըստ աղերսանաց ձերոց, սակայն թարց գալոց նոցին ի սուրբ Աթոռս, ոչ են իսպառ փրկիլոց ի գործոցն անտի, ուրեմն գայցեն:

382 Թուղթ մի տաճկերէն առ նորին Սուլէյման փաշայն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր վասն վերոյ յիշեալ ապօրինաւորացն գրեալ էր, որ եւ սրբազան Վեհապետն ըստ խնդրոյն արար:

205բ 383 Թուղթ մի եւս առ տէր Սահակն՝ ըստ մտաց վերին կոնդակիդ, թէ պարտ չէր դոցա եւ ձեզ թողուլ անկանիլ զփաշայիւն: Ինչ եւ իցէ, ահա ըստ խնդրանաց ձերոց ներեցի եւ այլն: Բայց պարտին յօժարութեամբ գալ ի սուրբ Աթոռս՝ առ ճշմարտապէս գտանիլ զթողութիւն յանցանացն իւրեանց, ընդունելով ի մէնջ զապեղանիսն ապաշխարութեան հոգեւորապէս:

Ձղեցան ընդ յատուկ փայեկին իւրեանց եւ դրեցան յամ[սոյս] ի ԻԱ (21):

384 1787 **թ. ապրիլ** – Կոնդակ յորդորական ի վերայ Ռուսաց երկրի մերազնեայ ժողովրդեանն, ըստ խնդրոյ սրբոյ Երուսաղէմի պատրիարք Յովակիմ վարդապետին՝ վասն նուիրակին իւրեանց Կարապետ վարդապետին կարբեցւոյ (որոյ աղագաւ բաշխօրհ եւս գրեցաւ, որոյ օրինակն է ի մեծ տետրին շարադրանց ի... երեսն), իսկ օրինակն կոնդակիս է ի սոյն տետրս առաջին եւ փոքրագրիւք մասին ի 709 երեսն եւ փոփոխեալ միջարկութիւնքն աստ ի ներքոյ գրին: ... Հաւատացելոցդ ի Քրիստոս եւ տէրունի ժողովրդոցդ մերոց, որք կայք բնակեալք ի յատուածախնամ եւ ի բարեճոխ երկիրդ Ռուսաց, ի կայսերապերճ մայրաքաղաքդ Պետերբուրգ եւ ի Մոսկով, եւ ի հռչակաւոր քաղաքդ Հաշտարխան, եւ ի Նոր Նախիջեւան, ի Ղզլար եւ ի Մօզդոք եւ ի շրջակայս դոցին, ուր եւ գոն յօրհնեալ ազգէ մերմէ: Յորս կառուցեալ սրբոց աստուածաբնակ եկեղեցեաց եւ եկեղեցականաց դասուց: Նախ սիրելի եւ հոգեւոր որդւոյդ մերում, ծանրագոյն նուիրակիդ սրբոյ Աթոռոյս եւ արժանավայել առաջնորդիդ դոյնոյ օրհնեցելոյ վիճակի՝ Յովսեփայ աստուածաբան վարդապետիդ եւ այլոց հանճարափայլ վարդապետաց եւ ապա սրբանուէր քահանայից, բարեպաշտօն եւ պերճասքանչ իշխանաց, փարթամայոյզ տօլտաքիաւորաց, Հարազատ եւ Հաւատարիմ գանձապետաց եւ երիցփոխաց, իմաստնախոհ վաճառականաց, վայելչագործ արուեստաւորաց, բազմաշխատ Հողագործաց, Համեստաբարոյ տանտիկնաց եւ այլ առհասարակ համայն քրիստոսասէր եւ օրհնեալ ժողովրդոցդ ամենից, մեծաց եւ փոքունց, արանց եւ կանանց (Ընորհք) (Այլեւ):

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեան ողջունածիր նամակիս, ծանուցումն լիցի սիրելի եւ հոգեւոր որդւոցդ մերոց, Հարազատ զաւակացդ եւ տէրունի ժողովրդոցդ սրբոյ եւ մեծի Աթոռոյս էջմիածնի: Զի որովհետեւ սուրբ եւ տեառնաբարձ տեղիքն անօրինականք ... աւանդութեան՝ սիրելի եղբայրն եւ շնորհածին որդին սրբոյ եւ քրիստոսակերտի Աթոռոյս, արժանապատիւ պատրիարքն սրբոյ Երուսաղէմի՝ Յովակիմ աստուածաբան վարդապետն, պարտեալ էր նուիրակ օրհնեցելոյ երկրիդ զՀարազատ միաբանն իւրեանց եւ զհոգեւոր որդին մեր՝ զկարապետ աստուածխնամ վարդապետն, որոյ եւ զհոգեւոր որդին մեր՝ զկարապետ աստուածխնամ վարդապետն, որոյ աղագաւ եւ ի մէնջ խնդրեալ էր զկոնդակ օրհնութեան եւ յորդորանաց եւ զրել վասն նորա ի վերայ օրհնեալ ժողովրդոցդ: Ուստի եւ մեք ի սէր եղբարն եւ բարեկամ պատրիարք աստուածաբան վարդապետին եւ առ ի պատիւ բարձրութեան պատրիարքական տեղեացն եւ սրբազանից առաքելոցն Յակոբեանց, սրբոյ քրիստոսակոխ տեղեացն եւ սրբազանից առաքելոցն Յակոբեանց, գրեցաք զայս օրհնաձիր նամակ ի ձեռին դորին առ քրիստոսասէր ժողո-

վուրդաց: Որով եւ յորդորեմք զամենեսեանդ, զի զսիրելի եւ զհոգեւոր որդիդ մեր եւ զհաւատարիմ նուիրակդ սրբոյ Երուսաղէմի՝ զԿարապետ Հանճարուխայլ եւ Համեստաբարոյ վարդապետդ, սիրով ընդունելջիք ըստ արժանոյ սրբոյ կարգին եւ ի սէր ունիջիք, եւ ամենայն բանիւ եւ գործոյ գորին օժանդակ եւ ձեռնտու լիջիք եւ յամենայնի միխիթարեջիք: Եւ ուրախ...

Զի որովհետեւ, որպէս ասացաք, արդարեւ էն նորին պարծանք մեծագոյն ազգիս մերոյ, վասն որոյ, սիրելւոյդ մերում Յովսէփի աստուածիմաստ վարդապետիդ եւ խոհեմաւատ քահանայիդդ յորդորել զբարեսէր ժողովուրդդ ի լիալիր տուրս եւ ի սէր եւ ի յընդունելութիւն դորին: Եւ ձեզ բնաւից ժողովրդոցդ օրհ... (անտի վերջացս):

Գրեցաւ ի ՌՄՂԶ (1787) թուոջս ի յայրիլի ամսոյ եւ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածնին:

Ձեռ. 4501, էջ 1005

1006 385 1787թ., ապրիլ – Թուղթ առ սրբոյ Երուսաղէմի պատրիարք Յովակիմ՝ վարդապետն, ի պատասխանի քանեաց թղթոց նորին, վասն զանազան բանից եւ խնդրոց, զորս եւ հոգացեալ իսկ էր սրբազան Վեհն:

Քրիստոսի Տեառն մերոյ անօրինական սրբոյ տեղւացն ամենաբաղձալեաց, եւ այլ սրբոց Հրաշափառ վայրացն. Հողմամած երեսաց զհամբոյր եւ զերկրպագութիւնս մատուցանեմ հոգեկան սիրով եւ սրտալիր փափագանօք, հայցելով զիմողութիւն բազմամեղիս: Ընդ որս եւ սրբազանից առաքելոցն Յակոբեանց՝ որդւոյն Զեբեդեայ զհրաշազօր սուրբ գլխադիսն եւ տեառնեղբօր զշնորհաբուղխ սուրբ գերեզմանն համբուրելով համբուրեմ շրթամբ հոգւոյս՝ ըղձակաթ տարփանօք, խնդրելով զօգնականութիւն ամենատկար անձիս անօգնականի:

Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ տէր Ղուկաս որոյ եւ շնորհիւն կաթուղիկոս եւ ծայրագոյն պատրիարք Ամենայն Հայոց առաքելական Եկեղեցւոյս Քրիստոսի եւ լուսակերտ մեծի Աթոռոյս սրբոյ Էջմիածնի: Որ ահա նախապէս եւ ապա քրիստոսականաւ սուրբ ողջունիւ եւ միարան ճշմարիտ սիրով, եւ եղբայրական կարօտիւ, եւ հոգեզուարճ շնորհիւ միաձուռէջ սրբոյ տեղւոյս՝ սիրելի եւ յարգելի եղբօրդ իմոյ, Հարազատ եւ շնորհընկալ որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս, եւ արժանապատիւ պատրիարքիդ սրբոյ քաղաքիդ Երուսաղէմի եւ սրբոյ Յակոբեանց Առաքելոյ Հրաշազարդ Աթոռոյդ, տեառնդ Յովակիմոյ աստուածաբան վարդապետիդ եւ արհիապսնծ եպիսկոպոսիդ զայսինչ ծանուցանեմ:

Զի զոր ինչ թուղթս գրեալ էս առ մեզ, Հասեալք էն եւ իմացեալ եմք զամենայն գրեալդ եւ խնդրոյդ գկատարումն առեալ: Այլ առաջին թղթոցդ ձեռնհաս չեղաք ի ժամանակի իրեանց զպատասխանիս գրել, վասն որոյ պէսպէս դիպուածոց եւ զբաղանաց մերոց: Իսկ այժմ որոյ եւ Հարկաւոր է, առնեմք զպատասխանիս ի միամտութիւն քեզ:

Արդ, նախապէս ի յանցեալ Թուոջ ապրիլի ԺԲ /12/ գրեալ Թուղթդ ընկալաք ի յօգոստոսի Բ /2/ եւ իմացաք այնու զԼուկիանոս վարդապետին մերոյ յետ փոքանակրութեանն ի ծովուն ընդ այլոց ուխտաւորաց անվնաս ժամանեալն յայդր եւ զմնալոյ լինիլն ի մի ամ, եւ զքո սիրով եւ յարգանօք ընդունիլն զնա, զոր ինքն էս գրեալ էր մեզ: Վասն որոյ շնորհակալեցաք զսիրառատ եղբօրդ, որում Տէր լիցի վարձատուիչ՝ միսիթարելով

եւ սփոփելով միշտ: Բայց այժմ զի լրացաւ ժամանակն նորին, համարիմք թէ ի ճանապարհ ելեալ իցէ այսոր:

Եւ ապա ի յօգոստոսի սկիզբն գրեալ թուղթդ էս ժամանեաց առ մեզ ի դեկտեմբերի Ի /20/ ընդ փուսուլային՝ առակս Հանդուցեալ Սարգիս վարդապետի կայիցն գրեցելոյ, ձեռամբ Հոգեւոր որդւոյն մերոյ եւ Հարազատ միաբանին սրբոյ տեղւոյդ՝ Պետրոս խոհեմամիտ վարդապետին: Յորումն թղթոջ նախ զմխիթարութեան բանս էիր գրեալ ցաւակցօրէն վասն լեռնականացն գազանաբարոյից յառաջ խաղալոյն յայս կոյս, որոյ աղագաւ սրտագիր եղաք եւ շնորհակալացաք զսիրելութենէդ:

Բայց զի՞նչ կրէն մեր յայնցանէ ի յեկողաց իմացեալ էս, կամ իմաստից, ասա երկար գրել ոչ լինի, այլ զայսքանս գրեմ, զի յիրաւի զանչափ վնասս եւ նեղութիւնս կրեցաք սուրբ տունս եւ մեք, բայց ողորմութեամբ Աստուծոյ ազատեցաք ի մեծագոյն վնասուց, անդր քան զնկալութիւն մեր, որոյ սակս փառք եւ գոհութիւն մարդասիրութեան եւ ներողութեանն Աստուծոյ: Իսկ զվնասն այնր խնդրեալ էիր անյապաղ ձեռնադրել զՊետրոս վարդապետն զեպիսկոպոս (որում դյատուկ վկայական էս էիր տուեալ) եւ գրել զյանձնարարութիւն վասն նորին ի վիճակն նուիրականութեան իւրոյ ի Հնդիկս: Ուստի եւ մեք ի յունվարի ժ /10/ յառուր կիւրակէի, որ Ե /5/ երորդ օր էր ութօրէից ծննդեանն Տեառն մերոյ, ձեռնադրեցաք զՊետրոս Հանճարուառաս վարդապետն յեպիսկոպոս, եւ խիլայազարդեցաք եւ յանձնարարութիւն էս գրեալ ի յառաջաւորի պաշտոն ուղեւորեցաք աստի՝ գնալ ի վիճակն:

Բայց զի ճանապարհք կողմանցն վտանգաւոր են եւ ոչ դոյ լաւ կարաւան, դեռեւս մնայ ի Բայազիտ, զոր եթէ գիտէաք, թէ այսպէս յետանալոց է, ի սուրբ Աթոռոյս ոչ թողուաք գնալ: Այլ Տէր յաջողեսցէ նմա խաղաղութեամբ ուղեւորիլ եւ գնալ ի վիճակն իւր: Իսկ ի կողմանէ Հանդուցեալ Սարգիս վարդապետի կայիցն այսպէս իմա, զի յառաջագոյն զթուղթս գրեցաք ի Գեանջայ առ քահանայն եւ իշխանն, եւ ի Թիֆլիզ առ առաջնորդ տեղւոյն Մարտիրոս վարդապետն մեր եւ առ գործակալն սրբոյ Աթոռոյս տէր Ղազարն եւ առ տէր Աբրահամն եւ առ այլս, զի զիրան լուսահոգւոյն առ ձեռն բերեալ եւ կնքովք իւրեանց կնքեալ յղեսցէն ի սուրբ Աթոռս:

1007 Եւ ի Գեանջայու զպատասխանի // ոչ ընկալաք դեռեւս վասն գոլոյն խղճալի բնակչացն երբեմն ի պաշարման, եւ երբեմն ի վրդովմունս եւ ի տատապանս՝ ի հինահարութենանց թշնամեաց եւ իշխողացն իսկ: Ուստի թէպէտ քանիցս կամեցաք վերստին զթուղթս գրել անդ, սակայն վասն վտանգից ճանապարհին յետաձգեցաք: Աստուծով ի խաղաղանալն երկիրն այնորիկ զհոգս եմք առնելոց վասն իրացն այսոցիկ:

Այլ Թիֆլիզու մերայինքն զայրկեն Սարգիս վարդապետին իւր ամբողջ կնքովն ի յեթեար անուն կնոջէն առեալ եւ ինքեանք եւս կնքեալ, եւ զայլ ինչ քաւրան նորա անդէն գտանեցեալսն արտաքոյ արկեղն առեալ, եւ ի դէպ-թէր քարշեալ եւ կնքեալ՝ յղեալ էին ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ: Զորս անձեռամերձ պահպանեալ մինչեւ ցարդ, այժմ ի յերկրորդ գալստեան սիրելի եւ հոգեւոր որդւոյն մերոյ, Կարնոյ եւ կողմանցն նուիրակին ձերոյ Հարազատի՝ Գէորգ Հանճարափայլ վարդապետին, առաջի գլխաւոր եպիսկոպոսաց մերոց, բերեալ զարտաքին քաւրան ըստ թիֆլիզեցւոց դէպքերին

անտակաս յանձնեցաք նմա եւ զարկղն փակ եւ ամբողջ կնքովն կամեցաք յանձնել, իսկ նա չէառ յանձն, այլ ստիպեաց յոյժ բանալ եւ զիւրս տեսութեամբ յանձնել, առելով թէ մի գուցէ ի ճանապարհն ի մոլաւարանն բացցեն եւ իրք ինչ պակաք լինիցին եւ ես զամօթ կրիցեմ: Վասն որոյ եւ մեք բանալ ետուք զարկղն առաջի եպիսկոպոսաց եւ որ ինչ կային, զամէնն ի դաւթար նշանակելով, ետուք ինքեան: Իսկ յայնմ մեծ արկեղն դոյր եւ մի փոքրիկ արկղ, զայն եւս բացեալ, դտաք ի նմա զնաղտ դրամ՝ դեղին եւ սակաւ ինչ սպիտակ (որոց ամենից դումարն է 3076 ղուռուշ 35 փարայ, ընդ որս եւ միով արծաթեայ արկեղ քանի մի մատանիք ոսկեայք, եւ արծաթեղէն զարգք, եւ այլ ինչք Հանդերձ լուսաւոգի Սարգիս վարդապետի ձեռագիր դէպմէրաւն, զորս զամենայն եւս ի դէպմէրն քարշելով յանձնեցաք Գէորգ վարդապետին՝ առ ի հասուցանել ի սուրբ Աթոռդ եւ առ ձեզ: Եւ զնոյն դէպմէրն Գ/ դրեալ եւ կնքեցուցեալ եպիսկոպոսաց մերոց, զմինն թողաք առ, զմինն ետուք Գէորգ վարդապետին եւ զմինն ընդ թղթոյս յղեցաք առ քեզ, զոր տեսանելոց ես:

Բայց յայտնեաւ Հանդուցեալ Սարգիս վարդապետին ի կենդանութեանն իւրում ԳՒ /3000/ ղուռուշ էր հասուցեալ առ մեզ, որոց աղագաւ Բ /2/ զասլ մեք գրեալ առ նա, մինն ԱՌԱՁ /1100/ ղուռուշի եւ միւսն՝ Թճ /900/ ղուռուշի եւ մի զասլդ եւս Մարտիրոս վարդապետն մեր եւ տէր Ղազարն են տուեալ նմա՝ ԱՌ (1000) ղուռուշի, որ լինի ԳՒ (3000) ղուռուշ, որք վասն նոյն միոյ Հազարին մինչ գրեցին առ մեզ, եւ մեք զղայլն գրեալ յղեցաք, ի ճանապարհին յաւազակաց յափշտակեցեալ եւ կորուսեալ էր՝ Հանդերձ առ թղթովք: Եւ այն մեր Բ/2/ զասլդն եւ մերայնոց մի զասլդն մնացին առ Սարգիս վարդապետն, յորոց եւ ոչ մինն էլ ի յայս իրացս նորին, ուստի յայտ է, թէ ընդ իւրն ի Գեանջայ է տարեալ: Իսկ այժմ մեք զԳՒ/3000/ ղուռուշի փոխիգադիր գրեցաք ի վերայ Զմիւռնոյ նուիրակ եւ առաջնորդ Գաբրատ վարդապետին մերոյ եւ ետուք Գէորգ վարդապետին, զի հասուցանէ ի Պօլիս առ վէքիլն ձեր՝ տիրացու Սարգիսն, որ այնու պիշեալ ԳՒ/3000/ ղուռուշն առնուցու ի նմանէ հասուցանել յայդր առ ձեզ, եւ փոխիգադիրն մեր զահիրայով հասուցէ առ նա: Բայց սակայն, որովհետեւ մեր եւ մերայնոց առ Հանդուցեալ Սարգիս վարդապետն գրեալ զասլդքն ոչ էկին ի ձեռս մեր, ապառնի վնասուց կասկածանաց առիթք են սրբոյ տանս, վասն որոյ թէեւ ի Գէորգ վարդապետէն զթուղթ առաք վասն այսց դրամոցս եւ թէ վասն Սարգիս վարդապետի առ մեզ հասեալ կայից ի ձեր կողմն անկանելոյն, սակայն հարկաւոր է ի քէն թուղթ լինիլն առ մեզ այսց աղագաւ՝ ի կատարելապէս միամտութիւն մեզ եւ այլոց: Ուրեմն ի հասանիլ թղթոյս եւ յիշեալ դրամոցն եւ իրացն առ քեզ, դու, սիրելի եղբայրդ մեր, պարտիս զմիամտեցուցիչ թուղթ մի գրել առ մեզ, թէ Սարգիս վարդապետի այս ինչ եւ այն ինչ իրքն եւ նաղտ դրամքն, եւ իւր ի կենդանութեանն առ քեզ Հասուցեալ ԳՒ/3000/ ղուռուշ արդիւնքն (որոց ամենից դրամոյ ջման ի միասին է 6076 ղուռուշ եւ 35 փարայ), անպակաս Հասին ի սուրբ երուսաղէմ եւ առ մեզ, եւ այսուհետեւ առ Սարգիս վարդապետն գրեալ զասլդքն ձեր մինչ էլանիցէն, անընդունելիք են եւ այլն, զի այսու միամտիցիմք: Գրեացես եւ զերկուս օրհնութեան եւ շնորհակալութեան թուղթս ի Թիֆլիզ՝ զմինն առ եթար կինն, թէ աւանդքն, որք առ քեզ էին եղեալք ի Սարգիս վարդապետէն իւր կնքովն առ մեզ Հասին՝ յղեցմամբ սուրբ էջմիածնի կաթուղիկոսին եւ զմինն առ Տէր–Հմայեակն

տէր Աբրահամ աւագ քահանայն եւ առ նորին եղբայր պարոն Մուրփանն, թէ առ եթար կինն եղեալ աւանդքն Սարգիս վարդապետին մերոյ առ մեզ Հասին եւ այլն: Զորս եւ յղեացես ընդ պատասխանւոյ թղթոյս առ մեզ, զի Հասուացուք առ նոսա՝ ի միամտութիւն նոցին:

Այլեւ ի բերել տալն մեր զկայսն Հանդուցեալ Սարգիս վարդապետին ի Թիֆլիզու ԺԵ (15) ղուռուշ եմք խարճեալ եւ ԺԱ (11) ղուռուշ եւս գրութեամբ մերով ի Կարին Գէորգ վարդապետն նորին ապաւաւոր Թօվմասին է տուեալ, որոց զՀաշիւն ի գալն յայդր Գէորգ վարդապետին ընդ նմա տեսանելոց ես: Իսկ ի նոյեմբերի ԺԷ (17), եւ իմացաք զՀարազատական բանադ եւ զինդիրդ, որ զկարապետ Համեստաբարոյ վարդապետն ի յերկիր Ռուսաց, որ նոյ//իսկ առաքել կամելով, զյորդորանաց կոնդակ եւ 1008
զբաշխօրթ էիր խնդրեալ վասն նորա: Զոր գործակալն ձեր եւ սիրելի մեր տիրացու Սարգիսն եւս էր գրեալ: Ուստի եւ մեք աՀա զյորդորական կոնդակ մի ի վերայ ժողովրդեանցն գրեցաք ի Պետրօլք, ի Մոսկով եւ յայլ քաղաքսն եւ ի շրջակայսն, ուր եւ գոն յագդէ մերմէ եւ զբաշխօրթ մի առ սաՀմանակալ կամէնդանթսն գրեցաք, ընդ որս եւ յանձնարարութեան թուղթ մի եւս առ Յովսէփ վարդապետն՝ վասն սիրով ընդունելութեան նուիրակին եւ յաջողաբար յառաջացման գործոյն:

Այլ սիրելի եղբայր, դու կարապետ արՀիեպիսկոպոս էիր նշանակեալ ի թղթովդ, իսկ տիրացու Սարգիսն կարապետ վարդապետ էր գրեալ: Եւ թուի, թէ նա զայն նախանշեալ իրակութիւնս մոռաբերելով էր այնպէս գրեալ: Իսկ դու ոչ ես Հոգացեալ առ ի տեղի չտալ վիճոյ եւ գլխացաւութիւն առնելոյ այն կողմնացւոյն: Զի ոչ առաքէն ի յառաջին ժամանակն վարդապետ առաքիւր անդ եւ այլեւս լիաձեռն արդեամբք դառնայր: Իսկ էթէ Յովսէփ վարդապետն զեպիսկոպոս իցէ խնդրեալ այսի նուիրակ առաքէլ, չունիմք տեղեկութիւն: Ինչ եւ իցէ, զայդ դուք գիտեսջիք: Մեք աՀա, որ ինչ վայելուչն էր բարեկամութեան մերոյ, ոչ խնայեցաք առնել, եւ աՀա, որ ինչ վայելուչն էր բարեկամութեան մերոյ, ոչ խնայեցաք առնել, եւ վասն կարգեցելոյն Հարազատ նուիրակ սրբոյ Երուսաղէմի եւ Հրաշազարդ սրբոյ Աթոռոյն Յակոբեանց Առաքելոց, Կարապետ աստուածիմաստ եւ Համեստաբարոյ վարդապետ գրեցաք՝ ընդ միջին ճանապարհն ընթանալով, եւ Հարկադրեցաք ամենեցուն սիրով ընդունիլ եւ շահել եւ արդիւնս տալ, որպէս եւ ի բնէ միւսքն ցարդ տուեալ են: Եւ զթուղթն ընդ սոյն թղթոյս առաքեցաք ի մեծն Պօլիս առ տիրացու Սարգիսն, տալ նուիրակին ձերոյ, որպէս եւ դու գրեալ էիք:

Դարձեալ զայս եւս ծանիր, զի Հոգեւոր որդին մեր՝ Գէորգ խոՀեմառատ վարդապետն, զԳՒ (3000) ղուռուշ եւս նորապէս Հասոյց մեզ յարդեանց նուիրականութեանն, որոյ աղագաւ եւ մեք փոխիգադիր գրեցաք առ Պօլսոյ արտաքին վիճակաց նուիրակ Փիլիպպոս վարդապետն մեր, եւ ետուք ինքեան յղել առ վէքիլն ձեր՝ տիրացու Սարգիսն ի Պօլիս, որ նա ղդրամն ի Փիլիպպոս վարդապետէն առնուցու՝ Հասուցանել յայդ առ ձեզ եւ զփոխիգադիրն զահիրայով նմա Հասուցէ:

Եւ թէպէտ զայլեւս դրամն կամէր տալ աստ Գէորգ վարդապետն, սակայն արտաքոյ ի պատրաստի դրամ՝ չունելով մեր, ներկայապէս ոչ առաք, զի մի յետասցի:

Եւ ըստ Հաւատարմութեանդ, որ ցաւակցօրէն Հարցեալ էիր զորպիսութեանց սրբոյ Աթոռոյս եւ մեր, այսպէս իմա, զի թէպէտ կատարեալ խաղաղութիւն ոչ գոյ կողմանցս, զոր եւ դու կարես գիտել, եւ սոյն մերոյ

երկրիս իշխողին մանուկ գոլով, բնակիչքն ոչ ըստ կարգի վարին, յորոց կողմանց նեղիմք, սակայն Աստուծոյ յատուկ խնամածութեամբն ի յանցանելոյ լէզկեացն ցայս վայր, կերպիւ ինչ ի խաղաղութեան եմք, եւ յանցեալ տարին ձեռնարկեալ ի ծաղկեցումն սրբոյ տաճարիս, յայսմ ամի յուսամք ի շնորհս Տեառն յաւարտ հանել եւ ըստ մերս կարի ի հարկաւոր գործառութեանց եւ ի նորոգութեանց սրբոյ տանս ոչ վերջանամք: Ի ներկայս այսպէս, եւ յապայն եւս պահպանութեան ձեռին Տեառն եմք ապաստան: Իսկ ի յարգելի եղբօրէդ խնդրեմք զսէրդ եղբայրական, որ առ մեզ, եւ զհարազատութիւնդ որդիական, որ առ սուրբ Աթոռ մայրս քո, անհատ եւ աճեցուն ունիցիս եւ զսիրանիշ գիրդ պակաս մի արասցես ի մէնջ՝ ծանուցանելով զորպիսութեանց քոց եւ զԱթոռոյս սրբոյ եւ զիաբանիցդ հարազատաց՝ առ ի անտարակոյս լինիլ մեզ: Ողջ ի լեր ի Տէր, յարամնալով ի շնորհս ողորմութեան նորին: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՂՋ (1787) թուոջս մերում, ի յապրիլի, եւ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ էջմիածնին:

Սիրով բաղմաւ եւ հոգեւոր օրհնութեամբ սրբոյ տեղւոյս քրիստոսաիջի, ողջոյն տամ համայն սրբագունդ միաբանից հրաշազարդ սրբոյ Աթոռոյդ՝ շնորհազարդ եպիսկոպոսաց եւ վարդապետաց, պարկեշտակրօն աբեղայից եւ համեստաբարոյ սարկաւագաց եւ ամենայն աստիճանաւորաց դասուց: Որք եւ համագումար բազմութեամբ լիցին ողջ ի Տէր եւ ի շնորհս նորին յանձնեցեալք, մնալով յարաժամ ըստ հաճոյից նորին: Ամէն:

Ձեռ. 4501, էջ 1006–1008

1103 386 1787 **թ. ապրիլ** – Թուղթ առ Ռուսաց երկրի մեծազնեայցն նուիրակ եւ առաջնորդ Յովսէփ վարդապետն վասն սրբոյ Երուսաղէմի նուիրակ Կարապետ վարդապետին, որ նոր կարգեցեալ, գնալոց էր յայն երկիրն՝ ի նուիրակութիւն մերազնէիցն: Որոյ աղագաւ յորդորանաց կոնդակ առ ժողովուրդսն եւ բաշխօրթ առ կամէնգատան եւս գրեցաւ:

Յորմէ Հայրական օրհնութեամբ, որդիական ողջունիւ եւ հոգեկան սիրով եւ առատաձաւալ շնորհիւ սրբոյ իշման տեղւոյս Քրիստոսի, գիտասջիր սիրելի եւ հոգեւոր որդիդ մեր եւ շնորհածին զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ Յովսէփ աստուածխնամ վարդապետ: Զի ի ներկայումս սիրելի եղբայրն մեր, պատրիարքն սրբոյ Երուսաղէմի՝ Յովակիմ աստուածաբան վարդապետն, թուղթ էր գրեալ մեզ՝ պրանս շնորհակալութեան գրելով զքէն, թէ սիրոյ թուղթ էր գրեալ մեզ եւ ծանուցեալ զնոր նախիջեւանու եկեղեցեաց եւ վանորէից շինութիւնն եւ զգանձասպետս Հաստատեցն սրբոյ Աթոռոցս, վասն որոյ եւ մեք ի սերտութիւն սիրոյ նորա նայելով, ահա զկարապետ վարդապետն կարգեցաք գնալ նուիրակ օրհնելոյ տեղեացն այնոցիկ: Եւ ապա ի մէնջ եւս կոնդակ եւ բաշխօրթ էր խնդրեալ վասն նորա: Զոր խնդիր եւ ի Պօլսոյ եւս ոմանք կրկնեալ էին առ մեզ, աղերսիս գրելով: Ուստի եւ մեք, ի պատիւ սնօրինական սուրբ տեղեացն Քրիստոսի եւ ի սէր եղբայրութեան սիրելի եղբօրն մերոյ՝ Յովակիմ պատրիարքին, ահա զյորդորական կոնդակ մի ի վերայ օրհնել ժողովրդեանն աստուածախնամ վիճակիդ եւ զբաշխօրթ մի ի վերայ ազնուական պարոն կամէնդաթացն գրեալ, զայս թուղթ յանձնարարութեան եւս առ սիրելի եւ հոգեւոր որդիդ մեր գրեմք, զի ի ժամանելն յայդր յիշեցելոյ նուիրակին սրբոյ

Երուսաղէմի՝ կարապետ խոհեմաատ վարդապետին, սիրով ընդունիցիս եւ ի սէր ունիցիս՝ յամենայնի շահելով եւ միսիթարելով զինքն եւ գործոյն եւս ձեռնտու եւ օժանդակ լիցիս՝ յորդորելով զօրհնեալ եւ զբրիստոսասէր ժողովուրդսն ի յառաւտուրս եւ ջանալով արդիւնաւոր առնել զգործս՝ ի շահ եւ յօգուտ աստուածակոխ սուրբ տեղեացն սնօրինականաց եւ մնանանդ սրբոյ Յակոբեանց Առաքելոց հրաշազարդ Աթոռոյն: [Արդ, զի այնքան ինչ իրք անցին յայնժամ եւ այժմոյս այսքան խնդիր արարին, որք եւս չէն օտար, այլ մեր, որոց քաջ վայելէ յերկաքանչիւր կողմանց հոգալ վասն իրերաց եւ օգնական լինիլ, որոյ աղագաւ եւ մեք գրեցաք հարազատի սիրելոյդ գյանձնարարութիւն][1]: Ուրեմն, որպէս վայելէ անուան քոյ եւ համբաւոյ, այնպէս խոհեմաբար եւ բարեմտօրէն հետեւեսցիս, զի ըստ գրեցելոյս մերոյ գործն գործն ըստ կարգին եւ լուսապէս յառաջասցի յայդր եւ սուրբ տունն այն շահեսցի եւ եղբայրն մեր՝ պատրիարք վարդապետն սրտագիւր եւ շնորհակալս լիցի: [Եւ մի բնաւ տրտունջ ինչ ի վեր ելցէ՝ առիթ գլխացաւութեան մեզ եւ խռովութեան հասարակին, յորմէ օգուտ իմն ոչ յառաջանայ, այլ իւրաքանչիւր անձն եւ սիրտ զհաղաղութիւն կալցի եւ մեք եւ դու ազատ եւ ապահով կացցուք ի յամենակերպ կարծեաց եւ ասութեանց][2]: Այսպէս իմնալով առ ժամն եւ առնելով ըստ գրեցելոյս, եւ յորդիական սիրոյ եւ ի հարազատութեանց ոչ վերջանալով, եւ զորպիսածանոյց գիրդ չպակասացուցանելով, լեր ողջ ի Տէր եւ յանձնեցեալ ի շնորհս ողորմութեան նորին: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՂՋ (1787) թուոջս մերում, ի յապրիլի եւ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ էջմիածնին:

Ձեռ. 4501, էջ 1103:

1104 387 1787 **թ. ապրիլ** – Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ սրբոյ Երուսաղէմի վէքիլ տիրացու Սարգիսն ի պատասխանի թղթոյն ի փետերվարի ԺԵ (15) գրեցելոյ, որով խնդրեալ էր վասն սրբոյ Երուսաղէմի ի յերկիրն Ռուսաց գնալոց նուիրակ Կարապետ վարդապետին զյորդորական կոնդակ եւ զպաշխօրթ յղել եւ զթուղթ առ առաջնորդն՝ ըստ խնդրոյ Սաղիմայ պատրիարքին, եւ վասն Սարգիս վարդապետի կայիցն հոգալ յԵրուսաղէմ հասուցանելոյ: Առ որ գրէ սրբազանն, թէ ահա արարաք զամենայն եւ զայլ ինչ ընդ սոսա:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ եւ ողջունիւ սրբով, եւ շնորհիւ քրիստոսաէջ սրբոյ տեղւոյս, ծանի՛ր սիրելի եւ հոգեւոր որդի մեր, հարազատ եւ օգտակամ զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ խոհեմաատ եւ շնորհապերճ տիրացու Սարգիս:

Զի յանցեալ ամի մարտի ԺԳ (13) գրեալ թուղթն քո, որ սակս հոգնածութեան կայից սրբոյ Երուսաղէմի նուիրակ Հանդուցեալ Սարգիս վարդապետին, քաջ վաղապէս էհաս առ մեզ եւ հաճեցաք ընդ գրութիւնդ, սակայն ոչ եղաք ձեռնհաս ի պատասխանագրութիւն թղթոյդ, այլ զհետեւումն մեր առ այն ի թղթոջ Իսահակայ վարդապետին մերոյ, մինչ յայդր էր, նշանակեցաք ծանուցանել քեզ ի միամտութիւն, խոստանալով յետ այնորիկ գրել սիրելոյդ զթուղթ, թէեւ ցարդ ոչ յաջողեցաւ գրիլն: Իսկ ի սոյն թուոյս փետրվարի ԺԵ (15) գրեալ թուղթդ եւս ընդ թղթոյ յարգելի եղբօրն

[1] Բնագրում ջնջված է:
[2] Բնագրում ջնջված է:

մերոյ, պատրիարքին սրբոյ Երուսաղէմի՝ Յովակիմ աստուածաբան վարդապետին, ժամանեաց առ մեզ ի յապրիլի ամսոյս Գ (3) (յորում աւուր եւ Հոգեւոր որդին մեր՝ Գէորգ Հանճարառատ վարդապետն, ի Բայազտոյ եկն ի սուրբ Աթոռս): Եւ իմացեալ մեր զբարեմիտ խնդիր սիրելի եղբօրն մերոյ պատրիարքին եւ քո, որք վասն ի հիւսիսակողմն գնալոյ նուիրակ կարապետ վարդապետին գյանձնաբարսական եւ զվկայական թուղթս էիք խնդրեալ, ահա գյորդորական կոնդակ մի ի վերայ հաստակութեան ժողովրդեանն եւ գթուղթ մի յատուկ առ Յովսէփ վարդապետն եւ գբաշխօրհ մի առ սահմանակալ կամէնդատոն գրեալ յղեցաք ի ձեռս քո՝ տալ կարապետ վարդապետին, մինչ եկեալ իցէ եւ կամ գայցէ, ըստ գրեցելոյ պատրիարք վարդապետին: Եւ նմա էս զիւր թղթոյ պատասխանին գրեալ այլովք հարկաւոր բանիւք, եդալ ընդ թղթոցս, զոր հաստուցես առ ինքն ի սուրբ Երուսաղէմ ի միամտութիւն նմին:

Իսկ վասն Հանդուցեալ Սարգիս վարդապետի կայիցն այսպէս իմա, զի յառաջագոյն մինչ պատրարք եղբայրն մեր եւ սիրելիդ գրեցիք մեզ՝ Հոգս առնել, մեք էս թուղթ գրեցաք ի Գեանջայ առ քահանայսն եւ իշխանսն, եւ ի Թիֆլիզ առ առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետն մեր եւ առ աւագ քահանայն՝ ի ձեռն բերել զիրսն լուսաՀոգւոյն եւ իւրեանց կնքովքն կնքեալ՝ յղել ի սուրբ Աթոռս: Եւ ի Գեանջայու վասն խաւնակութեանց տեղեացն եւ վտանգից ճանապարՀացն դէտ զպատասխանի ոչ ընկալաք, սակայն ի Թիֆլիզու զարկէն Սարգիս վարդապետին իւր կնքովն գտեալ առ եթեար անուն կին ոմն եւ ինքեանք էս կնքեալ, եւ զարտաքոյ գտանեցեալ ինչ քաւրան ի դէպէր արկեալ, յղեալ էին ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ: Զորս ամբողջ պահեալ, այժմ ի գալն Գէորգ վարդապետին, բերաք առաջի քանի եպիսկոպոսաց եւ զարտաքոյ արկէնն եղեալ իրան լուս դէպէրին յանձնեցաք ինքեան եւ կամեցաք զարկէն իւր կնքովքն փակ Հանձնել նմա, բայց ինքն ի ճանապարՀացն եւ ի մաքառանան բանալոյ եւ իրաց ինչ պակասիլոյ երկիւղէ կասկածելով, յոյժ ստիպեաց բանալ եւ զիրսն տեսութեամբ յանձնել ինքեան: Վասն որոյ եւ մեք բանալ տուեալ, զոր ինչ քարէզնէք եւ արծաթեայ եւ ինչ իւրք կային, արկաք ի դաւթար: Իսկ ի մէջ արկէնն գոյր եւ փոքրիկ մի արկղ, զայն էս բացեալ՝ գտաք ի նմա զդէղին եւ զսակս ինչ սպիտակ դրամս եւ զմատանիս, եւ զգաւաթն արծաթեայս եւ զայլ ինչ, Հանդերձ Սարգիս վարդապետի ձեռագիր դէպէրիսն եւ զայնս էս զամենն ընդ վերոյիշեալ իրացն բոլորապէս ի դաւթար գրեալ յանձնեցաք Գէորգ վարդապետին, թէ զնաւտ դէղին եւ զսպիտակ դրամն եւ թէ զվէճ իրան եւ զքաւրսն: Եւ զՀանգուցելոյ ի կենդանութեանն առ մեզ Հաստուցեալ ԳՌ (3000) զուռուշ նուիրակական արդիւնսն էս նշանակացաք ի դէպէրոջն եւ զդէպէրէն Գ (3) գրեալ՝ զմին առ մեզ մնալ կամեցաք, զմին ընդ իրացն եառաք Գէորգ վարդապետին եւ զմինն ի թղթոջ պատրիարք վարդապետին եդեալ, յղեցաք առ նա: Իսկ ի կողմանէ ԳՌ (3000) զուռուշին, ահա զփօղիցագիր եւ զբարեաթթուղթ գրեցաք ի վերայ Պօլսոյդ արտաքին վիճակաց նուիրակ Փիլիպպոս վարդապետին մերոյ եւ յղեցաք ի ձեռս քո, որ նախ զբարեւագիրն յուղարկեսցես առ նա եւ զդրամն խնդրեսցես, բայց եթէ զբովանդակն ի պատրաստի չունիցի, առ սակաւ մի ժամանակ Համբերեսցես մինչ ի լրիւ Հասուցանել քեզ, եւ մինչ Հասուցէ, զղապղն մեր զաՀիրայիւ նմա Հասուցես՝ ի միամտութիւն նմին: Բայց վասն սոյն ԳՌ (3000) զուռուշիս, որ Գ (3) ղապղ եմք գրեալ առ Հանգու-

ցեալ Սարգիս վարդապետն, զերկուսն մեք եւ զմինն Թիֆլիզու առաջնորդն եւ գործակալն մեր, յայնց ղապղիցն եւ ոչ մինն գտանեցաւ ի մէջ վերո յիշեալ իրացն, ուստի կարծեմք թէ, ի Գեանջայու իրաց մէջն լինիցի: Այլ զի ոչ եկին այնք ի ձեռս մեր եւ մեք զդրամն փոլիցայ արարաք, ապառնի վնասուց կասկածանաց առիթք են: Վասն որոյ խնդրեցաք ի
1105 պատրիարք վարդապետէն գթուղթ մի իւր կնքովն // վասն յիշեալ ամենայն իրաց եւ դրամոյն առ ինքեանս Հասանելոյն, եւ ի յանդնդունակ լինիլ զապգիցն մերոց առ Սարգիս պետն գրեցելոց՝ ի միամտութիւն մեզ եւ այլոց, որոց վասն եւ դու, սիրելիդ մեր, էս գրեացես նմա՝ շուտով Հոգալ եւ յղել, ընդ այլ Բ (2) թղթոց միամտականաց առ Թիֆլիզու պաՀօղն եւ առաքօղն աւանդիցն:

Իսկ ի գեանջեցւոց, որ դեռեւս զպատասխանի ոչ ընկալաք, վասն զի են նոքա ի պաշարման բազմիցս եւ ի նեղութիւնս անպակաս, եւ Հաւատալի է, թէ թուղթ էս իցեն գրեալ, բայց ի ճանապարՀին կորեաւ: Քանզի ճանապարՀքն էս յոյժ վտանգաւորք են այժմ, վասն որոյ թէպէտ կամեցաք վերստին գթուղթ գրել, սակայն արդէլաք, կարծելով թէ չՀասանիցի առ նոսա: Այլ մինչ խաղաղացին կողմունքն այնք եւ ճանապարՀքն, դարձեալ գրելոց եւ Հոգս առնելոց եմք:

Դարձեալ Գէորգ վարդապետն գԳՌ (3000) զուռուշ էս ետ մեզ աստ եւ մեք զղապղ եւ բարեւագիր մի գրեալ ի վերայ Զմիւռնոյ նուիրակ եւ առաջնորդ Գալուստ վարդապետին մերոյ եւ յղեցաք ի ձեռս սիրելոյդ, որոց գբարեւագիրն յառաջ յղեսցես առ նա եւ զդրամն խնդրեսցես, եւ զի նոր է գնացեալ, գուցէ թէ բոլորապէս չունիցի ի պատրաստի, եթէ այնպէս իցէ, Թոյլատրեսցես ի միջոցի միում եւ մինչ Հասուսցէ զդրամն, ապա եւ դու զղապղն յղեսցես առ նա:

Արդ, զայսքան ինչ գիտացեալ այժմ, զսէրդ եւ զՀարազատութիւնդ որդիական անպակաս արասցես ի սրբոյ Աթոռոյս եւ ի վշտակիր Հայրութենէս մերմէ, եւ զսիրանիշ գիրդ էս չպակասուցես՝ ծանուցանելով զողջոյնքէնէդ եւ զորպիսութեանդ մեղապատշաճից՝ ի սրտագիրութիւն մեզ: Ողջ լեր ի Տէր՝ յարամնալով ի շնորՀս նորին: Գրեցաւ ի ՌՄՂԶ (1787) թուոջս, ի յապրիլ եւ ի սուրբ Աթոռս Էջմիածնի:

Ձեռ. 4501, էջ 1104–1105

388 **1787թ. ապրիլ** – Կոնդակ ի վերայ Միլղիսայու միաբնադաւանութեան ժողովրդեանն վասն յեկեղեցւոյ արգելեալ չՀաս կնաոջ Նիկողայոսին եւ նոցին պսակօղ Դաւիթ երիցուն՝ ներողութեան, զի յեկեղեցի գնասցէն, ըստ որում քանիք ոմանք անտի եւ տեղւոյ մովսէսն զիրիճայս էին գրեալ: Մանաւանդ, զի անդ լեալ մերայինքն ուղղափառք յոյժ սակաւք էին մնացեալք եւ այնպիսի չՀաստութիւնք վասն այն լինիւր առ ոմանս ի նոսա, բայց այժմ այսու պայմանաւ թոյլատրեցաւ նոցա յեկեղեցի գնալ, զի յետ աւուրց եկեալ ի սուրբ Աթոռս, ծանուցցէն լիօրէն զորպիսութիւնսն իւրեանց եւ զապաշխարանս ընկալցին, զի կատարելապէս քաւեսցին:

Ձեռ. 4501, էջ 1105–1106

389 **1787թ. 21 ապրիլ** – Թուղթ ի յԱխալցխայ առ տէր ՍաՀակն, ի պատասխանի թղթոյն վասն չՀաս կնառու Նիկողայոսին եւ նոցին պսակօղ տէր Դաւթին, ըստ մտաց վերոյ գրեալ կոնդակիդ:

Ձեռ. 4501, էջ 1106

390 Թուղթ մի առ Գէորգ ազգայն. յիշէ սրբազան Վեհապետն նախապէս զթուղթին իւր, զոր յղեաց առ սա՝ յառաջ քան զայնս, եւ ապա սակս առաջնորդի Հաշուոյն, թէ ՌՄԼԳ (1784) եւ ՌՄԼԴ (1785) թուականնոց Հէսսայն տեւաւք, զորս պարզ երեւեցան: Բայց ի ՌՄԼԶ (1786) թուոյն հասեալ է առ մեզ ի (20) զուտուշ, զմնացեալսն Հոգալ Ջանասցես:

Իսկ վասն Ղօշավանից պարսպի շինութեանն հարցումն, թէ Մաճմուտ բէկն ատիպէ զմեզ առ շինեցուցանել, եթէ կամաւ է, Ը՞ր ոչ գրէք մեզ եւ այլն: Եւ վասն առաջնորդին հարցումն, թէ ընդէ՞ր երկար մնայ յայդր եւ ոչ գնայ ի վասն իւր: Եւ վասն մատուռացի Մակարին, թէ ահա առաքեցի առ քեզ, բայց ինձ այնպէս երեւի, որպէս թէ ոչ է մանակից եղելութեանցն այնց, ի զուր են ցուցեալ քեզ գնա եւ այլն: Որում եւ սակաւ ինչ ընծայ եւս յղէ ընդ թղթատար թուանքչի Առաքելին մերոյ[92]:

391 Թուղթ մի եւս առ Ղոչավանից առաջնորդ Յովհաննէս վարդապետն, ի պատասխանի յամսոյս Թ (9) գրեալ թղթոյն վասն Հաշուատրութեանցն, թէ ի Գէորգ ազգի գրոյն իմանալոց ես, իսկ վասն չգնալոյն իւրոյ ի վանքն Հարցումն:

Գրեցան յամսոյս ի ԻԹ (29):

1009 392 1787թ. – Թուղթ ի Թիֆլիզ առ Դեօրկին Միրզայն՝ որդին Հերակլայ արքային Վրաց, ի պատասխանի թղթոյն, զոր ընդ տէր Դաւթին գրեալ էր, խնդրելով զի ամենից քահանայից, որք խոչընդոտին գնալոյն ընդ առաջնորդին իւրեանց Հախպատու՝ Դաւիթ վարդապետին, ասասեսցէ, իսկ սրբազանն առ Հասարակութիւնն Հախպատու թեմիցն զթուղթ գրեաց՝ Հասու լինիլ վիճոյն եւ կամ խաղաղութիւն առնել, եւ Հնազանդ կալ առաջնորդարանին եւ կամ թէ մեզն առ ո՞ է, Յանուցանել ինքեանն, զի դասեսցէ եւ սմա գրէ, թէ այսպէս գիր գրեցաք նոցա եւ զտէր Դաւթին վերադարձուցաք, դու եւս խաղաղացուցանել ջանասցես զդոսա եւ այլն:

Յորմէ ժամանեցի ողջոյն սիրալրական եւ օրհնութիւն աստուածայնին, Հանդերձ ամենատաւ ողորմութեամբ Նորին եւ Հոգեղուարճ շնորհիւ սրբոյ տեղւոյս Իջմիածնի Քրիստոսի ի վերայ ամենուգոյն եւ յարգոյ սիրելւոյդ իմոյ, Հոգւոյս ցանկալւոյ, եւ օգտատէր բարեկամիդ աստուածասէր սրբոյ Սիմոնայ, Տէրամբ Յիսուսիւ օրհնեցելոյ եւ ի նոյն զօրացելոց. բարեպաշտի եւ մեծահաւատի, իմաստնախոհի եւ Հանճարապերճի՝ գերապատիւ արքայորդի Գեորգին Միրզայիդ, որում եւ ծանուցումս լիցի: Զի թուղթ պարգեւութեան քո ի յապրիլի ԺԲ (12) գրեցեալ, ձեռամբ Հոգեւոր որդւոյն մերոյ եւ Հարազատ թագմանին ձերոյ՝ տէր Դաւիթ շնորհնական քահանային էհաս մեզ առ եւ զկնի այնր զառաքերէն թուղթդ եւս ընկալաք եւ ծանեաք զգրեալսդ ի նոսին, եւ յոմանց Հախպատու թեմականացն մաճառ եւ յաւոյն թուղթք եւս կային: Յորոց այս դիտաւորութիւն իմացեալ եղեւ, թէ ոմանք քահանայք ոչ Հնազանդօրէն վարին ընդ առաջնորդին իւրեանց՝ Դաւիթ վարդապետին եւ անպատիւ առնեն զնա եւ ի յիշխանացն զոմանս Համակամեցուցեալ, կամին զնոր ինչ սահմանս Հաստատել՝ որոց սատիպեամբ իբրու, զի մի այնպէս արասցեն եւ այլն: Ա՛ռ որս դիտացեալս ալնմիջ իմ: Զի Հոգեւոր որդիդ մեր՝ Դաւիթ վարդապետդ, յետ եպիսկոպոս ձեռնադրելոյն մերոյ, մինչ ըստ խնդրոյ Հասարակաց առաջնորդ եւս կարգեցաք Հախպատու սրբոյ վանիցն, այնու դիտմամբ էր, զի ի սուրբ վանսն նստիցի, եւ շինասցուցէ եւ պայծառ պահեսցէ: Եւ որքան ի վանսն, նստեալ կայր եւ զբարւոք կառաւարութիւն առնէր, յայնժամ ոչ ոք զհակառակութիւն ցուցանէր դմա, այլ ամենեքեան սիրով եւ շնորհակալութեամբ կային: Բայց ի յառնել անօրէն լեզկեացն մինչ եկն ի քաղաքդ եւ ընդ երկար մնայ յայդր, նստելով ի կաթուղիկէ եկեղեցւոջն, այնր աղագաւ այդպէս գժտութիւնք առաջանային: Իսկ թէ Աստուած խաղաղութիւն տացէ կողմանցդ, եւ յաջողեսցէ դմա վերադառնալ ի սուրբ վանսն իւր, այդոքիկ այլ ոչ լինիցին: Եւ թուի թէ այնժամ ինքն եւս տակաւին զաղայութիւն ունենալով, անխոհեմաբար վարի, եւ առ այն զթշնամիս առանայ, քանզի գլխաւորք զառաւել մարդաւարութիւն եւ զէր պարտին ցուցանել Հասարակին, զի նոքօք փարեցուցէն զնոսա զինքեամբք, որպէս եւ յատկեղ սիրելիդ իմ բազումս ի ստորադրելոց քոց եւ ի բարեկամացդ սիրով եւ քաղցրութեամբ ես գրաւեալ ի քեզ: Ապա չէ՞ պարտ եւ դմա զչաի առնուլ խոհեմութեան կատարեալ արանց, զի ըստ բանին Սողոմոնեան՝ ընդ իմաստունս գնալով իմաստուն եղիցի, քան թէ անզգուշաբար այնպէս վարի, որ այդպէս խրտուցանէ յինքենէ զՀնազանդեալսն իւր: Բայց ի՞նչ եւ իցէ, որովհետեւ մեր շնորհածին որդի է, եւ ի քէն ինամարկեցեալ ցարդ, որքան ձեռնտու է, կամիմք եւ եւս ինամածու եւ օժանդակ լինիլ դմա:

Այլ առ այժմ, թէեւ ոմանք ի թեմականացն Հախպատու զայն խնդիր արարեալ էին, գրել առ ոմանս զսաստ եւ զյանդիմանութիւն, սակայն մեք յապային նկատելով, թէ այնու ոչ միայն ոչ խաղաղանայ, այլ առաւել եւս յաւելանի շփոթն եւ խռովութիւնն եւ վնաս, քան թէ օգուտ ծնանի Դաւիթ վարդապետին, վասն որոյ զայս պատշաճ Համարեալ, զկնդակ մի գրեցաք ի վերայ Հախպատու թեմի ժողովրդեանն ամենեցուն, որք ի քաղաքդ են, պատուիրելով նոցա, թէ քահանայքն եւ իշխանքն եւ ժողովուրդն որպէս պարտին Հնազանդ եւ Հպատակ լինիլ առաջնորդին, եւ պատուել զնա, եւ զամենայն Հոգեւոր իրս եւ իրականութիւնս նորին կամսն եւ խորհրդովն առնել եւ օգտակամ լինիլ վանիցն իւրեանց եւ Հարկադրելով, զի ամենեքեան ժողովեսցին ի մի վայր, ի յոյս եւ Մարտիրոս վարդապետն եւ տէր Ղազար եւ պարսն մէկիք Աւետիքն եւս ի մեր կողմանէ գնացեալ գտանիցին, եւ Հարց եւ փորձ արասցեն, եւ Հասու լինիցին, թէ այդ խռովութեան առիթն ի՞նչ է եւ թէ վէճն այնքան ինչ բան չէ, վերացուցեն ի միջոյ եւ խաղաղութիւն արասցեն: Իսկ թէ վէճն ոչ իցէ վերջանալոց, զմեզապարտսն ով ոք եւ իցեն Հասարակութեամբ մաճառ գրեալ ծանուցցեն մեզ, զի դատեսցուք զնա ըստ արժանեացն: Եւ թէպէտ գրեալ էիր, զի առ Մանուչար Դիւանն պատուկ թուղթ գրեսցուք, սակայն զի այժմ բաց ի կոնդակէն այլ ոչ ունիք պատուկ թուղթ գրեցաք, վասն որոյ առ նա միայն գրէն եւս անպատշաճ Համարեցաք, այլ զնոսա պատշաճ բանսն ի նոյն Հասարակ կոնդակոջն ի դէմս Համայն իշխանացն գրեալ եմք, որովք եւ նա առաւել զգալոց է:

Ահա զայս բարւոք Համարեալ այժմ, զսիրելի եւ զՀոգեւոր որդիդ մեր, տէր Դաւիթ խոհեմամիտ քահանայդ վայելուչ խիլայիւ խիլայեալ վերադարձուցաք: Ընդ որում եւ զայս սիրանիշ եւ օրհնաձիր թուղթս գրեալ առ պատուականութիւն քո, առ ի գիտել զդիտումն մեր, խնդրեմ, զի եւ

դու՝ օրհնեալդ, // զհետ սիրոյ եւ խաղաղութեան երթալով ջանասցես, զի գժտութիւնն բարձցի ի միջոյ եւ խաղաղութիւն կայասցի առ ամենեսեան, որով եւ դու եւ մեք առանց գլխացաւութեան մնասցուք ի դոցին կողմանէ, զի մեր ցաւքն մեզ բաւական են: Ահա յայտնի է, թէ երկրայքս մեր յո՛ բպիսութեան են, եւ մեք յի՞նչ կացութեան կամք առ որս Տէր այդ արասցէ, եւ շնորհեսցէ զխաղաղութիւնն իւր կատարելապէս, որոմ կարօտիմք: Եւ զճշմարիտ սէրդ եւ զվաղեմեան բարեկամութիւնդ եւս ի սրբոյ Աթոռոյս եւ ի մէնջ անպակաս առնել խնդրեմք, եւ որպիսայայտ թղթովդ սրտադիւր առնել զաղօթողս վասն ձեր, յամենակերպ ցաւակրութեան մերում: Եւ զքեզ Տէր՝ միսիթարսցէ յամենայնի, օրհնեսցէ եւ զօրացուցէ եւ ողջ պահեսցէ յամերամ ժամանակս ի ցնծութիւն մեր: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԶ (1787) թուոջս ի մայիսի ամսոյ Դ (4) եւ զլուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածնին:

Ձեռ. 4501, էջ 1009–1010

2052 1787 մայիս – **Թուղթք ի Թիֆլիզ**

393 Թուղթ մի եւս առ նոյնոյ [Հախպատու, Վ. Գ.] վանից Թեմի եղեալ Համայն աւագ քահանայն եւ գլխաւոր իշխանն, որոց ոմանք գանգատանաց մաՀար էին գրեալ սրբազան ՎեՀապետին ի կողմանէ առաջնորդին իւրեանց, թէ այսպէս եւ այնպէս առնէ եւ այլն: Ուստի սրբազան ՎեՀապետն մեր նախապէս սաստէ այնց, որք ոչ Հպատակ լինի առաջնորդին նոյնոյ, եւ ապա յորդորելով ածէ զնոսա ի Հնազանդութիւն եւ ի միաբանութիւն, եւ խրատէ զամենն սիրով կեալ առ միմեանս եւ այլն:

Նախ մինչ կամիցիք զիրաւունս տեսանել, առաջնորդ Մար[տիրոս] վարդապետն եւ գոր[ծակալ] տէր Ղազարն եւ մէլիք Աւետիքն կոչեսջիք առ ձեզ, զի նոքա եւս տեսցեն եւ դատեսցեն ընդ ձեզ զդատելին, եւ թէ ոչ, մեզ ծանուսջիք:

394 Թուղթ մի եւս առ սորին առաջնորդ Մար[տիրոս] վարդապետն եւ գոր[ծակալ] տէր Ղազարն, ի պատասխանի յապրիլի ԺՀ (18) գրեալ թղթոյն նոցա վասն ժԹ (19) լիտր մոմոյն, թէ Հասին:

Վասն պարոն Յովսաթեանին, եթէ յայսմ ամսոջ գալոց է, յոյժ բարւոք, իսկ թէ ոչ, այլեւս մի գայցէ:

Վասն Հախպա[տեցւոց] անպիճն, յորժամ կոչեսցեն զձեզ, գնասջիք ընդ մէլիք Աւետիքին եւ զիրաւունս տեսջիք:

Գրեցան յամսոյս ի մուսն:

2060 1787 մայիս – **Թուղթք ի Թիֆլիզ**

395 Թուղթ մի մեղադրանաց առ նորին առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետն եւ գործակալ տէր Ղազարն, զոր առանձնապէս ի կողմանէ Հախպատեցւոց վիճոյն:

Գրեցաւ թէ ընդէ՞ր Հաղորդիք ընդ նոսա: Ի Դ (4):

396 Թուղթ մի առ նմանսեցի մաՀտեսի Սարգիսն եւ մաՀտեսի Յակոբջան աղայսն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա, զոր յաղագս ազնիւ գրոյն իւրեանց գրեալ էին՝ խնդրելով ի սրբազան ՎեՀապետէն զվկայական եւ զշնորհաւորական թուղթ մի, որով լիցին յատկացեալք, որպէս եւ Հերակլ արքայն եւս էր տուեալ ազնուական թուղթ նոցա եւ այլն: Որոց յուշ առնէ առ այն, թէ վաղ ուրեմն գրեալ եսուք պարոն Գէորգին ձերոյ եւ ոչ էառ եւ այլն: Վասն որոյ ահա ընդ թղթոյս յղեցի առ ձեզ, մեք այդպէս Հաշուեցաք գրէլն պատշաճ, ըստ նախնեացն, զոր տեսեալք եմք եւ այլն[94ա]:

397 Թուղթ մի վկայական ի վերայ մաՀտեսի Սարգիս եւ մաՀտեսի Յակոբջան աղայիցն վասն ազնուութեանցն իւրեանց, զոր Հաստատեալ էր Հերակլ արքայն Վրաց՝ տալով նոցա զթուղթ ազնուութեան եւ ըստ աղերսանցն, զոր ծանուցեալ էին, զայս եւս սրբազան ՎեՀապետն շնորհեաց նոցա, որով եւս առաւել Հաստատեցին եւ այլն:

398 Թուղթ մի տաճկերէն առ Հերակլ արքայն, ի պատասխանի գրեալ թղթոյն նորա ընդ Յովսէփ վարդապետի եղբայր պարոն Բէջանին, որ գնաց ի Խօյ եւ դարձաւ:

Գրեցան յամսոյս ի Զ (6):

1787 մայիս – **Թուղթք ի վան**

399 Թուղթ մի առ Ախիջան աղայն վասն թուղթ չգրեցմանն Հարցումն, իսկ սակս սրբազան ՎեՀապետի գրեալ թղթոյն ի մեծն Պօլիս առ պատրիարքն եւ յիշխանսն, որ ի կողմանէ փաշայի բանին, Հարցանէ յղեցի՛ք թէ ոչ, վասն փաշային երկար մնալոց է, թէ գնալոց: Վասն նուիրակին մեր շնորհակալութիւն, եւ վասն Բ (2) Հատ քանքեանչոցն, զորս խնդրեաց, Հարկ, զի շուտով յղեսցէ: Դարձեալ վերատին յանձնարարութիւն վասն նուիրակին մերոյ եւ ողջոյն եղբօրն իւրոյ՝ պարոն Գէորգին:

Համաբոյս նոյն բովանդակութեամբ նամակներ Ես ուղարկվել նաեւ ջուղայեցի տեր Հովհաննեսի որդի Մանասիին եւ նվիրակ Սամսոնաւոր վարդապետին:

400 1787թ. 6 **մայիսի** – Թուղթ ի Թիֆլիզ առ նմանսեցի Սարգիս եւ Յակոբջան աղայսն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա, որով խնդրեալ էին զվկայական եւ շնորհաւորական թուղթ վասն ազնուութեանն իւրեանց, զոր գտեալ եւ Հաստատեալ էր Հերակլ արքայն Վրաց, տալով նոցա թուղթ եւ կնիք: Իսկ սրբազանն յառաջ քան զայս, ի թախանձանաց Սարգիս աղայի որդի Գէորգին, գրեալ գոլով զթուղթն կերպիւ մի, որքան ձեռնտու էր իւրն (թէպէտ եւ նմա անՀաճոյ էր), զայն յղեաց այժմ ընդ թղթոյս առ նոսա՝ գրելով թէ այդքան վայելէր մեզ գրել, եւ ընդ այսմ սէր եւ օրհնութիւն:[94բ]

Ձեռ. 4501, էջ 1111

401 1787թ. 8 **մայիսի** – Թուղթ ի Բայազիտ առ Սահակ աղայն, ի պատասխանի թղթոյն, որ գրեալ էր վասն Տէր-Վահանեան Գէորգին չՀանել ի գործակալութենէ սրբոյ Աթոռոյս: Առ որ գրէ սրբազանն, թէ չեմք Հանեալ եւ թողաք եւս մնալ, եթէ կարիցէ կառավարել: Այլեւ տեղւոյ փաշային յանցեալ ամին վասն ուրումն Մանուէլ անուն սեւագլխի խնդրեալ էր գկնդակ տալ վասն առաջնորդութեան Կաղզուանու ՎարդիՀէրու վանիցն, իսկ սրբազանն յայնժամ ի մեծամեծ Հոգս գոլով, պատասխանեց՝ յետոյ Հոգալ զինդիրն: Բայց այժմ գրէ նմա փաշային յիշել, զի թէ կամիցի կամ զայն վարդապետն կամ զումն ի միաբանիցն Իւքքիլիսէի վանիցն յղեսցէ աստ, զի կնդակ տուեալ յղեսցէ ի նոյն ՎարդիՀէրու վանն՝ շինութիւն եւ նորոգութիւն առնելոյ: Որ եւ ընդ սմին առ փաշայն եւս զթուղթ գրեաց ըստ սոյն մնաց:

206 ա 1787 մայիս – **Թուղթք ի Բայազիտ**

Թուղթ մի առ Սահակ աղային, ի պատասխանի թղթոյն, զոր գրեալ էր
206բ վասն // Հանգուցեալ տէր Վահանի որդի տիրացու Գէորգին եւ յղեալ յատուկ փայեկաւ՝ առ ի չհանելոյ զնա սրբազան Վ.Հապետին մերոյ ի գործակալութենէ սրբոյ Աթոռոյս: Որում գրէ՝ տակաւին ոչ եմք հանեալ ի գործոյն եւ այլն: Այլեւ ծանուցանէ, թէ տեղւոյդ փաշային յանգեալ տարոջս Մանուէլ անուամբ վարդապետ ոմն յղեալ էր առ՝ առ ի շնորհել նմա գկոնդակ առաջնորդութեան ի վերայ Կաղզվանու Վարդիհէրու վանիցն, եւ մեք յայնժամ ի զբաղմունս գոլով, ոչ եւտուք: Այժմ վերստին խնդրեցաք ի փաշային այսոի, զի յղեսցէ: Եւ թէ նա ոչ գտանիցի, զմինն յԻւքթիլիասյու վանից միաբանիցն յղեսցէ, որպէս զի տացուք նմա զկոնդակ առաջնորդութեան եւ յղեսցուք ի Վարդիհէր վանսն Կաղզվանու: Ըստ որում Կարապ Նօսան փաշային խնդրեալ էր ի մէնջ զմի ոմն առաջնորդ (յղել անդ): Վասն որոյ եւս Հետեւեսցիս յայսմ բանիս:

403 Թուղթ մի տաճկերէն առ Իսաղ փաշային, յորմէ խնդրէ զմանուել վարդապետն վերստին (զոր յանգեալ թուոյն եւս էին ի սուրբ Աթոռս) առ ի կարգել զնա առաջնորդ Կաղզվանու Վարդիհէր վանիցն, ծանուցանելով Կարապ փաշային զխնդրելն:

Գրեցան ընդ յատուկ փայեկի յամսոյս ի Ը (8):

Գաւառախան նամակ Թոխաթի նոր նվիրակ Մէսրոպ վարդապետին:

Վերջինիս վերաբերյալ հանձնարարական նամակներ կեսարիա առաջնորդ Մատթէոս վարդապետին եւ Սվազի առաջնորդ Հակոբ վարդապետին, օրհնութեան եւ շնորհակալութեան նամակ Կարինի սահմանյն իշխաններս ի պատասխան Գոյս նվիրակ Իսահակ վարդապետին արդարացնող նրանց մահապարտ նամակի: Գաւառախան նամակ կարինի վիճիկ սյորեն Հայրապետին՝ անտեսական բնույթի մի շարք հանձնարարութիւններով, պատասխան նամակ Սիմեոն քահանային՝ հավատարով նրա եղբոր՝ Նազարի մինչեւ ուղարկված յուղի ստացու մը: Մի քանի տող յուղի ստացման կապակցութիւնով շնորհակալական նամակ այլն. Աբրահիմ: Յուզաժողովարար Սոզոմեն վարդապետի վերաբերյալ հանձնարարական նամակներ նաեւ քարտնիար խոջա Զաքարիային եւ Ուչքիլիասյի առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետին: Նամակները գրվել են մայիսի 12–ին (էջ 207ա–207բ):

207բ 1787 **մայիս – Թուղթք ի Համախ, ի Շուշի եւ ի Գեանջայ**

404 Ի Համախ – Կոնդակ մի ի քաղաքն Համախ եւ ի Նուխի եւ ի շրջակայս նոցին, այլեւ ի բարեհոս քաղաքն Դարբանդ եւ ի Բաքու եւ ի կողմունս նոցին, որոց նախապէս յիշէ զթուղթ չընկալնուլն իւր յինքեանց եւ չգրելն իւր առ նոսա, վասն վրդովմանց երկրիս, եւ ապա արծարծելով զվախճանումն Յովհաննէս կաթուղիկոսին, Համոզէ զամենեսեանսն ընդունիլ զԻսրայէլ կաթուղիկոսն Հոգեւոր Հովիւ իւրեանց՝ փոխանակ Հանգուցելոյն վերոյ յիշելոյ, որպէս գեանջեցիքն եւ խամսեցիքն ընկալեալ են, եւ առնել ընդ նոսին միաբանութիւն, որպէս զի լիցին մի Հօտ եւ մի Հովիւ:

Այլեւ պատուիրէ զՀասս եւ զիրաւունս անարգել տալ միապետական Հայրապետին իւրեանց: Եւ դարձեալ զկուցանէ զխոստումն իւր, թէ մինչ նորոգ Հայրապետն ձեր գայցէ ի սուրբ Աթոռս, որպէս գրեցաք ինքեան, յայնժամ ընդ նմա զընդհանրական կոնդակ մի եւս եմք գրելոց ի միաբանութիւն ամենեցունցդ եւ այլն[349]:

405 Ի Շուշի – Կոնդակ մի եւս ի դղեակն Շուշի եւ յերկիրն Խամսայ եւ ի նահանգս նորին, այսինքն ի Տուզաղ եւ ի գիւղերայս նորին՝ ի Ծար եւ ի շրջակայս նորին, ի պատասխանի միահարական թղթոյն նոցա, որով ծանուցեալ էին զփոխումն Յովհաննէս կաթուղիկոսին ի յանցաւոր կենացս յանանցն եւ զհամակամ միտն իւրեանց, որ սակս եւս խնդրեալ էին ի սրբազան Վ.Հապետէն մերմէ, զի Հաստատեսցէ զնա օրհնութեան կոնդակաւ, որ եւ աՀա ըստ խնդրոցն նոցա արարեալ, յղեաց զսոյս յորդորանաց թուղթս առ ինքեանս՝ ի յանհոգութիւն ինքեանց եւ ի Հաստատութիւն Իսրայէլ կաթուղիկոսին, եւ խոստանայ յետոյ զընդհանրական կոնդակ մի եւս գրել առ Համայն ժողովուրդն Հայասեռ ընդ Իսրայէլ կաթուղիկոսին մինչ գայիցէ ի սուրբ Աթոռս, ընդ որում առ Իբրահիմ խանն տեղւոյդ եւս ընծայ եմք յղելոց:

208ա Այլեւ խրատէ, զի Հազանդ մնասցէն ի նէրքոյ Հրամանի նորա՝ Հասուցանելով նմա զՀասս եւ զիրաւունս եւ զնուիրակականն:

406 Կոնդակ մի եւս ըստ մտաց վերոյ յիշեալ շուշեցւոց կոնդակին ի քաղաքն Գանձակ եւ ի շրջակայ նահանգս նորա՝ ի Գեանջայբասան եւ ի գիւղերայս նորին, ի Համքոռ, ի յՈսկիասյատու ձոր եւ ի Գիւրակբասան եւ ի բոլոր գիւղերայս նորա:

407 1787 **Թ. մայիս** – Թուղթ ի խամսայ առ մէլիք Ադամի որդի Մէճլում բէկին վասն վերահաստատութեան կաթուղիկոսութեան Իսրայէլ կաթուղիկոսին Գեանջայու, ըստ խնդրոյ իւրեանց, եւ շնորհակալութիւն վասն բեռանց երեւանցի Սարգսին, զոր մարդիքն իւրեանց յափշտակեալ էին ի ճանապարհին, իսկ սա ազատեալ եւ դարձուցեալ էր առ նա: Եւ խնդիր՝ զի զԱարգիս մարդոյ միոյ գեղամացւոյ ձիանն եւս, զորս տարեալ էին զօրքն սորա, զայնս եւս գտեալ յետս տալ տացէ նմա:

Եւ ընդ առատաձիր օրհնութեան եւ սիրոյ նամակիս, ծանուցումն լիցի Հոգեւոր որդւոյդ մերոյ սիրելոյ ի Տէր եւ Հաստատութիւն զաւակիդ սրբոյ եւ մեծի Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի բազմանկնիք թուղթն ձեր ընդ գեանջեցւոց մահապարիս, որք էին վասն վերահաստատութեան Իսրայէլ կաթուղիկոսին (ըստ որում Յովհաննէս կաթուղիկոսն վախճանեալ է, որում Տէր ողորմեսցի), Հասին առ մեզ ձեռամբք Հարազատին քոյ՝ իւղբաշի Յարութիւնին եւ Քիւրանին:

Եւ մեք Հաւանեալ մտաց ձերոց, կատարեցաք զինդիր ձեր՝ գրելով ի վերայ Գեանջայու եւ Խամսայու երկրացդ զկոնդակս օրհնութեան եւ Հաստատելով զսիրելի եղբայրն մեր՝ զտէր Իսրայէլ սրբազան կաթուղիկոսն միաձեռնն Հայրապետ ի վերայ տանդ Աղուանից, եւ ի Համախ եւ Նուխի եւ յայս կողմանսն եւս գրեցաք զկոնդակ, զի նոքա եւս միաբանեսցին ընդ ձեզ եւ Հպատակ լիցին ընդ Հոգեւոր իշխանութեամբ դորին: Եւ զի գտարերդ դառնային, պատշաճ Համարեցաք զսոյս օրհնութեանս թո[ղ]թ

գրել առ քեզ, քանզի ի վաղուց պարտական եւս էաք շնորհակալիլ զսիրելւոյդ վասն ազատելոյ քոյ զապրանսն երեւանցի Յովհաննէս աղային՝ ըստ գրեցելոյն մերում առ քեզ, որ մինչեւ ցայժմ վասն պէսպէս ցաւուց մերոց եւ վասն եկօղ չլինելոյ յայդկոյս, դեռ չէմք գրեալ առ ազնիւդ զնորհակալութիւնն: Իսկ այժմ այսու թղթով ծանիր, զի յիշեալ Յովհաննէս աղայն՝ առ որ դարձուցեալ էիր զապրանսն իւր, եկն առ մեզ եւ ծանոյց զաշխատութիւնս քո առ այն ի սէր եւ ի պատիւ սրբոյ Աթոռոյս եւ մեր, ըստ որում մէք էաք գրեալ քեզ հոգ տանիլ: Որոյ աղագաւ մեծապէս շնորհակալեցաք զյատկական սիրելոյդ եւ բերանալիր օրհնութեամբ օրհնեցաք զքեզ, զոր Տէր Աստուած օրհնեսցէ միշտ եւ զօրացուսցէ, տայցէ քեզ վարձս ըստ վաստակոց քոց եւ փրկեսցէ յամենայն չարէ՝ պահելով յարաժամ ի խնամս եւ յողորմութիւնս իւր, հանդերձ ամենայն քոյոյնովքդ:

Իսկ որովհետեւ արդիւնաւորութեամբ յայտնի եղեւ սէր եւ հարազատութիւն քո առ մեզ, վասն որոյ վստահեցեալ մեր ի նոյնս՝ զինդիր մի եւս այժմ գրեմ: Քանզի յառաջ քան զայս, որ ի Թիֆլիզու հանապարհին ի քեւարվանէն գձիանս եւ զբեռնիս զարկին այդ երկրացի մարդիկք եւ տարան ի գեղարքունեցի քիրամի Սարգիս մարդոյն եւս երեք ձի են տարեալ, որ ինքն աղքատ եւ խղճուկ ոմն է եւ սրբոյ Աթոռոյս եւս բազմիցս ծառայէ: Եւ վասն անհարութեանն եկեալ անկաս առ ոտս մեր եւ աղաչեաց՝ գրել առ քեզ, զի գու ճար իմն արասցես գտանելոյ ձիոցն եւ ինքն զտանօղսն ճանաչէ, որ հայք են եղեալ: Վասն որոյ գրեմ սիրելւոյդ իմոյ եւ խնդրեմ, զի հաւատացեալ Քրիստոսի է, եւ խեղճ եւ աղքատ, ի փառս Քրիստոսի ողորմեսցիս նմա եւ զձիանս գտանել տացես՝ առ ո՛վ ոք եւ իցէ եւ շնորհեսցես ինքեան, որոյ աղագաւ եւս յոյժ շնորհակալութեամբ օրհնելոց եմք զքեզ եւ զամենայն քոյոյինսդ: Որ եւ ի սիրոյդ ի հարազատութենէդ, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ անվերջանալի մնալով եւ երբեմն սիրասիրշ եւ որպիսածանոյց թղթովդ սրտագիւր առնելով զմեզ, ողջ լէր ի Տէր եւ պահպանեցեալ կենսատու սուրբ խաչիս նորին: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԶ (1787) թուոջս, ի մայիսի, եւ ի գերագահ Աթոռս սուրբ էջմիածնին:[96]

Ձեռ. 4501, էջ 1113

1114 408 1787 **թ. 24 մայիսի** – Թուղթ ի Խամսայ առ մէլիք Յովսէփի որդի մէլիք Ապոմն, վասն վերահաստատութեան Իսրայէլ կաթուղիկոսին, միայն արտաքանեալ ի Մէհրումբէկի թղթոյն, որ է միւս երեան թղթոյս: Եւ ծանուցումն վասն ի Հնդստան եկեալ իրացն իւրեանց, զի ի դէպ ժամանակի մարդ յղեալ տարցէ:... Ջատակիդ սրբոյ Աթոռոյս, քրիստոսասէր եւ նոքիմբ օրհնեցեալ, բարեպաշտ եւ մեծահաւատ, ազնուատոհմ պարոն մէլիք Ապովիդ: Աստուածապահ տանդ եւ բնակութեանդ, զաւակացդ եւ ընտանեացդ, սիրելեացդ եւ բարեկամացդ, եւ ամենայն ընդ օրհնեալ յարկաւ քով եղեալ...

Զի մնաւարական թուղթս ձեր, ընդ Գեանջայու մնաւարին ի միասին, հասին առ մեզ, զորս եւ ընթերցեալ, իմացաք զինդիր ձեր, որք վասն այն, զի Յովհաննէս կաթուղիկոսն վախճանեալ է, որոյ զհոգին Տէր լուսաւորեսցէ, միաբանութեամբ խնդրեալ էիք վերահաստատել զԻսրայէլ կաթուղիկոսն ի Հայրապետ ձեզ: Եւ զի բարեմտութեամբ էր գրեցեալն ձեր, ուստի ահա կատարումն եառաք ինդրոյ ձերոյ՝ գրելով ի վերայ Գեանջայու եւ Խամսայու երկրա...

... իշխանութեամբ դորին: Եւ որովհետեւ շատ ժամանակ է, որ թուղթ չեմք գրեալ առ քեզ զօրհնութիւնս աստուածայինս եւ զշնորհս սրբոյ տեղւոյս քրիստոսասիրի: Ուրեմն օրհնեսցէ Տէր զսիրելիդ ամենայն քոյոյնովքդ եւ զօրացուսցէ, փրկեսցէ ի չարեաց եւ ի փորձութեանց, եւ պահեսցէ միշտ ի խնամս իւր:

Դարձեալ զայս եւս ծանիր, զի ի Հնդկաց Մատրասու Հաճամիր աղային մէկ Նատրշահի պատմագիր եւ մի աշխարհացոյց եւ այլ ինչ իրք են եկեալ վասն ձեր, զորս առ մեզ ունիմք ի պահեստի եւ յաժմ վասն խառնակութեանց ներկայիս եւ ճանապարհաց վտանգին ոչ յղեցաք: Վասն որոյ գրեմ սիրելւոյդ, զի իմասցիս, եւ մինչ խաղաղացին երկիրքս եւ ճանապարհքն գիւրանայցեն, զմարդ յղեսցես առ մեզ եւ զթուղթ գրեսցես, որ զյիշեալ ամենայնիդ յղեսցուք առ քեզ:

Այժմ զայսքան ինչ իմացեալ զորդիական սէրդ եւ զհարազատութիւնդ, հանդերձ որպիսածանոյց թղթովդ, անպակաս արասցես ի սրբոյ Աթոռոյս եւ ի մէնջ: Ողջ լէր ի Տէր եւ յանձնեալ ի խնամս նորին: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԶ (1787) թուոջս, ի մայիսի ԻԴ (24) եւ ի լուսակերտ Աթոռս սուրբ էջմիածնին:

Բազմաւ սիրով եւ պահպանողական շնորհիւ սրբոյ իջմնին տեղւոյս Քրիստոսի ողջոյն եւ օրհնութիւն տամ սիրելի եւ հոգեւոր եւ հարազատ գաւակացն սրբոյ Աթոռոյս եւ քոյդ եղբօրորդւոյն բարեզարմից՝ Տէրամբ օրհնեցեալ պարոն Փիրիտոնին եւ հարազատ եղբարցն իւրոց եւ բարեպաշտուհի մօրն իւրեանց եւ այլ ամենայն քոյոյնոցն, զորս եւ յանձնեմ ի բարեգթութիւն Տեառն Աստուծոյ:

Ձեռ. 4501, էջ 1114

Տէր Միքայելի եղբայր այն. վարդապարին (Գյանջա) ուղղված օրհնութիւն նամակով Հայանվում է, որ եղբոր փոխարէն իրէն էն նշանակել գանձատուչ: Հանձնարարվում է գանձանակադրամով մոմ գնել եւ ուղարկել էջմիածին: Սույն հարցերիմասին գրված է նաեւ տէր Հովհաննէսին եւ տէր Միքայելին (Շուշի) ուղղված պատասխան նամակում (Ձեռ. 4481, էջ 208ա):
96

1305 409 1787 **թ. մայիս** – Թուղթ ի Խամսայ, առ Իսրայէլ կաթուղիկոսն, ի պատասխանի թղթոյ նորա... Հաստատել զինքն միապետական Հայրապետ Աղուանից եւ Ալանաց..., Խամսայու եւ ի Գեանջայու, զմահառս էին գրեալ ժողովուրդն ասես նոյն ինդրոյն, վասն որոյ եւ սրբազանն... զկնդակս գրեաց վերահաստատութեան եւ տմս գրէ, թէ կատարեցաք զինդիրդ, բայց ի դէպ ժամանակի պարտիս գալ ի սուրբ Աթոռս, զի յայնժամ զմի մեծ կնդակ տացուք ի վերայ ամենայն վիճակիդ եւ առաւել հաստատեսցիս ի գործդ: Եւ ապա յորդորումն ի հարազատութիւնն:

Յորմէ սիրով բազմաւ եւ կարօտիւ, քրիստոսասիրի սուրբ ողջունիւ եւ հոգեզուարճ շնորհիւ սրբոյ իջմնին տեղւոյս Քրիստոսի, ծանուցումն լիցի սիրելի եւ ցանկալի եղբօրդ իմոյ հոգեւորի եւ հարազատ որդւոյդ սրբոյ եւ մեծի Աթոռոյս՝ տեառնդ Իսրայէլի, սրբասէր կաթուղիկոսիդ օրհնեցելոյ տանդ Աղուանից: Զի թուղթ քո ընդ երկայ մնաւարացն գեանջացւոց եւ խամսեցւոց հասին առ մեզ ձեռամբք պարոն Յարութիւնին եւ Քիւրանին[97] ,զորս եւ սիրով ընկալեալ եւ ընթերցեալ, ծանեաք զինդիր նոցին եւ քո, որ էր վասն վերահաստատութեան կաթուղիկոսութեան սիրելի եղբօրդ մերոյ ի վերայ ամենայն տանդ Աղուանից եւ Ալանաց, ընդ որ հաճեցաք եւ ուրախացաք: Եւ զքոյդ յատկապէս գրեալսն եւս, որովք ուխտիւ չափ

պայմանեալ էիր իբրեւ զորդի Հարազատ կալ եւ մնալ ի Հնազանդութեան սրբոյ Աթոռոյս եւ ի սէր մեր, ծանեաք եւ Հաւանեցաք դիտման քո, որ ըստ նախանձեալ բարեմիտ Հայրապետացդ միաձակիդ՝ կամիս լինել եւ վարիլ, եւ այդու ըմբռնես անդադրէն զօգուտն քո եւ Հոտիդ բանաւորաց: Եւ զի յառաջմէ իսկ ցանկացօղ եմք օգտից եւ բարեաց քոց, վասն որոյ յօժարակամ սրտիւ խնդարհեցաք ի խնդիր ձեր եւ առաւելապէս իսկ կատարեցաք զնոյն առանց յամեցուցանելոյ: Քանզի աՀա զկնդակ մի ի Գանձակ քաղաքն եւ ի նաՀանգն իւր գրեցաք, եւ զկնդակ մի ի դղեակդ Հուշի եւ ի յերկիրդ Խաչոյ գրեցաք, ի պատասխանի մաՀառաց ժողովրդոց երկրացդ այդոցիկ, վերաՀաստատելով զսիրելի եւ զՀոգեւոր եղբայրդ իմ միաՀեծան իշխանութեամբ կաթուղիկոս ի վերայ բոլոր տանդ Աղուանից: Եւ զի Ալանաց երկրի եւ կողմանց մերոյին ժողովուրդքն զմաՀառ չէին գրեալ դեռեւս, առ նոսա եւս յորդորական եւ պատուիրական կնդակ գրեցաք, զի եւ նորա միաբանեալ ընդ մերձակայ ժողովրդոցդ, ընդունիցին զեղբայրդ մեր ի Հայրապետ ինքեանք, առանց տարաձայնութեան: Նաեւ որովհետեւ դօլուաթիոլ ԻբրաՀիմ խանն եւս Հաճելով ընդ կամս միաձակայնոցդ եւ ընդ քեզ: խիստիւ փառաւորեալ է զքեզ եւ յուսադրեալ, առ նա եւս զթուղթ շնորհակալութեան գրեցաք վասն այդպիսի խնամարկութեանն առ քեզ, եւ վերստին եւս յանձն արարաք, զի միշտ գխնամս ունիցի ի վերայ քոյ: Ա՛ռ որ թէպէտ եւ զընծայս ինչ եւս կամէաք յղել ընդ թղթոյն, սակայն գիտես աՀա որ խռովութիւն գոյ ի միջի եւ վասն այն վսանգաւոր էր, ուստի այժմ ոչ յղեցին պատշաճ տեսաք: Բայց ի վերանալ խռովութեանն իշխողաց կողմանցս, մինչ բարեաւ գայցես ի սուրբ Աթոռս, ի վերադառնալդ յայնժամ ընդ քեզ յղելոց եմք, որ դու եւս դատարկ չդառնայցես առ նա:

Արդ, այժմ մինչ այսքան եղեւ, զի ըստ պատշաճին ներկայիս զայդ կնդակդ եւ զդօլուաթ՛լու խանի թուղթն գրեցաք, Հանդերձ քանեօք թղթովք, առ սիրելիսն մեր՝ օրՀնեալ մէկիքն եւ առ ոմանս, եւ ընդ գրաբերացդ յղեցաք, շահելով եւ զդոսա ի պատիւ քո: Ուրեմն զՀամխոս եւ Նուխու եւ կողմանց կնդակն յղեցաս առ նոյն տեղեաց ժողովուրդսն, եւ զբարձրապատիւ խանի եւ պարոն մէկիքաց թուղթսն եւս Հասուցես առ նոսա, եւ դու Հաստատեսցիս ի պաշտօնդ եւ ի գործդ Հայրապետութեան: Եւ որպէս գրեալ եմք ի մէջ կնդակացն, ջանասցես ի դէպ ժամանակի գալ ի սուրբ Աթոռ մայրս քո եւ առ մեզ, որ յամենայնի օգուտ եւ Հաստատութիւն եւ Հպատակութիւն քո առ գահս տիեզերական եւ ամենայն վիճակայինդ սիրաՀարելոց են առ քեզ: Յայնժամ մինչ գայցես, զոյն սիրոյ եւ մեծարանաց զբաշխապատիւն ես տեսանելոց եւ զմի մեծ կնդակ եմ գրելոց ամենայն Հանգամանաւքն ի վերայ բոլոր վիճակիդ Հեռաւորաց եւ մերձաւորացն, եւ այնու փառավորութեամբ վերադարձուցանելոց եմք
1306 քեզ//:... յայսմՀետէ զիսորհրդութիւն ինչ մի մնաբերիցես եւ մի բնաւ օտարա... յայսկոյս, այլ ընտանեբար զՀարազատութիւնդ եւ զսէրդ յաւել եւ աճեցուն կալ առ սուրբ Աթոռ մայրս քո եւ առ մեզ, եւ զորպիսածանոյց թուղթդ անպակաս արա, գրելով եւ իմաց առնելով, զոր ինչ Հարկաւոր եւ պատշաճ է մեզ գիտել: Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԶ (1787) թուոջս, ի մայիսի ամսոյս..., եւ ի բարձրագահ Աթոռս սուրբ Էջմիածին:

Այլեւ՝ ի թղթոջ սիրելոյն մերոյ՝ մէկիք Հաճնացոր ազգին զԹարատացան բանս ինչ եմք գրեալ եւ Հրաւիրեալ եմք գալ ի սուրբ Աթոռս որպէս ուխտեալ է, եւ զուխտն իւր վճարել: Վասն որոյ եւ քեզ գրեմ, զի դու եւս յորդորեացես, եւ թէ գալոց իցէ, ջանասցես ընդ քեզ բերել ի գալն քո, որ քեզ եւս վարձք լինիցի, զի այսքան Հետեւիլս մեր ոչ եթէ մեր օգտին աղագաւ է, այլ վասն իւր Հոգւոյ օգտակարութեանն է, զի շահեսցուք զՀոգիդ նորին եւ անդաստապարտ գտանիցուք առաջի Աստուծոյ: Կրկին ողջ լեր[98]:

Ձեռ. 4501, էջ 1305–1306:

1303 410. 1787թ. մայիս – Թուղթ ի Գեանջայ եւ ի շրջակայսն վասն վերահաստատութեան Իսրայէլ կաթուղիկոսին միապետաբար Հայրապետ ի վերայ տանն Աղուանից, մինչ ՅովՀաննէս կաթուղիկոսն վախճանեալ էր եւ առքա՝ գեանջեցիքս, եւ խամսեցիք, եւ շուշեցիքն, կարգաւորք եւ աշխարհականք, զմաՀառս էին գրեալ եւ զայն խնդիր արարեալ թախանձանօք:

Յորմէ ժամանեացի թուղթ սիրոյ, ողջունի եւ օրՀնութեան: Ընդրկ առաքելական եւ աստուածային ոզորմութիւնն եւ գթութիւնն, Հանդերձ առատաձաւալ շնորՀիւ սրբոյ իշման տեղոյս Քրիստոսի, ի վերայ սիրելի եւ Հոգեւոր որդւոցդ մերոյ եւ Հարազատ զաւակացդ սրբոյ Աթոռոյս, Հայկազարմ, լուսաւորչակրօն եւ միաբնադաւան Հաւատացելոցդ ի Քրիստոս, որք զետեղեալ կայք ի տիրապաՀ քաղաքդ Գանձակ եւ ի շրջակայ նաՀանգս դորին, ի Գեանջայբասան եւ ի բոլոր գիւղորայս դոցին: Յորս կառուցեալ սրբոյ վանօրէից եւ եկեղեցեացդ, եւ եկեղեցականաց դասուց, Հանճարունակ առաջնորդաց, խոՀեմամիտ քաՀանայից, իրաւադատ մելիքաց, ճշմարտասէր տանուտիրեաց, բարեպաշտ իշխանաց եւ քեանդխուտայից, Հարազատ եւ Հաւատարիմ գանձապետաց եւ երեսփոխաց, իմաստնախոՀ վաճառականաց, վայելչագործ արՀեստաւորաց, արդարավաստակ երկրագործաց, եւ այլ առՀասարակ ամենայն ժողովրդականացդ խնդիր, մեծաց եւ փոքունց, արանց եւ կանանց խնդալ ի Տէր: (ԸնորՀք):

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրՀնութեան ողջունաձիր նամակիս, ծանուցումն լիցի սիրելի եւ Հոգեւոր որդւոցդ մերոց եւ Հարազատ զաւակացդ սրբոյ մեծի Աթոռոյս էջմիածնի: Զի մաՀառական թուղթս ձեր բազմակնիք, Հանդերձ Խամսայու երկրի եւ Շուշեայ դղեկի կարգաւորաց, եւ աշխարՀական մելիքաց, եւ իշխանաց, եւ ժողովրդոց մաՀառաբան, Հասին առ մեզ՝ ձեռամբ պարոն Յարութիւնին եւ պարոն Քիւրանին: Որովք ծանուցեալ էիք զվճարումն կենաց Հանդուցեալ ՅովՀաննէս կաթուղիկոսին, որոյ զՀոգին Տէր լուսաւորեսցէ, եւ զՀամակամ խորՀրդով ընդունիլն ձեր վերստին զտէր Իսրայէլ Հանճարազարդ կաթուղիկոսն ի Հայրապետութիւն տանդ Աղուանից, առ ի միապետաբար Հովուել զձեզ այսուՀետեւ: Ընդ որում եւ դօլուաթիլու ԻբրաՀիմ խանն վասն միաբանական ընտրութեան ձերոյ, Հաճեցեալ է, եւ վայելուչ խիստիւք փառաւորեալ զնա: Եւ խնդրեալ էիք ի մէնջ եւս զկամակցութիւն եւ զՀրամանն Հաստատութեան ըստ նախնեացն սաՀմանադրութեան՝ խոստանալով եւ ի կողմանէ դորին զՀնազանդութիւն առ բարձրագահ Մայր Աթոռս եւ առ գաՀակալս սորին: Եւ ինքն եւս գրեալ էր մեզ պատուկ թուղթ յիշելով զդոյն անցսն եւ յանձն առնլով կալ եւ մնալ ի Հպատակութեան սրբոյ գաՀիս եւ Հայրապետի սորին, ըստ նախանցեալ Հաւատարիմ կաթուղիկոսաց օրՀնեցելոյ տանդ Աղուանից, եւ խնդրելով զօժանդակութիւն եւ զՀեռնտուութիւն ի մէնջ:

Ուստի եւ մեք հաւանեցաք համակամ խորհրդով ինդրանաց ձերոց, եւ հայրախնամ գթով եւ սիրով զիջաք ի կատարումն հայցուածոյ բարեխնդիր որդւոյդ: Զի մանաւանդապէս սրտագիրութիւն է մեզ միապետութիւն լինիլն ի յօրհնեցելում վիճակողդ եւ բարձումն երկուութեան կաթուղիկոսութեան եւ երկպառակութեան օրհնեալ ժողովրդոցդ: Քանզի, որպէս գիտեմք մեք եւ դուք եւս լաւապէս գիտէք, յոր ժամանակս, որ երկձոութիւն է եղեալ ի հայրապետութեան վիճակիդ, խռովութիւնն եւ դառնութիւնն ոչ է պակասեցեալ ի միջոյ ձերմէ, իսկ մինչ միապետութիւն եւ միաբանութիւն է եղեալ, խաղաղութիւն եւ սէր է կայացեալ ի ձեզ: Եւ յաստուածակոյս կողմանէ եւս քաղցրութիւն եւ անդորրութիւն եւ բարեաց առատութիւն է աճեցեալ ի յօրհնեալ երկիրդ: Ուրեմն եւ յայժմոյս, մինչ յերկոցունգդ միոն այն փոխեցար յաշխարհէ աստի եւ մնաց միոդ, եւ դուք բազմութեամբ կամեցեալ էք դմա միայն լինիլ Հայրապետ եւ Հոգեւոր դիտապետ ձեզ, զի այլ մի լիցի երկձոութիւն եւ գժտութիւն ի միջի ձերում, յուսամ՝ թէ այսուհետեւ խաղաղասիրք եւ սիրով եւ բարեկարգութեամբ մնասջիք:

Եւ զի ի մէնջ խնդրեալ էիք Հաստատել զդա ի կոչումն եւս ի գործն կաթուղիկոսութեան՝ առ ի միապետութեամբ Հովուել զձեզ, վասն որոյ ահա այսու օրհնութեան Նամակաւ մերով եւ բարձու իշխանութեամբ ընդՀանրական մեծի Աթոռոյս քրիստոսասիրի, վերահաստատեմք զսիրելի եղբայրդ մեր՝ զտէր Իսրայէլ սրբասէր կաթուղիկոսդ ի միապետական Հայրապետութիւն տանդ Աղուանից՝ առ ի Հովուել զձեզ զամենեսեան Հոգեւոր իշխանութեամբ, աստուածային օրինօք եւ աւանդութեամբք սրբոյ եկեղեցւոյս մերոյ՝ ըստ կանոնաց Հարցն սրբոց եւ թարգ ակնառութեանց,
կալով Հսազանդ իբրեւ զորդի Հարազատ ընդՀանրականի Աթոռոյս...// սրբոյ Էջմիածնի եւ գահակալի սորին:

Արդ, շնորհաւոր եղիցի նորոգ միապետական կաթուղիկոսութիւն դորին, եւ բարեաւ եւ խաղաղութեամբ վայելեսջիք դուք զդա եւ ինքն զձեզ: Եւ ամենասուրբ Հոգին Աստուած առաջնորդեսցէ եւ օժանդակեսցէ դմա առնել զպաշտօն իւր ի Հաճոյս եւ ի փառս նորա, եւ ձեզ բանաւոր Հօտիցդ եւս զբարւոք Հսազանդութիւն տացէ, զի ենթ կառավարութեան Հոգեւոր Հովուիդ ձերոյ բարեկարգապէս կենցաղավարիջիք եւ վախճանաբար վարձուց բարեաց արժանաւորիջիք ի Տեառն Աստուծոյ՝ յայսմ աշխարհի եւ ի Հանդերձեալ կեանսն:

Եւ արդ, որպէս Հայրութիւնս մեր Հոգեւոր լաւս եւ կատարեաց զինդիր ձեր, նոյնպէս եւ դուք՝ որդիքդ Հարազատք, պարտիք լսող եւ կատարող լինիլ Հրամանացս մերոց, որք մանաւանդ ի շահ եւ յօգուտ ձեր էն: Նախ ուրեմն Հարկ է ի վերայ ձեր որդիական խոնարհութեամբ Հսազանդ եւ Հպատակ լինիլ Հայրապետիդ ձերում, Հարազատ որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս եւ սիրելի եղբօրդ մերում Իսրայէլի շնորհազարդ կաթուղիկոսիդ, եւ գոլ լսօղք զամենայն Հոգեւոր եւ անմեղասծին Հրամանս դորին, զի որպէս սիրով ինդրեցիք, նոյնպէս պարտիք սիրով բազմաւ ընդունիլ զդա եւ պատուեալ ըստ արժանոյ սրբոյ կարգին եւ մեծի աստիճանին, եւ ամենիւ Հանգուցանել զսիրտ դորա, զի ինդութեամբ Հովուացէ զձեզ եւ մի յոգւոց Հանելով:

Երկրորդ, պարտիք դորին սիրելեացն գոլ սիրելիք եւ ատելեացն ատելիք, եւ յամենայն գործս իւր օգնական եւ ձեռնտու լինիլ դմա վասն օգտի եւ խաղաղութեան Հասարակութեանդ:

Երրորդ, մի ոք ի կարգաւորացդ եւ յաշխարհականացդ Հակառակ երեւիցի դմա ի յանդիմանելն իւրում ողջամտութեամբ զստաՀական եւ ի կշռամբելն զանՀնազանդսն օրինացն Աստուծոյ, զի այսպիսին ներՀակ Քրիստոսի է, եւ Հակառակ Հրամանաց մերոց, եւ իշխանութեանս պետական, եւ ոչ մնասցէ առանց պատժոյ:

Չորրորդ, զամենայն Հայրապետական Հաս եւ պիրաւունս եւ վնուէրս ձեր, ի ձեռս նուիրակաց դորին, պարտիք անպակաս Հասուցանել դմա՝ առ ի ըստ կարգի եւ ըստ վայելման կենցաղավարիլ ինքեան այնու եւ կառավարել զինդ ձեռամբ իւրով եղեալ միաբանաս, եւ զայլ ստորադրեալսն ի պարծանս ձեր:

Ահա սիրելի եւ Հոգեւոր որդիք մեր, զայնօրինակ թուղթ մի եւս ի Հուշոյ դրեակն եւ ի Խամնայ գրեցաք, ի պատասխանի նոցին մաՀասրին, եւ զօրՀնութեան յորդորանաց թուղթ մի եւս ի Համախի եւ ի Նուխի եւ յայն կողմունսն գրեցաք, որպէս զի նոքա եւս միաբանեսցին ընդ ձեզ եւ եղիցին մի Հօտ միաՀովիւ: Այժմ այսպէս էր պատշաճ առնել:

Իսկ զինի ներկայիս վրդովմանցն, մինչ խաղաղութիւն տացէ Տէր երկրացս եւ իշխողացն, եւ ի Համախս եւ յայն կողմունսն եւս զպատասխանի ընկալցուք թղթոյն մերոյ, եւ սիրելի եղբայրն մեր՝ Իսրայէլ սրբասէր կաթուղիկոսն գայցէ ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ յայնժամ ի վերայ ամենայն տանդ Աղուանից եւ երկրին Ալանաց առՀասարակ զմի կինդակ եմք գործոց ամենայն Հանգամանաւքն եւ տալոց նմա, եւ փառաւորապէս վերադարձուցանելոց եմք զնա ի յօրհնեալ վիճակդ:

Այսպէս իմացեալ, ի յորդիական սիրոյ եւ ի Հարազատութենէ ձերմէ, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, անպակաս մնալով, եղիցիք օրհնեալ յԱստուծոյ եւ ի մէնջ, եւ շնորհք սրբոյ Աթոռոյս լիցի ընդ ձեզ ամենայնի յաւիտեան: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԶ (1787) թուին, ի մայիսի... եւ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածնի:

Ձեռ. Լք 4501, էջ 1303–1304:

411 **(1787թ. մայիս)** – Թուղթ ի Խամնայու երկիրն, ըստ մեծի մասին ի վերին թղթոյդ արտաՀանեալ:

... Որք կայք բնակեալք ի յաստուածախնամ դղեակդ Հուշի եւ յերկիրդ Խամնայու եւ ի նաՀանգս դորին, այսինքն՝ ի Տուղաղ եւ ի գիւղս բայս նորին, ի Վարանդայ եւ ի գիւղորայս նորին, ի Խաչէն եւ ի գիւղորայս նորին, ի Չարաբերդ եւ ի գիւղորայս նորին, ի Իկիրմիդօրտ եւ ի գիւղորայս նորին, ի Ծար եւ ի շրջակայ գիւղորայս նորին: Յորս կառուցեալ ՔրիստոսաՀիմն սրբոյ եկեղեցեացդ եւ եկեղեցականաց դա...

...Զի մաՀասրական թուղթս ձեր բազմակնիք, Հանդերձ Գեանջայու քաղաքի եւ երկրի կարգաւորացդ եւ աշխարհական իշխանաց եւ ժողո...

Ահա սիրելի եւ Հոգեւոր որդիք մեր՝ ըստ այն մնաց զթուղթ մի եւս ի վերայ Գեանջայու քաղաքին եւ շրջակայ նաՀանգացն գրեցաք, ի պատասխանի նոցին մաՀասրին եւ զօրՀնաՀիր թուղթ իմ յորդորանաց եւս ի Համախի եւ ի Նուխի եւ ի Դարբանդ եւ ի Բաքու եւ յայն կողմունսն գրեցաք, որպէս զի նոյն տեղեաց ժողովուրդքն եւս միաբանիցին ընդ ձեզ՝ առ

ընդունելութիւն սիրելոյ եղբօրդ մերոյ, եւ լինիցին մի հօտ միահովիւ: Գրեցաք եւ զթուղթն մի շնորհա... առ բարձրապատիւ դօլուաթլու Իբրահիմ Խանն)...

Այժմ այսքան էր պատշաճ առնել...

Չեռ. 4501, էջ 1304

1209. 412 1787 թ. մայիս 6 – Թուղթ ի Համախի եւ ի Նոխի եւ ի Բաքու եւ ի Դարբանդ՝ վասն միաբանութեան ընդ խառնեցւոց եւ գեանջեցւոց, առ ընդունելութիւն Իսրայէլ կաթուղիկոսին, զի այսուհետեւ միապետաբար հովուեսցէ զբոլոր տունն Աղուանից եւ Ալբանաց զերկիրն:

Յորմէ ժամանեցի թուղթ սիրոյ, ողջունի եւ օրհնութեան, եւ շնորհք առաքելական, Հանդերձ աստուածային առաստաձիր ողորմութեամբն եւ գթութեամբն, եւ պահպանողական շնորհիւ քրիստոսասէր սրբոյ տեղոյս, ի վերայ սիրելի եւ հոգեւոր որդւոցդ մերոց եւ Հարազատ զաւակացդ սրբոյ Աթոռոյս, Հայկազուն լուսաւորչակրօն միաբնադաւան Հաւատացելոցդ ի Քրիստոս, որք բնակեալ կայք ի տիրահիմամ քաղաքդ Համախի եւ ի Նոխի, եւ ի շրջակայս դոցին: Այլեւ ի բարեճոխ քաղաքդ Դարբանդ եւ ի Բաքու եւ ի կողմունս դոցին: Յորս կառուցեալ սրբոց եկեղեցւոց եւ եկեղեցականաց դասուց ուղղաշաւիղ առաջնորդաց, սրբանուէր քահանայից, բարեպաշտօն իշխանաց, փարթամայոյզ դօլուաթաւորաց եւ մեծատանց, Հարազատ եւ Հաւատարիմ գանձապետաց եւ երեսփոխաց, իմաստնախոհ վաճառականաց, գեղեցկակերտ արհեստաւորաց, քրմնաջան Հողագործաց եւ այլ Համօրէն քրիստոսասէր ժողովրդոցդ՝ մեծաց եւ փոքերց, արանց եւ կանանց, ինդալ ի Տէր: (Ընդհ):

Եւ ընդ սիրոյ եւ ողջունի օրհնաձիր նամակիս, ծանուցումն լիցի սիրելի եւ հոգեւոր որդւոցդ մերոց եւ Հարազատ զաւակացդ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի երկար ժամանակ էն, յորս ի կողմանացդ զթուղթ ոչ ընկալնումք եւ մեզ եւս ոչ յաջողի գրել զգիր ինչ առ օրհնեալդ, թէպէտ եւ բազմիցս կամիմք: Եւ պատճառ այսր էն վրդովմունք եւ խառնակութիւնք կողմանացդ եւ կողմանցս եւ զանազան հոգք եւ ցաւք մեր: Ուրեմն խնդրեցաք ի յողորմած Տեառնէն մերմէ Աստուծոյ՝ շնորհել զիաղաղութիւն իւր ըղձալի բազմավշտակիր երկրացս այսոցիկ, խաղաղուցանելով զկեանս բնակչաց ամենից, որպէս զի զանդորրութենէ եւ զբարեկեցութենէ իւրեանց լսելով ուրախասցուք: Իսկ ի ներկայումս զերկուս մնահարական թուղթս ընկալաք ի Գեանջայու քաղաքի եւ երկրի եւ Հուշոյ դղեկի եւ Խամսայու երկրի կարգաւորաց եւ աշխարհականաց, մէկիքաց եւ ժողովրդոցն ամենից, որք գրեալ էին զփոխումն ի կենաց սատի Հանգուցեալ Յովհաննէս սրբասէր կաթուղիկոսին, որոյ զՀոգին Տէր լուսաւորեսցէ եւ զձեզ միսիթարեսցէ, եւ ծանուցեալ էին զհամակամօրէն ընդունիլն իւրեանց վերատին զտէր Իսրայէլ Հոգնահանճար կաթուղիկոսն ի Հայրապետութիւն իւրեանց եւ միաբանութեամբ խնդրեալ էին ի մէնջ առ ի վերահաստատել՝ խաստանալով ի կողմանէ նորին կալ ի Հաազանդութիւն մեծի գահիս սրբոյ եւ գահակալի սորին եւ բարեպէս կառավարել զվիճակդ: Եւ ինքն եւս յատկապէս թուղթ գրելով առ մեզ, ուխտեալ էր խնարհութեամբ Հալատակ մնալ սրբոյ Աթոռոյս եւ Հայրապետի իրրեւ զորդի սորին Հարազատ ըստ կարգի եւ ըստ օրինի առաջնոց Հաւատարիմ կաթուղիկոսացն տանդ Աղուանից եւ խնդրեալ էր զօգնութիւն եւ զեռնտուութիւն

ինքեան: Եւ այս խնդիր նոցին ոչ անհաճոյ թուեցաւ մեզ, այլ ախորժելի՝ վասն երկուց պատճառաց. նախ զի ի վաղուց օծեցեալ եւ այսօր ի //
1210 պատրաստի գտանեցեալ կաթուղիկոս է ի միջի, զոր թողուլն եւ ի նորոյ յայլ ձեռն արկանելն իրաւունք չէ:

Եւ երկրորդ, զի միապետութիւն լինի կաթուղիկոսութեան օրհնեցելոյ վիճակիդ եւ երկուութիւնն բառնի, որ երկպառակութեան եւ գայթակղութեան առիթ է համավիճակ հօտիցդ բանաւորաց: Քանզի յոր ժամանակս, որ երկոցի է եղեալ Հայրապետութիւն վիճակիդ, աղմուկն եւ շփոթն ոչ է պակասեցեալ ի ձէնջ: Բայց երբ եւ միապետութիւն է եղեալ, խաղաղութիւն եւ սէր է հաստատեցեալ ի ձեզ: Ասպաբէն եւ այժմ մինչ յերկոցունց կաթուղիկոսացն մինն Հանգեաւ ի Քրիստոս եւ մնաց միւս մինն, եւ երկուց երկրաց ժողովուրդքն համակամութեամբ Հաճեալ են ընդ նա, առ ի զնա միայն ունիլ կաթուղիկոս տանդ Աղուանից, եթէ դուք օրհնեալքդ եւս միաբանիցիք ընդ նոսա, յուսամ թէ խաղաղութիւն լինի եւ բարեկարգութիւն ի ձեզ, բարձմամբ երկմտութեանն եւ Հակառակութեանն: Վասն որոյ թէպէտ եւ ի ձեր կողմանցդ զմնհաար չեմք առեալ դեռեւս սակս վրդովմանց եւ խառնակութեանց տեղեացդ, սակայն զօգուտն եւ զշահն ընտրելով նարդենիս, ահա զմի թուղթ ի Գեանջայ եւ զմի թուղթ ի Խամսայ գրեցաք, ի պատասխանիս մնհաարացն իւրեանց, վերահաստատելով զեղբայրն մեր՝ զտէր Իսրայէլ սրբասէր կաթուղիկոսն ի միապետական Հայրապետութիւն տանդ Աղուանից եւ Ալբանաց, առ ի Հովուել զամենայնդ աստուածային օրինօք եւ ըստ կանոնաց սրբազանից Հայրապետացն, կալով Հաազանդ իրրեւ զորդի Հարազատ տիեզերականի Աթոռոյս Հանուրց Հայոց սրբոյ Էջմիածնի: Ուստի զայս որպիսածանոյց եւ օրհնաձիր թուղթ եւս առ ձեզ՝ օրհնեալ ժողովուրդդ գրեցաք, որոցդ եւ պատուիրեմք, զի դուք եւս միաբանեալ ընդ համավիճակ եղբարցն ձերոց, Գեանջայու եւ Խամսայու ժողովրդոցն ընկալջիք զտէր Իսրայէլ շնորհազարդ կաթուղիկոսն ի Հայրապետութիւն ձեզ, եւ եղիջիք մի հօտ միահովիւ, եւ սիրեսջիք եւ պատուեսջիք զնա ըստ արժանոյ մեծի աստիճանին, եւ զՀայրապետական Հասս եւ զիրաւունս նուիրակօք նորին Հասուսջիք առ նա եւ յամենայնի սրտադիւր արասջիք:

Այժմ այսպէս պատշաճ տեսեալ զորիշ որիշ թուղթս գրեցաք ի վերայ օրհնեալ երկրացդ, եւ սոյն թղթոյս պատասխանւոյն նպատիկ, ընկալնուլ ի ձէնջ, զոր պարտիք շուտով գրել: Եւ մինչ ընկալնուցումք ի յօրհնեցելոցդ զպատասխանի թղթոյս սիրոյ եւ միաբանութեան աղագաւ գրեցեալ յետ միջոցի միոյ ի խաղաղանալ խռովութեանց երկրացս, դիմելոց է եղբայրն մեր Իսրայէլ կաթուղիկոսն ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, յայնժամ զմի Հանրական կոնդակ եմք տալոց նմա ի վերայ ամենայն վիճակիդ, եւ դարձուցանելոց զնա փառաւորութեամբ:

Այսպէս խնդրեալ զտէր եւ զՀարազատութիւն ձեր որդիական անմոռաց ունիջիք առ սուրբ Աթոռս մեր եւ առ Հոգեւոր Հայրութիւնս մեր, եւ զպատասխանի թղթոյս փութով վերադարձուսջիք, ծանուցանելով եւ զորպիսութիւնս երկրացդ եւ ձեր՝ առ միամտութիւն մեզ:

Եւ կատարօղդ Հրամանաց մերոց եղիջիք օրհնեալք յԱստուծոյ եւ յամենայն սրբոց նորա եւ ի մէնջ: Եւ շնորհք սրբոյ Աթոռոյս ընդ ձեզ լիցի յարաժամ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԶ (1787) թուոջս, ի մայիսի... եւ ի բարձրագահ Աթոռս Ամենայն Հայոց, ի սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1209–1210

1210 413 1787թ. 24 **մայիսի** – Թուղթ ի Խամսայ առ մելիք Հաշտազարն եւ առ իւր որդի Ջումշուտ բէկն, մինչ մաշտոց էին գրել նոքա եւ գեանջեցիք, յետ մաշտոցն Յովհաննէս կաթուղիկոսին, եւ գիսրայէլ կաթուղիկոսն իւրեանց Հայրապետ վերահաստատել խնդրեալ: Որոյ աղագաւ եւ սրբազանն զկնդակս գրեաց, եւ սոցա գրէ զկատարելն զխնդիր նոցին, եւ զի Հաշտազարս այս, վասն ապօրինաւոր գործոց իւրեանց, խոստացեալ էր յառաջագոյն գալ ի սուրբ Աթոռս եւ զապաշխարանս յանձն առնուլ, յիշեցուցանէ զայն եւ յորդորէ ոչ եւս յամեցուցանել, այլ անյապաղ փութալ վճարել զուխտն իւր, զոր որում եւ ձերացեալ էր յոյժ:

Յորմէ ժամանեսցի թուղթ սիրոյ...

1211 *Եւ ընդ ամենառատ օրհնութեանս աստուածայնոյ, ծանուցումն լիցի սիրելւոյդ մերոյ եւ օգտասէր որդւոյդ սրբոյ եւ մեծի Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի բազմակնիք մաշտարն ձեր, ընդ գեանջցւոց մաշտարին, Հասին առ մեզ, զոր եւ ընթերցեալ, իմացաք զինդիր ձեր, որ ի ներկայումս որովհետեւ զոր Աստուծոյ կամացն Յովհաննէս կաթուղիկոսն փոխեցեալ է ի կենաց աստի (զոր Հանգուցեալ Տէր արքայութեան իւրում), զտէր Իսրայէլ Հանճարազարդ կաթուղիկոսն վերստին ընդունելով ի Հայրապետութիւն ձեզ, խնդրեալ էիք ի մէնջ, զի վերահաստատիցեմք: Վասն որոյ եւ մեք, ոչ անտես առնելով զխնդիր սիրելեացդ, ահա զկնդակ մի ի վերայ Գեանջայու եւ զկնդակ մի ի վերայ Խամսայու երկրիդ գրեցաք, հաստատելով զսիրելի եղբայրն մեր՝ զտէր Իսրայէլ կաթուղիկոսն ի միապետական Հայրապետութիւն տանդ Աղուանից: Եւ զկնդակ մի եւս ի վերայ Շամախւոյ եւ Նուխւոյ եւ այնց կողմանցն գրեցաք՝ վասն միաբանելոյ ընդ ձեզ եւ ընդունելոյ զնա:*

Իսկ որ գրեալ էիք ի մաշտարին ձերում, իբր թէ շամախեցիք այլ մուտք թուղթ իցեն գրեալ առ մեզդեռ ի նոցունց թուղթ չեմք ընկալեալ, այսուհետեւ թէ հասանիցի, մեք եւս բան այնմ պատասխանի եմք առնելոց նոցա՝ ի խաղաղութիւն համոզելով: Բայց այժմ զայդ կնդակդ մեր յղեսջիք առ նոսա, տեսցուք թէ զի՞նչ պատասխանի գրեսցեն: Մեք յուսամք, թէ նոքա եւս զգժտութիւնն չսիրելով, Հաղորդեսցին Հրամանաց մերոց եւ միաբանեսցին ընդ ձեզ: Եւ զի ազիզ բարեկամն մեր՝ դօլուաթլու եւ բարձրապատիւ Իբրահիմ խանն եւս, Հաճելով ընդ ընտրողութիւն ձեր, կամակցեալ է ձեզ եւ զսիրելի եղբայրն մեր՝ զԻսրայէլ կաթուղիկոսն խիլայեալ է վայելուչ խիլայիւ եւ յուսադրեալ: Ապա այն զինորհակալութեան թուղթ գրեցաք առ նա՝ վերստին յանձնելով զնա ի խնամածութիւն նորին: Որք եւ թէպէտ կամէաք զընծայս ինչ եւս յղել վասն դօլուաթլու խանին, սակայն զի այս ներկայական խռովութիւնքս կան ի միջի, վտանգաւոր էր, զոր դու խոհական սիրելիդ մեր եւս կարես լաւ իմանալ: Բայց մտածեմք, թէ ի բառնալ այս խռովութեանցս մինչ Հաշտութիւն եւ խաղաղութիւն լիցի իշխողացն, եւ սիրելի եղբայրն մեր՝ Իսրայէլ կաթուղիկոսն գայցէ ի սուրբ Աթոռս, որպէս ի կնդակսն յիշեալ եմք, ի վերադառնալ նորին ընդ նմա

յայնժամ յղեսցուք: [Ուրեմն ի քէն խնդրեմք, զի ինչ ժամանակ որ պատշաճաւոր գիտիցես, գրեալ իմացս տացես մեզ, որ յայնժամ յղեսցուք][1]:

Դարձեալ զայս եւս գիտասջիր, սիրելիդ մեր, զի յանցեալ տարւոջն ի յայսկոյս շարժիլն բազմութիւն լեզուացն, որ զտրտացաւական բարեկամութիւն իմն էիր արարեալ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, իմացաք: Քանզի յայնմ ժամանակի մինչ յայդրուտ միրզայ Մաշմասն գնացեալ էր ի Թիֆլիզ, զի անտի գնացեալ ի յԱխլցխայու զլաղկինս դարձուցէ յայդկոյս՝ առ ի գնալ յերկիրն իւրեանց: Անդ ի Թիֆլիզ մեր առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետն եւ գործակալն, եւ ունէաք իշխանք աղաչեալ էին զնա, զի զլազկինս այս կողմանցս ոչ անցուսցէ, զի մի սրբոյ Աթոռոյս վնաս հասանիցի: Իսկ նա ասացեալ էր նոցա, թէ այդր աղագաւ ինձ նախապէս մելիք Հաշտազարն պատուիրեալ է, որ ի սուրբ Աթոռոյն Հեռի անցուցանել զանապատեմ: Եւ զայս բան նոյն յիշեալ մերայինքն գրեալ էին մեզ յայնժամ: Զոր ի գիտելն մեր, յոյժ շնորհակալեցաք զսիրելւոյդ վասն այդպիսի հաւատարմութեան եւ սիրոյ քոյ, զոր ունիս առ սուրբ Աթոռս, եւ բերանալիր օրհնութեամբ օրհնաբանեցաք զքեզ ամենայն քոյայնոսիքդ: Ապ որս Հեղգէ Տէր Աստուած զշնորհս ողորմութեան եւ մարդասիրութեան իւրոյ, օրհնեցէ զձեզ եւ պահպանեսցէ, փրկեսցէ ի Հոգեկան եւ մարմնական չար վտանգից եւ առաջադրեսցէ ձեզ անել զարգարութիւն եւ հետեւիլ առաքինական գործոց բարեաց յարաժամ:

Այլ արդ, սիրելիդ իմ, եթէ դու մարմնաւոր իշխան գոլով ցաւիս եւ հոգաս վասն մարմնական վտանգից մերոց, ապա ո՞րչափ եւս առաւել մեք՝ հոգեւորքս ցաւիլ եւ հոգալ պարտիմք վասն հոգեկան վտանգից քոց, մինչ աստուածայինն սաստ ի ձեռն մարգարէին երեմիայ արձանագեալ է առ

1212 *Հոգեւոր Հովիւս, թէ այսպէս ասէ Տէր Աստուած ի վերայ Հովուացդ, //որք Հովուէն զժողովուրդ իմ, դուք ցրուեցիք զխաշինս իմ եւ մերժեցիք զնոսա, եւ ոչ յանձնձեցիք զնոսա, արդ ասասիկ ես խնդրեցից վրէժս ի ձէնջ եւ եղեկիէլիւ եւս յանդիմանէ, թէ զոհարացեալն ոչ զօրացուցիք եւ զհիւանդացեալն ոչ բժշկեցիք, զվնասրեալն ոչ դարձուցաք եւ զկորուսեալն ոչ խնդրեցիք, եւ ըստ այնմ զպատիժս սպառնայ:*

Վասն որոյ առաւելապէս մեք Հարկացեալ պարտիմք Հոգ տանիլ ձեզ: Բայց ցանկալի իմ, Հովուեցելոյն եւս պիտոյ է անասցօղ լինիլ Հովուին, զի դարման ընկալցի ի նմանէ կարօտութեանն իւրում, որոյ վասն Հրամայէ սրբազանն Պօղոս, թէ ունկնդիր լերուք առաջնորդաց ձերոց եւ հպատակ կացէք նոցա, զի նոքա տքնին վասն Հոգւոց ձերոց: Արդ, ո՞յր աղագաւ է երկարելս, մի՛ թէ ընդ տխմարի եւ ընդ անկատարի է բանս, ոչ, այլ ընդ բանաւորի եւ առաւել խոհականի, որ այսու զբաղումս յաստուածայնոցն կարես մտաբերել, որովհետեւ ըստ չափուդ տեղեակ եւս ես: Ուրեմն Համառոտեալ զայս յիշեցուցանեմ քեզ զՀոգելոյս տեառն Սիմէոնի սրբազան կաթուղիկոսի գրելն առ քեզ զսիրախառն մեղադրութիւնս եւ զխրատս Հոգեշահս՝ վասն Հաստատակամս յանցուացծոցդ եւ զքո առ նա ստոյգ զղջմամբ մեղայ գրելն եւ Հաւատով ուխտելն գալ ի սուրբ Աթոռս, զոր եւ մեք ի կոչիլն մեր յայս պաշտօն, արծարծեցաք ի թղթոջն մերում, որ առ քեզ: Իսկ դու, սիրելիդ, թէպէտ ըստ այնմ զպատասխանի գրեցեր առ մեզ, սակայն յայսքան ժամանակս ոչ Հոգացար կատարել զուխտդ, զի ընդու-

[1] *Բնագրում ջնջված է:*

նէիր զդեղ փրկութեան Հոգեկան վիրացդ եւ բառնայիր զգայութակղութիւնն ի հասարակութենէ ժողովրդեանդ, որ մշտնջենապէս քեզ մեղք չի՛նիր, զի այդ իրակութիւնք յայնցանէ մեղաց էն, որք զկնի ընծայանաւ: Վասն որոյ որպէս աղաչեաց Հոգելոյս Հայրապետն մեր, նովին ձայնիւ եւ ես աղաչեմ զքեզ ի փառս Աստուծոյ, ո՛հ սիրելի իմ ազնիւ, ահա լրացեալ է ժամանակ կենաց քոց յաշխարհի եւ ծերացեալ, մերձեցեալ ես ի գերեզման. կամեաց դառնալ ի նախկին սովորութեանցդ եւ մերձենալ առ Տէր, որ մերձաւոր է առ ինդրօղս իւր եւ ոչ հեռաւոր ըստ մարգարէին եւ փութա կատարել զուխտ քո, զոր ուխտեցեր դիմել առ սուրբ գահս քրիստոսատէջ եւ ստանալ զառողջութիւն տկարացեալ եւ ցաւագնեալ անձինդ: Եւ միգուցէ կարծիցես, թէ զայսպիսի գրութիւնս մեր վասն մարմնական ինչ իրաց աւնկալութեան է, քան լիցի մեզ զայն զմոռաւ ածել, այլ միայն զհոգւոյդ քո փրկութիւնն եւ ազատութիւնն եւ զժողովրդեանն անգայթակղելի լինիլն կամիմք եւ հոգամք: Որ եւ ի սիրոյդ եւ ի հարազատութենէդ, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ անպակաս լինելով, և զօգուտն և զբարին հոգւոյ քոյ և ամենայն տանդ և քոյսիոցդ ընտրելով, անյապաղ գրեացես զպատասխանի թղթոյս: Եւ լեր ողջ ի Տէր: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԶ (1787) թուոջս, ի մայիսի ԻԴ (24): եւ ի լուսակերտ Աթոռս Ամենայն Հայոց ի սուրբ էջմիածին:[99]

Ձեռ. 4501, էջ 1210–1212

1212 414 1787 թ. 29 **մայիսի** – Թուղթ ի վերայ երկրին Ռուսաց վասն վրաց քահանայի միոյ Աբրահամ անուամբ, որ գնայր յայնկոյս գործոյ իրիք աղագաւ, զի ուր եւ հանդիպիցի, սիրով ընկալցին եւ ի հարկաւորին զկամեալ ողորմութիւն տացեն:

Յորմէ ժամանեացի թուղթ...

1213 Եւ ընդ օրհնութեանս աստուածայնոյ, ծանուցումն լիցի սիրելեացդ մերոց ի Քրիստոս եւ հարազատ որդւոցդ սրբոյ Աթոռոյս էջմիածնի: Զի այս գրաբեր տէր Աբրահամ անուամբ քահանայս, որ է ազգաւ վրացի, է դրան էրէց որդւոյ քրիստոսազօր արքային Վրաց Հերակլայ՝ պատուելի Գեօրկին խանին եւ սիրելի նմա: Իսկ նոյն օրհնեալ արքայն եւ արքայորդին են ի բնէ հաւատարիմ եւ օգտասէր բարեկամք սրբոյ Աթոռոյս եւ սիրելիք մեր, եւ ոչ օտարաբար վարին առ մեզ: Եւ զի Տէրամբ պահպանեցեալ Գեօրկին խանն, մեզագրեալ գոլով զքանի գրեանս տպեցուցանել յայդկոյս իւրեանց տպագրութեան գրովքն, զոր ունին յայդ երկրօդգ, զիշեալ տէր Աբրահամ քահանայդ իւրեանց առաքէր ի յօրհնեալ երկիրդ այդ, վասն որոյ վստահութեամբ բարեկամութեանն իւրոյ, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, աղերսական թղթով խնդրեալ էր ի մէնջ՝ շնորհել դմա զթուղթ օրհնութեան ի վերայ օրհնեցելոյ ազգիդ մերոյ յայդր գտանեցելոց, զի ի գալն իւր յայդկոյս, ընկալեալ լիցի ի ձէնջ մարդասիրութեամբ, եւ մի զհոգս նժդեհութեան կրեսցէ: Ուստի եւ մեք հարկեցեալ ի խնդրոյ նորին, յաղագս ազնիւ խաթէրն եւ ի պատիւ սիրոյ եւ բարեկամութեան նորա, զայս օրհնաձիր նամակս մեր գրեալ առ սիրելի եւ հոգեւոր որդիսդ մեր, շնորհեցաք դմա, զոր ունելով ի ձեռն մինչ եկեսցէ յայդր, զմարդասիրութիւն եւ ձեռնտուութիւն տեսցէ ի ձէնջ:

Ուրեմն, սիրելի եւ հոգեւոր որդիք մեր, ի գալն սոյն նամակ ունող Աբրահամ քահանայիդ Վրաց ի յատուածախնամ երկիրդ յայդ, ուր որ հանդիպի, սիրով եւ ընկալչիք եւ բարեբարեջիք առ գա ըստ բնիկ բարեսէր բարուց ձերոց, եւ օժանդակեսջիք դմա ըստ կարեաց ձերոց՝ առ առաջադրեալ հոգալի գործն իւր, եւ թէ պակասութիւն ունիցի ի կողմանէ ճանապարհական ծախուց, զկամաւոր տուրս ողորմութեան եւս լիաձեռնութեամբ ընձեռեսջիք ի փառս Քրիստոսի, եւ վասն ակնկալութեան բարեաց հանդերձեալ կենացն: Եւ Քրիստոս Տէառն մեր, փոխանակ լաւութեանցն եւ բարեշնորհութեանցն, զորս ցուցանիցէք դմա, Հեղգէ առ ձեզ զշնորհս անապառելի ողորմութեան եւ գթութեանն իւրոյ, Հաստուացէ ձեզ բազմապատկապէս զվարձս բարիս, օրհնեացէ զձեզ եւ զօրացուացէ, փրկեացէ յամենայն չարէ, պահեացէ ի խնամն իւր միշտ, եւ մանաւանդ՝ տացէ ձեզ լսել զձայնն երանական, թէ օտար էի ժողովեցիք զիս, եկայք օրհնեալք Հօր իմոյ: Եւ պահպանողական շնորհք գերազօր սրբոյ տեղւոյս իջմանն Քրիստոսի եղիցի ընդ ձեզ ամենեսեան յարաժամ: Ամէն:

Գրեցաւ ի թուոջ Փրկչին 1787 եւ ի թուականիս մերում ՌՄԼԶ, ի մայիսի ԻԹ (29) եւ ի լուսակառոյց Աթոռս Ամենայն Հայոց, ի սուրբ էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1212–1213

208ր Պատասխան նամակ Գեորգ արքային (Կարս) էջմիածնին ուղիրված մի սան Հարցով պարզվելու եւ վանդի համար տարեհամներ, մամ ու խունկ ձեռք բերելու Հանձնարարութեամբ:

415 Ի Հաշտարխան – Թուղթ մի առ մերայինս վասն վրաց քահանայի միոյ Աբրահամ անուամբ, որ գնայր յայնկոյս գործոյ իրիք աղագաւ, զի ուր եւ դիպիցի ընկալցին եւ ողորմութիւն տացեն:

416 Ի Թիֆլիզ – Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Հերակլ արքայի որդի Գեօրկին խանն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր վասն վերոյ յիշեալ թղթոյն գրեալ էր ընդ քահանային այնմիկ: Որում գրէ՝ մի լիցի եւս այսպէս խնդիր, քանզի ոչ եմ առնելոց եւ այլն:

417 Թուղթ մի ճորտութեան առ Բայիսօղլեան Դաւիթն, որում Սիմէօն կաթուղիկոսն եւս էր կնդակ տուեալ:

418 Թուղթ մի եւս առ Բ (2) եղբարս, այս է՝ Մակարն եւ Յարութիւնն, զի լիցին այսու[հետեւ] ճորտ սրբոյ Աթոռոյս:

419 Ի Կարին – Թուղթ մի առ իշխանս ոմանս վասն սրբալոյս մեռոնի սանին, թէ ահա զվարպետն գտեալ շինեցուցանեմք, եւ վասն ոսկերիչ Իսրայէլի Հօրեղբօր որդի Գէորգին խնդիր, զի մուղայէթ լիցին եւ տացեն առ ընծիեր ճարտար վարպետի, ըստ որում տեղւոյս խանն յղեաց անդ՝ առ ի ուսանել զաշխատազութիւնն:

Գրեցան [յամսոյս] ի ԻԹ (29):

209ա 1787 հունիս – ***Թուղթք ի հոյ եւ Թուղթ մի ի Թաւրէզ***

Օրհնութիւն նամակներ ուխիտասուներ մնաւեսի Հարութիւնին, երեցփոխան սրբ. Բարանին եւ նրա եղբայր սրբ. Պետրոսին (Իսոյ): Թաղիրի գանձապետ սրբ. Թադեոսին ուղղված նամակում Հիշեցվում է չամիչ եւ բադամ գնելու Հանձնարարութիւնը: Ղուշավանքի առաջնորդ Հովհաննես վարդապետին ուղղված պատասխան նամակում ասվում է, որ ժամացույց է ուղարկվել Մաղաքերդի բէկերին:

420 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Մաղաքերդու բէկին, ի պատասխանի թղթոյն նոցա, ընդ մնաւեսի Ստեփանին գրեցելոյ, վասն սահմանին,

զոր խնդրեալ էին ի սրբազան Վեհապետէն, թէ ահա յղեցաք ընդ Թղթաբերին մեր:

Գրեցան յամսոյս ի ԺԴ (14):

421 **Ի Նուխի** – Թուղթ մի ի առ Համայն իշխանան նորին վասն աշտարակի դերի անկեալ տղայի միոյ, թէ ահա Հայրն նորա եկն յայդկոյս այսու Թղթով, զի գտանիցէ զտղայն եւ ազատիցէ: Վասն որոյ գրեմ ձեզ, եթէ դրամ Հարկաւորիցի դմա ի ազատելն զտղայն, տացիք ի գանձանակի արդեանցն սրբոյ Աթոռոյս, եւ եթէ այն եւս ոչ օգտիցէ, ի ձենջ տացիք եւ դապղ մի առնուցուք ի դմանէ եւ մեզ յղեսջիք, զի Հատուսցուք աստի:

Գրեցաւ յամսոյս եւս ի ԺԴ (14):

1787 հունիս – ***Թուղթք օրհնութեան վասն սրոց եւ սիրոյ, զոյս գրեցան ընդ ուխտատոյն***

Օրհնութեան եւ խնդրակատարութեան նամակ նվիրատու մահտեսի Արիստակեսին (Թուխչուք):

209բ 422 **Ուռուսջուղ** – Թուղթ մի եւս առ Հարապատ գործակալն սրբոյ Աթոռոյս՝ պարոն Անուշն եւ պարոն Աւետն, ի պատասխանի Թղթոյն նոցա, որով ծանուցեալ էին զվնասակարութիւնսն քաղաքացւոյ չորեսին անձանց եւ վասն այնց զգանգատանաց Թուղթ էին գրեալ Համայն ժողովուրդքն սրբազան Վեհապետին, եւ ոչ էր Հասեալ իւրեանց:

Առ որս գրէ, թէ մահարական Թուղթն ձեր մինչ Հասանիցի, բան այնմ եմ առնելոց: Վասն Ներսէս վարդապետ նուիրակին մերոյ, զոր ինչ գրեալ էիք, իմացաք: Նաեւ յորդորեմն, զի արիացին ի պաշտօնսն:

423 **Յատրանայ** – Թուղթ մի առ մահտեսի Յովհաննէսն, որ է Հայր Գրիգոր տղային, որում գրէ, թէ ահա զտղայն քո յղեցաք ընդ Յովհաննիսին մահտեսւոյ, քանզի յաշխարհայինսն Հայէր եւ Թուլացեալ էր յընթերցմանց:

Գրիգորին էտ ուղարկելու մասին Հիշատակվում է նաեւ Հաջոյղ նամակում, ուղղված նրա Հորը՝ Հովհաննես ամիրային եւ չորս այլ անձանց:

424 Թուղթ մի առ մահտեսի Գէորգն, ի պատասխանի Թղթոյն նորա վասն Գ (3) եալոզ ոսկւոյն եւ վասն բարերարութեանցն, որ առ նուիրակ Փիլիպպոս վարդապետն մեր, Հնորհակալութիւն եւ վասն այլեւս Ծ(50) ղուռուշ տրոցն առաւտագոնի, օրհնութիւն եւ վերստին յանձնարարութիւն վասն նուիրակին մերոյ:

Իսկ սակս յղեալ Ռճ (100) ղուռուշ աւանդին գեկուցումն, թէ յղել պարտէաք առ Բարդուղիմէոս վարդապետն, որ ի վանսն սրբոյն Թօմայի, այս է ի յԱգուլիս, որ նա յղեսցէ ի Ռամիս գիւղն վասն եկեղեցւոյն անտի, ըստ գրեցմանդ, բայց վասն երկիւղին ճանապարհի Թողաք յետոյ յղել: Ինհոգ լեր, յղելոց եմք եւ զիհամառական գիր բերելոց առ քեզ գնմանէ:

Օրհնութեան նամակներ Հովսեփ ազային եւ Թոխաթի առաջնորդ Հովակիմ վարդապետին՝ էջմիածնի նվիրակ Հովհաննէսին օժանդակութիւն ցույց տալու Համար: Միաժամանակ գրվել էն օրհնութեան եւ շնորհակալության 46 նամակներ, ուղղված Թոխաթում ապրող նվիրատու անձանց: (էջ 209բ–210բ):

425 1787 **թ. մայիս** – Թուղթ առ կարնոյ իշխանան. շնորհակալութիւն վասն այն, զի անտի գրոյ էր լեալ ի Պօլիս, թէ Իսահակ վարդապետն մեր իբր զՊօլսոյ պատրիարքն եւ զիշխանսն անդ ի յատենին վաստաբանեալ իցէ, որ էր իզուր, իսկ սոքա Հանդերձ քահանայիւք եւ էնամֆիւք մահտար

էին գրեալ անդ եւ ասա՝ վկայելով ճշմարտութեանն, թէ զրպարտութիւն է այն, զոր գրեալ են զԻսահակ վարդապետէն, զի մեք զայնպիսի բան չեմք լուեալ ի բերանոյ նորա: Նաեւ սրբոյ Աթոռոյս նուիրակ Յարութիւն վարդապետին անդէն վախճանեցելոյ եղբայրն եկեալ անդ վասն կայից նորին դասոյ առնէր ընդ գործակալին մերոյ, վասն որոյ գրէ սոցա սրբազանն, զի ի յԱրապկեր առ Ինքեանս եղեալ աւանդսն Յարութիւն վարդապետին եւս պահանջեցեն եւ ապա զնակաւ ինչ գրամ առեալ դասոյն կորեսցեն՝ Թուղթ առնելով ի բերանոյ նորին: Եւ ընդ այսց՝ յորդորումն ի սէր եւ ի Հաւատատութիւն սրբոյ Աթոռոյս անշեղ մնալ:

Ձեռ. 4501, էջ 1207–1209

1306 426 1787 **թ.մայիս** – Թուղթ ի կարին առ իշխանս ոմանս, վասն մեռոնի սանին (որոյ նիւթն ինքեանք էին տուեալ), թէ ահա զվարպետս գտեալ, շինեցուցանեմք: Եւ վասն ոսկերիչ Իսրայէլի Հօրեղբօրորդի Գէորգին, զոր խանն մեր յղէր անդ վասն ահաճատզութիւն սովորելոյ խնդիր, զի մուղայէթ լինիցին եւ Հարտար վարպետի աշակերտ տացեն, զի ուսանիցի զարհեստն:

Յորմէ բազում սիրով եւ Հոգեւոր օրհնութեամբ, քրիստոսաձիր սուրբ ողջունիւ եւ նոյնաէջ սրբոյ տեղւոյս առատածաւալ շնորհին ծանուցումն լիցի յատկել սիրելեացդ մերոց, Հարազատ եւ օգտաչէն որդւոցդ սրբոյ Աթոռոյս, օրհնեալ իշխանացդ Կարնոյ, քրիստոսասիրաց եւ նովիմբ զօրացելոց, բարեպաշտից եւ մեծահաւատից՝ Հաճի Պապայ մահտեսի Յակոբիդ, մահտեսի Կարապետիդ, մահտեսի Սահակիդ, մահտեսի Խաչատուրիդ, եւ սրբոյ Աթոռոյս գործակալ պարոն Հայրապետիդ: Զի յամենեսեան մայիսի... զթուղթ գրեցաք առ Համայն իշխանադ եւ ընդ այսոի եկեալ պղնձագործացն, որք վերադառնային, յղեցաք ծանուցանելով զնոցին ոչ կարելն առանց լաւ ոսկերչի զբան ինչ Հոգալ ի կողմանէ սրբալոյս մեռոնի սանին, եւ խոստացաք այլեւս Հետեւիլ վասն շինմանն, որպէս իմացեալ էք անտի: Իսկ յետ Հանապարհելոյն մեր զնոսա, վերստին մինչ որունէաք վասն վարպետ գտանելոյ, լուաք թէ Թիֆլիզու մի պղնձագործ է եկեալ յբրեւսն, որ ասացեալ է, թէ զործսթի բանեցուցանել եւս գիտեմ եւ կամի յայլուր գնալ: Առ որ մարդ յղեալ բերաք առ մեզ եւ խօսեցուցաք: Եւ ի տեսանելն մեր, թէ վարպետաբար խօսի եւ զոսկերիչ մի խնդրէ, փութով զբեւսնցի ոսկերիչ Իսրայէլն, որ խանի ուստայն է եւ վասն նորա զմեծամեծ անօթս է շինեալ յարծաթոյ, բերաք ի սուրբ Աթոռս եւ Հարկեցաք երկուցն եւս, առ ի շինեալ զսանն եւ նորա յանձն առին[100]: Եւ մինչ ցուցաք սոցա զարծաթն, ոչ Հաւանեցան, ասելով թէ Հում է, եւ ընդ մեծ մասին արծաթոյ, որ ձեր յղեալ պղնձագործն եւ մեր տգէտ ոսկերիչքն փոքր ինչ պղինձ էին խառնեալ, իբր թէ այնու դիւրաւ կու ձեծուի, սոքա առ այն ասացին, թէ մինչ զուտ չլինիցի արծաթն, անկարելի է ձեծուիլ եւ անխորտակելի մնալ: Վասն որոյ զամէն արծաթն նորաւէս զալ արարին եւ զտեցին, յորմէ երկու Հօխայ եւ կէս պակասեցաւ, եւ մեք դարձեալ եառաք ի վերայ եւ զպակասն լցուցաք: Ասա երկաթեղէն գործեօք ձուլեալ երեք զալիպ արարին զարծաթն եւ սկսեալ էն աՀա ծեծել, յորոց վերայ զԴանիել վարդապետն վերակացու կարգեալ, աՀա շինեցուցանեմք, յուսալով թէ յաջողութեամբն Աստուծոյ կարիցեն շինել: Զոր եւ ձեզ գրեցաք աՀա, զի միամիտ լինիցիք: Եւ մինչ ի գլուխ բերեցեն, յայնժամ գրելոց եմք սիրելեացդ զամենայն որպէսն:

Բայց զայս եւս գիտասջիք սիրելիքդ իմ, զի յիշեալ ոսկերիչ վարպետ Իսրայէլի Հօրեղբօր որդի մի գոյր՝ Գէորգ անուամբ, որ յառաջ քան զայս մինչ յԱխալցխայու սահաթճի մի է եկեալ տեղս, եւնորա՛ մնան քանի մի շաբաթ մնացեալ է եւ արհեստին ծանօթացեալ: Եւ այժմ իշխօղն երկրիս՝ դօլուաթլու խանն մեր, տեսանելով թէ ուշիմ տղայ է, կամեցաւ յղել յայդր,որ սահաթճոց աշակերտելով, զարհեստն ուսանիցի: Որոյ աղագաւ եւ մեզ թուղթ էր գրեալ եւ խնդիր արարեալ, զի գրիցեմք օրհնեալ մերոյ-նոցդ զի մուղայէթ լինիցիք, եւ նոյն ոսկերիչ վարպետն եւս շատ իրիճայ արար: Մանաւանդ սրբոյ տանս եւ մեզ եւս օգուտ է, որ յերկրօջս սահաթ սարքօղ գտանիցի: Քանզի մեծամեծ տաճկաց շատոցն մինչ սահաթքն սախաթին, առ մեզ ձգեն եւ ի մէնջ գնորն խնդրեն: Բայց թէ սահաթագ գտանիցի, փոքր մի սակաւք լինելոց են խնդրակքն: Վասն որոյ գրեմ սիրելեացդ իմոց Հարազատից, զի գայն յայտ Գէորգ տղային, սիրով ընկալջիք եւ աշակերտեցուսջիք լաւ եւ ճարտար սահաթճու միոյ, որն որ լաւագոյն է, եւ մուղայէթ լինիցիք, որ առ ժամանակ մի մնալով առ վարպետն, ուսանիցի զարհեստս վերադարձցի[101] որոյ աղագաւ մեծապէս շնորհակալիլոց եմք զատոյդ սիրելեացդ, զորս Տէր օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ եւ վարձատրեսցէ: Որք եւ ի սիրոյ եւ ի Հարազատութեան անպակաս մնալով, ողջ լերուք ի Տէր եւ յանձնեցեալք ի խնամս նորին: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԶ (1787) թուոջս, ի մայիսի:

Ձեռ. 4501, էջ 1306

1114 427 1787 **թ. Հանախ** – Թուղթ ի Թիֆլիզ առ Միրզայ Գօրկինն, ի պատասխանի թղթոց նորա, որոլք ստիպէր յղել զթուղթ վկայութեան յաղագս ազնուատոհմ կոչելոյ նախուսեցի մահտեսի Սարգիս եւ Յակոբջան աղայիցն:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ, քրիստոսաձիր սուրբ ողջունիս եւ նոյնաէջ սրբոյ տեղւոյս շնորհիւն ծանիր ստոյգ սիրելիդ մեր եւ հարազատ որդի սրբոյ Աթոռոյս՝ Տէրամր Յիսուսիս զօրացեալ բարեպաշտ եւ մեծահաւատ պարոն Միրզայ Գօրկին: Զի թուղթդ քո հասին առ մեզ մի զինի միոյ, որոց յեռինն ընդ հոգեւոր որդւոյն մերոյ եւ սիրելի զաւակին քոյ՝ պարոն Ղահրամանին իակ ժամանեաց: Զորս եւ ընթերցեալ, իմացաք զգրեալդ, որք էին ի կողմանէ սիրելեացն մերոց՝ մահտեսի Սարգիս եւ մահտեսի Յակոբջան աղայիցն ազնուաց: Իակ զսիրելի որդին մեր՝ պարոն Ղահրամանն սիրով ընկալաք եւ պատուեցաք եւ օրհնութեամբ վերադարձուցաք, զոր Տէր զօրացուսցէ հանդերձ միւս որդւովքդ եւ բաշխեսցէ քեզ: Բայց առ խնդիրդ, զոր համարձակ բանիւք եւ ստիպմամբ գրեալ էիր, կարի զարմացաք, զի անյարմար էր քոյդ խոհականութեան, որ իբր ընդ վսասս եւ օգուտն շնանաչողի խօսիս եւ նոր խրատ կարդաս: Եւ որպէս թէ մեք զմահտեսի Սարգիս եւ մահտեսի Յակոբջան աղայից Հարազատութիւնն եւ զորպէսն ոչ գիտեմք, դու նոր ծանուցանես:

Այլ, սիրելիդ իմ, մեք զմեզապատշաճ առնելին գիտեմք եւ արարել եմք, քանզի նոցին բարեպաշտութեանն եւ ազնուաբարոյութեանն եւ այլ Հանգամանաց գիտակ գոլով, որովհետեւ քրիստոսազօր արքայն ազնիւ

1115 էր գրեալ, մեք եւս զայն// կրկնելով Հաստատութիւն եւ շնորհաւորութիւն եմք գրեալ վասն քաղցր խաթեր նոցին եւ քոյ: Թերեւս զթուղթն մեր ոչ իցես տեսեալ, տէ՛ս եւ իմա թէ պատշաճաւո՞ր է, թէ անպատշաճ: Բայց

ազգատոհմին անտեղեակ լինելով, մեք մեզէն ոչ կարեմք վճռել յայս անուն մարդոյ սերեալ գոլ դոցա:

Թէպէտ գրեա համարձակօրէն, թէ ի՞նչ պակասութիւն է, սակայն ոչ ըստ կարգի ասես, զի որպէս ոչ պակասութիւն մեզ յայդպիսի խարդախական բանս պետ լինիլ: Եւ զի ոչ մին պատահի, այլ բազմիցս առաջադրեսցի մեզ այդպիսի խնդիր, զի յայդ քաղաքդ իակ գոն բազումք, որք ի բարձր նստին, քան զնոսա: Եթէ նոքա եւս խնդրիցեն, զի՞նչ առնիցեմք: Քանզի եթէ դուք զմի անգամ յանզգուշութենէ եղեալն յանկեան իմիք օրինակ առնուք, ապա այլքն, որ յետոյ դոսա եւս յիշատակիցեն եւ խնդրիցեն, նոցա ո՞րպէս պատասխանեսցուք:

Ուրեմն այնուհետեւ պարտական լինիմք զիւրաքանչիւր ուրուք զ'իդէպ եւ զանգէպ խնդիրն կատարել անբնտորոդաբար, յորմէ ոչ թեթեւ պակասութիւն, այլ ծանր խայտառակութիւն յառաջադայի մեզ եւ այնպիսեացն, թէեւ ոչ մտածէք այժմ: Վասն որոյ զարմանամ ի վերայ խոհեմութեան քոյ, որ փոխանակ արգելելոյ զհետեւումն նոցա, դու ինքնին ջանաս վասն այնր, եւ Հաւատարիմ որդի գոլով սրբոյ Աթոռոյս, ոչ ինայես ի պատիւ սորին եւ մեր, այլ յորդորես ի անպատշաճ բանս, որով լինելոց է մեզ անկանիլ ընդ բամբասանօք բերանոց բազմաց: Սրբազան Առաքեալն գրէ՝ եթէ վշտանայ ինչ մի անդամն, վշտանան ամենայն անդամքն ընդ նմա, ապա եթէ գլխոյս ձերոյ ամօթ ինչ Հանդիպիցի, մի՞թէ ձեզ ոչ Համարիցի: Զայս եւ դուք կարէք լաւապէս իմանալ, եթէ ուշիմութեամբ մտածիցէք: Բայց ոչ ձեզ մնայ բանն, զի թէ ձեզ մնայր, դուք ոչ այսքան Հետեւէիք զկնի Հաւոց թուացելոց, այլ գիտեմք, զի անՀամեստ եւ լկտի Գէորգն ի յերեսան նստեալ յայսքան երկար միջոցի ի վաստակոց եւ ի շահիլ դաւարկացեալ ի մնոտիս պարապելով, ոչ զձերոյն Հայրն իւր եւ զՀօրեղբօր որդին եւ ոչ զձեզ դադարեցուցանէ: Եւ դուք, յորդորեցեալք ի նմանէ, թէ ի կամս եւ թէ յոչ կամս Հետեւիք այդմ բանի: Այլ ոչ վայելէ կատարելութեան ձերոյ Հետեւիլ անկատարին այնմիկ, զի որպէս եւ ինքեան իակ ասացեալ եմք, ազնուութիւնն ի նեղքս է յինքն է, եթէ ըստ նախնեաց իւրոց վարիցի: Բայց եթէ անարդիւն զաւակ գտանիցի, այլոյ անունն եւ գործն ոչինչ օգուտ առ բեր: Քանզի թէ Աբրահամու, Մովսէսի եւ Դաւթի անուանքն եւ գործքն ոչ ինչ օգնէին տոհմին իւրեանց, առ որս ասէր Քրիստոս՝ եթէ որդիք Աբրահամու եւ աշակերտք Մովսէսի էիք, զգործս Աբրահամու եւ Մովսէսի գործէիք եւ այլն, ապա զայլոց ազնուոյ անուն առեալ ի վերայ զի՞նչ օգուտ պարտի տեսանել ի նմանէ, մինչ ինքն անառակաբար կայ եւ ոչ զինչան պարտի տեսանել ի նմանէ, մինչ ինքն անառակաբար կայ եւ ոչ զինչան ազնուութեան ցուցանէ: Աստուած զտունն նոցա Հաստատ պահեսցէ եւ ինքնեանց խոհեմութիւն տացէ, քանզի որպէս մինչեւ յայժմ նոյնպէս եւ յայսմ Հետէ բարեկէս կենցաղավարիցին: Արդ, խնդրեմ ի սիրելւոյդ, զի լուեցուսջիք զնա ի մնոտի Հետեւմանցն եւ դուք եւս մի Հետեւիցիք տղայութեան նորին, եւ առ այս մի խոթրամնայ լիցիս, այլ զսէրդ եւ զՀարազատութիւնդ անպակաս առնելով ի սրբոյ Աթոռոյս եւ ի մէնջ, ողջ լեր ի Տէր[1]:

Արդ, ուրեմն, ասացեալս մահտեսի Սարգիս եւ մահտեսի Յակոբջան աղայիցն, զի զգուշացուցեն զողայն, լուել ի յոտնայն ջանիցն իւրոյ, ապա թէ ոչ, կրելոց է զվնաս եւ ուշիլ է լինելոց: Եւ դու, սիրելիդ իմ, մի խաթ-

[1] Այս պարբերութիւնը բնագրում ջնջված է:

բանիայ լիցիս առ այս, իմանալով թէ բարեմտարար են գրութիւնքս մեր: Որ եւ ի սիրոյ եւ ի հարազատութեանց սրբոյ Աթոռոյս եւ մեր անպակաս մնալով, ողջ լեր ի Տէր: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԶ (1787) թուոջս, ի յունիսի... եւ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1114–1115

1215 428 1787 թ. 10 *Հունիսի* – Թուղթ ի Նուխի առ քահանայն եւ իշխանն, եւ գանձապետն սրբոյ Աթոռոյս ընդ աշտարակցի Նահապետին, որոյ որդին Մարտիրոս գերի էր անկեալ ի ձեռս լէզկեաց, յորում խնդիր, զի մինչ Նահապետն զորդին գտանիցէ եւ գդինն խնդրիցէ, ի Ժ (10) թուականէն մինչ ի Ի (20) թուականն տացեն ի գանձանակական արդեանց սրբոյ Աթոռոյս եւ կամ յիւրեանց եւս, եւ զսպզ առեալ ի նմանէ, առ մեզ յղեսցէն, զի առցուք ի նմանէ: Եւ թէ ոչ գտանիցէ զտղայն, ոչ տացէն զդրամ:

Յորմէ ժամանեսցի թուղթ...

Եւ ընդ ամենառատ օրհնութեանս սատուածայնոյ, ծանուցումն լիցի սիրելեացդ մերոց ի Քրիստոս եւ հարազատ որդւոցդ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի ի յանցեալ տարին մինչ Ումմայ խանն բազում գնդիւք լէզկեաց ի յԱխալցխայս վերադարձեալ էանց ընդ սահմանս երկրիս մերոյ եւ Բամբակաձորու՝ առ ի գնալ յերկիրն իւր, ի զօրացն յայնցանէ քանի հարիւր անձինք եկեալ ի յԱշտարակ գիւղն, որ չէ շատ հեռի ի սրբոյ Աթոռոյս, անտի աւելի քան զտասն անձինս ցաղգէ մերմէ գերի արարեալ տարան, յորոց ոմանք ապաւան եւ ոմանք վերադարձան, որն փախստեամբ եւ որն դրամով ազատեցմամբ: Իսկ ի նոցանէ մնաց Մարտիրոս անուն փոքր տղայ մի առ լազկիզն, որ է այս գրաբեր Նահապետիս որդի, զոր լազկիքն ոչ էին տուեալ: Իսկ այժմ սոյն Նահապետ այրն վասն նոյնոյ որդւոյն իւրոյ Մարտիրոսին եկին յայդ կողմունդ՝ առ ի գտանել զնա եւ ազատել: Վասն որոյ գրեմ սիրելեացդ ի գալն սորա յայդ կողմն, եթէ գտանիցէ զորդին եւ առնոյց իցէ, եւ ի ձէնջ դրամս խնդրիցէ, զԺ (10) կամ ԺԵ (15) եւ կամ Ի (20) թուական դրամ տացիք նմա ի գանձանակական արդեանց սրբոյ Աթոռոյս, եւ թէ գանձանակադրաման ասկաս լինիցի, ի ձէնջ եւս դիջիք ի վերայ այնր, որ տղայի գինն լրասցի, եւ ի դմանէ զսպզ առջիք եւ յուղարկեսջիք առ մեզ, որ մեք աստ զդրաման ի նմանէ առցուք, եւ թէ գանձանակի արդիւնքն բաւականացեալ իցէ գնոյ գերւոյն, ծանուսջիք մեզ, որ շնորհակալութեան կոնդակ գրիցուք առ ձեզ: Իսկ թէ գանձանակադրաման չիցէ բաւականացեալ եւ դուք ի ձէնջ եւս տուեալ լինիք, որքան ձեր ի ձէնջ տուեալն լինի, մեզ գրեսջիք, եւ յայս կողմունքս մարդ ցուցջիք, որ զձեր դրաման առ նա հասուցուք՝ առ ի հասանիլ ձեզ: Եւ զայս յայնժամ պարտիք այսպէս առնել, յորժամ Նահապետ անուն այրդ զՄարտիրոս որդին իւր գտեալ իցէ եւ զգինն տալոյ լինիցի: Բայց եթէ զորդին ոչ գտանիցէ, զդրամ ինչ մի տայցէք եւ զայս թուղթս մեր առ մեզ դարձուսջիք ձեռամբ դոյն Նահապետիդ: Որք եւ զճշմարիտ սէր եւ զհարազատութիւն ձեր անպակաս եւ աճեցուն ունելով առ սուրբ Աթոռ մայրս ձեր եւ առ Հոգեւոր Հայրութիւնս մեր, ողջ լերուք ի Տէր եւ յանձնեցեալք ի խնամս եւ ի յողորմութիւնս նորին: Եւ զօրացուիչ շնորհք սրբոյ Աթոռոյս եղիցի ընդ ձեզ եւ ընդ ձեր այրինան ամենեսեան յարաժամ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԶ (1787) թուոջս, ի յունիսի ամսոյ Ժ (10) եւ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածին:

1217 429 1787 թ. 21 *Հունիսի* – Թուղթ ի յՈւռուշջուղ առ սրբոյ Աթոռոյս գանձապետսն՝ Աստղն եւ Աւետն, ի պատասխանի Թղթոյն իւրեանց ի մարտի ԺԵ (15) գրեցելոյ վասն բանից ոմանց:

Յորմէ ժամանեսցի թուղթ...

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեան Թղթոյս, ծանուցումն լիցի սիրելեացդ մերոց ի Քրիստոս եւ օգտաջան որդւոցդ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի ի մարտի (15) գրեալ որպիսայայտ թուղթս ձեր, ձեռամբ ոմիսատուր օրհնեալ խոջայ Մարտիրոսին, էհաս առ մեզ, զոր ընթերցեալ, իմացաք զգրեալս ձեր, որք ծանուցեալ էիք պղտորից չարայոյզ անձանցն քաղաքիդ զվնասակարութիւնսն առ ձեզ եւ առ հաւատարակութիւն խղճալի ժողովրդեանդ, եւ պիանգարիլն շրջեցուցմանն դանձանակին սրբոյ Աթոռոյս ի շարութինէ նոցին: Թէեւ բացապէս չէիք յայտ արարեալ զարարմունս նոցին, թէ զի՞նչ ինչ են գործեալ յայդր: Եւ վասն այդոցիկ վնասուց նոցին համարեցաք զնոսա պատժապարտս: Բայց որ գրէք, թէ յառաջ քան զայս, վասն շար արարմանց սոցին, քաղաքիս իշխանքն բազմակնիք թուղթ են գրեալ առ քեզ: Այն թուղթն դեռ ոչ է հասեալ մեզ, առ որ զարմացաք, թէ ո՛ր է արգելեցեալ, որ յայսքան ժամանակս չհասանի առ մեզ: Այլ ահա սպասեմք այնմ Թղթոյ, որ մինչ հասանիցի, ըստ գրեցելոցն որ ինչ հարկն պահանջիցէ, այնպէս առնելոց եմք, միամիտ լերուք:

Եւ զնուիրակէն մերմէ՝ Ներսէս վարդապետէն, որ գրեալ էիք, թէ ի Բուքրէշու Գճ (300) զուտուշ էր յղեալ եւ ի յԱյտու էւս գրեալ էր, թէ տեղս սակաւ ինչ դրամ կայ եւ այլն, իմացաք եւ շնորհակալ եղաք զսիրելեացդ մերոյ Հարազատից: Զորս Տէր օրհնեսցէ եւզօրացուսցէ, փրկեսցէ ի յամենայն վտանգից չարաց եւ պահպանեսցէ ընդ հովանեաւ ամենազօր աջոյն իւրոյ ի խաղաղութեան եւ ի բարեկարգութեան:

Խնդրեմ ի սիրելեացդ, զի միշտ զթուղթս ձեր չպակասեցուցանիցէք ի նմանէ, եւ միշտ զորպիսութիւնն նորին իմացեալ, մեզ գրիցէք, և թէ առ մեզ թուղթ գրեալ յղեսցէ ի ձեռս ձեր, շուտով առաքիցէք առ մեզ: Իսկ այժմ որովհետեւ սիրելին մեր՝ Տէրամբ օրհնեցեալ խոջայ Մարտիրոսն, ընդ այլ ուխտաւորացն վերադառնայր, զայս Համառօտ թուղթս գրեցաք առ ձեզ, ի պատասխանի Թղթոյն ձերոյ, զի միամտիցիք: Որք եւ զճշմարիտ հարազատութիւն եւ զսէր ձեր, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, ի նոյնութեան պահելով յարաժամ, ողջ լերուք ի Տէր եւ յանձնեցեալք ի բարեգթութիւն նորին, ժառանգելով զշնորհս սրբոյ Աթոռոյս եւ զօրհնութիւնս մեր հանապազօր: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԶ (1787) թուոջս եւ ի յունիսի ԻԱ (21):

Ձեռ. 4501, էջ 1217

430 1787 թ. 21 *Հունիսի* – Թուղթ առ Ուռուշջուղու մահտեսի Նահապետի որդի մահտեսի Արիստակէսն (ընդ որդւոյն նորա մահտեսի Յակոբին, որ յուխտ էր եկեալ ի սուրբ Աթոռս) իբր ի հաւաստութիւն ստուգութեան կտակագրի հանդուցեալ մահտեսի Նահապետին, որում ընդդէմ շարժէր միւս որդին նորա՝ մահտեսի Կարապետն, վասն առնելով եղբօրն իւրոյ՝ յիշեալ մահտեսի Արիստակէսին, առ որ թուղթս գրի:

Ձեռ. 4501, էջ 1117

431 1787 **Թ. Հունիս** – Թուղթ ի յԱդրանա առ մահտեսի Յովհաննէս վասն որդւոյն իւրոյ՝ Գրիգոր տղային, որ ի սուրբ Աթոռս էր եւ այժմ յետս յղեաց զնա սրբազանն առ Հայրն իւր:

Ձեռ. 4501, էջ 1310

432 1787 **Թ. 21 Հունիս** – Թուղթ առ եւդոկիոյ առաջնորդ Յովակիմ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն, եւ շնորհակալութիւն վասն ձեռնտուութեանն նուիրակին մերոյ՝ Պետրոս վարդապետին, եւ վասն ի սէր ընդունելոյն զՅովհաննէս վարդապետն մեր ի գառնալն ի Պօլսոյ, եւ վասն տարեկան Դ (4) ոսկւոյն, զոր եւ այժմ յղեալ էր ընդ նմա, եւ յորդորումն մնալ ի նոյն հարազատութիւնն:

Ձեռ. 4501, էջ 1311

433 1787 **Թ. Հունիս** – Թուղթ ի Թոխաթ առ Հանգուցեալ Եսայի վարդապետի քոյր եղբարն վասն քեռն իւրոյ՝ Հէղինէ կուսին եւ վասն քեռորդւոյն իւրեանց՝ Միքայէլ վարդապետին միսիթարութիւն, որք էկեալ ի սուրբ Աթոռս վախճանեցան, եւ վասն կայից Եսայի եւ Միքայէլ վարդապետացն, որ անդ էր առ նոսա, եւ այլս, խնդիր, զի զորպէսն գրեսցէն:

Ձեռ. 4501, էջ 1307–1308

434 1787 **Թ. Հունիս** – Թուղթ ի Թիֆլիզ նանուաեցի մահտեսի Սարդիս եւ մահտեսի Յակոբջան աղայն, ի պատասխանի երկրորդ թղթոյն նոցա, որով վերստին խնդրեալ էին զթուղթ վկայութեան վասն ամուսանութեան իրեանց, որոյ աղագաւ յառաջ քան զայս գրեալ էր սրբազանն, թէ արքայն Վրաց գտեալ է զանուութիւն տոհմին ձեր եւ մեք հաւանիմք, եւ ուրախացաք, եւ շնորհաւորեմք եւ այլն: Բայց սոքա խնդրէն գրել, թէ ես գտի եւ հաստատեցի, որ ստոյգ է: Առ որ զբացասական պատասխանի գրէ սրբազանն սոցա, զի եւ այլք մի արասցէն զսոյն անհիմն խնդիր[102]:

Ձեռ. 4501, էջ 1308–1309

435 1787**Թ. Հունիս** – Թուղթ ի Թիֆլիզ առ տէր Մկրտչի որդի տէր Աւետիքն եւ իւր եղբայր տէր Յօհաննն վասն հանգուցեալ տէր Սահաքէոսի ծխիցն, զորս գործակալքն մեր իբր ուէրունի ծուխ սրբոյ Աթոռոյս առանդաւաէս յանձնեալ էին նոցա առ ի հովուել, եւ նոքա զտուրս ինչ տուեալ սրբոյ գահիս: Վասն որոյ սրբազանն հրամայն գրէ նոցա՝ զի հովուեսցէն զայն ծուխն, եւ վասն տրոյն եւս շնորհակալութիւն առնէ:

Ձեռ. 4501, էջ 1309–1310 (Համառոտագր. տես Ձեռ. 4481, էջ 211ա):

436 1787**Թ. Հունիս** – Թուղթ օրհնութեան եւ շնորհակալութեան ի յԱնդրիանուպօլիս առ Բունիաթեան մահտեսի Գէորգն վասն յղելոյն զԳ(3) ոսկի լուսագին, եւ վասն զտալոյն նուիրակ Փիլիպպոս վարդապետին զՃ (50) զուռուշ ի հոգեբաժին սակս գաւառին, եւ վասն յիշատակի եւ միամտութիւն վասն Հասանելոյ թղթոյն եւ ի կողմանէ Ամ (100) զուռուշ աւանդին, զոր յղեալ էր Հասուցանել ձեռամբ Թօմայ Առաքելոյ վանից Բարգուրիմէոս վարդապետին ի Ռամիս գիւղն վասն նորին եկեղեցւոյն, որ է յանուն սրբոյն Յոհաննու Մկրտչին:

Ձեռ. 4501, էջ 1116

437 1787 **Թ. Հունիս** – Թուղթ շնորհակալութեան ի յԱնդրիանուպօլիս առ մահտեսի Յովհաննէսն, եւ մահտեսի Ստեփան ամիրային, եւ առ մահտեսի Գրիգորն, մահտեսի Մկրտիչն եւ Խաչատուրն վասն տարեկան

լուսագնին իրեանց՝ ԺԱ (11) զուռուշին, զոր յայմ ամի էաս յղեալ էին եւ վասն ատոֆայ ազնիւ շուրջառին, զոր մահտեսի Յովհաննէս եւ մահտեսի Ստեփան ամիրայքն յիշատակ էին ընծայեալ սրբոյ Աթոռոյս՝ յանձնելով անդ նուիրակ Փիլիպպոս վարդապետին:

Ձեռ. 4501, էջ 1216–1217

438 1787 **Թ. Հունիս**– Թուղթ ի Թոխաթ առ Իփակգատէ Աւետիք եւ Յօհան աղայսն ի կողմանէ Միքայէլ վարդապետին եւ մօրաքեռն նորա, որք աստ վախճա՛նեցան, միսիթարութիւն եւ վասն կայից նորին Միքայէլ վարդապետին խնդիր, զի զորպէսն եւ զորքանն, եւ թէ առ ինքե՞ անս է եւ առ ո՞վ որ է, գրեսցէն, զի ոչ ընտանիքին նորա եւ ոչ սուրբ Աթոռս գրկիցին:

Ձեռ. 4501, էջ 1213–1214

211ա 1787 հունիս – ***Թուղթք ի Թիֆլիզ***

439 Թուղթ մի էաս առ առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետն եւ գործակալ տէր Ղազարն, որոց ծանուցանէ, թէ գՀաստատական թուղթն, զորս խնդրեալ էիք գրել եւ յղել վասն ծուխառեալ քահանայիցն չորից, այս է՝ ի վերայ տէր Մովսէսին, տէր Աստուածատուրին եւ երկուց եղբարցն՝ տէր Աւետիքին եւ տէր Յօհաննին, ահա գրեալ յղեցաք: Ընդ որս եւ առ Միրզայ Գեօրկին եւ առ մահտեսի Սարգիս եւ մահտեսի Յակոբջան աղայսն զթուղթս գրեցաք եւ եդաք ի յայս, հասուցէն նոցա:

Այլեւ հարցումն վասն հախպատեցւոց անցիցն, թէ ո՞րպէս եղեւ, զորմէ ոչ գրես: Ուրեմն զորպէս լեալն ծանուցես մեզ, զի գիտասցուք: Նաեւ յանձնարարութիւն վասն տէր Յովսէփ քահանային, որ գնաց անդ՝ քեռն իւր:

Գրեցաւն յամսոյս ի ելն:

Միաժամանակ բերված են նամակի մեջ հիշատակված չորս քահանաներին ուղղված Հաստատական թղթերի համառոտագրութիւնները:

Պատասխան նամակ բաղդատցի սպն. Հակոբին (նոյ՛ եթէեմ վարդապետի մասին տեղեկութիւններ հաղորդելու համաձայնութեամբ:

(էջ 210բ – 211բ):

211բ 440 **Ի Թոխաթ** – Թուղթ մի առ նորին նախանցեալ նուիրակ Պետրոս վարդապետն, ի պատասխանի ի մայի(սի) Է (7) գրեալ թղթոյն ընդ Յովհաննէս վար(դապետին) մերոյ. ծանուցումն վասն դրամոյն, զորս հասուցեալ էր առ սուրբ Աթոռս՝ ձեռամբ վէքիլին մերոյ՝ ԲԻԽԾ (2500) զուռուշ, ձեռամբ մահտեսի Աստուածատուրին՝ ՆՃ (500) զուռուշ, եւ ձեռամբ մահտեսի Աստուածատուրին մերոյ՝ եւս ՆՃ (500) զուռուշ, որոց աղագաւ, թէ ահա զղապզ մի յղեցաք ընդ բարեւաթղթոյս առ վէքիլ Հայրապետն, զի հասուցէ քեզ: Իսկ պատուէր, զի մի գնասցէ ինքն ի ձանիմներէն, այլ զմն ի քահանայիցն առաքեսցէ: Այլեւ վասն Սերաստիոյ գանձանակին, թէ զոր գրեալ եմք Մեսրոպ վարդապետին, այնպէս առնիցէք, զի մի գժտութիւն ինչ լինիցի:

Վասն կերակրոց ամանայն, զորս խնդրեաց յինքենէ իբր Գ (3) կամ Դ (4) հարիւրաչափ ի պէտս սեղանատանն մերոյ, գրէ թէ քաշն ՌՃԼԲ (135) դրամ լինիցի եւ մինչեւ ցայսմ ունկն ԲՃՋ (206) դրամ չուր տանիցի, զՄՃ (100) Հատ փոքրագոյն նալպաքի եւս խնդրէ: Նաեւ լուսք ի բազմանկիք

թղթոյն յիշխանաց զմահ նուիրակին մերոյ՝ Մեսրոպ վարդապետին, եւ յոյժ ցաւեցաք: Եւ յաղագս որոյ, զոր ինչ գրեալ եմք, այնպէս պարտիս շարժիլ, զքո բաժինն միայն ինդրել, եւ ոչ վերատին երթալ ի Սեբաստիա, զի մի վնաս ինչ դիպիցի քեզ, եւ օր մի յառաջ փութայ գալ ի տուրք Աթոռս: Այլեւ, թէպէտ գրեցաք վասն զապպին քո ի վերոյ, թէ ընդ բարեսիրելոյդ յղեցաք, սակայն յառաջ քան զայս յղեցաք առ Հայրապետն, զի Հաստուցէ քեզ:

Պին. Հայրապետին (Կարին) Հանձնարարվում է վերը Հիշատակված նամակն ուղարկել բուն պատակատերոյս: Գէորգ աղային (Կարս) Հարցում է արվում նամակի ստացման, տախտակների գնման, պիրակի Գրիգոր վարդապետի որպիսության եւ այլ Հարցերի վերաբերյալ:

212ա 1787 թ. Հուլիս – Թուղթ որպիսութեանց, գրեցեալք ի սբբազան վեհապետէն առ ոմանս ընդ բ(ձ)-ց նուիրակացն Պօղ[սոյ] և Կարե[նոյ]

441 Թուղթ մի առ պատրիարք Զաքարիա վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն, գրեցելոյն ընդ Յովհաննէս վարդապետին մերոյ, եւ վասն առ նա ցուցեալ բարեշնորհութեանն գոհութիւն վասն տկա՛ւնն միսիթարութիւն, զորս կրեալ էր սուղ ինչ միջոցաւ: Իսկ վասն նուիրակին մերոյ՝ Մինաս վարդապետին, յանձնարարութիւն:

442 Կենդանի մի առ բնաւ քահանայն, իշխանն եւ առ Հասարակ ժողովուրդն, ի պատասխանի բազմակնիք թղթոյն իւրեանց, զոր գրեալ էին ընդ Յովհաննէս վարդապետին մերոյ, եւ վասն նորոգ նուիրակին իւրեանց յանձնարարութիւն:

443 Թուղթ մի առ իշխանապետ Յարութիւն ամիրայն, ի պատասխանի ընդ Յովհաննէս վարդապետին մերոյ գրեալ թղթոյն, սակս առ այն շարժեալ լաւութեանցն օրհնութիւն: Եվ վասն եճ (500) զուռուշին, զոր էառ սրբոյ Աթոռոյս վասն յիշատակաշինութեան յանուն իւր, շնորհակալութիւն: Իսկ վասն նորոգ նուիրակին իւրեանց՝ Մինաս վարդապետին յանձնարարութիւն: Նաեւ ողջունէ զորդին իւր՝ զՀահի Յովհաննէսն եւ բարեկամս իւր՝ զմահտեսի Գէորգն եւ զայլ իւրայինսն:

444 Թուղթ մի էս առ Շորհք կոչեցեալ Մկրտիչ ամիրայն, ի պատասխանի ընդ Յովհաննէս վարդապետին մերոյ գրեալ թղթոյն: Նաեւ յանձնարարութիւն վասն նորոգ նուիրակին:

445 Թուղթ մի էս առ ագուլեցի մահտեսի Կարապետ աղային. յանձնարարութիւն վասն նորոգ նուիրակին մերոյ՝ Մինաս վարդապետին եւ միսիթարութիւն վասն Հանգուցեալ ԱստուածապաշՀն ընկեր պարոն Գէորգին Արեւելցւոյ: Իսկ սակս նոցին տալացուացն ինդիր, զի Հետեւեսցի եւ առցէ յԱստուածապաշՀէն եւ մեզ ծանուացէ, եւ թէ զանսուտն էս յղեցաք աՀա ընդ նուիրակին մերոյ, զի պահանջեսցէ սիրով: Ի սմա ողջոյն կենակցին իւրոյ՝ մահտեսի եղիսաբեթին եւ որդւոյն իւրեանց՝ մահտեսի Հայրապետին:

446 Թուղթ մի էս առ Ասլան ամիրայն. յիշումն երկուց թղթոյն գրեցելոյ՝ մինն յառաջ եւ միսն ընդ Յովհաննէս վարդապետին մերոյ: Այլեւ գրէ, թէ ծանեաք զԱՒՈ եւ ԲՃ (1200) զուռուշ տալդ յայդր մահտեսի Գալուստնին ի լրութիւն ծախուց Հանգուցեալ Ստեփաննոս աղայի յիշատակ ջահին՝ ըստ գրեցման Բեթղէհէմեան պարոն Յովհաննիսին: Վասն

որոյ յայս առուրքս ի Բաղդատ եւ ի Բասրայ թուղթ եմք գրելոց ոմանց եւ յիշելոց եմք զայն ի թղթոջ պարոն Յովհաննէսին, անՀոգ լեր: Այլեւ միսիթարութիւն վասն ցաւակրութեանն փոքր ընչի եւ յանձնարարութիւն վասն նուիրակին մերոյ՝ Մինաս վարդապետին:

447 Թուղթ մի էս միսիթարութեան առ Անթառամ խաթունն վասն Հանգուցեալ առն իւրոյ՝ պարոն տիրացու Գէորգին, որ էր Հաւատարիմ գաւակ սրբոյ Աթոռոյս: Ի սմա ողջունէ Աստպային կին Ամիրասլան խաթունն եւ զփոքր դուստրն նոցին:

448 Թուղթ մի էս պարոն ԱստուածապաշՀ. միսիթարութիւն վասն Հանգուցեալ ընկերային իւրոյ՝ Գէորգին եւ յանձնարարութիւն վասն նուիրակին իւրեանց՝ Մինաս վարդապետին, եւ խնդրուն սիրով վասն տալացուացն տրոց: //Զաւանատի օրինական էս յղեցաք ընդ նուիրակ Մինաս 212բ վարդապետին, որք էին թուով երեք՝ մինն առ Վ.Հն մեր, մինն առ Իսահակ վարդապետն եւ միսն առ Բարդումեան Պետրոս վարդապետն: Այլեւ ողջունէ աստէն զբարեկամսն իւր՝ զպարոն Պօղոսն, զմահտեսի Ծատուրն, զպարոն Գասպարն եւ զպարոն Մկրտիչն եւ զայլ նոցայինսն, եւ միսիթարէ վասն Հանգուցեալ Գէորգին, եւ յորդորէ սակս տալացուացն նոցին, զի ձեռնտու լիցին ԱստուածապաշՀին, որ մեր գրաւն մեզ Հաստցանէ, բան որում ինքեանք էն ի մէջ բանից նոցա:

449 Թուղթ մի էս առ Իսահակ ամիրայն, գանձապետն սրբոյ Աթոռոյս, ի պատասխանի թղթոյն, գրեցելոյն ընդ Յովհաննէս վարդապետին մերոյ, եւ վասն առ նա եւ առ Իսահակ վարդապետն ցուցեալ բարեբարութեանցն շնորհակալութիւն: Իսկ վասն վերատին արարեալ նուիրակին իւրեանց՝ Մինաս վարդապետին յանձնարարութիւն: Ի սմա ողջունէ զեղբայրն իւր՝ զկարապետ աղայն եւ զնորին որդի զպարոն Յովհաննէսն:

Նոր դշանակված պիրակ Մինաս վարդապետին օժանդակության ցույց տալու , պիրական գումարները ժամանակին Հավաքելու եւ նրան Հանձնելու Հանձնարարությամբ նամակներ են գրվել նաեւ գործակալ Հակոբ ամիրային, գանձապետներ Հովհաննէս ամիրային, մահտեսի Խաչատուր եւ մահտեսի Հովհաննէս եղբայրներին, պարոն տիրացու Բաթեղին, պարոն Սարգսին, մահտեսի Պարսղին, մահտեսի Հարութիւնին: Վերջինիս ուղղված պատասխան նամակի մեջ խոսվում է նաեւ չիլինկիր Հաւուքիրտի որդի Հովհաննեսի մասին, որը չի ուզում տվերել վանքի դպրոցում՝ առ յանձն էառ գՀաւուսան ընթերցմանս ու դեռեւս մնում է աշխատանքն սրբոյ Աթոռոյս: Նույն Հարցերի մասին գրված է նաեւ գանձապետներ Հոջա Միրաքյին, այլն. Մարտիրոսին եւ մահտեսի Աստվածատուրին ուղղված նամակում: Օրհնութիւն եւ շնորհակալության նամակներ են ուղարկվել պիրաստուներ՝ մահտեսի Մարտիրոսին, տիրացու Սէրոբին, մահտեսի Մինասին, պատրիարքի Եղբոր որդի տեր Պողոս քահանային, Բայանէ կնոջը: Պատասխան նամակներ Ասլրոյան Աստվածատուր ազային (Զմյուռնիա), Զմյուռնիայի պիրակ եւ առաջնորդ Գալուստ վարդապետին, Ավետիք եւ Հռհան ազգերին (Թոխաթ), Հանդուցյալ եսայի վարդապետին քույր Եթաբին, պիրաստու Աննա կնոջը, այլն. Թարջումանին, մահտեսի Գրիգորին, Անտն ազային (Թոխաթ): Թոխաթի առաջնորդ Հովակիմ վարդապետին, տեղի նախկին պիրակ Պետրոս վարդապետին, Ամասիայի առաջնորդ Հովհաննես վարդապետին, Սերաստիայի առաջնորդ Հակոբ վարդապետին, Ուռումիի պիրակ Ներսես վարդապետին եւ Բագաուանդի պիրակ Ղազար վարդապետին: Շնորհակալության նամակ Աղթամարի առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետին: Օրհնութիւն եւ շնորհակալության կոնդակ Կարինի բնակիչներին: Մեռնելի առն պատրաստելու Համար: Նույն կապակցությամբ նամակ Կարինի մի քանի մեծամեծների՝ մահտեսի Հաջի Բարա Հակոբին, Կարապետին, Սահակին եւ Հայրապետին (ձեռ. 4481, էջ 212բ–215ա):

450 1787 թ. Հուլիս – Թուղթ շնորհակալութեան ի վերայ կարնեցւոց վասն արծաթեայ սանին սրբալոյս մեռոնի, որոյ զնիւթ արծաթին տուեալ

էին ձեռամբ նուիրակ Դանիէլ վարդապետին եւ աստ ի սուրբ Աթոռոջս շինեցաւ արդեամբ նոցա ի հոգեւոր յիշատակ իւրեանց:

Ձեռ. 4501, էջ 1118–1119

451 1787թ. Հուլիս – Թուղթ ի Կարին առ Հաճի Պապայն, մահտեսի Կարապետն, մահտեսի Սահակն եւ մահտեսի Խաչատուրն վասն մեռոնի ամանի շինմանն համառօտ, եւ վասն արապկերցի Յարութիւն վարդապետի եղբօր դասային վասն կայից եղբօրն, եւ զազգ Հայրապետի տալացուին, որոց աղագաւ թէպէտ յառաջ գրեցաւ, որոյ գաղափարն է ի ներքոյ ի 1207 երեսն, սակայն այն թուղթն ոչ էին ցուցեալ ամենայն իշխանացն, վասն որոյ զնոյն բանսն աստ նոր գրեմք առ այս չորեսիսս, նաեւ վասն առաջնորդին, զի որովհետեւ ի վախճանիլ Յարութիւն վարդապետին օծեալ էր զնա, ի կայից նորին զիրս ինչ տացեն նմա ի վարձ աշխատանաց:

Ձեռ. 4501, էջ 1120

452 1787թ. Հուլիս – Թուղթ ի մեծն Պօղոս առ Աստուածամայր եկեղեցւոյ գանձապետսն սրբոյ Աթոռոյս՝ պարոն Միքայէլն, պարոն Մարտիրոսն եւ մահտեսի Աստուածատուրն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա ընդ Յովհաննէս վարդապետին գրեցելոյ, յորում զթուղթ մի էին խնդրեալ առ ոսն, զոր ահա գրեցաք ասէ, եւ ապա վասն նորոգ նուիրակին յանձնարարութիւն գրէ, եւ զայլ ինչ ըստ սմին:

Ձեռ. 4501, էջ 1121–1122

453 [1787թ. Հուլիս] – Թուղթ շնորհակալութեան եւ յանձնարարութեան նուիրակի դարձեալ ի Պօղոս առ Ղալաթիայու գանձապետսն մեր՝ մահտեսի Խաչատուր եւ մահտեսի Յովհաննէսն:

Ձեռ. 4501, էջ 1122

454 1787թ. – Դարձեալ ի Պօղոս առ Օրթագեղու գանձապետն մեր՝ մահտեսի Յարութիւնն, ի պատասխանի թղթոյն, որ վասն չքնիր Յարութիւնի որդի Յովհաննէս տղային աղաչանք էր գրեալ՝ պահպանել աստ, եւ յանձնարարութիւն վասն նոր առաքելի նուիրակին:

Ձեռ. 4501, էջ 1122–1123

455 1787թ. Հուլիս – Թուղթ առ իշխանսն մեծին Պօղոսոյ ի պատասխանի բազմանկիք թղթոյն նոցա, որով զնուիրակ յղեալ էին խնդրեալ. Հանդերձ այլեւս ոմանբք խնդրօք, վասն որոյ եւ սրբազանն, զինդիր նոցա կատարելով, զմինաս եպիսկոպոսն առաքեաց միայնակ նուիրակ Պօղոսոյ եւ շրջակայ քաղաքացն եւ վիճակաց, որոյ վասն եւ յանձնարարական բանս գրէ այսու:

Ձեռ. 4501, էջ 1123–1125

456 1787թ. Հուլիս – Թուղթ ի մեծն Պօղոս առ մահտեսի Յարութիւն ամիրային, ի պատասխանի սիրոյ թղթոյն, եւ շնորհակալութիւն վասն տուեալ տրոցն եւ ընծային, եւ յանձնարարութիւն վասն նորոգ նուիրակ Մինաս վարդապետին:

Ձեռ. 4501, էջ 1125–1126

457 1787թ. Հուլիս – Թուղթ ի Պօղոս առ վանցի Ասլան ամիրային, ի պատասխանի Բ (2) թղթոցն նորա եւ յանձնարարութիւն վասն նուիրակ Մինաս վարդապետին:

Ձեռ. 4501, էջ 1126–1127

458 1787 թ. Հուլիս – Թուղթ ի Պօղոս առ Միրիջանեան Ընտրք կոչեցեալ Մկրտիչ ամիրային, ի պատասխանի սիրոյ թղթոյն ընդ Յովհաննէս վարդապետին գրեցելոյ, եւ յանձնարարութիւն վասն նորոգ նուիրակ Մինաս վարդապետին:

Ձեռ. 4501, էջ 1218

459 1787թ. Հուլիս – Թուղթ ի Պօղոս առ ագուլեցի Աստուածասաւն, յորում միսիթարութիւն վասն մահուան պարոն Գէորգին եւ յանձնարարութիւն վասն նոր նուիրակին: Ապա եւ խնդիր վասն տալացուին իւրեանց, զի հոգացեալ տացէ եւ զկրկին թէմէտուկն իւրեանց առցէ եւ զերծցի ի պարտուց:

Ձեռ. 4501, էջ 1219 – 1220

460 1787 թ. Հուլիս – Թուղթ առ Թօխաթու իշխանսն վասն ընտրելոյ զոք անդ ի գործակալութիւն սրբոյ Աթոռոյս եւ վասն աստ Հանդուցեալ Միքայէլ վարդապետի կայիցն, որ անդ առ ընտանիսն էր, խնդիր, զի վերահասու լիցին եւ գրեցէն, զի սրբոյ Աթոռոյս բաժին Հանցի ըստ պատշաճին:

Ձեռ. 4501, էջ 1220 – 1221

461 1787 թ. 19 Հուլիսի – Թուղթ ի Սեբաստիա առ սուրբ Նշանի առաջնորդ Յակոբ վարդապետն եւ առ քահանայսն եւ իշխանսն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա, որք զնահ նուիրակին մերոյ՝ Մեսրոպ վարդապետին, որ անդ վախճանեալ էր, գրեալ էին, եւ զդաւթարն կայից նորա յղեալ, եւ զնոր նուիրակ յղել խնդրեալ:

Ձեռ. 4501, էջ 1221–1222

1312 462 1787թ. Հուլիս – Թուղթ ի Կարին առ իշխանսն, վասն կատարման շինութեան սանին սրբալոյս մեռոնի, ծանուցմամբ որպիսութեանն, եւ խնդրելով զվարձս, որ տրեցաւ աստ շինողացն եւ այլեւս բանք, եւ վասն նուիրակին յանձնարարութիւն:

Յորմէ քրիստոսասէր սուրբ ողջունիս եւ հոգեւոր օրհնութեամբ, ճշմարիտ սիրով եւ կարօտիս եւ միաճառէջ սրբոյ տեղւոյս առաւտածատուլ շնորհիւն ծանուցումն լիցի իակապէս սիրելեացդ մերոց եւ օգտացանն որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս, Տէրամբ Յիսուսիւ զօրացելոյ, բարեպաշտից եւ մեծահաւատից, խոհականաց եւ պերճապատուից, գլխաւոր իշխանացդ օրհնեցելոյ քաղաքիդ Կարնոյ: Զի որպէս ի մայիսի ԻԹ (29) ընդ երեւանցի Գէորգ տղային եւ գրեցաք ձեզ ի կողմանէ արծաթոյն ձերոյ, թէ ահա զվարպետս գտեալ շինեցուցանեմք զսանն սրբալոյս մեռոնի Աստուծով եւ շնորհիւ սրբոյ իջմնի տեղւոյս նորին կատարեալ ի գլուխ բերաք, եւ շարխել եւս ետուք, որ յոյժ փայլուն եւ վայելչատեսիլ եղեւ, եւ մինչդեռ ի կողմանցդ եկեալ ուխտաւորքն աստ էին, տարաք ի սուրբ տաճարն եւ լուացեալ օրհնեցաք, եւ բազմեցուցաք ի սուրբ սեղանն, զոր տեսին եւ համբուրեցին ուխտաւորքն եւ այլք հանդիպօդք ամենեքեան: (Տացէ Տէր, զի դուք, օրհնեալդ, եւս գայցէք եւ տեսանիցէք աչօք ձերովք պիշատակս ձեր եւ ուրախանայցէք): Վասն որոյ ահա զօրհնութեան եւ շնորհակալութեան թուղթն գրեցաք ի վերայ արդիւնաւոր ժողովրդեան քաղաքիդ հասարակապէս՝ ի միասնութիւն ամենեցունցդ: Ուրեմն աչք ձեր ի լոյս եւ սիրտք ձեր ցնծութեան եղիցին, որք զայսպիսի մեծագոյն եւ հռչակաւոր յիշատակ առացայք ի մայր Աթոռոջս եւ յաստուածաբնակ սուրբ տաճա-

բիս, եւ միշտ եւ Հանապազ ընդունելոց էք զվարձս յԱստուծոյ, եւ վայելելոց էք զնշորհս աստուածեան գահիս սրբոյ եւ զօրհնութիւնս մեր, որք անպակաս եղիցին ի ձէնջ յազգաց յազգս եւ յորդւոց յորդիս:

Իսկ արդ, զայս թուղթ եւս յատկապէս առ ձեզ գրելով, ծանուցանեմք սիրելեացդ զորպէսն եւ զորքանն արծաթոյն եւ ասնին, եւ վարձուց շինող վարպետացն: Քանզի Դանիէլ վարդապետն այսր ԼԳ (33) Հօխայ արծաթ էր բերեալ՝ թէ ձոյլ կտոր եւ թէ դրամ, իսկ ի տեղւոյդ եկեալ պղնձագործն եւ մեր տգէտ ոսկերիչքն ի յառաջնում ձեռնարկութեանն ընդ կիսոյն կտոր արծաթոյն փոքր ինչ պղինձ խառնեցին ի հալելն, իբր թէ դիւրաւ կու ձեծուի, վասն որոյ ապականեցաւ այնքանն, եւ ի միւս կտորն եւս, էր որ Հում էր դեռեւս, եւ ապասող շասն եւս զուտ ոչ էին: Վասն որոյ շինող վարպետքն նորապէս զամէնն հալեալ զտեցին, յորմէ Բ (2) Հօխայ եւ կէս պակսեցաւ, որպէս եւ յառաջ քան զայս գրեալ եմք ձեզ: Եւ մինչեւ ցաւարտ շինման եւ չարխեցման սանին, Ա՛ (100) դրամ եւս պակսեցաւ, որ ընդ առաջնոյն պակասեալն եղեւ Բ (2) Հօխայ Գ՛ (300) դրամ: Իսկ զսանն, Հանդերձ ունկներով, յետ շինմանն մինչ կշռեցաք, եղեւ կշիռն ԻԹ (29) Հօխայ Ծ (50) դրամ եւ յաւելաւ արծաթ Ա (1) Հօխայ Ծ (50) դրամ, որ կայ այժմ, բայց ոչ եղեւ բաւական, թէ զսինին եւս արծաթեայ շինել տայաք, վասն որոյ զպղնձեայ սինի մի յարմարեալ եւ կլայեկել տուեալ՝ եդաք ի վերայ սանին: Այսր աղագաւ եւ յիշատակագրութիւնն մնաց յետոյ գրիչ: Յորոյ կողմանէ Դանիէլ վարդապետն բանս գրեաց ձեզ եւ դուք, որպէս կամիցիք, շուտով ծանուսջիք նմա եւ մեզ, զի ըստ այնմ Հոգ տարցուք: Բայց վարպետացն, որք էին երկու արծաթագործք եւ Բ (2) պղնձագործք, Հանդերձ Բ (2) աշակերտօք, որք յամուսչաւի աւուրս աշխատեցան, ետուք վարձս Գ՛ (300) ղուռուշ, թողում զայլ մանրամասնեայ ծախսն: Ուրեմն, ըստ խոստման ձերոյ, զայս Գ՛ (300) ղուռուշ ծախքս տաջիք յայդր գործակալին մերում պարտն Հայրապետին՝ առ ի հասուցանել ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ: Եւ զայլ երկարապէսն ի Դանիէլ վարդապետի թղթոյն իմասջիք:

Ահա գոհութիւն Աստուծոյ, զի այսքան ջանիւք եւ հեռեւմամբ ի պարտականութենէ մերմէ զերծաք: Որ թէպէտ յայսմիսի դառն ժամանակի ի շինեցուցանելն մեր ի փոքր Ղազարապատի մերում, մինչ ձայնք կռանոց ի վեր Հնչէին, յոյժ կասկածէաք ի լսելոց գայլոցն քաղցելոց, սակայն ողորմութեամբն Աստուծոյ անվտանգ ապրեցաք եւ պիղծ ձեր լցուցաք: Ապա եւ դուք պարտիք զպարսն Հայրապետին մերոյ ձեռագիրն, զոր վասն արծաթոյն առեալ էք, յետս տալ ինքեան եւ գրել մեզ առ ի միամտիլ:

Դարձեալ, յսնցելում ամին նուիրակ յղեալ խղճալի Յարութիւն վարդապետն մեր որովհետեւ վախճանեցաւ, ոչ ձեռնարկեալ ի գործն, եւ յայս մի տարւոյ շափ ժամանակս եւս մնացիք թարց նուիրակի, վասն որոյ ահա զսիրելի եւ զհոգեւոր որդին մեր եւ զհարազատ զաւակն սրբոյ Աթոռոյս, զտէր ... Հանճարահայլ վարդապետն եւ զարհիեպիսկոպոսն նորապէս նուիրակ կարգեալ, առաքեցաք առ սիրելի եւ հոգեւոր որդիդ մեր, օրհնեալ ժողովուրդդ վիճակիդ: Որոյ աղագաւ խնդրեմ ի յաղնիւ սիրելեացդ իմոց, զի ի գալն դորա յայդր եւ առ ձեզ, մեծաւ սիրով եւ յարգանօք ընդունիցիք եւ շուճիցէք, եւ օժանդակիցէք առ գործն ըստ բնիկ Հաւատարմութեան ձերոյ՝ առ ի արդիւնաւոր լինիլ: Քանզի զոր ինչ առնիցէք դմա, սրբոյ Աթոռոյս եւ մեզ Համարեալ լինիցի, եւ ի յիմանալն մեր զբարերարու-

թիւնս ձեր առ նա, մեծապէս շնորհակալ լինելով, օրհնելոց եմք զձեզ: Որք եւ ի ճշմարիտ սիրոյ եւ ի Հարազատութենէ ձերմէ, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, անվերջանալի մնալով, ողջ լերուք ի Տէր եւ յանձնեցեալք ի խնամս նորին: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԶ (1787) թուոջս, ի յուլիսի ..., եւ ի լուսանկար Աթոռս սուրբ Էջմիածնին[103]:

Ձեռ. 4501, էջ 1312–1313

463 1787 **թ. Հուլիս** – Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ Պալաթու գանձապետն սրբոյ Աթոռոյս՝ Իսահակ ամիրային, ի պատասխանի սիրոյ թղթոյն ընդ Յովհաննէս վարդապետին մերում գրեցելոյ, յորում եւ յանձնարարութիւն վասն նորոգ նուիրակ Մինասս վարդապետին, եւ պատուէր ի գործն հաստատուն մնալ եւ արդիւնաւոր առնել:

Ձեռ. 4501, էջ 1313–1314

Համարյա նույն բովանդակությամբ նամակներ են ուղարկվել նաեւ Կ. Պոլիս Սամսթիայի ս. Գէվորդ եկեղեցու գանձապետ կեսարացի մահտեսի Պարոնին, Խաս գյուղի գանձապետ Յովհաննես ամիրային, ագուլեցի մահտեսի Կարապետ ազային, ինչպես նաեւ Պոլսո պատրիարք Զաքարիա վարդապետին (Ձեռ. 4501, էջ 1314–1317):

464 1787 **թ. Հուլիս** – Դարձեալ ի Պօլիս առ Մուրատեան Յակոբ ամիրային, որ միջնաւէրի էր սրբոյ Աթոռոյս ի վերայ վախճայ տանցն մերոց. նախ վասն յերկար միջոց թուղթ չգրելոյն առ միմեանս, երկրորդ՝ վասն գալստեան Իսահակ վարդապետին եւ նոր նուիրակ յղելոյն զմի վարդապետ, որոյ վասն եւ յանձնարարութիւն: Ապա եւ յորդորումն՝ հաստատ լինիլ ի գործն եւ այլն:

Ձեռ. 4501, էջ 1316

1318 465 1787 **թ. Հուլիս** – Թուղթ առ Թոխաթու առաջնորդ Յովակիմ վարդապետն վասն գործակալ ընտրելոյ զոք անդ վասն սրբոյ Աթոռոյս, նաեւ վասն Հոգ տանելոյ անդ եղեալ կայիցն Միքայէլ վարդապետին (որոց աղագաւ տեղւոյ իշխանացն եւս Հաստատակապէս թուղթ գրեցաւ):

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ բազմաս, քրիստոսաձիր սուրբ ողջունիս եւ նոյնակ սրբոյ տեղւոյս զօրացուցիչ շնորհին ծանիր սիրելի եւ հոգեւոր որդիդ մեր եւ Հարազատ զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ Յովակիմ աստուածիմաստ վարդապետ: Զի յառաջ քան զայս ընդ ուխտաւորացն զթուղթ գրեցաք առ քեզ, որ քան զայս կանխաս է Հասանիլոց, ի Հարկէ, եւ խմանալոց ես զգրեալսն մեր յայնժամ: Իսկ այժմ զայս թուղթս գրեցաք վասն երկուց բանից, որոց նախկինն այս է, զի յայդր մահտեսի Աղամջանն, որ բանիցն մերոց Հոգ տանէր, այժմ Հրաժարեալ է ի գործոյն, խնդրելով ի մէնջ զայլ որ կարգել գործակալ: Եւ մեք տեսանելով, թէ վասս լինի տանս սրբոյ առանց գործակալ ունելոյ յայդր, վասն որոյ այժմ ի յղելն մեր ի մեծն Պօլիս զսիրելին մեր՝ Մինասս աստուածարան վարդապետն նորապէս նուիրակ, պատուիրեցաք նմա, զի ի գալն յայդր խորհրդակցեսցի ընդ քեզ եւ ընդ նուիրակին մերոյ եւ ընդ օրհնեալ իշխանացն տեղւոյդ, եւ գտանիցէք զայր մի պատշաճաւոր եւ ցուցանիցէք մեզ Համակամութեամբ, զի գործակալ կարգեսցուք: Վասն որոյ իշխանացն եւ նուիրակին յայսմ կողմանէ զթուղթս գրեցաք, եւ քեզ՝ սիրելի որդւոյդ եւս գրեմ, զի դու եւս Հոգ տարցիս այսմ բանի:

Բայց զայս եւս իմա, զի ի քաղաքդ ուռուչդւոյն մահտեսի Յարութիւն մի գոյ, որ բարեպաշտ անձն է եւ բազմիցս Հաւատարմութիւն ցուցե-

ալ է մեղ եւ մեք հաւանիմք նմա առ գործն մեր, եթէ դուք եւս համաձայն մեզ հաճիցիք ընդ նա, բարւոք է, զայն խնդրեսջիք գործակալ, այլ թէ ոչ, զայլ ոմն զ՛ի եւ պատշաճ համարիցիք, զայն ընտրեալ ճանուսջիք մեզ, զի վասն նորա զկնդակ գրեսցուք եւ գործակալ հաստատեսցուք:

Իսկ երկրորդ բանն այս է, որ հոգեւոր որդին մեր՝ Միքայէլ վարդապետն, որի Զմիւռնոյ ի գործոյն սրբոյ Աթոռոյս վերադարձաւ գալ յԱթոռս, այսի ոչ ընդ Կարնոյ ճանապարհն ուղեւորեցաւ, այլ ի վերայ Բալուայ էին, Հանդերձ Հօրաքեղբօր իւրոյ Հեղինէ կուսին, եւ ի ժամանելն նոցա ի Մուշ, տեղոյ բռնաւորն զբեհինս բացեալ էր եւ զեճճ (550) զուռուշի ճոխս առեալ եւ զԱՒՒ (1000) զուռուշ եւս նաղտ դրամ յափշտակեալ՝ թող զայլ մնոր իրս, յորմէ վշտացեալ էին խղճալիքն եւ հիւանդացեալ յոյժ: Որք եւ այնու հիւանդութեամբ մնին ի սուրբ Աթոռն: Զորս թէպէտ եւ շահիլ սկսաք, սակայն ցաւոյն օր ըստ օրէ առաւելեալ, փոխեցան ի կենաց աստի, մի զվնի միոյ: Եւ մեք փառաւորապէս եւ հոգեւոր հանդիսիւ եւ մեծ ծախսուք թաղեցաք ի գերեզմանս միաբանից մերոց: Իսկ յետոյ մինչ բացաք զիսուցն հանդուցեալ Միքայէլ վարդապետին, այնքան ինչ բան եւս ոչ էր, որ փոխարինիւր ծախուցն մերոց վասն ինքեանց արարեցելոց: Այլ ընդ իրացն բանալիք էլին, որոց արկեղքն յայդր են, զի Միքայէլ վարդապետն յայդր առ ընտանիսն նոյն արկեղքն զդրեանս եւ զքսուրս ունի եւ էս, թէ ի վերայ նոցա եւ թէ այլոց զդրամս ունի, թէ չինքեներ, եւ թէ յեսայի վարդապետէն, զորոց եւ մեք տեղեկացաք: Վասն որոյ առ ընտանիս նոցա գրեցաք, հանդերձ մխիթարութեամբ, եւ առ նոսիրակն մեր եւ օրհնեալ իշխանն քաղաքիդ գրեալ քեզ՝ հարազատիդ իմոյ եւս գրեմ, զի ամենայն կայից հանգուցելոցն, որք յայդր են, նաղտից եւ վէրջից վերահասու լիցիք եւ գրեսջիք մեզ, եւ մի կարծիցէք թէ կամիք մեք զորբոն նոցա զրկել, մի եղիցի այս, այլ կամիմք արդարութեամբ այնպէս առնել, որ ոչ դրքա զրկեսցին եւ ոչ սուրբ Աթոռս: Քանզի եսայի եւ Միքայէլ հանգուցեալ վարդապետաց կայքն ուստի՞ էին, եթէ ոչ ի սրբոյ Աթոռոյս եւ յաղգէ մերմէ: Ապա ի՞նչ իրաւունք է, որ այժմ ի վախճանիլ նոցա, ամենն առ դուսա մնասցէ եւ սուրբ Աթոռոյս կոզմն ունայն լիցի: Ուրեմն պարտ է ձեզ վերահասու լինիլ ամենայն կայից նոցա եւ գրել մեզ, զի որպէս իրաւունքն պահանջէ, այնպէս տեսանիցեմք, որ յերկուս կողմունս եւս զրկողութիւն ոչ լինի եւ դատնութիւն ինչ մի յառաջասցի: Այսպէս գիտացեալ այժմ, ի յորդիական ճշմարիտ սէրդ եւ ի հարազատութիւնդ հաստատուն կալով, ողջ-վէր ի Տէր, յարամնալով ի շնորհս նորին: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԶ (1787) թուոջս, ի յուլիսի եւ ի լուսակառոյն Աթոռս սուրբ էջմիածնի:

Ձեռ. 4501, էջ 1318

1319 466 1787 թ. 23 *Հուլիսի* – Կոնդակ ժողովարարութեան ի վերայ ամենայն ազգի մերոյ վասն սրբոյ Նախավկայի վանիցն, որ ի Համբ, ըստ խնդրոյ առաջնորդի նորին՝ Յերունի Գրիգոր վարդապետին:

(Զսկիզբն մինչեւ ցկէսն տես ի վերոյ ի փոքրագրիրք մասն տետերս, ի 521 եւ 522 երեսն, եւ անտի գրեա եւ ապա եկ աստ գրեա զայս, զոր տեսանես ի ներքոյ):

Արդ, յայսպիսի անուանի վանորէիցն մի է հրաշազարդ եւ չքնաղակերտ վանքն սրբոյնՍտեփանոսի Նախավկայի Քրիստոսի եւ առաջին մարտիրոսին, որ շնորհիւն Աստուծոյ կառուցեալ կայ ի յերկիրն Նախիջեւանու եւ ի ձորն Համպայ, յայնկոյս երասխ գետոյ, յանդիման հին Զուղայու: Յորում գոն ամենապեղ մասն մի ի փուշ պսակէն Քրիստոսի եւ այլ քանի սրբութիւնք եւ մասունք ի սրբոյն Ստեփանոսէ Նախավկային եւ ի քանեաց անուանի եւ գերահրաշ սրբոց, այլեւ բազմաց սրբոց վկայից եւ մարտիրոսաց Աշխարք, որք միջնորդ եւ բարեխօս են առ Քրիստոս վասն ամենայն հաւատացելոց, մանաւանդ վասն օրհնեալ ազգի մերոյ: Իսկ սուրբ ուխտն այն յայսմ շարաշատ ժամանակիս ենթարկեալ է ի ներքոյ ծանր պարտուց եւ յոլով պակասութեանց յամենայն կողմանէ, եւ դատարկացեալ է յամենայն պիտոյից: Որոյ պատճառն յայտնի է ամենեցունց, քանզի գիտէք ահա, որ բոլոր տունն Նախիջեւանու այս քանի ամ է, ի կայ ի մէջ մեծի վրդովմանն եւ խառնակութեան, որոյ բնակիչքն ոչ գոյ հանդստութիւն, ուստի եւ սրբոյ վանիցն այնմիկ եւ ոչ գոյ ապահովութիւն, եւ մուտք եւ արգիլնք նորին եւս նուազեալ են խապաս: Քանզի սուրբ վանքն այն ոչ ունի ըստ բաւականին զթեմ եւ վիճակ, որպէս զի նոքօք կառավարեսցի:

Եւ քանի մի աղքատ եւ չքաւոր խղճուկ ժողովուրդքն, որք են թեմ եւ վիճակ նմա, զապրուստս անձանց միայն հազիւ Տարեն՝ յաղագս բազմադիմի վշտաց իւրեանց, զորս կրեն միշտ յայս քանիս ամս, ուստի եւ ոչ գոյ ի նոցունց օգնութիւն ինչ սրբոյ վանիցն: Իսկ զոր ինչ ապրուստ եւս խղճալի միաբանքն աշխատանօք հայթայթելով առ ձեռն բերեն, զայնս եւս դազանաբարոյ իշխօղքն երկրին յափշտակեն՝ կեղեքելով զկեանս նոցին: Ուստի յամենայն կողմանց աղքատացեալ եւ չքաւորեալ է սուրբ տունն այն: Յաղագս որոյ խղճալի առաջնորդն նորին եւ սիրելի մեր՝ Գրիգոր Յերունեաղարդ վարդապետն, մեծաւ թախանձանօք խնդրեաց ի մէնջ զթութիւն օրհնութեան ի վերայ աստուածասէր եւ օրհնեալ ժողովրդոցդ մերոյ, առ ի ընդունիլ այնու ի ձէնջ զկամաւոր տուրս ողորմութեան, եւ դատնել զօգնութիւն պարտուցն, եւ վերստին շինութեան եւ պայծառութեան սրբոյ վանիցն: Եւ մեր խոնարհեալ յաղաչունս նորա ի ներ սրբոյ վանից Նախավկային Քրիստոսի, զայս օրհնաձիր նամակս գրեցաք ի վերայ սիրելի եւ հոգեւոր որդւոցդ մերոց եւ շնորհեցաք նմա, զոր կամ ինքն եւ կամ ի ոմն ի միաբանից նորին առեալ եկեսցէ առ բարեպաշտութիւն ձեր, խնդրեսցէ զողորմութիւն: Վասն որոյ, սիրելիք մեր, ի գալն բերողի նամակիս առ ձեզ, պարտիք ի սէրն Քրիստոսի եւ ի պատիւ սրբոյն Ստեփանոսի Նախավկային եւ վասն յուսոյ աղքայութեանն, շնորհել գմա զկամաւոր եւ զիմաձեռն ողորմութիւնս եւ զայլ ինչ եկեղեցական եւ արտաքսական անօթս, որք բոխին ի սրտից ձերոց վասն ազատեցման սրբոյ տանն այնմիկ ի պարտուց եւ սակ վերստին շինութեան եւ պայծառութեան նորին: Եւ դուք ըստ տրոց եւ ողորմութեանց ձերոց ընկալջիք զբազմապատիկ վարձս ի Տեառնէ Աստուծոյ յայսմ աշխարհի եւ ի Հանդերձեալսն, եւ լիջիք օրհնեալք ի նմանէ եւ ի սրբոյն Նախավկային եւ յամենայն սրբոց նորա եւ ի մէնջ: Եւ ի սուրբ Ուխտն յայն ողբան պաշտօնք, պատարագք, սաղմոսերգութիւնք եւ աղօթք կատարեսցին, յայնցանէ մեծ մասն եւ բաժին եղիցի ձեզ եւ ննջեցելոց ձերոց: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԶ (1787) թուոջս, ի յուլիսի ԻԳ (23) եւ ի բարձրագահ Աթոռս սուրբ էջմիածնին[104]:

Ձեռ. 4501, էջ 1319

215ա ***Ի Կաթին***

467 Թուղթ մի տահկերէն առ մաքսապետան, Հանդերձ ընծայիւք, ընդ Յակոբ վարդապետ Նուիրակին մերոյ, եւ վասն նորա յանձնարարութեան:

468 Թուղթ մի եւս առ մաքսապետի սառաֆ խոջայ Սարգիսն, որում ընդ Նուիրակ Յակոբ վարդապետին յղէ զԴ (4) լիտր գինի, Բ (2) լիտր քացախ եւ չորս լիտր բրինձ:

469 Թուղթ մի սիրոյ առ փաշայի սառաֆ Յովհաննէս ամիրայն վասն ոչ գալոյն ի սուրբ Աթոռս յուխտ ըստ խոստմանն եւ վասն թուղթ ոչ գրելոյ Հարցումն եւ ծանուցումն ընդ Նորոգ Նուիրակ Յակոբ վարդապետին՝ առ ինքն զԴ (4) լիտր գինի, Բ (2) լիտր քացախ եւ զԴ (4) լիտր բրինձ յղելն ի նշան սիրոյ:

470 Թուղթ մի առ Նորին իբր առաջնորդ Գրիգոր վարդապետն, որում սիրախառն մեղադրութիւն վասն անպատեհ շարժմանցն, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ Նորին բարձրապատիւ գահակալն, զի մի այլեւս գնասցէ ընդ այն:

215բ *Օրհնութեան եւ միխիթարութեան նամակներ մաշհեսի Մարիամ կնոջը (Անիի) եւ մաշհեսի Թարխմանչան Մկրտչին (Բայազետ), նամակներ Անիի ս.Աստուածածին եւ Կարբիի վեքի պատուն Հայրապետին: Վերջինիս տրվում են տնտեսական բնույթի մի շարք հանձնարարություններ:*

471 Թուղթ մի վկայական առ պարոն Փարսատան ումն, որ ի Թիֆլիզ, որք ի նախնեաց Հետէ ունէին ի Ջուղայեցի Յակոբ կաթուղիկոսէն զմի գիր Հաստատական իբր թէ են ինքեանք տէրունի: Վասն որոյ տեսեալ սրբազան Վեհապետին մերոյ զայս վկայականս եւ ըստ աղերսանաց իւրեանց չնորհեաց նոցա զայս, նորոգելով եւ Հաստատելով զտէրունի գոլն ի Ջու[ղայեցի] Յակորայ կաթուղիկոսէն:

Գրի [յամսոյս] ԺԹ (19):

1127 472 1787 թ. 30 Հոկտեմբ – Թուղթ մի Ջմիւռնի առ Աստուածատուր աղայն Ապրօյեան, ի պատասխան թղթոյն վասն ումանց բանից:

Յորմէ ժամանեացի...

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեան թղթոյս, ծանուցումն լիցի սիրելոյդ մերոյ ի Տէր, եւ Հաստատիմ որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի որպիսայայտ թուղթ քո ի փետրվարի 6 գրեցեալ, յառաջ քան զայս էհաս առ մեզ, որով իմացաք վնուիրակ և առաջնորդ Գալուստ Հանճարառատ վարդապետին մերոյ ժամանելն յայդր, եւ զձեզ որպիսաբար սիրով եւ յարգանաք ընդունիլն զնա, եւ ուրախացաք, օրհնելով զբարեչան սիրելիդ մեր: Բայց մեք զկնի թղթոյն, զոր ընդ Գալուստ վարդապետին գրեալ եմք քեզ, այլ չկարեցաք մինչեւ ցարդ գիր գրել առ քեզ վասն անձեռնհասութեան, այլ յառաջ քան զայս ի թղթոջ նորա զողջոյն գրեցաք սիրելոյդ, եւ խոստացաք զպատասխանի թղթոյդ յեասոյ գրել, զոր ահա գրեմք:

Արդ, գրեալ էիր եւ զպատադիրական բանս եւ անհոգացուցեալ էիր զմեզ, թէ ի կողմանէ գործոց սրբոյ Աթոռոյդ եւ առաջնորդի անհոգ լէր, զի չեմ պակասիլոց ի ծառայելոյ եւ այլն: Որոց աղագաւ յոյժ չնորհակալիցաք զատոյգ սիրելոյդ, զոր Տէր Աստուած օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ եւ պահեսցէ անփորձ ի չարէ՝ Հանդերձ ամենայն քոյոցիւնովքդ եւ ըստ օգտաչքանութեանցդ, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, ինքն եղիցի քեզ վարձահատոյց

ի յերկակի կեանս: Նաեւ ծանուցեալ էիր զՀաշտ եւ Համբոյր լինիլդ ընդ եղբօրն քո Առաքել աղային: Առ այն եւս շատ ուրախացաք: Ամենաբարին Աստուած միշտ խաղաղութեամբ եւ բարեկարգութեամբ պահեսցէ զձեզ ի յուրախութիւն մեզ:

Իսկ ի կողմանէ Հոգեւոր որդւոյն մերոյ՝ Միքայէլ վարդապետին, զոր յիշեալ էիր, այսպէս իմա, զի խղճալին այն ի գալն ի Թօխաթու ընդ Հօրաքեռն իւրոյ՝ Հէղինէ կուսին, որք անկեալ էին ի Մուշ եւ ի բունաւորէն զայն վնասուն կրեալ, յայնժամ անդէն զՀիւանդութիւն եւս էին ստացեալ, որք երկոքին եւս Հիւանդութեամբ մտին ի սուրբ Աթոռս, զորս թէպէտ սիրով ընկալաք եւ շահել սկսաք, եւ վասն ցաւոյն եւս զբժիշկ բերել ետուք, սակայն յաղթեցեալ գոլով ի Հիւանդութենէն, մի զկնի միոյ փոխեցան ի կեանս աստի, տալով մեզ զտրտմութիւն եւ զկսկիծ սրտի, մանաւանդ վասն այն, զի Հոգելոյս եղբօր մերոյ՝ Եսայի վարդապետի յիշատակն էր խղճալին եւ փափագ ունէր եպիսկոպոսութեան, որում կարօտ մնաց: Եւ զի այնպիսի ըղձիւ վախճանեցաւ վասն որոյ իմով ձեռամբ օծի զնա, իբր իսպառ ընդ վայր չանցանիցէ տենչումն, եւ Հանդիսիւ եւ ամենայն Հոգեւոր փառաւորութեամբ թաղեցաք զնոսա ի գերեզմանս միաբանից սրբոյ Աթոռոյս, առնելով զմեծ ծախս պաշտօնէից եկեղեցւոյ եւ գՀացկերոյթս: Որոց գՀոգիսն Տէր լուսաւորեսցէ եւ անանց պսակացն արժանացուսցէ, եւ զդլուխ սիրելոյդ ողջ պահեսցէ եւ միսիթարեսցէ: Իսկ յետ կատարելոյ գեօթ նօրեայ կարգաց, մինչ բացաք զխուցն, //այնքան ինչ ոչ ել, որ մեր ի 1128 *վերայ ինքեանց արարեալ ծախուցն փոխարինիւր: Այլ բանալիք էին, որոց արկեղքն ի Թօխաթ է մնացեալ՝ լի կայիւքն եւ Աթոռս յիւր յատուկ ընչիցն ինչ չէր բերեալ: Զայս յիշելս վասն այն է, զի իցէ թէ տեղդ զառնլացուս ունիցի ի վերայ մարդոյ եւ դու, սիրելիդ մեր, իմացեալ գրեցես մեզ:*

Այլեւ գրեալ էիր, թէ յանցեալ ամի ապրիլի 22 էն մինչեւ ցայսօր տաֆթարով եղեալ արդիւնքն յանձնեցի առաջնորդին, բաց ի տանց քրայից եւ գանձանակադրամից եւ այլոց: Առ որ մեծապէս չնորհակալ եղաք զքեզ՝ Հանդերձ օրհնութեամբ, բայց սիրելիդ իմ, ո՞չ ապաքէն յառաջագոյն մեք գրեալ եմք օրհնեցելոյդ, թէ մինչեւ ի գալն առաջնորդին, որ ինչ Հին արդիւնք իցեն ժողովեցեալք եւ ժողովիլոց, զամենն որիշ յատուկ դէֆթէրէ լինիցին: Ապա ո՞րպէս է որ ոչ գրես, թէ յատուկ դաւթարաւ է: Ահա գրեցի առաջնորդ վարդապետին եւ սիրելոյդ եւս կրկին գրեմ յառաջմէ որքան որ արդիւնք կայր ժողովեցեալ եւ ժողովելոց մինչեւ գալն առաջնորդին յայդր, զայս ամենն ի յատուկ դէֆթէր պարտիք գրել եւ մեզ ծանուցանել, զի գիտասցուք թէ Հին արդիւնքն ո՞րքան էր եւ նորն եւս ուրիշ լիցի յայնցանէ:

Իսկ եւ զմերս որպիսութեանց եւ երկրիս եւ սրբոյ Աթոռոյս այսպէս իմա, զի թէպէտ ի տունս Արեւելեան կատարեալ խաղաղութիւն ոչ գոյ, ըստ որում իշխօղքն երկրաց միշտ զմիմեանց անկանելով աւարեն եւ աւերեն զերկրայս իրերաց, յորոց եւ մեր կասկածանքն վնասուց անպակաս են, սակայն յատկական խնամածութեամբն Աստուծոյ, երկրիս մեր կերպիւ մի ի միջակ խաղաղութեան կայ, եւ սուրբ Աթոռ մայր ձեր՝ ի պայծառութեան: Եւ մեք եւս, թէպէտ նեղիմք բազմիցս ի յանգլխացեալ եւ յանդուգն բնակչաց երկրիս, սակայն եւ եւս յուսացեալ ի չնորհն Քրիստոսի, Հետեւիմք չինութեան եւ բարեկարգութեան սրբոյ գահիս: Որք եւ յանցեալ տարին զաստուածակերտ սրբոյ տաճարիս արտաքին կողմանց

զՀնացեալ տեղիսն նորոգեալ վայելչացուցաք, եւ զբոլոր մէջն եւս սպիտակացուցեալ ծաղկեցուցանեմք եւ խորհրդաւոր պատկերօք զարդարեմք, որոյ կատարումն յայսմ ամի լինելոց է: Նաեւ ի սուրբ Աթոռոյս զՀաստատուն շինուածս շինեցաք ի հիմանց սրբատաշ վիմաքարօք, եւ ձեռնարկեալ եմք զայլ եւս զայնպիսիս շինել տալ լսատ պահանջման Հարկին: Գրեցի, զի գիտասցես եւ ուրախ լիցիս: Որ եւ ի հշմարիտ սէրդ եւ ի Հարազատութիւնդ, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, Հաստատուն մնալով ողջ լէր ի Տէր: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԶ (1787) թուոջս, ի յուլիսի էջն եւ ի սուրբ Աթոռս էջմիածին:

Ողջոյն տամ սիրով եւ օրհնութեամբ Հարազատի եղբօրն քոյ եւ սիրելոյն մերոյ, Տէրտէր զօրացեալ Առաքել աղային, եւ աստուածապարգեւ զաւակացն քոց եւ Հոգեւոր որդւոց իմոց՝ Մարգար, Մատթէոս, Յակոբ եւ Պետրոս աղազատիցն եւ Հարազատ փեսային ձերոյ՝ Խօջայ Յովսէփին եւ այլ ամենայն ձերայնոցն, զորս եւ յանձնեմ ի խնամս Տեառն Հանապազ:

Ձեռ. 4501, էջ 1127–1228

216ա 473 **Ի Նախիջեւան** – Թուղթ մի ի Նախիջեւան առ տէր Կարապետն, տէր Մարկոսն եւ պարոն Յովսէփն վասն առաջնորդին իրեանց Հարցումս, թէ զի՞նչ արարիք, արդեօք գտի՞ք զոմն եւ կացուցիք զնա առաջնորդ, թէ ոչ: Զորմէ ոչ գրեցիք զբան ինչ: Արդ, գիտասջիք, Առաքել այրն, զոր յղեալ էիք եւ զկնդակ ժողովարարութեան ինդրեալ ի մէնջ, ոչ ետուք, քանզի որոյ անուամբ գրեցուցանէաք, որ տակաւին չունիք առաջնորդ, ուրեմն նախապէս զոմն առաջնորդ վանիցն ձերոյ կարգեսջիք եւ ապա ինդրեսջիք, որ նորին անուամբն գրեցուցուք:

Գրեցաւ յամսոյս ի էն:

Օրհնութեան նամակ մումի ներիսաուներ Հարութիւնին եւ Մկրտչին (Դյանջա), նամակ Գյանջայի գանձապետ պռն. Կարդագործին, որով Հաստատվում է մումի առացումը եւ մումատվողներին օրհնութեան գրի առաքումը: Կարինի վերիկ Հայրապետին ուղղված նամակում հիշեցվում է կանխելներ եւ զանգերի պատրաստելը ձեռք բերելու մասին արված Հանձնարարութիւնը: Նամակներ պռն. Ղազարից Բաղդասարին, առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետին եւ գործակալ տեր Ղազարին (Թիֆլիս): Ի թիվս այլ գործերի վերջիններիս Հանձնարարվում է գրաւոլիկ Նորաշէնի եկեղեցու անհետացած խաչով: Նամակները գրվել Են օգոստոսի 1–ին, 5–ին եւ 10–ին (էջ 216ա–216բ):

216բ 1787 օգոստոս – ***Թուղթք ի մեծն Պօղոս, ի վան եւ յայլ տեղիս***

474 **Ի Պօղոս** – Թուղթ մի առ վարպետ մահտեսի Թօմայն վասն գալստեան որդւոյն իւրոյ՝ տիրացու Սահակին ի սուրբ Աթոռս ընդ ուխտատուրացն ծանուցումն: Նաեւ զպատճառս վերադառնալոյն նորա առ ինքն՝ թէ ոչ ժուժեաց տեղւոյս Հասարին (վասն զի կամէր ժամանակ ինչ մնալ ի սուրբ Աթոռոջս): Իսկ մեք ի խնամս մեր ունէաք, եւ տուեալ էաք ի գրատունն, որ անդ բնակեսցի ընդ գրագրօքն, քանզի էր ապահով տեղի, եւ զբերականութիւնն էւս դաս առնոյր ի Սահակ վարդապետէն, որպէս ինքն երկարապէս պատմելոց է:

Այլեւ զսափամանճի մահտեսի Կարապետի Ծ (50) զուռուշ կտակն եւ Արզու կնոջ ԺԲ (12) զուռուշ քառամսեցն, զորս տուեալ էիր նուիրակ Իսահակ վարդապետին, Հասոյց առ մեզ ամբողջապէս, բայց որովհետեւ ձեռամբ քոյդ էր լեալ զօրհնութեան թուղթն նոցա, ահա գրեալ առ քեզ յղեցաք, զի Հաստացես նոցա:

Օրհնութեան եւ շնորհակալութեան նամակներ ներիսաուներ մահտեսի Կարապետին եւ Արզու կնոջը:

217ա 475 **Ի Վան** – Թուղթ մի առ Ախիջան եւ իւր եղբայր պարոն Գէորգն, ի պատասխանի ի մայիսի ԻԶ (26) գրեալ թղթոյն նոցա ընդ քանքանչի վարպետացն, որոց կողմանէ գրէ, թէ մինչեւ ցարդ կային ի գործս իւրեանց երկուս եւս, բայց մեծ վարպետն եւ Բ (2) աշակերտքն զտեղւոյս Հասային ոչ կարացին տանիլ, տկարացան: Վասն որոյ ահա Հրաման ետուք նոցա գալ, տալով զվարձան ըստ դրեցելոյդ՝ աւուրն Ա (1) վարպետին եւ Ա (1) աշակերտին Ա (1) ղուռուշ, նոյնպէս եւ միւս վարպետին եւ աշակերտին: Իսկ փոքր վարպետն մնաց միայն եւ ահա բանի, ըստ որում ոչ տկարացաւ: Այլեւս մեծ վարպետին մէկ քիւրք եւս ետուք վասն Հանծապարհի նեղութեանցն եւ պատուիրեցաք ի գալ գարնանն Ա (1) վարպետ եւս ընդ իւրն առեալ եկեսցէ ի սուրբ Աթոռս՝ թարց աշակերտաց:

Իսկ թէ ոչ յօժարեսցի գալ, ինքն գիտասցէ, որպէս խօսեցեալ եմք նմա:

Նույն Հարցի մասին գրված է նաեւ ներիսաի Աստվածատուր փարդապետին ուղղված նամակում, որին Հանձնարարվում է աշխատի մնատպատու անատոմներ ուղարկելիս ընտրել մեծերը, քանի որ փոքրերը տեղ չեն Հաձում: Օրհնութեան նամակներ երեք ամիջի ներիսաուներ Խաչատուրին, Հովիսեփին եւ այլն. Հարութիւնին: Վերիկ Հայրապետին (Կարին) Հայտնվում է, որ սոֆրբելու Համար էջմիածին եկած այրևցի Սահակը, չդիմանալով նյանակին, վերադառնում է, Հանձնարարվում է օժանդակել: Նամակները գրվել Են օգոստոսի 16–ին (էջ 217ա–217բ):

217բ 1787 օգոստոս – ***Թուղթք ի մեծն Պօղոս, ի Հնդիկս եւ յայլ տեղիս***

Պատասխան նամակ Կ. Պոլսում նոր նշանակված ներիսաի Մինաս վարդապետին, որին Հանձնարարվում է բան պատկանելոյն Հաղորդել մի շարք ներիսաուների Հաղորդված օրհնության նամակներ, այնուհետեւ բերված Են այդ օրհնագրերի Համառոտագրություններ, որոնց Հաղորդուբերն Են՝ վարպետ Գեվորգ, զոսմոմաձոյ Էմնաքը, (թվարկված Են նրա մի քանի գեկավարները՝ իգիբոշի մահտեսի Հոհաննը, մահտեսի Տաթևը, տիրացու Պողոսը եւ ուրիշներ), զոսմամաձի մահտեսի Մարգիսը, ատամ Պետրոսը, պռն. պռն. Նուրին, Հովակիմը եւ Մկրտիչը (էջ 217բ–218ա):

1226 476 **1787թ. 25 օգոստոսի** – Թուղթ ի Հնդիկս առ Մատրաս Հաճամիր աղային, յորում նախ յիշումն առաջին թղթոյն մերոյ, ապա ծանուցումն յետին թղթոյն նորա Հասանելոյն եւ յատաջագոյն յղեալ իրաց եւս ժամանելոցն, նաեւ վասն մահուանն տեղւոյ գործակալին մերոյ՝ պարոն Յովսէփին Մարութեան, եւ առ որդիսն նորա զթուղթ գրելոյն: Եւ վասն նուիրակին մերոյ կրկին յանձնարարութիւն եւ ծանուցումն զորպիսութեանց սրբոյ Աթոռոյս եւ կողմանցս Համառօտ եւ ի վերջոյ յորդորումն ի սէր եւ յօգտաջանութիւն սրբոյ Աթոռոյս[105]:

Յորմէ ժամանեսցի թուղթ...

Եւ ընդ աստուածային օրհնութեան ողջունաձիր նամակիս ծանուցումն լիցի ազնուագոյն սիրելոյդ մերոյ եւ բարեջան որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս էջմիածնի: Զի յետ առաքելոյն մերոյ գնորոգ նուիրակ ի յօրհնեալ վիճակդ զՀոգեւոր որդին մեր՝ զՆիփրիմ աստուածիմաստ վարդապետն, ի ՌՄՂԴ (1785) թուոջս մերում էւ ի փետրվարի ե (5), ընդ որում եւ զերկուս թուղթս եմ գրեալ առ քեզ յայնժամ, ապա ի յանցեալ ՌՄՂԵ (1786) թուոջս եւ ի մայիսի ԻԷ (27) եւս զթուղթ գրեցաք առ քեզ, ծանուցանելով զայսմ կիսի զորպէսն մեր եւ սրբոյ Աթոռոյս եւ զայլ ինչ, զորս յայնժամ Հարկն պահանջեաց գրել: Իսկ յետ ի յուլիսի ամենայն այնորիկ զթուղթդ առ մեզ գրեալ, որ էր պատասխանի նախկին թղթոյն մերոյ, Հանդերձ Յովսէփ

վարդապետի թղթովն, ընկալաք եւ խնդացաք զգրեալդ ամենայն: Եւ զթուղթդ, որ առ Յովսէփ վարդապետն էր, տեսեալ յղեցաք առ նա ի յօգոստոսի ԺԲ (15): Այլ մինչեւ ցարդ ձեռնհասութիւն ոչ եղեւ մեզ զպատասխանի գրել սիրելոյդ: Մանաւանդ զի յառաջագոյն, որ զթուղթս եւ զգրեանս եւ զաշխարհացոյցս էիր յղեալ, թէպէտ թուղթդ վաղ ուրեմն հասեալ էին առ մեզ եւ մեք զՀերակլ արքայի եւ այլոց թուղթն յղեալ էաք առ ինքեանս, որպէս նախքան զայս ծանուցեալ եմք ամենայդ, բայց այն աւանդ իրքն դեռ չէին հասեալ: Վասն որոյ սպասեաք նոցա, զի հասանիցին եւ ապա թուղթ գրեալ ծանուցցուք քեզ զորպէսն նոցին:

Իսկ յայսմ ամի ի սպրիլի ամսեան ԺԷ (17) հասին առ մեզ այն պատմագիրքքն եւ աշխարհացոյցքն, եւ մեք զվրաց արքայի եւ մելիք Աւետիքի բաժինն առ ինքեանն յղեցաք եւ զմերն մեք ընկալաք, զպատմագիրն ընթերցեալ եւ զաշխարհացոյցն հանդէպ կախեալ վայելեմք, վասն որոյ շնորհակալեցաք զսիրելոյդ, եւ օրհնութեամբդ բազմաւ օրհնեցաք զքեզ: Զոր Տէր օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ, փրկեսցէ ի յամենայն չարեաց եւ ի ձախորդութենէն, եւ պահեսցէ միշտ ի խնամս իւր ի խաղաղութեան, ի բարեյաջողութեան եւ ի յառաջադիմութեան՝ հանդերձ ամենայն քոյոցն, եւ փոխանակ այդքան սիրոյդ եւ հարազատութեանդ, զոր ունիս առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, հատուսցէ քեզ զվարձս բարեաց բազմապատկապէս:

Բայց թուղթդ, զորս յղեցաք ի Թիֆլիզ առ վիրս եւ առ Հայս, յայնցանէ միայն զԴաւիթ Սարդարի թղթոյ պատասխանին ընկալաք, զոր եղեալ ի թղթոջ նուիրակին մերոյ, ընդ Թիֆլիզեցի Յովսէփ առնն յղեցաք առ նա յանցեալ թուոյ յուլիսի Ա (1), զի Հաստուցէ առ քեզ: Եւ ընդ նմին ոչ կարացեալ զթուղթ գրել առ սիրելիդ, զողջոյն միայն գրեցաք ի ձեռն նուիրակին՝ որիլ քեզ:

Եւ առ Մէլիք-Յովսէփեան մելիք Ասովն գրեալ թուղթդ, Հանդերձ ամանաթիւքդ, դէռ աստ առ մեզ էն ի պահեստի, զորս վասն վտանգից ճանապարհայն, եւ մնանաւանդ վասն նեղութեան եւ վշտաց նոցա, զոր կրէն ի կատաղեալ բռնաւորէն իրեանց, ոչ յղեցաք, զի մի գուցէ անկանիցին ի ձեռս թշնամեաց եւ կորնչիցին: Այլ թուղթ գրեցաք մելիք Ասովին, զի մինչ ապահովացին ինքեանք եւ ճանապարհքն, գայցուկ մարդ յղեացէ առ մեզ՝ առ ի տանիլ զթուղթդ եւ զընծայդ:

1227 Առ այս անհոգ լեր, զի երբ եւ իցէ զթուղթդ եւ զիրդ առ նա եմք հասուցանելոց, եւ ի նմանէ զպատասխանի առնլոց եւ առ քեզ յղելոց՝ ի միամտութիւն սիրելոյդ:

Իսկ վասն մաՀուան ժողովարար տէր Յարութիւնին, որ գրեալ էիր, ահա Յովսէփ վարդապետն ի տեղի նորին զքահանայ ոմն է յղեալ Մտեփաննոս անուամբ, որ եւս տէր Յարութիւնին տուեալ կոնդակաւն մերով շրջագայելոց է: Վասն որոյ ահա նուիրակին մերում գրեցաք եւ քեզ՝ ապնոյդ եւս գրեմ, զի խնամածու լիջիք նմայ եւ օժանդակեսջիք ի գործն:

Այլեւ յաղագս մաՀուան սիրելոյն մերոյ եւ Հարազատ գործակալին սրբոյ Աթոռոյս՝ պարոն Յովսէփին Մարութեան յոյժ տրտմեցաք, ըստ այնմ զի խոՀեմ անձն էր եւ Հաւատարմօրէն ծառայէր սրբոյ Աթոռոյս, եւ այժմ պակասեցաւ ի մէնջ. այդ եւս ի տարաբախտութենէ մերմէ է: Բայց զի Աստուծոյ գործ է կեցուցանելն եւ մեռուցանելն, մինչ այդպես է կամեցեալ եւ արարեալ, զի՞նչ ունիմք ասել, եթէ ոչ փառս վերընծայել օրհնեալ անուան նորա եւ կամացն: Վասն որոյ ասեմք՝ Տէր լուսաւորեսցէ զՀոգի

նորին եւ Հանգուսցէ յարքայութեան իւրում, եւ զքեզ եւ զնորին յեաւմնացսն ողջ պահեսցէ եւ միսիթարեսցէ: Արդ, ահա առ որդիան նորա զմիսիթարութեան թուղթ գրեալ յղեցաք ի ձեռս քո, զոր տացես ինքեանց եւ միսիթարեսցես ի մեր կողմանէ: Այլ, սիրելիդ իմ, յայդ օրհնեալ քաղաքդ մեզ Հարկաւոր է գործակալ լինիլ ոք, զի Հոգ տարցէ սպասաւորութեան սրբոյ Աթոռոյս, իսկ մեք անտեղեակ էաք զերպիսութենէնց Հանգուցեալ պարոն Յովսէփի որդւոյն, եւ առ այն ոչ վստահացաք կարգել զնոսա գործակալ սրբոյ Աթոռոյս: Եւ թէ քեզ՝ սիրելոյդ Հարկիցեմք, թերեւս վասն մեծամեծ Հոգոց եւ զբաղմանց, չկարիցես ձեռնհաս լինիլ: Վասն որոյ գրեցաք նուիրակին եւ օրհնեցելոյդ եւս գրեմք, զի ի գալն նորա յայդր, խորհեսջիք ի միասին, եւ թէ պատշաճ տեսանիցէք, զպարոն Յովսէփի որդիսն կարգեսջիք ի տեղի Հօրն գործակալ սրբոյ Աթոռոյս, եւ թէ զնոսա անպատկան Համարիցիք, զայլ ոմն Հաւատարիմ այր ի քաղաքէդ ընտրեալ արուեստիք գործակալ եւ գրեսջիք մեզ, զի եւ մեք զՀաստատութենէն կոնդակ գրեալ, Հաստատեսցուք զնա ի գործն՝ առ ի ծառայել սրբոյ Աթոռոյս եւ վարձատրիլ Աստուծոյ: Եւ յորքան ժամանակ, որ դեռ չէ յատկացեալ ոք ի գործակալութիւն մեր, խնդրեմ ի սիրելոյդ, զի դու Հոգ տարցես, յայդր պատահեալ բանիցն սրբոյ Աթոռոյս, որոյ ապագայ ընդունելոյց ես զվարձս յԱստուծոյ եւ զշնորհս ի սրբոյ իջման տեղւոյս նորին, եւ մեք եւս յոյժ շնորհակալութեամբ օրհնելոց եմք զքեզ:

Իսկ եւ նուիրակին մեր՝ Եփրէմ խոՀեմագարդ վարդապետն, յետ երկարաբայէ արգելմանն ի Բազատ եւ զնեղութիւնս կրելոյն անդ ի վրդովմանցն երկրին, ապա ողորմամբն Աստուծոյ ուղեւորեալ ժամանեալ էր ի Պասրայ, ուստի թուղթ էր գրեալ մեզ ի փետրվարի ամսեանն՝ ծանուցանելով, թէ զկնի միոյ կամ երկու ամսոց ի նաւ մտանելոց եմք գնալ ի Հնդիկս: Եւ ըստ այնմ կարծեմք, թէ ի վաղուց անցեալ իցէ յայդ կողս եւ յետ ոչ շատ երկար միջոցի եկեսցէ ի յօրհնեալ քաղաքդ:

Ուրեմն ի գալն նորա յայդր, սիրով ընկալցիս զնա եւ ամենից յառաջ եւ այժմ գրեցելոց մերոց Հոգ տարեալ զորպէսն գրեցեալ մեզ՝ Հանդերձ ձեր եւ ամենայն կողմանցդ մեղապատշաճ որպիսութեամբն, զի դիտացեալ միամիտ լիցուք:

Եւ գերկրէս զայսմանէ եւ զորբոյ Աթոռոյս եւ զմնջ այսպիսութիւնս իմա, զի ի տունս արեւելեան, վասն ոչ գոլոյ թագաւորի եւ կամ միոյ իշխողի, կատարեալ խաղաղութիւն ոչ գոյ, թէպէտ եւ ի բազմոց իշխողացն ընդ միմեանս անկանելոյն խռովմունքն անպակաս է, սակայն ի ներկայումս այս երկրիս մեր ողորմութեամբն Աստուծոյ է ի միջակ խաղաղութեան եւ սուրբ Աթոռս Մայրս ձեր, շնորհիւն Քրիստոսի, կայ ի բարեկարգութեան եւ յիւրաքանչելոյ պայծառութեան: Եւ մեք, թէպէտ զոչ սակաւ նեղութիւնս կրեմք ի յանկանոն պահանջմանց եւ ի լրութենէնց Հեթանոսաց, սակայն ոչ բնաւ յետս նահանջեալ ի մեծապարծութենէնց ի պատիւ վայելչութեան Մօրս փառաց, ահա զսուրբ տաճարս, Հանդերձ գաւթիւն, ծաղկափայլ շքեղացուցեալ եւ խորհրդաւոր պատկերօք զարդարեալ, յայսմ ամի աւարտելոց եմք, եթէ յաջողեսցէ Տէր, որ յոյժ Հրաշատեսիլ եղեւ քան զառաջինն:

1228 Եւ բաց յայսմանէ ի սուրբ Աթոռոյն ի ներքս եւ յարտաքս զքանի Հարկաւորագոյն եւ զմեծամասն չինեցուցաք Հաստատեսցուք, եւ

զայլս նոյնպիսիս եւս սկսեալ շինեցուցանեմք ի պայծառութիւն սրբոյ դահիս եւ ի պարծանս օրհնեցելոյ աղգիդ մերոյ: Տացէ Տէր զիաղաղ ժամանակ եւ զյաջողութիւն, զի զայլեւս Հարկաւորս սրբոյ Աթոռոյս Հոգացեալ կատարեսցուք, զոր լուեալ ուրախասջիք: Նաեւ տպարանն մեր անխափան ի բանի է, յորում յառաջագոյն զՊարտաւճար գիրքն Հոգելոյս Հայրապետին եւ զԱստենի ժամագիրքն տպագրեալ, առաքեցաք ընդ նուիրակին ի վայելս ձեր, եւ յետ այնոցիկ զՅովսեպոս պատմագիրքն եւս տպագրեալ աւարտեցաք, եւ տուեալ եմք ի կազմել, յորմէ եւս յառաջիկայ աւուրքս յղելոց եմք առ յատկեղ սիրելիդ եւ առ այլս, զի վայելեալ զբօսնուցուք:

Յարձեալ եւ զայս գիտացես, զի Խամսայու եւ Հուշոյ իշխօղն յղփացեալ զեղճիւս ածէ յայսկոյս եւ յայնկոյս, եւ քանեաց երկրաց տիրեալ, գայլս եւս կամի եւ քանայ ընդ բռամբ ածել: Իսկ զբրխատոսազօր արքայէն Վրաց ասեն, թէ զզօրս Ժողովեալ յառնելոց է ընդդէմ նորա, եւ ի վերայ այսց՝ յանցեալ ամին եկեալ եւ վերադարձեալ գաղանամիտ լեզուից ձայնն եւս հնչէ յականջս մեր, տեսցուք թէ որպէս լինիցի: Այլ Քրիստոս Տեառն մեր ցրուեսցէ զխորհուրդս եւ զզօրութիւնս անօրինացն եւ փրկեսցէ զհաւատացեալս անուան իւրոյ ի թունից ժանտից այնոցիկ եւ զսուրբ Աթոռս եւ զտաճարս փառաց սրբութեան իւրոյ պահպանեսցէ ընդ թեւոքն իւրովք՝ ի յանդորրութիւն մեզ եւ ցնծութիւն ձեզ:

Այսպէս եւ զայսքան խնդացեալ առ ժամն զմէնջ եւ զկողմնակս, զսէրդ ճշմարիտ եւ զօգտատար հաւատարմութիւդ անմոռաց եւ աճեցուն ունիցիս առ Աթոռս եւ առ մեզ, եւ զսիրանիշ եւ զերպիսածանոյց գիրդ անպակաս արասցես ի մէնջ՝ ի սրտադիւրութիւն մեզ, զի ոչինչ է առաւել ուրախութիւն մեզ, քան զլսելն եւ իմանալն զողջութենէ եւ զբարեկեցութենէ քումմէ եւ այլ մերազնեայցդ:

Ողջ լեր ի Տէր եւ յանձնեցեալ ի խնամն նորին յարաժամ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՈՂՋ (1787) թուոջս, ի յօգոստոսի Իե (25), եւ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածնին:

Ողջոյն տամ սիրով եւ օրհնութեամբ եւ պահպանողական շնորհիւ սրբոյ իշմնն տեղւոյս Քրիստոսի, աստուածապարգեւ զաւակաց քոց եւ հոգեւոր որդւոց իմոց սիրելեաց՝ Տէրամբ զօրացեալ եւ օրհնեալ աղայ Յովհաննէսին եւ աղայ Եղիազարին, նաեւ նորարոդոջ եւ ծաղկախիթիթ թոռին քոյ՝ աղայ Նազարին եւ այլ ամենայն քոյայնոցն, զոր յանձնեմ ի ողորմութիւնս եւ ի գթութիւնս Տեառն Աստուծոյ եւ ամենակալին Հանապազ:

Յարձեալ սիրելի եւ հոգեւոր որդւոյն մերոյ եւ Հարազատ զաւակին սրբոյ Աթոռոյս, Աստուծոյ օրհնեալ խոհեմառատ եւ շնորհապերճ պարոն տիրացու Մովսէսին Բարաղամեան եւս ողջոյն եւ օրհնութիւն տամ, եթէ յայդր իցէ՝ առ որ ընդ նուիրակին զյատուկ թուղթ ունիմք գրեալ, որ եւ լիցի ողջ եւ պահպանեալ միշտ շնորհիւ Տեառն: Ամէն:

Այլեւ զայս ծանիր, սիրելիդ իմ, զի զմեծազօր կայսերուհւոյն Ռուսաց, զոր լսեաք, թէ գնալոց է ի Ղռիմ եւ ի Նոր Նախիջեւան, այժմ գրեալ էին, թէ թէպէտ գնաց ի Ղռիմ, բայց ոչ անկաւ ի Նախիջեւան, այլ ի Ղռիմեւ վերադարձաւ ի Մոսկով, ուստի գնալոց է ի Պետրպօլը:

Նաեւ զբարեպաշտ արքայէն Վրաց՝ զՀերակլեայ, զոր ասացաք, թէ ասէն յառնելոց է ընդդէմ կառաղելոյն Իբրահիմի, այժմ ճշմարտեցաւ, զի ահա մէկիք Աւետիքն գրեալ էր մեզ, որ ութ աւուրբք յառաջ քան զայս բազում զօրք ելեալ ի Թիֆլիզու, եկեալ է ի Ղազախ, ուստի գնալոց է առ Գեանջա եւ Շուշի:

Տացէ Տէր յաջողութիւն նմա առ ի վճարել զդիտեալն, զի թէրեւս մեր բազնեայ իղճալի իշխանացն, որք ի տառապանս են, ապահովութիւն ինչ լինիցի:

Եւ եթէ առաջադրութիւնն բարեպէս եղերեսցի, գրելոց եմք սիրելոյդ: Այժմ այսչափ իմացաք, զորս գրեցաք:

Ձեռ. 4501, էջ 1226–1228

477 **1787թ. 25 օգոստոսի** – Թուղթ ի Սուրաթ քաղաքն առ Հանգուցեալ Գրիգոր աղայի քոյր Զիպիտային. յիշումն առաջին թղթոյն մերոյ ընդ նուիրակին գրեցելոյ, եւ ծանուցումն յառաջագոյն գրեալ թղթոյն առբա (զոր կորուսեալ գիտեաք) առ ձեռն բերելոյ, եւ վասն յայմիկ թղթոջն գրեալ օգտաւոր բանիցն շնորհակալութիւն: Եւ զի Մատրասու գործակալն մեր եւ բանակատարն սորա՝ Յովսէփն Մարութեան վախճանեալ էր, վասն նորա միսիթարութիւն եւ պատուէր, զի կամ զորդիսն նորա եւ կամ զայլ որ հաւատարիմ բանակատար կարգեսցէ ինքեան, զի յանուն սրբոյ Աթոռոյս կատակեալ կայքն իւր չկորնչիցին, եւ ապա յորդորումն ի սէր եւ ի հարազատութիւն սրբոյ Աթոռոյս:

Ձեռ. 4501, էջ 1229–1230

218ա 478 Ի Սուրաթ – Թուղթ մի առ Յօհաննէսն աղայն, գործակալն սրբոյ Աթոռոյս, ի պատասխանի յանցեալ ամի գրեալ թղթոյն: Վասն սրբոյ
218բ Սաղիմայ նուիրակ Յա//կոբ վարդապետին, թէ ատ ոչ անկաւ, զի ըստ արժանեացն զպատիժս տայաք նմա, այլ իմացաք, զի գնացեալ էր ի սուրբն Սաղիմ, եւ գրեցաք պատրիարգին, զի զվրէժս խնդրեսցէ ի նմանէ: Տակաւին գիրն մեր առ նա չՀասեալ, նուիրակ էր արարեալ ի կողմունսն Ադանայու, եւ ի գնալն ի ճանապարհին վախճանեալ էր, լեր միամիտ: Ատտուած բան արդարութեանն իւրում դատեաց:

Այլեւ յանձնարարութիւն վասն նոցին նուիրակ Պետրոս վարդապետին, որ ի սուրբ Աթոռոջս եպիսկոպոս լեալ, ապա գնաց: Իսկ վասն գործակալութեանն իւրոյ շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն, եւ վերատին յորդորումն վասն յառաջմէ յղեալ տրոցն եւ յիշատակացն՝ առ որս տարակուսեալ էր, կարծելով թէ ոչ է Հասեալ: Միամտութիւն, յանուանէ յիշելով, թէ Հասեալ է առ մեզ:

Վասն ի կենդանութեան արարեալ կտակին շնորհակալութիւն, որոյ զկէսն, որ է ՀՌ (8000) ռուսի, գրեալ էր ի Բասրայ վէքիլին իւրոյ՝ տալ զայնս գործակալին մերոյ՝ պարոն Յովհաննիսին: Սակս որոյ գրէ, թէ պարոն Յովհաննէսն մեզ բան չէ գրած, բայց մեք ահա գրեցաք, զի Հասուցէ ի մեծն Պօլիս առ Մինաս վարդապետն: Իսկ յանգուցեալ Մէյրմէր կնոջ ԱՃԾ (150) ռուսիոյն, զոր գրեալ էիր, թէ յղեցի ի Բասրայ, յայն կողմանէ եւս բան չէ գրած: Զոր ինչ լուեալ էիր վասն ձեր նախկին նուիրակ Գրիգոր վարդապետին իբր թէ վախճանեալ է, սուտ է: Վասն ձեր սիրոյն սրբոյ տաճարիս լուսաւոր կարգեցաք, լեր միամիտ: ՁԱՃ (100) ռուսիոն մինչ Հասանիցի, տացոց եմք նմա ըստ գրեցելոյդ վասն տպարանին մերոյ, թէ Հաստատ է: Վասն Եփրեմ վարդապետին մերոյ յանձնարարութիւն եւ վասն նորին որպիսութեանն խնդիր, զի գրեսցէ: Իսկ վասն զմին պահանջեալ թղթոջն մերոյ պատուէր, զի ընդ Հաւատարմի առ Համիր աղային

Հաստուցէ: Վասն յիշատակագրութեանն իւրոյ ի վերայ արձանին, թէ գրեցաք ընդ նուիրակին ձերոյ, զի զանուանն ձեր գրեցուցեալ յղեսջիք մեզ, զորս քանդակեալ տացուք ի վերայ որմոյն սրբոյ տաճարիս, զոր նորաշէն ջարդ արարաք, բայց սրբոյ տաճարիս դրանն կամիմք գրեցուցանել վասն խոսքիդ ձերոյ: Ուրեմն յղեա փութանակի:

Վասն Զիպիտայի թղթոյն թէ յղեացես, եւ վասն նորա բանակատարին, որ վախճանեալ է, ինքն մուղայէթ լիցի ի տեղի նորա, զի մի կորիցէ զկայսն նորին: Այլեւ ողջունէ ի սմա զկենակիցն իւր՝ զկիւրիստաննն եւ զդստերան իւրեանց՝ զԽաթունն եւ Թուրմանդայն, նաեւ փեսայն իւրեանց՝ զպարոն Յովհաննէս ազայն եւ զնորին որդիսն, եւս զպարոն Աւետն Սէթեան եւ զայլ իշխանսն եւ ժողովուրդսն Համայն:

Թղթոց աղայի քաջի Զիպիտային (Մաւրաք) ուղղված նամակում Հեռնաստաթղթում է համարցրալ գործակալ տալա Հովսեփ Մարութեանի փոխարէն շտապ կարգով այլ գործակալ նշանակել (էջ 218բ–219ա). Բէթղէհէմյան Հովհաննեսին (Բասրա) իրագէն է պատմում Մաելիանենոս աղայի քաջը Սոլթիխաջայի նոխրարեբած ջահը էջմիածին բերելու մասին, միաթարութիւն է հայտնում Հովսեփեանի պատմելիքն Հաստատակամութ մեկնելու մասնակի խաչիկի մասվան կատարկութեամբ, պատասխան նամակ Մարգար աղային (Բասրա), որով հայտնվում է նրա մեջբերելով անգամանան կառուցման ուղղութեամբ նախապատրաստական աշխատանքների սկսելու մասին (էջ 219ա), պատասխան նոսնակ այն Ալէքսանին (Բասրա), որի մէջ խոսվում է այդի քահանաների կատարկութեամբ մնացարական նամակի առացման մասին: Նոյն հարցը շոշափվում է նաեւ էջմիածնի գործակալ այն. Փանոսին, այդն. Խանդոյեան Միքայէլին (Բասրա) ուղարկված պատասխան նամակներում (էջ 219բ):

219բ

479 Կոնդակ մի առ Համայն ժողովուրդսն Հայաստեռ, ի պատասխանի բազմակնիք թղթոյն իւրեանց: Վասն այրի քահանայիցն երկուց՝ այսինքն տէր Յովսէփին եւ տէր Աւետիսին հրամայէ մնալ ի քաղաքն Բաղդատ եւ ոչ գնալ յայլ ուրեք, այլ սրբութեամբ ի հոգեւոր պաշտօնս իւրեանց անկասկած լիցին: Իսկ վասն շատաշրջիկ կարգաւորաց ոմանց պատուէր, զի մի ժողովս առցեն վասն նոցա այլ հրաժարեալ չընդունիցին

220ա

զայնպիսիսն: Այլեւ ի կողմանէ// գանձապետ պարոն Փանոսին շնորհակալութիւն, որ զվճկ (160) դուռուշ յանձնեալ էր Եփրեմ վարդապետին յարդեանց գանձանակին, եւ իւրեանց պատուէր եւ յորդորումն:

Նվիրակ Եփրեմ վարդապետին հղված նամակում խոսվում է այդի քահանաների, սեգանատան կառուցման աշխատանքների եւ այն մասին, որ Հովսեփ Մարութեանի մնալվան մասին տեղեկացել էն Ը. Հաճամիրզանի նամակից:

Ձեռ. 4481, էջ 220ա

480 **1787թ. օգոստոս** – Թուղթ ի Բաղդատ առ պարոն Ալէքսանն, ի պատասխանի թղթոյն նորա ի մայիսի Թ (9) գրեցելոյ, որով ծանուցեալ էր նախ զնուիրակին մերոյ՝ Եփրեմ վարդապետի գնալն անդ, և իւրեանց ընդունելն եւ արդեամբ ուղեւորելն: Եւս որ եւ սրբազանն զշնորհակալութիւն գրէ: Ապա ծանուցեալ էր զայրի քահանայիցն իւրեանց ելանելն անտի ի բանէ Եփրեմ վարդապետին, որ իբր ասացեալ էր, թէ այրի քահանայից չէ պարտ կալ ի մէջ ժողովրդոց եւ իւնդրեալ էր վասն նոցա հրամանագիր, զի դարձեալ մնասցեն ի քաղաքն անդ, որպէս եւ Հասարակութեամբ եւս էին զմահասար գրեալ առ այս իւնդիր, զոր եւ կատարեաց սրբազանն, վասն որոյ եւ գրէ՛ սմա, թէ ահա կոնդակ գրեալ կատարեցաք: Եւ վասն Բասրայ գրեալ թղթոյն, զոր առ սա յղեաց, պատուիրէ անտի շուտով յուղարկել:

Ձեռ. 4501, էջ 1128–1129

481 **1787թ. օգոստոս** – Թուղթ ի Բաղդատ առ նորոգ գործակալն մեր՝ պարոն Փանոսն, ի պատասխանի երկուց թղթոցն վասն յանձն առնելոյն ծառայել սրբոյ Աթոռոյս. շնորհակալութիւն եւ առ իւնդիրն, զոր գրեալ էր, թէ տեղս պատուէր գրեա անկարգ անձանց, զի ի կարգի կացցեն եւ թէ սրբոյ Աթոռոյդ զհոգեբաժին եւ զայլս նպաստի տուրս տայցեն: Պատասխանի, թէ ահա զկոնդակ գրեալ անկարդիցն սաստեցաք, բայց վասն արդիւնք տալոյ այժմ չգրեցաք, յեսոյ ի դէպ ժամանակի տեսցուք: Եւ զի զգանձանականսն արդիւնսն Հաստուցեալ էր նուիրակին, առ այն շնորհակալութիւն, եւ թէ ի կոնդակոջ Հասարակին եւս գրեցաք, ընդ որս եւ այլ բանք:

Ձեռ. 4501, էջ 1130–1131

482 **1787թ. օգոստոս** – Մխիթարութիւն ի Հնդիկս ի Մատրաս քաղաքն առ Հանգուցեալ Յովսէփ աղայի որդիսն՝ պարոն Մարութայն եւ պարոն Խաչիկն, եւ առ մայրն իւրեանց յայլ օրինակի արտահանեալ[106]:

Ձեռ. 4501, էջ 1131–1132

483 **1787թ.** – Թուղթ ի Բաղդատ առ Խալդարենց Աւետեան Մարդար աղայն, ի պատասխանի թղթոյն նորա, որով գրեալ էր զգաւակցական բանս առ նախանցեալ նեղութիւնսն երկրիս եւ սրբազանին, եւ ծանուցեալ էր զընդունելն զնուիրակն մեր յոյժ սիրով եւ մեծարանօք, խոստանալով եւս բարւոք ուղեւորել: Այլեւ ի կողմանէ դրամոյն, զոր տուեալ էր վասն մեռոնի սան շինելոյ, զայն կարենեցիք շինեալ գոլով, այժմ գրէ այնու զսեղանատունն շինել ի յիշատակ իւր: Եւս որս եւ սրբազանն զշնորհակալութիւն գրէ եւ խոստանայ զինդիրն կատարել: Իսկ եւ վասն Բ (2) այրի քահանայից Հասարակութեամբ մահառ էին գրեալ՝ Հրամանն գրել, որ անդ մնացեն, եւ սրբազանն զկոնդակ գրեալ ըստ խնդրոյ նոցա, սմա եւս յիշէ, թէ այնպէս արարաք եւ զայլ ինչ բանս ընդ սոսին:

Ձեռ. 4501, էջ 1222–1223

484 **1787թ. օգոստոս** – Թուղթ ի Բասրայ առ գործակալն սրբոյ Աթոռոյս՝ Բէթղէհէմեան պարոն Յովհաննէսն, յիշելով զառաջին գրեալ թուղթն մեր զպատասխանի չառնուն ի նմանէ: Եւ վասն Հանգուցեալ Մտեփաննոս աղայի յիշատակ ջահի մնացորդ դրամոյն, զոր յղեալ էր սա, վէքիլ գոլով նոցին, առ այն շնորհակալութիւն, եւ սակս Մտեփաննոսի Հօրեղբարց գալստեանն վասն կայից նորին Հարցումն: Եւ վասն մահառնոսի Խաչիկին մահառանն մխիթարութիւն եւ կտակ առնելոյն Հարցումն, եւ սակս Սուրաթու Յօհաննջան աղայի արարեալ կտակին, որ իբր Հաստեալ էր առ սա, իւնդիր, զի ի վերայ Պօլսոյ Հաստուցէ ի սուրբ Աթոռս: Եւ զնուիրակէն մերմէ, որ Հաստեալ էր անդ, Հարցումն, թէ էա՞նց յայնկոյս: Եւ զի զթուղթս գրեցաք ի Հնդիկս եւ յղեցաք առ սա պատուէր, զի յղեսցէ շուտով:

Ձեռ. 4501, էջ 1224–1225

1230

485 **1787թ.** – Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ զտփամաճի մահառնոսի Թօմային, ընդ որդւոյն նորա տիրացու Սահակին, որ էին յուխտ ի սուրբ Աթոռս եւ կամեցաւ մնալ աստ եւ ուսանիլ զդիտութիւն արտաքնոց, բայց ի շողոյն Հիւանդացեալ ոչ կարաց ժուժել վասն որոյ վերադարձաւ: Եւ յայսմ թղթոջ վասն որոց ինչ, որք ձեռամբ նորա էին Հասեալ նուիրակին, շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն:

Յորմէ ժամանեսցի թուղթս...

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեան թղթոյս, ծանուցումն լիցի սիրելւոյդ մերոյ ի Տէր եւ օգտաջան որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի աստուածասպարգեւ զաւակին քո եւ Հոգեւոր որդին մեր սիրելի՝ համեստափայլ տիրացու Սահակն ընդ Յովհաննէս վարդապետին մերոյ եւ ուխտաւորացն խաղաղութեամբ եկեալ էհաս ի սուրբ Աթոռս, զոր սիրով եւ գթով առ ընկալաք: Որ եւ կատարեաց զսխան իւր, համբուրելով զշնորհաժողան սուրբ տեղիս իջմանն Քրիստոսի եւ զհրաշագործ սրբութիւնսն, որք աստ, եւ էլից զհոգեբաղձ փափագ իւր: Նաեւ մատոյց առաւօրէն պնուէրս եւ զտուրս, զոր ընկալցի Աստուած ի հաճոյ իւր, եւ պիտոյիւքն բազմապատկապէս
1231 *հաստուցէ ի հոգի եւ ի մարմին իւր եւ ի քեզ. //Եւ յամենայն իսկ ձերոյինսն, օրհնեսցէ զձեզ եւ զօրացուսցէ, փրկեսցէ յամենայն փորձութեանց, եւ պահեսցէ ի խնամն եւ յողորմութիւնս իւր: Իսկ սիրելի որդւոյն մերոյ՝ տիրացու Սահակին բաղձանք մի եւս գոյր, որ կամէր մնալ ի սուրբ Աթոռոջս առ ժամանակ մի եւ ուսանիլ զգիտութիւն գրոց հարկաւորաց. ընդ որ և մեք հաճեցաք եւ հրամայեցաք նստուցանել զնա ի յապահով կացարանի գրագրաց մերոց, եւ Իսահակ վարդապետին մերում եւս պատուիրեցաք դաս ասել նմա, եւ նա սկսեալ զքերականութիւնն ի քանիս աւուրս դաս էառ, որում եւ վարդապետն հաւանիւր յիրաւի, թէ ուշիմ եւ խոհական է եւ լաւապէս վերծանէ զաստուածիմնս: Բայց օձն տեղւոյս ծանր է, որպէս լուալ էք, եւ եղանակն եւս շղի էր, որոց ոչ կարելով տանիլ հիւանդացաւ, եւ ի քանիս աւուրս ի հիւանդութեան տագնապեալ, ոչ եւս կամեցաւ մնալ աստէն ընդ երկար, այլ հնդրեաց վերադառնալ ի յերկիրդ եւ ի բնակութիւն իւր: Եւ մեք եւս նկատելով ի նիհարութիւն անձինն, խնայեցաք արդելուլ. կարծելով թէ թերեւս հիւանդութիւնն երկարի եւ կսկիծ լինիցի մեզ եւ ձեզ: Վասն որոյ աշա խաղաղութեամբ եւ օրհնութեամբ յուղարկեցաք ի Բայազիդ՝ դնելով ընդ նմա զքանիս թուանքչիս, գրեցաք անդ գործակալաց մերոց, զի ընդ հաւատարիմ եկողաց ճանապարհեսցեն դէպ ի Կարին՝ գալ յայդկոյս: Որում ողջմութիւն Տեառն եւ շնորհք սրբոյ Աթոռոյս եղիցին ճանապարհորդակից եւ օժանդակ՝ առ ի անվնաս հասանիլ յայդր եւ առ ձեզ: Եւ ընդ դմա զայս սիրանիշ եւ օրհնաձիր թուղթս գրեցաք առ սիրելիդ, նախ ի յատկապէս մանաւորել զքեզ եւ զամենայն բոլոյինդ՝ ի շնորհաց սրբոյ Աթոռոյս եւ յօրհնութեանց մերոց, եւ երկրորդ՝ առ ի ծանուցանել քեզ զորպիսին գալստեանն եւ ի վերադարձման դորին, զի միամիտ լիցիս:*

Այլեւ, զափամաճի մահտեսի Կարապետի տուեալ Ծ (50) ղուռուշ եղբօր կոանին եւ Արզու կնոջ ԺԲ (12) ղուռուշ քառասնիցն, զորս դու՝ օրհնեալդ, յանձնեալ էիր Իսահակայ վարդապետին մերոյ, անպակաս հասոյց ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ: Եւ որովհետեւ այն դրամքն քո ձեռամբն էին յանձնեցեալ նմա, վասն որոյ զօրհնութեան թուղթսն նոցա գրեալ, աշա առ քեզ յղեցաք ընդ խոհեմաշատ որդւոյդ քոյ եւ մերոյ՝ տիրացու Սահակիդ, զորս տացես նոցա՝ առ ի միամտիլ: Որ եւ զշնորհիտ սերդ եւ զհաւատարմութիւնդ անպակաս եւ աճեցուն ունելով առ սուրբ Աթոռ մայրս քո եւ առ մեզ, ողջ լէր ի Տէր եւ զօրացեալ նովիմբ յարաժամ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԶ (1787) թուոջս ի յօգոստոսի... եւ ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1230–1231

486 1787 ***թ. օգոստոս*** – *Թուղթ առ բազդատցիսն, ի պատասխանի մահառիթն նոցա, զոր վասն միոյն երկուց այրի քահանայիցն, զորս նուիրակ եփրեմ վարդապետն ասելով, թէ ըստ կանոնաց ոչ է պարտ այրի քահանայից ի մէջ աշխարհականաց կալ, խրատուցեալ էր անտի, գրեալ էին հրամայել՝ յետս դարձուցանելոյ ի քաղաքն վասն չունելոյ նոցա զայլ քահանայս: Եւ որս հրաման գրէ սրբազան Վէհն, ըստ խնդրոյ իւրեանց, առ հարկին պահանջելոյ: Եւ գործակալն մեր՝ պարոն Փանոսն զարգիւնս էր հասուցեալ եփրեմ վարդապետին, առ այն եւս շնորհակալութիւն գրէ, եւ այլեւս զոմանս բանս ընդ սոցին:*

Ձեռ. 4501, էջ 1320–1321

487 1787 ***թ. օգոստոս*** – *Թուղթ ի Սուրաթ քաղաքն առ սրբոյ Աթոռոյս գործակալ Յոհաննջան աղային, ի պատասխանի թղթոյն, յորում՝ նախ յիշումն յառաջագոյն գրեալ թղթոց մերոց, երկրորդ՝ շնորհակալութիւն վասն Հոգեբաժնին, զոր կտակեալ էր սրբոյ Աթոռոյս ի կենդանութեանն եւ զկէսն այժմէն տուեալ իսկ էր, եւ երկրորդ՝ բան ինչ վասն Երուսաղէմի նահանգեալ նուիրակ Յակոբ վարդապետին, զորմէ քանիցս գանգատ էր գրեալ սա եւ այժմ նա վախճանեալ էր: Ապա ինդիր, զի Մատրաստու թուղթն մեր յղեցէ անդ եւ զկնի յորդորումն ի սէր եւ ի հարազատութիւն սրբոյ Աթոռոյս: Եւ վերջապէս, ծանուցումն ինչ զորպիսութեանց սրբոյ Աթոռոյս եւ երկրիս մեր:*

Ձեռ. 4501, էջ 1322–1324

488 1787 ***թ.*** – *Թուղթ ի Բազդատ առ պարոն Մկրտչէն Խանբաբեան, ի պատասխանի նորին թղթոյն, զոր ընդ Հասարակ քաղաքացւոց մահառիթն գրեալ էր վասն երկուց քահանայիցն՝ Հրամանաւն լինիլ նոցա, զի անդ ի քաղաքին մնացեալ քահանայութիւն արասցեն: Եւ որ գրէ, թէ աշա կոնդակաւ հրամայեցաք, եւ զայլ ինչ ընդ նմին:*

Ձեռ. 4501, էջ 1325

489 1787 ***թ. օգոստոս*** – *Կոնդակ ժողովարարութեան ի վերայ ընդհանուր ազգի մերոյ վասն Կտուց կոչեցեալ կղզւոյ անապատին սրբոյ Կարապետին՝ ըստ խնդրոյ նորին վանահայր Գասպար վարդապետին:*[107]

Ձեռ. 4501, էջ 1326 (Հմմտ.՝ ձեռ. 4481, էջ 222ա)

220բ 1787 թ. օգոստոս – ***Թուղթք ի յարտաքին վիճակս Պօլսոյ***

Օրհնութիւն հինգ նամակներ հաւաքագրված մի շարք նվիրատուների, Գանձանակադրամի առացման վերաբերյալ նամակ գանձապետ այն. Տէրունին, գանձանակի կնճռակ Աղրիանապոլսի Համայնքին, պատասխան նամակ նվիրակ փիլիպպոս վարդապետին, որով Հայտնվում է վերոհիշյալ օրհնության նամակների առաքման մասին: Նվիրատուներին ուղղված օրհնության վեց նամակներ (Ուռումլի վիճակ):, պատասխան նամակ տեղի նվիրակ Ներսես վարդապետին, որով Հայտնվում է օրհնության նամակների առաքման մասին: Թոխաթի նախկին նվիրակ Պետրոս վարդապետին Հղված պատասխան նամակում Հաստատվում է Կաբինի վեքիլ Հայրապետին 1850 ղուռուշ ուղարկելու իրողությունը: Նայն, ինչպես եւ գլխավորապես անառեական մի շարք Հարցերի մասին խոսվում է նաեւ վերոհիշյալ Հայրապետին Հղված պատասխան նամակում (էջ 220բ–221բ):

490 ***Ի Վան*** – *Թուղթ մի ի մէնաստանն Կտուց կոչեցեալ առ նորին վանահայր Գասպար վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր ընդ Ախիջան աղայի գրոյն յղեալ էին յատուկ փայեկաւ: Վասն ընդհանրական կոնդակին ժողովարարութեան գրէ, թէ աշա ըստ աղերսանաց ձերոց եւ Ախիջան աղային գրեալ յղեցաք, բայց պարտիս զսուրբ տունդ ի շինութե-*

ան պահել, որպէս նախնիքն ձեր, քանզի լսեմք, թէ օր յաւուր միաբանքն ցրումին՝ սակս չմիխիթարելոյն եւ չպահելոյն ձերոյ զնոսա: Որ եւ ըստ նախնեաց շաւղացն ընթանալ պարտիս՝ պահելով զնա ի բարեկարգութիւնն:

Իսկ վասն գալստեանն իւրոյ ի սուրբ Աթոռս, ըստ գրեցմանն կանխագունի, վերստին յորդորումն, զի եկեսցէ:

491 Թուղթ մի եւս առ Սիսիջան ազգն, ի պատասխանի յօգոս. ամսոյս ԺԳ (13) գրեալ Թղթոյն ընդ յատուկ փայեկի: Յիշէ զթուղթն, զոր ընդ քանքանչի վարպետին գրեաց առ ինքն: Իսկ վասն Կատուց կոչեցեալ անապատին, որ խնդրեալ էր ի սրբազան Վեհապետէն զընդհանրական կոնդակ մի ժողովարարութեան (ձանուցա զանյայտ լինին՝ Հանդերձ ժողովարար աբեղայիւն յառաջմէ շնորհեալ զընդհանրական կոնդակին սրբազան Վեհապետի), գրէ, թէ ահա յղեցաք: Այլեւ զեկուցանէ նոյն վանից Հայր Գասպար վարդապետն զթուղթ գրելն այժմ վասն բանից ոմանց խրատականաց: Ի կողմանէ Մարկոս վարդապետին գրէ այսպէս. զանցսն նորին լուաք եւ այլն, ելէ սիրով դիմեցէ ի սուրբ Աթոռս ըստ գրեցելոյդ, յոյժ բարի, ապա թէ ոչ, զեւտինն ինքն ի միտ առցէ: Ահա նա զթուղթ ոչ գրեցաք, զայս գրութիւնս ցուցցես նմա եւ դու զպատասխանին գրոյս շուտով վերադարձուացես: Ի սմա ողջունէ զեղբայրն իւր՝ զպարոն Գէորգն եւ զՇուղայեցի... Ստեփաննոսն (էջ 221բ–222ա):

491 Կոնդակ մի ժողովարարութեան ի վերայ ընդհանուր ազգին մերոյ վասն Կատուց կոչեցեալ սրբոյ անապատին, որ ի Վան ի կղզոյն, ըստ խնդրոյ նորին վանահայր Գասպար վարդապետին:

Համայն թուղթքս վերոյ յիշեալք գրեցան ի Իե (25) յամսոյս եւ յղեցան ընդ Վանայ փայեկին յամսոյս ի Իէ (27) ի ձեռն Տէր–Վահանեան տիրացու Գէորգին: (ձեռ. 4481, էջ 222ա):

1787 թ. օգոստոս – ***Թուղթ ի Հախիջեան***

492 Թուղթ մի առ Առաքէլ վանից առաջնորդ Յովակիմ վարդապետն յաղագս թուղթ չգրեցմանն Հարցումն, նոյնպէս Հարցումն եւ վասն վանիցն եւ այն կողմանց որպիսութեանցն եւ իւրոյ: Եւ վասն մեր նուիրակ Բարսեղ վարդապետին Հարկադրութիւն, զի զորպէսն նորին ծանուսցէ եւ կամ՝նմա գրեսցէ, զի ինքն ծանուսցէ զիւր որպիսութիւնն եւ գործոյն: Իսկ վասն իւր ժողովարար տէր Գէորգին, թէ ահա թուղթ էր գրեալ քեզ, եւ մեք եդաք ի յայս եւ յղեցաք:

493 Թուղթ մի եւս առ Թօմայ Առաքելոյ վանից առաջնորդ Թօմաս վարդապետն եւ իւր միաբան Բարդուղիմէոս ծերունազարդ վարդապետն, Հարցումն վասն վանիցն իւրեանց եւ կողմանցն այնց, թէ վասն ե՞ր ոչ գրեք մեզ զթուղթ որպիսութեան: Այլեւ յիշէ ի յմտրանայ բնակեալ Բունաթեան Արուսեղցի մահտեսի Գէորկ զմեկ Հարիւր դուռուշն եւ զթուղթն, եւ թէ ահա ընդ գրոյս եդեալ յղեցի ձեզ զթուղթն նորա: Բայց պիշեալ դրամն առ մեզ է, ուստ՞որ կամիք տալ, գրեսջիք, զի տացուք:

Գրեցան սոքա յամսոյս ի Լ (30) եւ յղեցան ի Բայազիտ ի ձեռն Տէր–Վահանեան տիրացու Գէորգին, զի հա[սուսցէ]:

132 494 1787թ. 25 *օգոստոսի* – Թուղթ ի Հնդիկս առ նուիրակն սրբոյ Աթոռոյս՝ Եփրեմ վարդապետն, ի պատասխանի երից Թղթոյն նորա, ի

Բաղդատու եւ ի Բասրայու գրեցելոյց, Հանդերձ որպիսութեամբք մերովք եւ այլ բանիւք:

Յորմէ Հայրական օրհնութեամբ, որդիական ողջունիւ եւ Հոգեկան սիրով եւ զօրացուցիչ շնորհիւ սրբոյ տեղոյս իջմածնի Քրիստոսի, ծանիր սիրելի եւ շնորհածին որդիդ մեր, Հարազատ եւ կաթնասուն զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ Եփրեմ աստուածխմաստ վարդապետ: Զի յանցեալ ամին ի մայիսի Իէ (27) եւ ի յուլիսի մուտն եւ յօգոստոսի ԺԸ (18) զթուղթս եմ գրեալ առ քեզ, որ Հասեալ են, ի Հարկէ, քեզ: Իսկ ի քէն երեք թուղթ Հասին առ մեզ ի Բաղդատու գրեալք ի նոյն թուղթս ի մայիսի Լ (30), ի յունիսի ԺԵ (15) եւ ի յօգոստոսի Ա (1): Եւ այժմ եւս ի սոյն ամի փետրվարի ի Բասրայու գրեալ թուղթդ էհաս եւ իմացաք զգրեալսդ եւ վասն անվնաս ժամանելոյդ ի Բաղդատ եւ անտի ի Բասրայ, ուրախացաք: Տացէ Տէր, զի այդպէս անվնաս Հասցես ի ծայրս օրհնեցելոյ վիճակիդ եւ նոյնպէս վերադարձիս ի սուրբ Աթոռս մայրս քո, որով լինիցի կատարեալ խնդութիւն:

Բայց ի Բասրայու գրեալ թղթոջդ, որ յիշեալ էիր, թէ ի դեկտեմբերի ԻԲ (22) թուղթ եմ գրեալ, Հանդերձ որպիսութեամբ, այն թուղթն դեռ մեզ չէ Հասեալ: Իսկ յառ մեզ Հասեալ թուղթքս քո՝ երեք բանք գոն պատասխանի խնդրոյք, որք են ի կողմանէ մահտեսն Մատրասու Յովսէփ աղային եւ վասն Բաղդատու Մարգար աղայի յիշատակ խնդրելոյն, եւ պարոն Փանոսի գործակալութեանն որպիսութեանն: Բայց զայն թուղեալ յետոյ, յառաջ զայս ասացուք: Քանզի յետ եղման քո ի Բաղդատու, տեղւոյ իշխանքն Հասարակապէս զմահառ էին գրեալ (թէեւ մեր գործակալ պարոն Փանոսի կնիք եւ անուն ոչ կայր ի նմա) եւ պարոն Ալէքսանն եւ Միքայէլն Խանբաբեանն եւս պատուկ թուղթս էին գրեալ առ մեզ, որոց միտքն այս, թէ նուիրակն եկն եւ ուրախացոյց զմեզ, շնորհակալ եմք: Եւ մեք սիրով ընկալեալ, արդեամբք ուղեւորեցաք դէպ ի Բասրայ եւ Հասեալ է անդ եւ այլն: Ապա թէ նուիրակն օր մի ի քարոզութեանն ասաց, թէ կանոնեալ է այրի քահանայից չէ պարտ ի մէջ ժողովրդեանն մնալ: Վասն որոյ յետ գնալոյն նորա, քահանայքն մեր աստի գնալ կամեցան. մեք զտէր Յովսէփն արգելաք, որ եկեղեցին չխափանեսցի եւ տէր Աւետիս եւ տէր Յովհաննէսն էլին աստի ընտանեօքն, որ երթան ի Վան: Տէր Յովհաննէսն վտանգատր է, տեղւոյս պիտոյ չէ, բայց գրեցաք տէր Աւետիսին, որ ի ճանա պարհի//մնացէ, մինչ որ ի քէն Հրաման խնդրեսցուք:

1133 Արդ, խնդրեմք որ մի՝ներողութեան կոնդակ գրեսցես վասն տէր Յովսէփին եւ տէր Աւետիսին, զի ի տեղս մնացեալ մեզ քահանայութիւն արասցէ: Այս էր գրեալն նոցա: Զոր ի յլյսմեռնուլն մեր, տարակուսեցաք, չգիտելով թէ զի՞նչ է անցեալ անդ, որ դու զայն կանոնն առարկեալ ես: Զի նոքա զպատճառն իրին ոչ էին ծանուցեալ եւ քո թուղթն եւս, զոր ասես թէ յելանելդ ի Բաղդատ ձգեցի, ոչ էհաս առ մեզ, զի թերեւս զորպիսութիւն ինչ գրեալ իցէիր եւ իմանայաք: Այլ պարոն Փանոսն յառաջագոյն թուղթ գրեալ առ մեզ, յայնմիկ փոքր մի գանկատեալ էր զերիցանցն, թէ ադաշ են եւ չհնդունն արդիւնք լինիլ սրբոյ Աթոռոյդ. մեք եւս յայնմանէ զկարծիս առեալ կարծեցաք, թէ զվերս ինչ իցեն Հասուցեալ քեզ եւ դու զայն կանոնն յիշատակեալ իցես՝ ի սասո նոցին: Իսկ զի զՀասարակութեան խնդիրն ոչ էր պատշաճ անտես առնել, ըստ որում Հարկաւոր եւս էր, վասն որոյ այժմ զկոնդակ մի գրեցաք ի վերայ Համայն մերազնէիցն, յորում յետ շնորհակալութեանն վասն քոյ, գրեցաք թէ վասն քահանայիցն,

որ գրեալ էիք, թէ Նուիրակին զայն ինչ ասաց, այն կանոնն ոչ միայն ի հոգելոյս Հայրապետէն է, այլ ի նախնեաց սրբազանից Հարցն եւ ստոյգ է, այլ այժմ յայնպիսի տեղիս առաւել պիտոյ է պահպանիլ, յորս ի կողմանէ քահանայից պակասութիւն չկինիցի: Իսկ յայդր որովհետեւ կանանցի քահանայք չգոն եւ ձեռնադրելի եւս չունիք, զի՞նչ պարտիմք առնել. վասն չհապանիլոյ եկեղեցական պաշտամանցն պիտոյ է թուլատրել: Բայց Նուիրակին մեր ոչ է ընդ վայր զայն կանոնն առարկեալ, այլ ի պատճառէ իմեքէ ստիպեցեալ է ասել: Եւ թէ Հետեւիցիմք՝ առ ի լաւագոյն տեղեկանալ յերկարիլոց է ժամանակին: Իսկ այժմ որովհետեւ Հասարակութեամբ խնդրեալ էք, վասն Հարկաւորութեան եկեղեցւոյ ձերոյ, ահա Հրամայեցաք տէր Յովսէփ եւ տէր Աւետիս քահանայիցն մնալ ի քաղաքօդն եւ քահանայութիւն առնել ձեզ: Բայց պատուիրեմ Նոցա Համեստութեամբ եւ ի կարգի իւրեանց կալ, զի թէ զվատ Համբաւ ինչ լսիցեմ զդոցունց, առնոյց են զվարձս իւրեանց, ընդ որս եւ զայլ պատուէրս:

Եւ վերջապէս վասն գործակալին մերոյ պարոն Փանոսի քեզ Հասուցեալ Ամկ (160) զուտուշ արդեանցն շնորհակալութիւն արարաք եւ ի դէմս պարոն Փանոսին պատուիրեցաք՝ Հասատատուն լինիլ ի գործս գանձապետութեան եւ վէքիլութեան: Եւ առ Մարգարն եւ Ալէքսանն եւ Միքայէլն եւս զթուղթս գրեալ, նոցա եւս ի կողմանց երիցանցն զկոնդակին գրեցաք:

Եւ արդ, զի ի Բաղդատու գրեալ յետին թուղթդ ոչ էհաս մեզ, վասն որոյ գրեմ քեզ, զի թէ ո՛մ էտուր անդ զայն թուղթն քո՝ յղել առ մեզ, ծանուսցես մեզ: Եւ թէ զի՞նչ բանք եւ անցք անցին անդ, որոց աղագաւ եւ գու զայն կանոնն ի մէջ բերեր, գրեսցես մեզ, զի գիտասցուք:

Իսկ ահա առ վերոյիշեալ պատասխանանախնդիր բանդ զայս գրեմք, զի ի կողմանց Մարգար աղային, որ գրեալ էիր, թէ Հաճեցուցի տուեալ դրամովքն զսեղանատան խախտեալ կէտն առնուլ ինքեան յիշատակ, զի նորոգեսցի, իմա առ այն, զի ինքն Մարգար աղայն եւս յառաջադոյն զթուղթ գրեալ, ծանուցեալ էր զՀաճին ընդ այն, բայց նա զսեղանատունն գրէ ի թղթոջն եւ ոչ զկէտն: Մեք եւս առագաստիւ խօսեալ առ այն, ահա գրեցաք նմա, թէ յայսմ ամի զայլ շինուածս ունէաք կիսատ եւ զայն կատարեցաք ցարդ: Այժմ վասն սեղանատանն զբարինս Հասանել տամք եւ զկիր եւ զգաջ այրել եւ բերել տամք յՄոռս, եւ ձեռնարկել տալոց եմք ի գործս, եւ թէ խաղաղութիւն լինիցի, յառաջիկայ ամին, մինչեւ ցաշունն աւարտեսցի սեղանատունն եւ զարձան եդեալ ի յորմն՝ գրելոց եմք գիշատակ քո եւ քոյոցն եւ այլոց: Ահա այսպէս գրեցաք նմա, որ արդարեւ ստոյգ է, զոր եւ քեզ գրեմք, զի գիտասցես. եւ թէ թուղթ գրեցես նմա, ըստ այսմ խօսեսցես:

Եւ ի կողմանէ գործակալին մերոյ՝ պարոն Փանոսի որպիսութեանն,
1134 որ գրեալ էիր Հաւանութեամբ, մեք եւս Հաճեցաք ընդ նա: // Ինքն եւս յառաջագոյն զթուղթ գրեալ առ մեզ, ծանուցեալ էր զասելդ ինքեան զպատուէրս մեր եւ գրէ, թէ միոյ նաւի մինչ երկու նաւավար լինիցի, վնասն շատ է եւ այլն: Որով ցուցանէ, թէ կամի ինքնին Հոգալ զգործս իւր եւ ոչ այլոք: Ուստի եւ մեք ահա գրեցաք նմա, թէ զայնպիսի բանս, զորս դու ինքնին ոչ կարես վճարել, զայնս նոքօք Հոգա եւ զայնս՝ զորս դու կարես, ի՞նչ Հարկ է ի նոսա ձգել եւ ի գործդ արի լեր:

Եւ վասն քեզ Հասուցեալ արդեանցն եւս շնորհակալեցաք: Իսկ եւ զմահուանէ Մատրաս գործակալին մերոյ՝ Յովսէփ աղային Մարութեան,

որ գրեալ էիր եւ առ որդիսն զմխիթարութեան թուղթ խնդրեալ, տրտմեցաք յոյժ վասն մահուան նորա եւ առ որդիսն նորին՝ պարոն Մարութայն եւ պարոն Խաչիկն զմխիթարութիւն գրեցաք, ընդ որում եւ վասն քոյ յանձնարարութիւն եւ պատուէր, զի զոր ինչ գրեալ եմք ընդ քեզ առ Հայրն իւրեանց, այնոցիկ բան կարողութեան իւրեանց Հոգ տարցէն: Եւ թէպէտ գու խնդրեալ էիր զթուղթն առ քեզ յղել, սակայն որովհետեւ Համիր աղային եւս էր թուղթ գրեալ առ մեզ եւ զնահն նորա ծանուցեալ եւ առ որդիսն նորա մխիթարութեան գիր խնդրեալ, այժմ մինչ առ Հաճամիր աղային եւ առ Յօհաննջան աղային եւս զթուղթ գրեաք եւ Հարկաւորեցաք ի կողմանէ Մատրասու գործոյն խափան մնալոյ առ Համիրն զբան գրել, զայն թուղթն եդաք ի թղթոջ Համիրին եւ զայն եւս եդաք ի թղթոջ Յօհաննջանին, եւ զայն յղեցաք ի Բասրայ առ պարոն Յովհաննէսն՝ Հասուցանել ի Սուրաթ առ Յօհաննջանն, զի եւ նա զիւրն առեալ, զՀամիրինն Հասուցէ ի Մատրաս առ նա: Իսկ վասն քոյ ոչ գիտելով թէ ո՛ր լինիցիս, զայս թուղթս քո ուրոյն յղեցաք ի ձեռն պարոն Յովհաննիսին, զի ո՛ր ուրեք եւ իցես, անդ յղեսցէ առ քեզ: Եւ ի յիշեալ թուղթն թէ զի՞նչ եմք գրեալ, ծանիր:

Առ Համիր աղային գրեալ եմք, զիւր յառաջագոյն յղեալ պատմագրաց եւ աշխարհացուցաց եւ այլ գրեանց Հասանին առ մեզ, եւ զմերն ընդունիլն, եւ զայլոցն յղելն առ նոսա, եւ զմէկիք Ապովին յղելին առ մեզ պահելն վասն ճանապարհաց վտանգիցն, զի յետոյ յղեսցուք:

Եւ վասն Յովսէփ աղային մխիթարութիւն գրեցաք եւ ծանուցաք զթուղթ գրելն առ որդիսն նորա, եւ առ ինքն յղելն՝ տալ նոցա եւ վասն դործոյն սրբոյ Աթոռոյս գրեցաք մուղայէթ լինիլ, մինչեւ ի քո գնալն անդ, եւ մինչ գնայցես ընդ քեզ, զորդիսն Յովսէփ աղային եւ կամ զայլ ոք Հաւատարիմ ընտրել եւ կարգել:

Եւ վասն Հաշտարխանու Յովսէփ վարդապետի յղեալ տէր Ստեփաննն երիցուն ժողովարարի, զոր ի տեղի յառաջ եկեալ եւ վախճանեալ տէր Յարութիւնին է յղեալ, յանձնարարութիւն Համառօտ (որոյ աղագաւ քեզ եւս գրեմ մուղայէթ լինիլ նմա եւ ձեռնտու գործոյն, որովհետեւ Յովսէփ վարդապետն խնդիր է արարեալ ի մէնջ զյանձնարարութիւն գրել վասն նորա յայդր) եւ ապա զորպէսն երկրիս եւ կողմանցս, եւ սրբոյ Աթոռոյս, եւ պէհնարարութիւնն մեր եւ զայլ ինչ, եւ սէր եւ յորդորանք: Այս բանք առ Հաճամիրն:

Իսկ առ Յօհաննջան աղային Սուրաթի՝ ծանուցումն վասն մահուան Սաղիմայ նախկին նուիրակ Յակոբ պետին, զորմէ քանիցս բողոք էր գրեալ եւ դատ առնել խնդրեալ վասն անկարգութեանցն այդր արարացելոց: Եւ ապա շնորհակալութիւն վասն գործակալութեանս, եւ միամտութիւն վասն ընդ Գրիգոր վարդապետին յղեալ յիշատակացն եւ դրամոյն առ մեզ Հասանելոյն, եւ շնորհակալութիւն վասն կատարելոյն յանուն սրբոյ Աթոռոյս զդրամն, եւ զկէտն յղելոյն ի Բասրայ՝ Հասանիլ անտի առ մեզ, որ է ՀԻ (8000) ռուփի՝ ընդ այլ սակաւ արդեանց: Եւ ծանուցումն, թէ դեռ պարոն Յովհաննէսն բան չէ գրեալ մեզ, գրեցաք նմա, որ Հասուսցէ ի Պօլիս առ նոր նուիրակն մեր՝ Մինասս վարդապետն Հասուցանել յԱթոռս: Նաեւ զկենդանութենէ Գրիգոր վարդապետին, եւ թէ ի սէր ձեր ահա լուսարար կարգեցաք զնա սրբոյ տաճարիս, եւ Համառօտ ծանուցումն զպարանէն մերմէ, թէ ի բանի է եւ Յովսէփոս պատմագիրն տպագրե-

ցաւ եւ յղելոց եմք, եւ զՄաղմոս տպեմք, եւ վասն Խորհրդատետրի գիր շինեմք՝ տպագրել զայն ըստ խնդրոյ Սէթեան պարոն Աւետին, եւ զծաղկեցմանէ սրբոյ տաճարիս եւ զայլ շինութեանց, եւ զորպիսութեանց երկրիս եւ կողմանցս:

Նաեւ ի թղթոջն նորա, զոր ընդ քեզ գրեցաք, ի կողմանէ նորին տուեալ 700 ռուխուն վասն յիշատակի, ասացեալ եմք, եթէ կամիս զշրջապատ ֆարշն սրբոյ տաճարիս քեզ յիշատակ արասցուք և զանուանս քո և քոյոցդ գրեսցուք ի յարձանին, զոր եդեալ եմք ի Հարաւակողմ որմն սրբոյ տաճարիս: Բայց այժմ ի ծաղկեցուցանելն մեր զգաւիթն եւ զդուռն սրբոյ տաճարիս, որովհետեւ ի ձախակողմն դրանն թիֆլիզեցւոց մոմի արձանագրութիւնն կայ, կամեցաք ի յայլ կողմն եւս Հանդէպ այնր զՅօհաննէսի աղային յիշատակն գրել, եւ թողաք զտեղին առանց ծաղկի, որ յոյժ ապահով եւ պատշաճաւոր տեղի է: Վասն որոյ գրեցաք այժմ Յօհաննէսի աղային, թէ թէպէտ յայնժամ գրեալ եմք քեզ, թէ զֆարշիդ արձանաքարն ի Հարաւակողմն որմն սրբոյ տաճարին եմք եդեալ, բայց այժմ ի դրան յա ջակողմանն տեղի թողաք վասն յիշատակագրութեան քո: // Ուրեմն
1135 զանուանս քո եւ քոյոցն գրեալ յղեա, զի յիշատակդ փորագրել տացուք յայնմիկ տեղւոջ: Եւ այսու շատ ուրախանալոց է:

Այլեւ զթուղթ մի եւս առ Հանդուցեալ Գրիգոր աղային քոյր Զիպիտային գրեցաք, յորում նախ զայս, թէ ընդ Գրիգոր վարդապետին գրեալ թուղթդ մեզ էր հասեալ, բայց մեք ի գրելն առ քեզ զթուղթ ընդ նոր նուիրակին զայն թուղթս քո ոչ կարեցաք առ ձեռն բերել, զի զմիտսն յիշեաք ի թղթոջն մերում յայնմիկ, այլ յետոյ դտաք եւ իմացաք զՀարազատական բանդ, որ վասն կտակարարութիւնդ սրբոյ Աթոռոյս եւ զայլ ինչ: Եւ երկրորդ, վասն Յովսէփ Մարութին (որ նորա բանակատարն էր) միսիթարութիւն, եւ թէ որովհետեւ նա վախճանեցաւ, զայլ ոմն, զով որ եւ կամիս, քեզ բանակատար կարգեա եւ նուիրակին մերում ծանո եւ մեզ եւս գրեա, զի զնա ծանիցուք, թէ քո բանակատարն է: Եւ զայս թուղթս Զիպիտային եւս յղեցաք առ Յօհաննէս աղայն՝ տալ նմա: Եւ զի Գրիգոր վարդապետն Յօհաննէս աղային վէքիլքանց է տուեալ կնքովք եւ ի դատարանն եւս ծանուցեալ եւ հաճեցուցեալ, թէ եթէ Զիպիտային մահ հանդիպիցի, Յօհաննէսն սրբոյ Աթոռոյս գործակալ գոլով կարիցէ տիրել կայից նորին ի կողմանէ մերմէ, վասն որոյ այժմ ի Յօհաննէս աղայի թղթոջն յիշեցաք զայն եւս, զի մուղայէթ լիցի Զիպիտայի կրկին բանակատար կարգելոյն զոք եւ թէ վախճան հասանիցի նմա, վերահասու լիցի կայից: Ահա կատարեցան համառօտ նշանակութիւնք հարկաւոր բանից թղթոջն Յօհաննէս աղային Զիպիտային:

Իսկ զերկրէս մերմէ եւ զկողմանացս եւ զսրբոյ Աթոռոյս եւ զմէնջ այսպէս ծանիր: Զի ի տունս Արեւելեան կատարեալ խաղաղութիւն ոչ գոյ՝ վասն իշխողացն ընդ միմեանս անկանելոյն, որպէս այժմ Հուշոյ Իբրահիմ խանն կատաղեալ զԳեանջայ առեալ է եւ զՃաւասան խան եդեալ, եւ միայն իշխէ նմա, եւ ի վերայ Թարվիզու եւս զօրս է առաքեալ՝ առ ի առնուլ եւ ընդ ձեռամբ արկանել, նոյնպէս Հայի եւ առ Նախիջեւան[108] :Եւ գիւր երկրի մերազունն եւս յոյժ ճնշէ, որք չէն որպէս զառաջինն: Եւ Յովհաննէս կաթուղիկոս վախճանեալ, Իսրայէլն եղեւ Հոռոմոց վիճակին՝ մերով Հրամանաւ եւ կոնդակօք: Եւ այժմ անիծեալ լէզկի Ումայ խանի ձայնն հնչէ եւ ոմանք առեն, թէ ոչ գայ: Եւ բազմիցս եւս ասի, թէ Ֆաթալի խանն եկեալ է

ի վերայ Իբրահիմին եւ նեղէ զնա, որ թէ ստոյգ իցէ, լաւ է, բայց չէ հաւաստի: Եւ պատն Վրաց այնպէս կայ, որպէս ի գնալդ ատի իմանայիր: Իսկ մեր երկիրս այժմ ողորմութեամբն Աստուծոյ կայ ի միջակ խաղաղութեան, թէեւ բնակիչքն անգլուխք ոչ դադարին ի շարեաց եւ ոչ սակաւ նեղեն զմեզ: Եւ սուրբ Աթոռս է պայծառութեան իւրում անպակաս ըստ Հոգեւորին եւ մեք ջանս եդեալ հետեւիմք բարեկարգութեան սորին եւ շինարարութեանց: Եւ ահա զսուրբ տաճարն թեթեւապէս աւարտեալ, կրկին եւ իսկալսյիւք զմեծամեծ բաց տեղիսն եւս լցուցանեմք ծաղկամբք եւ պատկերօք, եւ զդրունսն եւ զգաւիթն եւս ծաղկել ետուք՝ Հանդերձ պատկերօք, գեղեցիկ քան զառաջինն, եւ յուսամ, թէ յայսմ ամի կատարելապէս աւարտեսցուք: Եւ զՀամբարանոցսն եւս ի կատար Հասուցաք՝ թէ զորմնն, թէ զսանսիսն եւ թէ զմիջի սալայատակն աւարտելով, եւ այժմ վասն սեպհատուածն զնիւթ պատրաստելով, ձեռնարկել տալոց եմք եւ զմասն մի շինեցուցանելոց եւ մնացեալն յառաջիկայ ամին շինեսցի:

Այլեւ որովհետեւ Իսահակ վարդապետն ի Պօլսոյ զգործն աւարտեալ դարձաւ, վասն որոյ զՄինաս վարդապետն կրկին առաքեցաք անդ նուիրակ: Ուստի գրեմ քեզ, զի մինչ վասն փօլիցայի եւ այլ Հարկաւորութեան գրելոց իցես անդ ի Պօլիս, առ նա գրեսցես: Իսկ եւ ի թուղթն քո, զորս գրեալ էս առ մեզ, ոչինչ էս աղդեալ վասն Քեալ Յովհաննիսին եւ Մովսէս վարդապետին, չիցէ՞ թէ պատուիրն ինչ է անցեալ ի մէնջ ձեր: Ուրեմն գրեցես զորպէսն նոցա, զի գիտասցուք: Եւ զորպիսածանոյց թուղթդ Հանդերձ որդիական սիրովդ եւ Հարազատութեամբդ անպակաս առնելով ի սրբոյ Աթոռոյս եւ ի մէնջ եւ ի գործդ արի եւ ժիր լինելով, ողջ լեր ի Տէր եւ յանձնեցեալ ի ինամն նորին: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՂ (1787) թուոջս, ի յօգոստոսի Իե (25) եւ ի սուրբ էջմիածին:

Սիրով բազմաւ եւ օրհնութեամբ եւ Հնորհիւ սրբոյ իջման տեղւոյս Քրիստոսի ողջոյն եւ օրհնութիւն տամ սիրելի եւ Հոգեւոր զաւակացն սրբոյ Աթոռոյս՝ Մովսէս խոշեմամիտ վարդապետին եւ Տէրամբ զօրացեալ պարոն Յովհաննիսին եւ տիրացու Սահակին եւ այլ ընդ քեզ եղելոյն, զորս եւ յանձնեմ ի ինաման Տեառն Հանապազ:

Ձեռ. 4501, էջ 1132–1135

495 1787 **թ. 27 օգոստոս** – Թուղթ առ նորոգ նուիրակն Պօլսոյ Մինաս վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն ի Կարնոյ գրեցելոյ վասն ժամանելոյն անդ եւ անտի շուտով դնալոց գոլոյն, եւ վասն հին եւ նոր ուսուցուցաց բանին: Եւ վասն Բաղդատու եւ այլ տեղեաց քանի պահարանօք թղթոջն պատուէր՝ Հասուցանել յիւրաքանչիւր տեղիս: Եւ Համառօտ ինչ զորպիսութեանց տեղւոյս եւ կողմանցս, եւ այլ ինչ էւս բանք:

Ձեռ. 4501, էջ 1231–1232

1137 496 1787 **թ. սեպտեմբեր** – Կոնդակ ժողովարարութեան ի վերայ Հնդկաց երկրի ժողովրդոյն մերազնեայց վասն Ջուղայու վանիցն, ըստ խնդրոյ նորին նորոգ առաջնորդ Յակոբ վարդապետին, Հանդերձ յիշմամբ վախճանման նախկին առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետին եւ նորապէս առաջնորդ կարգելոյն սրբազանին պիշեալ Յակոբ պետն ըստ խնդրոյ ջուղայեցւոցն՝ կարգաւորաց եւ աշխարհականաց:

Յորմէ ժամանեցայ Թուղթ սիրոյ, ողջունի (տե՛ս ի նոր մեծ տետրն շարադրանաց ի 796 երեսն եւ անտի գրեա մինչեւ ցծանուցումն եւ ապա եկ առ):

... եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեան ողջունաձիր նամակիս, ծանուցումն լիցի սիրելի եւ հոգեւոր որդւոցդ մերոց, եւ հարազատ զաւակացդ սրբոյ եւ մեծի Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի որովհետեւ ենթադրեցեալ եղաք աստուածային անսխալելի վճռոյն, թէ հող էիր եւ հող դարձցիս, վասն որոյ պարտական եմք ամենեքեան, որք ի հողոյ ունիմք զնիւթ, անդրէն ի նոյնն դառնալ եւ կատարել զբրամանն առեղծողին, զի ըստ հոգերգողին Դաւթի՝ ոչ ոք է մարդ, որ կեցցէ եւ ոչ տեսցէ զմահ, եւ ըստ Սողոմոնի՝ չիք խոհան վախճանի մարդոյ, զի կնքեցաւ, եւ ոչ ոք է, որ դարձուցանէ: Արդ, զսոյն անդառնալի վճիռ արարչագործին Աստուծոյ կատարեալ է այժմ, ծերունի առաջնորդն Ջուղայու Հայրենոյն ձերոյ եւ սիրելի մեր՝ Մկրտիչ ցաւագնեալ վարդապետն, վճարելով զկեանս իւր եւ փոխելով մահուամբ յաշխարհէ աստի, որում եւ Տէր ողորմեցի եւ այցելութիւն արասցէ, քաւելով զմարդկօրէն սխալանս նորա եւ արժանացուցանելով արքայութեանն իւրում: Եւ զգլուխ սիրելեացդ ողջ պահեսցէ եւ մխիթարեսցէ:

Իսկ յետ վախճանման Հանգուցելոյն, Համայն միաբանք սրբոյ Ամենափրկչի վանիցն՝ վարդապետք եւ աբեղայք, եւ բոլոր քահանայք եւ իշխանք, եւ ժողովուրդքն Ջուղայու քաղաքի եւ շրջակայիցն համակամութեամբ ընտրեալ էին զբազմաշխատ միաբանն սրբոյ վանիցն իրեանց եւ գշնորհաձիրն որդին մեր՝ զՅակոբ Հանճարոնակ վարդապետն եւ զարհիեպիսկոպոսն ի յառաջնորդութիւն, եւ միաբանութեամբ զբազմանկնիք Թուղթ գրեալ առ մեզ, կարի աղաչանօք խնդրեալ էին ի մէնջ կոչտգել եւ հաստատել զնա առաջնորդ ինքեանց եւ սրբոյ վանիցն, յիշելով զվտանգաւորութիւն ժամանակիս եւ տառապակրութիւն իւրեանց եւ սրբոյ վանիցն, եւ գովելով զհաւատարմութիւն նորա, եւ զբազմաշխատութիւն առ սուրբ վանսն եւ առ ինքեանս:

Եւ մեր Հայրապետամ գթով կիջեալ ի մեծապատաս խնդիր հաստատութեանն կարգաւորաց եւ աշխարհականաց, մերով օրհնաձիր կոնդակաւ կարգեցաք եւ հաստատեցաք զՀոգեձին որդին մեր՝ զտէր Յակոբ խոհ
1138 միամիտ վարդապետն Հոգեւ//որ առաջնորդ եւ Հոգաբարձու սրբոյ Ամենափրկչի հրաշազարդ վանիցն, եւ Ջուղայու եւ ամենայն թեմից եւ վիճակաց նորին, որպէս զի զիաղճալի ժողովուրդն ըստ Հանգիցին Աստուծոյ կառավարեսցէ բարեպէս, եւ զսուրբ վանքն շինացուսցէ եւ ի բարեկարգութեան պահելով պայծառացուսցէ: Զոր եւ դուք՝ սիրելիք մեր, Հարազատ զաւակք սրբոյ Աթոռոյս, եւ առատարդիւն վիճակք նորին գիտացեալ, ընկալջիք զնա սիրով առաջնորդ ձեզ եւ խնամեսջիք զսուրբ տունն զայն Հոգւոց ձերոց, որպէս եւ մինչեւ ցարդ խնամեալ էք եւ շահեալ Հարազատօրէն: Որոցդ ամենեցունց Տէր լիցի վարձահատոյց:

Դարձեալ, կրկին եւս զողորմելիութիւնս իւրեանց եւ զաղքատութիւն սրբոյ վանիցն, եւ զտանց եւ զվնքից ի ձեռս այլազգեաց անկանիլն եւ ոմանց եւս ի գրաւի եդեալ գոլն եւ զայլ թշուառութիւնս ծանուցանելով, զբազմանկնիք Թուղթ մի եւս էին գրեալ եւ յղեալ առ մեզ: Յորում վասն այն դիպուածոյն զքանի մի դաշինս էին գրեալ եւ համարելով, թէ այնք դառնութիւնքն ի Հանգուցեալ Մկրտիչ վարդապետի քեալանթարութենէն եւ յայլ անկարգութեանցն էս յառաջացեալ, զմտրմնաւոր գործառութիւնն

բաժանեալ էս ի Հոգեւոր առաջնորդէն, որում եւ մեք Հաւանեցաք, եւ ի կոնդակոջն Հաւանութիւն եւ Հաստատութիւն գրեցաք պայմանագրութեանց նոցին: Եւ զի զայն դաշնագիրն քանի օրինակ էն գրեալ, ի Հարկէ, առ ձեզ եւս յղեալ լինին յայնցանէ, որոց եւ դուք եւս Հաւանիք, որպէս թուի ինձ: Ըստ որում օգտաւոր եւ աստուածահաճոյ դաշինք են: Իսկ յաղագս այնքան պակասութեանց եւ ողորմելութեանց իւրեանց եւ սուրբ վանիցն ինդրեալ էին զկոնդակ ժողովարարութեան ի վերայ օրհնեցելոցդ, զի այնու օգնութիւն եւ յատուկ իմն ձեռնտուութիւն գտցեն ի ձէնջ լիալիր տրովք ողորմութեան, որովք իցէ թէ սուրբ վանքն այն անուանի վերստին կարիցէ ըստ առաջնոյն հոխանալ եւ պայծառանալ: Եւ մեք եւս նկատելով, թէ նոքա Համաոհիրա եւ միաբան կամին զնորանոր անշահ եւ վնասաբեր անկարգութիւնն բառնալ ի միջոյ եւ ըստ նախնեայ բարւոք սահմանացն վարիլ, ոչ անպատշաճ, այլ բարեպատեհ վարկաք զայս խնդիր նոցա եւս կատարել: Ուստի կամիմք ահա յորդորել զսիրելիսդ ի ողորմութիւն եւ յառատ տուրս առ սուրբ վանքն ձեր Հայրենի ի շինութիւն եւ ի բարեկարգութիւն նմին:

Բայց արդ զմեծավարձութենէ ողորմածութեանն, եւ զպարձութենէ ողորմութեանն ոչ երկարելով, այլ յիշեցուցանելով միայն զբանն Քրիստոսի, զոր ի սուրբ Աւետարանին ասէ, թէ երանի ողորմածաց, զի նոքա ողորմութիւն գտցեն եւ զբանն սրբազան Առաքելոյն Յակոբայ, թէ ողորմութիւնն բարձրագլուխ պարծի առ դատաստանաւն, ցուցանեմ ձեզ զսուրբ վանքն ձեր եւ զմիաբանն նորին՝ կարօտ ողորմութեան ձերոյ եւ Հարկադրեմ ձեզ ողորմիլ եւ օգնել նոցա յամենայն կարողութենէ: Քանզի սուրբ վանքն այն յառաջագոյն թէ ո՛րքան էր լի եւ Հարուստ ամենայն Հոգեւոր եւ մարմնաւոր փարթամութեամբ, միաբանից բազմութեամբ եւ եկեղեցական կարգօք եւ պայծառութեամբք, գիտէք շատերդ լաւապէս: Եւ յետոյ, թէ կի՞նչ կրեաց երկիրն այն եւ սուրբ վանքն, եւ այն եւս ոչ մի անդամ, այլ բազմիցս, զայն եւս ահա գիտէք: Որոմք նուազեցաւ եւ գրեթէ կիսոյն կէսն մնաց առաջնոյ բարեճոխութեան սուրբ վանիցն այնորիկ:

Եւ առաջնորդն եւ միաբանք վանիցն, մինչ այնու սակաւուքն իբրու բաւականացեալք ըստ ժամանակին կենցաղավարէին, յարեաւ ի վերայ նոցա եւ սրբոյ տանն փոթորիկ մի եւս մեծ եւ Հասոյց զնոսա ի յետին խղճութիւն եւ յաղքատութիւն: Ապա ի վերայ այնր միւս եւս դառնութիւն պատահեցաւ, որով կեղեքեցան ամենայն կեանք նոցա եւ ժողովրդոցն եւս, թող զչարագոյն վիշտն սարսռելիս, զորս կրեցին խղճալիքն: Որոց պլիսլիրն, իհարկէ, լուալ էք եւ դուք մինչեւ ցարդ: Զորս ի լսելն մեր, յիրաւի, մորմոքեցան սիրտք մեր եւ անկաք ի մեծագոյն տրտմութիւնս յայնժամ:

1139 Իսկ այժմ եւս ի վախճանիլ Մկրտիչ վարդապետին բազում պարտք եւ պակասութիւնք են ի յայտ եկեալ սրբոյ վանիցն: Ուստի զայնպիսի ադէտս էին գրեալ մեզ տեղականքն, որպէս ասացաք, եւ զշրջաբերական նամակ խնդրեալ ի վերայ օրհնեցելոցդ, զի զօգնութիւնս ինչ ցաւոց եւ պակասութեանց իւրեանց ի ձէնջ գտցեն: Վասն որոյ եւ մեք գրեալ զայս նամակ օրհնութեան առաքեցաք ի վերայ աստուածասէր եւ քաղցրասիրտ ժողովրդոցդ, առաքեցաք առ Հոգեւոր որդին մեր եւ նորոգ առաջնորդ սրբոյ վանիցն՝ Յակոբ խոհեմազարդ վարդապետն, զի ձեռամբ միոյ ու-

րուն իւրոյ առաքեսցէ առ բարեպաշտութիւն ձեր, Հանդերձ իւր վկայական թղթովն, առ ի խնդրել ի ձէնջ զկամաւոր ողորմութիւնս՝ ի յօգնութիւն աղքատութեան եւ նեղակրութեան եւ պարտուց իւրեանց:

Յաղագս որոյ խնդրեմ ի Համայնից սիրելեացդ՝ ի քահանայիցդ, ի յիշխանացդ, եւ յամենից օրհնեալ ժողովրդոցդ, զի ոչ իբրեւ զմի ի Հասարակ ժողովրդոցն Համարիցիք եւ Հարեանցի անցուցանիցէք, այլ ինայելով ի սուրբ տունն յայն Հոգւոց ձերոց, եւ ի խղճալի նորոգ առաջնորդն եւ ի միաբանն նորին, յայտնապէս յօգնութիւն Հասանիցէք եւ առատ ողորմութեամբ շահիցէք եւ ընդունիցէք ի փառս Աստուծոյ, եւ ի շինութիւն եւ ի պայծառութիւն այնմ սրբոյ վանիցն ձերոյ Հայրենւոյ: Գիտեմ, զի ամենեցուն ողորմիք եւ տայք, սակայն ի դա յատուկ սիրով ողորմիլ եւ տալ պարտիք՝ թէ զդրամս, թէ զեկեղեցական անօթս եւ զզարդս, որք լինիցին ձեզ եւ ննջեցելոցն ձերոց մշանջենաւորապէս յիշատակ Հոգւոցն ի սուրբ վանսն յայն, եւ թէ զայլ արդիւնս եւ ողորմութիւնս, որք բղխին ի սրտից ձերոց, զի յամենայնի պակասաւոր է եւ չքաւոր: Որպէս զի տարեալ այնու վճարեսցեն զպարտսն իւրեանց, եւ վերստին զսուրբ ուխտն զայն Հոգւոցն եւ մարմնաւոր վայելչութեամբ պայծառացուացեն ի փառս ի նմա բնակողին Աստուծոյ եւ ի պարծանս օրհնեալ ազգի մերոյ: Ուրեմն, որպէս դուք, ողորմելով դոցին խղճութեանն, մխիթարիցէք զվշտակիր անձինս դոցա, եւ լիագոյն տրօք ազատիցէք զդոսա ի պարտուց եւ լցուցանիցէք զպակասութիւնս դոցին: Հոգին սուրբ Աստուած եւս ձեզ ողորմեսցի եւ ազատեսցէ զձեզ ի Հոգեկան եւ ի մարմնական պարտուց եւ ի փորձութիւնից, եւ զփոխարէնն տրոց ձերոց բազմապատկապէս Հատուսցէ ձեզ յերկակի կեանս ձեր: Եւ ի սուրբ վանսն յայն որքան աղօթք, պաշտօնք եւ պատարագք մատչիցին, յայնցանէ ձեզ եւ ննջեցելոց ձերոց մեծ մասն եւ բաժին եղիցի՝ աստ եւ ի Հանդերձեալսումն: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԶ (1787) թուոջս, ի սեպտեմբերի , եւ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածնին:

Ձեռ. 4501, էջ 1137–1139

497 1787 **թ. սեպտեմբեր** – Թուղթ միսիթարութեան ի վերայ Թովբիթոյ մերազնեայ ժողովրդեանն վասն պէսպէս նեղութեանցն նոցին, կրեցելոց ի յահագին գետնաշարժէն Հետէ (որ յառաջ քան զեօթն ամն եղեւ անդ) մինչեւ ցայժմ: Յորում եւ յանձնարարութիւն Համառօտ վասն նուիրակ Յակոբ վարդապետին մերոյ Համախեցւոյ:

1140 Յորմէ ժամանեսցի թուղթ...

եւ ընդ սիրոյ եւ աստուածային օրհնութեան նամակիս, ծանուցումն լիցի սիրելի եւ Հոգեւոր որդւոցդ մերոց եւ լուսածնունդ զաւակացդ սրբոյ եւ մեծի Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի որքան ուրախութիւն է Հօր լսելն զբարի Համբաւս եւ զօգտաւոր յաջողմունս որդւոցն, այնչափ եւ առաւել յոյժ տրտմութիւն է նմա, մինչ զանբարի Համբաւս եւ զձախորդակի դիպուածս լսիցէ զնոցանէ, որպէս եղեւ ահա մեզ: Զի թող զահագին գետնաշարժութիւնն, որ եղեւ յայդր յառաջ քան զեօթն ամն, եւ զայնչափ աւերս գործեաց, յայնմհետէ մինչեւ ցարդ բազմիցս եւս զաղէտսալի Համբաւս լուաք զտեղւոյդ եւ զվշճալի ժողովրդոցդ, այսինքն՝ զյարատցմունս պատերազմաց ի վերայ քաղաքիդ եւ զձեր քանիցս բերթարգել լինել, եւ զողութիւն ապրուստից կրել, եւ ի յընչից մերկանալ, եւ ամենայն կերպիւ վտասիլ, նե-

ղիլ եւ տառապիլ, ընդ որս մեծագոյն կսկիծ եւ մորմոքման սրտի դիպեցաւ մեզ: Եւ որքան յառաջ զբարեկեցութեան Համբաւս լսելով զսիրելեացդ ուրախանայաք, այնքան եւ առաւել եւս քան զայնպիսի ուրախութիւնն, տրտմեցաք մինչ զդառնութեան լուրս ձեր լուաք: Եւ յիրաւի, մեծ ցաւ ինձ եղեւ եւ լինի քան ձեզ, վասն զի բաց ի Հանապազորդական ցաւոց իմոց, որք յամենայն ինձ օր ըստ օրէ յանտիրութենէ եւ յանգլխութենէ երկրիս, եւ յերբեմնականացն, որք որպէս զՀեղեղ ջուրց՝ բազմիցս անցանեն զերկրաւս մերով եւ զմեզ, եւ կենամաշս առնեն զմեզ, զորս եւ դուք լսէք եւ իմանայք, Հարկէ, յաւելան ինձ ի վերայ սոցա եւ ձերդ վիշտք եւ տրտմութիւնք, եւ առաւել եղէն, քան զոսոսա: Տեսէք ուրեմն ցաւակցօրէն, եթէ իցէ երբէք ցաւք ըստ ցաւոցս, որք ի վերայ իմ Հասին եւ Հասանին միշտ: Քանզի ոչ միայն զի ունիմ վիշտս, այլեւ զի չունիմ միսիթարիչս, զի միսիթարիչքդ իմ՝ աՀա վշտալիք եղէք ըստ մարդարէին եւ մանուեցայք որդիքդ իմ ի սուգ: Բայց զայս գրեմ սիրելեացդ, զի նախանձաւորութեամբ Աստուած, որ յաշխարհիս յայսմիկ զգէսպէս բարիս եւ զվայել... (տես ի տետրն շարադրանաց տեառն Սիմէոնի կաթուղիկոսին, ի թուղթն փորձանաւորաց, որ է ի ՅԼ (338) երեսն, եւ անտի գրեա՝ նայելով եւ աստ):

Արդ, այժմ զայս կամիմ ասել Հոգեւոր որդւոցդ, զի զփորձութիւնդ եւ զտառապանդ, զորս կրեցիք, մի որպէս պատիժ Համարելով տրտմիջիք առ այդոսիկ, այլ որպէս խրատ ի Տեառնէ Համարելով, զոր տայ իւրոց սիրելեաց ըստ իմաստնոյն, որ ասէ՝ զորս սիրէ Տէր, խրատէ, միսիթարիջիք եւ ուրախ լիջիք ի վերայ այդոցիկ, մանաւանդ եւ գոՀանջիք զբարեխնամ Տեառնէն մերմէ եւ զԱստուծոյ, ակն ունելով գտանել ի նմանէ զմեծագոյն միսիթարութիւնս աստ եւ յանանցս... եւ ի Հանդերձեալ կեանսն, եւ ընդ ձեզ եղիցի յամենայն ժամ եւ տացէ ձեզ միշտ... պաշտպանեսցէ զձեզ, եւ զառս եւ զտուրս ձեր բարեպէս յաջողեսցէ: Եւ որքա... օրհնելով զվերջինսն ձեր քան զառաջինսն՝ նման Յոբայ: Եւ զսիրտ նոր իշխողին քաղաքիդ (զորմէ զլաւութեան Համբաւ լսեմք), քաղցրացուսցէ ի վերայ ձեր՝ աւ ի խնամոք եւ խաղաղութեամբ կառավարել զձեզ:

Ցղէ սիրելի եւ Հոգեւոր որդին մեր եւ նուիրակն օրհնեցեալ վիճակիդ՝ Յակոբ խոՀեմաւարտ վարդապետն, ի յառաջիկայ աւուրս գալոց է ի օրհնեալ քաղաքդ՝ սրբալոյս մեռոնաւ եւ օրհնութեան կոնդակաւն, եւ օրհնեալ ժողովուրդքդ ի վերայ բազմադիմի ցաւոց եւ վշտացն, զորս կրեալ էք, ընդունելոց էք զՀոգեւոր միսիթարութիւնս ի շնորհայ աստուածադործ սուրբ մեռոնին եւ նորին զորութեամբն ընկալանող էք զողորմութիւնս եւ

1141 զայցելութիւնս յԱստուծոյ, եւ վայել/լելոց էք զնորհս սրբոյ Աթոռոյս: Որ եւ ողորմեսցի ձեզ Տէր եւ այց արասցէ, միջնորդութեամբ եւ զօրութեամբ սրբոյ մեռոնին եւ բարեխօսութեամբ բազմաշարչար Հօրն մերոյ՝ սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին, եւ փրկարար շնորհս սրբոյ եւ գերաՀրաշի տեղւոյս իջմանն իւրոյ:

Արդ, ուրեմն մեծաւ Հաւատով եւ ջերմեռանդ ըղձիս ընկալջիք զսուրբ մեռոնն՝ գՀանդերձով զԱստուծոյ, որ արժանացուցանէ զձեզ այնպիսի գերազանցագոյն շնորհի, եւ զնոյնն միջնորդ ունելով առ մարդասէր եւ ամենախնամ Աստուած, Հայցեսջիք ի նմանէ զողորմութիւնս եւ զգթութիւնս վասն ձեր եւ ամենայն աշխարհաց, մանաւանդ յաղագս ազգիս մերոյ տառապելոյ: Եւ զնուիրակն ձեր սիրով ընկալեալ՝ շահեսջիք ըստ կարեաց ձերոց, եւ խաղաղութեամբ վերադարձուսջիք: Որք եւ անպակաս մնալով ի

յորդիական սիրոյ եւ ի Հարազատութենէ ձերմէ, որ առ սուրբ Աթոռ մայրս ձեր եւ առ մեզ, եղիջիք յանձնեցեալք ի խնամս եւ ի բարեգթութիւնս Տեառն Աստուծոյ: Եւ շնորհք սրբոյ Աթոռոյս ընդ ձեզ լիցի յարաժամ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԶ (1787) թուոջս, ի սեպտեմբերի ... առ դրան լուսակառոյց մեծի Աթոռոյս սրբոյ Էջմիածնի:

Ձեռ. 4501, էջ 1139–1141

498 1787 **թ. սեպտեմբեր** – Թուղթ օրհնութեան ի յԱսպահան առ գօրեցի պարոն Աղալար բէկն եւ պարոն Զաքարիայն վասն բարի առնելոյն նոցա Ջուղայու վանից միաբան եւ սրբոյ Աթոռոյս նուիրակ Յակոբ վարդապետին, մինչ ի շարայուղից ոմանց մասնեցեալ էր նա՝ առ ի տուգանս տալ Ջաֆարղուլի խանին: Առ որ շնորհակալութիւն եւ յանձնարարութիւն՝ այլեւս օգնել նմա միշտ, որովհետեւ նոյն Յակոբ վարդապետն այժմ առաջնորդ եւս կարգեցաւ Ջուղայու վանիցն:

Ձեռ. 4501, էջ 1326–1327

499 1787 **թ. սեպտեմբեր** – Թուղթ ի Նոր Ջուղայ առ նորոգ քեալանթար պարոն տիրացու Թադէոն՝ որդին քեալանթար Սարգսի. ծանուցումն ժամանեցման բազմակնիք մաճառին իւրեանց, որ վասն մաճուան հին առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետին, եւ խնդրելոյն զՅակոբ վարդապետն առնել առաջնորդ եւ իր սրբազանին կատարելոյն զինդիր նոցա, եւ շնորհաւորութիւն քեալանթարութեանն, եւ վասն դաշնագիրն իւրեանց, որով պայմանեալ էին զոմանս կարգս եւ մանաւանդ զքեալանթարութիւնն ի յառաջնորդէն բաժան ունիլ, հաւանութիւն եւ պատուէր, զի զնոյն դաշնագրութիւնն անխանգարելի պահեցեն:

Ձեռ. 4501, էջ 1327–1328

22բ 1787 թ. 6 սեպտեմբերի – **Թուղթք ի Թիֆլիզ**

500 Առաջնորդ Մարութիոս վարդապետին եւ գործակալ տեր Ղազարին, ինչպես եւ երուսաղէմի նմիրակ Հարութիւն վարդապետին, Աբրահամ քահանային եւ նրա եղբայր պարոն Ստեփաննոսին հասցեագրված նամակներով արժում էն անտեսական բնոյթի բազմութիւ հանձնարարութիւններ: Վերջին երկուսին ուղղված նամակում կա նաեւ ակնարկութիւն վասն Հիսիսականացն, թէ գի՞նչ համբաւ ունիր գնացանէն, նաեւ Յովսէփ վարդապետէն մերմէ, եթէ ունիր թուղթ յղեցէք մեզ» (էջ 1122բ–1123ա):

23ա **Ի սոյն օր թուղթք ի Բաղէշ**

501 Կոնդակ մի առաջնորդութեան, զոր գրեցաւ ի վերայ Բաղէշու քաղաքին եւ մանաւանդ ի վերայ Խնդրակատար սուրբ Աստուածածնի վանից վիճակեալ ժողովրդեանն, որք էն եւս սուրբ Գէորգ եկեղեցւոյն անտի ժողովուրդ, որք ծանուցեալ էին մաճառական թղթով զմահ վերոյ յիշեալ վանից առաջնորդին: Եւ խնդրեալ ի սրբազան Վեհապետէն, զի զմի - ոք ի կարգաւորաց առաջնորդ կարգել վանիցն այսմիկ եւ յղել: Ուստի, ըստ աղերսանաց նոցին լսելով, սրբազան Վեհապետն մեր կացոյց կոնդակս այսու զբաղեր վար(դապետն) առաջնորդ անտի, որ երբեմն էր միաբան անապատին Կաւուց կոչեցելոյ: Վասն որոյ եւ զայն կոնդակս առ սա տրեցաւ եւ ընդ սմա յղեցաւ:

502 1787 **թ. 6 սեպտեմբերի** – Թուղթ ի Բաղէշ առ Ամրտօղու վանից առաջնորդ Զաքարիա վարդապետն եւ առ Խնդրակատար կոչեցեալ վանիցն սրբոյ Աստուածածնի վիճակեալ սուրբ Գէորգ եկեղեցւոյ իշխանին, ի պատասխանի թղթոյն նոցա ընդ Բարսեղ վարդապետին: Քանզի մինչ

վախճանեալ էր Խնդրակատարի առաջնորդ Վարդան վարդապետն, սոքա մնահասեալ ի սրբազանէն զառաջնորդ էին խնդրեալ եւ սա զբաղեր վարդապետն յղեաց կոնդակաւ եւ զայս թուղթ եւս յատկապէս առ սոսա գրեաց: Եւ զի զսուրբ Գէորգ եկեղեցւոյ գանձանականն արդիւնն սրբոյ Աթոռոյս եւս յղեալ էին, վասն որոյ առ այն եւս շնորհակալութիւն գրէ՝ խոստանալով զկոնդակ Հասարակութեանն յետոյ գրել, մինչ միւս եկեղեցեաց գանձանականքն եւս յղիցէն:

Ձեռ. 4501, էջ 1233–1234

Համ. ձեռ. 4481, էջ 293ա

223ա *Խնդրակատար ս. Աստուածածնի վանքին նոր առաջնորդ նշանակելու մասին գրված է նաեւ ս. Գէվորգ եկեղեցու գանձապետ պարոն Հովհաննէսին եւ նոյն վիճակի անդամներ՝ պրն. Սարգսին, պրն. Աբրահամին, մաճառեան Ներսէսին եւ այլոց ուղղված նամակում, միաժամանակ հաստատվում է գանձանականի արդյունքի ստացումը:*

503 Թուղթ մի եւս տակիերէն, առ անտի իշխող Հարսւ իանն, ի պատասխանի թղթոյն, որով խնդրեալ էր ի սրբազան Վեհապետէն վասն Խնդրակատար սուրբ Աստուածածնի վանիցն առաջնորդ: Վասն որոյ եւ սրբազան Վեհապետն մեր յղէ եւ վասն նորա յանձնարարութիւնս գրէ:

504 Ի Վան – Թուղթ մի առ Ախիջան աղայն. յանձնարարութիւն վասն նորոգ առաջնորդ Բարսեղ վարդապետին, որ ի Բաղէշ ի Խնդրակատար սուրբ Աստուածածնի վանիցն, զի ի յանցանիցն նորա ընդ քաղաքն իւր մուղայլէ եւ ձեռնտու լիցի բանիցն սորա:

Այլեւ ողջունէ զեղբայրն իւր՝ զպարոն Գէորգն եւ զզուղայեցի տիրացու Ստեփաննոսն:

Գրեցան ընդ Բարսեղ վարդապետին յամսոյս ի Զ (6):

1787 թ. սեպտեմբեր – **Թուղթք եւս ի վան**

505 Թուղթ մի առ Ախիջան աղայն եւ առ եղբայրն իւր՝ պարոն Գէորգն, ի պատասխանի յամսոյս Զ (6) գրեալ թղթոյն նոցա ընդ յատուկ փայեկի: Որոց գրէ վասն նուիրակին իւրեանց յանձնարարութիւն: Իսկ վասն Մարկոս վարդապետին գրէ այսպէս. սիրելիք մեր, զներհաչն գրե -

223բ ցելոցն մերոց գրէք, խնդրելով զազատութիւնն, յայտ է// թէ ի ներքոյ իշխանութեան սրբոյ Աթոռոյս մնալն եւ Հարազատ որդի կոչիլն Համահաւատար Հաւատոյ գերութեան եւ ազատիլ խնդրէ: Մինչէ բռնութեամբ որդիացուցաք սրբոյ Աթոռոյս եւ արժանացուցաք մեծի աշտիճանի եպիսկոպոսութեան: Թողցուք զայլն:

Այլեւ յանձնարարութիւն վասն Տէր-Յովհաննիսեան տիրացու Ստեփաննոսին եւ առ նա ցուցեալ բարեարութիւնսն իւրեանց: Օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն, որ յանձնեցեալ էր նմա գներկայանն:

506 Թուղթ մի եւս առ Տէր-Յովհաննիսեան Ջուղայեցի տիրացու Ստեփաննոսն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր ընդ Ախիջան աղայի յղեալ էր: Վասն Բարսեղ վարդապետի, զոր գրեալ էիր, թէ ի խնամս քո ունիցիս, ահա քանի աւուրց յառաջ առաջնորդ արարեալ Բաղէշու Խնդրակատար կոչեցեալ սուրբ Աստուածածնի վանիցն առաքեցաք՝ Հանդերձ օրհնութեան կոնդակաւ մերով, որ յայդր է հանդիպելոց եւ իմնամարոց ես զորպէսն իւր: Իսկ վասն Բարայու փոլիցային միամտութիւն, թէ ընդ եփրեմ վարդապետին գնացեալ Քեալ Յովհաննէսն առ առ մեզ փոքր ինչ դրամ է-

թող, որ ի գնալն անդ առցէ ի մեր նուիրակ եփրեմ վարդապետէն: Այլ վասն Եփրեմ վարդապետի գրեալդ լուեալ ուրախացաք եւ միամտեցաք, իբր թէ սալամանի Հասեալ իցէ ի Բումբայի: Գերի Պետրոս տղայի գիրն յղեցաք առ Ծուզուն իւր, բայց ոչ էիր ծանուցեալ լուսապէս զնորին որպիսաբար ազատին, ուրեմն ծանո: Զքէն Սիսիձան տղային յանձնարարութիւն եւ շնորհակալութիւն գրեցաք: Պարոն Եսայու թուղթն յղեցաք իւրն ի Թիֆլիզ:

Ընդ գրոյս փուսուլայ մի, զոր վասն Վրաց պետի որպիսութեանցն գրեցաս, իբր թէ նստեալ կայ զօրօք իւրովք ընդ պարսպան Գեանջայու:

Գրեցաս յամսոյն ի ԺԷ(17), բայց փայեկն գնաց ի ԻԲ (22):

Մաշտեսի Մկրտիչ Թարճմանչանին (Բայազետ) հղված նամակով Հանձնարարվում է վերադարձ Հայրապետից առացված 1200 զուռուշից 137 զուռուշը եւ 10 փարան Հանձնել երեք գործեր անձանց՝ Հովհաննէսին, Ավագին եւ Գրիգորին: Մաշտոց ազգային (Բայազետ) պատասխան նամակ, որի մէջ Հայտնվում է նաեւ Գ. Տէր-Հովհաննիսյանին գործակալ նշանակելու եւ մի շարք անձանց նվերներ ուղարկելու մասին: Պատասխան նամակ տէր Սիմեոն քահանային՝ Հավատալով նախկին նվիրակ Դավիթ վարդապետի արկղը էջմիածին Հասցնելը (էջ 223բ–224ա):

224ա 507 Կոնդակ մի մեռոնի, զոր գրեալ տրեցաւ յԻւչքիլիսայու առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետին, որով զմիացեալ նուիրականն արդիւնն սրբոյ Աթոռոյս ժողովեցէ ի Բայազտոյ եւ յայլ գիւղորէից նորին, փոխանակ նուիրակին առաջնոյ Դաւիթ վարդապետին:

508 Թուղթ մի տաճկերէն առ Իսաղ իննամաշատ փաշային. յանձնարարութիւն վասն Մկրտիչ վարդապետին յԻւչքիլիսայու, ընդ սմա առ որ զնին տաճաթ յղէ:

509 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Խամուրայ բէկն. յանձնարարութիւն եւս վասն Մկրտիչ վարդապետին:

510 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Թօփրախղալայու բէկն. յանձնարարութիւն եւս վասն Մկրտիչ վարդապետին:

Գրեցան յամսոյս յելոյն:

224ա 510 1787 **Հոկտեմբեր** – Թուղթք ի Թօխաթ եւ ի կարին ընդ նորոգ նուիրակ Դանիէլ վարդապետն

Պատասխան նամակ նախկին նվիրակ Պետրոս վարդապետին՝ Հավատալով երկու նվիրատուների անվամբ օրհնության նամակների ուղարկումը, այնուհետեւ բերված են այդ նամակների Համառոտագրությունները, որոնցից առաջինը Հասցեագրված է մաշտեսի Մկրտչին, մյուսը՝ մաշտեսի Մարիամ կնոջը: Շնորհակալության կոնդակ Մեբաստիայի Հայությանը՝ նվիրակի միջոցով արդյունքն ուղարկելու Համար եւ նույն Հասցեով պատասխան նամակ՝ Հավատալով նրանց խնդրանքով նոր նվիրակ (Դանիել վարդապետին) ուղարկելու մասին: Նույն հարցի շուրջ նամակներ են գրվել նաեւ առաջնորդ Հակոբ վարդապետին, Կեսարիայի առաջնորդ Մատթեոս վարդապետին (էջ 224ա–224բ):

511 1787**թ.** 11 **Հոկտեմբերի** – Թուղթ առ Թօխաթու առաջնորդ Յովակիմ վարդապետն, յանձնարարութիւն վասն նորոգ նուիրակ Դանիէլ վարդապետին, որ գնայր փոխանակ Մեսրոպ վարդապետին, որ ի Սեբաստիա վախճանեալ էր զգործն Թերի թողով, եւ շնորհակալութիւն վասն Հաւատարմութեանն առ սուրբ Աթոռս, զորս արդեամբ ցուցեալ էր ի յո-

մանս իրակութիւնս: Բայց յառաջ քան զայսոսիկ, յիշումն այն թղթոյն, զոր գրեցաս առ սա Պօղոս նուիրակ Մինասս վարդապետին վասն ոմանց Հարկաւոր բանից[109]:

Ձեռ. 4501, էջ 1142–1143

512 1787**թ.** 12 **Հոկտեմբերի** – Թուղթ առ Նախավկայի սրբոյ վանից միաբանսն եւ թեմից ժողովուրդսն վասն վախճանման առաջնորդին իւրեանց՝ Գրիգոր վարդապետին, միսիթարութիւն, բայց վասն ոչ գրելոյն իւրեանց զորպիսութիւն ինչ փոքր մի յանդիմանութիւն եւ պատուէր, թէ ժողովարարն ձեր Յօհան ծերունի վարդապետն ոչինչ կարացեալ ժողովել վասն առաջնորդ ոչ դոլոյ վանիցդ, ահա եկն ի սուրբ Աթոռս եւ աստի դարձաւ ի վանսդ, Հարկիւ ժողովեցարուք, եւ ընտրեցէք զդա, կամ զով որ առաւել պատշաճ Համարիցիք, եւ գրեցէք մեզ, զի կարդիցեմք զնա առաջնորդ եւ զժողովարարութեան կոնդակն նորոգիցեմք յանուն նորա, որ զնի ոմն յղեցէք ի ժողովարարութիւն եւ սուրբ վանքդ օգտեսցի եւ կառավարեսցի եւ այլն[110]:

Ձեռ. 4501, էջ 1143–1144

224բ 513 Թուղթ մի եւս առ վէքիլ պարոն Հայրապետն, ի պատասխանի յօգոստոսի ԻԴ (24) եւ ի սեպտեմբերի ԺԴ (14) գրեալ թղթոյն վասն երեք բեռն երկաթոյն, թէ էհաս: Իսկ վասն կոնթոյն Հարկ, զի յղեսցէ: Վասն կայիցն Հանգուցեալ Յարութիւն վարդապետի, եւ ապայով ամանաթին, զորս ընդ Աշարծն վարդապետին յղեալ է, թէ ե՞րբ Հասցին, գրելոց եմք քեզ: Միւս գաւազանն Յարութիւն վարդապետի, եթէ չես յղեալ ընդ Աշարծն վարդապետին, յղեսցես: Յանձնարարութիւն վասն Դանիէլ վարդապետին՝ նուիրակին Թօխաթու: Ծանուցումն վասն թղթոյն Հաճի Պապային, զոր գրեաց առ նա եւ թէ այն թուղթն, որ քեզ է, եթէ խնդրեսցէ նա, ցուցցես:

Առ մաշտեսի Մկրտիչն եղեալ դրամոյն փոքր ինչ փօղիցայ արարաք, մնացեալն եւս բերել տալոց եմք: Տէղւոյդ դիտի թուղթն ընկալաք, գրեալ էր, թէ իշխանքն կամեցան Խ (40) զուռուշ տալ, բայց ես ըստ Հրամանիդ Լ (30) զուռուշ առի: Ինչ եւ իցէ, Լ (30) զուռուշէն աւելի ինչ չտայցես:

Հարցումն վասն դրամոյն Սարգիս անուամբ ուրումն, զոր արապկերցի Յարութիւն վարդապետն իրր ամանաթ տուեալ է իւրեան, թէ որո՞յ ես տուեալ այն ամանաթն եւ կամ թէ արապ[կերցի] մաշտեսի Մարտիրոսին Հարց, թերեւս նա լաւն գիտիցէ եւ այլն:

Գրեցան սոքա յամսոյս ի ԺԱ (11):

1787 թ. 11 հոկտեմբերի – ***ի սոյն յառուր գրեցան թուղթք ի նոր Ջուղայ ընդ յառուկ փայեկի***

514 Կոնդակ մի խրատական եւ ծանուցական, միանգամայն եւ առաջնորդական, զոր գրեցաս ի վերայ նոյնոյ Ամենասիրելիկ կոչեցեալ վանից միաբանից եւ նորին վիճակեալ ժողովրդեանն Համայնից, ի պատասխանի մաշտարական եւ կանոնական թղթոցն իւրեանց, զորս ընդ յառուկ փայեկի յղեալ էին, խնդրելով զՅակոբ վարդապետն առաջնորդ ինքեանց ի տեղի Հանգուցեալ առաջնորդին նախկնոյ: Որ եւ սրբազան Վէհապետն մեր կատարեաց գինդիրս նոցա[111]:

Հակոբ վարդապետին Ամենափրկիչ վանքի առաջնորդ նշանակելու մասին գրված է նաեւ տիրացու Թադեոսին, Մինաս քահանային ուղղված նամակներում եւ Հովհաննէսին Հասցեագրված կոնդակում: Պրն. Աղոյարբեկին եւ պարոն Զաքարիային Հանձնարարվում է օժանդակել նոր առաջնորդին: Այս ամենի մասին Հատուկ նամակով իրազեկ է պահվում Հակոբ վարդապետը՝ առանձնալով մի շարք Հանձնարարութիւններ (էջ 225ա):

225բ

515 **Ի Թաւրէզ** – Կոնդակ մի միխիթարութեան եւ օրհնութեան առ Համայն ժողովուրդն Հայաստեր վասն պէսպէս վշտակրութեանցն իւրեանց: Այլեւ յանձնարարութիւն վասն մեր նուիրակ Յակոբ վարդապետին եւ ծանուցումն վասն գնալոյն նորա անդէն զկնի փոքր աւուրց[112]:

516 Թուղթ մի եւս առ տէր Յովսէփ քահանայն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր ընդ Ջուղայու փայեկին յղեալ էր, որոյ սակս գյանձնարարութիւնս առնէ սրբազան Վեհապետն, զի Հաւատարմաւ յղեսցէ ի Ջուղայ, որպէս առ մեզ յղեաց ընդ Հաւատարմի ի գալն նորա ի սուրբ Աթոռս: Այլեւ զկոնդակ մի օրհնութեան եւ միխիթարութեան գրեալ յղեցաք ի վերայ ժողովրդեանն տեղւոյդ, զոր ընդհեռնուլ տացես յեկեղեցւոջն: Վասն նուիրակին յանձնարարութիւն:

Իսկ վասն Ռէշտ եւ Անզալի կղզեացն, զոր գրեալ էիր, իմացաք:

Նոցունց նուիրակն իցէ թէ յայսմ միջոցի յղիցեմք: Ողջունէ ի սմա զսրբոյ Աթոռոյս գանձապետ պարոն Թադէոսն:

517 Թուղթ մի եւս միխիթարութեան առ տէր Յովսէփ եւ տէր Առաքել քահանայսն եւ առ իշխանն, այսինքն պարոն Մկրտումն, պարոն Յարութիւնն, պարոն Մկրտիչն, մահտեսի Յովհաննէսն, մահտեսի Աբրահամն, սրբոյ Աթոռոյս գործակալ պարոն Թադէոսն եւ պարոն Դաւիթն յաղագս կրեալ նեղութեանցն թէ ի յանօրինաց այլազգեացն, եւ թէ ի գետնաշարժութենէն, որք պատահեալ էին իւրեանց: Իսկ վասն Հասարակական կոնդակի միխիթարութեան, թէ յղեցաք: Վասն նուիրակին մերոյ յանձնարարութիւն[113]:

Այս թուղթն եւ այն, որ ի ստորեւ գրի, եդան ի ներ թղթոյն մերոյ տիրացու Նահապետին (որ առ նուիրակ Յակոբ վարդապետն), զի Հասանին ի ձեռն որոյ առ իւրաքանչիւր տեառնն:

518 Թուղթ մի ի Գիւլպաթան գեօղն Խօյոյ առ անտի տէր Մանուէլ քահանայն վասն Ա (ւ) ոսկի աջահամբուրիւն օրհնութիւն շնորհակալութիւն, զոր ձեռամբ մեր նուիրակ Յակոբ վարդապետին յղեալ էր:

Պրն. Փիլիպոսին (Խոյ), առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետին եւ գործակալ տէր Ղազարին (Թիֆլիս) եւ Գեորգ ազային (Կարս) ուղղված նամակներում Հանձնարարութիւններ են արվում անտեսական մի շարք Հարցերի եւ նամակների առաքման վերաբերյալ:

146

519 **1787թ. Հոկտեմբեր** – Թուղթ առ Մատթէոս կաթուղիկոսն Ամասրուց, ի պատասխանի երկրորդ թղթոյ նորա, զոր ձեռամբ Էլիազ եպիսկոպոսի, միաբանի իւրոյ, գրեալ էր առ սրբազանս մեր եւ խնդրեալ էր զժողովարարութեան կոնդակ տալ նմա ի վերայ ազգի մերոյ, զի զողորմութիւնս ժողովեալ վասն իւր, Հատուսցէ զծանրագոյն պարտսն, զոր արարեալ էր ի վարել տալն զախթարմայ չկաթուղիկոսն Միխայէլ Հալապցին, յորմէ զբազում վնասս եւ նեղութիւնս եւ Հալածանս էր կրեալ՝ Հանդերձ իւրաՀետ եւ ուղղափառօքն, եւ վերջապէս Պօղոյ մերաղնեայց օգնելոյն

էր վարել տուեալ զնա: Եւ սրբազանս մեր զշրջաբերական կոնդակ շնորհեալ, այսու մատուցանէ նմա զկատարելն իւր զինդիր նորին:

Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ տէր Ղուկաս կաթուղիկոս եւ ծայրագոյն պատրիարգ ամենայն Հայոց Առաքելական եկեղեցւոյս Քրիստոսի եւ լուսակառոյց մեծի Աթոռոյս սրբոյ Էջմիածնի, որ ի Վաղարշապատ: Որ աՀա մատուցանեմ զբրիստոսասէիրն ողջոյն՝ Հանդերձ եղբայրականաւ ճշմարիտ սիրով եւ Հոգեւոարփ բաղձանօք եւ կարօտիս:

Տեառնդ Մատթէոսի սրբասէր կաթուղիկոսիդ եւ ծայրագոյն պատրիարգիդ ամենայն Ասորւոց, սիրելի եւ բաղձալի եղբօրդ իմոյ գերյարգելւոյ, Հարաւզատ բարեկամիդ եւ սիրողիդ ազգի մերոյ եւ աստուածասէջ սրբոյ Աթոռոյս, ըստ բնականի օրինի եւ աւանդութեան եւ կցորդութեան Հաւատոյ եւ սիրոյ երանելի Հարց եւ նախնեացն սրբոց մեր եւ ձեր, որում եւ ծանուցումն լիցի:

Զի թուղթ պատուելի եղբայրութեան քոյ ժամանեաց առ մեզ ձեռամբ Հարազատ միաբանին քոյ եւ սիրելւոյն մերոյ՝ Էլիաս Հանճարառատ եպիսկոպոսին: Զոր սիրով ընկալեալ եւ ընծերցեալ մեր, գիտացաք զնեղութիւնդ եւ զտառապանդ, զոր կրեալ էիր ի չարութենէ մոլորաշաւիղ չարաչիսա Միխօյին եւ նորին Համախոհիցն Հետեցելոցն՝ որդւոցն կորստեան, զորս եւ յառաջմէ իմացեալ էաք: Ընդ որս եւ ցաւեցաք յոյժ՝ մորմոքմամբ սրտի:

1147 Բայց ընդ այն, զի վրէժինդրութեամբ արդարադատին// Աստուծոյ եւ օժանդակութեամբ մերազնէիցն Կոստանդնուպօլսոյ ի մեծագոր թագաւորէն Հրաման Հանեալ աքսորեալ տուեալ էիր զչարագործսն զայն՝ Հակառակն քո եւ ուղղափառ սրբոյ եկեղեցւոյ, եւ Հանդերձ Համախոհիքն եւ Հերձուածողօք ամօթապարտ արարեալ, եւ զսուրբ զԱթոռդ եւ զեկեղեցիս թափեալ ի չար աղանդոյ նոցին եւ ի բունութենէ, ուրախացաք մեծապէս եւ գոհացաք զԱստուծոյ: Յորմէ եւ ինդրեմք, զի զամենայն վիշտդ եւ զվնասակրութիւնդ ի յոպաշխարհս Համարելով, վարձատրեսցէ զսիրելի եղբայրդ մեր, եւ որպէս այժմ յայսմիկ կենի զառՀասցէսդ յաւիտենական կենացն պարգեւեաց, ի Հանդերձելումն եւս յերեւիլ Քրիստոս Հովւապետին շնորհեսցէ քաջ եւ արի Հովուիդ բարոյ զանխափառ փառացն պսակ ըստ սրբոյ Առաքելոյն յուսատրութեան: Եւ միշտ զվշտամիսն արդարութեան եւ զմշակսն անիրաւութեան զհերքեալն ի սրբոյ եկեղեցւոյ կորագլուխս եւ ամօթալիս արասցէ, եւ զբարեջան Հայրապետդ պահեսցէ յԱթոռ քո անվրդով եւ պերճ ի քեզավայելչդ պատիս, բարձրացուցանելով զեղջիւր ուղղափառութեան եւ միաբնադաւան սուրբ Հաւատոյ երկուց Համաշափ եւ ճշմարտադատ ազգացս մեր եւ ձեր:

Եւ արդ, քանզի ինդիր էր սիրելի եղբօրդ ի մէնջ գրել զկոնդակ շրջաբերական ի վերայ ազգի մերոյ վասն օգնութեան առնելոյ քեզ ի Հաստուցումն ծանրագոյն պարտուցդ, զոր արարեալ ես վասն եղելոց իրագործութեանցն, եւ տալ զայն Հարազատ եւ սրտացաւ միաբանին քոյ՝ Էլիաս եպիսկոպոսին, առ ի շրջիլ այսու յազգիս մեր եւ ժողովս առնել, եւ յօգնութիւն ժամանել քեզ: ԱՀա ցաւակցութեամբ եղբայրականաւ օժանդակել կամելով մեր, կատարեցաք զինդիրդ, որովՀետեւ տեղեկացեալ էաք զդիպուածոցդ եւ զնեղութեանցդ, զորս կրեալ ես եւ կաս ի ներքոյ դժուարակրելի ծանրութեան պարտուց, ըստ որում ծանուցեալ էիր:

Եւ մինչ զԷլիազ եպիսկոպոսն կոնդակաւն մերով ուղեւորէաք, զայս սիրաձիր եւ միամտական թուղթ եաս գրեցաք, զորս եւ ի միասին յղեցաք առ քեզ, զի իմացեալ զկատարումն խնդրոյդ, միամիտ եւ անտարակոյս լիցիս: Որ եւ զճշմարիտ սէրդ Հոգեւոր եղբայրութեան եւ զբարեկամութիւնդ ի մէնջ եւ ի սրբոյ Աթոռոյս մերմէ անպակաս ունիցիս, եւ ի ձեռն սիրանիշ եւ որպիսայայտ թղթոյ արձարծեսցես զնոյնս՝ առ ի վճարումն պարտականութեան մերոյ, որք ի Տեառնէն մերմէ եւ Փրկչէն զանպրելի պատուէր ընկալեալ, պարտական եմք սիրել զիմեանս սերտիւ եւ ճշմարտիւ սիրով: Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի թուոջ Փրկչին 1787 եւ ի թուոջս Հայկական ՌՄԼՋ, ի Հոկտեմբերի..., եւ ի բարձրագոյն Աթոռս ամենայն Հայոց, ի սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1146–1147

331 520 *[1787 թ. Հոկտեմբեր]* – Կոնդակ առ ամենայն ազգն մեր վասն օգնութիւն առնելոյ Մատթէոս կաթուղիկոսին Ասորւոց, որ ի հակառակութենէ յինքեանց դարձեալ ախթարմայիցն զաստիկ տառապանս եւ զմեծամեծ վնասս էր կրեալ եւ ի ներքոյ պարտուց անկեալ: Քանզի ոմն չեպիսկոպոս ի Հետելոցն գլուխ ամբարձեալ Հանդերձ համախոհիւքն, ջանայր յինքն գրաւել զԱթոռն նոցա եւ զՀայրապետութիւնն: Իսկ սա, ձեռնտուութեամբ մերազնեայցն կոստանդնուպօլսեցւոց, յայտ առնել ետ թագաւորին Օսմանցւոց, եւ վարել ետ զնա յԱթոռոյն Հայրապետութեան Ասորւոց՝ պահելով յուղղափառութեան ի միաբնադաւան Հաւատս ի Քրիստոս: Եւ զի յայսմ իրագործութեան զբազում դրամս ծախ(ս)ելով գոյաթափեալ էր եւ ընդ պարտուց անկեալ, վասն որոյ ի սրբազանէն զշրջաբերական նամակ էր խնդրեալ ի ձեռն Մթռան Էլիազ եպիսկոպոսին իւրոյ, ի վերայ ազգին մերոյ վասն ժողովարարութեան: Ուստի եւ զայս գրեալ շնորհեաց նոցա:

(Զսկիզբն տե՛ս նախկին եւ փոքրագիրք մասինն տետրիս ի 282 երեսն, նայելով եւ աստ ի ներքոյ):

... Որ կայք զետեղեալք ի մայրաքաղաքս, ի քաղաքս, ի գաւառս, ի դասապայս եւ ի գիւղորայս, ուր եւ Հանդիպեսցի գոյն ունօղ ի ձեռին զայս օրհնաձիր նամակս մեր: Յորս կառուցեալ քրիստոսահիմն սրբոյ եկեղեցեաց եւ եկեղեցականաց դասուց, արհիապանծ առաջ... (դարձեալ տե՛ս անդ մինչեւ յայն բառն, զոր տեսանես ահա ի ներքոյ եւ ապա եկ աստ: Այլ անդէն գլուսանցի գրուածն խապիւ կորեալս թողեցս եւ զայլսն գրեսցես):

...Յայսպիսեաց Հոգեւոր եւ վարձատրելի գործոց աղաղաւ պակասուորաց եւ զվիշտս յանձնառողաց մի է սիրելի եղբայրն մեր՝ Մատթէոս սրբասէր կաթուղիկոսն միաբնադաւան եւ ուղղափառ ազգին Ասորւոց, որք են մեզ հաւատակիցք առ ուղիղ դաւանութիւնն միաւորեալ մի բնութեամբն Քրիստոսի, եւ սրբոյ Հոգւոյն բղխմանն ի Հօրէ միայն: Որոյ զգիպուածն Ա՛ւ զաստուածահաճոյ եւ հասարակաօգուտ աշխատութիւնն եւ զաստուածահաճոյ ծանրութիւնս յանձն առնուլ ցուցից ձեզ, զի եւ դուք զդժուարակրելի ծանրութիւնս յանձն առնուլ, մանաւանդ զիգիք նորին Հոգեշահ եւ օժանդակելով եւ կարեկցելով նմա, մասնակցիցիք նորին Հոգեշահ եւ վարձատրելի գործոց: Քանզի գիտէք իսկ, զի ի վաղնջուց ժամանակաց վասն մեղաց մերոց չար եւ Հոգեկորոյս աղանդն երկաբնակութեան սպրդեալ մտեալ է ի յազգս միաբնադաւանիս՝ ի սադրելոյ ամենաչար ոգւոյն մոլորութեան եւ ի նորին կամաբարաց որդւոցն կորստեան, որք ոչ

միայն զՀոգիս ոմանց ուղղափառաց պատրեալ կորուսանէն ընդ իւրեանց եղկելի Հոգւոցն, այլ մարմնաւորապէս եւս վնասն զնօսա, եւ օր ըստ օրէ յաւելանին, եւ յառաջէն ի չար անդր, եւ յանդգնին ի մեծագոյն իրս եւս ամբառնալ:

Որպէս յանցեալսն ի յԱսորւոց ազգէն Հետեալ Հերձուածօղքն երկարհնակք ջանս եդեալ կամեցեալ են զՄատթէոս սրբասէր կաթուղիկոսն Ասորւոց ի բաց մերժել յԱթոռոյն, եւ զԱթոռն եւ զՀայրապետութիւնն յափշտակել, եւ յինքեանս գրաւել, եւ միաբնադաւան ուղղափառսն նուաճել եւ ինքեանց Հետեւեցուցանել: Որովք չարամտութեամբք եւ զանչափ վնասս եւ նեղութիւնս են Հասուցեալ խղճալոյն այնորիկ եւ միաբանից իւրոց: Իսկ նա զամենակերպ փորձանս եւ չարիս կրելով ի Հակառակութենէ նոցին, եւ եւս արիաբար ընդդիմացեալ է նոցա, եւ ի յայլ կողմանց անօգնական գտանիլն, Կոստանդնուպօլսոյ օրհնեալ մերազնիցին ձեռնտուութեամբ եւ օժանդակութեամբ զերծուլարտակ է Հանել տուեալ յարքունուստ, եւ զչարագործսն Հակառակաց վարեցուցեալ եւ զամենեսեան նորին կորզելոյ արարեալ: Եւ Հազիւ զսուրբ զԱթոռն իւրեանց եւ զիսղճալի ժողովուրդն ազատեալ ի նոցունց, եւ զբազումն ի Հետելոցն եւս դարձուցեալ է վերստին ի յուղղափառութիւն միաբնադաւանութեան եւ ի կրօնս եկեղեցւոյ իւրեանց: Բայց յայսմ իրագործութեան զբազում դրամս է վատնեալ, թող զանչափ վնասսն, զոր ի չարափառացն կրեալ է: Եւ ոչ միայն գոյաթափեալ են ինքն եւ միաբանք իւր, Հանդերձ սուրբ Աթոռովն իւրեանց, այլեւ ի ներքոյ ծանրագոյն եւ տոկոսաչատ պարտուց եւս են անկեալ: Որոյ աղագաւ յայլ ուստեքէ օգնութիւն ոչ ունելով առ ի վճարել զայն, սիրոյ եւ աղերսանաց թուղթ էր գրեալ առ մեզ, ձեռամբ միոյ միաբանի իւրոյ՝ եղիա անուամբ եպիսկոպոսի (որ ըստ լեզուի իւրեանց Մթռան Էլիազ կոչի), եւ խնդրեալ էր ի մէնջ զկոնդակ շրջաբերական ի վերայ օրհնեալ ազգիդ մերոյ Հայկազնոյ, առ ի գտանելի ձէնջ զօգնութիւն ազատութեան ծանրաբեռն պարտուց իւրեանց // եւ մեր իմացեալ զայնքան տառապակրու թիւնն նորա, ոչ անտես առնելով զաղաչանս նորին, ահա զայս նամակ օրհնութեան գրեալ առ բարեպաշտութիւն ձեր, եւտուք ի ձեռս Հաւատաւոր միաբանիդ նորին՝ Էլիաս եպիսկոպոսիդ, զի եկեալ խնդրեսցէ ի յողորմածացդ զկամաւոր ողորմութիւնս: 1332

Վասն որոյ պատուիրեմք սիրելի եւ Հոգեւոր որդւոցդ մերոց, զի յիշելով զՀրաման սրբազան Առաքելոյն Պօղոսի, թէ ունիցիք զգութ առ ընտանեսն Հաւատոյ, ի գալն դորա առ ձեզ, սիրով ընկալջիք եւ ի փառս Քրիստոսի Փրկչին մերոյ եւ ի սէր սրբոյ Հաւատոյս մերոյ ուղղափառի, ի գութ շարժեալ եւ յայց ելեալ յօժար սրտիւք եւ զուարթ երեսօք շնորհեսջիք դմա զկամաւոր տուրս ողորմութեան՝ յանուն բազմավշտակիր եւ խղճալի Մատթէոս կաթուղիկոսին Ասորւոց եւ Աթոռոյն նոցա, զի տարեալ դոքօք վճարեսցէն զպարտս իւրեանց եւ ազատ լիցին ի ծանրութենէ Հոգոց եւ տարակուսանաց, եւ զուարթութեամբ կացցեն ի սուրբ Հաւատս եւ յուղիղ դաւանութիւնս սրբոյ եկեղեցւոյ, որով Հաղորդք եմք իրերաց մեք եւ նոքա, եւ աղօթեսցեն առ Աստուած վասն կենաց եւ բարեյաջողութեան ձերոյ: Եւ որպէս դուք ձերովք տրօքն պատճառ լինիք ազատութեան նոցա ի պարտուց, ազատարարն Քրիստոս եւս զձեզ ի Հոգեկան եւ մարմնական պարտուց փրկեսցէ եւ ազատեսցէ: Որք եւ լիջիք օրհնեալք եւ զօրացեալք ի Տէր միշտ եւ շնորհք սրբոյ Աթոռոյս եղիցի ընդ ձեզ յաւիտեան: Ամէն:

1787 թ. հոկտեմբեր – ***Թուղթք յայլ եւ այլ տեղիս***

521 *Ի յԱմիդ – Թուղթ մի առ Մատթէոս կաթուղիկոսն Ասորւոց, ի պատասխանի թղթոյն, զոր գրեալ էր Էլիազ եպիսկոպոսին իւրոյ, որով եւ ինդրեալ էր ի սրբազան Վեհապետէն մերմէ զկնդակ շրջաբերական ի վերայ Հանուր ազգին մերոյ, որ եւ սրբազան Վեհապետն մեր ոչ անտես արարեալ զինդիրս նորա, գրեցուցեալ զկնդակ մի ետ սոյն Էլիազ եպիսկոպոսին, զի երթեալ ժողովեսցէ ըստ խնդրոյ վերոյ յիշեալ կաթուղիկոսին իւրեանց: Եւ զայս թուղթս առ ինքն գրեաց, միամտիցի վասն խնդրոյն*[114]*:*

522 *Կոնդակ մի վասն ժողովարարութեան առ Հանուր ազգին մերոյ, զոր ըստ խնդրոյ Ասորւոց Մատթէոս անուամբ կաթուղիկոսին եւոք նոցին միաբան Էլիազ անուամբ ուրումն, զի այսու ժողովեսցէ զկամաւոր տուրս ազգին մերոյ Հայկազնոյ եւ լցուսցէն զպակասութիւնսն իւրեանց*[115]*:*

Օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւնս նամակներ՝ թոխաթեցի սպին. Նավասարդին (Կարին), մահտեսի Հակոբին, սպին. Մինասին, մահտեսի Դրիգորին (Կարին): Պատասխան նամակ Թոխաթի նվիրակ Դանիէլ վարդապետին, որով շնորհակալութիւն է Հայտնվում տիրացու Տէր-Վահանյան Գրիգորիսի միջոցով 1000 զուռուշ ուղարկելու համար: Նույն բնույթի նամակ մահտեսի Թարճմանցյան Մկրտչին (Բայազետ), որը նույն անձին էջմիածին առաքելու համար հանձնել էր 2462 զուռուշ եւ 30 փարա:

523 *Ի Բայազիտ – Թուղթ մի եւս առ Սահակ աղային, որում գրէ սրբազան Վեհապետն վասն շաթիր Մելքիսեթին մերոյ զյանձնարարութիւն, զի ձեռնտու լիցի բանից նորին: Իսկ վասն յԻչքիլիսայու Մկրտիչ վարդապետին, որ այժմ է ի գործ նուիրակութեան սրբոյ Աթոռոյս, ինդիր, զի փաշայէն զհրամանագիր ի վերայ բէկիցն, որ համարձակապէս շրջիցի ի մէջ ժողովրդեանն մերազնէից:*

524 *Թուղթ մի եւս առ մաքսապետ պարոն Մելքոնն վասն Հարապատութեանն շնորհակալութիւն՝ վասն ԺԹ (10) լիտր գինւոյն, զոր ընդ շաթիր Մելքիսեթին մերոյ յղեաց առ ինքն՝ ծանուցումն:*

525 *Թուղթ մի տաճկերէն առ Իսայ փաշային, ծանուցումն վասն շաթիր Մելքիսեթին մերոյ եւ ընծայիցն, որ ի կողմանէ շնորհակալութեան Հարանեացն որդւոց: Այլեւ՝ յանձնարարութիւն վասն Իչքիլիսայու Մկրտիչ վարդապետին:*

526 *Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Սալման բէկն՝ Հանդերձ ընծայիւք:*

527 *Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Աղվան աղային՝ Հանդերձ ընծայիւք:*

Գրեցան ընդ շաթիր Մելքիսեթին յամսոյս յելոյն:

Նոյեմբերի սկզբին վերջ Հայրապետին (Կարին) ուղարկված պատասխան նամակում արվում էն մի շարք Հանձնարարություններ. Հարցում է արվում աեղի փաշայի ժամանման եւ նրա նոր առաջին մասին (էջ 226ա–226բ):

528 *1787 թ. 11 **Հոկտեմբերի** – Թուղթ ի Դաւրէժ առ Բ (2) քահանայն եւ իշխանսն. յիշումն միսիթարութեան կոնդակին, զոր գրեցաք ի վերայ Հաստարակութեան նոցա, եւ Համառօտ միսիթարութիւն, եւ ապա վասն նուիրակ Յակոբ վարդապետին մերոյ յանձնարարութիւն յորդորմամբ Հանդերձ ի սեր եւ ի Հարազատութիւն սրբոյ Աթոռոյս:*

529 *1787 **թ. Հոկտեմբեր** – Թուղթ ի կարին առ Հաճի Պապային. շնորհեցողութիւն վասն իզուր վիրաւորութեանն ի սրբազանէն վասն Հանեցման նոր ուծացուցին ի յեկեղեցւոյն իւրեանց եւ զՀինն դարձեալ դնելոյն, որ ոչ էր ի կամաց սրբազանին, այլ առնօղն ինքնակամ էր այնպէս արարեալ իբր խաղաղասիրութիւն ցուցանելով: Այլեւ յանձնարարութիւն վասն Թոխաթցու նոր նուիրակ Դանիէլ վարդապետին եւ յորդորումն ի սէր եւ ի հարազատութիւն սրբոյ Աթոռոյս:*

Ձեռ. 4501, էջ 1238–1240 (Համառոտագրությունը՝ Ձեռ. 4481, էջ 224բ):

530 *1787 **թ. Հոկտեմբեր** – Թուղթ առ Սեբաստիոյ առաջնորդն եւ իշխանսն, ընդ նորոգ նուիրակ Դանիէլ վարդապետին, որ առաքիւր անդ ի տեղի անդէն վախճանեալ նուիրակ Մեսրօպ վարդապետին՝ առ ի զմնացեալ տեղիսն Թոխաթցու վիճակին նուիրակել: Վասն որոյ սրբազանն գրէ սոցա՝ զհանդուցեալ Մեսրօպ վարդապետի կոնդակն եւ մեռոնն տալ սմա, Հանդերձ այլ իրօքն, եւ յորդորէ զառատ տուրս տալ, փոխանակ զի Մեսրօպ պետին Գ (3) նուիրակունք սրբոյ Աթոռոյս ձախորդութիւն էին կրեալ անդ եւ ըստ կարգի նուիրակութիւն չէին արարեալ, եւ զայլ եւս ըստ սոցին բանք:*

Ձեռ. 4501, էջ 1329–1330

531 *1787 **թ. Հոկտեմբեր** – Կոնդակ ի վերայ Սեբաստիոյ քաղաքին (յորում վախճանեալ էր սրբոյ Աթոռոյս նուիրակ Մեսրօպ վարդապետն) վասն նոր նուիրակ առաքելոյ սրբազանին անդ եւ յայլ մնացեալս տեղիսն նոյնոյ վիճակին զԴանիէլ վարդապետն, որ երթեալ նորին տարեալ մեռոնսն եւ կոնդակսն վճարեսցէ զգործս նուիրակութեան:*

Ձեռ. 4501, էջ 1141–1142

1144 532 *1787 **թ. Հոկտեմբեր** – Թուղթ ի յերկիրն Ռուսաց առ մերազնեայցն նուիրակ եւ առաջնորդ Յովսէփ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն նորա վասն քանեաց Հարկաւոր բանից, եւ որպիսութիւն ինչ Համառօտ, ընդ որում եւ զնորատիպ Ատենի ժամագիրքս եւ զՅովսեպեան պատմագիրքս յղեցաք, մինչ նա եւս անտի զքանի նորատիպ գրեանս էր յղեալ:*

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ, քրիստոսական ողջոյնիս եւ սրբոյ իջման տեղւոյս նորին Հոգեզուարճ շնորհին ծանի՛ր, սիրելի եւ Հոգեւոր որդիդ մեր եւ Հարազատ զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ Յովսէփ աստուածաբան վարդապետ: Զի Դ (4) թուղթք քո, որոց երեքն ի 1786 թուիջ Փրկչին եւ ի մայիսի 14 գրեցեալք եւ մին ի 1787 եւ ի յունվարի 30 գրեալ, ժամանեցին առ մեզ յայլ և յայլ ժամանակս՝ Հանդերձ նորատիպ ժամագրքովդ եւ նոր ուծացուցիքն, որ ընդ առաջ պատշաճ ճաշու Աւետարանացն եւ առաւածաբերսիքն եւ եկեղեցական անօթից յիշատակաց դաւթարօքն յղեցելովք: Իսկ մեր յայսմ միջոցի կարի իսն զբաղեալ եւ Հոգալից գոլով, ոչ կարացաք իւրաքանչիւր թղթոցդ զորիշ որիշ զպատասխանիս գրել, այլ այժմ՝ այսու թղթով գրեցելոցդ կարեւորացն բանից առնեմք զպատասխանիս:

Արդ, վասն գրեանցն յիշեցելոց եւ կարմիր լօքին, որք վաղապէս Հասին, շնորհակալութիւն ունիմք զքէն: Ցէր օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ զքեզ: Իսկ յետ այնց Հասանելոյն, պարոն եսայիին եկն աստ եւ Հասոյց մեզ զդէպերսն եկեղեցական անօթիցն: Իսկ վասն արկեղացն նոցա անբաց մնալոյ

մինչեւ ցգալդ, որ ինդիր էիր արարեալ, ահա զարկեղն թէպէտ արեղեալ էիր վերատին յերկիւղ ճանապարհին, սակայն թէ յղեալ իցէիր եւ հասա-
նիցէին, գրեալ էաս չլինիցէիր, մեք ոչ բանայաք ամենեւին, զի զինչ շնորհք
ունի զայլոյ աշխատանան առանց նորին այլոյ երեւեցուցանել, եւ զի այն-
քան պակասութիւն էաս ոչ գոյ, որ հարկն ստիպիցէ առ ի բանալ եւ կամ ի
գործ արկանել: Եւ մեք էաս չեմք այն, զի ընդդէմ քաղաքաւարութեան զիր
ինչ առնել կամիցիմք, որպէս խոհեմութիւն քո նկատէ: Ուրեմն, չէր պիտոյ
145 այդքան հոգալդ եւ երկարել եւ ցայդ կողմն: Արդ, եթէ դու եկեալ ընդ քեզ բերիցես, այն է քո ձեռամբդ բացեալ, ինքնին ընծայելոյ ես, եւ թէ յառաջ քան զքեզ յղիցես, մնալոյ են այնպէս փակք եւ կնքեալք, մինչեւ ի դալն քո, զի դարձեալ դու բացցես, եւ միա-
ժամայեցիս ի վերայ բազմամեայ աշխատութեանդ արդեանց: Այսպէս ի-
մացեալ զիտաս մեր, անհոգ լէր առ այն:

Այլեւ զերկուս օրհնութեան թուղթս յառաջմէ էիր ինդրեալ՝ առ Ղազարու մահտեսի Գրիգորն եւ Յօհաննէսին, վասն ԺԳ (13) թումանին եւ դիազարդ շուրջառին եւ արծաթեայ աղանդոյն, զորս եւ մեք ի սոյն ամի յունվար ամսեանն ի Թղթոջ քում խոստացաք յետոյ գրել, եւ զմին եւս այժմ էիր ինդրեալ առ Թիֆլիզեցի Դաւթեան Յովհաննէսն, վասն եղբօրն իւրոյ Գրիգորի դիազարդ շուրջառին: Եւ մեք ահա զերիան եւս գրեալ առաքեցաք առ քեզ՝ Հասուցանել առ նոսա, զի միաժամեսցին:

Այլեւ առ տէր Յովհաննիսեան տիրացու Սուեփանն, որ թուղթ էիր գրեալ եւ մեզ եւս ծանուցեալ էիր զորպէսն, յայնմ կողմանէ մեք թուղթ գրեցաք նմա եւ զքո թուղթն եւս յղեցաք առ նա: Եւ նա այժմ առ քեզ զթուղթ էր գրեալ, զոր ահա առաքեցաք եւ իմանալոց ես զգրեալսն նորին, զոր եւ աստ իմացաւ պարոն Եսային:

Ծանուցեալ էիր եւ ի Պօլսոյ ոմանց զի՞նչ գրելն առ քեզ եւ իմացաք: Ան որ իմա, զի նոքա իբր Համակամութեամբ զհին տօնացոյցն վերատին տպեալ էին եւ տարածեալ իւրեանց թղթովք եւ տաճկական ֆարմանօք ի յերկիրն իւրեանց՝ թէ ի կարգաւորաց եւ յաշխարհականաց ո՛վ ոք ոչ ընդունիցի, յաքսորս վարեսցի եւ այլն: Եւ մեզ եւս (թող զառաջինն, որում ոչ պատասխանեցաք) երկուս բազմանիկս եւս էին գրեալ, թէ զմտենին ձեր ոչ ընկալաք եւ ինդրեմք, զի դու եւս հաճիցիս եւ մի տոիպիցես զմեզ վասն զնորն ընդունելոյ, զի անհնարին է մեր կողմանցս ընդունիլ եւ զայլ աւե-
լորդաբանութիւնս: Որոց մեր պատասխանագրութիւնն այս է եղեալ, թէ մեք քանիցս յորդորանաց բանս գրեցաք ձեզ եւ ոչ անսացիք, այլ առաւել եւս խստացեալ, այդպէս գրէք. զինչ էաս մնաց մեզ ասել, որովհետեւ մեզ ոչ լուաք, կամք ձեր է եւ դուք գիտէք, այլ յայդմ մասին մեք անխոտոր եմք եւ անհաղորդ, առնօղն պարտական լինիցի եւ այլն: Եւ յայսմանէ գրումե-
նէ մերմէ թէ դուք գիտէք, հրաժարակեալ են, թէ կաթուղիկոսն Հրաման է գրեալ եւ ըստ ախորժակաց իւրեանց գրէն ուր ուրէք զի՞նչ եւ կամի դի-
տօղն: Բայց թէ մեք նոցա լսեաք, նոքա ինդրէին, թէ Հնոյն Հաւանիր եւ ընկալ, զոր մեք նոր տպեցաք, այլ մի՛ թէ մեք ըստ սրտից նոցա գրեալ եմք ինչ: Իսկ զմտենին մինչ Հանաք ի տպագրութենէ, գթանիսն յղեցաք ի Բաղդատ եւ ի Բասրայ եւ ի Հնդիկս ընդ նուիրակին վասն իւրաքանչիւր տեղոյ եկեղեցեացց, եւ յայնմհետէ ցարդ սրտախոց եղեալ եւ անձեռնհաս իսկ, ոչ յղեցաք դեռեւս յայլ ուրէք: Այլ այժմ մինչ Յովսեփոս պատմագիրքն եւս առաւեցաք, ահա զի (2) Հատ Մտենի ժամագիրք եւ զի (2)

Հատ Յովսեփոս պատմագիրք յղեցաք, զորս ընկալեալ վայելեսցես եւ զկնի այսր վասն եկեղեցեաց վիճակիդ եւս առաքեսցուք:

Ի կողմանէ Իսահակ վարդապետին մերոյ գրեալ եմք քեզ, թէ խաղաղութեամբ էհաս ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ կայ ի սէր մեր: Եւ ի յուլիսի ԺԹ (19) զմիհաս վարդապետն յղեցաք ի մեծն Պօլիս եւ յարտաքին վիճակն նուիրակ, զի տեղեկանաց անդառնալի ինդրոց մին եւս քաղաքին եւ շրջակայիցն մի նուիրակ զի տեղականաց անդառնալի ինդրոց մին եւս քաղաքին և շրջակայիցն մի նուիրակ առաքեին էր: Նաեւ վասն յուղարկեցելոյն քո ի Հնդիկս տէր Ստեփան քահանային ի տեղի ժողովարար տէր Յարութիւնին, որ ինդիր էիր արարեալ յառաջագոյն, ահա ի վաղուց գրեալ եմք նուիրակին մերոյ՝ Եփրեմ վարդապետին և Հահամիր աղային պանձնարարութիւնս՝ ձեռնտու լինիլ եւ օժանդակել նմա ի գործն: Նաեւ յառաջ քան զայս ի Սաղիմայ Յովակիմ պատրիարգն եւ ի Պօլսոյ նոցա վէքիլ՝ տիրացու Սարգիսն գրեալ էին, թէ զկարապետ վարդապետն պատրաստեմք յուղարկել ի Ռուսաց երկիրն նուիրակ, ինդրեմք վասն սոքա զյորդորանաց կնդակ եւ զրաշխօրհ եւ առ Յովսէփ վարդապետն պանձնարարութեան թուղթ յղել ի Պօլիս, ուստի առեալ գնասցէ: Զորս եւ մեք յայնժամ դրեալ յղեցաք: Թերեւս մինչեւ ցարդ եկեալ իցէ, զորպէսն գրեացես մեզ:

Դարձեալ ընդ վերոյ յիշեալ կարմիր լօքին, գնեետուին եւս, զոր ըստ ինդրոյ մերոյ յղեալ էիք Հանդերձ Բ (2) կտոր ընծայիւքդ, Հասին առ մեզ, որոց աղագաւ շնորհակալ եմք զսիրելոյդ: Իսկ, ըստ գրեցելոյ քոյ ի Հաշտարխան Աւետիք վարդապետն Հասուցեալ էր պարսն Եսային ԱՃՃՆ (151) թումանն եւ ՆՒԻն (5004) դրամ: Եւ պարսն Եսային մասամբ ինչ այն դրամոյն առեալ էր զզգէմն, զոր յառաջ ի քէն ինդրեցաք, եւ Հասոյց առ
1146 մեզ եւ զայլ ինչ կտոր//եւս տուեալ իբրու զմեծ մասն դրամոյն այնոցիկ Հատոյց, բայց մասն մի մնաց ի վերայ իւր: Եւ զվարգան վարդապետի դրամն եւս Հասուցեալ առ նա, մնաց տալոյ նմա զոմիսն եւ ութ թումանն եւ զթամասուկն իւր առեալ ի նմանէ, մեզ թամասուկ եւս ութսուն եւ ութ թումանինն, որ զայն եւս մեզ Հասուցէ: Այլ այժմ վասն Հին առնելոց ինչ իւրոց գնաց ի յԱխալցխայ, անտի մինչ բարեաւ գայցէ եւ զայն մնացեալսն եւս Հատուսցէ, յայնժամ զղալպ գրեալ ի վերայ քոյ, թէ ի կողմանէ առ մեզ Հասուցեալ արդեանցդ, եւ թէ Վարգան վարդապետի դրամոյն տալոց եմք ինքեան պարսն Եսային՝ Հասուցանել առ քեզ ի միաժամութիւն:

Իսկ զորպիսութեանց երկրիս եւ կողմանցս այսպէս գիտեա, զի սուրբ Աթոռս եւ երկիրս այժմ ի միջակ խաղաղութեան կայ՝ շնորհիւ Տեառն, եւ մեք զՀոս եմք Հարկաւոր շինութեանց եւ մանաւանդ ծաղկեցման սրբոյ տաճարիս: Զի թէպէտ թէթեւապէս իմն աւարտեցաւ, սակայն առ Հարկին պահանջելոյ վերատին իսկեալայրութեամբ զմնացեալ ապիտակ տեղիսն եւս լցուցանեմք ծաղկամբք եւ պատկերօք, եւ յոսամբք, թէ յառաջիկայ տարւոջս աւարտեսցի գործն բոլորապէս:

Բայց յանցեալսն Ղազախու մեծ մասն եւ Շամշատինն անցին ի կողմն Հուշոյ՝ թէլատորութեամբ Իբրահիմ խանին: Վասն որոյ օրհնեալ արքայն Վրաց զօրօք գնաց ի վերայ Գեանջայու՝ առ ձեռն բերել զնոսա: Եւ մինչ անդ էր, մէկիք Մէջլումն եւ Ապուն մարդ յղեցին առ նա եւ ինդրեցին, թէ զօրս յղեա, զի մեք ամենայն ժողովրդովք մերովք եւ աղխիւք չուեսցուացուք յերկիրն քո: Եւ նա զմին յորդւոցն եւ զԴաւիթ Սարդարն

զօրագ յղեաց՝ առ ի բերել զնոսա, որք ի գնալն պատահեալ զօրաց ինչ Իբրահիմին, պարտեալ էին զնոսա: Բայց տակաւին ոչ ժամանեալ առ մելիքաց էլերն, ժանտ Ուման խանի գալստեան Համրաման էհաս Պարոնին, եւ նա զզօրսն իակոյն դարձուցեալ չուեաց ի Գեանջայու ի Քիսեղ, յեղր գեաոյն ընդդէմ Ուման խանին: Եւ յայնժամ մելիք Մէճլումն եւ Ապոմն ոմամբք ընտանեօք հազիւ ժամանեցին արքային եւ ընդ նմա գնացին: Այժմ արքայն ի Քիսեղ եւ լաղիկին յայնկոյս գետոյն, խղճալի մելիքքն ի Վիրս ունայն եւ ժողովուրդքն նոցա ի քարանձաւսն ամրացեալք յահէ Իբրահիմին, որոց ամենեցունցն Տէր Աստուած այց արասցէ:

Զայսոսիկ գիտացեալ դու եւս զտեղեացդ մեզսպատշաճ որպէսն գրեա, զի գիտասցուք: Եւ զթուղթդ Հարազատական Հանդերձ ճշմարիտ սիրով որդիականաւ անպակաս առնելով, ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄՂ (1787) թուոջս ի Հոկտեմբերի... եւ ի սուրբ Աթոռս էջմիածին:

Յաւարտ թղթոյս զայս իմա, զի յառաջագոյն ի յունվարի ԺԸ (18) զթուղթ գրեցաք եւ ի ձեռն Ղալոյեան պարոն Բաղտասարին զդրամս ինչ փոխիցայ արարաք, բայց յայսքան միջոցի տակաւին զպատասխանի ոչ ընկալաք այնմ: Արդ, եթէ տուեալ ես զփոխիցայն, գրեացես եւ թէ ոչ, Հոգ չէ, զայն եւս ծանուսցես, զի իմացուք զորպէսն եւ միամտիցուք: Կրկին ողջ լեր[116]:

Ձեռ. 4501, էջ 1144–1146

Համառ. ձեռ. 4481, էջ 226բ

Միաժամանակ գրվել են ՝սիրատառներ՝ այն. այրն. Հովհաննեսին, Հովսեփանին եւ մահտեսի Գրիգորին հասցեագրված օրհնության նամակներ, որոնք Հ. Արղությանին ուղղված նամակի հետ հանձնվել են տեր Ղազարին, (ձեռ. 4481, էջ 227):

1240 533 **1787 թ. 3 նոյեմբերի** – Թուղթ ի Թիֆլիզ առ մելիք Մէջլումն եւ մելիք Ապոմն, որք ի Խամսայու փախուցեալ գնացեալ էին անդ եւ առ Վրաց պետն կային, յուսով նորա, զի զժողովուրդսն իւրեանց եւս չուեցուցեալ ի Խամսայու տարցէն անդ. մխիթարութիւն վասն վշոյն եւ տարագրութեանն: Եւ զի ի Մատրաս Համիր աղային ընծայք ինչ էին եկեալ յանուն մելիք Յովսէփին եւ Ապոմն, որ է որդի նորա, այժմ մարդ էր յղեալ առ ի տանիլ զայն, վասն որոյ գրէ եւս, թէ՝ ահա յղեցաք, եւ առ մելիք Մէջլումն եւս գոյր յղեցեալ իրք ինչ, զայն եւս գրէ նմա Հասանիկ:

Յորմէ ժամանեցի թուղթ...

Եւ ընդ աստուածային օրհնութեամբ սիրագիր նամակիս ծանուցումն լիցի սիրելեացդ մերոց ի Տէր եւ Հարազատ որդւոցդ սրբոյ Աթոռոյս էջմիածնի: Զի լսելով մեր գնեղուակրութիւնսն ձեր եւ զվնասն եւ զտարագրութիւնն ի Հայրենեաց յայդկոյս. զժողովրդոցն ձերոց եւս ի տառապանս եւ

1241 ի վիշտս լինիլն, տրտմեցաք եւ ցաւեցաք հոգւով չափ եւ ցաւիմք: Բայց //ոչ կարելով այլով իւիք կերպիւ օգնել եւ օժանդակել սիրելեացդ, զամենատոզրմածն Աստուած աղաչեմք եւ խնդրեմք ի նմանէ, առաջի սրբոյ իջմնայ տեղւոյս նորին, շնորհել ձեզ զխաղաղութիւնն իւր ըղձալի եւ ապահովացուցանել զմերազնեայսն խղճալիս ի տառապանսց եւ ի վնասուց: Որ եւ ողորմեսցի ձեզ ըստ մեծի ողորմութեանն իւրում, եւ զամենայն վիշտս եւ նեղութիւնս ձեր, զորս կրեալ էք եւ կրէք՝ ի կամաւոր ապաշխարանս համարելով, այց արարեալ փրկեսցէ զձեզ ի ձախորդութենէ եւ ի փորձութենէ վնասակարաց, օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ, եւ պահեսցէ ի խնամս եւ

յողորմութիւնս իւր, եւ զվախճանն ներկայական որպիսութեան ձերոյ ի բարին եզերեսցէ, զի եւ մեք թեթեւս զբարի ինչ լուծս լուեալ զսիրելեացդ, մխիթարիցուք եւ ուրախասցուք:

Իսկ ապա եւ զայս դու յատկապէս ծանիր՝ սիրելիդ մեր պարոն Ապով: Զի թուղթդ ընդ Հարազատս ծառային քո Յարութիւնին էհաս առ մեզ եւ իմացաք զգրեալդ, որ զԸնդկաց Մատրասու Համիր աղայի յղեալ ընծայն յանուն լուսաւոդի Հօր քո՝ ի Քրիստոս Հանգուցեալ մելիք Յովսէփին, որոյ աղագաւ յառաջ քան զայս մեք գրեալ էաք քեզ, այժմ ինդրեալ էիր: Վասն որոյ եւ մեք զծրարն նոյն իրաց, որովհետեւ բացեալ էին ի մաքսարանսն Հանապարհին, կնքել ետուք Գրիգոր վարդապետին, որ բերեալ է զայնս, որք են ԺԱ (11) զոլամ կտորք եւ Համիր աղայի սիաՀին եւս ի մէջն է, եւ այնպէս կնքով յանձնեցեալ Յարութիւնին՝ առ ի բերել եւ Հասուցանել քեզ[117]: Եւ յանգեալսն Համիր աղայն զթուղթ եւս էր գրեալ ի վերայ քոյ եւ յանուն երկուցդ՝ այսինքն պարոն Մէջլումին եւ քո, զգրեանս եւ զաշխարհացույցս եւս էր յղեալ: Եւ գայնս եւս ահա յղեցաք, որ զթուղթն քո եւ զի (2) գիրքն եւ զմի աշխարհացույցն դու առցես, եւ զի (2) գիրքն եւ զմի աշխարհացույցն պարոն Մէջլումին տացես: Եւ ի յընկալնուդ զայսոսիկ, զթուղթ մի գրեացես ի վերայ Համիր աղային, ի պատասխանի թղթոյն՝ Հանդերձ չնորհակալութեամբ վասն յղեալ իրացն, եւ յղեսցես ի ձեռս մեր, զի եւ մեք առաքեսցուք առ նա՝ ի միամտութիւն նմին:

Իսկ ի վերայ այսց ինդրեմք ի ազնիւ սիրելեացդ զորպէսն ձեր ծանուցանել մեզ, անպակաս առնելով զթուղթ ձեր որպիսայայտ: Որք եւ անդադար մնալով ի սիրոյ եւ ի Հարազատութենէ ձերմէ, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, լիցիք ողջ ի Տէր եւ յանձնեցեալք ի խնամս նորին ձերայնովքն ամենեքումբք: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՂ (1787) թուոջս, ի նոյեմբերի Գ (3) եւ ի սուրբ Աթոռս էջմիածնի:

Ձեռ. 4501, էջ 1240–1241

Վէրջի տեր Ղազար քահանային (Թիֆլիս) ուղղված պատասխան (նոյեմբերի 4–ին) նամակում արվում են գլխավորապես ֆինանսական բնույթի հանձնարարություններ (Ձեռ. 4481, էջ 227ա):

227ա ***1787 թ. նոյեմբեր – Թուղթք ի Նախիջեւան***

534 Կնդակ մի առաջնորդական եւ ծանուցողական, զոր գրեցաւ ի վերայ երիցկոյս սուրբ Կարապետի վանից Թեմի եւ միաձակի եղեալ ժողովրդեանն, ի պատասխանի նախիջեւանցւոց մաՀառական թղթոյն, որ տրեցաւ վերոյ յիշեալ վանից նորոգ արարեալ առաջնորդ Կարապետ վարդապետին՝ ըստ ինդրոյ այնմ միաձակի ժողովրդոցն, յորոց գոյր ընդ առաջնորդին նորոյ ի սուրբ Աթոռոջս անձինք ոմանք:

535 Կոնդակ մի ժողովարարութեան, որ գրեալ յանուն երիցկոյս սուրբ Կարապետի վանիցն եւ տրեալ նոցին նոր առաջնորդ Կարապետ վարդապետին, մինչ ընդ ոմանց արանց ի սուրբ Աթոռս էր եկեալ[118], զի

227բ տացէ Մովսէս անուամբ միաբանին// իւրոյ եւ կամ՝ այլ ումեք, որ գնասցէ յերկիրսն օսմանեանցոյ եւ ժողովեսցէ զկամաւոր սուրբ Հայաստեաց անձանց:

536 Թուղթ մի տաճկերէն առ Ապազղուլի խանն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր ընդ նախիջեւանցւոցն գրեալ էր վասն առաջնորդին սուրբ Կարապետի:

537 Ի Թիֆլիզ – Թուղթ մի տաճկերէն առ Հերակլ արքայն ընդ մէլիք Մինասին:

Գրեցան յամսոյս ի ե (5):

1241 538 1787 թ. 7 **նոյեմբերի** – Կոնդակ ընդհանրական ժողովարարութեան վասն Երնջակու սրբոյ Կարապետի վանիցն, ի ինդրոյ նորին նորոգ առաջնորդ Ծերունի Կարապետ վարդապետին:

(Սկիզբն է ի վերոյ ի փոքրադիրք մասին տետրս, ի 521 երեսն, իսկ զմէջս եւ զայլս բանս աստ ի ներքոյ տես):

... եւ բարեյաջողութեան օրհնեալ ազդիս մերոյ:

Այդ, ի բազմաց վանորէից մի է հռչակաւոր սուրբ վանքն սրբոյ Կարապետին եւ Մկրտչին Քրիստոսի, որ հնորհիւն Աստուծոյ կառուցեալ կայ ի յերկիրն Նախիջեւանու եւ ի յերնջակ գաւառի, որ յառաջ քէ որքան ճոխ էր բազմութեամբ միաբանից եւ ժողովրդոց, եւ ամենայն հոգեւոր եւ մարմնաւոր պայծառութեամբք, բազումքդ գիտէք: Այլ յետոյ վասն վրդովմանց եւ խռովութեանց տանու Արեւելեան եւ յաղագս կրկնակրկին աւերման նոյնոյ երկրին եւ ի խստագոյն տառապանաց խղճալի երկրականացն, եւ ի յանկարգ իրապահանջութեանց կեղեքիչ բռնաւորացն, սուրբ վանքն այն եւս աղքատացաւ ի գոյից եւ ի հարստութենէ, նուազեցաւ ի ճոխութենէն: Եւ յայսմ վշտաշատ ժամանակի եւս ընդ միջոցս միջոց մնալով առանց առաջնորդի, խապտ ի յետին չքաւորութիւն էհաս եւ ի ներքոյ պարտուց եւս անկաւ: Իսկ այժմ զկարապետ ծերունի խոհեմաւառ վարդապետն Հաւանութեամբ վիճակաւորացն առաջնորդ կարգեալ առաքեցաք ի սուրբ վանքն յայն, զի ջանս եդեալ շինացուսցէ եւ բարեկարգեսցէ, եւ ի դառնացեալ ժամանակիս կերպիւ մի զհոգեւոր պայծառութիւն կայացուսցէ անդ: Բայց խղճալին այն, յաղագս կարի չքաւորութեան եւ պարտուց սրբոյ վանիցն, յայլ ուստեքէ օգնութիւն եւ ճար իմն ոչ ունելով, ինդրեաց ի մէնջ զկոնդակ ժողովարարութեան ի վերայ օրհնեցելոյ ազդիդ մերոյ, զի այնու ի ձէնջ զօգնութիւն գտցէ բազմադիմի պակասութեանց եւ պարտուց սրբոյ վանիցն:

Եւ մեք ահա զայս նամակ շրջաբերական գրեալ ի վերայ աստուածասիրացդ, շնորհեցաք նոյնոյ Կարապետ ծերունի վարդապետին, զի կամ
1242 ինքն եկեսցէ կամ զմի ոք ի միաբանից իւրոց առաքեսցէ այսու եւ// իւր վկայական թղթովն առ բարեպաշտութիւն ձեր, առ ի ինդրել ի ձէնջ զկամաւոր ողորմութիւնս, ի յօգնութիւն աղքատութեան եւ նեղակրութեան իւրեանց: Վասն որոյ պատուիրեմք սիրելի եւ հոգեւոր որդւոցդ մերոց, զի գթալով ի սուրբ տունն յայն Հոգւոց, սիրով ընկալջիք զնամակաբերդ եւ յօժար սրտիւ եւ զուարթ երեսօք շնորհասջիք դմա զլիաձեռն տուրս ողորմութեան յաղագս սրբոյ վանիցն այնմիկ՝ ի շինութիւն եւ ի պայծառութիւն նմին ի փառս Աստուծոյ, եւ ի պատիւ սրբոյ Կարապետին: Եւ ուր ուրեք գանձանակք կան Հաստատեալք յանուն նոյն սրբոյ վանիցն, օրհնեալ եւ բարեջան դանձապետքդ զգանձանակական արդիւնն յանձնեսջիք դմա: Զի տարեալ վճարեսցեն դոքօք զպարտսն իւրեանց եւ զսուրբ վանսն զայն վերստին պայծառացուսցեն Հոգեւոր եւ մարմնաւոր ճոխութեամբք՝ ի

փառս ի նմա բնակողին Աստուծոյ եւ ի պարծանս օրհնեալ ազգին մերոյ: Ուրեմն, որպէս դուք առատ տրովքն ազատիցէք զդոսա ի պարտուց եւ լցուցանիցէք զպակասութիւնս դոցին, Հոգին սուրբ Աստուած եւս զձեզ ազատեսցէ ի Հոգեկան եւ ի մարմնական պարտուց եւ ի փորձութենէնց, եւ զվոխարէնն տրոց ձերոց բազմապատկապէս Հատուսցէ ձեզ յերկակի կեանս ձեր: Եւ ի սուրբ վանքն յայն, որքան սաղմոսերգութիւնք, պաշտօնք եւ սուրբ պատարագք մատչիցին, յայնցանէ մեծ մասն եւ բաժին եղիցին ձեզ կենդանեացդ եւ ննջեցելոց ձերոց: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԶ (1787) թուոջս, ի նոյեմբերի է (7) եւ ի լուսակառոյց Աթոռս Սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1241–1242

227բ 539 Ի Կարս – Թուղթ մի առ նորին նուիրակ Գրիգոր վարդապետն, ի պատասխանի ի Հոկտեմբեր Լ (30) գրեալ թղթոյն վասն զՃ (100) ղուռուշին, զոր յանձնեալ է պարոն Գէորգին հնորհակալութիւն: Իսկ վասն ա-նասնոցն մատաղացուաց, թէ որպէս քոյ օգուտն է, այնպէս արասցես: Եթէ ի նոցանէ պիտանացուք գոն, յղեսցես: Բայց վասն ինդրեալ գինւոյն գրէ, թէ կամ այտի յատուկ մարդ յղեա, զի բերցէ եւ կամ Համբերեա, զի աստի եկողացն յղեսցուք:

Ի սմա ողջունէ զԳէորգ աղայն:

540 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ անտի փաշայն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր ընդ Բայսաղտար ուրումն տաճկի գրեալ էր:

Գրեցան յամսոյս ի ԺԱ (11):

541 Ի Վան – Թուղթ մի առ Ջուղայեցի տէր Յովհաննիսի որդի տիրացու Ստեփաննոսն, ի պատասխանի յամսոյս Ա (1) գրեալ թղթոյն ընդ յատուկ փայեկի: Արդ, վասն կոնդակին ժողովարարութեան սրբոյ ուխտին Նարեկայ, որ ինդրեալ էր, միամտութիւն այսպէս, Բարսեղ վարդապետ առաջնորդն տեղւոյդ, երբ եկեսցէ ի սուրբ Աթոռս, իցէ թէ կերպիւ ինչ դինդիրդ կատարեսցուք յայնժամ, քանզի այժմ պատաղեալ եմք զանազան Համբաւօք լէզկեացն չարաց:

Այլեւ զոր ինչ լուեալ էիր վասն Հիւսիսայնոցն, անստոյգ են: Ի Թիֆլիզ եղեալքն եւս գնացին: Վասն Աստուածատուր եւ Եփրեմ նուիրակացն մերոց, զոր ինչ գրեալ էիր, իմացաք եւ շնորհակալեցաք: Ի սմա ողջունէ զԱխիջան աղայն եւ եղբայրն նորին՝ զպարոն Գէորգն:

Եւ գրի զայս թուղթս ընդ փայեկին իւրոց յամսոյս ի ԺԳ (13):

1787 թ. նոյեմբեր – ***Թուղթք ի Գիլան ընդ նորոգ նուիրակին***

542 Կոնդակ մի ի նաւահանգիստն Անզալի առ քահանայն, առ վաճառականսն եւ առ Համայն ժողովուրդն վասն նուիրակին իւրեանց յանձնարարութիւն:Իսկ յաղագս նորին յամենայնն ծանուցումն, որ ի պատճառէ գալստեան լէզկեացն յայսկոյս:

Արդ, վասն վիճոյն, որ անցեալ է ի մէջս իւրեանց, թէ պատուիրեցաք նուիրակիդ, զի վերահաստ լիցի եւ խաղաղացուսցէ զձեզ:

Եւ զայս կոնդակս ի ՌՄԼԵ (1786) թուոջն գրեցաք, թէպէտ այժմ յղեցաք: Առ այս անհոգ լերուք:

Նոյն օր՝ նոյեմբերի 15-ին, գրվում են նամակներ, ուղղված այն այն Ալէքսանին, Նավասարդին, Հովհաննեսին, Պողոսին, Ինչպես եւ այլն. Փիլիպպոսին (Խոյ) ու Հովսեփ քահա-

նային (Թավրիզ), որոնց Հանձնաթարմամ է ժամանակութիւն ցոյց տալ Գիլանի նոր նվիրակ Կարապետ վարդապետին: Վերջի Հայրապետին (Կարին) Հայտնվում է նրա ուղարկած նամակներն առացման մասին եւ Հանձնաթարմամ Տաթեվի առաջնորդ Հովակիմ վարդապետի վերցրած 750 զուռուշ պարտքը առանալ նույն վանքից ուղարկված ժողովարարից: Մկրտիչ վարդապետին (Ալջիխայի վանք), որը նվիրակ էր Բայազետում, իրազեկ է պահվում ռեյիսների ժամանման մասին:

228բ 543 *ՅԱխլցխայ – Կոնդակ մի շնորհակալութեան առ քահանայսն, իշխանսն եւ համայն ժողովուրդսն վանս գանձանակի արդեանցն իրեանց, զորս ձեռամբ գանձապետ պարոն Պալոն ընկալաւ սրբազան Վեհապետն եւ դիմեալ վերատին Հաստատեաց գանձապետ սրբոյ Աթոռոյս, եւ խիղճեալ ուղղութեաց առատ:*

Գրեցաւ յամսոյս ի ԻԹ (29):

544 1787*թ. նոյեմբեր – Կոնդակ ի վերայ երիզնակու սուրբ Կարապետի վանից թեմից եւ վիճակացն վանս առաջնորդութեան Կարապետ վարդապետին, որ այրի քահանայ էր եւ վիճակայինքն յղեալ էին զնա առ սրբազանն՝ առաջնորդ կարգել այն սուրբ վանիցն իւրեանց: Զոր եւ սա վեղար եւ գաւազան տուեալ նմա՝ առաջնորդ կարգեաց, վանս որոյ եւ զայս կոնդակ գրեաց ընդ նմա:*

Ձեռ. 4501, էջ 1332–1333

545 1787 *թ. նոյեմբեր – Կոնդակ ի վերայ Բաղիշու շրջից եկեղեցեաց ժողովրդեանցն, իբր ի պատասխանի բազմակնիք թղթոյն նոցա, որով նախ շնորհակալեալ էին վանս յղելոյ սրբազանին զբարսեղ վարդապետն՝ առաջնորդ հնդրակատար կոչեցեալ վանիցն սրբոյ Աստուածածնի, որ անդ, եւ երկրորդ՝ խնդրեալ էին զընդհանրական կոնդակ վանս պարտուց այն վանիցն: Եւ որս սրբազանն գրէ նոցա շնորհակալութիւն վանս ընդունելութեան Բարսեղ պետին եւ վանս երկրորդ խնդրոյն բացասէ: Եւ ի վերայ այսց զբազմակերպ օրինազանցութիւնս եւ զանկարգ սովորութիւնս լուեալ զնոցունց, պատուիրէ խափանել զայնս, եւ առանց Բարսեղ պետի Հասու լինելոյն զգեաակս չառնել, զի մի չհաս ամուսնութիւն լիցի[119]:*

Ձեռ. 4501, էջ 1333–1335

546 1787*թ. նոյեմբեր – Թուղթ առ Բաղիշու հնդրակատար կոչեցեալ սրբոյ Աստուածածնի վանից առաջնորդ Բարսեղ վարդապետին, ի պատասխանի թղթոյն, յորում շնորհակալութիւն վանս յղեալ աջնահամբուրին, եւ յիշատն վերոյ գրեալ կոնդակիդ՝ ըստ խնդրոյ նորին գրեցելոյ: Բայց զընդհանրական ժողովարարութեան կոնդակ էր խնդրեալ եւ վանսյին եւս գրեցուցեալ: Եւ այն գրէ սրբազանն, թէ այդ հարկաւոր չէ, դու դեռ նոր գնացեր, զվանսդ եւ զվիճակդ բարեկարգեա, եւ զայլ ինչ ըստ սոցին[120]:*

Ձեռ. 4501, էջ 1335–1336

547 1787*թ. 29 նոյեմբերի – Կոնդակ փոքրիկ ի վերայ Ախլցխայու մերձնեայցն ուղղափառաց վանս Հաշուառութեան սրբոյ Աթոռոյս գործակալ Պալոն[121]:*

Ձեռ. 4501, էջ 1342

229ա 548 *Ի Շամբ – [դեկտեմբեր] Կոնդակ մի օրհնութեան եւ միաձուռթեան առ սրբոյն Նախավկայի թեմի եւ վիճակի եղեալ ժողովուրդսն մերձնեայ, ի պատասխանի մաշհարին իւրեանց, զոր վանս Ծերունի Յօհան վարդապետին գրեալ էին եւ յղեալ ընդ նորին Անանիա վարդապետին,*

խնդրելով ի սրբազան Վեհապետէն զնա առաջնորդ վանս նոյնոյ վանիցն վերոյ յիշելոյ, որ եւ կատարելով զինդիրս նոցա, կացուցանէ զնա առաջնորդ այսու կոնդա[կա]ս, եւ խոստանայ յետոյ այլ եւս հոգեւոր շնորհօք զարդարել, մինչ ի սուրբ Աթոռս եկեսցէ ի գալուստն:

Վերջ բերված օրհնութեան կոնդակի կապակցությամբ նամակ նույն վանքի առաջնորդ Հոհան վարդապետին, որտեղ խորհուրդ է տրվում ցուրտ եղանակի պատճառով Հետաձգել էջմիածին գալը:

549 *Կոնդակ մի ժողովարարութեան ի վերայ Թաւրիզու, Խոյայ, Սալմաստու եւ Որմու եւ այլ շրջակայից նոցա, զոր գրեալ եւոք Վարդան անուամբ ուրումն, որ էր սա այրս պատրաստեր յերկրէն Թօխրախաղալայու:*

Օրհնութեան նամակներ Սարաար եւ Կաքվո նվիրատու կանանց (Թոխրախաղաք):

1787 թ. դեկտեմբեր – *ի Կարս թուղթք*

550 *Թուղթ մի առ Գէորգ աղայն, ի պատասխանի գրեցելոյն ընդ փաշայի դէւաչուին, յորում զայսոսիկ գրէ սրբազան Վեհապետն առ նա, թէ ԻԴ (24) օսմար գարին, զորս փաշային ընծայեալ էր մեզ, ընկալաք շնորհակալութեամբ եւ առ ինքն ահա զշնորհակալութեան թուղթ մի գրեցաք, դու եւս ի մէնջ շնորհակալիցիս զնմանէ: Վասն այսորսն եսայուն հարցուսն, առ ի գիտել մեր զորպէսն նորա: Վասն թղթաբեր տաճկին, որ սարվանբաշի փաշային, թէ բինիշ մի պարգեւեցաք:*

Թուղթ մի տաճկերէն սիրոյ եւ շնորհակալութեան առ նորին Նօման փաշայն վասն ընծայեալ ԻԴ (24) օսմար գարւոյն սրբոյ Աթոռոյս: Ի սմա եղբօրն Մուսաբիսին բարեւ:

Գրեցան ընդ վերոյ[յիշեալ] տաճկին յամսոյս ի Ը (8):

1787 թ. դեկտեմբեր – *թուղթք ի մեծն Պոլիս, ի թօխաթ եւ յայլ տեղիս*

Պատասխան նամակ Կ. Պոլսո նվիրակ Մխեայ վարդապետին, որին մի շարք ֆինանսական բնույթի հանձնարարություններ անելուց բացի, պատվիրում է գնել սանր, հեռադիտակ, ակնոց եւ գաղտնի մորթի՝ «ի սէտս միազարկութեան տալարանին»: Օրհնութեան նամակ մաշտոցի Գալատաո աղային, որին պատվիրում է պարսո Հովճ. Բէթիէհէմյանին հանձնել 10120 զուռուշ: Թումայանին, մաշտոցի Գրիգոր եւ Աւետն աղանէրին (Թոխաթ) ուղղված պատասխան նամակում հավանություն է տրվում մաշտոցի Հարութիւնի գործակալ կարգվելուն եւ կարգադրութիւն արվում նույն եւ Մկրտչէ վարդապետների կայքի վերաբերյալ: Նույն հարցը շոշափվում է եւ Հոհան աղային, նույն վարդապետի քույր Եթեաբին, նվիրակ Պետրոս վարդապետին եւ առաջնորդ Հովակիմ վարդապետին Հասցեագրված նամակներում, բերված էն նաեւ Հարութիւնի վերաբաշխության կոնդակի եւ նրան ուղղված նամակի հանձնարարագրությունները: Օրհնութիւն նամակներ մաշտոցի Աղաջանին, նվիրատուներ Գէորգ քահանային եւ մաշտոցի Մարտիրոսին: Պատասխան նամակ Ղունկիտոս վարդապետին (Կ. Պոլիս), որով պահանջվում է շուտափույթ վերադառնալ էջմիածին (էջ 1290–1300):

230բ 552 *Կոնդակ մի օրհնութեան եւ ճանուցական, զոր գրեցաւ ի վերայ սուրբ Աղբերակայ վանից թեմի գտանեցեալ ժողովրդեանն ընդ նորոգ առաջնորդին իւրեանց՝ Մարգար վարդապետին, զի ըստ խնդրոյն իւրեանց ընկալիցին սիրով զայս Մարգար վարդապետս առաջնորդ ինքեանց զնախկին առաջնորդ Յովհաննէս վարդապետն յղեացէն ի սուրբ Աթոռս, եթէ ի նոյն վանքն միաբան ոչ մնասցէ:*

553 *Թուղթ մի օրհնութեան ի Մանածկերտ ի Մարմուս գիւղն ընդ պարսն Եկեղիայրին: Այրս այս մինն էր ի նոյն գիւղի ռէսաց: Ըստ խնդրոյն զայս օրհնութեան թուղթս շնորհեաց սրբազան Վեհապետն ի վերայ այնմ գիւղի ժողո[վրդեանն]:*

554 Թուղթ մի առ Թադէոս Առաքելոյ առաջնորդ Իսահակ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն միսիթարութիւն վասն տառապակրութեանցն, շնորհակալութիւն վասն ե (5) թումանն աջակամբուրին, եւ պատուէր վասն գալստեանն ի սուրբ Աթոռն: Հատով եկեցէ:

Ամիսի գանձապետ մահտեսի Հակոբին ուղղված նամակով Հայտնվում է ոմիրակ Աշարոն վարդապետի էջմիածին Հանելու եւ նրա փոխարէն շուտով նոր ոմիրակ առաքելու մասին: Օրհնության նամնիներ ուխտատրների միջոցով ոմիրներ ուղարկած պատմաչք Մովսէսին, Հակոբին եւ մահտեսի Ավագին: Պատասխան նամակ վիքի Հայրապետին (Կարին)' անտեսա-կան բնույթի մի քանի հանձնարարություններով(Ձեռ. 4481, էջ 230բ):

555 1787 **թ. դեկտեմբեր** – Թուղթ առ իշխանն Թորոսեցւոյ, ի պատասխանի թղթոյն նորա եւ շնորհակալութիւն վասն կատարելոյն նորա զգրեալն սրբազանին: Քանզի յառաջ քան զայս գրեաց նորա եւ առաջնորդին եւ նուիրակին գտանել զհաթազատ որ վասն գործակալութեան սրբոյ Աթոռոյս եւ տեղեկանալ կայիցն Եսայի եւ Միքայէլ վարդապետացն Հանդուցելոց եւ նորա հոգացեալ էին գերկուս բանսն եւս, իսկ այժմ գրէ, թէ ահա վասն գործակալին կոնդակ յղեցաք, իսկ ի կայից վարդապետացն գոյն եւս դեռեւս առ ոք, այնց եւս Հասու լիցիք եւ գրեսջիք մեզ, զի ըստ իրաւանց մատակարարեսցուք զիրն սրբոյ Աթոռոյս եւ ընտանեաց նոցին:

Ձեռ. 4501, էջ 1147–1148

556 1787**թ. դեկտեմբեր** – Թուղթ ի Բաղդատ առ պարոն Ալէքսանն, վերայիշումն թղթոյն մերոյ յօգոստոսի... գրեցելոյ եւ շնորհակալութիւն վասն որոցն յանուն ծաղկեցումն սրբոյ տաճարիս, որում եւ յղեցաք զմի նորատիպ Յովսեպոս պատմագիրք եւ զմի Սաղմոս՝ յորդորելով սէր եւ ի հարազատութիւն սրբոյ Աթոռոյս:

Ձեռ. 4501, էջ 1150 (Հմմտգր.՝ ձեռ. 4481, էջ 532ա)

557 1787 **թ. դեկտեմբեր** – Կոնդակ ի վերայ Թօխաթու քաղաքին վասն գործակալութեան սրբոյ Աթոռոյս՝ ուռուշջուղայի պարոն Յարութիւնին ըստ մեր եւ տեղականաց կամելոյն:

Ձեռ. 4501, էջ 1336–1337

558 1787 **թ. դեկտեմբեր** – Թուղթ ի Թօխաթ առ ուռուշջուղայի մահտեսի Յարութիւնն վասն Հաստատելոյ նմա ի վէքիլութիւն եւ գործակալութիւն սրբոյ Աթոռոյս՝ Հանդերձ պատուիրմամբ վասն կայիցն Եսայի եւ Միքայէլ վարդապետացն Հանդուցելոց, զի ի վերայ ի յայտ եկելոցն զմնացեալ ծածուկն եւս բնդ առաջնորդին եւ նուիրակին եւ իշխանացն ջանասցէն ի յայտ բերել առ ոմ ոք եւ իցէ, եւ ծանուցեալ աստ:

Ձեռ. 4501, էջ 1337–1338

559 1787 **թ. դեկտեմբեր** – Թուղթ ի Թօխաթ առ տեղւոյ առաջնորդ Յովակիմ վարդապետն եւ առ մեր նուիրակ Պետրոս վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա վասն Հաստատութեան գործակալութեան ուռուշջուղայի մահտեսի Յարութիւնին եւ վասն կայից Հանդուցեալ Եսայի եւ Միքայէլ վարդապետացն՝ առ ի վերստին եւս Հետեւիլ, զի թերեւս միւս անյայտքն եւս ի յայտ դայցեն:

Ձեռ. 4501, էջ 1338–1339

560 1787 **թ. դեկտեմբեր** – Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ ջուղայեցի մահտեսի Գալստանն. շնորհակալութիւն վասն շինման ջահին արծաթեայ, զոր Բասրայու Յարութիւն աղայի որդի Ստեփաննոս աղայն վասն քեռն յիշատակ ետ եւ ձեռամբ Իսահակ պետին էհաս, եւ վասն ի Բասրայու ի մեր գործակալ Յովհաննիսէն առ սա Հասեալ փոլիցայիցն պատուէր, զի յանձնեսցէ անդ մեր նուիրակ Մինաս վարդապետին, եւ այլ ինչ ըստ սմին:

Ձեռ. 4501, էջ 1340

561 1787**թ. 10 դեկտեմբերի** – Թուղթ ի Յասիխ առ սուրբ Սարգիս եկեղեցւոյ գանձապետն մեր՝ մահտեսի Յակոբն, ի պատասխանի թղթոյն, որով գանկատեալ էր զնուիրակ Աշարոն վարդապետէն մերմէ, մինչ նա ի վերադառնալն ի Կարնոյ զմեղադրանս էր գրեալ առ նա եւ այժմ սրբազանն զսիրոյ թուղթ գրեցուցեալ Աշարոն պետին, յղեաց առ սա, եւ աստ եւս գրէ զանց առնել զանցիւքն, եւ ապա խոստանայ զնոր նուիրակն յետ սակաւ միջոցի առաքել:

Ձեռ. 4501, էջ 1341

562 1787**թ. դեկտեմբեր** – Թուղթ ի Բաղդատ առ Խալդարեան Մարգար աղայն ջուղայեցի, յորում վերայիշումն առաջին թղթոյն մերոյ յօգոստոսի... գրեցելոյ, եւ պատուէր՝ զգուշացուցանել զքահանայսն իւրեանց յանկարգութեանց (որոց նախասէր Եփրեմ վարդապետն սաստեալ էր), եւ վասն սեղանատանն եւս, զոր կամէր յիշատակ առնել ինքեանն. միամտութիւն, թէ զքարն եւ զայլ նիւթն պատրաստեցաք, ի գարնանն շինել տալոց եմք, եւ յորդորական բանք: Որում եւ յղեցաւ մի Յովսեպոս պատմագիրք եւ մի Սաղմոս՝ նորատիպք:

Ձեռ. 4501, էջ 1342–1343

563 1787**թ. դեկտեմբեր** – Թուղթ ի Թօխաթ առ Հանդուցեալ Եսայի վարդապետի քոյր եղբարն, ի պատասխանի նորա վասն կայից Եսայի եւ Միքայէլ վարդապետացն:

Ձեռ. կր 4501, էջ 1343

564 1787**թ. դեկտեմբեր** – Թուղթ ի Թօխաթ առ Իփակզատէ Յոհան աղայն, ի պատասխանի թղթոյն նորա, եւ վասն Հանդուցեալ Եսայի եւ Միքայէլ վարդապետաց դրամոցն, որք ի վերայ իւրն եւ եղբօրն կային, ինքեանք ոչ կամէին յայտնել առ սրբազանն:

Ձեռ. 4501, էջ 1244

565 1787**թ. դեկտեմբեր** – Թուղթ ի Բաղդատ առ գործակալն մեր՝ պարոն Փանոսն. յիշումն յառաջ քան զայս գրեալ յօգոստոսի... թղթոյն մերոյ, եւ ծանուցումն նոր գրեալ թղթոյն նորա առ մեզ ժամանեցմանն, եւ պատասխանիք բանիցն ոմանց, զորս այժմ գրեալ էր եւ որպիսութիւն կողմանցս Համառօտ, եւ այլ ինչ, որում եւ մի Յովսեպոս[122] եւ մի Սաղմոս[123] յղեցաք:

Ձեռ. 4501, էջ 1246–1248

566 1787**թ. դեկտեմբեր** – Կոնդակ ի վերայ սուրբ Աղբերկայ վանից վիճակին վասն առաջնորդութեան Մարգար վարդապետին եւ արգելման յառաջնորդութենէ Յովհաննէս վարդապետին, որ ոչ բարւոք կառավարէր զվանքն եւ զժողովուրդն:

Ձեռ. 4501, էջ 1245–1246

1148 567 1787 **թ. 20 դեկտեմբերի** – Թուղթ առ մեծին Պօլսոյ նուիրակ Մինաս վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն նորա ի նոյեմբերի Ա (1) գրեցելոյ վասն զանազան բանից:

Յորմէ սիրով եւ կարօտիւ, օրհնութեամբ բազմաւ եւ քրիստոսաձիր սուրբ ողջոյնիւ եւ նոյնաէջ սրբոյ տեղւոյս պահպանողական շնորհիւն գիտասջիր իսկապէս սիրելիդ մեր, Հաւատարիմ եւ բազմաշխատ որդի սրբոյ Աթոռոյս՝ Մինաս աստուածաբան վարդապետ: Զի ի նոյեմբերի մէկ գրեալ թուղթդ էհաս առ մեզ ի նոյնոյ ամսոյ ԻԷ (27), զոր եւ ընթերցեալ խնդութեամբ զամենայն գրեալդ ի նմին: Եւ յաղագս վշտացդ ի ճանապարհին կրեցելոց եւ հիւանդանալոյդ, ցաւեցաք ոչ սակաւ: Այլ վասն թարց որիշ ձախորդութեանց ժամանելոյդ ի յաստուածախնամ մայրաքաղաքդ եւ սիրով ընկալեալ լինելոյդ ի տեղականացդ եւ դարձեալ ի լաւակողմն կոյս առողջութեան փոխելոյդ, ուրախացաք: Խնդրեմք եւս ի բարերարութենէն Աստուծոյ, զի զկրեալ նեղութիւնսդ եւ զցաւդ յապաշխարանս համարելով, մի եւս տարցէ զքեզ ի փորձութիւն, այլ շնորհելով զկատարեալ առողջութիւն, յայսմհետէ ազատս պահեսցէ ամենայն վտանգից եւ բարեպէս յաջողեսցէ զգործդ, եւ ի խնամս եւ ի խաղաղութիւն իւր ունիցի զքեզ յարաժամ:

Խնացաք եւ գհասուցանելդ գթուղթն եւ զիրսն մեր յայդր առ որս եւ առաքեցեալք էին, եւ զհետաւոր տեղեացդ գթուղթն եւս յղելդ, եւ սրտադիւր եղաք: Իսկ առ Փիլիպպոս վարդապետն մեր գրեցեալ թուղթն, զոր վերադարձուցեալ էիր՝ լսելով զնորա յայսկոյս դիմելն, էհաս

1149 եւ ի ներկայումն լուաք յեկողաց ոմանց զնմանէ, թէ ժամս/նեալ է ի կարին: Նաեւ սխալմամբ առ Հանգուցեալ Մուրատի եղբայրն գրեցեալ թուղթն, զոր յետս էիր յղեալ, ինդրելով առ կինն նորա՝ մահտեսի Հոփսիմէն գթուղթ գրել, ահա գրեալ նորապէս յղեցաք: Այլեւ զեփրեմ վարդապետէն մերմէ առ մեզ գրեալ թուղթն, զոր յղեալ էիր, ընկալաք եւ խնացաք զդրամն ինչ յարդեանց իւրոց ի Բաղդատու ոմանց փոլիցայ առնել տալն յայդր ի վերայ ոմանց: Եւ դու, սիրելիդ, եւս զնոցին թէմեռսկից եւ բարեւագրաց առ քեզ հասանիլն ծանուցեալ էիր եւ ազդեալ, թէ իւրաքանչիւրքն զասկաւ միջոցս ունին առնելոյ, ի լրանալն ժողովեսցուք եւ այլն: Ուրեմն մինչեւ ցարդ առեալից ես, թերեւս կամ թէ առնուցուս, զոր, իհարկէ, գրելոց ես մեզ ըստ խոստմանդ: Բայց ի վերայ Ներսէս վարդապետին փոլիցայ եղեալ ՀՋ (76) զուռուշին աղագաս չէ ինչ պիտոյ ստիպել զնա, այլ, ի հարկէ, գթուղթն յղեալ ես նմա եւ գրեալ ինչ, նա եւս որպէս կամեցեալ գրեցէ քեզ, այնպէս արասցես:

Իսկ եւ ի յեփրեմ վարդապետէն այլեւս թուղթ ընկալաք յառաջ քան զայս ի Բումբայու յայսկոյս Մասկաթի կղզւոյն գրեցեալ, զորոյ զօրինակն եւս ի Բասրայու է գրեալ եւ ընդ յայդ կողմն յղեալ, զի ի վերայ Պօլսոյդ հասցի առ մեզ, որ տակաւին ոչ էհաս:

Եւ յերկրորդումս օրինակօջ գրեալ էր ի կողմանէ Բասրայու մեր գործակալ Բէնիդէվմեան պարոն Յովհաննէսի փոլիցայս առնելոյն յայդր, թէեւ ինքն՝ Յովհաննէսն դեռ բնաւ չէ գրեալ մեզ: Այժմ դու գրեալ էիր զմահտեսի Գալուստն աղայէն, թէ եկեալ առ իս ասաց, թէ պարոն Յովհաննէսն ԺՌԱՅԻ (10120) զուռուշ փոլիցայ է արարեալ տեղս ի վերայ ոմանց, զի ես ժողովեալ հասուցից ի սուրբ Աթոռն: Գրեա հզգեւոր տէրին՝ գրել ինձ եւ ցուցանել զոր՝ առ ի տալ նմա եւ այլն: Եւ խնդրեալ էիր թուղթ գրել նմա վասն այնր: Ուստի եւ մեք ահա գթուղթ գրեցաք ի վերայ նորա.

շնորհակալութիւն առնելով վասն հարազատութեանն եւ աշխատանացն ի վերայ շինման Ջահին, որ էր յիշատակ Ստեփաննոս աղային, զոր եւ Իսահակ վարդապետն էբեր եւ ապա հարկադրելով զի զայդ ԺՌԱՅԻ (10120) զուռուշ դրամն անպակաս յանձնեսցէ քեզ, եւ այսուհետեւ այլեւս մինչ դրամք փոլիցայ լիցին յայն կողմանցն ի վերայ իւր, Հասուցանել առ սուրբ Գահս, զայնս եւս աներկբայապէս քեզ տացէ: Եւ թէ իւրապատշաճ հոգածութիւնս զոր պատահիցին յայդր մեր եւ սրբոյ Աթոռոյս, ի յաւելդ ինքեան՝ հարազատապէս հոգասցէ: Ուրեմն ի հասանիլ թղթոյս առ քեզ, զնորին թուղթն տացես նմա, եւ զյիշեալ դրամն առցես:

Նաեւ առ Հարցանելդ, թէ բաց ի մէնջ այլեւս որո՞յ բանիւ եւ գրութեամբն փոլիցայ տացես յայդր ունէք, գիտեա, զի ի Կարնոյ գործակալն մեր՝ պարոն Հայրապետն թէ փոլիցայ արասցէ ի վերայ քոյ եւ գրեսցէ տալ ունէք մարդոյ զգրամն, տացես եւ մեզ գրեսցես, եւ բաց ի նմանէ այլոյ լսել չէ պիտոյ:

Ծանուցեալ էիր եւ զսրբոյ Երուսաղէմի Յովակիմ պատրիարգի յղելն վասն մեր միով արկեղք օճառ, եւ ի տիրացու Սարգսէն յայդր քեզ յանձնելն, եւ քո յղելն զայն ձեռամբ Թուխմունջոյ Աղաբաբ տղային, զոր իմացաք: Բայց դեռ ոչ էր հասեալ ի Կարին, զի գրիցէր մեզ պարոն Հայրապետն, երբ եւ հասցի անդ եւ աստ առ մեզ, գրելոց եմք քեզ եւ պատրիարգին յիշելոյ եւս զշնորհակալութիւն:

Զսիրելի որդւոյն մերմէ՝ Ղունկիանոս շնորհապերճ վարդապետէն, որ գրեալ էիր խաղաղութեամբ ժամանեալ գոլ յայդր, ուրախացաք եւ զիւր թուղթն եւս ընկալեալ, ահա զպատասխանի գրեցաք, զոր տացես ինքեան, եւ օրքան յայդր է, ի սէր ունիցիս, որպէս եւ ունիսդ: Եւ ապա ի յելանելն այտի՝ ուղեւորեսցես դէպ ի սուրբ Աթոռս գալ:

Ահա այսքանս իբր պատասխանիք գրեցելոց քոց բանից: Իսկ յետ այսոցիկ եւ զայսոսիկ ծանիր, զի ի ներկայումն Հարկաւորապէս պիտոյ են սրբոյ Աթոռոյս սանտր, տիւրպին, եւ կէօղլուկ, եւ մորթ գաղանի ի պէտս մրազարկութեան տպարանին, զորոց սիահին արարեալ, ահա յղեցաք: Ըստ կերպի եւ ըստ որքանութեան գրեցելոցն առեալ յղեսցես: Բայց ի յառնուլդ զդուրպինն եւ զայլսն ընտրանաւ զլաւն եւ զամբողջն առցես եւ ի մէնջ ամրագոյն արկեղ եդեալ, այնպէս յղեսցես, քանզի երբեմն մինչ անզգուշութեամբ են յղեալ զայնպիսիս, շիշացքն խաղաղացեալք են եւ խախտեցեալ եւ կամ բոլորովին խորտակեալ, վասն որոյ է զգուշացուցանելս:

Այլեւ վասն ծաղկեցման մնացեալ տեղեաց սրբոյ տաճարիս եւ պատկերանկարութեան, քանի դեղորայք են պիտոյ, զորս եւս գրեցաք ի սիհահոցն եւ Իսահակ վարդապետն եւս ահա գրեաց սիրելոյդ, թէ ի յառնուլն իւր յայդր ուստի՞ եւ ո՞ր ձեռամբ է առեալ: Ուրեմն զայնս եւս օր մի յառաջ առցես եւ յղեսցես, որ գործոյն յեւացումն չլինիցի:

Նաեւ գլխդ քեզ տարեալ մուրհակն, թէ զի՞նչ արարեր, խօսեցա՞ր ինչ վասն այսց եւ զի՞նչ երեւի, եւ թէ Աստուածապաշտն զի՞նչ ասաց ի պատասխանի առ ինքն գրեալ բանիցն մերոց, եւ այժմ յո՞րպիսի կացութեան կայ, գրեսցես մեզ առ ի գիտել:

1150 Այլեւ ի յաւուկ նուիրաց աղնիւ սիրել/ւոյն մերոյ՝ մահտեսի Յարութիւն ամիրային, որպէս սկսաք զքառասնից տալ, մինչեւ ցայժմ լրացուցաք եւ յանցեալ կիւրակէին, որ էր բարեկենդան սրբոյ Յակոբայ պահոցն,

զպաշտամանց բաժանեցաք եւ զհացկերոյթ արարաք, ծանուցմամբ Հանդերձ եւ պիտոտուն մեր վճարեցաք, զոր գրեալ էաք ինքեանն եւ քեզ գրեմք, զի թէ ի դէպ ժամու գրոյց լիցի, ասասցես որ միամտեսցի:

Եւ զմեր որպիսութեանց այսպէս իմա, զի որպէս թողեալ ես, նոյնպէս ողորմութեամբ Աստուծոյ ի միջակ խաղաղութեան կամք, յապայն եւս ի շնորհս նորին եմք ապաստան: Եւ դու, սիրելիդ, զթուղթդ որպիսացանոյց անպակաս արասցես, գրելով զտեղւոյդ եւ զքո զմեղապատշաճ որպիսութիւնս: Ողջ լեր ի Տէր: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԶ(1787) թուոջս, ի դեկտեմբերի Ի (20) եւ ի սուրբ Աթոռս էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1148–1150

230բ 1787 թ. դեկտեմբեր – ***Թուղթք ի Թիֆլիզ***

568 Թուղթ մի առ առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետն եւ գործակալ տէր Ղազարն, ի պատասխանի ի նոյ. Իէ (27) եւ լ (30) գրեալ թղթոց նոցին: Վասն Միրզայ Գեօրկինի որդի Ուռուստամին, թէ միսիթարեցաք բանիւ եւ խիլայիւ՝ ըստ գրեցելոյ Հերակլ արքային եւ նորին որդի Վախթանգ խանին, առ որս զթուղթս միսիթարութեան գրեցաք: Նոյնպէս եւ զթուղթ մի միսիթարութեան առ Միրզայ Միսայէլն գրեցաք: Դէղորայքն եւ Սաղխնոյ նուիրակի ամանաթքն հասին առ մեզ, խնացաք զհասանիլն առ ձեզ Տէր–Համազնեան պարոն աղայի անսասից եւ զառնուլն ձեր դրամոյն ի նմանէ եւ զառ տեարն Հասուցանելն, շնորհակալեցաք:

Պարոն Հաքարօյին զոր ինչ ասացեալք էիք, խնացաք: Վասն Է՛ր առանց գիտութեան մերոյ առնէք: Վասն Խամայոյ մէլիքացն թուղթ էիք խնդրեալ, յառաջ քան զայս եմք յղեալ: Ի սմա ողջոյն մէլիք Մինասին եւ թէ ձեռնհաս չեղաք թուղթ գրել:

231ա 569 Թուղթ մի Հայերէն առ Հերակլ արքայն, ի պատասխանի Հայերէն գրեալ թղթոյն վասն Միրզայ Գեօրկինի[ի] որդի Ուռուստամին, զի միսիթարեցէ զնա առ սուրբ Աթոռս: Ըստ որում վերոյ յիշեալ Միրզայ Գեօրկինի[ի] Հայրն վախճանեալ էր ի Թիֆլիզ եւ ինքն առ գտանեցեալ, որ եւ միսիթարեալ եւ զմի լաւ խիլայ առեալ, ուղեւորեաց[124]:

570 Թուղթ մի եւս սորին որդի Վախթանգ(այս եւս Հայերէն), ի պատասխանի թղթոյն, որում գրէ, թէ միսիթարեցաք, խնամքդ ի սմանէ անպակաս արասցես[125]:

571 Թուղթ մի եւս միսիթարութեան առ Հանդուցեալ Միրզայ Գեօրկինի եղբայր Միրզայ Միսայէլն եւ առ Համայն ընտանիսն վասն վերոյ յիշեալ փր... Գեօրկինի:... այսք, ընդ Ուռուստամ որդւոյն Միրզայ Գեօրկինի գրեցան յամսոյս ի ԻԸ (28)[126]:

1787թ. դեկտեմբեր – ***Թուղթք ի Հնդիկս եւ յայլ տեղիս***

572 ***Ի Մասրաս*** – Թուղթ մի առ Համիր աղայն, յիշման թղթոյն, զոր գրեաց սրբազան Վեհապետն առ ինքն ի յօգոստոսի Իե (25). միամտութիւն վասն ընծայիցն իւրոց (որք առ մէլիք Ասլոն եւ առ մէլիք Մէճլում), թէ Յարութիւն անուամբ այր ոմն էին յղեալ եւ պիշեալն խնդրեալ ի մէնջ, որ եւ եասաք եւ զմիամտութեան գիրս խնդրեցաք ի նոցանէ գրել ի վերայ քո եւ յղել ի ձեռս մեր, զի եւ մեք յղեսցուք առ քեզ: Բայց տակաւին ոչ հասին, զի յղիցեաք ընդ գոյս, ե՛րբ հասցին, յղելոց եմք, անհոգ լեր:

Իսկ վասն նոցին գալստեանն ի Թիֆլիզ եւ Հերակլ արքայի գնալոյն ի վերայ Հուշոյ եւ դառնալոյն, ծանուցումն, վասն երկրիս եւ սրբոյ Աթոռոյս որպիսութեանցն, թէ եմք ի միջակ խաղաղութեան, եւ հարկադրէ ինքեան վասն տեղւոյն որպիսութեանցն, զի ծանուցէ մեզ: Եւ վասն իւրեանց նուիրակ եփրեմ վարդապետին յանձնարարութիւն: Ալլեւ զերկու Յովսեփոս պատմագիրք եւ զբ (2) Սաղմոս յղեցաք ի վայելս քոյ: Ի սմա օրհնութիւն որդւոցն իւրոց՝ աղայ Յովհաննիսին եւ աղա Եղիազարին, նաեւ թոռնին իւրոյ՝ աղայ Նազարին, դարձեալ Յովսէփեան պարոն Մարութային եւ պարոն Խաչիկին, նաեւ տիրացու Մովսէսին եւ այլոցն[127]:

573 ***Ի Սուրաթ*** – Թուղթ մի եւս առ սրբոյ Աթոռոյս գործակալ Յօհաննէսն աղայն[128]: Նախ յիշէ սրբազան Վեհապետն զմիամն այնմ թղթոյ, զոր յառաջ քան զայս գրեաց ի յօգոստոսի Իե (25) առ ինքն եւ ապա զեկուցանէ զդրամն իւր, զորս փոլիցայ է արարեալ ի վերայ Բասրայու Բեթղէհէմեան պարոն Յովհաննիսին, որ նա փոլիցայ արասցէ ի Պօլիս՝ Հասանիլ նուիրակին մերոյ:

Առ այն միամտութիւն, թէ գրեցաք նուիրակին մերոյ, զի առցէ առ յորս եւ իցէ եւ մեզ յղեսցէ: Ցերբ որ Հասցի, կատարելոց եմք զինդիրդ եւ քեզ գրելոց:

Առ եփրեմ վարդապետն և առ Համիր աղայն զթուղթս գրեցաք եւ ահա յղեցաք առ քեզ, Հասուցես նոցա: Ալլեւ, որովհետեւ այդքան բարերարութիւն ցուցանես առ սուրբ Աթոռս, մեք եւս զՍաղմոս գիրքն Դավթի յանուն քո եւ քոյոցդ տպեցաք աստ եւ ի նոցունց զԺԳ (13) Հատ Սաղմոս եւ զՋ (6) Հատ Յովսէփոս պատմագիրս յղեցաք առ քեզ եւ որպէս գրեալ եմք, այնպէս առնիցես:

Զիպիտայի բանիցն վերահասու լինիցիս՝ առ ի կարգել զՀաւատարիմ որ բանակատար ի տեղի Հանգուցեալ Յովսէփին Մարութեան: Ի սմա ողջունէ զՅովհաննէս եւ զՄկրտիչ աղայն եւ զպարոն Աւետն Սէթեան եւ զայլ իշխանսն եւ զքահանայսն: Ալլեւ օրհնութիւն շնորհէ կենակցին իւրոյ՝ Կիւլիստանի եւ դստերցն իւրեանց՝ Խաթունին եւ Թուրմանդային, եւ այլ զաւակացն Համայնից:

574 ***Ի Բասրայ*** – Թուղթ մի առ Հանդուցեալ Խաչիկ աղայի դուստր Յօղիտային եւ առ Հանին իւր Ազիզն. միսիթարութիւն վասն Հօրն իւրոյ վե-
231բ րոյ յիշելոյ// եւ շնորհակալութիւն սակս զոյգ արծաթեայ ժամարարի գօտոյն, զորս ձեռամբ նուիրակին իւրեանց՝ եփրեմ վարդապետին շնորհեալ էր սրբոյ Աթոռոյս ի յիշատակ ինքեան: Նաեւ ծանուցումն վասն ի սուրբ Աթոռոջս տպեցեալ գրեանցն երկուց, ըստ խնդրոյ Հօրն իւրոյ Հանդուցելոյ, այս է Ատենի ժամագիրքն եւ Յովսեպոս պատմագիրքն, որոց զԱտենին ընդ եփրեմ վարդապետին յղեաց յառաջ քան զայս: Իսկ զերկու պատմագիրս Յովսեպոսի այժմ յղէ, զի վայելեսցէ բարեաւ եւ միսիթարեսցի: Ալլեւ ծանուցանէ պյանձնարարութիւն գրելն Բեթղէհէմեան պարոն Յովհաննիսին վասն Հօր մնացեալ Հոգւոյի բանիցն:

575 Կոնդակ մի առ Համայն եղեալ քահանայսն, իշխանսն եւ ժողովուրդսն. շնորհակալութիւն սակս արծաթեայ բուրվառին, զոր յորդորմամբ նուիրակին իւրեանց՝ եփրեմ վարդապետին շինեցուցեալ էին եւ

պարգեւեալ սրբոյ Աթոռոյս ի բարի յիշատակ իւրեանց, եւ կրկին յանձնապարտութիւն, զի ի դառնալն նորա ի Հնդկաց, ընկալցին զնա սիրով եւ յարգանօք:

Օրհնութիւն նամակներ են ուղարկված նվիրատուներ՝ այն. Ավագին, Խուցի Խաթունին, այն. Վարդանին, այն. Մաղաքիային, այն. Եփրեմանոսին, Եղիազարեի կնոջը, այն. Առաքելին, այն. Մարգարին (Բասրա), այն. Ուղուրլուին, Ազիքանդրին, Բաբաջանին, Մինքայելին, Հակոբին, Հարութիւնին, Հովհաննեսին, մուհտեսի Հարութիւնին, գործակալ այն. Փանոսին (Հավաստելով 160 զուռուշ գանձանակադրամի ստացումը եւ անելով համձարարութիւններ), այն. Մաթիկին (Բաղդատ) (Ձեռ. 4481, էջ 231բ–232ա):

1248 576 1787 **թ. դեկտեմբեր** – Թուղթ առ Հերակլ արքայն Վրաց, ի պատասխանի թղթոյն նորա, զոր գրեալ էր վասն նորոգ Հանդուցեալ Միրզայ Գեօրգինի որդի Ռուստամին, որ յերեւան էր յուսումն դպրութեան պարսից, առ ի բերել զնա յԱթոռս եւ ազդել զմահ Հօրն եւ միսիթարել, զոր եւ արարեալ այնպէս, գրէ այժմ միամտութիւն:

Յորմէ անխարդախ սիրով եւ կաթոգին կարոտիւ, քրիստոսաձիր սուրբ ողջունիս եւ հոգեւոր օրհնութեամբ եւ միաձայնէջ սրբոյ տեղւոյս առատածաւալ շնորհիւն ծանուցումն լիցի իսկապէս սիրելւոյդ իմոյ, հոգւոյս ցանկալւոյ եւ հաւատարիմ բարեկամիդ եւ խնամողիդ սրբոյ Աթոռոյս, աստուածասէր եւ բարեպաշտ, իմաստնախոհ եւ բազմահանճար բարձրապատիւ մեծի արքայիդ Հերակլայ զօրացելոյ ի Քրիստոս: Զի թուղթ մեծութեան քո էհաս առ մեզ եւ ընթերցեալ մեր իմացաք զմահ Հարազատի սիրելւոյն քոյ եւ մերոյ խոհեմափայլ Միրզայ Գեօրգինէին եւ զտրտմութիւն քո առ այն եւ յոյժ տրտմեցաք: Այլ զի գործ Աստուծոյ է, որ զվճիռ մահուան եդ ի վերայ բնութեանս հողածնի եւ յորժամ կամի, կոչէ առ ինքն զոր եւ կամի, զի՞նչ ունիմք առնել, եթէ ոչ գոհանալ զնմանէ եւ վասն հանդուցելոյն զարքայութիւն խնդրել եւ վասն ձեր եւս զմխիթարութիւնս սրտի: Վասն որոյ ասեմք՝ օրհնեալ են կամք Տեառն, որ եւ լուսաւորեսցէ զհոգի հանդուցեալ Գեօրգին Միրզային եւ արժանացուսցէ հանդերձեալ երանաւէտ կենացն եւ ի կողմանէ նորին զօրհնեալ արքայդ եւ զքոյայինսդ եւ նորին մնացորդսն ողջ պահեսցէ եւ հոգւովն սրբով միսիթարեսցէ:

Իսկ որ գրեալ էիր վասն միսիթարելոյ զհանգուցելոյ որդի Ռուստամն, ծանիր առ այն, զի երեւանու մեզիք Աբրահամն երեր զնա ի սուրբ Աթոռս եւ մեք մեծաւ սիրով ընկալաք եւ մեղմով խնամ արարեալ նմա զլուր մահուան Հօրն, ապա միսիթարեցաք եւ սփոփեցաք, եւ յերկուս աւուրս աստէն պահեալ, քանիցս կոչելով առ մեզ սրտագիրական բանիւ հաստատեցաք: Եւ թէպէտ կամէաք յայլ քանիս աւուրս եւս առ մեզ պահել, սակայն ինքն թախանձեաց շուտով արձակել զինքն՝ պատճառ դնելով, թէ խնդրեալ են զնա եւ գնալոց եմ ի քաղաքն: Ուստի եւ մեք զծաղկեայ ուրախարար պատմուճան զգեցուցեալ, խաղաղութեամբ արձակեցաք՝ հարկադրելով

249 մի բնաւ տրտմիլ եւ հոգալ, //ըստ որում ունի զողորմաւատ տէրութիւնդ ինքեան խնամածու: Եւ զի պիտոյ էր ծանուցանել պատուականութեանդ զկատարելս մեր զգրեալն ի քէն, ահա այսու սիրաձիր թղթով ծանուցանեմք, զի միամիտ լիցի:

Իսկ զերկրէս մերմէ եւ զմնոջ այսպէս իմասցիս, զի ողորմութեամբն Աստուծոյ եւ քաղցր աղաչանաւք քրիստոսազօր արքայիդ մինչեւ ցայժմ կերպիւ մի խաղաղութեամբ անցուցաք: Այլ ի սոյն աւուրքս զդիւանագունդ լէզկեացն ձայն հնչեաց իբր թէ քանի հազարք ի Շուշոյ եկեալ են ի Նախիջեւան ձմերել եւ ի շրջակայից երկրացս եւս զսէրս կերլեաց են պա-

Հանջելոց [եւ թէ չտայցէն զաւարս են առնելոց][1] եւ այլն: Եւ-առ այն սաստուման կալաւ զերկիրս եւ զմեզ, թէեւ տակաւին ոչ հասաստեցաք: Բայց յետոյ ստեցաւ այնքան բաղում դոլն լէզկեաց, այլ ասեն, թէ Նախիջեւանու խան կոչեցեալ Աբաս Ղուլին երեք հարիւր լազկի է խնդրեալ եւ բերեալ անդ իբր ի պահպանութիւն ինքեան: Իսկ սոսկ լուր մարդախողով գազանացն բաւական է վրդովել եւ ի տարակուսանս արկանել զմեզ: Եւ առ այսպիսիս մնամք նախ ի բարեգթութիւնն Աստուծոյ եւ ապա ի պաշտպանութիւն նոյնազօր տէրութեան ձերոյ ապաստան: Եւ միշտ աղօթանուէր մաղթանօք Հայցեմք ի Տեառնէ վասն բարեպաշտ արքայիդ զերկար կեանս եւ զբարի յաջողմունս եւ զհանգստարար հովանաւորութիւնդ ի սրբոյ Աթոռոյս եւ ի մէնջ անպակաս առնել: Ողջ լէր Տէրամբ Քրիստոսիւ եւ զօրացեալ շնորհիւ ամենայաղթ սրբոյ խաչին: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԶ (1787) թուոջս, ի դեկտեմբերի... եւ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածնին:

Ձեռ. 4501, էջ 1248–1249

1345 577 1787 **թ. 23 դեկտեմբերի** – Թուղթ առ Հերակլեայ Վրաց արքայի որդի Վախթանգն, որ եւ Ալմասխան կոչիւր, ի պատասխանի թղթոյն, զոր գրեալ էր, թէ զԳեօրկին Միրզայի որդի Ռուստամն, որ յերեւան է, միսիթարեցեալ ի կողմանէ Հօրն, որ վախճանեցաւ: Զոր եւ սրբազանն այնպէս արարեալ, միամտութիւն գրէ այսու թղթով առ նա:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ, ողջունիս սրբով եւ հոգեզարմ շնորհիւ սրբոյ իջման տեղւոյս Քրիստոսի ծանուցումն լիցի ազնիւ սիրելւոյդ իմոյ եւ ստոյգ բարեկամիդ սրբոյ Աթոռոյս, թագազարմ եւ բարեհամբաւ, պերճապատիւ եւ շքեղափառ, Տէրամբ Յիսուսիւ զօրացեալ եւ ի նոյն պահպանեցեալ Վախթանգ արքայորդւոյդ: Զի թուղթ քո էհաս առ մեզ, որով իմացաք զփոխումն ի կենաց աստի սիրելւոյն ձեր եւ մեր՝ Միրզայ Գեօրկինէին եւ ոչ սակաւ ցաւեցաք, բայց յաղագս գոլոյն ի կամացն Աստուծոյ, որում՝ ոչ ոք կարէ կալ հակառակ, գոհացաք զնմանէ: Յորմէ եւ վասն հանգուցելոյն զողորմութիւն եւ վասն ձեր եւ ընտանեաց նորին զմխիթարութիւնս խնդրեցաք: Որ եւ անճառելի ողորմութեամբն իւրով լուսաւորեսցէ զհոգի հանգուցելոյն եւ զձեզ ողջ պահեսցէ եւ միսիթարեսցէ: Իսկ յաղագս որդւոյ նորին Ռուստամին, որ գրեալ էիր, զի մեք իմացուցաք նմա զմահ Հօրն եւ սփոփեսցուք, գիտասջիր առ այն, զի զՌուստամն հանդերձ թղթովն քո՝ երեւանու մեզիք Աբրահամն ընդ ինքեան երեր ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ: Եւ մեք որպէս վայելէր հայրութեանս մերոյ հոգեւորի, այնպէս սիրով եւ գթով առընկալաք եւ հանդարտաբար խոսակցութեամբ ծանուցաք զլուր վախճանման Հօրն եւ միսիթարական բանիւք սփոփեցաք, եւ քանիցս անդամ խրատելով եւ յուսադրելով, ոչ թոյլատրեցաք զծնող սուգ եւ զկոծ առ բերել ի վերայ իւր, մինչեւ սրտագիրեցաւ: Զոր եւ կամէաք եւս ի բաղում աւուրս առ մեզ պահել ըստ գրեցելոյ ազնուդ իմոյ, սակայն ինքն կարի ստիպմամբ խնդրեաց արձակել, ասելով, թէ ի քաղաքէն գրեալ են ինձ եւ սպասիմ երթիլ: Վասն որոյ եւ մեք զգեղեցիկ խիլայ մի զգեցուցեալ ի նշանակ խափանման սգոյն եւ տրտմութեանն, օրհնութեամբ վերադարձուցաք: Եւ յետ այսպէս առնելոյ, բարեպատեհ վարկանելով զայս սիրանիշ եւ օրհնաձիր թուղթ գրեցաք առ յարգե-

[1] *Բառգրում ջնջված է:*

լիդ մեր, ի պատասխանի թղթոյդ, եւ ի միմոութիւն քեզ: Որով եւ ինդրեմք վերջապէս առաւելով զէրդ եւ զբարեկամութիւնդ առ քրիստոսասէջ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, եւ երբեմն սիրարծարծ գրով մխիթարել զնեղսակրութիւնս մեր ի վիշտաշատ ժամանակիս, գիտելով թէ եմք միշտ տենչացօղ ողջութեան եւ յաջողութեան ձերոյ եւ ինդրօղ յԱստուծոյ զբարիս զվան ձեր: Ողջ լէր ի Տէր եւ պահպանեցեալ կենսատու խաչիւն սրբով հանդերձ քո յայնոսիկն ամենեքումիքք ի հրճուանս մեր: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԶ (1787) թուոջս մերում, ի դեկտեմբերի ԻՀ (28) եւ ի լուսակառոյց Աթոռս ամենայն Հայոց ի սուրբ էջմիածին:

Հմմ. 4501, էջ 1345–1346

1151 578 1787 թ., յօ դեկտեմբերի – Թուղթ ի Մատրաս առ Համիր աղային, յորում նախ վերայիշումն առաջին թղթոյն մերոյ ի յօգոստոսի Իե (25) գրեցելոյ, եւ ապա ծանուցումն վաղագոյն յղեալ ընծայից նորին առ մելիք Յովսէփի որդի մելիք Այուվն Հասուցանելոյն, եւ զորպիսութեանց կողմանցս եւ սրբոյ Աթոռոյս: Որում եւ յղեցաք զերկու Յովսէփոս պատմագիրքս և զերկու Սաղմոս ի սուրբ Աթոռոջս տպեցեալք, հանդերձ յորդորմամբ ի սէր եւ ի հարազատութիւն:

Յորմէ սիրով մեծաւ եւ օրհնութեամբ բազմաւ, քրիստոսասանդ սուրբ ողջունիւ եւ հոգեպարար շնորհիւ միաձուսէջ սրբոյ տեղոյս, ծանուցումն լիցի իսկապէս սիրելոյդ իմոյ, հոգւոյս ցանկալոյ եւ հաւատարիմ որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս, աստուածասէր եւ նովիմբ զօրացեալ, բարեպաշտօն եւ մեծահաւատ, պերճապատիւ եւ շքեղաշուք պարոն Համիր աղայիդ:

Զի ի սոյն թուոյս օգոստոս ամսոյ Իե (25) պճուղթ գրեցաք առ քեզ եւ ծանուցաք դընկալնուն մեր պճուղթն քո առ մեզ, եւ առ Յովսէփ վարդապետն գրեցեալն, եւ զղէն մեր զնորին թուղթն առ նա, այլեւ զհասանիլն առ մեզ յղեցելոյդն քոյ պատմագրաց եւ աշխարհացուցաց, եւ զմեր ընդունելի սիրով զբաժինն մեր, եւ զՎարց արքայի եւ զմելիք Աւետիքի բաժինն յղէն առ նոսա, եւ զյանուն մելիք Յովսէփին յղեալ աւանդիդդ առ մեզ պահէլն վասն ժամանակի վասնդիցն, զի յետոյ յղեսցուք: Նաեւ վասն Հանգուցեալ Յովսէփին Մաւութեան, որ էր գործակալ սրբոյ Աթոռոյս, զմխիթարութիւն գրեցաք եւ ինդրեցաք, զի ի գալ նուիրակին մերոյ յայդր, ի միասին խորհրդակցելով կամ զորդիսն Հանգուցելոյն, կամ զայլ ոք հաւատարիմ անձն ի տեղի նորին գործակալ կարգիցէք: Այլեւ ծանուցաք զայնմ միջոցի զորպիսութիւնսն կողմանցս եւ սրբոյ Աթոռոյս, եւ զայլ ինչ բանս:

Իսկ այժմ զայս գրեմ ասէնիւ սիրելոյդ իմոյ, զի մելիք Ապովն ի Թիֆլիզոյ զմի ոմն ի Հարազատաց իւրոց՝ Յարութիւն անուամբ, յղեալ էր առ մեզ վասն ընծայիցն քոց՝ յանուն Հօրն նորա յղեցելոյդ, եւ մեք զծրարն անպակաս իրօքն, Հանդերձ յետոյ գրեալ թղթովդ ի վերայ նորա, եւ Բ (2) պատմագրովքն, եւ Բ (2) Նշանակ գրքովքն եւ Բ (2) աշխարհացուցօքն, որոց մի մի եւս վասն մելիք Մէլքումին էր, յանձնեցաք այն Յարութիւն տղային եւ յղեցաք ի նոյեմբերի Գ (3): Ընդ նմին գրեցաք եւս նոցա զշնորհակալութեան եւ միաժուութեան թուղթ գրել առ քեզ եւ յղել առ ձեռս մեր, զի եւ մեք յղեսցուք առ սիրելիդ, բայց դեռ ոչ գրեցին, երբ եւ գրիցեն եւ յղիցեն առ մեզ, եւ մեք յղեցելոց եմք առ քեզ:

Իսկ այժմ այսու միամիտ լեր վասն յղեալ իրացդ հասանելոյն առ նոսա: Եւ թէ մելիք Մէլքում եւ մելիք Ապովն այժմ զիա՛րդ են ի Թիֆլիզ,

ծանիր զպատճառն եւ զորպէսն: Քանզի, որպէս եւ յառաջին թղթոջն մերում գրեցաք սիրելոյդ, արքայն Վրաց բազում զօրօք գնաց ի Գեանջայ՝ առ ի առնուլ զնա եւ Հանել յիշխանութենէ Խամնայու իշխող Իրբահիմ խանին, զի Իրբահիմն այն բազում վնասս գործեաց առ նա, մինչ զի եւ զղազաման ըստ մեծի մասին վարեաց ի կալուածս իւր, եւ զԳեանջայ եւս իւրացոյց: Իսկ մելիք Մէլքումն եւ Ապովն, լուեալ զգալուստ արքային ի Գեանջայ, յոյժ ճշեցեցաք եւ նեղեաք գոլով յԻրբահիմ խանէն, գրեցին նմա զզօրս յղել առ ինքեանս, զի ժողովրդովք իւրեանց եւ աղխիւք գնասցէն ի Վրացառն:

Եւ նա զզօրս յղեաց, որք երթեալ եւ պատահեալ զօրաց Իրբահիմ խանին, մարտեան ընդ նոսա եւ պարտեցին զնոսա: Բայց դեռ ոչ ժամանեալ նոցա ի մելիքաց նահանգն, անցեալ տարւոյ աւերագործ լէզկի Ումմն խանի համբաւն էհաս առ արքայն, թէ եկեալ է ի սահմանս Վրաց երկրին, վասն որոյ եւ նա շուտով յետս խնդրեալ զզօրսն, վերադարձաւ ի Գեանջայու եւ գնաց ի Քիսեղ ընդդէմ լազկոյն:

Իսկ յիշեալ մելիքքն մերայինք, զապաստամբութիւն ցուցեալ գոլով առ Իբրահիմ խանն, ոչ եւս կարացին մնալ ի տեղի իւրեանց, այլ ոմանքք ընտանեօք միայն եւ դաւարկ փախեան առ արքայն եւ կան մինչեւ ցայժմ ի Թիֆլիզ, եւ արքայն խոստանայ նոցա վերստին գնալ ի Խամնայ եւ զժողովուրդն նոցա բերել: Եւ թէ վերջապէս զի՞նչ է լինելոց, ոչ գիտեմք, Աստուած այցելութիւն արասցէ նոցա:

Յայնմ միջոցի մինչ արքայն դարձաւ ի Գեանջայու, ոուսաց զօրքն եւս, որք էին ընդ նմա, դարձան ի յերկիրն իւրեանց՝ խնդրեցեալք ի մեծ զօրապետէն:[129]

1152 Իսկ արքայն ի բազում աւուրս կացեալ, զի գՊաւլ Սարգէիչ զօրապետն յետս տարան, եւ ասէն, թէ ի տեղի նորին այլ զօրապետ է գալոց// ընդդէմ լազկոյն, ոչ էթող զնա յայսկոյս անցանել, մինչեւ գնաց նա ի Համախի ի վերայ Ֆաթալի խանին՝ ի վաղուց թշնամութիւն ունելով ընդ նմա, եւ ապա ինքն արքայն եւս դարձաւ ի Թիֆլիզ:

Այժմ լսեմք, թէ լազկին պարտեցեալ է ի Ֆաթալի խանէն, բայց տակաւին ոչ եմք ստուգեալ: Տացէ Տէր, զի այնպէս լիցի, քանզի զօրանալ առելոյն այնորիկ վնաս մեծ է կողմանցս, ուստի ոչ սակաւ կասկածանս կրեմք: Եւ բաց յայսմանէ, յայլ կողմունս մեր եւս վրդովումն եւ խռովութիւնն անպակաս է, սակայն շնորհիւ եւ ողորմութեամբն Աստուծոյ, երկրիս մեր եւ սուրբ Աթոռս ի միջակ խաղաղութեան կայ, եւ մեք զհետ կամք բարեկարգութեանց սրբոյ Աթոռոյս եւ ծաղկեցման սրբոյ տաճարիս, եւ այլ հարկաւոր շինութեանց:

Եւ ի տպարանիս մերում յառաջ զՅովսէփոս պատմագիրքն տպագրեալ էաք, որպէս եւ ի թղթոջն մերում ծանուցեալ եմք սիրելոյդ, զնոքին եւս զՍաղմոս տպագրեցաք, յորոց եւ աՀա զերկու - երկու յղեցաք ի Սուրաթ առ տեղւոյ գործակալն մեր՝ Յօհաննէսն աղայն, առ ի հասուցանել քեզ, եւ Սաղմոսաց միոյն վերայ անուն քո գրեցեալ է, զորս ի նշան սիրոյ ի մէնջ, եւ իբր օրհնութիւն ի սրբոյ Աթոռոյս ընկալեալ վայելեսցես բարեաւ:

Այլեւս ի սեպտեմբերի ամսեանն թուղթ էհաս մեզ ի նուիրակէն օրհնեցելոյ վիճակիդ՝ Եփրեմ աստուածիմաստ վարդապետէն, որ ի Մակեաթ կղզւոյն էր գրեալ, եւ այնու համարիմք, թէ մինչեւ ցհասանիլն թղթոյս առ սիրելիդ եւ նա եկեալ հասեալ իցէ ի քաղաքդ: Վասն որոյ, որպէս յառաջ

գրեալ եմք, այժմ եւս գրեմք, զի ի յատուկ սէր եւ ի մեծարանս ընկալցիս եւ զնաեւ գործոյն օժանդակ լիցիս եւ մանաւանդ վասն գործակալ կարգելոյ ի տեղի Հանգուցեալ Յովսէփին Մարութեան, զոր գրեալ եմք, այնմ եւս հոգ տարջիք:

Եւ որպէս մեք գրեցաք զորպիսութիւնս կողմանցս եւ մեր, առ ի գիտել քեզ, դու՝ ազնիւ սիրելիդ, եւս զայդ կողմանց եւ մերազնեայդ եւ զքո որպէսն գրեսցես մեզ ի յապահովութիւն մտաց մերոց: Իսկ թէ ծանրալուր թուին քեզ սրանեղական համբաւքս որպիսութեան կողմանցս, որպէս եւ յիշեալ էիր երբեմն ի թղթոյ քում, առ այն մի զմեզ մեղադրեր, այլ զժամանակին, զի այս ժամանակի ծնունդք այսպէս են, եւ մեզ պարտ է զճշմարիտն գրել եւ ոչ զսուտս, զի ոչ վայել է մեզ այսօր զքաղցրալուր ինչ գրել անստոյգ իրր ի հաճոյս եւ ի վաղիւն սուտ երեւիլ, զի այնպիսիքն թէեւ ի սուղ ժամանակի հաճոյանան, սակայն ի պայծառանալ ճշմարտութեանն եւ ի բացայայտիլ ստոյն՝ առաւել քամահելի լինին: Ուրեմն փորձիւ ծանիր զգրեցելոյդ մերոց ճշմարտութիւնն եւ դու եւս զձեր որպէսն մեզ ծանո:

Զի ահա երկարացաւ միջոցն, յորում զթուղթ ոչ ընկալաք ի քէն եւ ի մտատանջութեան եմք, վասն որոյ խնդրեմք զսիրանիշ գիրդ որպիսայայտ անպակաս առնել եւ փութալ միշտ ի միսիթարել զնեղսակրութիւնս մեր:

Որով եւ մեք, սրտադիր եղեալ, շնորհակալութեամբ օրհնեսցուք զյատկեղ սիրելիդ մեր, զոր Տէր օրհնեցէ եւ զօրացուսցէ, եւ պահպանեսցէ հզօր աջովն իւրով ի յամենակերպ վտանգից հոգւոյ եւ մարմնոյ: Եւ շնորհք աստուածաէջ սրբոյ Աթոռոյս եղիցի ընդ քեզ եւ ընդ քոյայինս ամենայն: Ամէն:

Բազմաւ սիրով եւ զօրացուցիչ շնորհիւ սրբոյ իշմին տեղւոյս Քրիստոսի, ողջոյն եւ օրհնութիւն տամ աստուածասարդեւ զաւակաց քոց եւ սիրելի եւ հոգեւոր որդւոց իմոց՝ ազնուական եւ պերճաշուք աղայ Յովհաննէսին եւ աղայ Եղիազարին, նաեւ ծաղկափթիթ թոռին քոյ՝ Տէրամբ պահպանեցեալ աղայ Նազարին եւ այլ ամենայն քոյայնոցն, որք եւ հանդերձ լիցին ողջ ի Տէր եւ յանձնեցեալք ի խնամս նորին: Ամէն:

Գարձեալ սիրով եւ օրհնութեամբ ողջոյն տամ սիրելի եւ հոգեւոր որդւոյն մերոց եւ Հարազատ զաւակացն սրբոյ Աթոռոյս՝ Հանգուցեալ Յովսէփեան պարոն Մարութային եւ պարոն Խաչիկին, նաեւ Բարղամեան շնորհաւորեմ տիրացու Մովսէսին, եթէ յայդր իցէ, եւ այլ ամենայն մերազնեայցն ի յօրհնեալ քաղաքդ բնակեցելոց, զորս եւ յանձնեմ ի պահպանութիւն բարեգթութեան Տեառն Աստուծոյ Հանապազ:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԶ (1787) թուոջս ի դեկտեմբերի Լ (30) եւ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1551–1552

579 1787 թ. 30 **դեկտեմբերի** – Թուղթ ի Սուրաթ առ Գրիգոր աղայի քոյր Զիպիտային, յորում վերայիշումն բանից թղթոյն մերոյ ի յօգոստոսի Իե (25) առ նա գրեցելոյ, եւ ապա կրկին հարկ՝ յայնժամ գրեցեալ բանին հոգ տանիլ, եւ ծանուցումն, թէ ահա մի Յովսէփոս պատմագիր եւ մի Սաղմոս յղեցաք վասն քոյ:

Ձեռ. 4501, էջ 1549 (Համագր.՝ Ձեռ. 4481, էջ 232ա):

580 1787 թ. 30 **դեկտեմբերի** – Թուղթ ի Բանդար-Բուշեհր առ Մէլքումեան Յարութիւնն. շնորհակալութիւն վասն նուիրակ եփրեմ վարդապետին եւ պատուէր, զի իբր գործակալ սրբոյ Աթոռոյս անդ պատահեալ բանից մերոց եւ երթեւեկութեան թղթոց մուղայէթ լիցի:

Ձեռ. 4501, էջ 1550 (Համագր.՝ Ձեռ. 4481, էջ 232բ):

581 1787 թ. **դեկտեմբեր** – Թուղթ ի Բասրայ առ գործակալն սրբոյ Աթոռոյս՝ Բեթղէհէմեան պարոն Յովհաննէսն, յորում նախ յիշումն առաջին թղթոյն մերոյ ի յօգոստոսի Իե (25) գրեցելոյ, ապա շնորհակալութիւն վասն արծաթեայ մեռնի անօթոյն, զոր տուեալ էր վասն Հոգւոյ Հանգուցեալ կնոջն իւրոյ՝ Խաթունին, նաեւ վասն Յօհաննէսի դրամոյն, զոր փոխեցայ էր արարեալ սա ի Պօլիս՝ Հասանիլ անտի առ մեզ: Ծանուցումն, թէ իմացաք եւ հասանելոց է: Այլեւ պատուէր, զի զբասրայու թուղթն մեր անդ տացէ ի տեարն եւ զՄուրաթու եւ Մատրասու թուղթն յղեսցէ, եւ ի մուղամպայով յղեալ Յովսեփոս պատմագրչին եւ Սաղմոսացն զմին ինքն առցէ եւ զայլսն յղեսցէ ի Հնդիկս առ նուիրակն, եւ այլ եւս բանք եւ յորդորումն ի սէր եւ Հարազատութիւն:

Ձեռ. 4501, էջ 1343–1345 (Համագր.՝ Ձեռ. 4481, էջ 231բ):

1346 582 1787 թ. 30 **դեկտեմբերի** – Թուղթ ի կողմն Հնդկաց ի Սուրաթ քաղաքն առ սրբոյ Աթոռոյս գործակալ Յօհաննէսն աղային, յորում վերայիշումն ի յօգոստոսի Իե (25) գրեալ թղթոյ մերոյ բանիցն եւ ապա զեփրեմ վարդապետէն: Ապա վասն յղեալ դրամոյ նորին ի Բասրայու ի Պօլիս հասեալ գոլոյն, Համառօտ որպիսութիւն կողմանցս, եւ ծանուցումն, թէ զՍաղմոսն ի յիշատակ քո տպագրեցաք: Եւ թէ Ա (1) արկեղ քանի Յովսեպոս պատմագիրք եւ քանի Սաղմոսք պարտին Հասանիլ քեզ ի Բասրայու ի Յովհաննէսէն, զքանիսն դու առցես եւ Զիպիտային եւ այլոց տացես, զմնացեալսն յղեսցես Համիրին եւ մեր նուիրակին՝ Հանդերձ թղթովք մերովք, որ առ նոսա, եւ յորդորումն ի սէր եւ ի Հարազատութիւն սրբոյ Աթոռոյս:

Յորմէ ժամանեսցի (ի վերուստ ի Բեթղէհէմեան Յովհաննիսի թղթոյն գրեա, որ է ի 1343 երեսն). մեծահաւատ Ներուանափայլ պարոն Յօհաննէսն աղայիդ: Եւ աստուածա...

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեան ողջունածիր նամակիս, գիտասջիր յատկեղ սիրելիդ մեր եւ հաւատարիմ որդի սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի բաց ի երկուց թղթոց յառաջեմ ի յանցեալ ամին գրեցելոյց, ի սոյն թուոյս օգոստոսի Իե (25) երրորդ թուղթ գրեցաք առ քեզ, ի պատասխանի ՌՄԼԵ (1786) թուոյ յապրիլի Ա (1) գրեալ թղթոյդ: Եւ թէ քանի՛ բանս եմք գրեալ յայն թղթոջն, այժմ վերստին համառօտ յիշեցուք, որպէսզի միգուցէ թէ այն թուղթն մեր քեզ չիցէ հասեալ, այսու սակաւ մի իմացիս զնախագրեալսն մեր:

Արդ, նախապէս դու՝ սիրելիդ, յիշատակեալ էիր զբողոքելդ վասն Ե-րուսաղէմի նախանցեալ նուիրակ վաստուէր Յակոբ արեղային եւ մեք առ այն գրեցաք, թէ Հետեւեալ Հաստուցանել նմա ըստ արարմանցն իւրոց չարաց, բայց մեռեալ է նա, այսուհետեւ այլ չունի պէտս զՀետ լինիլ մեռելոյն եւ այլն:

Երկրորդ՝ գրեալ էիր վասն բարւոք հոգ տանելոյ գործոյն սրբոյ Աթոռոյս եւ առ այն շնորհակալութիւն արարաք Հանդերձ օրհնաբանութեամբ:

Երրորդ՝ վասն ի սուրբ Աթոռս Հասեալ յիշատակացդ եւ տրոցդ զերկբայութիւնս էիր գրեալ, եւ առ այն միամտութիւն գրեցաք, թէ Հասեալ են անյապաս:

Չորրորդ՝ ծանուցեալ էիր զկտակ Հաստատելդ եւ յանուն սրբոյ Աթոռոյս ի կայիցդ զրաժիս յատկացուցանելդ եւ զկէսն փոլիցայ առնելդ ի Բասրայ՝ Հասանիկ մեր գործակալ պարոն Յովհաննէսին: Եւ առ այն շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն գրեցաք սիրելոյդ, բայց զի Յովհաննէսն չէր գրեալ մեզ ի կողմանէ նորին, ասացաք, թէ ահա հարկ գրեցաք Յովհաննէսին, որ այն դրամոց զորպէսն գրեացէ մեզ: Եւ զի խնդրեալ էիր զմասն մի շրջակայ սրբոց վանորէիցն եւ միաբանից եւ քառասնից եւ պաշտամանց տալ: Առ այն եւս խոստացաք, թէ մինչ Հասանիցի առ մեզ, այնպէս եմք առնելոց ըստ խնդրոյ եւ այլն:

Հինգերորդ՝ գրեալ էիր, թէ Մէրմէր կնոջ Հոգեբաժին եւ խոստմունքն ԱՃԾ (150) ռուփի առի եւ ես Գրիգոր վարդապետին ԱՃ (100) ռուփի շնորհեալ, զայսոսիկ եւս փոլիցայ արարի ի Բասրայ, եւ մեք առ այն եւս ասացաք, թէ Յովհաննէսին գրեցաք Հասուցանել: Եւ վասն Գրիգոր վարդապետին եւս ծանուցաք, թէ կենդանի է եւ լուսաբար եմք կարգեալ:

Վեցերորդ՝ զտպարանէն Հարցեալ էիր եւ մեք գրեցաք, թէ ոչ է խափանեալ եւ Աստուծով քան զառաջինն ճոխ է եւ զդրեանս տպեմք եւ տպելոց եմք:

Այլեւ առ Մատթաոս Համիր աղայն եւ առ Հանգուցեալ Յովսէփ Մարութի որդիսն թուղթս գրեալ յղեցաք առ քեզ եւ վասն այնց գրեցաք՝ Հասուցանել առ նոսա: Ապա եւ զնուիրակէն մերմէ Հարուցաք եւ խնդրեցաք
1347 զորպէսն // գրել մեզ: Նաեւ զորպիսութիւնսն երկրիս եւ սրբոյ Աթոռոյս եւ զառաւելապատիկ ծաղկեցումն սրբոյ տաճարիս ծանուցաք: Եւ քոյդ տուեալ 700 ռուփիովն, որ զշրջապատ ֆարշսն սրբոյ եկեղեցւոյս նորոգեալ էաք եւ զյիշատակդ կամէաք արձանագրել ի Հարաւակողմն որմանն, ապա ի ծաղկեցուցանելն մեր զգաւիթ սրբոյ տաճարիս զապահով եւ զաւշաճ տեղի մի յարմար տեսեալ, գրեցաք քեզ, թէ զյիշատակդ կամիմք յայնմ տեղւոջ փորագրել եւ Հարկեցաք քեզ, շուտով գրել զանուանս քոյոց նոցդ եւ յղել, զի արձանագրեսցուք:

Այլեւ յիշեալ Յովսէփ Մարութին որովհետեւ Զիպիտայի բանակատարն էր եւ վախճանեալ էր, վասն այն միսիթարութեան թուղթ գրեցաք Զիպիտային եւ առ քեզ յղեցաք՝ տալ նմա, եւ սիրելոյդ եւս Հարկեցաք, թէ մուղայէթ լէր եւ ի տեղի Հանգուցեալ Յովսէփ Մարութին կամ զորդիսն եւ կամ զայլոք Հաւատարիմ անձն բանակատար կարգել տուր, որ յետ մնհուան նորա կայքն չկորիցեն եւ յանուն սրբոյ Աթոռոյս արարեալ կտակն եւս աստ Հասցին: Եւ զի դու եւս ի Գրիգոր վարդապետէն մերմէ վէքիլամայի սուրաքն առեալ ես տեղւոյդ դատաւորաց գիտութեամբն, զի յետ մնհուան նորա ի կողմանէ մերմէ կարիցես սիրել կայից նորին եւ սրբոյ Աթոռոյս եւ մեր գործակալ ես, գրեցաք թէ եթէ ըստ Աստուծոյ կամացն վախճան Հասցի նմա, ձեռն դիցիս կայից նորին, որ սրբոյ Աթոռոյս աղագաւ կատկեալ արդիւնքն չկորիցեն:

Այսքանս առաջին թղթոյ մերոյ բանքն էին, զորս կարճ ի կարճոյ վերայիշեցաք: Այսուհետեւ զնոր բանս գրեմք, որ ինչ ներկայիս Հարկաւորն է: Արդ, նուիրակն մեր՝ Եփրեմ աստուածիմաստ վարդապետն, ի Մակաեաթ կղզւոյն, որ մերձ է ի Բումբայի, թուղթ էր գրեալ մեզ, եւ յայն թղթոյն ծա-

նուցեալ էր զքոյ փոլիցայ արարեալ դրամոց Հասանիկն ի Բասրայ գործակալին մերոյ՝ պարոն Յովհաննէսին: Եւ ինքն պարոն Յովհաննէսն ես, թէպէտ դեռ ոչ է թուղթ գրեալ մեզ վասն այնր, սակայն զայն դրամն փոլիցայ է արարեալ ի մէծն Գօլիա՝ Հասանիկ մեր նուիրակին: Եւ Գօլսոյ նուիրակն մեր՝ Մինաս վարդապետն գրեալ էր մեզ այժմ ի կողմանէ այն դրամոյն, եւ մեք գրեցաք նմա առնուլ եւ յղել ի սուրբ Աթոռս: Երբ եւ Հասանիկի առ մեզ, պինդիրդ կատարելոց եմք ըստ խոստմանն մերում եւ քեզ գրելոց եմք:

Այժմ զայսքանս ծանուցի, զի միամտիցիս: Եւ ընդ թղթոյս զմի թուղթ առ նուիրակն մեր եւ զմի թուղթն առ Համիր աղայն գրեալ յղեցաք ի ձեռս քո, զոր Հասուացես նոցա: Իսկ եւ որովհետեւ զայդքան բարերարութիւն ցուցանես առ սուրբ Աթոռս, մեք եւս կամելով շնորհ իմն բարութեանն ցուցանել առ քեզ՝ ի մանաւանդ Հաստուցումն երախտեացդ զԱղաթմանն, զոր տպագրեաք խոշոր եւ լալ գրովք, զորմէ յառաջին թղթոյ մերում յիշեալ եմք, զայն քեզ՝ ազնիւ սիրելոյդ եւ քոյոյնոցն յիշատակ արարաք, գրելով ի յիշատակարանի նորին զանուանս քո եւ քոյոցդ: Եւ թիւն որքանութեան է ութ Հարիւր, եւ թէ այնքան անձինք կարգաւորք եւ աշխարհականք ի սաղմոսել յիշիցեն զքեզ առ Աստուած, մեր վարձս ես ընդունելոց: Ահա յայն Սաղմոսացն ԺԴ (13) Հատ եւ Զ (6) Հատ եւս Յովսեպոս պատմագիրք ի միում արկեղ եւ մուշամպայոջ եդեալ, յղեցաք ի Բասրայ առ պարոն Յովհաննէսն ընդ թղթոյս՝ Հասուցանել առ քեզ: Որոց աղագաւ գրեմ քեզ, ի Հասանիկ գրեանցն յայդր զմի Յովսեպոս պատմագիրքն եւ զերեք Սաղմոս դու՝ սիրելիդ ընկալցիս եւ վայելեացես, որոց մին այն լիցի, յորոյ վերայ քո անունն գրեցեալ է, եւ զմի Յովսեպոս եւ մի Սաղմոս տացես Զիպիտային ընդ իւր թղթոյն, զոր գրեալ եմք առ նա, եւ զբ (2) Սաղմոս եւս տացես սիրելեացն քոյ եւ մերոյ՝ Յովհաննէս եւ Մկրտիչ աղայիցն: Ապա բ (2) Յովսեպոս եւ բ (2) Սաղմոս յղեացես ի Մատթաս առ Համիր աղայն ընդ իւր թղթոյն, եւ նորա Սաղմոսաց մին այն լիցի, յորոյ վերայ նորա անունն գրեցեալ է, եւ զսուրբ Յովսեպոս եւ զե (5) Սաղմոսն եւս Հասուացես առ նուիրակն մեր, ուր եւ լինիցի, Հանդերձ իւր թղթովն: Նաեւ որպէս ի վերոյ յիշեցաք, Զիպիտային Հարկիչ եւ վերահասու լիցիս՝ առ ի բանակատար կարգել զՀաւատարիմ ոք ի տեղի Հանգուցեալ Յովսէփին Մարութեան, եւ դու եւս մուղայէթ լիցիս:

Իսկ զորպիսութիւն երկրիս եւ կողմանցս եւ սրբոյ Աթոռոյս այսպէս իմն, զի երկիրս մեր ի միջակ խաղաղութեան կայ եւ սուրբ Աթոռս եւս ի պայծառութեան, եւ մեք կրնապատիկ ծաղկեմք եւ Հրաշատեսիլ պատկերօք զարդարեմք զսուրբ տաճարս (ի յեփրեմ պետի թուղթն...): Բայց ի շրջակայ երկրացս վրդովումն անպակաս է, յորոց զոմանս գրեմք, զի Խանայու եւ Շուշոյ իշխօղն կատաղեալ ընդ դէմ Վրաց Պարսից, զբազում չարիս գործեաց եւ նա բազում զօրօք գնաց ի Գ եանջայ // առ ի
1348 առնուլ եւ Հանել յիշխանութենէ նորին եւ Խանայու երկու մէլիքքն մերազունք, այսինքն Մէհլումն եւ Ապուն, լսելով զայն, կամեցան իւրեանց ժողովրդովքն դիմել ի նա եւ դնալ ի Վրացսուն, վասն որոյ եւ նա զզօրս յղեաց վասն տանելոյ զնոսա: Որք եւ պատերազմեալ ընդ զօրաց Շուշոյ խաղին, զբանի Հարիւրս կոտորեցին եւ զայլսն փախուցին: Բայց դեռ ոչ ժամանեալ նոցա ի Խանայ առ մէլիքսն, լէզգի անիծեալ Ուսին խանն եկեալ ի սահման Վրաց երկրին, Համբաւն էհաս առ Պարսին եւ նա զզօրսն ի Հա-

նապարհէն յետս բերեալ դարձաւ ի Գեանջայու ընդդէմ լազկւոյն, եւ Խանայու յիշեալ Բ (2) մղիքն Թողեալ զժողովուրդսն եւ զկայսն իւրեանց, միայն քանեօք ընտանեօք իւրեանց փախեան առ Պարմոն եւ այժմ դաստարկք եւ խղճալիք են, որոց Աստուած այց արասցէ: Իսկ ատելի Ումմա խանն լազկի, ունելով ընդդէմ ինքեան զՊարմոն, ոչ կարաց անցանել ի Վրացսոն եւ յայս կոյս, այլ գնաց ի Համախ՝ ի վերայ ֆաֆալի խանին եւ Պարմոն դարձաւ ի Թիֆլիզ քաղաքն[130]: Եւ լազկին երկիցս յաղթարեցեալ ի ֆաֆալի խանէն, որպէս լսեմք, այժմ դէռ անդ կայ, որում մի լիցի յաջողութիւն, զի թէ նա յաղթութիւն արասցէ, կողմանց լաւ չէ, վասն որոյ ի կատածանս կամք: Զթավրէզ քաղաքն եւս, յառաջ քան զայս, Հուշէյ խանի զօրքն առին եւ զտեղոյ բնիկ իշխօղն փախուցին: Այլ յետոյ նա զօրս ժողովեալ եկն եւ վերստին էառ եւ զՀուշէյ խանի կողմանակիցսն փախոյց:

Ահա այսպէս իւրաքանչիւր իշխօղք Պարսից անդլխացեալք, զերկրայսն աւերէն եւ զիւղական մերայինսն եւս ի յեսիր թշուառութիւնն հասուցանեն, ուստի եւ մեք հեծելով եւ աղաւաղելով մաշիմք միշտ: Այլ ամենահնամեայ Աստուած ողորմեսցի սոցա եւ ձեզ եւ մեզ, եւ փրկեսցէ յերեւելի եւ յաներեւոյթ թշնամեաց, եւ զիւրաքանչիւր տաճարս փառաց սրբութեան իւրոյ ազատս կացուսցէ ի փորձութեանց նոցին:

Իսկ մեք, շնորհիւն Քրիստոսի, կամք զհետ շինապայծառութեան եւ բարեկարգութեան սրբոյ Աթոռոյս, եւ ծաղկեցուցման սրբոյ տաճարիս: Այսպէս խնացեալ այժմ զերկէս մերմէ եւ զկողմանցս զմէնջ, դու, ստոյգ սիրելիդ մեր, եւս զամենայն որպէսն ձեր եւ կողմանցդ գրեացես մեզ, զի ցանկանամք զթուղթ ընդունիլ ի ձէնջ եւ խնամալ զողջութիւն եւ զբարեկեցութիւն ձեր:

Նաեւ, ըստ գրեցելոյ նուիրակին մերոյ, կարծեմք, թէ ի վաղուց հասեալ լինիցի յայդր: Ուրեմն զհասանիլն նորին ի քաղաքդ, եւ զայլ որպիսութիւնսն ծանուցես մեզ, զի միամտիցուք: Եւ զճշմարիտ սէրդ եւ զհարազատութիւնդ, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, անխուսափ պահելով եւ զսիրանիշ եւ զորպիսայայտ թուղթդ ի մէնջ անպակաս առնելով, ողջ լէր ի Տէր եւ պահպանեցեալ ամենազօր աջով նորին: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԶ (1787) թուին, ի դեկտեմբերի Լ (30) եւ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածին:

Ողջոյն եւ օրհնութիւն տամ բազում սիրով եւ կարօտիւ եւ հնորհիւ աստուածածէջ սրբոյ տեղւոյս սիրելեացն մերոց եւ հարազատ որդւոցն սրբոյ Աթոռոյս՝ Տէրամբ Յիսուսիւ զօրացելոց, բարեպաշտից եւ մեծահաւատից, ազնուականաց եւ պերճապատուից՝ Յովհաննէս եւ Մկրտիչ ազգայիցն, եւ օրհնեալ պարոն Աւետին Սէթեան[131] եւ այլ իշխանաց քաղաքիդ, եւ խոհեմամիտ քահանայիցն, զորս եւ յանձնեմ ի յողորմութիւնս եւ ի գթութիւնս տեառն Աստուծոյ Հանապազ:

Պարձեալ ողջոյն եւ օրհնութիւն տամ հարազատ կենակցին քոյ՝ բարեպաշտուհի եւ մեծահաւատ, Տէրամբ օրհնեցեալ կիւլիստանին եւ համեստազարդ դստերաց ձերոց՝ Խաթունին եւ Թիրվանտային, եւ այլ նորածողբոջ թոռանցդ եւ ձերայնոցդ, որք քեզ հանդերձ լիցին եւ օրհնեալք ի Տէր միշտ: Ամէն:

Ձեռ. 4501, էջ 1346–1348

583 1787 **թ. 30 դեկտեմբերի** – Թուղթ առ Հնդկաց երկրի նուիրակ Եփրեմ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոցն նորա ի Բաղդատու, ի Բուշէհրու եւ ի Մասկաթու նաւահանգստէն գրեցելոց, յորում յիշումն առաջին թղթոյն մերոյ ի յօգոստոսի Իե (25) գրեցելոյ (որոյ եւ կրկին օրինակն այժմ յղեց[ա]ք), եւ շնորհակալութիւն վասն ի Բաղդատու յղեալ փոխիցայինն, եւ ծանուցումն վասն Յօհաննէսի տուեալ դրամոյն փոխիցատուութեամբ հասարայու պարոն Յովհաննէսին ի Պօլիս հասանելոյն, եւ միամտութիւն վասն խնդրեալ թղթոցն առ քանիս տուօղս որոց եւ յիշատակաց, զորս գրեալ յղեցաք: Եւ ծանուցումն ումանց բանից Հարկաւոր թղթոց առ Համիրն եւ Յօհաննէսն եւ Յովհաննէսն եւ առ այլս գրեցելոց: Եւ որպիսութիւն կողմանցս եւ սրբոյ Աթոռոյս եւ այլ բանք շատք:

Ձեռ. 4501, էջ 1349–1350

1788 թ.

135ա Դարձեալ ողորմութեամբն Աստուծոյ եւ բարձու հրամանաւ տեառն Ղուկասու Վէհափառ եւ Հոգեզարդ Կաթուղիկոսին Ամենայն Հայոց ի ՌՄԼԷ (1788) թուականութեանս մերում եւ յոմերրորդում ամի Հայրապետութեանն նորին սկզբնաւորեցի արդէն գրել զյիշատակարանս զայս, ես նոյնոյ սրբազան Վէհապետի չնչին սպասաւոր Զաքարիա անիմաստ սարկաւագս: Որ եւ տացէ Տէր ինձ զիմաստութիւն, որպէս զի այնու ի գլուխ տարայց զառաջիկայ գրութիւնս, զորս աճա ձեռնարկեցի: Եւ կարողացուցչին Քրիստոսի փառք եւ երկրպագութիւն անզրաւ յաւիտենից: Ամէն:

Օգնեա Հոգիդ սուրբ Աստուած:

1788 թ. հունվար – *(Թուղթք ի Զմիւռնի եւ յայլ տեղիս)*

135բ 584 **Ի Զմիւռնի** – Թուղթ մի առ նորին առաջնորդ եւ նուիրակ Գալուստ վարդապետն, ի պատասխանի երկուց թղթոց, գրեցելոց յանցեալ թուոյ ի յունիսի Դ (4) եւ ի ԻԳ(23): Յորում գրէ վասն երկուց ամաց արդեանցն, որք ժողովեցեալ էն զկնի Միքայէլ վարդապետի գալստեանն ի սուրբ Աթոռս եւ յառաջ քան զգնալն իւր անդ այս է գանձանակադրամքն եւ վախտակ տանց քիրայքն եւ այլ արդիւնքն, զի թէ յատուկ դաւթարաւ արկցէ զայնոսիկ եւ մեզ ծանուսցէ: Առ այս մեղադրութիւն, եթէ քանիցս գրեցաք, ընդէ՞ր ոչ արարեր ըստ հրամանի մերոյ մինչեւ ցարդ: Այլեւ զգուշութիւն վասն անսպառեհ շարժմանցն, զորս առ սրբոյն Սաղիմայ նուիրակունն եւ առ սուրբ Կարապետի ժողովարարսն ցուցեալ էր: Ընտրհակալութիւն վասն ԹՒ (3000) զուռուշին, զորս հասուցեալ էր, ըստ գրեցելոյ սրբազան Վէհապետին, առ Սաղիմայ վէքիլ տիրացու Սարգիսն: Այլ վասն մնահեսի Բաշարաթին, որ ինդրեալ էր յինքենէ զգրամ, ի կողմանէ Հանգուցեալ Միքայէլ վարդապետին, գրէ թէ ողջունեա ի մէնջ զնա, յետոյ սրտագիրական թուղթ եմք գրելոց նմա, այժմ ձեռնհաս չեղաք: Դու տեսեր աչօք, որ ի նմանէ յետ մեռանելոյն ոչինչ եկ եւ այլն:

Նաեւ գրէ զորպիտութիւնն երբեմն հետեցեալ Սարգիս աբեղայի, թէ որպէ՞ս վերադարձաւ յուղղափառ դաւանութիւնն սրբոյ եկեղեցւոյս Հայաստանեայց՝ Հանդերձ տեղւոյս գիարդութեամբքն: Վասն հարկաւորութեան սրբոյ տանս ինդրէ զԺ (10) թօփ ֆռանկի շալ, որոց վեցն սեաւ գունով եւ չորսն կապոյտ: Ողջունէ զտէր Աւետիս եւ զտէր Գրիգոր քահանայսն, նաեւ զՀալիկեան Կարապետ աղային, որոյ զպատասխանսն թղթոյ խոստանայ յետոյ գրել:

153 585 1787 **թ. 14 Հունվարի** – Թուղթ առ մեծին Պօղոյ նուիրակ Մինաս վարդապետն, ի պատասխանի նոյեմբերի ի ԺԲ (15) գրեալ թղթոյն, յորում եւ վերայիշումն յառաջ քան զայս գրեալ թղթոցն մերոց եւ գրեանցն առ նա յղեցելոց:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ, ողջունիւ սրբով եւ հնորհիւ քրիստոսասէջ սուրբ տեղւոյս, գիտասջիր մուերիմ սիրելիդ իմ եւ հարազատ որդի սրբոյ Աթոռոյս՝ Մինաս աստուածապարտ վարդապետ: Զի ի դեկտեմբերի Ի (20) զթուղթ գրեցաք առ քեզ, ի պատասխանի նոյեմբերի Ա (1) գրեալ

թղթոյդ, եւ հանդերձ քանեօք թղթովք, որք առ այլս եւ միով սիահիով քանեաց հարկաւոր իրաց առնելոց յղեցաք, որոց ի հասանիլն առ քեզ իմանալոց ես: Իսկ ասա ի նոյեմբերի ԺԵ (15) գրեալ թուղթդ էհաս առ մեզ ի դեկտեմբերի Լ (30), եւ իմացաք զյառնելդ ի Հիւանդութենէ եւ զկկղեցի գնալդ, եւ զսկիզբն առնելոց լինիլդ զգործդ նուիրակութեան ի Պալաթ եւ ուրախացաք՝ գոհութիւն առողջացուցանողին եւ կարողացուցչին Աստուծոյ, որ եւ պահպանեացէ միշտ զքեզ յամենայն վտանգից ամենազօր աջովն իւրով: Բայց արդ, քանեօք առուրբդ յառաջ զԺԱ (11) Յովսէպոս պատմագիրք եւ ԺԸ (18) նորատիպ Սաղմոս ի միում արկեղ եդեալ եւ մուշամպիրք սպասով սպահարանեալ հաստատիմ ուղղդ պատահիլով, յանձնեցաք նմա սպասով սպահարանեալ հաստատիմ ուղղդ պատահիլով, յանձնեցաք նմա Հասանիլ ի Կարին գործակալին մերոյ՝ պարոն Հայրապետին, զի եւ նա Հասանիլ ի Կարին գործակալին մերոյ՝ պարոն Հայրապետին, զի եւ նա Հասուսցէ առ քեզ, որք պարտին այսի եւս յուղարկել ի Բաղդատ առ տեղւոյ գործակալն մեր՝ պարոն Փանոսն: Զի եւ նա զիսին եւ զմանոյ

բապետին եւ նա ի Հալէպ գրչել էր, զի յայն պարանացն գայցէ, բայց յայսքան ժամանակ ոչ եկն ի Հալէպու, եւ յայլ տեղեաց եւս գտանել եւ բերել տալոյ ճար չեղեւ, մինչեւ եղեալքն աձա ի սպառ Հառան: Ուստի այժմ յերեք տեսակ պարանաց մի մի փոքր կտորիկ ի մէջ թղթոց եդեալ եւ
1154 զատուիճինն եւ զորքանն ի վերայ թղթոցն գրեալ, յղեցաք ի ձեռս քո, զի յիրաքանչիւր տեսակացն առցես եւ յղեսցես: Եւ պիտոյ է կանխե//զի պարան Ծ (50) հատ, փոքր զանգակաց պարան՝ Ի (20) հատ եւ մեծ զանգակաց պարան՝ Ծ (50) հատ: Զորս հարկիւ փոյթ ընդ փոյթ առեալ, յիրաքանչիւր տեսակացն Բ - Բ (2, 2) կտորն, հանդերձ յառաջ ինդրեալ դեղորէիքն ընդ թաթարի յղեսցես, իսկ զմնացեալ շատն ընդ այլ իրացն կարաւանաւ յղեսցես, որք կարի հարկաւորք են: Ողջ լեր ի Տէր: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼՀ (1788) թուոջս, ի յունվարի ԺԴ (14) եւ ի լուսակերտ Աթոռս սուրբ Էջմիածին[132]:

Ձեռ. 4501, էջ 1153–1154

586 1788 **թ. 14 հունվարի** – Թուղթ ի Զմիւռին առ տեղւոյ առաջնորդ եւ սրբոյ Աթոռոյս նուիրակ Գալուստ վարդապետն, ի պատասխանի երկուց թղթոց նորա՝ ի յունիսի Դ (4) եւ ԻԳ (23) գրեցելոց վասն ոմանց իրաց եւ իրակութեանց, որով եւ ինդիր ի նմանէ Ժ (10) թօփի շալ առնուլ եւ յղել:

Ձեռ. 4501, էջ 1251–1252

587 1788 **թ. հունվար** – Թուղթ ի Ջուղայ կամ ի Բաղրայ առ Տէր-Յովհաննիսեան տէր Մինասն. յիշումն առաջին թղթոյն եւ թէ զխիլային առաջնորդին, զոր խոստացեալ էաք յայնժամ, աձա ընդ տէր Յովսէփին յղեցաք: Եւ թէ որովհետեւ մահտեսի Խաչիկն ի կենդանութեանն զքանի մասնի ժամագիրքս էր ինդրեալ յղել ի ձեռս քո, այժմ յետ մահ-ւան նորա պատշաճ տեսեալ, ըստ թուոյ Ջուղայուդ եկեղեցեացն, որք չէն էն, զԺԵ (15)–ըն յղեցաք, որք վերահասութեամբ քո առաջնորդին բաժանեսցին յեկեղեցիսն ի յիշատակ մահտեսի Խաչիկին: Եւ վերջապէս, թէ յետին թուղթդ եւս, որ ի Բաղրայու գրեալ էիր, էհաո եւ խմացաք զդրեալդ, ընդ որս եւ այլ ինչ բանք:

Ձեռ. 4501, էջ 1253–1254

588 1788 **թ. փետրվար** – Թուղթ ի Կարս առ առաջնորդ Յովհաննէս վարդապետն եւ իշխանսն վասն Ղօշավանքի պարսպին եւ այլ խախտեալ տեղեացն նորոգմանն, զոր մանաւանդ տեղոյն աղայ Մահտես բէկն ջանայր առնել եւ զառաջնորդն հարկադրէր առ նոյն գործ, եւ այժմ եկեալ առ սրբազանն ինդրեր հոգ տանիլ (բայց դիտման լաւութիւնն եւ վնասաւորութիւնն կարծեաք էր), յորոյ ինդրոյ եւ սրբազանն զայս թուղթ գրեաց առ նոսա:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ եւ քրիստոսասէր սուրբ ողջունիւ ծանուցանեմք մեր եւ հարազատ որդիք սրբոյ Աթոռոյս, օրհնեցելոյ քաղաքիդ Կարսոյ առաջնորդ Յովհաննէս հանդարտնակ վարդապետ, եւ Քրիստոսիս զօրացեալ պարծն Գէորգ, եւ մահտեսի Կարապետ, եւ այլ բարեպաշտ եւ օրհնեալ իշխանք: Զի ի կողմանէ նորոգութեան պարսպին եւ այլ խախտեալ տեղեաց սուրբ վանիցն ձերոց, աձա երկու ամբ եղեն կամ այլեւս աւելի ժամանակ, յորում տօսան մեր՝ Մահտես բէկն քանիցս գրեաց մեզ եւ ապսպարեաց հոգ տանիլ: Եւ մեք յիրաքանչիւր նուագի, զոր

ինչ պատշաճ համարեցաք, այնպէս պատասխանիս արարաք եւ Յովհաննէս վարդապետիդ եւս գրեցաք, որպէս գիտես: Ապա Մահտես պէկին եւս ստիպեալ է զձեզ, թէ գրեցէք խալիճային: Իսկ նա ի փաշայէն եւս բույրուլթու է առեալ վասն նորոգութեանն եւ Յովհաննէս վարդապետիդ հարկ է արարեալ, եւ ընդ իշխանսդ եւս խօսեցեալ է, որպէս գիտէք: Եւ այժմ եւս ինքնին եկն ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ վասն ինդրոյն եւ եցոյց զփաշայի բույրուլթուն, եւ պատմեաց, թէ բայց ոմանք ի ձէնջ եկեալ ի վանքն նայեցեալ եւ նկատեալ էք ի նորոգելի տեղիսն, եւ ասացեալ էք, թէ այսչափ ինչ դրամով ի գլուխ գայ: Այլ դուք ոչ էք յանձն առեալ գրել մեզ, իբր թէ ի մէնջ քաշուելով: Դուք ասացեալ էք՝ եթէ հոգեւոր տէրն զտարեկան առնլին ի վանիցս ոչ առնուցու ի քանիս ամն, այնու նորոգութիւնս կարելի է լինիլ: Առ որ զայս գրեմ սիրելեացդ, զի դու՝ Յովհաննէս վարդապետդ գիտես, որ յանցեալ յերեք տարիս զիր ինչ չես տուեալ մեզ, մինչեւ ցմի փարայ, այլ մնացեալ է ի վերայ քոյ:

Ուրեմն, եթէ մեզ տալացուսլն շինել լինի, որպէս կամեցեալ էք եւ ասացեալ բէկին, սկսարուք զնորոգումն եւ մինչ շինութիւն առնիցէք, առաջիկայ երից ամաց առնլիւն եւս ոչ պահանջեսցուք ի վանիցդ: Բայց եթէ նորոգութիւն չառնիցէք վանիցդն, թէ զանցեալ տարեկան առնլիւն եւ թէ զառաջիկայ երից ամացն, զոր խոստացաք չառնուլ, իհարկէ, պահանջելոց եմք:

Աձա յայսքան ժամանակս զորքան գլխացաւութիւն եւ մտատանջութիւնս կրեցաք յայդմ կողմանէ, բաւական է, այժմ մինչ ցայս վայր էհաս բանն, այլեւ զանց առնելն օգուտ չունի: Եւ թէ սա այլազգի գոլով ջանայ շինացուցանել զվանքն ձեր, զդիտումն իւր բարի գոլ ցուցանելով մեզ, մեք եւ դուք, եթէ բայց ասիցեմք, ի վերջն լաւ ոչ գայ, որպէս նկատեմք այժմ: Վասն որոյ աձա զայս թուղթս գրեալ առ ձեզ, ետուք դմա եւ այսու վերադարձուցաք զդա: Ի ժամանել թղթոյս առ ձեզ, որպէս եւ խօսեցիք եւ բարւոք համարեցիք միաբանութեամբ այնպէս արասջիք:

Ողջ լերուք ի Տէր եւ յանձնեցեալք ի խնամն նորին: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼՀ (1788) թուոջս ի փետրվարի... եւ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1254

589 1788 **թ. 15 փետրվարի**, թուղթ ի Բայազիտ առ Սահակ աղայն եւ առ Իւքթիլիսէի առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետն վասն Թադէոս Առաքելոյն վանից առաջնորդ Սահակ վարդապետին, զորմէ նախ գանգատ էին գրեալ, վասն որոյ եւ սրբազանն ինդրեալ էր զնա գալ ի սուրբ Աթոռս՝ գրելով եւ սոցա առ ի յղել, բայց փաշային արդելեալ էր զնա ի գալոյ եւ զդրամ պահանջէր՝ թարց իրաւացի պատճառի: Ուստի կրկին գրէ սոցա, զի ըստ կարգի զՀաշին նորա տեսցեն իշխանքն քաղաքին եւ ուղեւորեսցեն ի գալ, զի այլ ոք առաջնորդ կարգեսցի:

Ձեռ. 4501, էջ 1255–1256

590 1788 **թ. 14 հունվարի** – Թուղթ ի Զմիւռին կամ ի Պօլիս առ Աստուածատուր աղայն Ապրօեան, ի պատասխանի թղթոյն ի Պօլսոյ գրեցելոց, յորում յիշումն առաջնոյ թղթոյն մերոյ, եւ շնորհաւորութիւն նորածին որդւոյն Գալուստ անուանելոյ, եւ շնորհակալութիւն վասն սիրոյն եւ հարազատութեանն, եւ օրհնութիւն ինքեանն եւ որդւոյն ի յԱմստէրդամ

գնացելոց, եւ վասն տկար որդւոյն եւս յատուկ օրհնութիւն եւ հարցումն վասն որպիսութեանց հին արդեանց սրբոյ Աթոռոյս, որոց աղագաւ յառաջ եւս զբանս գրեալ եւ ինքն եւս գրեալ էր ինչ եւ այլ բանք ըստ սոցին[133]:

Ձեռ. 4501, էջ 1351–1352

235բ 591 **Յուռումէլի** – Թուղթ մի առ տեղւոյ նուիրակ Ներսէս վարդապետին, ի պատասխանի յանցեալ թղթոյ ի սեպ. ԺԳ (13) գրեալ թղթոյն յԻսմայիլու:

Յիշումն թղթոցն, որք յառաջ քան զայս գրեցան առ ինքն՝ Հանդերձ օրհնութեան օրհնութեան թղթովք ոմանքք: Եւ թէ, ի հարկէ, մինչեւ ցարդ
236ա Հասեալք են առ քեզ եմ/ իմացեալ ես իսկ զգրեալսն մեր, որք ի նոսա: Նաեւ գրէ զնորհաւորութիւն զիմայել քաղաքի ժողովրդենէն, որք առաւտութեամբ էին տուեալ զնուիրականն նուէրսն եւ ինքն եւս սիրով էր վարեալ զնուիրականն նուէրսն եւ ինքն եւս սիրով էր վարեալ ընդ նոսա: Բայց վասն իսմայիլցւոց թղթոյ պատասխանոյն այժմ ձեռնհաս չեղաք գրել, յետոյ գրելոց եմք:

Ի ներ թղթոյդ պատրուակաւ զբան ինչ էիր գրեալ, զոր ոչ կարացաք գիտել եւ լուծանել, ասա եւս ոչ գտաք զմեկնիչ, զի բացայայտէր մեզ: Ըստ որում մեկնութեան կարծիր, վասն որոյ թողաք յայնպիսի անգիտութեան, զի ի գալդ ի սուրբ Աթոռս լուծցես: Բայց զայլ եւ այլ կարծիս եւ զմտածմունդ ի բաց դնելով, փութասցիս դիմել ի սուրբ Աթոռ ծնօղս քո եւ Հանգչիլ յաշխատութեանցդ: Վասն ՀՋ (706) ղուռուշ փօլիցային եփրեմ վարդապետի, զոր արարեալ է ի վերայ իւր, մինչ Հասուցէ, ըստ գրեցելոյ սրբազան Վեհապետին, առ. Պօղոս նուիրակ Մինասս վարդապետն, ծանուսցէ մեզ: Ի սմա զօրհնութիւն ընծայէ իւր սպասաւոր Յովհաննէս աբե-[զային]:

Պատասխան նամակ Կարինի նվիրակ Հակոբ վարդապետին, որով շնորհակալութիւն է հայտնվում Հավատարիմ ծառայության համար: Պատասխան նամակ վերը այդ. Հայրապետին (Կարինը) ուղարկված գրքերն ու նամակները հասցեատերերին տալուհետ համապատասխանի գրեալ յիշեցաք անդ զայս տարակուսութիւն մեր: Իսկ առ այսպիսի նեղսակրութիւնս, ոչ յայլ ուստէք գոյս օգնութեան ունելով, բայց յԱստուծոյ եւ ի յօրհնեալ արքայէն, խնդրեմք ի նոյն ամենահնամ Տեառնէն՝ ամենարկել քաղցրութեամբ ի յիւրակերտ սուրբ Աթոռս եւ ի տահարս փառաց սրբութեան իւրոյ, եւ սիրելոյն մերոյ՝ բարեպաշտօն արքային զերկար կեանս եւ զյաջողութիւն տալ, եւ ցրել զխորհուրդս չարս թշնամեացն անօրինաց, եւ զհաւատացեալսս իւր ազատս պահել յորոգայթէ նոցին: Արդ, զի յայսպիսի կասկածանս վարանիմք, հարկ է հարցապատի սիրելոյդ եւ բարեկամիդ միոյ, յայսմ միջոցի գրել մեզ զստոյգ որպիսութիւնս ձեր եւ կողմանցդ եւ զինչ առնելն արքային, զի եւ մեք ըստ այմ զգուշ լիցուք:

Իսկ ապա զայս ծանիր, զի ի քաղաքդ Հանգուցեալ բժիշկ Յովհաննէսի դստեր Դուրաճն ընդ նախկին առն իւրոյ զտուն մի են ունեցեալ հուպ առ Սահակաշէն եկեղեցին, եւ կամք իւրեանց զայն տունն ընծայեալ են նոյն սուրբ եկեղեցւոյն, եւ վախուց արարեալ, որով վայելչանալոց է եկեղեցին՝ ոչ հրելով զնեզուխին: Բայց Արզութեանց պարոն Բէժանն չանս է եդեալ առնուլ զայն տունն եւ Հանեալ յեկեղեցւոյն, խառնել ընդ տանն իւրոյ: Ուստի այժմ նոյն եկեղեցւոյ վիճակեցեալ քահանայք եւ ժողովուրդքն, Հանդերձ առաջնորդսն, զմահարական թուղթ էին գրեալ առ

վաշայն զթուղթ Հանդերձ ընծայիւք եւ կամ թէ ի վերայ երկուց եղբարցն զնին թուղթ գրեսցուք՞, թէ յատուկ: Վասն երեւանցի Հիշմանեան պարոն
236բ *Յարութիւնին գրէ, թէ ի մէնչ/ զԺ (10) թուման խնդրեաց, որպէս թէ յայդր տուեալ իցէ քեզ, մեք ոչ ետուք: Ըստ որում, ոչ ունէր ընդ ինքեան զքէն գիր վկայական վասն տալոյ, եթէ առեալ ես, ծանուսցես մեզ, զի գիտասցուք եւ ասա տացուք՝ անս պիշեալ դրամսն, եւ ի դամթարան քո գրեսցուք:*

Ապրեա վասն պիտանաւորութեան սրբոյ Աթոռոյս խնդրէ զի (20) թելանի գէյթոն:

Գրեցաւ յամսոյս ի ԺԸ (18):

1788 թ. հունվար – **Թուղթք ի Թիֆլիզ**

1154 595 1788 **թ.**, 20 **Հունվարի** – Թուղթ ի Թիֆլիզ առ մէլիք Աւետիքն. Հարցումն զորպիսութեանց երկրին եւ Պարոնին[135], եւ պատուէր ըստ խնդրոյ Սահակաշէն եկեղեցւոյ ժողովրդեանն, զի զնոյն եկեղեցւոյ վախուց տունն, զոր կամէր Բէժանն առնուլ եւ խառնել ընդ տանն իւրոյ, արգելցէ ի նմանէ, եւ որպիսութիւն սրբոյ Աթոռոյս, եւ յորդորումն ի սէր եւ ի հարազատութիւն:

Յորմէ ժամանեսցի թուղթ սիրոյ...

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեան ողջունածիր թղթոյս, ծանուցումն լիցի սիրելոյդ մերոյ ի Տէր եւ հաւատարիմ որդւոցդ սրբոյ էջմիածնի: Զի ահա երկարեցաւ միջոցն, յորում թուղթ ոչ ընկալաք ի քէն (թէեւ մեք եւս ոչ գրեցաք յանձեռնհասութենէ) եւ զհաւատի զրոյցս ինչ ոչ լսելով զորպիսութենանց օրհնեցելոյ արքային եւ երկրիդ, կամք տարակուսեալ վասն դիւագունդ լեզկեացն ի խամսայ ժողովելոյն, եւ շրջակայիցն յիմարաց ընդ նոսա քրիմնչենակերպ խօսելոյն եւ գրելոյն, զորս եւ դուք, ի հարկէ, իմանայք: Յառաջ քան զայս քրիստոսազօր արքային զթուղթ էր գրեալ առ մեզ վասն միխիթարելոյ զորդին Հանդուցեալ Միրզայ Գեօրկիսին: Որում եւ մեք զպատասխանի գրեալ յիշեցաք անդ զայս տարակուսութիւն մեր: Իսկ առ այսպիսի նեղսակրութիւնս, ոչ յայլ ուստէք գոյս օգնութեան ունելով, բայց յԱստուծոյ եւ ի յօրհնեալ արքայէն, խնդրեմք ի նոյն ամենահնամ Տեառնէն՝ ամենարկել քաղցրութեամբ ի յիւրակերտ սուրբ Աթոռս եւ ի տահարս փառաց սրբութեան իւրոյ, եւ սիրելոյն մերոյ՝ բարեպաշտօն արքային զերկար կեանս եւ զյաջողութիւն տալ, եւ ցրել զխորհուրդս չարս թշնամեացն անօրինաց, եւ զհաւատացեալսս իւր ազատս պահել յորոգայթէ նոցին: Արդ, զի յայսպիսի կասկածանս վարանիմք, հարկ է հարցապատի սիրելոյդ եւ բարեկամիդ միոյ, յայսմ միջոցի գրել մեզ զստոյգ որպիսութիւնս ձեր եւ կողմանցդ եւ զինչ առնելն արքային, զի եւ մեք ըստ այմ զգուշ լիցուք:

Իսկ ապա զայս ծանիր, զի ի քաղաքդ Հանգուցեալ բժիշկ Յովհաննէսի դստեր Դուրաճն ընդ նախկին առն իւրոյ զտուն մի են ունեցեալ հուպ առ Սահակաշէն եկեղեցին, եւ կամք իւրեանց զայն տունն ընծայեալ են նոյն սուրբ եկեղեցւոյն, եւ վախուց արարեալ, որով վայելչանալոց է եկեղեցին՝ ոչ հրելով զնեզուխին: Բայց Արզութեանց պարոն Բէժանն չանս է եդեալ առնուլ զայն տունն եւ Հանեալ յեկեղեցւոյն, խառնել ընդ տանն իւրոյ: Ուստի այժմ նոյն եկեղեցւոյ վիճակեցեալ քահանայք եւ ժողովուրդքն, Հանդերձ առաջնորդսն, զմահարական թուղթ էին գրեալ առ

մեզ եւ խնդիր արարեալ, զի գբէժանն արգելցուք ի հետեւմանցն եւ զտունն զայն թողացուացուք սրբոյ եկեղեցւոյն Սահակաշինու:

Եւ նոյն տան ընծայող յիշեալ Դուրաճի եղբայր եւ որդեգիր բժիշկ պարոն Գրիգորն եւս (որ երբեմն թերեւս յայլ միտս է եղեալ), այժմ յատուկ թուղթ գրելով, խնդրէ զնահանեաց իւրոց յիշատակին չթողուլ Հանիկ յեկեղեցւոյն եւ ի ձեռս այլոց անկանիլ: Եւ յիրաւի, ոչ միայն ըստ քրիստոնէից իրաւանց, այլ ընդ այլազգեաց սահմանացն եւս վախսայն ոչ տրի եւ ոչ վաճառի այլոց, զոր եւ ինքեանք հեթանոսքն խորեն: Վասն որոյ գրեմ սիրելւոյդ եւ հարկիւ պատուիրեմ, զի զպարոն Բէժանն կոչեալ առ քեզ, զայս բանս մեր ընթերցցիս ի յումէն նորա եւ հրաժարեցուացես յայն անբարի հե-
1155 տեւմանցն եւ չանիցն, որ անօգուտ գրաչանութիւն է եւ հաւատոյն իւրոյ// անվայելուչ գործ: Քանզի, եթէ հեթանոսք խորին զայդպիսի գործս գործել, ապա ո՞րչափ եւս առաւել դա պարտի զանձն իւր հեռի պահել յայդմանէ բանէ: Վասնզի եթէ դա զեկեղեցին, որ է տուն Աստուծոյ, մերկացուսցէ յիւրոյն կայից եւ անշքացուսցէ, եւ զտուն իւր կամիցի լայնել եւ ընդարձակել, ապա Աստուած գի՞նչ առնելոց է ընդ տուն դորա: Ուրեմն, ձեռն քարշեսցէ յայդ Հետեւմանցն եւ տունն մնասցէ ի ժառանգութեան սրբոյ եկեղեցւոյն, ի յիշատակ տուողացն: Այլ թէ յանդգնիցի եւ չանայցէ իւրացուցանել զայն տունն, ի գլխացաւութենէ եւ ի վիճոյ ոչ զերծանիցի, եւ վերջապէս զօգուտ իմն եւս ոչ տեսանիցէ, բաց ի նախատանացս եւ ի դառնութեանց:

Իսկ դու, աղնիւ սիրելիդ իմ, քոյովդ տեառնաստուր խոհեմութեամբ նկատելով զապագայ վնասն, ի փառս Աստուծոյ եւ ի սէր այն սուրբ եկեղեցւոյն, ջանա զտունն զայն արգելուլ ի խնդրողացն եւ թէ հարկն պահանջիցէ ի մերս դիմաց օրհնեալ արքային եւս ծանո եւ որպէսն գբեա մեզ, զի իմացուք: Եւ թէ ըստ գրեցելոյս Հոգ տարցիս, յոյժ շնորհակալելոց եմք զսիրելւոյդ եւ օրհնութեամբ բազմաւ օրհնելոց զքեզ՝ հանդերձ ամենայն քոյոյնովքդ:

Մանաւանդ ի վերայ այսց խաղաղութեան պատճառ լինելով, Աստուծոյ եւս վարձատրելոց ես: Որ եւ զճշմարիտ սէրդ եւ զհարազատութիւնդ աննուազելի ունելով միշտ առ սուրբ Աթոռս մայրս քո եւ առ մեզ, եւ զսիրանիշ թուղթդ որպիսածանոյց անպակաս առնելով ի մէնջ, ողջ լէր ի Տէր, յարատևելով ի շնորհս ողորմութեան նորին: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԷ (1788) թուոջս մերում, ի յունվարի Ի (20) եւ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածնին:

Ձեռ. 4501, էջ 1154–1155

36 բ 596 Թուղթ մի առ վարպետ պարոն Գրիգորն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր յղեալ էր ընդ բազմակնիք մահառին Սահակաշէնն եկեղեցւոյ ժողովրդեանն՝ հանդերձ քեռն իւրոյ որդէգրական թղթոյ օրինակաւն: Վասն առ նոյն յիշեալ եկեղեցւոյ առնիներ եղեալ վախսայ տանն քեռն իւրոյ, զոր Բէժանն կամէր առնուլ եւ իւրացուցանել, յաղագս որոյ ծանուցանէ առ մելիք Աւետիքն զթուղթ գրելն եւ յորում զհարկադրութիւնն առնէն վասն Բէժանին, զի արգելցէ զնա ի կամացն իւրոց մնոտեաց: Այլեւ օրհնութիւն, զի մնասցէ ի նոյն բարեմուութեանն:

597 Թուղթ մի սիրոյ եւ որպիսութեան առ մելիք Մինասն, ի պատասխանի թղթոջն որպիսածանուցաց առ այնոսիկ. օրհնութիւն եւ շնոր-

հակալութիւն, եւ վերստին յորդորումն առ մնալոյն ի նոյն հարազատութեանն միտապէս:

598 Թուղթ մի տաճկերէն առ Հերակլ արքային, ի պատասխանի թղթոյն որպիսութեան, զոր գրեալ էր ընդ եսայու որդի Դաւթին Արղութեան:

599 Թուղթ մի եւս առ տեղոյն առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետն եւ գործակալ տէր Ղազարն, ի պատասխանի յանցեալ թուոյ ի դեկ. ԺԹ (19) գրեալ թղթոյն նոցա: Վասն Ա (1) Հօխայ զրնճուֆքրին, թէ էհաս մեզ: Վասն առ Յովսէփ վարդապետն Հասանելի թղթոջն եւ ամանաթիցն, թէ չէ բբ յղիցէք, ծանուսջիք մեզ: Վասն պարոն Բէժանին Արղութեան պատուէր, որ կամէր զվախսայ արարեալ տունն Դիւրաճ կնոջ ի Սահակաշէն եկեղեցւոյն առ ինքն ձգել եւ իւրացուցանել, զի կոչեսցէն զնա առ ինքեանս եւ յանդիմանեսցէն՝ առ ի դառնալ նմա ի թիւր շաւղէն իւրմէ, զոր
237ա կալեալ ունի: Այլեւ գրէ// թէ ի սկզբան յառաջնորդութենէն քումնէ մինչեւ ցարդ, որ ինչ արդիւնք են եկեալ, կամ ի նոցունց որքա՞ն ես հասուցեալ մեզ, եւ կամ որչա՞փ գոյ առ քեզ այժմ, մի առ մի գրեսցես մեզ, զի գիտասցուք:

Գրեցան վերոյ յիշեալ չորեքին թուղթքն յամսոյս ի ԻԴ (24), բայց ի թղթոյն առաջնորդի, որ գրեցաւ յամսոյս ի ԻԷ (27):

1787 թ. 30 հունվարի – *Թուղթք ի Նոր Ջուղայ, ի Լեհս եւ ի Թաւրէզ*

600 Կոնդակ մի առ Համայն միաբանն Ամենասրբոյն սուրբ վանիցս, նաեւ առ քահանայսն, առ իշխանսն եւ առ Հասարակ ժողովուրդսն, որք բնակեալք ի նոյն քաղաքն եւ են ընդ Հովանեաւ նոյն վանիցն: Ծանուցում վանն առաջնորդի ընծայիցն յառաջմէ խոստացելոց, զորս յղեաց այժմ ընդ տէր Յովսէփ քահանային, որք էին Ա(1) չիշակիլ խառայ փիլոն, Ա(1) ոսկեայ կասոցյա եաղուտ ակամբ մատանի եւ Ա (1) խալիչայ:Այլեւ յորդորումն, զի որպէս ընկալեալ էն մինչեւ ցարդ զառաջնորդն իւրեանց սիրով եւ յարդանաք, այսուհետեւ եւս առաւել ընկալցին նոյն որդիական սիրովն: Նաեւ գրէ, թէ վանն շէն եկեղեցիացն իւրաքանչիւրոց զմի մի հատ Ատենի ժամագիրք յղեցաք, քանզի Հանգուցեալ մահտեսի Խաչիկի յիշատակք էն, զորս տպագրեցաք ի սուրբ Աթոռոջս եւ ինքն ի կենդանութենէն խնդրէր զքանիսն յղել յայդր, ուստի վայելեսջիք եւ յղիցէք զնա յաղօթս ձեր:

601 Թուղթ մի եւս առ Հանգուցեալ մահտեսի Խաչիկ աղայի կողակից Փէրինազն. մխիթարութիւն վանն վերոյ յիշեալ տուն իւրոյ: Եւ վանն նորին յիշատակացն ծանուցումն, այս է Ատենի ժամագրքացն եւ Յովսէփոս պատմագրացն, թէ ըստ ինդրոյն տպեցաք զայնոսիկ ի սուրբ Աթոռոջս, բայց ինքն ոչ ժամանեաց նոցին տեսութեանցն: Իսկ ահա յղեցաք այժմ վանն քոյ զմի Յովսէփոս եւ զմի Սաղմոս, զորս վայելեսցես բարեաւ: Ջժե (15) Ատենի ժամագիրք եւս յղեցաք վանն տեղւոյդ շէն եկեղեցացն ընդ տէր Յովսէփ քահանային:

Մինաս քահանային եւ առաջնորդ. Հակոբ վարդապետին Հասցեագրված նամակներում նույնպես խոսվում է ուղարկված գրքերի ու նրանց բաշխման մասին, որոնք են անառևտրական բնույթի Հանձնարարություններ: Պիտ. Փիլիպպոսին (Խոյ) Հայտնվում է երեւան ժամանած նրա որդի տիրացու Աւաքեից փորը չտանալու մասին, Հարցում է արվում ազդրսիութենանցն իբրեանց եւ զերկրէն առ յոր բնակին»:

Նույն հարցումն կա նաեւ Հովսեփ քահանային (Թավրիզ) ուղարկված նամակում: Նվիրակ Աստվածատուր վարդապետին (Վան) Հանձնարարվում է 12 թուական վճարել քարտաշ Գասպարի եղբայր Գոզոսին՝ ի դիմաց էջմիածնում նրա եղբորից առացված նույնքան դումարի (էջ 1137ա–1137բ):

602 1788 *թ. 20 հունվար* – *Թուղթ ի Թիֆլիզ առ Աբեղինենց բժիշկ Յովհաննէսի որդի բժիշկ Գրիգորն, ի պատասխանի թղթոյն, որով ծանուցեալ էր նա, թէ քոյրն իմ տուն մի է տուեալ Սահակաշինու եկեղեցւոյն վախուց եւ եւս որդեգիր եւս գոլով քեզն իմոյ, կամիմ յիշատակ մնալ այն տանն նոյն եկեղեցւոյն, բայց Բէժանն չանայ առնուլ եւ իւրացուցանել ինդրեմ արգելուլ: Եւ զի նոյն եկեղեցւոյ ժողովուրդքն եւս մաճառ էին գրեալ ըստ այմ մնաց, վասն որոյ սրբազանն գրեաց մէլիք Աւետիքին՝ զԲէժանն արգելուլ յայն հետեւմանցն եւ սմա եւս այսու թղթով շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն գրէ եւ յորդորէ ի նոյն դիտումանն հաստատուն մնալ:*

Ձեռ. 4501, էջ 1353

603 1788 *թ. փետրվար* – *Թուղթ ի Բերիա, որ է Հալէպ, առ Արեւելցի պարոն Մինասն եւ Յարութիւնն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա, որք յիշատակելով զհարազատութիւն իւրեանց առ սուրբ Աթոռս, ինդրեալ էին գնամակ վկայական վասն ազնուականութեան իւրեանց, զի որով ի գնալն իւրեանց ի կողմանս Ռուսաց ազատաբար պատուեցին, եւ զընծայս եւս էին յղեալ: Իսկ սրբազանն առ ինդիրն նոցա խրատ գրէ՝ չցանկանալ այնմ եւ պատճառունս գնէ չտալոյ զայն թուղթ զքանի վտանգս, բայց խոստանայ եւս թերիապէս, իբր ի ձեռնտու ժամանակի տալ, զի մի խոցիցին, եւ վասն ընծայիցն շնորհակալութիւն առնէ:*

Ձեռ. 4501, էջ 1256–1257

604 1788 *թ. փետրվար* – *Թուղթ ի Բասրայ առ սրբոյ Աթոռոյս գործակալ պարոն Յովհաննէսն, յորում նախապէս յիշումն յառաջ քան զայս գրեցեալ թղթոյն մերոց եւ ազդումն իւր թղթոյ նորապէս առ մեզ Հասանելոյն, եւ խոստումն, թէ զպատասխանին յետոյ գրելոց եմք: Ապա շնորհակալութիւն վասն Հասանելոյն զՅօհաննջան աղային առաջնին փոլիցային ի Պօլիս, ուստի ձեռամբ նուիրակին Հասանիլոց էր ի սուրբ Աթոռս: Եւ վասն երկրորդի փոլիցային Յօհաննջանին եւս բան: Եւ վասն Ջուղայեցի վտանգաւոր Յովհաննէս վարդապետին, որ աստ գրամ եւս գնաց անտի առնուլ եւ նորա աղագաւ իսկ գրեցաւ թուղթս պատուէր, զի թէ զՅօհաննջանի յետին փոլիցայն չէ ձգեալ ի Պօլիս, յայն դրամոյն Հասուցէ նմա: Իսկ թէ զայն դրամին անցուցեալ իցէ յայսկոյս, զԱՌԱՁ (1100) զուռուշ տացէ նմա շուտով, եւ զնացեալն յետ ժամանակի ի Հնդկաց նուիրակէն մերմէ գրեալ, Հատուսցէ: Եւ զայլ ինչ բանս ընդ սոցին:*

Ձեռ. 4501, էջ 1354–1355

3ձա 1788 թ. 2 փետրվարի – ***Թուղթք ի քաղաքն Բայազիդ***

Նամակ Թադէոս Առաքելո վանքի առաջնորդ Սահակ վարդապետին, որով կարգադրվում է Իսահակ վարդապետի հետ ունեցած վեճի կապակցությամբ բացատրություններ տալու համար գալ էջմիածին: Այդ մասին տեղյակ են պահվում Ուչքիլիսայի առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետը եւ Ջահակ ազան, որոնց հայտնվում է, թե Հակառակ դեպքում Սահակ վարդապետին պետք է էջմիածին ուղարկել փոշայի օգնությամբ: Սահակ վարդապետին էջմիածին կանչելու մասին գրված է նաեւ քաղաքներ խոջա Զաքարիային, Էլոյի որդի պոն. Մանվանին եւ Մարգար աղայի որդի պոն. Վարդանին ուղղված նամակներում: Ուչքիլիսայի առաջնորդ Մկրտիչ

վարդապետին չնորհակալություն է հայտնվում նրա ուղարկած մի քանի տիկ յուղի համար (էջ 1138ա–1138բ):

2ձբ 1788 թ. 6 փետրվարի – ***Թուղթք ի կարս***

605 *Թուղթ մի առ առաջնորդ Յովհաննէս վարդապետն եւ իշխանսն վասն Ղօշավանքի պարսպին եւ այլ խախտեալ տեղեացն նորոգմանն, զոր մանաւանդ տեղոյն Աղայ Մաճմատ բէկն ջանայր առնել եւ զառաջնորդն Հարկադրէր առ նոյն գործ: Եւ այժմ եկեալ առ սրբազան Վեհապետն խնդրէր հոգ տանիլ (բայց գիտման լաւութիւնն եւ վաստատութիւնն կարծեաք էր), յորոյ խնդրոյ եւ սրբազան Վեհապետն գրեաց առ նոսա:*

606 *Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Նօման փաշայի քեահիայն, ի պատասխանի ընդ թաթարի ուրումն գրեալ թղթոյն:*

Գրեցան յամսոյս ի Զ (6):

1788 թ. 14 փետրվարի – ***Թուղթք ի Թիֆլիզ***

607 *Թուղթ մի առ Հախպատու առաջնորդ Դաւիթ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն, գրեցելոյն ընդ յատուկ փայեկի, վասն յանցաւոր քահանայի ուրումն գօրեցոյց (որոյ աՀա Բ (2) ամն լրանայ, որ արգելեալ է յեկեղեցւոյն եւ նորին յեօթանց խորհրդոցն), զի մնոցէ յեկեղեցին եւ զխորհուրդսն կատարեսցէ բայց ի միոյն, այսինքն ի պատարագ մատուցանելոյն մինչեւ ցվեց ամիս: Եւ թէ ի բաղում ինչ ունէաք գրել, ըստ որում մինչեւ ցարդ ոչ գրեցաք, այլեւս ոչ գրեմք:*

608 *Թուղթ մի եւս առ տէր Աբրահամն Ծերունազարդ, ի պատասխանի թղթոյն, զոր ընդ Հախպատու առաջնորդի թղթոյն յղեալ էր վասն յանցաւոր քահանային, թէ առաջնորդի թղթոյն յղեալ էր վասն յանցաւոր քահանային, թէ յառաջնորդի թղթոյն խնամալոց ես: Իսկ վասն թղթոյն Յովսէփ վարդապետի՝ միամտութիւն, թէ ընդ թղթոյդ ընկալաք, եւ վասն Սաղմոսց պատրիարգի թղթոյն, որ առ եթեար կինն եւ առ ինքն, Հարցումն, թէ էՀաւ ձեզ:*

Գրեցան ընդ յատուկ փայեկի ի ԺԴ (14):

1788 թ. փետրվար – ***Թուղթք ի կարս***

609 *Թուղթ մի տաճկերէն առ տեղւոյն փաշայն, ի պատասխանի սիրոյ թղթոյն, զոր գրեալ էր ընդ տաճիկ մինախօրին իւ[րոյ]:*

610 *Թուղթ մի եւս առ Գէորգ աղայն, ի պատասխանի Բց(2) թղթոցն ընդ փաշայի մինախօրին գրեցելոց. Հարկ վասն խոստացեալ գրեչեացն ի կողմանէ առաջնորդին եւ նուիրակին, զի գրեացէ: Իսկ վասն խախտեալ տեղեացն եւ պարսպին Ղօշավանից, զոր Մաճմատ բէկն Մաղզբերդու կամէր շինեցուցանել տալ եւ առաջնորդն նորին եւ այլք, ոչ*

2ձգա *յօժարէին առ այս կամն տաճկին՝ պատ//ճառելով, թէ ոչ գոյ դրամ: Վասն այսորիկ ծանուցումն, թէ աՀա երեք ամ է, յորում յառաջնորդէն ոչինչ եմք տեսեալ եւ այլն: Արդ, Համձայն լերուք ընդ վերոյ յիշեալ տաճկին եւ շինեցուցիք: Այլեւ Ի (20) թիլանի զէյթոն առեալ յղեսցեք փուճով վասն պիտանաւորութեան սրբոյ տանս:*

Գրեցան յամսոյս ի ԺԶ (16):

611 1788 ***Թ. փետրվար*** – *Կոնդակ շնորհակալութեան ի Պօլիս ի վերայ Սամսթիայու սուրբ Գէորգ եկեղեցւոյ ժողովրդեանն վասն վերահաստատեցեալ գանձանակի արդեանցն, որ ի ՌՄՂԴ (1785) թուոյն մինչ ի ՌՄՂԵ (1786) թուականի օգոստոսի վերջն ժողովեցեալ էր ՂԴ (94) զուռուշ եւ յանձնեցեալ նուիրակ Իսահակ վարդապետին:*

Ձեռ. 4501, էջ 1356

612 1788 ***Թ. փետրվար*** – *Թուղթ ի Բերիա, որ եւ կոչի Հալէպ, առ Արեւելեցի Ոսկանեան պարոն Մինասն, ի պատասխանի թղթոյն նորա, որով գրեալ էր, թէ ի յառաջնորդէն մերմէ Հանգուցելոյ կտակեցեալ էր քեզն վասն սրբոյ Աթոռոյդ 300 զուռուշ, եւ ես առեալ յղեցի: Թուղթ գրեցես քեզն: Նաեւ վասն Հանգուցեալ մաՀտեսի Խաչիկին Ջուղայեցւոյ առ ինքն եղեալ դրամիցն բանիւ Բեթղէհէմեան Յովհաննէսին ի Պօլիս փոլիցայ առնելոյն ծանուցեալ էր, թէ պատճառաւ դատերն նորա գրելոյն յամեցուցի եւ յետոյ փոլիցայ արարի: Առ որս գրեաց սրբազանն, թէ զդրամսն մեր վէքիլին Հասանէլով, մեզ Հասեալ իմացեք, եւ Գէորգ պետի քեզն թուղթ գրեալ յղեցաք, տացես նմա: Եւ թէ փոլիցայի յամեցման սակս անմեղադրելի եւս: Նաեւ ի Բասրայու թուղթս ընկալեալ սա յղեալ էր առ մեզ, գրեաց թէ էՀաս եւ վասն այն թղթոյ առաջին օրինակին, որ դեռ չէր Հասեալ, գրեաց թէ որպէ՞ս եղեալ: Եւ զայլ բանս ըստ սոսա եւ յորդորումն ի սէր եւ ի Հարազատութիւն:*[136]

Ձեռ. 4501, էջ 1357

239ա 1788 թ. փետրվար – ***Թուղթք ի Պօլիս եւ յայլ քաղաքս***

613 *Կոնդակ մի գանձանակի ի Սամսթիա առ ընդ Հովանեաւ սուրբ Գէորգ եկեղեցւոյն եղեալ քահանային, իշխանն եւ առ Համայն ժողովուրդսն, որք ձեռամբ գանձապետ մաՀտեսի Պարոնին ի ՌՄՂԴ (1785) եւ ի ՌՄՂԵ (1786) թուականաց զարդիւնսն գանձանակին, որ էր լեալ հինսուն եւ չորս զուռուշ, Հասուցեալ էին առ նախկին նուիրակ Իսահակ վարդապետին: Որոյ սակս շնորհակալութիւն եւ օրՀնութիւն, եւ վերստին յորդորումն, զի որ ինչ ի Հազար երկու Հարիւր երեսուն եւ Հինգ թուականէն մինչեւ ցարդ գանձանակադրամք գոն ժողովեցեալք եւ է ի պատրաստի, յանձնեսցեն նորոգ նուիրակին մերոյ՝ Մինաս վարդապետին: Ալլեւ պատուէր վասն գանձանակին մաՀտեսի Պարոնին:*

Նոյն բովանդակութեամբ օրՀնութիւն նամակ է ուղարկվել գանձապետ մաՀտեսի Պարոնին: Միաժամանակ գանձանակի կոնդակներ ու նամակներ Ես ուղարկվել գանձանակ Հիմնադրած եւ արդյունքը նախկին նվիրակ Իսահակ վարդապետին Հանձնած ներքոՀիշյալ Էնաֆիներին եւ անձամբ անձանց.

«Էմնաֆին տօբալանդզւոց», «Չխաթչէշմայն... եղեալ ոչՀագէբսն», «Բաբումճի վարպետն, որք կան ի Տօբալանդճի Համիմ», «ԷսկիՀիսին, որք լինին ի Վագր խանի դրսի կողմն, դէպ ի վեր տանող փողոցումն», «Ի Ղումղափուի եղեալ ատիրիչսն», «Էմնաֆին Թուլաղճւոց», «Բաամճիին, որք կան ի Քիւնիւտար», «Բաամճի ուստայ Սարգիսն եւ որդին իր՝ տիրացու Յովհաննէս», «Հասան փոշայի կողմն եղեալ դէրձակ վարպետսն», «Ի Չուխաճի խանի դուռն առ Էմնաֆին քէսաճւոց», «Ող յԹաղճի խանի եղեալ Թէքիրտաղցի դէրձակսն», «Էմնաֆին Մէստճւոց», «Էմիր խանի բաբումճի վարպետսն», «Դէրձակսն, որք կան ի Շահզատիէր», «Ի ՍրբոՀամամ առ անդ եղեալ իսկՀիսին», «Ի Կոստանդնուպոլիս եւ ի Պալաթ առ ի նոսա եղեալ բէրբէռսն», «Էմիր խանի եղեալ բաբումճի վարպետսն», «Ի Հիսար եղեալ տէր Ռափայէլ քահանայն եւ առ Համայն իշխանն եւ ժողովուրդսն», «առ տիրացու վարպետ Յովհաննէսն», «առ տէր Ռափայէլ քահանան», «առ Տատապ խանայի եղեալ գործատունսն», «Էմնաֆին պաշաճւոց»,[137] *«առ Սանդալճի խանի եղեալ բաբումճի վարպետսն», «Ի Ղարթալ դիւղն առ քա-*

Հանայն, իշխանն եւ առ Համայն ժողովուրդսն», նվիրատուներ՝ այն. այն. Մարտիրոսին, Պողոսին, Գէորգին, մաՀտեսի Հարութիւնին,

«առ բրուտն, որք կան ի Յէիպու կողմն»,
«առ Պալաթու կողմն եղեալ իփակճւոց էմնաֆն»,
նվիրատու տիրացու Պողոսին (էջ 239–241բ):

1159 614 1788 ***Թ. փետրվար*** – *Թուղթ ի Պօլիս առ սրբոյ Աթոռոյս նուիրակ Մինաս վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյ նորին ի դեկտեմբերի ե (5) գրեցելոյ եւ վասն այլոց բանից եւ բազում թղթոց, որք պատրաստեցեալ էին ընդ այսմ յուղարկիլ:*

Յորմէ բազում սիրով եւ կարօտիւ, քրիստոսասանդ սուրբ ողջունիւ եւ Հոգեւոր օրՀնութեամբ ծանիր սրտական սիրելիդ մեր, Հավատարիմ եւ բազմաշխատ որդիդ սրբոյ Աթոռոյս՝ Մինաս աստուածաբան վարդապետս: Զի յառաջ քան զայս ի յունվարի ԺԴ (14) զթուղթ գրեալ ունիմք առ քեզ եւ Հանդերձ այլ թղթովք յղեալ: Իսկ յետ այնորիկ ի դեկտեմբերի ե (5) գրեալ թուղթդ էՀաս առ մեզ ի ԻԱ (21)ն յունվարի եւ իմացաք զգրեալսդ: Արդ, նախասէր գրեալ էիր զելանելդ ի Հիւանդութենէ եւ զձեռնարկելդ ի գործդ, ընդ որ փոքր մի սրտագիր եղաք, բայց ընդ այն, թէ ժամանակիս նեղութիւնն շատացող տայ սոցա մեզ եւ ըստ կամաց մերոց ոչ յաջողի եւ այլն, տրտմեցաք: Քանզի փոքր մի յազդեցմանց քոց եւ առաւել եւս յաւութեանց երթեւեկաց այլայլեալսդ խնամով զաստիկ լինելի դոլն Հանդերձելոյ պատերազմին, ուստի Տէր տեսցէ եւ Հոգացէ զփրկութիւն եւ զապաՀովութիւն մերայնոցն եւ մեզ:

Երկրորդ, գրեալ էիր վասն պաղպեհանց ոմանց ի սիրոյ եւ զքո Հայթայթելն, դարձեալ ջերմացուցանել ի նախկինն ոճ: Ի Հարկէ, առ այն է ինեղոց ջան քո եւ Աստուծով առնելոց ես, որպէս կամիս, զի ի մէնջ ոչ ինչ էն տեսեալ զպատճառս այնր, այլ թէ ի յունայն պատճառանաց են խրատուցեալք: իսկ Աստուած կարողացուցէ զսիրելիդ եւ յաջողեսցէ քեզ առնել զամենայն Հարկաւորս եւ զպատշաճականս:

Երրորդ, գրեալ էիր, թէ ոմանք էմնաֆք վասն գանձանակացն զթուղթս խնդրեն եւ այլքն ամենեքեան ես են խնդրելոց եւ եկեղեցիքն եւս: Առ որս՝ ծանիր: Զի մէկէտ քանի մի էմնաֆից վասն ԼԴ (34) թուոյ արդեանցն պարտէաք զթուղթս գրել, որոց մոռացմամբ ոչ էաք գրեալ, սակայն ոչ ամենեքեան նոցա եւ ոչ եկեղեցեացն պարտական եմք գրել: Քանզի դոքա զԼԴ (34) թուոյ արդիւնքն տուեալ են Իսահակ վարդապետին, եւ մեք զնոցա թուղթսն յղեալ եմք, բայց այս գոյ, որ ի ԼԴ (34) թուոջն վասն լեզկեաց յարուցմանն եւ մեր վրդովմանն ոչ կարացաք զթուղթս գրել, իսկ ի Լե (35), ԼԳ (33) եւ ԼԴ (34) թուականաց ամացն արդեանց իւրաքանչիւրոցն զմի մի թուղթ գրեցաք՝ զերկուսն ի միասին յիշելով որպէս եւ բրուտցն արաբեալ եմք, զոր ի յիշատակարանի մերում տեսաք: Թերեւս նոքա զգրեալն ոչ Հասկանալով, զթուղթսն միայն Համարեն եւ զմիոյ տալոյն պակաս բերեն: Ալլ պիտոյ էր սիրելիդ՝ զթուղթս մեր խնդրել եւ տեսանել եւ ըստ այմ պատասխանել նոցա, նոյնպէս եւ այլոցն: եկեղեցիքն եւս նոյնպէս զԼԳ(33) եւ ԼԴ (34) թուոյ արդիւնսն տուեալ էին Իսահակ վարդապետին եւ մեք զնոցա շնորհակալութեան կոնդակսն ի Լե (35) թուոջն գրեալ յղեցաք առ նա, որ Հասեալ էր ի Կարին եւ նա անտի յղեաց: Բայց մեք կարծելով, թէ զԼե (35) թուոյ արդիւնք եւս առեալ իցէ Իսահակ վարդապետն, գրեցաք ընդ քեզ գանձապետացն եւ

խոստացաք զնոցին աղագաւ շնորհակալութիւնն եւս յետոյ գրել, մինչ քեզ եւս արդիւնս տայցեն այլ յետոյ վերահասու եղաք, որ Լե (35) թուականի արդիւնքն սա չէ առեալ, դեռ յիւրեանց վերայ է: Ուրեմն այն խոստումն մեր ընդ վայր է եղեալ:

Այլ զԼե (35) եւ ԼՋ (36) թուականաց արդիւնսն այժմ քեզ պարտին հասուցանել, որ ապա եւ մեք զկնդակն գրեսցուք: Նոյնպէս եւ շատքն էմնաֆիից պարտին զԼե (35) եւ ԼՋ (36) թուականաց արդիւնսն քեզ տալ, որ ի մէնջ զթուղթս ընկալցին: Իսկ այնց էմնաֆիցն, որոց յաղագս ԼԴ (34) թուոյ արդեանցն չէաք զշնորհակալութիւն գրեալ, ահա գրեցաք զթուղթսն եւ յղեցաք:

Եւ Գալաթու իխակճւորցն եւս վասն Լե (35) թուոյ արդեանցն գրեցաք: Եւ էյիպու բրուացն վասն ԼԴ (34) եւ Լե (35) թուոց արդեանցն գրեցաք, որոց թէպէտ վասն ԼԴ (34) թուոյ արդեանցն չունէաք պարտականութիւն գրելոյ, որովհետեւ յառաջ գրեալ եմք, որպէս եւ ի վեր անդր ծանուցաք, սակայն այժմ եւս վասն քոյդ բանի վերստին յիշեցաք: Այլ ի տալդ զթուղթն նոցա, պարտիս յիշեցուցանել, զի մի գուցէ ասիցեն, թէ ոչ գիտեն զինչ առնելն իւրեանց:

Իսկ եւ Սամաթիայու սուրբ Գէորգ եկեղեցւոյ գանձանակն, որ ի հրկիզութիւնէն հետէ խափանեցեալ էր, եւ յետոյ վերահաստատեցաւ, նորա արդիւնքն ի Լե (35) թուոյ օգոստոսի վերջն յանձնեցեալ էր Իսահակ վարդապետին: Այնր աղագաւ եւս զշնորհակալութեան կոնդակ գրեցաք եւ թուղթ առ գանձապետ մաՀտեսի Պարոնն կեսարացի:

Նաեւ քանի էմնաֆք զգանձանակս են Հաստատեալ նորապէս՝ յորդորմամբ Իսահակ վարդապետին, եւ ոմանք զարդիւնս են տուեալ սմա:

1160 Ա՛ն նոսա եւս// զշնորհակալութեան եւ գյորդորանաց կոնդակս գրեցաք: Ընդ որս եւ զսպագիր Պօղոսի թուղթն ըստ քոյդ խնդրոյ եւ զքանիս թուղթս եւս դարձեալ ի խնդրեցելոց Իսահակ վարդապետին գրեալ յղեցաք: Զորս զամենայն բաժանեցաք յիւրաքանչիւր տեարն եւ ի տեղիսն եւ Հետեւեցաք զգանձանակագրաման երկուց ամաց անցելոց առնուլ, եւ զգանձանակունսն նորոգ արդեցեալս Հաստատուն պահել տալ:

Մնացին ի կողմանէ Իսահակ վարդապետին քանի մի թուղթք վասն յիշատակի, եւ վասն յատուկ տրոց առ ոմանս: Զայնս եւս, միւս անգամ մինչ թուղթ գրել լինիցի մեր առ քեզ, յայնժամ Հոգալոց եւ յղելոց եմք, որով իսպառ Հատցին նորին մնացորդքն:

Չորրորդ՝ ծանուցեալ էիր զընթեռնուլն դոցա զՀասարակական թուղթ մեր եւ զՀաճախիլն ընդ գրեցեալսն եւ զխոստումն երկուց յատկացն՝ առ ի թուղթս գրել: Իմացաք եւ դիտեմք այնց, թերեւս ցարդ գրեալ իցեն:

Հինգերորդ՝ գրեալ էիր զՀունկիմանոս վարդապետին մերոյ գնալն յՀնդիանուպօլիս: Իսկ մեք յառաջ քան զայս թուղթ գրեցաք նմա՝ մի շատ սիրել զանվայել շրջագայութիւն, այլ վաղվաղել ի սուրբ զդարձն սուրբ Ա-թոռս, այն թուղթս Հասցի նմա, տեսցուք թէ զի՞նչ արասցէ:

Վեցերորդ՝ յիշեալ էիր զնախագրեալ բանդ ի կողմանէ մաՀտեսի Գալատան աղային, իսկ ընդ առաջին թղթոյդ նմա գիր գրեցաք՝ պատուիրելով զայն փոլիցայն յանձնել քեզ:

Եօթներորդ՝ Հարցեալ էիր զորպիսութեանց մերոց նաեւ զկովկասականացն որպիսաբար Հնչելոյ: Ա՛ռ որս գիտեա, զի յառաջին թղթոջն մերում գրեցաք զմէնջ եւ զնոցանէ, թէ որպէ՛ս էր յայնժամ, իսկ այժմ ողորմութեամն Աստուծոյ, մեք ի նոյնութեան կամք: Իսկ նոքա զերեսս դարձուցեալ ի Համախու, ոչ պատրեալ զՃաթալին եւ ինքեանք եւս ոչ խապա պարտեցեալք, եկեալ էն ի Հուշի՝ առ ԻբրաՀիմ եւ ձմերեալք անդ եւ ի Խամասայ, եւ ի Գեանջայ, եւ ի Նախիջեւան եւս: Այժմ Տայոց Հապեպն ձեռն ունի ի նոսա, որպէս տեսանին երթեւեկքն, եւ ի խորհրդեանն իւրեանց էն: Եւ վերոյականն եւս, որպէս ասէն, է ի Հանդերձանս եւ ատրպատականացս քանիքն եւս առ սա արկանէն զձեռն: Բայց նշանք ինչ լինելոցայ ոչ զգացեալ լինին: Ողորմութիւն Տեառն ժամանեսցէ պարզել զայսոսիկ խարդախանս ի ստանալ մեզ եւ սրբոյ գահիս թերեւս զանդորրութիւն:

Դարձեալ զայս եւս ծանիր, զի Յուղայեցի ՅովՀաննէս անուամբ վերոյ վտանգաւոր անձն այն, որ յանցեալ ամին եկն ի սուրբ Ա՛ծոռս, եւ յերեւան եկաց ի միջոց մի վասն տուր եւ առութեան եւ անտի գնաց ի Տփխիս, այժմ վերադարձաւ անտի այսր եւ աստի գնաց ի Բաղդատ՝ առ ի գնալ անտի ի Սպահի: Եւ ի գնալն վասն չկրելոյ զծանրութիւն, եւս մեզ զդրամս ինչ եւ մեք փոլիցագիր գրեցաք ի վերայ Բասրայու գործակալին մերոյ՝ ԲեթղէՀէմեան սարոն ՅովՀաննէսին, զի Հատուսցէ նմա. եւ ի Բաղդատ առ Մարգար ազային եւս զթուղթ գրեալ եւ զՅովՀաննէսի փոլիցագիրն ի մէջ այնր եդեալ յղեցաք ի ձեռս քո: Վասն որոյ գրեմ սիրելոյդ, զի դու եւս զթուղթ գրեսցես ընդ այնմ առ Մարգար ազային՝ Հարկելով, զի առ ինքն Հասանիլն շուտով գրեսցէ առ քեզ, զի եւ դու ծանուսցես մեզ եւ ի ձեռն մաՀտեսի Գալստանին, կամ այլոց յանձնեսջիք Հաւատարիմ գնացողի՝ Հասուցանել ի Բաղդատ առ Մարգար ազային, եւ զոր պէ՛ս եւ զի՞նչ յղելդ գրեսցես մեզ, զի գիտացեալ միամտիցուք:

Այլեւ, տպագիր տիրացու Պօղոսին զվաթսուն զուռուշն տալդ եւ մեր տիրացու Նահապետի եղբայր Սարգսին զվճծ (150) զուռուշ տալդ իմացաք, եւ Հաճեցաք ընդ այնս, եւ ահա ի վերայ յատուկ թամասուկին քոյ մեզ տուեցելոյ, զահիրայ արարաք զայնքանսն առ մեզ Հասեալ գոլ: Էր միամիտ եւ ի տպագիր Պօղոսէն առեալ թուղթդ առ քեզ մնացեալ:

Նաեւ Յովսէփ վարդապետն մի պահարանաւ թուղթ էր յղեալ, Հասցէն ի ձեռն Յուղայեցի մաՀտեսի Գալստանին, զոր եւ մեք ընդ թղթոցս յղեցաք, Հասուցես նմա: Իսկ նա՝ Յովսէփ պեան, գրեալ էր մեզ, թէ ի տեղի թագունի եղեալ շինելոյ, որ անկատար է, եւ այժմ խնդրեալ է դարձուցանել առ ինքն:

Արդ, եթէ մաՀտեսի Գալստանն տայցէ քեզ զայն, յղեսցես առ մեզ, զի եւ մեք առ ինքն յղեսցուք: Բայց եթէ զիր ինչ խնդրելոյ լիցին, մի բնաւ յանձն առնուսցուս ի տալ:

Այլեւ, սիրելի եւ Հոգեւոր որդին մեր եւ քո՝ Գէորգ խաՀեմամիտ վարդապետն, զոր ինչ գրեալ է մեր Զաքարիայինն ի կողմանէ այն կնաթող Աւետիս տղային, խնդացաք, յԱստուծոյ վարձատրիցիք, որք այնչափ աշխատեալ էք, բայց դեռ գայն նորա կարծիս է եւ ընտանիք կնոջն ձայնարկութեամբ զգուեն զմեզ: Վասն որոյ գրեմ, զի վերստին զորպէսն նորա գրիցէք, թէ գայ եւ թէ ոչ, զի եւ մեք բան այնմ պատասխանեսցուք զառաս ի մէնջ եւ զերծ արասցուք զգլուխ մեր ի ցաւեցուցանելոյ սոցա:

Եւ յառաջ քան զայս, որ զկտնթեղայ եւ զանգակաց պարանոց օրհնակս յղեցաք, եւ զայլ իրաց սիաՀիս, զայնս շուտով Հոգալդ եւ յղելդ Հարկաւոր է: Ընդ որս եւ միանդամայն զորպիսանծանոյց թուղթդ անպակաս

առնել ի մէնջ միշտ: Ողջ լեր ի Տէր՝ յարամնալով ի պահպանութիւն նորին: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԷ (1788) թուոջս, ի փետրվարի ելն եւ ի սուրբ Աթոռս էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1159–1160

241բ

615 **Ի Բաղդատ** – Թուղթ մի առ պարոն Մարգար աղային. յիշումն Թղթոցն առաջնոց, որք յղեցան առ ինքն: Ծանուցումն վասն փոթանաւոր Յովհաննէս վարդապետին, թէ եկն ի սուրբ Աթոռս եւ ահա դիմեաց առ քեզ: Ըստ որում նախածանոթ է սիրելւոյդ ըստ ասութեանն իւրոյ, եւ այսու գնալոց է ի սուրբն Սպահիմ եւ գառնալոց:

242ա

Բայց դա ի գնալն աստի վասն չկրելոյ զծանրութիւնն// ի ճանապարհին, ասա ետ մեզ զհինգ հարիւր յիսուն թուման Օսմանեցւոյ դրամ թումանին ԺԵ ղուռուշով եւ ղուռուշն Խ (40) փարայով, որ եղեւ ՀՈՓԾԾ (8250) ղուռուշ Օսմանեցւոյ, եւ ի մէնջ զթուղթ խնդրեաց ի վերայ Բասրայու գործակալին մերոյ՝ պարոն Յովհաննիսին, որպէս զի ի գնալն իւր յայդր ընդ քեզ ի միասին զթուղթն մեր յղիցէք առ նա, եւ զդրամն խնդրիցէք: Բայց զայս եւս լաւագոյն իմա, զի որովհետեւ ոչ գիտեմք հաւաստեաւ, եթէ առ պարոն Յովհաննէսն ի կոզմանէ սրբոյ Աթոռոյս գոյ դրամ, թէ ոչ, վասն որոյ գրեցաք նմա, եթէ ի պատրաստի ըստ բաւականի տպեացին զդրամս ունիցի, զամէնն միանգամայն հաւաստացէ, կամ ի Բաղդատ փոլիցայ արասցէ, եւ կամ անդ ղոքա զմարդ ցուցանիցէն, նմա տացէ: Եւ եթէ ոչ ունի զայնքան դրամ վճարելոյ, մին հաղար եւ հինգ հարիւր զուռուշն հաւաստացէ նմա, զի հոգասցէ այնու զհոգալին ճանապարհի եւ զմնացեալսն յետոյ տացէ: Ըստ որում գնալոց է ի սուրբն Սպահիմ:

Երեւացեալ մէկնող ջուղայեցի Հովհաննես «փոթանաւոր» վարդապետին դրամ տալու նոյնպիսի կտրագրութիւն է արված նաեւ Բասրայի գործակալ պարն Հովհ. Բէթիէհէմյանին: Նախին նմիրեակ Պետրոս վարդապետին (Թոխաթ) իրագիկ է պահվում նվիրատուներին օրհնութեան նամակներ ուղարկելու եւ այս բնույթի մի քանի հարցերի մասին: Բերված են այդ նվիրատուներին (խաչմաներ՝ Հովհաննեսին, Բաղդասարին եւ մահտեսի Հարութիւնին) ուղարկված օրհնության նամակների համառոտագրութիւնները: Գանձանակի կնդակ, տրված կաթնի քահանաներին, իշխաններին եւ համայն ժողովրդին՝ գանձանակի չեռ զուռուշ արդյունն ուղարկելու համար: Նույն կտրվածքով օրհնության նամակ է ուղարկվել գանձապետ պարն. Միկայելին: կարմիր վերմ պարն. Հայրապետին ուղարկված նամակում համապատասխանում է ուղարկված իրերի եւ ջրոհ տուգանքը, որվում են անհատական բնույթի մի շարք հանձնարարություններ: Օրհնության եւ միխիթարության նամակ է տրվել հանգուցյալ Գեվորգ վարդապետի քույր Խաթունին: Մելիքական պատասխան է տրվել ազնվականության վկայական հայցող պարն. պրն. Մինասին եւ Հարութիւնին: Նամակները գրվել են փետրվարի 28–ին եւ 29–ին (էջ 242ա–243ա):

1358

616 **1788 թ. մարտ** – Թուղթ առ Դարէջան թագուհին վրաց. յանձնարարութիւն վասն սրբոյ Աթոռոյս ճորա Յովհաննէսին, զի խնամելով գնա ապահովացուսցէ ի հարկիցն, զորս աւելորդաբար պահանջէին:

Յորմէ ժամանեցի թուղթ աստուածային օրհնութեամբ, խաղաղաբար սուրբ ողջունիւ եւ հոգեկան սիրով, նաեւ պահպանողական շնորհք եւ զօրութեամբք քրիստոսաէջ սրբոյ տեղոյս եւ համայն աքանչելարար սրբութեանցն, որք ի սմա, ի վերայ հոգեւոր դաստերդ մերոյ սիրեցելոյ ի Տէր եւ օգտասէր բարեկամիդ սրբոյ Աթոռոյս մերոյ աստուածասիրի, բարեպաշտուհւոյ եւ մեծահաւատի, երկիւղիւ Տեառն զարդարացելոյ եւ համեստափայլի, ճոխապատիւ եւ շքեղափառ տիկնոջդ տիկնանց ամենայն Վրաց՝ Քրիստոսիւ օրհնեցեալ Դարէջան թագուհւոյդ եւ աստուածասիրամբ սան քում եւ նոյնապարգեւ զաւակացդ թագազարմից եւ ամենայն իսկ

քոյսդնոցն խնդալ ի Տէր յարաժամ: Ընդհանր, սէր, ողորմութիւն եւ խաղաղութիւն ամենասքանչելի երրորդութեանն իջցէ ի վերայ քոյ եւ քոյսդնոցն, խաղաղացուցանելով յամենայնի զկեանս ձեր եւ փայլեցուցանելով ամենապայծառ ճոխութեամբք եւ հոգեկան առաքինութեամբք: Ամէն:

Եւ ընդ առաստաձիր օրհնութեանս աստուածայնոյ ծանուցումն լիցի բարեպաշտութեան քում: Զի խաղաղութիւն եւ անդորրութիւն ժողովրդեանն անկարծիք զվաոս եւ զպատիս բարեհամբաւութեան առբերէն կառավարչաց եւ իշխողաց իւրեանց, ընդ որոց տէրութեամբ հովանաւորեցեալք ենս, եւ առաւել եւս բարւոք վարձուց եւ շնորհաց ի հանդիսիմամէն Աստուծոյ եւ առ նոսա իջանելոյ եւ պատճառք լինին: Արդ, հարկացեալ մեր ի թախանձանաց, այժմ կամեցաք գրել օրհնեցելոյդ զինդիր վասն ուրումն մերայնոյ ի յաստուածապահ քաղաքիդ բնակեցելոյ ընդ բարի հովանեաւ տէրութեան ձերոյ, առ ի ապահով առնել զնա ի նեղութենանց՝ գիտելով թէ ըստ վերոյ գրեցելոյ բանին, բարեհաճոյ թուի քեզ եւ վստահանալով ի վարչական ստոյգ բարեկամութիւնդ, որ ունիս առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ: Իսկ նեղեալ եւ վշտացեալ անձն՝ այն է սրբոյ Աթոռոյս ճորտ խզճալի Յովհաննէսն, որոյ ազգաւ լսելք բազմից, թէ կարի նեղացուցանեն զնա պէսպէս կերպիւք եւ առաւել քան զկայն նորա անկանոնաբար պահանջմունս առնեն ի նմանէ: Ուստի խնդրեմք ի խնամառատ եւ յիրաւասէր թագուհւոյդ, զի մեծաւ գթութեամբ խնամարկեալ ի նա, չթողուցուս ումք նեղել եւ վշտացուցանել զնա առանց իրաւանց, այլ ազատելով ի նեղակրութենանցն, ապահովացուսցես զնա ի սէր աստուածասէջ սրբոյ Աթոռոյս եւ վասն խաթեր մերոյ: Ուրեմն պարտիս զինդիր մեր չանտես առնելով, կատարել եւ արդիւնաւորել որպէս վայելուչն է բարեպաշտութեանդ, որով գտեալ խղճալոյն այնորիկ զվառզող եւ զանդորր կեանս, ընդ այլ խնամարկեցելոյն ի քէն աղօթեացէ վասն կենաց քոց եւ ամենայն քոյսդնոցն: Առ որ մեք ոչ սակաւ շնորհակալեալ գյարգելւոյդ,օրհնեացուք զքեզ եւ զամենեսեան գերազնուական քոյսդիսն: Զոր Տէր Աստուած օրհնեսցէ մշտնջենական օրհնութեամբն իւրով եւ պահպանեսցէ, ազատս կացուսցէ յամենայն վտանգից հոգւոյ եւ մարմնոյ, եւ ունիցի ի շնորհս աստուածայնոյ մարդասիրութենանն իւրոյ՝ առնելով խաղաղակեացս եւ փառապերճս եւ բարեզարդ յամենայնի: Եւ կատարելով քո զինդիր մեր, ընկալցիս զկատարումն ամենից բարի խնդրոց քոց ի պարգեւատուէն բարեգործաց ի Քրիստոսէ Փրկչէն մերմէ եւ լիցիս ողջ ի նոյն, եւ յանձնեցեալ ի պահպանութիւն կենսաձիր սրբոյ խաչի նորին: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԷ (1788) թուոջս եւ ի մարտի ամսոյ..., ի լուսակերտ Աթոռոս Ամենայն Հայոց ի սուրբ էջմիածին[138]:

Ձեռ. 4501, էջ 1358

243բ

1788թ. մարտ – **Թուղթք ի Թիֆլիզ**

617 Թուղթ մի միսիթարութեան առ խամեցի մելիք Մէհլումն վասն մահուան Բաբա որդւոյն:

Սորին լուսանցն գրեցաւ ողջոյն եւ միսիթարութիւն մելիք Ապովին, ըստ որում վախճանեալն սորին քեռորդի է[139]:

618 Թուղթ մի եւս առ մելիք Մինասն. օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն վասն որպիսածանուցացս Թղթոցն իւրոց մշտապէս գրեցելոյց:

Յղի ընդ որդւոյն իւրոյ՝ տիրացու Թադէոսին:

619 *Թուղթ մի եւս առ սուրբ Նշան եկեղեցւոյ տէր Ստեփան քահանային վասն մեր ճորտ Յովհաննէսին, զի բաց յինքենէ, այլ ոք ի քահանայից մի իշխեսցէ հովուել զնա, որպէս եւ է լեալ յառաջնմէ:*

620 *Թուղթ մի եւս առ Մարտիրոս վարդապետն եւ գործակալ տէր Ղազարին, ի պատասխանի թղթոյն նոցա: Վասն նոր ճորտ Յարութիւնին գրէ, թէ թէպէտ ծանուցեալ էիք, սակայն սպարզապէս ոչ էիք զնորին գեօղն եւ որոյ զորդի գոյն յատկացուցեալ, ուրեմն բացապէս գրեսջիք, զի մէք ըստ այմ զթուղթ ճորտութեան շնորհեսցուք: Իսկ վասն ճորտ Յովհաննէսին գրէ, թէ ահա ի ներ թղթոյս զմի պահարանեալ թուղթք եդաք, որոյ պարտ է հասանիլ առ նա ըստ գրեցելոյն մերոց առնիցէ: Դուք եւս, եթէ զհաշիւն ձեր յղեալ էք, յոյժ բարի, եւ եթէ ոչ, փութով յղեսջիք:*

Գրեցան սոքա յամսոյս ի ԺԲ (12):

1788 թ. մարտ – ***Թուղթք ի կրոյ ընդ յառաւակ փայեկի***

621 *Թուղթ մի առ քահանայն, իշխանն եւ համայն ժողովուրդն, ի պատասխանի բազմակնիք թղթոյն նոցա, գրեցելոյն ընդ յառաւակ փայեկի, որով ինդրեալ էին ի սրբազան Վեհապետէն զօգնութիւն վասն Թա-*
244ա *դէոս Առաքելոյ վանիցն իւրեանց, զի գրեսցէ եւ հետեւեսցի, իսկ թէ արգելցին չարքն ի չարկամացն իւրեանց եւ սուրբ վանքն այն մի խոցոտիցի ի նոցանէ, ըստ որում ի ներկայիս մարմնաւորք զուրկ է, քանզի պահանջէր փաշայն Բայազտոյ զդրամ ինչ առաջնորդէն նորա՝ վասն բանից ուրումն անխղճի: Առ որս գրէ, թէ քան զմեզ յառաջեաց նա եւ զկամս իւր ելից առնելով զդրամ ի սրբոյ վանիցն եւ այլն, այսուհետեւ գրութիւնք մեր ոչինչ յառաջացուցանեն, քանզի բանն զբանիւ անցեալ է, տեսցուք զինչ եմք առնելոց յապագայն:*

622 *Թուղթ մի եւս առ պարոն Փիլոմն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր ընդ հասարակական մաշտարին գրեալ էր վասն անցիցն սուրբ Թադէոս Առաքելոյ վանից. առ որ ծանուցանէ, թէ զորդին քոյ՝ զպարոն Առաքէլն տեսաք եւ մինչեւ ցսուրբ Զատիկն ասա է, այսինքն յերեւան, եւ տալոց է մեզ զդրամ, եւ մէք գրեցելոց եմք քեզ յայնժամ զորքանութիւնն տուեցելոյն: Վասն գրեանցն Հաւետից առ ինքն եւ իւր խնացումն տալոյն նուիրակին եւ Հասանելոյն ի վիճակն իւր Գիլանու նուիրակ կարապետ վարդապետին միաժամութիւն:*

Գրեցան սոքա յամսոյս վերոյ ի ԺԸ (18) եւ յղեցան ընդ փայեկին իրեանց:

623 *Թուղթ մի առ վէքիլ պարոն Հայրապետն. ծանուցումն զգնացմանէ տաճկաց ոմանց առ ինքն եւ զինդրելոց նոցա զդրամ ինչ յինքենէ թղթով սրբազան Վեհապետին մերոյ, որոց զանուանս գրէ եւ զորքանութիւն իւրաքանչիւրոց դրամոց նոցա առ մեզ տուեցելոյց աստէն, զի պատրաստեսցէ մինչեւ ցգնալ նոցա առ ինքն. այս է Մօլլայ Դարվիշ Ալի աղայ, որոյ Զ (80) թուման եւ մինախօռբաշի Թանդրի Ղուլիբէկ, որոյն Կ (60) թուման, եւ թէ այս թուղթս յերեւան գրեցաւ: Ըստ որում գնացեալ էաք ի Նաւարդ տաճկաց: Վասն որոյ մինչ Խօյայ փայեկն անդ էր, ընդ նմա յղեցաք ի Բայազիտ՝ ի ձեռս տիրացու Գէորգին յամսոյս ի Ի (20):*

1788 թ. ապրիլ – ***Թուղթք ի Պօլիս եւ յայլ տեղիս***

624 *Կոնդակ մի գանձանակի ի Թրակիա, որ է Թէքիրտաղ առ Համայնան, այս է՝ առ քահանայսն, իշխանսն եւ առ Հասարակ ժողովուրդսն. շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն, որք Հասուցին ընդ նուիրակին իւրեանց նախկնոյ՝ Գալուստ վարդապետին ի սուրբ Աթոռս ՌՒՃԿ (1260) ղուռուշ գանձանակական արդիւնք:*

Իսկ ընդ նուիրակին իւրեանց՝ Փիլիպպոս վարդապետին Հասուցին ԳՃՀԸ (375) ղուռուշ, ձեռամբ գանձապետ Գրիգոր աղային:

Վերը բերված կոնդակի մասին ծանուցում է գրվել գանձապետ Գրիգոր աղա Թագավորճուն: Գանձանակի կոնդակ է շրվել 1784 եւ 1785 թթ. արդիւնքը Հանձնած առաքելնէցոց առնէիտս եւ օրհնութեան նամականեր՝ նվիրատու 14 անձանց: Նամակաները գրվել էն մարտի վերջին (էջ 244ա–244բ): Նույն տիպի օրհնության նամակ է ուղարկվել նաեւ մնաւետի կիրակոսին, որը նվիրակ Բաաշակ վարդապետի միջոցով ուղարկել էր «գմի զայէմքեաը չիթ ժամնչաւիկ»:

1257 625 1788 ***թ. մարտ*** – *Թուղթ ի Թիֆլիզ առ սրբոյ Աթոռոյս ճորտ Յովհաննէսն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր գրեալ էր եւ ինդրեալ, թէ որպէս Սիմէօն սրբազան կաթուղիկոսի շնորհեալ կոնդակումն Հրամայեցեալ է, դու եւս Հրամայեսցես. զի գնս տէր Ստեփանն Հովուեսցէ: Եւ ի կողմանէ Գ (3) լիտր մոմին, զոր փոխանակ իւր նախկին տեառջն, պարտ էր յատկապէս տալ սրբոյ Աթոռոյս՝ Հանդերձ իւր ճորտական մի լիտր մոմիւն եւ այլ Հասիւքն: Գրեալ էր, թէ թէպէտ այնպէս կամէի, բայց գործակալքն Աթոռոյդ ինքեանք առնուին, այսուհետեւ ես յատկապէս Հասուցիցյ: Եւ եւս ինդրեալ էր զյանձնառարութեան թուղթ գրել վասն ինքեան առ թագուհին: Առ որս գրէ սրբազանն, թէ ահա գրեցաք տէր Ստեփանին, որ նա Հովուէսցէ զքեզ: Եւ վասն Հասիցն եւս պատուիրէ, թէ անցեալն անցեալ է, այսուհետեւ դու Հասուցես մեզ ամ՛յամէ, եւ զօրհնութեան թուղթս ընկալցիս: Եւ վասն թագուհւոյ թղթոյն եւս առ՝ ահա գրեցաք, որ խնամատար լիցի քեզ եւ զայլ ինչ*[140]*:*

Յորմէ ժամանեցաք թուղթ սիրոյ, ողջոյնի, օրհնութեան եւ շնորհոյ ի վերայ սիրելի եւ հոգեւոր որդւոյդ մերոյ, եւ լուսածնունդ զաւակիդ սրբոյ Աթոռոյս, եւ Հարազատ ճորտիդ սորին՝ Տէրոմբ զորացեալ բարեպաշտ եւ մեծահաւատ պարոն Յովհաննէսիդ, աստուածապահ տան քոմ եւ ամենայն քոյոյնոյն ինդալ ի Տէր յարաժամ: Ամէն: (Ընորհք):

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեան թղթոյս, գիտացիր սիրելիդ մեր եւ Հարազատ որդի սրբոյ Աթոռոյս էջմիածնի: Զի ի փետրվարի ԺԹ (19) գրեալ թուղթն քո էհաս առ մեզ՝ Հանդերձ օրինական կոնդակին, զոր Հոգալոցս Հայրապետն մեր՝ տէր Սիմէօն սրբազան կաթուղիկոսն տուեալ է քեզ վասն ճորտութեանդ սրբոյ Աթոռոյս: Եւ խնացաք զդրեալդ, զոր եւ յառաջ ընդ սիրելեացն մերոյ վարպետ պարոն Յոփաննէսին էիր ապատարեալ, եւ
1258 *նա եւս// ծանուցեալ էր մեզ:*

Արդ, երջանիկ Հայրապետն մեր, զոր ինչ գրեալ է ի կոնդակոջն, այնք ընդունելիք են մեզ: Բայց դու եթէ գծուս լինիդ սուրբ Նշանի տէր Ստեփանին, Հաստատուն կամս պահել ի Հրամանաց լուսահոգւոյն, գիտ դդ եւ զերեք լիտր մոմ տալ յանձն առնուդ փոխանակ նախկին տեառջն քոց, եւ զմի լիտրն եւս ի քոյդ կողմանէ տալն եւ զայլ ամենայն ճորտական նուէրդդ եւ զՀատոյ յատկապէս ի սուրբ Աթոռս Հասուցանել խոստանալդ ոչ պահէիր եւ կատարէիր, եւ զօրհնութեան թուղթս ընդունէիր ատեի, որ այսոքիկ եւս են պատուիրեցեալք քեզ ի կնդակոջդ, քան թէ յայսքան տարիս այդոցիկ արդեանց Հասանիլն եւ չՀասանիլն անյայտ եւ կարծեաք,

այժմ պատճառես, թէ գործակալքն այսպէս կամեցան եւ այլն: Ահա անցեալն անցեալ է, այլ ուխտազանցութիւնն լաւ չէ, սիրելիդ մեր, այսուհետեւ ամ ըստ ամէ զԴ (4) լիտր մոմն ճորտական արդիւնն եւ Հասդ պարտիս դու ինքնին յատկապէս ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ Հասուցանել, զի եւ մեք զօրհնութեան թուղթ գրեսցուք ի միամտութիւն եւ ի հոգեւորապէս ուրախութիւն քեզ: Մանաւանդ գանգեալ տարւոյ մոմն եւ զոյն տարւոյս, որ է Ը (8) լիտր, զոր ըստ գրեցելոյդ ի պատրաստի ունիս, շուտով յղեսցես, որ չկետասցի քան զժամանակ սպիտակացուցանելոյ մոմին: Իսկ վասն ծուխ լինելոյդ տէր Ստեփաննին,որպէս Հոգելոյս Հայրապետն գրեալ է, մեք եւս Հաճեցեալ ընդ այն,ահա յայսմիկ նամակի մերում գրեմք, զի ըստ յօժարութեանդ ի տէր Ստեփաննէն Հովուեացիս, եւ այլ քահանայ ոք մի ձեռնամուխ լիցի քեզ: Եւ առ նոյն ինքն տէր Ստեփան սիրելի որդին մեր եւս զյաւուկ թուղթ գրեցաք ըստ խնդրոյդ, զոր ի ձեռին իւրում ունելով, ինքն քահանայութիւն արասցէ քեզ եւ տան քոյ, եւ այլ ոչ ոք քահանայ իշխեսցէ արգելուլ զնա եւ ձեռնամխիլ ի քեզ: Նաեւ՝ առ օրհնեալ թագուհին եւս թուղթ գրեցաք, որպէս խնդրեալ էիր, զի խնամարկու լիցի քեզ եւ ապահովս արասցէ ի վշտաց նեղչացն քոց:

Այսպէս իմացեալ զբերդ եւ զհարազատութիւնդ որդիական եւ զծառայութիւնդ յատկական անմոռաց եւ աճեցուն արասցես առ սուրբ Աթոռս մայրս քո առ Հոգեւոր Հայրութիւնս մեր, եւ զորպիսածանոյց թուղթդ եւս անպակաս արասցես ի մէնջ: Որ եւ լիցիս օրհնեալ եւ զօրացեալ ի Տէր՝ Հանդերձ ամենայն քոյայնովքդ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԷ (1788) թուոջս, ի մարտի... եւ ի բարձրագահ Աթոռս սուրբ Էջմիածնին:

Ձեռ. 4501, էջ 1257–1258

399 626 **1788 թ. 22 մարտի** – Թուղթ առ մեծին Պօղոս նուիրակ Մինասս վարդապետն, ի պատասխանի Բ (2) թղթոց նորա, գրեցելոց ի ՌՄԼԷ (1788) թուոյ դեկտեմբերի ԻԹ (29) եւ ի ՌՄԼԸ (1789) թուոյս յունվարի ԻԶ (26) վասն քանեայ իրաց եւ իրակութեանց:

Յորմէ Հայրական օրհնութեամբ, որդիական ողջունիւ եւ Հոգեկան սիրով ծանիր սիրելիդ մեր ի Տէր, ծոցածին եւ մտերիմ որդի սրբոյ Աթոռոյս՝ Մինաս սատուածասիրեան վարդապետ: Զի ի նոր թուոյս յունվարի Ի (20) գթուղթ գրեցաք առ քեզ, ընդ որում էին եւ թուղթք առ Զմիւռնոյ Գալուստ վարդապետն մեր եւ Աստուածասուր աղայն, վասն ընդունելութեան երիցուն այնմիկ ի յեկեղեցին, նաեւ ի կողմանէ Մարգամու աբեղային (որոյ աղագաւ ճեպումն առ ի Հանել ընդ վայր թուի, ըստ որում շատքն անդ եղելոցն բուռն Հարեալ են զնմանէ, բայց թէ թոյլատրեսցէն Հետեւողքն եւ գնացեալ քահանայն եւս ընկերութիւն արասցէ նմա, որպէս գրեալ եմք): Ի Հարկէ այն թուղթքն Հասեալ են առ քեզ ցարդ եւ գթուղթն Զմիւռնոյ յղեալ ես: Ապա ի դեկտեմբերի ԻԹ (29) եւ ի յունվարի ԻԶ (26) գրեալ թուղթդ Հասին առ մեզ: Առաջինն ի փետրվարի Գ (3) եւ յետինն՝ ի մարտի (3): Եւ իմացաք զամենայն գրեալսդ: Բայց յայլ թղթագրութիւնս գոլով առաջնոյն զդարձս շուտով ոչ կարացաք առնել: Իսկ այժմ երկուքն միանգամայն առնեմք զպատասխանի:

Արդ, նախապէս ծանուցեալ էիր զառնուլդ զդանձանակագրամն Իսկիւտարու սուրբ Խաչ եկեղեցւոյն եւ վասն այնր զկոնդակ էիր խնդրեալ, զոր եւ մեք ահա յղեցաք: Ապա վասն Անանիայի բանին զինչ յուսադ-

րական բանս պատասխանեն դոցին էիր ծանուցեալ, որք Հարեւանցիք թուեցան մեզ: Թէմէսուկից օրինակքն մեք այնպէս գիտեաք, թէ քեզ են տրեցեալ ի մէնջ կամ յԻահակ վարդապետէն: Բայց զի ոչ ես տարեալ, ահա կրկին գրեցաք եւ կնքեցուցաք եւ յղեցաք ընդ թղթոյս: Պատրիարգ վարդապետն եւ մահտեսի Յարութիւն ամիրայն, որ ասեն, թէ միամիտ կենայ եւ այլն: Ոչ ապաքէն յիրացն յայտնի երեւի, որ նա ի Հետեւմանցն ձեռն չէ քարշէլոց եւ Հետեւիլն եւս առանց վնասուց չէ լինելոց: Եթէ վասն չերեւելոյն անհոգանայք, ահա ի սուլթանի դրունն լինի, ուստի եւ գթուղթն գրեալ էր եւ զմարդն յղել տուեալ: Յետ այնորիկ այժմ եւս այտի ոմն կարնեցի իբր Հայ գրեալ է առ պարոն Հայրապետն, թէ այն գրի պատասխանին յուղարկեցիք՝, եթէ ոչ, յարբունաստ մարդ է գալոց վասն այն դատային: Որպէս եւ Հայրապետն գրեալ է քեզ, ըստ որում ծանուցեալ էր մեզ եւ զայն թուղթն իսկ յղեալ առ մեզ:

Արդ, եթէ մարդն գայցէ այտի, ի Հարկէ, առանց վնասակրութեան չեմք մնալոց: Իսկ յետ վնասակրութեանն ի յուսադրութենէն ի՞նչ օգուտ եւ կամ թէ միոչ զպարտատեարցն միտան եւս ոչ եմք Հասկացեալ, թէ Հաստուցանելոց են, թէ ոչ: Որո՛վ յուսով յանձն առցուք զվնասն: Ահա զարմա՛նալի բան իսն է այս, որոյ վնասն յայտնի եւ օգուտն անյայտ, եւ ոչ լինի ի վնասուցն խօսիլ եւ օգտին զհետ անկանիլ: Բայց զանցառութիւնն լաւ չէ, այլ պիտոյ է զեղրակացութիւնն իմանալ եւ ըստ այնմ զՀոգս առնել: Ապա թէ յամիցի, մեք ընդ վայր զվնասն կրելոց եմք եւ ի վերջոյ եւս ոչինչ օգտելոց: Ահա ըստ ոճոյ գրեցելոյդ առ մահտեսի Մինաս ամիրայն գթուղթ գրեցաք եւ ապղեցաք, թէ նուիրակին Հարկաւոր բան եմք գրեալ ասել քեզ, զորոյ պատասխանին թարց զանցառութեան մեզ գրեսցես կամ՝նմա ասասցես գրել մեզ: Իսկ զի զեղրօր նորա Գէորգի որպէսն լաւ չգիտեաք, վասն որոյ զգիրն ոչ ի դեմս երկուցն գրեցաք, այլ ի լուսանցն զողջոյն գրեցաք երկուց պարոն Գէորգեանց ամիրայիցն եւ Հաճի Յակոբին: Այսպէս գիտեա:

Ծանուցեալ էիր եւ զԴԻԳՃ (4300) զուռուշ փոլիցայ Հասուցանելդ պարոն Հայրապետին եւ զզավզ էիր խնդրեալ, զորս ինքն պարոն Հայրապետն եւս էր գրեալ: Վասն որոյ ահա գրեցաք զնոցին զավզն եւ յղեցաք ի ձեռն պարոն Հայրապետին, Հասուցանել առ քեզ: Գ (3) թուփ շալքն, զորս յղեալ էիր, Հասեալք են առ մեզ, բայց զգիրսն յետոյ յայլում զավզի եմք գրելոց: Խնդրեալ էիր եւ զզավզ մի ի վերայ Ներսէս վարդապետին յաղագս նորապէս առ քեզ Հասուցեալ ԱՌ (1000) զուռուշին, զոր եւս գրեալ ահա գրեցաք ի ձեռս քո Հանդերձ բարեւագրով, եւ կարծեմք թէ մինչ ի Հասանիլ առ քեզ թղթոցս, նա եւս եկեալ իցէ յայդր եւ կամ անցեալ եւս իցէ յայս կոյս: Արդ, եթէ ի տեղդ իցէ, զզավզն եւ գթուղթն իւր տացես ինքեան, եւ թէ յայս կողմն իցէ անցեալ, կրկին առ մեզ// դարձուսցես:Ի կողմանէ Գաղատիոյ նուիրակ Ղազար վարդապետին եւս, զոր ինչ գրեալ էիր, իմացաք: Իցէ թէ յատաջիկայս զգործն աւարտեալ դիմեսցէ առ սուրբ Աթոռս: Յովսէփ պետի թագին աղագաւ եւս, զոր ինչ գրեալ էիր, ծանուցեաք, զոր եւ ի թուղթ գրելն մեր առ նա ծանուցանելոց եմք եւ վասն վտանգի թղթագրութեանն եւս գրելոց եմք, զի իմացի եւ թերեւս կտրեսցէ կամ համառօտեսցէ:Մի օգմայ թուղթս, զոր ըստ խնդրոյ մերոյ յղեալ էիր, ի վաղուց յանցեալն էհաս, բայց թիրեաքի ֆարուշն եւ այլ իրքն, որոց դէւթէրն եդեալ էիր ի թղթոջդ, եւ Հասու եղաք, դեռ չէն Հասեալ

մինչ Հասանիցին, գրելոց եմք: Եւ առէալքդ զինչ եւ իցեն, բաւ է, մի եւս Հետեւիցիս, որ նարդէնիս պիտոյ չէ:

Զբեթզէհէմեան Յովաննիսէն, որ զեկուցեալ էիր, թէ զոմանս բանս էր գրեալ եւ զորս պարտ էի գրել, այլ չգրեցի, վասն յատուկ թուղթ գրեալ գոլոյն նորա առ քեզ եւ այլն, այդ ի տարակուսանս էարկ զմեզ: Քանզի թէպէտ զնորա առ մեզ գրեալ թուղթն ընկալաք, յորում ծանուցեալ էր զՋուղայեցի առն դրամին Հատուցանելն, եւ զտեղոյ դառնութիւնն, եւ զեղբօր մեռանիլն ի Ջուղայ, եւ զՋուղայու նեղութիւնն եւ զայլ ինչ: Բայց գուցէ թէ այդոքիկ եւս այլ բանք իցեն: Ուրեմն գրելդ Հարկաւոր է, զի միամտիցիմք: Եւ յաղագս նոյն Յովաննէսի ի ձեռն յոյն Թօմօրակին արարեալ փոլիցային, որ գրած էիր, թէ պարզ բան չէ եւ թէ յոյնն ասէ, թէ եճ (500) զուռուշի չափ բան է եւ այլն, գիտացաք ինչ եւ իցէ, որքան եւ տայցէ, առցես եւ մեզ գրեսցես:

Այլեւ վասն ի Գալստանէն Հատուցանելի փոլիցային գրեալ էր նա, թէ եթէ բոլորն Հատուցեալ է սրբոյ Աթոռոյդ, ծանուսցես ինձ: Եւ մեք գրեցաք նմա, թէ նուիրակն մեր զդրամն է Հատուցեալ առ մեզ, բայց չէ յայտնի թէ ի մահտեսի Գալստանէն զտալացուն լրիւ առեալ է, թէ ոչ, իմասցուք եւ ապա գրեսցուք քեզ: Վասն որոյ ահա գրեմ սիրելոյդ, զի ծանուսցես մեզ, թէ ի մահտեսի Գալստանն զայն դրամն լրապէս քեզ Հատո՞յց, եթէ ոչ, զի եւ մեք ըստ այմ պատասխանեսցուք պարոն Յովհաննէսին: Բաղդատու Մարգար աղայի առ մեզ գրեալ թղթոյ երկրորդ օրինակն, զոր յղեալ էիր, ընկալաք եւ զպատասխանին գրեցաք:

Բայց վասն արկեղր գրեանցն մերոց յղեցելոց, որ գրես թէ դեռ ի տեղս էն, ցաւ է մեզ վասն այդքան յամելոյն: Եթէ անկարելի լինիցի այսի գնալն, գոնէ յղեսցես ի Հալապ առ Արեւելցի Ոսկանեան պարոն Մինասն եւ առ Փառակեցի Տրդատեան պարոն Յարութիւնն, զի նոքա այն կողմանցն Հատուցեն ի Բաղդատ: Իսկ եւ այժմ զԲաղդատու եւ Բասրայու թուղթսն մեր, ընդ որս էն եւ թուղթք ի Հնդիկս առ նուիրակն եւ առ ոմանս իշխանս, յղեցաք ի Կարին ի ձեռն պարոն Հայրապետին կամ ի Հալապ առ Յարութիւնն յղել եւ կամ ի Պոլիսդ առ քեզ: Արդ, եթէ Հայրապետն զայն թուղթսն ի Հալապ յղիցէ, գրելոց է քեզ, իսկ եթէ առ քեզ յղիցէ դու եւս Հաւատարմօք յուզարկեսցես ի Բաղդատ առ գործակալն մեր՝ պարոն Փանոսն եւ կամ առ Մարգար աղայն եւ զերբ յղելդ ծանուսցես մեզ:

Նաեւ զայս ծանիր, զի կեսարացի Պաշպիրկեանեան մահտեսի Յովհաննէսն, Հանդերձ այլովք ոմամբք, յուիտ էր եկեալ ի սուրբ Աթոռս, որ պատմեաց մեզ վասն կեսարացի եւ ի Պոլիսդ եկեալ Ֆախրատէ մահտեսի Սարգիս ամիրային, թէ յաջողակ եւ յառաջադէմ եւ բարեպաշտ անձն է: Եւ զի մայրն նորա եւ Հարսն անդ ի կեսարիա մեռեալ էին, բանիւ առաջնորդ Մատթէոս վարդապետին յաղագս նոցա Հոգեբաժին ետ մեզ Իե (25) զուռուշ եւ օրհնութեան թուղթ էառ ի մէնջ ի վերայ նորա եւ ինդրեաց գրել յայմ թղթի առ նա վասն զյանձնարարութիւն եւ թէ Մինաս վարդապետին եւս գրեցաք, որ զքեզ Հաւատարիմ գիտասցէ եւ ծանօթասցի եւ ընտանեբար յատուկ սէր ցուցցէ եւ այլն: Վասն որոյ ահա գրեմ քեզ, զի յետ Հասանելոյ թղթոյն մեր առ նա, ծանօթասցիս նմա եւ սէր ցուցցես՝ պատմելով նմա զայսոսիկ գրելս մեր առ քեզ եւ ի Հարկաւորել ժամու ի Հոգս

1401 ինչ բանիցդ կցորդեսցես, իցէ թէ պիտոյասցի, ըստ լսելոյն մերոյ/, զբարի Համբաւս նորա:

Տեղեկանացդ թէութիւնքն իբրու բացատրեալք ցուցան մեզ եւ ցաւեցուցին զսիրտս մեր: Աստուծոյ այցելութիւնն ժամնեսցէ երկրիդ եւ մանաւանդ խղճալի ազգիդ մերոյ, եւ գործոյդ եւս յաջողութեան դուռն բացցի:

Իսկ կողմանցս որպէսն այս է, որ Վրաց պետն եւ Ֆաթմալի խանն յիւրաքանչիւր տեղեացն բազում զօրօք եկեալ ի Գեանջայ սէր Հաստատեցին ընդ միմեանս, եւ զԳեանջայու իշխօղն առ ինքեանս բերին ի Հպատակութիւն, եւ գնացին փոքր մի յառաջ դէպ ի Հոշի: Բայց այժմ լսեմք, թէ դարձեալ են յետս, որոյ եւ զերկու պատճառս ասեն. մին թէ Սուլէյման փաշայն մարդ է յղեալ առ Վրացին, թէ դու դարձիր եւ ես Հաշտութիւն արարից ընդ մէջ Իբրահիմ խանին եւ քոյ: Եւ միւսն, թէ բազմութեան զօրացն ռահիկ ոչ է գտանեցեալ եւ վասն այնորիկ դարձեալ են, որ յետ ամսոց ի ժամ Հնձոյն գայցեն, բայց դեռ ոչ եմք ստուգեալ:

Այլ երկրացւոցս Հայեցեալ ի յառաջ շարժումն նոցա եւ սոքա զնախիջեւանու Ջաֆարղուլի խանն տարեալ նաստուցին ի Նախիջեւան եւ եղբայրն, Հանդերձ զօրօք Իբրահիմ խանին, վարեցին անտի: Յաղագս այսր, եթէ գլուխն նորա ապահովասցի, վտանգ է երկրիս, որպէս թուի մեզ: Այլ Աստուած զվախճանն ի բարին Հանգչէ: [141]

Ի ներկայումս մեք եւս ի յերեւան եմք եկեալ ի տեսութիւն խանին վասն Նաուռզին եւ կամք ի խոնութիւն սրտամաշ գրաղանաց: Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄԼ (1789) թուոջս եւ ի մարտի Իբ (22) ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածնին:

Ձեռ. 4501, էջ 1399–1401

1398 627 1788 թ. 13 ապրիլ – Թուղթ ի Հաշտարխան առ Յովսէփ վարդապետն, վասն այս երկրացի ծերունի Առաքելին Մայիլեան, որ յայն երկրոջն առ ոմանս զառնլիս ինչ ունէր:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ բազմաւ, քրիստոսաձիր սուրբ ողջունիս եւ նոյնաէջ սրբոյ տեղւոյս մշտածաւալ շնորհիւն ծանիր սիրելի եւ Հոգեւոր որդիդ մեր եւ ծոցածին զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ Յովսէփ աստուածաբան վարդապետ: Զի յաղագս սոյն երկրացի ծերունի Առաքելին Մայիլեան, որ յառաջագոյն գրեցաք զօրապետ Պաւլ Սարգէիչ Պօտէմկինին եւ քեզ՝ առ ի արձակել յերկրէդ, եւ նա զինդիր մեր ընկալեալ էր Հոգացողութեամբ քով եւ արձակեալ զնա Հանդերձ ընծանութեաբն, ահա եկեալ Հասին նորա յերկիրս յայս եւ ի սուրբ Աթոռս, որոյ աղագաւ շնորհակալութիւն ունիմք զսիրելոյդ: Բայց Առաքել այրս այս խղճալի յայդմ երկրոջ ուրեք ուրեք առ ոմանս զառնլիս ունի, զորս ի գալն ոչ կարելով առ ձեռն բերել, իբրու դատարկ էր եկեալ: Վասն որոյ այժմ վերադարձաւ յայդկոյս առ ի առնուլ զառնլիսն: Ուստի գրեմ սիրելոյդ, զի որ աշխատեալ ես յաղագս դորա եւ պատճառ եղեալ ազատեցմանն իւր եւ իւրայնոցն ի բազմաժամնակեայ պանդխտութենէն, եւ տեսութեան Հայրենեացն, որ ըստ իւրեանցն վարկմանն որպէս թէ մեծ երջանկութիւն է, այժմ կրկին եւս Հոգ տարցիս վասն առնլեացն դորին, եւ պարտապանքն դորա ուր եւ իցեն, գրեսցես այնց տեղեաց դատաւորացն մերայնոց, զի խնամատարութեամբ օժանդակեսցեն դմա ի պահանջելն զպարտս իւր ի պարտապանացն, եւ թէ անիրաւա-

բար պատճառանօք պարտապանքն զկրել կամիցին զդա, ծանուցեն գումբեւնաթի տեղւոյն եւ որով կերպիւ եւ իցէ գիսղճալւոյդ պարտսն Հատուցանել տացեն, որով եւ դա վերադարձեալ կարիցէ դարման տանիլ ինքեան եւ ընտանեացն ի յաղքատ վայրոջս, որ արդարեւ լրումն լինելոց է աշխատութեանդ ի նոցա մասին եւ մեծ վարձք կայանալոց են քեզ եւ մեզ ի յերկինս, որոյ աղագաւ եւ մեք մեծապէս շնորհակալ լինելոց եմք զբարեմիտ որդւոյդ մերմէ սիրեցելոյ:

Ի ներկայումն զայլ ինչ Հարկաւոր բանս ոչ ունէաք գրելոյ, զի յառաջ քան զայս երիցս թուղթ եմք գրեալ եւ զամենայն ինչ, որ ի դէպ է եկեալ, ծանուցեալ եմք: Այժմյոս միայն զայս Հարկաւորեցաւ գրել, որում Հոգ առնելդ եւ կատարումն տալդ արժան է: Ողջ լեր ի Տէր եւ պահպանեցեալ շնորհիւ եւ ողորմութեամբ նորին:

Գրեցաւ ի ՌՄԼՀ (1789) թուոջս մերում եւ ի յապրիլի ամսոյ ԺԹ (13), ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածնին[142]:

Ձեռ. 4501, էջ 1398

45ա

1788 ապրիլ – *Թուղթք ի Թօխաթ եւ ի Կարս*

Նախկին նմանօրակ Պետրոս վարդապետին Հասցեագրված պատասխան նամակում Հիշվում էն արդէն ուղարկված օրհնութիւն եւ այլ նամակներ, բերված է նմանօրակ մահտեսի Կարապետին ուղղված օրհնութիւնն նամակի Համառոտագրութիւնը:

628 Ի Կարս – Թուղթ մի առ Գէորգ աղայն, ի պատասխանի երկուց թղթոցն: Ընդհակալութիւն վասն մուշամպայով յղեալ գրեանցն մերոց, զորս յղեալ էր ի Կարին առ Հայրապետն եւ նա անտի յղեալ ի Պօլիս: Միամտութիւն վասն յղեալ բահիցն, ձիթենւոյ պտղոյն, զաթրանին, ԲՃՁԸ (288) Հատ թաւանի եւ ԲՃԼՀ (237) Հատ կողացու տախտակացն, որք ամբողջապէս Հասին առ մեզ: Այլեւ Հասին առ մեզ ի կողմանէ սուրբ Գէորգեայ գանձանակին Բ (2) թիլանի լիտր մոմն, Գ (3) Հօխայ խունկն եւ փոքր ինչ մանաճն՝ Հանդերձ Բ (2) մխալաչատի արծաթովն, եւ Մարգսի եւ Տաւլիթայի գոգնոցովն, որոց աՀա զթուղթ մի օրհնութեան գրեցաք, տացես նոցա:

Հարկադրութիւն վասն գանձանակին մերոյ արդեանցն տեսցէն եւ զորքանութիւնն մեզ ծանուցցէն, ըստ որում ժամանակն է տալոյ արդեանց գանձանակին: Վասն Մօլնու գանձանակին, եթէ Հարկաւոր է զթուղթ գրելն մեր ի վերայ գանձապետին եւ կամ ի վերայ Հասարակաց, ծանուցցես, զի գրեսցուք:

Օրհնութիւն նամակներ նմիրատուներ պրն. Մարգսին, Տալիթայից եւ պրն. Գէորգին: Նամակներ գրվել էն ապրիլի 14-ին եւ ուղարկվել 10 օր անց:

1788 թ. ապրիլ – *Թուղթք ի Տիգրանակերտ*

45 բ

629 Կոնդակ մի գանձանակի առ սուրբ Կիրակոս եկեղեցւոյ ժո//ղովրդեան.ընդհակալութիւն վասն գանձանակական արդեանցն իւրեանց Հասելոց առ մեզ ձեռամբ նուիրակին իւրեանց՝ ԱՀարօն վարդապետին, որ էր ԷՃԻԲ (725) ղուռուշ է (7) փարայ, եւ յորդորումն առ ի պահել զնոյնն Հաստատուն: Նաեւ վերաՀաստատում ի գանձապետութիւն զմահտեսի ՅօՀաննեան մահտեսի Մարտիրոսն:

630 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Բալու ի վերայ չորից եկեղեցեացն. այս է՝ սրբոյն Գրիգորի, սրբոյն Իսահակայ, սրբոյն Կիրակոսի եւ սրբոյհոյ Աստուածածնին: Օրհնութիւն վասն գանձանակական արդեանցն իւրեանց, Հասելոց առ մեզ ձեռամբ նուիրակին՝ մերոյ՝ ԱՀարոն վարդապետին: Ի սուրբ Գրիգոր եկեղեցւոյն ԱՃ (100) ղուռուշ, ձեռամբ մահտեսի դարբին Ղազարին: Ի սուրբ Սահակայ եկեղեցւոյն ԱՃԻ (120) ղուռուշ, ձեռամբ՝ գանձապետ պարոն Առաքելին: Ի սուրբ Կիրակոս եկեղեցւոյն ԱՃԻԲ (125) ղուռուշ, ձեռամբ՝ գանձապետ պարոն Գէորգին: Ի սուրբ Աստուածածնի եկեղեցւոյն ԱՃՁ (180) ղուռուշ, ձեռամբ՝ գանձապետ մահտեսի Ղազարին: Այլեւ գանձապետացն մերոց վերոյ յիշեցելոց պատուէր, զի անխափան շրջեցուսցեն զգանձանակն: Եւ վասն սուրբ Գրիգոր եկեղեցւոյ գանձապետին, որ Հրաժարեալ էր ի գանձապետութենէն, պատուէր, զի եթէ ցարդ կարգեալ են զգանձապետ մի ի տեղի նորա, յոյժ բարի, եւ եթէ ոչ, ի գալն նորոգ նուիրակին գոյիք զմի ոք՝ գիտութեամբ նորա եւ այլն:

631 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի վերայ ժողովրդեանն սրբոյ Սարգիս եկեղեցւոյ. շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն վասն արդեանցն իւրեանց գանձանակականի, զոր տուեալ էին նուիրակին մերոյ՝ ԱՀարօն վարդապետին, ձեռամբ՝ գանձապետ մահտեսի Յակոբին, որ է ՃՆ (300) ղուռուշ, եւ յորդորումն վերստին պաՀել զնոյնն արդիւնաւոր, եւ գանձապետին եւս յատուկ պատուէր:

632 Թուղթ մի առ սորին գանձապետ մահտեսի Յակոբն, յորում յիշումն առաջին թղթոյն մերոյ ի դեկտեմ. Ժ (10) գրեցելոյ, եւ յանձնարարութիւն վասն նոր նուիրակին՝ Վարդան վարդապետին, եւ ծանուցումն կարգելոյ մերոյ զմահտեսի Մարտիրոսն գանձապետ սրբոյ Աթոռոյս ի սուրբ Կիրակոս յեկեղեցւոջն: Եւ վասն յատուկ կոնդակ գրելոյն մերոյ ի վերայ եկեղեցւոյն իւրեանց արդեանցն գանձանակին, ձեռամբ իւրով ի սուրբ Աթոռս Հասելոց:

633 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի զաւառապետն Ջօխ առ քահանայսն, իշխանսն եւ առ Համայն ժողովուրդսն. շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն, որք յատուկ սրբոյ Աթոռոյս Հաստատեալ էին ի միջի իւրեանց զգանձանակ, յորդորմամբ նուիրակին մերոյ՝ ԱՀարօն պետին, եւ որոյ գերախայրին
246ա եւս տուեալ նմա, որ է ԺԹ (15) ղուռուշ: //Այլեւ վերաՀաստատումն ի գանձապետութիւն մահտեսի Բուտաղին, զոր կարգեցեալ էր յառաջմէ յԱՀարօն վարդապետէն:

634 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի զաւառապետն Սեւերակ ի վերայ ժողովրդոյն անդ եղելոց. շնորհակալութիւն վասն գանձանակական արդեանցն իւրեանց Հասելոց առ մեզ, զորս ձեռամբ գանձապետացն մերոց՝ պարոն Աւետիսին եւ Թօփճեանին յանձնեալ էին նախկին նուիրակին իւրեանց՝ ԱՀարօն վարդապետին, որ էր Ի (20) ղուռուշ: Այլեւ յորդորումն զի զնոյնն արդիւնաւոր պաՀեացեն: Եւ վերոյ յիշեալ գանձապետացն եւս յորդորումն եւ պատուէր վասն գանձանակին:

635 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի գեօղն Կամուրջ առ անդ եղեալ ժողովուրդն Հայոսեռ. շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն վասն գանձանակական արդեանցն իւրեանց, զորս ձեռամբք գանձապետացն մե-

րոց՝ մաՀտեսի Պօղոսին (որ այժմ Հանգուցեալ է) եւ մաՀտեսի ՅովՀաննիսին յանձնեալ էին առաջնոյ նուիրակին մերոյ՝ ԱՀարօն վարդապետին, որ էր Իե (25) ղուռուշ, եւ յորդորումն առ ի պաՀել զայն Հաստատ:

636 *Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի շէնն Արղնի ի վերայ Համայն ժողովրդոյն անդ գտանելոց. շնորՀակալութիւն եւ օրՀնութիւն, որք գանձանակական տուրն իւրեանց, որ էր ԻԶ (26) ղուռուշ, յանձնեալ էին նախանցեալ նուիրակ ԱՀարօն վարդապետին մերոյ՝ ձեռամբք գանձապետացն սրբոյ Աթոռոյս՝ տէր Միքիչ քաՀանային եւ պարոն Թադէոսին, որոց յորդորումն ի Հարազատութիւն:*

637 *Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Մատէն առ անդ եղեալ բոլոր ժողովրդոյն մեր, որք զգանձանակի արդիւնն իւրեանց, որ էր ՃճԻԹ (129) ղուռուշ, յանձնեալ էին նուի[րակ] ԱՀարօն պետին, ձե[ռամբ] գանձապետ մաՀտեսի Կարապետին:*

638 *Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի գեօղն Հէյնի առ անդ եղեալ ժողովուրդոյն մեր. շնորՀակալութիւն եւ օրՀնութիւն, որք զգանձանակական արդիւնն իւրեանց, որ էր Խ (40) ղուռուշ, յանձնեալ էին ԱՀարոն վարդապետ նուիրակին մերոյ, ձե[ռամբ] գանձապետ պարոն Գասպարին: Այլեւ յորդորումն:*

639 *Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի զաւապային Ակլ վանն գանձանակական արդեանց իւրեանց շնորՀակալութիւն, զոր ձե[ռամբ] գանձապետ տէր Խաչատուրին տուեալ էին նուի[րակ] ԱՀարօն վարդապետին, որ էր Իե (25) ղուռուշ: Այլեւ վերոյին յորդորումն առ ի պաՀել զնոյն արդիւնաւոր:*

640 *Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի գեօղն Սագրաթ առ անդ եղեալ ժողովուրդոյն Հայասեռ. վասն Ի (20) ղուռուշ գանձանակադրամիցն, զոր ձե[ռամբ] գանձապետ պարոն Մարտիրոսին տուեալ էին նախկին նուիրակին իւրեանց՝ ԱՀարօն պետին:*

246բ 641 *Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի գեօղն Փէրին առ Համայն ժողովուրդոյն մեր, որք գեառեղեալ են անդ, վասն արդեանցն իւրեանց գանձանակին, զոր տուեալ էին նուիրակին մերոյ նախանցելոյ, ձեռամբ գանձապետ Մինասին, որ էր ինն ղուռուշ:*

642 *Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Բալու առ անդ եղեալ ջուլհակաց ամենայն վասն գանձանակական արդեանցն իւրեանց. շնորՀակալութիւն, զոր մատուցեալ էին նուիրակին մերոյ նախնոյ, որ էր ԺԳ (13) ղուռուշ, ձեռամբ գանձապետ պարոն Յակոբին:*

643 *Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Բալու առ Էմնաֆն բոյաճուց. շնորՀակալութիւն եւ օրՀնութիւն վասն ԺԳ (13)ղուռուշ գանձանակադրամիցն իւրեանց, զոր շնորՀեալ էին նախանցեալ նուիրակին իւրեանց՝ ԱՀարօն վարդապետին ձե[ռամբ] գանձապետ պարոն Աւետիսին, որոյ յորդորումն ի Հարազատութիւն:*

644 *Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի գեօղն Լէէ առ անդ բնակեալ ժողովրդոյն Հայասեռ. շնորՀակալութիւն վասն Լէ (37) ղուռուշ գանձանակադրամիցն, զոր Հասուցեալ էին նուիրակին մերոյ՝ ԱՀարօն վարդապետին, ձեռամբ գանձապետ պարոն Ազատին:*

645 *Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի գեօղն Հազօր առ անդ գտանեցեալ ժողովուրդոյն մեր, որք ետուն սրբոյ Աթոռոյս գանձանակադրամն ինքեանց՝ ԺԳ (13) ղուռուշ, ձե[ռամբ] գանձապետ պարոն Պետրոսին:*

646 *Թուղթ մի օրՀնութեան առ մաՀտեսի Միքիչ ումն, որ ետ սրբոյ Աթոռոյս ղերեւուն ղուռուշ իբր քիրայն տանն իւրոյ, զոր վախճած է արարեալ սրբոյ Աթոռոյս եւ սրբոյ Երուսաղէմի տալ ի մի տարոյն զԺ(10) ղուռուշ՝ թէ սրբոյ Աթոռոյս եւ թէ սրբոյ Երուսաղէմի:*

647 *Թուղթ մի եւս օրՀնութեան առ գանձապետ պարոն Գէորգն. յիշումն Թղթոյն, որ ընդ ԱՀարօն վարդապետին էՀաս մեզ, եւ յանձնարարութիւն վասն նորոգ նուիրակին իւրեանց՝ Վարդան վարդապետին:*

Նոր նշանակված նվիրակ Վարդան վարդապետի համար նման տիպի հանձնարարագրեր են հղվել նաեւ հետեւյալ անձանց՝ նվիրատու վարպետ պոն. Պետրոսին, Տարօնոց առաջնորդ Հարութիւն վարդապետին, Արծնու մաստոցի առաջնորդ Կարապետ վարդապետին, Ղարս վանքի առաջնորդ Փիլիպպոս վարդապետին, Բալուի առաջնորդ Գրիգոր վարդապետին եւ Ամիդի առաջնորդ Մինաս վարդապետին: Պատասխան նամակ Սեբաստիոնոս ամիրային եւ նրա ազգականներին՝ Հավատալով ուղարկված դրամի առացումը: Մխիթարեցիների նամակ Հովհաննես ամիրային եւ նրա զավակներին: Օրհնության նամակներ կրկնօրինակ նվիրատու անձանց (Ադրանա), էջ 246բ–247ա):

247բ 648 *[ՅԱդրանա] – Թուղթ մի առ տեղւոյս առաջնորդ Միքայէլ վարդապետն, ի պատասխանի Թղթոյն, զոր ընդ երկուց ուխտաւորացն՝ տիրացու Յակոբին եւ պարոն Խաչատուրին գրեալ էր: ՇնորՀակալութիւն ի կողմանէ Ուռումլոյ նուիրակ Ներսէս վարդապետին, զորմէ ծանուցեալ էր, թէ եկեալ է ի Վառնայ: Այլեւ զտեղւոյս որպիսութենէն Համառօտ պատկերացումն: Առ սա զԱ (1) Յովսեփոս յղէ ընդ Թղթոյս:*

649 ***Ի Թօխաթ*** *– Թուղթ մի առ գանձապետն մեր՝ մաՀտեսի Յարութիւնն, ի պատասխանի Թղթոյն, զոր ընդ ադրիանուպօլսեցի ուխտաւորացն երկուց գրեալ էր, յորում՝ վասն նոցա զյանձնարարութիւն արարեալ, զի եթէ պիտոյացայի նոցա դրամ ի սուրբ Աթոռոյն, տացէ սրբազան ՎեՀապետն: Առ որ գրէ, թէ ետու Ճ (100) ղուռուշ եւ զթամասուկն ի նոցանէ առեալ յղեցի առ քեզ, բայց զնոյն յիշեալ դրամին ետուն ի սուրբ Աթոռոյս մեզ եւ զթամասուկն իւրեանց դարձուցաք յետս, այսպէս գիտացես: Այլեւ յիշումն վասն Թղթոցն եւ մերոց յառաջմէ գրեցելոց ի դէպ. Ի (20): Իսկ Ա (1) բեռն թէնեկէբէին Դանիէլ վարդապետի, որ է առ ինքն, Հարցումն եթէ վասն էր յանձնցուցանես յայդր:*

650 ***Ի Վերաստիա*** *– Թուղթ մի առ տեղւոյն առաջնորդ Յակոբ Ծերունազարդ վարդապետն, ի պատասխանի Թղթոյն: ՇնորՀակալութիւն վասն լուսաբեանցն, զորս ցուցեալ էր նուիրակին մերոյ՝ Դանիէլ վարդապետին: Այլեւ ծանուցանէ, թէ զմի Յովսեպոս յղեցաք քեզ:*

Օրհնության նամակներ՝ նվիրատուներ՝ մաՀտեսի Հարութիւնին, նրա որդի Կարապետին եւ Զարման կնոջը: Ուռումլի նվիրակ Ներսես վարդապետին Հղված նամակում շնորհակալություն է հայտնվում 3000 ղուռուշի համար, որ հասցվել է Կ. Պոլսի նվիրակ Մինաս վարդապետին՝ էջմիածին ուղարկվելու համար: Վերջինիս գրված պատասխան նամակում Հանձնարարվում է այդ փողը կարնոի վիլայով ուղարկել էջմիածին: Արվում են մի շարք այլ Հանձնարարություններ: Օրհնության նամակ նվիրատու պոն. Հարութիւնին (էջ 247բ–248ա):

248ա

651 **Ի վան** – Թուղթ մի առ Նորին Նուիրակ Աստուածատուր վարդապետն, ի պատասխանի երկուց թղթոյն, զոր ընկալաք ձեռամբք Գասպարի եղբայր Պողոսին եւ քանքանչոյն: Օրհնութիւն վանն բարեպէս կենցաղավարութեանն Համայնից իւրոց վիճակեցելոյն: Միաժնութիւն վանն Ի (20) թումանին, զոր Հասուցեալ է առ տունն Գասպարին՝ ըստ գրեցելոյ սրբազան Վէհին, եթէ գրեա ի դաւթարոջդ: Նոյնպէս եւ վանն Բ (2) թումանին քանքաչոյն, եթէ առ այդ եւս Հաճեցաք: Ծանուցումն վանն խնդրեալ օրհնութեան թղթոջն, թէ աճա յղեցաք: Վանն առաջնորդի ուրումն, թէ պատշաճ չտեսաք թուղթ գրել:

652 Թուղթ մի շնորհակալութեան առ Դանիէլ ոմն, որ զբարերարութիւն էր ցուցեալ Նուիրակին մերոյ՝ Աստուածատուր վարդապետին:

Վերոհիշյալ նվիրակին օժանդակության ցույց տալու համար շնորհակալության նամակներ են ուղարկվել նաեւ մաշտոցի Հովհաննեսին եւ մաշտոց Ավետին (էջ 248ա–248բ):

653 **Ի կարին** – Թուղթ մի առ Հաճի Պապայ կոչեցեալ մաշտոցի Յակոբն եւթերիկզատէ Գրիգորեան, ի պատասխանի թղթոյն, եւ շնորհակալութիւն վանն Դանիէլ վարդապետին լաւութեանն եւ վանն սրբազան Վէհապետին աղագաւ մի չուխացու յղելոյն, եւ այլ ինչ բան: Եւ յորդորումն ի սէր սրբոյ Աթոռոյս[143]:

654 Թուղթ մի եւս առ վէրժիլ պարոն Հայրապետն, ի պատասխանի թղթոջն ոմանց: Վանն ամենաթին Դանիէլ վարդապետի, եթէ մինչեւ ցարդ եկեալ է առ ինքն, յղեսցէ մեզ փութով ընդ Հաւատարմի: Իսկ վանն Նորին թղթոջն, թէ Հասին զպատասխանիս նոցա յետոյ եմք գրելոց: Այժմ ոչ գրեցաք, ըստ որում գնալոց է ի Սեբաստիոյ ի կեսարիա: Զքշանն, զԺ (10) դումի պասլմն, զնաճաֆըն, զՀաճի Պապայի պիճիշացու չուխայն եւ զԱ (1) դումի սապոնն Հասին առ մեզ, միամիտ լեր: ԵՒս Հաճի Պապայն պիտուղ մի օրհնութեան գրեցաք եւ ընդ թղթոյս այս առ քեզ յղեցաք, տացես նմա: Ծանուցումն վանն Հալէպու թղթոյ պատասխանւոյն, թէ վաղ ուրեմն եմք, իհարկէ, մինչեւ ցարդ Հասեալ է առ քեզ եւ առեալ ես զերեք Հարիւր դուռուշն ի մաշտոցի Սահակէն: Մինաս վարդապետի եւ Թօխաթու նուիրակ Պետրոս վարդապետի թուղթքն Հասուցես նոցա, եթէ Ա (1) Հազար դուռուշի փոխիցայ ես արարեալ ի վերոյ յիշեալ Պետրոս վարդապետին, ծանուցես, զի զղջալն յղեցաք: Վանն սեւագիրի ուրումն, եթէ լաւապէս զեկուցես մեզ զնորին որպիսութիւնն, զտեղւոյս որպիսութիւնէն Համառօտ յիշումն առնէ: Վանն թղթոյն նուիրակին իւրեանց՝ Յակոբ վարդապետի, թէ մեզ էՀաս զպատասխանին, յետոյ գրեացուք: Վանն Ձձ (100) լիտր բրնձին, թէ Ծ (50) լիտր մաքսապետին, Ժ (10) սառաֆ Սարգսին եւ մնացեալն ըստ տեղւոյն տացես:

Օրհնության նամակ՝ նվիրատու Ոսկի Նանա կնոջը, գանձանակի կնդակներ Բայազետի ս. Կարապետ եւ ս. Աստվածածին եկեղեցիների «ժողովրդական գանձանակական արշյունքը ուղարկելու համար: Պր. Պետրոս Թումնյանին հանձնաժողովություն է տրվում անօրինելու այնտեղ եղած իրերը:Ուչքիլիսայի առաջնորդ. Մկրտիչ վարդապետին ծանուցվում է երեք անձանց Հոդվածների եւ շնորհակալության նամակներ ուղարկվելու մասին: Բերված են նաեւ այդ նամակների համառոտագրությունները: Նամակները գրվել են ապրիլի 24–ին (էջ 248բ–249ա):

249ա

1788 թ. ապրիլի – *Թուղթք յայլ եւ յայլ տեղիս*

655 Թուղթ մի ի Բայազիտ եւ ի Մակու առ մերայինս ժողովուրդն Համայն, որք են թեմք սրբոյն Թադէոսի Առաքելոյ վանիցն, որոց ծանուցումն ի կողմանէ նոյն վանիցն վճռուցն եւ առաջնորդին, զի կամ վերստին Համակամութեամբ զնոյն առաջնոյդ Իսահակ վարդապետն խնդրեսցեն կամ զայլ ոք ի միաբանիցն նորա, եւ կամ զմի ոք ինքեանց կացուցանեն վէքիլ:

656 Թուղթ մի առ խոյեցին վանն սրբոյն Թադէոսի Առաքելոյ վանից առաջնորդին, զի տեսցեն զՀոգս իւրեանց վանն նոյն վանիցն, զի մի իսպառ աւերեսցի զայն Հոգւոյ տունն իւրեանց:

657 Թուղթ մի առ պարոն Փիլոմն ի կողմանէ սրբոյն Թադէոս Առաքելոյ վանից առաջնորդին՝ ըստ մնաց վերին թղթոջդ:

Յիշեալ թուղթքս այսք թէպէտ գրեցան եւ յղեցան ի[ապրիլի] Դ (4), սակայն մոռացմամբ աստ յիշատակեցաք:

658 1788**թ. ապրիլ** – Կոնդակ ի թեմն սրբոյն Թադէոսի Առաքելոյ վանիցն առ ի Հոգալ վանն առաջնորդի ոք առաջնորդ եւ վէքիլ կարգելոյ աղագաւ, մինչ նախկին առաջնորդ Սահակ վարդապետն ի պատճառս գրգռելոյ ոմանց զվաշայն Բայազետոյ տուեալ էր նմա զրազում տուգանս Հանդերձ ժողովրդեամբքն, եւ ի Հրամանէ սրբազանին իբր Հրաժարեալ յառաջնորդութենէն, եկեալ էր ի սուրբ Աթոռս եւ սուրբ վանքն Առաքելոյն մնացեալ կայր անտերունչ:

Ձեռ. 4501, էջ 1258–1260

659 1788 **թ. ապրիլ** – Թուղթ ի Յամիթ առ սուրբ Սարգիս եկեղեցւոյ գանձապետն սրբոյ Աթոռոյս՝ մաշտեսի Յակոբն, յորում յիշումն առաջին թղթոյն մերոյ ի դեկտեմբերի Ժ (10) գրեցելոյ, եւ յանձնարարութիւն վանն նոր նուիրակ Վարդան վարդապետին, եւ ծանուցումն կարգելոյ մեր մաշտեսի Մարտիրոսն գանձապետ սրբոյ Աթոռոյս ի սուրբ Կիրակոս եկեղեցւոջն, եւ վանն յատուկ կոնդակ գրելոյն մերոյ ի վերոյ եկեղեցւոյն իւրեանց վանն արդեանց գանձանակին ձեռամբ իւրով ի սուրբ Աթոռս Հասելոց:

Ձեռ. 4501, էջ 1260

660 1788 **թ. 24 ապրիլի** – Թուղթ Յամիթ առ ոսկերիչ Պետրոսն ի պատասխանի թղթոյն նորա եւ վանն յղեալ Բ (2) մատանեացն, որոց զմին վանն Հոգւոց Հանդուցեալ որդւոյն էր յղեալ եւ զմին՝ առ ի դրամով առնուլ:

Ձեռ. 4501, էջ 1261

661 1788 **թ. 24 ապրիլի** – Թուղթ ի Անդրիանուպօլիս առ մաշտեսի Յովհաննէս ամիրայն եւ առ նորայինսն, մխիթարութիւն վանն մաշտոցն եղբօր որդւոյն իւրոյ՝ մաշտեսի Կարապետին: Որում եւ յղեցաւ զմի Սաղմոս եւ զմի Յովսեպոս պատմագիրք:

Ձեռ. 4501, էջ 1262

662 1788 **թ.** – Թուղթ ի Թրակիա առ տեղւոյն գանձապետն մերթեսդուրճի Գրիգոր աղային. շնորհակալութիւն վանն գանձանակական արդեանցն Հասուցելոյ ի սուրբ Աթոռս, ձեռամբք երկուց նուիրակաց՝ Գաբրիէլեան եւ Փիլիպպոս վարդապետացն, եւ յորդորումն մնալ ի նոյն Հարազատութեանն:

Ձեռ. 4501, էջ 1359

663 1788 **թ. ապրիլ** – *Կոնդակ շնորհակալութեան ի Յամիթ ի վերայ սուրբ կիրակոս եկեղեցւոց ժողովրդեանն վասն գանձանակադրամիցն նորա ձեռամբ նուիրակ Հայրն վարդապետին ի սուրբ Աթոռս Հասելոց:*

Ձեռ. 4501, էջ 1361

664 1788 **թ. ապրիլ** – *Թուղթ ի Յամիթ առ Յօհաննէսն մահտեսի Դաւիթին եւ նորին եղբօր որդի Խօջայ Կարապետն վասն կարգելոյ սրբազանին զմեծ եղբայրն նորա՝ զմահտեսի Մարտիրոսն գանձապետ սրբոյ Աթոռոյս ըստ յանձնառութեան սոցա, մինչ յառաջ գրեալ էաք մահտեսի Մարտիրոսին եւ ոչ գոլով նորա անդ, սոքա յանձն առեալ էին ի կողմանէ նորին: Եւ պատուէր, զի թէ դարձեալ իցէ մահտ.սի Մարտիրոսն անդ եւ կամ յետոյ գայցէ, Հարկեացեն նմա զպատասխանի թղթոյն սրբազանին դրել եւ յորդորումն ի սէր եւ ի հարազատութիւն սրբոյ Աթոռոյս:*

Ձեռ. 4501, էջ 1362–1363

665 1788 **թ. ապրիլ** – *Թուղթ առ Խոյու ժողովուրդսն վասն առաջնորդի սրբոյն Թադէոսի Առաքելոյ վանիցն իրեանց, մինչ առաջնորդն նորա՝ Սահակ վարդապետն տուգանս տուեալ Բայազտոյ փաշային իբր հրաժարեալ էր ի գործոյն եւ եկեալ աստ, եւ սոքա յառաջ գրեալ էին զհոգս իմն առնել:*

Ձեռ. 4501, էջ 1161

666 *[1788 **թ. ապրիլ**]* – *Թուղթ ի Սեբաստիա առ Տէր-Բաբեան մահտեսի Յարութիւնն եւ իւր որդի մահտեսի Կարապետն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր ընդ եղբօրորդւոյն իւրոյ՝ մահտեսի Սարգիսն գրեալ էր, եւ զժամուց յղեալ, եւ զնուիրակէն եւս զսակաւ մի որպիսութիւն գրեալ ուրում շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն:*

Ձեռ. 4501, էջ 1161

1163 667 1788 **թ. 24 ապրիլի** – *Թուղթ ի յԱնդրիանուպօլիս առ բենկանցի մահտեսի Սահակն ամիրայն եւ առ իւրայինսն, ի պատասխանի երկուց թղթոց նորա՝ յառաջ ընդ Փիլիպպոս վարդապետին եւ այժմ ընդ երկուց նոյն տեզացի ուխտաւորաց գրեցելոց: Շնորհակալութիւն վասն երկիցս յղեալ դրամոցն, զորս իբրու քառասնից եւ լուսագին եւ աջահամբոյր էր յղեալ, եւ մխիթարութիւն վասն մահտեսն մահտեսի Կարապետին, որ էր որդի Աղէքսանդրին, որ էր փեսայ սոցին: Եւ շնորհակալութիւն վասն շահելոյն զՂուկիանոս վարդապետն մեր: Եւ զի խնդրեալ էր զիւրացն միաբանից վայելչաբար նորոգել եւ զքանիսն նմա յիշատակ առնել: Առ այն գրէ, թէ այժմ զայլ շինելիս սկսեալ եմք, բայց զայն եւս ունիմք ի մտի, տեսցուք թէ որպէս լինիցի: Ապա յորդորումն ի սէր եւ ի հարազատութիւն առ սուրբ Աթոռս:*

(Սկիզբն ի Հանդիպոյդ գրեա)... Ի սմա եղելոց եւ զքանչելագործ դամբարանացդ սրբուհեաց կուսանացն Հռիփսիմեանց եւ Գայանեանց ի վերայ կանխածանօթ սիրելւոյդ մերոյ ազնուոյ եւ օգտակար որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս, Տէրամբ Աստուծով զօրացեալ բարեպաշտ եւ մեծահաւատ, առաքինազարդ եւ պերճապատիս մահտեսի Ստեփաննոս ամիրայիդ: Եւ հարազատիցդ քոց եւ մեր ստոյգ սիրելեաց, քրիստոսասիրաց եւ նովիմբ օրհնեցելոյ՝ մահտեսի Խաչատուրին, պարոն Յարութիւնին, պարոն Երեմիային, պարոն Գրիգորին, պարոն Մկրտչին, պարոն Գասպարին, պարոն Յովհաննէսին եւ պարոն Յակոբին: Եւ աստուածապահ տան ձերում եւ

բնակութեան որդւոց եւ դստերաց, ընտանեաց եւ ազգայնոց, սիրելեաց եւ բարեկամաց, ընչից եւ ստացուածոց... (տես դարձեալ ի Հանդէսդ):

Զի երկու սիրանիշ թուղթք քո հասին առ մեզ առաջին ընդ գործակցաւ նուիրակին ձերոյ եւ Հոգեւոր որդւոյն մերոյ՝ Փիլիպպոս աստուածիմաստ վարդապետին եւ երկրորդն այժմ ընդ երկուց դոյն քաղաքացի օրհնեալ ուխտաւորացն՝ Խաչատուրին եւ Յակոբին, զորս ընծեռեցեալ իմացաք զամենայն գրեալսդ եւ ողջ առողջ գոլովն ձեր, ուրախացաք: Եւ առ Փիլիպպոս վարդապետն զորքան բարեբաւութիւնս էիք ցուցեալ, գոհունակութեամբ պատմելով նորա մեզ, շնորհակալ եղաք սիրելեացդ:

Իսկ եւ ընդ երկուց թղթոցդ, որ երկիցս եւս զհոգեւորական տուրս էիր յղեալ, որք էին ՔՃ(200) զուռուշ: Ծանո՛ր առ այնս, զի առաջին ՍՃ(100) զուռուշի Հն (70), որ սրբոյ Աթոռոյս լուսագին եւ մեզ աջահամբոյր եւ սրբոյ վանորէիցն անուամբ էին, յոյժ սիրով եւ օրհնութեամբ ընկալաք եւ հասուցաք յիւրաքանչիւր տեղիսն: Եւ զ(30) զուռուշն, որ էր քառասնից միաբանիցն սրբոյ Աթոռոյս, ետաք ի սուրբ եկեղեցին՝ առ ի տալ ժամուրարաց, եւ պիշատակարան եւս գրեալ անուանց ձերոցն, եդաք ընդ նմա: Բայց զի յայմ ժամանակի այլոց եւս քառասնից կայր ի միջոց մի յամեցաւ ձերն: Ապա ի լրանալ այլոց քառասնիցն զձերն սկսաք տալ, որ մինչեւ յայժմ դեռ չէ լրացեալ: Եւ առաջինն այսպէս տակաւին ոչ կատարեցեալ գոլով, երկրորդ յղեալս քո եւս Հ.ասս, որոց Ի(20) զուռուշն ըստ գրեցելոյդ մեզ իբր աջահամբոյր էր, և ժ(10) զուռուշն սրբոյ իմման տեղոյն լուսագին: Զորս շնորհակալութեամբ բազում ընկալաք: Եւ Ի(20) զուռուշն եւս, որ սրբոյ Աթոռոյս միաբանից ժամուց էր, ետաք ի սուրբ տաճարն Հանդերձ օրինակաւ նոր յղեալ յիշատակարանիդ, որպէսզի ի վերջանալ առաջնոյ քառասնիցն, զայն եւս սկսանիցին եւ կատարեսցեն զկրկին քառասուն: Եւ զքառասուն զուռուշն ետաք ի սուրբ Լուսաւորչի Խորվիրապի վանն եւ ի սուրբ Հռիփսիմեայ եւ Գայանեայ եւ Հոգւոյսնիկի վանորայսն՝ իւրաքանչիւրոցն ժ ժ(10–10) զուռուշ ըստ խնդրոյդ եւ զԴ (4) յիշատակարանս գրեալ անուանց ձերոց, յղեցաք ընդ դրամոցն, զի յիշեսցեն ժամուրարքն: Բայց զի Սաղմոսավանքն յամայութեան կայ, յանուն նորին յղեալ քանի զուռուշդ եւս մնաց ի սուրբ Աթոռոջս ի վերայ այլ տրոցդ, որ առաջի Աստուծոյ համարեցեալ է, եւ դուք ձեր ըղձի զվարձս ընդունելոց էք:

Արդ, ընկալեալ մեր զհոգեւոր տուրս ձեր, մեծաւ շնորհակալութեամբ օրհնեցաք զձեզ եւ մեք իսկ ինքներս ի պատարագամատուցութեան մերում յիշեցաք զձեզ եւ զամենայն կենդանիս եւ զննջեցեալս ձեր առաջի անմահ դատին Աստուծոյ: Ուրեմն զայսոսիկ զամենայն առատաձիր նուէրս ձեր ընկալցի Քրիստոս սիրով եւ քաղցրութեամբ ի հաճոյս իւր, եւ միջնորդութեամբ սրբոյ իմման տեզոյս իւրոյ, եւ բարեխօսութեամբ յիշեցելոց երջանիկ նահատակացն սրբոց, հաստատէ ձեզ առաւելապէս փոխանակ որոց ձերոց զերկնաձիր շնորհս ողորմութեան եւ գթութեան իւրոյ: Օրհնեսցէ զձեզ այնու օրհնութեամբ, որ ոչ անցանէ, փրկեսցէ յամենայն վտանգից եւ պահպանեսցէ միշտ ամենակեցոյց աջովն իւրով սրբով:

Այլեւ, զՂուկիանոս վարդապետին մերոյ յայդր առ ձեզ մնալն ընդ երկար եւ դառնալն ի Պօլիս, որ գրեալ էիք, իմացաք եւ շնորհակալեցաք զսիրելեացդ վասն ընդունելութեանցն ձերոց, որ առ նա:

1164 *Դարձեալ՝ եւ զայս գրեմ օրհնելոցդ, զի ի հարցանելն մեր օրհ[illegible]եալ ուխտաւորացն զիւրաքանչիւրոցդ յատկապէս, մինչ զլուսահոգի մահտեսի*

Աղէքսանդրեան մաՀուեսի Կարապետէն եւս Հարցաք, պատասխանեցին, թէ վախճանեալ է: Զոր ի լսելն մեր արդարեւ յոյժ տրտմեցաք Հոգւով չափ: [Քանզի յետ Հանդուցեալ Աղէքսանդրին նա կայր ի տեղի Հօրն եւ որպէս թէ ոչ էր մեռեալ Հայրն: Բայց այժմ մինչ նա եւս յայնպիսի երիտասարդական Հասակի վախճանեալ է, եւ այլեւս արու զաւակ ոչ է մնացեալ ի նոցանէ, իբր թէ ի բարեբոյս մնկոյ օրՀնեալ ազգատոհմութեան ձերոյ, նոցին շափին կտրեցեալ է: Վասն որոյ մեծ ցաւ եւ կսկիծ եղեւ մեզ: եւ թէ ի Հեռուստ մեք այսքան ցաւիմք եւ կսկծեմք, ապա դուք մերձաւոր ընտանեաց ո՞րքան մորմոքիք եւ ցաւիք][1]: Սակայն զի գործ Աստուծոյ է, զի յորժամ եւ կամի, կոչէ առ ինքն զսիրելիս իւր, զորս կամի, զի՞նչ ունիմք առնել, եթէ ոչ գոՀանալ զնամանէ եւ օրՀնել զկամն նորա եւ խնդրել ի նմանէ վասն Հանդուցելոյն զարքայութիւն երկնից եւ յաղագս ձեր եւս զմիսիթարութիւն սրտից: Ապաքէն, յիշելով զնոսն լուսաՀոգւոյն ի փրկարար սուրբ պատարագի, ասեմք՝ Ետր Աստուած Հանդուցեալ զնա յարքայութեան իւրում ի լոյս երեսաց իւրոց եւ փոխանակ աղցաւոր կենիս անցաւոր վայելչութեանցն, զանանց եւ զերանաւէտ փառն եւ զվայելչութիւնն ժառանգեցուսցէ նմա ընդ սուրբս եւ ընդ Հաճոյացեալսն իւր: եւ զձեզ զամենեսեան զՀարազատ ընտանիսդ եւ զազգայինդ նորին Հոգւոյն սրբով միսիթարեսցէ եւ ողջ պաՀեցէ:

Այժմյոս սիրելին մեր՝ մաՀուեսի ՅովՀաննէս ամիրայն թուղթ չէր գրեալ մեզ, ի Հարկէ, ի մէջ սգոյ եւ տրտմութեան կայր: Վասն որոյ մեք միսիթարութեան թուղթ գրեցաք առ նա: Իսկ դու՝ օրՀնեալ մաՀուեսի Ստեփաննոս ամիրայդ, որ ի գալն քո աստ վասն միաբանաց մերոց խոյիցն խնդիր արարեր առ ի նորոգել եւ վայելչացուցանել եւ յանցեալն յառաջնում թղթոյդ եւս գրեալ էիր, գիտեա առ այն, զի ոչ եմք մոռացեալ եւ մոռանալ եմք առ կատարումն խնդրոյդ: Սակայն սրբոյ Աթոռոյս Հարկաւոր նորոգելիք եւ շինելիքն բազումք են, եւ երկրիս վրդովումն եւ դառնութիւնն, ի Հարկէ, լաւս: Արդ եթէ զամէնն միանգամայն փլուզցոք եւ սկսեցուք նոր շինել, յայսմ ժամանակի ոչ կարեմք ի գլուխ տանիլ: Վասն որոյ սակաւ առ սակաւ պարտիմք նորոգել: եւ զի Հարկաւորքն քան զվայելչականն առաւել Հոգալիք են, վասն որոյ նախ զայնս կամեցաք ձեռնարկել: Արդ, քան զամէնն Հարկաւորն աստուածամատոյց սուրբ տաճարն էր, զոր ի վաղուց սկսեալ մինչեւ ցարդ յարտաքուստ եւ ի ներքուստ ջանամք նորոգել, եւ յայսմ ամի Հազիւ թէ կատարումն առնու, քանզի գշրջապատ սալայատակն եւ զորմոց արտաքին կողմանց գՀնացեալ քարինան նորոգեցաք: Ապա զմէջն եւս բոլորապէս բռնել եռուք եւ ծաղկել՝ Հանդերձ պատկերանկարութեամբ, յորմէ դեռ ոչ սակաւն բան գոյ: Ընդ նմին զՀամբարանոցն եւ զխուցսն եւ զմեծ դուռն, որք Հարաւակողմն, խախտեցեալք էին, զայնս եւս ի Հիմանէ նորոգեցուցաք սրբատաշ վիմաքարօք ի յերիս ամն՝ Հանդերձ կրելով զաՀ եւ զերկիւղ խոժադուժ լեզկեացն: եւ սեղանատունն, որ է ի նոյն կարգին, սորին որման կէսն սրբատաշ քարամբք նորոգեցեալ էր ի Հոգելոյս Հայրապետէն եւ կէսն մնսրաքար շինուածովք խախտեալ եւ թեքեցեալ կայր: Հարկ եղեւ զայն եւս իւր կարգի շինուածոցն յարմար նորոգել: Վասն որոյ յայսմ գարնան եւս զայն քակեալ, աՀա ի Հիմանէ նորոգել տամք յոյժ Հաստատուն եւ վայելուչ, քան զառաջինն:

[1] Բացթողում այս մասը ջնջված է:

Յետ այսր, եթէ Աստուած յաջողիցէ, պարտիմք առ Հարկին պաՀանջելոյ զարեւելակողմեան խուցսն նորոգել, որովՀետեւ կարի խախտեցեալք են եւ բնակիչքն կսկածանօք նստին ի նոսա: Արդ, եթէ ողջ կեցցուք եւ խաղաղութիւն լինիցի, յառաջիկայ տարւոջն զայնս շինեալ, զբո խնդիրն եւս կատարելոց եմք:

Այլեւ ի նշան սիրոյ եւ օրՀնութեան մերոյ եւ իբր շնորՀ սրբոյ Աթոռոյս ի տպարանոջս մերում տպեցեալ զՅովսեպոս պատմագիրք մի եւ զՄաղմոս մի առաքեցաք ընդ թղթոյս՝ ի կատարումն սիրելոյդ: Զոր սիրով ընկալեալ ընծերեցցիս եւ անմոռանալի ունիցիս զսուրբ Աթոռս մայրս քո եւ զմեզ:

Եւ վերջապէս ի քէն եւ ի քոյսին օրՀնեալ ընտանեացդ վերոյ գրեցելոց խնդրեմ զձեր եւ զՀարազատութիւն ձեր աննուազ եւ աճեցուն ունիլ առ մայրս Հաւատոյ ձերոյ քրիստոսասէջ սուրբ գաՀս եւ յօդտարար բարեգործութեանց, որ առ սա, ոչ վերջանալ: Որովք եւ ընդունիլ միշտ զվարձս բարիս յԱստուծոյ, զշնորՀս ի սրբոյ Աթոռոյս եւ զօրՀնութիւն ի մէնջ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԷ (1788) թուոջս, ի յապրիլի ԻԴ (24) եւ ի լուսակազմ Աթոռս սուրբ Էջմիածնին:

Ձեռ. 4501, էջ 1163–1164

1165 668 1788 թ. ւ *մայիսի* – Թուղթ ի յերկիրն Ռուսաց առ մեծարգնեայն առաջնորդ Յովսէփ վարդապետն, ի պատասխանի չորից թղթոց նորին ընդ միջոցս միջոցս գրեցելոց, յաղագս զանազան իրաց եւ իրակութեանց:

Յորմէ սիրով եւ օրՀնութեամբ, քրիստոսական սուրբ ողջունիս եւ նոյնաէջ սրբոյ տեղւոյս շնորՀիւն գիտասջիր սիրելի եւ Հոգեւոր որդի մեր եւ Հարազատ զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝Յովսէփ աստուածաբան վարդապետ: Զի չորք թուղթք քո, իւրաքանչիւրն երկաՀատուած, որք գրեցեալք էին ի սեպտեմբերի Ժ (10), ի դեկտեմբերի Ի (20), ի փետրվարի Ի(20) եւ ի մարտի Ի(20), ժամանեցին առ մեզ ի նոյեմբերի ԺԹ(15), ի փետրվարի ԺԸ(18), ի մարտի ԺԷ (17) եւ յապրիլի ԺՀ (18): Զորս եւ ընծերեցեալ, իմացաք զգրեալսդ ամենայն: Բայց մեք ի Հոկտեմբերի ամսոյ էին զթուղթ գրեցաք առ քեզ, Հանդերձ Հարկաւոր փութալայիւ, եւ ընդ երից թղթոց ի քէն խնդրեցելոց եւ երկուց Ստեփի ժամագրքաց եւ երկուց Յովսեպոսից առտէն տպեցելոց յղեցաք ի Թիֆլիզ՝ անտի Հասանիլ առ քեզ, որք ի վաղուց պարտին Հասեալք լինիլ: Սակայն զի ոչ ինչ գրես զայնցանէ, տարակուսիմք թէ զի՞նչ իցեն եղեալք: Իսկ յայնմՀետէ ցարդ ձեռնՀասութիւն ոչ եղեւ մեզ գրել ինչ սիրելոյդ: Այլ այժմ լուր զպատասխանիս գրեցելոցդ Հարկաւորացն բանից:

Արդ, գրեալ էիր նախ զթագուՀուդ ոչ եւս գալն ի Նախիջեւան, այլ զբո ընդ առաջ ելանելն նմա, եւ զնամգայի կայսեր դեսպանն տեսանելդ, եւ զիսօսիլդ ընդ նմա վասն թղթոյն մերոց, եւ ապա զթուղթն յղելդ ի Պետրոպիսդ ընդ Մարգար եւ Փիլիպպոս աղայսն եւ տօքտօրն՝ թարգմանել եւ յղել եւ այլն: եւ վերջապէս զբո կրկին եւս թուղթ գրելն առ նոյն կայսրն եւ Հանդերձ կայսերուՀոյ շնորՀեալ Հրովարտակաւքն յղելն, զորս զամէնսն իմացեալ, շնորՀակալեցաք: եւ թէ զորպիսի վճար առնուցու բանն, ի Հարկէ, իմանալոջ եւ գրելոջ ես մեզ: Ապա գրեալ էիր զպարոն Ստեփաննէն ծանուցեալ դոլ լրիւ զորպէսն մարտի դոցա ընդ նոսա, եղբօրն իւրոյ, յորմէ եւ մեք իմացաք: Աստուած զվախճանն ի բարին տարցէ՝ ողորմելով եւ մերաղնեայսն խղճալեաց ուր եւ իցեն[144]:

Գիտացաք եւ զնախիջեւանու վանից շինմանն առնուլն գկատարումն ամենայն շինուածովքն: Կաթուղիկէն եւս, որ անկատար է, այն եւս թերեւս ցայժմ կատարեցաւ, որոյ վասն ուրախ եմք եւ ասեմք բարեաւ վայելել զնա ազգին մերոյ օրհնեցելոյ եւ յիշել զաշխատաւորդ նմին:

Բայց վասն Ամատէրդամու տպարանին, որ զարձակման թուղթ գրել էիր խնդրեալ, իմս առ այն, զի Հոգելոյս Հայրապետն մեր, որ արդել զայն ի բանեցուցանելոյ, ի մէջ այնր եղելութեանցն մեք էաք գոլով ի Զմիւռնի, որ նոքա մեօք ազդեցին լուսահոգւոյն զգիրս տպագրել, եւ նա ոչ կամեցաւ բարեմտութեամբ, թէ աշխարհականքն զի՞նչ հոգացողութիւն պարտին առնել սրբագրութեանն, այլ սխալանօք լցուցանելով զգրեանն, օտարացն ծաղր առնել տալոց են զմեօք եւ նախատինս ածելոց ազգի մերում: Վասն որոյ խափանումն եւս կամեաց նոցա: Իսկ առ մեզ գրեաց եւս պատշաճաբար եւ մեք գրեցաք պարոն Առաքելին, զի զգրոց Հայր եւ մայրն ի սուրբ Աթոռս յղեսցեն, որովք աստ գրեանք տպեացին ի յիշատակ նոցա: Սակայն նոքա ոչ կամեցան եւ մնաց գործարանն խափան: Յետ մահուան Առաքելին ես գրեցի որդւոյն նորա Բարեղամին զմխիթարութիւն, եւ յիշեցի զբանն Հայրապետին, որում նա պատասխանի եւս ոչ արար: Ահա յայսքան ժամանակ այն տպարանն ոչ պիտոյացաւ: Այժմ մինչ սուրբ Աթոռս գոյ եւ ի տեղի եւս քոյն Հաստատեցաւ, գոհութիւն Աստուծոյ, ի՞նչ հարկ է ընդդէմ երջանիկ Հայրապետին մերոյ առնել ինչ, մինչ ոչ եւս գոյ անդ գիտակ եւ հարազատ հոգածու այնմ գործառնութեան: Մեզ ոչ վայելէ եւ ոչ իսկ անկանի ընթանալ արտաքոյ շուղացոյ երանելոյն մերոյ:

Զհանգուցեալ Պետրոս վարդապետի շարադրեալ գրեանն եւս, որ խնդրել էիր, յայնոսում վրիպումք գոլով, ներհակ մերայնոցն նախնեաց վարդապետացն սրբազանից, Հոգելոյս Հայրապետն մեր էառ զայնս ի նմանէ եւ հարկեաց նմա ուղղել զսխալանսն, զոր եւ նա յանձն էառ, բայց տակաւին ոչ ձեռնարկել ի նոյնս, գնաց ի Պօլիս, եւ սրբազան Հայրապետն զգրեանն պահեաց եւ զգուշացոյց զմիաբանսն յայնցանէ, մինչեւ սրբագրեսցին, որ թերեւս եւ քեզ գրեալ իցէ: Իսկ Պետրոս վարդապետն ի վերադառնալն ի սուրբ Աթոռս ի մերս ժամանակի, մեզ եւս խոստացաւ ուղղել

զանյարմարսն եւ խնդրէր տպե/ցուցանել՝ խոստանալով եւ զծախսն տալ ի գոյից իւրոց: Եւ մեք յանձն առաք ի տպել տալ, բայց յայնժամ զնաեւնին եւ զՅովսեփոսն ունէաք ի ձեռին, առ որովք եւ լէզկեաց յարուցումն եղեւ եւ վրդովեցաք երկիրս եւ մեք, եւ յետ նոցա ինքն փոխեցաւ առ Տէր եւ մնադրեալքն մեր նահանջեցան: Բայց եւ յետ վախճանման լուսահոգւոյն, ի խցէն, բաց ի քարոյն, դրամ զբՃ (200) զուտուշ աւելի ոչ ինչ էլ: Թէպէտ թամասուկք ելին Գ (3) կամ ԴՒ (4000) զուտուշի, ԲՌն (2000) ի Պօլիս ի վերայ ագուլեցի տիրացու Գէորգին էր, որ վախճանեցաւ, եւ միաքն ի վերայ այլոց: Սակայն զայնս Մինաս վարդապետն մեր տարեալ ի Պօլիս, այժմ գրէ, թէ այնպէս տեղաւորեցեալք են, որ մի փարայ դուրս գալոյ ճար չկայ: Իսկ գրեանքն, որպէս Հոգելոյս Հայրապետն մեր եդեալ է, դեռ այնպէս կան անձեռամերձ: Եւ տպագրիչն այնց ի սուրբ գահիս տպարանէն քաջ վայել է, մինչ նա եւս սորին աշխատաւոր միաբան էր, եթէ Աստուած խաղաղ ժամանակ տացէ, սխալանցն ուղղագրիչ եւ աստէն տպագրիչն ի՞նչ անկարելի է, որ անպատճառ յայլ ուրեք յուղարկել լինիցի, եւ ի ճանապարհն եւս թերեւս փորձութեան հանդիպիցին: Ուրեմն մինչ ի սուրբ Աթոռ մայրս մեր ամենեցուն տպարան գոյ, յանկարելեացն հաշուի ի զայնսպիսի հեղինակագիր անհատ գրեանն հանել աստի, եւ ենթարկիլ ամենակերպ խօսից եւ ասութեանց: Ապաքէն առատ խոհականութեան սիրելոյդ խնդիր է՝ մի եւս բնաւ առնել զայդ խնդիր:

Յիշեալ էիր զվոխին նախկին զօրապետին, որդւոյն Սարգսի,[145] եւ ի տեղի նորա սրբոյ կաւալեր Պետր Գաբրիէլիչ Թէքէլինի եւ բղղադիր կաւալէր մեծ Իւան Պետրովիչ Գօրիչի առաքինին, եւ առ նոսա զթուղթ գրել էիր ասացեալ: Ընդ որ հաճեալ մեր եւ բարւոք համարեալ, գրելոց եմք առ նոսա զթուղթ շնորհաւորելով զգալուստ իւրեանց: Ծանեալ եւ զբարեդիպութիւն պարոն Ստեփանին, զոր լիով գրեալ էիր, զվախճան որպիսութեան նորին եւս լաւապէս եղերեսցէ Տէր:

Զձորայ գումն ունողէն եւ վասն Բագրատունւոյ եւ մերայնոյն ողորմելեաց, զոր ինչ ազդեալ էիր, գիտացաք: Նաեւ Խարդպետն տպագիր Գրիգորի զմաշն իմացեալ[146], տրամեցաք եւ ախտահեցաք առ պակասումն այնպիսի պիտանի առն, ցաւելով եւ վասն անկատար լինելոյն ձերոյ առաջադրութեանն սակս գործարանին, սակայն եւ եւս որն բարի է, զայն յաջողեսցէ Տէր:

Յաղագս պօլսեցի տպագիր Պօղոսին[147] եւ Մատթէոսին, որ զբանս էիր գրեալ մեզ եւ Իսահակ վարդապետին, եւ զթուղթն նոցա ի ձեռն նորա էիր յղեալ, պատուիրեցաք նմա, որ զթուղթն յղեաց ի Պօլիս, գեռ սպատասխանի չէ եկեալ, տեսցուք թէ զի՞նչ գրեսցէ: Իսկ յերկրորդ թղթոյդ զեկուցեալ էիր զգնալդ ի Ղռիմ եւ տեսանելդ զիանգարումն բազմաց եկեղեցեաց մերոց եւ զերկուց միայն շէն գոլն, եւ զմտադրելդ ի շինացուցանել զաւուրս Խաչ վանն, օգնութեամբ ազնւոյն մերոյ՝ Յովհաննէս

1167 Առ մաՀտեսի Գալստանն յղեալ պաՀարանաւ թուղթդ Հասին// եւ վաղ ուրեմն յղեցաք ի Գոլիս առ Մինաս վարդապետն մեր, տալ նմա եւ վասն թագին եւ վակասին, ըստ գրեցելոյդ խօսիլ ընդ նմա եւ ի տալն նորա, Հաւատարմօք Հաստուցանել ասաս ի ձեռս մեր, զի եւ մեք յղեցեմք առ քեզ:

Զտէր Ստեփանէն այսի առաքեցելոյ ի Հնդիկս, որ Հարցեալ էիր, չուներմք զմանէ զՀամբաւս ինչ, այլ մեք յանցեալ տարւոջս գրեալ եմք վասն նորա զյանձնարարութիւնս առ նուիրեալն մեր եւ առ Համիր աղայն, որպէս եւ ի Հոկտեմբերի էին ազդեալ եմք քեզ ի միամտիլ:

Յաղագս ի Քեսապուլ գտանելոցեալ քրիստոնէիցն, որ գրեալ էիր զկարգաւոր յղել, գիտես զի յայս կողմունքս աւելորդ եւ պատեհ քաՀանայք ոչ գան, եւ այժմոյս յուզարկելն աստի գժուարին՝ վասն ճանապարհաց յոյժ վտանգաւորելոյն: Այլ գրեալոց եմք ի Զուղայ՝ նորոգ առաջնորդ Յակոբ վարդապետին, Հոգ տանիլ, որպէս կարելի իցէ:եկեսցուք ի բանս երրորդի թղթոյդ: Պարոն Եսայեան յղեալ դրամոցդ եւ գոնեւորին եւ արծուոյն աղագաւ, որ գրես, թէպէտ յիրաւի վասն արծուոյն ի մոռացմանէ ոչ ունիմք գրեալ քեզ ինչ, սակայն վասն գոնէտուրին եւ դրամոց որքա՞ն մեզ Հասանելոյն եւ որքան դեռ մնալոյն առ պարոն Եսային, ծանուցեալ եմք քեզ ի Հոկտեմբերի էին, թէ առ մեզ Հասանելի դրամոց գմեծ մասն Հատոյց եւ սակաւ ինչ մնաց ի վերայ իւր, եւ զՎարդան վարդապետինն եւս Հատուցեալ, մնաց նմա եւս տալոյ 88 թուման: Եւ այնր աղագաւ եւս մեզ թամասուկ ետ, կտրելով զբանն ի Վարդան վարդապետէն, ապա գնաց ի յԱիլցիսայ վասն Հին առնելեաց իւրոց, երբ գայցէ եւ զնաւցորդսն եւս Հատուցէ, յայնժամ զղապղ եմք տալոց նմա՝ Հաստուցանել քեզ: Յայնժամ այսպէս եմք գրեալ քեզ: Բայց դու, որ ի մէնջ զղապղ խնգրես, մեք որպէ՞ս թողեալ զնասային՝ առ քեզ յղեացուք զդապղն, մինչ նա աղաղակէ, թէ ես ՌՃ (200) թումանի զապղն յատուկ ունիմ առ նա եւ զԼՃԾԱ (151) թումանի եւ ՆՒ (5000) դիանի զապղ եւս յուրոյն եմ տուեալ: Զձեր զապղն ես պարտիմ առնուլ եւ նմա Հաստուցանել, որ զիմ զապղերն յետս առնուցում: Ահա բանն այսպէս է, առ այս վրդովիլ ինչ չէ պիտոյ:Յայնմհետէ խղճալի եսային երկիցս գնաց յԱիլցիսայ եւ դարձաւ, որ ինչ օգտեցեալ ի վիճոյն, որ ընդ պարտատէրսն: Ապա գնաց ի Խօյ, եւ այժմ դարձեալ անտի, գնաց ի Թիֆլիզ եւ եւս վասն ախլցխացւոց վիճոյն, եւ խոստացաւ շուտով դառնալ անտի այսր եւ զտալիան մեր տալ, եւ զառ քեզ գրելի զավզն առնուլ եւ յղել: Բայց ի կողմանէ արծուոյն ահա գրեմք, որ ամբողջապէս առ մեզ էՀաս եւ շնորՀակալութիւն մեծ ունիմք զքէն, եւ օրՀնեմք զառւօդսն, առ որս եւ զշնորՀակալութեան թուղթ եմք գրելոց ի Հարկէ:

Ի կողմանէ Վարդան վարդապետին, որ զկարծիս ինչ առնելով զոմանս անվայելուչ խօսս գրոշմեալ էիր, ընդ վայր էր, զի նա յառաջ քան զայս առաքեցեալ եղեւ ի գործ նուիրակութեան Յամթայ վիճակին, զոր գիտելով քոյ անՀոգ լէր:

Այլեւ վասն ցաւոյն քեզ Հանդիպեցելոյ տրտմեցաք, թէեւ դու ի խղճէ քումմէ առաջնորդիլով իբր յուրախութիւն մեզ էիր ազդեալ զանբարի դիպուածն, բայց գիտէա, զի մեք թէպէտ ի բազմաց բազում կերպիւք վշտանամք, սակայն ոչ միտմն զվատ ինչ կամիմք, ըստ որում Հայր Հաստատակաց եմք կոչեցեալ, այլ մանաւանդ զբարիս խնդրեմք, այսպէս եւ առ սիրելի որդիդ մեր: Ուրեմն զայդ ամենայն ինքնակարծ մտածմունսդ ի

բաց դիր: Իսկ զի ի յետին թուղթդ ոչ էիր յիշեալ զայնմանէ ցաւոյ, ուրախացաք վերստին՝ Հաստատելով, թէ բարձեալ իցէ ի քէն, զոր եւ խոպան Հեռի արասցէ Տէր, պաՀելով յառողջութեան զսիրելի որդիդ մեր:

Նաեւ վասն նուիրակութեան եւ սրբալոյս մեռոնի, զոր ինչ գրեալ էիր, առ այն զայս իմա, զի ո՞չ ապաքէն յառաջագոյն ի յանձնական թղթոյդ ձերոյ ժարիլ էիր ցուցեալ ի նուիրակական գործոյն, գրելովդ, թէ անկատարեալ եմ եւ ոչ կարեմ ինքնին շրջիլ, զյառուկ նուիրակ յղեա եւ այլն: Այնր աղագաւ եւ մեր տեսանելով, թէ վերադառնալդ ի սուրբ Աթոռս ոչ յաջողի եւ յայդր եւս ոչ ունիս ձեռնհասութիւն առ կրկին աշխատութիւնն նոյնոյ գործոյ, յակամայ կամն Հաճելոյ զյառուկ նուիրակ առաքել, որպէս եւ ի Հոկտեմբերի էն ընդ թղթոյն մերոյ առանձնական փութալից ծանուցաք քեզ, թէ զնուիրակ եմք պատրաստելոց առ ի յղել եւ այլն: Իսկ այժմ զմեռոն յղել իմդրես, որ է ներՀակ առաջնոյ իմդրոյդ եւ անպատեհ իմն, զի որպէս թէ զսրբալոյս մեռոնն իբրեւ զՀասարակ ինչ իրս ձեռաց ի ձեռս արկանելով աշխարՀականաց այնպէս պատրաստիմք յղել: այլ մեք, որպէս յառաջ ի խնդրոյ քումմէ Հարկեցեալ, խոստացաք ըստ այնմ գրեցելոյ մերոյ առաջադրեալ ունիմք զմեռոնն սուրբ ի ձեռն պատշաճաւոր նուիրակի յուղարկել, որ նա զնուիրակութեան գործն արասցէ եւ դու, սիրելիդ
1168 մեր, ի յառաջնորդական Հոգադ լիցիս// Եւ նարդէնիս թէպէտ գժուարին է, մինչ Ոսման խանն լէզկի յորջացեալ է ի Շուշի, եւ ճանապարհքն ապականեալք են եւ մեք եւս ի կասկածանաց անՀանգիստ եւ Հոգսալից կամք, սակայն զպատրաստութիւնն տեսեալ, յետ միջոցի միոյ, մինչ խաղաղեացին ճանապարհքն, ուղեւորեսցուք:

Յիրաւի, թէպէտ արդեանց սրբոյ Աթոռոյս յետացումն եւ պակասութիւն լինի, որպէս եւ դու սրտացաւօրէն գրեալ էիր, սակայն ոչ թէ կորնչին, այլ առ օրՀնեալ Ժողովուրդսն մեր մնան, Հոգ չէ: Այսպէս գիտելով միամիտ լեր:

Այլեւ կրկին առ մաՀտեսի Գալստանն յղեալ պաՀարանաւ թուղթդ, Հանդերձ յմմասիա եւ ի Թօխաթ Հասանելի թղթովքն, ժամանեցեալն, զորս եւ մեք յանցեալ աւուրսն յղեցաք ի տեղիս իւրեանց:

Յաղագս անօրինակ դիպուածոյ եաշ քաղաքին, զոր զեկուցեալ էիր, մորմոքեցաք ի սիրտ եւ յոգի: Աստուծոյ այցելութիւնն ժամանեսցէ առ մերայինսն:

Իսկ չորրորդ թղթոյդ առետարանեալ էիր վասն ազատութիւն տալոյ մեծի կայսերուհւոյն խղճալի մերազնեայցն ի նոր օրինադրութենէն՝ առ ի մնալ յառաջնում կարգին, որպէս էին, առ որ յոյժ ուրախացեալ գՈՀացաք Աստուծոյ: Եւ ի վերայ Հաշտարխանու, Ղզլարու եւ Մօզդոքու, այլեւ ի վերայ Ղզլարու յատուկ եւ ի վերայ Նախիջեւանու եւս յատուկ կոնդակս էիր խնդրեալ, ըստ պատշաճի իրացն, ընդ որս եւ առ յոմանս տուօղս տրոց ղշնորՀակալութիւնս, եւ առ պայծառատիպայն եւ առ ազնիւսն մերազունս ղթուղթս առ Հարկացն, Հաճելոյք ի գրել յորս եւ ձեռնարկեսցուք իսկ յառաջիկայ աւուրքս: Այլ զամէնն ի միասին ընդ նորոգ նուիրակին եմք առաքելոց, որք եւ եւս դիտութեամբ քով Հասցին ի տեղիս իւրեանց եւ առ տեառնն: Բայց ի խնդրեալ թղթոցդ զերիսն յառաջ յղեալ եմք, որոց մինն էր ի Հաշտարխան ու Թիֆլիզեցի նոր քէտխուտեայ Դաւթեան ՅովՀաննէսն՝ վասն եղբօր իւրոյ՝ Գրիգորի դիաղարդ շուրջառէն, մինն ի Ղզլար առ մաՀտեսի Գրիգորն, վասն իւր կտակ ԺԳ (13) թումանին եւ Հանգուցե-

ալ որդւոյն իւրոյ՝ Սարգսի դիւազարդ դեղին դիպակ չուրջառին, եւ մինն առ Յօհաննէսն՝ վասն արծաթեայ աղանդին: Այլ այսքան ինչ գոյ, որ զայն թուղթն, զոր ի վերայ մահտեսի Գրիգորին էիր խնդրեալ վասն ԺԳ (13) թումանն կտակի իւրոյ եւ որդւոյն դիւազարդին, այժմ զմահտեսի Գրիգորն հանգուցեալ, գրելով զայն թուղթ ի վերայ որդւոյն նորա՝ սարուն Յարութիւնին եւ սարուն Յօհաննէս խնդրես, եւ զմահտեսի Գրիգորի կտակն, զոր յայնժամ ԺԳ (13) թուման էիր գրեալ, այժմ Ժ(10) թուման գրես, վասն որոյ տարակուսեցաք: Արդ, այն թուղթքն մեր, եթէ փորձանաց չէն դիպեալ, ի հարկէ, հասեալ լինին առ քեզ մինչեւ ցարդ: Ուրեմն զորպէսն եւ զհարկաւորն երկուց զանազան գրեցելոցդ յիմացս տացես մեզ եւ եթէ առ որդին մահտեսի Գրիգորին կրկին թուղթ գրիլ հարկ լինիցի, գրեսցուք, եւ եթէ թուղթքն չիցեն հասեալք, զերիան եւս վերստին գրեսցուք: Այսքան առ այս:

Բայց որ զքանիս առնոյց անուան թուղթս եւս էիր խնդրեալ, այնպիսի թուղթ տալն ի վաղուց վերացեալ է, ըստ որում կասկածաւոր բան է եւ մեք եւս չունիմք արարեալ բնաւ: Իսկ ի կողմանէ ՌՃԾ (250) թուման փոլիցային մերոյ ի ձեռն Ղալոչեան պարոն Բաղդասարին արարեցելոյ ի վերայ քոյ, որ գրեալ էիր զՌՃԾ (150)–ըն տուեալ գոլ եւ զՌՃ(100)–ըն եւս տալոց լինիլ, շնորհակալ եմք զսիրելի որդւոյդ մերմէ, զի արդարեւ յայս նեղ ժամանակս գրեթէ օգնութիւն իմն ընծայեցեր սրբոյ Աթոռոյս՝ շնորհատուս ծառոյս քոյ, որոյ վասն ի Քրիստոսէ վարձատրեսցիս եւ ի սրբոյ խնդման տեղւոյս նորին եւս առցես զհատուցման բարի: Այլ որ սակս այնորիկ եւս զղալով խնդրես եւ ահա (թող զբարեւագիրն, որ ընդ նմա) այն փոլիցագիրն, զոր տուեալ էաք նմա, միանգամայն եւ զաւվ է, (թող բարեւագիրն, որ ընդ նմա) զոր ի տալդ զմացեալ դրամն, ի հարկէ, առնոյց ես եւ մեզ գրելոց, եւ մեք կրկին շնորհակալիոց եմք զսիրելւոյդ:

Ի Ղալոչու յոմանց գրեալ թուղթս ի Սալմաստ առ ընտանին իւրեանց, ունիմք առ մեզ, այժմ Սալմաստ ի վրդովման կայ վասն կողման իշխողացն ընդ միմեանս անկանելոյն, յետ աւուրց ի հանդարտին, յղելոց եմք: Եւ զոր խնդրեալ էիր, զի մինչ մեռոն օրհնելոց իցեմք, վիճակայնոցդ իմացումն տայցեմք Զ (6) ամսով յառաջ, յայսմ ամի ոչ լինի, այլ թէ ի գալ տարւոյ գարնանն լինելոց իցէ, յառաջիկայ աշնանս ազդեսցուք: Այսքանս իբրու համառօտ պատասխանիք գրեցելոցդ:

1169 Ասա զայս եւս ծանիր, զի յանցեալ տարիս/ի Նոր Նախիջեւանու որ ուխտաւորք եկին, ոչ յաջողելով նոցա գնալ ի Մշու սուրբ Կարապետի վանն յուխտ, երկուքն ի նոցանէ՝ Մանուէլ եւ տիրացու Մկրտիչ անուամբք, զտուրս ինչ եառն յղել անդ եւ յառաջնորդէն զթուղթս բերել եւ յղել ինքեանց: Եւ մեք զդրամսն հասուցեալ, զթուղթսն բերել եառք, բայց լեզկեաց յարուցումն եւ վրդովումն մեր վերաժամանեալ, թուղթքն այնոքիկ անյայտացեալ էին ի մէնջ այլ թղթոց եւ մոռացեալ էաք, բայց այժմ յանկարծ գտեալ, ահա հանդերձ մերով օրհնութեան թղթով, պահարանեալ յղեցաք ընդ թղթոյս ի ձեռս քո: Վասն որոյ գրեմ սիրելւոյդ, զի հասուցես նոցա՝ առ ի միամտիկ:

Եւ արդ, այսու յայտ է, թէ յորմէ հետէ վրդովեալ է երկիրս, ո՞րքան են առաւելեալ ցաւք եւ զրաղմունք մեր: Առ այն եւ ոչ կարեմք գոլ ձեռնհաս ինչ յիւրում ժամու առնել: Որպէս եւ յերկար միջոցի, ոչ դիպեցաւ պատասխանի առնել թղթոց քոց, ուրեմն սիրելի որդիդ մեր, զայսպիսի տաժանելի հոգս մեր դիտացեալ պատճառ յամեցման թղթոյս, մի զայլ եւ այլս մտածիցես, այլ ի դէպ ժամն զհարապատական եւ որպիսածանոյց թուղթդ անպակաս արասցես՝ ոչ վերջանալով յորդիական սիրոյ եւ ի մտերմութենէ, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ: Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄԼ (1788) թուին, ի մայիսի Ա (1) (այլ յղեցաւ ի ԺԱ (11) եւ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածին[149]:

Ձեռ. 4501, էջ 1165–1169

Հրատ. ԴՀՊ, Թ., էջ 69–78

1788 թ. մայիս – *Թուղթ ի հոյ*

549բ 669 *Թուղթ մի միսիթարութեան առ Հանդուցեալ մէլիք Ենկոյի որդի նորոգ մէլիք Մկրտիչն վասն Հանդուցելոց Հօրն, եղբօրն եւ կենակցոյն: Այլեւ շնորհաւորութիւն վասն նորոգ մէլիքութեանն:*

Միաժամանակ օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն նամակներ են ուղարկվել ողիրատուներ այն. Բայազին, այն. Ավետին (Զուլամերգ), Սուրբ Աստուածածին քահանային, Հանգուցյալ երիցփոխ Մուսայանի կին Եթաբին, այն. Շահլարցին եւ նրա կին Նարկիզին (Նախիջևանաբնակ):

670 *Թուղթ մի տաճկերէն առ Մարաղայու խանն. յանձնարարութիւն վասն նոր նուիրակին մերոյ՝ Յակոբ վարդապետին:*

Նոր ողիրակի համար Հանձնարարագիր է ուղարկված նաեւ ուսուս Հովսեփին, Օլտուխանին եւ Խրտրին, իսկ այն. Փիլոնին Հանձնարարվում է ջուղայեցի տեր Հովսեփի Բայազետ հաստատ նամակներ ուղարկել Թավրիզ՝ տեր Հովսեփին, որ նա էլ ուղարկի Ջուղա՝ ողիրակ Հակոբ վարդապետ Ջուղայեցուն: Վերջինիս հասցեագրված պատասխան նամակում Հայտնվում է օրհնության նամակների ու առացակների ուղարկման մասին: Շնորհակալության նամակ այն. Հակոբին (Որմի)՝ Հակոբ վարդապետին օժանդակելու Հանձնարարությամբ: Նամակները գրվել են մայիսի 8–ին (էջ 249բ–250ա):

671 1788 ***թ. մայիս*** *– Թուղթ ի Բայազիտ առ Սահակ աղայն եւ քահանաքար խօջայ Զաքարիայն եւ առ այլ երեւելիսն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա, որք խնդրեալ էին վասն շուշեցի մահտեսի Աւետիսին տալ կոնդակ ժողովարարութեան, զոր եւ խոստանայ սրբազանն տալ: Եւ վասն վանիցն սրբոյ Թադէոսի Առաքելոյն (որոյ առաջնորդ Սահակ պետն զտուկանս տուեալ եւ եկեալ էր ատտ) յանդիմանութիւն, զի հոգ տարցեն չինութեանն եւ յառաջ գրեալ թղթոյ իւրոյ պատասխանին գրեսցեն, որ էր յայսմ կողմանէ յիշամբ խօյեցւոց մահասրին, որով նոքա զոյն Սահակ վերատին յղել խնդրէին:*

Ձեռ. 4501, էջ 1170–1171

672 1788 ***թ. մայիս*** *– Կոնդակ առաջնորդութեան վասն տէր Սահակ քահանային ի վերայ Աբդմսեհի վանից թեմիցն, ըստ խնդրոյ նոյն թեմաբնակ քահանայիցն եւ ժողովրդոցն, որք բազմակնիք թղթով խնդրեալ էին զնա առաջնորդ կարգել սրբոյ վանիցն իւրեանց՝ գրելով եւս, թէ թէպէտ ոչ է պարտ երիցուն ի վանք նստիլ, սակայն քանի օտարական վարքագնեք նստեալ ի ներքոյ պարտուց արկին զվանն եւ փախեան: Այժմոյս սա կարէ կառավարել զվանքս մեր, որ եւ ի ցեղէ եպիսկոպոսաց եւ առաջնորդաց է եւ այլն:*

Ձեռ. 4501, էջ 1264–1265

1263 673 1788 ***թ. մայիս*** *– Թուղթ ի Թիֆլիզ առ տէր Յակոբ աւագ էրէցն Նորաշինու եկեղեցւոյն եւ տէր Մելքիսէթի որդի տէր Գրիգորն վասն սուրբ Սարգիս եկեղեցւոյն, թէ յառաջ բանիւ Հախպատու դէտ Դաւիթ պետին եւ*

նորին թէլադրութեամբն եղեալ մահսարին Հաւատոլով, զայն Հախպատու թեմ գիտացաք, եւ առեալ ի ձէնջ եւտուք Հախպատու: Իսկ ապա դարձեալ մինչ նոյն Դաւթի թղթովն եւ նորին թէլադրութեամբն եղեալ մահսարին բազմաց խնացաք, թէ ձեր է այն եկեղեցին, զմեր կոնդակն արգելման յետս բերաք: Եւ այժմ զմեզն ի պարանոցս ստոլայն արկանելով, ձեզ տուաք զայն եկեղեցին, դի որպէս յառաջ, նոյնպէս եւ այժմ դուք կառավարեսջիք: Յորմէ Հայրական օրհնութեամբ, որդիական ողջունիւ եւ Հոգեկան սիրով, նաեւ առատաձաւալ շնորհիւ Միածնաիջի սրբոյ տեղւոյս, ծաներուք սիրելի եւ Հոգեւոր որդիք մեր եւ Հարազատ զաւակունք սրբոյ Աթոռոյս՝ Նորաշինու սրբոյ եկեղեցւոյ աւագէրէց տէր Յակոբ եւ Տէր-Մելքիսէթեան տէր Գրիգոր խոհեմառատ քահանայք: Զի յառաջագոյնս ի կողմանէ սուրբ Սարգիս եկեղեցւոյն Հախպատու առաջնորդ Դաւիթ վարդապետն ինքնին ասաց մեզ, թէ Հախպատու վանիցն վիճակ եւ վախուց եղեալ է, բայց յոմանց անիրաւաբար ծախեցեալ է տէր Յակոբին եւ այլն: Առ որ մինչ երկբայ էաք տակաւին, յոմանց մահսար եւս էին առ մեզ, որք եւս թէլադրութեամբ Դաւիթ վարդապետին վկայեալ էին ասութեան նորա: Վասն որոյ Հաւատարիմ թուեցաւ մեզ բանն եւ ըստ այնմ կարծելով մեր, թէ սուրբ վանքն զրկի ի ժառանգութենէն իւրմէ, ի կոնդակոջն մերում առ յայդր գրեցեալում, պատուիրեցաք դարձուցանել ձեզ զայն եկեղեցին առ սուրբ վանն, եւ ձեռն քարշել ի նմանէ, դի մի զրկեսցի սուրբ վանքն յարդեանցն իւրոյ ժառանգութենէն: Բայց ետ միջոցի միոյ նոյն Հաստատութեան Դաւիթ վարդապետն թուղթ գրեալ առ մեզ, ստեաց զառաջին ասացուածն իւր եւ խնդրեաց ի մէնջ վերստին դարձուցանել առ ձեզ զսուրբ Սարգիս եկեղեցին: Եւ մինչ ոչ անապաք մեք նմա, յայլոց բազմաց եւս բազմակնիք թուղթ էին, որով նոքա եւս վկայեալ էին, թէ եկեղեցին այն ոչ է վախուց Հախպատու վանիցն եւ այլն: Յաղագս այնր եւ մեք զկնդակն մեր, յորում պատուիրեալ էաք ձեռն քարշել ձեզ յեկեղեցւոյն յայնմանէ, խնդրեցաք եւ յետս բերել եւտուք, եւ եկեղեցին դարձեալ անկաւ ընդ ձեռօք ձերովք:

Արդ, ի կողմանէ այդ եկեղեցւոյդ երկու Հակառակն առարկայութիւնք եղեն, ի միոյ եւ ի նոյնոյ անձն է եւ ի բազմաց եւս, յորոց մինն ասա է, ի Հարկէ, եւ միան՝ ճշմարիտ: Ուրեմն էթէ մեզ եւ անիրաւութիւն գոյ յայդմ եղելութեան, ի պարանոցս ստաբանիցն եւ ոչ ճշմարտասիրացն եղիցի, յորոց եւ մեք ընդ վայր զայսքան գլխացաւութիւնս եւ սրտնեղութիւնս կրեցաք: Իսկ զի բանից յետինն Հաւատալի գոլ կնքի, մինչ ի բազմաց եւս Հաստատի, վասն որոյ այժմ յաղագս այդ սուրբ Սարգիս եկեղեցւոյդ որովհետեւ վերջապէս զայս վկայութիւն ընկալաք, թէ ձեր է եւ ի ժառանգութեան ձերում պարտի լինիլ, այսմ Հաւատացաք: Եւ զի ի մէնջ զթուղթ էիք խնդրեալ ի Հաստատութիւն դմին, վասն որոյ ահա զայս օրհնաձիր թուղթս մեր գրեալ առ սիրելի որդիսդ մեր, Հրամայեմք, զի սուրբ Սարգիս եկեղեցիդ այդ, որպէս յառաջ, նոյնպէս եւ այժմ ի ձեռս ձեր լինիցի, եւ յայսմհետէ դուք կառավարեսջիք զդա եւ վայելեսջիք մտերիմ սպասաւորութեամբ: Որք եւ ի յորդիական սիրոյ եւ ի Հարազատութենէ, որ առ սուրբ Աթոռ շնորհապարգեւ Մայրս ձեր եւ առ Հոգեւոր Հայրութիւնս մեր, անվերջանալի մնալով, ողջ լերուք ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԷ (1788) թուոջս, ի մայիսի... եւ ի բարձրագահ Աթոռս սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1263

1169 674 1788 **թ. 15 մայիսի** – Դարձեալ թուղթ առ Յովսէփ վարդապետն, յորում յիշատակութիւն յառաջ գրեալ թղթոյդ (որ ի վերդ) եւ պատուէր՝ Հոգ տանիլ գօրեցի Ամիրաղի որդի Աւթանտիլի Ծ (50) թումանին, զոր խոստացեալ էր նա շնորհել վանն շինման Գօրու եկեղեցւոյն եւ գնացեալ ի Հաշտարխան, անդ վախճանեալ էր, եւ կտակեալ խոստովանաւորն եւ ոմանց, զայն Հասուցանել ի Գօրի՝ յօգնութիւն այն եկեղեցւոյն: Այլեւ Հարկ, զի զգեաներեցի Սարգիսն, որ զընտանիսն թողեալ աստ, դնացեալ էր յայն կողմն յերկար ժամանակ, Հետեւեալ վերադարձուցէ աստ ի տուն իւր: Ընդ որս եւ որպիսութիւն կողմանցս եւ երկրիս եւ սրբոյ Աթոռոյս:

Յորմէ սիրով բազմաւ, ողջունիւ քրիստոսականաւ եւ սրբոյ իջմանն տեղւոյս նորին առատաձաւալ շնորհիւն գիտացիր սիրելի եւ Հոգեւոր որդիդ մեր եւ Հարազատ զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ Յովսէփ աստուածաբան վարդապետ: Զի յամսոյս մայիսի ի մուտն զթուղթ գրեցաք առ քեզ, ի պատասխանի չորից թղթոց քոց ընդ միջոց միջոց գրեցելոց, զոր եւ ընդ Թիֆլիզեցի պարոն Եսայուն մերոյ յղեցաք մինչ գնայր ի Թիֆլիզ եւ պատուիրեցաք նմա՝ շուտով յուղարկել անտի: Բայց այժմ եւս Հարկաւորեցաք զայս Թուղթ գրել վասն այսր պատճառի: Քանզի ի Գօրի եկեղեցի մի շինի Հոգացողութեամբ Հարազատ գործակալին մերոյ՝ տէր Սահակ աշխատասէր քահանային, եւ յաղագս շինման այսր եկեղեցւոյ նորին ժողովուրդ Ամիր աղի որդի Աւթանթիլն խոստացեալ է տալ զԾ (50) թուման դրամ ի յօգնութիւն ծախուցն, ապա եկեալ յայդ երկիր եւ ի Հաշտարխան, յայդր վախճանեալ է: Իսկ ի ժամ վախճանմանն, առաջի խոստովանաւորն իւրոյ՝ տէր Պետրոսին եւ այլոց ոմանց ունանց, կտակ է արարեալ եւ յաղագս այն Ծ (50) թումանին, խոստացեալոյ յանուն եկեղեցւոյն իւրեանց, ասացեալ է, թէ Մինասս աղայի եղբայր Մարգար աղայի մօտ ունիմ, որ իւր շահեցողութեամբն Հասանիլ պարտի տէր Սահակին վասն շինութեան եկեղեցւոյս: Ուստի այժմ տէր Սահակն խնդիր էր արարեալ ի մէնջ գրել քեզ առ ի Հոգ տանիլ այն դրամոյն եւ յանձնել տալ իւրոյ վէքիլին: Եւ այսպիսի փոյթ ունիլն նորա վասն այն է, զի նոյն Հանդուցեալ Աւթանտիլին որդի մի ունի (յայլ բարս, մի գուցէ) անտեղեակութեամբ կտակին կանխաւ երթեալ առնուցու եւ յետոյ դժուարաւ առ ձեռն գայցէ:

Վասն որոյ գրեմ սիրելոյդ, զի ի սէր այն սուրբ եկեղեցւոյն ի յօժարակութիւն շինութեան նորին, Հարկ յանձին կալեալ Հետեւեցիս եւ վերաՀաստ լեալ կտակարարութեան Աւթանտիլին, բանիւ կամ գրով Հարկեսցես Տէրամբ օրհնեցեալ Մինասս եւ Մարգար աղայիցն, որք զայն Ծ (50) թուման իւրով շահիւն, ըստ կտակի նորին, յանձնեսցեն տէր Սահակի վէքիլին՝ առ ի Հասանիլ նմա ի պէտս ծախուց շինման եկեղեցւոյն եւ մի ձգեսցեն ի ձեռս այլոց: Որով շահեսցի Հոգի Հանդուցելոյն եւ դու նոքա եւս զվարձս առատս ընդունիցիք յԱստուծոյ:

Այլեւ գեանջեցի Սարգիս անուամբ այր ոմն, եղբայր մեր գրագիր Յակոբ վարդապետին եւ երբեմն թՓանկհուիին արարեալ աստ, յանցեալ
1170 ամին թողեալ զտուն// իւր ի գեղջս մերում յայսմիկ, թափառական տարագրեալ էր ի Պոլիս եւ անտի եւս դիմեալ է յայդ երկիր, եւ ըստ իւր ասութեանցն, զոր եկօղք պատմեն, որպէս թէ Հանդիպիլ քեզ: Աձա երեք տարի լինի, որ կին նորա եւ Գ (3) մանու[կ]ունքն ի խղճութեան եւ յողորմելութեան կան: Վասն նորա եւս գրեմ սիրելոյդ, զի ի փառս Աստուծոյ, թէ առ

քեզ իցէ եւ թէ յայլ ուրեք, հետեւեսցիս, եւ որպէս եւ իցէ, սիրով կամ ատելութիւ դարձուացես այսր ի տուն իւր, որ խղճալի իւրայինքն մի մնացեն այսպէս յանտիրութեան:

Եւ զայսկայս թէութեանցն ըստ այսմ էղիցի քեզ գիտել, զի կանաչասիրաց կալուածն, մանաւանդ եւս մայրն քաղաքաց, յանհնարին նեղութիւնս կան ընդ սաստկագունի դառին. եւ կարմրագլխաց վայրքն եւս, շուրջ զմեզ նոյնպէս, վասն անդադար անկանելոյ չառերանցն գիմէեամբք: Խղճալի մերայինքն, որք յԱրցախ, եւ պէտքն նոցա, որք անտի ի Տփխիս, ի չուառութեան մեծի, յորոց ամենեսեանն Քրիստոս գթասցի: Իսկ առ երկիրս մեր եւ առ մեզ նեռութեամբ Հայելով բարերարին, միջնակարգ դոյ կացուցիչն մեր (թէեւ կատանիշ լինելութիւնքն անպակաս): Գոհութիւն Տեառն, որոյ եւ ողորմութեամբն դեռ ծաղկեցուցանեմք զաստուածային տաճարս սուրբ: Դիտելով կատարմանն, յառաջիկայ աշնանս լինիլ եւ գետնանատան մեծ մասն, հանդերձ փոքր սրահիւն, որոյ որմունքն խախտեալք ի կարգէն, յետս էին խաղացեալք: Նորասէս ի հիմանէ սրբատաշքարամբ շինեցուցանեմք, մտադրեալ գոլով զվերնայարկս եւս տալ շինել՝ ի պահպանութիւն ներքնոցն, որովք հարաւային կողմն սրբոյ Աթոռոյս բոլորապէս քարեայ լինի, բայց կատարումն յաջողման Տեառն է յանձին:

Իսկ եւ յայս աւուրսս ի զօրաց լէգկի Օմար խանին հազար կամ այլ ազգի անձինք եկեալ ընդ Ապարան, անցին ի յԱխալցխայ: Եւ գնոյնոյ Օմար խանէն քանիցս համբաւք եկին, թէ ընդ Կուր գեան անցեալ, չուեալ է յերկիրն իւրեանց՝ գոլով հաշտեցեալ ընդ Վրաց արքային, զոր ճշմարիտ առաւել համարիմք, քան թէ սուտ: Այսուհետեւ եւս, թէ յառնել լինիցի արքային եւ ապահովութիւն իմն կայացի, թէ ոչ, Աստուծոյ է գիտելի:

Այսպէս է զայսքան ինչ իմացեալ քոյ այժմ ի մէնջ, գու սիրելիդ եւս զկոչմանդդ որպէսն գրել առ մեզ մի յետացուիս: Ողջ լեր ի Տէր: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԷ (1788) թուոջս, ի մայիսի ԺԵ (15) եւ ի սուրբ Աթոռս էջմիածին[150]:

Ձեռ. 4501, էջ 1169–1170

250ա 1788 թ. մայիս – **Թուղթք ի Թիֆլիզ**

675 Թուղթ մի վկայական առ Նորաշէնս սրբոյ եկեղեցւոյ աւագ էրէց տէր Յակոբն եւ Տէր-Մկրտիչեանն տէր Գրիգոր քահանային, ի հաստատութիւն սուրբ Սարգիս եկեղեցւոյն իւրեանց, զոր Հախպատու առաջնորդ Դաւիթ վարդապետն կամէր իւրացուցանել եւ շատ ջանաց եւ ոչ կարաց: Ըստ որում առատ երեւէին բանքն իւր, զոր ինչ արտաբերէր ի բերայնոյն եւ ոչ կարէր միոյն ըստ միւսոյն նմանն:

676 Թուղթ մի եւս առ գօրեցի տէր Սահակն, ի պատասխանի թղթոյն: Վասն օրհնութեան թղթոյն, զոր խնդրեալ էր ի վերայ Հախպատու առաջնորդին եւ քահանային, ի բացատրութիւն: Վասն ի Դուշէթ բնակեալ երեւելացուոյ որպիսութեանցն, զոր ծանուցեալ էր, շնորհակալութիւն: Այլեւ վասն թղթոյն կտակի, զոր խնդրեալ էր գրել ի վերայ Յովսէփ վարդապետին, թէ աւա գրեալ յղեցաք ընդ թղթոյս առ քեզ, ընդ որում կամիս յղեա:

250բ 677 Թուղթ մի առ նորին առաջնորդ Մարտիրոս պետն եւ գործակալ տէր Ղազարն, ի պատասխանի երկուց թղթոց նոցին, գրեցելոց ի մարտի ԺԲ (19) եւ Լ(30): Վասն դաւթարին իւրեանց հաշուատրութեան, զոր յղեալ էին, գրէ, թէ էհաս: Վասն ճորտութեան թղթոյն Յարութիւն տղայի, թէ եռուք ինքեան: Վասն Աբէլ անուամբ ճորտոյն թղթոյ, թէ վերստին ծանուաջիք, քանզի յաղագս նորին գրեալ թուղթն ձեր ոչ գտաք: Թուղթ էիք խնդրեալ ի վերայ տէր Յակոբ եւ տէր Գրիգոր քահանայիցն վասն Սարգիս եկեղեցւոյն, աւա գրեալ առաքեցաք:

Վասն Հախպատու առաջնորդին եւ քահանայիցն գրէ, թէ տէր Սահակն թուղթ էր գրեալ մեզ եւ հաշտութիւնն նոցին ծանուցեալ, եւ ի վերայ առաջնորդին եւ քահանայիցն թուղթ խնդրեալ, բայց մեք ոչ գրեցաք առ նոսա թուղթ, ըստ որում ի հասարակացն Հախպատեցւոց թուղթ ոչ գոյր առ մեզ: Այլեւ նոյն յիշեալ տէր Սահակդ թուղթ էր խնդրեալ ի մէնջ ի վերայ Հաշտարարանու Յովսէփի վարդապետին, զոր եւ գրեալ յղեցաք, հասուցես առ նա:

Իսկ վասն ճորտ Յովհաննիսի չորս լիտր մոմոյն, զոր ամ յամէ տայ սրբոյ Աթոռոյս, թէ ընդէր՝ ոչ յօժարիք ի տալն նորա առ մեզ ձեռամբ հաւատարմաց: Նաեւ ասէք, թէ բաց ի յայն մոմոյն ոչ նուիրակութիւն, ոչ հոգեբաժին եւ ոչ ամենաֆի մոմ տան, պարզապէս գրեսջիք զչտուօղն, զի գիտասցուք:

Վասն ժողովեալ մոմիցն ի պատրաստի եղելոյն գրէ, թէ յղեցէք փութով: Բայամ ամի ոչ խնդրեցաք զմոմն ի ժողովրդենէն, ըստ որում ի նեղութեան կան, բայց զժողովեալսն յղեսջիք, որպէս ծանուցի: Ե (5) լիտր թուխզալ առեալ յղեսջիք:

251ա 678 Թուղթ մի ի կարս առ պարոն Գէորգն, յորում ծանուցանէ զժ(10) թումանն չէրէց Պօղոսին եւ նրա եղբայր Գաբրիէլ տղայի, զորս ետուն աստ սրբազան Վհասպետին, զի ի Հանդիպիլն նոցա անդ, առցէն ի նմանէ: Վասն այսորիկ պատուէր, զի վերին յիշեալ դրամն տայցէ նոցա եւ ի դաւթարն իւր գրեսցէ, որպէս զի երթալ նոցա յԱխալցխայ, ազատեսցէն այնու զգերի անկեալ եղբայրն իւրեանց:

Գրեցաւ յամսոյս ի ԺԶ (16):

1367 679 1788 **թ. 22 մայիսի** – Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ նուիրակ Մինասս վարդապետն, ի պատասխանի երկուց թղթոց նորին՝ ի փետրվարի ԺԱ (11) եւ ի մարտի ԼԱ (31) գրեցելոց, յորում եւ նախապէս յիշումն վասն յառաջ գրեալ թղթոցն մերոց ի փետր[վարի] ելն եւ ի յապրիլի ԻԴ (24), հանդերձ այլովք ոմանք բանիւք:

Յորմէ սիրով եւ կարօտիւ բազմաւ, քրիստոսասէր սուրբ ողջունիւն եւ հոգեւոր օրհնութեամբ եւ միաձայնէ սրբոյ տեղւոյս հոգեպարար շնորհիւն ծանուցումն լիցի սիրելւոյդ մերոյ, հարազատ եւ աշխատակիր որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս, Մինասս աստուածասիրան վարդապետիդ: Զի ի փետրվարի ելն զթուղթ ունիմք գրեալ առ քեզ եւ Հանդերձ բազում թղթովք յղեալ, որք էին վասն գանձանակադրամից եւ այլոց արդեանց Իսահակ վարդապետին Հասուցելոց, եւ սակաւուց եւս քեզ տուեցելոց, ընդ որս էին եւ միով սրահարանաւ թուղթք ի Բաղդատ եւ ի Բասրայ Հասանելիք: Ապա ի փետրվարի ԺԱ (11) գրեալ թուղթդ Հանդերձ պատրիարգի եւ Բաղդատու մեր Փանոսի թղթովքն եւ ոսկեայ վարագի փորձիւն էհաս (քան զոր յառաջ եւս քանի դեղորայքն էին Հասեալ): Բայց մեք ոչ ձեռնհաս եղաք զլիագոյն պատասխանի գրել նմին, այլ մինչ զԻսահակ վարդապետի խնդրեալ թղթոց մնացեալն եւս պատրաստեալ էաք ընդ Թրակիոյ գանձանակի կոնդա-

կին եւ գանձապետ տիրացու պարոն Գրիգորի թղթոյն, յայնժամ զթամանցի մահտեսի Յարութիւնի թուղթն եւս, ըստ քոյ խնդրոյն գրեալ, եւ զամառօտ թուղթ մի եւս առ քեզ գրեալ ի յապրիլի ԻԴ (24), յղեցաք: Յետ այնորիկ ի մարտի ԼԱ (31) գրեալ թուղթդ էհաս ի մայիսի...: Եւ ընթերցեալ իմացաք զամէնայն գրեալդ: Եւ ահա գրեմք զպատասխանիս յառաջ եւ այժմ գրեալ թղթոյդ բանից:

Արդ, գրեալ էիր նախապէս զխառնակութեանցն տեղւոյդ եւ զժողովրդոց նեղութեանցն եւ զանմխիթարութենէ քոմնէ, առ որ յոյժ ցաւիմք, զի այս կողմն այսպէս, որ միշտ է յայսպիսութեան, եւ այդ կողմն եւս այդպէս տատանի, ուստի՛ է լինելոց մեզ սրտադիւրութիւն: Եւ վասն այսց ոչ ինչ ունիմք առնել կամ ասել, բայց թէ մաղթել առ Աստուած, ողորմել ըստ մեծի ողորմութեան իւրում խղճալեաց մերայնոցդ եւ մեզ: Ի կողմանէ տարեալ թէմէուկացդ, որ գրեալ էիր, թէ զերկուցն առի Առաքազարու Ծ (50) զուռուշն եւ Թրակիոյ ԱՃԾ (150) զուռուշն եւ ի միւսոցն ոչ ինչ երեւի առ ձեռն գալ, իմացաք, այդր աղագաւ եւս փառք Աստուծոյ: Բայց, սիրելիդ իմ, որքան կարես եւ պարտն է, Հետեւեաց եւ որ ինչ ելանէ եւ որ ինչ մնայ, գրեացես մեզ զորպէսն ի դէպ ժամանակս: Անանիայն եւս յայնպիսի ել եւ մուտս առնելն, թէ բան ինչ կարէ շինել վասն իւր, եւ թէ ոչ, զայն եւս աղդելդ մեզ միշտ Հարկ է: Եւ յաղագս պարտախնդիր ուխտատրացն, որ գրեաս էիր գրեալ, զդուշացաք ոչ եւս տալ այնպիսեացն փոխ: Զներսէս վարդապետի թուղթն, զոր յղեալ էիր, ընկալաք: Իսկ նորա քեզ՝ հասուցեալ ԳԻ(3000) զուռուշի զապզն յապրիլի ԻԴ(24) յղեցաք առ քեզ, հասուցանել նմա, ի միամտութիւն նմա ի միամտութիւն: Նաեւ զպատրիարգ վարդապետի թուղթն եւս ընկալաք, բայց Հարկաւորութիւն ոչ գոյր այժմ առնել նմա զդարձն, յայլում ժամանակի մինչ Հարկ պատահիցի գրել նմա ինչ, յայնժամ եւ զիւր թուղթն յիշելոց եմք: Ընթերցաք եւ զբաղդատու մեր գործակալ Փանոսի առ քեզ գրեալ թուղթն եւ զքո ի նմա յաւելեալ բանսն, եւ իմացաք: Այլոր աղագաւ մեք յառաջ գրեալ եմք ի Բաղդատու կոնդակոցն պարտաս, թէ առ քահանայսն, եւ թէ առ ժողովուրդսն եւ ինքեան Փանոսին եւս պատուէր եմք գրեալ, զիւրապատշաճ բանսն ինքնին հոգալ, եթէ բաւական իցէ: Իսկ զկանոնս գրել եւս էր խնդրեալ, խոստացաք յետ ժամանակի գրել, զոր գրելոց եմք ի դիպող ժամու, զի այժմ առձեռնտու է:

Այլեւ գրեալ էիր զՀասանիլն առ քեզ Բ (2) թղթոցն մերոց՝ ի դեկտեմբերի Ի (20) եւ յունվարի ԺԴ (14) գրելոց, Հանդերձ ընդ ինքեանց յղեցեալ թղթովքն, եւ զքո յուղարկելն զնոսա ի տեղիս իւրեանց, եւ զմիով արկեղր գրեանն եւս անպակաս յղելդ ի Բաղդատ ընդ տիրացու Կիւրեղին եւ մահտեսի Սիմէօնին, որոց աղագաւ կարի շնորհակալեցաք զսիրելոյդ օրհնութեամբ: Եւ զգրեալ իրսն մեր եւս, զորս առեալ եւ յղեալ ես, թէեւ ինչ ինչ չեն, ըստ գրեցելոցն մերոց, բայց վասն ոչ դատնիլոյն մեր խնդրեցե
1368 լոցն Հաճելեաւք ընդ ամենայն առեալդ եւ ընդ// առելի ոմանս իրսն եւս, եւ վասն առ այնս Հոգացողութեանդ եւս շնորհակալեցաք: Եւ զՂուկիմանոս վարդապետին մերոյ մի թայ իրաց ընդ նոսա լինելն եւս գիտացաք: Բայց Գ (3) Հակքն եւս տակաւին ոչ են Հասեալք ի սուրբ Աթոռս: Այլ զի զդնոց եւ զծախուց իրացն մերոց զղապզն խնդրեալ էիր, ահա ի դէպքերդ նայելով զՃԽԸ (148) զուռուշի եւս ԻԹ (29) փարայի զապզ գրեալ եւ ի մէջ թղթոյս եդեալ յղեցաք առ քեզ ի միամտութիւն:

Նաեւ զդեղորայսն, զորս յղեալ էիր, Ե(5) դաստայ վարազովս, ընկալաք: Եւ վասն վարազին, որ Հարցեալ էիր, որպէս յառաջ գրեցաք, ահա այժմ եւս գրեմք, զոր ինչ նոր շինել տուեալ ես, բաւական է վասն լուսթեանն, զմնացեալ Ժ (10) դաստայն ի պատրաստական եղելոցն առցես, որոյ գփորձն յղեալ էիր եւ ընդունելի է վարպետին եւ մեզ: Ի նմանէ պարտի առնուլ զդրամն, զի յոտով շահին զգիրն ի տեղն Հասուցանէ:

Բայց եւ զայս ծանիր, զի վէքիլ Հայրապետն վասն թղթաբեր թաթարի վարձ վեց զուռուշին, զոր չես տուեալ, միրատրեալ էր, եւ ի դաւթարոջս քո Դ (4) զուռուշ եւս դու աւելի տուեալ գրես: Զարմացաք առ այս, թէ որպէ՛ս անցք է: Նա գթուղթն տուեալ է Յարութիւնին, Զ (6) զուռուշ կտրելով թաթարին վարձն եւ նա զայն թուղթն թաթարան յղեալ է եղբօրն՝ տալ նմա եւ զվարձն առնուլ, եւ Յարութիւնի եղբայրն վեց զուռուշն տուեալ է թաթարին եւ գթուղթն առեալ եւ քեզ բերեալ, եւ, ի Հարկէ, զնոյն Զ (6) զուռուշն ի քէն խնդրեալ է եւ չես տուեալ, որ այնպէս գրէ Հայրապետն: Իսկ թէ զվեց զուռուշն ոչ եատուր, ընդ է՞ր զչորս զուռուշն եւս աւելի տուեալ ես: Սորա որպէսն գրես, որ իմանամք: Եւ ի վերայ այսր գիտես, որ թուղթն տանօղն առ որ եւ տանի: Ուրեմն մինչ Հայրապետն զթուղթն մեր յղեացէ յայդր ընդ թաթարաց, պետք է որ վարձն դու՝ սիրելիդ, տացես:

Զմահտեսի Գալուստի ի կողմանէ դրամոյն մերոց քեզ տուեալ թամասուկակերպ թղթոյ օրինակն, զոր յղեալ էիր, տեսաք եւ վասն զդրամանն այսի այսր արկանելոյ, որ գրեալ էիր, ահա Հարկեալ եմք պարտն Հայրապետին, եւ այժմ եւս գրեցաք, փոխիցայ առնել ի վերայ քոյ: Եւ յաղագս ԲՌՃՃ (2500) զուռուշ փոխիցայ տալոյդ գրով նորին, որ դասպ էիր խնդրեալ, ահա գրեցաք եւ յղեցաք ի ձեռն նոսա ընդ թղթոյս, Հասուցանել առ քեզ:

Առ Ղամզափոի տափրիչն եւ Ազաապոյի կողման դերձակն, որ զկնդակս էիր խնդրեալ վասն գանձանակադրամիցն՝ նոցա նոր անցեալ թուականի արդեանցն քեզ տուեցելոց, ահա գրեցուցեալ յղեցաք: Իսկ յիշեալ դերձակաց ՌՄԼԸ (1776) թուականի գանձանակադրամից կոնդակն ի փետրվարի ելն ընդ այլ էմնաից թղթոցն յղեալ եմք: Եւ վասն եկեղեցաց կոնդակացն, որպէս յառաջ գրեալ եմք ի փետրվարի ելն, այժմ եւս գրեմք, նոքա ՌՄՀԴ (1785) թուականի արդիւնն տուեալ են Սահակ վարդապետին եւ մեք զկնդակսն գրեալ եմք, այժմ ԼԸ (35) եւ ԼԶ (36) թուականից արդիւնքն առ գանձապետսն է, տացեն քեզ, որ մեք եւս զշնորհակալութեան կոնդակսն գրիցեմք: Բայց մինչ չեն տուեալ, որպէ՛ս իմացաք, թէ զի՞նչ են տալոց քեզ, որ զայն Հաշիւն գրեացուք ի կոնդակսն:

Զներսէմ վարդապետի արարեալ փոխիցայն ժողովելդ ի յԱլան աղայէն, ի յոյն Թօմթօրակէն, եւ ի մահտեսի Սիմէօնէն, եւ զմատանոյ գին ՀԶ (76) զուռուշն եւս ի Ներսէս վարդապետէն Հասանիլն քեզ, իմացաք եւ միամտեցաք: Եւ վասն Իսմայիլու ԵՃ (500) զուռուշին, զոր ի Ներսէս վարդապետին թղթոյն իմացեալ գրեալ էիր, թէ ոմն առեալ է պատճառաւ աղքատութենանն, զնոյն ինքեան թուղթն եւս յղեալ էիր: Այժմ գիտակ եմք մեք, զի տեղականքն գրած էին մեզ, որ անշահն այն յառաջնմէ Հոգեբաժին է տուեալ իբր սրբոյ Աթոռոյս, եւ յետոյ ի դատարկանալն զայն դրամանն առեալ է, վասն որոյ եւ նոքա զտունն նորա զաւթեալ են իբրու:

Ինչ եւ իցէ, դու այլեւս մի պահանջեսցես զդրամն եւ զթամասումն եւս մի տացես, զի մեք եմք առ նոսա զթուղթ վասն այսր:

Ահա Ներսէս վարդապետին եւ Մաահէհան պարոն եսայոն եւս թուղթ գրեցաք, ի պատասխանի իւրեանց թղթոցն, Հաստացես նոցա: Ղունկիա-նոս վարդապետին մերոյ զթուղթն ընկալաք եւ իմացաք զորպէսն, եթէ յայդր իցէ, ողջոյն արասցես նմա ի մէնջ: Թրակիոյ գանձապետին մերոյ՝ տիրացու պարոն Գրիգորի առ քեզ գրեալ փաստալայն տեսաք, բայց յառաջ քան զայն մեք զինդրեալ կոնդակն նորա, Հանդերձ առ ինքն թղթով, յղեալ եմք ի ձեռս քո, Հաստացանել նմա: Զմահտեսի Յարութիւն ամիրային, եւս, գրեալ էիր զրաղեալ գոլ ի Հոգս ներկայիս, իմացաք, ինքն ողջ լիցի, թերեւս ցարդ գրեալ իցէ զթուղթն: Իսկ եւ զպարոն Ասափոյի թուղթն, զորս յղեալ էիր, փորր մի եւս դու գրեալ ի նոսա զպարզաբանութիւն, ընթերցաք եւ իմացաք: Բայց այժմ թողեալ, յետոյ գրելոց եմք զպատասխանն, եւ ահա սիրով ողջոյն եւ օրհնութիւն տամք նմա: Բայց ի Գաղատիոյ նուիրակ Ղազար վարդապետէն յերկար ժամանակս զթուղթ ոչ ունիմք եւ ոչ թէ զլուին, թուղթ մի եւս ահա նմա գրեցաք, յղեսցես առ ինքն եւ եթէ գիտիցես ինչ պնամանէ, գրեսցես մեզ: Այլեւ սրբոյ Երուսաղէմի պատրիարգի ընծայ միով արկեղք օճառն Հասեալ է մեզ, երբ թուղթ գրիցեմք առ նա, յայնժամ յիշելոց եմք:

Եւ զորպիսութեանց կողմանցս եւ սրբոյ Աթոռոյս, այսպէս գիտեա, զի լազկի Ումման խանն Հուշոյ գնաց ի Բէլաքան, անցեալ ընդ Կուր եւ գիր գրեալ առ Վիրն իբր Հաշտութեամբ, որպէս եւ նա ինքն գրեալ էր եւ որպէս առաքին է, իբր զառնիլն իւր առնոյց է ի նմանէ եւ դառնալոյց ի բնակութիւնն իւր: Բայց եւ կարծի յետս դառնալ յայս կոյս, եւ ի բազմութենէն մասն մի իբր Ռ (1000) եւ պակաս, եկեալ անցին ի Տայս: Եւ այլ կողմունքն մեր եւս ոչ են ի խաղաղութեան: Իսկ այս երկիր Համեմատեալ նոցա, ողորմութեամբն Աստուծոյ, բարւոք է, բայց եւ սորա բնակիչքն վասն անգլխութեան են նոյնպէս ի խռովութիւնս եւ ի յարուցմունս, որպէս տեսեր: Եւ մեք, յուսացեալ ի յաջողումն Տեառն, զսեղանատան որմոյ խախտեալ եւ յետս շարժեալ մասն քակել եւտուք, եւ ի խոր Հիմնէ վեր առեալ բարձրացուցաք սրբատաշ քարամբք՝ ի ներքուստ եւ յարտաքուստ, եւ զմէջն ամենայն նոյնպէս արասցուք թերեւս: Տաճարն սրբով Աստուծով ցաշխոյն առնելոց է զկատարումն, որպէս յուսամք:

1369 Այլեւ մի օգնոյ Պօղոսի միջակ թապաղայ թուղթ առցես եւ յղեսցես վասն ծաղկելոյ եւ գրելոյ, որոյ տեսակի մի թապաղայի կէսն եդեալ ընդ թղթոյս, յղեցաք վասն օրինակի: Բայց այս չափովս թուղթք գոն, որք իբրեւ կայի Հաստք են եւ դէղնաշարթի գունով, եւ կոկ, եւ դաստայքն զուգուրակերպ ծալեալք, մի գուցէ յայնց առնուցուս, զի այնք վատանիւթք են, եւ գրելոյ ամենեւին անձեռնտուք, այլ որք բարակակոշն են եւ սպիտակք, եւ անծալք, յայնցանէ լիցի առեալդ, զոր չունիմք եւ Հարկաւորապէս պիտոյանայ:

Վերջապէս գրեմ սիրելոյդ ի գործդ եւ ի Հոգալիսդ արի լինիլ, որքան կար քո բերէ, եւ որչափ ըստ ժամանակիս յաջողի, եւ զորպիսածանոյց թուղթդ անպակաս առնել, զի թէպէտ ինապես զտրամալիսն գրել, զմեր յայլուստ ունեցեալսն բաւական վարկանելով, սակայն երկբայութիւնն եւ մնասանջութիւնն ի կարծիս, առաւել նեղէն զմարդն, քան զդ՛ ՚՚

զտրամալիս: Ուրեմն մի բնաւ պակասեցուցեր ի մէնջ զթուղթդ, գրելով զամենայն կարելի եւ պատշաճաւոր որպիսութիւնս, որոյ վասն առաւել շնորհակալութեամբ օրհնող լինիմք ցաւակից սիրելոյդ մերում: Ողջ լեր ի Տէր եւ յանձնեցեալ ի պահպանութիւն խնամոյ նորին, ընդ քեզ եղելոքն Հանդերձ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԷ (1788) թուոջս, ի մայիսի Իբ (22) եւ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածին:

Թէպէտ ի վերոյ վասն ԲՌեճ (2500) զուտուշ փոլիցայիդ եւ առեալ իւրացդ գնոցն եւ ծախսոյն ուրոյն ուրոյն զամզ գրել առացաք, բայց երկուցն մի զատդ գրեցաք վասն Թևթեւութեանն լաւ Համարելով: Ներսէս վարդապետին եւս առ այժմ թուղթ չգրեցաք:

Ձեռ. 4501, էջ 1367–1369

251ա 1788 թ. մայիս – ***Թուղթք ի Պօլիս, ի կարին եւ յայլ տեղիս***

680 Կոնդակ մի գանձանակի ի Կուսանդնուպոլիս ի վերայ Ղումղափու էղեալ էնաֆին սափրչաց վասն գանձանակական արդեանցն ի ՌՄԼԶ (1787) թուոյ ժողովեցելոյն, որ է Ի (20) զուտուշ, զորս յանձնեալ էին նուիրակին մերոյ՝ տեառն Մինասայ վարդապետին, ձեռամբ գանձապետ պարոն Գալուստին:

Նոյն բնոյթի կոնդակ է ուղարկվել նաեւ ուստ Յազաթայի կողմն եղեալ դերձակներս: Նամակներ էն ուղարկվել Ն. Պոլսի ղեմիրակ Մինաս վարդապետին, Թոխաթի նախկին ղեմիրակ Պետրոս վարդապետին եւ ղեմիրակ Հովակիմ վարդապետին, որոնց մէջ դիմավորապես շոշափվում էն նամականի հարցեր եւ դրամական հաշիվներ:[151] Գանձանակի կնդակ ուստ Եժանցին ալապեճեանց (Կարինէ): Այս կոնդակի մասին տեղյակ է պահվում Կարինի ղեմիրակ Հակոբ վարդապետը, որին նույնպես ուղղում էն տնտեսական բնույթի հանձնարարություններ: Նոյն բնույթի նամակ Կարինի վերին պյին. Հայրապետին, որին հավաստվում է կոդակների առացումը եւ հանձնարարվում գնել շաքար:

Գաղատիայի ղեմիրակ Ղազար վարդապետին դիմողությունն է արվում նամակ չգրելու համար: Ուչքիլիսայի Մկրտիչ վարդապետին հանձնարարական նամակ է գրվել յուզաժղով Հովհաննես վարդապետի վերաբերյալ: Նամակները գրվել էն մայիսի 22-ին (էջ 251ա–252ա):

252բ 1788 թ. – ***Թուղթ ի Էջմիածին եւ ի Բայազիտ***

681 Կոնդակ մի առաջնորդութեան վասն տէր Սահակ քահանային ի վերայ Աբգլմանէճի վանից Թեմականացն Համայնից, որք խնդրեալ էին զնա առաջնորդ կարգել ի վերայ նոյն վանիցն եւ գրեալ էին, թէպէտ ոչ է պայտ երիցուն ի վանք նստիլ, սակայն այժմուս նա կարէ կատարեալ, քանզի մինչեւ ցարդ օտարական վարդապետք ոմանք նստեալ են զաւերեալ գաւրք տունն, վասն որոյ եւ սրբազան Վեհապետն ըստ խնդրոյ նոցա առնէ:

Նույն հարցի կապակցությամբ նամակ է ուղարկվել վերոհիշյալ Սահակ քահանային: Օրհնության նամակներ էրեք ղեմիրակաց անձանց: Պատասխան նամակներ Սահակ ստպին, քահանային Ջաթարիային, պին. Պետրոսին եւ այլոց՝ չոլեկի Ավետիքին շրջաբերական կնդակ տալու եւ այլ հարցերի մասին:

Նամակներ գրվել էն մայիսի 26-ին, էջ 252բ:

253ա 1788 թ. հունիս – ***Թուղթք ի Բայազիտ եւ ի Կոշ***

682 Կոնդակ մի վէքիլութեան, որ տրեցաւ սրբոյն Թադէոսի Առաքելոյ վանից միաբան Պետրոս վարդապետին, ըստ խնդրոյ բայազուցւոցն՝ յայնժամ, յորժամ էր եկեալ էր Սահակ վարդապետն յառաջնորդութենէն:

683 1788 թ. Թուղթ առ ժողովուրդն Խօյու ի դարձ մաՀասրին նոցա, որով զՍահակ վարդապետն յետ մեծաց վնասուցն դարձեալ առաջնորդ ինդրէին, առանց Համակամութեան բայազոցւոց եւ մակուեցւոցն: Իսկ զի նոքա զՊետրոս վարդապետն վէքիլ կարգել էին ինդրեալ, վասն որոյ սրբազանն այնպէս արարեալ, գրէ սոցա Հետեւիլ նոցա եւ զՊետրոս վարդապետն վէքիլ ընդունիլ, եւ զայլ ինչ բանս առ այս:

Ձեռ. 4501, էջ 1366–1367

684 1788 թ. Հունիս – Թուղթ ի Բայազիտ առ քահանայսն եւ իշխանսն, ի պատասխանի մաՀասրական թղթոյն նոցա վասն վէքիլ կարգելոյ զՊետրոս վարդապետն, եւ Հարկ, զի որպէս յառաջ ի յառաջնորդ կարգիլն Սահակ վարդապետին զամենայն կայսն սրբոյն Թադէոսի Առաքելոյ վանիցն դաւթար էին արարեալ, նոյնպէս եւ այժմ ի ձեռն աստի գնացեալ Բարսեղ եւ ՅովՀաննէս վարդապետացն դաւթար արասցեն յերկուս օրինակս զպակասեալսն եւ պլանելեալսն նշանակելով, զմին ընդ կայիցն յանձնեսցեն Պետրոս վարդապետին, եւ զմին յղեսցեն ի սուրբ Աթոռս: Այլեւ զքսուրսն արտաՀանեցեալ առաջնորդ Սահակ վարդապետին եւ նորին սպասաւոր ՅովՀաննէս վարդապետին անպակաս յանձնեսցեն նմա՝ առ ի բերել:

Ձեռ. 4501, էջ 1369–1370

685 1788 թ. – Թուղթ առ սրբոյն Թադէոսի Առաքելոյ վանից նորոգ վէքիլ կարգեցեալ ծերունի Պետրոս վարդապետն՝ ըստ մտաց վերոյգրեալ թղթոյդ, որ առ բայազետցիսն:

Ձեռ. 4501, էջ 1370–1371

Պատասխան նամակ նոր նշանակված վէքիլ Պետրոս վարդապետին, ինչպես եւ այն. Փբ-ծնին: Նամակները գրվել են Հունիսի 9 ին: Գանձասարակի կենդան, տրված Կարսի ս. Գևփորգ եկեղեցու պղյուզները առանալու կապակցությամբ: Նոյն կապակցությամբ շնորհակալություն է գրվել առաքող Գևփորգ ագային, եւ գանձապահներ՝ մաՀտեսի եղիային եւ այն. Իգնատոսին: (Ձեռ. 4481, էջ 253ա–253բ):

686 1788 թ. Հունիս – Թուղթ օրՀնութեան ի Հարօկ գիւղն, որ է ի Քիւրտաստան, ի սուրբ կենդանոյի վիճակն առ Յակոբն, որ զմի պատ էր տուեալ սրբոյ Աթոռոյս, որ սերմանօղն ի նմա զորքան եւ արդիւնս ժողովեսցէ, բաց ի սերմանցն, երկուս բաժինս արարեալ, զմի բաժինն ինքն առցէ եւ զմի բաժինն տացէ սրբոյ Աթոռոյս: Որ եւ յայսմ ամի ի կողմանէ այնր զԱՌ (1000) դիան դրամ էր յղեալ ձեռամբ տէր ՅովՀաննէսն քահանային[152]:

Ձեռ. 4501, էջ 1373

687 1788 թ. 21 Հունիս – Թուղթ ի Սուրաթ առ Գեւորաքենց Յակոբեան ՅօՀաննէսն աղային, յիշումն յանցեալ թուղթն եւ ի դեկտեմ. Լ (30) գրեցեալ թղթոյն մերոյ եւ ծանուցումն յաղագս Գրիգոր վարդապետի (որ էր յանցելումն նուիրակ Հնդկաց երկրին) եւ Ջուղայու առաջնորդ Յակոբ վարդապետին զարձակումն թուղթս գրելոյն անդ ի Սուրաթ առ բանադրեալ Պետրոս էրէցն՝ պայմանաւ, որ յետ վեց ամսոյ ելցէ անտի կամ թէ դարձեալ արգելցի ի քահանայութենէ: Ապա ծանուցումն որպիսութեանց երկրին եւ սրբոյ Աթոռոյս, եւ յորդորումն ի սէր եւ ի Հաւազատութիւն սմին:

Ձեռ. Լք 4501, էջ 1268–1269

688 1788 թ. 21 Հունիս – Թուղթ ի Ջուղայ առ նորին նորոգ առաջնորդ Յակոբ վարդապետն, ի պատասխանի բազմահնիկ թղթոյն, որ նաեւ ամենայն տեղականքն ի միասին գրեալ էին, ծանուցանելով զժամանելն կենդակաց սրբազանին անդ առ ինքեանս եւ զայլ ինչ: Իսկ սրբազանն յետ նոցին բանից պատասխանիս առնելոյն, գրէ եւ զՋուղայեցի տէր Յովսէփի գնալն աստի ընդ քեռւոյն դեպ ի Բաղդատ, որ անտի քեռին գնալոց էր յերուսաղէմ եւ ինքն՝ ի Ջուղայ: Եւ վասն ի Քեապուլ գտանեցեալ բրիտանէիցն Հրամայէ զքահանայս յղել: Նաեւ վասն ի Սուրաթ եղեալ Ջուղայեցի տէր Պետրոսին (զոր ժողովուրդք տեղւոյն ոչ ընդունէին, որոյ աղագաւ եւ սրբոյ Աթոռոյս նախանցեալ նուիրակ Գրիգոր վարդապետն արգելեալ էր զնա ի քահանայութիւն առնելոյ, եւ առաջնորդ Մկրտիչ պետն Ջուղայու եւս Հաճեալ էր ընդ այն, որ ոչքան անդ է, ոչ լիցի քահանայ, եւ յորժամ ելցէ անտի յայսկոյս, յայնժամ արասցէ քահանայութիւն): Այժմ որովհետեւ նուիրակն մեր՝ Եփրեմ վարդապետն, գրեալ էր արձակել զնա Գրիգոր վարդապետին, զի յետ միջոցի միոյ ասլա ելցէ եւ նա այնպիսի պայմանաւ թուղթ գրեաց, վասն որոյ գրէ ամս սրբազանն ի կողմանէ Մկրտիչ վարդապետին՝ նախնոյ իւրոյ եւս ինքն արձակման թուղթ գրել նոյնով պայմանաւ, որ ի վեց ամիսս քահանայութեամբ մնացեալ անդ, զՀոգալիսն Հոգասցէ եւ ելցէ, իսկ թէ ոչ ելանիցէ, դարձեալ լուծցի: Եւ զայլ ինչ եւս բանս, զորս ի ներքոյ ի թղթոյն իմասցիս:

Ձեռ. 4501, էջ 1172–1174

1371 689 1788 թ. 21 Հունիս – Թուղթ ի Հնդիկս առ սրբոյ Աթոռոյս նուիրակ Եփրեմ վարդապետն, ի պատասխանի երկուց թղթոյն նորա ի Սուրաթու ի ՌՄԼԶ (1787) թուոյ յունիսի ԺԷ (17) եւ ի նոյեմբերի ելն գրեցելոց, յորում եւ նախասլն յիշումն յառաջ գրեալ թղթոյն մերոյ եւ գրեանցն, զորս յղեցաք: Եւ ի վերջոյ՝ Համառօտ որպիսութիւն կողմանցս եւ սրբոյ Աթոռոյս:

Յորմէ սիրով բազմաւ, քրիստոսասիրէր սուրբ աղջունիս եւ լիագոյն օրՀնութեամբ եւ միածնակէց սրբոյ տեղւոյս զօրացուցիչ շնորՀիւն ձանիր սիրելի եւ Հոգեւոր որդիդ մեր, Հարազատ եւ աշխատասէր գաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ Եփրեմ աստուածմխաստ վարդապետ: Զի յանցեալ ՌՄԼԶ (1787) թուոյ օգոստոսի ԻԵ (25) եւ ի դեկտեմբերի Լ (30) զթուղթս եմք գրեալ առ քեզ, լիագոյն որպիսութեամբք եւ ընդ յետին թղթոյն գնորատիպ Յովսեպոս պատմագիրք եւ զՄաղմոս եւս եմք յղեալ, որոց եւ ի Գօլիս յայդկոյս յուզարկիլն իմացեալ եմք եւ յուսամք, թէ մինչեւ ցարդ առաջին թուղթն Հասեալ իցէ եւ յետին եւս ըստ ժամանակին Հասցի: Իսկ ասլա ի Սուրաթու քաղաքէն ի ՌՄԼԶ (1787) թուոյ յունիսի ԺԷ (17) գրեալ Համառօտ թուղթդ էՀաս առ մեզ ի ներկայ թուոյս յունվարի ԻԱ (21): Եւ ի նոյեմբերի ելն գրեալդ էՀաս ի յունիսի Գ (3): Առաջմէն իմացաք զիաղաղութեամբ ժամանելդ ի Սուրաթ եւ ուրախացաք: Որում բարեբոյն Աստուած ի գնալդ յայլ տեղիսն եւ ի դարձդ եւս այդպէս յաջողեսցէ: Եւ զայլ ինչ եւս զօրՀնեալ ՅօՀաննէսն աղային եւ զքէդ պարոն ՅովՀաննիսէն եւ զիրացն նորա, որ գրեալ էիր, ծանեաք, իսկ երկրորդաւն թղթով գիտացաք զաւարտելդ դործդ ի Սուրաթ եւ զդրամն ինչ փոխիցայ առնելդ ի Մատրաս, Հասանիլ պարոն ՅովՀաննիսին եւ շնորՀակալեցաք առ այնս: Եւ զոր գրեալ էիր, թէ գնալոց եմք այսուհետեւ ի Մշիբանդար եւ անտի ի Մատրաս ցամաք ճանապարՀօք, իմացաք, ի Տեառնէ Աստուծոյ եւ ի շնորՀաց սրբոյ Աթոռոյս

դիւրութիւն ճանապարհի եւ յաջողութիւն բանից տացի սիրելի որդւկիդ մերում:

1372 Այլ զպարոն Յովհաննէսն, որ զկարծիս էիր գուցեալ զայլ եւ այլս գրեալ լինելոյ առ մեզ// մի ինչ տանջէր զմիտադ: Նա ի ծովու յայս կողմանէն քանիցս որպիսածանոյց գիր գրեալ ամենեւին զայլ եւ այլ բան չէր յիշեալ, իսկ յայդ կողմանէդ դէտ թուղթ չէ գրեալ եւ թէ գրեալ եւս իցէ, մեզ չէ հասեալ: Այլ թէ գրեալ իցէ եւ հասանիցի, մեք միանգամայն ոչ ընդունիմք զայնպիսի բանն, այլ ընտրութեամբ վերծանիմք, եւ զոչ իրաւամբ դոյն դրելոց հակառամք: Ուրեմն մի ինչ տարակուսութիւն կայացի ի քեզ յայմմ կողմանէ:

Իսկ եւ վան Յօհաննէսն աղայի խնդրոյն, զորս գրեալ էիր, իմացաք: Առ որս ծանիր, զի Մաշտոցն, զոր խնդրէ տալ տալ, կարելի է յետ միջոցի լինիլ, մինչ զՆորհրդատետրն աւարտիցեմք, զոր ի ձեռին ունիմք: Այլ Ճաշոցն այժմոյս յոյժ դժուարին է տալիլ աստ վան բազում պատճառաց, զորս ոչ երկարեմք ասել, բայց ո՛ գիտէ, եթէ Աստուած յաջողութիւն իմն հանդիպեալ տպել լինիցի աստ Ճաշոցին, ի յիշատակ Յօհաննէսն աղային տպել տացուք եւ ոչ այլոց:

Եւ վան արեւելակողմ խցերին եւս, զորս կամեցեալ է ի յիշատակ ինքեանն նորոգիլ, բարւոք է: Բայց դու գրեալ էիր, թէ նա ինքն եւս վան այց թուղթ գրեաց եւ մեք դէտ զայն թուղթն նորա ոչ ընկալաք: Մինչ ընկալցուք, զիտոս նորա լիապէս իմացեալ, նմա պատասխանի եմք գրելոց, որ արտադիր լինիցի, եւ զինչ գրէն մեր նմա, յայնժամ քեզ եւս ծանուցանելոց եմք:

Ի կողմանէ Պետրոս երիցուն եւս, զոր ինչ գրեալ էիր, ծանեաք, եւ հաւանեցաք վերջին խնդրոյդ: Վասն որոյ աճա Գրիգոր վարդապետին զարձակման թուղթ գրեալ եւտուք եւ բաց յղեցաք առ Ջուղայու առաջնորդ Յակոբ վարդապետն եւ նմա գրեցաք, որ ինքն եւս ի կողմանէ Հանդուցեալ Մկրտիչ վարդապետին զարձակման թուղթ գրեսցէ առ նոյն էրէցն՝ ըստ մնաց թղթոյ Գրիգոր վարդապետին քո գրեալ պայմանաւն, եւ ի վերայ Հիրազու ձեռամբ Յարութիւնին, եւ նորին եղբայր Յովհաննիսին, որ ի Բանդարբուշէտ, հաստատ ի Սուրբ Յօհաննէս աղային, որ նա տեսեալ և ընդ ժողովրդեանն խորհրդակցել զթուղթն ցուցցէն երիցուն եւ խօսեսցին ընդ նմա, որ եթէ յանձն առնուցու ըստ գրեալ պայմանին յետ վեց ամսոց ելանել անտի, զթուղթն տացէն եւ արձակեալ դիտելով յեկեղեցի ընկալցին: Իսկ թէ յանձն առնուցու յետ վեց ամսոց ելանելն, զթուղթն ոչ տացէն եւ այլ եւս բանադրեալ ծանիցէն եւ զորպէսն գրեսցէն մեզ: Եւ զի արձակման թղթեին ի ձեռն Յօհաննէսն աղային պարտ էր հասանիլ, մեք եւս թուղթ գրեցաք նմա վասն լսումեանցն, որ առ քեզ, շնորհակալ լինելով եւ զնախագրեալ թուղթքն մեր յիշելով եւ զվերոյ գրեալ բանն, որք վասն երիցուն, նմա եւս ծանուցանելով: Որում եւ աղդեցաք, թէ ըստ եփրեմ վարդապետին մերոյ գրելոյն ի քէն թուղթ գոյ առ մեզ գրեցեալ, նմա սպասեմք. յորժամ ընկալնուցումք, յայնժամ զլիալիր պատասխանիս գրելոյ եմք եւ այլն: Աճա այնպէս արարաք վասն երիցուն այժմ, տեսցուք թէ ո՛րպէս արասցէն:

Եւ զորպիսութեանց կողմանցս եւս այսպէս իմա, զի լեզկին եղեալ ի Հուշոյ եւ հաշտեալ որպէս թէ ընդ պետին Վրաց եւ առեալ զտարեկան առնլին իւր ի նմանէ, էանց ի Ճար՝ առ ի գնալ ի բնակութիւնն իւր, եւ չէ

յայսմ մեզ անդ մնալն եւ կամ գնալն: Երկիրս մեր ի միջակ խաղաղութեան կայ ողորմութեամբ Տեառն, եւ սուրբ Աթոռս յիւրավայելուչ պայծառութեան: Տաճարս սուրբ ըստ առաստաղին եւ ըստ որմոցն լիալիր ծաղկեցաւ եւ պատկերազարդեցաւ ցարդ՝ կրկին իսկալայիւք եւ բազմապատիկ աշխատութեամբ վասն բերմանց ժամանակիս: Այժմ զսուրբ իջմնայն տեղին եւ զԱւագ սեղանոյ մարմարիոնիւ զծաղիկսն եւ զպատկերսն ես նորոգելոց, որ Աստուծով մինչեւ ի Հոկտեմբերն յուսամք բոլորապէս աւարտիլ: Իսկ եւ ի սեղանատունն եւ ի սրաՀն իւր ձեռնարկեալ, զխախտեալն քակեցաք եւ ի Հիմանէ նորոգեցաք, թող զսրտաքին կողմն եւ ի մէջն եւս յերկուց դիմաց զվէց կարգ քարինս դնել տալով, առ ի ոչ վերանալ խոնաւութեանց ի յորմն, եւ ապականել որպէս յառաջն, եւ աճա զթաղն սան եւ ծածկեն: Բայց զի Հիմն յոյժ Հաստատուն եմք արկեալ, պարտիմք ի վերայ սորա զվերնայարկս եւս շինել թաղիւ, նախ զի ներքին շինուածն յանձրեւոյ ազատ լիցի եւ երկրորդ կարգ շինուածոյն բարձրութեան համբայնոցին Հաւասարիելով, Համեմակերպ երեւիցի: Եւ զդուռն կամարաւ շինեալ, զարձանն մարմարիոնեայ անդէն եմք եդեալ ընդ կամարաւն: Այժմ զայսքան գրեմ, յետոյ մինչ ասացեալքս շնորհիւն Աստուծոյ ի գլուխ գայցեն, յայնժամ զորպէսն լիօրէն գրելոց եմք//սիրելի որդւոյդ: Միջոցիս նեղ գոլով, այսքանս բաւական լիցի: Եւ պատուիրեմք զորպիսածանոյց թուղթդ շտապաւեցուցանել ի մէնջ, յաւելով զորդիական սէրդ եւ զՀարատատութիւնդ առ սուրբ Աթոռս մայրս քո եւ առ Հոգեւոր Հայրութիւնս մեր: Ողջ լեր ի Տէր եւ յանձնեցեալ Տեառն, Հանդերձ ընդ քեզ եղեալ Հարազատօք: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԷ (1788) թուոջս, ի յունիսի ԻԱ (21), եւ ի բարձրագահ Աթոռս սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1371–1373

690 1788 **Թ. Հոկտ.** – Թուղթ առ Որմու եւ Հաղբակու իշխանսն, ի պատասխանի մաՀաբարացն նոցա, որք զսուրբ նշանն վանից իւրեանց, զոր առատ առեալ էաք ի ձեռաց խաբեբայից, խնդրեալ էին եւ սրբազանն այսու թղթով Հանդերձ դարձոյց:

Ձեռ. 4501, էջ 1174–1175

1269 691 1788 **Թ. Հոկտ.** – Կոնդակ Հանրական ժողովարարութեան վասն Ջուղայու Ամենափրկչի սրբոյ վանիցն, ըստ խնդրոյ նորին առաջնորդ Յակոբ վարդապետին, ձեռամբ իւր միաբան Աստուածատուր վարդապետին:

(Սկիզբն է ի փոքրագիրք մատեն տեառերս, ի յԻչքիլիասի կոնդակն, որ է ի 521 երեսն եւ վերջին մասն է ի Ջուղայու առաջին ժողովարարութեան կոնդակոջն ի վերայ Հնդկաստանու, որ է ի 1138 երեսն: Իսկ միջարկութիւնքն եւ փոփոխմունքն են աստ ի ստորեւս, որպէս տեսանին):

... որչա՛փ եւս առատ բարւոք է եւ արժան տալն ումանց Հաշակաւոր վանորէիցն մերոց, որք յատկապէս տեղիք պարծանաց են եւ Հոգեւոր այս միխիթարութեան օրհնեցելոյ ազգիս մերոյ: Արդ, յայնպիսի անուանի վանորէիցն մի է չքնաղակերտ եւ Հիւհրաշ սուրբ վանքն Ամենափրկչին, կառուցեալ ի Նորն Ջուղայ: Որ յառաջագոյն թէ որքան լի էր եւ Հարուստ ամենայն Հոգեւոր եւ մարմնաւոր փարթամութեամբ, միաբանից բազմաց... (ի 1138 երեսն):

... վիշտն սարսռելիս, զորս կրեցին խղճալիքն: Զորոց եւ ի ձէնջ թեբեա ոմանք լաւապէս եւ ոմանք փոքր ի շատէ ունիք գտեղեկութիւն: Իսկ ապա ի վախճանիլ նախկին առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետին, բազում պարտք եւ պակասութիւնք էն ի յայտ եկեալ սրբոյ վանիցն: Նաեւ բազմահնար պարսիկքն անգլխացեալք, պէսպէս հնարագործութեամբք եւ պատիր բանիւք եւ գրպարտանօք ոչ դադարէին ի պահանջելոյ զանկարգ պահանջմունս, որովք սուրբ տունն այն իսպառ գոյութեան եղեալ, ի յետին չքաւորութիւնն է հասեալ: Եւ որպէս վանքն, նոյնպէս եւ երկիրն եւ ժողո-
1270 վուրդքն մերազնեայք ամենեւին //մերկացեալք էն ի գոյից եւ զառօրեայ ապրուստս իւրեանց Հայթայթանօք առ ձեռն բերէին: Այն բազմաբեղուն հարստութեամբ ճոխացեալ ժողովուրդքն Ջուղայու, որք երբեմն բազմոց աղքատաց եւ կարօտելոց ձեռնտու եւ օժանդակ լինէին, այժմ չքաւորեալք եւ աղքատացեալք՝ այլոց ձեռնտուութեան եւ օգնականութեան կարօտին: Ուստի նորոգ առաջնորդն տեղւոյն եւ սրբոյ վանիցն Ամենափրկչի՝ Յակոբ վշտակիր վարդապետն, հանդերձ ժողովրդովքն, զայսպիսի մարմրեցուցիչ աղէտս գրելով մեզ ի ձեռն բնիկ եւ հարազատ միաբանին նոյնոյ սրբոյ վանիցն՝ Աստուածատուր վարդապետին, յոգնաթախանձ աղերսանօք խնդրեալ էր ի մէնջ զկոնդակ շրջաբերական ի վերայ օրհնեցելոցդ, զի զօգնութիւնս ինչ պակասութեանց եւ պարտուց իւրեանց ի ձէնջ գտցեն: Վասն որոյ եւ մեք, գթացեալ ի յողորմելութիւն այն սուրբ վանիցն եւ միաբանից նորին, ըստ խնդրոյ առաջնորդ Յակոբ Հանճարափայլ վարդապետին եւ արհիեպիսկոպոսին, զայս օրհնաձիր եւ ցաւածանոյց նամակս մեր գրեալ ի վերայ աստուածատէր եւ ողորմածասիրտ աղզիդ մերոյ օրհնեցելոյ, շնորհեցաք նոյն յիշեալ Աստուածատուր խոհեմազարդ վարդապետին, որ Հանդերձ վկայական թղթովն առաջնորդին դիմեսցէ առ բարեպաշտութիւն ձեր՝ առ ի խնդրել ի ձէնջ զկամաւոր ողո[րմութիւն]... այլ ինայելով ի մեծահոգի սուրբ վանքն յայն եւ ի խղճալի առաջնորդն եւ միաբանն նորին, յատուկ սիրով ընդունիցէք զեկեալզ եւ առատ ողորմութեամբ շահիցէք եւ սրտացաւութեամբ յատկապէս իմն օգնութիւն իմն առնիցէք սրբոյ վանիցն այնմիկ՝ ի կայունութիւն շինութեանն եւ ի վերստին պայծառացարդութիւն նմին: Գիտեմ, զի ամենեցուն ողորմիք եւ տայք, սակայն...

Գրեցաւ ի ՌՄԼԷ (1788) թուոջս եւ ի յուլիսի..., առ դրան լուսակառոյց եւ տիեզերական մեծի Սիոնոյս սրբոյ Էջմիածնի[153]:

Ձեռ. 4501, էջ 1269–1270

692 1788 **թ. Հուլիս** – Կոնդակ ի վերայ Ղարսոյ քաղաքին, յորում նախ շնորհակալութիւն վասն միոյ տարւոյ արդեանց գանձանակին սրբոյ Սիոնոյս եւ դարձեալ շնորհակալութիւն վասն սուրբ Գէորգի վանից գանձանակի քանի ամաց արդեանցն եւ Հաստատութիւն նորին գանձապետ Տիոան: Եւ կրկին եւս շնորհակալութիւն վասն այն, որ քաղաքացիքն իրր յորդորմամբ նուիրակ Գրիգոր վարդապետին սահմանեալ էին ի տօնս սրբոյ Էջմիածնի եւ սրբոյ Լուսաւորչին զյատուկ գանձանակադրամս ժողովել եւ տալ սրբոյ Սիոնոյս, որոյ աղագաւ եւ յորդորումն:

Ձեռ. 4501, էջ 1270–1271

693 1788 **թ. Հուլիս** – Կոնդակ ի վերայ սրբոյն Կծնունոսի վանից վիճակացն վասն առաջնորդութեան Սահակ վարդապետին, զոր յղեալ էին

թեմականքն վասն եպիսկոպոսութեան, բայց սրբազանն այժմ ոչ պատշաճ տեսանելով ձեռնադրել զնա, այսու կոնդակաւ վերադարձոյց:

Ձեռ. 4501, էջ 1374

694 1788 **թ. Հուլիս** – Թուղթ ի մեծն Գօլիս առ նուիրակ Մինասս վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն նորա ի յապրիլի ԺԲ (12) գրեացելոյ եւ վասն Միրզայ բէկի թուն Վարդան տղային, եւ վասն այլոց եւս ոմանց բանից:

Ձեռ. 4501, էջ 1376–1377

253բ 1788 թ. հուլիս – ***Թուղթք ի Տիգրանակերտ***

695 Կոնդակ մի ի վերայ սրբոյն Կծնունոսի վանից վիճակայնոցն եւ թեմականացն վասն առաջնորդութեան Սահակ վարդապետին, զոր յղեալ էին առ սրբազան Վէհապետն՝ առ ի ձեռնադրել զնա եպիսկոպոս: Բայց սրբազան Վէհապետն այժմ ոչ պատշաճ տեսանելով զեպիսկոպոսութիւն նորին, վերադարձուցանէ այսու կոնդակաւ ի տեղի իւր, պի Հովուեսցէ զժողովուրդն յերկու ամ եւ ապա դառնայցէ ի սուրբ Սիոնս:[154]

696 Թուղթ մի ի յերկիրն Հղուայ առ քահանայսն եւ իշխանսն ի դարձուսն մահաբարականաց թղթոյն նոցա, զոր գրեալ էին վասն առաջնորդութեան Սահակ վարդապետին, զի ձեռնադրեսցէ զնա եպիսկոպոս:

254ա Որոց պատասխանի ըստ մտաց վերին թղթոյն, թէ զկնի երից ամաց// եկեսցէ եւ առցէ զաշտիճանն եպիսկոպոսութեան:

697 Կոնդակ մի ընդհանրական ժողովարարութեան վասն Ամենափրկչի վանիցն Ջուղայու ըստ խնդրոյ նորին առաջնորդ Յակոբ վարդապետին: Ընդ նորին միաբան Աստուածատուր վարդապետին:

Գրեցան յամսոյս ի ժ (10):

254բ 698 1788 **թ. Հուլիս – ի կարին** – Թուղթ մի առ պարոն Հայրապետն, ի պատասխանի երկոքին թղթոցն: Միամտութիւն Մինասս վարդապետի առ մեզ գրեալ թղթոյն եւ իւր յղեալ ամանաթիցն, թէ Հասին առ մեզ ամբողջապէս: Իսկ վասն զապզիջն Մինասս եւ Պետրոս վարդապետացդ, թէ վաղ ուրեմն յղեալ: Մինասս անուամբ ուրումն ԻԹ (29) ղուռուշ ետուր ըստ գրեցելոյդ, եւ զքո տուեալ թուղթն առեալ ի նմանէ, ահա առ քեզ դարձուցաք: Վասն առ Մինասս վարդապետն Հասանելի թղթոյն, պի Հասուցէ օր մի յառաջ, Հարցուն, թէ ի վերայ նորա փօլիցայ արարէ՞ր, թէ ոչ: Վասն անապատացի մահտեսի Մովսէին, թէ յղեալ իրքն Հասին, բայց թուղթք ոչ գրեցաք նմա, մինչ Մինասս պետն ծանուցէ, յայնժամ առ նա եւ առ Մոսկով Յովհաննէսն զիմամսական թուղթ եմք գրեցելոց:

Բարդուղիմեոսի (Հայրակ) առաջնորդ Սահմանուս վարդապետն, ինչպես եւ Հայրակի ու Հոռմոս քահանաներին ու իշխաններին Հայտնվում է ս. Նշանի առաքման մասին: Օրհնութեան նամակ ուխտատուն խոջա Մուրատին (Զմյուռնիա): Պատասխան նամակ Եղուռդեմի պատրիարք Հովակիմ վարդապետին, որով Հայտնվում է երկու Հոգևորականների եպիսկոպոս ձեռնադրելու մասին եւ Հաստատում ուղարկված մեկ արկղ օձառի առացումը: Նույն Հարցերին է վերաբերում նաեւ Եղուռդեմի վերի, տիրացու Սարգսին ուղարկված նամակը[155]: Պատասխան նամակներ ս. Հակոբյանց վանքի յուսարար Պետրոս վարդապետին եւ միաբան Գեւորգ վարդապետին, որոնցով Հաստատվում է նամակների ու նվերների առացումը: Նոր ձեռնադրված եպիսկոպոսների մասին գրվել է նաեւ Աիսիյան ազգին, Ջուղայեցի տիրացու Մատեհոսին եւ Նախիջեւանի վարդապետին ուղարկված նամակներում: (Ձեռ. 4481, էջ 255ա–255բ):

254ա 1788 թ. հուլիս – ***Թուղթք ի Պօլիս, ի Թօխաթ եւ ի կարին***

699 Թուղթ մի առ սրբոյ Աթոռոյս Նուիրակ Մինաս վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն նորա ի յապրիլի ԺԲ (12) գրեցելոյ: Վասն Միրզայ բէկի Թուն Վարդան տզային յանձնարարութիւնն: Եւ վասն նախքան զայս գրեալ թղթոյն մերոյ առ ինքն ի մայիսի ԻԲ (22), Հանդերձ ղազպիւն իւրով եւ այլոց թղթովք յիշման: Իսկ վասն յղեալ իրացն եւ Ղունկիանոս պետի ստացուածոցն՝ միամտութիւն, թէ հասին առ մեզ ամբողջապէս: Վասն վերատին գրեալ թղթոյն Յովսէփ վարդապետի առ մահտեսի Գալուստն, զոր ահա ի ձեռս իւր յղեաց՝ պատուէր առ ի հասուցանել առ նա: Այլ վասն ի Զմիւռնոյ նուիրակ եւ առաջնորդ Գալուստ վարդապետին Հարցման եւ ծանուցման, թէ ի նմանէ զսեւ եւ զկապոյտ շալս խնդրեցաք, Հարկաւորք են, եւ ցարդ ոչ յղեաց, ոչ գիտեմք՝ Հոգացեալ է, թէ ոչ, վասն որոյ գրեցեալ նմա եւ իմանայցես եւ մեզ ծանուցես: Վասն նուիրակին մերոյ՝ Ղազար վարդապետի թղթոյն, զոր ահա յղեցաք ի ձեռս իւր պատուիրումն առ ի հասուցանել առ նա: Բայց վասն Մարտիրոս անուամբ ուրումն տարագրեցելոյ խնդիր, զի յորդորեսցէ զնա՝ առ ի գալ ի տունն իւր ըստ խնդրոյ մէկիք Աբրահամին, որ բազում անգամ աղաչեալ էր զաթոռակալն վասն նորա: Այլեւ խնդիր վասն քահանարդին, զի երկու շիշայիս յղեսցէ, որք եւ լիցին ի պատուականաց: Մատուցանէ օրհնութիւն Գէորգ եւ Մարտիրոս վարդապետացն եւ փոքրիկ տիրացու Իգնատիոսին:

700 **Ի Գազատիա** – Թուղթ մի առ նորին նուիրակ Ղազար վարդապետն, ի պատասխանի ի փե. ԺԵ (15) ի Ղարամանու գրեալ թղթոյն վասն Լ (30) դուռուշին Գրիգոր սպասաւորին իւրոյ: Ծանուցումն, թէ ետուք ընտանեացն ըստ գրեցմանդ՝ միամիտ լեր առ այս:

701 **Ի Թօխաթ** – Թուղթ մի առ ուռուշճուղցի վէքիլ մահտեսի Յարութիւնն. միամտութիւն վասն ԹԷոպէլիթին Մեսրոպ վարդապետի, զոր յղեալ էր, թէ էհաս: Պատուէր վասն մահտեսի Ազամճանի թղթոյն, զի հասուսցէ առ նա:

702 Թուղթ մի օրհնութեան եւ շնորհակալութեան առ մահտեսի Ազամճանն վասն ոսկւոյն եւ մանր ստակացն ընդ նուիրակին մերոյ՝ Փիլիպպոս վարդապետին յղեցելոյ ծանուցումն:

703 1788 **Թ. սեպտեմբեր** – Թուղթ ի Զմիւռնէ առ Սաւալանեան պարոն Առաքէլն, ի պատասխանի թղթոյն. շնորհաւորութիւն դարձմանն յԱմստէրդամու անդ, եւ շնորհակալութիւն վասն յղեալ ընծայիցն, եւ յորդորումն՝ կալ Հաստատուն ի սէրն եւ ի բարեկամութիւնն, եւ այլ ինչ ըստ սոցին:

Ձեռ. 4501, էջ 1175–1176

1271 704 1788 **Թ., սեպտեմբեր** – Թուղթ ի Զմիւռնէ առ Ապրոյեան Աստուածատուր աղային. յիշումն թղթոյն մերոյ առ ինքն Հասելոյ եւ վասն ոչ գրելոյն դեռ եւս զպատասխանին, եւ վասն մահտան որդւոյն միսիթարութեան, այլեւ յաղագս նեղութեանցն ի պատճառս պատերազմին: Եւս եւ վասն դուրպինին, զոր որպէս թէ սա էր յղեալ, երկբայաբար շնորհակալութեան եւ այլ բազում բանք:

Յորմէ ժամանեսցի թուղթ ճշմարիտ /ի վերուստ տեղիս ի նախագրեալ թղթոյն սորա է գրել, ի որ է ի 975 երեսի/:

Զի երկարացաւ միջոցն, յորում ի յօրհնեցելոյդ զթուղթ ոչ ընկալաք, թէեւ մեք եւս չկարացաք գրել: Այլ յառաջ ի յունվարի ԺԴ (14) զթուղթս գրեցաք առ սիրելիդ եւ առ նուիրակ եւ առաջնորդ Գալուստ սատուածիմաստ վարդապետն, եւ այժմ ի նմանէ առաք զպատասխանին թղթոյն իւրոյ, բայց տարակուսեմք, թէ ընդէ՞ր եւ դու զպատասխանի չես գրեալ: Սակայն եւ զայս Համարիմք վասն առաւել Հոգոյ եւ տրտմութեանդ: Քանզի ի թղթոյ Գալուստ վարդապետին զրօթալի Համբաւս իմացաք վասն քո եւ քաղաքիդ, որ ի պատճառս մեծի պատերազմին ի նեղութեան կայք, եւ ծաղիկ սնաւանեալ ժանտախտն եւս տարածեցեալ է ի բազումն, որով եւ Հրաշատեսիլ մանուկն քո եւ Հոգեւոր զաւակն մեր՝ նորաբողբոջ եւ ծաղկահիւթ Գալուստն փոխեցեալ է ի կենաց աստի: Ոյր Համբաւ դառնալուր
1272 ոչ սակաւ տրտմեցոյց եւ ցաւեցոյց զմեզ, գերազանցեալ զամենիւք Հոգւովք/ եւ ցաւօք մերովք՝ գիտելով զանմտոյդ զսուգն եւ զսրտմութիւնն, որ առ այն: Բայց, ցանկալիդ Հոգւոյս, այդ Աստուծոյ արարչին է գործ, որոյ կամացն եւ առնելոյն ոչ ոք կարէ Հակառակիլ, եւ մանուկն քո արդար, ըստ յոյսոյն մերոյ, ոչ թէ ի կենաց ի կորուստ, այլ ի յաղցաւորս կենաց ի յերանելի կեանսն է փոխեցեալ: Վասն որոյ խնդրեմ ի սիրելոյդ մի առելի տրտմիլ մինչեւ յանչափս, այլ միխիթարիլ եւ ուրախանալ: Յիշելով եւ զմարգարէն Դաւիթ եւ զոր ա... /ասէ ս դարձեալ ի վերոյգոյեցեալ թուղթն եւ գրեալ մինչեւ ցայն բառն, զորս տեսանես աստ ի ներքոյ եւ ապա էկ ասա/:... եւ պահպանելով յամենայն ժամ: Նաեւ զամենայն վիշտս եւ զժանտախտն բարձեալ ի քաղաքէդ եւ շնորհեացէ զխաղաղութիւն եւ զապահովութիւն առհասարակ ամենայն Հաւատեցելոցդ:

Այլեւ յառաջ քան զայս գեղեցիկ, երկայն եւ վայելուչ տիրային մի էհաս առ մեզ ի Կարնոյ՝ յղեցմամբ մեր վէքիլ պարոն Հայրապետին, որոյ աղագաս նոյն պարոն Հայրապետն միայն գրէ, թէ զայդ ի Զմիւռնոյ Աստուածատուր աղային է յղեալ: Բայց ոչ ի քէն թուղթ գոյ եւ ոչ թէ Գալուստ վարդապետն է յիշեալ ի թղթոջ իւրում: Վասն որոյ մնացաք յերկբայս: Բայց զի պարոն Հայրապետն գրեալ էր, թէ ի քէն է յղեցեալ, մեք սիրով ընկալաք ի վայելս մեր եւ շնորհակալութեամբ օրհնեմք զքեզ: Իսկ յետոյ մինչ թուղթ ընկալցուք ի քէն եւ ստուգեսցուք զառ ի քէն յղեալ գոյն այնորիկ, յայնժամ աներկբայօրէն շնորհակալ լինելոց եմք զսիրելոյդ:

Իսկ եւ առաջին թղթովքն մերովքն, որ զսեւ եւ զկապոյտ շալս էաք խնդրեալ ի Գալուստ վարդապետէն եւ ի քէն, եւ դուք զԴ (4) թօփ կապոյտ շալս էիք առեալ եւ յղեալ, հասին առ մեզ, բայց առաւել սեւ շալն է հարկաւոր սրբոյ տանս, քան թէ կապոյտն: Եւ թէպէտ, ըստ գրեցելոյ Գալուստ վարդապետին, շատ էք որոնեալ զսեւն եւ ոչ է գտանեցեալ յայդր, սակայն իցէ թէ մինչեւ ցարդ եկեալ իցէ, ուրեմն դարձեալ որոնեսջիք եւ զԺ (10) թօփ սեւ շալ եւս առեալ յղեսջիք: Նաեւ պիտոյ էն սրբոյ Աթոռոյս վասն տալոյ այլազգեաց՝ բահրաստ եւ խառայ, որոց զորքանն եւ զորպէսն սիրահի արարեալ յղեցաք առ Գալուստ վարդապետն: Վասն որոյ եւ սիրելոյդ գրեմ, զի դու եւս լինդ նմա հետեւեալ ըստ գրուածոցն առնուցուք եւ յղեցէք, որոյ աղագաւ յոյժ շնորհակալ լինելոց եմք զսիրելոյդ:

Ապա եւ զայս գրեմ, զի սիրելի որդին մեր՝ Գալուստ վարդապետն, ի կողմանէ նուիրակութեանն գրէ, թէ ջանամ զկնի Զաւակին աւարտել գքաղաքս եւ ելանել ի Թեմին: ԵՒս որ կարի զարմանամք, զի թէպէտ ձախորդութիւնք եւս դիմակային, որպէս եւ ինքն գրէ, սակայն այդ ո՞րքան յամե-

ցումն է: Եթէ ի ԺԴ (14) ամիսս քաղաքն միայն աւարտեալ լինի, ապա թէ-
մից գործակալութիւնն ցո՛ր չշափ ժամանակս յետաձգիլոց եւ երկարիլոց:
Ուրեմն օժանդակ լիցիս դմա առ ի յառաջացուցանել զգործն:

Իսկ զորպիսութեանց երկրացս եւ մեր այսպէս իմս, զի լէզկեաց
զօրքն, որք յանցելումն յայս կողմս էին եկեալ, դարձան ի տեղիս իւրեանց,
սակայն իշխողքն շրջակայից մերոց երկրաց ի խռովութենէ եւ յաւերա-
գործութեանց ոչ դադարին, եւ մերս այս երկիր էւս վասն մնալոյ գոլոյ
իշխողին ոչ է ի կատարեալ խաղաղութեան, թէեւ փոքր մի անվրդով է
այժմ: Եւ մեք զանազան դառնութեան համբաւովք, որք յարտաքուստ հն-
չին եւ ներքսական ցաւալի հոգւոք, որք ոչ երբէք պակասին, հեծութեամբ
անցուգանեմք զաւուրս: Մանաւանդ ահա իբր Դ (4) ամիսք են, յորս ծանր
հիւանդութիւն իմն պատահեալ մեզ, ոչ սակաւ տագնապեցոյց զմեզ, որոյ
վասն, ստիպեցեալ ի բազմոց, ելաք շրջագայեցաք ի յարտաքին վանորայս
եւ ի լերինս առ ի ջրիոխել [156], եւ ողորմութեամբն Աստուծոյ սակաւ մի յա-
ռողջութեան կողմն անկեալ, վերադարձաք ի սուրբ Աթոռս եւ կամք ի
ջանս բարեկարգութեան եւ շինապայծառութեան սրբոյ Աթոռոյս, որ եւ
ահա յաջողմամբն Աստուծոյ զծաղկեցուսն եւ զպատկերանկարութիւնն աս-
տուածակերտ սրբոյ տաճարիս աւարտեցաք...եւ զեղանատունն էւս, որ
խախտեցեալ էր, սրբատաշ քարամբք նորոգեցաք, եւ այժմ ի վերայ նորա
զվերնայարկս շինեցուցանեմք, թող զայլ մանրամասնեայ շինարարութիւնս:
Գիտեմ զի ուրախասցիս առ այսպիսիս, վասն այն գրեցի:

Իսկ յաղագս յայսքան միջոց թուղթ չգրելոյդ ի տարակուսանս եմք,
որպէս եւ ի վերոյ ասացաք: Վասն որոյ խնդրեմ ի յազնիս սիրելոյդ զոր
1273 պիտութիւնդ գրել//մեզ եւ սփոփել զանմխիթարութիւնս մեր, եւ զանկեղծ
սէրդ եւ զհարազատութիւնդ, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, նոյնութե-
ամբ պահել: Զորս առնելով եղիցիս օրհնեալ եւ ողջ Տեառնէ: Ամէն: Որովք
ընկալցիս զբարիս յԱստուծոյ եւ ժառանգեսցես զշնորհս սրբոյ Աթոռոյս եւ
զօրհնութեանս մեր՝ կալով ողջ եւ առողջ Տեառնէ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼՀ (1788) թուոջս, ի սեպտեմբերի... եւ ի սուրբ Աթոռս
Էջմիածին: (Ողջոյն եւս ի վերոյ յիշեալ թղթոյն է գրելի):

Ձեռ. 4501, էջ 1271–1273

1177 705-706 1788 **թ. Հոկտեմբեր** – Թուղթ ի Զմիւռնի առ նուիրակ եւ
առաջնորդ Գալուստ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն նորա, յապ-
րիլի 20 գրեցելոյ, վասն զանազան իրաց եւ իրակութեանց:

Յորմէ Հայրական օրհնութեամբ, որդիական ողջունիւ եւ հոգեկան
սիրով, նաեւ յորդաբուղխ շնորհիւ եւ պահպանողական զօրութեամբ քրիս-
տոսաէջ սրբոյ տեղւոյս, գիտասջիր սիրելի եւ հոգեւոր որդիդ մեր, Հարա-
զատ եւ բազմաշխատ զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ Գալուստ աստուածաբան
վարդապետ: Զի թուղթ քո յապրիլի Ի (20) գրեցեալ, էհաս առ մեզ անա-
գան, ի յօգոստոսի Իե (25), մինչ էաք մեք ի Քանաքեռ գեղջն ի պատ-
ճառս երկար հիւանդութեան պատահեցելոյ մեզ, որք եւ անտի գնացեալ ի
հեռաւոր վանորայսն եւ ի լերինս, եւ ուխտ արարեալ, եւ ջրիոխեալ եւ ո-
ղորմութեամբն Աստուծոյ փոքր մի յաջողութեան կողմն անկեալ, դարձաք
ի սուրբ Աթոռս եւ ձեռնարկեալ ի հարկաւոր գրութիւնս, գրեմք ահա եւ
զպատասխանիս քոյոցդ բանից:

Արդ, գրեալ էիր նախապէս զդժուարութեամբ առ ձեռն բերելդ
զոսկոյ քիրայն, եւ զոմանց մնացեալ հոգեբաժինն, եւ զթիւից ար-

դիւնն, եւ զաշխատիլն քո նոյնս ընդ երկար, զոր իմացաք: Սիրելիդ իմ, ի
հարկէ իւրաքանչիւր գործունեայ զաշխատանս կրէ, ինչ կարծիք գոյ: Այլ
Աստուած ի բարին յաջողեսցէ զամենայն առնելիս քո, եւ վարձատրեսցէ
զքեզ շնորհիւ սրբոյ Աթոռոյս: Նաեւ զԲճ (200) դուռուշ առնուլդ ի տէր
Գրիգորէն, փոխանակ մեր տալոյն զնոյնքանն կարբեցի մաշտեռի Յովա-
կիմին եւ եղբօրն, ըստ գրեցելոյն քոյ, իմացաք եւ միամիտ եղաք:

Եւ վասն բերել տալոյն մերոյ կրկին զվարպետ Յովնաթանն ի լրացու-
ցումն մնացորդաց սրբոյ տաճարին, որ ուրախացեալ էիր, իմս զայս, եւ
լիապէս բերկրեաց, զի ահա Աստուծով ի յառաստաղէն մինչեւ ի յորմոց եւ
սեանց այն տեղին, ուստի գլուտանն մի մարդոյ հասակի մնայ, բոլորապէս
զարդարել եւտոք խորհրդաւոր պատկերօք եւ վայելուչ ծաղկամբք՝ հան-
դերձ մեծ սեղանի մարմարիոնեայ դիմօքն եւ սուրբ իջման տեղեաւն, եւ
Գ(3) դրամբքն եւ գաւիթն, որ այլ պակաս չմնաց, եւ ահա զՅովնաթանն
արձակեմք գնալ ի տուն իւր: Թէպէտ եւ դառն եւ խառնակ ժամանակի
պատահեցաք, որպէս եւ յայտնի է, սակայն ի յատուկ խնամոյն Աստուծոյ
այսքան շքեղութիւն եղեւ սրբոյ գահիս առ մեզ: Եւ ոչ միայն այն, այլ եւ
յայսմ ամի զսեղանատան խախտեալ մեծ մասն եւ զսրահն քակել եւտոք եւ
Հաստատուն հիմամբք նորոգեցաք յարտաքուստ, եւ ի ներքուստ սրբատաշ
քարամբք, եւ ի վերայ բոլոր սեղանատանն եւ խուճանոցին էւս զվերնա-
յարկս շինել տամք ի հաւասարութիւն բարձրութեան նորակերտ ամբարա-
նոցին՝ յուսալով ի շնորհս յաջողութեան Տեառն:

Բայց վասն Թիֆլիզցի Կարապետի եւ նորեկ Ուռուստամի տուր եւ ա-
ռութենէն, որ գրես, թէ Ժ (10) թուղթ գրեցի եւ այլն: Ի՞նչ Հարկ է այդքան
տագնապ կրելդ առ այն, մեզ որովհետեւ իրիճայ էին գրեալ, մեք էւս գրե-
ցաք քեզ եւ քո միանգամ գրելն բաւական էր, ինչ լինելոցն է, լինիցի. մի-
թէ պարտական եմք վասն նոցա զայնքան գլխացաւութիւն կրել: Սակայն
նոյն Կարապետն սրբոյ Աթոռոյս միաբան Հանգուցեալ Թադէոս վարդա-
պետին դրամ է տալոց ի վաղուց, զոր եւ բազմիցս խոստանայր ի տալ,
զայն պահանջեսցես առնուլ եւ զորպէսն գրեսցես մեզ:

Այլեւ զերկուց ամաց արդեանց յառաջ գքո գնալդ եղելոց զդաւթարն,
զոր գրեալ էիր եւ յղեալ, տեսաք եւ Հասու եղաք, եւ վասն աշխատութե-
անդ շնորհակալեցաք զքէն, զոր Տէր օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ, եւ փրկես-
ցէ ի վտանգից: Եւ վասն ոմանց արդեանց, զոր գրես, թէ ասէն Միքայել
վարդապետն առեալ է եւ այլն, զի՞նչ պարտիմք առնել, նա մեռեալ է եւ
արարքն անյայտ, ինքն լիցի պարտական: Այսքան ինչ մնայ առնել, որ
մեղմով Հետեւեալ քաջ վերաՀասու լինիցիս եւ յայնցանէ, յորոց առեալ է,
ձեռն բարձցես: Այլ յորոց չէ առեալ, խնդրեսցես, բայց զգուշանալով ի
յաղմկէ, ըստ որում տեսանես զորպիսութիւն ժամանակիս:

Գրեալ էիր եւ զարգելումն գործոյդ նուիրակութեան ընդ երկար վասն
քանի պատճառաց, բայց, սիրելիդ իմ, եթէ քաղաքն միայն յայդքան
ժամանակ երկարեցաւ, ապա թեմքն յո՛ր չշափ միջոցս է յամելոց: Մեք քաջ
գիտակ եմք, թէ դոյն բոլոր վիճակի գործն յո՛ր քան ժամանակ քաշէ, այլ
երկարի վասն Գ (3) ամ՛ վատային լրանալոյ, եւ առաջնորդական Հասիցն
եւ այլ արդեանցն: Բայց այդ յամեցմամբն յոյժ է երկարելոց, վասն որոյ
ահա գրեցաք Աստուածատուր աղային՝ օժանդակել զքեզ առ ի յառաջա-
1178 ցումն գործոյդ նուիրակութեան ըստ//ժամանակին եւ քեզ սիրելոյդ էւս
գրեմ: Ահա տարի եւ կէս էանց, վասն որոյ պարտիս արիութեամբ փութա-

ցուցանել՝ առ ի ժամանակին լրանալ գործոյդ, զի մի շատ յետաձգեսցի եւ ապադայիւ եւս սովորութիւն լինիցի:

Ծանուցեալ էիր եւ զժողովարարաց լրբութիւնն երկարապէս եւ իմացաք, իսկ նոցա անհամութեանն մէք եւս տեղեակ եմք եւ ի տեղի գոլով զամենց աղմուկն եւս կրեալ եմք, սակայն առ ի ոչ լինիլ անզգամ ընդ անզգամսն, մէք նեղեալ եմք, եւ զնոսա շահեալ, զի մի գուցէ ընդ բամբասանօք անգիտաց անկանիցիմք: Դու եւս բարւոք ես արարեալ, որ զգանձանակն վերահաստատեալ ես, եւ այն ժողովարարի լրբութեանն չէս նմանեալ: Եթէ առաջնորդն սուրբ Կարապետի վանիցն ի կարգի եւ ի կայունութեան լինէր, իսօսէաք ընդ նմա, սակայն նոքա գիւրեանց բալային գտեալ էն:

Մաղաքա փաշայն գրաւեցաւ ի կենաց եւ որդիքն անկեալ զմիմեամբք, մեծն սպանաւ եւ միւսն իբր փաշայ է, որպէս լսեմք, եւ յառաջնորդէն գրոլով դրամս պահանջէալ, վախուցեալ էր նա ի Կարին քանի սեւագլխօք, եւ ոչ դիտեմք զի՞նչ եղեւ: Այս խառնակութիւնքս իցէ թէ պարզիցին եւ մէք խոսիցիմք ընդ նոսա վասն վնասուցն:

Ի կողմանէ մահտեսի Բաշարթին եւս, զոր գրեալ էիր, իմացաք: Բայց գաղեցի ծեր Յօհան վարդապետն, զոր յղեցաք յերինջակու սուրբ Կարապետն առաջնորդ եւ վախճանեաւ, նորա դրամ գոյ առ մահտեսի Պաշարթին եւ առ մահտեսի Վարդումն, քէմէոսկով, իսկ սուրբ Կարապետի վանիցն եւս գոյ դրամ, սակայն մէք ոչ զսուրբ Կարապետինն, այլ զՅօհան վարդապետի իւրական գրամսն խնդրեմք, որոց աղագաւ յորդորեսցես եւ հարկեսցես զնա՝ տալ զայն դրամն սրբոյ Աթոռոյս, որ զամս հասանի, զի նա միաբան էր սորին, եւ ի սմանէ շնորհ եւ պատիւ ընկալեալ:

Իմացաք եւ զվախճանումն մահտեսի Վարդումին, զոր Հանգուցեալ Տէր յարքայութեան իւրում: Բայց նա զտունն իւր վախուց է արարեալ սրբոյ Աթոռոյս, որպէս եւ գիտես, որոյ որպիսութեանն եւ քիրային մուղայէթ լիցիս: Նաեւ, Հանգուցեալն մեծահասատ անձն էր եւ լաւ համարի, թէ առաւօրէն կտակ իցէ արարեալ սրբոյ Աթոռոյս աղագաւ, վասն որոյ հետեւեցցիս եւ հասու լիցիս, զի մի կորիցէ, այլ թէ կտակն, եւ թէ Յօհան վարդապետի իւրական դրամքն առ ձեռն գայցեն: Եւ վասն անմօրուսի ուրումն հետեւելոյ, որ զքան էիր գրեալ՝ զգուշացուցանելով սակս Մարդիս աբեղային, իմս առ այն, զի նա որպէս յառաջ գրեալ եմք քեզ, նոյնպէս կայ եւ մէք եւս անկեալ եմք՝ առ ի չկորուսանել:

ՁԴ (դ) թօփ կապոյտ շալն, զոր ընդ Աստուածատուր աղային առեալ եւ յղեալ էիք, ընկալաք: Բայց սեաւ շալն առաւել հարկաւոր է մեզ, քան զկապոյտն, որ թէպէտ յառաջ չէ գոյանեցեալ, սակայն թէ մինչեւ գայժմ եկեալ իցէ յայլուսեբէ, վասն որոյ նմա գրեցաք դարձեալ, եւ քեզ եւս գրեմք, զի զԺ (ժ) թօփ սեաւ շալ առեալ յղեսջիք, եւ թէ ֆռանկի շալ չգտանիցի, թող Մսրայ եւ եւ կամ այլ շալ լիցի, այնքան իցէ, որ միաբանից փիլոնի ձեռնատու եղիցի: Եւ արդ, Դ (դ) թօփ կապոյտ շալից գինան գրեալ էիր ՃԻԷ զուռուշ, եւ բան խնդրոյ տեղւոյս գործակալ Գալուստ վարդապետին յղեալ ճոթիցդ գինն եւս էհաս մեզ՝ ՅՂԸ զուռուշ եւ յԸ փարայ, եւ ՁՀԴ զուռուշ եւ ՃԻ փարայ եւս տուեալ էիր Կարնոյ մեր վէքիլ պարոն Հայրապետի եղբայր Ֆռանգիւլին եւ զղապղն յղեալ առ մեզ, զոր եւս մեզ հասեալ համարեցաք, որոց գումարն լինի ՄԿ հազար եւ երեք հարիւր զուռուշ: Արդ, զերկու հարիւր զուռուշն փոխանակեցաք մեր կարբեցի Յովակիմին

տուեալ ՔՃ (ՃՕՕ) զուռուշին, զոր դու առեալ ես ի տէր Գրիգորէն: Իսկ յազագս մնացեալ ԱՌ ԱՃ (ՈՐՕՕ) զուռուշին, ահա զմի զապզ գրեալ ընդ թղթոցս յղեցաք առ քեզ՝ առ միամտիլ:

Եւ զմիով արկեղբ ձկան Հաւկիթն եւ զմի գունդ Մսրդամու պանիրն, զոր յղեալ էիր մեզ յընծայս, ընկալաք ի վայելս, եւ շնորհակալութեամբ օրհնեցաք զքեզ, զոր Տէր զօրացուցէ եւ վարձատրեսցէ: Այլ վասն լիմոնի ջրին, զոր գրես, զի՞նչ պիտոյ է այդքան աշխատեցուցանելն զքեզ, եթէ դիւրաւ գտանի, լաւ, եւ թէ ոչ, թողլատրեա, մէք շնորհակալ եմք:

Սիրելւոյն մերոյ՝ Աստուածատուր աղային Գալուստ մանկան մահն, որ գրեալ էիր, մեծ տրտմութիւն եղեւ մեզ, վասն որոյ միսիթարութիւն գրեցաք նմա, որում Աստուած լիցի սփոփիչ: Իսկ եւ զայս ծանիր, զի վէքիլ Հայրապետն մի մեծ եւ լաւ դիւրային էր յղեալ մեզ, գրելով թէ Զմիւռնոյ Աստուածատուր աղային է յղեալ: Բայց ինքն օրհնեալ աղային այժմ մեզ թուղթ չէ գրեալ եւ դու եւս ի թղթոջ քում ոչ ես ազդեալ: Եւ թէպէտ նարդէնիս վասն այնր շնորհակալութիւն գրեցաք նմա, սակայն յերկբայս գամք, թէ ի նմանէ՞ է յղեցեալ, թէ ոչ: Ուրեմն զորպէսն տիւրպինին իմացեալ, ծանուցես մեզ, զի գիտասցուք:

Մահտեսի Կարապետ սիրելւոյն մերում եւս այժմ յատուկ թուղթ գրեցաք, միսիթարելով վասն մահուան դստերն, զոր տացես ինքեանն: Վասն մեր Մարտիրոսի առաջնոյ տղայի մեռնելոյն եւ նոր եւս տղայ ծնանելոյն, զոր գրեալ էիր, իմացաք, ահա մեր տղայքն միսիթարութիւն եւ շնորհաւորութիւն գրեցին առ նա, որոյ վասն եւ մէք գրեմք սիրելւոյդ, զի որովհետեւ մեր է, ի սէր եւ ի խնամս ունիցիս, եւ ի ժամ սպզուննի եւ այլ հարկապահանջութեանց մուղայէթ լիցիս առ ի չնեղացուցանել:

Ի կողմանէ գաւազանին ծախուցն աղագաւ երկրորդապէս տուեցեալ //120 մարչիլին, որ գրեալ էիր, ահա զօրհնութիւնս թուղթ գրեցաք առ Հանգուցեալ մահտեսի Յակոբի մայր մահտեսի մայր Մարիամն եւ կին մահտեսի Մարգարիտն, զոր հասուցես նոցա ի միամտութիւն: Այլեւ ներկայապէս պիտոյ են սրբոյ Աթոռոյս բակռաստ եւ խառայ, որոց սիաշին եղաք ի թղթոջս եւ Աստուածատուր աղային գրեցաք հոգ տանիլ եւ քեզ եւս գրեմ, զի ըստ որքանութեանց եւ կերպից գրեցելոյ մերոյ, առնուցուք եւ յղիցէք շուտով, Հանդերձ շալիւքն:

Իսկ զորպիսութեանց կողմանցս այսպէս գիտեա, զի Հանգստութիւն ոչ գոյ վասն իշխողացն անդադար զմիմեամբ անկանելոյն եւ այս երկիրս, թէպէտ քան զշրջակայսն կերպիւ իւիք ապահով երեւի, սակայն եւ սա ի մանուկ գոլոյ իշխողին աւերի, եւ մէք չունիմք զհանգստութիւն: Բայց նարդէնիս Համբաւ բարի լուաք, թէ պետն Վրաց եկեալ է դէպ ի Տայս՝ առ ի հաշտիլ ընդ Տայոց մովսէսին: Եթէ ի գլուխ գայցէ, լաւ է: Եւ զայլ ինչ գրելի Հարկաւոր չունիմք: Միայն զայս գրեմք, զի զորպիսածանոյց թուղթդ, Հանդերձ ճշմարիտ սիրովդ եւ մտերմութեամբդ, անպակաս ապացուես: Ողջ լեր ի Տէր: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԷ (1788) թուին, ի Հոկտեմբերի..., եւ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածնին:

Վաղեմածանոթ Հարազատ սիրելեացն մերոց եւ Հաւատարիմ որդւոցն սրբոյ Աթոռոյս՝ տէր Մահեհանոսս, տէր Աւետիս եւ տէր Գրիգոր խոհեմագարդ քահանայիցն, եւ Համայն իսկ քահանայական դասուցն, Նաեւ յատկեղ սիրելեաց մերոց՝ քրիստոսասէր եւ բարեպաշտ օրհնեալ իշխանացն

սիրով եւ կարօտիւ ողջոյն եւ օրհնութիւն տամ: Զորս եւ յանձնեմ ի խնամս եւ ի բարեգթութիւն մարդասիրին Աստուծոյ:

Ձեռ. 4501, էջ 1177–1179

707 1788 **Թ. Հոկտեմբեր** – Կոնդակ ի Պօլիս ի վերայ Ղումղափուի սուրբ Աստուածածնի եկեղեցւոյ ժողովրդեանն՝ վասն երկուց ամաց արգելանց գանձանակին, Հասուցելոց առ Մինաս վարդապետն Նուիրակ:

Ձեռ. 4501, էջ 1179

708 1778 **Թ. Հոկտեմբեր** – Դարձեալ Պօլիս ի վերայ Ղալաթիոյ սուրբ Լուսաւորչի եկեղեցւոյ ժողովրդեանն շնորհակալութիւն վասն Բ (2) ամաց գանձանակադրամիցն, Հասուցելոց սրբոյ Աթոռոյս՝ ձեռամբ Մինասա վարդապետին վիճակեցելոցդ սրբոյ Լուսաւորչի:

Ձեռ. 4501, էջ 1179

1180 709 1788 **Թ. Հոկտեմբեր** – Թուղթ առ Պօլսոյ պատրիարգ Զաքարիա վարդապետն, ի պատասխանի Թղթոյն, շնորհակալութիւն վասն սրատդիւրական բանից եւ խնդիր՝ հոգ տանիլ վիճոյն մահտեսի Սիմէօնի ընտանի Անանիային, որով կերպիւ եւ իցէ:

Յորմէ Քրիստոսականաւ միաբար ողջունին սրբով եւ մերոյ բնիկ եղբայրութեան ստոյգ կարօտին եւ բաղձանօք, եւ հոգեզուարճ շնորհիւ աստուածաէջ սրբոյ տեղւոյս, ծանուցումն լիցի սիրելի եւ յարգելի եղբօրդ հարազատ եւ օգտասէր որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս, եւ արժանավայելուչ պատրիարքիդ արքայապերճ մեծի մայրաքաղաքիդ Կոստանդնուպօլսոյ՝ տեառնդ Զաքարիայ աստուածաբան վարդապետիդ եւ արհիապանծ եպիսկոպոսիդ: Զի թուղթ քո, յառաջ քան զայս, ժամանեաց առ մեզ, զոր եւ մեք ընթերցեալ սիրածիր բանիդ սրտադիւր եղաք եւ շնորհակալեցաք զսիրոյդ: Պահեսցէ Տէր զսիրառատ եղբայրդ ի խաղաղական եւ ի բարեզուարճ կեանս ընդ երկար, ազատ ի փորձութեանց չարաց եւ յաջողակ առ ամենայն բանս եւ առ գործս քո՝ ի հրճուանս մեզ եւ յուրախութիւն յանձնեցելոց քեզ Հօտիցդ բանաւորաց:

Իսկ վկերպ կացութեան մերոյ թերեւս իմանայք, որ յորմէ հետէ անկաք ընդ այսու լծով, թող զծանրութիւն հոգոց եւ ցաւոց սորա, որք ի հեռուստ եւ ի մօտուստ, առ տարաբախտութեան մերոյ խառնակութիւնք եւ վրդովմունք այսց կողմանց եւս, որք ի վաղուց իսկ ի յանտիրանալոյն հետէ էին, առաւել եւս յաճախեցան, մինչ զի եւ ոչ յուստեք բարելուր ինչ համբաւ լսի, այլ գոյ՝ տատամնութիւն, վնասուց եւ հարուածոց մերայնոցն, որովք աղէգալար եւ սրտմաշ լինիմք միշտ: Եւ մերս երկիր, թէեւ յիրաւի՝ յարտաքին հինից թշնամեաց ոչ ոտնակոխի, սակայն զաւերիչս իւր յինքեան ունի, զքաղցեալ եւ զծարաւի գայլաբարոյ բնակիչսն. ի պատճառս անկատար գոլոյ իշխողին: Որպիսեաց աղագաւ Մարգարէն յառաջեմ է վա՛յ կարդացեալ քաղաքին յաղագս մանուկ գոլոյ թագաւորին: Ոհատի եւ սուրբ Աթոռ մայրս քո, թէպէտ շնորհիւն Քրիստոսի ըստ հոգեւորին անպակաս պճնութեամբ գերաիայի իբրեւ զխորանն Սողոմնի, սակայն մարմնական նեղութեամբք արտաքնօք է թխապատ ըստ կեդարուն (՞) վրանի. որում եւ եւս Տեառն այցելութիւն Հասցի:

Այլ արդ, մինչեւ ցայժմ այսց կողմանցս եւ մեր ցաւալի կացութեամբքն միայն նեղացեալ տարակուսեաք: Բայց ի խաղաղ եւ յապահով գոլոյ օրհնեցելոյ երկրիդ զոչ սակաւ մխիթարութիւնս ընդունէաք, թէ ուրախական

համբաւովք բարեկեցութեան ձերոյ, եւ թէ օգնութեամբք օրհնեալ ժողովրդեանն: Սակայն այժմ այդ կողմն եւս վրդովեցաւ ի սաստիկ մարաէն, եւ դուք եւս կայք ի նեղութիւնս եւ ի տագնապս, որպէս լսեմք եւ խմանամք: Վասն որոյ եւ մեք առաւել ցաւիմք եւ տարակուսիմք, ոչ գիտելով թէ որ՞պիսի կատարած լինելոց իցէ բազմավնաս վրդովմանցդ: Այլ բարեխնամ Աստուած, որ առնէ ընդ փորձութեանն եւ զելս, բարձէ պիսուվութիւնս զայսոսիկ յաշխարհէ, եւ պարգեւեսցէ զկատարեալ խաղաղութիւնն իւր ըղձալի՝ թէ կողմանցդ այդոցիկ եւ թէ այսց երկրացս բազմավշտալի, եւ ապահովեսցէ զկենաս ժողովրդոց մերոց խղճալեաց, զի որով հանգիստ լինիցի մեր եւ ձեր սրտից եւ մտաց:

Եւ արդ, քանզի յամեցումն եղեւ գրութեան թղթոյս առ սիրելի եղբայրդ մեր, գիտասցես զպատճառսն, վասն զի ի վերայ այսքան մտատանջ եւ սրտամաշ կենցաղավարութեան մերոյ, յայտ ամի ծանրագոյն հիւանդութիւնն մի եւս պատահեցաւ մեզ, զոր ընդ երկար կրեցաք: Եւ զի տակ տօթոյ տեղւոյս ամառան եղանակին եւս յոյժ սաստիկ էր, վասն որոյ ելաք ի գուրս ի Հեռակայ վանորայսն մեր, ըստ որում ուխտեալ եւս էաք անգամ մի տեսանել զնոսա: Եւ իբր յերկուս ամիսս Հիւանդագին շրջեալ, եւ գնացեալ մինչ ի Խորվիրապն եւ յոտն Մասեայ ի յաղթիւր սրբոյն Յակոբայ, ողորմութեամբն Աստուծոյ եւ օգնականութեամբ սրբոց նորա, զառողջութիւն գտաք եւ վերադարձաք ի սուրբ Աթոռս: Եւ աստ բազմակուտակ Հոգալեօք պատաղեալ, ահա նոր կարասցաք ձեռնամուխ լինիլ ի գրութիւնս Հարկաւորս, որ զայս որպիսայայտ եւ սիրարծարծ թուղթ եւս առ յարգութիւն քո գրեցաք: Ուրեմն մի կարծիք ինչ բերցին, որպէս թէ ի մոռացման իցեմք եդեալ զքեզ, այլ գրեթէ անմոռաց ունիմք զսէրդ եւ ցանկամք գիտել զողջունէ եւ զբարեկեցիկ գոլոյ քումմէ: Ապա եւ քո զնոյնս կամելով եւ առնելով, կացջիր եւ մնասջիր Հաստատուն ի սէրդ եւ ի բարեկամութիւնդ, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, եւ ի խնամատարութենէ եւ յօժանդակելոյ նուիրակին մերոյ մի վերջասցիս, եւ սիրանիշ թղթովդ զվշտաւորութիւնս մեր մխիթարեսցես: Որոց բարելաւութեանց քոց փոխարէնս դու յԱստուծոյ վարձատրեալ շահեսցիս: // Դարձեալ եւ

1181 զայս գրեմ սիրելի եղբօրդ իմոյ ցաւակցի, զի ի սուրբ Աթոռոյս վախճանեցեալ մահտեսի Սիմէօնի ընտանի Անանիայն, որ յանեցեալ տարիսն դասայ առնէր վասն կայից նորա, զմեծամեծս առաջարկելով ստութեամբ, որում եւ ի տեղ սաստեցիք, եւ վերջապէս աքսորել եւս ետուր: Այժմ Համարձակեալ նա զնոյն վէճն կրկին արծարծէ պէսպէս Հարագործութեամբք: Որ եւ ահա զթուղթ էր գրեալ առ մեզ եւ սուլթանի մարդուն յղեալ ի Կարին, որ անտի եւս առ մեզ էին յղեալ:

Արդ, սիրելի եղբայր, դուք զայսմանէ բանէ տեղեկութիւն ունիք, որքան յայնմ ժամանակի գրութիւնք եւ ասութիւնք եղէն, եւ մեք օգուտ ինչ չեմք տեսեալ եւ կարծեմ թէ չեմք եւս տեսանելոց: Ահա ասա զերկրութիւնն թողեալ, Մինաս վարդապետին գրեցաք՝ խօսիլ ընդ յարգութեանդ եւ ընդ սիրելոյն մերոյ՝ մահտեսի Յարութիւն ամիրային: Խնդրեմ, զի որով կերպիւ եւ իցէ, զվէճն նորա հատեալ ի բաց առնիցէք զնա ի մէնջ, զի մեք ի յընդվայր գլխացաւութենանց զերծուք, եւ ձեզ եւս մի ինչ ծանրութիւն լիցի, որոյ աղագաւ շնորհակալ լինելոց եմք զօգտակար եղբայրութենէդ: Ողջ լէր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄԼ (1788) թուոջս, եւ ի Հոկտեմբերի, ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1180–1181:

1273 710 1788 **թ. Հոկտեմբեր** – *Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ մահտեսի Յարութիւն ամիրային. շնորհաւորութիւն վասն նորածին թոռնին եւ միսիթարութիւն վասն Ռէթէոս Չէլէպւոյն մահուանն՝ որդւոյն Մտեփաննոս ամիրային, որ խնամի էր սորա եւ այլ ևս ոմանք բանք:*

Յորմէ ժամանեցի թուղթ սիրոյ...

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեանս աստուածայնոյ ծանուցումն լիցի սիրելեցելոյդ իմոյ ի Քրիստոս եւ հաւատարիմ որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի յորով ժամանակ էանց, յորում ի յաղնուդդ զգիր ոչ ընկալաք եւ ոչ զպատասխանի թղթոյն մերոյ, վասն որոյ աչք մեր մնաց յառեալ ի ճանապարհն: Բայց ոչ եմք մեղադիր սիրելոյդ առ այն. քանզի լսեմք եւ իմանամք զաստակապէտ վրդովումն կողմանցդ եւ քաղաքիդ ի պատճառէ մեծի մարտին, եւ զձեր հոգոյ եւ տարակուսանաց յաւելանին, եւ յաղագս այնորիկ անձեռնհաս գոլ համարիմք սիրելոյդ ի թղթագրութիւն: Ըստ որում եւ յառաջ քան զայս Մինաս աստուածմատոյ վարդապետն գրեր վասն ալնուդդ, թէ խոստանայ զթուղթ գրել, բայց վասն նեղութեանցն ոչ կարէ ձեռն հասուցանել: Ապա թէ ոչ, զիարդ՞ ոչ պարտիս փութալ, յատկեղ բարեկամդ իմ, ի միսիթարութիւն միշտ վշտաւորիս: Մինչ անայլայլելի է իսկապէս սէր եւ հաւատարմութիւն քո առ մեզ ըստ վկայութեան սրտի մերոյ: Բայց, ցանկալիդ իմ, եթէ այդպիսի սէրունի եւ կանոնաւոր երկիր այդքան վրդովի, ապա այս կողմունքս ի վաղուց անտիրացեալ եւ անգլխացեալ յո՞րպիսի կացութեան լինին՝ մինչ հէնքն եւ յարուցմունքն եւ առպատակքն եւ յափշտակութիւնքն էւս անպակաս էն: Իսկ ի ներկայումս ոչ միայն մեք եւ դուք, այլ աշխարհ ամենայն ի խռովութեան կայ եւ առաւել եւս ամենայն հաւատացեալք, որք էն ընդ բռամբ օտարաց, ի վիշտս եւ ի տառապանս կան, մինչեւ յայտնապէս ցուցանիլ բանին, թէ ամենայն գլուխք ի ցաւս եւ ամենայն սիրտք ի տրտմութիւնս: Եւ մեք թէ զմերն կրելով եւ թէ զմերայնոցդ լսելով եւ մեզ համարելով, նեղիմք եւ մաշիմք: Եւ ոչ առ ոք ունելով զանկարութիւն այցելութեան, զոյս մեր ի Տէրն Տէրանց ընկէնումք: Ուրեմն նա միայն, որ բան սրբոյ Նարեկացւոյն, յորժամ սպառին առ ի մէնջ բարիքն, զառաւել զարմանալին յայնժամ ներգործէ, ողորմեսցի այժմ մեզ եւ ձեզ եւ ամենայն աշխարհի, եւ զհամառաթած խռովութիւնան փոխարկեսցէ ի խաղաղութիւն, եւ կատարելապէս խաղաղեցուսցէ զկեանս հաւատացելոց: Եւ մանաւանդ զյատկեղ սիրելիդ մեր ապահովացուսցէ ի նեղութեանց եւ պահպանեսցէ ի վտանգից եւ բարեդուարճ կենօք պահեսցէ ի միսիթարութիւն մեզ եւ յօգտակարութիւն սրբոյ Աթոռոյս:

Դարձեալ ի վերայ այսց ցաւոց եւ տարակուսանաց մերոց, զերկուս համբաւս լուաք, մինն բօթալի եւ միւսն զուարճական: Քանզի սիրելին

1274 *մեր՝ Մինաս վարդապետն գրեալ էր մեզ զնահ Ռէթէոս // Չէլէպւոյն՝ որդւոյ Մտեփաննոս ամիրային, սիրելոյն մերոյ եւ Հարազատ բարեկամին եւ խնամւոյն քոյ: Առ որ յոյժ տրտմեցաք եւ կսկծեցաք, յորոյ կողմանէ դուք ողջ լիջիք եւ միսիթարիչ սուրբ Հոգին միսիթարեսցէ զսիրտս ձեր եւ զհոգի Հանգուցելոյն լուսաւորեսցէ եւ արժանացուսցէ արքայութեանն ընդ Հաճոյսն եւ ընդ սիրելիս իւր:*

Եւ դարձեալ, ծանուցեալ էր զնոր որդիս ծնանիլն յորդւոյն քոյ՝ Տէրսամ զօրացեալ Հաճի Յովհաննէսին՝ եւ դատերն քոյ օրհնեցելոյ եւ զանուանելն ձեր զորդի Հաճի Յովհաննէսին Աստուածատուր, անուամբ Հօրն քոյ լուսաւոդոյ, որ եղեւ մեզ ուրախութիւն մեծ: Եւ առ այս ասելիք աչք քո ի լոյս եղիցի եւ Աստուած զնորաբողբոջ թոռունդդ շնորհաւոր զաւակս արասցէ, եւ ամենագօր աջովն իւրով պահպանեսցէ յամենից չար պատահարաց՝ հանդերձ հարբք եւ մարբք իւրեանց եւ քո, եւ համայն իսկ ձերայնովքն, եւ ունիցի ի խնամս եւ յողորմութիւնս իւր, եւ տացէ սիրելոյդ տեսանել զրազում եւս դոյզպիսիս եւ վայելել զուրախութիւնս դոցա՝ հանդերձ այլ բարեյաջող եւ գուարճալի դիպուածովք, զի եւ մեզ լիցի բերկրութիւն սրտի:

Եւ արդ, մերս թուղթ չգրելոյ միջոցն էւս, որ երկարեցաւ այսքան, պատճառն էր խստագոյն հիւանդութիւնն մեր, որ դիպեցաւ ի յուլիսի ամսեանն եւ ընդ երկար կրեցաք, յորմէ եւ այժմ տակաւին ոչ եմք զերծեալ: Եւ զի յայսմ ամի տաղտուկ շոյն յոյժ աստիճ էր, վասն որոյ առ Հարկի հիւանդութեանն գնացաք ի Հեռակայ սուրբ վանորայն մեր՝ ի Գեսարգել, եւ ի Գեղարդ եւ, ի Խորվիրապն սրբոյ Լուսաւորչին մերոյ, եւ ի սուրբ Յակոբայ վանն եւ յաղօթատեղիսն, որոց շնորհք եւ օրհնութիւնքն ընդ քեզ եղիցին եւ յայնս տեղիս շրջագայեալ եւ ուխտ արարեալ, ջրփոխեցաք եւ ողորմութեամբ Տեառն եւ շնորհօք սրբոց նորին, տակաւ մի յառողջութեան կողմն անկաք եւ վերադարձաք ի սուրբ Աթոռս: Եւ աստէն էւս այսպէս նեղութեամբք պարսից պաշարեցեալ, հազիւ ձեռնհաս եղաք ի թղթագրութիւնս, որ ահա զայս սիրանիշ եւ օրհնաձիր թուղթ էւս առ յատկեղ սիրելիդ գրեցաք ի յարարծումն սիրոյ եւ բարեկամութեան մերոյ: Խնդրեմ ապա ի յաղնուդդ, զի զանխարդախ սէրդ եւ զշարաղատութիւնդ անմուռազ ունիցիս առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, եւ երբեմն սիրոյ գրովդ միսիթարեցես զշարեալս բազմատեսակ վշտիւք, որոց լսարարութեանցդ փոխարէն եւ դու Աստուծոյ ամենաբարեբարէն միսիթարեցիս եւ վարձատրեսցիս արժանաւորապէս: Ողջ լեր ի Տէր եւ պահպանեցեալ կենսաձիր խաչիւն սրբով հանդերձ ամենեքումբք, որք քո էն: Եւ շնորհք աստուածային սրբոյ Աթոռոյս եղիցի ընդ քեզ հանապազ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼ (1788) թուոջս, եւ ի Հոկտեմբերի..., ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածին:

Սիրով բազմաւ եւ շնորհիւ սրբոյ իշման տեղւոյս Քրիստոսի, ողջոյն եւ օրհնութիւն տամ սիրելի եւ հոգեւոր որդւոյն մերոյ՝ աստուածապարգեւ զաւակին քոյ բարեզարմ Հաճի Յովհաննէսին եւ փեսային քոյ՝ Տէրսամ օրհնեցեալ խոջայ Մարտիրոսին, նաեւ սիրելոյն մերոյ եւ Հարազատ բարեկամին քոյ՝ մեծահաւատ մահտեսի Գէորգին եւ այլ ամենայն ձերայնոցն: Որք եւ եղիցին յանձնեցեալք ի բարեխնամութիւնս Տեառն Աստուծոյ յարաժամ: Ամէն:

Ձեռ. 4501, էջ 1273–1274

255բ 1788 թ. հոկտեմբեր – *Ի Ղաթա*

711 *Թուղթ մի որպիսական առ Գէորգ աղայն: Յանձնարարութիւն վասն սրբոյն Սաղմոսց նուիրակ Թէոդորոս վարդապետին եւ ապա պատուէր վասն նորին զճ(100) ղուռուշին, զի մինչ ընկալցի ի նմանէ, ծանուսցէ սրբազան Վեհապետին: Այլեւ գրէ, թէ Իե (25) թելանի լիտր զէյթո-*

նի իւղ՝ լուն եւ պատուականն լիցի, ըստ որում պարտի գոլ մեռոնի նիւթ, բերել տացես զայն եւ յղեսցես մեզ: Զնուիրակ Գրիգոր պետէն Հարցումն, եթէ ո՞ր մնաց որ չեկին, զհոգւոյնն հոգասցես եւ յղեսցես: Ընդ Թէոդորոս վարդապետիդ վասն քոյ Ա (1) լիտր արաղ յղեցաք:

712 Թուղթ մի առ Ղօշաւանից առաջնորդ Յովհաննէս վարդապետն: Հարցումն վասն ոչ ձեռնադրութեանն առ սրբազան Վեհապետ եւ յանձնարարութիւն վասն նորոգ եպիսկոպոս Թէոդորոս վարդապետին սրբոյ Սաղիմայ: Այլեւ ծանուցումն թէ մինչ զայս թուղթս գրեալ էաք, նորապէս գրեալ թուղթքն քո մեզ էհաս, նոյնպէս եւ ընդ նմա յղեալ ե (15) մսացուն, երկու տիկ իւղն եւ Բ (2) տիկ պանիրն, յաղագս որոց շնորհակալ եմք զքէն Հանապազ:

Գրեցան ընդ Բ (2) պետացն սրբոյ Սաղիմայ՝ Թէոդորոսի եւ Աբրահամու յամսոյս ի ժ (10):

256ա *1788 թ. հոկտեմբեր – **Թուղթք ի նահանգս յամենս Հայոցազոյ***

713 Թուղթ մի օրհնութեան առ ռէս Հէյրանն վասն Ա (1) գօմէշ ընծայեցմանն սրբոյ Աթոռոյս՝ շնորհակալութիւն:

714 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ ռէս Սիմէօնն Ա (1) կով պարգեւելոյն սրբոյ Աթոռոյս՝ շնորհակալութիւն:

715 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ ռէս Վարդանն, որ եւս սրբոյ Աթոռոյս պարգեւ զմին կով:

716 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ ռէս Ալլահվէրտին, որ շնորհեաց սրբոյ Աթոռոյս զմի կով պարգեւ:

717 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ Սալվար կինն, որ տուեալ է սրբոյ Աթոռոյս զմին [ս]աւարիկ մսացու:

718 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ Փարի կինն եւ առ որդին իւր՝ Սիրանն վասն քառասնցին իւրեանց շնորհակալութիւն, եւ ծանուցումն, թէ կատարեցաք եւ զայս թուղթս ի միամտութիւն ձեզ գրեցաք, որով լիջիք ուրախասիտ:

719 Թուղթ ի առ յիւքիլիսայու առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր ընդ ոմանց պա[տ]ճառաց յղեալ էր ի սուրբ Աթոռս ի ձեռն Հովհաննէս իւրոյ ոչխարաց ախբանից: վասն այնց եւ վասն ժողովարար վարդապետացն մերոց շնորհակալութիւն, որոց արարեալ էր յաւութիւն: եւ վասն վերին յիշեալ թղթոյն պատուէր, զի Հասուսցէ առ տեարն:

Գրեցան յամսոյս ի ԺԶ (16):

720 1788 **թ. Հոկտեմբեր** – Կոնդակ շնորհակալութեան ի վերայ Օրթմադեղու վասն գանձանակական արդեանցն Բ (2) ամաց, Հասուցելոց առ Մինաս վարդապետն:

Ձեռ. 4501, էջ 1378

721 1788 **թ. Հոկտեմբեր** – Դարձեալ ի Պօլիս առ Սամիթոյ սուրբ Գէորգ եկեղեցւոյ ժողովուրդն վասն գանձանակի արդեանց, յանձնեցելոց Մինաս վարդապետին:

Ձեռ. 4501, էջ 1378

722 1788 **թ. Հոկտեմբեր** – Առ Պալաթու սուրբ Հրեշտակապետ եկեղեցւոյ ժողովուրդն վասն գանձանակին, ձեռամբ Մինաս վարդապետին:

Ձեռ. 4501, էջ 1378

723 1788 **թ. Հոկտեմբեր** – Թուղթ ի Թօխաթ առ Հանդուցեալ Եսայի վարդապետի քոյր եւ Հանդուցեալ Միքայէլ վարդապետի Հօրաքոյր ե-թարն, ի պատասխանի թղթոյ նորայ, եւ վասն կայից վարդապետացն առեցելոց եւ կարծեաք մնացելոց:

Ձեռ. 4501, էջ 1379

724 1788 **թ. Հոկտեմբեր** – Թուղթ ի Թօխաթ առ իշխանսն. շնորհակալութիւն վասն ի յայտնեցեալ դրամոց Հանդուցեալ Եսայի եւ Միքայէլ վարդապետացն՝ զկէսն բաժին Հանելոյն սրբոյ Աթոռոյս եւ յղելոյն, եւ վասն կարծեաք առ ոմանս դեռ մնացելոցն, խնդիր Հետեւիլ, եւ առ Թօմաջնանն յատկապէս միսիթարութիւն վասն մահուան որդւոյ նորա՝ պարոն Մովսէսին:

Ձեռ. 4501, էջ 1380

725 1788 **թ. 17 Հոկտեմբերի** – Թուղթ առ սրբոյ Երուսաղէմի պատրիարգ Յովակիմ վարդապետն, ի պատասխանի չորից թղթոց նորա վասն զանազան բանից:

Ձեռ. 4501, էջ 1381 – 1383

1788 թ. հոկտեմբեր – ***Թուղթք ի Զմիւռնիւ, ի Պօլիս, ի Թօխաթ, ի կաբին եւ յայլ տեղիս***

256ա 726 Թուղթ մի առ Ապրօյեան Աստուածատուր աղային. մխիթարութիւն վասն Գալուստ անուամբ մանկանն Հանդուցելոյ եւ վասն նեղութեանցն ամենից, որ ի պատճառս մեծի պատերազմին: եւ վասն ի պարսն Հայրապետէն ընկալեալ դիպուկինին շնորհակալութիւն: եւ յաղագս որոյ Հարցումն, թէ ոչ գիտեմք ի սիրելւոյդ էր առաքեցեալ, թէ յայլմէ, ըստ որում թուղթ ոչ գոյր ընդ նմա, բայց միայն Հայրապետն էր ծանուցեալ թէ ի նմանէ է:

Ծանուցումն վասն Դ (4) թօփ կապոյտ շալիցն, զոր ընդ նուիրակին մերոյ Հոգալով, յղեալ էր առ մեզ, որ եւ մեզ էհաս ամբողջապէս: եւ պատուէր վասն նորապէս ինդրեալ ժ (10) թօփ սեաւ շալիցն, զորս Հոգացեալ ընդ նուիրակին մերոյ յղեցեն առ մեզ ընդ Հաւատարմի: Նոյնպէս եւ վասն տաճկաց բակռաստ եւ խառայ Հոգացեալ յղեսցէն: Նաեւ յանձնարարութիւն վասն նուիրակ եւ առաջնորդ Գալուստ վարդապետին: Ողջոյն տայ ի սմա որդւոցն իւրոց չորեցունց՝ Մարգար, Մատթէոս, Յակոբ եւ Պետրոս աղազատիցն:

256բ 727 Թուղթ մի եւս առ պարսն Առաքելն, ի պատասխանի թղթոյն, գրեցելոյն յապրիլի ե (5): Շնորհակալութիւն վասն գալստեանն յԱմստերտամ ի Զմիւռնի եւ մխիթարութիւն վասն նեղսակրութեանցն ինքեանց: եւ շնորհակալութիւն վասն յղեալ ընծայիցն, որք էն Ը (8) տօնդուղ լէյտու չուխայք Դ (4) գունով, Ը (8) գլուխ մեծ շաքար եւ Բ (2) զուխի չայ, զորս էհաս առ սրբազան Վեհապետն ի ձեռն ի կարին բնակեալ մեհտեսի Մովսէսին Անապատցւոյ: եւ վասն գալստեանն իւրոյ ի սուրբ Աթոռս յորդորութիւն: Ըստ որում խոստացեալ էր ի թուղթն իւր:

Ողջունէ զեղբայրն իւր՝ զմահտեսի Թօմասն եւ զպարոն Յովհաննէսն, զնոցին որդիսն եւ զայլ իւրայինսն:

Մխիթարեանց նամակ մահտեսի Կարապետ Չալիկեանին: Օրհնութեան նամակ նվիրատու մահտեսիներ՝ Մարիամին եւ Մարգարիտին:

728 Թուղթ մի առ սրբոյ Աթոռոյս Նուիրակ եւ տեղոյն առաջնորդ Գալուստ վարդապետն, ի պատասխանի յապրիլի Ի (20) գրեալ թղթոյն:

Վասն ԲՃ (200) ղուռուշին տէր Գրիգորի, թէ ծանեալ զառնուդ:

Վասն վարպետ Յովսաթեանին, թէ զերծաւ ի ծաղկեցմանէ եկեղեցւոյն:

Վասն Թիֆլիզեցի Կարապետի եւ Նորեկ Ուռուստամի տուր եւ առութեանն, թէ մեք ոչ եմք գրեալ, եթէ այդքան Հետեւեցիս, որ դու Հետեւիս: Բայց նոյն Կարապետն գրամ է տալոց Հանգուցեալ Թադէոս պետին՝ իւէ թէ առնիցես, զոր բազմիցս խոստանայ տալն:

Յառաջ քան զքո գնալն յայդր, երկուց ամաց արդէանց դաւթարն, զոր յղեալ էիր, իմացաք եւ շնորհակալեցաք: Ծանուցումն վասն գործոյն, թէ աՀա գրեցաք Աստուածատուր աղային, զի օժանդակ լիցի քեզ:

Վասն ժողովարար ոմանց զգուշութիւն, որ ընդ նոսա սիրով վարիցի, ըստ որում ժամանակն վասն է:

Վասն գաղեցի Ծեր ՅօՀան պետի գրամոյն, որ առ մահտեսի Պաշարթին է եւ մահտեսի Վարդումն թէմէուկով: Խնդիր, զի Հետեւեսցի եւ առցէ:

Վասն Հանգուցեալ մահտեսի Վարդումի վախուց տանն եւ կտակին պատուէր, զի մուղայէթ լիցի:

Վասն Սարգիս աբեղային, թէ գոյ այսպէս, որպէս գրեալ եմք յառաջմէ: Դ (4) թօփ կապոյտ շալն մեզ էՀաս: Ժ (10) թօփ սեաւ շալ նորապէս առեալ յղեսջիք:

Վասն ԱՌՀՃ (1100) ղուռուշի զապգին ծանուցումն, զոր ընդ թղթոյս այս յղեաց: Զկան Հաւկիթն, մին գունտ Մսուրամու պանիրն մեզ Հասին:

257ա Վասն լիմոնի ջրոյն զի՞նչ պի//տոյ է այգքան աշխատեցուցանելն զքեզ:

Վասն դիւրսինին Հարցումն, զոր ընկալաք ի վէքիլ Հայրապետէն՝ իբր թէ Աստուածատուր աղայն իւէ յղեցուցեալ:

Մահտեսի Կարապետի թուղթն տացես ինքեան: Յանձնարարութիւն վասն մեր Մարտիրոսին:

Վասն գաւազանին տուեալ ԱՃԻ (120) ղուռուշին, թէ աՀա յղեցաք զնոցա օրհնութեան թուղթն: Ողջունէ զտէր Աւետիս եւ զտէր Գրիգոր քահանայսն:

Վասն Մասեհեան պարոն Եսայու տէր Մկրտիչ քահանային Հարցումն:

Վասն ըստ պարոն Մելքոնին գրեալ թղթոյն, թէ մեզ էՀաս եւ ընկալաք զՅակոբ տղայն ըստ խնդրոյդ:

Նոյն Գալուստ վարդապետին Հղված է առացական (զապգ) ի դիմաց ՌՈՕ ղուռուշի: Մխիթարեանց եւ միաժամանակ շնորհավորական նամակներ Էն ուղարկվել Հարությունն եւ Սահեմանոս ամիրաներին (Կ. Պոլիս): Օրհնության նամակ մահտեսի Մարտիրոսին (Կ. Պոլիս), էջ 256բ–257ա:

257ա 729 Թուղթ մի առ պատրիարք Զաքարիա վարդապետն, ի պա-

257 բ տասխանի թղթոյն // մխիթարեանց վասն նեղութեանցն իւրեանց ի պատճառս յանօրինաց մարտին Օամանցւոց ընդ Նամցային եւ ընդ Էնկ-

ուռզայն: եւ ծանուցումն զտեղւոյս որպիսութեանցն, թէ մեք եւս եմք ի վիշտս վասն մանուկ գոլոյ իշխողին երկրիս: եւ ապա զտկարութենէն,, զոր կրեաց ընդ երկար ժամանակս: Նաեւ խնդիր վասն ի սուրբ Աթոռս Հանգուցեալ մահտեսի Սիմէօնի ընտանի Անանիայինն, որ առաջարկեալ էր կրկին զվէճ վասն կայից նորա, զի կերպիւ իւիք Հատցեն զվէճն նորա եւ ի բաց առնիցեն զնա ի սրբոյ Աթոռոյս եւ ի սրբազան ՎէՀապետէն:

730 Կոնդակ մի գանձանակի ի յՕրթադիւղ ի վերայ ժողովրդեանն Համայնից, որք էն Հովանեաւ սրբոյ Աստուածածնի եկեղեցւոյն: Օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն վասն առ Մինաս պետն Հասուցեալ արդեանցն իւրեանց գանձանականաց՝ ձեռամբ գանձապետ մահտեսի Յարութիւնին, որ էր Բ (2) Հարիւր քսան եւ չորս ղուռուշ եւ քսան եւ մէկ փարայ: Զոր էր ժողովեալ ի ՌՄԼԵ (1786) թուոյ մայիս ամսոյն մինչեւ ի ՌՄԼԷ (1788) թուոյս մայիսի մէկն: Այլեւ պատուիրէ ի սմա գանձապետին ի վերոյ յիշելոյ՝ առ ի լինիլ եւս առաւել Հարազատ ի պաշտօնն իւր:

731 Թուղթ մի օրհնութեան առ սորին գանձապետ մահտեսի Յարութիւնին վասն առ Մինաս վարդապետն Հասուցեալ գանձանակական արդեանցն:

732 Կոնդակ մի եւս գանձանակի յԻսկիւտար ի վերայ սուրբ Կարապետ եկեղեցւոյն, որք Հասուցեալ էին առ Մինաս վարդապետն գանձանակական արդիւնս իւրեանց՝ ձեռամբ գանձապետ պարոն Բարսեղին զերկու Հարիւր Իե (25) ղուռուշին, որ էր երկուց ամաց արդիւնք, զոր ժողովեալ էր ի ՌՄԼԵ (1786) թուոյ ապրիլ ամսոյ մէկէն մինչեւ ցՌՄԼԷ (1788) թուոյս մայիս ամսոյ եօթն: Ի սմա գանձապետին սրբոյ Աթոռոյս՝ պարոն Բարսեղին օրհնութիւն եւ յորդորումն:

733 Թուղթ մի օրհնութեան առ վերոյ յիշեալ սուրբ Կարապետ եկեղեցւոյ գանձապետ պարոն Բարսեղն վասն առ Մինաս վարդապետն Հասուցեալ գանձանակադրամիցն:

734 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Կոստանդնուպօլիս ի վերայ սրբոյ Լուսաւորչի եկեղեցւոյն, որ ի Ղալաթիա, որք Հասուցին զերկուց ամաց զգանձանակադրամն իւրեանց՝ նուիրակին մերոյ Մինաս վարդապետին՝ ձեռամբ գանձապետացն սրբոյ Աթոռոյս՝ մահտեսի Խաչատուրին եւ մահտեսի Յովհաննիսին, որ էր ութ Հարիւր ինսունն ղուռուշ եւ ԺԴ (14) փարայ: Ընդհակալութիւն զժողովրդոյն Համայնից եւ ապա զգանձապետացն ի վերոյ յիշելոց:

735 ա Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Կոստանդնուպօլիս ի վերայ սրբոյ Լուսաւորչի եկեղեցւոյն, որ ի Ղալաթիա, որք Հասուցին զերկու ամաց զգանձանակադրամն իւրեանց՝ նուիրակին մերոյ՝ Մինաս վարդապետին՝ ձեռամբ գանձապետացն սրբոյ Աթոռոյս՝ մահտեսի Խաչատուրին եւ մահտեսի Յովհաննիսին, որ էր ութ Հարիւր ինսունն ղուռուշ եւ ԺԴ(14) փարայ: Ընդհակալութիւն զժողովրդոյն Համայնից եւ ապա զգանձապետացն ի վերոյ յիշելոց:

735 բ Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Կոստանդնուպօլիս ի վերայ սրբոյ Լուսաւորչի եկեղեցւոյն, որ ի Ղալաթիա, որք Հասուցին զգանձանակական արդիւնս իւրեանց նախանցեալ նուիրակ Իսահակ վարդապետին՝

ձեռամբ գանձապետացն սրբոյ Աթոռոյս՝ մահտեսի Խաչատուրին եւ մահտեսի Յովհաննիսին, որ էր մէկ հազար քսան եւ մէկ դուռուշ: Զորս զվճիռ հարիւր քառասուն դուռուշն ի ՌՄԼԹ (1784) թուոյ մարտ ամսոյն:: Մինչեւ ի ԼԴ (34) թուոյ մարտի ամսոյ 258ա վերջն էր ժողովեալ եւ զչորս հարիւր ութսուն եւ մէկ դուռուշն յայնմհետէ մինչեւ ի սոյն թուոյս մարտի ամիսն, որ է ՌՄԼԶ (1786): Կրկին անգամ գրեցաւ զայս կոնդակս, որպէս եւ թիւն ցուցանէ, զվճիռն յառաջ յղեցաք եւ զվիւան այժմ: Ըստ որում գանձապետքն եւ նուիրակ Մինաս պետն գրեալ էին եւ խնդրեալ վասն կոնդակիս այս, եթէ մեզ ոչ է հասեալ առաջինն: Կրկին գրեցաւն թղթոյս եղեւ ի ՌՄԼԶ (1788) ի հոկ. ԺԷ (17):

736 Թուղթ մի օրհնութեան առ գանձապետսն սրբոյ Աթոռոյս՝ մահտեսի Խաչատուրն եւ մահտեսի Յովհաննէսին վասն հասուցեալ գանձանակադրամիցն առ Մինաս վարդապետն չնորհակալութիւն: Եւ վասն գրեալ թղթոյն նոցա ծանուցումն, թէ մեզ էհաս: Իսկ վասն կրկին գրեալ կոնդակին գանձանակի, թէ ահա յղեցաք, բայց տարակուսիմք, եթէ էր այլոցն, հասեալ են ինքեանց եւ ձերն ոչ, ոչ ապաքէն ի միասին եմք յղեալ, որպէս եւ իցէ, ահա կրկին օրհնութիւն մատուցաք ձեզ:

737 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Կոստանդնուպօլիս ի վերայ Հրեշտակապետաց սրբոյ եկեղեցւոյն, որ ի Գալատ, որք ամենայօժար սրտիւք յանձնեալ էին նուիրակին մերոյ՝ տեառն Մինասայ վարդապետին զգանձանակական արդիւնսն իրեանց՝ ձեռամբ գանձապետ Սահակ ամիրային, որ էր եօթն հարիւր ութ դուռուշ, զոր ժողովեալ էր ի ՌՄԼԵ (1786) թուականէն եւ ի մարտ ամսոյ երեսունէն մինչեւ ցՌՄԼԷ (1788) թուականիս մարտի ԺԱ (11):

738 Թուղթ մի օրհնութեան առ սոյն յիշեալ եկեղեցւոյ գանձապետ Սահակ ամիրային վասն հասուցեալ գանձանակադրամիցն առ Մինաս պետն՝ չնորհակալութիւն եւ դարձեալ յորդորումն ի հարազատութիւն:

739 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Կոստանդնուպօլիս ի վերայ սուրբ Աստուածածնի եկեղեցւոյն, որ ի Ղումղափու, վասն արդեանցն իրեանց գանձանակացս, զոր հասուցին առ Մինաս պետն ձէ[ռամբ] գանձապետացն մերոց՝ պարոն Մարտիրոսին, մահտեսի Աստուածատուրին եւ պարոն Միքայէլին, որ էր մէկ հազար մէկ հարիւր դուռուշ, զորս ժողովեալ է ի ՌՄԼԵ (1786) թուոյ ապրիլ ամսոյ մէկէն մինչեւ ցՌՄԼԷ (1788) թուականիս ապրիլի մէկն: Վասն որոյ շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն, եւ գանձապետացն պատուէր, զի արդիւնաւոր պահեսցեն զնոյնն:

740 Թուղթ մի օրհնութեան եւ շնորհակալութեան առ գանձապետսն սրբոյ Աթոռոյս՝ պարոն Մարտիրոսն, մահտեսի Աստուածատուրն եւ պարոն Միքայէլն վասն ԱՒ (1000) եւ ԱՃ (100) դուռուշ գանձանակական արդեանցն, զորս հասուցեալ էին նուիրակին մերոյ՝ Մինաս պետին:

741 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Կոստանդնուպօլիս ի վերայ
258բ սրբոյն Գէորգեայ եկեղեցւոյն, որ ի Սամաթիա, որք հասուցին առ /Նուիրակ Մինաս վարդապետն զժողովեալ գանձանակադրամն իրեանց ի ՌՄԼԵ (1786) թուականէն եւ ի սեպ. ամսոյն մինչեւ ցՌՄԼԷ (1788) թուա-

կանիս ապրիլ ամսոյ վերջն, ձէ[ռամբ] գանձապետ մահտեսի Պարոնին, որ է մէկ հարիւր վացսուն ութ դուռուշ եւ եօթն փարայ:

742 Թուղթ մի օրհնութեան առ սոյն յիշեալ եկեղեցւոյ գանձապետ մահտեսի Պարոնն վասն հասուցեալ առ Մինաս պետն գանձանակական արդեանցն:

743 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Խասգիւղ ի վերայ սրբոյն Ստեփաննոսի եկեղեցւոյն. չնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն վասն արդեանցն իրեանց գանձանակացս, զոր հասուցեալ էին ձէ[ռամբ] գանձապետ Յովհաննէս ամիրային առ Մինաս վարդապետն, որ է երեքհարիւր դուռուշ, զորս ժողովեցեալ էր ի ՌՄԼԵ (1786) թուոյ ապրիլ ամսոյ մէկէն մինչեւ ցՌՄԼԷ (1788) թուականիս ապրիլի մէկն: Ի սմա գանձապետին ի վերոյ յիշելոյն՝ օրհնութիւն:

744 Թուղթ մի օրհնութեան առ սոցին գանձապետ Յովհաննէս ամիրայն վասն գանձանակադրամիցն իրեանց առ Մինաս վարդապետն հասելոց:

745 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Կոստանդնուպօլիս ի վերայ Էսնաֆին սափրչաց, որք գտանին ի Գալատ, վասն գանձանակական արդեանցն իւրեանց, զոր տուեալ էին տեառն Մինասայ վարդապետին ձէ[ռամբ]՝ գանձապետ պարոն Կոստանդին եւ ղապղիմալ պարոն Ճիւէլէբին, որ է եօթն դուռուշ, զոր հաւաքեալ էր ի ՌՄԼԵ (1786) թուոյ Վերափոխման ոտնէն մինչեւ զՌՄԼԶ (1787) թուոյ Վերափոխման ոտնն:

746 Կոնդակ մի եւս գանձանակի առ Էսնաֆին ալաճացւոց, որք են ի Կոստանդնուպօլիս վասն հասուցեալ արդեանցն իրեանց գանձանակացս առ Մինաս պետն ձէ[ռամբ] գանձապետ մահտեսի Յարութիւնին, որ է լեալ մէկ հարիւր տասն դուռուշ եւ ժ (10) փարայ, զոր ի ՌՄԼԵ (1786) թուոյ սեպ. մէկէն մինչեւ զՌՄԼԷ (1788) թուոյս մայիսի մէկն:

747 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Կոստանդնուպօլիս առ Էսնաֆն իսկակճւոց, որք են ի կողմն Գալաթու, որք հասուցեալ են Մինաս պետին ձէ[ռամբ] գանձապետ մահտեսի պարոն Աստուածատուրին զժողովեալ արդիւնսն գանձանակին իրեանց ի ՌՄԼԶ (1787) թուականի Զատիկ օրէն մինչեւ ցՌՄԼԷ (1788) թուոյս Զատիկ օրն, որ է լեալ տասն եւ հինգ դուռուշ:

748 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Կոստանդնուպօլիս առ բրուտսն, որք են ի Յէիպ, վասն արդեանցն իրեանց գանձանականաց, զոր հասուցին առ Մինաս պետն ձէ[ռամբ] գանձապետ մահտեսի Գէորգին, զոր ժողովեալ էր ի ՌՄԼԶ (1787) թուականէն մինչեւ ցՌՄԼԷ (1788) թուոյս յապրիլի ամիսն, որ է լեալ քսան եւ վեց դուռուշ եւ տասն փարայ:

259ա 749 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Կոստանդնուպօլիս ի վերայ Չուխաճի // խանի եղեալ քէսաճւոցն վասն ժ (10) դուռուշ գանձանակադրամին, զոր ժողովեալ էր ի ՌՄԼԵ (1786) թուականէն մինչեւ ցՌՄԼԶ (1787) թուոյ Վերափոխման ոտնն, զոր յանձնեալ էին Մինաս պետին ձէ[ռամբ] գանձապետ պարոն Սարգսին:

750 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Կոստանդնուպօլիս ի վերայ ռէնջպէրեայն ի Չխուրչէշմայն եղելոց, որոց գլխաւորաց զանուանն յիշեցաք ասա, որք էին զապզիմալ Յօհան, օտաբաշի մահտեսի Յակոբ, Տօնիկ Խալիֆայ եւ պարոն Յարութիւն, վասն գանձանակադրամիցն իւրեանց ի ՌՄԼԴ (1785) թուոջ ժողովելոցն, որ էր ութսուն եւ ութ զուռուշ: Զորս հասուցեալ էին առ նախանցեալ նուիրակ Իսահակ պետն՝ ձեռամբ գանձապետ պարոն Յովաննիսին եւ իդիթպաշի պարոն Յակոբին:

751 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Կոստանդնուպօլիս ի վերայ էսկիճուղն ի Վէզիրխանի դրան եղելոց, որք ետուն նուիրակ Մինաս պետին մերոյ զՀինգ զուռուշ գանձանակադրամն իւրեանց՝ ձե[ռամբ] գանձապետ պարոն Սահակին:

752 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Սրթհամամի կողմն եղեալ առ էմնաֆն էֆէնգիւղ, որք հասուցեալ են զարդիւնսն գանձանակին իւրեանց առ նուիրակ Մինաս պետն՝ ձե[ռամբ] գանձապետ տիրացու Արեգին եւ մահտեսի Կարապետին, որ է եօթանասուն եւ եօթն զուռուշ եւ տասնեւչորս փարայ: Զորս ժողովեալ էր ի ՌՄԼԵ (1786) թուոյ յունվարի մէկէն մինչեւ ի նոր թուոյ ՌՄԼԷ (1788) մայիսի սկիզբն: Որոց գլխաւորաց անուանքն յիշին յայսմ կոնդակոջ. այս է՝ պարոն Համբարձում, պարոն Գաբրիէլ եւ պարոն Սերովբէ:

753 Կոնդակ մի եւս գանձանակի առ Չխուրչէշմէյի ռէնջպէրան, որոց գլխաւորաց անուանքն յիշին ասա, որ է զապզիմալ Յօհան, օտաբաշի մահտեսի Յակոբ, Տօնիկ Խալիֆայ եւ պարոն Յարութիւն: Վասն գանձանակադրամիցն իւրեանց հասուցելոցն առ Մինաս վարդապետն ձե[ռամբ] գանձապետ Փիլիպպոսին, որ է մէկ հարիւր զուռուշ, զոր ժողովեալ էր ՌՄԼԵ (1786) թուոյ սեպ. յամսոյն մինչեւ ՅՌՄԼԷ (1788) թուոյս յապրիլի վերջն. չնորհակալութիւն:

754 Թուղթ մի առ սրբոյ Աթոռոյս նուիրակ Մինաս վարդապետն, ի պատասխանի չորից թղթոցն, գրեցելոյց ի ՌՄԼԷ (1788) թուականիս յունիսի Զ (6), յունիսի ԺՀ (18), յունիսի ԻԶ (26) եւ յուլիսի ԺԴ (14) վասն զանազան իրաց եւ իրակութեանց: Վասն Ներսէս պետի բարեւաթղթոյն եւ զապզին ԱՒ (1000) զուռուշի, զոր յղեցաք ի ձեռս իւր, փոխով հասուցէ առ նա: Ընդ սմա փուսուլայ մի վասն Անանիայի բանիցն:

755 Զապզ մի առ սա վասն եօթն հազար զուռուշին եւ վասն
259բ մէկ հազար մէկ// հարիւր երեսուն եւ երկու զուռուշին՝ գնոցն յղեցելոց իրաց ի սուրբ Աթոռս, այսինքն տասն եւ հինգ սահաթիցն, տասն դաստայ վարագիցն եւ մի օգմայ թղթոցն, որոց այսինքն եօթն հազար զուռուշից մէկ հազար հինգ հարիւր զուռուշն՝ ձեռամբ Աղաբալի ումեան է հասուցեալ առ Հայրապետն մէկ հազար հինգ հարիւր զուռուշն՝ ձեռամբն Յովսէփի ումեանէ հասուցեալ առ Հայրապետն, որոց վերոյ յիշեցելոց երկուց զուլամից ջամն եղեւ երեք հազար զուռուշ: Եւ ինքն՝ Հայրապետն փոխիցայ է առարեալ ի վերայ իւր, ձեռամբ վերին յիշեալ Յովսէփին երկու հազար զուռուշ, և ձեռամբ պարոն Սրապիոնին՝ ևս երկու հազար զուռուշ, որ տուեալ է տեղն: Ահա եղեւ չորից զուլամից ջամն եօթն հազար զուռուշ, բայց յիրաց գնոցն, զոր յիշեցաք:

Եւ զայս զապզ ըստ խնդրոյ Հայրապետին գրեալ, յղեցաւ ի ձեռս իւր, զի Հասուցէ առ Մինաս վարդապետն:

Թոխաթում էջմիածնի վերի մահտեսի Հարութիւնին ուղարկված պատասխան նամակում Հայտնվում է վանի կողի սուպղման մասին եւ խորհուրդներ տրվում դրամական փոխանցումների վերաբերյալ: Պրն. Թումանեանին, մահտեսի Գրիգորին եւ այլն. Անտնին (Թոխաթ) չնորհակալություն է հայտնվում Եապի եւ Միքայել վարդապետների ունեցվածքը վերի Հայրապետին հասցնելու համար: Նույն հարցի մասին գրված է նաեւ Եապի վարդապետի քույր եղբորին , առաջնորդ Հովակիմ վարդապետին եւ նախկին նվիրակ Պետրոս վարդապետին հասցեագրված նամակներում: Օրհնության նամակ նվիրատու Հոհան քահանային (էջ 259բ–260): Նվիրակ Դանիել վարդապետին ուղղված պատասխան նամակում բացատրվում է նամակագրության եւ դրամական փոխանցումների հետ կապված մի քանի հարցեր: Համարյա նույն ոճի նամակ է ուղարկվել նաեւ Ռումելիի նվիրակ Նեսես վարդապետին: Օրհնության նամակ նվիրատու մահտեսի Պողոսին: Պատասխան նամակներ Հաճի Պապայինց եւ առաջատգի մահտեսի Մովսեսին (Կարին) (էջ 261ա):

261ա 756 ***Ի Կարին*** – *Թուղթ մի առ նուիրակն սրբոյ Աթոռոյս Յակոբ ծերունազարդ վարդապետն ի պատասխանի ի յուլիսի ԻԳ (23) գրեալ թղթոյն: Վասն նեղութեանն իւրոյ եւ մերայնոցն յանօրինաց՝ միսիթարութիւն: Վասն վեց հարիւր յիսուն զուռուշին, զոր յանձնեալ է Հայրապետին,*

261բ *թէ ինացաք, ջանա զհապարն //լրացուցանել եւ ապա գրեսցուք զղապզպագիրն: Այլեւ միամիտ լեր զի (10) զուռուշն քո առնոյց եմք ի քանաքեռցի տէր Ստեփաննոսէն: Եւ այս փոքր ինչ մեղադրութիւն, թէ վասն էր դու ոչ ծանուցանես, զոր Հայրապետն ծանուցանէ: Իսկ վասն իւրեան սպասաւոր Գրիգոր վարդապետին օրհնութիւն եւ պատուէր, զի Հաղանդ լիցի իւրն: Ի սմա ողջոյն եւ օրհնութիւն տայ ծրողին իւրոյ թղթոյ՝ տիրացու Խաչատուրին:*

Պատասխան նամակ վերի Հայրապետին, որով Հայտնվում է ուղարկված ապրանքների ստացման մասին, արվում են անհրաժեշտ բնույթի մի շարք Հանձնարարություններ (էջ 261բ–262ա):

262ա 757 *Թուղթ մի առ Ամրոլու առաջնորդ Զաքարիա պետն, ի պատասխանի թղթոյն: Վասն Բարսեղ պետին ծանուցումն, թէ եկն առ մեզ, իմացաք, որ պարոն Յովհաննէսն թարց գիտութեան քո եւ Համայնիցն, ընդ ոմանց խորհրդակցելով, տարեալ էր ի սրբոյ Աթոռոյս: Չնորհակալութիւն վասն յղեալ Դ (4) ոսկւոյն, իսկ վասն նեղութեանցն իւրեանց՝ միսիթարութիւն եւ վասն գալստեանն իւրոյ ի սուրբ Աթոռս՝ յորդորումն:*

758 ***Թ. 17 Հոկտեմբեր – Ղուկաս կաթուղիկոս նամակը Կ. Պոլսի նվիրակ Մինաս վարդապետին:***

Յիսուս Քրիստոսի ծառայ տէր Ղուկաս, որոյ եւ չնորհիւն կաթուղիկոս եւ ծայրագոյն պատրիարք ամենայն Հայոց աստուածայնոյ եւ առաքելական եկեղեցւոյ Քրիստոսի, նաեւ տիեզերականի, լուսակերտի եւ չնորհածաւալի, մեծի եւ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի:

Յորմէ բազմաս սիրով եւ կարոտիւ, եւ հոգեւոր օրհնութեամբ, քրիստոսասիրի սուրբ ողջունիս, եւ սրբոյ իջմանն տեղւոյս նորին զօրացուցիչ չնորհիւն ծանիր սիրելիդ մեր եւ բազմաշխատ որդի սրբոյ Աթոռոյս՝ Մինաս աստուածմեծաստ վարդապետ: Զի չորս թուղթք քո՝ գրեցեալք ի յունիսի Զ (6), ի ԺՀ (18) եւ ի ԻԶ (26) եւ ի յուլիսի ԺԴ (14) հասին առ մեզ եւ իմացաք զամենայն գրեալսդ: Բայց ի հասանիլ թղթոցդ առ մեզ, էաք մեք ի Քանաքեռ գեղջն: Քանզի յայսմ ամի ծանր հիւանդութիւն պատահեալ մեզ, եւ երկարեալ մինչեւ ձգել իսպառ ի զօրութենէ: Մէկիքն եւ իւզբաշին եւ այլք եկեալ ստիպմամբ տարան զմեզ յԱշտարակ եւ անտի ի Քանաքեռ,

ուր կացաք իբր Ի (20) օր, եւ ջրփոխեցաք, եւ անտի գնացաք ի Ղռիպուլսիս: Եւ զի ուխտ ունէաք գնալ Հեռակայ սուրբ վանորայն, այլ որպէս եւ դու գիտես: Վասն որոյ յայնժամ զարտեղանէլն մեր ոչ ի դեռեւս անցուցանելով, գնացաք ի սուրբ Գետարգելու եւ Գեղարդի վանորայն, այլեւ ի Խորվիրապ եւ յոտն Մասեաց ի սուրբ Յակոբայ վանն եւ յաղբիւրն եւ կատարել զուխտ մեր՝ ողորմութեամբ Յաստուծոյ եւ զօրութեամբ սրբութեանց եւ սրբոց նորա գտաք զառաջնութիւնն:

Իսկ յայնժամ մինչդեռ մեք յոտն Մասեաց էաք, ի տեղս մեր վրացի ժամասաց սեւաւորն մչքանաճի էր կարգեցեալ ի վերայ գեղջս մերոյ, եւ ի մուղանցոյն ոմանք, ըստ սովորութեան իւրեանց, եկեալ էին յայգիան ի գողութիւն: Եւ նա հանդերձ գիւղացի տղայովք գնացեալ էին եւ պատահեալ միմեանց, եւ յայղմանէ շարին ոմն Հիւանդ ի նոցունց միով հարմամբ փայտի ի յայգեպանէ միջէ անկեալ էր ի վայր, եւ յետ քանի աւուրց գրաւեցեալ էր ի կենաց: Որոյ համբաւն ի դարձմանն մեր ի Մասեայ էհաս առ մեզ: Եւ դեռ նոր հասեալ մեր ի սուրբ Աթոռս ի բերդէն մուհասիպք եկին եւ խնդրեցին զգիւղացի տղայն եւ զմչքանաճին: Եւ ընդ խանի մարդկանց ժողովեցան եւ մուղանոլուքն: Եւ մեր տեսանելով, թէ բանն ծանրանալոց է, եւտուք զաշխարհական երկու տղայսն եւ զսեւագլխին եւս, զի խնդիր քաղցելոցն այն էր, որ զդրամս առցէն ի մէնջ: Զկնի որոց մեք եւս գնացաք, եւ ոչ սակաւ նեղութիւնեամբ վերջացուցաք զդրամսայն՝ զերծուցանելով ամբողջ զմերայինսն: Եւ նոքա յետ անհամութեանցն արարեցելոց զիսիլայս եւտուն մեզ եւ որոց ընդ մեզ կային, ըստ սովորութեանն, եւ այնպէս դարձուցին[157]:

Զայսոսիկ գրելս վասն այն, զի իմացիս զորպիսութիւնսն անցից մերոց եւ թէ այսոքիք եղեն պատճառ յամեցման պատահանագրութեան մերոյ առ քեզ: Ապա սկսաք ձեռնարկել ի կուտակեալ հոգալիս մեր ի թղթագրութիւնս եւ յայլ իրս: Որ ահա զայս եւ ի պատասխանի քոց թղթոցդ գրեմք:

Արդ, յառաջին թղթոցդ յետ այնց բանից, որք ոչ խնդրէն զպատասխանիս, գրեալ էիր զԹրակիոյ գանձապետին մերոյ՝ պարոն Գրիգորի մեռանիսլն (որոյ զհոգին Տէր լուսաւորեսցէ) եւ զկարգելն քո զեղբայրն նորա գանձապետ՝ փոխանակ նորին եւ զայլ ինչ: Իսկ մեք, զգանձանակի արդեանց շնորհակալութիւնն յառաջագոյն գրեալ գոլով, վասն նորոգ գանձապետութեանն Աւետիսին, յետ աւուրց զհաստատութիւն եմք գրելոց՝ հանդերձ միսիթարութեամբ ի կողմանէ եղբօրն եւ ի յառուկ թղթոջ Աւետիսին՝ Գրիգորի որդւոյ եւ միւս եղբօր որդւոյ զանուանն եւս յիշելոց եմք: Ապա ծանուցեալ էիր զառարտեղ զՊալաթ եւ զգնացեալ գոլդ ի Խաս գեղ, առ որ ուրախացաք: Այլ զպակասութիւն ժողովրդեանն առ ի տրիցն եւ զայլ տրամականսն եւ զքո ոչ ուրախ լինիլն գրելդ տրամութիւն եղեւ մեզ: Բայց գրեթէ նարդենիս աշխարհ ամենայն այդպես է, զի՞նչ պարտիմք առնել, եթէ ոչ գոհանալ զԱստուծոյ, որ եւ իւրով ողորմութեամբն զամենայն դառնութիւնս ի քաղցրութիւն փոխարկեսցէ եւ խաղաղութիւն շնորհեսցէ առհասարակ խռովեցելոցն եւ սասանեցելոցս:

Այլեւ ծանուցեալ էիր զներսէս վարդապետի առ քեզ զինչ գրելն ի կողմանէ իւրն եւ ի կողմանէ գանձապետութեան պարոն Աւուշին, եւ զթուղթն նորա եւս յղեալ էիր առ մեզ, իմացաք: Դու, սիրելիդ, որ վասն Աւուշին գրեալ ես նմա ոչ փոխիլ ի գործոյն, բարւոք ես արարեալ: Մեք եւս

այժմ պատասխանի գրեալ թղթոյ Ներսէս վարդապետին՝ յաղագս այնմ բանին գրեցաք, թէ դու ահա աւարտեալ ես զգործդ եւ դարձեալ եւ այլ ոչ ձեռնհաս լինիս առ նոսա:

Բայց մեք յետ աւուրց առ պարոն Աճոյշն թուղթ եմք գրելոց եւ կրկին հաստատելոց ի գործն, եւ առ իշխանսն տեղւոյն եւս զսիրախառն յանդիմանութիւն եմք գրելոց, զի ընկալցին զնա եւ զվէճն բարձցեն:

Նաեւ գրեալ էիր զթոռունս ծանիլն մահտեսի Յարութիւն ամիրային ի յորդւոյն եւ ի գաւերէն, եւ զմեռանիլն նորին իւնամի Ստեփաննոս ամիրայի որդի Ռէթէոս Չէլէպւոյն: Որոյ աղագաւ թէ առ մահտեսի Յարութիւն ամիրայն, եւ թէ առ Ստեփաննոս ամիրայն զչնորհաւորութեան եւ զմխիթարութեան թուղթս գրեցաք եւ յղեցաք ահա առ քեզ, զորս տացես ինքեանց՝ ողջունելով ի դիմաց մերոց:.

Իսկ յերկրորդ թղթոջդ, որ էր մանաւանդ դէպէր թղթոց, ծանուցեալ էիր զեկեղեցեացդ (բայց յոմանց) զգանձանակաց արդիւնսն եւ զրազմանց էնաֆիից եւս գանձանակական արդիւնսն առնելոյդ, եւ զթուղթս էիր խնդրեալ առ նոսա:

Գրեալ էիր եւ զոմանց եկեղեցեաց եւ էնաֆիից դեռ չտալն եւ զոմանց գիւղից զպատճառանոքօք խօսիլն, եւ զոմանց էնաֆիից եւս իսպառ յետս կալն ի գանձանակ հաստատելոյն եւ զայլ ինչ: Եւ մեք ահա ի վերայ այնց եկեղեցեացն, յորոց զգանձանակադրամսն առեալ էիր, զօրհնութեան կոնդակս գրեցաք՝ հանդերձ յատուկ թղթովք առ գանձապետսն: Բայց էնաֆիցն արդիւնատուաց ի վերայ բազմացն զթուղթս գրեցաք եւ քանիքն եւս մնացին, յորս ոչ եղաք այժմ ձեռնհաս, այլ առաջիկայ աւուրքս եմք գրելոց եւ յղելոց: Այլ ընդ գրեցեալսն է եւ թուղթ օրհնութեան առ մահտեսի պարոն Մարտիրոսն վասն տարեկան խոստմունք ե (5) ղուռուշին յայամ թուոջս տուեցելոյ: Իսկ գրեցելոց կոնդակաց մերոց եւ թղթոցն յատուկ դէպէր արարաք եւ յղեցաք, որով դիւրաւ ծանիցես զորքա՛ն եւ զո՛րն գրելս մեր:

Այլ վասն Ղալաթիոյ սուրբ Լուսաւորչի եկեղեցւոյ գանձանակին այսպէս ծանիր: Զի մեք վասն ՌՄԼԳ (1784) թուոյ եւ ՌՄԼԴ (1785) թուոյ արդեանցն ի ՌՄԼԷ (1788) թուոջս մի կոնդակ էաք գրեալ ի վերայ այն եկեղեցւոյն, որպէս եւ այլ միւս եկեղեցեացն, եւ այն կոնդակն որպէս թէ տեղ չէ հասեալ:

Այժմ գանձապետքն նորա՝ մահտեսի Խաչատուրն եւ մահտեսի Յովհաննէսն գրեն, թէ եթէ այն երկուց ամաց արդեանցն աղագաւ, զորս տուեալ եմք Իսահակ վարդապետին, եւ թէ ՌՄԼԵ (1786) եւ ՌՄԼԶ (1787) թուականաց արդեանցն աղագաւ, զորս տուեալ եմք նոր նուիրակին, իւրաքանչիւր տարւոյն որիշ որիշ կոնդակ գրեա: Բայց մեք զկորուսեալ կոնդակի գրուածն կրկին գրեցաք, որ եղեւ Բ (2) կոնդակ, եւ յղեցաք՝ որպէս տեսցես: Եւ ինքեանց գանձապետացն եւս սիրով եւ շնորհակալութեամբ գրեցաք, թէ թէպէտ դուք օգտասիրաբար խնդրէք, բայց չորս կոնդակ գրելն միանգամայն չեղած բան է եւ միւս եկեղեցեացն եւս խօսելոյ առիթ: Այլ ահա երկու կոնդակ գրեցաք, մին փոխանակ Հոգւոյ, յաղագս երկուց ամաց արդեանցն, եւ միւսն վասն նոր տուեցելոյն, ընկալարուք զայնս, եւ յայս անգամ այսպէս լիցի: Յայսմհետէ մինչ յաջողիցի, յիւրաքանչիւր տարւոջ ի տալն ձեր զարգիւնս եւ մեք պատուկ կոնդակ եմք

գրելոց: Այսպէս գրելս նոցա քեզ ծանուցեմք, զի եւ դու իմացեալ, ըստ այսմ խօսեացիս:

Այլեւ գրեալ էիր զկրկին թուղթ ընկալուլդ ի Ներսէս վարդապետէն եւ չիմանալդ ի Հիւլպայ գալոց լինիլն նորա, եւ զԱՌ (1000) զուռուշ եւս փոլիցայ առնելն յայդր Հասանիկ քեզ, որոյ աղագաւ եւ զղրկալ էիր խնդրեալ: Զոր եւ մեք աճա գրեալ յղեցաք, զի ի գալն նորա յայդր, տացես ինքեան ի միամուխիին:

Առ գանձապետ Անոչն եղեալ 80 զուռուշի դրաւ մատանւոյն եւ գնոցն առ քեզ Հասանիկն եւս իմացաք, զոր ի դիմել յայսկոյս Ներսէս վարդապետին ընդ նմա յղելոց ես ըստ խոստմանդ: Այսք եւս պատասխանիք երկրորդ թղթոյդ բանիցն: Ապա յերրորդ թղթոջդ ծանուցեալ էիր զմեր յապրիլի ԻԴ (24) եւ ի մայիսի ԻԲ (22) առ քեզ գրեալ թղթոց Հասանիկն, Հանդերձ ընդ նոսա եղեալ ամենայն թղթովքն, եւ զԹէքիրտաղու շնորհակալութեան կնդակն մեր վասն գանձանակին տալդ նորոգ գանձապետ կարգեցեալ Աւետիսին եւ զներսէս վարդապետի թուղթն յղելդ առ ինքն եւ զԳՌ (3000) զուռուշի զավէնն նորա պահելդ առ քեզ ըստ նորա եւ զառ քեզ գրեալ ԳՌՎՃԽԸ (3148) զուռուշի եւ ԻԹ (29) փարայի զավէնն ընկալնուլդ եւ զայլ ինչ, զորս իմացեալ միամտեցաք: Եւ ումեմն տաճկի Դ (4) զուռուշ տալոյդ եւ զայլ Զ (6) զուռուշն չտալոյդ զպատճառան, որ գրեալ էիր, տարակոյս մեր լուծաւ: Բայց այսքան ինչ է, որ զայն Դ (4) զուռուշն ի յայն առեալ իրացդ գնոց հաշուումն չէր պարտ գրել: Սոյնպիսեաց աղագաւ յետոյ եւս խօսելոց եմք, աստ այսքանս բաւ է:

Յաղագս Անանիայնի թէպէտ եւ գրեալ էիր, թէ ոչ երեւի եւ այլն, սակայն նա զհետ իւր առաջադրութեանն է եղեալ, որ եւ ընդ սուլթանի մարդոյն թուղթ էր յղեալ ի վերայ մեր ի կարին եւ այն տաճիկն զայն գիրն բերեալ էր անդ եւ ի մէջ իշխանաց տուեալ էր պարոն Հայրապետին՝ թէ բաց եւ կարգա եւ զգրեալն հոգա: Իսկ նա ոչ էր յանձն առեալ գրանալն, այլ զթուղթն յղեալ էր առ մեզ եւ տաճիկն այն ի դառնալն ասացեալ էր Հայրապետին, թէ այն թղթոյն պատասխանին, որ գայ յիւչքելիսայէն տաս փաշայի պազիրկեան Յակոբին, որ ուղարկէ Անանիային եւ կամ թէ որ ինչ խապար գայ, ասասցես ամա, ծանուցանել նմա: Եւ մեք աճա զայն թուղթն Անանիային յղեցաք առ քեզ՝ ծանուցանել պատրիարգին եւ մաՀտեսի Յարութիւն ամիրային, եւ խօսիլ ըստ նոսա վասն նորա:

Այլեւ ի կողմանէ Անկիւրիոյ նուիրակ Ղազար վարդապետին, որ գրեալ էիր, թէ ոչ գիտեմ ինչ գնամանէ, եւ խոստացեալ էիր գթուղթն մեր յղել եւ դարձեալ գիր գրել, եւ ի գիտելդ զորպիսութիին ինչ գնամանէ մեզ ծանուցանել, շնորհակալ Եղաք զսիրելոյդ: Իմացաք եւ զոր ինչ նշանակեալ էիր վասն թէուֆեան կողմանցդ:

Եւ ի չորրորդ թղթոջդ գրեալ էիր զԺ (10) դաստայ ոսկեայ վարագն յառաջ յղելդ եւ ապա զառնուլդ զԺԵ (15) սահաթին, ըստ խնդրելոյն մերոյ, ձեռամբ Բարդուղիմէոսին, եւ յղելդ նորին զգուշաբար պա-ո[ր]ա[ս]տմամբն եւ գրմամբն՝ Հանդերձ յինքենէն տուեալ քանի շիշայիւք սահաթի երեսաց: Որք եւ ամբողջապէս հասին առ մեզ (թէեւ ոմանք ոչ էին ըստ գրեցելոյն մերոյ) եւ շնորհակալ եմք զսիրելոյդ վասն աշխատանացդ, զոր Տէր վարձատրեսցէ, կարողացուսցէ եւ պահպանեսցէ միշտ: Ոմնիմք շնորհակալութիւն եւ զսիրելոյն մերմէ՝ զպարոն Բարդուղիմէոսէն վասն բարւոք հոգ տանելոյն սահաթիցն եւ յղեալ շիշայիցն, որում եւ այժմ սիրով

եւ օրհնութեամբ ողջոյն տամք: Այլեւ զպատուկ թուղթ յետ քանեաց աւուրց եմք գրելոց: Նշանակեալ էիր ի վերայ կտոր թղթոց զգինս Ժ (10) դաստայ վարագին եւ ԺԵ (15) սահաթիցն եւ մի օզմայ թղթոյն, որոց ջամն է 1132 զուռուշ: Իսկ զխարճն զուռնոց նոցա եւ բերողացն եւ այլն, որ չէիր գրեալ, բարւոք էիր արարեալ, քանզի զավզն վասն առ մեզ Հասեալ իրացն պարտի գրիլ, այլ խարճն ամենայն ոչ ընդ նոսա, որպէս եւ դու այժմ չես գրեալ, այլ ի խարճիդ դաւթարոջն պարտիս գրել, զի յորժամ խաղաղութեամբ դառնայցես, յայնժամ, ի հարկէ, նոցին հաշիւքն եւս ընդ այլ խարճիդ հաշուոցն տեսեալք լիցին:

Այլեւ ծանուցեալ էիր, թէ թղթով մեր պարոն Հայրապետին ԱՌՃ (1500) զուռուշ տուած էինք տեղս Աղապայի անուն ումեմն, իսկ այժմ եւս կրկին ԱՌՃ (1500) զուռուշ ետուք տեղս բնակեալ Յօսէփի անուն ումեմն, եւս թղթով պարոն Հայրապետին, որոց ջամն է ԳՌ (3000) զուռուշ: Բայց ինքն՝ պարոն Հայրապետն գրեալ էր մեզ այսպէս, թէ յայս միջոցս ծառայիդ եկեալ փոլիցայքն այս է. Պօլսոյ նուիրակ վարդապետն տուեալ էր Աղապալոն ԱՌՃ (1500) զուռուշ, որ ծառայդ այլ ԲՌ (2000) զուռուշի զավզ էր տուեալ մաՀտեսի Ռափայէլին, որ զրկեց Պօլիս, տուել էր Սրապիոնին, որ եղեւ ԳՌՃ (3500) զուռուշ, որ աստ Ղօնդաչիօղլի մաՀտեսի-Ռափայէլէն առնիմ: Երկրորդ, որ կրկին տուեալ էր Մինաս Հայր վարդապետն Յովսէփին ԱՌՃ (1500) զուռուշ, որ այլ ծառայդ մի զապզ էր տուեալ Մարտիրոսին, ձեռամբ Հաճի Բաբին՝ ԲՌ (2000) զուռուշի, որ Պօլիս տայ իւրեան ընկեր Յովսէփին, որ տուեալ է: Սա էլ եղեւ ԳՌՃ (3500) զուռուշ, որ աստ Պուլանդրինց Մարտիրոսն տայ: Եղեւ երկոսին ջամն ԷՌ (7000) զուռուշ:

Այսպէս էր գրեալ պարոն Հայրապետն եւ ի մէնջ վերոյ ԷՌ (7000) զուռուշին զավզ էր խնդրեալ: Եւ աճա, թէպէտ դու, սիրելիդ, վասն ԴՌ (4000)-ին դեռ բան չէիր գրեալ, սակայն մեք ըստ խնդրոյ նորին վասն ԷՌ (7000) զուռուշին, նաեւ վասն սահաթից եւ վարագի եւ թղթոյ գին ԱՌՎՃԼԲ (1132) զուռուշին մի զավզ գրեցաք եւ յղեցաք առ նա՝ Հասուցանել առ քեզ, զի միամուխիս: Աճա մինչեւ ցայսս գրեալքս եղեն պատասխանիք քոց գրեցելոց Հարկաւորացն բանից:

Այսուհետեւ ծանիր եւ զայսոսիկ: Զի աճա առ պատրիարգ վարդապետն եւս թուղթ գրեցաք, ի պատասխանի իւր յառաջ գրեալ թղթոյն եւ գյամեցման պատճառն ծանուցաք, որ էր Հիւանդութիւնն եւ այլ հոգքն մեր, եւ վասն քոյ շնորհակալութիւն եւ կրկին յանձնարարութիւն արարաք: Եւ վերջապէս զվնասիայի առ մեզ թուղթ գրելն եւ որով կերպիւ յղելն եւս յիշեցաք, եւ գրեցաք, թէ մեք ի կողմանէ այդ բանիդ դեռ խէր չեմք տեսեալ եւ կարծեմք, թէ տեսանելոց եւս չեմք: Բայց ոչ երկարելով քեզ, գրեալ եմք նուիրակին խօսիլ ընդ քեզ եւ ընդ մաՀտեսի Յարութիւն ամիրային: Խնդրեմ զի որով կերպիւ եւ իցէ, Հասանիցէք զվէճն նորա, որ մեք ընդ վայր գլխացաւութեանց զերծցուք, եւ ձեզ եւս մի լինիցի ծանրութիւն ինչ: Զայն միտս եւ մաՀտեսի Յարութիւն ամիրային գրեցաք: Վասն որոյ եւ դու զոր ինչ ի փուսուլայէն իմացիս, խօսեաց ընդ նոսա եւ տես զի՞նչ հոգան: Այլեւ Սաղիմայ պատրիարքն Թէոդորոս եւ զԱբրահամ վարդապետն միաբանս իւր եւ նուիրակունս Կարնոյ եւ Վանայ, յղեալ էր ձեռնադրիլ եպիսկոպոս, զորս եւ ձեռնադրեցաք մեք: Եւ զի ընդ նոսա պատասխանի գրէաք պատրիարքին վասն միով արկեղք օճառին եւս շնոր-

Հակալուխիւն արարաք, զոր դու ի տիրացու Սարգսէն առեալ եւ յղեալ է-
իր, եւ նոյն տիրացու Սարգսին եւս թուղթ գրեցաք, ի պատասխանի իւրոյն
գրեցելոյ, եւ ի շնորհակալուխիւն վասն օճառին յղեցելոյ: Միամիտ լիցիս:
Նաեւ մի պահարանաւ թուղթք եւս առ Զմիւռնոյ առաջնորդ Գալուստ
վարդապետն եւ առ այլս գրեալ յղեցաք առ քեզ՝ Հաստացանել առ նա:

Դարձեալ զայս եւս գրեմ սիրելւոյդ, զի յայդր մեղրեցի այր ոմն վաղ-
ճանեալ է եւ նորա կայքն մնացեալ են առ երկուս օրհնեալ անձինս, որք
ձեռագիր են տուեալ մեր Իսահակ վարդապետին նոյն կայից: Այժմ ըն-
տանիքն նոյն վախճանեցելոյն թուղթ են գրեալ առ նոսա եւ յղեալ են առ
Սահակ վարդապետն, զոր եւ սա, Հանդերձ օրինակաւ դոցին ձեռագրին,
յղեաց առ քեզ եւ զայլ երկար որպիսութիւնն մերով գիտութեամբ գրեաց
քեզ: Վասն որոյ մուղայէք լիցիս, որ իցէ կայքն Հանգուցելոյն այնորիկ
Հասցին խղճալի ընտանիսն նորա եւ քեզ եւս վարձք լիցին: Այլեւ ի կողմա-
նէ փիլոնացու շալից շատ պակասութիւն ունիմք: Գալուստ վարդապետն
յղեալ էր միայն զկապոյտ, եւ զսեաւն չէր գտեալ: Յառաջ գրեալ եմք սի-
րելւոյդ եւ այժմ եւս Հարկիս գրեմք, զի սեաւ շալ Հասուցես մեզ վասն
միաբանից փիլոնաց: Իսկ դու եւ զգուռէն լուաք,այլ ոչ առաք ի միտս
զՀանգիստ, յանցեալն դիպուկ ամանակի, ի Հարկէ, ոչ էին ի քոյն, որք առ
Դանոբաւն, վասն որոյ կամ է եւ եւս նշանակելոյ սիրոյդ, զոր ինչ ազդքն
են եւ որպէս կարն է քո: Եւ զթուղթդ որպիսածանոյց մի պակասեցուցես
ի մէնջ, Հանդերձ ճշմարիտ սիրովդ եւ Հարազատութեամբդ:

Ողջ լեր ի Տէր: Գրեցաւ ի ՌՄԼԷ (1788) թուոջս, ի Հոկտեմբերի ԺԷ (17)
եւ ի սուրբ Աթոռս էջմիածին:[158]

Մաշտոցի անվան Մատենադարանի արխիվ, կաթողիկոսական դիվան, թղթ. 244, վավ. 282

759 1788 **թ. 17 *Հոկտեմբերի*** – *Թուղթ ի սուրբ Երուսաղէմ առ պատրիարգ Յովակիմ վարդապետն վասն ջուղայեցի փորձանաւոր Յով-*
Հաննէս վարդապետն, որ գնալոց էր անդ յոխտ:

Ձեռ. 4501, էջ 1286

760 1788 ***թ. Հոկտեմբերի*** – *Ի մեծն Պօլիս ի խաս գիւղ վասն գան-*
ձանակի արդեանցն ձեռամբ Մինասս վարդապետ նուի[րակին]:

Ձեռ. 4501, էջ 1274

761 1788 ***թ. Հոկտեմբերի*** – *Կոնդակ շնորհակալութեան առ Իւսկիւ-*
տարու սուրբ Կարապետ եկեղեցւոյ ժողովրդոն վասն Բ (2) ամաց գան-
ձանակադրամիցն՝ յանձնեցելոց Մինասս վարդապետին:

Ձեռ. 4501, էջ 1275

762 1788 ***թ. Հոկտեմբերի*** – *Թուղթ ի Թօխաթ առ նորին առաջնորդ*
Յովակիմ վարդապետն, ի պատասխանի նորին թղթոյն. շնորհակալութիւն
վասն Հոգ տանելոյն ընդ իշխանացն կայից եւսայի եւ Միքայէլ վարդապե-
տացն, եւ յայտնելոցն զկէսն յղելոյն առ ի սուրբ Աթոռս, նաեւ վասն իւր
ինքեան զԴ (4) ոսկի յղելոյն, զոր ամի ամի յղէր: Եւ եւս յորդորանք՝ Հետե-
տիլ, զի թէ այլեւս իցեն ի նոցանէ դրամք անյայտք, գնոսա եւս Հանցկէն եւ
ըստ առաջնոյն կիսաբաժին արասցեն, իսկ թէ ոչ, թոյլ տացեն: Այլեւ խոս-
տումն զպարգեւս յղել վասն սուրս յետ աւուրց, եւ այլ ինչ ըստ սոցին
բանք:

Ձեռ. 4501, էջ 1275–1276

763 *Թուղթ մի առ Գէորգ աղայն. յիշումն քան զայս յառաջ գրեալ*
թղթոյն մերոյ առ ինքն ընդ Թէոդորոս պետին: Եւ ապա յանձնարարու-
թիւն վասն սրբոյն Նախավկայի առաջնորդ ծերունի Յօհան պետին: Իսկ
նորին առ մեզ Հասանելի ումի Հարիւր ղուռուշին պատուէր, որոյ զղջալն
եւս յղեաց, զոր առեալ ի նմանէ, դարձուցէ զղջալն նորա ինքեան: Վասն
զէյթունի իւղին եւս յիշումն, զոր Հոգացեալ յղեսցէ թարց յամենայնն: Բայց
վասն Բ (2) պահարանաւ թղթոյն առ միմեանս կապելոց, պատուէր, զորս
ի ձեռն իւր յղեցաք ընդ յիշեալ Յօհան պետին Նախավկայի, զի Հասուցէ
առ Հայրապետն ընդ Հաւատարմի:

Ի վերոյ յիշեալ Համայն թուղթքն գրեցան ի սոյն ամսոյս ի ԺԷ (17) եւ
յղեցան ի Կարս առ Գէ[որգ] աղային ընդ Յօհան պետին:

764 *Թուղթ մի առ Հայսպատու առաջնորդ Դաւիթ պետն, ի պա-*
տասխանի ի սէպ. Ժ (10) գրեալ թղթոյն ընդ ուրումն Հայկազնոյ: Ի կող-
մանէ յղեալ թապախացն իբր շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն:

Գրեցաւ ընդ թղթաբերին յամսոյս ի ԺԷ (17):

765 *Կոնդակ մի ժողովարարութեան ի վերայ Թիֆլիզու, Գօրւոյ եւ*
Կախէթու եւ յայլ շրջակայից նոցա, զոր գրեալ տրեցաւ Պետրոս անուամբ
ուրումն ջուղայեցւոյ վասն ԺԵ (15) թումանն պարտուցն:

Գրեցաւ յամսոյս ի ԺԸ (18):

766 1788 ***թ. 20 Հոկտեմբերի*** – *Թուղթ ի Թիֆլիզ առ մէլիք Աւետիքն*
ընդ մխիթարական թղթոց Վրաց արքային եւ կնոջն եւ որդւոյն եւ սար-
դար Դաւթին, որ ի վերդ է աՀաւանիկ:

Յորմէ ժամանեսցի թուղթ սիրոյ, ողջունի եւ օրհնութեան, Հանդերձ
նախախնամութեամբն Աստուծոյ եւ պահպանողական շնորհիւ սրբոյ տեղ-
եաց քրիստոսասիջի, ի վերայ ազնիւ սիրելւոյդ մերոյ աստուածասիրի եւ
բարեպաշտի, պերճապատուի եւ փառազարդի, Տէրամբ Յիսուսիւ զորա-
ցեալ պարոն մէլիք Աւետիքիդ եւ աստուածապահ տան քում եւ բնակութե-
ան, բարեբողոջ զաւակացդ եւ ամենայն քոյոյնոցդ, Հաւատարիմ սիրելե-
ացդ եւ բարեկամացդ, եւ ամենայն ընդ օրհնեալ յարկաւ քով եղելոցն,
խնդալ ի Տէր յարազուարճ ցնծութեամբ եւ ուրախութեամբ: Ամէն:
(Շնորհք):

Եւ ընդ օրհնութեան սիրաձիր նամակիս, ծանուցումն լիցի սիրելւոյդ
մերոյ ի Քրիստոս եւ օգտացման որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս էջմիածնի: Զի
Հոգք եւ ցաւք մեր օր ըստ օրէ բազմանալով եւ պաշարեցուցանելով զմեզ,
աՀա երկար միջոց եղեւ ի յանցանելոյ գազանաբարոյ լէզկեացն մինչեւ
ցայժմ, որ ձեռնհաս չեղաք գիտութիւ գրել առ քեզ, բայց սիրելիդ եւս պա-
կասեցուցիր զդիրդ, եւ չգրես ինչ զմեզ պատշաճ որպիսութեանց տեղ-
եայ: Լսեմք բազմիցս, թէ Միլղիայում մովսեան զմարդիկ յղէ յայդր վասն
Հաշտութեան, եւ ի կովկասական գազանացն եւս գան շատ զՀաշտութիւն
առնել ընդ մեծազօր օրհնեալ արքային, եւ պայմանադրութիւն լինի վասն
խաղաղութեան, եւ ուրախանամք, բայց զի ոչ գիտեմք զո՞րպիսի եզրա-
կացութիւնսն լինելեաց առ այն յերկեսայս եմք: Վասն որոյ պատկան է սի-
րելւոյդ մերոյ զայնպիսի իրաց զորպիսութիւնսն Հաւատատակս գրել եւ
ծանուցանել մեզ ատոյգ Հաւատարմութեամբդ, զի միամտիցուք: Քանզի

գիտես իսկ, զի միշտ ինդրոյզ եմք առ յԱստուծոյ վասն բարեյաջողութեան աստուածազօր մեծի արքային, եւ աչք մեր դիտեն, սպասելով զուարճական լրոյ տեղւոյդ եւ բնակչացդ: Բայց յառաջ քան զայս եւ այժմ եւս ազդ եղեւ մեզ տրտմադիպ Համբաւ մահուան դատերային եւ Թոռին օրհնել արքային, եւ զգաւառ գոն նորա եւ իւրայնոցն: Որոյ աղագաւ մեք եւս տրտմեցաք եւ ցաւեցաք, որք եւ թէպէտ յառաջմէ կամէաք զմիսիթարութիւն գրել, բայց վասն բազմադիմի Հոգոյ և ցաւոց մերոց ձեռն Հասուցանել չկարացաք. եւ մանաւանդ զի գՀաւաստուածնէ իրացն եւս չունէաք կատարելապէս տեղեկութիւն:

Իսկ այժմ մինչ ստուգիւ իմացաք, աՀա զամենայն զրաղմունս ի բաց արկեալ, զմխիթարութեան գրեանս գրեցաք առ օրհնել արքայն եւ առ որդին՝ Գեօրկին խանն եւ առ Թագուհին եւ առ սարդարն, եւ Հանդերձ ընծայիւք ինչ յղեցաք ձեռամբ Հոգեւոր որդւոյն մերոյ Մարտիրոս խոՀեմամիտ վարդապետին Հասանիլ առ նոսա: Եւ բարեպատեհ համարելով, զայս սիրանիչ եւ օրհնաձիր Թուղթ եւս յատկեղ սիրելւոյդ գրեցաք, ի յարծարծումն սիրոյ մերոյ՝ եւ բնիկ Հարազատութեան քոյ: Եւ ի տալ քեզ զօրհնութիւնս եւ զչնորհս Հոգեւորս Աստուծոյ եւ սրբոյ իշմեան տեղւոյս նորին: Որք եւ ինդրեմք ի յաղնուդդ զթուղթդ Հարազատական որպիսածանոյց, Հանդերձ բնիկ սիրովդ եւ Հաւատարմական բարեչանութեամբքդ, որ առ սուրբ Աթոռս մայրս քո եւ առ մեզ, անպակաս առնել, զի միշտ վարձատրեսցիս յԱստուծոյ, եւ չնորհաց սրբոյ Աթոռոյս, եւ օրհնութեան մերոյ լիցիս ընդունակ: Բայց զայս եւս խնա, սիրելիդ իմ, զի մինչ զթուղթս մինչեւ ցայս վայր գրեալ էաք, զլուր իմն լուաք, զի ասէին ոմանք, թէ Հաշտութիւնն օրհնել արքային եւ Միլղիասյու մովսէսին ոչ է ի գլուխ եկեալ, որ տարակուսութիւն եղեւ մեզ: Վասն որոյ Հարկիւ գրեմ սիրելւոյդ, զի զատոյգ իմն որպիսութիւն գրեսցես մեզ շուտով յայնմ կողմանէ առ ի փարատուսն մնասանդութեան մերոյ:

ԱՀա յիրաւի, սպառեալ է ուրախութիւն Հանդերձ պատճառօքն, յաՄենայն կողմանց ձայնք տրտմեցուիչք եւ Համբաւք դառնութեան Հնչեն, եւ գիարդութիւն երկրիս եւ բնակչաց լսէք եւ խնամայք, ի Հարկէ: Առ որս ամենայն Աստուած բարերարն լիցի այցելու եւ փոխարկեսցէ զամենայն դառնութիւնս ի քաղցրութիւն, ի յապաՀովութիւն կենաց խղճալի Հաւատալոց իւրոց: Բաւ է խոՀեմութեանդ: Ողջ լեր ի Տէր եւ յանձնեցեալ ի խնամս նորին: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԷ (1788) թուոջս, ի Հոկտեմբերի Ի (20), եւ ի լուսակերտ Աթոռս սուրբ էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 986

767 1788 *թ. 30 Հոկտեմբերի* – Թուղթ առ Տաթեւու առաջնորդ Յովակիմ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն, որ յաղագս իւրեանց միաբան ասա յղեցեալ Պօղոս վարդապետին եւ էրէց Գէորգ վարդապետացէլոյն, եւ այլ ոմանց իրաց եւ անցից:

Ձեռ. 4501, էջ 1385–1386

262բ 1788 թ. հոկտեմբեր – ***Թուղթք ի Տաթեւ եւ ի գղեակն Շուշի***

768 Թուղթ մի առ առաջնորդ Յովակիմ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր գրեալ էր ընդ մէլիք Սաֆռազին առ սրբազան ՎէՀապետն: Վասն արտաքսեցեալ Պօղոս պետին իւրեանց գրէ, թէ այն մասն, որ էՀաս առ մեզ, ինքն էր յօրինեցեալ ծածկապէս՝ առանց գիտութեան իշխանացն տեղւոյդ, զոր բերանով իւրով խոստովանեցաւ առաջի մեր, զոր լիապէս պատմելոց է ձեզ մէլիք Սաֆռազն: Իսկ վասն ընչիցն նորին պատուէր, զի յղեսցէ զամենն առ նա: Բայց վասն Գէորգ իբր պետին եթէ մեք դորա ոչ վեղար եմք տուեալ եւ ոչ էլ առնելոց եմք, ոչ անիծեալ եմք, եւ ոչ օրհնութեան Թուղթ գրեսցուք:

769 Թուղթ մի առ վիճակայինն Տաթեւու սրբոյ վանից, ի պատասխանի մաՀարական թղթոյն նոցա, զոր գրեալ էին ընդ մէլիք Սաֆռազին վասն աստ եղեալ Պօղոս պետին իւրեանց ըստ մտաց վերին թղթոյդ:

262բ 770 Թուղթ մի առ ՅովՀաննէս քաՀանայն, ի պատասխանի թղթոյն՝ գրեցելոյն ընդ մէլիք Սաֆռազին, յորում ծանուցանէ զարարմունս արտաքսեցեալ Պօղոս պետին (որք առ Տաթեւու առաջնորդ Յովակիմ պետն), եթէ ինքեամբ էր յօրինեցեալ զայն մաՀասին ի դիմաց ժողովրդեանն ծածկապէս, որ ոչ գիտեցեալ էն ժողովուրդքն: Զկնիքսն, որք ի նմա տպաւորեալ էր, ինքն էր քանդակեալ, զոր մի առ մի խոստովանեցաւ առաջի եպիսկոպոսաց: Իսկ վասն ի սմա եդեալ թղթոյն տէր Միքայէլի պատուէր, զի Հասուցէ առ նա: Այլեւ ողջունէ զքաՀանայսն, վիշխանսն և զգանձապետն սրբոյ Աթոռոյս:

771 Թուղթ մի առ տէր Միքայէլ քաՀանայն, յորում գրէ, թէ վաղուց Հետէ ընկալաք զթուղթդ, նաեւ եղբօրդ գրեացես վասն գանձանակագրամին սրբոյ Աթոռոյս, որով գնեցէք զմիմ վասն սրբոյ Աթոռոյս եւ յղեցէք առ մեզ: Եւ յառնէն յայնմանէ որքան էառ զմիմ, ծանուցէք:

772 Թուղթ մի եւս տաՀկերէն առ ԻբրաՀիմ խանն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր գրեալ էր վասն Պօղոս պետին արտաքսեցելոյն ի Տաթեւու վանից ընդ մէլիք Սաֆռազին: Ընդ թղթոյս այսմիկ վասն իւր զմի սաՀաթ ընծայ՝ իբր սիրոյ նշան:

Գրեցան ընդ մէլիք Սաֆռազին յամսոյս ի Լ (30)[159]:

1278 773 *1788 թ. Հոկտեմբերի* – Թուղթ առ Տաթեւու վանից վիճակի ժողովուրդն, ի պատասխանի մաՀարին նոցա, որք գրեալ էին զՀաւանութիւն առ առաջնորդն իւրեանց՝ Յովակիմ վարդապետն, եւ զպատաՀ քան զայս գրեցեալ մաՀարն ամբաստանութեան զառաջնորդէն՝ Հաստատեալ էին ի տեղւոյն միաբան Պօղոս պետէն գոլ յօրինեցեալ, զոր եւ խնդրեալ էին յղել առ ի ցոյց ածել ԻբրաՀիմ խանին, մինչ նա եւս ի խնդիր էր խնամալ զգրօղն այնր մաՀարին: Իսկ սրբազանն ստուգեալ զայն ի վերայ Պօղոս պետին, զմաՀարն ոչ յղեաց, այլ գրեաց սոցա, թէ տեղեկացաք, որ Պօղոսն է արարեալ եւ խանին եւս նոյնպէս գրեաց՝ զգուշանալով, զի մի անդ ումք մերայնոցն վնաս ինչ Հասցի ի բռնաւորէն:

Յորմէ ժամանեցայի Թուղթ սիրոյ, ողջունի եւ օրհնութեան, Հանդերձ առաստածաւալ ողորմութեամբն Աստուծոյ եւ պաՀպանողական չնորհիւ քրիստոսաէջ սրբոյ տեղւոյս, ի վերայ սիրելի եւ Հոգեւոր որդւոցդ մերոց եւ Հարազատ զաւակացդ սրբոյ Աթոռոյս՝ վիճակեցելոցդ սրբոյ Ստաթևի Առաքելոյ Հրաշազարդ վանիցդ, սրբանուէր քաՀանայից եւ բարեպաշտն իշխանաց եւ քեանդխուտայից ամենեցուն եւ աստուածապաՀ տանց ձե-

րոց եւ բնականութեանց եւ Համայն ձերայնոցն՝ ինդալ ի Տէր յարատեւութիւնս ցնծութեամբ: Ամէն: (Ընորհք):

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեան ողջունաձիր նամակիս՝ ծանուցումն լիցի սիրելեացդ մերոց ի Տէր եւ լուսածին որդւոցդ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի յանցելումն մինչ սրբոյ վանիցդ միաբան Պօղոս վարդապետն յղեցեալ էր ի ձէնջ հրամանաւ պերճահռչակ խանին ի սուրբ Աթոռս, յորում միջոցի էաք մեք արտաքոյ սրբոյ Աթոռոյս ի պատճառէ Հիւանդութեան մերոյ, յայնժամ գրեցաք անտի առ գործակալաց մերոց՝ առ ի զգուշաբար ունել զնա, մինչ ի վերադառնալ մեր, եւ գրեցաք պատուելի խանին եւ ձեզ, թէ այսպէս արարաք, եւ հասեալ լինելոց եմք որպիսութեան նորա եւ այլն:

Ապա մինչ վերադարձաք ի սուրբ Աթոռս, գտաք զնա Հիւանդագին եւ մինչ ի չ՟ (2) ամիսս թողաք յանարդ տեղոջ իբր ի կալանի՝ առանց վեղարի եւ փիլոնի: Յետոյ բերաք զնա յերես եւ խօսեցուցաք, եւ տեսեալ, թէ ոչ ըստ իւր չափուն խօսէր եւ ոչ առնոյր յանձն գյանցանսն, ապա նախատանօք եւ արհամարհանօք ի բաց վարել ետուք յերեսաց՝ կամելով եւս գան Հարկանել ըստ արժանոյն, այլ վասն ծանր Հիւանդութեանն խնայեցաք: Իսկ նա երկուցեալ ի գանից եւ ի պատժոց, անկեալ էր ի գրունս եպիսկոպոսաց եւ միջնորդել ինդրեալ, որք [զ]կնի քանեաց աւուրց եկեալ թախանձեցին զմեզ եւ բերեալ զնա արկին առ ոտս մեր, եւ ինքն յանձն առեալ զպարտաւորութիւնն իւր, զղջմամբ մեղայ ասաց: Վասն որոյ եւ մեք անցուցաք զպատիժն, ըստ որում կարողութիւն եւս չունէր կրելոյ, եւ զվեղար եւ փիլոն տուեալ, ասացաք դնել յանկեան խցի միում:

Իսկ մինչ դեռ ժ (10) չէր անցեալ ի վերայ այնց եղելութեանց, եկն դարձեալ մէլիք Սաֆրազն եւ եբեր առ մեզ զբազմակնիք մահասին Հասարակութեան ձերոյ՝ Հանդերձ թղթովք խանին եւ առաջնորդին: Զորս ընթերցեալ, ծանեաք զամենայն գրեալն ի նոսին, եւ իմացաք զստութիւն առաջնոյ ամբաստանական մահասրին՝ անուամբք ոմանց իշխանացդ կնքեցելոյ եւ զչար Հարթագործութիւն Պօղոսի առնս վատաբարոյի, որ զայն նախանձաւոիթ եւ նենգալի իրակութիւն սա էր արարեալ. ուստի բացայայտ ցուցաք մեզ ընդ վայր գրպարտիլն առաջնորդին եւ անտեղեակ գոլն ձեր զայնմանէ, որպէս եւ դուք գրեալ էիք: Բայց կամելով մեր առաւել եւս Հաւաստել զայս, կոչեցաք զնոյն Պօղոս պետն առ մեզ առաջի եպիսկոպոսաց եւ մէլիք Սաֆրազին եւ Հարցաք, թէ այն մահասրին տեղեակ կ ես: Նա զառաջինն կամէր ուրասս լինիլ եւ մինչ սպառնացաք քարշել յարտաքս եւ գան Հարկանել, յայնժամ անկեալ ի գետին խոստովանեցաւ, թէ յիրաւի ես եմ գրեալ զթուղթն եւ ես եմ փորեալ զկնիքն եւ առանձնակի Հնարեալ եւ յղեալ, ես միայն եմ մեղուցեալ եւ ոչ ոք էր գիտակ եւ գործակից ինձ: Եւ

1279 *յաղագս նախանձոյ// եւ առելութեան առաջնորդին, որ առ իս, արարի զայն՝ փոխանակ զի ոչ շահէր զիր եւ վիրաւորէր եւ այլն: Մեղքն եւ պարտաւորութիւնն իմ է եւ ոչ այլոց:*

Զայսոսիկ լուեալ մեր ի բերանոյ նորա ի ներկայութեան եպիսկոպոսաց եւ մէլիք Սաֆրազին, առուգեցաք զարարսն ի վերայ ինքեան եւ զձեզ զամենեսեան անմեղագրելի եւ անպարտ գտեցաք յայնմ մասին, վասն որոյ եւ աՀա գրեցաք սիրելեացդ զշնմարտութիւնն իրին՝ Համաձայն ձերդ վկայութեան, զի միամտիցիք: Եւ թէպէտ արժան էր սա յաղագս այսպիսի չարագործութեան իւրոյ՝ պատժոց գանից եւ բանից, սակայն զպատուհասն իւր յԱստուծոյ գտեալ, աՀա ի մէջ մահու եւ կենաց է, որպէս եւ մէլիք

Սաֆրազդ ետես աչօք իւրովք: Վասն որոյ թոյլ ետուք, ի փառս Աստուծոյ եւ առ խղճի մասց մերոց, զի միգուցէ ի ցաւոյն Հաշեալ մեռանիցի եւ յետոյ մեզ խղճահարութիւն լինիցի: Իսկ զայն սուտ մահասրն, որ ինդրեալ էաք յղել, իմացարուք՝ զի պատռեցեալ եւ կորուսեալ է այն:

Քանզի կարէք գիտել, որ յամենայն տեղեաց միշտ թուղթք գան առ մեզ անթիւք, մեք զՀարկաւորսն նոցա եւ զպիտանիսն ապագայից, պահեմք, բայց զանպիտանսն եւ զոչ Հարկաւորսն պատռեմք եւ այրեմք, զի թէ անպէտսն եւս կամիցիմք պահել, ոՀ՟ պիտի տեղաւորեմք եւ կամ ի՞նչ պիտոյ է զայնպիսի վայր ի վերոյ թուղթսն պահել:

Արդ, զայն եւս անշահ եւ անՀարկաւոր Համարեալով պատռեալ եմք յառաջագոյն: Յորոյ կողմանէ մեծազօր խանին եւս գրեցաք: Իսկ որքան առ աստուածիւն որպիսութեան անցիցն անցելոյ, բաւական են աՀա գրութիւնքս մեր եւ ականատես վերաՀաստիւն մէլիք Սաֆրազին, որ ի գալն յայդր, զոր ինչ ետեսն եւ լուաւ, պատմելոց է ձեզ եւ բարձրապատիւ խանին:

Այսպէս խմացեալ միամտեցարուք, թէ որ ինչ գրեալքն էին ի ձէնջ Հաւատարմացան առ մեզ եւ բանք մեր եւս առ ձեզ Հաւատարիմք լիցին, եւ յամենայն այլ եւ այլ կարծեաց ազատ մնասջիք: Որք եւ ի սիրոյ եւ ի Հարազատութենէ ձերմէ, որ ա[ռ] զսուրբ Աթոռ մայրս ձեր եւ առ Հոգեւոր Հայրութիւնս մեր անպակաս կալով, ողջ լերուք ի Տէր եւ զօրացեալք ի շնորՀս բարեգթութեան նորին: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՀԷ (1788) թուոջս ի Հոկտեմբերի ամսոյ Է (30) եւ ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1278–1279

774 1788 ***թ. նոյեմբերի*** *– Միջարկութիւն ի կոնդակն Սեւանու Աստապատին, զոր այժմ եւոուք նորոգ առաջնորդ Ազարիա վարդապետին:*160

Ձեռ. 4501, էջ 1279–1280

263ա 1788 թ. նոյեմբեր – ***Թուղթք ի կարս***

775 *Թուղթ մի առ Գէորգ ազայն: Վասն նուիրակին մերոյ Գրիգոր վարդապետին, որ զնորին Հոգսն Հոգասցէ եւ փութով ուղեւորեսցէ ընդ Հաւատարմի ի սուրբ Աթոռս: Այլեւ որ ինչ գրամ գտանիցի ի նմա ի կողմանէ սրբոյ Աթոռոյս, առցէ եւ ղրկեսցէ մի տացէ նմա վասն Հանապարհական երկիւղին:*

776 *Թուղթ մի եւս առ սրբոյ Աթոռոյս նուիրակ Գրիգոր վարդապետն, որում Հարկէ, որ եկեալ վաղվաղակի եւ դիմեսցէ ի սուրբ Աթոռս:*

Գրեցան յամսոյս ի մուտս ընդ Մակար առն մաստոցարացւոյ:

777 *Թուղթ մի եւս դարձեալ առ Գէորգ ազայն, յորում գրէ, թէ զառ մեր Գալուստ վարդապետն գրեալ թուղթդ տեսաք եւ զմիտսն նորա ծանեաք եւ աՀա գրեմք զպատասխանին: Նուիրակին մերոյ Գրիգոր պետին միամտական թուղթ տացես ի կողմանէ առ յամենս եղեալ դրամոցն նորա, որ եկեալ եկեսցէ ի սուրբ Աթոռս եւ զայն գրամսն յորժամ առնուցուս, մեզ Հասուսցես: Այլեւ գոյ ի մեզ կամք առ ի յղել վասն էֆէնտիզատէիցն զրնծայս, է՞րբ կամիցիս, ծանուսցես, զի յղիցոյք: Զերկուց ամաց տէիցն զրնծայս, է՞րբ կամիցիս, ծանուսցես, զի յղիցոյք: Զերկուց ամաց արդեանց դամբարդ յղեսցես մեզ, զի Համեմատեսցուք մերոյն: Նաեւ մխի-*

թարութիւն վասն տկարութեանն իւրոյ, զոր կրեալ էր ի ԺԹ (10) աւուր եւ յայլ աւելի:

Գրեցաւ ընդ յղեալ փայեկին իւրոյ յամսոյս ի ԺԹ (10):

1788 թ. նոյեմբեր – ***Թուղթ ի Թիֆլիզ***

778 Թուղթ մի առ Նազարբէկեան պարոն Յովսէփն ի կողմանէ առնելեաց կնոջ նորա, որ բանիւ սրբազան Վեհափառին արտաքսնեցեալ էր ի Զմիւռնի ի Թիֆլիզեցի կարապետէն է յորդւոյն՝ ձեռամբ առաջնորդին, եւ շնորհակալութիւն վասն խոստացեալ դրամոյն, որ այն եւս հասեալ եղեւ սրբոյ Աթոռոյս վէճ իրօք[161]:

779 Թուղթ մի առ առաջնորդ Մարտիրոս պետն եւ գործակալ տէր Ղազարն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա: Ծանուցումն վասն 40 ոսկի աջահամբուրիցն տէր Յակոբի եւ տէր Գրիգորի, թէ մեզ էհաս, որոյ աղագաւ ի մէնջ օրհնութիւն տացիք նոցա, ձեռնհաս չեղաք թուղթ գրել:

263բ Զոր ինչ գրեալ էիք // ի կողմանէ Հերակլ արքայի կաթուղիկոսացու որդւոյն, իմացաք, ինքն եւս էր թուղթ գրեալ մեզ եւ ծանուցեալ: Մեք եւս յառաջիկայ աւուրքս թուղթ եմք գրելոց նմա՝ հանդերձ ընծայիւք: Այլեւ գրեալ էիք վասն մեր հորտ Պապային, թէ գալոց է ի սուրբ Աթոռդ, ինքն ոչ եկն, զեղբայրն էր յղեալ փոխանակ իւրն: Նորին բանն որպէ՞ս եղեւ, եթէ տակաւին այնպէս կայ, ծանուցէք մեզ փութով, զոր ազդեսցուք Պարոնին՝ ի թղթոջ իւրում գրելով:

780 Թուղթ մի առ Հախպատու առաջնորդ Դաւիթ պետն վասն Աբրահամ երիցուն քրցխկումնցւոյ յանձնարարութիւն, զոր ունիցի ի սէր մշտապէս:

Յղեցան ընդ յիշեալ երիցուն եւ գրեցան յամսոյս ի ԺԱ (11):

1788 թ. նոյեմբեր – ***Թուղթք ի մեծ Պօլիս եւ յայլ տեղիս***

781 Կոնդակ մի ի Թրակիա առ առաջնորդ Յակոբ Ծերունափայլ վարդապետն եւ առ համայն ժողովուրդն: Միխիթարութիւն վասն Հանգուցեալ գանձապետին մերոյ՝ պարոն տիրացու Գրիգորին եւ ապա վերահաստատումն ի գանձապետութիւն եղբօրն՝ պարոն Աւետիսին: Նաեւ օրհնութիւն եւ յորդորումն[162]:

782 Թուղթ մի առ նորոգ գանձապետն սրբոյ Աթոռոյս՝ պարոն Աւետիքն եւ առ եղբօր որդիսն՝ Կարապետն եւ Խաչատուրն. մխիթարութիւն վասն եղբօրն Հանգուցելոյ: Եւ ծանուցումն, թէ կարգեցաք զքեզ գանձապետ սրբոյ Աթոռոյս ի տեղի եղբօրն քո, որ եւ պարտիս Հաւատարմօրէն ծառայել սրբոյ Աթոռոյս ըստ եղբօրն քո Հանգուցելոյ, եւ օրհնութիւն մեր ժառանգել քոյայնովքդ:

783 Կոնդակ մի գանձանակի ի յԻսկիւտար ի վերայ երից էմնաֆիցն՝ բէռբէռից, զաՀվէճուց եւ մէյխանաճուց, որք զժողովեալ արդիւնսն գանձանակին ի ՌՄԼԵ (1786) թուոջ, որ էր քառասուն ղուռուշ, յանձնեալ էին նուիրակին մերոյ՝ Մինասայ վարդապետին, ձեռամբ գանձապետ ուստայ Կոմիտասին:

784 Կոնդակ մի եւս գանձանակի յԻսկիւտար ի վերայ երից էմնաֆիցն նոյնոյ, այսինքն՝ բէռբէռից, զաՀվէճուց եւ մէյխանաճուց վասն ի

ՌՄԼԶ (1787) թուոջ ժողովեցեալ արդեանցն գանձանակի, որ էր լեալ ԼԳ (33) ղուռուշ, զոր ձեռամբ գանձապետ ուստայ Աստուածատուրին Հասուցեալ էին առ Մինաս վարդապետն:

264ա 785 Կոնդակ մի եւս դարձեալ ի վերայ երից էմնաֆիցն յիշեցելոց, այսինքն՝ բէռբէռից, զաՀվէճուց եւ մէյխանաճուց, որոց ի բացատրութիւն ի կողմանէ խնդրանացն իւրեանց, որք խնդրէին զվէց ամաց կոնդակս վասն Հասուցեալ արդեանցն իւրեանց գանձանականաց յամսն յայնոսիկ ի սուրբ Աթոռս:

786 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Կոստանդնուպօլիս ի Հասան փաշայի կողմն եղեալ դերձակն Հայկազեան վասն գանձանականն արդեանցն, զոր Հասուցեալ էին առ Մինաս պետն ձե[ռամբ] գանձապետ պարոն Մելքոնին, եազճի ուստայ Մարկոսին եւ իգիթբաշի մաՀտեսի Յարութիւնին, որ էր ԺԹ (10) ղուռուշ, զոր ժողովեալ էր ի ՌՄԼԶ (1787) թուոջն:

787 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Կոստանդնուպօլիս առ դերձակ վարպետն, որք էն ի Հասան փաշայի կողմանն, որք զժողովեցեալ արդիւնսն գանձանակին իւրեանց ի ՌՄԼ (1788) թուոջ, որ է ԺԹ (10) ղուռուշ, Հասուցին Մինաս պետին, ձեռամբ գանձապետ պարոն ՍաՀակին, եազճի մաՀտեսի Բաղտասարին եւ իգիթբաշի մաՀտեսի Յարութիւնին:

788 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Կոստանդնուպօլիս ի Տարապխանայն եղեալ գործատորսն, որք էտուն Մինաս պետին զգանձանականն արդիւնսն իւրեանց, ձեռամբ գանձապետ պարոն Յովհաննիսին, որ էր վացսուն եւ եօթն ղուռուշ, զորս ժողովեալ էր ի ՌՄԼԵ (1786) թուականէն մինչ եւ ցՌՄԼԷ (1788) թուականիս յուլիսի ԻԱ (21):

789 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Կոստանդնուպօլիս՝ ի ՀաՀզատիէէ պաշին, ի Քէօռ վէզիր խանումն եղեալ պաշխալը դերձակ վարպետսն Հայկազեան վասն գանձանականն արդեանցն իւրեանց՝ ԺԹ (10) ղուռուշին, զոր Հասուցեալ էին նուիրակ Մինաս վարդապետին ձե[ռամբ]՝ գանձապետ ուստայ Մարկոսին եւ իգիթբաշի մաՀտեսի Յարութիւնին, որ էր ՌՄԼԶ (1787) թուոյ արդիւնքն:

790 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Կոստանդնուպօլիս ի վերայ պապուճճուցն՝ ի Սանդալճի խանն եղելոց, որք զերկուց ամաց արդիւնսն գանձանակին իւրեանց, որ էր ԻԲ (22) ղուռուշ եւ Ի (20) փարայ,ձե[ռամբ]՝ գանձապետ ուստայ Մինասին եւ քէօշատասան պարոն Մելքոնին ի ՌՄԼ (1788) թուոջս յունիսի ամսեանն Հասուցին նուիրակին մերոյ՝ տէառն Մինասայ վարդապետին:

791 Կոնդակ մի եւս գանձակի ի վերայ էմնաֆին մէտճուց, // որք էն ի Կոստանդնուպօլիս քաղաքն վասն գանձանականն արդեանցն իւրեանց, Հասուցելոց առ Մինաս պետն,ձե[ռամբ] ուստայ Գաբրիէլին, որ էր ի (20) ղուռուշ, զոր ժողովեալ էր ի ՌՄԼԶ (1787) թուոջն, եւ ապա յորդորումն ի Հարազատութիւնն:

792 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի վերայ օթուրաղճուցն, որք էն ի Կոստանդնուպօլիս վասն արդեանցն իւրեանց գանձանականաց, զոր

տուեալ էին Մինաս պետին,ձե[ռամբ]՝ գանձապետ Իգիմբաշի պարոն Պետրոսին, որ է ԺԵ (15) զուռուշ, զոր ժողովեալ էր ի ՌՄՂԶ (1787) թուոջն:

793 Թուղթ մի օրհնութեան առ Յարութիւն ամիրայի կողակից մահտեսի Տիրուհի Խաթունն վասն Ա (1) արծաթեայ եւ ոսկեզօծ խաչին, զոր ձե[ռամբ] տէր Պօղոսին յանձնեալ էր Նուիրակին մերոյ՝ տեառն Մինասայ պետին՝ ի յիշատակ իւր եւ իւրայնոցն Համայնից:

794 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ տիրացու Պօղոսն վասն տարեկան խոստման ինն զուռուշին, զոր տուեալ էր Մինաս վարդապետին:

795 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ պարոն Յակոբն, որ շնորհեալ էր սրբոյ Աթոռոյս զԻԵ (25) զուռուշ վասն Հոգւոյ Հանգուցեալ Հօրն իւրոյ՝ պարոն Սէթին, զոր եւ անսպառնօր յանձնեալ էր Նուիրակին մերոյ՝ տեառն Մինասայ վարդապետին:

796 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ մահտեսի Նազլին, մահտեսի Մարիամն, մահտեսի Լուսիկն եւ Նորաբողբոջ Սրբուհի Խաթունիկին, որք տուեալ էին յիշատակ սրբոյ Աթոռոյս զմի արծաթեայ եւ ոսկեզօծ խաչ, զոր ձե[ռամբ] տէր Պօղոս քահանային յանձնեալ էին Նուիրակին մերոյ՝ տեառն Մինասայ պետին:

797 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ վարպետ Բարդուղիմէոն. շնորհակալութիւն վասն ինդրեալ սահաթիցն սրբազան Վեհապետին ի Մինաս վարդապետէն, զորս առեալ էր եւ տուեալ Մինաս վարդապետին: Նաեւ ընդ նոցա շնորհեալ էր յինքենէ ԺՀ(10) Հատ սահաթի շուշայս իբր ընծայ սրբազան Վեհապետին: Վասն այսոցիկ եւս շնորհակալութիւն եւ պատուէր, եթէ այլ եւս հարկաւորիցի առնուլ, զաժանագինն առցէ:

798 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ մահտեսի Թովմայն վասն ընծայեալ ապակեայ փարչին,ձե[ռամբ] մեր Յովհաննէս վարդապետին:

799 Թուղթ մի առ տէր Պօղոս քահանայն վասն երկու խաչիցն շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն, զորս յորդորմամբ իւրով հանեալ էր ի տանէն Յարութիւն ամիրայի:

1788 թ. նոյեմբեր – ***Ի Գաղատիա***

265ա 800 Թուղթ մի առ սրբոյ Աթոռոյս Նուիրակ Ղազար վարդապետն, // ի պատասխանի Թղթոցն երկուց, գրեցելոցն ի Ղօնիայու յունիսի ԻՋ (26) եւ ի Գաղատիոյ վանիցն սեպ. ԺԷ (17) վասն գործոյն, զոր մտերմաբար առնէ, շնորհակալութիւն: Իսկ վասն առ ինքն եղեալ դրամոցն Նուիրականի, ծանուցումն, եթէ հաւատարիմ ոք պատահեսցի, առ Մինաս պետն փոխիցայ արասցէ, եւ եթէ ոչ, առ ինքն պահեսցէ եւ ընդ իւրն բերցէ: եւ վասն նեղակրութեանն մխիթարութիւն: Իսկ վասն տեղւոյս որպիսութեանցն ծանուցումն համառօտաբար:

801 Թուղթ մի առ Նուիրակ Մինաս վարդապետն, ի պատասխանի երից Թղթոցն, գրեցելոց յօգոստոսի ԺԹ (19) եւ ԻԲ (29) եւ ի Հոկ. Ե (5): Յիշումն Թղթոցն մերոց գրեցելոց յառաջ, քան զայն, որք յղեցան ի ձեռս իւր: եւ ծանուցումն վասն Նորագիւտ գրեալ Թղթոցն, որք ընդ Թղթոցս յղեցան առ ինքն, զի Հաստատէ առ իւրաքանչիւր տեառնն, եւ զայլ միտն Թղթոցս գիտացեալ ի մուտս տարւոյ՝ գտանելով զ1184 Համարն երեսաց տետերց:

Միաժամանակ նամակներ էին ուղարկվել նաեւ նախիջեւանի Դանիել վարդապետին (Թոխաթ), Վարդան վարդապետին (Տիգրանակերտ) եւ վեհին պին. Հայրապետին (Կարին), որոնցով արվում էին գլխավորապես անտեսական բնույթի հանձնարարություններ (էջ 264բ–265ա): Վերոհիշյալ նամակներն ու կոնդակները գրվել էին նոյեմբերի 15–ին, իսկ որոշ կոնդակներ՝ հոկտեմբերի վերջին: Ուղարկվել էին Բայազետ՝ Տէր–Վահանյան Գէորգին, որը հասցեագրում էր Կարին՝ պին. Հայրապետին:

265բ 1788 թ. նոյեմբեր– ***Թուղթք ի Թիֆլիզ***

802ա Թուղթ մի առ մէլիք Ապոմն, ի պատասխանի ի Հոկ. ԻԷ (27) գրեալ Թղթոյն, յորում՝ թէ՝ Թուղթդ մեզ էհաս, զդնալն ձեր ի վերայ թիշնամեացն ծանեաք, Աստուած յաջողեսցէ: Ա՛ռ Հաճամիր տղայն վաղ ուրեմն եմք գրեալ զթուղթ եւ զդիպուածն ձեր ծանուցեալ ի նմա, այժմ ոչ ունիմք զՀարկաւորութիւն ի գրել նմա զթուղթ: Իսկ վասն յանձնարարական Թղթոյն (զոր խնդրեալ էր ի սրբազան Վեհապետէն գրել ի կողմունս յայն առ ոմանս անձինս՝ սակս երկուց արանց ընտանեացն իւրոց, որք գնային անդ), թէ ոչ գրեցաք: Ըստ որում դժուարութիւնն նոցա մինչեւ ցծովն է եւ այլն:

802բ Թուղթ մի եւս առ մէլիք Բէկլարի կին Մարիամն եւ առ որդին իւր Փիրիտոնն, ի պատասխանի ի նոյ. ամսոյս մուտն գրեալ Թղթոյն նոցա: Վասն տարագրութեանցն ի Հայրենեացն իւրեանց միխիթարութիւն: Վասն Դանիէլի որդի Յօհան տղային, թէ աստ չէ, գնացեալ է յերկիրսն
266ա Օսմանեցւոց, եթէ աստ լինիցէր, ի Հարկէ, յղելոց էաք առ ձեզ: Այլեւ, // յատկապէս առ վերին յիշեալ Փիրիտոնն, խրատ Հոգեկան, որպէս զի պարկեշտութեամբ մնացեալ, ընդ ամենեսին սիրով գնայցէ եւ այլն:

Գրեցան յամսոյս ի ԺԷ (17):

1788 թ. նոյեմբեր – ***Թուղթք գրեցեալք ընդ շտիկս Մեքիսեթին***

803 ***Ի կարին*** – Թուղթ մի առ վէրին պարոն Հայրապետն, յիշումն յառաջագոյն յղեալ Թղթոցն մերոց առ ինքն ի ձեռն տիրացու Գէորգին Տէր–Վահանեան: եւ ծանուցումն վասն մաքսապետի մէկ Հարիւր լիտր բրնձին, զոր յղեաց այժմ առ ինքն ի ձեռն տիրացու Գէորգին վերոյ յիշելոյ, եւ թէ քանի լիտր բրինձ եւս յղեցի Քեսեմիլին եւ ում կամիս տացես: Վասն Թօխաթու Նուիրակ Պետրոս վարդապետին լուսաբ, որ եկեալ է յայդր, եթէ մինչեւ ցարդ Թուղթ էք գրեալ մեզ, յոյժ բարի, եթէ ոչ, գրեսջիք, զի գիտասցուք զգալուստն, եթէ յորմէ է լինելոց: Վասն բրնձի ջուալներին պատուէր, զի դարձուսցէ ի սուրբ Աթոռս: Ըստ որում պիտոյանցն սմա:

804 ***Ի Բայազիտ*** – Թուղթ մի տաճկերէն առ տեղւոյն փաշային՝ Հանդերձ ընծայիւք:

Միաժամանակ նամակներ ու նվերներ էին ուղարկվել Սալաման բեկին ու Թզուան բեկին: Երկու նամակն էլ գրվել էին թուրքերէն:

805 Թուղթ մի առ Թարճիմանեան մահտեսի Մկրտիչն, շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն վասն Ա (1) տիկ զայմախին եւ Ա (1) տիկ իւղոյն, զորս յղեալ էր առ սրբազան Վեհապետն, զի վայելեսցէ եւ զինքն օրհնեսցէ:

806 Թուղթ մի եւս առ մաքսապետ պարոն Սիմէօնն, ծանուցումն վասն Լ (30) լիտր բրնձին, զոր ընդ շաթիր Մելքիսեթին յղեաց առ ինքն: Եւ թէ դինի եւս յղել ընդուն էր՝ ըստ որում յառաջ յղեալ եմք քանիցս, սակայն յայսմ ամի ոչ ընկալաք յայգեացն մերոց զգինի, ի գալ միւս տարւոյն յղելոց եմք, անհոգ լեր: Եւ ապա յորդորումն:

807 **Ի կաթին** – Թուղթ մի տաճկերէն առ մաքսապետն, ծանուցումն վասն Հարիւր լիտր բրնձին, զոր յղեաց ընդ թղթոյս առ ինքն ձեռամբ Հայրապետին:

Ցղեցան ընդ շաթիր Մելքիսեթին եւ գրեցան յամսոյս ի ԻԶ (26):

1184 808 1788 թ. 15 **Նոյեմբերի** – Դարձեալ ի Պօլիս առ նուիրակ Մինաս վարդապետն, ի պատասխանի յօգոստոսի ԺԹ (19) եւ ի ԻԹ (29) եւ ի Հոկտեմբերի Ե (5) գրեալ երից թղթոցն, եւ վասն այլ բանից:

Յորմէ Հայրական օրհնութեամբ, որդիական ողջունիւ եւ Հոգեկան սիրով ծանիր յաւուրեղ սիրելիդ իմ, Հարազատ եւ օգտացան որդի սրբոյ Աթոռոյն՝ Մինաս աստուածաբան վարդապետ: Զի ի Հոկտեմբերի ԺԷ (17) գրեցաք առ քեզ զթուղթ երկարօրէն, եւ Հանդերձ այլ բազում թղթովք յղեցաք առ քեզ, որք եւ զյղեցելոց թղթոց սիահին եւս եդաք ընդ նոսա, որոց ի ժամանելն բարեաւ տեսանելոց եւ իմանալոց ես: Ապա մինչ զմնացեալսն եւս ի խնդրեցելոցն թղթոց գրէաք, Հասին առ մեզ ի յօգոստոսի ԺԹ (19) եւ ԻԹ (29) եւ ի Հոկտեմբերի Ե (5) գրեալ Գ (3) կտոր թուղթքդ: Որոց առաջինն միւս իւր կցորդով ի նոյեմբերի ամսոյս Գ (3), եւ երրորդն՝ ի Զ (6), Հասին, եւ իմացաք զգրեալդ, որոց Հարկաւորացն ահա առնեմք զպատասխանի:

Արդ, գրեալ էիր զմիրզայբէկի որդի Վարդանի ժամանելն յայդր, եւ առ քեզ գալն, եւ զքո ընդունելն, եւ իմացաք: Եւ զոր դրամ չես տուեալ, բարւոք ես արարեալ, ըստ որում մեք եւս չէաք գրեալ քեզ զտալն: Ապա դրեալ էիր զՅովսէփ պետի թուղթին տալդ մաՀտեսի Գալստանին, եւ զնոքա թուղթ չգրելն առ նա, եւ զինչ պատասխանելն վասն թագին: Ալլ այժմ եւս կրկին թուղթ էր գրեալ Յովսէփ պետն ի վերայ մաՀտեսի Գալստանին եւ յղեալ ի ձեռս մեր, զոր եւս այժմ յղեցաք առ քեզ՝ տալ նմա, եւ զինչ ասելն դարձեալ ծանուցանել մեզ, որ ի դիպուղ ժամու գրեսցուք նմա:

Վասն երեւանցի Մարտիրոս առնն, որ գրեալ էիր ոչ գոլ յայդր, այլ գնացեալ գոլ ի Զմիւռին, զայն եւս իմացաք: Ուրեմն մինչ թուղթ իցես գրելոյ առ Գալուստ վարդապետն, գրեսցես նմա վասն այն մարդոյն, իցէ թէ գտեալ յղեսցէ՛ եւ զգրելդ աղդեսցես մեզ: Եւ յաղագս երեւանցի Հին
1185 ախոռնտի // որդի Նաջաֆալու թղթոյն, որ գրեալ էիր, թէ պատշաճ ոչ տեսաք տալն, եւ զնա Հարցանելն ոչ գիտեցաք, թէ զի՞նչ կասկածանք է զոր կրէք. մեք զայն գիրն կարդալ տուեալ եմք, որ Հարց ու բարեւ է, եւ այժմ զղջաբաչքն Հաշտ ու Համբոյր են ընդ աւերականդ, այլ եւս ընդէ՞ր պարտի վտանգ ծանիլ:

Ալլեւ զբանի թուղթս էիր խնդրեալ վասն գանձանակաց արդեանց եւ յիշատակաց եւ այլ տրոց, զորս ընդ յառաջ խնդրելոցդ մնացորդացն գրեցուցեալ, ահա յղեցաք ընդ թղթոյս, յորս են եւ Թրակիոյ գանձապետի Հաստատութեան կնդակն եւ իւր յատուկ թուղթն, որոց ամենեցուն եւ սիահին յղեցաք, որպէս եւ յառաջն: Եւ Իւսկիւտարու Գ (3) էմնաֆքն, որ վասն վեց ամաց արդեանցն գանձանակին իւրեանց զթուղթս էին խնդրե-

ալ, գրեցաք զթուղթ մի եւս (բաց յԲ–ց (2) կնդակացն), բացատրելով խնդրոյն նոցա եւ միամտեցուցանելով վասն արդեանց ի սուրբ Աթոռս Հասեալ դոլոյն: Ի տարականոնութիւնս առ Հարկին երից գրեցելոցդ բանից վաստակեալ՝ զսէր բայիան եւ եթ բերաք ի վերծանումն պարզապէս, այլ զբայսն իբր ի շամանդաղի նշմարեցաք, ոմանց սակաւ մի Հասեալ եւ ոմանց ոչ, վասն որոյ յասել զՊաղոմեայն Հոյ՝ ոչ բաստիմք, զի պիտոյ է դանձին դոլն յայտնի եւ աղբերն գոլ ի բաց:

Բայց եւ եւս որպէս ձեռնտուն է սիրելոյդ, այնպէս արասցես եւ ընդունելոց եմք: Նաեւ յաղագս վեռիացւոց եւ մերոցն կնքոցն ոչ վկայելոյդ առ վէճն ինչ, որ ծանուցեալ էիր, յոյժ Հաճեցաք ընդ ոչ վկայելդ, եւ կատարեալ խոՀեմութիւն Համարեցաք յայսպիսի ժամանակի: Ի կողմանէ քթազարդի, զոր ինչ գրեալ էիր, ծանեցաք, որ ի տեղդ դժուար գայ ի ձեռն: Ապա յետոյ որ զմի շիշայով գտեալ, եւ զմի շիշայով եւս ի բնիկ սիրելոյն մերմէ՝ մաՀտեսի Յարութիւն ամիրայէն առ մեզ ընծայ ընկալեալ, Հանդերձ միով վայելուչ զոլթիով յղեալ էիր: Ղոլթին էՀաս ի ձեռս մեր եւ քթազարդքն Հասեալ էն ի Բայազիտ, ուստի յայս աւուրքս ընկալեսց եմք, վասն որոյ շնորՀակալ եղաք զազնուոյն մերմէ՝ մաՀտեսի Ամիրայէն եւ զքէն, բայց թղթոյն, զոր գրեալ էր եւ էՀաս մեզ, այժմ պատասխանի ոչ գրեցաք, զի դեռ զքթազարդն չեմք ընկալ եալ եւ զի նոր եմք գիր գրեալ նմա յետ միջոցի, ի դէպ ժամանակի գրեսցուք եւ վասն քթազարդին եւ զոլթոյն շնորՀակալ լիցուք: Իսկ այժմ յոյժ սիրով կարօտիս ողջոյն եւ օրՀնութիւն տամք նմա: Եւ ի Հասանիլ երկու տեսակ քթազարդիցն առ մեզ, որն եւ ախորժելի լինիցի, ազդելոց եմք քեզ: Բայց դու մի եւս վասն այնր ոմեք բան ինչ ասացես եւ գրեսցես: Ալլեւ վասն մեր խնդրեալ շալիցն զգրեալդ իմացաք եւ ԱՃԺԸ (118) Հալապի սեաւ շալն, զոր յղեալ ես, դեռ ոչ է առ մեզ Հասեալ, բայց ի Հարկէ Հասանելոց է եւ առ այն շնորՀակալ եմք զսիրելոյդ: Եւ երբ Հասցի ասա, գրելոց եմք քեզ վասն այնր զմիամտութիւն:

Գալուստ վարդապետի եւ ՄասեՀեան պարոն Եսայու եւ Աստուածատուր աղայի զթուղթն, զոր յղեալ էիր, ընկալաք եւ դու եւս զոր ինչ գրեալ էիր զտրանջանաց Աստուածատուր աղային առ քեզ գրեցելոց, ծանեաք: Եւ զոր գրեալ ես առ Գալուստ վարդապետն՝ խաղաղութիւն առնել, զքաՀանային յեկեղեցին ընդունելով, լաւ Համարեցաք: Որ եւ կրկին գրեսցես նմա զքաՀանային յեկեղեցին Թողուլ եւ խաղաղութիւն առնել, զի մի գուցէ Հոտ իմն ի վեր ելցէ: Ալլ յառաջ քան զայս, մինչ ինքն Գալուստ վարդապետն թուղթ էր գրեալ մեզ յայնժամ՝ մեք եւս թէ առ նա, եւ թէ առ Աստուածատուր աղային, եւ առ այլս թուղթս գրեցաք, թէեւ ոչ վասն այսմ բանի, որ դեռ ոչ գոյր: Իսկ այժմ անձեռնՀաս եղաք նոր եւս գիր գրել առ նոսա, յետ աւուրց գրելոց եմք, զոր ինչ պատշաճ Համարիցիմք:

Իմացաք եւ զաւարտեդ զԽաչեզ եւ զդնալդ ի յՕրթաքիւղ եւ զայլ որպէսն: Ալ որ ասեմք՝ Աստուած խաղաղութիւն տացէ ժողովրդեանցն եւ զամլութիւն ժամանակին փոխոխեսցէ յարդիւնաբերութիւն Ղունկիանոս վարդապետին մերոյ զէն այսի եւ զդիմելն յայսկոյս, որ զեկուցեալ էիր եւ խնդրեալ ի սէր ընկալնուլ, միամիտ լեր, զի մեր է եւ թէ բարեաւ գայցէ ի
1186 սէր ունե//լոց եմք: Յաղագս Հիւանդութեան սիրելի եղբօրն մերոյ՝ պատրիարգ վարդապետին մեծապէս տրտմեցաք եւ վասն փոխելոյն յաւողջութիւն, ուրախ եղաք, զոր պաՀեսցէ Տէր յաւողջութեան եւ ի խաղաղութե-

ան: Կամէաք թէպէտ զթուղթ գրել նմա, բայց զի նոր եմք գրեալ եւ զհինանդուժնէն մերմէն եւս ծանուցեալ, այժմ աւելորդ էր: Այլ ի դիմաց մերոց դու յատկապէս ողջոյն արասցես եւ շնորհաւորեսցես զառողջութիւնն: Վէքիլ պարոն Հայրապետն, որ քեզ գրած է, թէ մէկ պալճահի փաշալու թուղթ մի բերաւ եւ ես յղեցի, լաւ ես իմացեալ զայն ի յԱնանիայէն գրեցեալ գոլ: Զի յիրաւի նա էր գրեալ, զոր յառաջ քան զայս յղեցաք առ քեզ՝ ցուցանել պատրիարգ վարդապետին եւ մահտեսի Ամիրային, եւ նոցա եւս գրեցաք Հոգս իմն առնել եւ քեզ յատուկ հատուածով թղթոյ ցուցաք, թէ զի՞նչ է պիտոյ խօսիլ ընդ նոսա եւ ընդ շարաղցւոյն եւ ընդ Թումանի կողման մարդիցն, եւ որպիսաբար կտրել զվէճն Անանիային: Որոյ աղագաւ այժմ եւս Հարկիւ գրեմ, զի ըստ այնց գրեցելոց մերոց ջանս դիցես Հոգ տանիլ եւ ի մի կողմն առնել գրանն, որ ի զուր գլխացաւութեանց զերծցուք:

Ի բաղդատ եւ յայն կողմնէն գնալի քանի Հատ գրքերին աղագաւ, որ գրեալ էիր, թէ դեռ ի տեղս են, շատ տրտմութիւն եղեւ մեզ, զի մեք ցարդ ի տեղիսն Հասեալ Համարէաք: Այլ ոչ է յաջողեցեալ: Բայց գրեմ, զի թէ Հնարիցէ տանիլն, յուղարկեցես եւ զորպէսն մեզ գրեսցես դարձեալ:

Գաղատիոյ նուիրակ Ղազար վարդապետի գթուղթն, զոր յղեալ էիր, ընկալաք եւ իմացաք զորպէսն նորա, եւ զքո գրեալն եւս վասն նորա եւ վասն արդեանցն ծանեաք, եւ ահա զպատասխանի գրեալ թղթոց նորա, յղեցաք առ քեզ՝ Հասուցանել ինքեան: Եւ թէ ԳՒ (3000) զուռուշ արգիլման նորա յայդր առ քեզ ձգիցես, որպէս նշանակեալ էիր, ի Հարկէ գրելոց ես մեզ: Ահա լրացան քոյդ գրեալքն եւ մեր պատասխանիքն:

Ապա գիտեա զորպիսութիւն կողմանցս եւ մեր: Զի Վրաց պետն եւ Տայոց մովսէսն Հաշտեցան: Վրացին զպատանդս յղեաց նմա եւ նա զառ ի Վրաց գնացեալսն առ ինքն մեծարեաց եւ որքան լսելի գոյր ի Տայս, որք եւ եկեալ անցին ընդ սահմանս մերոյ: Եւ զի Ուման խանն ոչ ես յաւել ընդ յայսկոյս անցեալն, վասն որոյ եւ Պարոնն որպէս թէ միամտեալ զզօրս է յղեալ ի Գեանջայ, եւ ինքն եւս, որպէս ասեն, գնալոց է անդ եւ ի յԱրցախս: Աստուած բարի վախճան արասցէ[363]:

Սուրբ Աթոռս եւ մեք ի գլխաւոր վշոց իբր ապահով եմք, այլ նեղութիւնքն պակաս չէն: Երկիրս եւս լսած մեզ: Յաշխատս զսուրբ տաճարին ծաղկեցուն աւարտեալ, զվարպետ Յովսաթանն արձակեցաք ի տուն իւր, եւ սեղանատան մեծ մասն, որ խախտեցեալ էր, նորոգեցաւ որմովքն եւ առաստաղիւն, բայց վերին շինուածն թերի մնաց: Եթէ ողջութիւն եւ խաղաղութիւն լինիցի, ի գարնանն տեսցուք: Այլեւ ի նիւթոց սրբալոյս մեռնելոյն քանիքն ոչ գտանելով աստ նաեւ թիրաքի ֆարուղն եւս Հատեալ գոլով, զայնս սիաՀի արարեալ եդաք ի մէջ թղթոյս եւ յղեցաք ահա, զորս լսած գրեցելոցն առեալ յղեսցես: Ի Ներսէս վրդապետէն այժմ թուղթ ոչ գոյր եւ չիմացաք թէ ուր մնաց. զնորա որպիսին եւս գրեսցես: Եւ միշտ զթուղթդ անպակաս արասցես Հանդերձ ճշմարիտ սիրով եւ Հարազատութեամբդ, որպէս եւ առնեադ: Ողջ լեր ի Տէր: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԷ (1788) թուին, ի նոյեմբերի ԺԲ (15) եւ ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին:

Չէս. 4501, էջ 1184–1186

266բ 1788 թ. դեկտեմբեր – ***Թուղթք ի Կարս***

809 *Կոնդակ մի ի վերայ Համայն ժողովրդոցն մերայնոց՝ եղելոցն անդանօր, օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն վասն նուիրակութեան տրոցն իւրեանց, զորս ձե[ռամբ] նուիրակին իւրեանց՝ Գրիգոր վարդապետին Հասուցին առ սուրբ Աթոռս: Եւ ապա՝ յորդորումն ի սէր եւ ի Հարազատութիւն:*

810 *Թուղթ մի օրհնութեան առ պարոն Յակոբ եւ պարոն Մարտիրոս երկու եղբարսն վասն յիշատակին իւրեանց մեծ սինայն պղնձեայ, զոր ձե[ռամբ] նուիրակին մերոյ՝ Գրիգոր պետին Հասուցին առ սուրբ Աթոռս, որ էր կտակն Հօր իւրեանց՝ Մատթէոսի:*

811 *Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ Մարիամ կին ոմն վասն մէկ ջուխտ պիլազիկին, զոր անդ տուեալ էին Գէորգ աղային՝ առ ի Հասուցանել ի սուրբ Աթոռս:*

812 *Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ Գէորգ աղայն, շնորհաւորութիւն վասն Հարսանեաց որդւոյն: [Ձղեցաք] ընդ դաղբաշի Թօմասոնն:*

813. *Թուղթ մի եւս առ Գէորգ աղայն, ի պատասխանի երկոքին թղթոցն գրեցելոցն ընդ Մակարին եւ ընդ նուիրակին՝ վասն Կ (60) զուռուշին, զոր առեալ էր անդ ի նուիրակէն, թէ եառաք աստ ինքեան եւ զդիրդ առաք ի նմանէ: Վասն միոյ կոնդակին եւ Բ (2) օրհնութեան թղթոցն, թէ ահա յղեցաք: Իսկ վասն ընծայիցն փաշայի եւ այլ ոմանց, զորս ընդ դաղբաշի Թօմասոն յղեցաք, պատուէր՝ առ ի Հասուցանել առ իւրաքանչիւր տեառնն:*

814. *Թուղթ մի տաճկերէն առ Նօման փաշայն տեղւոյ, ընդ դաղբաշի Թօմասոն՝ Հանդերձ ընծայիւք:*

815. *Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Մուտարիս ագհանտոն՝ Հանդերձ ընծայիւք:*

816. *Թուղթ մի եւս առ քեահիայն՝ Հանդերձ ընծայիւք ընդ Թօմասոն]:*

Ձղեցան ընդ դաղբաշի Թօմասոն եւ գրեցան յամսոյս ի Դ (4):

Միաժամանակ գրվել են օրհնութեան եւ շնորհակալութեան նամակներ երկու նախիջեւանցի՝ Բարիկսոնի եւ Զանազան կնոջ (Կարին):

267ա 1788 թ. դեկտեմբեր – ***Թուղթք ի Գիւմն, ի Թաւրիզ եւ ի Կոշ***

817. *Թուղթ մի առ պարոն Յովհաննէսն, ի պատասխանի թղթոյն: Վասն Հանդուգնեալ շամախեցի Գէորգի կայիցն՝ եթէ լուաք, զորս քարշեալ էր Կարապետ պետն, բայց վասն Սաղիանու սուրբ Աստվածածնայ վանիցն գրեալ էիր, թէ Հանդուգնեալն կտակ արար՝ թուղթ շնորհեսցես, որպես զի կատարեսցի կտակն այն եւ այլն: Արդ, ահա գրեմք, ի յայն կայիցն զպափուղ բաժին Հանեալ, այնու յիշատակ մի շինել տացիք եւ յիշեսջիք ի..[1]:*

Անցն Կարապետ պետն, զոր ծանուցեալ էիր, իմացաք, Տէր դատեսցէ: Ահա գրեմք ձեզ՝ զհոգալին նորա Հոգացեալ յղեսջիք ի սուրբ Աթոռս, եթէ կամիք նորին աբեղայն առ ձեզ մնալ ժամանակ ինչ, մնասցէ, ապա թէ ոչ, ընդ նմա յղեսջիք:

[1] Անընթեռնելի է մեկ բառ:

Այլեւ՝ խնդրեալ էիր ի մէնջ թուղթ վասն սուրբ Ստեփաննոսի վանիցն: Հատ վանորայք գոն ըստ դորա, զորոցն Հոգւացուք, Տէր այց արասցէ նոցունց: Դորին առաջնորդի թուղթն եւս տեսաք եւ այլն: Հանդուցեալ մաշտեսի Աւետիքի ե (5) թումնին եւ Բ (2) հազարդեանն, զոր տուեալ էր դոյն նուիրակին մերոյ պարոն Ալէքսանին՝ ի հասուցանել ի սուրբ Աթոռս, իմացաք եւ չնորհակալ եղաք վնմանէ:

819. Թուղթ մի եւս առ պարոն Ալէքսանն, առ պարոն Նաւասարդն եւ այլ իշխանսն վասն նուիրակ կարապետ պետին մերոյ, որոյ զՀոգալիսն Հոգացեալ յղեացէն ի սուրբ Աթոռս: Ի մէնջ նորա եւ պարոն Յովհաննէսին զեղեալսն գիտացաք: Ի կայիցն Հանդուցեալ Գէորգին շամախեցւոյ վասն Սաղիանու սուրբ Ստեփաննոսի վանիցն բաժին Հանջիք եւ զմնացեալսն յանձնեսջիք նուիրակին մերոյ առ ի հասուցանել ի սուրբ Աթոռս: Եւ ապա յորդորումն ի հարազատութիւն:

819 Թուղթ մի եւս առ նուիրակ կարապետ պետն, ի պատասխանի ի սոյն թուոյ մայի(սի) Իե (25) գրեալ թղթոյն վասն կայիցն Հանդուցեալ շամախեցի Գէորգին գրէ, թէ ի նմանէ բաժին Հանջիք վասն սուրբ Ստեփաննոսի վանիցն Համախու, գիտութեամբ իշխանացն տեղւոյդ, եւ զայլսն բերես ընդ քեզ ի սուրբ Աթոռս: Եւ թէ ի ժամանիլ թղթոյս առ քեզ,
2677 եղեալ եկեսցես ի չնորհատու մայրս մեր եւ այլ մի յամե//ցիս յայդր, որպէս իշխանացդ եւս գրեցաք, որք զՀոգալիսն քո Հոգացեալ, յղեսցեն ի սուրբ Աթոռս:

820 ***Ի Թաւրէզ*** – Թուղթ մի առ տէր Յովսէփ քահանայն, ի պատասխանի երկոքին թղթոցն, գրեցելոցն ընդ աշտարակցի Յովակիմին եւ նուիրակ Յակոբ պետին, առ նա ցուցեալ մարդասիրութեամն չնորհակալութիւն: Վասն գրեանցն մերոց յղեցելոց ընդ տէր Յովսէփին ցուղայեցւոյ (որք ի տանին նորա յափշտակեցան ի ճանապարհին ի թշնամեաց, զորոց Լ (30) եւ Ը (8) Հատն գտեալ էր), պատուէր, որ զգտեալսն յղեսցէ դէպ ի Ջուղայ, եւ ոչ գտելոցն Հետեւեսցի ի բերել ձեռն: Միամտութիւն վասն յղեալ պղտոցն ուտելեաց ըստ խնդրոյն մերոյ, թէ Հասին: Այլեւ՝ պատուէր վասն Բ (2) պահարանաւ թղթոցն, զորս Հասուցէ մինն ի Դիլան առ նուիրեալն մեր, եւ մինն ի յԱւրմնչի գեօղն: Ի սմա ողջոյն եւ օրհնութիւն տայ երկուց եղբարցն իւրոց՝ Բաբաջանին եւ Աւետիսին եւ այլ իւրայնոցն:

Օրհնութիւն նամակներ՝ ողիրատուներ՝ նորընծայ տէր Ստեփաննոս եւ տէր Հովհաննես քահանաներին, Հարութիւն քահանային, գործակալ այլն. Նիկողայոսին (Ուգունչի): Պետ. Փիլիպին (Իսոյ) Հանձնարարվում է նամակները Հասցնել Թավրիզ՝ տէր Հովսեփին:

Գրեցան յամսոյս ի Ը (8):

1387 821 1788 ***թ. ս գեկտեմբերի*** – Թուղթ առ Հերակլ արքայն Վրաց. ուրախակցութիւն ի յաջողմունս նորա, մինչ խաղաղացաւ ի յօսմանցւոց՝ Հաշտութիւն առնելով ընդ նոսա եւ զօրս յղեաց ի կողմն Գեանջայու առ միւս թշնամին: Եւ չնորհաւորութիւն Անտոն որդոյն կաթուղիկոսանալոյն ի վերայ Վրաց, եւ այլ բանք սիրոյ եւ բարեկամութեան: Ընդ որում ընծայ եւս յղեցաւ[164]:

Յորմէ ժամանեացի թուղթ ճշմարիտ սիրոյ, ստոյգ բաղձանաց եւ կարօտոյ, խաղաղարար սուրբ ողջոյնի եւ Հոգեւոր օրհնութեան՝ Հանդերձ անՀատաբուղխ եւ զօրացուիչ չնորհիւ սրբ յ սեղոյս իջմնին Քրիստոսի եւ պաշտպանողական զօրութեամբք Համայն ազատաձիրաշ սրբութեանց

եւ աքանչելաբար մնասանցն սրբոց, որք ի սմա, ի վերայ բազմագով սիրելւոյդ իմոյ, Հոգւոյս ցանկալոյ եւ աստուածակերտ սրբոյ գահիս բնիկ բարեկամի եւ ինամարկուի, բարեպաշտի եւ մեծահաւատի, պերճիմաստի եւ վեհմիտհի՝ քրիստոսազօր եւ խաչապատակ մեծի արքայիդ Հերակլեայ, եւ աստուածապահ տան քում եւ նոյնապարգեւ զաւակացդ թագազարմից եւ ամենից իսկ ընդ քեզ ընդ օրհնեալ տէրութեամբ քով եղելոցն իշխողաց եւ իշխեցելոց, ինդալ ի Տէր յարաղուարճ բերկրանաւք: Ամէն: Ընորհք եւ խաղաղութիւն, սէր եւ քաղցրութիւն եռանճնեայ եւ միաբան աստուածութեանն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ իջնել Հանգիչ ի վերայ բարեացապարս աղնուականիդ եւ Համայն քոյայնոցն, եւ լցուսչ զձեզ բիւրապան բարութեամբք Հոգեկանաւք եւ մարմնականաւք: Ամէն:

Եւ ընդ աստուածապարգեւ օրհնութեան ողջունակիր քարտենիս, ծանուցումն լիցի գերապատիւ սիրելւոյդ մերոյ յատկականի եւ օգտակար բարեկամիդ լուսակառոյց Աթոռոյս սրբոյ էջմիածնի: Զի որ ոք անուանեցի անուամբ իւիք, պարտի եւ այնր անուան արժանի զգործն կատարել, զոր օրինակ քրիստոնեայ կոչեցեալն պարտի զՀետ Քրիստոսի գնալ՝ ընկալմամբ կրօնից նորա եւ բարեպաշտ ասացեալն պարտի զպաշտօն բարի ունել առ Աստուած: Այսպէս եւ բարեկամ կոչեցեալն ուրուք պարտի գրաւիս կամիլ այնմ, որում բարեկամ ասացաս: Քանզի թարց ունելոյ ումեք զՀարկաւորագոյն Հետեւմունն կոչման իւրոյ, ոչ երբէք արդիւնանայ ի վերայ նորա մակագրեալն նմա այն անուն, այլ որպէս թէ օտար ինչ աստիճին գօտարէ ումէմնէ: Վասն զի ի կարդալն զանունն բարեկամ ի վերայ որոյ եւ իցէ անձին միոյ, պարտաւորէ զնա կոչումն այն՝ գոլ կամեցօղ բարեաց այնորիկ, որում բարեկամացեալ է, եւ ոչ բնաւ կամիլ զվատնգն նորա: Նաեւ ընդ ուրախալի դիպուածսն ուրախակցիլ եւ ընդ տրտմալին տրտմակցիլ: Եւ մինչ ասացեալքն Հետեւմունք անվրէպ իրաւանան յանձն ուրուք, ըստ որում բարեկամք են, ապա անխարդախ պարզութեամբ արդիւնաւոր ստուգէն ի վերայ ինքեանց զայն անուն:

Արդ, առարկեալ զայս կամ է ինձ զեկուցանել գերզգօն յարդութեանդ, թէ առ Հարկի ճշմարիտ սիրոյն անխախտ կայացելոյ ի միջի մերում եւ գոլոյն մեր աներկբայ բարեկամ, միշտ զբարին զայն տէրութեանդ կամիմք եւ վասն այնց աղօթեմք եւ զայնս խնդրեմք, իսկ առ ներհակսն նոցին, որք թէ պատահին, ոգւով չափ ցաւիմք եւ նեղիմք: Որպէս մինչ յանցելումն միջոցի եւ շրջակայ թշնամեացն ամբարշտաց եւ բարբարոսաց ոճիրք անօրէնութեան Հարէին ընդդէմ բարեպաշտութեանդ եւ վնասք յառաջանային եւ խաղաղաղուրկ առնէին զտէրութիւնդ, յայնժամ ի լսելն մեր զնոյնս անՀնարին տագնապաս տարակուսանաց նեղեալ կենամաշ լինէաք: Բայց այժմ զկնի ձախորդութեանց ի յաջորդել յաջողութեանց առ
1388 մեծութեամբդ՝ ցնծամն եմք եւ խրախ: Քանզի լուաք զգրումն /Խնեգաւոր խորհրդոյ Հեթանոսացն, որ ոչ էր Տերամբ, եւ զՀաշտութիւն առնեզը ընդ Հագարացիսն եւ ընդ լեռնականն, եւ զզօրս յարձակեզ ի վերայ միւսոյն ապահաւորի: Եւ զոր մեծն է եւ առաւել զուարճալին, ըստ վերնահնամ տեսչութենէ Հոգւոյն սրբոյ զօծանիսն Հարազատի որդւոյն քո թագաւորէի եւ սիրելւոյն մերոյ արժանապատուոյ՝ տեառն Անտոնի ի կաթուղիկոսութիւն օրՀնեցելոյ ազգիդ ձերոյ: Որովք եւ ըստ օրինի ճշմարիտ բարեկամի մեծապէս ուրախացեալ, գոՀաբանեցաք եւ փառավորեցաք զամենողորմն Աստուած՝ զտուօղն յաջողութեան եւ խաղաղութեան արքայիդ մեծի,

զպարգեւաձիրն շնորհաց քոյն Հարազատի եւ զմխիթարիչն այդոքիւկ մերս տրամնաթախիծ սրտի:

Ուստի որք յառաջն տրտմակցեալ էաք սիրոյդ ի տրտմալի դիպուածն, այժմ բերկրեցեալ ի զուարճալի յաջողմունդ, մասնիմք այսու օրհնաձիր թղթով յողջոյն բարեբաստութեանդ եւ ուրախակցեալ մեծիդ՝ խնդամք ընդ խնդացօղդ ըստ Առաքելոյն բանի, օրհնեմք զբարեյաջողութիւնդ՝ առաւել եւս յառաջել անասյագ, եւ շնորհաւորեմք զնորափայլ Հոգոր պսակաւորութիւն Հոգեշնորհ քահանայապետին՝ որդւոյն քոյ ազնւոյ եւ մեր սիրելւոյ, որոյ աղագաւ եւ ասեմք աչք քո ի լոյս եւ երանի անձին քո բարերջանկի, որ ոչ ի նուաստից, այլ ի կայծակնաւորս մարգարէէն իսկ ընդունիս զերանութիւն այնու բանիւ նորին, թէ երանի որ ունիցի զաւակ ի Սիօն:

Ապա եւ խնդրեմք ի յառաւտ խնամոցդ՝ զբարւոք ակնածութիւնդ ընդ սրտական սիրոյդ անհատ ունիլ ի սրբոյ Աթոռոյս մերոյ եւ ի մէնջ աղօթողացս վասն քո, եւ ափոփարար թղթովդ մխիթարել երբեմն զվշտաւորութիւնս մեր, որք միշտ պաղատիմք առ Աստուած յերկայնել զաւուրս յաւուրս քո եւ յամերամ ժամանակս բաշխել զմիմիակդ ի միխիթարութիւն մեզ: Ողջ լեր ի Քրիստոս՝ պսակեցեալդ խաչիւ նորին սրբով, պահպանեցեալ ամենազօր օգնականութեամբք նոցին: Եւ շնորհք սրբոյ Աթոռոյս եղիցի ընդ քեզ եւ ընդ ամենեսին, որք քո են: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԷ (1788) թուականի մերում, ի դեկ(տեմբերի) ԺԱ (11) եւ ի լուսակազմ Աթոռս Ամենայն Հայոց ի սուրբ Էջմիածին:

Այլեւ ի կողմանց սրբոյ Աթոռոյս ճորտ Պապային եւ եղբարցն, որք են յազգէ ձերմէ, յայդր վեճ է անցեալ եւ զդասն առ տէրութիւնդ են արկեալ: Վասն որոյ խնդրեմ ի բարեպաշտութենէ ձերմէ, զի թէ ոչ իցէ վերջացեալ վէճն այն, իրաւունս տեսեալ Հրամայեսջիք մնալ նոցա ի հորտութեան սրբոյ Աթոռոյս, որոյ աղագաւ շնորհակալ լինելոց եմք[165]:

Ձեռ. 4501, էջ 1387–1388

822. 1788 թ. [դեկտեմբեր] – Թուղթ առ Դարէջան թագուհին վրաց, ի պատասխանի թղթոյն, եւ շնորհակալութիւն վասն յղելեալ ընծայիցն ընդ միրիշքարբաշի Յովսէփին եւ աչքալոյս վասն Անտոն որդւոյն կաթուղիկոս օծիլոյն:

Յորմէ ժամանեացի թուղթ Հոգեկան սիրոյ եւ օրհնութեան՝ հանդերձ քրիստոսանձիր սուրբ ողջունիւ եւ մշտածաւալ շնորհիւ սրբոյ իջման տեղւոյս նորին, նաեւ մեծագօր օգնականութեամբք հրաշագործ դամբարանաց երջանիկ օրիորդացն Քրիստոսի՝ սրբուհեաց կուսանացն Հռիփսիմեանց եւ Գայիանեաց, ի վերայ Հոգեւոր դստերդ մերոյ սիրելոյ ի Քրիստոս եւ Հարազատ բարեկամիդ սրբոյ Աթոռոյս, պատուամեծար դշխոյիդ Վրաց, աստուածասէր եւ նովիմբ պահպանեցեալ բարեպաշտուհի եւ մեծահաւատ ազնուական եւ շքեղափառ Դարէջան թագուհւոյդ եւ տեառնահամեմատ տան քումմէ եւ նոյնպարգեւ զաւակացդ թագալնէից եւ բնաւից իսկ քոյայնոցն, ինդալ ի Տէր յարազուարճ ցնծութեամբ: Ամէն: (Շնորհք):

Եւ ընդ աստուածային առատապարգեւ օրհնութեան ողջունատուրութեան թղթոյս՝ ծանուցումն լիցի սիրելի եւ Հոգեւոր դստերդ մերոյ օրհնելոյ ի Տէր: Զի թուղթ բարեպաշտութեան քո էհաս առ մեզ, որով բացայայտ կացուցաւ մեզ ստոյգ սիրոյդ եւ հաւատարիմ բարեկամութեանդ հաստատուն գոլն առ սուրբ Աթոռս աստուածատէջ եւ առ մեզ, որ եւ ի

նշան նոցին յղեալ էիր ձեռամբ Հարազատին ձերոյ եւ սիրելոյն մերոյ՝ միրիշքարբաշի սարդն Յովսէփին վասն մեր զընծայս գեղեցիկս եւ վայելուչս՝ այսինքն զմիգօր եւ զմի մութաքայ՝ արմայագործս եւ աղաբանս: Զորս մեծաւ սիրով ընկալեալ՝ շնորհակալ եղաք զշնորհառատ թագուհւոյդ եւ բերանալիր օրհնութեամբ օրհնաբանեցաք զքեզ Հանդերձ ամենայն քոյայնովքդ եւ առաջի սրբոյ իջման տեղւոյս Քրիստոսի խնդրեցաք ի նմանէ վասն ձեր զբարիս: Ուրեմն նոյն ինքն Քրիստոս Տէրն մեր, որ բարերարն է բարեաց, փոխանակ բարեշնորհութեանդ առ մեզ ցուցելոյ եւ սիրառաք ընծայիցդ, բաշխեսցէ օրհնեցելոյդ զսարգեւս երկնաձիրս՝ հեղելով առ քեզ զշնորհս ամենաբաւական ողորմութեան եւ գթութեան իւրոյ, օրհնեսցէ զքեզ անանցանելի օրհնութեամբ եւ պահպանեսցէ միշտ ընդ թեւօք իւրոց, Հանդերձ ամենեքումբք, որք քո են, զերծս առնելով յամենայն վտանգից Հոգւոյ եւ մարմնոյ, եւ ուռճացուցանելով համայն Հոգեկան եւ մարմնական բարեօք, եւ յամենայնի ճոխս եւ պայծառս եւ փառազուարճ պահելով, յամերամ ժամանակս ի փառս անուան իւրոյ եւ ի բերկրանս մեր:

Եւ քանզի կատարեալ բարեպաշտութեամբ եւ մեծահաւատութեամբդ ցուցեալ էիր զջերմեռանդ բաղձանս ընդունելոյ զհոգեպարար շնորհս աստուածեան գահիս սրբոյ եւ զօրհնութիւնս Հոգեւոր Հայրութեան մերոյ, վասն որոյ Հարկաւորեալ մեր աշաւասիկ այսու օրհնաձիր եւ ողջունաբեր թղթով ձօնեմք աստուածասիրութեան քոյ զնոյնս, որոց եւ տենչագոյ, որք անհատ եւ անբաժան յարամնացեն առ արժանաւորդ:

Լուաք եւս զորդւոյն քո ազնւոյ եւ զմեր յաւակեղ սիրելոյ տեառն Անտոնի նորապսակ կաթուղիկոսի զօծանիլն, որ մեծ ուրախութիւն եղեւ մեզ: Եւ առ այն ասեմք առ օրհնելդ, թէ աչք քո ի լոյս եղիցի եւ յերկարաձիգ ժամանակս խաղաղութեամբ եւ բարեաւ վայելեսցես զտեսութիւն վայելչութեան աստուածապարգեւ շնորհապաճոյճ պատուոյ եւ փառաւորութեան դորա եւ եղիցիս բերկրեալ միշտ ի Հրճուանս Հոգեւոր ուրախութեան: Ապա ի վախճան բանիցս խնդիր է ի քրիստասէր եւ ի բարեպաշտ թագուհւոյդ, զի զտոյգ սէրդ եւ զհաւատարիմ բարեկամութիւնդ, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, անպակասելի եւ աճեցուն ունիցիս եւ ի պատահիլ Հարկին ի բարերարել առ սա եւ ի միխիթարել զվշտաւորութիւն մեր յօժարասիրտ լիցիս, որովք շնորհակալեալ զպատուելութենէդ օրհնեսցուք զքեզ եւ զամենայն քոյայինդ եւ աղօթարւք լիցիւք յաղագս կենաց եւ բարեաց ձերոց, որպէս եւ եմք:

Ողջ լեր ի Տէր, պահպանեցեալ զօրութեամբ սրբոյ խաչին Քրիստոսի եւ նոյնաէջ սրբոյ տեղւոյս շնորհիւն: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԷ (1788) թուականի, ի... եւ ի լուսակառոյց Աթոռս Ամենայն Հայոց ի սուրբ Էջմիածին[166]:

Ձեռ. 4501, էջ 1382

1788 թ. դեկտեմբեր – **Թուղթ ի Թիֆլիզ**

268ա 823. Թուղթ մի եւս առ նորոգ օծեցեալ Անտոն կաթուղիկոսն (որ է որդի Հերակլ արքային): Շնորհաւորութիւն վասն օծանիլոյն ի կաթուղիկոսութիւն՝ Հանդերձ ընծայիւք[167]:

824. Թուղթ մի եւս առ Հերակլ արքայն (բայց տաճկերէն), ի պատասխանի թղթոյն ընդ միխիքեարին գրեցելոյ[168]:

825. Թուղթ մի եւս առ մէլիք Աւետիքն, ի պատասխանի թղթոյն, բացատրութիւն վասն խնդրեալ կոնդակին ի վերայ Կուսանաց անապատին եւ ապա յորդորումն ի Հարազատութիւնն:

826. Թուղթ մի եւս առ առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետին եւ գործակալ տէր Ղազարին, յորում յիշէ զառաջին թուղթն մեր եւ ծանուցանէ զթուղթն, որք գրեցան առ Հէրակլ արքայն, առ թագուհին, առ մէլիք Աւետիքն եւ առ նորոգ կաթուղիկոսի թղթոյն եւ ընծայիցն պատուէր (զորս յղեցաք ի ձեռս իւր), զի տարեալ մատուցէ նմա: Եւ վասն ճորտ Բաբային մերոյ, եթէ գրեցաք արքային, որում Հրամայեսցէ մնալ ի ճորտութեան սրբոյ Աթոռոյս:

Գրեցան ընդ յամնոյս ի ԺՎ (11):

1192 827. 1788 թ. 16 դեկտեմբերի – Թուղթ ի Հաշտարխան առ Յովսէփ վարդապետն, փոխանակ չորիցս գրեալ թղթոց նորա, ի պատասխանի ոմանցն բանից, որք Հարկաւորք էին:

Յորմէ սիրով մեծաւ եւ օրհնութեամբ, քրիստոսական սուրբ ողջունիւ եւ սրբոյ իջման տեղւոյս նորին մշտածաւալ շնորհիւն ծանիր սիրելի եւ հոգեւոր որդիդ մեր եւ Հարազատ զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ Յովսէփ աստուածաբան վարդապետ: Զի ի մայիսի մուտն մինչ թուղթ գրեցաք քեզ եւ խոստացաք զնուիրակ առաքել յայդր, ըստ յօժարութիւն ցուցանելոյդ, այնուհետեւ կամ եղեւ մեզ զպատրաստութիւնն տեսանել: Այլ ծանր հիւանդութիւն պատահեալ մեզ եւ երկարեալ, ոչ յաջողեցաւ, զի յաղագս այնր ցաւոյ, որովհետեւ տեղւոյս օդն եւս ծանր է յամառանն, յորդորեցեալ ի բազմաց, գնացաք ի Հեռակայ վանորայն մեր՝ եւ ի Ղոխպուլախ, եւ ի Մասսեայ ոտն ի յաղբիւր սրբոյն Յակոբայ, եւ առ միջոց մի կացեալ յայնս տեղիս, ողորմութեամբն Աստուծոյ զառողջութիւն գտաք եւ վերադարձաք:

Բայց ի վերադառնալն եւս նորակերպ դառնութիւն էր յառաջացեալ, զի զթիֆլիզեցի Մահիմանոս անուն սեւագլուխն մուքթանաճի էաք կարգեալ ի գեղջն, եւ նա ի գալ ոմանց թուրքաց յայդիսն վասն խաղողագործութեան, քանի տղայոք գնացեալ էր առ ի վարել անտի, եւ ի պատահիլն միմեանց, թուրքացն մինն կարմամբ փայտի անկեալ էր: Որոյ աղագաւ ոչ կարացաք շուտով զգլուխ թաթիլ ի վշտալի հոգոց, եթէ ոչ յետ բազում նեղութեանց եւ վնասակարութեանց ի յերկրացուցս ի Հանապազորդ նեղչաց մերոց:Ապա մինչ նոր ձեռնարկեցաք ի գրութիւնս թղթոյն ի քէն խնդրելոց եւ ի պատրաստութիւն նուիրակի, Հասին առ մեզ քանիցս գրեցեալ թուղթք քո, որովք ծանուցեալ մեր, թէ զառաջին ոճն փոխեալ ոչ յօժարիս ընդ նոր նուիրակ առաքել, թոյլատրեցաք առաջադրութեանն եւ թղթագրութեանն եւ Հետեւաբար այլ զբաղանօք զբաղեալ, Հասաք մինչեւ ցարդ: Եւ այժմ ընկալաք զթուղթդ ի Հաշտարխանու, ի սեպտեմբերի ԻԲ (22) գրեցեալ, եւ Հարկաւորեցաք ի գրել սիրելոյդ զայս թուղթ, ի պատասխանի թղթոց քոց:

Արդ, ի թուղթդ իբր Հաստատեալ էիր ի վերայ մեր, որպէս թէ մեք գրեալ իցեմք քեզ, թէ եպիսկոպոս եմք յղելոց յայդր, եւ թէ սաղմնացուցն է
1193 պիսկոպոսի բաշխօրթ // իցեմք տուեալ ի Հաշտարխանցիք եւս այնպէս Հասկացեալ, ըստ նոյն մտաց էին գրեալ զթուղթն իւրեանց Համարձակօրէն: Բայց, սիրելիդ իմ, մեք ըստ քո խնդրոյն խոստացաք զոք նուիրակ յղել եւ վասն Սաղմնոյ նուիրակին գրեցաք, թէ պատրիարգն մեզ եպիսկոպոս էր գրեալ եւ նոցա վէրժիլ տիրացու Սարգիսն վարդապետ էր յիշեալ. բայց մեք վարդապետի անուամբ բաշխօրթ եւ կոնդակ գրեցաք եւ ոչ եպիսկոպոսի: Ապա դու ո՞րպէս ես կարդացել զմեր գրածն, որ այնպէս է ազդեցեալ ի միտդ, եւ Հաշտարխանցիք եւս ուստի՞ իմացան, որ այնպէս գրէն: Այլ եթէ մեք եպիսկոպոսի բաշխօրթ էաք տուեալ եւ կոնդակ, թերեւս յղեալ իցէին զնուիրակին յայդ կոյս: Բայց ի վաղուց դարձուցեալ են ի Պօլսոյ յետս եւ ոչ գիտեմք ինչ միտս են: Ուրեմն ահա ընդ վայր կարծիք եւ գրութիւն է, զոր արարեալ էք: [Գրել էիր զմեծաւնաս դիպուածն Հաշտարխանու քաղաքի եւ յաւելմանէ ջրոյ գետոյն: Առ որ յայժ տրտմեցաք: Աստուծոյ ողորմութիւնն Հասցէ նոցա եւ փոխանակ վնասուցն զօգուտս շնորհեսցէ][1]: Եւ զքոյդ ցաւն, զոր յիշեալ էիր, թէ դեռ ունիմ, այն եւս տրտմութիւն էտ սրտի մերոյ: Փարատեսցէ Տէր զայնս ի սիրելի որդւոյ եւ կատարելապէս առողջութիւն պարգեւեսցէ:

Ծանուցեալ էիր Հաստուցանելդ զթուղթն մեր տէր Ստեփանի ձեռամբն առ դէսպանն Լեհիերատօրի, եւ զնորա պատասխանին առ մեզ յղեալ էիր, Հանդերձ առ քեզ գրեցելոյ թարգմանութեամբն: Զորս տեսեալ, փոքր մի միամտեցաք, այլ թէ ի կայսերէն գիմ՞ պատասխանիք ելցէն, զայն եւս ազդեսցես: Առ ոմանս վասն յիշատակատութեան թուղթս էիր խնդրեալ, զորս ի ձեռնհաս ժամանակի գրեսցուք:

Այլ վասն զղջացի Հանդուցեալ մահտեսի Գրիգորի կտակին, որ Հարցեալ էաք, վասն որպէ՞ս գրելոյ թղթոյն, դու այլ խին կերպիւ ես Հասկացեալ, եւ թէ այլ եւս թուղթ է պիտոյ գրիլ առ որդիսն, թէ ոչ, չէիր ծանուցեալ:

Հաշտարխանցւոց թղթոյն այժմ պատասխանի ոչ գրեցաք, յորժամ զայլ խնդրեցեալ թուղթդ գրելոց իցեմք, յայնժամ եւ զայն գրեացուք որպէս արժանն է: Յաղագս ի Գօլիս շինելի թագին, որ քանիցս թուղթս գրեցէր առ մահտեսի Գալստանն, յղեցաք ի ձեռն Մինասու վարդապետին եւ նա Հասուցեալ է նմա, բայց գրէ մեզ, թէ զթուղթն էտու եւ վասն թագին խոսեցայ, պատասխանեաց, թէ թագին մարգարիտն գրեալ եմ ի Բաղդատու գալ, եւ ճանապարհքն լաւ չէն եւ թէ թղթոյն պատասխանի խնդրեցի, ասաց թէ այժմ ես Հարկաւոր բան չունիմ, որ գրեմ: Այսպէս էր գրեալ մեզ Մինաս վարդապետն, իսկ մեք գլետին թուղթդ եւս, որ առ մահտեսի Գալստանն, յղեցաք ի նոյեմբերի ԺԹ (15): Տեսցուք թէ պատասխանի դրիցէ, յղեսցուք, եւ թէ գիմ՞ չառնիցէ, ծանուցցուք: [Վասն աղնիւ պարոն Մարգարի եւ Փիլիպպոսի տուեալ աբծուղն առ մեզ ժամանեցմանն, որ քանիցս խնդրեալ էիր թուղթ գրել առ նոսա, ահա գրեցաք շնորհակալութիւն եւ միամտութիւն][2]:

Իսկ եւ ի 1783 թուոյն սկսեալ նուիրակութեան եւ առաջնորդութեան մտից եւ ելից Հաշիւն մինչեւ ի 1788 թիւս, որ գրեալ եւ յղեալ էիր, էհաս. թէեւ մեք չէաք խնդրեալ ի քէն զդաւթար, այլ դու բարեմտութեամբ արարեալ էիր, զոր տեսաք եւ զՀաստուցեալսդ ի սուրբ Աթոռս առ մեզ՝ մեր ձեռաց դաւթարին Համեմատ գտաք: Եւ զոր գրես ի նոյն դաւթարդն, թէ ի 1783 թուին, առաջին նուիրակութեան բոլոր մտից եւ ելից Հաշիւն յղեալ եմ ի սուրբ Աթոռն, յորում յայտնի է, որ յիմոց արդեանցն աւելի փող է անցած

[1] Փակագծերի մէջ վերցված մասը բնագրում ջնջված է:
[2] Բնագրում ջնջված է:

սայլն: Ի հարկէ, մինչ մնացած է, վեր ես առնլոց եւ ոչ թէ վնաս կրելոց, զի Հարազատ որդի ես սրբոյ Աթոռոյս: Բայց այն թէ յԱթոռն եմ յղեալ զդաւթարն, մեք ի քէն զդաւթար չէմք խնդրեալ եւ չէմք ընկալեալ. բայց ի 1783 թուին մինչ զվաւերս վարդապետն ի սարկաւագութեանն յղեալ էիր ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, ընդ նմա թուղթ էիր գրեալ եւ նովաւ յղեալ դրամագ նշանակեալ, մանաւանդ ի կողմանէ Սաղիմայ արդեանցն եւ սրբոյ Աթոռոյս արդեանցն առ մեզ Հասուցելոց զղաւզ էիր խնդրեալ: Իսկ դաւթար ոչ գոյր ընդ նմա: Այլ գրեալ էիր, թէ յորժամ զդաւթարն տեսցես, յայնժամ ես գիտելոց, յորում՝ որպէս զգեալսդն, նոյնպէս եւ զվարձն գրեալ ունիմք, ըստ շատից յարդելի եղբօրն իմոյ՝ Մինասայ վարդապետի: Եւ նա՝ Աւետիք վարդապետն ՌՃ (200) թուման Հասոյց մեզ: ՌՃ (200) թուման եւս եսայն էր Հասուցեալ: ՁՋ (86) թուման, ԳՒՀՃԺ (3810) դիան եւս, ըստ խնդրոյ մերոյ յղեալ վճճիդ գինն էր: Յորմէ ԺԵ (15) թումանն Հանեալ, եւտաք երից վանորէիցն սրբոց կուսանաց՝ ի տեղի լուսաՀոգի Գրիգոր աղայի կտակին, եւ մնաց ՀԱ (71) թուման ԳՒՀՃԺ (3810) դիան: Որ վերոգրեալ Գ (3) ղալամից ջամն եղեւ ԴՃՀԱ (471) թուման ԳՒՀՃԺ (3810) դիան: Որոց աղագաւ եւ մեք զղալեղ գրեալ եւտաք Աւետիք վարդապետին, որ երեք առ քեզ: Այլ դաւթար խնդրել ոչ Հարկաւորեցաւ մեզ, յայնժամ կարծելով, թէ յետ կատարելոյդ զկրկին գործդ եկեսցես եւ որ ինչ Հաշիւք
1194 իցեն, յայնժամ տեսանիցին: Բայց // զի այդպես եղեւ, որ մնացեր, եւ այժմ առանց Հարկեցման քեզէն, զնորանց գործոյդ զդաւթարն յղեալ ես, ուրեմն զՀոյն եւս նոյնպես ողջամտութեամբ օր մի յառաջ յղեսցես, որ իբր թէ առաւել եւս միամտութիւն լիցի: Եւ զի զոր ինչ Հասուցեալ ես, դեռեւ ս ի մեր յատուկ դաւթարն չէ գրեցեալ, Համարելով թէ շուտով լինիցէր գալդ, այժմ զի յամեցար, զՀինն եւս ընդ նոր արդեանցդ քարշեսցուք ի դաւթարն ի կարգս այլոցն, նշանակելով թէ յառաջին նուիրակութեանն այսքան ինչ առ լուսաՀոգին է Հասուցեալ եւ այսքան ինչ առ մեզ:

Այլ զայս եւս գիտասցես, զի Հանդուցեալ Գրիգոր աղայի կտակն, որ վանն Խորվիրապի սրբոյ վանից, ե (5) թուման, մոռացմամբ ոչ Հանուք, յայնժամ ի վերոյ յիշեալ դրամոյն, որովՀետեւ դեռ չէաք Հասուցեալ զայն սրբոյ վանից այնմիկ, եւ մնաց մինչեւ ցայսօր: Վասն որոյ զայս ե (5) թուման դու, սիրելիդ, պարտիս Հասուցանել մեզ եւ նշանակել ի դաւթարոջդ, զոր եւ մեք տացուք ի սուրբ վանն Խորվիրապի: Նոյնպէս եւ յանուն նորա յայդր Հաստատեալ գանձանակաց արդիւնքն, որ յայսքան ամս մնացեալ են, պահանջեսցես ի գանձապետացն եւ առնուսցուս, եւ նշանակեալ ի դաւթարոջդ զորքանն, մեզ եւս գրեսցես, որ Հասուցուք յայն սուրբ տունն վասն բազմակերպ պակասութեանցն Հոգալոյ: Այսքան առ այս շատ լիցի:

Յետին թղթովդ իմացաք զգալն նոր պօլկովնիկ ամենս աղայ Յովհաննէս սիրելոյն մերոյ, Հանդերձ օրՀնեալ տամբն ի Սարգիսէ եւ ի Հաշտարխան, եւ զՀանդիպիլն ձեր միմեանց եւ զայլն: Եւ ուրախացաք ընդ մտերիմն նորա յայս կոյս, իցէ թէ եւ ի սուրբ գաՀս եկեսցէ: Ահա զթուղթ գրեցաք աղնուութիւն նորին՝ շնորՀաւորելով զպօլկովնիկութիւնն եւ զգալուստն, եւ առ խնդիրն մեր, որ ի Նամցայի կայսերէն յատկապէս խնդրեցաք Հոգ տանիլ: Զոր եւ յղեցաք առ քեզ, տալ յինքն:

Եւ վանն արծուոյն ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ Հասանէլոյն, որ քանիցս խնդրեալ էիր զթուղթ միամտութեան գրել առ ազնիւ պարոն Մարգարն

եւ առ պարոն Փիլիպպոսն, զայն եւս գրեցաք եւ յղեցաք, զոր Հասուցես առ նոսա: Եւ ի խնդրեալ թղթոցդ, զորս վասն յիշատակաց են եւ տրոց, գրելոց եմք յայս աւուրքս եւ յղելոց: Ընդ որս եւ ըստ խնդրոյդ զքսան Առենի ժամագիրք եւ զքսան Յովսեփոս պատմագիրք պատրաստեալ յղեսցուք:

Որպիսութիւն կողմանցս ոչ վատ է եւ ոչ լաւ. խնամօքն Աստուծոյ կերպիւ մի կամք: Յաշխատն զսրբոյ տաճարի ծաղկեցումն եւ պատկերազարդութիւնն աւարտեալ, զՅովնաթանն արձակեցաք ի տուն իւր: Իսկ զսեմատունն եւս նորոգեալ, Հաւասար լուսաՀոգւոյ նորոգեցելոյն, վերնայարկքն դեռ կիսակատար մնացին վասն անյաջողութեան, եթէ Տէր յաջողիցէ, յառաջիկայ տարւոջս կատարեսցի, թերեւս ձմռան սեզանատունն եւս մեծասցի ըստ երկարութեանն, որ յոյժ Հարկաւոր է:

Արքայն Վրաց ընդ Տայոց մովսէսին Հաշտեալ, զգօրս յղեաց ի վերայ Գեանջայու եւ ընդդէմ Արցախու իշխողին, տեսցուք թէ որպէ՞ս լինիցի:

Առայժմ այլ ինչ Հարկաւոր գրելիս չունիմք ի թղթի յայսմիկ, քան զոր գրեցաքս: Միայն թէ զսէրդ, Հանդերձ Հարազատութեամբ, մի նուազեցուցանես՝ զորպիսածանոյց գիրդ եւս անպակաս առնելով, մանաւանդ զպատասխանի թղթոյս շուտով վերադարձուցես: Ողջ լեր:

Գրեցաւ ի ՌՄՀԷ (1788) թուին, ի դեկտեմբերի ԺԶ(16) եւ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածին[169]:

Ձեռ. 4501, էջ 1192–1194

Հրատարակված է ԴՀՊ գ. Թ, էջ 82–87

828. 1788 **թ. դեկտեմբեր** – Թուղթ առ նորոգ օծեցեալ կաթուղիկոսն Վրաց Անտօն, որդին արքային Հերակլեայ, շնորՀաւորութիւն կաթուղիկոսութեանն եւ պատասխանատուութիւն յառաջագոյն գրեալ սիրոյ թղթոյ նորին:

Յիսուս Քրիստոսի ծառայ տէր Ղուկաս կաթուղիկոս եւ ծայրագոյն պատրիարք Ամենայն Հայոց առաքելականի եկեղեցւոյս Քրիստոսի եւ մեծի Աթոռոյս Էջմիածնի: Յորմէ առատութեամբ օրՀնութիւն փրկչական եւ սէրն Հոգեկան՝ Հանդերձ մերովս անխարդախ սիրով եւ կարօտիւ:

Տեառնդ Անտօնի նորապսակ կաթուղիկոսիդ Ամենայն Վրաց եւ ծայրագոյն պատրիարքիդ Հրաշազարդ Աթոռոյդ սրբոյ Մցխիթայու, պատուամեծար սիրելւոյդ մերոյ ի Քրիստոս աստուածասէր եւ ստոյգ բարեկամիդ աստուածասէր եւ լուսակառոյց Աթոռոյս մերոյ սրբոյ, որում եւ գիտութիւն լիցի:

Զի սիրածիր քարտէզ քո, յառաջ քան զայս, ժամանեաց առ մեզ՝ ձեռամբ Հոգեւոր որդւոյն մերոյ՝ պարոն Ազալոյին, որով ծանուցեալ մեր զիաղաղութեամբ եւ փառաւորապէս վերադարձումդ ի յերկրէն Ռուսաց ի բարեՀոն քո Հայրենիդ, ուրախացաք յոյժ, ըստ որում մեք՝ձեզ այսր: Եւ մերայինքն եւս զՀնոյն եւ քաղցրութիւն ամենի բարուց եւ գեղեցիկ քաղաքավարութեան քոյ վայելեալ գրով եւ բանիւ, զեկուցանեն մեզ զարտաշաՀ գոն իւրեանց ի յաղնուականութենէ քումմէ, յորով ՀնորՀակալութիւնս առնելով գքէն:

Նաեւ իմացեալ մեր զբորբոքումն մաքուր սիրոյդ ճշմարտի, որ առ մեզ, առաւել եւս ստացաք զքնծութիւնս Հոգեզարմս, եւ մեծապէս շնորՀակալ եղաք զբարեմիտ յարգելոյդ: Յաղագս որոյ թէպէտ եւ կամք էին

մեր իսկ եւ իսկ փոխարինել զանդրադարձն սիրոյդ քարտէնի(՞), սակայն ցաւք Հիւանդութեանց եւ զբաղմունք ժխորականք զօձեաց մերոց կալեալ, ոչ թոյլատրէին ի կարել զդիտեալն մեր առնել: Ապա յայն միտս գոլով մեր, լուաք զախորժագոյն լսելեաց զաւետաւոր Համբաւ կոչման եւ օծման քո ի կաթուղիկոսութիւն օրհնեցելոյ ազգիդ: Եւ այսր զուարճութիւն գերազանցեաց զամենից, մինչեւ դնել զամենայն ընդ դիմակս ուրախութեան ի բացեայ: Զի թէեւ ունէաք զտրտմութիւն առ պակասիլն յաշխարհէ մեծարգոյ եղբօրն մերոյ եւ նախնոյ քոյ՝ տեառն Ներսիսի վեհմոփառ կաթուղիկոսին Հանդուցելոյ, բայց մխիթարութիւնն որ քեզ, յաղթեաց այնմ տրտմութեան, քանզի թէպէտ եղբայրն մեր վախճանեցաւ, այլ որդեակդ նորա յաջորդեալ զԱթոռ նորին, եղբայրացաւ մեզ: Եղիազար ննջեաց եւ Փիլիէէդդ քահելով յաջորդեցեր, թերեւս յաջորդեսցէ կեանք, փոխանակ մահուան: Ուստի ի վերնախնամ տեսչութենէ աստուածապետականին համարեալ զարժանապատուաբար կոչումդ ի յայդ աստիճան, գոհացաք զանուանէ կոչողին եւ փառս վերադարձեցաք նմա: Եւ ոչ եւս նահանջեալ յետս, ահա գրեցաք զայս թուղթ առ գերազանցութիւնդ եւ ի բերկրութենէ սրտի կանխեցաք շնորհաւորել զաստուածապարգեւ պատիւդ քահանայապետութեան զոր բարեյաջողութեամբ վայելեսցես:

Եւ որ ի վերայ լերին բարձու քաղաք անմատչելի կայացաւ, յամենատես երեսելի լիցիս բարձրագոյն առաքինութեամբ եւ ըստ ճրագի եդելոյ ի վերայ աշտանակի, լուսաւոր լիցիս տանդ եկեղեցւոյ լուսով իմաստութեան: Եւ ըստ Հոգեւորին յամենայնի դարմանն տանելով եւ այլ առնելով բանական Հօտիդ, որ քեզ հաւատացաւն, գոյիս նմանօղ երկնաւոր Հովուապետին, զի եւ յերեսիլ նորին առցես զանթառամ փառացն զպսակ:

Արդ, եւ ի վերայ այսր ամենայնի, խնդրեմ ի շնորհազարդ սիրելոյդ նորաւերճ պսակաւորեցելոյ, զի զանխարդախ սէր քո եւ զիսկական բարեկամութիւն, զոր ունիս առ սուրբ գահս միաճառէջ եւ առ մեզ, այսուհետեւ եւս քան զեւս յաւելցես եւ առ մերայինսն, որք են ընդ Հովանաւորութեամբ ձերով եւ Հարազատք տէրութեան ձերում, զգութ եւ զխնամս ցուցցես տեառնատիպ մարդասիրութեամբ, ըստ որում եւ յայդպիսի բարեշնորհութիւնս օն անդր ճոխանայ յարգութեանդ եւ երբեմն սիրանիշ գրովդ զբազմադիմի վշտաւորութիւնս մեր միխիթարեսցես: Որովք մեծագոյնս առնիցես շնորհակալս զՀաւատարմութենէ ճշմարիտ սիրոյդ: Իսկ եւ ի նշան ստոյգ սիրոյ մերոյ ի շնորհաւորութիւն բարեվայելուչ պսակաւորութեանդ առաքեցաք ընդ թղթոյս զմի խաչաձեւ մատանի *b* (5) արմաս ակամբք, մի ոծոլուղ զօգ, մի ոծոլուղ շալի, մի զոյգ Հողաթափ ասղսբան եւ մի խալիչայ: Զորս սիրով ընկալեալ վայելեսցես բարեաւ, յիշելով զսուրբ Աթոռս եւ զմեզ: Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԷ (1788) թուոջս մերում ի դեկտեմբերի ամսոյ ի բարձրագահ Աթոռս Ամենայն Հայոց ի սուրբ էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1283

1284 829. 1788 **թ. 16 դեկտեմբերի** – Թուղթ ի Հաշտարխան առ ազնիւ Յովհաննէս աղայն (որ այժմ ի Պետրպօլքու եկեալ էր անդ վասն պատճառի իրիք) շնորհաւորութիւն նորոգ պօլկովնիկութեանն, այսինքն Հազարապետութեանն, եւ թօհմաթ վասն յերկար ժամանակ թուղթ չգրելոյն, եւ յիշումն յառաջ գրեալ բանիցն ինչ ընդունայն անցանելոյն, եւ խնդիր՝ հոգ

տանիլ առ Նամցայի կայսրն գրեալ թղթոյն մերոյ պատասխանւոյն, եւ այլ ինչ ըստ սոցին:

Յորմէ ժամանեսցէ թուղթ...

Եւ ընդ շնորհապարգեւ օրհնութեան ողջունատու նամակիս՝ ծանուցումն լիցի յատկեղ սիրելոյդ մերոյ եւ բարեջան որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի ըստ բանի սրբազան առաքելոյն Պօղոսի, որովհետեւ ոչ ուստեքէ ի իշխանութիւն, եթէ ոչ Աստուծոյ, վասն որոյ եւ ամենայն կարգք եւ պատիւք, որք յիշխանութեանց յառաջանան, ոչ յայլ ուստեքէ են, եթէ ոչ Աստուծոյ, զի թէպէտ երեւելապէս ի զգալի Տէրութենց յառաջադային, սակայն իմանալապէս յանքննին տէրութիւնէ աստուածապետականին նախասահմանեալ ներգործին, որ ձեռն երկրաւոր պետութեանց, զորս կամի բարձրացուցանէ եւ զորս կամի՝ խոնարհեցուցանէ, զբարեգործն պսակէ եւ զներհակն պատուհասէ, է զայլ ամենայն առնելիս ի յօգուտ աշխարհի եւ ի փառս իւր ներգործէ: Քանզի նա է, որ ուղղէ զճանապարհս սրտից նոցա առնել, զոր ինքն կամի: Որպէս եւ ասէ Մողմօնն, թէ որպէս սահանք ջրոյ, նոյնպէս սիրտ թագաւորի ի ձեռս Աստուծոյ, ընդ որ կոյս կամի հայեցուցանել, դարձուցանէ զնա:

Արդ, ըստ ասացելոցս, նոյն ամենիշխանն Աստուած, որ շարժէ զամենայն եւ ոչ շարժի յումեքէ, շարժելով առ քեզ ի բարիս զսիրտ ինքնակալ եւ ամենաբարեպաշտ մեծի կայսերուհւոյն, ազդեալ է նմա պատուել զքեզ մեծաւ պատուով եւ բարձրացուցանել ի պետութիւն բազմաց: Որով ազդեցութեամբ եւ նա մեծարելով զարժանավայելդ, կարգեալ է պօլկովնիկ, եւ յատուկ պարգեւօք սիրոյ եւ խնամոյ իւրոյ, յատկացուցեալ է եւ փառաւորեալ: Զոր ի գիտելն մեր, յառաջ քան զայս ի գրութենից սիրելի եւ հոգեւոր որդւոյն մերոյ՝ Յովսէփ աստուածաբան վարդապետին, ուրախացաք հոգւով չափ եւ գոհացաք զԱստուծոյ ամենաբարերարէն, յորմէ ամենայն իշխանութիւնք եւ տէրութիւնք յառաջանան եւ տնօրինին, եւ համայն միաբանիւք սրբոյ գահս օրհնեցաք զողորմածագոյն ինքնակալ մեծ կայսերուհւոյն՝ Հանդերձ ծիրանածին եւ թագաժառանգ կայսերազարմ որդւովն եւ թոռամբքն, որ այդպիսի փառօք զքեզ բարձրացոյց: Աղօթեցաք եւ վասն ամենուդ, զի շնորհաւոր արասցէ զպատիւ բարձրութենն քոյ, եւ զարդարեսցէ գերագոյն իմաստութեամբ եւ խոհականութեամբ, եւ ամենայն առաքինութեամբք առ ի բարեպէս վայելել զպատիւդ, եւ լաւագոյն քաղաքավարութեամբ կառավարիլ եւ վարել զիշխանութիւնդ: Ուրեմն շնորհաւոր եղիցի պատիւդ, զոր ընկալեալ ես, եւ զօրութիւն եւ ողորմութիւն Տէառն միշտ լիցի ի վերայ քոյ: Որ եւ հանապազ շարժեսցէ առ քեզ ի յառատ գութ զբաղցրահնչեամ մայրն ողորմութեան՝ զօգոստոսիան մեծ կայսերուհւոյն, եւ յարաժամ սիրելի եւ յարգելի երեւեցուսցէ զքեզ յաչս նորին, զի եւս առաւել գերագոյն փառօք բարձրացուսցէ զքեզ:

Այլեւ ի ներկայումս գրել էր մեզ Յովսէփ աստուածհիմնատ վարդապետն զգալն քո Հանդերձ օրհնել տամբդ եւ ազնիւ եղբարբդ եւ որդւովդ ի Սարֆթայ եւ ի Հաշտարխան, եւ յայդր մնալոց լինիլդ ի ձմեռանս, եւ յոյժ ուրախութիւն եղեւ մեզ մտիկդ յայս կոյս: Ւռ որ ասեմք, գալուստ ձեր ի բարին եղիցի, ամենաողորմն Աստուած, որով դիտմամբ եւ եկեալ էք, զգիտումն ձեր բարեաւ եւ խաղաղութեամբ կատարեսցէ: Բայց ըղձալի է ինձ փոքր մի եւս յառաջ սիրելոյդ եւ գալ ի սուրբ Աթոռ մայրս քո, որ ի մտոյ վայելեսցես զչնորհս սորին, եւ զօրհնութիւն մեր, եւ կատարեալ լինիցի ու-

թախտիին մեր զուարճալի տեսութեամբ ազնուացդ, վասն որոյ խնդրեմ, զի եթէ կարելի իցէ, այսպէս արասցես ըստ տնէնչանաց մերոց:

Իսկ ապա զայս դրեմ սիրելոյդ, զի ահա ո՞րքան ժամանակ էանց, յորում զգիր ոչ ընկալաք ի քէն եւ կարծեմք, թէ ի մոռացման իցես եդեալ զմեզ: Թէպէտ, յիրաւի մեք եւս ոչ դրեցաք, սակայն ոչ թէ ի զանցառութենէ, այլ ի յամենատեսակ դառնութեանց մեզ պատահելոյ, եւ զանազան հոգս տարակուսելոյ մեր եւ // անձնական ցաւովք իսկ պաշարեալ գոլոյ, ոչ
1285 կարացաք: Քանզի ի պատճառս խապառ անտիրանալոյ երկրիս եւ բնակչացն անսանձութեան, մանաւանդ ի յառաջ շարժելոյ կովկասականացն գաղանաբարոյից զ'ինչ փոթռութիւնք եւ զի՞նչ ձախորդութիւնք էին, որք ոչ հասին ի վերայ մեր յայս քանիս ամս, յորս եւ տակաւին իսկ կենամաշ լինիմք: Եւ թէ դրեաք եւս, պարտ էաք զայնցանէ տրտմականացն գրել եւ քեզ եւս զտրտմութիւն առ ածել: Այլ քեզ՝ օրհնելոյդ, որում պարգեւեալ է Աստուած զբարեբաստութիւն, պարտ եւ արժան էր զուրախականաց որպիսութենից քոց ծանուցանել մեզ, եւ միսիթարել այնու զվշտակրութիւնս մեր: Գիտես, որ խղճալի ազգն մեր ցրուեալ են ընդ ամենայն կողմունս եւ ի բազում տէրութիւնս, իսկ ի բնէ սովորութիւն եղեալ՝ գլխաւորքն իւրաքանչիւր տեղեաց զթուղթն անպակաս առնէն աստի, որովք ծանուցանել մեր զորպէսն նոցա ոչ սակաւ դիւրանամք, թէեւ ընդ վշտալիսն եւս վշտանամք ի հարկէ: Այլ ի տարաբախտութենէ մերմէ, յայդ կողմանց ի սիրելոյդ եւ թէ յայլոց յայս միջոցս զնոյն միսիթարութիւնն եւս ոչ ընդունիմք: Որ անվայելուչ է հարազատութեան ձերոյ այդպէս զանց առնել զմեզ, այլ մանաւանդ որդիական սիրով բարեխոհ եւ օգտաջան լինիլ առ սուրբ Աթոռ լուսաւոր մայրս ձեր, եւ ոչ պակասիլ ի միսիթարելոյ զմեզ հարազատական գործովք եւ սիրարծարծ թղթագրութեամբք: Բայց արդէն եւ զայս հարկաւորիմ դրել սիրելոյդ, զի ի 1785 (1785) թուոջ Փրկչին եւ փետրվարի ԺԵ (15), որ թուղթս գրեցաք վասն ինդրոյ իրիք առ վեհափառ եմիներատօրն եւ առ դեսպանն նորա եւ առ քեզ: Թէպէտ պատուելի պատասխանի էր գրեալ մեզ, զոր եւ Յովսէփ վարդապետն մեր յղեալ էր, եւ գրեալ ինչ զայնցանէ, սակայն ի քէն ոչ ընկալաք զպատասխանի թղթոյն մերոյ, որ առ քեզ, եւ կամք յերկբայս: Վասն որոյ կրկին ոչ իմացաք զկատարել որպէսն այնց, թէ զի՞նչ եղեն, եւ ի քէն եւս ոչ ընկալաք զպատասխանի թղթոյն մերոյ: Կրկին ինդրեմ ի սիրելոյդ յատկապէս, զի փագոյն խոհականութեամբդ հոգ տարցիս այնց թղթոյն եւ ինդրոյն մերոյ կատարումն լինիլ ջանասցես՝ ի փառս Աստուծոյ եւ ի յօգուտ սրբոյ եկեղեցւոյս մերոյ եւ ի սէր մեր, որ եթէ յամենայն զօրութենէ աշխատելով ի կատարումն անցես գինդիրն մեր, անբաւ շնորհակալութեամբ շնորհակալելոց եմք զաղնուագոյն սիրելոյդ մերմէ եւ պարտական եմք վարկանելոց զմեզ միշտ օրհնելոյ գքեզ եւ զամենեսին, որք քո են: Որ եւ զճշմարիտ սէրդ եւ զհաւատարմութիւնդ անշարժ եւ աճեցուն ունելով առ սուրբ Աթոռս, եւ զսիրանիշ գիրդ անպակաս առնելով ի մէնջ ի միսիթարութիւն նեղակրութեանս մերոյ: Ողջ լեր ի Տէր՝ պահպանեցեալ ամենազօր խաչիս նորին սրբով: Ամէն:

Ի ՌՄԼՔ (1788), ի դեկտեմբերի ԺԶ (16):

Սիրով բազմաւ եւ կարօտիւ, Հանդերձ աստուածային բարեգթութեամբն եւ պահպանողական շնորհիւ սրբոյ իջմանն տեղւոյս Քրիստոսի, ողջոյն եւ օրհնութիւն տամ՝ սիրելոյն մերոյ եւ հարազատ եղբօրն քոյ՝ բարե-

պաշտ եւ մեծահաւատ ի Տէր զօրացեալ ազնիւ ազայ Մինասին[170] *եւ աստուածասարգել միակ զաւակին քոյ եւ մեր Հոգեւոր որդւոյ սիրականի՝ բարեշնորհիւք ազնիւ ազայ Յարութիւնին*[171] *եւ ամենայն ընտանեաց քոց, որք եւ ընդ քեզ յանձնեցեալք եղիցին ի շնորհս իւրաքանչիւր տեառն: Ամէն*[172]*:*

Ձեռ. 4501, էջ 1284–1285

830 1788 **թ. դեկտեմբեր** – *Թուղթ ի Թիֆլիզ առ մելիք Աւետիքն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր յառաջագոյն գրեալ էր եւ ինդրեալ վասն կուսանացն զկնդակ ի վերայ Հաշտարախանու իբր թէ գանձանակ Հաստատեացի անդ նոցա աղագաւ, որում ինդրոյ բացատրութիւն, եւ այլ ինչ:*

Ձեռ. 4501, էջ 1287–1288

831 1788 **թ. դեկտեմբեր** – *Թուղթ ի վերայ Ղարսայ ժողովրդեանն. միամտութիւն վասն արդեանցն նուիրակութեան՝ ձեռամբ նուիրակ Գրիգոր վարդապետին ժողովեցելոյ եւ ի պարսն Գէորգն յանձնեցելոյ, Հաստացանել ի սուրբ Աթոռս, եւ յորդորումն ի սէր եւ ի Հարազատութիւն սրբոյ Աթոռոյս:*

Ձեռ. 4501, էջ 1288–1289

832 1788 **թ.** – *Թուղթ ի Գիլան ի կղզին Անզալի առ իշխանն վասն Կարապետ վարդապետին առ ի դարձուցանել:*

Ձեռ. 4501, էջ 1289–1290

833 1788 **թ. 16 դեկտեմբերի** – *Թուղթ ի Պետրպօլք առ Մանիչարենց Աստուածատրոյ որդիսն՝ ազնիւ Մարգար եւ Փիլիպպոս ազայսն. շնորհակալութիւն վասն ակնակուռ արծուոյն եւ միամտութիւն վասն ի սուրբ Աթոռս Հասանելոյն, եւ յորդորումն ի սէր եւ ի Հարազատութիւն:*

Ձեռ. Լբ 4501, էջ 1191–1192

268բ 834 *Կոնդակ մի ժողովարարութեան ի վերայ Թիֆլիզու, ի Գօրւոյ եւ Կախէթու վասն Շիրանաւոր կոչեցեալ սրբոյ Աստուածածնի անապատին, որ է ի Հալուաբարու դաշտին, որք յամենայնում ամի մի անգամ զկամաւոր ողորմութիւնս տացեն այնմ սրբոյ անապատին՝ ի շինութիւն նորին:*

835 *Թուղթ մի առ առաջնորդ Մարտիրոս պետն եւ գործակալ տէր Ղազարն՝ վասն Բաբայի բանին Հարցման եւ թէ ինչո՞ւ եկն առ մեզ եւ իմացած զորպիսութիւնն նորա, որ տակաւին դոյր այնպէս, վասն Յովսէփ պետի թղթոյն պատուէր.//* 269ա *զոր տացէ Ստեփանին Տէր-Հմայեակեան՝ ի Հաստացանել նմա: Իսկ վասն Մէլիքի փեսայ Գրիգորի տալացու դրամոյն սրբոյ Աթոռոյս, Հարկ, զի պահանջեսցեն ի նմանէ, եթէ ցարդ ոչ իցէ տուեալ:*

Այլեւ գրէ, թէ ժողովարարութեան կոնդակն Մէլիքի, զոր ահա յղեցաք, Հաստացես առ ինքն:

Գրեցան յամսոյս ի ԺԶ (16):

1788 թ. դեկտեմբեր – *Թուղթք ի Մեծն Գօլիս, ի Կարին եւ Բազէշ*

836 *Թուղթ մի առ նուիրակ Մինաս պետն վասն Սաղիմայ պատրիարգի թղթոյն, զոր ահա յղեցաք ի ձեռս իւր՝ ի Հաստացանել նմա ժամ մի յառաջ:*

837 Թուղթ մի առ Սաղիմայ պատրիարգ Յովակիմ վարդապետն. յանձնարարութիւն վասն փորձանաւոր Յովհաննէս առն ջուղայեցւոյ, որ գնայր անդ յուխտ եւ երկրպագութիւն տեղեացն սնօրինականաց: Ջոր գրեալ յղեցաք առ Մինաս վարդապետ նուիրակն մեր, զի Հասուցէ նմա:

Պատասխան նամակ կարծին նվիրակ Հակոբ վարդապետին, որով հայտնվում է 1000 զուռուշի սառցականի ուղարկման մասին: Վերջիվ այն. Հայրապետական տնտեսական բնույթի մի շարք հանձնարարություններ են տրվում եւ կարգադրվում է սառցականը հանձնել ըստ պատկանելոյն (էջ 269ա–269բ):

269բ 838 **Ի Բաղէշ** – Կոնդակ մի գանձանակի ի վերայ սուրբ Գէորգ եկեղեցւոյն, զոր զարդուհւսս գանձանակին իւրեանց Հասուցին առ սուրբ Աթոռս՝ ձե[ռամբ] գանձապետ Յովհաննիսի եղբայր պարոն Յակոբին, որ էր ԻԴ (24) ջհատանոց: Այլեւ մխիթարութիւն վասն վշտացն իւրեանց, զոր կրեն յամբարշտաց: Ի սմա տէր Մարտիրոս քահանային պատուէր, որ մուղայէթ լիցի գանձանակին սրբոյ Աթոռոյս մինչեւ ցգալն գանձապետին մերոյ՝ պարոն Յովհաննէսին:

Բաղէշի ս. Գէորգ եկեղեցու գանձանակի վերաբերյալ նամակ է գրվել նաեւ գանձապետ պրն. Հովհաննէսին: Նամակները գրվել են դեկտեմբերի 25-ին:

1788 թ. դեկտեմբեր – *Թուղթք ի Հաշտարխան եւ ի Թիֆլիզ*

839 Թուղթ մի օրհնութեան եւ շնորհակալութեան առ Ամբակումեանց Հանգուցեալ Յարութիւնի կին Գայիանէն, որ զկտակն Հանգուցեալ առն իւրոյ վերոյ յիշելոյ յանձնեալ էր տեղւոյն առաջնորդ Յովսէփ պետին՝ ի Հասուցանել ի սուրբ Աթոռս, որ էր ինն թուման:

Օրհնության եւ շնորհակալության նամակներ նվիրատուներ՝ պրն. Նուրիջան Գեորգիևյանին, Հանգուցյալ Բաղդասարի կին Եղիսաբեթին, Սարգիս աղայի կին Խանիբերի խանումին, Հայրապետական մահտեսի Կուսիկին, Հանգուցյալ Ալանդազօղլի Գեորգի քրոջը՝ Մուրատ Պիքայինն եւ նրանը՝ Շահգաբեին, Բաղտու դուստր Սեթանումին, պրն. Քանանյանց Հովակիմին, Պապի որդի պրն. Հովհաննեսին, Մարթամ կնոջը, պրն. Հակոբին, Վարդան, Գոլոս եւ Գալուստ եղբայրներին, պրն. Հովհաննեսին (ձեռ. 4481, էջ 269բ–270բ):

270բ 840 Թուղթ մի առ Տէր Հմայեակն պարոն Ստեփանն. միամտութիւն վասն յղեալ թղթոցն իւրոց առաջնոց, որք Հասին առ սրբազան Վեհապետն ձե[ռամբ] Սահակ եւ Յակոբ պետացն: Յիշումն առ ինքն յղեալ յառաջնէ թղթոցն Յով[սէփ] պետի: Եւ ծանուցումն այժմուս գրեալ թղթոցն նորա, որք յղեցան ի ձեռն իւր՝ Հանդերձ մէկ Հակ գրեամբք ի Հասուցանել առ նա:

Ի սմա ողջոյն Աբրահամ քահանային:

Գրեցան յամսոյս ի էջն:

841 Թուղթ մի օրհնութեան առ պարոն Յովհաննէսն վասն ձիթապտղոյն, զոր յղեալ էր ընդ ուխտաւոր պարոն Մանուկին: Ի սմա որդւոյն իւրոց՝ Խաչատուրին եւ եղիայիկ օրհնութիւն:

Գրեցաւ յամսոյս [ի] էջն:

Ի վախճանի տետրակիս, էջէ միշտ փառաբանութիւն Աստուծոյ ի նուաստ ծառայէս իւրմէ Զաքարիայէս, որ առաջնորդեաց ինձ ի կատար սորա: Եւ էւս նմա միայն վայել է օրհնութիւն, գոհութիւն եւ բարեբանու[illegible]ն, որ յանգոյից էած զամենայն ի գոյս եւ նախախնամէ յ[illegible]:

1194 842 1788 **թ. 31 դեկտեմբերի** – Դարձեալ թուղթ առ նոյն Յովսէփ վարդապետն, վասն յղելոյ մերոյ զխոստացեալ գրեանսն եւ զվճուղիմն առ ոմանս եւ զամասիացւոց գրեալ թուղթսն:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ եւ ողջունիւ սրբով գիտասջիր սիրելի եւ հոգեւոր որդիդ մեր եւ հարազատ զաւակ մեր սրբոյ Աթոռոյս՝ Յովսէփ աստուածիմաստ վարդապետ: Զի յամսոյս ԺԶ (16) զթուղթ մի առ քեզ եւ ղերկուս թուղթս առ պօլկովնիկ ազնիւ Յովհաննէս աղայն եւ առ ազնիւ պարոն Մարգարն եւ Փիլիպոսն գրեալ, յղեցաք ի Թիֆլիզից առ տէր Հմայեակն պարոն Ստեփանն՝ Հասուցանել առ քեզ: Իսկ ի թղթոջ մերում յայնմիկ, որ առ քեզ, խոստացաք ըստ խնդրոյդ զԱտենի ժամագիրքս եւ զՅովսէփոսի պատմագիրս յղել ընդ օրհնութեան թղթոցն, որք առ տուօղսն որոց եւ յիշատակաց: Ահա, ըստ գրեցելոյն մերում, զքսան եւ երկու Աւետի ժամագիրք եւ զքսան պատմագիրք Յովսեպոսի մի հակ շինեալ, յղեցաք Հանդերձ թղթովքն շնորհակալութեան: Եւ վասն գնոց գրեանցն, որ գրեալ էիր ծանուցանել, ծախքն ի վերայ մեր ծանր նստեալ, ըստ որում զամենայն պիտոյն դժուարութեամբ առ ձեռն բերեմք, որպէս եւ

1195 դու // գիտես, այլ ի տեղս էհ (7000) դեանի զԱտենին տամք և ԳՀ (3000) դեանի զՅովսեպոս պատմագիրքն: Իսկ ի տեղդ դու գիտես զորպէս տալն եւ առնուլն ըստ յաջողելոյն եւ ըստ դիպմանն:

Զխորհրդատետրն ես նորապէս տպագրեցաք, այլ դեռեւս տետերքն ոչ են ցանկբեցեալ, առ այն եւ ոչ ես կազմեցեալք տակաւին[173]: Վասն որոյ այժմ ոչ եղեւ յղել յայնմանէ: Այլեւ ի յամսեակս Հասանելի թուղթ մի էիր առաքեալ առ պարոն Ստեփանն Տէր-Հմայեակեան, եւ նա առ մեզ էր յղեալ, զոր եւ մեք յղեցաք: Բայց ի տեղւոյն քանի մի թուղթս էին յղեալ առ մեզ՝ Հասուցանել յայդր առ քեզ եւ առ ընտանիս իւրեանց, զորս եւ մեք ընդ այս թղթոյս յղեցաք: Վասն որոյ գրեմք, զի շուտով Հասուցես առ տեարսն:

Ի կողմանէ պարոն Եսայեան, որ յառաջագոյն գրեցաք, թէ զտալացուն մեր ըստ մեծի մասին էտ եւ սակաւ ինչ մնաց տալի, եւ Վարդան պետին էաս ՁԸ (88) թուման տալի մնացեալ, զբանն ի նմանէ էհատ եւ մեզ թամասուկ էտ եւ գարձաւ ի Թիֆլիզ, որ յետոյ Հատուցէ: Յայնմէհետէ ցայդ ոչ կարաց գալ եւ ոչ թէ Հատոյց տակաւին, բայց քանիցս գրէ, թէ գալոց եմ եւ Հատուցանելոց:

Տեսցուք թէ որպէս լինիցի:

Իսկ արդ, մինչ գայաքանս գրեալ էաք, էհաս եւ ի յօգոստոսի ԻԴ (24) գրեալ թուղթդ եւ իմացաք, զի նմա գրեցեալն էաս: Սակս անառակ Սարգիս թուանկչւոյն, որ զեկուցեալ էիր ըստ գրեցելոյն մերում ուղեւորեալ գոլ, էհաս նա յառաջ քան զայս ի տուն իւր առ ընտանիսն, բայց ըստ վաստաչուեր բարուցն իւրոց, թուի թէ այլեւս կորնչելոց է: Բայց յաղագս յաջողութեանցն եղելոց տէրութեանն կայիցդ ուրախացաք. Աստուած միշտ ի յաջողութեան պահեսցէ: Եւ առ բախտացի Յակոբ ոմն, որ զօրհնութեան թուղթ էիր խնդրեալ վասն Հանգուցեալ եղբօրն իւրոյ՝ տիրացու Կարապետին զդիւազարդ սպիտակ զար ըշտօֆն շուրջառ կարելոյն եւ տալոյն սրբոյ գահիս, ահա զայն էաս գրեցաք եւ յղեցաք ընդ միւս թղթոցն: Այժմյս բաւ Համարելով զայգքանս, մնամք պատասխանւոյ թղթոյն մերոյ յառաջ գրեցելոյ:

Այլ առ մահտեսի Գալստանն գրեալ թղթոյդ աղագաւ, զոր գրեցաք քեզ, թէ յղեալ եմք ի Գօլիս եւ Հայիմք ի Մինաս վարդապետէն գիր ընդունիլ եւ իմանալ ինչ, եւ քեզ ծանուցանել, տակաւին թուղթ ոչ առաք յայնմ

օրէ մինչեւ ցարդ, բայց իցէ թէ ի մերձ աւուրս առնուցումք եւ ազդ առնիցեմք քեզ զինչ լինիլն:

Զզօրացն Պարսից, որք առ Գանձակաւն, այժմ Համբաւեցին՝ որպէս թէ առեալ են զամրոցն, այլ դեռ ոչ է ստուգեցեալ: Սակայն դու՝ սիրելիդ մեր, զպօղկովնիկ պարոն Յովհաննէս աղայն եւ զՄինաս աղայն, զորպէսն ճակատուց տէրութեան կայիցդ ընդ օտարասեռն լաւապէս իմացեալ ծանուսցես՝ յիւրաքանչիւր ժամանակի զորպիսայայտ թուղթդ ընդ որդիական սիրոյդ եւ մտերմութեանդ անպակաս առնելով: Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄԼ (1788), դեկտեմբերի ելն եւ ի սուրբ Աթոռս Էջմիածնին:

Յատկագոյն սիրելեացն մերոց աղնուամեծարից եւ հաւատարիմ որդւոցն սրբոյ Աթոռոյս, բարեպաշտից եւ մեծահաւատից, փառազարդից եւ շքեղապանծից՝ պարոն պօղկովնիկ ազնիւ Յովհաննէս աղային, եւ բարեծնունդ ազնիւ աղայ Յարութիւնին, եւ ազնիւ Մինաս աղային եւ Համային օրհնեալ ընտանեաց իւրեանց մեծաւ սիրով եւ կարօտիւ ողջոյն եւ օրհնութիւն տամ: Որոց ի թուղթն թէպէտ ոչ եմք գրեալ, սակայն քեզ՝ սիրելոյդ գրեմ, զի ի գրեանցն մերոց յղելեցոց զերիս Յովսեպոս պատմագիրս ընդայեսցես նոցա իւրաքանչիւրոցն մէն մի, Հանդերձ ողջունիւ ի մերս գիմաց, զորս վայելեսցին բարեաւ յիշելով զսուրբ Աթոռս եւ զմեզ:

Ձեռ. 4501, էջ 1194–1195

Հրատ. ԴՀՊ., գ. Բ., էջ 87–90

1789 թ.

284ա *Ի ՌՄԼԸ (1789) թուականիս ի մեսն ամսոյն յունվարի: Եւս մատեայ Աստուածով ի գրութիւն սոյն Յիշատակարանիս վեհական հրամանաւ բազմերախտ ծառոյս իմոյ ըստ Հոգւոյ եւ Հօրն Հանուրց Հայկազնեանց՝ տեառն Ղուկասու վեհափառ կաթուղիկոսին, եւ նոյնոյ սրբազան Վեհապետիս նուաստ սպասաւոր Զաքարիա անարժան սարկաւագս, զոր հաստուցէ Տէր ի յանկ, շնորհիւն իւրով տուեցելոյն ինձ, որում մատուցի ստեղծուածոց իւրոց Հանրից օրհնութիւն, գոհութիւն եւ բարեբանութիւն այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս:*

Օգնեա Հոգիդ սուրբ Աստուած ձեռնարկեցեալ բանիցս այսց:

1789 թ. հունվար – ***Թուղթք ի Կապս***

843 *Թուղթ մի առ Գէորգ աղային, ի պատասխանի ի դեկտեմբերի ԻԲ (22) գրեալ թղթոյն, յղեցելոյն ընդ փաշայի առնելագոլիր տաճկին: Վասն նորուն, եթէ ըստ արժանւոյն շահեցաք ըստ գրեցմանդ: Վասն տկարութեանն իւրոյ մխիթարութիւն: Վասն Հարսանեաց որդւոյն շնորհաւորութիւն: Վասն զէյթնի իւղոյն, թէ լուաք որ եկեալ է յայդր, ի Հարկէ, յղելոց ես: Վասն միաբանիցն սրբոյ Աթոռոյս զերեսուն Թիլանի լիտր զէյթն խնդրէ եւ զայն փութապէս:*

Գրէ շնորհակալութիւն ի կողմանէ սրբոյ Սաղիմայ Տուխրակ Թէոդորոս պետին, ըստ որում ունի զնա ի բարերարութիւն իւր եւ վերստի յանձնէ զնա սմա, զի եւս առաւել ընկալցի զնա ի սէր իւր եւ ի մարդասիրութիւնն:

844 *Թուղթ մի տաճկերէն առ քեահիայն փաշայի, ի պատասխանի որպիսութեան թղթոյն, գրեցելոյն ընդ վերոյ յիշեալ տաճկին առենադպրի:*

Գրեցան յամսոյս ի ԺԱ (11):

1789 թ. հունվար – ***Թուղթք ի Զմիւռնի, ի Պօլիս եւ յայլ քաղաքս ամանս***

845 *Թուղթ մի առ Ապրօյեան Աստուածատուր աղային, ի պատասխանի թղթոյն իւրոց, յորում յիշումն յառաջ քան զայս գրեալ թղթոյն մերոյ առ ինքն: Վասն անցիցն առաջնորդ Գալուստ պետին եւ ինքեան (ի կողմանէ տէր Մարտիրոս քահանային) մխիթարական եւ սրտաշահական բանք, որպէս զի չվիրաւորիցի ի նմանէ: Եւ վասն նոյն յիշեալ քահանային ծանուցումն, եթէ գրեցաք Գալուստ պետին, որ համոզեսցէ զքահանայն եւ ընկալցի զնա յեկեղեցին ի Թիւս նոցա: Վասն Մարտամու անցիցն (ի կողմանէ սեւագլխին եւ տէր Մկրտիչ քահանային) գրէ, թէ գրեցաք Գալուստ պետին, որ ընդ սեւագլխին, եւ տէր Մկրտիչ քահանայն մնայցէ, եւ թէ ոչ, ինքն գիտասցէ: Վասն որդւոյն իւրոց, եթէ վասն Է՛ր ոչ գնան յեկեղեցին ըստ գրեցելոյդ եւ սրբութիւն առնուն, գրեա նոցա, զի երթայցեն, քանզի կարծեմ՝ ընկալեա՛ք լիցին ի նոցանէ պատուովք, քան թէ անգոմեալք:*

Վասն Հիւանդութեանցն տեղեկանալոց եւ վախճանման ոմանց՝ մխիթարութիւն:

Եւ վասն յղեցեալ ընծայիցն՝ դիւրպինին եւ երկուց կեօզլուկացն՝ շնորհակալութիւն: Եւ ապա վերստին յորդորումն ի Հարազատութիւնն սրբոյ Աթոռոյս: Ողջունէ ի սմա//զորդիսն իւր՝ զպարոն Մարդարն եւ զՄատթէոսն եւ զայլ իւրայինսն առենայն:

2842

846 Թուղթ մի եւս առ տեղւոյն նուիրակ եւ առաջնորդ Գալուստ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն, գրեցելոյն ընդ Թիֆլիզեցի տէր Աբրահամին, որոյ սակս ծանուցումն, եթէ Եկն առ մեզ եւ Գ (3) Հարիւր զուռուշն, զոր պարտ էր Հասանիկ սրբոյ Աթոռոյս, ետ եւ այլն: Վասն տէր Մարտիրոս քահանային սիրախառն մեղադրութիւն եւ պատուէր, որ ընկալցի զնա յեկեղեցին ի թիւս միւս քահանայիցն, որպէս զի բարձցի խռովութիւնն ի միջոյ իւրեանց: Վասն Մսրտամու անցիցն գրէ, թէ թող մնայցեն ի միասին սեւագլխին եւ տէր Մկրտիչ քահանայն, եթէ ոչ մնասցէ քահանայն, ինքն գիտասցէ:

Վասն մեկնութեան քերականութեանն եւ այլ պիտանի բանից գրէ, թէ թող ատ տպիցին, մինչ գայցես ի սուրբ Աթոռս: Վասն սեաւ շալիցն, բակռաստիցն եւ խառայիցն վերստին յիշումն, որպէս զի հոգասցեն եւ յղեսցեն: Ի կողմանէ քթագարդին, եթէ այլեւս մի հետեւեսցիս, բաւական է այդքան հետեւումդ: Վասն գործոյն իրատական բանք, որպէս զի վրեպացի ընդ ժողովրդեանն համայնից սիրով: Ընդ սմա փուսուլայ մի առանձին ի կողմանէ անցիցն տէր Մարտիրոսի եւ Մսրտամու եւ այլ խաղաղական նիւթ իւրաօգուտ:

Կ. Պոլսի նպիրակ Մինաս վարդապետին հիշեցվում է իրեն առաքված նամակների բովանդակութիւնը, հանձնարարվում է մի քանի նամակներ հանձնել ըստ պատկանելոյն, հաղորդվում էն ոչ էական նորութիւններ: Թոխաթի գործակալ մնահեսի Հարութիւնին շնորհակալութիւն է Հայսմավուրք ընծաների համար, հաղորդվում էն որոշ նորութիւններ, արժում է Հարցում նպիրակների վերաբերյալ, տրվում էն անհետաձգան բնույթի հանձնարարութիւններ: Շնորհակալութիւն նամակներ նպիրապետներ՝ Աղավնեին եւ գանձապետ մնահեսի Հովակիմին: Վչիկ Հայրապետին (Կարին) ի թիվս այլ հանձնարարութիւնների կարգադրվում է մեռնի ամի պատրաստումն ավարտելու համար ստանալ էւս 300 զուռուշ: Յավակցական նամակ Գորգինց մնահեսի հայրապետին: Նամակները գրվել էն Հունվարի 20–ին (էջ 2842 2852):

847 1789 թ. 20 *Հունվարի* – Թուղթ առ Զմիւռնոյ առաջնորդ եւ նուիրակ Գալուստ վարդապետն, ի պատասխանի Բ (2) թղթոյն ընդ գօրեցի տէր Աբրահամին եւ որիշ յղեցելոց եւ պատուէր՝ զկարնեցի տէր Մարտիրոս երէցն գնացեալ անդ ընդունիլ յեկեղեցին քաղաքին վասն շփոթ ոչ լինելոյ ի ժողովրդեանն եւ այլ բանք:

Ձեռ. 4501, էջ 1196–1197

848 1789 թ. 20 *Հունվարի* – Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ նուիրակ Մինաս վարդապետն, յիշումն յառաջ գրեալ թղթոյն մերոց առ նա եւ վասն Իզմիրու Գալուստ եւ Աստուածատուր աղայի թղթոյն առ ի յղել եւ ծանուցումն համառօտ որպիսութեանց տեղւոյս եւ վասն վերադարձմանն յԱթոռս Գրիգոր վարդապետին եւ այլ ինչ բանք:

Ձեռ. 4501, էջ 1198–1199

849 1789 թ. – Թուղթ ի Զմիւռն առ Աստուածատուր աղայն, ի պատասխանի Բ (2) համօրինակ թղթոց նորին, որոց նախկինն ի սեպ. 21 էր գրեալ եւ յղեալ եւ երկրորդն յետոյ, տրտունջ ինչ առնելով զառաջնորդէն վասն երից ուրումն ի յեկեղեցի քաղաքին ոչ ընդունելոյ եւ խնդիր առնելով հանել զՅովհաննէս պետն ի Մսրտամու եւ կարգել անդ զիւրեանց յղեալ տէր Մկրտիչն: Որոց սրբազանն գրէ զպատշաճաւոր պատասխա-

նիս՝ յորդորելով եւս ի սէր եւ ի հարազատութիւն եւ առ առաջնորդն ի խաղաղութիւն:

Ձեռ. 4501, էջ 1286–1288

2852

1789 թ. 1 փետրվարի – ***Ի կապս թուղթ մի***

850 Թուղթ մի առ Գէորգ աղայն, ի պատասխանի յունվա[րի] ԻԲ (22) գրեալ թղթոյն: Վասն տկարութեանն իւրոյ միսիթարութիւն: Եւ վասն ղէյթոնի իւղոյն, զոր ընդ փաշայի տարվանապաշտոյն յղեալ էր, ծանուցումն, եթէ մեզ էհաս ամբողջապէս: Իսկ վասն փաշայի ուղտապանացն, եթէ մեք զնոսա լաւապէս շահեմք ի Հանդիպոլին նոցա մեզ ըստ արժանւոյն իւրեանց, սուտ է, զոր ինչ լսէք: Բայց խրատեսջիք զնոսա ի գալն իւրեանց առ չբերիցեն ընդ ինքեանս այլ ուղտապան, որ ոչ իցէ փաշային:

Սոյն թղթաբեր սարվանչիպաշին ընծայեաց մեզ փոքր ինչ զէյթոն եւ մեք ըստ արժանւոյն շահեալ, վերադարձուցաք:

Գրի յանոյս ի Ա (1):

1789 թ. փետրվար – ***Դարձեալ ի կապս***

851 Թուղթ մի եւս առ Գէորգ աղայն, ի պատասխանի երկուց թղթոցն: Միաժամութիւն վասն զէյթոնին, եթէ էհաս մեզ: Իսկ վասն փաշայի յղեալ ձիոյն, եթէ շատ շնորհակալ եղաք զնմանէ, նորին սէրն խնդրեմք եւ ոչ եթէ այսպիսի ինչ եւ այլն:

852 Թուղթ մի տահկերէն առ փաշայն տեղւոյ, շնորհակալութիւն զինքենէ վասն յղեալ ձիոյն ընդ միւնախօրին իւրոյ: Եւ ապա յորդորումն ի սէր:

Գրեցաւն յանոյս ի ԺԷ (17)[174]:

853 Թուղթ մի առ Իւքքիլիսայու առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն, գրեցելոյն ընդ միաբանին իւրոյ՝ Բահաւակ վարդապետին:

Առ յղեալ իրան ընդ նմա՝ շնորհակալութիւն: Իսկ վասն սրբալոյս մեռոնին, զոր ընդ սոյն վարդապետին յղեաց ըստ խնդրոյն, ծանուցումն: Եւ վասն գործոյն յորդորումն, որպէս զի փութով կատարեսցէ եւ դիմեսցէ ի սուրբ Աթոռս: Ընդ յիշեալ վարդապետին վասն իւր զԺ (10) լիտր գինի յղէ իբր բարեկենդանաբաժին:

Գրի յանոյս ի Բ (5):

1789 թ. փետրվար – ***Թուղթք ի Թիֆլիզ***

854 Թուղթ մի առ Տէր-Հմայեակեան պարոն Ստեփանն, ի պատասխանի յունվարի ԻԴ (24) գրեալ թղթոյն: Վասն առնելոյն զերաման սրբազան Վեհապետին մշտապէս եւ անձանձիր օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն, իսկ վասն ի Մօզոօք հասանելի գրեանցն, որք են առ ինքն, ծանուցումն, եթէ նոցին քիրայն առցես առաջնորդէն մերմէ, որքան եւ իցէ, եւ հաւատարմիս հասուցես առ Յովսէփ պետն: Եւ վասն նոյնոյ սպասաւոր Աւետիք պետին, եթէ առաջնորդին եւս գրեցաք, մինչ գայցէ յայդր, ուղղակի յղեսջիք դէպ ի սուրբ Աթոռս, առանց երեւան Հանդիպելոյ: Աստ ողջոյն տայ եղբօրն իւրոյ՝ տէր Աբրահամ Ծերունազարդ քահանային եւ այլոցն:

855 Թուղթ մի սիրոյ առ Վանական վարդապետն, ի դարձումն քահնից գրեալ Թղթոյն իւրոց որպիսածանուցեալց: Յորում՝ օրհնութիւն, միսիթարութիւն եւ յորդորումն ի սէր եւ ի հարազատութիւն սրբոյ Աթոռոյս: Նաեւ ողջոյն եղբօրն իւրոյ՝ մէլիք պարոն Սարգսին:

856 Թուղթ մի եւս առ առաջնորդ Մարտիրոս պետն եւ գործակալ տէր Ղազարն, ի դարձ յունվա[րի] ԻԴ (24) գրեալ Թղթոյն իւրեանց: Վասն արքային Հերակլայ, եթէ ծանեաք ի գրութեանց ձերոց ստուգապէս, որ
286ա գնացեալ է ի// Գեանջայ եւ այլն: Տէր յաջողեսցէ: Եւ վասն մեկ հակ գրութեանց քրիաՀոյն աստի մինչեւ ցանդ, տալ Հրամայէ Պապօյեան Յակոբին, յետոյ գրէ, թէ մեք ասա եառաք եղբօրն, այլեւս մի տայք: Իսկ ի տեղւոյդ մինչեւ զմօզտօք որ ինչ լիցի քիրայն, տաջիք Տէր–Հմայեակեան պարոն Սահիանին, որում եւս ծանուցաք, զի առցէ ի ձէնջ, որքան խարճ եւ քիրայ գնասցէ:

Վասն Յովսէփ պետի սպասաւոր Աւետիս պետին պատուէր եւ ծանուցումն, եթէ գալոց է ի սուրբ Աթոռս, մինչ առ ձեզ դիպեսցի, Հաւատարմաւ առ մեզ յղեսջիք, թարց Երեւան անկման նոցա: Այլեւ շնորհակալութիւն վասն Բ (2) կտոր պանրին, եթէ ընկալաք եւ վայելեցաք: Իսկ վասն Թղթոյն Վանական պետի գրէ, թէ տաջիք նմա:

Գրեցան յամսոյս ի ԻԷ (27):

286ա 1789 թ. – ***Թուղթք ի Հնդիկս***

857 Թուղթ մի եւս առ Հարազատ գործակալն մեր՝ Յօհաննէսեան աղայն, յորում յիշէ զմիտն առաջնոց Թղթոցն մերոց առ ինքն գրեցելոց: Վասն եփրեմ պետին շնորհակալութիւն, ըստ որում ցուցեալ էր առ նա զմարդասիրութիւնն: Իսկ վասն սուրբ Սաղիմայ նուիրակ Պետրոս վարդապետին գրէ, թէ յաւամ լաւ վարիցի ընդ ձեզ, ըստ որում եկն ի սուրբ Աթոռս եւ խրատեցաւ ի մէնջ: Վասն արծաթեայ ջահին՝ յաջողումն ի Տէառնէ առ ի անվնաս դիպիլ ի սուրբ Աթոռս: Եւ վասն երիցս անգամ յղեալ դրամին շնորհակալութիւն եւ ծանուցումն, եթէ ի մերձակայ վանորայն տանք ի յիշատակել ի սուրբ պատարագսն կենդանիսդ եւ ննջեցեալսդ եւ այլն:

Այլեւ կամիմք ասա տալ տալ զՀարական եւ զբուն Մաշտոց, զորս մինչ Աստուած յաջողիցէ, զայնս քեզ եւ քոյայնոցն եմք յիշատակ առնելոց, անհոգ լեր: Նոյնպէս եւ զարեւելեան կողմանն զիարսս եմք նորոգելոց ի յիշատակ քո: Այժմ գրել տամք ահա արձանագրութիւն յիշատակիդ ի յաջակողմն մեծ դրան՝ ի կողմանէ սրբոյ տաճարիս շուրջանակի ֆարշիցն, որոյ եւ զօրինակն ահա ընդ Թղթոյս յղեցաք, զոր տեսցես եւ ուրախասցիս: Նաեւ վասն քոյ զմի նորատիպ Խորհրդատետր յղեցաք: Վասն տեղւոյս եւ կողմանցս որպիսութեանցն ծանուցումն: Վասն Թղթոյն Հաճամիր աղային, եփրեմ պետի եւ պարոն Աւետի պատուէր, զի Հասուացէ նոցա, զորս յղեցաք ի ձեռս իւր:

858 Թուղթ մի եւս առ պարոն Աւետն, յորում ծանուցումն զԹղթոյն,
286բ որ ընդ եփրեմ պետին գրեաց առ ինքն, Զխորհրդատետրէն եթէ// ապեցաք ըստ խնդրոյդ ի սուրբ Աթոռոջս, բայց զայն թուղթն ոչ գտաք, յորում գրեալ կայիր անուանքն նախնեացդ: Վասն որոյ ի տպագրիչն յիշատակարանի Խորհրդատետրին անկաք ի տարակոյս վասն անուանցն, զի եկու

անուանս գտեալ ի նախնեացդ ընդ քոյ անուանդ արձանագրեցաք, որոց վասն մի յուսահատիցիս, այլ ուրախ լեր ի Տէր եւ այլն: Իսկ վասն տէր Պետրոս երիցուն, եթէ գրեալ եմք յառաջմէ զորպիսաբար առնէլն, ի Հարկէ, իմանալոց ես զգրեալսն մեր եւ որ ինչ լինիցի, ծանուսցես մեզ: Եւ վասն նուիրակին մերոյ՝ եփրեմ վարդապետին յանձնարարութիւն:

859 Թուղթ մի առ Առաքելեան պարոն Խաչիկ աղային, ի պատասխանի ի ՌՄՂԶ (1787) թուոյ յունվա[րի] Գ (3) գրեալ Թղթոյն: Ընդհակալութիւն վասն հարազատութեանցն, որք առ սուրբ Աթոռս: Ծանուցումն զտկարութիւնէն: Զորպիսութենէն նորնախիջեւանցւոց, եթէ զառաջին հարստութիւնն ոչ ունին, բայց զքանի մի եկեղեցիս են շինեալ. այն է նոցա միսիթարութիւնն: Այլեւ ծանուցումն զԵփրակլայ արքային, զմէլիքացն Խամսայու, զսուրբ Հռիփսիմէի զանկակատանէն, եթէ շինեցուցանելոց եմք եւ պիշատակարանն ձեր գրելոց ի նմա, անհոգ լեր մինչ կատարեցուք զշինումն սեղանատան: Վասն իւրոյ յղէ զմի նորատիպ Խորհրդատետր: Ի սմա օրհնութիւն կենակցին իւրոյ՝ Բէկումին եւ որդւոցն Մովսէս եւ Յովհաննէս աղաղատէիցն: Դարձեալ ողջոյն Յարութիւն աղային եւ մօրն՝ Դաստակիւլ խաթունին եւ այլ մերազնեայ ժողովրդոցն Համայնից՝ անդ եղելոց:

287ա 860 ***Ի Հէլէպ*** – Թուղթ մի առ պարոն Յարութիւնն, ի պատասխանի Թղթոյն՝ յղեցելոյն ընդ Բասրայու պարոն Յովհաննիսի Թղթոյն: Յորում գրէ, թէ պարոն Յովհաննիսի Թուղթն մեզ էհաս, շնորհակալ եմք զքէնէ: Զգնալն ի Բասրայ պարոն Մինասի, իմացաք. իդէ թէ ցարդ դարձեալ իցէ անտի: Միսիթարութիւն վասն վշտացն տեղեկանայ: Ծանուցումն վասն Թղթոյն Բ (2) պահարանաւ շինեցելոց՝ յղեցելոյն առ ինքն ի ձեռն վէրիլ պարոն Հայրապետին եւ պատուէր վասն այնց պահարանից, որոց միոյն Հասանիլ պարտի ի Բասրայ առ պարոն Յովհաննէսն, եւ միսն ի Բաղդատ առ պարոն Փանոսն եւ կամ Մարգար աղային. եթէ Հայրապետն յղեսցէ առ ինքն, արասցէ այնպէս, եւ եթէ ոչ, ծանուսցէ պարոն Յովհաննիսին՝ եթէ

287բ ղԹղթոյդ//պատասխանին ի Պօլիս առ Մինաս պետն յղեաց ի Հասուցանել քեզ: Յայսմիկ ողջոյն տայ պարոն Մինասին, եթէ դարձեալ իցէ ի Բասրայս:

861 Թուղթ մի առ Հալապու Անտոն աղային: Յորում օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն վասն աշխատակրութեանն, որ զմնդրեալ պարանն կանխեղաց եւ զանգակաց առեալ էր ի Հէլէպու եւ ընդ իւրն բերեալ ի Կարին, եւ ըստ սմին յորդորական բանք:

Գրեցան յամսոյս ի էլն:

1789 թ. փետրվար – ***Թուղթք ի կեսարիա***

862 Թուղթ մի առ մահտեսի Սարգիս ամիրային. շնորհակալութիւն վասն բարեգործութեանցն, որ առ շինութիւն եկեղեցեացն կեսարիոյ օժանդակութիւն էր Հասեալ բազմապէս: Եւ յորդորումն մնալ ի նոյն բարեգործութեան եւ Հարազատութիւն սրբոյ Աթոռոյս: Եւ ապա՝ շնորհակալութիւն վասն Իե (25) զուտուշ դրամոյն, զոր ընդ մահտեսի Յովհաննէս ամիրային յղեալ էր ի կողմանէ Հանգուցեալ մօրն իւրոյ եւ Հարսինն:

Միաժամանակ ուշադրվել են օրհնութեան եւ շնորհակալութեան 8 նամակներ կեսարացի մի շարք նվիրատուների (էջ 287բ–288ա):

Նամակները գրվել են փետրվարի վերջին եւ կեսօրացի ութսավորների հետ ուղարկվել մարտի 22-ին: Ութսավորների համար Հանձնաժողովական գրությունները են ուղարկվել մահեսի Հաճի Պողոս Հակոբին, մահեսի Գորյան Խաչատուրին եւ վերիկ Հայրապետին (էջ 288ա):

288բ 863 **Ի Պոլիս** – Թուղթ մի առ նուիրակ Ներսէս վարդապետն, ի պատասխանի յանցեալ թուղ դեկ. ԻԸ (28) գրեալ Թղթոյն Ֆիլիպպէէ: Մինամուիսիւն վասն Թղթոյն մերոյ Հասանիլոյն առ ինքն: Մխիթարութիւն վասն վշտաց տեղեկանացն եւ ծանուցումն վասն մէկ Հաղար զուռուշի դասպղին (զոր փոլիցայիւ Հասուցեալ էր առ Մինաս պեան), թէ ահա յղեցաք ընդ բարեւաթղթոյդ առ նա, զի Հասուսցէ քեզ: Իսկ վասն ուռուշճուղցւոց գրեանցն, եթէ յետ աւուրց ինչ, գրեալ յղելոց եմք: Աստ՝ ողջունէ զսպասաւորն իւր՝ Յովհաննէս վարդապետն:

Առ սա զսպղ մի սակս մէկ Հաղար զուռուշին, Հասուցելոյն առ Մինաս պեան փոլիցայիւ ի Հիւլպէյու, ի պիտանաւորութիւն ինքեան:

1199 864 1789 **թ. – Թուղթ ի Հնդկաստան առ Շամիր աղայն, մխիթարութիւն վասն մահուան կրտսեր որդւոյն նորա իղիսաբրին:**

Յորմէ ժամանեսցէ թուղթ...

Եւ ընդ աստուածասարգելս օրհնութեան ողջունակիր նամակիս մխիթարականի, ծանուցումն լիցի սիրելւոյդ մերոյ ազնուոյ եւ Հաւատարիմ որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի ըստ որում խրատիմք ի սուրբ տաւռիցն աստուածայ... (տե՛ս ի նոյն տետրն ի թուղթն արքային Հերակլայ, որ ի 67 երեսն):... ցաւակցիլ տրտմակիր սիրելւոյդ իմոյ վշտացելոյդ սրտիս եւ դարձեալ ըստ միւսոյ Հարկին, որ ի ձեռն կայծակնամաքուր մարգարէին առ աւետարանական պաշտօնեայս՝ միսիթարել զգաւառդ, որում դիպեալ է արդարեւ սուգ սիրելոյ եւ Հաւտրի Հոգւոյ եւ քան զամենայն ինչ, որ յաշխարհի ազնուականի: Եւ յիրաւի ստիպէ զմեզ երկաքանչիւրն Հարկ, զի որպէս խնդութիւն քո խնդութիւն էր մեզ, որք թէեւ ի բազմատեսակ վիշտս եւս լինէաք, մինչ զուարթալիս ինչ լսէաք զօրհնեցելոյդ, ի բաց առնէաք զայնս: Նոյնպէս եւ այժմ կսկիծդ եւ տրտմութիւնդ պատահեցեալ ըստ բերմանց աշխարհի, մեր իսկ է: Զի մինչ միսիթարիչդ մեր եղեր վշտալի, պակասեցաւ եւ ի մէնջ ուրախութիւն եւ սիրեցեալ եղաք ի միգոյ եւ ի մառախղոյ տրտմութենէն: Քանզի որ զքեզդ կսկեծոյց, նոյնն եւ զմեզ. այն ինքն է տարաժամ մահն զաւակին քո սիրելոյ եւ մեր Հոգեւոր որդւոյ՝ աղայ Եղիազարին, զորոյ գրօքաւոր եւ զդաւնագոյն լուրն իմացաք ի թղթոյ սիրելի որդւոյն մերոյ եւ նուիրակին ձերոյ՝ Եփրեմ զգօնամիտ վարդապետին: Ուստի էկն ի վերայ մեր Հեծութիւն եւ տրտմութիւն մեծագոյն, մինչեւ մոռանալ մեզ զայլ ամենայն ցաւս մեր եւ նոր իսն աղեխարշ կսկծանօք վշտանալ՝ ի բնաւ ուրախութենէ զրկեալ եւ պակասեալ: Վասն զի որպէս գրէ Հրեշտակական վարդապետն մեր՝ սուրբն Գրիգոր Նարեկացին, ո՛վ որ է, որ ի վերայ սգոյ սիրելոյ ոչ թառամիցի: Բայց զի գործ արարչին... (տես դարձեալ ի յիշեալ թուղթն): //Վասն որոյ յետ սգակցելոյս

1200 ազնուոյդ՝ ըստ Հարկի կսկծանաց սրտի եւ ըստ աշխար...

վայելչութիւն երկնաւոր արբայութենէն բերել ի միտ եւ Աստուծոյ իսկ զնա աւանդեալ գիտելով ատոյգ, միսիթարել զքեզ ինքնին, ի բաց մերկանալ զտրտմութիւն եւ զգենուլ զուրախութիւն առ երկնաւորն Տիրոջ եւ ամենից...

Եւ փոխեցելոյն առ Քրիստոս եղիազարու որդեկիդ եւ դասեցաւ ընդ սուրբս եւ ընդ սիրելիս իւր եւ Հանգուցաւ այցելութեամբ ի լոյս երեսաց իւրոց: Եւ զպակասելն ի կենաց նորին յաւելցէ ի կեանս օրհնեցելոյդ եւ մնացելոյդ բարեզարմ զաւակացդ եւ թոռանցդ: Եւ տացէ քեզ զնորին միսիթարութիւն գտանել ի դոցունց, որպէս նախաՀօրն Ադամայ զՔեբէլին միսիթարութիւն ի Սեթայ, պահելով զսիրելիդ անսիրտ ի վտանգից չարաց եւ մանաւանդ խաղաղակեաց եւ բարեզուարճ, լի յաջողութեամբ եւ առաւելեալ ամենայն գործոյք բարութեան, զի եւ մեք, լսելով զայսպիսւոյ բարեկեցիկ գոլոյ քո զրերկրալի համբաւս, ուրախ լիցուք: Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄԼՔ (1789) թուոջս եւ ի փետրվարի... ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածին[175]:

Սիրով մեծաւ և զօրացուցիչ հնարիւ սրբոյ տեղւոյս իջմնի բանին Աստուծոյ եւ ևկնաձիր միսիթարութեամբ ողջոյն եւ օրհնութիւն տամ՝ տեառնապարգև զաւակին քոյ եւ ծաղկաւիթիթ թռչն եւ հոգեւոր որդեկաց մերոց սիրելեաց՝ Քրիստոսիւ զօրացելոց եւ նովիմբ պահպանեցելոց աղայ Յովհաննէսին եւ աղայ Նազարին եւ այլոց ամենից, որք քո են: Զօրս եւ յանձնեմ ի խնամս եւ ի բարեգթութիւնս Տեառն յարաժամ:

Ձեռ. 4501, էջ 1199–1200

865 1789 **թ. փետրվար** – Թուղթ միսիթարեանց ի Սուրբն քաղաքն առ Յօհաննէս աղայն Յակոբեան վասն մահուան կնոջն՝ բարեպաշտուհի Կիւլիստանին[176]:

Ձեռ. 4501, էջ 1200–1201

1201 866 1789 **թ. փետրվար** – Թուղթ ի Բասրայ առ գործակալն սրբոյ Աթոռոյս՝ Բէթղէհէմեան պարոն Յովհաննէսն, ի պատասխանի թղթոյն նորա ի ՌՄԼԷ (1788) թուին ի Հոկտեմբերի ԺԲ (12) գրեցելոյ վասն զանազան իրաց եւ իրակութեանց եւ Հաշուոց՝ Հանդերձ միսիթարմութեամբ վասն մահուան եղբօրն եւ ձախորդութեանցն պատահեցելոյդ:

Յորմէ ժամանեսցի թուղթ...

Եւ ընդ առաստապարգեւ օրհնութեան ողջունաձիր թղթոյս, ծանուցումն լիցի սիրելւոյդ մերոյ եւ Հարազատ որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի թուղթ քո ի յանցեալ 1788 թուոջ Փրկչին եւ ի Հոկտեմբերի 12 գրեալ, էՀաս առ մեզ ի 1789 թուոջս եւ ի յունվարի ԻԷ (27), եւ իմացաք զամենայն գրեալսդ: Որ նախքան զայլ բանս, ծանուցեալ էիր զտրտմականս՝ այսինքն զնեղութիւնս բաղաքիդ եւ ժողովրդեանդ եւ զքո աշխատակրութիւնդ եւ զվիշտն, եւ զձախորդութիւն պատահիլն առնելեացդ ի կողմանէ մահուան տէր Մինասին, եւ որ առավելն է քան զամենայն՝ զտարաժամ վախճանիլն եղբօրդ ի Զուղայ, եւ ծնողացդ եւ քեզ սաստիկ կսկիծ լինիլն: Առ որս յոյժ տրտմեցաք եւ մոմմրեցաք Հոգւով չափ, եւ ի տարաբախտութիւնէ մերմէ Համարեցաք զայդքան դառնացուցիչ դիպուածն պատահիլն Հարազատիդ մերում: Այլ, սիրելիդ մեր, աշխարՀս տուն փորձութեան է և Հոլիտ տրտմութեան, վասն որոյ յամենեցունց իսկ, որք կամք յաշխարհի, ոչ պակասին փորձութիւնք, իսկ որք երկայնամտութեամբ Համբերեն, նոքա կեցցեն ըստ աւետարանական բանին Քրիստոսի: Ուրեմն եւ դու ոչ պարտիս առաւել տրտմիլ ըստ աշխարհի, որ ընդդէմ է Աստուծոյ եւ վնաս կենաց, այլ գՈհանալ պարտիս զնմանէ, որ կարօղն է դարձեալ բարեդիպութեամբք ուրախացուցանել: եւ կանխաժամն մահն սիրելի

եղբօրդ եւ Հոգեւոր որդւոյն մերոյ կսկծելի է յիրաւի, որ զքեզ մեծապէս վշտացուցեալ է, եւ զմեր սիրտս եւս ոչ սակաւ ճմլեցոյց, բայց զի գործ Աստուծոյ է, որ Ցէր է կենաց եւ մահու, եւ յորժամ կամի, կոչէ առ ինքն զորս կամի, վասն որոյ ոչինչ ունիմք առնել, եթէ ոչ փառս տալ նմա եւ դարձեալ միսիթարիլ:Ապաքէն գտնացիր զՏեառնէ եւ օրհնեա զանուն նորա ըստ երանելոյն Յօբայ, ի բաց սրա զսուգդ եւ միսիթարեաց, ոչ զերկրաւորս միայն խորհելով զպակասին ի քէն եղբօրդ, այլ զերկնաւոր յոյսն մտածելով, որ լի է անմահութեամբ եւ երջանկութեամբ: Եւ որ միսիթարիչն է յամենայնի, Հոգին սուրբ Աստուած միսիթարեսցէ զվշտացեալ սիրտս քո եւ ծառացդ եւ ամենայն քոյայնոցն, փարատելով ի ձէնջ զսուգ եւ զտրտմութիւն, եւ տալով ձեզ զուրախութիւն մեծագոյնս: Եւ զՀոգի հանգուցելոյն լուսաւորեսցէ եւ արժանացուսցէ արքայութեան իւրում, դասելով ընդ սուրբս իւր եւ զպակասեալն ի կնոջ նորին բազմապատկապէս յաւելցէ ի կեանս ձեր: Այլեւ բարձցէ ի քաղաքէդ գխռովութիւնս եւ վերացուսցէ ի
1202 ժողովրդենէդ մերմէ զնեղութիւնս եւ զվնասս եւ խա/ղաղութիւն շնորհեսցէ ձեզ Հայրենասիրամ այցելութեամբ իւրով: Մանաւանդ եւ զքո իրացդ ձախորդութիւնն փոխարկեսցէ ի յաջողութիւն, եւ ապահով արասցէ զքեզ ի տրտմական կրից:Գրեալ էիր եւս զպարսն աղայիցդ եւ զսիրելեացն մերոց, իբր թէ ոչ են գալոց յայդր եւ ոչ մին ի տեղի լուսահոգի Ստեփաննոս աղային եւ այլն: Եթէ այդ է օգուտ նոցա եւ Հանգիստ, բարի է, մեք զնոցա լաւութիւնն եւ խաղաղակեցութիւնն կամիմք եւ իմդրեմք, ուր եւ իցեն, Աստուած ի յաջողութեան եւ ի բարեկարգութեան պահեսցէ զնոսա եւ մեք առ այն ուրախ լիցուք: Այլեւ ի կողմանէ լուսահոգի Խաչիկ աղայի թողեալ Հոգալեացն, որ խոստացեալ էիր Հոգ տանիլ, եւ զնորա գատեր որպէսն եւս գրեալ էիր, շնորհակալ եղաք զսիրելոյդ եւ օրհնեցաք զքեզ բազմաւ օրհնութեամբ, զոր Ցէր օրհնեսցէ եւ կարողացուսցէ առ ամենայն իրս օգտաւորս: Գիտեմ զի նեղիս ի ծանր աշխատութեանցդ, բայց մտածեա, որ անպիտան եւ ծոյլ մարդիկ են, որք ապահով լինին, իսկ գործունեայ եւ պիտանի մարդն ի մեծամեծ հոգս եւ աշխատութիւնս լինի՝ կամ ի Հոգեւորս եւ կամ ի մարմնաւորս, եւ զայս մտածելով, ծանր զքեզ ընտիր եւ պիտանեգոյն, մինչ այլոց եւս պիտոյանաս եւ տուր փառս Աստուծոյ, որ բազում վարձս ունիս յերկինս եւ ի Հոգւոյդ վասն Հոգալոյ իրիք, դիր գոյս քո ի Ցէր եւ նա կարողացուցանելոց է զքեզ:

Նաեւ վասն անցեալ թուոյ առ մեզ Հասեալ թղթոյդ նախագաղափարին, որ գրեալ էիր, թէ ի ճանապարհին Հալապու անկեալ է ի ձեռս աւազակաց եւ պատառեցեալ, իմացաք եւ միամտեցաք: Ծանուցեալ էիր եւ զօրհնութեան թուղթն մեր Հասուցանելդ, առ որս եւ գրեցեալք էին վասն յիշատակացն նուիրակաց Հասանելեաց եւ պիշատակն ժողովելդ եւ ի պահեստի ունիլդ, որոյ աղագաւ եւս շնորհակալ եղաք զսիրելոյդ: Եւ վասն կամեցողութեան եւ գրելոյ նուիրակին առ ի զՔ (2) սաղաւարտս շինել, որ առաջադրեալ ես ի Հալապ շինել տալ, Հաւանեցաք այդմ եւս: Աստուած յաջողեսցէ եւ խնդրոցագ իղձն լրացի: Իսկ որ զմտեծի ժամագիրքս էիր խնդրեալ, գիտեա առ այն, զի մեք եւս կամիմք ուղարկելն, բայց ճանապարհի որպէսն յայտնի է, որ յոյժ խառնակ է եւ երթեւեկն պակասեալ, որպէս եւ յանցեալ տարին զՅովսեփոսն եւ Սաղմոսն, որ յուղարկեալ եմք ի Պօլիս, յերկար ժամանակ մնացեալ է անդ վասն եկօղ չինելոյ յայդ կողմն: Եւ աստի եւս Հաւատարիմ եկօղ ոչ պատահի: Այժմյս

բաղդատցի Խանբաբեան Յակոբն յԵրեւան է, որ մինչ ի Զատիկն ճանապարհորդելոց է աստի, ի գալն նորա յղելոց եմք ընդ նմա զմտեծի ժամագիրքս, զորքան եւ խնդրեալ ես, որ Հասուսցէ ի Բաղդատ եւ անտի յղեսցեն առ քեզ: Իսկ եւ յեփրեմ վարդապետէդ առ մեզ գրեալ թուղթն, որ յղեալ էիր, ընկալաք եւ իմացաք զնորա ի Մուշիբանդար ժամանելն եւ անտի ի Մատրաս գնալոց լինելն, եւ զայլ որպէսն: Ապա ծանուցեալ էիր զՄուրաթու Յօհաննէսեան աղայի կրկին փոլիցայ առնելն ի տեղդ յիւր վէքիլին վերայ ինն Հազար ռուփի տալ քեզ՝ առ ի Հասուցանել ի սուրբ Աթոռս եւ այլն: Զոր իմացաք եւ զնորին թուղթս եւս ընկալաք, եւ պատասխանին գրեալ յղեցաք ընդ թղթոյս ի ձեռս քո՝ Հասուցանել առ նա: Ընդ նմին առ նուիրակն եւ առ այլս եւս գոն թուղթք: Այլ վասն կենակցի նորին, որ ազդեալ էիր, թէ վախճանեալ է, որ եւ տրտմութիւն եղեւ մեզ, ի թուղթն իւր յայտնի չէր, վասն որոյ յերկրայս մնացաք: Բայց նոյն պարոն Յօհաննէսեան աղայն մեզ գրած է, թէ մի արծաթեայ ջահ եմ շինել տուած սրբոյ Աթոռդ վայել եւ յղելոց եմ ի Բասրայ առ գործակալ պարոն Յովհաննէսն, գրես նմա, որ շուտով եւ զգուշաբար յղեսցէ, որ մինչ կենդանի եմ, Հասանի ի սուրբ Աթոռդ եւ այլն: Վասն որոյ եւ մեք Հարկ իմացեալ գրեմք սիրելոյդ, զի ի Հասանիլ այն ջահին յայդր եւ առ քեզ, չյետացուսցես, այլ մինչ լաւ կարասան Հանդիպիցի գալոյ, զգուշաբար Հաւատարմի յանձնեալ յղեսցես առ սուրբ գահս, որ այն օրհնեալ ծերունւոյ փափագն կատարեսցի:

Նաեւ ի կողմանէ լուսահոգի աղայիդդ խորհրդօրէն կերտեալ շինուածոյն, որ գրեալ էիր, թէ զսկասն լրացուցեալ, վայելուչ եկեղեցի ստացաք եւ միսիթարիմք այնու, առ այդ եւ մեք ուրախացաք: Աստուած Հաստատուն պահեսցէ եւ խաղաղութեամբ վայելել տացէ օրհնեալ ժողովրդեանդդ ի Հոգեւորապէս միսիթարութիւն եւ յուրախութիւն ձեզ եւ ի յիշատակ բարեաց Հանգուցեալ Յարութիւն եւ Ստեփաննոս աղայիցն:
1203

Եւս գրեալ էիր զՋուղայու վանից եւ ժողովրդոյ եւ առաջնորդի զնեղութիւնն եւ զձախորդութիւնն: Զայնմ մեք եւս լսելով միշտ մորմոքիմք եւ ցաւիմք վասն նոցա, բայց ոչ միայն ոքա, այլ արեւելեան տունս բոլորն նոյնպէս են: Աստուած ողորմեսցի Համայնիցն եւ այցելութիւն արասցէ: Այլեւ մեր փոլիցագրովն, որ այն ջուղայեցւոյ ԼՒՒՃԾ (8250) զուռուշն Հաստուցեալ էիր՝ իբրու Յօհաննէսեան աղայի ԷՒ (7000) ռուփիովն, եւ զոպէսն Հաշուոց գրեալ ի դէւթէրոջդ, իմացաք: Եւ զոր ի Պօլիս առ Մինաս վարդապետն թաղկիրայ ես յղեալ, թէ անդ ապրանաց գին կայ, առնուցու, ահա եւ մեք գրեցաք նմա, որ զորքան ինչ դրամ եւ առեալ իցէ եւ առնուցու, ծանուցէ մեզ: Իսկ ի կողմանէ յառաջ փոլիցայ արարեալ ԺՒՒՃԻ (10120) զուռուշին, որ գրած էիր, թէ մահտեսի Գալուստն լրիւ վճարեալ իցէ Մինաս վարդապետին, իմա առ այդ, զի Մինաս վարդապետն թէպէտ մեզ դրամն է Հասուցեալ, բայց չէ յայտնի, թէ զայն դրամսն բոլորապէս ի մահտեսի Գալուստնէն առեալ է, թէ ոչ: Վասն որոյ այժմ գրեցաք նմա, զի թէ զբոլորն առեալ իցէ, գրեսցէ մեզ, որ մեք եւս առ քեզ միամտութիւն գրեսցուք: Եւ դու զՅօհաննէսեան աղայի յետին փոլիցայն 9000 ռուփին յորժամ առնուցուս ի նորին վէքիլէն, փոլիցայ արասցես ի Պօլիս՝ Հասանիլ Մինասս վարդապետին եւ ծանուցես մեզ, որ շնորհակալութիւն գրեսցուք առ Յօհաննէսեան աղայն:

Մինչեւ ցայս վայր գրեալքս եղեն պատասխանիք քոյդ գրեցելոց բանիցն: Այսուհետեւ ծանուցանեմ քեզ Համառօտիւ զօրպէսն կողմանցս եւ

սրբոյ Աթոռոյս: Հրճակայ երկրայքս ի վրդովմանն են վասն իշխողաց անկարգ վարեցմանցն եւ անդադար խռովութեանն ընդ իրեարս: Նոցա համեմատելով, մեր երկիրս այժմ փոքր մի խաղաղ է յարտաքին թշնամեաց, բայց մերայինքն եւ մեք առանց նեղութեան չեմք: Լազկեաց զօրքն, որ կրկին յառաջ խաղացեալ էին, յանցեալ տաւուղն դարձան ի յերկիրն իւրեանց եւ սակաւ մի հանգիստ առաք ի կասկածանաց: Եւ Վրաց Գաբրոնն ընդ օամանցւոց հաշտեցաւ որպէս թէ, եւ ընդ Ջաթայի խանին միաբանեալ, զԳեաջայու խանն, որ ընդ ձեռամբ Իբրահիմ խանին էր, հալածանդեցուցին ինքեանց եւ զօրաժողով եղեալ գնալոց են ի Խամսայ՝ ի վերայ Իբրահիմ խանին: Տեսցուք թէ որպէս լինիցի վախճանն:

Սուրբ Աթոռս հնորհիւն Աստուծոյ ի պայծառութեան կայ: Եւ մեք, թէպետ յանցեալ տաւուղն զհիւանդութիւն կրեցաք յերկար, այլ ողորմութեամբ Տեառն յառողջութեան կոզմն անկաք եւ զսրբոյ տաճարիս ծաղկեցումն եւ պատկերանկարութիւնն աւարտեցաք ի հոկտեմբերի ամսեանն, եւ զմեծ սեզանատունն, որ խախտեալ էր, նորոգեցաք եւ զհետ եմք այլեւս շինարարութեան եւ բարեկարգութեան սրբոյ Աթոռոյս՝ ի պարծանս օրհնեալ աղգիդ մերոյ:

Զայրքան ինչ իմացեալ այժմ, զդիրդ որպիսածանոյց անպակաս ապրասցես ի մէնջ, զաստոյգ սէրդ եւ զվարազատութիւնդ անուսուզ եւ աճեցուն առ սուրբ Աթոռս մայր քո եւ առ մեզ: Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի թուին Փրկչին 1789 եւ ի մերս թուին ՌՄԼՀ եւ ի փետրվարի ելն ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին:

Ողջոյն տամ սիրով եւ օրհնութեամբ Հարազատի եղբօրն քոյ եւ Հոգեւոր որդւոյն մերոյ սիրեցելոյ՝ Քրիստոսիս զօրացեալ պարոն Կարապետին եւ բարեպաշտուհի կենակցին քոյ՝ Տէրամբ օրհնեցելոյ եւ բարեբողբոջ զաւակացդ Մարիամին եւ Մատթէոսին, եւ այլ ամենայն քոյսինոցն, զորս եւ յանձնեմ ի խնամս ամենատոգորմածին Աստուծոյ յարաժամ: Դարձեալ ողջոյն եւ օրհութիւն տամ սիրելոյն մերոյ եւ Հարազատ որդւոյն սրբոյ Աթոռոյս՝ բարեպաշտ եւ օրհնեալ պարոն Եփրեմիանոսին, որ լիցի պահպանեցեալ ողորմութեամբ Տեառն եւ հնորհիւ սրբոյ իջմնան տեղոյս նորին: Ամէն:

Ալլեւ առ Կակաթայու Խաչիկ աղայ Առաքելեանն եւս գիծուղ գրեցաք եւ եդեաք ընդ ծրիծոյս քո, զայն եւս առ նա յուղարկեացես[177]:

Ձեռ. 4501, էջ 1201–1203

867 1789 թ. – Թուղթ ի Կեսարիա առ տեղոյն առաջնորդ Մատթէոս վարդապետն՝ ի պատասխանի ծրիծոյն եւ ի հնորհակալութիւն վասն յղեալ ընծայիցն եւ վասն շահելոյն զնուիրակն, յորում եւ այլ ինչ բանք[178]:

Ձեռ. 4501, էջ 1205

1289 868 1789 թ. փետրվար – Թուղթ ի յերկիրն Հնդկաց ի Մատրաս առ Համիր աղայն. յիշումն Բ (2) ծրիծոյն մերոյ, գրեցելոյ առ նա ի ՌՄԼԶ (1787) թուոջն ի յօգոստոսի Իե (25) եւ ի դեկ. Լ (30), եւ արծարծումն ոմանց բանից յայնոսիկ գրեցելոյց, եւ ծանուցումն ի նուիրակէն թուղթ ընկալելոյն եւ զինքեանէ զբանս ինչ իմանալոյն: Ապա ոսիհսութիւն կողմանցս եւ սրբոյ Աթոռոյս, եւ յորդորումն ի սէր եւ ի հարազատութիւն սրբոյ Աթոռոյս:

Յորմէ ճշմարիտ սիրով եւ կարօտիւ, քրիստոսասանդ սուրբ ողջունիս եւ Հոգեւոր օրհնութեամբ, եւ պահպանողական հնորհիւ եւ զօրութեամբ

միածնաէջ սրբոյ տեղւոյս եւ հրաշագործ սրբոյ Աթոռոյս՝ աստուածասէր եւ նովիմբ օրհնեալ, հքեզաշուք եւ պերճավառ Հարոյս՝ աստուածասէր եւ նովիմբ օրհնեալ, հքեզաշուք եւ պերճավառ Համիր աղային: Զի ի թուականին մերում ՌՄԼԵ (1786) եւ ի մայիսի Իէ (27) եւ ի ՌՄԼԶ (1787) յօգոստոսի Իէ (27), եւ ի դեկտեմբերի Լ (30) գիծուղիս եմք գրեալ առ քեզ՝ ծանուցանելով ի նոսա, զոր ինչ իւրաքանչիւրոյ ժամանակի հարկն պահանջէր: Իսկ ի յերկրորդ եւ յերրորդ թուղթս էին հարկաւորագոյն բանք ոմանք, զորս կամիմ կրկին յիշել աստ: Երկրորդ թղթոյ հարկաւոր բանն այս էր, որ լսելով մեր գնահատել գործակալին մերոյ՝ լուսահոգի Յովսէփին Մարութեան, զմիսիթարական թուղթ գրեցաք առ որդիսն եւ յղեցաք ի ձեռս քո՝ տալ նոցա եւ գրեցաք սիրելւոյդ, որ ի գալ նուիրակ եփրեմ վարդապետին յայդր, խորհրդակցել ընդ նմա, կամ զորդիսն հանգուցելոյն, կամ զայլ ոք ընտրիցէք ի գործակալութիւն սրբոյ Աթոռոյս եւ կարգիցէք, եւ մեզ ծանուցանիցէք, զի եւ մեք կոնդակաւ հաստատիցեմք, եւ մինչեւ ի յընտրութիւն եւ ի յաստակացուցումն գործակալի, դու, օրհնեալդ, հոգ տարցիս գործոց սրբոյ Աթոռոյս, որ յայդր: Նաեւ թուղթն եւ պատմագիրքն եւ Աշխարհացոյցքն, զորս յղեալ էիր յանուն մեր եւ այլոց, հասեալ էին առ մեզ, եւ մեք զմեր ընկալեալ էաք եւ զայլոցն հաստացեալ առ ինքեանս, զնոցին որպէսն ծանուցաք քեզ առ ի միամտիլ: Իսկ երրորդ թղթոյ հարկաւոր բանն այս էր, զի յաղագս ծրարին, զոր յանուն որդի պարոն Ապովն ի վտարիլն յերկրէն իւրեանց ի Թիֆլիզ, անտի զՅարութիւն ունն, հարազատ իւր, յղեալ էր առ մեզ եւ զայն աւանդն խնդրեալ, եւ մեք յղեցաք ամբողջապէս առ նա (յորմէ եւ թուղթ ընկալեալ իմացաք, որ հասեալ է ինքեան):

Եւ ընդ նոյն յետին թղթոյն մերոյ, որ ի դեկտեմբերի Լ (30), զբ (2) նորատիպ Սաղմոս եւ զբ (2) նորատիպ Յովհաննսի պատմագիրք եւս յղեցաք սիրելւոյդ: Բայց երկար ժամանակ եղեւ, որ ի յայնմանէ զդիր ոչ ընկալաք եւ զտեղւոյդ որպիսութիւնն ոչ իմացաք: Այս անյարմար է քումդ արիութեան յայսքան հարուստ միջոցի յամեցուցանել զդիրդ, իցէ թէ գրեալ ես եւ ոչ հասանի մեզ: Իսկ յանցելումն ամին՝ այսինքն ի ՌՄԼԷ (1788) թուոջն մեք եւս չկարացաք զթուղթ գրել առ սիրելիդ վասն երկարապէս Հիւանդանալոյ մերոյ եւս եւ արտաքին պէսպէս ցաւովք պրպղիլոյ, մանաւանդ եւ վասն ակն ունելոյն մերոյ ընդունել ի քէն գպատասխանի նամակագրեալ թղթոյն մերոյ, բայց յայնմանէ ակնկալութենէ մերմէ վրիպեցաք: Իսկ այժմ ի սկզբան նոր թուոյս ի Մուշիրբանդարու ի նուիրակէն մերմէ՝ եփրեմ վարդապետէն ի ՌՄԼԷ (1788) թուոյ մարտի ամսոյ Ը (8) գրեալ թուղթ ընկալաք, որ ծանուցեալ էր, թէ գլխով ինքեան բերեալ թուղթն մեր հասուցեալ է առ քեզ եւ ի քէն գիր է ընկալեալ, եւ այնու իմացեալ է, որ զմեր թղթոյ պատասխանին գրեալ ես եւ ընդ Թիֆլիզեցի Հարիւրապետ Յովսէփին յղեալ: Այլ դեռեւս ոչ գՅովսէփն տեսաք եւ ոչ զթուղթն սիրելւոյդ: Եւ սակայն զի միջոցն երկարեալ էր, պատշաճ համարեցաք զայս թուղթ գրել առ օրհնեալդ եւ իրազեկ առնել զքեզ փոքր ի շատէ որպիսութենից կողմանցս եւ սրբոյ Աթոռոյս եւ մեր:

Արդ, որպիսութիւն պատերազմի գերմանացւոցն եւ Հագարացւոցն, որպէս իմանամք ի գրոյ եւ ի լրոյ, այսպէս է, որ երկու կողմունքն եւս երբեմն

1290 պարտէն եւ երբեմն պարտին: Եւ Հիւսիսային տէրութիւնն // թէպէտ սկսաւ ի մարտ, բայց դեռ ոչ յամենայն զօրութենէ պատերազմի, ժամանակ տալով միւսոյն յիշեցելոց, այլ երբեմն զՀանդիպապնացս իւր յօտարատեռիցն վանէ եւ դարձեալ ամփոփի եւ մնայ պատրաստութեամբ: Որոց առաջարկութենից Աստուած զբարի վախճան տացէ, զի յայսպիսեաց յառաջանայ բազմավրդով սասանումն եւ ազգն մեր ամենայն կերպիւ վնասի: Իսկ յայս կողմն պարսկային իշխողքն անդադար են ի կեղեքումն ժողովրդոց եւ ի յաւերումն երկրաց: Բայց լէզկի Ումա խանն, զորմէ գրեցաք քեզ յառաջն, թէ գնաց ի Համախի ի վերայ Ֆաթալի խանին, ոչ կարացեալ ըստ դիտմանն առնել, դարձաւ ի Մրցախ եւ ի դղեակն Հուշի՝ առ Համախսէն իւր Իբրահիմ խանն եւ ձմերեաց անդէն, իբրու թէ ի գարնանն յառնել ի վերայ Վրաց: Այլ ոչ եւս արդիւնաւորեալ խորհրդոց նոցա, ապա Հաշտութիւն արարեալ ընդ Վրաց արքային, վերադարձաւ ի յերկիր բնակութեան իւրոյ, եւ ապահովութիւն եղեւ կողմանցս յերեսաց նոցին: Յետ դառնալոյ նորա, արքայն Վրաց ընդ Ախալխայու փաշային եւս Հաշտութիւն խօսեցաւ եւ միաբանեալ ընդ Ֆաթալի խանին, զզօրս յղեաց ի վերայ Գեանջայու՝ Հանդերձ մէկիք Մէհլումին եւ մէկիք Ապովին, որք ահա ի յերիս ամիսս անդ են եւ զնեղութիւնս Հասուցանեն Գեանջայու, եւ անտի եւ ի Խամսայու զաւար եւ զգերի եւս են արարեալ: Այժմ Ֆաթալի խանն ինքնին եկեալ ի կողմն Գեանջայու, զպատանդս է յղեալ ի Թիֆլիզ առ արքայն Վրաց եւ խնդրեալ է զնա գալ առ ինքն, զի տեսցէն զմիմեանս ի Գեանջայ եւ խորհրդակցեսցին դիմել ի վերայ Իբրահիմ խանին՝ առնուլ զվրէժ նենգագործութեան նորին: Ի գալ Ֆաթալի խանին ի Գեանջայու կողմն, Դաւիթ սարդարն եւ մէլիք Մէհլումն գնացեալ եւ տեսեալ են զնա եւ վերադարձեալ ի պաշարումն Գեանջայու:

Իմացեալ Գեանջայու իշխողին զմիտս, միաբանութեան արքային եւ Ֆաթալի խանին, զչեխսլամն տեղւոյն եւ զմէլիք Եաղուբ անուն տաճիկն եւ այլս յղեալ է առ արքայն բանիւք աղաչանաց, Հաւանդութիւն ցուցանելոլ առ ի չկրել զվնաս ինչ ի նմանէ: Եւ նա զմէլիք Մէհլումն եւ զմիրզայ Միասլէն յղեալ է ի Գեանջա առ նոյն խանն՝ միամտեցուցանել զնա եւ տարիլ ի նմանէ զպատանդս, որոց զկնի ելցէ ինքն արքայն ի Թիֆլիզու գնալ առ Ֆաթալի խանն: Մինչեւ ցայժմ այսպէս են անցք նոցին, յետոյ զինչ լինիլն տակաւին չէ յայտնի:

Մէլիք Մէհլումն եւ Ապոն յորմէ Հետէ տարագրեցան ի բնիկ տեղեաց եւ ի սեպուհ ժառանգութենից իւրեանց՝ յոյժ խղճալի եղեն: Որք զթղթոցդ պատասխանին ոչ յղեցին առ մեզ ցարդ, զի եւ մեք յղէաք առ քեզ ի միամտութիւն: Իսկ թէ այլովք յղեալ իցեն: Բայց որպէս մեք կարծեմք, իւրեանց դիպուածովքն եւ ձախորդութեամբքն են պաշարեալ, որոց ամենողորմն Աստուած այց արասցէ:

Իսկ երկիրս մեր եւ սուրբ Աթոռս ի միջակ խաղաղութեան կայ շնորհիւն Աստուծոյ: Յանցելում ամին թէեւ ի Հիանդութեան եւ յայլ Հոգս էաք, սակայն մեծաչքն Հետեւմամբ գաստուածնկառոյց սրբոյ տաճարիս զծաղկեցումն եւ զպատկերանկարութիւնն կատարել եւտուք եւ զմեծի սեղանատուն կէտն, որ խախտեցեալ էր, ի Հիմանց նորոգեցաք սրբատաչ քարամբ եւ ի վերայ նորին եւս սկիզբն առնել եւտուք վերնայարկաց, զորս Աստուծով յառաջիկայ գարնանս աւարտելոց եմք: Թողում զայլ մանրամասնեայ շինուածս եւ իրագործութիւնս, որովք օրըստօրէ գերազարդ

պայծառանայ սուրբ Աթոռ մայրս ձեր: Միայն խաղաղութեան եւ անդորրութեան կարօտիմք:

Եփրեմ վարդապետն գրեալ եւս էր, թէ յետ աւարտելոյս զգործ Մուշլիրանդարու գնալոց եմ ի Մատրաս: Յուսամ թէ մինչեւ ցայժմ եկեալ իցէ յայդր եւ զգործն կատարել, եւ սիրելիդ իմ զամենայն որպիսութիւնն մեր եւ սրբոյ Աթոռոյս իմացեալ իցես ի նմանէ, եւ զշնորհ մարդասիրութեան ցուցեալ նմա, որ մեզ է համարիլոց:

. Այլեւ յանցեալ ամին զՇորհրդատետր տպագրեցաք ի գործարանի սրբոյ Աթոռոյս, յորոց զնին ահա յղեցաք առ սիրելիդ, ի նշան սիրոյ եւ օրհնութեան, զոր ի սուրբ եկեղեցւոջդ ի գործ ածել տացես՝ յիշելով զմեզ առ ի բարին: Եւ զստոյգ սէրդ եւ զհարազատութիւնդ եւ զօգտաջանութիւնդ, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, լի եւ անթերի ունիցիս՝ զորպիսածանոյց եւ զսիրանիշ գիրդ չպակասուցանելով ի մէջ եւ մանաւանդ նախագրեալ թղթոց մերոց զպատասխանին, եթէ տակաւին չիցես գրեալ, անյապաղ գրեսցես եւ արտադիր արասցես զնեղակրութիւնս մեր, որով շնորհակալեալ զսիրոյդ, օրհնեսցուք զքեզ միշտ:

Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԷ (1789) թուոջս եւ ի փետրվարի... ի բարձրագահ Աթոռս սուրբ Էջմիածին:

Ողջոյն տամ սիրով եւ օրհնութեամբ եւ շնորհիւ քրիստոսէջ սրբոյ տեղւոյս բարեշառափղ զաւակաց քոց եւ նորաբողբոջ թոռանցդ Աստուծոյ օրհնեցելոց եւ նովիմբ պահպանեցելոց եւ համայնից իսկ հարազատ ընտանեացդ: Որք եւ լիցին հանդերձ քո եւ յանձնեցեալք ի խնամս եւ ի գթութիւնս Տեառն ամենակալի եւ շնորհք սրբոյ Աթոռոյս եղիցի ընդ քեզ եւ ընդ նոսին ամենեսեան: Ամէն[179]:

Ձեռ. 4501, էջ 1289–1290

Հրատ. Ս. Տէր-Ավետիսյան, էջ 57–60

869 1789 *թ. փետրվար* – Թուղթ ի Սուրաթ առ Սէթ աղայի որդի պարոն Աւետն. յիշումն առաջին թղթոյն մերոյ ընդ նուիրակին գրեցելոյ եւ վասն խնդրոյն (որ խնդրեալ էր Խորհրդատետր տպել ի յիշատակ իւր) ծանուցումն, թէ կատարեցաք եւ զքանիսն յղեցաք առ քեզ: Եւ բան ինչ վասն անդ եղեալ Պետրոս երիցուն, եւ վասն նուիրակին յանձնարարութեան, եւ յորդորումն ի հարազատութիւն եւ ի սէր սրբոյ Աթոռոյս:

Ձեռ. 4501, էջ 1292–1293

870 1789 *թ. փետրվար* – Թուղթ առ Մշու սուրբ Կարապետի վանից առաջնորդ Աստուածատուր վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն ընդ կեսարացի մաշտեսի Յովհաննիսին գրեցելոյ. շնորհակալութիւն վասն յղեալ աջաձամբուրին եւ մեղադրախառն բանք ինչ վասն ոմանց իրաց[180]:

Ձեռ. 4501, էջ 1295

1293 871 1789 *թ. փետրվար* – Թուղթ ի Բաղդատ առ Խարդալեան Մարգար աղայն, ի պատասխանի թղթոյն. շնորհակալութիւն վասն Հոգ տանելոյն Ջուղայեցի Յովհաննէս վարդապետի բանին, եւ շնորհաւորութիւն նորածին տղային, եւ միամտութիւն վասն նորոգման սեղանատանն ի յիշատակ նորին (որոյ արձանագրութեան օրինակն եւս յղեցաւ ընդ թղթոյս), այլեւ՝ Բ (2) նորատիպ Խորհրդատետր: Եւ համառօտ որպիսութիւն կողմանցս եւ սրբոյ Աթոռոյս եւ յորդորումն ի սէր եւ ի հարազատութիւն:

(Սկիզբն ի վերին թղթոյդ)... Քրիստոսիս զօրացեալ ազնուական եւ հոխապատիս պարոն Մարգար աղայիդ: Եւ աստուածապահ...

Զի թուղթ քո ի 1788 թուոջ Փրկչին եւ ի նոյեմբերի 18 գրեցեալ էհաս առ մեզ ի նոր թուոյս յունվարի ԻԳ (23), եւ իմացաք զամենայն գրեալդ: Վասն սիրով ընդունելոյդ զայրն Ջուղայեցի եւ բանին Հոգ տանելոյդ, շնորհակալութիւն ունիմք զսիրելոյդ: Ի Բասրայու ի գործակալէն մերմէ՝ պարոն Յովհաննիսէն էաս գիր ընկալաք, որ ծանուցեալ էր զդրամին լրիւ հասուցանելն նմա եւ ընդ կարաւանի ուղեւորելն, որով առաւել եաս միամտեցաք: Աստուած բարի ճանապարհ առաջադրեսցէ նմա ի գնալն եւ ի վերադառնալն, զի հոգեւոր փափագն լցցի եւ ողորմութիւն գտցէ յԱստուծոյ:

Իսկ սակս Բասրայու խառնակութեանցն եւ մերայնոց նեղութեանցն, զորս գրեալ էիր, մեծապէս տրտմեալ ցաւեցաք: Այս կողմունքն միշտ ի տատանման եւ այդ կողմունքն եաս այդպէս լինին, եւ ոչ ուրեք գոյ խաղաղութիւն, ուա՛տի պարտիմք զմխիթարութիւն գտանել: Ողորմածն Աստուած այցելութիւն արասցէ խղճալի ազգի մերում: Բայց ի վերայ այսմ տրտմական լրոյ, լուաք եւ զուրախալի Համբաւ մի ի կողմանէ ազնուոյդ, զոր թէպէտ դու ոչ էիր գրեալ, սակայն յայլոց ազդեցաւ մեզ, որ բարեբարիս Աստուածի զաւակ է շնորհեալ քեզ: Որով շատ ուրախութիւն եղեւ մեզ ի վերայ բազում տրտմութեանց եւ ցաւոց մերոց: Աստուած մնացական արասցէ զմանուկդ եւ արու զաւակունս եաս պարգեւեսցէ սիրելոյդ, զի եւ զնոցին բերկրալի Համբաւն լսելով զուարճասցուք:

Սակս Հարազատ գործակալին մերոյ՝ պարոն Փանոսին, որ գրեալ էիր օժանդակել եւ ձեռնտու լինիլ նմա ի գործն, շնորհակալ եղաք զսիրելոյդ: Զոր ինչ բարերարութիւն ցուցանիցես նմա, արդարեւ սրբոյ Աթոռոյս եւ մեզ Համարեալ, օրհնելոց եմք զքեզ: Զնուիրակէն մերմէ՝ Եփրեմ վարդապետէն թէպէտ դու բան չէիր գրեալ, այլ յինքենէ թուղթ ընկալեալ, իմացաք որ հասեալ է ի Մուչիբանդարն եւ անտի առաջադրեալ է գնալ ի Մառրաս, որում Տէր լիցի ուղեկից եւ օգնական:

Իսկ ի կողմանէ սեղանատանն ծանիր, զի որպէս խոստացեալ էաք, յաջողմամբ Տեառն յանցելում ամին քակել եւտուք գիամխտելն, եւ ի հիմանց նորոգեցաք Հանդերձ սրահին, որմունքն սրբատաշ վիմաքարօք ի ներքուստ եւ արտաքուստ եւ ձեղունն թրձեալ աղիւսով կամարակապ, Հաստատուն եւ վայելուչ: Եւ ի վերայ նորին էաս սկսաք զվերնայարկս շինել վասն Բ (2) պատճառի. մի՝ զի ազատ լիցի յանձրեւոյ եւ ընդ յերկայն ամանակս անխախուտ տեւեսցէ, եւ միւս էաս՝ զի կողմանց բարձր շինուածոցն Հաւասարեսցի: Եւ զիշատակարանդ փորագրեալ ի վերայ մարմարիոնեայ սրձանի, կառուցաք ի ճակատ կամարակապ դրանն ընդ վերին եւ արտաքին կամարաւն: Որոյ եւ զօրինակին աՀա գրեալ յղեցաք ընդ թղթոյս, զի տեսցես: Բայց ի յարձանի յայնմիկ զկողակցացդ անուանն որոշակի արձանագրել ոչ պատշաճ տեսաք վասն քանեւց պատճառաց, զորս առաւել խոհեմութեանդ թողում իմանալ, այլ անորոշակի գրեցուցաք, որոյ աղագաւ ինդրեմ մի գուցէ սրտնեղիցիս, զի այս է բարին եւ լաւագոյնն: Մանաւանդ եւ արձանն զաւելի բառս ոչ տանէր, քան զորս գրեցաք: Յայսմ առաջիկայ գարնանս, եթէ Տէր յաջողիցէ, զվերնայարկսն եաս աւարտեցոց եմք եւ ի յորմն նորա եաս ի վերոյ գրան կամարին զնարմարոնեայ խաչ եմք դնելոց ի փառաւորութիւն շինուածոյն՝ առ ի պարծանս սիրելոյդ:

Բայց ծախքն ծանրանալոց է աւելի քան զնորհեալդ: Ինչ և իցէ, ի կատարման շինուածոցն զՀաշիւն գրելոց եմք սիրելոյդ, զի գոհասցես:

Եւ վասն կողմանցս և սրբոյ Աթոռոյս այսպէս ծանիր, զի խառնակութիւնն և յարուցմունքն ի շրջակայ երկրայքս անպակաս են, այլ լազկեաց զօրքն, որք կրկին խաղացին յայս կողմս, անցեալ ամին վերադարձան ի բնակութիւնս իւրեանց, յորոց կասկածանացն փոքր մի ապահով եղաք: Եւ Վրաց պետն լսատ Օամանցոց Հաշտեցաւ իբր թէ, և ընդ Ֆաթալի խանին միաբանեալ, զԳեանջայ ընդ ձեռամբք իւրեանց ածին և առաջադրեալ էն յառնել ի վերայ Խամայու իշխող Իբրահիմ խանին, որ է ի դղեակն Շուշի: Աստուած զվախճանն բարի արասցէ: Իսկ երկիրս մեր ի միջակ խաղաղութեան վրայ՝ յարտաքին թշնամեաց ապահով գոլով, թէև ի ներքին բռնաւորաց զրաղում նեղութիւնս կրեմք:[181] Սուրբ Աթոռ մայրս ձեր ի պայծառութեան կայ և մեք, թէպէտ բազում վշտիւք նեղիմք և յանցեալ ամին և»ս ընդ երկար Հիւանդութիւն կրեցաք, այլ շնորհիւ Տեառն գան գործեալ զքրիստոսասէջ սրբոյ տաճարիս ծաղկեցումն և պատկերանկարութիւնն ի կատարումն Հասուցաք և լսատ կարեաց ջանս դնեմք բարեկարգութեան և չինապայծառութեան սորին: Այլև, յանցելում ամին ի տպարանի սրբոյ գաՀիս զնորհրդատետր էաք տպագրեալ յորմէ աՀա, ի նչան սիրոյ և օրհնութեան մերոյ և շնորհաց սրբոյ գաՀիս, զմին յղեցաք ի ձեռն պարոն Փանոսին վասն սրբոյ եկեղեցւոյդ ձերոյ: Այսպէս իմացեալ զթուղթդ որպիսայայտ Հանդերձ ճշմարիտ սիրովդ և Հարազատութեամբդ, անպակաս արասցես ի սրբոյ Աթոռոյս և ի մէնջ: Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄԼ (1789) թուոջս և ի փետրվարի ԼՆ, ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին:

Այլև մինչ գրեալ էաք զթուղթս, բոյդ թղթոյ երկրորդ օրինակն, զոր ի վերայ Գօլոյ յղեալ էիր, էհաս առ մեզ, վասն որոյ գրեմ, զի միամիտ լիցիս:

Սիրով բազմաւ և շնորհիւ սրբոյ իջմանն տեղւոյս Քրիստոսի, ողջոյն և օրհնութիւն տամ սիրելոյն մերոյ և Հարազատ որդւոյն սրբոյ Աթոռոյս՝Տէրամբ օրհնեցեալ բարեպաշտ և մեծաՀաւատ պարոն Ալէքսանին և իւրայնոցն, զորս և յանձնեմ ի խնամն և յողորմութիւն Տեառն Հանապազ[182]:

Ձեռ. 4501, էջ 1293-1294

1296 872 1789 **թ. փետրվար** – Թուղթ ի Հնդիկս առ սրբոյ Աթոռոյս՝նուիրակ Եփրեմ վարդապետին, ի պատասխանի թղթոյ նորա ի ՌՄԼԸ (1788) թուոյ մարտի Ը (8) գրեցելոյ ի Մուչիբանդարու: Յիշումն լսատ գրեցեալ բանից եւ ծանուցումն Համառօտ առ Յօհաննէան ազգն գրեալ բանիցն մերոց, նաեւ առ Սէթեան Աւետն եւ Համիրն գրեցելոյդ, եւ որպիսութիւնք կողմանցս եւ սրբոյ Աթոռոյս:

Յորմէ քրիստոսասէնդ սուրբ ողջունիս եւ ճշմարիտ սիրով եւ օրհնութեամբ Հայրականաւ ծանիր սիրելի եւ Հոգեւոր որդիդ մեր եւ ծոցածին զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ Եփրեմ գդ.ծառմիտ եւ խոՀեմափայլ վարդապետ: Զի ի նախընթաց ՌՄԼԸ (1788) թուոյ յունիսի ԻԱ (21) թուղթ ունիմք գրեալ առ քեզ, ի պատասխանի Բ (2) թղթոցդ քոց ի ՌՄԼԶ (1787) թուականի յունիսի ԺԷ (17) եւ ի նոյեմբերի ԼՆ գրեցելոց, ընդ որում եւ ի Գրիգոր վարդապետէն լսատ ինդրոյդ զպայմանաւոր արձակման թուղթ առեալ ի

վերայ Սուրաթու Պետրոս երիցուն, Հանդերձ ծանուցական թղթով առ գործակալն մեր Յօհաննջան աղային՝ յղեալ եմ առ Ջուղայու առաջնորդ Յակոբ վարդապետն, որ նաև ըստ այնմ մտաց թուղթ գրեալ ընդ այնց յղեացէ ի վերայ Բանդարբուշեռու ի ձեռն Յօհաննջան աղային՝ առ ի իմանալ նորա զբանն եւ որպէս պէտքն է, այնպէս առնել: Իսկ յետ այնորիկ Հիւանդացեալ էլաք ի լեռնամերձ վանորայն եւ գնացեալ մինչեւ յոտն Մասեայ յաղբիւր սրբոյն Յակոբայ, զառողջութիւն գտաք կերպիւ մի, եւ վերադարձաք, եւ յայնմհետէ եւս այլեւայլ հոգւոք պաշարեալ, անձեռնհաս եղաք ցարդ գրել ինչ յայդկոյս եւ առ քեզ: Բայց ի նոր տարւոջս էհաս առ մեզ թուղթ քո գրեալ ի Մուշիբանդարու յանցեալ ամի մարտի Ը (8)՝ Հանդերձ ի Սուրաթ ի նոյեմբերի էն գրեալ թղթոյդ օրինակաւն: Ընդ որում գոյին եւ ի Յօհաննջան աղայէն եւ ի Բեթղէհէմեան պարոն Յովհաննիսէն թուղթք: Վասն որոյ հարկաւորեցաք այժմ զպատասխանիս գրել:

Արդ, ի թղթոյդ գրեալ էիր նախ զժամանելդ ի Մուշիբանդար եւ հիւանդանալդ, որոյ ազագաւ տրտմութիւն եղեւ մեզ, յուսամ թէ Աստուծով շուտ առողջացեալ իցես, յորոյ վրայ աջ Տեառն եւ շնորհք սրբոյ իշմանն տեղւոյս Հովանի լիցի եւ յամենայն ցաւոց զերծ արասցէ եւ յառողջութեան պահեսցէ: Ապա ծանուցեալ էիր զյառաջադրութիւնդ յետ աւարտելոյ տեղւոյդ գործոյն գնալ ի Մատրաս:

Եւ վասն այնր յուսամ ի Տէր, թէ յաջողեալ իցէ զգնալդ անդ եւ մինչեւ ցայժմ զմատրաս եւ զայլ եւս տեղիս աւարտեալ իցես:

Գրեալ էիր զհասանիլն ընդ քեզ տարեալ թղթոյն մերոց առ Հաճամիր աղայն, եւ զպատասխանի գրելն նորա առ քեզ, եւ միամիտ եղաք: Սակայն որ գրեալ է նա քեզ, թէ զդարձն թղթոց մերոց արարեալ իցէ ընդ Յովսէփին, դեռ ոչ զՅովսէփն տեսաք եւ ոչ զթուղթն: Ազդեալ էիր եւս զլսելդ վասն եղիազար որդւոյ նորին, թէ վախճանեալ է, եւ մխիթարութեան թուղթ էիր խնդրեալ: Զոր եւ մեք գրեալ յղեցաք ընդ թղթոյս (որոյ վասն ի ներքոյ ծանիցես զայլ ինչ):

Զեկուցեալ էիր եւ զբեալ Յովհաննիսի որպիսութեանցն, եւ զինչ Հոգս առնելոյն քո վասն նորա, եւ զգրեցմանէ Կալկաթայու պարոն Խաչիկին առ քեզ զդարձն թղթոյ քոյ և զյուսադրութենէ ի կողմանէ Յովհաննիսին եւ այլն: Զորս իմացեալ, այնուհիւկ եւս միամտեցաք: Իսկ ի Յովհաննիսէն թուղթ էր եկեալ ի տունն իւր. անտի առաւել եւս տեղեկացաք զորպիսութեանց նորա, որ շատ վիշտ եւ հիւանդութիւն է կրեալ ի ծովուն եւ ի նաւահանգիստն, բայց զքէն ոչ ինչ էր ծանուցեալ՝ գրելով, թէ ուխտեալ եմ, որ մինչ ծովու յայս կողմն իցեմ, վարդապետէն բան ինչ ոչ գրեցից յուրէք: Յորմէ կարես հասկանալ, թէ ոչ է գրեալ նա զքէն առ մեզ վատ կամ լաւ: Յառաջին թղթոյն մերում եւս եմք զմիամտական բանս գրեալ քեզ, անտարակոյս լեր:

Գրեալ էիր եւս վասն մեր պատուիրեալ առնլի հոթեղինացն, թէ յանձնելոց եմ զդաւթարն աստ ումեմն Հաւատարմի առնուլ, զոր եւս գիտացաք եւ շնորհակալ եղաք զսիրելի որդւոյդ վասն Հոգացողութեանդ: Որում պարգեւեսցէ Աստուած զօրութիւն եւ կարողութիւն:

Այսքան էին բանք քո պատասխանախնդիրք, յետ որոց զայս ծանիցես: Զի պարոն Յօհաննջան աղային ի թղթոջ իւրում գրեալ էր զորքան դրամս յղելն վասն սրբոյ Աթոռոյս եւ վանորէիցն եւ այլոց եւ յիշատակաց աղագաւ, վասն որոյ եւ մեք ահա շնորհակալութեան թուղթ յղեցաք նմա եւ

խոստացաք զՀարականն եւ զմաշտոցն տպագրել ի յիշատակ իւր եւ յետ միջոցի, մինչ յաջողեացի զարեւելեան կողմանն խուցն նորոգել, զայն եւս յիշատակ // ինքեան առնիցեմք եւ զեկեղեցւոյ շուրջանակի ֆարշից յիշատակարանն նորա եւ նորայնոց անուամբք փորագրեալ յաջմէ մեծի դրանն, զօրինակս յղեցաք առ ինքն: 1297

Բայց Բեթղէհէմեան պարոն Յովհաննէսն գրեալ էր վասն կենակցին նորա, թէ վախճանեալ է, որ տրտմութիւն եղեւ մեզ, այլ ինքն ոչ էր գրեալ: եւ մեք յերկբայեալ, ի յայն թուղթն իւր ոչ յիշեցաք, այլ զուրցն միսիթարութեան թուղթ գրեալ յղեցաք ի ձեռս քո, զոր եթէ ամուսինն ստոյգ մեռեալ իցէ, տացես եւ միսիթարեսցես ի մերս կողմանէ, իսկ թէ ոչ, մի երեւեցուցես: Նոյնպէս եւ Հաճամիր աղային զորպիսաճոյց թուղթն որիշ գրեցաք և ի ձեռն Յօհաննջան աղային յղեցաք հասուցանել առ նա, իսկ զմխիթարականն եւս յատուկ գրեցաք եւ յղեցաք առ քեզ որպէս եւ յիշեցաք ի վերոյ, զոր եւս ըստ այնմ պարտիս առնել, քանզի ի կարծիս եմք եւ վասն մահուան որդւոյն նորա:

Նաեւ ըստ խնդրոյ Սէֆէան պարոն Աւետին զԽորհրդատետրն տպագրել ի յիշատակ նորա կամելով, զբանիսն յղել նմա, թուղթ եւս գրեցաք օրհնութեան եւ ի կողմանէ Պետրոս երիցուն զինչ գրելն քո առ մեզ եւ զինչ առնելն մեր յիշեցաք: Կալկաթայու Խաչիկ աղայն եւս որովհետեւ թուղթ էր գրեալ մեզ, ի պատասխանի նախկնոյ թղթոյն մերոյ եւ զորպիսութիւն հարցեալ ըստ Հաճամիրին, առ նա եւս թուղթ գրեցաք զորպիսութենոյ ինչ ազդելով եւ վասն Հռիփսիմեայ վանից զանդակատանն ծանուցաք, թէ ցարդ ոչ յաջողեցաւ եւ այժմ սեղանատունն է ի միջի, յետ նորա շինել տացուք: Եւ վասն առ քեզ գրեալ յուսադրութեանն շնորհակալ եղաք: Մարդար աղայի յիշատակի արձանագրութեան օրինակն եւս նմա յղեցաք այժմ հանդերձ թղթով: Ի թուղթն սոցա գրեալ եմք, թէ Խորհրդատետր յղեցաք, այլ յղելն ընդ թղթոյցս ոչ եղեւ, զի բերօղ ոչ գտանի: Ի Պօլսոյ ի Բաղդատ կարաւան ոչ գնայ, ճանապարհն փակ է, մինչ զի յանցեալ ՌՄՂԶ (1787) թուոջս, որ Յովսեպոս պատմագիրք եւ Սաղմոս եմք յղեալ, դեռ ի Պօլիս են: Ապա թէ ոչ, ի վաղուց կամիմք զգրեանս յղել, մինչ դու եւս երբեմն գրեալ էիր, թէ բեռամբ յղես: Այժմ եւս պարոն Յովհաննէսն զԱտենիս էր խնդրեալ: Վասն որոյ ոմանեցաք յայդ կողմն եկող եւ գտաք զԱնթաբաբեանց պարոն Յակոբն, որ ի քանիս ամիս յերեւան է վասն վաճառաց եւ մինչ ի Զատիկն էլանելոց է ի ճանապարհ: Ընդ նմա զԽորհրդատետրս եւ զԱտենիս եւ զՅովսեպոս պատմագիրս յղեցոց եմք ի Բաղդատ առ պարոն Փանոսն՝ հասուցանել ի Բասրայ առ պարոն Յովհաննէսն, որ նա զայդ կողմն յղելիսն յղեսցէ եւ զայլսն վաճառեսցէ, որպէս գրեալ էր: Ի բեռինն յայնմիկ դնելոց եմք յանուն քո զե (5) Խորհրդատետր, զորս պարոն Յովհաննէսն յղեսցէ առ քեզ, զի ուր ուրէք դէպ լինիցի, տացես: [Իսկ զորպիսութենոյ կողմանցս, որ երկու մեծ տերութիւնքն՝ արեւմտեայքն եւ հիւսիսայինն պատերազմին ընդ հագարացւոց եւ սոքա են որպէս ի նախնումն նուագի ըստ ասելոյ եւ լսելոյ բազմաց, եւ երկրայքն ի խռովութեան կան, ուստի եւ ազգին մերոյ ձախորդութիւն եւ նեղութիւն:][1]

[1] Բնագրում ջնջված է:

Իսկ որ որպիսութիւնս կացութեանց եւ եղելութեանց Հարցանես, վասն մեծամեծ թագաւորացն պատերազմաց ոչ է դէպ գրել, նախ զի վտանգ է. եւ երկրորդ, զի, ի Հարկէ լսէք: Սակայն վասն կողմանցս գրեմ, որ տունս արեւելեան, որպէս յառաջն, նոյնպէս եւ այժմ անհանգիստ, բայց այս է փոքր մի ոտնաձայն անձրեւի, որ Ուման խանն դարձաւ ի տեղին՝ Հաշտեալ ընդ Վրաց պետին, եւ դեռ ոչ շարժի, եւ պետն Վրաց Օսմանցւոց եւս Հաշտեալ եւ ընդ Ֆաթալի խանին միաբանեալ, երկաքանչիւրքն զօրօք եկին ի Գեանջայ եւ տեսին զիրեարս եւ բարեկամութիւն Հաստատեցին: Եւ Գեանջայու խանն, որ էր ձեռամբ Իբրահիմ խանին, զպատանդս եւս Պարոնին եւ գնաց առ նոսա, եւ նոքա այնու զԳեանջայ առ ինքեանս գրաւեալ, յառաջ գնացին դէպ ի Հուշի, եւ որպէս Համբաւաբերք ասեն, ի Սուլէյման փաշայէն առ ինքեանս վասն Հաշտութեան եկեալ զգլխաւոր ոմն յղեալ էն առ Իբրահիմ եւ զիւրեանց էլէին եւ զծախան խնդրեալ, զորս թէ չտայցէ, իբրու աւերութիւն են առնելոց եւ վնաս տալոց նմա: Մեր խղճալի մէլիքազունքն եւս, որք տարադրեալ ի Հայրենեաց դէգերէին ի Թիֆլիզ, ընդ Պարոնին են:

Տեսցուք զի՞նչ լինի, Աստուած բարի կատարած արասցէ:

Բայց մեր երկիրս Համեմատութեամբ շրջակայիցն իբր խաղաղ է՝ ի խնամոյն Աստուծոյ, թէեւ ցաւք եւ նեղութիւնք շատք ի միջոյ իւրոյ:

1298 *Սուրբ Աթոռս ի պայծա//ռութեան կայ Հնորհիւն Քրիստոսի: Յանցեալ ամի Հոկտեմբերի ամսեանն զորոյ տաճարիս Ծաղկեցումն եւ պատկերանկարութիւնն վճարեալ, զՅովաննէսն ուղեւորեցաք, եւ զսեղանատունն եւս նորոգեցաք, եւ զվերնայարկն Հասուցաք ցկէտն՝ ձեռն վերաժամանեալ մնաց այնպէս: Աստուծով ի գարնան աւարտեսցուք, եւ ձմռան սեղանատունն եւս Հոգս մի արասցուք մեծացուցանելոյ, եւ զկնի եւս թէ Աստուած յաջողեսցէ, ջանասցուք ի պարտականութենէ Յօհաննէսի եւ Խաչիկ աղայիցն ազատ լինիլ:*

Այսպէս գիտացեալ զմէնջ, եւ դու, բարեմիտ որդիդ մեր սիրելի, որպիսածանոյց թուղթդ մի պակասեցուցես ի մէնջ, որպէս եւ առնեաղ, զորդիական սէրդ եւ զմտերմութիւնդ անփոփոխ նոյնութեամբ յարատանաց ունիցիս առ Հնորհածին մայրս քո Հոգեւոր Հայրութիւնս մեր, որոց զօրհնութիւնս լիալիր ընկալեալ միշտ ընդ ողորմութենէն Աստուծոյ գնասցես ի զօրութենէ ի զօրութիւն, կալով ողջ ի Տէր:Ամէն:

Սիրով Հայրականաւ եւ օրհնութեամբ բազմաւ ողջոյն տամք Հոգեւոր որդւոյն մերոյ եւ Հարազատ զաւակին սրբոյ Աթոռոյս՝ Մովսէս խոհեմամիտ վարդապետին եւ այլոց ընդ քեզ եղելոցն, որք միամտութեամբ սրտի սպասաւորէն քեզ, զորս եւ յանձնեմ ի խնամս Տեառն ի զօրութիւն Հնորհաց սրբոյ իջմանն տեղւոյս նորին:

Գրեցաւ ի ՌՄԼ (1789) թուին, եւ ի փետրվարի ելիս: Ի սուրբ էջմիածին:

Այլեւ Հարկաւորապէս զայս գրեմ, որ տանս գիտես թէ որքան չայ մասրաֆ գնայ, իսկ ի գնալդ մոռացաք ի սիահնջդ գրել, պարտիս ե (5) տեղւոյս լիտր չայ առնուլ Բ (2) ամանով, մինն շատ լաւ եւ մինն հասարակ, եւ բերել ընդ քեզ ի բարեաւ գալդ[183]:

Ձեռ. 4501, էջ 1296–1298

1302 873 1789 **թ. [փետրվար]** – *Թուղթ ի Բաղդատ առ սրբոյ Աթոռոյս գործակալ պարոն Փանոսն վասն Ա (1) Հակ նորատիպ գրեանցն, զորս յղեցաք ընդ բաղդատցի պարոն Յակոբին, Հասուցանել անդ, զի եւ սա յղեսցէ ի Բասրայ:*

Յորմէ բազմաւ սիրով եւ օրհնութեամբ, քրիստոսականաւ սուրբ ողջունիւ եւ նոյնաէջ սրբոյ տեղւոյս զօրացուցիչ Հնորհիւն ձանիր, սիրելիդ մեր ի Տէր, Հարազատ որդի սրբոյ Աթոռոյս եւ Հաստատիմ գործակալ սորին՝ Քրիստոսիւ օրհնեցեալ բարեպաշտօն եւ մեծահաւատ պարոն Փանոս: Զի յառաջ քան զայս ի փետրվարի ամսոյ ելիս գթութիւդ գրեցաք առ քեզ երկարապէս, ի պատասխանի թղթոյն քոյ ի ՌՄԼԷ (1788) թուոջն ի յապրիլի ԻԷ (27) առ մեզ գրեցելոյ, եւ ընդ նմա մի մեծ պահարանաւ թուղթք եւս յղեցաք ի ձեռս քո, զոր Հասուցես ի Բասրայ առ պարոն Յովհաննէսն Բեթոէէմեան:

Եւ խոստացաք զնորատիպ Խոհրդատետր մի յղել վասն սրբոյ եկեղեցւոյդ ձերոյ, եւ զքանիսն յայտնեալ եւ զայլ գրեանս յղել, զի յուղարկեսցես ի Բասրայ: Այժմ աշա մինչ Խանբարեանց պարոն Յակոբն վերադառնայր յայդր, զմի Խոհրդատետրն ետուք ինքեան վասն սրբոյ եկեղեցւոյդ, զոր ընկալեալ տացես յեկեղեցին, զոր բանեցուսցեն քահանայքն ի յիշատակ սրբոյ Աթոռոյս, եւ զմի Հակ գրեանս եւս յանձնեցաք նմա, որ բերցէ յայդր եւ յանձնեսցէ քեզ, եթէ բացեալ լինիցի ի Հանապարհին կամ ի տեղդ բացցի, վերաՀասու լիցիս, որ Իե (25) Աստեղի ժամագիրք է, Ի (20) Խոհրդատետր, Ի (20) Սաղմոս եւ Ա (1) Յովսեփոս պատմագիրք, եւ կրկին ամրացուցեալ զՀանն, Հաւատարիմ գնացողօք յղեցես ի Բասրայ առ պարոն Յովհաննէսն՝ Հանդերձ թղթովն, զոր գրեալ եմք առ նա: Եւ զերբ Հասանիցն քեզ եւ զքո որպէս յղէն, ծանուցես մեզ ի միամտութիւն: Այլեւ, ի կողմանէ Հակի քիրայիս ասացաք Յակոբին, թէ գրեցուք պարոն Փանոսին, որ տացէ: Իսկ նա յօժարութեամբ իւրով խոստացաւ յինքնէ տալ զքիրայն աստի մինչեւ ի տեղդ բերելն, բայց եթէ ի քէն զիր ինչ պահանջիցէ, տացես:

Զայլսքան ինչ իմացեալ այժմ, եւ բանիցս կատարումն տուեալ, ի ճշմարիտ սէրդ եւ ի Հարազատութիւնդ, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, Հաստատուն կալով, ողջ լեր ի Տէր եւ յանձնեցեալ ի խնամս բարեգթութեան նորին՝ Հանդերձ ամենայն քոյոյնովքդ: Եւ շնորհք սրբոյ Աթոռոյս եղիցի ընդ ձեզ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼ(1789) թուոջս եւ ի..., ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ էջմիածինդ[184]:

Ձեռ. 4501, էջ 1302

1388 874 1789 **թ. փետրվար** – *Թուղթ ի Սուրաթ առ Գէորգէնոց Յակոբեան Յօհաննէսն աղային, ի պատասխանի նորին գրեալ թղթոյն ի ՌՄԼ (1788) թուին եւ մարտի 28. յիշումն յառաջ գրեալ թղթոյն մերոց ի ՌՄԼԶ (1787) թուին յօգոստոսի Իե (25) եւ ի դեկտեմբերի Լ (30), եւ ի ՌՄԼԷ (1788) թուին ի յունիսի ԻԱ (21): Ընդհակալութիւն վասն դրամոցն, զորս յղեալ էր իբր Հոգաբաժին իւր վասն սրբոյ Աթոռոյս եւ վասն վանորէիցն եւ վասն գիրք տպելոյ, եւ կրկին շնորհակալութիւն վասն արծաթեայ Ջաշին, զոր շինեցուցեալ էր յանուն սրբոյ Աթոռոյս եւ յղելոց էր, եւ այլ բանք:*

Յորմէ ժամանեսդ թուղթ...

Եւ ընդ առաստածաւալ օրհնութեանս աստուածայնոյ ծանուցումն լիցի

1389 *սիրելոյդ մէ//րոյ յաստկանի եւ բարեջան որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս էջմիածնի: Զի ի յառաջագոյն ի ՌՄԼԶ (1787) թուին յօգոստոս Իե (25) եւ ի*

դեկտեմբերի Լ (30) գիրս եմք գրեալ առ քեզ եւ ի վերայ Պօլսոյ յղեալ որոց ընդ յետին թղթոյն զնորատիպ Յովսեպոս պատմագիրք եւ զնորատիպ Սաղմոսք եւս յղեցաք վասն քոյ եւ վասն այլոց: Եւ յայն թուղթն զբազում բանս եմք գրեալ երկարօրէն, մանաւանդ ի կողմանէ սրբոյ Երուսաղէմի նուիրակ՝ վատաբարոյ Յակոբ աբեղային, որ ի կենաց վերջացեալ էր, ըստ Աստուծոյ իրաւանցն, եւ ոչ էր մնացեալ մերս վրէժխնդրութեանն, եւ վասն Հոգեբաժնական տրոցդ, որք յայն ժամանակն ի Բասրայ եւ ի Պօլիս էին հասեալ: Յետ այնոցիկ ի ՌՄԼԷ (1788) թուին ի յունիսի ԻԱ (21) եւս գիրս գրեցաք առ քեզ վասն Պետրոս երիցուն եւ այլ ինչ բանից, եւ զայն յղեցաք ի Ջուղայ առ առաջնորդ Յակոբ վարդապետն, որ նա ինքն եւս թուղթ գրեալ այնու հանդերձ հասուցէ առ օրհնեալդ: Ապա ի ՌՄԼԷ (1788) թուին եւ ի մարտի ԻՀ (28) գրեալ թուղթդ էհաս առ մեզ ի ՌՄԼՀ (1789) թուոյս յունվարի ԻԷ (27), որով առաջին օրինակն եւս յանցեալ ամի օգոստոսին էր հասեալ, այլ մեք ի հիւանդութեան դոլով յայնժամ ոչ կարացաք գրել զպատասխանին: Իսկ յերկրորդ օրինակոջս, զոր ինչ բանս էիր յաւելեալ ի վերայ յառաջ գրեցելոցդ, զայնոսիկ եւս այժմ ծանեաք եւ իմացաք, որ յերից թղթոցն մերոց դէռ մին եւս ոչ էր հասեալ քեզ: Բայց յուսամ թէ Աստուծով մինչեւ ցայժմ հասեալք իցէն, եւ զգրեալսն մեր իմացեալ իցես եւ միամտեալ:

Այլ վասն Յակոբ աբեղային դարձեալ կրկնեմ այժմ, զի մեք ազդումն էաք արարեալ պատրիարգին Սաղիմայ եւ զգասն քո առնելոց էաք ի նմանէ, սակայն ամենարդարն Աստուած կանխեաց զիւր վրէժխնդրութիւնն եւ եբարձ զնա: Այլ որ գրեալ էաք քեզ վասն նորա, թէ ի կողմն Ամանայու նուիրակ է առաքեցեալ եւ ի ծովու յայս կողմն մեռեալ, յետոյ պատրիարգն գրեալ էր, որ անդ ի Սաղիմ իակ է մեռեալ նա յետ սակաւ աւուրց գնալոյն անդ: Ինչեւիցէ, այսուհետեւ ոչ եւս արժան է խօսիլ գնմանէ ինչ. զհամարն իւր ինքն տացէ: Եւ դու փոխանակ սրտնեղութեանդ եւ վիրաւորելոյդ ի նմանէ, յԱստուծոյ մխիթարեսցիս եւ սրտադիւր լիցիս:

Ի կողմանէ նուիրակ Եփրեմ հնորհապերճ վարդապետին, որ գրեալ էիր, նա ինքն եւս ի Մուշիրանդարու թուղթ գրեալ այժմ առ մեզ, յոյժ հնորհակալութիւն էր արարեալ զքէն վասն մեծի սիրոյդ եւ բարեւաւութեանդ եւ օգնականութեանդ, զորս առ ինքն եւ առ գործն ցուցեալ էիր ի յօգուտ սրբոյ Աթոռոյս եւ ի պատիւ մեր, որոյ աղագաւ յոյժ հնորհակալեցաք զքաղմագով սիրելոյդ, որում Աստուած լիցի վարձահատոյց ըստ ամենայն բարերարութեանցդ:

Եւ վասն Սաղիմայ նուիրակ Պետրոս վարդապետին, որ զբանս ինչ էիր գրեալ, իմս առ այն, զի նա ոչ է իբրեւ զՅակոբ աբեղան, այլ համեստ անձն է, մանաւանդ ի սուրբ Աթոռս դիմեալ եւ ի մէնջ զիարատ ընկալեալ, այսպէս էկն: Յուսամ թէ զանպատշաճ վարս ինչ ոչ ցուցանիցէ յայդր, բայց թէ ցուցցէ եւ իմանայցեմք, յայնժամ ընդունելոց է զհատուցումն:

Իսկ եւ վասն արծաթեայ հրաշակերտ ջահին քո, զոր գրեալ էիր թէ յղելոց եմք ի Բասրայ, առ այն եւս մեծապէս դոհունակ եղաք զմեծագործ սիրելոյդ եւ ահա գրեցաք ի Բասրայ պարոն Յովհաննէսին, զի ի հասանիլ առ ինքն այն ջահին, շուտով հաւատարիմ մարդով յղեսցէ առ սուրբ Աթոռս: Զոր յաջողեսցէ Տէր խաղաղութեամբ հասանիլ ի սուրբ գահս եւ ընկալցի զհոգեւոր յիշատակն քո ի հաճոյս իւր: Եւ ի կողմանէ երից անգամ

յղեալ դրամոցդ՝ հոգեբաժնականդ տրոց վասն սրբոյ Աթոռոյս եւ վասն շրջակայ վանորէից եւ միաբանաց, ծանիր, զի յառաջնում նուագին յղեալդ, որ էր 8000 ռուփի, ի վերայ Պօլսոյ էհաս առ մեզ: Յերկրորդում նուագին յղեալդ, որ էր 7000 ռուփի, այն մինչ հասեալ էր ի Բասրայ, մեք վասն հարկի իրիք պատահելոյ ի վերայ Յովհաննէսին փոլիսայ էաք արարեալ եւ նա դեռեւս ոչ առեալ զայն, քեարզասի տեսանելով յինքենէ հատուցեալ էր զմեր փոլիցայն, որ յետոյ փոխարէնն զքո յղեալ դրամին առյէ, որ ի հարկէ, մինչեւ ցայժմ առեալ է: Իսկ յերրորդում նուագին յղեալդ,
1390 որ է 9000 ռուփի, ի կողմանէ նորին գրէ մեզ պարոն Յովհաննէսն, թէ// փոլիցայն եկեալ է ի վերայ վէքիլին եւ տալոց էն զդրամն, բայց ապրանքն ոչ վաճառի, որովհետեւ քաղաքս ի մէջ նեղութեան կայ, երբ վրդովումն անցնի եւ ապրանքն վաճառի, յայնժամ զդրամն առնելոց եմ:

Այսպէս էր պարոն Յովհաննէսի գրածն: Այլ զի նախկին յղեալ 8000 ռուփի դրամքդ էհաս ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, մեք եւս առ ի կատարել զինդիրդ, ահա ի սկզբան նոր թուոյս կարգադրեցաք ի սուրբ Աթոռոջս յիւրաքանչիւր պատարագ մատուցանիլն, Ամ (1000) դէսն տալ ժամարարաց եւ Ի (20) փարայ տալ սրբոյ տաճարիս լուսագին, եւ ըստ յղեալ օրինակիդ պիշատակարան անուանց քոյ եւ քոյայնոցդ եւ նախնեացդ գրեալ եդաք ի Խորհրդատետրն՝ ի յիշատակել ժամարարաց առաջի սուրբ խորհրդոյն: Նոյնպէս եւ ի յեօթն վանորայսն եւսուք պիշատակարանս եւ կարգեցաք տալ Ի Ի (20–ական) փարայ ժամարարացն, Ի Ի (20–ական) փարայ լուսագին իւրաքանչիւր եկեղեցեացն եւ Խ Խ (40–ական) փարայ առաջնորդացն ի պէտս ծախուց վանորէիցն: Մինչեւ ի տարւոյ վերջն այս կարգս պարտին այսպէս յառաջ ընթանալ, եւ ի լրանալ տարւոյն՝ թէ ի սուրբ Աթոռոջս, եւ թէ ի սուրբ վանորայսն Համայն միաբանացն զպաշտամանց դրամս եմք բաժանելոյ եւ զհաղկերոյթս եմք առնելոց ամենեցուն, եւ մեծահանդէս ժողովիւք շնորհակալութեամբ օրհնաբանելոց եմք գքեզ: Եւ յետ այսոցիկ այսպէս լինելոյ՝ գծախսն տեսանելոց եմք եւ որ ինչ յաւելցի, զայն եւս ի հետագայ տարին եմք այսպէս մատակարարելոց եւ առաջնորդացն եւս թուղթ գրեցուցանելոց առ սիրելիդ:

Եւ զվանորէից դրամն, որ միանգամայն ոչ տամք առաջնորդացն վասն այս պատճառի է, որ ոմանց մահ հանդիպի եւ ոմանք եւս փոխին յառաջնորդութենէն եւ հոգեւոր առաջնորդութիւնքն անկատար մնան, որպէս երբեմն զփորձն առեալ եմք: Վասն որոյ այսու սահմանեալ տալն բարւոք համարեցաք: Եւ զի սրբոյԳայիանեայ վանիցն լաւ այգի ոչ գոյր, որպէս միւս երկու վանիցն գոն, եւ քանի մի վանք եւս ամայացեալք էն ի գալստենէ լէզկեացն, որոց եւ միաբանքն ի սուրբ Աթոռոջս կան, վասն որոյ յանուն նոցա յղեալ արդեանցդ Լ (30) թումանն եւսուք եւ զբերրի այգի մի գնեցաք վասն սրբոյ վանիցն Գայիանեայ ի մշանջենաւոր յիշատակ քեզ: Որոյ աղագաւ եւ նոյն վանից առաջնորդն ահա զհնորհակալութեան թուղթ գրեաց առ սիրելիդ:

Նաեւ յատկապէս վասն մեր իակ որ ժամուց էիր յղեալ, զայն եւս սիրով ընկալեալ յիշեցաք զքեզ եւ յիշեմք ի փրկարար սուրբ պատարագի ի գերաշխարհ սուրբ տեղւոջս, եւ յամենայն սրտէ օրհնեցաք զարժանաւորդ օրհնութեանց մեծաց, եւ առաջի աստուածածին սրբոյ տեղւոյս՝ հայցեցաք եւ հայցեմք ի Տեառնէ վասն քոյ զբարիս: Արդ, ընկալցի Տէր Աստուած զհոգեկան տուրս քո ի հաճոյս բարեսէր կամաց իւրոց, եւ զփոխարէնն

Հեղգէ ի Հոգի եւ ի մարմին քո զշնորհս ողորմութեան իւրոյ, միջնորդութեամբ սրբոյ իջմնոյ տեղւոյս իւրոյ եւ բարեխօսութեամբ սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ եւ ամենայն սրբոց եւ սիրելեաց իւրոց, օրհնեսցէ զքեզ եւ զօրացուսցէ, շէն եւ պայծառ պահեսցէ, փրկեսցէ ի չարէ եւ ունիցի ի յաւուրկ իննամս իւր՝ Հանդերձ ամենայն քոյոցն։ Եւ զՀոգիս ննջելոց քոց լուսաւորեսցէ եւ հանգուսցէ յարքայութեան իւրում։

Խնդրեալ էիր եւ զմանս գրեանս տպագրել ի յիշատակ քո. ծանիր առ այն, զի Ճաշոց գրքի պարագայքն բազումք են եւ ծանուցք, այն յամենոյ է եւ թերեւս յետ ժամանակաց լինիցի։ Այլ այժմոյս առաջադրեալ ունիմք զՀարականն եւ զբուն Մաշտոցն սրբագրութեամբ տպել։ Զորս մինչ Աստուած յաջողիցէ, զայնս քեզ եւ քոյոցոյն եմք յիշատակ առնելոց, միամիտ լիցիս։ Եւ զարեւելակողման խուցն սրբոյ Աթոռոյս, որ կամեցեալ էս ի յիշատակ քեզ նորոգել, հաճեցաք ընդ այն եւ յիրաւի այն խուցքն Հարկիս նորոգել պարտին։ Բայց յանցեալ ամին զսրբոյ եկեղեցւոյ ծաղկեցումն եւ զպատկերանկարութիւնն Հազիւ ի կատարումն բերաք եւ զմեծ սեղանատան կէսն՝ Հանդերձ իւր սրահիւն, որք խախտեցեալ էին, նորոգել ետուք սրբատաշ քարամբք, եւ ի վերայ նոցա սկիզբն արարաք վերնայարկս շինել, մնաց թերակատար, յառաջիկայ գարնանս Աստուծով զայն աւարտեսցուք, որ անվայել է կիսատ թողուլն։ Ապա եթէ Աստուած յաջողութիւն տացէ, զարեւելեան կողման գիւսցան նորոգելոց եմք ի յիշատակ քո։ Եւ առ այս մի գուցէ նեղասրտիցիս սիրելիդ իմ, երկիրս մարդապակաս է եւ անհանգիստ, եւ այլազգիքն իբրեւ զքաղցեալ գազանս զաչս իւրեանց առ մեզ յառեալ ունին, եթէ համարձակիցիմք զամենայն կամեցեալն մեր յառաջացուցանել, նոցա պատճառ լինի առաւել եւս ագահաբար պահանջմունս առնելոց, որպէս եւ դու խոհեմաբար ի թղթումդ ազդեալ էիր։ Ուստի զերկու մեծ գործառնութիւնն ի միասին ոչ լինի վճարել, վասն որոյ մի մի առնեմք, որ ի գլուխ տանիլ կարիցեմք։ Բայց զարձանագրութիւն յիշատակիդ ի կողմանէ սրբոյ տաճարիս շուրջանակի ֆարշիցն, զոր կամէաք ի մէջ գաւթին ի յաջակողմն մեծ դրանն գրել, որոյ աղագաւ եւ երկիցս գրեալ էաք քեզ, այժմ մինչ զանուանս նախնեացդ եւ ընտանեացդ գրեալ եւ
1391 եւ տեղին տանէր, այնոքիւք անուամբք փորագրել ետուք գյիշատակարանին։ Որոյ եւ զօրինակն ահա ընդ թղթոյս յղեցաք, զի տեսցես։ Այլեւ ի տպարանի մերում զՆորշրդատետրն տպագրեցաք, յորմէ զմինն շքեղապէս կազմեցուցեալ, ի նշան սիրոյ եւ օրհնութեան առաքեցաք վասն սիրելւոյդ։

Իսկ զորպիսութեանց կողմանս եւ երկրիս եւ սրբոյ Աթոռոյս, էթէ իմանալ կամիցիս, գիտեմ զի լուալ էք, որ արեւմտեան եւ հիւսիսոյ տէրութիւնքն պատերազմ են բացեալ ընդ հագարացիս, յորմէ վնասք շատ լինին մերայնոց։ Աստուած բարի վախճան տացէ։ Եւ մեր շրջակայիցն իշխողքն եւս միշտ զմիմեանս անկանին եւ խռովութիւնք անդադար կան։ Այլ գազանաբարոյ զօրքն լէզկեաց, որք կրկին խաղացեալ էին յայս կողմն, յանցեալ ամին յետս դարձան ի բնակութիւնս իւրեանց եւ երկիրս մեր այժմ փոքր մի ապահով է։ Սուրբ Աթոռ մայրս ձեր ի պայծառութեան կայ, մեք եւս, թէպէտ բազմօք նեղիմք անկանօն իրապահանջութեամբք այլազգեաց եւ պէսպէս հոգւօք, եւ երբեմն եւս հիւանդութեամբք, սակայն որքան կարն մեր բերէ, ջանս ունիմք եղեալ ի շինապայծառութիւն եւ ի բարեկարգութիւն սրբոյ Աթոռոյս ի պարծանս եւ յուրախութիւն օրհնեալ ազգիդ մերոյ։

Զփեսայէդ որ բան ինչ էիր գրեալ առ լուսարար տէր Գրիգոր վարդապետին մեր, ծանոյց մեզ եւ տրամեցաք, վասն որոյ գրեմ սիրելւոյդ, զի քո կատարելութեանն զնորա անկատարութիւնն շահեսցես։ Բայց մեք այլ ոչ գրեմք զանուն նորին ի թղթոջ քում, մինչեւ ի քէն գիր ընկալցուք եւ ծանիցուք, թէ խաղաղութիւն իցէք արարեալ ընդ միմեանս։ Այլեւ առ նուիրակն մեր եւ առ Համիր աղայն, եւ առ պարոն Աւէտն գթուղթս գրեալ յղեցաք ի ձեռոք քո, զոր Հաստացես նոցա։

Վերջապէս խնդրեմ ի յաղնուագոյն սիրելւոյդ՝ կալ եւ մնալ ի յանկեղծ սէրդ եւ ի ստոյգ բարեկամութիւնդ, որ առ աւուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, եւ Հոգեւոր որդւոյն մերոյ՝ նուիրակ Եփրեմ աստուածիմաստ վարդապետին, որպէս ի գնալն, նոյնպէս եւ ի վերադառնալն ձեռնտու եւ միսիթարիչ լիցիս եւ լաւ նաւուղեւորեսցես։ Եւ միշտ զսիրանիշ թուղթդ անպակաս արասցես ի մէնջ, գրելով պարբեկեցութենէ եւ պայծողութենանց քոց ի միսիթարութիւն մեզ։ Ողջ լեր ի Տէր եւ յանձնեալ ի պահպանութիւն ամենախնամ աջոյ նորին՝ Հանդերձ ամենայն քոյոյնովքդ, եւ շնորհք սրբոյ Աթոռոյս ելիցի ընդ ձեզ։ Ամէն։

Գրեցաւ ի թուոջ Փրկչին 1789 եւ ի թուականի մերում ՌՄՂԸ եւ ի փետրվարի ԺԵ, ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածնին։

Սիրով Հայրապետական եւ պահպանողական շնորհիս գերազօր սրբոյ տեղւոյս իջմնոյն Քրիստոսի, ողջոյն եւ օրհնութիւն տամ Հարազատ կենակցին քոյ եւ Հոգեւոր դստեր մերոյ՝ յԱստուծոյ օրհնեցեալ բարեպաշտուհի եւ երկիւղազարդ Գիւլիստան խաթունին, եւ Համեստափայլ դստերացդ Ցերամբ պահպանեցելոյ՝ Խաթունին եւ Թիրվանտային, եւ ծաղկափթիթ թոռանդ ազնուազարմից եւ այլ ամենայն քոյոյնոցդ, զորս եւ յանձն առնեմ նախահնամութեան եւ ողորմութեան Տեառն յարաժամ։

Դարձեալ սիրով եւ կարօտիւ եւ օրհնութեամբ բազմաւ ողջոյն տամ ի տիրահնամ քաղաքդ եղեալ Համայն Հաւատացելոց ի Քրիստոս, սիրելի եւ Հոգեւոր որդւոց մերոց՝ սրբապաշտօն քահանայից, բարեպաշտ եւ ազնուական իշխանաց եւ առհասարակ օրհնեալ ժողովրդոցն։ Որք եւ լիցին Հանդերձ քո պահպանեցեալք ի բարեգթութիւն Փրկչին մերոյ Քրիստոսի եւ ի շնորհս նոյնաէջ սրբոյ տեղւոյս։ Ամէն։

Թուղթս երկու գրեցաւ Համօրինակ, որոյ զառաջինն ի վերոյ գրեալ ամսաթիւն եմք յղեալ, Հանդերձ ընդ ինքեան գրեցեալ այլ թղթովքն, իսկ զերկրորդս զայս յղեմք ընդ Հաւատարիմ գնացողի ի Բաղդատ, ի մայիսի ամսոյս ե (5)[185]։

Ձեռ. 4501, էջ 1388–1391

875 1789 **Թ. փետրվար** – Թուղթ ի Բաղդատ առ սրբոյ Աթոռոյս գանձապետ Փանոսն, ի պատասխանի թղթոյն յառաջագոյն գրեցելոյ վասն քանեաց բանից[186]։

Ձեռ. 4501, էջ 1393–1394

1395 876 1789 **Թ. փետրվար** – Թուղթ ի Հնդիկս ի Կալկաթայ առ պարոն Խաչիկն Առաքելեան, ի պատասխանի թղթոյն նորա ի ՌՃՁԶ (1787) թուոջ Փրկչին գրեցելոյ, ծանուցումն որպիսութենանց կողմանցս եւ վասն նուիրակին յղեցելոյ եւ այլ ինչ իրաց։

Յորմէ...

Եւ ընդ առաստաձեալ օրհնութեանս աստուածայնոյ ծանուցումն լիցի իսկապէս սիրելւոյդ մերոյ եւ հարազատ որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի ի թուականի փրկչին 1787 եւ ի յունվարի 4 գրեցեալ թուղթն քո էհաս առ մեզ ի 1788 եւ ընթերցեալ զհարազատական բանից, սրտագիւր եղաք, եւ շնորհակալութեամբ օրհնեաք զսիրելիդ, զոր Տէր օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ եւ ի խնամս իւր պահեսցէ յաջողութեամբ եւ բարեկարգութեամբ, փրկելով յամենայն փորձութեանց հանդերձ ամենայն քոյոցն: Բայց ոչ կարացաք զպատասխանին շուտով գրել, քանզի ի ծանր հիւանդութիւն անկեալ, վասն տօթոյ եղանակի դաշտիս, գնացեալ էաք ի լեռնամերձ վանորայն մեր, եւ ի դառնալն մեր եւս բազմագան հօգւոք պաշարեցեալ եղաք մինչեւ ցարդ: Իսկ այժմ ի յեփրեմ վարդապետէն ի Մուշ լիբանդարու գրեցեալ թուղթ ընկալաք, որով ծանուցեալ էր նա զերկրորդ թուղթն մեր Հաւուցանելն առ քեզ եւ ի քէն զպատասխանի առնուլն թղթոյն իւրոյ՝ ուրախական բանիւք հաւատարմութեան, եւ առ այն ուրախ եղաք յոյժ, թէեւ զպատասխանին այնր թղթոյ մերոյ դեռ ոչ ընկալաք ի սիրելւոյդ: Այլ ի ներկայումս զայլ զբաղմունս ի բաց արարեալ ձեռն հասուցաք գրել զայս թուղթ առ ազնուութիւն քեզ ի կողմանէ Հարցեալ բանիցդ:

Արդ, վասն նորընախիջեւանցւոցն գիտասցես, որ ըստ լսելոյ եւ իմանալոյ մերոյ, զառաջին Հարստութիւնն ոչ ունին, բայց զի ընդ քրիստոնէական իշխանութեամբ ապահով են եւ զքանի եկեղեցիս են շինեալ՝ն, այն է նոցա միսիթարութիւն եւ եթէ օր ըստ օրէ ի լաւն ընթանան, թէ ի վասն, Աստուծոյ է գիտելի:

Եւ զՀերակլայ պետէն Վրաց այսպէս ծանիսցես, որ յառաջագոյն շատ յաջողութիւն ունէր, բայց մինչ ձեռն էարկ ի Ռուսաց տէրութիւնն եւ անտի զԳՒ (3000) այր զօրս բերել էտ առ ինքն, շրջակայ ամենայն այլազգիքն թշնամի եղեն նմա, եւ ի ձեռն լէզկեաց զբազում վնասս եւ աւերս հասուցին երկրին: Ապա յանցեալ տարին զօրքն ռուսաց վերադարձան ի յերկիրն իւրեանց եւ ինքն՝ Գարոնն ընդ օամանցւոց Հաշտութիւն արար, մնաց նմա մի գլխաւոր թշնամի՝ Արցախ գաւառի իշխող Իբրահիմ խանն, որ Գեանջայու երկիրն յարիշտակեալ էր յիշխանութենէ նորին, եւ զքանի հազար տուն զաղախ է վարեալ ի կալուածոյ նորա, եւ իբրու իւրացուցեալ: Վասն որոյ եւ Հերակլ արքայն այժմ ընդ Դարբանդու եւ Շամախու իշխող Ֆաթալի խանին միաբանեալ, ի միասին զօրօք բազմօք գնացին եւ առին զԳեանջայ, եւ դիմեցին ի Քարցախ գաւառն ի վերայ Իբրահիմ խանին: Եւ նա ամրացեալ է ի դղեկին իւրում ի Շուշի, եւ չէ յայտնի, թէ սկսեալն որա՞ էս իցէ վերջնասղոց:

Այլեւ վասն Խամնայու մէլիքացն ծանիցես, որ քանիքն ի նոցանէ նուաճեալք էին ընդ ձեռամբ տաճկաց եւ ունայնացեալք յամենայնէ, մնացեալ էին մէլիք Ադամի որդի Մէճլումն եւ մէլիք Յովսէփի որդի Ասլումն, որք սակաւ մի իշխանութեան էին, սակայն եւ նոքա յանցեալ տարին մինչ Վրաց պետն գնաց ի Գեանջայ, յարեցան ի նա՝ ապստամբելով ի Իբրահիմ խանէն եւ ի դառնալ փութով Վրաց պետին վասն յառնելոյ լէզկեաց ի սահմանս Վրացտանու, նոքա եւս քանեօք ընտանեօք իւրեանց դաստարկ փախեան ի Վրաց երկիրն եւ զրկեցան յամենայն կայից իւրեանց եւ ի բնակութենէնց: Եւ այժմ ընդ Վրաց պետին գնացեալ են, զի թերեւս զժողո
1396 վուրդն իւրեանց առ ձեռն բերիցեն, տեսցուք թէ // որպէս լինիցի:

Ահա Հարցելոցդ որպիսութիւնքն այսպէս են, եթէ յայլոց զայլ եւ այլը լսիցէք, ծանիջիք որ սուտ են, այլ ճշմարիտն այս է, զոր գրեցի Համառօտս եւ ոչ կամեցայ երկարել, զի մի տրտմութիւն յաւելցի, զի յայս կողմունքս ուրախալի իրք ինչ ոչ գոն, որոց համբաւովքն ուրախանայցէք: Աստուծոյ այցելութիւնն հասցէ խղճալի երկրացս եւ տառապեալ մերայնոցն: Բայց մեր երկիրս այս, յորմէ հետէ գազանաապատս զօրքն լէզկեաց յետս են դարձեալ, այժմ փոքր մի խաղաղ է՝ ողորմութեամբն Ցեառն, եւ սուրբ Աթոռս ի պայծառութեան կայ: Եւ մեք, թէպէտ զբազմակերպ նեղութիւնս եւ սրտամաշութիւնս կրեմք ի բռնաւորաց անօրինաց, սակայն, որքան կարն մեր բերէ, ջանս դնեմք բարեկարգութեան եւ շինապայծառութեան սորին: Որ եւ յանցեալ ամին զաստուածաբէզ սրբոյ տաճարիս զծաղկեցումն եւ զպատկերանկարութիւնն աւարտեցաք եւ զմեծ սեղանատունն, որ խախտեցեալ էր, սկսաք [բայց դեռ թերի է, յայս ի Տէր, որ ի գարնանս ի կատար հասուցուք: Այլ զի երկիրս մարդասպակաս է եւ վրդովմունքն եւս պատահին, յոյժ դժուարութեամբ ի գլուխ գան, զոր ինչ սկսանիմք: Եւ սրբոյ Հռիփսիմեայ վանից զանգակատունն, որ յիշատակ քո է լինելոց, շատ ջանացաք ձեռնարկել տալ, բայց վրդովմունքն եւ ձախորդութիւնքն երկրիս ոչ թողին: Բայց Հաստատնապէս մտադրեալ եմք, որ յառաջիկայ ժամանակս, եթէ բարերարն Աստուած յաջողութիւն տայցէ, շինել տացուք եւ զխոստումն մեր կատարեսցուք եւ զմիամտութիւն]¹ գրեսցուք սիրելւոյդ նորոգել, որ դեռ թերի է:

Եւ թէպէտ մինչեւ ցայժմ շատ ջանացաք զսրբոյ Հռիփսիմեայ վանից զանգակատունն շինեցուցանել, որ յիշատակ քո է լինելոց, սակայ ոչ յաջողեցաւ, զի երկիրս մարդասպակաս է եւ վրդովմունք եւս պատահեցան, վասն որոյ չամեցաւ: Ապա սեղանատան նորոգութիւնն յառաջադրեցաւ, որ յոյժ հարկաւոր էր միաբանից սրբոյ Աթոռոյս եւ զայն սկսաք, որ Աստուծով յառաջիկայ գարնանս ի գլուխ է գալոց: Իսկ Հաստատնապէս մտադրեալ եմք, որ յետ աւարտման սեղանատանն, մինչ Աստուած յաջողութիւն տացէ, զայն սուրբ Հռիփսիմեայ վանից զանգակատունն շինել տացուք ի յիշատակ քո՝ կատարելով զխոստումն մեր եւ զմիամտութիւն գրեսցուք սիրելւոյդ: Առ այս անտարակոյս լեր եւ յԱստուծոյ խնդրեա, որ խաղաղութիւն լիցի երկրիս եւ մեզ յաջողութիւն պարգեւեսցի:

Վասն նուիրակին մերոյ՝ եփրեմ աստուածխնամ վարդապետին յուսամ, թէ մինչեւ ցայժմ եկեալ իցէ ի օրհնեալ քաղաքդ եւ շահեցեալ իցէք դուք ի նմանէ եւ նա ի ձէնջ, ըստ որում չունիմ զկարծիս ինչ առ ճշմարիտս սէր եւ հարազատութիւն ձեր: Այլեւ նորայէս Խորհրդատետր տպագրեցաք ի սուրբ Աթոռոջս, յորոց զմին ահա իբր նշան սիրոյ եւ օրհնութիւն յղեցաք առ սիրելիդ, զոր ընկալեալ դիցես ի սուրբ եկեղեցւոջդ ձերում եւ ուրախասցիս հոգեւորապէս՝ յիշելով զսուրբ գահս եւ զմեզ: Եւ զանխարդախ սէրդ եւ զհարազատութիւնդ անընաւազ եւ աճեցուն ունիցիս առ սուրբ Աթոռ մայրս քո եւ առ մեզ, եւ երբեմն սիրանիշ թղթովդ միսիթարեցես զանմխիթարութիւնս մեր: Որովք միշտ վարձատրեսցիս յԱստուծոյ եւ վայելեսցես զշնորհս սրբոյ Աթոռոյս եւ զօրհնութիւնս մեր: Ողջ լեր ի Տէր:

¹ Բնագրում ջնջված է:

Գրեցաւ ի թուղջ Փրկչին 1789 եւ ի մերում թուականիս ՌՄՂԸ եւ ի փետրվարի ԼԶն, ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածնին:

Ձեռ. 4501, էջ 1395–1996

877 1789 ***թ. փետրվար – Պին. ից. Կառաքեւանի (Կալկաթա) ռամանկի Հետ գրութիւնք:***

Սիրով Հայրականաս եւ գերաղօր շնորհիւ քրիստոսաէջ սրբոյ տեղւոյս ողջոյն եւ օրհնութիւն տամ համեստափայլ կենակցին քոյ եւ հոգեւոր դստեր մերոյ՝ բարեպաշտուհի եւ մեծահաւատ Տէրամբ օրհնեցեալ Բէկումին եւ աստուածասիրգէն զաւակացդ ձերոց եւ հոգեւոր որդեկաց իմոց՝ Մովսէս եւ Յովհաննէս ազգապատիւին եւ այլ ամենայն քոյոյնոցն, զորս եւ յանձնեմ ի ինամս Քրիստոսի եւ ի պահպանութիւն կենսաձիր սուրբ խաչի նորին:

Գարձեալ սիրով եւ կարօտիւ եւ օրհնութեամբ բազմաս ողջոյն տամ սիրելոյն մերոյ ի Տէր եւ հարազատ որդւոյն սրբոյ Աթոռոյս՝ քրիստոսեսէր, ազնուատոհմ եւ շքեղազարդ պարոն Յարութիւն աղային եւ բարեպաշտուհի մօրն նորա եւ հոգեւոր դստեր մերոյ՝ մեծահաւատ եւ խոհեմազարդ օրհնեալ Դաստակիւլ խաթունին, նաեւ համայն ի Քրիստոս հաւատացեալ մերազնեայ ժողովրդոց քաղաքիդ: Որք հանդերձ ձեօք եղիցին յանձնեցեալք ի յողորմութիւնս եւ ի գթութիւնս տեառն Աստուծոյ յարաժամ: Ամէն:

Ձեռ. 4501, էջ 1396

1206 878 1789 ***թ. մարտ*** *– Թուղթ ի Թիֆլիզ առ սրբոյ Աթոռոյս հորս եւ Ջկրաչինու եկեղեցւոյ երիցփոխ Յովհաննէսն, ի պատասխանի թղթոյն վասն ոմանց խնդրոց, եւ շնորհակալութիւն վասն տարեկան Դ (4) լիտր մոմին:*

Յորմէ ժամանեսցի թուղթ...

Եւ ընդ օրհնութեանս աստուածայնոյ ծանուցանեմ լիցի սիրելւոյդ մերոյ ի Տէր եւ հարազատ որդւոյդ սրբոյ եւ մեծի Աթոռոյս էջմիածնի: Զի ի մարտի մուտն գրեալ թուղթ քո էհաս առ մեզ ի նոյն ամսոյ ԺԶ (16) եւ ի մուցաք զդրեալդ: Արդ, նախասէր յիշեալ էիր զկանոնեալն Հոգելոյս Սիմէօն սրբազան կաթուղիկոսին՝ յազգս արդեանց եկեղեցւոյդ ձերոյ, որ վասն աղքատութեան եւ պակասութեանց դորին զաւագերիցական արդիւնսն կանոնեալ է սրբոյ եկեղեցւոյդ լինիլ, եւ ծանուցեալ էիր զքո պայծառացուցանելն զդա ի ներքուստ եւ յարտաքուստ այնու արդեամբք, եւ զտեղի գնելն վասն դաժի դորին եւ զդիմն ըստ մեծի մասին մինչեւ ցարդ վճարելն եւ խնդրեալ էիր, զի եւ եւս նոյն կանոնաւն մնասցէ եկեղեցիդ, զի ի պարտուց խապաս զերծի եւ այլն: Վասն որոյ ահա գրեմ սիրելւոյդ, զի որպէս եւ լուսահոգի Հայրապետն մեր սահմանեալ է եւ յայսքան տարիս կառավարեցեալ է սուրբ եկեղեցիդ, յայսմհետէ եւս առ ժամանակ մի այնպէս կառավարեսցի՝ աւագերիցութեան ամենայն արդիւնքն դմա լինելով, մինչեւ ի պարտուց ազատ լիցի ամենեւին: Եւ լեալ ոք ընդդիմակայեալ կամիցի յափշտակել յարդեանցն յայնցանէ, զայս թուղթս մեր նմա ցուցջիք: Ապա յետ ժամանակաց մինչ պարագն վճարիցին, եթէ ողջ իցեմք մեք եւ դուք, հաստատութիւնն ժողովրդեանն սրբոյ եկեղեցւոյդ ծանուցցեն մեզ զմիտս իւրեանց, եւ մեք յայնժամ, որպէս արժան լիցի եւ օգուտ սրբոյ եկեղեցւոյդ, այնպէս արասցուք:

Երկրորդ, ինդրեալ էիր առ Ղօրղանեան պարոն Յովսէփն թուղթ գրել յանձնարարութեան վասն քոյ եւ այլ հորոյիդ մերոց: Զոր եւ մեք ահա գրեցաք եւ յղեցաք ի ձեռս քո՝ հասուցանել նմա: Երրորդ, ծանուցեալ էիր ի կողմանէ տարեկան տալեացդ սրբոյ Աթոռոյս զերկու ամսոյ տուրդ յղելդ, որ է քաղաքիդ ոսկի լիտր մոմ, որ ձեռամբ Ասլան անուամբ տղայիս էհաս առ մեզ: Զոր եւ մեք, սիրով ընկալեալ, մնասուցաք աստուածեան սրբոյ տաճարիս ի նիւթ լուսաւորութեան նորին եւ շնորհակալութեամբ օրհնեցաք զհոգեւոր որդիդ մեր եւ զարարատեան ծառայդ սրբոյ Աթոռոյս: Արդ, ընկալցի Տէր զտուրս քո ի հաճոյս իւր եւ պիտիարէնն առաւելութեամբ հատուսցէ քեզ եւ բարեպաշտ աղային ընծայողացն զքեզ սրբոյ Աթոռոյս, օրհնեսցէ զքեզ եւ զնոսա մշտնջենական օրհնութեամբ իւրով եւ զօրացուսցէ՝ փրկելով յամենայն չարեաց եւ պահելով ի ինամս իւր: Արդ, պատուիրեմք սիրելւոյդ, զի յորդիական սիրոյ եւ ի հայրապատութենէդ, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, մի վերջասցիս եւ որպէս յառաջնմէ եւս գրեալ եմք, զտարեկան տալիդ քո զԴ (4) լիտր մոմն դու ինքնին յղեսցեսամ յամէ ի սուրբ Աթոռս, եւ յայլ բարեգործութեանց մի վերջասցիս: Որովք միշտ ընկալցիս զվարձս բարիս յԱստուծոյ, զհոգեպարար շնորհս ի սրբոյ Աթոռոյս եւ զօրհնութիւնս ի մէնջ:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԸ (1789) թուղջս եւ ի մարտի ամսոյ... ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածնին[188]*:*

Ձեռ. 4501, էջ 1206

879 1789 ***թ. մարտ*** *– Թուղթ ի մեծն Պօղոս առ Չարագէնց մնհատեսի Մինասս ամիրայն. սէր եւ միխիթարութիւն վասն վշտացն, որք ի կողմանէ մարտին եւ առագաստիւ յիշումն սակս պարտուցն, թէ գրեալ եմք նախ-րակ Մինասս վարդապետին ասել քեզ զբան ինչ*[189]*:*

Ձեռ. 4501, էջ 1299–1300

880 1789 ***թ. մարտ*** *– Թուղթ ի Թիֆլիզ առ Ղօրղանենց Յովսէփն. յանձնարարութիւն վասն մեր հորս Յովհաննեսին, որ է Ջկրաչէն կոչեցեալ եկեղեցւոյ երիցփոխն, եւ յորդորումն ի սէր եւ ի հաւատաստութիւն սրբոյ Աթոռոյս*[190]*:*

Ձեռ. 4501, էջ 1300

881 1789 ***թ. 22 մարտի*** *– Թուղթ ի Կարին առ իշխանսն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա, որ ի կողմանէ վէրիկ Հայրապետին, մինչ վիրաւորեալ էր նա ի դործակալ Գալուստ վարդապետէն վասն գրելոյն սորա յաղագս նորա զվիրաւորական բան ինչ ի պատճառս իրի իրիք:*

Ձեռ. 4501, էջ 1301

882 1789 ***թ. մարտ*** *– Թուղթ առ Զմիւռնոյ առաջնորդ եւ նուիրակ Գալուստ վարդապետն վասն թիֆլիզեցի տէր Աբրահամի առնչեացն ի Կարապետէն թիֆլիզեցւոյ, որ էր անդ ի Զմիւռնի, եւ այլ ոմանց բանից*[191]*:*

Ձեռ. 4501, էջ 1397

883 1789 ***թ. 13 ապրիլի*** *– Թուղթ ի Հաշտարխան առ Յովսէփ վարդապետն վասն այս երկրացի ծերունի Առաքելին Մայիլեան, որ յայն երկրոջն առ ոմանս զառնալիս ինչ ունէր:*

Ձեռ. Կր 4501, էջ 1398

1399 884 1789 ***թ. 22 մարտի*** *– Թուղթ առ մեծն Պօղոս նուիրակ Մինասս վարդապետն, ի պատասխանի Բ (2) թղթոց նորա, գրեցելոց ի ՌՄՂԷ*

(1788) թուոյ դեկտեմբերի ԻԹ (29) եւ ի ՌՄԼՀ (1789) թուոյս յունվարի ԻՉ (26), վասն քանեաց իրաց եւ իրակութեանց:

Յորմէ Հայրական օրհնութեամբ, որդիական ողջունիւ եւ հոգեկան սիրով ծանի՛ր սիրելիդ մեր ի Տէր, ծոցածին եւ մտերիմ որդի սրբոյ Աթոռոյս Մինասս աստուածաբան վարդապետս: Զի ի նոր թուոյս յունվարի Ի (20) գթուղթ գրեցաք առ քեզ, ընդ որում էին եւ թուղթք առ Զմիւռնոյ Գալուստ վարդապետն մեր եւ Աստուածատուր աղային, վասն ընդունելութեան երիցուն այնմիկ ի յեկեղեցին, նաեւ ի կողմանէ Մսրդամու աբեղային (որոյ աղագաւ ճեպումն առ ի հանել ընդ վայր թուի, ըստ որում շատքն անդ եղելոյն բուռն հարեալ են զնմանէ, բայց թէ թոյլատրեսցեն հետեւողքն եւ գնացեալ քահանայն եւս ընկերութիւն արասցէ նմա, որպէս գրեալ եմք):

Ի հարկէ, այն թուղթքն հասեալ են առ քեզ ցարդ եւ գթուղթն Զմիւռնոյ յղեալ ես: Ապա ի դեկտեմբերի ԻԹ (29) եւ ի յունվարի ԻՉ (26) գրեալ թուղթդ հասին առ մեզ. առաջինն ի փետրվարի Գ (3) եւ յետինն ի մարտի Գ (3):

Եւ խնացաք զամենայն գրեալդ: Բայց յայլ թղթագրութիւնս գոլով, առաջնոյն զդարձն շուտով ոչ կարացաք առնել, իսկ այժմ երկուցն միանգամայն առնեմք զպատասխանի:

Արդ, նախապէս ծանուցեալ էիր զառնուդդ զգանձանակադրամն Իւակիւտարու սուրբ Խաչ եկեղեցւոյն, եւ վասն այնր զկնդակ էիր խնդրեալ, զոր եւ մեք ահա յղեցաք: Ապա վասն Անանիայի բանին զինչ յուսադրական բանս պատասխանելն դոցին էիր ծանուցեալ, որք Հարեւանցիք թուեցան մեզ: Թէմէսուկից օրինակքն մեք այնպէս գիտէաք, թէ քեզ են տրեցեալ ի մէնջ կամ յԻսահակ վարդապետէն, բայց զի ոչ ես տարեալ, ահա կրկին գրեցաք եւ կնքեցուցաք եւ յղեցաք ընդ թղթոյս:

Պատրիարգ վարդապետն եւ մահտեսի Յարութիւն ամիրայն, որ ասեն, թէ միամիտ կենայ եւ այլն: Ոչ ապաքէն յիրացն յայտնի երեւի, որ նա ի հետեւմանցն ձեռն չէ քարշելոց եւ հետեւիլն եւս առանց վնասուց չէ լինելոց: Եթէ վասն չերեւելոյն անհոգանայք, ահա ի սուլթանի դրունն լինի, ուստի եւ գթուղթն գրեալ էր եւ զմարդն յղել տուեալ: Յետ այնորիկ այժմ եւս այտի ոմն կարնեցի իբր Հայ, գրեալ է առ պարոն Հայրապետն, թէ այն դրի պատասխանին յուղարկեցի՛ք, եթէ ոչ, յարբունուստ մարդ է գալոց վասն այն դաւային, որպէս եւ Հայրապետն գրեալ է քեզ: Ըստ որում եւ ծանուցեալ էր մեզ եւ զայն թուղթն իսկ յղեալ առ մեզ: Արդ, եթէ մարդն գայցէ այտի, ի Հարկէ, առանց վնասակրութեան չեմք մնալոց: Իսկ յետ վնասակարութեանն ի յուսադրութենէն ի՞նչ օգուտ եւ կամ թէ մինչ զպարտաւորեալդն միտն եւս ոչ եմք հասկացեալ, թէ հատուցանելոց են, թէ ոչ, որո՞վ յուսով յանձն առցուք զվնասն:

Ահա զարմանալի բան իմն է այս, որոյ վնասն յայտնի եւ օգուտն անյայտ, եւ ոչ լինի ի վնասուցն խուսիլ եւ օգտին զհետ անկանիլ: Բայց զանցառութիւնն լաւ չէ, այլ պիտոյ է զեղրակացութիւնն իմանալ եւ ըստ այնմ զհոգս առնել: Ապա թէ յամիցի, մեք ընդ վայր զվնասն կրելոց եմք եւ ի վերջոյ եւս ոչ ինչ օգտելոց:

Ահա ըստ ոճոյ գրեցելոյդ առ մահտեսի Մինաս ամիրայն գթուղթ գրեցաք եւ ազդեցաք, թէ նուիրակին հարկաւոր բան եմք գրեալ առել քեզ, զո-

րոյ պատասխանին թարց զանցառութեան մեզ գրեսցես, կամ նմա ասացես գրել մեզ:

Իսկ զի զեղբօր նորա՝ Գէորգի որպէսն լաւ չգիտէաք, վասն որոյ զգիրն ոչ ի դէմս երկուցն գրեցաք, այլ ի լուսանցն զողջոյն գրեցաք երկուց պարոն Գէորգեանց ամիրայիցն եւ Հաճի Յակոբին: Այսպէս գիտեաս:

Ծանուցեալ էիր եւ զԴԻԳՃ (4300) զուռուշ փօլիցայ Հատուցանելդ պարոն Հայրապետին եւ զղալվ էիր խնդրեալ, զորս ինքն՝ պարոն Հայրապետն եւս էր գրեալ: Վասն որոյ ահա գրեցաք զնոցին ղալվն եւ յղեցաք ի ձեռն պարոն Հայրապետին՝ Հատուցանել առ քեզ:

Գ(3) թօփ սեաւ շալքն, զորս յղեալ էիր, Հասեալք են առ մեզ, բայց զդինն յետոյ յայլում ղալվի եմք գրելոց:

Խնդրեալ էիր եւ զղալվ մի ի վերայ Ներսէս վարդապետին յաղագս նորապէս առ քեզ Հատուցեալ ԱՌ (1000) զուռուշին, զոր եւս գրեալ ահա յղեցաք ի ձեռս քո, Հանդերձ բարեւագրով: Եւ կարծեմք, թէ մինչ ի Հատանիլ առ քեզ թղթոցս, նա եւս եկեալ իցէ յայգր, եւ կամ անցեալ եւս իցէ յայսկոյս: Արդ, եթէ ի տեղդ իցէ, զղալն եւ գթուղթն իւր տացես ինքեան,
1400 եւ թէ յայս կողմն իցէ անցեալ, կրկին առ մեզ // դարձուսցես:

Ի կողմանէ Գալատոյ նուիրակ Ղազար վարդապետին եւս, զոր ինչ գրեալ էիր, իմացաք, իցէ թէ յառաջիկայս զգործն աւարտեալ դիմեսցէ առ սուրբ Աթոռս: Յովսէփ պետի թագին աղագաւ եւս զոր ինչ գրեալ էիր, ծանեաք, զոր եւս ի թուղթ գրելն մեր առ նա ծանուցանելոց եմք եւ վասն վճանգի թղթագրութեանն եւս գրելոց եմք, զի իմացի եւ թերեւս կարեսցէ կամ Համառօտեսցէ:

Մի օմզայ թուղթն, զոր ըստ խնդրոյ մերոյ յղեալ էիր ի վաղուց, յանցեալն էհաս: Բայց թիւրեաքի ֆարուղն եւ այլ իրքն, զորոց դէպքերն եդեալ էիր ի թղթոջդ, եւ Հասու եղաք, դեռ չէն Հասեալ, մինչ Հասանիցին, գրելոց եմք: Եւ առեալքդ զինչ եւ իցեն, բաւ է, մի եւս Հետեւիցիս, որ նորդենիս պիտոյ չէ:

Զբեթղէհէմեան Յովհաննիսէն, որ գեկուցեալ էիր թէ զոմանս բանս էր գրեալ եւ զոր պարտ էի գրել, այլ չգրեցի վասն յաւտուկ թուղթ գրեալ գոլոյն նորա առ քեզ եւ այլն: Այդ ի տարակուսանս էարկ զմեզ: Քանզի թէպէտ եւ զնորա առ մեզ գրեալ թուղթն ընկալաք, յորում ծանուցեալ էր զղուղայեցի առն դրամն Հատուցանելն եւ զտեղոյ դառնութիւնն, եւ զեղբօր մեռանիլն ի Ջուղայ, եւ զՋուղայու նեղութիւնն եւ զայլ ինչ: Բայց դուցէ թէ այդոքիկ եւս այլ բանք իցէն: Ուրեմն գրելդ հարկաւոր է, միամտիցիմք:

Եւ յաղագս նոյն Յովհաննէսի ի ձեռն յոյն Թօմօրակին արարեալ փօլիցային, որ գրած էիր, թէ պարզ բան չէ եւ թէ յոյնն ասէ, թէ եճ (500) զուռուշի չաւի բան է եւ այլն: Գիտացաք, ինչ եւ իցէ, որքան եւ տայցէ, առցես եւ մեզ գրեսցես: Այլեւ վասն ի Գալատանէն Հատուցանելի փօլիցային, գրեալ էր նա, թէ եթէ բոլորն Հասուցեալ է սրբոյ Աթոռոյդ, ծանուսցես ինձ: Եւ մեք գրեցաք նմա, թէ նուիրակն մեր զդրամս է Հասուցեալ առ մեզ, բայց չէ յայտնի, թէ ի մահտեսի Գալստանէն զուալացոն լրիւ առեալ է, եթէ ոչ իմացուցուք եւ ապա գրեսցուք քեզ:

Վասն որոյ ահա գրեմ սիրելդոյդ, զի ծանուսցես մեզ, թէ մահտեսի Գալստանն զայն դրամն լրապէս քեզ Հասոյց, եթէ ոչ, զի եւ մեք ըստ այնմ պատասխանեսցուք պարոն Յովհաննէսին:

Բաղդատու Մարգար աղայի առ մեզ գրեալ թղթոյ երկրորդ օրինակն, զոր յղեալ էիր, ընկալաք եւ զպատասխանին գրեցաք: Բայց վասն արկեղը գրեանցն մերոց յղելոց, որ գրես, թէ դեռ ի տեղս են, ցաւ է մեզ վասն այդքան յամելոյն: Եթէ անկարելի լինիցի այսի գնալն, գոնէ յղեսցես ի Հալապ առ Արեւելցի Ոսկանեան պարսն Մինասն եւ առ Փառակեցի Տրդատեան պարոն Յարութիւնն, զի նոքա այն կողմանքն հասուցեն ի Բաղդատ:

Իսկ եւ այժմ զԲաղդատու եւ Բասրայու թուղթն մեր, ընդ որս են եւ թուղթք ի Հնդիկս առ նուիրակն եւ առ ոմանս իշխանս, յղեցաք ի Կարին՝ ի ձեռն պարոն Հայրապետին կամ ի Հալապ՝ առ Յարութիւն յղել եւ կամ ի Պօլիս՝ առ քեզ, իսկ եթէ առ քեզ յղիցէ, դու եւս հաւատարմօք յուղարկեսցես ի Բաղդատ՝ առ գործակալն մեր պարոն Փանոսն եւ կամ առ Մարգար աղայն եւ զեր բ յղելդ ծանուցես մեզ:

Նաեւ զայս ծանիր, զի կեսարացի Պաշպաղիրկեանեան մաՀտեսի ՅովՀաննէսն, Հանդերձ այլովք ոմամբք յուխտ էր եկեալ ի սուրբ Աթոռս: Որ պատմեաց մեզ վասն կեսարացի եւ ի Պօլիսդ եկեալ Ֆախազատ մաՀտեսի Սարգիս ամիրային, թէ յաջողակ եւ յառաջադէմ եւ բարեպաշտ անձն է: Եւ զի մայրն նորա եւ Հարսն անդ ի կեսարիա մնացեալ էին, բանիւ առաքնորդ Մարտիրոս վարդապետին յաղագս նոցա Հոգեբաժին ետ մեզ Իե (25) զուռուշ եւ օրՀնութեան թուղթ էառ ի մէնջ ի վերայ նորա եւ խնդրեաց գրել յայնմ թղթի առ նա վասն քո գանձաբարութեան, եւ թէ Մինաս վարդապետին եւս գրեցաք, որ զքեզ Հաւատարիմ գիտասցէ, եւ ծանօթասցի, եւ ընտանեբար յատուկ սէր ցուցցէ եւ այլն:

Վասն որոյ աՀա գրեմ քեզ, զի յետ Հասանելոյ թղթոյն մեր առ նա, ծանօթասցիս նմա եւ սէր ցուցցես, պատմելով նմա զայսոսիկ գրելս մեր առ քեզ եւ ի Հարկաւորեալ ժամու ի Հոգս ինչ բանիցդ կցորդեսցես, իսկ թէ պիտոյասցի բան լսելոյն մերոյ // զբարի Համբաւս նորա: Տեղեկանայդ թէ ութիւնքն իբրու բացատրեալք ցուցան մեզ եւ յաւելցուին զսիրտս մեր: Աստուծոյ այցելութիւնն ժամանեսցէ երկրիդ եւ մանաւանդ խղճալի ազգիդ մերոյ, եւ գործոյդ եւս յաջողութեան գուտն բացցի:

Իսկ կողմանցս որպէսն այս է, որ Վրաց պետն եւ Ֆաթխալի խանն յիւրաքանչիւր տեղեացն բազում զօրօք եկեալ ի Գեանջայ սէր Հաստատեցին ընդ միմեանս, եւ զԳեանջայու իշխողն առ ինքեանս բերին ի Հպատակութիւն, եւ գնացին փոքր մի յառաջ դէպ ի Շուշի: Բայց այժմ լսեմք, թէ դարձեալ են յետս, որոյ եւ զերկու պատճառս ասեն. մին թէ Սուլէյման փաշային մարդ է յղեալ առ Վրացին, թէ դու դարձիր եւ ես Հաշտութիւն ապրիլոյ ընդ մէջ ԻբրաՀիմ խանին եւ քոյ, եւ միւսն, թէ բազմութեան զօրացն ընդ միմեանս, եւ գոՀանջայու իշխողն առ ինքեանս բերին ի Հպատակութիւն, եւ գնացին փոքր մի յառաջ դէպ ի Շուշի: Բայց այժմ լսեմք, թէ դարձեալ են յետս, որոյ եւ զերկու պատճառս ասեն. մին թէ Սուլէյման փաշային մարդ է յղեալ առ Վրացին, թէ դու դարձիր եւ ես Հաշտութիւն ապրիլոյ ընդ մէջ ԻբրաՀիմ խանին եւ քոյ, եւ միւսն, թէ բազմութեան զօրացն ռահիկ ոչ է գոհանայեալ եւ վասն այնորիկ դարձեալ են, որ յետ ամսոց ի ժամ Հնձոցն գայցեն: Բայց դեռ ոչ ենք ստուգեալ: Այլ երկրացուցս Հայեցեալ ի յառաջ շարժումն նոցա, եւ սոքա զնախիջեւանու Ջաֆարաղուլի խանն տարեալ նստուցին ի Նախիջեւան, եւ զեղբայրն Հանդերձ զօրօք ԻբրաՀիմ խանին վարեցին անտի:

Յաղագս այսր եթէ գլուխն նորա ապաՀովացի, վտանգ է երկրիս, որպէս թուի մեզ: Այլ Աստուած զվախճանին ի բարին Հանցէ:

Ի ներկայումն մեք եւս ի յերեւան եմք եկեալ ի տեսութիւն խանին վասն նաւուղին եւ կամք ի խնդութիւն սրտմտոյ զբաղանաց: Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄԼ (1789) թուոջս եւ ի մարտի Իհ (2), ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածնի:

Ձեռ. 4501, էջ 1399–1401

Դանձանակի կոնդակ Ուսկյուդարի ս. Խաչ Եկեղեցու քէմի անդամներին (ձեռ. 4881, էջ 288բ): Պատասխան նամակներ Թոխաթի գործակալ մաՀտեսի Հարութիւնին եւ ամիրան Դանիել վարդապետին (էջ 289ա–289բ): ԸնդՀակալություն է Հայտնվում դանձապետ մաՀտեսի Մկրտչին (Կարին), որը պարան էր ուղարկելու գանգակների եւ կանթեղների Համար:

Պատասխան նամակ վեցիկ Հայրապետին (Կարին) անառևտական բնույթի մի շարք Հանձնարարություններով (էջ 289բ–290ա): Նամակները գրվել էին մարտի 22–ին: Պատասխան նամակ Գյանջայի գանձապետ այրն. Վարդապարին՝ ամիրատոված փողերով մոմ գնելու Հանձնարարությամբ: ՕրՀնության նամակներ Եկու ամիրատոների (էջ 290ա): Պատասխան նամակներ Ամմոսիայի առաջնորդ ՀովՀաննես վարդապետին եւ ամիրան Դանիել վարդապետին: ՕրՀնության նամակներ կտակարարներ՝ այրն. այրն. Փիլիպպոսին եւ Մակարին, ամիրատոու եղիսաբէթ կնոջը (Հալեպ) (էջ 290բ): Նամակները գրվել էին մարտի վերջերին եւ ապրիլի սկզբներին:

290բ 1789 թ. ապրիլ – ***Թուղթք ի Ջուղայ, ի Հոլ, ի Թաւրէզ, ի Կարս եւ ի Բայազիտ***

885 Թուղթ մի առ Ջուղայու վանից Ամենաւրհնիչ կոչեցելոյ առաջնորդ Յակոբ վարդապետին: Յիշումն զԹղթոցն առաքնոց՝ յառաջագոյն յղեցելոց առ ինքն եւ յոմանս ի Սուրաթ եւ այլ տեղիս բնակելոց ազգացն մերայնոց: Եւ ծանուցումն զքէշտիցին խնդրեցելոյց, որպէս զի փութմանակի Հոգացեալ յղեսցէ առ մեզ ժամ մի յառաջ՝ վասն տեղւոյս յոյժ Հարկաւորութեանն եւ պիտանաւորութեանն: Եւ թէ՝ ընդ տէր Յովսէփին բեռամբ գրեանս յղեցաք, որք ի Հանապարհին Թաւրիզու յափշտակեցան յաւազակաց, զորոց զոմանս գտեալ Թաւրիզու տէր Յովսէ//փին, ըստ գրեցելոյն մերոյ, զդտեալսն կամ յղեալ է առ ձեզ, եւ կամ յղելոց է:

Բայց Հարց զտէր Յովսէփին տեղւոյդ, եթէ՝ ներ բեռին այնմիկ՝ արտաքոյ գրեանցն զի՞նչ դոյր եդեալ, զոր գիտացեալ, ծանուցցես մեզ: Միթէ թարուճիւն վասն նեղութեանց եւ տատապակրութեանցն տեղեկանաց յանօրէնէն յայլաղեաց: Եւ ապա՝ ծանուցումն զԱստուածատուր վարդապետէն իւրեանց, եթէ դարձեալ եկն ի սուրբ Աթոռս եւ այժմ է ի Թօխաթ եւ յայն կողմունսն: Ի սմա ողջունէ զտէր Յովսէփին ի վերնում յիշեալ, զոր ունիցի ի սէր իւր:

Նամակ այրն. Փիլիպին (Հոլ)՝ ուղարկված նամակներ Հասցեատերերին առաքելու Հանձնարարությամբ: Նույն բնույթի Հանձնարարություն է տրվում եւ տէր Հովսէփին (Թավրիզ): Պատասխան նամակ Գիւանի առաջնորդ Կարապետ վարդապետին, որով նրան կարգադրվում է գալ Էջմիածին:

886 ***Ի Կարս*** – Թուղթ մի առ Գէորգ աղայն, յորում խնդրէ զայսոսիկ՝ վասն պիտանաւորութեան սրբոյ Աթոռոյս չորս ջուխտ սպիղ ակն, որք բարձր լինին եւ լաւն, ԺՀ (18) թիլանի լիտր զաթթարն, Ի (20) Հատ կամ վասն կալին մերոյ: Այլեւ ծանուցումն զՀիշմանեան պարոն Յարութիւնէն, եթէ զժ (10) թումանն փողն շնորՀ//ցաք՝ նմա ըստ գրեցելոյդ՝ մինչ գնացեալ էաք ի Նաւուղն տաճկաց: Եւ ապա՝ յորդորումն ի Հարապատութիւն սրբոյ Աթոռոյս:

Գրեցան յամսոյս ի ԺՀ (12):

1401 887 1789 թ. ապրիլ – Թուղթ առ Յովսէփ վարդապետն, որ ի յերկիրն Ռուսաց, ի պատասխանի Բ (2) թղթոցն, գրեցելոց ի ՌՄԼԷ (1788) թուոյ Նոյեմբերի 12 եւ ի դեկտեմբերի 22:

Յորմէ սիրով մեծաւ եւ օրհնութեամբ բաղմաւ, քրիստոսաձիր ողջունիս սրբով եւ հոգեզուարճ շնորհիւ աստուածաէջ սրբոյ տեղւոյս, գիտասջիր սիրելի եւ հոգեւոր որդիդ մեր եւ հարազատ զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ Յովսէփ աստուածաբան վարդապետ: Զի յանցեալ տարւոյ դեկտեմբերի ԺԶ (16) եւ ի նոյն ամսոյ էին գթութիւս եմք գրեալ առ քեզ: Ընդ առաջնոյն յղեալ եմք առ նոր պօլկովնիկ աղնիւ Յովհաննէս աղայն եւ առ աղնիւ պարոն Մարգարն եւ Փիլիպպոսն գթութիւս, եւ ընդ երկրորդին յղեալ եմք զայլ օրհնութեան թուղթն, զորս վասն տրոց եւ յիշատակացն ինդրեալ էիր, Հանդերձ Ա (1) հակ գրեամբք, որք են ԻԲ (22) Աստնի ժամագիրք եւ Ի (20) Յովսեպոսի պատմագիրք, եւ ի Թիֆլիզու ի Տէր–Համաստեան պարոն Ստեփաննէն գիր առեալ, իմացեալ եմք, որ գթութիւն յղեալ է առ քեզ եւ զգրեանսն եւս յղելոց է: Բայց այժմ լսեմք, թէ աղնիւ աղայ Յովհաննէսն վերադարձեալ է եւ ոչ գիտեմք, թէ արդեօք ի գոլն նորա ի Հաշտարխան մեր թուղթն էհա՞ս առ նա, թէ ոչ: Ապա ի նոյեմբերի 12 եւ ի դեկտեմբերի 22 գրեալ թուղթդ ժամանեցին առ մեզ, երկրորդն՝ ի փետրվարի Բ (2) եւ առաջինն յոյժ անագան ի մարտի ԺԵ (15) եւ իմացաք զամենայն գրեալսդ:

Արդ, զոր Ստեփաննն ժողովարարէն, որ գրեալ էիր, թէ թուղթ իցէ գրեալ առ քեզ եւ ընդ այս կողմն յղեալ, մեք զայն թուղթ չեմք տեսեալ մինչեւ ցայսօր եւ ոչ զհամբաւ ինչ իմացեալ զնմանէ ի Պօլսոյ ի մերայնոցն, եթէ այսուհետեւ Հացի, յղելոց եմք, ի Հարկէ:

Ծանուցեալ էիր զմերձ ի յաւարտ ածիլն տպագրութեան ընդհանրականին. եթէ լրացեալ իցէ եւ յղեացես ըստ խոստմանդ, եւ մեք շնորհակալ լինելոց եմք: Եւ զոր խնդրեալ էիր զերկուս թուղթս օրհնութեան՝ մինն առ աղնիւ պարոն Փիլիպպոսն եւ առ աղնիւ պարոն Մակարն, վասն տալոյն զջուղայեցի Ստեփանի գուստր Հանգուցեալ Զարիպխանի կտակեալ երեսուն թումանն եւ միսն առ աստապատոցի Հանգուցեալ Մատթէոսի կին եղիսաբէթին վասն տալոյն զհոգեբաժին առն՝ վեց թումանն, ահա գրեալ ընդ թղթոյս յղեցաք առ քեզ՝ հաստուցանել նոցա ի միաժուութիւն: Զոմանց շինուածոց զկատարումն եւս, որ զեկուցեալ էիր, ուրախացաք. յաջողեսցէ Տէր, զի ամենեւին կատարուն[ակեսցին]:

Այլեւ գրեալ էիր գյաղթանակութիւն տէրութեան կայիցդ եւ զոմանս տեղիս եւ զամուրս ընդ բռամբ ածելն, զոր իմացեալ շնորհակալ եղաք զսիրելոյդ. թէպէտ յայլեայլ տեղեաց եւս լսեմք, սակայն ոչ հաստատի թուի: Ուրեմն եւ եւս գրեացես յիւրաքանչիւր ժամանակի զառնելոյն դոցա ի միաժուութիւն մեզ: Իսկ երկրորդ թղթովդ ծանուցեալ էիր զվաւերս վարդապետն եւ զորս ընդ նմին ուղեւորելդ առ սուրբ // գաւս եւ զայլ ինչ, 1402
բայց նոքա դեռ ոչ եկին: Երբ եւ գայցեն, զընդ նոսա գրեալ թուղթդ եւս առնելոց եմք, եւ զամենայն իմանալին գիտելոց, եւ ըստ այնց առնելոց: Եւ յաղագս նախագրեալ թղթոյդ առ մաՀտեսի Գալստանն եւ վասն թագին քոյ, որ առ նա, ծանի՛ր: Զի ի Մինաս վարդապետէն ի յունվարի ԻԶ (26) գրած թուղթ ընկալաք, որ վասն թղթոյն քո գրէ, թէ Յովսէփ վարդապետին մերոյ զթութին եառ մաՀտեսի Գալստանին, որ է վասն թագին, պատասխանն եւս նոյնմ է եւ թագն շինել տայ: Բայց ասէ, թէ եթէ Յովսէփ վարդապետի ասածն լինի, շատ թանգ պիտի նստի եւ այլն: Բայց եւ ըստ բանս երեւուցեցանելոյ Գալստանին, գրէ թէ վասն քաղաքիս ի մրրկի գոլոյն ի կողմանէ մարտին, եւ սառակինոսաց կարի զգուշանալոյն, եւ զբա-

զումն ոչ ինչ պատճառանօք վնասելոյն, կասկածին յընկալնուլն յայն կողմանց զթութիս: Եւ զի ոչ միայն ի նմանէ, այլ թերեւս յայլոց եւս լինի թուղթ եւ նոքա անզգուշաբար բանս ինչ գրիցեն, վտանգ մեծ լինի, ըստ որում ժամանակս զփուշ բերէ եւ ոչ զխաղող: Եւ մեք պատշաճական վարկանիմք զգուշանալն նոցա եւ յահի լինելն, քանզի բաւական առիթ է տեղականացն զմիայն եւեթ գիտենլն, թէ յայն ինչ տեղւոջէ աստ առ այս ինչ մարդ թղթագրութիւն լինի. այնու զմեծ վնաս կարէն գործել: Ըստ որում յոյժ վրդովեալ են, վասն որոյ եւ մերայինքն եւս այնչափ կասկածին եւ զոչ գրելն կամին: Առ այս բարւոք էր, որ զառ մաՀտեսի Գալստանն գրեալ յետին թուղթդ ոչ էիր յղեալ այժմ եւ գրեմ սիրելոյդ, զի զկիրս սրտից նոցա իմացեալ, առ ժամանակ մի, որքան այս մարտի մրրիկն գոյ, զգուշացիս, զի մի արասցէ Տէր, փորձութիւնն յաւուր միում պատահի: Այսքան առ այս շատ է:

Եւ զկողմանցս գիտացես, որ արքայն Վրաց եւ ֆաթալի խանն եկեալ ի Գեանջայ, ընդ ձեռամբ ածին զայն երկիր եւ զիշխօղն եւս Հնազանդեցուցին, բայց վասն ոչ գոլոյ ռոճիկ զօրացն, դարձան յետս: Մէկիք Ապոն մի երկու Հարիւր տուն յիւր էլլիկէն առ ձեռն եբեր, սակայն մէկիք Մէճլումն ոչ բնաւ: Եւ այսպէս, առաջադրութիւնն նոցա դեռեւս անկատար մնաց: Այլ զյառնելն նոցա տեսեալ երեւանցւոց եւ սոքա զնախիջեւանու Աբասղուլի խանն, որ ցիբրաՀիմէն էր կարգեցեալ, վարեցին անտի եւ զարտաքսեալ Զաքուղուլի խանն նստուցին: Ապա զօրք եկին ի Ղարատաղու ի վերայ Նախիջեւանու, սոքա գնացեալ նորապէս եւ զնոսա կոտորելով վարեցին, եւ զրազումս ձերբակալ արարին: Այսպէս խառնակութիւն եղեւ յամենայն կողմանց, վախճանն Տեառն է գիտելի: Այժմ զայլ ինչ եւս ոչ ունելով գրել, սպասեմք պատասխանւոյ առաջին թղթոյն մերոյ ի դեկտեմբերի ԺԶ (16) գրեցելոյ: Եւ դու զորպիսածանոյց թուղթդ չսպակասեցուցանելով ի մէնջ, ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԸ (1789) թուոջս եւ ի յապրիլի , ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին[192]:

Ձեռ. 4501, էջ 1401–1402

(Հրատ. ՀՀԳ, Բ., էջ 91–94)

291բ

1789 թ. 13 ապրիլի – [Թուղթ] ի Թիֆլիզ

888 Թուղթ մի առ առաջնորդ Մարտիրոս պետն եւ գործակալ տէր Ղազարն, որոց թէ՝ պակասութիւն ունիմք ի կողմանէ մումի: Ցայսմ ամի ժողովարար եւ կամ կոնդակ եւս ոչ յղեցաք, տեղդ եթէ Հին կոնդակ գտանիցի, զթիւն նորա փոխեսջիք եւ այնու զմումն ինչ ժողովեսջիք եւ յղեսջիք, որպէս զի ժամանակն սպիտակացուցանելոյ չանցցէ:

Նամակ Բասրայում էջմիածնի գործակալ պրն. Հովհաննես Բէթդէվեմյանին՝ առաքված գրքերը (25 առէնի ժամագիրք, 20 խորհրդատետր, 20 տաղմոս եւ 1 Հովսեփոս պատմագիրք) Հայոցեաւերէրին Հասցնելու եւ արժէքը գանձելու կարգադրութեամբ: Դրանք ուղարկվելու էին Բաղդադի վրայով, ուստի տեղի գործակալ պրն. Քամասին նամակով Հանձնարարվում է իրականացնել ծանրոցի առաքումը Բասրա: Նամակները գրվել էն մայիսի 5–ին (էջ 291բ): Պատասխան նամակ կարինի մեծամեծներին՝ գործակալութեան պաշտանից Հրաժարվող Հայրապետի փոխարէն այլ քՀնութեան գանելու կարգադրութեամբ: Նույն Հարցի մասին գրվել է նաեւ մաՀտեսի Հաճի Պապա Հակոբին, նմիրակ Հակոբ վարդապետին եւ իրէն՝ գործակալ Հայրապետին (էջ 291բ– 292ա): Պատասխան նամակ Թիֆլիզի գործակալ մաՀտեսի Հարութիւնին, որի մէջ արծարծվում էն գլխավորապէս դրամական Հարցեր: Նամակները գրվել էն մայիսի 11–ին (էջ 292ա–292բ):

1203 889 1789 **թ. մայիսի** – Թարձեալ թուղթ առ Բասրայու պարոն Յովհաննէսն Բեթզէէմեան ընդ մի հակ գրեանցն, որք յղեցան ի սրբոյ Աթոռոյս ձեռամբ բաղդատցի Յակոբին:

Յորմէ Հայրական սիրով եւ օրհնութեամբ, քրիստոսաձիր սուրբ ողջոյնիս եւ սրբոյ իջմանն տեղւոյս նորին զօրացուցիչ շնորհին գիտասջիր սիրելիդ մեր ի Տէր, Հարազատ որդի սրբոյ Աթոռոյս եւ Հաւատարիմ գործակալ սորին՝ յԱստուծոյ օրհնեալ բարեպաշտ եւ մեծահաւատ պարոն Յովհաննէս:

Զի յառաջ քան զայս ի փետրվարի եղեն զթուղթ գրեցաք առ քեզ երկարօրէն բաղում բանիւք եւ որպիսութեամբք, ի պատասխանի թղթոյն քո ի 1788 թուոջ Փրկչին եւ ի Հոկտեմբերի 12 առ մեզ գրեցելոյ, եւ ընդ նմա

1204 յղեցաք // Բ (2) պահարանօք թուղթք, մինն առ Յօհաննչան աղային Հասանելի եւ միւսն առ Խաչիկ աղային Առաքելեան: Եւ խոստացաք յայնմ թղթոջ ընդ բաղդատցի Խանբաբենց Յակոբին զնուէնի ժամագիրքս յղել ըստ խնդրոյն քոյ:

Այժմ ահա մինչ նոյն Յակոբն ի ճանապարհ ելանէր, կամեցաք զխոստումն մեր առնել: Իսկ զի յառաջագոյն յղեալ գրեանքն մեր ի Պօլիս յամեցան, եւ զՎորհրդատետրն եւս նորապէս տպագրեալ էաք, Հարկ եղեւ, որ յայնցանէ եւս յղեցուք: Վասն որոյ ահա իե (25) Աւետի ժամագիրք եւ ի (20) Խորհրդատետր եւ ի (20) Սաղմոս եւ մի Յովսէպոս պատմագիրք մէկ հակ շինեալ, յանձնեցաք Յակոբին՝ հասուցանել ի բաղդատ առ տեղւոյ գործակալն մեր՝ պարոն Փանոսն, որ եւ նա յղեսցէ առ քեզ:

Արդ, ի հասանիլ թղթոյս եւ գրեանցն առ սիրելիդ, Խորհրդատետրից մինն յղեա առ Յօհաննչան աղային, որ վարաղով զարդարեալ է, եւ անուն եւս ի վերայ պահարանին գրեցեալ, եւ երեքն, որոց եւս մինն վարաղով է, յղեա առ պարոն Աւետն Սէթաղեանն, որ նրա յիշատակին է, և մինն եւս որ վարաղով է, յղեա առ Մատրասու Հաճամիր աղային եւ հինգն յղեա առ նուիրակ Եփրեմ վարդապետին, եւ մինն եւս յղեա առ Կալկաթայու Խաչիկ աղային Առաքելեան, եւ զմինն եւս ընկալ վասն եկեղեցւոյդ ձերոյ: Եւ զմնացեալն, որ լինի ուխ հատ, վաճառեա եւ զորպէսն գրեա մեզ:

Եւ եթէ ի Պօլսոյ գրքերն մեր դեռ չիցեն հասեալ առ քեզ եւ դու ոչ իցես յղեալ ի Հնդիկս, այժմ առ Յօհաննչան աղային եւ առ Համիր աղային մէկ մէկ Սաղմոս եւս յղեա ընդ նոցա բաժին Խորհրդատետրիցն, եւ մէկ Սաղմոս եւս առ Հանդուցեալ Գրիգոր աղայի քոյր Զիպխտայն յղեա: Բայց թէ առաջինքն հասեալ իցեն քեզ եւ յղեալ իցես, զքսան հատ Սաղմոսն եւս վաճառեա: Եւ զմի Յովսէփոս պատմագիրքն, զոր յղեցաք, եթէ առաջինքն դեռ հասեալ չիցեն, զայդ ցոյց տուր եւ տես, թէ խնդրոյք կան, գրեա, որ այլ եւս յղեսցուք:

Իսկ վասն Աւետի ժամագրքայ գնոյն թէ հարցանիցես, խարճն մեր վերայ ծանր է նաստեալ, այլ ի տեղս էմ (7000) դիանով տամք, իսկ յայդր այնպէս արասցես խոհեմութեամբդ, որ սրբոյ Աթոռոյս օգուտ լինիցի, եւ զորպէսն գրեացես մեզ: Եւ զհարազատական թուղթդ, Հանդերձ ատոյգ սիրով անպակաս արասցես ի մէնջ եւ ի սրբոյ Աթոռոյս՝ առ ի միշտ ընդունել զշնորհս եւ զօրհնութիւնս: Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄՂ (1789) թուոջս եւ ի մայիսի ե (5) ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին:

(Թուղթս թէպէտ կանխաւ շարադրեցաւ, բայց անագան յղեցաւ):

890 1789 **թ. մայիս** – Թուղթ առ իշխանն Կարնոյ, ի պատասխանի թղթոյն նոցա վասն վէրթիլ Հայրապետին, թէ որովհետեւ հրաժարեցեալ է ի գործոյն, մեք եւս Հաճիմք ընդ հրաժարիլն, բայց տարւոյ լրումն յաշխատն է լինելոց, մինչ ի յաշխատն եւս ի գործն կայցէ եւ դուք զայլ ոմն գտջիք եւ մեզ գրեսջիք, եւ մեք յայնժամ զնորն կարգեսցուք, զՀայրապետն բերեալ, զհաշիւն տեսցուք եւ գիսալասագիր տացուք եւ արձակեսցուք խաղաղութեամբ:

Ձեռ. 4501, էջ 1499–1500

292բ **1789 թ. մայիս – *ի կարս թուղթ մի***

891 Թուղթ մի առ Գէորգ աղային, ի պատասխանի թղթոյն, գրեցելոյն ընդ փաշայի տարվանապաշտոյն. վասն զաթրանին, եթէ էհաս մեզ ամբողջապէս ի ձեռն յիշեալ առ նոսա: Վասն ապլիճին, եթէ ըստ գրեցմանն Գալուստ պետին արասցես: Զկամեսապլըն հոգասցես եւ յղեսցես: Ջնուիրակի փողէն գրեսցես, եթէ միՙնչ արարեր: Զողջութիւնդ լուեալ, ցնծացաք եւ գոհացաք զՏեառնէ եւ այլն:

Գրեցաւ յամսոյս ի ԺԲ (12):

1789 թ. մայիս – *Թարձեալ թուղթ ի կարս*

892 Թուղթ մի առ Գէորգ աղային. յիշումն առաջնոյ թղթոյն իւրոյ, որ յառաջ քան զայս յղեցաւ: Եւ ծանուցումն զԷնդու զանաւուզէն, եթէ զինն Հալապի յղեցաք, մատուսցես փաշային ընդ թղթոյն իւրոյ:

893 Թուղթ մի տահկերէն առ տեղոյն Նօման փաշային, ի պատասխանի թղթոյն:

Եւ զեկուցումն զԷնդու զանաւուզէն, եթէ զինն Հալապի յղեցաք ըստ գրեցելոյդ եւ խնդրոյդ: Ընկալցիս եւ զբարեկամութիւնդ ի մէնջ անպակաս պահեսցես:

Գրեցան ընդ թաթարի ուրումն յամսոյս ի ԺԶ (16):

Նամակներ Յուդայեցի տիրացու Մատթէոսեան Տէր Հովհաննիսեանին եւ նախիրակ Աստվածատուր վարդապետին /Վան/, որոնց ուղարկած նամակները տակ չէին հասել գետն ընկնելու պատճառով: Հարցում է արվում Վիմ անապատի վերաբերյալ, ուր մնում էր առաջնորդ. Գասպար վարդապետը, կարգադրվում է փոխանցել Համաւազգաց անաստունների ուղարկումը /էջ 292բ-293ա/: Որպես յուղի, պանրի, մացառի եւ այլն ժողովածներ. Բայազետի կողմերն էին ուղարկվել Մոզոմին եւ Վարդան վարդապետներ. այդ կապակցությամբ գրվել է ժողովարարական կոնդակ, ինչպես եւ Հանձնարարական նամակ Մկրտիչ վարդապետին: Պատասխան նամակ Տիգրանակերտի ս. Սարգիս եկեղեցու գանձապետ մահտեսի Հակոբին եւ օրհնության նամակներ երկու նախիրատու կանանց: Նամակները գրվել են մայիսի 22-ին եւ 31-ին /էջ 293ա/:

293ա **1789 թ. հունիս – *ի Գանձասյայ թուղթ***

894 Թուղթ մի առ մէլիք Մէհրումն, ի պատասխանի թղթոյն, դրեցելոյն ընդ ումեմն քրիստոնէի. զինագրեալ ժամացուցէն եթէ ոչ գտանի, թողութիւն արասցես:

895 Թուղթ մի առ գանձապետն մեր պարոն Վարդազարն. Հարկադրութիւն վասն մոմառութեանն, զոր փոխանակի Հոգացեալ հղեսցէ առ մեզ: Գրեցան ընդ Յակոբ պետի եղբօր Խաչատուրին յամսոյս ի Ժ /10/:

896 Կոնդակ ընդՀանրական ժողովարարութեան, որ գրեցաւ Կացիա անուամբ ուրումն Վրաց ազգի, որ էր յերկրէն յայնմանէ՝ ըստ ինդրոյ արքային Հերակլեայ:

Նոյն օրը օրՀնութեան եւ շնորՀակալութեան նամակներ էն ուղարկվել Ադրանայում, ԲԷնկանում եւ Բալուում ապրող մի շարք նվիրատուների: Պատասխան նամակ է ուղարկվել Ամիդի նվիրակ Վարդան վարդապետին՝ խորբերդցի ախտաժողովների խոստացած դրամը ստանալու Հանձնարարութեամբ /էջ 293ա-293բ/:

294ա 1789 հունիս - *Թուղթք ի մեծն Պօլիս, ի Թօխաթ եւ ի կարին*

897 Թուղթ մի առ Յարութիւն ամիրայն, ի պատասխանի ի Հոկտեմ. Բ /2/ գրեալ թղթոյն. յաղագս յղեալ ընծայիցն օրՀնութիւն, որք էին՝ Ա /1/ շիշայ քթաձարդ եւ Ա /1/ չքնաղաղարդ տուփ: Եւ առ Մինաս պետն յայտնեալ լաւութեանցն՝ շնորՀակալութիւն: Ջտեղոյս որպիսութեանցն ծանուցումն: Եւ ապա ինդիր սակս նորոգ նստեալ թագաւորի Ֆէրմանին եւ բարաթին, զորս Հանել տացեն եւ մեզ յղեսցեն, ծախսն առցեն ի Մինաս պետէն: Ասա ողջունէ զորդին իւր՝ զմաՀտեսի ՅովՀաննէս աղաղաւոյն եւ զբարեկամն իւր՝ զմաՀտեսի Գէորգն, եւ թէ՝ դմա ծանուցանելի ինչ գոյր ի կողմանէ իւր ընտանի Խաչատուր տղային, զոր գրեցաք նուիրակ պետին ասել նմա առ ի Հոգ տանիլ այնմ:

898 Թուղթ մի եւս առ պատրիարք Ջաքարիա պետն, ի պատասխանի թղթոյն գրեցելոյն ընդ Ղունկիանոս պետին, որում ցուցեալ մարդասիրութեանն՝ շնորՀակալութիւն: Եւ ծանուցումն զմատորանէն, որ կամի շինիլ ի վերայ մօր գերեզմանին ի Հանգստարանն միաբանից, եթէ մեք եւս Հաճիմք առ այդ թուելութիւն: Բայց չերեւի ժամանակ եւ վարպետ յայժմուս. մինչ գտանիցեմք, առնելոց եմք ըստ կարծեացդ, անՀոգ լեր: Զկողմանց մերոց զեկուցումն, եթէ տեղականքն էն ի խռովութեան եւ ի նեղութեան եւ այլն: Առ Մինաս պետն արարեալ լաւութեանն՝ շնորՀակալութիւն եւ կրկին յանձնարարութիւն: Եւ ապա ինդիր, ի Հանել զֆէրմանն եւ զբարաթ ի նորոգ նստող թագաւորէն վասն սրբազան ՎեՀապետին, եւ որ ինչ ծախքն լինիցի, առցեն ի Մինաս վարդապետէն:

Նամակներ Թոխաթի գործակալ մաՀտեսի Հարութիւնին, նվիրակ Դանիել վարդապետին, Կարինի նվիրակ Հակոբ վարդապետին, վերիվ Հայրապետին, որոնց մէջ արձարծվում էն գլխավորապես անձնական բնույթի Հարցեր: Դանձանակի կնճռոտ Կարինս «Թիֆեճոյ էմնաֆնս», որտեղ 1788 թ. նոյեմբեր ամսվա գանձանակի արդյունքը՝ 20 զուռուշ, Հանձնել էին նվիրակին: Պատասխան նամակ տեր Մկրտչ քահանային /Ուռումիա/՝ տեղի Հասարակութիւնը նվիրակի վերադառնալուց Հետո կնճռոտ ուղարկելու խոստումով: ՕրՀնութիւն նամակներ ուխտաժողովների միջոցով՝ նվերներ ուղարկած վեց անձանց, այդ թվում եւ տարի Սամուելին: Նամակները գրվել էն Հունիսի 13-ին եւ ուղարկվել Հաջորդ օրը /էջ 294բ-295բ/:

1403 899 1789թ., 23 հունիսի - *Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ նուիրակ Մինաս վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն ի մարտի ԻԸ /28/ եւ ի յապրիլի 6 /5/ գրեցելոց վասն ոմանց Հարկաւոր բանից: Յորմէ սիրով մեծաւ եւ օրՀնութեամբ, եւ սուրբ ողջունիւ եւ շնորՀիւ աստուածաէջ սրբոյ տեղւոյս, ծանի՛ր սիրելիդ մեր եւ բազմաշխատ որդի սրբոյ Աթոռոյս՝ Մինաս զգօնամիտ վարդապետ: Զի ի մարտի ԻԲ /22/ զթուղթ գրեցաք առ քեզ եւ Հանդերձ այլ թղթովք յղեցաք, եւ այժմ ի մարտի /28/ եւ յապրիլի 6 /5/ գրեալ Բ /2/ թուղթքդ Հասին առ մեզ ի յունիսի Ը /8/, եւ իմացաք զամենայն գրեալդ: Նախապէս ծանուցեալ էիր զթուղթն մեր, որ առ սրբոյ Սաղիմայ պատրիարքն տալդ տիրացու Սարգսին՝ յղել, որով միամտեցաք: Երկրորդ, գրեալ էիր զՆերսէս վարդապետէն աւարտեալ զգործն եւ յայդր եկեալ յայսկոյս*

ուղեւորելոց լինիլն, բայց դեռ ոչ ինչ լսեմք զնմանէ, թէ ուր իցէ Հասեալ: Երրորդ, ծանուցեալ էիր զպարտն Հայրապետի ի կողմանէ Անանիայի բանին գրելոյն առ քեզ Հասանիլն եւ զքո խօսիլն ընդ պատրիարգին եւ մաՀտեսի ամիրային, եւ զնոցա զինչ ասելն Աղայեկին եւ այլն զոր իմացաք: Բայց ի մարտի ԻԲ /22/ կրկին զբանս եմք գրեալ սիրելւոյդ եւ մաՀտեսի Մինաս ամիրային եւս թուղթ եմք գրեալ, ըստ աղդեցման յայնմ կողմանէ յղելով ընդ նոսին եւ զօրինական դաւթարին եւ սանատիցն, առ այն եւս զինչ խօսք լինիցի եւ թէ բան իսն արդիւնասցի, գրեացես մեզ: Չորրորդ, գրեալ էիր ի կողմանէ Բէեզիէմեան պարոն ՅովՀաննէսին զառնլի դրամն առնուլդ ի յոյն Թօթօրակէն, որ է ՋՀԱ /631/ զուռուշ Է /30/ փարայ, եւ ի մաՀտեսի Գալստանէն եւս զմնացեալն ի տալացուէն առնուլդ եւ վերջացուցանելդ, եւ ԲՒՁԹ /2089/ զուռուշ եւ 6 /5/ փարայ փոլիկայ տալդ Մասեհեան պարոն Եսայուն ի կողմանէ պարոն Հայրապետին, որ Հայրապետն մեզ Հասուցանէ, որոյ աղագաւ եւ զղավզ էիր ինդրեալ: Իմացաք զայդոսիկ եւ թէպէտ ներկայապէս ի Բաբայ թուղթ ոչ գրեմք, սակայն յետ աւուրց մինչ գրելոց լինիցիմք, պարոն ՅովՀաննէսին միաժամութիւն եմք գրելոց վասն մաՀտեսի Գալստանի եւ Թօթօրակու տուեցելոյն թէ մեզ Հասեալք էն: Եւ յաղագս փոլիկային պարոն Հայրապետն դեռ բան չէ գրեալ մեզ, քանզի պատճառաւ իւիք նեղացեալ, ի գործոյն էս Հրաժարիլ ցուցանէ եւ զթուղթն աղացուցեալ է: Որոյ վասն եւ մեք բանս եմք գրեալ առ ինքն եւ առ իշխանն Կարնոյ, զի զայլ ոմն գոցէն ի գործակալ եւ նա մինչ ի յաշունն արասցէ զգործն, եւ յայնժամ փոխեսցի, եւ դեռ զպատասխանիսն չեմք ընկալեալ: Այլ ըստ քո բանին ահա զղավզն ԲՒՁԹ /2089/ զուռուշի եւ 6 /5/ փարայի գրեցաք՝ դնելով ի նմա եւ զգին Գ /3/ թօփ սեաւ շալիցն ի քէն առնելցելոց յառաջագոյն եւ յղեցելոց, որ էր ԱՃԺԸ /118/ զուռուշ, որոց երկուց ջամն լինի ԲՒՀՃԷ /2207/ զուռուշ 6 /5/ փարայ, եւ յղեցաք ի ձեռն պարոն Հայրապետին՝ Հասուցանել առ քեզ ի միամտութիւն: Հինգերորդ, ծանուցեալ էիր Մտեփանոս ամիրայի զԱՃ /100/ զուռուշ տալն եւ զօրՀնութեան թուղթ էիր ինդրեալ, զոր ահա գրեալ յղեցաք, բայց զի զտուրսն յաստուկ անուամբ ոչ էիր յատկացուցեալ, այլ արդիւնք էիր ասացեալ, փոքր մի յերկրայութիւն մտաք, թէ արդեօք յաստուկ տուրք է, թէ այլ ինչ: Ի Ղալաթիա գնալդ եւ գործոյդ որպիսին եւս իմացաք կերպիւ մի, փառք Աստուծոյ, որքան եւ յաջողի, բարւոք է, միայն թէ խաղաղութեամբ, զի առաւել խաղաղութեան կարօտիմք ի ժամանակիս ասի եւ յայլ կողմանց: Վեցերորդ, ծանուցեալ էիր զկայիցդ տրութեան փոխոխին ի Հոգին առ նորն եւ այլն, զոր եւ յառաջնմէ լսեաք, բայց կարծելով, թէ խռովութիւնք իցեն, Հոգայաք, այլ մինչ գրես, թէ խաղաղութեամբ եղեւ, միամտեցաք, ողորմածն Աստուած ի խնամն շարժեացի զսիրտ իմ նորոգ թագաւորիդ առ աղդ մեր: Արդ, Հարկաւոր է Հրովարտակացն մերոց նորոգիլն: Ահա որովՀետեւ պատրիարք վարդապետն եւ մաՀտեսի Յարութիւն ամիրայն յանդելում սակն զթուղթն էին գրեալ մեզ, զնոցա պատասխանիսն գրեցաք, եւ երկուքն էս վասն ֆէրմանին եւ բէրաթին ինդիր արարաք Հանել ըստ նմանութեան առաջնոցն

անպակաս, եւ զծախսն ի քէն առնուլ եւ մաշտեսի Յարութիւն ամիրային շնորհակալութիւն գրեցաք յատկապէս վասն քթազարդին եւ տփոյն յղեցելոյ եւ վասն Հարազատութեան եւ սիրոյն, որ առ մեզ եւ առ քեզ եւ այլն: Ուրեմն եւ դու հոգ տարեալ նամակացն Հանել տալոյ եւ զծախսն տացես, եւ առեալ շուտով յղեսցես: Իսկ եւ զայս գիտեա, զի ի թղթոջ մաշտեսի Յարութիւն ամիրային ողջոյն եմք գրեալ մաշտեսի Գէորգին եւ նշանակեալ եմք, թէ ծանուցանելի ինչ գոյր մնա, գրեալ եմք նուիրակին ասել: Իսկ բանն այս է, որ նորա
1404 ընտանի Խա/չատուր տղայն, որ քեզ բերեալ եղեւ ի սուրբ Աթոռս, որպէս, թէպէտ ժիր տղայ է, սակայն այնչափ ինչ սէր չունի առ ընթերցումն, եւ ահա հասակն առեալ է եւ մօրաքն դուրս եկեալ, այսուհետեւ այսպէս ապա գործ մնալն սորա լաւ չէ, եւ երեսն կրացուի, յաշխատն կարելի է, որ նորա ի վեր եւ ի վայր կանգնօզքն ի դասն զուարճ առցէն եւ սորա բանն յայտնի չէ, զի ինքեան Հարցանել եառաք, պատասխանեալ է, թէ նորա գիտէն, ես բան չեմ գիտել վասն իմ: Արդ, ծանո մաշտեսի Գէորգին զայսոսիկ, որ եթէ տանելոց են զսա, տարցէն, զի այլ մնալն շահ չունի, եւ թէ չեն տանելոց, զայն եւս ծանուցցէն մեզ: Այլեւ վասն Փաքիզայ Գրիգոր վարդապետին, զոր յառաջ գրեցաք քեզ զորպիսութիւն ինչ, եթէ ցարդ չիցես ասացեալ Մկրտիչ ամիրային, այլեւ մի ասիցես, զի թէպէտ ցԳ /3/ ամիս պարկեշտութեամբ եկաց, սակայն յետոյ կրկին եւս դարձաւ ի սովորութիւնն իւր, եւ ի հետեւեալն: Եւ ի յոչ յայտնելն մեր դեռ եւս զդիտելն մեր արզ եւս եառ, թէ կամ՞ներել լիցի բացարձակ ըմպել, կամ թէ իպին լիցի գնալ: Եւ մեք ի ձեռն վարդապետաց ասացաք, կամ ընդ յանձն առեալ կանոնօքն մնալ, կամ թէ էլանել, իսկ նա ել եւ գնաց ի սուրբ Հռիփսիմեայ վանսն եւ անդ կայ դեռ զհետ բանին իւրոյ: Այսքան եւս վասն նորա:

Դարձեալ, ի կողմանէ Յովսէփ վարդապետի թագին, զոր ինչ գրեալ էիր յանցելումն, մեք եւս ըստ այնմ զբանս գրեցաք նմա յառաջ քան զայս: Բայց դեռ ոչ հասեալ այն թղթոյն մերոյ առ նա, այժմ մինչ զիմոքրաւորսն յղեալ էր Հանդերձ յիշատակօքն սրբոյ Աթոռոյս, ընդ նոսա գրեալ է մեծաւ թախանձանօք դարձեալ վասն թագին, թէ զՌՌԵՁ /2500/ զուռուշ դրամ ունիմ՝ Հասուցեալ մաշտեսի Գալստանին, խնդրեմ գրել Մինաս վարդապետին, որ զպակասն եւս նա տացէ եւ զթագն առեալ յղեսցէ ի սուրբ Աթոռդ Հասանիկ առ մեզ, եւ ես վճարեցից եւ այլն:

Եւ առ քեզ եւ առ մաշտեսի Գալստանն եւս թուղթս էր գրեալ, զորս ահա յղեցաք: Եւ ի յանախ գրութիւնսդն ձանձրացեալ, ահա գրեմ սիրելւոյդ, զի Հարցցես մաշտեսի Գալստանին, թէ զորչափ դրամս ունի ընկալեալ ի կողմանէ նորին եւ թէ զթագն ասորտեալ է ծախուց պակասն ԱՌ (1000) կամ ԱՌՁ (1500) զուռուշ է, տացես եւ զթագն առեալ յղեսցես առ մեզ: Այլ թէ չէն Հանեալ ի ձեռաց եւ կամ խարճի պակասն շատ է, զոր ոչ լինի Հոգալ, դրեսցես մեզ: Եւ Յովսէփ պետի թղթոյն եւս, եթէ պատասխանի գրեսցես, զնիսան ծանուցցես մեզ, որ մեք եւս ըստ այնմ գրեսցուք զբանն մեր որ առ նա:

Նաեւ զայս գիտասցես, որ զայն մեր խնդրեալ ոմանք նիւթքն սրբալոյս մեռոնի եւ թիւրաքի ֆարուշն, զորս գրեալ էիր յառաջն թէ առի, մինչեւ ցայժմ տակաւին ոչ Հասին մեզ եւ չգիտեմք կորեա՞ն արդեօք, թէ ո՞ր

մնացին, լաւ էր որ յայս տարի զմեռոն օրհնել ոչ կամեցաք, եթէ օրհնելոյ լինէաք, ի պատճառս պակաս նիւթոցն մեծ տարակուսանս էաք կրելոց:

Դարձեալ եւ զայս գիտես, զի ի Բայազիտ բնակօղ Հանդուցեալ մաշտեսի Էլօյի որդի Ստեփանն քանիցս զաղաչանս գրեաց մեզ, թէ ՅԱդրանայ մեզ պարտապան մի կայ, հոգ տանիս մեր պարտուցն Հատուցանելոյ, եւ մեք թէպէտ ոչ յօժարէաք, սակայն այլովք եւս խնդիր արար եւ չկարացաք անտէս առնել: Պարտապանն շօռօթեցի Աղամալի որդի Դաւիթն է եղեալ, որ այժմ վախճանեալ է, նորին որդի կայ Խաչատուր անուամբ, այժմ յիշեցեալ Ստեփանն մի գիր առ այն Խաչատուրն է գրեալ եւ մի գիր վէքիլամայ առ քեզ՝ Հանդերձ սանտահ օրինակաւն, զորս յղեցաք առ քեզ:

Վասն որոյ գրեմք սիրելւոյդ, զի ի փառս Աստուծոյ հոգ տարցիս գրելոյ Յագրանա եւ Հետեւելով որչափ պիտոյն է, իսկ թէ իրք ինչ դուրս գայցեն եւ սորա մի օգնութիւն լինիցի, զի չքաւորեալ է եւ պարտապան եւս, բարերարելն առ սա մեծ վարձք ունի: Յետ Հետեւելոյդ զորպէս լինին մեզ գրեսցես եւ սանտահ օրինակն եւս չկորիցէ:

Այլեւ ի գնալդ աստի, որ ի սրբոյ Աթոռոյս զԴՃ (400) զուռուշ առեր ի փոխ եւ սանտահ եառար, այժմ մինչ Հատուցեր զայն լրիւ Հասուցանելով ի սուրբ Աթոռս, եւ մեք ի յետոյն սանտահն քո զաՀիրայ արարաք եւ զանտահն պատառմամբ կնքոյն ահա առ քեզ դարձուցաք:

1405 Եւ թէ զերկրէս եւ զմէնջ գիտել կամիցիս, որպէս յառաջն գրեալ եմք, այնպէս է, նոր ինչ ոչ գոյր արժանաւոր գրելոյ, միայն որ յայսմ ամի շինարարութեանն մերոյ ձախորդութիւն եղեւ, վասն իշխողին զգործաւոր վարպետն տանելոյ զիւր շինուածս շինեցուցանել, եւ մեք գժուարութեամբ Հայթայթեմք վասն թերակատար մնացելոցն մերոց: Իսկ ի վերջոյ զայս գրեմ, զի երկար միջոց էանց, յորում թուղթ ոչ գրէիր, մեք եւս մեր գրեցելոց պատասխանեացն նայելով, ոչ գրէաք եւ ի տարակուսանս լինէաք վասն թուղթ չգրելոյդ:

Արդ, սիրելիդ իմ, միթէ՞ չգիտես, որ ի յերկարիլ միջոցին թուղթ չգրելոյդ մեզ մտատանջութիւն յառաջանայ, ո՛չ ասյաքէն յառաջնում՝ նուագին յերկու շաբաթն, կամ ի քանի օրն միանգամ զթուղթ գրէիր, որով յոյժ սրտադիւթութիւն լինէր մեզ, այժմ զիա՞ րդ յամեցուցանես: Եթէ պատճառիցես, թէ Հարկաւոր գրելի ոչ պատաՀի, առ այդ ասեմք, թէ զանՀարկսն գրես, զի յոչ գոյ Հարկաւոր բանիդ մինչ գրիցես, թէ ողջ եմք եւ յայս ինչ տեղւոջ եւ այսպէս, մեք մտադիւր լինիմք եւ զպատասխանիսն գրեմք, յայնժամ տարակոյս բարձեալ լինի յերկուց կողմանց, եւ թէ երբեմն դու ձեռնՀաս շիցես, Գէորգ վարդապետ Հոգեւոր որդեկին մերոյ գրեցո եւ մեզ Հաճելի լիցի: Որպէս եւ իցէ, յիւրաքանչիւր միջոցի զդիրդ անպակաս արասցես ի մէնջ Հանդերձ սիրով եւ Հարազատութեամբ: Ողջ լէր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄՂ (1789) թուոջս, եւ ի յունիսի ԻԳ (23) ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին:[193]

Ձեռ. 4501, էջ 1403–1405

1405 900 1789 **Թ. Հանիս** – Թուղթ առ Կարապետ կաթուղիկոսն Աղթամարայ, ի պատասխանի թղթոյն, որով Հրաժարեալ էր ի կաթուղիկոսութենէն եւ զպատասխեցի Մարկոս պետն առաջադրելով պատկանաւոր առ այն աստիճան, խնդրեալ էր զՀրաման օծանելոյ զնա: Առ որ գրէ սրբազանն, յետ սուղ միջոցի դալ, զի զներքին կիրս մուսոյն իմացեալ ի բերանոյ

իւրոյ, կամ փարատեցէ զցաւն կամ թէ որպէս ինքեանք եւ Հասարակութիւնն կամիցին, այնպէս արասցէ:

Յորմէ քրիստոսասիրիր սուրբ ողջունիս, ճշմարիտ սիրով եւ կարօտիւ եւ Հնորհիւ սրբոյ Հոգւոյն տեղւոյս Միածնի բանին Աստուծոյ, ծանուցումն լիցի սիրելի եղբօրդ մերոյ եւ Հարազատ որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս, տեառնդ Կարապետի սրբազնակատար կաթուղիկոսիդ Հրաշազարդ Աթոռոյդ Ագթամարայ եւ տանդ Ռշտունեաց: Զի սիրասիրիր եւ որսիսածանոյց թուղթ քո, գրեցեալ առանց թուականի, էհաս առ մեզ ի յունիսի ամսոյ ԻԶ (26), Հանդերձ աղնիւ սիրելոյն մերոյ՝ օրհնեալ պարոն Ախիջան ազայի եւ նուիրակին մերոյ՝ Աստուածատուր խոհեմազարդ վարդապետի թղթովքն, եւ իմացաք զբանդ, որք ի նմանս: Գրեալ էիր Հրաժարիլ ի կաթուղիկոսութենէդ, եւ առաջադրեալ էիր պատկանաւոր այդմ աստիճանի զՀոգեւոր որդին մեր՝ զՄարկոս խոհեմամիտ վարդապետն, եւ զպատճառս Հրաժարելոյդ յուցեալ էիր զծերութիւնդ եւ զդառնութիւնս բերմանոյ ժամանակիս: Ան որ զարմացաք, քանզի պատճառն անսովոր բանին առաւել Հարկիք եւ Հզօրք պարտին լինել, զի ասիցի, թէ Հարկն զօրէնս լուծանէ, այլ այդմ վտանգաւոր առաջադրութեան այդոքիկ, զորս գրես, այնքան զօրեղ պատճառքն չէն, զի քեզապիտոյ Հոգեւոր գործավարի ծերութիւնն քաջ վայելուչ է, քան երիտասարդութիւնն, եթէ ոչ իցէ ամենեւին պակասեալ ի զօրութենէ: Իսկ նեղութիւնն եւ Հոգքն ըստ գործոյն լինին, քանզի որքան մեծ իցէ անունն եւ գործն, այնքան եւս մեծք եւ շատք լինին վտանգքն եւ փիշտքն: Ո՛վ ի կենցաղոյդ յայսմիկ ամենեւին ապահով է, եւ ոչ ոք, այլ իրաքանչիւր զբ ըստ անձին եւ պատուոյ եւ կացութեան եւ տեղւոյ իւրոյ ունի զգայս, մանաւանդ յազգի մերում գտանեցեալ երեւելիքն եւ առաւել եւս մեք, որ յորմէ Հետէ անկեալ եմք ընդ այսու լծով, ոչ երբէք տեսեալ եմք զկատարեալ ապահովութիւնն իմն: Սակայն, եթէ իրաքանչիւր դիմաւոր ի կոչմանէ իւրմէ եւ ի գործոյ խուսեցի վասն վշտացն, զի ա՛յդ լինիցի կա-
1406 ւասխարութեան տանց եւ Հասարակութեանց: Բայց յուսով/այնմ, թէ քրիստոսեանքն ի նեղութիւնս լինելով են արժանաւորիլոց Հանդուտեանն երկնից, որպէս նախնիքն մեր, նոյնպէս եւ մեք յանձն առնումք տանիլ ցաւոց եւ վշտաց եկելոց ի վերայ, ակնկալեալ խնամոց եւ այցելութեան Ամենատեառն: Ապա դու, սիրելիդ, որ տակաւին չէ իսկ երկարեալ ի յայդ պաշտօն, կամիս Հրաժարիլ յայդմանէ անզօր պատճառանօք, անպատեհ իմն է եւ անվայելուչ խոհեմութեան քում: Եւ զայս նշանակեալ էիր Համառօտիւ, թէ Բ (2) ամ է, յորս Հրաժարեալ եմ, զորմէ մեք բնաւ չեմք ունեցեալ զտեղեկութիւն եւ այժմ եւս առ մեծութեան բանին ոչ բաւականապէս եղեւ նշմարել: Իսկ արդ, թէպէտ Հրաժարիլն քո այնու դիտմամբ է, թէ ապահովանայցես եւ սուրբ տունն այն եւ Հօտն եւս լաւապէս կառավարիցի, բայց մեք ի կարծիս եմք, թէ քեզ Հանգիստ լիցի եւ սրբոյ տանն այնմիկ եւ Հօտին եւս վտանգ չառաջակայեսցի, մինչ ոչ է յայտնի մեզ նոցա կամքն եւս, թէ արդեօք Համի՞ն ընդ քո դիտումդ, թէ ոչ: Սակայն, գուցէ թէ են այլեւս մեծագոյն ցաւք քո, արտաքոյ գրեցելոց ձերոց, որք ոչ են մեզ յայտնի: Իսկ զգրեալսն ձեր միայն տեսանելով եւ իմանալով, առ ինդիր ձեր մնախոհ լեալ ընդ երկար, չկարացաք միանգամայն զվճռական բանս գրեալ առ խղճի մոտաց, չդիտելով որքան արժանն է զորպէսն եւ զպատճառան այդմ բանի: Այլ ահա զայս գրեմ սիրելոյդ, զի դու յանցեալ ամանն գայիր ի սուրբ Աթոռս եւ ոչ յաջողեցար վասն վրդովմանցն երկրիս, իսկ

այժմ կերպիւ մի Հանդարտ է երկրիս եւ մինչ ի սուրբ Աստուածածնի վերտիոխման տօնն, շուն եւս անցանի: Ուրեմն յայնժամ դու՝ սիրելիդ եւ Հոգեծին որդին մեր Մարկոս վարդապետն, եկեսջիք ի սուրբ Աթոռս եւ Տերամբ զօրացեալ պարոն Ախիջան ազայն, որ Հաստատուն ուխտ ունի գալ ի սուրբ գահս, եթէ կարելի իցէ զնա եւս բերջիք Հանդերձ քանեւոք ասագ քահանայիւք եւ դիմաւոր իշխանօք: Թերեւս իցէ ընդ ձեզ եւ ի Հասարակութենէն մահասար: Ապա բերան առ բերան խօսեցեալ ընդ միմիմեանս, լաւապէս իմն Հաստ լիցուք իրին եւ ցաւոց քոց, եւ թէ կարասցուք դէղ իմն առնել ցաւոցդ, արասցուք, բայց թէ ոչ, այլ եւս որպէս ինդիր եւ ախորժումն ձեր է, այնպէս լինիցի եւ մեզ խղճահարութիւն ինչ ոչ յառաջանայցէ:

Զայս գրութիւնս մեր մի գուցէ այլ եւ այլ մտօք Հասկացեալ Համարիցիք ի վնաս ինչ, այլ բարեմտօրէն եւ պարզապէս վերծանելով դիտասջիք, թէ ի խաղաղութիւն ձեր է ի ներկայս եւ յապագայն եւ ի շինութիւն սրբոյ տանն այնմիկ, եւ ի մեր եւս ապահովութիւն գիտոյ, զի մի լիցի այսօր վաղվաղակամ գտանեցեալ, ի վաղիւն զբամբասանս եւ զայլ եւ այլ զրոյցս եւ զդիմացաւութիւնս կրիցեմք մեք եւ դուք: Ահա, ըստ այսց գրեցաք եւ զպատասխանիս թղթոյ պարոն Ախիջան ազային եւ Աստուածատուր վարդապետին: Այսպէս դիտացեալ առ այժմ, գրեսջիք մեզ զմիտս ձեր ի պատասխանի թղթոյ մերոյ: Ողջ լեր:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԸ (1789) թուականն եւ ի յունիսի, ի լուսակառոյց Աթոռս Ամենայն Հայոց ի սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1405–1406

901 1789 **թ. Հունիս** – Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ մաՀտեսի Յարութիւն ամիրայն, ի պատասխանի սիրոյ թղթոյն եւ ի շնորհակալութիւն վասն յղեալ իրացն եւ վասն Մինաս վարդապետին. եւ ինդիր, զի ընդ պարտիարգին զնորոգ ֆէրմանն եւ բէրատ Հանեալ ի նորոգ թագաւորէն՝ սուլթան Սէլիմ կոչեցելոյ, յղեսցէն:

Ձեռ. 4501, էջ 1500–1501

1501 902 1789 **թ. Հուլիս** – Թուղթ ի Վան առ Ախիջան ազայն, ի պատասխանի թղթոյն, որ ի կողմանէ Ագթամարու Կարապետ կաթուղիկոսի Հրաժարեցմանն եւ այլոց ոմանց իրաց:

Յորմէ ժամանեսցի...

Եւ ընդ սիրասիր ողջունի եւ օրհնութեան թղթոյ, ծանիր աղնիւ սիրելիդ մեր եւ բարեչքն որդի սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի թուղթն քո թարգ թուականի, էհաս առ մեզ ի յունիսի..., ընդ որում դոյին եւ թուղթք ի Կարապետ կաթուղիկոսէն Ագթամարայ եւ ի նուիրակէն մերմէ Աստուածատուր վարդապետէն, զորս ընթերցեալ, Հասու եղաք գրեցելոցն ձերոց: Գրեալ էիր զԿարապետ կաթուղիկոսի Հրաժարիլն ի պաշտօնէն, եւ զպատճառսն նշանակեալ էիր գոլ ծերութիւնն եւ ժամանակիս նեղութիւնքն, եւ ծանուցեալ էիր զընտրելն ձեր պատկան կացուցանելոյ ի տեղի նորին զՀոգեւոր որդին մեր՝ Մարկոս վարդապետն, եւ ի մէնջ Հրամանն էիր խնդրեալ առ կատարումն այդմ առաջարկութեան, որ ի զարմանս էած զմեզ: Քանզի փոխոխումն կաթուղիկոսի օձելոյ ոչ փոքր ինչ է եւ ոչ սովորական իմն իրողութիւն, այլ որպէս արձակումն փեսայի ի Հարսնէն կապեցելոյ ընդ ինքեան, խորթ իմն է, եւ մեծագունիւք պատճառօք Հազիւ լինի, այն եւս ոչ կատարելապէս, որպէս ի բազում դարս սակաւիցս եղեալ է:

Բայց այդ պատճառք հրաժարման դորին, զորս դու եւ ինքն եւս գրէք, ոչ են զօրեղ պատճառք, զորս իւրաքանչիւր լսող տարակուսելոց է, եւ ոչ միայն մեք: Եւ յաղագս ոչ խնդրելոյ ձեր զմահառ ի Թեմիցն Աղթամարայ առ այդ առաջադրութիւն, որ գրեալ էիր, թէ սուտ են եւ գռռոզամիտ եւ այլն: Սիրելիդ իմ, այդ լինելութիւն մանաւանդապէս վասն նոցա է, երբ նոքա ինքեանք ոչ // հոգասցեն, ապա գիարդ՞ զայլոց թարց ինքեանց
1502 զպատշաճատեսութիւնն ընդունելոց էն, եւ թէ ի սկիզբ իրակութեանն ոչ կամակցիցին, յետոյ ի կատարմանն որպէս՞ են ի միաբանութիւն խոնարհելոց տարակուսելի է բանդ: Եւ թէպէտ դուք յուսայք, թէ կարապետ կաթուղիկոսն յետ հրաժարելոյն զանդորրութիւն է գտանելոց, եւ սուրբ տունն այն եւս բարեպէս է կառավարիլոց, սակայն մեք ոչ հաստատիմք, թէ այդպէս լինիցի: Իսկ թէ այլ որիշ զօրաւոր պատճառք գոն հրաժարման կարապետ կաթուղիկոսին, ոչ գիտեմք, զի միայն զդրեալսն ձեր կարդամք եւ հասկանամք, յորոց ի յապագայն խռովութիւն լինիլ կարծի, քան թէ խաղաղութիւն: Յաղագս որոյ երկարապէս խորհեցեալ մեր, ոչ օգտակար համարեցաք փութանակի ինքեզ զայդ բան այդպէս լինիլ:

Այլ զայս գրեմ սիրելոյդ, որպէս եւ Կարապետ կաթուղիկոսին եւս գրեցաք, զի նա ի նախանցեալ տարին կամեցաւ գալ ի սուրբ Աթոռս, բայց խափանեցաւ ի պատճառս վրդովմանցն կողմանցս: Եւ դու, ազնիւ սիրելիդ մեր, եւս ուխտաւոր ես գալ ի սուրբ գաՀս: Ապաքէն յետ տօնի Վերափոխման սրբոյ Աստուածածնին մինչ սաստկութիւն շողոց տեղւոյս եւս անցանիցէ, դու եւ նա, եւ Մարկոս վարդապետն, եւ քանի աւագ քահանայք եւ իշխանք եղեալ եկեսջիք ի սուրբ Աթոռս: Իցէ թէ եւ մաՀսարական թուղթ եւս բերիցէք ի հաւաքականութենէն: Եւ թէ քո գալդ ոչ լինիցի, զեղբայրն քո՝ զպարոն Գէորգն յղեսցես ընդ նոսա: Յայնժամ խօսեցեալ ընդ միմեանս, կատարելապէս Հաստ լիցուք թէ ուրեմն առաջադրեալ իրիդ ձերոյ եւ ծանիցուք զցաւս Կարապետ կաթուղիկոսին, եւ ապա թէ կարելի է փարատեցուք զցաւսն նորին: Իսկ թէ ոչ, զոր ինչ ի ներկայումն, զոր յառաջադրեալ էք, զայն արասջիք յայնժամ եւ մեք անպարտ եւ անխղճաՀար մնացուք:

Զայս, զոր գրեցի ոչ թէ վասն օգտի մեր է, եւ ոչ թէ այլով արատաւոր իմն դիտամբ, քան լիցի, այլ մանաւանդ ի յօգուտ եւ ի խաղաղութիւն ձեր է եւ ի շինութիւն այն տանն սրբոյ: Ուրեմն եւ դուք բարեմտաբար անուագեալ բանիս մերոյ՝ ըստ այմ շարժիլ եւ առնել կամիցիք: Այսքան առ այս:

Իսկ եւ գնուիրակէն մերմէ, որ գրաջողութեան Համբաւս էիր գրեալ, սրատիւր եղաք, ինքն եւս զսիրելոյդ բազում շնորհակալութիւնս էր գրեալ: Վասն որոյ մեծապէս շնորհակալ եղաք զաղնոյդ, ըստ որում գրաջողութիւնն գործոյ նորա մեք ի քէն Հասկանամք: Զոր Տէր Աստուած զօրացուցանելով զօրացուսցէ եւ միշտ ի յառաջադիմութեան եւ ի պայծառութեան պաՀեսցէ, փրկելով ի չարէ եւ ունելով ընդ Հովանեաւ ամենախնամիչ Աջոյն իւրոյ սրբոյ: Այլեւ վասն ապազացի եղոտոց մնացելոցն ի Թիֆլիզ, զոր ինչ գրեալ էիր, իմացաք եւ զգօլուաթլու փաշայի՝ ազիզ բարեկամին մերոյ եւ գնոյն եղոտոց մեծաւորի թուղթն եւս, որք ի կողմանէ նոցին, ընկալաք: Ուստի գրելոց եմք Պարսին Վրաց եւ որքան պէտքն է Հետեւելոց եմք. եւ զոր ինչ նա պատասխանիցէ ի կողմանէ նոցին, ծանուցանելոց եմք ձեզ:

Ահա բարեբասպատիւ փաշային եւ Չօպան աղային կնոջն եւ որդւոյն եւս այսպէս գրեցաք ի պատասխանի թղթոյն իւրեանց: Ողջ լեր ի Տէր, մնալով ի սէր եւ ի Հարազատութիւնդ Հաստատուն, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, եւ շնորհք սրբոյ իջմնի տեղւոյս Քրիստոսի եղիցի ընդ քեզ եւ ընդ քոյայինսն ամենեսեան:

Գրեցաւ ի ՌՄՂ (1789) թուոջ եւ ի յուլիսի.. ի լուսակազմ Աթոռս սուրբ Էջմիածնին:[194]

Ձեռ. 4501, էջ 1501–1502

903 1789 **թ. [Հուլիս]** – Համառօտ կոնդակ ի վերայ Պետրպօլքու եւ Մոսկովու վասն երրորդ անգամ նորոգման նուիրակութեան Յովսէփ վարդապետին, որ ոչ գայր ի պատճառս ոմանց իրաց եւ Հոգալեաց:

Ձեռ. 4501, էջ 1503–1504

904 1789 **թ. Հուլիս** – Թուղթ ի վերայ Ղզլարու ժողովրդեանն. միաբարութիւն վասն ձախորդութեանցն, զորս կրեալ էին, եւ քանի ամաց անպատղութեան երկրին, եւ օրՀնութիւն, եւ յորդորումն ի սէր եւ ի Հարազատութիւն սրբոյ Աթոռոյս:

Ձեռ. 4501, էջ 1505–1506

905 1789 **թ. Հուլիս** – Թուղթ առ Հաշտարխանու քաՀանայսն եւ իշխանսն իբր պատասխանի թղթոյն նոցա, զոր երբեմն գրեալ էին վասն մնոտի իրիք պատճառի:

Ձեռ. 4501, էջ 1506–1507

295բ 1789 – Թուղթք գրեցեալք ի Վան

906 Թուղթ մի առ Ախիջան աղային, ի պատասխանի թղթոյն, զոր վասն Կարապետ կաթուղիկոսին Աղթամարայ գրեալ էր, եթէ Հրաժարի ի Հայրապետութենէն եւ այլն: Առ այս բան գրէ, թէ այդ անկարելի խնդիր է մեք ոչ Հաճիմք ի դոյն: Բայց զինի սուրբ Աստուածածնին եկեսջիք ի սուրբ Աթոռս՝ Հանդերձ քաՀանայիւք եւ ժողովրդովք ոմանբք եւ յայնժամ բերան առ բերան խօսեսցուք եւ ըստ պատշաճին գնասցուք:

ԸնդՀակալութիւն առ նուիրակն մեր ցուցեալ լաւութեանն, զոր վերստին յանձնէ առ ինքն գնոյն նուիրակն վերոյ յիշեալ: Իսկ վասն փաշայի եւ եզոտոց մեծաւորի թղթոցն, եթէ ընկալաք եւ զմիասն նոցա գիտացաք (որք էին յաղագս ապազացի եզոտոց մնացելոցն ի Թիֆլիզ), գրեցելոց եմք Վրաց պետին վասն նոցա եւ գնորին պատասխանին ծանուցանելոց դոցա, անՀոգ լիցին:

296ա Փուտալ մի առանձին առ // սա վասն նուիրակին մերոյ՝ Աստուածատուր պետին եւ Մշոյ երկրի նուիրակութեանն:

907 Թուղթ մի առ Կարապետ կաթուղիկոսն Աղթամարայ ի դարձ թղթոյն:

Եւ վասն խնդրոցն ծանուցումն, եթէ անկարելի է այդ լինիլ, միայն թէ գինի սուրբ Աստուածածնին եկեսցես ընդ Ախիջան աղային, ընդ Մարկոս պետին եւ ընդ ոմանց քաՀանայից եւ ժողովրդոց ի սուրբ Աթոռս՝ առ ի լաւագոյն խմնալ մեր զցաւս քո, եւ ըստ այմ տեսանել զՀարկ իմն: Յառաջադրեալ պատճառքն այնոքիկ ոչ էին այնքան նիւթատուք, իցէ թէ այլեւս գտանիցի, սպեղանի գնելով ողջացուսցուք:

Նույն Հարցերն Եւ արձածվում՝ նաեւ նվիրակ Աստվածատուր վարդապետին ուղղված նամակում:

908 *Թուղթ մի տաճկերէն առ տեղւոյն փաշային, ի պատասխանի թղթոյն: Եւ սակս ի Թիֆլիզ եղեալ եղտոց ապաղացւոցն, եթէ դրեալց եւք Վրաց պետին եւ իմանալոց զպատասխանին եւ քեզ ծանուցանելոց:*

909 *Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ եղտոց մեծաւորին, ի պատասխանի թղթոյն՝ ըստ մնաց փաշայի թղթոյն, որ յիշեցաւ ի վերոյ:*

Գրեցան ընդ փայեկին իւրեանց յամսոյս ի Բ (2):

Պատասխան նամակներ Գեորգ ազգային, Երուսաղէմ՝ նվիրակ Թեոդորոս վարդապետին (Կարս) եւ Կարինի վիքի Հայրապետին՝ գլխավորապես անառեական բնույթի հանձնարարություններով (էջ 296ա–297ա):

297ա 1789 հուլիս – ***Թուղթք ի Հաշտարխան եւ ի Թիֆլիզ***

910 *Կոնդակ մի Հասարակական ի վերայ բոլոր մերազնէից ի ծանուցումն սրբալոյս մեռոնին եւ Յովսէփ պետի նորապէս Հաստատելոյն ի գործ նուիրակութեան եւ յառաջնորդութեան:*

911 *Կոնդակ մի եւս Մօգոտօք եւ ի Պետրպօրք առ մերազնեայն յաղագս գիտութեան նոցա զՅովսէփ պետէն, եթէ վերստին Հաստատեցաւ ի պաշտօնն իւր առաջին սրբալոյս մեռոնաւ եւ օրհնութեան կոնդակաւս մերով եւ այլն: Եւ յորդորումն ի տալ զսուրն իւրեանց առաստապէս:*

912 *Կոնդակ մի եւս Նոր Նախիջեւան զկնի միսիթարութեան եւ օրհնութեանն՝ զեկուցումն զՅովսէփ վարդապետէն, եթէ Հաստատեցաւ վերստին ի գործն իւր եւ այլն:*

913 *Կոնդակ մի եւս ի Ղզլար, որոց միսիթարութիւն եւ օրհնութիւն, եւ ապա՝ զՅովսէփ պետէն իւրեանց, եթէ կարգեցաք յայսմ անգամ եւս ի պաշտօնատարութիւն սրբոյ Աթոռոյս ընկալջիք սիրով եւ զարդիւնս նուիրական տայջիք առաստապէս:*

297բ 914 *Թուղթ մի ի Հաշտարխան առ անդ եղեալ Հայսմեռան. յանդիմանութիւն սակս անպատշաճ թուղթ գրեցմանց իւրեանց առ սրբազան Վեհապետն, եւ ապա՝ օրհնութիւն եւ ծանուցումն զՅովսէփ պետէն, եթէ վերստին եւս շնորհեցաք ձեզ ի տալ ձեզ զսրբալոյս մեռոն եւ յառնալ զնուիրականն տուրս ձեր սիրով եւ յօժարութեամբ, որպէս սովորութիւն է:*

Միաժամանակ գրվել էին մի քանի նվիրատուներին ուղղված օրհնության նամակներ, ինչպես եւ պատասխան նամակներ Հ. Արզումյանին, այլն. Եսայուն, այլն. Մտեփան Տեր-Հմայակյանին (Թիֆլիզ), ինչպես եւ առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետին ու գործակալ Նազարին: Վերջիններիս կրկին հիշեցվում է մոնհաավաքության կարեւորությունը (էջ 297բ–298ա):

1407 915 1789 **թ. [հուլիս]** – *Համառօտ կոնդակ ի վերայ Ղռիմու վանն կրկին վերահաստատութեան Յովսէփ վարդապետին ի նուիրակութիւն եւ յառաջնորդութիւն նոյնոյ երկրին, մինչ պատճառանօք ինչ ոչ դայր յերկրէն Ռուսաց, այլ դարձեալ վերստին մեռոն եւ կոնդակ ինդրէր եւ եւս զգործսն կատարել:*

Յորմէ ժամանեցի թուղթ... սիրոյ, ողջունի եւ օրհնութեան եւ նամակ պահպանութեան)... գթութիւնն Հանդերձ առաստածատալ եւ Հոգեղեցուրճ շնորհօք քրիստոսասէր սրբոյ տեղւոյս, ի վերայ սիրելի եւ Հոգեւոր որդւոցդ մերոց, Հարազատ զաւակացդ սրբոյ Աթոռոյս եւ տէրունի ժողովրդոցդ

սորին, Հայկստոհմ, լուսաւորչակրօն եւ միաբնադաւան Հաւատացելոցդ ի Քրիստոս, որք կայք բնակեալք ի յաստուածախնամ երկիրդ Ղռիմու՝ ի բարեճոխ քաղաքդ՝ ի Կաֆայ, ի Բաղչասարայ, ի Ղարասու, ի Գեօզլով, ի յԵկիպիղալայ, ի յԱզմէչիթ, ի յՕրլ եւ ի շրջակայս դոցին: Յորս կառուցեալ Հրաշազարդ սրբոց Եկեղեցեացդ եւ եկեղեցականաց դասուց, սրբանուէր քահանայից, բարեպաշտօն իշխանաց, Հարազատ եւ Հաւատարիմ դանձապետաց եւ երիցփոխաց, Հանճարեղ վաճառականաց, գեղեցկանկար արուեստաւորաց, Համեստակեաց տանտիկնաց եւ այլ առ Հասարակ օրհնեալ եւ քրիստոսասէր ժողովրդոցդ ամենից, մեծաց եւ փոքունց, արանց եւ կանանց, խնդալ ի Տէր: Ընտրեք (այլեւ):

Եւ ընդ աստուածային օրհնութեան եւ ողջունաւորութեան սիրառատ նամակիս ծանուցումն լիցի սիրելի եւ Հոգեւոր որդւոցդ մերոց եւ լուսաւորնդ զաւակացդ եւ տէրունի ժողովրդոցդ սրբոյ եւ մեծի Աթոռոյս Էջմիածնի: Քանզի պարտ եւ արժան է իւրաքանչիւրոց զՀայրենի աւանդութիւնս եւ զսովորութիւնս, որք բարիք իցեն եւ օգտակարք եւ ըստ Հաճոյիցն Աստուծոյ, ոչ թողուլ ի ձեռաց, այլ կատարել անխափան:

Արդ, գիտէք զնախնադիր Հարկն մեր, որ է իբրու պարտականութիւն մեզ, զի յերիս ամն միանգամ առաքիցեմք առ ձեզ զսրբալոյս մեռոն, գիտէք եւ զձեր սովորութիւնն ի բնէ անտի, որ է Հոգեւոր պարտականութիւն ձեզ, զի զվան Հոգւոյ նուէրս ձեր տայցէք սրբոյ Աթոռոյս: Ուրեմն Հարկաւորիմք անարգելաբար յիւրաքանչիւր ժամանակս առնել զսոյն բարւոք առանդութիւնս յերկարաքանչիւր կողմանց եւ պարտաղերծ լինիլ: Բայց այժմ նուիրակութեան ժամանակն ի վաղուց էանց եւ յամեցաւ, զոր պարտն էաք կանխաւ առնել, որոյ պատճառն ոչ այլ ինչ էր, եթէ ոչ այս, զի Հոգեւոր որդին մեր՝ Յովսէփ աստուածիմաստ վարդապետն, մինչ աւարտեաց զգործն, առ միջոց մի դիտեցաք վերադարձման նորին, ըստ որում դբէր յառաջագոյն, թէ յետ վճարման գործոյս եկից: Սակայն այժմ այնպէս եղեւ, որ սակս ոմանց իրաց այլեւս մնաց ի կողմունդ եւ ոչ եղեւ գալն:

Այլ խնդրեալ էր դարձեալ զսրբալոյս մեռոն եւ զկոնդակ առ ինքն յղել, որ յայս անգամ եւս արասցէ զգործս նուիրակութեան եւ առաջնորդութեան երկրացդ: Եւ մեք առ ի կատարել զնախասահմանն օրինադրութիւնն, ահա զաստուածագործ սուրբ մեռոնն առաքեցաք յաղագս սիրելի եւ Հոգեւոր որդւոցդ մերոց, եւ զկոնդակ գրեալ ի վերայ օրհնեցելոյ վիճակացդ Հասարակապէս, զսիրելի որդին մեր եւ պոգնաշխատ զաւակն սրբոյ Աթոռոյս՝ զտէր Յովսէփ զգօնամիտ վարդապետն եւ զսրբիւսիսկոպոսն, վերահաստատեցաք նուիրակ եւ առաջնորդ, առ որ եւ յղեցաք զշնորհալոյս սուրբ մեռոնն եւ զօրհնութեան կոնդակն մեր: Ընդ որս եւ զայս յատուկ նամակ եւս ի վերայ դոյն երկրիդ Ղռիմու օրհնեալ ժողովրդեանդ գրեցաք, յատկապէս տալով ձեզ զօրհնութիւն եւ զշնորհ, զի եթէ Յովսէփ Հանձարեղայդ վարդապետն ինքն չգայցէ առ ձեզ Հասարակական մեծ կոնդակաւն, զայս Համառօտ կոնդակս ի ձեռն միոյ ուրումն կարգաւորի իւրոյ Հարազատի ընդ մաքրագործ սուրբ մեռոնին յղեսցէ առ ձեզ: Ապաքէն այսու իմացեալ ձեր զսրբալոյս մեռոն առաքելն մեր վասն օրհնեցելոցդ բերկրեսջիք Հոգեպէս եւ մաստուսջիք Աստուծոյ շնորհողին ձեզ զայդպիսի մեծազօր պարգեւ իւր, միանգամայն եւ շնորհակալեսջիք զլուսաւոր

ծառէս ձերմէ զքրիստոսակերտ սրբոյ դաշէս, ուստի բոլոր այդ հոգևոր
նիւթ սրբարար: Եւ զՅովսէփ աստուածաբան վարդապետն եւ զարքիե-
1408 պիսկոպոսն //գիտելով առ ի մէնջ կրկին կարգեցեալ ձեզ նուիրակ եւ հո-
գևոր այցելու, ի բաշխելն նորա ձեզ եւ կամ յառաքելն զհոգետիպ սուրբ
մեռոնն, ջերմեռանդ հաւատով եւ սիրով ընկալջիք, եւ ի խնդրելն ի ձէնջ
զնուիրակութեան տուրս եւ զառաջնորդութեան հասս եւ զայլ արդիւնս,
յօժար կամօք եւ զուարթ երեսօք տացիք վասն սրբոյ Աթոռոյս ձերոյ: Եւ
առ ինքն էաս զանխարդախ սէր եւ զմեծարանս ցուցջիք՝ ըստ արժանոյն
իւրոյ, որպէս մինչեւ ցայժմ, եւ որդիական խոնարհութեամբ Հնդ եւ Հաս-
զանդ լինջիք նմա, եւ զհոգևոր հրամանս նորա զչահաւէտս լուիջիք եւ
արասջիք: Եւ զամենայն տուրս ձեր զնուիրակականն եւ զառաջնորդա-
կանն եւ զայլս, զորս սովոր էք ի տալ, անթերի Հասուցջիք նմա, զի եւ նա ի
սուրբ Աթոռ մայրս ձեր եւ առ մեզ Հասուցէ: Եւ դուք ըստ բարեպաշտա-
կան գործոց ձերոց եւ ըստ որդիական սիրոյ եւ Հարազատութեան, որ առ
սուրբ գահս աստուածեան եւ առ հոգևոր Հայրութիւնս մեր ունիք, եղիջիք
վարձատրեալք եւ օրհնեալք ի Տեառնէ Աստուծոյ, եւ զլիսաբերին սրոց եւ
ողորմութեանց ձերոց բազմապատիկ ընկալջիք Հանդերձ Համօրէն տնջե-
ցեալովք ձերովք յայսմ աշխարհի եւ ի Հանդերձեալ կեանսն: Եւ շնորհք սրբոյ
Հոգւոյն տեղւոյս Քրիստոսի եւ օրհնութիւն սրբոյ Լուսաւորչին եւ մեր, Հա-
ւատալ ընդ ձեզ լիցի: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼ (1789) թուոջս մերում եւ ի... ի լուսակառոյց եւ ի
շնորհածաւալ Աթոռս սուրբ Էջմիածին[195]:

Ձեռ. 4501, էջ 1407–1408

916 1789 **թ. 16 Հուլիսի** – Ի վերին օրինակէդ կնդակ ի վերայ բո-
լոր Չէրքէզու՝ Հանդերձ միջարկութեամբքս, որք ի ներքոյ գրին:... որք
կայք բնակեալք ի բոլոր Չէրքէզ. խոհեմամիտ քահանայիցդ, բարեպաշտ
իշխանացդ, Հանճարեղ վաճառականացդ, արդարավաստակ երկրագոր-
ծացդ եւ առհասարակ Համայն քրիստոսասէր օրհնեալ ժողովրդոցդ՝
արանց եւ կանանց, մեծաց եւ փոքերց խնդալ ի Տէր:... եւ պարտաղերծ
լինել: Սորին աղագաւ յանցեալ ամեն, մինչ Հոգևոր որդին մեր՝ Յովսէփ
բազմաշխատ վարդապետն զառաջին գործս նուիրակութեան կատարեալ
էր եւ վասն ոմանց Հոգալեաց ոչ կարէր գալ, առաքեցաք առ նա վասն
օրհնեալ ժողովրդոցդ զսրբալոյս մեռոն, որ բաշխեսցէ ձեզ եւ զպարսն
մեր, որ առ ձեզ, Հաստուցաք: Նոյնպէս եւ դուք զձեր պարսն Հաստուցանէ-
լով տուեալ էիք նմա յօժարութեամբ եւ առատօրէն զհոգևոր տուրս
զնուիրականն եւ զառաջնորդականն եւ զայլս արդիւնս, զորս եւ նա
Հասոյց ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ: Եւ մեր ընկալեալ սիրով եւ շնորհակա-
լութեամբ օրհնեցաք զձեզ օրհնութեամբ բազմաս: Զորս Տէր օրհնեսցէ եւ
զօրացուսցէ, փրկեսցէ ի յամենայն վտանգից չարաց եւ պահեսցէ ի
խնամս իւր, ընկալցի զաւուրս ձեր ի Հաճոյս բարեաց կամաց իւրոց, եւ
զիսաբերին Հարիւրապատիկ առաւելութեամբ Հատուսցէ ձեզ: Եւ զհոգիս
տնջեցելոց ձերոց լուսաւորեսցէ եւ Հանգուսցէ յարքայութեան իւրում:

Իսկ արդ, այժմ էաս, որովհետեւ նուիրակութեան ժամանակն ի վա-
զուց իսկ լրացեալ է, Հարկաւորեցաք կրկին էաս զնոյն նախնատնդ բար-
ւոք սովորութիւնն մեր կատարել: Եւ զի սիրելին մեր՝ Յովսէփ աստուածի-
մասո վարդապետն եւ արքիեպիսկոպոսն, ոչ կարելով վերադառնալ, այ-
լեաս մնաց յայդ կողմն, ուստի աՀա դարձեալ զսրբալոյս մեռոն վասն սի-

րելի եւ հոգևոր որդւոցդ մերոց, Հանդերձ Հասարակական կնդակաս,
առ նա առաքեցաք՝ վերստին կարգելով զնա նուիրակ եւ առաջնորդ աս-
տուածախնամ վիճակացդ: Իսկ զայս յատուկ նամակ էաս ի վերայ դոյն
Չէրքէզու երկրի օրհնել ժողովրդեանդ գրեցաք, յատկապէս տալով ձեզ
զօրհ...[196]:

Ձեռ. 4501, էջ 1408

917 1789 **թ. Հուլիս** – Թուղթ ի Մոսկով առ ազնիւ աղայ Մինասն ե-
դիազարեան, ի պատասխանի թղթոյն, որ էր ջատագովութիւն վասն Յով-
սէփ վարդապետին:

Յորմէ ժամանեսցի թուղթ...

Եւ ընդ ամենատատ օրհնութեանս աստուածայնոյ լիցի յատկականի
սիրելւոյդ մերոյ ազնուոյ եւ օգտակամ որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի:
Զի ի նախանցեալ 1788 թուոջ Փրկչին եւ ի դեկտեմբերի 16 գրեցեալ սի-
րածիր եւ որպիսայայտ թուղթս քո ժամանեաց առ մեզ կարի անագան ի
1789 թուոյս յունիսի Ա (1): Զոր սիրով ընկալեալ, ծանեաք զամենայն գրե-
ալսդ, եւ գիտեցեալ զողջունէ եւ զբարեկեցութենէ ձերմէ, ուրախացաք, եւ
յաղագս ճշմարիտ սիրոյդ եւ Հարազատութեանդ, որ առ սուրբ Աթոռս եւ
առ մեզ, շնորհակալեալ, օրհնեցաք զքեզ եւ զամենայն քոյսդինս, զորս
Տէր օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ, պահեսցէ անմոռաց ի չարէ եւ ունիցի միշտ ի
խնամս իւր:

Իսկ զգալուստն ձեր ի Հաշտարխան, յառաջագոյն լուեալ մեր, զսիրոյ
եւ զօրհնութեան եւ զշնորհաւորութեան թուղթ գրեցաք առ յատկեղ սիրե-
լին մեր՝ պերճապատիւ ազնուագոյն Յովհաննէս աղայն եւ առ քեզ, եւ առ
որդին նորա: Եւ յուսամեալ եաս, թէ իցէ թերեւս գալ ազնուացդ ի սուրբ ա-
թոռս, Հրաւիրեցաք, բայց տակաւին ոչ ժամանեալ թղթոյն մերոյ անդ ի
Հաշտարխան, վերադարձեալ էք անտի: Արդարեւ, ըղձալի էր ինձ գալն
ձեր ի սուրբ գահս եւ տեսանելն մեր զմիմեանս: Բայց աՀա ոչ եղեւ վասն
անբախտութեան մերոյ: Ողջ կացջիք եւ խաղաղութեամբ՝ եթէ գայք եւ ե-
թէ չգայք, մեր սիրելի էք, եւ Հաւատարիմ որդիք սրբոյ Աթոռոյս:

Նաեւ գրեալ էիր զջատագովութիւնս զհոգևոր որդւոյն մերմէ՝ Յով-
սէփ աստուածիմաստ վարդապետէն, որ Հանդոյ թուեցաւ մեզ: Բայց որ
նշանակեալ էիր, թէ իբրու եղբայրդ եաս իցէ զթուղթ գրեալ մեզ վասն այնց
բանից, իմս առ այն, որ մեք ի նմանէ թուղթ չեմք ընկալեալ այժմ եւ ցան-
կանամք սիրոյ եւ որպիսութեան գրոյ նորին: Եւ դու, օրհնեալդ, զոր ինչ
ծանուցեալ էիր, բարւոք է, թէ այնպէս իցէ յիրաւի եւ մեզ ախորժելի, զի
զինչ, քան զայս առաւել ուրախութիւն ինձ, եթէ լսիցեմ, թէ որդեականքն իմ
իմ ճշմարտութեամբ եւ բարեպէս գնան:

Արդ, աՀա ի սեր ձեր մինչ դուք զՀաճութիւն եւ Հաւանութիւն էիք ցու-
ցեալ եւ մեք պատշաճ տեսեալ զսիրելի եւ Հոգևոր որդին մեր՝ զՅովսէփ
շնորհնական վարդապետն դարձեալ վերստին կարգեցաք նուիրակ եւ
առաջնորդ աստուածախնամ վիճակացդ, առաքելով առ նա զսրբալոյս
մեռոն՝ նա ի բաշխել օրհնեալ ժողովրդոցդ, Հանդերձ Հասարակական
կնդակաս: Ընդ որում եւ ի վերայ երկուց կայսերապերճ մայրաքաղա-
քացդ ժողովրդեանց եաս յատուկ կնդակ գրեցաք, որպէս տեսանելոց եաս:
Եւ զայս սիրանիշ եւ օրհնաձիր թուղթ եաս առ ստոյգ սիրելիդ մեր գրեալ,
ի պատասխանի քոյն թղթոյ, խնդրեմ զանխարդախ սէրդ եւ զՀաւատա-
րիմդ որդիական անմոռաց եւ աճեցուն ունիլ առ սուրբ Աթոռ լուսա-

տու մայրս քո եւ առ Հոգեւոր Հայրութիւնս մեր, եւ երբեմն սիրոյ թղթովդ ծանուցանել զբարեկեցութենէ ձերմէ՝ ի միսիթարութիւն մեզ ի վերայ զանազան նեղութիւնս մերոյ: Որովք միշտ ընկալցիս զվարձս յԱստուծոյ, զչնորհս ի սրբոյ Աթոռոյս, եւ զօրհնութիւնս ի մէնջ Հարազատ կենակցին քոյ եւ Հոգեւոր դստեր մերոյ՝ Տէրամբ օրհնեցեալ բարեպաշտուհի եւ երկիւղարդ Աննային Ներսիսեան եւ այլ ընտանեաց քոց ամենեցուն ողջոյն եւ օրհնութիւն տամ: Որովք Հանդերձ ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄԼՀ (1789) թուոջս մերում եւ ի յուլիսի ի յերկնահանգէտ Աթոռս սուրբ Էջմիածնին:

Դարձեալ մեծաւ սիրով եւ չնորհիւ աստուածառէջ սրբոյ տեղւոյս, ողջոյն սամ ազնուամեծար եղբօրն քո եւ ատոյգ սիրելւոյն մերոյ, Քրիստոսիս զօրացեալ բարեպաշտ եւ խնամառնախուհ աղնիւ աղայ Յովակիմին, զոր եւ յանձնեմ ի ինամս Տեառն եւ ի պահպանութիւն կենսաձիր խաչին սրբոյ յարաժամ[197]:

Ձեռ. 4501, էջ 1409

Հրատ. Դ Հ Գ, Թ., էջ 94–96

1508 918 1789 թ. 16 հուլիսի – ***Թուղթ առ Հաշտաբխանու եւ կողմանեցս նուիրակ եւ առաջնորդ Յովսէփ վարդապետն, ի պատասխանի քանեաց թղթոյն, մինչ վերստին դարձեալ զրբալոյս մեռնին յղեցաք, հանդերձ կնդակօք, ձեռամբ յինքենէ յղեցեալ քահանային եւ սարկաւագին, վերահաստատելով զնա նուիրակ եւ առաջնորդ:***

Յորմէ սիրով բազմաւ եւ օրհնութեամբ, քրիստոսաձիր սուրբ ողջոյնիս եւ սրբոյ իջման տեղւոյս նորին մեծազօր չնորհին գիտասցիր սիրելի եւ Հոգեւոր որդիդ մեր եւ մտերիմ զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ Յովսէփ աստուածաբան վարդապետ: Զի թուղթք քո, գրեցեալք ի յանցեալ թուոյ դեկտեմբերի ԺԶ (16) եւ ի ներկայ տարւոյս ի յունվարի Դ (4), եւ ի փետրվարի Ժ (10) եւ ի ԺԵ (15), ի մարտի ԺԵ (15) եւ ի ԻԵ (25), եւ ի մայիսի Գ (3), Հանդերձ ընդ սոսին եղեալ դաւթարիւն եւ սիաՀովն եւ այլ թղթովքն Հասին առ մեզ: Աւետիք վարդապետն եւ ատր Մարտիրոսն եւ տիրացու Գրիգոր սարկաւագն եւ պարոն Յակոբն անվամանդ ի յունիսի Ա (1) ժամանեցին ի սուրբ Աթոռս, բերեալ ամբողջ զանօթին եւ զզգեստսն սրբոյ Աթոռոյս[198]: Ընդ որոց էր եւ եղբայրն քո եւ սիրելի մեր պարոն Բէժանն:

Եւ ի լիշեալ թղթոյն ի քէն գրեցելոյ ձեր յետ եւ յառաջ, որն նախ քան զնոսա էր Հասեալ մեզ, եւ որն ընդ նոսա, եւ յետ զի մայիսի Գ(3) գրեալդ, Հանդերձ դաւթարօք յիշատակացն և արդեանց, ընկալաք ի յունիսի ԻԹ(29), եւ զոր ինչ գրեալ էիր, խնացաք զամենայն մի ըստ միոջէ: Իսկ ի գալ Աւետիք վարդապետին եւ տիրացու Գրիգորին եւ որոց ընդ նոսա, սիրով ընկալաք, եւ յետ սակաւ աւուրց, բերեալ առաջի մեր եւ եպիսկոպոսաց զանդուզն բանալ եւոսք ի ներկայութենէն պարոն Բէժանին, եւ տեսաք զլիշատակն, յորոց միայն ջահի պարագայիցն սակաւք խորտակեալ էին:

Ասա չնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն եւոսք ժողովրդեանն վիճակիդ եւ քեզ, եւ դարձեալ ըստ սիաՀոցն գիւրաքանչիւր սանդուղք Հանեալն դնել եւոսք ի մէջն, Հանդերձ իւրեանց սիաՀովն եւ ասացաք մնալ յառանձինն տեղւոջ, մինչեւ դու եկեալ բացցես զվերստին եւ յայնժամ ի գործ ածցի: Եւ զպանուն մեր յղեալ ընծայսդ՝ ԺԵ (15) տեղւոյդ գազ սեաւ խառնայն, ԺԵ (15) գազ եւ կէս սեաւ ոչխէ մօրն, Ժ (10) գազ ծիրանի թաւթայն, ԺԲ (12) գազ գոնեւտուին, Զ (6) Հատ մովի եաղլուխան, Բ (2) մեծ գլուխ շաքարին, եւ մի ֆունդ չայինն ընկալաք սիրով եւ Հաճութեամբ, օրհնեցաք գքեզ[199]: Որք եւ թէ սոցին աղագաւ, թէ յիշատակացն եւ թէ արդեանցն չնորհակալութիւն ունիմք զսիրելի որդւոյդ, զոր Տէր վարձատրեսցէ ըստ աշխատանացդ եւ օրհնեսցէ, եւ չնորհք սրբոյ Աթոռոյս եղիցի քեզ միշտ զօրաւիգ եւ օգնական:

Ապա սկսաք գրել զթուղթսն, որք Հարկաւորք էին՝ զկնդակ մի ծաղկեալ առ Հասարակ ի վերայ բոլոր վիճակացդ, որ Համառօտ է: Եթէ Հարկ լինիցի, զառաջին երկար կնդակն մեր եւս ընթեռնուլ տալոց ես: Կնդակ մի ի վերայ Պետրոպօլու եւ Մոսկովու, կնդակ մի ի վերայ Ղրիմու, կնդակ մի ի վերայ բոլոր Չէրքէզու, թուղթ մի ի վերայ Հասարակութեանն Նոր Նախիջեւանու, թուղթ մի ի վերայ Ղզլարու, թուղթ մի առ Հաշտարխանու քահանային եւ իշխանն իբր ի պատասխանի թղթոյն իւրեանց: Թուղթ մի եւս առ աղնիւ աղայ Մինասն, ի պատասխանի նորին թղթոյն: Քանի թուղթք եւս առ Ծերունի Բաղտասար վարդապետն եւ առ այլս վասն տրոց, զորս ի բարեւաթուղթսդ խնդրեալ էիր:

Կամեաք եւ ի դաւթարոջդ նշանակեալ թուղթսն եւս գրել վասն յիշատակաց եւ տրոց, բայց տիրացու Գրիգորն եւ ընկերքն երեքն եւս Հիւանդացեալ, խնդրեցին շուտով ուղեւորել զինքեանս, վասն որոյն եւ մեք խնայելով ի նոսա զայսքանս միայն Հոգացեալ ընդ սրբալոյս մեռնին յանձնեցաք ինքեանց՝ շուտով վերադառնալ: Յետոյ տեսցուք զնշանակեալ թուղթսդ ի դաւթարոջն, եւ այք որք յառաջ չէն գրեցեալք, զայնս եւս գրեսցուք եւ յղեսցուք:

Իսկ զԱւետիս վարդապետն ի խուց տեղաւորեցաք, եւ կայ ի կարգի եւ ի պաշտաման իւրում: Զամենայն գրեալդ վասն նորա վերծանեցաք եւ զթուղթն, զոր տուեալ էիր նմա ի վերայ մեր իբրու ի քոյդ կողմանէ առ ի մէնջ ռոճիկ առնուլ, եւ դարձեալ կրկին խնդրեալ էիր, զի առցուք եւ դարձուսցիք առ քեզ, պահանջեցաք զայն, բայց նա ոչ էտ, ասելով թէ, եթէ զդրամն տայք, յայնժամ պարտիմ տալ, իսկ մինչ ոչ տայք զդրամն, առ իս պարտի մնալ թուղթն, զի էս ընդ նմա բան ունիմ: Այլ ի մէնջ ԺԳ (13) թուման խնդրեաց վասն պակասելոյն ճանապարհական ծախսուցն եւ մեք ետուք, որում եւ տիրացու Գրիգորն Հասու է: Եւ դաւթարն խաչճիցն էտ մեզ, պարզապէս բան չՀակացաք: Վասն որոյ դարձեալ ետուք ինքեանն, եւ նա յղեցաք առ քեզ, որ դու Հասու լիցիս: Իսկ բաց յայնմանէ այլեւս ԴՃ (400) խնդրեաց ի մէնջ վասն ձեռաց խարճի առնելոյ, եւ մեք Ժ (10) թուման ետուք եւ սանսատ առաք, եւ ասացաք ի դրամոց իւրոց բերել տալ եւ խարճի առնել, որ եթէ այլ խնդրեսցէ, չեմք տալոց:

Եկեսցուք յայլ բանս. ՀաՀամիր աղայի թուղթսն, զորս յղեալ էիր, ընթերցաք, որ վասն Աղուանից պատմագրին խնդիր էր արարեալ ի սուրբ
1509 Աթոռոջս սպագրիլ. դու եւս ասէն ոսկին բարեգոյն էիր վարկեալ:// Վասն որոյ գրեցաք Հանդուցեալ Յովաննէս կաթուղիկոսի եղբայր Մարգիս վարդապետին եւ Իսրայէլ կաթուղիկոսին, զի առ ոեւիցէ զայն ի Գանձասար եղեալ պատմագիրն յղեսցեն: Ընդ որում եւ զասէն եղեալն Համեմատեալ, զգուշութեամբ սպագրեսցուք, եթէ Տէր յաջողիցէ[200]: Իսկ առ ՀաՀամիր աղայն յառաջ քան զայս թուղթ եմք գրեալ եւ այս կողմանէս յղեալ, այժմ անձեռնՀաս էաք շուտով գրել զպատասխանին, յետ սակաւ միջոցի գրելոց եմք եւ դարձեալ ընդ այս կողմն յղելոց: Ահա վասն ոչ գտանիլոյ Հարկաւոր ձեռագիր գրեանց, որք սրբագիրք իցեն, զձեռաց Հարանց

տպեցուցանեմք, գոն քանի պատմագիրք, մի մի են, յորս վստահանալ ոչ լինի: Յանցեալն գրեցաք ի Գօլիս եւ յայլուր, զի թէ յայնցանէ գոանիցի, յղեացեն եւ չեն գտեալ դեռեւս ի միջէ եւ եթ ապագրելն եւ կամ օրինակելն մեզ է քան թէ վարձք, մինչ սխալանքն յայնմի երեւին եւ այլ օրինակք ոչ գոն, զի համեմատեցին եւ ճշմարիտն ընտրեցի եւ ընկալեալ լիցի: Մեր եւս զբաղմունքն շատ է ի ներկայումս, յայցանէ թեթեւացեալ, թերեւս հոգս ինչ կարիցուք առնել:

Նախիջեւանցւոց ազնուականացն վկայութեան աղագաւ, որ գրեալ էիր, զնոցա ազգաբանութեան տեառն եւ զառ քեզ գրեալ թուղթն եւս յղեցի, խմացաք, բայց ոչ կարացաք զնոցայն եւս հասուցանել վասն եկողաց աճապարելոյն: Յետոյ հետեւիցուք եւ ըստ ձեռնտուութեանն գրեալ յղեցուք: Քանի մի բան եւս էիր գրեալ, յորոց եւ մին էր այն, թէ լուայ վասն մեր եւ պարոն Մկրտումին զայն ինչ ասացեալ գոլ ձեր, որ ամենեւին սուտ է եւ հանելուկ առասպել: Աւետիք վարդապետին հարցաք, պատասխանեց, թէ չիք իմ տեսեալ զայնպիսի այր եւ չիք իմ ասացեալ զայդպիսի գրոյց: Բայց դիցուք թէ խելացնոր ոմն զօրանչեալ եւս իցէ, այլ ընդ այնպիսւոյն որպէ՞ս խօսիմք մեք ընդունայն, զանօգուտ զայն գրոյց:

Վասն թագին քո, որ կրկին գրեալ էիր եւ առ Մինաս վարդապետն եւս թուղթ յղեալ: Ծանիր առ այն, զի ի յունիսի ԻԳ (23) զթուղթդ յղեցաք առ նա, եւ գրեցաք, որ վերահասու լիցի եւ թէ զերծեալ իրեն եւ ծախուց աղագաւ արգելեալ, եւ եթէ պակասն մինչ ԱՌ (1000) եւ կամ ՌՃՃ (1500) գուռուշ իցէ, տացէ յարդեանց սրբոյ Աթոռոյս եւ զթագն առեալ, յղեացէ առ մեզ՝ յուղարկել առ քեզ, եւ նայիմք պատասխանւոյն: Տեսցուք որպէս է լինելոց:

Այլեւ զգաւազան մի էիր խնդրեալ իբր զի օրինակ լիցի նոր շինելի լաւ գաւազանի: Աւ որ ծանիցես, զի որ ինչ ազնիւքն գոյին վասն լէկկեաց երկիւղին ի Բայազիտ յղեցան եւ անդ են: Ի տեղական եբենոսեայ գաւազանք եւ քանի արծաթեայք եւս յեկեղեցւոջն են. ի սոսս օրհնեցաք, այնպիսին ոչ գոյր, զոր կարծէաք, թէ այդ երկրի վարդապետքն հաւանիցին յօրինակ առնուլ: Վասն որոյ անպատկան վարկաք յղել: Սակայն յայդր ճարտար նկարակերտք շատ գոն, յորոց ձեռայն ոչ ինչ վերծանիլ կարէ. զքանի ձեւս նկարեցո եւ որումն հաւանիցիս, ըստ այնմ շինել տուր: Այլ ինչ պիտոյ է ի հեռուստ զօրինակ խնդրելն եւ ծանրացուցանելն զքանին:

Յովաննէս առն կնոջ զթուղթն, զոր յղեալ էիր եւ դու եւս գրեալ վասն թշուառ կենաց նորա, ցաւեցաք ընդ այն, եւ գրելոյ եմք ի Զմիւռին Գալուստ վարդապետին, որ Հետեւեցի զՅովաննէսն զայն դարձուցանել ի տուն իւր առ կինն:

Իսկ եւ վասն պաշտամանցի Հայկերութի զդրամն էիր յղեալ եւ խնդրեալ, զի բաժանել տացուք եւ այլն: Գիտեա առ այն, զի Աւետիք վարդապետն Հասոյց մեզ զխ (40) թուման եւ Ա (1) գուռուշ դրամ, յորոց զԺ (10) թուման, որ յանուն մեր էր եւ զԺ (10) թուման, որ վասն Հայկերութիւնն էր, վեր առաք եւ ի մնացելոյն բաժանել ետուք միաբանից եւ այլոց, որոց եւ զդաւթարն յղեցաք առ քեզ՝ տեսանել եւ զորքան ինչ եւս որ աւելացաւ, ի նոյն դաւթարոջն նշանակեալ եմք, որ առ մեզ է[201]: Իսկ զայս Հանդէս թէպէտ յայլ յայլ աւուր եւս լինէր առնել, սակայն որովհետեւ Հոգելոյս Հայրապետն՝ բազմերախտ Ծնօղ քո եւ մեր, ի Վարդավառի աւուրն

փոխեցաւ, վասն որոյ յայնմ աւուր առաւել պատշաճ տեսեալ արարաք Հայկերութիւն Հանդերձ, յիշելով եւ զնա:

Եւ թէպէտ գրեալ էիր ընդ պաշտամանդ գրանոցն զմէն մի մաՀրամայ եւ դգալ եւս տալ իւրաքանչիւր միաբանից եւ մեք զնոյնս ի սանդղացն արտաքոյ Թողեալ պատրաստեցաք, սակայն ոչ եղեւ բաժանիլն, որոյ գվասն էր ի տիրացու Գրիգորէն Հարցեալ իմացիս: Ուստի զԺ (10) Հատս ի մաՀրամայիցն ետուք տիրացու Գրիգորին ըստ խնդրոյ նորա եւ զայլսն դարձեալ եդաք ի յիւր սանդուխն, յորմէ Հանեցեալ էին:

Եւ սակս քարոզդ, որպէս գրեալ էիր, տիրացու Գրիգորն ընդ Ղուկիանոս վարդապետին ետես. զքանի Թօփ շալս եւ զմի կտոր չուխայ, յորս փոքր ինչ ցեց էր եռացեալ, ետ ի ներս եւ ասաւ Էն ի պաՀեստի, իսկ զայլ իրսն կրկին տեղաւորեաց եւ ամրացոյց զարկեղսն: Նաեւ գրեալ էիր, թէ Ծ (50) թուման դրամ յղեցի, որ լինէր ՌՃ (100) մաՀար ոսկի, եւ տէր ՍաՀակի է (7) թուման եւ Բաղդասար վարդապետի Զ (6) թուման, եւ զաւգ էիր խնդրեալ: Ծանիր առ այն, զի Աւետիս վարդապետն ետ մեզ վեց թուման վարդապետին եւ ՌՃ (100) մաՀար ոսկին, որ մինն աստ Ե (5) զուռուշով անցանի, որ լինի ԼԴ (33) թուման ԳՌ (3000) դահեկան: Իսկ մեք տուաք Աւետիս վարդապետին ԺԴ (13) թուման վասն ՀանապարՀի ծախուցն պակասելոյն, որպէս ի վերոյ գրեցաք, եւ Ի (20) թուման ԳՌՀԴ-ն (3034) եւս ետուք տի//բացու Գրիգորին խարճի, ըստ խնդրոյ իւրոյ: ԱՀա մեր տուեցեալն փոխարինեցեալ ոսկւոյն:

Տէր ՍաՀակի տուեալ Ը(7) թուման քշոցագինն սաՀանջեցաք եւ ոչ ետուն, որոյ զորպէսն ի Գրիգորէն խնդիր: Մնաց աւ մեզ Հասեալ միայն Բաղտասար վարդապետի Զ(6) թուման: Եւ ի կողմանէ դաւթարոյդ եւ զավգին յետ աւուրց գրեացուք, զի տակաւին լաւ չեմք Հասու եղեալ, այժմ Հաղիւ զայս քանս Հոգացաք ի նեղ ժամանակիս եւ զեկուցն ուղեւորեցաք:

Այլեւ ահա, ի նշան սիրոյ մերոյ եւ իբր օրՀնութիւն եւ շնորՀ ի սրբոյ Աթոռոյս, առաքեցաք վասն սիրելի եւ Հոգեւոր որդւոյդ զմի ծիրանեգոյն ծաղկեայ խառայ փիլոն եւ զմի մատանի կապոյտ յակինթեակամբ, զորս վայելեսցես բարեաւ՝ ի մտի ունելով միշտ զաւրբ Աթոռ մայրս քո եւ զմեզ, եւ զՀարազատութիւնդ եւ զեղբդ որդիական եւս քան զեւս առաւելագոյ[202]:

Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԸ(1789) թուականս եւ ի յուլիս ԺԶ(16) ի սուրբ էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1508-1510

298ա 1798 հուլիս - *Ի կապս թուղթ*

919 Թուղթ մի առ Գէորգ աղայն, յաղագս արապայիցն և կամասայիցն, որք Հասին առ մեզ, շնորՀակալութիւն: Իսկ սակս վեց Հարիւր գերանացն երից տեսակացն՝ պատուէր, զոր առեալ ժամ մի յառաջ Հասուցէ մեզ:

Գրեցաւ յասոյս ի ԻԴ (24):

298բ 1798 օգոստոս - *Թուղթք ի Հաղբատ*

920 Թուղթ մի առ սրբոյն Բարգուղիմէոսի վանից առաջնորդ Ստեփաննոս վարդապետն. յանդիմանութիւն սակս անպարկեշտ և անկարգ շարժմանցն, և պատուէր յաղագս առաջնորդութեանն, զոր այլևս մի առնիցէ, այլ Թողցէ զայն ըստ խնդրոց Թեմականացն և գնացեալ ի տուն իւր, նստցի անդ մինչև ցելումն Հնչոյն: Ընդ իւր Հանցէ ի

սրբոյ վանիցն և Զաբրօ անուն չարագոյն համախուռն իւր: եւ եթէ ոչ լուիցեն գրելոցս այսոցիկ, պատժեսցին յայնժամ արժանապէս:

139ա 921 Կոնդակ մի գանձանակի ի Պալատ առ իխակճի էմնաֆն. հնորհակալութիւն և օրհնութիւն յաղագս ԺԵ (15) զուռուշ գանձանակագրամոյն, զորս ժողովեալ էին ի ՌՄԼԸ (1789) թուոյ Զատիկ օրէն մինչև ի ՌՄԼԸ (1789) թուոյ Զատիկ օրն, Հասուցեալ առ Մինաս պետն՝ ձե[ռամբ] գանձապետ մահտեսի պարոն Աստուածատուրին և ժողովող ուստահայ պարոն Գրիգորին:

922 Կոնդակ մի ևս գանձանակի առ բոլոր քէոաճւոց էմնաֆն (որ ի Պօլիս) սակս միոյ ամի գանձանակին, ժողովեցելոյն ի ՌՄԼԶ (1787) թուէն մինչև ի ՌՄԼԸ (1788) թիւն՝ յԱստուածածնի վերափոխման ժօնն, որ էր Ժ (10) զուռուշ, զոր տուեալ էին Մինաս պետին, ձե[ռամբ] գանձապետ պարոն Սարգսին և իգիտբաշի պարոն Պօղոսին:

923 Կոնդակ մի ևս գանձանակի առ մէտճւոց էմնաֆն յաղագս Ի (20) զուռուշ գանձանակագրամին, զոր ի ՌՄԼԸ (1788) թուոջն Հասուցեալ էին առ Մինաս պետն, ձե[ռամբ] ուստայ պարոն Գաբրիէլին, որ է գանձապետ ինքնեանց:

924 Կոնդակ մի ևս գանձանակի առ թուրախճւոց էմնաֆն, որք
299ա գանձանակն // իւրեանց Հասուցեալ էին առ Մինաս պետն ի ՌՄԼԸ (1788) թուոջն, որ էր ԺԵ (15) զուռուշ, ձե[ռամբ] գանձապետ և իգիտբաշի պարոն Պետրոսին:

925 Կոնդակ մի ևս գանձանակի առ դէրձակ պաշխալը վարպետն (որք էն ի Հաշզատէէր պաշին Քեօռվէգիր խանումն) վասն Ժ)10) զուռուշ գանձանակին իւրեանց, տուեցելոյն Մինաս պետին ի ՌՄԼԸ (1788) թուոջն, ձե[ռամբ] գանձապետ ուստայ Մարկոսին և իգիտբաշի ուստայ Ղուկասին:

926 Կոնդակ մի ևս գանձանակի առ Պալաթու սափրիչն, որք զմիոյ ամի արդիւնս գանձանակի իւրեանց Հասուցին առ Մինաս պետն, որ էր Ը (8) զուռուշ, ձե[ռամբ] գանձապետ պարոն Վարդանին և դասպիմալ ուստայ Կոստանդին, որ ժողովեալ էր ի ՌՄԼԶ (1787) թուէն Վերափոխման ժօնն:

927 Կոնդակ մի ևս գանձանակի առ Իւսկիւտարու երիս էմնաֆն, այս է՝ խահվէճին, բէռբէռն և մէխանաճին, որք ի ՌՄԼԸ (1788) թուոջն եռուն ԼԱ (31) զուռուշ գանձանակական արդիւնք Մինաս պետին, ձե[ռամբ] գանձապետ ուստայ Աբրահամին: Վասն որոյ օրհնութիւն և շնորհակալութիւն:

928 Կոնդակ մի ևս գանձանակի առ ալաճաճոց էմնաֆն, որք Հասուցեալ էին Մինաս պետին ի ՌՄԼԸ (1788) թուէն մայիսի մէկէն մինչև ի ՌՄԼԸ (1789) թիւն մայիսի մէկն ժողովեալ միոյ ամի գանձանակն՝ ԿԲ (62) զուռուշ և Ե (5) փարայ, ձե[ռամբ] գանձապետ մահտեսի պարոն Յարութիւնին:

929 Կոնդակ մի ևս առ բրուսն Յէխպու վասն ՌՄԼԸ (1788) թուոյ Լ(30) զուռուշ գանձանակին, ժողովեցելոյն ի ՌՄԼԸ (1788) թուոյ ի նոր կիւրակիէն մինչև ի ՌՄԼԸ (1789) թիւն ի նոր կիւրակէն, զոր յանձնեալ էին

Մինաս պետին՝ ձե[ռամբ] զապդիմալ Գէորգին և գանձապետ պարոն Խաչերին:

930 Կոնդակ մի ևս իրր գանձանակի ի Բէկօղլին առ Սառայի դրան եղեալ սախայքն վասն գանձանակի անուամբ Ե(5) զուռուշ տրոցն, ձե[ռամբ] մահտեսի Գալուստին և ուստայ Պօղոսին:

931 Կոնդակ մի ևս առ քիւ[ր]քճի էմնաֆն վասն Լ(30) զուռուշ գանձանակագրամին տուեցելոյ Իսահակ պետին ի ՌՄԼԵ (1786) թուոջ յունիս ամսոյն, ձե[ռամբ] գանձապետ ուստայ Զիմիրճին և զասպիմալ մահտեսի ուստայ Սարգսին: Եւ ապայ յորդորումն՝ առ ի տալ այժմ Մինաս պետին զգանձանակական արդիւնսն իւրեանց:

932 Թուղթ մի օրհնութեան առ վերոյ յիշեալ քիւ[ր]ճի մահտեսի պարոն Սարգսին յաղագս երկուց ամաց ԺԱ (11) զուռուշ խոստմանցն ՌՄԼԶ (1787) թուոյ և Լէ (37) թուոյ, զորս յանձնել էր Մինաս պետին:

Միաժամանակ օրհնության նամակներ էն ուղարկվել «խոստմանց», «առաւր» և «քառասնից» վճարած Հինգ անձանց (էջ 299ա-299բ):

933 Թուղթ մի ևս առ թեմականն նոյնոյ վանից, ի պատասխանի բաղմակնիք թղթոյն իւրեանց, գրեցալոյն ընդ տէր եղիա քահանային՝ յաղագս Հանման առաջնորդին իւրեանց յառաջնորդութենէն: Զորմէ գրելով, թէ զամենայն ինչսն վանիցն վատնէ և այլն: եւ թէ ոչ ընդունիմք զդա, այլ Հան և այլն: Վասն որոյ և սրբազան Վեհապետն արար բան խնդրոց նոցին՝ Հանելով զնա յառաջնորդութենէն:

Գրեցան ընդ տէր եղիա քահանային յամսոյս ի Թ(9):

1789 օգոստոս – **Թուղթք ի Պօլիս և յայլ տեղիս**

934 Թուղթ մի առ պատրիարք Զաքարիա վարդապետն վասն վիրացն եղելոցն ի գլուխն՝ մխիթարութիւն: Եւ սակս մահտեսի Սիմէօնի սանատից Հոգ տանելոցն իւրեան և մահտեսի Յարութիւնին՝ շնորհակալութիւն: Իսկ յաղագս տեղւոյս խառնակութեանց՝ ծանուցումն: Իսկ վասն նոյն սանատից իսկիցն, զոր խնդրեալ էր, եթէ այժմ ոչ յղեցաք սակս ճանապարհական երկիւղին Ղարսայ և Բայազետոյ, յետոյ յղելոց եմք ընդ Հաւատարմի, անհոգ լեր առ այս:

Պատասխան նամակներ նվիրակ Մինաս վարդապետին, Թոխաթի գործակալ մահտեսի Հարությունին, Կարինի վիքիլ պրն. Հայրապետին: Սիրտ և օրհնության կոնդակ Մանիսա քաղաքի Հայերին և մի քանի օրհնության նամակներ նոյն քաղաքացի մի շարք նվիրատուների: Նամակները գրվել էն օգոստոսի 18-ին (էջ 298բ-299բ): Օգոստոս ամսին էջմիածնում է եղել Նոր-Նախիջևանից ուխտավորների մի մեծ խումբ: Օգոստոսի 25-ին պրոնց, կամ պրոնց միջոցով այլ նվիրատու անձանց տրվել էն օրհնության չ1 նամակներ և գրվել է պատասխան ուխտավորների հետ նամակ ուղարկած Հ. Արզումյանին (էջ 299բ-300ա): Պատասխան նամակներ Կարինի գործակալ պրն. Հայրապետին և նվիրակ Ներսես վարդապետին, որոնց մեջ արձարծվում էն գլխավորապես անատևական բնույթի հարցեր (էջ 300բ): Մխիթարության և շնորհակալության նամակ պրն. Մարգոսին (Պալաբաճ), պատասխան նամակ գործակալ Հոհաննեան ադային (Մուրաթ)՝ «յաղագս զանազան իրաց և իրականեանց»: Կոնդակ Մադրասի Հայերին՝ ազա Մարությա Հովսեփյանին գործակալ Հաւատարիս մնալոյ: Նույն կապակցությամբ նամակ պրն. Մարությային և Խաչիկ ադային: Ազա Խաչիկ Էմինբազյանին (Մէյդանչան) «սիրախառն մեզաղութիւնս կնոջից բաժանվելու կապակցությամբ «և յորդորումն, զոր վերստին ընկալցի առ ինքն»: Մխիթարության նամակ պրն. Հովհաննես ԲԷՅՂԷՀԷՅանին և նրա եղբայր պրն. Կարապետին (էջ 301ա-301բ): Այնուհետև ուղարկվել էն օրհնության նամակներ՝ մի քանի բաղդատացի նվիրատուների և պատասխան նամակներ՝ նվիրակ Եփրեմ վարդապետին և պրն. Բարաջանին (հոդ) (էջ 301բ):

1411 935 - 1789 թ. օգոստոս - Թուղթ ի մեծն Պօղոս առ նուիրակ Մինասա վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն նորա ի յունիսի ԺԶ (16) գրեցեալոյ վասն զանազան իրաց:

Յորմէ բազում սիրով և օրհնութեամբ, քրիստոսաձիր սուրբ ողջունիւ և սրբոյ իջմանն տեղւոյս նորին զօրացուցանող շնորհիւն, գիտացիր սիրելիդ մեր մտերիմ և բազմաշխատ որդի սրբոյ Աթոռոյս՝ Մինասա աստուածաբան վարդապետ: Զի ի յունիսի ԻԳ (23) գթուղթ եմք գրեալ առ քեզ, ի պատասխանի Բ (2) թղթոյն քոց ի մարտի ԻՀ (28) և յապրիլի ե (5) գրեցելոց, ընդ որում եղէն գրեալ թուղթն և առ պատրիարգ վարդապետն և առ մահտեսի Յարութիւն ամիրայն վասն ֆէրմանացն և առ այլս: Իսկ յետ այնորիկ ի յուլիսի...ընկալաք գթուղթդ, գրեցեալ ի յունիսի ԺԶ (16), և իմացաք զգրեալսդ: Ծանուցեալ էիր զքաղդատու և Բասրայու և Իզմիրու թուղթսն մեր յղելդ ի տեղիս իւրեանց, և զներսէս վարդապետի թուղթն և զապգէրն ևս տալդ ինքնեան, յորոց կողմանէ միամտեցաք: Եւ վասն Հանդուցեալ մահտեսի Սիմէօնի թղթոյն ևս խօսիլդ ընդ պատրիարգ վարդապետին և մահտեսի Յարութիւն ամիրային և Մինասին և այլոցն, որ գրեալ էիր, գիտացաք և շնորհակալ եղաք զնոցունց և զքէն, որ սկսեալ էք զհոգսն առնել: Բայց զի առաջի աւուրսն թուղթ եմք գրեալ երկուցն ևս, որպէս ի վերոյ յիշեցաք, այժմ ոչ գրեցաք զբան ինչ: Իսկ զկատարումն ևս ըստ խոստմանդ մինչ գրիցես, յայնժամ և մեզ, զոր ինչ պարսն լիցի, գրելոց եմք: Եւ ի կողմանէ Պօղոս վարդապետի ևս թամ ասուկիցն, զոր ինչ գրեալ էիր ուրոյն թղթով, իմացաք, այն սանասն, զոր ասացեալ է Յակոբբն, թէ յղեալ եմ ի Կարին, յղել ի սուրբ Աթոռն, մինչև ցայնժամ ոչ են յղեալ. եթէ յղիցէն, յայնժամ որ ինչ պատկանն իցէ պատասխանեցուք և քեզ գրեցցուք:

Վասն նորատիպ գրեանցն մերոց, որ գրեալ էիր, թէ ուղևորեցաք, փոքր մի միամտութիւն եղև մեզ, յաջողեցաք Տէր, զի հասցին առ որս և հասանելիք են: Զազար և Ներսէս վարդապետաց զառ մեզ գրեալ թուղթն, զորս յղեալ էիր, ընկալաք և իմացաք զուղևորին նոցին դէպ ի սուրբ Աթոռս: Այլ պարտ էին երևիլ մինչև ցայժմ և դեռ ոչ երևեցան, և ոչ թէ համբաւն գայ, թէ ուր իցէն ժամանեալ: Յաղագս Յովսէփ վարդապետի ոմանց վանդագածին բանագրութեանցն յայդր, որ ծանուցեալ էիր, իմացաք, մեք որպէս յառաջ խոստացեալն էաք, գրեալ եմք նմա զզգուշութիւն, և նա յանձնառութիւն էր ցուցեալ ի յետոյն թուղթսն իւր: Իցէ թէ խոտանեացէ զայնպիսի բանս իւր:

Թիրեաքի Ֆառուքն և ոմանք նիւթքն սրբալոյս մեռոնի, զորս ըստ խնդրոյ մերոյ առեալ և յղեալ էիր, հասին և ընկալաք: Իսկ վասն գնոց նոցին և Գ (3) թօփ սեաւ շալի գնոցն ևս, զովզ էիր խնդրեալ, ծանիր առ այն, զի յառաջ որ գրեալ էիր, թէ գրով պարոն Հայրապետին, Մանուէնան պարոն եսայոն ԲՌՀԹ (2089) զուղուշ ե (5) փարայ փոլիցայ ետու, թէև Հայրապետն դեռ չէր գրած մեզ, սակայն մեք զզավզն յղեցաք, գրելով ի նմա և զգին շալիցն, բայց չև ևս հասեալ զավզին առ նա, նա գրեալ էր, թէ գրեցի զփոլիցայն իմ յետ դարձուցանել, և մեք գրեցաք նմա, զի թէ ոչ իցէ զզավզն առ քեզ յղեալ, դարձուցէ առ մեզ և դեռ ոչ եմք ընկալեալ զզավզն, կամ զպատասխանի ինչ, նայիմք թէ զի՞նչ գրէ և ըստ այնմ տեսցուք, անհոգ լէր:

Գրեալ էիր ևս և իմացաք, որ ի Բասրայու պարոն Յովհաննէսէն յառաջագոյն փոլիցայ եղեալ ԺՌՀՃԻ (10120) զուռուշն ի մահտեսի Գալուստէնէն և ՋՃԱ (631) զուռուշ Լ (30) փարայն ի յոյն Թօթօրակէն հասեալ է առ քեզ: Եւ ի գրելն մեր առ պարոն Յովհաննէսն զթուղթ, գրելոց եմք զմիամտութիւն յայսմ կողմանէ: Յովհաննէսի թուղթս, զոր յղեալ էիր, ի նմա հարկաւոր ինչ ոչ գոյր, զոր և աճա դարձուցաք առ քեզ:

Եւ ի կողմանէ Բաղդատու գանձապետ պարոն Փանոսին, որ գրեալ էիր զկնդակ խնդրէ վասն գանձանականին, նորա թուղթն յանցեալ ամին յայն ժամանակն էհաս մեզ, որ Հիւսնդ էաք, և մինչ ի յառնելն մեր և յայլ հոգսդ ևս թեթևանալն, կամ/դակի գրեցման ժամանակն էանց: Ապա ի գրելն մեր առ նա զթուղթ, առացաք զնոր եկեալ արդիւնն ևս գրել, զի բովանդակին միանգամայն գրեցցուք զկնդակն և նայիմք պատասխանւոյն:

Առ ոմանս էնտաս քաղաքիդ, վասն գանձանականագրամիդ և առ ոմանս անձինս վասն յատուկ տրոց, որ զթուղթս էիր խնդրեալ, աճա գրեալ յղեցաք, որք են ԺԷ (17) հատ թուղթք ըստ սիաշոյդ: Եւ վասն պարոն Հայրապետի Հրաժարմանն, որ գրեալ էիր, մեք առաջին թղթոմն մերով ծանուցաք քեզ զհրաժարիլն նորա և զմեր գրելն ի Կարին առ նա և առ իշխանսն, զի նա մինչ ի յաշխարն ևս արասցէ զգործն և իշխանքն զայլ ոմն ընտրեսցեն: Եկ նոքա թուղթ էին գրեալ մեզ, որ դեռ չէն կարացեալ զպատշաճաւոր ոմն գտանել: Իսկ պարոն Հայրապետն յանձն է առեալ մինչ ի յաշխարն Հոգ տանիլ գործոյն: Երբ և փոխոխութիւն լինիցի, կամ թէ ի՞նչ կերպ և լինիցի, գրելոց եմք քեզ, թէ որպ՞ս ես վարիլոց:

Գրեալ էիր և զՋՌ (6000) զուռուշ տալդ սրբոյ Երուսաղէմի վէրիլ տիրացու Սարգսին վասն Հարկաւորութեան սրբոյ Երուսաղէմի, զի նոցին նուիրակ Թէոդորոս վարդապետն, որ ի կարս և ի Կարին, ի յարդեանցն Հատուսցէ: Ընդ որ Հաճեցաք և գրեցաք Թէոդորոս վարդապետին, զի զինչ և արդիւնս առ ձեռն բերցէ ի վիճակէն, սակաւ առ սակաւ Հատուսցէ ի սուրբ Աթոռս մինչ ի լրումն տուեցելոյդ: Իսկ այժմ աճա ընկալաք ի նմանէ զդէպարձն թղթոյն մերոյ, որ իբր յանձն առնուլ ի տալ, բայց գրէ թէ ոչ ի նէ զդէպարձն թղթոյն մերոյ, որ իբր յանձն առնուլ ի տալ, բայց գրէ թէ ոչ ի նուիրակէն և ոչ ի տիրացու Սարգսէն և ոչ ի պատրիարգէն զթուղթ չունիմք ընկալեալ վասն այգմ: Եւ պատրաստի ևս գրամ չունի, արդիւնքն վէրաբերեալք են, որք դեռ չէն Հաւաքի ի ձեռս իւր, այլ Հաւաքեալ սպասի ժողովելոց և տալ: Բայց Հարկաւորի զթուղթ ունիլ ի սրբոյ Երուսաղէմի և ի տիրացու Սարգսէն: Ուրեմն ասացես տիրացու Սարգսին, զի զառ նա գրեալ թուղթն առ ո՞վ է յղեալ Հաւուցանել նմա, տեղեկացի ի նմանէ վասն

Հոգա՛ց յղել, թէ զինչ արար: Եթէ թուղթ իցես ընկալեալ ի նմանէ և կամ լուեալ իցես զորպիսութիւնեանցն, ծանուցես մեզ:

Այլև զայս գրեմ սիրելոյդ, զի ահա զձեռաց Շարականն տպագրել տամք և թուղթն, որով սկսեալ եմք, ոչ է բաւական Ահա յայն թղթոյն մի թապաղայ յղեցաք, զոր տեսեալ՝ յայնմ տեսակէ, որ ըստ չափոյն և ըստ գունոյն և ըստ ամենայն որպիսութեանցն նման լինիցի, քան օզմոյ առցես, օզմայն Ի (20) դաստայ և դաստայն Իե (25) հատ թուղթ, և շուտով յղեսցես: Բայց վերահասու լիցիս, զի առօդքն մի զջուրն ընկածն և կամ ի լաւաց որոշեալ սինքրոն առցեն, զի գիտես զորպէսն նոցա:

Կողմանցս որպիսութիւնն ըստ առաջնոյն է, զոր գրեալ եմք, և սուրբ Աթոռս ևս նոյնպէս: Բայց նաբդենիս մեծ իմն տրտմութիւն և ցաւ դիպեցաւ մեզ, զի զսիրելին մեր՝ Մկրտիչ Հեզաբարոյ վարդապետն ի յուլիսի ԺԲ (18) վճարեաց զկեանս իւր և բարի մահուամբ փոխեցաւ առ Քրիստոս, թողեալ զմեզ իսալաո անմխիթար: Այլ զի՞նչ ունիմք ասել, փառք Աստուծոյ, եղիցին կամք նորա օրհնեալ, որ և լուսաւորեսցէ զհոգի հանդուցելոյն և զսիրելիդ ողջ պահեսցէ և մխիթարեսցէ: Եւ բաւ է:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԸ (1789) թուոջս, և ի յօգոստոսի ..., ի սուրբ Աթոռս էջմիածնի:

1413 *Պարձեալ ծանիր և զայս, զի յետ գրեցման թղթոյս և զի յունիսի ԻՋ (26) գրեալ թուղթդ ընկալաք և զամենայն ծանուցեալդ. ի նմա իմացաք, որք էին ի կողմանէ իրացն Հանդուցեալ մահտեսի Սիմէոնին, և ասացուածոցն պատրիարգ վարդապետին, և մահտեսի Մինասին: Եւ գիսկան օրհնակաց սանտուխցն և դէվիթէրին, որ ինդրեալ էիր բանիւք նոցին, կամեցաք յղել, բայց յաջող ճանապարհն երթևեկութեան թղթոց և մարդկանց մերոց, որ Բայազտոյ ճանապարհն է, այժմ խափա փակեցեալ է: Վասն զի ի պատճառս ոմանց քրիստ էլերի յայսկոյս անցանելոյ և Մակուայ սուլթանին ևս առ Բայազիտ նայելոյ, վէճ եղև ընդ մէջ փաշային և խանին մերոյ: Ուստի քանիցս այս երկրայիք անտի ասար առնէին և նոքա աստի: Ապա փաշային բազմութեամբ զօրաց եկեալ ի ջրի յայնկոզմն և պատերազմեալ ընդ զօրաց նոցա, պարտեաց զնոսա ի յօգոստոսի ԺԲ (12): Եւ սոքա կրկին զօրաժողով արարեալ գնացին յասին երասխայ՝ առ ի դարձեալ պատերազմիլ և կատարածն Աստուծոյ է գիտելի:*

Ահա այսու պատճառաւ ճանապարհքն փակք են, վասն որոյ և թուղթքս ի քանի աւուրս յետոյացան: Եւ մեք կասկածելեալք զայն թուղթն այժմ յղել: Այլ ահա թուղթս գրեցաք առ պատրիարք վարդապետն և առ մահտեսի Ամիրայն՝ շնորհակալ լինելով վասն աշխատութեանցն և միամրտեցուցանելով վասն հաւաստութեան օրինակացն գոլ նոյնաք ընդ ասլիցն, և խոստանալով յետ բարձման խռովութեանցն և վտանգից հանապարհացն յղել, և ինդրելով թարգ զանցաւորութեան հոգ տանիլ: Եւ քեզ և գրեմ, որ զթուխթն տացես ինքնանց և միամիտ արասցես, դու ևս անտարակոյս լինելով, որ յղելոց եմք ընդ հաւաստարիմ եկողաց: Այլև թէպէտ ի վերոյ հարցաք քեզ զՂազար և զներսէս վարդապետացն, բայց յետոյ թուղթ առաք ի Թօխաթու գործակալէն մերմէ՝ մահտեսի Յարութիւնէն և ի Ղազար վարդապետի ապաւաւոր Գրիգոր սարկաւագէն, և իմացաք, որ խղճալի Ղազար վարդապետն հիւանդութեամբ մնեալ ի Թօխաթ, յետ երից աւուրց՝ ի յունիսի ԺԴ (17) վախճանեալ է զգուշութեամբ, որով զՀոգին Տէր լուսաւորեսցէ: Այն ևս ի մեր բախտէն: Եւ իշխանքն տեղոյն տիրութիւն առնելով, զկայսն պահպանեալ են և նային

Ներսէս վարդապետին՝ ընդ նմա ուղևորել յայսկոյս: Զի որպէս թէ Ներսէս վարդապետն ևս յետ մահուան նորա մերձ է եղեալ ի Թօխաթ մնանել:

Իսկ զերկրիս և զմերս որպիսութեանց զի՞նչ գրեցից և զի՞նչ երկարեցից, դու, սիրելիդ, յայսմէն լինելդ ինքնին զքանիս այնպիսի խառնակութիւնս երկրականացս տեսեալ ես, և այս առաւել է քան զայն, և երկրիս բանն բուսեալ յայս ապրուստ ժողովելոյ ժամանակիս: Աստուծոյ ամենագթածի այցելութիւնն Հասցէ: Կրկին ողջ լեր:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԸ (1789) թուոջս և ի յօգոստոսի ...:

Ձեռ. 4501, էջ 1411-1413

1414 936 1789 թ. օգոստոս – Թուղթ առ պատրիարգն Պօլսոյ՝ Զաքարիայ վարդապետն վասն Հանդուցեալ մահտեսի Սիմէօնի թէմէսուկիցն և նորին պատրիարգի ցաւոյն:

Յորմէ մեծաւ սիրով և բազմաւ կարօտիւ, քրիստոսականաւն սուրբ ողջունիւ և սրբոյ իջմանն տեղւոյս նորին շնորհիւն ծանուցումն լիցի սիրելի և յարգելի եղբօրդ մերոյ և արժանապատիւ պատրիարգիդ Հանրաճանչակ մեծի մայրաքաղաքիդ Կոստանդինուպօլսոյ՝ տեառնդ Զաքարիա աստուածաբան վարդապետիդ և արհիապանծ եպիսկոպոսիդ:

Զի ազդ եղեւ մեզ այժմ ի թղթոյ Մինաս վարդապետին վասն վիրացն գլխոյդ, թէ տակաւին էն՝ զորմէ թէպէտ Ղունկիանոս վարդապետն ի դալն պատմեալ էր մեզ, բայց եւ ասացեալ էր, թէ առողջացաւ, որով միամտեալ էաք: Այլ նաբդենիս մինչ իմացաք զվերստին արծարծումն, յոյժ տրտմեցաք եւ ցաւեցաք, սակայն ծանուցեալ եւս էր Հետեւաբար, թէ բժիշկք դեղ դնեն ի վերոյ վիրացն, եւ Աստուծով ի լաւ կոգմն է, որով սրտադիր եղաք եւ ինդրեմք ի յամենազօր բժշկէն Քրիստոսէ զկատարեալ առողջութիւն պարգեւել ցանկալի եղբօրդ մերում եւ զմինչեւ ցարդ ցաւակրութիւնդ յապաշխարանս համարել եւ յայսմհետէ ազատ եւ ապահով առնել ի ցաւոց եւ յամենայն վտանգից՝ ի փառս իւր եւ ի միխիթարութիւն յանձնեցելոյդ քեզ Ժողովրդոցդ, եւ առաւել եւս ի յուրախութիւն սրտի մերոյ, ամենակերպ Հոգւոք եւ տրտմութեամբք մաշեցելոյդ:

Պարձեալ՝ ի կողմանէ Հանդուցեալ մահտեսի Սիմէօնի սանտուխց բանին, որ գրեալ էաք յարգելի եղբօրդ եւ մահտեսի Յարութիւն ազնիւ ամիրային՝ Հոգ տանիլ եւ զվէճն ընտանեաց նորին Հատանել: Գրեալ էր Մինաս վարդապետն յանձնաւորութիւն ձեր առ ի Հոգալ: Որոյ աղագաւ շնորհակալ եղաք զսիրառատ եղբօրեդ եւ զմահտեսի ամիրայէն, զորս անփորձ պահեսցէ Տէր, եւ կարողացուսցէ առ ամենայն իրս օգտաւորս, եւ ըստ աշխատութեանցդ վարձատրեսցէ:

Իսկ եւ ծանուցեալ էր դիմդրելն ձեր զիսկն օրինակաց սանտուխցն եւ դէվիթէրին: Վասն որոյ եւ մեք պատրաստեցաք ի յուղարկել, սակայն Ղարսայ ճանապարհն միշտ վտանգաւոր է, ընդ որ զայնպիսի ինչ ոչ լինի յղել: Այլ մեր թղթոյ եւ մարդկան երթեւեկութեան յաջողակ ճանապարհն ընդ Բայազիտ է, որ այն եւս նարդենիս խանգարեցաւ: Քանզի երեւանցիք վասն պատճառաց ոմանց կուիւ բացին ընդ Բայազտոյ փաշային, եւ քանիս յերկուց կողմանց սպասաւորք եղեն յամառանս, Հանդերձ մնասուոր գերութեամբք եւ արիւնահեղութեամբք:

Ապա յամենայս օգոստոսի ԺԲ (12), որ էր ուճն վերափոխման սուրբ Աստուածածնին, մինչ գունդ զօրաց կայր ի սոցունց յայնկոյս Երասխ գետոյն, յանկարծ բազմութիւն զօրաց ի Բայազտոյ պատյտ ճանապարհաւ

յարձակեցան առ սոսա, եւ յետ սակաւ մարտնչելոյ, պարտեցին զսոսա, զթագուհն սպանին սրով եւ ջրովն երասխայ, զմնացեալսն փախուցին, եւ ինքեանք յայնկոյս նստեալ կան (եւ որպէս ասեն, իբր, փաշայն եւս ի միջի է):

Ապա եւ սոքա [կատաղեալ][1] կրկին զօրաժողով եղեն բազմապատիկ քան զառաջինն եւ գնացին վերստին պատերազմիլ: Որովք երկիրս յոյժ սաստիկ վրդովեալ է, եւ Բայազետոյ ճանապարհքն եւս խստիւ փակեցեալք: Արդ, յայսմ՝ներկայի ամենիւ կասկածելի էր զայնպիսի թուղթին յղել զորս խնդրեալ էք, վասն որոյ ոչ յղեցաք: Բայց օրինակքն, զորս յղեալ եմք, զիարդ՞ պարտիք տարակուսիլ ի վերայ նոցա: Քանզի մինչ խոստացեալ եմք զիսկն եւս յղել, որպէս՞ է կարելի այլայլութիւն լինիլ յօրինակն, որ յետոյ ի տեսանիլ իսկոյն նախատինք մեծ յառաջասցի: Ուրեմն աներկբայ հաւատասջիք օրինակացն, որ ամենեւին համեմատ են իսկոյն եւ վասն ճշմարիտ բարեկամութեան ձերոյ հոգասջիք զայդ բանդ:

1415 Ապա որպէս յառաջ գրեալ եմք եւ այժմ եւս գրեմք՝ // զայն թուղթն ընդ հաւատարիմ եկողաց յղելոց եմք մինչ հիշեալ խառնակութիւնքն եւս բարձցին ի ճանապարհացն: Եւ յայնժամ տեսանելոց էք զհամեմատութիւն օրինակացն ընդ իսկոյն: Իսկ մահտեսի Մինաս ամիրայն, որ ասէ զամենայն պարտսն հաստուցեալ գոլ, համարիմք թէ ինքն եւս հասկանայ, որ անստոյգ է: Բայց իցէ թէ վասն տոկոսեալ խրատչի, այլ ի մեզ ոչ գոյ զայն մտածել, միայն թէ զառեալն վճարեսցէ, որով վէճն կտրեսցի եւ գլխացաւութիւնն մեր հատցի: Եւ եթէ գկարծիս ինչ երկբայութեան առ բերէ ի դէվթէրն հանգուցեալ մահտեսի Սիմէոնին, առ այն մի ընդ վայր մեղանչեսցէ, զի նա պարզապէս ահա գրած է, թէ զառեալն եւ թէ զմնացեալն, եւ որ ի տանն դոցա զսառնիճ մի է շինեցուցել ի յիշատակ իւր, զնորա խորճն եւս է յատկացուցեալ: Ահա երկարելոյ պէտս չունիմք, ճշմարիտն է, զորս գրեցաք եւ կրկին խնդրեմ, զի սիրելի եղբայրդ մեր, որպէս սկսեալ ես, փոյթ կալցիս վախճան տալ իրիդ, յամենայնի միամիտ կալով վասն սահատիկ եւ դէվթէրի ասելիցն, որ նոյնք են ընդ օրինակացդ եւ յղելոց եմք:

Եւ զճշմարիտ սէրդ եղբայրական անմոռաց ունելով, որպիսածանոյց դիրդ մի պակասեցուցեալ ի մէնջ առ ի միսիթարութիւն մեզ, որք նեղիմք միշտ բազում կերպիւ ի բնակչաց երկրիս, մանաւանդ յայսպիսի ժամանակս, մինչ ճանապարհորդութեան աւազակաժողով զօրաց սուրբ Աթոռս է իսկեալայ, որպէս եւ գիտես: Այսոքիկ միշտ անպակաս են աստի ի վաղուց Հետէ մինչեւ ցարդ: Բայց այդ կողմն եւս, որ խաղաղ էր, վրդովեցաւ եւ Հարուստ միջոց է, որ համբաւ չունիմք, թէ զինչ՞ առնեն դոքա ընդ նոսա, եւ առ այս եւս ի տարակուսանս կամք: Վասն զի եթէ յայդր եւս գտնեայ անդորութիւն լինէր, մեծ միսիթարութիւն էր մեզ: Ապաքէն բարեբարին Աստուծոյ այցելութիւնն եւ խնամքն ժամանեսցէ խաղաղացուցանել զերկրայքս եւ ապահովուել զկեանս բնակչացն եւ մանաւանդ ամենավշտակիր ազգի մերոյ: Ողջ լեր ի Տէր: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼ (1789) թուոջս եւ ի յօգոստոսի ի սուրբ Աթոռս էջմիածնին[203]:

Ձեռ. 4501, էջ 1414–1415

[1] Բնագրում այս բառը ջնջված է:

937 1789 **Թ. սեպտեմբեր** – Կոնդակ ի Մատրաս վասն գործակալութեան սրբոյ Աթոռոյս անդէն Հանգուցեալ պարոն Յովսէփի որդի Մարութայ աղային:

Ձեռ. 4501, էջ 1415–1416

1417 938 1789 **Թ. 11 սեպտեմբերի** – Թուղթ ի Մատրաս առ Հաճամիր աղային, ի պատասխանի երկուց թղթոցն՝ ի 1787 թուոջ Փրկչին, ի հոկտեմբերի 15 եւ ի 1788 թուին ի փետր. 6 գրեցելոյց: Յիշուսն առաջնոյ թղթագրութեանցն մերոյ առ ինքն եւ ամանց բանիցն, որք ի նոսա, եւ հնորհակալութիւն վասն յղեալ ընծայիցն, որք դեռ չէին Հասեալ, եւ որպիսութիւն կողմանցս եւ զայլ ինչ բանս:

Յորմէ ժամանեցի թուղթ...

Եւ ընդ սիրալիր ողջունատրութեան օրհնառաք թղթոյս ծանուցումն լիցի բարեպաշտութեան քում: Զի երկու թուղթք քո, գրեցեալք ի թուոջ Փրկչին 1787 ի հոկտեմբերի 15 եւ ի 1788 ի փետրվարի 6, Հասին առ մեզ ի թուականի 1789 եւ ի յունիսի 29, յղեցմամբ Յովսէփ վարդապետին: Առաջնոյ նախադաղափարն եւ երկրորդ օրինակն եւս էհաս, իսկ երկրորդի երկրորդ օրինակն միայն էհաս: Զորս եւ սիրով ընդհերեցեալ, ծանեաք զամենայն բանսդ, որք ի նոսա: Բայց մեք թող զի վաղուց գրեալ թուղթն մեր՝ ի թուականիս Հայոց ՌՄՂ (1787) ի փետրվարի Լ (30) եւ ի սոյն տարւոջս ի փետրվարի էն զթուղթս եմք գրեալ առ սիրելիդ եւ յիւրաքանչիւր ժամանակին զորպիսութիւնսն մեր եւ կողմանցս ծանուցեալ եմք ի նոսա: Մանաւանդ եւ միամտութիւն եմք գրեալ ի կողմանէ աւանդիցդ եւ թղթոցդ յղեցելոց, թէ ժամանեալք են առ մեզ եւ մեք ամբողջ Հասուցեալ մէլիքազնէիցն արցախեցւոց եւ արքային Վրաց եւ այլոց:

Եւ մինչ ազդ էր եղեալ մեզ տարաժամ վախճանն կենաց բարեծնունդ որդւոյն քո՝ աղայ Եղիազարին, ընդ յետին թղթոյն մերոյ գրեցաք եւ զյատուկ մխիթարական թուղթ առ սիրելիդ[204]: Որք եւ այժմ վերստին ասեմք՝ Տէր լուսաւորեսցէ զՀոգի որդւոյն քո Հանգուցելոյ եւ արժանացուսցէ մշտնջենական փառաց արքայութեանն իւրոյ եւ զքեզ՝ զաղնիւդ, Հանդերձ միւս քոյայնովքն մնացելովք, ողջ պահեսցէ եւ ազատ ի որտմսբեր պատահմանց:

Եկեսցուք ապա ի բանն սիրելւոյդ: Գրեալ էիր մեզ վասն ազատութեան աշխարհիս մերոյ եւ ազգիս Հոգ տանիլ եւ ցուցեալ էիր զոմանս կերպս կարգադրութեան: Որք ի ջերմեռանդ սիրոյդ եւ ի ջատագովութենէդ առ ազգս, պարզամտութեամբ արդադրին ասութիւնքդ այդոքիկ: Այլ երանի՛ էր թէ գտնեա մանաւորապէս արդիւնաւոյին: Քանզի առ այդ պիտոյ էր ամենայն ազգի մերոյ ընդ Հովանեաւ Հաւատացեալ եւ բարեմիտ տեառնդ լինիլ եւ զապահովութիւն ունիլ, որ խնամածութեամբ նոցա կարիցէին ձգտիլ առ երջանկութիւնս, բայց ահա ըստ մեծի մասին մատնեցեալք կան ի խստութիւնս թշնամեաց անողորմից, որ Հաւատարմապէս ծառայելով եւս չկարեն զողորմութիւն գտանել, ուր մնայ թէ զապստամբութիւն ցուցանիցեն, որք բնաւ ոչ իսկ կարեն: [Զի նոքա իբրեւ զաւազ ծովու եւ մեք սակաւաւորք, նոքա ըստ աշխարհային Հանգամանաց զօրաւորք եւ մեք տկարք][1]: Առ այս ասիցես, թէ Հաճիք ընդ ծառայութիւն այլազգեաց եւ ոչ սիրէք զազատութիւն, բայց լինէր թէ դու, օրհնեալդ,

[1] Բնագրում ջնջված է:

այժմ յայս կողմունքս գայիր եւ շրջագայէիր ի Ջուղայու մինչեւ ցաստ եւ յայլ կողմունս, որ գոն ազգ մեր եւ ականատես վերահասութեամբ իմանայիր զկացութիւնս մերազնէից եւ զանօգնականութիւնն, եւ զբռնութիւն իշխողացն, եւ ինքնին կնքէիր, թէ այս դիտմանցս յառաջանալ ոչ լինի: Ապա թէ հնարաւոր իցէ յառաջանալն, մի՛ թէ յիմար իցեմք, որ ի տառապանաց զերծանիլ չկամիցիմք:

Զկունք որսացեալք ի ցանցս եւ թռչունք լմբռնեալք ի վարս ջանան զերծանիլ, ապա ո՛րքան եւս առաւել բանականքս բաղձամք ազատութեան, սակայն զի այժմյս կարի դժուարին է առ մեզ եւ վտանգաւոր յոյժ, վասն որոյ երկուց չարեաց ըզփոքրն ընտրել պիտոյ է: Առ այս խնդրեմ ի միտ ածել զերուսաղէմացիս եւ զայլ Հրէայս ապստամբեալս ի Հռօմայեցւոց, թէ զի՞նչ կրեցին, որք դեռ զօրաւորք էին: Նաեւ զայնոսիկ, որք ի խստագոյն տառապանս եդիպտացւոց կային, թէ զիա՛րդ ոչ ընդվզէին ընդդէմ Հեազանդութեան փարաւոնի, քանզի տեսանէին գինքեանս անզօրս: Մինչեւ գձացեալ Աստուծոյ ի ձեռն Մովսէսի այնքան նշանօք եւ սքանչելիօք // ազատեաց ի յԵգիպտոսէ: Այժմ ոտա՞ է մեզ աստուածառաք Մովսէս, որ կարիցէ զայն գործել եւ առաւել եւս քան զայն, ըստ որում՝ նոքա ընդ իշխանութեամբ միայն փարաւոնի էին, այլ ազգ մեր [ըստ մեծի մասին ցիր եւ ցան եղեալ ի քանի կալուածս բռնաւորաց՝ օամանցւոց, պարսից, մարաց եւ այլոց: Մ՛վ է այնպիսի զօրաւորն, որ առանց վնասուց ժողովեսցէ եւ ազատ կացուսցէ զոսա: Թէպէտ անգամ մի տապաւորեալ են ի միտս սիրելոյդ, որպէս թէ պետն Վրաց Հզօրեղապէս իշխէ Ատրպատական աշխարհիս եւ այլ կողմանց եւ ի ձեռն նոցա կարելի է լինել այս: Սակայն շողոքորդական զրոյցք են մարդելուզաց, որք խօսելով ըստ Հաճոյից, կամին գողանալ զսիրտս առ օգուտ շահու իւրեանց: Իսկ մեք զճշմարիտն գեկուցանեմք ազնուդդ, թէեւ անհաճոյ թուեսցի քեզ: Քանզի արքայն Վրաց միայն իւրեանց մեացորդ երկրացն իշխէ, այն եւս Հայթայթանօք, եւ այլ երկրաց ոչ բնաւ, եւ թէպէտ ի յերեւանցուց զՀարկ ինչ առնու վասն ոմանց պատճառաց, բայց յամենայն կառավարութիւնս սոցա ոչ խառնի՝ գիտելով, զի ոչ անսան եւ թէ փոքր մի նեղիցին, ապստամբին՝ ապաւինութեամբ անմատչելի ամրոցին, որպէս քանիցս եղեալ է: Եւ զԳեանջայ ի քանի տարիս ընդ Իբրահիմ խանին կիսաբաժին վայելէին, ապա Իբրահիմն զօրացեալ առ ինքն միայն գրաւեաց, մինչեւ յանցելում ամին ֆաթհալի խանն, միաբանեալ ընդ Վրաց արքային, Հանին յիշխանութենէ Իբրահիմին, բայց իշխողն տեղոյն այլազգի է, որ ոչ է մնալոց ընդ ձեռամբ Վրաց: Եւ թէ ասիցես ի հիւսիսաբնակաց մեծ տէրութենէն օգնութիւն լինիցի, այն եւս ոչ է յուսալի, զի Վրաց արքայն զզօրսս բերեալ անտի եւ ոչ ինչ օգտեալ, քան թէ վնասեալ դարձոյց յետս եւ ի շրջակայիցն բարբարոսաց բազում աւերք Հասին երկրին այնու պատճառաւ եւ լաւ նկատեցաք, որ անտի ոչինչ օգնութիւն լինի մեզ առայժմ[1]:

Ցիր ու ցան եղեալ ի կալուածս քանեաց իշխանութեանց: Թուի թէ ոմանք ըստ Հաճոյից խօսելով, թէ յայս ինչ եւ յայն ինչ կողմանց ձեռնտուութիւն եւ օգնականութիւն լինիցի մեզ, գողացեալ են զմիտսդ, եւ կարծեմ թէ ճշմարտօրէն գրեալքս իմ ծանր թուին քեզ, սակայն ըստ իմաստնոյն

[1] Ուղիղ փակագծերի մէջ վերցված բաժինը բնագրում ջնջված է:

լաւ Համարեա զվէրս բարեկամիս քո, քան զ[կեղծաւոր][2] Համբոյրս նոցին: Եւ Հաւաստապէս իմա, որ ոչ ի հիւսիսական տէրութենէն եւ ոչ յայլոց մեզ այցելութիւն[3] կարէ լինել այժմ, բաց յԱստուծոյ: Եւ ի շրջապատեցեալ գոլս մեր ի թշնամեաց, եթէ նշան երեւեցի յարելոյ եւ Հայելոյ առ կարծեցեալ օգնիչն, առաջիկայ կա նեղութիւն, խոշտանգումն, յափշտակութիւն եւ սուր:

Իսկ թէ անստոյգ Համարիցիս զգրեալքս եւ դարձեալ անապացեա նոցա, որք զՀաճոյականս խօսին, ապա յայլոց Հաւաստարմանց տեղեկացիր, թէ յանցեալ ամին, մինչ արցախեցիք ձգտեցան առ ապաւինութիւն նոցա ի բռնաւորէն իւրեանց, զի՞նչ անցք անցին ընդ նոսա, զիա՛րդ մնաՀացաւ խղճալի Յովհաննէս կաթուղիկոսն[205] եւ ո՛րպէս ազատազեցաւ սուրբ Աթոռն Գանձասարու եւ մէլիքազուէնքն զի՞նչ կրեցին եւ այժմ ո՛ր կան (որ եւ ի յառաջանալ այնց դառնութեանցն ի քանի տեղեաց գրեցին առ մեզ զբանս գովութեան բէ յոյժ բարւոք էր, որ դուք ոչ ցուցիք առ նոսա զնչյն Համակամութեան, եւ անվնաս պահեցիք զսուրբ գաՀդ ի բռնակալաց): Եւ ի տեղեկանալդ զայսցանէ ստուգութեամբ, ապա ընտրեա զսուտն եւ զիրաւն, եւ անմեղադիր լեր մեզ: Բայց արդ, ո՛ գիտէ թերեւս եւ սիրելոյդ գրութիւնքն մարգարէաբար իցէն, սակայն այն ըստ Հրաշալի տեսլեանն եզեկիէլի է լինելոց, զոր եցոյց նմա Աստուած վասն Իսրայէլի ի՝ նշանակութիւն ազատութեան նոցին ի գերութենէ իւրեանց: Առ այս եթէ խօսեցայց, մտատեան մի ոչ է բաւական, այլ այսքանս շատ լիցի:

Գրեալ էիր վասն նուիրակ եփրեմ վարդապետի ի Մուշիբանդար Հասանելոյն: Ալ նա յայս թուոջս ի յունվարի 21 ի կալաթայու թուղթ էր գրեալ մեզ եւ ծանուցեալ էր գիւր ի քաղաքդ գալն եւ զդործն կատարելն, եւ զՀասանին առ ձեզ ղեցոյն մերոց ի 1236 թուոջս մերում եւ յօգոստոսի 25 գրեցելոյ: Առ որս միամտեցաք: Գրեալ էր եւս շնորհակալութեամբ բազմաւ եւ զմեծ սէր եւ ընդունելութիւն ցուցանելդ առ ինքն եւ զօժանդակութիւն գործոյն: Որոյ աղագաւ եւ մեք շնորհակալ եղաք զբարեպաշտութենէ քումմէ եւ օրհնութենից: Զոր Աստուած վարձատրեսցէ ըստ բարեշնորհութեանցդ եւ պահեսցէ ի ճոխութեան եւ ի զուարճալի կեանս՝ ուղելով ի խնամս իւր եւ ապահով առնելով յամենայն հոդեկան եւ մարմնական վտանգից:

Եւ եւս ծանուցեալ էր զընտրելն խորհրդակցութեամբ քով զպարոն Մարութայն Յովսեփեան ի գործակալութիւն սրբոյ Աթոռոյս: Վասն որոյ եւ մեք ահա զՀաստատութեան կոնդակ գրեցաք սակս նորին ի վերայ առ Հասարակ ժողովրդեանն քաղաքիդ: Եւ խնդրեմ ի սիրելոյդ օգնական լինել նմա ի գործն սրբոյ դաՀից: Խնդրեալ էիր եւս տպագրել զպատմագիրքն Աղուանից, զոր Յովսէփ վարդապետն եւս էր յիշատակեալ ի թուղթ իւր: Հաճեցաք ընդ խնդիրդ եւ կամիմք առնել: Բայց յայն պատմագրքէն մին միայն գոյ ի սուրբ Աթոռոջս եւ միւսն ոչ լինի վտանգաւոր տպագրել: Իսկ զի յիշեալ էիր, թէ Յովհաննէս կաթուղիկոսն խոստացեալ էր շնորհել ինձ զայն պատմագիրք, եւ թէ Իսրայէլ կաթուղիկոսին յատաջմէ գրեալ էի յղել յայդր եւ այլն: Վասն որոյ եւ մեք գրեցաք այժմ Իսրայէլ զկաթուղիկո

[2] Բնագրում ջնջված է:
[3] Բնագրում ջնջված է:

սին եւ Յովհան/Խէս կաթուղիկոսի եղբայր Սարգիս վարդապետին, զի առ որ եւ իցէ այն պատմագիրքն յղեացէն, որ զերկուսն Համեմատեալ իրերաց, զուղիղն տպագրեսցուք:

Միւս եւս ինդրեալ էիր զդիտոն եւ զպարկեշտ եւ զկատարելահասակ օրացու կամ աբեղայ մի առաքել յայդր, որ մինչ ի Ժ (10) ամ կացցէ առ ձեզ եւ վարժեսցէ զմանկունս ձեր ի գպրութիւն ազգի մերոյ եւ յարհեստն ՚երականութեան: Գիտասցես, զի ինդրելոյդ ի բազմաց մին պարտի ընտ- ՚ւ ընտրելին եւս պարտի Հա՚ ընդ գալն ի Հեռաստան վայրդ, եւ ընդ խոստմունսն ծախուց եւ վարձուցն, զոր պայմանեալ էիր: Ուրեմն Հոգ տարցուք գտանել զայնպիսի որ Հաճեցուցանել ի գալ: Գրեալ էիր եւ զբարւոք կենցաղաւարութենէ մերազնէիցդ եւ ուրախ եղաք առ այս:

Արդ, այսոքիկ բանք էին ի յառաջին թուղթդ, իսկ ի միւս թուղթդ գրեալ էիր զվերադառնալն այտի Հարիւրապետ Յովսէփին Թիֆլիզեցւոյ[206] եւ զյղելդ ընդ նմա վասն սիրոյդ եւ բարեկամութեանդ յանուն մեր զծրար մի կնքեալ, յորում եղելոց եւ զսիաՀին առաքեալ էիր, զոր տեսաք եւ դո- Հունակեմք զսիրելութենէդ, որ անմոռաց ունելով զմեզ ի մտի, սիրանիշ ընծայիւք եւս յարգես: Ապաքէն Տէր Հատուսցէ քեզ բարի ըստ բարեաւութեանդդ, եւ պահեսցէ չէն եւ պայծառ, եւ չնորհք սրբոյ Աթոռոյս եղիցի միշտ ի վերայ քոյ: Այլ տակաւին ոչ երեւեցաւ յիշեալ Յովսէփն եւ ոչ եւս Հնչէ լուրն, թէ ո՞ր իցէ Հասեալ եւ մնացեալ: Եթէ գայցէ նա եւ կամ աւանդն առ մեզ Հասուսցէ, գրելոց եմք զմիամտութիւն առ քեզ:

Դարձեալ՝ ինդիր էիր արարեալ ի յառաջին թղթոջդ, որպէս զի եթէ ի տանէն Վրաց եւ Աղուանից ի վերայ քոյ գրեցեալ թուղթք Հասցին ի ձեռս մեր, անյապաղ յղիցեմք առ քեզ: Առ որ գիտասցէ սիրելութիւնդ, զի յանցեալ տարին Դաւիթ սարդարն միայն էր թուղթ մի յղեալ, զոր եւ մեք անյապաղ յղեցաք առ քեզ, բայց յայնմանէ այլ ոչ ոք է թուղթ յղեալ առ մեզ ի տանէն Աղուանից եւ Վրաց: Իսկ Հաշտարխանու Յովսէփ վարդապետն յանցեալ ՌՁՁ թուոջ Փրկչին՝ ի յունվարի ամսեանն թուղթ էր գրեալ առ քեզ, ի պատասխանի քոյդ վաղագոյն գրեալ թղթոյն, եւ բաց պահարանաւ յղեալ էր առ մեզ, որ ի մայիսի ամսոջն էհաս ի ձեռս մեր, յորում միջոցի մեք Հիւանդացեալ էաք, որպէս յառաջ գրեալ եմք քեզ, վասն որոյ եղեալ ի սրբոյ Աթոռոյս ի քանի ամիսս շրջագայեցաք ի լեռնամերձ վանորայսն մեր, եւ ի դառնալն մեր մինչ թուղթս գրեցաք առ սիրելիդ ի փեար[վարի] եմք, մոռացմամբ ոչ եղեւ յղել զայն թուղթ, վասն խառնեցեալ գոլոյն ի բազմութիւնս այլ թղթոց, բայց յետ այնորիկ ի միտս անկեալ ի որմնէն գտանեցաւ, զոր եւ ահա ընդ սոյն թղթոյս յղեցաք: Իսկ եւ այս աղդ լիցի Հարուստ խոհականութենդդ, որ՝ նա ի գրուածն զոմանս բանս աւելորդ ճոխութեամբ է գրեալ, քան զիակն յաղագս բերկրութենէն, որ առ նորա- դէպ յաջողութենէն:

Հատ՝նայեցաք, որ ի մէկիք Ասղվէն պատասխանի թղթոց քոց առ մեզ գայցէ, զի եւ մեք յղիցեմք առ քեզ, բայց ոչ յղեաց:

Այլ յետ երկար միջոցի, քանի առաքք յառաջ քան զայս, զայր ոմն յղեաց յայդկոյս եւ, իհարկէ, թուղթ է գրեալ առ քեզ: Բայց մեք ոչ եւտք նմա թուղթ առ ի ոչ ընդ վայր ծանրանալ ի վերայ ձեր:

Իսկ որպիսութիւն նոցա եւ Վրաց պարսնին եւ կողմնացս այսպէս է: Զի որպէս յառաջ գրեալ եմք, Ֆաֆալի խանն եւ սեան Վրաց կամեցան միաբանիլ եւ նուաճել զԻբրահիմ խանն, եկին մերձ ի Գեանջայ եւ զիշխօղն

տեղոյն առ ինքեանս ձգեցին: Որ եւ զպատանդս ունելով առ արքայն ի Թիֆլիզ, Հաղանդ է՝նա, բայց յայնժամ արքային եւ Ֆաֆալի խանին ոչ եւս եղեւ յառաջել դէպ ի Հուշի՝ վասն ոչ գոլոյ կերակուր զօրացն, այլ դարձան յետս յիւրաքանչիւր տեղիս եւ Ֆաֆալի խանն մեռաւ, որով եղեւ կրկին զօրանալ Իբրահիմին եւ արծարծել ղչարութիւնն: Երկու մէկիքզունչն վտարանդի կան ի Գեանջայ եւ չէ յայտնի, թէ ո՞ր են Հաստատ՝նապէս կայ առնլոց: ՅԱստուծոյ այցելութիւն Հասցէ՝նոցա:

Ախալցխայու Հաւցեալ մովսէան, որ իբր Հաշտութիւն արար ընդ Վրաց պետին, վերատին եւս դարձեալ ի խռովութիւնն, ի քանի ամիս զաւազակագունդ զօրս արձակէր ի յերկիրն Վրաց եւ զբազում աւարս եւ գերիս վարեցուցանէր եւ արքայն Վրաց լուէր երկար Համբերութեամբ: Այժմ ի յաճախել՝նոցա զաւերագործութիւնս, եւ արքայն Վրաց զզօրս արձակեաց եւ յաւարի առնուլ ետ զբանի գիւղօրայս ի յԱխլցխայու եւ ի Կարսայ, որպէս լսեմք: Այսպէս խռովութիւնն բազմանայ եւ խաղաղութիւն ոչ երեւի: Այլեւ ընդ մէջ Բայազտոյ մովսէտին եւ երկրիս իշխողին, եւ դարձեալ ընդ մէջ սորա եւ Իբրահիմ խանին խռովութիւն է անկեալ եւ զօրաժողով լինին առ ի պատերազմիլ: Զորոց ոչ կամիմ երկարել վասն անօգուտ լինելոյն: Այլ Համառօտիւ իմա, զի այս կողմունքս միանգամայն խառնակեալք կան. անդորրութիւնն պակասեալ է եւ տառապանք ազգին մերոյ յաւելեալ յոյժ, որպէս ի Ջուղայ: Աստուած բարձրեալն ողորմեսցի եւ խաղաղութիւն պարգեւեսցէ, որում կարօտ եմք:

Սուրբ Աթոռ մայրս քո ի պայծառութեան կայ, եւ մեք, թէպէտ՝նեղեալ ի բերմանց յետին ժամանակիս, այլեւ եւս կամք ի ջանս բարեկարգութեան սրբոյ գաՀիս եւ ազգիս մերոյ: Եւ դու, սրտական սիրելիդ իմ, զորպիսասնոյց գիրդ ի մէնջ մի պակասեցուացես: Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ յամի կենսատրին ՌՁՁ եւ ի թուականիս մերում ՌՄԼՀ եւ ի սեպտեմբերի ԺԱ (11), ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածին:

Ողջոյն եւ օրՀնութիւն տամ աստուածապարգեւ բարեշառաւիղ որդւոյն քոյ՝ Տերամբ օրՀնեցեալ աղայ ՅովՀաննէսին եւ ծաղկափթիթ թոռինդ՝ աղայ Նազարին եւ այլ ամենայն Հարազատ ընտանեաց քոց եւ բարեկամաց՝ յանձնելով զամենեսեանդ ի չնորՀս Քրիստոսի եւ ի պաՀպանութիւն կենսաձիր սուրբ խաչի նորին, եւ չնորՀք սրբոյ Աթոռոյս ընդ ձեզ լիցի Հանապազ: Ամէն[207]:

Ձեռ. 4501, էջ 1417–1419

Հրատ. Ս. Տեր-Ավետեան, էջ 60–66

939 **1789 Թ.** Թուղթ ի Կալկաթայ առ Մարիամ խանումն Գրիգորեան, որ էր կին էմինպեան Խաչիկ աղային եւ այժմ եղեալ ի տանէն գնացեալ էր ի տուն եղբօրն վասն խռովութեան ընդ առն, եւ գրեալ էր սրբազանին զանցս իւր, վասն որոյ եւ սրբազանն առ այրն՝նորա զխրատս գրեաց՝ վերատին ընդունիլ զնա, եւ սմա գրէ խոնարՀութեամբ դիմել առ՝նա եւ Հաղանդիլ, որպէս վայել է կանանց[208]:

Ձեռ. 4501, էջ 1420–1421

940 **1789 Թ. սեպտեմբեր** – Թուղթ ի Կալկաթա առ Աստուածատուր Գրիգորեան, ի պատասխանի թղթոյն եւ վասն քեռն իւրոյ՝ Մարիամ խանումին (որոյ թուղթն ահա ի վերդ է)[209]:

Ձեռ. 4501, էջ 1421–1422

941 1789 **թ. սեպտեմբեր** – Թուղթ ի Բաղդատ առ դործակալն մեր՝ պարոն Փանոսն, ի պատասխանի թղթոյն ի ՌՄԼ (1789) յուլիսի է (7) գրեցելոյ վասն ոմանց բանից[210]:

Ձեռ. 4501, էջ 1422–1423

1423 942 1789 **թ. սեպտեմբեր** – Կոնդակ Հանրական ժողովարարութեան վասն Մշու սուրբ Կարապետի վանիցն, մինչ ենթարկեցեալ էր ծանրագոյն պարտուց:

(Սկիզբն եւ վերջն է ի վերոյ ի փոքրադիրք մասին տետրս ի 521 եւ 523 երեսն, իսկ միջարկութիւնն ահա ի ներքոյ գրի):... Իսկ եթէ հասարակապէս ամենայն վանորէից տուրս շնորհելն հաճելի է Աստուծոյ եւ օգուտ հոգւոց, ո՛րչափ եւս առաւել արժան է տալն գերաճառակ եւ շնորհաբաշխ վանիցն սրբոյ Կարապետին եւ Մկրտչին Քրիստոսի, կառուցելոյ ի գաւառին Տարօնոյ մերձ ի Մուշ, որ յատկապէս տեղի է պարծանաց եւ հոգեւորապէս միսիթարութեան օրհնեցելոյ ազգի մերոյ: Արդարեւ արժան է օժանդակելն եւ օգնելն այնմ սրբոյ տանն աստուածայնոյ՝ մանաւանդապէս յայսմ ժամանակի, մինչ յոյժ չքաւորեալ է անկեալ ի ներքոյ ծանրագոյն պարտուց: Քանզի յանցեալումն ի լինելն անդ ահագին գետնաշարժութեանն, մինչ բազում շինուածք սրբոյ վանիցն փլան, առաջնորդն նորին՝ Աստուածատուր Ծերանազարդ վարդապետն առ Հարկին պահանջելոյ ձեռն էարկ ի նորոգել զփլեալսն եւ զխախտեալսն, եւ յոչ գոյ դրամոյ
1424 ըստ բաւականի // ծախուցն, պարտս արար ի յոմանց եւ առաւել յայլազգեաց՝ Հանդերձ տոկոսեօք Հատուցանել: Այժմ յոյժ առաւելեալ են տոկոսիքն եւ անկարգապէս պահանջմունքն բռնաւորաց եւս անպակաս են, եւ վասն տիրելոյ աղքատութեանն ոչ կարէ վճարել, որով ահա սուրբ վանքն ենթարկեցեալ է ծանրագոյն պարտուց, որ որքան եւս յամեսցի, բազմանալոց է: Ուստի ցաւեցեալ մեր եւ ի գութ շարժեալ առ խղճմտութիւն այն սուրբ տանն Հոգւոց, զայս օրհնաձիր նամակ ընդհանրական շրջաբերութեան գրեալ ի վերայ սիրելի եւ հոգեւոր որդւոցդ մերոց, շնորհեցաք սրբոյ վանիցն այնմիկ, զի կամ առաջնորդն ինքն եկեսցէ, եւ կամ զմի ոք ի միաբանից իւրոց առա... եւ բարեպաշտից, զի ի գալն առ ձեզ ունիցիդ ի ձեռն զայս կոնդակս մեր, ընկալջիք սիրով եւ պատուով, եւ ամենեքեանդ իսկ՝ արք եւ կանայք, մեծք եւ փոխունք յօժար կամօք եւ զուարթ սրտիւք շնորհասջիք դմա զլիաձեռն ողորմութիւնս ի փառս Քրիստոսի եւ ի սէր Մկրտչի նորին՝ սրբոյն Յովհաննու կարապետին, որպէս զի տարեալ զտուրս ձեր՝ վճարեսցէն զպարտսն մեծամեծս սրբոյ վանիցն այնորիկ եւ ազատեսցին ի նեղսակրութենէ: Եւ որպէս դուք ձեր առատ տրօքն պատճառ լինիցիք ազա... եւ որքան սաղմոսերգութիւնք, աղօթք, պաշտամունք եւ սուրբ պատարագք մատչիցին ի յայն հրաշագործ վանսն՝ հրաշածին Ամենորդւոյն՝ սրբոյ կարապետին Յովհաննու, յայնցանէ մեծ մասն եւ առատ բաժին եղիցին ձեզ կէն...

Ի ՌՄԼ (1789) թուոջս, եւ ի սեպտեմբերի..., բարձրագահ Ամոռս սուրբ էջմիածնին:

Ձեռ. 4501, էջ 1423–1424

943 1789 **թ. 22 սեպտեմբերի** – Թուղթ առ Աղթամարայ հրաժարեալ կաթուղիկոսն Կարապետ, ի պատասխանի թղթոյն, զոր ձեռամբն գրեալ, ծանուցեալ էր զինքնայօժար հրաժարիլն: Առ որ Հարկ, զի ընդ Մարկոսին, որ յաջորդելոց էր, ի միասին գայցէն ի սուրբ Ամոռս՝ Հանդերձ մաշասարաւ թեմիցն, զի լաւագոյն Հասու լեալ մտաց նոցա եւ Հասարակութեանն, ըստ այնմ լինելի առնել:

Ձեռ. 4501, էջ 1424–1425

3012 1789 սեպտեմբեր – **Թուղթք ի կաթա**

944 Թուղթ մի առ Գէորգ աղային, ի պատասխանի երկուց թղթոցն: Ծանուցումն վերկուց թղթոցն օրհնութեան, եթէ ահա յղեցաք: Հարկադրութիւն յաղագս նուիրակի արդեանցն կորուսելոց, որոց Հետեւեսցի այլեւս: Զփայտիցն՝ եթէ Հասանելոց են մեզ, քանզի Հաշտութիւն եղեւ ի մէջ փաշային եւ իանին: Զնուիրակ Ներսէս պետէն՝ եթէ ընկալցիս սիրով եւ Հաւատարմեալ յղեսցես ի սուրբ Ամոռս: Զվիաֆանտոյն՝ եթէ ընկալաք սիրով եւ ահա վերադարձաւ առ ձեզ: Գրեցաք ընդ նմա զպատասխանին թղթոց փաշային եւ քեհիայուն: Ի սմա ողջունէ զնահատեսի եղիա գանձա
3021 պետն մեր եւ // ծանուցանէ նմա զարդիւնսն գանձանակին, եթէ ժամանակն է տեսանելոյ եւ այլն:

945 Թուղթ մի օրհնութեան առ պարոն Բապոն վասն Հանդուցեալ եղբօր կնոջ Մառայի ժէ (17) զուռուշ կտակին սրբոյ Ամոռոյս եւ Թ (9) զուռուշ սրբոյն Գէորգեայ:

Ձե[ռամբ] Գէորգ աղային:

946 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ տէր Ազէքսանդրն յաղագս ժ (10) զուռուշ կտակին անեղոյ, զոր տուեալ էր Գէորգ աղային գիտութեամբ զոքանչին եւ երկու դստերացն:

947 Թուղթ մի տաճկերէն առ փաշայն տեղւոյ, ի պատասխանի թղթոյն, գրեցելոյն ընդ Ալիաֆանտուն:

948 Թուղթ մի առ քեհիայն, ի պատասխանի թղթոյն ընդ Ալիաֆանտուն: Յղեցան ընդ Ալիաֆանտուն եւ գրեցան յամենս ի ժԱ (11):

Թուղթք ի վան

949 Թուղթ մի առ նուիրակ Աստուածատուր պետն, ի պատասխանի երկուց թղթոցն: Յաղագս կաթուղիկոսութեան վիճոյն, եթէ յայլում թղթոջ ծանուցեալ եմք քեզ եւ Ախիջան աղային՝ անդուստ իմանալոյ ես: Եւ վասն կենցաղաւարութեանն բարեպիսի շնորհակալութիւն: Ծանուցումն զփաշայի թաթարէն, եթէ ելն ատտ եւ ահա վերադարձաւ: Զմաստաղացու պահարանն, եթէ յղիցես այսուհետեւ, քանզի Հաշտութիւն եղեւ երկուց կողմանացն եւ այլն: Զմշու ժողովարարութեան կնդակէն, եթէ ահա գրեալ յղեցաք ըստ խնդրոյ Ախիջան աղային: Եւ դա վասն քոյ կրկին յանձնարարութիւն գրեցաք՝ առ ի ունել զքեզ ի սէր իւր:

950 Թուղթ մի եւս առ Ախիջան աղային, յորում ՝ի՝ վասն կարապետ կաթուղիկոսի Հրաժարմանն եւ Մարկոս պետի յաջորդութեանն յայլում թղթոջ ծանուցեալ եմք: Իսկ վասն սուրբ կարապետի վանից կնդակին, եթէ ահա յղեցաք ըստ խնդրոյդ: Փոքր ինչ յանդիմանութիւն սակս առաջնորդին նորա: Յաղագս Յօսէփ աղայի մնացեալ էլին, եթէ յառաջնմէ գրեալ եմք: Այժմ եւս գրեցաք, տեսցուք զինչ պատասխանէ արքայն Վրաց: Եւ վասն նուիրակին իւրեանց, եթէ մինչ եկեսցէ ի սուրբ Ամոռս եւ զնուիրականն տուրն Հասուսցէ մեզ՝ ըստ խնդրոց ձերոց եւ ըստ

խոստմանց մերոց առնելոց եմք, անհոդ լեր: Թաթարաղասին լաւապէս շահեալ վերադարձաւ ահա:

951 Թուղթ մի եւս առ Կարապետ կաթուղիկոսն, ի պատասխանի թղթոյն. յորդորումն գալ ի սուրբ Աթոռս եւ այլն:

952 Թուղթ մի եւս առ նուիրակ Աստուածատուր պետն եւ պարոն Ախիջան աղային ի պատասխանի թղթոց նոցա: Վասն Կարապետ կաթուղիկոսին եւ Մարկոս պետին, եթէ գայցեն ի սուրբ Աթոռս եւ ասա տեսցին բանքն ի միջի զոցա եւ այլն: Ի վիճակայնոցն մահառ ունիցին ընդ ինքե-
302բ անս: Մարկոս պետն յանդիմանիցի ի շարժմանցն իւրոց. // որ ոչ զկամիլն եւ զոչ կամիլն ծանուցանէ մեզ ի ձեռն թղթոց իւրոց եւ այլն:

953 Կոնդակ մի ընդհանրական վասն ժողովարարութեան, որ ըստ խնդրոյ Ախիջան աղային շնորհեցաւ ի սրբազան Վեհապետէն սրբոյ Կարապետի վանից առաջնորդին՝ ի ժողովել նոքօք զկամաւոր տուրս ժողովրդոցն Հայաստեից ամենից՝ յամենայն քաղաքս եւ գիւղս գտանելոց ի պետս յիշեալ հրաշակերտ վանիցն իւրոց եւ վանականացն անդ եղելոց:

Գրեցան յամսոյս ի ԻԲ (22) ընդ Վանայ փաշայի թաթարաղասուն:

302բ **1789 սեպտեմբեր – *ի Թիֆլիզ***

954 Թուղթ մի Հայերէն առ Հերակլ արքայն: Յիշումն առաջին գրեալ թղթոյն ընդ Թաղկաբէկին եւ ծանուցումն առ ինքն Հասանելի թղթոցն, եթէ ահա յղեցաք:

Գրեցաւ յամսոյս Իե (25)[211]:

1789 թ. սեպտեմբեր – *Թուղթք ի Հուշի*

955 Թուղթ մի ի Գանձասար առ Յովհաննէս կաթուղիկոսի եղբայր Սարգիս պետն, ի պատասխանի թղթոյն: Միխիթարութիւն վասն մահուան եղբօրն եւ վշտակրութեանցն ինքեանց, եւ վասուցն սրբոյ Աթոռոյս: Եւ ապա ինդիր յաղագս Աղուանից պատմագրին, զոր յղեսցէ առ մեզ ի տպեցուցանել մեր զայն ասէն ըստ խնդրոյ Հասամիր աղային:

956 Թուղթ մի եւս առ Իսրայէլ կաթուղիկոսն, ի պատասխանի թղթոյն: Միխիթարութիւն վասն տառապակրութեանցն: Ծանուցումն վասն գանձանակադրամիցն իւրեանց ի ձեռս Ղէոնդի որդւոյն գտանելոց (որք ի Հաշտարխան), եթէ Յովսէփ պետն ի Նոր Նախիջեւան է այժմուս եւ անտի դիմելոց է ի Պետրսբօրգ, մինչ եկեսցէ ի Հաշտարխան, գրեսցուք ըստ խնդրոյդ: Իսկ յաղագս գրեանցն եւ խաչիցն (որք էն ի ձեռս շամախէցի մահտեսի Յարութիւնին), եթէ դու նախապէս գրեա եւ խնդրեա, եւ զպատասխանին նորա յղեա առ մեզ, տեսցուք գի՞նչ խօսի:

Այլեւ խնդրէ զվաղուանից պատմագիրն ըստ խնդրոյ Հասամիր աղային: Ըստ որում խոստացեալ էր նմա ի յղել ի սուրբ Աթոռս՝ ի տպեցուցանել մեր զայն ասէն ըստ խնդրոյ նորին:

Գրեցան յամսոյս ի էին, բայց յղեցան ընդ թղթոյն մեր գանձապետ պարոն Վարդազարի ի Գեանջայ ի Հոկտեմբերի ԺԱ (11), թէպէտ ասա յիշատակեցան:

957 ***Ի Գեանջայ*** – Թուղթ մի առ գանձապետ պարոն Վարդազարն: Յիշումն առաջին թղթոյն մերոց եւ ծանուցումն վասն վերին յիշեալ թղթոյն, զոր Հասուցէ առ տեսարն: Զգանձանակի արդեանցն, եթէ ծանուցեալ զորքանութիւնն: Զմնմոյն, եթէ Հոգացեալ յղել փութանակի:

Գրեցաւ Հոկ. ԺԱ (11):

303ա 958 Կոնդակ մի ի կողմանէն Հօրակեալու առ մերայինսն Համայն ընդ Մարգար պետին վասն արդեանցն Ղփչախու վանից, զորս տացեն այսուհետեւ սրբոյ Աթոռոյս: Ըստ որում այն սուրբ վանքն այժմուս առնայի է:

959 Թուղթ մի առ յիւքիլիսայու առաջնորդ Մկրտիչ պետն, ի պատասխանի թղթոյն գրեցելոյն ընդ տէր Մարտիրոս քահանային վասն մատաղացու տատարացն եւ այլոց:

Գրեցան յամսոյս [Հոկտեմբերի] ի Ա (1):

1789 հոկտեմբեր – *Թուղթք ի Թիֆլիզ*

960 Թուղթ մի առ առաջնորդ Մարտիրոս պետն եւ գործակալ տէր Ղազարն, ի պատասխանի թղթոցն: Եւ ծանուցումն զկոնդակէն տէր Գրիգորի, եթէ ահա յղեցաք: Առ տէր Սահակն եւ առ յայլս՝ ոչ գրեցաք, յետոյ գրելոց եմք: Ըստ խնդրոյ Վկայ կաթուղիկոսին զկոնդակ մի ժողովարարութեան վաղապէս եւտուք առն Գեօրկի կոչեցելոյն: Իմացաք զերեք թուման քիրայն գրեանց: Վասն գերի անկեալ իղձալի մերայնոցն Ղազախու՝ ցաւեցաք: Ջանելոյս որպիսութեանցն՝ ծանուցումն: Վասն Առաքել երիցուն՝ ահա յատուկ թուղթ մի գրեցաք առ ձեզ եւ առ Դաւիթ պետն՝ առաջի երիցուն այնմիկ ընծերոցիկք: Օրհնութեան թուղթն Մարիամ կնոջ (որ վասն վախտոյ տանն, որ ի Կարս), յղեցաք, տաջիք նմա, զհիւանդին եւ զղաւակսն առեալ մեզ յղեսջիք: Ածի (100) թումանի տեղոյդ ապրանի յղեսջիք: Ի սմա ողջոյն պարոն Մովսէսին եւ ծանուցումն, եթէ ձեռնհաս չեղաք յատուկ թուղթ գրել, մինչ յիշատակն ի գլուխ ելցէ, գրելոց եմք յայնժամ զթուղթ օրհնութեան եւ շնորհակալութեանն: Այլեւ՝ վասն Մէլիքի փեսայ Գրիգորի տալեացն եւ բարեթիւն առաջնոյ հարցումն, եթէ գի՞նչ արարիք, այսուհետեւ նեղութիւնն մեր լինելոց է ի վերայ ձեր:

* Այնուհետեւ բերված էն Հիշյալ Մարիամ կնոջն ուղղված օրհնութիւնն, ինչպես եւ տեր Աբրահամ քահանային ուղարկված միխիթարության նամակների համառոտագրութիւնները: Նամակները գրվել էն Հոկտեմբերի 11–ին (էջ 303ա): Պատասխան նամակներ վերի մահտեսի Հարությունին, նվիրակ Թանիել վարդապետին (Թոխաթ), վերի այն. Հայրապետին (Կարին), Երուսաղեմի նվիրակ Թեոդորոս վարդապետին եւ Իէոդէ ազային (Կարս), որոնց մեջ արձարձված էն գլխավորապես անտեսական Հարցեր: Վերջինիս ուղղված նամակի համառոտագրության լուսանցքում նշված է նաեւ «մխիթարութիւն վասն ժանսամահին»: Բերված էն նաեւ մի քանի օրհնութիւնն եւ շնորհակալութիւնն նամակների եւ մի գանձանակի կոնդակի համառոտագրութիւն: Գրվել էն Հոկտեմբերի 28–ին (էջ 303բ–304ա):

304ա **1789 հոկտեմբեր – *Թուղթք այլ եւ յայլ տեղիս***

961 Թուղթ մի առ յիւքիլիսայու առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն: Վասն Հանդուցեալ տէր Վարդանին, եթէ ցաւեցաք, իսկ վասն մատաղացու անասնոցն, եթէ Ածճ (150) պակասեալ էր ի նոցանէ ի բերելն, ոչ գիտեմք յորոց է՝ յոչխարա՞ց, թէ ի սեւատաւարաց, մինչ իմացաք, գրելոց եմք: Բերօղ չեղեւ վասն քոյ գինի յղիցէաք: Աստուծով գալոց ես ի սուրբ Աթոռս Բարեկենդանին:

962 Կոնդակ մի ժողովարարութեան, զոր գրեցաւ ի վերայ կարնոյ, ի Տիգրանակերտու, ի Վանայ, ի Բայազետոյ եւ ի վերայ շրջակայից նոցին յաղագս Սարգիս անուամբ ուրումն քրիստոնէի:

Գրեցան յամսոյս ԻԲ ի (22):

963 Թուղթ մի առ պատրիարք Զաքարիա վարդապետն եւ մաՀետսի Յարութիւն ամիրային յաղագս տրապզօնցի Հանգուցեալ ՅովՀաննէս պետի սուտ ընտանեաց անցիցն, ըստ մտաց բազմակնիք թղթոյն իշխանաց:

964 Թուղթ մի վկայական, զոր գրեալ եւ կնքեալ միաբանքն սրբոյ
304բ Աթոռոյս // յաղագս Հանգուցեալ տրապզօնցի ՅովՀաննէս պետի նենգաւոր եւ սուտ ընտանեացն (որք զինչս խնդրէին ի պատրիարգէն եւ յայլոց) յղեցին առ իշխանսն եւ առ պատրիարքն տեղւոյն:

965 Ղապղ մի առ սա [նուիրակ Մինաս պետն] յաղագս իրաց գնոցն յինքենէ առաքեցելոց. այս է՝ Գ (3) թօփ սեաւ շալիցն, վեց Հօխայ թիրաքի ֆարուղիցն եւ նիմիցն ծաղկանց: Շալիցն՝ ԱճԺ (118) ղուռուշ: Թիրաքի ֆարուղիցն՝ ԽՀ (48) ղուռուշ, իսկ նիմիցն՝ եօթն ղուռուշ եւ ե (5) փարայ: Որոց ամենից գումարն եղեւ ԱճՀԳ (173) ղուռուշ եւ ե (5) փարայ: Զոր գրեալ յղեցաւ առ ինքն ընդ թղթոյն իւրոյ՝ ի միամտութիւն ինքեան:

Գրեցան յամսոյս ի ԻԹ (29):

1427 966 1789 **Թ. Հոկտեմբեր** – Թուղթ ի Թիֆլիզ առ Մարտիրոս եւ Դաւիթ վարդապետսն եւ առաջնորդսն եւ առ տէր Ղազար գործակալն, ի պատասխանի թղթոց նոցա եւ մաՀարին Մօղնւոյ եկեղեցւոյ քահանայիցն, որք գրեալ էին առ սրբազանն գանգատ զթէլէթցի տէր Առաքէլն, թէ մերձ առ Մօղնւոյ եկեղեցին կամի զեկեղեցի շինել յանդգնաբար: Վասն որոյ եւ սրբազանն սաստ գրէ նմա՝ խափանիլ ի Հետեւմանցն:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ եւ ողջունիւ սրբով ծաներուք սիրելի եւ հոգեւոր որդիք մեր եւ Հարազատ զաւակք սրբոյ Աթոռոյս՝ Մարտիրոս եւ Դաւիթ Հանճարունակ վարդապետք եւ տէր Ղազար քՀեմնառատ քահանայ: Զի թուղթք ձեր, Հանդերձ մաՀասարական թղթով Մօղնւոյ եկեղեցւոյ քահանայից եւ ժողովրդոյն, Հասին առ մեզ եւ իմացաք զիտովանութիւն առաջադրութիւնն թէլէթցի Առաքել երիցուն, որ ջանայ մօտ առ Մօղնւոյ եկեղեցին զնոր եւս եկեղեցի շինել, եւ ոչ բնաւ Հաճեցաք ընդ այն, քանզի միթէ սակաւք էն՝ եկեղեցիք քաղաքիդ եւ կամ թէ ժողովրդքն յաւելեալք էն եւ պակասութիւն ունի՞ն աղօթատեղեաց, որ իւրաքանչիւր ոչ ճանաչօղ չափու իւրոյ զբարինս տնկէ եւ զեկեղեցեաց պատիւն եւս նուազեցուցանէ: Ահա մինչեւ ցայժմ որքան շինեցեալք էն, ոչ միայն բաւականք, այլ աւելիք եւս էն առ որքանութիւն ժողովրդոցն տեղւոյդ, ապա ի՞նչ Հարկաւորութիւն է այլեւս յաւելուլ եւ առիթ վիճոյ եւ շփոթի տալ ժողովրդեանցն: Եթէ վասն թէլէթցւոց երբեմնաբար յայդր գալոյն եւ զսուրբ նշանն իւրեանց Հանգուցանելոյն տեղի պատրաստել կամի, ահա պատրաստ եւ բաւական է այն եկեղեցին, որ ի վաղուց Հետէ շինեցեալ կայ մերձ առ Մօղնւոյ եկեղեցին, որով նախնիքն իւրեանց բաւականացեալ էն եւ Հարիւր ամաւ յառաջ քահանայք նոցին եւս թողեցեալք կան անդէն, զոր եւ Մօղնւոյ վիճակեալքն կամաւորապէս տան նոցա ի վայելս:

Եւ եթէ կարողութիւն շատ ունի եւ կամի Հոգւոյն զվարձս ստանալ, այժմ ոչ բազմանայ ժողովուրդն, զի յաճախութիւն եկեղեցեաց Հարկաւորիցի, այլ սպակասի, մանաւանդ գերութեամբ յայրմանէ երկրէ եւ եղելոց եկեղեցեացն ժողովուրդ պիտոյանայ, ուրեմն թող զքանի գերիս ազատեսցէ ի թշնամեաց զքանաւոր տաճարս Աստուծոյ կենդանւոյ, որ արդար, եւ ըստ ներկայիս եւ ըստ տեղւոյդ առաւել է, քան զեկեղեցաշինութիւնն: Ըստ որում, որպէս ասացաւ, եկեղեցիքն շատ էն եւ ժողովուրդն սակաւաւոր:

Բայց մինչ ոչ յաղագս օգտից Հոգւոյն իւրոյ եւ ոչ վասն շաՀու այլոց կեղծաւոր դիտմամբք ջանայ զայն անՀարկաւոր եւ խռովարկու գործն գործել, ոչ կամիմք եւ ոչ ներեմք նմա: Վասն որոյ ահա Հարկիս գրեմ ձեզ, զի զգուշացուցանիցէք զԱռաքել էրէցն զայն ի չարիս իւրում կալ եւ ձեռն քարշել ի յաղէկայոյզ Հետեւմանէն եւ դադարիլ յանկանելոյ ի գրունս մեծամեծաց, եւ մի եւս ցաւեցուցանել զգլուխ նոցին եւ մեր: Ապա թէ ոչ, բանադրելոց եմք զինքն եւ ի յունեցեալ Հոգեւոր պատուոյն եւս մերկացուցանելոց եմք: Ընտրեսցէ զօգուտն իւր, եւ բան է:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԸ (1789) թուոջս մերում եւ ի Հոկտեմբերի ամսոյ... ի բարձրագահ Աթոռս սուրբ Էջմիածին[212]:

Ձեռ. 4501, էջ 1427

967 1789 **Թ. Հոկտեմբեր** – Թուղթ շնորհակալութեան ի Թիֆլիզ առ սուրբ Նշանի եկեղեցւոյ միաբան տէր Գրիգորն վասն տալոյն սրբոյ Աթոռոյս ի կենդանութեանն զՀոգեբաժինն եւ զլուսաւն եւ զքառասնիցն իւր[213]:

Ձեռ. 4501, էջ 1427–1428

1428 968 1789 **Թ. 31 Հոկտեմբերի** – Թուղթ առ Գօլոյ նուիրակ Մինաս վարդապետին, ի պատասխանի թղթոցն երկուց՝ գրեցելոց ի յօգոստոսի ԺԷ (17) եւ ի ԺՀ (18), եւ ի միասին յղեցելոց, որոց երկրորդն էր պոնտացի ՅովՀաննէս եւ նախիջեւանցի Պետրոս վարդապետսայ ընտանեաց բանքն:

Յորմէ սիրով եւ կարօտիւ, քրիստոսական ողջունիւ եւ օրհնութեամբ ծանիր սիրելիդ մեր եւ մտերիմ որդի սրբոյ Աթոռոյս՝ Մինաս աստուածաբան վարդապետ: Զի յառաջ քան զայս՝ ի յօգոստոսի ԺԷ (18) զթուղթս եմք գրեալ առ քեզ եւ առ պատրիարգ վարդապետն եւ մաՀետսի Յարութիւն ամիրային, վասն խնդրելոյն ձեր զասլն սանսափոյ Հանգուցեալ մաՀետսի Սիմէօնին եւ խոստացեալ եմք ի խաղաղանալ ճանապարՀացն ընդ Հաւատարմի յուղարկել: Իսկ յետ այնորիկ ի յօգոստոսի ԺԷ (17) եւ ի ԺՀ (18) գրեալ թուղթդ ի միասին Հասին առ մեզ ի Հոկտեմբերի ԺԴ (14) եւ իմացաք զամենայն գրեալսդ, որոց Հարկաւորացն ահա արասցուք զպատասխանիս: Արդ, գՀետ այլ ոմանց բանից, յաղագս ԲՒՋՔ (2089) ղուռուշ ե (5) փարայ փօլիցային, զոր ի կողմանէ վէքիլ Հայրապետին տուեալ էիր ՄասեՀեանի պարոն Եսայուն, եւ մեք զետաւ շալից գին ԱճԺ (118) ղուռուշն եւս ընդ նմա Հաշուելով ԲՒՀՃԷ (2207) ղուռուշ ե (5) փարայի զալզէաք յղեալ առ Հայրապետն՝ Հասուցանել առ քեզ: Գրեալ էիր, թէ Հայրապետն զփօլիցայն յետս դարձոյց առ մեզ եւ զալզ ոչ յղեաց, այժմ սեաւ շալից եւ այլ ոմանց իրաց գնոցն զղալզն խնդրեմ եւ այլն: Աւ որ գիտասջիր, զի յառաջ քան զայս մեք ի Հայրապետէն իմանալով, որ զփօլիցայն դարձուցեալ է, բայց ի կարգիս գոլով թէ թերեւս դարձեալ խնդրեսցէ, զթէական բանս գրեցաք քեզ: Բայց պարոն Հայրապետն զղալզն յետս յղեաց առ մեզ: Վասն որոյ ահա սեաւ շալից եւ թիրաքի ֆարուղի եւ մեռ-

նի ոմանց նիւթոց գնոցն աղագաւ, որոց ջամն է ԱՃՀԳ (173) զուռուշ ե (5) փարայ, զղաղջ մի գրեալ ընդ թղթոյս յղեցաք առ քեզ ի միամտութիւն:
1429 Գրեալ էիր վասն նորոգութեան ֆէրմանին եւ բէրաթին մերոյ. // Թէ պատրիարգ վարդապետն եւ մահտեսի ամիրայն խոստացան հոգալ, եւ ազդեալ էիր զպատճառն յամենցման, եւ իմացաք: Ընդհակառակ եմք զսիրոյ նոցին եւ միամիտ եմք, զի ոչ ինայեն աշխատիլ վասն սրբոյ Աթոռոյս եւ մեր:

Վասն խաչատուր տղային եւս գրեալ էիր, Թէ ընտանիքն կամին յայդր մնալ նորա եւ Թէ թուղթ են գրելոց եւ այլն: Թէպէտ նայիմք թղթոյն, սակայն վանականութեան յարմար չէ տղայն և գուցէ Թէ յետոյ ինքնին իսկ դառնայցէ, և գայցէ. լաւ չէ լինելոց: Զայս եւս ասացեալ մահտեսի Գէորգին: Ի կողմանէ Յովսէփ վարդապետի Թագին եւս, զոր ինչ գրեալ էիր, գիտացաք եւ գրելոց եմք նմա զատութիւնն մահտեսի Գալստանին: Բարւոքն այն է, որ դադար չէ առեալ:

Ծանուցեալ էիր եւ զհոգ տանիդ մահտեսի Էլոյեան Ստեփանի առնելեացն, գրելովդ զթուղթս յէդրէնէ առ մահտեսի Ստեփան ամիրայն եւ մահտեսի Գէորգն: Ի հարկէ, յետոյ զկատարումն եւս գրելոց ես: Առ գրելն մեր, Թէ զթուղթդ պակասեցուցեալ ես, զոմանս բանս էիր նշանակեալ զայն եւս իմացաք: Աստուած խաղաղութիւն արասցէ: Այլեւ գրեալ էիր զպատրիարգ վարդապետի Թուղթ գրելն առ Թօխաթու նոր առաջնորդ Յակոբ վարդապետն եւ իշխանն, զի զկտակն Հանդուցեալ առաջնորդ Յովակիմ վարդապետին, զոր արարեալ է սրբոյ Աթոռոյս եւ սրբոյ Երուսաղէմի տալ զիրս ինչ, կատարեսցէն: Բայց դէռ ի տեղւոյ գործակալէն մերմէ՝ մահտեսի Յարութիւնէն զթուղթ ոչ առաք վասն այնմ, երբ որ գրեսցէ, կամ զիրս ինչ յղեսցէ, ծանուցանելոց եմք քեզ:

Նաեւ զսիրելին եկեղեցեաց գանձանակագրամիջն եւ ոմանց էնտաւից յայսմ ամի առեցելոցդ, զոր գրեալ էիր եւ յղեալ, տեսաք եւ զկտնդակսն ըստ ինդրոյդ կամեցաք գրել, այլ շուտով ոչ եղեւ վասն գրագրաց Հիւսնդութեանն եւ զբաղմանաց մերոց: Աստուածով յառաջիկայ աւուրքս գրեցուցեալ յղելոց եմք: Իսկ յերկրորդում թղթոյդ գրեալ էիր զնեղագործ ապարս ամբարիշտ ընտանեաց պոնտացի Յովհաննէս պետին, որ զմարտիրոս անուն խաբեբայ ոմն ընտանի ձեւացուցեալ ինքեանց, զմի զդաւթար էն տուեալ նմա եւ նա արզայիս տուեալ է թագաւորին՝ պահանջել զդաւթարի ցուցեալ իրսն եւ զդրամսն ի պատրիարգ վարդապետէ եւ այլն: Որոյ աղագաւ եւ ինդրեալ էիր ըստ բանի պատրիարգ վարդապետին զվկայական մի գրել, հանդերձ միաբանիւք սրբոյ Աթոռոյս, եւ յղել յայդր: Ուստի եւ մեք աճա զվկայականն գրեցուցեալ, որպէս գիտէաք վասն որպիսութեանց եւ անցից եւ աղքատութեանն Յովհաննէս պետին, Հանդերձ Համայն եպիսկոպոսօք եւ ոմամբք վարդապետօք ինքեալ յղեցաք, զի պիտոյայցի յայդր ու՞ր եւ իցէ:

Դարձեալ՝ ծանուցեալ էիր զբերդումեան հանդուցեալ Պետրոս վարդապետի ընտանի կանանց ոմանց զառ քեզ գալն եւ զմեծամեծս խօսիլն զհանդուցելոյն, եւ զթէմէսուկսն խնդրելն եւ զքո ասելն զնոյնս պատրիարգ վարդապետին եւ մահտեսի Յարութիւն ամիրային, եւ զնոցա զյուսադրական պատասխանի առնելն քեզ եւ այլն:

Արդ, ի վախճանիլ Պետրոս վարդապետին դու, սիրելիդ մեր, աստ էիր եւ որ ինչ ելիւն ի խցէն, առաջի քո եւ այլոց բացեալք եղեն, յորս գտաներցաւ ԲՃՀԷ (287) զուռուշ եւ կէս նաղտ դրամ, յորմէ եւ պաշտամանցի,

հացկերութի աղքատաց եւ այլ խարճ եղեւ, եւ քոյրքն էին քանի մի հասարակ կտորք եւ կիսամաշ հանդերձք եւ այլ մանր սեւագլխական իրք եւ գրեանք, եւ թէմէսուկքն, զորս ի գնալդ աստի քեզ յանձնեցաք: Ապա կանանցն այնոցիկ մեծամեծ խօսիլն վասն է՛ր է: Աճա պատրիարգ վարդապետ եղբօրն մերոյ եւ ազնիւ մահտեսի Յարութիւն ամիրային այժմ զթուղթ մի գրեցաք՝ ծանուցանելով զգրելն մեր զվկայականն եւ յիշելով զինդիրն մեր, որ վասն նորոգութեան ֆէրմանին եւ բէրաթին մերոյ: Եւ զՊետրոս վարդապետի կայսն որպէս ասէն յայսմ թղթոջ, այնպէս եւ նոցա գրեցաք եւ խնդիր արարաք՝ հոգ տանիլ եւ լրեցուցանել զկանայսն զայնոսիկ ի վիճոյ իւրեանց: Եւ վերջապէս գրեցաք, Թէ յայսմ կողմանէ նուիրակին գրեալ եմք՝ խօսիլ ընդ ձեզ եւ որպէս պատշաճ իցէ, այնպէս արասջիք: Իսկ գրելն մեր այս է քեզ, որ ասացեալս նոցա, եթէ կարելի իցէ, առանց զթէմէսուկսն տալոյ կանանցն այնոցիկ հոգալ զբանն, լաւ է, եւ Թէ ոչ, նախապէս ի բերանոջ կանանցն գիր առնուլ եւ ապա զթէմէսուկսն տալ ինքեանց, զի ի բաց կորիցեն ի քէն եւ վերջացուսցեն զվէճն:

1430 Այլեւ ի կողմանէ մնատրանն, // զոր գրեալ էիր յամեցուցանել, աճա ժամանակն իսկ ոչ յաջողէ, անհոգ լիջիք, բայց Թէ յայլում ժամանակի կարելի լինիցի:

Որպիսութիւնք կողմանացս եւ նոր պատահմունքն դառն են, զորս ոչ իսկ յօժարիմ գրել, սակայն զի եղեալն իմանի, վասն որոյ գրեմ, քանզի ոբովհետեւ ի Բամբակաձորու էլիկ էին անցեալ ի Ղարս եւ տեղականքն արգելէին զնոսա, վասն որոյ զօր եկեալ ի Վրաց գգիւղ մի էին ասպատակեալ: Այնր աղագաւ եւ զարսեցիք զբեռինս տիխխսեցւոց ոմանց ի Կարնոյ գան, որ կալեալ էին անդ: Ապա եւ զօր եկեալ ի Վրաց զքանի գիւղօրայս եւս ասպատակեցին եւ տարան, որոց շատն յադգէ մերմէ, որ տրամութիւն եւ ցաւ մեծ եղեւ մեզ[214]: Մնացեալ հեռաւոր գիւղօրէից բնակիչքն եւս ժողովեալք էն ի քաղաքին մօտակայ գիւղօրայսն եւ ի ցրուութենէ եղանակիս ի տառապանս կան, որոց Աստուած այց նարասցէ: Իսկ եւ ի յԱլաշկերտ եւ ի նահճա ժանտամահ գոյ, որով սակաւք էն վախճանեցեալ, եւ ի վերոյ այնր՝ գեռնաշարժութիւն սաստիկ եղեալ զբաղում աւերս է գործեալ ի նոյն տեղիսն, մանաւանդ ի յԻչքիլիսէի վանսն, զի թող զարտաքին շինուածոց եւ իսցից իսանգարելն, զորբոյ տաճարի արեւմտեան որմն ի դունէն մինչ ի հիւսիսակողմանն որմն հերձեալ է, եւ այլք այսպիսիք:

Աճա եղելութիւնք զարհուրեցուցիչք եւ նշանք աճադինք, որք բեկանէն զսիրտս մեր: Աւ որս ոչինչ ունելով ասել, գոհանամք զՏեառնէ եւ մաղթեմք ողորմութեան նորա դարձուցանել զցասումն ի մէնջ՝ խնայելով ի փոքր հօտս իւր եւ ի վշտանաշ ծառայքս տէրութեանն իւրոյ: Այն շարժի ազդումն մինչ ի յերասխի այն կողմն հասեալ է, իսկ տեղս մեղմապար եղեւ ի բսպէաշատի միջոցի եւ էանց: Յապագայ վնասուց եւ փորձութենանց Աստուած ազատեսցէ: Բեթղէհէմեան Յովհաննէսի թուղթն, որ մուսացմամբ մնացեալ էր, այժմ ընդ սոյն թղթոյս յղեցաք: Ողջ լէր:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԸ (1789) թուոջս, եւ ի հոկտեմբերի էնն, ի սուրբ Էջմիածնէ[215]:

Ձեռ. 4501, էջ 1428–1430

969 *Թուղթ մի առ տեղւոյն առաջնորդ Յակոբ պետն, ի պատասխանի թղթոյն առ տիրացու Նահապետն գրեցելոյն, յորում մխիթարութիւն վասն վշտացն եւ նեղութեանցն իւրեանց: Եւ ծանուցումն զԱստուածատուր պետէն իւրեանց, եթէ եկն աստ եւ վերադարձաւ: Ոչ գիտեմք այժմ ո՛ր իցէ: Զմեզ բեռն գրեանց կորուսելոյն վաղապէս գրեալ եմք, բայց զդատելոյն յուսամ, թէ ցարդ յղեալ իցէ առ քեզ տէր Յովսէփն Թարւիզու՝ ըստ խոստման իւրոյ: Հարկադրութիւն յաղագս քէշայիցն, զորս ժամ մի յառաջ հաստացեն ի սուրբ Աթոռս: Զկողմանցն մերոց ծանուցումն: Այլեւ գրէ, թէ առ եսայու որդի պարոն Յարութիւնն թուղթ գրեցաք վասն քէշայիցն, զի բերցէ ընդ ինքեան ի դալն, եթէ յայդր է, տացես, իսկ եթէ ոչ, վերադարձուացես առ մեզ: Ի սմա ողջոյն տայ տէր Յովսէփ քահանային:*

970 *Թուղթ մի առ եսայու որդի Յարութիւնն. շնորհակալութիւն վասն թղթոյն յղեցելոյն առ մեզ ընդ ժամանակս ժամանակս: Մխիթարութիւն սակս նեղութեանց տեղականացն ի պակասութենէ ուտելեաց: Եւ պատուէր վասն քէշայիցն մերոց անդէն եղելոց՝ ի բերելն զգուշութեամբ բերցէ, զի մի անկանիցին ի ջուր եւ ապականիցին եւ այլն:*

971 ***Ի Թաւրէզ*** *– Թուղթ մի առ տէր Յովսէփ քահանային, ի պատասխանի թղթոյն, մխիթարութիւն վասն նեղութեանցն ի Հաղախի կոչեցեալ քրտացն: Զկարապետ պետէն, եթէ գրեսցես վերատին զորպիսութիւնն: Զմեռացեալ գրեանցն, եթէ յղեսցես ի Ջուղա: Իսկ յաղագս պահանջելոյ թղթոյն այժմուս յղեցելոյց պատուէր, զի յղեսցէ ի Ջուղա առ նորին առաջնորդ Յակոբ պետն: Սակս գրեանցն ոչ գտեցելոյց, եթէ զգտեալսն յղեա, կորուսեալն կորուսեալ է: Ծանուցումն զորպիսութեանցն տեղւոյս: Ողջունէ զգանձապետ պարոն Թադէոսն եւ զեղբայրսն իւր:*

Պատասխան նամակներ պրն. Բաբաջանին եւ պրն. Փիլիպոսին (Խոյ), որոնց մէջ գլխավորապէս շոշափում էն նամակագրութեան հետ կապված մի քանի հարցեր: Նամակները գրվել էն Հոկտեմբերի վերջին (էջ 3041ր–3051ա): Պատասխան նամակներ վերի պրն. Հայրապետին (Կարին), Ջուղայեցի տիրացու Մանվանսոմին, նվիրակ Աստվածատուր վարդապետին (Վան), Գեորգ աղային (Կաբս) եւ Կարսում գտնվող երուսաղէմի նվիրակ Թեոդորոս վարդապետին՝ անտեսական բնույթի տեղեկութիւններով եւ հանձնարարութիւններով: Օրհնության նամակներ Վանում ապրող մահտեսի Մանակ ագային եւ գանձապետ պրն. Խաչատուրին (էջ 3051ա–3061ա):

3051ր 972 *Թուղթ մի առ Իւքիւխայու առաջնորդ Մկրտիչ պետն. մխիթարութիւն ի կողմանէ վեսաուցն սրբոյ վանիցն իւրոց ի սաստիկ շարժէն յայնմանէ:*

Գրի յամսոյս [նոյեմբերի] Ը (8):

973 [***Ի կաթս***] *– Թուղթ մի տաճկերէն առ տէղւոյն Նօման փաշայն, ի պատասխանի թղթոյն, գրեցելոյն ընդ Խալիլ բէկ տաճկին:*

Գրեցան յամսոյս ի ԺԱ (11):

1789 նոյեմբեր – *Դարձեալ թուղթք ի կաթս*

974 *Թուղթ մի առ Գէորգ աղայն. յիշումն գթղթոյն ընդ Խալիլ բէկին յղեցելոյն եւ ծանուցումն վասն վեց Հարիւր լիտր բրնձին փաշային, զորս յղեաց ընդ Դաւիթ պետին ի Ղօշլաճանք ի հասանիլ ինքեան, որոց գինն առէ, թէ եղեւ ԱՃԾ (150) ղուռուշ, իսկ ընդ գիմրուկին՝ ԱՃԾՀ (158)*

3061ա *ղուռուշ: Եւ վասն քոյ Բ (2) // լիտր արաղ յղեցաք: Զթէոդորոս պետի թուղթն առ ինքն յղեցաք ընդ թղթոյդ, հաստացես ինքեան ի միամտութիւն եւ յուրախութիւն: Գրեցան յամսոյս ի ԺԲ (12):*

Երուսաղէմի նվիրակ Թեոդորոս վարդապետին ուղղված պատասխան նամակում Հանձնարարութիւն է արվում ստացագրերը (գնայզերը) ուղարկել պատրիարքին եւ Մինաս վարդապետին: Նոյն նվիրակի վերաբերյալ Հանձնարարական նամակ Հաճի Պապա մահտեսի Հակոբին: Նամակները գրվել էն Նոյեմբերի 22–ին:

1425 975 **1789 թ. նոյեմբեր** *– Թուղթ առ Իսրայէլ կաթուղիկոսն Աղուանից, ի պատասխանի թղթոյն, զոր գրեալ էր վասն ոմանց խնդրոց, եւ խնդիր, զի յղեսցէ զպատմագիրքն Աղուանից վասն տպագրութեան:*

Յորմէ սիրով եւ կարօտիւ, քրիստոսականաւ սիրէ ողջունի եւ նոյնաէջ սրբոյ տեղւոյս շնորհիւն ծանուցումն լիցի սիրելի եղբօրդ մերոյ եւ Հարազատ որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս՝ տեառնդ Իսրայէլի սրբասէր կաթուղիկոսիդ տանդ Աղուանից: Զի թուղթ քո, ի յունիսի ամսոյն գրեցեալ, է-Հաս առ մեզ ի յօգոստոսի ամսեանն, զոր ընթերցեալ ծանեաք նախապէս զնեղսակրութիւնդ ի պատճառս վրդովմանդ երկրիդ եւ սղութեան, եւ տրտմեցաք: Իսկ մեր եւս նեղութիւնն ոչ է պակաս: Թերեւս լսես զորպիսութեանց երկրիս եւ կողմանցս, որ ոչ են ի կատարեալ խաղաղութեան: Մանաւանդ յայսմ ամի զօրաժողով եւ հեծելաշարժութիւն շատ եղեւ, եւ ոչ սակաւ խռովեցաւ երկիրս եւ սուրբ Աթոռս, եւ մեք եւս զոչ սակաւ ծանրութիւնս կրեցաք, մող զմշտակաց նեղսակրութիւնսն եւ զՀոգսն, այլ ոչ ինչ

1426 *ունիմք առնել, բայց թէ փառս մատուցանել //բարձրելոյն Աստուծոյ եւ ի նմանէ գիաղաղութիւն խնդրել: Որ եւ ողորմեալ ըստ մեծի ողորմութեան իւրում բարձցէ զխռովութիւնս ի յերկրացս վրդովելոց, եւ խաղաղացուցէ զկեանս բնակչացն եւ մանաւանդ տատապեալ ազգիս մերոյ:*

Ասա գրեալ էիր, որպէս թէ ի Հաշտարխան առ Հանդուգնեալ Ղեւոնդի որդիսն գանձանակադրամ գոյ, գրիցեմք Յովսէփ վարդապետին առ ձեռն բերել եւ յղել: Եւ մեք խորհեաք ըստ խնդրոյդ գրել, բայց յայս աւուրքս թուղթ առաք ի նմանէ, որ գրեալ էր թէ ի Նոր Նախիջեւան եմ եւ աստի գնալոց եմ ի Պետրպօլք վասն պատրուց քաղաքացւոց, զոր առեալ են եւ չունին կարողութիւն հատուցանելոյ այժմոյս եւ այլն: Եւ մինչ զայս իմացաք, անդէպ վարկաք զգրելն, գիտելով որ ի Հեռուստ անձեռնհասս լինի Հոգ տանիլ եւ գործիւնն մեր ներկայապէս ի դերեւս անցանէ: Այլ յետ միջոցի մինչ դարձցի նա անտի ի Հաշտարխան, յայնժամ գրեսցուք նմա Հետեւիլ, որ իցէ թէ առ ձեռն գայցէ դրամն: Նաեւ ծանուցեալ էիր, թէ առ շամախեցի մահտեսի Յարութիւնն Բ (2) խաչք եւ քանի գրեանք գոն, եւ խնդրեալ էիր վասն այնց եւս նմա գրել, զի հասուսցէ քեզ: Այդ, այնքան ինչ խնդիր չէ, սակայն յայնժամ հարկաւորիւր մեր գրելն, որ նոքա խորդ լինիցէին առ քեզ եւ անհպատակ, բայց մեք կենդակ եմք գրեալ վասն քո առ նոսա եւ նոքա ոչ են անծանօթ քեզ: Ապա վասն փոքու ինչ իրաց մեր բան գրելն առ նոսա, այլ իմն երեւի: Թերեւս դեռ դու չիցես խնդրեալ ի նմանէ կամ թէ ի նմա դիտումն մի գոյ: Պատշաճ է, որ սիրելիդ նախ գրեալ խնդրեսցես յորդորմամբ առ ի տալ, եթէ չտայցէ, ի հարկէ, պատասխանի մի գրելոց է առ քեզ, յայնժամ զայն թուղթն նորա յղեա առ մեզ, եւ մեք տեսեալ ըստ այնմ գրեսցուք առ նա զթղթդ, որ տացէ:

Դարձեալ զայս ծանիր, զի Հնդկաց Մատրասու պարոն Հաճամիր ազգն խնդրեալ է ի մէնջ զԱզգանանից պատմագիրքն տպագրել, եւ գրեալ է,

թէ Իսրայէլ կաթուղիկոսն խոստացեալ է զմինն յղել ի սուրբ Աթոռդ, զայն ընկալ եւ այլն: Ի հարկէ, խոստացեալ ես նմա, որ նա այսպէս գրէ: Արդ, մինն գոյ ի սուրբ Աթոռոջս, բայց միտն տպէն կասկածելի է, քանի օրինակք պարտին ի միասին լինիլ, որ համեմատեցուք միմեանց եւ զսխալանսն իմացեալ զուշիւն տպագրեսցուք: Վասն որոյ գրեմ սիրելի եղբօրդ, որ որպէս խոստացեալ ես Հաճամիր աղային, զայն Աղուանից պատմագիրքն հաւատարիմ մարդոյ ձեռաք յուղարկեսցես առ մեզ, որ տպագրութեանն ձեռնտու լիցի: Եթէ բարեաւ տպագրեսցի, քեզ եւս բաժին եմք յղելոց ի տպեցելոյն: Իսկ թէ առ քեզ չգտանիցի, յոյր մօտ եւ իցէ, խնդրեալ առնուցուս եւ յղեսցես, կամ թէ մեզ ծանուսցես, որ մեք ի նմանէ խնդրեսցուք եւ բերել տացուք: Ահա հանդուցեալ Յովհաննէս կաթուղիկոսի եղբայր Սարգիս վարդապետին եւս գրեցաք, որ եթէ առ ինքն գտանիցի յայն պատմագրքէն, զայն եւս յղեսցէ, որովհետեւ քանի օրինակք են պիտոյ որպէս ի վերոյ ասացաք:

Այսպէս գիտացեալ առ այժմ՝ զսէրդ եւ զհարազատութիւնդ հանդերձ որպիսածանոյց գրովդ անպակաս արասցես ի մէնջ. ըստ որում եւ մեք կամք ի յանխափդախ սէր եղբայրութեան առ քեզ: Ողջ լեր:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԸ (1789) թուոջս, եւ ի սեպտեմբերի էջն. ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ էջմիածնին:

Երկրորդ օրինակ է գրութեանս. զի զառաջինն ի վերոյ ցուցեալ ժամանակին յղեցաք ի Գեանջայ՝ անտի Հասանիլ առ քեզ, բայց վասն խռովութեանցն արգելեցեալ էր անդ. զոր մինչ իմացաք, թէպէտ կրկին Հարկ գրեցաք անդ զի յուղարկեսցեն առ քեզ. սակայն՝ թուի թէ ոչ էհաս, որովհետեւ յայսքան երկար միջոցի զպատասխանի ոչ ընկալաք: Վասն որոյ այժմ կրկին գրեցաք զայս եւ յղեցաք առ Տաթեւու առաջնորդ Յովակիմ վարդապետն զի նա Հասուսցէ առ քեզ: Կրկին ողջ լեր:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԹ (1790) թուոջս, եւ ի նոյեմբերի ամսոյս:

Ձեռ. 4501, էջ 1425–1426

Հրատ. Ր. Հ. պ., Թ., էջ 114–116

976 1789 **Թ. Նոյեմբեր** – Կոնդակ առաջնորդական, միանգամայն եւ վկայական եպիսկոպոսութեան Նիկոմիդեայ առաջնորդ Բարդուղիմէոս վարդապետին՝ հաւաքմամբ ի հին օրինակաց եւ նոր եւս միջարկութեամբք:

Ձեռ. 4501, էջ 1430–1432

977 1789 **Թ. 14 Նոյեմբերի** – Թուղթ ի Պօլիս առ Նուիրակ Մինաս վարդապետն, ի պատասխանի Բ (2) թղթոց նորա՝ ի յունիսի ԺԲ (12) եւ ի սեպ. Ժ (10) գրեցելոց վասն Բարդուղէմէոս վարդապետին եւ վասն մահտեսի Սիմէօնի Հանդուցելոյ թղթոյն:

Ձեռ. 4501, էջ 1432

978 1789 **Թ. Նոյեմբեր** – Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ մահտեսի Յարութիւն ամիրայն, շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն վասն վախուֆ առնելոյն սրբոյ Աթոռոյս եւ սրբոյ Երուսաղէմի եւ սուրբ Կարապետին եւ իւրեանց վանիցն եւ այլոց, զի՛զմիր ունեցեալ խանն իւր, որպէս զի քիրայն խանին այնորիկ բաժանեսցի ամ յամէ յիշեալ տեղեացն, յորմէ եւ սրբոյ Աթոռոյս յայսմ ամի անկեալ էր Լ (30) ղուռուշ:

Ձեռ. 4501, էջ 1433–1434

979 Թուղթ մի առ պատրիարք Զաքարիա պետն, ի պատասխանի թղթոյն գրեցելոյն ընդ Բարդուղիմէոս պետին վասն նորին ծանուցումն, եթէ ձեռնադրեցաք եպիսկոպոս ըստ խնդրոյդ եւ ժողովրդեանն Նիկոմիդեայ քաղաքին, եւ ահա շահեալ ի մէնջ, վերադարձաւ սիրով[216]:

Պատասխան նամակ դարձեալ վարպետ Հարութիւնին եւ գանձապետ մահտեսի Հարութիւնին, որով տեղեկութիւն է Հայսմավուրք Հովհաննէս ապային մասին: Բարդուղիմեոսի ձեռնադրութեան մասին նամակներով ուղղակ են պահված նաեւ նիւթական Մինաս վարդապետը եւ Նիկոմեդիոյի Հայերը, որոնք ձեռնադրութեան համար համախոհական գրութիւն էին ուղարկել էջմիածին: Ներեաս եւ Բարդուղիմեոս վարդապետներին օգնութիւն ցույց տալու համար շնորհակալութիւն է Հայսմավուրք մաքսապետ խոջա Մարգսին: Հանդուցյալ Նազար վարդապետի գույքը էջմիածին ուղարկելու համար շնորհակալության նամակ է ուղարկվել այնն. Թումանջանին, մահտեսի Գրիգորին եւ այլն. Մտան ազային (Թոխաթ): Նիւթական Դանիել վարդապետին (Թոխաթ) եւ վերի այնհայրապետին (Կարին) ուղարկված նամակում շոշափված են անտեսական կեանքի մի շարք հարցեր: Օրհնության նամակ գանձապետ այնն. մահտեսի Թադեոսին՝ թոռնացված 50 ղուռուշը նիւթական հանձնելու համար: Վերի մահտեսի Հարութիւնին հանձնարարված է օրհնության նամակներ հասցնել հաղորդարերին: Օրհնության նամակ նիւթական մահտեսի Հաճատուռ կնոջը: Օրհնության նամակ Նազար քահանային, որը վերի Հարութիւնի միջոցով ուղարկել էր մահտեսի Հովհաննէսի 50 ղուռուշ կտակը (Թոխաթ): Հաճի Պողոս կոչված մահտեսի Հակոբին ուղղված նամակով Հոգեորված է շարունակել վերիլուծության գործը

984 Թուղթ մի օրհնութեան, որ գրեցաւ ի վերայ Վաղի գիւղի ժողովրդոցն Համայնից վասն ժանտամահին, եւ ծանուցումն սակս խաչալուայիս, եթէ ահա յղեցաք ընդ կիրակոսին եւ Արիստակէսին:

985 Թուղթ մի եւս առ Գէորգ աղային վասն փաշայի բրինձ խնդրելոյն:

Գրեցան ի դեկ. ի Բ (2):

986 1789 **Թ. 24 Նոյեմբերի** – Կոնդակ ի վերայ երկրիս մերոյ երեւանու վասն օգնութիւն առնելոյ սրբոյ անապատին Սեւանու:

Յորմէ ժամանեցաք թուղթ սիրոյ, ողջունի, օրհնութեան եւ շնորհաց ի վերայ սիրելի եւ հոգեւոր որդւոցդ մերոց, լուսածին զաւակացդ սրբոյ Աթոռոյս, որք կայք ի յաստուածահիմնամ երկիրս մերոյ, ի բարեճոխ քաղաքդ Երեւան եւ համայն գիւղորայսդ, սրբանուէր քահանայիցդ, բարեպաշտօն իշխանացդ, հանճարեղ տանուտերանցդ եւ քեանդխուտայից, խոհեմաշուք վաճառականացդ, վայելչագործ արուեստաւորացդ, քրանչյան հոգագործացդ եւ առհասարակ համայն քրիստոսասէր ժողովրդոցդ՝ մեծաց եւ փոքունց, արանց եւ կանանց ինդալ ի Տէր: (Ընդհ):

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեանս գիտասչիք սիրելիք մեր եւ հարազատ որդիք սրբոյ Աթոռոյս էջմիածնի: Զի ասէ Տէրն մեր, թէ եղերուք գթածք, որպէս եւ... (տե՛ս ի Սիմէոն Հայրապետի տեառն ի ՅՀԲ (372) երեսն...) եւ աղքատացելոյ վանորէից եւ անապատաց տան, այն առաւել հաճոյ է Աստուծոյ...եւ զսուրբ վանորայսն եւ զանապատսն պահեսցէն ի շինութեան եւ ի պայծառութեան, ի յօրս... օրհնեալ աղգիս մերոյ: Արդ, ի բազմաց վանորէից եւ անապատաց մի է ծովապատ եւ գերաշէնակ սուրբ անապատն Սեւանու, զոր գիտէք ամենեքեանդ, որ ի քանիս ամն վասն խռովութեանց եւ վթռովմանցդ երկրիս, եւ մնասանդ, թէ վասն ոչ ունելով զկատարեալ հոգաբարձու, կարի յոյժ չքաւորեալ է: Իսկ այժմ զսիրելի եւ զհոգեւոր որդին մեր՝ զտէր եղիազար խոհեմամիտ վարդապետն եւ զբարերարսդ եպիսկոպոսն, պատշաճ տեսեալ առաջնորդ կարգեցաք սրբոյ անապատին այնմիկ, յուսալով, թէ հոգ տարցի եւ ջանս դիցէ բարւոք կառավարելոյ զսուրբ տունն զայն: Վասն որոյ եւ զայս օրհնաբեր թուղթս գրեցաք առ աստուածասէր ժողովուրդսդ՝ շնորհել նմա զկամաւոր ողորմութիւնս:

Ուրեմն, սիրելի եւ հոգեւոր որդիք մեր, պարտիք ի փառս Աստուծոյ եւ ի սէր սրբոց նորին, յօժար սրտիւ, ըստ կարողութեան ձերում, զլիաձեռն տուրս շնորհել հոգեւոր որդւոցդ մերում եղիազար հանճարունակ վարդապետիդ իբրու զյաւտակ օգնութիւն իմն առնելով, զի տարեալ այնու լցուսցէ զպակասութիւնս խղճալի միաբանիցն եւ զսուրբ անապատն բարեկարգեսցէ եւ պայծառացուսցէ ժամերգութեամբք եւ ամենայն հոգեւորական պաշտամամբք: Եւ կատարօղքդ հրամանաց մերոց (դարձեալ գրեա անտի ցվերջն):

Ի ՌՄԼ (1789) թուին եւ ի նոյեմբերի ԻԴ (24):

Ձեռ. 4501, էջ 1434

987 1789 **Թ. 30 Նոյեմբեր** – Թուղթ առ Պօղոսդ նուիրակն Մինասս վարդապետն, ի պատասխանի յօգոստոսի Իե (25) եւ ի սեպտեմբերի Ժ (10) գրեալ թղթոցն:

Ձեռ. 4501, էջ 1435–1436

988 Թուղթ մի սիրոյ եւ շնորհակալութեան առ Յարութիւն ամիրայն, որ յիզմիր եղեալ խանն իւր վախտուց էր արարեալ չորից վանացն՝ սրբոյ Աթոռոյս, սրբոյ Սաղմոսի, սրբոյ Կարապետի եւ իւր Հայրենականին: Եւ զսրբոյ Աթոռոյս բաժին քիրայն Հասուցեալ առ Մինաս պետն, որ է լեալ Լ (30) ղուռուշ՝ առ ի յղել ի սուրբ Աթոռս: Ի սմա օրհնութիւն մատուցանէ որդւոյն իւրոյ՝ մահտեսի Յովհաննիսին եւ փեսային՝ խոջայ Մարտիրոսին:

Միաժամանակ բերված են օրհնության նամակների համառոտագրություններ, որոնք ուղղված են «Հոգեւբաժին» կամ այլ նվիրներ տված երեք անձանց: Շնորհակալություն է հայտնվում տեր Աստվածատուր քահանային «վասն Հարազատութեանցն»: Գաղտուկ առաջնորդ Արրահամ վարդապետին ծանուցվում է Հանդուկյալ Ղազար վարդապետի գույքի ստացումը՝ նրա սպասավոր Գրիգոր սարկավագի միջոցով:

989 Կոնդակ մի գանձանակի ի Ղալաթիա ընդ Հովանեաւ սրբոյ Լուսաւորչի եկեղեցւոյն եղելոցն, զորոց շնորհակալութիւն յաղագս արդեանց գանձանակին սրբոյ Աթոռոյս, որ է ԳՃԾԱ (351) ղուռուշ եւ ԻԳ (23) փարայ, զորս ձե[ռամբ] գանձապետացն մերոց՝ մահտեսի պարոն Խաչատուրին եւ մահտեսի Յովհաննիսին յանձնեցեալ էին նուիրակին մերոյ՝ տեառն Մինասայ աստուածիմաստ վարդապետին Հասուցանել ի սուրբ Աթոռս: Զորս ժողովեալ էին ի ՌՄԼ (1788) թուոյ ապրիլի ամսոյ ԻՆԷՆ մինչեւ ի ՌՄԼ (1789) թուոյս ապրիլի ութ:

Դարձեալ շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն վասն յիշատակին իւրեանց ստօֆայ շուրջառին տուեցելոյն սրբոյ Աթոռոյս: Ի սմա յատկապէս ողջունէ զգանձապետսն վերոյ յիշեալ, զի եւ եւս արիասցին ի հոգեւոր պաշտօնն իւրեանց:

990 Կոնդակ մի եւս գանձանակի յԻսկիւտար առ ժողովուրդսն մեր, որք են ընդ Հովանեաւ սրբոյ Կարապետի եկեղեցւոյն. շնորհակալութիւն սակս ութսուն եւ Բ (2) ղուռուշ եւ կէս գանձանակադրամին իւրեանց, ժողովեցելոյն ի ՌՄԼ (1788) թուոյ մայիսի ամսոյ եօթնէն մինչեւ զՌՄԼ (1789) թուոյս մայի[սի] քսանն, զոր ձե[ռամբ] գանձապետին սրբոյ Աթոռոյս՝ պարոն Բարսեղին Հասուցեալ էին առ նուիրակ Մինաս պետն:

Ի սմա առանձնակի օրհնութիւն տայ վերոյ յիշեալ գանձապետին մերոյ՝ պարոն Բարսեղին:

991 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի յՕրթաղէղ ի վերայ ժողովրդոյն մերազնէից, որք են ընդ Հովանեաւ սրբոյ Աստուածածնին եկեղեցւոյն.
3088 շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն վասն // միոյ սահ՝ ի ՌՄԼ (1788) թուոյ մայիսի մէկէն մինչեւ ցՌՄԼ (1789) թուոյս մայիսի մէկն ժողովեցեալ գանձանակական արդեանցն, որ է ՌՃՋ (106) ղուռուշ եւ ԺԲ (12) փարայ, զոր յանձնեալ էին Մինաս պետին ձե[ռամբ] գանձապետ մահտեսի պարոն Յարութիւնին՝ ի հասուցանել ի սուրբ Աթոռս:

Ի սմա յատկապէս ողջոյն տայ վերոյ յիշեալ գանձապետ մահտեսի պարոն Յարութիւնին՝ ի պաշտօնն իւր մնալ Հարազատապէս:

992 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Սամաթիա՝ ընդ Հովանեաւ սրբոյ Գէորգեայ եկեղեցւոյն բնակեցելոցն, որք ժողովեալ արդիւնս գանձանակին իւրեանց ի Հազար երկու Հարիւր Լէ (1788) մէկէն մինչեւ ցՌՄԼ(1789) թուոյս յունիսի երեքն Հասուցին Մինաս պետին՝ ձե[ռամբ]

գանձապետ մահտեսի Պարոնին՝ ի ծառայել սրբոյ Աթոռոյս եւ եւս Հարազատապէս:

3088 993 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Պալաթ ընդ Հովանեաւ սրբոյ Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյն եղելոցն, որք եւսուն ձե[ռամբ] գանձապետ Սահակ ամիրային՝ Մինասս պետին մերոյ զերիք հարիւր ինսունն ղուռուշ Իէ (27) փարայ ի Հասուցանել ի սուրբ Աթոռս, զորս ժողովեալ էր նոյն գանձապետն ի ՌՄԼէ (1788) թուոյ մարտ ամսոյ ԺԲ (12)–էն մինչեւ ցՌՄԼԸ (1789) թուոյս յունի. Ժ (10):

Յորում եւս յատկապէս պատուէր, զի եւս առաւել մտերմաբար ծառայեսցէ սրբոյ Աթոռոյս:

994 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Խասգեղ առ եղեալսն ընդ Հովանեաւ սրբոյ Սուրբ Աստուածածնոյ եկեղեցւոյն: Ընտրհակալութիւն զորոց սակս գանձանակադրամին իւրեանց Հասելոյն առ Մինասս պետն,ձե[ռամբ] գանձապետ Յովհաննէս ամիրային, որ է ԱՃԾ (150) ղուռուշ, զոր Հաւաքեալ էր նոյն յիշեալ գանձապետն մեր ի ՌՄԼէ (1788) թուոյ ապրիլի ամսոյ սկզբէն մինչեւ ՌՄԼԸ (1789) թուոյս ապրի. սկիզբն:

Ի սմա ողջունէ զնոյն գանձապետ Յովհաննէսն եւ պատուիրէ Հաստատ մնալ ի պաշտօնն իւր Հոգեւոր:

995 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Ղումղափու ընդ Հովանեաւ սրբոյ Աստուածածնի եկեղեցւոյն եղելոցն, որք զմիոյ ամի արդիւնսն գանձանակի իւրեանց (որ է եՃ (500) ղուռուշ) Հասուցեալ էին ձե[ռամբ] գանձապետացն մերոց՝ պարոն Մարտիրոսին, մահտեսի Աստուածատուրին եւ պարոն Միքայէլին՝ առ Մինասս պետն, զոր ժողովեալ էին ի ՌՄԼէ (1788) թուոյ ապրիլի սկզբէն մինչեւ ցՌՄԼԸ (1789) թուոյս ապրիլի սկիզբն): Որոց՝ այսմինքն գանձապետացն վերոյ յիշեցելոց պատուիրէ յատկապէս, զի մնացեն եւս առաւել Հարազատապէս:

996 Կոնդակ մի եւս գանձանակի յԻւկիւտար գետեղելոցն ընդ Հովանեաւ սրբոյ Խաչի եկեղեցւոյն յաղագս արդեանց գանձանակին իւրեանց Հասելոյն առ Մինասս պետն՝ շնորհակալութիւն, որ է ՃՆ (61) ղուռուշ, ձե[ռամբ] գանձապետին մերոյ՝ պարոն Սարգսին, զոր ժողովեալ էր ի ՌՄԼէ (1788) թուոյ ապրի[լի] ամսոյ ԺԶ(16)–էն մինչեւ ցՌՄԼ (1789) թուոյ յապրիլի ամսոյ Ը (8): Սմա, այսմինքն յիշեալ գանձապետիս պատուիրէ առանձնակի, զիս եւս արիասցի:

997 Թուղթ մի առ գանձապետսն մեր՝ մահտեսի Խաչատուրն եւ մահտեսի Յովհաննէսն վասն առ Մինասս պետն Հասուցեալ գանձանակական արդեանցն օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն, որ է ԳՃՃՆ (351) ղուռուշ եւ ԻԳ (23) փարայ, զորս Հաւաքեալ էին ի ՌՄԼէ (1788) թուոյ ապ[րիլի] ինսնէն մինչեւ ցՌՄԼ (1789) թուոյս ապ[րիլի] Ը (8): Ապեւ յորդորսմն վասն գանձանակին, զի արդիւնաւորեսցէն:

Համարյա նույն բովանդակությամբ նամակներ են ուղարկվել նաեւ գանձանակական արդյունքը Մինաս վարդապետին հանձնած ներքոհիշյալ գանձապետներին՝ այն. Բաբաեղին (էջ 3088), մահտեսի այն. Հաթաթյունին, մահտեսի Պարոնին, Սահակ ամիրային, Հովհաննես ամիրային, այն. Մարտիրոսին, մահտեսի Աստվածատուրին, այն. Միքայելին եւ այն. Սարգսին (էջ 3088):

3088 998-999 Կոնդակ մի գանձանակի առ սափրիչսն, որք կան ի Ղումղափու եւ Յէնիղափու վասն գանձանակական արդեանցն իւրեանց (որ է Ի (20) ղուռուշ), զոր Հասուցին՝նուիրակին մերոյ՝ Մինասս պետին,ձե[ռամբ] գանձապետ ուստայ Խաչատուրին եւ զապզիմալ ուստայ Պողոսին, որոց եւս ի սմա յատկապէս օրհնութիւն տայ վասն գանձանակին, զոր արդիւնաւոր պահեսցեն Հանապազ: Սոյն Ի (20) ղուռուշ ի ՌՄԼէ (1788) թուոյն էր ժողովեցեալ:

1000 Կոնդակ մի եւս գանձանակի առ վարպետսն եւ ոէնջպէրսն, որք էն ի Չիսուրչըմէն, յաղագս Ծ (50) ղուռուշ գանձանակադրամին իւրեանց շնորհակալութիւն, զորս Հասուցեալ էին Մինասս պետին՝ ձե-ռամբք գանձապետ պարոն Գասպարին, զապզիմալ պարոն Յօհաննէս եւ օդաբաշի Անթառամին եւ Հին օդաբաշի Յակոբին, զորս ժողովեալ էին եւ ՌՄԼէ (1788) թուոյ մայի[սի] մէկէն մինչեւ ցՌՄԼ (1789) թուոյս յօգոս. Ե (5): Ի սմա յատկապէս օրհնութիւն տայ վերոյ յիշեալ գանձապետ պարոն Գասպարին եւ զապզիմալ պարոն Յօհաննէս, զի առաւելապէս Հարազատեսցին ի Հոգեւոր պաշտօնն իւրեանց:

1001 Կոնդակ մի եւս գանձանակի առ Սրմաքէշ էմնաֆն, որք էն ի Կոստանդնուպոլիս, զորոց շնորհակալութիւն սակս գանձանակական արդեանցն իւրեանց Հասելոյն առ Մինասս պետն, ձե[ռամբ] գանձապետ մահտեսի Մատթէոսին եւ վերակացու մահտեսի պարոն Գալուստին (որ է ԱՃՀԶ (176) ղուռուշ), զորս Հաւաքեալ էին ի ՌՄԼԸ (1786) թուոյ յունվա[րի] սկզբէն մինչեւ ցՌՄԼ (1789) թուոյս յօգոս. Գ (3):

Յայսմ կոնդակին ողջունէ զվերոյ յիշեալսն, այսինքն զգանձապետ մահտեսի Մատթէոսն եւ զվերակացու մահտեսի Գալուստն, զի արդիւնաւոր պահեսցեն գանձանակն:

1002 Կոնդակ մի եւս գանձանակի առ դերձակ վարպետսն, որք էն ի Կոստանդնուպոլիս ի ՀԷՀէրէմինի կողմն, վասն ԺԵ (15) ղուռուշ գանձանակադրամին իւրեանց, զորս Հասուցին առ Մինասս պետն,ձե[ռամբ] գանձապետին մերոյ՝ ուստայ Գրիգորին եւ իգիտպաշի ուստայ Գէորգին,
3089 որ Հա//ւաքեցեալ էր ի ՌՄԼէ (1788) թուոյն:

Վերոյ յիշեալ գանձապետին եւ իգիտպաշւոյն յատկապէս ողջոյն տայ, զի արդիւնաւոր առնիցեն զգանձանակն ամ՛յամէ:

1003 Թուղթ մի առ նուիրակ Մինասս պետն, ի պատասխանի երկուց թղթոցն, գրեցելոցն յօգոս. Իե (25) եւ սեպ. Ժ (10): Յիշումն թղթոցն գրեցելոցն առաջնոց: Եւ ծանուցումն այժմուս գրեցելոցն գանձանակական կոնդակացն եւ գանձապետաց օրհնութեան թղթոցն, եթէ ահա յղեցաք: Եւ այլ բանք Հարկաւորք:

Տէ՛ս զմնասավատայն սորա ի 1435 երեսն տեառէ:

Գրեցան յամսոյս ի ելն, բայց յղեցան առ Հայրապետն ի ձեռն եաստուկ Բաբաբէկին ընդ վերոյ յիշեալ թղթոցն Թօխաթու եւ Կարնոյ, որք եւս գրեցան յամս[ոյս] ի ելն:

1789 դեկտեմբեր – ***Թուղթ մի ի Ղազա***

1004 Թուղթ մի առ Գէորգ աղայն, ի պատասխանի երկուց թղթոցն, յղեցելոցն ընդ փաշայի թղթոյն. վասն ՃՀ (300) լիտր բրնձին, եթէ դեռեւս

ժողովէն, սակայն քիրաճիքն ոչ բերէն վան երկիւղի խանին: Ահա աստի եղեալ տաճկաց միմն եկն յայդր, պատմելոց է ձեզ բերանով: Իսկ սակս դրամոյն քիրաճւոց ոչ էիր գրեալ, եթէ զայն եւս տացես, սակայն տաճիկքն խնդրեցին ի մէնջ, գրեցաք զայս, տեսցուք զի՞նչ գրեսցես վանն այնորիկ: Փաշայի թղթոյ պատասխանին յետոյ գրելոց եմք: Երեք զապզքն՝ այսինքն Թէոդորոս պետի, Յովակիմայն եւ Նուիրակ Գրիգոր պետի, ընդ թղթոյս յղեաց, որ էր Թէոդորոսինն՝ ԳՒԵՃ (3500) զուռուշ, Յովակիմայն աշտարակցւոյ՝ 400, իսկ Գրիգոր վարդապետինն՝ 60:

Գրեցաւ ընդ տաճկին անտի եկելոյ յամսոյս ի ԺԷ (17):

1789 դեկտեմբեր – ***Թուղթք ի Զմիւռին եւ յայլ տեղիս***

1005 *Թուղթ մի առ Ապրօյեան Աստուածատուր աղային, ի պատասխանի երկուց թղթոցն յօգոս. 6 եւ 26 գրեցելոց: Ջտէր Մարտիրոս քահանային, եթէ իմացաք զընդունիլն յեկեղեցին: Զբարերարութենէն իւրմէ (որ առ Նուիրակ Գալուստ պետն) շնորհակալութիւն: Զխռովութենէն օտամիշեցւոց (զոր բարձրեալ էր) օրհնութիւն: Յորդորումն ի հարազատութիւն սրբոյ Աթոռոյս: Մխիթարութիւն վասն ժանտամահի նեղութեանցն: Զնեղագործութենէն Հրէից, եթէ իմացաք զնորոգեցուցանիլն Հին Նոմոսին ձերոյ ի ձեռն քոյ, եւ շնորհակալ եղաք զքեզ: Եւ սպա ծանուցումն զօրհնութեան կոնդակէն, եթէ ահա յղեցաք ընդ թղթոյս, զոր ընթերցցի յեկեղեցւոջն ի լուր ամենեցուն:*

Այլեւ՝ զՅօհան պետէն Նախավկայի գրէ, թէ յորդորեացես զնա գալ ի վանսն իւր: Ասա ողջոյն տայ Մարգար եւ Մատթէոս որդւոցն:

1006 *Կոնդակ մի առ Համայն ժողովուրդսն Հայաստեր, որք են ընդ Հովանեաւ սրբոյն Ստեփաննոսի եկեղեցւոյն (որ ի Զմիւռին քաղաքն), միխիթարութիւն եւ օրհնութիւն վասն վշտաց եւ նեղութեանցն իւրեանց: Նաեւ այլ բանք խրատականք:*

Պատասխան նամակ այն. մաշտոցի Կարապետ Չելիկեանին, որով Հայտնվում է ուղարկված ապրանքների ստացման մասին: Նույն Հարցի վերաբերյալ խոսվում է նաեւ նվիրակ եւ առաջնորդ Գալուստ վարդապետին Հասցեագրված նամակում: Միխիթարություն է Հայտնված վանն տառապանքների իրեանց»: Նույնը գրված է նաեւ Ակնի առաջնորդ Մկրտչել վարդապետին ուղղված նամակում: Ազգանուշի առաջնորդ Միքայել վարդապետին եւ բենկանցի մաշտոցի Ստեփան ամիրային շնորհակալություն է Հայտնվում նվիրատվության Համար: (էջ 309բ–310ա):

3 10ա 1007 ***Ի Պօլիս*** *– Թուղթ մի առ Նուիրակ Մինաս պետն. յիշումն թղթոցն չորեցունց յառաջ քան զայս առ ինքն գրեցելոց: Այլեւ գրէ զկորոտսեալ պահարանէն թղթոց, եթէ իրաւ է, ծանուսցէ մեզ, զի վերստին գրեսցուք զթուղթսն զայնոսիկ: Իսկ յաղագս Հարականին Նորատոպի խնդրէ Ի (20) օգմայ թուղթ օգմայն Ի (20) դասապ եւ դասապայն Իե (25) թուղթ, որոց օրինակն եդաւ ի մէջ թղթոյս եւ յղեցաւ: Բայց վասն Զմիւռնոյ թղթոցն պատուէր, զի Հաւատարմաւ յղեսցէ: Նոյնպէս եւ Էդրէնու թղթոցն, որք յղեցան ի ձեռն իւր ընդ թղթոյս այս: Եւ զայլն տես ի մատեանսդ ի 1623 Համարն:*

Նամակ Տիգրանակերտի նվիրակ Վարդան վարդապետին՝ անտեսական բնույթի մի շարք Հանձնարարություններով: Պատասխան նամակ մաշտոցի Մովսես Աեսպատցուն (Կարին) Հավաստելով ուղարկված նվերի ստացումը (էջ 310ա):

1008 1789 ***Թ. դեկտեմբեր*** *– Թուղթ ի Զմիւռին առ Սաւալանեան պարոն Առաքէլն, ի պատասխանի թղթոյն ՌՄԼԷ (1788) թուոջն եւ ի նոյեմ. ԺԲ (15) գրեցելոյ եւ ի շնորհակալութիւն ընծային[217]:*

Ձեռ. 4501, էջ 1436–1437

1009 1789 ***Թ. 24 դեկտեմբերի*** *– Առ յԱդրանայ եղեալ բենկանցի մաշտոցի Ստեփան ամիրայն եւ իւրայինսն, ի պատասխանի թղթոյ նոցա եւ ի շնորհակալութիւն վասն յղեալ ժամուցացն եւ այլ տրոց:*

Ձեռ. 4501, էջ 1437–1438

1790 Թ.

311ա Ընդհուպ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եւ բարձր Հրամանաւ սրբազան Վեհապետին մերոյ՝ տեառն Ղուկասու աստուածընտիր կաթուղիկոսին Ամենայն Հայոց սկսայ գրել եւ յայսմ ամի դիւրատակարանս այս՝ ես նոյնոց սրբազան Վեհապետին յետին սպասաւոր Զաքարիա սարկաւագս ի լինիլ ժողովման ի տեառնական յայս թղթոցն Համայնց աստի գրեցելոց ի սրբազան Վեհապետէն առ ամենայն տեղիս, զի խնդրողացն զմիտս եւ զժամանակս նոցա առ պատրաստ լիցին: Ուստի խնդրեմ ի Հանդիպողացդ յիշել զիս առ Տէր: Որում գոհութիւն եւ պատիւ մաստուցի այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս: Ամէն:

1790 թ. հունվար – **Թուղթք ի Գանձասար**

1010 Թուղթ մի առ գանձապետն մեր պարոն Վարդազարն, ի պատասխանի թղթոյն ի հոկտեմ. ԻԶ (26) գրեցելոյն: Ծանուցումն վասն վեց թելանի լիտր մոմին, եթէ Էհաս մեզ ամբողջապէս: Զքիրայն նորին, զոր յայդր էիր առեալ, խնացաք: Չմնացեալ գանձանակադրաւն եւս մոմի տացես եւ մեզ յղեսցես փութանակի: Իսկ մինչ էկեսցէ մնացեալ գանձանակադրաւն, յայնժամ գրելոց եմք ի վերայ Հաստարակութեանն տեղւոյդ թուղթ օրհնութեան եւ շնորհակալութեան ի կողմանէ առ մեզ Հասեալ գանձանակադրամին: Նաեւ ըստ խնդրոյդ առ մահտեսի Ալիճունն Նորաշէն գիւղի, զթուղթ մի օրհնութեան եւ յորդորանաց գրեցաք, զի Հաստատեսցէն ի միջի իւրեանց զգանձանակ յանուն սրբոյ Աթոռոյս եւ ահա յղեցաք առ քեզ, Հաստացես առ նա: Եթէ Հաստատեսցէն զգանձանակն, ծանուցես մեզ, զի զշնորհակալութեան թուղթ գրեսցուք ի վերայ նոցա: Եւ վասն թղթոցն Իսրայէլ կաթուղիկոսի եւ Սարգիս պետի յառաջադոյն գրեցելոց, գրէ, թէ եթէ յղեալ ես ցարդ, բարի է, եւ եթէ ոչ, վերադարձուսցես առ մեզ փութանակի:

1011 Թուղթ մի օրհնութեան առ մահտեսի Ալիճունն յաղագս Հաստատելոյ ի միջի իւրեանց զգանձանակ սրբոյ Աթոռոյս, յորդորման եւ խոստման զկնի Հաստատութեանն գրել զթուղթ ի վերայ Հասարակութեանն Նորաշէն գիւղի վասն նորահաստատ գանձանակին սրբոյ Աթոռոյս:

Գրեցան ի դեկտեմբերի ելն, բայց յղեցան ի ձեռն իւզ[պաշի] Գաբրիել[էլին] յամսոյս ի Ա (1):

Ձեռ. 4481, էջ 311ա

1012 1790 **թ. հունվար** – Թուղթ բանադրանաց ի վերայ Սողոմոն եւ Խաչատուր եւ Վարդան ոչ վարդապետացն, որք միաբան անուանեալ սրբոյն Բարդուղիմէոսի Առաքելոյ վանիցն, գնացեալ էին ի Սալմաստ վասն գործոյ նորին եւ ապատամբեալ յառաջնորդէն յԳ (3) տարի զարդիւնսն կորեալ էին եւ զժողովուրդսն եւս Հետեւեցուցեալ ինքեանց, զամբաստանութիւն էին գրեալ զառաջնորդէն ստութեամբ եւ ի Հրաժարիլ առաջնորդին, ոչ գնային ի վանսն, ուստի Հաղթականիք բողոքեալ էին բանադրել զնոսա, զի խաղաղացին վիճակքն եւ վանքն, եւ վկայէին զառաջնորդէն անաեղ գոլ ի պարտուանաց նոցին:

Ձեռ. 4501, էջ 1439–1440

1528 1013 1790 **թ. 4 հունվարի** – Թուղթ յերկիրն Ռուսաց առ նուիրակ եւ առաջնորդ Յովսէփ վարդապետն, ի պատասխանի երից թղթոց նորա՝ ի ՌՄԼԸ (1789) թուոյ յուլիսի Ժ (10) եւ ի ԺԵ (15), եւ ի սեպտեմբերի ԻԴ (24) գրեցելոց:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ, սուրբ ողջունիւն Քրիստոսի, եւ նորին սրբոյ իշման տեղւոյս շնորհիւն ծանիր սիրելի եւ հոգեւոր որդիդ մեր, եւ հարազատ զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ Յովսէփ աստուածաբան վարդապետ: Զի երեք թուղթք քո, գրեցեալք յանցեալ ՌՄԼԸ (1789) թուոյ յուլիսի Ժ(10) եւ ի ԺԵ (15), եւ ի սեպտեմբերի ԻԴ (24), Հասին առ մեզ, որոց յետնոյ ժամանումն եղեւ ի դեկտեմբերի ԻԳ (23) եւ իմացաք զգրեալսդ, որ յետ ոմանց բանից որոց յառաջն պատասխանի եղեալ է:

Զգացուցեալ էիր եւ զպայծառաւափայլ վեհ իշխանի գերաշուք պերճանալն կայսերաձիր պարգեւօք եւ զընդունիլն զոսկեայ ակնակուռ գաւազանն՝ ի յաղթանակ յաղագս յաղթանակելոյն զառաւակիմոսն: Ընդ որ ուրախացաք յոյժ;եւ խնդրեմք ի Տեառնէն Տերանց յաւելուլ զիշառս ի փառս դոցա եւ առաւելուլ զինանս նորա եւ վեհագունին իւրոյ՝ ողորմածագոյն տիրուհւոյն ի վերայ աղգի մերոյ:

Գրեալ էիր եւս թէ պօլսեցի սրմաքէշ Մատթէոսի որդի Սահակին Ծ (50) զուռուշ եառու, գրեսջիք Մինասս վարդապետին առնուլ եւ այլն, եւ զղավղն յիշեալ Մատթէոսին եւ զորդւոյ նորին զբարեւաւդիրն եւս յղեալ էիր: Բայց յայնմ կողմանէ Մինասս վարդապետն ամենեւին բան չէ գրեալ մեզ: Այլ Կարնոյ գործակալն մեր՝ պարոն Հայրապետն էր գրեալ մեզ յառաջ, թէ Ծ (50) զուռուշ է եկեալ աստ առ ոմանս, որ ի սուրբ Աթոռդ պարտի Հասանիլ: Առ որ մեք յայնժամ գրեցաք, թէ թող մնացէ, մինչեւ իմասցուք զպատճառն: Ապա մինչ զայն թուղթն յղեալ էիր, մեք եւս յղեցաք առ նոյն պարոն Հայրապետն, Հասուցանել սրմաքէշ Մատթէոսին, եւ զոր ինչ լինիցի, գրել մեզ: Սակայն տակաւին զպատասխանի չեմք առեալ:

Առ Ամասիոյ առաջնորդ Յովհաննէս վարդապետն գրեալ թուղթդ յառաջ քան զայս յղեալ եմք առ նա, միամիտ լիցիս: Եւ վասն թագիդ Հոգածութեանն, զոր գրես, ծանիր առ այն, զի մեք որ ի յունիսի ԻԳ (23) Հարկ գրեցաք Մինասս վարդապետին (զոր եւ յայնժամ ծանուցաք քեզ), նա զպատասխանի այնմ բանին մերոյ՝ ի յօգոստոսի ԺԷ (17) գրեալ էր մեզ, այսինքն՝ զիսօսիլն իւր վասն այնր ընդ մահտեսի Գալստանին, եւ զինչ պատասխանի առնուլն ի նմանէ, զորս նոյնութեամբ դրոշմեալ յայլում Հատուածի թղթոյ, ընդ սմին յղեցաք. զի ծանիցես եւ միամտիցիս: Որով ցուցանի, թէ մահտեսի Գալստանն թարց զանցաւութեան փոյթ ունի շինեցուցմանն, բայց թէ ընդէ՞ր իցէ ասէլն, թէ ես կհասուցանեմ եւ այլն, լաւագոյն է ինչ ոչ Հասկացաք:

Յաջողեսցէ Տէր, զի կատարունակեալ կամ մեօք եւ կամ այլովք Հասուսցէ առ քեզ:

Ալէք՝ ծանուցեալ էիր զտիրացու Գրիգոր սարկավագի անվտանգ ժամանելն առ քեզ ի Կրմէնչուկ՝ Հանդերձ կնդակօքն եւ այլով, որոց սակս միամիտ եղաք: Ընդ որս ծանեաք եւս զուղեւոր գոլդ առ պայծառաւփայլն վասն Հարկաւորութեանցն նորնախիջեանցսդ: Ընդհ Տեառն ժամանեսցէ առ աշխատակրութիւնս ձեր, զի զոր ինչ առաջադրեալ էք խնդրել ի մեծութենէ գթառատ տիրուհւոյն, կատարեսցին:

Զգոհին սաստկութիւնէ, որ կրկին գրեալ էիր, եւ զօրաւոր գոլոյ դոցին, եւ զնկուն լինելոյ Հակառակորդացն, գիտեցաք, եւ Հաւաստութիւնն առաւել եւս բաց երեւի, մինչ նարդէնիս Հնչէ մեծ բանակացն պատահիլ եւ այլն: Ապա կամիմք միշտ զորպիսութեանց նոցին, եւ թէ վախճան ինչ իմանի, գրել:

Կողմանցս անցքն յանցելում ամին այսպէս եղեւ. որ պետն Վրաց զէլէրն իւր, որ ի Կարս, ինդրեաց, եւ յոչ կամիլն նոցա տալ, զօր առաք քե-
1529 ալ զաւար ինչ տանիլ ետ ի Կարսայ, որոյ սակս // եւ կարսեցիք զնոցա կարաւանն, ի գալն ի Կարնոյ, ըմբռնեցին եւ զայլ ինչ մանր վնասս գործեցին: Ապա եւ Պարոնն ի Գեանջայ զօսմանցւոց ուղտս ըմբռնել ետ եւ ի Կարսայ եւս կրկին զքանի գիւղորայս յաւարի առնուլ ետ, Առ այսոքիւք եւ Տայոց Հասցեալն աւուրբք ոչ դադարեաց եւ յաւարառութեանցն Վրաստանու, վասն որոյ եւ Պարոնն թոյլ ետ երկրացւոցն զվրէժ առնուլ, որք, որպէս լսեաք, քանիցս զաւար բերէին անտի: Ի վերայ այնց եւ ինքն իսաղաց յայնկոյս զօրօք, եւ զդունդ մի արձակեալ յառաջոյ, զաւար եւ զգերիս բերել ետ, բայց որքան արժանն էր, ոչ այնքան նուճեալ զնոսա, դարձաւ ի քաղաքն, եւ այժմ ասեն, թէ ի Ղազախ է եկեալ, կամելով ի յԱրցախ գնալ, եւ ոչ է ստուգեալ դեռեւս: Գեանջայ ընդ իշխանութեամբ նորա է, բայց Արցախու իշխօղն ի յամառութեանն կայ՝ զղջասխոն առ ինքն ունելով:

Եւ խղճալի մէկիքազունքն ի Գեանջայ կան: Երեւանցիք եւս խռովեալք ընդ Հայաղաղոյ մովպետին, եւ զբազում վնասս գործեալ առաւել առ մեայինն՝ թէ անդ եւ թէ աստ, այժմ իբր թէ Հաշտ են, բայց ոչ ամենեւին: Այլեւ՝ Ղարադաղու իշխօղն եկեալ ի վերայ Նախիջեւանու, եւ տեղոյն իշխօղն, օգնութեամբ երեւանցւոց, վանեալ զնա Հալածեաց: Բայց ո՛չ ցաւոյս, զի Ագուլեաց Հոչակաւոր վանքն սրբոյն Թօմայի Առաքելոյ ասպատակեցաւ ի թշնամեացն եւ ամենեւին գատարկեցաւ յամենայն իրաց թէ՛ եկեղեցականաց, եւ թէ՛ յարտաքսականաց, զի զպահեստն եւս գտեալ կողոպտեցին եւ զբազում աւերս են գործեալ, որ ոչ անկանի ընդ գրով, եւ այլ որպիսութիւնք գաւոխք անախորժք լսելոյ, եւ խմննալոյ: Որոց ի փարատումն եւ ի փոփոխումն այցելութեան Ամենակալին վերաժամանեսցէ:

Իսկ յաղագս Հաշուագրեանցդ, զոր յառաջն գրեցաք, թէ վերահասու լիցուք, յետ անցուցանելոյ զբազում խուժանս, ձեռն Հասուցեալ տեսաք զգրուածսն եւ գտաք զամենս ինչ տարակուսելիս: Եւ սպարն Եսայու տալեաց մնացորդն եւս տակաւին մնայ, քանիցս գրէ, թէ գալոց եմ ի սուրբ Ամոռդ, բայց դեռ ոչ եկն: Եւ զի դու եւս ի Ճանապարհ եւ այլ Հոգալեաց զբաղմունս ես, անդէպ վարկաք այժմ եւս գրել ինչ զայնցանէ: Այլ մնամք առ միջոց մի եւս, զի թերեւս գայցէ Եսային՝ եւ տեսցուք, թէ զի՞նչ առնիցէ նա յիւր տալեացն կողմանէ, յայնժամ զպարզ բան ինչ գրեսցուք սիրելոյդ: Կամէաք եւ զմնացորդ թուղթսն յիշատակաց եւ այլ տրոց՝ գրել, բայց ի տեսորիդ թէ այնք, որոց աղագաւ գրեալ եմք, եւ թէ այնք, որոց չեմք գրեալ, ի միասին գրեալ ես, եւ առ ոմանքն նշանակեալ ես թէ թուղթ պիտոյ է, եւ մեք քանիցս անգամ գքանի քանի թուղթս գրեալ եմք, ապա ոչ եղեւ այժմ ստուգիւ որոշել, թէ ո՛յք են, որոց թուղթ չեն գրեցեալք: Վասն որոյ գրեմ սիրելոյդ, զի սակաւ մի եւս աշխատեալ, զայնս որք յիշատակս եւ զտուրս ինչ են տուեալ, եւ զթուղթ չեն ընկալեալ, յատկացուսցես ի վերայ թղթի եւ յղեսցես, զի անտարակոյս եղեալ գրեցուսցուք զթուղթն եւ Հղեսցուք: Այլեւ՝ յամառիս մի պահարանաւ թուղթ էին յղեալ առ մեզ,

Հասանելի ի Նոր Նախիջեւան ի ձեռս Ամաղատէ մահտեսի Միքայէլեան Յարութիւնի եւ Գրիգոր աղայիցն, զոր աճա յղեցաք ի ձեռս քո՝ Հասուցանել առ նա: Նաեւ՝ Հարկաւորապէս պիտոյ են սրբոյ Աթոռոյս վասն այլ աղգեաց տալոց գոզէթ եւ ի գոնէտուր եւ միւսալու զուխիք, զորս տահիկք բանեցուցանէին՝ ի մէջս աֆիօն դնելով եւ ի ծոցի կրելով: Վասն որոյ գրեմ սիրելոյդ, զի Ա՛ձ՛ /150/ գազ կարմիր եւ կանաչ գոզէթ, Ա՛ձ՛ /150/ գազ կարմիր եւ կանաչ գոնէտուր, եւ Ա՛ձ՛ /150/ Հաւ միւսալու մանր զուխիք զանազան տեսակօք, առեալ յղեսցես: Ղումիքն յայնցանէ լիցին, զորս պարոն Եսային յանցեալ տարիսն բերեալ էր, թերեւս եւ դու տեսեալ էիր, որոց կէսն Հայելի շիշայ ունիցին, եւ կէսն առանց շիշայի: Ընդ որս՝ երկու թուղթ լաւ սինճաֆ քիւրքացու եւս վասն մեր առեալ յղեսցես: Ողջ լեր:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԹ /1791/ թուականս, եւ ի յունվարի Դ /4/ ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին[218]:

Ձեռ. 4501, էջ 1528-1529:

3 11 ա

1790 թ. 4 հունվարի – *Թուղթ ի Հաշտարիան*

1014 Թուղթ մի առ նուիրակ եւ առաջնորդ Յովսէփ պետն, ի պատասխանի երից թղթոցն յանցեալ թուղթ գրեցելոյց: Վասն Ծ (50) զուռուշին իւրոյ տուեցելոյն անդամօր պօղսեցի սրմաքէշ Մատթէոսի որդի Սահակին, եթէ Մինաս պետն տակաւին ոչ է գրեալ մեզ զայնմանէ, բայց Հայրապետն էր գրեալ, եւ մեք զբարեւագիրն որդւոյ նորին յղեցաք, տեսցուք թէ զի՞նչ գրեսցէ: Առ Ամասիոյ առաջնորդ Յովհաննէս պետն Հասանելի թուղթս յղեցաք, իսկ վասն թագին իւրոյ (զոր ի Պօլիս շինեցուցանէ ի ձեռն մահտեսի Գալստանին) եթէ աճա զՀարցումն Մինասն պետին եւ զպատասխանին մահտեսի Գալստանին ի կողմանէ թագին նոյնոյ գրեցուցեալ իվ-
3 11 բ րայ յատուկ թղթով միոյ, յղեցաք // ընդ թղթոյս այս, զորմէ միամտիլոյ ես:

Ջտեղւոյդ զորպիսութիւնն լուեալ, միամտեցաք: Զմերմէն եթէ Հարցանիցես, աճա երկարօրէն գրեցաք, զի իմասցիս եւ միամտեսցիս: Եւ վասն Հաշուագրութեանցն իւրոց, եթէ յայսմ միջոցի եւս թոզաք ապասելով գալստեան Եսայուն, ըստ որում տակաւին մնայ Հէսապն մեր ընդ նմա: Իսկ յիշատակաց եւ այլ տրոց օրհնութեան թուղթն ոչ գրեցաք այժմ, մնալով վերոյհին գրեցմանդ, զորս յատկապէս ծանուցցես, եթէ որք են, որք մնացեալ են առանց օրհնութեան թղթոց:

Այլեւ՝ ի Նոր Նախիջեւան Հասանելիք թուղթք կային առ մեզ, զորս յղեցաք առ քեզ՝ Հասուցես անդ: Ի վերջոյ գրոյս իւրում վասն Հարկաւորութեան սրբոյ Աթոռոյս գոզէթ եւ գոնէտուր՝ յիւրաքանչիւրոցն Ա՛ձ՛ (150) գազ կարմիր եւ կանաչ: Նոյնպէս Ա՛ձ՛ (150) Հաւ միւսալու զուխիք զանազան տեսակօք եւ այլն:

Գրեցան յամսոյս յունվարի ի Դ (4) եւ յղեցան ի ձեռն սպարն Մատեփանոսի, զի Հասուսցէ:

Օրհնութիւն նամակ նպիրատու սպն. Մինասին (Հաշտարիան) եւ պատասխան նամակ սպն. Տէր-Հովհաննան Մատթիոսեան (Թիֆլիս), որին Հանձնարարվում է Հավատարիմ մեկի միջոցով ուղարկել տալ վերը Հիշված նամակները:

1790 թ. 7 հունվարի – *Թուղթ ի Թիֆլիզ*

1015 Թուղթ մի առ Անտոն կաթողիկոսն Վրաց, ի պատասխանի թղթոյն գրեցելոյն ի ձեռն Անդրիա անուն ուրումն: Յաղագս գօրեցի տէր Սահակին գրէ սրբազան Վեհապետն, թէ գրեալ պատուիրեցաք նմա ըստ

խնդրոյդ չխառնիլ ի գործս Հախպատեցւոց եւ ոչ նեղել զտէր Ղազար քահանայն այսուհետեւ իբր իշխող նորա, այլ մնալ ի գործակալութիւնն իւր, զոր ունի:

1016 Թուղթ մի առ գօրեցի տէր Սահակն վասն գործակալութեանն իւրոյ, եթէ մեք զքեզ փոխանակ առաջնորդին մերոյ եմք կարգեալ գործակալ՝ առ ի պահել զժողովուրդն մեր ուղղապէս եւ ոչ թողուլ զնոսա գնալ ի շար աղանդն Հերձուածողաց, եւս վերահասու լինիլ արդեանցն եւ իրաւանցն սրբոյ Աթոռոյս, եւ ոչ թէ Հախպատու առաջնորդին փոխանակ վէքիլ լինիլ: Ուրեմն մի իառնես զքեզ ի գործս նոցա եւ մի վիրաւորեսցես զծերունի տէր Ղազար քահանայն՝ փակելով զեկեղեցին եւ այլն: Այլ եթէ ունիս զրանս ինչ ասելոյ իրաւացուցիչ, եկեսցես ի սուրբ Աթոռս ի ծանուցանել մեզ զառոյգն եւ զիրաւն:

1017 Թուղթ մի եւս առ մեր առաջնորդ Մար[տիրոս] պետն եւ գործակալ տէր Ղազարն վասն թղթոյն տէր Սահակին գօրեցւոյ, եթէ հասուցիք առ նա: Իսկ վասն կաթուղիկոսի թղթոյն ծանուցումն, եթէ ընդ թղթաբեր առն իւրոյ յղեցաք առ ինքն եւ այլն:

Գրեցան յամսոյս ի Է (7):

1790 թ. հունվարի – ***Թուղթք ի Բայազիտ***

3 12ա 1018 Կոնդակ մի գանձանակի ընդ Հովանեաւ սրբոյ Աստուածածնի եկեղեցւոյն եղելոյն, որք հասուցեալ էին սրբոյ Աթոռոյս, իբր գանձանակադրամ ԽԴ (44) զօրաթով՝ ձէ[ռամբ] գանձապետ Յովհաննիսին, որում պատուիրէ վասն գանձանակին զի եւ եւս արիասցի ի պաշտօնն իւր եւ ի սկիզբն տարւոյն հասուցէ զգանձանակադրամն սրբոյ Աթոռոյս յամենայն ամի:

Նոյն տիպի կոնդակ է ուղարկվել նաեւ «ի վերայ այնոցիկ, որք էն ընդ Հովանեաւ սրբոյ Կաթուղիկէ եկեղեցւոյս», որուեղից առացվել էր 103 զուտուչ գանձանակադրամ: Նոյն Հարցի կապակցութեամբ՝ նամակներ՝ ս. Աստվածածին եկեղեցու գանձապետ պին. Հովհաննեսին եւ ս. Կարապետի գանձապետ տիրացու Գէորգին: Պատասխան նամակներ պին. Գէորգ Թումանենցին եւ էջմի որդի պին. Սահակին: Օրհնութիւն նամակներ Նախիջեւան մաքենի Աբաէնին եւ պին. Առաքելին (էջ 312ա–312բ):

3 12բ 1790 թ. հունվար – ***Թուղթք ի քաղաքն Կիւտակիէ***

1019 Կոնդակ մի պատուիրական առ անդ գտանեցեալ Հայասէր ժողովուրդն մեր Համայն վասն չիք Սարգսի ուրումն, զի Հերքեսցէն զնա ի սրբոյ եկեղեցւոյն մերմէ եւ մի ընդունիցին զնա իբրեւ քրիստոնեայ, մինչեւ ղղջացի եւ եկեսցէ ի սուրբ Աթոռս ի փրկութիւն անձին իւրոյ: (Յանցանք էր սորա, որ ապօրինաւորութեամբ կամէր վասն իւր այրի որդւոյն զկոյս աղջիկ ոմն խնդրել ի կնութիւն):

1020 Թուղթ մի առ տեղւոյն առաջնորդ Մարտիրոս պետն վասն թուղթ չգրեցմանն առ սրբազան Վեհապետն՝ Հարցումն: Իսկ սակս վերոյ յիշեալ չիք Սարգսի բանադրանաց թղթոյն ծանուցումն, եթէ ահա յղեցաք, զոր ընթեռնուլ տացես յեկեղեցւոջն ի լուր ամենեցուն:

Գրեցան յամսոյս ի Ի (20):

1790 թ. հունվար – ***Թուղթք ի Հաղբակ, ի Սալմաստ եւ ի Բայազիտ***

1021 Թուղթ մի առ սրբոյն Բարդուղիմէոսի Առաքելոյ վանից միաբանսն եւ Համայն վիճակայինսն նոյն վանից, ի պատասխանի բազմաձիք թղթոյն նոցա, որով խնդրէին վերստին զնոյն Ստեփաննոս պետն առաջնորդ կարգել եւ զերիս պետսն բանադրել: Որ եւ արար սրբազան Վեհապետն ըստ խնդրոյ նոցա՝ բանադրելով զերեսեանսն:

1022 Թուղթ մի առ ծերունի Ստեփաննոս պետն, ծանուցումն սակս երից վարդապետն, եթէ բանադրեցաք ըստ խնդրոյն ձերոյ: Իսկ զքեզ նորոգ առաջնորդ կացուցաք: Այլեւ շնորհակալեցաք զքէն վասն ձիոյն, զոր յղեալ էիր մեզ իբր ընծայ:

1023 Թուղթ մի տաճկերէն առ տեղւոյն բէկն. վասն ձիոյն՝ շնորհակալութիւն: Իսկ սակս խնդրեալ սահաթին, եթէ ընդ նորոգ նուիրակին յղելոց եմք:

1024 ***Ի Սալմաստ*** – Թուղթ մի առ տեղւոյն քահանայսն, իշխանսն եւ Համայն ժողովուրդսն վասն երից պետացն բանադրեցելոց, զորս արտաքսեացեն յերկրէն իւրեանց, եւ մի ընդունիցին զնոսա իբրեւ քրիստոնեայ:

1025 Թուղթ մի բանադրանաց ի վերայ Սողոմոնն, Խաչատուր եւ Վարդան վարդապետացն, որք էին խոովեցուցիչք եւ վնասատուք սրբոյ վանիցն Բարդուղիմէոսի Առաքելոյ եւ նորին առաջնորդ Ստեփաննոս վարդապետին:

1026 ***Ի Բայազիտ*** – Թուղթ մի տաճկերէն առ տեղւոյն իշխող Իսայ փաշային, ի պատասխանի թղթոյն, զոր գրեալ էր վասն սրբոյն Բարդուղիմէոսի վանից առաջնորդ Ստեփաննոս պետին ըստ խնդրոյ Հաղբակու Սալման բէկին:

Յղեցան ընդ Յօհան քահանային եւ գրեցան յամսոյս ի ԻԳ (23):

3 13ա 1790 թ. հունվար – ***Թուղթք ի Կարս***

1027 Թուղթ մի առ Գէորգ աղային, ի պատասխանի թղթոյն՝ գրեցելոյն ընդ Խալիլ աֆանտույն: Վասն սպանչելոց բրնձին, եթէ տեղւոյս Խ (40) լիտր բրինձ տացես: Իսկ յաղագս Ապիշ աղայի արանցն, եթէ տեղս էն եւ մուխայէթ եմք, ի վերադառնալն նոցին գրելոց եմք զպատասխանին թղթոյն նորա: Եւ վասն Հարկաւորութեան սրբոյ Աթոռոյս խնդրէ զվեց ջուխտ մառան: Յիշումն ածէ զզէյթէնն եւ զդրամն, զորս յառաջ քան զայս խնդրեաց, զի փութով յղեացէ: ԶԽալիլ աֆանտույն, եթէ զգրեալսդ իմացաք, զնա ըստ արժանւոյն շահեալ վերադարձուցաք:

1028 Թուղթ մի տաճկերէն առ տեղւոյն փաշային, ի պատասխանի թղթոյն ընդ Խալիլ աֆանտույն գրեցելոյն:

Գրեցան յամսոյս ի ԻԸ (28):

1790, հունվար – ***Թուղթք ի Թիֆլիզ***

1029 Կոնդակ մի ժողովարարութեան, որ ընդ նոյն երկրացի Ստեփաննոս վարդապետին գրեցաւ յաղագս մոմոյն, զի առատութեամբ տայցէն: Որոց սիրախառն մեղադրութիւն վասն յանցեալ ամի մոմոյն, զոր ոչ էառն ըստ ժամանակին, պատճառելով զոչ գոլն եւ այլն:

1030 Թուղթ մի առ տեղւոյն աւագ քահանայն, որոց սիրախառն մեղադրութիւն վասն մոմոյն, զոր ոչ տային սրբոյ Աթոռոյն: Եւ ապա յորդորումն ի տալ առաւտօրէն ի ձեռն Ստեփաննոս վարդապետին:

1031 Թուղթ մի մխիթարութեան առ մելիք Մինասն յաղագս մահուան կնոջն եւ այլ բանք յորդորականք ի հարազատութիւն սրբոյ Աթոռոյս: Որում զընծայ եւս յղեաց ընդ միսիթարութեան թղթոյն:

1032 Թուղթ մի օրհնութեան առ Ռօստամի որդի պարոն Աստուածատուրն եւ առ մայրն իւր՝ Փաշայ Խաթունն վասն կտակի Ռօստամին, զոր կատարեսցեն եւ մի թողցէն անկատար:

1033 Թուղթ մի առ վարպետ Յովնաթանն, որում գրէ վասն մնացեալ պատկերացն սրբոյ տաճարիս աստուածիջի, եթէ կամեսցիս, եկեսցես ի սուրբ Զատկին ի սուրբ Աթոռս՝ Հանդերձ որդւով քով Մկրտչին ի նկարումն այնց: Իսկ թէ ոչ, զսահման նոցա յղեսցուք յայդր առ քեզ, զի նկարեսցես զայնոսիկ եւ յղեսցես ի սուրբ Աթոռս առ մեզ:

1034 Թուղթ մի եւս Մէհրապ աղային՝ ծանուցումն վասն պահարանին սրբոյ աջոյն Լուսաւորչի, եթէ ի գլուխ ոչ եկն մինչեւ ցարդ, վասն որոյ զօրինակն (որ յայդր է՝ առ քեզ), տացես Մար[տիրոս] պետին, զի յղեսցէ առ մեզ:

1035 Թուղթ մի եւս առ մելիք Աւետիքն, ի պատասխանի թղթոյն ընդ փեսային իւրոյ գրեցելոյն: Յորում զեկուցանէ զտեղւոյս մեծամեծացն տաճկաց ըստ խնդրոյն, եթէ անկայունք են, եւ այնպիսի խոհեմ այր ոչ գոյ ի նոսա: Ընդ որում խօսեցայց եւ զբան ինչ լուայց ի նմանէ եւ պատմեցից քեզ, բայց ըստ որում խնդրեալ էիր ի Նաւռուզին նոցա խօսեսցուք ընդ ոմանց Հանճարեղաց (թէպէտ մեզապատշաճ գործ չէ), իցէ թէ բան ինչ լուեալ, պատմեցից քեզ թղթով յայս անգամս եւ այլն:

3 13բ 1036 Կոնդակ մի ժողովարարութեան ի յերկիրն Ռուսաց ըստ խնդրոյ Հերակլ արքային, վասն տէր Մովսէս քահանային խելքութանցւոյ: Զբաշխեցիր մի եւս շնորհեաց ի թողուլ նոցա զինչն ի ներս՝ այսինքն ի Հաշտարխան:

Վերահասոյց առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետին Հայանովում է վերոհիշյալ նամակների բովանդակության մասին եւ արժեմ մի շարք Հանճնարարութիւններ:

Գրեցան յամսոյս ի ելն եւ յղեցան ընդ թղթոյն Հերակլայ արքային ի փե[տրվարի] ԺԵ (15) ի ձեռն Ստե[փաննոս] պետին:

1037 1790 թ. հունվար – Թուղթ առ Հաղբակու ժողովուրդն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա, որ գրեալ էին, թէ սովմաստեցիք, որ զառաջնորդէն մերմէ գանգատ էին գրեալ, մեք անտեղեակ եմք, եւ թէ յորդորիչքն Սողովմոն եւ Խաչատուր վարդապետքն են, որք եւ զՍալմաստու արդիւնսն ի վանս ոչ Հասուցանէն, մեր առաջնորդն լաւ է եւ մեզ ընդունելի է եւ այլն: Ուստի եւ սրբազանն վերստին կարգէ զնա յառաջնորդութիւնն եւ զայն ապստամբ սեւագլխան բանադրեաց եւ սոցա ծանոյց:

Ձեռ. 4501, էջ 1530–1531

1534 1038 1790 թ. 15 փետրվարի – Թուղթ առ Հերակլ արքայն Վրաց, ի պատասխանի թղթոյն վասն կատարման խնդրոյն:

Յորմէ ճշմարիտ սիրով եւ կարօտիւ, աստուածային օրհնութեամբ բազմաւ եւ հոգեպարար շնորհիւ սրբոյ իմումն տեղւոյս Քրիստոսի մատուցի ողջոյն խաղաղական գերյարգոյ սիրելւոյդ եւ ցանկալւոյդ հոգւոյս, եւ ստոյգ բարեկամիդ սրբոյ Աթոռոյս մերոյ, քրիստոսազօր բարեպաշտօն եւ բարձրապատիւ մեծի արքային Հերակլայ: Զի թուղթք մեծութեանդ երկիցս Հասին առ մեզ, որովք նախապէս իմացեալ զբարւոք որպիսութեանց նազելւոյդ, ուրախ եղաք, զոր Տէր պահեսցէ անփորձ յամենայն վտանգից ի զուարճալի կեանս, ի փառս եկեղեցւոյ եւ ի միսիթարութիւն մեզ:

Իսկ առաջնով թղթովն գրեալ էիր զնոր կոնդակ տալ տէր Մովսէսին վասն ժողովարարութեան ի վերայ Ռուսաց երկրին: Զոր եւ մեք գրեցաք վասն ամենուագոյն խոսքերդ եւ յղեցաք առ առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետն, մատուցանել ի սպաս, որ տացի տէր Մովսէսին:

Եւ երկրորդ թղթովն ծանուցեալ էիր զՂալաչու խղճալի քրիստոնէից գերութիւնն եւ ազատեցման ծանրագնութիւնն, որ յիրաւի ոչ սակաւ ցաւ է մեզ այնպիսի դիպուածն Հաւատացելոց:

Արդ, եւ մեք թէ յորպիսի՛ կացութեան եւ զի՞նչ նեղութիւնս կրեմք ի նեղչաց մերոց, իմասանախոհ արքայդ կարէ գիտել, սակայն եւ զնոքօք ոչ էր զանց առնելի, մինչ յարգելիդ եւս գրեալ էիր: Ուստի ահա որքան ներկայապէս կարն մեր զօրեաց յիսուն թումանն տեղւոյս դրամ ետուք Ղալաչու քեանդխուտայիցն՝ Բահատուրին, Սարուխանին եւ Ջաղուն՝ ի մերս կողմանէ մանաւանդ կութիւն փրկանաց խղճալի գերեացն: Վասն որոյ եւ գրեցաք զայս թուղթ առ բարեպաշտութիւնդ, ի պատասխանի քոյն թղթոյ, զի միամտիցիս:

Դարձեալ եւ զայս գրեմ տէրութեանդ, զի ի կողմանէ Չօպան աղային էլի մնացուածոցն մինչ բանս էին գրեալ մեզ ի Վանայ Թամուր փաշային եւ այլք: Յառաջ քան զայս երկիցս գրեցաք մեծութեանդ եւ ծառային ձերոյ՝ Թաղայ բէկին երկարօրէն հասկացուցուք զբանսն մեր՝ լիապէս ծանուցանել ձեզ եւ մինչեւ ցայժմ զպատասխանի ինչ ոչ ընկալաք: Չգիտեմք թէ ընդէ՞ր է այսքան յամեցումն: Եթէ գիտէաք թէ խնդիրն մեր ընդդէմ ինչ իցէր ձեզ, կամ վնասաբեր ինչ, ամենեւին բերան բերել եւս ոչ կամէաք: Սակայն անվնաս Հարցումն մի է, զոր արարաք՝ իմանալ զմիտս ձեր եւ զպատասխանատրել նոցա:

Եւ այս փոյթ ոչ այլով ինչ պատճառաւ, եթէ ոչ այսու, զի ազգն մեր ըստ մեծի մասին ընդ ձեռամբ նոցա է եւ երթեւեկն անպակաս: Եւ թէ ի մէջ բարեկամութիւն չտեսանիցեն, չարանան եւ վնասակամ լինին մեզ եւ մերայնոց: Վասն որոյ որովհետեւ խնդրեալ էին եւ մեք ի յօրհնեցելոյդ խնդրեցաք, զի մի անպատասխանի մնայցեմք առ նոսա:

Արդ, ահա երրորդ անգամ խնդրեմ, զի զի՞նչ եւ դիտումն է ձեր առ այն էլն, այսինքն եթէ կամիցիս տալ եւ թէ զայլ ինչ եւս կամս ունիս, համառօտակի թղթով միով գրեսցես մեզ, զի եւ մեք ըստ կամեցողութեան ձերոյ, պատասխանի արասցուք նոցա: Այլեւ թէպէտ ձանձրոյթ է պատուական գլխոյդ, սակայն ցաւքն իմ շատ են եւ զանազանք, եւ ոչ լինի ամենայնիւ լռելն: Վասն որոյ վստահացեալ ի ճշմարիտ բարեկամութիւնդ եւ ի

1535 տիրագոյն խնամդ, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ // մեզ, զինդիր իմն գրեցաք յատուկ թղթով գթածասիրտ օրհնեալ արքայիդ վասն արտասուելի ամայացեալ Հրաշակերտ վանիցն սրբոյն Գէորգեայ զօրավարին, եւ զայն

թուղթ բաց յղեցաք առ առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետն, թարգմանեցուցանել եւ առանձնակի մատուցանել առ բարեպաշտութեան ձեր: Որոմ արժանաւոր խնդրոյ թէ կատարումն տացես, մեծագոյն շնորհ եւ բարերարութիւն է, որոյ ազագաւ մեծապէս շնորհակալիլոց եմք զաստուածահաճոյս տէրութենէ ձերմէ: Եւ ի վերայ այս ամենայնի զսիրոյդ եւ խնամոցդ անմոռացութիւնն խնդրելով, սահեմք ողջ լեր Ծերամբ ի բերկրանս աղօթողացս վասն քո: Ամէն:

Գրեցաւ ի թուին Փրկչին 1790 եւ ի փետրվարի 15, ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին[219]:

Ձեռ. 4501, էջ 1534–1535

1441 1039 1790 **թ. 15 փետրվարի** – Առանձնօրէն թուղթ առ արքայն Վրաց Հերակլ՝ վասն Մօղնոյ սուրբ Գէորգեայ վանիցն:

Յորմէ նեղեալ ոգւով եւ ցաւամաշ սրտիւ ծանուցումն լիցի անխարդախ սիրելոյ եւ առատահիմամ բարեկամի սրբոյ Աթոռոյս եւ մեր, յԱստուծոյ օրհնեալ եւ սուրբ խաչին պահպանեալ, բարձրաբարձ եւ իմաստնախոհ մեծի արքայիդ: Զի վիշտք եւ նեղութիւնք մեր բազումք են եւ անասանելիք, զորս բարեկամական օրէնն պահանջէ գրել տէրութեանդ, սակայն նկատելով, թէ օրհնելոյ եւս կաս ի մեծամեծ եւ զանազան Հոգս եւ ի գրաղմունս, խնայեաք գրել՝ առ ի չյաւելուլ զցաւս ի վերայ ցաւոց: Բայց այժմ ստիպեցեալ ի Հարկաւորութենէ, գրեմ զսակաւս ի բազմացն եւ պայմանագոյնսն:

Քանզի այժմոյս տառապեալ ազգ մեր՝ թէ ի հագարացիս, թէ ի պարսիկս, եւ թէ ի մարս, եւ թէ յայլ տեղիս, վասն մեղաց իմոց Հարեալ են ամենակերպ անյաջողութեամբք եւ վշտիւք, որոց զգառն Համբաւն լսելով, միշտ մորմոքիմք: Եւ զոյն այս երկրիս խզճալի մերաղնեայսն եւս աչօք տեսանելով յեգիպտական ծառայութիւնս եւ ի յետին թշուառութիւնս, անկանիմք յանհնարին տարակուսանս, ոչ ինչ կարելով օգնել տառապանաց սոցա: Եւ ի վերայ այսց ամենայնի մեք անձամբ իսկ Հանդերձ սուրբ Աթոռովս ոչ սակաւ նեղութիւնս եւ վտասս կրեմք եւ զանպատուութիւնս յանպատիւ անձանց: Որք զառնացուցիչ վիշտք եւ Հոգք այնքան սրտամաշ առնեն զմեզ, մինչեւ կասեցուցանել ի յամենայն բարեչնութենէ եւ շինարարութենէ, որովհետեւ և ոչ միով կերպիւ յաջողի: Սակայն որպէս ասութիւն է Հասարակաց, թէ ընկղմեալն ի խորս ջուրց, որ թէեւ մերձ իցէ ի մահանալ, բայց որքան յոգւոջ լինիցի, յայսկոյս եւ յայնկոյս ձգտի պահպանել զկեանն, նոյնպէս եւ մեք, թէպէտ տեսանեմք զմեզ վտանգեալս ի պէսպէս փորձութիւնս, զերկիրս մեր աղաւաղեալ, զվանորայն մեր ամայացեալ եւ ոռնակոխ եղեալ, սակայն մինչ տակաւին կեամքս, ջանամք զեղեալ բարեկարգութիւնն պահել եւ գչէնսն ոչ թողուլ խապառ խանգարիլ (սպասելով այցելութեան Տեառն Ծերանց եւ բարեյաջողութեան քրիստոսազօր տէրութեանն ձերոյ, որովք լինի թէ խաղաղութիւն եւ ողորմութիւն ընծայեսցի ի վերայ այսց տառապանաց):

Արդ, այսու չնահւ գրեցաք զայս թուղթ ցաւածանոյց եւ աղերսարկու առ աստուածասիրութենէն քո յաղագս սրբոյն Գէորգեայ Հրաշագործ վանիցն, որ ի Մուղնի գեղջս: Քանզի վանքն այն յանցեալսն շէն էր, իսկ երբեմն ի գալն մեծութեան ձերոյ յայս երկիր եւ ի դառնալն, մինչ յերեսաց այլազգեաց զօրացն աղաւաղեցաւ եւ ամայի մնաց առ միջոց մի, բարեպաշտ օրհնեալ արքայդ ի գութ շարժեալ առ սուրբ վանքն այն, զբնակիչսն գեղջն նորա դարձուցեր անդէն եւ քանի թուման դրամ եւս շնորհեցեր վասն նորոգութեան խաչկալին: Եւ մեք դրամս ծախեցաք ի վերայ պարտիցն, զի շինացի եւ ի պայծառութեան մնացէ: Բայց իշխողն մեր, որպէս գիտէս, պատանի գոլով, ունիմք ի դրան մարդկանցն խօսեցեալ յականջս նորա, զբնակիչս այնր գեղջն Հանին անտի եւ տարան յայլ գիւղ: Ուստի թէ գիւղն, եւ թէ սուրբ վանքն ամայացաւ մինչեւ ցայսօր եւ օր ըստ օրէ աւերի: Եւ մեք յանխոյժ լինելոյն խղճահարիմք եւ մինչ Հետեւիմք, Հնարն ոչ լինի, զի ի Հարկէ տէրութիւնդ քո տեղեկացեալ է զորպիսութենանց անկայուն կառավարչացն դրան մանուկ իշխողին: Ապա մնաձեցաք, թէ գուցէ կատարեալ Հոգածութեամբ մեծահրամանն իշխողիդ վերանորոգութիւն լինիցի այն սուրբ տանն: Ուստի, խնդրեմ ի բարեսէր եւ յողորմած արքայէդ, զի զդեցեալ զՀոգին զօրաբաբէղի, ի փառս եւ ի սէր սրբոյն Գէորգեայ քաջ նահատակին (թէեւ ծանրութիւն է) յանձին կալցիս Հոգ տանիլ եւ Հնար առնել շինացուցման այն սուրբ վանիցն: Իսկ որպէս մեք ընտրեմք, պատշաճ այս է, որ գրիցես Մահմատ խանին, թէ գիտէք, որ մեք խնամք եւ սէր ունիմք ի վերայ վանորէից եւ եկեղեցեաց, յառաջագոյն Մօղնու գիւղացիսն ձրիապէս դարձուցի վասն շինութեան այն վանիցն, որ իմ սիրելի է, այժմ լսեմ, թէ յորդորմամբ ումանց մարդոց դրանդ այն գիւղի բնակիչսն քաշեցուցեալ էք անտի եւ գիւղն եւ վանքն ամայի են: Եթէ ի ժամանակս Հօրն քո չէն է եղեալ, այժմ յիմ եւ քո ժամանակին է՞ր պիտի անշէն լինիլ: Կամիմ Հարկիս, որ զայն Մօղնու գիւղականսն ուր եւ իցէն, կրկին դարձուցեալ զայն գիւղն շինացուցանես, զի վանքն եւս շինացի եւ այսպէս առնելդ մեզ ծանուցգես եւ այլն: Բայց թէ խնամատութիւն քո զայլ իմն կերպ առնել ընտրիցէ, կամք քո լիցի: Եւ թէ Հաճիցիս ընդ Հայցուածս մեր, խնդրեմ փութով կատարել, զի ահա գարունն // առաջիկայ, եթէ գիւղականացն գարձ լինիցի, ժամանեսցեն վաստակոց եւ արդեանց երկրի եւ շինարարութեան: 1442

Զինչ եւս երկարեցից, տէր արքայ, գիտեմ, զի սակաւուք այսու զբաղումս իմանալոց ես, իսկ մեծամեծ ցաւոցս դէղն յԱստուծոյ լիցի: Այլ զայս մին աստուածահաճոյ բան ի քէն խնդրեցի առնել, զոր թէ կամիցիս եւ կատարիցես, մեծավարձ գործ է առաջի Աստուծոյ եւ սրբոց նորա եւ մեզ եւս առիթ սրտադիւրութեան եւ Հոգեւոր միսիթարութեան: Որոյ վասն ամենայն շնորհակալութեամբ աղօթող լիցուք վասն աստուածապահ տէրութեանդ՝ ամենայն միաբանիւք, որպէս եւ եմք: Ողջ լեր խաղաղական կենօք ի պարծանս եւ ի Հրճուանս մեր: Ամէն:

Գրեցաւ ի թուին Փրկչին 1790 եւ ի փետրվարի 15, ի սուրբ Էջմիածին[220]:

Ձեռ. 4501, էջ 1441–1442

1531 1040 1790 **թ. փետրվար** – Կոնդակ Հանրական ժողովարարութեան վասն սրբոյ Թօմայի Առաքելոյ վանիցն, մինչ կողոպտեցեալ էր Հանդերձ վիճակաւն ի Ղարադաղու Մուստաֆայ խանի զօրացն ի դիմելն նորա անդ առ ի արտաքսել ի Նախիջեւանու զՋաֆարղուլի խանն եւ զեղբայրն, եւ նուաճել զերկիրն ընդ ձեռամբ Հօրեղբօր որդւոյ նոցին Աբասղուլոյն, յորոյ սադրելոյն իսկ էր եկեալ:

Բայց յետ ասպատակութեանցն ի մարանչիլն ընդ եղբօր Նախիջեւանու խանին պարտեցաւ եւ Հարուածեալ Հալածեցաւ ամօթով, եւ յաւարէն եւս զրկեցաւ:

Յորմէ ժամանեսցի թուղթ...

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեան ողջունածիր նամակիս ծանուցումն լիցի սիրելի եւ հոգեւոր որդւոցդ մերոց եւ լուսածնունդ զաւակացդ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Քանզի Հասարակական սովորութիւն է, զի բարեկամք որպէս զուարճասիրիթ դիպուածս իւրեանց ծանուցանեն բարեկամաց իւրեանց, զի ուրախակիցս ինքեանց արասցեն զնոսա, նոյնպէս եւ զտրտմաւիթն ազդ առնեն, զի վշտակիցս արասցեն, զոր եւ բարեկամական կանոնն իսկ պահանջէ: Ըստ այսմ եւ սրբազան Առաքեալն Քրիստոսի Յիսուս ի գթութիւնան առ Հաւատացեալս, թէեւ իբրու ի պարծանս յիշէ, զոր ինչ տառապանս կրեալն էր, վիշտս յարազակաց, վիշտս յազգէ, վիշտս ի հեթանոսաց եւ այլն: Եւ թէ խուժանն ի վերայ իմ կուտիւր եւ հոգք ամենայն եկեղեցեացն ո՛ Հիւանդանայ եւ ես ոչ Հիւանդանամ, ո՛ գայթակղի եւ ես ոչ տապանամ: Արդ, սրբոյ Աթոռոյս եւ մեզ ո՛վ իցէ ստոյգ սիրելի եւ ճշմարիտ բարեկամ, եթէ ոչ լուսաւորչածին օրհնեալ ազգդ իմ եւ Հարազատ որդիդ սրբոյ Աթոռոյս: Վասն որոյ եւ մեզ Հարկաւորի առ ձեզ գրել զորպիսութեանց մերոց եւ մերայնոց: Իսկ յազգս մեզաց մերոց զուրախառիթ դիպմունս ինչ ոչ ունիմք ի գրել, այլ զտրտմառիթ պատահմանց մերոց եւ կողմանցս բազմիցս գրեալ եմք եւ լուեալ էք եւ այժմ եւս գրեմք, որ յանտիրացելում երկրիս միշտ կրեմք, ըստ Առաքելոյն, զայէսպէս վիշտս ի պէսպէս

1532 *վշտացուցչաց: Եւ մանաւանդ Հոգք եւ ցաւք մնալ/ցելոց վանորէից, եկեղեցեաց եւ եկեղեցականաց միշտ կուտին ի վերայ մեր: Քանզի բազում վանորայք եւ եկեղեցիք կողոպտեցան եւ աւերեցան, եւ մանկուք նոցին գերեցեալ ցիր եւ ցան եղեն, եւ ոմանք, որք մնացեալք են, այնոքիկ եւս օրաւուր կողոպտին եւ ոտնակոխ լինին: Զորս ըստ Առաքելոյն, ի բազմաց վշտաց եւ ի նեղութենէ սրտիս գրեմ, ոչ զի անօգտապէս տրտմիցիք, այլ միաբան գոչիցէք առ ողորմած Աստուած՝ այց առնել խղճալի երկրացս մնացելոց եկեղեցեացն եւ սոցին մանկանցն եւ գթասիրեալ օգնել կամիցիք, որում Հարկաւոր է օգնելն:*

Արդ, ի բազմաց վանօրէից մի է Հրաշակերտ եւ Հռչակաւոր սուրբ ուխտն Թօմայի Առաքելոյն, կառուցեալն է Գողթան գաւառի մերձ ի գիւղաքաղաքն Ագուլիս, որ յառաջագոյն յոյժ ճոխ էր եւ պայծառ բազմութեամբ միաբանից եւ Հոգեւորական կարգաւք, եւ զարդուք եւ Հարուստ էր վիճակաւք եւ վայելչութեամբք: Բայց յետոյ ի տարագրել ժողովրդոց թեմիցն եւ ի քանիցս կրելն զբազմադիմի փորձանս եւ զվնասս ի բռնաւորաց, զրկեցաւ յառաջնոյ ճոխութենէն: Եւ սակայն ի քանիս ամս Հանճարափայլ առաջնորդն նորին՝ Թովմաս գգօնամիտ վարդապետն տանելով զանազան նեղութեանց՝ կերպիւ մի բարւոք կառավարէր զսուրբ վանքն ի շինութեան պահելով: Իսկ ոմն յընտանեաց իշխողին Նախիջեւանու, ապստամբեալ ի նմանէ եւ յարեալ առ այլ ոմն բռնաւոր, յանցելում ամին էած զնա բազում զօրաւք ի գաւառն Գողթնեաց՝ առ ի նուաճել այնու պիշխօղն եւ տիրել երկրին: Եւ մինչ ի պատրաստիլ իշխողին ելանել պատերազմու ընդդէմ նոցա, նոքա զԱգուլիս եւ զշրջակայ գիւղորայն կողոպտեցին եւ զժողովուրդն վարեցին: Եւ յարուցեալ ի վերայ վանից սրբոյ Թօմայի Առաքելոյն, զամենայն կայս նորին՝ թէ եկեղեցական անօթս եւ զզգեստս եւ զգրեանս, եւ թէ զարտաքին Հանդերձս եւ զկաշս եւ զգործիս, յաւարի առին՝ Հանդերձ մանաւանդ աւերագործութեամբ եւ այնպէս ունայնացուցին յամենայն պիտոյից զսուրբ տունն եւ զվիճակն իւր: Եւ թէպէտ յետ ա-

տուրց ի մարանչին պարտեան առաջի իշխողին Նախիջեւանու եւ Հարուածով Հալածեցան եւ յաւարաչն եւ ի գերելոյն եւս զրկեցան, բայց խղճալի վանքն եւ վիճակն ոչ եւս օգտեցան, այլ մնացին զուրկք եւ չքաւորեալք:

Ապա առաջնորդ խղճալի՝ Թովմաս վարդապետն ամենայն ջանիւ գումն գործելով, դարձեալ ժողովեաց զմիաբանսն ի սուրբ վանսն, բայց յամենայն պիտոյից՝ թէ յեկեղեցականաց եւ թէ յարտաքսականաց չքաւորեալ գոլով, դիմեաց առ մեզ զօգնութիւն խնդրել: Եւ մեք, թէպէտ ի յեկեղեցականն զարդուց եւ զգեստուց եւ գրեանց եւ յայլ պիտոյից, որ ինչ առաւել Հարկաւորն էր, ետուք, բայց, նա կարօտեալ եւս օրհնեցելոյ ազգիդ ձեռնտուութեան, խնդրեաց ի մէնջ զթութիւ շրջաբերական՝ առ ի գտանել եւ ի ձէնջ զօգնութիւն յամենայնի պակասաւորութեան սրբոյ վանիցն եւ միաբանիցն:

Եւ մեր, խոնարհեալ ի պատշաճաւոր խնդիր նորին՝ բազմաշխատ եւ վշտակիր ծերունոյն, ահա զայս ցաւածանոյց նամակ օրհնութեան գրեալ առ աստուածասիրութիւն ձեր, շնորհեցաք նմա, զի կամ ինքն Թովմաս բարեբարոյ վարդապետն եկեսցէ եւ կամ զմի ոք ի միաբանից իւրոց յղեսցէ այսու թղթովս առ ձեզ: Որով խնդրի ի Համայնից սիրելեացդ՝ ի յառաջնորդացդ, ի քահանայիցդ, ի յիշխանացդ եւ ի բոլոր օրհնեալ ժողովրդոցդ, զի մի իբրեւ զմի ի Հասարակ ժողովարարացն Համարիցիք եւ Հարեւանցի անցուցանիցէք, այլ առաւելապէս իմն ի գութ շարժեալ առ սուրբ տունն այն Հոգւոց եւ ի խղճալի միաբանն նորին մեծաւ սիրով ընդունիցիք եւ առատ ողորմութեամբ շահիցէք եւ յատկապէս յօգնութիւն Հասանիցիք:

Գիտեմ զի ամենեցուն ողորմիք եւ տայք, բայց դմա կարի յօժարութեամբ տալ պարտիք թէ զդրամն, թէ զեկեղեցական անօթս եւ զզարդս ի յիշատակ ձեզ եւ ննջեցելոց ձերոց, եւ թէ զայլ արդիւնս որ ինչ եւ բղխին ի սրտից ձերոց, ըստ որում սուրբ ուխտն այն յամենայնի չքաւոր է այժմ: Որպէս զի տարեալ նոքօք վերստին զսուրբ տունն զայն Հոգեւոր եւ մարմնաւոր վայելչութեամբք պայծառացուսցեն ի փառս ի նմա բնակողին Աստուծոյ եւ ի պատիւ սրբոյն Թօմայի Առաքելոյն եւ ի պարծանս օրհնեալ ազգի մերոյ:

Ուրեմն որպէս դուք ձեր առատ տրօքն լցուցանիցէք զպակասութիւնս դոցին, Քրիստոս եւս զձեր ամենայն Հոգեկան եւ մարմնական պակասութիւնսն լցուսցէ եւ փրկեսցէ յամենայն նեղութենանց: Եւ ի սուրբ վանքն յայն, որքան աղօթք, պաշտամունք եւ պատարագք մատչիցին, ձեզ եւ ննջեցելոց ձերոց մասն եւ բաժին եղիցի: Ամէն:

Ի ՌՄՀԹ (1790) թուոջն եւ ի փետր...[221]:

Ձեռ. 4501, էջ 1531–1532

1041 1790 **թ. փետրվար** Կոնդակ միսիթարութեան ի վերայ Ագուլեաց երկրի ժողովրդոցն մերայնոց ընդ առաջնորդին իւրեանց՝ Թովմաս վարդապետին, վասն նեղութեանց եւ վնասուցն, զորս կրեալ էին ի Հինից Մուստաֆայ խանին Ղարադաղու:

Յորմէ ժամանեսցի թուղթ Հայրական սիրոյ խաղաղարար սուրբ ողջունի եւ Հոգեւոր օրհնութեան, շնորհք առաքելական եւ աստուածային բարեգթութիւնն եւ միսիթարութիւնն ի վերայ սիրելի եւ Հոգեւոր որդւոցդ մերոց, եւ Հարազատ զաւակացդ սրբոյ Աթոռոյս, բնակելոցդ ի Գողթան գաւառի եւ վիճակեցելոցդ սրբոյն Թօմայի Առաքելոյ Հրաշազարդ վա-

նիյն, որք կայք ի գիւղաքաղաքդ Ագուլիս եւ ի Դաշտ եւ ի Ցղնայ եւ յայլ մերձակայ գիւղորայս ի թեմս նոյնոյ սրբոյ վանից, նախ սիրախառն միաբանիցդ նորին՝ խոհեմամիտ վարդապետաց եւ այլոց համեստազարդ վանականաց եւ ապա սրբանուէր քահանայից, բարեպաշտօն իշխանաց եւ համօրէն օրհնեալ ժողովրդոցդ՝ մեծաց և փոքերց, արանց եւ կանանց խնդալ ի Տէր: (Ընորհք):

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեան ողջունաձիր նամակիս ծանուցումն լիցի սիրելի եւ հոգեւոր որդւոցդ մերոց եւ լուսաճառնդ զաւակացդ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի լսելով մեր զդառն դիպուածն ձեր յանցելոյս տարւոջն ի յառնելոյ բռնաւորացն բազում զօրօք ի վերայ երկրիդ, տարակուսէաք եւ տրտմէաք: Եւ այժմ եւս վշտակիր առաջնորդն ձեր եւ սիրելին մեր՝ Թովմաս ծերունազարդ վարդապետն, եկեալ ի սուրբ Աթոռս, լիապէս պատմեաց մեզ զանախորժ անցիցն ընդ ձեզ անցելոց, այսինքն զաւարառութիեանցն եւ զաւերագործութիեանց թշնամեացն, եւ զվարեցմանէն ձերմէն տառապանօք եւ մերկութիեամբ դարձմանէն, այլեւ զկողոպտեցմանէ սրբոյ վանիցն ձերոց եւ զանչափ վնասուցն:

Որոց ազագաւ յիրաւի առաւելապէս ցաւեցաք իբրու մոռանալով զայլ ամենայն հոգս եւ զցաւս մեր, եւ զնոր իսն մեծագոյն տխրութիւն եւ վիշտ սրտի առանալով: Բայց զինչ ունիմք առնել, եթէ ոչ գարձեալ գոհանալ զԱստուծոյ եւ փառս տալ նմա, եւ ողորմութիւն նորա ակն ունիլ: Որ ամենատածիչ նախախնամութիեամբ եւ բարեգթութիեամբ իւրով գթասցի ի ձեզ, զամենայն տառապակրութիւնս եւ զվնասս ձեր յապաշխարանս համարեսցէ, եւ փոխանակ այնոցիկ զերկնաձիր խաղաղութիւն իւր շնորհեսցէ խղճալի երկրիդ, եւ ապաշովացուսցէ զկեանս վշտակիր բնակչացդ, միխթարեսցէ զձեզ եւ սփոփեսցէ, օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ, փրկեսցէ յապագայական փորձութիեանց եւ ի վնասուց, եւ պահպանեսցէ ընդ հովանեաւ ամենազօր Աջոյն իւրոյ՝ ի շինութեան եւ ի բարեկարգութիեան:

Մանաւանդ եւ սրբոյ վանիցն ձերոց նորոգութիւն եւ պայծառութիւն շնորհեսցէ ի միխիթարութիւն ձեզ եւ մեզ: Իսկ այժմ առաջնորդ Թովմաս վշտակիր վարդապետն եւ արքիեպիսկոպոսն նեղեալ եւ ձանձրացեալ ի զանազան նեղութիեանցն կրեցելոց եւ ի բազմակերպ պակասութիեանց սրբոյ վանիցն, կամէր հրաժարիլ այսի եւ ի գործոյն եւ ոչ վերադառնալ յայդր: Այլ մեք, որքան առաւել հարկաւորն էր սրբոյ վանիցն՝ ի յեկեղեցական զգեստուց եւ ի գրեանց եւ յայլ պիտոյից, եւտուք, եւ սիրով յորդորեալ եւ հարկեալ, դարձուցաք ի սուրբ վանքն եւ առ ձեզ:

Վասն որոյ այսու օրհնաձիր եւ միսիթարական թղթով պատուիրեմք եւս սիրելեացդ, զի մեծաւ սիրով եւ պատուով ունիցիք զսիրելիդ մեր եւ զբազմաշխատ առաջնորդդ ձեր՝ զԹովմաս հեզաբարոյ վարդապետդ եւ զարքիեպիսկոպոսդ, եւ հոգեւոր հրամանաց դորա հնազանդք եւ հպատակք լիջիք, եւ որքան կարն ձեր բերէ, շահել ջանասջիք զդա, զի եւ ինքն մեծադիրութիեամբ հովուեսցէ զձեզ եւ զսուրբ վանքն յատկապէս՝ տունն հոգոյ ձերոց շէնացուսցէ եւ վայելչացուսցէ վերստին ի պարծանս ձեր: Ձրք եւ կատարելով զօգտաւոր հրամանս մեր, եղիջիք օրհնեալք Աստուծոյ եւ յամենայն սրբոց նորա եւ ի մէնջ, եւ զօրացուցիչ շնորհք աստուածաչէջ սրբոյ տեզույս եղիցի ընդ ձեզ հանապազ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԹ (1790) թուոջս մերում եւ փետրվարի... ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածին[222]:

1042 1790 **թ. փետրվար** – Թուղթ ի յԱմիթ առ սուրբ Սարգիս եկեղեցւոյ գանձապետն մեր՝ մահտեսի Յակոբն, վասն մահուան Ահարծն վարդապետին եւ վասն սանտառով առնլեացն նորա ի Խապիր մանանուանեալ ձեր Ղազարէն:

3144 1790 թ. փետրվար – ***Թուղթք գրեցեալք ի զանազան քաղաքս առ հաբեղատ որդիսն սրբոյ Աթոռոյս***

1043 **Ի կեսարիա** – Թուղթ մի առ Բաշբասիրկեանեան մահտեսի Յովհաննէս ամիրայն. ծանուցումն վասն աստ եղեալ Սարգիս անուամբ տղային իւրոյ, եթէ փախեաւ եւ կալնուլ եառաք եւ բերաք ի սուրբ Աթոռս վերստին, եւ ահա աստ է եւ կապեալ կայ շղթայիւք: Բայց զգուշացիր, մի գուցէ եւս փախիցէ եւ գայցէ յայդր եւ այլն: Իսկ զանղանատան շինմանէն գրեթէ քարինքն պատրաստեցաք, Աստուծով շինեցուցանելոց եմք յառաջիկայ գարնանս: Ողջոյն տայ ծերունազարդ Հօրն իւրոյ՝ մահտեսի Յարութիւն ամիրային, մահտեսի Մուրատ ամիրային, մահտեսի Խոջայ Բարսեղին եւ մահտեսի վարպետ Յովհաննիսին, եւ եղբօրն իւրոյ եւ այլ ընտանեացն:

Գրեցաւ յունվարի ի է /7/:

Բայց յետին թուղթն, որ ի զգուշութիւն ինքեանն գրեցաւ վասն նոյն Սարգիս տղային, եթէ վերստին փախեաւ՝ զգուշացիր եւ այլն:

Գրե[ցաւ] յամսոյս ի Զ(6):

Վերոհիշյալ նամակին ուղարկվում է վճիռ մահտեսի Հարությունին՝ հասցեատիրոջը տալու համաձայնագրության: Այս կապակցությամբ նրան գրված նամակում հայտնվում է նաեւ երկու այլ նամակներ ուղարկելու մասին /նոր Ջուղա եւ Ամստերդամ/: Վերիչ Հայրապետյին հանձնարարվում է այդ նամակը հասցնել Թոխաթի Հ. Բաշբազիրկյանցներին:

1044 **Ի Թօփրախալա** – *Կոնդակ մի գանձանակի առ քահանայն, իշխանն եւ համայն ժողովուրդն Հայաստեր,*

շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն վասն արդեանցն գանձանակի՝ հասեալոյն

3146 *առ մեզ // ի ձեռն Իւքիլիսայու առաջնորդ Մկրտիչ պետին (որ էր Ամխէ /1748/ զօրամեայ), զորս յանձնեալ էին նմա ձե[ռամբ] Հին գանձապետ պարոն Մովսէսին: Զորմէ գրէ, թէ հրաժարեալ էր ի գանձապետութենէն, վասն որոյ կացուցաք ի տեղի նորա զծերունազարդ մահտեսի Մահլամն, զոր ընկալջիք սիրով եւ խաղաղութեամբ:*

Այս կապակցությամբ նամակներ են գրվել նոր նշանակված գանձապետ մահտեսի Մահլամին եւ նախկին գանձապետ պրն. Մովսեսին: Միաժամանակ օրհնության նամակներ են ուղարկվել մատուցող անասունների ներքո մի շարք անձանց: Առանձին ազգային /Բայազետ/ ուղղված պատասխան նամակում խոսվում է ս. Թադեոս Առաքյալ վանքի նոր առաջնորդի նշանակման մասին եւ հանձնարարվում է արարիչների Սարգսի բանագրման թուղթն ուղարկել բատ պատկանելոյն:

1045 **Ի Բայազիտ** – *Կոնդակ մի առաջնորդական, որ գրեցաւ ի վերայ վիճակայնոցն սրբոյ Թադէոսի Առաքելոյ յաղագս նորին նորոգ առաջնորդ Գէորգ պետին, եթէ ըստ ինդրոյն ձերոյ առաջնորդ կարգեցաք, դուք եւս ընկալջիք զնա սիրով:*

1046 **Ի Նախիջեւան** – *Կոնդակ մի ընդհանրական ժողովարարութեան, որ տրեցաւ Թօմայ Առաքելոյ վանից առաջնորդ Թօմաս պետին՝ ի ժողովումն սրոց եւ այլ ընչից ի հարազատ ժողովրդոց մերոց բարեպաշ-*

տից վան պակասութեան սրբոյ վանիցն նոյնոյ եւ ինքեանց: Ըստ որում կողոպտեցեալ էին ինչքն իւրեանց յանօրինաց:

1047. Կոնդակ մի եւս մանաւանդ ժողովարարութեան ի վերայ Բայազոյ, Խոյու, Թարվիզու, Որմու եւ Սալմաստու եւ յայլ շրջակայից նոցին՝ ըստ նոյն մեռաց ընդհանրական կոնդակին, որ յիշեցաւ ի վերոյ:

1048. Թուղթ մի եւս միխիթարութեան ի վերայ վիճակայնոցն սրբոյն Թումայի Առաքելոյ վանից վան ընչից կողոպտմանն նոյն վանից յայլազգեաց եւ թշուառութեանն առաջնորդի:

Գրեցաւ յամսոյս ի Զ /6/:

3 1 5ա 1049 Ի Կարս – Թուղթ մի առ Գէորգ աղայն, յորում ծանուցանէ զուղտսն, զորս առաք Աթաշօղլի Նապի աղայէն, եթէ ի գնոյն մնաց ինն Հարիւր զուռուշ, զորս խնդրեաց ի մէնջ տալ քոյ յայդր ինքեան: Ուրեմն տացես զդրամն եւ զղացդն մեր առեալ ի նմանէ, յղեսցես առ մեզ:

Գրեցաւ յամսոյս ի Է /7/:

1790 թ. փետրվար – ***Թուղթք դարձեալ ի Կարս***

1050. Թուղթ մի առ Գէորգ աղայն, ի պատասխանի թղթոյն վանն զէյթունին, զաթրանին եւ ԱՒԱՁ /1100/ զուռուշին, եթէ հասին առ մեզ ամբողջապէս ի ձեռն տարվանապաշի Աշմաուին՝ զնա եւս խիլայեցաք վանն ընծայեալ թզոյն: Այլեւ ծանիր, զատ ամբարեցեալ բրինձն յանձնեցաւ տարվանապաշոյն եւ մուճուն՝ նոյն առաջին քաշուէն եւ ի ձեռն Յովսէփ պէտին: Ի Հարկէ, ի թղթոյն նորա առ քեզ գրեցելոյն իմանալոց էս զերկարն: Զքէն մատան խնդրեցաք քանի մի ջուխտ, յատաջ քան զայս: Այժմ խնդրեմք զԱՁ /100/ Հատ գրքի կողացու տախտակ, զորս փութով յղեսցես ընդ Հատտարմի:

1051. Թուղթ մի տաճկերէն առ տեղւոյն փաշային. միխիթարութիւն վանն որդւոյն՝ Հանդերձ ընծայիւք:

Գրեցաւ յամսոյս ի Ը /8/:

1052 Ի Կարին – Թուղթ մի առ վէրիլ պարոն Հայրապետն, ի պատասխանի թղթոյն ի յունվա[րի] էլն գրեցելոյ, զորս յղեալ էր ընդ վաճառական տաճկի միոյ եւ ընդ տեղւոյն փաշայի առն: Վասն նոյն վաճառականին գրէ, թէ ըստ խնդրոյ մեծամեծացն տաճկաց տեղւոյդ եւ քոյ գրեցաք տեղւոյս խանին եւ նա առ նա դարձոյց զապրանսն: Ծանուցցես դոցա ուրեմն:

Նաեւ գրեալ էիր, եթէ ի յունվարի Ի /20/–ին Ա /1/ մեծ պահարանաւ թուղթք յղեցան առ ձեզ: Ցսակաւն ոչ էն հասեալք, մինչ Հասցին, ծանուցանելոց եմք քեզ: Զպատասխանին գրեալ թղթոյն մերոց գրեսցես:

Գրեցաւ յամսոյս ի ԺԴ /14/:

1053 Ի Ղզլար – Թուղթ մի առ պարոն Աբէլ ոմն. ծանուցումն վանն եղբօրն, եթէ ի Բասրայ վախճանեալ է: Եւ ապա յորդորումն վանն կայից նորա, եթէ դու եւ կամ զայլ որ վէրիլ կարգեալ յղեսցես անդ՝ ի տիրել զկայս Հանգուցելոյն: Պարոն Եսայիս կայ աստ շուարեալ, որպէս գիտես սպասէ գալստեանդ եւ կամ ընկալման պատասխանւոյն թղթոյն իւրոյ առ քեզ գրեցելոյն:

Այս թուղթս ըստ խնդրոյ պարոն Եսայուն գրեցաւ յամսոյս ի ԺԵ /15/:

1790 թ. փետերվար – ***Թուղթք ի Տիարպէքիր, Յեւդոկիա եւ ի Թէոդոսիոպոլիս***

1054 Ի Տիգրանակերտ – Թուղթ մի առ Իսայիր կոչեցեալ Ծերունի Ղազարն, յորում ծանուցումն զնահատանէն Աշարծն պետին: Եւ ապա զինն Հարիւր եւ գքսան զուռուշէն նորա (որ է առ ինքն իբր ամանաթ), եթէ տացես զայն դրամն նուիրակին մերոյ՝ Վարդան պետին եւ կամ գանձապետին մերոյ՝ մնահտեսի Յակոբին ի Հասուցանել նոցա առ մեզ: Ահա աւանդագրիւք զօրինակն եւս կնքեցուցեալ ոմանց եպիսկոպոսաց, յղեցաք առ նոսա, զի ցուցցեն քեզ եւ ըստ այնմ առցեն զդրամն:

Նամակներ գանձապետ մնահտեսի Հակոբին եւ նվիրակ Վարդան վարդապետին՝ Իսպիր կոչեցեալ Ղազարից Աշարծն վարդապետի փողերը առանալու Հանձնարարութեամբ /էջ 315բ/: Թոխաթի նվիրակ Դանիել վարդապետին ուղղված նամակով տվվում են անհրաժեշտ բնույթի Հանձնարարութիւններ /էջ 315բ–316ա/: Ընտրհակալութիւն եւ օրհնութիւն կոնդակ Թոխաթի բնակչութիւնը տուրքերը ժամանցեալ նուիրակ» Պետրոս վարդապետին Հանձնելու Համար /էջ 316ա/: Օրհնութիւն նամակ նվիրատու ային. Հովհաննեսին /Թոխաթ/ /էջ 316ա/: Պատասխան նամակներ՝ Թոխաթում էջմիածնի վիճակ մնահտեսի Հարութիւնին, Ամասիայի առաջնորդ Հովհաննես վարդապետին, Կարինի նվիրակ Հակոբ վարդապետին /էջ 316ա/ եւ Կարինի վիճակ ային. Հայրապետին /էջ 316ա–316բ/:

3 1 6բ Յղեցան ընդ Միրզայ Իբրահիմին ի Թիֆլիզու եկելոյն, որ գնայր ի Կարին առ տէղւոյն փաշային՝ Հրամանաւ Հերակլ արքային Վրաց: Եւ գրեցան յամսոյս ի ԻԵ /25/:

1790 թ. մարտ

1055 Ի Բայազիտ – Թուղթ մի առ պարոն Պետրոսն. միխիթարութիւն վանն Հօրն իւրոյ Հանդուցելոյ՝ Թարճիմանեանն մնահտեսի Մկրտիչ աղային: Եւ յորդորումն ի Հաւատարմութիւն:

Գրեցաւ յամսոյս ի Ե /5/:

1056 Ի Գեանջայ – Թուղթ մի առ պարոն Գրիգորն եւ պարոն Մկրտիչն. ի կողմանէ աշտարակցի Յակոբի գերի անկեալ կնոջ (զոր ազատեալ էին), եթէ տացիք ինքեան վանն Հոգւոյ ձերոյ:

Գրեցաւ յամսոյս ի ԺԴ /14/:

1057 Ի Հաշտարխան – Թուղթ մի առ Յովսէփ պետն վանն արձնեցի Նաւասարդի գերի անկեալ Անանիա աղային, զոր ազատել տայցէ եւ սոյն Թղթատար Հօրն իւրոյ յանձնեսցէ ի բերել:

Գրեցաւ յամսոյս ի ԺԵ /15/:

1058 Ի Կարին – Թուղթ մի առ վէրիլ պարոն Հայրապետն վանն Խ /40/ թումանին Արապհաճի Ալոյ, զորս տացէ նմա եւ զինուղին մեր առեալ ի նմանէ յղեսցէ առ մեզ:

Գրեցաւ յամսոյս ի ԺԶ /16/:

1059 Ի Թիֆլիզ – Թուղթ մի առ առաջնորդ Մարտ[իրոս] պետն եւ գործակալ տէր Ղազարն, ի պատասխանի երկուց թղթոցն իւրեանց առ սրբազան Վեհապետն գրեցելոյց: Վասն Հիւանդութեանն առաջնորդին միխիթարութիւն: Իսկ սակս մոմոյն՝ փութացուցումն: Եւ յաղագս անպատեհ գրեցմանցն իւրեանց՝ մեղադրութիւն: Այլ վասն ոմանց քահանայից անկարգ շարժմանցն՝ եթէ յետոյ տեսցուք, այժմ ձեռնհաս չեղաք եւ այլն:

Գրեցաք Հոգէքին թուղթքս յերեան: եւ այս՝ յամսոյս Ի /20/:

1060 *Ի Նախիջեւան – Թուղթ մի ի վերայ սոյն քաղաքին եւ այլ թեմից սրբոյ Կարապետի վանիցն (որ ի յերինջակ) վանն նոյնոյ վանից առաջնորդ Կարապետ պետին, զոր յղեալ էին ի սուրբ Աթոռս ձեռնադրել զնա եպիսկոպոս: Որոց գրէ, թէ վերադարձուցաք, յաշնանն յղեսջիք:*

3 17ա 1061 *Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ տեղոյն Քեալպալի խանն վանն եղբօրն միսիթարութիւն եւ վանն երինջակու սրբոյ Կարապետի վանից առաջնորդ Կարապետ պետին յանձնարարութիւն:*

Գրեցաւ յամսոյս ի Իէ /27/:

1062 *Ի Կարս – Թուղթ մի առ Գէորգ աղայն, ի պատասխանի թղթոյն ի փետրվարի ԺՀ /18/ գրեցելոյն վանն ինն Հարիւր ղուռուշին տուեցելոյն ուղտավաճառ տաճկին՝ միամտութիւն: Եւ վանն փաշայի թղթոյն, եթէ էհաս մեզ: Ի կողմանէ բրնձին, եթէ մեք աստ լրիւ յանձնեցաք մուխուն, ի մուխուէն իմանալոց էք զպակասն: Զմառանսն եւ գկողացու տախտակն յղեացես ընդ ուղտուքն: Բրնձի որպիսութիւնն Յովսէփ պետն գրեալ է քեզ, այժմ եւս իմանալոց ես ի Հարկէ: Վասն նորաձնեալ թոռին գրէ զնորհաւորութիւնն: Հարցումն իսպանճուոյ թղթոյն, եթէ եւտո՞ր, թէ ոչ:*

Գրեցաւ յամսոյս ի Իէ /28/:

1790 թ. մարտ – ***Թուղթք ի Վան, ի Մուշ եւ ի Բայազիտ***

1063 *Ի Վան – Թուղթ մի առ Սիսիջան աղայն եւ առ եղբայրն իւր՝ պարոն Գէորգն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա ընդ տիրացու Ստեփաննոսին գրեցելոյն: Վասն ընծայեալ ձիոյն՝ շնորհակալութիւն, իսկ վասն սրբոյ Կարապետի վանից առաջնորդ Աստուածատուր պետին, եթէ աստ է, ի գալն ի սուրբ Աթոռս Գլխի Յովհաննէս պետն բանակռուել է ընդ սմա՝ ասելով, թէ առաջնորդն ես եմ եւ այլն: Այժմ մեք եւս հայիմք ի վախճան վիճոյն, որ եւ ապա կոնդակ մի շնորհեցուք այն սուրբ վանիցն խղճալոյ, դուք եւս հոգածու լինիջիք նմա:*

Այլեւ՝ ծանուցումն վասն թղթոյն պատրիարգի եւ իշխանաց, զոր գրեցուցեալ սրբազան Վեհապետն սակս օժանդակութեան առ Ամէտ փաշայն իւրեանց: Իսկ թէ բան ինչ հոգացեալն նոքա վասն նորա ի դրան արքային, որպէսզի նա լիցի փաշայն տեղոյ: Բայց վասն շնորհաւորութեան թղթոյն եւ քնծային սոյն փաշայի, եթէ ընդ տիրացու Ստեփաննոսին յղելոց եմք, միամիտ լերուք: Եւ սակս Մարկոս պետին, եթէ աստ գալն նորին լաւ է ինքեան, դուք գիտացջիք, յետոյ զերկար միտն մեր ծանուցանելոց եմք տիրացու Ստեփաննոսին[223]:

1064 *Ի Մուշ – Թուղթ մի տաճկերէն առ Մուրատ փաշայն տեղոյ, ի կողմանէ սրբոյ Կարապետի վանից առաջնորդ Աստուածատուր պետին՝ մինչ եկեալ էր ի սուրբ Աթոռս:*

1065 *Ի Բայազիտ – Թուղթ մի առ Իւչքիլիսայու առաջնորդ Մկրտիչ պետն, ի պատասխանի թղթոյն ընդ Դանիէլ պետին գրեցելոյն: Վասն տկարութեանն, զոր կրեալ էր ի սակաւ աւուրս՝ միսիթարութիւն: Իսկ վասն հոգացողութեանն սրբոյ տանն իւրոց՝ օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն: Եւ թէ զայլ որպիսութիւնն մեր ի Դանիէլ պետէն ձերմէ իմանալոց ես:*

1066 *Թուղթ մի տաճկերէն առ Իսաղ փաշայն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր գրեալ էր վասն սրբոյ վանից առաջնորդի պարտուցն:*

1067 *Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Սալման բէկն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր գրեալ էր ընդ փաշայի թղթաբեր առն առ սրբազան Վեհապետն:*

Գրեցան յամսոյս ի ԻԸ /28/:

3 17բ 1790թ. մարտ – ***Թուղթք ի յԱւստրիա եւ ի Պօլիս***

1068 *Կոնդակ մի գանձանակի ի վերայ քահանայից, իշխանաց, գանձապետաց եւ Համայն ժողովրդոցն մերայնոց, որք զարդիւնն գանձանակին իւրեանց (որ էր եՃ /500/ զուռուշ) Հաստուեալ էին նուիրակին մերոյ՝ Նէրսէս պետին, ձեռամբք գանձապետացն մերոց՝ պարոն Աւետին եւ պարոն Ենուշին, վասն Հասելոյն այսց շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն: Իսկ վասն անկարգ ընթացիցն իւրեանց պատուէր, զի ի բարեկարգութիւն ընթացցին եւ մի ի նոյնն, զոր ունին այժմ:*

Մխիթարեցիյան նամակ Ուռուշճուղի գանձապետ Ենուչին, որով Հանձնարարվում է նրա Հանդուցեալ Եղբոր Հոգաբաժին 100 զուռուշը եւ գանձանակի արդյունքը անօրինել մինչ ամիրանի ժամանումը: Հանձնարարվում է օրհնության նամակներ Հանձնել բոլոր պատկանելոցն: Այնուհետեւ բերված են նվիրատուներին, այդ թվում եւ պրն. Ենուչին, ուղղված օրհնության 10 նամակների համառոտագրություններ: Նամակները գրվել են մարտի 15-ին:

1069 1790 *թ. 28 մարտի – Ի Պօլիս առ պատրիարգն եւ իշխանսն վասն Վանայ Ամէտ փաշային:*

Յորմէ մեծաւ սիրով եւ կարօտիւ, քրիստոսաձիր սուրբ ողջունիւ եւ նոյնաէջ սրբոյն տեղւոյս առաւտածաւալ շնորհիւն ծանուցումն լիցի յարգելի եղբօրդ մերում արժանավայելուչ պատրիարգիդ արքայապերճ մեծի մայրաքաղաքիդ Կոստանդնուպօլսոյ, տեառնդ Զաքարիայ աստուածաբան վարդապետիդ եւ արհիեպիսկոպոսիդ: Եւ գերաբնիւ սիրելեացդ մերոց եւ բարեխոհ որդւոցդ սրբոյ Աթոռոյս քրիստոսասիրաց եւ նոյնիւ զօրացելոց՝ բարեպաշտից եւ մեծահաւատից, պերճապատիւ մահտեսի Յարութիւն ամիրայիդ եւ այլ խորհրդական օրհնեալ իշխանապետացդ եւ իշխանացդ: Զի նարդէնիս Վանայ Թամուր փաշայն վախճանեալ է եւ երկրացիքն համակամութեամբ զդօլվէթլու Ամէտ փաշայն յաջորդեցուցեալ են նմա եւ մահառական արզ են գրեալ յայդր ի դուռն արքունի՝ խնդրելով զփաշայութիւնն վասն նորա, որ յառաջ եւս երբեմն փաշայութիւն արարեալ է անդ, եւ որպէս բազմիցս լուեալ եմք ի մերայնոց, է այր հանդարտաբարոյ, իրաւարար եւ խաղաղասէր, մնաւանդ եւ խնամածու առ ազգ մեր եւ եկեղեցիս եւ վանորայն, որք յայնմ երկրի: Ուստի եւ մեք զայս սիրանիշ թուղթ գրեալ առ սիրելութիւն ձեր, խնդրեմք զի եւ դուք որքան ի դէպն իցէ, օգնեսջիք յայդր բանի նորին, որպէս զի իշխանութիւնն փաշայութեան ի Վան առ Իզեթլու Ամէտ փաշայն գայցէ: Զայս գրեալ մեր ոչ առ այլ ինչ է, եթէ ոչ առ օգուտն մերազնեայցն, որք անդ եւ առ անդորրութիւնն եւ պայծառութիւնն վանորէից եւ եկեղեցեացն մերոց: Ապա եւ դուք, խոհական եւ ազնուագոյն սիրելիքդ մեր, պարտիք ըստ կարի ձերոյ եւ ըստ պատշաճի իրին ձեռնտուութիւն եւ օժանդակութիւն ցուցանել առ կատարումն խնդրոյ այն երկրականացն ի սէր մեր եւ վասն ապահովութեան եւ օգտի մերայնոցն խղճալեաց: Որոյ աղագաւ ոչ սակաւ եմք շնորհակալ լինելոց զօգտակարագոյն բարեկամութենէ ձերմէ, որ առ սուրբ Ա-

թոռս եւ առ մեզ եւ առ նոսա:Ողջ լերուք ի Տէր, յանձնեցեալք միշտ ի բարեգթութիւնս նորին. ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԹ /1790/ թուոջս մերում եւ ի մարտի ամսոյ ԻԸ /28/, ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածին [224]:

Ձեռ. 4501, էջ 1443:

Համառոտագրութիւնը տես ձեռ.4483, էջ 3178

3178ա 1070 Ի Պօլիս – Կոնդակ մի գանձանակի առ սահիրչան, որք էն ի Կոստանդնուպօլիս, ի Ղումղափու եւ Յէնիդաժիու վասն ՌՄԼ /1789/ թուոյ արդեանց գանձանակին, զոր Հասուցեալ էին առ Մինաս սեամն, ձեռամբք զապզիմալ ուստայ Գալուստին եւ գանձապետ մաՀտեսի Խաչատուրին (որ է Ի /20/ զուռուշ): Ի սմա ողջունէ զվերոյ յիշեալ զապզիմալն եւ զգանձապետն:

Օրհնութիւն նամակներ՝ նվիրատուներ այնս. Ղազարին, Մուրատին, այնս. Գրիգորին եւ մաՀտեսի Վարդանին:

1071 Ի Պօլիս – Թուղթ մի առ Սարգիս եւ Պետրոս աղայն վասն բարեգործութեանն իւրեանց շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն, որք ազատեալ էին ի ձեռաց անօրինաց զԳաբրիէլ անուն ոմն, որոյ վասն խնդիր, զի արձակեսցեն զնա երթալ ի տունն իւր եւ առ ընտանիսն:

Գրեցան յամսոյս ի ելն:

Բնականցի մաՀտեսի Ստեփան ամիրային /Ադրիանա/ պատվիրվում է համատարած անձի միջոցով ուուշՀուղ եւ այլ վայրեր Հասցնել նամակները: Կարինի առաջնորդ. Տոնական վարդապետին եւ Համայն գլխատոր իշխանաց», ի պատասխան նրանց բազմանիստ նամակի, Հայտնվում է ս. Կարապետի վանքի առաջնորդի Հատատամն մասին, պատասխան նամակ վերիվ այնս. Հայրապետին /Կարինի, որին Հանձնարարվում է էջմիածնի Համար գնել երկաթ եւ նաչադիր: նամակները գրվել են ապրիլի 3-ին եւ ուղարկվել Կարսի ու Կարինի վրայով: Այդ կապակցությամբ գրություն է ուղարկվել Գեորգ աղային /էջ 3188–3189/:

1443 1072 1790 թ. 3 ապրիլի – Թուղթ առ Պօլսոյ նուիրակ Մինաս վարդապետն, ի պատասխանի ի Հոկ[տեմբերի] ԻԷ (27) ի նոյեմ[բերի] ԻԹ (29) եւ ի դեկտեմբերի ԺԷ (17) գրեալ թղթոյն:

Յորմէ սիրով եւ կարօտիւ եւ օրհնութեամբ բազմաւ, քրիստոսական սուրբ ողջունիւ եւ սրբոյ իջմնեան տեղւոյս նորին Հոգեպարար շնորհիւն ծանի'ր սիրելիդ մեր, ծոցածին եւ բազմաշխատ որդի սրբոյ Աթոռոյս՝ Մինաս զգօնաժիր եւ Հանճարաւիայլ վարդապետ: Զի երեք թուղթք քո, գրեցեալք ի Հոկտեմբերի ԻԷ /27/, ի նոյեմբերի ԻԹ /29/ եւ ի դեկտեմբերի ԺԷ /17/, Հանդերձ պատրիարգ վարդապետի եւ տիրացու Սարգսի թղթովքն, Հասին առ մեզ, որոց վերջին՝ թղթոյդ ժամանեալն եղեւ ի փետերվարի ԺԸ /18/, իսկ առաջինքն քան զայն անագան Հասին: Կամեցաք զպատասխանին շուտով գրել, բայց Նարվոլն այլազգեաց վերաժամանեաց, որոյ առն

1444 Գաբրիէլն այժմ թուղթ էր գրեալ ի Հօրակեալ առ մայրն եւ կինն եւ եղբայրն եւ առ այլ ընտանիս՝ ծանուցանելով զփրկիչն իւր ի գերչաց եւ շնորհակալութիւն ցուցանելով զաղատիչ աղայիցն: Եւ ընտանիքն զգիրն նորա բերին առ մեզ եւ ծանուցին զորպիսութիւնն, եւ մեք եւս յոյժ շնորհակալ եղաք զլիշեցելոց աստուածասէր անձանցն՝ Սարգիս եւ Պետրոս աղայիցն, զորս Տէր օրհնեսցէ եւ վարձատրեսցէ բատ բարելաւութեանց իւրեանց: Բայց ընտանիքն ազատեցեալ Գաբրիէլին յոյժ կարօտք են նմա եւ յանճարութեան կան, եւ տունն անտէրունջ եւ անայցելու: Ուստի բազում կարօտով եւ ըղձիւ սպասեալ դիտէն գալոյ նորա. Եւ եւս նորա Բ /2/ զաւակունք երեխայք՝ մնացեալք իբր յորբութեան: Վասն որոյ աշա զօրհնութեան թուղթ գրեցաք մեք առ յիշեալ Սարգիս եւ Պետրոս աղայսն, զի ի պատկառն կառարման բարեգործութեանն իւրեանց, արձակեսցէն զազատեցեալ Գաբրիէլն՝ գալ ի տուն իւր եւ պահպանել զիւրայինսն: Ուստի գրեմ սիրելոյդ, զի զթուղթս մեր տացես յիշեցելոց օրհնեալ անձանցն, ողջոյն տալով ի դիմաց մերոց, եւ յորդորեսցես բատ գրելոյն մերոյ առնել արձակելով զայրն ի Հայրենիս իւր ի լրումն փրկագործութեանն իւրեանց ի փառս Աստուծոյ, որով եւ ընտանիքն զնոր ոգի են առնելոց եւ վասն ազգիցն յափտեան աղօթելոց: Մեք եւս ոչ սակաւ եմք շնորհակալ լինելոց զնոցունց:

Թուղթ մի եւս տանէ եւ յընտանեաց Գաբրիէլին գրեցեալ, որ է պատասխանի նորին գրոյն, եւտուն մեզ եւ յղեցաք. զայն եւս առ նա Հաստատեսս ի միամիտ լինիլ: Եւ զորպէսն իրին թէ զիա՞րդ արասցեն, ծանուսցես մեզ:

Այլեւ՝ Վանա Թամուր փաշային պակասեալ էր ի կենաց եւ երկրացիքն զտեղացի Ահմէտ փաշային յաջորդեցուցեալ էին եւ արզ մահառ գրեալ յայդր ի դուռն արքունի՝ զփաշայութիւնն նմա շնորհել վասն լաւութեանն: Եւ մերայինքն եւս յոյժ թախանձանօք գրեալ եւ ինդրեալ էին ի մէնջ գրել առ պատրիարգ վարդապետն եւ օրհնեալ իշխանսն զթուղթ ձեռնտու լինիլ ի հոգացողութիւն այնմ բանի: Զոր եւ մեք, ոչ կարելով բացասել, գրեցաք եւ յղեցաք առ ինքեանս՝ յղել յայդր, յորոյ կողմանէ գրեմ սիրելոյդ, ի մէնջ ողջոյն տալ պատրիարգ վարդապետին եւ մահտեսի ամիրային եւ այլոցն, եւ ասել, թէ որովհետեւ երբեմն երբեմն եղեալ է, ուսեալ են եւ ինդրեն, եւ մեք գիտելով, թէ ի բաց ասելոյն խոժոռիլոց են, հետեւիմք յակամայ կամս: Իսկ ձեզ մինչ ծանր թուեսցի, այլ որպէս լաւ գիտիցէք, այնպէս արասջիք եւ զմեզ անբասիր ունիջիք:

Որպիսութիւն կացութեան երկրիս միջակ է, որ յարտաքուստ ապահով է նարդենիս, այլ ի ներքուստ նոյնպէս, որպէս յառաջն իշխողին թերութիւնն յայտնի եւ կառավարք իշխանութեանն փոփոխականք: Յետ ներքինոյն Այվազն եւ Ղասումն էին, որպէս գիտես, եւ ի Ղասումէն ոչ սակաւ նեղութիւնք եւ վնասք հասին մեզ փոխանակ լաւութեանց, իսկ այժմ զնոսա եւս տարագրեցին ի Խօյ եւ այլք ունիք են փոխանակեալք, ոչ ինչ պակաս, քան զնոսա: Այլ խնամօքն Աստուծոյ որպէս եւ իցէ անցուցանեմք, տարրանալով ընդ ժամանակին: Իսկ զթէութեանց կայիցդ եւ զնեղութեանց մերայնոցդ լսելով ցաւք մեր բազմապատկին: Աստուծոյ ամենագթած ողորմութիւնն վերաժամանեսցէ անդորրութիւն առնել ձեզ եւ մեզ:

Այլեւ՝ մի պահարանաւ թուղթք եդաք ընդ թղթոցս, որք են գրեցեալք ի մէնջ եւ ի Ներսէս վարդապետէն ի Հիւլպայ, Յուռշջուղ եւ յայլ տեղիս,

եւ պարտին այտի յուղարկիլ Ադրանայ, յղեսցես անդ առ որ եւ երեսն պահարանին ցուցանէ: Եւ զորպիսածանոյց գիրդ՝ Հանդերձ սիրովդ եւ հաւատարմութեամբդ անպակաս արասցես: Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԹ /1790/ թուոջս եւ ի յապրիլի Գ /3/ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածին[225]:

Ձեռ. 4501, էջ 1443–1444:

Համառ. 4881, էջ 318ա:

1073 1790 **թ. ապրիլ** – Թուղթ Ղուկաս կաթողիկոսի ի Հաշտարխան առ Յովսէփ վարդապետն վասն այս երկրացի ծերունի Առաքեալին Մայիլեան, որ յայն երկրորջը առ ոմանս զառնալիս ինչ ունէր:

ԴՀՊ, գ. Բ., էջ 108–109:

1074 1790 **թ. 15 ապրիլի** – Թուղթ ճորտութեան ի Թիֆլիզ առ կարնեցի Մուրատի որդի Մովսէսն, որ ինքնայօժար կամօքն իւրովք ճորտ էր եղեալ սրբոյ Աթոռոյս:

Յորմէ ժամանեսցէ թուղթ...

1ծա

1ծբ Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեանս աստուածային գիտասջիր Հոգեւոր որդի եւ հարազատ ճորտ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի դու բնիկ տեղեաւ կարնեցի եւ անդ տնաւորեալ յառաջ քան զեօթն ամ եկեալ ես ի Թիֆլիզ քաղաքդ զապրուստ գտանելոյ աղագաւ, եւ ոչ ունելով քեզ յայնժամ յայդր զոք ծանօթ եւ բարեկամ, յարեցեալ ես առ յայնմ ժամանակի առաջնորդն տեղւոյդ՝ Կարապետ վարդապետն, որոյ եւս կայնեցի գոլով, ժամանակ ինչ խնամարկեալ է զքեզ լցուցանելով զպիտոյսն քո: Իսկ ի մեռանիլ կնոջ քոյ ի Կարին, դու կին ես առեալ այտի եւ տնաւորեալ ես յայդր: Ապա եւ երկու որդիսն քո, որք ի Կարնոյ գերի են անկեալ ի ձեռս Ղարսոյ Ալիպէկին, անդուստ Ղօշավանիցին ի մէնջ առաջնորդ կարգեալ Յովհաննէս վարդապետն ազատեալ է եւ յղեալ յայդր առ քեզ: Այսու ամենայնիւ դու ինքնայօժար մտոք կամեցեալ ես լինիլ ծառայ եւ ճորտ սրբոյ Աթոռոյս եւ յորդւոց յորդիս սմա ծառայել:

[Ընդ այս դժկամ եղեալ այլոց ոմանց արզ ես արարեալ քրիստոսազօր արքային եւ նորին բարձր Հրամանատն զքեզ Հաստատեալ ես ի ճորտութիւն սրբոյ Աթոռոյս][1]:

Որոյ աղագաւ եւ ձեռագիր էիր տուեալ յայդր գործակալացն մերոց՝ Մարտիրոս Հանճարառատ վարդապետին եւ տէր Ղազար ատագ քահանային, եւ ի ձեռն նոցա զթուղթ Հաստատութեան էիր ինդրեալ ի մէնջ: Նոքա եւս զձեռագիրն քո յղեալ էին ի սուրբ Աթոռս՝ ծանուցանելով զինդիր քո:

Վասն որոյ եւ մեք աշա զայս օրհնութեան եւ Հաստատութեան նամակս առ քեզ գրեցաք ի միամտութիւն քեզ: Որպէս զի ունիցիս զառ ի ձեռն քում նշան եւ կնիք Հաստատութեան ի սրբոյ Աթոռոյս վասն ճորտութեանդ եւ յատկապէս ծառայութեանդ քոյ, զոր առնելոց ես սմա: Զի մի ոք իշխեսցէ այսուհետեւ զրան ինչ ունել ընդ քեզ, եւ կամ զիր ինչ պահանջել ի քէն՝ արտաքոյ կանոնաց սրբոյ Աթոռոյս ճորտիցն, յորոց ոչ է օրէն պահանջել ինչ ումեք: որպէս է սովորութիւն ի բնէ անտի Հաստատեցեալ արքունական թղթով: Որ եւ այսու կանոնաւ ոչ ումեք գոյ իշխանութիւն ի

[1] Փակագծերի մէջ վերցված բաժինը բնագրում ջնջված է:

քէն իր ինչ պահանջելոյ, զի դու սրբոյ Աթոռոյս ես հորտ եւ յատուկ ծառայ: Վասն որոյ զամենայն հորտական տուրդ, թէ Հարկ եւ թէ մաքս, բոլորապէս պարտիս սրբոյ Աթոռոյս Հասուցանել՝ ձեռամբ ի սրբոյ Աթոռոյս յայդր նստող առաջնորդին:

Եւ այսպէս առնելով եղիցիս օրհնեալ Աստուծոյ եւ ի մէնջ: Եւ հնորհք սրբոյ Աթոռոյս ընդ քեզ եւ ընդ քոյայինս եղիցի Հանապազ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԹ /1790/ եւ ի յապրիլի ԺԶ /15/ ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին:

Ձեռ. 4482, էջ 18ա–19ա:

3 1 8բ 1790 թ. 16 ապրիլ – ***Թուղթք ի կաթա***

1075 Թուղթ մի առ Գէորգ ազգայն, ի պատասխանի թղթոյն ընդ Սարվան Աշմատին գրեցելոյն վասն կողացու Լե /35/ Հատ տախտակացն եւ վեց ջուխտ մառանին, եթէ Հասին մեզ ի ձեռն նոյն Սարվանին, զնացեալն կողացուացդ եւս յղեցեալս: Եւ վասն սրբոյ կարապետի առաջնորդ Աստուածատուր պետին, եթէ ունիմք ի սէր մեր ըստ գրեցելոյդ, Բճլե /235/ ղուռուշ գանձանակագրաման եւտուք ինքեանն եւ գրեցաք ի դաւթարոջդ եւ զնորին միամոնական թուղթն ահա եդաք ներ թղթոյս եւ յղեցաք
3 1 9ա առ քեզ: Իսկ վասն Բաղտասար տղային իւրոյ, եթէ իմացաք զանկատարութիւնն և ահա զօրհնութիւնն և զխրատս // կան թուղթ մի գրեալ յղեցաք առ նա, զի թերեւս զգաստասցի:

Սարվան Աշմատն թէպէտ ի սուրբ Աթոռս էր ի քանի աւուրս եւ կերակրիւր լիութեամբ, սակայն ի վերադառնալն յատուկ պարգեւօք ոչ շահեցաք յայս անգամ:

Զլէզկեաց Համբարձոյն գրէ, թէ աստ այսպէս Համբաւէն, եթէ իրաւ է, ծանուցանէ մեզ: Այլեւ Հարցանէ զգնացեալ տղայոյն առաջնորդ Աստուածատուր պետի, եթէ խուրճինով դրամ էր երեւեալ ի նոսա եւ այլն: Ուրեմն գրեացես զնոցանէ, զի ա՛րդ եղեւ:

Օրհնութիւն եւ խրատական նամակ Գէորգ ազգի որդի Բաղդասարին, որը Հեռացել էր անտից. օրհնութիւն նամակ նմիրատու մահտեսի Մարթամին: Նամակները գրվել էն ապրիլի 16-ին:

1790 թ. ապրիլ – ***Թուղթք ի Սալմաստ եւ ի Խոյ***

1076 Թուղթ մի առ տեղոյն իշխանն եւ առ Համայն ժողովրդեան, ի պատասխանի թղթոյն նոցա, զոր գրեալ էին եւ յղեալ յատուկ փայեկաւ, եթէ բանադրեալ ես զմեզ, արձակեա եւ այլն:

Որոց գրէ սրբազան Վեհապետն, թէ զձեզ ոչ եմք բանադրեալ եւ ոչ բանադրելոց, այլ զերիս սեւագլխան եմք բանադրեալ եւ ահա եւս բանադրեմք, մինչ եկեսցեն ի սուրբ Աթոռս եւ արձակեսցին ի մէնջ: Խանին եւս գրեցաք այսպէս: Զթուղթն մեր ընթեռնուլ տացիք ի Խոյ, որ պարոն Փիլոսն եւ Բաբայն լաւապէս ծանուցանեն ձեզ զմիտն նոցա, քանզի ըստ թղթոյն ոչ էք իմացեալ:

1077 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Խոյու խանն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր գրեալ էր վասն սալմաստցւոցն, եթէ բանադրեալ ես, արձակեա: Որում պատասխանէ, եթէ ոչ եմ բանադրեալ:

Գրեցան յամսոյս ի Ի /20/:

1078 Ի Թիֆլիզ – Թուղթ մի առ առաջնորդ Մար[տիրոս] պետն եւ գոր[ծակալ] տէր Ղազարն, ի պատասխանի յապրիլ ամսոյս Զ /6/ գրեալ թղթոյն նոցա՝ ընդ վարպետ Յովսաթանին յղեցելոյ: Վասն կոնդակին խէլթուբանցի տէր Մովսէսի, եթէ ընկալաք, իսկ վասն մեր թղթոյն առ արքայն գրեցելոյ, եթէ իմացաք զնաչն ձեր եւ զխոստումն նորա, իսկ թէ փութով երեւեսցին արդիւնք խոստմանն: Այլեւ իմացաք զժողովումն մամոյն, վասն որոյ շուտով յղեսջիք, զի ժամանակն իւր չանցցի: Յանձնարարութիւն վասն ժողովարար Ստեփաննոս պետին: Բայց վասն Վարդան աբեղային փախուցելոյն ասի, եթէ յղեսջիք ի սուրբ Աթոռս, իսկ թէ ոչ գայցէ, բանադրելոց եմք: Եւ վասն օրինակին պահարանի սրբոյ Աջոյն Լուսաւորչի, եթէ յղեսջիք մեզ նոյն կնքովն:

Գրի յամսոյս ի ԻԵ /25/:

1079 Ի Մուշ – Թուղթ մի տաճկերէն առ տեղոյն փաշային, ի պատասխանի թղթոյն ընդ Թաթարի ուրումն գրեցելոյ վասն սրբոյ Կարապետի վանից առաջնորդ Աստուածատուր վարդապետին:

Գրեցաւ յամսոյս ի ԻԹ /29/:

1080 Ի Կարին – Թուղթ մի առ վէբիլ պարոն Հայրապետեան, ի պատասխանի թղթոյն: Վասն Գօլոյ եւ այլ տեղեաց պահարանեալ թղթոյն՝ միամոնութիւն, եթէ Հասին: Իսկ վասն Ծ /50/ ղուռուշին Սահակ տղայի (որ է ի Հաշտարխան), եթէ ի Գօլոյ Թութունճւոց Յովսէփին Հասուցանելոց է քեզ, մինչ Հասցի, ծանուցեսս մեզ: Եւ վասն պիտանաւորութեան սրբոյ Աթոռոյս խնդրէ զԾ /50/ թիլանի լիտր շաքար, եթէ աժան իցէ, իսկ թէ թանկագին՝ ԺԶ /15/ թիլանի լիտր:

Գրեցաւ յամսոյս ի Էջն:

1081 Թուղթ մի ի յերկիրն Կաղզվանու ի Չանկլի գիւղն ի վերայ 3 1 9բ ժողովրդոյն անդ // եղելոց. վասն ժանտամահին օրհնութիւն: Եւ վասն խաչալուայինն եւ մանուկհարին ծանուցումն, եթէ յղեցաք:

Գրեցաւ յամսոյս ի Էջն:

1082 Ի Հաղբակ – Թուղթ մի առ սրբոյն Բարդուղիմեայ Առաքելոյ վանից առաջնորդ Յերունի Ստեփաննոս պետն, ի պատասխանի թղթոյն ընդ յատուկ փայեկի յղեցելոյն: Վասն թղթոյն յառաջ քան զայս գրեցելոց (առ Խոյայ խանն եւ առ սալմաստցիսն ի կողմանէ բանադրեալ արանցն) յիշումն: Եւ վասն Խաչատուր պետին, եթէ յղեսջիք աստ, վասն զի սիրով ընկալեալ, արձակելոց եմք զնա: Եւ այլ պատուիրական բանք: Ողջունէ Հաղբակեցիսն, եթէ այժմ ոչ գրեցաք առ նոսա թուղթ, քանզի ոչ գոյր Հարկաւորութիւն:

1083 Յորմի – Թուղթ մի առ Համայն իշխանան եւ ժողովրդեան, ի պատասխանի թղթոյն նոցա, զոր գրեալ էին վասն առաջնորդին սրբոյն Բարդուղիմեայ, եթէ ընկալեալք զնա սիրով: Եւ վասն Խաչատուր աբեղային, եթէ արձակեա ի կապանացն, որոց գրէ, թէ թող գայցէ ի սուրբ Աթոռս, զի արձակիցի: Եւ վասն առաջնորդին, զի Հեռազնդ լիցին նմա:

Ձղեցան ընդ յատուկ փայեկի եւ գրեցան յամսոյս ի Էջն:

1790 թ. ապրիլ – ***Թուղթք ի Գանձակ***

1084 Թուղթ մի առ մէլիք Մէճլումն եւ մէլիք Ապովն. սէր եւ միխիթարութիւն վասն տարագրութեանցն իւրոց: Եւ ապա ծանուցումն գթողոյն մերոց առ Իսրայէլ կաթուղիկոսն եւ առ Սարգիս պետն գրեցելոց, եթէ ցարդ մնացին յայգր առ գանձապետն մեր վասն երկիւղի խանին տեղւոյդ, վասն որոյ ծանուսջիք եւ յղեսջիք առ նոսա:

Գանձանակի կոնդակ տէրի բնակչութեանք՝ Հավատարիով գանձանակի արդյունքի ստացման: Օրհնութիան նամակ մանահեսի Հարութիւնին եւ գանձապետի պաշտոնում կրկին հաստատված նրա որդի այն. Ջալալին: Պատասխան նամակ գանձապետ Վարդազարին, որով հայտնվում է գանձանակի արդյունքով գնված մոմի ստացումը: Նամակները գրվել են ապրիլի վերջին:

1085 1790 **թ. յօ ապրիլի** – Թուղթ առ Հաղբակու սրբոյ Բարդուղիմեայ Առաքելոյ վանից առաջնորդ Ստեփան վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն, Հանդերձ այլոց ինչ իրաց ծանուցմամբք:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ բազմաւ եւ ողջունիւ սրբով ծանիր սիրելիդ մեր եւ Հարազատ որդի սրբոյ Աթոռոյս՝ Ստեփաննոս ծերունազարդ վարդապետ: Զի յառաջ քան զայս սալմաստոցիք մնահաւր էին գրեալ մեզ՝ ինդրելով արձակել զրանադրեալ չիք սեւագլուխն եւ Խօյու խանին եւս այնպէս էին Հանգուցեալ, թէ զմեզ սալմաստոցիքս է բանադրեալ, բայց սեւագլխաց կողմանէ բնաւ բան չէին յիշեալ: Ուստի եւս իրիճայի թուղթ էր գրեալ, որ իբր թէ զսալմաստոցիսն բանադրեալ եմք, արձակեսցուք:

Իսկ մեք սալմաստոցւոյն պատասխանի գրեցաք, թէ մեք զձեզ ոչ էմք բանադրեալ. դուք օրհնեալ էք, այլ երեք սեւագլուխքն կրկին բանադրեալք են եւ մինչ ոչ զղջանայցեն եւ գայցեն ի սուրբ Աթոռս, զարձակումն չեն ընդունելոց:

Եւ Խօյայ խանին եւս գրեցաք, թէ մեք սալմաստիսն ոչ էմք բանադրեալ, այլ զայն ապստամբ սեւագլուխն եմք բանադրեալ, պէտք է որ նոքա կորիցեն յայդ երկրէդ, զի ժողովուրդքն խաղաղասցին:

Եւ մինչ զայն թղթերն ճանապարհեցաք, ապա ի յապրիլի ԺԱ /11/ գրեալ թուղթն քո ընդ Հաղբակցւոց եւ որմեցւոց թղթոյն Հանդերձ այլ քանի կոտր թղթովքն Հասին առ մեզ, եւ իմացաք զամենայն գրելն քո եւ նոցա: Եւ զի որմեցիք վասն Խաչատուր աբեղային յատկապէս աղաչանք էին գրեալ, մեք եւս զիշեալ ի բարկութենէ եւ գրեցաք նոցա, թէ վասն ձեր խաթերն ոչ եմք պատժելոց զդա, թող ձեր մնահարումն եւ իւր առաջնորդի գրովն ելանէ եւ անկասկած գայ ի սուրբ Աթոռս, որ արձակեսցուք եւ դարձուցուք ի սուրբ վանքն, որ անդ Հանգանդութեամբ մնացէ, եւ սրբոյ վանիցն Հարազատօրէն ծառայեսցէ:

Արդ, որովհետեւ Խաչատուր աբեղայն յայդ վիճակէդ է եւ բնիկ միաբան սրբոյ վանիցդ եւ քեզ օրհնածին որդի, վասն որոյ այժմ այսպէս գրեցաք վասն նորա. դու եւս Հետեւեացիս, որ միամտութեամբ գայցէ ի սուրբ Աթոռս՝ որմեցւոց եւ քո թղթովքն, եւ զարձակումն առցէ: Բայց թէ յանդգնիցի եւ չգայցէ, այլեւ մնալոց է ի ներքոյ բանադրանացն: Այսքան առ այս:

Իսկ որմեցիք գրեալ էին եւս, թէ ըստ Հրամանաց քոց Հաղանդ եմք առաջնորդին: Եւ մեք առ այն շնորհակալութիւն գրեցաք նոցա եւ պատուիրեցաք զարդիւնն սրբոյ վանիցդ անպակաս տալ: Վասն որոյ եւ քեզ գրեմք, զի սիրով լիցիս առ նոսա եւ ջանասցես շահել եւ զսիրտս նոցա առ քեզ պահել, զի խաղաղութեամբ մնասջիք եւ մեզ գլխացաւութիւն չլինիցի:

Հաղբակու օրհնեալ իշխանացն այժմ թուղթ չգրեցաք, զի հարկաւորութիւն ինչ ոչ գոյր նոցա գրելի, բայց սիրով եւ օրհնութեամբ ողջոյն տամք նոցա: Նոյնպէս եւ ազիզ բարեկամին մերոյ՝ դօլվաթլու Սալահ բեկին բան չունեաք գրելոյ, վասն որոյ նմա եւս գիր չգրեցաք, դու ի մերս կողմանէ բարեւ տացես նմա: Եւ զորպիսածանոյց գիրդ անպակաս առնելով ի մէնջ, ողջ լեր է Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԹ /1790/ թուոջս եւ ի յապրիլի էլն ի բարձրագահ Աթոռս սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1445:

1086 1790 **թ. ապրիլ** – Թուղթ առ Կարնոյ առաջնորդն եւ իշխանան, ի պատասխանի թղթոյն նոցա, զոր ընդ սուրբ Կարապետի վանից առաջնորդ Աստուածատուր վարդապետն գրեալ էին դանդատ զՄահակ պետէն, եւ յանձնարարութիւն վասն առաջնորդին՝ օգնել նմա շրջաբերական թղթով առ Հատուցումն ծանրաբեռն պարտուց սրբոյ վանիցն:

Ձեռ. 4501, էջ 1537–1538:

1087 1790 **թ. յօ ապրիլի** – Թուղթ առ մէլիք Մէճլումն եւ մէլիք Ապովն ի Գեանջայ, մինչ Ղարցախու վտարանդութեամբ կային անդէն:

Յորմէ ժամանեսցի թուղթ...

Եւ ընդ աստուածայնոյ օրհնութեան ողջունառաք նամակիս, ծանուցումն լիցի սիրելեացդ մերոց ազնուականաց եւ Հաւատարիմ որդւոցդ սրբոյ եւ մեծի Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի երկարացաւ միջոցն, յորում ի մէնջ ոչ ընկալաք զգիր որպիսայայտ եւ մեզ եւս ոչ յաջողեցաւ գրել վասն բազմատեսակ ցաւոց եւ զրաղանաց մերոց, որք ի չարաչար ժամանակէս յանցեալք անհանգիստ առնեն զկեանս: Բայց եւ ի վերայ այսոցիկ կրեմք զհոգս եւ զտարակուսանս յաղագս վտարանդութեան ձերոյ, եւ խնդրեմք ի նախախնամութենէն Աստուծոյ ժամանել յայցելութիւն մերայնոցդ եւ զկացութիւն ձեր ի բարին եղերել: Որ եւ ըստ մեծի ողորմութեանն իւրում՝ ողորմեալ արասցէ անդորրութիւն ձեզ եւ խաղաղացուսցէ զկեանս ձեր, օրհնեսցէ զձեզ Համայն ձերայնովքն եւ զօրացուսցէ, փրկեսցէ ի վտանգից եւ ի վորձութենանց Հոգւոյ եւ մարմնոյ, եւ պահեսցէ ի շնորհս բարեգթութեանն իւրոյ:

Իսկ արդ, մինչ գրեաք զկնդակ շնորհակալութեան եւ միաբանութեան ի վերայ օրհնեալ ժողովրդոց քաղաքիդ վասն արդեանց գանձանակին սրբոյ Աթոռոյս, զոր ընկալեալ էաք, բարեպատշաճ Համարեալ զայս օրհնաձիր թուղթ եւս առ յատկագոյն սիրելիսդ մեր գրեցաք՝ ի յարծածումն սիրոյ եւ ի Հարցումն թէութեան ձերոյ, որք եւ առ պահանջմանն գթոյ Հոգեւոր Հայրութեանս մերոյ, ցանկալեաք լսել զմէնջ զախտժալուր Համբաւս բարւոք դիպմանց եւ յաջողութեանց:

Ողջ լերուք ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԹ /1790/ թուոջ եւ յապրիլի էլն ի բարձրագահ Աթոռս սուրբ Էջմիածնի:

Դարձեալ զայս եւս ծաներուք, սիրելիք մեր, զի յառաջագոյն երկու թուղթ գրեցաք առ Իսրայէլ կաթուղիկոսն եւ Սարգիս վարդապետն, եւ միտքն այս, թէ Աղուանից պատմագիրքն յղեսցեն առ մեզ, զի տպագրելոց եմք եւ մի օրինակ ունիմք, այն եւս լինի, որ իբերաց Հետ Համեմատեմք եւ զուղիղն ընտրեմք: Զայն թղթերն յղեցաք յայդր ի ձեռն մեր գանձապետ

պարոն Վարդազարին, որ յուզարկէ: Բայց խանն իմացեալ է եւ գթուղթն բացեալ էն եւ ընթերցեալ, եւ ոչ է թողեալ յղել յայն կողմն: Եւ պարոն Վարդազարն մինչեւ ցայժմ երկնչելով ի խանէն, ոչ յայն կողմն յղէ եւ ոչ առ մեզ դարձուցանէ:

Վասն որոյ գրեմ սիրելեացդ, որ հասկացուցանէք խանին, թէ յայն թղթերումն վնասակար բան չկայ, թող կրկին կարդալ տայ եւ հասկանայ: Ապա պարոն Վարդազարին հրամայէ կամ յայն կողմն յղել կամ առ մեզ վերադարձուցանել, որոյ աղագաւ շնորհակալ լինելոց եմք գձէնջ:

Ձեռ. 4501, էջ 1538:

1088 1790 **թ. յօ ապրիլի** – Թուղթ առ Նորաշինու գիւղի (որ է մերձ ի Գեանջայ) մահտեսի Աթուն կոչեցեալ Յարութիւնն, ի պատասխանի թղթոյն, շնորհակալութիւն վասն գանձանակ հաստատելոյն յանուն սրբոյ Աթոռոյս ի գեղջն, եւ հաստատութիւն գանձապետութեան որդւոյ նորին պարոն Ջալալին:

Ձեռ. 4501, էջ 1539:

1089 1790 **թ. մայիս** – Ընդհանրական կոնդակ ժողովարարութեան վասն Մշու սրբոյ Կարապետի վանիցն ի պատճառ պարտուցն, ըստ ինդրոյ նորին առաջնորդ Աստուածատուր վարդապետին:

/Սկիզբն առնելի է ի Թօմայ Առաքելոյ վանից աղագաւ գրեցեալ կոնդակէն, որ է ի վերդ ի 1531 երեսն/:

Զի Հրամայէ Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս ի փրկագործ սուրբ Աւետարանի իւրում, թէ եղերօք գթածք (տես ի փոքրագիրք մասին տետրիս ի 521 երեսն մինչեւ ցցուցեալս) որչա՞փ եւս առաւել Հաճոյական եւ օգտակար է տալն զողորմութիւնս վաղեմնագոյն եւ գերաՀաչակ սուրբ վանիցն սրբոյն Յօհաննու Կարապետին եւ Մկրտչին Քրիստոսի, կառուցելոյ ի Տարօն գաւառի, որ է Հանգստարան գերամեծարգեւ նշխարաց նոյնոյ մեծի Ամլորդւոյն, ամփոփեցելոյ ի սուրբ Լուսաւորչէն մերմէ:

Արդարեւ արժան է ամենայն յօժարութեամբ շնորհելն այնմիկ զլիաձեռն տուրս, մանաւանդ յայսմիկ ժամանակի, մինչ Ենթարկեալ է ծանրաբեռն պարտուց: Քանզի, իՀարկէ, լուեալ էք եւ գիտէք, որ ի ՌՄԼԳ /1784/ թուոջն մերում ահագին գետնաշարժ եղեւ ի Մուշ եւ յայլ տեղիս, եւ յայնմ գետնաշարժէ ամենայն շինուածք սրբոյ վանիցն փլան՝ թէ պարիսպն, թէ խուցքն եւ թէ այլ տեղիք, մինչ ոչ լինել բնակութիւն միաբանիցն, եւ մնալ նոցա բացօդեայք: Ընդ որս եւ Հրաշակերտ կաթուղիկէն սուրբՍտեփաննոս տաճարին եւ այլք տեղիք:

Ապա բազմաշխատ առաջնորդն նորին՝ Աստուածատուր ծերունապայլ վարդապետն, արկեալ զանձն իւր ընդ մեծաՀոգ աշխատանօք եւ գոն գործեալ ամենայն ջանիւ, զամենայն փլեալսն նորապէս կանգնեցոյց, եւ ի վերայ այնց զգաւիթն եւս, որ փոքր էր եւ անվայելուչ, մեծացոյց եւ վայելչացոյց Հրաշակերտութեամբ: Իսկ առ այսպիսի մեծագոյն գործառնութիւնս թէ որքա՞ն ծախք լինին, կարէք իմանալ խոՀեմութեամբ, զորս ոչ ունելով իղճալոյն զբազում պարտս է արարեալ եւ այնու վերանորոգեալ զսուրբ վանսն:

Ուստի այժմ սուրբ վանքն այն կայ ի ներքոյ բազմագոյն պարտուց: Ուրոյ աղագաւ իղճալի առաջնորդն նորին՝ Աստուածատուր մեծավաստակ վարդապետն եւ արՀիեպիսկոպոսն, դիմեալ ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ,

խնդրեաց ի մէնջ զնամակ ժողովարարութեան առ Հասարակութեան օրՀնեալ ազգիդ մերոյ՝ առ ի գտանել ի ձէնջ զօգնութիւն ի վճարումն պարտուցն: Եւ մեք, խոնարՀեալ ի խնդիր նորա վասն Հարկաւորութեան իրին, զայս օրՀնաձիր թուղթ գրեալ ի վերայ աստուածասիրութեան ձերոյ, շնորՀեցաք նմա, զի կամ ինքն բերցէ եւ կամ ի ձեռն ուրումն միաբանի իւրոյ առաքեսցէ՝ Հանդերձ իւր վկայական թղթովն առ բարեպաշտութիւն ձեր՝ առ ի խնդրել ի ձէնջ զկամաւոր ողորմութիւնս: Յաղագս որոյ պատուիրելով պատուիրեմք սիրելի եւ Հոգեւոր որդւոցդ մերոց, զի ի գալն առ ձեզ ունողիդ ի ձեռին զայս օրՀնաձիր նամակս մեր, ընկալչիք սիրով եւ պատուով, եւ ամենեքեան՝ իսկ՝ արք եւ կանայք, մեծք եւ փոքունք ի գութ շարժեալ յօժար կամօք եւ զուարթ սրտիւք շնորՀեսջիք դմա զառատաձեռն ողորմութիւնս ի փառս Քրիստոսի եւ ի սէր Մկրտչի նորին՝ սրբոյ ՅօՀաննու Կարապետին: Նաեւ ուր ուրեք եւ գանձանակք կան Հաստատեալ յանուն այնր սրբոյ վանիցն, օրՀնեալ եւ Հարազատ գանձապետքդ զգանձակադրանսն անպակաս յանձնեսջիք դմա, որպէս զի տարեալ զՀոգեկան տուրս ձեր՝ վճարեսցեն զպարտսն մեծափառ սրբոյ վանիցն այնորիկ եւ ազատեսցին ի տարակուսանաց եւ ի նեղապարութենէ: Եւ որպէս դուք ձեր առաջ տրօքն պատճառ լինիցիք ազատութեան /տես անդ/ միաձայնիջէ, զօգնականութիւն ի սրբոյ Կարապետէն եւ զօրՀնութիւնս ի մէնջ յազգաց /եւ զայլն անտի ցվերջս/:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԹ /1790/ թուոջս եւ ի մայիսի... առ դրան լուսակառոյց Աթոռս սրբոյ Էջմիածնի:

Ձեռ. 4501, էջ 1540:

1090 [1790 **թ. մայիս**] – Դարձեալ կոնդակ ժողովարարութեան ի վերայ Զմիւռնոյ եւ շրջակայիցն վասն սրբոյ Կարապետի վանիցն (նմանն վերնոյ կոնդակիդ):

Ձեռ. 4501, էջ 1541:

1091 1790 **թ. մայիս** – Թուղթ առ Մշու սրբոյ Կարապետի վանից միաբանն, ի պատասխանի բազմակնիք թղթոյն նոցա ընդ առաջնորդին իւրեանց՝ Աստուածատուր ծերունի վարդապետին:

Յորմէ Հայրական առատաձիր օրՀնութեամբ, որդիական սուրբ ողջունիւ եւ Հոգեկան ճշմարիտ սիրով եւ յորդաբուղխ շնորՀիւ սրբոյ Իշմանն տեղւոյս Քրիստոսի, ծանուցումն լիցի սիրելի եւ Հոգեւոր որդւոցդ մերոց եւ Հարազատ զաւակացդ սրբոյ Աթոռոյս ի Հրաշազարդ վանսդ սրբոյ Կարապետի եղեալ սիրախոտմբ միաբանիցդ, խոՀեմամիտ վարդապետացդ, Համեստակեաց աբեղայիցդ եւ Համայն իսկ բարեկրօն վանականացդ:

Զի ընկալաք զմահառական թուղթ ձեր ձեռամբ սիրելոյն մերոյ եւ առաջնորդին ձերոյ՝ Աստուածատուր ծերունապայլ վարդապետին եւ Հանճարունակ եպիսկոպոսին, եւ իմացաք զգանկատս ձեր զամբարշտութեանց եւ զանիրաւ յափշտակութեանց Սահակայ պետին, զորս Համաձայն ձեզ կարնոյ եւ Մշու քաղաքաց իշխանքն եւս էին ծանուցեալ մեզ: Ընդ որս արդարեւ ոչ սակաւ ցաւ եղեւ սրտից մերոց յաղագս արդիւնազուրկ լինելոյ սրբոյ տանդ Հոգւոց:

Իսկ զոր խնդրեալ էիք ի մէնջ վրէժխնդիր լինիլ նմա եւ զյափշտակեալն կորզել ի նմանէ եւ ի սուրբ վանդ Հասուցանել, բարւոք է խնդիր ձեր, սակայն չարաճճին այն ոչ է յայլ կոյս է փախուցեալ, որ մերձ լինի-

ցէր մեզ եւ ձեռնհաս իցէաք վաղվաղակի վրէժինդիր լինիլ ըստ պահանջման իրաւանցն, այլ յայնկոյս է փախուցեալ հեռագոյն ի մէնջ: Եւ քանզի կարնեցիք, ըստ գրելոյն իւրեանց առ մեզ, ի վաղուց մահասար են գրեալ ի մեծն Պօլիս առ պատրիարքն եւ առ իշխանն վասն անիրաւութեանց նորին, մեք այժմ խորհրդակցեալ ընդ առաջնորդ Աստուածատուր զգօնամիտ վարդապետին, պատեհ վարկաք մնալ, մինչեւ տեսցուք, թէ զի՞նչ արդեօք պատասխանի առնուցուն նոքա: Ապա յայնժամ եւ մեք գրեսցուք պատրիարգին եւ իշխանացն Պօլսոյ՝ հոգ տանիլ եւ զյափշտակեալսն չարին այնոցիկ Հանել ի նմանէ եւ ի սուրբ վանդ Հասուցանել:

Այլեւ՝ խնդիր էիք արարեալ յաղագս Յովհաննէս վարդապետին ձեռնադրելոյ եպիսկոպոս, որ ոչ էր այնքան հարկաւոր խնդիր, զի ի բնէ միոյ վիճակի եւ վանից մի եպիսկոպոս է պիտոյ, եւ թէպէտ երբեմն յայդր աւելիք գտանեցան, բայց թէ որպի՞սի իրք յառաջացան, ի հարկէ գիտէք: Ապա թէ Աստուած արժանի է տեսեալ, եթէ իցէ առ ժամանակաւ յաջորդել Յովհաննէս վարդապետին զսուրբ վանդ, յայնժամ պատշաճաբար լինելոց է: Բայց այժմ թէ Աստուծոյ եւ թէ զիարդ եւ իցէ, կիսաճանապարհ մեկնեցեալ յառաջնորդէն վերադարձեալ էր ի սուրբ վանդ, որոյ զպատճառսն եւ զորպէսն յինքեանց լիով իմանալոյ էք:

Իսկ զրազմաշխատ առաջնորդն ձեր՝ զԱստուածատուր Հեզաբարոյ վարդապետն ի ժամանելն ի սուրբ գահս, սիրով եւ յարգանօք առ ընկալաք, եւ թէ էին անցեալ ձախողակի իրք ինչ, զայնս ի մոռացման դնելով, շահել կամեցաք, թէպէտ եւ խղճալին ի հիւանդութենէ չկարաց բանալ զաչս:

Նաեւ՝ սակս պարտուց սրբոյ վանիցդ զերկուս կոնդակս եւս նորապէս շնորհեցաք եւ զմի կոնդակ եւս խոստացաք տալ ի վերայ հիւսիսակողմանի ժողովրդոցն մերոց, եւ շքեղ խիլայիւ եւ օրհնութեամբ վերադարձուցաք ի սուրբ վանդ եւ առ ձեզ՝ յորդորելով, զի ըստ կարողութեան իւրոյ ի բարեչծանութենէն եւ յաշխատասիրութենէն ոչ վերջացեալ հոգասցէ պահպանել զսուրբ տունդ Հոգւոց ի շինութեան եւ ի բարեկարգութենէն: Ուստի եւ ձեզ՝ սիրելի եւ Հոգեւոր որդւոցդ մերոց, գրեմ եւ պատուիրեմ որպիսբար Հնազանդութիւն եւ Հպատակութիւն ցուցանել մեծավաստակ առաջնորդիդ ձերում Աստուածատուր ծերունազարդ վարդապետիդ եւ արհիպիսկոպոսիդ, եւ սրտական Հարազատութեամբ ծառայել սրբոյ վանիցդ շնորհատուի, եւ ամենեքեանդ զմեծ Հոգս եւ գլխոս ունիլ յիւրաքանչիւր գործս եւ ի սպասաւորութիւնս, առ վճարումն պարտուց սրբոյ վանիցդ, զի թեթեւացեալ յայնցանէ խաղաղակեաց լինիցիք եւ զՀամբաւս բարութեան ունիցիք, եւ մանաւանդ վարձատրիչիք յԱստուծոյ: Որով եւ լերուք ողջ, մնալով ի շնորհս նորին:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԹ /1790/ թուոջս եւ ի մայիսի... ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1446:

1092 1790 **թ. մայիս** – Թուղթ մեղադրանաց եւ սաստի առ Ուրհայու իբր դէտ Յովհաննէս պեսն, որ երբեմն Սաղաթէլ, վասն անկարգութեանց եւ յանդուգն բանից եւ շարժմանցն առ նուիրակն սրբոյ գահիս, զոր ոմանք գրեալ էին:

Ձեռ. 4501, էջ 1447–1448:

1093 1790 **թ. մայիս** – Թուղթ ի յԱրապկեր ի վերայ ժողովրդեանն առ Հասարակ վասն արձակմանն ի բանագրանաց Հախշախ կոչեցեալ մահտեսի Սարգսին, որ զմեղսական թուղթ էր գրեալ յոյժ զղջմամբ վասն կոյս աղջիկ ածելոյն այրի որդւոյն իւրոյ, եւ Համայն ժողովուրդն էաս զմահասար էին գրեալ աղաչանօք վասն արձակելոյ զՀայրն եւ զորդին:

Ձեռ. 4501, էջ 1448–1449:

1094 1790 **թ. մայիս** – Կոնդակ առաջնորդական եւ վկայական եպիսկոպոսութեան վասն Ղուլայու սուրբ Գէորգ վանից առաջնորդ Փիլիպպոս նորընծայ եպիսկոպոսին: Ըստ օրինակի Նիկոմիդեայ առաջնորդ Բարդուղիմէոս վարդապետի կոնդակին, որ է ի վերոյ յերեսն 1430: Այսքիւք միջարկութեամբք, զորս տեսցես ի ներքոյ:... Հաւատացելոցդ ի Քրիստոս, վիճակեցելոցդ սրբոյն Գէորգեայ Հրաշալարդ վանիցն, որք բնակեալ կայք ի տիրապահ քաղաքդ Խարբերդ ընդ Հովանաւ սուրբ Ստեփաննոս եկեղեցւոյդ եւ ի գիւղսդ Ղուլայ եւ ի Պզմիշէն եւ յայլ գիւղօրայս ի թեան նոյնոյ սրբոյ վանից սրբանուէր քահանայիցդ, բարեպաշտօն իշխանագդ եւ Համայն օրհնեալ ժողովրդոցդ առհասարակ՝ մեծաց եւ փոքունց, արանց եւ կանանց խնդալ ի Տէր:... եւ զՀարազատ զաւակն սրբոյ Աթոռոյս՝ զՓիլիպպոս Հանճարունակ վարդապետն յղեալ էիք ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, եւ բազմակնիք թղթով խնդրեալ էիք ի մէնջ ձեռնադրել զնա յեպիսկոպոս: Եւ մեր տեսեալ զբարեմտութիւն ձեր... եւ զՀոգեւոր որդին մեր՝ զտէր Փիլիպպոս Համեստաբարոյ վարդապետն յերրորդում կիւրակէին զնի Հոգւոյ գալստեանն յաւուր տօնի կաթուղիկէ սրբոյ եկեղեցւոյս մերոյ, յոգնահամբ Հանդիսիւ եպիսկոպոսաց... միսիթարեցնիք, զի զսուրբ վանքն ձեր ի շինութեան եւ ի պայծառութեան պահեսցէ, եւ զձեզ մնադիւրութեամբ Հովուեսցէ Հոգեւորապէս: Որով կայցէք ի դաւանութիւնս ուղիղս, ի վարս աստուածա[Հաճոյ]...

Գրեցաւ ի թուականիս մերում ՌՄԼԹ /1750/ եւ ի մայիսի... ի շնորհբուղխ Աթոռս սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1450:

319բ 1790 թ. մայիս – ***Թուղթք ի Մուշ, ի վան եւ ի Բայազիտ***

1095 ***Ի Մուշ*** – Կոնդակ մի ընդՀանրական, որ գրեցաւ վասն Մշոյ սրբոյ Կարապետի վանիցն, որում ողորմութիւնս առնիցէն կամաւորապէս ողորմասէր ժողովուրդքն մեր ի սէր սրբոյ Կարապետին:

1096 Կոնդակ մի եւս գրեցաւ յատկապէս յանուն սրբոյ Կարապետի վանիցն ի վերայ Զմիւռնոյ քաղաքին եւ վիճակայնոցն, զի զկամաւորական տուրս իւրեանց առատօրէն տացէն նոցին վանիցն: Այլեւ զարդիւնս գանձանակացն սոյն վանից Հասուցէն առաջնորդի նոյնոյ Աստուածատուր պետին:

Ս. Կարապետ վանքի միաբաններին եւ Մշո երկրի ու շրջակայքի բնակիչներին ուղղված պատասխան նամակներում խոսվում է Սահակ վարդապետին պատժելու Հարցի մասին եւ Հորդորվում սիրով լինդունել եւ Հանգստացնել ս. Կարապետի նոր առաջնորդ Աստվածատուր վարդապետին: Վերջինիս մասին գրվել է նաեւ Մշո փաշային, ինչպես եւ Ախիջան ազային ու նրա եղբայր այրն. Գրիգորին /Վան/, որոնք տեղի փաշայի օժանդակությամբ գերությունից ազատել եւ տուն էին ուղարկել մի ոգայի: Շնորհավորական նամակ նոր նշանակված փաշային /Վան/: Նամակներ՝ Վանի պիսպոպ Աստվածատուր վարդապետին, առաջնորդ Հարություն վարդապետին, շնորհակալության նամակ պիսպոպ այրն. Պետրոսին /Բայազետ/: Նամակները գրվել են մայիսի 6–ին /էջ 320ա/: Պատասխան նամակ Գէորգ ազային /Կարս/ Հավատարով 107 «կողոպուտ տախտակների ստացում» /էջ 320ա–320բ/: Հովսեփ քահանային /Թավրիզ/ Հարցում է կա-

տարվում Նոր Ջուղայի վիճակի մասին: Տառեսական բնույթի հարցեր են շոշափվում այն. Թումանենց Պետրոսին /Բայազետ/, առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետին եւ գործակալ տեր Ղազարին /Թիֆլիս/ ուղղված նամակներում/էջ 320բ/:

320բ 1097 **ՅԱկուլիս** – Թուղթ մի առ Թօմայ Առաքելոյ վանից առաջնորդ Թօմաս պետին, յորում ծանուցանի արդիւնք գանձանակացն վանից իւրոց (որ է մեծն Գօլիս), եթէ անդ եղեալ ագուլեցիքն, լսելով զձախորդութիւնն վանիցն դորա, տուեալ էին Մինաս պետին մերոյ ԱՒ /1000/ զուռուշ յարդեանց գանձանակաց ի Հաստուցանել քեզ, վասն որոյ ի Բայազիտ ոՀ մ կամիս Հաստուցանել. գրեացես մեզ, զի Հրաման արասցուք մեր գործակալ տիրացու Գէորգին տալ նմա զդրամն:

Գրեցաւ յամսոյս ի Ժ /10/:

1098 **Ի Թիֆլիզ** – Թուղթ մի եւս առ Մանուչար Դիւանն, ի պատասխանի թղթոյն: Վասն ազգականութեանն իւրեանց, եթէ Ղուկիանոս եւ Դաւիթ պետն որոնեալ գտան ի Զաքարիա պատմագիրն եւ ահա գրեալ նոցա զնախնիսն ձեր եւ կնքեալ, յղեցաք առ ձեզ: եթէ Հաւանիք, մեք եւս եմք վերատին գրելոց եւ կնքելոց զթուղթն:

Գրեցաւ յամսոյս ի ԺԵ /15/:

Թիֆլիսահայոց առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետին եւ գործակալ տեր Ղազարին ուղղված պատասխան նամակում Հաղորդվել է նրա լիար մոմի ստացման մասին: Միաժամանակ տարբեր առիթներով օրհնութեան նամակներ են ուղարկվել Քորունի բնակիչներին, ում նախարատու կարապետին /էջ 320բ/, նախկին վարդան վարդապետին /Ամիդ/, առաջնորդ Մաղաքիա վարդապետին /Ուռհա/, Ուռհայի մեծամեծներին եւ մի քանի բնակիչների /էջ 321ա/: Մատաղացու անասուններ ժողովելու նպատակով կարսի կողմերը ուղարկված Աբրահամ վարդապետին օժանդակելու Հանձնարարութիւն է տրվել Գեորգ աղային /էջ 320բ/: Մատաղացու անասուններ տալու համար օրհնութեան նամակներ են ուղարկվել Վաղի, Չանկլի, Չոռլու, Քէչայոլու գյուղերի բնակիչներին, ինչպես եւ ոմն տեր Կարապետին եւ այլն. Գրիգորին /էջ 320բ–321ա/: Յատ ժողովելու կապակցությամբ Բայազետի ու Աշչեղտի կողմերն ուղարկված Մարգար եւ Գեորգ վարդապետներին օժանդակելու համար Հանձնարարական նամակներ են ուղարկվել Ռշքիփասայի առաջնորդ Միքայէլ վարդապետին եւ ս. Թադեոս Առաքելո վանքի առաջնորդ Գեորգ վարդապետին: Նամակները գրվել են մայիսի 22–ին:

321ա 1790 թ. 27 մայիս – **Թուղթ ի ՅԱրապկեր եւ ի Բայազիտ**

1099 **ՅԱրապկեր** – Թուղթ մի առ տեղւոյն առաջնորդ Մարտիրոս պետն, ի պատասխանի թղթոյն գրեցելոյն ընդ յատուկ փայեկի: Վասն Հախշախ կոչեցեալ մնահտեսի Սարգսին եւ որդւոյն, եթէ ըստ աղերսանաց ձերոց եւ ըստ զղջման նոցա արձակեցաք զնոսա ի կապանաց օրհնութեան կոնդակաւ մերով: Զբանադրանաց թուղթն, որ առ քեզ է, յղեսցես // մեզ: Այլեւ զՀարազատութիւնէն իրմէ, որ առ սուրբ Աթոռս, Հնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն:

321բ

Այս կապակցությամբ ուղարկված են նաեւ տեղի Հասարակությանն ուղղված կնդակ, բանադրանքից ազատման գրություն (մնահտեսի Սարգսին եւ որդուն), ինչպես եւ նամակ Սահակ աղային (Բայազետ):

1100 **Ի Կարս** – Թուղթ մի առ Ղօշաւանից առաջնորդ Յովհաննէս պետն վասն ԺԲ /12/ ոսմար գաւուղն Հնորհակալութիւն, եթէ ընկալաք սիրով: Իսկ վասն Փարկիխ գիւղի օրհնութեան թղթոյն ի կողմանէ մատաղացուացն, եթէ գրեցուցեալ եմք եւ զօրհնութեան ջուրն պատրաստեալ, մինչ եկեսցէ Առաքելն Երեւանու, յղեցոց եմք ընդ նմա:

Ըստ խնդրոյ տեղւոյդ աղային եւ բարեկամացն մերոց առ Գեօրկին խանն թուղթ գրեցաք վասն գերեացն եւ ահա յղեցաք առ ինքեանս ընդ Կեամի Ալմաղին:

1101 [Ի] **Մաղզբերդ** – Թուղթ մի տաճկերէն առ Մաղզբերդու աղային, ի պատասխանի թղթոյն իւրեանց. վասն Գեօրկին խանի թղթոյն, եթէ ահա յղեցաք առ ձեզ ըստ խնդրոյն ձերոյ, զոր ընկալջիք սիրով:

1102 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Գեօրկին խանն. խնդիր վասն գերեացն Մաղզբերդու:

1103 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Դաւիթ վէքիլն. վասն գերեացն Մաղզբերդու ըստ խնդրոյ տեղւոյն աղային:

Գրեցան ընդ Կեամի Ալմաղին յամսոյս ի ԻԸ /28/:

1104 1790 **թ. 29 մայիսի** – Թուղթ առ Բալուայ առաջնորդ Գրիգոր վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն վասն ոմանց Հարկաւոր բանից:

Ձեռ. 4501, էջ 1541–1542:

1105 Ի Թիֆլիզ – Թուղթ մի տաճկերէն առ Հէրակլ արքայն. ընդ մէկիք Մինասին:

1106 Թուղթ մի Հայերէն առ Գեօրկին խանի որդի Դաւիթ Միրզայն, ի պատասխանի թղթոյն, որով խնդրեալ էր վասն քահանայի միոյ պատասխ փիլոն մի: Առ որ պատասխանէ սրբազան Վէհապետն, եթէ օրէն չէ եղեալ աստի յղել փիլոն, թող քահանայն գայցէ աստ եւ առցէ ի մէնջ՝ Հանդերձ օրհնութեամբ:

Գրեցան ի ԻԹ /29/:

1790 թ. մայիս – **Թուղթ ի Էջմիածին, ի Բալու եւ յայլ տեղիս**

1107 **Ի Բալու** – Թուղթ մի առ Բալուայ առաջնորդ Գրիգոր պետն, ի պատասխանի ի յամ[սոյս] Ա /1/ գրեալ թղթոյն: Վասն գետնաշարժութեանն միսիթարութիւն, իսկ վասն խնդրեալ իրատական կնդակին ի վերայ ժողովրդոյն տեղւոյն, եթէ այժմ ձեռնհաս չեղաք, յետոյ գրելոց եմք: եւ

322ա զժողովարարական կնդակէն, վասն փլեալ եկեղեցեացն, խոստանայ // յետոյ գրել. մինչ յղիցէն աստ քահանայ մի, որ զկնդակն տանիցէ: եւ շնորհակալութիւն զինքեանէ վասն Ծ /50/ զուռուշի ոսկւոյ աջակամբուրին իւրոյ: Ծանուցումն զՓիլիպպոս պետէն, եթէ ըստ աղերսանաց ձերոց ձեռնադրեցաք եպիսկոպոս:

Պատասխան նամակ Սարգսու առաջնորդ Հաթունյան վարդապետին, որում նաեւ տեղեկացվում է Փիլիպպոսի ձեռնադրության եւ այն մասին, որ տեղական բնակչության ուղղված իրատական կոնդակը կդրվի ավելի ուշ: Դատելու վանքի առաջնորդ Սահակյանցոս վարդապետին շնորհակալություն է հայտնվում 10 զուռուշ աջահամբույրի համար: Վերիվ Հայրապետին /Կարին/ Հայտնվում են մի շարք նորություններ եւ արվում դիտավորյալ անտեսական բնույթի հանձնարարություններ:

Նամակները գրվել են մայիսի 29–ին եւ 30–ին:

1790 թ. մայիս – **Թուղթ ի վիճակն Կարսայ**

1108 Թուղթ մի օրհնութեան ի Համպարձեարակ գեօղն ի վերայ քահանայից եւ իշխանացն, յորում ծանուցումն պիսաչարայէն եւ զմանոնա

322բ Հարէն, եթէ ի պատրաստի է, // մինչ եկեսցէ Առաքելն յԵրեւանու, յղելոց եմք: Ջժամուցն եւ մատաղացուն ձեր յանձնեսջիք դաւթարաւ Աբրահամ պետին մերոյ՝ ի բերել մեզ:

Նույն բնույթի օրհնության նամակներ են ուղարկվել նաեւ Փարկիխ եւ Մոլլաղաբա գյուղերի բնակչություններ: Փարկիխցիներին ուղարկված նամակի մասին տեղյակ է պահվել Ղազարենից առաջնորդ Հովհաննես վարդապետը:

1109 Կոնդակ մի ժողովարարութեան ի վերայ Կարնոյ, Ղարահիսարու, Կիւմիշխանայու, Տրապիզնու, Կարսայ եւ Ախլցխայու, եւ այլ շրջակայիցն նոցին վասն Գէորգ քահանայի ումեմն խղճալոյ, որ ըստ խնդրոյ կեօրկին խանին տրեցաւ սմա:

Եւ գրեցաւ յամնոյս ի էջն:

1790 թ. հունիս – **Թուղթ ի Թիֆլիզ**

1110 Թուղթ մի առ առաջնորդ Մարտիրոս պետն, ի պատասխանի երից թղթոցն՝ ի մայի[սի] է /7/, ԺՀ/10/ եւ ԻԲ /22/ գրեցելոց, պատուէր վասն ընդ արքային խօսելոյ զՔէնջ՝ եթէ այլեւս զրան ինչ մի բացցիք եւ մի խօսեսջիք ընդ նմա, թէ սակս եզտի քրտացն եւ թէ միւս խնդրոյն մերոյ, այլ զանց արարեալ, բաւական համարեսջիք:

Զվարդան աբեղայէն գիտացաք՝ ի յԱգուլեաց սուրբ վանքն է: Զժողովարար Ստեփաննոս պետն շուտով յղեացաք: Ձջոյ օրինակն մեզ էհաս: Նոյնպէս եւ թուղթք Յովսէփ պետի, ի ձեռն Յովհաննէս քահանային: Վասն ճորտացուի միոյ կնդակ էիր խնդրեալ, ձեռնհաս չեղաք, յետոյ գրելոց եմ: Այլեւ՝ զբանսդ Հոգացեալ, ելեալ եկեսցես ի սուրբ Աթոռս ի պիտանաւորութիւն մեզ, քանզի զնորոգ առաջնորդն կարգեալ եմք յղել ի տեղի քո ի մօտագայ առուրքս: Վասն որոյ ի մեռօն օրհնութեանն աստ գտանիցես: Գրեցաք տէր Ղազարին, զի վերահասու լիցի արդեանցն սրբոյ Աթոռոյս մինչեւ ցգալն նորոգ առաջնորդի:

Ծ /50/ Թօփ թուշի շալ առեալ ընդ քեզ բերցես ի սուրբ Աթոռս, նոյնպէս եւ զամենայն արդիւնն գանձանակացն մերոց:

Պատասխան նամակ Ղազար քահանային՝ ժամանակավորապէս առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետին փոխարինելու հանձնարարութեամբ: Օրհնութեան նամակներ պիտն. Հմմտնմին /էջ 323բ–323ա/, պիտն. Ստեփաննոսին, տէր Նիկողայոս քահանային, ներքատու պիտն. Հովհաննէսին /Հաչտարեանց/ եւ Գանձայի գանձապետ պիտն. Վարդապարին: Պատասխան նամակներ Գէորգ ազային /Կարս/ եւ Կարսի փաշային: Օրհնութեան նամակ ներքատու Գէորգ ազայի որդի Բաղդասարին: Առանձին նամակներով Գէորգ ազային եւ Ղոշովանքի առաջնորդ Հովհաննէս վարդապետին հանձնարարվում է էջմիածնի կարիքների համար գնել 12 գերան /323ա/: Պատասխան նամակ վերիվ մահտեսի Հարությունին /Թոխատ/, որով հայտնվում է նաեւ օրհնության նամակների ուղարկման մասին: Հիշատակված են նաեւ այդ օրհնության նամակները՝ հաստեցուցած երեք կտակատարների: Վերիվ Հայրապետին /Կարին/ հանձնարարվում է անհապաղ ուղարկել էջմիածնի տալարանի համար կ. Գոլսից առաքված թուղթը: Վարդան վարդապետին /Ամիթ/ տեղեկացվում է օրհնության թղթերի ուղարկման մասին: Հիշատակված են նաեւ այդ օրհնության նամակները /էջ 323ր/:

1111 Ի կարին – Թուղթ մի առ վէքիլ սարոն Հայրապետն, ի պատասխանի մայի[սի] ԻԹ /29/ գրեալ թղթոյն. միամտութիւն վասն Թ /9/ լիտր եւ ե /5/ Հօխայ շաքարիցն, յղեցելոցն առ մեզ ընդ Մաղաքիային՝ եթէ
324ա ամբողջ Հասին: Զգինան եւ զայլ միւս խարճան, // որ եղեալ էր ՂԳ /93/ ղուռուշ, գրեցաք ի դաւթարդ: Մաղաքիայն ԱՃԿ /160/ ղուռուշն Հասոյց մեզ: Զխօջայ սառաֆ Սարգսէն՝ շնորհակալութիւն: Վասն սահմերիցն ի Պօլսոյ եկելոց, զորս Հանեալ էր ի մաքսէն առանց խարճի, որք Հասին առ մեզ ի ձեռն տիրացու Գէորգին: Զեճ /500/ ղուռուշն Ղուլայու առաջնորդ Փիլիպպոս պետի, իմացաք եւ գրեցաք եւս ի դաւթարդ. ահա զնորին առ մեզ տուեալ թամասուկն յղեցաք, տացես դրամ տուողացն ի կողմանէ նորա, զի Հասուցեն առ նա: Զ Սահակ տղայի Ծ /50/ ղուռուշն գրեսցես ի դաւթարդ, մեք աստի յղելոց եմք առ ինքն: Թօմայ Առաքելոյ վանից ԱՒ /1000/ ղուռուշ դրամն չգրես ի դաւթարդ, այլ յղեսցես ի Բայազիտ առ

տիրացու Գէորգն: Զգանձն Թօխաթու առաջնորդին եւ տէր Գրիգորին ի քաղաքդ, իմացաք: Մէկ թայ զատն Իզմիրու առաջնորդ Գալուստ պետի, իհարկէ, յղելոց ես: Տէղւոյդ նուիրակ Յակոբ պետի ԱՒ /1000/ ղուռուշի զապգն ահա յղեցաք, Հասուցես առ նա: Մահտեսի Կարապետի օրթախ պարոն Յովհաննէսն բերեալ ետուք յերեւանու՝ քոյդ գրած գիրն ետ մեզ: Տէր Ազարիայի Բ /2/ վարագոյրն եւ զթամասունն ի Պետրոս պետէն առաք եւ իւր առնլի Ծ /50/ ղուռուշն ետուք. ի նմանէ գիր առեալ յղեցաք քեզ, որ դու տեղդ առնուցուս:

Վասն Զ /80/ ղուռուշին թուանկչոյ պաշոյ՝ եթէ պարզապէս գրեսցես: Վասն Սաղիմա նուիրակին՝ եթէ ՌՒԵՃ /2500/ ղուռուշ տալու է մեզ, մինչ Հասուցէ քեզ, ծանուցես մեզ: Մահակ պետի որդի Ստեփանն դրամն Հասոյց եւ զթամասունն իւր էառ: Սառաֆ Սարգսին յետոյ գրելոց եմք զթուղթ Հանդերձ ընծայիւք: Վարդան պետի թուղթն առ ինքն Հասուացես:

1112 Ղապզ մի առ Կարնոյ նուիրակ Յակոբ պետն. վասն առ Հայրապետն Հասուցեալ ԱՒ /1000/ ղուռուշին, զոր գրեալ յղեցաւ ի ձեռն Հայրապետին՝ ի Հասուցանել առ նա:

1113 1790 **թ. Հունիս** – Թուղթ ի Զմիւռնիս առ Չալիկեան մահտեսի Կարապետն, ի պատասխանի թղթոյն եւ ի շնորհակալութիւն վասն յղեալ ալնիւ խալիչային:

Ձեռ. 4501, էջ 1455–1456:

1114 1790 **թ. Հունիս** – Կոնդակ ժողովարարութեան ի վերայ
1542 ումանց երկրաց վասն կեղծոյ սուրբ Կարապետի վանիցն, որ տուեալ եղեւ նորին առաջնորդ Յօհան վարդապետին:

Յորմէ ժամանեսցէ թուղթ սիրոյ, ողջունի եւ օրհնութեան, եւ շնորհք առաքելական, Հանդերձ Հոգեպարար շնորհիւ աստուածածէջ սրբոյ տեղւոյս ի վերայ սիրելի եւ Հոգեւոր որդւոցդ մերոց եւ լուսաճառնդ զաւակդ սրբոյ Աթոռոյս՝ Հայկազնեան, լուսաւորչակրօն եւ միաբնադաւան Հաւատացելոցդ ի Քրիստոս, որք բնակեալ կարք ի տիրանիստ քաղաքսդ՝ ի Բայազիտ, ի Վան, ի յԱմիդ, ի Խարբերդ եւ ի Բալու: Հանձարտեսիալ առաջ[նորդաց], սրբազնու[էր] քահ[անայից], բարեպաշ[տօն] իշ[խանաց], խոհեմազարդ վաճա[ռականաց], վայելչա[զարդ] արուեստա[տրաց], բազմավաստակ երկրա[գործաց], Համեստաբարոյ տանտիրնաց եւ այլոց Համայն քրիստոսասէր օրհնեալ ժողովրդոցդ առհասարակ, արանց եւ կանանց, մեծաց եւ փոքունց ինդալ ի Տէր: (Շնորհք):

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեան ողջունառաք նամակիս ծանուցումն լիցի սիրելեացդ մերոց ի Տէր եւ Հարազատ որդւոցդ սրբոյ Աթոռոյս էջմիածնի: Զի իմաստնացեալն յԱստուծոյ Սողոմոն գրէ, թէ մի յապաղեր բարի առնել կարօտելոյն, յորժամ ձեռնհաս իցես օգնել նմա: Եւ զայս ոչ միայն ի յօգուտ կարօտելոյն ասէ, այլ մանաւանդ առ յօգուտ բարերարին եւ օգնողին, որ արդարեւ՝ ի բարերարելն ունէք եւ ինքն գանձէ անձին իւրում զբարիս ընդունիլ յԱստուծոյ, զի ըստ սրբազան Առաքելոյն Պօղոսի, զոր ինչ եւ սերմանէ ոք, զնոյն եւ Հնձեսցէ:

Արդ, եթէ Հասարակապէս ամենայն կարօտելոց բարի առնելն եւ օգնելն Հաճոյ իցէ ըստ խրատու իմաստնոյն, որչափ եւս առաւել Հաճելի եւ ընդունելի գործ է ձեռնտու եւ օգնական լինիլն այնոցիկ, որք վասն Հա-

սարակաւագուտ իրակութեան յանձն առնուցուն կրել զաշխատութիւնն եւ զծանրութիւնն եւ կարօտիցեն օգնելոյ: Իսկ արդ, ահաւասիկ ցուցից ձեզ զմին յայնպիսեաց, որ առաջադրեալ ունի առնել զշինութիւն մեծավարձ եւ աստուածահաճոյ, բայց ինքն պակասաւոր եւ անբաւական գոլով, կարօտի օգնութեան օրհնեցելոյ ազգիդ: Այս ինքն է կեղծոյ սուրբ Կարապետի հրաշազարդ վանից եւ վիճակի նորին հոգաբարձու եւ առաջնորդ Յօհան Ծերունազարդ եպիսկոպոսն: Քանզի գետ անցանի մօտ ընդ սուրբ վանքն այն, որոյ վերայ ի նախնեաց երանելի վարդապետացն մերոց կամուրջ է շինեցեալ եւ այն կամրջի պահպանութեան հոգն յանձն եղեալ է այն սուրբ վանից բնակչացն: Վասն որոյ յանցեալ տարիսն մինչ կամրջի մի աչքն փլեալ է, Յօհան արհաջան վարդապետն կրկին շինեցուցեալ է զայն՝ գրազում աշխատանս կրելով: Յետ այնորիկ ի նախանցեալ ամին զմիւս աչքն եւս ահագին գետնաշարժն է փլուզեալ: Որոյ աղագաւ երթեւեկն արգելանի, եւ ոմանց անցորդաց մեծ վնաս ընծայի: Ուստի առ Հարկին պահանջելոյ մտադրեալ է եւ կամի զայն եւս նորոգել տալ Յօհան բարեմիտ վարդապետն:

Բայց զի առաջին նորոգութեամբն զոչ սակաւ ծախս է պարտեալ եւ
1543 սուրբ տունն եւս վասն աւելորդ իրապահանջութեանց բռնաւորաց աղքատ է եւ պակասաւոր: Վասն որոյ խղճալին, ոչ ունելով կարողութիւն ինքեամբ նորոգեցուցանել զկամուրջն, այլ կարօտելով ձերդ օգնութեան, եկեալ թախանձանօք ինդրեաց ի մէնջ զկնդակ ժողովարարութեան առ աստուածասիրութիւնն ձեր, որով եկեսցէ առ օրհնեալսդ եւ ինդրեսցէ ի ձէնջ զտուրս կամաւորս ի յօգնութիւն առաջադրութեանն իւրոյ: Եւ մեր, տեսեալ զհարկաւորութիւն իրին, զիջաք ի ինդիր նորին ծերունազարդ Յօհան վարդապետին եւ զայս օրհնաձիր նամակ գրեալ ի վերայ սիրելեացդ մերոց բարեսիրաց, հնորհեցաք նմա, զի այսու օգնիցէք նմա վասն օգտաւոր շինելեացն եւ պակասութեանց սրբոյ վանիցն, եւ զմեծ վարձս ստանայցէք ի Քրիստոսէ Աստուծոյ մերմէ, որ ամենողորմածն է եւ զողորմութիւն սիրէ, եւ վարձահատոյց լինի բարեգործաց:

Ուրեմն պատուիրեմք սիրելի եւ հոգեւոր որդւոցդ մերոց, ի գալն առ ձեզ սիրելոյն մերոյ՝ Յօհան ծեր[ունազարդ] եպիսկոպոսի այսու թղթով մերով, ի սէր ընկալջիք զդա, եւ իմացեալ պ[ա]տուք եւ հարկաւոր դիտաւորութիւն դորին ի փառս Աստուծոյ եւ ի սէր սրբոյ Կարապետի վանիցն, որում հոգաբարձու է ինքն, հնորհեսջիք դմա ըստ կարողութեան ձերում զկամաւոր եւ զառատաձեռն ողորմութիւնս, որով օգնութիւն գտեալ դորա ի ձէնջ եւ գնացեալ կարասցէ նորոգել տալ եւ զփլեալն կամրջին, եւ հոգայցէ զպահպանութիւնս սրբոյ վանիցն, եւ ի տարակուսանաց ազատ մնայցէ, եւ անցորդացն ընդ գետն Հանդիստ լինիցի:

Եւ որպէս դուք ձեր կամաւորական տրօքն բարերարիցէք կարօտելոյդ այդմիկ եւ օգնիցէք դմա ի պակասաւորութիւնս իւր, ամենահարուստն Աստուած, որ առատն է ի տուրս բարեաց, լցուսցէ զամենայն պակասութիւնս ձեր հոգեկանս եւ մարմնականս եւ յամենայնի նեղութեան ձերում օգնական լիցի ձեզ, օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ զձեզ եւ փրկեսցէ յամենայն փորձութենէ, զբանս եւ զգործս ձեր յաջողեսցէ եւ ընդ միոյն տրոց ձերոց զբազմապատիկս հատուսցէ ձեզ յայսմ աշխարհի եւ ի հանդերձելումն: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԹ /1790/ թուոջս եւ ի յունիսի.... առ դրան լուսակառոյց մեծի Աթոռոյս սրբոյ Էջմիածնի:

Ձեռ. 4501, էջ 1542–1543:

1115 1790 **թ. Հունիսի** 12 – Թուղթ Օրհնութեան ի Ղարս առ պարոն Գէորգ աղայի որդի տիրացու Բաղտասարին, յաղագս տալոյն զմի կով մատաղացու յանուն սրբոյ Գեղարդեանն:

Ձեռ. 4449, էջ 1ա–1բ:

324ա 1116 1790 **թ. Հունիս** – Ի Բայազիտ – Կնդակ մի ժողովարարութեան ի վերայ Բայազետոյ, Վանայ, Ամթայ, Խարբերդու, Բալուայ եւ այլ շրջակայից նոցա, որ ըստ խնդրոյ Քէղւայ առաջնորդ Յօհան Ծերունազարդ եպիսկոպոսին գրեցաւ եւ տուաւ ինքեան վասն փլուցեալ կամուրջին տեղւոյ, զոր պատրաստեալ էր շինեցուցանել կամէր տրօք ժողովրդեանն մերայնոց /ըստ որում ինքն ազգատոհմ էր/: Վասն որոյ եւ սրբազան Վէհապետն եւս զայս կնդակս ինքեան, որով ժողովեսցէ զկամաւոր տուրս նոցա ի շինուն կամուրջին իւրոյ:

1117 Թուղթ մի յանձնարարութեան առ Իւչքիլիսայու առաջնորդ Մկրտիչ պետն վասն ծերունի Յօհան պետին՝ առաջնորդին Քէղւայ վանից սրբոյ Կարապետի:

Ցղեցան ընդ Յօհան պետին եւ գրեցան յամսոյս ի ԺԲ /12/:

1118 Թուղթ մի առ Ղօշավանից առաջնորդ Յովհաննէս պետն վասն Ար[ցախաձոր] պետին եւ ժողովեալ մատաղացուացն՝ եթէ օր մի յառաջ առ մեզ Հասուցես: Իսկ վասն Գրիգոր Թումանկէցոյն մերոյ, եթէ զբանն նորին հոգացեալ յղեսջիք առ մեզ փութանակի, որ է ԺԲ /12/ Հատ ծածկոցի գերան:

Գրեցաւ յամսոյս ի ԺԵ /15/:

1119 **Ակն** – Թուղթ մի առ Ակնայ առաջնորդ Միքայէլ պետն վասն տէր Յովհաննէս քահանային՝ թէպէտ յանդգնաբար ձեռնադրեցեալ է յայլում վիճակի թարց Հրամանին քոյ, սակայն ընկալցես զնա յեկեղեցին ի քահանայութիւն՝ ասակս խաթեր սառաֆ խօջայ Սարգսին: Ըստ որում աղերսանօք խնդրեալ էր թողուլ զնա յեկեղեցին առ ի պաշտել զկարգն իւր:

1120 **Ի Կարին** – Թուղթ մի առ մայրապետի սառաֆ խօջայ Սարգսին, եթէ ըստ խաթեր քոյ գրեցաք Միքայէլ պետին թողուլ զտէր Յովհաննէս քահանային յեկեղեցին:

1121 **ՅԱխալցխայ**– Թուղթ մի առ տէր Մարտիրոս քահանային վասն
324բ Մարգարիտ անուամբ գերի // անկեալ կնոջն, եթէ պարոն Յարութիւնն եկն յայդր առ ի Հատանել զգին կնոջն, ուստի դու եւս չանապահես վասն ազատութեան կնոջն ի խաթեր մեր: Ի սմա տեղւոյն իշխանացն ողջոյն եւ պատուէր վասն սոյն կնոջն, զի Հետեւող լիցին ազատութեանն:

Գրեցան յամսոյս [յուլիսի] ի մուտս:

1790 թ. հուլիս – **Թուղթք յայլ եւ այլ քաղաքս**

1122 **ՅԱրամայէ** – Թուղթ մի առ տէր Մելքոն քահանային, ի պատասխանի թղթոյն գրեցելոյն ընդ ուխտաւորացն անտի եկելոց, եթէ ընկալաք զնոսա ի սէր մեր, եւ շահեցաք, եւ աճա վերադարձան ուրախութեամբ: Զեռնհաս չեղաք զթուղթ օրհնութեան գրել առ իշխանն տեղւոյդ վասն

այն տանն, յետոյ գրելոյ եմք: Այլեւ՝ միխիթարութիւն վասն նեղութեանցն իւրեանց: Ի սմա ողջունէ պքաՀանայն եւ գիշխանն տեղոյն:

Պատասխան նամակ նմիրակ Դանիել վարդապետին, որով Հայտնում է մի շարք մարդկանց ստացված նվէրների մասին: Բերված են նմիրատուներին տրված օրհնության նամակների եւ մի ստացականի Համառոտագրություններ /էջ 324բ/: Պատասխան նամակներ՝ գանձապետ մաՀտեսի Հակոբին, նմիրակ Վարդան վարդապետին /Ամիդ/, նմիրակ Հակոբ վարդապետին, վեքիլ Հայրապետին /Կաբին/: Բերվում են ուղարկված ստացագրերի եւ նմիրատու անձանց ուղարկված օրհնության նամակների Համառոտագրություններ /էջ 325ա–325բ/:

1123 1790 ***Թ. Հուլիս*** – *Թուղթ յիսմայիլ առ տէր Մելքոնն, ի պատասխանի թղթոյն ընդ ուխտաւորաց առ սրբազանն գրեցելոյ:*

Ձեռ. 4449, էջ 1բ–2ա:

1124 1790 ***Թ. Հուլիս*** – *Թուղթ ի Ամիդ առ սրբոյ Աթոռոյս նուիրակ Վարդան վարդապետն յաղագս Իսայիր կոչեցեալ Ղազարի տապետութ:*

Ձեռ. 4449, էջ 2բ:

1125 1790 ***Թ. Հուլիս*** – *Թուղթ ի յԱրծախ յաղագս մաստաղացուն իւրեանց, որք խոստացեալ էին յառաջ քան զայս յանուն սրբոյ Գեղարդին:*

Ձեռ. 4449, էջ 3ա–3բ:

1126 1790 ***Թ. 3 Հուլիսի*** – *Ղազր առ նուիրակ Մինաս վարդապետն ի Պօլիս, ի կողմանէ ազգիմացւոց տուեալ փօլիցային իրոյ:*

Ձեռ. 4449, էջ 3բ–4ա:

1127 1790 ***Թ. Հուլիս*** – *Թուղթ ի վիճակս յԱմիթեայ առ Մարիամ կին ոմն վասն տուեալ Ա/ւ/ արծաթեայ կամար գօտոյն եւ Ա/ւ/ Մբսրի ոսկի առջահամուրհի:*

Ձեռ. 4449, էջ 4ա–4բ:

1128 1790 ***Թ. Հուլիս – Ի Թիֆլիս*** – *Թուղթ մի առ առաջնորդ Մար[տիրոս] պետն, ի պատասխանի թղթոյն: Վասն գալստեանն ի սուրբ Աթոռս, եթէ ըստ խնդրոյդ թողաք մնալ բեզ մինչեւ ցյօգոստոսի վերջն, ուրեմն ի պայմանեալ ժամանակին՝ թարց պատճառանաց ելեալ եկեսցես ի սուրբ Աթոռս ի պէտս սորին:*

Յղեցաւ ընդ տէր Յակոբին եւ գրեցաւ յամսոյս ի 6 /տ/:

Ձեռ. 4481, էջ 325բ:

1129 1790 ***Թ. Հուլիս*** – *Թուղթ ի յԱԿն առ տեղոյն առաջնորդ Միքայէլ վարդապետն վասն նոյն քաղաքացի եւ ի Պօլիս ձեռնադրեցեալ տէր ՅովՀաննէս քահանային, զոր արգելեալ էր ի քահանայութիւն առնելոյ յիւրոյն վիճակի:*

Ձեռ. 4501, էջ 1453:

1130 1790 ***Թ. 5 Հուլիսի*** – *Թուղթ ի Վան առ Աբիջան ազայն եւ Գէորգն, ի պատասխանի թղթոյ նոցա, Հրամանատարութիւն Մարկոս վարդապետին օծանիլոյ կաթուղիկոս Աղթամարայ, մինչ Հրաժարեալ էր Կարապետ կաթուղիկոսն, եւ Մարկոսն յանձն առեալ էր զկաթուղիկոսութիւն, եւ ոտքս ատէպ ատէպ Հրաման խնդրէին վասն նորա, զոր եւ այժմ յղեալ էին ի սուրբ Աթոռս առ սրբազան ՎՀաւազեան, եւ նա Հրաման տուեալ եւ խրկեալ՝ արձակեաց զյոսս թղթով[226]:*

Ձեռ. 4501, էջ 1454–1455:

1451 1131 1790 ***Թ. Հուլիս*** – *Թուղթ առ Գեօրկին Միրզայ արքայորդին Վրաց ընդ նորոգ առաջնորդին Թիֆլիզու՝ Պետրոս վարդապետին, մինչ*

զմարտիրոս վարդապետն դարձուցանէաք անտի յառաջնորդութենէն ի սուրբ Աթոռս վասն այլ պիտանութեան:

Յորմէ ժամանեցաք թուղթ սիրոյ, ողջունի, օրհնութեան եւ շնորհեաց ի վերայ իսկապէս սիրելոյդ մերոյ յարդելոյ եւ ստոյգ բարեկամիդ սրբոյ Աթոռոյս աստուածահիմն, քրիստոսասէր եւ նովիմբ զօրացեալ բարձրաշուք եւ պատուամեծար Գեօրկին Միրզայ արքայորդւոյդ, եւ աստուածապահ տան քում եւ նոյնապարգեւ բարեշնորհալի զաւակացդ եւ բնաւից իսկ քոյոցդ եւ լուռ ձեռամբ քով Հովանաւորելոյն, ինդալ ի Տէր: [Շնորհք]:

Եւ քան սիրոյ եւ ողջունի օրհնաւաք նամակիս, ծանուցումն լիցի քարեպաշտութեան ձերում: Զի միջոց եղեւ, յորում ոչ ընկալաք առ ի ձէնջ զգիր սիրոյ, մեք եւս յաղագս ոչ դիպելոյ Հարկաւորութեան, եւ մանաւանդ ի պատճառս յաւելման բաղնադիմի ցաւոց, անձեռնՀաս գոլով ոչ գրեցաք: Բայց այժմ ի դէպ Համարեցաք մատչիլ ի յայս գրութիւն: Քանզի Հոգեւոր որդին մեր՝ Մարտիրոս խոՀամիա վարդապետն, որ էր յայդր ի գործ առաջնորդութեան մերոյին ժողովրդոց տէրունեաց սրբոյ Աթոռոյս, Հարկաւորեալ նորա մեզ ի պիտանութիւն այլոց գործառութեանց տանս սրբոյ, այնր ապագաւ յանցելումն գրեցաք նմա ելանել եւ գալ առ մեզ: Իսկ ի տեղի նորին յղեցաք այժմ զսիրելին մեր զՊ[ետրոս] աստուածիմաստ վարդապետն եւ զարհիեպիսկոպոսն ի բարեճոխ քաղաքդ յառաջնորդութիւն եւ յայցելութիւն Հոգեւոր Հօտի մերոյ: Ապա պատշաճագոյն վարկեալ զայս օրհնաձիր թուղթ գրեցաք ընդ նմա առ պատուելութիւն ձեր ի Հարցումն զողջունէ ձերմէ եւ ի յարծարծումն սիրոյ: Որով խնդրի ի բարեկամութենէ նազելոյդ, զի որպէս առ Մարտիրոս վարդապետն ունէիր զշնորհ քաղցրութեան եւ մարդասիրութեան, զնոյն այսուհետեւ առ նորոգ առաջնորդ Պետրոս վարդապետդ ունիցիս անպակաս եւ աճեցուն, եւ որ ինչ բանք եւ Հոգալի իրք դորա անկանիցին յարգութեան քում, սիրով Հոգացօղ լիցիս եւ մի անտես առնիցես, որոյ աղագաւ մեծապէս շնորհակալ լինելոց եմք զբարեպաշտութենէ ձերմէ: Եւ ի վերայ այսր ամենայնի ի վազեմի անխարդախ սէրդ եւ ի մտերիմ բարեկամութիւնդ, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ ազօթօղս վասն ձեր, անպակաս լիցիս՝ յստակ սրտիւ եւ պարզ մտօք եւ այնու արտադիր արասցես զմեզ եւ առաւել եւս օրհնաբան քրիստոսազօր տէրութեան ձերոյ: Ողջ լեր:

Գրեցաւ ի Թուրջ Փրկչին 1790 եւ յուլիսի ամսոյ... ի յերկնաՀանգէստ Աթոռս Ամենայն Հայոց ի սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1451:

1132 1790 ***Թ. Հուլիս*** – *Թուղթ ի վիճակն Ջուղայու ի Ղզնըղ առ մաՀտեսի Պաշաթեին վասն զանազան իրաց եւ յաղագս բերանն Հանդուցեալ՝ մաՀտեսի Վարդումէն միխիթարութեան եւ վասն տրոյն՝ շնորհակալութեան:*

Ձեռ. 4501, էջ 1545 – 1546:

1133 1790 ***Թ. 5 Հուլիսի*** – *Կոնդակ առաջնորդական ի վերայ ՎարդիՀէր կոչեցեալ վանից Քեմիին, այսինքն Կաղղվանու եւ շրջակայ գիւղօրէից վասն Մանուէլ վարդապետին, որ անդ երբեմն միաբանութեան եւ վէքիլութեան էր արարեալ, եւ յամէ ի յաւէր գոլն ժողովրդքն խնդրեալ էին զաս ի Բայազետոյ փաշայէն, եւ նա որովՀետեւ գԿաղղվան իւրն մալիքեանայ էր արարեալ, եւ կամէր զնորոգումն վանիցն, գրեալ էր սրբազանին եւ խնդիր արարեալ կարգել զմանուէլ պետն առաջնորդ այն վանիցն*

եւ թեմից նորա: Եւ սրբազան Վէհն կարգեաց եւ զայս կոնդակ ետ նմա, զի երթեալ նորոգութիւն արասցէ վանիցն այնմիկ:

Ձեռ. 4501, էջ 1546–1547:

3256 1134 Ի Բայազիտ – Թուղթ մի տաճկերէն առ տեղւոյն Խաղ փաշային, ի պատասխանի թղթոյն, զոր վասն Մանուէլ պետին գրեալ էր ի լինել նմա առաջնորդ Վարդվէր վանիցն, որ եւ սրբազան Վէհապետն արար ըստ խնդրոյն, տալով նմա զկոնդակն առաջնորդական:

Գրեցաւ յամսոյս ի Ե /5/:

1135 1790 թ. Հուլիս – Թուղթ Զմիւռնիոյ առ տէր Աւետիք աւագ քահանային, ի պատասխանի թղթոյն ընդ տէր Գրիգորին գրեցելոյ:

Ձեռ. 4449, էջ 6ա–6բ:

Պատասխան նամակներ Տիգրանակերտի գանձապետ մաՀտեսի Հակոբին, գանձապետ մաՀտեսի Մարտիրոսին, գանձապետ խոջա Գէորգին, Արղնու ԲարձրաՀայաց ս. Աստվածածնի առաջնորդ Կարապետ վարդապետին, Երուսաղեմի նվիրակ Գրիգոր վարդապետին, որոնց մէջ տնտեսական բնոյթի մի շարք հարցերից բացի գլխավորապես խոսվում է նվիրակի եւ Ուռհայի առաջնորդի միջեւ եղած ինչ որ վեճի մասին: Օրհնութեան նամակ նվիրատու Մարիամ Կնոջը: Նամակները գրվել եւ ուխտավորների միջոցով ուղարկվել էն Հուլիսի 16–ին [ձեռ. 4481, էջ 3256–3266]:

3266 Ի Կարին – Թուղթ մի առ վէրիլ պարոն Հայրապետեան, եթէ Թօխաթու
(ձեռ. 4481) առաջնորդ Յակոբ պետն էառ ի սուրբ Աթոռոջս ի մէնջ 400 ղուռուշ իբր փոխ, որ ի գալն յայդր տացէ քեզ: Ահա զթամասումն նորա յղեցաք, վասն որոյ առցես եւ վերադարձուացես զթամասումն ինքեանն:

Գրեցաւ յամսոյս ի ԺԶ /16/:

Պատասխան նամակներ ազգ Աստուածատուր Ապրոյանին եւ մաՀտեսի Կարապետ Չայկյանին /Զմյուռնիա/, ցավակցական եւ օրհնության նամակներ մաՀտեսիներէր՝ Պազարաճին, Թադէոսին եւ Նազլուին, օրհնության նամակ տէր Հովհաննես քահանային եւ մաՀտեսի Հայրապետին, շնորհակալության նամակ նվիրատու Ավետիք քահանային /Էնդրե/ /էջ 3266/:

3266 1137 Ի Էնդրե – Թուղթ մի եւս օրհնութեան եւ շնորհակալութեան ի վերայ Բօզտօղան կոչեցեալ զաւազային վան Ժ /10/ մարչիլ եւ կէս գանձանակադրամին յանուն սրբոյ Յօհաննավանիցին Հաստատելոյ ի միջի իւրեանց, զորս ձե[ռամբ] Գալուստ պետին եւ տէր Գրիգոր քահանային Հասուցին մեզ:

1138 Թուղթ մի եւս առ Եսկիսպազար զաւազային վան ութ մարչիլ գանձանակադրամին, զոր յանուն Յօհաննավանիցին տուեալ էին Գալուստ պետին ի Հասուցանել մեզ, զոր Հասոյց ձե[ռամբ] տէր Գրիգոր քահանային:

1139 Թուղթ մի եւս առ Ծերունի պարոն Խաչատուր, ի պատասխանի թղթոյն ընդ տէր Գրիգորին յղեցելոյն, վասն սրբոյ Աթոռոյս վախճ
3276 արարեալ տանցն /որք ի յիդ // միր եւ յաստ ի յերեւան քաղաքն/: Շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն եւ վերստին յորդորումն ի սէր սրբոյ Աթոռոյս:

1140 Թուղթ մի առ մաՀտեսի Նիկողայոսն վասն սկհոյն եւ նորին մաղզմային եւ ծածկոցին, զոր ընծայեալ էր Յօհաննավանիցին, եթէ ընկալաք սիրով ձե[ռամբ] տէր Գրիգորին:

Միաժամանակ այլ նվիրատուների ուղարկվել էն նույն տիպի օրհնության 15 նամակներ:

1141 Թուղթ մի եւս առ տէր Գալուստ քահանային. խնդիր վասն թանաքեփութեան, որ զկերպ եփելոյն ուսուցէ նուիրակին մերոյ՝ Գալուստ պետին եւ կամ թղթով ծանուցէ մեզ:

Պատասխան նամակ նվիրակ առաջնորդ Գալուստ վարդապետին, որով հավաստվում է Գրիգոր քահանայի հետ ուղարկված իրերի առացումը: Առանձին գրությամբ կարգադրվում է Գալուստ քահանայից սովորել թանաքեփության գործը: Նամակները գրվել եւ Գրիգոր քահանայի հետ ուղարկվել էն Հուլիսի 25–ին:

3276 1790 թ. օգոստոս – Թուղթք ի Պոլիս

1142 Թուղթ մի առ անդ եղեալ ագուպեցի իշխանսն, այսինքն՝ առ գանձապետ պարոն Թումանն, մաՀտեսի պարոն Կարապետն, պարոն Մէլքոմղուլին, միւս պարոն Կարապետն, պարոն Պօղոսն, ապա Գէորգն, պարոն Խաչատուրն եւ պարոն Մկրտիչն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա: Յորում ծանուցումն, թէ Թօմաս պետն՝ առաջնորդն Թօմայ Առաքելոյ վանից, զկնի փորձմեանցն դիմեաց ի սուրբ Աթոռս, եւ շահեալ ի մէնջ, վերադարձաւ ժողովարական կոնդակօք Հանրականաւ եւ մասնականաւ: Եւ իբր փոխ ետուք նմա ըստ խնդրոյն Զճ /600/ ղուռուշ՝ ի Հարկաւորութիւն պակասութեանց իւրոց: Այլեւ՝ ԱՌ /1000/ ղուռուշն ձեր, զոր յայդր լսելով զձախորդութիւն նոյն վանիցն, յանձնեալ էիք Մինաս պետին մերոյ՝ ի Հասուցանել մեր առն նոյն վանից առաջնորդն, որ եւ Հասուցաք լիովին ի ձեռն Թումանենց պարոն Գեւորգոսին, անՀոգ լերուք:

Դարձեալ գրեալ էիք ՆՃ /500/ կամ ԱՌ /1000/ ղուռուշ եւս տալ նոյն վանից առաջնորդ Թօմաս պետին, եթէ խնդրիցէ: Ծանուցաք նմա, տեսցուք զինչ գրեսցէ: Իսկ այժմ սուրբ վանքն իբր ի չինութեան կայ, յապագայն Տէր Հոգասցէ: Ան ձեզ Թուղթ էր գրեալ նոյն վանից առաջնորդն, ահա յղեցաք:

Միաժամանակ ուղարկվել էն օրհնության եւ շնորհակալության հինգ նամակներ՝ Հասցեագրված մի շարք նվիրատուների եւ կուսակրատարների:

1143 1790 թ. Հուլիս – Թուղթ ի Զմիւռնիս առ երեւանցի Խաւումեան Խաչատուրն, ի պատասխանի թղթոյն, շնորհակալութեամբ, որ զաստէն եղեալ տունն իւր յառաջագոյն վաղըճ արարեալ սրբոյ Աթոռոյս, այժմ զանգէն ստացեալ տունն եւս վաղըճ էր արարեալ սմա եւ սրբոյ Երուսաղէմի, եւ տեղոյ եկեղեցւոյն եւ այլ սրբոց տեղեաց, որպէս զի քիրայն սմա յամէ բաժանեսցի սոցա:

Ձեռ. 4501, էջ 1548:

1144 1790 թ. Հուլիս – Թուղթ ի Զմիւռնիս առ Աստուածատուր աղային, ի պատասխանի չորից թղթոցն վասն ոմանց իրաց եւ իրակութեանց:

Ձեռ. 4501, էջ 1549–1550:

1145 1790 թ. օգոստոս – Թուղթ ի Կարին առ առաջնորդն եւ իշխանսն, ի պատասխանի թղթոյն իւրեանց, զոր գրեալ էին ջատագովելով ի կողմն Մշոյ սուրբ Կարապետի վանից առաջնորդ Աստուածատուր վարդապետին, եւ խնդրելով օգնել նմա առ ազատութեան սրբոյ վանիցն ի պարտուց, որոյ պատասխանէ սրբազանն, թէ որ ինչ վայելէր էր մեզ, արարաք եւ ուղեւորեցաք: Ընդ սմին եւ յանձնարարութիւն առ իշխանսն վասն

առաջնորդին իւրեանց՝ Տ֊ն֊ական վարդապետին եւ սրբոյ Աթոռոյս գործակալ պարոն Հայրապետին:

Ձեռ. 4501, էջ 1550–1551:

3271 (ձեռ. 4484) ՌՄԼԸ /1789/ թուոյ ժողովեցեալ գանձագրամին իւրեանց՝ Ի /20/ զուռուշին, Հասելոցն Մինաս պետին, ձե[ռամբ] գանձապետ պարոն Գաբրիէլին. օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն, եւ վերատին յորդորումն ի Հարատաւտութիւն:

Նոյն բովանդակութեամբ նամակներ են ուղարկվել նաեւ գանձակաղրամը Հանձնած ներքոհիշյալ անձանց եւ կազմակերպություններին. « առ. դէրձական /որք էն ի Հասան–Փաշայի կողմն/», « առ. էմնաքն իսկահմոց /որք էն ի Պալաք եւ ի Սամանթիայ/», « առ. դէրձակ պաշխարք վարպետան /որք էն ի Հաճգասէէր պազին ի Քէօս–վէզիր խանին/» /էջ 3271/, « առ. էմնաքին քէսանոց /որք էն ի Կոստանդնուպոլիս/», « առ. սափրիչն /որք էն ի Պալաքի/», « առ. պաճահին /որք էն ի Կոստանդնուպոլիս/», « առ. դէրձակ վարպետան /որք էն ի Կոստանդնուպոլիս ի Շէհէրէմինի կողմէն/», « առ. բրուտան /որք էն ի Կոստանդնուպոլիս/», « առ. էմնաքին քիւրքճոց /որք էն ի Կոստանդնուպոլիս/», « առ. երիս էմնաքին, այսինքն առ. սափրիչն, մկիսանահին եւ խաշվէճին /որք էն քիւգիւտար/», « առ. սափրիչն /որք էն ի Կոստանդնուպոլիս ի Թաւուրագարէ/», /էջ 3280/:

3280ա 1147 Թուղթ մի առ նուիրակ մեր Մինաս պետն, ի պատասխանի շորից թղթոցն ի փետր. Գ /3/ եւ ի ԻԸ /28/ եւ յապր. ե /5/ եւ ի մայի. ԺԷ /17/ գրեցելոց վասն զանազան իրաց եւ իրակութեանց: Զերկար միտն թղթոյս երթ ի մուսալատայն ի 1457 Համարն տեառեր եւ անտի գիտասցիր:

1148 Ղազդ մի առ սա՝ վասն մէկ հազար ութսուն եւ ոմի զուռուշ գնոցն իրացն յղեցելոցն, այս է՝ ԺԳ /13/ Հատ սահաթիցն, վեց Հատ տիւրպինցն, քառասուն եւ Ա /1/ Հատ մուճասամ մահրամայիցն եւ քսան օզմայ թղթոցն, զոր գրեալ յղեցաւ առ ինքն, զի պիտոյասցի ի ժամ Հաշուատրութեանն:

1457 1149 1790 **թ. 16 օգոստոսի** – Թուղթ առ Գօլոյ նուիրակ Մինաս վարդապետն, ի պատասխանի չորից թղթոց նորա ի փետր. Գ /3/ եւ ի ԻԸ /28/ եւ յապրիլի Ժ /10/, եւ ի մայիսի ԺԷ /17/ գրեցելոց վասն բազում իրաց եւ իրակութեանց:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ բազմաւ, քրիստոսեան սուրբ ողջունիւ եւ շնորհիւ սրբոյ Իմն տեղոյս նորին գիտասցիր մտերիմ սիրելիդ մեր, Հարազատ եւ յոգնաշխատ զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ Մինաս աստուածաբան վարդապետ:

Զի ընկալաք զչորեսին թուղթն քո, զգրեցեալսն ի փետրվարի Գ /3/ եւ ի ԻԸ (28), եւ յապրիլի ե /5/ եւ ի մայիսի ԺԷ /17/, որոց վերջնոյ ժամանումն եղեւ ի...: եւ մեք իմացաք զամենայն գրեալսդ ի նոսին եւ կամէաք իւրաքանչիւրսն ի ժամանակին պատասխանի առնել, սակայն երբեմն վասն օրհնութեան սրբալոյս մեռոնին եւ եկաւորաց բազմութեանն զրաղեալ, եւ երբեմն վասն իշխողին երկրիս ի Խօյ գնալոյն բազում զօրօք, եւ իբրու յաղթութեամբ դառնալոյն պաշարեցեալ (մինչ ընդ առաջ ելանել նմա եւս Հարկ եղեւ մեզ), եւ երբեմն Հարկաւորագոյն թղթագրութեամբ առ տեղիս եւ այլ Հօգօք պատաղաել, անձեռնհաս գտանեցաք եւ յիրաւի երկարեցաւ միջոցն թուղթ չգրելոյ մերոյ առ սիրելիդ:

Իսկ այժմ, թէեւ ոչ ապահով գոլով յայնպիսեաց խուժանաց, բայց եւ չկամելով այլեւս յետացուցանել, ահա գրեմք զպատասխանիս բանիցդ եւ զայլս, որ ինչ ի դէպն է:

Արդ, գրեալ յառաջին թղթոյդ զհետ ումանց բանից, որք չէն իմդրօզք պատասխանւոյ, գրեալ էիր ի կողմանէ ասէն եղեալ խաչատուր տղային, թէ զգրեալդ ասացի մահտեսի Գէորգին եւ ապաեմք խոստացեալ թղթոյդ: Յիրաւի, խոստացաք թուղթ գրել սիրելոյն մերոյ, մահտեսի Գէորգին, բայց այնպէս մի գրելոյ բան չկայ ի կողմանէ տղային, զի գրիցեմք նմա, այլ տղայն սէր չունի կարդալոյ եւ շնորհք եւս չունի, յաշխարհակողմն աչքաբաց երեւի եւ Հասակն եւս առեալ է: Ապա լաւ էր թէ տանէին եւ մէկ բանի կացուցանէին, որ աշխարհական կենցաղավարութեան Հմուտսայր եւ խելօք չմնայր: Բայց այլեւս ինքեանք գիտասցեն:

Առ մահտեսի Էլօյեան Ստեփանն յառաջ եւ յետոյ յղեալ թուղթդ Հասուցեալ եմք նմա ձեռամբ տէր Վահանի որդի Գէորգին, անհոգ լիցիս:

Գիտացաք եւս զԳաղատիոյ առաջնորդ Արքահամ վարդապետին փոխիլն ի գործոյն եւ զթողթին մեր յղելն քո առ նոսա: Բարւոք եւս արարեալ զղղեղ, գրեալ էիր եւ զպատմութիւնս առման ԺԳ /13/ Հատ սահաթիցն եւ ԽԱ /41/ միւճասամ մահրամայիցն եւ Զ /6/ Հատ տիւրպինցին, յղեցելոց Հանդերձ որպիսութեամբք նոցա եւ իմացաք եւ զնոյնս ամբողջ ընկալաք ի յունիսի ե /5/, եւ շնորհակալ եմք զսիրելոյդ վասն աշխատութեանդ եւ Հոգացողութեանդ:

Քսան օզմայ թուղթն եւս, զոր վասն մնացորդի Հարականին յղեալ էիր, էհաս, բայց ոչ ամբողջ, այլ Բայազտոյ յայս կողմն անկեալ էր բեռն ի խոր առու մի եւ թրջեցեալ, որ ոչ եւս պիտոյացաւ: Այս եւս այսպիսի ձախորդութիւն, որ ի տեղւոյդ մինչ ի Բայազիտ անվտանգ ժամանեալ, յայսքան միջոցումն ապականեցաւ եւ անպէտ եղեւ: Փառք Աստուծոյ, այլ որիշ թուղթ գտանեցաւ աստ, թէեւ անյարմար, այնու ահա զմնայեալն Հարականին տպագրեմք: Եւ ըստ խնդրոյդ ահա վասն ամենայն վերոյ գրեալ իրաց եւ գնոցն, զոր ի յատուկ փուռւալայոջ նշանակեալ էիր, որոց ջամն էր 1014 զուռուշ 20 փարայ, եւ վասն թղթոյ գնոյն, որ էր 73 զուռուշ 20 փարայ, որ երկու զալամից ջամն ի միասին է 1088 զուռուշ, ահա զալս դրեալ յղեցաք առ քեզ:

Ներբէս վարդապետին աղագաւ եւս, որ մէկ թղթով սրմայ եւ երկու կտոր աթլաս էիր յղեալ, իւրն Հասուցաք: Իսկ յերկրորդ թղթոյն նախասէն գրեալ էիր զՀասանիլն առ քեզ Բ /2/ սլահարանօք թղթոցն մերոց եւ զքո յղելն զնոյնս առ Զմիւռնոյ Գալուստ վարդապետն եւ առ Ադրանայու Միքայէլ վարդապետն եւ մահտեսի Ստեփան ամիրայն, յորոց կոզմանէ միամտեցաք: Եւ ի Գալուստ վարդապետէն, որ զթուղթս էիր ընկալեալ եւ զմերն առ սրբոն Հայրապետն յղեալ, ի նմանէ եւս էհաս առ մեզ, եւ միւս թուղթն նորին Գալուստ վարդապետին, զոր սրբոն Եսային էր յղեալ այսի, զոյն եւս ընկալաք եւ իմացաք զամենայն որպէսն նոցա: Որ եւ // զոր ինչ խնդրեալ էաք յառաջն, յղեալ էր ձեռամբ կարբեցի եւ ի Զմիւռնին բնակեալ տէր Գրիգորին, որ ելին ի սուրբ Աթոռս եւ ամբողջ Հասոյց մեզ զիրսն, եւ զպատասխանի թղթոյն նորին առեալ վերադարձաւ:

Այլեւ՝ ծանուցեալ էիր, որ ագուլեցի օրհնեալ իշխանքն լսելով զկողոպտումն սրբոյ Թօմայի Առաքելոյ վանիցն իւրեանց, ՌՌ /1000/ զուռուշ են տուեալ քեզ, ձեռամբ մեր Հասուցանել այն սուրբ վանից առաջնորդ Թով-

մաս վարդապետին, զոր եւ դու փօլիցայ ես արարեալ Հասանիլ ի կարին պարոն Հայրապետին, եւ խնդրեալ էիր զայն ԱՌ /1000/ զուռուշն Հասուցանել առաջնորդ Թովմաս վարդապետին: Ուստի եւ մեք գրեցաք նոյն Թովմաս վարդապետին վասն դրամոյն եւ զքո եւ պիշեալ իշխանաց թուղթն յղեցաք նմա, եւ նա գրեալ էր մեզ զդրամն Հասուցանել ի Բայազիտ բնակեալ ադուլեցի Թումանենց պարոն Պետրոսին եւ Գրիգորին, զոր եւ մեք Հասուցաք նոցա, եւ գրեալ էր զպատասխանիս առ քեզ եւ առ վերոյ յիշեալ իշխանն տեղւոյդ, որոց եւ մեք թուղթ գրեցաք, ի պատասխանի թղթոյն իւրեանց առ մեզ գրեցելոյ, եւ Հանդերձ Թովմաս վարդապետի թղթովքն յղեցաք ի ձեռս քո՝ զքոյն առնուլ եւ զնոցայն տալ նոցա:

Իսկ զորպէսն սրբոյ վանիցն եւ առաջնորդին, եւ թէ յետ ասպատակին որպէս եկն նա ի սուրբ Աթոռս եւ առ Հարկաւոր պիտոյն օգնութիւն եգիտ ի մէնջ, եւ զայլս գրեալ եմք յիշեցեալ իշխանացն ի թղթոյ նոցին, իմասցիս: Եւ վասն յառաջադոյն ի դոցանէ յղեալ ԱՒԳՃԻԳ /1323/ զուռուշին յանուն սուրբ վանիցն, Թովմաս վարդապետն ի գալն իւր ի սուրբ Աթոռս ծանոյց մեզ, որ այն Հասեալ էր ի Բայազիտ յիշալ պարոն Պետրոսին, յորմէ եւ ինքեան էր Հասանելոց, եւ ի մէնջ որ Զճ /600/ զուռուշ փոխ էառ յայն ժամ, յետ միջոցի յայն դրամոցն Հատոյց: Զորմէ եւ յիշեալ եմք ի թուղթն մեր, որ առ դոսա:

Յերրորդ թղթոջդ գրեալ էիր զԲարդուղիմէոս վարդապետի ժամանելն յայդր եւ զմահուանէ Սիմէոնի Հանդուցելոյ զդաւթարն եւ զթուղթն, զորս յանձնեալ էաք նմա, Հասուցանել առ քեզ եւ զքո ցուցանելն զնոյնս պատրիարգին եւ մահուանէ Յարութիւն ամիրային եւ այլոն: Բայց եւ թէ յայնմ թղթոջ, թէ ի չորրորդ թղթոջդ եւս գրեալ էիր տակաւին ոչինչ վճարիլ իրացն, այլ ստիլ մահուանէ Մինասի խոստմանն, որ ԲՌ /2000/ զուռուշ էր խոստացեալ ի տալ, եւ Թումանենց կողմանն եւս այնպէս մնալն, ընդ որս եւ Գիւլպասարի մեռանիլն եւ կտակ ունիլն վասն սրբոյ Աթոռոյս, եւ այնր եւս դեռ չգալն ի դուռս:

Յառաջ, որ գրեալ ես, թէ յայնմ կողմանէ պատրիարգ վարդապետն թուղթ է գրելոց, զայն եւս չեղեւ: Յայսմէ է, որ մահուանէ Մինասն զմեր մեղմութիւնն տեսանելով, կամի խապուռ ուտել եւ պրեսանն սրբել, բայց միթէ կա՞րէ մարսել, ահա դաւաճին կայ կենդանի եւ ոչ լուէ: Որովհետեւ զբանն յայդր Հասուցանէն եւ մեզ մնայ զմեր ձեռն Հանել ի միջոյ եւ յերես առնել դաւաճնոյն, այնու ինքեանք գիտասցեն: Իսկ դու ըստ խոստմանդ զկատարած բանիցն գրեսցես, զի գիտասցուք:

Աբրահամ անուանեալ առն ամբարշտի զրպարտութիւնն առ գլխաւորսն մերայնոց եւ ազատիլն եւ զայլն, որ գրեալ էիր, իմացաք. եւ վերջապէս թէ գիա՞րդ եղեւ, զայն եւս ծանուցանելդ կամիք:

Սիրելոյն մերոյ եւ Հարազատ գանձապետի՝ օրհնեալ Խաչակ ամիրային պատահեալ նեղութեանցն աղագաւ, զոր յառաջ էիր գրեալ, տրտմեցաք եւ յետոյ որ զազատիլն էիր ծանուցեալ, ուրախացաք, եւ ահա զօրհնութեան եւ միխիթարութեան թուղթ գրեցաք առ նա, զոր տացես ինքեանն՝ ողջունելով ի մերս կողմանէ:

Գրեալ էիր զաւարտելդ գԱմասիայ եւ գնալդ յԻակիւտար ի մայիսի ԺԴ /14/: Աստուած յաջողութիւն տացէ գմնացեալսն եւս խաղաղութեամբ աւարտել:

Խնդրեալ էիր զթեմից դաւթարն Փիլիպպոս վարդապետին յղել առ քեզ, իբր զի պիտոյացայ քեզ յետնելդ ի թեմն: Բայց գիտես, թէ խղճալին այն որպէս հիւանդութեամբ վճարեաց զգործն, դաւթարն եւս ըստ այնմ է գրեցեալ, որ շունի պիտանաւորութիւն: Մանաւանդ զի դաւթարն գեռակիրթ անձանց Հարկաւորի, այլ սիրելիդ զքանի գործս վճարեալ եւ եւ կարես խոհականութեամբդ առնել, որպէս պատշաճն է ըստ անձինն, ըստ տեղւոյն եւ ըստ ժամանակին, մեք եւս եմք առանց դաւթարի վճարեալ զգործն մեր ուր եւ գնացեալ եմք, եւ քեզ եւս ոչ Հարկաւոր համարեցաք զայնպիսի դաւթարի վճարել զգործն մեր ուր եւ գնացեալ եմք, եւ քեզ եւս ոչ Հարկաւոր համարեցաք զայնպիսի դաւթարն յղել ի յօրինակ: Այլ թէ շատ Հարկաւոր թուիցի, դեռեւս ժամանակ ունիս մինչեւ ցավարտելդ զՂումղաիու, կրկին գրեսցես, զի յղիցեմք:

Զօրհնութեան թուղթն էիր խնդրեալ ԺԷ /17/ առ ոմանս էմնաֆս վասն գանձանակագրամիջն առեցելոց, եւ առ այլ ոմանս անձինս վասն այլ արդեանց, զորս աՀա գրեալ ընդ թղթոյս յղեցաք: Այլեւ գրեալ էիր ԲՒՌՃ /2200/ զուռուշ փոխիցայ տալդ բանիս պարոն Հայրապետին, որոց ՍՒՌՃ /1200/ զուռուշն ի կողմանէ պարոն Հայրապետին տուեալ էիր Մասեհեան պարոն Եսայեայ, զոր Հայրապետն Հատուսէ, եւ ԱՌ /1000/ զուռուշն տուեալ էիր Շհարբուլանդրենց Մարտիրոսի օրթախ Յովսէփին, որ Մարտիրոսն Հատուսէ եւ զապղ էիր խնդրեալ: Իսկ զայնցանէ յառաջադոյն պարոն Հայրապետն գրեալ էր մեզ եւ մեք զղավղն գրեալ ի յունիսի Գ /3/ յղեցաք առ պարոն Հայրապետն՝ Հասուցանել առ քեզ: Ընդ նմին եւ վասն սրբոյ Երուսաղէմի նուիրակ Թէոդորոս վարդապետի տալացուի մնացորդ ԲՒՌԾ /2500/ զուռուշին եւ յատուկ զավղ գրեցաք եւ յղեցաք ի ձեռն Հայրապետին, մինչ նա գրեալ էր մեզ, թէ զղավղն յղեսջիք, զի տացից եւ զդրամն առից:

Գրեալ էիր եւս, որ Բարդուղիմէոս վարդապետն եւ քանի իղնիմիտցի անձինքն, որք ընդ նմա էին ի սուրբ Աթոռս եւ ի մէնջ դրամ փոխ առեալ, 800 զուռուշ Բ /2/ ձեռագրով վարդապետին յայդր Հատուցեալ են քեզ եւ ի քէն զավղ առեալ: Վասն որոյ եւ խնդրեալ էիր ի մէնջ զայն թուղթն, զորս աՀա յղեցաք, Հասուցանել նոցա եւ զքո զավղն առնուլ յետս:

Եւ վասն Յովսեփոսից եւ Սաղմոսացն, որ թղթով պարոն Փանոսին իմացեալ էիր, թէ Հասեալ են ի Բասրայ, մեք եւս իմացեալ էաք թղթով նորին, զոր առ մեզ գրեալն էր:

Իսկ Եփրեմ վարդապետի ի ծովէն յայս կոյս անցման լուր դեռ ոչ գոյ եւ ի Բասրայու գործակալէն մերմէ՝ պարոն Յովաննիսէն յերկար ժամանակ է, յորմէ՛ թուղթ ոչ առնումք: Գրես դարձեալ, թէ սուրաթներիցն մէկ զուպուրով ութն Հատ եւս յղեցի, բայց դեռ ոչ են Հասեալ: Վասն որոյ գրեցաք այժմ Հայրապետին, թէ արդէօք ո՛ր մնացին այնքն եւ երբ Հասցին առ մեզ, գրելոց եմք քեզ:

Նաեւ վասն շօրակեալցի Գարրիել անուն գերեցելոյն եւ ազատեցելոյն ի Պետրոս եւ Սարգիս եղբարցն (առ որս թուղթ էաք գրեալ սակս արձակելոյ զնա), զոր ինչ գրեալ էիր, իմացաք, վերստին եւս մուղայէթ լիցիս եւ զկատարումն ծանուցես մեզ:

ԱՀա ի գրեցելոցդ որքան ինչ բանք զպատասխանիս խնդրէին, պատասխանատրեցաք: Այսուհետեւ իմա զթէութիւն երկրիս եւ կողմանցս: Եւ նախ ասացուք զպատճառ գնալոյն խանին մերոյ ի Խօյ, որ էր այս, զի

մայրն սորա երբեմն ի կասկածիլն յայլոց վտանգից, որ աստուստ եւ կամ յայլոտա, իբր զրազում ինչ էր յղեալ անդ ի Խօյ յաւանդ, յետոյ ի պահանջել սորա ոչ եռուն նորա, պատճառելով զպատճառանս: Ապա եւ սա, թէ վասն այնր եւ թէ վասն յանգեալ ամին օգնելոյն նոցա Բայազետոյ մովսէսին ի յառնելն ի վերայ երկրիս, եղեալ ծանր զօրաք՝ Հանդերձ Նախչուանու խանին յեղակարծ էհաս ի վերայ բերդին Խօյու, եւ զի անպատրաստ էր խանն տեղւոյն, նուաճեցաւ:[227] Սա խնդրեաց զնա, եւ նա եղ ի բերդէն առ սա, որք մեծարանօք տեսին զմիմեանս, վախճանաբար սա ըստ պահանջելոյն զիրս ինչ էառ եւ զեղբայրն եւս իբր պատանդ եբեր, զի գմնացեալն եւս առցէ, եւ յետ քանի շաբաթուց արձակեաց: Այսքիկ գործեցան ի մայիսի Ժ /10/ – Էն մինչ ի յուլիսի Ժ /10/, յորոց եղելութեանց, թէ որքան վիշտք եւ վնասք հասին թէ այն երկրին եւ թէ այս երկրիս եւ սրբոյ Աթոռոյս, կարես իմանալ: Յետ այնոցիկ մինչ սա զեղբայրն Խօյայ խանին արձակեաց, որ այն է զօրութիւն եւ վարիչ իշխանութեանն նորա Համբաւ էհաս իբրու, թէ նա ի գնալն զօրաց պատրաստութիւն է տեսեալ եւ ելեալ ի գալ եւ վնաս հասուցանել այմ երկրիս, եւ լուր իմն եւս Հնչեցաւ, թէ Նախչուանու խանն ապստամբեալ իցէ ի մերոյս խանէն: Ուստի եւ սա վերստին զօր գումարեալ ահա քանի աւուրք են, որ եղեալ է կամ գնալ ընդդէմ Խօ
1460 յայ խանին եւ կամ// գնալ ի վերայ Նախչուանու խանին, որոց հաւաստութիւնն դեռ չէ յայտնի եւ գոյ մեծ կասկած, թէ յայսպիսեաց անդր քան զբչաւի իւր վարեցմանց սորա անխորհուրդ տղայի մրրիկ իմն ալէկոծութեան խղճալի երկրիս հասանիցի եւ այլն: Զոր Աստուած ի բարին եզերեցուացէ:

Վիրն տակաւին այնպէս կայ, որպէս թողեալ էս: Ի Ղարս եւ ի Բայազիտ եւս ժանտախտն աստակացեալ յոյժ, բնակչաց մերայնոց գլխաւորքն թղթով եւ բանիւ իշխողացն տեղեաց եկեալ խնդրեցին զսրբութիւնն եւ մեք զսուրբ Գեղարդն եւ զաջ սրբոյն Յակոբայ Հայրապետին ի Բայազիտ յղեցաք, եւ զսուրբ պատկեր Ամենափրկչին եւ զայլ սրբութիւնս՝ ի Ղարս, ահա իբր քան օր է տանին եւ լսեմք, թէ նուազեալ է ցաւն, զոր ողորմածն Աստուած իսպառ փարատեցէ:

Սուրբ Աթոռս իւամաքն Աստուծոյ կայ ի նոյնութեան, եւ մեք թէպէտ կրեմք վնեղութիւնս օրըստօրէ առաւելութեամբ թէ՛ ի մեր վշտացն կողմանէ եւ թէ՛ ի մերայնոցն, սակայն եւս ոչ կասիմք ի առնելեացն, որք Հարկաւորք են: Յայսմ ամի մեծ դժուարութեամբ գձմերան սեղանատունն մեծացուցաք ըստ երկայնութեանն, Գ /3/ կամար եւս կցորդելով եւ սուրբ Հռիփսիմէի զանգակատունն վասն Հայցուածոյ ուրումն, եւ այլք շինելիք կան ի միջի, որք շինին:

Եւ դու, սիրելիդ, զգիրդ չպակասեցուցանելով ի մէնջ, ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԹ /1790/ թուոջս եւ յօգոստոսի ԺԶ /16/ ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին:

Դարձեալ ծանիր, զի յետ աւարտման գրութեանց թղթոցս մինչ Հանդերձեալ էաք ծալել եւ պահարանել Հասին եւս ի յուլիսի Զ /6/ եւ ի ԺԲ /12/ գրեալ Բ /2/ թուղթքդ՝ Հանդերձ պատրիարգ վարդապետի եւ այլոց թղթովքն, բայց զպատասխանիս նոցին յետոյ գրեսցուք, միայն թէ վասն փոլիցայիին, որ գրեալ էիր, ահա գրեցաք պարոն Հայրապետին Հաւաստարիմ մարդկամբ փոլիցայ առնել:

Կրկին ողջ լեր:

Ձեռ. 4501, էջ 1457–1460:

328բ 1150 Ի Կարին – Թուղթ մի առ տեղւոյն առաջնորդ Ծօնական պետն վասն նորոգ առաջնորդութեանն շնորհաւորութիւն: Իսկ վասն խնդրոյն, այսինքն առ ժողովուրդն պատուէր գրելոյն սրբազան Վեհապետին, եթէ թողաք ի դիպող ժամանակի այժմ ոչ գրեցաք, միայն ի թուղթն իշխանաց վասն քոյ գյանձնարարութիւն գրեցաք, զի ի սէր ունիցին եւ այլն:

Պատասխան նամակներ առաջնորդ Ծօնական վարդապետին, Կարինի մեծամեծներին եւ Հաճի Պապա մահտեսի Հակոբին, որոնց մէջ շօշափւում է նաեւ ս. Կարապետ վանքի առաջնորդին փոխարինարար 2000 զուռուշ տալու Հարցը:

Վերոհիշեալի մասին տեղեակ է պահվել վերի Հայրապետը, որին ուղղված նամակով արվել են մի շարք Հանձնարարութիւններ: Նամակները գրվել են օգոստոսի 16–ին:

329ա 1790 թ. սեպտեմբեր – ***Թուղթք ի քաղաքն Բալուայ***

1151 Թուղթ մի ի վերայ ժողովրդեանն տեղւոյ, ի պատասխանի երկրորդ մահառիին իւրեանց ընդ յառուկ փայեկի ումեմն գրեցելոյ: Վասն մեծ շարժին, որ եղեալ է անդ եւ զբազումս վնասեալ, մխիթարութիւն: Իսկ վասն ժողովարական կոնդակին, եթէ ահա գրեալ յղեցաք ըստ խնդրոյն ձերոյ՝ իցէ թէ նորոգեացին փլուզեալ եկեղեցիքն ձեր սրօք ժողովրդեանն մերազնէից: Եւ սակս ումանց ամբարշտաց օրինազանցից եւ ապօրինաւոր ամուսնացելոց սաստ եւ պատուէր, զի Հնազանդ լիցին առաջնորդին իւրեանց ի Հոգեշահ հրամանս նորա, եւ թէ ոչ լուիցեն եւ ոչ Հնազանդիցին առաջնորդին ինքեանց, ծանուցեն սրբազան Վեհապետին, որ ըստ արժանեաց նոցա արասցէ: Իսկ յաղագս նոյնոյ առաջնորդին իւրեանց Գրիգոր պետին՝ միամտութիւն, եթէ մեք զնա ոչ եմք բանադրեալ եւ ոչ այլ ոք զնմանէ բան ինչ առացեալ մեզ, սուտ են բանքն առաբանիցն այնոցիկ եւ այլն:

1152 Կոնդակ մի ժողովարարութեան ի Թօխաթ, ի Ղայսէրի, ի Սեբաստիա, ի յԱկն, ի յԱրապկեր, ի Չմշկածագ եւ ի Մատէն, այլեւ ի յԱմիթ, եւ ի Վան, եւ ի Խարբերդ եւ ի Համայն շրջակայս նոցին վասն Բալուայ քաղաքի եկեղեցեացն նորոգութեան, որք ի մեծ շարժէն փլուզեալք էին, ըստ խնդրոյ տեղւոյն առաջնորդին եւ ժողովրդոցն ամենից:

1153 Թուղթ մի եւս առ տեղւոյն առաջնորդ Գրիգոր պետն, ի պատասխանի թղթոյ նորին, որ վասն օրինազանցից եւ ապաբանից ումանց աբարմանց գանգատ էր գրեալ եւ զպատիժն նոցա ըստ արժանեացն խնդրեալ: Տես ը1655 համարն մուսալատայի տեսեր:

1154 Ի Կարին – Թուղթ մի առ վէքիլ պարոն Հայրապետն. յիշումն առաջինց թղթոցն յառաջ քան զայս գրեցելոց: Եւ ծանուցումն զանցից աստի, որք ի պատճառս գալստեան Խօյու խանին եղէն: Եւ թէ ի Գօլիս Մինասս պետին եւս գրեսցեն եւ զատոյգն ծանուսցեն, որ յայլ եւ յայլ միտս չանկցի ի ձեռն այլ եւ այլ աստիճանաց ատոց եւ այլն:

1155 Ի Կարս – Թուղթ մի առ Գէորգ աղային, ի պատասխանի յօգոս. Ի /20/ գրեալ թղթոյն, վասն ժանտամահին օրհնութիւն եւ մխիթարութիւն: Վասն տեղւոյս որպիսութեանցն ծանուցումն: Իսկ վասն ԱՌ /1000/ զուռուշին աշտարակցի Յովակիմի, եթէ եռուք, նոյնպէս եւ զԺէ /17/ զուռուշն Յակոբ պետի սպասաւոր սարկաւագ Ղազարի, եւ գրեցաք զայնոսիկ ի դաւթարոջդ, անհոգ լեր: Այլեւ՝ զմատաղացու անասունն զմանուկն փոխանակեսցես ընդ լծկան գոմշի եւ յղեսցես առ մեզ: Ըստ որում խօյեցիքն

ասպատակեցին զմերն եւ տարին ընդ այլ անասնոց բազմաց եւ այլն բազմս:

Յղեցան ընդ յատուկ փայտկին բալուեցւոց դէպ ի Կարս առ Գէորգ աղային: Եւ գրեցան յամենայն ի Զ /6/:

Երկու պատասխան նամակ Գէորգ աղային /Կարս/, որունցով տեղեկութիւններ էն Հաղորդվել «սակս տեղւոյս անցիցն» եւ Հանձնարարվել փութացնել 8 լուծ գոմէշ եւ եզ ուղարկելիք: Նամակները գրվել էն սեպտեմբերի 9–ին եւ 21–ին /էջ 329ա–329բ/:

329բ 1790 թ. սեպտեմբեր – *Թուղթը ի մեծն Պօղոս*

1156 *Ի Պօղոս* – *Կոնդակ մի գանձանակի առ սուրբ Գէորգ եկեղեցին (որ ի Սամսթիա). Հնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն սակս գանձանակական արդեանցն իւրեանց՝ Հասելոցն առ Մինաս պետն ձե[ռամբ] մահտեսի Պարոնին /որ է ԱՃԲ /102/ զուռուշ, զորս ժողովեալ էին ի ՌՄԼՀ /1789/ թուոյ յունիսի ամսոյ երեքէն մինչեւ ի ՌՄԼԹ /1790/ թուոյս յունիսի մէկն:*

Գանձանակի արդիւնքը Հանձնելու կապակցութեամբ օրհնութիւն ու հնորհակալութիւն նամակ է ուղարկվել վերը հիշված ս. Գէորգ եկեղեցու գանձապետ մահտեսի Պարոնին: Գանձանակի կոնդակներ եւ օրհնութիւն նամակներ էն ուղարկվել ներքոհիշյալ հաստատություններին ու անձանց՝ « առ սուրբ Հրեշտակապետ եկեղեցին /որ ի Գալաթի/, նրա գանձապետ Սահակ ամիրային, « առ սուրբ Լուսաւորչի եկեղեցին /որ ի Ղալաթիա/», նրա գանձապետներ՝ մահտեսի պրն. Խաչատուրին եւ մահտեսի պրն. Հովհաննէսին, «առ սուրբ Աստուածածնի Հրաշագործ եկեղեցին /որ ի Ղումղափու/», նրա գանձապետներ՝ պրն. Մարտիրոսին, մահտեսի Աստվածատուրին եւ պրն. Մկրտչին, « առ սրբոյ Կարապետի եկեղեցին /որ ի Քիւսկիւտար/» եւ նրա գանձապետ պրն. Բարսեղին, «առ սրբոյ Խաչի Հրաշագործ եկեղեցին (որ ի Քիւսկիւտար)» եւ նրա գանձապետ պրն. Մարգսին, « առ սրբոյ Աստուածածնի եկեղեցին /որ ի Յօրթադէզ/» եւ նրա գանձապետ մահտեսի պրն. Հարութիւնին, «առ սուրբ Մեսրոպեանոսի եկեղեցին /որ ի Խասգիւղ/» եւ նրա գանձապետ Հովհաննէս ամիրային: Ընդհակալութեան նամակներ էն ուղարկվել նաեւ «ամիրատուներ՝ Հարութիւն ամիրային, Մարտիրոս ամիրային ու նրա որդիներին, որոնք կաթողիկոսի խնդրանքով ազատել էին գերի ընկած Գաբրիելին եւ նրա ընտանիքին ամիրաբերել 20 զուռուշ /էջ 330ա/: Նամակներ էն ուղարկվել նաեւ Հարութիւն եւ Մուրատ ամիրաններին, Ավետիք աղային /էջ 330–330բ/:

1461 1157 1790 *թ. 22 սեպտեմբերի – Պատմութիւն գալստեան խօջեցւոց եւ նախչուանցւոյն յերկիրս Էրեւանու, եւ վճռոյն զոր անցուցին ընդ սա եւ ընդ սուրբ Աթոռս*

Ծանիր ցասակից սիրելիդ մեր՝ Մինաս զգօնամիտ վարդապետ: Քանզի որպէս յառաջ գրեցաք սիրելւոյդ, մանուկ խանն մեր[228], լուեալ թէ Խօյու խանի եղբայր Ջաֆարղուլի բէկին[229] զօր գումարեալ գայ ի վերայ երկրիս, եւ եւս թէ Նախչուանու խանն[230] ապատամբեալ է յինքենէ, սա եւս զօր ժողովեալ գնաց ընդդէմ նոցա: Ի հասանիլ սորա ի Տիգս ամրոցն, որ է ի սահման երկրին Նախչուանու, մարտ էր եդեալ ընդ ամրոցին, բայց ոչ կարացեալ վնաս ինչ Հասուցանել ամրացելոցն, յիւրոց զօրացն բազումք Հարեալք էին: Յայնժամ այնու ձախորդութեամբ տարակուսեալ գոլով, լուեալ էր եւս, թէ Ջաֆարղուլի բէկին եւ Նախչուանու Քեալպալի խանին միաբանեալ ծանր զօրօք գան ի վերայ իւր: Ուստի երկուցեալ դարձաւ անտի եւ եկեալ յերեւան ի Մուխաննաթ թափայն, որ է մօտ ի բերդն, իջեւանեցաւ եւ զօրքն ըստ մեծի մասին ցրուեցան եւ ինքն Հրամանն Հանեալ զամենայն երկիրն ժողովել ետ ի բերդն, եւ ի պարիսպ սրբոյ Աթոռոյս եւ յայլ ամրոցս: Իսկ նոքա մնեալ յերկիրս եւ զՀարուր Հասզանդեցուցեալ ինքեանց, զառաջիկայ գիւղորայսն Հրակիզելով, յետ երից աւուրց Հասին առ սա: Եւ սա սակաւ զօրօքն անխոհեմաբար մարտուցեալ, պարտեցան եւ մնին ի բերդն, իսկ Հետամուտ եղեալ զօրաց նոցա Հասեալ էին մինչ ի դուռն բերդին եւ ի մէյտանն, եւ յայնմ տեղւոջ դարձեալ սոցա զբազումս ի

նոցանէ կոտորեալ էին: Եւ միւքն զաւարս ինչ արարեալ ի մօտոյ բերդին դարձան անտի եւ ի Նորագաւիթ գիւղն բանակեցան: Յետ Բ /2/ աւուրց պատերազմին՝ Ջաֆարղուլի բէկն թուղթ էր գրեալ մեզ եւ քանի մարդկամբ իւրով յղեալ առ մեզ, միտքն այս թէ՝ երեւանու խանն տղայութիւն առնելով զբարեկամութիւն մեր քակեաց եւ յանկարծ եկն ի վերայ մեր եւ վնաս Հասոյց եւ դիս առեալ երեր. եւ զկնի դարձման մերոյ վերստին եւս զօր ժողովեալ գայր ի վերայ մեր, ուստի եւ մեզ Հարկ եղեւ գալ եւ ի գալս մեր եւս՝ ոչ մարդ յղեաց ընդ առաջ եւ ոչ շնորհ ինչ եցոյց. այլ պատերազմեցաւ ընդ մեզ, եւ այսպէս եղեւ[231]:

Բայց դու միամիտ լեր, որ մեք առ ձեզ բարեկամութիւն ունիմք, եւ զօրացս մերոց պատուիրեալ եմք ոչ ինչ վնաս առնել ձեզ: Ձեր մարդն գայ եւ գնայ. եւ խանին խրատ գրեա՝ մի առնել այսպէս, եւ այլն: Իսկ մինչ թուղթն եւ մարդիկն եկին, ի նոյն գիշերին մեր խելացի խանն եւս թուղթ էր գրեալ, թէ մեք կռուեցաք եւ մնաք ի բերդն, եւ պատրաստութիւն տեսանեմք զօրք բերելոյ. մի գուցէ Հաղորդութիւն ինչ առնիցէք ընդ նոսա եւ կերլի ինչ տայցէք, զի ի խոր խոցելոց եմք ի ձէնջ. այլ թէ գայցէն, Հարէք եւ ի բաց վարեցէք եւ այլն[232]:

Ուստի եւ մեք ոչ կարացաք ի մէնջ մարդ յղել եւ կամ զրնծայ առ Ջաֆարղուլին, այլ զեկեալսն ի նմանէ շահեալ եւ շնորհակալութեան թուղթ գրեալ, վերագարձուցաք: Յետ քանեաց աւուրց մեծ եղբայրն նորա՝ Հիւսէին խանն Խօյայ, եւս եկն ի բանակն: Եւ սոքա քանիցս մարդ յղեալ առ Վիրսն, ասա եւս ձայն Հաչակեցին, թէ զօրք գան ի Վրաց, եւ նոքա իբրու է /7/ օր կացեալ անդ առ բերդին, ապա՝ թէ յերկիւղէ Վրացն եւ թէ ի սովուն, զոր կրէին, ի յօգոստոսի ԻԹ (29) եկին անտի, եւ զՓարաքար գիւղն եւ զայլս եւս Հրակիզեալ, յանկարծ յայս կողմն դիմեցին, զոր ոչ կարծէաք, թէ ընդ այսր անցանեն. եւ տաճիկ դէտքն մեր եւս յայգիսն մնեալ գոլով, անագան Հասին աստ զգացուցանել մինչ զի ի Հասանիլ նոցա աստ, զօրաց գունդքն եւս երեւեցան: Յայնժամ իւրաքանչիւրքն ջանացին զնախիս իւրեանց ժողովել. մերայինքն եւս զոմանս ածին ի պարիսպս, բայց գումանի տաւարն՝ եզն եւ գոմէշ եւ մոզոց նախիրն եւ գիւղիս մերոյ նախիրն մնացին արտաքոյ, զորս ոչ ժամանեցին ածել ի ներս, եւ յառաջոյ եկեալ ալամանչիքն յարձակեալ ասպատակեցին զայնս եւ մնեալ ի յերիս վանորայսն զնոցա տաւարն եւս, նաեւ զամենայն ինչ զորս տեսին՝ յափշտակեցին: Եւ ի յանդաստանսն զերեք անձինս գտեալ ի գեղջէս մերմէ, կալան զնոսա եւս:

Զետ որոց խաներն բազմութեամբ զօրացն եկին Հանդարտութեամբ, 1462 *եւ անցեալ ընդ Հարաւային կողմանէն սրբոյ Գայիանեայ վանիցն եւ //Հասեալ յեղր գետոյն մերձ ի ջրաղացն մեր, իջին անդ եւ վրանս Հարին. եւ ի ճանապարհին տեսեալ, թէ ոչ գոյ ընդ առաջ գնացօղ, մարդիկ յղեցին առ մեզ յորդորել զմեզ գնալ ի տես ինքեանց: Իսկ մեք պատասխանեցաք, թէ աստ պահապանաք կան յիշխողէն մերմէ եւ պարսպի իշխանութիւնն այսօր առ նոսա է, մեք ոչ կարեմք գնալ եւ այլն: Իսկ զերիս թուղթս գրեցաք առ Հիւսէին խանն եւ առ եղբայրն Ջաֆարղուլին եւ առ Քեալպալի խանն, եւ ի ձեռն Խաչատուր եւ Ներսես վարդապետացն յղեցաք, միտք թղթոցն եւ բանք վարդապետացն այս, թէ մեր եւ ձեր բարեկամութիւնն Հաստատուն է, այլ այսօր յայսմիկ խռովութեանս ոչ լինի մեր գալն առ ձեզ եւ թէ դուք զմեզ թղթով միամտեցուցիք յառաջ, եւ այժմ զնախիրն*

մեր ասպատակեցին զօրք ձեր եւ զքանի անձինս եւս գերեցին, զայնս դարձուածիք առ մեզ, եւ մեք զմեր մեծարանսն կամ աստ, կամ ի ձեր տեղիսն եւս կարեմք առնել ձեզ: Նոքա ասացեալ էին, թէ թող ընծայ յղեսցէ մեզ եւ մեք զաւարն ժողովեալ՝ տացուք եւ զայլ գրոյցս անհաստատս[233]:

Եւ մինչդեռ վարդապետքն առ նոսա էին, եւ մեք յանհնարին տարակուսանս էաք (մտածելով թէ մնասցէ անդէն եւ մարտ կամիցին դնել ընդ պարսպիս, ըստ որում աստ ժողովեալ զինուորքն եւս հրացանս արձակէին առ անցաւորսն զպարապալս): Ի վերնահնամ տեսչութենէն շրջեցեալ մնաց նոցա, ժողովեցին զլրանսն եւ ուղեւորեցան դէպ ի Սեւաւ ջուրն, եւ ի Ջէւայ գիւղի ցանդաստանսն իջեւանեցան, եւ շրջակայ զգիւղորայսն եւ զարդիսնս երկրի հրակիզեցին, զոր աստ ի գիւղս մեր ոչ արարին: Յետ անցանելոյ նոցա ի պարսպէս, զինուորք ելեալ զե /5/ այր կալան ի զօրաց նոցա յետասնացիցն, զորս առեալ պահեցաք փոխանակ նոցին տարեալ երէք անձանցն: Եւ ի գիշերին մնացեալ նոցա անդ ի Ջէւայ, յառաւօտուն ելին անտի եւ գնացին յերդն Երասխայ: Բայց ի Ջէւայու թուղթ էին գրալ մեզ վասն կալանաւորացն իւրեանց, թէ զմեր մարդիկն յղեցէք եւ մեք զձեր գերիսն արձակեսցուք: Եւ մեք պատասխան գրեցաք, թէ ձեր մարդիկն առ մեզ են եւ ի մէնջ կորուսանել ոչ լինի, նախ դուք զմերսն յղեսջիք եւ ապա մեք՝ զձերսն: Իսկ նոքա զառաջիկայ գիւղորայսն հրակիզեալ եւ ընդ Բլրու բերդին եւս սակաւ[234] ինչ մարտուցեալ անցին ընդ կեաւտուն Բայազտոյ եւ զառաջեաւն Օրթուլուի գնացին ի Մակու, եւ անդ եւս բազում վնասս եւ զաւերս գործելով, որպէս լուաք, անցին ի յերկիրսն իւրեանց:

Բայց զգերիսն մեր յանձնեալ էին բլրցւոց՝ հասուցանել մեզ, որոց ի հասանիլն աստ եւ մեք զնոցա կալանաւորսն արձակեցաք:

Այսպէս եղեւ գալն նոցա եւ անցանելն զմէջ եւ վնասակրութիւն մեր եւ խղճալի երկրիս, որ գրեթէ ըստ մեծի մասին աւերեցաւ ոչ միայն ի զօրացն օտարաց, այլեւ ի յանզգամսցն երկրիս, զորս գիտես: Եւ ոչ այսչափ միայն, այլեւ իշխօղն ձեռն արկեալ է ի Վրս եւ ի Տայս[235] զօրս բերել յօգնութիւն առ ի գնալ նոքօք ի Նախչուան եւ ի Խօյ դարձեալ. եւ ի Վրաց ձև /130/ մարդ է եկեալ, զորս ի սուրբ Աթոռս եւ ի գիւղս մեր է յղկալ կերակրիլ, մինչեւ յետուստ բազմութիւնք գայցեն, բայց անտի այլեւս զօրաց գալոյ նշան ոչ երեւի: Իսկ ինքն յերկրէս մարդ ժողովէ գնալ: Ասւ որ կամք զարմացեալ եւ տարակուսեալ: Գոհութիւն Աստուծոյ, որ յայն մեծ փորձութենէնէն զերծաք, բայց եւ յապագային զոչ սակաւ կասկածանս ունիմք, հայելով ի տղայական շարժմունս սորին: Տէր տեսցէ եւ այցելութիւն արասցէ:

Արդ, գիտելով մեր, թէ այլ ընդ այլոյ լսելոց էք զանցիցս եւ տարակուսելոց, ի սեպտեմբերի ամսոյս Զ /6/ զայս պատմութիւնս գրեցաք ի Կարին՝ պարոն Հայրապետին եւ Հարկ արարաք, զի կամ զգրեալսն մեր ծանուսցէ քեզ եւ կամ զնոյն թուղթս մեր առաքեսցէ առ քեզ. եւ այժմ ձեռնհաս եղեալ ահա քեզ եւս գրեցաք, որ զստուգութիւն եղելոմեանցն իմասցիս եւ այլատարալ լրովք մի տարակուսիցիս:

Ողջ լեր ի Տէր: Գրեցաւ ի ՌՄԼԹ /1790/ թուոջս եւ ի սեպտեմբերի ԻԲ /22/[236]:

Մատենադարան, արխիվային բաժին, կաթողիկոսական դիվան, թղթ. 6, վավ. 189:

Հրատ. Վ. Գրիգորյան, Նուկաս Կարնեցու մի անտիպ էրկասիրութիւնը, «Բանբեր Մատենադարանի», 1962,6, էջ 429–435:

330բ (ձեռ. 4481)

1158 Թուղթ մի եւս առ բազմաշխատ նուիրակն մեր՝ Մինաս աստուածիմաստ վարդապետն եւ արհիեպիսկոպոսն, ի պատասխանի քանեցաց թղթոցն: Յիշումն թղթոցն առաջնոց առ ինքն գրեցելոց եւ յայլս: Եւ ծանուցումն այժմուս գրեցելոց կոնդակացն գանձանակաց եւ օրհնութեան թղթոցն գանձապետաց եւ այլոց, որք գրեցան ի վերն: Յաղագս թղթոցն պատրիարգի՝ Յաւուրիւն ամիրայի եւ մահտեսի Մինասի, եթէ յետոյ գրելոց եմք, անհոգ լիցին՝ այժմ ձեռնհաս ոչ եղաք: Զմաղթելէն, եթէ ի լայնատարած յերկրի յայդմիկ ոչ պարունակի, ի սուրբ Աթոռոյս պիտ՝ րդ է զետեղելոց եւ յի՞նչ պէտս պարտիմք խնդրել վնաս: Իսկ զմէկ հազար ղուռուշէն ագուցեցուց, եթէ հասուցաք առաջնորդին Թօմայի Առաքելոյ եւ առ նոսա միամտական թուղթ գրեցաք քան զայս յառաջ, անհոգ լեր:

Զգալուստ պետէն ի Զմիւռնոյ, եթէ յառաջմէ գրեալ եմք նմա զպատրաստութիւնն տեսանել եւ դիմել ի սուրբ Աթոռս, այժմ եւս եմք գրելոց, եւ զայլ միտն թղթոյս ի մուսավատայէն իմացիր՝ գտանելով զ1657 համարն տետր:

Ընդ թղթոյս փոքրիկ թուղթ մի եւս գրեցաւ իբր պատմութիւն վասն անցիցն տեղւոյս ի Խօյայ խանէն դիպելոցն:

Նամակը գրվել է սեպտեմբերի 22-ին եւ Կարինի սուրհանդակի միջոցով ուղարկվել վերի Հայրապետին: Նույն օրը պատասխան նամակներ են գրվել Ամիի առաջնորդ Միքայել վարդապետին եւ Կարինի վերի այրն. Հայրապետին: Վերջինիս Հարցում է արվում Ամիդի նախկին Վարդան վարդապետի մասին եւ կարգադրվում է փոխանցնել Կարինի նախկին Հակոբ վարդապետի վերադարձը էջմիածին /էջ 330բ/: Նույնպիսի կարգադրություն է արվում նաեւ Վանի նախկին Աստվածատուր վարդապետին /էջ 330բ–331ա/:

331ա

1159 **Ի Բայազիտ** – Կոնդակ մի ի վերայ հասարակութեանն մերազնէից. շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն, որք զբերութիւնսն մեր ընկալեալք հաւատով եւ զօգնութիւն գտեալ, մնուցեալ էին նոցա նուէրս առատապէս, այսինքն զխաչահամբոյրս եւ զմատաղացուս, եւ սիրով ուղեւորեալ զՅօհան եւ զՅակոբ վարդապետսն մեր ի սուրբ Աթոռս:

Պատասխան նամակ յուշամղոցվարար Մարգար վարդապետին, Սիմոն եւ Մանիասնոս քահանաներին, Սահակ աղային եւ այլ անձանց, որով շնորհակալություն է հայտնվում Հոհան եւ Հակոբ վարդապետների միջոցով ուղարկած մատաղացուի եւ այլ նվերների համար, կարգադրվում է ս. Նահապետի նոր Հանգուցեալ առաջնորդ Հոհան վարդապետի կոչն ուղարկել էջմիածին: Կոնդակը եւ նամակը գրվել են սեպտեմբերի 22-ին (էջ 331ա):

1160 1790 **թ. սեպտեմբեր** – Թուղթ ի վերայ Բալուայ ժողովրդեանն, ի պատասխանի կրկին մահաբերին նոցա, որք զգեհենաշարժութիւնէ տեղւոյն եւ զաւերագործութեանցն ծանուցեալ, վասն նորոգմանն եկեղեցեացն զժողովարարութեան կոնդակ էին խնդրեալ, եւ զապօրէն ամուսնութիւնս ոմանց ազդեալ էին, եւ զայլ ինչ ըստ այնմ: Իսկ սրբազանն զժողովարարութեան կոնդակն գրեալ զայս եւս գրեաց ի մխիթարութիւն ժողովրդեանն եւ սաստ ապօրինաւոր կնառուսց եւ միամտութիւն վասն առաջնորդին:

Ձեռ. 4501, էջ 1552–1553:

1161 1790 **թ. սեպտեմբեր** – Թուղթ ի մեծն Պօղիս առ մահտեսի Մարտիրոսն եւ առ որդիսն՝ Սարգիս եւ Պետրոս ամիրայսն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա. շնորհակալութիւն վասն արձակելոյ զփրկեալ գերին իւրեանց՝ զԳաբրիէլն շօրակեալգի, եւ միամտութիւն վասն տուեալ նոցին Ի /20/ ղուռուշին ի սունն նորա հասանելոյն, եւ դարձեալ շնորհակալու-

թին յատկապէս զմահուեսի Մարտիրոսէն վասն տարեկան տրոցն՝ ե /տ/ ղուռուշին:

Ձեռ. 4501, էջ 1553–1554:

1162 1790 **թ. սեպտեմբեր** – Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ մահուեսի Յարութենին ամիրային. շնորհակալութենին վասն յիշմիրումն վախուֆ արարեալ խանի քիրայի բաժնին սրբոյ Աթոռոյս, զոր յայսմ ամի եւս հասուցեալ էր նուիրակին:

Ձեռ. 4501, էջ 1460:

1554 1163 1790 **թ. սեպտեմբեր** – Թուղթ առ Բայազիտու ժողովուրդն մինչ խնդրեալ եւ տարեալ էին զսրբութենան ի փարատումն ժանտախտին, եւ ի փարատին, վերադարձուցեալ էին պատուով եւ արդեամբք:

Յորմէ ժամանեսցէ թուղթ սիրոյ, ողջունի եւ օրհնութեան, Հանդերձ հոգեզուարճ շնորհիւ աստուածաէջ սրբոյ տեղւոյս ի վերայ սիրելի եւ հոգեւոր որդւոցդ մերոց եւ լուսաճնունդ զաւակացդ սրբոյ Աթոռոյս՝ Հայկազունն, լուսաւորչակրօն եւ միաբնադաւան Հաւատացելոցդ ի Քրիստոս, որք կայք ի տիրախնամ քաղաքդ Բայազիտ եւ ի Զանկեազօղ եւ յայլ մերձակայս դոցին, սրբանուէր քահանայից, բարեպաշտօն իշխանաց եւ օրհնեալ ժողովրդականաց խմբից առհասարակ՝ մեծաց եւ փոքերց, արանց եւ կանանց խնդալ ի Տէր: /Շնորհք/:

Եւ ընդ աստուածային ամենառատ օրհնութեան ողջունաձիր նամակիս, ծանուցումն լիցի սիրելեացդ մերոց ի Տէր եւ հարազատ որդւոցդ սրբոյ Աթոռոյս էջմիածնի: Զի բազմապանչ սուրբ Գեղարդն քրիստոսանմուխ եւ հրաշագործ Աջն սրբոյն Յակոբայ երանեալ Հայրապետին, զորս ըստ խնդրոյ ձերոյ առ ի փարատումն ժանտախտին առաքեալ էաք առ ձեզ, ի ձեռն հոգեւոր որդւոց մերոց՝ Յօհան արհիեպիսկոպոսին եւ Յակոբ համեստազարդ վարդապետին, եւ դուք ջերմեռանդ սիրով եւ փափագանօք եւ վայելուչ պատուով ընկալեալ էիք եւ համբուրեալ, եւ կատարեալ զուխտ ձեր, եւ ի թեթեւանալդ ձեր ի ցաւոյն, խաղաղութեամբ եւ յարգանօք վերադարձուցեալ էիք: Այժմ առանց ձախորդութեան իրիք ժամանեցին ի սուրբ Աթոռս, Հանդերձ Հարազատական եւ որպիսածանոյց թղթով պա[տու]ասր անձանցդ քահանայից եւ իշխանաց: Որոց առ մեզ Հասս //

1555 նելովն եւ իմանալով մեր զպակասուն ցաւոյն ի ձէնջ, ստացաք զուարթութիւն ի վերայ վարանմանց եւ տրտմալի Հոգոց մերոց, զոր ունէաք վասն դժնդակ դիպուածոյն ձերոյ սաստկութեանն, եւ զոր ունիմք վասն զանազանակերպ փորձութեանց եւ ձախորդութեանց Համայն, իսկ տառապեալ ազգի մերոյ եւ երկրիս եւ սրբոյ Աթոռոյս:

Ուրեմն գոհութիւն եւ փառք բարերարին եւ մարդասիրին Աստուծոյ, որ ոչ իսպառ բարկանայ, այլ ընդ բարկութեանն զոյգ եւ զողորմութիւն իւր տարածէ յարարածս իւր, ըստ որում եւ զձեզ ոչ անտես արարեալ դարձոյց զցասումն իւր եւ ողորմեցաւ ձեզ:

Իսկ եւ զոր ինչ տուրս եւ զմատաղացուս էիք նուիրեալ յանուն աստուածակիր սրբութեանցն, ամբողջապէս Հասին ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, զորս եւ մեք սիրով եւ շնորհակալութեամբ ընկալաք, եւ օրհնեցաք զձեզ օրհնութեամբ բազմաւ: Զորս Տէր օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ, փրկեսցէ յամենայն վտանգից եւ սպառս սպուռ բարձցէ ի ձէնջ զախտն մահաբար՝ պահպանելով զամենեսեանդ ընդ հովանեաւ խնամոց եւ գթութեան

իւրոյ: Ընկալցի զտուրս ձեր ի հաճոյս իւր, եւ զիո[խա]րէնն բազմապատկապէս Հատուսցէ ձեզ յայսմ աշխարհի եւ ի Հանդերցելումն: Եւ զհոգիս ննջեցելոց ձերոց լուսաւորեսցէ եւ Հանգուսցէ յարքայութեան իւրում: Եւ որք տարաժամ մահուամբ փոխեցան յաշխարհէ, զնոսին անանց կենաց մշտնջենական վայելչութեամբքն զուարճացուսցէ, եւ զպակասեալն եւ ի կենաց նոցա յաւելցէ ի կեանս յետահասցիցն, եւ հոգւովն սրբով միսիթարեսցէ:

Արդ, պատուիրեմք սիրելի եւ հոգեւոր որդւոցդ մերոց, զի գոհասջիք զԱստուծոյ վասն ողորմութեան եւ փրկութեան նորա, որ առ ձեզ, եւ զսուրբ երկիւղ նորա տպաւորելով ի սիրտս ձեր, զգուշասջիք յանբարեաց գործոց եւ փոյթ կալջիք բարեգործութեանց եւ մաղթեսջիք առ բարեգութին Աստուած խաղաղութիւն շնորհել աշխարհի եւ այցելութիւն առնել խղճալի ազգի մերոյ, քանզի ահա տեսանեմք եւ կրեմք իսկ զդառնութիւնն յոգնավրդով ժամանակիս, յորում խաղաղութիւնն պակասեալ է եւ խռովութիւնն առ կայացեալ յամենայն ուրեք եւ մանաւանդ յայսր կողմունքս, յորս գրեթէ ըստ մարգարէին ամենայն գլուխք ի ցաւս էն եւ ամենայն սիրտք ի տրտմութիւնս: Եվ ոչ գոյ ումեք ի մերայնոց Հանգստութիւն եւ անդորրութիւն, վասն որոյ սրտի մտոք աղաչել պարտ է զերեսս Ամենակալին մանաւանդ զմեզ ի յերկնաձիր խաղաղութենէ իւրմէ: Եւ ի վերայ այսր ամենայնի առ Հարազատութիւն եւ սէր լուսատու ծնողիս ձերոյ քրիստոսասէջ սրբոյ դասիս անպակաս մնասջիք: Որովք միշտ արժանասջիք ընդունել զինանս եւ զողորմութիւնս յԱստուծոյ վարձատրողէն բարեպաշտիդ, եւ վայելեսջիք զհոգեպարար շնորհս սրբոյ Աթոռոյս եւ զօրհնութիւնս մեր: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԹ /1790/ թուին եւ ի սեպ.:

Ձեռ. 4501, էջ 1554–1555:

1164 1788 **թ. հոկտեմբեր** – Կոնդակ մի ի վերայ Հիւրակալանու ընդ Բարսեղ պետին մերոյ, որ գնացեալ անդ, ժողովեցեալ ի նոցանէ պիրաւունս եւ զհաս վանքական եւ բերեալ ի սուրբ Աթոռս վասն Հարկաւորութեան սորա եւ այլն:

Ձեռ. 4481, էջ 331ա:

1555 1165 1790 **թ. հոկտեմբեր** – Թուղթ առ Ռուստաց երկրի առաջնորդ եւ նուիրակ Յովսէփ վարդապետն, ի պատասխանի երից թղթոց նորին, ի թուականի Փրկչին 1788 նոյեմբերի 1 եւ ի 22, եւ ի 1790 յունվարի 22 գրեցելոց վասն զանազան իրաց եւ որպիսութեանց եւ խնդրոց:

Յորմէ սիրով մեծաւ եւ օրհնութեամբ բազմաւ, քրիստոսանմուխ սուրբ ողջունիւ եւ պաշպանողական շնորհիւ սրբոյ տեղւոյս նորին, գիտասջիր սիրելի եւ հոգեւոր որդիդ մեր եւ սրբոյ Աթոռոյս ծոցածին եւ հարազատ զաւակ՝ Յովսէփ աստուածաբան վարդապետ: Զի ի սկզբան այսր ամի ի յունվարի Դ /4/ գրեցաք առ քեզ թուղթ, որոյ զպատասխանին ոչ եղեւ տակաւին առնուլ մեր յերկարաձիգ միջոցիս: Բայց ընկալաք զերիս թուղթսն քո, զգրեցեալսն յանցեալ ամի նոյեմբերի 1 եւ ի 22, եւ ի սոյն տարւոյս յունվարի ի 22, որովք եւ իմացեալ զաստուածայաջող եղելութենանցն կողմանցդ, սրտագիր եղաք, եւ կամէաք ոչ անագանել զանդրադարձն, սակայն յարտաքուստ մնալոք եւ ի ներքուստ արհաւիրք անպակաս յաջորդեալք, հետզհետէ կասեցուցին մինչեւ ցարդ:

Եւ այսոքիկ այժմ ոչ յայլոց, եթէ ոչ ի տիրողաց մերոց խստաց բարբարոսաց, որք բարւոք էր, եթէ յայնցանէ Հեթանոսաց իցէին, որք բնութեամբ զօրինացն գործեն՝ ըստ Առաքելոյն բանի, զգացուցմամբ խղճի մտացն: Այլ արտուղեալք յամենայնէ ճանապարհէ բարւոյ եւ յառաջեալք ի չար անդր ամենայնիւ վրդովչէն զխաղաղութիւնն, թշուառանան ինքեանք եւ տառապեցուցանեն զմեզ: Որպէս ծառքն, նոյնպէս եւ պտուղք իւրեանց,
1556 մի՛թէ ի տատասկէ // քաղի թուզ եւ ի փշոյ՝ խաղող:

Ոչ երկարել կամիմով զանախորժալուր գործոց սոցա համառօտիւք անցցուք զամենաւսաս արարողութեամբք սոցա եւ զվնասակրութեամբք եւ վշտիւք մերովք: Յապրիլ ամսոյն հետէ ցարդ ոչ եղեւ երկրիս եւ մեզ անդորրութիւն տեսանել. ընկալեալ զվայրն Մարգարէին, զոր տայ քաղաքին ունողի զմանուկ իշխան: Քանզի ունելով սորա իբր զառնիս ի խօյու խանէն, յոչ տալն նորա, ժողովեալ զբազմութիւն զօրաց յեղակարծ գնաց ի վերայ նորա, եւ նա անպատրաստ գտանեցեալ, խռնարհեցաւ եւ կատարեաց զասացեալսն, եւ զեղբայրն ետ պատանդ, զոր առեալ սա եբեր եւ դարձեալ արձակեաց: Ապա նորա եկին ի վերայ սորա Հանդերձ Նախչուանու խանիւն: Որոց զգալուստն մինչ լուաւ սա, գնաց ի Նախչուան, եւ անտի երկուցեալ դարձաւ եւ բանակեցաւ մօտ ի բերդն, եւ ի ժամանել նոցա առ ինքն մարտեաւ, բայց պարտեցաւ եւ եմուտ ի բերդն: Իսկ նոքա ի քանիս աւուրս բանակեալ ի Նորագաւիթ գիւղի անդաստանսն, ապա Հրակիզելով զդիւզորայսն եկին եւ ընդ ներքին կողմն սրբոյ Աթոռոյս անցին եւ գնացին աւերագործութեամբք ի տեղիս իւրեանց:

Բայց զգիւղսն մեր ոչ հրկէզ արարին եւ ոչ էր կամ նոցա վնաս տալ սրբոյ Աթոռոյս, սակայն անսանձ զօրքն զլծկան տաւարսն մեր եւ զմանն մի յանդէոց եւ զգիւղի անդեայսն արտաքոյ պարսպին գտեալ յաւարի առին՝ Հանդերձ այլ վնասագործութեամբք: Զկնի այնորիկ խելօք իշխողն երկրիս վերստին զօր ժողովեալ ի Հարուր, դարձեալ կամի գնալ ի Նախիջեւան, որպէս թէ առնուլ զվրէժ վնասուց նոցա: Որովք անցիւք եւ արարմամբք ամենավշտակիր երկիրս ի տատամսման կայ եւ մերս տաժանելի կիրք՝ անգրելիք:

Յաղագս որոց ոչ ունելով զապահովութիւն անձին եւ զհանգստութիւն մտաց, արգելեալ եղաք ի գրութեանց Հարկաւորաց: Իսկ այժմ Հազիւ ժամ գտեալ, ահա գրեմք զայս թուղթ, ոչ թողլով զսիրելիդ առանց պատասխանւոյ:

Արդ, գրեալ էիր զգալդ ի բանակն մեծ առ պայծառափայլ քէհէաղն, եւ զինդիրն Հասարակութեան նորնախիջեւանցւոց մատուցանելդ նմա, բայց զկատարումն յետոյ լինիլ ցուցանելով, մինչ պատերազմն վճարեսցի: Եւ ծանուցեալ էիր զառնուլն վեհ իշխանին զեաշ եւ զԱղքիրման, զԴուրնասար, զՔիչնով եւ զայլս, նաեւ զԲէնդէր, եւ կայսերն մեծի՝ զԲէլրդաթ եւ զՈւլահ եւ զայլ տեղիս: Եւս եւ զշնորհէն պայծառափայլին մերայնոցդ զմզկիթն ի լինիլ յեկեղեցի, եւ զքո օծանէլն զնա յանուն սրբոյ Լուսաւորչին, եւ բարւոք շարժմամբ եւ արարողութեամբ Հաճեցուցանելդ պիշխանն մեծ, եւ ի գերամբարձ կայսերուէնդն զպարգեւս ընդունիլն նոցա եւ քո, եւ զտածելդ եւ զբարեկարգելդ զմերազնեայսն, որք ի կողմունդ, եւ զայլս եղելութիւնս եւ զորպիսութիւնս զուարճալիս: Որովք արդարեւ զգեցաք զուրախութիւն ի վերայ անմխիթար տրտմութեանս, զոր ունիմք վասն տառապանաց կողմանցս, եւ փառս վերառաքեցաք գոհութեամբ ամենաբա-

բերարին Աստուծոյ՝ պարգեւողին զայնզողութիւն Հաւատացեալ Տէրանց եւ նոքօք խնամողին զազգ մեր, եւ լիաբերան օրհնութեամբ օրհնեցաք զբարեացապարտ եւ զգերփառունակ զիշխանն պայծառափայլ, զինամակալն ազգի մերոյ, եւ եւս օրհնեցաք զսիրելի եւ զՀոգեւոր որդիդ մեր եւ զոգնաշխատ զաւակդ սրբոյ Աթոռոյս, որ գոն գործեալ ջանասս եւ Հարեսս զբարեդիպութիւն եւ զմխիթարութիւն բազմավշտակիր մերազնէիդդ, որում Տէր տացէ կարողութիւն եւ զօրութիւն ի բարօրութեան եւ յառաջադիմութեան՝ պահելով խաղաղակեաց եւ արգասաւոր բարեօք:

Խնդրեալ էիր ապա գրել զթուղթս առ կայսրն գերմանացւոց եւ առ պայծառափայլ վեհ իշխանն առ Ամբրոսիէ եպիսկոպոսն, եւ առ Սչովայու աղնիւ աղաչայ Յովհաննէսն: Բայց եւ գրեալ էիր, թէ Հագարացիքն զՀաշտութենէ խօսին եւ սոքա Հաճին եւ այլն, եւ թէ ի գնալս ի Սչովայ, գալոց են եւ այլ տեղեաց մերայինքն անդ, եւ խորհրդակցելոց եմք վասն խնդրոյ մերոյ ի կայսերէն, զորմէ յետոյ գրեցիմ:

Ապա մեք ոչ եմք անյօժար ի գրել զայնս թուղթս, սակայն նկատելի է առ վախճան ձեռնարկութեանց դոցա, թէ Հաշտելոց են եւ յառելոցն դարձուցանելոց, թէ զայլ եւս տեղիս առնլոց են եւ զայլ կերպ ցուցանելոց:
1557 Ուրեմն վասն զանազան կարծեաց պատ//շաճ վարկաք փոքր մի եւս մնալ, մինչեւ նշան կատարման իրաց դոցին երեւիցի ըստ այնմ, որ գրեալ էս, թէ զՔիլի եւ զԻսմայիլ եւս առնլոց են, որ Դանորայ այս կողմն բոլորեալ իւրեանց լինիցի, ապա Հաշտելոց են:

Եւ սիրելիդ, ըստ խոստմանդ յետ դարձիդ ի Սչովայու, զպատշաճատեսութիւն խորհրդակցութեանն ձերոյ եւ զայլ եւս որպիսութիւնս գրեալ, ծանուցեալ մեզ եւ յայնժամ լուսապէս տեղեկացեալ մեր, թէ ո՛ր լինի սահմանն բաժնի դոցա եւ ի՞նչ տեղիք են լինելոց ի տէրունի վիճակ մեզ, ըստ այնմ գրեսցուք զթուղթն, զոր խնդրեալ էս:

Խնդրեալ էիր եւ զկնդակս գրել ի վերայ նորաստաց տէրունեացն ժողովրդոց իբր վասն նուիրակութեան, բայց եւ դարձեալ ծանուցեալ էիր զխղճութիւն նոցա ի պատճառս տառապակրութեանցն, որ յառաջնոց իշխողացն եւ զաղքատութիւնն: Ապա տակաւին նոր ոգի առեալ նոցա, ոչ է յուսալի ի նոցունց դիրս, այլ մնասցեն առ ժամանակ մի եւ տեղաւորեսցին, եւ վայելեսցեն զնորագիւտ խաղաղութիւնն: Յետոյ, իհարկէ, գրելոց եմք զուրախակցութիւն եւ զայլ ինչ, որք ի դէպ են եւ լինիցին:

Բայց առ Հանգուցեալ Խանսիէրի խանսամի որդիսն՝ աղայ Աւետիքն եւ աղայ Սիմէոնն, որ զմխիթարութեան թուղթ էիր խնդրեալ, ահա գրեալ յղեցաք:

Ի կողմանէ նուիրակութեանն Հաշտարխանու եւ կողմանցն գրես, թէ յամենայ եւ այլն: Սիրելիդ իմ, յիրաւի այդոքիկ Հարկաւորք են, յորս աշխատիս, բայց այն եւս ոչ է անփոյթ առնելի, զի այս կողմունքս, ընդ որս եւ Վրաստան, ի յետին խղճութեան են, եւ օամանցւոց երկիրն ի սաստիկ վրդովմանն: Այժմ յօդնութիւն սրբոյ Աթոռոյս յայդրուստ պարտի լինիլ: Իսկ եթէ առ գործն դոքին եւս թոյլատրել լինիցի, այլ ուստի՞ է յուսալի օգնութիւն գտանել: Ուրեմն որքան կարելի է փութասցիս եւ առ Հոգացումն գործոյ այդմ վիճակի:

Վասն Թագին քո, զոր ինչ Միհսա վարդապետն լուեալ ի մաՀտեսի Գալատանէն ծանուցեալ էր մեզ եւ մեք յառաջ գրեալ եմք քեզ, յայմՀետէ

յարդ ոչ եւս ունիմք զտեղեկութիւն, եւ թէ առ մեզ եկեսցէ, անյապաղ յղելոց եմք առ քեզ:

Եւ վասն Աւետիք վարդապետին, զոր ինչ գրեալ էիր, խնացաք: Եւ զսիահին իրացն տեսեալ, կոչեցաք զնա առ մեզ եւ պահանջեցաք զնշանակեալսն ի նմին զշուրջառն, որ ըստ գրելոցդ նշանաց էր, առաք, իսկ յայլ մանրամասնեալ իրացն, զորն խարճեալ ասաց եւ զորն այո եւ ոչ, որոց առագաւ իբր թէ դիր մի եւս գրեցոյց առ քեզ, զոր Իսահակ եւ Ղունկիանոս վարդապետքն կնքեցին եւ յղեցաք, տեսանելոց ես:

Ի գալոյն հետէ մինչեւ ցարդ Լ /30/ թուական եւս ի մէնջ է իբր փոխառեալ առ ի խարճել, որովհետեւ իւր դրամն առ ինքն չէ եւ դեռ ոչ բաւականանայ, ընդ այնպիսւոյն գլուխ դնելն ոչ է բարեվերջ, որ ոչ է ընտրեալ զօգուտն եւ զվնաս անձին իւրոյ, Հայիմք թէ իցէ, զի ի Համեստութեան կողմն շրջիցի, ապա թէ ոչ, շահ չունի եւ այլն:

Իակ զգրչեայ գիրքն ի տանէն իւրեանց բերեալ տուեալ էր ի ներս, զոր ըստ խնդրոյդ ահա յղեցաք ի Թիֆլիզ առ տէր Ղազարն՝ Հաստուցանել առ քեզ:

Յառաջ գրեցեալ թղթովն մերով զկարմիր եւ կանաչ գուղէթ եւ գունէտուր եւ զմինալու զուխիս եմք խնդրեալ ի սիրելոյդ, յուսամք թէ այն թուղթն ժամանեալ իցէ քեզ եւ հոգացեալ իցես զայնս, եւ թէ ոչ, գրեսցես ի Հաշտարխան շուտով առնուլ եւ յղել, զի ի պահանջողացն զերծանիլ ոչ կարեմք:

Այլեւս պօղսեցի Սահակ տղայի Ծ /50/ զուռուշն էհաս մեզ, որպէս եւ յառաջ քան զայս գրեալ է զԻսահակ վարդապետն մեր, վասն որոյ գրեմք ահա, զի զխոհանակն 5 զուռուշին այնորիկ, վերընկալցիս յայդր յարդեանց սրբոյ Աթոռոյս:

Եւ զհարազատական թուղթդ մի սակասեցուսցես, գրելով զհարկաւոր որպիսութեանց, մանաւանդ զպատերազմէն, զի ի հագարացւոց կալուածոյն ոչ ոք կարէ գրել մեզ զայնցանէ կասկածելով ի նոցունց, որք սակաւ գոլով ոչ կամին զհոչակ հարկանիլն սակաւութեան իւրեանց: Ապա քեզ սիրելոյդ է հարկ գրելն մեզ զի՞նչ եւ տեղիս առնուլն դոցա եւ ցո՛ր վայր հասանիլն եւ յի՞նչ միտս գոլն, որքան եւ գիտես, զի իմացեալ ըստ այմ խոկացուք առ գրելիսն մեր եւ առ այլ ինչ առնելիս, եւ շնորհակալութեամբ օրհնեսցուք զհարազատ սիրելիդ մեր:

Ողջ լեր ի Տէր:

Ողջոյն եւ օրհնութիւն տամ Հոգեւոր որդւոյն մերոյ եւ քոյ՝ տիրացու Գրիգոր շնորհունակ սարկաւագին եւ միւս համեստազարդ սարկաւագացն, եւ այլոց ամենեցունն, որք առ քեզ են, որք հանդերձ քեզ եղիցին՝ յանձնեցեալք ի խնամս Տեառն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԹ /1790/ թուին եւ ի Հոկտեմբերի..., ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ էջմիածին]:

/Այս ի լուսանցն է գրելի/:

Սիրելեաց մերոց եւ լուսաճառնունդ զաւակաց սրբոյ Աթոռոյս՝ առ ի ներկայութեան քում գտանեցեալ սրբանուէր քահանային, բարեպաշտօն իշխանաց եւ օրհնեալ ժողովրդոց առ Հասարակ ողջոյն եւ օրհնութիւն տամ Հանդերձ ամենառատ ողորմութեամբն Աստուծոյ եւ Հոգեպարար շնորհիւ միածնաէջ սրբոց տեղւոյս:

Ձեռ. 4501, էջ 1555–1557:

Հրատ. ԴՀՊ, Թ., էջ 109–114 /Հետագրութիւնը հրատարակիմ է առաջին անգամ:

1166 1790 **թ. [Հոկտեմբեր]** – Թուղթ ի մեծն Պօղիս առ շարագրի մահտեսի Մինաս եւ Բ /2/ Գէորգ ամիրայեան վասն մուրհակաւ տալացութեան իւրեանց Հանգուցեալ մահտեսի Սիմէօնին, որ սրբոյ Աթոռոյս պարտ էր Հասանիլ:

Ձեռ. 4501, էջ 1558–1560:

1167 1790 **թ. Հոկտեմբեր** – Թուղթ ի վերայ ուրհայեցւոյն, ի պատասխանի բազմանկիւք թղթոյն նոցա, զոր վասն խռովութեան առաջնորդին իւրեանց եւ դանձապետին մերոյ եւ նուիրակին գրեալ էին, առնելով եւ զոմանս ինդիրս:

Ձեռ. 4501, էջ 1560–1561:

Նամակ էրեփոխան պրն. Կիրակոսին, որով յանուցվում է նրան էջմիածնի գործակալ նշանակելու մասին: Պատասխան նամակ Հ. Արղութեանին (Հաշտարխան), որի մէջ ուզարկված է նաեւ ցուցակական նամակ՝ հասցեագրված Մարդիս ազգայի որդիներ՝ Ամիտիք եւ Միմին ազգանէրին: Կնդադակը եւ նամակներդ գրվել են Հոկտեմբերի 1–ին: Մնկ շաբաթ անց (Հոկտեմբերի 7–ին) նամակներ են գրվել տէր Ղազարին (Թիֆլիս), որն անհապաղութեամբ պատասխանելով դեռեւս չէր փոխարինել առաջնորդ. Մարտիրոս վարդապետին (էջ 331ա–331բ), եւ այլն. Մանասս Տէր-Համազասպեանին, որը պէտք է ուզարկէր Հ. Արղութեանի նամակը, եւ ամն Քյալ Հովհաննեսին (Ձեռ. 4481, էջ 331բ):

331բ

1168 **Ի Կարս** – Թուղթ մի առ Գէորգ ազգայն, ի պատասխանի թղթոյն, ընդ փայեկի ումեմն գրեցելոյն, վասն մատաղացուացն, եթէ ըստ գրեցելոյդ ահա զվէքիլն մեր քանի մի մարդկամբք յղեցաք ի Ղօշաւան ի բերել: Վասն որոյ զմեծամեծն եւ զլծկանսն յղեսցես եւ զմնմանսն վաճառեսցես եւ զոմանս եւս փոխարկեսցես ընդ եղանց մեծաց եւ այլն:

1169 **Ի Ղօշաւանք** – Թուղթ մի առ տեղոյն առաջնորդ Յովհաննէս պետն վասն մատաղացուացն սրբոյ Աթոռոյս ի Կարս եղելոց ծանուցումն, եթէ ահա զմարդիկս զոմանս յղեցաք ի բերել զայնոսիկ եւ սուրբ Աթոռս ըստ գրեցելոյ Գէորգ ազգային: Վասն որոյ զթուղթն Գէ[որգ] ազգային առ ինքն յղեսցես, որպէս գրեալ եմք նմա, այնպէս առնիցէ եւ զմարդիկն մեր առ քեզ պահեսցես եւ ձիոցն եւ ինքեանց մոխայէթ լիցիս եւ այլն: Այլեւ՝ վասն բաժակացուի Ա /1/ լիտր գինի յղեցաք ընդ վէքիլին մերոյ՝ տիրացու Գրիգորին:

Գրեցան յամսոյս ի Է /7/:

1170 **Ի Ջուղա** – Թուղթ մի եւս առ Եսայեան պարոն Յարութիւնն, յորում՝ թէ՝ յապ. ԺԳ /13/ գրեալ թուղթդ մեզ էհաս, հանդերձ Շահամիր ազգայի գրովս: Ջեփրէմ պետէն գրեալ:

1171 1790 **թ. [Հոկտեմբեր]** – Թուղթ ի Գիլան առ Յովակիմեան Յովաննէսն, ի պատասխանի թղթոյն գանգատանաց, զոր զկարապետ պետէն գրեալ էր, որ նուիրակ եւ առաջնորդ գնացեալ անդ, ի յեղանեէն բանադրանաց թուղթ էր յղեալ յետս ի վերայ նորա, եւ նա զայն եւս յղեալ էր այժմ առ սրբազանն, եւ սա արձակման գիր գրեցուցեալ Կարապետ վարդապետին ընդ այս թղթոյս յղեաց առ նա:

Ձեռ. 4501, էջ 1463–1464:

1172 1790 **թ. 11 Հոկտեմբեր** – Թուղթ առ Նախավկայի սրբոյ վանից միաբանն եւ առ վիճակի նորին ժողովուրդն, ի պատասխանի բազ-

մակնիք թղթոյն նոցա՝ յաղագս ի Բայազիտ վախճանեալ առաջնորդին իւրեանց՝ Յոհան վարդապետի կայիցն:

Ձեռ. 4501, էջ 1464:

1173 1790 **Թ. [Հոկտեմբեր]** – Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ մահտեսի Յարութիւն ամիրայն վասն Հանգուցեալ մահտեսի Սիմէօնի կայիցն առնլեաց ի չարազգւոցն:

Ձեռ. 4501, էջ 1465:

6բ 1174 1790 **Թ. Հոկտեմբեր** – Թուղթ ի Ջուղա առ նորին առաջնորդ Յակոբ վարդապետն:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ, քրիստոսական ողջունիս սրբով եւ միաձեւէջ սրբոյ տեղւոյս գերազօր եւ Հանրածաւալ հնորհիւն գիտասջիր սիրելի եւ հոգեւոր որդիդ մեր եւ մտերիմ զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ Յակոբ աստուածիմաստ վարդապետ: Զի երկար միջոց էանց, յորում ի սիրելւոյդ զրպարտածանոյց թուղթ ինչ ոչ ընկալաց եւ ոչ իմացաք զորպիսութենէ կողմնականացդ եւ ձեր, թէ արդեօք որպէս իցէք եւ զի արդ, թէեւ մեք

7ա քանիցս գրեալ եմք: Բայց լսեմք, թէ կողմունքդ ի վրդովման // գոլով, դուք կարի նեղսակրութեան միջի կայք, եւ սրբոյ վանիցդ ոչ սակաւ վնասս եւ տառապանս Հասուցանեն: Վասն որոյ ի գիտելս մեր զայսոսիկ, կարի յոյժ տրտմեցաք եւ ցաւեցաք սրտիւ, խնդրեմք ի յամենաղօրէն Աստուծոյ եւ յառատապարգեւ ողորմութեանց նորին, զի այցելութեամբն իւրով այց արասցէ ձեզ եւ ողորմեսցի ըստ մեծի ողորմութեան իւրում, եւ Հայելով ի տառապանս ձեր, տացէ ձեզ զհաղաղութիւնն երկնաձիր, բառնալով ի ձէնջ զնեղութիւնն եւ զամենայն ձախորդական դիպուածմն, եւ մանաւանդ պարգեւեսցէ քեզ՝ սիրելւոյդ մերոյ եւ սրբոյ վանիցդ յատկապէս, զանդորրութիւն ապահովութիւն:

Արդ, ոչ միայն յայդ կողմունսդ էն ի վրդովման եւ ի նեղսակրութեան, այլ գրեթէ յամենայն տեղիս եղեալքն կան ի դոյն նեղութիւնս եւ տառապանս, որպէս եւ մեք ահա բոլոր Բ /2/ ամ է, որ ոչ ունիմք կատարելապէս հանգստութիւն եւ ապահովութիւն անձին յաղագս յառնելոյն ի վերայ միմեանց տեղւոյս իշխողին եւ Խօյայ խանին...[1] [Իշխողին տեղւոյս, քանզի յանցելումն զօրաժողով լեալ գնաց ի վերայ Խօյայ, եւ դարձաւ իբր յաղթութեամբ: Ապա զինի միջոցի նորա յարուցեալ ի վերայ սորին, ոչ սակաւ վնասս եւ աւերութիւնս գործեցին եւ վերադարձան ի տեղի իւրեանց: Իսկ ապա իշխօղին մեր վերստին զօրս ժողովեալ, չուեաց ի կողմն Նախչուանու եւ տակաւին ոչ է վերադարձեալ ի տեղի իւր: Աստուած վախճանն ի բարին եզերեսցէ:][2]

Ահա մնօք կարես իմանալ, թէ ի յառնելն, երկուց կողմանց ի վերայ իրերաց զորքա՞ն վնասս եւ նեղութիւնս կրեցաք թէ մեք եւ թէ խղճալի երկրականքս: Աստուած վերջն ի բարին եզերեսցէ:

Զայսոսիկ գրեալ ծանուցաք սիրելւոյդ, զի դու եւս զմերս նեղսակրութեանցն լիցիս գիտացեալ:

Այլ ի Բասրայ բնակեալ Հարազատ գործակալէն մերմէ՝ Բեթղէհէմեան

[1] Անընթեռնելի է մեկ բառ:

[2] Փակագծերի մէջ վերցված մասը բնագրում ջնջված է:

7բ պարոն Յովհաննէսէա// զթուղթ ընկալաք, յորում ի կողմանէ քո զբանս էր գրեալ, որպէս եւ քեզ գրեալ է: Ա՛ռ այն յինչ միտս լինիլդ եւ որպէս առնելդ մեզ գրեալ ծանուցեալ: Իսկ եւ յառաջ քան զայս վասն Հարկաւորութեան վեհարանիս բազմիցս գրեալ եմք քէշայի աղագաւ առ ի Հոգալ եւ յուղարկել: [Ահա յայսքան ամս տակաւին չեղեւ Հոգալն ձեր եւ առ մեզ Հասուցանելն, եւ եթէ իմանայաք իսպառ անկարելի լինիլն ձերոյ Հոգացողութեանն, իհարկէ այլ իմն կերպիւ Հոգալոց էաք մեք մինչեւ ցայժմ, քանզի իսպառ սպառս մաշեցեալ են եղեալ քէշայքն, որպէս եւ քանիցս գրել եմք][1] : Այժմ սիրելին մեր՝ եսայեան պարոն Յարութիւնն, թուղթ էր գրեալ առ մեզ, թէ գալոց եմ եւ քէշայքն ի պատրաստի են, ընդ իս բերելոց [եմ]: եթէ մինչեւ ցայժմ եղեալ իցէ ի ճանապարհ, բարւոք է, ապա թէ տակաւին տեղդ լինիցի, ի գալն ընդ նմա անպատճառ յղեսցես: Ահա նորին թղթոյ պատասխանն եւս գրեալ ընդ գրոյս առ քեզ յուղարկեցուք, տացես ինքեան Հանդերձ ողջունիս:

[Զայս եւս գիտեա, սիրելիդ մեր, զի մինչ պատահեալ է, որ Հասարակութիւնն տեղւոյդ առ մեզ զթուղթս են գրեալ, եւ դու եւս Հասարակօրէն ընդ նոսա զկնիքդ եդեալ յղեալ ես առ մեզ՝ ոչ գրելով զյատկական թուղթ ինչ ի կողմանէ քո, որ է այդ անկարգ եւ անտեղի իմն բան: Այլ այն է կարգն եւ սովորութիւնն յամենայն տեղեաց, որ ի գրելն Հասարակին առ մեզ զթուղթ, ընդ նմին թուղթ մի եւս յատուկ ի յառաջնորդէն լինի՝ առ ի յայս առնել մեզ զորպէսն իւր եւ ժողովրդեանն: Ահա զայս սովորութիւնս ի քէն յոյժ օտար եւ Հեռի տեսանեմք, ինչեւիցէ, պատուիրեմք սիրելւոյդ, զի ի լինիլն միւս անգամ այսպիսեաց բանից, պարտիս դու եւս ընդ նոսա յատկապէս գրել եւ ոչ խառնիլ միայն ի գրուածս նոցին][2]:

8ա Այլեւս [յանցեալսն ի ճանապարհին Թաւրիզու] կողոպտեցեալ գրեանց մնացելոյն աղագաւ գրեալ եմք սիրելւոյդ, թէ պատուէր գրեցաք տէր Յովսէփին՝ առ ի յուղարկել զայնս ընդ Հաւատարիմ եկողաց առ քեզ եւ այլն: Ահա մինչեւ ցարդ տակաւին չունիմք տեղեկութիւն, թէ արդեօք Համեցաւ զայն գրեանքն առ քեզ, թէ ոչ: Ըստ որում ի տէր Յովսէփէն եւս չընկալաք յայսմ կողմանէ դեռեւս զթուղթ: Վասն որոյ գրեմք սիրելւոյդ, զի առ քեզ Հասանիլն կամ որպէս լինիլն գրեալ մեզ ծանուցեա, զի գիտասցուք:

Այսպէս գիտացեալ եւ զորպիսուածմանոյց գիրդ ի մէնջ անպակաս առբարեալ ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄՂԹ /1790/ ի Հոկտեմբերի... ի լուսակապմ Աթոռ....[237]

Ձեռ. 4449, էջ 6բ–8ա:

Համ. ձեռ. 4481, էջ 331բ:

1562 1175 1790 **Թ. Նոյեմբեր** – Թուղթ ի Կեսարիա առ Պաշայագիրկեանեան մահտեսի Յովաննէսն, ի պատասխանի Բ /2/ թղթոյ նորա ի 1789 թուոյ դեկտեմբերի 17 եւ ի 1790 թուոյս մայիսի 16 գրեցելոյց վասն որպիսութենէ իւրեանց եւ վասն ապիրատ ծառային իւրոյ՝ Սարգսին, եւ վասն սեղանատան յանելուածոյն ի յիշատակ իւր:

Յորմէ ժամանեսցէ թուղթ...

[1] Բնագրում ջնջված է:

[2] Բնագրում ջնջված է:

Եւ ընդ ամենատաք օրհնութեանս աստուածայնոյ, ծանուցումն լիցի սիրելոյդ մերոյ ի Տէր եւ օգտաջան որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի երկու թուղթք քո յանցեալ ամի դեկտեմբերի ԺԷ /17/ եւ ի սոյն տարւոյս մայիսի ԺԶ /16/ գրեցեալք, հասին առ մեզ ի փետրվարի ԺՀ /18/ եւ ի յունիսի ԻԲ /22/, որովք գիտացեալ մեր զողջութիւն եւ զամբողջութիւն ձեր, եւ անկեղծ սիրոյդ եւ զհարազատութեանդ առաւելութիւն, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, ուրախացաք եւ գոհացաք զԱստուծոյ պահպանողէն: Բայց եւ յաղագս նեղսակրութեանդ ձերոյ եւ վնասուց, եւ ի բացեայ լինելոյ ի բնիկ բնակութենէդ ի պատճառս վրդովելոյ երկրիդ յերեսաց մսրտին, ոչ սակաւ տրտմեցաք: Զորպիսի վիշտ եւ տառապանս ամենայն կողմնականքդ իսկ կրեն, որոց տրտմական լուրքն յաւելուն զդառս ի վերայ ցաւոց մերոց: Որք եւ ոչ եմք ազատ յայդպիսեաց մրրկաց եւ վշտակրութենէդ, քանզի թող զհանապազորդականն, նորանոր եւս վիշտք եւ վնասք հասանին ի վերայ մեր, որպէս յայսմ ամի իսկ եղեն, զի թերահասակ տիրօղն երկրիս ի մայիսի ամսոյն մինչեւ ի Հոկտեմբերն երիցս զօրաժողով եղեալ, խաղաց առ մերձակայ գառաւազ իշխօղն: Զառաջինն գնաց ի վերայ Խօյոյ եւ որպէս թէ յաղթութեամբ դարձաւ, որոյ զկնի Խօյայ եւ Նախիջեւանու իշխօղքն միաբանեալ եկին, եւ սա լսելով զգալ նոցա, կրկին գնաց ընդդէմ, եւ կասկածեալ դարձաւ եւ բանակեցաւ մօտ ի բերդն, եւ ի գալ պատերազմիլ նոցա, պարտեցաւ եւ եմուտ ի բերդն: Եւ նոքա ի քանիս աւուրս բանակեալ Հանդէպ բերդին եւ առ մեզ թղթով բարեկամութիւն խօսեցեալ, ապա յանկարծ եղեալ եւ ընդ այսր անցեալ, զսրբոյ Աթոռոյս եւ զերից վանորէից եւ զգեղջ մերոյ զանդևայն եւ զլծկան տաւարն ասպատակեցին յանդուգն զօրք նոցա, արտաքոյ կամաց մեծամեծացն, որք եւ զհանդիպեալ գիւղորայն Հրձիգ արարին:

Յետ այնորիկ եւս դարձեալ գնաց ի վերայ Նախչուանու իբր առնուլ զվրէժն եւ ունայն ի յուսոյն դարձաւ, եւ այսքանեւքը յարուցմամբք զերկիրս եւ զմեզ վնասեաց, քան թէ զիշնամին: Զորմէ ոչ երկարելով կամիմ ասել, թէ եւ մեք ըստ ձեզ կանք ի վրդովմանն եւ ի նեղութեան: Այլ խնդրեմք յԱստուածոյ այցելութիւն եւ ողորմութիւն առնել, խաղաղացուցանել զիառովեալսն եւ անդորրութիւն շնորհել նեղելոց ձեզ եւ մեզ:

Գրեալ էիր եւ վասն փախուցեալ չիք Սարգսին, թէ եթէ գայցէ, կարեմք զՀնարն գտանել եւ այլն: Իսկ մեք ի կողմանէ նորա զկարծիս իմն ունիմք, զի ամբարիշտն այն ի փախչիլն աստի անկեալ էր ի գիւղս մուղանցի տաճկաց իւրանմանից: Զոր յետ աւուրց փախատեան նորա մինչեւ իմացաք, Հատախոյզ եղաք եւ լուաք յոմանց, թէ կորուսեալ իցէն զնա, բայց ինքեանք տաճիկքն ուրացօղ եղէն եւ սակայն այնպիսի գործ գործել նոցա սովորութիւն է: Արդ, եթէ մինչեւ ցայժմ չիքն այն եկեալ է յայդր, այն է որ զերծեալ է, եւ եթէ ոչ է եկեալ, ստոյգ Համարեա, որ կորուսեալ է ի նոցունց:

Իսկ եւ յաղագս սեղանատունն ծանիր, զի ըստ որում Հանդերձեալ է-աք երկայնել զայն ի յիշատակ սիրելոյդ, ըստ խոստմանն մերում, ի ծագիլ գարնանն քակել եւտուք զմածնատունն, որ էր կցեալ ի վերջն նորա, եւ ի քակել նորին, քակեցան եւ կցորդ շինուածքն նորա, այսինքն ի հարաւոյ կողմանէ չարսահին եւ յարեւելից կողմանէ մատունքն, Հանդերձ վերնատամբն իւրեանց եւ ներքին միջոցի փողոցին: Եւ ի բառնալ որմոյն սեղանատան, անկաւ եւ կամարն, որ ի վերայ նորա, Հանդերձ թաղիւն, եւ յանկանիլ նոցա անկաւ եւ երկու կամարն մեծի ամբարանոցին, որ ի վերայ սեղանատանն կառուցեալ կայր: Վասն որոյ անկաքք ի մեծագոյն տարակուսանս, նայելով ի յորվութիւն քանդուածոցն եւ ի ծանրութիւն շինեալ-

1563 ացն, եւ ի սակաւութիւն գործ//ծառոյց, ըստ որում երկիրս մարդասուղ է եւ զգառանեցեալսն եւս իշխօղն տանի վասն իւր շինուածոցն: Բայց ապաւինեալ ի յաջողումն շնորհաց Տեառն եւ ոչ զանգիտեալ ի ծանրութենէն, սկսանիլ եւտուք զանկեալ կամարն եւ զթաղն իւր նորոգել, եւ զչորս կամար Հանդերձ երեք միջոցովն ի Հիմանց շինեցուցեալ, յաւելաք ի յերկայնութիւն սեղանատանն զչորիս լուսամուտս ի Հարաւոյ կողմանէ եւ զմի մեծ լուսամուտ եւս յարեւելից կողմանէ շինեցուցանելով, որովք յոյժ վայելչացաւ բոլոր սեղանատունն, զի նոր լուսամուխքս ոչ միայն իւրեանց Հանդէպքն լուսաւորին, այլեւ հին շինուածոյ մթութիւնն եւս փարատի: Որոյ վասն ուրախ եմք ամենայն միաբանիւք սրբոյ գաՀիս, եւ օրհնաբանօղք բարեյիշատակ սիրելոյդ:

Եւ զմարմարոնեայ արձան եդաք ի Հիւսիսային որմն սեղանատանն ի միջոյ կողմանէն ընդ վերջին կամարաքն առ ի փորագրել տալ ի նմա զյիշատակարան անուանց ձերոց, զորս գրեալ էիր: Բայց զի վերոյգրեալ մրրիկքն զարթեան ի վերայ երկրիս եւ մեր, եւ ի պէսպէս զբաղանաց ոչ ապաՀովեցաք, վասն որոյ տակաւին ոչ եղաք ձեռնՀաս ի փորագրել տալն, այլ ի յառաջիկայս Հոգալոց եմք եւ զօրինակն առ քեզ յղելոց:

Իսկ մնացեալ եւ այլք նոցին եւ կցորդ շինուածքն, որք ի պատճառ նորոգ շինուածոյ մնային սեղանատան քակեցան, զայնոսիկ եւս ի նորոյ շինեցուցաք վայելուչ, քան զառաջինն:

Նաեւ ի վերայ նորակերտ ե /5/ կամարացն սեղանատան կամեցաք շինեցուցանել զքարեայ ամբարանոց ի Հարկաւոր պէտս սրբոյ Աթոռոյս եւ առաւել էս վասն անվտանգ մնալս սեղանատանն ի յանձրեւոյ, եւ մինչ յայն միտս էաք, Հանդիպեցաւ ատտ թօխաթցի բարեպաշտ մաՀտեսի Նիկողայոսն, եկեալ գոլով յոխտ եւ յերկրպագութիւն սրբոյ իջման տեղւոյս Քրիստոսի, եւ տեղեկացեալ թէ զսեղանատուն յաւելուածն գու, սիրելիդ, ես առեալ յիշատակ քեզ, նախանձաւոր եղեալ այնմ բարեշնորՀութեանն, նա եւս զամբարանոցի զծախսն խոստացաւ տալ եւ մեք սկսանիլ եւտուք շինուածն, եւ մինչ որմունքն կանգնեցան, ցուրտն ժամանեալ ի վերայ: Աստուծով ի գարնանն զծածքն եւս կամարակապ շինեցուցանելոց եմք: Եւ արդ, քանզի խնդրեալ էիր զշինմանէ սեղանատանն գրել, զի եւ գու, օրհնեալդ, զխոստումն քո կատարիցես: Ահա գրեցաք, զի միամիտ լիցիս եւ զձեռագիրն քո յղեցաք առ Պօղոս նուիրակ Մինասս վարդապետն: Ուստ եւ գրելոց ես անդ, գրեսցես զդրամն տալ Մինասս վարդապետին եւ զթուղթն քո առնուլ եւ Հասուցանել քեզ:

Արդ, Հաճեսցի Տէր ընդ բարի յիշատակս քո եւ զոր խոստացեալ ես տալ ի ծախս սորա, ընկալցի սիրով եւ քաղցրութեամբ, եւ զփոխարէնն բազմապատկապէս Հատուսցէ քեզ եւ ամենայն քոյայնոցն ըստ Հոգւոյ եւ ըստ մարմնոյ, օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ զձեզ, փրկեսցէ յամենայն վտանգից եւ պահեսցէ ի խնամս իւր՝ տալով զպաշտպանութեան բանից եւ գործոց ձերոց: Եւ զհոգիս Հանգուցեալ մօր քո եւ Համօրէն իսկ ննջեցելոց ձերոց լուսաւորեսցէ:

Ի վախճան բանիցս խնդրի ի սիրելոյդ զանխարդախ սէրդ եւ զհաղորդութիւնդ անմուաղ ունիլ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, եւ զթուղթդ

սիրոյ անպակաս առնել ի մէնջ, ի միսիթարութիւն յամենայնի ցաւապատելոյս եւ... առ ի միշտ վայելել քեզ զՀնորհս սրբոյ Աթոռոյս եւ զօրհնութիւնս մեր:

Ողջ լեր ի Տէր, յանձնեցեալ ի Հնորհս նորին՝ Հանդերձ ամենայն քոյայնովքդ:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԹ թուոջս եւ ի նոյեմբերի..., ի բարձրագահ Աթոռս սուրբ Էջմիածին:

Բազմաւ սիրով եւ կարօտիւ եւ հոգետած Հնորհիւ սրբոյ Իջման տեղւոյս Քրիստոսի ողջոյն եւ օրհնութիւն տամք սիրելեաց մերոց ի Տէր, ծերունազարդ Հօր քո՝ աստուածասէր մահտեսի Յարութիւն ամիրային եւ բարեպաշտօն մահտեսի Մուրատ ամիրային եւ մեծահաւատ մահտեսի Խըտրէին եւ մահտեսի Իսջայ Բարսեղին եւ մահտեսի Յովհաննէսին եւ այլոց, նաեւ ամենից իսկ քոյայնոցն՝ յԱստուծոյ օրհնեցելոց, յանձնելով զամենայն ի խնամն եւ ի բարեգթութիւնս Տեառն:

Ձեռ. 4501, էջ 1562–1563:

1176 1790 **թ. 5 Նոյեմբերի** – Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ Նուիրակ Միհնաս վարդապետն վասն մահտեսի Սիմէօնի թէմէսուկաց բանին եւ այլ իրաց, ընդ որում եւ առ չարագղի Մինասն եւ Բ /2/ Գէորգն, եւ առ պատրիարգն եւ մահտեսի Յարութիւն ամիրայն եւս գրեցան թուղթք, զի որպէս եւ իցէ Հասցեն զվէճն:[238]

Ձեռ. 4501 էջ 1466–1467:

1177 1790 **թ. Նոյեմբեր** – Խալասագիր առ Թարչիմանեան մահտեսի Մկրտչի որդի պարոն Պետրոն վասն առ ինքեանս եղեալ դրամոցն առ սուրբ Աթոռս Հասանելոյն լրապէս:

Ձեռ. 4501, էջ 1467:

1178 1790 **թ. Նոյեմբեր** – Թուղթ Ղուկաս կաթողիկոսի առ Իսրայէլ կաթողիկոսն Աղուանից ի պատասխանի Թղթոյն զոր գրեալ վասն ոմանց խնդրոց. եւ խնդիր, զի յղեսցէ զպատմագիրքն Աղուանից՝ վասն տպագրութեան:

Յորմէ սիրով եւ կարօտիւ՝ քրիստոսականաս սուրբ ողջունիս, եւ նոյնաւէջ սրբոյ տեղւոյս Հնորհիւն՝ ծանուցումն լիցի սիրելի եղբօրդ մերոյ եւ Հարազատ որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս՝ Տեառնդ Իսրայէլի սրբասէր կաթողիկոսիդ տանդ Աղուանից: Զի թուղթ քո ի յունիսի ամսոջն գրեցեալ՝ էհաս առ մեզ ի յօգոստոսի ամսեանն. զոր ընթերցեալ ծանեաք նախապէս զնեղսակրութիւնդ ի պատճառս վրդովմանդ երկրիդ եւ սղութեան. եւ տրտմեցաք: Իսկ մեր եւս նեղութիւնն ոչ է պակաս: Թերեւս լսես զօրպիսութիւնս երկրիս՝ եւ կոզմանցս որք ոչ են ի կատարեալ խաղաղութեան. մանաւանդ յայսմ յամի զօրաժողով եւ հնձելաշարժութիւն շատ եղեւ, եւ ոչ սակաւ խռովեցաւ երկիրս, եւ սուրբ Աթոռս եւ մեք եւս զոչ սակաւ ծանրութիւնս կրեցաք. թող զՀնորհակալ նեղսակրութիւնսն եւ զՀոգսն. այլ ոչ ինչ ունիմք առնել, բայց թէ փառս մատուցանել Բարձրելոյն Աստուծոյ, եւ ի նմանէ զխաղաղութիւն խնդրել: Որ եւ ողորմեալ ըստ մեծի ողորմութեան իւրում բարձցէ զխռովութիւնս ի յերկրացս վրդովելոց. եւ խաղաղացուսցէ զկեանս բնակչացն եւ մանաւանդ տառապեալ աղգիս մերոյ:

Ապա գրեալ էիր՝ որպէս թէ ի Հաշտարխան առ Հանգուցեալ Ղեւոնդի որդիսն գանձանակադրամ գոյ. գրիցեմք Յովսէփ վարդապետին առ

ձեռն բերել եւ յղել: Եւ մեք խորհեաք ըստ խնդրոյդ գրել. բայց յայս աւուրքս թուղթ առաք ի նմանէ. որ գրեալ էր թէ ի Նոր Նախիջեւան եմ, եւ աստի գնալոց եմ ի Պետրոպօլք վասն պարտուց քաղաքացւոցս զոր առեալ են, եւ չունին կարողութիւն Հատուցանելոյ այժմոյս՝ եւ այլն: Եւ մինչ զայս իմացաք, անդէպ վարկաք զդրելն. գիտելով որ ի Հեռուստ անձեռնհաս լինի Հոգ տանել, եւ գրութիւնն մեր ներկայասէս ի դերեւս անցանէ: Այլ յետ միջոցի մինչ դարձցի նա անտի ի Հաշտարխան, յայնժամ գրեսցուք նմա, Հետեւիլ, որ իցէ թէ առ ձեռն գայցէ դրամն:

Նաեւ՝ ծանուցեալ էիր թէ առ շամախեցի մահտեսի Յարութիւնն Բ: խաչք և քանի գրեանք գան. եւ խնդրեալ էիր վասն այնց եւս՝ նմա գրել, զի Հասուցէ քեզ: Այդ՝ այնքան ինչ խնդիր չէ, սակայն յայնժամ Հարկաւորիւր մեր գրելն՝ որ նոքա խորդ լինիցէին առ քեզ, եւ անՀպատակ. բայց մեք կոնդակ եմք գրեալ վասն քո առ նոսա, եւ նոքա ոչ են անծանօթք քեզ: Ապա վասն փոքու ինչ իրաց մեր բան գրելն առ նոսա այլ իմն երեւի: Թերեւս դեռ դու չիցես խնդրեալ ի նմանէ. կամ թէ ի նմա դիտումն մի գոյ: Պատշաճ է, որ սիրելիդ նախ գրեալ խնդրեսցես յորդորմամբ առ ի տալ, եթէ չտայցէ, ի Հարկէ պատասխանի մի գրելոց է առ քեզ. յայնժամ զայն թուղթն նորա յղեա առ մեզ, եւ մեք տեսեալ ըստ այնմ գրեսցուք առ նա զթուղթ, որ տացէ:

Դարձեալ զայս ծանիր, զի Հնդկաց Մատրասու պ. ՀաՀամիր Աղայն խնդրեալ է ի մէնջ զԱղուանից պատմագիրքն տպագրել, եւ գրեալ է թէ՝ Իսրայէլ կաթողիկոսն խոստացեալ է ինձ զմինն յղել ի ս. Աթոռդ. զայն ընկալ, եւ այլն: Ի Հարկէ խոստացեալ ես նմա, որ նա այսպէս գրէ: Արդ՝ մինն գոյ ի սուրբ Աթոռոջս, բայց միւսն տպելն կասկածելի է. քանի օրինակք պարտին ի միասին լինիլ, որ Համեմատեսցուք միմեանց եւ զսխալանսն իմացեալ՝ զուղիղն տպագրեսցուք: Վասն որոյ՝ գրեմ՝ սիրելի եղբօրդ, որ որպէս խոստացեալ ես ՀաՀամիր Աղային՝ զայն Աղուանից պատմագիրքն Հաւատարիմ մարդոյ ձեռօք յուղարկեսցես առ մեզ, որ տպագրութեան ձեռնտու լիցի: Եթէ բարեաւ տպագրեսցի, քեզ եւս բաժին եմք յղելոց ի տպեցելոյն: Իսկ թէ առ քեզ չգտանիցի, յոյր մօտ եւ իցէ, խնդրեալ առնուցուս եւ յղեսցես. կամ թէ մեզ ծանուցես՝ որ մեք ի նմանէ խնդրեսցուք եւ բերել տացուք:

Ահա Հանգուցեալ ՅովՀաննէս կաթուղիկոսի եղբայր Սարգիս վարդապետին եւս գրեցաք որ եթէ առ ինքն գտանիցի յայն պատմագրքէն, զայն եւս յղեսցէ. որովհետեւ քանի օրինակք են պիտոյ որպէս ի վերոյ ասացաք: Այսպէս գիտացեալ առ այժմ զսէրդ եւ զՀարազատութիւնդ Հանդերձ որպիսածանոյց գրովդ անպակաս արասցես ի մէնջ. ըստ որում եւ մեք կամք ի յանխարդախ սէր եղբայրութեան առ քեզ: Ողջ լեր:
Գրեցաւ ի ՌՄԼ թուոջս, եւ ի սեպտ. ելն, ի լուսակառոյց Աթոռս ս. Էջմիածին:

Երկրորդ օրինակ է գրութեանս, զի զառաջինն ի վերոյ ցուցեալ ժամանակին յղեցաք ի Գեանջայ՝ անտի Հասանիլ առ քեզ, բայց վասն խռովութեանցն արգելեցեալ էր անդ. զոր մինչ իմացաք, թէպետ կրկին Հարկ գրեցաք անդ զի յուղարկեսցէն առ քեզ, սակայն՝ թուի թէ ոչ էհաս, որովհետեւ յայսքան երկար միջոցի զպատասխանի ոչ ընկալաք: Վասն որոյ այժմ կրկին գրեցաք զայս եւ յղեցաք առ Տաթեւու առաջնորդ Յովակիմ վարդապետն զի՝ նա Հասուցէ առ քեզ: Կրկին ողջ լեր:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԹ թուջս, եւ ի նոյեմբեր ամսոյս:

Հրատ. Դ.Հ.Գ., Թ., էջ 114–116:

1564 1179 1790 **Թ. Նոյեմբեր** – *Թուղթ ի Թօխաթ առ մաՀտեսի Նիկողայոսն. ծանուցումն վասն շինման ամբարանոցին ի վերայ ձմերան սեղանատանն ի յիշատակ նորա, եւ խնդիր ծախուցն, զոր խոստացեալ էր տալ:*

Յորմէ ժամանեսցէ թուղթ...

Եւ ընդ սիրոյ եւ ողջունի օրհնառաք թղթոյս գիտասջիր սիրելիդ մեր ի Տէր եւ օգտաջան որդի սրբոյ Աթոռոյս էջմիածնի: Զի յանցելումն ի գալստեանն քո յուխտս եւ յերկրպագութիւն ի սուրբ Աթոռոս, որ Հանդերձեալ էաք ի վերայ նորակերտ կցորդի սեղանատանն զամբարանոց շինեցուցանել, եւ դու՝ օրհնեալդ յԱստուծոյ, ինքնայօժար կամաւ խոստացար գծաման վճարել՝ առ ի ստանալ զայն քեզ բարի յիշատակ ի սուրբ գահս տէրունեան: Զկնի վերադարձման քո աստի, սկսաք կառուցանել տալ զորմունն սրբատաշ քարամբք, շինեցուցանելով զչորս լուսամուտս ի հարաւոյ կողմանէ եւ զմեծ լուսամուտ մի եւս յարեւելից կողմանէ, եւ ջանայքաք կատարումնակել իսկ զշինուածն յայսմ ամի, որ եւ չէր անկարելի, սակայն քանիցս հեծելաշարժութիւն եղեւ եւ թշնամիք յարձակեցան ի վերայ երկրիս, պատերազմ՝ եղեւ, եւ աւարառութիւնք անցին զմեօք, որովք եւ մեք սաստկապէս վրդովեցաք եւ զոչ սակաւ նեղութիւնս եւ զվնաս կրեցաք, եւ առ միջոց մի արգելումն եղեւ գործառնութեանց մերոց, վասն որոյ ոչ լրացաւ շինուածն, այլ մինչ զչորեսին որմունսն՝ ի կատար հասուցաք, ցուրտն վերաժամանեաց: Եւ սակայն զի որմունքն կանգեցան, ի Հարկէ, եւ ծածկն լինելոց է Աստուծով ի գարնանն, որոյ նիւթքն ի պատրաստի իսկ են այժմ:

Ուստի գրեցի սիրելոյդ, զի ի կողմանէ ձեռնարկութեանն միամիտ լիցիս եւ վասն թերութեանն եւս անհոգ կացցես, որ յաջողմամբ Տեառն ի գարնանն առնելոց է զկատարումն: Եւ զպայմանագիրն քո, զոր առեալ էիր մեզ՝ առ ի Հաստացանել սրբոյ Աթոռոյս եձ /500/ զուռուշ վասն ծախուց այսր ամբարանոցի, ահա եդեալ ի մէջ սոյն թղթոյս յղեցաք ի ձեռս քո, որոյ ի Հաստնիլն առ քեզ փոյթ կալցիս գնաստումնդ վճարել: Եւ զի թերեւս գիտես, որ ի տեղս յաճախ Մարի ոսկի Հարկաւորի մեզ խարճել: Առ այն եւ քանիցս այսի եւ յայլուստ բերել առեալ եմք եւ խարճեալ: Վասն որոյ եւ դու, սիրելիդ մեր, գնաստացեալն քո եձ (500) զուռուշն Մարի ոսկի շինեցես մինն Գ /3/ զուռուշով եւ ծրարեալ յանձնեսցես Հոգեձին որդւոյն մերոյ եւ նուիրակին ձերոյ՝ Դանիէլ Հնորհապերճ վարդապետին, զի որովհետեւ մերձ է գալ ընդ իւր բերցէ առ մեզ ի Հարկաւոր պէտս ծախուց սրբոյ Աթոռոյս:

Յիրաւի, եթէ այսպէս առնիցես, կրկին Հնորհակալութեան առիթ է: Եւ մեք ի կատարման շինուածոյ ամբարանոցին փոյթագրել տացուք զյիշատակարան ձեր ի յարձանին եդելոյ ի յորմն նորին յերեւելի տեղւոջ, եւ զօրինակն առեալ առ քեզ յղեսցուք՝ օրհնութեան թղթով ի յառաւել եւս միամտութիւն քեզ:

Արդ, Հաճեսցի Տէր ընդ Հոգեւոր յիշատակս քո ընդ այս, եւ զոր ըստ խոստմանդ տայցես ի ծախս սորա, ընկալցի սիրով եւ քաղցրութեամբ եւ զփոխարէնն /տես ի նախընթաց թուղթդ/: Եւ զՀոգիս ննջեցելոյդ քոց լուսաւորեսցէ եւ Հանգուսցէ յարքայութեան իւրում: Պատուիրեմք ապա սի-

րելի եւ Հոգեւոր որդւոյդ մերում, Հաստատուն մնալ ի կատարեալ բարեպաշտութեանդ, որ առ Աստուած եւ ի ջերմեռանդ սիրոյդ եւ ի Հարազատութենէդ, որ առ սուրբ Աթոռ մայրս քո Հաւատոյ, եւ առ Հոգեւոր Հայրութիւնս մեր, ոչ վերջանալ, այլեւ բազմաց ի դոյնս յորդորօղ լինիլ: Որովք միշտ եղիցիս առ ընկալուչ ողորմութեան յԱստուծոյ եւ ժառանգացես պշնորՀս սրբոյ Աթոռոյս եւ զօրՀնութիւնս մեր՝ Հանդերձ Համայն քոյայնովքն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԹ /1790/ թուջս եւ ի նոյեմբերի..., ի սուրբ Աթոռս էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1564:

1565 1180 1790 **Թ. Նոյեմբեր** – *Թուղթ առ Հէրակլ արքայն Վրաց, ի պատասխանի Բ /2/ թղթոց նորա, որովք վասն Մարտիրոս վարդապետին, զոր սրբազան ՎեՀն ի յառաջնորդութենէն Թիֆլիզու դարձուցեալ բերեալ էր, խնդրէր դարձեալ յղել անդ ի յառաջնորդութիւնն:*

Յորմէ ժամանեսցէ թուղթ...

Եւ ընդ սիրոյ եւ ողջունի օրհնառաք թղթոյս, գիտութիւն լիցի բարեպաշտութեան ձերում: Զի ընկալաք զերկոսին թուղթս ձեր՝ զգրեցեալսն ի յօգոստոսի Ը /8/ եւ ի Հոկտեմբերի Ի /20/ եւ ծանեաք զմիտս գրուածոցն ի նոսա, որք էին խնդիր վասն վերադարձուցանելոյ զՀոգեւոր որդին մեր՝ Մարտիրոս վարդապետն ի յառաջնորդութիւն քաղաքիդ, զոր խնդրեալ էաք, եւ եկն, եւ մեք ի սէր եւ ի խնամս առ ընկալաք իբրեւ զորդի սիրելի: Առ որ ծանիցէ մեծութիւն ձեր, զի զայսպիսի խնդիր առնելդ ըստ որում սիրոյ վստահութեան նշանակ է, ընդ այն խնդամիտ եմք, այլ զի կատարումն առ յապայն վտանգաբեր իմանի, վասն այն ոչ սակաւ տարակուսիմք: Ուստի նախապէս խնդրեմք ի ներողամիտ արքայդդ չնեղասրտիլ առ գրելիքս եւ ապա զայսոսիկ գրեմք, զի յարգութիւն ձեր փորձեալ է զանխարդախ սէր եւ բարեկամութիւն մեր, որ մինչեւ ցայժմ զկարելի Հրամանս ձեր ի գլուխ մեր ընդունելով, ըստ կարի մերում ջանացեալ եմք ի կատարումն ածել, բայց այս տարակուսելի իմն է, ըստ այնմ՝ զի արտաքոյ է բնիկ սովորութեան սրբոյ Աթոռոյս: Քանզի սովորութիւն է միաբանից սորա փոխանակաւ գնալ ի վիճակս, եւ գնացելոցն ի լրման ժամանակին վերադառնալ եւ յայլ իրողութիւնս պիտոյանալ: Ուստի առ ընծայի օգուտ սրբոյ տանս եւ խաղաղութիւն ժողովրդոց մերոց եւ ինքեանց: Իսկ գործավարացն յարգաւոր լինիլ:

Այլ այժմ եթէ առաջնորդի քաղաքիդ ներիցեմք մնալ գվախճան... եթէ իւրաքանչիւր վիճակաւորք մեր եւս օրինակ առեալ յիրերաց գնոյն կամին, եւ վիճակեցեալ ժողովուրդքն եւս խնդրիցեն, որպէս եւ բազմիցս եղեալ է, զի՞նչ պատասխանեսցուք նոցա: Եւ եթէ անսասցուք ամենից իսկ խնդրոցացն, ո՛ր մնայցէ վայելչական սահման եւ բարեկարգութիւն ընդՀանրական Աթոռոյս, զորովք զանց առնելն ոչ փոքր յանցանք է Համարելի: Թողում զվնասն եւ զազգի ազգի գլխացաւութիւնսն եւ զգայթակղութիւնսն, որք լինիցին, որպէս եւ երբեմն յայդր ի յոմանց յառաջացեալք են: Զորս բազմիմաստ արքայդ ինքնին կարես իմանալ:

Ապաքէն ոչ է պարտ մեզ քակել զսահմանս նախնեաց եւ լինիլ պատճառ ապագային վնասուց եւ անդէպ իրաց: Իսկ մինչ յառաջարկէք զտէրպաւմն ժողովրդեանդ, դոքա ոչ միայն վասն Մարտիրոս վարդապետին, այլ վասն Յովհաննէս վարդապետին եւ վասն Կարապետ վարդապետին

եւս այդպէս արարին, եւ այդ ոճ արարողութեան իբր թէ նորաձեւ իմն սովորութիւն է դոցա, որք կարծելով թէ յապագայէն չշահիցին, զներկայսն ոչ յօժարին թողուլ: Բայց Աստուծով ի բազում ամաց Հետէ որքան առաջնորդք են առաքեցեալք ի սրբոյ Աթոռոյս ի յօրհնեալ քաղաքդ, որպէս պիտոյն է վայելուչ կառավարութեամբ միսիթարեալ են զդոսա, եւ յուսամք զի այսուհետեւ եւս զոր պատշաճ տեսեալ առաքիցեմք, քան զառաջինսն բարեպէս Հովուեսցէ զդոսա եւ պատշաճ տեսեալ խոհեմութեամբք վարիցի ընդ ամենայնս:

Ուրեմն խնդրեմք ի բարեպաշտութենէ քրիստոսասէր մեծի արքայիդ Հերակլեայ, զի մի ընդ նորաձեւական առաջարկութիւնս այլոց յօժարիցիս, այլ ընդ մեր կամս Հաճիցիս, որ է ըստ նախնեացն աւանդութեան եւ ըստ բնիկ սովորութեան սրբոյ Աթոռոյս:

Եւ զայս ոչ թէ ընդդիմակայաբար գրեմք մեծութեանդ, զի սրտամոլ լիցիս առ մեզ, ոչ, այլ յուսալով ի յաստուածապարգեւ խոհականութենէդ առաւելութիւն բարեկամական վստահութեամբ բացայայտեմք ձեզ զարժանին առնելոյ, զի գերազանց ընտրողութեամբ ձերով, եթէ բարւոք Համարիցիք զդիտումն մեր, ընկալջիք ի Հաճոյս, որպէս զի յապագայն մի տացի գայթակղութիւն այլոց եւ վնաս սրբոյ Աթոռոյս, եւ մնասցէ մեզ անբարի յիշատակ ի լեզուս բազմաց եւ այնու պարտաւորութիւն առաջի Աս-
1566 տուծոյ: Այլ մեծագոյն // երեւեսցի սէր եւ բարեկամութիւն առատախնամ մեծի արքայիդ Հերակլեայ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, որովք զպատիւ սորա ի յարգի պահեսցես, որպէս մինչեւ ցայժմ, եւ զմեզ սրտադիւր ապրեսցես, զմեր բանս ընդունելով եւ առ սորին կատարումն ախորժելով: Որ թէպէտ այժմսյս չունիմք ձեռնհասութիւն զառաջնորդ յղել ի քաղաքդ, որոյ վասն գրեալ եմք գործակալին մերոյ՝ տէր Ղազար առաք քահանային, առ ժամանակ մի Հոգ տանիլ առաջնորդական գործոյն: Բայց յետ միջոցի մինչ բարեպաշտութեան ձեր եւս իցէ մեզ կամակցութիւն, զայլ ոմն պատշաճաւոր եպիսկոպոս առաքեսցուք ի տիրախնամ քաղաքդ՝ յառաջնորդութիւն ժողովրդեանն մերոյ:

Այսպէս գիտեցեալ, զսիրանիշ թուղթդ Հանդերձ տիրաբար խնամոքդ անպակաս առնելով ի մէնջ եւ ի սրբոյ գաւէն, ողջ լեր ի Տէրն Տեառնոջ՝ առ ի մեր Հրճուանս, որք եմք Հայցօղք վասն ձերոյ տէրութեան ղյաջողուածս բարեաց:

Գրեցաւ ի թուականի Փրկչին 1790 եւ ի նոյեմբերի... ի մայր Աթոռս Ամենայն Հայոց՝ ի սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1565–1566:

1181 1790 **Թ. 25 նոյեմբերի** – Ի Ղարս առ Աբրահամ անուն ոմն, վասն տուեալ քառասնիցին:

Ձեռ. 4449, էջ 8ա–8բ:

1182 1790 **Թ. 25 նոյեմբերի** – Կոնդակ ժողովարարութեան վասն դերետէր քահանայի միոյ վրացւոյ Դաւիթ անուն, ըստ խնդրոյ Դաւիթ Սարտարին:

Ձեռ. 4449, էջ 8բ:

1183 1790 **Թ. նոյեմբեր** – Թուղթ առ մէլիքն Թիֆլիզու պարոն Աւետիքն, ի պատասխանի թղթոյն՝ բացատութեամբ, որ վասն Մարտիրոս վարդապետին խնդրէր դարձուցանել յառաջնորդութիւն քաղաքին:

Ձեռ. 4501, էջ 1566–1567:

1184 1790 **Թ. դեկտեմբեր** – Թուղթ ի կարին առ Հաճի Պապայն. միսիթարութիւն վասն մահուան քէնակային իւրոյ՝ մահտեսի Սահակին, եւ յիշատն ինչ դատաճանութեան արապկերցի մահտեսի Գաբրիէլին:

Ձեռ. 4501, էջ 1567:

1185 1790 **Թ. դեկտեմբեր** – Թուղթ առ Թօխաթու իշխանն վասն խարդախական իրաց ընտանեացն Եսայի եւ Միքայէլ վարդապետացն Հանդուցելոց:

Ձեռ. 4501, էջ 1568:

1186 1790 **Թ. 19 դեկտեմբեր** – Թուղթ առ Պօլսոյ նուիրակ Մինաս վարդապետն, ի պատասխանի թղթոց նորին ի սեպտեմբերի Ի /30/ եւ ի Հոկ[տեմբերի] Ե [5] դրեցելոյ վասն Հարկաւոր ոմանց իրակութեանց:

Ձեռ. 4501, էջ 1469–1470:

1187 1790 **Թ. դեկտեմբեր** – Թուղթ ի Թօխաթ առ Իփակեան պարոն Յօհաննն. միսիթարութիւն վասն մահուան աւագ եղբօրն իւրոյ՝ մահտեսի Աւետիք աղային, եւ շնորհակալութիւն վասն տրոցն նուիրելոց ի կողմանէ նորին, եւ վերջապէս յորդորուն, զի թէ է եւս ինչ առ ինքեանս ի յայտ ածցէ:

Ձեռ. 4501, էջ 1471–1472:

1188 1790 **Թ. դեկտեմբեր** – Կոնդակ օրհնութեան եւ շնորհակալութեան ի Ղարս, յաղագս գանձանակին սրբոյ Աթոռոյս եւ սրբոյն Գէորգայ:

Ձեռ. 4449, էջ 9ա–9բ:

1189 1790 **Թ. դեկտեմբեր** – Թուղթ ի կարին առ Հանգուցեալ Պաղտասնց մահտեսի Սահակի որդի մահտեսի Կարապետին ի կողմանէ Հօրն:

Ձեռ. 4449, էջ 9բ–10ա:

1190 1790 **Թ. դեկտեմբեր** – Թուղթ յՄուրհա առ դաշչի պարոն Ղուկասն եւ մահտեսի Մարիամ, յաղագս նոցին տուեալ Ժ /10/ զուռուշ ժամուցին յանուն սրբազան Վէհին:

Ձեռ. 4449, էջ 10բ–11ա:

1191 1790 **Թ. 19 դեկտեմբերի** – Թուղթ ի Թօխաթ առ նուիրակ Դանիէլ վարդապետն:

Ձեռ. 4449, էջ 12ա–12բ:

1192 1790 **Թ. 30 դեկտեմբերի** – Ի Պօլիս առ քէրէստէճի պարոն Պաղտասարն վասն ժամուցին:

Ձեռ. 4449, էջ 14ա:

1193 1790 **Թ. 30 դեկտեմբերի** – Դարձեալ ի Պօլիս առ էսկիճի մահտեսի պարոն Մարտիրոսն վասն Հոգեբաժնին որդւոյն:

Ձեռ. 4449, էջ 14ա:

1194 1790 **Թ. 30 դեկտեմբերի** – Դարձեալ ի Պօլիս առ Իլխմճնճիպաշէ մահտեսի Յովհաննէս ամիրայն վասն Հոգեբաժնի որդւոյն:

Ձեռ. 4449, էջ 14բ:

1195 1790 **Թ. 30 դեկտեմբերի** – Առ տպագիր Պօղոսն ի Պօլիս վասն յղեալ մատաղագնին:

Ձեռ. 4449, էջ 14բ:

1791 թ.

1472 1196 1791 **թ. Հունվարի 5** – Թուղթ ի կարին առ Հաճի Պապայն, ի պատասխանի թղթոյն վասն բանադրանաց Սիմեն երիցուն եւ անկարգութեանց առաջնորդ Ծօնական վարդապետին, եւ պատուէր վասն նուիրակ Յակոբ վարդապետին՝ Հոգ տանիլ աւարտման գործոյն:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ եւ սուրբ ողջունիւ ծանուցումն լիցի աղնիւ սիրելոյդ մերոյ եւ Հարազատ որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս՝ Քրիստոսիս օրհնեցեալ բարեպաշտօն եւ ճոխապատիւ մաՀտեսի Յակոբ աղայիդ: Զի ի դեկտեմբերի 22 գրեալ թուղթ քո էՀաս առ մեզ եւ իմացաք զանկարգութիւնն քահանայից տեղւոյդ, եւ մանաւանդ զյանդգնաբար լրբութիւնն չիք Սիմեն չերիցուն, որ առ քեզ, որովք եւ մեք ոչ սակաւ վիրաւորեալք եղաք: Վասն որոյ աՀա բանադրանաց թուղթ գրեալ ի վերայ նորա ընդ բանիւ արարաք ղկնիռն զայն, զորպէս տեսանելոց եւ իմանալոց ես: Իսկ այդպիսի յաճախումն լրբութեանց յանխղճութենէ նոր առաջնորդին է, զորմէ եւս զքանի անկարգութիւնս լուաք, որ ինչ գոլով եպիսկոպոս՝ գձեւ եպիսկոպոսի ցուցանէ նորաձեւ արարողութեամբք: Ամօթ չէ՞ յայդմ Հռչակաւոր քաղաքի ի մէջ բազմախումբ ժողովրդեան այդպիսի ծաղրելի իրակութեանց լինիլն: Ընդէ՞ր ոչ խօսիք եւ ոչ սանձէք:

Արդ, աՀա առ Հասարակութիւն օրհնեալ իշխանացդ եւս թուղթ գրեցաք, առաջարկալով զՀամարձակ յանգանն եւ զանկարգութիւնն քահանայից եւ առաջնորդին իսկ, եւ Հարկեցաք ի յունկն նոցա ընթեռնուլ: Որոյ
1473 աղագաւ քեզ՝ սիրելոյդ եւս գրեմ, զի ժողովեալ ամենայն իշ//խանք քաղաքիդ ի մի վայր կոչիցէք առ ձեզ զՀամայն քահանայսն տեղւոյդ եւ զառաջնորդն եւս, եւ ի լուր նոցա ընթեռնուլ տայիք զայն թուղթս մեր, որք լուեալ զամենայն գրուածսն եթէ զգուշանայցեն ի յանառակ գնացից իւրեանց, բարի է, բայց թէ ոչ, վրէժխնդիր լինիցիք կամ մեզ գրիցէք՝ ծանուցանել նոցա զչարս իւրեանց:

Այլեւ զայս գիտասցես, զի յաղագս յանցանաց չերիցուն պիտոյ էր ի բազմաց բազմակնիք թուղթ լինիլ, որպէս եւ դու, խոհական սիրելիդ, նշանակեալ էիր, եւ թէ այլեւս պատահիցի այնպիսի ինչ խնդիր ի Համնկամութենէ Հասարակութեան իւրէ, որպէս զի օրինաւոր լինիցի եւ այլայլական գրուցաց տեղի մի գտանիցի: Բայց այժմ զբանս աղնուդդ ոչ անտես արարեալ, ըստ արժանեացն արարաք զպատուՀանն, զի եւ այլոցն զգուշութիւնն ընծայեսցի:

Ապաքէն Հարկ է սիրելոյդ զթուղթն բանադրանաց անարգել ընթեռնուլ տալ յերկուս եկեղեցիսն եւս, եւ ջանալ զչիքն զայն յղել ի սուրբ Աթոռս:

Իսկ եւ վասն նուիրակին մերոյ յառաջ քան զայս գրեցաք, այժմ եւս կրկին գրեմք, զի ընդ երկար եղեւ յամեցումն դորա յայդր, որպէս եւ իցէ, թէ առատութեամբ, թէ նուազութեամբ վճարումն տալ տացես գործոյն եւ ուղեւորեացես առ սուրբ Աթոռս: Եւ զայլ ինչ որպիսութիւն յետոյ ընդ Ալէքսան վարդապետին գրեսցուք: Այժմ այսքանս շատ լիցի: Եւ դու, սիրելիդ մեր, զպատասխանի թղթոյս շուտով գրեսցես: Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄՆ /1791/ թուոջս եւ ի յունվարի ե /5/, ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1472–1473:

1473 1197 1791 **թ. Հունվար** – Դարձեալ թուղթ ի կարին առ Հաճի Պապայն վասն Ալէքսան վարդապետին:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ, փրկչաւանդ սուրբ ողջունիւ եւ սրբոյ իմման տեղւոյս նորին պաՀպանողական շնորհին ծանուցումն լիցի բարեպաշտի սիրելոյդ մերոյ եւ օգտաշատ որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս՝ յԱստուծոյ օրհնեալ իմաստախոհ եւ ազնուական մաՀտեսի Յակոբ աղայիդ: Զի յամսոյս յունվարի ե /5/ ընդ բանադրանաց թղթոյ չերիցուն, զոր խնդրեալ էիր, գրեցաք եւ առ իշխանսն եւ առ քեզ զթուղթս, եւ յայնմ թղթոջ քում խոստացաք, թէ զայլ ինչ որպիսութիւնս յետոյ ընդ Ալէքսան վարդապետին գրեսցուք: Վասն որոյ այժմ գրեմք զոր ինչ է ի կողմանէ նորին:

Քանզի Ալէքսան Հանճարունակ վարդապետն ընդ Արապկերու առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետին ի միաբան եղեալ այտի եւ Հասեալ ի Բայազիտ, Մարտիրոս պետն մնացեալ էր անդէն առ արապկերցիսն, որք անդ: Իսկ Ալէքսան վարդապետն կանխաւ եկին ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, զոր եւ մեք ի սէր ընկալաք, եւ զթուղթսն սիրելոյդ եւ իշխանաց քաղաքիդ ընթերցեալ, ծանեաք զփիտս ձեր, որք խնդրեալք էիք ձեռնադրել զնա եպիսկոպոս ի յառաջնորդութիւն Հասանդաւայու սրբոյ վանիցն եւ թեմիս նորին:

Եւ զի Հոգելոյս մաՀտեսի Հօրն քո չրաղն է, եւ դու՝ ազնիւդ մեր, օրհնեալ իշխանաց տեղւոյդ խնդրեալ էիք, Հաճեցաք կատարել զինդիր ձեր: Եւ մինչ այնքան Հոգացեալ էիք, Համարեցաք թէեւ ըստ օրինին ի թեմականացն իւրոց եւս մաՀառարական թուղթ ունիցի: Բայց յորժամ խնդրեցաք, պատասխանեց, թէ ոչ ունիմ: Վասն որոյ տարակուսանք մեծ եղեւ մեզ, քանզի որպէս փեսայն ընդ Հարսին պակի, նոյնպէս եւ եպիսկոպոսն Հոգեւորապէս ընդ վիճակին իւրոյ: Ուրեմն որպէս նաբա, նոյնպէս եւ սոքա առ միմեանս պարտին բարեՀաճոյացեալ գոլ:

Եւ յայսմ նշանն է թուղթն Համահաճութեան, զոր տան ժողովուրդքն առաջնորդին, խնդրելով ի կաթուղիկոսէն ձեռնադրել զնա եպիսկոպոս
1474 ինքեանց: Այս ի վաղուց Հետէ սահմանեցեալ գոլով վասն // Հաստատմութեան եւ Հաստատութեան իրին, յիւրաքանչիւր վիճակաց այնպէս մաՀառական թղթովք գան ի սուրբ Աթոռս եպիսկոպոսացուքն եւ մեք ձեռնադրեալ զնոսա, ի վերադառնալ նոցա գրեմք ընդ նոսա առ ժողովուրդսն, թէ զոր խնդրեալ էիք ի մէնջ ձեռնադրել ձեզ եպիսկոպոս, կատարեցաք: Ուրեմն եւ դուք զմերս պատուէր լսելով, պարտիք պատուով ունիլ զդա եւ Հպատակ լինիլ Հրամանացն եւ այլն:

Եւ այնպէս Հարկաւոր է այս սովորութիւն, որ յանցեալսն պատրիարգ վարդապետի ձեռնատուն աշակերտքն իսկ, որք էկին յեպիսկոպոս ձեռնադրիլ, թէպէտ ի պատրիարգէն եւ յայլոց պատուէրն անձանց թուղթս ունէին, բայց եւ յիւրաքանչիւր վիճակէ պրազմանիկք մաՀառս էին բերեալ: Ըստ նոցին եւ Մարտիրոս վարդապետն թող զպատրիարգի թուղթն, մաՀառ մի ի յԱրապկեր եւ ի բոլոր վիճակն եղեալ ժողովրդոցն է բերեալ եւ մաՀառ մի ի Կարնոյ քաղաքիդ արապկերցւոցն եւ ի Բայազիտ գտանեցեալ արապկերցւոցն եւս: Որով աներկբայ եւ անվտանգ է բանն նորա:

Իսկ տակաւին ոչ եկեալ Մարտիրոս վարդապետին ի Բայազետոյ, մինչ իմացաք զԱլէքսան վարդապետի մահասր չունիին ի Հասանղալայու եւ ի Բասէնու ի թեմիցն իւրոց, կոչեալ զնա առ մեզ ասացաք, թէ թէպէտ ազնիւ սիրելին մեր՝ Հաճի Պապայն եւ այլ օրհնեալ իշխանքն գրեալ են վասն քո եւ մեք յօժարիմք կատարել զնդիր նոցա, բայց դու ի վերայ Հասանղալայու վանացն ես եպիսկոպոս ձեռնադրիլոց, պարտ է քեզ ի նորին թեմիցն ունիլ առ մեզ թուղթ, որ օրինաւոր իցէ բանն: Զի թէ ձեռնադրիցեմք զքեզ, պարտիմք ի վերայ վիճակին քո կոնդակ գրել, բայց մինչ դիր չեմք առեալ ի նոցունց, զի՞նչ գրիցեմք նոցա, եւ այլ երկար խօսք:

Ապա ասացաք, թէ դու ի սուրբ Աթոռոյս Հանգստութեամբ մնա ի քանի շաբաթս եւ մի թուղթ գրեա Հաճի Պապային, մի թուղթ եւս մեք գրեցուք եւ յղեսցուք, որ նա ի Հասանղալայու եւ ի Բասէնու մահասր մի առեալ, յղեսցէ առ մեզ: Յայնժամ եւ մեք միամտութեամբ ձեռնադրեսցուք զքեզ եւ փառաւորապէս վերադարձուսցուք: Իսկ որքան այսպէս ասացաք ի ներկայութեան Սահակ վարդապետին եւ այլոց եպիսկոպոսաց, նա ոչ յանձն էառ:

Դարձեալ ասացաք, թէ դու ոչ կամիս գրել, մնա, մեք գրեսցուք: Առ այն եւս ոչ յօժարեցաւ, այլ որպէս թէ գալոյ եղեւ:

Իսկ Հուսկ յետոյ մինչ զայս թուղթս գրէաք, նա փոխեալ զմիտսն, վերստին գնաց առ Իսահակ վարդապետն ասելով, թէ եթէ ներիցէ մեծաւորն, դարձեալ մնացից ի սուրբ Աթոռս եւ թուղթ գրեցից Հաճի Պապային, որ Հոգ տարցի թեմացւոցս մահասրին եւ այլն: Եւ Սահակ վարդապետն եւս եկեալ պատմեաց մեզ: Մեք եւս վասն սիրոյ քո կրկին կոչեցաք առ մեզ եւ Հաճութիւն ցուցաք առ մնալն եւ յուսադրեցաք, որ ահա ինքն թուղթ գրեաց առ սիրելիդ ի ձեռն աբեղային իւրոյ եւ դալիպապացի Մարտիրոսին: Մեք եւս զայս թուղթ ընդ նոսա յղեցաք:

Արդ, սիրելի իմ, վկայէ սիրտ քո, զի մեք զքաղցր խաթիրն ձեր ոչ փոխեմք ընդ աշխարհի, սակայն զայսպիսի իրս եթէ անհոգութեամբ առնիցեմք, վերջապէս այլեւայլ գրոյցք եւ գայթակղութիւն ծնանին, եւ ոչ ի լաւ անդր գնայ բանն: Պարտ է հիմամբ եւ հաստատութեամբ սկսել գլխուածն, զի կատարումն անվտանգ լինիցի: Ապաքէն մինչ կամիս գլխնիլն սրբա եպիսկոպոս, ի վիճակէն իւրմէ թուղթ առնուլ եւ յղել հոգասջիր, եւ այն մինչ գայցէ, վասն ազնիւ խաթեր ձերոյ անյապաղ ձեռնադրելոց եմք եւ գրելոց եմք կոնդակ ի վերայ թեմիցն իւրոց եւ առ օրհնեալ իշխանսդ եւս գրելոց եմք զպատասխանի թղթոյն ձերոյ:

Այնուհետեւ ոչինչ լինի կարծիք բամբասանաց, թէ առ մեզ եւ թէ առ ձեզ: Մի երկու ամիս յետանալն չէ ինչ ամօթ, զի այսպէս բազմաց պատահեալ է:

Այլեւս զսիրանիշ ընծայսդ առ ընկալեալ, հնորհակալութիւն ունիմք զյատկեղ սիրելոյդ, զոր Տէր օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ, շէն եւ պայծառ պահեսցէ բարեզուարճ կենաւք: Իսկ եճ /500/ դուռուշն եւս առ մեզ է, որ եթէ ձեռնադրիցի սա եպիսկոպոս, ընդունելոց եմք զայն, եւ թէ ոչ՝ գրելոց պարտն Հայրապետին յայդր վճարել քեզ: Եւ զայլ երկար խօսակցութիւնսն մեր ընդ Ալէքսան վարդապետին, եթէ կամիցիս իմանալ ի գրաբեր Մարտիրոսէն, հարցեալ գիտասցես, որ ականատես եւ ականջալուր վերահասու է:

Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄԽ /1791/ թուոջս եւ ի յունվարի... ի սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1473–1474:

1198 1791 **Թ. Հունվար** – Կնդակ ընդհանրական ժողովարարութեան վասն նորոգութեանն Վարդիվէրայ վանիցն, զոր տուեալ եղեւ նորոգ առաջնորդի նորին՝ Մանուէլ վարդապետին:

Յորմէ ժամանեսցէ...

Եւ ընդ առաստաձաւալ օրհնութեանս առատածայնոյ՝ ծանուցումն լիցի սիրելի եւ հոգեւոր որդւոցդ մերոց եւ հարազատ զաւակացդ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի ծանուցեալ եւ յայտնի իսկ է ձեզ բազում վանորէից եւ եկեղեցեաց Հայաստան աշխարհիս ամայանալն եւ աւերիլն ի յառնելոյ թշնամեաց եւ ի բազմավրդով սասանութեանց եւ ի խստագոյն տառապանաց եւ ցիրեւցան լինելոյ ազգի մերոյ, զորմէ ոչ է այժմ երկարելի:

Արդ, ի բազմաց վանորէից միոյ եւս Հրաշափառ սուրբ ուխտն Վարդիվէրայ, որ շնորհիւն Քրիստոսի կառուցեալ կայ ի գաւառին Դարեղնիից ի տեղին կոչեցեալ Վիշապաձոր, մերձ ի քաղաքագեօղն Կաղզուան, որ ոչ սակաւ ամաց Հետէ ամայացեալ կայր, եւ շուրջանակի պարիսպն եւ այլ շինուածքն քայքայեցեալ: Իսկ յանցելում տարւոջն Հոգեւոր որդին մեր՝ Մանուէլ աշխատասէր վարդապետն, մերովս Հրամանաւ Հոգաբարձու եւ առաջնորդ կարգեցեալ այնմ սրբոյ վանից, գուն գործեալ նորոգեալ զսենեկան եւ զայլ Հարկաւոր շինեալին, եւ էարկ զսուրբ ուխտն ի կարգ շինութեան, ժողովեալ եւ բնակեցուցեալ ի նմա զվանականս, աբեղայս եւ զայլ կրօնաւորս, եւ Հաստատեալ զժամակարգութիւն:

Բայց ի շինարարութեան այնմիկ գբաղում դրամս առեալ փոխ ի յայլոց՝ ի Հարկաւորութիւնս ծախուցն, անկեալ է ի ներքոյ պարտուց, եւ զայլեւս բազում նորոգելիս ունի առաջի ի յաւերածոյ սրբոյ վանիցն: Վասն որոյ զայս օրհնաձիր թուղթ գրեալ առ առատաձասէր եւ բարեպաշտ օրհնեալ ազգդ մեր, Հնորհեցաք Մանուէլ արհիաշուն վարդապետին, որ առ ողորմածութիւն ձեր ինդրել ի ձէնջ զկամաւոր ողորմութիւնս ի Հաստուցումն պարտուցն եւ ի նորոգումն մնացեալ աւերածոյ սրբոյ վանիցն:

Ուրեմն, սիրելիք մեր ի Տէր, ի փառս Աստուծոյ եւ ի պատիս սրբոց նորին Հնորհէսջիք զառատ ողորմութիւնս Մանուէլ բազմաշխատ վարդապետին եւ կամ միաբանի նորին զայս թուղթ բերողի, զոր տարեալ պարտավճար լիցին պարտատեարացն եւ զինացեալ նորոգելի տեղիսն սրբոյ վանիցն եւս նորոգեսցեն: Եւ որպէս դուք ձեր զտարիսպին տրամբն պատճառ լինիցիք ազատութեան նոցին ի պարտուց, եւ նոր բոլորովին նորոգութեան Հրաշալարդ սուրբ Ուխտին Վարդիվէրայ, ազատատարն եւ ամենաողորմն Աստուած ազատեսցէ զձեղ յամենակերպ վտանգից Հոգւոյ եւ մարմնոյ, եւ նորոգեսցէ ի Հանգիստ մեզաց, օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ եւ ի խնամն իւր պահեսցէ միշտ, տալով գթարեյաջողութիւն բանից եւ գործոց ձերոց:

Եւ ի սուրբ Ուխտն յայն որքան աղօթք, ժամերգութիւնք եւ սուրբ պատարագք մատչիցին, յայնցանէ զառատ բաժին ընկալջիք՝ Հանդերձ ննջեցելովք ձերովք: Եւ պահպանողական Հնորհք սրբոյ Աթոռոյս եղիցին ընդ ձեզ Հանապազ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԽ /1791/ թուոջս եւ ի յունվարի... ի լուսակառոյց Աթոռս ամենայն Հայոց ի սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501 էջ 1475:

1199 1791 **Թ. Հանվար** – Կոնդակ առաջնորդական, միանդամայն եւ վկայական եպիսկոպոսութեան Արապկերու առաջնորդ. Մարտիրոս վարդապետին ըստ օրինակի Բարդուղիմէոս վարդապետի կոնդակին, որ է ի վերոյ ի 1430 երեսն, իակ փոփոխութիւնն բառից եւ բանից, եւ միջարկութիւնն առաջ ցուցանին:... ի յաստուածախնամ քաղաքիդ Արապկեր, նաեւ ի դիւղաքաղաքդ Կասնամատէն եւ ի դոցին շրջակայս՝ ի Մաշկեր, ի Սաղմկայ, ի յԱնդրդիկ, ի Խոռօչ, ի Ծագ, Ի յԷշնէ, ի Քուչնա, ի Հացկնի, ի Կռան, ի Վաղշէն, ի Ծապռվառ, ի Ձէրմակծագ, ի Վանք, ի յԱմպրկա, ի Շէփիկ եւ ի Ղօղլուխ, որք առ ուխտատեղեաք սրբազան Առաքելոյն Փիլիպպոսի եւ սրբոյն Սարգսի, եւ յայլ թեմս եւ ի վիճակս դոցին: Յորս կառուցեալ սրբոց եկեղեցեաց եւ եկեղեցականաց դասուց... զաւանն սրբոյ Աթոռոյս՝ զՄարտիրոս Հանճարու[նակ]... վանն օգտի եւ բարեկարգութեան սրբոյ եկեղեցեաց ձերոց... զամենայն հասոյթս եւ գիրաւունս առաջնորդական եւ վանքական հաստուցանել...

Ի ՌՄՆ /1791/ թուոյս եւ ի յունվարի, ի շնորհածաւալ Աթոռս սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1476:

1200 1791 **Թ. [Հանվար]** – Թուղթ առ ի Կարին պանդխտեալ արապկերցին, ի պատասխանի թղթոյն նոցա, զոր գրեալ էին ընդ առաջնորդին իւրեանց՝ Մարտիրոս վարդապետին վանն ձեռնադրելոյ զնա յեպիսկոպոս, զոր եւ սրբազան Վէճն ձեռնադրեալ վերադարձոյց:

Ձեռ. 4501, էջ 1476:

1569 1201 1791 **Թ. 5 Հուվարի** – Թուղթ առ իշխանսն Կարնոյ վասն բանադրանաց Սիմէոն երիցուն եւ վասն միւսոց քահանայից մոլութեանցն եւ առաջնորդին իակ անկարգութեանցն:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ, քրիստոսական սուրբ ողջոյնիս եւ հոգեւոր շնորհիս սրբոյ իմմանն տեղոյս նորին, ծանուցումն լիցի բարեպաշտ սիրելեացդ մերոց եւ հարազատ որդւոցդ սրբոյ Աթոռոյս՝ աստուածասէր եւ նովիմբ զօրացեալ պերճապատիւ իշխանացդ բարեճոխ քաղաքիդ Կարնոյ: Զի այժմոյս ի գրոյ եւ ի լրոյ ծանուցեալ եղեն մեզ արտուղի գնացք եւ լրբենի արարմունք խռովասէր լկտի Սիմէոն կարգազեղծ քահանային քաղաքիդ, որ յիմարեալ արբեցութեամբ գինւոյ եւ օնանդր քան զչափ իւր զանցեալ յանդուգն մեծաբանութեամբ անարգեալ է զձեզ եւ մանաւանդ զպատուաւորն օրհնեալ իշխանացդ զաղնուամիտ Հաճի Պապայն ի զուր պարսաւեալ եւ լպշաբար հայհոյութեամբ անպատիւ արարեալ ի հանդիսի սրբոյ եկեղեցւոյ եւ արտաքոյ եւս առաջի առաջնորդի եւ քահանայից եւ ժողովրդեան, ոչ ի յԱստուծոյ երկնչելով եւ ոչ ի մարդկանէ պատկառելով, եւ ոչ առաջնորդին անսալով, որով համարձակագոյն անառակութեամբ իւրով զրաղումն գայթակղեցուցեալ է, եւ ոչ սակաւ սրտից զվէրս հասուցեալ: Զորս ի գիտել մեր յիրաւի մեք եւս վիրաւորեցաք, եւ ցաւեցաք վասն խղճալի ժողովրդեանդ, որք ի վերայ վշտացն եւ ցաւոցն, զորս յարտաքնոց օտարաց կրէք, ի ներքնոց կարգապանծ անառակաց եւս, փոխանակ մխիթարութեան եւ սփոփանաց, զվէրս եւ զվշտս ընդունիք:

Եւ արդ, որովհետեւ գրէ իմաստունն, թէ հաւն զժամսն յաուէնէ եւ ելցէ ընդ նմա հակառակութիւն: Վասն որոյ եւ մեք աշա առ իրաւանցն պահանջելոյ, յաւուկ թղթով բանադրանաց զժանտաբարոյ արժանապատիժ

չիք Սիմէն էրէցն ընդ բանիս արարեալ լուծաք ի կարգէն քահանայութեան, եւ արտաքսեցաք ի սուրբ եկեղեցւոյ եւ ի միջոյ հօտիդ Քրիստոսի, որոշեցաք իբրեւ զդեւ խռովարար, զի մի եւ յայլս փոխեսցի գարշութիւն նորա:

Ուրեմն անիծեալ եւ նզովեալ եւ նա յԱստուծոյ եւ ի մէնջ, եւ ոչ ունի համարձակութիւն մտանել յեկեղեցի եւ զկարգ պաշտել: Եւ ով ոք ընկալցի զնա իբրեւ քահանայ, նա եւս կցորդ է պատժոց անիծելոյն այնմիկ:

Բայց եւ ոչ միայն Սիմէն չիքն այն, այլեւ քանիք ի քահանայից քաղաքիդ անկարգացեալ են եւ յԱստուծոյ աչացն եղեալ, որոց անառակ վարուց ծանրալուր համբաւքն ի յերթեւեկաց բազմից հնչեալ տաղտկացուցանեն լսելիս մեր, եւ արմատ ամենայն անկարգութեանց դոցա է գինեսիրութիւնն, որով արբեալք եւ մոռաթափեալք ոչ իմանան զինչ առնելն իւրեանց: Եթէ ընդ պատուելի իշխանդ անզգամութեամբ վարին, արդեօք ընդ խառնիճաղանճան զի՞նչ գործեն: Ոչ մոռանն անմիաբդ այդոքիկ զվճռակերպ աւաղումն իմաստնոյն, որ գրէ, թէ ո՞վ է վայ, ո՞վ խռովութիւնք, ո՞վ գաստաստանք (եւ այլն որ զհետ) ոչ ապաքէն այնոցիկ, որք յամենանն ի գինւոջ: Որ եւ յայլոյր ասէ՝ անառակ է գինի եւ թշնամանօղ արբեցութիւն, եւ ամենայն որ հաղորդի նմա, չէ իմաստուն: Թողում եւ զմարգարէին բան, որ ըստ սմին: Մի՞թէ ոչ երկնչին յԱստուծոյ վրէժ ինդրութենէն, որք հովիւք անուանեալք ուտեն զվաստակս հօտին եւ փոխանակ միխիթարելոյ զնոսա, խոցոտեն: Յերեսաց Տեառն Աստուծոյ սպառնայ երեմիաս առ այդպիսի անձնաւրած հովիւսն, դուք ցրուեցիք, ասէ, զխաշինս իմ եւ ոչ յանձանձեցիք զնոսա, արդ աւադիկ ես ինդրեցից վրէժս ի ձէնջ, ըստ շարութեան գնացից ձերոց եւ այլն: Ոչ երկարեմ զկատնութս նախահարցն մերոց սրբազանից, որք ընկենուն զայդպիսիսն ի կարգէ եւ յեկեղեցւոյ: Գիտեմ յանուանէ իակ զարբեցօղսն եւ զմոլիսն զայնոսիկ, թէ ոյք են, որք յիրաւի ծանուկէ/ցուցիչք են քահանայականին անուան
1570 եւ պատուոյ, քան թէ քահանայք, զորոց անուանսն տակաւին խնայեալ, ոչ յատկացուցաք յայսմ թղթի՝ զգաստանալոյ նոցա սպասելով:

Այլ թէեւ եւս յամեցեն ի յանառակ գնացս իւրեանց, եւ այսու ապդեցութեամբ ոչ սթափեցսին ըստ որդւոյն Հեղեայ, առնլոց են զհաստուցումն ըստ նմանութեան նոցին: Իակ յաճախէն լրբութեանց դոցա համարիմք ի թոյլ եւ յանփոյթ գոլոյ նորապէրճ առաջնորդին ձերոյ, եւ մանաւանդ ի յանկարգութեանց նորին, քանզի ոչ գոլով դորա եպիսկոպոս, լսեմք թէ իբր եպիսկոպոս ձեւացուցանէ զինքն, յեկեղեցւոջ ի ժամակարգութեան ինքն խաղաղութիւն տալով, եւ ի պատարագ մուտս ցանկանէն թագ գնելով եւ զայլ ոչ ինչ նորաձեւութիւնս առնելով արտաքոյ սահմանի եւ աւանդութեան մերոյս սրբոյ եկեղեցւոյ:

Արդ, քանզոն եթէ թուրեալ իցէ, զի արդ կամ բէ այլոց ուղղիչ լինիլ եւ կառավարն եթէ ինքն ոչ ըստ կարգին վարիցի, ո՞րպէս կարէ զայլս կառավարել: Արդարեւ, առ այսպիսի չարիազանցութիւն դորա ոչ էաք թողլոց զդա առանց սաստի, սակայն որովհետեւ ոչ էաք ի գրութեանց իմացեալ, այժմ երկայնամտեցաք: Այլ յաղագս այդչափ անկարգութեանցդ երեւեցելոց ի քաղաքիդ, դուք, սիրելիքդ մեր օրհնեալ իշխանքդ եւս, ոչ էք ազատ ի մեղադրութենէ: Զի այդպիսեաց յանդգնելոց, որք վրիպին կամ խոչընդոտին իցեն եկեղեցական կարգաց եւ սահմանաց, պարտիք վրէժինդիր լինիլ՝ կամ դուք սանձել, կամ մեզ ծանուցանել, զի մեք սանձիցեմք: Բայց

անտիպի եղեալ ձեր, լինին ահա աղաւաղութիւնք բարեկարգութեանց եւ վրդովումն խաղաղութեան:

Ուրեմն ահա պատուիրեմ սիրելեացդ, զի զայս թուղթ ընթեռնուլ տացիք ի յոյնկս համայն քահանայից քաղաքիդ եւ խոհեմաբար առաջնորդին, որք լուեալ զայսոսիկ զգուշական բանս մեր, եթէ դարձցին իւրաքանչիւր յանուղիղ ճանապարհաց իւրեանց, եւ զգաստացեալք ի չափու իւրեանց կացցեն եւ զգործս իւրեանց ճանաչիցեն, բարի, ապա թէ ոչ, գրեսջիք մեզ զնոցունց, զի եւ մեք յայնժամ ըստ իրաւանց պահանջմանն արասցուք: Իսկ եթէ դուք տեսեալ զանկարգութիւն դոցա եւ զանց առնիցէք, եւ ոչ եւս ծանուցէք մեզ, այնուհետեւ պարտաւորութիւնն ի ձեր կողմն անկանիցի եւ մեք ազատ լիցուք ի խղճէ մեռց: Բաւ է խոհականութեան ձերում: Եւ լեալ ողջ ի Տէր՝ պահպանեցեալք ողորմութեամբ նորին: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԽ /1791/ թուոջս եւ ի յունվարի ե /5/ ի Հրաշաշարդ Աթոռն սուրբ Էջմիածնին:

Ձեռ. 4501, էջ 1569–1570:

1570 1202 1791 **Թ. Հունվար** – Թուղթ ի Բայազիտ առ Մրկոյեան Մանուկ աղային, ի պատասխանի թղթոցն, զոր նա եւ Սահակ աղային ընդ որդւոյ իւրեանց գրեալ էին վասն առաջնորդին իւրեանց՝ Գէորգ սեւին, եպիսկոպոս ձեռնադրելոյ, եւ վասն նուիրակ առաքելոյ: Նաեւ վասն Խտուսու Հարձուած չէրէցն յղելոյն իւրեանց: Առ որս սրբազանն գրէ, թէ զԳէորգ վարդապետն ձեռնադրեցաք եւ նուիրակ յղեցաք՝ հանդերձ ընծայիւք առ փաշային եւ զայլն, եւ վասն չէրիցուն շնորհակալութիւն, եւ վասն գործակալ Գէորգին եւս յանձնարարութիւն:

Յորմէ ժամանեսցէ թուղթ...

Եւ ընդ սիրոյ եւ ողջունի օրհնառաք նամակիս ծանուցումն լիցի ազնիւ սիրելւոյդ մերոյ եւ Հարազատ որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի
1571 թուղթն, զոր ընդ // Սահակ աղային ի միասին գրեալ էիք, ձեռամբ աստուածապարգեւ զաւակին քո եւ Հոգեւոր որդւոյն մերոյ՝ պարոն Յարութիւնին, էհաս առ մեզ: Զոր ընթերցեալ ծանեաք զամենայն Հարազատօրէն գրեալդ եւ արտադիւր եղաք: Եւ զպարոն Յարութիւնն ընդ այլ եկեղեցւոյն քահանայից եւ իշխանաց, ի Հայրական սէր վերընկալեալ, ոչ սակաւ ուրախացաք, իբրու նովաւ առն(է)լով գկարուտութիւն քո: Բայց յաջողեսցէ Տէր, զի դու ինքն սիրելիդ եւս գայցես ի սուրբ Աթոռ մայրս քո Հաւատոյ, եւ ի մօտոյ վայելեսցես զշնորհս նորին, եւ տեսեալ զիմիանաս լրապէս ուրախասցուք:

Խնդիր էիր արարեալ յազգս առաջնորդին ձերոյ՝ Գէորգ Համեստաբարոյ վարդապետին ձեռնադրելոյ յեպիսկոպոս եւ վասն սրբալոյս մեռոն եւ նուիրակ առաքելոյ: Որոց աղագաւ ազիզ բարեկամն մեր՝ դօլտաւթլու փաշային եւս էր գրեալ: Եւ մեք Հաճեցեալ ընդ բարւոք խնդիրս ձեր, շնորհիւ սրբոյ Հոգւոյն զԳէորգ վարդապետն ձեռնադրեցաք եպիսկոպոս ընդ Արապկերու առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետին եւ փառաւորապէս վերադարձուցաք:

Եւ զՀոգեծին որդին մեր՝ զբարսեղ խոհեմամիտ վարդապետն, սրբագործ մեռոնաւ եւ օրհնաձիր կոնդակաւ առաքեցաք ի տիրախնամ քաղաքդ եւ յերկիրդ, ընդ որոց եւ բարձրաշուք փաշային եւս թուղթ գրեցաք եւ զընծայս եւս յղեցաք: Վասն որոյ գրեմ սիրելւոյդ, զի մեծաւ սիրով ընկալցիս զնուիրեալն, զոր եւ Հանդերձ թղթով մերով եւ ընծայիւքն մատուս-

ցես առաջի պատուամեծար փաշային, եւ զոր ինչ Հարկաւոր է, խօսեցիս, որպէս վայել է Հարազատութեանդ, եւ յամենայնի Հոգացօղ եւ մուղայէթ լիցիս դմա եւ գործոյն օգնական՝ ի սէր մեր եւ ի պատիւ եւ յոգուտ սրբոյ Աթոռոյս: Մեք իրն պատուիրեալ եմք զգուշութեամբ եւ խոհեմութեամբ վարիլ, դու եւս յօգնութենէ չպակասիցիս, զի մի այլեւս գժտութիւն ինչ ծանիցի եւ կրկին վէրքն յառաջասցէ: Այլ բարեշաւութիւն առնելով դմա, զատուգութիւն սիրոյդ եւ Հարազատութեանդ, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, ի դա երեւեցուացես: Որովք առաւելապէս շնորհակալ լինելոց եմք զքէն:

Դարձեալ առաջնորդին ձերոյ՝ Գէորգ Նորընծայ եպիսկոպոսին եւս թէւ եւ թիկունք լիցիս վասն սիրոյ սրբազան Առաքելոյն Թադէոսի ի յօգուտ սրբոյ վանիցն, եւ ի կողմանէ օրինաց եւ կանոնաց եւ ամենայն իսկ պատահել Հոգալի իրաց, որք քեզ անկանիցին ի դրան գերապատիւ իշխողին, ջատագով լիցիս ի կողմն Նորա, որ օրինազանցութեան համարձակութիւն չլինիցի, զի բարեկարգութիւնն ոչ միայն Հոգեւորօք, այլեւ մարմնաւոր իշխանաց Հոգածութեամբ պահպանի, զոր զմեծ վարձս ունիս ընդունել յԱստուծոյ:

Այլեւ զՀերձուած չէրէցն, զոր Հրամանաւ փաշային յղեալ էիք, առ այն մեծապէս շնորհակալ եղաք եւ օրհնեցաք զքեզ, զոր Տէր օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ, եւ յաչս մեծազօր փաշային քաղցր պահեսցէ եւ առաւելացուսցէ զնաման Նորին ի վերայ քոյ, եւ Հանդերձ ամենայն քոյայնովքդ զերծ արասցէ ի վտանգից: Յիրաւի, բարեպաշտութեան եւ աղգասիրութեան նշան է, որ ջանս եդեալ զայսպիսի փեռեկտիչ Հօտից գայլն առ ձեռն բերեալ յղեցիք աստ: Բայց այժմ՝ վասն ներկայական գրաղմանց դեռ ոչ եղաք վերահասու որպիսութեան նորին: Այսուհետեւ տեսցուք, թէ զիա՞րդ եմք առնելոց:

Աստուստ եւ վասն Հարազատ գործակալին մերոյ՝ տիրացու Գէորգին եւս գրեմք սիրելւոյդ, զի բարւոք ակնածու լինիցիս նմա, որում՝ զոր ինչ մարդասիրութեան ցուցանիցես առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ վերաբերի եւ մեծի շնորհակալութեան առիթ լինի:

Եւ այսպէս ի սէր եւ ի Հարազատութիւն սրբոյ Աթոռոյս յարամնալով, ողջ լեր ի Տէր եւ շնորհք սրբոյ իշման տեղւոյս Քրիստոսի եղիցին ընդ քեզ եւ ընդ քոյայնոսն ամենայնս:

Գրեցաւ ի ՌՄԽ /1791/ թուոջս եւ ի յունվարի ի լուսանկար Աթոռս սուրբ Էջմիածնին:

Ձեռ. 4501, էջ 1570–1571:

1572 1203 1791 **Թ. Հունվար** – Կոնդակ ի վերայ կաղզուանու՝ առ ի տալ զՀաւոյթս վանիցն Վարդիվէրայ, նաեւ առաջնորդին Հայաստակ լինիլ եւ ի չՀաս ամուսնութեանց եւ յայլ անկարգութեանց Հրաժարիլ:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ եւ շնորհիւ քրիստոսաէջ սրբոյ տեղւոյս ծանուցումն լիցի սիրելի եւ Հոգեւոր որդւոյդ մերոյ եւ լուսաճնունդ զաւակացդ սրբոյ Աթոռոյս, Հայկազուն, լուսաւորչակրօն եւ միաբնադաւան Հաւատացելոցդ ի Քրիստոս, որք բնակեալ կայք ի տիրախնամ գիւղաքաղաքդ Կաղզուան եւ ի շրջակայս գորին՝ ի Քերս եւ յայլ գիւղորայս, ի թեմս եւ ի վիճակս սրբոյ Վարդիվէրայ վանիցն:

Զի յանցեալ տարին զՀոգեւոր որդին մեր՝ Մանուէլ խոհեմամիտ վարդապետն առաջնորդ կարգեցաք սրբոյ վանիցն ձերոց եւ ձեզ, եւ կոնդա-

կաւ մերով առաքեցաք, որ եկեալ յայդր նորոգութիւն եւ շինութիւն է առաբառեալ սրբոյ վանիցն եւ միաբանս է ժողովեալ անդանօր, որ որպէս մեզ ուրախութիւն է, նոյնպէս եւ ձեզ մանաւանդապէս ուրախութիւն եւ պարծանք է ի Հարկէ:

Ուրեմն որպէս յառաջին կոնդակոջն գրեալ եմք, այժմ այսու թղթով եւս վերստին գրեմք եւ Հարկադրեմք, զի զամենայն Հասս եւ զիրաւունս ձեր անապրակել տացիք ի ձեռն առաջնորդիդ ձերում Մանուէլ վարդապետիդ, որ նոքօք Հոգասցէ զՀարկաւորութիւնս եւ զպէտս սրբոյ վանիցն: Եւ Հասքն, զոր տալոց էք, այսօրիկ էն՝ պտղի, կտակ, Հոգեբաժին, մաս ինչ ի կողոպուտից, տուրք Հարսանեաց աղագաս, որ վանքահաս կոչի, եւ այլ առաջնորդական եւ վանքական Հասք, զորս գիտէք, եւ յամենայն տեղիս իակ սովորութիւն է տալ, որք եւ կանոնական Հրամանաւն առաջնորդին պարտին Հասանիլ: Զորս եւ դուք անարգել եւ առատութեամբ, ըստ կարողութեան ձերոյ, պարտիք Հասուցանել առաջնորդիդ ձերում վասն շինութեան սրբոյ վանացն ձերոյ:

Այլեւ ի միջի ձերում ուր եւ գանձանակ գոյ Հաստատեալ ի բնէ, զայնս անխափան շրջեցուսջիք եւ զարդիւնն նոցա ըստ ժամանակին Հասուսջիք ի սուրբ վանքն: Յայսցանէ արդեանց, եթէ ոք արգելցէ կամ յափշտակիցէ, ոչ է մեղաց առանց պատժոց:

Դարձեալ լսեմք, թէ ապօրինաւոր ամուսնութիւնք լինին ի ձեզ. իբր թէ այրին զկոյս առնու եւ կոյսն զայրի, նաեւ մերձաւորքն զմիմեանս առնուն, թարց լրացեալ գոլոյ կանոնաւորեալ ճիւղիցն, որ Համարեալ է պոռնկութիւն: Եւ դարձեալ ոմանք ի ձէնջ զդստերս իւրեանց տան յունաց, որք կրկին մկրտէն զնոսա եւ յիւրեանց կրօնն խոտորեցուցանեն: Եւ ոմանք եւս ի յունաց զաղջկունսն առնուն, որք ի տան Հայոց ըստ ծիսի յունաց վարին: Եւ այսոքիւք չարալուր Համբաւովք յոյժ նեղեցաք ի սիրտ եւ ի Հոգի, որք եթէ յիրաւի իցեն, ստուգիւ պատժելիք են այնպէս առնօղքն:

Այժմ գրեմք եւ զգուշացուցանեմք, զի եթէ այնպիսի չար սովորութիւն գոյ ի միջի ձերում, խափանիցէք: Այլ եթէ կրկին լսիցուք, թէ ստոյգ իցէ, պատժելոց եմք ըստ Հոգւոյ եւ ըստ մարմնոյ զայսպիսի անկարգ եւ կանոնաքաք[1] թուլամորթ անձինսն:

Դարձեալ զայս եւս ասացին մեզ, թէ չէրէց ոմն զՀերձուածողութենէ աղանդ երեւեցուցանելով, արտաքոյ սուրբ եկեղեցւոյ ի յանպատշաճ տեղիս ժամ առնէ: Վասն որոյ գրեմ առ քահանայսդ ոչ ապաքէն յայնմ ժամանակի մինչ բերաք զձեզ աստ, դուք արդար երեւեցուիք զձեզ ի մոլար աղանդոյն ախտարմայութենեան, եւ ձեռագիր եւս ետուք մեզ, թէ այնուհետեւ զայն նշան մոլորութեան ոչ երեւեցուցանիցէք: Ապա զի՞նչ է այս, զոր լսեմք զձէնջ: Արդ, տակաւին այժմ երկայնամիտ եղաք: Բայց եթէ միւս անգամ եւս լսիցեմք զձէնջ Համբաւ ինչ աղանդաւորութեան, չարաչար բանադրելոց եմք զաղանդաւորն եւ կապանօք ածել տալոց եմք ի սուրբ Սիոնս եւ ըստ արժանոյն պատուհասելոց:

Ահա պատուիրեցաք առաջնորդի ձերում Մանուէլ Հանճարունակ վարդապետին, վրէժինդիր լինիլ անկարգացեալ եւ ապօրէն անձանցն եւ դարձուցանել յանկարգութենեանց իւրեանց, եւ թէ ոչ անապացէն ինքեան, մեզ ծանուցեանել, զի մեք վրէժինդիր լիցուք նոցա:

[1] Բագրում այսպես է:

Այսպէս իմացեալ, Հասանդ լերուք առաջնորդի ձերում եւ օգտաւոր բանից նորին ունկնդիք եւ կատարեցէք՝ ի բաց թօթափելով ի ձէնջ զամենայն անկարգութիւն եւ զապօրինաւոր գործս, եւ մանաւանդ զսիրտ Հերձուածոց եւ սրբոյ վանիցն ձերոց շինութեանն եւս փոյթ ունիջիք: Որք եւ կատարելով զՀոգեշահ Հրամանս մեր, եղիջիք յօրհնեալք յԱստուծոյ եւ ի մէնջ:

Գրեցաւ ի ՌՄԽ /1791/ թուոջս եւ ի յունվարի...

Ձեռ. 4501, էջ 1572:

1204 1791 **Թ. Հունվար** – Թուղթ ի յԱրապկեր առ ժողովուրդն եւ քահանայսն. պատուէր՝ շահնել զՀաս ամուսնութիւն եւ զայլ օրինազանցութիւն եւ մի զանխուլ յառաջնորդէն նշան դնել ուրուք, այլ Հրամանաւ առաջնորդին եւ օրինաւորութեամբ առնել: Նաեւ ի յաւերակ ուխտատեղիսն մի յաճախ գնալ, եւ ի սակաւ գնալն եւս Համեստութեամբ եւ պարկեշտութեամբ: Եւ յարդեանց ուխտիցն մասն Հանել առաջնորդին: Այլեւ զառաջնորդն ոչ ստիպել ի տատապարութիւն մարմնաւոր իրաց, այլ Հոգեւորաց[239]:

Ձեռ. 4501, էջ 1573–1574:

1791 թ. հունվար

385ա 1205 **ՅԱրապկեր** – Կոնդակ մի վկայական եւ առաջնորդական, որ տրեցաւ Արապկերու առաջնորդ Մարտիրոս պետին՝ յետ ձեռնադրութեանն իւրոյ[240]:

1206 **Ի Կաֆնամատէն** – Թուղթ մի առ Փիլիպպոս ամիրայն, ի պատասխանի թղթոյն իւրոյ ընդ առաջնորդին իւրեանց՝ Մարտիրոս պետին գրեցելոյն վասն նորին, եթէ ըստ խնդրանոց ձերոյ ձեռնադրեցաք եպիսկոպոս եւ ըստ արժանւոյն շահեալ, վերադարձուցաք վկայական գրով մերով: Այլեւ յանձնարարութիւն վասն Ներսէս վարդապետ նուիրակին մերոյ:

1207 Թուղթ մի եւս առ սոյն Փիլիպպոս ամիրայն, որ յղեցաւ Ներսէս պետին, նուիրակին մերոյ, Հանդերձ Ա /1/ էջմնա մատանեաւ:

1208 **Ի Կարին** – Թուղթ մի առ վէքիլ պարոն Հայրապետն, ի պատասխանի թղթոյն, յամսոյս ԺԱ /11/ գրեցելոյն: Յիշումն թղթոյն առաջնոց առ ինքն գրեցելոց ընդ փայեկին եւ ընդ Ալէքսան պետի սեւագլխին: Եւ ծանուցումն զերկու Հազար ղուռուշի ղապղէն Դանիէլ պետի, եթէ ուզսուն ղուռուշն ոչ յիշեցաք ի ղապղն: Ըստ որում այլ գրամ է՝ մեզ պարտ էր Հասանիլ, միայն զերկու Հազար ղուռուշն յիշեալ ի նմա, յղեցաք աՀա ի ձեռս քոյ ի Հասուցանել առ վէքիլ մաՀտեսի Յարութիւնին: Այլեւ գրես, թէ տեղս մաՀտեսի Յարութիւն անուամբ մարդ մի կայ՝ Լ /30/ ղուռուշ Հոգեբաժին տայ, պարզապէս ոչ էիր գրեալ, ուրեմն գրեացես պարզապէս, որ զօրհնութեան թուղթն նորին յղեսցուք: Իսկ վասն բերածին Ներսէս պետի, զոր գրեալ էր ի դաւթարն իւր, եթէ մեք եւս գրեցաք: Ի տիրացու Գէորգն եղեալ յերկու Հազար ղուռուշէն եՃ /500/ է մեզ Հասեալ: Մնացեալքն կան այնպէս, մինչ Հասցին լրապէս, ծանուցանելոց եմք քեզ: Այլեւ յանձնարարութիւն վասն Թօխաթու նուիրակ Ներսէս վարդապետին:

1209 Թուղթ մի առ արապկերցի վաճառականսն (որք էն ի Կարին), ի պատասխանի թղթոյն նոցա ընդ առաջնորդին իւրեանց գրեցելոյն, ի

ձեռնադրել սրբազան Վեհապետին մերոյ զնա եպիսկոպոս, որ եւ այսր ըստ խնդրոյն նոցա՝ ձեռնադրելով եւ վկայական թղթով վերադարձուցանելով:

Յղեցան ընդ Ներսէս պետին եւ գրեցան յամսոյս յունվարի Իէ /27/:

1210 Ի Թիֆլիզ – Թուղթ մի օրհնութեան առ Բէկլարի կին Մարիամն, որ ընդ որդւոյն իւրոյ՝ Փիրիտոն բէկին յղեալ էր վանն սրբազան Վեհապետին զմի ազնիւ խալիչայ, ի հարցումն որպիսութեանն: Գրեցաւ [յամսոյս յունվարի] ի Իէ /27/: Թուղթս այս թէպէտ այսպէս գրեցաւ, բայց յղեցաւ ընդ առաջ[նորդ] Պետրոս պետին ի յասն[րիլի] Իե /25/:

3851 1211 Ի Հաղրակ – Թուղթ մի առ սրբոյ Բարդուղիմէոսի Առաքելոյ վանից առաջնորդ Ներսէսի Ստեփաննոս պետն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր վանն բանադրեալ երկուց սեւագլխացն գրեալ էր, խնդրելով զարձակումն կապանաց նոցա: Առ որ գրէ սրբազան Վեհապետն, եթէ ոչ եկեսցեն նոքա ի սուրբ Աթոռս զղջմամբ եւ արտասուօք, ոչ ընկալցին ի մէնջ զթողութիւն եւ այլն:

1212–1213 Ի Սալմաստ – Թուղթ մի առ տեղւոյն իշխանն, ի պատասխանի մահառական գրոյն նոցա, զոր յղեալ էին յատուկ փայեկաւ՝ Հանդերձ Հաղրակցւոց թղթովն վանն բանադրեալ սեւագլխացն երկուց՝ Մողոմծնին եւ Խաչատուրին, որպէսզի սրբազան Վեհապետն մեր արձակեսցէ զնոսա ի կապանացն: Առ որս գրէ, թէ մինչ ոչ եկեսցեն ի սուրբ Աթոռս ընդ Վարդան պետին, ոչ լինին արձակեալք ի մէնջ, ուրեմն յղեսջիք եւ մի զանց առնիցէք:

Յղեցան ընդ փայեկին անտի եկելոյ եւ գրեցան յամսոյս ի Իէ /27/:

1214 Ի Բաղէշ – Թուղթ մի առ մեր գանձապետ պարոն Յովհաննէսն, յորում՝ զեկուցումն վանն Ծ /50/ զօլաթայ գանձանակադրամին ՌՄԼԹ /1790/ թուոյ ժողովեցելոյն՝ ձե[ռամբ] եղբօրն յղեցելոյն, եթէ էհաս մեզ եւ չնորհակալեցաք զէնջ, եւ ահա զկնդակ չնորհակալութեան եւ օրհնութեան յղեցաք առ ժողովուրդն սրբոյ Եկեղեցւոյն Գէորգեայ, զոր ընծեռնուալ տացես յեկեղեցւոջն: Յորում եւ յիշեցաք զվաստնեալ գանձանակադրամն ՌՄԼԸ /1789/ թուոյ, զոր առեալ ի մահառեան Աբրիկէն յանձնեցէն քեզ ի հասուցանել մեզ: Տանուտեառն եւս թուղթ գրեցաք յանձնելով զքեզ նմա եւ ծանուցանելով զվաստնեցեալ գանձանակադրամն ՌՄԼԸ /1789/ թուոյ, զոր առեալ ի մահառեան Աբրիկէն, յանձնեսցէ քեզ: Այլեւ թէպէտ գրեցաք յառաջմէ առնուլ զչամիչ վանն արագի, սակայն ի Բայազիտ մեր գործակալ Գէորգն առեալ է, այլեւս մի առցես յայդր, բաւական է:

Այնուհետեւ բերված են Ս. Գեորգ եկեղեցու ժողովրդին ուղղված գանձանակական կնդակի եւ տանուտեր պրն. Ամիրին ուղղված նամակի համառոտագրություները: Ասցած սարվա գանձանակադրամի կապակցությամբ նամակ է գրվել Բաղեշի տանուտեր Ամիրին /տե՛ս նաեւ մեր. 4449, էջ 154–157/:

Յղեցան ընդ գանձապետի եղբայր տիրացու Յակոբին եւ գրեցան յամսոյս ի ԻԸ /28/:

3862 1791 թ. Հունվար – Թուղթք երիք թուով գրեցեալք ի սրբազան Վեհապետէն ի մեծն Պօլիս եւ յայլ տեղիս ոմանս:

1215 Ի Պօլիս – Կոնդակ մի գանձանակի ի Կոստանդնուպօլիս առ օծուրախճին վանն գանձանակական արդեանց իւրեանցն ի ՌՄԼԸ /1789/ թուոջ ժողովեցելոյն (որ էր լեալ ԺԵ /15/ զուռուշ), զորս յանձնեալ էին նուիրակին մերոյ՝ տեառն Մինասայ աստուածմեսամ պետին՝ ի հասուցանել ի սուրբ Աթոռս առ սրբազան Վեհապետն, ձեռամբք գանձապետ տիրացու Աբրահամին եւ իգիմնալշի պարոն Պետրոսին:

1216 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի Կոստանդնուպօլիս ի վերայ իփէկճւոցն /ի Սրբհամամի կողմն եղելոց/, որոց գրէ չնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն վանն գանձանակական արդեանցն իւրեանց յանձնեցելոյն նուիրակին մերոյ՝ Մինասս Հանճարաշատ պետին, ձեռամբք հաւատարիմ գանձապետացն՝ տիրացու Արեգին եւ մահտեսի Կարապետին /որ է ՂԲ /92/ զուռուշ եւ Գ /3/ փարայ/, զորս ժողովել էին ի ՌՄԼԷ /1788/ մայի/սի/ սկզբէն մինչեւ յՈՒՄԼԹ /1790/ սեպ/տեմբերի/ ԻԲ /22/:

1217 Թուղթ մի առ տեղւոյն առաջնորդ Անդրէաս պետն: Յորում՝ հարցումն զոչ գրութենէն զթուղթ առ սրբազան Վեհապետն: Եւ ապա յանձնարարութիւն վանն նորոգ նուիրակին սրբոյ Աթոռոյս՝ Յովհաննէս խոհեմամիտ պետին:

Նույն բնույթի գանձանակի կոնդակներ են ուղարկվել նաեւ «Ի Թուխիսար առ երիս էնտաֆն՝ այսինքն առ աստիճան, առ խոհվէճիան եւ մէյհանաճիան», «Ի Կոստանդնուպօլիս առ վարպետն եւ ոէնջպէրսն /որք էն ի Չոխաճէչիլի նոր խանն/», «Ի Կոստանդնուպօլիս առ վարպետն եւ ոէնջպէրսն /որք էն ի Չխաճէչիլի խահվէճիայի խանն/»: Միաժամանակ գրվել է նամակ Գաղատիո առաջնորդ Անդրեաս վարդապետին՝ հանձնարարութիւն տալով նոր նվիրակ Հովհաննես վարդապետի համար: Օրհնութեան նամակներ են ուղարկվել նվիրատուներ՝ պրն. Բաղդասարին, Մարիամ կնոջը, մահտեսի պրն. Մարտիրոսին, պրն. Ավետիքին, տիրացու Պողոսին, մահտեսի Հովհաննէս ամիրային, պրն. Հարութիւնին, Կոստարիէ կնոջը,[241] վարպետ պրն. Միքայելին, մահտեսի Համբարձումին, պրն. Պետրոսին եւ եվս կնոջը (էջ 3864–3866)[242]:

3811 1218 Թուղթ մի եւս առ նուիրակ մեր՝ Մինասս աստուածարան պետն, եթէ թուղթդ մեզ էհաս, զպատասխանին յետոյ գրելոց եմք: Նոյնպէս եւ զՖաբրմանի սուրաթներն Հանդերձ գրեամբքն ի յԵսայէն առաքեցելոյ, բայց զինդրեալ թուղթն գանձանակաց եւ օրհնութեան, ահա գրեալ յղեցաք:

Գրեցան սոքա, այսինքն եօթեքինս յամսոյս [փետրվարի] ի Ժ /10/:

3871 1219 Ի Կարին – Թուղթ մի առ տեղւոյն իշխանն, ի պատասխանի բազմակնիք մահառին իւրեանց առ սրբազան Վեհապետն, գրեցելոյն վանն Ալէքսան պետին՝ առաջնորդին Հասանպալայու վանից, որպէս զի ձեռնադրեացի եպիսկոպոս ի սուրբ Աթոռոջս ի սրբազան Վեհապետէն, եւ վերադարձցի փառաւորութեամբ ի վանսն իւր: Առ որս գրէ, թէ ահա ըստ խնդրոց ձերոց եւ բաւէնու ժողովրդոյն ձեռնադրեցաք եպիսկոպոս եւ ուրախութեամբ վերադարձուցաք առ ձեզ՝ չնորհելով նմա զվկայական եւ զառաջնորդական կոնդակ մի:

1220 Թուղթ մի առ եփրիկեան մահտեսի Յակոբ աղային, ի պատասխանի թղթոյն: Ծանուցումն զվէլքսան պետէն, եթէ ահա ձեռնադրեալ, փառաւորութեամբ վերադարձուցաք առ ձեզ, տալով ինքեան զնամակ վկայական եւ առաջնորդական ի վերայ վիճակին իւրոյ Համայնց:

1221 Թուղթ մի առ վէքիլ պարոն Հայրապետն, եթէ թուղթդ մեզ է-հաս, զոր գրեալ էիր վասն Ալէքսան պետին՝ յղելով ընդ նորին արեղայ Յակոբ պետին, ահա ըստ խնդրոյ Հաճի Պապային եւ իշխանացն Կարնոյ եւ Բասէնոյ, ձեռնադրեալ յղեցաք փառաւորութեամբ: Այլեւ գրեալ էիր, թէ ի մէջ բեռին Նարեկացն գոյ Ա /1/ զուսմաշ ճոթ, որ Հասանիլ պարտի առ պարոն Պետրոսն Թումանենց (որ ի Բայազիտ), ասեմ քեզ՝ այնպիսի ճոթ ոչ գոյր ի մէջ Նարեկացն, միայն շալի կողոպ, եթէ կամիցիս, յղեսցուք առ նա: Նաեւ յանձնարարութիւն վասն Գաղատիոյ նուիրակ Յովհաննէս պետին:

1212 Կոնդակ մի վկայական՝ միանգամայն եւ առաջնորդական, զոր գրեալ եւ շնորհեալ Հասանղալայու սուրբ Աստուածածնի վանից առաջնորդ եւ նորոգ եպիսկոպոս Ալէքսան պետին, վասն այնմ վանից վիճակեալ ժողովրդոց իմացմանն զեպիսկոպոսին իւր, զոր ընկալաւ ի սուրբ Աթոռոջն ի սրբազան Վէհապետէն ըստ խնդրոյ նոցին: Եւ այլ բանք խրատականք ըստ սմին:

1223 Կոնդակ մի մեռոնի ի վերայ Գաղատիոյ քաղաքին եւ բոլոր թեմից նորին ընդ նորոգ նուիրակին իւրեանց՝ Յովհաննէս վարդապետին:

Գրեցան յամսոյս [փետրվարի] ի Ժ /10/:

1791 թ. փետրվար – ***Թուղթք ի Նախիջեւան***

1224 Թուղթ մի առ Ագուլիսայ վանից առաջնորդ Թօմաս վարդապետն. յանձնարարութիւն վասն նորոգ նուիրակին մերոյ՝ Աբրահամ Համեստաբարոյ պետին:

1125 Թուղթ մի առ երնջակու սուրբ Կարապետի վանից առաջնորդ Յերունտիայլ Կարապետ պետն եւ տէր Մարկոս քահանայն: Հարցումն զգալոտէնէն իւրեանց ի սուրբ Աթոռս ի յաշխատն անցելոյ՝ ըստ պայմանագրութեան սրբազան Վէհապետին, եթէ գի արդ ոչ եկիք: Եւ ապա յանձնարարութիւն զնորոգ նուիրակէն մերմէ՝ Աբրահամ պետէն, եթէ ընկալջիք զնա սիրով, եւ առատ արդեամբք ժողովրդոյն տեղւոյդ առաքեսջիք զնա յայլ վիճակս դորին ի ժողովել զնուիրականն տուրն:

1226 Կոնդակ մի մեռոնի, զոր գրեալ յղեցաւ ընդ նորոգ նուիրակին իւրեանց՝ Աբրահամ պետին:

Գրեցան յամսոյս ի Ժ /10/:

387բ 1227 Թուղթ մի եւս առ Տաթեւու առաջնորդ Յովակիմ պետն, ի պատասխանի թղթոյն վասն նորոգ նուիրակին տեղւոյ՝ Աբրահամ պետին յանձնարարութիւն, եթէ ահա, ըստ խնդրոյ ձերոյ, յղեցաք Հանդերձ սրբալոյս մեռոնաւ եւ օրհնութեան կոնդակաւ: Իսկ սակս ԺԲ /12/ Հատ Նարեկացն, ի Մասեհեան եսայէն առաքեցելոյց, եթէ ահա զնարեկն յղեցաք, դու եւս մի օրհնութեան գիր գրեալ ի վերայ նորա, յղեա առ մեզ, զոր ասէն յղիցուք առ նա: Ի սմա ողջունի զմէլիք պարոն Պօղոս Մանուչարեան:

Գրեցաւ ընդ Աբրահամ պետին յամսոյս ի Ժ /10/:

1228 Թուղթ մի ի Նախիջեւան գեօղն (որ ի Կարս) առ պարոն Ղաբանն, պարոն Յօհաննն, պարոն Միքայէլն եւ պարոն Սահակն. միաբանութիւն վասն Հանգուցեալ պարոն Աւօյին եւ ծանուցման զուղտուցն եւ զմարդկանցն մերոց առ ինքեանս առաքեցելոց՝ ի բերել զխոստացեալ գարին սրբոյ Աթոռոյս: Եթէ մուխայէթ լիջիք նոցա, զի լի որպիւք դարձցին ի սուրբ Աթոռս:

1229 Թուղթ մի օրհնութեան առ պարոն Մարտիրոսն (որ ի գեօղն Արդին) վասն Բ /2/ Հօխայ մոմոյն, յղեցելոյն ի սուրբ Աթոռս՝ ձե[ռամբ] Դանիէլ աւն միոյ:

Գրեցան ի Ժ /10/:

1791 թ. փետրվար – ***Թուղթ յայլ եւ այլ տեղիս***

1230 Ի Բաքու – Թուղթ մի առ գանձապետն սրբոյ Աթոռոյս՝ պարոն Եղիազարին: Յորում յիշումն Թղթոյն առ սրբազան Վէհապետն գրեցելոյն Հանդերձ ընծայիւք, այսինքն կոտր մի զաֆրանիւք եւ քանի հատ չամչուք, եթէ զպատասխանին գրեալ եմք վաղապէս: Թող զայն, այլ թուղթ մի եւս եմք գրեալ՝ տակաւին պատասխանեաց նոցա սպասել մնամք ի միամտութիւն մեզ: Եւ վասն վշտակրութեանն իւրոյ ի բռնաւորեայ գրէ զմխիթարութիւն եւ օրհնութիւն: Իսկ վասն գանձանակադրամիցն սրբոյ Աթոռոյս՝ ծանուցանէ, թէ ահա զՄւետիս խոշեմամիտ պետն յղեցաք ի կողմունդ՝ ի ժողովումն այնոց գանձանակադրամից, վասն որոյ յետ ընկալման քոյ զնա սիրով, յանձնեսցես նմա զգանձանակադրամն եւ զայլ արդիւնն սրբոյ Աթոռոյս ի հասուցանել մեզ:

388ա 1231 ՅԱնգալի – Թուղթ մի առ բարեպաշտ իշխանն տեղւոյ, այսինքն առ պարոն Ալէքսանն, պարոն Մանուէլն, պարոն Նազարդն, պարոն Յովհաննէսն, պարոն Ազէքսանդրն, պարոն Սաղաթիէլն եւ այլ խոհական իշխանսն՝ գոսանեցեալսն անդանօր: Յիշումն զնախանցեալ նուիրակէն իւրեանց՝ զկաթապետ պետէն, եթէ ըստ արարմանցն գատեցաք եւ արձակմանն թուղթ առեալ ի վերայ պարոն Ալէքսանին, յղեցաք առ նա քան զայս յառաջ, եւ զնացեալ արդիւնն ձեր առաք ի նմանէ (զոր առեալ էիք նմա յանուն սրբոյ Աթոռոյս՝ իբր նուիրակութիւն) շնորհակալ լինելով զձէնջ: Եւ ահա ըստ նախնեանդ սովորութեան մերոյ, զնորոգ նուիրակ եւ առաջնորդ կարգեալ ի վերայ կողմանցդ այդոցիկ, զՄւետիս խոհեմամիտ պետն յղեցաք առ ձեզ՝ Հանդերձ սրբալոյս մեռոնաւ եւ օրհնութեան կոնդակաւ ի ժողովումն արդեանցն ձերոց կամաւորաց՝ տուեալցն սրբոյ Աթոռոյս եւ ի բաշխումն սրբալոյս մեռոնին առ ձեզ: Ուրեմն ընկալջիք զնա սիրով եւ արդիւնաւորութեամբ վերադարձուսջիք ի սուրբ Աթոռս: Նաեւ գիտասջիք, ձեռնհաս չեզաք յայնժամ գրել ձեզ եւ առ պարոն

388ա Հաճբանդարն// Թուղթս յատկապէս, մինչ առ պարոն Ալէքսանն թուղթ գրեցաք վասն կաթապետ պետին, միայն ողջունեցաք զձեզ ի թղթոջ նորին՝ խոստանալով յետոյ գրել զայս ահա այժմ գրեալ ընդ նուիրակին ձերոյ, յղեցաք առ ձեզ եւ առ պարոն Հաճբանդարն:

Իսկ սակս քահանայից պսակաստութեանցն գրէ, թէ եթէ իրաւի է, ծանուսջիք մեզ, որ ասէն զմի ոմն յղեսցուք:

Նոր ուղարկվող ներկայ Ավետիս վարդապետին ըստ ամենայնի օժանդակութեան ցույց տալու, ինչպես եւ Հակոբ պետի գանձանակադրամը նրա միջոցով ուղարկելու Հանձնարարությամբ նամակներ էին գրվել նաեւ գանձապետներ՝ այլն. Պողոսին /Բաբրանդ./, տիրացու այլն. Ղազարին /Հասնախ/, տիրացու այլն. Բավքին /Նուխի/, տիրացու այլն. Բաթաքիային /Հուշի/, Հուշիի մյուս եկեղեցու գանձապետ ուսաս Ավագին, տէր Հովհաննես ավագ քահանային /Հու-

չի՛, գանձակեցի տեր Միքայէլին, գործակալ սրբ. Ալէքսանդին /Գիլան/, սրբ. Փիլիպպոսին /Խոյ/ եւ տեր Հովսեփին /Թավրիզ/ – էջ 388ա–388բ:

1232 *Թուղթ մի տաճկերէն առ Իբրահիմ խանն, յանձնարարութիւն վասն Աւետիք պետին մերոյ:*

1233 *Թուղթ մի եւս առ Իսրայէլ կաթուղիկոսն, յորում յիշուին թղթոյն մերոյ առաջնոյ առ ինքն գրեցելոյն: Եւ ապա յանձնարարութիւն*
388բ *վասն Աւետիք պետին // մերոյ, եթէ յղեցաք ի կողմունդ յայդոսիկ վասն գանձանակադրամիցն սրբոյ Աթոռոյս: Վասն որոյ ընկալցիս ի սէր քոյ:*

1234 *Թուղթ մի ի վերայ Գիլանու, Շաքու, Շիրուանու, Խամսայու, եւ Վրաստանու, եւ ի շրջակայից նոցին, ի քաղաքաց եւ ի գիւղորէից վասն Վարդան աբեղային, զոր մի ընկալցին, այլ վանեսցեն յերկրաց իւրեանց, ըստ որում ապստամբեալ ի սրբոյ Աթոռոյս, շրջի ի կողմունսն յայնոսիկ անկարգաբար:*

1235 *Կոնդակ մի մեռոնի ի վերայ Գիլանու եւ շրջակայից նորին, զոր գրեալ յղեցան ընդ տեղոյն նորոգ նուիրակ եւ առաջնորդ Աւետիք Հեզաբարոյ վարդապետին:*

Գրե[ցաւ] յամսոյս ի Ի֊ /25/:

1236 1791 ***Թ. փետրվար*** *– Կոնդակ առաջնորդական, միանգամայն եւ վկայական եպիսկոպոսութեան Ալէքսան վարդապետին ի վերայ Հասանկլայու վանիցն եւ թեմիցն /օրինակն է ի վերայ յերեսն 1430/:... Որք բնակեալ կայք ի վիճակս սրբոյ Աստուածածնի Հրաշազարդ վանիցն ի տիրախնամ քաղաքդ Հասանղալայու ի յօրհնեալ նահանգդ վերինն եւ ներքինն Բասէնու, եւ յայլ թեմս նոյնոյ սրբոյ վանացդ: Յորս կառուցեալ սրբոց եկեղեցեացդ եւ եկեղեցականաց դասուց, սրբանուէր քահանայից, Համեստազարդ սարկաւագաց եւ Համօրէն կղերիկոսաց, բարեպաշտ իշխանաց, Հարթազատ եւ Հաւատարիմ երեսփոխանաց եւ գանձապետաց, խոհեմաշատ վաճառականաց, ա[յ]ելեալգործ..... եւ զհարազատ զաւակն սրբոյ Աթոռոյս՝ զԱլէքսան Հանհա.../տես անդ/... յառաջնորդութիւն օրհնեցելոյ վիճակիդ եւ ի Հոգւաբարձութիւն սրբոյ վանիցն ձերոյ: Համաձայն ձեզ՝ Կարնոյ քաղաքի ազնուական իշխանքն եւս որոյն մնաշարաւ գրեալ էին մեզ վասն այնր ինդրոյ: Եւ մեր տեսեալ զպարեմնու[թիւն]... եւ զհոգեւոր որդին մեր՝ զտէր Ալէքսան խոհեմատաս վարդապետն ըստ վկայութեան (անդանօր ի լուսանցն եղեալ գրուածոյ առաջին բաժինն գրելի է եւ երկրորդն թողի)... զի այսպիսին զպատիժս կրելոց է: Այլ սիրով եւ յօժարութեամբ զամենայն հաս եւ գիրաւունս ձեր անպակաս տալիք առաջնորդիդ ձերում եւ Հոգեւոր որդւոյդ մերում տէր Ալէքսան բարեջան վարդապետիդ եւ Հանճարեղայլ եպիսկոպոսիդ, որովք զսուրբ վանքն ձեր, զյատկապէս տունն Հոգւոց ձերոց շէն եւ պայծառ պահեսցէ՝ լցեալ միաբանիւք, բարեկարգեալ ժամերգութեամբ եւ ճոխացուցեալ ամենայն Հոգեւորական պաշտամամբք ի պարծանս ձեր: Յորոց զբաժին առատ ընկալջիք համայն ինջեցելովք ձերովք: Եւ կատարելով զՀոգեւոր Հրամանս մեր, եղիջիք օրհնեալք յԱստուծոյ եւ յամենայն սրբոց նորա եւ ի մէնջ, եւ շնորհք սրբոյ Իջման տեղւոյս Քրիստոսի եղիցի ընդ ձեզ ամենեսեան: Ամէն:*

Գրեցաւ ի ՌՄՆ /1791/ թուինջս եւ ի փետրվարի... ի շնորհածառալ Աթոռս սուրբ էջմ[իածնի]:

Հմր. հմր ի էջ 1477:

1477 1237 1791 ***Թ. փետրվար*** *– Կոնդակ ի վերայ Հուշու, Համախու, Նուխու, Ղուպայու, Հիրուանու, Բաքուայ, Դարբանդու, Ղախու եւ շրջակայից մերայնոց ժողովրդոցն վասն արդեանց գանձանակացն սրբոյ Աթոռոյս, ընդ Գիլանու նուիրակ եւ առաջնորդ Աւետիք վարդապետին, որ յայն երկրայսն եւս գնալոց էր ի ժողովել եւ բերել զգանձանակադրամսն: /օրինակն է ի նոր մեծ տետրն շարադրեցաց ի 525 երեսն/: /Ընտրված/ /Այլեւ/:*

Եւ ընդ սիրոյ եւ ողջունի օրհնաւաք նամակիս ծանուցումն լիցի սիրելի եւ Հոգեւոր որդւոցդ մերոց եւ լուսաժնունդ զաւակացդ մեծի Աթոռոյս սրբոյ էջմիածնի: Զի որպէս սրբազան Առաքեալն Պօղոս գրէ առ Հաւատացեալս, թէ ըստ իւրաքանչիւր միաշաբաթուձն իւրաքանչիւրոք ի ձէնջ դանձեսցէ անձին իւրում որ ինչ եւ յաջողեսցի: Ըստ այնմ Հոգեշահ օրինադրութեան եւ դուք, սիրելիքդ մեր, ունելով զճշմարիտ բարեպաշտութիւն առ Աստուած, եւ զորդիական անկեղծ սէր եւ զհարազատութիւն առ սուրբ Աթոռ մայրս ձեր, ի բնէ անտի յանուն սորին Հաստատեալ ունիք ի մէջ ձեր զգանձանակս, յորս արկանէք յիւրաքանչիւր շաբաթս զտուր կամաւորականս ըստ կարողութեան ձերոյ, որ ինչ եւ յաջողի, գանձելով վասն Հոգւոց ձերոց զարդիւնս անվատնելիս ի փառս Աստուծոյ, ի պէտս սրբոյ տանս նորին, եւ միաբան աղօթաւոր պաշտօնէիցդ սորին:

Այնր աղագաւ ի ՌՄԼԱ /1782/ թուին առաքեցաք առ ձեզ օրհնաձիր կոնդակաւ զսիրելի որդին մեր՝ Յակոբ Հանճարունակ վարդապետն, առ ի ժողովել զնախանցեալ քանի ամաց արդիւնս, եւ դուք զոր ինչ Հաւաքեցեալք էիք ի գանձանակն ի Հաւատարակութենէ ձերմէ, եւ թէ յումանց յատկապէս կտակ եւ խոստմունք եւ այլ արդիւնք էին եղեալ յանձնեալ էիք նմա: Զորս եւ նա ամբողջապէս Հասոյց յայնմ ժամանակի ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ: Եւ մեք ընկալեալ զայնս մեծաւ շնորհակալութեամբ, մատուցաք անկարօ... /տես ի Հին բարակ տետրն ի ՀԳ /73/ երեսի լուսանցն, մինչեւ ցայն բառն, զոր տեսանես ի ներքոյ ասա/... ասա եւ ի Հանդերձելումն:

1478 *Իսկ ի ՌՄԼԲ /1783/ թուէն մինչեւ ցայժմ, որ է իբրու ինն տարի/քանիցս անգամ թէ այդ երկրայքդ եւ թէ այս երկիր մեր վրդովեցան ի խռովութենէնց եւ ի պատերազմից յարուցելոց, որովք եւ ոչ սակաւ նեղութիւնք եւ վիշտք եւ անյաջողութիւնք Հասին ձեզ եւ մեզ, եւ մեք զսիրելի որդւոցդ մերոց նեղակրութիւնսն եւ զձախողուրդիսն լսելով, գրեթէ զմեր վիշտն եւ զվնասսն մոռանայաք, եւ վասն ձեր առատել եւս ցաւէաք, խնդրելով ի Տեառնէ Աստուծոյ զողորմութիւն եւ զայցելութիւն: Որ եւ նոյն ինքն ամենաողորմածն Աստուած ողորմեցաւ ըստ մեծի ողորմութեան իւրում աշխարհի եւ մանաւանդ ձեր եւ մեր կողմանցս, բարձրէ զՀամատարած խռովութիւնսն եւ զվրդովմունսն, եւ շնորհեցէ զրդձալի խաղաղութիւնն իւր, եւ միխթարեցէ զձեզ ի վերայ վշտացդ եւ ձախորդութեանց ձերոց կրելոց, ուրախ առնելով ապահովութեամբ եւ բարեյաջողութեամբ:*

Արդ, յաղագս յիշեալ վրդովմանց եւ սասանութեանցն եւ մեր եւս զանազան Հոգւոք պաշարեցեալ դոլով եւ ճանապարհաց վանդգաւորելոյն, ոչ յաջողեցաւ մեզ յայսքան ամս գմարդ յղել յայդր կողմունդ: Բայց այժմ Հազիւ ձեռնհաս եղեալ, այլեւս յամելն տարադէպ գիտելով, առ Հարկի իրացն ահա զսիրելի եւ զՀոգեւոր որդին մեր եւ զհարազատ զաւակն սրբոյ Աթոռոյս՝ զտէր Աւետիք շնորհնական վարդապետն առաք[ցաք]... որդւոյդ մերոյ՝ Աւետիք խոհեմազարդ վարդապետիդ, եւ դա Հասեալն ի սուրբ Ա-

թոռա եւ առ մեզ Հասեալ գիտասջիր առանց այլեւայլ կարծեաց եւ երկբայութեանց:

Նաեւ պատուիրեմ սիրելեացդ, զի զՀոգեւոր որդիդ մեր՝ զտէր Աւետիս արիացեան վարդապետ մեծաւ սիրով եւ պատուով ընկալջիք:

Գրեցաւ ի թուականիս մերում ՌՄԽ /1791/ եւ ի փետրվարի... ի լուսակառոյց եւ ի շնորհաժառալ Աթոռս Ամենայն Հայոց ի սուրբ Էջմիածին:[243]

Ձեռ. 4501 էջ 1477–1478:

1478 1238 1791 **թ. 25 փետրվարի** – Թուղթ առ Գիլանու շահբանդարն Ռուսաց. շնորհակալութիւն վասն մարդասիրութեանն առ մեր այրինսն որ անդ, եւ յանձնարարութիւն վասն Աւետիք վարդապետին, զոր նորապէս նուիրակ եւ առաջնորդ առաքեցաւ անդ:

Յորմէ ժամանեսցէ...

Եւ ընդ սիրոյ եւ աստուածային օրհնութեան ի թիֆլոյս ձանուցումն լիցի ազնիւ սիրելութեան քում: Զի որպէս գրէ իմաստունն Սողոմոն, թէ համբաւ բարի պարարէ զոսկերս, յիրաւի քաղցրալուր եւ գեղեցիկ համբաւով բարեպաշտութեան քոյին զուարճացան սիրտք եւ զուարթացան երեսք մեր: Քանզի մերազնեայ ժողովուրդք տեղւոյդ գրեալ էին մեզ դոհունակութեամբ մեծաւ զբարեբարոյութիւնդ եւ զմարդասիրութիւնդ, զորս առ ինքեանս ցուցանես, եւ զճշմարիտ սէրդ, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ ունիս: Ընդ որս եւ մեր շնորհակալեալ զդերաձնիւ սիրելոյդ օրհնեցաք զքեզ համայն միաբանիւք սրբոյ գահիս եւ պարտ ու պատշաճ վարկաք վաղ ուրեմն յայտնի կացուցանել ձեզ օրհնաձիր նամակաւ զշնորհակալութիւնս մեր: Սակայն նորանոր ձախորդակի դիպուածք ի շփոթմանց անտեղւոնջ երկրիս վերաժամանեալք, արգելս ետուն մինչեւ ցարդ:

Իսկ այժմյս, սակաւ մի թեթեւացեալ յայնցանէ եւ իբրու ոգի առեալ, գրեցաք զայս սիրանիշ եւ օրհնաձիր թուղթ առ քոյդ արժանաւոր յարգու-
1479 թիւն: Զոր օրհնեսցէ Տէր եւ զօրացուսցէ, եւ առաւել եւս փառաւք եւ ճո//խութեամբ բարձրացուսցէ, եւ Հանապազ քաղցր եւ սիրելի երեւեցուսցէ յաչս գործակատիւ մօրն ողորմութեան ինքնակալ մեծի Պաւլ Պետրովիչին, և ծիրանափայլ թոռամբքն, և այլ ժառանգործեօք կայսրութեանն եւ Հովանի լիցի միշտ ի վերայ քոյ:

Այժմ այս է խնդիր մեր ի բարեպաշտութենէդ, զի զդոյն սիրոյ սերտութիւն ունիցիս յարաժամ առ սուրբ Աթոռս մեր եւ առ մեզ, չսակաւեցուցանելով ի մէնջ զսիրանշան թուղթդ եւ ի յաստուկ խնամս քո ունելով միշտ զմերազնեայսն, որք յայդր կան: Զի որպէս քաղցրութիւն եւ առատութիւն խնամոց աստուածապսակ եւ ինքնակալ մեծի Պաւլ Պետրովիչին, և ծիրանափայլ թոռամբքն, և այլ ժառանգործեօք կայսրութեանն , որ գոյ ի վերայ մեր, ծանուցեալ է ամենայն ումեք, որ եւ ի յողորմութեան Հրովարտակին իւրում, որ առ մեզ, սիրելի անուանէ զազգս մեր՝ ցուցանելով զդերագոյն խնամսն, որ առ մեզ (զոր պարագայից ամօք խաղաղ կենօք եւ ամենախորհուրդ տէրութեամբ պահեսցէ ամենախնամառատն Աստուած, Հանդերձ իւրապարգեւ կայսերածին եւ թագաժառանգ որդւով նորին՝ Պաւլ Պետրովիչին եւ ծիրանափայլ թոռամբքն եւ այլ ժառանգործեօք կայսերութեանն ի վանումն Հակառակորդաց, ի բարձրութիւն եկեղեցւոյ եւ ի պարծանս մեր): Նոյնպէս եւ դու, ազնուական սիրելիդ, զստուգութիւն սիրոյդ յարապէս բացախոյլեսցես, զմերայինսն խնամելով մեծաշնորհ մարդասիրութեամբ եւ զաստուածահաճոյ բարեկամութիւնդ անպակաս առնելով ի մէնջ, ի պատադիրութիւն մեզ ի վշտաշատ ամանակօջս յանմխիթար կացութեանս մերում:

Մանաւանդ ահա ի ներկայումս զՀոգեւոր որդին մեր՝ զԱւետիք շնորհնակ վարդապետն առաքեցաք յայդր կողմունդ ի նուիրակութիւն եւ յառաջնորդութիւն մերազնեայ ժողովրդոցն, որք յայդր: Որոյ սակս խնդրեմ, զի ի խնամս քո ունիցիս եւ միսիթարիչ լիցիս յօտար վայրոջդ: Եւ եթէ դիպեսցի դմա քեզսպասչաճ բան ինչ, Հոգ տարցիս այնմ ի սէր մեր եւ զճշմարտութիւն բարեկամութեանդ, որ առ մեզ, ի դա երեւեցուացես, որով ոչ սակաւ լինիմք շնորհակալ զպատուելութենէդ, զի զոր ինչ դմա առնիցես, մեզ եւ սրբոյ Աթոռոյս լինի Համարեցեալ:

Ողջ լեր ի Տէր, զօրացեալ միշտ ի նոյն: Ամէն:

Գրեցաւ ի թուականի Փրկչին 1791 եւ յամսեան փետրվարի Իե /25/ ի լուսակառոյց Աթոռս ամենայն Հայոց ի սուրբ Էջմիածին, որ ի դաշտս Արարատեան:

Ձեռ. 4501 էջ 1478–1479:

1239 1791 **թ. փետրվար** – Թուղթ ի Տաճեւ առ նորին առաջնորդ Յովակիմ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն նորա եւ յանձնարարութիւն վասն նոր նուիրակ Աբրահամ վարդապետին:

Ձեռ. 4501 էջ 1574–1575:

389ա 1791 թ. մարտ – ***ի Կարին, ի Կարս եւ յայլս***

1240 **Ի Կարին** – Թուղթ մի եւս առ ժողովուրդն Համայն վասն տէր Սիմէօնին ձանուցումն, եթէ արձակեցաք ի կապանացն ըստ աղերսանաց ձերոց, եւ սիրով եւ խիլայիւ վերադարձուցաք: Դուք եւս սիրով եւ քաղցրութեամբ ընկալջիք զնա:

Տէր Սիմէոնի մասին գրված է նաեւ Հաճի Պապա մաՀտեսի Հակոբին, Գոյության մաՀտեսի Հաչատուրին եւ այլն. Հայրապետին ուղղված նամակներում: Կարնեի երկու եկեղեցիների թեմերին ուղղված կոնդակ՝ 1789 եւ 1790 թթ. գանձանամատոյցներ (ծօո) զուտաշ գանձապետ այլն. Մկրտչի ձեռքով Հանձնելու կատակցութեամբ: Օրհնութեան նամակներ գանձապետ Մարտյան այլն. Մկրտչին[244], ինչպես նաեւ կաթողիկոսական տիրացու Հակոբին: Պատասխան նամակ Գեորգ ազային /կարս/, որին շնորհակալություն էր Հայտնում ուղարկված գէյմուռի Համար եւ տալիս տնտեսական բնույթի մի շարք Հանձնարարություններ /էջ 389ր–390ա/: Օրհնութեան թուղթ Նախիջեւան Ոսկեհատ կնոջը /էջ 390ա/:

390ա 1241–1242 Թուղթ մի եւս օրհնութեան ի վերայ Ղզղըլչահչահս գիւղի ժողովուրդեանն յաղագս յանձուն սրբոյ Գեղարդեանն՝ տուեալ Իե /40/ սուրբ դարձոյս: Եւ վասն Ա /1/ հատ Առենի ժամադրոյն, զոր խնդրեալ էին ի սրբազան Վեհափետէն վասն եկեղեցւոյն իւրեանց, եթէ յղեցաք ահա ի վայելել ձեր զայն:

1243 **Ի Բայազիտ** – Կոնդակ մի ժողովարարութեան ի վերայ Կարնոյ եւ Կարսայ եւ շրջակայից նոցին, որ գրեցաւ վասն Իւչքիլիսայու սրբոյ վանին՝ ըստ խնդրոյ նորին առաջնորդ Մկրտիչ պէտին, որպէս զի ողորմութիւն ինչ ընդունիցի ի նոցանէ առ ի շինուցուանել այնու զփլուցեալ տեղիսն նոյն վանից ի շարժմանէ:

Կոնդակ մի եւս ժողովարարութեան ի վերայ Մանծկերտու, Արծկէու եւ Արճիշու, որ այս եւս գրեցաւ սակս նոյն վանիցն, ըստ մնաց կոնդակին ի վերնում յիշեցելոյ:

1244 Թուղթ մի առ Իչքիլիսայու առաջնորդ Մկրտիչ պետն, յորում
թէ ահա զխոստացեալ կոնդակն ժողովարարութեան գրեցաք եւ յղեցաք
վասն վանիցն քո սրբոյ: Բայց վասն Հարկաւորութեան սրբոյ Աթոռոյս
խնդրեմք ի քէն զի /5/ լուծ գօմէշ, զորս առեալ դրամով մերով, յղեսցես
ընդ Դանիէլ պետին փութանակի, որք պիտոյասցին ի յապրիլ ամսոջն:

1245 Ի Կալկաթա – Թուղթ մի առ Խաչիկ աղային: Յորում թէ այս
գրաբեր Յովհաննէսս է ագուլեցի Բաղդանց Գէորգի որդի, որ եկն ի
Կալկաթայ քաղաքդ, եւ է Հօրեղբօր որդի Բաղդանց Թումանի որդի Կա-
րապետին յայդր վախճանեցելոյ: Արդ, որովհետեւ ի վերոյ յիշեալ Գէորգն
ու Թումանն Համածնող երբարք էն, վասն որոյ Յովհաննէսն եկն յայդր, զի
տիրեսցէ կայից Հօրեղբօր որդւոյն իւրոյ՝ Կարապետին Հանդուցելոյ, Հան-
դերձ թղթով վկայութեան Ագուլեաց երկրի նշանաւոր անձանց: Եւ մեք եւս
ստուգապէս վերահասու եղեալ, իմացաք զնոյն գոլն ի վկայութենէ ագու-
լեաց առաջնորդ Թօմաս պետին եւ յայլոց ոմանց, վասն որոյ գրեցաք սի-
րելոյդ, եթէ իրաւապէս Հօրեղբօր որդի է Կարապետին այս գրաբեր
տղայս, ի գալով սորին խօսեսցիս առաջի դատաւորաց երկրիդ զվկայու-
թիւն սորա, եւ եթէ կատակ ունիցի Հանդուցեալն վասն սրբոյ Աթոռոյս, առ-
ցես եւ զորպիսութիւնն գրեսցես մեզ, զի գիտասցուք:

390բ 1246 Ի Բայազիտ – Թուղթ մի առ ագուլեցի պարոն Պետրոն, որում
գրէ, թէ ահա ըստ խնդրոյ քոյ գրեցաք զթղթիս վկայականս ի Կալկաթայ
առ Խաչիկ աղայն վասն ագուլեցի Բաղդանց Գէորգի որդի Թումանի
որդւոյ Յովհաննէսին, թէ է Հօրեղբօր որդի ագուլեցի Թումանի որդւոյ
Կարապետին՝ անդ Հանդուցելոյն:

Գրեցան յամսեան ի Դ /4/:

1576 1247 1791 թ. մարտ – Թուղթ առ Կարնոյ քահանայն եւ իշխանն, ի
պատասխանի Բ /2/ բազմակնիք թղթոցն նոցին, որ վասն եկամուտ աւե-
լորդ քահանայից անկարգութեանցն:

Յորմէ քրիստոսասէր սուրբ ողջունիւ եւ նոյնապատուէր ճշմարիտ
սիրով եւ Հոգեւորական օրհնութեամբ ծանուցումն լիցի սիրելեացդ մերոց
ի Տէր եւ Հարազատ որդւոցդ սրբոյ Աթոռոյս՝ Կարնոյ քաղաքի խոհեմա-
զարդ քահանայիցդ եւ բարեպաշտ օրհնեալ իշխանացդ: Զի ի յունվարի 27
դրեալ երկու թուղթք ձեր բազմակնիքք, միմն ի քահանայիցդ եւ միւսն յիշ-
խանացդ, ձեռամբ տէր Սիմէօն քահանային, Հասին առ մեզ եւ իմացաք
զդիտումնս բանիցն ձերոց գրեցելոյց ի նոսա:

Բարեմիտ քահանայքդ զՀայրաբար սիրախառն յանդիմանութիւնն
մեր օգտակար իմանալով եւ որդիական Հնազանդութեամբ վերընդունե-
լով, զգաստացեալ ուխտիւ յանձն առեալ եւ պայմանագրեալ էիք ուղիղ ի
խոստ շատոյ կենցաղավարութեան, եւ յամենայնի բարեկարգութեամբ
վարիլ: Ան որ սրտագիւր եղեալ մեր շնորհակութեամբ օրհնեցաք զձեզ,
զորս Տէր օրհնեսցէ եւ պահպանեսցէ, առաջնորդելով ձեզ գնալ ի Հանա-
պարհս արդարութեան, փրկութեան եւ սրբութեան:

Եւ խոհական իշխանքդ եւս զառ ձեզ գրեալ պատուէրն մեր ամե-
նայօժար կամօք ընկալեալ, խոստացեալ էիք այսուհետեւ վրէժխնդիր լի-
նիլ այնոցիկ, որք անկարգաբար վարիցին եւ յոչ անասնոյն, մեզ ծանուցանել
եւ այլն: Այնր աղագաւ եւս զձէնջ շնորհակալ եղաք:

Դարձեալ՝ քահանայքդ զյաճախիլ անկարգութեանցն ի բազմանալոյ
ձեր եւ մանաւանդ անձնընծայ սպրդամուտ քահանայիցն ցուցանելով,
խնդրեալ էիք սաստել Դերջանու եւ Կեղոյ եպիսկոպոսացն եւ ի Բասէն
եղեալ աղթամարմայ եպիսկոպոսին, մի եւս ձեռնադրել զառ ինքեանս գնա-
ցօղսն այսի: Եւ նզովիւք վակել զի մինչ ի ԺԵ /15/ կամ ի Ի /20/ տարի ի
քաղաքէդ ոչ ոք ձեռնադրեսցի քահանայ, նաեւ վասն ի շրջակայից յայդր
ժողովեցեալ շատաշրջիկ եւ ծակամուտ քահանայիցն պատուէր գրել սաս-
տիւ, զի դարձցին իւրաքանչիւր ի տեղիս իւրեանց եւ մի զզուեցուսցեն
զժողովուրդն քաղաքիդ:

Եւ օրհնեալ իշխանքդ զայսոսիկ խնդիրս քահանայիցն յիշատակելով ի
թղթոջ ձերում, եւս կարեւոր համարելով, խնդրեալ էիք կառարումն տալ
այնոցիկ: Ընդ որս եւ մեք հաճեցաք յիրաւի հաւանելի եւ օգտակար համա-
րելով: Սակայն եպիսկոպոսքն այնք, առ որս խնդրէք զսաստ գրել, ոչ եմք
տեղեակ, թէ իրաքանչիւրն զքանի՞ սն էն ձեռնադրեալ, եւ ո՞վք էն եւ ո-
րո՞ց խնդրովք: Իցէ թէ ի տեղականացդ յոմանց թուղթ ունիցին նոքա եւ
մինչ գրիցեմք նոցա, զոր ինչ արժանն է, նոքա եւս զայն թուղթն յղեսցեն
առ մեզ, եւ չէ բարւոք ձեզ:

Ուրեմն պիտոյ է, զի զքանիս թուոյ ձեռնադրեցելոցն յիրաքանչիւր է-
պիսկոպոսէ եւ զանուանսն, Հանդերձ այլ որպիսութեամբքն, գրիցէք մեզ,
եւ մեք իմացեալ զայնս, ըստ այնմ պարտաւորեացդ զնոսա:

Եւ զոր խնդրէք նզովիւք վակել զի ի ԺԵ /15/ կամ ի Ի /20/ ամն ոչ
ձեռնադրիցի քահանայ ի տեղդ, ահա վասն որքանութեան քահանայից
քաղաքիդ եւ այլ ոչ յաւելանալոյ, ի նախնի սրբազան Հայրապետացն մե-
րոց յոմանց կանոն գոյ նզովիւք Հանդերձ գրեցեալ, որ յայգր է, արդ ու՞ր
է այն կանոնապահութիւն: Այժմ մեք ի վերայ այն նզովիցն նզովս բարդել

անձնընծայօրէն լինիլ ի քահանայս, եւ ժողովրդականքն եւս մի լիցին պատճառ անհարկ ձեռնադրութեան աւելորդ քահանայից:

Եւ եթէ իցէն, որք գնացեալ զանխնաբար յայլոց վիճակաց եպիսկոպոսաց ձեռնադրիցին, անընդունելի լիցին ի յեկեղեցիս ձեր, զի սրբապիղծ են այնպիսիքն: Որոց աղագաւ եւ հարկ լիցի քահանայիցդ եւ իշխանացդ ամենից գրել մեզ զնոցունց յանդուգնէ: Ապ որ եւ մեք խոստանամք, զի ի ծանուցանելն ձեր մեզ զայնպիսեացդ վրէժինդիր եղեալ ըստ կանոնաց սրբազնէից Հարցն, ընկեցցուք զնոսա ի գողունի կարգէն եւ արտաքսեցուք յեկեղեցւոյ: Այս, զգուշութիւն լիցի ի Հարուստ ժամանակս, մինչեւ նոաղեացի բազմութիւնն քահանայից, ապա որք արժանաւորք իցէն, Հաճութեամբ եւ Հաւանութեամբ Հասարակութեանդ, ձեռնադրեսցին յայդմ վիճակի եղեալ եպիսկոպոսէն՝ ով որ եւ գտանիցի:

Իսկ եւ ի շրջակայ գիւղորէից եկեալ շատաշրջիկ քահանայքն, որք թողեալ զեկեղեցիս եւ զժողովուրդս խրեանց, վասն ագահութեան դեղերին յայդր եւ զդայթակղութիւնս սերմանէն եւ ծանրանան ի վերայ ժողովրդեանդ, այս է պատուէրիմ նոցա, զի բաւական համարեալ զառաջինի մուրացկանութիւնն, գարձ արասցեն ի քաղաքէդ առ եկեղեցիս եւ ժողովուրդս իւրեանց, եւ զնոսա Հովուեսցեն: Ուստի Հարկ լիցի ձեզ՝ քահանայիցդ եւ իշխանացդ ժողովել զպանդխտեալ քահանայսն առ ձեզ եւ զայս պատուէր մեր ընթեռնուլ ի յունկն նոցա, եւ յետ այնորիկ ի բաց մեկնել ի ձէնջ եւ ի քաղաքէդ, գնալ յիւրաքանչիւր տեղիս:

Իսկ եթէ եւ եւս համառեալ լրջիցին մնալ յայդր, այնուհետեւ ոչ եւս պարտիք Համարիլ զնոսա ի քահանայս եւ ոչ տալ զտուրս ինչ, զի քահանայք են իւրեանց գիւղիցն եւ եկեղեցեացն, եւ ոչ վասն ձեր:

Այսպէս գիտացեալ, ըստ գրեցելոցս առնելով, եղիջիք ողջ ի Տէր եւ պահպանեցեալք ողորմութեամբ Նորին, եւ շնորհք սրբոյ Աթոռոյս ընդ ձեզ լիցի Հանապազ:

Գրեցաւ ի թուականիս մերում ՌՄՆ /1791/ եւ ի մարտի... ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1576–1577:

1248 1791 **թ. 5 մարտի** – Թուղթ ի Կալկաթա առ պարոն Խաչիկն Առաքելեան վասն ագուլեցի Բաղդասնց Գէորգի որդի Յովհաննէսին, թէ Հօրեղբօր որդի է անդ ի Կալկաթա վախճանեալ Բաղդէնց Թումանի որդի Կարապետին:

Ձեռ. 4501, էջ 1578:

1249 1791 **թ. մարտ** – Թուղթ ի Հաշտարխան առ ամենից. աղայ Մինասն եղիազարեան եւ առ Ստեփանն Դիլանչեան եւ առ աղայ Մկրտումն Դալտեան վասն Թիֆլիզու գործակալին սրբոյ Աթոռոյս՝ տէր Ղազարին եղբայր Աղաջոյին, որ դաւայ ունէր ընդ Ղալջեան Բաղտասարին եւ դաւային ի յերկիրն Ռուսաց պարտ էր վճարիլ[245]:

Ձեռ. 4501, էջ 1578–1579:

1579 1250 1791 **թ. 17 մարտի** – Թուղթ առ Թադէոս Հին Վրաց, ի պատասխանի թղթոյ նորա ընդ պարոն Յովսէփին գրեցելոյ, ընդ որում եւ ընծայ յղեցաւ:

Յորմէ ժամանեցաք թուղթ...

Եւ ընդ շնորհամատոյց օրհնութեանս աստուածայնոյ, ծանուցումն լիցի բարեպաշտութեան քոյին: Զի ըստ որում գրէ իմաստունն, թէ մի մոռանար զբարեկամս քո ի մտաց քոց, եւ մեք առ անշուշտ գոլոյ բարեկամութեանն ի մէջ մեր եւ ձեր, Հարկիմք ունիլ զփոյթ Նորին Հանգամանաց եւ յօժարիմք յայտնածաւալ երեւեցուցանել զնշանսն: Այլ դառնագոյն բերմունք յետին ժամանակիս ի Հարուստ միջոցի նահանջեցին զմեզ // ի փոյթոյն մերմէ:

1580

Այժմ ի ձեռն Հաւատարիմ միաբնօրբաշտոյն ձերոյ եւ Հարազատ սիրելւոյն մերոյ՝ պարոն Յովսէփին Ղօրղանեան, որ զսիրոյ եւ Հարցման թուղթ էիր գրեալ, ընկալաք մեծաւ սիրով եւ զուարճացաք ուրախարար գրուածովքդ բարեկամութեան եւ զառաւելապէսն, քան զգրեալսն ի բերանոյ պարոն Յովսէփին իմացեալ, թէ որպէս ունիք առ սուրբ Աթոռս մեր եւ առ մեզ զսէր մեծագոյն եւ առ մերազնեայսն զինւոյն բաւականագոյն, կարի յոյժ շնորհակալ եղաք զձերմէ վսեմահառս յարգութենէ, եւ Հայցեցաք եւ Հայցեմք միշտ յԱստուծոյ առաւելուլ առ ձեզ զբարիսն: Որ եւ անճառ մարդասիրութեամբ իւրով ծաւալեալ առ ձեզ զառատութիւն շնորհաց իւրոց, պահեսցէ պարագայից ամօք եւ խաղաղ կենօք, Հզօր իշխանութեամբ եւ պանծալի փառազուարճութեամբ՝ ի յանդորրութիւն որոց ընդ Հովանեաւ թեւոց ձերոց եւ ի մեր եւս գերազանց Հրճուանս:

Արդ, թէ յայսքան միջոցի ո՛րպէս ձախորդութիւն զդէմ կալաւ կամաց եւ առնելոյն մերոյ, որ մինչ զի գրեցաք եւս առ բարեպաշտութիւն ձեր զթուղթ, բայց ոչ յաջողեցաւ յոտգարկելն, զայնմանէ պարոն Յովսէփ մուերիմն քո եւ մեր, քաջ տեղակացեալ ծանուցէ մեծանձնութեան ձերում:

Իսկ Նարդենիս ի գալ Նորին եւ ի վերադառնալ բարեյաջող իմն դիպեալ մեզ, ժամանեցաք գրել զայս սիրանիշ եւ օրհնաձիր թուղթ առ անխորտակ բարեկամիդ մեր, տէնչացօզդ օրհնութեանց եւ շնորհաց:

Ես այսու վերատին խնդիր է մեր ի յաստուածասիրութենէդ քումմէ, զի որպէս մինչեւ ցարդ, նոյնպէս եւ յայսմհետէ Հաստատուն կալցիս զսէրդ եւ զբարեկամութիւնդ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, եւ զարդիւնաբար խնամածութիւնդ առ խղճալի մերայինս, որք ընդ բարի Հովանաւորութեամբ աստուածապահ տէրութեան ձերոյ: Որովք կացցուք միշտ շնորհակալու գբարեշնորհութենէ ձերմէ եւ աղօթասէր վասն կենաց եւ յաջողութեան ձերոյ:

Իսկ զորպիսեաբար կացութենէ սրբոյ Աթոռոյս եւ մեր, ամենայն պարագայիք ի Հարազատէդ մեր եւ ձեր՝ ի պարոն Յովսէփէդ ունիս իմանալ եթէ կամիցիս:

Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ յամի Փրկչին 1791 եւ ի մարտի ԺԷ /17/ ի լուսակառոյց Աթոռս Ամենայն Հայոց ի սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1579–1580:

1479 1251 1791 **թ. մարտ** – Կոնդակ ժողովարարութեան ի վերայ կարնոյ եւ Կարսայ եւ շրջակայիցն վասն Իւչքիլիսէի վանիցն, որ ի շարժէն վնասեցեալ էր եւ առաջնորդն նորոգէր:

/Սկիզբն է ի փոքրագիրք մասին տետրս, ի 282 երեսի/:... Որք զետեղեալ կայք ի յաստուածահնամ քաղաքդ՝ ի Կարին եւ ի Կարս, եւ ի շրջակայս դոցին, ի գաւառս, ի զաստապայս եւ ի գեօղորայս, յորս կառուցեալ սրբոց եկեղեցեաց եւ եկեղեցականաց դասուց, ուղղաշաւիղ առաջնորդաց, սրբանուէր քահանայից, եւ Համօրէն մանկանց եկեղեցւոյ, բարեպաշտօն իշխանաց, խոհեմատառ վաճառականաց, ձեռնահմուտ արուես-

տաւորաց, Հանճարեղ տանուտեարց, քրտնաջան երկրագործաց, երկիւղազարդ տանտիկնաց եւ այլ Համայն Ժողովրդոցդ առՀասարակ՝ մնծանց եւ փոքունց, արանց եւ կանանց խնդալ ի Տէր: /Դարձեալ տես անդ/:... մնալ ի զուարճութեան եւ յանպակասութեան: Իսկ եթէ խնամելն եւ մարդասիրելն զայն, որոց իցէ վիշտ եւ պակասաւորութիւն վասն անձանց իւրեանց միայն եւ մարմնաւոր գործոց, ընդունելի եւ վարձաւոր գործք իցեն, ապա որչա՛փ եւս առաւել Հոգեշահ եւ օգտակար է, եթէ օգնիցեմք այնպիսեաց, որոց իցէ պակասաւորութիւն եւ դժուարակրելի ծանրութիւն վասն Հոգեւոր եւ աստուածահաճոյ գործոյ եւ յաւիտենական յիշատակի:

Արդ, սիրելի եւ Հոգեւոր որդիք մեր, յայսպիսեաց զի ոմն ցուցից ձեզ, որ է շնորհածին որդին մեր՝ սրբոյն Յօհաննու Մկրտչի Հրաշափառ վանիցն Իւչքիլիսայ կոչեցեալոց արժանավայել առաջնորդ Մկրտիչ արՀիեպիսկոպոսն, որում եւ դուք օժանդակելով եւ կարեկցելով մասնակից լինիցիք նորին բարւոք եւ վարձատրելի գործոյն: Քանզի ի ՌՄԼՀ /1780/ թուին, որ ահագին գետնաշարժ եղեւ ի յԱլաշկերտ եւ յայն կողմունսն, եւ բազում աւերս գործեաց, յայնմանէ գետնաշարժութենէ եւ յիշեալ սուրբ վանքն Յօհաննու Մկրտչին ի վաղագոյն ժամանակաց կերտեալ, գոլով եւ խախտութիւն ունելով, մնծապէս վնասեցաւ, զի երկու որմունքն ի վերուստ ի վայր Հերձան եւ ի կաթուղիկէէն եւ ի պակաց տանեցան բազում քարինք Հո-
1480 սե//ցան յերկիր, այլեւ արտաքոյ եւս պարիսպն եւ այլ շինուածքն բոլ մասին փլան եւ բոլ մասին խախտեցան: Ուստի մնծագոյն տրտմութիւն եղեւ մեզ:

Ապա բազմաշխատ առաջնորդն նորին՝ Մկրտիչ Հանճարափայլ վարդապետն, կարի իսի Հոգս ունելով առ այն, ի մէնջ եւս յորդորեցեալ, յանցելում ամին ձեռն էարկ ի նորոգումն եւ գոն գործեալ նորոգեցոյց զոմանս յաւերածոցն, եւ գմնացեալսն եւս յառաջիկայս ջանայ նորոգել տալ: Բայց ոչ բաւականաձեռն գոլով առ այնպիսի մնծագործութիւն եւ ի կողմանէ ծախուցն զպակասութիւնս ունելով, կարօտեալ ձերդ օգնականութեան, խնդրեաց ի մէնջ գնամակ ժողովարարութեան ի վերայ օրՀնեցելոցդ, որով օգնութիւն գոնիցէ ի բարեպաշտութենէ ձերմէ:

Եւ մեք, բոլ պատշաճաւոր խնդրոյն Մկրտիչ շնորհապերճ եպիսկոպոսին, շնորհեցաք նմա զայս օրՀնաձիր եւ յորդորական թուղթ մեր ի վերայ աստուածասիրութեան ձերոյ, զոր կամ ինքն բերցէ առ ձեզ եւ կամ ի ձեռն ուրումն միաբանի իւրոյ, Հանդերձ իւր վկայական թղթովն, առաքեսցէ՝ խնդրել ի ձէնջ զոտւրս ողորմութեան ի յօգնութիւն մնծածախ ձեռնարկութեանն իւրեանց:

Ուրեմն պատուիրելով պատուիրեմք սիրելի եւ Հոգեւոր որդւոցդ մերոց, զի ի գալն առ ձեզ ունողիդ ի ձեռին զայս օրՀնաձիր նամակս մեր, ընկալջիք զդա սիրով եւ պատուով, եւ ամենեքեանդ իսկ՝ արք եւ կանայք, մնծք եւ փոքունք, ի գութ շարժեալ յօժար կամօք եւ զուարթ երեսօք, շնորհեջիք ի ձեռն դորա զառատաբաշխ տուրս ողորմութեան ի փառս Քրիստոսի եւ ի սէր պատուոյ երանելի Մկրտչի նորին սրբոյն Յօհաննու կարապետին: Որպէս զի լիագոյն տրտմով ձերովք Հոգեկանօք նորոգութիւն լիցի վաղեմակառոյց գերահռչակ սրբոյ վանիցն այնորիկ, յանմահ յիշատակ պաղաբերացդ: Որք և ընդ միոյն տրտց ձերոց Հազարապատիկ ընկալջիք յԱստուծոյ եւ լիջիք օրՀնեալք ի նմանէ եւ յամենայն սրբոց նորա եւ

ի մէնջ, եւ շնորՀք սրբոյ Հոգւոյն տեղւոյս Քրիստոսի ընդ ձեզ լիցի յարաժամ:

Նաեւ ի Հրաշազարդ վանքն սրբոյն Յօհաննու Մկրտչին որքան աղօթք, սաղմոսերգութիւնք, պաշտամունք եւ պատարագք մատչիցին, յայնցանէ մասն եւ բաժին եղիցի ձեզ եւ ընդ նեցելոց ձերոց: Ամէն:

Գրեցաւ ի թուականիս Հայոց ՌՄԼ /1791/ եւ մարտի ամսոյ... առ դրան երկնաբատակ մեծի Աթոռոյս սրբոյ Էջմիածնի[246]:

Ձեռ. 4501, էջ 1579–1580:

1480 1252 1791 թ. 17 մարտի – Թուղթ առ Վրաց արքայն Հերակլէս, ի պատասխանի թղթոյն ընդ Ղօրղանեան Յովսէփին գրեցելոյ:

Յորմէ ժամանեցէ...

Եւ ընդ աստուածապարգեւ օրՀնութեան եւ սիրոյ ողջունաւոր նամակիս ծանուցումն լիցի քոմ բարեպաշտութեան: Զի սիրանշան թուղթ մեծանձնութեանդ, գրեցեալ յայամ ամի յունվարի ԺԲ /12/ ի ձեռն Հարազատ ծառային ձերոյ եւ Հոգեւոր որդւոյն մերոյ՝ Ղօրղանեան պարոն Յովսէփին, էՀաս առ մեզ: Զոր սիրով մեծաւ առ ընկալեալ, ծանեաք զդրեալդ ի նմա: Եւ տեղեկացեալ նորապէս պարեկեցութենէ եւ պայծռութենից ձերոց, ուրախ եղաք առաւելապէս: Յաւելցէ Տէրն Տերանց զաւուրս յաւուրս ձեր ի խաղաղութեան եւ ի քաջաբախտութենէ ի վանուն Հակառակորդաց սրբոյ եկեղեցւոյ, ի պարծանս երկրպագուաց սրբոյ խաչին, եւ առաւել եւս յուրախութիւն մեր:

1481 Գրեալ էիր զբարեմտիդիր մի// ի վերայ Մաւսէսեանն Ազաբեայնն եւ Հրամայեալ էիր, որպէս զի սատ առնուցումք զդրամն, եւ փոխիցայ առնիցեմք յերկիրն Ռուսաց ի վերայ Յովսէփ վարդապետին մերոյ՝ արդէն Հաստատեալ ծառային ձերոյ՝ Մուխան Դիւանին: Բարի էր Հրամանն ձեր եւ ոչ այնքան դժուարին, եթէ մեզ անդանօր ի պատրաստի դրամ գտանիցիւր, որպէս եւ մնծութիւն քո Համարեալ է: Սակայն յանցելում տարւոջն Յովսէփ վարդապետն ի ձեռն իւրայնոց միջոց զժողովեալ յիշատակն յղեալ էր եւ գործոյն նորոգութիւն խնդրեալ, եւ մեք զնորոգ կոնդակն եւ զթուղթն յղեցաք, որք ընդ յայդր անցին, մինչեւ ի Համանիլ նոցա ի Հաշտարխան, Յովսէփ վարդապետն եղեալ գնացեալ էր ի բանակն զօրաց: Որ դեռեւս նա յայն կողմունսն է եւ գործն նուիրակութեան տակաւին մնացեալ:

Յառաջ քան զայս խնդրեալ էաք ի նմանէ զսակաւ ինչ վէճ իւս, որոց աղագաւ գրեալ է, թէ ես յայս կողմունս եմ, յորս ամենայն պիտոյից սղութիւն է եւ ծախքն իմ յոյժ առատ: Զայնպան ինչ ոչ գտանիմ, զի զիարճանն Հոգացից եւ ի նուիրակութիւնն դեռ ոչ եմ ձեռնամխեալ եւ այլն:

Եւ զի այսպէս է, այժմ ո՞րպէս լինի փոխիցայ առնել ի վերայ նորա, մինչ գիտեմք զդատարկաձեռն գոլն: Ապա թէ ոչ, ի՞նչ ծանուցին էր մեզ աստ ի մօտոյ առնուլ եւ ի Հեռավայրի անդ Հատուցանել: Բայց այնպէս է յիրաւի, որպէս ծանուցաւ ահա մնծութեանդ: Ուրեմն թուղթին արագեաս առ այս:

Իսկ բոլ միոյ Հրամանիդ ահա զմի ժամացոյց յղեցաք ձեռամբ պարոն Յովսէփին: Զոր սիրով ընդունիլ խնդրեմք եւ զբազմարդիւն բարեկամութիւնդ եւ[247] պիտանդ միշտ անպակաս առնել ի սրբոյ Աթոռոյս եւ ի մէնջ:

Եւ զայլ ամենայն որպէսն մեր եւ երկրիս ի գրաբեր Հարաղատէն քո եւ մեր՝ ի պարոն Յովսէփէն իմացիս, որ ըստ չափու գիտակ եղեւ բազմաց թէութեանց:

Ողջ լեր ի Տէր, զօրացեալ եւ պահպանեցեալ կենսատու խաչին սրբով: Ամէն:

Գրեցաւ ի թուի Քրկչին ՌՂԱ եւ ի մարտի ամսոյ ԺԷ /17/ ի յԱնապատս Զորագիւղի, որ առ Երեւան քաղաքի[248]:

Ձեռ. 4501, էջ 1580–1581:

1481 ՌՄԽԳ 1791 **Թ. մայիս** – Թուղթ առ Բաղդասր առ սրբոյ Աթոռոյս գործակալ պարոն Փանոսն, ի պատասխանի երից թղթոց նորա՝ ի ՌՄՂԸ /1789/ թուոյ Հոկտեմբերի ԺԷ /17/ եւ ի նոյեմբերի Ժ /10/ եւ ի ՌՄՂԹ /1790/ թուոյ նոյեմբերի ԻԳ /23/ գրեցելոց վասն զանազան իրաց եւ իրակութեանց:

Յորմէ ժամանեցեալ...

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեան նամակիս գիտասջիր սիրելիդ մեր ի Տէր եւ օգտասջան որդի սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի երեք թուղթք քո՝ ի ՌՄՂ /1789/ թուոյ Հոկտեմբերի ԺԷ /17/ եւ ի նոյեմբերի Ժ /10/ եւ ի ՌՄՂԹ /1790/ թուոյ նոյեմբերի ԻԳ /23/ գրեցեալք, Հասին առ մեզ ըստ իւրաքանչիւր ժամանակի: Որոց վերջինն ժամանեալ ի ՌՄՆ /1791/ թուոյս մարտի ԺԶ /16/: Եւ իմացաք զամենայն գրեալսդ:

Այլ առաջնոց թղթոցդ, որ էր ընդ մաՀարին տեղականացդ, ի ժամանակին ոչ յաջողեցաւ մեզ պատասխանի գրել: Քանզի ի յարուցմանց իշխողին երկրիս եւ Խոյայ եւ Նախչաւանու իշխողացն բազում զօրօք եւ ի պատերազմելոյ ընդ միմեանս, վրդովեցան երկրայքս եւ մանաւանդ վնասեցաւ այս երկիրս: Եւ սրբոյ Աթոռոյս եւ մեզ ոչ սակաւ նեղութիւնք եւ վնասք հասին, զորոց, ի Հարկէ, լուեալ էք (թէեւ յատկական ողորմութիւնն Աստուծոյ պահպանեաց զսուրբ Աթոռս ի գիխաւորագոյն վնասուց):

Ապա ի վերայ դիպուածոյն այնոցիկ բազմօք հոգւօք եւ զբաղմամբք պաշարեցեալ, անձեռնհաս եղաք ի գրելիս մեր առ ձեզ: Իսկ այժմ փոքր ինչ թեթեւացեալ ի կենամաշ կրից, փոյթ արարաք գրել զպատասխանիս բանիցն քոց:

Արդ, յառաջին թղթոցդ գրեալ էիր նախապէս զՀասանիկն առ քեզ երկուց թղթոցն մերոց՝ ի ՌՄՂ /1789/ թուոյ փետրվարի ԼՀն եւ ի մայիսի Ե /5/ գրեցելոց՝ Հանդերձ Բասրայու եւ այլոց թղթովքն եւ մէկ Հակն գրեամբքն, եւ զքո յղելն զփակէին եւ զդրեանն ի Բասրայ առ պարոն Յովաննէսն, եւ զմարգար աղային թուղթն տալդ նմա:

1482 Նաեւ ծանուցեալ // էիր զԽանբաբեան Յակոբի խնդրելն ի քէն զճանապարհի քիրայն եւ խարճն Սանդուղին գրեանցն, եւ զբռնալն երեսունեւերեք զուռուշ, եւ Հինգ զուռուշ եւ կէս եւս վասն այսի ի Բասրայ տանելոյն տալդ, որոց ջամն է երեսունեւհինն զուռուշ: Ընդ որ Հաճեցաք եւ շնորհակալ եղաք զբարեպաշտ սիրելւոյդ վասն անյապաղ Հոգալոյդ զայդոսիկ: Տէր օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ զքեզ ամենայն քոյայնովքդ եւ վարձատրեսցէ փոխանակ յօժարակամ աշխատանացդ:

Ապա սակս յառաջագոյն մեր յղեալ գրեանցն ի Պօլիս ի ձեռն Մինասս վարդապետին առ ի յղել յայդր եւ ի Բասրայ, զորս վասն անյաջող լինելոյն, յայդր յղել, ի վերայ Հալապու էր յղեալ: Գրեալ էիր, թէ ի վերայ Խոյու ասա յղելդ շատ անվտանգ է, իմացաք եւ բարւոք Համարեցաք զայս

գրելդ: Այսուհետեւ մինչ այլեւս գիրք յղելոց իցեմք յայդ կողմունսդ, ի վերայ Խոյու յղեացուք:

Դարձեալ ի կողմանէ Հասարակութեանդ մանաւանդ խնդրեալ էիր կատարումն տալ աղերսանաց ձերոց: Թէպէտ դժուարինս էիք խնդրեալ, սակայն վասն սակաւաւոր գոլոյ մերայնոցդ յայդմ քաղաքի եւ վասն այլեւայլ վտանգից, ներեցաք եւ աՀա կոնդակ գրեցաք, թոյլատրելով ըստ խնդրոյն ձերոյ առնել, բայց յայլ ծանրագոյն օրինազանցութեանց զգոյշ լինիլ:

Իսկ յերկրորդ թղթոջդ ծանուցեալ էիր զՀասանիկն առ քեզ ի սեպտեմբերի ԺԱ /11/ գրեցեալ թղթոյն մերոց, եւ զքո փութանակի յղելն զԲասրայու պարոն Յովաննէսի փակէին առ նա: Ցետ այնորիկ ի պարոն Յովաննէսէն թուղթս ընկալաք, ի պատասխանիս թղթոցն մերոց եւ միամտեցաք ի կողմանէ գրեանցն, որք Հասեալ են առ նա:

Գրեալ էիր եւս ի կողմանէ Մինասս վարդապետի ի Բասրայ յղեալ գրեանցն, թէ քանիքն, որք առ իս, պարտին Հասանիկ: Վասն այնց պարոն Յովաննէսին գրեալ եմ եւ այլն: Այժմ մեք եւս գրեցաք պարոն Յովաննէսին, որ զայն քանի գրեանսն յղեսցէ յայդր առ քեզ: Արդ, եթէ քոյդ գրեցեամբն Հասուցեալ է եւ կամ մեր գրելովս Հասուցանիցէ, լաւ է: Եւ թէ ոչ, ծանուսցես մեզ, որ մեք ի սրբոյ Աթոռոյս կրկին յղեացուք ի վերայ Խոյու յայդր:

Եւ յերրորդ թղթոջդ գրեալ էիր զպարոն Յովաննէսի ի ձեռն պարոն Միքայէլին ապապարեալ բանսն առ քեզ՝ վասն ծանուցանելոյ մեզ: Այսինքն՝ եփրեմ վարդապետի յանցեալ ամի ի Բանկալայ մնալն, եւ յայսմ ամի եղանելոյ լինիլն, եւ ի Խաչիկ Առաքելի «Բէկլար» նաւուն Թանխայ լինիլն, եւ ի կողմանէ սրբոյ Աթոռոյս, եւ նաւին թաւայի մնալն, եւ ի Սուրաթու քարւր գալն առ ինքն ի կողմանէ նուիրակին, եւ ջաՀն նաւս ուղեւորելն դէպ յայդր, եւ զսաղաւարտս շինել տալն ի Հալապ ըստ բանի նուիրակին:

Զայդոսիկ պարոն Յովաննէսն պարագայիւք ծանուցեալ է մեզ իւր թղթովքն: Միայն թէ զսաղաւարտից յայդր ի ձեռն Միքայելի Հասանիկն, որ խնացուցեալ էիր, միամտեցաք այնու: Այլեւ զփօղիցայիկն, զորս յիշեալ էիր, Հասեալ են ի Պօլիս Մինասս վարդապետին եւ նա ծանուցեալ էր մեզ: Իսկ եւ ծանուցեալ էիր զորքանութիւն գանձանակական եւ Հոգեբարժանական արդեանցն ժողովեցելոց, ի գնալոյն Հետ այսի եփրեմ սաստուածիմաստ վարդապետին մինչեւ յանցեալ թուոյ նոյեմբերն, որ է ՌՃ /400/ զուռուշ, որոյ աղագաւ շնորհակալ եղաք զօրհնել ժողովրդէնէ քաղաքիդ եւ զՀարաղատ գործակալէդ մերմէ: Եւ այժմ ընդ ներողութեան կոնդակին կրկին եւս կոնդակ գրելն ոչ Հարկաւոր վարկաք, յոյս յԱստուած, որ նուիրակն յայսմ ամի վերադարձեալ գայցէ յայդր եւ ընդ նմա գրիցես մեզ, զոր ինչ եղեալն իցէ, եւ Հասուցեալ իցես, յայնժամ գրեացուք զկոնդակ օրհնութեան եւ շնորհակալութեան ի վերայ օրհնեալ ժողովրդեանդ՝ ի միամտութիւն նոցա եւ քեզ:

Նաեւ ի Բասրայու պարոն Յովաննէսէն եւ այլոց եկեալ թուղթն, զորս
1483 յղեալ էիր, ընկալաք եւ աՀա զպատասխանի // գրեալ յղեացաք ընդ թղթոյս, յոր եւ դու յղեսցես առ նա ի Բասրայ: Պարոն Մարգար-աղային եւս էր թուղթս գրեալ մեզ եւ մեք այժմ զնոցին պատասխանին գրեցաք, զայն եւս

նման Հաստուցեա: Եւ ի ճշմարիտ սէրդ եւ ի Հարազատութիւնդ Հաստատուն մնալով եւ զորպիսածանոյց թուղթդ անպակաս առնելով ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄԽ /1791/ թուոջս եւ ի մարտի... ի սուրբ Աթոռս Էջմի[ա-ծին]:

Ողջոյն եւ օրհնութիւն տամ աստուածապարգեւ զաւակին քոյ եւ Հոգեւոր որդւոյն մերոյ՝ նորաբողբոջ օրհնեալ Եփրեմին եւ այլ քոյայնոցն ամենեցուն, զորս եւ յանձնեմ ի պահպանութիւն ամենազօր աջոյ Քրիստոսի Տեառն մերոյ:

Ձեռ. 4501, էջ 1481–1483:

1483 1254 [1791 թ. մարտ] – Թուղթ ի Պասրայ առ Հանդուցեալ մահտեսի Խաչիկի դուստր Յօղիտային, ի պատասխանի թղթոյ նորա ի թուոջ Փրկչին 1790 յունիսի 21 գրեցելոյ եւ ընդ օրինակի Հօր կտակագրին յղեցելոյ:

Յորմէ ժամանեայէ...

Եւ ընդ օրհնութեանս աստուածայնոյ գիտասջիր Հոգեւոր դուստր մեր եւ Հարազատ զաւակ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի թուղթք քո ի թուոջ Փրկչին 1790 ի յունիսի ԻԱ /21/ գրեցեալ, Հանդերձ օրինակաւ կտակագրին Հոգելոյս Հօրն քո՝ մահտեսի Խաչիկին, էհաս առ մեզ ի նոյն թուոյ Հոկտեմբերի Թ /9/, եւ օրինակքն նոցին եւս ժամանեցին ի դեկտեմբերի Ա /1/: Եւ ընթերցեալ ծանեաք զմիտս գրեցելոցդ: Բայց զի առաւելեալ էին Հոգք մեր ի ձախորդակի դիպուածոց, յամեցաւ մինչեւ ցարդ առնել մեր զդարձ գրուածոցդ: Իսկ այժմ ի ձեռնհասութեան մերում ոչ եւս յապաղեալ գրեմք:

Արդ, նախապէս գրեալ էիր զթղթոց մերոյ ժամանելն առ քեզ, յորոյ կողմանէ միամիտ եղաք:

Երկրորդ՝ զկտակագրութիւն Հանդուցեալ Հօրն քո ի մէջ բերելով, ցուցեալ էիր զսրանեզրութիւն ի բանակատարացն իբրեւ ի յոչ Հաւատարմաբար Հոգացողաց, զոր եւս ծանեաք:

Երրորդ՝ զտուրն նոյնոյ Հանդուցելոյն, որ վասն տպագրութեան Աւետեան ժամագրքին եւ Յովսեպեան պատմագրքին յիշատակելով, յիշեալ էիք եւ զպայմանեալ խնդիրն նորա ի նոյն գրեանցն: Ընդ որ եւ յաղագս ի մէնջ յայդր յղեալ գրեանցն ծանուցեալ էիր, թէ առ իս էհաս, բայց պարտն Յովաննէսեան բռնութեամբ էառ յինէն եւ զերկուս միայն ետ ինձ եւ այլն: Առ որս ծանիր, զի զայն գրեանն յիրաւի մեք առ պարտն Յովաննէսեան էաք յղեալ՝ ոչ վասն իւր, այլ վասն այլոց ի զանազան տեղիս, եւ զերկուսն էաք առ քեզ յղեալ, զորս եւ նա Հաստուցեալ է: Իսկ յուսահոգի մահտեսի Խաչիկի խնդիրն այսպէս եղեւ, որ գրեաց մեզ վասն Աւետեացն, թէ զայսքան Հատ յղեսջիք ի Ջուղայ վասն եկեղեցեացն, զորս եւ մեք ըստ թուոյ եկեղեցեացն Ջուղայու նահանգին յղեցաք, որոց տանօղ կարաւանն աւազակաց պատահելով, թէպէտ եւ քանիքն յԱւետեացն աւարեցեալք կամ վատնեցեալք էին, սակայն շատն Հասեալ են ի Ջուղայ, որպէս գիտեմք:

Եւ որքան մնացեալ է ի խնդրեալ թուոյ լուսահոգւոյն թէ Աւետիք եւ թէ Յովսեփոսք, զայնս եւս առ քեզ յղեսցուք մասն մասն ընդ Հաւատարիմ եկաւորաց մինչ պատահիցին: Այլ սիրելի եւ Հոգեւոր դուստրդ մեր որպէս խնդրոյ նորին փոյթ առնես, նոյնպէս կտակաւ խոստմանն եւս պարտիս փոյթ առնել, զի բանակատարքդ նորին մի մնայցէք պարտական սրբոյ Աթոռոյս:

Չորրորդ՝ խնդրեալ էիք յորդորումն գրել առ Յովաննէսն՝ արդարութեամբ տալ զհաշիւն լուսահոգւոյն եւ այլն: Յառաջմէ գրեալ եմք, այժմ

1484 եւս վասն քո բանից // վերստին գրեցաք յանդիմանախառն Հարկադրութեամբ, ստիպով եւ իրամբ առնել զիրսն, որպես զի իւրաքանչիւրցդ բաժինն առ ձեզ Հացի առանց զրկանաց:

Ձեռ. 4501, էջ 1483–1484:

1255 1791 թ. 26 մարտի – Կոնդակ ժողովարարութեան վասն Թիֆլիզեցի Յովսէփ առն պարտատիրի:

Ի կարին, ի Ղարս, ի Կիւմիշխանայ եւ ի Տրապիզն, եւ ի շրջակայս դոցին: Հանճարունակ առաջնորդաց..... մի է սոյն թղթոյս բերօղ Յովսէփ անուն խղճալի այրդ, ի մերս ազգէ եւ ի քաղաքէն Թիֆլիզոյ, որ յառաջս ըստ բաւականին իւրում ապրուստի եւ կայից տէր է եղեալ, այլ յետոյ ձախողակի դիպուածոց պատահելով, դառնարկեցեալ է յամենայն կայիցն եւ անկեալ է ի ներքոյ պարտուց: Եւ չունելով յայլ ուստեքէ զօգնութիւն, վկայական թղթով բազմած եւ լալագին...

Ի ՌՄԽ /1791/ թուոջս եւ ի մարտի ԻԶ /26/ ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին/:

Ձեռ. 4449, էջ 179:

390բ 1256ա Ի Բաղդատ – Կոնդակ մի ժողովարարութեան ի վերայ Բաղդատու, Բասրայու, Զմիւռնոյ եւ Ամմայ վասն շապիճնղարաշիասրցի Յակոբ քահանային, զոր գրեաց ըստ խնդրոյ վերոյ յիշեալ Մարգար աղային եւ յղեաց ի ձեռս իւր՝ տալ նմա:

1256բ Թուղթ մի եւս առ Համայն ժողովուրդն Բաղդատու, ի պատասխանի թղթոյն նոցա վասն միաբանական բազմանկիւնք պայմանագրին իւրեանց, որով յաղագս եօթինից պատճառաց թուլացուցեալ էին անդ զվէց ճիւղսն խնամութեան եւ կնքահայրութեան՝ ամուսնանալ իրերաց: Առ որ եւ սրբազան Վեհապետն ներողութեան կերպ ցուցանէ այսու ի մեծամեծ չարեացն զգուշանալով:

Պատասխան նամակներ Մարգար աղա Ավետյանին /Բաղդատ/, գործակալ այնն. Յովհաննես Բիձեհմեմյանին /Բասրա/: Բաղդատի Հայերին ներում տալու մասին Հայանգամ է ներքակ եփրեմ վարդապետին: Գիր. Իսաջանին եւ այնն. Հակոբին /Խոյ/ ուղղված պատասխան նամակով կարգադրում է վերը հիշված նամակներին ուղարկել գործակալ Փանոսին /էջ 391ա/:

Գրեցաւ յամսոյս ի Լ /30/:

391ա 1257 Ի Կարս – Թուղթ մի առ Գէորգ աղայն, ի պատասխանի թղթոյն առ սրբազան Վեհապետն գրեցելոյ: Յորում թէ մահտեսի Մկրտումի տալեաց Հաշիւն, զոր խոստացեալ էիր տեսանել, իմացաք: Եւ վասն առաջնորդին, թէ Աստուած առողջութիւն տացէ, վերստին գրեա զողջութիւնն, զի գիտասցուք: Եւ թէ գնացեալ յերեւան յաղագս Նաւուղին տաճկաց ի տեսութիւն խանին եւ դարձեալ անվնաս, լեր միամիտ:

Նաեւ ի Վաղի գիւղն գարի ունիմք, ի տեղւոյդ եկող դառարկ ուղտաքն քիրայով յղեացես կամ քիրայն տեղդ դու տացես եւ կամ մեզ գրեացես, զի մեք առ տացուք:

Գրեցաւ յամսոյս ի Լ/ն:

1791 թ. մարտ – **Թուղթք ի Թիֆլիզ**

1258 *Թուղթ մի առ Ղազար քահանայն, եթէ առ մեզ գրեցեալ թուղթդ հասեալ էն մեզ ըստ ժամանակին: Եւ թէ ահա ըստ խնդրոյդ զթուղթ օրհնութեան գրեցաք ի կողմանէ եղբօրդ՝ պարոն Ադալօյի անցիցն ի վերայ երից իշխանացն գլխաւորաց, զոր բաց յղեցաք առ քեզ, զի ընթերցեալ վերահասու լիցիս գրեցելոցն մերոց եւ ապա կնքեալ յղեսցես առ եղբայրդ, եւ վասն թղթոյ հասցէին, եթէ մեք ոչ գրեցաք, չգիտելով եթէ ապնիւ Մինաս աղայն եղիազարեան Մինամ՛ ան, թէ այլ ոք գրեաց եւ զեղա՛նակ հասցէին, եւ պատուիրեց, թէ յայդր հաւաստին իմացիր եւ ապա ըստ այնմիկ գրեա եւ առաքեա:*

Եւս թէ զայս թուղթ մի ցուցցես այլոց: Իսկ սակս եաշիկին, եթէ ամբողջապէս մեզ էհաս: Ողջոյն տայ Տէր–Հմայեակեան պարոն Ստեփան-
39ᵛᵇ *նոսին, խոստանալով, թէ // մխիթարութեան թուղթ եւս եմք գրելոց առ նա վասն տէր Աբրահամին Հանգուցելոյ: Եւ թէ ասացես նմա զայս եւս, եթէ ամանաթն մեր ի Հաշտարխանու եկեալ է առ ինքն, յղեսցէ մեզ շուտով:*

Այլեւ ծանուցանեմք, թէ ի մէջ եաշիկին կեայր թուղթ մի ի վերայ քոյ եւ Ա /ւ/ կտոր չիշակի խառայ, կնքեալ յանուն պարոն Բէժանի քուեր դուստր Անա խանումին: Բայց կնիքն խախտեցեալ էր վասն աստ եւ անդ շարժման եաշիկին: Վասն որոյ զթուղթդ յղեցաք առ քեզ, զի իմացիս: Եւ վասն խառային, եթէ ընդ յղելոց եմք ընդ Յովսէփին:

Գրեցաւ յամսոյս ի ԺԲ /12/:

1791 թ. մարտ – *Դարձեալ թուղթք ի Թիֆլիս*

1259 *Թուղթ մի Հայերէն առ արքայն Վրաց Հերակլէս, ի պատասխանի թղթոյն: Վասն բարեթագրին իւրոյ ծանուցումն, զոր յղեալ էր առ Աղալօն Ստեփանեանն՝ առ ի տալ դրամ սրբազան Վեհապետին, զի առցէ Սուլիան Դիւանն ի Հաշտարխան ի Յովսէփ պետէն ըստ գրեցելոյ սրբազան Վեհապետին, եթէ անդամնօր դրամ՝ ոչ ունիմք ի պատրաստի (մանզիւր բուիւր՛):*

1260 *Թուղթ մի եւս Հայերէն առ թագուհին Վրաց, ի պատասխանի թղթոյն: Սէր եւ օրհնութիւն, եւ յանձնարարութիւն վասն մերազնեայ ազգին անդ եղելոց: Ընդ գրոյս եւ փուտուլայ մի յաղագս Ի (20) թումանին տեղւոյս դրամոյն, առաքեցելոյն առ նա:*

Մխիթարութեան նամակ այլն. Տէր–Հմայեակեան Ստեփանին եւ այլն. Հմայեակին /Թիֆլիս/, նամակ Հիշյալ այլն. Ստեփանին եւ ազա Մկրտումի ուղարկած գործվածքեղենը էջմիածին հասցնելու Հանձնարարութեամբ, նամակ տէր Ղազար քահանային /Թիֆլիս/, որով Հայտնվում է, թէ Բեժանի քրոջ որդու իրերը, որոնք ուղարկվել են Հովսեփ Ղորգանյանի հասցեով, պետք է Հանձնել նրան (համաձնելը գրված են մարտի 17–ին):

Օրհնութեան նամակ Ս. Թադէոս Առաքելոյ վանքի վանահայր Գեորգ վարդապետին /մարտի 21–ին/, ժողովարարութեան կնդակ Թիֆլիսեցի պարտապան Հովսեփին՝ «ի վերայ կարնոյ, կարսայ, կիւմիշխանայու եւ ի Տրապիզոնու եւ ի շրջակայից նոցա» /մարտի 25–ին/, օրհնութեան թուղթ Գեորգ Վարդանյանին /հարա/, որն ուղարկել էր 60 հատ լիմոն /մարտի 28–ին/:

Գրեցան թուղթքն ի յերեւան, մինչ էաք անդամնօր յաղագս Նաւուղին տաճկաց:

1261 1791 *թ. 4 ապրիլի* – *Թուղթ առ Սալմաստու Սարի գիւղի քահանայն եւ ժողովուրդն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա, որք առարկելով զչիք Սաֆարի չարագործութիւնն, զոր արարեալ էր ի գեղջ իւրեանց, գրէին թէ խղճահարիմք, եւ խնդրէին զօրհնութիւն: Վասն որոյ եւ սրբազանն զայս թուղթ գրեաց առ նոսա օրհնութեամբ՝ պատուիրելով զգոյշ լինիլ յօրինազանցութեանց եւ զայլ ինչ:*

Ձեռ. 4501, էջ 1581–1582:

1262 1791 *թ. ապրիլ* – Դաղափար թղթոյն, զոր սրբազան Վեհապետն էտ յերեւան բնակեալ զափանցի պարոն Յովաննէսին՝ յառնուլն ի նմանէ զաշչի Ղամպարի այգին, եւ ի տալն նմա փոխանակ այնր զլօզենց վախուֆ արարեալ կէս ձեռք տունն սրբոյ Աթոռոյս, որ ի յերեւան քաղաքի:

Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ տէր Ղուկաս կաթողիկոս եւ ծայրագոյն պատրիարքս Ամենայն Հայոց եւ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի, Հարկաւորեցայ գրել զայս թուղթ վասն այսր պատճառի: Քանզի Երեւանու խանի աշչի Ղամպարն, որ երկու տախտակ եւ կէս այգի ունէր ի Նորագեղ ի մէջ պարսպի այգւոյն սրբոյ Աթոռոյս, որոյ երկու կողմն սրբոյ Աթոռոյս այգին է, մի կողմն ախունտ Մահմատ Հիւսէին բէկի այգին է, եւ միւս կողմն ճանապարհն է: Նոյն Ղամպարն կամէր զայն այգին իւր վաճառել տաճկաց: Բայց մեք ոչ յօժարեաք խառն ունել ընդ այլազգեաց զժառանգութիւն:

Յայսմ միջոցի յերեւան քաղաքի բնակեալ զափանցի մահտեսի Յօհաննեան պարոն Յովաննէսն, ոչ ունելով անդէն զսեպհական տուն բնակութեան, վասն որոյ զլօզենց վախուայ արարեալ կէս ձեռք տունն սրբոյ Աթոռոյս, կէս բաղչային հանդերձ, խնդրէր առանալ ի մէնջ վասն բնակութեան իւրոյ: Իսկ որովհետեւ ոչ է սովորութիւն վաճառել վախուային, յօժարութիւն եղեւ նմա եւ մեզ փոխանակել զյիշեալ կէս ձեռք տունն ընդ վերոյ գրեալ այգւոյն, ըստ որում կից է ընդ սրբոյ Աթոռոյս այգւոյն:

Ապա պարոն Յովաննէսն, խորհրդով եւ ձեռնտուութեամբ մէկիք պարոն Աբրահամին եւ իւղբաշի պարոն Գաբրիէլին, տաճկական շարիւ եւ զապալային զայն այգին գնեաց ի Ղամպարէն ԼԳ /33/ թումանի եւ ետ սրբոյ Աթոռոյս, տալով մեզ զղապալային, եւ զայլեւ տաճկադիր երկու թուղթն, զոր ի Ղամպարէն առեալ էր:

Մեք եւս զսրբոյ Աթոռոյս վախուայ կէս ձեռք տունն եւ կէս բաղչայն Լօզենց, գնահատեալ Լ /30/ թումանի, եւ Գ /3/ թուման եւս ի վերայ եդեալ առ ի հաւասարութիւն գնոյ այգւոյն, ետուք պարոն Յովաննէսին: Նաեւ վասն գրութեան այգւոյ զապալային եւ ազայ ամիրայ, որ Բ /2/ թուման խարճ էր արարեալ, զայն եւս վճարեցաք նմա, որ այսուհետեւ փոխանակ տանն, այգին եղեւ վախուայ սրբոյ Աթոռոյս ի կողմանէ Հանգուցեալ Լօզենց՝ ի մշտնջենաւոր յիշատակ նոցա, եւ տունն եղեւ պարոն Յովաննէսին ի ժառանգութիւն նմա յորդւոց յորդիս, որք խաղաղութեամբ եւ բարեաւ վայելեսցեն:

Արդ, ի հաստատութիւն ճշմարտութեան իրացս այսոցիկ, զայս թուղթ գրեալ եւ կնքեալ Հանդերձ քանեւք եպիսկոպոսօք սրբոյ Աթոռոյս, ետուք պարոն Յովաննէսին, զի յապագայ ժամանակս այլ եւ այլ ասութիւն եւ վէճ ինչ ոչ լինիցի առ այս, այլ գրութիւն հաստատական թղթոյս ամենեցուն տեսողաց Հաճելի լինիցի:

Որ եղեւ թուականիս Հայոց ՌՄՆ /1791/ եւ յապրիլի ամսոյ ի բարձրագահ Աթոռս սուրբ Էջմիածնի[249-250]:

Ձեռ. 4501, էջ 1583

1263 1791 **թ. ապրիլ** – Թուղթ առ թագուհին Վրաց Դարէջան, ի պատասխանի բարեկամական թղթոյն. օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն, որ զմաստարացի Սարգսի քոյրն եւս վասն խաթեր սրբազանին տուեալ էր նմա որդւովքն եւ դարձուցեալ աստ ի բնակութիւն իւրեանց:

Յորմէ ճշմարիտ սիրով եւ աստուածային օրհնութեամբ, խաղաղական սուրբ ողջունիւ եւ հոգեպարար շնորհիւ քրիստոսաէջ սրբոյ տեղւոյս ծանուցումն լիցի հոգեւոր դստերդ մերոյ սիրեցելոյ ի Տէր, բարեպաշտուհւոյ եւ մեծահաւատի, ազնուականի եւ փառապերճի, յԱստուծոյ օրհնեցեալ դերապատիւ Դարէջան թագուհւոյն ամենայն Վրաց եւ Կախից:

Զի ընկալաք սիրով զուրախարար թուղթ ստոյգ բարեկամութեան ձերոյ, զգրեցեալն ի մարտի 29 յայսմ ամի, եւ ծանեաք զհաստնիլն առն յարգութիւն ձեր թղթոյն մերոյ, յառաջ քան զայն գրեցելոյ, եւ զհաճիլն ձեր աստուածասիրաբար ընդ բանն մեր, եւ զյօժարութիւն գոլդ յարատեւել ի բարեկամութեանդ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ՝ ի խնամածութեանդ առ մերազնեայս ընդ հովանաւորութեամբ ձերով եղեալսն: Որովք եւ միսիթարեցեալ ի վերայ բազմադիմի նեղութեանց եւ վշտաց մերոց, զորս ի հակառակորդաց ունիմք, ստացաք զուրախութիւն եւ շնորհակալեցաք զբարեպաշտութենէ ձերմէ, օրհնելով զձեզ լրիւ միաբանութեան սրբոյ Աթոռոյս: Զոր ամենախնամն Աստուած օրհնեսցէ եւ պահպանեսցէ՝ հանդերձ թագաւորեալ զուարթութեամբ եւ ամենիւք իսկ ձերոյնովքն ի խաղաղական կեանս եւ ի դերագոյն պատիւս պարագայից ամօք:

Այլեւ լսեմ ինդրոյ մերում, բանիւ հարազատին քոյ եւ սիրելւոյն մերոյ՝ միլախօրբաշի Յօսէփին, որ զմաստարացի Սարգսի ընտանիսն շնորհեալ էիր նմա եւ արձակեալ առ այր, որք եկեալ ի Հայրենի տեղին իւրեանց, ուրախ եղեն տեսութեամբ ընտանեաց եւ ազգայնոց:

Վասն այնորիկ եւս շնորհակալութիւն ունիմք զգթառատութենէ օրհնեցելոյդ:

Իսկ արդ, որովհետեւ զառաջնորդն քաղաքիդ մերայնոց՝ Մարտիրոս վարդապետն դարձուցաք այսր ի սուրբ Աթոռս վասն այլոց իրիք սպասաւորութեան սորին, եւ փոխարէն նորա զսիրելին մեր՝ զտէր Պետրոս զգօնամիտ վարդապետն եւ զարքիեպիսկոպոսն առաքեցաք առաջնորդ եւ նուիրակ, հարկաւոր համարելով ընդ նմա գրեցաք զայս սիրոյ եւ օրհնութեան թուղթ առ յարգութիւն ձեր, ի պատասխանի սիրանիշ թղթոյն ձերոյ:

Նախ առ ի ծանուցանել ձեզ զշնորհակալութիւնս մեր, զոր ունիմք զբարեաւութենէ ձերոց, եւ երկրորդ՝ առ ի յանձն առնել սիրոյ եւ խնամոյ ձերոյ զառաքեցեալն ի մէնջ: Որոյ ազագաւ խնդրի յաստուածասիրութենէ ձերմէ, զի ի գալն սիրով ընկալցիս զդա եւ զյաստուկ խնամ ունիցիս դորա, եւ թէ առ պատուելութիւն ձեր Հոգւոյն իբք ինչ անկանիցին դորա, խնամածութեամբ վճարումն արասցես: Եւ զշմարիտ սէրդ եւ զբարեկամութիւնդ աննուազ կալցիս առ սուրբ Աթոռս մեր եւ առ աղօթսդ վասն քրիստոսահաստատ տէրութեան ձերոյ, որովք հանապազ հարկաւորիցուք հայցել յաստուածապետական բարերարութենէն վասն ձեր զերկարութիւն կենաց եւ զարգասաւորութիւն բարեաց:

Ողջ լեր արքայազուն որդւովքդ եւ ամենիւք իսկ, որք քո են, յանձնեցեալք ի պահպանութիւն ամենակալ ձեռին Տէրն Տերանց: Ամէն:

Գրեցաւ յամի կենսարարին 1791 յապրիլի ամսոյ... ի լուսակառոյց Աթոռս Ամենայն Հայոց ի սուրբ Էջմիածին[251]:

Ձեռ. 4501, էջ 1584:

1264 1791 **թ. ապրիլ** – Թուղթ առ Վրաց թագուհւոյ միլախօրբաշի պարոն Յովսէփին Ղօրղանեցի, ի պատասխանի Բ /2/ թղթոյն. շնորհակալութիւն վասն մաստարացի Սարգսի ընտանեաց արձակմանն, եւ յիշումն կատարման խնդրոյն, զոր խնդրեալ էր ինքն եւ այլք կոնդակ գրել վասն աւագերիցութեան տէր Գրիգորին ի Մօղնւոյ եկեղեցին ի տեղի Հանգուցեալ Հօրեղբօրն իւրոյ՝ տէր Աբրահամին:

Ձեռ. 4501, էջ 1584–1585:

1265 1791 **թ. ապրիլ** – Թուղթ ի Թիֆլիզ առ մելիք Աւետիքն, ի պատասխանի թղթոյն. յանձնարարութիւն վասն նորոգ առաջնորդ եւ նուիրակ Պետրոս վարդապետին եւ վասն բանի աւագերիցութեան Մօղնի եկեղեցւոյ տէր Գրիգորին ի տեղի Հանգուցեալ Հօրեղբօրն իւրոյ՝ տէր Աբրահամին:

Ձեռ. 4501, էջ 1585–1586:

1586 1266 1791 **թ. ապրիլ** – Թուղթ առ Մշու կարապետի վանիցն առաջնորդ Աստուածատուր վարդապետն:

Յորմէ սիրով եւ ողջունիս ծանիր սիրելիդ մեր եւ շնորհնակալ որդի սրբոյ Աթոռոյս՝ Աստուածատուր ծերունազարդ վարդապետ: Զի այդմ ծերական հասակի քո եւ փառաւոր կոչմանդ վայել է այնպէս բարեկարգօրէն առնել զիրս քո, որ յամենայնի առ օգուտն նկատեսցի եւ ամենայն տեսողաց եւ լսողաց հաճելի եւ հրճուելի իսկ լինիցի: Բայց այնպիսի այլազան կենցաղավարութիւն ցուցանես, որ քեզ վնասաբեր է, ամենայն նկատողաց տարակուսելի է, եւ առաւելապէս մեզ ցաւեցուցիչ: Թողեալ զհին անցսն, զնորն սասցուք: Յանցեալ տարին մինչ եկիր ի սուրբ Աթոռս, ի ժողովրդենէ վիճակիդ մնաւասրական թուղթ բերեր առ մեզ վասն նուիրակի եւ սրբալոյս մեռոնի, եւ մեք որովհետեւ ցաւէաք եւ ցաւիմք վասն կրելոյ նոցա զպակասութիւն ի սրբալոյս մեռոնէ, հաճութիւն ցուցաք ընդ խնդիր նոցա եւ պատասխանի արարաք օրհնութեամբ, եւ վասն ի նուիրակէն առելի պահանջմանցն բանս գրեցաք նոցա, եւ զթուղթն քեզ յանձնեցաք, եւ ընդ քեզ խօսեցաք, զի հոգ տանիցիք այնմ եւ մեզ պատասխանի գրիցէք, որ ապա եւ մեք ի վերայ պայմանի ձերոյ յղեսցուք զնուիրակ, դու եւս յօժարեցար եւ յանձն առեր յամենայն սրտէ փոյթ ունել առ այն:

Նաեւ դօլմաթի փաշային ձերում էաս թուղթ գրեցաք եւ ընծայիս հանդերձ յանձնեցաք քեզ, զի հաստուցես նմա եւ զպատասխանին դրեցուցես:

Այլեւ լսեմ ինդրոյդ դրամն եառաք, զոր հաստուցեր պարտատէրդ եւ սմանաս եառաք մեզ՝ յետ Դ /4/ ամսոց հաստուցանել մեզ, եւ զայլ եւս որ ինչ մեզ վայելուչն էր, արարաք մեք: Եւ դու խոստացար յայնմհետէ զգիրդ եւ զհարազատութիւնդ անպակաս առնել ի մէնջ եւ ի սրբոյ Աթոռոյս: Սակայն ի դառնալդ աստի գնացեր ի Վան, ուր ի քանի ամիսս կացեալ, մատնաչափ թուղթ մի ոչ գրեցեր մեզ: Անտի եկիր ի սուրբ վանսդ եւ այսի եւս ոչ գրեցեր: Տեսեալ մեր, թէ ի քեզ ոչինչ գոյ փոյթ վասն խղճալի ժողովրդեանդ հոգ տանիլ հարկաւորացն քոց առնելեաց, եւ գրել ինչ առ

1587 մեզ: Ի դեկտեմբերի Գ /3/ մեք գրեցաք առ քեզ Թուղթ // յիշեցուցանելով զայսոսիկ բանս եւ պատասխանի խնդրելով: Բայց դու յայսքան ժամանակ մեր Թղթոյն եւս պատասխանի գրել ոչ հոգացար:

Զայսպիսի վարեցումն յետին ոամիկն ոչ վարի ընդ նմանոյն իրոյ: Ապա զի ա՛րդ յարմարի քեզ այսպէս վարիլ ընդ մեզ: Մանաւանդ Թէ վանն պակասութեան վիճակին քո դու առաւել պարտիս հոգալ, ըստ որում տեսանես աչօք, զոր եւ ասէիր իակ, ապա ո՞ր մնայ, զի մեք ի հեռուն հոգամք եւ դու հոգաակից լինիլ եւս ոչ յօժարիս:

Իակ եթէ զայլ իմն ցաւ ունիս, թող մինչեւ ցարդ անգամ մի ազդ առներ մեզ, եթէ օգուտ շտեսանիցէիր, վասս բնաւ չէիր տեսանելոց: Բայց չգիտեմք, Թէ ի՞նչ դիտամբ է այդպէս յետս կալդ ի մէնջ, եւ Թուլատրելդ արգելման գործոյն սրբոյ Աթոռոյս եւ խղճալի ժողովրդեանդ զուրկ մնալոյ ի սրբալոյս մեռոնէ:

Եւ արդ, Թէպէտ քեզ ոչ ինչ է փոյթ, սակայն մեք ի սաստիկ խղճահարութեան լինիմք: Ուստի վերստին գրեմք սիրելոյդ, զի եթէ մինչեւ ցայժմ հոգս իմն արարեալ ես, ծանուցեալ մեզ, եւ եթէ չիցես արարեալ. Հարկիս արասցես եւ զորպէսն գրեսցես մեզ, զի եւ մեք ըստ այմմ տեսցուք: Այլ եթէ որիշ զրաղանօք եղեալ ձեռնհաս չիցես, զսրբոյ վանիցդ րնիկ միաբան Յովաննէս վարդապետն յղեսցես առ մեզ, զի ունիմք նմա հարցանել ինչ զորպիսութենէ երկրիդ. տեղեկասցուք եւ ըստ այմմ հոգս ինչ արասցուք վասն գործոյն մերոյ եւ լցուցանելոյ զպակասութիւն մերազնէիցն տեղւոյդ:

Ահա առ Յովաննէս վարդապետն եւս Թուղթ գրեցաք, զի եթէ դու ոչ արասցես զհոգս առ գրեալսն մեր, նա քոյդ կամեցողութեամբ եւ դօլվէթլի փաշայի ի գինովն ելեալ եկեսցէ առ մեզ: Ապա ուրեմն պատրիս կամ դու ինքն հոգ տանիլ եւ կամ զՅովաննէս վարդապետն յղել, զի խօսեցեալ ընդ նմա կերպիւ մի, եզս արասցուք իրացն: Իակ Թէ եւ եւս անփոյթ եղեալ եւ ոչ զմինն ի գրեցելոցս առնիցես, այնուհետեւ մնայ մեզ մեօք հոգ տանիլ իրին, եւ որպէս Հարկն պահանջէ, այնպէս առնել:

Դարձեալ զայս եւս ծանիր, զի գինուսու Յովաննէս անուն չէրէցն, որ զբարաչար աղանդս էր սերմնանեալ յայմ երկրի եւ զոմանս մոլորեցուցեալ բազում ջանիւ ի Բայազտոյ բերել եւսւք այր եւ ինքն ասէ, Թէ եւս զղջացեալ ինքնակամ գայի ի սուրբ Աթոռս եւ ի Բայազիտ արգելին, որում եւ այլք վկայեն: Իակ մեք Հրամանաւ փաշային բերել եւսւք եւ ահա Դ /4/ ամիս է, որ յարգելանի ունիմք զնա. խոստովան լինի զմոլորութիւնն իւր եւ զդայթակղութիւնսն, զորս սերմնանեալ է, եւ մեղայ ասէ, եւ յօժարութիւն ցուցանէ ապաշխարելոյ: Եւ խնդրէ արձակել զինքն ի տուն իւր, զի ինամ տարցի իւրայնոցն եւ զմոլորեցուցեալսն վերստին յուղղութիւն ածցէ:

Իակ մեք տարակուսիմք վասն սորա, եթէ ընդ երկար պահիցեմք, ընտանիքն որպէ՞ս են ապրիլոց եւ վախճանն իւր զիա՞րդ է լինելոց, եւ Թէ արձակիցեմք ըստ իւր խնդրոյն եւ խոստմանն առ ի յուղղութիւն դարձուցանել զինուրեցուցեալսն, երկբայիմք, Թէ ոչ առնիցէ որպէս յանձն առնու: Եւ զինուսու եւս ոչ ունիմք տեղեկութիւն, Թէ յետ դալոյն սորա յայսկոյս, անդէն աղանդաւորեալքն ի սմանէ դարձեա՞լ են յուղղութիւն, Թէ դեռեւս ի մոլորութեան կան:

Վասն որոյ գրեմ սիրելոյդ, զի Թէ գիտիցես զորպիսութիւն նոցա, ըստ որում մերձ էք տեղեաւ եւ ձեր Թեմայինք են, գրեսցես մեզ եւ զսա չէ-

րէցս, որ այժմ զղջացեալ եւ դարձեալ է, Թողուն պատեհ համարիք, Թէ այլեւս պահելն: Զայս եւս աղդեսցես մեզ:

Ահա վասն երկու իրաց զայս Թուղթս գրեցաք եւ յատուկ փայեկաւ յղեցաք. նախ վասն նուիրակութեան վիճակիդ այդմիկ, եւ երկրորդ՝ վասն խնամս աղանդաւորաց որպիսութեանն եւ վասն չերիցոյս, Թէ զինչ առնել ի դէպ է: Զպատասխանի Թղթոյս շուտով գրեալ վերադարձուսցես զփայակդ: Ողջ լեր:

Գրեցաւ ի ՌՄՆ /1791/ Թուոջս եւ ի յապրիլի ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին[252]:

Ձեռ. 4501, էջ 1586–1587:

1791 թ. ապրիլ – *Թուղթ մի ի Նախիջեւան*

392ա

(ձեռ. 4481) 1267 Թուղթ մի առ սրբոյ Աթոռոյս նուիրակ Աբրահամ վարդապետն, ի պատասխանի Թղթոյն, օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն: Եւ Թէ Յակոբ պետի Թղթոջն, որ զերկոսին խնդիրս էիր արարեալ յառաջ քան զայս, մին սակս գանձապետ կարգելոյն եւ երկրորդ՝ յուղարկելոյն մեր առ քեզ զդաւթարն նուիրակութեան, ծանոյց մեզ եւ ահա յղեցաք Բարսեղ պետի դաւթարն նուիրակութեան ըստ խնդրոյդ:

Գրեցաւ յամսոյս ի Ա /1/[253]:

1791 թ. ապրիլ – *Թուղթք ի Մալմասա*

1268 Թուղթ մի առ տեղւոյ քահանայսն, մէլիքսն եւ քեանդխուսայսն, ի պատասխանի Թղթոյն նոցա, զոր գրեալ էին միաբանութեամբ սակս տէր Մանուէլ քահանային, զոր վարդապետ արասցէ: Որ եւ առնել եւս սրբազան Վեհապետն ըստ խնդրոյն նոցա: Եւ Թէ՝ ահա եկն առ ձեզ, ունիցիք զնա պատուով եւ մեծարանօք:

1269 Թուղթ մի եւս առ Սաւրի գեղոյ քահանայսն եւ ժողովուրդսն, ի պատասխանի Թղթոյն նոցա, որով ծանուցեալ էին զարարմունս չիք Սաֆարին եւ զվտաակարութիւնն յիշխողէն իւրեանց: Եւս խնդրեալ էին ի սրբազան Վեհապետէն գրել ի վերայ իւրեանց զթուղթ մի օրհնութեան, զոր գրեալ ըստ խնդրոյն նոցա, յղեաց առ ինքեանս: Եւ զդուշութիւն, զի Հեռի կացցեն յօրինազանցութենէ, նաեւ պատուէր վասն տէր Մանուէլ քահանային, Թէ ահա ըստ խնդրոյն ձերոյ վարդապետ արարեալ, յղեցաք առ ձեզ ի միաբանութիւն սրբոյն Բարդուղիմէոս Առաքելոյ վանիցն:

1270 ***Ի Հալբակ*** – Թուղթ մի եւս առ սրբոյն Բարդուղիմէոսի Առաքելոյ վանից առաջնորդ Մտեփաննոս պետն, ի պատասխանի Թղթոյն, զոր գրեալ էր Համակամութեամբ մէլիքաց եւ իշխանացն տեղւոյ առ սրբազան Վեհապետն յաղագս տէր Մանուէլ քահանային, զի վարդապետ արասցէ: Որ եւ արար իակ, եւ ուղեւորեաց ի միաբանութիւն իւրոյ վանիցն: Եւ ապա գրեաց, Թէ ի գալն նորա ի սէր ընդունիցիս, զի մուերմաբար ծառայեսցէ սրբոյ վանիցդ: Այլեւ գրեաց, Թէ զկնդակ ժողովարարութեան էիր խնդրեալ յաղագս սրբոյ վանիցդ, բայց անպատկան համարեցաք գրել վասն անյաջողութեան խղճալի ժողովրդեանն մերոյ: Ի պայծառութիւն վանիցդ բաւականք էն վիճակի քո Համն եւ իրաւունքն, Հոգեբաժինն եւ այլքն, եթէ արդարապէս ժողովեսցին ի դոցանէ:

Գրեցան յամսոյս ի Գ/յ[254]:

1271 Ի Բայազիտ – Թուղթ մի առ սրբոյ գահիս Նուիրակ Բարսեղ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն նորա, եթէ տեսաք զթուղթն քո առ տիրացու Նահապետն գրեցեալ, եւ իմացաք, որ մինչեւ ցսուրբ Զատիկն եւ լանելոց էս այտի: Եւ ահա ըստ խնդրոյ քոյ յանձնարարական թուղթ մի գրեցաք ի վերայ Իւչքիլիսայու առաջնորդ Մկրտիչ պետին, ընդ նմին զերկու թուղթս եւս տաճկերէն գրեցուցաք վասն քոյ ի վերայ Դիատինու եւ Թօփրախալայու բէկացն եւ առաքեցաք առ քեզ՝ հանդերձ մէկ մէկ ամանն կիւլապով, զորս ի գնալդ մատուցանիցես նոցա ի լաւութիւն քեզ: Եւ պատուէր վասն Մկրտիչ պետին, որ ընդ նմա սիրով եւ խաղաղութեամբ վարեսցի:

392բ Գրանցված են վերոհիշյալ Մկրտիչ վարդապետին ինչպես եւ Թոփրախալայի խալիլ բեկին եւ Դիատինի Սելիմ բեկին ուղղված նամակների համառոտագրություները:

Գրեցան յամսոյս ի Գ/յ/:

1791 թ. ապրիլ – *Թուղթք յայլ եւ յայլ քաղաքս*

1272 *Ի Թօխաթ* – Թուղթ մի առ վէքիլ մահտեսի Յարութիւնն, ի պատասխանի թղթոյն: ԵՒս որ, թէ թէպէտ ըստ գրեցելոյ մերոյ հետեւեալ էիր կայիցն Հանգուցեալ վարդապետացն Հանդերձ իշխանօքն տեղւոյդ, եւ ոչինչ գտեալ, սակայն ըստ գրեցմանցն ձերոց ահա զթուղթ մի օրհնութեան գրեցաք ի վերայ եթեար պառաւուն եւ յղեցաք առ նուիրակն՝ ի տալ նմա: Եւս գրեալ էիր վասն նուիրականն արդեանցն Դանիել պետի, եթէ զղապղն յղեցեմ, բայց յառաջ քան զայս, յղեալ եմք առ վէքիլ Հայրապետն՝ ի հաստուցանել քեզ, ի հարկէ, մինչեւ ցարդ հասեալ է կամ հասանիլոց է: Եւ վասն ի Հաշտարխան հասանելի թղթոյն, եթէ յղելոց եմք ի մօտագայ աւուրս:

393ա Վերոհիշյալ եթեար կնոջ ուղարկվող օրհնության նամակի մասին գրված է նաեւ առաջնորդ Հակոբ վարդապետին[255] եւ նմիրակ Դանիել վարդապետին ուղղված նամակներում: Գրանցված է նաեւ եթեարին հասցեագրված օրհնության նամակի համառոտագրությունը:[256] Օրհնության նամակ կտակարար Գրիգոր քահանային: Գաւառախոս նամակ վէքիլ Հայրապետին (Եարին)՝ անտեսական բնույթի մի շարք հանձնարարություններով: Օրհնության նամակ նմիրատու մահտեսի Հարությունին, 1550 զուռուշի առացական՝ տրված Մինաս վարդապետին /կ. Պոլիս/, էջ (392բ–393ա):

Գրեցան յամսոյս ի Ը /8/:

1273 1791 *թ. ապրիլ* – Թուղթ ի Թօխաթ առ Հանգուցեալ Եսայի վարդապետի քոյր եթեարն վասն Ժ/10/ քսակ դրամիցն ի կայից նոյն Եսայի եւ Միքայէլ վարդապետացն ի սուրբ Աթոռս Հասելոց՝ ի միաժամուտիւն, եւ Հաստուն վիճոյն, որ առ մնացորդ կայսն Հանգուցելոցն:

Ձեռ. 4501, էջ 1484:

1274 1791 *թ. 8 ապրիլի* – Թուղթ առ Թօխաթու առաջնորդ Յակոբ վարդապետն եւ իշխանն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա վասն բանի եթեարի թղթոյն, որ ի վերդ տեսանի:

Ձեռ. 4501, էջ 1484–1485:

1791 թ. ապրիլ – *Թուղթք ի Թիֆլիզ*

203ա 1275 Թուղթ մի առ տէր Ղազար քահանայն, ի պատասխանի թղթոյն նորա առ սրբազան Վեհապետն գրեցելոց, ծանուցումն զթղթոյն միսիթարութեան մեր ճորտ Յովհաննիսի, որ վասն եղբօրն Հանգուցելոյ, եթէ գրեալ յղեցաք, տացես ինքեան եւ զհոգեբաժինն եղբօր խնդրեսցես: Վասն Թումունչուն, եթէ զկտակ Հօրն պահանջեսցես, դառնութեան թուղթ կամէաք գրել ի վերայ նորա այժմ, բայց ոչ եթող առաջնորդ Մարտիրոս պետն, մեք եւս ըստ աղերսանաց Մարտիրոս պետին լսելով, գրեցաք, վասն որոյ զպատճառսն մեր ծանուցանելով նմա, սիրով խնդրեսցես զդրամն: Սակս աւանդոյն, եթէ, ի հարկէ, յղելոց ես: Զխառայն իմացաք, որ Հասուցեալ էիր առ Յովսէփ պետի քոյրն: Մատուցայի Սարգիսն էհաս անվնաս առ ընտանիսն. ունիմք շնորհակալութիւն զպարոն Յովսէփէն: Ժողովարար Սահակիանոս պետն եկն յայդր կոնդակաւ մերով ի ժողովումն մանոյն՝ սիրով ընկալցիս: Եւ թէ Գ/յ/ լիտր մոմ յղեցաք առ քեզ: Յետ գրեցման թղթոյս, թուղթդ մեզ էհաս ընդ թղթոյ ոմանց, զոր գրեալ էիք վասն տէր Գրիգորին՝ ի լինիլ աւագէրէց, զոր Հաստատելոց եմք կոնդակաւ մերով եւ զփայտէն յետս դարձուցանելով ի սոյն աւուրսս:

Արձանագրված են մահի ժողովարարության կոնդակի, այդ կապակցությամբ Սահակյան վարդապետին ուղղված նամակի, ինչպես եւ ճորտ այնն, Հովհաննեսին հղված միսիթարական նամակի համառոտագրությունները /էջ 393բ/:

393բ Գրեցան ընդ ժողովարար Սահակիանոս պետին կարբեցոյ՝ յամսոյս ի ԺԴ/14/:

1276 1791 *թ. ապրիլ* – Թուղթ ի յԵւդոկիա առ նուիրակ Դանիէլ վարդապետն, ի պատասխանի ի յունվարի 22 գրեալ թղթոյն առ սրբազանն:

Ձեռ. 4449 էջ 198–199:

1277–1278 1791 *թ. ապրիլ* – Թուղթ ի Թիֆլիզ առ պարոն Մնասկն ընդ նորոգ առաջնորդ եւ նուիրակ Պետրոս վարդապետին:

Ձեռ. 4449, էջ 199–200:

1485 1279 1791 *թ. ապրիլ* – Թուղթ առ Վրաց արքային Հերակլեայ Թոռն Դաւիթ Միրզայն եւ առ Դաւիթ Սարտարն Վրաց, ի պատասխանի թղթոյ նոցա, որք ձեռնտու եղեալ ի պակասին չհաս ամուսնացողաց եւ ի մեր գործակալ տէր Ղազարէն ոչ ընկալեալ զշնազանդութիւն կամաց իւրեանց, գանգատ էին գրեալ զնմանէ եւ զայլոց վայր ի վերոյ բանիւք, իբր զի անմեղագրելի երեւիցին ինքեանք եւ զչհասն զերծուցեն ի պատժոյ: Առ որս գրէ սրբազանն անպարտ գոլ, տէր Ղազարին, եւ պատժելի գոլ չհաս ամուսնացելոցն:

Յորմէ մեծաւ սիրով եւ օրհնութեամբ, խաղաղականաւ ողջունիս եւ մշտածաւալ շնորհիւ քրիստոսաէջ սրբոյ տեղւոյս, ծանուցանեմ լիցի գեբազնիս սիրելոյդ մերոյ եւ բարեկամիդ սրբոյ Աթոռոյս, օրհնեցելոցդ Աստուծոյ եւ զօրացելոցդ ի նմանէ, արքայազարմ եւ փառապերճ Դաւիթ Միրզայիդ: Զի ընկալաք զթուղթ քո ընդ թղթոյ հարազատ բարեկամին քո եւ սիրելոյն մերոյ՝ յարգելի Դաւիթ Սարտարին եւ Հասու եղաք գրեցելոցն ձերոց, որք էին ի կողմանէ անդէպ անպիղծ չհասիդ պսակեցմանն: Որոց ի պատասխանի առ պատուէլի Դաւիթ Սարտարն համառօտ գրեալ, իսկ առ քոյդ գերազնուութիւն երկարօրէն գրեմք, զի եւ Սարտարն աստի լիապէս իմասցի զպատասխանիս իւր:

Արդ, գրեալ էիր, թէ պապս եւ Հայրս մինչեւ ցայժմ պակաս բան ոչ էն արարեալ եկեղեցական կանոնաց Հայոց, մեք եւս կամիմք ընդ նոյն ճանա-

պարհ ընթանալ: Եւ թէ որպէս տեղւ է պայծառութիւն եկեղեցւոյն Հայոց եւ համարձակութիւն կարգաւորաց ի պաշտամունս, յայլ տեղիս ոչ է այսպէս եւ պատճառն այսոցիկ մեր պապն է, բայց զի տխրասրէնն ոչ ինչ ունիմք զպատիւ ի ձեր կարգաւորացն, որ տէր Ղազարն վասն Գօկինի որդւոյ Հարսանեացն այնքան անպատիւ արար զմեզ եւ այլն: Ահա որս ծանիր, զի այն թէ պապս եւ Հայրս պակաս ինչ չէն արարեալ ի կարգս եկեղեցւոյ ձերոյ եւ թէ եկեղեցւոյ պայծառութեան եւ կարգաւորաց համարձակութեան պատճառն պապս է, ճշմարիտ է, զոր եւ մեք գիտեմք եւ վկայեմք, վասն որոյ եւ յոյժ շնորհակալութիւն ունիմք զնմանէ, զոր թագաւորն թագաւորաց ընդ երկայն աւուրս պահեսցէ փառազուարճ կենօք. Հանդերձ ամենայն նորայնովքդ, բայց ի պատուելեացդ զհետ գնալ բարի շաւղաց նորին, յայսմհետէ եմք տեսանելոց, թէ առնիցէք:

Իսկ այն, թէ փոխանակ այսքան հովանաւորելոյ մերոյ, զանպատուութիւն ընդունիմք, օտար իմն բան է հասկացողաց: Զի մերայինքն ամենեքեան, որք ըստ մարմնաւորին ընդ իշխանութեամբ ձերով էն, զի՞նչ կարօղ են առ մարմնական իրս Հրամանաց տէրութեան ձերոյ ընդդիմանալ, մինչ յաստուածայնոցն իսկ Հարկին Հաղանդիլ տէրութեանց: Եւ եթէ ոք անհաղանդ գտանիցի, ո՞չ սպաքէն իրաւամբ իսկ կարէք պատժել ըստ արժանւոյն: // Որ եթէ մեզ անկանիցի այնպիսւոյ դատաստանն, մեք եւս հոգեւորապէս պատժելոց եմք զնա: Սակայն որքան առ Հոգեւոր կրօնս եւ կանոնս նախնականս եւ աւանդութիւնս եկեղեցւոյ, թէ դուք եւ թէ ամենայն ազգ մեր ուր եւ իցէն ի մերմն պարսին Հաստատուն մնալ եւ ոչ շեղիլ վասն երկիւղի, կամ վասն մարմնաւոր վնասուց, զի ըստ գրեցելոյն Հնազանդիլ պարտ է Աստուծոյ առաւել, քան ամենայն մարդկան: Ապա ուրեմն առ այն եղելութիւնն, որ անցեալ է յայդր, ոչինչ գոյ մեզ եւ պարտաւորութիւն տէր Ղազարին, եթէ ասիցէք, թէ այն ամուսնացօղքն չՀաս չէն, գիտէք որ զանազանութիւն գոյ ձեր եւ մեր կանոնացն: Թէպէտ դուք ըստ ձերոյն Հաշուելով Հաս համարիք, սակայն ըստ մեր կանոնացն չարաչար չՀաս էս: Այնր աղագաւ իսկ սեւագոյն ամուսնացօղքն եւ գործակիցք իւրեանց, գիտելով զօրինազանցութիւն իւրեանց, յարուցեալ են զմեզ ի վերայ եկեղեցւոյն, զի թէեւ ոչ օրինօք, այլ բռնութեամբ յառաջացուցեն զմոլութիւնն իւրեանց: Յայնժամ արդեօք տէր Ղազարն զի՞նչ պարտ էր առնել, եթէ յօժարութեամբ ընդունիցէր յեկեղեցին եւ գործակից լինիցէր սրբապղծութեան նոցին, ոչ էր մնալոց ի մէնջ առանց պատժոց: Եւ թէ ընդդիմանայցէր բռնութեան ձերում, զայն խոշտանգանսն, զորս ծառայք ձեր անցուցեալ են ընդ միւս խղճալի քահանայն, մինչեւ ի մահ մերձեցուցանելով զնա, զնոյնս ինքն տէր Ղազարն էր կրելոց: Ապա ի մէնջ երկինչեալ եւ ի ձեր պատուոյն եւս պատկառելով, թագուցեալ է զերեսն իւր, զի մի գտանիցի ի յայն գործ անարժան: Այլ դեռեւս, սիրելիքդ, նեղասրտեալ գանգատէք զնմանէ, իբր զոչ պատուող է զձեզ: Բայց ոչ նորա գոյ պարտաւորութիւն եւ ոչ ձեզ այնքան, այլ յանցանքն եւ դատապարտութիւնն այնց արժանապատիժ ամուսնացելոցն եւ ամուսնացուցանողացն է, որք յաղագս ապօրինաւորութեան իւրեանց Հրապուրելով զձեզ յարուցեալ են ի վերայ եկեղեցւոյն, եւ պարգութիւն ձեր խոնարՀեցուցեալ են յիւրեանցն անարգութիւն, զոր ոչ վայելէր խոհականութեան ազնուականացդ Հետեւիլ այնպիսեաց մոլեգնելոց, սակայն Հետեւեալ էք:

Եւ արդ, յիրաւի, ի լսելն մեր զօրինազանց եւ զառակեցեալ գործ պատժելեացն այնոցիկ եւ զվիրաւորութիւն պատուելեացդ իսկ եւ իսկ պարտէաք պատժել զնոսա Հոգեւորապէս, այլ գրեմք ի պատիւ երեսաց ձերոց միւնչեւ ցայժմ թողացուցի: Եւ սակայն, զի չար օրինակ են այլոց եւ արիւն կորստեանն նոցա ի մէնջ պահանջիցի, վասն այն տալոց եմք նոցա ի ժամանակին զարժանի պատուհասն, զի եւ այլքն երկուցեալ զգուշանայցեն: Ահա որ մի ինչ լինիցի ազնուացդ սրտապակասութիւն:

Եւ դարձեալ ինդրի, զի որպէս խոստացայք ի շաւիղս բարեպաշտ եւ բարեյաջիշատակ նախնեացդ ձերոց ընթանալով եւ զշմարիտ բարեկամութիւն ունելով ընդ մեզ եւ ընդ ազգ մեր, մի լսիցէք ախտաւոր անձանց, եւ մի ձեռնամուխ լինիցիք ի պակասացուցանել զկանոնս եւ զաւանդութիւնս եկեղեցւոյ մերոյ, զի մի վիրաւորութիւն յաւաջացի մեզ եւ ձեզ: Այլ անխառն պահելով զձեզ այլոց յանցանաց, Հաստատուն կալջիք զսէր եւ զՀաւատարմութիւն բարեկամութեան, որով շնորհակալեալ աղօթեացուք վասն բարեկարգ տէրութեան ձերոյ եւ օրՀնեացուք զձեզ միշտ: Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ յամի Փրկչին 1791 եւ յապրիլի... ի բարձրագահ Սիոնոս Ամենայն Հայոց ի սուրբ Էջմիածին:

Ձեռ. 4501, էջ 1485–1486:

1280 1791 **Ք. ապրիլ** – Թուղթ ի Գօրի առ սրբոյ Սիոնոյս գործակալ տէր Սահակն, ի պատասխանի թղթոյն, որով զանձն արդար էր ցուցեալ նա ի յանցանացն, զոր յայլոց իմանալով յառաջս առ այն մեզադրեալ է զնա եւ զգուշացուցեալ յանցանէ:

Ձեռ. 4501, էջ 1486–1487:

1281 1791 **Ք. 25 ապրիլի** – Թուղթ ի Թիֆլիզ առ Տանուտեցի մահտեսի Մարգիս եւ մահտեսի Յակոբջան աղայն. յանձնարարութիւն վասն Տորոզ առաջնորդ եւ Նուիրակ Պետրոս վարդապետին, եւ վասն Տորին Սարգսի օտաղաճւոյն ի Գօղիս վաճառեցելոյ եւ սակս յանուն դատերաց Տորա յղեցեալ Ք /3/ Նարեկացւոյ ի Մատեհեան Եսայիէն:

Ձեռ. 4501, էջ 1487–1488:

1282 1791 **Ք. ապրիլ** – Միջարկութիւն առաջնորդական կոնդակին Թիֆլիզոյ, զոր ետ սրբազանն Պետրոս վարդապետին կարգեալ զնա Տորոզ առաջնորդ: /Օրինակն է ի փաքրադիրք մասին տետերս ի 570 երեսն, որ շարադրեալ էր վասն նախկին առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետին, որ այժմ դառնալոց է/:

Ձեռ. 4501, էջ 1543–1544:

393բ 1283 1791 **Ք. ապրիլ - ի Թիֆլիզ** – Կոնդակ մի ի վերայ Մօղնու եկեղեցւոյ քահանայից եւ իշխանացն եւ ժողովրդոյն, յորում նախապատ միսիմարութիւն վասն մահտան աւագէրէց տէր Աբրահամ քահանային: Եւ ապա ծանուցումն, եթէ ըստ ինդրոց ձերոց ահա կարգեցաք զտէր Գրիգորն աւագ քահանայ կոնդակաւ մերով ի տեղի Հօրեղբօրն իւրոյ:

1284 Թուղթ մի առ տէր Ղազար քահանայն, եթէ զմմաժողով վարդապետն աւուրք միով յառաջ քան զայս յղեցաք: Եւ այժմ ահա Ջմուրատ փայտկն վերադարձուցաք՝ կատարելով զինդիրս ձեր. այս է՝ կացուցանիլն կոնդակաւ մերով տէր քահանային աւագէրէց՝ փոխանակ Հօրեղբօրն իւրոյ:

Գրեցան ընդ փայտկին իւրեանց յամսոյս ի ԺԶ /16/:

1791 թ. ապրիլ – ***Դարձեալ թուղթք ի Թիֆլիզ***

1285 Թուղթ մի Հայերէն առ արքայն Հերակլէս. յանձնարարութիւն վասն նորոգ առաջնորդին տեղւոյ եւ նուիրակին սրբոյ Աթոռոյս՝ Պետրոս պետին՝ Հանդերձ ընծայիւք:

1286 Թուղթ մի եւս Հայերէն առ արքայորդի Գեօրկին խանն, յորում եւս յանձնարարուրիւն վասն Պետրոս պետին՝ մերոյ նորոգ առաջնորդին եւ նուիրակին տեղւոյ՝ Հանդերձ ընծայիւք:

1287 Թուղթ մի եւս Հայերէն առ արքայորդի Անուծն կաթուղիկոսն, յորում զկնի սիրոյ յանձնարարուրիւն յաղագս նորոգ նուիրակին եւ առաջնորդին տեղւոյ՝ Պետրոս Համեմարաշատ պետին՝ Հանդերձ ընծայիւք:

1288 Թուղթ մի եւս առ Դաւիթ Սարտարն, ի պատասխանի թղթոյ նորա, զոր գրեալ էր առ սրբազան Վեհապետն ընդ թղթոյն Դաւիթ Միրզայի վասն մեր գործակալ տէր Ղազարին, եթէ անպատիւ արար զմեզ վասն գործոյ իմիք: Առ որ գրէ, թէ զի՞նչ կարողութիւն ունի տէր Ղազարն անպատիւ առնել զպատուելութիւն ձեր: Բայց լուաք յոմանց, որ յերկինչելով ի մէնջ, խոյս է տուեալ չգոանալով անդ ի պակասին չհաս ամուսնեացոյս
394ա այնոցիկ, յայդմ բանիդ ոչ // ձեզ կարեմք մեզ դնել, եւ ոչ տէր Ղազարին գոյ պարտաւորութիւն: Պարտաւորքն ամուսնացուցանօղքն են եւ ամուսնացեալքն, որք ոչ էն մնալոց թարց պատժոց, թէպէտ ներեցաք այժմ սակս խաթեր ձերոյ: Ուրեմն մնասջիք այսուհետեւ ի հարազատութեան, չհետեւելով այնպիսի անզգամ արանց եւ պակաս ինչ առնել եկեղեցական կարգաց եւ սահմանաց մերոց: Եւ ի վերջոյ գրէ զյանձնարարութիւն վասն նորոգ նուիրակին եւ առաջնորդին տեղւոյ: Հանդերձ ընծայիւք:

1289 Թուղթ մի եւս առ Դաւիթ Միրզայն, ի պատասխանի թղթոյն, գրեցելոյն ընդ թղթոյ Դաւիթ Սարտարին, որով ծանուցեալ էր զգործակալ տէր Ղազարէն մերմէ, եթէ անպատիւ արար զմեզ: Որում գրէ սրբազան Վեհապետն ըստ մտաց թղթոյն Դաւիթ Սարտարի, եթէ կարօղ չէ տէր Ղազարն անպատիւ առնել զձեզ, բայց երկինչելով ի մէնջ, խոյս է տուեալ անտի, չխառնիլ ի սրբապղծութիւնս նոցին յայդմ իրակութեան, ոչ մեզ եւ ոչ տէր Ղազարին գոյ պարտաւորութիւն: Պարտաւորքն այնոքիկ են, որք յանդգնեցան եւ զչար կամն իւրեանց յառաջացուցին ընդդէմ սրբոյ եկեղեցւոյս մերոյ՝ ձերին օգնականութեամբն, որք ոչ էն մնալոց առանց պատժոց, թէպէտ ներեցան այժմ յաղագս ազնիւ խաթեր ձերոյ:

Արդ, մի այսուհետեւ հետեւեսջիք այնպիսի անզգամ արանց՝ կցորդելով զձեզ ի մեզն նոցա, այլ մնասջիք ի հարազատութիւն սրբոյ Աթոռոյս՝ ընթանալով ի շաւիղս բարեպաշտ եւ քաղցրայիշատակ նախնեաց ձերոց, որպեսզի ընկալջիք յԱստուծոյ զվարձատրութիւն ի սրբոյ Աթոռոյս գշնորհս, եւ ի մէնջ մէնջ զօրհնութիւն եւ գշնորհակալութիւն:

1290 Թուղթ մի եւս առ Մանուչար Դիւանն, ի պատասխանի երկուց թղթոցն առ սրբազան Վեհապետն գրեցելոց: Վասն աղգատոհմութեանն իւրեանց, եթէ Ղունկիանոս եւ Դաւիթ վարդապետքն, որոնեալ զՋաքարիա պատմագիրն եւ ոչ գտին, վերստին գրեա անդ ի Հաշտարխան՝ հարցանե-
394բ լով, թէ զի՞նչ գիրք // իցէ եւ կամ յո՞ւմէ իցէ շարադրեալ, որ աստ որոնեալ գտցեն:

եւ վասն յղեալ ընծայիցն առ սրբազան Վեհապետն ի ձեռն Դաւիթ վարդապետին՝ շնորհակալութիւն:

Յաղագս առաջնորդին գրեալ թղթոյն մերոյ առ ինքն, եթէ հասանելոց է քեզ ձեռամբ Աւետիքեանց պարոն Յովհաննէսին: Իսկ յաղագս Մօղնու եկեղեցւոյ տէր Գրիգորի աւագերիցութեանն, եթէ ըստ խնդրոյն ձերոյ հաստատեցաք օրհնութեան կոնդակաւ մերով ի տեղի Հօրեղբօրն իւրոյ՝ տէր Աբրահամին Հանդուցելոյ: Եւ ի վերջ գրութեանս յանձնարարութիւն վասն նորոգ նուիրակին եւ առաջնորդին իւրեանց՝ Պետրոս պետին:

1291 Կոնդակ մի առաջնորդութեան ի վերայ երկրին Թիֆլիզու եւ շրջակայիցն ընդ նորոգ առաջնորդին տեղւոյ՝ Պետրոս աստուածիմաստ վարդապետին[257]:

1292 Կոնդակ մի եւս նուիրակական ընդ նորոգ նուիրակին տեղւոյ՝ Պետրոս պետին:

Նոր ազիրակ եւ առաջնորդ Պետրոս վարդապետին լավ ընդունելու Հանձնարարութիւն է սրտում մելիք Մխոանին, Ղազար քահանային, Էջմիածնի հորտ Եոսեփին, Հուլավերի առաջնորդ Վանական վարդապետին, Հաղբատի առաջնորդ Դավիթ վարդապետին, այլն. Մահիմանոս եւ այլն. Հմայեան ազանէրին, Բորփի գործակալ տէր Մահակին, նմանապէս մնաձեռի մնաձեռի Մարգիս եւ մնաձեռի Հակոբջան ազանէրին: Միաժամանակ արտում են այլ Հանձնարարութիւններ: Ղազար քահանային Հատուկ գրութիւնը կարդացվում է դավիթբի Հետ միասին ուշադրիլ Հավաքված գումարներէրը՝ վերադարձ ուղեկան արտօրիների /էջ 394բ–395ա/: Պատասխան նամակ Հաճի Բաբային /կարին/ /էջ 395բ/:

395բ 1293 Կարին – Թուղթ մի եւս առ Գլուխ Յովհաննէս տղան, ի պատասխանի թղթոյն: Վասն նուիրակին Մշու երկրի ծանուցումն, եթէ քանիցս գրեցաք առաջնորդին տեղւոյդ՝ հոգ տանիլ այնմ երկրին եւ ցարդ ոչ հոգացաւ: Այժմ եւս գրեցաք, քեզ եւս գրեմք, եթէ հոգասցի նա, յոյժ բարւոք, եւ եթէ ոչ, դու ելեալ եկեսցես ի սուրբ Աթոռս առաջնորդի գիտումեամբն եւ փաշայի ի զինուն, զի ունիմք ինչ խօսելոց ընդ քեզ եւ հարցանելոց վասն երկրիդ այդորիկ:

Ի կողմանէ Խտուտս չերիցուն, եթէ գրեալ եմք առաջնորդին տեղւոյդ զորպիտութիւնն Խտուտս թիւրելոցն ծանուցանել, քեզ եւս գրեմք ահա, եթէ ի սմանէ թիւրեալքն անդամնօր, դարձե՞լ են ի յուղղութիւն, թէ ոչ, գրեացես զի գիտասցուք: Աստի եղեալն զղջացեալ մեղայ գոչէ, թող տալն երկնչիմք, գուցէ անկցի կրկին ի նոյնն, պահելն եւս դժուարին, քան որում անաւորեալ է եւ հոգացողութիւն նոցա պետոյ է, ի հարկէ, որ ի ձեռն սորա է լինելոց եւ այլն:

Ինչեւիցէ, զփայեկն մեր փոխով վերադարձուսիք:

Գրեցան յամսոյս ի ելն:

1791 թ. մայիս – ***Թուղթ ի Թիֆլիզ***

1284 Թուղթ մի առ սրբոյն Սաղիմայ նուիրակ Յարութիւն վարդապետն: Եթէ ամանաթս քո էհաս մեզ ընդ ձորտին մերոյ՝ պարոն Յովհաննէսին: Ի մէջ կատարեդեալ, վերստին կնքեցուցաք զայն՝ կնքովն պարոն Յովհաննէսին, եւ ահա աստ առ մեզ է մինչեւ գգալն քոյ: Այլեւս ամանաթ արարեալ, յղեսցես մեզ ի պահել:

Գրե[ցաւ] յամսոյս ի ե /5/:

1295 Ի Թավրէզ – Թուղթ մի առ տէր Յովսէփն: Յիշումն թղթոցն առաջնոց առ ինքն յղեցելոց ընդ Գիլանու նուիրակին եւ առաջնորդին: Եւ

ապա յանձնարարութիւն վասն երիցփոխ պարոն Յովհաննիսին եւ պարոն Գեօրկիային, որք գնային ի Զուղայ յաղագս բանի իմիք՝ հրամանաւ Հերական արքային:

Գրե[ցաւ] յամ[սոյս] ի ե /ϛ/:

1296 Ի Զուղայ – Թուղթ մի առ տեղոյն առաջնորդ Յակոբ պետն: 396ա
Յանձնարարութիւն վասն ե/երիցփոխ պարոն Յովհաննիսին եւ պարոն Գեօրկիային, որք հրամանաւ Հերական արքային գնային ի Զուղա ի բերել զեծ /ϛοο/ապետ Յովսէփին եւ զամանաթն, որք էն առ նա:

Գրեցաւ յամսոյս ի ե /ϛ/:

1297 Թուղթ մի եւս առ սա, յորում ծանուցումն զմահաբարեան թղթոյն երից վարդապետաց, երից քահանայից եւ երից իշխանաց, եթէ էհաս մեզ եւ իմացաք զմիտսն: Աստուած բարձցէ ի ձէնջ զխռովութիւնն եւ զվշտակրութիւնն եւ տացէ ձեզ զերկնաւոր խաղաղութիւնն իւր: Այլեւ զրաղմանիսիք թուղթն ձեր յղեցաք ի Բաղդատ առ Մարգար ագային՝ ի հասուցանել ի Բաբա ի կատարումն խնդրանաց ձերոց: Եւ վասն ժողովրարին ձերոյ՝ Աստուածատուր պետին, զոր ինչ գրեալն էր, իմացաք, նոյնպէս եւ նա եւս էր գրեալ մեզ. ահա գրեցաք ի մէծն Գօլիս Մինաս պետին, որ գտեալ զնա անդէն, յղեսցէ ի սուրբ Աթոռս՝ ի գիտել մեր զորպէսն նորին յինքնէ: Իսկ սակս վարդապետին ի Հնդստան առաքեցելոյն, եթէ զնամնէ միայն պարոն Յովհաննէսն էր գրեալ, թէ ոչ ընդունին զնա անդ եւ այլն: Զնուիրակէն մերմէ տակաւին ոչ ունիմք գիր, թէ ո՞ւր է եւ կամ որպէ՞ս, նորին գալստեանն սպասեմք, որ զեղելութիւնն ստուգապէս իմացեալ ծանուցցուք քեզ:

Գրեցաւ յամսոյս ի Զ /6/:

1791 թ. մայիս – **Թուղթք ի Թիֆլիզ**

1298 Թուղթ մի առ քահանայն եւ իշխանն յաղագս երից անձանց ընդդէմ հաւատոյս մերոյ անօրինեցելոյց ապօրինաւոր ամուսնութեամբ, որք հրամանաւ Աստուծոյ եւ բարձր իշխանութեամբ սրբազան Վէհապետին մերոյ արտաքսեսցին ի Հռոմէն Քրիստոսի եւ մի մտցեն յեկեղեցին սուրբ, մինչեւ զղջասցին եւ ապաշխարեսցեն՝ դիմելով ի սուրբ Աթոռս առ սրբազան Վէհապետն ի գտանել զթողութիւն յանցանաց իւրեանց:

1299 Թուղթ մի եւս առ տէր Ղա[զար] քահանայն: Ծանուցումն վասն արանցն անօրինեցելոց ընդդէմ սրբոյ եկեղեցւոյս մերոյ՝ եթէ բանիւ արարաք թղթով մերով առ ժողովուրդն տեղւոյդ գրեցելով: Ամանաթն (որ էր առ Տէր–Համատնեան պարոն Մտեփաննոսն) էհաս մեզ: Ի Հաշտարխանու եկեալ փակեցով գրեանքն եւս հասին: Զմտեփաննոս մոմաժողովարար վարդապետն շուտով վերադարձուցես ըստ գրեցելոյդ առաջ մամովք: Առաջնորդն յառաջիկայ աւուրս մնանելոց է ի քաղաքդ: Վասն հիւանդին, եթէ հարկեցաք Դաւթին յերեւան բնակեցելոյն, գրել յայդր, զի եկեսցէ: Դու եւս խօսեացիս ընդ նմա ըստ գրեցելոյ Դաւթին:

[Գրեցաւ] յամ[սոյս] ի Ը /8/:

1791 թ. մայիս – **Ի Նախիջեւան Թուղթք**

1300 Թուղթ մի ի վերայ նոցա: Եթէ զնուիրակն ձեր սիրով ընկալեալ էիք, վասն որոյ օրհնեցաք զձեզ: Ընտրութեամբ ձերով եւ նուիրակին տեղ-

ւոյդ զպարոն Յովհաննէսն գանձապետ էիք կարգեալ սրբոյ Աթոռոյս, մեք եւս վերահաստատեցաք օրհնութեան նամակաւ մերով[258]:

1301 Թուղթ մի առ նորոգ գանձապետ պարոն Յովհաննէսն, եթէ հաստատեցաք զքեզ գանձապետ սրբոյ Աթոռոյս այսու օրհնութեան թղթովս մերով: Ուրեմն լեր հաւատարիմ պաշտօնեաց ի գործս[259]:

1302 Ի Հին Զուղա – Թուղթ մի առ քահանայսն, իշխանն, ժողովուրդն եւ պարոն Խաչատուրն: Առ լատմութեանցն նուիրակին մերոյ ցուցեալոց՝ օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն: Իսկ վասն Բ /2/ ջուխտ ջրաղացին, խոստացելոցն սրբոյ Աթոռոյս, եթէ լուաք, օրհնեցաք զքեզ: 396բ

Գրեցան յամսոյս ի Ը /8/:

1303 Ի Բաղդատ – Թուղթ մի առ սրբոյ Աթոռոյս գործակալ պարոն Փանոսն: Վասն գօրեցի Դաւիթ բէկի կայիցն, որ ի Բասրայ վախճանեալ էր, եւ զՊետրոսն Ստեփաննեան բանակատար կարգեալ ինքեան, եւ նա այժմ էկեալ էր ի Բաղդատ եւ ընտանիք Հանգուցելոյն գնային ի տիրել կայիցն նորին: Տես զ1689 Համարն:

1304 Թուղթ մի առ պարոն Միքայէլն Տէր–Մինասեան: Վասն գօրեցի Դաւիթ բէկի կայիցն, որ նա ի Բասրայ վախճանեալ էր, եւ վարիաքն գնային տիրել կայիցն: Տես զ1688 Համարն տեառերց:

Նոյն Հարցի մասին գրված է նաեւ Մարգար ագա Ավետյանին եւ Պետրոս Ստեփանյանին Հասցեագրված նամակներում:

1305 1791 թ. մայիս – Թուղթ առ Թիֆլիզու ժողովուրդն. յանդիմանութիւն օրինազանցից եւ բանադրանք Միրզայ Գեօրկինի եղբայր չիք Ազարիային, եւ Յակոբ ոչ աւագերիցուն, եւ որդւոյ նորա՝ Դաւիթ չքահանային. մինչ նոյն չԱզարիայն ընդ Յակոբ չերիցու դատերն ի Զաւակի կիրակէ աւուրն ամուսնացեալ էր արտաքոյ սահմանաց սրբոյ եկեղեցւոյս մերոյ:

Ձեռ. 4501, էջ 1588–1589:

1306 1791 թ. մայիս – Թուղթ ի Պասրայ առ գործակալն սրբոյ Աթոռոյս՝ Բեթղէհէմեան պարոն Յովաննէսն վասն կայից գօրեցի Հանգուցեալ Դաւիթ բէկին, որ ի դառնալն յերկրէն Հնդկաց, անդ ի Բասրայ վախճանեալ էր եւ ընտանիքն գնային տիրել ընչիցն:

Ձեռ. 4501, էջ 1589–1590:

1307 1791 թ. 10 մայիսի – Թուղթ ի Թիֆլիզ առ արքայորդին Վրաց Գիօրկին Միրզայն, ի պատասխանի թղթոյն, որ այլով թղթով ի ձեռն Դաւիթ կվէդէրէլին խնդիր ինչ էր արարեալ: 1590

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ բազմաւ, քրիստոսապատուէրն ողջունեալ եւ մշտածաւալ շնորհիւ սրբոյ Հոգւոյն ցանկալոյ եւ ստուգապէս բարեկամիդ սրբոյ Աթոռոյս, քրիստոսասէր եւ նովիմբ զօրացեալ, բարձրապատիւ եւ շքեղաշուք Գիօրկին Միրզայ արքայորդւոյդ:

Զի սիրածիր թուղթ քո էհաս առ մեզ ի ձեռն Հաւատարմին քո՝ Դաւիթ կվէդէրէլին, եւ տեղեկացաք զողջութենէ պատուական անձինդ եւ զարծարծամնէ վաղեմի սիրոյդ, որ ընդ մեզ, եւ սրտագիր եղաք: Գրեալ էիր վասն յամեցման թղթոյ մերոյ: Յիրաւի, որպէս քոյն, նոյնպէս եւ մերն արգելաւ առ միջոց մի, սակայն աւուրբք ինչ յառաջ քան զայս ընդ նորոգ ա-

ռաջնորդի եւ նուիրակի արքայապերճ քաղաքիդ՝ Պետրոս արքեպիսկոպոսին գրեցաք առ յարգութիւն քո գթութիւն օրհնաձիր, զոր ընդունելոց եւ իմանալոց ես: Իսկ եւ որիշ թղթով եւս գինդիր իմն էիր զեկուցեալ եւ գրեալ էիր ի բերանոյ գրաբերին իմանալ, եւ ոչ ի դերեւս Հանել:

Արդ, ամենիւք իմ, միթէ՞ այնպիսի է հաւատարմութիւն բարեկամութեան մերոյ, զի առ այն, որով կարիցեմք շահել զսիրտ քո, անփոյթ լինիլ կամիցիմք: Բայց քաջայայտ իսկ է օրհնեցելոյդ կացութիւն երկրիս եւ զիարդութիւն շրջաբնակացն զմեզ, եւ մանաւանդ թէ յանցեալսն զի՞նչ ձախորդութիւնք եւ վնասք Հասին ի վերայ մեր: Այսու ամենայնիւ Հարկաւորիս ապա գգոն խոհականութեամբդ գիտել զպակասաւորութիւնս մեր եւ զնեղսակրութիւնս, եւ ճշմարիտ բարեկամութեամբ ցաւակցիլ իսկ մեզ, որ Հայթայթանօք կառավարեմք զՀանրահռչակ մեծանուն եւ յոլովածախ սուրբ տունս: Եւ սակայն վասն քաղցր խաթեր քո եւ յարգի պատուոյ, որքան կարն մեր երեր, կամեցաք ոչ ի դերեւս Հանել զբան նազելոյդ, որպէս ի փոքրիկ թղթոյն մերոյ յայտնի է լինելոց:

Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի թուոջ Փրկչին 1791 եւ ի մայիսի ժ /10/, ի լուսանկար Աթոռս Ամենայն Հայոց ի սուրբ Էջմիածին:

Չեռ. 4501, էջ 1590:

Համ. 4481, էջ 396բ:

1308 1791 **թ. մայիս** – Թուղթ ի Զմիւռնի առ Աստուածատուր աղային Ապրոյեան, ի պատասխանի թղթոյն գրեցելոյ, եւ յանձնարարութիւն վասն նորոգ նուիրակ եւ առաջնորդ Բաահակ վարդապետին:

Չեռ. 4501, էջ 1591–1592:

396բ 1309 **Ի Մատրաս** – Թուղթ մի առ Շահամիր աղային, ի պատասխանի Բ /2/ թղթոյն նորա, յամի Տեառն 1788 ի Հոկ. 9 եւ 1789 ի փետ. 11 գրեցելոյ: Տէս զ1686 Համարն մեծ տետրոյ:

Գրեցան յամսոյս ի ԺԳ /13/[260]:

1310 1791 **թ. 13 մայիսի** – Թուղթ ի Բաղդատ առ Պետրոսն Սահակեանն վասն գործոյ Հանդուցեալ Դաւիթ բէկի կայիցին. մինչ նա ի վախճանին զսա էր բանակատար կարգեալ եւ այժմ՝ եղբայրն եւ Հօրեղբօր որդին նորին գնային տիրել կայիցին:

Չեռ. 4501, էջ 1488–1489:

1311 1791 **թ. 16 մայիսի** – Թուղթ առ Իսրայէլ կաթուղիկոսն տանն Աղուանից, ի պատասխանի թղթոյն, շնորհակալութիւն վասն յղելոյն զպատմագիրքն Աղուանից եւ ծանուցումն կատարման ինդրոյն, որ զքահնա փիլոնս եւ զվեղարս էր ինդրեալ: Իսկ որ վասն Հաշտարխանու գանձանակի արդեանցն թուղթ էր գրեալ, պատասխանի Համբերել մինչեւ Յովսէփ վարդապետն վերադառնայցէ անդ ի Ղռիմս:

Յորմէ սիրով մեծաս եւ կարօտիս, քրիստոսասանդ սուրբ ողջունիս եւ հոգեզուարճ շնորհիս քրիստոսաէջ սրբոյ տեղւոյս ծանուցումն լիցի սիրելի եւ բարեմիտ եղբօրդ մերոյ եւ Հարազատ որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս՝ տեառնդ Իսրայէլի սրբասէր եւ արժանապատիւ կաթուղիկոսիդ աստուածախնամ տանդ Աղուանից:

Զի թուղթ յարգոյ եղբայրութեան քո, գրեցաք ի սոյն թուոջս եւ յապրիլի Իե /25/, ձեռամբ տէր Յովաննէս խոհեմամիտ քահանային, Էհաս առ

մեզ ի մայիսի ժ /10/: Զոր ընթերցեալ եւ տեղեկեցեալ զողջ եւ առողջ գոլոյ աղնուաբարոյ անձինդ եւ զջերմեռանդութենէ՞ ճշմարիտ սիրոյդ եղբայրականի, որ առ մեզ, եւ զՀաստատուութենէ անխարդախ Հարազատութեանդ, ուրախ եղաք: Բայց եւ Հետեւաբար գիտացեալ զտառապանս երկրիդ Հաստացելոցդ խղճալեաց, եւ զձախորդութիւնսն քո, տրտմեցաք կարի չափ:

Իսկ այժմուս ի բաղում ուրեք եւ աստէն իսկ առՀասարակ ամենեցուն մերազնէից է նեղսակրութիւն եւ անյաջողութիւն, եւ մեզ եւս ըստ նոցա: Առ որս ոչ յուսահէք լինի այցելութիւն, բայց ի յաստուածապետական բարերարութենէն: Վասն որոյ աղաչեսցուք զերեսս նորա դարձուցանել զդաստան ի մէնջ եւ ողորմիլ ըստ մեծի ողորմութեան իւրում՝ միջնորդութեամբ ամենայն սրբոց եւ սիրելեաց իւրոց:

Յղեալ էիր զպատմագիրքն Աղուանից, ըստ խնդրոյն մերոյ, զոր ի ձեռանէ տէր Յովաննէս քահանային ընկալեալ, շնորհակալ եղաք զսիրառատ եղբօրդ, բայց խառնագիր երեւի, եւ թուի թէ այս եւս ոչ է բաւական օգնել մեզ առ տպագրութիւնն, Համեմատեսցուք զայս ընդ մերոյն եւ գուցէ այլեւս առ ձեռն գայցէ, եւ տեսցուք թէ որպէս իցեմք առնելոց:

Ծանուցեալ էիր եւ զլինդունիլդ զԱւետիս վարդապետն մեր եւ ուղեւորելդ խաղաղութեամբ ի յերկիրն Ալանաց: Որոյ աղագաւ եւս շնորհակալութիւն մեծ ունիմք զՀաստատիմ եղբայրութենէդ, զոր անտրտն եւ անսասան պահեսցէ Տէր:

Ապա գրեալ էիր զգազանաբարոյ ամբարիշտ լեղկեաց կողոպտելն զսուրբ եկեղեցիդ ձեր եւ ընդ եկեղեցական սպասուց եւ կարասեաց, յափշտակելն եւ զվեղարս եւ զփիլոնս ձեր, որ առաւել եւս տրտմութիւն եւ ցաւ եղեւ սրտից մերոց: Եւ վասն Հարկաւորութեանն խնդրեալ էիր յաղագս քո եւ միաբանից վարդապետացդ զվեղարս եւ զփիլոնս: Եւ մեք աՀա Հոգացեալ յանձնեցաք տէր Յովաննէսին բերել: Որոց զորքանն եւ զորպէսն ի փութալայէն իմասցիս:

Դարձեալ՝ վասն Հաշտարխանու գանձանակին դիր էիր խնդրեալ: Սիրելի եղբայր, զայդ յառաջ որ գրեցեր, մեք պատասխանի արարաք, թէ Յովսէփ վարդապետն ոչ է անդ, այլ գնացեալ է ի Ղռիմ եւ առանց նորա ոչ վճարի բանն, երբ դառնայցէ, գրեսցուք:

Այժմ եւս դեռ անդ ի Ղռիմս կողմունն է, որպէս գիտեմք: Եւ եթէ առ այլս ոմանց գրիցեմք անդէպ է, զի թարց նորին վերաՀաստութեանն ոչ կարեն տալ եւ մեզ ընդ վայր աշխատութիւն է լինելոց:

Ապա որ ընդ երկար Համբերեցեր, առ սուղ միջոց մի եւս Համբերեա, մինչեւ վերադարձցի Յովսէփ վարդապետն ի Հաշտարխան, յայնժամ գրելոց եմք նմա եւ որոց եւս պատշաճիցի, եւ գթութիւն առ քեզ եմք յղելոց, զի քո մարդոմն յղեալ, ստանայցես զարդիւնս գանձանակին:

Այսպէս գիտացեալ, զորպիսայայտ գիրդ, Հանդերձ եղբայրական սիրովդ եւ Հարազատութեամբդ, անպակաս արասցես ի մէնջ: Եւ զայլ որպէսն մեր եւ սրբոյ Աթոռոյս ի թղթաբեր տէր Յովաննիսէդ իմասցիս: Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի թուականիս մերում ՌՄԽ /1791/ եւ ի մայիսի ԺԶ /16/ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածին[261]:

Չեռ. 4501, էջ 1491:

Համ. 4481, էջ 396բ:

1312 1791 **թ. մայիս** – Ի Պօլիս առ Թադուհի կին ումն սակս քառասնիցին (օրինակ Հաշտատէ կնոջ թուղթն):

Ձեռ. 4449, էջ 22ա:

Միաժամանակ հնդհակալութեան եւ օրհնութեան նամակներ են գրվել նաեւ «ամիրատուներ» խիճկճի Ռուփրիոսին, Գայանէ կնոջը, վերջինիս դուստր Տիրուհուն, Թոխաթցի պրն. Մարտիրոսին (Պոլիս):

Ձեռ. 4449, էջ 22բ–23բ:

396բ 1313 Ի **Խամսայ** – Կոնդակ մի ժողովարարութեան ի վերայ երկրին Երեւանու վանն խամսեցի Յովհաննէս քահանային:

Գրեցան յամսոյս ի ԺԶ /16/[262]:

397ա 1314 Թուղթ մի առ Իւքիլիսայու առաջնորդ Մկրտիչ պետն: Զհինգ լուծ գօմշիցն, եթէ հասին մեզ եւ հնդհակալեցաք զքէն, գրեցաք Գէորգին մերոյ ի Բայազիտ՝ տացէ քեզ եճ /500/ զօլաթայ, յառնուլդ զղապզի մի տացես Գէորգին ի միաժոութիւն ինքեանն:

Գրե[ցաւ] յամ[սեանն] ի ԺՀ (18):

1315 Ի Հաշտարխան – Թուղթ մի առ Յովսէփ պետն վանն տէր Ստեփանի տղային ծանուցումն, եթէ ըստ գրեցելոյն քոյ սէա յղեցաք զտղայն ի Թիֆլիզ առ տէր Ղազարն՝ հասուցանել քեզ, տալով ԺԱ /11/ թումանն Յօհաննջանի որդուցն՝ պահողացն զտղային:

Գրեցաւ յամսոյս ի ԻԲ /22/:

1316 Ի Թիֆլիզ – Թուղթ մի առ տէր Ղազարն. յանձնարարութիւն վանն տէր Ստեփանի որդուոյն:

[Գրեցաւ յամսոյս] ի ԻԲ /22/:

1575 1317 1791 **թ. 22 մայիսի** – Թուղթ ի վերայ Մանդկերտու, Արծկէու եւ Արճիշու վանն Իւքիլիսէի սրբոյ վանացն, ըստ իւնդրոյ առաջնորդին նորին՝ Մկրտիչ վարդապետին:

Յորմէ ժամանեսցէ թուղթ սիրոյ, ողջունի, օրհնութեան եւ շնորհաց ի վերայ սիրելի եւ հոգեւոր որդւոցդ մերոց եւ լուսաժնունդ զաւակացդ սրբոյ Աթոռոյս՝ հայկասեր, լուսաւորչակրօն հաւատացելոցդ ի Քրիստոս, որք բնակեալ կայք ի վաստակ օրհնեալ երկրայդ Վանայ եւ Մշու, հանճարօնակ առաջնորդաց, սրբանուէր քահանայից, բարեպաշտ իշխանաց, խոհեմազարդ ռէիսաց եւ տանուտէրաց, խոհական վաճառականաց, վայելչագործ արուեստաւորաց, աշխատասէր հողագործաց, համեստափայլ տանտիկնաց եւ այլ ժողովրդոցդ առ Հասարակ, մեծաց եւ փոքերց, արանց եւ կանանց իւնդալ ի Տէր մշտաղուարթ ցնծութեամբ: /Ընորհք/:

Եւ ընդ ամենառատ օրհնութեանս աստուածայնոյ՝ գիտասջիք սիրելի եւ հոգեւոր որդիք մեր եւ հարազատ զաւակունք սրբոյ եւ մեծի Աթոռոյս էջմիածնի: Զի յանցեալ տարիսն մինչ զարհուրելի գետնաշարժութիւնն եղեւ ի վլաշկերտ եւ ի կողմունդս, թէ որչա՛փ աւերք եւ վնասք եղեն այնմ գաւառին, եւ հռչակաւոր սուրբ վանքն Յօհաննու Մկրտչին Իւքիլիսայ կոչեցեալ, թէ որպէ՛ս վնասեցաւ՝ ընդ մէջ հերձանելով որմոց սրբոյ եկեղեցոյն եւ այլ տեղեացն խախտելով, եւ շրջակայ շինուածոցն եւս ըստ կիսոյն խախտելով եւ փլանելով, ի հարկէ, լուեալ էք մինչեւ ցայժմ // եւ գի-
1576 տէք, ըստ որում ոչ էք յոյժ տարակաց տեղեաք: Ապա յոգնահանգար առաջնորդն նոյնոյ մեծափառ սրբոյ վանից, շնորհածին եւ սիրելի որդին

մեր՝ Մկրտիչ աստուածիմաստ վարդապետն եւ արհիեպիսկոպոսն, զմեծագոյն հոգս ունելով առ այն (տես ի միւս կոնդակն, որ եւս է վանն Իւքիլիսէի վանիցն ի 1480 երեսն եւ անտի գրեա ցվերջն):

Ի ՌՄՆ /1791/ թուղթս եւ ի մայիսի ԻԲ /22/ ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ էջմիածնի[263]:

Ձեռ. 4501, էջ 1575–1576:

1318 1791 **թ. 22 մայիսի** – Թուղթ առ Յովսէփ վարդապետն, որ ի յերկիրն Ռուսաց, վանն տէր Ստեփանի տղային, որ աստ ի մանկութենէն ի Յօհաննջանենց տանն էր մնացեալ, եւ այժմ ըստ իւնդրոյ նորա սրբազանն յղէր ի Թիֆլիզ, անտի հասանիլ առ Հայրն ի Հաշտարխան:

Ձեռ. 4501, էջ 1592:

397ա 1791 թ. մայիս – [Ի] **Ջմիւռնի Թուղթք**

(Ձեռ. 4481) 1319 Թուղթ մի առ տեղւոյն գործավճար նուիրակ եւ առաջնորդ Գալուստ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն վանն ումանց իրաց եւ իրակութեանց, եւ աւարտման գործոյն: Տե՛ս գ1692 համարն մեծ տետրոյ:

Ղասդ մի առ սա վանն դրամոցն համայնց առ սուրբ Աթոռս հասելոց, եթէ ձե[ռամբ] տէր Գրիգորիս ընկալաք մէկ հազար եօթն հարիւր ղուռուշ, ձե[ռամբ]–մաՀաւեսի Կարապետին՝ ԲՒ /2000/ ղուռուշ, ձե[ռամբ] մեր Մարտիրոսին՝ եճ /500/ ղուռուշ (զոր տուեալ էիր յայդր), ձե[ռամբ] Կարապետ նուիրակ Յակոբ պետին՝ չորս հարիւր եօթանասուն եւ Ա /1/ ղուռուշ Ի /20/ եւ Ա /1/ փարայ: Իսկ վեճեղէն իրաց դինն էր մէկ հազար ինն հարիւր խե /45/ ղուռուշ եւ ԺԵ /15/ փարայ: Որք եղեն ի միասին նաղտն եւ վեճն՝ վեց հազար վեց հարիւր ԺԶ /16/ ղուռուշ ԼԶ /36/ փարայ:

Եւ զայս գրեցաք առ քեզ ի միաժոութիւն հասելոյն այնց:

1320 Թուղթ մի եւս առ իշխանն գտանելագլուխն անդանօր: Յանձնարարութիւն վանն նորոգ նուիրակ եւ առաջնորդ Իսահակ պետին: Տես գ1690 համարն մեծ տետրոյ:

397բ– 1321 Կոնդակ մի ի վերայ Ղրիմաղաճու ժողովրդեանն: Ընորհակալութիւն վանն սահմանելոյն նոցա զգանձանակ վանն սրբոյ Խորվիրապի վանացն եւ երկիցս անդամ զարդիւնս տալոյն, եւ պատուէր Հաստատուն պահել զնոյն: Տես գ1494:

Նոր նշիրակ եւ առաջնորդ Իսահակ վարդապետի Ջմյուռնիա մեկնելու կապակցությամբ Հանձնաժողովական նամակներ են ուղարկվել նաեւ Ադրյան Աստուածատուր ապային, Ղրիմի քահանաներին, Չայիկյան մահտեսի Կարապետին, այլն. Աստուածատուրին, որին նաեւ շնորհակալություն է հայտնվում Թուրքում Հասապայի եկեղեցու նորոգմանը օգնելու համար, տէր Գրիգորին, որին նաեւ շնորհակալություն ուղարկած փոխնիների համար, պատասխան նամակ տէր Ավետիքին (էջ 397ա–397բ):

397բ 1322 Ի Ղրիմաղաճ – Թուղթ մի տաճկերէն առ Ղարաօսման օղլի Հաճի Ահմէտ աղային: Ընորհակալութիւն վանն լսումեանն, որ առ նորոգումն սրբոյ եկեղեցւոյն Թուրքում Հասապայի: Եւ վերստին յորդորումն ի նոյն բարերարութիւն:

1323 Թուղթ մի եւս առ Հանգուցեալ տէր Յովհաննիսի կողակից Մարիամն: Միաժոութիւն վանն որդւոյն իւրոյ Գալստին, եթէ կայ ի սուրբ Աթոռս ի սպասաւորութիւն մեզ:

1324 Կոնդակ մի նուիրակական եւ առաջնորդական ընդ նորոգ նուիրակին եւ առաջնորդին տեղոյ՝ Իսահակ աստուածաբան վարդապետին:

1325 Ձէտրանայ – Թուղթ մի առ մաՀտեսի ՅովՀաննէս եւ մաՀտեսի Գրիգոր ամիրային, մաՀտեսի Մկրտիչ եւ պարոն Խաչատուրն: Ընդհակալութիւն վասն Իե /25/ ղուռուշ լուսագնին երկուց ամաց՝ ձե[ռամբ] ուխտաւոր պարոն Գրիգորին յղեցելոց:

1326 Թուղթ մի առ տեղոյն առաջնորդ Միքայէլ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն: Եթէ զՅովՀաննէս տղայն ընկալաք: Զնեղութիւնս ձեր լուեալ ցաւեցաք: Եւ զուխտաւորսն շահեալ վերադարձուցաք:

Օրհնութեան նամակներ՝ «ոմիրատուներ» տիրացու Ամբակումին, ուստա Մատթէոսին, մաՀտեսի Գրիգորին, մաՀտեսի Գէորգին:

1327 1792 **թ. մայիս** – Ի Բայազիտ – Կոնդակ մի ժողովարարութեան վասն սրբոյ ՅոՀաննավանիցն Իւչքիլիսայ կոչեցելոյ. ի վերայ երկրացն Վանայ եւ Մշոյ՝ ըստ խնդրոյ տեղւոյ առաջնորդին:

1328 Թուղթ մի առ սոյն Իւչքիլիսայու առաջնորդ Մկրտիչ պետն, ի պատասխանի թղթոյն ընդ Մարտիրոս պետին գրեցելոյն: Վասն գումշոյն յղելոցն առ մեզ՝ շնորհակալութիւն: Յաղագս կոնդակին ժողովարարութեան, եթէ աՀա փոխել եւոաք ըստ խնդրոյդ, թէպէտ անպատեհ խնդիր իսն էր: Իսկ սակս եՃ /500/ զօլաթային գնոյն գումշոց, եթէ գրեալ եմք ի Բայազիտ վէքիլ տիրացու Գէորգին մերոյ՝ Հաստացանել քեզ ի ձեռն Հաւատարմի: Բայց ընդէ՞ր զառ մեզ Հաւանելի դրամն ոչ Հաստացանես, միթէ մեք ոչ ունիմք զպակասութիւնս:

398ա 1329 Թուղթ մի առ վէքիլ Հայրապետն, ի պատասխանի թղթոյն յապրիլի Բ /2/ գրեցելոյն: Յորում զպատուիրակն կոնդակէն մերմէ եւ զիրատէն Հարկ, զի զորպէսն նոցին ծանուցէ մեզ: Հասին մեզ ի Պօլսոյ եկեալ զարանֆիլի իւղն, զալամներն եւ Ա /1/ Հատ Նարեկն: Եւ ի Զմիւռնոյ եկեալ տէր Գրիգորի զասն: Եւ թէ Զմիւռնոյ նորոգ նուիրակն եւ առաջնորդն սիրով ընկալցիս եւ զորքան դրամն խնդրեսցէ ի քէն, տացես, եւ ի դաւթարդ չգրեսցես, ըստ որում Հաւուցանելոց է քեզ ի Զմիւռնոյ:

Այլեւ Բ /2/ փաստաՀ մուք կապույտ չուխայ կամ Ֆրանգի կամ Լիւիսկայ եւ կամ Իւակիւնաուր, որք քան Ֆիլամանկն լաւ են եւ գինն նոցա թեթեւ, զորս առեալ յղեսցես յորոց եւ գտանի, որք վասն սպասաւորացն ներսիս Հարկաւորք եւ պիտանիք: Նաեւ առաք աստ ի Լոյս պարոնէն նախիջեւանցւոյ եՃԺ /510/ զուռուշ, ըստ խնդրոյն, զոր ի գալն նորին յայդր, տացես ինքեանն եւ ի դաւթարդ գրեսցես:

Գրեցան յամսոյս ի ԻԹ /29/:

1330 Ի Հաղբակ – Թուղթ մի առ սրբոյն Բարդուղիմէոսի Առաքելոյ վանից առաջնորդ Ստեփաննոս ծերունազարդ վարդապետն, մելիք Փանոսն, պարոն Մկրտիչն, ռէս Սահօն, ռէս Պէտօն, ռէս Վարդանն եւ այլ իշխանսն եւ Համայն ժողովուրդսն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա առ սրբազան ՎեՀապետն գրեցելոյ՝ սակս Խաչատուր վարդապետին, զոր արձակեալ ի բանադրանացն, յղեցէք օրհնութեան թղթով, որ եւ արար ըստ խնդրոյն նոցա, վերադարձուցանելով ուրախութեամբ:

1331 Յորմի – Կոնդակ մի առ որմեցիսն վասն Խաչատուր վարդապետին ծանուցումն: Եթէ արձակեցաք զնա ի կապանացն Հոգւոյ, ըստ որում դիմեալ էր զղջմամբ ի սուրբ Աթոռս, եւ աՀա խրկեցիք եւ օրհնութեան թղթով վերադարձուցաք:

1332 Ի Սալմաստ – Թուղթ մի եւս առ սալմաստցիսն: Եթէ բազմակնիք թուղթն ձեր էՀաս մեզ, որ վասն տեղւոյդ Խաչատուր պետին, եւ աՀա ըստ աղերսանաց ձերոց եւ ըստ զղջման նորին բոլորով սրտիւ, արձակեալ ի կապանացն վերադարձուցաք խրկեցիք, զոր ընկալջիք սիրով եւ խաղաղութեամբ:

Խաչատուր վարդապետի ներսին մասին գրված է նաեւ մելիք Խուդավերդուն /Սալմաստ/ եւ Իսաջանին /Վասպ/: Բոլոր նամակները գրվել են Հունիսի 5–ին: Նույն օրը այն. Փիլիպպոսին տեղեկացվում է գնված «Էս Թարիխը ուէվանդին»-ի առացման մասին:

1333 1791 **թ. մայիս** – Թուղթ առ Զմիւռնոյ քաՀանայսն ընդ նորոգ նուիրակ եւ առաջնորդ Իսահակ վարդապետին, յանձնարարութիւն վասն նորին:

Ձեռ. 4501, էջ 1492:

1334 1791 թ. 29 **մայիսի** – Թուղթ ի Զմիւռնի առ Չալիկեան մաՀտեսի Կարապետն, ի պատասխանի թղթոյն գրեցելոյ ի ՌՀՂԹ /1790/ թուոյ դեկտեմբերի Ե /5/ վասն ունայնց իրաց, եւ յանձնարարութիւն վասն նոր նուիրակ եւ առաջնորդ Իսահակ վարդապետին:

Ձեռ. 4501, էջ 1493–1494:

1335 1791 թ. 29 **մայիսի** – Կոնդակ ի վերայ Ղրիսաղաճու ժողովրդեանն. շնորհակալութիւն վասն սաՀմանելոյն նոցա զգանձանակ վասն սրբոյ Խոր Վիրապի վանիցն եւ երկիցս անգամ զարդիւնն տալոյն, եւ պատուէր Հաստատուն պաՀել զնոյն:

Ձեռ. 4501, էջ 1494–1495:

1336 1791 **թ. Հունիս** – Թուղթ առ արքայն Վրաց Հերակլ, ի պատասխանի թղթոյն ընդ տէր Գրիգորին՝ նորոգ աւագ քաՀանայացելոյն Մուղնոյ եկեղեցւոյն:

Յորմէ ժամանեսցէ թուղթ ճշմարիտ սիրոյ եւ կարօտոյ, քրիստոսապարգեւ սուրբ ողջոյնի եւ Հոգեւոր օրհնութեան, Հանդերձ անՀատավտակ շնորՀիւ սրբոյ Իջման տեղւոյս նորին, եւ պաՀպանողական զօրութեամբք աքանչելափառ սրբութեանց եւ մասանցն սրբոց, որք աստ, ի վերայ իսկապէս սիրելւոյդ եւ յարակ ցանկալւոյդ Հոգւոյս կատարելոյ եւ իմաստութեամբ փայլեցելոյ, քաջութեամբ Հռչակեցելոյ, եւ աստուածակերտ սրբոյ Աթոռոյս խնամառատ բարեկամիդ, վեՀախոՀութեամբ եւ Հանճարով գեղազանցելոյ, քրիստոսազօր եւ խաչապսակ ամենապատիւ մեծի արքայիդ Հերակլայ, որում եւ գիտութիւն լիցի:

Զի սիրանշան թուղթ բարեպաշտութեան քո, ձեռամբ տէր Գրիգոր Համեստաբարոյ քաՀանային՝ նորոգ աւագերիցուն Մուղնոյ եկեղեցւոյն, էՀաս առ մեզ, զոր մեծաւ սիրով ընկալեալ, ընթերցաք եւ ծանեաք զգրեալսդ: Եւ նախ զՀաստատակաշաՀ ողջոյնենէ եւ զառողջութենէ ամենապատուական անձինդ տեղեկացեալ, ուրախացաք յոյժ, որք եւ խնդրեմք յԱս-

տուծոյ ընդ երկայն աւուրս պահել եւ պահպանել զպարծանքդ մեր եւ զուրախութիւնդ սրտից մերոց յաջողութեամբ եւ բարեզուարճ կենօք:

Եւ ասպա իմացաք զիրաւասիրաբար ջատագովութիւնդ վասն տէր Գրիգորին, զի որպէս ըստ խնդրոյ նշանաւոր արանց քաղաքիդ մերազնեայցն կարգաւորեայ եւ աշխարհականաց, յառաջ քան զայս, կարգեալ էաք զնա աւագ երէց Մուղնոյ եկեղեցւոյն ի տեղի Հօրեղբօրն իւրոյ՝ Հանդուցեալ տէր Աբրահամ աւագ քահանային, նոյնպէս եւ այժմ Հաստատիցեմք: Ոստի եւ մեք ի Հայրական սէր եւ ի խնամն վերընկալաք զՀոգեւոր որդին մեր՝ զտէր Գրիգոր շնորհնակ քահանայն, եւ կրկին նամակ եւտուք վասն Հաստատութեան աւագերիցութեան նորին, եւ օրհնութեամբ վերադարձուցաք փառաւորապէս, ընդ նմին եւ Հարկաւորեալ զայս թուղթ մատուցաք առ բարձրութիւն ձեր՝ ի գիտել զորպէսն իրին:

Իսկ զայլ որպիսութիւնս սրբոյ Աթոռոյս եւ մեր, Հրաժարեալ յերկարութենէ ի չտալ զձանձրոյթ, թողումք ի գրաբերէն իմանալ, եթէ կամք իցեն: Ողջ լեր ի Տէր՝ բոլորեալ բարեբաստութեամբ ի բերկրանս բնաւ բարեխնդիր աղօթողացս վասն մեծութեան ձերոյ: Ամէն:

Գրեցաւ յամի Փրկչին 1791 եւ ի յունիսի ամսոյ..., ի լուսակերտ Աթոռս ամենայն Հայոց ի սուրբ Էջմիածին[264]:

Ձեռ. 4501, էջ 1495:

1337 1791 **Թ. Հունիս** – Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ մահտեսի Յարութիւն ամիրայն, ի պատասխանի թղթոյն, եւ մխիթարութիւն վասն մահտեսն կնոջն, եւ շնորհակալութիւն վասն տուեալ տրոցն, եւ մարդասիրութեանց ցուցելոց առ նուիրակ Մինաս վարդապետն, եւ վասն Հոգ տանելոյն պարտաճաստուցութեան չարազգի մահտեսի Մինասին եւ Գէորգեանցն, եւ այլ բանք առ այսոսիկ:

Ձեռ. 4501, էջ 1496–1497:

1338 1791 **Թ. Հունիս** – Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ չարազգի մահտեսի Գէորգեանն եւ մահտեսի Մինաս ամիրայն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա, վասն վճարելոյն զպարտսն իւրեանց շնորհակալութիւն, եւ խնդիր՝ մէկ միաժամութեան թուղթ գրել, թէ այսուհետեւ մեք լիցուք պատասխանատու մահտեսի Սիմէօնի ընտանեացն, եթէ դաւի ինչ առնելոյ լինիցին ընդ սրբոյ Աթոռոյդ:

Ձեռ. 4501, էջ 1498:

398բ 1791 թ. հունիս – ***Թուղթք ի Թիֆլիզ***

1339 Թուղթ մի եւս առ կնեազ պարոն Սօլօմօնն: Եթէ ըստ աղերսանաց քոց գրեալ զայս նամակս օրհնութեան ի վերայ տանն ձերոյ, յղեցաք ընդ տէր Գրիգոր աւագ քահանային, Հաստատելով զնա եւս ի յաւագերիցութիւնս:

1340 Թուղթ մի եւս առ պարոն Իւանէ Մուխրան բէկն: Սէր եւ յորդորումն ի Հարազատութիւն: Եւ յանձնարարութիւն վասն տեղւոյ նուիրակ եւ առաջնորդ Պետրոս պետին: Հանդերձ ընծայիւք:

1341 Թուղթ մի եւս առ տեղւոյն նուիրակ եւ առաջնորդ Պետրոս վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն: Վասն ժողովրդոց ընդունելոյն զինքն սիրով, միաժամութիւն: Վասն Մօղնոյ եկեղեցւոյ տէր Գրիգոր աւագ քահանային, եթէ սիրով ընկալաք եւ խիլայիւք եւ օրհնութեան թղթով վերադարձուցաք: Իսկ վասն Նարեկացն առ ինքն եղելոց, եթէ երկուսն, զոր տուեալ էիր ըստ պատուիրելոյ մերոյ Սարգիս աղային, իմացաք: Մնացեալքն մնացեն առ քեզ, զոր ինչ գրեսցուք, այնպէս արասցես: Եւ թէ տէր Ղազարին եւ պարոն Եղովքին թուղթս գրեցաք, ի պատասխանի թղթոց նոցին, շնորհակալութիւն առնելով վասն մարդասիրութեանցն առ քեզ ցուցելոց: Այլ սակս թաֆիլտար Հանդուցեալ Յովհաննէսին, եթէ արձակման թուղթ գրեցաք ազաչանօք ժողովրդոցն տեղւոյդ, եւ ահա առ քեզ յղեցաք, զոր տարեալ քահանայիւք ընթերցցիս վերայ դերեզմանին Հանգուցելոյ՝ ասելով ի դիմաց մերոց զղջմունցին: Եւ պատուէր, եթէ ընտանիքն նորա զկամաւոր տուրս ոչ տայցէ, ինքն մի գուցէ ճշտիւ պահանջեսցէ:

Վասն Իւանէ Մուխրանբէկին, եթէ թուղթ գրեցաք Հանդերձ ընծայիւք, ասելով, թէ ի գալն նուիրակին յայդր չէիր, որ ընդ նմա թուղթ գրէաք առ քեզ, այժմ գրեցաք, որ Հարազատութիւն ունելով առ սուրբ Աթոռս, ընկալցիս զառաջնորդն ի սէր քո: Դու եւս այսպէս ասասցես ի տալն թղթոյն առ նա: Ահա թուղթն առ քեզ յղեցաք: Փութալոյ մի փոքրիկ ի զգուշութիւն շրէլով փակել պահարանացն թղթոց՝ առ սրբազան Վեհապետն գրեցելոց, եթէ այլեւս մի առնիցես այդպէս եւ այլն:

399ա 1342 Թուղթ մի եւս առ պարոն Եղովքն ի պատասխանի թղթոյն: Առ մարդասիրութիւնն, որ նուիրակ եւ առաջնորդն տեղւոյ, շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն: Եւ կրկին յանձնարարութիւն:

1343 Թուղթ մի եւս առ Տէր–Համատեանն պարոն Մտեփաննոս եւ պարոն Համատն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա: Եթէ տէր Գրիգորն ընկալաք ի սէր մեր, զոր ահա օրհնութեան կոնդակաւ եւ արժանաւոր խիլայիւք վերադարձուցաք առ ձեզ, վերահաստատելով զաւագերիցութիւնն: Վասն ամանաթին ի Հաշտարխանու եկելոյ, եթէ էհաս մեզ՝ ընդ պահարանաւ թղթոցն Յովսէփ պետին, ձե[ռամբ] պարոն Յովհաննէսին, անհոգ լեր:

1344 Թուղթ մի եւս առ տէր Ղազարն, ի պատասխանի թղթոյն: Վասն մարդասիրութեանն, որ առ նորոգ առաջնորդ Պետրոս պետն, շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն: Վասն Մօղնու եկեղեցւոյ աւագերէց տէր Գրիգորին, եթէ սիրով ընկալեալ վերադարձուցաք խիլայիւք եւ օրհնութեան կոնդակաւ վասն վերահաստատութեան աւագերեցութեանն: Վասն խաչկալ շինող վարպետին գրէ, եթէ աշակերտաւ միով եկեսցէ, յղեսցես փութով, եւ թէ ոչ, զայլ ոմն վարպետ գտեալ յղեսցես: Մեզ ք/չ/ վարպետ պիտոյ չէ:

Իմացաք զարտաքսիլն յեկեղեցւոյն Յակոբ չէրիցու՝ Հանդերձ որդւովքն: Վերստին զորպէսն նոցա գրեսցես: Ծեւ իմացաք զարդիճան մաքսին եւ այլոց, եւ պիտոյանալոց ընդ Մտեփաննոս վարդապետին յղել:

Դարձեալ տէր Յօհաննի փեսայ Անտոնն ի ժամ վախճանմանն, իբրու կատարէն ասացեալ է խոստովանահօրն իւրոյ՝ տէր Սիմէօնին, ի ներկայութեան տէր Մովսէսին, թէ զոր ինչ սուրբ Երուսաղէմայ այնքան թուման եւս սրբոյ Էջմիածնի եմ գրած ի նուախայումն, որ տամ եւ զայն նուախայն տէր Խաչատուրն ընթերցեալ է ըստ ասից որդւոյն նորին պարոն Գէորգին, որ իբրու ժ(10) թուման է գրեալ, իսկ մեր լուեալն ժէ /15/ կամ ժԶ /16/ թուման: Վասն որոյ զայն նուախայն տեսցես եւ երից քահանայիցն վե-

րոյ յիշեցելոյ Հարցեալ վերահասու լիցիս ստուգութեանն եւ մեզ գրեսցես, որ ի գալն Գէորգին նորին որդւոյ ի Բայազտոյ, առցուք զդրաման: Եւ զայլ երկարապէսն ի Մարտիրոս պետի թղթոյն իմասցիս:

Այլեւ ի կողմանէ Թումբունչի Ռուստամի կտակին յանցեալսն զբանս գրեցաք քեզ՝ պահանջել եւ առնուլ յընտանեաց նորին եւ ի յոչ տալն ծանուցանել: Ընդէ՞ր ոչ արարեր, վասն որոյ արարեալ, ծանուցեսս մեզ: Զայսմանէ առաջնորդին ոչ գրեցաք, քանզ որում գիտակ չէ: Զթաֆիլտար Յովհաննիսի արձակման թղթոյն ծանուցումն, եթէ ահա գրեալ յղեցաք առաջնորդին:

Եւ թէ տաճկերէն գրեցեալ թուղթ գոյր ասա առ Գեօրկին խանն հասանելի, զոր յղել կամէաք ընդ Գաբրիէլին՝ հարազատին նորա, բայց ոչ եղեւ, այժմ եդեալ ի մէջ թղթոյդ յղեցաք առ քեզ, ձեռամբ քով տանիլ առ նա եւ մատուցանել սիրով:

1345 Թուղթ մի եւս առ Հախպատու առաջնորդ Դաւիթ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն: Վասն խոստովանութեանն գյանցանս իւր՝ թողութիւն: Իսկ վասն շնորհակալութեանն ի կողմանէ կնդակին չտալոյն տէր Աղէքսանդր քահանային Ղազախու՝ օրհնութիւն: Այլ վասն տէր Գրիգոր ասագ քահանային Մօլնու եկեղեցւոյ, ծանուցումն, եթէ եկիս ի սուրբ Աթոռս եւ մեր վերահաստատեալ զաւագերիցութիւնն, վերադարձաւ խիղճպիւր արժանաւորօք եւ օրհնութեան կնդակաւ մերով:

Յղեցան ընդ ասագ երէց տէր Գրիգորին եւ գրեցան յամսոյս ի Զ /6/:

399բ 1346 Թուղթ մի եւս առ մէլիք պարոն Աւետիքն, ի պատասխանի թղթոյն, ձե[ռամբ] տէր Գրիգորին գրեցելոյն, վասն նորին, եթէ սիրով ընկալաք եւ խիղճիւք վերադարձուցաք: Ծանուցումն զարձակման թղթոյն թաֆիլտար Յովհաննիսի, եթէ ըստ խնդրոյն ձերոյ ահա գրեալ յղեցաք առ նորոգ առաջնորդն, զոր տարեալ ընթերցցի ի վերայ գերեզմանին, ասելով զողորմեացին: Իսկ յաղագս Քիւրէսի որդւոյն, եթէ կամի ճորտացուցանել սրբոյ Աթոռոյս, գրեալ էր մեզ, թէ Մէլիք աղային գրեցաք, զի յարքունի հարկաց ազատ պահեսցէ զնա, ուստի եթէ չիցէ անյարմար արքունական կարգացն, ծանուցեսս մեզ, զի կնդակ շնորհեսցուք:

Գրեցաւ յամսոյս ի Զ /6/:

1347 1791 **թ. հունիս** – Թուղթք օրհնութեան վասն արդեանց ոմանց առ սուրբ Աթոռս հասելոց ի մեծէն Պօլսոյ ի ձեռն նուիրակին մերոյ՝ Մինասու աստուածիմաստ վարդապետին:

1348 Ի Պօլիս – Թուղթ մի եւս առ պատրիարք Զաքարիա վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն ի ՌՄԽ /1791/ թուոյս մարտի Ա /1/ գրեցելոյ, շնորհակալութիւն վասն չարաղցի մաՀտեսի Մինասի եւ Գէորգի տալացուացն Հոգաստարութեան եւ վասն արապկերցի մաՀտեսի Գաբրիէլ դասային արգելման, եւ վասն առ նոսիրակ Մինաս պետն զձեռնտուութիւնս ցուցանելոյն մինչեւ ցաւարս Պօլսոյ գործոյն, եւ յաղագս տալոյն սրբոյ Աթոռոյս զՔ /2/ շուրջառս յիշատակ: Եւ զմնացեալ բանսն թղթոյս տես ի մուսալատայն ի 1695 համարն տետրոց: Ի սմա ողջոյն եւ օրհնութիւն տայ սպասաւորացն իւրոց համայնից, եւ թէ մերքն եւս կարօտիս զսուրբ աջդ համբուրեն:

Օրհնութեան եւ միսիթարութեան նամակ նախիջեւանի Հարութիւն ամիրային, առանձին գրութեամբ: Հայտնվում է վերջինիս, որ նրան է ուղարկվել իր փեսա խոջա Մարտիրոսի մուրհակը: Շնորհակալության եւ պատասխան նամակ նախիջեւաներ՝ մաՀտեսիներ Գէորգյանին եւ Մինաս ամիրային: /էջ 399բ– 400ա/: Կարեւոր ամիրային Հանձնարարվում է արդյունավոր պահել գանձանակը: Գրվում ՄաՀտեսին եւսդրված պատասխան նամակում Հայտնվում է նորահաս Նարեկացու ասացման մասին: Միաժամանակ ուղարկվել էն գանձանակի կնդակներ ներքոհիշյալ Հատուցումներին, շնորհակալությամբ Հավատարկով արդյունքների ստացումը.

«Ես Հայկազնեայն Դարապիսանցի /որք էն ի Կոստանդնուպօլիս/, գանձապետ՝ պրն. Հովհաննես:

«Ես Էմնաքեն սիգամանճեց /որք էն ի Կոստանդնուպօլիս/, գանձապետ՝ պրն. Նշան:

«Ես Հացագործ վարպետն /որք էն ի Կոստանդնուպօլիս/», գանձապետ՝ Փիլիպպոս ամիրա:

«Ես դեբնակ պարիսպի վարպետն /որք էն ի Կոստանդնուպօլիս ի Շահզատիբերայքին Քէօռ Վէզիր խանումն/», գանձապետներ՝ ուստա Մարկոս եւ խդիթարշի ուստա Ղուկաս:

«Ես ատիրիչն /որք էն ի Գալաթի/», գանձապետ՝ ուստա Հարութիւն եւ դպապիտալ ուստա Աստվածատուր:

«Ես ատիրիչն /որք էն ի Ղումղափուն եւ Յէնիդափուն/», գանձապետ՝ ուստա Սեդրակ եւ զաւդիմոլ՝ մաՀտեսի Սարգիս:

«Ես դիւլէնտճին /որք էն ի Կոստանդնուպօլիս/», գանձապետ՝ Նաւրենց պրն. Հարութիւն[265]:

«Ես բարուճճին /որք էն ի Կոստանդնուպօլիս ի Դիւլէնտճի Ճամիսին/», գանձապետ՝ մաՀտեսի Ավետիք:

«Ես ատիրիչն /որք էն ի Թաւրէզ Գազարին/», գանձապետ՝ պրն. Հովհաննես:

«Ես դեբնակն /որք էն ի Հաւան Փաշայու կողմն/», գանձապետ՝ մաՀտեսի Պողոս եւ խդիթարշի՝ ուստա Ղուկաս:

«Ես քէսեճին /որք էն ի Կոստանդնուպօլիս/», գանձապետ՝ պրն. Սարգիս եւ խդիթարշի՝ պրն. Պողոս:

«Ես Էմնաքեն քիւրճուց /որք էն ի Կոստանդնուպօլիս/», գանձապետ՝ մաՀտեսի Պետրոս:

«Ես դեբնակ վարպետն /որք էն ի Հէբիրէմինի խօյին/», գանձապետ՝ մաՀտեսի ուստա Պողոս եւ խդիթարշի՝ ուստա Հակոբ[266]:

«Ես բարուճճին /որք էն ի Կէտիկ փաշայի Սանդալճի խանին/», գանձապետ՝ Պողոս եւ խդիթարշի՝ մաՀտեսի Պողոս:

«Ես մէսճին /որք էն ի Կոստանդնուպօլիս/», գանձապետ՝ մաՀտեսի պրն. Թարթիէլ:

401ա Օրհնութեան եւ շնորհակալության նամակներ՝ նախիջեւանի Մարիամ կնոջը[267], մաՀտեսի պարոն Մարտիրոսին, Մարթա կնոջը, ՀաՀազատ կնոջը, պրն. Ստեփրոսին, պրն. Մարտիրոսին, Նաթի խաթունին, մաՀտեսի Սարգսին, մաՀտեսի Ագիպին, մաՀտեսի Գայիանէին, Գայիանէ կնոջը, մաՀտեսի ԵսայուՀուն, Տիրուհուն, Թադուհի կնոջը, պրն. Մանէփանին, ՀաՀիրխանային, պրն. Փանոսին, տիրացու Բաղդասարին (էջ 399բ–401բ):

401բ 1349 Ղալպ մի առ սա [Մինաս վարդապետն] յաղագս ԱՒԿԱ /1061/ զուռուշ եւ ժ /10/ փարայ դրամոյն, զորս խարճեալ էր ի Հանիին յարքունուստ ի սուլթան Սէլիմէն թագաւորէն նորոյ արքայական բէրաթին եւ ֆէրմանին յաղագս սրբազան ՎէՀապետին մերոյ:

Գրեցան գանձանակաց եւ օրհնութեան թուղթքն ոմանց ի մայիս յամսոյս ի էլն, իսկ պատրիարքինն, նուիրակինն, Յարութիւն ամիրայինն եւ այլոց՝ ի յունիսի ի Իե /25/, որպէս ցուցանին ի տետրոջ իւրեանց:

Վերի պարոն Հայրապետին /Թարճի/ ուղղված նամակով արվում էն մի շարք Հանձնարարություններ, Հարցում է արվում դարձյալ ախիճարմա դարձած ախալցխացի տեր ՍաՀակի մասին: Նույն մասին գրված է նաեւ Հաճի Պողոս մաՀտեսի Հակոբին Հատուկ գրված նամակում:

Գրեցաւ յամսոյս ի Իե /25/: Եւ յղեցաւ ընդ վերին թղթոցն պահարանեցելոց ի Բայազիտ ի ձեռն տիրացու Գէորգին՝ ի հասուցանել ի Կարին առ Հայրապետն, որք տարեալ եղեն ի թուանկչեացն մերոց երկուց:

1791 թ. հունիս – ***Թուղթք ի Բայազիտ***

1350 *Ի Բայազիտ – Կոնդակ մի ժողովարարութեան պանրի, իւղոյ եւ մատաղացու անասնոց եւ այլ խոստմանց սրբոյ Աթոռոյս, Հասանելեաց ի վերայ երկրացն Բայազտոյ եւ Դիատինու, եւ շրջակայից նոցին ընդ Մինաս վարդապատին ի սրբազան Վէհապետէն առաքեցելոյ:*

1351 *Կոնդակ մի եւս ժողովարարութեան վանն ի վերոյ յիշեցելոցն իրաց Հարկաւորաց ի վերոյ երկրացն Ալաշկերտու, Նահիւայու, Թօփրախզալայու, Խամուրու, Բասենոցու, Արծկէու, Արճիշու եւ Մանծկերտու ընդ Սիմէօն պետին Ահարօնեան:*

1352 *Թուղթ մի առ Մկրտիչ պետն՝ առաջնորդն Իւքթիլիսայ վանից: Յիշումն թղթոյն եւ կոնդակին առաջնոց: Եւ ապա յանձնարարութիւն վանն ժողովարար վարդապետացն սրբոյ Աթոռոյս վերոյ յիշեցելոց Մինասայն եւ Սիմէօնին:*

Գրեցաւ յամսոյս ի ԺԶ /16/:

1791 թ. հունիս – ***Թուղթք ի Տիգրանակերտ***

1353 ***Ի Տիգրանակերտ*** *– Թուղթ մի առ գանձապետն մեր՝ մանուկ Յակոբն, ի պատասխանի թղթոյն ի մար[տի] Ժ /10/ գրեցելոյն վանն նուիրակին մերոյ, եթէ իմացաք զվերադառնալն ի Քիւրտիստանու եւ զընդունելի զնա սիրով առաջնորդին տեղւոյդ Մինասս պետին, որ առ շնորհակալեցաք բազմապէս: Վասն տալեացն Ծերունի Ղազարին, եթէ ըստ բանի նուիրակին թոյլ ետուք, տեսցուք զի՞նչ գրէ, դեռեւս ոչ ունիմք թուղթ ի նմանէ: Յանձնարարութիւն սակս նորոգ նուիրակին տեղւոյ՝ Դաւիթ վարդապետին:*

1354 *Թուղթ մի եւս առ տեղոյն առաջնորդ Մինասս պետն վանն առ սրբազան Վէհապետն թուղթ չգրեցելոյն յերկար միջոցաւ, սիրախառն մեղադրութիւն: Յաղագս մարդասիրութեանն առ նուիրակն մեր երեւեցելոյ շնորհակալութիւն: Իսկ յաղագս նորոգ նուիրակին մերոյ՝ Դաւիթ պետին յանձնարարութիւն:*

Նվիրակին օժանդակելու համար շնորհակալություն է հայտնվում՝ ներքոհիշյալ անձանց՝ գանձապետ մանուկի Մարտիրոսին, մանուկի Գասպարին եւ մանուկի Դավթին, ինչպես եւ գանձապետ մանուկի Ղազարին, Բալուա առաջնորդ Գրիգոր վարդապետին, Սորբու առաջնորդ Հարություն վարդապետին, Ղուլյու վանքի առաջնորդ Փիլիպպոս վարդապետին: Միաժամանակ Հանձնարարվում է օգնել նոր ուղարկվող նվիրակին: Նվիրակ Վարդան վարդապետին կարգադրվում է նոր նվիրակի ժամանելուն պես վերադառնալ Էջմիածին, արվում են նաեւ դրամական հարցերի վերաբերյալ կարգադրություններ (էջ 402բ–403ա):

403ա 1355 *Կոնդակ մի նուիրականն ի վերայ Ամթայ քաղաքին եւ վիճակացն բոլորից ընդ նորոգ նուիրակին տեղւոյ՝ Դաւիթ վարդապետին:*

Գրեցան յամսոյս ի ԺԶ /16/:

1356 *Թուղթ մի Հայերէն առ Գէորկին խանն, եթէ թուղթ ձեր մեզ Էհաս, ձե[ռամբ] ծառային ձեր՝ Աղաբէկին, որ էր վանն բանադրեալ երիցանցն, զորոց մեղն առեալ էիր ի վերայ քոյ, թողլով զնոսա աղատ ի մեղաց: Սիրելիդ մեր, մեղն նոցա է, մինչ ոչ դիմեսցեն ի սուրբ Աթոռս, շրեքինքեան ի միասին ոչ ընկալցին ի մէնջ զթողութիւն: Արդ, որովհետեւ վերադառնայր թղթաբերն, զայսքանս գրեցաք, յետոյ պատասխանիսն թղթոցդ գրելոց եմք:*

Գրեցաւ յամսոյս ի ԺԷ /17/:

1357 *Կոնդակ մի ժողովարարութեան ի վերայ Թիֆլիզու, Գօրու եւ Կախէթու եւ շրջակայիցն վանն վրացի առն միոյ, աշօք կուրի, ըստ ինդրոյ արքայորդւոյն Գէօրկինի:*

Գրե[ցաւ] յամսոյս ԺԷ /17/:

1358 *Կոնդակ մի եւս ժողովարարութեան ի Գեանջայ, ի Հուշի, ի Նուխի, եւ ի Շամախի եւ ի Համայն շրջակայս նոցին վանն Սաղաթիել անուամբ առն երեւանեցւոյ /որ այժմ է ի Թիֆլիզ ի Դուշէթ գեօղն/ ըստ ինդրոյ պատուաւորաց ոմանց Թիֆլիզեցւոց:*

Գրեցաւ յամսոյս ի ԺԸ (18):

1359 ***Ի Թիֆլիզ*** *– Թուղթ մի առ առաջնորդն տեղւոյ՝ Պետրոս պետն եւ գոր[եցի] տէր Ղազարն, եթէ տէր Ղազարիդ թուղթն, ընդ Գէօրկին խանի թղթոյն մեզ Էհաս յառաջմէ /որ էր վասն Դաւիթ չերիցւոյն/, զոր արտաքսեցաք եւ ոչ բերաք ի տեսութիւն մեր: Պետրոս վարդապետիդ թուղթն եւս մեզ Էհաս յետոյ ընդ Գէօրկին խանի թղթոյն, ձե[ռամբ] Աղաբէկին նորին թղթաբերի /որ էր վանն Առաքել չերիցուն լօռեցւոյ/: Ծանեբուք Հարազատք որդիք սրբոյ Աթոռոյս, գրեցաք Գէօրկին խանին, ձեզ եւս գրեմ, եթէ չորեքին բանադրեալքն ի միասին ոչ եկեսցեն ի սուրբ Աթոռս, ոչ են ընկալելոց զարձակումն կապանացն ի Հոգւոյ:*

Գրեցաւ յամսոյս ի ԺԸ /18/ եւ յղեցաւ ի ձեռն տէր Գրիգորին Տէր-Շմաւոնեանն Թիֆլիզեցւոյ:

403բ 1360 ***Ի կապս*** *– Թուղթ մի առ Գէորգ աղայն, եթէ սուրբ Յակոբայ վանից առաջնորդ կարապետ վարդապետն էկն յայդր ի Հոգալ զՀոգալիժն իւր, վասն որոյ ի սէր սրբոյ վանիցն այնորիկ, ձեռնառու եւ օգնական լինիցիս նմա, առ ի փութով Հոգալ զՀոգալին, այս է՝ զփայտսն, զորս առեալ է դրամով ի Բէյնայ գեօղէն ի Հարկաւորութիւն սրբոյ վանիցն իւրոց /որք տակաւին առ նոսա էն/ եւ զթէմէնտուով դրամն /որք առ ոմանս էն/:*

Գրեցաւ յամսոյս ի Ի /20/:

1361 ***Ի Գանձակ*** *– Կոնդակ մի գանձանակի առ մերսեր ժողովուրդն, որք զարդիւնան գանձանակին իւրեանց անցելոյ ամին փոխանակեալ էին ընդ մոմոյ, ըստ Հրամանի սրբազան Վէհապետին, ձե[ռամբ] գանձապետ պարոն Վարդազարին եւ յղեալ առ մեզ (որ էր վեց թիլանի լիտր): Վասն որոյ շնորհակալեալ սրբազան Վէհապետին զնոցունց, յղէ վասն եկեղեցւոյն իւրեանց զմի նորատիպ Աւետի ժամագիրք իբր օրհնութիւն (ձե[ռամբ] պաշտնեցողեցի Պօղոսեան Յարութիւնին), զոր վայելեալ եւ եւս Հարազատք լինիցին առ սուրբ Աթոռս:*

Ձիշտ նույն բովանդակությամբ նամակ է ուղարկվել գանձապետ պրն. Վարդազարին, որին Հանձնարարվել է կոնդակն ընթերցել եկեղեցում եւ ողջույն Հաղորդել քրոխվա Ավետիքին:

1362 *Թուղթ մի եւս առ մանուկեսի Ալթունն եւ առ որդին իւր՝ գանձապետ պարոն Ջալալն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա, որով ծանուցեալ*

էին զմի թիլանի լիտր մոմն, զոր գնեալ էին դրամով գանձանակին Նորաշինու: Եւ որս շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն եւ վերստին յորդորումն ի նոյն Հարազատութիւն:

Գրեցան յամսոյս ի ԻԱ /21/, եւ յղեցան ընդ եսայեան պարոն Յարութիւնին Թիֆլիզեցւոյ:

1363 **Ի Նոր Ջուղա** – Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ պարոն Ղազարն, որ վասն իւր իբր հոգեբաժին, յղեալ էր սրբոյ Աթոռոյս Ժ /10/ դանայ զուռուշ եւ Բ /2/ թօփ մաս մասի Մշլիրանդարու շիթ, ձէ[ռամբ] վերոյ յիշեալ պարոն Յարութիւնին եսայեան:

Գրեցան յամսոյս ի ԻԱ /21/:

Նոյն տիպի օրհնութեան եւ շնորհակալութեան նամակներ էն ուղարկվել նաեւ նվիրատուներ՝ Հովհաննէսի որդի Աբրահամին, այլն. Հարութիւնին եւ նրա եղբայր այլն. Առաքելին Նոր Ջուղա/:

1364 1791 **թ. 21 Հունիսի** – Թուղթ ի Նորաշէն գիւղ Գեանջայու առ մահտեսի Ալթունն եւ առ որդի նորին՝ սրբոյ Աթոռոյս գանձապետ պարոն Ջալալն, շնորհակալութիւն:

Ձեռ. 4484, էջ 94ա:

1365 1791 **թ. Հունիս** – Թուղթ ի Ջուղայ առ Յովհաննէսի որդի Աբրահամն յաղագս յղեալ Դ /4/ դանայ զուռուշ աջահամբուրին, ձեռամբ Թիֆլիզեցի պարոն Յարութիւնին:

Ձեռ. 4484, էջ 94բ:

1366 1791 **թ. Հունիս** – Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ տիրացու Բաղտասարն. օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն վասն յանձն առնելոյ զվէքիլութիւնն եւ զմուխթավէլութիւնն վախտս տանցն սրբոյ Աթոռոյս, որք անդ:

Ձեռ. 4482, էջ 5բ–4ա:

1367 1791 **թ. Հունիս** – Ի յԱմիթ առ նուիրակն մեր՝ Վարդան վարդապետն, առ ազդեցութիւն, թէ ահա գնոր նուիրակ առաքեցաք, փութացո զգործդ եւ այլ բանք:

Ձեռ. 4449, էջ 23բ–24ա:

1368 1791 **թ. 21 Հունիսի** – Կոնդակ գանձանակի ի մէջ օրինակէն ի վերայ Գեանջայու, մինչ գանձակադրամովն մոմ առեալ եւ յղեալ էր գանձապետն:

Ձեռ. 4449, էջ 24բ–25ա:

1369 1791 **թ. Հունիս** – Կոնդակ ի Թիֆլիզ ի վերայ Մուղնոյ եկեղեցւոյն վասն Հաստատութեան առաջ երիցութեան տէր Գրիգորին, զոր յառաջ քան զայս իսկ կարգեալ էաք եւ այժմ ի գալն ի սուրբ Աթոռս զայս ետուք նմա[268]:

Ձեռ. 4501, էջ 1593–1594:

1370 1791 **թ. Հունիս** – Թուղթ ի Թիֆլիզ, ի պատասխանի մահաբերին Համայն մերայնոցն, արձակումն հանգուցեալ Թաֆիլտար Յովհաննէսին ի բանագրանացն[269]:

Ձեռ. 4501, էջ 1594:

1371 1791 **թ. 25 Հունիսի** – Թուղթ ի Կոստանդնուպօլիս առ Իլիմճեճի օղլի մահտեսի Յովհաննէս ամիրայն՝ ի լինիլ միաբաւելի վախտս տանցն սրբոյ Աթոռոյս, որք անդ[270]:

Ձեռ. 4501, էջ 1799–1800:

1372 1791 **թ. 25 Հունիսի** – Թուղթ առ մեծին Պօլսոյ եւ շրջակայիցն նուիրակ Մինասս վարդապետն, ի պատասխանի Բ /2/ թղթոցն նորա, որոց զառաջինն ի Պօլսոյ ի ՌՄԼԹ /1790/ թուոյ նոյեմբերի ԺԱ /11/ եւ զերկրորդն հանդերձ կցորդաւ ի ՌՄԽ /1791/ թուոյս մարտի ԺԲ /12/ ի յԻզմիտ էր գրեալ վասն զանազան իրաց եւ իրականութեանց:

Ձեռ. 4501, էջ 1800–1804:

1698

1373 1791 **թ. 25 Հունիսի** – Թուղթ ի Կարին առ Հաճի Բաբայն վասն Ախալցխայու Սահակ երիցուն, զորմէ գրեալ էին, թէ դարձեալ է յախտարմայութիւն եւ զեկեղեցին, որ է ի ձեռս Հայոց, Քանայ յափշտակել եւ զայլ նենգագործութիւնս:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ, քրիստոսական ողջունիս եւ նոյնաէջ սրբոյ տեղւոյս զօրացուցիչ շնորհիւն ծանիր ազնիւ սիրելիդ իմ եւ յատկեղ Հարազատ որդի սրբոյ Աթոռոյս, քրիստոսասէր եւ բարեպաշտ, իմաստնախոհ եւ հոխապարծիւ մահտեսի Յակոբ աղայ, զի այժմոյս Ախալցխայու մերայնոցն խղճալեաց բօթալի թուղթ մի ընկալաք, որք գրալ էին զՍահակ երիցուէն, իբր թէ ի Զաւակի առուին յեկեղեցւոջն յատենին կանգնեալ ասացեալ է ժողովրդեանն, թէ ես ահա Դ /4/ ամիս է, որ պատարագ չեմ մատուցեալ, այսօր պատարագելոց եմ: մինչեւ ցայսօր մոլորեալ էի, այժմ առդ հաւատս եւ դաւանութիւնս յայսմի առնեմ, ով որ ինձ հետեւի, լաւ է, ով որ ոչ հետեւի, թող ժամ չգայ, եւ եկեղեցին իմ է, ձեզ չեմ տալոց, եւ այլ այսպիսի բանք: Ապա ի բաժակն ջուր է խառնեալ եւ զփաժին յիշատակեալ: Եւ ինքեանք խղճալի ժողովուրդն առանց քահանայի ի մէջ նեղութեան կան, եւ գրեն թէ յԱրզրում եւս գրեալ եմք եւ Հաճի Բաբայն եւս փաշային հետ գալոց է, հոգս արասջիք եւ այլն:

Զայս բան իմանալով, ի հոգի եւ ի մարմին վշտացաք եւ զայլ ցաւս մոռացեալ այսու ցաւիմք ի սաստիկ տարակուսանս անկեալ վասն նեղութեանց խղճալի մերայնոցն ուղղափառաց:

Արդ, սիրելիդ իմ, դու ի բնէ այն երիցուն երախտաւոր ես եւ մեք եւս քանիցս որ եկեալ է՛նա ի սուրբ Աթոռս, մարդասիրութիւն եւ շահեցողութիւն եմք ցուցեալ: Որ եւ սրբոյ Աթոռոյս դրամ ունի տալոց, յանցեալսն ի յետին գալն ասէր զտունս վաճառեցից, մեք ասացաք, թէ ի քէն ո՛վ զպարտս պահանջէ, որ դու տուն ծախես եւ այլն: Իսկ յայս քանի ամք էն, որ առաջնորդութիւնն կողմանցն եւս յայդ կողմն անկաւ, որպէս եւ դիտես, եւ մեզ ոչ քաջ յայտնի լիներ որպիսութիւն նոցա: Զդիտեմք, թէ ի՞նչ է անցեալ, որ էրէցն այն այնպէս յեղաշրջեցեալ իցէ:

Միւս եւս ի կարծիս մտանեմք, թէ թերեւս առ նախանձու իցէն գրեալ զայն Թուղթ առ մեզ եւ էրէցն զայն Հարձուածոն չիցէ ցուցեալ: Իսկ դուք մերձ գոլով, ի Հարկէ, լաւ իմացեալ էք, քան զմեզ, զի իրքն ի Զաւակի օրն էն եղեալ եւ մեք նոր իմացաք:

Ինչ եւ իցէ, յատկեղ սիրելիդ իմ, դու առաւել երախտաւոր ես այն երիցուն եւ այսօր երեւելի իշխան ես յազգի մերում, եւ սրբոյ եկեղեցւոյս մերոյ ջատագով: Մանաւանդ եւ Ախալցխայու փաշային եւս ծանօթ եւ պիտանի, եւ թերեւս գնացեալ իցես անդ, վասն որոյ գրեմ ազնուագոյդ, զի խօսեացիս ընդ այն երիցուն եւ տեղեկացիս զիրացն, եթէ սուտ իցէ բանն, զէրէցն յանդրեւցես եւ քո ձեռնոյն առ մեզ յղեացես, զի եւ մեք միամտիցիմք, եւ գնա՛ շահիցեմք եւ ուրախութեամբ դարձուցանիցեմք: Իսկ եթէ իրաւի ուրացեալ իցէ զեկեղեցիս մեր եւ մեզ, եւ գյատուկ երախտաւորդ իւր,

ապա ամենայն ջանիւ ջանասցես մերժել զնա յեկեղեցւոյն մերմէ, եւ թէ զայլ քահանայ չունին խղճալի մերայինքն, քահանայ բերել տացես ի մէջ նոցա, եւ զեկեղեցին, որ մեր ազգի արդեամբն եւ հոգայողութեամբն է շինեցեալ, ազատեսցես ի յապականիչ գայլոյն: Եւ թէ հարկաւորիցի մեր առ փաշային թուղթ գրելն, շուտով ծանուսցես, որ թուղթ գրիցեմք առ փաշային եւ ի ձեռն քո յղիցեմք, հասուցանել առ նա:

Իսկ թէ գիտիցես, եթէ ի Պօլիս գրելն իցէ հարկաւոր, ծանուսցես, զի անդ գրեսցուք:

Արդ, ի հասանիլ թղթոյս առ քեզ, թէ ի Կարին իցես, եւ թէ յԱխլցխայ, այս բանիս վերաՀասու լինոյս եւ ի փառս Աստուծոյ վասն սիրոյ սրբոյ Հաւատոյս մերոյ եկեղեցւոյ, գուն գործեալ հոգ տարցես, եւ օր մի յառաջ զորպիսութիւնն մեզ ծանուսցես՝ ի լուծումն տարակուսանաց մերոց, որոյ աղագաւ յոյժ շնորհակալ լիցուք զքնորհր սիրելոյդ: Որ եւ աշխատելովդ ի վերայ սրբոյ եկեղեցւոյս մերոյ եւ ուղիղ դաւանութեան, զմեծ վարձս ընկալցիս յԱստուծոյ, եւ եղիցիս օրհնեալ եւ գօրացեալ ի նմանէ եւ ի սրբոյ Լուսաւորչէն, եւ շնորհք սրբոյ Աթոռոյս եղիցի ընդ քեզ եւ ընդ քոյսիսին ամենայն: Ամէն:

Գրեցաւ ի թուականիս մերում ՌՄԽ /1791/ եւ ի յունիսի Իե /25/ ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին:

Ձեռ. 4483, էջ 1698:

1374 1791 **Թ. 30 Հունիսի** – Ի թղթոջ պարոն Հայրապետին գրեցաւ վասն մահտեսի Գաբրիէլի բանին:

Ձեռ. 4449, էջ 25ա–25բ:

1375 1791 **Թ. Հուլիս** – Թուղթ ի յմմիթ առ մահտեսի Մարիամ կինն վասն նուիրակին մերոյ՝ Վարդան վարդապետի շինեցուցեալ գոգնոցի մեծ կաթուղիկէն յիշատակ առնելոյն ինքեան եւ իւրայնոցն:

Ձեռ. 4449, էջ 26ա–26բ:

1376 1791 **Թ. Հուլիս** – Թուղթ ի Ակն առ նորին առաջնորդ Միքայէլ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն եւ շնորհակալութիւն վասն յղեալ ընծային:

Ձեռ. 4449, էջ 26բ–27բ:

1377 1791 **Թ. 1 Հուլիսի** – Թուղթ առ Վրաց արքայորդի Գէօրգին խանն, ի պատասխանի թղթոյն, որ ընդ էշիկաղասիբաշի Րէվազին:

Յորմէ քրիստոսասանդ սուրբ ողջունիւ եւ նոյնապատուէր սիրով եւ հոգեւոր օրհնութեամբ ծանուցումն լիցի գերաշնիւ սիրելւոյդ մերոյ եւ ստոյգ բարեկամիդ սրբոյ Աթոռոյս, վայելչաշուք ժառանգորդիդ տեա[ռ]նահաստատ արքայութեանդ Վրաց, քրիստոսասէր եւ նուիրեալ, բարձրապատիւ եւ փառապերճ Գիօրգին Միրզայ արքայորդւոյդ: Զի ընկալաք զսիրանիշ թուղթ քո, զգրեցեալն ի յունիսի 19 եւ յղեցեալն ձեռամբ պատուելի մօվրով էշիկաղասիբաշի Րէվազին, եւ ծանեաք զգրեալսն առնոյն:

Նախապէս որ զՀաւանական բանս էիր գրեալ ի կողմանէ նորոգ առաքեցելոյն ի մէնջ՝ Պետրոս վարդապետին, ցուցանելով զընդունելութիւնդ, որ առ նա, շնորհակալ եղաք զբարեպաշտութենէ ձերմէ: Եւ երկրորդապէս, որ յիշեալ էիր զմիջնորդ անկանիլդ վասն ոմանց ի մերայնոցն յանդուգնելոց, եւ ուխտիւ չափ պայմանագրեալ ոչ էաս խառնիլ յայնպիսեաց ապօրինաւոր իրան, եւ զայլս էաս թէ խառնիցին, խոհանել զանալ այնոքիւք գրութեամբք սրտադիւր եղաք, զի յիրաւի ճշմարտասէր եւ ազատաբարոյ իշխանութեան ցոյց է, զոր նշանակեալ էիր: Զոր եւ եթէ առնիցես, որպէս եւ գրեսդ, մեծապէս շնորհակալ լինելոց եմք գործոյդ սիրելւոյդ:

Յառաջ քան զայս, որ երկիցս թուղթ էիր գրեալ սակս բանադրեցելոցն, զնոցին պատասխանին համառօտակի ընդ ծառային ձերոյ՝ Աղաբէկին գրեալ եմք: Եւ այժմ ի վերայ գրեցելոցն, զոր ինչ էաս ասացեալ էիր Րէվազ մօվրովին, ասաց մեզ: Մեք էաս զմեր սահմանն ասացաք նմա, որ ի բաբեաւ ժամանելն յայդր ծանուցանելոց է յարգութեան ձերում: Իսկ մի համարիցիս, թէ զինդիր քո եւ զպատուական խաթրդ ընդ վայր հարկանել կամիմք, ոչ, այլ զի մի եղծանիցի կարգ եւ սովորութիւնն մեր, եւ մի այլոց էաս տեղի լինիցի համարձակութեան ըստ օրինին մինչ չորեքին բանադրեալքն էաս գայցեն ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, մեք էաս յանդիմանեալ զնոսա եւ խրատեալ ըստ արժանեացն, ապա վասն քաղցր խաթեր քո եւ սիրոյ, արձակելոց եմք ի հոգեւոր կապանացն իւրեանց եւ օրհնութեամբ վերադարձուցանելոց:

Այսպէս գիտացեալ, ի սէր եւ ի բարեկամութիւն քո անպակաս մնալով, ողջ լեր Տէրամբ:

Գրեցաւ ի թուոջ Փրկչին 1791 եւ ի յուլիսի ամսոյ 1, ի լուսակառոյց Աթոռս Ամենայն Հայոց ի սուրբ Էջմիածին:[271]

Ձեռ. 4483, էջ 1699:

403բ 1378 1791 **Հուլիս Ի Թիֆլիզ** – Թուղթ մի առ տեղւոյն նուիրակ եւ առաջ-

(ձեռ. 4481) նորդ Պետրոս պետն եւ գոր[ծակալ] տէր Ղազարն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա ի յունի[սի] ԺԷ /17/ գրեցելոյ, եթէ իմացաք զգալն տիրացու Գրիգորին յայդր եւ զյանձնիլն տղային առ տէր Ղազարդ եւ զխոստումնդ՝ յղել զնա ընդ հաւատարմի ի Հաշտարխան եւ զտալդ զմէկ թո//մանն փոխն

404ա քաղաքիդ տիրացու Գրիգորին վասն Հարկաւորութեանն, եւ զորմնելդ շախտսն եւ ոչ գտանիլն նոցա՝ առ ի յղել մեզ ըստ խնդրոյն մերոյ, վասն որոյ միամտեցաք եւ աՀա գրեմք, զի սամսան տիրացու Գրիգորին, զոր յղեալ էիք մեզ, վերադարձուցաք առ ինքն՝ առնելով զմէկ թոման փոխն քաղաքիդ:

Նաեւ քեզ յատկապէս գրեմ տէր Ղազար, վերստին հոգ տարցիս շախտացն խնդրեցելոցն մերոց չորից տեսակաց, զորս խնդրեցեալ յեղբօրէդ քումմէ ի Հաշտարխանս յղել առ քեզ զչորեսին տեսակաց զմի մի դաստայն, եթէ տեղդ ոչ գտանիցի, քանզի յոյժ Հարկաւորք են մեզ վասն տալոյ տաճկացն ամարաշտաց: Իսկ յաղագս տէր Մահակին ախթարմայ եղելոյ, եթէ զիմոդին ձեր Հանդերձ մահտարան ախլցխացւոց, ընկալաք եւ իմացաք զյուսադրական բանս ձեր առ նոսա գրեցեալ, վերստին գրեսջիք՝ ծանուցանելով զայսոսիկ, քանզի յընկալնուլն մեր զիմոդին ձեր եւ զմահտարն ախլցխացւոց վաղվաղակի գրեցաք ի Կարին առ Հաճի Պապայն, որ էր յունի[սի] ԻԶ /26/, վասն նոյն Հետուելոյն, որ զրատոյգն նորին իմացեալ ծանուցէ մեզ փութապէս, որ ըստ այնմ արասցուք որ ինչ պատշաճ լիցի:

Յաղագս շՀաս նշանադրութեանն Տէր-Համուռեան պարոն Աղալօյի որդւոյ, եթէ այժմ ձեռնՀաս չեղաք, յետոյ գրելոց եմք, զի Հրաժարեալ ի

բայց կացցէ ի նմանէ: Ըստ գրեցելոյն ձերոյ՝ զմմաժողովարար վարդապետն փութով վերադարձուաջիք:

Նաեւ ծանուցանեմ, եթէ Գեօրկին խանն թուղթ էր գրեալ մեզ, խոստանալով ի նմա չխաւսնիլ այսուհետեւ վնասակար բանից, եւ մեք չնորհակալիլով զնմանէ, գրեցաք վասն բանադրեցելոցն չորեցունց, զի եկեսցեն միաձաղոյն ի սուրբ Աթոռս՝ առ ի արձակիլ կապանացն Հոգւոց, զորս ունին ի Տեառնէն Աստուծոյ: Դուք եւս այսպէս պատասխանեսջիք Հարցանողացդ, եթէ թարց գնալոյն նոցա ի սուրբ Աթոռն, Հնար ոչ գոյ արձակման կապանացն իւրեանց, զորս ունին:

1379 Թուղթ մի Հայերէն առ արքայորդի Գեօրկին խանն, եթէ թուղթդ մեզ էհաս ձե[ռամբ] մովրով էշիկաղասի Ըէվպին եւ իմացաք զամենայն գրեալն, որք ի նմա. չնորհակալեցաք զքէն վասն սրտադիւրական բանիցդ քոց եւ բարերարութեանդն առ Պետրոս պետն ցուցելոց: Յիշէ զթուղթն զառաջին, զգրեցեալն առ ինքն յառաջ, քան զայս ընդ Աղաբէկին: Եւ ապա ծանուցումն վասն արանցն բանադրեցելոց, եթէ երկարապէս խօսեցաք վասն նոցա ընդ էշիկաղասուն, զոր ի գալն յայդր, պատմելոց է քեզ: Արդ, մինչ ոչ եկեսցեն նոքա ի սուրբ Աթոռս, ոչ են ընդունելոց զարձակումն կապանացն իւրեանց:

Գրեցան յամսոյս [յուլիս] ի Ա /1/:

1380 Թուղթ մի առ Գէորգ աղայն, եթէ զի արդ ոչ գրես առ մեզ թուղթ յերկար միջոցաւ: Փաշայի մարդն մինչ եկեալ էր յայս կողմունս, հարցաք զքէն ի նմանէ, ասաց թէ տկար է: Վասն այն ոչ գրեաց թուղթ, ոչ գիտեմք սո՛ւտ ասաց վասն ոչ ունելոյն ի քէն թուղթ, թէ որպէս: Փաշայն ասացեալ էր, թէ խալիփայն ոչ գրէ առ մեզ թուղթ իմն սիրոյ, վասն որոյ ահա գրեցաք թուղթ մի սիրոյ, յաշնանն եւս գրելոց եմք ընդ նորոգ նուիրակին տեղւոյդ՝ Հանդերձ ընծայիւք, այսպէս գիտասցես:

1381 Թուղթ մի տաճկերէն առ Նսհան փաշայն ընդ Խալիլ աֆանտոյն, յորում սէր եւ խաղաղութիւն:

Գրեցան յամսոյս ի Բ /2/:

1382 1791 թ. Հուլիս – Թուղթ առ քահանայն եւ իշխանն Կարնոյ. յանձնարարութիւն վասն նորոգ նուիրակ Նիկողայոս վարդապետին[272]:

Ձեռ. 4501, էջ 1804–1805:

1383 1791 թ. [Հուլիս] – Թուղթ ի Թօխաթ առ մահտեսի Նիկողայոսն մահտեսի Սարգսեան, ի պատասխանի թղթոյն, չնորհակալութիւն վասն յղելոյն զեձ /500/ զուռուշ խոստումն վասն շինման ամբարանոցին ի վերայ ձմեռան սեղանատանն ի յիշատակ իւր, եւ զայլ ինչ:

Ձեռ. 4501, էջ 1807:

404բ 1791 թ. հուլիս – ***Թուղթք ի վան եւ ի կարին***

(ձեռ. 4881) *1384 Թուղթ մի առ մահտեսի Սահակ, պարոն Ալամ, Վարդան եւ Յակոբ աղայսն. չնորհակալութիւն յաղագս բարերարութեանցն իւրեանց առ սուրբ Աթոռս եւ աթոռայինսն ցուցելոց: Ծանուցումն, եթէ Աստուածատուր պետն աւարտեալ է զգործն նուիրականն վաղապէս եւ փութայ վերադառնալ ի սուրբ Աթոռս, բայց Հիւանդութիւնն ոչ թողու: Վասն որոյ ահա զսիրելի որդին սրբոյ Աթոռոյս՝ զմ՛արտիրոս խոհեմագարդ պետն նո-*

րոգ նուիրակ արարեալ, առաքեցաք առ ձեզ օրհնութեան կոնդակաւ եւ սրբալոյս մեռոնաւ, զոր ունիջիք սիրով եւ արդիւնաւորութեամբ ի սէր սրբոյ Աթոռոյս:

1385 Թուղթ մի եւս առ Ախիջան աղայն եւ առ եղբայրն իւր՝ պարոն Գէորգն. եթէ թուղթն ձեր մեզ էհաս կանխապէս ընդ քարհատ Պօղոսին: Զգործավճար նուիրակն մեր, եթէ ոչ է եղեալ ի ճանապարհ գալ ի սուրբ Աթոռս, փութացուջիք ի յելուն եւ ի դիմումն առ սուրբ Աթոռս, քանզի ահա գնորոգ նուիրակն տեղւոյդ՝ զմ՛արտիրոս պետն, յղեցաք օրհնութեան կոնդակաւ եւ սրբալոյս մեռոնաւ, զոր ընկալջիք սիրով եւ խաղաղութեամբ:

Գործավարտ նվիրակ Աստուածատուր վարդապետին Հաստակ նամակով կարգադրվում է վերադառնալ Էջմիածին:

1386 Կոնդակ մի նուիրականն ի վերայ Վանայ քաղաքին եւ նորին շրջակայիցն ընդ նորոգ նուիրակին տեղւոյ՝ Մարտիրոս վարդապետին:

1387 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ տեղւոյ Աշմաստ փաշային, յորում յանձնարարութիւն վասն նորոգ նուիրակին տեղւոյ՝ Մարտիրոս պետին՝ Հանդերձ ընծայիւք:

1388 ***Ի կաթին*** *– Թուղթ մի եւս առ Հաճի Պապայն, յիշումն թղթոյն մերոյ առաջնոյ վասն տէր Սահակին գրեցելոյ եւ յղեցելոյ: Եւ յանձնարարութիւն յաղագս նորոգ նուիրակին տեղւոյ՝ Նիկողայոս վարդապետին: Այլեւ գրէ, թէ մինչ գրեալ էաք զայս թուղթ, թուղթդ մեզ էհաս, որով ծանուցեալ էիր զՕմանն խանէն, թէ դայ վերստին /30/ Հաղարաւ եւ զՀաճի Պապայէն, եթէ գնաց Ախլցխայ ընդ փաշային: Ա՛ռ որս ծանիր՝ տակաւին ոչ եմք լուեալ զայդպիսի լուր գառնագոյն, մինչ լսիցեմք, ծանուցանելոց եմք քեզ: Զթուղթն մեր Հաճի Պապայն գրեցեալ փութանակի Հասուցես առ նա ի միամտութիւն:*

Յղեցան ընդ երկուց նուիրակացն Վանայ եւ Կարնոյ եւ գրեցան յամսոյս ի ԺԸ /18/:

405ա *1390* ***Ի Բայազիտ*** *– Թուղթ մի եւս առ սրբոյն Թադէոսի Առաքելոյ վանից առաջնորդ Գէորգ պետն, ի պատասխանի թղթոյն, ընդ յատուկ փայեկի գրեցելոյ, վասն դատաստկութեան վանացն եւ փակման դրանցն նորին ի կողմանէ վնասուցն սուլթանի որդւոց, եւ նեղութեանցն իւրեանց: Ա՛ռ որ գրէ, թէ պատշաճ էր քեզ փութով ծանուցանել մեզ զեղեւրութիւնսն, որ ըստ այնմ առնէաք եւ Հոգայաք, որպէս եւ իցէ, անցեալն անցեալ է, ահա թուղթ գրեցաք առ տեղւոյդ քահանայն եւ իշխանսն[273] վասն վանացն այդորիկ, որ խորհրդակցելով զնոսն գրեսցեն մեզ, որ մեք եւս ըստ այնմ շարժեսցուք: Եթէ թուղթ Հարկաւորիցի գրել առ սուլթանի որդիսն եւ կամ առ այլս, գրեսցուք:*

Յղեցան ընդ փայեկին իւրեանց եւ գրեցան յամսոյս ի ԺԱ /11/:

1391 1791 թ. 14 Հուլիսի – Թուղթ ի Թիֆլիզ վասն արձակման ի բանտապատանց խամսեցի Ազարիային եւ երեք երիցանցն:

Յորմէ ժամանեցաք թուղթ սիրոյ, ողջունի, օրհնութեան եւ շնորհաց ի վերայ սիրելի եւ հոգեւոր որդւոցդ մերոց եւ լուսաճառնդ զաւակացդ սրբոյ Աթոռոյս Հայկազունն, լուսաւորչակրօն եւ միաբնադաւան հաւատացելոցդ ի Քրիստոս, որք կայք բնակեալք յաստուածախնամ քաղաքդ Թիֆլիզ, հանճարափայլ առաջնորդաց, խոհեմամիտ քահանայից, բարեպաշտօն իշխանաց եւ համայն ժողովրդոց առհասարակ՝ մեծաց եւ փոքունց ի Տէր խնդալ: /Ընորհք/:

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեան գրոյս գիտասջիք սիրելիք մեր ի Տէր եւ հարազատ որդիք սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի յառաջ քան զայս ի լսել մեր զյանդգնաբար կանոնազանցութիւն Ազարիային, որ ի տէրունական աւուր կիւրակէի սրբոյ Զատկին պսակեցեալ էր ընդ դստեր Յակոբ երիցոն եւ զկամակցութիւնն նորա եւ որդւոյն իւրոյ՝ Դաւիթ երիցոն, որք փոխանակ խափանելոյ, ծոյլատրեալ էին, եւ առաքեալ էրէցն եւս առանց դիմադարձութեան պսակեալ էր: Վասն որոյ իրաւամբ բանադրեցաք զիշեալ զանկարգօրէն պսակեցեալսն եւ զծոյլատրօղ եւ պսակօղ քահանայսն: Ապա թէպէտ ի վեհաղնէիցն քաղաքիդ եւ ի պատուաւորաց ոմանք գրեցին զինդիր՝ առ ի արձակել զնոսա, սակայն մեք բացատրութիւն գրեցաք խնդրոյ նոցին, առաջադրելով թէ ըստ կանոնաց բանադրեալքն պարտին առ մեզ գալ, զի արձակիցին:

Իսկ այժմ ղջմամբ դիմեալ նոցա ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, գոչեցին զմեղայն եւ խնդրեցին զթողութիւն մարդկօրէն սխալանացն եւ զարձակումն կապանացն: Եւ մեք Հայրական սիրով նախ յանդիմանեցաք եւ խրատեցաք զնոսա ըստ իւրաքանչիւրոցն արժանեացն եւ ապա ի ընդ ղջմումն նոցա հաճեալ եւ ի խնդիր պատուամեծար միջնորդողացն զիջեալ, ընկալաք ի խնամս, եւ արձակեցաք ի հոգեւոր կապանաց իւրեանց՝ շնորհիւ սրբոյ Աթոռոյս եւ իշխանութեամբ մերով Հայրապետականաւ՝ յանուն ամենասրբոյ երրորդութեանն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ: Ուրեմն գիտացեալ ձեր ամենեցուն, թէ պարտն Ազարիային եւ տէր Յակոբ եւ տէր Դաւիթ եւ տէր Առաքել քահանայքդ արձակեալքն են ի բանադրանաց մերոց, մի եւս խորհիցէք ի նոցունց, այլ ընկալջիք յեկեղեցի սուրբ ի բանաւոր Հօտսդ Քրիստոսի, քահանայսն ի կարգս քահանայիցդ եւ զաշխարհականսն-ի թիւս օրհնեալ ժողովրդոցդ, զի օրհնեալք են այսուհետեւ յԱստուծոյ եւ ի մէնջ՝ սիրելի եւ հոգեւոր որդիք մեր եւ հարազատ զաւակունք սրբոյ Աթոռոյս: Որոց եւ ողորմեացի Տէր ըստ մեծի ողորմութեանն իւրում, եւ ոչ յիշեացէ զյանցանս նոցա, եւ տացէ զդուշութիւն մի եւս անկանիլ յայնպիսի գործս անբարիս:

Իսկ եւ առհասարակ ամենեցուն պատուիրեմք, բառական համարիլ զայսքան յանցանսն կանոնաքակութեան եւ զայդչափ խայտառակիլն առաջի այլոց ազգաց, եւ զայդչափ ցաւեցուցանելն զդլուխ մեր եւ այլոց, զի այլեւայլ նեղակրութիւնք եւ հոգք մեր եւս շատ են մեզ: Մի եւ դուք խոտորնակ գնացիք յաւելուք զցաւս ի վերայ ցաւոց եւ մի ստանայք զհոգեւոր պատիժս ի վերայ մարմնականացդ տաժանմանց: Այլ տպաւորեսջիք ի ձեզ զերկիւղն Աստուծոյ եւ զաշխարհութիւն դառնաստանաց նորա, եւ զդուշասջիք յայսօրինաւոր գործոց, զի ոչ ինչ օգտին, որք այնպէսն գնան, այլ մանաւանդ գանձէն անձանց իւրեանց զբարկութիւնն յաւուրն արդար դատաստանի Տեառն, ըստ առաքելականն բանից: Բայց Հոգին սուրբ, որ սրբոցն է բնակարան եւ ի սուրբս Հանդչի յաւիտեան, սրբեսցէ զձեզ

յամենայն արատոյ մեղաց, եւ զարդարեսցէ իւրաքանչիւր գործովք առաքինութեան, առ ի բարեպաշտօրէն կատարել զընթացս կենաց ձերոց յայսմ աշխարհի, եւ ի հանդերձելումն արժանաւորիլ մշտնջենական երանութէն փառաց արքայութեանն երկնից ընդ ամենայն կամեցարս եւ սիրելիս իւր: Ամէն:

Գրեցաւ ի թուականիս մերում ՌՄՆ /1791/ եւ ի յուլիսի ԺԴ /14/ ի բարձրագահ Աթոռս սուրբ Էջմիածին[274]:

Ձեռ. 4483, էջ 1701:

405ա 1392 1791 թ. 14 Հուլիսի ՅԱգուլիս – Թուղթ մի ի վանն սրբոյն Թոմայի Առաքելոյ առ նորին առաջնորդ Թոմայ վարդապետն: Առ որ, թէ ագուլեցի մահտեսի կարապետ ամիրայն էին ի սուրբ Աթոռս յուխտ եւ ահա գրեաց առ քեզ թուղթ վանն Հարկաւոր բանի, եւ Հարկաւոր բանն է այս, զի վերիգեւոցի Պղլարենց Յակոբի որդի Մկրտիչն գնացեալ ի Պօլիս, ի վաղուց Հետէ մնացեալ է անդ, որոյ կնոջ աղագաւ (որ է Յագուլիս) թուղթ գրեաց, զի յղեացես, եթէ կարելի է, մեք եւս գրեմք, զի ջան եդեալ կատարումն տացես խնդրոյն: Այլեւ ունի եկեղեցական արդիւնք վանն եկեղեցեաց ոմանց, որպէս եւ ինքն ծանուցեալ է ձեզ: Ուրեմն զոմն Հաւատարիմ յղեսջիք առ նա, զորս յանձնեսցէ նմա ի Հասուցանել առ տեառնն: Եթէ կատարումն տացես խնդրոյն, շահելոց եւ գնա:

1393 Ի Թիֆլիզ – Թուղթ մի առ տէղոյն առաջնորդ Պետրոս պետն եւ գոր[ծակալ] տէր Ղազարն վանն բանադրեալ չորից անձանցն, եթէ եկին ի սուրբ Աթոռս եւ արձակեցան ի կապիցն Հոգւոց: Զգուշացուսջիք զնոսա՝ այլեւս մի առնիցեն: Զմոմաժողովարար Ստեփաննոս պետն փութով յղեսջիք: Զիաւատէն գրեսջիք, գալու է, յղեսջիք, մնալու է, ծանուսջիք:

1394 Ի կարին – Թուղթ մի առ Գէորգ աղայն, ի պատասխանի թղթոյն ընդ Ղարային գրեցելոյ, վասն է /?/ կամ Ը /8/ Հարիւր դուռուշ դրամոյն, զորս խնդրէր փաշայն իբր փոխ՝ փօլիցայ առնել ի Պօլիս կամ ի կարին սրբազան Վեհապետին մերոյ, առ այս խնդիր, թէ պակասութիւն ունիմք, ոչ գոյ դրամ յայլուր, թողութիւն արասցէ, դու լաւապէս գիտես զմեր որպիսութիւնն: Ի Հարկէ, ընդ նորոգ նուիրակին տեղւոյդ յղելոց եմք վասն դորա զընծայս:

[Գրեցան յամսոյս ի] ԺԸ /18/:

1808 1395 1791 թ. 22 Հուլիսի – Թուղթ առ աստապատցիսն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա, որով զառաջնորդ էին խնդրեալ վանացն իւրեանց:

Յորմէ ժամանեցաք թուղթ սիրոյ...

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեանս աստուածաճնոյ ծաներուք սիրելիք եւ հոգեւոր որդիք մեր եւ լուսաճնունդ զաւակունք սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի]: Զի բազմակիսիք թուղթս ձեր, ի ձեռն մելիք Ստեփանին, էհաս առ մեզ եւ ծանեաք զգրեալսն ձեր, որք ծանուցեալ էիք զՀրաժարիլն Ստեփան վարդապետին յառաջնորդութենէ սրբոյ վանացն ձերոց, եւ խնդրեալ էիք զպատ-
1809 շաճատուր ոմն վարդապետ առաքել՝ առաջնորդ սրբոյ վանիցն // ձերոց եւ ձեզ: Եւ գօրութիւնս խանն եւս գրեալ էր մեզ ըստ խնդրոյն ձերում առնել: Մեք եւս կամէաք ոչ անկատար թողուլ զինդիր սիրելեացդ: Ըստ որում

մեք առաւել քան զձեզ ցաւիմք եւ հոգամք վասն անշքութեան սրբոց վանորէից մերոց:

Բայց ներկայապէս ի սուրբ Աթոռոջս ոչ գոյր այնպիսի պատկանաւոր ոք ըստ ինդրոյն ձերում, զի յղէաք: Ապա ի խօսակցիլն մեր զայնմանէ ընդ մէկիք Ստեփանին, նա եցոյց մեզ զԴանիէլ վարդապետն, որ է ի Խօյու երկիրն, եւ ի մէնջ թուղթ խնդրեաց ի վերայ նորա, եւ մեք թուղթ գրեցաք առ նա՝ գալ ի սուրբ վանքն ձեր եւ առ միջոց մի մնալ յետոյ կարգեսցուք առաջնորդ:

Արդ, եթէ նա գայցէ եւ ընդունելի լինիցի, այնպէս առնելոց եմք, իսկ եթէ նա չլինիցի, ապա մինչ Աստուած յաջողիցէ, հոգասցուք վասն ձեր զայլ ոմն վարդապետ ի յառաջնորդութիւն: Վասն որոյ ահա զայս թուղթ գրեցաք առ սիրելիդ, զի գիտասջիք զորպէսն իրացս եւ զդիտումն մեր: Դօլմաթլու խանին եւս ըստ այմ պատասխանի գրեցաք: Եւ զայլն երկարատպէսն ի գրաբերէն իմացեալ, լերուք յանձնեալ ի խնամս եւ յողորմութիւնս Տեառն Աստուծոյ եւ շնորհք սրբոյ Աթոռոյս եղիցի ընդ ձեզ ամէնսն:

Գրեցաւ ի ՌՄԽ /1791/ թուոջս եւ ի յուլիսի ԻԲ /22/ ի սուրբ Աթոռս էջմիածնին:

Ձեռ. 4501, էջ 1808–1809:

Համառ. 4481, էջ 401բ:

405բ 1396 **[Յ]Աստապատ** – Թուղթ մի առ Դանիէլ պետն (որ է ի Խօյ), եթէ գնասցես ի վանսն Աստապատու ի վառել ղյոյն նորին ժամանակ ինչ, մինչեւ կոչեսցուք զքեզ առ մեզ եւ առաջնորդ կարգեսցուք նոյն վանիցն՝ կոնդակաւ մերով:

Թուղթ մի եւս առ Ենանիա պետն, ըստ մտաց Դանիէլ պետի ներքոյն:

1397 **Ի Շամբ** – Թուղթ մի առ սրբոյն Նախավկայի վանից միաբանսն եւ թեմականսն, ի պատասխանի թղթոյն իւրեանց բազմակնքոյ ընդ Մաղաքիա պետին գրեցելոյ, յորում ծանուցումն վասն առաջնորդին նոյնոյ վանից, եթէ Մաղաքիա պետն վէրիվ լիցի ժամանակ ինչ, մինչեւ մինն պատշաճաւոր ոք գտանիցի առի կամ այտի, եթէ գտանիցի եւ հաւանեսջիք, ծանուսջիք մեզ, զի արասցուք կոնդակաւ մերով[275ա]:

1398 Թուղթ մի տաճկերէն առ Քեալպալի խանն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր գրեալ էր ընդ տաճկի ումեմն վասն առաջնորդացն Աստապատու վանից եւ Նախավկայի:

Գրեցան յամենայն ի ԻԲ /22/:

1399 **Ի կեսարիա** – Թուղթ մի առ Պաշպազիրկեանեան մահտեսի Յովհաննէս ամիրային, ի պատասխանի թղթոյն ընդ մահտեսի Բարսեղին գրեցելոյ վասն եձ /500/ ղուռուշին ծախուցն յիշատակին իւրոյ աստ շինեցելոյ, զորս հասուցեալ էր ի Պօլիս Մինաս պետին, միամտութիւն: Իսկ յաղագս Ը/8/ ֆնտղ ոսկւոյն եւ ծրար մի շուճուղին, յղեցելոցն սրբազան Վեհապետին իբր աջահամբոյր, շնորհակալութիւն: Եւ յաղագս մահտեսի Բարսեղին, եթէ սիրով ընկալաք եւ շահեցաք ըստ արժանւոյն: Այլեւ զօրինաւն արձանագրութեան յիշատակարանին ձերոյ ահա վեր առեալ ի վերայ թղթի, յղեցաք առ քեզ ընդ թղթոյս ի միամտութիւն քեզ:

1400 Թուղթ մի եւս առ մահտեսի Նիկողայոսն, ի պատասխանի թղթոյն յաղագս եձ /500/ ղուռուշի ոսկւոյն ի ձեռն Դանիէլ պետին, յղեցելոց յաղագս ծախուցն յիշատակին իւրոյ աստանօր շինեցելոյ (որ էր ԱՃԿԲ /1652/ Մարի թուրալու եւ Ա /1/ ֆնտղ ոսկի), եթէ ընկալաք անպակաս եւ շնորհակալեցաք զքէն: Կամէաք փորագրել տալ յարձանին զանուանն քոյայնոցն, սակայն ոչ գտաք զօրինակն, թէ ո՛ւր է եդեալ Յովհաննէս պետն, ուրեմն վերստին գրեալ յղեսցես փութով: Այլեւ՝ եթէ այլեւս ձեռնարկիցեմք զշինուածս ինչ Հոգեւոր, ծանուցանելոց եմք քեզ ըստ ինդրոյդ:

1401 Թուղթ մի եւս առ Կարապետ պետն՝ միաբանն Կեսարու սուրբ Կարապետի վանից, որ ընդ մահտեսի Բարսեղին յղեալ էր զմի սաճախլու ոսկի վասն սրբազան Վեհապետին:

Գրեցան յամենայն ի ԻԴ /24/:

1402 1791 **թ. 24 Հուլիսի** – Թուղթ ի կեսարիա առ առաջնորդ Մատթէոս վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն:

Ձեռ. 4501, էջ 1808:

1403 1791 **թ. Հուլիս** – Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ Տագէս ամիրայի փեսայ Գրիգոր ամիրայն, ի պատասխանի թղթոյն ընդ մահտեսի Կարապետ ամիրային գրեցելոյ, իբր վասն վարժապետ տիրացու Թէոդորոսին:

Ձեռ. 4501, էջ 1809 –1810:

1404 1791 **թ. Հուլիս** – Թուղթ սիրոյ ի մեծն Պօլիս առ Ղնորհք կոչեցեալ Մկրտիչ ամիրայն ընդ մահտեսի Կարապետ աղային, որ եկն ի սուրբ Աթոռս յուխտ եւ դարձաւ:

Ձեռ. 4501, էջ 1810–1811:

1703 1405 1791 **թ. 25 Հուլիսի** – Թուղթ ի Բայազիտ առ Գէորգ վարդապետն եւ Սահակ եւ Մանուկ աղայսն, ի պատասխանի թղթոց նոցա վասն սրբոյն Թադէոսի Առաքելոյ վանացն:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ եւ ողջունիւ սրբով ծանուցումն լիցի սիրելեացդ մերոց եւ հարազատ որդւոցդ սրբոյ Աթոռոյս՝ Գէորգ շնորհնակ վարդապետիդ, եւ Աստուծոյ օրհնեալ Սահակ եւ Մանուկ աղայիցդ: Զի երկու թուղթք ձեր հասին առ մեզ եւ խնացաք զմիտս գրեցելոց ձերոց, որք ծանուցեալ էիք զժողովին ձեր քահանայիք եւ իշխանօք քաղաքիդ ի մի վայր առ ի խորհուրդ եւ ի խօսակցութիւն վասն սրբոյ վանացն սրբազան Առաքելոյն, եւ զընտրելն ձեր զայն, թէ որովհետեւ դուրսն փակեցան, առ սուղ ժամանակ մի մնացէք այնպէս եւ այլն:

Թէպէտ եւ ոչ սակաւ ցաւելի եւ ատելի է այդ, սակայն համարելով թէ հետեւաբար թեթեւութիւն ինչ լինիցի չարեացն բռնաւորաց, զի՞նչ ունիմք ասել: Բայց որպէս վերաբերեալ էիք ի վերայ առաջնոյ բանին ձերոյ, ոչ պարտիք բնաւ ի մոռացման դնել, այլ հանապազօր խորհիլ զնորոգմանէ շինութեանն, եւ որոնել զՏարն, զի եւ Աստուած ողորմեալ յօգնութիւն հասցէ բարեմիտ խորհրդեանն ձերում եւ փութապէս տացէ զկատարումն: Քանզի մի լիցի, եթէ ընդ երկար յամայութեան կացցէ, այնուհետեւ դժուարի նորոգութիւնն, եւ ածի ի վերայ մեր սուգ մեծ:

Իսկ Գէորգ վարդապետդ եւս, որ գրեալ էիր զայլ իմն խորհուրդ իբր զի թէ կարելի իցէ, խօսիցիմք ընդ իշխողին երկրիս, որ նախ զվանքն յիւր կողմն գրաւիցէ, եւ ապա ընդ Խօյու խանին վիճեսցէ վասն յափշտակելոյ

1704 բռնա/ւորացն զհոգն եւ զքուրն սրբոյ վանացն, զայդ եթէ կատարելահասակ եւ հզօր իշխան եւս իցէ, ոչ կարէ առնել, ուր մնայ սա, որոյ որպիսութիւնն ամենեցուն յայտնի է:

Այլ որպէս ընտրեալ էք Հաւատարակութեամբ, սակաւ մի մնալի է, զի թերեւս ստրջացին վնասատու բռնաւորքն, եւ յայնժամ խօսելոյ եւ գրելոյ տեղիք լինիցի մեզ, եւ կամ ամենազօրն Աստուած զայլ իմն կերպ հոգս տեսցէ, առ որ դժուարինքն ի մէնջ դիւրինք են: Ողջ լերուք ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄՆ /1791/ թուոջս եւ ի յուլիսի ԻԵ /25/ ի սուրբ Աթոռս էջմիածին:

Ձեռ. 4483, էջ 1703–1704:

406ա **1791 թ. Հուլիս – Թուղթք ի մեծն Պօլիս**

1406 Թուղթ մի առ Տագէս ամիրայի փեսայ Գրիգոր ամիրայն, ի պատասխանի թղթոյն ընդ Կարապետ ամիրային գրեցելոյ վասն Թէոդորոս վարժապետին, եթէ ընկալաք զնա ի սէր մեր եւ ահա ունիմք յատուկ խնամով մերով: Ի սմա ողջոյն տայ Յովհաննէս ամիրային եւ իւր զաւակացն՝ Կարապետին, Մկրտչին եւ Թօվմասին:

Պատասխան նամակներ Սահակայն մահտեսի Մարտիրոս ամիրային, խոջա Սիմոնին եւ խոջա Հակոբին: Օրհնութիւն նամակ ագուլեցի մահտեսի Կարապետ աղային, ինչպես եւ խոջա Առաքելին:

1407 Թուղթ մի տաճկերէն առ Իսաղ փաշային, ի պատասխանի թղթոյն, զոր ընդ Կարապետ ամիրային գրեալ էր առ ի շահել զնա ըստ արժանաւոյն:

Գրեցան յամսոյս ի ԻՀ /28/:

1408 **Ի կաթս** – Թուղթ մի առ Գէորգ աղային. յիշումն թղթոյն մերոյ առաջնոյ առ ինքն գրեցելոյ: Եւ ծանուցումն այժմուս գրեցելոյս, եթէ թուղթդ էհաս մեզ ձե[ռամբ] Ռուստամ տաճկին՝ փաշային մարդոյ, ոչ ի պօլիս եւ ոչ յայլուր ունիմք զդրամ: Ինքն ողջ լիցի, մեր բարեկամութիւնն հաստատ է: Այսպէս ծանուցեալ նմա: Ընդ Ռուստամին եւս խօսեցաք եւ զցաւս մեր պատմեցաք, որ ի գալն յայդր պատմեսցէ փաշային:

1409 Թուղթ մի տաճկերէն առ Նօման փաշային, ի պատասխանի թղթոյն, որով խնդրեալ էր ի սրբոյ Աթոռոյս դրամս ինչ իբր փոխ. առ այն խնդիր բացասէ, թէ ոչ գոյ դրամ մեզ յայլ ուրեք, այլ ունիմք զպակասութիւնս եւ այլն:

Գրեցան ընդ տաճկին անտի եկելոյ [յամսոյս] ի ԻՀ /28/:

1410 Թուղթ մի առ Հաճի Պապայն. յիշումն թղթոյն մերոյ առաջնոյ քան զայս գրեցելոյ: Եւ ապա զոէր Սահակէն, եթէ կորուսցես զնա այտի եւ կամ յղեսցես ի սուրբ Աթոռս, եւ թէ՝ տալիք է մեզ դրամ մուրհակաւ, վասն որոյ առցես: Զպատասխանին թղթոյ մերոյ երկուց ընդ Մահմատ բէկին գրեսցես:

[Գրեցաւ] յամ[սոյս] ի էջն:

1411 **1791 թ. Հուլիս** – Թուղթ ի վան առ պարոն Ախիջանն եւ Գէորգն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա, վասն գործավճար նուիրակ Աստուածատուր վարդապետին, զի յղեսցեն, եւ վասն նորոգ նուիրակ Մարտիրոս վարդապետին յանձնարարութիւն, եւ այլ ինչ բանք առ Հարկին պահանջելոյ:

Ձեռ. 4483, էջ 1699–1700:

1413 **1791 թ. օգոստոս** – Թուղթ ի Սչովայ առ ազնիւ աղաչայ Յովաննէսն եւ առ Զ /6/ որդիսն. շնորհակալութիւն վասն սերտ սիրոյ եւ հարազատութեանց նոցա առ սուրբ Աթոռս, եւ վասն ընդունելութեանցն առ Յովսէփ վարդապետն ի գնալն առ նոսա, եւ պատուէր՝ պինդ պահել զաւանդութիւն սրբոյ Լուսաւորչին եւ եկեղեցւոյ մերոյ:

Ձեռ. 4483, էջ 1707–1708:

1414 **1791 թ. օգոստոս** – Թուղթ ի Սչովայ առ Քափէնց ազնիւ աղաչայ Յովաննէսի աւագ որդի ազնիւ աղաչայ Նիկօլն. շնորհակալութիւն վասն սիրոյն եւ հարազատութեանն առ սուրբ Աթոռս եւ ընդունելութեանն առ Յովսէփ վարդապետն ի գնալն նորա առ նոսա եւ յորդորումն ի նոյնս: Սոյնպէս առ Հայրն եւ եղբարքն եւս գրեցաւ:

Ձեռ. 4501, էջ 1811–1812:

1415ա **1791 թ. 1 օգոստոսի** – Թուղթ ի Հաշտարխան առ պարոն Մկրտումն Գալստեան վասն գոզլթիցն եւ Ա /1/ թուղում սինջաւին, զորս բանիւ Յովսէփ վարդապետին առեալ եւ յղեալ էր, շնորհակալութիւն, բայց զի ոչ էր թուղթ գրեալ եւ ոչ զորքանն գնոցն ծանուցեալ, առ այն յանդիմանութիւն եւ Հարկ, զի գրեալ ծանուցէ, որպէս զի իմացեալ գրեսցուք ի դաւթարսդ[275բ]:

Ձեռ. 4501, էջ 1812–1813:

1415բ **1791 թ. օգոստոս** – Կոնդակ առաջնորդական, որ եւ վկայական եպիսկոպոսութեան վասն Յովաննէս ծերունի վարդապետին ի վերայ Հէնքուշու սուրբ Աստուածածնի վանացն եւ թեմիցն /օրինակն է յերեսն 1430/:... Միաբնադաւան Հաւատացելոցդ ի Քրիստոս, վիճակելոցդ սրբոյ Աստուածածնի Հրաշազարդ վանիցն, որք կայք բնակեալք ի թեմն նորին, ի տիրախնամ գիւղաքաղաքդ Հէնքուշ, ի յերկու Ատիշ, ի Հասպոմանն, ի Հացուտ, ի Աւիէս եւ ի Հասրան: Սրբանուէր քահանայից եւ շնորհաւոր եպարկաւագաց, բարեպաշտ իշխանաց, խոհական վաճառականաց, վայելչադործ արուեստաւորաց, քաջվաստակ երկրագործաց եւ այլ համայն օրհնեալ ժողո... եւ միաբանութեամբ զառաջնորդն ձեր եւ զհարազատ զաւակն սրբոյ Աթոռոյս՝ զՅովաննէս ծերունազարդ վարդապետն յղեալ էիք... Քանզի ահա զսիրելին մեր՝ զտէր Յովաննէս համեստաբարոյ վարդապետն, ըստ վկայութեան անձին իւրոյ եւ ամենայն ժողո... դմա յանձնեցաւ յԱստուծոյ եւ ի մէնջ: Եւ որ՝ ոք համարձակիցի յօրինազանցութիւնս՝ չհաս ամուսնութիւնն առնելով եւ կամ զայլ... /տես ի լուսանցն եւ անտի երթ ի չորրորդ/, զի այնպիսին զպատիժս կրելոց է: Այլ սիրով եւ յօժարութեամբ զամենայն հաս եւ զիրաւունս ձեր անպակաս տալիք առաջնորդին ձերում Յովաննէս բարեջան վարդապետիդ եւ շնորհազարդ եպիսկոպոսիդ, որովք եւ դա զսուրբ վանքն ձեր, զյատկապէս տունն հոգւոց ձերոց շէն եւ պայծառ պահեսցէ ի պարծանս ձեր:

Եւ կատարօղդ հոգեւոր հրամանաց մերոց եղիջիք օրհնեալ յԱստուծոյ եւ յամենայն սրբոց նորա եւ ի մէնջ, եւ շնորհք սրբոյ իջման տեղւոյս Քրիստոսի եղիցի ընդ ձեզ ամենայնսն: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՆ /1791/ թուոջս եւ ի յօգոստոսի ի շնորհածաւալ Աթոռս սուրբ էջմիածին[276ա]:

Ձեռ. 4483, էջ 1707:

1416 1791 ***թ. օգոստոս*** – *Կոնդակ առաջնորդական, որ եւ վկայական եպիսկոպոսութեան Գաղատիոյ առաջնորդ Անդրէաս վարդապետին /որոյ օրինակն է ի վերոյ յերեսն 1430, իսկ փոփոխութիւնք ինչ բանից եւ միջարկութիւնքն՝ առ ի ներքոյ/:*

Ձեռ. 4483, էջ 1710:

1417 [1791 ***թ. օգոստոս***] – *Կոնդակ բոստ վերնոյդ ի վերոյ Պրուսայ վանն նորին առաջնորդ Պօղոս վարդապետին*[276բ]*:*

Ձեռ. նո 4483, էջ 1711:

1418 1791 ***թ. 4 օգոստոսի*** – *Թուղթ ի յՄիմդ առ գործակաճառ նուիրակն մեր՝ Վարդան վարդապետն, ի պատասխան թղթոյն:*

Ձեռ. 4449, էջ 278–280:

Միաժամանակ պատասխան նամակներ էն ուղարկվել նաեւ մաշտոցի Սարգիս եւ մաշտոցի Հակոբջան ազնեւրին (Թիֆլիս) եւ Թիֆլիսի առաջնորդ Պետրոս վարդապետին, որոնց մէջ յաջափակած էն գլխաւորապէս նուիրակութեան հետ կապված զանազան հարցեր. Հիշատակվում էն մի շարք վաճառնված հոգեւորականներ: Բարձրյալ խոսվում է Թիֆլիսի Զկրաշէն Սկեդեցու քահանա նշանակելու, մոմահավաքության ու այլ հարցերի մասին (Ձեռ. 4449, էջ 290–324):

1419 1791 ***թ. օգոստոս*** – *Թուղթ ի Փօթիչան առ աղաչայ պարոն Անտոնն Օգաբետեան. շնորհակալութիւն վասն սիրոյն եւ հարատաւութեանն եւ վասն հոգեբարձի երկուց եղբարցն:*

Ձեռ. 4482, էջ 327–328:

406ա (Ձեռ. 4481) 1791 թ. օգոստոս – ***Թուղթք երիք թուով գրեցեալք, բայց ի միասին յղեցեալք ի Բայազիտ:***

1420ա 1791 ***թ. Հոկտ*** – *Ի Պօլիս – Սիրտ եւ օրհնութեան նամակներ Հարութիւն ամիրային, Ըստրք կոչեցեալ Մկրտիչ ամիրային եւ պատրիարք Զաքարիա վարդապետին: Յատկապէս նամակ Հովհաննէս Դաւթան ամիրային եղբար՝ Պօղոս ամիրայի մահվան կապակցութեամբ: Նամակները գրվել էն Հարիսի 28-ին: Պատասխան նամակ Անտն առաջնորդ Մկրտչէյ վարդապետին, որի ուղարկած նվերները (4 Հատ սպիտակ պիտանոց եւ 16 Հատ Պոլսի սրբիչ (մաշրաման). էջմիածին էր բերել խոջա Սարգիսը: Օրհնութեան նամակներ՝ մաշտոցի Մարիամին, մաշտոցի Թաադորին եւ նրա որդիներ՝ պատրոնաց Կարապետին եւ Գրիգորին (Տիգրանակերտ):*

406բ 1420բ ***Ի Տիգրանակերտ*** – *Թուղթ մի եւ օրհնութեան առ պարոն Բաղտասարն, որ զուարն մի վախտ էր արարեալ սրբոյ Աթոռոյս՝ տալով ամ յամէ զմի ոսկի ի կողմանէ տանն այնորիկ, որ եւ յայսմ ամիսն տուեալ էր Վարդան պետին ի հասուցանել մեզ:*

1421 *Թուղթ մի եւս առ տէր Բաղտասար նորընծայ աբեղայն, եթէ այսու թղթովս մերով հասուսուեմք զքեզ առաջնորդ Ոսկեձկոյզ կոչեցեալ տուր Առաքելոյն Պետրոսի վանից: Եւ ապա շնորհակալութիւն վասն ժ /10/ հատ ոսկւոյն, յանձնեցելոյն մեր նուիրակ Վարդան պետին յանուն սրբազան Վեհապետին:*

Գրեցան յամսոյս ի ելն:

Տրջանների մաշտոցի Կարապետ ամիրային /Կ. Պոլիս/ հանձնարարվում է ուղարկված նամակները հանձնել բոստ պատկանելոյն: Տիգրանակերտի նվիրակ Վարդան վարդապետին հայտնվում է նրա պատճենված օրհնութեան նամակների մասին եւ տրվում էն անհատական բնոյթի մի շարք հանձնարարություններ (էջ 406բ–407ա):

407ա 1422 ***Ի Կարին*** – *Թուղթ մի առ մաշտոցի Խաչատուր եւ մաշտոցի Սերովբէ, ի պատասխանի թղթոյն իւրեանց. շնորհակալութիւն վասն արդեանցն հասելոյն առ Հայրապետն ի կողմանէ տէր Սիմէոնին: Իսկ վասն*

թղթոյն մերոց առ Մինաս պետն գրեցելոց, պատուէր՝ երբ հասցին ի ձեռս իւրեանց, յղեսցեն ի Պօլիս առ Շրաղն իւրեանց Յարութիւնն, զի հասուսցէ առ Մինաս պետն, որպէս եւ նա ի ձեռն նորին յղէ զթուղթս առ սրբազան Վեհապետն: Այլեւ յաղագս նորոգ նուիրակին մերոյ՝ Նիկողայոս պետին յանձնարարութեան:

Շնորհակալության նամակ նվիրատու Հանգուցյալ մաշտոցի Մաշակի որդի մաշտոցի Կարապետին:

1423 *Թուղթ մի եւս առ վէրիլ պարոն Հայրապետն, ի պատասխանի երկուց թղթոցն՝ ի յունի[սի] ԻԴ /24/ եւ ի յուլի[սի] ԺԳ /13/ գրեցելոց: Եթէ իմացաք զնճԺ /510/ զուռուշ փօլիցային Լուսարարծին, վասն որոյ միամտեցաք: Եւս իմացաք զՀասանին Սահակ պետին յայդր, զդրամ տարդ եւ զթամասուկ առնուլդ անուամբ օրհնախնէն քոյ: Զխե /45/ զուռուշն ուէր Միմէօնի գրեցաք ի դաւթարն քո: Վասն ապատաւորաց չուխայիցն, եթէ շուտով առեալ յղեսցես: Ակնոյ առաջնորդ Մինքայէլ պետի բնծայն մեզ է-հաս բնդ Դանիէլ պետին, վասն որոյ զմիամտական եւ զչնորհակալութեան թուղթն նորին աշա առ քեզ յղեցաք, զոր տացես ստուաֆ խօջայ Սարգսին՝ ի հասուցանել առ նա: Նալպանտի գործիքն մեզ հասին, անհոգ լեր:*

Յաղագս Բալուայ գանձապետ մաշտոցի Ղազարին, եթէ յառաջ այնպէս գրեցաք Վարդան պետին, որ զնճ /500/ զուռուշն չպահանջիցէ, չգիտելով մեր զխոստացեալ երեք հարիւր զուռուշն նորին: Վասն որոյ այժմ գրեցաք այսպէս, եթէ կամաւ տայցէ զխոստացեալ Գճ /300/ զուռուշն, առցէ եւ եթէ ոչ, մի պահանջեսցէ հարկիս:

Առ Վարդան պետն Հասանելի թուղթքն հասուսցես փութով: Եթէ թուղթ գրելի իցես նմա, այսու մտօք տեսցես, որպէս յիշեցաք ի վերդ: Առ տիրացու Գէորգն արարեալ փօլիցային սահմին ընկալաք, բայց զդրամն գրէ, թէ դեռ մեզ չէ հասեալ: Ի սահմնջ փօլիցային պարոն Պետրոսի ժ /10/ զուռուշ աւելի էր գրեցեալ, իսկ ի փօլիցայնջ միասին Զ /6/ զուռուշ: Ինչևիցէ Գէորգն գրեալ է քեզ: Վասն գալատեանն իրոց, եթէ ի սեպ[տեմբերին] եկեսցես, որ զհաշիւն մեր տեսցուք: Ամանաթ դրամն ներսէս պետի մնացէ յայդր, ընդ քեզ չբերցես, ի գալդ խօսելոց ենք ընդ քեզ:

Յաղագս Պօլսոյ նուիրակի փօլիցային ԲՌճ /2500/ զուռուշ դրամին, եթէ աշա զդազն գրեալ յղեցաք բոստ խնդրոյդ, բայց նա դեռ մեզ յայսմ կողմանէ բան չէ դրած բոստ առաջնոյ ԱՌճ /1500/ զուռուշին, եթէ եառ:

407բ *Իմացաք ի Թէոդիկառաւ պարոն Յովհաննիսէն զթուղթ առնուլդ եւ զղրկելդ ի Պօլիս: Մեր գրուածոցն լաւ վերահասու չես եղեալ, ինչևիցէ, որ ինչ պատասխանի գոյցէ անտի, մեզ գրեսցես: Հասի Պապայի թուղթն եթէ չես յղեալ տակաւին, յղեսցես ի ձեռն նորին օրհնախնէ: Երկու պահանաւ թուղթքն, որոց մինն առ Վարդան պետն եւ միւսն առ ագուլեցի մաշտոցի Կարապետն, հասուսցես փութով նոցա:*

Կանաչ, կարմիր եւ դեղին խառատք, յորոց առեալ յիսուն յիսուն գաղ վասն սրբոյ Աթոռոյս, բերցես ընդ քեզ: Զթուղթն Գօրգեանն մաշտոցի Խաչատուրի եւ Բաղտոնց մաշտոցի Մաշակի որդւոյ մաշտոցի Կարապետի տացես նոցա, աղաչելով զնոսա ի մէնջ:

1424 ***Ի Պօլիս*** – *Ղասդ մի առ նուիրակ Մինաս պետն յաղագս ԲՌճ /2500/ զուռուշին, զոր փօլիցային հասուցեալ էր առ Հայրապետն՝ ձեռամբ նորին օրհնախ պարոն Թումանին, զոր գրեալ բոստ խնդրոյ պարոն Հայրա-*

պետին, յղեցաւ առ ինքն՝ ի Հասուցանել առ Մինաս պետն: Բայց Մինաս պետն յայսմ կողմանէ բան ինչ ոչ էր գրեալ առ սրբազան Վեհապետն:

Գրեցան յամսոյս ի Դ /4/:

1425 Կոնդակ մի ժողովարարութեան ի վերայ Զմիւռնոյ քաղաքին եւ շրջակայիցն, զոր գրեալ եւոք Սալմաստու Հաւթվան գեօղի մէկիք Ստեփանին վասն աղքատութեանն:

Գրեցաւ յամսոյս ի Զ /6/:

1791 թ. օգոստոս – ***Թուղթք ի վիճակս Տիգրանակերտ***

1426 Կոնդակ մի առաջնորդական միանգամայն եւ վկայական եպիսկոպոսութեան, զոր գրեալ ի վերայ սրբոյ Աստուածածնի վանիցդ Թեմականացն, այսինքն՝ ի վերայ ժողովրդոյն Հէնքուշոյ, Բ /2/ Ասիշոյ, Կապամանու, Հացուտոյ, Աւիէտու, Հասրանու եւ շրջակայիցն, ի պատասխանի մաՀարին իւրեանց վասն տեղւոյ առաջնորդ Յովհաննէս պետին գրեցելոյ, զոր սիրով ընկալեալ սրբազան Վեհապետին, վերադարձոյց խիլայիւք եւ օրհնութեան կոնդակաւս տալով նմա զեպիսկոպոսութիւնն[277]:

1427 Թուղթ մի առ Արղուս Մատէոն առ տեղոյն առաջնորդ Կարապետ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն ընդ Հէնքուշոյ առաջնորդին գրեցելոյ, մխիթարութիւն վասն եղբօրն իւրոյ՝ Հանգուցեալ Մարտիրոս պետին: Հարկադրութիւն վասն տեղւոյ, այսինքն յԱմթաց նորոգ առաջնորդին, զի գրեսցէ, եթէ ո՛վ էն կացուցանելոց: Յանձնարարութիւն վասն նորոգ նուիրակին մերոյ՝ Դաւիթ պետին եւ Հէնքուշոյ առաջնորդ Յովհաննէս պետին, զորմէ եթէ ձեռնադրեցաք եպիսկոպոս եւ օրհնութեան կոնդակաւ եւ խիլայիւք վերադարձուցաք ի վիճակին իւր: Այլեւ յաղագս բարերարութեանցն առ մեր նուիրակի Վարդան պետն ցուցելոյ՝ շնորհակալութիւն: Ծանուցումն զմնահուանէն մեր աթոռակալ Գալուստ պետի:

Գրեցան յամսոյս ԺԱ /11/[278]:

1791 թ. օգոստոս – ***Թուղթք ի Հաշտարխան***

Օրհնութեան եւ մխիթարութեան նամակներ՝ Միրզաբեկի կին Հանգուցեալ Խաթունի երկու դուստրերին՝ Մանուշակին եւ Ծաղիկին, որոնք շուրջառ էին կարել եւ ոսկիրել էջմիածնին, երիցփոխ եւ գանձապետ պարոն Եսայի Նազարյանին, որք Հանձնել էր իր Հանգուցեալ եղբոր՝ Հայրապետի Հոգեբաժին 1 թումանը եւ զարեզի մի պատառ կնոջ Հոգեբաժին 10 թումանը: Օրհնութեան նամակ աղաչա Հովհան Քերթողին եւ նրա որդիներ՝ ազաչա Նիկոլին, Գրիգորին, Վարդերեսին, Գեորգին, Աստվածատուրին եւ Հարութիւնին: Անունդին նամակ վերը Հիշված աղաչա Նիկոլին: Օրհնութիւն եւ շնորհակալութեան նամակ սարկավագ Գրիգորին եւ նրա եղբայր պարոն Խաչիկին Ոսկիրել էին 6 ոսկի/: 10 ոսկի էր ՆՀրել աղաչա պարոն Անտոնը, 6 ոսկի՝ մաՀտեսի Միքայէլը, որոնց ուղարկվել էն Շնորհակալութեան նամակներ: Վերոհիշյալ Միքայելը ՆՀրել էր եւս 6 ոսկի, որպես Հոգեբաժին իր Հանգուցյալ Հոր՝ մաՀտեսի Հովսեփի: Ուստի նրան ուղարկվել է եւս մեկ օրհնութեան նամակ: Զանազան անուններով մի կին, իր դստեր՝ Հռիփսիմեի եւ փեսայի՝ պրն. Հարութիւնի Հետ էջմիածին ուղարկելու Համար Հանձնել էր իր Հանգուցյալ ամուսնու՝ պրն. Մանուկի կապած 100 ոսկուց 70–ը /30–ը Հանձնված էր նախկինում/: Սրան եւս ուղարկված է շնորհակալութեան նամակ: Նվիրաբերված գումարները Հանձնվել էն Հովսեփ Արզությանի միջոցով /էջ 408ա/: Վերջինիս ուղարկվել է պատասխան նամակ, որը Հրատարակված է ԴՀՊ, Հ. Թ, էջ 121–127:

Վերոհիշյալ նամակներում շոշափվում էն գլխավորապես անտեսական բնույթի Հարցեր, արված էն մի շարք Հանձնարարութիւններ: Պետրոս վարդապետին կարգադրվում է նաեւ Հետեւյալը. « Այլեւ ահա էին առ սրբյն Աղայ ՄաՀմատ խանի մարդն ի խօսակցութիւն, զոր ի՞նչ բիթէք, ծանուցիք»: Նամակները գրվել էն օգոստոսի 15–ին /էջ 408բ–409ա/:

1428 1791 ***թ. 21 օգոստոսի*** – Թուղթ առ Ջուղայեցի տէր Յովսէփն, ի պատասխանի Բ /2/ Թղթոցն ի Բուշեռու գրեցելոց. Շնորհակալութիւն վասն յղեալ ընծայիցն եւ վասն Բ /2/ ուրարացն, եւ Հրամանն նմա ի Սուրբ քաղաքի քահանայութիւն առնել, եւ վասն քեռոյն Նորա՝ վտանգաւոր Յովանէս անուամբ վարդապետին բան, եւ զայլ ինչ ընդ սոցա:

Ձեռ. 4501, էջ 1813–1815:

409ա 1791 թ. օգոստոս – ***Թուղթ ի Բաղդատ եւ յայլ քաղաք***

1429 Կոնդակ մի Հաւարակական առ քահանայն, եւ իշխանն եւ Համայն ժողովուրդն ըստ մնաց առաջնոյ կոնդակին ի սոյն թուղ մարտի Լ /30/ գրեցելոյ, բայց էՀան ի սմանէ զպատուէրն զայն, եթէ այրին զկոյս չառնիցէ եւ այլն:

Գրեց[աւ] մար[տի] ի Լ /30/:

*Մարգար աղային ուղարկված պատասխանն նամակով կարգադրվում է նախորդ կոնդակը, որ Հիշված էր ուէր Հակոբ քահանայի անվամբ, եթէ այիսանի լինի, պահել իր մոտ, եթէ ոչ, վերադարձնել: Մարգարի նամակից տեղեկացել է նվիրակ Եփրեմի Սուրբ գնալու մասին: Գրված է նաեւ Հետեւյալը. «Ծանուցումն զգալաստնէն Ազոյ ՄաՀմատ խանի յայս կողմունս»: Նոր ուղարկված կոնդակի մասին գրված է նաեւ Մարգար աղային, այրն. Ալէքսանդրն եւ գործակալ այրն. Փանոսին ուղղված նամակում: Միխիթարության նամակ այրն. Ալէքսանդրն[279]: Պատասխան նամակներ այրն. Փանոսին եւ Ջուղայեցի տէր Հովսեփին /Սուրբ/: Հիշատակված է նվիրակ Եփրեմ վարդապետին նամակ ուղարկելու փաստը: Բաղդատցի այրն. Բարեգնդնին կարգադրվում է օժանդակել Բաղդատից եկած սուրՀանդակի վերադարձին եւ Հայտնվում, որ դեռ չէն ստացված նվիրատվված 1 գոթար եւ 7 ոսկին: Նամակները գրվել էն օգոստոսի 26–ին եւ ուղարկվել Բաղդատի սուրՀանդակի Հետ: Պատասխան նամակ այրն. Փիլամին /Խոզ/, որին ուղարկվել Բաղդատի սուրՀանդակի Հետ: Պատասխան նամակ այրն. Ալէքսանդրն[279]: Պատասխան նամակ այրն. Փանոսին ուղղված նամակում: Միխիթարության նամակ այրն. Ալէքսանդրն եւ ջուղայեցի տէր Հովսեփին /Սուրբ/: Հիշատակված է նվիրակ Եփրեմ վարդապետին նամակ ուղարկելու փաստը: Բաղդատցի այրն. Բարեգնդնին կարգադրվում է օժանդակել Բաղդատից եկած սուրՀանդակի վերադարձին եւ Հայտնվում, որ դեռ չէն ստացված նվիրատվված 1 գոթար եւ 7 ոսկին: Նամակները գրվել էն օգոստոսի 26–ին եւ ուղարկվել Բաղդատի սուրՀանդակի Հետ: Պատասխան նամակ այրն. Փիլամին /Խոզ/, որին ուղարկվել Բաղդատի սուրՀանդակի Հետ: Փիլամին /Խոզ/, որին ուղարկվել Բաղդատի սուրՀանդակի Հետ: Պատասխան նամակ այրն.

Դարձեալ, այն զոր գրէք, թէ ուխ Հարիւր յիսուն զուռուշն ալուղօմիշ արաք, յոյժ լաւ էք արարեալ: Մնասցէ ամբողջ առ ձեզ մինչ յետոյ տեսցուք, թէ որպէս է լինելոց:

Ալլեւ յանցեալն մեր Նահապետն յայդր գրեաց տիրացու Գեորգին հնուսայ չիրիցու փախչիլն առ ի ծանուցանել ձեզ: Ահա այժմ եւս գրեմք սիրելեացդ մերոց, զի պատրիք լաւապէս Հասու լինիլ եւ իմանալ, // թէ արդեօք ուղղեալ է գինքն առ եկեղեցիս մեր, թէ վերստին ի մոլար ազանդն իւր կայ: Հարկ լիցի սիրելեաց մերոց Հետեւիլ եւ ստոյգն իմանալ, եւ թղթով մեզ ծանուցանել, զի ըստ այնմ Հոգս արասցուք, մի գուցէ զանց առնիցէք:

Զայս եւս յատկապէս ծաններուք սիրելիք մեր ի Տէր, զի Հոգեւոր որդին մեր եւ նուիրակին ձեր՝ Բարսեղ վարդապետն գրեալ է մեզ, թէ զգործն իմ սիրով աւարտելով, եկի ի Տիատին, եւ տեղոյն բէկն մեծամեծս պահանջէ ի մէնջ, ասելով թէ երուսաղէմի նուիրակէն Գճ /300/ զոլոթայ առի, դու եւս պարտիս տալ, եւ այլ այսպիսի բանք:

Արդ, սիրելիք մեր, զի ի բնէ նուիրակութքն մեր կ /60/ զոլոթայ են տուեալ եւ ոչ աւելի, եւ այժմ ժողովրդեանն տուրքն եւս յայտնի է, ապա նուիրակն որպէս կարէ տալ Գճ /300/ զոլոթայ բէկին: Եւ այսու պատճառաւ մնացեալ է խափան ի գործոյն: Վասն որոյ ահա գրեմ սիրելեացդ մերոց, զի ի սէր սրբոյ Աթոռոյս դօլաթելու փաշային մէկ թուղթ գրեցուցանէք ի վերայ Տիատինու բէկին, թէ սրբոյ էջմիածնի առաջին նուիրակութքն, զոր ինչ տուեալ են զայնքան առնուս եւ աւելի պահանջմունք չանես, եւ այլն թողում խոհեմութեան ձերում: Փութով Հոգայք զայս բանս եւ փաշայի թուղթն առ նուիրակն յղէք, որ նա տարեալ տացէ բէկին: Եւ ի Հոգալն ձեր շուտով գրեալ մեզ ծանուցջիք, որ միամիտ լինիմք:

Այսու ամենայնի լերուք ողջ ի Տէր եւ զօրացեալք ի նոյն:

Գրեցաւ ի ՌՄՆ /1791/ եւ ի սեպ., ի սուրբ Աթոռս էջմիածին:

Ձեռ. 4449, էջ 32բ–33 ա:

Կարինի գործակալ այն. Հայրապետին, Նախիջեւան գլուխ իշխաններին ուղղված նամակներ գլխավորապես վերաբերում էն անտեսական հարցերի, երկրորդ նամակով կաթողիկոսը Հանձնարարում է ազատել խոստացված գալու մնացած մասը: Օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն նամակներ էն ուղարկվել էջմիածնին նվերներ տված՝ Մարիամ կնոջը /գրատա/, մահտեսի Հմայակին /գրատա/, Հանգուցեալ մահտեսի Գաղոսի թոռ. այն. Նորհատին /գրատա/: Օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն կնոջակ է տրվել Նորի ժողովրդին 120 զուռուշ գանձանակատրամի Համար, որ Հավաքվել էր 1 տարի 2 ամսվա ընթացքում: Նամակներ գրվել էն 1792 թ. փետրվար ամսին:

Ձեռ. 4449, էջ 33բ–35բ:

1433 1791 **թ. սեպտեմբեր** – Թուղթ առ պայծառուցի քէրվանպաշի Միքայէլն, ի պատասխանի թղթոյն եւ օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն յաղագս մէկ ֆետրա ոսկի յղելոյն, եւ թէ ըստ խնդրոյդ զՅովսեպոս պատմագիրն յղեցաք:

Ձեռ. 4482, էջ 12բ–13ա:

1434 1791 **թ. սեպտեմբեր** – Թուղթ օրհնութեան եւ շնորհակալութեան առ Մաանէեան եսայի աղայի եղբօր որդի պարոն Հայրապետն յաղագս ԻԲ /22/ զուռուշ խոստումն տալոյն:

Ձեռ. 4482, էջ 13ա–13բ:

1435 1791 **թ. սեպտեմբեր** – Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ տպիչ տիրացու Պօղոսն. օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն վասն տուեալ մատաղադնին, զոր խոստացեալ է տալ յիւրաքանչիւր ամի:

Ձեռ. 4482, էջ 13բ–14ա:

1436 1791 **թ. սեպտեմբեր** – Թուղթ օրհնութեան եւ շնորհակալութեան առ Երանուհի կին ոմն վասն տուեալ Ա /1/ մար ոսկւոյն ի կողմանէ Հօրն իւրոյ:

Ձեռ. 4482, էջ 14ա–14բ:

1437 1791 **թ. սեպտեմբեր** – Թուղթ առ Ամիրդօլու առաջնորդ Զաքարիա վարդապետն. ծանուցումն յաղագս թուղթ չգրելոյն, եւ յանձնարարութիւնս սակս նուիրակ Գրիգոր վարդապետին:

Ձեռ. 4482, էջ 15բ–16ա:

1438 1791 **թ. սեպտեմբեր** – Թուղթ առ սրբոյն Յովհաննէսի վանից առաջնորդ Յովհաննէս վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր գրեալ էր սակս քանի մի բանից:

Ձեռ. 4482, էջ 16ա–17ա:

1439 1791 **թ. սեպտեմբեր** – Թուղթ ի կարին առ խոճայ Մինասն. յորդորումն ի տալ Ի /20/ զուռուշ զկտակն բարեկամին իւրոյ՝ լուսահոգի Այվազին:

Ձեռ. 4482, էջ 17ա–17բ:

330 1440 1791 **թ. 4 սեպտեմբերի** – Թուղթ ի Բաբու եւ ի Դարբանդ առ աւագ քահանայն եւ իշխանն վասն Մարտիրոս անուն գերւոյն առ ի Հնարս գտանել ազատութեան, եւ տալ Հօրն՝ խղճալի Նահապետին:

Յորմէ ժամանեսցէ թուղթ...

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեանս առատածայնոյ, գիտասջիր սիրելիք մեր ի Տէր եւ բարեմիտ որդիք սրբոյ եւ մեծի Աթոռոյս էջմիածնի: Զի ասէ սրբազան առաքեալն Պօղոս, թէ ունիցիք զդէմ առ ընտանիսս Հաւատոց: Արդ, գուցից ձեզ ոմանս յոյժ ողորմելիս ի յընտանեսց Հաւատոյ, առ որս զդէմ եւ զինամս գուցանելով եւ դուք արժանաւորիցիք առատագէղ ողորմութեանն եւ գթութեանն Աստուծոյ:

Վասն զի քանի ամաք յառաջ, որ բազմութիւնք լեզուից յարեան յայս կողմունքս, ի նոցունց գունդ մի յարձակեալ ի յԱշտարակ գիւղն, որ Գ /3/ ժամու ճանապարհաւ հեռի է ի սրբոյ Աթոռոյս, անտի զոմանս անձինս գերեալ տարան, յորոց մի է Մարտիրոս անուն տղայ՝ որդի Նահապետի Տէր– Գրիգորեան: Որոյ ծնօղքն մնացին ի յողբ եւ ի կսծ անհնարին: Ապա
331 ա յետ միջոցի նոյն Մարտիրոսի Հայր՝ տառապեալ Նահապետն // լսելով, թէ իբր որդին ի Նոխի իցէ, լալագին դիմօք եկեալ առ մեզ թուղթ էառ եւ գնաց անդ: Ուր ոչ գտանելով որդին, եւ յայլ բազում տեղիս շրջագայելով, եկեալ է ի քաղաքդ Բաքու եւ ի տղայէն թուղթ է առեալ եւ իմացեալ, որ ի Դարբանդ է: Ուստի ազիողորմ Հեծեծանօք գրեալ էր մեզ եւ խնդիր արարեալ առ օրհնեալսդ՝ ի գտանել զՀայր ազատութեան նորին:

Վասն որոյ եւ մեք այսու օրհնաձիր նամակաւ գրեմք բարեպաշտ սիրելեացդ, զի ի փառս ամենաողորմին Աստուծոյ եւ ի սէր քրիստոսական սրբոյ Հաւատոյս մերոյ, վասն յուսոյ արքայութեանն երկնից, ձեռնտու եւ օգնական լիջիք այդ տառանեալ ողորմելի Նահապետ առնդ եւ ամե-

նահնար ջանացողութեամբ փոյթ կալչիք ազատել զորդին դորա: Որով ցամաքեցին արտասուքն յաչաց Ցնօղացն եւ ընտանեացն:

Եւ որպէս դուք ձեր բարեջանութեամբն եւ օգնութեամբն պատճառ լինիցիք ազատութեան գերեցելոյդ այդորիկ, Քրիստոս Փրկիչն եւս զձեզ ամենայն ձերայնովքն փրկեսցէ ի փորձութենէ եւ ի վշտաց, եւ յամենայն նեղութիւնս օգնեսցէ ձեզ եւ յաջողեսցէ զամենայն բանս եւ զգործս ձեր ի բարին, եւ ի հանդերձելումն ազատ կացուսցէ ի գերութենէ դժոխոցն, եւ իւրոյ աստուածային տեսութեանն արժանացուսցէ հանդերձ համօրէն ընծղեցելովք ձերովք: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՆ /1791/ թուոջս եւ ի սեպտեմբերի Դ /4/ ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին:

Ձեռ. 4482, էջ 330ա–330բ:

1441 1791 **թ. 9 սեպտեմբերի** – Թուղթ առ Կիւլապօղլի Յակոբ ամիրային. սէր եւ օրհնութիւն ընդ Պօղոս վարդապետին:

Ձեռ. 4482, էջ 331բ–332ա:

1442 1791 **թ. սեպտեմբեր** – Թուղթ առ սրբոյ Երուսաղէմի լուսաւոր Պետրոս վարդապետն վասն իւր Չրաղ Յարութիւն վարդապետին, որ ի Թիֆլիզ նուիրակ էր եւ վասն փառակեցի դժնդակաբարոյ Սահակ չվարդապետն:

Ձեռ. 4482, էջ 333ա– 334ա:

1443 1791 **թ. 11 սեպտեմբերի** – Թուղթ ի մեծն Պօլիս առ տիրացու Սարգիսն, ի պատասխանի թղթոյն եւ ի հնօրհակալութիւն վասն յղեալ ընծայիցն[280]:

Ձեռ. 4501, էջ 1815–1816:

1444 1791 **թ. 11 սեպտեմբերի** – Թուղթ առ պատրիարգն մեծի Պօլսոյ՝ Զաքարիա վարդապետն, ի պատասխանի ի յունիսի Դ /4/ գրեալ թղթոյն ընդ Հոգեւոր որդուցն իւրոց՝ Յովաննէս, Պօղոս եւ Անդրէաս վարդապետացն, զորս յղեալ էր ձեռնադրիլ յեպիս[կոպոս]. շնորհակալութիւն վասն իւր յղեալ ընծայիցն յանուն սրբազանին եւ նոցին ընծայիցն՝ հասարակութեան միաբանիցն[281]:

Ձեռ. 4483, էջ 1711–1712:

1445 1791 **թ. 11 սեպտեմբերի** – Դարձեալ թուղթ առ պատրիարքն վասն փառակեցի Սահակ պետի յիմարական վարուն եւ արարմանցն: Ի Յարութիւն ամիրայի թղթոյն, որ է յերեան 1906, բայց սկիզբն այլեւ բանք ինչ եւս աւելիք[282]:

Մատենադարան, Արխիվային բաժին, կաթողիկոսարան դիվան /այսուհետեւ կթզկ. դիվան/ թղթապանակ 6, վաւերագիր 163:

1816 1446 1791 **թ. 29 սեպտեմբեր** – Թուղթ առ մեծին Պօլսոյ եւ շրջակայիցն նուիրակ Մինաս վարդապետն, ի պատասխանի ի յուլիսի ԺԲ /12/ գրեցեալ թղթոյն ի Պրուսայու վասն զանազան իրաց:

Յորմէ սիրով եւ կարօտիւ եւ հոգեւոր օրհնութեամբ, քրիստոսաձիր սուրբ ողջունիս եւ նոյնաէջ սրբոյ տեղւոյս զօրացուցիչ հնօրհիւն գիտասջիր հաւատարիմ սիրելիդ մեր եւ յոգնաշխատ որդի սրբոյ Աթոռոյս՝ Մինաս գերզգօն վարդապետ: Զի ի յունիսի Իե /25/ գրեցաք առ քեզ զթուղթ երկարօրէն, ի պատասխանի յանցեալ տարւոյ նոյեմբերի ԺԱ /11/ եւ ի սոյն թուոյս մարտի ԺԲ /12/ եւ յապրիլի ԻԸ /28/ գրեալ թղթոջն, եւ հանդերձ

բէրաթի եւ ֆարմանի խարճից ղավզիւն եւ մեծ դաւթարաւ խնդրեցելովքդ թղթովք եւ այլովք, եւս եւ պատասխանեաք թղթոց պատրիարգ վարդապետին եւ մաՀտեսի Յարութիւն ամիրային, եւ մաՀտեսի Մինասի եւ Գէորգեանցն, եւ պարոն Եսայուն ի միասին յղեցաք, եւ յուսամ թէ մինչեւ ցարդ ընկալեալ իցես:

Ապա ԻԹՆԻՄԻդու ընդ Կարապետ տղային յղեալ թուղթդ յանձնարարութեան վասն նորա, էհաս, որով եւ ընկալաք զնա ի շարս միաբանից սրբոյ Աթոռոյս: Յետ այնորիկ եւ ի յուլիսի ԺԲ /12/ գրեալ թուղթդ ի Պրուսայու ժամանեաց առ մեզ յօգոստոսի ԻԲ /22/ եւ իմացաք զամենայն գրեալդ: Որոց ոմանց բանիցն առաջին թղթովն պատասխանի արարեալ, այժմ միւսոցն առնեմք զպատասխանիս:

Արդ, գրեալ էիր զՀասանին առ քեզ ԱՌԵԱԺ /1550/ ղուռուշի ղավզին յապրիլի Ը /8/ գրեցելոյ, զոր իմացեալ միամտեցաք: Եւ դարձեալ ծանուցեալ էիր, թէ գրեցմամբ պարոն Հայրապետին ԲՌԵՃ /2500/ ղուռուշ եւոու ի Թօխաթ բնակեալ պարոն Թումանի ումեմն, եւ զազգ էիր խնդրեալ: Իսկ զայն յառաջ էր գրեալ մեզ // նոյն պարոն Հայրապետն, եւ մեք զղազն ԲՌԵՃ /2500/ ղուռուշին յօգոստոսի Ի4/, գրեալ յղեցաք ի ձեռն նորա, Հասուցանել առ քեզ: 1817

Եւ գրեալ էիր վասն մաՀտեսի Կարապետի Հասուցանելոյն քեզ ՉՌ /3000/ ղուռուշ եւ քո տալոյն նմա զղազդ մի առ մեզ գրեալ, զի Հատուցանիցեմք եւ այլն: Ամ որ ծանիր, զի մաՀտեսի Կարապետն ի յուլիսի ԺԱ /11/ ժամանեց ի սուրբ Աթոռս, զոր սիրով մեծաւ ընկալաք եւ ըստ արժանւոյն յարգեալ շաՀեցաք, եւ ապա ՉՌ /3000/ ղուռուշն եւոուք, եւ զղազդն քո առաք եւ խաղաղութեամբ ճանապարՀեցաք զնա: Ընդ որում թէպէտ չեղաք ձեռնՀաս առ քեզ գրել ինչ, սակայն ըստ խնդրոյ նորա գրեցաք զթուղթս սիրոյ առ պատրիարգ վարդապետն եւ առ մաՀտեսի Յարութիւն եւ ԸնորՀք, Մկրտիչ եւ Չօպան ամիրայսն, եւ զպատասխանիս թղթոց Սահապետեան մաՀտեսի Մարտիրոս եւ Տագէսի փեսայ Գրիգոր ամիրայիցն, որք գրեալ էին գյանձնարարութիւնս վասն վարժապետ տիրացու Թէոդորոսին ընդունելոյ ի սուրբ Աթոռս, զոր եւ ընկալաք:

Խնդրեալ էիր ապա զերիս թուղթս օրՀնութեան առ տպագիր Պօղոսն եւ առ սառաֆ Աւետիքն եւ առ ՄատեՀեան պարոն Եսայու՝ եղբօր որդի պարոն Հայրապետն վասն տրոց նոցա, նշանակելով ի փուսուլայոջ, զորս գրեցուցեալ ահա ընդ թղթոյս յղեցաք:

Գրեալ էիր եւ զորպիսութենէ գործոյդ, թէ զԻԹՆԻՄԻդ աւարտեալ ես, եւ վասն վրդովմանցն Առապազարու ոչ կարելով գնալ անդ, յոմանս գիւղորայս անցանելով, կամեցողութեամբ պատրիարգ վարդապետին, գնացեալ ես ի Պրուսայ եւ անտի ըստ կարգի առաջնոց նուիրակացն ես ընթանալոց եւ այլն: Բարւոք է որպէս եղեալն է ըստ դիպման ժամանակիս. խաղաղութիւն շնորՀեսցէ Աստուած կողմանցդ եւ յաջողեսցէ քեզ զմնացեալ տեղիսն եւս սիրով եւ արդեամբք աւարտել: Այսքան էին պատասխանական բանք թղթոյ սիրելոյդ, որոց աՀա արարաք իբրու զդարձուածս:

Իսկ զայլ որպիսութիւնս կողմանցդ եւ զանազան դիպուածք Հրկիզութեան մեծի մայրաքաղաքին զկնի եղման քոյ անտի եւ զայլս նշանակել էիր ի յեկողայն իմանալ: Եւ եկօղքն էին պատրիարգ վարդապետի Հոգեւոր որդիք՝ վէքիլ Յովաննէս եւ Պրուսայու առաջնորդ Պօղոս եւ Գաղատիոյ առաջնորդ Անդրէաս վարդապետքն, Հանդերձ քանեօք ուխտաւո-

բազ, յորոց զոր ինչ իմանային էր, իմացաք, եւ յատուկ սիրով ընկալեալ, որքան ձեռնհասաւորին էր մեր, ուրախացուցաք եւ շահեցաք, եւ զվարդապետն, որք թղթովք պատրիարգ վարդապետին եւ իշխանաց եւ ժողովրդոց եկեալ էին վասն եպիսկոպոսութեան, ձեռնադրեցաք եպիսկոպոս եւ փառաւորութեամբ վերադարձուցաք, որպէս իմանալոց ես:

Իսկ զորպիսութենէդ մերոց եւ կողմանցս այսպէս գիտեա, զի Աղայ Մահմատ խանն, զորմէ յառաջ գրեցաք, թէ մերձ է գալ ի Թաւրէզ, յիրաւի եկին ի Մուշկեամբար կոչեցեալ տեղին, զԹավրիզոյ բռնակալն փախոյց եւ այլ տեղեաց իշխողքն Հազանդեցան, մերձակայքն ինքնին գնացին առ նա եւ Հեռակայքն մարդ եւ ընծայ յղեցին: Մերս երկրի իշխողն եւս զեղբայրն եւ զախտնդն յղեաց: Մնաց Իբրահիմ խանն, որում եւ Պարոնն տիրութիւն առնէ որպէս ասէն:

Այժմ զմեր խանի եղբայրն եւ զախտնդն դարձուցեալ էր եւ ի ձեռն երկուց խանից զպարգեւս եւ ոազամս էր յղեալ սմա (որոյ աղագաւ եւ մեք գնացաք յերեւան ի շնորհաւորէք եւ դարձաք), եւ ինքն ոչ սակաւ ինչ ստացեալ ի Հազանդելոյն եւ պատանդ եւս առեալ, դարձեալ է ի Թէհրան՝ ձմերել անդէն, ժամադիր լինելով սոցա, թէ ի գարնանն գալոց եմք եւ ամենեքեանդր խոնարհելոց էք առ իս եւ այլն:

Յայսմ ամի զեկեալն ի նմանէ տեսաք եւ շահեցաք, բայց առ ինքն մարդ եւ ընծայ յղել ոչ եղեւ, տեսցուք թէ ի գարնանն որպէ՞ս է լինելոյ:

Ապա զայս ծանիր, զի փառակեցի գԺնեայ Սահակն, որ գրեալ էր քեզ, թէ ի Բայազիտ առնլացուք ունիմ եւ քանի քսուր, զոր եւ դու գրեալ էիր մեզ, այնմ պատասխանին գրեցաք քեզ առաջին թղթովն: Եւ վասն առնլեայն լուաք, որ Թէոդորոս վարդապետն ժողովէ եւ պարտապանքն առանց ընդդիմութեան տան: Բայց տես դու զամբարշտութիւնն նորին, զի
1818 յետ զայն քեզ գրելոյն վերստին // կատաղեալ, մէկ շարաչար բանադրանաց թուղթ է գրեալ ի վերայ Բայազետոյ իշխանացն եւ նոքա ի ձեռս մեր էին յղեալ եւ զիրաւունս խնդրեալ: Որոյ զօրինակն ահա ընդ թղթոյս յղեցաք, զի տեսցես եւ ծանիցես զատութիւնս նորին: Եւ մեր համբերութեան չափն լցեալ, բանադրեցաք զմոլեգնեալն զայն՝ յիշատակեալ ի նմանէ փոքր ի շատէ զարարմունսն նորա ի սկզբանէն մինչեւ ցարդ, զորս եւ գրեցաք ի մեծն Պօղոս պատրիարգ վարդապետին եւ մահտեսի Յարութիւն ամիրային, եւ Հանդերձ օրինակաւ զքոյն գրեալ բանադրանացն ընդ ապատասխանեաց թղթոցն իւրեանց, ձեռամբ յիշեալ նորընծայ եպիսկոպոսացն յղեցաք առ նոսա:

Գրեցաք եւ զթուղթս ի սուրբ Երուսաղէմ առ Յովակիմ պատրիարգն եւ առ լուսարար Պետրոս եւ վէրիվ Գէորգ վարդապետն, եւ զբանադրանաց թուղթն մեր, որ առ չիքն, ընդ նոսա եդեալ ահա յղեցաք ի ձեռս քո, զոր յղեսցես առ սրբոյ Երուսաղէմի պատրիարգն: Այլեւ յետ գրեցման բանադրանացն եւ այլ թղթոցն ի կատաղեալ չքոյն, թուղթ մի էհաս առ մեզ՝ լի սուտ բարբանջանօք, յորմէ ԲՀ/2/ օրինակս Հանեալ, զմին ընդ սրբոյ Երուսաղէմի պատրիարգի թղթոյն եմք եդեալ, եւ զմինն եւս յայսմ թղթոջ քում, զոր տեսեալ Հասու լիցիս յանդուգն լրբութեան նորին եւ ամենեւին զրպարտութեանն: Պիտոյ էր եւ ի Պօլիս եւս յղել յայդմանէ օրինակէ, բայց մինչ զՊօլսոյ թուղթն յուղարկեալ էաք, յետոյ էհաս այն շաղակրատանաց թուղթն, վասն որոյ ոչ ժամանեաց ի Պօլիս յղելոյ: Այլ մինչ դէպ լիցի քեզ ի

Պօլիս առ պատրիարգ վարդապետն թուղթ գրել, զայդ առ քեզ յղեցեալ օրինակն յղեա առ նա:

Իսկ եւ նորապէս լուաք զպատերազմողացն, թէ Հաշտութիւն առնեն, արդեօք ստո՞յգ իցէ, զորպէսին զգացուացես մեզ: Եւ լեր ողջ ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄՆ /1791/ թուոջս եւ ի սեպտեմբերի 29 ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին[283]:

Ձեռ. 4501, էջ 1816–1818:

410ա 1791 թ. օգոստոս – ***Թուղթք օրհնութեան ի Թօխաթ***

(Ձեռ. 4881) *Օրհնութեան եւ շնորհակալութեան նամակներ ներքոհիշեալ անձանց, որունք աջակամարոյրի, կտակի կամ պարգեւի նվիրատվության ձեւով տվիրակ Դանիել վարդապետին էին հանձնել ոսկի, արծաթի եւ այլնձե իրեր կամ դրամ՝ առաջնորդ Հակոբոս վարդապետին, Գրիգոր ազային, մահտեսի Մարիամին եւ նրա դուստր եղիսաբէթին, մահտեսի Եփրոսինէին, այլն, Գրիգորին, մահտեսի Հարութիւնին, մահտեսի Աստվածատուրին, մահտեսի Հովակիմին, մահտեսի Անտոնին, տէր Սիմէոնին, մահտեսի Թորոսին, տիրացու Սարգսին, Սահակ ազային, Թադուհի կնոջը, մահտեսի Հակոբին: Նամակները գրվել էն օգոստոսի վերջին, բացի առաջնորդին եւ Գրիգոր ազային ուղված նամակներից, որոնք գրվել էն ուղիղ մեկ ամիս առաջ:*[284] *Պատասխան նամակ էջմիածնի վրքի, մահտեսի Հարութիւնին՝ գլխավորապես տնտեսական բնույթի մի շարք հանձնարարություններով (էջ 410ա):*

410բ 1447 *Ղասդ մի առ Գաղատիոյ նուիրակ Յովհաննէս սեռն վասն ՋՃՁ /680/ զուռուշին, որոց ԵՃ /500/ զուռուշն Հասուցեալ էր փոլիցային առ վէրիվ մահտեսի Յարութիւնն եւ ԱՃՁ /180/ զուռուշն առ սուրբ Աթոռս (որ էր գինն Գ /3/ թօփ վեղարացու զօֆիցն), զոր գրեալ յղեցաւ առ վէրիվ մահտեսի Յարութիւնն՝ Հասուցանել առ նա:*

Գրեցան յամսոյս [սեպտեմբերի] ի Ը /8/:

1448 ***Ի կարսին*** *– Թուղթ մի զաւզակերպ առ վէրիվ պարոն Հայրապետն, ի պատասխանի երկուց թղթոցն: Յորում ծանուցանմն, եթէ աստանաւր առաք զդրամն ի Միմէօնէն Պապոյի որդւոյ, զոր տացես դու այդտեղ (որ է ԳՌ /3000/ զուռուշի Հին ալթմշլըխ): Եւ թէ աւելի եւս խնդրիցէ եւ գտանիցի ի քեզ ԱՌԾ /1500/ զուռուշի Հին ալթմշլըխ եւս տացես եւ ոչ աւելի, թուղթ առնելով ի նմանէ:*

Գրեցաւ յամ[սոյս] ի Է /7/:

411ա *Պատասխան նամակ վրքի Հայրապետին՝ գլխավորապես տնտեսական բնույթի հանձնարարություններով: Նվիրակ Նիկողայոս վարդապետին գրված պատասխան նամակով կարգադրվում է, համաձայն տեղական մեծամեծների ցանկության, նվիրատվությունն ակել գյուղերից: Սահակ եւ Մանուկ ազանէրին /Բայազետ/ գրված պատասխան նամակում Հայտնվում է նաեւ Գաբրիել Երեցի բանադրանքն եւ Խոսէփ Երեցի փախուստն մասին: Կարգադրություն է տրվում Դիադինու բէկին պատռը տալու մասին /60 զուռուշով/:*

1449 *Թուղթ մի եւս առ նուիրակ Բարսեղ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն վասն Դիադինու բէկին ծանուցանմն, եթէ Սահակ եւ Մանուկ աղային գրեցաք, որ ի փաշայէն զթուղթ մի առցեն ի վերայ նորա ի տալ քոյ նմա Կ /60/ զօլմայ եւ ոչ ՃԿ /160/, ըստ որում սովորութիւն չէ եղեալ եւ ժողովրդոց տուրքն նուազեալ են:*

1450 Թուղթ մի բանադրանաց առ Գաբրիէլ չէրէցին (որ ի Խօյ քաղաքն):

Գրեցան յամսոյս ի է /7/:

Պատասխան նամակ նախիջեւանի Հովհաննես վարդապետին /Դաղատիա/, որով Հայտնվում է 3 թուի վերաբացումների առացման, արժէքը /180 զուռուշ/ ուղարկելու եւ այլ երկրորդական Հարցերի մասին: Օրհնութիյան եւ սիրո նամակ տէր Հարութիյուն եւ տէր Գեորգ քահանաներին, օրհնութիյան նամակներ՝ ստանողցի մահտեսի Հովհաննեսին եւ Հաճի Սէֆերչաճին: Նամակները գրվել էին սեպտեմբերի 9–ին: Օրհնութիյան նամակ նախիջեւանում եղոյրներ պարունակք Հարութիյունին, Մկրտչին, Հակոբին եւ Սահակիանին (Դաղատիա), (էջ 411ա):

1451 **Լեհ ի Գաղատիա** – Կոնդակ մի առաջնորդական միանգամայն եւ վկայական եպիսկոպոսութեան ի վերայ Գաղատիոյ քաղաքին եւ բոլոր վիճակացն ընդ առաջնորդին տեղոյ՝ Անդրէ[աս] պետին:

Գրեցան յամսոյս ի ԺԱ /11/:

1452 **Ի Պրուսայ** – Թուղթ մի ի վերայ իշխանացն տեղւոյ. շնորհակալութիւն վասն յղեալ ընծայիցն իւրեանց ընդ առաջնորդին յղեցելոց (որ էր մի խորանաւոր խալիչայ, մի անկոլոյ զատիֆայ երես եւ վեց զոյգ բարձի երեսք): եւ ապա յանձնարարութիւն վասն մեր նուիրակ Մինաս պետին:

1453 Կոնդակ մի առաջնորդական միանգամայն եւ վկայական եպիսկոպոսութեան ի վերայ Պրուսայու եւ բոլոր թեմիցն ընդ տեղւոյն առաջնորդ Պօղոս պետին:

Գրեցան յամսոյս ի ԺԱ /11/:

Շնորհակալութեան նամակ նախիջեւանի մահտեսի Հովհաննէսին եւ նրա եղբայր մահտեսի Մարտիրոսին /Պրուսա/ (էջ 411բ):

411բ 1454 **Ի Վան** – Թուղթ մի առ Ախիջան աղայն եւ առ եղբայրն իւր՝ պարոն Գէորգն, եթէ թախարն առ մեզ ժամանեաց, իմացաք զգալն թղթոյն առ դօլվաթլու փաշային: Աստուած շնորհաւոր արասցէ: Նուիրակն տակաւին ի Բայազիտ գտոյ, թուղթն քոյ առ մեզ ոչ ժամանեաց: Ի ժամանին գրելոց եմք զպատասխանին:

Այլեւ փոքրիկ ինչ ծանուցումն զԱղայ Մահմատ խանէն:

1455 Թուղթ մի տաճկերէն առ Ահմատ փաշային, ի պատասխանի թղթոյն ընդ թախարի ումեմն յղեցելոյ: Շնորհաւորութիւն վասն թղթոյն փաշային նորապէս եկելոյն ի թագաւորէն: եւ ծանուցումն փոքր ինչ զԱղայ Մահմատ խանէն:

Ցղեցան ընդ թախարին անտի եկելոյ եւ գրեցան յամսոյս ի Ը/8/:

Պատասխան նամակ մահտեսի Հարութիյուն ամիրային, որով Հայտնվում է երկու եպիսկոպոսների ձեռնադրման, Թեոդորոս եւ Գրիգոր տիրացուներին ընդունելու մասին: Միաժամանակ նամակ է ուղարկվել մահտեսի Կարապետին, որի մէջ գրվել է նաեւ Սահակ վարդապետ փառակեցու «անկարգ արարմանց» մասին: Ձեռնադրվածների մէջ է եղել նաեւ Պրուսայի առաջնորդ Պօղոս վարդապետը: Այդ մասին գրված է նաեւ Հակոբ ամիրային, Մահտեսի Մարտիրոս ամիրային եւ Զաքարիա պատրիարքին ուղղված նամակներում (էջ 411բ):

411ա 1456 Վկայական մի եպիսկոպոսութեան, զոր գրեալ տրեցաւ վէրքիլ Յովհաննէս պետին ի վերադառնալն ի սրբոյ Աթոռոյս:

Պարոն Միքայէլին նամակով շնորհակալութիյուն է Հայտնվում՝ ամիրատութեան համար /1 Ֆնտով ոսկի/ եւ ծանոթացվում է Յովսեփոսի գրքի ուղարկումը: Նամակները գրվել էին սեպտեմբերի 11–ին: Վերջին այն. Հայրապետին իրագէկ է պահվում բռնութիյամբ Սահակ երեցին էջմիածին բերելու մասին: Այդ կապակցութիյամբ շնորհակալութիյուն է Հայտնված Հաճի Պապա մահտեսի Հակոբին, ինչպես եւ տեղի փաշային: Նամակները ուղարկվում էին Սահակի բերած դավագրաշ Հետ սեպտեմբերի 12–ին:

1457 Ղասդ մի առ վէրքիլ պարոն Հայրապետեան, եթէ Ախլցխայու փաշայի շաթրպաշին ասատ ետ մեզ Ա՛Ռ /1000/ զուռուշ, որ ի գալն յայտր առցէ ի քէն: Վասն որոյ գիտութեամբ Հաճի Պապային տացես զդրամն եւ զթուղթս այս առեալ ի նմանէ, վերադարձուցես առ մեզ:

Գրեցաւ յամսոյս ի ԺԲ /12/:

Պատասխան նամակ տէր Ղազարին /Թիֆլիս/, որով նաեւ Հավաստվում է 45 թումանի արդյունքի ստացումը:

1458 Թուղթ մի առ մահտեսի Սարգիս եւ մահտեսի Յակոբջան աղայն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա, զոր յղեալ էին ընդ մահսարին ժողովրդոյն Ջկրաշինու վասն տէր Դաւիթ քահանային, եթէ մի լիցի նա մեզ աւագ քահանայ, որոց թէ գրեցաք առաջնորդին կոչել զձեզ եւ զքահանայն նոյն եկեղեցւոյ՝ վասն տէր Դաւթին, եթէ կամիցիք նա լիցի, եւ եթէ ոչ, մի լինիցի, բայց գնասջիք առ արքայորդի Գեօրկին խանն՝ ծանուցանել գիրս մոցց ձերոց, իցէ թէ լուիցէ ձեզ եւ զորպէս լինիլն ծանուսջիք մեզ:

1458 Թուղթ մի տաճկերէն առ արքայորդի Գեօրկին խանն վասն բանից զանազանից:

412բ 1460 Թուղթ մի առ տեղւոյն առաջնորդ Պետրոս պետն եւ գործակալ տէր Ղազարն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա, որոց թէ յառաջ քան զթուղթն ձեր հասին առ մեզ Ջկրաշինու եկեղեցւոյ ժողովրդոց եւ քահանայից մահսարն եւ մահտեսի Սարգիս եւ մահտեսի Յակոբջան աղայից թուղթն յաղագս աւագ քահանայութեանն տէր Դաւթի, եթէ ոչ ընդունիմք զնա լինիլ մեզ աւագ քահանայ: Վասն որոյ եւ մեք գրեցաք նոցա, զի եկեսցեն առ ձեզ եւ խօսեսցին, եթէ կամիցին համակամութեամբ լիցի, եւ եթէ ոչ, գնասցեն առ արքայորդին եւ ծանուսցեն զցաւս իւրեանց: Զեզ եւս գրեմ, զի հետեւեսջիք եւ առնիցէք ըստ այսմ, եւ զորպէս լինիլն ծանուսջիք մեզ:

Ստեփաննոս պետն մեզ ժամանեաց Հանդերձ Ա՛Ը /38/ լիտր մոմով, աւհա յետ եւ յառաջ գումարն մոմոց եղեւ Կ/60/ լիտր, թէպէտ սակաւ է, սակայն շնորհակալեցաք զձէնջ եւ զժողովրդենէն: Քեզ յատկապէս գրեմ, տէր Ղազար, Գալուստ պետն վախճանեցաւ, որոյ ԺԿ/10/ լիտր մոմն յղեցես ընդ հաւատարմի ի սուրբ Աթոռս:

Գրեցան յամսոյս [սեպտեմբեր] ի Բ/2/:

1461 Թուղթ մի ի վերայ քահանայիցն եւ ժողովրդոյն Բաքուայ եւ Դարբանդու վասն Մարտիրոս անուն գերւոյն՝ որդւոյն առն խղճալի Նահապետին աշտարակեցւոյ:

Գրեցաւ յամսոյս ի Դ/4/:

1462 **Ի կարս** – Թուղթ մի առ Գէորգ աղայն, ի պատասխանի թղթոյն, եթէ Սահակ չէրէցն բերին ի սուրբ Աթոռս, Աստուած կարողութիւն տացէ Հաճի Պապային: Աղայ Մահմատ խանն ասէն վերադարձաւ ի Թէհրան՝ ի ձմերել անդ: Վերջն բարի լիցի ի Տեառնէ:

Գրեցաւ յամսոյս ի ԺԱ /11/:

1463 **Ի կարին**– Թուղթ մի առ վէրքիլ պարոն Հայրապետեան, ի պատասխանի թղթոյն, զոր յղեալ էր յատուկ փայեկաւ՝ Հանդերձ պատրիար-

քի թղթովքն առ ինքն եւ առ մեզ գրեցելովքն վասն վէրիկ Յովհաննէս պետին, եթէ նա առատ չէ, վասն որոյ պիծուիմն պատրիարքին վերադարձուցաք առ քեզ, զորս տացես նմա ի գալն յայդր:

Գալստեան պետի ամենաճեմ հասեալ է ի Բայազիտ, ի հարկէ, ի քանի առուրս հասանիլոց է ի տուրք Աթոռն: ԲՃ /200/ կամ ԳՃ /300/ Հալասպի իառայքն, զորս յառաջեմ խնդրեալ եմք ի քէն, յղեացես շուտով ընդ հաւատարմի եւ կամ բերցես ընդ քեզ: Վասն Սահակ չերիցուն եւ վասն ԱՌ /1000/ զուռուշին առ դաւադրաշին հասանիլոյն ի ձեռն իւր եւ Հաճի Պապային, եթէ որպէս գրեալ եմք, այնպէս առնիցես:

Իսկ յաղագս Ազոյ Մահճեան խանին ծանուցումն, եթէ դարձան գնացօզքն առ նա խիլայիւք: Վասն որոյ եւ մեք եւս եկաք ի յերեւան քաղաքս ի շնորհաւորութիւն խանին մերոյ վասն պարգեւացն ի նմանէ յղեցելոց, որ եւ զայս թուղթս ի յերեւանու գրեցաք յամսոյս ի ԺԷ /17/:

Նամակ Շորճք կոչեցյալ Մկրտիչ ամիրային /Կ. Պոլիս/, օրհնութիւն եւ շնորհակալութեան նամակներ նախիջեւանեցւոց` ուխտացու Պողոսին, այլն. Հայրապետին եւ Ամենից աղային /բոլորն էլ Կ. Պոլիս/: Պատասխան նամակ Մինաս վարդապետին /Պրուսա/ (էջ 413բ–413ա):

413ա 1464 Թուղթ մի առ պատրիարք Յովակիմ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն գրեցելոյ ի ՌՄՂԸ /1780/ թուոյ յապրիլի Ժ /10/. ծանուցումն ինչ զորպիսութեանց մերոց եւ վասն արդեանց երկուց նուիրակաց: Եւ ապա վասն փառակեցի Սահակ չեպիսկոպոսին անդ գնացելոյ, որոյ եւ բանադրանքն ի ձեռս սորա յղեցաւ: Տե՛ս զ1912 Համարն տետրոց:

Փառակեցի Սահակի մասին՝ գրված է նաեւ վերի Գէորգ վարդապետին եւ լուսաբար Գէորգոս վարդապետին ուղղված նամակներում: Հիշատակված է նաեւ Փառակեցի Սահակ վարդապետին տրված բանադրանքի թուղթը: Նամակ է գրվել Մշո ս. Կարապետ վանքի առաջնորդ Աստվածատուր վարդապետին:

1465 Թուղթ մի առ սրբոյ Կարապետի վանաց միաբանսն եւ երկրի քահանայսն եւ իշխանսն, ի պատասխանի բազմակնիք թղթոյն իւրեանց ընդ Յովհաննէս պետին, որով զառաջնորդ Աստուածատուր պետէն գանգատեալ էին եւ խնդրեալ էին զՅովաննէս պետն եպիսկոպոս ձեռնադրել, եւ զնա կամ զայլ ոք առաջնորդ յղել: Մանաւանդ եւ խնդրեալ էին զնուիրակ առաքել, զի միջոցն յոյժ երկարեալ էր, յորում նուիրակ ոչ էր գնացեալ առ նոսա:

1466 Թուղթ մի տաճկերէն առ տեղոյն փաշայն, ի պատասխանի թղթոյն ընդ Յովհաննէս պետին գրեցելոյ, առ որ յղէ ընդ թղթոյս ընծայ:

1467 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ սոյն փաշայի եղբայրն:

1468 Թուղթ մի առ սուրբ Յօհաննու վանից առաջնորդ Յովհաննէս պետն, ի պատասխանի թղթոյն ընդ միաբանին իւրոյ՝ Միքայէլ պետին գրեցելոյ վասն Դ /4/ ոսկի աջահամբուրիւ, եթէ ընկալաք սիրով: Իսկ վասն նորոգ նուիրակին Մշոյ եւ Բաղէշու՝ յանձնարարութիւն: Եւ վասն սուրբ Կարապետի առաջնորդ Աստուածատուր պետին, եթէ ի կնդակէն Հասարակութեան զգրեցեալսն մեր առ նա, իմանալոց ես:

1469 Թուղթ մի օրհնութեան ի վերայ չորից գէօղիյն սրբոյն Յօհաննու վանից, այսինքն ի վերայ Հայնոյ, Լբճերոյ, Հապրոյու եւ ի Կասկէի. վասն Հարազատութեանց, որ առ Հրաշակերտ վանքն իրեանց, եւ յորդորումն մնալ ի նոյն Հարազատութիւն:

1470 Կոնդակ մի մեռոնի ի վերայ Մշոյ եւ Բաղէշու եւ նոցին շրջակայիցն ընդ նորոգ նուիրակ Գրիգոր պետին:

1471 Թուղթ մի առ մեր գանձապետ պարոն Յովհաննէսն, յանձնաբարութիւն վասն մեր նուիրակ Գրիգոր վարդապետին:

1472 Թուղթ մի եւս առ յմմրտօղու առաջնորդ Զաքարիա պետն, յանձնարարութիւն վասն Գրիգոր վարդապետին՝ նուիրակին Մշոյ եւ Բաղէշու:

413բ 1473 **Ի կարին** – Թուղթ մի օրհնութեան առ խօջայ Մինասն, յորում

(ձեռ.4481) գրէ պորդորական բանս վասն ի /20/ զուռուշ սպիտակին բարեկամին իւրոյ՝ Այվազին, Հանդուցելոյն առ Տէր, Հասուցանել առ սուրբ Աթոռս:

1474 Թուղթ մի եւս առ վէրիկ պարոն Հայրապետեան վասն պահպանեալ թղթոյն, որք յղեցան ի ձեռս իւր՝ պատուէր, զի Հաւատարմիս յղեսցէ: Իսկ վասն վէրիկ Յովհաննէս վարդապետի թղթոյն, եթէ տացես նմա ի գալն նորին յայդր:

Գրեցան յամսոյս ի ԻԹ /29/:

1475 **Ի կաթս** – Թուղթ մի առ Գէորգ աղայն՝ Հարցումն վասն նուիրակ յղելոյն մերոյ անդանօր:

1476 Թուղթ մի առ Ղօշախանից առաջնորդ Յովհաննէս պետն, եթէ Գէորգի թուղթն առ ինքն Հասուցեալ փոխիվ, որովհետեւ նուիրակի կողմանէ Հարցումն եմք արարեալ: Գր\եցան յամսոյս Հոկտեմբերի\ ի ԺԱ /11/:

1477 1791 **թ. Հոկտեմբեր** – Թուղթ ի Կարին առ պարոն Գէորգն եւ առ մահտեսի Մարտիրոսն. օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն յաղագս Ծ /50/ զուռուշ Հոգեբաժին տալոյն:

Ձեռ. 4482, էջ 194–197:

1478 1791 **թ. Հոկտեմբեր** – Թուղթ առ աշտարակցիսն. շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն վասն գինւոյն, զոր տուեալ էին բանիս առաջնորդ Ղունկիանոս վարդապետին:

Ձեռ. 4483, էջ 1716:

1479 1791 **թ. Հոկտեմբեր** – Թուղթ ի յԱմիդ առ մահտեսի Յօհաննեան մահտեսի Մարտիրոսն, ի պատասխանի թղթոյն, որով ծանուցեալ էր զնմանէ նուիրակ Վարդան վարդապետին, եւ շնորհակալութիւն վասն մեզ պայէի լինելոյն կայից նորա եւ այլ բանք:

Ձեռ. 4483, էջ 1717–1718:

1480 1791 **թ. Հոկտեմբեր** – Թուղթ ի Բաղդատ առ Խանբաբեան պարոն Ազէքսանդր, Բաբաջանն եւ Միքայէլն վասն Հոգեբաժնի Հօրն իրեանց:

Ձեռ. 4482, էջ 334բ–335ա:

1481 1791 **թ. Հոկտեմբեր** – Առ Կեսարու առաջնորդ Մատթէոս վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն ընդ քանի ուխտաւորացն:

Ձեռ. 4482 էջ 335բ–336ա:

1482 1791 **թ. Հոկտեմբեր** – Թուղթ ի յԱմիդ առ մահտեսի Յօհաննեան մահտեսի Գասպարն եւ առ որդին՝ խօջայ Կարապետն. շնորհակալութիւն

վան տիրաբար պահպանելոյ նոցա զկայս նուիրակ Հանգուցեալ Վարդան վարդապետին ի յիշխողացն տեղոյն:

Ձեռ. 4482, էջ 336ա–337ա:

1483 1791 **թ. 13 Հոկտեմբեր** – Թուղթ ի Խօյ վասն արձակման տէր Գաբրիէլին ի բանադրանաց (զոր սակս ի Սաղիմայ ի փառակեցի Սահակ չպետէն բանադրանաց գիր բերելոյն ի վերայ Բայազտոյ իշխանացն՝ բանադրեալ էր սրբազանն), որով եւ կարգեաց զնա ի Խօյ գործակալ սրբոյ Աթոռոյս[285]:

Ձեռ. 4501, էջ 1818–1819:

1484 1791 **թ. Հոկտեմբեր** – Թուղթ ի յԱմիդ առ քահանայն եւ ժողովուրդն առ Հաստարակ վասն մահուան նուիրակ Վարդան վարդապետին միսիթարութիւն եւ վասն Հարազատութեան եւ բարւոք հոգատարութեան իւրեանց շնորհակալութիւն:

Ձեռ. 4501, էջ 1819–1820:

1485 1791 **թ. Հոկտեմբեր** – Թուղթ առ Կարապ քահանայն եւ իշխանսն. յանձնարարութիւն վասն նոր նուիրակ Բարսեղ վարդապետին, արտահանեցեալ ի Թղմոյն առ կարնեցիսն գրեցելոյ, որոյ օրինակն է յԵրեան 1804[286]:

Ձեռ. 4501, էջ 1820:

4137բ 1486 1791 **թ. Հոկտեմբեր – Ի կեսարիա** – Թուղթ մի առ մահտեսի Յովհաննէս ամիրայն, եթէ յառաջ քան զայս ուխտաւոր մահտեսի Բարսեղին առ քեզ թուղթ գրեալ յիշումն արարաք գլիշատակէն քոյ, որ ի սուրբ Աթոռս, յղելով եւ զօրինակն արձանագրութեան: Այժմ գրեմք զուխտաւորացն ոմանց եկելոց ի սուրբ Աթոռս, զորս ըստ խաթեր քոյ ընկալաք սիրով եւ օրհնութեամբ:

Նոյն բովանդակութեամբ նամակ է ուղարկվել նաեւ տէղի առաջնորդ Մատթէոս վարդապետին: Գաւառախան նամակ Բալուի նվիրակ Դավիթ վարդապետին, որտեղ խորհուրդներ են տրված նաեւ գանձակադրամի ծախսման վերաբերյալ: Օրհնութեան եւ միսիթարության նամակ այրն. Գէորգին /Ճապալաղցուց/: Վերիկ այրն. Հայրապետին /Կարնո/ Հանձնարարվում է Դավիթ վարդապետին Հաղցեագրված նամակները տէղ Հասցնել: Գաւառախան նամակ այրն. Բարաջանին /Խոյ/, որը Հայտնել էր իր Հանգուցյալ Հոր Հոգեբաժնի մասին, Հանձնարարվում է Աբդլղատայի բերելիք արկղները Հասցնել էջմիածին: Օրհնութեան եւ շնորհակալության նամակ այրն. այրն. Աղէքսանդր, Բարաջանի եւ Մկրտչէ Եղբայրներին /Խոյ/, որոնցից ստացվել էր նրանց Հանգուցեալ Հոր Հոգեբաժինը: Նամակ Խոյի քահանաներին, իշխաններին եւ ժողովրդին առ այն, որ Գաբրիել Եպիսկոպոսից եւ նշանակվել գործակալ: Նամակները գրվել են Հոկտեմբերի 13–ին: Նորոնենց այրն. Հովսեփին (Թիֆլիս) ուղղված պատասխան նամակում ասվում է այն մասին, որ Սահակ տղան Հրաժարվել է գալ եւ ինքը չի կամեցել բռնութեամբ ուղարկել: Գրվել է Հոկտեմբերի 17–ին: Տիգրանակերտի գանձապետ մահտեսի Հակոբին Հասցեագրված պատասխան նամակով կարգադրվում է Բալուի գանձապետ այրն. Ղազարին վերադարձնել ժամացույցը, 200 զուռուշի ստացականը եւ ամբողջությամբ էջմիածին Հասցնել Հանգուցյալ նվիրակի գույքը: Գրն. Ղազարին վերադարձնելիք գումարների եւ ժամացույցի մասին գրված է նաեւ Հանգուցյալ նվիրակ Վարդան վարդապետին ստասավոր Աբրահամ վարդապետին ուղղված նամակում: Նույն Հարցի մասին գրված է նաեւ ստասֆ Աբրահամ աղային, մահտեսի Գասպար աղային, ինչպես նաեւ գանձապետ մահտեսի Մարտիրոսին ուղղված նամակներում (էջ 4137բ–4144ա):

1487 **Կոնդակ մի ի վերայ Հաստարակութեանն Ամթայ քաղաքի. միսիթարութիւն վասն Հանգուցեալ նուիրակին մերոյ եւ ապա յանձնարարութիւն վասն նորին Հարազատ ստասաւոր Աբրահամ պետին:**

Գրեցան ընդ փայեկին անտի եկելոյ ի ԻԲ /23/:

Օրհնության նամակներ նվիրատուներ՝ տէր Մարտիրոսին եւ այրն. Վարդանին /վերջինս նվիրել էր մեկ մատակ գոմէշ: Կոնդակը եւ այս նամակը գրվել են Հոկտ. 23–ին եւ ուղարկվել այնտեղից եկած աւրհնդակի միջոցով (էջ 4144ա):

4144բ 1791 թ. հոկտեմբեր – **Թուղթք ի թիֆլիզ**

1488 Թուղթ մի առ մէլիք Մինասն. յաղագս Հարազատութեանն առ սուրբ Աթոռս, շնորհակալութիւն: Իսկ սակս ճորտ Մովսէսին Մուրատեան, եթէ կամեցեալ էս զնա ճորտ առնել քեզ, բայց նա կամի յօժարութեամբ ճորտ լինիլ մեզ: Ուրեմն յայդպիսի բանից Հեռացիր, որք Հեռի են ի քէն եւ ա....: Ողջոյն որդւոյն իւրոյ՝ պարոն Թադէոսին:

Գր[եցաւ] յամ[սոյս] ի Իե /25/:

1489 Թուղթ մի առ սրբոյ Աթոռոյս ճորտ պարոն Մովսէսն Մուրատեան եւ առ որդիսն՝ պարոն Մանուկն եւ Մինասն, եթէ իմացաք գյօժարական միտս քոյ, որ կամիս լինիլ ճորտ սրբոյ Աթոռոյս, վասն որոյ եւ մեք զայս օրհնութեան թուղթս գրեցաք քեզ ի վկայութիւն բանից քոց եւ ի միամտութիւն:

Գր[եցաւ] ի ՌՄԼԹ /1970/ յապրիլի ամսոյ ի ԺԵ /15/:

1490 Թուղթ մի եւս առ տեղոյն առաջնորդ Պետրոս պետն եւ գործակալ տէր Ղազարն, ի պատասխանի երկուց թղթոցն սոցա վասն կնդակին ճորտ Մովսէսին արդրումցւոյ, եթէ ահա գրեալ յղեցաք: Իսկ վասն խառատ տղային եւ Գալուստ պետի մոմոյն, եթէ Հասին մեզ: Եւ վասն նուիրակութեանն տեղւոյ, եթէ մինդ գրէք, թէ տակաւին չեմք ձեռնարկեալ եւ մինդ՝ եթէ հին դաթարն յուղարկեա եւ այլն: Ինչ եւ իցէ, եթէ հարկաւոր է, վերստին գրեսջիք, զի յղիցուք: Իսկ վասն Ձկրաշինու եկեղեցւոյ աւագ քահանայութեանն Հարցումն, եթէ մինչեւ ցա՞րդ, զի ա՞րդ ոչ գրեցիք զնմանէ, այսինքն զտէր Դաւթէն եւ այլն:

1491 Բաշբօրթ մի ի վերայ կամէնդատացն Ռուսաց, զոր գրեալ յղեցաւ տէր Եսայուն վասն Մելքոն եղբօրն ի Հաշտարխան անաւորեցելոյն, որ երթեալ տեսցէ զեղբայրն իւր:

Գրեցան սոքա յամսոյս ի Իե /25/:

1492 **Ի կաթս** – Թուղթ մի առ Ղօշաւանից առաջնորդ Յովհաննէս պետն, եթէ թուղթդ մեզ ժամանեց, իմացաք զառողջութիւնդ եւ զկողմնացդ խաղաղութիւն, վասն որոյ ուրախացաք: Եւ ահա ըստ նախնական սովորութեան մերոյ, զնուիրակն մեր՝ զԲարսեղ խոհեմամիտ պետն յղեցաք առ ժողովուրդն տեղւոյդ ի նուիրակել, զոր ընկալցիս սիրով եւ խաղաղութեամբ: Ըզքեզ կամէաք ինդրել յառաջագոյն գալ ի սուրբ Աթոռս, բայց մնաց, ըստ որում տակաւ էիր, այժմ Հարկաւորի եւ պիտոյանայ ձիւնացն մերոց գարի, ըստ որում ոչ ունիմք: Վասն որոյ գրեմք քեզ, զի որքան կարես տալ, գրեացես մեզ, զուխտն մեր յղել յայդր՝ ի բերել մեզ զգարին:

Ալլեւ Ալիբէկ եւ Մահմատ բէկ աղային թուղթ գրեցաք պատշաճաւոր ընծայիւք:

1493 Թուղթ մի առ Գէորգ աղայն, եթէ թուղթդ մեզ Հասին: Զտէր Մարտիրոսն սիրով ընկալեալ, խիլայիւք վերադարձուցաք: Գրես թէ ընդ շարվառարայն երեւանցւոց թուղթ գրեցի, մեզ չէ Հասեալ: Գրէ զփաշայի սրանեղութենէն, եթէ մեք նմա զի՞չ եմք արարեալ, որ դու գրես, եթէ ի

ձեռն Ալիբէկին լինիցի նուիրակի մուտն աստ եւ այլն: Ահա նուիրակն յղեցաք, ուստի առ փաշայն, առ քեահիայն եւ առ Ալի[բէկ] եւ Մահ[մատ բէկ] աղայսն թուղթ գրեցաք Հանձնարարական Հանդերձ ընծայիւք: Վասն Մաղաքիային, եթէ ետ մեզ աստ Բճև է (237) զուռուշ սաղ փող ալթմշըղ, դու տեղդ տացես: Յիշումն Ազհէ /177/ զուռուշին Մատակէնց մահտեսի Կարապետին եւ Կ /60/ զուռուշին մահտեսի Աղայեկին:

Ա /1/ լիտր օղի վասն քոյ յղեցաք: Իսկ վասն Հանդուցեալ Թիֆլիզեցի Յովսէփի դրամացն, եթէ նորին եղբայրն Ախլցխայ է գնացեալ, եթէ գայցէ յայդր եւ որպէս լինիլն բանին, ծանուցես մեզ եւ այլն:

1494 Կոնդակ մի մեռոնի ընդ տեղւոյն նուիրակ Բարսեղ վարդապետին:

1495 Թուղթ մի տաճկերէն առ տեղւոյ փաշային՝ Հանդերձ ընծայիւք:

415ա 1496 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ քեահիայն Հանդերձ ընծայիւք ընդ նուիրակին:

1497 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Ալիբէկ եւ Մահ[մատ բէկ]: Սոցա եւս ընծայ շնորհէ:

Գրեցան յամսոյս ի ելն:

1498 1791 **թ. 31 Հոկտեմբերի** – Թուղթ առ Կոստանդնուպօլսոյ պատրիարգ Զաքարիա վարդապետն եւ իշխանն վասն առաջնորդութեանն, Մշու սրբոյ Կարապետի վանիցն:

Յորմէ քրիստոսաձիր սուրբ ողջունիս եւ նոյնապատուէր ճշմարիտ սիրով, հոգեւոր օրհնութեամբ բազմաւ եւ մշտածաւալ շնորհիս միաձնակէց սրբոյ տեղւոյս, ծանուցումն լիցի Հարազատ եւ Հաւատարիմ որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս՝ ցանկալի եղբօրդ մերոյ, արժանավայել պատրիարգի արքայապերճ եւ բարեճոխ մեծի մայրաքաղաքիդ Կոստանդնուպօլսոյ, տեառնդ Զաքարիայ աստուածապսակ վարդապետիդ եւ արհիեպիսկոպոսիդ: Եւ գերապնեիս սիրելեացդ մերոց, քրիստոսասիրաց, բարեպաշտից եւ խոհականաց, օրհնեալ իշխանապետացդ եւ իշխանացդ:

Զի յայս քանիս ամս բազմիցս լսեաք զորամսական Համբաւս զսրբոյ Կարապետի Հրաշագործ վանացն, որ ի Տարօն, թէ օրըստօրէ նուազի ի բարեկարգութենէն եւ պէսպէս վնասակրութեամբ չքաւորի եւ անչքանայ, եւ թէ անպակաս տարաձայնութիւն եւ վէճ լինի ի մէջ առաջնորդին եւ միաբանից եւ ժողովրդոյն եւ այլն:

Ապա յանցելումն սեպտեմբերի ամսեան միաբանքն եւ ժողովուրդքն ուրոյն ուրոյն մահարս էին գրեալ եւ տօլվէթիի փաշայն տեղւոյն եւս ցաւակցութիւն ցուցանելով, յատուկ թուղթ էր գրեալ ընդ նոսա, որոց ամենեցուն բանքն էին գանգատ զառաջնորդ Աստուածատուր վարդապետէն, եւ ծանուցումն զաղքատութենէ եւ զծանրաբեռն պարտուց սրբոյ վանացն. եւ թախանձանօք խնդիր յաղագս զայլ ոմն պատշաճաւոր վարդապետ առաջնորդ կարգելոյ: Իսկ մեք պատասխանի գրեցաք նոցա, թէ այդ սրբոյ վանից առաջնորդն յազգէն ընտրի եւ արքունական նոմոխու Հաստատի (որպէս եւ Աստուածատուր վարդապետն): Յետ այնորիկ եւ մեք բանիս նոցա ըստ Հոգեւորին թերութիւնն ընումք:

Ուրեմն, զայդ որ մեզ էք գրեալ, եթէ կամիք ի մեծն Պօլիս պատրիարգ վարդապետին եւ իշխանացն ծանուցիք: Եւ թէ Հարկաւորիցի, մեք եւս դրեսցուք, զի նոքա ըստ պատշաճին Հոգ տարցին: Այժմ վերատին թուղթ ընկալաք ի նոցունց, որք գրեալ էին, թէ մեք ահա գրեմք ի մեծն Պօլիս զինդիր մեր եւ ի քէն եւս խնդրեմք գրել: Եւ մեք Հարկաւորեալ զայս թուղթ գրեմք առ բարեմիտ սիրելիսդ, որք վասն իւրաքանչիւր Աթոռոց եւ վանորէից եւ եկեղեցեացդ ունիք զջանս շինութեան եւ բարեկարգութեան: Այն վաղնջական եւ մեծանուն սուրբ վանքն եւս, ունելով զշնորհատու շիրիմ ամենամաքուր նշխարաց մեծի Ամլորդւոյն, է տեղի պարծանաց աղգիս Հայոց եւ մխիթարութիւն: Յիրաւի յայսմ ժամանակի յոյժ չքաւորեալ է եւ ընդ ծանրագոյն պարտուք անկեալ, վասն որոյ եւ պակասեալ ի բարեկարգութենէ: Ի փառս Աստուծոյ եւ ի պատիւ սրբոյ Կարապետին եւ Մկրտչին Քրիստոսի պարտիք յամենայն սրտէ Հոգացողութեամբ այցելութիւն առնել այն սուրբ տանն Հոգւոց եւ գտանել յելս իրաց դժուարութեանց կառավարութեան նորա, որպէս կամիցիք, եւ ըստ խնդրոյ Հասարակութեան բնակչաց վիճակին եւ միաբանից եւ տօլվէթի փաշային զպատշաճաւոր ոմն առաջնորդ կարգել նմա:

Եւ մեք, որ ինչ մեզ անկն է ի յօգնութիւն սրբոյ վանիցն այսմիկ, մինչեւ ցայժմ ոչ եմք խնայեալ եւ ոչ եւս եմք խնայելոց առնել: Այժմ ձերոյ Հոգացողութեանն կարօտի, զի թերեւս իցէ գտանել գիւր առաջին բարեբոգութիւնն եւ պայծառութիւնն, որոյ աղագաւ իսկ է գրելս մեր առ վեհամեծ սիրելիսդ, զի որպէս եւ մարթելի համարիցիք, առնիցէք վասն գերաճելոյ սրբոյ վանացն այսմիկ զՀոգս՝ պաշտպանելով զչինութիւնն, եւ առաքելս կացուցանելով ի վնասուց պէսպիսեացդ:

Եւ ըստ բարեջանութեան ձերում եղիցիք վարձատրեցեալք Աստուծոյ եւ ժառանգաւորիք զշնորհս սրբոյ Աթոռոյս եւ սուրբ շիրմի սրբոյ Կարապետին: Ողջ լերուք ի Տէր:

Գրեցաւ ի թուականիս մերում ՌՄՆ /1791/ եւ ի Հոկտեմբերի ելն, ի լուսակառոյց Աթոռն սուրբ Էջմիածին:

Հետեւաբար այս եւս ծանուցի սիրելութեան ձերում, զի որպէս տեղեկանամք ի գրոյ եւ ի լոյ, յիշեալ դօլվէթիի փաշայն Մշու մեծ փոյթ ունի լաւ կառավարելոյ զերկիրին, մանաւանդ շատ խնամք ունի ի վերայ մերայնոցն ընդ իշխանութեամբ իւրով եղելոց եւ ի վերայ սրբոյ Կարապետի վանացն, որոյ շինութիւնն ջանայ, եւ մինչ այնպէս ընդ միաբանից եւ ժողովրդեանն խնդրոյն կամակցեալ, զպատշաճաւոր առաջնորդ լինիլ խնդրէ, ջանքն այն է, որ վանքն շէն եւ պայծառ լինիցի եւ ի պարտուց ազատիցի, եւ ինքն անհոգ լիցի ի կողմանէ պակասութեան սրբոյ վանացն:

Այսու բաւականապէս իմանալոց էք զբարեմտութիւն նորին եւ զօգտասիրութիւնն, որ առ ժողովուրդսն եւ առ սուրբ վանքն: Եւ այլն ամենայն Հողեալ լիցի խոհականութեան ձերում[887]:

Ձեռ. 4501, էջ 1821:

1499 1791 **թ. Նոյեմբեր** – Թուղթ առ Պօլսոյ պատրիարգ Զաքարիա վարդապետն վասն իրաց սրբոյ Կարապետի վանիցն, որ ի Մուշ, եւ ի նորին առաջնորդ Աստուածատուր վարդապետին, մինչ քանի աւուրբք յառաջ ըստ խնդրոյ նոյն տեղականացն եւ փաշային իսկ, գրեցաւ առ սա եւ առ իշխան թուղթ մի վասն Հոգ տանելոյ շինութեան նոյն սրբոյ վանացն:

415ա 1500 Թուղթ մի առ Յովհաննէս եւ Գրիգոր վարդապետսն, եթէ

(Ձեռ. 4881) թուղթն ձեր մեզ էհաս ընդ թաթարին տեղւոյդ փաշային, իմացաք որպիսաբար առնելն ձեր եւ միաամուեցաք: Ի կողմանէ Մանծկերտու յետոյ եմք գրելոց զթուղթ: Խնուսու չէրիցէն եթէ ուր լինիլն ծանուաջիք, եւ գործոյն ձերոյ մուխայէթ լիջիք:

1501 Թուղթ մի տաճկերէն առ տեղոյն փաշային, ի պատասխանի թղթոյն ընդ թաթարի ումեմն գրեցելոյ վասն սրբոյ Կարապետի վանացն եւ նորին առաջնորդի:

Գրեցաւ յամսոյս [նոյեմբերի] ի Ա /1/:

1502 Թուղթ մի առ Գէորգ աղայն, եթէ զառաջին գրումիւնսն մեր յառաջնոյ թղթոյն մերմէ ընդ Բարսեղ պետին յղեցելոյ, իմանալոց ես: Բայց հարկաւորապէս եւ զայս գիտասջիր, առ Հաճի Պապայն (որ այժմ է ի յԱխլցխայ) թուղթ գոյր յղելի, ահա զայն առ քեզ յղեցաք՝ հասուցանել առ նա, իւնդրեմք ժամ՝ մի յառաջ յղել փայեկաւ:

415ա 1503 Թուղթ մի եւս առ Ղօշավանից առաջնորդ Յով[հաննէս] պետն, եթէ Գրիգոր աղայի թուղթն փութով հասուցես առ նա եւ այլն:

Գրեցան յամսոյս ի Դ /4/:

1504 Թուղթ մի առ Հաճի Պապայ մահտեսի Յակոբն, եթէ թուղթդ մեզ էհաս ընդ թղթոյն պարոն Հայրապետի, իմացաք զգրեալդ, ահա առ փաշայն տեղւոյդ թուղթ գրեցաք շնորհակալութեան, եւ քեզ գրեմք տալ փաշային ի կողմանէ չերիցուն ԳՒ /3000/ զուռուշ: Եւ եւս ջանասցես յաղագս չերիցուն լինիլ աստ ի տանջանս յարապէս՝ չհանիլով նա աստի ի փաշայէն:

1505 Փոստալայ մի եւս առ սա վասն դրամոցն, որք առ փաշային:

1506 Թուղթ մի տաճկերէն առ փաշայն. շնորհակալութիւն յաղագս Սահակ չերիցուն. զոր անարգանօք յղեալ էր ի սուրբ Աթոռս քսան խնդրոյ Հաճի Պապային:

Գրեցան յամսոյս ի Ե /5/:

415 բ 1507 Թուղթ մի առ պատրիարք Զաքարիա վարդապետն վասն սրբոյ Կարապետի վանից իրացն եւ առաջնորդին, Հանդերձ յատուկ փութալոյին. երկարօրէն գրեցաւ, տէ ս ռ1718 Համարն մեծ տետերց, զոր յղեցաւ ի Բայազիտ ի ձեռն տիրացու Գէորգին ի հասուցանել ի Պօլիս առ նա:

Գրեցաւ յամսոյս ի Ը /8/:

Պատասխան նամակ Թիֆլիսի առաջնորդ Պետրոս վարդապետին եւ գործակալ տեր Ղազարին, որով Հայտնում է մոմի առացման մասին եւ պատճենում մոմաճախոցման մասնակիցների անունները: Իմացել է, որ պատճենված չորեքներեր Հաշտարխանում չեն եղել, բերելու են Մոսկվայից: Կ. Պոլսի ՝ալիրակ Մինաս վարդապետին ուղղված պատասխան նամակով պատվիրներ են տրվում երեսատողեմ ուղարկվող նամակների եւ դրամական հաշիվների մասին: Միաժամանակ ուղարկում է 2600 զուռուշի դավզը: Թոխաթի ՝ալիրակ Ներսես վարդապետի նամակին ի պատասխան Հայտնվում է, որ դարաճիադրվոց օրհնության Թուղթը կուղարկվի Հետո: Միաժամանակ ուղարկվում է 1500 զուռուշի դավզը: Մահտեսի Խաչատուրին եւ նրա եղբայր մահտեսի Սերոբին իրազեկ է պատվում այն մասին, որ պրն. Հայրապետը վերոնշյալին նշանակվել է վիքիլ, ինդրվում է սեր եւ խնամք ունենալ նրա նկատմամբ: Նույն մասին գրված է նաեւ Հաջի Պապա մահտեսի Հակոբին: Միխիթարյան նամակ պրն. պրն. Գեորգին եւ Մարտիրոսին /Կարին/: Օրհնության

եւ շնորհակալության նամակ մահտեսի Կարապետին եւ նրա որդի մահտեսի Ավետիքին, որոնք ՝ալիրակ Յակոբ վարդապետի միջոցով ՝ալիրել էին արծաթով ու ոսկով զարդարված մի աշտանակ: Թումանենց պրն. Պետրոսին /Բայազետ/ եւ Թոմա Առաքելո վանից առաջնորդ Թոմաս վարդապետին /Ագուլիս/ ուղղված նամակներով Հանձնարարվում է ՝ալիրակ Աբրահամ վարդապետին Հասցնել ուղարկված մետաքս (էջ 415բ–416ա):

416ա 1508 **Ի Տաթեւ** – Թուղթ մի առ առաջնորդ Յովակիմ պետն, եթէ թուղթդ ինձ էհաս: Ը /8/ հատ Նարեկքն, զորս յղեալ եմք Հասուցանել առ տեարսն, Հասուցիք եւ ի նոցանէ թուղթ առեալ, առ մեզ յղեսջիք՝ Հասուցանել առ պարոն Եսայիէ: Իսկ վասն ժառանգութեան մեղբեցի Պապղուլենց Հանգուցեալ պարոն Յովհաննիսին Հարցումն, եթէ գտանիցի որ, ի նոցանէ թուղթ մի Հաստատական առեալ յղեսջիք առ մեզ՝ ի յղել մեր առ Աբրոյեան Աստուածատուր աղայն: Ըստ որում, ինդրէ ի մէնջ առ ի գիտել:

Ձղեցան ընդ վէրիլ Հայրապետին եւ գրեցան յամսոյս ի ԺԷ /17/:

1509 1791 **թ. Նոյեմբեր** – Թուղթ օրհնութեան եւ շնորհակալութեան ի գեօղն Ղօշավանից առ անդանօր եղեալ ժողովուրդն վասն ԺԲ /12/ եւ կէս սօմար գարի տալոյն:

Ձեռ. 4482, էջ 191–201:

1510 1791 **թ. Նոյեմբեր** – Թուղթ ի Թիֆլիզ առ մելիք Բէկլարի կին Մարիամն, ի պատասխանի թղթոյն:

Ձեռ. 4482, էջ 223–231:

1511 1791 **թ. 17 Նոյեմբեր** – Թուղթ ի կարին առ մահտեսի Խաչատուրն եւ մահտեսի Սերոբն վասն վէրիլ Հայրապետին յանձնարարութիւն:

Ձեռ. 4482, էջ 337բ–338ա:

Նվիրակին օժանդակելու հանձնարարություններ են տրվել նաեւ պրն. Փիլոմին եւ տիրացու Բարսղին /Խոյ/: Նամակները գրվել էին 1791 թ. աշնանը:

Ձեռ. 4482, էջ 339ա–340բ:

416ա 1512 **Ի Թիֆլիզ** – Թուղթ մի տաճկերէն առ Հէրակլ արքային, ի պատասխանի թղթոյն. շնորհակալութիւն վասն լէգկեաց Համբառութեան, զորս ծանուցեալ էր մեզ ի [ղ]գուշութիւն: Ընդ սմա փուստալայ մի Հայերէն ի վերայ առաջնորդին մերոյ եւ տէր Ղազարին վասն 100 թու[մանին], զորս տայցեն արքային:

Գրե[ցաւ] յամսոյս ի ԺԹ /19/:

1513 **Ի Թիֆլիզ** – Թուղթ մի առ տէր Առաքէլն կաթուղիկէ եկեղեցւոյ, եթէ խոստացեալ ես զարսեցի առն միոյ, որ է սոյն թղթաբերս, ազատել զգերի անկեալ զորդիսն, մինչ ի մէնջ առ քեզ օրհնութեան թուղթ լինիցի: Վասն որոյ եւ մեք ահա գրեցաք, պատուիրեմք ըստ խոստմանդ առնիցես անյապաղ:

1514 Թուղթ մի եւս առ ա[ռաջնորդ] Պետրոս պետն եւ գործակալ տէր Ղա[զարն], որոյ գրէ վասն կաթուղիկէ եկեղեցւոյ տէր Առաքելին, եթէ խոստացեալ է ազատել զորդիսն զարսեցի թղթաբերիս ի գրելն մեր առ ինքն զթուղթ օրհնութեան: Արդ, ահա թուղթն նորին գրեալ առ ձեզ յղեցաք, կոչեսջիք զնա, եթէ իրաւ է, ապա տայիք, եւ եթէ ոչ, առ մեզ դարձուսջիք:

Գր[եցաւ] յամ[սոյս] ի ԻԲ /22/:

416բ 1791 թ. նոյեմբեր – ***Թուղթք ի կաթս***

1515 Թուղթ մի առ Գէորգ աղայն, ի պատասխանի թղթոյն ի 'նոյ. ամսոյս ԻԲ /22/ գրեցելոյն. շնորհակալութիւն վասն թղթոյն մերոյ առ Հաճի Պապայն գրեցելոյ, զոր յղեալ էր փայեկաւ եւ զպատասխանին առ մեզ դարձուցեալ. եւ Բարսեղ պետին, զոր ընկալեալ էր սիրով եւ յղեալ ի գիւղորայն՝ առ ի 'նուիրակել զնոսա: Իսկ վասն թղթոյն իւրոյ ի Հոկ. ԻԷ /27/ գրեցելոյ, եթէ անագան էհաս մեզ՝ Հանդերձ թղթովն փոքր Գէորգին (որ էր վասն չիք Սահակին), յորմէ ծանուցումն, եթէ ըստ արժանոյն պատժեցաք ի ներկայութենէն մոլոր միաբանից մեծաց եւ փոքունց՝ լուծանելով ի կարգէն եւ գերծելով զմօրուսն եւ այլն: Եւ վասն թիֆլիզեցի Հանգուցեալ Յովսէփի առնլիք դրամոյն, որ ի վերայ մնահեսի Մկրտումին, եթէ ծա'նուցես մեզ շուտով զորպէս առնելն քո: Քանզի 'նորին եղբայրն աստ է եւ մեզ շատ գլխացաւութիւն տայ, ըստ որում աղքատ է:

1516 **Ղօշավանք** – Թուղթ մի առ Ղօշավանից առաջնորդ Յովհան'նէս պետն. շնորհակալութիւն վասն ԺԲ /12/ սօմար եւ կէս գարւոյն ժողովրդոց եւ Բ /2/ սօմար եւ կիսոյն իւրեանց, զորս յղեալ էր ընդ ուղտացն մերոց, եւ յանձնարարութիւն վասն Բարսեղ պետին մերոյ՝ 'նուիրակին տեղւոյ:

1517 Թուղթ մի օրհնութեան եւ շնորհակալութեան ի վերայ ժողովրդոցն տեղւոյ վասն ԺԲ /12/ սօմար եւ կէս գարւոյն, տուեցելոյն սրբոյ Աթոռոյս՝ յորդորմամբ 'նուիրակին մերոյ՝ Բար[սեղ] պետին:

1518 Թուղթ մի եւս առ մեր 'նուիրակ Բարսեղ պետն. շնորհակալութիւն վասն ԺԲ /12/ սօմար եւ կէս գարւոյ եւ պատուէր վասն իմդատիայի, զորս ժողովեալ յղեացէ առ մեզ, որք են գարի, ցորեան եւ այլ պտուղք:

Գրեցան յամսոյս ի ԻՉ /26/:

1519 **Ի Գեանջայ** – Թուղթ մի առ մէլիք Ապովն, ի պատասխանի երկուց թղթոյն,որք խնդրեալ էր պինչան Յարութիւն եւ Բաղտասար թուանիչւոց (որք գնացեալ անդ, վախճանեալ էին), որոյ թէ աՀա ըստ խնդրոյդ ժողովեալ եւնուք զդրամն թամասուկով եւ յանձնեցաք Գրիգոր եւ Մարգիսոս տղայոցն ձերոց ի բերել քեզ ամբողջապէս: Զորս առեալ ի 'նոցանէ, տացես ընտանեաց 'նոցա:

Գրեցաւ յամսոյս ի ԻԷ /27/:

1520 Թուղթ մի առ Յօհաննու վանից յԻւչքիլիսէ կոչեցելոյ առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետն, եթէ որ ինչ գրեալ էիր առ մեր Նահապետն, իմացաք, բայց մեք յայնժամ Հրամանն եւնուք քեզ գնալ ուր եւ կամեցիս, մինչ կնդակն ժողովարարութեան գրեալ եւնուք քեզ, այժմ եւս ասեմ Հրամանն է քեզ գնալ ուր եւ կամեացիս, եւ կամ՝ զոյլ ոք յղել փոխանակ քոյ:

Գր[եցաւ] յամ[սոյս] [դեկտեմբերի] ի Բ /2/:

1521 1791 **թ. դեկտեմբեր – ի Թիֆլիզ** – Թուղթ մի առ մէլիք Մինասն, եթէ թուղթ քոյ էհաս մեզ, իմացաք զդրեալսդ, բայց այժմ գրեցաք առ արքայն փութալոյ մի Հայերէն վասն լէզկեաց, որոյ եւ վասն գրեցաք քեզ ընծեռնուլ տալ, զոր պարտիս լուսաբէս ընծեռնուլ եւ գիտակ առնել զնա, այսինքն զարքայն եւ այլ բանք ըստ սմին:

1522 Թուղթ մի տաճկերէն առ Հերակլ արքայն, ի պատասխանի թղթոյն. շնորհակալութիւն վասն միամիտ առնելոյն զմեզ ի կողմանէ լեզ-

կեացն եւ զդուշացուցանելոյն: Ընդ սմա փութալոյ մի Հայերէն (որոյ օրինակն աստ է) վասն լէզկեացն, որք ոչ մնանիցեն ի սուրբ Աթոռս:

Յղեցան ընդ թղթաբեր Յով[Հաննէս] առն եւ գրեցան յամսոյս ի Դ /4/:

1523 **Հօգամ** – Թուղթ մի օրհնութեան առ պարոն Աստուածատուրն, որ պետատուն եղբօր (որ էր մէկ լուծ գոմէշ) յղեալ էր ի սուրբ Աթոռս վասն Հոգւոց 'նՆջեցելոյն իւրեանց:

Գրեցաւ յամսոյս ի Ը /8/:

1524 1791 **թ. 8 դեկտեմբերի** – Թուղթ ի Ղարս առ պարոն Աստուածատուրն. օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն սակս մէկ լուծ գոմէշ յղելոյ:

Ձեռ. 4482, էջ 20բ–21բ:

1525 1791 **թ. դեկտեմբեր** – Ի ԿԱՐՍ – Թուղթ մի առ Գէորգ աղայն, յիշման թղթոյն մերոյ առաջնոյ վասն պատասխանւոյն Հարցումն: Իսկ վասն թղթոյն Հաճի Պապայի (զոր այժմ գրեալ յղեցաք ի ձեռս իւր) պա-
416բ տուէր, զի // զնոքա յղելն ծանուցէ: Եւ վասն լէզկեացն եկելոյն ի վերայ Նախիջեւանու, ծանուցումն: Այլ վասն Մուտարիս աֆանտոյն, եթէ տուդապէս ծանուցես մեզ զգալն 'նորին ի քաղաքդ:

1526 **ՅԱխալցխայ** – Թուղթ մի առ Հաճի Պապայ կոչեցեալ մնՀտեսի Յակոբն Եփրիկեանն, եթէ թուղթդ մեզ էն Հասեալ մինչեւ ցարդ, իսկ առ ժողովուրդն տեղւոյդ թուղթ գրեցաք միսիթարութեան եւ աՀա յղեցաք առ քեզ, տացես 'նոցա ի միսիթարութիւն: Եւ դու, սիրելիդ մեր, այսուհետեւ որքան կարես ջատագով լինիցիս սրբոյ Հաւատոյս մերոյ: Իսկ վասն լէզկեացն, եթէ եկեալ էն ի վերայ Նախ[ջեւանու]...

1527 Թուղթ մի օրհնութեան առ մերայինն անդամօր եղեալն, եթէ թուղթ ձեր էՀաս մեզ յառաջմէ, աՀա ըստ արժանոյն պատժեցաք զնաՀակ չէրէցն, առնելով զկարգն: Եւ իմացաք զբարի վարս ձեր եւ զգոտանելն զկարգաւորս քահնս վասն եկեղեցւոյն ձերոյ եւ զՀեռի մնալն ձեր ի Հեստեցելոյդ, ընդ որս յոյժ ուրախացաք: Տացէ ձեզ Տէր մնալ ի դոյնն:

Գրեցաւ յամսոյս ի ԺԱ /11/:

1528 **Ի կարին** – Թուղթ մի առ տեղւոյն 'նուիրակ Նիկողայոս պետն, ի պատասխանի թղթոյն, եթէ իմացաք զաւարտելդ զնաՀանգն Քեղւոյ եւ զձեռնադրելդ զսպասաւորն քո աբեղայ եւ զդնալդ ի Յովսէփ՝ 'նուիրակութիւն, դիտութեամբ իշխանացն տեղւոյդ:

1529 Թուղթ մի առ վէքիլ պարոն Հայրապետն վասն Աբ[րաՀամ] պետին, եթէ գրեցաք զբանն Հոգալ եւ գալ, եթէ անդ իցես, դու Հոգասցես, եւ եթէ ոչ, գրեսցես քոյայնոյն, զի 'նոքա Հոգասցեն: Ի Սահակ պետէն գիր ընկալաք, վասն որոյ զպատասխանին գրեցաք եւ աՀա յղեցաք առ քեզ, զի Հաստացես 'նմա: Ի Հաճի Պապայէն թուղթ առաք, յորում թուղթ մի եւս առ քեզ գոյր, վասն որոյ ընծեռցեալ, յղեցաք քեզ: Այլեւ լսեմք, թէ զկարաւանն կայնոյ յաՀշտակեալ էն աւազակքն, եթէ գոյ մեզ անդ խաւսայ եւ այլ իրք, ծանուցես:

Ի սմա ողջոյն եւ օրհնութիւն Յարութիւնին, Աւետիսին եւ այլոցն: Եւ ծանուցումն պէղկեացն:

1530 Թուղթ մի եւս առ Աբ[րաՀամ] պետն՝ սպասաւորն 'նուիրակ Վարդան պետի, եթէ թուղթդ մեզ էՀաս, իմացաք զգալդ ի Կարին, առցես

պիրս ըստ փուռուպային, զոր ընդ թղթոյս յղեցաք, եւ ապա խաղաղութեամբ եկեսցես ի սուրբ Աթոռս եւ այլն:

Կատարված են Համառոտ գրանցումներ այն մասին, որ պատասխան նամակներ են ուղարկվել Աստվածատուր աղային /Զմյուռնա/ եւ այնտեղի նոր նվիրակ ու առաջնորդ Բաբաք վարդապետին: Նոր նվիրակ Դավիթ վարդապետին ուղղված նամակում գրված է, որ նրա նամակից իմացվել է Բալուի մեջ նվիրակությունն ավարտելու եւ ապա ղուզեին անցնելու մասին:

Գրված է նաեւ Վարդան վարդապետի ավատատրվին արված կարգադրության եւ նվիրատու Հակոբ աղային ու նրա մայր Մարգարիտին ուղղվված օրհնության նամակի մասին: Բերված է այդ նամակի համառոտագրությունը: Նամակները գրվել են դեկտեմբերի 13-ին (էջ 417ա):

417բ 1791 թ. դեկտեմբեր – ***Ի կապս քաղաքն***

1531 Թուղթ մի առ Գէորգ աղային, եթէ իմացաք զգրութիւնդ մի առ մի, ոչ պատշաճ տեսաք ի վերայ բոյաճի Մկրտումին զբանադրանքն, ըստ որում այնքան մարդ չէ, եթէ պատշաճ վարկանիցես ի վերայ քահանայիցն գրել վասն նորա, զի չընկալցին յեկեղեցիս, գրեսցուք: Մուտարիսին գրեցաք թուղթ շնորհաւորութեան վասն գալստեանն Հանդերձ ընծայիւք, զորս ընծայեսցես սիրով: Զդաւթարդ յղեսցես, զի համեմատեալով մերոյն, գրեսցուք ի բուն անդր: Այլեւ ի Վաղի գեօղն առ սուրբ Աթոռս հասանելի գարի դոյ, մեր բեռնակիրքն ի գործս են, որք ոչ կարեն դալ, ինդրեմք ընդ փաշայի ուղտուցն եւ կամ այլոց, յղեսցես եւ զորքանութիւն քիրայիին ծանուսցես, զի տացուք: Չլեզկեացն ծանուցումն, եթէ ի վերայ նախիջեւանու են:

1532 Թուղթ մի ի Ղօշավանք առ առաջնորդ Յով[հաննէս] պետն, եթէ ահա զուղարն մեր յղեցաք ի բերուն գաւազն քո խոստացելոց, վասն որոյ յղեսցես ընդ նոսա: Ամանաթն եւ թուղթն առ Գէորգ աղայն Հասուսցես: Լուեալ զանկումն քո դարձեալ ի տկարութիւն, վասն որոյ ցաւեցաք. Տէր փարատեսցէ: Վասն քոյ կէս կարաս գինի յղեցաք, զի շատացուսցես զխոստացեալ գարին:

1533 Թուղթ մի տաճկերէն առ Մուտարիս աֆանտին. շնորհաւորութիւն վասն գալստեանն՝ Հանդերձ ընծայիւք:

Գրեցան յամսոյս ի ԺԵ /15/:

Գիրնի առաջնորդ Ավետիք վարդապետին Հարցում է արվում նամակ չգրելու մասին: Նամակը գրվել է դեկտ. 15-ին:

1791 թ. դեկտեմբեր – ***Թուղթք ի Թիֆլիզ քաղաքն***

1534 Թուղթ մի Հայերէն առ Հէբակլ արքային, ի պատասխանի թղթոյն. շնորհակալութիւն վասն սրտադիր բանիցն գրեցելոցն առ մեզ ի կողմանէ լէզկեացն, եւ ապա օրհնութիւն եւ յորդորումն ի սէր:

1535 Թուղթ մի եւս առ մէլիք Մինասն, եթէ թուղթ քոյ էհաս մեզ, իմացաք զգրեալդ եւ շնորհակալ եղաք զքէն վասն Հարազատութեանդդ, խնդրեմք մնալ քոյ ի դոյն մշտապէս:

1536 Թուղթ մի եւս առ առաջ[նորդ] Պետրոս պետն եւ գործակալ տէր Ղա[զարն], եթէ թուղթ ձեր էհաս մեզ, իմացաք զգրեալսն ձեր, մինչ գնայցեմք ի սուրբ Աթոռն, յղելոց եմք զդաւթարն: եւ յաղագս լէզկեացն, եթէ փախեան եւ այլն:

Գրեցան ընդ թղթաբեր Յովհաննէս առն յամսոյս ի ԻԱ /21/:

1791 թ. դեկտեմբեր – ***Ի Ղզլախաչախ գեօղն Կարապ***

1537 Թուղթ մի օրհնութեան առ պարոն Վարդան Կիւնաշօղլեան. շնորհակալութիւն վասն գործոյն, զոր տուեալ էին յիմնատիա եւ պատուէր, զի յանձնեսցեն ուղտապանին մերում բերել: Վասն սոցա Բ /2/ լիտր գինի յղէ:

*1538 **Ի Ղօշավանք** – Թուղթ մի առ առաջնորդ Յովհաննէս պետն, եթէ թուղթդ մեզ ժամանեաց. շնորհակալեցաք զքէն եւ զժողովրդոյն տեղւոյդ վասն տուեալ գաւազն: եւ պատուէր վասն ցորենոյ եւ գարւոյ, զի դրամով մերով առցեն, եթէ տայցեն ցորեանն Ը /8/ ղուռուշով եւ գարին ե /5/ եւ թէ ոչ, ծանուսցեն սրբազան Վէհապետի մերոյ Տեառն Ամենայն Հայոց:*

1539 Թուղթ մի եւս նոտիրակ Բարսեղ պետն, եթէ թուղթդ մեզ ժամանեաց. իմացաք զգրութիւնդ, շնորհակալ եղաք զքէն եւ զժողովրդոյն մերոյ վասն գաւազն տուեցելոյն սրբոյ Աթոռոյս: Այլեւ գրէ, թէ մեզ պիտոյ է Ծ /50/ սօմար գարի եւ կամ Կ /60/ կամ Հ /70/ սօմար ցորեան, եթէ ցորեանն Ը /8/ ղուռուշով եւ գարին ե /5/ ղուռուշով տայցեն, առցես, եւ թէ ոչ, ծանուսցես մեզ:

Գրեցան յամսոյս ի ԻԳ /23/:

418ա 1791 թ. դեկտեմբեր – ***Թուղթք ի Հնդիկս***

1540 Թուղթ մի առ Յօհաննդան աղայն. շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն վասն բազմակերպ լաւութեանցդն առ սուրբ Աթոռս եւ առ այլս, եւ վասն քանիցս տուեալ արդեանցդն եւ մանաւանդ յաղագս ԻեՒ /25000/ ռուփւոյն, զոր վասն իւր Հոգւոյ եւ կենակցին իւրոյ՝ Գիւլիստանին, անեւրանցդն իւրոց՝ Գրիգոր եւ Խաչիկ աղայիցն եւ որդւոց նոցին ի կալկաթայ եդեալ էր ի կուսակալն Ինկլիզաց մուտաթով, որ ամ յամէ առեալ նոցա զտոկոսն, ԻՒ /2000/ ռուփի Հասուսցէն ի սուրբ Աթոռս՝ ի պէտս ծախուց սորա եւ այլն: Տէս գ1421 Համարն մեծ տետրից[234ա]:

1541 Թուղթ մի եւս առ սա, ի պատասխանի երկուց թղթոց նորա ի ՌՄՂ /1789/ թուոջն ի յունի[սի] ԻԱ /21/ եւ ի ՌՄՂԹ /1790/ յասղ[րիլի] Թ /9/ գրեցելոց, իւրաքանչիւրն կրկին օրինակաւ, յորս յիշեալ էր զքանիցս տուեալ տուրն եւ յղելն զջահն, եւ ի կալկաթայ ի կումպանումն Ինկլիզի դրամս դնելն մուտաթով վասն սրբոյ Աթոռոյս եւ այլոց, որոյ աղագաւ յատկապէս շնորհակալութեան թուղթ եւս գրեցաք ծաղկեալ, որոյ օրինակն ահա տեսանի ի վերդ: Տէս գ1423 Համարն մեծ տետրից:

1542 Թուղթ մի առ մեր նոր նոտիրակ եպիրեմ պետն ի պատասխանի թղթոյ նորա ի Կալկաթու գրեցելոյ, տես գ1923 Համարն մեծ տետրից:

1543 Թուղթ մի առ սրբազանեցի Բարաղամեան պարոն Մովսէսն իբր սրտադիրութիւն վասն գժդմութիւնցդն, որով եւ գրեալ էր զտրտունչ ինչ առ ոմն, եւ յորդորումն ի սէր եւ ի հարազատութիւն սրբոյ Աթոռոյս: Տէս գ1920 Համարն մեծ տետրից:

1544 Թուղթ մի առ Մարգար աղայն, ի պատասխանի յայմ ամի Հոկ. ԺԲ /12/ գրեալ թղթոյն վասն ոմանց իրաց: Տես զմուսավատայն սորա զ1430 Համարն մեծ տետերց:

1545 Թուղթ մի եւս առ տեղոյ իշխանն վասն վայրաբանութեան Թիֆլիզեցի ախթարմայ չիք Ղուկասին: Տես զ1431 Համարն մեծ տետերց:

1546 Թուղթ մի եւս առ մեր գործակալ պարոն Փանոսն, ի պատասխանի թղթոյն ի Հոկ. Ը /8/ գրեցելոյ: Տես զ1830 Համարն մեծ տետերց մուսավատայի:

Գրեցան սոքա յամսոյս յԼէն: Եւ յղեցան ընդ Սողոմօն վարդապետին՝ նորոգ նուիրակին Խոյու, զորս եւ յիշատակեցաւ ի միւս տետրն ՌՄԽԱ /1792/ թուոյ:

1547 Ի վերջ թուոյս տամ երկիւղիւ երկրպագութիւն Փրկչին իմոյ Աստուծոյ, որում վայել է պատիւ եւ գոհութիւն յաւիտեանս յաւիտենից:

1822 1548 1791 թ. դեկտեմբեր – Թուղթ ի Հնդիկս ի քաղաքն Կալկաթայ առ պարոն Գրիգորն Առաքելեան եւ առ նորին եղբօր որդի Մովսէսն Խաչիկեան, ի պատասխանի թղթոյն նոցա ի սոյն ՌՃՂԱ /1791/ թուոյս Փրկչին յունվարի ԺԲ /12/ գրեցելոյ վասն մուհուան վերոյ գրեցեալ Խաչիկ աղային միսիթարութիւն եւ վասն Հոգեբաժնի նորին շնորհակալութիւն, եւ ի կողմանէ շնորհակալութեամբ վասն ձախուցն, զոր Հանդուցեալ Խաչիկն էր տուեալ: Այլեւ, վասն Գէրաքեանց Յօհաննէսի աղայի անդ ի Կալկաթայ ի կումպանուն եղեալ դրամոցն, բանք եւ այլ ինչ եւս, որ ըստ սոցին:

Յորմէ ժամանեսցէ թուղթ...

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեանս աստուածայնոյ ծանուցումն լիցի սիրելեաց մերոց ի Տէր եւ օգտաջան որդւոցդ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի]: Զի թուղթ ձեր, գրեցեալ ի թուականի Փրկչին ՌՃՂԱ /1791/ ի յունվարի ԺԲ /12/, ժամանեաց առ մեզ ի սոյն ամի սեպտեմբերի ԻՀ /28/, եւ իմացաք զամենայն գրեալսն ձեր:

Եւ նախ, զի գրեալ էիք զդառնադէտ եւ զկսկծեցուիչ լուր մուհուան ալեւոտգոյն եւ բազմագով սիրելւոյն մերոյ՝ հարազատ եղբօրն միոյդ եւ հօրն միւսոյդ, աստուածասէր եւ բարեպաշտ Խաչիկ աղային, մեծագոյն ցաւ եղեւ մեզ, գերազանց քան զայլ ամենայն ցաւս մեր, եւ էարկ զմեզ ի սաստիկ տրտմութիւն եւ ի դառն սուգ, քանզի ոչ էր նա իբրեւ զայլս ի սիրտս եւ յօգուտս, այլ առաւել քան զբազումս եւ ընտիր եւ ականատես, սիրտն ի բազմաց օգտարար Հաստատութեանն, մանաւանդ եւ սրբոյ Աթոռոյս ի բնէ հարազատ եւ օգտից սորին ջանացօղ եւ առնօղ, եւ զմեզ եւ զաթոռայինքս մխիթարօղ: Եւ զի այսպիսի խնամատարեալ եւ բարեշուք անձն պակասեցաւ ի մէնջ, որոյ սակս եւ դուք ի տրտմութիւնս անկայք, ուստի եղեւ մեզ կրկին ցաւ եւ վիշտ. մի՝ զի նա այժմ չէ ի միջի եւ մխիթարութիւնն, որ առ ի նմանէ գոյր մեզ, պակասեցաւ, եւ միւս եւս, զի դուք Հարազատ նորայինքդ այդպէս տրտմութեան դիպեցայք: Բայց զի ոչ մարդոյ երկրաւորի է այս գործ, այլ Աստուծոյ երկնաւորի, որ բոլորի բնութեանս մարդկայնոյ եդ զսահման, լուծանել մնալոյ մարդոյ ի հող եւ որք Հաճոյական գործովք յաստեացս փոխիցին, անմահական կենացն եւս վիճակիւ: Վասն որոյ տալի է նմա փառս Հանդերձ գոհութեամբ, յորմէ եւ ինդրելի

իսկ, զի զՀանդուցեալն զայն դասակից սրբոցն իւրոց արասցէ, եւ զձեզ ի սգոյ այսոր միսիթարեսցէ, պարգեւելով ձեզ փոխանակ կսկծանացդ կրեցելոց, զուրախութիւնս մեծագոյնս:

Իսկ եւ գրեալ էիք, թէ ԱՒՒձ /1500/ ռուփի աքայ կամ ԱՒՋձԺԱ /1611/ ռուփի արկանի ի կողմանէ լուսաՀոգւոյն Հոգեբաժին եւռւք եփրեմ վարդապետին եւ այլն: Զոր թէպէտ նա ինքն նուիրակն տակաւին ոչ է գրեալ մեզ, սակայն ձեր գրելովն իմացեալ, շնորհակալ եղաք զսիրելացդ, օրհնելով զձեզ օրհնութեամբ բազմաւ: Եւ վասն Հանդուցելոյն ասացաք զՀոգւոցն, եւ յիշեցաք եւ յիշեմք զանուն նորա ի մեղսաքաւիչ սուրբ պատարագի ի Հրաշափառ սուրբ տեղւոջս:

Ուրեմն ընկալցի Տէր զտուրս ձեր ի Հաճոյս իւր եւ փոխանակ այնր Հեղոյէ առատապէս զնշորհս ողորմութեան իւրոյ ի Հոգի Հանդուցեալ բա
1823 րեպաշտ Խաչիկ աղային, քաւեսցէ զպանցանս նորա, եւ արժանացուսցէ անանցանելի երանութեան փառաց արքայութեանն՝ պսակազարդելով ընդ կամարարսն եւ Հաճոյս իւր: Եւ զձեզ Հանդերձ ամենայն ձերայնովքն յետսամնացիւք նորին օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ, ազատս կացուսցէ յամենայն վտանգից եւ պահպանեսցէ ընդ Հովանեաւ նախախնամութեան եւ բարեխնամութեան իւրոյ:

Այլեւ վասն սրբոյն Հռիփսիմեայ վանից զանդակատան շինմանն, զոր լուսաՀոգին խնդրեալ էր իւրն յիշատակ առնել, եւ մեք յանձն էաք առեալ զինեցուցանելն, զոր եւ գուք օրհնալքդ յիշեալ էիք, ծաներաւք առ այն, զի որպէս խոստացեալ էաք, գունդ գործեալ յաջողմամբն Աստուծոյ յանցելում ամին սկսանելով, յայսմ ամի յամենայնն յուլիսի աւարտեցաք զզանգակատունն ուխտ սեամբ եւ զխաչն կատուցաք ի գլուխն, եւ զզանգակսն կախել եւռւք ի մէնջ: Այլ ո՜Հ ցաւոյս, յիրաւի մորմոքելի է, զի բարեմնչ պատճառն սորին, որ բաղձային Հոգւով լսել զաւարտմանէ սորին վասն օրհասին մուհու կանխելոյ, ոչ եկաց կենդանւոյն իմմնալ զկատարումն խնդրոյ իւրոյ եւ ուրախանալ: Ապաքէն ամենարդարն Աստուած, փոխանակ այսմ ժառանգեցուսցէ նմա զքառակուսին յաւիտենական եւ երկնային խորանին, զոր խոստացաւ իւրոց: Իսկ այժմ մնացեալ է միայն արձանագրութիւն յիշատակին, վասն զի ոչ գիտեմք, թէ ընդ լուսաՀոգի Խաչիկ աղայի անուանն, այլ եւս զինչ անուանս կամիք գրեցուցանել: Ուրեմն զանուանս ձեր եւ ձերայնոցն որպէս կամիք, գրեալ յղեսջիք, զի եւ մեք արձանագրել տացուք ի միջին կողմն գմբեթի զանգակատանն:

Բայց ի տեղի ծախուցն, որ Ճ /100/ թուման էիք նշանակեալ ի թղթոջ սիրելւոյն մերոյ՝ լուսաւոր Գրիգոր վարդապետին, թէ գրեալ եմք ի Բասրայ պարոն Պետրոս Ղուկասին, որ որպէս կարելի է հասուցանէ ի սուրբ Աթոռդ: Յայսմ կողմանէ դեռ բան չէն գրեալ մեզ ի Բասրայու: Վասն որոյ այժմ մեք գրեցաք անդ գործակալին մերում ի խնդիր ելանել, երբ գրեսցէ մեզ զՀասուցանելոյն, յայնժամ եւ մեք ծանուցանելոց եմք ձեզ շնորհակալութեամբ:

Եւ ի կողմանէ յաւակեզ սիրելւոյն մերոյ՝ Յօհաննէս աղայի Յակոբեան ԻԵՒ /25000/ գումոյն ի տեղւոջ... Խնկիրազաց կումպանուն դնելոյն վասն սրբոյ Աթոռոյս ի յիշատակ իւր եւ Հանդուցեալ կենակցին իւրոյ՝ Գիւլիստան խանմնէին, որ գրեալ էիք, թէ լուսաՀոգին Հոգւացեալ կատարեաց եւ պարտեմագիր էառ ի կումպանիոյն՝ իւր եւ մեր եւ Յովաննէսի եւ Աստուա-

ծատուրի անուանքքն, եւ մի տարւոյ մուտաքին ԲՒ /2000/ ռուխի առաք եւ յանձնեցաք նուիրակին եւ այն, զամէնն իմացաք, եւ օրհնեալ պարոն Յօհաննէն աղային եւս երկարապէս գրեալ էր:

Բայց նուիրակն, թէպէտ յառաջագոյն զսկզբնաւորութենէ այդմ բանի գրեալ էր, սակայն այժմ զկատարմանէն չէ ինչ գրեալ, եւ թէ գրեալ է, թուղթն մեզ չէ ժամանեալ, որ թերեւս զբանն ամենայն պարագայիւք իմանայաք: Եւ զի պարոն Յօհաննէսն աղային գրեալ է, թէ զայն դրամն ետու, որ միանչենաւոր մնայցէ ի կումպանուն եւ մուտաքին ամ յամէ առեցեալ ի սուրբ Աթոռդ Հասանիցի: Իսկ դուք, սիրելիքդ, յիսուն տարի ժամանակ գրէք եւ զկատարած իրին ոչ ցուցանէք, առ այս տարակուսութիւն լինի մեզ:

Նաեւ ի կումպանիցն մինչ պարտիմագիր էք առեալ վասն այն դրամոյն, Հարկաւոր Համարիմք, թէ դուք եւս մեզ պարտիք զպարտիմագիր տալ՝ վկայութեամբ միւսոց իշխանաց տեղւոյդ, որ մեք եւս վկայութեամբ գլխաւոր եպիսկոպոսաց սրբոյ Աթոռոյս, ձեզ վաքիլական թուղթ տայցեմք: Ըստ որում եւ պարոն Յօհաննէսն աղային գրէ մեզ, թէ ամենայն Հաստատութիւնն ի նոցանէ իղյար եւ Հաւանութիւն առնես, ապա թէ գրով յիշատակի արձանացուցանես եւ այլն: Այլ վասն այսոցիկ նպաիմք վերադարձման նուիրակին, զի ի նմանէ տեղեկասցուք ամենայն որպիսութենից բանին, եւ որպէս պարտ եւ պատշաճն իցէ, այնպէս արասցուք:

Այժմ շնորհակալ եմք զսիրելեացդ վասն միոյ տարւոյ մուտաքին՝ ԲՒ /2000/ ռուխոյն, զոր Հասուցեալ էք նուիրակին, որպէս պարոն Յօհաննէսն աղային եւս գրեցաք զշնորհակալութիւն, Հանդերձ պատասխանեօք այլ բանիցն:

Ծանուցեալ էիք եւ զիարդ լինին բանի էմինագեան Խաչիկ աղային, զոր այլք եւս էին գրեալ: Ուստի դարձեալ ցաւեցաք ընդ ոչ զիջանելն նոցա ի Հաշտութիւն եւ ի սէր: Աստուած զգծութիւն տացէ նոցա, զի ընտրեսցեն զբարին եւ զօգուտն իւրեանց: Մեք զոր ինչ առնել պարտ էր մեզ յաստուածակոյս կոզմանէ, արարաք:

Գրեալ էիք եւ զնուիրակի ասարտելն յայդր զգործն եւ խաղաղութեամբ եղանելն դէպ ի Մասրաս եւ այլն: Իսկ տարակուսելի իմն է այս, որ ինքն ի վահճանման լուսահոգի Խաչիկ աղային յայդր է եղեալ, որ եւ զՀոգեբաժինն նորա առեալ իսկ է, եւ այլ եղելութեանցն վերահասու եղեալ: Բայց այժմ սիրելիքդ գրեալ էք զայսոսիկ եւ նա ոչ է գրեալ ինչ զայսցանէ: Այլ թերեւս ի նմանէ թուղթք գան արգելեալք ի ճանապարհին եւ կամ կորուսեալք, որք մեզ չՀասին: Եւ այժմ յուսով եմք, որ յայս տարի ի Բասրայ ելեալ իցէ, բայց զլուրն գեռ ոչ ունիմք: Աստուած բարի ճանապարհ տացէ նմա անվնաս դժամանել ի սուրբ Աթոռս:

1824 Եւ վերջապէս որ խնդրեալ էիք ունիլ առ ձեզ զսէր, որպէս եւ առ լուսահոգին, գիտասջիք առ այն, զի արդարեւ ունիմք եւ ունելոց եմք առ ձեզ զսէր եւ զօրհնութիւն անպակաս: Ապաքէն եւ օրհնեալքդ զնմանութիւն լուսահոգւոյն ի ձեզ բերելով, ջանս դիք խոհեմութեամբ եւ արիութեամբ նախ զօրհնեալ տունդ ձեր բարեպես կառավարելով ի շինութեան եւ ի ճոխութեան պահել, եւ զբարի համբաւ տարածանել՝ ի բերկրութիւն բարեկամաց եւ ապա զճշմարիտ սէր եւ զհարազատութիւն եւ զօգտակամութիւն ցուցանել առ սուրբ Աթոռ մայրս ձեր եւ առ Հոգեւոր Հայրութիւնս մեր, որով զայն միսիթարութիւնն, զոր ի նմանէ ընդունէաք, այսուհետեւ ի

ձէնջ տեսանիցեմք, եւ դուք ըստ բարեհաւութեանց ձերոց ընկալջիք զվարձս յԱստուծոյ, զշնորհս ի սրբոյ Աթոռոյս եւ զօրհնութիւնս ի մէնջ:

Իսկ զորպիսութենէ մերոց եւ սրբոյ Աթոռոյս եւ կողմանցս Համառօտապէս զայս ծանիջիք, զի վասն անգլխութեան բազում խռովութիւնք լինին եւ ոչ երեւի կատարեալ խաղաղութիւն: Յանցեալում ամին վէճ իմն անկեալ ի մէջ իշխողին մերոյ եւ իշխողին Խօյայ, սա եղեալ բազում զօրօք գնաց ի վերայ նորա եւ նուաճեալ զնա ի կամս իւր, իբր յաղթութեամբ դարձաւ: Ապա նա եկն ի վերայ սորա եւ սա եղեալ ի բերդէն ընդդէմ նորա պատերազմեցան եւ յետ Հայուածոց եւ արեանց, պարտեցեալ սորա եմուտ ի բերդն: Եւ թշնամիքն յաւուրս քանիս նստեալ Հանդէպ բերդին, ի յոչ լինիլ Հաշտութեան ելին անտի եւ ի մօտոյ սրբոյ Աթոռոյս վերադարձան ի յերկիր իւրեանց: Բայց նախքան զժամանել իշխողացն, յառաջոյ եկեալ սանձարձակ զօրքն յաւարի առին ի յանդաստանացն զարօտական տաւարսն սրբոյ Աթոռոյս եւ գեղջ մերոյ, արտաքոյ կամաց իշխողացն:

Իսկ իշխողքն, թարց գլխաւոր ինչ վնասատուութեան անցին ի մէնջ: Զայն տարի այնպէս անցուցեալ, յայսմ տարւոջ եւս ներքինի Աղայ Մահմատ խանն տիրեալ ամենայն երկրին Արաղստանու, բազում զօրօք յառաջ շարժեցաւ ի Թաւուէզ, զտեղւոյ բռնակալն փախոյց եւ ինքն բանակեցաւ մերձ այնմ: Որում իշխողք կողմանց Հնազանդութիւն ցուցին, ոմանք ինքնին գնալով առ նա, եւ ոմանք՝ զմարդ եւ զընծայս յղելով, բաց ի յԱրցախու իշխողէն, որ ոչ եցոյց նմա Հպատակութիւն:

Եւ ի վերադառնալն նորա զերկաք տասան Հազար լազիկս բերել տուեալ ի Կովկասու, Հանդերձ զօրօք իւրովք աւելի քան զքսան Հազարօք յաբեան ի վերայ Նախչուանու եւ պաշարեցին զբերդն, յորոց Համբաւոյն ոչ սակաւ կասկածանս կրէաք եւ մեք եւ ամենայն բնակիչք կողմանցս: Բայց ի խնամոց Աստուծոյ իշխողն երկրիս, միաբանեալ ընդ իշխողին Խօյու, ամենայն զօրօք իւրեանց գնացին յօգնութիւն Նախչուանու, եւ պատերազմեալ ընդ արցախեցիս եւ ընդ լեզկիսն, Հարին զնոսա եւ ի բաց Հանին յերկրէ անտի:

Ողորմութեամբն Աստուծոյ ներկայապէս ապահով եղաք ի յերկիւղէ նոցա մեք եւ ամենայն երկրականքս, յապայն եւս նմա յանձն եղիցուք: Եւ թէպէտ յայսպիսեաց խռովական անցից բազում վրդովումն լինի եւ մեք ոչ սակաւ նեղութիւնս եւ վնասս կրեմք, սակայն եւ որքան կարն մեր զօր է, ամենայն ջանիւ Հոգ տանիմք շինութեան եւ պայծառութեան սրբոյ գահիս, որ շնորհիւ Տեառն ի բարեկարգութենէ իւրոյ ոչ նուազանայ:

Այսպէս գիտացեալ սիրելեացդ, դուք եւս ընդ սիրոյ եւ Հարազատութեան ձերում զօրպիսածանոյդ թուղթ ձեր անպակաս արասջիք եւ լերուք ողջ ի Տէր, պահպանեցեալք ի ամենազօր աջոյն Նորին: Ամէն:

Գրեցաւ յամի Փրկչին 1791 եւ ի թուականիս մերում ՌՄԽ /1791/ ի դեկտեմբերի..., ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածին:

Աստուածային ամենառատ ողորմութեամբն եւ մխիթարութեամբն, եւ Հոգեզուարճ շնորհիւ քրիստոսաէջ սրբոյ տեղւոյս եւ մերովս Հայրական

1825 սիրով, ողջոյն եւ օրհնութիւն տամք բարեպաշտուհի եւ մեծահաւասս // Բէկում խաթունին եւ Տերսմ զօրացեալ ազնուազնեայ պարոն Յովաննէսին եւ պարոն Աստուածատուրին, եւ Համեստափայլ Հռիփսիմէին, Գիւլսանումին, Խաթունին, Կատարինէին, Գիւլնաբաթին, Ովսաննէին եւ Մառային,

եւ այլ ամենայն ձերայնոցն, որք ի լիցին յանձնեցեալք ի խնամս եւ ի բարեգթութիւնս Տեառն Աստուծոյ Հանապազ: Ամէն[288]:

Ձեռ. 4501, էջ 1822–1825:

Համառ. 4481, էջ 418ա:

1825 1549 1791 **Թ. դեկտեմբեր** — Թուղթ նախկին առ Զմիւռնոյ նորոգ նուիրակ եւ առաջնորդ Իսահակ վարդապետն, իբր ի պատասխանի ԺԱ /11/ թղթոց նորա յելիցն ի սրբոյ Աթոռոյս ի Բայազտոյ մինչեւ ի Զմիւռնի ժամանելն եւ ի սկսանիլն նուիրակութեանն գրեցելոց:

Յորմէ քրիստոսաձիր սուրբ ողջունիւ եւ նոյնապատում սիրով, հոգեւոր օրհնութեամբ բազմաւ եւ զօրացուցիչ հնարիւ միածնակէ սրբոյ տեղւոյս՝ ծանիր սիրելի եւ հոգեւոր որդի մեր, հնարհաճիկն եւ հարազատ որդի սրբոյ Աթոռոյս՝ Իսահակ աստուածիմաստ վարդապետ: Զի յելիցէն քո ի սրբոյ Աթոռոյս՝ ի Բայազտոյ մինչեւ զԶմիւռնի մայրաքաղաքդ, զորքան թուղթս եւ գրեալ, ամէնն հասեալ են առ մեզ, որք են թուով մեւասան, որոց զիւրաքանչիւրն յիւրաքանչիւր ժամանակի յընդունիլն մեր, հնարհաւալեալ եմք վասն ծանուցանելոյդ զորպիսութիւնս պատշաճաւորս եւ անհոգ կացուցանելոյդ զմեզ ի կողմանէ քումմէ:

Բայց առաջնոց թղթոցդ, որ չգրեալք ըստ ժամանակին զպատասխանիս, պատճառն էր, զի ի ճանապարհի էիր եւ տակաւին ի վիճակի պարտ էիր հասանիլ, քան զոր յառաջ չգոյր ինչ հարկաւոր գրել մեզ առ քեզ: Իսկ յետին Բ/2/ թուղթդ, այսի գրեցեալք ի Հոկտեմբերի Դ /4/ եւ ի ԻԲ /22/, մինչ հասին առ մեզ ի նոյեմբերի ԺԳ /13/ եւ ի դեկտեմբերի Ը /8/, ապա հարկաւորեցաք առնել զպատասխանիս գրութեանց սիրեցելոյդ եւ ծանուցանել զմեր եւս որպիսութիւնս:

Արդ, գրեալ էիր զժամանելդ խաղաղութեամբ ի բարեճոխ մայրաքաղաքդ եւ զընկալեալ լինիլդ մեծաւ սիրով եւ յարգանօք ի քահանայից եւ յիշխանաց եւ ի ժողովրդոյն, եւ առաւել եւս ի ավետիս սիրելոյն մերոյ՝ Աստուածատուր աղայէն եւ բարեշառաւիղ որդւոյն նորա՝ ի պարոն Մարգար աղաղատայէն, եւս եւ զկսանիլդ զգործ նուիրակութեանն:

Զորս իմացեալ յոյժ ուրախացաք՝ գոհանալով զՏեառնէ եւ հնարհակալ լինելով զխոհեմագարդ քաջհանային եւ զառհասարակ օրհնեալ ժողովրդոյն, մնաւանդ զԱստուածատուր գերապնիւ աղայէն եւ զհամեստափայլ նորայնոցն: Զորս զամենայն Տէր օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ եւ ի խոր խաղաղութեան պահեսցէ, տալով զպայծողմունս իւրաքանչիւրոցն ի գործս բարիս եւ օգտաւորս: Եւ քեզ՝ սիրելի
1826 որդւոյդ, // պարգեւեսցէ զօրութիւն եւ կարողութիւն, զգօնութեամբ եւ բարեպէս կառավարել զժողովուրդդ ի փառս Աստուծոյ եւ ի դիւրութիւն սրտի մերոյ:

Ծանուցեալ էիր եւ զԳալուստ Հանճարունակ վարդապետի զվճար տալն գործոյն եւ զառնուլն զինդրեալսն մեր եւ զպատրաստութիւն տեսանելն ի յուղեւորիլ առ սուրբ Աթոռս եւ զայլ եւս որպիսութիւնսն: Զորս ծանեաք եւ յուսամք ըստ գրեցելոյդ, թէ վաղապէս ի ճանապարհ ելեալ իցէ: Որում Տէր յաջողեսցէ անվնաս ժամանել ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ:

Գիտեցաք եւ ի Գալոյ գրաբեկամական թուղթս առնուդ ի պատասխանի քոյոյն եւ զայլն: Բարւոք է եղեալ: Նշանակութիւնք առագաստելոյն եւս եկին ի գլխին(?), ուստի եղեւ աւաղել ընդ պատահական չուերեւելոյն

եւ ի կեղակարծ լինելոցացն, որն բարի է, այն յաջողեսցի ի վերնախնամն տեսչութենէ: Եւ եւս զգայեալգդ եւ մեզ զգացուցանելն պիտոյ է, զի տեղդ յաջողէ զնոցունս իրազեցութեան:

Իսկ զորպիսութեանդ մերոց եւ սրբոյ Աթոռոյս եւ երկրիս, որ ստիպաւ Հարցեալ էիր, ծանիր, զի լկտի Ռահիմն, որ եկեալ էր ի գիւղս մեր, որպէս զի նովաւ կարիցէ ի պարտուցն թեթեւանալ, յետ քանի աւուրց ամօթապարտ դարձաւ խայտառակութեամբ եւ ոչ թէ ըստ նախանցելոյն ծախուք ինչ, այլ վասն իրաւանց յայտնութեանն ստրջանալով իշխողին, թէեւ ոչ սակաւ սրտնեղութիւն եւ գլխացաւութիւն կրեցաք:

Եւ զկովկասային վիրադին կրկին յառաջ շարժութենէն զայս իմա: Զի յամառանն Աղայ Մահմատ խանն ներքինի զԱրաղստան Հազանդեցուցեալ, յառաջ խաղաց իբր ԽՌ /4000/ զօրօք դէպ ի Թարուիզ եւ փախուցեալ անտի զԱատեղ խան բռնակալն ի Հուշի, ինքն բանակեցաւ ի Մուշկեամբար կոչեցեալ վայրին, եւ զնորմա խանն տարագրեալ, զեղբայրն նորին կացոյց ի տեղի նորա: Եւ առ իշխօղսն կողմանցս զհրաւիրական յղեաց: Մարաղու, Ղարատաղու, Խօյայ եւ նախչուանու խաներն գնացին առ նա, բայց մեր խանն ոչ վստահեցաւ գնալ այլ զեղբայրն եւ զախտնդն յղեաց՝ Հանդերձ ընծայիւք: Սմին նման Գեանջայու եւ Նոխու խաներն եւս ընծայս յղեցին, կամեցաք եւ մեք յղել, բայց ի մերոցն արգելոք եւ բարւոք եղեւ:

Եւ սա յետ յղելոյն զախտնդն եւ զեղբայրն, տակաւին կասկածելով, պատրաստութիւն տեսանէր բերդին ամրանալոյ: Իսկ նա դարձոյց զեղբայրն սորա եւ զախտնդն, յղելով վասն սորա եւ զխիլայս, եւ զպարգեւս, եւ ուղարն պատուականս ի ձեռն երկուց իշխանաց իւրոց: Զորս եւ մեք տեսաք եւ շահեցաք ի գնալն մեր յերեւան ի հնարհաւորումն խիլային խանին: Մնաց Իբրահիմ խանն, որ ոչ խոնարհեցաւ առ նա, եւ ոչ մեծարանս ինչ եառ: Վասն որոյ եւ նա զդատարն նորա, զոր Խօյու Հիւսէին խանն ածեալ էր ինքեան, խնդրեաց ի նմանէ ի պատանդ, եւ ի համեցուցանել նորա զհրամանն, եդ զնա ի կոճղս մինչեւ կատարեաց զհրամանն: Ապա եւ զնա խիլայեաց եւ առեալ զգանձ ինչ, եւ նմա զիշխանութիւնն Թարուիզու, որ թէպէտ նա ինքն դարձաւ ի Խօյ, բայց զեղբայրն իւր Ջաֆարղուլի յղեաց ի Թարուէզ՝ վարել զիշխանութիւն տեղւոյն:

Առաքեաց Աղայ Մահմատ խանն եւ առ պետն Վրաց զմարդ եւ գիր, եւ նա եւս ընդ մարդոյն նորա զվրացի ոք եդեալ պատասխանի արար, օգնականութիւն ցուցանելով Իբրահիմ խանին: Եւ նա մինչ ձմեռն վերաժամանէր, զպատանդս առեալ յիւրաքանչիւր իշխողացն (միայն ի մերոյն ոչ խնդրելով), արձակեաց զնոսա եւ ինքն դարձ արար ի Թէհրան՝ ժամադիր լինելով, թէ ի գարնանն վերստին գալոց է: Ցետոյ օրաւուր յաճախեցաւ ձայնն յառաջ շարժելոյ Ումման խանին, զոր թուի թէ Իբրահիմ խանն էր խնդրեալ յօգնութիւն ինքեան եւ այն՝ խորհրդակցութեամբ պետին Վրաց:

Իսկ իրրեւ եկին նա ի Բէլաքեան, պետն Վրաց պատրաստութեամբ զօրաց գնաց յեղր Ղընդր գետոյն՝ արգելուլ զանցս նորա, եւ ի հասանիլ նորա անդ, յետ քանիցս մարդկանց եւ թղթոց երթեւեկութեան, պետն Վրաց
1827 զպատանդս եւ զդաշինս եառ ի նմանէ, որ Գեանջայու // եւ Երեւանու մի ինչ վնաս հասուցած եւ ապա թոյլատրեաց գնալ ի Հուշի: Եւ ի գնալ նորա անդ ԵՌ /5000/ կամ այլ աւելի եւ պակաս զօրօք Իբրահիմ խանն ընկալեալ եւ միաբանեցուցեալ ընդ զօրաց իւրոց, եկեալ էն ի Նախչուան եւ պաշա-

րեալ զբերդն, յորում է Քեալբալի խան՝ փեսայացու իշխողին մերոյ: Եւ նա ըստ կարեացն մարանչի, որ եւ ի խանէն մերմէ խնդրեալ էր յօդնութիւն ժամանել իւրն: Եւ սա ամենայն զօրօք իւրովք գնաց ի Շարուր: Լսեմք, թէ եւ՝ Խոյու, եւ՝ այլ երկրաց իշխողքն եւս միաբանին ընդ սմա՝ ի միասին դիմել ի վերայ նոցա: Ըստ որում, երկնչին յՈղայ Մահմատ խանէն, բայց դէտ բան ինչ ոչ է վճարեցեալ եւ նոցա գալն ի Նախչուան եւ պաշարելն զբերդն ահա ԺԶ /16/ օր է:

Արդ, եթէ տոքա միաբանեալ վանիցեն զնոսա, բարի է, եւ թէ այլ իմն կերպ լինիցի, այսմ երկրի եւս վասուց կասկածանք գոյ, որոյ վասն զոչ սակաւ տարակուսանս կրեմք: Աստուած ողորմածն զվախճանն բարի ապրասցէ:

Այժմ սուրբ Աթոռս եւ մեք շնորհիւ Տեառն այնպէս կամք, որպէս տեսեալ ես, յապայն եւս նորին պահպանութեանն լիցուք յանձին:

Այլեւ Աստուածասուր աղային թղթոյն պատասխանի գրեալ ահա ընդ թղթոյս յղեցաք առ քեզ, զոր Հասուացես նմա, ողջունելով ի մէնջ: Եւ զորպիսածանոյց գիրդ, Հանդերձ սիրովդ եւ Հարազատութեամբդ, ոչ պակասացուցանելով, ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄՆ /1791/ թուոջս եւ ի դեկ.... ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին:

Սիրով եւ կարօտիւ ողջոյն եւ օրհնութիւն տամք Հարաղատ սիրելոյն մերոյ եւ օգտաջան որդւոյն սրբոյն Աթոռոյս՝ Քրիստոսիւ զօրացեալ բարեպաշտ եւ մեծահաւատ մահտեսի Կարապետին Չալիկեան, յանձնելով զինքն եւ զիւրայինսն ի խնամն եւ ի բարեգթութիւնս Տեառն: Յարդեանս ձեռնհաս չէաք առ նա եւս թուղթ գրել, յեառ ի դիպօղ ժամու գրելոց եմք:

Ձեռ. 4501, էջ 1825–1827:

1827 1550 1791 **թ. 31 դեկտեմբերի** – Թուղթ ի Բասրայ առ Բեթղէհէմեան պարոն Յովաննէսն, ի պատասխանի սոյն 1791 թուոյս յունիսի 12 գրեցելոյ եւ Հանդերձ այլ թղթովք յղեցելոյ:

Յորմէ ժամանեսցէ թուղթ...

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեանս աստուածայնոյ գիտասջիր սիրելիդ մեր եւ օգտաջան որդի սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի յայսմ թուոյ մարտի Լ /30/ երկար թուղթ ունիմք գրեալ առ քեզ, ի պատասխանի յանգելոյ ամի յունվարի ԺԲ /12/, յունիսի ԺԳ /13/, յուլիսի ԺԶ /15/ եւ Հոկտեմբերի ԻԷ /27/ գրեալ թղթոցն քոց:

Յետ այնորիկ եւ ի մայիսի ԺԳ /13/ եւս թուղթ գրեցաք վասն յայդր վախճանեցեալ Թիֆլիզեցի Դաւիթ բէկի կայիցն, մինչ նա զպարոն Պետրոսն Ստեփանեան էր բանակատար կարգեալ իւրն եւ վարիսքն Հանգուցեալին Աբէլն եւ Փարսատանն եկեալ աստ թուղթս խնդրեցին ի մէնջ ի վերայ ձեր վասն Հոգ տանելոյ բանին: Եւ որովհետեւ յիշեալ պարոն Պետրոսին աղագաւ ասէին, թէ ի Բաղդատ է եկեալ Հանդերձ տամբն, վասն որոյ երկրայ լինելով մեր, ի Բաղդատ եւս առ Մարգար աղային եւ առ քոյդ վաճառակից պարոն Միքայէլն Տէր–Մինասեան եւ առ պարոն Փանոսն թուղթս գրեցաք, որպէս եւ ի թղթոցդս քում նշանակեալ եմք, զի թէ պարոն Պետրոսն ի տեղդ իցէր, դու Հոգ տանէիր բանին, եւ թէ ի Բաղդատ իցէր գնացեալ, տեղականքն Հոգային:

1828 Ապա ի սեպտեմբերի ԻԹ /29/ էհաս առ մեզ թուղթն քո, գրեցեալ ի յունիսի 12, Հանդերձ նուիրակ եպիսկոպոսի եւ Հանգուցեալ Խաչիկ աղայի եղբօր եւ որդւոյ, եւ այլոց թղթովքն, եւ իմացաք զգրեալսդ: Ընդ այնմ թղթոյ քո ի Բաղդատու պարոն Միքայէլէն Տէր–Մինասեան եւ յայլոց ընկալաք զպատասխանիս թղթոցն մերոց: Եւ այժմ ի դէկտեմբեր ամսեանս դարձեալ թուղթս ընկալաք ի Մարգար աղայէն եւ յայլոց: Ընդ որս եւ նուիրակ վարդապետի թուղթն եւ երեւանցի պարոն Յովաննէսի առ քեզ մնացեալ պահարանաւ թուղթքն եւ զայլս, զորս պահարանեալ էիր եւ յղեալ, Հասին առ մեզ:

Բայց սիրելիդ թուղթ չէիր գրեալ մեզ. չիմացաք զպատճառսն եւ մոռատնջութիւն եղեւ մեզ, զի ի մարտի Լ /30/ գրեալ թուղթս մեր վարպէս լինի Հասեալ առ քեզ, ըստ գրեցելոյ պարոն Փանոսին, եւ ի մայիսի ԺԳ /13/ գրեալ թուղթն եւս, զոր ընդ Հանդուցեալ Դաւիթ Բէկի վարիսացն յղեցաք: Եթէ նոքա ի ժամանելն իւրեանց ի Բաղդատ շուտով յղեալ իցէն, այն եւս Հասեալ լինի սիրելոյդ: Ըստ այնմ զի յիշեալ Հանդուցելոյ բանակատարն յայդր գոլով, ի կողմանէ կայիցդ նորին դրամն է Հասուցեալ ի Բաղդատ եւ այլն:

Ապա որպէ՞ս է, որ սիրելիդ մեր զպատասխանի ինչ ոչ ես գրեալ թղթոցն մերոց: Այլ այժմ մինչ զոմանս թուղթս յղէաք ի Հնդիկս, Հարկաւորեցաք զայս թուղթ գրել ի պատասխանի վերոյիշեալ թղթոյն քոյ ի յունիսի 12 գրեցելոյ:

Արդ, յիշեալ էիր յաղագս ի Պօլիս արարեալ փօլիցայիդդ, թէ Հասեալ են նուիրակ Մինասս վարդապետին, զորմէ մեք ի մարտի Լ /30/ գրեալ թղթովս մերով ծանուցեալ եմք քեզ: Եւ վասն ջահէին եւ սաղավարտիցն յառաջ քան զայս պարոն Միքայէլն Տէր–Մինասեան գրեալ էր մեզ զառ ինքն Հասանիլն եւ զիւր զջահն յղելն եւ զսաղավարտսն պահելն մինչեւ ցգալ նուիրակին: Յետ այնորիկ եւ ի Խոյու գիր առաք, որ ջահն Հասեալ է անդ եւ յղելոց են առ սուրբ Աթոռս: Աստուծով Հասանելոց է, եւ մինչ ընկալցուք, գրելոց եմք քեզ եւ Յօհաննէսն աղային ի միամտութիւն:

Իսկ եւ ծանուցեալ էիր զնուիրակի ի Բանկալու յղեալ ընչից Հասանիլն առ քեզ եւ զիւր ի Մատրաս գնալն, եւ ի Մուչիբանդարու եկեալ նաւն եւս քուր լինիլն ի նմանէ, եւ զքո խորհիլն զայնս յառաջոյ յղել ի Բաղդատ եւ այլն:

Զորս իմացեալ, շնորհակալ եղաք զսիրելոյդ:

Բայց որ գրես, թէ ի Մատրաս գնալոյ պատճառն ինձ լիապէս չէր գրեալ, ձեզ յայտնել կլինի, մեզ եւս այնքան ինչ չէր գրեալ: Զի Բ /2/ թուղթքն ի նմանէ, զորս յղեալ էիր, են երկրորդ եւ երրորդ օրինակքն ի 1790 թուոյ յունվարի 26 գրեալ թղթոյն, որոյ վնասապատասխան ի լուսահոգի Խաչիկ աղայի Բէկլարբէկի նաւն է տուեալ: Եւ յայս օրինակքս վնասի անյայտանալն գրէ, բայց զմահուանէ Խաչիկ աղային ոչ բնաւ յիշէ, եւ ոչ իակ զայլ մօտեւոր որպիսութիւնս, խոստանալով թէ ի Մատրաստ գրեցից: Սակայն եղբայրն եւ որդին լուսահոգւոյն գրեալ էին զվախճանիլ նորա, զոր եւ դու յիշեալ էիր, ընդ որ յոյժ տրտմեցաք:

Աւա՛ղ պակասելոյն այնպիսի պատուական եւ բարեհոչակ անձին, որ բազմաց պիտանի եւ օգտակար էր, մանաւանդ սրբոյ Աթոռոյս եւ մեզ: Այլ զի՞նչ ունիմք ասել, կամք Տեառն օրհնեալ եղիցի, որ եւ Հանգուցէ զնա յարքայութեան իւրում ի լոյս երեսաց իւրոց, եւ զքեռամնացսն մխիթարեսցէ եւ երկայնակեաց արասցէ Հանդերձ ամենայն բարեկամաք:

Եւ վասն նաեւ նորա, զոր գրեալ էիր, թէ ոչ ուրեք յայտնեցաւ եւ այլն, այն եւս մեծ ցաւ եղեւ մեզ վասն ի միջին եղելոց մերազնէիցն եւ վասն մե-
1829 ծաց վնասուցն: Ար//դարեւ դառն է ժամանակս, յորում աղէնք սրատմուչք ոչ պակասին, վերասն եւս Աստուծոյ այցելութիւն եւ ողորմութիւն ժամանեսցէ:

Իսկ ՀՌՀՃ /8800/ ռուսիին, զոր յիշեալ էիր, Յօհաննէսն աղայի խոստմունքն է, յիւր կայիցն տալ սրբոյ Աթոռոյս, որպէս ինքն պարզապէս գրեալ է մեզ, թէ գրեցի ի Բասրայ վաքացս, որ տան ձեր վաքին եւ այլն: Այժմ մինչ նաեւ այնպէս եղեւ, վասն անբախտութեան, արդեօք որպէս առնել կամելոց իցէ:

Եւ զոր գրեալ էիր, թէ ի նուիրակէն փօլիցագիր եկն եալոզ ոսկւոյ առնուլ յումեմէ, եւ մինչ առնուցում, գրելոց եմ ի Պօլիս, որ տան Մինասա վարդապետին: Յայնմ կողմանէ ինքն նուիրակն եւս էր գրեալ, վասն որոյ եւ մեք յառաջ քան զայս գրեցաք ի Պօլիս Մինասա վարդապետին, որ առեալ զնոյնս կինքեացէ եւ յղեսցէ ի սուրբ Աթոռս, որ մինչ Հասցի, ծանուցանելոց եմք սիրելւոյդ:

Բայց զայս եւս գրէ մեզ նուիրակն, թէ զանազան մուրապայս իցէ յղեալ առ քեզ եւ գրեալ իցէ, որ չսխալուր յղիցես առ մեզ: Այլ սիրելիդ յայսքան ժամանակ ոչ յղեցեր եւ բան ինչ եւս չգրեցեր, արդեօք ո՞րպէս է այս: Բայց ի նուիրակէն ի նոր ժամանակ է թուղթ չառաք եւ գալն եւս յետացաւ: Ի մէնջ Գ /3/ թուղթք գոն գրեցեալք առ նա, որք մօտ առ քեզ են:

Մինչ այսքան յամելոց էր նա, բարւոք էր թէ առաջին թուղթն յղեցեալ լինէր առ նա, բայց այդպէս պատահեցաւ: Այժմ ի Բաղդատու Մարգար աղայն գրեալ է մեզ, թէ սրբոյ Երուսաղէմի նուիրակն ի Մատրասու ելեալ է նաւաւ գալ ի Բասրայ, նաեւ թաւայի է մնացեալ ի Բումբայի, յոյս գոյ, որ նուիրակ եփրեմ վարդապետն գայ Հասանի նման, եւ ի միասին գայցեն ի Բասրայ:

Այսու եւ մեք յուսամք, թէ մինչեւ ցայժմ եղեալ իցեն յայդր: Ահա կրկին եւս թուղթ գրեցաք նմա եւ յղեցաք ի Բաղդատ առ պարոն Փանոսն, որ եթէ դեռ նուիրակի դարս գալոց համբաւն չունիցի, առ քեզ յղեսցէ թուղթս եւ դու ի գալն տացես նմա, եւ թէ ելեալ իցէ ի տեղւոյդ, առ ինքն պահեսցէ՝ տալ նմա:

Գրեցաք եւ զթուղթս առ Յօհաննէսն աղայն ի Սուրաթ եւ առ Հոգեբոյս Խաչիկ աղայի եղբայր պարոն Գրիգորն եւ որդին աղայ Մովսէսն ի Կալկաթայ, եւ առ պարոն Մովսէսն Բարաղամեան ի Մատրաս, որք ընդ թղթոյս քո են: Զորս զգուշաբար յղեսցես ի յիշեալ տեղիսն առ որս եւ Հասանելիք են:

Իսկ զորպիսութեանց կողմանցս եւ մեր թէ կամիցիս գիտել, յամառանս Աղայ Մահմատ խանն, որ եկն մինչ ի Թարուիզ եւ կերպիւ մի Հազանդեցոյց զբազումս յիշխողացն կողմանցս եւ յաշխարհն վերադարձաւ, զայն ի Հարկէ լուեալ էք: Յետ այնորիկ Արցախու իշխողն, զբազում լազկիս բերեալ ի Կուկասու եւ Հանդերձ նոքօք աւելի քան զքսան Հազար զօրօք եկին ի վերայ Նախչուանու, յորոց եւ մեզ ոչ սակաւ կասկած վնասուց դոյր: Այլ սոյն երկրիս եւ Խօյայ իշխողքն միաբանեալ գնացին ի վերայ նոցա եւ մինչ մերձ էին նոքա առնուլ զբերդն, պատերազմ եառն ընդ նոցա եւ յաղթեալ վանեցին անտի Աստուծոյ յաջողութեամբն:

Այժմ կերպիւ ինչ յապահովի եմք, յապայն եւս ի Տէր եմք ապաստան: Եւ դու, Հարազատ սիրելիդ մեր, զորպիսածանոյց գիրդ անպակաս առնելով, ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ յամի Փրկչին 1791 եւ ի Թուականիս մերում ՌՄՆ /1791/ ի դեկտեմբերի ելն ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին:

Վասն առաջնորդ Յակոբ Հանճարունակ վարդապետին գրեալ էիր, թէ լսեմ, որ գալոց է տեղս: Իսկ ի Բաղդատու Մարգար աղայն գրեալ էր զնմանէ, թէ եկեալ Հասեալ է յայդր եւ դուք, օրհնեալքդ, ընդունելութիւն էք արարեալ: Այժմ ի մէնջ ողջոյն տացես նմա եւ որ ինչ որպիսութիւնք իցեն այսուհետեւ, դու եւ ինքն ծանուսջիք մեզ:

Գիտասջիր եւ զայս, զի Բ /2/ նորատիպ Հարականս ի մէջ տախտակաց եւ մուշամպայի ծրարեալ, յղեցաք ի Բաղդատ առ պարոն Փանոսն, զի Հասուցէ ի ձեռս քո: Վասն որոյ գրեմ սիրելւոյդ, զի ժամու միով յառաջ յղեսցես առ Յօհաննէսն աղայն, որ նորա յիշատակն է: Այժմ զայդ միայն յղեցաք վասն շուտով Հասանելոյ առ նա, իսկ յետոյ շատ յղեսցուք, յորոց եւ քոյդ բաժին ելցէ:

Այլեւ՝ յարդեանց սրբոյ Աթոռոյս զորքան փօլիցայ ես Հասուցեալ Պօլսոյ նուիրակացն մերոց՝ Մինասա եւ Իսահակ վարդապետացն եւ ի նոցանէ ռէսխաս ես ընկալեալ, զայն ռէսխասներն ես ընդ դառնարիդ տացես Եփրեմ վարդապետին ի բերել, որպէս եւ ի գալ Գրիգոր վարդապետին. այնմ ժամանակի ռէսխասներն նմա էիր յանձնեալ, որպէս զի լաւագոյն Հասու լիցուք առեցելոց նոցին եւ Հասուցելոցն սրբոյ Աթոռոյս:

Վերջապէս եւ զայս ծանիր, զի լուսահոգի պարոն Խաչիկ աղայն Առաքելեան խնդիր էր արարեալ ի մէնջ շինեցուցանել զգանգակատունն սրբոյն Հռիփսիմեայ վանիցն՝ ի յիշատակ իւր եւ խոստացեալ էր զծախան տալ: Եւ մեք յանցելում ամին սկսեալ, յայսմ ամի կատարեցաք զշինուած գանգակատանն: Այժմ եղբայրն նորա՝ պարոն Գրիգորն եւ որդին՝ աղայ Մովսէսն գրեալ էին մեր լուսաւոր Գրիգոր վարդապետին, թէ գրեալ եմք ի Բասրայ պարոն Պետրոս Ղուկասին, որ որպէս կարելի եւ Ամ /100/ թուման Հասուցանէ սուրբ Աթոռոյդ վասն ծախուց գանգակատանն: Բայց նա՝ պարոն Պետրոսն ամենեւին բան չէ գրեալ յայս կողմն եւ թէ քեզ բան ի՞նչ է ասացեալ, չգիտեմք: Վասն որոյ այժմ գրեմք սիրելւոյդ, զի խօսեացիս նմա վասն Ամ /100/ թումանին եւ առցես, եւ թէ զայլ ինչ պատասխանիցէ, մեզ ծանուսցես:

Ի նախանցեալ տարին եւս նոյն Հանդուցեալ Խաչիկ աղային վասն Գրիգոր վարդապետին քառասուն թուման դրամ էր յղեալ ի ձեռն այդ պարոն Պետրոսին եւ դա ոչ ինչ է Հասուցեալ սմա: Վասն որոյ յանցելումն գրեցաք քեզ, զի դու առեալ Հասուցես մեզ, որ մեք տայցեմք սմա: Յայնմ կողմանէ եւս դեռ պատասխանի ոչ առաք ի սիրելւոյդ: Ապա Հարկիւ գրեմք, զի այնմ եւս Հոգատար լիցիս: Ողջ լեր:[289]

Ձեռ. 4501, էջ 1827–1829:

1551 1791 թ. 31 դեկտեմբերի – Թուղթ ի Բաղդատ առ գործակալ պարոն Փանոսն, ի պատասխանի Թղթոյն ի Հոկտեմբերի Թ /9/ գրեցելոյ:

Ձեռ. 4501, էջ 1830–1831:

1552 1791 թ. դեկտեմբեր – Բաղվածք Նոկաս Կարնեցու նամակից, Հասցեագրված Հ[ովհաննէ]ս աղային (Սուրաթ):

... եւ դարձեալ խնդրեալ էիր զվարժապետ մի հասուցանել ի վանս սրբոյն Գայիանեայ՝ ուսուցիչ արտաքնոց գրեանց, որ թէ աստուստ խնդրողաց եւ թէ յայլուստ եկողաց, թէ վանական իցէն եւ թէ աշխարհական, անխնայօրէն դաստուցէ եւ այլն, խոստանալով եւ նմա վարձ՝ ի տարին եօ /500/ ռուփի: Զորս իմացեալ եւ յոյժ հարկաւոր եւ մեծավարձ համարելով զկամեցեալսդ, հաւանեալ հաճեցաք: Եւ զի ստիպեալ եւս էիր, թէ շուտով ի գլուխ տարցես: Վասն որոյ գրեցաք ի մեծն Գօղիս եւ բերել եւսուք անտի զվարժապետ՝ տիրացու Թէոդորոս սարկաւագն..... եւ զորսիոսէենց երկրիս եւ կողմանց իմս, զի յամարանն Աղայ Մահմատ խանն Ներքինի բազմամբոխ զօրօք յառաջ շարժեցեալ մերձ ի Թարուէզ, զտեղոյ բնակաւն փախոյց անտի, եւ ինքն բանակեալ ի Մուշկեամբար կոչեցեալ վայրին, մարդ եւ թուղթ առաքեաց առ իշխողսն իրաքանչիւր երկրաց, եւ ի նոցանէ մօտակայքն գնացին առ նա, եւ Հեռաւորքն մարդ եւ ընծայս յղեցին, Հպատակութիւն ցուցանելով: Մնաց Արցախու իշխողն ապստամբ ի նմանէ: Եւ ի վերադառնալ նորին զերեքտասան Հազար լազկիս բերեալ ի Կովկասու եւ խառնեալ ընդ զօրաց իւրոց, աւելի քան զքսան Հազարաւք եկին ի վերայ Նախչուանու եւ պաշարեցին զբերդն ի քանի աւուրս, յորոց եւ շրջակայքն եւ մեք ոչ սակաւ կասկածանս կրեաք:

Կթղկ. դիվան, թ. 6, վ. 166:

1553 1791 թ. 31 **դեկտեմբերի** – Թուղթ ի Սուրաթ քաղաքն առ Գէրասբեանց Յակոբեան Յօհաննէսն աղայն. Շնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն վասն բազմակերպ լաւութեանցն առ սուրբ Աթոռս եւ առ այլս, եւ վասն քանիցս տուեալ արդեանցն, եւ մանաւանդ յաղագս Իեհ /25000/ ռուփւոյն, զոր վասն Հոգւոյ իւր եւ կենակցին իւրոյ՝ Գիւլիստանին, ձեռամբ ա՛ներացն իւրոց՝ Գրիգոր եւ Խաչիկ աղայիցն եւ որդւոց նոցին ի Կալկաթայ եդեալ էր ի կումպանն ինկլիզաց մուտաթով, որ ամ յամէ առեալ նոցա զտոկոսն՝ Բի /2000/ ռուփի, Հասուցեն ի սուրբ Աթոռս, ի պէտս ծախուց սորա եւ մանաւանդ ասէս եւս ի ծախս շրջակայ վանորէիցն եւ ի ժամուց Համայն միաբանիցն եւ այլն:

Ձեռ. 4483, էջ 1721–1723:

1723 1554 1791 թ. 31 **դեկտեմբերի** – Կրկին թուղթ ի Սուրաթ առ Յօհաննէսն աղայն, ի պատասխանի երկուց թղթոց նորա ի ՌՄԼ /1789/ թուոջն ի յունիսի ԻԱ /21/ եւ ի ՌՄԼԹ /1790/ ապրիլի Թ /9/ գրեցելոց, իւրաքանչիւրն կրկին օրինակօք, յորս յիշեալ էր զքանիցս տուեալ տուրսն, եւ դղեկն գՆահն, եւ ի Կալկաթայ ի կումպանումն ինկլիզի դրամս դնելն մուտաթով վասն սրբոյ Աթոռոյս եւ այլոց, որոց աղագաւ յատկապէս շնորհակալութեան թուղթ եւս գրեցաւ ծաղկեալ, որոյ օրինակն ահա ի վերդ տեսանի:

Յորմէ քրիստոսասանդ խաղաղարար սուրբ ողջունիւ եւ նոյնապատուէր ճշմարիտ սիրով, Հոգեւոր օրհնութեամբ բազմաւ, եւ զօրացուցիչ շնորհիւ միածնաէջ սրբոյ տեղւոյս, գիտութիւն լիցի գերապնիւ սիրելւոյդ իմոյ՝ Հոգւոյս ցանկալւոյ, օգտակար որդւոյդ եւ արդարամիտ գործակալիդ սրբոյ Աթոռոյս, Քրիստոսիւ օրհնեալ եւ բարեաւք գործովք առ լցեալ խոհեմախոյզ եւ Հանճարապերճ պարոն Յօհաննէսն աղայիդ: Զի երկու թուղթք ազնուոյդ, Հանդերձ օրինակօք իւրեանց Հասին առ մեզ, որոց առաջինն, որ էր ի ՌՄԼ /1789/ թուոյ յունիսի ԻԱ /21/ գրեցեալ, ի ՌՄԼԹ /1790/ թուոյ մայիսի ԺԴ /14/ էհաս, եւ երկրորդն, որ էր ի ՌՄԼԹ /1790/

թուոյ ապրիլի Թ /9/ գրեցեալ, ժամանեաց յայսմ ՌՄԽ /1791/ թուոյս մարտի վերջն, եւ ամենայն բանք // քո Հարազատականք յայտնի եղեն մեզ:

1724 Բայց թէ վասն Է ր եղեւ յամեցումն պատասխանագրութեանց մերոյ, դիտեա: Զի յանցելում ամին ի մայիս ամսոյն մինչեւ ի մուտն ձմերան բազմավտակիր երկրիս այսմիկ եւ սրբոյ Աթոռոյս ոչ եղեւ ապահովութիւն, ըստ այնմ եւ բնակչացս ոչ ինչ Հանգիստ: Քանզի խռովութիւն իսն անկեալ ընդ մէջ տիրողին երկրիս եւ իշխողին Խօյոյ, վասն որոյ ելեալ սորա բազում զօրօք գնաց ի վերայ նորա, եւ անպատրաստ գտեալ զնա, նուաճեաց, եւ ընդ առնելոյն զեղբայրն եւս պատանդ առեալ, իբրու փառօք դարձաւ:

Այլ յետ ոչ բազում աւուրց, դարձոյց զպատանդն: Եւ վերստին արծարծեալ խռովութեանն, միաբանեցան նոքա ընդ Նախչուանու խանին եւ Եկին ի վերայ սորա: [Զոր լսելով սա ինքն դարձեալ զօրաժողով եղեւ եւ գնաց ի Նախչուան: Բայց ընդ ամրոցի միոյ մարտ եդեալ, ոչ կարաց յաղթութիւն առնել, եւ յայն տարակուսանս գոլով, լուաւ եւ զստուգութիւն միաբանութեան Նախչուանու եւ Խօյու իշխողացն, թէ բազմութեամբ զօրաց գան ի վերայ իւր: Վասն որոյ դարձ արարեալ անտի եկն եւ բանակեցաւ մօտ առ բերդն Երեւանու: Եւ զամենայն զերկրականսն ժողովեալ ետ ի բերդն եւ ի պարիսպ սրբոյ Աթոռոյս: Զհետ որոյ եկեալ նոցա եւ պատեբազմեցան ընդ միմեանս, յորում մարտի յետ ոչ սակաւ արիւնահեղութեան, պարտեցաւ սա եւ եմուտ ի բերդն: Իսկ նոքա փոքր մի բայակայ ի բերդէն բանակեցան:

Եւ յետ Բ /2/ աւուր պատարագին թուղթ գրեաց առ մեզ Խօյոյ իշխողն՝ բարեկամութիւն ցուցանելով եւ միամիտ առնելով: Բայց յետ քանեւ աւուրց թողեալ զճանապարհն, ընդ որ եկեալ էին, յանկարծ յայս կողմն դիմեցին եւ չեւ եւս Հասեալ իշխողացն, մերձ ի սուրբ Աթոռս, յառաջոյ եկեալ անասնձ զօրքն զանդեայսն եւ զամենայն լծկաւսն մեր եւ վանորէիցն եւ գեղջս մերոյ, յաւարի առին, Հանդերձ այլովք վնասուցմամբ:

Ապա Հասեալ իշխողացն, վրան Հարին ի Հարաւակողմն սրբոյ Աթոռոյս, եւ իջեւանեցան անդ: Ուստի յանհնարին տարակուսանս մնաք, եւ ի յղեն նոցա առ մեզ զմնալս ի ծառայից իւրեանց, մեք զբ /2/ վարդապետս յղեցաք եւ թուղթս գրեցաք, թէ այս ոչ է պատուոյ ժամանակ: Ըստ որում թշնամութիւն գոյ ընդ մէջ ձեր եւ իշխողին մերոյ, եւ մինչ յառաջ զմեզ միամտեցուցիք, այժմ ոչ վայելէր ձեզ զայս աւարառութիւն ի մէնջ:

Այժմ դուք զայդ աւարն դարձուցէք եւ մեք յետոյ զձեր բարեկամութիւնն առնելոց եմք, թեւս Հեռի իցէք: Այսպիսի բանից եւ մարդկանց երթեւեկութիւն լինելով իբր յերիս ժամս, ապա այցելութիւնն Աստուծոյ վերաժամանեալ, ի վեր առին զվրանսն եւ ելեալ ի բաց եղեն ի մէնջ, որք թէեւ զտասւորսն ոչ դարձուցին, սակայն եւ զայլ գվնասուր վնաս ոչ գործեցին առ սուրբ Աթոռս: Փառք եւ գոհութիւն խնամածութեանն Աստուծոյ, զի մեծագոյնս մրրիկ էր, որ այնքանսիւքն իբր սակաւ վնասուք էանց ընդ մեզ][1]:

Եւ սա ելեալ արտաքոյ բերդին պատերազմեցան ընդ միմեանս, եւ յետ ոչ սակաւ արիւնահեղութեան, պարտեցաւ եւ եմուտ ի բերդն, իսկ նոքա ի բաց եղեալ բանակեցան Հանդէպ բերդին: Եւ յետ աւուրց թողեալ զայն Հանապարհ ընդ որ եկեալ էին, յանկարծ յայս կոյս դիմեցին, եւ չեւ եւս

[1] Բնագրում ջնջված է:

Հասեալ իշխողացն մերձ առ սուրբ Աթոռս, յառաջոյ եկեալ անսանձ զօրքն զանդեայսն եւ պլծկանսն մեր եւ գեղջ մերոյ յաւարի առին՝ արտաքոյ կամս իշխողացն: Ապա եւ իշխօղքն Հասեալ Հեռի անցանելով ի պարապէ սրբոյ Աթոռոյս ի Հարաւակողմն, մերձ ի սուրբ Գայիանեայ վանսն, վրան Հարին եւ իջեւանեցան՝ մարդ յղելով առ մեզ իբր զի ելանիցեմք առ ինքեանս: Այլ մեք գրեցաք նոցա, թէ յայսպիսի ժամանակի ոչ է կարելի այդ լինել, բայց մեր բարեկամութիւնն երբ եւ իցէ լինելոց է, թէեւ Հեռի իցէք:

Ապա ի վերահնամ տեսչութենէն ազդեցեալ, դեռ ոչ լրանալով ժամու միոյ, ի վեր առին զվրանսն եւ Հեռացան ի սրբոյ Աթոռոյս, եւ ընդ ճանապարհն Բայազտոյ դարձան ի տեղիս իւրեանց:

Զկնի այնորիկ եւս տակաւին ոչ դադարեցաւ իշխօղն երկրիս, այլեւ ի կողմանց զօրս ժողովեալ գնաց ի վերայ Նախչուանու ինդրել զվրէժ պատուհասեան իւրոյ: Բայց ունայն դարձաւ ի յուսոյն: Իսկ այսոքիւք կրկին եւ երեքկին Հեծելաշարժութեամբքս, եւ մանաւանդ թշնամեացն յարուցմամբք թէ քանի վնասք եւ նեղութիւնք Հասին երկրիս եւ սրբոյ Աթոռոյս, ի գիր արկանելն երկարի յոյժ:

Զայն տարի այնպէս ցաւօք անցուցանելով, ոչ ձեռնհաս եղեալ ի գրել զթուղթ առ յառկեղ սիրելիդ, յայսմ ամի եւս մինչ ընկալաք գլեռին թուղթդ եւ ծանեաք զբարի ինդիրդ, թէպէտ եւ գրեցաք Բասրայու գործակալին մերոյ՝ պարոն Յովաննէսին Բէթզէհէմեան, զՀասանին թղթոյն քոց առ մեզ, որ ծանուցէ քեզ, բայց մեր առ քեզ թուղթ գրելն առանց արտադիրական ինչ պատասխանւոյ անդէպ վարկաք, խորհելով թէ թերեւս ի
1725 ինդրելոցդ//դիր ինչ ի գլուխ տարցուք եւ ապա գրեսցուք ինչ սի բելուդդ:

Այլ ի յամառանն եւս Աղայ Մահմատ խանի յառաջ շարժիլն ի Թարուէզ եւ խուժադուժ լէզկեաց կրկին յառնելոյ Համբաւն ոչ սակաւ ձախորդութիւնս ածին ի վերայ մեր, թող զտիրողայ մերոց զանկարգօրէն վարեցմունսն, վասն որոյ վարանեալ մնաք եւ անհանգիստ կենօք Հասաք մինչեւ ցայժմ: Եւ զի կարի ընդ երկար եղեւ յամեցումն պատասխանւոյ մերոյ, վասն որոյ զայլեւս անագանեցն արտաքոյ քաղաքավարութեան գիտելով, այժմ Հարկաւորեցաք գրել զայնոսիկ առ բարեպաշտ սիրելիդ:

Արդ, ընդ այլ ամենայ բանից ծանուցմանն, յիշեալ էիր զվախճան կենաց բարեպաշտուհի ամուսնոյն քոյ եւ Հոգեւոր դստեր մերոյ՝ ի Տէր Հանգուցեալ Գիւլիստան խաթունին, եւ ծանուցեալ էիր զդառն կսկիծ եւ տխրութիւն սրտի քո վասն նորա, զոր թէպէտ յառաջադոյն լուեալ եւ ցաւեցեալ էաք, որոյ սակս եւ զմխիթարութիւն իսկ գրեալ, սակայն ի քոյդ աղէտալի գրութեանդ առաւել եւս մորմոքեալ ճմլեցաւ սիրտ մեր: Բայց զի՞նչ օգուտ յառաւել կսկծմանէն: Քրիստոս ամենաողորմ Տէրն մեր Հանգուցէ զնա յարքայութենէն երկնից եւ սուրբ Հոգւովն զվշտացեալ սիրտ քո միսիթարեսցէ, եւ լիցի քեզ խնամիչ, կազդուրիչ եւ սիրիչ:

Իսկ մինչ ամէն ունէաք ի վերայ այդմ կսկծեցուցիչ լրոյ, զուրախական ինչ լուր լսել ի կողմանէ ձերմէ առ տարաբախտութեան մերոյ եւ մանաւանդ վասն մեղայ, փոխանակ բերկրականին վերստին եւս զաղէկիզիչ եւ զողրալի բօթ լուաք, այս է՝ զգագաթեր դառն Համբաւ մահուան ազնիւ սիրելոյն մերոյ եւ մուերիմ գործակալին սրբոյ Աթոռոյս, բարեմիտ աներին քո՝ աստուածաբարոյ եւ Հեղամիտ պարոն Խաչիկ աղային Առաքելեան, զոր նորին եղբայր պարոն Գրիգորն եւ որդի աղայ Մովսէսն էին գրեալ: Որով յիրաւի մոռացաք զայլ ամենայն ցաւս մեր եւ ստացաք զնոր կսկիծ

մեծագոյն, ըստ որում գերազանց էր նա, քան զբազումն՝ բարեպաշտութեամբ եւ բարեգործութեամբք, օգտակար բազմաց եւ Հառատարիմ գործակից եւ Հոգացօղ իրաց սրբոյ Աթոռոյս եւ աթոռայնոցս, ընտանեբար ասպնջական, վասն որոյ եւ մեզ յաւէտ սիրելի:

Ուստի առ՛ղ անբախտութեան սրբոյ Աթոռոյս եւ մեր, որ այնպիսի պիտանեգործն անձն անագան գտեալ, կանուխ եղեւ կորուսեալ: Մանաւանդ այս է մեծ ցաւ սրտի մերում, որ լուսաՀոգին այն քանիցս գրեաց եւ ասդ այս է մեծ ցաւ սրտի մերում, որ լուսաՀոգին այն քանիցս գրեաց եւ ասաց այս է մեծ ցաւ սրտի մերում, որ լուսաՀոգին այն քանիցս գրեաց եւ աս

զորմութեան եւ գթութեան իւրոյ ի վերայ քոյ եւ ի Հոգի Հանդուգնեալ կենդանագին քո, քաւեսցէ զանցանս ձեր եւ Համարեսցի ի թիւս արդարոցն սիրելեաց իւրոց, նոցին փառացն եւ պսակացն արժանացուցանելով:

Իսկ ի Բասրայու Յովհաննէսն եւս գրեալ է մեզ զայն դրամոց Հասանիլն ինքեան, եւ զիւր փոխիցայ առնելն ի Գօլիս՝ Հասանիլ նուիրակին մերոյ Մինասա վարդապետին: Սակայն որովհետեւ երկիրն օսմանցւոց ի պատճառս մեծի մուրտին խռովեալ է եւ տուրեւառութիւնն դադարեալ, վասն որոյ Մինասա վարդապետն դժուարաւ գտանի զհաւատարիմ փոխիցայ տուօղս, մանն մանն յղէ, եւ անագան Հասանին առ մեզ: Այլ որպէս եւ իցէ, Հասանեցոյց է, եւ մեք Աստուծով ըստ բարւոք կերպի մատակարարելոյ եմք:

Եւ ի կողմանէ յառաջագոյն առ մեզ Հասեալ ԺԵՒ /15000/–ին, որ գրեցաք սիրելոյդ զորպիսաբար սահմանելն մեր զժամուցս եւ զլուսագինս տալ, եւ խոստացաք ի տարեգլխին զպաշտամանդ եւ զհայկերոյթ առնել մինչեւ յանցեալ տարին, թէ սրբոյ Աթոռոյս եւ թէ վանորէիցն եւսաք, եւ մինչեւ ցայժմ ի սուրբ Աթոռոջս անխափան կայ նոյն սահմանն: Բայց յանցեալ ամի տարեգլխին ոչ յաջողեցաւ առնել զպաշտամանդսն եւ զհայկերոյթն, որպէս եւ ոչ այժմ, սակս վրդովմանն մերոյ: Այլ զկնի սուղ միջոցի կատարելով խոստումն մեր, գրելոց եմք սիրելոյդ, Հանդերձ առաջնորդօքն զթութեամբ օրհնութեան եւ միամտութեան:

Թէպէտ եւ յանեցաւ այս, որոյ սակս եւ գուցէ սրամեղութիւն լինիցի աղնուդդ, բայց խնդրեմ երկայնամիտ լինիլ փոքր մի եւս եւ իմանալոց ես զկատարումն:

Ծանուցեալ էիր եւ զԻԵՒ /25000/ ռուփի ի կալկաթայ ի կումպանումն ինկլիզաց[290] դնել տալոյ, ձեռամբ Հոգելոյս Խաչիկ աղային եւ եղբօր նորա՝ սարգսն Գրիգորին եւ որդւոց նոցա՝ աղայ Մովսէսին եւ Յովհաննէսին եւ Աստուածատուրին, ի տարին Ճ /100/–ին ութն մուտաթով, որ է ի կողմանէ քո եւ Հանգուցեալ ամուսնոյն քո՝ Գիւլիստան խաթունին Հոգեբաժին, եւ մշանջենաւոր վախճ արդիւնաբեր՝ պատճառ յիշատակի: Որոյ ս զգաւ
1727 պարոն Գրիգ/գորն եւ աղայ Մովսէսն եւս էին գրեալ, ծանուցանելով եւ զմիոյ տարւոյ մուտաթն առնուլն եւ յանձնելն նուիրակ Եփրեմ վարդապետին: Ուստի եւ մեք արժան եւ պատշաճ Համարեալ յատկապէս վասն այնր եւ արծաթեայ չքնաղաչէն ջահին զշքեղազարդ թուղթ օրհնութեան եւ շնորհակալութեան գրեցաք ի վերայ մեծագործ սիրելոյդ, որպէս տեսանելոց ես: Բայց ունիմք աստ յայմ կողմանէ զերկու ինչ խօսիլ:

Առաջինն այս, որ սիրելիդ գրես, թէ ԻԵՒ /25000/ ռուփին դնել ետու ի կումպանումն մշանջենապէս մնալ վասն մշանջենաւոր յիշատակութեան: Իսկ պարոն Գրիգորն եւ աղայ Մովսէսն ի թղթի իւրեանց պիտուն տարի ժամանակ գրեն եւ զկատարածն եւս ոչ պարզեն, որ այս քո գրելոյն ոչ Համեմատի, զոր գրես, թէ վասն մշանջենաւորութեան եղու:

Եւ երկրորդն, այս, զի ըստ քո եւ իւրեանց գրելոյն, որ ի կումպանիցն ասնատ են առեալ [թէպէտ եւ լուսահոգի Խաչիկ աղայն վախճանեալ է], ինքեանք մնացորդքն պարտին մեզ վկայութեամբք տեղոյ իշխանացն թուղթ տալ, որ մեք եւս նոցա վէքիլական թուղթ տայցեմք՝ վկայութեամբք գլխաւոր եպիսկոպոսաց սրբոյ Աթոռոյս:

Իսկ նոքա վասն այսր բան ոչ գրեն, այլ թողուն ի նուիրակէն իմանալ, բաս որում նուիրակն վերաՀասու է: Եւ նա թէպէտ զակսեցմանէ այնր բանի յառաջագոյն գրեալ էր, սակայն զկատարմանէն եւ կամ զլուսաՀոգի

Խաչիկ աղայի մահուանէն դեռ բան չէ գրեալ, եւ թէ գրեալ եւս իցէ, թուղթն մեզ չէ Հասեալ: Եւ մեք Համարելով թէ նա յայսկոյս ուղեւորեալ իցէ, դիտեմք գալստեան նորա, որ զայս եղելութեանցս որպիսութիւնն պարադայիք պատմեացէ մեզ:

Զայսոսիկ գրեցաք այժմ պարոն Գրիգորին եւ աղայ Մովսէսին եւ քեզ՝ խոհական սիրելոյդ եւս գրեմք, զի որպէս պատշաճ է առնել գրեսցես նոցա եւ մեզ, զի այնպէս արասցուք, որ բանն Հաստատեսցի, եւ միամտեալ մեր, արձանացուցուք ի քեօթուվն մեր առ ի գիտել ապագայից:

Իսկ վասն ԷՒՔՃ /7200/ ռուփւոյ ԲՒՌՃ /2500/–ին, որ խնդրեալ էիր, թէ ոչ փարայ փարայ, այլ միանդամայն տալ եւ այլն: Յիրաւի, բարեմտութեամբ է խնդիրդ եւ նոցա այն ոչ է օտարաց, սակայն թուի թէ զկացուցենէ սոցա անտեղեակ ես կամ թէ զմերս օգտակար խորհուրդ այլեւայլ կարծեօք իմանաս: Բայց եթէ քաջ վերաՀասու լիցիս, գուցես զդիտումն մեր՝ Համաձայն քոյդ բարի դիտաւորութեան: Քանզի միտք քոյ այն է, զի միաբանքն ամենեքեան շահիցին ի քէն եւ գոՀունակ եղեալ յիշեսցեն ի սուրբ պատարագս եւ յաղօթս: Մեր կամքն եւս այն է:

Այլ որ որպէս վասն վանորէից առաջնորդացն գրեալ եմք, թէ երբեմն երբեմն փոփոխին եւ արդիւնքն ի միոյն խարճեցեալ ոչ մնայ միասին, որ ի բաղում աւուրս յիշատակութիւն լիցի, այսպէս եւ զաթոռալոցս գիտեա, զի մշտապէս փոփոխաբար ոմանք արտաքոյ ի գործս դնան եւ ոմանք ասա լինին: Ապա եթէ ի միում նուագի բաժանիցի միանգամայն ասա եղելոցն, արտաքոյ գտանելեացքն անբաժին մնան եւ մինչ գտնայցեն ի սուրբ Աթոռս, նոցա ոչ լինի պատճառ յիշատակելոյ:

Նմին իրի այնպէս բարւոք Համարեցաք, որ յամենայն աւուրս պատարագի ժամարարացն ժամուց տրիցի, զի Հանապազ եւ իրաքանչիւր որ մանաւորեսցի, եւ այս ոչ թէ ի կարճ ժամանակի, այլ ահա Գ /3/ տարի է, որ լինի եւ ի քանի տարիս եւս լինելոց է, որով եւ ամենայն միաբանքն մեծապէս շնորհակալութեամբ օրհնաբանք յիշատակօղք եւ աղօթաւորք են վասն քո եւ Հանգուցեալ կենակցին քո եւ Համայն ննջեցելոց քոց եւ կենդանեաց:

Մինչեւ ցայժմ տուեալ արդեանցդ նոցա բաժանին այսպէս՝ մնատկարարութիւն առնելն եմք ընտրեալ բարեդոյն Համարելով: Բայեւս եւ խաղաղութեամբ մինչ նուիրակն գայցէ, զոր ինչ ի կողմանէ ԻԵՒ /25000/ ռուփւոյ արդեանցն բերցէ, զայն ըստ գրեցելոյդ արասցուք, ապագայիցն օրինակ առնդելով այնպէս առնել ի վերադարձման իրաքանչիւր նուի-
1728 րակին վիճակիդ: Գրեալ էիր եւս, թէ նա//րապէս ԸՒՃ /8800/ ռուփի գրեալ եմ, որ տան վաքլին, Հասուցանել ի սուրբ Աթոռդ, որոց ԲՒ /2000/–ըն վասն վանորէից եւ ԸՃ /800/–ըն միաբանաց քառասնից, եւ սակս ՋՒ /6000/–ին խնդրեալ էիր ի վերայ Հիսիսայն կողմանն իցէրին զվերնայարկս շինել տալ ի տեղիս բնակութեան միաբանիցն յամարային ժամանակին, խոստանալով զի ի կատարմանն ՋՒ /6000/ ռուփի եւս տացես:

Եւ դարձեալ խնդրեալ էիր զվարժապետ մի նատուցանել ի վանս սրբոյն Գայիանեայ՝ ուսուցիչ արտաքնոց գրեանց, որ թէ աստուստ խնդրողաց եւ թէ յայրուստ եկողաց, թէ վանական իցեն եւ թէ աշխարհական, անխնայօրէն դաս ասացէ եւ այլն: Խոստանալով եւ նմա վարձ՝ ի տարին ԵՃ /500/ ռուփի: Զորս խնացաք եւ յոյժ Հարկաւոր եւ մեծամարժ Համարելով զկամեցեալդ, Հաւանեալ Հաճեցաք: Եւ զի ստիպեալ եւս էիր,

թէ շուտով ի գլուխ տարցես, վասն որոյ գրեցաք ի մեծն Պօլիս եւ բերել ետուք անտի զվարժապետ տիրացու Թէոդորոս սարկաւագն:

Իսկ զմենգակատուն սրբոյն Հռիփսիմեայ որովհետեւ յանցելում ամին սկսեցեալ էր եւ իսկեալացքն կառուցեալ կային, եւ չէր թերակատար Թողլի: Վասն որոյ մինչեւ ի յուլիս ամին զայն ասարտել ետուք, որ է յիշատակ Հանդուցեալ Խաչիկ աղային, որպէս եւ եղբօրն `նորա՝ պատուն Գրիգորին եւ որդւոյն՝ աղայ Մովսէսին գրեցաք:

Նոյնպէս եւ ի սեղանատան վերնայարկացն եւս սակաւ ինչ թերի գոյր, զայն եւս լրացուցաք ի յօգոստոսի ամսեանն: Ապա ջանացաք ըստ խնդրոյն քո ձեռնարկել տալ ի վերնայարկս խցիցն: Բայց որպէս իւրաքանչիւր խուցք ունին զարահս, նոյնպէս եւ վերնայարկքն ունելոց են զարահս: Իսկ առաջի վերին սրահացն հարկաւորապէս ճանապարհ է պիտոյ վասն անց եւ դարձ առնելոյ: Եւ այս `ներքին խցից եւ սրահից տանիքն `նեղ գոլով, ոչ ունին բաւականութիւն ճանապարհի: Վասն որոյ հարկաւորեցաւ `նախ զվիսխայինն որմն խցիցն քակել եւ Բ /2/ գազ տեղի ի մէջ ձգելով, յետս դնել զորմն, որ խուցքն եւ տանիքն ընդ արձակեսցին, եւ ապա ի վերայ `նոցա զվերնայարկս շինել եւ ճանապարհ թողուլ առաջի, որոյ շինելեաց աղագաւ եւ զնիւթ պատրաստել տայաք: Այլ զի ամառան մեծ մասն անցեալ էր, եթէ քակէաք զյետինն որմն խցիցն, `նորոգ դնելի որմն ոչ ի գլուխ հասանէր եւ ձմեռն ի վերջ ժամանէր: Ուստի թողեալ եղեւ գարնանն, զի յայնժամ սկսանիցիմք զշինուածս, որ `նախապէս այս `ներքին խուցքն եւ տանիքն ընդարձակեցին, եւ ապա ի վերայ `նոցա վերնայարկքն շինեսցին ըստ խնդրոյ բարեմիտ սիրելւոյդ:

Եւ վասն արտաքնոց դասասացութեանն, զոր գրեալ էիր ի վասն սրբոյ Գայիանեայ լինիլ, թէպէտ բարի է միտք ազնուոյդ, բայց այնպիսի գործառնութիւն անդէն ոչ առնու զհաստատութիւն եւ ոչ տեւէ ընդ երկար, զի որպիսութիւն անտերունչ երկրիս, որ ի բազմից անգամ վրդովիլն ի խռովութեանց պէսպէս վնասք յառաջանան, մեզ եւ ամենայն տեսողաց յայտնի է, ասա մի առ մի գրելն առասել եւս երկարէ զերկարութիւն թղթոյս:

Այլ ի կարճոյ զայս իմա, զի այն գործ բաց ի `ներքին պարսպէ սրբոյ Աթոռոյս, յայլ ուրեք ոչ վարի եւ ոչ արդիւնաւորի: Ապա ասա ի կարգի արեւելակողմն շինուածոյն մեծ վերնայարկ մի գոյ ի վերայ մեծի սրահի, որ եւ յառաջն դպրոց էր ամարային ժամանակի, յետոյ յայլ տեղոջ դպրոց շինեցաւ եւ այն խանգարեցաւ վասն Հռութեանն: Այժմ մինչ իմդիր ես արարել, պատշաճ տեսանեմք զայն `նորապէս շինել տալ՝ յարմար դպրոցի, որ `ներքին շինուածն վասն ձմեռան լիցի եւ վերինն վասն ամարան: Որպէս զի
1729 յառաջին դպրոցին մանկունք զաղմոս, // զշարականն, եւ զկտակարան եւ զայլ այնպիսի գրեանս դաս առցեն եւ ընթերցցին: Իսկ ի `նորոգ շինելի դպրոցիս շահաւասակ անձինք զքերականութիւն, զտրամաբանութիւն եւ զայլ արտաքին գրեանս ուսցին:

Առ այս մասնք Հաճութեան սիրելւոյդ, որ եթէ Հաճիցիս, անյապաղ ծանուսցես մեզ, եւ մեք փոյթ կալցուք ի կատարել: Եւ յիշեալ վարժապետ Թէոդորոս սարկաւագն, որ ի յուլիսի ամսեանն էհաս ի սուրբ Աթոռս, ըստ որում շուն սաստիկ էր յայնմ ժամանակի, հիւանդացաւ եւ եկաց հիւանդ մինչեւ ի `նոյեմբեր ամիսն, անտի եւ այսր յառողջութեան կողմն է, որում սկանիլ տալոց եմք դաս ասել խնդրողաց:

Ի զրաւ բանիցս այսոցիկ զայս գիտես իսկապէս սիրելիդ իմ, զի դու օրհնեալդ յԱստուծոյ, որ յայսպիսում ժամանակի այդքան լիալիր տրամք օգնեցեր սրբոյ Աթոռոյս եւ յառուկ բարերար եւ երախտաւոր երեւեցար մեզ, եւ մեք կարգաւոր գոլով եւ զքրիստոնէական խղճմտանս ունելով, յիրաւի պարտական վարկեալ զմեզ մեծագոյն հոգս ունիմք կատարել զինդիրս բարեպաշտութեան քո, զի զերծ լիցուք ի պարտականութենէ: Բայց գի մնաքականացու եմք եւ ոչ գիտեմք, թէ այդեօք յաջողի՞ մեզ զդիտեալն մեր վճարել, վասն որոյ կտակօրէն ի թուղթ աւանդեալ ունիմք զորքանութիւն տրոցդ եւ զբարի խնդիրս քո, զորս եթէ կենդանի մնայցեմք, մեք կատարելոց եմք: Եւ թէ կանխաւ ժամանեսցէ ինձ մահ, հետագա յաջորդն մեր, տեսանելով զկտակս, ցուցանելոց են զվերինն մեր:

Ապաքէն այսու գիտելով, թէ մեք որքան ի կենդանութենեան եմք, չեմք վերջանալոց ի փութոյ կատարման խնդրոց քոց, միամիտ կացցես՝ վասն յամելոյն երկայնամիտ լինելով:

Տպագրութիւն Հարանոցին աւարտեցաւ վաղապէս, բայց վասն ոչ շուտով չորանալոյ մրոյն, անագան կազմեցաւ եւ յետ կազմելոյն եւս այլովք ծանր հոգւոք պաշարեցեալ մեր, ոչ ձեռնհաս եղաք շուտով յղել: Այլ այժմ ահա զերկու հատոր յղեցաք ի Բասրայ ի ձեռն պարոն Յովաննէսին Բէթզէհէմեան՝ հասուցանել առ սիրելիդ: Եւ վասն այն երկու միայն յղեցաք, զի մի յամեսցի ի ճանապարհին, յետոյ զբազումն յղելոց եմք: Եւ թէ գիա՛ րդ թանձր եղեն դրութիւնք մեծի մասին Հարանոցին ի սկսանիլ տպագրութեանն, գիտելով մեր զանկատութիւն ի պատրաստի եղեալ բարակ թղթոյն, գրեցաք ի մեծն Պօլիս յայնմ տեսակէ Բ /2/ բեռն եւս յղել, զոր եւ `նուիրակն յղեալ էր, բայց ի ճանապարհին ի ջուր անկեալ եւ ապականեալ էին բեռինքն, որ ոչ եւս պիտոյացան ի տպագրիլ, որ մեծ ցաւ եղեւ մեզ, ապա հասս թղթով տպագրեցաք զմացորդն, բայց ի սակաւուց: Եւ ի Մաշտոցն տակաւին չկարացաք ձեռնարկել յաղագս շփոթիցն երկրիս, զորս ի վերոյ յիշեցաք եւ ի `ներքոյ եւս յիշելոց եմք: Բայց առաջագրեալ ունիմք, եթէ յաջողեսցէ Տէր եւ զայն եւ զայլս տպագրել:

ՋՊետրոս չերիցու յամառիլն եւ զՀատ տակաւսաց դեգերիլն, որ ծանուցեալ էիր, մեք զոր ինչ բարին էր `նմա, առաջագրեցաք եւ զգուշացուցաք յանկարգութենէն, այլ զի ինքն կամաւ կորուցեալ է, արիւն իւր ի գլուխ իւր լիցի, մեք եւ դու անպատիժ եմք այսուհետեւ:

Եւ զորպիսութեանց երկրիս եւ կողմանցն իմա, զի յամսրանն Աղոյ Մաշմաո խանն `ներքինի բազմամբոխ զօրօք յառաջ շարժեցեալ մերձ ի Թարուէզ, զտեղւոյ բնակիչն փախոյց անտի եւ ինքն բանակեալ ի Մուշկետմբար կոչեցեալ վայրին, մարդ եւ թուղթ առաքեաց առ իշխօզնն իւրաքանչիւր երկրաց, եւ ի `նոցանէ մօտակայքն գնացին առ `նա, եւ Հեռաւորքն մարդ եւ ընծայս յղեցին՝ հպատակութիւն ցուցանելով: Մնաց Արցախու իշխօզն ապստամբ ի `նմանէ, եւ ի վերադառնալ `նորին զերեքտասան Հազար լաղկիս բերեալ ի Կովկասու եւ խառնեալ ընդ զօրաց իւրոց, աւելի

քան զքսան հազարօք եկին ի վերայ Նախչուանու եւ պաշարեցին զբերդն ի քանիս աւուրս, յորոց եւ շրջակայքն եւ մեք ոչ սակաւ կասկածանս կրէաք: Այլ ինամքն Աստուծոյ այսպէս յաջողեաց, որ այս երկրի իշխողն զօրաժողով եղեալ եւ ընդ Խոյու իշխողին միաբանեալ գնացին ի Նախչուան եւ մինչ մերձ էին նոքա առնուլ զբերդն, հասին սոքա եւ պատերազմեցան ընդ նոսա, զոմանս ի սուր մաշեցին եւ զայլսն վանեցին անտի: Փառք եւ գոհութիւն բարերարին Աստուծոյ, որ մինչ ցարդ պահպանեաց զերկիրս եւ զսուրբ Աթոռս ի մեծաց վտանգից: Յապայն եւս ողորմութեան նորին լիցուք յանձին:

Եւ ի Մաշտոցն տակաւին չկարացաք ձեռնարկել յաղագս շփոթիցն երկրիս, զորս ի վերոյ յիշեցաք եւ ի ներքոյ եւս յիշելոց եմք: Բայց առաջադրեալ ունիմք, եթէ յաջողեսցէ Տէր եւ զայն եւ զայլս տպագրել:

ՉԳեորգս չերիցու յամառին եւ զհետ տոկոսեաց դէգերին, որ ծանուցեալ էիր, մեք զոր ինչ բարին էր նմա, առաջադրեցաք եւ զդուշացուցաք յանկարգութենէն, այլ զի ինքն կամաւ կորցեալ է, արիւն իւր ի գլուխ իւր լիցի, մեք եւ դու անպարտ եմք այսուհետեւ:

Թարձեալ եւ զայս ծանիր բարեպաշտ սիրելիդ մեր, զի Ջուղայեցի Ստե-
1730 փաննոսեան, որ է քահանայ սրբոյ // եկեղեցւոյն Ձերոյ եւ քեզ ծանօթ եւ սիրելի, յաղագս խաստագոյն տառապանացն Ջուղայու, զորս գիտէք, ի նախանձեալ ամին եղեալ անտի դիմեալ էր յայդկոյս եւ ի Բուշեռաւ թուղթս էր գրեալ առ մեզ, ծանուցանելով զորպիսութիւնսդ իւրեանց, եւ խնդրելով գրել ինչ առ ձեզ վասն իւր: Ուստի եւ մեք գրեմք աձա, զի նա քանի ամօք յառաջ եկն ի սուրբ Աթոռս եւ առ միջոց մի եկաց աստ եւ որքան նկատէին մեր էր, տեսաք զնա համեստ անձն եւ խոհեմ քահանայ, որ եւ պատմէր զսիրելոյդ՝ մեծ սէր եւ ինամն ունիլ առ ինքն:

Ապա նովին սիրովդ եւ ինամածութեամբդ եթէ եկեալ իցէ նա յայդս, ընկալցիս եւ բարերարացես, որպէս վայելուչն է աղնուաբարոյութեանդ, եւ եթէ չիցէ արգելուիծ ինչ, հաճեսջիք ընդ քահանայութիւն առնել նորա ի յօրհնեալ քաղաքդ, մինչեւ աւեսցուք թէ Աստուած զի՞նչ այցելութիւն իցէ առնելոց վշտալի երկրացս:

Վերջապէս խնդրի ի յատկել սիրելոյդ զճշմարիտ սէրդ եւ զհաւատարմօրէն բարեջանութիւնդ առնուազ ունիլ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, եւ սիրանիշ գրոլոգ Հարազատականս միսիթարել զմեզ:

Ողջ լեր ի Տէր. եւ շնորհք սրբոյ Աթոռոյս եղիցի ընդ քեզ եւ ընդ քոյայինսն ամենայնս: Ամէն:

Գրեցաւ յամի Փրկչին 1791 եւ ի թուականիս մերում ՌՄՆ ի դեկտեմբերի ԼՇ, ի լուսակազմ Աթոռս սուրբ Էջ[միածնի]:

Սիրով բազմաւ եւ հոգեպարար շնորհիւ քրիստոսանէջ տեղւոյս ողջոյն եւ օրհնութիւն տամք սիրելեաց մերոց եւ հարազատ որդւոց սրբոյ Աթոռոյս՝ օրհնեցելոյ քաղաքիդ սրբանուէր քահանայիցն, ազնուամիտ իշխանացն եւ համայն բարեպաշտ ժողովրդոցն առհասարակ, մեծաց եւ փոքունց, յանձնելով զամենայսն ի խնամս եւ յողորմութիւնս կենաց ի Տէր[291]:

Ձեռ. 4482, էջ 1723–1730:

1730 1555 1791 թ. 31 դեկտեմբերի – Թուղթ ի Բաղդատ առ Մարգար ազգային, ի պատասխանի յայտ ամի Հոկտ. ԺԲ (12) գրեալ Թղթոյն վասն ոմանց իրաց:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ բազմաւ, քրիստոսանուէր սուրբ ողջունիս եւ հոգեզուարճ շնորհիս սրբոյ իշմանն տեղւոյս նորին ծանուցումն լիցի իսկապէս սիրելոյդ մերում եւ հաւատարիմ որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս, բարեպաշտ եւ մեծահաւատ, ազնուական եւ պերճապատիւ պարոն Մարգար աղայիդ, զօրացելոյ ի Տէր: Զի յամսեանն Հոկտեմբերի ԺԲ /12/ գրեցեալ թուղթ աղնուդ ժամանեաց առ մեզ ի դեկտեմբերի ԻՀ /28/: Որով գիտացեալ զողջութենէ եւ զբարեկեցութենէ քումմէ, ուրախացաք:

Գրեալ էիր վասն Թիֆլիզեցի ի Բասրայ վախճանեցեալ Դաւիթ բէկի կայիցն, թէ զի՞նչ է հաստուցեալ բանակատարն նորա յայդր նորին վարիսացն, եւ հերձուած նենգաւոր չիք Ղուկասն ի ծածուկ առեալ, ջանացեալ է զխոստմունսն եւ զպարտսն եսայուն արգելուլ: Իսկ դու, օրհնեալդ, ԳԻ /3000/ զուռուշ առեալ ես եւ զմնացեալն եւս Հոգաս առնուլ: Որոյ աղագաս շնորհակալ եղաք սիրելոյդ, զոր Աստուած օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ ի յաջողութեան պաշեսցէ եւ բոլ հաւատարմօրէն Հոգացողութենդ վարձատրեսցէ: Խնդրեմք, զի եթէ մինչ ցայժմ բանն չիցէ վճարեցեալ, կատարումն տացես, որպէս եւ խոստանացար եւ ծանուցես մեզ:

Ծանեաք եւ զգրեալդ ի կողմանէ քեռդ որդւոյն, որ մեզ ոչ սակաւ ցաւ եղեւ: Աձա բաւականապէս խնացեալ ես զաղայական վարս նոցին, զինչ եւս գրեցիր, Աստուած զգաստութիւն տացէ նոցա ճանաչել զլաւն եւ զվաթսարն, եւ օգտակարին հետեւիլ:

Ջնուիրակէն մերմէ եւս, որ զորպիսութիւն ինչ էիր գրեալ, խաստանալով եւ եւս գրել, զոր ինչ լսիցես, առ այն եւս շնորհակալ եղաք: Ըստ գրեցելոյդ յուսամք յառաջիկայ ժամանակիս լսել զՀամբաւ ելմնելոյ նորա յայսկոյս:

1731 Սակս Ջուղայու առաջնորդին, զոր գրեալ // էիր, թէ գնացեալ է ի Բասրայ, խնացաք եւ զօրինակ մնաւարին, զոր յղեալ էիր, տեսաք եւ վիրաւորեցաք ի սիրտ եւ ի յոգի, աւա՛ղ բերմանց յետին ժամանակիս. յառաջն որպէ՞ս ակզբնաւորութիւն արարին եւ զի՞նչ յոյս ունէաք, այժմ զի՞ւ եղեւ: Աստուած ողորմեսցի եւ այցելութիւն արասցէ ամենավշտակիր ազգին մերում եւ մեզ միսիթարութեան դուռն բացցէ:

Գիտեցաք եւ զերկրորդ կոնդակին մերոյ Հասանին առ ձեզ: Եւ զառաջինն, զոր դարձուցեալ էիք, էհաս առ մեզ: Իսկ զգործակալէն մերմէ՝ պարոն Փանոսէն, զոր գրեալ էիր, թէ զգանձանակն ի վայր եղեալ է, եւ ասէ ոչ եւս առնեմ զգործս եւ այլն, նա ինքն ամենեւին բան չէր յիշեալ մեզ զայսմանէ: Բայց բոլ գրեցելոյդ պարոն Փանոսն ոչ է թարց իրաւանց, քանզի մինչ ձեր ամենեցուն Հաւանութենէն է նա ընտրեցեալ, եւ մեր կոնդակսն գործակալ կարգեցեալ, ոչ է պարտ ումեք զնա թողուլ եւ այլոց Հարցանել վասն կարգաց, այլ պարտին նմա Հարցանել եւ թէ գժուարին ինչ պատահիցի, նա եկեալ քեզ եւ պարոն Ալէքսանին Հարցցէ եւ ի միասին խորհիցիք եւ ընտրիցէք զարժանն առնելոյ: Ապա եթէ զգործակալն թողեալ ընդ այլոց խօսիցին, ի Հարկէ նմա խոժոռութիւն լինի, եւ յայնի իակ է սիրելոյդ, զի այդ անկարդ բան է: Բայց որպէս գրեալ էիր, թէ նայիմք գալստեան նուիրակին, զի իսօսիցիմք ընդ նմա վասն կարգադրութեան իրացս, մեք եւս այնմ նայիմք, որպէս եւ այժմ նուիրակին գրեցաք:

Իսկ սիրելւոյդ զայս գրեմք ահա, զի ըստ բարեպաշտութեանդ որպէս իրաւունք կարգին եւ օրինացն պահանջէ, այնպէս հոգ տարցիս իրին, որ անկարգութիւն չմտանիցէ ի մէջ եւ ի խղճէ մտաց ազատ լիցուք:

Եւ զորպիսութեանց երկրիս եւ կողմանցս թէ կամիցիս գիտել, Աղայ Մահմատ խանն, զորմէ յառաջ գրեցաք, թէ եկեալ է ի Թարտուիզ եւ այլն, նա զհպատակութիւն ընկալեալ յիշխողացն կողմանցս, բայց ի Իբրահիմ խանէն, յաշխանն դարձ արար ի Թէհրան, ժամադիր լինելով, թէ եւ ի գարնանն վերատին գալոց է: Յետ դարձման նորա, Իբրահիմ խանն զլեզկի Ուման խանն բերեալ ի Կովկասու ԺԳՒ /13000/ զօրու եւ ինքն եւս իւր զօրաքն ընդ նմա իբր ԻԳ /23/ հազարաւ եկին ի վերայ Նախչուանու բերդին եւ պաշարեցին զնա, յորոց եւ երկրիս եւ մեզ ոչ սակաւ կասկածանք գոյին: Այլ ի խնամոցն Աստուծոյ՝ երկրիս եւ Խօյու իշխողքն միաբանեալ, գնացին ի վերայ նոցա եւ պատերազմեալ փախուցին անտի: Վասն որոյ ներկայապէս ապահովացաք ողորմութեամբ Տեառն, յետոյ եւս պահպանութեան նորին յանձն եղիցուք:

Այժմ զայսոսիկ իմացեալ, զսէրդ եւ զսիրանիշ գիրդ անպակաս առնելով, ողջ լեր ի Տէր ամենայն քոյայնովքդ եւ շնորհք սրբոյ Աթոռոյս ընդ քեզ եւ ընդ քոյայինսն լիցի միշտ: Ամէն:

Գրեցաւ յամի Փրկչին 1791 եւ ի դեկտեմբերի ելիս, ի սուրբ Աթոռս էջմիածին:

Ձեռ. 4483, էջ 1730–1731:

1731 1556 1791 **Թ. 31 դեկտեմբերի** – Թուղթ առ Բաղդասար իշխանն վասն վայրաբանութեան Թիֆլիզեցի աղթարմայ չիք Ղուկասին:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ եւ քրիստոսական սուրբ ողջանիս ծանուցումն լիցի սիրելեացդ մերոց ի Տէր եւ հարազատ որդւոցդ սրբոյ Աթոռոյս, տիրանամատ մայրաքաղաքիդ Բաղդատու, սրբանուէր քահանայիցդ եւ բարեպաշտօն օրհնեալ իշխանացդ՝ ազնուական Մարգար աղային, պարոն Ալէքսանդր, պարոն Միքայէլիդ, պարոն Փանոսիդ եւ այլոց ընդ ձեզ եղելոց:

Զի նարդնիս Թիֆլիզեցի Քափանակենց Աֆանդիլի որդի Սահակն այսր յղեալ էր առ մեզ զօրինակ թղթոյ պատմութեան բարբաջանաց ախտարմայ չիք Ղուկասին Առաքելեան, որում եւ դուք վկայեալ էիք, թէ վայրաղօրանցն այն ի հոտեալ բերանոյն արտափսխեալ է, թէ կաթու
1732 դիկոսն զայն ինչ // ասաց ինձ: Զոր ի յընթերնուլն մեր յիրաւի կարեվէր խոցեցեալ ի սիրտ եւ յոգի: Քանզի զայլ կերպ զրաբանութիւնս եւ նախատինս տանելի է՝ յոտով աւետարանական բանին Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, թէ երանի է ձեզ, յորժամ նախատիցեն զձեզ եւ ասիցեն զամենայն բան չար զձէնջ զսուտ եւ այլն:

Բայց զամբիծ հաւատոյ եւ զուղիղ դաւանութենէ գրծաւորութիւն եւ վիճաբանութիւն զրաբանելն, անառանելի է ուղղափառաց: Ըստ այմ եւ այդ անիծելոյ ստոյգ չարութեամբ եւ նենգաւորութեամբ արարեալ վայրաջրութիւնն գժուարակրելի խին է մեզ: Եւ այդպիսի հերձուած անիծեալքն ոչ թողին զակնարկ չարաշահութիւնս, զորս ոչ գործեցին առ խղճալի ազգս մեր, այժմ զայդ են սկսեալ բամբասանս դնել հոգեւորական գլխոյն ի գայթակղութիւն խորհրդական անդամոցդ, թուի թէ եւ պիղծդ այդ ի պատմագումար սատանայախորհուրդ Միքայէլէն է ուսեալ, որ ի ստալից պատմագրեանն իւր զբազումս ի յուղղափառ սրբազան Հայրապետացն

եւ վարդապետացն մերոց եւ յիշխանացն պէսպէս զօրանջանօք երկաբնակ ցուցանէ աղգին, զի միամիտ ժողովուրդքն գայթակղեցին:

Այլ այդ չարալեզու պիղծ Ղուկասիդ մեզ Հանդիպիլն այպէս եղեւ, զի Թիֆլիզեցի Դաւիթ բէկն, որ ի Բասրայ վախճանեալ է, նորին եղբայր Աբէլն եւ միւս եղբօր որդի Փարսատանն մինչ ելեալ էին ի Թիֆլիզու գալ ատտ, օրհնեալ արքայն Վրաց ընդ նոսա թուղթ էր գրեալ մեզ՝ օժանդակել բանից նոցա: Վասն որոյ եւ մեք յանձն առաք գրել յայդր եւ ի Բասրայ զթուղթս, իսկ Աբէլն ոչ ունելով կարողութիւն յայդր գալոյ, զչիք Ղուկասն առաքդրեաց մեզ վաքիլ գոլ իւրեան: Իբրեւ իմացաք մեք զհերձուած լինին, ասացաք թէ մինչ զայն քացախն խառնէք ի բանս ձեր, մեք ոչ եւս թուղթ գրեմք: Այլ Աբէլն եւ այլք մերայինք աղաչեցին, թէ որովհետեւ Վրաց արքայի գիտութեամբն է, եւ այլ թուղթք եւս անուամբ նորա շինեցեալք են, ինդրեմք Հաճիլ եւ գրել: Ապա եւ մեք զիջեալ յաղաչանս նոցա Հաճեցաք, իբր զի մի վնաս լիցի խղճալի Աբէլին եւ եղբօր որդւոյն Փարսատանին, որպէս եւ նոյն ինքն Փարսատանն ականջալուր տեղեակ է այսմ բանի: Այսու պատճառաւ եղեւ գալն առ մեզ չիք Ղուկասին, վասն բանի վաքիլութեանն:

Եւ ոչ միայն դա, այլ վիրք եւ Հօռօմք եւ տաճիկք եւ քիւրտք բազմիցս անգամ ըստ դիպմանն գան առ մեզ, յորոց եթէ խոտէաք, ըստ Առաքելոյն բանի, պարտ էաք եւ յաշխարհէ իսկ ելանել, այլ ըստ Հարկի ժամանակիս քաղաքավարութեամբ անցուցանեմք զիւրաքանչիւրսն, յորմէ ոչ ինչ վնաս ընծայի Հաւատոյ: Բայց ի յախտարմայ չիք կարգաւորացն գայթակղեցուցչաց թէ գքանիսն եմք առ ձեռն բերեալ բազում ծախուք եւ պատժեալ ըստ արժանեացն, զայն եւս, ի Հարկէ, լուեալ էք կամ լսելոց էք:

Ապա այդ Հոտեալ գարշելիդ ո՞վ է եւ զի՞նչ շնորհ ունի, որ Համարձակիցէր առաջի մեր խօսիլ զչար աղանդոյն իւրեանց եւ կամ զի՞նչ Հարկ էր այդպիսւոյ ապականեալ ախտաւոր անձին զայն ինչ խօսիլ: Այլ այդ որդիդ կորստեան նենգաւոր մտօք է բարբանջեալ յայդր զմէնջ զայն զրաբանութիւն՝ առ ի պղտորել զմիտս պարզամիտ ժողովրդեանդ, զոր սուտ է խօսեցեալ եւ յիւրոց անտի, եւ Հայր դորա սատանայ է, որ եւ նզովեալ եւ անիծեալ եղիցի յամենասուրբ երրորդութենէն՝ ինքն եւ աղանդ իւր, Համադերձ աղանդակցօք իւրովք, որպէս եւ ի նախնեացն մերոց իսկ նզովեալք էն:

Աստէն եւ զայս գրեմ սիրելեացդ, թէ այդ վայրահաչ անզգամդ, որ զայն զօրանջումն արար զմէնջ, եւ դուք խնացայք, ձեր զայրէին որպէ՞ս տարաւ որ լռեցիք եւ ոչ պատուհասակոծ առնել եւտուք զարժանապատիժ չիքդ զայդ: Մի՞ թէ Օսմանեցւոց տէրութիւնն անտեղե՞ակ է չարութեանց եւ խարդախութեանց դոցա: Բայց թերեւս թեթեւ ինչ իցէ թուացեալ ձեզ այդ
1733 // սիրտ ախտամոլ Հերձուածի միոյ զրաբանելն զմէնջ ի յունկս բազմաց:

Արդ, դուք չարարիք, մեք պարտական եմք զդորա նենգագործութեան արժանի վարձն Հատուցանել, եթէ ողջ մնայցեմք եւ ինքն յայդ կողմունդ չատակեալ դառնայցէ յայսկոյս՝ մեռեալ Հոգւովն: Բաւեցի խոհեմութեան ձերում: Ողջ լերուք:

Գրեցաւ ի ՌՄՆ /1791/ թուոջս եւ ի դեկտեմբերի վերջում աւուր, ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ էջմիածին:

Ձեռ. 4483, էջ 1731–1733:

1792 թ.

419ա (ձեռ. 4481) Ընտրհիւ եւ ողորմութեամբն Աստուծոյ եւ վեհափառ Հրամանաւ Հոգեւոր Ծառիս իմոյ՝ տեառն Ղուկասու սրբազան կաթուղիկոսին եւ ամենայն Հայոց, եւ եւս մատեայ ի գրութիւն յիշատակարանին թղթոյն ասէն գրեցելոց ի գանազան քաղաքս, եւ նոյն սրբազան Վեհափառին նուաստ սպասաւոր Զաքարիա արեղայս, որ եւ տացէ Տէր կարողութիւն՝ խաղաղութեամբ հասուցանել ի վախճան տարոյն 1241 թուոյս (1792):

1792 թ. հունվար – **Թուղթ ի վան եւ ի հոյ**

Մխիթարեան նամակ այն. Ստեփան Տէր-Հովհաննիսեանին: Օրհնութեան նամակներ ներփակուս այն. Նիկողայոսին եւ Հակոբ ազային: Ներփակ Մարտիրոս վարդապետին հանձնարարվում էր վերոհիշեալ անձանց հասցեագրված նամակները հանձնել բուս պատկանելոյն: Գրն. Փիլիպպոսին /հոյ/ կարգադրվում եւ Հեռուել Հնդկաստան ուղարկվող նամակների առաքմանը եւ ինամք տանել նոր ներփակ Սողոմոն վարդապետի նկատմամբ: Նման հանձնարարություն տրվում է նաեւ՝ Բաղէշան ազային, տիրացու այն. Բարսղին, գործակալ մեր Գարբիել քահանային, այն. Բարաղամին, ինչպես եւ տեղի Հյուսէին իմամին: Ընտրհակալություն է հայտնվում այն. Բարսղի որդի, ներփակուս տիրացու Հակոբին: Մեհեռնի կենդակ, որը տարել է իր Հետ ներփակ Սողոմոն վարդապետը: Վերջինիս համար հանձնարարական նամակներ Էն ուղարկվել նաեւ Սալմաստի մելիքներին եւ իշխաններին (մելիք Խուդավերդուն եւ մելիք այն. Հարությունին) (էջ 419ա–419բ):

1557 1792 **Թ. Հունվար** – *Թուղթ ի Վան առ Աիսիջան ազային, ի պատասխանի ի դէպ[տեմբերի] ԺԷ /17/ գրեալ թղթոյն, որով ծանուցեալ էր զՅովաննէս վարդապետի ուրումն կաթուղիկոս ընտրիլն եւ օծանիլն յԱխթամար՝ հաւանութեամբ իւրեանց, եւ զայլ ինչ[292]:*

Ձեռ. 4501, էջ 183ւ–183բ:

419բ 1558 **Ի Հաղբակ** – *Թուղթ մի առ սրբոյն Բարդուղիմէոսի Առաքելոյ վանից առաջնորդ Ստեփաննոս պետն. յանդիմանութիւն վասն գժտութեան անդելոց, եթէ Էր իմացուսն ոչ տաս մեզ: Եւ ապա յանձնարարութիւն վասն նորոգ նուիրակին մերոյ՝ Սողոմոն պետին:*

1559 **Ի Թաւրէզ** – *Թուղթ մի առ տէր Յովսէփ քահանայն. միխիթարութիւն վասն եղբօրն (զոր Աղայ Մահմատ խանն տարեալ էր ընդ իւր) եւ վասն կնոջն Հանգուցելոյն առ Տէր: Եւ ապա յանձնարարութիւն վասն նորոգ նուիրակին իւրեանց՝ Սողո[մոն] պետին: Ի սմա ողջոյն եւ օրհնութիւն մահտեսի Յովհաննիսին եւ գանձապետ պարոն Թադէոսին եւ եղբօրն իւրոյ՝ պարոն Աւետիքին, եւ որդւոյն Յովհաննիսին եւ Ստեփաննոսին:*

Յղեցան ընդ Սողոմոն պետին եւ գրեցան յամսոյս ի ԺԶ /16/:

1560 **Ի Թիֆլիզ** – *Թուղթ մի առ սրբոյն Սաղիմայ նուիրակ Յարութիւն պետն, եթէ երկոքին թուղթդ հասին մեզ, ընդ որոց եւ ամանաման եւ բարաթագիրն: Ըստ բարաթագրոյն առաք զերկու հարիւր ալթմշլուղն եւ զառաջինն ԱՃԾ /150/-ն (որք եղեն ի միասին ԳՃԾ /350/ ալթմշլուղ): Իմացաք զդրամն, զոր տուեալ էս յայդր մեր Գեւորս պետին: Ի գալդ ասա հասուցանելոց ենք քեզ: Ընդ թղթոյս եւ թուղթ մի ի յերեւան առ Թարխան ազայի որդի Մինաս ազայն՝ միամտութիւն ի կողմանէ դրամոյն Սաղիմայ Յարութիւն պետի, եթէ հասին մեզ եւ այլն:*

Գր[եցաւ] յամ[սոյս] ի ԺԸ /18/:

Բաջման ազային /հոյ/ հիշեցվում է նման գրված նամակի մասին եւ ներփակ ուղարկվում է գյալաստ եկեղյց մի նամակ: Գրված է հունվարի 20–ին:

1561 **Ի Կարին** – *Թուղթ մի առ վէրիվ Հայրապետն, եթէ գրեացես զիսառայէն, թէ ո՞րպէս է եղեալ ի տալն զքարվանն: Ան /1000/ դուռուշի ալթմշլուղ տացես թղթաբեր պարոն Մարտիրոսին, բան որում մէք առաք ի նոցանէ ասէէն: Աձ /100/ հատ լիմոն յղեացես, եթէ եղմնակն ցուրտ լիցի, Ծ /50/ հատ յղեացես:*

Գրե[ցաւ] յամսոյս ի ԻԴ /24/:

Գաւառական նամակ Գէորգ ազային /Կարս/, որին տրվում են անառեական չնույթի մի շարք հանձնարարություններ: Կարգադրվում է բոյաչի Մկրտումին արտաքին եկեղեցոց: Նույն հանձնարարությունն է արվում նաեւ Կարսի քահանաների պատվիրանին: Նվիրակ Բաբանեղ վարդապետին կարգադրվում է առաջնորդին հանձնել էջմիածնի համար գնելիք ցորնի եւ գարու արժէքը: Նույն մասին գրված է նաեւ առաջնորդ Հովհաննես վարդապետին /Ղոչավանք/: Նամակները գրվել էն Հունվարի 26–ին: Գաւառական նամակ Բայազետի քաղաքացիների համախոհական նամակին, որով խնդրել էին «Հոգս առնել բացման դրանցն սրբոյն Թադէոսի Առաքելոյ վանից»: Նույն մասին գրվել է նաեւ առաջնորդ Գէորգ վարդապետին: Գրվել էն Հունվարի 27–ին (էջ 419բ–420բ):

420ա 1562 **Թուղթ մի առ Իւքիլիսէի վանից առաջնորդ Մկրտիչ պետն, եթէ իմացաք զորպիսութիւնն քոյ ի ձեռն թղթոյդ եւ թղթաբեր Սահակ սէտին: Եւ ընկալաք զմօտօռայն: Եւ վասն քոյ յղեցաք զմի կարաս գինի:**

Գրեցաւ յամսոյս [փետրուարի] Բ /2/:

1563 **Ի Կարին** – *Թուղթ մի առ սրբոյ Աթոռոյս բազմաշխատ վէրիվ պարոն Հայրապետն, եթէ Հաճի Իմմանանին, որ է մեր խանի քէխիկիպաշի Զէյնալբէկի մարդն, ետ մեզ ասա Ծ /50/ թումանի վացուանոց (որ է է /7/ հարիւր Ծ /50/ դուռուշ դրամ)՝ առ ի առնուլ յայդր ի քէն, եւ դու զինի տալդդ զթուղմս զայս առեալ ի նմանէ, առ մեզ դարձուացես: Եւ թէ կամի զդրամն ոսկի չինեցուցանել, ինչ գնով որ տան, արասցես, եւ թէ ոչ կամեսցի, ինքն գիտասցէ:*

Գրեցաւ յամսոյս ի Ե /5/:

1564 **Ի Բայազիտ** – *Թուղթ մի առ սրբոյն Թադէոսի Առաքելոյ վանից*
420բ *առաջնորդ Գէորգ պետն, եթէ մեզ // ժամանեաց թուղթդ, իմացաք զնաման սրբոյ տանն ձերոյ, որում Աստուած այդ արասցէ: Յովսէփ պետն ձեր մինչ դարձցի առ ձեզ ի վանացն, զորպիսութիւնսն գրեսջիք: Ընկալաք մնացուքն եւ պանիրն եւ շնորհակալեցաք: Եւ ահա վասն քոյ յղեցաք զիէս կարաս գինի:*

Գր[եցաւ] յամսոյս ի Թ /9/:

Մուշի ներփակ Գրիգոր վարդապետին հարցում է արվում նամակ չգրելու մասին: Նրան է ուղարկվում Մանազկերտի կնդակը: Նույն մասին գրված է նաեւ Հովհաննես վարդապետին, միաժամանակ կարգադրվում է «չերիցուն եթէ միամտեցուսջիք եւ ընդ ձեզ բերջիք, իբէ թէ քանի մի անձինք էւս իբէն ընդ նմա ի նոյն գեղջէնս»: Հիշատակված է նաեւ Մանազկերտ ուղարկված ներփակական կնդակը /9 Հունվարի/: Հաղրակի առաջնորդ Ստեփաննոս վարդապետին Հանձնարարվում է հայտնել Մանազկ վարդապետին, որ նա գա էջմիածին:

1565 **Ի կարս** – *Թուղթ մի առ Գէորգ ազային ի դարձուն թղթոյն, եթէ խ /40/ թիլանի փոր զէյթունն մեզ էհաս, բայց կըռեալ զանխաթով Գ /3/ թիլանին պակաս եկն, յայդր բերող տաճկին Հարց եւ զորպէս լինին իմացիր, քանզի մէք առ հարցաք եւ նա պատասխանեց, թէ այդքան է: Իսկ սակս որդւոյն իւրոյ՝ Բաղտասարին, եթէ իմացաք զընկալնուլն քոյ զնա*

վերատին Հայրական գթով: Այլ վասն գանձանակի կոնդակին, եթէ ի քանի աւուրս գրեալ յղելոց եմք: Եւ յաղագս Վասպի գեօղի ժէ /17/ սօմար գարւոյն, եթէ բերին մեր ուղղէն ի Ղօշավանից, մնացելոցն եւս Հոգ տարեցէ: Եւ զերիցանց թղթոյն, եթէ որպէս լինին ծանուցեսջ ըստ խոստման քոյ: Այլ վասն մեր նուիրակին շնորհակալութիւն: Ըստ որում զբաղում մարդասիրութիւնս ցուցանէ: Եւ վասն տախտակաց ինդիր՝ առնուլ զերկու Հարիւր Հատ Թաւանի եւ զԼՃ /130/ Հատ դրան, եւ Հաւատարմաւ յղել մեզ:

Գր[եցաւ] յամսոյս ի ԺԶ /16/:

1733 1566 1792 թ. 27 *Հունվարի* – Թուղթ առ բայազետցիսն, ի պատասխանի մահտարին նոցա, որով խնդրեալ էին զՀոգս առնել բացման սրբոյն Թադէոսի Առաքելոյ վանացն, որ փակեցեալ էր:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ եւ ողջունիւ սրբով ծանուցումն լիցի սիրելեացդ մերոց ի Տէր եւ Հարազատ որդւոցդ սրբոյ Աթոռոյս՝ աստուածախնամ քաղաքիդ Բայազետոյ սրբանուէր քահանայիցդ եւ բարեպաշտ օրհնեալ իշխանացդ: Զի բազմանիկիք թուղթ ձեր ընդ մահտարին խօյեցւոց, ձեռամբ Յովսէփի ծերունազարդ վարդապետին, հասին առ մեզ եւ խնացաք զգրեալսն ձեր, որք խնդրեալ էիք Հոգս առնել վասն սրբազան Առաքելոյն Թադէոսի Հրաշագործ սուրբ վանացն ձերոց, զի դուռն բացցի եւ շինութիւնն նորոգեսցի: Բայց ոմանք բանք ձեր եւ խօյեցւոցն յոյժ Հեռի են ի միմեանց: Զի խօյեցիկք գրեալ են, թէ տեղւոյս խանէն օգուտ ինչ ոչ լինիւր, որպէս եւ յառաջ քանիցս փորձն առեալ եմք: Վասն որոյ պատշաճ տեսաք, որ առաջնորդն գայ եւ բերանով իւրեանց ցաւն ծանուցանէ եւ այլն:

Իսկ դուք գրէք, թէ խօյեցիկք մեզ գրեալ էին, թէ փաշայէն մի թուղթ առէք Հիւսէյին խանին վերայ եւ յղեցէք, զոր տանիմք առ խանն եւ արդ առնեմք: Մեք պատասխանի գրեցաք, թէ այս բանս Հոգեւոր տէրի գիտութեամբն է եղեր, մեք առանց նորա ոչ կարեմք մեր գլխու բան բռնել եւ այլն: Եւ թէ առաջնորդ վարդապետին բան պատահեցաւ, չկարաց գալ:

Ահա փակումն դրան վանիցն, զոր գրէք իբր մեր գիտութեամբն եղեալ յայնի զուր է ի վերայ մեր: Քանզի նախ առաջնորդն փակեաց զդուռն եւ ամենայն աղխիքն ենկն յայդր, եւ ապա գրեցիք մեզ, թէ այսպէս եղեւ: Այդ գիա՛ րդ լինի մեր գիտութեամբն եղեալ: Սոյնպէս էր եւ բանն բռնաւաղէմայ նուիրակին:

[Որ դուք յառաջ զգրաւն արգելիք եւ գրեցիք մեզ, թէ ալի զօմիշ առիմք եւ ապա մեք գրեցաք ձեզ, թէ լաւ էք արարեալ, մնայ, տեսցուք որպէս լինի, այլ յետոյ գրեցիք նմա, թէ Հոգեւոր տէրն զդրանն պահանջէ եւ այլն][1]:

Սիրելիք մեր, այս ո՞րպէս բան է, որ դուք նախ առնէք գիր ինչ եւ վախճանն մինչ ձախ երեւի, ի վերայ մեր դնէք: Իսկ վասն փակ գոլոյ սուրբ վանացն, որպէս դուք ցաւիք, առաւել եւս մեք ցաւիմք: Բայց այնպիսի Հոգածողութիւն է պիտոյ, որ Հիմնաւոր լիցի: Յառաջագոյն եւս մինչ դուռն սրբոյ վանացն փակեցաւ, եւ լուսաՀոգի եպսի վարդապետն վախճանեցաւ, եւ Պետրոս վարդապետն էր վէքիլ, ի տեղւոյդ գրեցին մեզ Հոգս առնել: Եւ մեք մինչ խորհրդական բանս գրեցաք նոցա, չեւ եւս պատասխանի արարեալ բանիցն մերոց, ընդ սուլթանին խօսեցան եւ մաղձուն

[1] Բնագրում ջնջված է:

յաւելացուցին, եւ զդուռն սրբոյ վանիցն բացին, եւ մեզ գրեցին, թէ այսպէս արարաք: Այնուհետեւ թուի, թէ զայն սահմանեալ տրոց եւսպատիկն առնուին բռնաւորքն, եւ ապահովութիւն ինչ եւս չեղեւ, մինչեւ դարձեալ փակեցաւ դուռն[293]:

Այժմ եւս գրէք [Հոգս առնել: Ահա եթէ ի փաշայէն թուղթ առնուք ի վերայ Խօյայ խանին եւ ժողովուրդքն եւս արդ արասցեն եւ դրամ խարճիցեն, կամ թէ մեք տեղւոյս խանին գրեցեալք, կարելի է որ թալդայ տացեն եւ դուռն բացցին, բայց][1] թէ Մահմատ խանին գրես եւ թուղթ առնուս ի վերայ Խօյայ խանին: Դիցուք թէ մեք ասիցեմք խանին եւ սա թուղթ գրեսցէ նմա եւ դուռն սրբոյ վանացն բացցի, զի՞նչ օգուտ, որ այլեւս բռնաւորքն նեղելոց են// եւ բնակիչքն փախչելոց եւ սուրբ վանքն մնալոց է ամայի: Ապա պարտիմք այնպէս Հոգալ եւ սահման Հաստատեալ, որ ընդ երկար տեւիցէ:

1734 Եւ առ այս Հարկաւոր է մեզ գիտել, թէ այն սուրբ վանքն որքա՞ն մուլք, զի՞նչ անդաստան եւ զի՞նչ Հող ունի, եւ ուստի՞ են ջուր առեալ եւ այլն:

Արդ, ի Հարկէ, ի վաղնջուց տիրողացն Ֆարմանն եւ ռաղամք դոն եւ մլքից աղագաւ զսպալոյք եւ այլք թուղթք լինին: Թէեւ առաջնորդն ի տեղդ Հարկաւոր բան ունելով, ոչ կարէ գալ, զայն թուղթն յանձնէսջիք միոյ ումեմն Հաւատարմի, որ առեալ բերցէ առ մեզ եւ մեք առանձնական ընդ բերողին ընձեռնուլ տացուք միրզային մերոյ եւ խնացուցք զմիտս գրուածոցն, եթէ պիտանիք ինչ իցեն առարկելոյ, եւ դարձեալ յետս դարձուցցուք առ ձեզ: Եւ թէ Հարկն պահանջիցէ, մարդ խնդրեսցուք այտի, զի ահա մերձեալ է Նաւրոզն տուճկաց, եւ յայնժամ գնալոց եմք յերեւան՝ ի տեսութիւն խանին: Սուլթանի տղայքն եւս անդ գտանին եւ զոր ինչ պիտոյն է, խօսեսցուք ընդ խանին եւ Սուլթանի տղայոցն, եւ որքան կարն մեր բերէ, ջանս դիցուք վասն շինութեան սրբոյ վանացն:

Յաջողեսցէ Տէր, զի այնպէս վճիռ իմն կարել տացուք, որ այնուհետեւ կայ առցէ շինութիւն սրբոյ վանացն եւ փարատեսցի տխրութիւնն ի մէնջ եւ ի ձէնջ: Ահա մեք այսպէս առնէն օգտաւոր Համարիմք, զոր գրեցաք:

Իսկ եթէ դուք զայլ իմն բան խորհիցիք, օգտակար գիտելով, զայն եւս ծանուսջիք: Այժմ խօյեցւոց մահտարին պատասխանի ոչ գրեցաք, նայիմք թէ զի՞նչ էք գրելոց մեզ առ այս, զի յայնժամ գիտեցեալ մեր զորպիտութիւն բանին, բան այնմ պատասխանի դարձուցաք նոցա: Եւ զայլ երկարօրէնն ի Յովսէփ վարդապետէն եւ ի Սարգսէն իմացեալ, ողջ լերուք ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄհսկ /1792/ թուոջս եւ ի յունվարի ԻԷ /27/, ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին:

Չեռ. 4483, էջ 1733–1734:

420բ 1792 թ. փետրվար – *Թուղթք ի մեծն Պօղոս եւ ի վիճակն իւր եւ յայլ տեղիս:*

1567 *Ի Պօղոս* – Թուղթ մի առ մահտեսի Յարութիւն ամիրայն. յիշումն թղթոյն մերոյ առաջնոյ: Եւ շնորհակալութիւն վասն եճ /500/ զուռուշին խօջայ Մարտիրոսի, զոր յանձնեալ էր Մինաս պետին ի Հասու-

[1] Բնագրում ջնջված է:

ցանել մեզ, որոց ԲՃ /200/ զուռուշն իբր ժամուց եւ ԳՃ /300/ զուռուշն ի կողմանէ սանասոյն: եւ փոքր ինչ ծանուցումն զերկրէս մերմէ:

1568 Թուղթ մի եւս առ Բ /2/ եղբարսն՝ Պետրոս եւ Սարգիս աղայեան. շնորհակալութիւն վասն միակի իղոյին, զոր ընծայեալ էին սրբազան Վեհափառին ձե[ռամբ] Մինասի պետին: Ի սմա ողջոյն եւ օրհնութիւն ծերունի հօրն իւրեանց՝ մաՀտեսի Մարտիրոս ամիրային[294]:

1569 Թուղթ մի եւս առ Մասեհեան պարոն Եսային վասն Նարեկացւոյն առ. ոմանս յղեցելոց՝ ծանուցումն, եթէ իւրաքանչիւրքն Հասեալ էն ի տեղիս իւրեանց, անՀոգ լեր եւ աՀա ի Տաթեւու անապատէն եւ ի Հալիձորոյ անապատէն շնորհակալութեան թուղթս առաք վասն Նարեկացւոյն առ ինքեանս // Հասելոց եւ ընդ թղթոյս յղեցաք առ քեզ: Ի միւսոյն եւս մինչ ընկալուցումդ, յղելոց եմք քեզ:

421ա

Ողջոյն եւ օրհնութիւն որդւոյն իւրոց՝ Գրիգորին, Խաչատուրին եւ Մկրտչին:

Օրհնութեան նամակներ՝ ներքոհիշեալ նվիրատուներին՝ եփրոսինէ կնոջը, Թագուհի կնոջը, մաՀտեսի Հայրապետին, մաՀտեսի Սարգիս աղային, Մարիամ կնոջը, մաՀտեսի Հովանին, պրն. Նորհատուն, տիրացու Հարութիւնին: Գանձասարի կոնդակ Իշխիդ Հայբին: Օրհնութեան նամակ Իշխիդի ի գանձապետ պարոն Հարութիւնին: Գանձասարի կոնդակներ ՕվաՀուղ զյուդին եւ Պրուսայ քաղաքին: Օրհնութեան նամակ Պրուսայի գանձապետ պարոն Մէլքոնին: Մխիթարեան եւ շնորհակալական նամակներ՝ նվիրատու մաՀտեսի Ագամալեին եւ նրա քոյր Մանուկ աղջկանց: Գանձասարի կոնդակներ մի քանի տարբեր գանձապետի արշյունքը տված Հայկազն բնակավայրերի բնակչութեան. «Ի գեօղն Քարցին», «ի գեօղն Քաղսին», «ի գեօղն Պախաճուռի»: Օրհնութեան նամակ Պախաճուռի գանձապետ պրն. Խաչէրին: Նամակներ նվիրատներ՝ Մինաս /Կ. Պոլիս/ եւ ԲաՀակ վարդապետներին /Զմյուռնիա/: Թուխաթի գործակալ մաՀտեսի Հարութիւնին Հարցում է արված մաՀտեսի Նիկողայոսի «ամանաթին» առացման եւ Գազատիա նվիրակի 500 զուռուշի զավզի ուզարկման մասին: Արվում էն մի շարք այլ Հանձնարարութիւններ: «Ամանաթին» մասին Հարցում է արվում նաեւ մաՀտեսի Նիկողայոսին: Նամակները գրվել էն փետրվար ամսին (էջ 421ա–421բ):

422ա

1570 **Ընդհանուր գործակալ** – Թուղթ մի առ տեղոյն քաՀանայն եւ առ. իշխանն եւ առ. մաՀտեսի Գրիգոր աղային Հիւսիսեան: Օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն վասն Ներսէս պետին, զոր ընկալեալ էին սիրով ի Հանդիպիկին քաղեանց:

Շնորհակալական եւ օրհնական նամակ բարերար մաՀտեսի Սահմանոս ամիրային: Նվիրակ Ներսես վարդապետին Հանձնարարվում է Հանձնել նամակները:

1571 **Արապկեր** – Թուղթ մի եւս առ Արապ[կերու] առաջնորդ Մարտիրոս պետն, եթէ թուղթդ մեզ ժամանեաց բաս ժամանակին: Խրատական կոնդակ էիր խնդրեալ ի վերայ ժողովրդեանն տեղւոյդ. առաջին կոնդակն զոր ունիս, բաւական է, ցոյց դուցա, ով զր ՝ներՀակեացի, զանունէ մեզ ծանուցես: Գրեցաք Ներսէս պետին վասն տալեացդ, որ ի գալն ի Կեսարիա եւ կամ ի Սեբաստիա՝ Հատուցես նմա:

Կարինի գործակալ պարոն Հայրապետին եւ Գէորգ աղային /Կարս/ Հասցեագրված նամակներում՝ արվում էն մի շարք նամակագրության Հետ կապված եւ անտեսական բնույթի Հանձնարարություններ, մասնավորապես Գէորգ աղային խնդրվում է էջմիածնի Համար գնել մեկական դասատ «Լ /30/ թիսնի զաթեաներ եւ «Գ /3/ տեսակ խեմ»: Հղված էն գանձանակի կոնդակներ Կարսի Հայերին, Բայազետի ս. Կարապետ եւ ս. Սամվածածին եկեղեցիների ժողովրդին, օրհնության նամակներ Կարսի գանձապետ մաՀտեսի եղիայինն: Նամակները գրվել էն փետրվարի 23–ին (էջ 422ա):

1572 1792 **Թ. փետրվար** – Թուղթ ի մեծն Պօղոս առ Խօջայ Մարտիրոսն՝ փեսայն մաՀտեսի Յարութիւն ամիրային, իբր շնորհակալութիւն

վասն եՃ /500/ զուռուշին տուեցելոյ, որոյ ԳՃ /300/–ըն իւր պարտքն էր եւ ԲՃ /200/–ըն իբր ժամուց[295]:

Ձեռ. 4501, էջ 1832–1833:

1573 1792 **Թ. փետրվար** – Կոնդակ նուիրակութեան ի վերայ Մանկերտու նաՀանգին, յոր չէր կարացեալ գնալ Բայազետոյ նուիրակն: Իսկ այժմ Մշու եւ Բաղիշու նուիրակ Գրիգոր վարդապետն պարտ էր գնալ անդ, վասն որոյ եւ գրեցաւ այս:

Ձեռ. 4483, էջ 1734–1735:

1574 1792 **Թ. փետրվար** – Թուղթ առ Յարութիւն ամիրայն ի մեծն Պօղոս. յիշումն ի սեպ. ԺԱ /11/ գրեալ թղթոյդն մերոց եւ շնորհակալութիւն վասն առնդոյն զԳՃ /300/ զուռուշ պարտուն փեսային իւրոյ՝ խօջայ Մարտիրոսին, Հանդերձ ԲՃ /200/ զուռուշ ժամուցիւն, եւ Հասուցանելոյն նուիրակ Մինասու վարդապետին:

Ձեռ. 4483, էջ 1736:

1574 1792 **Թ. փետրվար** – Կոնդակ շնորհակալութեան ի վերայ Պրուսայու վասն քանի ամաց արդեանց գանձանակին եւ վասն Բ /2/ շուրջառացն, զորս Հասարակութեամբ տուեալ էին ի յիշատակ ձեռամբ նուիրակ Մինասու վարդապետին:

Ձեռ. 4482, էջ 3431ա–3432բ:

1576 1792 **Թ. փետրվար** – Դարձեալ կոնդակ շնորհակալութեան վասն արդեանց գանձանակի առ Իզմիրիոյ ժողովուրդն, ըստ վերնոյ օրինակիդ:

Ձեռ. 4482, էջ 3427բ–3430ա:

1577 1792 **Թ. փետրվար** – Թուղթ առ ՕվաՀուղ գեղի ժողովուրդն. շնորհակալութիւն վասն միոյ ամի գանձանակադրամին, եւ փոքր մի յանդիմանութիւն վասն ի քանի ամս խափան թողոյն գգանձանակն եւ այլն:

Ձեռ. 4482, էջ 3431բ–3434ա:

1578 1792 **Թ. մարտ** – Կոնդակ շնորհակալութեան ի վերայ Ամդայ սուրբ Կիրակոս եկեղեցւոյ ժողովրդեանն վասն գանձանակադրամին ընդ Աբրահամ վարդապետին Հասելոյ:

Ձեռ. 4482, էջ 3452բ:

1579 1792 **Թ. մարտ** – Թուղթ ի Բալու. բանադրանք չիք Տփղիին եւ մաՀտեսի Պօղոսին մեծկերտցւոյ, որք զարդիւնս գանձանակին լափէին, եւ սաստ բազմաց օրինազանցից, ընդ որս եւ մեղադրութիւն առաջնորդին, իբր թէ նա անփոյթ լինի զայնպանէ, թէպէտ նա քանիցս գանգատ գրէր զնացումդ:[296]

Ձեռ. 4501, էջ 1833–1835:

1580 1792 **Թ. մարտ** – Թուղթ ի յԱմիդ առ սուրբ Կիրակոս եկեղեցւոյ գանձապետն սրբոյ Ամճոռոյ՝ մաՀտեսի Մարտիրոսն, ի պատասխանի ի ՌՄՆ /1791/ թուին ի նոյեմբերի Զ /6/ գրեալ թղթոյն ընդ Աբրահամ վարդապետին վասն բանից Հանգուցեալ Վարդան վարդապետ նուիրակին:

Ձեռ. 4483, էջ 1737:

422բ

1792 թ. մարտ – **Թուղթք ի Թիֆլիզ**

1581 Թուղթ մի առ տեղոյն առաջնորդ Պետրոս պետն եւ գործակալ տէր Ղազարն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա վասն նուիրականն

դաւթարին, եթէ յղեցաք: Իսկ վասն թղթոյն ճորտից ոմանց, եթէ եառաք: եւ վասն Ի /20/ թուման կտակին թուխտնչի Ռուստամի, եթէ ծանուցիք մեզ, եթէ զիա՞րդ ոչ տայ զդրամն նորին որդի Աստուածատուրն, զոր ըստ արժանւոյն տեսցուք: Իսկ զԺ /10/ թուման կտակն Ճիճօյենց Աստծոնի, նորին որդի Գէորգն պարտ էր տալ մեզ ըստ խոստմանն, զիա՞րդ մինչեւ ցարդ ոչ էառ: Յաղագս մոմի կենդակին եւ թղթոյն քահանայից, եթէ յղեցաք աշա, ընդ նոսին եւ զերեք լիտր ապխտակ մոմ: Այլ վասն ԺԸ /18/ հաս նարեկացն գրէ, թէ բաժանեսջիք ընդ Սարգիս աղային՝ տալով ի պատշաճաւոր տեղիս յայդր եւ միամտական գիր մի գրեալ ի վերայ Մասեհեան պարոն եսայոն, յղեսջիք մեզ, զոր ասէն յղեացուք առ նա ի միամտութիւն:

1582 Թուղթ մի առ նախուսեցի մահտեսի Սարգիս աղային, ի պատասխանի երկուց թղթոյն նորա: Տէ՛ս գմուսավատայն ի 521 համարն փոքր տետր:

1583 Կոնդակ մի ժողովարարութեան վասն մոմի, զոր գրեալ յղեցաւ ի ձեռս տեղւոյ քահանայիցն:

1584 Թուղթ մի եւս ի վերայ քահանայիցն վասն մոմի ժողովմանն, զոր շուտով ժողովեալ յղեսցէն:

1585 Թուղթ մի օրհնութեան եւ շնորհակալութեան առ Հանդուցեալ մահտեսի Փարէմուզի Հագեսին որդիսն, որոց Բ /2/ ընծայեցան սրբոյ Աթոռոյս իբր ճորտ ի Հորէն իւրեանց Հանդուցելոյ:

1586 Թուղթ մի եւս օրհնութեան առ սոյն ճորտացեալսն սրբոյ Աթոռոյս, այսինքն առ Յովհաննէսն եւ Ղուխիսավարն:

1587 Թուղթ մի եւս ճորտութեան, զոր գրեալ եառաք Էլիզպար առն եւ որդւոյն իւրոյ Դաւիթին ի միամտութիւն իւրեանց

Գրեցան յերեւանու յամսոյս ի ԺԵ /15/:

1588 Թուղթ մի ժողովարարութեան ի վերայ բայազտցւոց, խօյեցւոց, սալմաստուց եւ որմեցւոց, զոր գրեալ եառաք տէր Յարութիւն քահանային խօյեցւոյ յաղագս պարտուցն իւրոց:

Գրեցաւ յամ[սոյս] ի ԺՀ /18/:

1589 **Ի Մուշ** – Թուղթ մի առ մեր նուիրակ Գրիգոր պետն. յիշումն առաջնոյ թղթոյն մերոյ եւ ծանուցումն նորապէս գրեալ թղթոյն, եթէ մեզ էհաս: եւ վասն չերիցոն զղջացելոյ, եթէ իրաւ է, ընդ ձեզ բերջիք ի սուրբ Աթոռս՝ քանի մի արամիք նոյնոյ գէօղի: Այլ վասն սրբոյ Կարապետի վանացն, եթէ ո՞րպէս եղեւ ի գալն նոցունց ի Գօլոզ, այսինքն Կարապետ սեռին եւ մահտեսի Յակոբին: Իսկ վասն նուիրակական դրամոյն, եթէ գրեցաք տիրացու Գէորգին փոլիցայ առնել ի վերայ քոյ: եւ վասն լծկան գօմշից եւ մսացու տաւարաց, եթէ առեալ յղեսջիք:

Գր[եցաւ] յամ[սոյս] ի ԻԴ /24/:

1590 **Ի կապս** – Թուղթ մի առ Գէորգ աղային, եթէ թուղթդ մեզ ժամանեաց, ծանուցումն վասն յղեալ իրացն, եթէ մեզ հասին անվնաս: Իսկ վասն Մկրտոմի տալեացն ՌՃ/400/ զուռուշին եւ օրհնութեան թղթոյն մերոյ, յիշումն եւ թէ վէքիլտանայն տացես ինքեան ի միամտութիւն: եւ վասն

423ա նուիրակ Բարսեղ պետին միամտութիւն եւ յանձնարարութիւն: Իսկ // սակս որպիսութեանցն տեղւոյս ծանուցումն: եւ վասն մօղնեցւոց, եթէ գրնացին ի տեղիս իւրեանց եւ մեք էս ջանամք շինեցուցանել զսուրբ վանքն:

1591 Թուղթ մի առ տեղւոյն քահանայն, որոց ծանուցումն, եթէ արձակեցաք զմահտեսի Մկրտումն, վասն որոյ դուք եւս ընկալջիք զնա յեկեղեցին եւ ի սէր ձեր:

1592 Թուղթ մի օրհնութեան եւ արձակման առ մահտեսի Մկրտումն, որ բանադրեցեալ էր վասն պարտուցն, զոր այժմ եառ եւ արձակեցաւ:

1593 Թուղթ մի առ Ղօշավանից առաջնորդ Յով[հաննէս] պետն, եթէ թուղթդ մեզ ժամանեց, գաւթարդ գարուց ընդ մեր դաւթարին համեմատեալ, ուղիղ գտաք, վասն որոյ շնորհակալեցաք: Այլ վասն Ա /37/ ասմար ցորենոյն, եթէ մեզ էհաս: Բայց Ա /1/ ասմար եւ ԺԲ /12/ կասն պակաս էին, այն եւս փոքր չափով չափեցաք: Գրեսցես զի դիտացուք: եւ վասն նուիրակին մերոյ յանձնարարութիւն

Գրեցան յամսոյս ի ԻԴ/24/:

1792 թ. մարտ – **Թուղթք ի Էմիդ քաղաքն**

1594 **Էմիդ**– Կոնդակ մի գանձանակի առ ժողովուրդն սրբոյ եկեղեցւոյն սուրբ Կիրակոսի վասն գանձանակի արդեանցն Հասելոյն առ նուիրակ վարդապետն Վարդան, ձե[ռամբ] գանձապետ մահտեսի Մարտիրոսին (որ էր ՀՃԿ եւ Գ (763) զուռուշ): Առ սա օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն:

1595 Կոնդակ մի եւս գանձանակի ի վերայ սուրբ Սարգիս եկեղեցւոյ ժողովրդոյն վասն արդեանցն գանձանակին սրբոյ Աթոռոյս (որ էր ԴՃ /400/ զուռուշ եւ ԼԳ /33/ փարայ), զորս ձե[ռամբ] գանձապետ մահտեսի Յակոբին յանձնեալ էին նուիրակին սպասաւոր Աբ[րահամ] վարդապետին՝ ի հա[սուցանել] ի սուրբ Աթոռս]:

Օրհնութեան նամականիք՝ ուղղված կնոջ անուներում Հիշատակված գանձապետներ՝ մահտեսիներ Մարտիրոս ազգին եւ Հակոբին: Օրհնության նամակ նվիրատու մահտեսի Մարտիրոսին: Բարւոք առաջնորդ Գրիգոր վարդապետին պատասխան նամակով Հայանվում է քաղաքի Հասարակութեանն ուղարկված կնդակի մասին: Այդ կնդակի մասին գրված է նաեւ Բարւոք գանձապետ մահտեսի Նազարին ուղղված նամակում: Նվիրակ Դավիթ վարդապետին Հասցեագրված նամակում գրված է, որ նա ավարտել էր Բալուում նվիրակությունը եւ գնացել Խարբերդ եւ Մատան, չորս եկեղեցիներից Հավաքել էր 196 զուռուշ: Նրան տրված են անհատական բնույթի եւ այլ Հանձնարարություններ: Նամակները գրվել են մարտի վերջին (էջ 423ա–423բ):

423բ 1596 **Ի Թօխաթ** – Թուղթ մի առ նուիրակ Ներսէս պետն, եթէ ի յԱկնայ գրեալ թուղթն քո ի փեսր. ԺԲ /12/ ժամանեաց մեզ ի մար. Ի /20/: եւ զկոնդակէն օրհնութեան ի վերայ շէպինղարահիսարցւոց, եթէ յառաջ քան

424ա զայս յղեալ եմք ընդ այլ թղթոյ: Իսկ վասն ՌՒ /2000/ զուռուշին // փոլիցային Հասուցելոյն առ պարոն Հայրապետն, եթէ աշա զղաւէն գրեալ յղեցաք ի միամտութիւն քեզ: Այլ վասն Ակնայ քաղաքի օրհնութեան կոնդակին եւ Ապուչեղ եւ Կամրկաց գիւղօրէից, յորս բաժանելով զնուիրակութիւնն ի գանձանակադրամէն, յառկացուցեալ էր զնուիրակութիւնն, եթէ պարզապէս գրեսցես զորքանութիւն դրամոյն նուիրակութեան եւ գանձանակի, որ մեք ըստ այմ գրեացուք զկոնդակին: Ղազ մի առ սա վասն ՌՒ /2000/ զուռուշին փոլիցային Հասուցելոյն առ վէքիլ Հայրապետն, եթէ աշա գրեալ յղեցաք ի ձեռն Հայրապետին՝ Հասուցանել առ քեզ:

Պատասխան նամակ Կարինի գործակալ պյին. Հայրապետին, որի մէջ արծարծվում էր գլխավորապես դրամական փոխանցումներին առնչվող հարցեր: Դրանցված է նաիրակ Մինաս վարդապետին Հաղեստրված անդորրագիրը՝ ի դիմաց 3000 զուռուշի: Եվս մէկ նամակ պյին. Հայրապետին /Կարինի, որով Հայտնվում է օրհնութեան նամակներն ավելի ուշ ուղարկելու եւ Թոխաթից նամակների ստացման մասին: Վերը Հիշված նամակները ուղարկվել էն կարս՝ Գէորգ աղային եւ նամակով կարգադրվել նրան ուղարկել Կարին (էջ 424ա–424բ):

424բ 1597 Թուղթ մի էւս առ Ղօշավանից առաջնորդ Յով[Հաննէս] պեսն, եթէ Գ /3/ կամ Դ /4/ քարհատ գումնիցես այտի եւ զօրավարձն յատկացուցեալ յղեացես ի սուրբ Աթոռս:

Գրեցան յամսոյս ի Դ /4/:

1598 **Ի Բայազիտ** – Թուղթ մի առ Սահակ եւ Մանուկ աղայն վասն փաշայի ընծայիցն եւ Գէորգ պետի բանիցն ծանուցումն, եթէ Հոգացաք ըստ կարի մերում. փաշային էւս գրեցաք գրել առ Հիւսէին խանն զթուղթ վասն նոյն վանացն, դուք էւս Հետեւեսջիք գրեցուցանել: Զմէլքիսեթին շուտով վերադարձուսջիք առ մեզ:

1599 Թուղթ մի էւս առ Իսաղ փաշայն ընդ շահիր Մէլքիսեթին Հանդերձ ընծայիւք, եւ ապա ծանուցումն վասն Գէորգ պետին՝ առաջնորդին սրբոյն Թադէոսի Առաքելոյ վանից:

1600 Թուղթ մի առ բայազտցիսն եւ խոյեցիսն, ի պատասխանի բազմանիւթ մնհաւարին նոցա վասն սրբոյն Թադէոսի Առաքելոյ վանիցն եւ առաջնորդին գրեցելոյ, եթէ կերպիւ ինչ Հոգացաք զրանս Գէորգ պետին եւ ահա դարձաւ առ ձեզ:

1601 **Ի Խոյ** – Թուղթ մի տաճկերէն առ Հիւսէին խանն. շնորհակալութիւն վասն Թադէոսի Առաքելոյ վանացն եւ առաջնորդին, զորս ընկալեալ էր սիրով:

1602 Թուղթ մի էւս տաճկերէն առ Բէկում խանումն, ըստ նոյն մնաց:

1603 Թուղթ մի էւս առ Իսաքան աղայն, եթէ թուղթդ մեզ ժամանեաց, իմացաք զգրեալսդ եւ զմարդասիրութիւնդ, որ առ նուիրակն մեր, վասն որոյ շնորհակալեալ, օրհնեցաք զքեզ: Ծանուցումն վասն բանիցն Գէորգ պետին՝ առաջնորդին սրբոյն Թադէոսի եւ տէր Յարութիւն քահանային, եթէ ըստ իմդրոյդ կոնդակ մի ժողովարարութեան ետուք յանցելումն:

1604 Թուղթ մի էւս առ տէր Գաբրիէլ քահանայն, եթէ չիք Սահակի գարշելի մնան, զոսկիսն եւ զառամունն յանձնեցես Գէ[որգ] պետին՝ Հասուցանել մեզ, եւ թէ ոչ, պատիժս կրելոց ես չարաչար:

425ա 1605 Թուղթ մի էւս առ պարոն Փիլիպպոսն, ի պատասխանի թղթոյն ի մար[տի] Իէ /27/ գրեցելոյ, եթէ իմացաք զնդուկի Հասանիլն առ տիրացու Գէորգն, զոր ի քանի աւուրս բերելոց եմք: Այլեւ իմացաք զլղիլն թղթոյն Ընդկաց ընդ որդւոյն քո Առաքելին: Եւ յաղագս նուիրակին իւրեանց՝ Սողոմոն պետին յանձնարարութիւնն: Իսկ սակս Մէհրապ աղային, եթէ իմացաք զգալն եւ այլն: Եւ ահա զօրհնութեան թուղթ մի գրեալ յղեցաք առ նա: Ծանուցումն զԳէորգ պետէն՝ զառաջնորդէն սրբոյն Թադէոսի Առաքելոյ վանից, եթէ էին ասա եւ ահա դարձաւ միամտութեամբ եւ այլն:

Գրեցան յամսոյս ի Ը /8/:

1792 թ. ապրիլ – ***Թուղթք ի քաղաքն Թիֆլիզ***

1606 Թուղթ մի առ նախանգեալ առաջնորդ Պետրոս պետն, եթէ թուղթդ մեզ ժամանեաց, ահա զնորոգ առաջնորդն տեղւոյդ յղեցաք, Հանդերձ առաջնորդական կոնդակաւն, վասն որոյ զնուիրակական կոնդակն, զդաւթարն, զսրբալոյս մեռոնն, զեմիփորոնն, զթագն եւ զգաւազանն յանձնեսցես ինքեան, իսկ զառաջնորդական կոնդակն քո ընդ քեզ բերցես, նոյնպէս եւ զեղեալ արդիւնսն նուիրականն, տալով զղաւդ մի առաջնորդին նորոյ ի կողմանէ այնր արդեանց: Զմիոյ տարւոյ դանձանակադրամն եւս բերցես:

Տէր Ղազարին /Թիֆլիս/ Հասցեագրված նամակում խոսվում է նախկին առաջնորդ Պետրոս վարդապետին տրված եւ վերը բերված կարգադրությունների մասին եւ Հանձնարարվում փութացնել մոմատուփումը, քանի չի անցել սպիտակեցնելու ժամանակը, եւ Հոգ տանել կառքերնի Համար (40 թուփ թուշի շալ, 10 թուփ սպիտակ եւ բազադուշ շալ): Մեկիք Ավետիքին Հայտնվում է Մարտիրոս վարդապետին առաջնորդ նշանակելու մասին եւ կարգադրվում ցանձնեսցես զնա արքային, ողջունելով զարքայն ի դիմաց մերոց»: Միաժամանակ գրվել է առաջնորդական կոնդակ:

1607 **Հաշտութիւն** – Թուղթ մի առ Յովսէփ պետն՝ առաջնորդն տեղւոյ, յիշումն թղթոյն մերոց առաջնոց առ ինքն գրեցելոց: Եւ խոստումն վասն թղթոյն ոմանց միխիթարութեան, եթէ ի քանի աւուրս գրեալ յղելոց եմք, Հանդերձ պատասխանեաւ թղթոյն քոց: Եւ ապա յանձնարարութիւն վասն Վար[դան] պետի սպասաւոր Աբրահամ պետին:

1608 Բաշբօրդ մի, զօր գրեալ էտուք Աբ[րահամ] պետին, որ գնայր յերկիրն իւր:

1609 **Էտրէնէ**– Թուղթ մի առ տեղեացն առաջնորդ Միքայէլ պետն, ի գարձ թղթոյն վասն շամալտճոյն, յղեցելոյն առ սրբազան Վեհապետն շնորհակալութիւն: Եւ վասն խնդրեալ մուրապային, եթէ ահա յղեցաք: Իսկ վասն եկեալ ուխտաւորացն, եթէ սիրով ընկալաք: Վասն երիցուն, որ ի Թաթարբազարճուղ, եթէ տեղեկացիս եւ ըստ արժանւոյն արասցես վասն անկարգութեանն, եւ զորպէս առնելն գրեացես:

425բ 1610 **Ի Կարին** – Թուղթ մի առ վէրիլ պարոն Հայրապետն վասն Ա՛ձ՛ /150/ զուռուշին, զոր էտուք ասաէն Թամասուկով ուխտաւոր պարոն Յով[Հաննիսին], եթէ ահա զանասան նորին յղեցաք, ուրեմն առցես ի նմանէ զդրամն եւ մեզ գրեացես:

Գրեցան յամսոյս ի ԺԲ /12/:

1611 **Ի Վան** – Թուղթ մի առ նուիրակ Մարտիրոս պետն, ի գարձ թղթոյն ընդ քարհատ Պօղոսին գրեցելոյ. միամտութիւն վասն գործոյն եւ առաջին թղթոյն մերոց առ ոմանս գրեցելոց, զոր Հասուցեալ էր առ իւրաքանչիւր տեարսն: Վասն մատաղացուցն, եթէ բաւ գրեցմանդ առնիցես: Իսկ յաղագս Ե՛ճ /500/ դրամ մարշիլին ընդ քարհատ Պօղոսին յղեցելոյն, եթէ էհաս մեզ: Այլեւ իմացաք զի /20/ զուռուշն Պօղոսի եւ զԻ /10/ զուռուշն աշճի Թօմասի, վասն որոյ Հաշուեալ ընդ Ե՛ճ /500/-ին եղեւ Ե՛ճԼ /530/ զուռուշ: Ուրեմն զայս թուղթս պահեացես առ քեզ ի կողմանէ Հասուցելոցն: Եւ վասն օրհնութեան թղթոյն Ջուղայեցի պարոն Յարութիւնի ի կողմանէ Լ /30/ մարշիլին, զոր տուեալ էր ի մատակարկութիւն արծաթեայ

խաչին, եթէ ահա յղեցաք: եւ զթուղթն քո եդաք ի թուղթն պարոն Գէ[որգին]՝ հասուցանել քեզ:

1612 Թուղթ մի առ պարոն Գէորգն, եթէ թուղթդ մեզ ժամանեց, իմացաք զգրեալսդ, բայց սակաւ դրամով ոչ լինի արձակուն եղտեաց ի Թիֆլիզ եղելոցն, որպէս ցուցանի ի թուղթն արքային, զոր ահա օրինակեալ յղեցաք քեզ՝ ծանուցանել փաշային: Ի սմա ողջոյն տայ եղբօրն իւրոյ Ախիջան աղային:

1613 Թուղթ մի տամկերէն առ տէղւոյն [փաշային], ի պատասխանի թղթոյն, զոր ի կողմանէ եզտի քրտացն ի Թիֆլիզ եղելոցն գրեալ էր:

1614 Պատասխան նամակ Ջուղայեցի պարոն Սահակին, որի մէջ արձարծվում էն նամակագրութեան հետ կապված, ինչպես նաեւ տնտեսական բնոյթի մի շարք հարցեր: Նամակները գրվել էն տարիի 13–ին (էջ 425բ, ձեռ. 448ւ):

1615 1792 **թ. ապրիլ** – Թուղթ ի Թիֆլիզ առ մելիք Աւետիքն վասն նորոգ առաջնորդին եւ նուիրակ Մարտիրոս վարդապետին:

Ձեռ. 448ւ, էջ 346ա–346բ:

1616–1617 1792 **թ. ապրիլ** – Թուղթ ի Պետրպօլք առ Մինայ Իւանովնէն, որ վասն Հանգուցեալ առն իւրոյ՝ Յովակիմ Լալայեանին տուեալ էր Հոգաբաժին:

Ձեռ. 448ւ, էջ 346բ–347բ:

1837 1618 1792 **թ. ապրիլ** – Թուղթ մխիթարեան ի Պետրպօլք առ պարոն պօլկովնիկ ավնիս Յովաննէս աղայն եղիազարեան վասն մահուան որդւոյն իւրոյ՝ աղայ Յարութիւնին եւ շնորհակալութիւն վասն տրոցն յանուն սրբոյ Աթոռոյս, յանձնեցելոյց Յովսէփ վարդապետին, եւ յիշատակութիւն թղթոյն մերոյ ի ՌՄԼ /1788/ թուոջն մերում եւ ի գէկ[տեմբերի] ԺԶ /16/ առ սա գրեցելոյ:

Յորմէ ժամանեցաք թուղթ...

Եւ ընդ օրհնութեանս աստուածայնոյ ծանուցումն լիցի բարեպաշտութեան քում: Զի որովհետեւ խրատիմք յաստուածայնոցն սուրբ տատից՝ խնդալ ընդ խնդացօղս եւ լալ ընդ լացօղս եւ դարձեալ միսիթարիչ լինիլ սգաւորաց: Ըստ որում եւ Հարկ պաշտամանս մերոյ պահանջէ, վասն որոյ յերկաքանչիւրոցն Հարկաց առիպեցեալ առաջիկայ ինձ ցաւակցիլ եւ տրտմակցիլ տրտմազգեցի ազնուդդ իմոյ վշտացելոյդ սրտիւ, եւ դարձեալ՝ ըստ միւսոյ Հարկին, որ ի ձեռն աստուածաբան մարգարէին առ առաքեալսն ասէ. Տրտմեցարուք, որ ի ձեռն աստուածաբան մարգարէին առ առաքեալսն պաշտօնեայս, միսիթարել զսգաւորդ կարեէր, որ ունիս զսուգ արդարեւ սիրելւոյ եւ Հաւորի Հոգւոյ եւ քան զամենայն ինչ որ յաշխարհի, ազնուականի:

Եւ յիրաւի ստիպէ զմեզ երկաքանչիւրն Հարկ, զի որպէս իմդումիւն քո, իմդումիւն էր մեզ, որք թէեւ ի բազմատեսակ վիշտս լինեալք, մինչ զբարեյաջողութիւն եւ զուրախութիւն ինչ լսեալք զօրհնեցելոյդ, ուրախանայաք, զի ուրախութիւն մեր էիր եւ ես իսկ: Նոյնպէս եւ այժմ կակիծ եւ տրտմութիւնդ պատահեցեալ ըստ բերմանց աշխարհի, մեր իսկ է: Քանզի որ գրեզդ կակծեցոյց, նոյնն եւ զմեզ: Զի Հոգեւոր որդին մեր եւ ծայրագոյն նուիրակն եւ առաջնորդն ձեր՝ Յովսէփ աստուածաբան վարդապետն

գրեալ էր զդառնադէտ տարաժամ մահն միայնակ որդւոյդ քոյ սիրելւոյ եւ մեր ըստ Հոգւոյ զաւակի՝ բարեծնունդ աղայ Յարութիւնին ազնուոյ: Ուստի տիրեաց մեզ կակիծ անհնարին եւ տեղի ետ ի մէնջ ուրախութիւնս: Բայց զի գործ Արարչին է, որ ի ձեռին ունի զամենայն, եւ տէր է կենաց եւ մահու, ոչինչ ունիմք առ այն ասել, այլ միայն գոհանալ զնովանէ եւ զՅոբայն ասել գրեան, թէ Տէր ետ եւ Տէր էառ, եղիցի անուն Տեառն օրհնեալ: Մանաւանդ, թէպէտ կակծելի է ըստ այնմ, զի ի Տեառնէ Հոգւոյ Հասակի եւ ի տարագէալ ժամանակի ի մէնջ պակասեցաւ, այլ զի առ Աստուած յաւելաւ, չէ անյուսաբար լալի իբրեւ զկորուսեալ ոք: Քանզի եւ մեք ամենեքեան ընդ Տեառն ճանապարհ երթալոց եմք՝ եթէ կանուխ եւ թէ անագան: Ըստ որում վայր պանդխտութեան է մեզ աշխարհս, եւ ոչ ունիմք զքաղաք աստէն մնալոյ, այլ ըստ Առաքելոյ՝ զհինաւուրց յԱստուծոյ ունիմք տաճար առանց ձեռագործի յաւիտենական յերկինս զբնակութիւն երկնից փոփոգիմք զգենուլ: Վասն որոյ յետ սգակցելոյս սգազգեցի սիրելւոյդ ըստ Հարկի կակծանց սրտի, Հարկաւորիմ ասպա զաստուածայինն ածել քեզ ի յիշումն ի միսիթարութիւն սրտիդ, վշտացելոյ, մի զերկրաւորս եւ եթէ խորհելով զպակասին ի քէն ըստ մարմնոյ յաւելուլ զկակիծ սրտիդ: Այլ զյաւիտենականն վայելչութիւն երկնաւոր արքայութեանն բերել ի միտ, եւ Աստուծոյ իակ զնա առանդեալ դիտելով միսիթարիլ եւ ուրախանալ ընդ երկնայինն նորին երջանկութիւն: Եւ որ միսիթարիչն է յամենայնի Հոգին սուրբ Աստուած՝ միսիթարեսցէ զքեզ եւ զամենայն քոյսինսն, բարձցէ ի ձէնջ զտրտմութիւնս ձեր եւ տացէ զուրախութիւնս մեծագոյնս: Լուսաւորեսցէ զՀոգի ազնուազնեայ աղա Յարութիւնին եւ Հանգուսցէ յարքայութեանն իւրում եւ փոխանակ նորին պարգեւեսցէ քեզ զորդի միսիթարութեան, որպէս //

1838 նախաՀօրն Ադամայ զՍէթ փոխանակ Աբէլի: Որ եւ մեզ լինիցի առաւելագոյն միսիթարութիւն եւ բերկրութիւն:

Իմացաք եւ զայս, որ գործովագուխ մայրն ողորմութեան՝ ինքնակալ մեծ կայսերուհին, Հայելով ի յաղէտալի դիպուածն ձեր, առ ի մեծարանս յարգոյ ազնուութեանդ, Հրովարտակաւ իւրով զբնդարձակ գերեզմանատեղի է Հնարհեալ յայդր ազգի մերոյ եւ Հրամայեալ է սիրելւոյդ զկնի եղեալ եւ զմարմին Հոգելոյս որդեկին քո փոխադրել անդանօր: Եւ չինուած եկեղեցւոյն եւս կատարեցեալ է, որով յիրաւի ոչ սակաւ դիւրութիւն եղեւ սրտի մերում:

Օրհնութեամբ եղիցի բարի յիշատակ քո ի յաւիտեան: Եւ Քրիստոս Տէրն մեր ի միւս անգամ գալստեանն իւրում զքաղցր որդեակն քո ի ձեռագործդ տաճարէ բնակելցի յանձեռագործ յարկսն լուսոյ ի յօթեվանս Հօրն իւրոյ պատրաստեալ սրբոց եւ սիրելեաց իւրոց: Եւ տացէ զամենազուարճ կեանս երկարադոյնս ամենաողորմած եւ գերախնամ մեծի ինքնակալ կայսերուհւոյն եւ իւրապարգեւ կայսերազարմ որդւոյ նորին եւ թոռանցն, եւ ամենայն ժառանգորդաց կայսերութեանն, օրհնելով միշտ զբազմայաղթ տէրութիւն դոցին եւ ընդ ծագս տիեզերաց տարածանելով: Որոց եւ զինամն եւս առաւել ածեցուսցէ ի վերայ ձեր եւ ամենայն մերազնէից:

Իսկ եւ զայս գրեալ էր մեզ Յովսէփ զգօնամիտ վարդապետն, որ ազնիս սիրելիդ մեր եւ ազնուագի կենակիցն քո ի բաժին Հոգւոյ Հանգուցեալ աղայ Յարութիւնին նուիրեալ էիք զսրբոյ Աթոռոյս Հարիւր բաճախու ոսկի: Զոր առ մեզ Հասեալ գիտելով, շնորհակալ եղաք զձէնջ օրհնութեամբ

եւ զանուն քաղցր որդեկին ձերոյ յիշեցաք եւ յիշեմք ի փրկարար սուրբ պատարագս ի հրաշազարդ սուրբ տեղւոջս: Ընկալցի Տէր ի փառս իւր զուարթագին տուրս ձեր եւ զփոխարէնն բազմապատկապէս Հատուսցէ ի Հոգի նորին՝ աստուածային տեսութեանն եւ երանական կենաց բարեացն ժառանգաւոր առնելով: Եւ զձեզ օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ, պահպանեսցէ ի վտանգից եւ ի բարեգործութիւնս իւր ունիցի միշտ:

Արդ, ինդրեմ յանուական ցանկալոյդ իմիկ զճշմարիտ սէրդ եւ հարազատական օգտաշխատութիւնդ անպակաս ունիլ առ սուրբ Աթոռս լուսաժին մայրս քո եւ առ մեզ, եւ զսիրանիշ գիրդ մի հատանել ի մէնջ:

Զի յառաջագոյն մինչ սիրելի որդին մեր՝ Յովսէփ աստուածիմաստ վարդապետն, ազդ արարեալ էր մեզ զարժանապատուութեան քո ի պատիւ հազարապետութեան կացուցանիլն, գրեցաք ամենայդ զթուղթ շնորհաւորութեան եւ ուրախակցութեան եւ այլս բանից յամի Փրկչին 1788 եւ ի թուականիս մերում ՌՄԼԷ ի դեկտեմբերի ԺԶ /16/, յորմէ հետէ մինչեւ ցարդ քան զերեք տարի աւելի ժամանակ է, յորում դիտեցաք պատասխանոյն եւ ոչ ընկալաք: Այժմ գոնէ այսմ թղթոյս պատասխանի գրեսցես՝ ծանուցանելով զհամբաւս ինչ ուրախութեան զձէնջ ի միսիթարութիւն ցաւադնեալ սրտից մերոց: Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ յամի Փրկչին 1792 եւ ի թուականիս մերում ՌՄԽԱ, յապրիլի..., ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածնին[297]:

Ձեռ. 4501, էջ 1837–1838:

1619 1792 թ. 12 ապրիլի – Թուղթ առ Ռուսաց երկրի նուիրակ եւ առաջնորդ Յովսէփ վարդապետն, ի համառօտ պատասխանի թղթոյն ի Մոսկուա ի 1791 թուին Փրկչի, օգոստոսի 18 գրեցելոյ. եւ ազդարարութիւն մահուան Վարդան վարդապետին ի յԱմիդ. եւ արձակիլոյ սպասաւորին նորին Աբրահամ վարդապետին ի Հաշտարխան ի տեսութիւն ծնողացն:

ԴՀՊ, Թ., էջ 131–133:

1620 1792 թ. 17 ապրիլի – Թուղթ Ղուկաս կաթողիկոսի առ Յովսէփ վարդապետն ի լիագոյն պատասխանի թղթոյն նորա յամի Փրկչին 1791, յօգոստոսի 18 գրեցելոյ վասն իրաց եւ իրակութեանց ոմանց:

ԴՀՊ, Թ., էջ 133–137:

1621 1792 թ. 17 ապրիլի – Թուղթ միսիթարութեան ի Պետրոպօլք առ ամենիս Յովաննէս աղայի կին ամուսնի խաթուն կատարինէ Իւանովնէն վասն տարաժամ մահուան որդւոյն՝ աղայ Յարութիւնին, եւ շնորհակալութիւն վասն տրոյն, որպէս եւ առն էաս գրեցաւ, որ է յերեսն 1839[298]:

Ձեռ. 4483, էջ 1738:

1622 1792 թ. 17 ապրիլի – Թուղթ միսիթարութեան ի Սչոլայ առ Քիրեանց Հանգուցեալ աղաչայ Յովհաննէսի որդիին՝ առ ամենիս աղաչայ Նիկոլն եւ առ այլսն վասն մահուան Հօրն իւրեանց:

Ձեռ. 4483, էջ 1739:

1623 1792 թ. 23 ապրիլի – Թուղթ ի Բաղդատ առ Մարդար աղային Աւետեան, ի պատասխանի թղթոյն գրեցելոյ յայսմ թուոյս յունվարի 1 վասն նուիրակին, եւ վասն առնլոյն զառնելիս ի յոմանց, եւ զայլ ինչ:

Ձեռ. 4483, էջ 1740–1741:

1835 1624 1792 թ. ապրիլի – Թուղթ ի Խոյ առ պարոն Մէհրապն. շնորհաւորութիւն վասն կրկին եւս կարգիլոյն ի գործակալութիւն Խոյայ խանին եւ շնորհակալութիւն վասն մարդասիրութեանն առ նուիրակ Սողոմոն վարդապետն, եւ յորդորումն առ այնպիսիս բարեգործութիւնս, նաեւ յանձնարարութիւն վասն սրբոյն Թադէոսի Առաքելոյ վանից առաջնորդ Գէորգ վարդապետին:

Յորմէ ժամանեսցէ թուղթ...

եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեանս աստուածայնոյ գիտասջիր սիրելիդ մեր եւ հաւատարիմ որդի սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի ահա քանի ամք են, յորս ոչ դիպեցաւ տեսանել զիրեարս, ապա յանցելումն մինչ եկիր յԲերեան քաղաք, անտի եւս ոչ հանդիպեալ ի սուրբ Աթոռս, անցեալ դնացեր ի քաղաքդ Խոյ:

Իսկ սիրելի որդիքն մեր՝ հանգուցեալ Թարխանեան պարոն Մինասն եւ եղբայրն, յայնժամ յերեւանս գրեալ էին մեզ զհանապարհորդակիդ լինելն ընդ քեզ, եւ խոստացեալ էին ի դարձմանն գալ ի սուրբ Աթոռս՝ յերկրպագութիւն սրբոյ տաճարիս աստուածեան: Ուստի զկարծիս առաք, թէ ի միասին վերադառնայցէք եւ ի սուրբ Աթոռս հանդիպիցիք:

Այժմ զնացին որպէսն չիմացաք, Տէր տացէ պայծողուածս բանից նոցա: Բայց պատեհագ սիրելոյն մերմէ տեղեկացաք, որ դօրվաճիռ խանն երկրիդ մնացուցեալ է զքեզ յայդր եւ վերստին կարգեալ է գործակալ յիշխանութեան իւրում, որպէս եւ յառաջն: Այդ եւս բարի է եւ ի վերնախնամ տեսչութենէն ազդեցեալ: Ընդ որ մեծապէս ուրախ եղաք: Քանզի ըստ բա //րեպաշտութեանդ, ունելով զգութ առ ընտանիս հաւատոց ըստ պատուիրանին առաքելականի, ի հարկէ, խնամատար ես լինելոց խղճալի մերոյ ազգիս, որք ի յօրհնեալ երկրոջդ, եւ մանաւանդ սրբոյ Աթոռոյս յայդր պատահեալ իրացն կամակար հոգածու ես լինելոց, եւ աթոռայնոցս օժանդակ եւ սրտադիւրիչ:

Որպէս եւ հոգեւոր որդւոյն մերում նուիրակ Սողոմոն ծերունապարտ վարդապետին ցուցեալ ես զմարդասիրութիւն եւ զմեծարանս, զոր մեծաւ շնորհակալութեամբ գրեալ ծանուցեալ էր մեզ: Որոյ աղագաւ եւ մեք յոյժ շնորհակալ եղաք զսիրելոյդ օրհնութեամբ բազմաւ:

Ուրեմն Տէր Աստուած օրհնեսցէ զքեզ եւ զօրացուսցէ՝ հանդերձ ամենայն քոյոցիովքդ եւ փրկեսցէ ի վտանգից, տացէ պայծողուածս բանից եւ գործոց քոց, եւ միշտ ի զառաջադիմութեան պահեսցէ յաչս մեծամեծաց: Մանաւանդ եւ առաքինական գործովք բարեաց զարդարեսցէ՝ առ ի հանդերձեալ փառացն արժանաւորիլ:

Զայս եւս գրեմ բարեմիտ սիրելոյդ, զի, ի հարկէ, լուեալ ես, թէ սրբազան Առաքելոյն մերոյ Թադէոսի գերահռչակ սուրբ վանքն որպէս աւմայացաւ յանցեալ տարւոյն հետէ մինչեւ ցարդ: Ըստ որում շրջակայ այդմայացաւ յանցեալ տարւոյն հետէ մինչեւ ցարդ: Ըստ որում շրջակայ այդ բազդիքն բռնացեալ յափշտակէն զհող եւ զջուր սրբոյ վանիցդն, թող զայլ սպեսպէս վնասատուութիւնս: Վասն որոյ առաջնորդն եւ միաբանքն փափուկեալ անտի աստանդական վարանէին, եւ դուռն սրբոյ վանացն փակուցեալ անտի աստանդական վարանէին, եւ դուռն սրբոյ վանացն փակեցեալ կայր: Ապա առաջնորդ Գէորգ խոհեմամիտ վարդապետն բազմիկիք թղթովք խօսեցաւ եւ բայազետցւոցն էկն առ մեզ, գտանել զայցելութիւն սրբոյ տանն այնմիկ: Եւ մեք խնդիր արարեալ խանին մերոյ, թուղթ գրել եաւք առ բարձրապատիւ խանն տեղւոյդ, եւ մեք եւս թուղթ

գրեցաք առ նա եւ առ Բէկումն, որ է քոյր խանին մերոյ: Որք այժմ գրեալ էին մեզ զպատասխանիս՝ կատարելով զինդիր մեր, զի մեծագոյ խանն զվանքն յանձնեալ է Բէկումին եւ սաստիւ գրեալ էր սրբոյ վանից մերձակայ գեղջ բնակչացն այլազգեաց՝ ձեռն քարշել ի հողոյ եւ ջրոյ սուրբ վանացն: Եւ Գէորգ վարդապետին եւս թալզայ էր շնորհեալ՝ երթալ նատիլ ի վանքն եւ շինութիւն առնել:

Ուստի ինդրեմք յԱստուծոյ երկար կեանք պարգեւել զօլվանիլու խանին եւ ամենայնանել զիշխանութիւն եւ զհարստութիւն նորա: Ահա զշնորհակալութեան եւ յանձնառարութեան թուղթս գրեցաք առ խանն եւ առ Բէկումն, եւ զհոգեւոր որդին մեր՝ զառաջնորդ Գէորգ շնորհնակ վարդապետն վերադարձուցաք, որ եկեալ տեսցէ զինամառատ խանն եւ Բէկումն, եւ ապա գնացեալ նատցի ի վանքն եւ շինութիւնն ջանասցէ:

Ուրեմն եւ դու, աստուածասէր սիրելիդ, պարտիս ձեռնտու լինիլ դմա եւ քեզ անկեալ բանիցն հոգ տանիլ ի փառս Քրիստոսի եւ ի պատիւ սրբազան Առաքելոյն Թադէոսի՝ նախկնոյ լուսաւորչին մերոյ, յորոց ընկալցիս միշտ զշնորհս եւ զօրհնութիւնս: Եւ ի յորդիական սէրդ եւ ի հարազատութիւնդ, որ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, հաստատուն մնալով, եւ զսիրոյ գիրդ ի մէնջ անպակաս առնելով, ողջ լեր ի Տէր եւ յանձնեցեալ ի յողորմութիւնս նորին, եւ շնորհք սրբոյ Հոգւոյն տեղոյս Քրիստոսի եղիցի ընդ քեզ եւ ընդ ամենայն քոյսդիսն: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԽԱ /1792/ թուոջս եւ ի յապրիլի ամսոյ... ի յերկնահանգէտ Աթոռս սուրբ Էջմիածին[299]:

Ձեռ. 4501, էջ 1835–1836:

1792 թ. ապրիլ – *Թուղթք ի Հաշտաբիանն*

1625 Թուղթ մխիթարութեան առ աղաչայ Գրիգորն, աղաչայ Վարդերեան, աղաչայ Գէորգն, աղաչայ Աստուածատուրն եւ աղաչայ Յարութիւնն վանն Հօրն իրեանց՝ Հանդուցեալ աղնիւ աղայ Յովհաննիսին:

Օրհնության նամակներ պիրատուների՝ Անտա կնոջը, Հովհաննես վարդապետին եւ ազատական նամակ ռուսահայոց առաջնորդ Հովսեփ Արղութեանին, որի մեռյալ թղթակիցը եղել է մեզ հետաքրքրությունների մասյանում՝ էջ 1933, հրատարակված է ԴՀՊ Թ. հատորում, վերնագիրը սե՛ռ այս գրքի 1620 վավերագրիդ: Բոլոր նամակները գրվել են ապրիլի 17–ին: Տեր Ղազարին (Թիֆլիս) հանձնարարվում է վերոհիշյալ նամակները ուղարկել Հ. Արղությանին: Օրհնության նամակ պիրատուս կպնեցի այն. Ամենայնին (Բայազետ՝ ի դիմաց պիրատերված «Հալեպի չուխայիս», որի արժեքը տեղական դրամով 30 զուռուշ էր (էջ 4266):

4266 1626 ***Ի Խոյ*** – Թուղթ մի առ Փիլիպպոս. յիշումն թղթոյն մերոյ առաջնոյ առ ինքն գրեցելոյ եւ ամանաթին Բաղդասար առ մեզ հասելոյ, եւ վասն եփրեմ պետին, եթէ զոր ինչ լուիցես, գրեսցես:

1627 Թուղթ մի եւս առ պարոն Բաբաջանն ի դարձ թղթոյն ի մար. ԻԹ /27/ գրեցելոյ: Եթէ յղեալ փակեին աղայ Մարգարի ջուղայեցւոց առաջին մնասարի օրինակն էր ի կողմանէ առաջ[նորդին] իւրեանց: Իմացաք զգրեալդ վասն եփրեմ պետին, եթէ եւս լուիցես, գրեսցես: Յանձնարարութիւն վասն Թիֆլիզեցի պարոն Եսայուն: Միաժամութիւն վասն մնդուկին Բաղդասար, եթէ էհաս մեզ ի Բայազետ:

Միաժամանակ նամակներ են գրվել Մարգար աղա Ավետյանին եւ այլն. Եսայուն: Գրվել են ապրիլի 23–ին:

4266 1792 թ. ապրիլ – ***Ի Թիֆլիզ***

1628 Թուղթ մի առ մնաՀոտեսի Սարգիս աղայն եւ առ որդին իւր՝ պարոն Կարապետն, եթէ եսային զոչ ինչ ունէր, մերն եւս մնաց, ահա գրեաց իւր աներին, որ զնազարբէկեան պարոն Յովսէփի գրաւ այգւոյ թամասունն եւ սիկէլն ձեզ տացէ ժամանակ ինչ, մինչեւ Հատուսցէ զպարոն իւր: Ի սմա ողջոյն Յակոբջան աղային՝ ասելով, թէ պարոն եսային գրելոց է ի բայազետ զհանգուցեալ մնաՀոտեսի խաչատուրի որդուոյն, տեսցուք զի՞նչ գրեսցէ, զոր ծանուսցուք քեզ:

Ի ԻԹ /29/:

1629 1792 ***թ. մայիս*** – Թուղթ մխիթարութեան ի մեծն Պօղիս առ Ստեփաննոս ամիրայն վասն մնաՀուան իւսամոյն իւրոյ՝ մնաՀոտեսի Յարութիւն ամիրային:

Ձեռ. 4482, էջ 347բ–348բ:

1630 1792 ***թ. մայիս*** – Դարձեալ թուղթ մխիթարութեան ի մեծն Պօղիս առ մնաՀոտեսի Գէորգ ամիրայն՝ վաճառակիցն Հանգուցեալ մնաՀոտեսի Յարութիւն ամիրային, վասն մնաՀուան նորին:

Ձեռ. 4482, էջ 349ա–349բ:

1792 թ. մայիս – *Թուղթք ի մեծն Պօղիս*

Նվիրյակ Մինաս վարդապետին եւ պատրիարքի գործակալ Հովհաննես վարդապետին գրվել են պատասխան նամակներ, որոնց սեւագրությունները եղել են մեծ մասյանի 1938 եւ 1976 էջերում: Նույն մասյանում՝ գրանցվել նաեւ Պրուսայի առաջնորդ Պողոս վարդապետին Հասցեագրված նամակը /էջ 1936/: Միաժամանակ նամակներ են գրված պատրիարք Զաքարիա վարդապետին, խոջա Մարտիրոսին (մխիթարության), Սահմանուհա ամիրային (մխիթարության), մնաՀոտեսի Գէորգ ազային (մխիթարության), որոնք գրանցվել են փոքր մասյանում, իսկ պատրիարքինը՝ մեծ մասյանում /էջ 1742/: Գանձանակի կնդակ Հումփոսի ս. Աստվածածին Եկեղեցու ժողովրդին: Օրհնության եւ շնորհակալության նամակներ նույն Եկեղեցու գանձապետներ՝ այլն. Մարտիրոսին, մնաՀոտեսի Աստվածատուրին եւ այլն. Միքայելին: Գանձանակի կնդակ Սամաթիայի ս. Գէորգ Եկեղեցուն: Օրհնության եւ շնորհակալության նամակ այդ Եկեղեցու գանձապետ մնաՀոտեսի Պարոնին: Գանձանակի կնդակ «ի Պալաթ առ սուրբ Հրեշտակապետ Եկեղեցին» եւ օրհնության եւ շնորհակալության նամակ նույն Եկեղեցու գանձապետ Սահակ ամիրային: Գանձանակի կնդակ «ի Խասգիւղ առ սուրբ Աստվածածնոյ Եկեղեցին», օրհնության նամակ նրա գանձապետ Հովհաննես ամիրային: Գանձանակի կնդակ «ի Նալբենդ առ սուրբ Լուսաւորիչ Եկեղեցին», օրհնության նամակներ գանձապետներ՝ մնաՀոտեսի Խաչատուր եւ մնաՀոտեսի Հովհաննես աղաներին: Գանձանակի կնդակ «Օրթագեղ առ սուրբ Աստուածածնի Եկեղեցին», օրհնության նամակ նրա գանձապետ մնաՀոտեսի Հարութիւնին: Գանձ. կնդակ «Բասրա առ սուրբ Կարապետ Եկեղեցին», օրհնության նամակ նրա գանձապետ այլն. Բարսեղին: Գանձանակի կնդակ «Բասիատար առ սուրբ Խաչ Եկեղեցին», օրհնության նամակ նրա գանձապետ այլն. Զաքարիային (էջ 4266–4276):

4276 1631 Կոնդակ մի եւս գանձանակի առ էմնաքին ալամճոց, որք զարդիւնն գանձանակին սրբոյ Աթոռոյս յանձնեալ էին Մինաս պետին /որ է 92 զուռուշ եւ 28 փարա/, ձեռամբ գանձապետ մնաՀոտեսի Յարութիւն ազային, զոր ժողովեալ էր ի ՌՄԼԹ /1790/ մայ. Ա /1/ մինչեւ ցՌՄՆ /1791/ նոյ. ԻԳ /23/:

4276 1632 Կոնդակ մի եւս գանձանակի առ էմնաքին քէսաճոց, որք զժ /10/ զուռուշ զարդիւնս գանձանակին, զժողովեցեալսն ի ՌՄԼԹ /1790/ Վերափոխման ոծէն մինչեւ ցՌՄՆ /1791/ Վերա[փոխման] ոծէն յանձնեալ էին բազմաշխատ նուիրակին մերոյ՝ Մի[նաս] պետին, ձեռամբ գանձապետ Սարգսին եւ իկիտպաշի պարոն Ղազարին:

1633 Կոնդակ մի եւս գանձանակի առ սափրիչսն, որք էն ի Ղումղափու եւ Ծնիղափու վասն Ի /20/ ղուռուշ գանձանակադրամին Հասուցելոյն առ Մի[նաս] պետն ձեռամբ գանձապետ Յարութիւնին եւ զապգիմալ մահտեսի Ասլանին /որ էր ՌՄՆ /1791/ թուոյ գանձանակն:

1634 Կոնդակ մի եւս գանձանակի առ սափրիչսն /որք ի Պալաթ/, որք զՌՄՆ /1791/ թուոյ գանձանակն, որ էր Ժ /10/ ղուռուշ, յանձնեալ էին Մինաս պետին ձե[ռամբ] գանձապետ ուստայ Յովասափին եւ զապգիմալ ուստայ Յարութիւնին:

1635 Կոնդակ մի եւս գանձանակի առ սափրիչսն, որք էն ի Թավուխպազարն եւ Մէրճան Չարսուն, յաղագս Ժ /10/ ղուռուշ գանձանակին, զոր յանձնեալ էին Մի[նաս] պետին ձե[ռամբ] գանձապետ Գասպարին եւ Պետրոսին եւ գիտութեամբ պարոն Յովհաննիսին, որ է ՌՄՆ /1791/ թուոյ արդիւնք:

1636 Կոնդակ մի եւս գանձանակի առ վարպետսն եւ ոէնջպէրսն, որք էն ի Չխուրչէշմէյի Խաճվէճիպաշի խանումն, որոց թէ ի ՌՄԼԹ /1790/ թուոյ յօգոս. ԺԸ /18/ էն մինչեւ ցՌՄՆ /1791/ թիւն ի սուրբ Խաչի տօնն ժողովեցեալ արդիւնքն, որ է ԻԹ/29/ ղուռուշ, մեզ Հասին, զորս յանձնեալ էիք Մի[նաս] պետին ձե[ռամբ] գանձապետ պարոն Աբրահամին եւ Տօնիկին եւ Յակոբին:

1637 Կոնդակ մի եւս գանձանակի առ վարպետսն եւ ոէնջպէրսն, որք էն ի Չխուրչէշմէի նոր խանումն վասն 26 ղուռուշ գանձանակադրամին, զորս ժողովեալ էին ի ՌՄԼԹ /1790/ յօգոս. ԺԸ /18/–էն մինչեւ ցՌՄՆ /1791/ թուոյ սուրբ Խաչի տօնն եւ յանձնեալ նոյիրակ Մի[նաս] պետին ձե[ռամբ] գանձապետ Ղուկասին եւ զապգիմալ օտապաշի մահտեսի պարոն Վարդանին:

1638 Կոնդակ մի եւս գանձանակի առ դերձակ պաշխալը վարպետսն, որք էն Շահզատէէր պաշին Քէօռ Վէզիր խանումն, վասն Ժ /10/ արդեանցն գանձանակի, զորս յանձնեալ էին Մի[նաս] պետին ձե[ռամբ] գանձապետ ուստայ Մարկոսին եւ իկիտպաշի ուստայ Ղուկասին, որ ժողովեցեալ էր ի ՌՄԼԹ /1790/ Փոխանն տօնէն մինչեւ ցՌՄՆ /1791/ տօնն:

1639 Կոնդակ մի եւս գանձանակի առ դերձակսն, որք էն Հասան Փաշայ Խօլին, յաղագս ՌՄՆ /1791/ թուոյ գանձանակին (որ է Ժ /10/ ղուռուշ) զոր յանձնեալ էին Մի[նաս] պետին ձե[ռամբ] գանձապետ ուստայ Պօղոսին եւ իկիտպաշի ուստայ Ղուկասին:

1640 Կոնդակ մի եւս գանձանակի առ քիւրքճի էմնաֆն սակս ՌՄՆ /1791/ թուոյ 30 ղուռուշ գանձանակադրամին, զոր յանձեալ էին Մի[նաս] պետին ձե[ռամբ] քէխիայ ուստայ Յովհաննիսին, եապրճի ուստայ Կարապետին, գանձապետ ուստայ Սարգսին եւ զապգի[մալ] մահտեսի Սարգ[սին]:

1641 Կոնդակ մի եւս գանձանակի առ դարապհանացին վասն ԼԱ /31/ ղուռուշ եւ ԺԵ /15/ փարայ գանձանակադրամին, ժողովեցելոցն ի ՌՄՆ /1791/ փետրվարի ԻԷ /27/–ն մինչեւ ի դեկ. Զ /6/, զորս յանձնեալ էին Մի[նաս] պետին ձե[ռամբ] գանձապետ Կարապետ աղային:

428ա 1642 Կոնդակ մի եւս գանձանակի առ էմնաֆն մէտոճոց յաղագս ՌՄՆ /1791/ թուոյ արդեանցն գանձանակին, որ է Ի /20/ ղուռուշ, զոր յանձնեալ էին Մի[նաս] պետին ձե[ռամբ] գանձապետ մահտեսի պարոն Գաբրիէլին:

1643 Կոնդակ մի եւս գանձանակի առ բաբուճճին, եղեալսն ի կէտիկ փաշայն Սանդալճի խանն վասն ԺԱ /11/ ղուռուշ գանձանակադրամին, ժողովեցելոցն ի ՌՄԼԹ /1790/ դեկ. Թ /9/–էն մինչեւ ցՌՄՆ /1791/ դեկ. Է /7/, զորս յանձնեալ էին Մի[նաս]պետին ձե[ռամբ] գանձապետ ուստայ Մելքոնին եւ իկիտպաշի միւս ուստայ Մելքոնին:

1644 Կոնդակ մի եւս գանձանակի առ բաբուճճին, եղեալսն ի Դիպլպէնտճի ճամիսին վասն 6 ղուռուշ եւ 20 փարայ գանձանակադրամին ՌՄՆ /1791/ թուոյ, զոր տուեալ էին Մի[նաս] պետին ձե[ռամբ] գանձապետ մահտեսի պարոն Աւետիքին:

1645 Կոնդակ մի եւս գանձանակի առ Իւակիւտարու սափրիչսն, խաճվէճիսն եւ մէյիանաճիսն յաղագս 23 ղուռուշ գանձանակին, ժողովեցելոցն ի ՌՄՆ /1791/ թուին Աստուածածնէ յԱստուածածին, զորս տուեալ էին Մի[նաս] պետին ձե[ռամբ] գանձապետ ուստայ Աստուածատուրին:

1646 Կոնդակ մի եւս գանձանակի առ Պալաթու եւ Սամախիայու իփէկճիսն վասն ՌՄԼԹ /1790/ թուոյ արդեանցն (որ է Ժ /10/ ղուռուշ), զոր յանձնեալ էին Մի[նաս] պետին ձե[ռամբ] իկիտպաշի եւ գանձապետ պարոն Գրիգորին եւ զապգիմալ տիրացու Պետրոսին:

1647 1792 **թ. մայիս** – Թուղթ օրհնութեան ի մէջս Պօլիս առ Հանգուցեալ մահտեսի Յարութիւն ամիրայի որդի Հաճի Յովաննէս Չէլէպին վասն Հօր յԻզմիրուն վախճ արարեալ իանիցն սրբոյ Աթոռոյս տարեկան բաժին 30 ղուռուշ Հասանելոյն՝ ձեռամբ սուրբ Երուսաղէմի վէրիլ Յակոբ վարդապետին:

Ձեռ. 4483, էջ 1741:

1742 1648 1792 **թ. 11 մայիսի** – Թուղթ առ Զաքարիա պատրիարգն Կոստանդնուպօլսոյ, ի պատասխանի թղթոյն նորա ի յունվարի ԻԹ /29/ գրեցելոյ վասն զանազան իրաց:

Յորմէ անխարդախ մաքուր սիրով եւ յոգնատենչ կարօտիւ եղբայրական մատուցի ողջոյն քրիստոսաձիր սիրելի եւ բաղձալի եղբօրդ իմոյ եւ Հաւատոեալ ցանկիկ բարեկամի, Հարազատ եւ շնորհաժառանգ որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս եւ բազմատրուն ջանացողիդ օգտից սորին՝ տեառնդ Զաքարիայ գերգծն արհիեպիսկոպոսի եւ վայելչապատիս պատրիարգի աստուածակերտեալ մեծի մայրաքաղաքիդ Կոստանդնուպօլսոյ:

Զի էհաս առ մեզ թուղթ նազելի եղբայրութեանդ եւ յայտնի եղեն ի միտս մեր, որ ինչ ի նմա էին բանք: Գիտացաք զողջունէ պատուական անձինդ եւ զյորդեցմանէ ճշմարիտ սիրոյդ, որով միսիթարութիւն մեծ եւ ուրախութիւն առաւ մատուցաք բազմահոգ եւ ցաւամաշ սրտի մերոյ:

Ծանուցեալ էիր զանխոնդ ժամանելն յայդր սիրանուէնդ որդւոց քոց եւ մեր եւս չնորհածին զաւակաց՝ զգծնամիա եպիսկոպոսայն նորընծայից, եւ զիսօսիլ նոցա զվայելուչս Համեպաբան բերանոց եւ քաղաքակա-

նութեան, զՀաւատս սիրոյ եւ այլն: Զոր ինքեանք եւս էին գրեալ: Ուստի եղեւ մեզ միամտութիւն առ խաղաղութեամբ Հասանիլն նոցա ի տեղի:

Իսկ առ շնորհակալութեան բանն, զայս ունիմք ասել, թէ մեք ոչ զայլ ինչ առաւելութիւն, այլ զոր ինչ ճշմարիտ սէրն ստիպէր, զայն ջանացաք ցուցանել: Ապա երջանիկ եւ խաղաղաւէտ սիրոյն է զամենայնի գթերին ընալ եւ զամենայն ինչ անուշել եւ ախորժելի առնել: Խնդրեսցուք ուրեմն յայլերէն սիրոյ զնոյնն ահեցուն եւ Հաստատուն առնել ի մեզ ի լրումն ամենայն բարեկարգութեանց ի յօգտակարութիւն մեզ եւ բազմաց ի Հաճոյս նորա:

Իսկ եւ ըստ իրաւամբ մտացդ՝ արդարացուցեալ էիր զդատաստան մեր առ փառակեցի փեռէկտեալ Սահակ ոչ վարդապետն, եւ գրեալ էիր ի սուրբ Երուսաղէմ առ պատրիարգ եղբայրն մեր եւ առ այլս վասն յանցաւորութեան եւ պատժապարտութեան նորին: Ուստի շնորհ մեծ ունիմ արդարամիտ յարգելի եղբօրդ:

Այլեւ վասն սրբոյ Կարապետի Հրաշազարդ վանիցն Մշու, որ մեծաւ Հոգւոնակութեամբ աշխատասիրելով անօրինեալ էիր եւ Հանդերձ թղթովք յղեալ զկարապետ խոՀեմամիտ վարդապետն փոխանորդ ի քոյդ կողմանէ, եւ զմահտեսի Յակոբն կեսարացի եւս օժանդակ նմա՝ ի զնել զամենայն որպիսութիւնս անցից եւ իրաց սրբոյ վանացն եւ զոլքանութիւն պարտացն, եւ խմանալ զիրս փաշային եւ միաբանացն եւ այլն, զի յետոյ ըստ այնմ վճարս տայցէք բանիցն, յիրաւի յոյժ բարւոք էք խորհեալ եւ արարեալ: Աստուած կարողութիւն եւ յաջողութիւն տայէ ցանկալի եղբօրդ:

Յետ Հասանելոյ առ մեզ թղթոյդ, լուաք զկարապետ վարդապետի եւ մահտեսի Յակոբի գալն ի Կարին: Մինչեւ ցայժմ թերեւս վազապէս գնացեալ իցէն ի Մուշ եւ ձեռնարկեալ ի Հոգալիսն, բայց անտի թուղթ չունիմք այժմ ոչ յայլոց, եւ ոչ ի նուիրակէն մերմէ, զի վասն անկարգութեանց երկրին եւ բռնաւորացն, Համարձակ երթեւեկութիւն թղթոյ եւս ոչ լինի: Վասն որոյ գեռ ոչ եմք իրազեկ կերպաւորութեան բանից առաքելոյն եւ սրբոյ վանացն: Այլ յուսամք, թէ արդիւնաւորեսցի բարւոք Հոգացողութիւն ձեր Աստուծով, որ ոչ սակաւ ուրախութիւն է լինելոց մեզ եւ ազգին:

Նշանակեալ էիր եւ զպատճառն յամելոյ պատասխանագրութեանդ առ մեզ, իբր զի մի երկրայիցիմք: Այլ մեք մերովքս դժուարակրելի զբազանօք փորձ գտեալ, գիտեմք զձերդ Հոգոյ ծանրութիւն, վասն որոյ ոչ կարեմք մեղադիր լինիլ, մանաւանդ զի միամիտ եմք զչերմեռանդն սիրոյ եղբայրութեանդ առ մեզ եւ զՀաւատարիմ ցաւակցութենէդ սրբոյ Աթոռոյս, մինչ կամայօժար փոյթ ունիս առ կատարումն խնդրոց մերոց:

Եւ սակս գրեցելոյն մերոյ ի կողմանէ մահտեսի Մինասի բանին, որ Հաստատ յանձնառութեամբ յուսադրութիւն էիր ցուցեալ անյապաղ վերջացուցանել: Առ այն եւս շնորհակալ եմք զսիրոյդ եւ ակն ունիմք յառաջիկայս ընդունիլ ի սիրառատ եղբօրդ զգրուածս կատարման անբերկրայ
1743 խոստմանդ:

Ի կողմանէ մահտեսի Գաբրիէլի վիճոյն եւս, որպէս անհոգացուցեալ էիր, միամտեցաք, թէ Աստուծով եւ զայն ի պատշաճեալ ժամանակին Հատուսնելոց ես:

Գրեալ էիր եւ զմահտանէ բարեպաշտ եւ խոհական մահտեսի Յարութիւն ամիրային, որ մեծագոյն տրամութիւն եղեւ մեզ, ըստ այնմ զի բարեխորհուրդ եւ պատուական անձն էր, օգտարար սրբոց Աթոռոցս եւ վանո-

րէից՝ ընտիր օրինակ Հասարակութեան եւ Հաւատարիմ սիրելի իմ եւ քո, որպէս եւ գիտես: Ապա յիրաւի տրտմելի եւ ախտոտալի էր այնպիսի առն ազնուց պակասիլն ի միջոյ: Բայց զի գործ Աստուծոյ է, որ յորժամ եւ կամի, կոչէ առ ինքն, զորս կամի, ոչ զայլ ինչ ունիմք ասել, բայց միայն զփառս եւ զգոհութիւնս վերառաքել ամենաբարեխնամ տէրութեան նորա: Որ եւ լուսաւորեսցէ զՀոգի Հանգուցելոյն եւ ընդ երջանիկ կամարարսն իւր դասեսցէ եւ պսակեսցէ, եւ զյարգելի եղբայրդ միսիթարեսցէ եւ պարագայծ ամօք պահեսցէ ի խաղաղական կեանս:

Իսկ եւ այն, որ ի պահանջմանէ ճշմարիտ բարեկամութեանն եւ, իհարկէ, սուրբ եւ մաքուր կրօնաւորութեանն ընդ առաքելոյն բանի, այցելու ես եղեալ սրբոյ լուսաՀոգւոյն, զամենայն գրանս նորա ի կողմանէ ժառանգութեանցն անվնաս կարգադրելով, ոչ սակաւ սրտադիւրութիւն եւ միսիթարութիւն եղեւ մեզ, որ եւ քեզ է արդար եւ պատճառ պարծանց եւ գովութեանց: Բարեբարն Աստուած վարձահատոյց եղիցի սիրոյդ ըստ այնմ մասին եւս, որում չիք երկբայութիւն:

Առ Զմիւռնոյ նուիրակ եւ առաջնորդ Իսահակ վարդապետն մեր եւս, որ զմարդասիրութեան եւ բարեգործութեան շնորհն էիր ցուցեալ, նա ինքն եւս մեծաւ գոհունակութեամբ գրեալ էր մեծ գթութիւս գրելդ առ ինքն եւ առ Աստուածատուր աղայն: Նորին աղագաւ եւս յոյժ շնորհակալ եմք գբարեմիտ եղբօրդ:

Նոյնպէս եւ յաղագս կողմանցդ նուիրակ Մինասա վարդապետին եմք շնորհակալ, մինչ անպակաս ունիս առ նա զարդիւնաբար սէրդ եւ գբարւոք դիտաւն առ յաջողացածս գործոյն ի յօգուտ սրբոյ Աթոռոյս եւ յանդորրութիւն մեզ: Որոց փոխարէն շնորհք սրբոյ միածնաէջ տեղւոյս լիցի զօրաւիգ յարդութեանդ:

Կամիմ ասել եւ զորպիսութեանց կողմանցս եւ զտարակուսական կրից մերոց սակաւուք ծանուցեալ ցաւակից եղբօրդ, զի եւ զայսցանէ ունիցիս զտեղեկութիւն: Քանզի յանցելում ամին ներբինի Աղայ Մահմատ խանն տիրեալ Արաղատանու, բազմամբոխ զօրօք յառաջ շարժեցաւ ի Դաւրէժ, զտելոյ քարտ բռնական փախոյց եւ ինքն բանակեցաւ ի Մուշ-կեամբար կոչեցեալ վայրին, յիշխողաց կողմանցս զմերձաւորսն էած առ կեամբար կոչեցեալ վայրին, յիշխողաց կողմանցս զմերձաւորսն էած առ ինքն եւ զՀետւորսն եւս կերպիւ իւիք Հազանդեցոյց / բացի Վրացոյն եւ Քրցախու Իբրահիմ խանէն/, որպէս եւ այս երկրիս իշխողն գեղբայրն իւր եւ զախոռան ընծայիւք առաքեաց, եւ նա եւս խնամով ընկալեալ զնոսա եւ զարձուցեալ, ապա ի ձեռն իւրայնոց արանց զպարգեւս եւ ոսկեամս յղեաց ամս: Վերջապէս ի բազմոյ զպատանդս առեալ դարձ արար ի ԹէՀրան՝ ձմերել անդէն, ժամադիր լինելով սոցա ի գարնանս վերստին գալ յայս կոյս:

Իսկ ի յառաջ խաղացոյն նորա մինչեւ ի դարձն ոչ սակաւ վրդովումն եւ վնասքն եղեն երկրիս: Յետ այնորիկ Իբրահիմ խանն ի Կոլկասու զիւմանն խանն իւր երկոտասան Հազարաւ բերեալ առ իւր եւ ինքն ընդ նմա ամենայն զօրօք իւրեանց, իբր քսան Հազարօք, յեղակարծ յարեան ի վերայ Նախչուանու, աւերեցին գքաղաքն եւ պաշարեցին գրերդն առելի քան զԺ /16/ աւուրս, ուստի առաւել յոյժ կասկած եւ սասանութիւն ծագեցաւ բնակչաց երկրիս եւ մանաւանդ մեզ: Այլ իշխողն Նախչուանու թէպէտ եւ յոյժ նեղեալ, բայց ընդդիմակայեալ յանչքան աւուրսն ձեռն էարկ առ

1744 խանն տեղւոյս, եւ սա ընդ Խօյու խանին միաբանեալ գնա՛ց/ին զօրօք իւրեանց ի յօգնութիւն Նախչաւանու: Եւ ժամանեալ անդ, յաւուր տօնի սրբոյն Յակոբայ աքանչելագործ Հայրապետին, ի յառաջել լեզկեացն ի հակառամարտի, ի վերնախնամ տեսչութենէն Հարին սոքա զքանի Հարիւրս ի նոցանէ եւ խորտակեցին զզօրութիւն նոցա:

Ապա այլքն ամենեքեան ընդ Իբրահիմ խանին խոյս տուեալ, դարձան ի յԱրցախ եւ ի Հուշի: Յորոց դառնալոյս վտանգիցն թէպետ յայնժամ զերծաք ողորմութեամբն Աստուծոյ, սակայն մինչ ձմերեցին նոքա անդ, եւ այժմ եւս համբաւի, թէ ժողովեալ են ի մի վայր՝ յարձակիլ յոյսկոյս եւ յայլուր ցասպատակութիւն, եւ կամ առ սահմանաւ երկրիս անցանել յԱխլցխայ ի յօգնութիւն մեռեալ Սուլէյման փաշայի որդւոյն, ըստ խնդրոյ նորին, որ ընդդիմակ է օրինաւոր փաշային Իսալ կոչեցելոյ եւ ջանայ յափշտակել ի նմանէ զիշխանութիւնն:

Յայսցանէ չարալուր համբաւոց նոցին ի ձմռանէն հետէ մինչեւ ցարդ մնալիք տագնապաւ կասկածանաց եւ ոչ եւս գոյ մեզ հանգիստ մինչեւ ի կորնչիլ նոցա յետս: Ամենաողորմն Աստուած խաղաղացուցէ զամենայն տեղիս նաեւ զրազմավշտակիր երկիրս եւ զԱթոռս սուրբ յանօրէն եւ ի խիստ թշնամեաց: Ի գլուխ բանիցս խնդրի ի յարգութենէդ զերդ եղբայրական եւ զուրախարար թուղթդ չպակասեցուցանել ի մէնջ յայսպիսի ցաւակրութեանս մերում ի սիրախնա: Ողջ լեր ի Տէր ի հրճուանս մեր: Ամէն:

Գրեցաւ ի թուականիս մերում ՌՄԽԱ /1792/ եւ ի մայիսի ԺԱ /11/, ի սուրբ Աթոռս Էջմիածնին:

Սիրով եւ օրհնութեամբ ողջոյն տամք մուերիմ սպասաւորաց սիրելի եւ հոգեւոր որդւոց քոց եւ մերոց՝ շնորհազարդ եպիսկոպոսացն եւ վարդապետաց եւ այլոց, որք ընդ նոսին առ քեւ իցէն: Եւ ողջունեցեալքն ի պատուականութենէդ հարազատ գործակաք մեր՝ Յակոբ եւ Ղունկիանոս եւ Յովսէփ վարդապետքն սրբոյ աջոյդ համբոյր մաղցուցանեն:

Ձեռ. 4483, էջ 1741–1744:

1744 1649 1792 թ. 11 **մայիսի** – Դարձեալ առ պատրիարգն վասն քանի հարկաւոր բանից:

Յարգելի եղբօրդ իմոյ պատրիարգ աստուածաբան վարդապետիդ այսոքիկ բանք եւս, որք ի յերկարութենէ ողջունագրին բաժանեցան՝ առտէն ծանուցին:

Նախ, զի յանցեալ տարւոյ նոյեմբերի ԻԳ /23/ գրեալ համառօտ թուղթդ, որ վասն Բաղդասարի որդի մահտեսի Յարութիւն տղային, էհաս առ մեզ ընտ ժամանակին եւ մեք ընդ խնամօք ունիմք զնա եւ ունելոց եմք:

Երկրորդ, ըստ բանի Յօհաննու սրբազան Առաքելոյն, թէ՝ նեղինք բազումք եկեալ են յաշխարհ եւ արդէն իսկ երեւին, յանցեալ ամին Յովհաննէս չէրէց ոմն, որ քանիցս ոստեալ էր ի Հաւատոյ եւ ի կրօնից սրբոյ եկեղեցւոյս մերոյ, եւ ապա բռնութեամբ Իմուսու բէկին քահանայ ձեռնադրեցեալ, ի Կարին եւ ի Խնուս յայտնեալ էր զչարաչար աղանդս ոչ միայն ախտարմայութեան, այլեւ զմերձաւորս թնդրակեցւոց, զորս ի լսելն մեր, բազում ջանիւ եւ հոգւոք՝ Բայազտոյ մովսէսին եւ իշխանօք արկաք ի սուրբ Աթոռս:

Բայց ի գալն իսկ եւ իսկ զղջումն եցոյց, սակայն զի չէր հաւատալի ըստ անհամեմատ չարեանց, եդաք ի շղթայս եւ ի բանտի իբրեւ զվէց ա-

միս, եւ ի յոյժ ապաշաւելն եւ մեղայ ասելն, թուլացուցաք յընդարձակի լինել եւ գնալ յեկեղեցի եւ շրջիլ, բայց պահապանաւ: Եւ նա գրեաց զթուղթս ի Խնուս վասն գալոյ ընտանեանցն, բայց ի յամելն փախեաւ եւ ոչ եկն ի ձեռս: Այլ ի գնալոյն հետէ որպէս թէ ապաշխարէ եւ ի մոլորեցուցելոցն զքանի տունս դարձուցեալ է առ մեզ:

Որպէս այժմ քահանայք եւ իշխանք երկրին մաՀասար էին գրեալ մեզ՝ վկայելով վասն այնոցիկ եւ խնդրելով առ ի ներել անցելոցն: Եւ մեք գրեցաք Մշու նուիրակին մերոյ յուսագիր լինիլ նմա, եւ Հասարակութեանն եւս գրեցաք, զի քանի քահանայք եւ իշխանք առեալ գնա ընդ նուիրակին գայցէն, զի ուխտիւք եւ պայմանօք կարգիցեմք գնա ի կանոնի միում, որ ըստ այնմ վարիցի, հրաժարեալ յառաջին ամբարշտութենացն: Յայս ուղիմք, որ ուղղիցի նա:

1745 Վասն որոյ չէ այնքան տարակուսելի եւ գրեցաք, զի // գիտասցես:

Երրորդ, Ախլցխացի Սահակ չէրէցն, որ առ լուսահոգի Հայրապետիսն կոնդակաւ նորա եկն յայդ կողմանդն ի ժողովք վասն պարտուց եկեղեցաշինութեանն, եւ ոչ ինչ եցոյց, եւ սրբոյ Աթոռոյս պարտք ունի, այլ ի մէնջ եւ ի յօրհնեալ Հաճի Բաբայէն միշտ գիմասն տեսանէր: Երբեմն զԱխլցխայու եւ շրջակայից նուիրակութիւնն իւրն եառաք եւ ի քանիցս գալն աստ պատուով ընդունեաք եւ խիլային դարձուցանեաք, եւ ի Թիֆլիզ եւ ի Կարին շրջագայելով ոչ սակաւ ողորմութիւնս առնոյր, որպէս թէ սիւն իսն կարծիլով սրբոյ եկեղեցւոյս մերոյ:

Այլ որդիսն նորին յղացեալ զգաւս ի Ծանիկ զանօրէնութիւն, յանցեալ ամի Զատկի կիւրակէին զդեստաւորեալ ի ժամ առնել, յառէնին յայտնեալ էր զերկաբնակութիւն իւր ծանուցմամբ եւ ապա ջուր խառնեալ ի բաժակն, եւ զփաւին յիշեալ եւ ժողովրդոյն եւս ասացեալ, թէ ով ոք ինձ հեժակն, եւ զփաւին յիշեալ եւ ժողովրդոյն եւս ասացեալ, թէ ով ոք ինձ հեռաւի, գայցէ ժամ, եւ որք չհետեւիցին, մի գայցեն, զի այս եկեղեցիս իմ առեւի, գայցէ ժամ, եւ որք չհետեւիցին, մի գայցեն, զի այս եկեղեցիս իմ առեւ գինն է եւ այլն: Եւ այնու ածելով զիւր եւ զհերձուածոցն խղճալի մերբայնոցն ուղղափառաց, ոչ սակաւ նեղութիւնս էր հասուցեալ, որպէս խապառ դարձուցէ:

Ապա եւ նորա գթուղթ մի առ մեզ եւ գթուղթ մի առ Հաճի Բաբան գրեալ, զայս աղէտս ծանուցեալ էին: Եւ որովհետեւ օրհնեալ Հաճի Բաբն Ախլցխայու փաշային խղճմտի առնէ, գրեցաք նմա որով կերպիւ եւ իցէ, հոգ տանիլ վասն չքոյն՝ մերժելոյ անտի: Եւ նա զօրացեալն Տէրամբ, խնդիր արկեալ փաշային եւ դրամ խոստացեալ ընդդէմ անսիծեալ ախթարմային, դժուարութեամբ գչիւն զայն յղեալ էտ ի սուրբ Աթոռս՝ ձեռամբ փաշայի զառազպաշիին: Որոց ի գալն աստ, նորընծայ եպիսկոպոսքն դեռ ի տեղս էին, եւ իմացան զորպէսն չքին: Որոյ աղագաւ թէպետ քանի հազար զուռուշ խարճ դնաց, բայց յոյժ լաւ եղեւ ի ձեռք գալն, զի թէ մնայցէր, ոչ միայն զԱխլցխայու Հայոն վերջացուցանէր, այլեւ ի Կարին եւ ի շրջակայսն ներգործէր ապականութիւն սորա:

Եւ մինչ առաք զսա ի տաճկացն, եդաք ի բանտի, յետ Բ /2/ ամսոց հանդէս արարեալ, դառնացաք ըստ իրաւունցն սահմանման, զկարգն առաք՝ մերկացուցանելով ի ժամարարութեան զդեստուցն եւ զերծեալ մորթաք եւ մրեալ երեսօք շուրջ ածել եառաք եւ դարձեալ եդաք ի բանտի: Բայց ոչ գանել եառաք, զի մի ապաւող Համբարիցիմք: Յայնմհետէ մինչեւ ցայժմ ի բանտի է եւ յաւուրն սակաւ հաց եւ կերակուր ասեն: Ախլցխայու

եւ Կարնոյ չարափառքն միաբան ի խորհուրդ եւ ի հոգս կան՝ տանիլ տալ աստի զսա, ի մէնջ սպանութիւն ոչ է լինելոց եւ ինքն եւս ոչ սատակի: Մնացեալ եմք ի տարակուսանս, զի գուցէ թէ օր մի հաճեցուցեն զմիտս իշխօղացն եւ խնդրել տացեն զսա, յայնժամ զօրէղ իմն պատասխանի է պիտոյ մեզ այնու զդէմ ունիլ:

Ուրեմն եթէ սիրելի եղբայրդ եւս Հարկաւոր համարիցիս, յարքունուստ աքսորանաց ֆէրմանն Հանեալ վասն չքոյս այսորիկ /այսպիսի դիտմամբ, թէ չէրէցն խանգարիչ դոլով ժողովրդեանն աքսորեցի չէմիածինն/, յղեսցես առ մեզ, որ եթէ խնդիր լինիցի վասն չքոյն, ցուցանիցեմք խնդրոզացն:

Չորրորդ, յայտնի է ամենեցուն եւ մանաւանդ վսեմամիտ եղբօրդ, որ կառավարութիւն սրբոյ Աթոռոյս արդեամբք օրհնեալ ազգին մերոյ է: Այժմ արեւելեան տան կացութիւնն այնպէս է, որ մերայինքն զինքեանս չկարեն դարմանել, ո՛ր մնայ օգնել մեզ: Եւ այլ կողմունքն այլով կերպիւ այլայլեալ: Ապա մեծապէս օգնութիւն մեր յայդ օրհնեալ երկրէդ եւ յաստուածապահ մայրաքաղաքէդ եղեալ է եւ լինելոց է, եւ այն մանաւանդապէս նուիրակական տրովք:

Արդ, ի նախընդեալ ժամանակին որպէս բարեպաշտն օրհնեալ ամիրայքն տեղւոյդ ի բազմակնքոջ իւրեանց, որ առ մեզ գրեալ էին, մեք եւս համեմատ խնդրոյն նոցա, զմի նուիրակ առաքեցաք զսիրելին մեր՝ Մինաս աստուածհմտաստ վարդապետն, բայց ի գալոյն Հետէ մինչեւ ցայժմ /ե/ տարին լրանայ եւ դեռ զբազում տեղիս, որոց եւս երկար ժամանակ է պիտոյ: Եթէ նայիցեմք վերադառնալոյ նորա, յայժ երկարի միջոցն, եւ գիտեմ զի սիրելի եղբայրդ եւս ցաւիս վասն նուազանալոյ մտից սրբոյ Աթոռոյս յայսմ դառն ժամանակի:

1746 Ուրեմն խնդրի ի յարգութենէդ, զի եթէ կամիցիս, ընդ աստուածասիրաց օրհնեալ ամիրայիցն խորհրդակցեացիս եւ եթէ միաբան Հաճիցիք, գրեացես զի զնոր նուիրակ պատրաստեալ առաքիցեմք: Եւ ընդ բարեպէս Հոգալդ առ այս խնդիր եւս վասն օգտի սրբոյ Աթոռոյս, կարի շնորհակալ լինելոց եմք զօգտաջան եղբօրէդ, որպէս եւ եմք իսկ գոհունակ: Ողջ լեր ի Տէր: Ամէն:

Ի մայիսի ԺԱ /11/:

Ձեռ. 4483, էջ 1744–1746:

1746 1650 1792 **Թ. մայիս** – Թուղթ առ Խուսուս քահանայն եւ իշխանսն, ի պատասխանի մաՀարական Թղթոյն նոցա, զոր գրեալ էին ջատագովելով ի կողմն Յովաննէս երիցուն /որ չարաչար ազանդաւորեցեալ էր, վասն որոյ եւ ածեալ ի սուրբ Աթոռս, եւ աստի փախուցեալ/, թէ այժմ ուղղեցեալ է առ սուրբ եկեղեցիս մեր, եւ գքանի տունս եւս ի Հերձուածողացն գարձուցեալ ի յուղղութիւն, եւ խնդրելով զթուղթ օրհնութեան վասն նորա: Առ որս գրէ այժմ սրբազանն, թէ Բ /2/ քահանայք եւ Բ /2/ իշխանք առեալ զդա եկեալք ի սուրբ Աթոռս միամտութեամբ, եւ մեք զՀաստատուն պայման առեալ, օրհնութեամբ վերադարձուացուք զդա եւ այլն:

Յորմէ ժամանեալ թուղթ սիրոյ, ողջոյնի, օրհնութեան եւ շնորհակալ ի վերայ սիրելի եւ Հոգեւոր որդւոյդ մերոց եւ լուսաժնունդ գաւակացդ սրբոյ Աթոռոյս՝ աստուածախնամ երկրիդ Խուսոյ սրբանուէր քահանայիցդ եւ բարեպաշտ օրհնեալ իշխանացդ եւ ամենայն ձերայնոցն, ի Տէր խնդալ յարագուարճ ցնծութեամբ: /Ընորհք/:

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեանս գիտասջիք սիրելիք մեր ի Տէր եւ Հաբազատ որդիք սրբոյ Աթոռոյս էջմիածնի: Զի բազմանիկիք թուղթս ձեր էհաս առ մեզ եւ ծանեաք զբանան ձեր, որք գրեալ էիք վասն Յովաննէս երիցուն, թէ ի վերադառնալոյն Հետէ ի սրբոյ Աթոռոյս յայդր, զղջացեալ է ստոյգ մեղայիւ եւ արտասուք, եւ զամենայն թիւրեալսն իւր ուղղեալ է ի գիտութիւն ճշմարտութեան: Եւ այնու եւս ոչ յագեցեալ, զե /ց/ տուն եւս յերկաբնակացն դարձուցեալ է ի միաբնադաւան սուրբ Հաւատս լուսաւորչակրօն եկեղեցւոյս Հայաստանեայց եւ այլն: Որոյ վասն եւ խնդրեալ էիք զթուղթ օրհնութեան: Եւ սիրելին մեր՝ ի Բայազիտ բնակեալ բարեպաշտօն Սահակ աղային եւս վկայելով գրեցելոցն ձերոց, աղերս էր գրեալ առ մեզ: Զորս ի յիմանալ մեր, յայժ սրտագիւր եղաք, զի արդարեւ, եթէ աստուդիւ իցէն գրեցեալքս ձեր, մեծապէս ուրախութիւն է լինելոց մեզ եւ ամենայն մարդկան, նաեւ ի յերկինս Աստուծոյ եւ Հրեշտակաց նորա, որ ամենեցուն զկեալն կամի եւ զփրկութիւնն բաղձայ:

Բայց արդ, Յովհաննէս էրէցդ այդ, որ բերեալ եղեւ ի սուրբ Աթոռս, մեք ոչ գանեցաք զդա եւ ոչ տանջեցաք, այլ ապաշխարանս եդեալ ի վերայ, եդաք ի բանտի, եւ յետ ամսոց Հինչ, Թոյլատրեցաք յընդարձակի լինիլ եւ յաստուս շաբաթս եւ կիւրակէի ի ժամ գնալ: Թէեւ ոչ էր առանց պատճառի, եւ խորհեաք զբարւոք եղս առնել իրաց դորին, որ այնուհետեւ ամենեւին ապաշնորհացի եւ մեք եւս միամիտ լիցուք: Ալ դա կարճմտեալ փախեաւ աստի: Ապա ի ձմեռնն սրբոյ Կարապետի վանեայ միաբան Յովաննէս վարդապետն գրեալ էր մեզ վասն դորա, թէ զղջացեալ է եւ նեբոտն խնդրէ. եթէ կամիցիս, ի գալն մեր ընդ մեզ բերցուք: Նոյնպէս եւ Մշու նուիրակն մեր՝ Գրիգոր վարդապետն եւս էր գրեալ: Եւ մեք գրեցաք նոցա, թէ եթէ յիրաւի զղջացեալ իցէ, մեկ վկայական մաՀառ գրեսցէն

դասիրեացուք դմա եւ շահեացուք, եւ օրհնութեան նամակաւ փառաւորապէս վերադարձուցուք: Թէպէտ եւ յանցելումն նուագին փախեաւ աստի, բայց չէ այնքան մեղադրելի, ըստ որում մարդ է ընդ երկիւղիւ եւ ընդ կասկածանաց, եւ մեք թէ առ այն եւ թէ առ այլ անցեալ մեղանսն դորին չունիմք հետեւումն դատապարտել զդա, այլ մնաւանդ ցանկամք փրկութեան եւ օգտի Հոգւոյ դորին, զի ազատեսցի ի յաւիտենական պատուհասին եւ կեցցէ, եւ յինքենէ գայթակղեալքն եւս կանգնեսցին եւ ապրեսցին, եւ մի ոք կորիցէ:

Այսպէս գիտեցեալ փոյթ կալջիք կատարել զհոգեշահ հրամանս մեր եւ լիջիք օրհնեալք յԱստուծոյ եւ ի մէնջ, եւ շնորհք սրբոյ իջմանն տեղւոյս Քրիստոսի եղիցի ընդ ձերսյինսն ամենեսեան: Ամէն:

Գրեցաւ ի թուականիս մերում ՌՄԽԱ /1792/ եւ ի մայիսի ամսոյ... ի լուսակառոյց Աթոռս սուրբ Էջմիածին[300]:

Ձեռ. 4483, էջ 1746–1747:

1651 1792 **թ. մայիս** – Թուղթ օրհնութեան ի մէծն Պօլիս առ Հանգուցեալ մահտեսի Յարութիւն ամիրայի որդի Հաճի Յովհաննէս Չէլէպին վասն Հօր ի Քրիստոս Եպիսկոպոսի արարեալ իանութեան սրբոյ Աթոռոյս տարեկան բաժին 30 զուռուշ Հասանելոյն՝ ձեռամբ սուրբ Երուսաղեմի վէրիվ Յակոբ վարդապետին:

Ձեռ. 4483, էջ 1741:

Օրհնութեան եւ շնորհակալութեան նամակներ Էջմիածնի վանքին նվիրատվութիւններ արած Հետեւեալ անձանց՝ «քիւրքչիս մահտեսի պրն. Մարգոսին, մահտեսի Մարտիրոս ագային, թամնցի Աղամօղլի մահտեսի պրն. Հարութիւնին, ապագրիչ պրն. Պողոսին /բոլորը կ. Պոլիս/: Պատասխան նամակ Թոխատցի պրն. Նախասարդին, շնորհակալութեան նամակ նվիրակին օգնութեան ցույց տված գործակալ մահտեսի Հովհաննէսին եւ «գասպարմայր» տիրացու Կարապետին: Պատասխան նամակ Թիֆլիսեցի Փողնոց պրն. Հովսեփին /բոլորը Կարին/: Պատասխան նամակ Կիրմնի գործակալ պրն. Հայրապետին, որի մէջ արձարծում են գլխավորապես դպրամեկան եւ ամուսնական բնոյթի հարցեր: Գրվել են մայիսի 11–ին եւ ուղարկվել Կարինի սուրբ Հանդստի միջոցով (էջ 428ա–428բ):

428բ 1652 **ի Բայազիտ** – Թուղթ մի առ Մկրտիչ պետն՝ առաջնորդ Յոհաննու վանից Իւքիւիսէ կոչեցելոյ. յանձնարարութիւն վասն վարդապետացն ժողովարարից իւղոյ եւ պանրի: Եւ թէ իրր օրհնութիւն Գ /3/ լիտր գինի յղեցաք, զոր ընկալեալ վայելեսցես:

1653 Կոնդակք ժողովարարութեան իւղոյ եւ պանրի ընդ երկուց վարդապետացն՝ Սիմէօնի եւ Ղազարու ի վերայ Բայազետոյ եւ շրջակայիցն:

Գրեցաւն յամ[սոյս] ի ԻԱ /21/:

Պատասխան նամակներ մահտեսի Հակոբջան աղային, նախասեցի մահտեսի Մարգիս աղային եւ նրա որդի Կարապետին, էջմիածնի գործակալ տէր Ղազար քահանային: Վերջինիս հայտնվում է ուղարկված 27 լիտր մոմի առացման եւ դրանից 3 լիտր պակաս լինելու մասին /բոլորը Թիֆլիս/ (էջ 428բ):

429ա 1654 **ի Թիֆլիզ** – Թուղթ մի եւս առ Յարութիւն պետն՝ նուիրեալիս սրբոյն Սաղիմոյ, ի դարձ թղթոյն, եթէ իմացաք զԱՌ /1000/ հատ ալիմէշլուղն, զոր տուեալ էիր յայդր նախասեցի մահտեսի Մարգիս աղային, ի գալդ ի սուրբ Աթոռս Հասուցանելոյց եմք քեզ: Այլեւ գրէ, թէ բացաք զամանսն քո, զոր յղեալ էիր ընդ Մինաս աղային, եւ Հանաք անտի զիսե /45/ հատ Նաարի ոսկի, զոր տուեալ պարոն Աբէլին, առաք զայսարսին քո

եւ լեր միամիտ: Սոյն պարոն Աբէլն զամանսին քո մեզ Հասոյց ամբողջ կնքովն: Ահա այս եւս լեր անհոգ:

Գրեցան յամ[սոյս] ի ԻԲ /22/:

1655 1792 **թ. 26 մայիսի** – Թուղթ ի Թիֆլիզ առ առաջնորդ Մարտիրոս պետն եւ տէր Ղազարն վասն շինոյին, եղելոյ անդէն ի Գօրու տէր Սահակէն առ Հախպատու դէտ Դաւիթ պետն, որոյ ազատաւ մահառ էին գրեալ անտի Հախպատու թեմ աշխարհականքն:

Ձեռ. 4449, էջ 36բ:

1656 1792 **թ. մայիս** – Թուղթ մխիթարութեան ի մէծն Պօլիս առ Նորոգ Հանգուցեալ մահտեսի Յարութիւն ամիրայի որդի մահտեսի Յովհաննէս Չէլէպին վասն մահուան Հօրն եւ շնորհակալութիւն վասն նոյնոյ լուսահոգւոյն ի կենդանութեանն տուեալ Հոգեբաժնին, եւ պատուէր՝ արիանալ եւ փոյթ ունել բարւոք կառավարելոյ զտունն եւ զբարի Համբաւ տանուլոյ եւ այլն[301]:

Ձեռ. 4501, էջ 1838–1840:

429ա 1657 **ի Բայազիտ** – Թուղթ մի առ Սահակ աղային, ի դարձ թղթոյն, եթէ օրհնութեան կոնդակ գրեցաք առ խնամեցիսն վասն երիցուն զղջացելոյ, վասն որոյ դու եւս Ա /1/ գիր գրեացես նոցա, որ զղջացեալ էրէցն միամտութեամբ ելեալ եկեալ է սուրբ Աթոռս Բ /2/ քահանայիւք եւ իշխանօք ի գտանիլ Հոգւոյն փրկութիւն:

1658 **ի Վան** – Թուղթ մի առ նուիրակ Մարտիրոս պետն. յիշումն թղթոյն առաջնոյ եւ ծանուցումն զԳրիգոր պետէն, եթէ գրեցաք նմա, որ այնց երկուց գեօղից նուիրակութիւնն մի առցէ: Իսկ եթէ մինչեւ ցարդ առեալ իցէ, գժտութիւն մի լիցի ի մէջ ձեր մանիչէ:[1] Վասն թղթոյն պարոն Ստեփաննոսի ի Թիֆլիզու եկելոյն, զոր եդաք յայս թուղթս, եթէ հասուցես նմա:

1659 **ի Մուշ** – Թուղթ մի առ նուիրակ Գրիգոր պետն, եթէ թուղթդ մեզ ժամանեց: Բանադրանք գրիչն ի վերայ լաթաթ անուն գեօղին պատշաճ չտեսաք, դու գիտես: Երկուց գեօղից Ռօշկանայ Հոգի նուիրակութիւնն պարտի Մարտիրոս պետն առնուլ: Ըստ որում Վանայ նուիրակն է առեալ մինչեւ ցարդ: Ուրեմն թողցես նմա առնուլ: Ա /1/ ամանով սրբալոյս մեռոն յղեցաք առ տիրացու Գէորգն հասուցանել քեզ, մինչ հասցի, գրեսցես զհասանիլն:

Վասն խնդրեցեալ գօմիքին, եթէ ուր մնացին, փութացուսցես ի գալ: եւ վասն Յով[հաննէս] պետին հարցումն, եթէ զնանէ գիարդ ոչ գրեացես: Այլ վասն հետուստ երիցուն եթէ գրեցաք գալ ի սուրբ Աթոռս Բ /2/ քահանայիւք եւ իշխանօք, ըստ որում տեղւոյն ժողովուրդքն գրեալ էին զնմանէ, եթէ առուգապէս զղջացեալ է:

Գրեցան յամսոյս ի ԻԷ /27/:

1660 Բ /2/ Թուղթ մի եւս ի վերայ երկուցն՝ Գրի[գոր] եւ Յով[հաննէս] պետացն ի դարձ թղթոյն նոցա, ըստ նոյն մտաց, զորս յղեցաք ի վերին թուղթն Գրիգոր պետին, բայց մոռացմամբ աստ գրեցաք:

---

[1] Բագրում այսպէս է:

Ի մա[յիսի] ԻԷ /27/:

429բ 1661 Կոնդակ մի ժողովարարութեան ի վերայ Կարնոյ, Տրապիզնու, Կիւմիշխանայու // եւ շրջակայից նոցին, զոր գրեալ եւսուք Դաւիթ անուամբ ուրումն ախտգօրացուոյ, ըստ խնդրոյ արքայորդւոյն Գեորկնոյ:

Ի ԻԷ /27/

1662 Կոնդակ մի եւս ժողովարարութեան ի վերայ Վանայ, Տիարպէքրայ, Բայազտոյ եւ Խոյու եւ շրջակայիցն նոցին, զոր գրեալ եւսուք Յով[հաննէս] անուամբ ուրումն վանս գերի անկեալ որդւոյն, ըստ խնդրոյ նախիջեւանցւոց:

Գր[եցաւ] ի ԻԷ /27/:

1663 ***Ի Թխկիզ*** – Թուղթ մի առ մէլիք Աւետիքն, ի դարձ իւր թղթոյն եւ Հախպատու թեմ[ի] աշխարհականաց մնաւսարին, որք առանց պարզելոյ առագաստիս գրեալ էին զգանգատս գշփոթից ի կողմանէ Գօրու տէր Սահակին: Տես զփոքրն զ543 երեսն:

1664 Թուղթ մի եւս առ առաջ[նորդ] Մար[տիրոս] պետն եւ գոր[ծակալ] տէր Ղազարն վանս շփոթին եղելոյ անդէն ի Գօրու տէր Սահակէն առ Հախպա[տու] դէտ Դա[վիթ] պետն, որոյ ազագաւ մնաւսար էին գրեալ անտի Հախ[պատու] թեմ[ի] աշխարհականք[302]:

Գրեցան ի ԻՋ /26/:

1665 ***Ի Տաթեւ*** – Թուղթ մի ի վանն Տաթեւու առ նորին առաջ[նորդ] Յովհա[ննէս] պետն վանս Մկրտիչ վարդապետի ուրումն (որ է ի վանն իւր) պատուէր, եթէ ունի գյօժարութիւն գնալոյ ի վանս սրբոյ Թովմայի Առաքելոյ, դու եւս կամեացիս, յղեսցես, քանզի տեղւոյն առաջ[նորդ] Թովմաս պետն յոյժ աղաչանօք խնդրէ զնա: Եւ թէ մնաւհետի Աղամջանի բայազն եւ քոյդ թուղթն, որ առ նա, վաղապէս յղեալ եմք, մինչ եկեսցէ պատասխանին, գրելոց եմք քեզ: Յիշումն ժառանգութեանն մեղրեցի Պապղուկենց հանգուցեալ պարոն Յովհաննիսի, եթէ գնոցանէ բան ինչ ոչ գրեցեր եւ ոչ գիմուդին Աստուածատուր աղայի առ մեզ գրեալն, զոր յղեցաք քեզ յայնժամ, դարձուցեր առ մեզ:

Այլեւ յիշումն Ը /8/ հատ Նարեկաց օրհնութեան թղթոյն, որք առ պարոն Եսային Մաահեհան, եթէ ոչ հասին մեզ ցարդ, որոց Դ /4/ մեծ անապատին էր եւ Դ /4/-ն Հալիձորոյ անապատին:

1666 ***ՅԱգուլիս*** – Թուղթ մի ի վանս սրբոյ Թովմայի Առաքելոյն առ նորին առաջնորդ Թովմաս պետն, ի դարձ թղթոյն ընդ Աբ[րահամ] պետին գրեցելոյ, եթէ գրեցաք ըստ խնդրոյդ Յովակիմ պետին վանն Մկրտիչ պետին, զի թողցէ գալ յայդր, եթէ ունի նա գյօժարութիւն գալոյ եւ ինքն եւս կամեացի, եւ թէ ոչ, մեզ անպատեհ է բռնութեամբ բերել տալ յայդր: Այլեւ շնորհակալութիւն վանն ուտելի իրացն ընդ Աբ[րահամ] պետին յղեցելոյց առ սրբազան Վեհապետն:

Գրեցան յամ[սոյս] ի յելն:

Թուղթ մի առ սրբոյն Նախավկային վանից միաբան Անանիա վարդապետն, եթէ խոստացեալ էս զնաղացքարս յղել, ուրեմն բերել տացես ի խոստացեալ տեղին, զոր մեք անտի բերել տացուք:

Գր[եցաւ] յամ[սոյս] [յունիսի] ի Ա /1/:

1667 ***Ի Թխկիզ*** – Թուղթ մի առ Հերակլ արքայն Հայերէն. խնդիր վանն Գրիգոր անուամբ ուրումն ի կողմանէ առնղեացն, որք ի վերայ առն միոյ:

Գր[եցաւ] յամսոյս ի Գ /3/:

Ընտրակալութեան նամակներ Հռհան քահանային եւ Էջմիածնի հոգւոր այրն. Հովհաննէսին, որոնք Էջմիածնի վանքին էին հանձնել իրենց հանգուցյալ հարազատների հոգեւարժիները: Գրվել են Հունիսի 5–ին (էջ 429բ):

430ա 1792 թ. հունիս – ***Թուղթք ի Զմիւռնի***

1668 Թուղթ մի առ տօքսանդճի վարպետն եւ բոլոր գործակիցսն. շնորհաւորութիւն վանն նորակերտ տպարանին: Տե՛ս զմեծ տետրդ 1940 երեսն:

1669 Կոնդակ մի առ սուրբ Աստիսանոս եկեղեցին. շնորհակալութիւն վանն Խ /40/ դուռուշ եւ Ը /8/ փարայ գանձանակի արդեանցն յանուն սրբոյ Գեղարդեանն եւ Խորվիրապայ վանացն Հաստատեցելոյ: Տե՛ս զ1748 համարն մեծ տետրդ:

1670 Թուղթ մի եւս առ պարոն Յովհաննէս Դավթաթեան, ի դարձ թղթոյն. շնորհակալութիւն վանն յղեալ ընծայիցն եւ շնորհաւորութիւն վանն նորակազմ տպարանին: Տե՛ս զ1747 երեսն մեծ տետրդ:

Միաժամանակ նամակներ են ուղարկվել հետևյալ անձանց. Աստվածատուր աղային, Չալիկյան մնաւհեսի կարապետին, շնորհակալության նամակ է ուղարկվել այն. Ամալյանցան Առաքելին, Միսիթարյան նամակ այն. Հովհաննէսին, նամակներ՝ ովիրակ եւ առաջնորդ Բաահակ վարդապետին եւ նվիրատու Ամենից քահանային /էջ 430ա–430բ/:

430ա 1671 Թուղթ մի եւս առ Ղուկաս աղայն, ի պատասխանի թղթոյն ընդ Գալուստ պետին գրեցելոյ եւ վանն յղեալ ընծայիցն ընդ նմա շնորհակալութիւն, որք են Ա /1/ մեծ շարեար Մարսամոս, Ա /1/ զոլմի չայ, է (7) զոլմի շաքեարամպք եւ քանի հատ լիմոն: Տես զ... համարն տետրդ:

430բ 1672 Թուղթ մի եւս տէր Յով[հաննէս] քահանային, ի դարձ թղթոյն ընդ նախանցեալ նուիրակին գրեցելոյ: Վանն սուրբ Աստուածածնի պատկերին, նկարեցելոյն յորդւոյն իւրմէ, եթէ տեսեալ հաւանեցաք, տացէ նմա Տէր զշնորհս առատելութեան: Իսկ Ա /1/ ոսկի ժամուցէն մօրն իւրոյ՝ շնորհակալութիւն: Յանձնարարութիւն վանն Սա[հակ] պետին եւ ողջոյն մօրն՝ մնաւհետի Նանային, եղբօրն՝ մնաւհետի Հայրապետին, զաւակացն իւրոց՝ տիրացու Գէորգին, Հայրապետին, Ստեփան[ին], Մարիամին, Սիմային եւ եփրոսինոսին:

1673 Թուղթ մի եւս առ մնաւհետի տիրացու Յակոբն. սէր եւ օրհնութիւն եւ պատուէր արի լինել ի գործս վերակացութեան վախճի տանցն սրբոյն Ամենայն: Տե՛ս զփոքրն 545:

1674 Թուղթ մի եւս առ բաամաճի պարոն Խաչատուրն. սէր եւ օրհնութիւն եւ շնորհաւորութիւն նորակազմ գործարանին իւրեանց: Տե՛ս զփոքրն 546:

1675 Թուղթ մի եւս առ կարբեցի տէր Գրիգոր քահանայն, եթէ գրեցաք Բաահակ պետին տալ քեզ զնացեալ դրամն քոյ (որ է ՔՃԼԲ /232/ դուռուշ եւ ԺԵ /15/ փարայ) եւ ի քէն առցէ զմիամտական գիր: Ուրեմն առեալ

տացես ահա զբոլոր երեսն Հաշուիդ առեալ ի միում թղթոջ, յղեցաք քեզ՝ ի միամտութիւն քեզ:

1676 1792 **Թ. Հունխս** – Թուղթ ի Զմիւռնի առ Պալաթայ Նիկողայոսեան տիրացու պարոն Յարութիւնն, ի պատասխանի թղթոյ եղբօրն նորա՝ պարոն Աստուածատուրին, եւ շնորհակալութիւն վասն նորին յղեալ աջահամբուրին, եւ զի յետ թուղթ գրելոյն վախճանեալ էր, առ այն միթարութիւն[303]:

Ձեռ. 4501, էջ 1840–1841:

1677 1792 **Թ. Հունխս** – Թուղթ ի Զմիւռնի առ կեօրտէղցի պարոն Գէորգն. շնորհակալութիւն վասն արծաթեայ ջահին, զոր յինքենէ տուեալ էր եւ վասն գաւազնոյ, զոր Հանգուցեալ քէնին կտակեալ էր, եւ սա Հասուցեալ Պալուստ վարդապետին, այլեւ պատուէր վասն գանձապետութեանն սուրբ Գեղարդին եւ սրբոյն Խորվիրապի վանացն, զի Հաստատեալ ի նոյն գործ՝ արիութեամբ վարեսցէ զայն:[304]

Ձեռ. 4501, էջ 1841–1843:

1678 1792 **Թ. 21 Հունխսի** – Թուղթ առ Վրաց արքայն Հերակլ յաղագս անդ ընդ ձեռամբ նորա եղեալ եզտեացն:

Յորմէ սիրով եւ կարօտիւ մաատուցի աղջոյն եւ օրհնութիւն քրիստոսական գերարգոյ սիրելոյդ մերոյ ճշմարտի եւ ստոյգ բարեկամիդ սրբոյ Աթոռոյս, աստուածասէր եւ նովիմբ զօրացեալ վեհմախոհ, փառապերճ եւ քաջահռչակ մեծի արքայիդ Հերակլայ, որում եւ գիտութիւն լիցի: Զի քանի ամօք յառաջ ի Հարկելոյ Վանայ Թամուր փաշային դրեցաք առ տէրութիւն ձեր վասն յայդմ երկրի եղելոց եզտեացն զՀարցողական ինչ բանս, եթէ կամիցէիք արձակել զնոսա, մերովս խնդրով լինիցէր, եւ թէ ոչ, ի կամս ձեր մնայցէր եւ բարձրապատիւ օրհնեալ արքայդ կերպիւ իւրիք բանս գրեցեր առ մեզ:

Ապա յայմ ամի եւս յապրիլի ամսեանն Աշմատ փաշային Վանայ եւ այլք թուրքս էին գրեալ մեզ եւ քանս կամ երեսուն թումանս առաջադրեալ իբր զի ազդ առնիցեմք մեծութեան ձերում, թէ այնու արձակել լինիցի զդոսա: եւ զի կարի անյարմար էր խոստումն եւ խնդիրն նոցա, ոչ յանձն առաք ազդ առնել յարգելոյդ, այլ ըստ վաղագոյն գրեցելոյն ձերոյ, զբազմութիւն ծախուցն ձեր ի վերայ եզտեացն զեկուցանելով. զրացաստական պատասխանի գրեցաք նոցա: Որում եւ տեղոյդ առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետն վերաՀաստ եւ տեղեակ է, ըստ որում դեռ աստ էր յայնժամ:

Իսկ այժմ եւս դարձեալ վերստին թուղթ էն գրեալ մեզ խոստանալով Ազ /100/ կամ Ազկ /130/ թուման եւ ոչ այլ աւելի եւ ստիպաւ խնդրելով ի մէնջ ազդ առնել մեծութեան ձերում վասն արձակելոյ զեզտին:

Արդ, բաղձալիդ մեր քրիստոսազօր արքայ, յիրաւի այսպիսի իրի ազգաւ խնդիր առնելն մեր անտեղի է, եւ չէ եւս փոյթ մեզ վասն դոցին: Սակայն մինչ Հարկիմք ի Վանայ իշխողացն, ոչ կարեմք ի սպառ զանց առնել զբանիս նոցա, որովհետեւ ի խղճալի ազգէ մերմէ ոչ սակաւք դոն յայնմ երկրի ընդ իշխանութեամբ նոցին: Ուստի առ Հարկին պաշանջելոյ գրեմք տէրութեանդ եւ խնդրեմք, զի եւ զայս խնդիր նոցա իմացեալ, եթէ այնքանիւք դրամովքն Հաճիցիք արձակեալ զեզտիան, ծանուցանիցէք մեզ, զի եւ մեք ազդ առնիցեմք նոցա, որ զպատրաստութիւն դրամոցն տեսցէն:

եւ թէ չկամիցիք արձակել զայն եւս գրիցէք մեզ, որ զի եւ մեք ըստ այնմ պատասխանի առնիցեմք նոցա եւ զերծ լինիցիմք օտարադէպ աշխատեցուցանելոյ նոցին: Յայսմանէ գրեցաք եւ առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետին լաւապէս ծանուցանել իմաստնապերճ մեծութեան ձերում: Ըստ որում եւ նա տեղեակ է իրին:

Ողջ լեր Տէրամբ Քրիստոսիւ ի Հրճուանս մեր: Ամէն:

Գրեցաւ յամի Փրկչին 1792 եւ ի յունիսի ԻԱ /21/ ի սուրբ Աթոռս էջմի[ածին][305]:

Ձեռ. 4501, էջ 1843:

1679 1792 **Թ. 21 Հունխսի** – Թուղթ դարձեալ ի Թիֆլիզ առ առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետն ի կողմանէ եզիտ քրտացն անդ եղելոց՝ ծանուցանել արքային զինդիր նոցին:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ եւ քրիստոսական սուրբ ողջունիւ ծանիր սիրելի եւ Հոգեւոր որդի մեր եւ Հարազատ զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ Մարտիրոս զգօնաժպիղ վարդապետ: Զի մինչ աստ էիր տակաւին, վերստին զթուղթ էինի գրեալ մեզ ի Վանայ սակս եղիտացն յայդր եղելոց, որ եւ կերպ բանին անյարմար լինելոյն, ըստ որում Ի /20/ կամ Լ /30/ թուման խոստանային, պատասխանի արարաք նոցին ինդրոյն, որպէս եւ գիտես: Իսկ այժմ եւս էին գրեալ առ մեզ զթուղթ, վերստին զնոյն ինդիր առնելով ի մէնջ՝ գրել օրհնեալ արքային իբր արձակել զնոսա: Յորում խոստացեալ էն տալ ի տեղի ծախուց մեծի արքային ԱզԼ /108/ կամ երեսուն թուման, եւ ոչ այլ ինչ աւելի: Վասն որոյ գրեմ սիրելոյդ, զի ընդ Հարազատ գործակալին մերոյ՝ տէր Ղազար խոՀեմամիտ քահանային գնասջիք ի սպաս քրիստոսասէր արքային եւ ծանուսջիք ի դիմաց մերոց զայնոսիկ, եթէ կամի պահել զդոսա յայդր վասն զաւակաց դոցին առ յապային քրիստոնեայ առնել եւ չունի բնաւ կամք արձակելոյ, կամք իւրն է եւ յոյժ բարի: Միայն թէ մեզ գրեալ ծանուսցէ զիաս իւր, որ մեք եւս ըստ այնմ պատասխան տացուք նոցա:

Իսկ եթէ կամք իցէն իւրոյ մեծութեանն արձակել զդոսա այնքանեւք խոստացեալ դրամովք, վերստին գրեսցէ մեզ, զի եւ մեք ծանուսցուք նոցա պատրաստել զդրամն:

Ահա առ օրհնեալ արքային գրեալ թուղթս մեր ընդ գրոյս յղեցաք առ ձեզ, տարեալ մատուսջիք ի սպաս նորին յարգութեանն, եւ զայսոսիկ գրեալս մեր, ծանուսջիք:

Այլեւ յառաջ քան զայս վասն Գօրու շիտթին զթուղթ գրեցաք Մէլիքին, ի պատասխանի նորին գրեցելոյն առ մեզ, ընդ նմին եւ զթուղթ մի եւս առ ձեզ գրեցաք, թէ այսպէս եւք գրեալ պարոն Մելիքին: // Եւ մինչեւ 37բ ցարդ չընկալաք ի նմանէ զպատասխանի: Բայց զկնի յղելոյն մեր զթուղթն Մէլիքին, Հասին մեզ եւ բազմակնիք մահասք ի գօրեցւոց եւ ընդ նմին թուղթ մի եւս ի ձէնջ: Սակայն սպասեմք զդիր առնուլ ի պատասխանի պարոն Մէլիքէն ի մերձակայ աւուրքս լինի թէ գայցէ, եւ թէ ոչ, որպէս եւ գիտեմք, այնպէս եմք առնելոց յայնժամ:

Զայս եւ գիտասցէ սիրելիդ մեր, զի ի Պօլսոյ եկեալ տիրացու Թէոդորոս սարկաւագն որպէս եւ գիտես, տկարութիւն ունի եւ գաւ, նորին աղագաւ Հրաման խնդրեալ ի մէնջ, եկն յայդր առ ի գտանել զՀար իմն ցաւոյն եւ առողջանալ: Վասն որոյ եւ մեք Հրաման եառաք, որ աՀա եկն, լինի թէ առողջութիւն գտցէ տեղդ:

Եւ զայսքան ինչ դրեցաք սակս նորին, զի գիտասցես, թէ մերովս հրամանաւ է նորին գալն յայդր: Այսպէս գիտեցեալ ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի ՌՄՆՍ /1792/ եւ ի յունիսի ԻԱ /21/ ի սուրբ Աթոռս Էջմի[ա-ծին][305]:

Ձեռ. 4449, էջ 37ա–37բ:

1747 1680 1792 ***թ. հունիս*** – *Թուղթ ի Զմիւռնիս առ տեղւոյն տիւրպէնտճ-ւոց քեահիւտայ պարոն Յովաննէսին Դավիթեան ուրուշ[ի]ւոցի, ի պա-տասխանի թղթոյն, եւ ի շնորհակալութիւն վասն յղեալ ընծային, եւ ի շնոր-հաւորութիւն նոր տպարանին, եւ քէհիւտայութեանն իւրոյ:*

Յորմէ ժամանեսցէ թուղթ...

Եւ ընդ ամենառատ օրհնութեանս աստուածայնոյ, գիտասջիր սիրե-լիդ մեր ի Տէր եւ Հարազատ որդի սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի ընկալեալ մեր թուղթ քո ի ձեռն նախորդ նուիրակի եւ առաջնորդի օրհնեցելոյ վի-ճակիդ՝ Գալատա աստուածիմաստ վարդապետին, թէ ի թղթոյ անտի եւ թէ ի գրաբերին բերանոյ բաւականապէս տեղեկացաք զբարեբաստական իրաց քոց յաստուածայինն խնամոց ակնարկումբէնէ յաջողելոց, որ խոհա-կան սիրելիդ վասն օգտի եւ դիւրութեան խղճալի պատմաճուռոյն քաղաք-քիդ, զնեծ Հոգս ի յանձին կրելով երթեալ ի մեծն Պօլիս կուսն ջանիւ եւ աշխատութեամբ զաղէտս նոցին Հաստցեալ եւ յականջս մեծի արքային, եէ նա ի շարժողէն Հանրից շարժեցեալ է առ ձեզ ի գումՙ կատարել զհայ-ցուածս ձեր:

Ապա գործակցութեամբ Քրիստոսիս զօրացեալ տիրացու պարոն Ստեփաննոսին վճարելով զամենայն զծախս առաջարկութեանն, ընկալեալ էք զնոմոս յարբունաւատ անարգել Հրամանաց՝ կառուցանել ի քաղաքի յայդմիկ զընդարձակ վայելչագոյն տպարան, ի վերայ որոյ եւ նա կարգե-ցեալ է տամղաճի եւ դու, սիրելիդ, Հրամանատար բոլոր վարպետաց եւ ամենայն գործոցն կարգադրիչ՝ քէհիւտայական պատուով յարգաւորե-ցեալ: Որք եւ այնպիսեաք ազդու Հրովարտակօք եւ շքեղ խիլայիք եւ պատ-ուով իշխանաւորութեան վերադարձեալ ի տիրանիստ քաղաքդ, սկսեալ եւ դիւաւորեալ էք զմեծագործոյց եւ զհոչակաւոր գործարանդ, յորում՝ եւ

1748 *մերազնեայ գեղեցկարուեստ տիւրպէնտճի վարպետոյք, // բոլոր գործակ-ցօք իւրեանց պարոնականեալ անսահ եւ անկասկած շահին ի վաստակոց իւ-րեանց՝ յաւէտ քան զառաջինն: Այսու արդարեւ, ըստ բանի իմաստնոյն, թէ Համբաւ բարի պարարէ զոսկերս, եղեւ մեզ ուրախութիւն մեծ եւ բերկ-րութիւն սրտի եւ պարարուն ոսկերաց:*

Ուրեմն գոհութիւն եւ փառք բարերարին բարձրելոյ՝ առ որ ամենայն դժուարինքն դիւրինք են եւ Հնարաւորք, որ փոխանակ կաւեցմանն, զոր կաւեաք յառաջն ընդ բազմակերպ վշտակրութիւնս խղճալի արուեստաւո-րացդ, այժմ պարգեւեաց մեզ ցնծութիւն մեծ՝ շնորհելոյն դոցա բազմա-մեայ զփափագելին իւրեանց ի ձեռն բարեջան սիրելեացդ:

Եւ զի խնդրեալ էիք, ահա ըստ պատշաճի իրացդ գրեցաք զօրհնաձիր եւ զշնորհաւորական նամակ ի վերայ նորակազմ տպարանիդ եւ ամենայն վարպետաց եւ գործակցաց նոցին միաձաղոյն: Ապաքէն շնորհաւոր եղիցի նորոգ գործարանդ ձեր՝ կալով մնալով միշտ խնամօք Տեառն ի Հաստա-տութեան եւ ի բարեկարգութեան, եւ ամենայն բնակիչք ի դմա վարպե-տայք եւ գործակիցք եղիցին օրհնեալք եւ զօրացեալք ի Տէր:

Եւ դու, բարեպաշտ սիրելիդ, Հանդերձ տիրացու պարոն Ստեփաննո-սիւն, եղիջիք յանձնեալք ի պաշտպանութիւն Հզօր աջոյն Աստուծոյ, յաջողե-ալք ի գործս ձեր, առաւելեալք Հոգեկան եւ մարմնական առաքինութիւ-ամբք, եւ ուրճացեալք բազմապատն արգասեօք բարեաց: Ծանեալք նաեւ զեռանդն սիրոյդ եւ ըղձիդ որդիական՝ առ սուրբ Աթոռս եւ առ Հոգեւոր Հայրութիւնս մեր, որոց ի նշանակ յղեալ էիր վասն մեր զմի ոծմղուղ մե-տասկապոծ կտոր: Զոր եւ մեք սիրով ընկալեալ, շնորհակալութեամբ օրհ-նեցաք զարժանաւորդ: Որում բազմապատկապէս Հատուսցէ Տէր զփո-խարէնն սիրաշահ ընծային, օրհնեսցէ զբեզ եւ զօրացուսցէ, շէն եւ պայ-ծառ պահեսցէ եւ ի խնամս իւր ունիցի միշտ՝ Հանդերձ ամենայն քոյայ-նովքդ:

Արդ, պատուիրեմք սիրելոյդ, զի ի բարեպաշտութեանդ, որ առ Աս-տուած յարամնասցես Հաստատուն եւ զհշմարիտ սէրդ, որ առ սուրբ Ա-թոռս եւ առ մեզ, անմուաղ ունիցիս եւ զհարազատական թուղթդ մի պա-կասեցուսցես ի մէնջ: Որովք միշտ օրհնութեանց եւ շնորհաց լիցիս ժա-ռանգաւոր: Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ ի թուականիս մերում ՌՄՆՍ /1792/ եւ ի յունիսի ի յերկնա-քառասն Աթոռս սուրբ Էջմիածնի]:

Ձեռ. 4483, էջ 1747–1748:

1681 1792 ***թ. հունիս*** – *Թուղթ ի վերայ Զմիւռնոյ մերայնոցն վասն սահմանելոյ զգանձանակի ի յեկեղեցին յանուն սրբոյ Գեղարդեանն եւ սրբոյ Լուսաւորչի Խորվիրապայ վանացն:*

Ձեռ. 4483, էջ 1748–1749:

431ա 1792 թ. հունիս – ***Ընդ բազում ուխտաւորացն***

1682 ***Էսբինէ*** – *Թուղթ մի առ առաջ[նորդ] Միքայէլ պետն, եթէ թուղթդ մեզ ժամանեաց, ընկալաք սիրով զուխտաւորսն, ի սմա ողջոյն քա-Հանայից, իշխանաց եւ ժողովրդոյն տեղւոյն:*

1683 ***Յականնէս*** – *Թուղթ մի առ մահտեսի Յովհաննէս ամիրայն վասն Ի /10/ զուռուշ տարեկան տրոցն, զոր յղեալ էր ընդ ուխտաւորացն ի սուրբ Աթոռս եկելոց:*

Տէ՛ս զվերջին 329 համարն:

Շնորհակալության նամակ Նվիրատու Իմնահիդատե մահտեսի Հովհաննեսին (և. Պոլիս), որով նախապես օրհնված է նրա մեծահարստությունը: Շնորհակալության նամակ Թոխաթի առաջնորդ Հակոբոս վարդապետին, որն ուղարկվել էր աջահամբույր՝ 6 Մարի ոսկի: Նույն տեղի գործակալ մահտեսի Հարությունին հայտնվում է Նիկողայոսի իրերի եւ Հովհաննես վարդապետի 500 զուռուշի ստացման մասին: Պատասխան նամակ գործակալ պրն. Հայրապետին, որը տեղյակ է պահվում դրամական մի քանի փոխանցումների մասին: Այնտեղ բերված է 50 նվիրատու ուխտավորների ցուցակը կամ՝ նրանց միջոցով նվիրներ ուղարկած անձանց ցուցակը, որոնց տրվել են օրհնության նամակներ (էջ 431ա–431բ): Նվիրներին տրվել են բացառապես դրամով (Լալագուլ, Մարի ոսկի, ուղղակի ոսկի, զուռուշ եւ փարա): Նամակները գրվել են Հունիսի 23-ին:

37բ 1684 1792 ***թ. 28 Հունիսի*** – *Թուղթ ի Բայազիտ առ Սահակ աղայն, ի պատասխանի Բ /2/ թղթոյն գրեցելոյ:*

Յորմէ յատուկ սիրով եւ աստուածային օրհնութեամբ, քրիստոսաձիր ողջունիս սրբով եւ Հոգեզուարճ շնորհիւն Նոյեանիցի սրբոյ տեղւոյս գիտաս-ջիր սիրելիդ մեր եւ Հարազատ որդի սրբոյ Աթոռոյս, քրիստոսասէր եւ Նո-վիմի զօրացեալ, բարեպաշտ եւ մեծահաւատ Սահակ աղայ: Զի երկոքին

թուղթդ, գրեցեալք ի յունիսի Ժ /10/ եւ ԺԸ /18/ Հասին առ մեզ Հանդերձ երկու մաշտոցօքն Արապկերուձեւ Կարնոյ, զորս ընթերցեալ ծանեաք զգրեալսն քո եւ նոցա: Որոց առաջինն // էր ի կողմանէ արապկերցի Յակոբ ա-
38ա նուն ումեմն պարտատիրի, որոյ աղագաւ խնդրեալ էիր զկոնդակ շրջաբերական շնորհել նմա ի յաղատութիւն պարտուցն, նոյնպէս եւ դու, սիրելիդ մեր, էիր գրեալ եւ խնդիր արարեալ առ այն: Վասն որոյ ահա ըստ խնդրանաց նոցին եւ ամենիւ սիրելոյդ, շնորհեցաք զկոնդակ շրջաբերական վերոյ յիշեալ պարտատէր Յակոբին, զոր տեսանելոց ես:

Իսկ երկրորդ մաշտարն Կարնոյ, որ էր յաղագս յանդուգնեալ տէր Մկրտչի որդի տիրացու Մնացականին, որպէս թէ Հրաման տայցեմք առ ի ձեռնադրել քահանայ ի տեղի Հօրն: Եւ առ այս դու, սիրելիդ մեր, եւս էիր գրեալ խնդրանօք որպէս զի Հրաման տացուք եւ այլն:

Արդ, յանգեալ ամին զբազմանկնիք մաշտար ընկալաք ի Կարնոյ Համայն քահանայից եւ իշխանաց, յորում խնդրեալ էին, թէ քահանայից թիւն աւելեալ է պատաղոյ կանոնաց մերոց եւ իրաքանչիւր զք գնացեալ յարին ի յայլազգիս եւ բնաւորաբար լինին քահանայ: Խնդրեմք, որ զմի արգելուն կոնդակ շնորհեացես, որ մինչեւ ի քան ամս քահանայ մի ձեռնադրիցի ի քաղաքէս եւ այլն:

Որպէս դու, սիրելիդ մեր, եւս լաւապէս գիտակ ես այսմ եղելութեանս, եւ յիշեալ եւս ես ի թղթոյդ:

Եւ մեք յայնժամ ըստ խնդրոյ Հաւաքակութեանն զկոնդակ մի արդեւական գրեալ եմք եւ առաքեալ, ահա մէկ տարի է, որ այս կանոնս եդեալ եմք: Ապա եթէ վերստին Հրաման տայցեմք ընդդէմ կանոնաց մերոց, յետինն չար է լինելոց, քան զառաջինն, որպէս խոհեմագոյն սիրելիդ մի լաւապէս գիտես եւ իմանաս զայսոսիկ գրեալս:

/Եւ զայլն տես ի մուսալատայն տէր Մկրտչի ծուխ ժողովրդեանն Թուղթն ի նոյն տեղին, որ առէ, իակ վասն Մնացականին, մինչեւ ցվերջն/:

Գրեցաւ ի ՌՄՆԱ /1792/ եւ ի յունիսի ԻԳ /23/ ի սուրբ Աթոռս Էջմիածնի:

Ձեռ. 4449, էջ 327ր–328ա:

1685 1792 **Թ. Հունիս** – Թուղթ առ յոյն Դէսպինա կինն վասն տրոց նորա ընդ ուխտաւորի ումեմն եկելոյ:

Ձեռ. 4482, էջ 349ր–350ա:

1686 1792 **Թ. Հունիս** – Թուղթ առ Խոյ քաղաքի եկեղեցւոյ գանձապետն սրբոյ Աթոռոյս՝ տիրացու Մաանէտն, շնորհակալութիւն վասն Հաւատարմութեանն եւ Հարկ՝ արի եւ ժիր լինիլ ի գործն:

Ձեռ. 4482, էջ 350ա–351ա:

43ա 1687 Կոնդակ մի շրջաբերական ի վերայ Ամդոյ, յԱրղնու Մատէնու, Կապան Մատէնու, յԱվնոյ, Բալուայ, Խարբերդու, Չմշկածակայ եւ շրջակայից նոցին, զոր ըստ խնդրոյ Արապ[կերի] առաջնորդին եւ ժողովրդոցն Եսուբ Յակոբ անուամբ ուրումն նոյնոյ երկրացւոյ վասն պարտուցն:

1688 **Ի Բայազիտ** – Թուղթ մի առ Սահակ աղային, ի պատասխանի երկուց թղթոցն, եթէ Եսուբ զշրջաբերական կոնդակն առն Յակոբայ վասն խոմէր ձերոյ: Բայց զպատասխանին թղթոյն տէր Մկրտչի ծխոց (որք ի Կաբին) այսպէս գրեցաք, եթէ տեղականքն կամեցան քահանայութիւնն որդւոյն տէր Մկրտչի, լիցի ի նուիրակէն մերմէ ի Նիկո[ղայոս] սե-

տէն (ըստ որում թուղթ են տուեալ, եթէ այլեւս մի ձեռնադրեսցի քահանայ ոք ի քաղաքի մերում մինչեւ ցԺԵ /15/ ամն) եւ թէ ոչ մի լիցի:

1689 **Ի ԿԱՐԻՆ** – Թուղթ մի առ ծուխան Հանդուգնեալ տէր Մկրտչին, ի պատասխանի բազմակնիք թղթոյն իւրեանց, զոր գրեալ էին վասն Մնացական որդւոյն տէր Մկրտչի, զի լիցի քահանայ, առ յորս պատասխանէ ըստ կարգին: Գրեցան եւ յղեցան յատուկ փայեկաւ յան[ապա] ի ԻԳ /23/:

1792 թ. հունիս – ***Թուղթ ի Խոյ եւ ի Սալմաստ***

Պատասխան նամակ Իսաքան ազային, որով ցաւակցութիւն է Հայտնվում եղբոր տղայի մահվան կապակցութեամբ, ապա շնորհակալութիւն Բերդի եկեղեցու գանձապետի համար: Գաղթիրում է սիրով ընդունել ներքին Սողոմոն վարդապետին: Միխիթարեանց նամակ այնն. Փիլիպպոսին՝ Բաղդասի սուրհանդակին, շնորհակալութիւն է Հայտնվում այնն. Նապատմամբ ցուցաբերած մարդասիրութեան համար: Գանձապետ տիրացու Մատթէոսին Հայտնվում է, որ օրհնութեան նամակը կդրվի այն ժամանակ, երբ նվիրակը ստանա գանձանակի արդյունքը: Օրհնութեան նամակ պիտի. այնն. Թումասին, Թադէոսին, Գաբրատին եւ Փանոսին, որոնք Օրհնութեան նամակ պիտի. այնն. Թումասին, Թադէոսին, Գաբրատին եւ Փանոսին, որոնք «ջան ջանա» էին շինել եւ ուղարկել տեր Գարրիելի միջոցով: Մէկը Մկրտչին /Սալմաստ/ Հանձնարարություն է տրվում ներքին Սողոմոն վարդապետի վերաբերյալ (432ա):

432ա 1690 **Ի ԹԱՎՄԷԶ** – Թուղթ մի առ տէր Յովսէփ քահանայն, ի գարձ թղթոյն. միամտութիւն եւ ուրախութիւն վասն գալստեան եղբօրն ի կողմանցն Ջուղայու: Մխիթարութիւն վասն նեղութեանցն ջուղայեցւոց: Ծանուցումն զորպիսութենէն տեղւոյս: Եւ վասն Աւետիքի եղբօրն ի Քաշան եւ ի յայն կողմունսն գնացելոյն, եթէ զոր ինչ լուիցես վերստին ի նմանէ, ծանուցես մեզ: Ի սմա ողջոյն օրհնութեամբ գանձապետ պարոն Թադէոսին եւ եղբարցն իւրոց եւ զաւակացն՝ պարոն Բաբաջանին, պարոն Աւետիքին, Յովհաննիսին եւ Մատեհանոսին:

Պատասխան նամակ նվիրակ Սողոմոն վարդապետին, որի մեջ արձագրվում են նամակագրություն, նվիրականի արձրունցների հավաքման եւ այլ հարցեր: Շնորհակալություն է հայտնված Պրուսայի առաջնորդ Պողոս վարդապետին ընծաների համար: Պատասխան նամակ Մշո ս. Կարապետի վանք, տեղվո գործակալ Կարապետ վարդապետ Սեբաստացուն: Նամակները գրվել են Հունիսի 28–ին (432բ):

1792 թ. հունիս – ***Թուղթ յայլ եւ յայլ քաղաքս***

1691 **Ի ԲԱՂԷՀ** – Թուղթ մի առ Ամրտօլու վանից առաջնորդ Զաքարիա ծերունազարդ պետն. յիշումն թղթոյն մերոյ առաջնոյ ընդ Գրի[գոր] եւ Յով[ան]նէս պետացն գրեցելոյ առ ինքն: Եւ ապա վերստին յանձնարարութիւն վասն նոյն երկուց պետացն՝ Գրիգորի եւ Յովհաննիսի, որպէս զի ունիցի զնոսա սիրով:

Գրիգոր եւ Հովհաննէս վարդապետների համար հանձնարարական նամակներ՝ ուղղված նաեւ էջմիածնի գանձապետ այնն. Հովհաննէսին, մաշտոցի Սարգսին, տանուտեր Ամիրայինն, մաշտոցի կարապետին, խոջա Խանամիրին, խոջա Ավետիքին եւ մաշտոցի Օհանին (էջ 432ր):

432բ 1692 **Ի ՄՈՒՀ** – Թուղթ մի տաճկերէն առ փաշայն տեղւոյ Հանդերձ Ա /1/ ժամագրոցիւ: Շնորհակալութիւն վասն լաւութեանցն առ մեր նուիրակ Գրիգոր պետն ցուցելոյ:

1693 Թուղթ մի եւս առ Յով[հաննէս] եւ նուիրակ Գրի[գոր] պետն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա, զոր գրեալ էին ընդ Պօղոս սարկաւագին, որոց թէ մատաղացուքն մեզ Հասին ամբողջապէս, բայց միայն քուրտ Աւետայն զմի գոմէշ եւ զԻ /4/ եղն յանիշտակեալ էր ի Հանապարհին, զորս յետոյ խնդրելոց եմք: Վասն օրհնութեան թղթոց ոմանց, եթէ ահա գրեալ յղեցաք ըստ խնդրոյն ձերոյ: Եւ վերստին ի Բաղէշ Զաքա[րիա] պետին

վան զանձաթարթուխիւնս գրեցաք, նոյնպէս եւ դանձատետ պարոն Յովհաննիսին, զորս ի գնալն ձեր անդ, տալիք նոցա ընդ առաջին գրեալ

433ա թղթոյն, եթէ մինչեւ ցայժմ ոչ էք // յղեալ: Այլ վան սրբալոյս մեռոնին, եթէ յառաջմէ յղեալ եմք ՝ի /2/ Հօխայաչատի, որ Հասանիլ պարտ էր ձեզ ի ձեռն տիրացու Գէորգին, յուսամ թէ մինչեւ ցարդ Հասեալ իցէ: Միխիթարուխիւն վան սուրբ Յով[Հաննէս] վանից միաբան Միքայէլ պետին Հանդուցելոյն առ Տէր: Ծանուցումն զթղթոյն սրբոյ Կարապետի վէքիլ Կարապետ պետի, եթէ նա գրեալ էր, մեք եւս գրեցաք զպատասխանին: Վան փաշայի շնորհակալութեան թղթոյն, եթէ ահա գրեալ յղեցաք՝ Հանդերձ ժամնացուցիւ:

Բայց վան մատաղացոյ, եթէ ոչխարք լիցին այսուհետեւ եւ մի սեւատաւար, բաւական են յղեցեալք: Եւ թէ տիրացու Գօղոն սիրով վերադարձուցաք:

Խոջա Ասլանին /Կարին/ շնորհակալութիւն է Հայտնվում՝ սիրակին ապած լավությունների համար: Հաճի Պապային /Կարին/ հարցում է արվում Միքայելի խիտոների վիճակի մասին եւ Հանձնարարվում է նոր նվիրակ Նիկողայոս վարդապետը: Վերջ նշված նամակների մասին Հայտնվում է Նիկողայոս վարդապետին եւ Հանձնարարվում Հանձնել բան պատկանելոյն: Հայտնվում է նաեւ, որ էմնաճների կոնդակները կուղարկվեն Հետո: Վերոհիշյալ նամակների մասին Հայտնվում են նաեւ Կարինի գործակալ պրն. Հայրապետին: Ուխտավորների ստացականները ուղարկվում են վերջինիս՝ ստանալու Համար ընծայված դրամը (Ա.Ջ 433ա):

433ա 1694 ***Զիւչքիվաէ*** *– Թուղթ մի առ տեղոյն առաջ[նորդ] Մկրտիչ պետն, եթէ ժամնեցաք մեզ Թուղթդ ընդ Գրիգոր պետին. շնորհակալ եղաք գքէն վան Դանի[էլ] պետին, զոր եդեալ էիր ի վերայ տաւարացն անցուցանել անվնաս ընդ սարն: Այժմ ոչ գրեցաք զթուղթ առ փաշայն վան յատիշտակեցեալ տաւարացն Աւտալէն, յետոյ յայլում ժամնակի, իցէ թէ ինքեան, այսինքն Աւտալին գրեսցուք եւ խնդրեսցուք: Զտէր Սիմէօն քահանայն սիրով ընկալաք եւ սիրով վերադարձուցաք:*

Գրեցան յամսոյս ի ե /5/:

Պատասխան նամակ Զմյուռնայի առաջնորդ Խաչակ վարդապետին:

1695 ***Ի Քէնկան*** *– Թուղթ մի առ Ստեփաննոս ամիրայն վան տուեալ ժամուցացն յանուն սրբազան Վէհապետին եւ միաբանից սրբոյ Աթոռոյս եւ վեց վանորէիցն երկիցս ի շինութեան եղելոց: Տես գ1844 էրեմն:*

1696 ***Ի Թօխաթ*** *– Թուղթ մի առ նուիրակ Ներսէս պետն ի դարձ թղթոյն ի Սեբաստիա գրեցելոյն, եթէ մեզ էհաս յիշատակագիրն մաշհատեսի Ստեփաննոսի մեծահաւատ ամիրայի, եւ ահա սիրով եւ օրհնութեամբ ընկալաք զտուրսն նորին, եւ եհաւաք չորից վանացն իբր ժամուց նոցին միաբանաց սուրբ Հռիփսիմէի, Գայիանէի, Հողակաթի եւ Խոր Վիրապայ Ի-Ի /20-ական/ դուռուշ եւ առաք ի նոցունց առաջնորդաց զօրհնութեան եւ գշնորհակալութեան թուղթն, որք առ Ստե[փաննոս] ամիրայն, զորս ահա ընդ բարեւաթղթոյն յղեցաք ի միամտութիւն ինքեան: Մնաց սուրբ Յակոբայ եւ Սեւանու վանացն, զորս յետոյ տալոց եմք: Բայց սուրբ Յակոբայն, սուրբ Գէորգեայ վանիցն պատրիմք տալ, ըստ որում նա նուազ տեսանի ի*

433բ *շինութենէ, եւ սա այժմ նորապէս // շինի: Զմիաբանիցն մերոց յամսոյս Գ /3/ ակաք տալ: Թէպէտ գայտակղիկ գրեցաք ամիրային, բայց քեզ եւս պատշաճ վարկաք զծանուցանելն առ ի միամտութիւն: Վան խնդրեալ թղթոյն ի կողմանէ գանձանակաց Հաստատութեան /ի Յակոբայ գեօղն/, եթէ յառաջմէ զբանս եմք գրեալ, սպասեմք նմա, որ ըստ այնմ գրեսցուք:*

եւ ծանուցումն զորպիսութեանցն տեղոյս: Ողջոյն քահանային, իշխանաց եւ Համայն ժողովրդոցն:

1697 *Ի ԿԱՐԻՆ – Թուղթ մի առ վէքիլ պարոն Հայրապետեան. յիշումն թամասուկիցն ուխտաւորաց. եթէ յառաջ քան զայս յղեցաք առնուլ զդրամն ի նոցանէ: Եւ ապա պատուէր վան թղթոյն Սահակ եւ Ներսէս պետացն, զորս Հաւատարմաս Համուցէ առ նոսա:*

Գրեցան յամսոյս ի ԺԹ /13/:

1698 *Ի ԿԱՐՍ – Թուղթ մի առ Գէորգ աղային, եթէ փայտաբեր կաղզուանցի եւտայ տաճկին ՌՃԾ /150/ ղուռուշ եւս տացես, առնելով գիմամատուկ ի վկայութիւն քեզ:*

Գր[էցաւ] յամսոյս ի ԺԷ /17/:

351բ 1699 1792 ***թ. 5 Հուլիս*** *– Ի կարին առ Հաճի Բաբայն վան իրաց ինչ:*

Յորմէ ժամնեեցաք թուղթ...

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեանն աստուածայնոյ գիտացիր գերապնիս սիրելիդ մեր եւ օգտացդուն որդի սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի քանի ամիսք անցին, յորում ոչ ընկալաք զդիր ի յաղնուդդ, եւ ոչ տեղեկանալով զորպիսութեանց քոց, կայաք ի մտատանջութեան: Իսկ այժմ Հաւատարիմ գործակալն մեր՝ պարոն Հայրապետեան գրեալ էր մեզ զվերադառնալոյ յԱխալցխայու յայդր ի յօրհնեալ տուն քո, որով գիտացեալ զողջունէ քումմէ եւ զբարւոք կեցոյ, միամտեցաք եւ ուրախ եղաք: Եւ փութացաք զայս թուղթ գրել ի յարծածումն սիրոյ, եւ ի տալ քեզ զօրհնութիւն աստուածային եւ զշնորհս սրբոյ Իջման տեղոյս նորին ի բարեզուարճութիւն սիրելոյդ եւ ի յաջողուման ամենայն իրաց քոց: Զոր Տէր օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ, եւ ամենայն ձախորդութեանց փրկելով ընդ Հավանեալ խնամոց իւրոց, պահեսցէ միշտ Հանդերձ քոյայնովքն ամենիւք:

Արդ, որովհետեւ երկար միջոց է, որ թուղթ չէս գրեալ, ուրեմն ի Հաւանիլ գրոյս առ քեզ պարտիս փութով գրել զպատասխանի սորին, ծանուցանելով զհանդամանաց իրաց քոց ի միամտութիւն մեզ:

352ա *Իսկ եւ յանցեալ // աւուրսն եւ այժմ իսկ լսեմք ի կողմանէ Ախալցխայու, թէ ի մէջ մովսէտին եւ Հնոյ որդւոյն շփոթ գոյ եւ յարուցումն ի վերայ միմեանց: Վասն որոյ տարակուսիմք, թէ մի գուցէ ի զօրանալ միւսոյն միաս ինչ ծագիցի յայս կողմն: Եւ զսոյդ Համբաւ չունիմք, թէ որպէս եղեբեցաւ բանն: Ապաքէն եթէ գիտես ինչ գիէուխնէ անցից նոցա, ազդ արասցես մեզ ի յիմացս:*

Ծանիր եւ զայս, յատկեալ սիրելիդ մեր, զի այս որչափ ժամնակ է, որ նուիրակն մեր՝ խոշգալի Նիկողայոս վարդապետն անկեալ կայ ի քաղաքդդ եւ ոչ առաջնանայ գործն եւ արդիւնք չերեւի, այլ ըստ երկարելոյ ապադրծ մնալոյն, ի Հարկէ, խաբըն եւ մնասաքին յաւելանի: Գիտես զորպէսն սրբոյ Աթոռոյս եւ մեր, թէ յայս յետին ժամնակիս զիա՞րդ ցաւոք եւ տագնապաւ կառավարիմք, զի շրջակայից մերոց կեղեքչաց ամենեցուն աչքն առ այսր է՝ ընդ աստի զբաղդ իւրեանց, եւ ծախքն մեր եւս կրկնապատկեալ քան զառաջինն, վասն նուազութեան պիտոյից: Յայսպիսի բարեպատ ժամնակի, եթէ օրհնեալ ազգէդ մերմէ եւս չօգնիցիմք, որպէ՞ս եմք կենցաղավարիլոց:

Արդ, սիրելիդ իմ, որպիսի Հոգացողութեամբ սրբոյ Երուսաղէմի նուիրակ Թէոդորոս վարդապետին ձեռնտու եղեր առ յառաջացումն գործոյն,

նոյնպէս եւ դմա օգնեսցես և հնարեսցես, զի օր մի յառաջ վճարեալ զգործն այտի ելցէ, այնուհետեւ թէ լաւ եւ թէ վատ ի շրջակայսն ոչ է այս-
352բ քան յամելոց: //Քաջ գիտեմք զհաւատարմութիւն եւ զօգտաջանութիւն քո առ սուրբ Աթոռս եւ զճշմարիտ սէրդ եւ զբարեկամութիւնդ, որ առ մեզ, որով բազմիցս մինչեւ ցայժմ օգտակարութիւն ես արարեալ առ բազում իրս մեր մինչեւ յայդր պատահեալս, եւ զմեզ սրտադիւր կացուցեալ: Յուսամ որ յայսմ հետէ եւս կամակար մնօք զնոյնս արասցես: Վասն որոյ գրեցի ազնուագդ մերոյ այժմ թոյլատրեալ եւ յանպաղեալ գործոյ եւս հոգ տանիլ, զոր մինչ կատարիցես, առաւել եւս շնորհակալ լինելոց եմք զբարեպաշտ սիրելոյդ: Որ եւ ստոյգ սէրդ եւ ի հաւատարմութիւնդ հաստատուն մնալով, ողջ լեր ի Տէր: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՆսԿ /1792/ թուոջս եւ ի յուլիսի ե /5/ ի սուրբ Աթոռս էջմիածին:

Ձեռ. 4482, էջ 351բ–352բ:

1700 1792 **թ. հուլիս** – *Թուղթ ի Գօրի առ տէր Սահակն վասն խռովութեանն անցելոյ անդէն ի Հախպատու Նիկողայոս աբեղայէն: Ծանուցումն թէ ընկեցաք զնա եւ զառաջնորդն յեկեղցւոյ եւ խնդրեցաք զքանի քահանայս եւ զիշխանս գալ ընդ նոսա վասն Հաշոյ արդեանց վանացն եւ Հարկ սմա, զի մինչ գայցեն նոքա, կա եւս եկեսցէ:*

Ձեռ. 4482, էջ 352բ–353բ:

433բ 1792 թ. հուլիս – ***Թուղթք ի Թիֆլիզ***

1701 *Թուղթ մի Հայերէն առ Հերակլ արքայն վասն Հախպատու առաջ[նորդ] Դա[վիթ] պետին եւ չիք աբեղային նորա, եւ զերկար գրութիւնն տէ ս ի 1958 Համարն մեծ տետերց:*

1702 *Թուղթ մի եւս Հայերէն առ արքայորդի Գեօրկին խանն վասն Դա[վիթ] պետին եւ աբե[զային նորա]: Տէ ս ի 1952 Համարն մեծ տետերց:*

1703 *Թուղթ մի եւս առ Գօրոյ տէր Սահակն, ծանուցումն զանցիցին Դա[վիթ] պետի եւ նորին աբեղայի: Եւ թէ բանադրեցաք զնոսա եւ գրեցաք գալ ի սուրբ Աթոռս քանի մի իշխանօք եւ քահանայիք իւրով վիճակի, վասն որոյ դու եւս ընդ նոսա գայցես, զի գիտասցուք զճշմարտութիւն անցիցն:*

1704 *Թուղթ մի եւս առ մէլիք Աւետիքն վասն Դա[վիթ] պետին: Տէ ս ի 1554 Համարն փոքր տետերց:*

1705 *Կոնդակ մի եւս ի վերայ Թեմականացն Հախպատու վանից վասն Դա[վիթ] պետին եւ նորին աբեղայի: Տէ ս ի 1750 Համարն մեծ տետերց:*

Հաղպատի առաջնորդ Դավիթ վարդապետի ու նրա աբեղայի մասին գրված է նաեւ առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետին ուղղված նամակում: Գործակալ տէր Ղազարին Հայտնվում է մասի /ընդամենը 50 լիտր/ եւ օշախասպես, ինչպես նաեւ 9 թուման եւ 3000 դիանի տուգման մասին: Գրվել էն Հուլիսի 24–ին (էջ 433բ):

1706 *Թուղթ մի տաճկերէն առ Հերակլ արքայն, ի պատասխանի թղթոյն, գրեցելոյն վասն երիցու ումնն առ ի տալ նմա շրջաբերական կոնդակ. առ որ թէ դմա յառաջմէ եմք տուեալ ըստ խնդրոյդ, այլեւս տալն օգուտ չէ:*

1707 *Թուղթ մի Հայերէն առ արքայորդի Գեօրկին խանն, ի պատասխանի թղթոյն Հայերէն եւ տաճկերէն գրեցելոյց վասն Գաբրիէլի վիճայն ընդ մէլիք Աբրահամին ի կողմանէ դատերն:*

Գրեցաւն յամ[սոյս] ի ԻԵ /25/:

1708 *Կոնդակ մի ժողովարարութեան ի վերայ Թօխաթու, Կեսարիոյ եւ Սեբաստիոյ յաղագս բասէնցի տէր Յով[հաննէս] քահանային եւ Մարտիրոսին ըստ խնդրոյ իշխանացն կարնեցւոց:*

Գր[եցաւ] յամ[սոյս] ի ԻՋ /26/:

Պին. Բաթալանին եւ այլն. Փիլոմին (Խոյ) ուղղած նամակներում խոսվում է այն մասին, որ եփրեմ վարդապետը դեռեւս դուրս չի եկել Մուշիքանդարից: Երկուսին էլ արվում են դրամական փոխանցումներին վերաբերող Հանձնարարություններ: Նամակները գրվել էն Հուլիսի վերջին /էջ 433բ–434ա/:

434ա 1792 թ. հուլիս – ***Թուղթք ի Հնդկս***

1709 *Օրինակն է թղթոյն արցախեցի Բարազամեան պարոն Մովսէսի, որ յիշատակեալ է ի ՌՄՆս /1791/ թուոյ դեկ. եղն, զոր վերստին գրեալ յղեցաւ այժմ:*

Միաժամանակ նամակներ էն գրվել նաեւ այնն. Հովհաննան աղային /Սուրաթ/, այնն. Միքայել Տէր–Մինասյանին /Բաղդատ/, նպիրակ եփրեմ վարդապետին, Նոր Ջուղայի առաջնորդ Հակոբ վարդապետին: Նամակները, որոնք Հիշատակվում էն մի երկու տողով, գրվել էն ամենա վերջում /էջ 434ա/:

1710 1792 **թ. հուլիս** – *Թուղթ ի Թիֆլիզ առ Հախպատու վանից վիճակ քահանայն եւ ժողովրդեան, ի պատասխանի մնհաւարական թղթոյ նոցա վաղապէս գրեցելոյ, դիմադրութիւն կարկատուն բանիցն եւ յանդիմանութիւն լկտի Նիկողայոս չաբեղային եւ Դաւիթ չառաջնորդին վասն հակառակութեանց նոցա առ սուրբ Աթոռս, եւ գայթակղեցուցանելոյն զժողովուրդն Գօրու՝ ընդ վայր բարբաջանօք, վասն որոյ եւ լուծումն նոցա ի կարգաց իւրեանց: Եւ Հարկ, զի քանի քահանայք եւ իշխանք ընդ քօայն այնոցիկ եկեսցեն ի սուրբ Աթոռս տեսանել զհաշիւս արդեանցն Հախպատու վանացն, եւ այլ բանք առ այս:*

Ձեռ. 4483, էջ 1750–1753:

1711 1792 **թ. հուլիս** – *Թուղթ ի Բաղդատ առ պարոն Մխիթարէն, ի պատասխանի առաջնի եւ երկրորդ թղթոց նորա վասն ումանց իրաց:*

Ձեռ. 4483, էջ 1753–1754:

1712 1792 **թ. հուլիս** – *Թուղթ ի Սուրաթ քաղաքն առ Գէրապետց Յակոբեան Յովհաննէսեան ազգն, միամտութիւն վասն նուիրեալ ջահին աստ ի սուրբ Աթոռս Հասանելոյն, եւ միխիթարութիւն վասն սորին անձեր՝ Հանդուցեալ Խաչիկ աղայի նաւուն կորնչելոյ, յորում եւ իւրն բազում ինչք էին կորուսեալ:*

Ձեռ. 4483, էջ 1755–1756:

1844 1713 1792 **թ. հուլիս** – *Թուղթ առ բնակացի Ստեփանոսս ամիրայն վասն տուեալ ժամուցացն յանուն սրբազանին եւ միաբանից սրբոյ Աթոռոյս եւ վեց վանորէիցն երկրիս ի շինութեան եղելոց:*

Յորմէ ժամանեցաք թուղթ...

Եւ ընդ սիրաձիր ողջունատուրութեան օրհնառաք նամակիս գիտասջիր իսկապէս սիրելիդ մեր եւ բարեբան որդի սրբոյ Աթոռոյս էջմիածնի: Զի յառաջագոյն ընկալեալ մեր զթուղթ ի Հոգեւոր որդւոյն մերմէ եւ ի նուի-

բակէն ձերմէ՝ Ներսէս խոհեմամիտ վարդապետէն, եւ իմացեալ զընդունելութիւնդ եւ զմարդասիրութիւնդ, որ առ նա, շնորհակալ եղաք զընտիր սիրելոյդ, եւ գրեցաք առ քեզ զթուղթ օրհնութեան ի փետրվարի ամսոյ ԻԳ /23/, ծանուցանելով փոքր ի շատէ զորպիսութեանց սրբոյ Աթոռոյս եւ մեր: Իսկ այժմ վերստին թուղթ էր գրեալ մեզ Ներսէս վարդապետն եւ ծանուցեալ զգերազանց բարեշնորհութիւնդ, որ մեծաւ սիրով ընկալեալ զինքն ի յորհնեալ յարկս քո էիր իջուցեալ եւ բազմօք մեծարանօք պատուեալ եւ շահեալ յամենայնի ի սէր եւ ի պատիւ սրբոյ Աթոռոյս եւ մեր:

Նաեւ ըստ կատարեալ հաւատոյդ եւ մեծի յուսոյդ, որ առ Աստուած, նուիրեալ էիր զերկուհարիւր ոսխոնն զուռուշ ժամուց, որոց Խ /40/ զուռուշն յանտն մեր, ՃԻ /120/ զուռուշն վասն միաբանից սրբոյ Աթոռոյս, եւ ՃԻ /120/ զուռուշն վասն վեց վանորէից երկրիս ի շինութիւն եղելոց: Զորս եւ յղեալ էր առ մեզ: Եւ մեք վասն ամենայն բարելաւութեանցդ դարձեալ շնորհակալ եղաք զրարեպաշտութիւնէ քումէ: Եւ զկամաւորական նուէրդ Հոգեւոր՝ սիրով ընկալեալ, Հանդերձ յիշատակարանաւ անուանդ կենդանեացդ եւ ննջեցելոց ձերոց: Զյիշատակարանն ի բաղումն օրինակեալ, կրկին եւս գմիմն դնել ետուք ի քրիստոսատէջ սուրբ տաճարիս ի խորհրդատեղին, որ միշտ մնացէ անդ, եւ յամսոյս Գ /3/ սկսաք զժամուցն տալ ժամարարաց միաբանից սրբոյ Աթոռոյս, որք անխափան յիշեսցեն զոտ յիշատակարանին:

Եւ զշորիս օրինական եւս, Հանդերձ Ի-Ի /20–20/ զուռուշովք ետուք սուրբ Հոխոխմանայ եւ Գայիանեայ եւ Հողակաթի եւ Խորվիրապայ վանորէից առաջնորդացն եւ ի նոցունց աձա զթուղթս առեալ յղեցաք: Իսկ Սեւանա անապատն Հեռի դոլով եւ առաջնորդն եւս ոչ ի մերձակայս լինելով, նորին բաժինն տակաւին առ մեզ մնայ, յետ միջոցի Հասուցանելոց եմք եւ անտի եւս թուղթ առեալ առ քեզ յղելոց: Եւ Ի /20/ զուռուշն, որ յանտն սուրբ Յակոբայ անապատին կամ Մուղնոյ սուրբ Գէորգեայ վանիցն էր, Հարկաւոր Համարեցաք սուրբ Գէորգայ վանացն տալ, որ թէպէտ յանցեալ քանի տարիան ամայացեալ էր վանն անմարդաբնակ լինելոյն գեղջս, սակայն յայմ ամի ի գարնանն մեծաւ ջանիւ եւ ծախուք գժողովուրդսն դարձուցանել ետուք ի գիւղն Մուղնի եւ շինեցուցաք: Աստուծով յաշխատն եւս առաջնորդ եմք յղելոց ի սուրբ վանսն: Ի յղել մեր զառաջնորդն զի /20/ զուռուշն եւս նմա տացուք եւ զթուղթ առեալ առ քեզ յղեսցուք: Անհոգ լիցիս առ այս:

Եւ վասն այսմ զուարթագին արդիւնաւորութեան քո յիշատակեցաք եւ
1845 յիշատակեցաք եւ յիշեմք զքեզ եւ զհամայն կենդան/նիս եւ զննջեցեալսն ձեր ի փրկարար սուրբ պատարագս, եւ յաւերման օրհնութեամբ օրհնեցաք եւ օրհնեմք զամենեսեան: Ուրեմն ընկալցի Տէր զառատանուէր տուրս քո ի Հաճոյս իւր եւ զփոխարէնն բազմապատկապէս ծանալեսցէ առ քեզ եւ Համայն քոյայինսն զնորհս գթութեան եւ ողորմութեան իւրոյ, զկենդանիսդ օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ եւ պահեսցէ ի խաղաղութեան եւ ի յաջողութեան զուարճալի կենաց՝ զարդարեալ գործովք բարեաց: Եւ զննջեցեալսն ձեր Հանդուցեալ յարքայութեան իւրում, ի տեղւոջ լուսոյ եւ Հանգստեան ընդ արդարոցն կատարելոց:

Այլ արդ, թէպէտ եւ նուիրակն գրեալ էր զորպիսութեանց քոյ,զոր ի վերոյ յիշեցաք, սակայն ի յաղնիս սիրելւոյդ պարտ էր թուղթ լինիլ առ մեզ, զի քոյդ գիրն առաւել ընդունելի է մեզ: Ապաքէն զայլ եւ այլ մտածմունս ի

բաց տարեալ քոյդ գրով առ մեզ թուղթ գրելն մի պակասեցուցաներ, որ որպէս եւ իցէ, ախորժելի է մեզ եւ յոյժ սրտադիր լինելոց եմք այնու: Եւ զճշմարիտ սէրդ, զհաւատարմութիւնդ անսուաղ եւ աճեցուն պահելով առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, ողջ լեր ի Տէր, պահպանեցեալ Հանրակեցոյց աջով նորին եւ զօրացուցիչ շնորհք սրբոյ Հոգւոյն տեղոյս Քրիստոսի եղիցի ընդ քեզ եւ ընդ քոյս Հանապազ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՀԱ /1792/ թուին եւ ի յուլիսի..., ի լուսակերտ գահս սուրբ Էջմիածնի:

Բազմաւ սիրով եւ կարօտի ողջոյն եւ օրհնութիւն տամք Հարազատաց քոց եւ մեր սիրելի եւ Հոգեւոր որդւոց, քրիստոսասիրաց եւ նովիմբ զօրացելոց մահտեսի Խաչատուրին, պարոն Յարութիւնին, պարոն Երեմի-
զօրացելոց մահտեսի Խաչատուրին, պարոն Յարութիւնին, պարոն Երեմի-
րեկամաց: Զորս եւ յանձնեմ ի խնամս եւ ի բարեգթութիւնս խնամողին բոլորեցունց Տեառն ամենակալի մնալ միշտ ի բարօրութեան եւ ի յաջողութեան: Ամէն:

Ձեռ. 4501, էջ 1844–1845:

1714 1792 **թ. 30 Հուլիսի** – Թուղթ ի Բասրայ առ սրբոյ Աթոռոյս գրծակալ պարոն Յովաննէսն Բէթղէհէմեան, ի պատասխանի թղթոյ նորա յամի յայսմիկ ի մարտի 7 գրեցելոյ:[307]

Ձեռ. 4501, էջ 1845–1848:

1848 1715 1792 **թ. 31 Հուլիսի** – Թուղթ ի Հնդիկս ի քաղաքն Կալկաթա առ Հանդուցեալ Խաչիկ աղայի եղբայր Գրիգոր եւ որդի Մովսէս աղայն. մխիթարութիւն վասն կորստեան նուաճն իւրեանց եւ այլ բանք:

Յորմէ ժամանեսցէ թուղթ...

Եւ ընդ սիրաձիր ողջունաւորութեան օրհնաբաց նամակիս գիտասջիր բարեմիտ սիրելիք մեր եւ Հաւատարիմ որդիք սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի յանցեալ թուղ դեկտեմբերի ելն գրեցաք զպատասխանի թղթոյն ձերոյ յերկուս օրինակս՝ զմիսն յայնժամ յղեցաք՝ եւ զմիսն այժմ, յորմէ ունիք ի-
նակս՝ զմիսն յայնժամ յղեցաք՝ եւ զմիսն այժմ, յորմէ ունիք ի-
մանալ զպատում ինչ: Իսկ նաթդենիս թուղթ էհաս մեզ ի նուիրակ Եփրեմ վարդապետէն ի յանցեալ թուղ նոյեմբերի ամսեանն ի Մուշիբանդարու
1849 գրեալ յորում ընդ այլ բանից // գրեալ էր եւ զնուիրելն ձեր յանտն սրբոյ Աթոռոյս զմոնեճ /1500/ ռուպի սքայ Հոգեբաժին գերազնիս սիրելոյն մերոյ՝ Հոգելոյս Խաչիկ աղային՝ առ Աստուած փոխեցելոյ: Նաեւ զԲՒ /2000/ ռուպի առաջին պատուն բարեպաշտ Յօհաննէսն աղայի ի կոմբանսան ե-
ռուպի առաջին պատուն բարեպաշտ Յօհաննէսն աղայի ի կոմբանսան ե-
դեալ դրամոյն, զորս մեք նախապէս ի թղթոյն ձերմէ իմանալով, գրեալ եմք սիրելեացդ զշնորհակալութիւն, եւ շնորհակալ իսկ եմք եւ օրհնաբան ի բոլոր սրտէ: Տէր օրհնեսցէ զձեզ եւ զօրացուսցէ ամենայն ձեռայնովքն եւ զհոգի Հանդուցեալ Խաչիկ աղային լուսաւորեսցէ՝ արժանացուցանելով արքայութեան իւրում ընդ սուրբս եւ կամարարս իւր:

Ազդ եղեւ մեզ այժմ եւս բօթ իմն դառնաղէտ եւ տխրական յոյժ: Քանզի ի նախանձեալ սատանյն Հետ լսեաք զԲէկլարբէկի անուանեալ նաւէն ձերմէ, թէ ի յուղեւորութեանն այսի ընդ Մուշիբանդար դէպ ի Բասրա, արտուղեալ ի յուղղակի գնացմանէն, անյայտացեալ է, բայց ըստ գրելոյ ոմանց յուսայաք, թէ ի յայտ գայցէ: Այլ աճա նուիրակն ի Մուշիբանդարու եւ պարոն Յովաննէսն Բէթղէհէմեան ի Բասրայու գրեալ էին վասն նաւին

այնմիկ, թէ խորասուզեալ եւ կորսեալ է բազում ապրանաքն եւ աւելի քան զերեսուն անձամբք ի մերազնէից, որք ի նմա:

Ուստի եկն ի վերայ մեր տրտմութիւն մեծ եւ ցաւեցաք յոյժ ընդ պատահիլն այնքան հառաչագելոց եւ ընդ կորուստ նաւին, եւ ընչիցն, եւ ընդ հոգնազան վաստն բազմաց եւ մանաւանդ ձեր: Բայց ոչ այլ ինչ գոյ պատշաճաբար առնելի, եթէ ոչ՝ գոհանալ զԱստուծոյ եւ փառս տալ նմա: Զի աշխարհս այս տուն փորձութեանց է եւ ի բնակիչս սորա ոչ պակասիլ փորձութիւնք եւ ազգի ազգի պատահմունք: Առ որս այք առաւել տրտմիցին եւ տրտնջօղք գտանիցին, ոչինչ օգտին, իսկ որք համբերաբար տարցին եւ գոհութիւնս վերառաքեսցեն Աստուծոյ, գտցեն ի նմանէ զոյսրմութիւնս: Ուրեմն զաշխարհային փորձութիւնդ եւ զվնասդ զայդ մի իբրեւ զպատիժս համարելով, մնդր քան զչարն տրտմիցիք, այլ որպէս խրատ ի Տեառնէ վարկանելով, զոր տայ իւրոց սիրելեաց, ըստ իմաստնոյն բանի, մխիթարիչիք եւ ուրախ լիջիք, մանաւանդ եւ գոհասջիք զՏեառնէ՝ ակն ունելով գտանել ի նմանէ զմեծագոյն մխիթարութիւնս աստ եւ յանոյնջն կեանս, որպէս եւ երանելին Յոբ ընկալաւ զպատուղ համբերութեանն յետ փորձութեանցն:

Արդ, ողորմած եւ մարդասէրն Աստուած մխիթարեսցէ զվշտացեալ սիրտս ձեր, եւ ուրախացուսցէ հոգւով եւ մարմնով, եւ փրկեսցէ յայլոց վտանգից եւ պահեսցէ ի խնամս իւր հանդերձ ամենայն ձեռայնովքն: Եւ աջմոխ իւր հովանաւորեսցէ եւ պաշտպանեսցէ զձեզ ի ծովս եւ ի ցամաքի, եւ զառս եւ զտուրս ձեր բարեպէս յաջողեսցէ: Եւ որքանեակ վնասուց դիպեցեալք, զիոհարէնն բազմապատկապէս հատուսցէ ձեզ աստ մարմնապէս եւ ի հանդերձեալն հոգեպէս՝ օրհնելով զվերջինսն ձեր, քան զառաջինն՝ ըստ նմանութեան Յոբայ:

Եւ արդ, թէպէտ բազում ինչ ունիմք գրել ձեզ, այլ այժմ ոչ եղեւ գրելն, զի ժամն սուղ էր եւ զհուղիքս փոյթ ընդ փոյթ պարտ էաք ուղեւորել, եւ զի առ բազում իրս երկբայութիւնս ունելով, մնամք նուիրակի գալստեանն, զի ի նմանէ տեղեկացեալ զատուգութենէ իրացն, ըստ այնմ գրեսցուք: Առ ժամս այսքանս բաւ համարելով, ողջ լերուք ի Տէր:

Գրեցաւ յամի Փրկչին 1792 եւ ի թուականիս մերում ՌՄԽԱ եւ ի յուլիսի ելն ի բարձրագահ Աթոռս սուրբ Էջմիածնին:

Սիրով Հայրականաւ եւ միածնաւէջ տեղւոյս պահպանողական շնորհիւ եւ սփորաբար զօրութեամբք հրաշագործ սրբութեանցն, որք աստ, ողջոյն եւ օրհնութիւն տամ հոգեւոր դստեր մերոյ, բարեպաշտուհւոյ աստուածասէր եւ զգաստամիտ Բէկում խաթունին եւ բարեբողոքջ քաղցր շառաւիղաց՝ պարոն Յովհաննէսին եւ պարոն Աստուածատուրին, եւ երկիւղազարդ Հոռիփսիմէին, Գուլաստումին, Խաթունին, Կատարինէին, Գիւլնաբաթին, Ովհաննէին եւ Սառային, եւ այլ համայն ձերայնոցն, զորս եւ հանդերձ ձեօք յանձնեմ ի յողորմութիւնս Աստուծոյ: Ամէն:

Ձեռ. 4501, էջ 1848–1849:

434ա 1792 թ. օգոստոս – **Թուղթ յայլ եւ յայլ քաղաքս**

Գաղտոհայում՝ նախիջեւանի վարդապետին հասցեագրված նամակում գլխավորապես խոսվում է անտեսական հարցերի մասին, նշվում է, որ «կեսամբ հնորհին Աստուծոյ ի խաղաղութենէս: Երկոտղով հայտնվում է, որ երնջցակի ս. Կարապետ վանքը ստացել է գանձանակի արդյունքը /115 զուռուշ/: Միաժամանակ ուղարկվել է ստացական ի դիմաց 120 զուռուշ նվիրական դրամի, հանաբաված Ղալատիայում եւ ուղարկված էջմիածին՝ Զմյուռնայի ու Թոխատի վրայով: Նվիրակ Հովհաննես վարդապետի վերաբերյալ հանձնարարական նամակ Մադաքիա Զեկեսին եւ Հահի Հայրապետին (էջ 434ա–434բ):

1716 1792 **թ. օգոստոս** – Թուղթ մի եւս մխիթարութեան ի Գօլիս առ մահտեսի Վարդերես ամիրայն վասն մահուան եղբօրն իւրոյ՝ մահտեսի ծղիազար ամիրային:

Ձեռ. 4481, էջ 3531:

Տրջանենց մահտեսի Կարապետ ամիրային /Կ. Պոլիս/ հասցեագրված նամակում խոսվում է երնջցակի ս. Կարապետ վանքի ինչ որ մեկի մոտ գանվող փոքերի մասին: Թորմակալ մահտեսի Հարությունին /Թոխատ/ ուղղված նամակով հանձնարարվում է Հովհան վարդապետին հասցեագրված նամակը եւ 120 զուռուշի ստացականը հասցնել ըստ պատկանելոյն: Հայտնվում է նաեւ՝ որ նախորդ նամակն ուղարկվել է «ընդ ուռուշճուղի ուիստուորացն»: Կարմնի գործակալ պրն. Հայրապետին ուղարկված նամակում խոսվում է իրերի ստացման, նամակագրության, ստացականների փոխանցման եւ մի շարք այլ հարցերի մասին: Պրն. Հայրապետի խնդրանքով գրված ստացական, որն ուղարկվել է Կ. Պոլիս նվիրակ Մինաս վարդապետին՝ ի դիմաց 7300 զուռուշի, ստացված պրն. Հայրապետի միջոցով: Արձանագրված է մեկ այլ ստացականի համառոտագրությունն, ուղարկված Տիգրանակերտի՝ նվիրակ Դավիթ վարդապետին՝ առ այն, որ պրն. Հայրապետի միջոցով ստացվել է 'որս ուղարկած 1000 զուռուշը: Նամակներն ուղարկվել են Բայազետի առքանդակի միջոցով: Գրվել են օգոստոսի 5–ին (էջ 434բ–435ա):

1850 1717 1792 **թ. 16 օգոստոսի** – Թուղթ ի Մատրաս առ Հաճամիր աղային, ի պատասխանի թղթոյն նորա, գրեցելոյ ի Թուղջ Փրկչին 1789, ի նոյեմբերի 1, եւ շնորհակալութիւն վասն յղեալ ընծայիցն:

Յորմէ ճշմարիտ սիրով եւ կարօտիւ, հոգեւոր օրհնութեամբ եւ պահպանողական շնորհիւ քրիստոսակէզ սրբոյ տեղւոյս ասացի ողջոյն խաղաղաբար ազնուագունի սիրելւոյդ մերոյ եւ օգտասիրոյ որդւոյդ սրբոյ Աթոռոյս, աստուածասէր եւ նուիրեալ զօրացեալ, պերճապատիւ եւ չքեղաշուք պարոն Հաճամիր աղային:

Որում եւ գիտութիւն լիցի: Զի յամի Փրկչին 1789 ի սեպտեմբերի 11 եւ ի 1791 ի մայիսի 13 թուղթս եմք գրեալ առ ազնուութիւն քո, որոց եւ զլեւոնն յղեալ եմք ձեռամբ ի Հերակլ արքայէն յայդ կոյս առաքեցեալ պարոն Կարապետին, եւ յուսամք, թէ յիւրաքանչիւր ժամանակին հասեալք իցեն: Ապա ի թուականի Փրկչին 1789 ի նոյեմբերի 1 գրեալ թուղթդ էհաս առ մեզ յայսմ ամի մարտ ամսոջն, որով գիտացեալ նախ զողջունէ քումնէ ուրախ եղաք: Իսկ վաղագոյն քան զայն հասին առ մեզ սիրանիշ ընծայքն քո ամբողջ ծրարաւն՝ ձեռամբ Թիֆլիզեցի պարոն Յարութիւնի ուրումն, որք էին 4 թօփ ներկեալ կտաւ, 2 թօփ մատրփակ, 2 թօփ՝ եզերքն զալամքեար, 2 թօփ կապոյտ մահրամայք, 2 թօփ հաւշան զալամքեար:

Զորս սիրով ընկալեալ, հնորհակալ եղաք զբարեպաշտ սիրելւոյդ: Ամենահարուստ պարգեւածիքն լի արասցէ զամենայն պէտս քո, օրհնեսցէ եւ զօրացուսցէ, փրկեսցէ ի վտանգից եւ պահեսցէ ի խաղաղութեան եւ ի բարեյաջողութեան:

Բայց պի անագանեցաւ թուղթս, պատճառն է նախ խուժանն զանազան զբաղմանց հանապազօր կուտեալ ի վերայ մեր, եւ երկրորդ ամենակալութեանն մեր գալստեան նուիրակ եփրեմ վարդապետին՝ առ այն, որ պի գրէս, թէ ունի ինչ բերանով ասելոյ նմա, որ եկեալ յայդր պատմեացէ: Եւ որովհետեւ զգործն աւարտեալ է եւ ժամանակն առաւելապէս երկարեալ, դիտէաք նմա, որ զասացեալսն քո իմանայաք ի նմանէ եւ ըստ այնմ առնէաք զգործութիւն մեր առ սիրելիդ:

Այլ այժմ Թուղթ ընկալաք ի նմանէ ի Մուշիբանդարու յանցեալ տարւոյ նոյեմբերի ամսեանն գրեցեալ, եւ ծանեաք թէ նա ոչ ժամանէ առա-

ջադրութեանն մերոյ: Վասն որոյ փոյթ կալաք գրել զայս թուղթ: Եւ նախ զայս ասասցուք, զի նուիրակն Համատօտիւ գրեալ էր մեզ զչխոթմանէ տեղւոյդ մերազնեայցն եւ զքոյդ վրդովմանէն: Ընդ որ ոչ սակաւ տրտմութիւն եղեւ մեզ: Այլ զի ի կրկին գալն իւր առ ձեզ ի խաղաղութիւն է համեղեալ եւ խաղաղացեալ էք առհասարակ, ընդ այն սրտագիւր եղաք: Հոգին սուրբ Աստուած, որ ի խաղաղասէրս Հանգչի, անշեղ արասցէ ի ձէնջ զխռովութիւնն եւ արմատացուցեալ զխաղաղութիւնն ի ձեզ այնու բարեկեցիկ պահեսցէ զձեզ, զի եւ մեք բարի Համբաւով ձեր զուարճասիրտ լիցուք: Եկեսցուք այսուհետեւ ի պատասխանագրութիւն բանիցդ գրեցելոց:

Նախապէս գրեալ էիր, թէ Կոստանդնուպօլիս կամ մասնեցեալ իցէ կայսերացն կամ թէ խաղաղութիւն եղեալ ընդ մէջ նոցա եւ սուլտանին: Յիրաւի ընդ Ալամանն վաղագոյն Հաշտութիւն եղեւ եւ ընդ Ռուսն նոր խաղաղութեան ձայնն Հնչէ եւ դաշնագրութիւն են սկսեալ առնել, կատարումն տակաւին ոչ է յայտնի:

Իսկ վարկանելով սիրելւոյդ, թէ ամենայն իրքն քոյդ Հաւատալոյ իցէն գլխաւորեալ, առ այն գրեալ էիր արկանել զՀին արժանաւոր շինութեանց առ բազում օգտութիւնս, որպէս ի կայսերուՀոյն Ռուսաց, նոյնպէս եւ ի կայսերէն Ալմանաց ստանալ զնոսիս՝ ընդ Հրամանաւ ունելոյ զկառավարութիւն կարգաւորաց ազգի մերոյ եւ այլն:

1851 Եւ զՅովսէփ արքեպիսկոպոսէն գան//գաւառանաց ոչ ախորժել լսել ունք եւ թողուլ յառաջորդութեան Նոր Նախչուանու, եւ առ ամենայն մերայինն գթած եւ ներող լինիլ: Աւ որս ծանիր, զի յառաջագոյն մինչ Ալամանք նոր առին զՍիւնով, ուր են ի մերայսոց ժողովուրդք, եւ ոչ թողուին ի կարգաւորաց մերոց մնանել անդ, թողթ գրեցաք առ կայսրն Յովսէփ եւ առ դեսպանն նորին, որ ի Պետրպօլք, եւ յղեցաք առ Յովսէփ արքեպիսկոպոսն եւ առ ամենի ազայ Յովաննէսն՝ Հասուցանել ի ձեռն դեսպանին զթուղթ կայսերն առ նա: Յորում էր խնդիր մեր՝ շնորհել զհրովարտակ Համամիտ Ռուսաց կայսրուՀոյ շնորհեցելոյն:

Որոյ ազագաւ դեսպանն եւ Յովսէփ վարդապետն գրեցին մեզ, թէ Հասուցեալ իցեն առ կայսրն եւ նա խոստացեալ է կատարել զինդիր մեր զկնի քննելոյ ի խուժանաց պատերազմին: Բայց վախճանեցաւ եւ բանն մնաց անկատար: Այլ մեք իսպառ ոչ եմք վերջացեալ յայնմանէ փութոյ, զնոյն Հայցուած յիշեցուցանել եղբօր նորա եւ նորոգ թագաւորելոյն Լէօպօլայ: Տեսցուք թէ զիա՞րդ յաջողեսցի:

Եւ առ Հոգեւոր որդին մեր՝ զՅովսէփ աստուածխնամատ վարդապետն զսէր եւ զմտամարկութիւն ունելով վասն բարեջանութեանն, չունիմք յոժարիլ ունկն դնելոյ բողոքման զնմանէ թէ լինիցի, այլ օժանդակեմք նմա ըստ պատշաճողութեանն եւ երթեւեկն թղթոց անպակաս լինի ի մէջ մեր: Առ այս մի ինչ Հոգ լիցի սիրելւոյդ:

Երկրորդ՝ գրեալ էիր զամենայն պիծուքիս ժառանգութեանց սրբոյ Աթոռոյս վերանորոգել տալ ձեռնադրութեամբ իշխողին երկրիս եւ այլն: Բարեմասնութեամբ է փոյթ քո, բայց ի յայն յուսարարութենէ թէ մերձ իցէ խանգարիլ սէտութեանց օտարասեռիցն: Եւ սակայն նոքա կան այժմ յիշխանութեան իւրեանց, որպէս յերէկն եւ յեռանդն, եւ ոչ գոյ դեռեւս նշան դրդուելման ինչ: Այլ մինչ նկատիցեմք զայնպիսի նշան, ի Հարկէ, մեք առաւել եւս Հոգւամբ վասն նշանակելոցդ, եւ անդր իսկ քան զցուցեալդ:

Երրորդ՝ գրեալ էիր, թէ զկիլիկիոյ Թէոդորոս կաթուղիկոսէն եւ զՀռոմկլայ Յովաննէս կաթուղիկոսէն լուաք, թէ վախճանեալ էին: Իսկոյն զառաջորդս յղեա եւ այլն: Յովաննէս կաթուղիկոսն թէպէտ վախճանեցաւ, բայց Իսրայէլն գոյր ընդ նմա Համաժամանակ, որոյ վասն ամենայն երկրացիքն՝ բազմակիրքովք աղերսեցին բուռն եւ իշխողն եւս խնդրեաց շնորհել նմա վարել զկաթուղիկոսութիւն տանն Աղուանից:

Վասն որոյ եւ մեք եռուք: Իսկ Թէոդորոսն կիլիկիոյ կենդանի է: Եւ Աղթամարու առաջինն մեռաւ եւ այլ ոմն օծաւ, եւ նա Հրաժարեալ զայլ ոմն եդին: Նա եւս մեռեալ, զիա՞ ոմն կացուցին: Թէպէտ եւ ջանացաք խափանել, սակայն բազմիցս գրեցին եւ աղերսեցին՝ յամառեալ ի սովրութեան իւրեանց: Զի ոչ ինչ փոյթ է նոցա ընտրել զօգտաւորն, այլ զՀետ սովորութեան ընթանալ:

Առ այս յոլով ցաւակրութիւն գոյ առ մեզ եւ շատ գրելիք, բայց զինչ օգուտ, վասն որոյ լռելն է բարւոք:

Չորրորդ՝ վասն առ Սուլթան Դիւանն գրեալ թղթոյդ խնդրեալ էիր յուղարկել ի Թիֆլիզ եւ զպատասխանին յուղարկել: Սուլթան Դիւանն ի վաղուց առաքեցեալ գոլով յերկիրն Ռուսաց, զիա՞ղթն քո յուղարկեցաք ի Թիֆլիզ առ եղբայրն նորա՝ Մանուչար Դիւանն՝ Հասուցանել առ եղբայրն: Եւ նա թուղթ գրեալ առ մեզ, զպատասխանին թղթոյ քո եդեալ էր ի մէջ նորա եւ խնդրեալ էր ի մէնջ Հասուցանել առ սրբոն Կարապետն /որ ի վերոյ յիշեցաւ/ եւ մեք վաղ ուրեմն յղեցաք ի Վան առ Ջուղայեցի Տէր–Յովաննիսեան տիրացու Մահիմանոն՝ ի վերայ Բաղդատու յղել առ նոյն սրբոն Կարապետն, որ Հասուցէ առ քեզ, յուսամ՝ ըստ ժամանակին ժամանեալ իցէ ազնուդդ:

Պատմեմ ապա զանցից եւ զորպիսութեանց երկրիս եւ կողմանցս: Յանցելում ամին ներքինի Աղայ Մահմատ խանն տիրեալ բոլոր Արաղատանայ եւ բազմամբոխ զօրօք եկեալ ի Դավրէժ, Հազանդեցոյց զամենայն իշխողսն երկրացս, բայց ի յԱրցախու Իբրահիմէն: Եւ մինչ դարձ առբար նա ի Դավրիժու, Իբրահիմն Համարձակեալ զկովկասային վիրագ Ուման խանն էած առ ինքն եւ ամենայն զօրօք իւրեանց, աւելի քան զի /20/

1852 Հազարաւ յեղակարծ յարձա//կեցան ի վերայ Նախչուանու, զբաղաքն աւերեցին եւ զբերդն պաշարեցին: Եւ մինչ ի նեղ էին արկեալ առնուլ, Երեւանայ եւ Խոյայ իշխողքն միաբան ամենայն զօրօք իւրեանց գնացեալ պատերազմեցան, Հարին զբազումս ի զօրաց Թշնամեացն եւ զայլսն վանեցին անտի, որք փախստեամբ գարձան ի Հուշի:

Իբրահիմն զլազկին պահեաց առ իւր ի ձմռանն, զի կարիցէ զչարիս ինչ Հասուցանել կողմանցս, այլ խափանեցաւ խորհուրդ նոցա եւ վիրագն ամենայն մնացորդքն գարձան ի Կովկաս, եւ ապաՀովութիւն եղեւ կողմանցս եւ սրբոյ Աթոռոյս:

Այժմ պիշեակ Աղայ Մահմատ խանէն Համբաւէն, թէ եւ Հիւազ առեալ է եւ կրկին գալոց է յայս կողմս, եւ ի յԱրտաւիլ զաւր կապեալ թագաւորելոց է: Աստուած խաղաղութիւն շնորհեսցէ եւ զրազմավշտակիր ազգ մեր ազատեսցէ ի վտանգից: Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ յամի Փրկչին 1792 յօգոստոսի ԺԶ /16/ ի բարձրագահ Աթոռս սուրբ Էջմիածնին:

/Փուսուլայ/

Գիտասջիր եւ զայս, ազնիւ սիրելիդ իմ, զի զօր գրեալ էիր, թէ զմի նորատիպ գիրք իցես յղեալ առ մեզ՝ անուանեալ Որոգայթ փառաց, թուեցաւ մեզ, թէ նշաւակ կոչեցեալ գրքոյն իցէ, զոր քանի ամօք յառաջ ընկալեալ եմք եւ ազնուագոյ եւս միամտութիւն գրեալ, բայց թէ այլ որիշ գիրք իցէ Որոգայթ փառացն տակաւին առ մեզ չէ հասեալ: Եւ զի կարծիս էաք ի կողմանէ սորին, վասն այն ի ծղթոջն ոչ յիշատակեցաք:

Այսպէս գիտեցեալ ողջ լեր Տէրամբ[308]:

Ձեռ. 4501, էջ 1850–1852:

Հրատ. ԴՀՊ, Թ., էջ 137–141, Ս. Տէր-Ավետեան, էջ 67–71:

1718 1792 **թ. 16 օգոստոսի** – Թուղթ ի մեծն Պօղոս առ սրբոյ երուսաղէմի վէրիվ սիրացու Սարգիսն վասն փօլիցային ի կողմանէ նոցին ի Թիֆլիզ, նուիրակ Յարութիւն վարդապետին եւ վասն բաշբօրթին եւ յանձնարարական ծղթոջն առ Յովսէփ պետն սակս ի Հաշտարխան առաքելի նուիրակին իւրեանց՝ Կարապետ վարդապետին:

Ձեռ. 4483, էջ 1756–1757:

435ա 485 1792 թ. օգոստոս – ***Թուղթք յայլ եւ յայլ քաղաքս***

1719 ***Ի Սուրաթ*** – Թուղթ մի առ պարոն Յօհաննէսն աղայն: Այս թուղթս առաջին ծղթոյ օրինակն է, զոր յղեցաք յսի[սի] ելն: Տես զ1755 համարն մեծ տետրից:

Հուիս ամին ուղարկված նամակները կրկին մաքրագրվել եւ ուղարկվել են նաեւ նէրքհիշյալ անձանց՝ այդն. Մկրտչել Տէր-Մինասյանին /Բաղդատ/, նվիրակ Եփրեմ վարդապետին, Ջուղայի առաջնորդ Հակոբ վարդապետին, գործակալ այդն. Հովհաննես Բէթիէհէմյանին (էջ 435ա):

1720 ***Ի Հաշտարխան*** – Թուղթ մի առ տեղւոյն նուիրակ եւ առաջ[նորդ] Յովսէփ պետն. յիշումն նուիրակին առաջնոյ սրբոյն Սաղիմայ, եւ կոնդակին, եւ բաշբօրդին, եթէ մնաց առաջին նուիրակին եւ ոչ եկն յայդկոյս վասն մարտին, այժմ զայլ ոմն կարապետ վարդապետ յղէն ի նուիրակել զժողովուրդսն: Վասն որոյ մուղայէթ լիցիս նմա եւ ի սէր ընկալցիս: Տէ՛ս զ1958 համարն մեծ տետրից:

Ընտրակալության նամակներ էջմիածնին նվիրեր ամած մաշտեսի Հովհաննէսին եւ այդն. Նաթին /Կ. Պոլիս/ /էջ 435ա–435բ/:

1721 ***Ի Պօլիս*** – Թուղթ մի էւս առ գանձապետ պարոն Յարութիւնն, եթէ գանձանակադրամ ԴՃԺ /410/ զուռուշն մեզ է հասեալ եւ մեք գրեալ եմք զկնդակն Հասարակութեան ի վերայ էմնաֆին տիւզէնդհուզ ի միամտութիւն: Ընկալաք զբ /2/ հատ մուհասամ մաշհրամայսն, զմի զոյգ հողաթափսն եւ զմի կօշիկն ի ձեռն նուիրակ Մի[նաս] պետին: Վաղապէս Հասուցեալ եմք տէր Պողոսին ԲՃ /200/ զուռուշն ձէ[ռամբ] ադուլիցի Թումանենց պարոն Պետրոսին: Բայց զմի Հողաթափն, Ա /1/ փիլոնացու շալն եւ Գ /3/ գեօղլուկն յղեցաք այժմ առ նոյն Պետրոսն՝ Հասուցեալ առ նոյն քահանայն:

435բ 1722 Բաշբօրթ մի ի վերայ կամէնդատացն Ռուսաց վասն սրբոյն Սա[դիմայ] նուիրակ կարապետ պետին:

Գրեցան յամսոյս ի ԺԶ /16/:

Հատ հանձնաժողովով Հիշատակված են երուսաղէմի գործակալ տիրացու Սարգսին, Կ. Պոլսի նվիրակ Մինաս վարդապետին ուղղված նամակները, ինչպես նաեւ Հանդուցյալ մաշտեսի եղիազարի որդիներին՝ մաշտեսի Նիկողայոս ագային ու մաշտեսի Ստեփաննոս Չէլէպին, մաշտեսի Ստեփաննոս մաշտեսի եղիազարի որդիներին՝ մաշտեսի Նիկողայոս ագային ու մաշտեսի Ստեփաննոս Չէլէպին, մաշտեսի Վարդերես ամիրային ուղարկված միաթարության նամակները: Կարճի գործակալ այդն. Հայրապետին Հայտնվում է նամակների ստացման եւ ստացագրի ուղարկման մասին, միաժամանակ արվում էն մի շարք հարցումներ, տրվում էն հանձնարարություններ: Տիրացու Գեղոգին Հանձնարարվում է Համեմատելու համար ուղարկել դավթարի մի երեսը, ինչպես նաեւ նվիրակ Գրիգոր վարդապետի 1312 զուռուշը: Գրվել էն օգոստոսի 18 [illegible]:

1723 1793 **թ. 18 օգոստոսի** – Թուղթ միաթարութեան ի մեծն Պօղիս առ Հանդուցեալ մաշտեսի եղիազարի որդիսն՝ մաշտեսի Նիկողայոս ագային եւ մաշտեսի Ստեփաննոս Չէլէպին վասն մաշտոյ Հօրն իւրեանց:

Ձեռ. Լօ 4483, էջ 1758:

435բ 1724 ***Ի տուրք վասն Նախավկայի*** – Թուղթ մի առ տեղւոյն միաբան Մաղաքիա պետն ընդ Անանիա պետին անտի եկելոյ. շնորհակալութիւն վասն քարանձն ջրաղացի: Ի սմա ողջոյն Համայն քահանայիցն Հին Ջուղայու եւ իշխանացն, պարոն Խաչատուրին եւ այլոց: Գ[րեցաւ] ամսոյս ի ԻԳ(23):

Մարտիրոս վարդապետին /Վան/ հանձնարարվում է խոնարհ Թոմասին հանձնել 30 զուռուշ եւ վերցնել ստացական:

1725 ***Ի Կաթա*** – Թուղթ մի առ Գէորգ աղայն, եթէ թուղթդ մեզ էՀաս ընդ նուիրակ Բարսեղ պետին: Իւուճ տաճկին ԱՃԾ /150/ զուռուշ եւս ետուք, որ վասն սրբոյ Աթոռոյս գերանս յղեսցէ: Յարդ ոչ յղեաց. Հետեւեալ, զի յղեսցէ: Վասն Սեւանու անապատի ծովու կեամին Հարկաւորի գերանս մեծամեծս՝ առ ի փոխել նոցա զՀինսն, վասն որոյ է (7) Հատ մեծ գերանս առեալ յղեսցես ժամ՝ մի յառաջ: Չափն գերանաց յղեցան ընդ գրոյս:

Ի ԻԹ /27/:

436ա 1726 1726 ***Ի Կաթա*** – Թուղթ մի առ տեղւոյն փաշայն վասն չիք Սա[Հաւին], եթէ աՀա յղեցաք ըստ խաթերդ[309]:

Նույն բովանդակությամբ՝ «ըստ մնաց վերին թղթոյդ», նամակներ են գրվել նաեւ Մաղաքերդի ագաներին, Շամսոն ագային, Աթալեթայի փաշային: Գրվել էն օգոստոսի 29-ին: Կարճի գործակալ այդն. Հայրապետին կարգադրվում է Փողենց այդն. Հովսեփին Հանձնել ինչ որ խթեր /«ղէրմանական եւ այլնո/: Նվիրակ Մոզոմեն վարդապետին /Խոյ/ Հայտնվում է 60 թումանի ստացման մասին: Գրվել էն օգոստոսի 30-ին (էջ 436ա):

1727 1792 **թ. օգոստոս** – Թուղթ Ղուկաս կաթողիկոսի առ Հաշտարխանու եւ կոչմանցն առաջնորդ եւ նուիրակ Յովսէփ վարդապետն. յանձնարարութիւն վասն սրբոյ երուսաղէմի նուիրակ Յովսէփ վարդապետն, յանձնարարութիւն վասն սրբոյ երուսաղէմի նուիրակ կարապետ վարդապետին:

ԴՀՊ, Թ., էջ 142–143:

436ա 1728 1792 **թ. սեպտեմբեր** – Թուղթ մի էւս առ Ղօրղանենց պարոն Յովսէփն, ի պատասխանի թղթոյն, որ վասն Դա[ւիթի] պետին գրեալ էր: Տէ՛ս զվերջր տետրին:

Գրեցան ընդ բայտաղտար Մուրատին յամսոյս ի Բ /2/:

1729 ***Ի Հաշտարխան*** – Թուղթ մի առ նուիրակ եւ առաջ[նորդ] Յովսէփ պետն, ի պատասխանի թղթոյն: Տես զ1961 համարն մեծ տե[տեւրից]

(Հրատ. ԴՀՊ, Թ., էջ 144–148):

1730 Թուղթ մի եւս առ սորին. սպասաւոր Գրիգոր պետն: Ընդհակալութիւն վասն ե /ե/ մաճառ ոսկի ժամուցին: Եւ ապա պատուէր վասն գործոյն յանձնեցելոյն ինքեան Յովսէփ պետէն: Եւ վասն արդեանցն սրբոյ Աթոռոյս յինքն եղելոց եւ հոգեբաժնին աղայ Յուլհաննիսի՝ որդւոյ եւ ճոթեղինեանցն, եթէ մեզ յղեսցես հաւատարմաւ:

Գրեցան յամսոյս ի Բ /ե/:

1731 **Ի Թիֆլիզ** – Թուղթ մի առ առաջ[նորդ] Մարտիրոս պետն եւ գործակալ տէր Ղա[զարն]: Յիշումն թղթոյն քան զայս յառաջ առ ինքեանս գրեցելոյն ի կողմանէ Դա[ւիթ] պետին: Եւ ապա ծանուցումն մնացեալ թղթոյն արքայի եւ Դա[ւիթ] պետին որդւոյն (որք վասն Դա[ւիթ] պետին առ ի թողուլ զյանցանս), եթէ գրեցաք առնուլ զհաշիւն անդանաւր ըստ խնդրոյն՝ նոցա, եւ առաքել առ մեզ զԴա[ւիթ] պետն եւ արեղայն: Եւ ահա զօրինակն թղթոյն արքայի յղեցաք ընդ գրոյս առ ի իմանալ ձեր զի՞նչ գրէլն մեր եւ ըստ այնմ թարգմանել տալ, եթէ գիակն ոչ իցէն ստուգապես թարգմանեալ:

Ողջունէ զԹեոդորոս սարկաւագն եւ հարկէ գրել զնմանէ ի գիտութիւն մեզ:

1732 Թուղթ մի եւս առ Տէր–Հմայեակն պարոն Ստեփաննոսն, յորում պատուէր վասն թղթոյն Յովսէփ պետի, զի հաւատարմաւ յղեսցէ: Եւ ողջոյն տէր Գրիգոր աւագ քահանային եւ պարոն Հմայեակին, եւ ընդ որոց եղելոցն բնաւից: Այլեւ վասն թղթոյն Գրի[գոր] պետի, եթէ ոչ եդաք ի թուղթն Յով[սէփ] պետի, զի յղեսցես ի Հաշտարխան, ըստ որում նա անդ է այժմ:

Գրեցան յամսոյս ի Գ /յ/:

1733 1792 **թ. սեպտեմբեր** – Թուղթ ի սուրբ Երուսաղէմ առ վէրիվ Գէորգ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն եւ շնորհակալութիւն վասն ընծային:

Չեռ. 4483, էջ 354բ–355ա:

436ա 1734 1792 **թ. սեպտեմբեր – Ի Թիֆլիզ** – Թուղթ մի առ Սարգիսոյ նուիրակ Յարութիւն պետն,[310] եթէ ընդէ՞ր դարձուցեր առ մեզ զՊօղոս պետն, այժմ ո՞ր գնասցէ, ուրեմն դու ելեալ այսի եկեսցես ի սուրբ Աթոռս, ըստ որում աւարտեալ ես զգործսդ եւ սա գնասցէ ի կողմունսն Հուշոյ եւ Նախիջեւանու ի նուիրակել զնոսա: Ըստ որում վասն այնց եւ կողմանցդ է եկեալ:

Գրեցաւ յամսոյս ի Դ /չ/:

436բ 1735 **Հուշի** – Թուղթ մի առ Հուշոյ եւ Նախիջեւանու քահանայսն, իշխանսն եւ ժողովուրդսն. յանձնարարութիւն վասն // սրբոյն Սարգիսոյ նուիրակ Պօղոս պետին: Տէ՛ս զ1853 համարն մեծ տե[տերոյ]:

Գր[եցաւ] յամ[սոյս] ի Զ /6/:

1736 **Ի Բայազիտ** – Թուղթ մի առ պարոն Պետրոսն վասն ամանաթիին տէր Պօղոս քահանային ի Պօլսոյ եկելոյ, եթէ ահա կնքեալ յղեցաք ի ձեռս քոյ՝ յաւուցանել յԱգուլիս առ Նա՛ս:

Սրբոյն Մատենաւ առաջնորդ կարապետ վարդապետին եւ դպրապետ մանահսի Հակոբին Հասցեագրված նամակներում գլխաւորապես արծարծվում են տարբեր մարդկանց ժամանման, նամակագրության, դրամական փոխանցումների Հետ կապված հարցեր: Գրանձապետ

Հովհաննան մանահսի Մարտիրոսին ուղղված նամակում, որի մէջ Հարուեսում է Մէլքոնի ապիրած 10 ֆնասի ոսկու ստացման մասին, նշվում է «իսկ վասն ժամուցացուին միխիթարութեան»: Բերված է նաեւ այդ Մէլքոնին ուղղված օրհնութեան նամակի համառոտագրութիւնը: Գործակալ պէտ. Հայրապետին «բերկրութիւն» գրել է «իբ Մահակին» գործերի, ինչպես նաեւ օգնական եւ միջնորդ էմնացութիւններին կնդադրելու ուղարկելու ուխտավորներից դրամ վերցնելու մասին: Բերված է նաեւ նշված էմնացութիւններին առաքված կնդադրի համառոտագրութիւնը: Նամակները գրվել են սեպտեմբերի 16–ին: Նշված են «երբորհշյալ անձնիք, որոնց ուղարկվել են նամակներ»՝ Հովհաննես կաթողիկոսի Եղբայր Մարգիս վարդապետին /Գանձակ/ եւ պատրիարք Հովհաննէս վարդապետին /Երուսաղէմ/: Գեղրդ վարդապետին տեղյակ է պահվել երուսաղէմի ուխտակ կարապետ վարդապետին Յուստասան ձորդելու խնդրանքով Հ. Արոտիքյանին եւ ուրուց պարտեսին դիմելու մասին: Թեոդորոս վարդապետին չնորհակալութիւն է Հայտնվում «նվերների համար» /էջ 436բ–437ա/:

1737 1791 **թ. 11 սեպտեմբեր** – Թարձեալ թուղթ առ պատրարքն վասն Փառակեցի Սահակ պետի յիմարական վարուցն եւ արարմունցն ի Յարութիւն ամիրայի թղթոյն, որ է յերեսն 1906, բայց սկիզբն այլեւ բանք ինչ եւս ունելիք:

Մատենադարան, Արխիվային բաժին, կաթողիկոսական դիվան /այսուհետեւ կիսդ. դիվան/ թղթատրական 6, վավերագիր 163:

1737 1792 **թ. սեպտեմբեր** – Թուղթ առ Հերակլ արքայն Վրաց, ի պատասխանի թղթոյն, որ վասն Հոխպատու բանադրեալ Դաւիթ պետին:

Յորմէ քրիստոսական ողջոյն եւ Հոգեւոր օրհնութիւն առատ մատուցի բարձրապատիւ եւ բազմաբաղձիկ սիրելւոյդ մերոյ եւ խնամաշատ բարերարի սրբոյ Աթոռոյս՝ աստուածասէր եւ նոմիմ օրհնեցեալ, խաչասպակ եւ գերափառ մեծի արքայիդ Հերակլայ: Ընդ որս եւ գիտութիւն լիցի, զի թուղթ մեծութեան ձերոյ էհաս առ մեզ եւ ետ զուրախութիւն սրտի մերոյ՝ ծանուցանելով զողջունէ ձերմէ: Հայցեմք ի Տեառնէ Աստուծոյ զերկարադոյն կեանս բազմադով մեծի արքայիդ Հերակլայ ի միսիթարութիւն մեզ եւ բազմաց:

Իսկ վասն Հոխպատու Դաւիթ սեւակրին, զոր բանադրեալ եմք, գրեալ էր մեծութիւն ձեր, թէ յառաջ Հրամայել իցէք, որ Հաշիւն արդեանց սրբոյ վանացն յայդր վերահաստութեամբ մէկիք Աւետիքին խնդրիցի, եւ ապա ի գալն թղթոյ մերոյ յայդր, Դաւթի միայն ցնորեալ իցէ: Ուրեմն զկարգն եւ զպատիւն դարձուցանիցեմք առ ինքն, զի անդորրացեալ կարիցէ տալ զհաշիւն եւ այլն:

Առ որս ծանիցէ վսեմահռչակութիւն ձեր: Զի որպէս եւ ձերդ խնամատութիւն վկայէ, մեր պատճէնն գնասա եւ խնդրելն գալ ի սուրբ Աթոռս վասն օգտի սրբոյ վանիցն էր եւ միս եւս, զի արդարութիւնն յայտնեսցի: Եւ նախանձկատելով, թէ անկանելոց են ի գրոնս մեծութեան ձերոյ աշխատեցուցանել զձեզ, նախապէս խնդիր գրեցաք տէրութեանդ՝ ոչ բնաւ ցուցանել զքնդունելութիւն աղճատանաց նոցա եւ ոչ անտես լինիլ գիրաւանց մերոց: Յաղագս որոյ արժան էր բարեպաշտութեան ձերոյ զմեր իրաւացի խնդիրն ընդունիլ, քան զնոցայն, այլ ի սկսելէս անճանց ստիպեցեալ զնոցին բան լուեալ էք եւ զմերն խնդիր անտես արարեալ: Մեք չունիմք մեղադիր լինիլ մեծութեանդ եւ ոչ ինչ խոժոռիմք: Մինչ քաջ գիտեմք, թէ ոչ ի կամաց, այլ ի բազմաթախանձ խնդրոյ այլոց էք գրեալ:

Արդ, ըստ որում զհաշիւ արդեանց վանիցն առնուլն մեզիք Աւետիքի ձեռաքն էք Հաճեցեալ, մեք եւս Հաճիմք, թող այնպէս լիցի: Եւ Դաւիթ սեւագլխին, եթէ ի բարկութենէն մերմէ տրտմեալ եւ մոսթաթիեալ իցէր, յայսքան միջոցի թերեւս սփոփեցաւ եւ զիտուն ամփոփեաց: Ապա եթէ

կամիցին, այժմ տեսցեն զհաշիւն եւ թէ չկամիցին, յետ ժամանակի տեսցեն, զայնմանէ ոչ եւս գոյ մեզ փոյթ:

Եւ մինչ հաշիւն յայդր է տեսանելի, այլեւս քահանայից եւ իշխանաց գալն ի սուրբ Աթոռս հարկաւորութիւն չունի, զի ձեռն բարձաք ի հաշուախնդրութենէ: Այլ Դաւիթն, որ եւ զբազումս գայթակղեցուցեալ է եւ առ մեզ բողոքեցուցեալ, ունիմք խօսիլ ընդ նմա եւ զիրաւունս տեսանել, զի արդարութիւնն յայտնեսցի եւ գայթակղութիւն նոցա փարատեսցի: Եթէ այսպէս չկինսցի, թուելոց է, թէ ի զուր եւ անիրաւաբար իցեմք բանադրեալ զնոսա: Վասն որոյ Հարկ է նմա գալ ի սուրբ Աթոռս (որպէս եւ կարգն եւ կանոնն պահանջէ), զի յայնժամ արձակիցի, քանզի եթէ նա ոչ հպատակիցի մեզ, որ մեր ձեռաքն է պատիւ առացեալ եւ ի շարս մարդկան համարեալ, ապա այլոցն քան զնա գերազանց անձանց զի՞նչ եմք ասելոց ի դիպող ժամու:

Ուրեմն խնդրեմք յաստուածասէր օրհնեալ արքայիդ Հերակլոյ, զի յիշելով զայսքանաւանէայ սէրդ եւ զբարեյաւելութիւնդ առ մեզ, որոյ աղագաւ շնորհակալ եմք զտէրութենէդ, այժմ մի կամիցիս զանյարմարն լինել նոցա եւ զմեզ մի փոխանակիցես ընդ ստորադրելոց մերոց, այլ որպէս մինչեւ ցարդ ի յարգի ես ունեցեալ զպատիւ քրիստոսասէջ սրբոյ գահիս եւ մեր, նոյնպէս եւ այժմ պահելով ըստ իրաւահրութենեան, ունկնդիր լիցիս բանի մերոյ եւ հրամայեսցես բանադրելոցն գալ ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ: Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ յամի Փրկչին ՌՀԲ ի սեպտեմբերի... ի սուրբ գահս Էջմիածին[311]:

Ձեռ. 4483, էջ 1759:

1739 1792 **թ. 17 սեպտեմբեր** – Թուղթ ի Գանձակ քաղաք առ Յովաննէս կաթուղիկոսի Հանգուցելոյ եղբայր Սարգիս վարդապետն, ի պատասխանի երկրորդ թղթոյն, Հանդերձ յիշմամբ առաջնոց թղթոցն:

Յորմէ հայրական սիրով եւ օրհնութեամբ, քրիստոսական սուրբ ողջոյնիւ եւ պահպանողական շնորհիւ սրբոյ Իշման տեղւոյս նորին, գիտասջիր սիրելի եւ հոգեւոր որդի մեր եւ հարազատ զաւակ սրբոյ Աթոռոյս՝ Սարգիս խոհեմամիտ վարդապետ: Զի ամէնք ինչ յառաջ մինչ առաջին թուղթն քո հասեալ էր առ մեզ, եւ մեք գրեցաք զպատասխանի նորին՝ օրհնութեամբ եւ միսիթարութեամբ, եւ յղեցաք յայդր ի քաղաքդ Գանձակ ի ձեռն գանձապետին մերոյ՝ պարոն Վարդազարին, հասուցանել այտի աւ քեզ, բայց արդեւ՛ցաւ յայդր: Զոր մինչ լուաք, կրկին եւս զօրինակն գրեալ յղեցաք ի վերայ Տաթեւու: Բայց զպատասխանի ոչ ընկալաք:

Իսկ երկրորդ թուղթ քո, յանցեալ ամին ի Գանձակ քաղաքէդ գրեցեալ, էհաս առ մեզ, եւ իմացաք զգրեալդ, որք եւ կամէաք ի ժամանակին դարձուցանել զպատասխանին: Բայց զբաղմունք եւ հոգք մեր եւս առաւել ոչ թոյլատրեցին, այնուհետեւ եւս ոչ ընկալաք ի քէն զթուղթ:

Այլ այժմ միջոց գտեալ մեր զայս թուղթ գրեմք հոգեւոր որդւոյդ մերում՝ փոխադարձ թղթոյն քո՝ առ ի միամտութիւն:

Արդ, գրեալ էիր զձախողակի անցիցն եւ զփորձութեանցն ձերոց, որ ի Խամսայ: Զայնս մեք յառաջեմէ եւս լուեալ գոլով, ոչ սակաւ տրտմութիւն ունիմք վասն անչքանալոյ սրբոյ Աթոռոյն այնմիկ եւ տառապակրութեանցն ձերոց եւ տարագիր լինելոյ մելիքազնեայ մելիքացն: Բայց զինչ գոյ ասել. փառք եւ գոհութիւն Աստուծոյ, որ եւ ողորմեցաւ ըստ մեծի ողորմութեան իւրում եւ զայնքան փորձութիւնսն յապաշխարանս համարեալ, զփոխարէնն յաջողութիւն եւ զանդորրութիւն եւ զառատութիւն բարեաց պարգեւեաց:

Գրեալ էիր եւս զգալդ ի Գանձակ քաղաքդ, Հանդերձ քանի միաբանիւք եւ եղբարբք քո, Հրաւիրմամբ դօրվեթիի Ճաւատ խանին եւ ամենատան օրհնեալ մելիքացն, եւ զզերծանիլդ ի խատութենէ նեղչացն եւ զայլն: Որովք թէպէտ կրկին ցաւ եղեւ սրտի մերոյ, նկատելով առ ամենայնի սրբոյ տանն այնմիկ, սակայն զի ըստ բերմանց ժամանակիս խոյս տալով ձեր յայդր, կերպիւ ինչ ապահովութիւն էք գտեալ, սրտագիւր եղաք:

Արդ, սիրելի որդիդ մեր, բերմունք աշխարհիս ոչ միապէս, այլ զանազանաբար լինին, վասն որոյ եւ բնակիչք երկրի ի զանազան եղանակս կացութեան տարաբերին, երբեմն ի ձախորդութիւնս եւ երբեմն ի յաջողութիւնս, որպէս եւ դու զերկուց եւս զփորձան առեր: Այժմ ահա մեծամեծ փորձութիւնքն եւ նեղութիւնքն անցին եւ դու առ օրհնեալ Ժողովուրդդ գալով, Հանգստացեալ ես եւ պերճապատիւ մելիքքն եւ բնաւ ժողովուրդք աստուածախնամ քաղաքիդ եւ երկրիդ ըստ կարողութեան իւրեանց ձեռնտու եւ օգնական են քեզ առ մարմնական պիտոյսդ:

Ուրեմն դու Հանդարտութեամբ կացիր եւ Համեստութեամբ վարիջիր, եւ խաղաղութեամբ կառավարութիւն արասջիր խղճալի ժողովրդեանդ ըստ Հոգեւորին՝ ի միսիթարութիւն դոցա, եւ ի բարեհամբաւութիւն քեզ, եւ ի սրտագիւրութիւն մեզ: Որպէսզի առ այժմեան կացութիւնն ձեր, այս է բան եւ գրութիւն մեր առ քեզ:

Այսպէս գիտացեալ, ի յորդիական սէրդ եւ ի Հարազատութիւնդ, որ առ սուրբ գահս եւ առ մեզ, Հաստատուն մնալով ողջ լեր ի Տէր եւ յանձնեցեալ ի խնամս նորին, Հանդերձ ամենայնիւ առ քեզ եղելովքն:

Գրեցաւ ի ՌՄՀԱ /1792/ թուոջս եւ ի սեպտ. ԺԷ /17/ ի բարձրագահ Աթոռս սուրբ Էջ[միածին]:

Ձեռ. 4483, էջ 1760:

1852 1740 1792 **թ. սեպտեմբեր** – Թուղթ առ Գիւորկին Միրզայ արքայորդին Վրաց, ի պատասխանի թղթոյն, որ վասն Հախպատու բանադրեցեալ Դաւիթ պետին եւ աբեղային նորա:

Յորմէ սիրով եւ օրհնութեամբ բազմաւ եւ քրիստոսասանդ ողջունիս սրբով Յանուցումն լիցի ընտիր սիրելոյ իմոյ եւ Հաւատարիմ բարեկամի սրբոյ Աթոռոյս մերոյ՝ Տէրամբ զօրեցեալ պերճահպատ եւ շքեղաշուք Գիւորկին Միրզայ արքայորդւոյդ:

Զի թուղթ յարգութեան ձերոյ, ձեռամբ բայտախտար Մուրատին, հասեալ առ մեզ, զկոյզ զդիտումն ձեր, որ յաղագս բանադրեցեալ Դաւթին Հախպատու: Մեք սակս օգտի այն սուրբ վանացն եւ վասն բարձման գայթակղութեան ի բազմոց իրաւապէս բանադրեցաք զպատժապարտսն եւ խորհելով, թէ ըստ դատոյ բարուց իւրեանց անկանելոց են առ ձեզ. նախապէս գրեցաք պատուելութեան ձերում, ոչ ընդունիլ զշղթորթութիւն նոցա: Ուստի վայելուչ էր բարեպաշտութեան ձերում, զի մեզ անսացող լինիցիք եւ ոչ յանցաւորացն: Բայց առ տարաբախտութեան մերոյ, գրուածն մեր անհաճոյ է թուեցեալ ձեզ, եւ նոցայն բան ախորժելի եղեալ: Վասն որոյ գրեալ էք, թէ զհաշիւ արդեանց սրբոյ վանացն հրամայեալ եմք քահանայից եւ իշխանացն խնդրել վերահասութեամբ մելիք Աւետիքին,

բայց արգելեցաւ բարկութեան թղթովն ձերով, զի միտք Դաւթին ցնորեալ է եւ այլն:

Առ որս զայս գրեմք պատուելութեանդ, զի երկիւղած Դաւթին եթէ ի սաստիկ խղճահարութենէն ուշաթափեալ իցէր, թերեւս յայսքան աւուրս ի յուշ եկն եւ հանդարտեցաւ: Մինչ կամեցեալ էք յայդր տեսանիլ հաշիւն եւ մեք հաճիմք, թէ կամիս, այժմ տեսցեն եւ թէ ոչ, երբ եւ կամիցիս, յայնժամ տեսցեն, զի այսուհետեւ ել ձեռն մեր ի պահանջելոյ զհաշիւ ի նմանէ: Սակայն վասն յանդուգն լրբութեանց նորա, որով բաղումք գայթակղեալ են եւ բազք բարձեալ առ մեզ, ունիմք խօսիլ ընդ նմա եւ զիրաւունս տեսանել, զի արդարութիւնն յայտնիցի, եւ գայթակղութիւնն բազմաց բարձցի:

Յաղագս որոյ հարկ է նմա անպատճառ գալ ի սուրբ Աթոռս, զի կարգ եւ կանոնն եւս այսպէս ցուցանէ՝ կապեցելոյն դիմել առ արձակիչն:

„Ապաքէն՝ գերաղնիւ սիրելիդ իմ, որպէս կանխաւ եւս եմ գրեալ, մի աչխատ լինիր վասն նոցա եւ մի բազմաժամանակեայ սիրելութիւն մեր պակաս համարիք քան զնոսա, այլ յարգելով զպատիւ քրիստոսական սրբոյ գահիս եւ մեր, թողլատրեսջիք բանադրելոցն գալ առ սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, որոյ վասն շնորհակալ լինելոց եմք զրարեպաշտութենէ ձերմէ: Ողջ լեր ի Տէր:

Գրեցաւ յամի Փրկչին 1792 ի սեպտեմբերի... ի սուրբ էջմիածին[312]:

Ձեռ. 4501, էջ 1852:

1741 1792 **թ. 6 սեպտեմբերի** – Թուղթ առ Հուշոյ եւ Նախչուանու քահանայսն եւ իշխանսն եւ ժողովուրդսն վասն սրբոյ Երուսաղէմի նուիրակ Պօղոս վարդապետին, որ /գնաց Հին նուիրակ Յարութիւն վարդապետին ոչ աւարտեալ գործով զլիճակին/ եկեալ էր, վասն որոյ ոչ յառաջ ընթանայր բանն, ուստի սրբազանն զՅարութիւն պետն արգելեալ յայսց երկրաց՝ դառնալ ի սուրբ Երուսաղէմ, զՊօղոս վարդապետն առաքեաց, անտի սկսանիլ զգործն եւ թէ զվինն, թէ զնորն ի միասին վճարել:

Ձեռ. 4501, էջ 1853–1854:

1742 1792 **թ. սեպտեմբեր** – Թուղթ ի յԱմիդ առ մահտեսի Յօհաննէսն մահտեսի Մարտիրոս գանձապետն սրբոյ Աթոռոյս, ի պատասխանի թղթոյն ընդ մահտեսի Յօհան ուխտաւորին գրեցելոյ:

Ձեռ. 4501, էջ 1854–1855:

437ա 1743 **ի Պօլիս** - Թուղթ մի առ սրբոյն Սաղիմայ վաքիլ տիրացու Սարգիսն, յորում ծանուցումն վասն ինն Հազար եւ եճ /500/ զուռուշի զոր գին Մինաս պետի ի կողմանէ դրամոցն սրբոյն Սաղիմայ նուիրակ Յարութիւն պետի, եթէ յառաջմէ գրեցաք Մինաս պետին տալ քեզ ԴՒ /4000/ զուռուշ ի կողմանէ նուիրակ Յարութիւն պետին եւ զայդ առնուլ ի քէն: Այժմ գրեցաք զայդ մի ինն Հազար եւ եճ /500/ զուռուշի ի վերայ Մինաս պետին ի կողմանէ համայն դրամոցն Յարութիւն պետի առաւէն առ մեզ Հասելոց, եւ ահա յղեցաք ի ձեռս քոյ տալ նմա եւ պիշեալ դրամն առնուլ ի նմանէ /որ է ինն Հազար եւ եճ /500/ զուռուշ/: Ուրեմն եթէ առեալ ես զզայդն ԴՒ /4000/ զուռուշի, ըստ գրեցելոյ մերոյ, յետս առցես եւ զայս զայդս տացես նմա: Ըստ որում այսքան է առ մեզ Հասեալն:

1744 Ղայդ մի առ նուիրակ Մինաս պետն վասն ինն Հազար եւ եճ /500/ զուռուշին սրբոյն Սաղիմայ նուիրակ Յարութիւն պետի, եթէ գրեցաք քեզ յօգոս. ԺԶ /16/ տալ ԴՒ /4000/ զուռուշ տիրացու Սարգսին ի կողմանէ

նոյն Յարութիւն պետին: Այժմ էս տացես ՆՒ /5000/ զուռուշ եւ եճ (500) զուռուշ, որ լիցի ընդ առաջնոյն ԹՒ եւ եճ զուռուշ, եւ զայս ինն Հազար եւ եճ /500/ զուռուշի զայդս առ քեզ պահեացես ի պիտոյանալ յաւուր Հաշուատրութեանդ:

1745 **ի Թօխաթ** – Թուղթ մի առ տեղոյն առաջնորդ Յակորոս պետն. յիշումն թղթոյն մերոյ առաջնոյ ընդ ուխտաւորացն առ ինքն գրեցելոյ: եւ մխիթարութիւն վասն հրկիզութեանն քաղաքին: եւ թէ եթէ իշխանքն գրեալ են ցարդ պատրիարգին վասն շինութեան եկեղեցեաց, ծանուցես մեզ ի միամտութիւն: Իսկ վասն փառակեցի Սահակին բանադրեցելոյ, եթէ մինչ Հանդիպիցի յայդկոյս, շընդունիցիք: Ողջոյն վէրիվ մահտեսի Յարութիւնին, եթէ ըստ ժամանակին թուղթն Հասեալ է մեզ, բայց այժմ ոչ գոյր Հարկաւորութիւն, վասն այն ոչ գրեցաք առ նա զթուղթ:

1746 **ի Կեսարիա** – Թուղթ մի առ տեղոյն առաջ[նորդ] Մատթէոս պետն վասն Սահակին փառակեցւոյ, եթէ լուաք, զի եկեալ է յայդ կողմունդ, վասն որոյ մի ընդունիցիք զնա իբրեւ կարգաւոր, ըստ որում բանադրեցեալ է ի մէնջ ըստ արժանւոյն:

Կարճի գործակալ այն. Հայրապետին Հանձնարարված է երուսաղէմի նվիրակ Հարություն վարդապետին Հանձնել 500 զուռուշ, որը նա Հանձնել էր էջմիածնին, եւ վերը բերված նամակներն ուղարկել ըստ պատկանելույն: Թիֆլիսի առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետին եւ գործակալ ութ Ղազարին Հանձնարարություն է տրվում այն մասին, որ ութ Առաքել քահանան պաշտՀաեւ էս յինի ձկրաշէնի եկեղեցու քահանա (էջ 437ա):

437ա 1747 **ի Կաթս** – Թուղթ մի առ Գէօրգ աղային, եթէ թուղթդ էհաս, նոյնպէս եւ գերանքն սրբոյ անապատոյն Սեւանու, վասն որոյ շնորհակալեցաք զքէն: Վասն Ախլցխայու մերայնոց նեղութեանցն ի կողմանէ շիք Սահակին անիծելոյ, եթէ սպասեմք թղթոյն մէկիք Մինասի, որ ըստ այնմ առնիցեմք, եթէ Հարկաւորիցի թուղթ առ փաշային տեղոյ: Վասն գնոյն գերանացն Սեւանու, եթէ տուեալ էիր յայդր կԳ /63/ զուռուշ, նոյնպէս եւ ժ /10/ զուռուշ եւ կէս ի կողմանէ քիրայիւն եւ զմնացեալսն քիրայիւն, որ էր ՀԳ /73/ զուռուշ եւ կէս / մեք Եառաք աստ, որք եղեն բոլորն ՌճԽէ /147/ զուռուշ՝ թէ քիրայն եւ թէ գինն: Այլեւ ե /5/ թիլանի լիտր բրինձ Իբրահիմ տաճկին Եառաք . է /7/ զուռուշ եւս Եառաք փայտաբերացն, զոր բռնութեամբ առեալ էին ի Հանապատէն: Իսկ վասն քոյ յղեցաք // Ա /1/ լիտր աբրաղ ընդ Կ /60/ լիտր սոխի, զոր խնդրեալ էիր յումէնէ: ԱրտաՀանեցուց կոնդակն եւս յղեցաք:

437բ 1748 Կոնդակ մի ի գեօղն ԱրտաՀան վասն Լ /30/ զուռուշ գանձանակադրամին իւրեանց, զոր ձե[ռամբ] գանձապետ սարոն Սողոմենին յանձնեալ էին Գէորգ աղային՝ ի յղել ի սուրբ Աթոռս:

1749 Թուղթ մի առ Ղօշավանից առաջ[նորդ] Յով[Հաննէս] պետն, եթէ թուղթն քոյ եւ գերանքն Սեւանու Հասին մեզ: Իսկ որովհետեւ ծանուցեալ էիր յառաջին թուղթն քոյ զգալատեսէ նորոգ մահտեսի Գէորգին, վասն որոյ այժմ միսիթարութեան գիր մի գրեցաք: Առ սա Բ /2/ լի[տր] գինի:

Միսիթարության նամակ վերը Հիշված մահտեսի Գէորգին:

Յղեցան ընդ Սաղիմայ նուիրակ Յարութիւն պետին եւ գրեցան յամ[սոյս] ի ելն:

1750 1792 **Թ. 30 սեպտեմբերի** – Կոնդակ ի վերայ Արտաշատու: Օրինակն է ի Փիլիպպոսի տետրումն, յերեսն 102:

1751 1792 **Թ. 30 սեպտեմբերի** – Թուղթ առ սրբոյ Երուսաղէմի պատրիարգ Յովակիմ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն վասն քանի հարկաւոր իրաց եւ իրակումեանց[313]:

Ձեռ. 4483, էջ 1761–1763:

437բ 1752 **Ի ԹԻՖԼԻՋ** – Թուղթ մի առ առաջ[նորդ] Մար[տիրոս] պետն եւ դոր[ծակալ] տէր Ղա[զարն], դարձ թղթոցն վասն Հախպատու, եթէ մեք զվերանորոգիլն կամիք եւ ոչ զաւերումն, թող զօղանջօղքն ղօղանջեսցին: Յանձնարարութիւն վասն մէլիքի արանցն, որք գնացին ի Հարանածութիւն որդւոյն: Եւ վասն վարժարանի տղայոց շալիցն, եթէ հոգացեալ, ժամ մի յառաջ յղեսջիք: Աստուածատուր պետն է ի գործս, փոխանակ Նահապետին, որեմն նմա լուիջիք, զոր ինչ գրեացէ ձեզ: Ողջոյն տէր Դաւթին, եթէ թուղթքն Հասին, շնորհակալ եմք զհարազատութենէն, այժմ ձեռնհաս չեղաք գիր գրել, այլբանեաքս բաւականասցի:

1753 Թուղթ մի եւս առ սուտ, եթէ թուղթ ձեր մեզ էհաս, իմացաք զցաւիլն ձեր վասն համբաւոյն ստոյ, որ առ մեզ, եւ ահա կամք ի շնորհս Տեառն, անհոգ լերուք:

1754 Թուղթ մի տաճկերէն առ Հերակլ արքայն, ի պատասխանի թղթոյն ընդ Գեօրկեայ բէկին գրեցելոյ վասն այլ իմն համբաւոյ, եթէ շնորհակալեցաք զքէն վասն հարազատութենանդ եւ սրտացաւութեանդ, եւ ահա եմք ի խնամս Աթաբէին, անտարակոյս լեր:

1755 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Թագուհին Վրաց, ի պատասխանի թղթոյն ըստ նոյն մտաց:

1756 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ Դաւիթ Միրզէն, ի դարձ վրացերէն գրեալ թղթոյն, եւս ըստ նոյն թղթոյ մտացն վերոյ յիշեցելոց:

Գրեցան ընդ Գեօրկեայ բէկին յամ[սոյս] ի էջն:

1792 թ. հոկտեմբեր – **Դախաւորան**

1757 Թուղթ մի առ դախաւորանցիսն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա գրեցելոյն ընդ պարոն Անտոնին նոյն գիւղացւոյ յաղագս վախուֆ այգւոյն մերոյ անդէն եղելոյ, եթէ այսուհետեւ մեք հոգասցուք զնա: Ան որս թէ մնասցէ, մինչեւ ցգալն նուիրակին մերոյ յայդր, եւ յայնժամ որպէս գրեսցուք, այնպէս արասցէ նուիրակն, ձեզ եւս ընդունելի լիցի:

1758 Թուղթ մի տաճկերէն առ Քեաղում բէկն տեղւոյ, ի պատասխանի թղթոյն, զոր եւս գրեալ էր վասն վախուֆ այգւոյն մերոյ անդէն եղելոյ, զի տեղականքն հոգասցէն:

1759 **Ի Թաւրէզ** – Թուղթ մի առ տէր Յովսէփն, ի դարձ թղթոյն փայեկաւ յղեցելոյն, եթէ իմացաք զգրեալսդ, բարեաւ եկեսջիք ի սուրբ Աթոռս ըստ գրեցելոյն ձերոյ: Գրեցաք դախաւորանցւոցն վասն վախուֆ այգւոյն մերոյ անդէն եղելոյ, որ մնասցէ մինչեւ ցգնալն նուիրակին մերոյ անդամսօր, եւ ապա նուիրակն զոր ինչ պատշաճ տեսցէ, արասցէ ըստ գրեցելոյն մերոյ:

Յղի ընդ Մարգար փայեկին անտի եկելոյ:

1760 **Ի վան** – Թուղթ մի առ Ախիջան աղայն, ի դարձ թղթոյն, զոր գրեալ էր յանձնարարութիւն վասն Չօպան աղայի կնոջն, որ գնայր ի Թիֆլիզ եւ ոչ գնաց, այլ վերադարձաւ ի տեղի իւր:

1761 Թուղթ մի տաճկերէն առ տեղւոյն փաշայն, ի դարձ թղթոյն, զոր գրեալ էր վասն եզտի քրտաց խանումին յանձնարարութիւն:

1762 **Ի Բայազիտ** – Թուղթ մի տաճկերէն առ Իսաղ փաշայն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր գրեալ էր վասն եզտի քրտաց խանումին:

Գրեցան յամսոյս ի Ե /5/:

1763 **Ի վան** – Թուղթ մի առ նուիրակ Մարտիրոս պետն, ի դարձ թղթոյն: Վասն անցիցն ընդ նուիրակ Գրի[գոր] պետին ի կոզմանէ նուիրակութեանն իւրոյ վիճակի, եթէ անց... անցած է, զմնացեալսն նուիրակեա: Իսկ վասն Սիմէօն պետին, եթէ ահա յղեցի առ քեզ, ըստ որում խնդրեալ... քանիցս, ուրեմն սիրով վարեսցիս ընդ դմա:

Գր[եցաւ] յամ[սոյս] ի Թ /9/:

355բ 1764 1792 **Թ. Հոկտեմբեր** – Թուղթ ի Կարին առ Հաճի Բաբայն վասն անցեալ անցից եւ նոր լրոց:

Յորմէ ժամանեցաք Թուղթ...

Եւ ընդ սիրոյ եւ օրհնութեանս աստուածայնոյ՝ գիտասջիր ազնիւ սիրելիդ մեր եւ բարեխոհ որդի սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի քանի ամսովք յառաջ թուղթ գրեցաք առ քեզ, զորոյ զպատասխանին ոչ գրեցեր ի պատճառս հոգոց եւ զրաղմանցդ: Եւ զի վասն փոփոխման տեղակալութեանն Տայոց երկրին, որպէս կարծէաքն, այնպէս եղեւ, եւ ձախորդութիւն դիպեցաւ իրաց սիրելւոյդ, մեծ տարակուսանք եւ տրտմութիւն պատեաց զմեզ: Ի վերայ այնմ տարակուսանացդ պչէրէցն եւս խնդրեցին: Եւ մեր չկարելով անտես առնել զինդիր քանեաց բռնաւորացն, յակամայ կամս եառաք, յաստուծոյ թողլով զվրէժխնդրութիւնն: Եւ նա ի ճանապարհին միչեալ էր զդառնացեալ հոգին, զորոյ պատմութիւնն երկարապէս քան զայս յառաջ գրեցաք պարոն Հայրապետին՝ ծանուցանել քեզ:

Իսկ մէլիք Մինասն, որ ի Վրաց պետէն առաքեցեալ էր առ Միքայէլայոս փաշայն, նա վերադարձեալ ի Թիֆլիզ, անտի գրեալ էր մեզ զշալածանս յարուցանելն չարաճճիկ հերձուածողացն ի վերայ մացորդ // խղճալի
356ա մերայնոցն, եւ զեկեղեցւոյ դուռն փակիլն, եւ զիւր գնալն առ փաշայն, եւ իրհաւ առնելն, եւ զշալածանս խղճալեացն հանդարտացուցանելն, եւ վերստին զեկեղեցին բանալն, եւ ըստ գրելոյ նորա, որպէս թէ քանի ինքն անդ է եղեալ, ապահով են եղեալ մերքն:

Իսկ վերջապէս գրեալ էիր, թէ փաշայն հրաւիրեալ իցէ զքեզ գնալ առ ինքն, բազում կերպիւ երդմամբ միամտեցուցանելով զքեզ: Այս համբաւ ուրախութիւնս էր մեզ, եթէ նենգութիւն ինչ չլինիցի ի միջի: Եւ չգիտեմք, թէ արդեօք հաւատացեալ ես բանից նոցա եւ վս[տ]ահանալ ի գնալ, եթէ ոչ: Ան այս մտատանջութիւն ունելով, զայս թուղթ օրհնութեան գրեցաք առ ազնիւ սիրելիդ ի հարցանել զքաղցր խաթին քո եւ, ի գիտել, թէ ի՞նչ միտս իցես: Քանզի որպէս ի վերոյ ասացաք, յաղագս ձախորդակի եղելութեանց իրացն քոց զմեծ տրտմութիւնս առ ստացեալ գոլով, սպասեմք

յաջողութեանցդ. Համբաւոյ: Եւ Աստուած ամենատոչորմն, որ ըստ առաքելոյն բանի ընդ փորձութեանն առնէ եւ ելս, յուսամք թէ Հայեցեալ ի բարեպաշտութիւն քո, փոխանակ տրտմականդ կրից, զուրախալի խաղաղութիւնն պարգեւեսցէ: Որ եւ անչափ ողորմութեամբ իւրով ինկատուրեալ մաղթանօք սրբոյ Լուսաւորչին ի բաց բարձեալ գնախորդութիւնն, շնորհեսցէ քեզ պայծողածս բարեաց, եւ բարձրագլուխ արասցէ ի վերայ հակառակորդացն, եւ խաղաղական կենօք եւ յառաջադէմ պատուով, պահեսցէ ըստ վայելման քաջատոհմութեանդ եւ ազնուական բարուցդ: Որով եւ մեզ լիցի ինդուման սրտի, փոխանակ տրտմակցութիւնն մերոյ:

Արդ, այժմ Հարկիւ ինդիր է մեր ի ստոյգ սիրելոյդ, զի զպատասխանի թղթոյս անյապաղ դրեալ, ծանուցեալ մեզ զամենայն որպիսութիւնս քո եւ զկամն գնալոյ կամ մնալոյ, զի գիտացեալ անդորրութիւն գտանիցեմք մեռց: Եւ լեր ողջ ի Տէր եւ յանձնեցեալ ի խնամս Նորին՝ Հանդերձ ամենայն ընտանեօքդ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄՆԱ /1792/ թուոջս եւ ի Հոկտեմբերի... ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին:

Ձեռ. 4482, էջ 355ր–356ա:

438 ա

1792 թ. հոկտեմբեր – *Թուղթ ի Թիֆլիզ*

1765 Թուղթ մի առ տէզոյն առաջ[նորդ] Մարտիրոս պեան եւ դարձակալ տէր Ղազարն, ի գարձ թղթոյն Նոցա ընդ Դա[ւիթ] պետին գրեցելոյ, զորմէ երկարօրէն ծանուցումն, եթէ թարց պատժոյ վերատին վերադարձուցաք առ ինքն զառաջնորդութիւնն Հախպատու վանից՝ առնելով զեպիսկոպոսութիւնն եւ այլն ըստ սմին: Եւ վասն արքայի եւ արքայորդւոյ թղթոցն, եթէ, ի Հարկէ, տէր Դաւիթն է թարգմանելոց Հարազատօրէն ըստ առաջնոյն, վասն որոյ գրեսջիք զորպէս լինիլն յետ թարգմանելոյն: Այլեւ ոչ կամեցաք Դա[ւիթ] պետին տալ ումեք առաջն զիր ինչ:

Լուաք զկատակագիրն արքայի եւ զընթերցուածն, եւ զկնքումն ամենեցունց, վասն որոյ Հաճեալ մեր առ այն իրակութիւն, գրեցաք տէր Դաւթին, եթէ կարելի լինիցի թարգմանել զայն, յղեսցէ մեզ:

Վասն երիցփոխ պարոն Յովհաննիսի Գ /3/ լիտր մոմոյն, եթէ աՀա օրՀնութեան թուղթ գրեցաք նմա՝ յղել մեզ եւ կամ տալ ձեզ: Իսկ վասն Ա /1/ լիտր մոմոյն Ստեփաննոսի, եթէ ոչ գիտեմք դա ո՞վ է եւ ցայժմ մոմոյ ազագաւ դմա ոչ եմք գրեալ ղթուղթ: Ուրեմն պարզապէս գրեսջիք զդմանէ, զի գիտացուք: Վասն սուրՀնի, եթէ այլեւս ոչ է պիտոյ: Եվ վասն Հաշտարանցի Գրի[գոր] պետի ամանաթին (որ է առ Բէժանի որդին), եթէ առեալ ի նմանէ յղեսջիք մեզ (որք են ճոթեղէնք):

1766 Թուղթ մի եւս առ տէր Դաւիթն, ի գարձ թղթոցն, եթէ Դա[ւիթ] պետն թարց պատժոյ վերադարձուցաք, որպէս լսելոց ես ի Հասարակ կենդանէն գրեցելոյն առ Հախպատացիսն: Իսկ վասն թղթոցն արքայի եւ որդւոյն, եթէ եւս ըստ առաջնոցն թարգմանեսցես Հարազատօրէն: Այլեւ գրէ, թէ եթէ կարելի լիցի զկատակագիրն արքայի թարգմանեալ յղեսցես մեզ:

1767 Թուղթ մի եւս առ երիցփոխ պարոն Յովհաննէսն, եթէ մինչեւ ցարդ յղեալ մոմքն մեզ են Հասեալ, ԼԶ /36/ եւ ԼԷ /37/ թուոյն ձե[ռամբ] Եանշաղի որդի Ասլանին (որ է Ը /8/ լիտր), ԼՄ /38/ եւ ԼԹ /39/ թուոյն,

ձե[ռամբ] յոյլ Հասէն (որ եւս էր Ը /8/ լիտր), իսկ Խ /40/ եւ ԽԱ /41/ թուոցս մնացեալ են (որ է Ը /8/ լիտր): Ուրեմն յղեսցես մեզ եւ կամ յայդր տացես առաջնորդին՝ ի Հասուցանել մեզ:

1768ա Թուղթ մի եւս առ Սուլթան Դիւանն, ի պատասխանի թղթոյն: Շնորհաւորութիւն վասն գալստեանն: Եւ ծանուցումն վասն Դա[ւիթ] պետին, եթէ առանց պատժոյ վերադարձուցաք:

1768բ Թուղթ մի եւս առ Հախպատու վանայ թեմի[ն] քահանայն եւ ժողովուրդն վասն առաջնորդին իւրեանց՝ բանադրեալ Դա[ւիթ] պետին, որ դիմեալ էր ի սուրբ Աթոռս, եթէ արձակեցաք ի կալանացն եւ զայլն (տե՛ս գ1855 մեծ տետրոյ Համարն):

1769 Թուղթ մի եւս առ մաՀտեսի Յակոբջան աղային, ի պատասխանի թղթոյն, զոր վասն Հանդուցեալ մաՀտեսի Խաչատուրի տալեացն գրեալ էր: Տե՛ս գփոքր տետրոյ գ564 Համարն:

1770 Թուղթ մի Հայերէն առ Հէրակլ արքայն, ի պատասխանի թղթոյն ընդ Դիւանբէկի Թէմուրազին գրեցելոյ, վասն ներելոյ յանցանացն Դա[ւիթ] պետին: Տե՛ս գ1966 Համարն մեծ տետրոյ[315]:

1771ա Թուղթ մի եւս Հայերէն առ Գեօրկին խանն, ի գարձ թղթոյն վասն Դա[ւիթ] պետին գրեցելոյ ի կողմանէ յանցաւանացն: Տե՛ս գ1763 Համարն մեծ տետրոյ:

1771բ Թուղթ մի եւս Հայերէն առ Աւետն կաթուղիկոսն Վրաց, ի պատասխանի թղթոյն ընդ Հախպատայ առաջնորդին գրեցելոյ վասն նորա: Տե՛ս գ1856 Համարն մեծ տետրոյ:

Գրեցան յամսոյս ի ԺԴ (14):

1772 ***Ի կապ*** – Թուղթ մի առ Գէորգ աղային, ի գարձ թղթոյն ընդ Ախլցխայու չորից արանցն գրեցելոյ վասն Իւսուֆ տաճկին, եթէ ցարդ ոչ յղեաց զփայտն եւ ոչ ինքն եկն առ մեզ: ԸնդՀակառակ եմք զքէն վասն աշխատութեանդ, որ առ փայտն/ եւ եւս Հետեւեսցիս՝ իբէ թէ գարնանն 438բ յղեսցէ փութով:

Սիրով ընկալաք զախլցխացիսն զչորեսին արանն, փախուցեալսն անտի յաՀէ փաշային տեղւոյ վասն ախթարմայիցին չարափառաց: Եւ աՀա թուղթ գրեցաք բէկացն Մաղլաքեդու՝ առ ի գրել Նոցա գյանձնառարական թուղթս առ փաշային անտի վասն մերայնոցն: Դու եւս Հետեւեսցիս գրեցուցանել:

Վերք Հիշեալ չորս փախստական ախալցխացիների մասին գրված է նաեւ Նշանվանից առաջնորդ Հովհաննես վարդապետին, Մոզոտբերդի բէկին եւ Հովհաննես քահանային /Ախալցխա/ ուղղված նամակներում: Օրհնութիւն նամակ Գէորգեթին եւ նրա կնոջը /Ախալցխա/:

1773 ***Ախալցխայ*** – Կոնդակ մի օրՀնութեան եւ մխիթարութեան ի վերայ մերայնոցն անդ անաւր եղելոց վասն նեղութեանցն ի չարափառացն մոլորեցելոց: Եւ ծանուցումն գչորեսին արանցն տեղւոյ, եթէ եկին առ մեզ եւ սիրով վերադարձուցաք առ ձեզ եւ այլն:

1774 ***Ի Գանձակ*** – Կոնդակ մի առ ժողովուրդն տեղւոյ վասն միոյ ամի դանձանակագրամին անցեալ թուոյ, զոր դանձապետ պարոն Վար-

դազարն տուեալ էր մոմոյ եւ յղեալ ի սուրբ Աթոռս (որ էր վեց թիլանի լիտր), որոյ Ի /20/ ստիճն էր առ միոյ պարոն Յարութիւնին:

Միաժամանակ օրհնութեան նամակներ են ուղարկվել այդեր. Հարութիւնին, Ալթուն կոչեցյալ մահտեսի Հարութիւնին եւ նրա որդուն՝ գանձապետ այդի. Ջալալին, որոնք գնել եւ ուղարկել էին մոմը:

1775 Կոնդակ մի ի Նորաշէն գեօղն առ եղեալսն ընդ Հովանեաւ սրբոյ Աստուածածնի եկեղեցւոյն վասն արդեանցն գանձանակին սրբոյ Աթոռոյս, որովք առեալ էին զերկու թիլանի լիտր մոմ եւ յղեալ առ մեզ: Պատուիրէ ի սմա մահտեսի Յարութիւնին Ալթուն կոչեցեալոյ եւ նորին որդի եւ մեր գանձապետ պարոն Ջալալին, զի եւ եւս լիցին Հարազատք առ սուրբ Աթոռս եւ անխափան ժողովեսցեն զգանձանակադրամն: Յիշէ եւ զԱստենի ժամագիրքն, զոր յղեցաք ըստ խնդրոյ մահտեսի Ալթունին:

Պատասխան նամակ գանձապետ այդի. Վարդապետին, որի մէջ խոսվում է գանձանակի դրամով մոմ գնելու, այդ կապակցութեամբ Նորաշէն կոնդակ ուղարկելու մասին (էջ 438բ):

438բ 1776 **Ի Կարին** – Թուղթ մի առ վէրիլ պարոն Հայրապետեան, ի դարձ թղթոյն ի մայի[սի] Ա /1/ գրեցելոյ, զոր յղեալ էր Հանդերձ Հանդուցեալ Յակոբ պետի կտակօրէն թղթովն: Վասն ամանաթիին ի Պօլսոյ եկելոյ, եթէ Հասին մեզ ընդ Ժ /10/ դաստակ չախուացն եւ Ա /1/ թաղ շաքարացն ի ձեռն տիրացու Գէորգին: Այլ վասն պարոն Եսայու ամանաթիին, որք առ Նանուսեցի Սարգիս ազային, եթէ ԻԴ /24/ դակիրմիկն Ա /1/ պակաս էր, թէպէտ յղեցաք առ Սարգիս ազային, Բ /2/ դակիր մի մուճասում ևս է պակաս, որ առ Զմիւռնոյ առաջ[նորդ] Սա[հակ] պետին, իսկ այժի յղեալ իցէն առ նա: Ժ /10/ դաստակ չախուացդ Դ /4/ Հասն եւս պակաս էր: Այս որպէ՞ս բան է, լաւ նշան չէ: Վերահասու լինիցիս պակասեցելոցն: Իսկ վասն Հանգուցեալ Յակոբ պետի ընչիցն տուեցելոցն սրբոյ Աթոռոյս, եթէ գնոսա սիահի արարեալ, եդաք ի թուղթս քոյ, զի ցուցցես նուիրակին եւ գնչէն նորին առեալ յղեսցես մեզ ընդ Հաւատարմի:

Եւ թէ գանձիցի յայդր մերձաւոր ընտանի Հանգուցելոյն, ծանուսցես մեզ յանուանէ, որ գթուղթ օրհնութեան եւ միխիթարութեան գրեսցուք նմա:

Հարցումն զմեր Յու[Հաննէս] պետի ամանաթիէն ի Պօլսոյ եկելոյն ի Գէորգ պետէն (որ է Ա /1/ սահաթ եւ Բ /2/ մատանի ի զուխոջ միում), եթէ ո՞ր մնաց, առ ո՞վ է: Տեղեկացեալ ծանուսցես մեզ: Եւ եթէ ձեռն բերցես, յղեսցես:

Եւ վասն առ Սա[հակ] պետն Հաւանելի թղթոյն, եթէ ժամ մի յառաջ Հասուսցես ի Թօխաթ առ պարոն Թումանն, որ փութով Հասցի անտի առ նա: Իսկ վասն բամբակի վաճառեցմանն Հարցումն, զի գրեսցէ, թէ որքա՞նեօ՞ք վաճառի:

Գրեցան յամսոյս ի ԺԲ /12/:

439ա 1792 թ. հոկտեմբեր – **Ի Տիգրանակերտ**

Պատասխան նամակ Նվիրակ Դավիթ վարդապետին, որի մէջ շոշափված են գլխավորապես նամակագրության եւ դրամական փոխանցումների հետ կապված հարցեր: Նվիրակ Դավիթ վարդապետի մասին Հանձնարարական նամակ Փիլիպպոս ամիրային: Օրհնության նամակներ 'նվիրատուներ' այդն. Հարութիւնին (Կասպ. Մատան) եւ Կարմիկ 'որ փայտի առաջի Մարտաց կոչեցյալ Հակոբին: Հաճի Պողոսին (Կարին) հիշեցվում է նախորդ նամակի բովանդակութիւնը եւ ծանուցվում «դիք Սահակին եւ գնեցայոց դիպուածոյն (որք ի չմխոցքասյն):

1777 1792 թ. 30 **հոկտեմբերի** – Կոնդակ առ Լիմն կղզւոյ ս. Գէորգայ վանայց միաբան կրօնաւորան, ի պատասխանի բազմակնիք թղթոյն իւրեանց, ի հաստատութիւն վանահայրութեան Միքայէլ վարդապետին, զոր ընտրեալ եւ յղեալ էին առ ի Հաստատել:

Կթղկ. դիսխն, թ. 6, վ. 169:

439ա 1778 **Ի Կարին** – Թուղթ մի եւս առ նուիրակ Նիկողայոս պետն. յիշումն թղթոյն, յանձնարարութիւն առ ոմանս գրեցելոյ յառաջ քան զայս: Եւ ապա Հարցումն զգործոյն եւ զկնդակէն էմանաֆիցն թիքիճոց եւ զաֆֆաֆից, զոր յղեցաք յառաջ քան զայս: Եւ ծանուցումն զերկու Հազար զուռուշի զալէն, եթէ ահա գրեալ յղեցաք:

1779 Ղաւզ մի առ սա վասն ԲՌ /2000/ զուռուշին, Հասելոցն ի սուրբ Աթոռս ձե[ռամբ] վէրիլ պարոն Հայրապետին, զոր գրեալ յղեցաւ առ նա՝ Հասուցանել նմա:

1780 Թուղթ մի տաճկերէն առ նորակ փաշայն Կարնոյ, ի պատասխանի թղթոյն վասն ուղտուցն իւրոց գրեցելոյ:

1781 Թուղթ մի առ վէրիլ պարոն Հայրապետեան, ի պատասխանի թղթոյն գրեցելոյն ընդ թղթոցն ի Զմիւռնոյ եկելոյ ի Սա[հակ] պետէն եւ յայլոց: Եւ պատուէր վասն Ամենայ պահպանելոյ թղթոցն, զի Հաւատարմաւ յղեսցէ: Եւ ապա ծանուցումն զերկու Հազարի զուռուշի զալոյն Նիկողայոս պետի, եթէ ահա գրեալ յղեցաք Հասուցանել նմա:

1782 **Ի Բայազիտ** – Թուղթ մի առ ագուլեցի պարոն Պետրոսն Թումանենց, յորում ծանուցումն զամանաթիցն Թօմաս պետի ի Թիֆլիզոլ ի մահտեսի Սարգիս աղայէն եկելոց (որք էին ժամսչապիկք, խաչուառք եւ այլք), եթէ ահա յղեցաք Հասուցանել առ Թօմաս պետն: Է /7/ թոման եւ Ա /1/ ապասի եւս գոյր առ նոյն Թօմաս պետն Հասանելի, վասն որոյ Գ /4/-ն աստ էառաք Բար[սեղ] պետին, ըստ որում տալիք էր նմա, եւ վասն Գ /3/ եւ Ա /1/ ապասւոյ, գրեցաք ի յայդր Գէորգին տալ քեզ՝ Հասուցանել առ նա ընդ ամանաթիցն:

Գրեցան յամսոյս ի Է /30/:

1783 1792 **թ. հոկտեմբեր** – Թուղթ ի Թիֆլիզ առ Հախպարտու վանից թեմ[ի] քահանայն եւ ժողովուրդն վասն առաջնորդին իւրեանց բանադրեցեալ՝ Դաւիթ վարդապետին, որ դիմեալ էր ի սուրբ Աթոռս, թէ արձակեցաք ի կապանացն եւ գարձուցաք զվեղար եւ փիլոնն առ ինքն, բայց գեպիսկոպոսութիւնն բարձաք մինչեւ ցերկուս ամն, այսու պայմանեալով, զի զառաջին վարսն թողեալ յայլ այր փոխիցի եւ ի քաղաքէն մեկնեալ, ի վանքն նստիցի եւ շինութիւն արասցէ, եւ զբարի Համբաւս տարածեսցէ, ապա ի լրանալ երկուց ամացն, արժանասցի եպիսկոպոսութեանն: Եւ պատուէր, զի անխափ գՀասոյթս վանքական եւ առաջնորդական տացէն ի շինութիւն սրբոյ վանացն:

Ձեռ. 4501, էջ 1855–1856:

1784 1792 **թ. հոկտեմբեր** – Թուղթ առ Աստուծոյ կաթուղիկոսն Վրաց, ի պատասխանի թղթոյն ընդ Հաղբատոյ առաջնորդ Դաւիթ վարդապետին դրեցելոյ վասն նորա:

Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ տէր Ղուկաս կաթուղիկոս եւ ծայրագոյն պատրիարք Ամենայն Հայոց Առաքելական եկեղեցւոյս Քրիստոսի եւ լու-

սանկար Աթոռոյս սրբոյ Էջմիածնի: Յորմէ քրիստոսապատուէր սիրով նոյնապարգեւ ողջոյն մատուցի:

Տեառնդ Աստծնի սրբասէր կաթուղիկոսի եւ արժանավայել պատրիարգի օրհնեալ ազգիդ Վրաց, գերազնիւ սիրելոյ եւ հաւատարիմ բարեկամի մերոյ: Որում եւ գիտութիւն լիցի:

Զի սիրածիր քարտէս սրբութեան ձերոյ ժամանեաց առ մեզ, ձեռամբ Թէմուրազ Դիւանբէկին եւ յայտնի եղեն ամենայն գրեալքդ: Որով գիտացեալ մեր զողջունէ պատուական անձինդ, ուրախ եղաք: Եւ առ այն զի լսելով զմէնջ զՀամբաւ Հիւանդութեան, ցաւակցութիւն էիր ցուցեալ ըստ օրինի հնմարիտ բարեկամութեան: Ընդհակառակ եմք զսիրելութենէ ձերմէ: Այլ այն լուր ընդունայնաբար էր վերահնչեցեալ ի դատարկաբան բերանոց, զի շնորհիւ Հանրահնամ աջոյ Տեառն պահպանեցեալ կամք ի մարմնական վտանգից եւ Հայցեմք ի նոյնոյ բարերար այցելութէն, որ առ փարատումն հոգեւոր տկարութեան մերոյ եւս օժանդակեսցէ: Ուստի անհոգ լիցի ազնուականութիւն ձեր:

Իսկ վասն Հաղբատայ առաջնորդ Դաւիթ վարդապետին ընդ բանիս եղելոյ, որ զմիջնորդական բանս էիք գրեալ, ի պատիւ սիրոյ եւ յարգութեան ձերոյ ոչ ինչ պատժեցաք վնաս, այլ զկնի յանդիմանելոյ զանցաւորութիւնն, խնամով ընկալաք, արձակեցաք ի Հոգեւոր կապիցն եւ վերահաստատեցաք ի վարդապետութենէն եւ յառաջնորդութենէն: Բայց եւ զի մի կրկնեսցին անկարգութիւնք իւր, կարգեցաք ի վերայ նորա զապաշխատանս՝ լռեցուցանելով յեպիսկոպոսութենէն առ ժամանակ մի, զի զգաստացեալ եւ մեկնեալ ի խոտոր շաւղաց առ բարին յառաջեսցէ եւ ապա արժանաւորապէս գանութիւն առ ընկալուչ պատուոյն իւրոյ: Եւ այնպէս արձակման եւ առաջնորդութեան նամակաւ վերադարձուցաք:

Եւ զայլ երկարօրէնն, Հանդերձ որպիսութեամբ մեր եւ սրբոյ Աթոռոյս, Թողումք ի գրաբերացդ իմանալ, եթէ կամիցիս:

Եւ զոր խնդրեալ էիր ի նշան սիրոյ զՀասարակ բառարանն, յայնմանէ ի տեղս յաճախ ոչ գտանի, որոնելով ի միաբանն, յումեմնէ Հագիւ գտեալ զմին աձա, ըստ որում ի Հեռաւոր երկրաց ասկաւք ունիք առանուն ի պէտս իւրեանց: Ուստի ի ձեռն Հոգեւոր որդւոյն մերոյ՝ առաջնորդ Դաւիթ վարդապետին յղեցաք, զոր ընկալեալ բարեաւ վայելեսցես եւ լիցիս ողջ ի Տէր՝ ի Հրճուանս մեր: Ամէն:

Գրեցաւ յամի Փրկչին 1792 եւ ի Հոկտեմբերի..., ի լուսանկար Աթոռս Հայկազեան ի սուրբ Էջմիածին[316]:

Ձեռ. 4501, էջ 1856:

1785 1792 **թ. Հոկտեմբեր** – Թուղթ ի Կաղնա Մաուինն առ սառաֆ Փիլիպպոս ամիրայն, շնորհակալութիւն վասն նուիրակ Դաւիթ վարդապետին արարեալ բարեխաւսութեանցն եւ ձեռնտուութեանն:

Ձեռ. 4501, էջ 1857:

1786 1792 **թ. նոյեմբեր** – Թուղթ ի վերայ Դուրդուբ զաստապլի ժողովրդեանն. շնորհակալութիւն նորոգութեան եկեղեցւոյն, որ այրեցեալ էր, եւ շնորհակալութիւն վասն բանից արծաթեայ փոքրիկ կանթեղացն, զոր տուեալ էին սրբոյ Աթոռոյս ի յիշատակ իւրեանց:

Ձեռ. 4501, էջ 1858–1859:

1787 1792 **թ. նոյեմբեր** – Թուղթ ի վերայ կիւզել Հիսարու ժողովրդոյն վասն զկնիմունցի Հանդուցեալ տէր Յակոբի արծաթապատ Աւետարանին, զոր յետ վախճանմանն նորին Գաբուստ վարդապետն առեալ եւ բերեալ էր ի սուրբ Աթոռս:

Ձեռ. 4501, էջ 1859–1860:

1788 1792 **թ. նոյեմբեր** – Կոնդակ մխիթարութեան ի Մանիսա վասն հրկիզութեանն, որով չարաւրէն այրեցեալ էին եւ բազում վնաս եղեալ մերայնոցն, թէպէտ եւ եկեղեցիքն եւ տունք իւրեանց ազատեցեալք էին ողորմութեամբն Աստուծոյ[318]:

Ձեռ. 4501, էջ 1860–1861:

1792 թ. նոյեմբեր ամսին օրհնութեան եւ շնորհակալութեան նամակներ են ուղարկվել էջմիածնի վանքին՝ «փիրատովբերու տրած Հետեցալ անձանց՝ Փախրճի մահտեսի Հոհաննէսին, Մարխամ Կնացիր, ան Մանուիլ (բոլորը Զմյուռնայից)»[319]:

1789 1792 **թ. 5 նոյեմբերի** – Թուղթ ի Թիֆլիզ առ Ղալըչեան սպրոն Բաղդասարն, ի պատասխանի թղթոյն ընդ որդւոյն իւրոյ գրեցելոյ:

Ձեռ. 4482, էջ 357ա–357բ:

1790 1792 **թ. նոյեմբեր** – Թուղթ օրհնութեան ի վիճակն Իզմիրու առ Սօքեցու տիրացու Մատթէոսն վասն է /7/ արծաթեայ փոքրիկ կանթեղացն, զոր ի յիշատակ իւր եւ կնոջն տուեալ էր:

Ձեռ. 4482, էջ 358ա–358բ:

1791 1792 **թ. նոյեմբեր** – Թուղթ յիզմիր առ սրբոյ Աթոռոյս գանձապետ մնալասեցի մահտեսի Սիմէոնն վասն ե /5/ շուրջառացն յիշատակ տուեցելոյ, ձեռամբ Գալուստ վարդապետին:

Ձեռ. 4482, էջ 359ա:

Միաժամանակ նույն բնույթի օրհնության նամակներ են ուղարկվել վանքին՝ ուղած մյուսացի մահտեսի Կարապետին եւ Պոլիսպատուհ տրան Հարությունին (երկուսն էլ Զմյուռնայից) (Ձեռ. 4482, էջ 359բ)[320]:

439բ 1792 1792 թ. նոյեմբեր – **Թուղթ ի Թիֆլիզ**

Թուղթ մի առ առաջ[նորդ] Մարտիրոս պետն եւ գոր[ծակալ] տէր Ղազարն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա վասն թուշի շալիցն, եթէ ի Հոկ. Հասանիլ մեզ պարտ էր, ընդէ՞ր յամեցուցիք: Վասն բանադրեալ Մկրտիչ պետին, եթէ սուրբ նշանն, կոնդակն եւ այլքն մեզ Հասին: Իսկ ինքն դեռեւս ոչ ժամանեաց աստ, ոչ գիտեմք ուր գնաց:

Իսկ վասն օրհնութեան թղթոյն վասն Սօլօմօն Թադաւորին, եթէ այժմ ձեռնհաս չեղաք, յետոյ գրելոց եմք:

Պատասխան նամակներ՝ այն. Սահմանեսին, որին Հայանալում է մնդուկի ստացման մասին, այն. Յարգոյն Բազդասարին, մահտեսի Մարգիս ազգին եւ նրա որդուն, Բէկլարի կին Մարխամին: Տաճիճ առաջնորդ Հովհաննէսի վարդապետին Հանձնարարվում է գանել Զմյուռնայում մնացած մեղեցի Պապազօղլոց Հովհաննեսի ժառանգներին: Գրվել էն նոյեմբերի 11–ին: Նախկինանի վանքի միաբան Մկրտիչ վարդապետին Հանձնարարվում է ապահովել Տաճիճի առաջնորդի ամենակի առաքումը եւ պատասխանի ստացումը: Թադեոսի Առաքելը վանքի առաջնորդ Գեորգ վարդապետին ուղղված պատասխան նամակով շնորհակալություն է Հայտնվում մեզ ցուցաբերելու, երկու տիկ յուղի եւ երկու տիկ պատրի Համար: Գեորգ վարդապետի Համար պարակերն Հանձնարարական նամակներ էն գրվել Բէկում խանամին եւ Նախիջեւանցին (երկուսն էլ Խոյ): Գրվել էն նոյեմբերի 12–ին:

440ա 1793 **Ի վան** – Թուղթ մի առ նուիրակ Մարտիրոս պետն. յիշումն թղթոյն մերոյ առաջնոյ ընդ Սիմէօն պետին գրեցելոյ: Եւ պատուէր վասն քարհատ Պօղոսին, եթէ ԱՃԾ /150/ ղուռուշ տուեալ, առցես զթամնաւոր մի

եւ յղեսցես մեզ եւ զայս թուղթս առ քեզ պահեսցես՝ պիտոյանալ յաւուր հաշուատրութեան քոյ:

Գր[եցաւ] յամսոյս ի ԺԳ /13/:

Պատասխան նամակներ կարճի գործակալ պրն. Հայրապետին եւ Հաճի Պապային, որոնց տրվում են անհետևական բնույթի մի շարք հանձնարարություններ: Թվին են նոյեմբերի 13-ին:

1794 **Ի Թիֆլիզ** – Թուղթ մի տաճկերէն առ Հէրակլ արքայն, ի դարձ թղթոյն ընդ Գեօրկին բէկին գրեցելոյ: Ընդ սմա թուղթ մի եւս Հայերէն ի դարձ փութալայակերպ թղթոյն, զոր գրեալ էր վասն սրբոյն Յակոբայ աղբեր Ջրոյն, զոր եւ յղէ սրբազան Վեհապետն Բ /2/ փոքրիկ ամանաւ ընդ նոյն Գեօրկին բէկին:

Գր[եցաւ] յամսոյս ի ԺԶ /16/:

1795 Թուղթ մի առ Հախպատու առաջ[նորդ] Դա[վիթ] պետն, ի դարձ թղթոյն ընդ Մարտիրոս առն գրեցելոյ, վասն քեռն իւրոյ Հանգուցելոյն առ Տէր՝ միխիթարութիւն: Իսկ վասն Գ /3/ բեռն տախտակին (որ էր թուով ՃԹ /59/ Հատ), շնորհակալութիւն: Եւ վասն առաջին պատուիրանացն սրբազան Վեհապետին, արծարծումն, որպես պի Հաստատնապէս պահիցէ առ ինքն եւ այլն: Իսկ սմա ողջոյն առաջ[նորդ] Մարտիրոս պետին եւ գոր[ծակալ] տէր Ղա[զարին]: Եթէ ժ /10/ թօփ շալքն մեզ Հասին, զպատասխանն թղթոյ յետոյ գրելոց եմք:

Գր[ցաւ] յամսոյս ի ԺԷ /17/:

1796 **Ի Մուշ** - Կոնդակ մի ի վերայ սուրբ Յովհաննիսի վանից վիճակեալ թեմականացն, ի պատասխանի բազմանիւթ թղթոց նոցա, զորս գրեալ էին վասն նոյն վանից միաբան Աստուածատուր պետին, զի ձեռնադրեսցի աստէն եպիսկոպոս եւ առաջնորդ կարգեսցի ի վերայ ինքեանց: Տէ՛ս զմեծ տետերց զ1968 Համարն:

1797 Թուղթ մի տաճկերէն առ փաշային տեղւոյ, ի դարձ թղթոյն, զոր գրեալ էր վասն Յով[հաննէս] եւ Աստուածատուր պետացն անտի եկելոց՝ առ ի ձեռնադրիլ նոցա ասա սրբազան Վեհապետէն:

Գր[եցաւ] յամ[սոյս] ի ԺԸ /18/[321]:

1798 **Ի Վարդեվէր** – Կոնդակ մի ընդհանրական /որ է այս ի ՌՄԽ /179՛1/ թուոյ, գրեալն վասն Վարդեվէր կոչեցեալ վանացն/, որ վերատին օրինակեցաւ նոյն թուոյն եւ տուաւ տեղւոյն առաջնորդ Մանուէլ պետին, ըստ որում զառաջինն կորուսեալ էր:

Գր[եցաւ] ՌՄԽ /1791/ յունվարի ԺԵ /15/ եւ տրեցաւ ՌՄԽԱ /1792/ յամ[սոյս] ի ԺԸ /18/:

1799 **Ի Թիֆլիզ** – Թուղթ մի առ մէլիք Մինասն, ի պատասխանի երկուց թղթոյն յԱխալցխայու եւ Թիֆլիզու գրեցելոց. շնորհակալութիւն վասն բարերարութեանցն առ մերայինսն / որք ի յԱխալցխայ/, ի կողմանէ նեղութեանցն յախմարմայից: Եւ ծանուցումն զգալատենէն աստ չորից աթանցն փախուցելոց ի Կարս, եւ զսիրով ընդունիլն նոցա եւ պիտուքն սրբազան Վեհապետին առ Մաղդեբերդու բէկն վասն նոցա: Նաեւ զհաստատակութեան կոնդակն, որ առ մերայինսն ի յԱխալցխայ վասն նեղութեանցն եւ այլն: Իսկ վասն Հաճի Պապային, եթէ իմացաք, որ գնալոց է առ փաշային ըստ խնդրոյն, իցէ թէ գնացեալ իցէ ցարդ:

Գր[եցաւ] յամսոյս ի ԻԲ /22/:

1792 թ. նոյեմբեր – **Ի Տիգրանակերտ**

1800 Թուղթ մի առ Արղնու Մատէոս առաջնորդ Կարապետ պետն, յիշումն առաջնոյ թղթոյն մերոյ առ ինքն գրեցելոյ ընդ մաՀտեսի Յօհաննէս Ամթեցւոյ, եւ ապա վերստին յանձնարարութիւն վասն նուիրակ Դա[վիթ] պետին եւ Ընթրուշայ նորոգ առաջնորդ Կարապետ աղային, որ յետ առաջնորդին Հանգուցեալ ծերոյն կացուցեալ էր ի տեղի նորա:

Պատասխան նամակ գանձապետ մաՀտեսի Հակոբին, որի մեջ արծարծվում են բացատրական դրամական Հարցեր: Օրհնութիւն նամակ Հանգուցյալ տէր Ղազարի որդիներին, որոնք Հանձնել էին գանձապետին իրենց Հոր կտակած 15 զուռուշը: Պատասխան նամակ Դավիթ վարդապետին, որը մեծ մասամբ վերաբերում է դրամական Հարցերին: Բազատիայի առաջնորդ Անդրեաս վարդապետին շնորհակալություն է Հայտնվում «Ա /1/ թոփ վեղարացու գօֆիր» ուղարկելու Համար: Թոխաթի գործակալ մաՀտեսի Հարութիւնին ուղղված պատասխան նամակի բովանդակությունը գլխավորապես վերաբերում է դրամական Հարցերի (էջ 440բ):

1801 **Ի Թօխաթ** – Թուղթ մի առ նուիրակ Ներսէս պետն, ի պատասխանի երկուց թղթոյն ի Սեբաստիոյ գրեցելոց վասն ԲՒ եւ ԲՃՁ /2280/ զուռուշ դրամոյն առ վէրիվ մաՀտեսի Յարութիւնին Հասուցելոց (որոց ԲՃՁ /280/ զուռուշն մաՀտեսի Սահփանոսս ամիրայի քառասնից էր, զոր տուեալ էր իւրեան յանուն մեր եւ վանուէիցն), եթէ ահա զղալեն գրեալ յղեցաք առ Հայրապետն՝ Հասուցանել առ վէրիվ մաՀտեսի Յարութիւնին՝ անտի Հասանիլ քեզ: Վասն երկուց թղթոյն շնորհակալութեան Մօղնոյ եւ Սեւանու վանից առաջնորդաց (որ առ մաՀտեսի Սահփանոս ամիրայն ի կողմանէ ժամուցան), եթէ ահա յղեցաք Հասուցանել նմա, ուրեմն Հասուցեալ:

Նորոգ առաջ[նորդն] Մօղնու՝ արտակերցի Կարապետն է: Ամենայ քաղաքի Ապուչեղու եւ Կամրկապու շնորհակալութեան կոնդակն ահա գրեալ յղեցաք: Ի կողմանէ Եօզղաթու, զոր գրեալ էիր առ մեր Նահապետն, իմացաք, գնալոյ կամացդ լիցի, Թողում խոհեմութեան քում:

Իսկ վասն Թօխաթու քահանայիցն, որ զկնդակս էիր խնդրեալ վասն անկարգ շարժմանցն, յառաջմէ յիշեալ եմք ի կոնդակին մաՀտեսի Յարութիւնին՝ զգուշանալ յայնպիսեացդ, այժմ՛ոչ երկրորդեցաք, բայց զայրացեալ եկեղեցիսն չինեն, զկնի աւարտմանցն մինչ գրեցուք զշնորհակալութիւնս, յիշելոց եմք եւ ի նմա զանկարգ ընթացս քահանայիցն տեղւոյ:

Ապա գրե, թէ սրբալոյս մեռոն էիր խնդրեալ, ահա յղեցաք առ վէրիվ մաՀտեսի Յարութիւնին՝ Հասուցանել քեզ, որ է Գ /3/ Հօխայ եւ կէս, ուրեմն Ե՛րբ կամեսցիս, խնդրեսցես: Ի սմա ողջոյն քահանայից, իշխանաց եւ ժողովրդոյն Համայնից:

Ղալզ մի առ սա վասն ԲՒՒՃՁ /2280/ զուռուշին, զորս Հասուցեալ էր առ վէրիվ մաՀտեսի Յարութիւնին՝ Հասուցանել առ սրտոն Հայրապետին, որոց ԲՒ /2000/ զուռուշն էր ի յարդեանցն սրբոյ Աթոռոյս եւ ԲՃՁ /280/ զուռուշն էր քառասնիցն մաՀտեսի Սահփանոս ամիրայի, յանուն սրբազան Վեհապետին եւ վանուէիցն յղեցելոց, զոր գրեալ յղեցաւ առ Հայրապետն՝ Հասուցանել առ վէրիվ մաՀտեսի Յարութիւնին:

1802ա Կոնդակ մի յԱմին ընդ Հովանեաւ երկուց եկեղեցեացն եղելոց. օրհնութիւն եւ շնորհակալութիւն վասն նուիրականն եւ գանձանականն արդեանցն, զորս յորդորմամբ Ներսէս պետին բաժանեալ էին ի մի-

մեանց՝ տալ վիրաբուժիւրան յատուկ յատուկ, զի արդիւնաւոր լիցին արդիւնքն իւրեանց, զորս տան սրբոյ Աթոռոյս:

1802բ Կոնդակ մի եւս ի յԱպուշեղ եւ ի Կամրկապ գեօղն ըստ մուտ վերին կոնդակիդ, ըստ որում նոքա եւս էին անջատեալ ի միմեանց գարդիւնն նուիրականաւ եւ գանձանական, յորդորմամբ նուիրակ Ներսէս պետին, որպէս զի արդիւնաւոր լիցին սուրքն իւրեանց այսուհետեւ, քանզի յառաջմամբ խառնեալ տային նուիրակին:

Գաւառախոս նամակ կարճի գործակալ պրն. Հայրապետին, որի մէջ չշափած Էն գլխաւորապէս դրամական փոխանցումների եւ անտեսական բնոյթի հարցեր: Կ. Պոլսի նվիրակ Մինաս վարդապետին տրված գավզ (ատացական) ի դիմաց 13000 դուռուշի: Գրվել Էն նոյեմբերի վերջին (էջ 441ա–441բ):

441բ 1803 **Ի Զմիւռնի** – Կոնդակ մի ի վերոյ տեղականացեալ մերաւորից. շնորհակալութիւն վասն ընդ նոր նուիրակ Գալուստ պետին եկեալ հասեալ արդեանցն եւ միսիթարութիւն եւ վասն ժանտախտին անդ եղելոյ յայսմ ամի: Տէ՛ս զմեծ տեառէրց զ1969 Համարն:

1804 1792 **թ. 30 նոյեմբերի** – Կոնդակ օրհնութեան ի վերոյ Ակնայ քաղաքին վասն նոր սահմանադրութեանն, զոր յորդորմամբ նուիրակ Ներսէս վարդապետին սահմանեալ էին՝ զգանձանական արդիւնն ոչ խառն ընդ նուիրականութեանն, այլ ի նուիրականաւ արդեանցն որոշաբար տալ:

Ձեռ. 4483, էջ 1764–1765:

1805 1792 **թ. 30 նոյեմբերի** – Կոնդակ նման վերնոյդ ի վերոյ Ապուշեհոս եւ Կամրկապու:

Ձեռ. 4483, էջ 1765:

1806 1792 **թ. 30 նոյեմբերի** – Թուղթ ի յԱմստէրդամ՝ առ անդ եղեալ Յովաննէս վարդապետն վասն խռովութեանն ընդ Ալէքսանդրէ եւ յամառութեանն առ առաջնորդն, որ ի Զմիւռնիա[322]:

Ձեռ. 4501, էջ 1862–1863:

441բ 1807 Կոնդակ մի եւս յԱղհիսար վասն հրկիզութեանն միսիթարութիւն, իսկ վասն արդեանցն ընդ Գա[լուստ] պետին ի սուրբ Աթոռս հասելոց՝ շնորհակալութիւն: Եւ վասն արիանալոյ ի բարեկարգութիւն, խրատ եւ պատուէր:

1808 Թուղթ մի եւս ի վերոյ Կիւղէլհիսարու ժողովրդոյն վասն զէյթունցի Հանդուգեալ տէր Յակորի արծաթապատ աւետարանին, զոր յետ վախճանմանն Գա[պատր] պետն բերեալ էր ի սուրբ Աթոռս: Տէ՛ս զ1859 Համարն[323]:

Օրհնության նամակներ էջմիածնի վանքին նվիրատվության արած նվերների առիթով՝ Համաստիպոս կնոջը, որա մայր Մարգարիտին ու որդիներին՝ Թադեոսին ու Հակոբջանին, պրն. պրն. Հարությունին, Աստվածատուրին, Կարապետին, Աբրահամին, Օտտիրոսին, ինչպես նաեւ Գալանեին, Սանդուխտին, Եղիսաբեթին, մաշտոցի Կապագետին, գանձապետ մաշտոցի Սիմեոնին, մաշտոցի Հովհաննի ու նրա որդիներ՝ մաշտոցի Հակոբին եւ պրն. Հարությունին, Հախիսիան կնոջը, տիրացու պրն. Մուրատյանին, մաշտոցի Ավետիսին, պրն. Հարությունին եւ նրա Հայր մաշտոցի Մուրատին, պրն. Մանուելին եւ մաշտոցի Հովհաննեսին (էջ 441բ–442ա):

442ա 1809 **Յամառեդամ** – Թուղթ մի առ պարոն Բարաղամն Առաքելեան վասն անդ դետեղեալ Յով[հաննէս] պետին եւ վասն խռովութեանն, զոր ունէին ընդ պարոն Ալէքսանին: Տէ՛ս զ1766 Համարն մեծ տեառէրց[324]:

1810 Թուղթ մի առ պարոն Ալէքսանն վասն խռովութեանն ընդ Յով[հաննէս] պետին տեղոյ, եթէ պատշաճ չէ ձեզ մնալ այդպէս անհաշտ ընդ երկայն աւուրս, ըստ որում քրիստոնեայք էք եւ այլն: Իսկ վասն նորատիպ Նարեկացոյն եղբօր պարոն Եսայեայն, եթէ Հասին մեզ եւ մեք եւս ըստ տեղեացն բաժանեցաք[325]:

Գրեցան յամսոյս ի էնն:

Գաւառախոս նամակ նվիրակ եւ առաջնորդ Բաշհակ վարդապետին եւ սուգպատն ի դիմաց 732 դուռուշի եւ 15 փարայի: Գրվել Էն դեկտեմբերի 13–ին: Կարինի գործակալ պրն. Հայրապետին ուղղված նամակում արվում Էն անտեսական բնոյթի մի շարք Հանձնարարութիւններ: Սուգպատն Ամիդի նվիրակ Բաղիշի վարդապետին ի դիմաց 2000 դուռուշի: Մշա ս. Կարապետ վանքի գործակալ Կարապետ վարդապետին ուղղված գաւառախոսն նամակում Հայտնվում է, որ Հովհաննես վարդապետը ձեռնադրվել է եպիսկոպոս: Օրհնության նամակներ էջմիածնի վանքին նվեր արած տիրացու Մինասին եւ պարոն Գրիգորին (էջ 442բ):

442բ 1811 Թուղթ մի եւս տաճկերէն առ տեղոյն փաշային, ի պատասխանի թղթոյն, զոր գրեալ էր վասն Յով[հաննէս] պետին առ սրբազան Վեհապետն՝ առ ի ձեռնադրել զնա եպիսկոպոս, որ եւ արար իսկ:

1812 **Ի Բայազիտ** – Թուղթ մի առ Սահակ աղային, ի գարձ թղթոյն ընդ Մանուէլ պետին գրեցելոյ առ ի առնել զնա եպիսկոպոս, որում թէ այժմ չեղեւ, դարձուցաք յետս յաշխատն գալ ընդ առաջ[նորդին] սուրբ Յով[հաննէս] վանից, զի ի միասին ձեռնադրեսցին:

Գր[եցաւ] յամսոյս ի ժ/10/:

443ա 1792 թ. դեկտեմբեր – **Օրհնութեան թուղթք ընդ ուխտաւորսդ**

1813 Օրհնության նամակներ էջմիածնի վանքին նվիրներ տված նվիրատիրյալ անձանց՝ պրն. Սահակին, պրն. Գէորգին, մաշտոցի Պողոսին, մաշտոցի Տարիելին: Գրվել Էն դեկտեմբերի 6–ին: Նվիրակ Սողոմոն վարդապետի համար Հանձնարարական նամակներ Էն գրվել մեջք Մարտիրոսին եւ պրն. Հակոբին (Ռշտի): Այդ Հանձնարարականների մասին տեղյակ է պահվել նվիրակ Սողոմոն վարդապետը (Խոյ), որին արվում Էն նաեւ անտեսական բնոյթի մի շարք կարգադրություններ: Պրն. Բաբաջանին(Խոյ) Հայտնվում է լուսարարին տրվելիք դրամի տացման եւ այն մասին, որ իմացվել է եթրեմ վարդապետի ուսանավորի Բասրա ժամանելու մասին: Գրվել Էն դեկտեմբերի 11–ին եւ 13–ին (էջ 443ա):

1814 **Շուտլիք** – Կոնդակ մի առաջնորդական ի վերոյ սրբոյն Յոհաննու Օձնեցւոյ վանայ թեմիցն վասն առաջնորդ Սիմէօնն պետին մինչ եկեալ էր ի սուրբ Աթոռս: Տէ՛ս զմեծ տեառէրց զ1767 Համարն:

Գրեցաւ յամսոյս ի ԺԳ/13/[326]:

1767 1815 1792 **թ. 13 դեկտեմբերի** – Կոնդակ առաջնորդական ի վերոյ սրբոյն Յոհաննու Օձնեցւոյ վանայ թեմիցն վասն առաջնորդ Սիմէօն վարդապետին, մինչ զառաջին կոնդակն (որոյ օրինակն է ի նոր տետրն ի Սահակ վարդապետէն գրեցեալ յերեսն 289) լաղկիքն յափշտակեալ էին յաւարման վանիցն եւ այժմ եկեալ վերստին խնդրեաց:

Յորմէ ժամանեցաք թուղթ սիրոյ, ողջոյնի, օրհնութեան եւ շնորհաց ի վերոյ սիրելի եւ հոգեւոր որդւոցդ մերոց եւ լուսաժնունդ զաւակացդ սրբոյ Աթոռոյս՝ հայկազնեայ եւ լուսաւորչակրօն հաւատացելոցդ ի Քրիստոս, վիճակեցելոցդ սրբոյն Յոհաննու Օձնեցւոյ երջանկափառ հայրապետին մերոյ հրաշազարդ վանիցդ եւ սրբոյ Աստապատ նորին Հռոմայրի կոչեցելոյ, որք բնակեալ կայք ի թեմս դորին. սրբանուէր քահանայից, բարեպաշտօն իշխանաց եւ համայն օրհնեալ ժողովրդոցդ առ հասարակ՝ մե-

ծաց եւ փոքունց, արանց եւ կանանց խնդալ ի Տէր մշտաղուսաճ ցնծութեամբ: Ընդհ:

Եւ ընդ ամենասուրբ օրհնութեանն աստուածայնոյ դիտաւորիք սիրելիք եւ հոգեւոր որդիք մեր եւ հարազատ զաւակունք սրբոյ եւ մեծի Աթոռոյս Էջմիածնի: Զի որովհետեւ ի բազում ամաց հետէ ամայացեալ կայր դոյն չքնաղակերտ վանք սրբոյն Յովհաննու Օձնեցւոյ երանելի Հայրապետին մերոյ, վասն որոյ սիրելի որդին մեր՝ Սիմէօն Հանճարուն ակ վարդապետն շարժեցեալ ի հոգեւոր տենչումն բարի, կամեցեալ էր արկանել զշինութիւն ի յայդ սուրբ վանսդ եւ նստիլ յայդր եւ պայծառացուցանել ըստ հոգեւորին եւ ըստ մարմնաւորին: Ուստի ծանուցեալ էր զբարի փափագ իւր աստուածազօր Գեօրկին Միրզայ արքայորդւոյն սիրեցելոյն մերոյ ի Քրիս-
1768 տոս: Եւ նորա տեսեալ զբարի // իղձ նորին, հրամայեալ էր նմա շինել զդոյն սուրբ վանսդ եւ նստիլ ի դմա: Ուստի եւ մեզ գրեալ էր կարգել զնա առաջնորդ սրբոյ վանիցդ: Որ եւ ի ՌՄՂԱ /1782/ թուին մերում, եկն առ մեզ թղթակիր նորին եւ ձեր: Որք եւս խնդրեալ էիք ի մէնջ կարգել զնա առաջնորդ եւ հոգեւոր հովիւ սրբոյ վանիցդ եւ ձեզ:

Յայնժամ եւ մեք ըստ գրեցելոյ սերճափառ արքայորդւոյն եւ ըստ թախանձանացն ձերոց կարգեցաք զնա առաջնորդ եւ հոգեւոր այցելու սրբոյ վանացդ եւ օրհնեալ ժողովրդեանդ, եւ առաջնորդական կոնդակաւ մերով վերադարձուցաք, որ եկեալ բազում ջանիւ եւ աշխատութեամբ նորոգութիւն արար սրբոյ տանդ հոգւոց ձերոց, ժողովեալ ի դմա զմիաբանս եւ արկեալ ի կարգ շինութեան եւ պայծառացուցեալ հոգեւոր պաշտամունք: Եւ թէպէտ յանցեալ ամին ի յասպատակաց սեւագունդ լէզկեացն անօրինաց աղաւաղեցաւ շինութիւնն, սակայն ոչ պաղեալ նորա ի ջերմեռանդ սիրոյն եւ բաղձանացն, վերստին եւս շինացուցեալ է զսուրբ վանքդ ի փառս Աստուծոյ եւ ի պատիւ սրբոյն Յովհաննու Հայրապետին մերոյ, եւ ի հոգեւորապէս միսիթարութիւն ձեզ:

Իսկ այժմ վերստին դիմեալ ի սուրբ Աթոռս եւ առ մեզ, պատուեալ զնորոգութիւնն եւ զշինութիւնն, զոր արարեալ է ի սուրբ վանսդ, զոր եւ յայլոց լսեմք: Ուստի յոյժ ուրախացաք եւ սրտագին եղաք:

Ծանոյց եւ զձեր օգտաջանութիւնն, որ առ սուրբ վանսն, եւ զսէր եւ զհպատակութիւնն, զոր առ ինքն ունիք: Վասն որոյ օրհնեցաք զարժանիսդ օրհնութեանց, զոր Տէր օրհնեցէ եւ պահպանեցէ, եւ ի խնամն իւր ունիցի միշտ: Բայց քանզի յիշեալ առաջնորդական կոնդակն, զոր տուեալ էաք ինքեան, ի գաղանաբարոյ լէզկեացն աւարառուաց յափշտակեցեալ էր, վասն որոյ զնոր կոնդակ խնդրեաց: Եւ մեք ահա զայս նամակ օրհնութեան գրեալ առ սիրելիդ ի վերահաստատութիւն առաջնորդութեանն: Որով եւ պատուիրեմք օրհնեցելոցդ զպատուէրս աստուածահաճոյս, զոր եւ սրբազան առաքեալն Պօղոս իսկ գրէ. ունկնդիր լե... / տես ի վերոյ յերեսն 1431/ զաւակիդ սրբոյ Աթոռոյս եւ հոգեւոր որդւոյդ մերում Սիմէօն խոհեմամիտ վարդապետիդ եւ բարեմիտ եպիսկոպոսիդ եւ լի... հրամանս դորա. եւ սերտ սիրով ընդունիլ եւ պատուել, եւ ամենայնիւ հանդուրժանել զսիրտ իւր, զի խնդ... եւ բարեկարգութիւնն սրբոյ վանիցն ձերոց:

Երրորդ՝ մի ոք ի քա... յանձնեաւ յԱստուծոյ եւ ի մէնջ:

Չորրորդ՝ որպէս դա զղջանազան սքնութիւնս եւ աշխատանս կրէ ըստ հոգեւոր... եւ զիրաւունս վանիցն եւ առաջնորդական հասուցանել ի ձեռս դորա լիապէս: Ըստ որում սովորութիւն է ի ձեզ եւ յամենայն տեղիս,

որք եւ... զպատիժս կրելոց է: Այլ զուարթամտութեամբ անպակաս հասուսիք դմա, որովք զսուրբ վանսն ձեր պատկապէս տունն հոգւոց ձերոց շէն եւ պայծառ պահեսցէ՝ միաբանիւք եւ ժամերգութեամբ եւ ամենայն հոգեւորական պաշտամամբք զարդարեալ ի պարծանս ձեր: Յորոց մնան մեծ եւ բաժին տուատ եղիցի ձեզ եւ ընդեղելոց ձերոց, եւ հնորհք սրբոյ Աթոռոյս ընդ ամենեսեսեանդ լիցի Հանապազ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԽԱ թուոջս եւ ի դեկտեմբերի ԺԹ /13/ ի բարձրագահ Աթոռս սուրբ Էջմիածին[327]:

Ձեռ. 4483, էջ 1767–1768:

4437 1792 թ. դեկտեմբեր – ***Թուղթ ի Թիֆլիզ***

1816 Թուղթ մի ի վերայ Սահակաշէն Եկեղեցւոյ ժողովրդեանն, վասն աւագ երիցմեծեան տէր Դաւթին ի տեղի տէր Խաչատուրին, որ ծանր ցաւով ընդ երկար ժամանակս անկեալ կեայր ի մահիճս: Տէ ս գ1975 Համարն մեծ տետրից:

1817 Թուղթ մի եւս առ առաջ[նորդ] Մարտիրոս պետն եւ դոր[ծակալ] տէր Ղազարն, ի պատասխանի թղթոյն նոցա, զոր գրեալ էին վասն տէր Դաւթին, որպէս զի Հաստատեսցի կոնդակաւ աւագ քահանայ Սահակաշէն եկեղեցւոյն ի տեղի տէր Խաչատուրին ծերունւոյ, զոր եւ Հաստատեալ կոնդակաւ, որոյ վասն գրէ, թէ յիշեալ եմք ի կոնդակոջն գալ ի սուրբ Աթոռս յետ միջոցի: Հարցուսն զնուիրակութենէն, եթէ զորքա՞ն տեղիս նուիրակեցեր եւ որքան մնաց: Վասն օրհնութեան թղթոցն, եթէ այժմ ձեռնհաս չեղաք, իսկ վասն Ղօրղանեան Յովսէփի թղթոյն պատուէր՝ հասուցանել նմա:

Սահակաշէն Եկեղեցում՝ որ քահանա նշանակելու մասին գրված է նաեւ այն. Հ. Ղորղանեանին Հասցեագրված նամակում: Օրհնութեան նամակ Աչքինենց Եսայեան այն. Հարութիւնին, որով պատն սեղկացվում է եփրեմ վարդապետի Բասրա ժամանելու մասին: Պատասխան նամակ Միհրան ազային /Վան/ Լիմի անապատի նոր վանահայր Միքայել վարդապետին կնդակ տարու մասին: Պին. Մահփանոսին Հանձնարարութիւն է տրվում ընդունել Մահմուտաձից վերադարձող ղաիրակ Մարտիրոս վարդապետին: Վերջ նշված երկու նամակներին բովանդակությանը անդրադարձ է կատարվում Մարտիրոս վարդապետին, որին ուղղված նամակում գրված է նաեւ քահանա Պողոսի Թամասակի տեղ Համնելու եւ Միքայել վարդապետին էջմիածնում յանձնելու մասին:

1818 ***Ի Լիմ անապատն*** – Թուղթ մի առ տեղւոյն առաջին Հայր Յակոբ Ծերունազարդ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն ընդ Միքայէլ պետին գրեցելոյ, եթէ կոնդակաւ կարգեցաք զդա Հայր վանացդ ըստ խնդրոյն ձերոյ, դու եւս օժանդակ լիցիս դմա:

1819 Կոնդակ մի ի վերայ նոյն անապատի կրօնաւորացն, ի պատասխանի բազմալիւք թղթոյն նոցա, զոր գրեալ էին վասն նորոգ Հայր Միքայէլ պետին, զոր Հաստատեցէ սրբազան Վեհապետն կնդակօք օրհնութեան, որ եւ արար իսկ: Տէ ս գ1769 Համարն մեծ տետրից[328]:

4444 1820 ***Ի Բազէշ*** – Թուղթ մի իւր առաջնորդութեան վասն Յովհաննէս պետի ուրումն ի վերայ Խնդրակատար սրբոյ Աստուածածնի վանից թեմին: Տէ ս գ1867 Համարն մեծ տետրից:

Պին. Բարայի Հանձնարարվում է միսիթարության նամակը Հանձնել Հանդուցյալ Փիլոսի որդի Առաքելին: Արվում Են նաեւ դրամական փոխանցումների վերաբերյալ կարգադրություններ: Արձանագրված է նաեւ այն. Առաքելին Հասցեագրված միսիթարության նամակի Համառոտագրությունը: Գրվել Են դեկտեմբերի 30-ին:

1821 1792 **Թ. դեկտեմբեր** – *Կոնդակ ժողովարարութեան ի վերայ յԱմիդայ եւ այլ քաղաքաց եւ աւանաց վասն Էմայ անապատին, բաս խնդրոյ Տոթոզ վանահայր Միքայէլ վարդապետին եւ միաբանացն եւ այլոց (ընդ որում եւ տոքր կոնդակ մի եւս ի վերայ Վրաց երկրին եւ Խամսայու տրեցաւ):*

(Օրինակն սորա է ի լուսաՀոգի Հայրապետի տէրն եւ ժողովածուն, իսկ միջարկեալ բանքն ահա ի տոորեւ ցուցանին)[329]*:*

Ձեռ. 4501, էջ 1865–1866:

1822 1792 **Թ. դեկտեմբեր** – *Թուղթ իբր առաջնորդութեան վասն Յովաննէս վարդապետի ուրումն ի վերայ հնդրակատար սուրբ Աստուածածնի վանիցն, որ ի Բաղէշ:*

Ձեռ. 4501, էջ 1867

361ա 1823 1792 **Թ. դեկտեմբեր** – *Կոնդակ ժողովարարութեան ի վերայ երկրին Վրաց եւ Խամսայու վասն Էմայ անապատին բաս խնդրոյ Տոթոզ վանահայր Միքայէլ վարդապետին:*

(Օրինակ է ի տոր մեծ տետրն եւ ի մեծադիրի մասին՝ յերեսն 902):... եւ օրհնութիւն, Հանդերձ պահպանողական շնորհիւ սրբոյ իշմին տեղւոյս Քրիստոսի ի վերայ... ի յաստուածահնար երկրիդ Վրաց ի բարեճոխ քաղաքդ Թիֆլիզ եւ ի շրջակայ գեօղաքաղաքս եւ ի գիւղորայս դորա, նաեւ ի յօրհնեալ երկրիդ Խամսայու ի յանմատչելի դղեակդ Հուշի, եւ ի շրջակայ գաւառս դորին:

Հանճարեղնակ առաջնոր... արասջիք զողորմութիւն վասն օգտի Հոգւոց ձերոց: Քանզի Հոչակաւոր սուրբ անապատն ծովապարիսակ կղզւոյն Էմայ, յորում է Հրաշակառոյց տաճար յանուն սրբոյ Գէորգայ՝ զինաւորին Քրիստոսի, եւ ընդ Հովանեաւ նորին բնակութիւն խարազնազգեաց կրօնաւորաց բազմաց, ի յօդնավիշտ ժամանակիս յայսմիկ աղքատացեալ եւ պակասաւոր է ի բազում պիտոյից, եւ ալօթաւոր միաբանքն էւս ի յոլսրմելութեան, զուրկք ի բաւական ապրուստից: Ուստի խղճալի վանահայրն
361բ *նոցին՝ Միքայէլ բարեմիտ // վարդապետն (զոր եւ նորապէս Հաստատեցաք ի Հոգաբարձութիւն նոյնոյ սուրբ կրօնաստանին) խնդրեաց ի մէնջ տալ գկոնդակ ժողովարարութեան ի վերայ օրհնեցելոցդ, ի ձեռն միոյ ի միաբանից իւրոց՝ Գրիգոր վարդապետի, վասն գտանելոյ ի մէնջ զօգնութիւն ինչ մնրմնաւոր պակասութեանց իւրեանց:*

Վասն որոյ եւ մեք խոնարՀեալ... ստացաք յիշեալ Գրիգոր Համեստաբարոյ վարդապետին, որով ծանուցանեմք ձեզ զվայ սուրբ անապատն եւ զմիաբանսն նորին խղճալիս, եւ արժանաւորս տոոց ողորմութեան եւ պատուիրեմք աստուածասիրացդ... եւ ի սէր սրբոյն Գէորգեայ տալ առատապէս յանուն... ատ եւ ի Հանդերձելումն: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄհՆ (1792) թուոջս ի դեկ[տեմբեր]:

Ձեռ. 4482, էջ 361ա–361բ:

ՇԱՆԹԱԶԳՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. *Ղուկաս Կաթնեցու Նամակների և կոնդակների բովանդակութիւնները կազմել էն տարբեր անձինք՝ Առաջնա տարկավագը /1780–1782թթ./, Երկրդ տարկավագը /1782 թվականից/: Ջաքարիա տարկավագը ձեռնարկել է այդ գործը 1785 թ. և շարունակել մինչև իր մահը՝ 1794 թ. սեպտեմբերը: Այնուհետև քարտուղարներ էն եղել Գալուստ տարկավագը, իսկ նրա մահից հետո (1795 թ. դեկտեմբեր) Հակոբ տարկավագը (մինչև 1798 թ. վերջը), էջ 1:*

2. *Հարություն ամիրան Հանդուցյալ Պետրոս ամիրայի եղբայրն էր, Կ. Պոլսի ազդեցիկ և ունևոր Հայերից մեկը, որը մշտապես Թղթակցում էր Ղուկաս Կաթնեցու Հետ և նյութական օգնություն ցույց տալիս Էջմիածնի վանքին: Հատ Գ. Աղանյանցի, սրա որդին՝ Հովհաննես երկայնյանը, «երկիւղիդ մաՀմեդականութիւն ընդունեց», ԴՀՊ, Թ., էջ 498/, N 1:*

3. *Սահիմնոս ամիրան Կ. Պոլսի մեծահարուստներից էր: Նամակագրություն ուներ կաթոլիկոսի Հետ և երբեմն դրամական ներքաոմներ էր անում Էջմիածնին, N 2:*

4. *Մի շարք նամակների սեագրություններ մեջ, սկզբի մասում, ուր ընդունված կարգի Համաձայն անվանապես նշված էն Հասցեատերերը, որոշ մասեր, գլխավորապես բարեմաղթություններ պարունակող պարբերություններ, բաց էն թողնված՝ փոխարենը բաղմակետեր էն գրված կամ կատարված էն Հղումներ այդ նամակների վրա: Հաճախ նաև փակագծերի մեջ գրում էին միայն «Տոթոզ» բառը, որն բաս նամակների բնագիր օրինակների նշանակում էր Հետևյալը.*

«Տոթոզ և ողորմութիւն, սէր և քաղցրութիւն ամենաբարերարին Աստուծոյ ծաւալեցի ի վերայ ձեր, լցուցանելով զձեզ ամենայն Հոգևոր և մարմնաւոր բարութեամբք: Ամէն /տե՛ս Կթղկ. դիվան, թղթ. 243, վավ. N 71/:

Նույն բանը երբեմն ձևակերպում էին այլ ձևով.

«Տոթոզ ընդ ձեզ և երկնաւոր խաղաղութիւն յԱստուծոյ Հօրէ ամենակալէ և ի Տեառնէ մերմէ Յիսուսէ Քրիստոսէ և ի սրբոյ Հոգւոյն կենարարէ՝ իջցէ և Հանգիցէ ի վերայ ձեր, եկեսցէ և բնակեսցի առ ձեզ իբրև պտրճանս գեաոց, և որպէս գվառակս աղբերաց յորդաՀոս բղխմամբ, և առատապէս ծաւալմամբ, ընդ որոց գվառակս աղբերաց յորդաՀոս բղխմամբ, և առատապէս ծաւալմամբ, ընդ որոց Հովանաւորութեամբն զօրասջիք: Ամէն»: /Կթղկ. դիվան, թղթ. 293, վավ. 66/, N 9:

5. *Այս նամակը գրված է գործակալ Հայրապետի մեկնելուց առաջ՝ ի նշան Հարգանաց և վստաՀմխութ: Միաժամանակ՝ 1788 թ. Հունվարի 6–ին տրվել էն նվերներ՝ «Աբգիլ պարոն Հայրապետին տգուցաք Ա /1/ լաս բինիշ, որ էր Հանդուցեալ Յակոբ վար[դապետի] կողպատն, Ա /1/ նոր տօլամայ երկաթեայ: Ի յունվարի Զ /6/ Տնդեանն»: (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 272), N 9:*

6. *«յիշատոյն քրւան» այն ժամանակ Մուհամեդ խանն էր /1784–1803 թթ./, N 9:*

7. *«Մոլպէտ Տայոց» ասելով նկատի ունեին Ախլցխայի Սուլեյման փաշային, N 11:*

8. *«Աառնիա» Էջմիածնի Ս. Գրիգոր Լուսավորչի անվան տպարանում լույս ընծայված «Գիրք ժամագնացութեանց սրբոյ եկեղեցւոյն Հայաստանեայց և կարգաւորութեան տաղմանացն Դաւթի մարգարէի» գիրքն է, որը երկրորդ վերտագրի /«ժամագիրք տաճկի, յորում պարունակէն երեք գիրք սրբոյ եկեղեցւոյս մերոյ ժամակագրութեանց/ պատճառով Ղուկաս Կաթնեցու նամակներում անվանվում է «Աառնիա» կամ «Աառնի ժամագիրք», N 11:*

9. *«Ուռումէլ»–ը կամ «Ուռումէլու երկիրը» Էջմիածնի ամենամնդարձակ թեմերից էր, նրա մեջ մտնող բնակավայրերի մասին տե՛ս «ԴՀՊ»ն. շ., գ. Ա, վավ. N 861, N 11:*

10. *Ուռումէլու նվիրակ Գրիգոր վարդապետը Էջմիածին է Հասնում այս նամակը գրելուց մի քանի օր անց: Նրա վերադարձի մասին վանքի մուտքի դավթարներից*

մեկում, որտեղ նշում էին ամիրաների, առաջնորդների, հոգևոր և աշխարհիկ անձանց բերած ավերները, 1786 թ. հունվարին կատարվել է գրանցում: Ստորև ամբողջությամբ տպագրում ենք այդ ավերների ցուցակը, որը լավ պատկերացում է տալիս այն մասին, թե, ընդհանրապես, ինչե՞ր էին բերում իրենց հետ որպես ամիրայական և այլ վայրեր ուղարկված հոգևորականները.

«Առումեղու նախիջևանի Գրիգոր վարդապետն Թիֆլիզեցի, մինչ ընդ Ջուղայեցի Ստեփան վարդապետին գնացեալ էր, աբեղայ և Ստեփան վարդապետն անդ վախճանեցաւ, սա առաբերեաց զգործ նախիջևանեայն և եկն ի տուր Աթոռս և այս ինչ ընծայ ետ սրբազան Վեհապետին, բացի յաջՀամբուրէն, ի յունվարի 19:

ե /5/ Հալէպի ծիրանի չուխայ, Ա /1/ Համու սպաճայ, Ա /1/ գեամէուռա, Լ /30/ Հատ քէֆէն մահրամայ, Ժ /10/ Հատ փէշկիր՝ Զ /6/ կերպասեայ, Բ /2/ մուճաղամ մահրամայք լաւն, Գ /3/ տէսատ չախու՝ Ա /1/-ն սատաֆակոթ, Բ /2/ տէսատ թղթէ զուխիք բարայ գաղիթ, ե /5/ ջուխա շէնկէլ գանակ՝ սեւակոթ, Ա /1/ Մարտամու զանդ, Ի /20/ շաքար, Ժ /10/ Հատ ամանդր՝ էնկի դիմնեայ, Ա /1/ դէսատ զամչէ գթալ, Ա /1/ զոհմով սապոն, Դ /4/ ջուխա մուշիք, Ա /1/ տէսատ զմուռ, Ա /1/ ամանի տէվէմիակ և Ա /1/ մեծ չօթռայ:

Ի յունվարի ԺԹ /19/:

Միքայէլ վարդապետն, Ագրանայի առաջնորդն, յղեալ էր ընդ ամս Ա /1/ զոհմով մշկի սապոն և Բ /2/ ամանի միակ ուղտոյ /կծիղկ. դիվան, թղթ. 5, վավ. 36, էջ 12/, N11:

11. Վարպետ Հովսեփանը Հովսեփեանցանների նկարչական ընտանիքի ամենանշանավոր ներկայացուցիչներից մեկն էր՝ Հովսեփան-Հակոբի Հովսեփեանցանը /ծավ. 1740 թ. Հռոմում – մահացել է Թիֆլիսում 1801 կամ 1802 թթ./: Էջմիածնում նրա գործունեության մասին տե՛ս «ԴՀՊ» նոր շարքի Ա և Բ գրքերի ներածական հոդվածները, N 11:

12. -13 Անագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 945, N 15:

14. Կարսեցի պիտ. Գեորգ աղայի մասին տե՛ս «ԴՀՊ» ն. շ. Ա գրքի N 3 ծանոթագրությունը, N 33:

15. «Գէօրկին բէկն», «Գեօրկին Սարդարն» կամ «Գեօրկին խանն» Հերակլ երկրորդի որդի Գեորգի արքայազնն էր, Վրաստանի ապագա թագավոր Գեորգի XII–ը /1798–1801 թթ./, N 34:

16. «Սաղիմ»–ը երուսաղեմի կրճատված ձևն էր, N 38:

17. Հուսէյն–Ալին Երևանի խանն էր 1762–1783 թթ., N 43:

18. Գեորգի արքայորդու՝ բերած ավերները գրանցվել են մուտքի մատյանում ավելի մանրամասն ձևով: Ահա այդ գրանցումը.

«Գեօրգին Միրզայ Պարսն որդին ընծայ էր յղեալ՝ Զ /6/ Հատ շայի թաս ընկնաւոր՝ իւրեանց տակուն, շինի, Ա /1/ Հազարան գաւազան՝ գլուխն ասկեաշէնք, Ա /1/ բարայ բռնօթամանն և Ա /1/ ամանն շայ, ի յունվարի 27՝ ձեռամբ Գաբրիէլին /կծիղկ. դիվան, թղթ. 5, վավ. 36, էջ 58/, N 46:

19. Նկատի ունի վրաց Հերակլ երկրորդ թագավորի դեպի Երևան կատարած 1779 թ. արշավանքը, N 52:

20. Ումմա խանի կողմից ղեկավարվող լեռնականները Վրաստանի վրա հարձակվել էին 1785 թ. սեպտեմբերի 17-ին, իսկ ամսվա վերջին նրանք արդեն գտնվում էին Լոռիում (տե՛ս N. Дубровин, История войны и владычества русских на Кавказе, т. II, СПБ, 1886, стр. 141, № 52:

21. Էջմիածնի վանքի ծախսերի մատյանում 1786 թ. փետրվարի 22–ին կատարված մի գրանցումից իմանում ենք հետևյալը. «Հաճիր Մէլիքսեթին մինչ յղեցաւ ի Ղարս ընծայուք առ Միւրէյման փաշայն, գնալն և գալն խարճալ էր ՀՒ /8000/ դ[րամ]ն, որ սոյն օր հաշիւն տեսի» /կծիղկ. դիվան, թղթ. 4, վավ. 1, էջ 343/, N 58:

22. Պետք է կարծել, որ այս նախիջևանցի պիտ. Մովսեսը, որին առաքված է մի «Պատասխան», XVIII դարի Հայ ազատագրական շարժման նշանավոր գործիչ, Հովսեփ Էմինի զինակից և գաղափարակից, Մադրասի Հայրենասիրական խմբակի անդամ. «Նոր տետրակ որ կոչի յորդորակ» գրքի Հեղինակ Մովսես Բագրամյանն է: Հարկ է նշել, որ վերջինիս համար միշտակայան է եղել տիգրացու անվանվելը և այդ, ինչպես և այլ հարցերի կապակցությամբ, նա իր դիցաբանությունն է հայտնել Ղուկաս Կարնեցուն: Կաթողիկոսը հատուկ նամակով փորձել է հանգստացնել պիտին: Նամակը ամբողջությամբ տպագրված է «ԴՀՊ» Դ. հատորում, էջ 559–562, N 67:

23. Սուրաթում բնակվող Սեթ ազգի որդի պիտ. Ավետիսը, որին 1786 թ. փետրվարին օրհնաթեան նամակ է ուղարկել Ղուկաս Կարնեցին, Էջմիածնի նշանավոր մեկենասներից էր. նրա միջոցներով 1787 թ. Ս. Գրիգոր Լուսավորչի անվան տպարանում լույս ընծայվեց «Տօնացոյց սրբազան պատարագի լուսո սարբողութեան սրբոյ Եկեղեցւոյս Հայաստանեայց» գիրքը: Հիշատակարանում ասվում է. «Մանաւանդ յիշեցջիք զՊատուքս Երևանցի և ի Սուրաթ քաղաքի բնակեալ Գրիգոր տոհմաւէր և մեծահարուստ Պարոն Աւետիսն, և զնանգուցեալ Հայրն իւր զՍէթ ազգն. և զՄայրն բարեպաշտուհի, նաև զկենակիցն իւր զՈղորմըդուն, և զդուստրն Մարիամն, և զվաղահասամ զաւակունսն, և զայլ ամենայն մերձաւոր և Հեռաւոր ազգականան նորին՝ զկենդանիսն և զննջեցեալսն: Վասն զի նոյն բարեմիտ պարոն Աւետիքի խնդրանաքն և արդեամբքն տպագրեցաւ տուր Մատեանս ի բարի յիշատակ նմա և նորայոցն», N 70:

24. Հաճամիր աղան՝ Հաճամիր Հաճամիրյանը /1723–1797 թթ./ XVIII դարի վերջերի Հայ ազատագրական շարժման ամենանշանավոր գործիչներից մեկն էր. Մադրասի Հայրենասիրական խմբակի ստեղծողն ու գաղափարական ղեկավարը, նա էր 1771 թ. հիմնել Մադրասի տպարանը և ձգտում էր իր տպագրած գրքերի միջոցով լուսավորել Հայ ժողովրդին, պատրաստել նրան ազատագրական պայքարի: Նա հրապարակել է բուժողա–լուսավորչական գաղափարներով տոգորված հրապարակախոսական գրքեր և երազում էր Հայ–վրացական ուժերի և Ռուսաստանի օգնությամբ ազատագրված Հայաստանում ստեղծել հանրապետական կարգեր. N 71:

25. Երբեմն այդպես էին կոչում 1785 և 1786 թթ. Վրաստանի և Հայաստանի վրա հարձակված լեռնականներին, N 71:

26. «ԼուսաՀոգւոյն» այսինքն՝ Սիմեոն Երևանցի կաթողիկոսին, N 71:

27. Պիտ. Մատթէոսին /Զիլապատան/ ուղարկված այս նամակի Համառոտագրությունը տես ձեռ. N 4481, էջ 174բ: Ավետիսն նշված է, որ նամակը գրված է «ընդ Հասարակ թղթոյն, որք ի վերն գրեցան առ ի Հնդիկս եղեալ մեբաղնեայսն»: Էջմիածնի վանքի նվերների մուտքի մատյաններից մեկում, ուր գրանցվում էին նաև Հեռավոր վայրերում ապրող Հայերի ուղարկած նվերները, կա գրանցում Զիլապատանում ապրող Մատթեոս Հովհաննիսյանից ստացված նվերների մասին, որոնք իր հետ բերել էր Հնդկաստանի նվիրյան եպիսկոպոս վարդապետը: Տարեթիվը չի նշված, համապատասխան այս նամակից հետո են ստացված: Վերևում նշված է. «Ընդկաց երկրի նուիրակ եպիսկոպոս վարդապետի ի յայլմէ բերեալ ընծայքն է, զոր առաւն նշանակեն, ի մուտս ամանակ մեզ եղեալ էր ի յանգեալ Թուին գրելն:

Ի Զիլն բնակեալ աղայ Մատթէոս Յովհաննիսեանն Դ /4/ Թուն կարմիր խառատ, Դ /4/ Թուն սեաւ խառատ, Բ /2/ Թուն ծիրանի խառատ, Բ /2/ Թուն կապուտ խառատ: /կծիղկ. դիվան, թղթ. 5, վավ. 36, էջ 65/, N 74:

28. Կաթողիկոսական դիվանի վավերագրերում հաճախ է հանդիպում այս միրզայի մասին, որն ազգությամբ քուռ երևույթին պարսիկ էր, ընտանիքով ապրում էր էջմիածնում և գրում դիվանատունը անընդհատ բոլոր կարգի պարսկերեն, գուցե և թուրքերեն գրություններ, N 89:

29. Խոսքը վերաբերում է Սուշավայում Հայ Եպիսկոպոսարան Հիմնադրելու Խնդրին: Այդ մասին մանրամասն տես «ԴՀՊ», Ն. շ., գ. Ա, էջ 70, N 101:

30. Նամակը գրելու Հաջորդ օրը վանքի ծախսարարը 1000 դիանով գնում է 2 տիկ՝ Նախիջևանի խանին գինի ուղարկելու Համար և ծախսերի մատյանում գրում Հետևյալը. «ԱՌ /1000/ Բ /2/ տիկ առի վասն Նախջուանայ խանին գինի յղեցաք, զոր ինքն էր խնդրեալ» /Կճղկ. դիվան, թղթ. 4, վավ. 1, էջ 344/, N 104:

31. Մելիք Ավետիքին /Թիֆլիս/ ուղարկված այս նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 175բ, N 107:

32. Ինչպես այլուր, այնպես էլ այստեղ Ափխազիա ասելով նկատի ունեին Իմերեթիան, N 109:

33. Բանը Համառում է նրան, որ Երևանի խանի անունից գրավոր խնդրագիր է ուղարկվում Հերակլ Թագավորին, որով խնդրվում է այդ ներքինուն՝ Ագա Հուսեյնին, դարձնել Երևանի խանի վեզիր: Հերակլը ներքինուն հրավիրում է իր մոտ, խոստանալով շնորհել նրան այդ պաշտոնը: Դա, բան Երևացինին, պատրվակ էր Ամբի խանի գործակալին Երևանից Հեռացնելու Համար, բայց չի Հաջողվում /ЦГВИА, ф. 52, оп. 194, д. №366, л. 162, Համմս. Վ. Գրիգորյան, Երևանի խանությունը..., էջ 123/, N 109:

34. Ղահրամանի մոտ ուղարկվել էին վանքի պիտվորներից Առաքելը ու Դավիթը, որոնց տրված դրամի վերաբերյալ կազմված արձանագրությունից Հայտնի է դառնում, որ նրանք նույն ղազանակով մի քանի անգամ են ուղարկվել Հորդայով. «1786 թ. ապրիլի 14–ին/ Թիֆլիզքի Առաքելն և Դաւիթն քանիցս անգամ ի Հէօրակէլ յղեցաք Ղահրամանի մատ՝ ի կողմանէ լեզկեաց Համբաւ ինչ բերցէն, որոց ետու Է. Է /30–30/ շահի» /Կճղկ. դիվան, թղթ. 4, վավ. 1, էջ 346/: Դրանից Հետո նույն ղազանակով Հորդայլ էր ուղարկվել շուշեցի Յօհան «մուֆանքչին», որին և տրվել է 30 շահի /Կճղկ. դիվան, թղթ. 4, վավ. 1, էջ 346/, N 113:

35. 1786 թ. ապրիլին Ղուկասը Հերակլ Թագավորին գրել է երկու նամակ, որոնց Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 177ա: Կարծում ենք, որ այս նամակը նրանցից մեկի ամփոփումն է: Շ. Հաշխոյանին վերաբերող պարբերությունը Հրատարակել է Ս. Տեր–Ավետիսյանը /«Նյութեր..., էջ 53–54/, N 123:

36. Շ. Հաշխոյանը Հերակլ Թագավորին, ինչպես և Ղարաբաղի մելիքներին և Ղուկաս Կարնեցուն ուղարկել էր Հետևյալ Հրատարակությունները. «Աշխարհացոյց Հայաստանեայցը» /տպ. Վենետիկ, 1778 թ./, «Պատմագրութիւն վարուցն և գործոցն Նադրի շահ Թագաւորին Պարսից Հանեալ ի գրոյ պատմութեան ազգին պարսից արարելոյ յումեմնէ անդ ի ժամս նմա Նստուէ կոչեցելոյ» /թարգմ. անգլերենից՝ Միրզայան Պողոս Ամիկեցի, Մադրաս, 1783 թ./ «Տետրակ որ կոչի նշանակ կառավարելոյ ինչս որոց և առանց կանակ տնջեցելոց», Մադրաս, 1783 թ./, N 123:

37. Ամագրությունների վրա ամիսը գրում էին, բայց շատ Հաճախ բաց էին թողնում օրը, դա դնում էին մաքրագրման ժամանակ և մոռանում էին /ընդունված էլ չէր/ Հետին թվով օրն անպայման նշել ամագրության վրա: Այս նամակը գրված պետք է լինի ապրիլի 29–ից ոչ շուտ, քանի որ նամակի շարունակության /շատ նման է Հետ գրությանը/ մեջ գրված է լեզգիների Աշտարակով անցնելու մասին, որը տեղի է ունեցել ապրիլի 28–ին: Բացի այդ, 1055–րդ էջում գետեղված է մի նամակ՝ «Թուղթ ի Գանձէսայ առ տէր Միքայէլն և իշխանսն վասն լազկեաց ի Աշտարակու գերի տարեալ քանի անձանց», որը ևս գրվել է այս դեպքերի անմիջական տպավորության տակ և թվագրված է ապրիլի 29–ին /տե՛ս վավ. N 134/, N 123:

38. Սանահնեցի պրն. Բեջան /կամ Բեժան/ Արղությանը ռուսահայոց Հոգևոր առաջնորդ Հովսեփ Արղությանի Հարազատ եղբայրն էր, որն ապրում էր Թիֆլիսում և վայելելով վրաց Թագավորի վստահությունը, մշտապես նրա Հանձնարարություններով ուղևորվում էր Երևան և Էջմիածին: Մինչ այդ նա ծառայել է որպես Հրացանակիր գինվոր /Համառոտն Էջմիածնում/: 1786 թ. ապրիլի 20–ին նրա

Հերթական այցելություններից մեկից Հետո վանքի ծախսերի մատյանում կատարվել է Հետևյալ գրանցումը. «Բէջանին Թիֆլիզեցւոյ /որ երբեմն Թիֆանքչի էր/ մինչ Թուղթ էր բերեալ Թիֆլիզոս առաջնորդէն, որոյ անդ տուեալ էին վարձ Ա /1/ Թուման եմ /5000/ տեղոյն դրամ, իսկ ասա մեք ետուք ԳԻ /3000/ ևս տեղոյն դրամ /դիան – Վ. Գ./», /Կճղկ. դիվան, թղթ. 4, վավ. 1, էջ 346/, N 124:

39. Տեր Միքայելին և այլ անձանց /Դանջա/ Հասցեագրված այս նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 177բ: Անհրաժեշտ է նշել, որ այս նամակում Հիշատակվող գերի տարված աշտարակցիներից երկուսը կարողանում են փախչել և վերադառնալ Հայրենիք: 1786 թ. մայիսի 5–ին վանքի ծախսերի մատյանում այդ մասին գրված է Հետևյալը. «Գերի մի աշտ(ա)րակցի ի ձեռաց լէզկեաց փախեալ էր և էին առ մեզ, որոյ խարճի ետուք Լ /30/ շահի ի մայիսի Գ /4/, և մէկ մարդ և ս էին փախստական, որոյ ետու Ը /10/ շահի ամն. ՌՃ» /Կճղկ. դիվան, թղթ. 4, վավ. 1, էջ 347/, N 133:

40. Այս նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 177բ, N 133:

41. Տեր–Շմավոնյան պրն. Մանուելին, Ֆիլիպոսից պրն. Պետրոսին և նրա Թոռ Եսայուն /Թիֆլիս/ ուղղված նամակի սևագրությունները տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1053–1055: Նամակների վերնագրերը սխալմամբ տպագրվել են ԴՀՊ Ն. շ. Ա գրքի 1785 թ. նամակների մեջ /N N 1036–1037/, ուստի տրված է Համապատասխան վրիպակ /տե՛ս ԴՀՊ, Ն. շ. Ա գիրք, էջ 515/, N 137:

42. Արխիվային փաստաթղթերից երևում է, որ Ղուկաս Կարնեցին միաբանների Հետ երևան է գնացել 1786 թ. ապրիլի 22–ին: Փաստաթղթերում բծախնդրորեն նշված է նաև այդ ընթացքում կատարված ողջ ծախսը. «Ի սոյն ամսոյս ԻԲ (22)–ին միաբանք և բոլոր ամենայքն քաշեցուցեալ բերել ետուք Երևան, և անդ կային առուս տասն, խարճ եղև մանրամասնաբար, այսինքն՝ պանդի, սավզու, Թ(9) փոթ տատարի մսի, սոխի, շրեժի՝ Ա(1) թուման ԺԸ (18) շահի» (Կճղկ. դիվան, թղթ. 4 վավ. 1, էջ 347): Այնուհետև մեկ այլ տեղ նշված է, որ կաթողիկոսը Հաճարի, կնդի և Զորագյուղի եկեղեցիների 14 քահանաներին տվել է 7000 դիան (նույն տեղում): Այս և սրանց նախորդող գրանցումներից երևում է, որ կաթողիկոսը Երևանում մնացել է ոչ թե 10 օր, այլ 18 օր՝ «Գնանէին մեր ի յամառատէն և ի գալն ի սուրբ Ա-ծոցս, Առաքան վարդապետ ժամասացին խարճի ետու եմ (5000) ամսոյս 9» (նույն տեղում, էջ 347), N 142:

43. Այս գերի տարվածների մասին 1787 թ. մայիսի 10–ին Ղուկասը Նոխու քահանաներին գրել է, թե «...յորոց ոմանք ապրանն և ոմանք վերադարձան, որն փախստեամբ, և որն դրամով ազատեցումամբ»: Նրանցից մնացել էր միայն Մարտիրոս անունով մի տղա, որին ազատելու Համար, ինչպես երևում է նամակներից, Ղուկաս Կարնեցին գործնական քայլեր է անում, N 143:

44. Պրն. Գեորգին (Վան) գրած այս նամակի Համառոտագրությունը տես ձեռ. 4481, էջ 178ա: Կաուցու և Լին անապատների միաբաններին ուղղված նամակների սևագրությունները տես ձեռ. 4501, էջ 1056–1057: Նրանց վերնագրերը տրված են ԴՀՊ Ն. շ., Ա գրքում (NN 1139–1140), N 145:

45. Քրիչի օղլի մահտեսի Հարություն աղայի եղբայր մահտեսի Սուխիասին և նրա որդի Գեորգին (Ամասիա) ուղղված մխիթարական նամակի սևագրությունը տես ձեռ. N 4501, էջ 1059–1060: Համառոտագրությունը տե՛ս ԴՀՊ, Ն.շ., գ. Ա (N 1141), N 154:

46. Վրաց Թագավորի ներկայացուցիչներ Սուլխան Դիմանին և Միրզա Միսայելին այս ժամանակ տրվել են նվերներ, որոնք դրանցված են էլից մասյանում: «Սուլխան Դիմանին ետուք Ա (1) տոպուզ աթլաս, Ա (1) տոպուզ խառաց և Ա (1) բաղայ սանդր, ի մայիսի ԻԳ (23): Միրզայ Միսայելին ևս՝ Ա (1) տոպուզ աթլաս խառաց և Ա (1) սանդր, ի սոյն օր Երևան յղեցաք Բ (2) կոժ գինով» (Կճղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 272), N 160:

47. Ը. Հաճամիրյանին (Մադրաս) հասցեագրված այս նամակի Համառոտագրությունը, որը բերված է այս գրքում (N 161), տես ձեռ. N 4481, էջ 180ա, N 167:

48. Նվիրակ Իսահակ վարդապետին ուղղված նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 180ա, N 168:

49ա. Հակոբյան Հոհաննեան ազգային (Մուրաթ) ուղղված այս նամակի Համառոտագրությունը դրանցված է N 4481 ձեռագրում (էջ 180ա), N 170:

49բ. Համառոտագրությունը տպված է այս գրքում (N 164), N 171:

50 Թիֆլիսի քահանաներին ուղղված կոնդակի սևագիրը տես ձեռ. N 4501, էջ 1063-1064, վերնագիրը՝ ԴՀՊ, ն.շ., Ա, N 1153, N 176:

51ա Խոսքը վերաբերում է 1785 թ. Կ. Պոլսում հրատարակված «Ծննացոյցին», որը երբեմն անվանվում է «Օրացոյց», N 183:

51բ Այս և հաջորդ (N 186) նամակների լրիվ օրինակները տես ձեռ. N 4501, էջ 969-967: Նրանց վերնագրերը տպված են այս գրքում 195 և 196 համարների տակ: Նպատակահարմար գտանք տպագրելու Իակուտարի Սէլամիա (կոնդակներում՝ Սալմնազա) վիճակի ժողովրդին ուղղված կանոնական կոնդակի թե Համառոտագրությունը (N 190) և թե բուն կոնդակի սևագիր օրինակը (N 197): Տպված են նաև «տատոպիանային» Աբրահամ սրիրային ուղղված նամակի թե Համառոտագրությունը և թե լրիվ նամակը (N 201): Երկու դեպքերում էլ Համառոտագրությունները ինչ որ չափով լրացնում են նամակները՝ լրացուցիչ տեղեկություններ հաղորդելով, N 191:

52 Ալեպցի նավահանգստի (Գիլան) բնակիչներին հասցեագրված այս նամակի վերնագիր-Համառոտագրությունը սխալմամբ տպված է ԴՀՊ ն.շ. Ա գրքում (N 1158), N 199:

53 Հերակլի կողմից Ընդկաստան ուղարկվող այս Հովսեփը՝ 18-րդ դարի երկրորդ կեսի Հայ դիվանագետ, հանրապարհորդ, ազատագրական շարժման մասնակից Հովսեփ Խառիսի Դիմիթեկյանն է: Նա հինգ Հայրապետական կոչումով ծառայել է Հերակլ II-ի և Գեորգի XII-ի արքունիքներում և պաշտոնական ուղևորություններ կատարել Իրան, Ընդկաստան և այլ երկրներ: Հ. Դիմիթեկյանի միջոցով Հերակլը, Հակոբ Համախեցի (1759-1763) և Սիմեոն Երևանցի (1763-1780) կաթողիկոսները նամակագրական կապ են պահպանել Ը. Հաճամիրյանի հետ: Հ. Դիմիթեկյանն է Ընդկաստանից բերել Ը.Հաճամիրյանի հրատարակած «Աշխարհացոյց Հայոց ասացանեայց»-ը, ինչպես և մի քանի դրքեր: Նա էր Ընդկաստան տարել Ը. Հաճամիրյանին իշխանական կոչում շնորհելու մասին Հերակլ II-ի հրովարտակը (Գրիգորյան Վ.Ռ., Նոր տեղեկություններ Հովսեփ Դիմիթեկյանի մասին, «ՊՀԲ», 1979, N 1), N 203:

54 Բացի թվարկված նվերներից, Գեորգի արքայորդուն ուղարկվել է նաև պորիներ, որն ավելորդ են համարել հիշել նամակում: Վերոհիշյալի մասին եղից մատյանում կատարված գրանցումը բերում ենք ամբողջությամբ. «Հերակլ պատրոն(ի) որդի Գեորգիոնին յղեցաք ի Լօռի գալն այս ինչ, ի յուլիսի 17, Ա (1) լաւ սահաթ, որ էր Սահակ վարդապետի յղածն՝ ևս բաղայով միասին, ԻԵ (25) լիտր գինի, ՇՌ(50) լիտր բրինձ և ՓՃ (300) պատիճան՝ ձեռամբ շուշցի Յօհան Թուխարքջուն» (Կղեղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 273): Գեորգիի հետ է եղել նաև Դավիթ Սարգարը, որին ևս ուղարկվել են նվերներ՝ «ԺԱ (21) լիտր գինի, ԱՃ (100) պատիճան՝ ի տոյն օր» (նույն տեղում), պահպանվել է այս նամակի Համառոտագրությունը, որը հրատարակված է այս գրքում (N 211), N 205:

55 Մկրտիչ վարդապետին և Հակոբ վարդապետին (Նոր Ջուղա) հասցեագրված այս նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 183ա: Ս. Տեր-Ավետյանը իր հոդվածում («Նյութեր ...») այս նամակից հրատարակել է մի քաղվածք (էջ 4), N 222:

56 Նամակի սևագրությունը պահպանված է N 4501 ձեռագրում (էջ 1069-1070) և լրիվ հրատարակված է այս գրքում (N 222):

57 Սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1074, N 231:

58 Եղից մատյանում արված գրանցումից երևում է, որ դպրապետ Ս.Դ. Բաղնայեցի թարգմանը թուդամոնթածիգ Գաբրիելի Եղբայրն էր, որին վանքում ավեր է տրվել. «Թիֆլիզ նստող պօղկոմնիկէն թուղթ բերու թօխջի Գաբրիէլի եղբայր Յարութիւնին ադուցաք Ա (1) աթլաս կապոյ: Ի յոգոս. 8» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 273), N 232:

59 Վանքից Էլից մատյանում 1786 թ. օգոստոսի 19-ին կատարված մի գրանցումից երևում է, որ այստեղ Հիշատակված Բայազետցին Ղաբան խալիադարն էր, որը Էջմիածին էր եկել նույն փայտի «քիւրջիպաշի» մնհտեսի Յարութիւնի հետ: Ահա այդ գրանցումը. «Ղարսայ Իսրահիմ փաշայի քիւրջիպաշի մնհտեսի Յարութիւնին ադուցաք Ա (1) մօտ բէնիշ ֆիլտանի, ի յօգոստոս 19, ի դահնայն, որ ընդ փայտի խաղնադարին եկեալ էր ուխտ ի սուրբ Աթոռս» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 273), N 238:

60 Հերակլի որդի Գեորգիին հասցեագրված այս նամակը գրվել է Հայերեն, Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 188բ, N 265:

61 Դավիթ Սարգարին ուղղված միսիսարության նամակը գրվել է Հայերեն, Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 188բ, N 266:

62 Մելիք Ավետիքին ուղղված նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 188բ, N 267:

63 Հերակլ թագավորին Հայերեն գրված այս նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 188բ, N 270:

64 Վասլ թագուհուն ուղղված միսիսարության այս Հայերեն գրված նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4881, էջ 188բ, N 271:

65 Կ. Պոլսի նվիրակ Իսահակ վարդապետը Էջմիածին է Հասնում 1786 թ. դեկտեմբերի 16-ին և երկու օր է անց Հանձնում իր նվերները: Ստորև բերում ենք այդ նվերների ցուցակը.

«Ա (1) լաւ սահաթ մեծ, Բ (2) ծծկաղ շուխայ, Ա (1) ծծկաղ՝ շալի, Գ (3) Հատ վերարացու, Բ (2) շամու ալաճայ, Ա (1) սրմալու մահարայ, Բ (2) իշլամայ խալաթ, Դ (4) Հատ թիրաւ փէշկիր, Դ (4) մուճաճամ, Բ (2) Հատ Մարու փէշկիր, Ժ (10) սրմալու մահրամայք, Բ (2) բաղայ սանդր խաս, Ժ (10) սանդր ևս սրանեղ և փայտ, Գ (3) Հատ լաւ զուգիք, Դ (4) սէաաէ սատաֆ և այլ չախոք, Գ (3) ջուխտ մուշկիր, Բ (2) ջուխտ Հողաթափի կարճով, Բ (2) սէաաէ զմառ, Կ (60) Հատ Հիվի, Բ (2) Հատ էլեխտայ..., Զ (6) գէօղշիկ, Բ (2) գիւրթին, Բ (2) Հատ Մարդամու մեծ շաքար, Խ (40) Հատ մանր շաքար, Հ (70) Հատ մշկի և Հալէպու սապոն, Ա (1) գինոյ շիշէ, Ա (1) արաղի շիշէ, Ա (1) պէյոս փարչ, Դ (4) շիշէ անկարիայ, Բ (2) շուռուբ, Ա (1) շիշէ Տանկաջուր, Գ (3) շիշէ բալամ եաղի, Գ (3) սէաաէ գինի, Ա (1) զուգի շաքարրամայ, Թող զաջահամրոյին, ի գեկ. 16-ին էկն ի սուրբ Աթոռս և ի գեկ. 18 մատոյց Կթղկ. դիվան, թղթ. 5, վավ. 36, էջ 13):

Էջմիածնի վանքի Էլից մատյանում արված մի գրանցումից պարզվում է, որ Իսահակ վարդապետը Կ. Պոլսից վերադառնալուց հետո «առաջնորդ կարգեաց ի սուրբ Գայիանէ» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 124): Նույն գրանցումից, որ

կատարվել է 1787 թ. հունվարի վերջին, երևում է, որ նրան նվիրվել է «Ա (1) գաղէթ փիլոն ... և Ա (1) եաղութ մատանի»: Նույն օրը Իսահակ վարդապետը, ընդունված կարգի համաձայն, «ժամ արաւ, պաշտամանց բաժանեաց, սեղանին հացկերույթն ինքն պատրաստեաց» (Կթղկ. դիվան, թղթ.2, վավ. 11, էջ 124), N 272:

66 Այս նամակը գրվել է դեռևս 1785 թ. մայիսի 22-ին 2 օրինակից, մեկն ուղարկվել էր Հացեաոսիրոջը, մյուսի վրա Հետագայում՝(1785 թ. օգոստոսի 5-ին և Հետո՝ 1786 թ. (ամսաթիվը չի նշված) արվել է լրացում(տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1016), N 288:

67 Ինչպես նախորդ երեք նամակները, այս նամակը ևս կազմվել է 2 օրինակից, սկզբում ուղարկվել է մեկը, Հետո՝1786 թ. լրացվել և ուղարկվել է երկրորդը, N 291:

68 Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4881, էջ 191ա, N 292:

69 Զմյուռնիայում ապրող Ղուկաի կոչեցեալ այրն. Մարգարն, որին շնորհավորում է Ղուկաս Կարնեցին Զմյուռնիայում ռուսական հյուպատոսարանի թարգման՝նշանակվելու առիթով, նույն ինքը Մարգար երևանցին է (հմմ.Ընդ.), մասնագիտ. թարգմանիչ: Ծավել է երևանում, առևտրական նպատակներով կատարել է ուղևորություններ եվրոպական մի շարք երկրներում, կատարել է թարգմանություններ: Հետագայում ապրել է Պետերբուրգում, որտեղ և գրել է Զմյուռնիայում ապրող իր որդուն ուղղված «Կատակագիրը» (Հրտ. Երուսաղեմում, 1853 թ.): Ունի ձեռագիր մի շարք աշխատություններ (տե՛ս Գասնիկ Սահակյան, Կենսագրական բառարան, Հատոր Բ, Երևան, 1981, էջ 302-303), N 292:

70 Պրն. Մարգարին (Զմյուռնիա) Հացեագրված այս նամակի համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. 4881, էջ 190բ, N 292:

71 Կաթողիկոսը կատարում է նրանց խնդրանքը և 1786 թ. դեկտեմբերի 25-ին տալիս կոնդակը:

72-82 Ընդառաջ գնալով նրանց ցանկությանը, կաթողիկոսը նաև տալիս է նվերներ. «Պետրոս նորընծայ եպիսկոպոսին սաղմնայուց ի ձեռնադրելին եպիսկոպոս Ա (1) կանաչ զմրուխտ մատանի եառաք, ի յունվարի Ժ (10), իսկ ի ժամ առնելին Ա (1) չիչաքրու խառայ փիլոն ձգեցաք, ի յունվարի ԺԳ (13): (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2 վավ. 11, էջ 123), N 327:

83 Սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1095-1096, N 331:

84 Նամակը գրված է այն կապակցությամբ, որ Նիկողայոսն ամուսնացել էր անչափահաս աղջկա հետ, իսկ պսակը կատարել էր Դավիթ քահանան, սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1097, N 338:

85 Սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1002, N 339:

86 Սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1003, N 345:

87 Նամակում հիշատակված Զաքարիա բեկը էջմիածնում եղել էր նաև 1786 թ. աշնանը (հոկտեմբեր կամ նոյեմբեր ամիսներին): Նրա միջոցով Ղուկաս Կարնեցին մի ժամացույց էր ղրկել Հերակ թագավորին: Այդ մասին ելից մատյանում գրված է. «Զաքարիայ բէկ վրացւոյն (որ է տէտօֆալի թուն) եառաք Ա (1) բաղայով սահաթ, որ ինքն խնդրեաց, որ էր Սահակ վարդապետի նորոգ յղածից, դեղին թօմպակ և ծաղկեալ: Այս սահաթն ըստ խնդրոյ Հէրակլ պարոնին եառաք, որ այլ որ տանելոյ էր» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 274): Այս անգամ Զաքարիա բեկին տրվում էն նվերներ. «Զաքարիա բէկին եառաք Ա (1) ոծնդուղ սաթլաս, Ա (1) ոծնդուղ խառայ, Ա (1) չոխու և Ա (1) մանրամայ, ի մարտի 26, մինչ Աղայ Մահմատ խանի մոտիցն դարձեալ էր, էին ի տուրք Աթոռս» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 275): Այստեղ ուշագրավ է հատկապես այն հանգամանքը, որ վրաց թագավորը դեռևս 1787 թ. դաշնակցությունների մեջ էր մտել Աղա Մուհամեդ խանի

Հետ, որը նախճել էր ոչ միայն Մազանդարանը, այլև Աստարագը, Գիլանը և իր ուժերը կենտրոնացնում էր իր դիմավոր հակառակորդների՝ Զենդերի դեմ: 1785 թ. նա գրավում է Թեհրանը, Կումը, Կաշանը և Սպահանը (տե՛ս Жизнеописание Ага-Магомет хане Каджара, СПб, 1835, стр. 2-3): Նվաճողական լայն ծրագրեր ունենալով Ընդհակոկասի նկատմամբ, Աղա Մուհամեդ խանն այս տարիներին ձգտում էր լավ հարաբերություններ պահպանել Բաբիլ-Կախեթի թագավորության ու նրան հովանավորող ռուսական պետության հետ: Նրա ռազմատենչ ձգտումները դրսևորվելու էին Զենդերին հաղթելուց հետո, ուստի այժմ նա խաղաղ բանակցություններ էր վարում Հերակլի հետ, որի առաջադրանքով էլ նամակում հիշատակված Զաքարիա բեկն ուղարկվել էր Աղա Մուհամեդ խանի մոտ: Վերջինս բանակցությունների համար իր ներկայացուցչին Զաքարիա բեկի հետ ուղարկել էր Վրաստան: Նրան և նվեր է տրվել և կատարվել գրանցում ելից մատյանում: «Աղայ Մահմատ խանի մարդոյն և նմանապես եառաք, որ ընդ վերնոյն (Զաքարիա բեկի հետ, Վ. Գ.) եկեալ էր «Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 275), N 355:

88 Այդ ժամացույցը Ղուկաս կաթողիկոսն ուղարկել էր փետրվարի 11-ին: Մասին բերում ենք արխիվային համապատասխան գրանցումը: «Հերակլ արքային յղեցաք Ա (1) մեծ բաղայով դեղին սահաթ միանալու (որ էր Սահակ վարդապետի երկրորդ անգամ յղածն(, ի փետր. 11, ձեռամբ չօլախ Աֆդանոլին» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 275), N 356:

89 Հերակլ թագավորից և Գեորգի արքայազնից նամակներ բերող անձանց տրվել էն նվերներ (մեկական հատ ոծնդուղ մահուդ, չոխու և սրբիչներ), որոնց մասին գրվել է ելից մատյանում(Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 275), N 357:

90 Ս. Գևորգ եկեղեցու թեմի անդամներին ուղղված օրհնության և շնորհակալության նամակի լրիվ բնագրի սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1101-1103, N 359:

91 Ս. Գևորգ եկեղեցու նոր գանձապետ Տեր-Մարկոսյան պրն. Հովհաննեսին հասցեագրված նամակի սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1104, N 359:

92 Բայազետի քալանթիար խոջա Զաքարիան վախճանված Հովհան և Միքայել վարդապետների գույքը հանձնել էր Դանիել և Աստվածատուր վարդապետներին, որոնք և դրանք հասցրել էին էջմիածին, տե՛ս սևագրությունը ձեռ. N 4501, էջ 1100-1101, N 364:

93 Ղարսեցի պրն. Գեորգին ուղարկված ընծաների ցուցակին ամբողջությամբ պահպանված է ելից մատյանում: Ահա այն. «Ղարսայ պարսն Գէորգին յղեցաք ձեռամբ շահիր Առաքելին այս ինչ ի յասպր. 29. Ա (1) տամայ կէօկ եախատ մատանի, Ա(1) Հագու կէոմէտատ, Դ (4) հատ Հագու մահրամայք՝ զոմաշ և կտաւ, Ա(1) հատ բաղայ զոմի ապնի, Ա(1) չինի սափրատ իր տակոմն, Ա (1) սօլու իր տակոմն և զսփայոմն՝ խառէթրմեան պատկերաք, Ա(1) գինւոյ թաս իր տակոմն պատկերաք, Բ(2) հատ արագի թաս, Բ(2)չինի մազի թաղարք՝ Ա(1)-ն մեծ և մէկն փոքր» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 275), N 390:

94ա Նպատակահարմար գտանք հրատարակել նաև նամուսեցի մահտեսի Սարգսին և մահտեսի Հակոբջան աղաներին ուղղված նամակի սևագրության վերնագիրը ևս, որը պարունակում է լրացուցիչ տեղեկություններ (N 400), N 396:

94բ Սահակ աղային ուղղված նամակի համառոտագրությունը ևս հրատարակված է այս գրքում(N 402), N 400:

94գ Կոնդակի սևագրության լրիվ տեքստը տպված է Իվանի այս Հատորում 412 համարի տակ, N 404:

95 Մելիք Ադամի որդի մելիք Մեհթիում բեկին գրված ֆառմանի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 208ա, N 407:

96 Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 208ա, N 408:

97 Իսրայել կաթողիկոսից ֆառմաններ բերողներին ներներ են տրվել վանքում: Այդ մասին ելից մատյանում կարդում ենք. «Իսրայէլ կաթուղիկոսէն թուղթ և մանաւանդ բերող Յարութիւն և Քիւրան մորդկանց ագուցաք ԱՀ (1-1) մահուտ կապույտ, ի մայիսի 25 (Կծղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 276), N 409:

98 Աղվանից Իսրայէլ կաթողիկոսին հաձեւագրված ֆառմանի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 208բ, N 409:

99 Մելիք Հաշտաղարին ուղղված ֆառմանի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 208ա, N 413:

100 Երևանցի ասկերիչ Իսրայելի անունը հիշատակված է վանքի ելից մատյանում, քանի որ մեռնի ատև պատրաստելու համար գրան տրվել են մի շարք նվերներ և բավականին մեծ գումար՝ երեք թումանի: Ահա այդ գրանցումը. «Իսրայէլին Զարկեար, մինչ բերաք սրբալոյս մեռնի ատեն չինելոյ, որոյ եառաք այս ինչ ընծայ բացի ֆառմէն. ի յունիսի ի /20/, թէպետ ի յունիսի 15 աւագտեցին, զոր ի մայիսի Իե /25/ սկիզբն էին արարեալ. Ա /1/ ոծնդուղ ամբառ, Բ /2/ մահրամայք՝ քեփէն և զոմաշ, Բ /2/ չամու սատափակոթ, Ա /1/ թղթէ զոլի և Դ /4/ մշկի ապուռ: [Բացի] Գ /3/ թումանն ֆառմէն» /Կծղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 276/: Այս ֆառմանի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 210բ, N 426:

101 Ժամագործության արհեստը սովորելու համար Կարին ուղարկվող այս Գեորգին վանքի ելից մատյանում համարվում է ոսկերիչ Իսրայելի քրոջ որդին: Մինչև մեկնելը գրան տրվել է նվեր: Այդ մասին գրանցվել է հետևյալը. «Ոսկերիչ Իսրայէլի քեռ որդի Գէորգին ագուցաք Ա /1/ մահուտ բինիշ ի յունիսի 10, մինչ գնայր ի Կարին աստահատի աշակերտ լինիլ» /Կծղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 276/, N 426:

102 Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 211ա, N 434:

103 Կարինի իշխաններին ուղղված ֆառմանի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 215ա, N 462:

104 Ս. Նահապետի վանքի /Համ/ օգտին ժողովարարության թույլատրող կոնդակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 216ա, N 466:

105 Ը. Հաճատրյանը ուղղված այս ֆառմանի սկզբի մասը (վերնագիրը) հրատարակված է Ս. Վ. Տեր-Ավետիսյանի «Նյութեր Ընդկատանի Հայ գաղութի պատմության համար» աշխատության մեջ, էջ 55-56, N 476:

106 Մադրաս ուղարկված միսիթարության ֆառմանի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 218ա, N 482:

107 Հօգուտ Կոտուց անապատի տրված ժողովարարական կոնդակի Համառոտագրությունը /ձեռ. N 4481, էջ 222ա/ բերված է այս գրքի մեջ /N 493/, N 489:

108 Ղարաբաղի Իբրահիմ խանը նախճղական ձգտումներ ուներ ոչ միայն Նախիջևանի, այլև Երևանի նկատմամբ: 1787 թ. մայիսի սկզբին Հերակ երկրորդը գնեերալ Պ. Պոտյոմկինին հաղորդել է, որ Խոյի խանը Ավարայի Ումմա և Ղափաբաղի Իբրահիմ Խալիլ խանի հետ միասին որոշել են գրավել Երևանը /A.P. Новичев, Россия и арм. освободительное движение в 80-х годах... стр. 182./ Իբրահիմը դրանից առաջ կամենում էր նվաճել Նախիջևանը, որը Հապավորության կապը ավելի հեշտությամբ իրականացնելու Երևանի դրավումը: Նա պահպանում էր իր կապերը թուրքական արքունիքի հետ և օգնություն ստանում Պոռնից: Գեղապետ Ս. Բուռնաշևի 1787 թ. փետրվարի 25-ի զեկուցագրում, ուղղված Պ. Պոտյոմկինին,

ասվում է, որ նույն թվականի փետրվարին, երբ ռուսական և վրացական զորքերը Ղազախում ու Համշադինում ճնշում էին Վրաստանի դեմ սկսված ապստամբությունը, Ղազախի գյուղերից մեկում Հայանաբերվում է Իբրահիմի ֆառմանը թուրքական սուլթանին, որը գնդապետը թարգմանության հետ միասին ուղարկում է Պ. Պոտյոմկինին /ЦГВИА, ф. 52, оп. 194, д. N 316, ч. 1, л. 10// տե՛ս նաև Վ. Գրիգորյան, Երևանի խանությունը..., էջ 130-131/:

Այս ֆառմանով Իբրահիմ խանը Հպատակություն է հայտնում թուրքաց սուլթանին և գրում, որ ինքը սուլթանի սպասին է, պատրաստ է կատարելու նրա բոլոր հանձնարարությունները և իր կյանքը զոհելու իրենց Հավատի պաշտպանության համար: Նա սուլթանից օգնություն է խնդրում և հայտնում, որ եթե այդ մասին իրեն հույսեր տրվեն, ապա ինքը Հապավորություն կոնսեանա ոչնչացնելու իրենց Հավատի թշնամիներին /ЦГВИА, ф. 52, оп. 194, д. N 316, ч. 1, л. 10 с об/. Իբրահիմը ֆառմանը ուղարկել էր իր վեզիր մոլլա Հասանի հետ և հանձնարարել նրան իր մուտքությունների և ստեղծված կացության մասին բանավոր ձևով իրազեկ պահել սուլթանին: Ֆառմանին կցված է եղել նաև մի մատուր թուղթ Իբրահիմի կնիքով, որպեսզի պահանջի դեպքում մոլլա Հասանը Հավատավորության ունենար թուրքերի հետ Իբրահիմի անունից պայմանագիր կնքել /նույն տեղում/, N 494:

109 Թոխաթի առաջնորդ Հովակիմ վարդապետին գրած ֆառմանի Համառոտագրությունը տես ձեռ. N 4481, էջ 224ա, N 511:

110 Ս. Նահապետի վանքի միաբաններին և թեմականներին գրած ֆառմանի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 224բ, N 512:

111 Նոր Ջուղայի Ս. Ամենափրկիչ վանքին տրված կոնդակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1235-1237, N 514:

112 Թավրիզի երկրաշարժի կապակցությամբ գրված միսիթարության կոնդակի լրիվ տեքստը (վերցված N 4501 ձեռագրի 1139-1141 էջերից), տպված է այս գրքում /N 497/, N 515:

113 Թավրիզի այս երկու քահանաներին ուղղված ֆառմանի սևագրությունը գտնվում է N 4501 ձեռագրի 1237-1238 էջերում, վերնագիրը տպված է այս գրքում /N 528/, N 517:

114 Ասպրոց Մատթեոս կաթողիկոսին գրած ֆառմանի սևագրությունը տես ձեռ. N 4501, էջ 1146-1147: Լրիվ տպագրված է այս գրքում /N 528/: Էջմիածնի վանքի մուտքի մատյանում այս ժամանակ /1787 թ./ կատարված մի գրանցումից երևում է, որ Էլիազ ասորի եպիսկոպոսը, չնայած եկել էր ժողովարարական կոնդակ ինդրելու, բայց դատարկաձեռն չէր ժամանել և ֆառմաններ էր բերել վանքին: Ասորև բերում ենք այդ գրանցումը.

«Ասորի Էլիազ անուն եպիսկոպոս մի ի Տիգրանակերտու եկեալ այսինչ ընծայ եառ. Դ /4/ Հալապի և կէս ֆիլիմանկ չոխայ, Ջ /6/ Հալապի խառայ, Ա /1/ կէոմէառս, ԺԲ /12/ գդակ շաքեար, ի Հոկ. 20» /Կծղկ. դիվան, թղթ. 5, վավ. 36, էջ 58/:

Իսկ երբ նա վերադառնում էր, ընդունված սովորության համաձայն, վանքում նրան նվերներ են տալիս և ելից մատյանում այդ մասին կազմում ստորև բերվող հակիրճ արձանագրությունը.

«Ասորոց Էլիազ եպիսկոպոսին ագուցաք Ա /1/ շալի լաւ ֆարաճայ՝ աթթառ քեօսայով, Բ /2/ հատ Հնդու զոմաշ մահրամայ և Ա /1/ բաղայ սև զոլիի եառաք ի Հոկ. ելն: Սա իբրեւնց Մատթէոս կաթուղիկոսէն թուղթ էր բերեալ և կոնդակ ինդրէր՝ յօդնականութիւն իւրեանց, որ և եառ որքան Վէհապետս մեր բան ինդրոյ յիշեալ կաթուղիկոսին» /Կծղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 125/, N 521:

115 Ժողովարարական կոնդակի սևագրությունը տե՛ս ձեռ. 4501, էջ 1331–1332, լրիվ տպագրված է այս գրքում՝/N 520/, N 522:

116 Հ. Արղությանին Հասցեագրված Դամասկի Համաուռարքությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 226բ, N 532:

117 Մելիք Աբովի ուղարկած մարդուն՝ Հարությունին այս նույն օրը, ընդունված սովորության համաձայն, նվեր է տրվել և այդ մասին նշվել էլից մատյանում: «Մելիք Ապովի Յարությին մարդոյն ագուցաք Ա /ւ/ մահուտ կապայ ի նոյ. 3: Ընդ սմին յղեցաք Հնդու եկեալ Շամիր աղայի ամանաթէքն ի սոյն օր» /Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 278/: Այս դամասկի որոշ քաղվածքներ հրատարակված են Ս. Տեր–Ավետյանի, «Նյութեր Հնդկաստանի Հայ գաղութի պատմության համար» աշխատության մեջ /էջ 56/, N 533:

118 Էջմիածին էր եկել Նախիջևանի մելիք Հովսեփը՝ շուշեցի Առաքելի հետ, որին այս նույն օրը Հոյեմբերի 5–ին տրվել է նվեր՝ «Ա /ւ/ մահուտ կապայ». էլից մատյանում նաև նշվել է, որ տեր Կարապետը առաջարդ է նշանակվել և մեկնել նրանց հետ /Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 278/: Կոնդակի սևագիր բնագիրն ամբողջությամբ տես N 538, N 535:

119 Բաղեշի չորս եկեղեցիներին ուղղված կոնդակի Համաուռարքությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 228բ, N 545:

120 Բաղեշի Հիպգրակատար Ս. Աստվածածնի առաջնարդ Բարսեղ վարդապետին ուղղված այս դամասկի Համաուռարքությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 228բ, N 546:

121 Էլից մատյանում արված մի գրանցումից երևում է, որ Ախալցխայի գործակալ պրն. Պալին մեռակ չէր եկել Էջմիածին: Նրա հետ էին նրա որդին ու ուն Սիմոն, որոնց բոլորին նվերներ են տրվել և այդ մասին համապատասխան գրանցում կատարել էլից մատյանում. «Ախլցխայի պարոն Պալուն ագուցաք Ա /ւ/ մահուտ ծիրանի բինիշ, որ ե /ց/ Հալէպի մահուտից դուրս եկէն, իսկ Սիմոնին և Պալու ազային՝ Ա Ա /ւ, ւ/ ֆիրմանով կտրմիր գեհակ էտուք, ի նոյեմբերի 29» /Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 278/, N 547:

122 Յովհեպոս–ը կրճատ ձևն է 1787 թ. Էջմիածնի Ս. Գրիգոր Լուսավորչի անվան տպարանում լույս ընծայված Հանրայ գրքի. «Գիրք պատմութեանց Յովհեպոսի Երզնկացւոյ արարեալ յաղագս Պատերազմի Հրէից ընդ Հռովմայեցիս, և աւերման Երուսաղէմի»: Մյուս վերնագիրն է՝ «Պատմագիրք արարեալ Յովհեպոսի Երզնկացւոյ յաղագս պատերազմին Հրէից ընդ Հռոմայեցիս, և աւերմանն Երուսաղէմի և Տաճարին Հոյ», N 565:

123 Սաղմոսը լույս է տեսել Էջմիածնի տպարանում 1787 թ.: Լրիվ վերնագիրն է՝ «Սաղմոս Դաւթի: Որ և կոչի Սաղմոսարան», N 98, N 565:

124 Հերակլ Թագավորին Հասցեագրված Դամասկի սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1248–1249, այն լրիվ տպագրված է այս գրքում /N 576/: Համաուռագրության մեջ Ուռհայոմի վերաբերյալ ասվածը /«զմի լաւ խիրայ տուեալ. ուղևորացայ»/ Հաստատվում է էլից մատյանի նյութերով: Այնտեղից իմանում ենք, որ նվիրվել է «զէրպապ կապայ»: Ամբողջությամբ բերում ենք այդ մասին 1787 թ. դեկտեմբերի 14–ին կազմված Հակիրճ արձանագրությունը. «Միրզայ Գէօրգիսի որդի Ռատամին ագուցաք Ա /ւ/ զէրպապ կապայ, իբրու սգահանէք, որ սորա Հայր միրզայ Գէորգիսն վախճանեալ էր, ինքն երևան էր: Հերակլ պարոնն թուղթ էր գրել, թէ սրբազան Վեհապետին կոչեցեալ առ քեզ զիչէալ տղայն և միսիթարեցեալ և այլն: Ի դեկ. 14» /Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 279/, N 569:

125 Հերակլի որդի Վախթանգին գրած Դամասկի սևագրությունը պահպանված է N 4501 ձեռագրում /էջ 1345–1346/, որն ամբողջությամբ հրատարակվում է այս գրքում/N 577/, N 570:

126 Եղբոր մահվան կապակցությամբ Միրզա Միսայելին 1787 թ. դեկտեմբերի 14–ին նվերներ են ուղարկվել, որոնք գրանցված են էլից մատյանում. «Միրզայ Միսայէլին յղեցաք Ա /ւ/ ուշնուզ սինաս, Ա /ւ/ ուշնուզ խառայ վասն եղբօրն սգահանէք, ի դեկ. 28, ձեռ[ամբ] վերոյ Ռատամին» /Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 279/, N 571:

127 Ս. Հաճամիրյանին ուղղված Դամասկի սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1151–1152, այն լրիվ տպագրվում է այս գրքում/N 580/, N 572:

128 Սուրաթում էջմիածնի գործակալ այս «Յօհաննջան ազան» այն նույն անձն է, որի միջոցներով 1787 թ. Էջմիածնում հրատարակվել է «Սաղմոս Դավթի, որ կոչի Սաղմոսարան» գիրքը: Նրա հիշատակարանում գրված է «յիշեցիք զծերունազարդ և գթասիրասէր Յօհաննջան ազայն Յակոբեան, որ ի Սուրաթ քաղաքն բնակի, և զհանգուցեալ Յուզան եղբայրն. և գթասիրասիրտուհի կենակիցն, և զհամեստ գաւակսն և զայլ ամենայն ազգայինս նորին զկենդանիսն և զննջեցեալսն», N 573:

129 Հերակլի կողմից Գյանջայի վրա իրագործված արշավանքի պատճառների, նախապատրաստության, ընթացքի և հետևանքների մասին մանրամասն տե՛ս P.H. Bouturlin, Russie ..., стр. 184-186, N 578:

130 1787 թ. օգոստոսի 19–ին Իշխան Գ. Ա. Պոտյոմկինը հրաման է տալիս Վրաստանում եղած ռուսական երկու գումարտակը վերադարձնել Ռուսաստան, քանի որ սկսվել էր ռուս–թուրքական պատերազմը և ռուսների ներկայությունը Վրաստանում նպատակահարմար չէր գտնում: Չնայած այն բանին, որ Հերակլը, ինչպես և Ղարաբաղի մելիքները /Աբովը և Մեջլումը/, խնդրում էին գնդապետ Ս. Բունեաշովին ռուսական գումարտակներով էլի մի առ ժամանակ մնալ Գյանջայի տակ, բայց Ս. Բունեաշովը չի համաձայնվում, ուստի և սեպտեմբերի 18–ին ռուսական և վրացական զորքերը, նրանց հետ միասին վերը հիշված մելիքները գնում են Վրաստան (տե՛ս Ս. Ռ. Հովհաննիսյանի վերոհիշյալ աշխ., էջ 188/, N 582:

131 Ամեա Սեֆյանը նույն Ամեխա Սեֆյանն էր, որի միջոցներով Էջմիածնի Ս. Գրիգոր Լուսավորչի անվան տպարանում 1787 թ. լույս է ընծայվել «Խորհրդատետր որթոյան պատարագի ըստ արարողութեան սրբոյ Եկեղեցւոյ Հայաստանեայց» գիրքը: Նրա հիշատակարանում կարդում ենք. «Մանաւանդ՝ յիշեցիք զՋուղայու երևելացի և ի Սուրաթ քաղաքի բնակեալ Բրխատասէր և մեծահաւատ Պարոն Ամեխան, և Հանգուցեալ Հայրն իւր զՍէթ ազայն, և զմայրն բարեպաշտուհի նաև զկենակիցն իւր զՈղոլըմն, և զդուստրն Մարիամն, և զվաղահասեալ զաւակսն և զայլ ամենայն մերձաւոր և հեռաւոր ազգականսն նորին՝ զկենդանիսն և զննջեցեալսն», N 582:

132 Կ. Պոլսի ՆՎիրակ Մինաս վարդապետի գրած այս Դամասկի Համաուռագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 235ա, N 585:

133 Նամակի մեջ ասվում է, որ Աստուածատուր աղա Ապրոյանն իր Հակոբ և Պետրոս որդիներին ուղարկել է Ամստերդամ «վասն ուսանելոյ զդիտութիւն և զսահմանս վաճառականութեան (ձեռ. N 4501, էջ 1351): Այս Դամասկի Համաուռագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 235բ, N 590:

134 Ջուղայեցի մահտեսի Խաչիկ ազան իր ծախսով Էջմիածնում տպագրել է ոչ միայն «Առեսի ժամագիրքը», այլև Հովսեփոս Երզնկացու «Գիրք պատմութեանց»–ը, որի հիշատակարանում կարդում ենք. «Եւ մանաւանդ՝ յիշեցիք զնահատելոյ Ջուղայեցի Քրիստոսասէր և բարեպաշտ մահտեսի Խաչիկ ազայն, և

զՏեսղան իւր զՊօղոս և զՄԷՀբրաէն, և զբոյն իւր զՀոխիսիմէն, և զկէնակիցն իւր զՓէրիհան զն և զդուստրն Յօղհաննայ, և զայլ ամենայն ազգայինս իւր զկէնդանիսն և զինչեղէնսն»: Ջուղայեցի Խաչիկ ազան միջոցներ էր տրամադրել նաև Էջմիածնի վանքի նորոգման համար, որի մասին տե՛ս այս գրքի ներածական բաժինը, N 592:

135 Ինչպես այլ տեղերում, այստեղ էլ Պարսն–ը վրաց թագավոր Հերակլ երկրորդն էր, N 595:

136 Արևելքի Ոսկեայան պետն. Մինասին /Հալեպ/ գրած նամակի համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 243, N 612:

137 Կ. Պոլսի Հայ սրհեստավորներին և նրանց համքարությանն ուղղված նամակի սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1158: Իսկ թեքիրդաղցի դերձակներին հասցեագրված նամակի բնագիրը տե՛ս Կթղկ. դիվան, թղթ. 244, վավ. 280, N 613:

138 Վրաց Թարէջան թագուհուն ուղղված նամակի համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 243բ, N 619:

139 Մելիք Մեհդումին որդու մահվան կապակցությամբ «որպէս սգահանէք» ուղարկվել էն նվերներ: Բերում ենք այդ կապակցությամբ կազմված փոքրիկ արձանագրությունը. «Մէլիք Մէհդումին միսիթարութիւն և սգահանէք յղեցաք վասն որդւոյն իւրոյ, որ ի Թիֆլիզ վախճանեալ էր, Ջ /6/ գազ Ֆռանկի կարմիր աթլաս, Ա /1/ զալաքեար չիթ, Ա /1/ Հանեւ ալաճայ, Բ /2/ չոխաւ և Բ /2/ մահրամայ ի մարտի ԺԲ /14/: Ձեռ/ամբ/ մէլիք Մինասի որդի Թադէոսին» /Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 280/, N 617:

140 Էջմիածնի հորա Հովհաննեսին ուղղված պատասխան նամակի համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 243բ, N 625:

141 Նամակում շոշափվող հարցերի մասին /դեպի Նախիջևան արշավանքի և այլն/ ավելի մանրամասն տե՛ս մեր Երևանի խանության պատմության 131–138 էջերը, N 626:

142 Հ. Արղությանին գրած նամակի համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 291բ, N 627:

143 Հաճի Պապա կոչեցյալ մահտեսի Հակոբ Եփրիկզատե Թրիքորյանին ուղղված նամակը թվագրված է 14 ապրիլի 1788–ին, սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1363–1364, N 653:

144 Պրն. Ստեփան նույն ինքը Ստեփան Տեր–Սահակյանն էր՝ «Արարատյան դեսպանը», որը 1784 թ. ուղարկված էր Ռուսաստան՝ ռուսական կառավարության հետ բանակցելու Երևանը, և ընդհանրապես, Արևելյան Հայաստանը պարսից լծից ազատագրելու համար: Նա տիրացու Ավետիքի հետ դուրս էր եկել Երևանից 1784 թ. օգոստոսի սկզբին, եղել էր Ղուկաս Կարնեցու մոտ՝ նրանից առաջել նյութական օգնություն և հանձնարարական նամակ՝ ուղղված Հերակլ II–ին, որով կաթողիկոսը խնդրում էր Ստեփանին ուղարկել Ռուսաստան: Հերակլը կատարում է կաթողիկոսի խնդրանքը՝ և իր հերթին հանձնարարական գրով ուղարկում նրան գեներալ Պ. Պոտյոմկինի մոտ, իսկ վերջինս էլ Ստեփանին ճանապարհում է Պետերբուրգ՝ իշխան Գ. Ա. Պոտյոմկինի մոտ: Ստեփանը տարել էր Երևանի Հայերի նամակները եկատերինա II–ին և իշխան Գ. Ա. Պոտյոմկինին: Նա տանում է նաև Հ. Արղությանի ուղարկած Հայ–ռուսական պայմանագրի նախագիծը, որպեսզի դրանով դիմի ռուսական իշխանություններին / ԱՐՎԱ, փ. 52, օտ. 194, ա. N 331, կ. VII, ա. 69 ս օճ/: 1784 թ. հոկտեմբերի 24–ին Հ. Արղությանը Ստեփանին Աստրախանից նամակ է գրում և հայտնում. «... դու գէֆութատ, այսինքն դեսպան և կամ միջնորդ ես յերևանու, այլև բոլոր ազգին Հայոց և ողորմելի մէլիքացն Ղարաբաղու, որք միշև ցայսօր

լցին ազատական յականջս դուցա և մեր... ահա հասել է ժամ կամ փառաւորեցի ազգ մեր, կամ կանդնեցի բան ծերուձոյն, և կամ անկեալ գլորեցի...» /Ձեռ. N 4496, էջ 238/: 1784 թ. դեկտեմբերի 18–ին Ս. Տեր–Սահակյանը դիմում է Պ. Պոտյոմկինին, իսկ 1785 թ. փետրվարի 17–ին զեկուցագիր ներկայացնում նրան, որով հայտնում է, որ Արարատյան Երկրի Հայերը երազում են ազատագրվել պարսից լծից և օգնություն են խնդրում / ԱՐՎԱ, փ. 52, օտ. 194, ա. N 331, կ. IX, ա. 98 ս օճ/: Իշխան Գ. Պոտյոմկինը լավ է ընդունում Ստեփանին, հույսեր տալիս նրան, բայց տարբեր պատճառներով ռուսական արշավանքը հետաձգվում է: Դրանից հետո էլ իշխան Գ. Պոտյոմկինի որոշմամբ Ստեփան Տեր–Սահակյանը մնում էր Պետերբուրգում, քանի որ Արևելյան Հայաստանի ազատագրումը դեռևս օրակարգի մեջ էր և սպասում էր իր լուծմանը /Ս. Տեր–Սահակյանի դեսպանության մասին ավելի մանրամասն տե՛ս A.P. Новичев, Россия ... стр. 118-121, 170-171, Վ. Ն. Դրիգորյան, Երևանի խանությունը..., էջ 106–111/, N 668:

145 Նախկին զորապետ Սարգսի որդին նույն ինքը ռուս գեներալ Պավել Սերգեևիչ Պոտյոմկինն էր, որին փոխարինել էին Պ. Գ. Տեկելին և Ի. Պ. Գուրյեւը, N 668:

146 «Ասարդաբեան տպագիր Գրիգորը» Հայոնի Հրատարակիչ, թարգմանիչ և բառարանագիր Գրիգոր Խոջամալի Ասլդայրյանն է, որը 1780 թ. Լոնդոնից տեղափոխվել էր Պետերբուրգ և մեկ տարի անց լույս ընծայել Ռուսաստանի Հայ տպագրության երախայրիքը՝ «Տետրակ Ալբբենականաց»: Դրա մի քանի օրինակներ Հ. Արղությանն ուղարկել էր Էջմիածին: Գ. Խոզալյանը հեղհեղում էր, Լոնդոն էր մեկնել 1770 թ. և փորձել էր տառեղել հայկական տպարան: Ի վերջո նա ձուլել է տպիս Հայերեն տառեր և 1780 թ. «Բառանոթիւն Հաւատոյ» գիրքը հրատարակում անդլիական տպարանում: Այդ տառերը նա բերում է Պետերբուրգ և «Ալբբենականաց» բացի հրատարակում մի շարք այլ գրքեր: Մահացել է 1787 թ.: Հետագայում Հ. Արղությանը այդ տպարանը տեղափոխում է Նոր Նախիջևան, իսկ հետո՝ Աստրախան, N 668:

147 Պոլսեցի տպագիր Պողոսը Հայոնի տպագրիչ Պողոս Արապյանն էր /1742–1835 թթ./, որը իր երկար կյանքի ավելի քան 70 տարիների ընթացքում զբաղվել է տպագրության գործով: Նա էր, որ պայմանագիր կնքեց Հերակլ II թագավորի հետ /1770 թ./ վրացական տառեր ձուլելու և տպարան տեղափոխելու համար: Դրա մասին տե՛ս ԴՀՊ գ. Ա, ս., շ., Ցնթ. N 111, N 668:

148 Հովհաննես տյան Հովհաննես Աղազարի Լազարյանն էր /1735–1801 թթ./, Հայ տպագրական շարժման նշանավոր գործիչ, N 668:

149 Համառոտագրությունից իմանում ենք, որ այս նամակը ուղարկվել է մայիսի 11–ին թիֆլիզեցի պետն. Եսայու միջոցով, N 668:

150 Հ. Արղությանին գրած նամակի համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 250բ–251ա, N 674:

151 Սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1365–1366, N 680:

152 Հարկ պլսյն ուղարկված օրհնության նամակի համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 254ա, N 686:

153 Նոր Ջուղայի Ս. Ամենափրկիչ վանքի օգտին տրված ժողովրդական կնդակի համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 254ա, N 692:

154 Ս. Կոնստոսի վանքին տրված կնդակի սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1375–1376, N 695:

155 Սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1277, N 698:

156 Այս շրջագայության ժամանակ Ղուկաս Կարնեցին Հուլիսի վերջերին իջևանել է նաև Առինջ գյուղում և երկու օր մնացել այնտեղ: Գյուղի մեիք Աբբասհաս և

երկու քեհիաուգանեբը պատշաճ ընդունելության են ցույց տալիս կաթողիկոսին: Առաջինն ընծայում է պան մի լավ ձի: Վերահիշյալ անձանց այս կապակցությամբ տրվել են նվերներ և դրամ: Ստորև հրատարակում ենք այդ մասին կազմված արձանագրությունը. «Մելիք Աբրահամն, որ պատիւ արաւ և Ա /1/ լաւ ձի քաշեց սրբազան Վեհապետին, քանի որ ի ձմռնջ գեօղն էաք, գարի, դարմանն և այլ ուտելիքն իրեանք պատրաստեցին: Բ /2/ օր մնացաք ի ձմռնջ գեօղն և անտի յերանելն մեր եւթը անդ երիցն ի միասին, այսինքն մէ/իք/ Մէլիքնազարն և Աղամալին Ա /1/ ամէնս կապայ Մէլիքնազարն ադուցաք, ե /5/ գազ չիչաքրու թէլլի ամէնս, Գ /3/ գազ խառայ, Ա (1) ոծնղուղ մահուտ, Զ (6) հատ հնդու և քեթէն մահրամայք, Գ (3) սատաֆ չախուք, Գ /3/ զուռի, Զ /6/ մչկի սապան, թող զնազան ինքեանց և ուզբարաց: Ի յուլիսի էլն Ռոմնջ դիւղի Բ /2/ քեհիաուպաշին՝ Բ /2/ մահուտ կապայք, ի սոյն օր» /կճղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 281/: Այնուհետև Ղուկաս Կարնեցին վիճում է Քանաքեռում, Արզնիում և այլ գյուղերում, որտեղ ևս լավ ընդունելության է արժանանում գյուղացիների կողմից: Ի նշան շնորհակալության, կաթողիկոսը բաշխում է նվերներ, որոնք գրանցված են ելից մատյանում: Այդ հարկիր արձանագրությունները արժեքավոր վկայություններ են վերահիշյալ գյուղերի, նրանց բնակիչների և ղեկավար մարդկանց մասին:

«Աչքդ Խաչիպապին ադուցաք Ա /1/ զատուք կապայ. ի յօգս. 5, ի Քանաքեռ:

Իզմայիլի Գաբրիէլին, որ պատիւ արար ի վերայ քառասնակեան աղբէրն և Ա /1/ ձի ևս ընծայեաց սրբազան Վեհապետին, որոյ եւթը ընդ եղբօր իւրոյ Յոհաննիսին այս ինչ. Ա /1/ խառայ կապայ Յօհաննէսին ադուցաք, ե /5/ գազ չիչաքրու թէւի ամէնս, Գ /3/ գազ խառայ, Բ /2/ գազ մահուտ, Դ /4/ մահրամայ, Բ /2/ չախու, Բ /2/ զուռի, Գ /3/ սապան, թող զնազան: Ի յօգ. 19»:

Նվերներ են տվել նաև յուզբաշի Գաբրիելի մեծ եղբայր Ստեփանին ու իր տղային, Արզնու մելիք Պողոսին ու իր եղբորը. «բարձաբեցաց», «Պաշ գիւղացւոց», «Ամրամսեցւոց», «Ծագ գիւղացւոց», «Գեամբիսեցի Աղասուն և միւս քեանխուսուրքին», «Արկուռու քեանխիաուպաշից, Յովակիմին և Ղազարին»:

Մելիք Աբրահամին նվիրում է մի լավ ժամացույց /«գինն էր Զ /80/ զուռուշ»/ քանի որ նա ամբողջ ժամանակ ուղեկցել է Վեհափառին. «սա սրբոյն ասուրքս ընդ մեզ շրջեցաւ ուրուբք գնացաք» /կճղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 281–282/, N 704:

157 Էջմիածնի խազողի այգիները գտնելության եկած մուզանցի ազանեներից մեկի ազատության մասին շատ հետաքրքրական տեղեկություն կա Հարությունի Աբսարատյանի ինքնակենսագրության մեջ, N 758:

158 Կ. Պոլսի Նվիրակ Մինաս վարդապետին գրած նամակի սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1181–1184, N 758:

159 Իբրահիմ Խալիլ խանի նամակը բերող Սաֆրազտը Սիսիանի մելիքն էր: Էջմիածնում նրան նվեր է տրվում և այդ կապակցությամբ կազմվում արձանագրությունը, N 772:

160 Կոնդակում նշվում է, որ «Հոչակավոր սուրբ անապատն Սևանու ի միջոցի միում անապատատրիմ անձին յանձնեցեալ գոլով, ոչ լուսաւէս կառուսրիւր և ոչ բան կարգին պահպանիւր, յորոյ պատճառէ անշքացեալ և ապրատացեալ է յոյժ»: Ղուկասը նշանակում է նոր առաջնորդ Ազարիա վարդապետին և կոչ է անում հնազանդ լինել նրան (տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1279–1280): Պահպանված է կոնդակի բնագիրը, որի մեջ Ազարիան ջնջված է և փոխարինր գրված՝ եղիազար (տե՛ս Մատենադարան, արխիվային բաժին, կաթողիկոսական դիվան, թղթ. 243, վավ. 72), N 774:

161 Նաղարբեկյան պրն. Հովսեփին գրած նամակի սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1280–1281, N 778:

162 Կոնդակի սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1384–1385, N 781:

163 Ըստ Հերակլ II–ի և Ախալցխայի փաշա Սուլեյմանի միջև կնքված պայմանագրի, վրաց թագավորը պարտավորվում է չահուսնագոսացնել թուրքերի հպատակներին, կրճատել և 3000 հոգու հասցնել Վրաստանում եղած ռուսական զորքերի թիվը, դրանց օգտագործել ընդհանուր թշնամիների դեմ: Սուլեյմանը պարտավորվում էր արգելել լեռնցիների մուտքը Ախալցխա և վրացի գերիների առևտուրը Ախալցխայում, հարաբերություններ չունենալ Վրաստանի թշնամիների հետ, թուրքական զորքեր չպահել սահմանի վրա /ՃՖՖՀՀ, Ֆ. 52, Տտ. 194, Գ. N 32, ս. 21 բ Տռ/, N 808:

164 Հերակլ թագավորի և Ախալցխայի փաշա Սուլեյմանի միջև կնքված պայմանագրի մասին տե՛ս Ծանոթագրություն N 163, N 821:

165 Ըստ Համառոտագրության /ձեռ. N 4481, էջ 268ա/ նամակը գրվել է Հայերեն, N 821:

166 Դարեջան թագուհուն գրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 268ա: Նամակի մեջ նշված են մինիչչյարպաշի պրն. Հովսեփի հետ ուղարկված նվերները, որոնք անմիջապես գրանցվել են վանքի նվերների մուտքի մատյանում. «Դեսոֆյան /վրաց թագուհին – Վ. Գ./, – գրված է այնտեղ, – ընծայ էր յղեալ՝ Բ /2/ հատ բարձի երեսք կապիսոնով շինած Թիֆլիզու բան յոյժ լաւն, ի նոյ. 12, ձեռամբ մինիչբեար պատուն Յովսէփին» /կճղկ. դիվան, թղթ. 5, վավ. 36, էջ 58/, N 822:

167 Վրաց Անտոն կաթողիկոսին ուղարկած նվերները գրանցվել են ելից մատյանում: Ստորև հրատարակում ենք այդ ցուցակը. «Հերակլ արքայի որդի Անտոն նախապատկաթողիկոսին յղեցաք այսինչ ընծայ իբր շնորհաւորութիւն կաթողիկոսութեանն իւրոյ. Ա /1/ խալիչայ կերտասառ, շատ լաւն, որ էր Միքայէլ վարդապետի} բերածն ի Զ{միւռնոյ}, Ա /1/ ոծնղուղ Գաղատիոյ զօֆ, Ա /1/ ոծնղուղ շալի՝ թիսագոյնք, Ա /1/ ջուխտ սրմանու հողաթաքի, մէջն օձ և կարիճ քաշած, Ա /1/ լաւ մաուտի՝ ե /5/ ամէնս ամէնք, խոչաձև: Ի դեկ. 10, ձեռամբ մինիչքեար Յօսէփին» /կճղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 283/, N 823:

168 Նամակագիր «մինիչքեար» Հովսեփին և նվերներ են տրվել. «Մինիչքեար Յովսէփին եւթը այսինչ ի սոյն օր, որ ընծայ էր բերեալ ի դեսոֆալէն Բ /2/ բարձի երեսք, Զ /6/ գազ Ֆաւնկի աթլաս, Բ /2/ գազ Ֆիլիմնկ չուխայ, Ա /1/ Համա աբաճայ, Ա /1/ չախու և Ա /1/ մահրամայ» /կճղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 283/, N 824:

169 Հ. Արղությանին գրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 268ա–268բ, N 827:

170 Աղա Մինասը Հայոնի Հասարակական գործիչ Մինաս Աղալոսի Լազարյանն էր /1737–1809 թթ./, որը մշտապես գրագրություն ուներ Հայ կաթողիկոսների հետ և զբաղվում էր Հայաստանի տպատարության գործի կազմակերպմամբ, N 829:

171 Աղա Հարությունը Հովհաննես Լազարյանի միակ զավակն էր, որը վախճանվեց 1791 թ., N 829:

172 Հովհ. Լազարյանին գրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 268ա–268բ, N 829:

173 Խորհրդատետրը (լրիվ վերնագիրն է «Խորհրդատետր սրբոյն պատարագի քան սրտորոմիեան օրոց եկեղեցւոյ Հայաստանեայցը») քան հիշատակարանի

լույս է ընծայվել 1787 թ. սեպտեմբերի վերջին, բայց ինչպես երևում է ողջ տպաքանակի Հաստատութիւնը տևել է բավականին երկար, N 842:

174 Կարսի Նոման փաշայի ընծայած ձին էջմիածին էին բերել Սալահ բեկը /«մինասաոսբ»/ և երկու այլ անձինք, որոնց տրվել են նվերներ և դրամ: «Ղարսայ Նոման փաշայն Ա /ι/ ձի ընծայ էր յղեալ. բերող Սալահ բէկին տես ի վեճն, իսկ ձի քաշօղ Բ /ւ/ մարդկանց եառաք ԴՒ /4000/ /դիան/ի փեսր. 17» /կիրակ. դիվան, թղթ. 7, վավ. 1, էջ 77ա/, N 852:

175 Ը. Հաճամիրյանին գրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481: Նամակից մեկ պարբերություն հրատարակված է Ս. Վ. Տեր-Ավետիսյանի կողմից / «Նյութեր Հնդկաստանի Հայ գաղութի պատմության համար», էջ 55/, N 864:

176 Հովհաննան Հակոբյանին հղված միսիթարության նամակի Համառոտագրությունը կատարվել է սեպագրությունը կազմելուց շուրջ 7 ամիս անց՝ 1789 թ. սեպտեմբերի 11-ին, տե՛ս Համառոտագրությունը ձեռ. N 4481, էջ 301ա, N 865:

177 Բաղդատում էջմիածնի գործակալ Բենիկենցյան Հովհաննեսին գրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 286բ–287ա, N 866:

178 Կեսարիայի առաջնորդ Մատթեոս վարդապետին գրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 287բ–288ա, N 867:

179 Ը. Հաճամիրյանին հասցեագրված այս նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 86ա, N 868:

180 Մշո Ս. Կարապետ վանքի առաջնորդ Աստուածատուր վարդապետին ուղղված նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 288ա, N 870:

181 Երբ գրվում էր այս նամակը. «Ներքին բռնավորներից» ձերբից էջմիածինը դարձյալ նեղություններ էր կրում: Փետրվարի 22-ին Երևանի խանին տգա զավակ էր ծնել (Հյուսեին Ալին) և, քան սովորության, կաթողիկոսը Հարկադրված էր նվերներ բաժանել խանի մերձավորներին: Նախ, նվերներ և դրամ է տվել խանումին («աչքալոյս ընծայ յղեցաք»), Հետո այդ լուրը բերող («մուժժաս բերող») Ազաջանի տղային: Վերջինին տալիս են վեց թուման և «զբերպապ կապայ ոչ թէ կամուն, այլ բռնութեամբ, որ ոչ է եղեալ այսպիսի բան, զի առաջ Ա (ι) մաՀուռա կապայ տալոյ ընդՀակալութեամբ առնումն, այս անգամ զբերպապ կապայ և Ա (ι) թուման դրամ եառաք, ոչ ընկալան, յետոյ այսպէս ասացաք» (կիրակ. դիվան, թղթ.7, վավ. 1, էջ 77ա): Տատմորը տալիս են երեք թուման: Այնուհետև՝ մեկ թուման յոթ Հազար դիան արժողությամբ լրացուցիչ այլ նվերներ խանին: Դրամ են տվել նաև Պապաբեկի էշիկաղասուն, ֆառաշներին, դռնապաններին, խանումի դռնապանին, սանդխառրին և այլն (նույն տեղում):

Հատկապես մեծ ծախսեր էին արվում, երբ խանը այցելության էր գալիս կաթողիկոսին (Երևանի Նատավայրում Աստաստում կամ էջմիածնում): Վերը նշված իրադարձություններից մի քանի օր անց՝ մայրի 10-ին խանը գալիս է էջմիածին: Ահա թե ինչ դրամական նվերներ են տվել Նրան ուղեկցող անձանց: Բերում ենք այդ կապակցությամբ կազմված արձանագրությունը. «Խանն, որ եկն ի սուրբ Աթոռս, դրան մարդկանց տրեցան այսինչ ի յապրիլի 16. Պապայ բէկ Ազատուն՝ Ա (ι) թուման, Թաղի բէկ Եասաւուլ պաշըն՝ ԵՒ (5000) (դիան), Ջառջի պաշըն՝ ԵՒ (5000), Միրզայ Զէյնալին և Միրզայ Մահմատին՝ Ա(ι) թուման, ֆառաշաց՝ ԵՒ (5000), մինախօռին՝ ԵՒ (5000), ջուղայաց՝ Լ(30) շահի, աշջի Ղամպարին՝ ԵՒ (5000), աշջոցն՝ ԴՒ (4000), շարպաթիդարին՝ ԴՒ (4000), դռնապանաց՝ ԴՒ(4000), Լ(30) շահի և յառաջադոյն եառաք, որ սրբազան Վեհապետի առաջն անկան տապաս բերան եկեղեցին, սանտռադարն, որ պալատիշն կապայն և շալն բերան, որոյ եառաք

Գ(3) թուման ԲՒ (2000), բօղջաջոց՝ ԲՒ (2000), Ալի իզզաթչի քեօռին՝ Ա (ι) թուման, Ալի Ապկեար խաղականչին՝ ԵՒ (5000), շաթրաց՝ Զ (6)-իդ ՋՒ (6000), զալման զօլջոցն՝ ԲՒ (2000), զաՀֆաջուն՝ ԱՒ (1000), պաշմախջուն՝ ԱՒ (1000), լայլին՝ ԲՒ (2000), որ աշխատի վերակացու էր, փամիուլին՝ ԲՒ (2000) և Ա (ι) կապայ տես ի վեճն, ղերաց բոլորից՝ ե (5) թուման, քէշիքջոց՝ Ա (ι) թուման, եասաուլաց, ջուջոց և ռաքայից՝ Ա (ι) թուման ԲՒ (2000) (կիրակ. դիվան, թղթ. 7, վավ. 1, էջ 78բ-79ա):

Ինչպես երևում է, մյուս նվերները (հագուստներ, ժամացույցներ և այլն) գրանցվել են այլ մատյանում: Այստեղ խոսք չկա նաև հյուրասիրության մասին, որն, անպայման կապված էր հակայական ծախսերի հետ: Վերոհիշյալ ցուցակի տակ, ինչպես նշված է նաև հետևյալը. «Խանն Ա(ι) թուման էր խնդրեալ, թէ խաղալոց եմ, յետոյ կտամ, բայց ոչ եառ և ոչ մեք խնդրեալ առաք, գնած Ա (ι) թուման դրամն իզուր» (Նույն տեղում, էջ 79ա), N 871:

182 Խարդալան Մարգար տղային (Բաղդատ) ուղարկված այս նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 287ա, N 871:

183 Հնդկաստանի նվիրյակ եպիսկոպոս վարդապետին գրած այս նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 287ա, N 872:

184 Բաղդատում էջմիածնի գործակալ պիտն. Փանոսին հասցեագրված այս նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 287ա: Նրանից երևում է, որ նամակը գրվել է 1789 թ. փետրվարի վերջին, N 873:

185 Գեւրաքենց Հակոբյան Հովհաննան տղային պատճառաբերված այս նամակը, ինչպես նշված է վերջում, կազմվել է 2 օրինակից, մեկն ուղարկվել է Բաղդատի վրայով մյուսից ավելի քան 2 ամիս անց՝ մայիսի 5-ին: Դա ընդունված էր այն ժամանակ, հատկապես Հնդկաստան ուղարկվող նամակները առաքվում էին տարբեր ճանապարհներով, N 874:

186 Պիտ. Փանոսին (Բաղդատ) ուղղված այս նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 278ա, N 875:

187 Նոր Նախիջևանում ի սկզբանե ձեռնամուխ էին եղել նաև եկեղեցիների շինարարության գործին, բայց «զքանի եկեղեցիս են շինեալ»-ը դեռ չէր համապատասխանում իրականությանը: Քաղաքի հրապարակում 1783 թ. հիմնադրված եկեղեցու կառուցումն ավարտվել է 1807 թ.: Վ. Բարխուդարյանը ճշտել է, որ քաղաքում հիմնադրված Հինգ եկեղեցիների շինարարությունը ավարտին է հասել միայն դարավերջը, իսկ նշանավոր Ս. Խաչ եկեղեցին (հիմնադրված 1783 թ.) լրիվին ավարտվել է 1792 թ. (Վ. Բարխուդարյան, Նոր Նախիջևանի Հայկական գաղութի պատմությունը (1799-1861 թթ.), Երևան, 1967, էջ 90-91), N 876:

188 Էջմիածնի ճարտ Հովհաննեսին (Թիֆլիս) գրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 288բ, N 878:

189 Չարպղենց մաՀտեսի Մինաս ամիրային (Կ.Պոլիս) գրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 288բ, N 879:

190 Ղորդանենց Հովսեփին (Թիֆլիս) գրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 288բ, N 880:

Զմյուռնիայի առաջնորդ Գաբրատ վարդապետին վրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 288բ, N 882:

192 Հ. Աբուլխանին հասցեագրված այս նամակը հրատարակված է «Տիվան Հայոց պատմության» Թ հատորում, էջ 91-92, Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 290, N 887:

193 Մինաս վարդապետի գրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 288բ-289ա, N 899:

194 Ախիջան ազգին Հայցեագրված նամակի Համառոտագրությունը նվիրակ Աստվածատուր վարդապետին ուղված գրության հետ միասին հրատարակված է այս գրքում (N 906), N 902:

195 Երևի հայերին ուղղված կոնդակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 297ա-297բ: Ըստ Համառոտագրության կոնդակը գրվել է հուլիսի 16-ին, N 915:

196 Ջերքեզահայերին հասցեագրված կոնդակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 297ա: Նամակի ամսաթիվը ճշտված է ըստ Համառոտագրության, N 916:

197 Մ. Լազարյանին (Մոսկվա) գրած նամակի Համառոտագրությունից (ձեռ. N 4481, էջ 297բ) երևում է, որ այն գրվել է 1789 թ. հուլիսի 16-ին, N 917:

198 Հովսեփ Արղությանի ուղարկած այդ նվերները էջմիածին են հասցվել հունիսի 2-ին: Այս մասին նվերների մուտքի մատյանում գրանցված է հետևյալը.

«Աւետիք վարդապետն, որ ի Հաշխարհումու էին, այսինչ ընծայ մատուց որբազան Վ.Հապետին ի յունիսի 2, ի դիմաց Յովսէփ վարդապետին՝ ժ (10) Հալասի ծիրանի թաֆթիայ, ԺԵ (15) Հալապի և կէս ֆարաճացու սև ջոխ, ԺԵ (15) սև խառայ վեղարացու, ԺԵ (15), Հալապի գունէտուր, Զ (6) հատ ծիրանի եաղլուխ մավ, Բ (2) քեյէ մեծ շաքար, Ա (1) ֆունթ չայ, Ա (1) ոսկասէ զմառ, Թող զաջՀամբոյրս» (Կիմղ. դիվան, թղթ. 5, վավ. 36, էջ 16), N 918:

199 Հ. Արղությանի ուղարկած մարդկանց էջմիածնում նվերներ ետառպիս, որոնք գրանցված են ելից մատյանում.

«Հաշդարխանու նուիրակ Յովսէփ վարդապետի սպասաւոր Աւետիք վարդապետին և ընդ նմին եկեալ տէր Մարտիրոս իրիցին Ա. Ա. (1-1) շալ փիլոն խիլայ հատուք, և սարկաւագ Գրիգորին Ա(1) լաւ ֆիլիմանկ բինիշ ագուցաք ի յուլիսի 15» (Կիմղ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 135), N 918:

200 Ինչպես երևում է, Մովսես Կաղանկատվացու «Ազվանից պատմության» տպագրման հարցով Ս. Հաճատրյանը դիմել էր նաև Հ. Արղությանին և վերջինս էլ գտնում էր, որ հիշյալ կլիներ այդ գրքի հրատարակությունը իրականացնել էջմիածնում: Այդ գրքի հրատարակության առթիվ եղած գրագրությունները (Ղուկաս Կարնեցու Գանձասարի Հովհաննես կաթողիկոսի, Հ. Արղությանի և Ս. Հաճատրյանի միջև) ժամանակին գրավել էին ակադ. Աբգար Հովհաննիսյանի ուշադրությունը և նա գրել է Ս. Հաճատրյանի նախաձեռնության և այդ կապակցությամբ նամակներ փոխանակության մասին՝ Հենվելով այդ նամակների վրա (A.P. Новосел, Россия ..., стр. 159-160), N 918:

201 Այդ մասին Համապատասխան գրանցում է կատարված ելից մատյանում: «Ի սոյն օր [1789 թ. հուլիսի 15-ին- Վ. Գ.] ի կողմանէ Յօսէփ վարդապետին պաշտօնէից բաժանեցաք միաբանաց» (Կիմղ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 135), N 918:

202 Այդ նվերները գրանցվել են ելից մատյանում. «Յովսէփ վարդապետին վերոյ յիշեցեալոյ խիլայ յոգաց որբազան Վ.Հապետին՝ Ա(1) շիշաքող խառայ փիլոն՝ բայ ծիրանի գոյն և Ա (1) կապուտ եաղլուխ մատնաի լուն: Ի յուլիսի ԺԷ (17) (Կիմղ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 135), N 918:

203 Զաքարիա պատրիարքին Հասցեագրված նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 294ա, N 936:

204 Եղիազարը Ս. Հաճատրյանի կրտսեր որդին էր, N 938:

205 Ղուկասին Հայտնի էին Հայ ազատագրական շարժման նշանավոր գործիչներից մեկի՝ Գանձասարի կաթողիկոս Հովհաննես Հասան-Ջալալյանի (1763-1787 թթ.) ապստամբության հանգամանքները: Հովհաննես կաթողիկոսը լայն աշխատանք էր ծավալել Ղարաբաղում ազատագրական շարժում սկսելու ուղղությամբ,

նրա էռանդուն նախաձեռնությամբ Ղարաբաղի մելիքները և եկեղեցական գործիչները ժողովներ էին արել, նամակներ ուղարկել ռուսական իշխանություններին՝ հավատացնելով նրանց, որ սպասում են ռուսական արշավանքին և պատրաստ են զինված օգնություն ցույց տալու նրանց: Հովհաննես կաթողիկոսը, ինչպես և Ղարաբաղի մելիքներ՝ Աբովի, Մեջլումի և Բախտամի կապերը ռուսների հետ հայտնի են գաղտնում Իրրահիմ խանին: Վերջինս կարողանում է ձերբակալել նրանց: Մելիքներն ազատվում են մեծ կաշառք տալով, իսկ Հովհաննեսին խանը թուլատվել է տալիս ու հետո թալանում թե՛ նրա, և թե եղբայրների ունեցվածքը, ինչպես նաև Գանձասարի վանքը: Այդ մասին պահպանվել են բազմաթիվ փաստաթղթեր, որոնց մեջ ամենասարժեքավորը Հովհաննեսի եղբոր՝ արքեպիսկոպոս Սարգիս Ջալալյանցի գրավոր վկայություններն են, որոնց բնագիրը պահպանվում է Մատենադարանում, իսկ ռուսերեն թարգմանությունը հրատարակված է "Акты, собранные Кавказской археографической комиссией" ժողովածուի առաջին հատորում, էջ 638-639: Ավելի մանրամասն այս հարցերի մասին տե՛ս А.Р. Новосел, Россия ..., стр. 177-180, N 938:

206 Թիֆլիսեցի Հարությաբեկ Հովսեփը նշանավոր համալսարհոդ և դիվանագետ Հովսեփ Խատիսի Դիմիրեկյանն էր: Նրա մասին տե՛ս Ծանթ. N 53, N 938:

207 Ս. Հաճատրյանին ուղղված նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 301ա, N 938:

208 Մ. Գրիգորյանին (Կալկաթա) գրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 301ա, N 939:

209 Ա. Գրիգորյանին (Կալկաթա) գրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 301ա, N 940:

210 Պրն. Փանոսին (Բաղդաս) գրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 301բ:

211 Հեբակ Խազավորին հասցեագրված այս նամակի սև տարբերակը տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1519: Նրանից մի քաղվածք հրատարակել է Ս. Տեր-Ավետիսյանը. տե՛ս՝ «Նյութեր Հնդկաստանի Հայ գաղութի պատմության համար», էջ 67, N 954:

212 Մատիրոս և Դավիթ վարդապետներին (Թիֆլիս) գրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 303ա, N 966:

213 Տեր Գրիգորին (Թիֆլիս) ուղված շնորհակալության նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 303, N 967:

214 Թալանված գյուղերի ունեցվածքը ետ բերելու համար Վրաստանից կարսի փաշայի մոտ է ուղարկվում վրացի Յուզուֆ բեկը, որը սակայն, մեզ անհայտ պատճառներով չի կարողանում շարունակել ճանապարհը, և էջմիածնից ետ է դառնում: Վանքում նրան նվերներ են տալիս և ելից մատյանում անում հետևյալ գրանցումը. «Վրացի Իւսուֆ բէկին Հատուք Ա(1) տօնդուղ խառայ, Ա(1) չախու և Ա(1) դրանցումը. «Վրացի Իւսուֆ բէկին Հատուք Ա(1) տօնդուղ խառայ, Ա(1) չախու և Ա(1) մահրամայ, ի Հոկ. 15, որ վասն ընչից վրացւոց, որ Ղարսայ փաշայն խլեալ էր, պիտի գնայր Ղարս, ոչ կարաց» (Կիմղ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 284), N 968:

215 Կ. Պոլսի նվիրակ Մինաս վարդապետին ուղարկված նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 304բ, N 969:

216 Բարդուղիմեոսը Իշխիսիաու առաջնորդ էր, որ եկել էր ձեռնադրվելու: Ինչպես ընդունված էր, նա իր հետ բերել էր նվերներ, որոնք բծախնդրորեն գրանցված են նվերների մուտքի մատյանում և այդ ցուցակին անփոփոխ տպագրում ենք ստորև.

«Իշխիսիաու առաջնորդ Բարդուղիմէոս վարդապետի ընծայքն են ի սոյն օր, որ եկեալ էր էպիսկոպոս լինելու.

Ե(5) Հաչէպի չուխայ, Ա(1) կապայու Գաղատիոյ շալ, Ա(1) պիւրինճիկ շապիք իւր յընկէրովն, Ա(1) խալու երեսրբի ծաղկեալ, Բ(2) մուճասամ լաւ տէստմալ, Ա(1) արծաթիէ ալիճի թապախով, Ա(1) պռնօճու գոտի քէհրիպար, Բ(2) բաղայ սանդր՝ սրմայագործ բնաւք, Բ(2) մէծ չախուք սատաֆական, Բ(2) պիլօտ փարչ, Գ(3) գինայ ճաս պիլօտ, Գ(3) սանտասլու Հիլալ, Ժ(10) բաղայ Հիլալ, Բ(2) Հօխայ պուռնօթի» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 5, վավ. 36, էջ 16):

Ընդունված կարգի համաձայն նոր օծվող Բարդուղիմեոսին էջմիածնում տրվել էն նվերներ, որոնց վերաբերյալ կազմվել է «ելքօճախշալ արձանագրությունը.

«Թլխմիտաու առաջնորդ Բարդուղիմէոս վարդապետին, մինչ եպիսկոպոս ձեռնադրեցաւ, որոյ ետ սրբազան Վէհապետն Ա(1) կանաչ զմրուխտ մատանի Ե(5) ակնով խաչաձև, ի նոյ. Դ(4): Իսկ Ա(1) շիշաքըլա խառայ փիլոն և ի նոյ. ԺԱ: Ի սեղանատանն ձգեաց. Ա(1) սպասող ձեռաց գաւազան և», որոյ գլուխն գեղեցապինձ էր և եալտուզեալ և Բ(2) խնձորքն արծաթիէա և եալտուզեալ» (Կթղկ. դիվան, թղթ.2, վավ 11, էջ 136), N 979:

217 Ա. Սամալեանին (Զմյուռնիա) գրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 309, N 1008:

218 Հ. Արղութեանին հասցեագրված այս նամակի, ինչպես և Ռուսաստան ուղարկված մի քանի այլ նամակների Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 311ա-311բ: Հ. Արղութեանի նամակի Համառոտագրությունը տպագրված է այս գրքում (N 1014), N 1013:

219 Հերակլ Թագավորին գրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 313բ-314ա: Լատ Համառոտագրության նամակը գրվել է Հայերէն, N 1038:

220 Հերակլ Թագավորին ուղղված այս նամակը գրվել է Հայերէն, Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 314ա, N 1039:

221 Ժողովրդապարապան կոնդակի Համառոտագրությունը (ձեռ. N 4481, էջ 314բ) տպված է այս գրքում (N 1046), N 1040:

222 Մխիթարեցիների կոնդակի Համառոտագրությունը (ձեռ. N 4481, էջ 314բ) տպված է այս գրքում (N 1048), N 1041:

223 Ախիջան աղային (Վան) ուղղված նամակի սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 1536-1537ա, N 1063:

224 Կ. Պոլսի պատրիարքին և իշխաններին գրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 317ա, N 1069:

225 Կ.Պոլսի Նոր Մինաս վարդապետին գրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 318ա, N 1072:

226 Նամակն ուղարկվել է Մարկոս վարդապետի ձեռքով, որը եկել էր էջմիածին (տե՛ս այս նամակի Համառոտագրությունը՝ ձեռ. N 4481, էջ 325բ): Մարկոս վարդապետին հաստատելով Ախթամարի կաթողիկոս, Ղուկաս Կարնեցին տալիս է նրան նվերներ: Ահա այդ մասին կազմված արձանագրությունը.

«Մարկոս վարդապետն մինչ եկն ի տուրք Աթոռս, որ ախթամարացիք կաթուղիկոս լինիլ ինքնեանց խնդրէին, վանցի Ախիջան աղայն և թուղթ էր գրեալ, որ լինիցի: Սրբազան Վէհապետն բպինդիրս նոցին կատարելով, Ա(1) շիշաքըլի խառայ փիլոն և Ա(1) խաչ մատանի և խիլայ ետ (որ էր Մեսրոպ վարդապետին) ի յուլիսի 3 [1790թ.]» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 141), N 1130:

227 Էջմիածնի վանքի եղից մատյաններից մեկից ,ուր գրանցվում էին օտարների վրա կատարված ծախսերը, տեղեկանում ենք, որ արշավելուց առաջ Երևանի խանը Ղուկաս Կարնեցուց պահանջում է տասը ձի. «Խանն Ժ (10) հատ ձի էր խնդրեալ, որ իւր ղերին տացէ ի գնալն իւր ի կոխ, զոր ետուք, իսկ տաճար եասաղային

ետուք եհ (5000) դիան, չախու, մահրամայ ի տոյն օր [1790 թ. յունիսի 11] (Կթղկ. դիվան, թղթ. 7, վավ. 1, էջ 87բ):

Խոյից վերադառնալուց հետո խանը նվերներ է տալիս «ամենայն ազալարաց և իւզպաշոց»: Հուլիսի 27-ին իր մարդկանցից երկուսի միջոցով նա Ղուկասին ուղարկում է «Ա (1) բալափօշ, Ա (1) շալ և Ա (1) գէպապ կապայ» (նույն տեղում, էջ 88բ), N 1149:

228 Խոսքը վերաբերում է Երևանի Մուհամադ խանին (1772-1805 թթ.), որն իշխանության էր անցել իր եղբոր՝ Ղուլամ Ալիի սպանությունից հետո (1784 թ. 7 հունիսի) և նախորդած գեղքերի ժամանակ 18 տարեկան էր, N 1157:

229 Խոյի Ահմեդ խանի որդին էր, որ հոր սպանությունից հետո (1786 թ. փետրվար) իր ավագ եղբոր՝ Հուսեյնի հետ միասին մանուկ էր երկրի կառավարմանը: Հետագայում դառնում է Խոյի խան, N 1157:

230 Նախիջևանի խանն էր Քյալբալին, որը հետագայում ամուսնանում է Երևանի Մուհամադ խանի քրոջ հետ և 1797 թ. Աղա-Մուհամադ խանի կողմից կուրացվելուց հետո տեղափոխվում է Երևանի իր ազգականների մոտ և ակտիվորեն մասնակցում երկրի քաղաքական կյանքին (Акты, собранные Кавказской археографической Комиссией, т. I, Тифлис, 1866, стр. 1589, N 1157:

231 Ջաֆարղուլի բեկի գրած նամակի մասին տեղեկություն կա մաշեղականների վրա կատարված ծախսերի մատյանում: Այնտեղից տեղեկանում ենք, որ նամակը գրված է Նորագավիթ գյուղում: Բերում ենք այդ գրանցումը, որը ինչ որ ձևով լրացնում է Ղուկասի գրած պատմությունը.. «Խոյայ խանի եղբայր Ջաֆարղուլի բէկն մինչ եկեալ էր ի վերայ Երևանայ բերդին, ընդ Նախջուանայ Քեալպալի խանին, ի Նորագավիթ գեղջէն թուղթ էր գրեալ սրբազան Վէհապետին միամտական, թէ մեք այդ օճաղի հետ ամենևին բան չունիմք, մեր տաէր ընդ Մաշևոտ խանին է և այլ բանք: Թուղթ բերող Թադի բէկին ետուք Գ (3) թուման ի յօգոստոսի 25» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 7, վավ. 1, էջ 89ա):

Հաջորդ գրանցումից տեղեկանում ենք, որ Ջաֆարղուլի բեկը իր նամակը ավելի հավաստի դարձնելու և կաթողիկոսին հանգստացնելու համար ուղարկել էր ութ հայերի, որոնց վարձատրում են վանքում և կազմում համապատասխան արձանագրություն. «Մեզիք Խուտավէրտու տղայ Մատթէոսին Բ(2) թուման, իսկ է (7) մարդկանց Ա (1) թուման Դհ (4000) դիան (տուաք), որք էին Հայք, զոսաս յղեալ էր ընդ վերնոյն, թէ առաւել միամտիցիմք» (նույն տեղում), N 1157:

232 Երևանի խանի նամակի մասին տեղեկություն կա վանքի եղից մատյանում: Նամակը բերել էր. «Քեօռ Քէրիմը» օգոստոսի 27-ին: Խանը «գրեալ էր, թէ մի գուցէ երկիւղ կրիցես և կամ սուր սորա տացես, որ մեզ շատ ընդդէմ է» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 7, վավ. 1, էջ 89ա), N 1157:

233 Պարզվում է, որ Խոյի և Նախիջևանի խաները վերոհիշյալի մասին գրավոր էին հայտնել. «Խոյայ Հիսէին Ղուլի խանն և Նախիջևանայ Քեալպալի խանն կրկին թուղթ էին գրեալ, մինչ վեր էին կացեալ, որ գնան, եկին այս կողմովս անցին, աւերելով զվանորայս և գիւղօրայքն այրելով: Սոյն թուղթ բերող Բ(2) մարդկանցն ետուք ԲԲ (2-2) թուման, ի յօգս. 29: Ի սոյն օր գնացին՝ ընդ ինքնեանց մեր գիւղ՝ նախիրն և մեր մոզիքն և գումանի գոմէշքն տանելով: Աստուած փշացնէ ինքնեանց» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 7, վավ. 1, էջ 89ա), N 1157:

234 Վերոհիշյալ իրադարձությունների վերաբերյալ որոշ տեղեկություններ կան եղից մատյանում: Մեկնելուց առաջ՝ օգոստոսի 29-ին Խոյի և Նախիջևանի խաները մարդ էին ուղարկել կաթողիկոսի մոտ սառույց տանելու. (Նախիջևանի Քյալբալի խանն ուղարկել էր «կարապետ Հային» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 7, վավ. 1,-էջ 89բ):

Ասլա օգոստոսի 30-ին երկու սուրհանդակ նամակ են բերում Հյուսենին Ղոլի խանից, որն առաջարկում էր կատարել դերբենդի փոխանակում (Կթղկ. դիվան, թղթ. 7, վավ. 1, էջ 89բ), N 1157:

235 Այստեղ և ամէնուրեք Ղուկաս Կարնեցին նկատի ունի Ախալցխան, որի փաշան՝ Սուլեյմանը կենտրոնական իշխանության թուլացման հետևանքով անկախության էր ձգտում և այս պատճառով աշխատում էր բարելավել իր հարաբերությունները Հերակլ թագավորի, ինչպես և Երևանի խանի հետ: Էջմիածնի էլից մատյանում՝ 1790 թ. սեպտեմբերի 8-ին կատարված մի գրանցումից հայտնի է դառնում, որ 5000 դիան է տրվել Սամադարու ազա Հասան բեկին «որ ընդ վրացի զօրացն եկեալ էր. 120 մարդ էր բերեալ, ընդ սորք Աթառոջս պահելք, մինչև եռւանց այլ զօրք եկեսցէն, որ գ'նասցէ խանն մեր ի վերայ Խոյու» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 7, վավ. 1, էջ 90ա), N 1157:

236 Հրատարակված է ըստ բնագրի և համեմատված ակագրության հետ, որը գտնվում է Մատենադարանի N 4501 ձեռագրում (էջ 1461-1462): Առաջին հրատարակություններ՝ առաջաբանով, ծանոթագրություններով, ռուսերեն և ֆրանսերեն ամփոփումներով տե՛ս Վ. Բրիգորյան, Ղուկաս Կարնեցու մի անտիպ երկասիրություն, «Բանբեր Մատենադարանի», N 6, Երևան, 1962, էջ 429-435, N 1157:

237 Հակոբ վարդապետին (Նոր Ջուղա) հասցեագրված այս նամակի համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 331ա, N 1175:

238 Մինաս վարդապետի նամակի բնագիրը տե՛ս Կթղկ. դիվան, թղթ. 244, վավ. 286, N 1176:

239 Արարկիրի բնակչությանն ուղղված այս նամակի համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 385ա, N 1204:

240 Արարկիրի առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետը ձեռնադրվել էր եպիսկոպոս և այդ առթիվ տվել էր նվերներ, որոնք 1791 թ. հունվարի 5-ին գրանցված են մուտքի մատյանում: Նվիրված առարկաների մեջ են կտորեղեն, ինչպես և շալար, գոտիներ և ֆես (Կթղկ. դիվան, թղթ. 5, վավ. 36, էջ 18), N 1205:

241 Կատարինե (կամ Կատարինա) կնոջն ուղղված նամակի ակագրությունը տե՛ս ձեռ. 4449, էջ 11բ: Նամակը գրվել է հունվարի 30-ին, էջի վերին աջ անկյունում սխալմամբ գրված է դեկտեմբեր, N 1217:

242 Եվա կնոջն ուղղված շնորհակալության նամակի ակագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4449, էջ 16բ, N 1217

243 Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 388բ, N 1237:

244 Մ. Մարգարին (Կարս) գրած նամակի ակագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4449, էջ 27ա, N 1240:

245 Նամակի համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 390բ, N 1249:

246 Ժողովարարական կնեզակի համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 390ա, N 1251:

247 Ջօրգունենց սրին. Հովսեփի հետ Ղուկաս Կարնեցին հանդիպել էր մարտի 17-ին Երևանում: Նա նրան տալիս է մի շարք նվերներ (հիմնականում կտորեղեն՝ աթլաս, չիթ և այլն), իսկ Հերակլ թագավորին հանձնելու համար, ինչպես նշված է նաև վերջիններս ուղղված նամակում, տվել է ժամացույց, իսկ թագուհուն՝ գրամական նվեր. «Մեծ սրտութին յղեցաք ձեռամբ սորին Ա(ւ) մեծ լաւ տաճաճի բաղաչ զաճիով երեսն ոսկեայ մինոյ և ծագկեալ: Դէտօֆալին տե՛ս նաղտան» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 291), N 1252:

248 Հերակլ թագավորին գրած նամակի համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 391բ, N 1252:

249-250 Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 393ա, N 1262:

251 Վրաց Թարէջան թագուհուն ուղղված պատասխան նամակի համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 393բ, N 1263:

252 Մշո Ս. Կարապետի առաջնորդ Ասովածատուր վարդապետին ուղղված նամակի համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 395բ, N 1266:

253 Աբրահամ վարդապետին գրած նամակի սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4449, էջ 17բ-18ա, N 1267:

254 Սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4449, էջ 18ա-19ա, N 1270:

255 Հակոբ վարդապետին գրած նամակի սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1484-1485, N 1272:

256 Եթաբին գրած նամակի սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1484, N 1272:

257 Պետրոս վարդապետի հետ Ղուկաս Կարնեցին նվերներ է ուղարկում Հերակլ թագավորին, Թարէջան թագուհուն, Գեորգի և Թամիթ արքայորդիներին, որոնք գրանցված են էլից մատյանում. «Հերակլ արքային Վրաց յղեցաք այսինչ ընծայ, ձեռամբ նորոգ առաջնորդ Պետրոս վարդապետի Սէմի կոչեցեալոյ ի յապր. 25. Զ(6) գաղ դեղին պատիպայ, Բ(2) բահրաստ, Ա(ւ) թոփ սադրատի չիթի, Ա(ւ) եօրդանի երեսք զոլամբեայր, Զ(6) գաղ սափկզու թէլլի աթլաս, Բ(2)ծոնկուզ մահուտ, Ա(ւ) բաղայ սանդր՝ աստարուր բնով: Ա(ւ) խաղլու երեսարքի, Ա(ւ) թիրայ փէշիր իշլամայ, Զ(6) քեաֆեան և դիպլանդ մահրամայք իշլամայ, Բ(2) զումաշ մահրամայք Հնդու, Զ(6) լաւ չախուք ստամֆակոֆք:

Թարէջան Դէտօֆալին յղեցաք այսինչ ի սոյն օր. Ա(ւ) թոփ զոլամբեայ չիթի վրայլու, Զ(6) գաղ գռնէտուր, Բ(2) քեաֆեան զոլու մահրամայք, Բ(2) Հնդու սպիտակ մահրամայք՝ եղերքն ևս հաշիայով, Դ(4) հատ ստամֆակոֆ և այլ չէշիդ շախուք:

Գէորգին Միրզայ պարսն որդոյն՝ Ա(ւ) լաւ, մեծ տաճաճ, որ էր Մինաս վարդապետի յղածն, սադրի բնով, գինն 72 ղուռուշ:

Թամիթ սարտարին՝ Զ(6) գաղ ֆռանկի աթլաս, Բ(2) գաղ հինկիսի բարակ շոթայ, Բ(2) իշլամայ մահրամայք, Բ(2) չախաւ» (Կթղկ. դիվան, թղթ.2, վավ.11, էջ 293:

Միաժամանակ նվերներ են ուղարկվել նաև պրն. Հ. Ղորղանյանին և մեկը Բեդլաթի կնոջը (նույն տեղում), N 1291:

258 Սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4449, էջ 20բ-21ա, N 1300:

259 Սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4449, էջ 21բ-22ա, N 1301:

260 Նվերների գրանցման մատյանից պարզվում է, որ 1791 թ. հունիսի սկզբներին, էջմիածին էն հասել Շահամիր Շահամիրյանի ուղարկած նվերները, որոնք ըստ նույն մատյանում կատարված նախորդ գրանցումի, Սպահանից բերել էր Թիֆլիսեցի Աղչիենց եղայր որդի պրն. Հարությունը: Ամբողջությամբ բերում ենք այդ գրանցումը::

«Շահամիր սուլթանն յղեալ էր այսինչ, զոր ձեռ[ամբ] սոյն պարսն Յարութիւնիս մեզ էհաս. Դ(4) թոփ Հնդու ներկած կտաւ, Բ(2) թոփ մատրփակ սպիտակ, Բ(2) թոփ Մշիպսնդրի չիթի, Բ(2) թոփ Հնդու կտաւէ մահրամայ, Բ(2) թոփ եղերքն զոլամբեայ սպիտակ մահրամայք: Ի սոյն օր մեզ էհաս» [1791 թ. հունիսի 7-ին]: (Կթղկ. դիվան, թղթ. 5, վավ. 36, էջ 50), N 1309:

261 Իսրայել կաթողիկոսին գրած նամակի համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 396բ: Ակագ. Ա. Ռ. Հովհաննիսյանը, որը ճշտել է Հովհաննես կաթողիկոսի սպանության հանգամանքները, ուշադրություն է դարձրել այն բանի վրա, որ դրանից հետո գրած մի քանի նամակներում (ձեռ. 4501, էջ 1209, 2212, ձեռ. N 4481, էջ 205բ-206բ): Ղուկասը հանձայնություն է տվել, որ Գանձասարի

կաթողիկոս դառնա Իսրայէլը: Վերջինս Իբրահիմ խանի դրածն էր, բայց Ղուկասը հարկադրված էր համաձայնվել նրա թեկնածության հետ, քանի որ Նարսեպարից, Գյանջայից, Նուխիից և այլ վայրերից միջնորդություններ էին հարուցվում՝ նրան կաթողիկոս դարձնելու: Միջնորդների մեջ էին նաև մելիք Աբոն ու մելիք Մէջումը: Ա. Ռ. Հովհաննիսյանը եկել է այն եզրակացության, որ մելիքները եթե այն ժամանակ իրոք ազատված էին բանտարկությունից, ապա գտնվում էին խանի հսկողության տակ և այդ միջնորդագրերն ուղարկել էին նրա սոխակամբ: Միաժամանակ նրանք գաղտնի կերպով մելիք Բախտամի որդուն ուղարկել էին Հէրակլի և Ս. Բուրնաշովի մոտ օգնություն խնդրելու և խոստանում էին, որ երբ վրաց թագավորի զորքը շարժվի Նարսեպաղի վրա, իրենք պատրաստ են գնքը ձեռքներին հանդես գալ Իբրահիմ խանի դեմ (տե՛ս Ա. Ռ. Հովհաննիսյանի վերը նշված աշխ., էջ 180-181):

Միաժամանակ Իսրայէլ կաթողիկոսին ուղարկվել են մի շարք իրեր. «Իսրայէլ կաթուղիկոսին Աղվանից լինայ յղեցաք՝ Ա(1) լաւ փիրն, որ էր սրբազան Վէհապետինն, Հաշդաբիանու, մուք ծիրանի սառէ ըշտոփ, Ա(1) զօփ ֆարաճայ նոր: Այս և սրբազան Վէհապետինն էր, Բ(2) խոս վեզար, որդ մէնի կերպասեայ էր, և Ա(1) ջուխա կարճով Պօլոյոյ մուշիք՝ ի մայիսի 16, ձեռամբ իւր յղեալ տէր Յօհաննէս քահանային, որ Աղուանից պատմադիրն բերեալ էր» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 148): Միաժամանակ նվերներ են ուղարկվել նաև միաբաններին. «Իսկ վանն միաբանաց նորին՝ Ա(1) Թօփ Հաշդաբիանու շալ, որ է ե(5) փիլնացու, ե (5) հատ և զօփ վեզար ընդ սոյն իրիցիս յղեցաք, որ ինքն գրեալ էր և խնդրեալ» (նույն տեղում, էջ 148), N 1311:

262 Ամենեցի տեր Հովհաննես քահանան ուղարկված էր Իսրայել կաթողիկոսի կողմից (բերել էր Ղուկասի խնդրած Աղվանից պատմության ձեռագիրը): Ինչպես երևում է ելից մատյանում արված գրանցումից, այդ օրը (մայիսի 16-ին) Հովհաննես քահանային տրվել է նվեր՝ «Տէր Յօհաննէս քահանային վերոյ գրեցելոյ՝ Ա(1) շալ փիլոն ձգելոցաք, Հաշդաբիանու փայլուն շալից» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 148, N 1313:

263 Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 396բ, N 1317:

264 Ղուկաս Կարնեցին այնքան էլ սիրով չի կատարել վրաց թագավորի խնդրանքը, ինչպես կարելի է կարծել այս նամակի տողերից: Նրան չէր կարող չանհանգստացնել այն հանգամանքը, որ Հէրակլն այդքան ակտիվորեն խառնվում էր Հայ եկեղեցական գործերին՝ Մուղնու եկեղեցու մահացած ավագ քահանա տէր Աբրահամի փոխարեն նշանակելով նրա եղբոր որդուն՝ տեր Գրիգորին: Այդուհանդերձ նա չի մերժում թագավորին, Հատատում է տեր Գրիգորի թեկնածությունը և տալիս ավանդական նվերը՝ քահանայական փիլոնը: Այս կապակցությամբ ելից մատյանում կատարված գրառման մեջ զգացվում է էջմիածնի վերաբերմունքը: Ստորև ամրողջությամբ բերում ենք այդ գրանցումը.

«Թիֆլիզու Մուղնու եկեղեցւոյ նորոգ աւագ քահանայ տէր Գրիգորին Ա(1) շիշաքլի մօտ խառայ փիրն ձգեցաք ի յունիսի 5: Հատ լաւն էր և նոր, այս ոչ էր կամաւ, այլ սորա նորա միջնորդ արկանելով բազմօք ձեռնադանօք ինդիր ածար, և սրբազան Վէհապետս մեր զինդիրս նոցին անտես չառնելով էտ զայս փիլոնս» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 148): Տեր Գրիգորի հաստատումին կնդակը գրվում է մի քանի օր անց և հանձնվում նրա ձեռքը: Կնդակի սևագրությունը և 4501 մատյանում է (էջ 1594), որի համառոտ վերնագիրը տպագրված է այս գրքում (N 1369), N 1336):

265 Սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4482, էջ 3ա-3բ, N 1348:

266 Սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4482, էջ 4բ-5բ, N 1348:

267 Սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4482, էջ 2ա-2բ, N 1348:

268 Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 398բ, N 1369:

269 Ըստ համառոտագրության, հանգուցյալ թաֆիլոսը Հովհաննեսից բացի բանադրանքից արձակում են ստացել նաև եղբայրը և որդիները: Միևնույն ժամանակ առաջնորդ Պետրոս վարդապետին կարգադրվում է «ի դիմաց մերոց ի վերայ դերեզմանին նորա առասցէ զողորմէնյն», տե՛ս ձեռ. 4481, էջ 298բ, N 1370:

270 Իլիծնեցի օղլի մահտեսի Հովհաննես ամիրան «միխավէլի» և վերակացու է կարգվում Հանգուցյալ Մուրադան Հակոբ ամիրայի փոխարեն: Տես համառոտագրությունը ձեռ. N 4481, էջ 399բ, N 1371:

271 Վրաց արքայորդի Գեորգիին ուղղված այն նամակի համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 404ա: Համառոտագրությունից երևում է, որ նամակը գրվել է Հայերեն, N 1377:

272 Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 404բ: Կարծես նախորդ նվիրակ Հակոբ վարդապետի բերած նվերները գրանցված են մատյանում 1791 թ. Հուլիսի 14-ին: Նրանից երևում է, որ կարծես նվիրակը բերել էր եվրոպական և ասիական կտորեղեն, քսմանի 20 սրբիչ, ատաղաֆակոթ դանակներ (2 կապոց), 5 զույգ կոշիկ, 10 հատ բռնոթու տուփիկ, 50 զալիպ օճառ, 40 գլուխ շաքար, 15 կապոց թուղթ (Կթղկ. դիվան, թղթ. 5, վավ. 36, էջ 18), N 1382:

273 Բայազետի իշխաններին ուղղված նամակի սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1545-1546, N 1390:

274 Էջմիածնի վանքի ելից մատյանում այս օրերին կատարված մի գրանցումից իմանում ենք, թե ինչպե՛ս է եղել Ազարիայի և մյուսների բանադրանքից ազատելը: Այնտեղ Ազարիան նշված է Միրզա Գեորգիի եղբայր, որը չի համապատասխանում իրականությանը: Պահպանված նյութերից երևում է, որ Ազարիայի համար ժամանակին միջնորդել է Միրզա Գեորգին և միայն այսքանը: Ստորև բերում ենք այս փոքրիկ արձանագրությունը. «Միրզայ Գէորգիեի եղբայր Ազարիայն վանս ապօրինաւոր ամուսնութեան և պսակի բանադրացեալ էր ընդ Գ(3) իրիցաց: Սրբազան Վէհապետն զոսոյ էրէր ի տուրբ Աթոռս, Ազարիային լաւ ձեռնել տալոյն յետոյ, Ա(1) խառայ կապայ ադրյց, արձակեաց ի բանադրանաց: Ի յուլիսի 12: Էրէցքն և արձակեցաւն» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 294), N 1391:

275ա 1791թ. Հուլիսի 22-ին գրված այս նամակի սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4483, էջ 170ա, N 1397:

275բ Մ. Գալստյանին (Ատրպատական) ուղղված նամակի համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 408ա, N 1414:

276ա Ճէնքուշի առաջնորդ Հովհաննես վարդապետի գալստյան և բերած նվերների մասին էջմիածնի վանքի մուտքի մատյաններից մեկում կատարվել է հետևյալ գրանցումը. «Ճ էնքուշու առաջնորդ Յօհաննես վարդապետն, որ եկեալ էր եպիսկոպոս լինիլ, այս ինչ ընծայ եւս. Ա(1) ջորի, Բ(2) Հալէպու ալաճայ, Ա(1) զատաք, ե(5) հատ փէշկիր, Ա(1) մեծ փէշկիր, Բ(2) շապիք և ժե(15) զալիպ սապոն ի յուլիս 29» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 5, վավ. 36, էջ 18): Իսկ երբ նա արդեն ձեռնադրվել էր եպիսկոպոս և պետք է մեկներ, նրան տրվել են նվերներ և գրանք գրանցվել ելից մատյանում. «Ճէնքուշու առաջնորդ Յօհաննէս վարդապետին եւտուք Ա(1) կապուտ եաղլուխ մատանի, որ էր Հանգուցեալ Աշարծն վարդապետին, որ ի սոյն օր եպիսկոպոս ձեռնադրեցաւ, և Ա(1) խառայ փիրն կիսամաշ, որ էր Հանգուցեալ Փիլիպպոս վարդապետին ի յօգոս. 10, և Ա(1) շալի ֆարաճայ եւս կիսամաշ» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 149), N 1415:

276բ Պողոս վարդապետի Հետ Բրուսայի իշխաններին ուղարկել էին մի շարք նվերներ, որի մասին կազմվել է ներքոհիշյալ արձանագրությունը. «Պրուսայու իշխանքն յղեալ էին ձեռամբ իւրեանց առաջնորդ Պօղոս վարդապետին այսինչ ընծայ ի յօգուս. 21 մեզ Էհաս. Ա(1) խոյանաւոր լաւ խալիչայ, Ա(1) աօշակի երեսք և Զ(6) ջուխտ մանրուք բարձի երեսք» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 5, վավ. 36, էջ 56), N 1417:

277 Հովհաննես վարդապետին տրված առաջնորդական կոնդակի սևագրությունը գտնվում է Մաշտոցի անվան Մատենադարանի N 4482 ձեռագրում (էջ 1707), որը հրատարակված է այս գրքում (N 1415), N 1429:

278 Արղնու մատենի առաջնորդ Կարապետ վարդապետին հասցեագրված նամակի սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 328ա-328բ, N 1427:

279 Պին. Ալեքանին ուղղված միսիթարության նամակի սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4482, էջ 329ա-329բ, N 1429:

280 Տիրացու Սարգսի (Կ.Պոլիս) պատասխան նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 411բ, N 1443:

281 Նամակում հիշատակվող վարդապետներից Հովհաննեսը Կ.Պոլսի պատրիարք Զաքարիայի օգնականներից էր, Պողոսը Բրուսայի առաջնորդն էր, իսկ Անդրեասը՝ Գաղատիա: Եպիսկոպոս ձեռնադրվելու կապակցությամբ նրանց տրվել են նվերներ, որոնք գրանցված են էջից մատյանում. «Պօղոս պատրիարք Զաքարիա վարդապետի ապատարդը Յօհաննէս վարդապետին եռուք ի յեպիսկոպոս լինին Ա(1) զմրուխտ լաւ մատանի, Պրուսայու առաջնորդ Պօղոս վարդապետին և Գաղատիոյ առաջնորդ Անդրէաս վարդապետին՝ Ա-Ա (1-1) կապուտ եաղոթի մատանիք ի յօգս. Էին, իսկ Ա-Ա (1-1) չիչաքլի խառատ փիլոն ևս՝ ի սեպհ. Է(7) ի սեզմնատանն ձգեցաւ» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 149), N 1444:

282 Սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4483, էջ 1712-1713, N 1445:

283 Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 412բ, N 1446:

284 1791 թ. Հուլիս-օգոստոս ամիսներին Թոխաթ (Եվդոկիա) ուղարկված օրհնության և շնորհակալության նամակների սևագրությունները տե՛ս ձեռ. N 4482, էջ 7բ-9բ, 10բ-12ա, 15ա-15բ, N 1446:

285 Ինչպես երևում է նամակների Համառոտագրությունների մատյանից, Գաբրիել քահանան բանադրվել էր սեպտեմբերի 7-ին (ձեռ. N 4481, էջ 411), իսկ բանադրանքից ազատվել էր նույն թվականի հոկտեմբերի 13-ին՝ նշանակվելով էջմիածնի գործակալ Խոյում: Այդ կապակցությամբ Գաբրիելին տրվել են նվերներ. «Խօյեցի տէր Գաբրիէլ քահանային Ա(1) շալ փիլոն ցգեցաւ ի Հոկ. 12, այս այն էրէցին է, որ բանադրեաց սրբազան Վէհապետն վասն Սահակ ոչ [ա]ր[դապետ] Փառակեցւոյ, յետոյ արձակեաց և գործակալ կարգեաց սրբոյ Աթոռոյս Խօյոյ քաղաքին՝ ըստ խնդրոյ և Հարկանելոյ վանցի Բասէան ազային» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 149): Ըստ 1792 թ. Հունիսի 27-ին կատարված մի գրանցման, այդ օրը Գաբրիել քահանան երկու «ջառջառ» էր բերել Էջմիածին: Ուշագրավ է, որ նրան տրված փիլոնի մասին գրված է «Մօսէացւոց», քան Էրզուրումից Հոտատատանից էր բերված:

«Խօյեցի տէր Գաբրիէլին Ա(1) Բօսեայու շալի փիլոն ցգեցաւ ի յունիսի 27, մինչ պշառջառան բերաւ Բ(2) Հատ, որոյ մէկին մեր դրամով մէկին՝ ընծայ» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 155), N 1483:

286 Կարսի քահանաներին և իշխաններին հասցեագրված Հանձնաժողովական նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս էջ 414բ, N 1485:

287 Կ. Պոլսի պատրիարք Զաքարիա վարդապետին և իշխաններին գրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 415ա, N 1498:

288 Գ. Առաքելյանին (Կալկաթիա) գրած այս նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 418ա, N 1548:

289 Հ. Բեթղեհեմյանին (Բասրա) ուղարկված այս նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 418ա, N 1550:

290 Խոսքը վերաբերում է Արևելահնդկական ընկերության Կալկաթայի բանկին, որի ծառայություններից օգտվում էին նաև Հնդկահայերը, N 1554:

291 Սուրաթում բնակվող աղա Հոհաննջան Գեասարդյանը, ինչպես նշված է այս նամակում, դրամական նվիրատվություններից զատ, ուղարկում էր նաև այլ նվերներ, որոնց մասին մի գրանցում կա նվերների մուտքի մատյանում: Առայն բերում ենք այն ամբողջությամբ.

«Ի Սուրաթ բնակեալ Յօհաննջան ազային Գեասարգեանց: Բ(2) Հատ թիրմաշալ կապուտ և սպիտակ գունով, Գ(3) Հատ կապացու լօ կոշեցեալ ծաղկեալ ջօթ, Ա(1) Շինու պիկին, Ա(1) թան Շինու սիլաս ծաղկօք, Ա(1) թան Շինու խառայ, Ա(1) գաւազանի գլուխ ոսկի՝ զանազան ակամբ, Ա(1) Հատ բաղայ զոլիի աղնխ, Ա(1) քեաթի շայ լաւն: (Կթղկ. դիվան, Թղթ. 5, վավ. 36, էջ 65), N 1554:

292 Ամիջյան ազային (Վան) Հասցեագրված նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 419ա, N 1557:

293 Կաթողիկոսի Հարաբերությունները Բայազետի Իսաղ փաշայի Հետ շատ լավ էին և նվերների մուտքի մատյանում կատարած մի գրանցումից երևում է, որ այս նամակի գրելու ռամորդ օրը (Հունվարի 26-ին) Թամուր բեկի Հետ Իսաղ փաշան ուղարկել էր մի շարք արժեքավոր նվերներ (Կթղկ. դիվան, թղթ. 5, վավ. 36, էջ 38), N 1566:

294 Պետրոս և Սարգիս ազաներին գրած նամակի սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4482, էջ 344ա-345ա, N 1568:

295 Խոջա Մարտիրոսին (Կ. Պոլիս) ուղղված նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 420բ, N 1572:

296 Բալու ուղարկված բանադրանքի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 423բ, N 1579:

297 Հ. Լազարյանին գրած միսիթարական նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 426ա, N 1618:

298 Կատարինե Հովհաննեսի Լազարյանը (օրիորդական ազգանունը՝ Միրզախանյան) Հայ ազատագրական շարժման նշանավոր գործիչ Հովհաննես Լազարյանի կինն էր, ծնվ. 1750թ.-մահացել՝ 1819 թ., թաղված է Ս. Պետերբուրգի Հայոց Ս. Հարության եկեղեցում (տե՛ս ԴՀՊ, գ. Ե, Թիֆլիս, 1902, էջ 656): Նրան հասցեագրված միսիթարական նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 428բ, N 1621:

299 Պին. Մեհրապին (Խոյ) առաքված շնորհավորական նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 429բ, N 1624:

300 Խոտսի քահանաներին և իշխաններին ուղղված այս նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 428բ: Հետաքրքրական է, որ կաթողիկոսը նյութական օգնություն էր ցույց տվել Հովհաննես երեցի ազգականին և ընտանիքին: Ըստ ծախսերի մատյանում 1791 թ. Հունիսի վերջերին կատարված մի գրության «Խոտսցի չիրիցու քեռորդի Կարապետին խաբճի եառու ԱՌ (1000) [դիան] ամսոյս 30, ոսկի չիշեալ չիրիցիս ԲՌ (2000) և եառաք, որ յղեաց իւր տունն» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 4, վավ. 1, էջ 418): Իսկ մեկ այլ էջից մատյանից հայտնի է դառնում, որ Հովհաննես երեցին տրվել են հագուստներ՝ «Խոտսու իրիցին եառու

Ա(ւ) շապիք և Ա(ւ) ոտաշոր. ի փետր. 21 (1791 թ.) (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 147), N 1650:

301 Հ. Չելեպուն (Կ. Պոլիս) ուղղված միսիթարության նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 426բ, N 1656:

302 Թիֆլիսի Հայոց Հոգևոր առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետին և գործակալ տեր Ղազարին Հասցեագրված նամակի անագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4449, էջ 36բ, N 1664:

303 Տիրացու Հարությունին (Զմյուռնա) գրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 430, N 1676:

304 Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 430, N 1677:

305 Հերակլ Թագավորին ուղղված այս նամակի Համառոտագրությունից (ձեռ. N 4481, էջ 431ա) երևում է , որ նամակը գրվել է Հայերեն: Նույն օրը վրաց Թագավորին Հասցեագրվել է մեկ այլ նամակ ևս պարակերեն: Ահա նրա Համառոտագրությունը. «Թուղթ մի ևս առ արքայն տաճկերէն, ի պատասխանի Թղթոյն ընդ Այսոմոր բէկին գրեցելոյ» (նույն տե՛ղում), N 1678:

306 Մարտիրոս վարդապետին (Թիֆլիս) գրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 431ա: Անհրաժեշտ է նշել, որ մի քանի ամիս անց Խնդրու առարկա եղդիների Հարցով էջմիածին է գալիս կաթողիկոսի միջնորդությունը խնդրում Ջոպան աղայի կին Ղուտրաթի խանումը: Նվերների մասյանում այդ կապակցությամբ արված գրանցումը տեղեկանքի տեսք ունի, ուստի այն ստորև բերում ենք ամբողջովին.

«Ջոպան աղայի կին Ղուտրաթի խանումն ի գալն ի սուրբ Աթոռս վասն ի Թիֆլիզ եղեռի էլիկացն մնացելոց՝ խնդիր արար, թէ իցէ վասն խաթեր քոյ զայնս արձակեսցէ: Ինչպիցէ, թուղթ եառ նոցա և դարձոյց առ Վասն և Ա(ւ) ձի էր ընծայ բերեալ ընդ իւրն ի Հոկ. ամսոյ մուտն (Կթղկ. դիվան, թղթ. 5, վավ. 36, էջ 38), N 1679:

307 Հ. Բեհդեմյանին (Բասրա) գրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 434ա, N 1714:

308 Ս. Շահամիրյանին (Մադրաս) ուղարկված պատասխան նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 435ա, N 1717:

309 Ղուկաս Կարնեցին Կարսի փաշայի խնդրանքով ախալցխացի Սահակին ազատելով բանտից, մի քանի զգեստներ է տալիս, որոնք գրանցված են Ելից մատյանում: «Ախալցխացի չիքն, որ կայր ի պանտին, ի յարձակիլն եառ նմա Ա(ւ) Հասարակ ալաչայ ալխալուզ. Ա(ւ) շապիք. Ա(ւ) ոտաշոր. Ա(ւ) Հին գօտի և Ա(ւ) մշակ դիակ, ի յօգ. ամսոյ 29» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 155), N 1726:

310 Հարությունն վարդապետը Երուսաղեմի ալիրանն էր Թիֆլիսում: Հոկտեմբերի սկզբին նա գալիս է էջմիածին: Այդ մասին կա գրավոր վկայություն վանքի ելից մատյանում: «Մուրբ Երուսաղէմայ միաբան և Թիֆլիզու նուիրակ Յարութիւն վարդապետին Ա(ւ) փիրան չիշակլու Ընդու եառք ի Հոկ. ամսոյ մուտն (1792թ.) (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 155), N 1734:

311 Հերակլ Թագավորին գրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 436ա, բնագիրը՝ Կթղկ. դիվան, թղթ. 6, վավ. 165: Այս նամակը գրվելուց մի քանի օր առաջ՝ 1792 թ. օգոստոսի 19-ին էջմիածին էր ժամանել վրաց Թագավորի թոռը: Այցելության նպատակը Հայտնի չէ, գուցե նամակներ էր բերել Հերակլից ու Գեորգի արքայորդուց: Վանքի նվերների մատքի մատյանում այդ այցելության մասին գրված է. «Հերակլ արքայի թոռ. Դաւիթ միրզայն, որ եկն ի սուրբ Աթոռս, Ա(ւ) լաւ ձի փէշկէշ էր բերեալ սրբազանին ի յօգ. 19-ին» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 5, վավ. 36, էջ 58), N 1738:

312 Գեորգի արքայորդուն գրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 436: Այնտեղ նշված է, որ նամակը գրվել է պարսկերեն, N 1740:

313 Երուսաղեմի պատրիարք Հովակիմ վարդապետին ուղղված այս նամակի մեջ գլխավորապես խոսվում է Երուսաղեմից նվիրանվեր ուղարկելու Հարցի մասին: Նշված է, որ սեպտեմբերի 4-ին Պողոս վարդապետին ուղարկում է նախ ինչ-որ «թէպէտ լէզկանց և յայլ թշուառաց քանիցս քամդեալ և աւերեցեալ և Հոչակ երկիրն և ոչ նոյպէս (միայն ի գեղեակն և ի Ղաման գաւառի շինութիւն)» (տե՛ս ձեռ. 4483, էջ 1762): Էջմիածնի վանքի նվերների մատքի մատյանից Հայտնի է դառնում, որ Հովակիմ վարդապետը նամակի Հետ միասին նվեր էր ուղարկել. «Մաղխազ պատրիարգ Յովակիմ վարդապետն ընծայ էր յղեալ Ա(ւ) շուքարի գոյն կէզի, ի յոլիսի է (7)-ին մեղ էհաս ձեռամբ տորին միաբան Պօղոս վարդապետին» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 5, վավ. 36, էջ 21), N 1751:

314 Գեորգի արքայորդուն գրած նամակի բնագիրը տե՛ս Կթղկ. դիվան, թղթ. 6, վավ. 168, անագրությունը՝ ձեռ. N 4501, էջ 1763-1764, N 1771ա:

315 Նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 438ա: Էջմիածնի վանքի ելից մատյաններից մեկում Հիշատակվում է Հախպատի առաջնորդի իրավունքների մեջ վերականգնված Դավիթ վարդապետին փոխն ոսկիբելու մասին. «Հախպատու առաջնորդ Դաւիթ վարդապետին Ա(ւ) սեաւ խառատ փիրան ձգեցաք ի Հոկ. 13 [1792թ.]» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 156), N 1783:

316 Վրաց Աեսան կաթողիկոսին Հասցեագրված այս նամակը գրվել է Հայերեն (տե՛ս Համառոտագրությունը ձեռ. N 4481, էջ 438ա), N 1784:

317 Նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 441բ, N 1786:

318 Մանիսայում Հրդեհի կապակցությամբ գրված միսիթարության կոնդակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 441բ, N 1788:

319 Էջմիածնի վանքին նվիրատվություններ արած մի խումբ գյուղացիներին տրված օրհնության և շնորհակալության նամակների անագրությունները տե՛ս ձեռ. N 4482, էջ 23բ-25բ, N 1788:

320 Նվիրատուներ՝ մահտեսի Կարապետին և Գայթաղատե պին. Հարությունին տրված շնորհակալության նամակների անագրությունները տե՛ս ձեռ. N 4482, էջ 359բ-361ա, N 1791:

321 Էջմիածնի վանքի ելից մատյանում Հիշատակություն կա Հովհաննես վարդապետի էպիսկոպոս ձեռնադրվելու, ինչպես և նրան ու նրա Հետ եկած Վարդան վարդապետին նվերներ տալու մասին. «Մշու սուրբ Կարապետի միաբան Յօհաննէս վարդապետն եպիսկոպոս եղև, Ա(ւ) զմրութ մատանի եառաք ի դէկ. 4, իսկ Ա(ւ) սեաւ խառատ փիրան ձգեցաք ի դէկ. 5: [Բ]ւ ի դնալն նորա իւր աբեղայ Վարդան վարդապետին՝ Ա(ւ) վեղար» (Կթղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 156), N 1797:

322 Հովհաննես վարդապետին (Ամասեդրատ) գրած նամակի Համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 422ա, N 1806:

323 Կյուզելհիսարի ժողովրդին Հասցեագրված նամակի անագրությունից (ձեռ. N 4501, էջ 1859-1860) երևում է, որ Կյուզելհիսարի «գործակատար նուիրանն և առաջնորդն» Գալուստ վարդապետը էջմիածին է Հասել 1792 թ. մարտ ամսին՝ «բերելով զառաստատէր պատուղ Հոգևոր ատաուածաւէր օրհնեալ ժողովրդոցդ»: Այլ նվերների Հետ միասին Գալուստ վարդապետը բերել էր նաև տեր Հակոբի ծնողքին ուղարկած սովետագրությունը՝ «Գիտութեամբ ձերով ի կողմանէ տորին բաժին սրբոյ Աթոռոյս ի բարի յիշատակ Հանգուցելոյն», N 1808:

324 Բ. Առաքելյանին (Ամատերդամ) հասցեագրված նամակի սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4483, էջ 1766-1767, N 1809:

325 Այս կապակցությամբ գրված նամակի սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4501, էջ 1864-1865, N 1810:

326 Օձունի առաջնորդ Սիմեոն վարդապետին տրվել են մի շարք իրեր, ինչպես և Առնի ժամադիրք, որոնք գրանցվել են ելից մատյանում. «Սիմէօն վարդապետին /Օձեու եառաք Ա(ւ) կիսամաշ խառայ փիլոն, Ա(ւ) վեղար, Ա(ւ) թագ, Ա(ւ) եմիփորսն և Ա(ւ) խորանաւոր խալիչայ, բայց թագն ըշտօվ էր. ի դէկ. 13 Ա(ւ) Առէնիւս) (Կիմղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 156), N 1814:

327 Առաջնորդական կոնդակի համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 443ա, N 1815:

328 Կոնդակի սևագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4483, էջ 1769-1770: Այս ժամանակ Միքայել վարդապետին տրվել է նաև. «Միքայել վարդապետին Ա(ւ) վեղար Թօփուն ի սոյն օրս [դեկտեմբերի 23-ին] եառաք (Կիմղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 156):

Այնուհետև ասվում է, որ Միքայել վարդապետը հյուրասիրությունն է կազմակերպում վանքում և այդ կապակցությամբ նրան այլ նվերներ են տալիս.

«Սոյն վարդապետս պաշտամանց և սեղան եւ, վասն որոյ Ա(ւ) նոր խառայ փիլոն ձգեաց և Ա(ւ) կանաչ մատան[ի] եւ՝ ի ժամ առնէլն ի դէկ. 27» (Կիմղկ. դիվան, թղթ. 2, վավ. 11, էջ 156), N 1819:

329 Լմա անապատի համար տրված ժողովարարական կոնդակի համառոտագրությունը տե՛ս ձեռ. N 4481, էջ 443բ: Նվերների մուտքի մատյանից իմանում ենք Լմա առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետի էջմիածին գալու ժամանակի և բերած նվերների մասին: Այնտեղ գրված է. «Լմոյ անառհատի առաջնորդ Միքայէլ վարդապետն ընծայ եբեր Ժ(10) Թօփ շալ՝ Հատախտ, ընդ չամիչի և ընդ ֆընդխի ի գալն ի սուրբ Աթոռս ի դէկ. 18-ին (Կիմղկ. դիվան, թղթ. 5, վավ. 36, էջ 61), N 1821:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ

ԴՈՒՐԱՆ ԿԱՐՆԵՑԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ «ԹՈՒՂԹ ԿԱՆՈՆԱԿԱՆԸ»

1786 թ. դեկտեմբերին Էջմիածնի վանքի կաթողիկոսական կոնդակների ու նամակների սևագրությունների մատյանում գրանցվեց մի կարևոր գրություն, որը 1787 թ. հունվարի 11-ին մաքրագրվեց երկու օրինակ, մեկն ուղարկվեց Կ. Պոլիս, մյուսը պահվեց Էջմիածնում: Մեր ձեռքի տակ է ցարդ անտիպ մնացած այդ գրության թե սևագրությունը[1] և թե մաքրագիր օրինակը[2]: Վերջինս կնքված է Դուկաս կաթողիկոսի կողմից և վավերացված Էջմիածնի վանքի բոլոր միաբանների (18 եպիսկոպոս, 35 վարդապետ, 3 արեղա) կնիքներով: Մաքրագրող բարտուղարը կնիքների տակ դրել է միաբանների անունները: Այդ գրության բովանդակությունը խտացված է վերնագրի տեսք ստացած ներբոհրյալ համառոտագրության մեջ. «Թուղթ կանոնական ի հաստատութիւն նախնեանց սահմանաց վասն որպիսաբար ընտրելոյ և կացուցանելոյ զկաթուղիկոս ի սուրբ Աթոռ Էջմիածնի, և որպէս վարելոյ սպասաւորաց նոցա և գործակալաց նաև նուիրակացն ի գործս իւրեանց, որ առ ընդհանուր ազգն: Գրեցաւ յերկուս օրինակս և կնքեցաւ ի սբբազանէն և բոլոր բահանայապարգ միաբանիցն և յայլոց, որոց միանն առաքեցաւ ի Կոստանդնուպօլիս և միանն պահեցաւ ի սուրբ Աթոռոջս»[3]:

«Թուղթ կանոնականի» ու նրա ստեղծման հանգամանքների մասին մանրամասն գրված է այս աշխատության ներածական բաժնում:

Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ տէր Ղուկաս, որոյ շնորհիւն կաթուղիկոս և ծայրագոյն պատրիարք Ամենայն Հայոց, առաքելականի, միաբնակցականի և ուղղափառի եկեղեցւոյս Քրիստոսի և լուսակառոյց մեծի Աթոռոյս ընդհանուր հայկազնեայց սրբոյ Էջմիածնի, որ ի վանդարշապատ քաղաքի[1]:

Յորմէ ժամանեցի թուղթ սիրոյ, ողջունի և օրհնութեան, և նամակ պահպանութեան և խաղաղութեան, և շնորհիք առաքելական, հանդերձ աստուածային ամենառատ ողորմութեամբն և բազմապատիկ օրհնութեամբն և զօրութեամբ սբբոյ տեղւոյս միածնաիջի, և շնորհօք հրաշազարդ աջոյ Գրիգորի մերոյ Լուսաւորչին, և ամենայն աստուածակիր սբբութեանց և մասանցն սբբոց, որք աստ կան, ի վերայ սիրելի և հոգևոր որդւոցդ մերոց, հարազատ և լուսածնունդ զաւակացդ սբբոյ Աթոռոյս, հայկազուն, լուսաւորչական և միաբնադաւան հաւատացելոցդ ի Քրիստոս, որք կայք զետեղեալք ի յաստուածահնամ և ի գերահռչակ մայրաքաղաքսդ ի Կոստանդնուպօլիս, ի Զմիւռնիւ և յամենայն յարևմուտս, ի յԱսպահան, ի Չուղայ, և յամենայն յարևելս, և ի հիւսիսակողմն, և ի հարաւակողմն, ևս ուր և գոն յօրինեալ ազգէս մերմէ: Յորս կառուցեալ սբբոց եկեղեցեաց և եկեղեցականաց դասուց: Նախ սիրելի եղբարց մերոց, երկուց արժանապատիւ պատրիարգաց՝ սբբոյ յԵրուսաղէմի և Կոստանդնուպօլսոյ, և ապա այլոց արհիւսպանծ եպիսկոպոսաց և առաջնորդաց, շնորհաւորեր վարդապետաց և սբբազնուէր բահանայից, բարեպաշտոն իշխանապետաց և իշխանաց, փարթամայոյզ տօլվաթուրաց և մեծատանց, իմաստնախոհ վաճառականաց, վայելչագործ արուեստաւորաց, բրտնաջան երկրագործաց և այլ առ հասարակ ժողովրդականաց խմբից խնդալ ի Տէր:

Շնորհք ընդ ձեզ և երկնաւոր խաղաղութիւն յԱստուծոյ հօրէ ամենակալէ և ի Տեառնէ մերմէ Յիսուսէ Քրիստոսէ և ի սբբոյ հոգւոյն կենաբարէ իջեալ հանգիցէ ի վերայ ձեր, եկեսցէ և բնակեսցի առ ձեզ, իբրև յորձանս գետոց և որպէս զվտակս աղբերաց, յորդահոս բոլխմամբ և առատապէս ծաւալմամբ, Ընդ որոյ հովանաւորութեամբն զօրասջիք և սյահպանեսջիք: Ամէն:

Եւ ընդ աստուածային օրհնութեան և ողջունի սիրածիր նամակիս ծանուցումն լիցի սիրելի և հոգևոր որդւոցդ մերոց և հարազատ զաւակացդ սբբոյ և մեծի Աթոռոյս Էջմիածնի: Ցի ասէ

[1] Մաշտոցի անվան Մատենադարան, ձեռ. 4501, էջ 1565-1566:

[2] Մատենադարանի արխիվային վավերագրերի բաժին, կաթողիկոսական դիվան, թղթապանակ 243, վավերագիր 69:

[3] Ձեռ. 4501, էջ 1501, էջ 1565:

իմաստնացնալն յՍստուծոյ Սողոմոն, թէ մի փոխեր զսահմանս յաւիտենականս, զոր եդին հարքն քո: Եւ սրբազան Սուաքեալն Պօղոս գրէ՝ պինդ կալարուք զաւանդութիւնսն, զորս ուսայք և այլն:

Արդ, նախնի երջանիկ և սրբազան հայրապետքն մեր յամենայն անքարի գործոց և հոգեվնաս իրաց զգուշացուցանելով զհետևուղս իւրեանց, առ բարին և առ օգուտն հասարակաց զբարւոք կարգս և զօգտակար սահմանադրութիւնս կանոնեալ և աւանդեալ են մեզ՝ առ ի նոքօք և ըստ այնց վարիլ ի հաճոյս բարեսէր կամացն Աստուծոյ, և ի խաղաղութիւն անձանց մերոց: Եւ որք հետևուղք և աշակերտեալք նոցա են, եթէ ճշմարտասիրաբար աստուածահաճոյ կանոնօք և կարգադրութեամբ նոցին վարիցին, այնոքիւք իբր ամրաւիակ գանգով պատսպարեալ պահպանին և խաղաղակեաց լինին ընդ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ: Այլ եթէ զանց առնիցեն զիայրենի կարգօքն և կանոնօք, յիրաւի զրկին ի պահպանութենէ նոցին և իբր անպատսպար լեալ՝ ընդունին զհարուածս և բազմավնաս դիպուածս յամենայն կողմանց: Ուրեմն հարկ և պարտականութիւն է ամենից անփոփոխ պահել զկանօնս և զսահմանս նախնեաց հարցն մերոց սրբոց, զի որպէս հայրենի ցանգով պարսպեալ պահպանիցուք ի յարձակմանէ անմարմին զազանին և ի փոթորկաց և ի փորձութեանց աշխարհի, և ունիցիմք զհաւաստութիւն հոգևորապէս և մարմնաւորապէս:

Եւ արդ, նախնաւանդ և հնագոյն սահմանադրութիւն է ազգիս մերոյ և սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի, որպէս և ի սրբազան հայրապետացն մերոց բանիք աստուածաբեղ կաթուղիկոսունք ևս կանոնեալ և հաստատեալ են, զի կաթուղիկոսն սրբոյ Գահիս ընդհանրականի սորին բոլոր միաբանից և ընդհանուր ազգի մերոյ ընտրութեամբ և համակամութեամբն դնիցի: Որոց մերձ մեզ և յայտնիքն են այսոքիկ: Քանզի նախ Յուդայեցի տէր Ղեբբասեդր վեհաշնորհ կաթուղիկոսն[2] ի վերայ հնագունիցն կանոնաց կանոնադրեալ և կտակապէս աւանդեալ է ի նամակի իւրում, այսպէս թէ՝ երկրորդ յետ այսր և առ յապայ, յորում ժամանակի և իցէ, թարց սալաճի և մանեսարի և վկայական թղթոյ չորեքծագեան կողմանէ, որք թէմ և ի վիճակ են և ժողովուրդ սրբոյ Աթոռոյս, և հարազատ որդիք մօրս ամենայն եկեղեցեաց Վաղարշապատի սուրբ բաւարանիս Էջմիածնի, յաւէտ երկու մայրաքաղաքաց և արքայանիստ գահոյից, այսինքն Խսպահանու և Խստամպօլու, և առանց մնձի ժողովոյ ի սուրբ Աթոռս, մի ձեռնադրեսցեն զոք ի պատիւ կաթուղիկոսութեան և այլն:

Յետ այնորիկ Բիւզանդացի տէր Ղեբասեդր երանելի կաթուղիկոսն[3] ևս, զիամակամութեամբ բոլորից ընտրեցեալ հայրապետն հաստատուն զդոյ կնքելով, ի կանոնադրութիւնս իւր գրէ, թէ նախ հայրապետ մերոյս ազգի, որ ի սուրբ Էջմիածին, եթէ համահաւանութեամբ բոլոր ազգիս մերոյ եղիցի ընտրեցեալ և ի յԱթոռ հայրապետութեան նստեալ, և լինիցի ի հաւատս ուղղափառ, միաբնաւտաւան և ներձուածող, ի գործս բարի, ի հասակս կատարեալ, ի վարս պարկեշտ, ի բարս բաղդր և խոնարհ և այլն, և օրինաւոր խորհրդով պսակեցեալ է ընդ հոգւոյ ընդ հարսինն յուսոյ և մօրս պանծալոյ կաթուղիկէ եկեղեցւոյս մերոյ Հայկազնոյ, ոչ է օրէն ընկենուլ ի յԱթոռոյն և մեկնել զնա ի հոգևոր և յաւտուածազոյզ հարսնէ եկեղեցւոյ սրբոյ, ընդ որում պսակեցեալ և կապեցեալ է օրինօք և զայլ ոմն փեսայ առնել այսմ հարսին, որոյ այրն տակաւին կենդանի գոյով:

Ուստի ահա կնքեմ կանոնօք և փակեմ բանադրանօք, զի յայսմհետէ բանսարկու սրանց տեղի մի տաց, չարալեզու զրպարտողաց ունկն մի դիցի, և հայրապետափոխութիւն երբէք բնաւ մի լիցի՝ բանզի աստի վնասք բազումք ծնանին հոգւոց և մարմնոց, և մանաւանդ ստացուածոցն սրբոյ Աթոռոյ և այլն:

Ցկնի նորին ևս Շամախեցի տէր Յակոբ հոգելից կաթուղիկոսն[4] ի նամակն կանոնաց իւրոց մինչ վասն հայրապետի սրբոյ Աթոռոյս ևս զոմանս պատուէրս առանդէ, և ևս աթոռայնոցս և ամենայն ազգի մերոյ կամակցութեամբն կարգել ասէ կաթուղիկոսին, գրելովն թէ վեցերորդ պատուէր և կանօն եղիցի յայսհետէ, զի յետ վախճանման հայրապետին մերոյ, յորժամ աթոռայնոցս և սպահանցւոցն և այլոց արևելականաց, կոստանդնուպօլսեցւոցն և այլոց արևմտականաց հայկասէր ազգաց ի Քրիստոս հաւատացելոց լուսաւորչակրօնից և միաբնաւտաւանաց համահաւանութեամբն ընտրեսցի ոմն արքեպիսկոպոս ուրուրէք և լինիցի ի հայրապետութիւն Ամենայն Հայոց և սրբոյ Աթոռոյն Էջմիածնի, նա պարտի զշորեսին կանօնս զայսոսիկ պահել:

Նախ, զանուն իւր ոչ յիշեցուցանել հայրապետական անուամբ յեկեղեցական աղօթսն նախքան զօծանիլն իւր ի հայրապետ:

Երկրորդ, նախքան զօծանիլն իւր, ի սկզբան թղթոցն իւրոց, զորս գրէ առ ազգս մեր, այսու ոճիւ գրեսցէ՝ Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ (այս անուն) արքեպիսկոպոս և կաթուղիկոսացու (և կամ կոչմամբ և ոչ օծմամբ կաթուղիկոս) Ամենայն Հայոց և մնձի Աթոռոյս սրբոյ Էջմիածնի, որ ի վաղարշապատ մայրաքաղաքի, յորմէ ժամանեալ և այլն:

Երրորդ, յառաջ քան զօծանիլն իւր ի հայրապետ, զգիրս կնքոյն իւրոյ հայրապետական անուամբ մի գրեցուացէ, զոր և կարմրադեղով ի գործ ոչ ածցէ, այլ զտիպն և զյարմն միաձնաէջ և սուրբ տեղոյ, թարց իւրոյ անունագրութեանն ի տեղի կնքոյն իւրոյ ի գործ ածցէ, որով գճակատ թղթոյն կնքեսցէ, և ի վերայ յատուկ կնքոյն իւրոյ եպիսկոպոս գրել տայցէ, և նովաւ ի լուսանցագոյս կողմն թղթոյն ի մէջ ծաղկագիր յիոյն (՚) կնքեսցէ սեւագեղով:

Չորրորդ, եթէ կարելի լինիցի ի մայր Աթոռն սուրբ Էջմիածին գնալն, արտաքոյ սրբոյ Աթոռոյն յայլուրեք կաթուղիկոսացուն մի ձեռնադրեսցի և մի օծանիցի ի հայրապետութիւն:

Սիա այսոքիկ արդարեւ բարւոքագոյն կանօնք և շահաւէտ սահմանք և օգտակար աւանդութիւնք, հարկաւորապէս ընդունելիք և ասելիք: Զորս յաժաջնէ և մեք լուեալ էաք և տեսեալ իսկ, այժմ ևս բաջ վերահասու եղաք: Բայց զվնի վախճանման հոգելոյս տէր Սիմէոն կաթուղիկոսին, թէ զինչ հարկք ստիպեցին զմեզ արտաքոյ այնմ սովորութեան, թարց բոլոր ազգին կանխաւ իմանալոյ, կարգիլ յայս աստիճան, յառաջագոյն յայնժամ միաբանք սրբոյ Աթոռոյս և երկրականքս և մեք զրեցաք ի բազում տեղիս, մանաւանդ երկարապէս ի կոստանդնուպօլիս, զորս և այժմ համառօտ ասացուք՝ ոչ այնքան զմեզ արդարացուցանել ցանայով, որքան զվնասսն ծանուցանել կամելով: Քանզի յառաջ քան զվախճան հանգուցելոյն բարկութիւն մեծ զարթուցեալ ի Տեառնէ ի վերայ երկրիս այսորիկ, և խռովութիւն սաստիկ անկեալ ընդ մէջ տեղւոյս իշխողին և վրաց արքային, յարեաւ նա բազմութեամբ զօրաց ի վերայ սորա և ոչ հասուցեալ զձեռն իւր ի բերդն առ սա, զիւմայն երկիրս հրակիզեաց և զամենայն ինչ յաւարի էառ, և զառ ձեռն եկեալ ժողովուրդսն վարեաց ի կալուածս իշխանութեան իւրոյ, և զերկիրս ըստ կիսոյն ամայի արար, յորոց և սրբոյ Աթոռոյս թէ ինչ և որքան վնասք հասին, ասա չէ երկարելի, կարէք իմանալ յիրացն որպիսութենից: Եւ յայնպիսի վրդովման, կատաղիքն երկարականացս տեսանելով զիշխողն նուաճեցեալ, բազումք ապստամբեցան ի մի կողմն և սկսան ապստամբել զմնացորդսն ժողովրդեանն տեղւոյս և շատք ևս չարացեալք բան զյառաջն, աստէն իսկ կեղեքէին զկեանս հասարակին, և բազմապատիկ վնասէին զսուրբ Աթոռս և այլք ևս այլապէս դառնացուցին զժամանակէն յամենայնի: Եւ զի ոչ լիներ հաշտութիւն ի մէջ վրաց արքային և երկրիս իշխողին, և ասէին, թէ վերստին ևս զայոց է նա ի վերայ սորա և իսպառ աւերելոց զերկիրս, վասն որոյ և մեծամեծքն տաճկաց ապառնային աթոռայնոցս ի զան նորա դատաւորել իսպառ զԱթոռս և ամայացուցանել՝ առ ի չլինել ուժգառնու նմանք:

Որոց դառնութեանց և չարեաց ոչ կայացեալ տանիկ բազմավիշտ հայրապետին, անկաւ յանձնամաշ ցաւս հիւանդութեան, մինչև ոչինչ դեղոց օգնել նմա, և ընդ երկար կրելով զայն, գիտաց զվճար կենաց իւրոց, ըստ որում և ծերութիւնն ևս զոյր հրաւէր մահու: Ուստի նախահոգալով յուսահոգւոյն, թէ յետ իմ մի մնասցէ սուրբ Տուն երկար միջոցաւ յանտիրութեան յայսպիսի դառն ժամանակի և մեծապէս վնասիցի, կտակեալ էր վասն մերս անարժանութեան, կացուցանել յայս պաշտօն, եւ իբրև փոխեցաւ նա առ Քրիստոս, զվնի առուրց հաժայնք միաբանք սրբոյ Աթոռոյս և մնացորդքն մերազնեայ ժողովրդեանս երկրիս գումարեալ ի սուրբ Աթոռս, խորհեցան զօգտից սորին և միաբանութեամբ ստիպեցին զմեզ առնուլ զայս պաշտօն, և որքան հրաժարեցայ, առաւել ևս ստիպեցին ասելով, թէ դու ես պատճառ լինելոց վնասուց Տանս՝սրբոյ:

Եւ մեք ևս տեսանելով, թէ ոչ զոք աղաչեալ մեր կամ կաշառեալ, և ոչ առ ոք կեղծաւորեալ, և ոչ ինքեին ձգտեցեալ ախտիւ իւք, այլ թարց յինէն ազդեցմանց նոքա բազմութեամբ ստիպէին առ հարկի բուռն պատճառաց պղտորեալ ժամանակին, վասն որոյ և մեք զձայնն բազմաց յՍստուծոյ համարեալ (որպէս ասի), վստահանալով ևս ի նախամանութիւն օրհնեալ ազգի մերոյ, յանձն առաք իբր թէ առ ի պահել զբօղն հարսինս անարատի յերեսս իւր, և վախճանապէս մեղադրանս

չլսել յաղագս մերմէ: Ապա զի Գանձակեցին ևս, որ արտաքսեալ էր յիւրմէ վիճակէն, անկեալ ի Վիրս, ջանայր աշխարհական բռնութեամբ տիրել Գահիս սրբոյ, որպէս հաւաստին գրով և բանիւք: Վասն որոյ փութացեալ աթոռակոցս և ժողովրդեանն երկրիս օծին զմեզ ի կաթուղիկոս, ոչ երկարելով զմիջոցն:

Սիա յայնցանէ պատճառացն հարկաւորացեալ, այսպէս եղև կոչումն մեր և օծումն, և ոչ այլ կերպիւք: Քանզի ստուգութեամբ առեմ ի Քրիստոս և ոչ ստեմ ըստ Առաքելոյն բանի, որք Աստուծոյ յայտնի են և ամենայն մերձաւորաց գիտելի, զի ոչ եթէ մեք անձնքնձայ եղաք, զի գիտեմք զառաքեալսն՝ թէ ոչ որ զանձն ընծայեցուցանէ, նա է ընտրեալն, այլ զոր Տեառն ընծայեցուցանէ: Եւ ոչ ախտիւ փառամոլութեան բարձրընտիր եղաք, որպիսեաց զեւտին տեղին ունիլ յաւետարանէ Փրկչին գիտեմք: Եւ ոչ եթէ կաթստեաք ապրուստից, զի յօրինեալ ազգէ մերմէ լիապէս շահեցեալ, շնորհիւ սրբոյ Աթոռոյս, զայլս ևս շահել և միսիթարել կարողանայք: Այլ ի զմեօք եղելոց բազմութեանցն ստիպեցեալ եղաք, և ի յիշեալ պատճառացն հարկեցաք մտանել ընդ այսու լծով, որպէս գրեցաւ:

Բայց զի ոչ եղև միջոց միաբանից սրբոյ Աթոռոյս և երկրացւոցս՝ ըստ բնականի սովորութեանն նախ գրել առ ամենայն ազգն մեր և զեկուցանել, և գիտութեամբն բոլորիցն առնել զայս, այլ զկնի կոչման և օծման մերոյ գրեցին զբազմակնիք մահաւար վասն համահաճութեան ի մեծն Պօլիս և առ այլ տեղիս առ ազգն մեր: Վասն որոյ թէև մերձերկրեայ և այլ տեղեաց ժողովուրդքն ընկալան զմեզ ընդունողական մահաւարօք, սակայն ի յարբայապերճ մայրաքաղաքն Կոստանդնուպոլիս եղեալ մերազնէիցն ծանր թուեցաւ, որ և չէր թարց իրաւանց, որովհետև ըստ բնական սովորութեան չեղև կացուցանիլն մեր ի յայս աստիճան: Որոյ աղագաւ և իբրու յուր ամիսս գրտութիւն սիրոյ երևեցուցին և անհամաձայն կացին: Իսկ թէպէտ վերստին ջերմացան ի սէր մեր, և ի պատիւ սրբոյ Աթոռոյս մեծի, հանին յարբունւոյս զնոմոսս յանուն մեր, և հանդերձ բազմակնիք մահաւարու համահաճութեան համայնիցն, և յատուկ թղթովք գլխաւորացն յղեցին առ մեզ ընդ մահաւարատարին մերոյ և սրտադիւր արարին զմեզ, սակայն նախապէս բազմաց մտաց պղտորութիւն եղև, և յետոյ ևս մինչև ցարդ բանք և հոգք մեր ոչ յաջողակի յառաջացան: Վասն այն, զի հարկին լուծեալ զօրէնս, ոչ եղև պատասպարիլ ցանկովք սահմանաց նախնեացն: Եւ զի այսպէս և աւուրք իմ պակասեալ ի ցաւոց, և ծերութիւնս վերաժամանեալ, գուշակէ առաջինայ մահուան, վասն որոյ ի զգուշութիւն ապագայից մերոց, զի մի ոք ասցէ զմեզ օրինակ այսպէս լինիլ, և պատճառ խռովութեան գտանիլ, ահա զվերոյ յիշեալ կանոնս սրբոց հայրապետացն վերահաստատելով, կտակօրէն դնշմեմք ի թղթիս և կանոնադրեմք՝ մի բնաւ կացուցանել կաթուղիկոս առանց գիտութեան բոլոր ազգին մերոյ, և զերիս ևս կանոնս գրեմք, զորն ըստ կանոնաց եղելոց. և զորն ըստ վաղնջական սովորութեանց եղելոց ի սուրբ Աթոռոջս, որք յայսհետ ևս անվրէպ կատարեսցին:

Նախ, ի վախճանիլ հայրապետին սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի, քանի գլխաւոր եպիսկոպոսունք փակեալ զդրունսն վեհարանին, կնքեսցեն և զսպասաւորսն ի ներսէն արտահանեալ արկցեն ի շարս հասարակ միաբանից, բայց զբանալիս կնքեալ դրանց թողուլ առ նախորդ սպասաւորն: Եւ մինչդեռ ոչ գայցէ կաթուղիկոս, եթէ իրք ինչ պիտոյիցին ի հարկաւորութիւնս սրբոյ Աթոռոյն, նոյն կնքօղքն դրանց վեհարանին ընդ այնմ սպասաւորին, առ որ են բանալիքն, ի միասին բացցեն դրունսն և զպիտոյսն հանցեն, և վերստին փակեալ կնքեսցեն մինչև ի կացուցումն նորոգ կաթուղիկոսին, զի Աստուած պատրաստեսցէ ընտրութեամբ համայն միաբանից սրբոյ Գահիս և ընդհանուր ազգին մերոյ:

Եւ մինչ ընտրելիս ընտրեսցի ուր ուրեք և իցէ, և եկեալ նստցի յԱթոռն հայրապետութեան, յայնժամ յանձնեսցեն նմա զտունն իւր և զբանալիսն, որ և բացեալ զդրունսն, վերահասու լիցի ամենայն իրացն և ինքն գիտասցէ առնել այնուհետև ըստ կարգին, զոր ինչ հարկ է և պատշաճ:

Երկրորդ, ըստ կանոնի տեառն Ղէբէսանդրի սրբազան կաթուղիկոսին Յուղայեցւոյ և ըստ յիշեցմանց Բիւզանդացի տէր Ղէբէսանդր և Շամախեցի տէր Յակոբ երջանիկ կաթուղիկոսացն, յետ վախճանման հայրապետին սրբոյ Աթոռոյս Ժողով լինիցի ամենայն միաբանից սորին՝ և առաջնորդաց, և բահանայից, և երկրիս մերազնեայ իշխանացն, և նշանաւոր մարդկանցն, գտանեցելոց աստէն առաջի սրբոյ իջման տեղւոյս Քրիստոսի, և ըստ հոգւոյն սրբոյ ազդեցութեանն ընտրեալ գհայրապետութեան արժանի արբեպիսկոպոսն, թէ յԱթոռոջս իցէ և թէ յայլուր, և մահաւար գրեալ առ բոլոր ազգս մեր, որք են վիճակ սրբոյ Աթոռոյս՝ և մանաւանդ ի գերահռչակ մայրաքաղաքն Կոստանդնուպոլիս և ի յԱսպահան, և խնդրեսցեն համակամութեամբ կարգել զնա կաթուղիկոս, և վերջապէս ամենեցուն միաբանից և պօյսեցւոց և համայն ազգի կամքն առ որ արբեպիսկոպոսն և հաճիցի, նա լիցի կաթուղիկոս:

Եւ ի լինիլ, ըստ չորից կանոնաց տեառն Յակոբայ կաթուղիկոսին վճարեսցի: Իսկ թէ ոմանք, առանց գիտութեան և համահաճութեան բոլոր ազգին, յանդգնիցին ինքեանքբ առնել զեպիսկոպոս ոմն կաթուղիկոս, և նա յօժարեալ կոչիցի, ինքն անընդունակ եղիցի և առնօքն պարտաւորք խռովութեան ազգին և վնասուց սրբոյ Աթոռոյս, և ընկալցին զնզովս:

Ուրեմն ինչ հարկեցուցիչ պատճառք և լինիցին, և ինչ կասկածելի վտանգք առաջի տեսանիցին, և թէ սուրբ Աթոռս մեծապէս վնասիլոց ևս իցէ, սակայն մի բնաւ թարց համակամ ընտրութեան և հաւանութեան ընդհանուր ազգիս արասցեն կաթուղիկոս զոք, զի այնր վնասն յատելւոյն բան զայլ վնասն:

Երրորդ, ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին կաթուղիկոսն զվեց գլխաւոր և ծերունի եպիսկոպոսունս ընտրեալ խորհրդակիցս կարգեսցէ ինքեան և վերահասուս ամենայն իրաց, և նոցին գիտութեամբն զգլխաւոր առնելիս արասցէ, զի զասելիս առնուցու, և զտալիս տացէ: Որ և այս չէ ինչ օտար ի նախնեացն սովորութեանց, քանզի բազում իրակութիւնք սրբոյ Տանս գործակալօք վճարին, ամենայն մուտքն նոցա ձեռօք գան և դէւթէր գրին, և ելքն ևս նոցա ձեռօք լինի դէւթէրիս: Ուրեմն իւրաքանչիւր ժամանակի առ կաթուղիկոսն գտանեցեալ աւագապետիս արբեպիսկոպոսն, և տեղապահն, և աթոռակալ կոչնցեալ գործապետն, և մեծ լուսարարն սրբոյ տաճարին, և ժամօրհնօղն, և դարպասչին լիցին խորհրդակիցք կաթուղիկոսին, և մտերմաբար անկնածուք ամենայն գործառնութեանց, ելից և մտից սրբոյ Գահիս:

Չորրորդ, կանոն և հարկ լիցի նուիրակաց սրբոյ Աթոռոյս, ըստ խրատուց, գրեցելոց տեառն Յակոբայ սրբազան կաթուղիկոսին, և ըստ մեր պատուիրատուութեանց ուր և գնայցեն, յամենայնի համեստ և պարկեշտ լինիլ, ըստ կարողութեան առաքինավար և ուղղաբարոզ: Եւ ի յատուկ գործս առաջնորդացն վիճակաց չխառնիլ, և առ առաջնորդսն և առ եուիրակուհսն սրբոյ Երուսաղէմի սիրով և քաղցրութեամբ վարիլ: Իսկ նոցա ևս կանոն և հարկ լիցի, ընդ սոսա նոյնպէս գնալ: Եկ յերկուց կողմանց եղբայրասիրութեամբ ի պատիւ զմիմեամբք ելանել, և ժողովրդեանն օրինակ բարի լինիլ, և ի կռուոյ և յաղմկէ խոյս տալ միշտ: Եւ ևս նուիրակուհք մեր զարդիւնսն սրբոյ Աթոռոյս չքվատնեսցեն, և ի յաւարտիլն զգործսն իւրեանց մի արտաքոյ մնասցեն, և մի բնաւ ի հեռուստ գհաշիւն արդեանց տալ կամիցին, այլ անյապաղ վերադարձցին ի սուրբ Աթոռս, և աստ գհաշիւն արդեանց իւրեանց տացեն: Մանաւանդ հարկաւորապէս ընդ ժողովրդեանն խաղաղութեամբ և քաղցրութեամբ վարեսցին, մնդմով յորդորեսցեն զնոսս ի տուրս սրբոյ Աթոռոյս, և ոչ բարկութեամբ, և չափաւորապէս խնդրեսցեն զնոյն, իբր զկաթն ի կթելեաց, և ոչ ճմլելով զպտկունս, զի արիւն ելցէ իմաստնոյն: Եւ ի վերայ այսց ամենից, վասն մարմնաւոր ընչից մի երբէք զոր բանադրեսցեն, որ առ ինքեան են դառնալոց: Այլ որք ընդդէմ աստուածային օրինաց և պատուիրանացն և ընդդէմ կանոնաց սրբոց հարցն զդրծս արարեալ իցեն կամ առնեն, զբանս ասացեալ իցեն կամ ասեն ամբարշտօրէն, և կամ առ սուրբ Աթոռս զգլխաւոր չարիս և վնասս գործիցեն, և արժանիք իցեն կապանաց, զնոսա բանադրեսցեն և այն ևս հաւաստեալ տեղեկանալով, և ապա ի բանադրել յօժարելով:

Եւ այսպէս, յամենայնի ուղղասիրաբար, խոհեմութեամբ և բարի բաղաքավարութեամբ գնայցեն ընդ ամենեսեսնն, որպէս վայելէ պաշտօնէի Քրիստոսի և առաքեցելոյ ի սրբոյ Աթոռոյս մեծի, և միխթարեալ շահեսցեն զժողովուրդսն և շահեսցին ի նոցանէ, և զսուրբ Աթոռս ևս փառաւորեսցեն բարի գործովք իւրեանց: Իսկ թէ որ ի նուիրակաւն զներհակն այսոցիկ արասցէ, երկիցս կամ երիցս, վիճակաւիքն գրեսցեն ի սուրբ Էջմիածին կաթուղիկոսին, գատել զնա, և նա գատեսցէ զպէսպիսին ըստ արժանւոյն, և յետս դարձուսցէ ի սուրբ Աթոռս: Եւ թէ ի տէրութեանն Օսմանցւոց ի պատեհաւն որ անկանիցէ առ մահացին ոմանս ի մեծաշունաց կամ յայլազգեաց, և անհնազանդու-

թիւն երևեցուցանիցէ հայրապետին, յանժամ կաթուղիկոսն գրեսցէ ի Պոլիս պատրիարքին, ի ժամանակին ոչ եք և իցէ, առ ի վարել զնա աբբունական հրամանաւ առ սուրբ Աթոռս, և նա գիտութեամբ իշխանացն մերայնոց արասցէ ըստ գրեցելոյ կաթուղիկոսին:

Բայց և ի վերայ այսոցիկ՝ հարկեցեալ ի կոչմանէս հոգևոր հայրութեան, պատուիրեմ սիրովն Աստուծոյ, ոչ թէ զայսոսիկ միայն պահել, այլ հոգալ յամենայն կարողութենէ զամենայն իսկ զկանոնեալսն և օրինադրեալսն սրբազանից հայրապետացն և վարդապետացն մերոց, հանդերձ նախնաստուր բարի աւանդութեամբք ընդ աստուածային և առաքելական օրինացն և պատուիրանացն միանգամայն պահել: Բանզի սրբազան առաքեալն Յակոբոս, թէ որ ոք զամենայն օրէնսն պահիցէ, և միով իւիք ինչ գթիցէ, եղև ամենայն օրինացն պարտական և այլն: Արդ, եթէ զամենայն պահելն և միով իւիք գթելն յանգաւառ գոլ ամենայն օրինացն իցէ, ապա որբան ևս զբազմօք օրինօք զանց առնելն: Վասն որոյ խնդրեմ ի սիրելեացդ և ի հարազատացդ մերոց, յամենայն ժամ ջանալ զբնաւ իսկ զօրէնսն և զպատուիրանսն Աստուծոյ, և զկանոնս և զբարւոք աւանդութիւնսն սրբոց հայրապետացն նախնեաց: Հանդերձ այսոքիւք պահել, զի լիցի այնպէս խօսիլ և այնպէս առնել, որպէս զի ազատութեան օրինօքն իցէ դատիլ, ըստ նոյնոյ առաքելոցն:

Ընդ. սիրելի և հոգևոր որդիք մեր և լուսածնունդ գաւակունք սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի, համայն միաբանք սորին, և ընդհանուր օրինեալ ազգդ Հայոց, կարգաւորք և աշխարհականք, ահա ոչ ինչ արտաքոյ նախնեացն մերոց երանելեացն կանոնաց և բարեկարգութեանց, այլ ի նոցունց ուսեալ, և ըստ նոցա զրեցաք զկանոնս զայսոսիկ ի խնդրոյ բազմաց և ի մերս յօժարութենէ ի յօգուտ սրբոյ Աթոռոյս, ի խաղաղութիւն և ի շահ օրինեալ ազգիդ: Որք և երկու գրեալ զայս նամակ միապէս, և հանդերձ եպիսկոպոսօք և համայն բահանայակարգ միաբանիւք սրբոյ Գահիս կնքեալ, զմին թողաք մնալ ի սուրբ Աթոռոջս, և զմին յղեցաք ի բազմաժողով մայրաքաղաքն Կոստանդնուպօլիս, անդէն մնալ: Եւ արդ, որք ոչ պահեացեն զխաղաղաւոր և օգտաւոր կանոնսս զայսոսիկ, որք են ըստ սրբոց հայրապետացն կանոնաց և ըստ նախնեացն աւանդից, արժանիք լիցին դատաստանաց և պատժոյ հոգևորապէս և մարմնաւորապէս, և պարտաւորք լիցին մերոցս հայրապետական պատուիրի և կանոնի, և ժողովոյս ստորակնքող եպիսկոպոսաց և այլ բահանայակարգ միաբանից, և ամենայն վնասուց, որք յանկարգութեանց իւրեանց յառաջանայցեն առ սուրբ Աթոռս և առ ազգն, ինքեանք եղիցին պարտիկանք յահեղ ատենին Քրիստոսի, և մեք անպարտք լիցուք: Իսկ որք հնազանդութեամբք կատարեսջիք զգրեալսս զայսոսիկ, եղիջիք անպարտք պատժոյ և ազատք ի խղճէ, օրհնեալք յԱստուծոյ և ի մէնջ, և պահպանեցեալք շնորհիւ սրբոյ իջման տեղւոյս Քրիստոսի: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌՄԼԶ (1787) թուոջս, ի յունվարի ԺԱ (11) և ի լուսատու Աթոռս սուրբ Էջմիածնին:

Մեզ՝ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի համայն եպիսկոպոսացս և բահանայակարգ միաբանիցս ամենեցուն, ընդունելի և հաճելի են կանոնքն գրեալք ի նամակիս: Վասն որոյ և մեք մերովքս կնքովք կնքեցաք ի ստորև ի միամտութիւն տեսողաց:

Գրիգոր եպիսկոպոս՝ ժամօրհնող
Գալուստ եպիսկոպոս՝ գործակալ
Մինաս եպիսկոպոս
Ոսթէոս եպիսկոպոս
Մկրտիչ եպիսկոպոս
Յակոբ եպիսկոպոս
Գրիգոր եպիսկոպոս
Իսահակ եպիսկոպոս
Սահակ եպիսկոպոս
Ստեփաննոս եպիսկոպոս
Խաչատուր եպիսկոպոս՝ վէքիլ
Լուսաբար Մարտիրոս եպիսկոպոս
Վարդան եպիսկոպոս
Յոհան եպիսկոպոս

Կարապետ եպիսկոպոս
Գրիգոր եպիսկոպոս
Դանիէլ եպիսկոպոս
Պետրոս նորընծայ եպիսկոպոս՝ միաբան սրբոյ երուսաղէմի
Միքայէլ վարդապետ
Գրիգոր վարդապետ
Վարժապետ Նիկողայոս վարդապետ
Ստեփաննոս վարդապետ
Բարսեղ վարդապետ
Գրիգոր վարդապետ
Յակոբ վարդապետ՝ նստար
Գրիգոր վարդապետ
Յովսեփ վարդապետ
Մարտիրոս վարդապետ
Յոհաննէս վարդապետ, սպասաւոր սրբոյն Հռիփսիմեայ վանիցն
Մարգար վարդապետ՝ սպասաւոր սրբոյն Գայանեայ վանիցն
Դազար վարդապետ
Մարտիրոս վարդապետ՝ ժամառաց
Յոհան վարդապետ՝ առաջնորդ սրբոյ Շողակաթի վանիցն
Աստուածատուր վարդապետ
Ընդրէաս վարդապետ՝ գրագիր
Սողոմոն վարդապետ
Ստեփան վարդապետ՝ ժամասաց
Թադէոս վարդապետ
Յակոբ վարդապետ
Յոհաննէս վարդապետ
Տէր Գէորգ աբեղայ
Տէր Յովհաննէս աբեղայ
Մարգար վարդապետ
Բարսեղ վարդապետ
Աւետիք վարդապետ՝ առաջնորդ սրբոյ Յոհաննավանիցն
Դազար վարդապետ՝ առաջնորդ սրբոյ Խորվիրապայ
Սիմէոնոս վարդապետ՝ առաջնորդ սուրբ Գէորգեայ վանիցն
Ստեփաննոս վարդապետ՝ ժամասաց
Անանիա վարդապետ՝ առաջնորդ Անանիա Առաքելոյ վանիցն
Յովաննէս վարդապետ՝ առաջնորդ Զորագիւղի անապատի
Կարապետ վարդապետ՝ առաջնորդ սուրբ Յակոբայ անապատին
Աբրահամ վարդապետ
Տէր Ստեփան աբեղայ
Առաքել վարդապետ
Ստեփան վարդապետ
Յովհաննէս վարդապետ

18 եպիսկոպոսք, 38 վարդապետ և ... աբեղայք

Մաշտոցի անվան Մատենադարան, Արխիվային բաժին
Կաթողիկոսական դիվան, թղթ. 243, վավ. 69:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Թուղթ կանոնականին» սևագրությունը կազմվել է 1786 թ. դեկտեմբերին: Մաքրագրման աշխատանքն ավարտվել է 1787 թ. հունվարի 11-ին: Հենց այդ ժամանակ էջմիածնում պահվող օրինակի երկրորդ էջերին սևագրության մասյանի գրիչներից մեկի ձեռքով գրվել է հետևյալ ծանոթագրությունը և «Կանդակ առ Համբէն Հայկազնեայ ի Ղուկաս կաթուղիկոսէ առտագրութեամբ և գրոշմամբ կնքոց ԺՀ (18) եպիսկոպոսաց և ԼՀ (38) վարդապետաց Աթոռոյս, գրեալ ի թուին Հայոց ՌՄՂԶ (1787) ի ԺԱ (11) յունվարի, յամի Տեառն 1787, յորում ծանուցանէ նա ինքն Ղուկաս կաթուղիկոսն զեղանակէ ընտրութեան իւրոյ և օծմանն ի կաթուղիկոսութիւն, և առանդէ զինչ ինչ կանոնս հանդերձ յիշատակութեամբ ինչ ինչ կանոնաց, ոմանց նախընթաց կաթուղիկոսաց, առաւելապէս ի մասին ընտրութեան կաթուղիկոսի ի սուրբ էջմիածին, և վասն ընտրութեան խորհրդականաց յաջժանաւորաց միաբանութեան Աթոռոյն առ Հէշտեաս վաթելոյ և բարւոք զղեակ կառավարութեան Աթոռոյս»: (Կծղկ. դիվան, թղթ. 243, վավ. 69, երես Բ.): Կաթուղիկոսական նամակների ու կոնդակների համառոտագրությունների մասյանում այդ կոնդակի մասին արվել է հետևյալ գրանցումը. «Թուղթ մի կանոնական, ընդհանրական և ծանուցական առ բոլոր Հայկական սեռն մեր, որք գան զետեղեալք ի մէջ Պօլիս, ի Զմիւռնի, ի Սպահան և յայլ տեղիս վասն սրբոյ Աթոռոյս կաթուղիկոսաց Նորոգ Նատեցմանցն և այլ բանից հարկաւորաց և պիտոյից ապառնեաց: Բ (2) գրեցաւ, զմիւն յղեաց ընդ Յովհաննէս վարդապետին ի մէջ Պօլիս և զմիւն եթող ի սուրբ Աթոռոջն ի պէտս ապագային, զորս ներկայ եղեալ Աթոռոյս բոլոր կարգաւորքն, և մերձակայ վանորէից առաջնորդքն կնքեցին ևս համահաւանութեամբ» (Ձեռ. 4461, էջ 195ա):

2. Աղէքսանդր Ջուղայեցի - Ամենայն Հայոց կաթողիկոս 1706-1714 թթ.:

3. Աղէքսանդր Բիւզանդացի - Ամենայն Հայոց կաթողիկոս 1754-1755 թթ.:

4. Յակոբ Համախեցի - Ամենայն Հայոց կաթողիկոս 1759-1763 թթ.:

Օտար բառերի բառարան

Աբասի (նաև ապասի) (պրսկ.) – դրամական միավոր

Աթլաս (արաբ.) – կերպասե կամ մետաքսե գործվածք

Ալ (թրք.) – կարմիր

Ալաճայ (թրք.) – շերտավոր, խայտաբղետ, գույնզգույն կտոր

Ալթմշլըղ (նաև Ալթմշլուղ, Ալթմշլըխ) (թրք.) – 60 փարայանոց դրամ

Ալիշ (թրք.) – գնում

Ալիշ վէրիշ (թրք.) – առևտուր

Ալթիճումիաթ (թրք.) – վեց համայնք

Ախիրա անել (պրսկ. – հայ.) – մարել

Ախունդ (պրսկ.) – հոգևոր աստիճան, մոլլա

Աղա (թրք.) – տեր, պարոն

Աղազա (նաև Աղազատայ) (թրք. – պրսկ.) – աղայի որդի, պարոնորդի

Աղալար (թրք.) – ավազանի

Աղաչայ - աղայի որդի

Ամանաթ (արաբ.) – ավանդ, պահ տրված ապրանք, փող, հարստություն

Ամպարիայ (պրսկ.) – օծանելիք

Այտաղմայ – թղթի տեսակ

Աշխանայ (պրսկ.) – խոհանոց

Աշչի (նաև Աշճի) (թրք.) – խոհարար

Ապանով (լատ.) – Էբենոսյան, Էբենոսափայտ

Ասնաֆ (նաև Էսնաֆ) (պրսկ.) – համքարություն, եղբայրություն

Արապայ (արաբ.) – սայլ

Արզ (արաբ.) - խնդիրք, աղերսանք, աղաչանք

Արկաթ - դրամի տեսակ

Աֆանտի (նաև Էֆենդի) (թրք.) – պարոն, տեր

Աֆանտիզատայ (թրք.) – պարոնորդի

Աֆիոն – օփիում

Բաբուճճի (նաև Պաբուճճի) (թրք.) – հողաթափի կարող, մաշիկ կարող, կոշկակար

Բալափուշ (նաև Բալափօշ) – հագուստների վրայից հագնելու զգեստ

Բակռաստ (թրք.) – պղնձե սափոր, կուժ, կտորի տեսակ

Բաղայ սանր (թրք. – հայ.) – կրիայի պատյանից կամ խեցիից պատրաստված սանր

Բաղչայ (թրք. – պրսկ.) – պարտեզ

Բաճախչու ոսկի – հոլանդական ոսկի

Բայտաղտար (թրք.) – դրոշակակիր

Բանդար (պրսկ.) – նավահանգիստ

Բաշ (թրք.) – գլուխ, գագաթ, ծայր, գլխավոր, պետ

Բաշմախչի (թրք.) – կոշկակար

Բաշբօղթ (նաև Բաշպօղթ) (ռուս.) - անձնագիր

Բաշսաղլխ (թրք.) – ավիրված դրամ

Բասմաճի (թրք.) – տպագրիչ

Բատամ (պրսկ.) – նուշ

Բատաշխի (պրսկ.) – թանկագին բարի տեսակ

Բարաթ (նաեւ բէրաթ) (արաբ.)- մուրհակ, հանձնարարագիր

Բարաթագիր (արաբ., հայ.)- մուրհակ, հանձնարարագիր

Բերբեռ (նաեւ Բէրբեռ) (թրք.) – վարսավիր, սափրիչ

Բէհ – կանխավճար

Բինիշ (թրք.) – լայն, ընդհարձակ զգեստ, ծածկոց, վերարկու

Բլղադիր կաւալեր (ֆր.) – բրիգադային կավալեր, զինվորական աստիճան

Բլսամ եաղի – մեռոն, բալասանի յուղ

Բոյաճի (նաեւ Բոյաչի) (թրք.) – ներկարար

Բօջաջի (թրք.) – կապոցներ կրող

Գազ (պրսկ.) – չղարշ, նաեւ երկարության չափ

Գարդապետ - անհասկանալի բառ

Գեալուր (թրք.) – եկամուտ, շահ

Գէոմեսուտ- անհասկանալի բառ

Գիւլապ (պրսկ.) – վարդաջուր

Գոզէթ (թրք.) – կտորի տեսակ

Գիւկում (թրք.) – պղնձե մեծ կուժ, ջրի սափոր, կաթնաման

Գիւմրուկ (թրք.) – մաքս, մաքսատուն

Գոնէտուր (ֆր.) – կահույք, կտորի տեսակ

Գումբեռնաթ (լատ.) – նահանգապետ

Դալաք (թրք.) – սափրիչ, վարսավիր

Դաղբաշի (թրք.) – տանտապետ

Դանայ (պրսկ.) – հատ

Դաշչի (թրք.) – բարտաշ, բարագործ

Դապաղ - կաշի, հիվանդություն

Դաստայ (նաեւ Տէստէ) (պրսկ.) – կապ, խուրձ, խումբ

Դաւայ (արաբ.) - վէճ

Դաւի (արաբ.) – պահանջ, դատ, հավակնություն

Դարաբխանայ (պրսկ.) – փողերանոց, դրամահատման վայր

Դարբաւաշի (նաեւ Դարպասչի) (թրք.) – դռնապան

Դէւթէր (նաեւ Դէւթեր, Դաֆթար, Դաֆտար, Դաֆթար) (արաբ.) – մատյան, տետր, հաշվեմատյան

Դաւանխանայ (պրսկ.) – գրասենյակ, դաստարան, ատյան

Դիւիթ (արաբ.) – թանաքաման

Դիւրպին (նաեւ Դիւրբին) (պրսկ.) – հեռադիտակ

Դիւպէնտճի (նաեւ Դիւպենտճի, Տիւպանտճի) (թրք.) – ասեղնագործող, ոբեսսրբիչ գործող, չիթ վաճառող

Դիւբան (նաեւ Դուբեան) (արաբ.) – խանութ, կրպակ

Դօլվաթլու (թրք.) – վսեմաշուք, բարձրաստիճան, իշխանավոր

Դօխտօր (նաեւ Տօխտօր) (լատ.) – բժիշկ

Դօլուաթաւոր (նաեւ Տօլուաթաւոր, Դօլվաթլու) (արաբ., պրսկ.) – ունեւոր, երեւելի վսեմաշուք

Եազճի (թրք.) – գրագիր

Եալտուզ (թրք.) – ոսկեջրած, ոսկեզօծ, ոսկու տեսակ

Եալքեանպէ -՝անհասկանալի բառ

Եաղուխ (թրք.) – թաշկինակ

Եաղուր – սուտակ

Եաշիկ (ռուս.) – արկղ

Եաւշան – կտորի տեսակ

Եփիազայ – հովիտ

Եմփերատօր (լատ.) – կայսր

Ենարալ (լատ.) – գրխավոր, ընդհանուր, գեներալ, զինվորական կոչում

Ենկի դիւնեայ – նոր աշխարհ (Ամերիկա)

Ենարալ–պօռուչիկ (լատ. – ռուս.) – գեներալ պորուչիկ, զինվորական կոչում

Ցահիրայ (արաբ.) – պաշար

Ցատ (թրք.) – իր, առարկա

Ցարմհապուլ ոսկի (նաեւ Ցարմահպուր) (պրսկ., արաբ) – բարձր հարգ ունեցող ոսկի, բառացի՝ սիրուն ոսկի

Ցաոֆ (նաեւ Ցարֆ) (արաբ.) – պատվանդան, աոան

Ցաֆիրան (արաբ.) – քրքրում

Ցէյթուն - ձիթապտուղ

Ցէրպապ (պրսկ.) – կտորի տեսակ, ոսկեհյուս

Ցընճուֆրին – բուժիչ հատկություններով ծաղիկ, կոճապղպեղ

Ցիրայ – բույս, համեմունքի տեսակ

Ցիրիշկ (նաեւ Ցիրիշխ) – բույս, ծոր

Ցօֆ (արաբ.) – բուրդ

Ցօֆին (նաեւ Ցօֆիր) – կտորի տեսակ

Ցօլաթայ (նաեւ Ցոլատ) – դրամական միավոր

Էլ (թրք.) – ցեղ, տոհմ

Էլչի (թրք.) – դեսպան, միջնորդ

Էշիկաղասի (թրք.) – արարողապետ, գործավար

Էշիկաղասի բաշի (թրք.) – սենեկապետ, արարողապետ

Էսկիճի (թրք.) – հնակարկատ

Էֆէնտիզատէ (թրք.) – պարոնորդի

Էօզմայ (թրք.) – թղթի չափ

Ընպան –անհասկանալի բառ

Ըշտօֆ – մեծ շիշ

Ճախում (թրք.) – սաթ (թելի)

Ճամասուկ (արաբ.) – մուրհակ, ստացական, անդորրագիր, հանձնարարագիր

Ճայ (թրք.) – հատ, զույգ

Ճային (արաբ.) – մթերաբաժին, որոշված առճիկ

Ճան – գործվածքի երկարության չափ

Ճանխայ (պրսկ.) – համարժեք

Ճապաղ (արաբ.) – մեծ ափսե, կափարիչ, սկուտեղ, մատուցարան

Ճապաղայ (արաբ.) – հարկ, շերտ

Ճակադի – մուրալ

Ճասկիրայ (արաբ.) – նամակ, պաշտոնական գրություն, վկայական

Ճաւան (թրք.) – տախտակ

Ճաւատ (վրաց.) – իշխան

Թաւտայ (նաեւ Թաֆթայ) (թրք.) – կտորի տեսակ

Թաֆիլտար (պրսկ., արաբ.) – ատացող, ընդունող, վերակացու

Թէնեքէիթ – դրամի տեսակ

Թէրզի (թրք.) – դերձակ

Թէրզիզատէ (թրք.) – դերձակի որդի

Հիլանի – բաշի միավոր

Հիրայ – գոգնոց

Հիրաղի Ֆարուղ – մեռոնի բաղադրության մեջ մտնող նյութ

Հիրմայ (պրսկ.) – այծի նուրբ մազից պատրաստված ընտիր կտոր

Հիբիճի (նաեւ Հեբիճի) (թրք.) – հասարակ դերձակ, կարող

Հուանեքջի (նաեւ Հուանկչի) – հրացանակիր, զինվոր, ոստիկան, զինագործ, զինավաճառ

Հութաղալ (թրք.) – սոսինձ

Հութեչի (թրք.) – ծխախոտ վաճառող

Հուլում – չափի միավոր

Հուման (պրսկ.) – դրամական միավոր (10000) դիան

Հուշի շալ (պրսկ.) – շալի տեսակ

Հուրախճի – անհասկանալի բառ

Հուրալու - ոսկու տեսակ

Հօճմաթ անել (արաբ.) – ամոթանք տալ, կշտամբել, զրպարտել

Հօսի (թրք.) – կտորեղենի չափի միավոր, թեղանոթ, արկ, գունդ

Ժանկոխիկ – բույսի տեսակ

Իգիտբաշի (նաեւ Իգիթբաշի) (թրք.) – քաջ, երիտասարդների պետ, համքարության ղեկավարներից, քարավանն ուղեկցողների պետ

Իգին առնել (արաբ., հայ.) – թույլտվություն ստանալ

Իզրար առնել (պրսկ., հայ) – խոստովանել

Իմտատիայ (նաեւ Իմդատիայ) (արաբ.) – օգնություն, օժանդակություն, օգնական ուժ

Իսկեալայ (իտ.) – նավամատույց, շինարարության համար կառուցված փայտամած

Իսպանճ (թրք.) – գլխահարկ

Իրիճայ (արաբ.) – դիմում, աղերս, խնդիր

Իրիշկ - անհասկանալի բառ

Իփէկճի (նաեւ Իփէչճի, Իփակճի) (թրք.) – մետաքսագործ

Իւզբաշի (նաեւ Իւզպաշի) (թրք.) – հարյուրապետ

Լալա (արաբ.) – խնամակալ, դայակ

Լայաղ (նաեւ Լայեղ) (արաբ.) – արժանի, վայել

Լիտր (Ֆրանս.) – ծանրության չափի միավոր, մեկ լիտրը հավասար էր 10 ֆունտի, 10 լիտրը՝ 10 սոմարի, 10 սոմարը՝ 1 խալվարի (մոտ 400 կգ.)

Լուտրի (Ֆրանս.) – կտորի տեսակ

Լանջայ (թրք.) – համքարություն (հատկապես վաճառականների), ժողովատեղի, ակումբ

Լօ – կտորի տեսակ

Լօքին - անհասկանալի բառ

Լօֆ – զարդեղեն

Խազնայ (արաբ.) – գանձ, գանձատուն

Խանզադար (արաբ.) – գանձապահ, գանձապետ

Խաթր (արաբ.) – հարգանք, շնորհ, հիշողություն, միտք

Խաթրւհարցական թուղթ (արաբ., հայ) – որպիսություն հարցնող բաղաքավարական նամակ

Խահվա (արաբ.) – սուրճ

Խահվէճի (արաբ., թրք.) – սուրճ եփող, սուրճ վաճառող, սրճարանատեր

Խալասագիր (արաբ., հայ.) – արձակման (ազատման) գիր

Խալիչայ (պրսկ.) – փոքր գորգ

Խալիչայ կերտատու (պրսկ.) – գորգի տեսակ

Խալիֆայ (նաեւ Խալիփայ) (արաբ.) – փոխանորդ, տեղապահ, սովորաբար այսպես էին կոչում հայ բարձրաստիճան հոգեւորականներին ու կաթողիկոսին

Խան (պրսկ.) – տիտղոս, իջեւան, պանդոկ

Խանզատէ (պրսկ.) – խանի որդի, իշխանորդի

Խանում (թրք.) - տիկին

Խապար (արաբ.) – լուր, տեղեկատվություն

Խառայ (պրսկ.) – մետաքսյա կտորի տեսակ

Խաս (արաբ.) – ընտիր

Խարճ (արաբ.) – ծախս, ազնիւ

Խարճել (արաբ., հայ.) – ծախսել

Խեմ - անհասկանալի բառ

Խիլայ (արաբ.) – նվեր

Խուրտայ (պրսկ.) – մանր, մանր դրամ, մանրուք

Խոլ - անհասկանալի բառ

Խոջայ (պրսկ.) – վաճառական, տեր, տանուտեր, ուսուցիչ, վարդապետ

Կամէնդատ (նաեւ Կամէնդատ) (Ֆրանս.) – պարետ

Կասպայ (արաբ., պրսկ.) – երկար զգեստ

Կաւալէր (Ֆրանս.) – հեծյալ, զինվորական կոչում

Կեամի (թրք.) – նավ

Կերլի (թրք.) – եկամուտ, հասույթ

Կեօզլուկ (թրք.) – ակնոց

Կլապիտոն – կտորի տեսակ, ոսկե թել

Կնեազ (ռուս.) – իշխան

Կնդրուկ - անհասկանալի բառ

Կոզէթ – կտորի տեսակ

Կումպան (Ֆրանս.) – առեւտրական կամ արդյունաբերական ընկերություն

Հազարագի - թուրք

Հալ (արաբ.) – վիճակ

Հաճայ – կտորի տեսակ

Հաճի (արաբ.) – մահտեսի, մուղդուսի

Հավզի – բույսի տեսակ

Հէսապ (արաբ.) – հաշիվ, հաշվարկ

Հօխայ (թրք.) – ծանրության չափ

Ղազան (թրք.) – կաթսա

Ղազանչի (թրք.) – պղնձագործ, կաթսայագործ

Ղաթր (արաբ.) – ձյութ, ուղտի ուրքերի արանքներին քսվող հատուկ յուղ՝ շփումները դյուրացնելու համար

Ղալ (արաբ.) – վեճ, կռիվ, աղմուկ

Ղալա - անհասկանալի բառ

Ղալամ (արաբ.) – գրիչ, վրձին, մետաղե փորձիչ սեպ

Ղալամիցա - անհասկանալի բառ

Ղալամքեար չիթ (պրսկ.) – զաջված չիթ կտոր

Ղալեան (արաբ.) – նարգիլե

Ղալեան զօլջի (թրք.) – նարգիլեն

Ղամշէ գթալ – եղեգից պատրաստված գդալ

Ղայմախ (թրք.) – կաթի սեր

Ղանավուզ – բարձրորակ կտորի տեսակ

Ղանտի նօղք – քաղցրավենիք

Ղանտ (պրսկ.) – շաքար

Ղանթար (արաբ.) – շուկայի մեծ կշեռք

Ղապզ (նաեւ Ղավզ) – ստացական, անդորրագիր

Ղապզ ի մալ (պրսկ.) – ստացական տրված ապրանքի դիմաց

Ղասապայ (արաբ.) – ավան, գյուղաքաղաք

Ղավազբաշի (թրք.) – պահակների պետ

Ղավզակերպ թուղթ - անդորրագրին փոխարինող թուղթ

Ղաբասֆիլ (թրք.) – մեխակ

Ղափաղ (թրք.) – կափարիչ

Ղափի քեահիայ (թրք.) – դռնապան

Ղաֆաֆ (արաբ.) – փայտե կոշիկ սաթքող

Ղութի (արաբ.) – տուփ, տուփիկ, սնդուկ

Ղումաշ (արաբ.) – բնտիր գործվածք

Ղուպար - անհասկանալի բառ

Ղուլ (թրք.) – ծառայ, ստրուկ

Ձահ (արաբ.) – փառք

Ձամի (արաբ.) – մզկիթ

Ձիկեթճի (թրք.) – թոռ կամ լարդ ծախող, եփող

Ձոթ (թաթար.) – ծայր, մաս, կտոր

Մալ (արաբ.) – գույք, հարստություն

Մալիքեանայ (պրսկ.) – կալվածատիրոջը տրվող բնահարկ

Մախմուր (արաբ.) – թավիշ

Մահսար (նաեւ Մահսար) (արաբ.) – հանրագիր, համախոսական, շրջաբերական գրություն

Մահսարտար (արաբ., հայ.) – հանրագիր տանող, համախոսական տանող

Մահրամայ (թրք.) – թաշկինակ, սրբիչ, ցամքոց

Մահուդ բինիշ – մահուդի տեսակ

Մալզմայ - անհասկանալի բառ

Մաճառ ոսկի (հունգ., հայ.) – դրամական միավոր

Մայնօս (Ֆրանս.) – զինվորական աստիճան, մայոր

Մառան - անհասկանալի բառ

Մասրաֆ (արաբ.) – ծախս

Մարչին (իսպ.) – դրամական միավոր

Մէյլանեանի (պրսկ., թրք.) – գինեպան, պանդոկապետ, միկիտան

Մէնզիլ (արաբ.) – իջեւան, տուն, տաբատ, մեկ օրվա ճանապարհ

Մէստճի - նուրբ կաշվից (սաֆյանից) կոշիկ կարող

Միդօր - անհասկանալի բառ

Միկախօրբաշի (պրսկ., թրք.) – ախտօսպետ

Միռնայ (արաբ.) – էմալ, էմալապատ

Միռնայու - անհասկանալի բառ

Միրզայ (պրսկ.) - թագավորական ընտանիքի անդամների տիտղոս, գիտնական, քարտուղար, գրագիր

Միրի (արաբ.) – արքունի, պետական

Միրիշքեար (արաբ., պրսկ.) – որսապետ

Միրիշքերաբաշի (արաբ., պրսկ.) – որսապետների գլխավոր

Միրխօռ (պրսկ.) – ախոռապետ

Մլքանչի (նաեւ Մուլքանչի) (արաբ., թրք.) – կալվածատեր, կալվածքի վաճառքով զբաղվող անձ

Մշկի սապոն – հոտավետ օճառ

Մովրով (վրաց.) – գավառապետ

Մչլապանդար – Հալկաթայի անունն է

Մսխալ (արաբ.) – չափի միավոր (4, 26 գր.)

Մսրի ոսկի – եգիպտական ոսկի

Մութավէլի (արաբ.) – հոգաբարձու, խնամատար, լիազոր

Մութավելութիւն (արաբ., հայ.) – հոգաբարձություն, խնամատարություն

Մութաքայ (արաբ.) – երկար բարձ

Մութի (արաբ.) – ենթակրկված

Մուժդա (պրսկ.) – լուր, տեղեկություն

Մուլք (արաբ.) – տիրույթ, սեփականություն, կալվածք

Մուհասիլ (թրք.) – հարկահավաք

Մուղայէթ (արաբ.) – հոգատար, ուշադիր, հոգատարություն

Մուճասում մահբամայ (նաեւ Մուճասամ) (թրք.) – գյուղական մեծ թաշկինակ

Մունեաթ (արաբ.) – բարիք, երախտիք, մեկին երախտամոռության մեջ մեղադրել

Մուշամպայ (արաբ.) – մոմազօծ, մոմապատ, մոմլաթ

Մուսավատայ (արաբ.) – օրինակ, պատճեն, սևագրություն

Մուտաֆ - դրամի տեսակ

Մօրն (թրք.) – մանուշակագույն

Մօստառայ (արաբ.) – նմուշ

Նազիր (արաբ.) – վարիչ, տեսուչ, հսկիչ

Նալպաքի (պրսկ.) – փոքրիկ պնակ, թեյի բաժակի ափսե

Նաղտ (արաբ.) – կանխիկ

Նամցայ – Գերմանիա, գերմանացի

Նարդենիս (թրք.) – այժմ, հիմա, ներկայումս

Նաւրուզ – պարսիկների նոր տարին

Նոմոս (հուն.) – օրենք, կանոն, կանոնական թուղթ, նամակ

Նոթար (պրսկ.) – ծառա

Նուսխայ (արաբ.) – գրություն

Նաթիր (արբ.) – ծառա

Նաթրան – խեժի տեսակ

Նահրանդար (պրսկ.) – նավահանգստի պետ, դեսպան

Նահզատիյէի պաշի (թրք., պրսկ.) – արքայազունների խնամակալ

Նամ – Դամասկոս

Նամալաճի - անհասկանալի բառ

Նամալուեյ - անհասկանալի բառ

Նամտան (պրսկ.) – մոմակալ, աշտանակ

Նարպաթդար (պրսկ.) – օշարակ մատուցող

Նար (արաբ.) – մահմեդական հոգևոր օրենք, շար

Նաբեաղամայ (թրք.) – քաղցրավենիք, բաղցրեղեն

Նիմշիր դգալ (թրք.) – պատառախաղ, փայտե գդալ

Նիշայ (պրսկ.) – ասպակի, սրվակ

Նիշման (թրք.) – գեր, հաստ, լիքը

Նրեժ – բույսի տեսակ

Նրեշակ - անհասկանալի բառ

Չաթխի - անհասկանալի բառ

Չայ (չին.) – թեյ

Չարսու (թերք., պրսկ.) – շուկա

Չարվատար (թրք., պրսկ.) – ձիասպան, ջորեպան, գրաստներ պահող

Չարտախ (թրք.) – տանիք

Չախու (թրք.) – դանակ, գրպանի դանակ

Չէնկէլ դանակ – դանակ պատառաքաղ

Չիլինկիր (թրք.) – դարբին, երկաթագործ

Չիչակլու (նաեւ Չիչաբլի) (թրք.) – ծաղկավոր, ծաղկազարդ

Չիթ (թրք.) – նուրբ գործվածք

Չինի – հախճապակի

Չինու – չինական

Չիւռուշի խաչ (թրք., հայ.) – նրբորեն պատրաստված, հյուսված խաչ

Չոլախ (թրք.) – կաղ, հաշմանդամ

Չրաղ (պրսկ., թրք.) – ճրագ, կանթեղ

Չուկ (թրք.) – բուրձ, հնացած, պատառոտված զգեստ, կարպետ

Չուխայ / պրսկ. /– նուրբ մահուդից կարված վերարկու կամ վերարկուի կտոր

Պաշխ - անհասկանալի բառ

Պաշխալ - անհասկանալի բառ

Պաճախչու ոսկի – ոսկու տեսակ / հոլանդական ոսկի /

Պասմաճի / եւս Բասմաճի / / թրք. /– տպագրիչ

Պատելայ– կտորի տեսակ

Պիլազիկ / թրք. /– ապարանջան

Պիլօռ փարչ / պրսկ. /– բյուրեղյա ջրաման

Պոլիցայ / իտ. /– մուրհակ

Պոլկովնիկ / ռուս. /– գնդապետ

Պուռնօթի– քթախոտ

Ջամ / արաբ. /– գումար

Ջառջառ / պրսկ. /– կալսելու գործիք

Ջառջի / թրք. /– մուսետիկ, զգիր

Ջղլաւայ քիւրք– մուշտակի տեսակ

Ջլովդար /պրսկ. /– ձիու սանձը բռնող, առաջնորդ, առաջապահ

Ջորապ / պրսկ. /– գուլպա

Ջուալ / արաբ. /– պարկ

Ջուխա / պրսկ. /– զույգ

Ռադամ / արաբ. /– թիվ, թվանշան, գրություն, նամակ, հրովարտակ

Ռէզիլ / արաբ./– խայտառակ, նվաստ, ստոր

Ռէնչպէր / պրսկ. /– հողագործ, բանվոր

Ռէյէ– հպատակ

Ռէս (նաեւ Ռէիս) / արաբ. / – գյուղապետ, տանուտէր

Ռէվանդին - անհասկանալի բառ

Ռուփի– հնդկական դրամի միավոր

Սահատ / արաբ. /– հաշմանդամ

Սահազատէ– ջրկիրի որդի

Սահաթ / արաբ. /– ժամացույց, ժամ

Սահաթճի / արաբ., թրք. /– ժամագործ, ժամացույց ծախող

Սահաթսազ / արաբ.,պրսկ. /– ժամագործ

Սաղ / թրք. /– ողջ, ամբողջ, կենդանի

Սանատ / արաբ. /– փաստաթուղթ, մուրհակ

Սանդախտար / պրսկ. /– գանձապահ

Սանջախ / թրք. /–գավառակ

Սառակինոս– հեթանոս, մահմեդական

Սառաֆ / արաբ. /– սեղանավոր, դրամափոխ

Սառաֆբաշի / արաբ., թրք. /– դրամափոխների պետ, դրամափոխ

Սաւտէ / պրսկ. /– հասարակ, պարզ

Սարայդար / պրսկ. /– պանդոկապետ, դռնապան

Սարվանպաշի / եւս Սարվանշիպաշի / / պրսկ., թրք. /– քարվանապետ, ուխտապանների պետ

Սիահի / պրսկ.– սևագրություն, մատյան

Սիկել / հուն. /– փաստաթուղթ, վկայական

Սիմաբէշ / պրսկ. /– մետաղե լար պատրաստող, լարագործ

Սինջուխ - անհասկանալի բառ

Սոխայ - անհասկանալի բառ

Ստիւն– չափի միավոր

Ստոֆայ (գերմ.՞) - բազմոց

Սրմայ - սուրմա, ծարիր (մազերը, հոնքերը ներկելու ներկ)

Սրմաբէշ - անհասկանալի բառ

Սուզանի սփռոց– ասեղնագործված սփռոց

Սուզանճի / եւս Սուզէնճի / / պրսկ., թրք. /– ասեղնագործող

Սուրաթ / արաբ. /– կերպ, ձև, եղանակ, տեսք, պատճեն, նրես, դեմք

Սքայ / արաբ. /– կնքված, դրոշմված, հինյուն դրամ, մետաղյա դրամ

Վախըֆ / եւս Վախմ, Վախուլ, Վախուֆ / /արաբ. /– կրոնական հաստատություններին նվիրաբերված կալվածք

Վարաղ / արաբ. /– թերթ, ոսկեթերթ

Վարիս / արաբ. /– ժառանգ, ժառանգորդ

Վախիլ / եւս Վէքիլ / արաբ. /– լիազոր, հավատարմատար

Վէզիր / արաբ. /– նախարար, մինիստր

Վէքիլլամայ / թրք. /– լիազորագիր

Վիրազ - խենթ, հսկա, անհեթեթ

Տաղմաճի / մոնղ. /– առևտրական հարկեր գանձող

Տաճապխանայ / պրսկ. /– փողերատեղ, դրամահատարան

Տարողայ / մոնղ. /– ոստիկանապետ

Տէստէ / պրսկ /– կտոպ, կապոց, խումբ, խուրջ

Տէստմալ– թաշկինակ

Տէտֆիլ / վրաց. /– թագավորի մայր

Տօլմայ / թրք. /– փաթթոց

Տվիթ / պրսկ /– թանաքաման

Տօլու / թրք. /– ջրաման

Տօլութաւռ - տե՛ս Դօլութաւռ

Տօնդուղ / եւս Տանդուղ / թրք. /– զգեստացու, զգեստի համար տրվող ռոճիկ

Տօքտօր / լատ. /– բժիշկ

Փակէթ / ռուս /– փաթեթ, կապոց, ծրար

Փայեկ / պրսկ. /– սուրհանդակ

Փաշփօրթ / պր Փրանս /– անձնագիր, անձնաթուղթ

Փաստայ–չափի միավոր՞, խմոր

Փարայ / պրսկ., թրք. /– փող, դրամ, դուռուշի 1,10 մասը

Փարչ / թրք. /– սպաիոր

Փէշկէշ / պրսկ. /– նվեր

Փոստայ / ռուս. /– փոստ

Փշտով / թրք. /– ատրճանակ

Փուռուլայ (թրք.) - գրություն, նամակ, հրամանագիր

Փօլիցայ / իտ. /– փախցնում

Փօլիցագիր / իտ. /– ստացագիր

Քեաթի– չափի միավոր (՞)

Քեաթխուտայ / եւս Քէթխուտայ, Քեանտխուտայ /– գյուղապետ, տանուտէր

Քեանեանչի / պրսկ, թրք. /–ատորգետնեյա առու փորող

Քեօպայ– եզրաշերտ, եզրանախշ

Քեօռ / թրք. /– կույր

Քէխվայ / թրք. /– գյուղապետ, տանուտէր

Քէրիքար / պրսկ. /– սպաթ

Քէշիկչի / թրք. /– հերթապահ սպահակ

Քէշիկչիպաշի / թրք. /– պահակապետ

Քէչայ / թրք. /– թաղիք

Քէսայ / պրսկ. /– սկահակ, լողանալու հարմարանք, տոպրակ

Քէսաճի / թրք. /– լողացնող

Քէրէստեճի / թրք. /– առաղծագործ, հյուսն

Քէտուխտայ / եւս Քեանխուտայ / / պրսկ. /– գյուղապետ

Քէրվան / թրք. /– կարավան

Քէրվանպաշի– կարավանապետ

Քիրաճի / թրք. /– վարձակալ

Քիրայ / արաբ. /– վարձ

Քիւրք / թրք. /– մուշտակ

Քիւրքճի / թրք. /– մուշտակագործ

Քիւրքջիբաշի / թրք. /– մուշտակագործների ղեկավար, ավագ մուշտակագործ

Քսուր / արաբ. /– մեացորդ, մի քիչ, մանրուք, մանր մուր բաներ, կոտրակ

Քօնսօլօզ / լատ. /– կոնսուլ, կառավարիչ, լիազոր, պաշտոնյա

Ոզմայ / թրք. /– թղթի կապոց, բաղկացած 500 թերթից

Ոթաղ / թրք. /– վրան, բնակարան, սենյակ

Ոթուրաղճի / թրք. /– նստակյաց

Որթաղ - բարեկամ

Ֆառաշ / պրսկ. /– կատարածու դառա, թիկնապահ դառա

Ֆառուղ / եւս Ֆարուղ / - անհասկանալի բառ

Ֆարշ / արաբ. /– սալահատակ, գորգ

Ֆարտ– բարաթով - անհասկանալի բառ

Ֆերման / նաև Ֆարման, Ֆէրման / / պրսկ. /– հրաման, հրովարտակ

Ֆէթֆայ / արաբ. /– օրինական վճիռ, դատավճիռ

Ֆէյէմէնկ / նաև Ֆիլամանկ, Ֆիլիմանկ / /թրք. /– հոլանդական

Ֆէս– գլխարկ

Ֆնտըխ / նաև Ֆնդուխ / / արաբ. /– պնդուկ, կաղին, ոսկու տեսակ

Ֆռանկ / նաև Ֆռանգ / /լատ. /– կաթոլիկ, եվրոպացի, օտարերկրացի, Ֆրանսիացի

Ֆլորին– արծաթե դրամ

Տեղանունների և անձնանունների ցանկերում ընդգրկված անունները հանված են Ղուկաս Կարնեցու նամակներից ու նրանց համառոտագրություններից: Ուղղագրությունը տարբեր է և համապատասխանում է բնագրերին, բայց որոշ դեպքերում, երբ մեր կողմից բնութագրված է տվյալ անձը կամ նրա ապրած վայրը, դա փոխված է: Ցանկերից բաց են թողնված չափազանց հաճախ հանդիպող Ղուկաս, Քրիստոս, ինչպես և սրբերի ու առաքյալների անունները, իսկ տեղանունների ցանկից՝ Էջմիածինը:

Ստորև բերում ենք ցանկերում օգտագործված հապավումները:

Վրդպ. - վարդապետ	Պրն. - պարոն
Միտս. - մաիտեսի	Քհն. - քահանա
Գնձպ. - գանձապետ	Կթղկ. - կաթողիկոս
Տրց. - տիրացու	Եկղ.- եկեղեցի
Առաջն. - առաջնորդ	Ուխտ. - ուխտավոր
Սրկ. - սարկաւագ	Սպաս. - սպասաւոր

Ընհրաժեշտ ծանոթագրություն

«Դիվան հայոց պատմության» նոր շարքի երկրորդ հատորը պատրաստ էր տպագրության դեռևս 1990 թ. և հանձնվել էր Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի հրատարակչությանը: Սակայն հայտնի իրադարձությունների պատճառով նրա տպագրությունը հետաձգվեց: Որոշ ժամանակ անց Մատենադարանի ղեկավարության որոշմամբ հատորը հանձնվեց համակարգչային բաժին՝ մուտքագրելու համար: Տարբեր պատճառներով այս աշխատանքը ևս ձգձգվեց: Մատենադարանի տնօրինության հետևողական ջանքերի շնորհիվ հնարավոր դարձավ մի բանի համակարգիչների մեջ մուտքագրված և միմյանց խառնված գրքի բաժինները միավորել, կրկին սրբագրել և պատրաստել տպագրության: Այդ աշխատանքի ժամանակ համակարգող մասնագետներից մեկը, սեփական նախաձեռնությամբ, նամակների և համառոտագրությունների մեջ ամենուրեք հանդիպող «և» տառը դարձրել էր «եւ»: Մինչդեռ Ղուկաս Կարնեցու բոլոր գրությունների բնագրերում անխտիր կերպով գրված է «և»: Քանի որ արդեն պատրաստ էին գրքի ծանոթագրություններն ու ցանկերը, այդ տառը ուղղելու դեպքում էջակալումը կարող էր փոխվել, ուստի հնարավորություն չունեցանք կատարելու այդ փոփոխությունը:

Դարկ է նշել, որ ներկա հատորի անձնանունների և տեղանունների ցանկը կտպագրվի «Դիվան հայոց պատմության» նոր շարքի երրորդ հատորում

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Մատենադարանի կողմից VI
Կ. Ղուկաս Կարնեցու 1786 և 1792 թթ. նամականին VII
Ա. Տեղեկություններ Արեւելյան Հայաստանի ու շրջակա վայրերի քաղաքական կացության վերաբերյալ VIII
Բ. Տնտեսական ու մշակութային կյանքի արտացոլումը նամականու մեջ. XXIV
Գ. Նամակագրություն ՔարթլևԿախեթի թագավորի, նրա ընտանիքի անդամների ու շրջակա վայրերի տիրակալների հետ XLIII
Դ. Նամակագրություն Շահամիր Շահամիրյանի, Ղարաբաղի մելիքների եւ լազարյանների հետ LIV
Ե. Նյութեր էջմիածնի տպարանի մասին LXIX
Զ. Նյութեր «Թուղթ կանոնականի», «Բանալի ճշմարտության» երկի հեղինակ Հովհաննես երեցի եւ համքարությունների մասին LXXX
Է. Նամակագրական կապեր ասորիների կաթողիկոս Մատթեոսի հետ XC
Ը. Այլ նյութեր եւ նամակագրության հարցեր XCIV
ՂՈՒԿԱՍ ԿԱՐՆԵՑԻ
Նամակներ, կոնդակներ, համառոտագրություններ 109
1786 111
1787 209
1788 326
1789 429
1790 510
1791 576
1792 688
Ծանոթագրություններ 755
Օտար բառերի բառարան 795
Անհրաժեշտ ծանոթագրություն 803

ՂԻՎԱՆ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՐՔ I
ՂՈՒԿԱՍ ԿԱՐՆԵՑԻ
ՀԱՏՈՐ Բ
1786-1792

Աշխատասիրությամբ՝ Վարդան Ռուբենի Գրիգորյանի

ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն, Երևան, Մարշալ Բաղրամյան, 24գ
Երևանի համալսարանի տպարան, Աբովյան, 52